

ЕТИМО-  
ЛОГІЧНИЙ  
СЛОВНИК  
УКРАЇНСЬКОЇ  
МОВИ

Р  
—  
Т

ТОМ 5

# ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*У семи томах*

---

Наукова думка



# ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНИ

СЛОВНИКИ

*Том п'ятий*

Р  
—  
Т

Київ 2006

У к л а д а ч і

*Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць,  
Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук,  
В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов,  
А. М. Шамота*

П'ятий том словника містить слова на літери Р—Т. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я

О. С. Мельничук (головний редактор),  
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак,  
В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко

Затверджено до друку вченою радою  
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

*Видання здійснене в межах проекту  
«Словники України» відповідно  
до Указу Президента України  
від 7 серпня 1999 року № 967  
«Про розвиток національної словникової бази»*

Науково-видавничий відділ філології,  
художньої літератури та словників  
Редактори *Л. С. Шорубалка, М. А. Щипська*

© Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова,  
О. С. Мельничук, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов,  
А. М. Шамота, укладання, 2006  
© Ідея та назва серії «Словники України»  
Т. П. Гуменюк, В. А. Широков, 1994, 2006

## ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 5-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: І. А. Стоянов (уклав статті *раб* — *Роксана*); О. С. Мельничук (*рокфор* — *ропша*, а також, у межах частин інших укладачів, *рабані*, *равер*, *рагеля*, *радлова-ти*, *радолка*, *рамувати*, *ранда*<sup>2</sup>, *рапті*, *рата*<sup>2</sup>, *рахатися*, *рвант*, *рева*<sup>1</sup>, *ревтаня*, *регеша*, *регнути*, *регезуля*, *регетать*, *реділь*, *резгини*, *ремство*, *ренклод*, *релиця*, *репухатий*, *рет*, *рехтельний*, *решітка*, *рея*, *рехий*, *рзати*, *рибовій*, *ригач*, *ригувати*, *рикати*, *римашка*, *римонне*, *ринда*<sup>3</sup>, *ринський*, *рипигатися*, *рипіти*, *рісень*, *ріятися*, *розбестити*, *розвитися*, *роздівитисі*, *розиднятися*, *розкереша*, *розкушкати*, *розлопанитися*, *розмацькати*, *розпістерти*, *розстріхатися*, *розтергнути*, *розхвирити*, *розчин*, *розшкрилити*, *росіяни*, *роскаль*, *ростохвіст*, *ротія*, *руберойд*, *руга*<sup>1</sup>, *рудяк*<sup>1</sup>, *рудяк*<sup>2</sup>, *рунути*, *рутенці*, *рябчик*<sup>2</sup>, *ряжанка*, *рямпати*, *ряха*, *сабантуй*, *савати*, *Савелій*, *Саверій*, *саз*, *сакомпак*, *саландар*, *салол*, *самба*, *самбук*, *самолитий*, *сандига*, *сапропель*, *сапрофіт*, *сарган*, *сауна*, *свака*, *свинка*<sup>1</sup>, *свинки*, *свинюха*, *свірка*<sup>1</sup>, *свірон*, *сегельба*, *сейка*, *секретар*<sup>2</sup>, *сель*, *селькупи*, *сєник*, *сєптет*, *сєптима*, *сердзевий*, *сереш*, *серпій*<sup>3</sup>, *серпкий*, *серпоріз*<sup>2</sup>, *серсама*, *сивак*, *сивка*, *силок*, *симезилина*, *синія*, *синкліт*, *сирова*, *сиропуст*, *ситніти*, *ситя-ви*, *сі*<sup>2</sup>, *сіверяни*, *сількор*, *сірачок*, *сірманя*, *сіткавниці*, *Січ*, *скаврон*, *скалити*, *скаменюшник*, *скарідь*, *скарпель*, *скаут*, *скес*, *скивиця*, *скиджитися* — *скиксувати*, *скинія*, *скипніти*, *скирняти*, *скібець*, *скілька*, *скіф*, *скіфи*, *склеснути*, *склизити*, *склітати*, *склока*, *склюкати*, *скнип*, *скніти*, *скобель* — *сковзати(ся)*, *скозуватися*, *скойка*, *скокошитися*, *сколіничитися*, *сколопендра* — *сколяничніти*, *скомирда*, *скоморох*, *скомишити* — *сконозити*, *скопець* — *скопювати*, *скорб*, *скорбут*, *скорець*, *скорий*, *скоришайка*, *скорняти*, *скорода*<sup>2</sup> — *скороздрій*, *скором*, *скоронний*, *скорпіон*, *скорязний*, *скраклі*, *скраколь*, *скрань*, *скрегулець*, *скремзять* — *скрепер*, *скриглі* — *скримцювати*, *скриня*<sup>1</sup>, *скриня*<sup>2</sup>, *скрізь*, *скромадити*, *скроня*, *скрупольозний*, *скрушки*, *скубти*, *скугу*, *скука*, *скулити*<sup>2</sup>, *скуса*, *скут*<sup>2</sup>, *скути*, *скуток*, *скухторить*, *слажда*, *слайд*, *сланик*, *слемено*, *слиж*<sup>2</sup> — *слиз*<sup>2</sup>, *слід*<sup>2</sup>, *слімень*, *сліпак*<sup>4</sup>, *сліпак*<sup>5</sup>, *словець*, *словінь*, *слонец*, *слоник*, *слонька*, *слочок*, *слудва*, *слуква*, *слушний*, *слюгота*, *слюз*<sup>2</sup>, *смак* — *смалець*, *смальцуга* — *смаркуля*, *смерд*, *смердіти*, *смертельник* — *сметана*, *сметанка*<sup>2</sup>, *сметанник*, *смик*<sup>1</sup>, — *смикати*, *смирний*, *смідь*, *смілька*, *сміття*, *сміть*, *смовзик*, *смоква*, *смолій*, *смольник*, *сморкач*, *смотолока*, *смочка*, *смуда*, *смудитися*, *смута* — *снага*, *снадний*, *снасть* — *снепирити*, *сниця* — *снідок*, *сніп*, *снєвигати*, *сноз*<sup>1</sup>, *снувати*, *снядіти*, *соба*<sup>1</sup> — *собакарня*, *собачка*<sup>5</sup>, *соболь*, *совгати*, *совіт*, *совітина*, *совманитися*, *совп*, *сода*, *содухи*, *сойка*, *сокач*, *сокира*, *сокирки*, *сокіл*<sup>1</sup>, *сокіл*<sup>3</sup>, *соколя*, *сокотати*, *сокотити*, *соловей* — *солома*, *Соломія*, *солом'янка* — *солотвина*, *солтис*, *соляр*, *сом*<sup>1</sup> — *сома-тичний*, *сомець*, *сон*<sup>1</sup>, *сон*<sup>2</sup>, *сонечко*, *сонце* — *сопка*, *соплі*, *сопляк*, *сорбент* — *сорокатільник*, *сорокуля*, *сос*, *сосонка*, *сотуга*, *соферяти*, *софіт*, *софорок*, *Софрон*, *сохтач*, *союзка*, *сояк*, *спаз*, *спаніель*, *Спартак*, *спаси*, *спасувати*, *спахнути*, *спєвнити*, *спиндз*, *співати*, *співчувати*, *спікер*, *спіноза*, *спіч*, *сподєчити*, *сполик*, *спорудити*, *споховастий*, *спошев*, *спрїчатися*, *спроволака*, *спрокудити*, *спрут*, *спрязьми*, *спулити*, *спурт*, *спуст*, *сребро*, *сромота*, *став*<sup>1</sup>, *ставрида* — *стагнація*, *стамєска*, *Станіслав*, *статор*, *стволя*, *стєльвага*, *стємпка*, *стєнокардія*, *стєп*<sup>2</sup>, *Стєпан*, *стєрмо*, *стєрник*, *стїль* — *стїна*, *стїпендія*, *стїхар*, *стїльки*, *стїнка*<sup>1</sup>, *стовбець*, *Стожари*, *стоком*, *стопор*, *стопирити*<sup>1</sup>, *сторч*, *сторчець*, *стражіти*, *стракаш*, *страмець*, *странутися*, *стратєг* — *стратостат*, *стрєжень*, *стрєкоза*, *стрєконїти*, *стрєм'янка*, *стрєптоцид*, *стрєс*, *Стрибог*, *стриганец*, *стрижень*<sup>2</sup>, *стриптиз*, *стрихнїн*, *стрихулець*, *стричка*,



## Від редакційної колегії

---

*стріп<sup>2</sup>, стрічка, строжити, строка<sup>2</sup>, стронцій, строп, строполить, строфа — строчити<sup>1</sup>, струбулька, струбцина, стругилять, стружина, структура, струлехи, струт, стручки,стряча, стубла, стуга<sup>1, 2</sup>, студент, стужка<sup>1</sup>, стьожка, стюард, стяг<sup>2</sup>, суб-, субор, субординація, субстантив — субституція, субчик, сувійка, суворий, суга, суголов<sup>1</sup>, суголовашка, суд<sup>2</sup>, судосити, сука<sup>1</sup>, сукамина, сукати, сукман, сукристий, сукровиця, сула<sup>2</sup>, сулити<sup>1</sup>, сулити<sup>2</sup>, султан<sup>2</sup>, сум'яття, супер-, супочити, сус<sup>2</sup>, сустанція, сутон, сутурцуватися, суціга, Тадей, такувати, тарабанити, тарайки, тараренька, татайко, тахіновий, тачати<sup>1</sup>, твердосон, тебе, теменіти, тенетря, тенути, тепша, терем<sup>2</sup>, Терентій, тиверці, тимуш, тим'ян, тирхати, то<sup>2</sup>, товгай, товкмачити, товт, товтри, токан, толоб, толокнянка, топтати, торбук, трай, траскун, требич, тренчик, треста, тримбай, трипутень<sup>2</sup>, Трифон, тріпалка, тромкач, троні, Трохим, троянда<sup>1</sup>, тряскати, трягнути<sup>2</sup>, тугай, тупс-тупс, турати, тургун, тучу, тушира, тьора, тябрити); Т. Б. Лукінова (роса — ряшка, то<sup>1</sup> — трансформація, а також розкобіжкати, розсіл, трусь-цьке); В. Т. Коломієць (са — скульп'яний, а також раваш, равлин, раз<sup>2</sup>, райтки, рагат, ранник<sup>2</sup>, рапа<sup>2</sup>, рапавка, раса<sup>2</sup>, ратан<sup>1</sup>, ратан<sup>2</sup>, ратиця, рачій — рашка, ребрик, регулювати, рек, релі, ремня, репати(ся), репах, реп'ях, ригувати, риза<sup>2</sup>, риньовка, ринявий, рібати, рібачка, ріжа<sup>3</sup>, ріжноракий, різан, різи<sup>1</sup>, рій<sup>2</sup>, ріпек, рісляк, ріща, рогаль, Родіон, роєчи, рожальниця, Розалія, розбадзьораний, розбалікатися, розванятися, розверні, розвлечений, розгов'ядний, розгулька, роздіймати — роздоброхотатися, роздродитися, розжертися, роз'ікий — розкамышувати, розклінки, розколіпини, розкомірджати, розмеженитись, розривник, розряднити, розсадник, розсвянути, розтарагатися, розторосити, розточник, розтрепанство, розтрибуха, розтріпний, розтронцатися, розтяпа, розхавити, розхвіяти, розчухати, розшарудити, розшулічити, розшушукати, роз'юшитися, роскирдач, сопкий); Р. В. Болдирев (скульптор — султанчик з численними пропусками); В. Г. Скляренко (сульнути — тнути, а також стрімголов); А. М. Шамота (трант — тях, а також ростопаш); крім того, О. Б. Ткаченко уклав статті скалунник, скура, справник.*

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брала участь Т. Г. Линник, яка при цьому розробила також статтю *сігнарка*.

Над технічною підготовкою тому працювали Т. А. Харитонова, Т. Я. Борисова, О. В. Полозенко, Т. О. Поставойтенко, Л. М. Корнієнко, М. О. Компанієць.

Том рецензували академік РАН О. М. Трубачов і академік НАН України В. М. Русанівський.

## БІБЛІОГРАФІЧНІ СКОРОЧЕННЯ

(додаток)<sup>1</sup>

- Абаев ИЭСОЯ IV — *Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка. — Ленинград: Наука, 1989. — Т. 4 (U—Z). — 325 с.
- Коломієць Розв. лексики — *Коломієць В.Т.* Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період. — К.: Наук. думка, 1973. — 304 с.
- ОЛА 1984 — *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования.* 1984. — М.: Наука, 1988. — 320 с.
- Пр. XIII діал. н. — *Праці XIII республіканської діалектологічної наради.* — К.: Наук. думка, 1970. — 353 с.
- РЯНШ — *Русский язык в национальной школе.* — М., 1957—1990.
- Сл. белар. гаворак — *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: В 5 т.* — Мінск: Навука і тэхніка, 1979—1986. — Т. 1—5.
- Сл. и балк. языкозн. 1983 — *Славянское и балканское языкознание. Проблемы лексикологии.* — М.: Наука, 1983. — 244 с.
- Сл. языкозн. 1988 — *Славянское языкознание: X Междунар. съезд славистов. София, сентябрь 1988. Докл. сов. делегации.* — М.: Наука, 1988. — 391 с.
- Тат — *Татарко К.* Риби. — Круглороти. — Безчерепні. — Покривники. — Кишкозябрі // *Словник зоологічної номенклатури.* — К.: Держ. вид-во України, 1927. — Ч. 2. — С. 69—124.
- Тимч. Матеріали — *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV—XVIII ст. — К.; Нью-Йорк, 2002—2003.
- Харитонова — *Харитонова Т.А.* Джерела філософської термінології. — К.: Наук. думка, 1992. — 111 с.
- JIRSpr. — *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache in Leipzig.* — 1894—1921. — В. 1—29.
- Mél. Vendryes — *Mélanges linguistiques offerts à M.J. Vendryes.* — Paris, 1925.
- Olesch — див. Olaš.
- Sborník FFUK — *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica.* — Bratislava, 1922—1988. — R. 1—36.
- Schmidt Vok. — *Schmidt J.* Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus. — Weimar: Hermann Böhlau, 1871—1875. — В. 1—2.
- Toivonen Comment. — *Commentationes Fennougricae in honorem I.H. Toivonen.* — Helsinki, 1950 (=MSFOugr. 98).

<sup>1</sup>Див. т. 1, с. 14—35; т. 3, с. 7—8; т. 4, с. 7—8.

**ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА**  
**«ІЗБОРНИК» <http://litopys.kiev.ua/>**  
**24.IV.2007**



**раб**, *раба́*, *раби́ня*, *ра́бство*, *раб-стувати* (заст.) «перебувати в рабстві»; — р. бр. болг. м. *раб*, др. *рабъ*, п. ч. слц. *gab*, схв. заст. *ра́б*, *ра̀б*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **рабъ** походить від псл. \*orbъ «раб; сирота, дитина» (первісно «сирота або чужа дитина, яка виконує найбільш трудомістку домашню роботу»). — Фасмер III 427; Черных II 91; КЭСРЯ 376; Цыганенко 387; Потєбня К ист. зв. 128—129; Вгүскнер 450; Machek ESJČ 514; Holub—Kop. 312; Holub—Lyer 407, 421; Младенов 541; Mozyński PZJP 243, 251; Гамкрелидзе—Иванов 479. — Див. ще **ребеня́**, **ро́бити**. — Пор. **па́рубок**.

**[раба́ні]** «кіл з частково обрізаними гілками, на якому сушать сіно» О; — результат видозміни форми [*лаба́ня*] «тс.» (див.).

**раба́рбар** (бот.) «ревінь, Rheum L.», [*раба́рбер*] «тс.» Куз; — п. *gabarbar*, ч. [*rebarbor(a)*], слц. *rebarbora*, схв. *ра́барбар*, *раба́рбара*; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; н. *Rhabárbeg* походить від іт. *gabarbaro*; слат. *rheubarbarum*, *gharbararum*, що зводяться до гр. *ῥᾶ βάρβαρον*, букв. «варварський (чужоземний) ревінь», у якому компонент *ῥᾶ* є результатом зближення давнішого *ῥῖον* «ревінь», що походить від перс. *rāvend* «тс.», з назвою Волги 'Рā. — Sł. wyr. obcych 620; Machek Jm. rostl. 86; Kluge—Mitzka 598; Klein 1345. — Див. ще **ва́рвар**, **ре́вінь**.

**[раба́т]** «скидка, знижка»; — р. болг. *раба́т*, п. ч. слц. вл. *gabát*, м. *рабат*, схв. *ра̀бат*, слн. *gabát*; — запозичення з німецької мови; н. *Rabátt* по-

ходить від іт. *gabbatto* «тс.», пов'язаного з дієсловом *gabbáttere* «знову звальювати», яке зводиться до лат. *geabbatuo* «знову відсікаю, відраховую», утвореного з префіксів *ge-*, *ab-* і дієслова *batuo* «б'ю, ударяю». — СІС<sup>2</sup> 698; Koralíński 813; Machek ESJČ 503; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 576. — Див. ще **абажу́р**, **батаре́я**, **ре-**.

**[раба́та]** «висяча петля на грудях верхнього чоловічого одягу (чамари) Г; мотузка, бечівка, бант, стрічка Нед»; — запозичення з польської мови; п. *gabaty* «закоти, одвороти, вилоги» походить від н. *Rabátte* «квіткова грядка; обшлаг, вилога, лацкан» або фр. *gabát* «брижі (у духовних осіб)». — Koralíński 813; Gr. Fwb. 636. — Див. ще **раба́тка**.

**раба́тка**; — р. бр. *раба́тка*, п. *gabata*, ч. *gabato*, *gabátko*; — запозичення з німецької мови; н. *Rabátte* «квіткова грядка; обшлаг, вилога, лацкан» походить від гол. *gabát* «тс.», яке зводиться до фр. *gabát* «розрівняна граблями земля», пов'язаного з дієсловом *gabátte* «приплюснути, придавити, розгладити», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *abátte* «валити, ламати». — СІС<sup>2</sup> 698; ССРЛЯ 12, 7; Фасмер III 427; Koralíński 813; Machek ESJČ 503; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 576; Vries NEW 557; Dauzat 605. — Див. ще **абажу́р**, **ре-**.

**ра́бин** «в іудейській релігії служитель культу, керівник релігійної громади», *равві́н* «тс.», [*ра́бин Нед*, *раввин Нед*] «тс.»; — р. *равві́н*, бр. *ра́бин*, п. *gabíp*, ч. слц. слн. *gabíp*, болг. *раві́н*, м. *рабин*, схв. *ра̀бін*, стсл. **равви́**; — запозичено через церковнослов'янську

мову з грецької і через польську з середньолатинської; слат. *gabbiþus* (лат. *gabbi*) походить від гр. *γαββί*, що зводиться до гебр. *gabbi* «учителю мій», утвореного від *gabh* «голова, господар, великий». — СІС<sup>2</sup> 698; ССРЛЯ 12, 32; Фасмер III 428; Преобр. II 171; Коралийські 813; Brückner 451; Machek ESJČ 503; Holub—Kop. 308; Holub—Lyer 408; Младенов 541; Kluge—Mitzka 576; Klein 1293.

**[рабувати]** «грабувати», **[рабівник]** «грабіжник», **[рабівництво]** «грабіж», **[рабовець]** «грабіжник» Нед, **[рабунок]** «грабунок», ст. *рабуочи* (XVII—XVIII ст.); — р. **[рабовать]**, бр. *рабавачь* «грабувати»; — запозичення з польської мови; п. *gabować*, як і ч. *gabovati*, слц. *gabovat'*, походить від двн. *goub* «грабіж», *goubōn* «грабувати» (нвн. *gaubeþ* «грабувати, викрадати»), споріднених з дангл. *gēafian* (англ. *(be)gave*), дісл. *geufa* «тс.»; на українському ґрунті зблизилося з успадкованим здавна *рабити*, *грабувати*. — Шелудько 43; Richhardt 93; Фасмер III 427; Даль IV 5; Brückner 451; Machek ESJČ 503; Holub—Kop. 308; Holub—Lyer 408; Mikl. EW 271; Kluge—Mitzka 585—586; Klein 165, 1308. — Див. ще **роба**. — Пор. **рабати**.

**[рабуха]** «доля; знегода» Пі; — неясне.

**рабчун** — див. **рябий**.

**[раваш]** «шрам О; бирка, палка для нарізування рахунків; рахунок на бирці», **[рагаш]** «бирка» Нед, **[рэваш Г]**, Нед, **роваш** Нед] «тс.»; — п. *gowasz*, ч. *[gabuse]*, слц. слн. *gováš*, болг. *рабош*, *[робуш]*, м. *рабуш*, схв. *рабош*, *рабѣш*, *рѣваш* «тс.»; — запозичено з угорської мови, можливо, через румунську (рум. *gávaş* «бирка, зарубка» — Scheludko 141; Vrabie Romanoslavica 14, 169); уг. *govás* «зарубка, надріз» пов'язане з дієсловом *gōpi* «вирізувати», спорідненим з мар. *го-*, *гу-* «різати, рубати»; зіставлення з іє. \**gou-/gu-* «рити» (Младенов 541) необґрунтоване. — Лизанец 621; Machek ESJČ 503—504;

Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz III 426—427; Várczi 259.

**[равельник]** (бот.) «люцерна, *Medicago L.*» Куз, **[равлінник]** «тс.» Нед; — пов'язане з *равлик*; назва зумовлена формою плоду, звитого спіраллю подібно до равлика. — Див. ще **равлик**<sup>1</sup>.

**[равер]** «велика жаба, яка живе у криниці»; — неясне; можливо, пов'язане з **[райкати]** «квакати» (пор.).

**равлик**<sup>1</sup> (зоол.) «слимак, *Helix* та ін.», **[равл, равль]** Нед, **раврик**, **лаврик** «тс.»; — очевидно, подібно до *павлик*, другий римований компонент складеної назви *равлик-павлик* «слимак», пов'язаний з особовим чоловічим ім'ям *Лавро* у зменшувальних формах *Лаврик*, **[Раврик]**; мотивація застосування цих особових назв до слимака неясна; зіставляється також (Shevelov 358) з **[рагляк]** «олень». — Див. ще **Лавро**. — Пор. **равлін**.

**[равлик<sup>2</sup>]** «вид шкіряних постолів»; — очевидно, пов'язане з *равлик*<sup>1</sup> «слимак»; назва могла бути зумовлена деякою зовнішньою подібністю таких постолів до раковини равлика; пор. **[павлик]** «вид взуття із суцільного шматка шкіри», пов'язане з **[павлик]** «слимак». — Див. ще **равлик**<sup>1</sup>.

**[равлін]** «вид слимака, *Helicophanta*» Нед; — пов'язане з особовим чоловічим ім'ям *Лаврін*; перенесення цієї назви на слимака є результатом її зближення з ім'ям *Лавро*, до якого зводяться назви слимака **[равл]**, *равлик* та ін. — Див. ще **Лаврентій**. — Пор. **равлик**<sup>1</sup>.

**[рагатка]** (ент.) «жук-носоріг, *Oryctes L.*» Лчерк, **[раглик]** «рогач звичайний, *Lucanus cervus L.*», **[роглик]** «тс.» Нед, **[рагляк]** «олень»; — назви, пов'язані з *ріг*, *рогатий*; фонетичне варіювання назв, очевидно, свідчить про впливи білоруської й польської мов. — Див. ще **ріг**.

**[рагеля]** «сітка для ловіння раків», **[рагеля]** «тс.», **[раголя]** «сітка для ловіння риби» Си, **[регеля, ругеля]** «тс.» Ва, **[рега]** «різновид снасті» Л, **[редé-**

ля] «тс.» Л, [родéля] «вид рибальсько-го знаряддя»; — р. [редéль] «рідка сітка», [редиль] «тс.»; — пов'язане з [крі́га] «вид рибальської снасті»; зв'язок російських форм з р. *редкий* «рідкий» (Фасмер III 458) є, очевидно, результатом вторинного зближення. — Див. ще **крі́га**<sup>2</sup>.

**рагу́**; — р. бр. болг. *рагу́*, п. гагоùт, ч. слц. слн. *ragù*, м. *ragu*, схв. *ràgù*; — запозичення з французької мови; фр. *gagouit* «рагу; гостра приправа» (ст. *gagoust*) походить від дієслова *gagouiter* «викликати апетит», утвореного за допомогою префіксів ге- і а- (< лат. ad-) від іменника *gouit* «смак», що зводиться до лат. *gustus* «проба; закуска; смак». — СІС<sup>2</sup> 699; Черных II 92; Фасмер III 429; Kopaliniński 816; St. wyg. *obcych* 624; Holub—Lyer 409; Dauzat 370, 607. — Див. ще **авантю́ра**, **дегуста́ція**, **ре-**

**[рага́ш]** «дорога, по якій стягуються в купи зрубані дерева», **[рока́ш]** «купа»; — запозичення з угорської мови; уг. *gakás* «купа» є похідним від *gak* «класти, складати», спорідненого з фін. *gakentaa* «будувати», ест. *gake* «цямрина, зруб». — Лизанец 621; MNTEsz III 339; Bárczi 252.

**рад**, **ра́дий**, **ра́дісний**, {ра́дішний} «радісний» Нед, {ра́дний} «радий», {ра́дніший, ра́дніше}, **ра́дше**, **ра́дість**, {ра́дищ} «радість, задоволення» Бі, {ра́достиці} «радість, радіння» Нед, {ра́дощ} «радість», **ра́дощі**, **радіти**, **ра́дувати**, **відрадісний**, **відрадний**, **відрáда**, **відрадіть**, **відрáдощі**, {ра́дищ} «з радощів» Пі, {нео́радливий} «безутішний» Ж, {нео́радосен} «тс.» Ж, {не́радостен} «безутішний, безрадісний» Ж, {не́розра́дний} «безутішний» Куз, {не́радитися} «бути небалим, недбайливим, неуважним» Ж, {о́рада} «вірада» Ж, {о́радосен} «вірадний, радісний» Ж, {по́радніти} «порадіти» Нед, {по́радощіти} «тс.» Нед, {п́рера́дий} «дуже радий» Нед; — р. бр. болг. м. *рад*, др. *радъ*, п. вл. нл. *gad*, ч. слц. *rád*, слн. *gàd*, стсл. **радъ**; — псл. *radъ*

«радий» (*gaditi* : *goditi* «турбуватися»); — споріднене з дангл. *gōt* «радісний, радий», *gōtu* «радість», дісл. *gōtask* «веселішати», можливо, також лит. *gōds* «радий, охочий»; іє. \**gēd-* «підбадьорювати; радий»; припускається також (КЭСРЯ 377; Brückner 452; AfSIPh 40, 12; Младенов 541) зв'язок з псл. \**ārd-* (пор. гр. 'Αρδάραστος — ім'я одного з вождів слов'ян, що відповідає пізнішому слов'янському Radogostъ, гр. 'Αρδαίεροι — \*Radomēgъ та ін.); у такому разі може бути зіставлене з гр. ἔραμαι «кохаю», ἔρωс «кохання». — Фасмер III 429; Черных II 92—93; Преобр. II 173; Machek ESJĈ 504—505; Schuster-Sewc 1200; Skok III 94—95; Trautmann 235; Торп 347; Uhlenbeck PBrB 22, 536; Holthausen AeWb 263; Boisacq 271; Frisk I 547; Pokorny I 853. — Див. ще **ра́да**. — Пор. **рачій**.

**ра́да**, {ра́дич} «радник» Нед, **ра́дник**, {ра́днікова} «радниця» Нед, {ра́дніця} «міська дума» Нед, {ра́дця} (заст.) «радник», **ра́дянець**, **ра́дянін**, **ра́дяніза́ція**, **ра́дний** УРС, Нед, **ра́дянський**, **ра́дити**, {ра́дува́ти} «радити» Нед, **ра́дянізува́ти**, {безпо́ра́ддя} «безпорадність, безпомічність» Я, **безпо́ра́дний**, {ві́дра́дник} «той, що відраджує» Ж, **ві́дра́дити**, {до́радець} «порадник» Ж, **до́ра́дник**, **до́ра́дчий**, **до́радя́нський**, {до́ра́джувати} «радити» Ж, {до́ра́дити} «порадити» Ж, {за́рада} «запомога; вжиті заходи; рада» Ж, {за́ра́дний} «який радить, усуває недоліки, запобіжний» Ж, **за́ра́джувати**, **за́ра́дити**, **на́рада**, {неза́ра́дний} «безпорадний, безпомічний» Ж, **непо́ра́дний**, {о́брада} «рада; обговорення; нарада», {о́бра́дитися}, {підра́дливий} «обманливий», {підра́дити} «спонукати», {підра́жати} «спонукати на щось порадами», **по́рада** «рада; [порадниця Нед], {по́ра́дець} «порадник» Нед, {по́ра́диця} «порадниця» Нед, **по́ра́дник** «радник; підручник, посібник; [поручитель, відповідальна особа Нед], {по́ра́дчик} «порадник, поручитель, відповідальна особа» Нед, {по́ра́дько} «порадник» Она,



[*пора́дливий*] «який радить», [*пора́дний*] «що має пораду, допомогу», *пора́дьянському, по-ра́дьянськи, [поража́ти]* «радити, допомагати», *розра́да, розра́дник*, ст. *радити* (1322), *рада* «рада; радник, член ради» (XIV ст.), «підмова» (1433); — р. бр. *ра́да*, п. ч. слц. вл. нл. *gada*; — запозичено через посередництво давньопольської або давньочеської мови із середньовісньонімецької; свн. *gāt* «рада» (нвн. *Rat* «рада, вказівка, порада») споріднене з дангл. *gæd* «порада, допомога, вигода, користь», *gædan* «радити», дісл. *gād* «рада, міркування; засіб», *gāda* «радити, домагатися», гол. *gaad* «рада, радник, план», гот. *garēdan* «заздальгидь потурбуватися», итгедан «вигадувати», ірл. *imm-gādim* «обдумую», стсл. **радиги** «турбуватися», **нерадиги**, ав. *gādaiti* «лагодить», *gada-* «опікун, попечитель», дінд. *gādhyaṭi*, *gādhṇōti* «налагоджує, удається, справляється», *gādhyaṭe* «удається», *gādhayati* «робить», можливо, також осет. *gād* «порядок, ряд», псл. *gađь*, укр. *рад(ий)*, лит. *godyti* «показувати». — Гумецкая Исслед. п. яз. 223; Шелудько 43; Richhardt 93; Фасмер III 429—430; Леков БЕ 1952/3—4, 164; Witkowski SOг 19/2, 209; Müller ZfSl 12/5, 652; Brückner 452; Machek ESJC 505; Holub—Kop. 308; Holub—Lyer 408; Schuster-Sewc 1201, 1202; Kluge—Mitzka 584; Klein 1306; Pedersen Kelt. Gr. I 591; Trautmann 235; Fick I 118; Uhlenbeck 248; KZ 40, 558; Hübschmann Osset. 53. — Див. ще **радїти**. — Пор. **рад**.

**Ра́да** (жіноче ім'я); — р. бр. *Ра́да*, болг. *Ра́да* (жіноче ім'я), *Рад* (чоловіче ім'я), п. *Rada*; — утворене від короткої форми прикметника *рад* «радий». — Вл. імена 155; Суперанская 89; Петровский 185; Спр. личн. имен 518; Илчев 415. — Див. ще **рад**.

**радár**; — р. бр. *радár*, п. ч. слц. вл. *gadaг*, болг. м. *ра́дар*, схв. *ра́дар*, слн. *gádaг*; — запозичення з англійської мови; англ. *gadaг* є результатом скорочення виразу *radio detecting and ran-*

*ging* «радіовиявлення і визначення віддалі». — СІС<sup>2</sup> 699; Коваль 194; Черных II 93; Kopaliński 814; Holub—Lyer 408; Klein 1295.

**радгосп, радгоспівець**; — абрєвіатура, утворена на основі виразу *радяньське господарство* як калька р. *совхоз* (із *советское хозяйство*). — Див. ще **госпóдь, ра́да**. — Пор. **колгосп**.

**ра́джа** «давньоіндійський цар» (у середньовіччі «князь»); — р. бр. болг. *ра́джа*, п. *gadža*, ч. *rádža*, слц. *gadža*, схв. *ра́ца, ра́ца*; — запозичено з мови гінді, очевидно, через посередництво західноєвропейських мов; гінді *gājā* «князь» походить від дінд. *gājan-* «цар», спорідненого з лат. *rex* «цар, владика; наставник», пов'язаним з *rego* «керую, направляю». — СІС<sup>2</sup> 699; ССРЛЯ 12, 56; Holub—Lyer 408; Klein 1297, 1320; Walde—Hofm. II 432. — Див. ще **рега́лії**. — Пор. **ре́гент, регулюва́ти**.

[**ра́дзик**] «вид мурашок (жовтого кольору), *Murgica flava* ВеНЗн, [*ра́дзик* ВеНЗн, *ра́зик, ре́дзик* тж, *ре́дзик* ВеБ] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *ра́зїти*; назва могла бути зумовлена тим, що мурашки цього виду мають добре розвинене жало, яким вони дошкульно тнуть (пор. інші назви тієї самої мурашки [*пїкунець, вóпар*]). — ВеНЗн 33. — Див. ще **раз', разїти**.

**ра́ди** (прийменник); — р. болг. *ра́ди*, др. *ради*, схв. *ра́ди*, слн. *gádi*, стсл. **ради**; — псл. *gadi*; — не зовсім ясно; можливо, є давньою формою наказового способу від *gaditi* «турбуватися»; споріднене з дперс. *gādiu* «ради», дінд. *gādhah* «милість, благословення»; останнім часом висловлено думку (Семерень ВЯ 1967/4, 4—8) про походження слов'янського та іранського прийменників з орудного відмінка іменника *i*-основи, похідного від іє. \**wrādh-* «бути веселим, збудженим», рефлексом якого є також псл. \**gađь* (укр. *рад*); припущення про запозичення псл. *gadi* з іранської мови (Зализняк КСИС 38, 12) недостатньо обгрунтоване. — ІУМ Морфологія 416—417; Фасмер III

430; Черных II 93; Преобр. II 172; Трубачев Этимология 1965, 22—23; Зализняк ВСЯ 6, 34; Кузнецов Очерки 47; Младенов 542; його ж *Don. pat. Schrijnen* 417; *Durnovo ZfSlPh* 5, 21; *Rozwadowski RO* 1, 102; Мартынов Язык 49; *ESSJ Sl. gr. I* 229; *Trautmann* 235; *Bartholomae* 1521. — Див. ще **радіти**. — Пор. **заряди**.

**Радивон** — див. **Родіон**.

**радій** — див. **рад**.

**радика́л** «прихильник крайніх, рішучих дій, поглядів; член радикальної партії; математичний знак; група атомів»; — р. болг. м. *радика́л*, бр. *радыка́л*, п. *radykał* (політ., хім.), ч. слц. *radikál*, вл. *radikalist*, схв. *ради́кал* (політ., хім.), слн. *radikálec*; — у різні часи запозичено із західноєвропейських мов; н. *Radikal* (мат., хім.), *Radikale* (політ.), фр. англ. *radical* походять від лат. *radicālis* «корінний», пов'язаного з *radix* «корінь», спорідненим з кіпр. *gwridd*, дірл. *frēn*, дісл. гот «тс.». — *SIC*<sup>2</sup> 699; Черных II 93—94; *Kopaliński* 815; *Holub—Lyer* 408; *Klein* 1295; *Dauzat* 606. — Пор. **редька**.

**радикуліт** «запалення корінців спинномозкових нервів»; — р. болг. *радикуліт*, бр. *радыкуліт*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *radiculitis* походить від лат. *radicula* «корінець», зменш. від *radix* «корінь». — *SIC*<sup>2</sup> 699; Черных II 94; *РЧДБЕ* 605. — Див. ще **радика́л**.

**Радислав** (чоловіче ім'я); — р. болг. *Радислав*, бр. *Радзіслаў*, п. *Radostawa* (жіноче ім'я), вл. *Radysław*, слн. *Radoslav*; — складне утворення з основ слів *радіти* і *слава*. — *Суперанская* 81; *Петровский* 186; *Спр. личн. имен* 448; *Илчев* 416. — Див. ще **рад**, **слава**.

**радіти** — див. **рада**.

**радіатор**; — р. болг. *радиатор*, бр. *радыятар*, п. вл. *radiator*, ч. слц. слн. *radiátor*, м. *радијатор*, схв. *радијатор*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *radiátor* утворене від лат. *radiātus* «осяйний, променистий», діеприкметника від *radīāre* «випроміню-

вати; блискати; блищати», пов'язаного з *radius* «промінь». — *SIC*<sup>2</sup> 699; *ССРЛЯ* 12, 58; *РЧДБЕ* 604; *Вујаклија* 798; *Kopaliński* 814; *Klein* 1295. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіація**, **радій**, **радіо**.

**радіація** «випромінювання»; — р. болг. *радиация*, бр. *радыяция*, п. *radiacja*, ч. *radiace*, слц. *radiácia*, м. *радијација*, схв. *радијација*, слн. *radiacija*; — запозичення з латинської мови; лат. *radiatio* «випромінювання, блиск» утворене від *radīāre* «випромінювати, блискати, блищати», пов'язаного з *radius* «промінь». — *SIC*<sup>2</sup> 699; Черных II 93; *Kopaliński* 814; *РЧДБЕ* 604; *Вујаклија* 698; *Holub—Lyer* 408; *Klein* 1295. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіатор**, **радій**, **радіо**.

**радій** «радіоактивний хімічний елемент»; — р. болг. *радий*, бр. *радыий*, п. *rad*, ч. *radium*, *rádium*, слц. *rádium*, м. *радиум*, схв. *радиј*, *радијум*, слн. *rádij*, *rádium*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *radium* утворено від лат. *radius* «промінь»; назву дано П'єром і Марією Кюрі та Бемоном за незвичайну здатність елемента до випромінювання. — *SIC*<sup>2</sup> 699; Черных II 93; *Фасмер III* 430; *Преобр. II* 172; *Волков* 85; *Фигуровский* 105—106; *Kopaliński* 814; *Holub—Lyer* 408; *Klein* 1296. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіатор**, **радіація**, **радіо**.

**радіо**, *радіст*, *радіофікатор*, *радіофікація*, *радірувати*, *радіофікувати*; — р. болг. м. *радио*, бр. *радыё*, п. нл. *radio*, ч. слц. слн. *rádio*, вл. *gadijo*, схв. *радио*; — результат скорочення складного утворення *радіотелеграф* (або \**радіофон*), перша частина якого пов'язана з лат. *radius* «промінь». — *SIC*<sup>2</sup> 699; Черных II 94; *Sl. wug. obcuch* 621; *Holub—Kop.* 308; *Holub—Lyer* 408; *Klein* 1295. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіатор**, **радіація**, **радій**.

**радіола**; — бр. *радыёла*, п. *radiola*, болг. *радиола*; — запозичення з російської мови; р. *радиола* утворено на ос-

нові *радіо* за зразком форми *пиано́ла*. — Черных II 94; КЭСРЯ 377; Ст. выг. obcsuch 622. — Див. ще **радіо**, **радіус**.

**радіолока́ція**, *радіолока́тор*; — р. болг. *радиолока́ция*, бр. *радыёлака́цыя*, п. *radiolokacja*, ч. *radiolokace*, слц. *rádiolokácia*, схв. *радио-лока́ција*; — складне утворення зі слів *радіо* і *лока́ція*, паралельне до англ. *radiolocation*. — СІС<sup>2</sup> 701; Kopaliński 815; Ст. выг. obcsuch 622; Holub—Lyer 408; РЧДБЕ 606. — Див. ще **лока́льний**, **радіо**.

**[раді́ти]** «дбати, піклуватися» Нед, **[раді́тель]** «той, що піклується, доглядач» Нед, **[раді́вий]** «сприятливий, доброзичливий» Нед, **[раді́тельний]** «ревний, старанний» Бі; — р. *радэ́ць* «старатися, дбати, піклуватися», бр. **[радзэ́ць]** «сприяти», др. *радити* «турбуватися», *родити* «тс.», ч. ст. *peroditi* «не бажати», вл. *rodzić* (*rodzić*) «бажати, благоволити», нл. *gożeć* «бажати, прагнути», болг. *радэ́я* «турбуюсь, прагну», схв. *ра́дити* «прагнути, працювати», слн. **[róditi]** «турбуватися, дотримуватися», стсл. **радити** (**не́радити**), **родити** «турбуватися»; — псл. *raditi*/*goditi* «турбуватися; бажати, намагатися»; — споріднене з лит. *ródyti* «показувати», лтс. *ruodu*, *radu*, *rast* «бути звиклим до чогось», ірл. *imm-rádim* «обдумувати», гот. *gōđjan* «говорити», *garēdan* «передбачати», двн. *gātan* «турбуватися», свн. *gāt* «рада», нвн. *Rat* «тс.»; іє. \**gē-dh-/gō-dh-*, похідні від \**ag-/(a)ge-* «припасовувати». — Фасмер III 430; Черных II 93; Преобр. II 174; КЭСРЯ 377; Macheq ESJČ 515; Holub—Kop. 242; Schuster-Sewc 1230—1231; Младенов 542; Skok III 96—97; Kluge—Mitzka 584; Pokorny 55, 59—60. — Пор. **ра́да**.

**ра́диус**; — р. болг. м. *ра́диус*, бр. *ра́дыус*, ч. слц. *rádius*, вл. *radius*, схв. *ра́дијус*, слн. *rádij*; — очевидно, через посередництво голландської мови (гол. *radius*) запозичено з латинської; лат. *radius* (< \**radhijos*) «промінь» споріднене з гр. ῥαδῖς «наконечник, вістря»,

лит. *aĩdas* «жердина в клуні», *aĩdamas* «щогла вітрила», *ardyti* «колоти, розбивати», вірм. *ardn* «спис», дісл. *ertan* «підбурювати, спонукати» < \**artjan*, дірл. *aird* «кінцева крапка». — СІС<sup>2</sup> 703; Черных II 94—95; Фасмер III 430; Преобр. II 172; Смирнов 251; Holub—Lyer 408; Walde—Hofm. II 415; Frisk I 134—135; Boisacq 75; Klein 1296.

**[радло́вати]** «прочищати землю ралом» О, **[радлюва́ти]** «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. **[radłować]** «обробляти ралом» є похідним від *radło* «рало», що відповідає укр. *ра́ло* (див.).

**[радóлка]** (зоол.) «жаба, *Rana L.*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **[ра́йкати]** «квакати» (пор.).

**Радоми́р** (чоловіче ім'я), *Радім*, ст. *Радомиръ* (1401); — р. *Радоми́р*, бр. *Радамір*, ч. слц. *Radomir*, болг. *Ра́домір*; — складне утворення з основ слів *ра́дий*, *раді́ти* та *мир*; можливо, результат видозміни давнішого (псл.) \**Radoměъ* з компонентом *тєъ* «великий», як у \**Voldiměъ* «Володимир». — Вл. імена 82; Петровский 126; Спр. личн. имен 448; Илчев 417. — Див. ще **мир**<sup>1,2</sup>, **рад**, **раді́ти**. — Пор. **Володи́мир**.

**радо́н** «хімічний елемент, продукт радіоактивного розпаду радію»; — р. бр. болг. *радо́н*, п. ч. вл. *radon*, слц. *radon*, схв. *ра́дон*, слн. *radon*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *radonum* утворене від нлат. *radium* «радій»; назва зумовлена рішенням Міжнародної комісії з радіоактивності, за яким усі газоподібні продукти радіоактивного розпаду елементів зберігають назви цих елементів з доданням суфікса *-on* (*-он*). — Волков 87—88; Черных II 95; Фигуровский 107; Kopaliński 815; Holub—Lyer 408; Klein 1296. — Див. ще **ра́дій**.

**раж**<sup>1</sup> «сильне збудження, несамовитість»; — р. *раж*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *rage* «сказ, шаленство, лють, несамовита злість, доса-



да» походить від нар.-лат. \*gabia, яке зводиться до лат. gabies «сказ, лютисть», gabere «казитися, шаленіти», яке зіставляється з дангл. gabbian «шаленіти, бешкетувати», англ. rabid «несамовитий, нестямний; скажений», дінд. gábhah «навальність, нестриманість, сила», gabhasáh «дикий, бурхливий, дужий», gábhathē «охоплює, міцно тримає», а також дінд. lābhatē, lambhatē «охоплює, схоплює, одержує», гр. λαμβάνω «схоплюю», λάφυρον «здобич», лит. lōbis «багатство, скарб», lābas «добрий»; іє. \*gabh-, \*labh- «брати, захопити». — КЭСРЯ 377; Dauzat 607; Walde—Hofm. II 413.

[**раж**<sup>2</sup>] «дерен, поверхневий шар ґрунту» Л, [**ра́жа** Л, **реж** НикНикБЛ, **риж** тж] «тс.», [**ражіна**] «дернина» Л, [**ражувать**] «обкладати дерном» НикНикБЛ; — очевидно, пов'язане з **разіти**, **різати** (див.).

[**ра́жень**] «підшовний товар»; — неясне.

**раз**<sup>1</sup> «один момент повторюваної дії; випадок; (числ.) один; (присл.) одного разу; (ст.) удар, слід від удару», [**разі́на**] «разок», [**разівка**] «поле, зоране один раз» Нед, **разовік** «артист, запрошений на разові виступи», **разок** «(зменш. від **раз**); низка (намиста); [борозна, слід, риса]», **разом** «зразу; разом», [**разно**] «дружно», **разом**, **разовий** «одноразовий», **разовий** (у виразі: **разова́ мука**) «просіяний один раз через сито», [**разувати**] «їсти один раз на день», [**разувати**] «тс.; молоти на грубе борошно Корз», **враз**, [**вразний**] «однаковий, рівномірний» Ж, **відра́зу**, [**добраз**] «зразу, зараз же; досить, доволі» Ж, **доразу** «зразу», **зразу**, [**зара**] «тепер, зараз» Л, **зараз**, **зараз**, [**заразіськи**] «зараз же, негайно» Ж, [**заразічки**] «зараз», **заразом** СУМ, Ж, [**заре**] «тепер, зараз» Л, **нараз**, [**наразі**] «у першу мить; поки що, зараз», [**на-разу**] «спочатку» Ж, [**ораз**] «враз», **одра́зу**, **разуразний** «постійний», **ураз**; — р. бр. болг. **раз**, др. **разъ**, п. слц. вл. нл. **gaz**, ч. **gáz** «раз (при рахуванні);

удар; характер», схв. **rāz** «полиця у плуга; совок для вирівнювання зерна в мірці»; — псл. **gazъ** «удар», пов'язане чергуванням голосних з **резати** «різати»; вважається також (Skok III 115—116) похідним від **raziti** «разити»; — споріднене з лит. **ruožas** «смуга, ділянка», **režti** «різати; ударяти», лтс. **ruōza** «височина, горб; лука; смуга; ряд», гр. **ρίζ** «щілина, вузький прохід», **ρίζνυμι** «пробиваю, ламаю, розриваю, розверзаюся», **ρίζσω** (атт. **ρίζτω**) «зштовхую, ввергаю»; іє. \***urēg'h-**/**urōg'h-** «різати». — Фасмер III 432—433; КЭСРЯ 378; Булаховський Нариси 56; Лопатин ЭИРЯ IV 39; Преобр. II 176—177; Brückner 454—455; Machek ESJČ 509; Holub—Kop. 310; Schuster-Sewc 1208—1209; Būga RR I 476, II 340, 348, 547; Boisacq 840, 847; Frisk 644, 645. — Пор. **разіти**, **разівка**, **різати**.

**раз**<sup>2</sup> (спол.) «якщо»; — бр. **раз** «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **раз** «тс.» є результатом семантичної видозміни адвербіалізованого іменника **раз** у контекстах первісно безсполучникових підрядних речень типу «Раз тебе скажуть, нужно сделать». — Булаховський Нариси 56; ESSJ Sl. gr. II 584—585. — Див. ще **раз**<sup>1</sup>.

[**разі́**] «вид борони» Г, Нед; — неясне.

**разіти**, [**разок**] «вразлива на дотик рана» О, **разливий** «разячий», [**разний**] «дратівливий, чутливий; болючий, пронизливий» Нед, **разючий**, **разячий**, **вразжати**, **вразіти**, **вразження**, **вразіння**, **враза**, **вразливий**, **вразливий**, **вразка**, [**вразок**] «вразка», **вразковий**, **відраза**, **відразливий**, **відразний**, [**доразка**] «образа» Ж, [**доразливий**] «влучний, точний, вирішальний; чуттєвий» Ж, [**доразький**] «тс.» Ж, [**доразний**] «влучний, вирішальний, чіткий, пунктуальний» Ж, **заразіти** «передати інфекцію», **заражати**, **зараза**, [**заразень**] «заразна речовина» Куз, **заразник** «передавач зарази» Куз, **заразливий**, **заразний**, **зnezаразити**, **наража́-**

ти «піддавати», *наражатися* «наштовхуватися; ставити себе під загрозу; [(комусь) ображати, бути неприємним, кривдити Ж]», [*невразний*] «невразливий» Ж, *одраза*, [*переразливий*] «пронизливий, разючий» Нед, [*переразний*] «тс.» Нед, *поражати* «уражати», *поразити*, [*поразити*] «поранити, укусити», *пораженець*, *пораження*, *пораженство*, [*поразал*] «рана Г; поранення; поразка; мука, лихо Нед», *поразка*, [*приражений*] «обпалений сонцем», [*пророжати*] «простромлювати, пробивати колом, рожном» Пі, [*проразливий*] «різкий, пронизливий» СУМ, Нед, *ураження* «образа; захворювання», *уражати*, *уражувати*, *уразити*, *ураз* «рана; удар; образа, зневага; [матка Г; випадіння матки у жінок Бі]», *ураза* «рана, удар, образа», *уразка* «пошкодження, ранка», *уразливий*, [*уразний*] «болючий; який викликає біль», [*уразовий*] «поранений» Нед; — р. *разить*, бр. [*разиць*] «вражати, ображати», др. *поразити* «ударити; перемогти», п. *gazic* «бити, разити», ч. *gaziti* «штампувати, карбувати; прорубувати», сл. *gazit'* «карбувати; пахнути», вл. *rogazyc* «вразити; подолати, перемогти», нл. *gazyś*, болг. *пopaзя* «разити; розбити», м. *пopaзи*, схв. *пopaзити* «тс.», слн. *gazit* «дряпати»; — псл. *gaziti* «бити, ударяти», утворене від *газь* «удар»; припускається (Skok III 115) і зворотний шлях утворення (псл. *газь* від *gaziti*). — Фасмер III 434; Черных II 96; КЭСРЯ 380; Преобр. II 176; Вгückner 454—455; Machek EŞJC 509; Holub—Kop. 310; Schuster-Sewc 1208—1209. — Див. ще **раз'**. — Пор. **виражати**, **образ**, **образа**, **ризати**.

[**разний**] «різний», [**разноц**] «всичина», [**разноція**] «розходження» Нед; — р. *разный*, др. *разный*, *разный*, *раздъный*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *разньъ*, як і болг. м. *разен*, схв. *разни* (тільки мн.) «різні, різноманітні», слн. *gazen*, закономірно відповідає укр. *різний*. — Фасмер III 434; КЭСРЯ 381. — Див. ще **різний**, **роз-**

**разівка** «грубо змелене борошно (просіяне один раз через сито)», [*разівка*] «тс. О; поле, зоране один раз Нед»; — запозичення з польської мови; п. [*gazówka*] «грубе борошно; поле, зоране один раз; лука, скошена один раз» утворене від *gazowy* «одноразовий», похідного від *gaz* «раз». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW V 484. — Див. ще **раз'**.

[**раїна**] (бот.) «пірамідальна тополя, *Populus pyramidalis* Roz.; горобина, *Sorbus* L. Нед»; — р. *раїна* «тополя», [*раїня*] «сад для розваги»; — очевидно, утворене від *рай* (пор. *рай-дерево* «скуппія»). — Фасмер III 435; ССРЛЯ 12, 559; Преобр. II 177. — Див. ще **рай**.

**Раїса** (жіноче ім'я), *Рая*; — р. болг. *Раїса*, бр. *Раїса*, цсл. **Ранса**; — очевидно, через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. \*Ραϊσα, можливо, пов'язане з прикметником *ράδιος* «легкий» (жін. р. *ράδια*), *ράδιος* «тонкий, стрункий». — Вл. імена 155; Петровский 187; Суперанская 89; Спр. личн. имен 519.

**рай** «за релігійними уявленнями, місце вічного блаженства праведників після смерті; [звичай обмивання рук породіллі та інших на другий день хрестин, коли їх учасники йдуть до шинку]», [*раїка*] «райська яблуня» До, *раювати*; — р. бр. др. болг. *рай*, п. сл. вл. нл. *гај*, ч. *гај*, м. *рај*, схв. *рај*, слн. *гај*, стсл. **ран**; — псл. *гајъ*; — очевидно, запозичення з давніх індоіранських мов; ав. *гāu-* «багатство, щастя», дінд. *гāu-*, *гāḥ* «майно, скарб, багатство», *гауḥ* «дарунок, багатство, володіння», *гāti* «дає, дарує» споріднені з лат. *гēs* «справа, майно», можливо, також з лтс. *гāt* «корчувати, очищати», лат. *гāgus* «рідкий»; заслуговує також на увагу думка (Трубачев Сл. языкозн. 1988, 309—311; Кипарский ВЯ 1956/3, 136; Holub—Kop. 309) про зв'язок псл. *гајъ* (< \*гōјъ) з \*гоі- (gei-) «текти», *гєка* «ріка» (як назва «зарічного краю»); припущення про споконвічну спорідненість

слов'янського слова з індоіранськими формами (Младенов 556; Семереньи ВЯ 1967/4, 8; Matzenauer LF 16, 163), про зв'язок з р. [рай] «віддалений шум» (Будимир ЗФФУБ 4, 1957, 9) або як колишнього позначення краю без зими, з *vürüü* (Brückner 452; Kalima Slavia 17/1—2, 33—37; Skok III 100) недостатньо обґрунтовані. — Фасмер—Трубачев III 435—436; КЭСРЯ 382; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимобог. 52; Иванов—Топоров 247; Зализняк ВСЯ VI 40; Moszyński PZJP 317; Machek ESJČ 506; Schuster-Sewc 1203; Mühl.—Endz. III 498; Mayrhofer III 45—46; Walde—Hofm. II 430.

**[райбати]** «прати» ДзАтл II; — п. [rajbować] «шарувати; тинькувати», [rajbać], слц. [rajbas, rajbat'] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *geiben* «терти, натирати» (свн. *geiben*, двн. *geiban* (< \*wgeiban «тс.») споріднене з фриз. *wriwwe* «тс.», нн. *wribbelen* «обертати, вертати», гр. *ρίπς* «плетінка», *ρίπτω* «кидаю». — Дзендзелівський УЗЛП 114; SW V 467; Kluge—Mitzka 591; Frisk II 658—659; Boisacq 842.

**райборінка** «легка борона», [райборонка] «тс.» ЛЧерк, [райборінкувати] «розпушувати землю» ЛЧерк; — р. *райборонка*; — неясне. — Пор. **райкувати**.

**райграс** (бот.) «кормова трава *Agriatherum P.V.*»; — р. бр. болг. *райграс*, п. *gaugras*; — запозичення з англійської мови; англ. *grye grass* «райграс, житня трава», сангл. *grye grass* «тс.» складається зі слів *grye* «пажитниця, *Lolium L.*», спорідненого з гол. *gras* «жабрій ладанниковий, *Galeopsis ladanum L.*», нвн. *Rade* «кукіль, *Agrostemum L.*», і *grass* «трава», спорідненого з дісл. гол. гот. двн. *gras*, нвн. *Gras* «тс.», можливо, також з лат. *grāmen* (< \*ghras-men) «тс.»; англ. *grye* «жито» замість давнішого *grye* у складеній назві є результатом пізнішого переосмислення. — СІС<sup>2</sup> 703; ССРЛЯ 12, 560; Sł. wyg. obcych 625; Kopaliński 816; Kluge—Mitzka 577; Klein 676, 1367—1368.

**[райдати]** «базикати, торохтіти, пхикати» Нед, [редэгати Нед, рейдити] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *reden* «говорити» (свн. *reden*, двн. *red(i)on*) «тс.» споріднене з гот. *garjō* «рахунок, число», *ga-garjan* «рахувати», лат. *gatiō* «рахунок; сума, підсумок; підстава». — Kluge—Mitzka 589; Feist 394. — Пор. **раціон**, **рація**!

**райдуга** «веселка», *райдужниця* (ент.) «вид хруща, *Dopacia F.*», [райдуга] СУМ, Нед, [радавніця] «райдуга, веселка» Л, [радова (Ме), радовнища Л, радовнища Л, радуха Мо] «тс.», [радужкujúчий] «який міниться кольорами веселки» Нед; — р. *райдуга*, [раvdуга, райдуга], бр. *райдуга*; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, давнє східнослов'янське \**radoga*, похідне від *gadъ* «радий», як *білуга* від *білий*; пор. аналогічні співвідношення у *веселка* — *веселий*, лит. *linksmūnė* «веселка»: *linksmas* «веселий»; форма *райдуга*, очевидно, виникла внаслідок деетимологізації слова *райдуга* і зближення його з *рай* і *дуга* (пор. іншу назву веселки укр. [дуга] Ж, др. *дуга*, п. *dega*, ч. *duha*, слц. *dúha*, болг. *дъга*, схв. *дуга*); думка про споконвічність форми *райдуга* (Соболевский РФВ 70, 96; Преобр. II 171; Matzenauer LF 16, 163; Kalima Slavia 17, 33) викликає сумнів; припущення про походження через посередництво давньоосетинської мови (\**ardunga-*) від ір. \**drupaка-* «лук, райдуга» (Семереньи ВЯ 1967/4, 23) потребує дальшого обґрунтування. — Фасмер III 431; Черных II 95; КЭСРЯ 377; Зеленин II 116; Бодуэн де Куртене РФВ 1, 111. — Див. ще **рад**.

**[райка]** «рідке болото на дорозі; рідка страва з оселедця і борошна» Корз; — неясне.

**[райкати]** «квакати (про жаб)» Л, [рейкати ВеБ, рекати Ник, регати Ник] «тс.», [райка] «жаба» Нед, [райкотка] «тс.» Нед, [райчата] «жаби» Нед, [ракавка] «древесниця (жаба), *Hyala arborea L.*», [раканя] «тс.»; — не

зовсім ясне; можливо, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з п. [gesch-gesch] (вигук, що передає квакання жаб). — Пор. **равер, радолка**.

**[райкувати]** «волочити, обробляти землю після посіву сівалкою» ЛЧерк; — не зовсім ясне; можливо, результат спрощення дієслова *райборінкувати* «розпушувати землю райборонком». — Пор. **райборінка**.

**Раймóнд** (чоловіче ім'я), *Раймóнда* (жіноче ім'я); — р. бр. *Раймóнд, Раймóнда*, п. *Rajmond, Rajmunda*, ч. слц. *Raimund*, болг. *Раймонд*, м. *Раймунд, Раймунда*, схв. *Раймундо, Раймунда*, слн. *Reumont*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *Raymond, Raimond*, нвн. *Reimund, Raimund* походять від франк. *Raginmund* «рада, захист», що складається з іменників *gagin* «рада, міць», пов'язаного з дангл. *geseþ, giseþ* «готовий, швидкий, прудкий», гр. *ὀρέωω* «протягаю, простягаю», лат. *rego* «керую, направляю, даю настанови», і *tund* «рука, допомога, захист», пов'язаного з дангл. *tund* «рука, захист», двн. *tunt* «тс.», лат. *manus* «рука; сила, міць, влада». — Вл. імена 82; Илчев 419; Dauzat Dict. des pots 507; Paul Kl. Vnb. 57; Klein 1305—1306. — Див. ще **манускрипт, рéгент**.

**[райно́]** «купа, безладдя; мазанина, бруд» Нед; — неясне; можливо, результат фонетичної і семантичної видозміни слова *лайнó* (пор.).

**райо́к** (заст.) «панорама, ящик із збільшувальними стеклами для розглядання картинок; верхній ярус театрального залу»; — р. бр. *раёк* «тс.»; — зменш. від *рай*; назва пов'язана з тим, що в панорамах (райках) демонструвалися лубочні картини релігійного змісту; друге значення, можливо, з'явилося як калька нім. *Paradies* «рай; райок, гальорка», яке пояснюється тим, що ці місця знаходяться близько до стелі, на якій раніше було намальовано сцени з райського життя; викликає сумнів пов'язання (Иванов—Топоров 248) з дав-

нім уявленням про рай як верхню сферу Всесвіту. — Фасмер III 432; Kluge—Mitzka 531. — Див. ще **рай**.

**райо́н, районувати, міжрайо́нний, підрайо́н, порайо́нний**; — р. болг. *райо́н*, бр. *раён*, п. *гејоп*, ч. слц. слн. *гајоп*, вл. *гајоп*, м. *рајон*, схв. *рејо́н*; — запозичення з французької мови; фр. *гауоп* «простір; район» (ст. «промінь, радіус; площа з певним радіусом») утворено від *гаі* «промінь, радіус», яке походить від лат. *radius* «промінь; спиця». — СІС<sup>2</sup> 703; Акуленко 141; Черных II 96; ССРЛЯ 12, 561; Фасмер III 437; КЭСРЯ 382; Kopaliński 828; Holub—Lyer 409; Dauzat 608, 613. — Див. ще **радіус**.

**[райта́к]** «сито, решето» Нед, **[рейта́к]** «рідке решето» Нед, **[римáк]** «решето» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **[гајтак, гајток]** «тс.» неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *przetak* «вид сита з великими чотиригранними дірками, зробленого з лика, дроту».

**[райт́ки]** «білі вузькі чоловічі полотняні штани» Ле; — запозичення з польської мови; п. *гајтки* «рейтузи», як і ч. *гајтку* «тс.», виникло на основі форми *гајтузу* «тс.». — JP 1967/4, 304; SJP XI 437. — Див. ще **рейту́зи**.

**райф** — див. **ріхва**.

**[райце́]** (у виразі *[яйце-райце́]* «казкове яйце, що містить у собі багатство у вигляді худоби»), **[райці́вка]** «пасхальне поздоровлення» Нед, **[райці́вник]** «той, хто співає пасхальні поздоровлення» Нед, **[райці́вщина]** «пасхальний гостинець, дарунок» Нед, **[райцевати́]** «співати пасхальні поздоровлення» Нед; — не зовсім ясні форми; можливо, результати видозміни основи *ралéць*, зумовленої впливом слова *рай*. — Пор. **ралéць**.

**[райшу́ра]** (знев.) «велика (непропорційно довга) будівля» Па, **[райшуля́]** «велика хата, де звичайно немає порядку; школа верхової їзди» Ба; — запозичення з польської мови; п. *гајтзула* «манеж; проста клуня, велика кімна-

та», *gajszula* «тс.» походить від нвн. *Reit-schule* «школа верхової їзди», утвореного з основ дієслова *reiten* «їздити верхи» і *Schule* «школа», яке походить від лат. *schola* «тс.». — Див. ще **ре́й-та́р**, **шко́ла**.

**рак<sup>1</sup>** «(зоол.) безхребетна тварина класу членистоногих, Crustacea; злоякісна пухлина; [пристосування для подачі соломи на скирту Ва]», [*ракові́ння*] (хвороба жита) Нед, [*ракува́ти*] «ракоподібні» Она, [*рацю́га*] «великий рак», *раченя́*, *рачі́ха* «самиця рака», [*рачі́ця*] «тс.», [*ра́чник*] «пристрій для ловіння раків» Нед, *рачо́к* «кішка, невеликий якір; [глиняна підставка у вигляді триніжок або обручків для роз'єднання посуду, що вкладається один у другий для обпалювання; рід вишивки]», [*ра́шниця*] «сітка, якою ловлять раків Мо; рибальська хватка Доп. УЖДУ 26/2», *ра́ком*, [*ра́чки*] «рачки» Нед, *ра́чки*, *рачкува́то*, [*ря́цьки*] «рачки, раком», [*ра́цький*] «рачачий», *ра́чачий* СУМ, Г, *рачі́ний*, [*ра́чкува́ти*] «рачкувати» Нед, *рачкува́ти*, [*ря́чкува́ти*] «тс.», [*пора́чити*] (у пісні) «ущипнути» (про рака), [*ура́чити*] «тс.»; — р. бр. болг. м. *рак*, др. *ракъ*, п. ч. слц. вл. *gak*, схв. *řak*, слн. *řak*; — псл. *гакъ*; — задовільної етимології не має; зіставляється (Ильинский РФВ 74, 126) з лит. *gakti* «колоти, колупати; копати», лтс. *gakt* «копати»; залуговує на увагу припущення (Фасмер III 437; Преобр. II 180; Младенов 556; Brückner 453; KZ 45, 108; Holub—Kop. 309; Mühl.—Endz. I 574) про походження з псл. \*огкъ (букв. «той, що впирається»), спорідненого з лит. *étké* «кліщ», лтс. *ésc* «кліщ; скалка»; малоймовірне припущення (Machek ESJČ 506; Holub—Lyer 409; Otrębski Idg. Forsch. 80) про зв'язок з лат. *cap-seg* «рак, краб, кліщ» (з \**cap-seg*), гр. *καρίς* «креветка», *καρίνως* «рак; Рак (сузір'я)»; ракова пухлина; щипці, кліщі», дінд. *karkaḥ* «рак», *karkaṭaḥ* «тс.», *karḡaraḥ* «шершавий». — Черных II 96—97; Цыганенко 390; КЭСРЯ 382;

Skok III 101; Būga RR II 530. — Пор. **рако́вина<sup>1</sup>**.

[**рак<sup>2</sup>**] (ент.) «рогач, жук-олень, *Lucanus cervus* L.»; — пов'язане з *рак<sup>1</sup>* (пор. також п. *gak* ніemieckі «цвіркун»); назва могла бути перенесена на жука через наявність у нього рогів, що нагадують висунуті вперед клішні рака. — Див. ще **рак<sup>1</sup>**.

[**рак<sup>3</sup>**] «залишки бадилля після зрізування кукурудзи, соняшнику» Мо; — неясне; можливо, результат спрощення запозиченої з болгарських говірок Одещини форми [*дра́ка*] «низький колючий чагарник».

**Рак** (одне із сузір'їв Зодіака); — р. бр. болг. *Рак*, др. *Ракъ*, п. ч. слц. вл. *Rak*, схв. *Řak*, слн. *Řak*; — калька гр. *καρίνως* «рак; сузір'я Рака»; у західнослов'янських мовах може бути калькою лат. *cap-seg* «тс.». — Див. ще **рак<sup>1</sup>**.

**ра́ка** (заст.) «гробниця», [*ра́ква*] «коробка для масла», [*ра́кда*, *ра́кля*, *ра́фка*, *ра́хда*] «тс.» Нед, *ра́хва* «інкрустована шкатулка»; — р. бр. *ра́ка*, др. *рака* «скринька, ковчег; труна; надгробний пам'ятник», ч. слц. *gakev* «труна», слц. *gakva* «тс.», полаб. *gakāi* «ящик», болг. [*ра́ка*], м. [*ракла*] «скринька», схв. *řaka* «викопана могила», слн. *řaka* «склеп», *řakev* «труна, склеп», стсл. **рака**; — псл. *гака* < \**agka*; — запозичення з латинської мови; лат. *agca* «ящик; скринька» пов'язане з арсео «замикаю», спорідненим з гр. *ἀρξέω* «утримую, відхиляю; витримую», вірм. *argel'* «перешкода». — Фасмер III 437; Черных II 97; КЭСРЯ 382; Преобр. II 178; Львов Лексика НВЛ 35—36; Machek ESJČ 507; Holub—Kop. 309; Holub—Lyer 409; Младенов 556; Mikl. EW 272; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490; Meillet Études 184; MSL 11, 179; Sobolevskij AfSIPh 33, 480; Kiparsky GLG 252; Ernout—Meillet 44; Frisk I 141; Boisacq 78; Walde—Hofm. I 62—63.

**рака́ня** — див. **ра́йкати**.

**раке́та<sup>1</sup>** «літальний апарат з ракетним двигуном; снаряд для феєрверків, сигналізації», *раке́тник*, *раке́тниця*; —

р. бр. болг. м. *раке́та*, п. *rakieta*, ч. слц. вл. *raketa*, схв. *раке́та*, слн. *раке́та*; — запозичення з німецької або голландської мови; н. *Rakéte*, гол. *raket* походять від іт. *gocchetta* «ракета» (власне «літальний апарат з обертальним рухом»), зменш. від госса «веретено; прядка» (щодо семантичного розвитку пор. співвідношення фр. *fusée* «ракета»: *fuseau* «веретено»), що зводиться до свн. госке «прядка», пов'язаного з двн. госко, го(с)cho, нвн. *Rocken*, англ. *gock*, ісл. *gokkr* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 703; Коваль 194—195; Черных II 97; Фасмер III 438; Цыганенко 391; Преобр. II 178; Sł. wug. obcsuch 625; Holub—Lyer 409; Kluge—Mitzka 579, 604; Klein 1353.

**раке́та**<sup>2</sup> «лопатка для гри в теніс або бадмінтон», *раке́тка*; — р. бр. болг. м. *раке́та*, п. *rakieta*, ч. слц. *raketa*, вл. *raket*, схв. *раке́та*, слн. *раке́т*; — запозичення з французької мови; фр. *raquette* «ракета; лижа» походить від іт. *gascetta*, яке через посередництво середньолатинської мови (слат. *gasceta*) зводиться до ар. *gāḥa*<sup>h</sup> «долоня» (розм. *gāḥet*); щодо розвитку значення пор. фр. *jeu de raquette* «теніс», букв. «гра долонею»; припущення про походження італійської форми від *getichetta*, що зводиться до лат. *rete* «мережа» (Преобр. II 178; КЭСРЯ 382; Цыганенко 391) менш переконливе. — СІС<sup>2</sup> 703; Фасмер III 438; ССРЛЯ 12, 566; Sł. wug. obcsuch 625; Holub—Lyer 409; Dauzat 611; Klein 1295.

**ракі́та**, *ракі́тник* — див. **рокі́та**.  
[**ракі́тичок**] «вид плісняви» Нед; — неясне.

[**ракі́вка**] «сорт груш» Нед; — неясне; можливо, результат перенесення назви [**ракі́вка**] «коробочка», зменш. від [**ра́ква**] «коробка», за подібністю форми.

**ракі́я** «фруктова, зокрема сливова, горілка»; — р. болг. *ракі́я*, бр. *ракі́я*, п. *rakija*, ч. *rakije*, м. *ракі́я*, схв. *ра́кія*, [*ракі́я*], слн. *rákija*; — балканський тюркізм (тур. *gaki* «ракія») арабського походження; араб. *agaq* «алкогольний напій із соку хурми (або фіні-

ків)». — Kopalinski 816; Holub—Lyer 409, 83; БЕР 6, 169; Младенов 556; РЧДБЕ 717; Skok III 102; Mikl. TEI 2, 145; Dauzat 44, 608.

**ракло́** «шахрай, босяк»; — р. *ракло́*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Rékel* (*Räkel*) «великий пес; неотесана, незграбна людина, вайло» споріднене з снн. гол. *gekel* «самець (про собаку, вовка, лисицю); гульвіса, шахрай, нероба, негідник», алем. *gache* «шукач (собака)», дангл. *gøese* «лягавий собака», англ. [*gake*] «вівчарка», ісл. *rakki*. — Шелудько 43; Kluge—Mitzka 595.

**рако́вина**<sup>1</sup> «черепашка» УРС, Нед, *раку́шка*, *ракушні́як*, *раковистий* «який має заглибини, схожі на раковини»; — р. *рако́вина*, бр. *ракаві́на*, др. *раковина* «перламутр»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ра́ка* «гробниця», псл. *gaku* (род. в. \**gакъve*) «скриня»; висловлюється також припущення (Jakobson IJSLP I 1959, 267) про зв'язок із словом *рак* (з огляду на тверду шкаралупу рака) і про власне слов'янське походження цих слів (Ильинский РФВ 74, 126). — Фасмер—Трубачев III 439; Черных II 97—98; КЭСРЯ 382; Цыганенко 391; Преобр. II 179; Горяев 294. — Див. ще **ра́ка**.

[**рако́вина**<sup>2</sup>] «торф» ВеНЗн; — неясне.

[**рако́піт**] «ратиця» Куриленко, [*ракопиту́ця*, *ракопите́нь*] «тс.» тж; — результат контамінації слів *рати́ця* і *копі́т*. — Див. ще **копі́то**, **рати́ця**.

**рако́тиця** «ратиця», [*рако́тень*] «тс.» Куриленко; — очевидно, результат видозміни слова *ракопиту́ця*, [*ракопите́нь*] «тс.». — Див. ще **рако́піт**.

[**раку́н**] «енот» Нед; — р. [*раку́н*], ч. *gакон*, схв. *ра́кун* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *gas(c)oon* походить від східноалгонкінського *āgāh-kup* (< *āgāh-kupem*) «він дряпає руками». — Фасмер III 439; Преобр. II 179; Skok III 104; Klein 1294.

**раку́рс** «передача фігури або предмета в перспективі»; — р. бр. *ракурс*, болг. *ракурс*; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. raccourci «укорочений» (en raccourci «коротко, скорочено; у зменшеному вигляді») є дієприкметником від дієслова raccourcir «укорочувати, урізувати», утвореного за допомогою префікса ге- від associer «укорочувати», що виникло з прийменника à «в, на, до» і прикметника court «короткий», який походить від лат. curtus «укорочений, зрізаний». — СІС<sup>2</sup> 703; ССРЛЯ 12, 571; Dauzat 606—607. — Див. ще **абажур**, **курта**<sup>1</sup>, **ре-**.

**ра́кша** (орн.) «сиворакша, Soracias garulla L., [рѣкша] «тс.» ЛексПол, [ракшувати] Шарл; — р. ра́кша; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, утворене на основі наслідування крику сиворакші, що передається як різке тріскуче *рак-рак* (Птицы СССР 373—374); пов'язується також з р. *рокотать* (Фасмер III 439) або з р. *крѣкать* (Преобр. II 179).

**ра́лець** «подарунок, приношення; бенкет; [нарада, порада Нед; добровільна данина землевласникові від рала в день Різдва Пі]»; — не зовсім ясне; пов'язується з *ра́ло* через первісне значення «данина від сохи» (Булаховський УМШ 1953/2, 21) або через вираз *кликати на ралець* з можливим первісним значенням «запрошувати на свято рала (початок або закінчення польових робіт)» (Кобилянський Зб. наук. праць I 80). — Див. ще **ра́ло**.

**ра́ло**, [ра́ліця] «поле, зоране ралом», [ра́лля] «орання ралом», [ра́ля] «відгалуження» ЛексПол, [ра́лянка] «орання ралом; час орання ралом; поле, зоране ралом», [ра́ляч] «той, що йде за ралом під час роботи», [ра́ло] «рало» О, [ра́лістий] «крислатий» Л, [ра́лити] «орати ралом», [нара́лок] «залізний наконечник рала» Корз, *нара́льник*; — р. болг. м. *ра́ло*, бр. *ра́ла* «відгалуження; товстий сук», др. *рало*, п. вл. нл. *gadło* «рало», ч. *rádlo*, слц. *gadło*, полаб. *radlŭ*, схв. *ра́ло* «тс.», слн. *gálo* «леміш, сошник», стсл. **рало**; — псл. \*ordlo/\*oradlo «соха, плуг», утворене від *orati* «орати»; — споріднене з

лит. *árklas* «соха», лтс. *afklis* «плуг», лат. *agātrum* «соха, плуг», гр. *ἄροτρον* «тс.», вірм. *agaug*, тох. А, В *āre* «плуг»; іє. \*arətro- «плуг». — Фасмер III 439; КЭСРЯ 382; Семереньи ВЯ 1967/4, 11; Трубачев Этимология 1963, 41; Преобр. II 180; Потебня К ист. зв. 130; Brückner 452; Machek ESJČ 505; Holub—Kop. 308; Schuster-Sewc 1201; Olesch II 858; Младенов 556; Walde—Hofm. I 62; Ernout—Meillet 48; Frisk I 147; Boisacq 80. — Див. ще **орати**<sup>1</sup>.

**ра́ма**<sup>1</sup> «оправа», [ра́мена] (мн.) «віконні рами» Нед, [ре́мена] «тс.» Нед, [ра́міна] «рама», [ра́мина] «віконна рама ВеУг; дерев'яна станина, на якій встановлено крила вітряка Бі», [ра́мля] «рамка» Нед, *ра́мник*, [ра́мо] «рама» Л, *ра́мці*, *ра́мця*, [ра́м'я] (мн. *ра́мена*) «віконна рама» Нед, [ра́ма] «рама», [ра́мено] «віконна рама», [ра́мина] «тс.; дерев'яна станина, на якій встановлено крила вітряка» Бі, [ра́міна] «рея» Нед, [ра́мка] «рамка», [ра́мо] «рама» Л, *ра́мці*, *ра́мця*, [обра́мка] «облямівка; кайма, обшивка» ВеЛ, *обра́млення*, *обра́мок*, [обра́мок], *обра́мити*, *обра́мляти*, *обра́мовувати*, *обра́мувати*, [обра́мувати] «облямувати», *підра́мник*, ст. *рама* (XVII ст.); — р. бр. *ра́ма*, др. *рама* «в'язь, обв'язка, рама?», п. *гапа*, ч. слц. *gápt*, нл. *gat*, полаб. *gatka*, болг. *ра́мка* «рама, рамка, оправа», м. *рам* «тс.», схв. *ра́м* «рама, рамка»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з середньовісньонімецької мови; свн. *gam(e)* «рама, підпірка» (нвн. *Rahmep* «рама») споріднене з лит. *geĩti* «підпирати», *gaĩtis* «підпірка, кріплення», дінд. *gambhá-* «підпірка; палиця». — Шелудько 43; Дзензелівський УЗЛП 114; Фасмер III 440; Черных II 98; КЭСРЯ 382; Преобр. II 180; Потебня К ист. зв. 30; Brückner 453; Witkowski SOr 19/2, 208; Machek ESJČ 507, 414; Holub—Kop. 309; Holub—Lyer 409; Būga RR II 530.

[ра́ма<sup>2</sup>] «зарубка Г; зморшка ВеУг», [рамак] «рубель для качання білизни

(ломака із зарубками)», [ра́мик] «зарубка», [ря́ма] «тс.», [ря́ми] «складки, зборки» Нед, [рамі́ти] «морщити, хмурити» ВеУг, [ря́мити] «складати в складки»; — неясне.

**рамаза́н** «місяць посту у мусульман; [шлунок Мо]», **рамада́н** «місяць посту»; — р. бр. болг. *рамаза́н*, п. ч. *гатазап*, м. *рамазан*, схв. *рамáзaн*; — запозичення з турецької мови; тур. *гатазап* «дев'ятий місяць арабського місячного календаря (під час якого мусульмани дотримуються денного посту)» походить від ар. *гатафaн* «жаркий», пов'язаного з *гати́фа* «був гарячим», яке зостається з гебр. *га́теш* «гарячий попіл, присок, жарина». — СІС<sup>2</sup> 703; ССРЛЯ 12, 575; Фасмер III 440; Преобр. II 180; Дмитриев 542; Mikl. TĚI II 145; Räsänen Versuch 388.

[ра́ма́т] «ганчірка» Г, Нед, [ра́мат] «фартух» Нед, [рама́тка] «ганчірка», [рама́ття] «руб'я, лахміття, рам'я», [рама́то́к] «шмата» ВеУг, [ра́мтя] «руб'я, лахміття», [ря́мтя, ра́нтя Чаб, ра́нци тж] «тс.», можливо, також *ра́м'я* СУМ, Нед, [ря́м'я, ря́мля] «тс.»; — р. [ре́мьё] «лахміття», [ре́мбо́ха] «ганчірка»; — запозичення з грецької мови; гр. *ра́ццо* (род. в. *ра́ццотос*) «нитка, шов» пов'язане з дієсловом *αρχαρισκω* «приєдную, виготовляю», спорідненим з лат. *агта* (мн.) «зброя, оснащення», *агтус* «передпліччя», псл. *гаге* «рамено, плече»; — пов'язання російських відповідників з р. *ре́мень* (Фасмер III 469) помилкове. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 165; Frisk I 128, 143. — Див. ще **раме́но**.

[рамаши́ця] «бирка, палка для нарізування рахунків» Нед; — результат контамінації (з наступним суфіксальним розширенням) слів [рава́ш] «тс.» і [ра́ма<sup>2</sup>] «зарубка» (див.).

**рамга́з** — див. **робга́з**.

**раме́но** «плече», [раме́но] «перехрестя хреста; кожна з двох перехресних колод у крилах вітряка; спиця млинового колеса», [ра́ма] «плече, рамено», [ра́м'я] «плече, плечі; бік (кута)

Нед», [зраме́ня] (заст.) «по силі, по праву, на підставі (чого), ім'ям (кого)» Пі, [нара́ме́нник] «аксельбант» Ж, [нара́мінник] «наплічник», *передраме́ння*, [передраме́нниця] «передпліччя» Нед, *передра́м'я* «тс.», *передра́ме́нний*, [прира́мки] «подвійні плечі у чоловічій сорочці», [прира́мок] «плече у сорочки» Нед; — р. (заст.) *рамена́*, [ра́мо] «плече», бр. [ра́ме], др. *рамо*, *рамя* «тс.», п. *гагіе* «тс.; рукав (річки); (мат.) сторона», ч. *га́тё* «плече; рукав річки», *гатено* «тс.; (мат.) сторона», слц. *гапă*, *гатено* «тс.», вл. *гагjo* «плече; рука; (мат.) сторона», нл. *гагje* «тс.», болг. *ра́мо* «плече; схил гори; (тех.) плече; (мат.) сторона», м. *рамо* «плече; (мат.) сторона», схв. *ра́ме (-ена)* «плече, щит (гармати)», стсл. **рамо** «плече»; — псл. *гаго* (< \*огго); *гаге* (< \*огте); — споріднене з прус. *ігто* «рука», гот. *аггс*, днв. *агат*, нвн. *Агт*, дангл. *eaгт*, англ. *агт* «тс.», лат. *агтус* «верхня частина руки, лопатка», вірм. *агтикп* «лікоть», осет. *агт* «рука; голоבלя», ав. *агəта* «рука», дінд. *ігма́һ* «плече, стегно»; іе. \*агə-то «рука, суглоб; будова», розширена форма кореня \*аг(ə)- «зв'язувати, припасовувати». — Фасмер III 440; Преобр. II 181; Brückner 453; Machek ESJC 507; Holub—Lyer 409; Holub—Kop. 309; Schuster—Sewc 1205; Младенов 556; Skok III 105—106; Бернштейн Очерк 1974, 188—189; Mühl.—Endz. I 575; Абаев I 67—68; Walde—Hofm. I 69; Ernout—Meillet 47—48; Meillet MSL 8, 236; Топоров III 68—69; Kluge—Mitzka 30; Klein 105; Hübschmann Arm. 425; Osset. 24; Persson Beitr. 634; Mayrhofer I 96; Pokorny I 55—58. — Пор. **армія**, **рама́т**, **яро́м**.

[ра́мень] «густий ялиник»; — неясне.

**ра́мі** (бот.) «китайські коноплі, *Urtica tenacissima* Gaud.», [рамеа, ра́м'я] «тс.» Мак; — р. болг. *ра́ми*, п. *гагі*, ч. *гагіе*, схв. *ра́мија*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ramie*, фр. *ramie*, англ. *rami*, *ramée* по-



ходять від мал. *rami* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 703; Sł. wyg. obcych 626; Kluge—Mitzka 579; Dauzat 609; Klein 1299.

[рамінь] «ремінь; вичинена шкіра Па», [рамінник] «шкіряний пояс», [рамін'янка] «шматок вичиненої шкіри» Па, [рамін'ячка] «недоноси шкіряного взуття» Па; — очевидно, результат контамінації основ слів *рeмiнь* і *рамeно* (нарaмeнник) (див.).

**ра́мпа** «система освітлювальних приладів перед сценою; невеликий бар'єр, що закриває ці прилади від глядачів; товарна платформа; похила споруда для переходу поїздів метрополітену з поверхні землі»; — р. бр. болг. *ра́мпа*, п. гапра «шлагбаум; рампа; товарна платформа», ч. слц. гапра «рампа; платформа», вл. гапра «тс.; під'їзд, площадка, сходи», м. *рампа* «шлагбаум; рампа», схв. *ра́мпа* «тс.», слн. га́пра «рампа; похила споруда»; — запозичення з французької мови; фр. гапре «рампа; поруччя сходів; похилість; дорога на підйомі; сходи» утворене від гапрег «повзти, стелитися; плазувати», яке походить, можливо, від франк. \*гапрѳ «вилазити; видиратися (кігтями)». — СІС<sup>2</sup> 704; Черных II 98; Sł. wyg. obcych 626; Holub—Kop. 309; Holub—Lyer 409; РЧДБЕ 609; Dauzat 610.

**ра́мтя** — див. ра́ма́т.

[рамува́ти] «копати яму (на когось)» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [ра́ма] «зарубка».

**ра́м'я** — див. ра́ма́т.

**ра́на**, *ра́нений*, [ра́нний] «поранений», *ра́ніти* СУМ, Нед, *підра́нок* «легко поранена мисливцем тварина», *пора́нення*, *пора́нений*; — р. бр. болг. м. *ра́на*, др. *рана* «рана; удар; кара; покарання; біда; хвороба», п. вл. нл. гапа, ч. слц. га́па «рана; удар; постріл», схв. *ра́на*, слн. га́па «рана; забите місце; виразка», стсл. *рана* «хвороба; недуга; кара»; — псл. гапа, очевидно, з давнішого \*vгапа, пов'язаного з \*вогна «отвір», звідки укр. [воро́нка] «тс.», р. воро́нка «лійка, яма конічної форми»; — споріднене з дінд. vгапaћ (vгапaћm)

«рана; шілина, тріщина», vгапayati «ранить», алб. vargë «рана», vras «убиваю», vrasıjë «убивство»; зближення з псл. gëđkъ «рідкий» (Persson Beitr. 277) або з дінд. vгапaћ «войовничість», ав. gāpa- «воїн, борець» і далі з дінд. řtiћ, řtiћ «напад», sam-āraпam «боротьба», псл. \*oгъ «рать» (Младенов РФВ 65/2, 369—370) у семасіологічному відношенні недостатньо обґрунтовані. — Фасмер III 441; Черных II 98—99; КЭСРЯ 382; Brückner 453; Rozwadowski Qu. gr. et. II 254; Machek EJSJ 508; Holub—Kop. 309; Schuster-Sewc 1205; Младенов 557; Skok, III 107; Критенко Вступ 509; Meillet Études 445; Trautmann 236; Otrębski Idg. Forsch 77; Uhlenbeck 299.

**ра́нг** «ступінь, чин, категорія, спеціальне звання»; — р. бр. м. *ранг*, п. гапа, ч. заст. ганк, гапг, слц. гапг «тс.», болг. *ранг* «ранг; поверх; внутрішній балкон (у салоні, театрі)», схв. *ра́нг*, слн. га́нг; — запозичення з німецької мови; н. Rang «ранг, чин; ярус у театрі» походить від фр. гапг «ряд, низка, шеренга; місце; ярус у театрі», яке зводиться до франк. \*hring «круг, кільце», пов'язаного з нвн. Ring «кільце, ринг». — СІС<sup>2</sup> 704; Черных II 99; Фасмер III 442; Преобр. II 182; Sł. wyg. obcych 626; Holub—Lyer 410; Dauzat 610; Kluge—Mitzka 580. — Див. ще **ринг**.

[ра́нда<sup>1</sup>] «міра рідини» Пі; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з бр. [ра́нда] «оренда, орендна плата; корчма, шинок»; — пор. укр. [ранда́р] «орендар». — Пор. **орeнда**.

[ра́нда<sup>2</sup>] «жіночий одяг, подібний до спідниці, з домотканого сукна» Л, [ря́нда] «стара драна сорочка; дешева сорочка О; клопоть, ганчірка», [ря́ндіна] «полотно; сорочка» О, [ря́ндя] «лахміття», [ря́ндя́р] «ганчірник», [ря́ндячка] «старий, драний одяг» О, [ра́нтe] «лахміття» Корз, [ре́нде] «подертий одяг» Нед, [ре́нда] «тс.», [ри́нда] «сорочка» тж, [ри́нде] «одяг, білизна О, ляхміття Нед», [ря́ндавий] «подертий,

драний» О, [риндавий] «старий, подертий» О; — п. [гѣду] «залишки одягу, лахміття», слц. ganda «ганчірка, клопоть», [gandák] «якийсь жіночий одяг», gandy «подертий одяг, лахміття», [gandiarika] «теплий одяг від пояса до п'ят», gandavý «подертий»; — запозичення з угорської мови; уг. gongu «ганчірка, клопоть; лахміття» загальноприйнятої етимології не має. — Лизанец 620; Mikl. EW 275; MNTESz III 442—446.

**ранѐт** «група сортів зимових яблук», *ренѐт, ренѐта*; — р. *ренѐт*, бр. *ранѐт*, п. ч. слц. *reneta*, болг. м. *ренѐта*, схв. *рѐнет, рѐнѐта*; — запозичення з французької мови; фр. *reinette* (*gainette*) «ранет» є зменшувальною формою від *reine* «королева» (спочатку *la reine des pommes* (букв.) «королева яблук»), що походить від лат. *regina* «цариця», пов'язаного з *rego* «правити, керувати»; паралельна форма *gainette* розвинулась внаслідок змішування з аналогічною формою, утвореною як деминутив від *gaîne* «жаба», що походить від лат. *gāna* «тс.», оскільки яблука цього сорту мають шорстку поверхню і нагадують шкіру жаби. — СІС<sup>2</sup> 722; Фасмер III 470; Преобр. II 197; Holub—Lyer 416; Dauzat 620; Klein 1327. — Див. ще **ре́гент, Регі́на**.

**ра́нець** «заплічна сумка», [рамець] «ранець» Нед, Пі; — р. бр. *ра́нец*, п. *ганіес*, ч. слц. *ганес*, вл. *ганска*, нл. *gansel*, болг. м. *ра́ница*, схв. *ра́нац*; — запозичення з німецької мови; н. *Rânzen* «ранець, сумка», снн. *rent(s)el* «саквояж», *rent(s)er*, нвн. *Rânzel* «тс.», як і гол. дат. *gansel* «ранець», шв. *gânsel* «тс.», можливо, пов'язані далі з двн. *gant(t)* «щит, край щита», свн. *gant(d)* «оправа, захисний рант», нвн. *Rand* «край, рант». — СІС<sup>2</sup> 704; Шелудько 44; Фасмер III 442; Черных II 99; ССРЛЯ 12, 583; Holub—Lyer 410; Kluge—Mitzka 580, 581. — Див. ще **рант**.

**ранжі́р** «розташування людей за зростом в одну шеренгу»; — р. м. *ранжі́р*, бр. *ранжі́р*, ч. *ганжі́г* «розподіл

електропроводки», *ganžirovat* «упорядкувати», болг. *ранжі́рам* «вишиковувати по ранжиру», схв. *ранжі́рати* «тс.; маневрувати», слн. *ganžirati* «розставляти; маневрувати»; — запозичення з німецької мови; н. *Rangierung* «розміщення в певному порядку», *sich rangieren* «вишиковуватися за зростом» походить від фр. *ranger* «ставити в ряд», утвореного від *gang* «ряд, низка, шеренга; місце». — СІС<sup>2</sup> 704; Фасмер III 442; ССРЛЯ 12, 584; Преобр. II 182; Смирнов 252; Holub—Lyer 410; РЧДБЕ 610. — Див. ще **ранг**.

**ра́нник<sup>1</sup>** (бот.) «*Scrophularia* L.; [подорожник великий, *Plantago major* L.; подорожник ланцетолистий, *Plantago lanceolata* L. Mak; вербозілля звичайне, *Lysimachia vulgaris* L.; вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L. Mak; вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia* L.; ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench.; конвалія, *Convallaria majalis* L.; деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Mak; воловик лікарський, *Anchusa officinalis* L. Mak; синяк, *Eschium vulgare* L. Mak; куряча сліпота, *Nonnea pulla* (L.) DC. Mak; громовик красильний, *Opisma tinctorium* M.B. Mak; шавлія ефіопська, *Salvia aethiopsis* L. Mak; скорзоне́ра, *Scorzonera* L. Mak], [ранні́к] «ранник вузлуватий, *Scrophularia podoza* Нед, [ранниковáті] «*Scrophulariaceae* R. Br.» Нед, Mak, [порáнник] «подорожник ланцетолистий»; — р. [ра́нник] «подорожник; шавлія ефіопська», схв. *ра́нїк* «буквиця лікарська, *Betonica officinalis* L.; жовтозілля сарацинське, *Senecio sarracenicus* L.», слн. *ganjenik* «шавлія лучна, *Salvia pratensis* L.», *ganjevéc* «жовтозілля дїбровне, *Senecio nemorensis* L.»; — похідне утворення від *ра́на*; назва зумовлена застосуванням переважної більшості цих рослин для лікування ран і наливів (ранник, вороняче око, подорожник, скорзоне́ра низька, шавлія), зміїних укусів (ластовень, синяк, скорзоне́ра), для припинення кровотеч (вербозілля, конвалія,

деревій), а також тим, що деякі з цих рослин (куряча сліпота, воловик) викликають подразнення шкіри або запалення живих тканин; назва громовика зумовлена схожістю його щетинистих листків і квітів, зібраних у китиці, до синяка. — Див. ще **ра́на**.

**[ранник<sup>2</sup>]** (бот.) «чина весняна, *Lathyrus vernus* (L.) Bernh. (*Orobus* L.)» Мак; — пов'язане з **ра́нній**; назва зумовлена тим, що окремі різновиди чини весняної цвітуть рано навесні, зокрема чина весняна звичайна, *Orobus vernus* L., зацвітає в кінці квітня. — Вісюліна—Клоков 222. — Див. ще **ра́нній**.

**ра́нній**, [**ранешній**] «ранішній» Нед, [**ра́ний**] «ранній» Нед, О, [**ра́нний**] «тс.» Нед, **ра́нішній**, **ранко́вий** СУМ, Нед, [**ра́няшній**] «ранішній», [**ра́но**] «ранок» НЗ УЖДУ 14, **ра́нок** СУМ, О, [**рану́ля** (у сполучі **бу́льба рану́ля**)] «рання картопля» Нед, [**ра́нюшка**] «рання капуста; рання скоро-спіла картопля» Мо, **рань**, [**раніти**] «рано вставати», **ранкува́ти** «проводити ранок», [**ранцува́ти**] «виголошувати побажання у Великодній понеділок ранком» ВеЛ, [**ра́ний**] «раніше» Нед, **ра́ніш(е)**, **ра́нком**, **ра́но** СУМ, О, [**раном**] «ранком, зранку» ВеЛ, **ранува́то**, [**ранш**] «раніш», **вра́нішний**, **вра́нці**, [**дозара́ни**] «до ранку» Нед, **зра́на**, **зра́нку**, **зра́ння**, **зара́ний**, **зара́ння** «ранній час», [**зара́нок**] «тс.», [**за́ран**] «завтра» Ж, [**зара́на**], **зара́ні**, **зара́ння**, **зара́но** «дуже рано, передчасно», [**назара́нці**] «на світанку», [**напо́рано**] «дуже рано» Пі, **передра́нішний**, **передранко́вий**, **передра́нній**, **передра́ння**, **передра́нь**, **пора́нішний**, **поранко́вий**, **пора́нній**, **пора́нок**, [**пораніти**] «дуже рано піднятися, зробити» Нед, **пора́нитися** «прибути дуже рано; поквапитися», **пора́не́ньку**, **по-ра́нішньому**, **по-ранко́вому**, [**пора́нку**] «уранці», [**по́рано**] «рано, ранньої пори», [**пора́ну**] «тс.», [**позара́ни**] «післязавтра», [**позаранки**] «на світанку» Нед, **спозара́на**, **спозара́нку**, **спозара́ння**, **ура́нішний**, **ура́нці**; — р. **ра́нний**, бр. **ра́нні**, др. **раньи** «ранній,

**ранковий**», п. **гаппу**, ч. **гаппі** «ранковий», **гапу** «ранній; скороспілий», слц. **гаппу** «ранковий», вл. **гапо** «ранком», нл. **гапу**, полаб. **гапü**, **гапü**, болг. **ран**, **ра́нен**, м. **ран**, схв. **ра́нї**, слн. **га́п**, стсл. **рано** «рано»; — загальноприйнятої етимології не має; виводиться з псл. \***gadno** (<\***ordno**), що зіставляється з гр. **ῥῥῥος** «ранок», **ῥῥῥιος**, **ῥῥῥῖνος** «ранній», дінд. **várdhatē** «підіймає, змушує рости», **ürdhvāh** «високий, визначний», ав. **vəgəðaiti** «росте», псл. **rod-** (з \***ord-ti** «рости»); заслуговує на увагу припущення (Machek ESJCS 414; Recherches 47; Holub—Kop. 309; Brückner 453; Trautmann 246) про походження з початкового \***rai-**, спорідненого з лит. **gýtas** «ранок», лтс. **gīts** «тс.»; спроба зблизити з алб. **errë** «темрява», гр. **ῥῥῥνός** «темний» (Oštir AfSIPh 36, 444) викликає сумнів з фонетичних причин (тоді треба було б виходити з псл. \***ragno**). — Фасмер III 442—443; Черных II 99; КЭСРЯ 382; Преобр. II 183; Schuster-Sewc 1206—1207; Olesch II 863; Младенов 556; Skok III 106; Otrębski Idg. Forsch. 98; Persson Beitr. 277; Boisacq 711; Frisk I 416—417.

**рант**; — р. бр. **рант**, п. **rant**, ч. **gantl**, **gantlik**; — запозичення з німецької мови; нвн. **Rand** «край; рант; поля (книги)», свн. **gant(d)** «обшивка; край шита», двн. **gant(t)** «тс.» споріднене з днн. **rand** «шит», дангл. **rand** «тс.», дісл. **gond** «край, грань; шит», крим.-гот. **gintsch** «гора», дірл. **rinde** (< кельт. \***rendiā**), дангл. **gīta** «край, кордон, морський берег» (англ. **gim** «край, обід»), далі з нвн. **Rahmen** «рама, рамка». — Шелудько 44; ССРЛЯ 12, 588; Holub—Lyer 410; Kluge—Mitzka 580; Klein 1300, 1349. — Див. ще **ра́ма<sup>1</sup>**.

**рантовати**, **рантувати** — див. **рунта́ти**.

**[ранту́х]** «біла, тонка хустка; вид бавовняної тканини; вид суконної спідниці; лантух, велике рядно; великий мішок», [**рантуши́на**] «тс.», [**ранту́шечки**] «пелюшки» О, **рантухо́вий** «з тон-

кої бавовняної тканини», ст. *рантухъ* (1568); — п. *rañtuch* «рантух, велика хустка»; — запозичене, можливо, через польське посередництво, з німецької мови; на українському ґрунті зазнало семантичного впливу з боку слова *лантух*; очевидно, слід виходити з н. *Regentuch* «хустка для дощу», яке складається з іменників *Regen* «дощ», спорідненого з двн. днн. *rēgan*, гот. *gign*, дангл. *regn* (англ. *rain*) «тс.», лит. *gōkti* «мрячити», лат. *gigo* «зрошую, поливаю», і *Tuch* «сукно, хустка»; виведення від нвн. *Randtuch* «край сукна» (*St. wyg. obcuch* 561; *Zebrowski Por. jęz.* 1938/4—5, 64; *SW V* 476) менш переконливе із семантичного боку. — Шелудько 44; *Richhardt* 93; *St. wyg. obcuch* 626; *Kluge—Mitzka* 590; *Klein* 1297. — Див. ще *галстук*, *іригація*. — Пор. *лантух*.

**рантьє** «особа, що живе на проценти від капіталів, цінних паперів»; — р. *рантьє*, бр. *ранцьє*, п. слц. *rentier*, ч. *rentiér*, вл. *rent(n)ar*, болг. м. *рентиєр*, схв. *рентієр*, слн. *réntnik*; — запозичення з французької мови; фр. *rentier* «рантьє» утворене від *rente* «рента; щорічний доход, прибуток; державні процентні папери». — *СІС<sup>2</sup>* 704; *ССРЛЯ* 12, 588; *Kopaliński* 834; *Holub—Lyer* 417; *Dauzat* 624. — Див. ще *рента*.

**[ранці]** «старий, порваний одяг, ганчір'я» Ва; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *[ранте]* «лахміття» або з *рам'я* «руб'я; лахміття»; могло зазнати впливу з боку слова *ланці* «ганчірки, лахміття».

**ранчо** «(в країнах Латинської Америки) хутір, садиба; (в США) скотарська ферма»; — р. болг. *ранчо*, п. ч. *gancho*, слц. *ganč*, схв. *рәнч*; — запозичення з іспанської мови Мексики; ісп. (мексикан.) *gancho* «маленька ферма» пов'язане з *gancho* «загальна ідальня (в армії, флоті); кают-компанія, яке виводиться від фр. ст. *ganger* «розмішувати в ряд», пов'язаного з *gang* «ряд». — *СІС<sup>2</sup>* 704; *Kopaliński* 817; *Holub—Lyer* 410; *РЧДБЕ* 610; *Klein* 1299; *Fremdwörterbuch* 530. — Див. ще *ранг*.

**[рапа<sup>1</sup>]** «ропа»; — запозичення з російської мови; р. *rapá* (спец.) «вода солоних озер» відповідає укр. *ропа* (див.).

**[рапа<sup>2</sup>]** «скеля» Нед; — запозичення з польської мови; п. *[gara (gafa)]* «підводний камінь» зводиться до нвн. *Riff* «риф»; зіставлення з *[ripna]* «вибій, провалля» (*Марусенко Досл. з мовозн.* 75) необґрунтоване. — *Brückner* 452. — Див. ще **риф<sup>1</sup>**.

**[рапавий]** «шорсткий, шершавий», *[rapáвий]* «віспуватий; шорсткий; кострубатий» О, *[раповий]* «тс.» О, *[рапáтий]* «шорсткий Нед; кострубатий О», *[rapák]* «кострубатий пень Нед; кострубата палиця ВеНЗн», *[rapáчка]* «жердина в огорожі» О, *[rapáчя]* «кіл з напівобрубаними гілками, на якому сушать сіно, снопи» О; — бр. *[rapúха]* «віспувата жінка», слц. *garavú* «віспуватий»; — результат відпадиння початкового приголосного у слові *[xrapáвий]* «шорсткий, жорсткий» (див.).

**[рапáвка]** (зоол.) «ропуха, *Bufo Laug.*», *[рапанка, rapúля, rapуха]* «тс.» ВеНЗн; — бр. *rapúха*; — очевидно, пов'язане з *[рапавий]* «шорсткий», *[xrapáвий]* «тс.»; назва зумовлена шорсткістю шкіри ропох. — Див. ще **рапавий, xrapáвий**. — Пор. **ропúха**.

**[рапавкі]** (сорт яблука) Нед; — якщо йдеться про яблука, що мають шорстку поверхню, то можна припустити зв'язок з *[рапавий]* (пор. п. *gara* «картопля з наростами»); можливе також пов'язання з *[rapáвка]* «ропуха» як кальки фр. *gainette* «ранет» (букв. «ропуха»). — Див. ще **рапавий, рапáвка**.

**[рапати]** «скрипіти, рипіти; квакати ВеУг; крякати О», *[rapкати]* (про деркача, качку, жабу) «кричати», *[rapо-тáти]* «тс.» О, *[rapák]* (орн.) «деркач, *Сгех сгех L.*», *[rapáч, rapчák, rapчик Шарл]* «тс.», *[rapкim]* «квакання жаб» О, *[rapоніця]* «качка, що квакає» ВеУг, *[rapоріця]* «тс.» тж, *[rapиша]* «ворона» О; — слц. *garpat'* «тріщати» (про птахів), вл. *гараç* «каркати», нл. *га-*

раś «тс.», м. *рапав* «скрипучий, хрипливий»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [р<sup>о</sup>пати] «тріщати», [хр<sup>я</sup>пкати] «кричати» (про деркача). — Schuster-Sewc 1207. — Пор. **р<sup>о</sup>пати, р<sup>я</sup>пкати.**

**рапіра** «колюча зброя з гнучким клинком»; — р. болг. *рапіра*, бр. *рапіра*, п. *garier*, ч. слн. *garir*, слц. *garier*, *garir*, вл. *garir*, м. *рапир*, схв. *рапир*; — через німецьке посередництво (н. *Rapier*) запозичено з французької мови; фр. *gariere* «рапіра» (ст. *espee gariere* «рапіра») загальноприйнятої етимології не має; виводиться від фр. *gare* «напилок» (за формою шитка на ефесі). — СІС<sup>2</sup> 704; Черных II 99; Kopalinski 817; Holub—Lyer 410; Reitsak ZfSl 8/1, 45; Kluge—Mitzka 581; Klein 1301; Dauzat 611; Gamillscheg 749.

[р<sup>а</sup>піти] «шуміти, стукати»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *gărai* «шарудіти, барабанити, тріщати» є звуконаслідувальним утворенням, паралельним до укр. *риніти*, [р<sup>о</sup>пати] «тріщати». — Scheludko 141; DLRM 692; СДЕЛМ 366.

**рапорт, рапортічка**, заст. *леп<sup>о</sup>рт, рапортувати* «доповідати; [старанно розповідати Ме]», заст. *лепортувати, зарапортуватися*; — р. бр. м. *рапорт*, п. ч. слц. *raport*, болг. *рап<sup>о</sup>рт*, схв. *рапорт*, слн. *raport*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *rapport* «рапорт, донесення, повідомлення; принесення назад» пов'язане з дієсловом *rapporter* «повідомляти; доносити; приносити, привозити назад», утвореним за допомогою префікса *re-* (*ra-*) «знову» від дієслова *apporter* «приносити, привозити», що зводиться до лат. *apporto* «приношу, привожу», утвореного за допомогою префікса *ad-* «до-, при-» від дієслова *porto* «ношу, вожу». — СІС<sup>2</sup> 704; Черных II 99; Фасмер III 443; Преобр. II 183; Смирнов 252; Kopalinski 817; Holub—Lyer 410; Dauzat 42, 611; Klein 1302. — Див. ще **авантюра, порт-, ре-**

[рапотати] «трясти; перемішуватися»; — неясне.

**рапс** (бот.) «ріпак, *Brassica napus* L.»; — р. бр. *rapc*, п. вл. нл. *rapc*; — запозичення з німецької мови; н. *Raps* походить від лат. *gāra* «ріпа», *gārum* «тс.; бульба», спорідненого з гр. *ράπυς* «ріпа», *ράψυς*, двн. *губа*, *gāba*, лит. *górė*, псл. *гѣра* «тс.», укр. *ріпа*. — СІС<sup>2</sup> 705; Шелудько 44; ССРЛЯ 12, 592; Fremdwörterbuch 531; Kluge—Mitzka 582; Klein 1301; Walde—HoIm. 418. — Див. ще **ріпа**<sup>1</sup>.

**рапсод** «мандрівний співець у Стародавній Греції», *рапсодія, рапсодичний*; — р. бр. болг. *рапсод*, п. *rapcód* «співак; рапсодія», ч. слц. слн. *rapcód* «співак», вл. *rapcodia*, м. *рапсод* «співак», схв. *рапсод* «тс.; рапсодія»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rhapsode* «рапсод», *Rhapsodie* «рапсодія», фр. *rhapsode, rhapsodie*, англ. *rhapsode, rhapsody* походять від гр. *ῥαψῳδός* «рапсод», утвореного з основ слів *ῥάπτω* «зшиваю; складаю, творю», спорідненого з лит. *veřpti* «прясти», лтс. *veřpt* «тс.», дінд. *vāraḥ* «хитрість» (власне «уток, піткання»), і *ῥῶδος* «співак», пов'язаного з *ῥῶδη* «пісня». — СІС<sup>2</sup> 705; ССРЛЯ 12, 594; Kopalinski 817—818; Holub—Lyer 410; Klein 1343; Frisk II 643, 646; Boisacq 836. — Див. ще **ода**.

[р<sup>а</sup>пті] «пазурі» Кур, [рап<sup>у</sup>з] «кіготь птиці» Ник, [ракан<sup>у</sup>з, рап<sup>о</sup>ть, рап<sup>т</sup>юк, рап<sup>у</sup>ж, рап<sup>у</sup>за, драп<sup>у</sup>з] «тс.» тж; — очевидно, варіанти запозичення з польської мови; п. [рап<sup>е</sup>с] «рука; ратиця», [раб<sup>е</sup>с] «лапа», [рап<sup>а</sup>] «куряча лапа», [рап<sup>у</sup>] «ніжки комахи» виводяться від нвн. *Rappe* «ворон; скребачка». — SW V 476.

**раптом, [рап<sup>т</sup>мі]** «раптом» Нед, [рап<sup>т</sup>овіць] (у виразі: р. *доц* «злива») Нед, [рап<sup>т</sup>янка] «швидкий і гучний струмок», рап<sup>т</sup>овий «швидкий, наглий», [рап<sup>т</sup>овий] «тс.; сильний, бурхливий» Нед, [рап<sup>т</sup>овний] «раптовий, грубий, насильний» Нед; — р. [рап<sup>т</sup>] «порив, миттевість», бр. *раптам* «раптом»; —

запозичення з польської мови; п. *gartem* «раптом, раптово, зненацька, зничев'я; всього-на-всього» є формою ор. в. від заст. *gart* «викрадання панночок», яке походить від лат. *gartus* «викрадання, грабіж», пов'язаного з *garіo* «хапаю, зриваю; віднімаю силою, викрадаю», спорідненого з гр. *ἐρέπτομαι* «обшипую, пожираю», двн. *reisen* «карати», ісл. *reisa*, дангл. *refsan* «тс.», лит. *gėrti* «збирати, охоплювати», алб. *gjer* «витягати, грабувати», дінд. *gáras* «фізичний недолік, пошкодження», *garhitāh* «ушкоджений, хворий». — ІУМ Морфологія 392; Richhardt 93; Фасмер III 443; Brückner 454; Walde—Hofm. II 417; Frisk I 553; Boisacq 275; Klein 1301—1302.

[ра́птус] «запальна, поривчата людина, гаряча голова» Куз; — запозичення з польської мови; п. *gartus* «тс.», як і ч. слц. *gartus* «приступ люті», схв. *ра́птус* «раптовий приступ хвилювання при меланхолійному психозі», походить від лат. *gartus* «захоплений, охоплений», діеприкметника від *garіo* «хапаю, зриваю; захоплюю». — Sł. wyg. obcych 627. — Див. ще **ра́птом**.

**рапту́х** — див. **ре́пту́х**.

[рапу́ття] «мотлох, старий лом, брухт Г; хмиз Нед»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з п. *gurpiecie* «мотлох, дрантя», яке зіставляється з [gurliwy] «дбайливий», [gur] «глист, хробак», ч. *gour* «глист-гострик». — Пор. **ру́пити**.

[рапу́х] (переважно мн. [рапу́хи, репу́хи]) «бахур» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з [ропу́хатий] «товстий, роздутий».

**рарі́тет** «рідкісна річ»; — р. *raritytém*, бр. *raritytém*, п. *rarytet*, *rarytas*, ч. слц. *garita*, схв. *raritytém*, слн. *garitéta*; — запозичення з німецької мови; н. *Rarität* «рідкість» походить від лат. *gāritas* «рідкість; розрідженість, нещільність», пов'язаного з *gārus* «рідкий, негустий», спорідненим з гр. *ῥῆμος* «пустинний; одинокий», дінд. *ḡtē* «за винятком, без, крім», лит. *irti* «розпадатися,

розкладатися; руйнуватися», *ardyti* «розбирати, руйнувати», лтс. *arditi* «розполювати; руйнувати», стсл. **орити** «ділити; руйнувати», псл. *gėdtyk* «рідкий». — СІС<sup>2</sup> 705; ССРЛЯ 12, 594; Sł. wyg. obcych 627; Holub—Lyer 410; Fremdwörterbuch 531; Kluge—Mitzka 582; Klein 1302; Walde—Hofm. II 418; Frisk I 557; Fraenkel 15, 187. — Див. ще **рідкий, розорити**.

[ра́ріг] (орн.) «сокіл балабан, *Falco cherrug* Gray. (*Falco lanarius*)», [ра́рог Нед, ра́рія Шарл] «тс.», [ра́рощий] «належний соколу балабану»; — п. *garog* «сокіл, *Falco (gennaia sacer)*», ч. *garoh* «птах з групи соколиних», слц. *gároh* «кречет», вл. *garoh* «балабан», схв. [garov] «різновид орла», можливо, також *ра́рог* «омар, *Palimurus vulgaris*», слн. *gárog* «тс.» (з схв.); — псл. *garog*; — загальноприйнятої етимології не має; виводилось (Фасмер III 436; Булаховський Вибр. пр. III 244, 258; Львов ЭИРЯ IV 83; Brückner 454; Moszyński PZJP 130; Holub—Kop. 309; Mikl. EW 271; Meillet Études 405; Matzenauer LF 16, 168; Trautmann 242; Mühl.—Endz. 496, 498; Walde—Hofm. II 421; Uhlenbeck 248) від основи *gar* «вереск, шум» (пор. цсл. *rarь* «звук»; йшлося про шум крил птаха під час польоту або про характерний крик сокола, пор. Ferians 93—94), утвореної за допомогою суфікса -г (як *даг*, *ріг*) від кореня *ga-* (про шум, вереск), яке пов'язується з р. [рай] «гул, шум, відгук» і зіставляється з лит. *gojoti* «неспокійно, невчасно кричати» (про півня), *giėti* «кричати, лаятися», лтс. *giēt* «гавкати», *gāt* «ляяти», дісл. *gāmg* «хриплий», *remja* «ревти», *gōmg* «голос; каркання», лат. *gavus* «хриплий», дінд. *gāyati* «гавкає» (іє. \*га- «ричати, кричати, гавкати»); вважається також (Трубачев Етимологія 1965, 64—71; Machek ESJC 508; LiSl III 84) запозиченням з давньоіранської мови, яке зводиться до ір. *vāragna-* «сокіл», пов'язаного з назвою давньоіранського божества ав. *Vəgəθraupa-*.

**ра́са**<sup>1</sup> (зоол.; антрополог.), *расізм*, *расіст*; — р. бр. болг. м. *ра́са*, п. ч. слц. вл. нл. *gasa*, схв. *ра́са*, слн. *gá-sa*; — запозичення з французької мови; фр. *gase* «раса; рід, плем'я; покоління; порода» запозичено з італійської мови; іт. *gazza* «сорт; вид; порода» загальноприйнятої етимології не має; виводиться від лангобардського \**raiza* «лінія, риска» (двн. *reiza* «тс.») як перекладу лат. *linea sanguinis* «лінія крові» (Gammillscheg 742; Diez 265), від ар. *gā's* «голова, початок, походження» (Kluge—Mitzka 584; Klein 1294), від ч. *gaz* «удар» (Gröber ZfRPh 11, 558) та ін. — СІС<sup>2</sup> 705; Черных II 100; Фасмер III 444; БСЭ 36, 107; Преобр. II 184; Ст. wyr. obcuch 626; Holub—Lyer 410; Dauzat 606.

**[ра́са<sup>2</sup>]** (вид тканини) Нед; — п. заст. *gasa* «легка вовняна тканина»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Rasch* «легка вовняна тканина» є результатом видозміни давніших форм *Arras*, *Arrasch* «тс.», які походять від французької назви міста *Arras*. — Brückner 6; Kluge—Mitzka 583; Paul DWb 467.

**[распарати́ть]** «спасати на думку, забантисися, заманутися» Л; — неясне.

**ра́спря** (заст.) «розбрат, чвари, суперечка, сварка» Нед, **[ра́спра]** «тс.» Нед; — р. *ра́спря*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *распърта*, як і болг. *ра́спра*, м. *распра*, схв. *ра́спра* «тс.», зводиться до псл. \**orzpъrja*, пов'язаного з дієсловом \**orzperti* (se) «розсваритися, вступити в боротьбу», утвореним за допомогою префікса \**orz-* «роз-» від дієслова \**repti* «перти; бити». — Фасмер III 444; КЭСРЯ 383—384. — Див. ще **пе́рти<sup>3</sup>**, **роз-**. — Пор. **пря**.

**[расть]** (у виразі: **[р. волосся]** «заріст волосся») Нед; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *gast* «ріст», *gást'* «рости» відповідають укр. *ростіи* (див.).

**ра́та**<sup>1</sup> (заст.) «строк платежу; частина платежу на даний строк»; — п. вл.

*gata* «частина платежу», ч. слц. *gáta*, болг. м. *ра́та*, схв. *ра́та* «тс.»; — запозичено, можливо, через польське посередництво з латинської мови; лат. *gata* «частина (встановлена)» пов'язане з *gatus* «розрахований, певний, постійний», дієприкметником від геог «вважаю, думаю», спорідненим з лит. *gėti* «складати в порядок, класти шарами», двн. *gedea* (*radja*) «рахунок, мова, розповідь». — Ст. wyr. obcuch 627; Holub—Lyer 410; РЧДБЕ 610—611; Walde—Hofm. II 419, 420, 429; Klein 1303; Pokorny 55—59. — Пор. **раціон**, **ра́ція**<sup>1</sup>.

**[ра́та<sup>2</sup>]** «прилад для провіювання зерна» Л; — неясне; можливо, пов'язане з **[райта́к]** «решето» (пор.).

**ра́тай** (заст.) «орач, плугатар», **[ра-та́єнко]** (зменш. від *ра́тай*) Нед, **[ра-та́йство]** «землеробство, хліборобство» Куз, **[ратайствува́ти]** Нед, *о́ра-тай* «ратай»; — р. болг. *ра́тай*, бр. *ра́тай*, др. *ратаи*, п. ч. слц. нл. *gataj*, вл. *ratar*, полаб. *ratoj*, м. *ратај*, *ратеј*, схв. *ра́тай*, *ра́та̄р*, слн. *gataj*, стсл. **ратан**; — псл. \**ortaj*, утворене за допомогою суфікса *-taj-* від \**orti* «орати», спорідненого з лит. *artojas* «плугатар, орач, землероб», *árti* «орати», прус. *artoys* «орач», лат. *arator*, гр. *ἀροτήρ* «тс.». — Фасмер III 447; КЭСРЯ 386; Младенов 557; Brückner 454; Rudnicki Prast. II 117; Machek EŠJC 509; Holub—Kop. 310; Schuster-Sewc 1207—1208; Olesch 865; Младенов 557; Trautmann 13; Fraenkel 17; Mühl.—Endz. I 141; Walde—Hofm. I 62, 69; Frisk I 147; Boisacq 80. — Див. ще **о́рати**<sup>1</sup>. — Пор. **ра́ло**.

**[ратáн<sup>1</sup>]** (знев.) «крикун» Л; — очевидно, акаюча форма, пов'язана з іменником *rot* (первісне значення «ротатий чоловік, горлач»). — Див. ще **рот**.

**[ратáн<sup>2</sup>]** (іхт.) «бичок-горлач, Neogobius ratan Nord.» Нед; — запозичення з російської мови; — р. **[ратáн]**, *ротáн* «тс.» є похідним від іменника *rot*; назва зумовлена відносно великим розміром голови і рота цієї риби; пор. *горлач* «тс.». — Див. ще **рот**.

**ратанія** (бот.) «субтропічна рослина з родини бобових, Krameria»; — р. болг. *ратанія*, бр. *ратанія*, ч. *gatania*; — запозичене через іспанське посередництво (ісп. *gatania*) з мови кечуа. — СІС<sup>2</sup> 705; ССРЛЯ 12, 1019; Klein 1343.

[**ратафія**] (заст.) «вид лікеру», [*татафія*] «тс.» Нед; — р. *ратафія*, п. *gatafia*, ч. *gatafija*; — запозичено, можливо, через російське і німецьке посередництво (н. *Ratafia*) з французької мови; фр. *gatafia* (*tafia*) походить з креольської форми, утвореної з латинської сполуки *gata fiat* «хай буде твердо встановлена угода», що складається з лат. *gata* «встановлена, незмінна», пов'язаного з геог «вважаю», і *fiat* «хай буде зроблено», 3 ос. одн. теп. ч. умовного способу від *fiō, fieri* «робитися, ставати, виникати», пов'язаного з *fui* «я був», *futurus* «майбутній, наступний», спорідненими з лит. ст. *bit(i)* «він був», лтс. *biju* «я був», стсл. **ви** «ти, він був би», псл. *byti*, укр. *бути*. — ССРЛЯ 12, 1019; Копалиński 818; Sł. wyg. obcuch 627; Klein 156, 588, 1303; Fremdwörterbuch 532; Dauzat 612, 697; Walde—Hofm. I 504—505. — Див. ще **бути**<sup>1</sup>, **рата**<sup>1</sup>. — Пор. **футуризм**.

[**рательний**] «працьовитий, стараний, ретельний, дбайливий» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *ретельний* і [*старательний*]. — Див. ще **старати**.

[**рати**] «рити, копати» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *рати* і *орати*. — Див. ще **орати**<sup>1</sup>, **рати**<sup>1</sup>.

**ратін** «вовняна тканина з коротким, закрученим ворсом», *ратинувальний*, *ратинувати*; — р. болг. *ратін*, бр. *рацін*, п. *ratyna*, ч. слц. *ratiné*, схв. *ратинрати*, слн. *ratiné*; — запозичення з французької мови; фр. *ratine* (у XIII ст. і *gastin*) етимологічно неясне. — СІС<sup>2</sup> 705; ССРЛЯ 12, 1019; Sł. wyg. obcuch 627; Holub—Lyer 410; Dauzat 612; Gamillscheg 751.

**ратіти** — див. **рать**.

**ратифікація** «затвердження верховним органом влади міжнародного договору», *ратифікувати*; — р. болг. *ратифікація*, бр. *ратифікація*, п. *ratifikacja*, ч. *ratifikace*, слц. *ratifikácia*, вл. нл. *ratifikacija*, м. схв. *ратифікація*, слн. *ratifikacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ratifikation*, фр. англ. *ratification* походять від слат. *ratificatio* «санкціонування», утвореного з основ лат. *ratus* «розрахований, затверджений, певний, постійний», діеприкметника від геог «вважаю, думаю», і *facere* «робити, складати, дозволяти». — СІС<sup>2</sup> 705; Фасмер III 447; ССРЛЯ 12, 1020; Копалиński 819; Holub—Lyer 410; Klein 1304; Dauzat 612. — Див. ще **електрифікація**, **рата**<sup>1</sup>.

**ратиця** «парне копито», [*ратка*] «тс.» Нед, [*ратичний*] Нед; — п. *raticea* «ратиця», ч. [*rat', ratice*], слц. *raticea* «тс.»; — псл. *ratъ, raticea*; — очевидно, споріднене з лит. *už-retėti* «тверднути», *retys* «шрам», лтс. *retēt* «гоячись заростати», *gēta* «шрам»; у такому разі первісно означало «твердий нарост на нозі»; менш переконливе зіставлення (Ильинский РФВ 74/3, 125—126) з лит. *gakti* «колоти, колупати, копати, рити», лтс. *rakt* «тс.; шкрябати», дінд. *ṛkpaḥ* «обскубаний», *ṛkṣaraḥ* «вістря, колючка». — Machek ESJC 509. — Пор. **рак**<sup>1</sup>, **раקותиця**.

**ратище** «держак списа, спис [держак вил НикНикЕЛ]», [*ратовище*] «тс.», [*ратюга*] (збільшувальна форма); — р. *ратовище* (заст.) «ратище, на яке насаджується наконечник (списа, рогатини)», др. *ратище* «спис», п. *ratyszczce* «спис» (з укр. ?), ч. ст. *ratíštè* «держак списа, алебарди», мор. [*ratisko*] «граблицько», [*račisko*] «держак вил», слн. *ratíšče* «держак списа, кісця, топорище», цсл. **ратиште**, **ратовиште**; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, є віддієсловним утворенням від псл. \*ortiti > \*ratiti (пор. др. *ratiti* ся «ворогувати»), утвореного від \*ortъ «битва»; деякими дослідника-



ми (Торр 347; Holthausen AeWb. 262; Kluge—Mitzka 617) вважається спорідненим з дісл. *gōda* «прут, жердина, щіпок», дангл. *gód*, двн. *guota* «жердина», лат. *gētae* «дерева в річці», *ratis* «пліт»; виведення від гіпотетичного псл. *\*gaty* «металева частина списа, вістря» (Machek ESJS 509) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 448; Преобр. II 185. — Див. ще **рать**.

**[ра́тиш]** «ратище, спис, піка» Нед, **[ра́тишник]** «носії списа, піки» Нед, **[ратішійстий]** «списоподібний» Нед; — неясне; можливо, результат скорочення запозиченого ч. *ratiště* «ратище». — Пор. **ра́тище**.

**[ра́тога]** «яечня» ДзАтл I; — запозичення з угорської мови; уг. *rátotta* «яечня» є результатом видозміни форми *rántotta* «тс.», пов'язаної з дієсловом *rántani* (< *ratani*) «пекти, смажити», яке загальноприйнятої етимології не має (зіставляється з манс. *gauti* «викидати, розсипати», хант. *gaw-* «розмішувати» та ін.). — Дзензелівський УЛГ 60; MNTESz III 345—346; Bárczi 253.

**ра́туша** «орган міського самоуправління; будинок, де він розміщений» СУМ, Нед, **[ра́туш]** «тс.», **[ра́тушник]** (лайлива назва п'яниці, який не пропускає жодної нагоди, щоб напиться) Нед, ст. *ратуш* (1518), *ратуша* (1569); — р. бр. *ра́туша*, п. *gatusz*, слц. *ratúz*, болг. *ра́тхауз*, слн. *gótovž*; — запозичено через польське посередництво з середньовісньонімецької мови; свн. *rāthūs* «ратуша» утворено з іменників *gāt* «рада» і *hūs* «будинок». — СІС<sup>2</sup> 705; Шелудько 43; Richardt 94; Фасмер III 448; Огиенко РФВ 66, 367; Brückner 454; Mikl. EW 273; Reitsak ZfSl 7/1, 42. — Див. ще **рада**, **хіжа**.

**рать** «військо», **ратник**, **[ра́тіти]** «гудити, ганити, ляяти» Нед, **ра́тувати**; — р. *рать* «військо; війна», бр. *раць* «тс.», др. *рать* «рать; війна; напад; бій; незгода; боротьба; ворожнеча», болг. *рат* «війна; військо, рать»,

м. *рат* «війна», схв. *ра̋т* «тс.», стсл. **рать** «війна; бій»; — псл. *гать* (< *\*ortь*), пов'язане чергуванням голосних з *\*ertь*; — споріднене з лтс. *ęrguētis* «сердитися», двн. *ernust* «боротьба, серйозність», гр. *ἔρις* «суперечка, змагання», *ἐρίζω* «сперечаюся, змагаюся», ав. *эгәтіш* «енергія», дінд. *ṛtiḥ* (*ṛtiḥ*) «напад», *saṃ-āraṇam* «боротьба»; припущення про зв'язок з ав. *gāpa* «борець», дінд. *gāpaḥ* «боротьба» і псл. *gapa* (Младенов 557; РФВ 65, 369; Skok III 112) викликає сумнів. — Фасмер III 448; Черных II 100; КЭСРЯ 386; Meillet Etudes 286; Rudnicki Prasl. II 106; Otrębski Idg. Forsch. 201; Persson Beitr. II 636; Mauryhofer I 123.

**ра́унд** (у боксі) «час, протягом якого відбувається бій»; — р. бр. болг. *ра́унд*, п. *gunda*, слн. *gūnda*; — запозичення з англійської мови; англ. *round* «раунд; круглий; коло; коловий рух» походить від фр. *rond*, фр. ст. *reont*, яке зводиться до нар.-лат. *\*retondus*, що виникло з лат. *rotundus* «круглий, замкнутий». — СІС<sup>2</sup> 706; ССРЛЯ 12, 1026; Kopaliński 854; Klein 1359; Dauzat 637. — Див. ще **ронд**, **ротонда**.

**ра́ут** «урочистий званий вечір; прийом»; — р. бр. *ра́ут*, п. *gaut*, ч. слц. *gout*, схв. *ра̋ут*; — запозичення з англійської мови; англ. *gout* «раут; гулянка, буйне, бешкетливе зборище» походить від фр. ст. *route* (< *rote*) «купа, натовп, компанія», яке зводиться до нар.-лат. *rupta* «роз'єднана (розбита) група», пов'язаного з лат. *rupto* «рву, розбиваю», спорідненим з лит. *giūpti* «колупати, добати», псл. *гура* «яма», укр. **[ру́па]** «тс.». — СІС<sup>2</sup> 706; ССРЛЯ 12, 1057; Kopaliński 819; Holub—Lyer 410; Klein 1360; Walde-Hofm. II 451. — Див. ще **рупа**. — Пор. **корупція**, **рутіна**.

**раф** — див. **ріхва**.

**ра́фа** «спеціальні ґрати для риби у водоспусках і водозливах; [годівничка, ясла; терлиця, чесалка, залізний гребінь для льону, коноплі Нед], **[р'я́фа]** «чесалка» Нед, **[ра́хвачка]** «чесалка

(для льону, коноплі)» ВеБ, [рафати] «чесати (льон, коноплю)» Нед, [ряфати] «тс.» Нед; — п. гаґа «терлиця; грот, решето»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Raufe «годівничка, ясла», пов'язане з дієсловом gaufen «рвати, шарпати», спорідненим з дангл. гірап (англ. gir) «рвати, смикати», гот. гаур-јап «вискубувати, висмикувати». — Шелудько 44; Richhardt 93; Kluge—Mitzka 586; Klein 1350.

**Рафаїл** (чоловіче ім'я), ст. Рафаїль «[Д(у)хъ Б(о)жій], лъкарство Б(о)жее» (1627); — р. болг. Рафаїл, бр. Рафаїл, п. Rafał, ч. слц. Rafael, м. Рафаїл, схв. Рафаїло, слц. Rafael; — запозичення з грецької мови; гр. Ραφαήλ походить від гебр. R<sup>h</sup>phā'él, утвореного з основ дієслова gārhā «він зцілює», спорідненого з сир. ḡrḥā «він вилікував», ар. gāfa'a «штопав, латав, лагодив», ефіоп. gāfaa «шив, зшивав, латав» та іменника 'ēl «бог, ідол, кумир». — Вл. імена 82; Беринда 229; Петровский 187; Спр. личн. імен 449; Илчев 422; Constantinescu 138; Klein 505, 1301.

**рафінувати**, рафінад, рафінадник, рафінер, рафінувальник, рафінерний, рафінований, рафінувальний; — р. рафінувать, бр. рафінаваць, п. гаї-повац, ч. rafinovati, слц. rafinovat', вл. rafinacija, rafinada, болг. рафинирам, м. рафинира, схв. рафиновати, слн. rafinirati; — запозичення з французької мови; фр. raffiner «очищати» утворене за допомогою префікса ge- від affiner «очищати; товкти на порошок», що складається з прийменника af, який походить від лат. ad «при, за, до», та прикметника fin «тонкий, дрібний», пов'язаного з лат. finis «межа, границя, рубіж». — SIC<sup>2</sup> 706; Черных II 100; Kopaliński 815; Holub—Lyer 409; Klein 1317; Dauzat 15, 607. — Див. ще авантюра, ре-, фінал.

**рафка** — див. рака.

[рахатися] «рушати Г; зніматися з місця Ме», [ряхатися] «збиратися, рушати», [рехатися] «збиратися» Корз,

[віряхуватися] «вибратися» Я, Ва; — р. [срѡхнутъ] «сплохати», рехнѡтъся «збожеволіти», [рѡхнутъся] «тс.»; рушити; зійти з місця»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з рішити або з [рехий] «швидкий, прудкий, моторний». — Фасмер—Трубачев III 477; Меркулова Етимологія 1986—1987, 148.

**рахат-лукум**; — р. бр. рахат-лукум, п. gachatlukum, gachatlukum, ч. rahat-lukum, rahat, слц. rahat, болг. рахат-локум, м. локум, схв. рахат-лук; — запозичення з турецької мови; тур. rahat-lokum походить від ар. gāhat-al-ḥulqum «рахат-лукум», букв. «заспокоєння, втіха для горла». — SIC<sup>2</sup> 706; Фасмер III 449; Радлов III 751; Kopaliński 813; Holub—Lyer 409; Korsch AfSIPh 9, 663; Lokotsch 134—135; Mikl. TEI 2, 145.

**рахва**, рахда — див. рака.

**рахіт** (хвороба), рахітизм, рахітик, рахітник, рахітичний; — р. болг. рахит, бр. рахит, п. rachityzm, ч. rachitis, слц. rachitida, м. рахитис, схв. рахитис, слн. rahitis; — запозичення з новолатинської мови; нлат. rachitis походить від гр. ῥαχίτης «хребетний», утвореного від ῥαχίς «хребет», пов'язаного з ῥαχός «терновий чагарник», спорідненим з дірл. ḡracc «голка», лит. gāžas «молодий пагін, сухий паросток; соломину, стерня», gažis «стерня». — SIC<sup>2</sup> 706; ССРЛЯ 12, 1029; Kopaliński 813; РЧДБЕ 611; Holub—Lyer 409; Klein 1294; Frisk II 647; Boisacq 837.

[рахкати] «квакати, кумкати», [рахкотіти] «тс.» О, [рахавка] (зоол.) «древесниця, зелена жабка, Nyula arbo-rea L.» Нед, [рахкавка] «тс.»; — п. gacha «хрюкати; квакати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [райкати] «квакати».

**рахман** (заст.) «мешканець міфічної місцевості, праведний християнин; бідний, жебрак», [рахманін Нед, рахмін О] «тс.», рахманний «спокійний, смирний; [разсудливий, похмурий, смутний Нед]», [рохман(н)ий] «породистий,

великий» Куриленко, [*Рахманський великдень*] «двадцять п'ятий день після Великодня» Нед; — р. *рахманний* «рахманний», бр. *рахманы* «тс.», др. *рахмане* «брахмани» (Фасмер III 449), *врахмане* «тс.» (Соболевський РФВ 64, 175), п. *gachman*, ст. *gachmannu* (з укр.); — запозичення з грецької мови; гр. *βράχμανοι* «брахмани», *βραχμῆνες* «тс.» походять від дінд. *brahman* «брахман»; грецькі форми (без початкового приголосного з XIV ст.) набули поширення на Русі завдяки сказанню про Александра або про ходіння Зосими; необхідне доповнення цієї гіпотези врахуванням впливу з боку тюркських мов (Прохоров ЭИРЯ V 94—103) або арабської (ар. *raḥmān*, того ж походження) через татарську (Попов Ист. лекс. 23—24); виведення з турецької мови (Mikl. TE1 II 145; EW 272; Brückner 459) або безпосередньо з арабської (Кобилянський Гуц. гов. 85; Макарушка 12) необгрунтоване. — Фасмер III 449—450; Преобр. II 186; Vasmer ZfSlPh 20, 464; Sławski JP 39/5, 382; Korsch AfSlPh 9, 663.

**[рахомоте]** «мотлох, лахміття» Лекс-Пол; — очевидно, результат видозміни форми *лахміття*, можливо, зумовлений впливом слова *рам'я* «тс.». — Див. ще **лахи**.

**[рахо́те]** «хмиз, гілля дерева» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з ч. *gachota* «щось старе, розвалене (будинок, віз)», *gachotina*, слц. *gachotina* «тс.».

**[ра́хта]** «другий день храмового свята»; — неясне.

**[рахувати]** «міркувати, розраховувати»; — результат контамінації слів *рахувати* і *рихтувати* (див.).

**рахувати** «лічити», [*рехувати*] «тс.» ВеБ, [*рахубитися*] «вести рахунок, записувати в рахунок» Нед, [*рахівля*] «рахунок» О, *рахівнік*, *рахівніцтво*, *рахівніця*, *рахуба*, [*рахубник*] «боргова книга, рахункова книга» Нед, *рахунок*, *рахівничий*, [*раховничий*] «рахівничий» Нед, [*рахубистий*] «кмітливий, хитрий» Чаб, [*раховитий*]

«розумний, розсудливий, обачний, діловий» Нед, *врахувати* «взяти до уваги; зарахувати, включити», [*незрахований*] «незчислений, незлічений», *обрахунок*, *перерахунок*, *підрахунок*, [*порахубитися*] «порахуватися», *порахунок*, *прорахуватися* «помилитися», *прорахунок*, *розраховувати* (на щось) «сподіватися», *розраховувач*, *розрахунок*, *урахувати*, ст. *рахунокъ* (1507), *пораховати* (1579); — р. [*раховати*] «рахувати; обговорювати, обмірковувати», бр. [*рахавати*], п. *gachować* «лічити, рахувати, розраховувати», слц. *gachupok* «рахунок», нл. *gachnowaś*; — запозичено через польське посередництво з середньовісньонімецької мови; свн. *gesehen* (*rechnen*, *gēchenen*) «рахувати, лічити», днн. *gēhhanōp* «тс.» споріднене з гот. *gahnjan*, снн. *rekenen*, дфриз. *rekenia*, дангл. (*ge*)*rekenian* «ояснювати, розповідати, оплачувати» (англ. *gescon* «рахувати»), *gesen* (*ricen*) «готовий, швидкий, прудкий», дірл. *gēp* (<\**regn*) «п'ядь», гр. *ἀρῆ-ποιος* «швидконогий», дінд. *gjuh* «прямий»; пов'язання з *ряд*, р. *суразный* (Jokl AfSlPh 28, 6) недостатньо обгрунтоване. — Шелудько 44; Richhardt 93; Фасмер III 450; Потебня РФВ I 263; St. wug. *obsuch* 620; Bodnarowska Pog. jęz. 1957/8, 370; Brückner 451; Олтяну Romanoslavica I 90; Grappin Slavia 12/2—3, 257—271; Mikl. EW 272; Kluge—Mitzka 588; Klein 1311.

**[ра́цевий]** «шершавий, шорсткий»; — не зовсім ясне; в якийсь спосіб пов'язане з [*ра́павий*] «тс.», як [*ра́цавка*] з [*рапавка*] (пор.).

**[ра́цавка]** «ропуха» ВеЗн; — не зовсім ясне; пов'язане в якийсь спосіб з [*ра́павка*] «тс.», як [*ра́цевий*] з [*ра́павий*] (пор.).

**раце́я** (заст.) «довге повчальне розумування», [*ра́ція*] «розмова О; привітальна промова», [*раціювати*] «гуторити, балакати» О; — р. *раце́я*, бр. заст. *раце́я*; — запозичення з польської мови; п. *ogacja* «промова» походить від лат. *ōrātio* «тс.». — Фасмер III 450;

ССРЛЯ 12, 1031; Зеленин РФВ 54, 116. — Див. ще **орация**.

**раціон** «норма харчових продуктів або фуражу»; — р. *раціон*, бр. *рацыён*, п. *гасја*, схв. *рација* «порція, певна міра денного раціону для коней у військах»; — запозичено через німецьке посередництво (н. *Ration*) з латинської мови; лат. *ratio* (-ōnis) «рахунок; облік; міркування; розум; підстава» споріднене з гот. *raþio* «число, рахунок», дфриз. *gethe* «звіт, мова», дангл. *gedia*, двн. *gadja*, *gedea* «тс.», лит. *gėti* «класти в порядку, класти шарами». — СІС<sup>2</sup> 706; ССРЛЯ 12, 1031; Смирнов 253; Sł. wyr. obcych 620; Brückner 451; Walde—Hofm. II 419—420, 429. — Пор. **рата**<sup>1</sup>, **рація**<sup>1</sup>, **резон**.

**раціональний**, *раціоналізатор*, *раціоналізаторство*, *раціоналізація*, *раціоналізм*, *раціоналізувати*; — р. *раціональний*, бр. *рацыянальны*, п. вл. *gascjonalny*, ч. *gacionální*, слц. *gacionální*, болг. м. *рационален*, схв. *раціо-налан*, слн. *gacionálen*; — запозичення з латинської мови; лат. *rationālis* «розумний; умоглядний» походить від *ratio* (-ōnis) «рахунок; мислення, міркування; розум; сенс». — СІС<sup>2</sup> 706; ССРЛЯ 12, 1034; Фасмер III 450; Kopaliński 813—814; Brückner 451; Holub—Lyer 408. — Див. ще **раціон**, **рація**<sup>1</sup>.

**рація**<sup>1</sup> «смысл, резон, выгода»; — бр. *рацыя* «тс.», п. *гасја* «рація; привід», схв. *рацио* «рахунок; обережність, передбачливість; міркування, мислення, розум; правило; причина, підстава»; — запозичено, можливо, через польське посередництво з латинської мови; лат. *ratio* «рахунок; мислення; міркування; розум; сенс, підстава» пов'язане з геог. (*ratus sum*, *rēgi*) «вважаю, думаю, гадаю», спорідненим з гот. *raþio* «число, кількість», дфриз. *gethe* «звіт, мова», днн. *redja*, двн. *gadja*, *gedea* «тс.». — Sł. wyr. obcych 620; Brückner 451; Holub—Lyer 408; Walde—Hofm. II 419, 429. — Пор. **рата**<sup>1</sup>, **ратифікація**, **раціон**, **раціональний**, **резон**.

**рація**<sup>2</sup> «переносна радіостанція»; — р. болг. *рация*, бр. *рацыя*; — складно-скорочене утворення з першого і останнього складів слова *радіостанція*. — СІС<sup>2</sup> 706; Черных II 100; Фасмер III 450. — Див. ще **радіо**, **станція**.

**[рацінець]** (бот.) «ракові шийки, гірчак зміїний, *Polygonum bistorta*» Нед, **[рачки]** «тс.»; спориш, гірчак, деревен болотяний, *Polygonum amphibium* L. Нед; валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L. См, **[рачок]** «гірчак зміїний»; — бр. **[рачыкі]** «гірчак зміїний»; — назви пов'язані з *рак*; назва гірчака зміїного, очевидно, пояснюється тим, що він має червоно-бурі кореневища з численними рубцями. — Меркулова Очерки 42—43. — Див. ще **рак**<sup>1</sup>.

**рачити** (заст.) «прихильно ставитися; зволити; бажати; [приймати в себе, частувати, пригощати Нед]»; — р. заст. *рачить* «дбати, пильнувати, бути старанним», бр. **[рачыць]** «бажати», др. *рачити* «любити; турбуватися, бажати; зволити; бути спроможним; зробити ласку», п. *гасзуч* «зволити; пригощати, частувати», ч. *гаціти* «зволити», слц. *гаціт* «тс.», болг. *рача* «бажати», схв. *рачити*, слн. *гаціти* «тс.», стсл. *рачити* «бажати; бути прихильним»; — псл. *гаціти*, пов'язане чергуванням голосних з \**rekti* «говорити»; на думку деяких дослідників (Machek ESJC 504; Holub—Lyer 408), псл. *гаціти* зводиться до іє. \**gak*- «бажати», глухого варіанта іє. \**rag*-, від якого походять днн. *gōkian* «турбуватися», дісл. *gōkja*, двн. *guohhen* «тс.», *guohha* «турбота», нвн. *geguhen* «зволити»; думка про запозичення псл. *гаціти* з германських мов (Mikkola Verühr. 156) необгрунтована; припущення про походження з \**ark*-, яке нібито є варіантом до \**alk*- (Потебня РФВ 1, 83; Преобр. II 187), викликає сумнів; останнім часом висунуто припущення (Трубачев ZfSl 3/5, 675—676) про зв'язок з лтс. *efka* «мужність; енергія», *ercētiēs* «бушувати». — Фасмер III 450—451; Brückner 451—

452; Младенов 558; РФВ 63, 315. — Див. ще **ректі́**.

**[рачі́й]** «скоріше, точніше, краще»; — п. *gaszej* «тс.»; — пов'язується з *ра́чити* (Brückner 451—452); характер зв'язку неясний; скоріше може бути витлумачене як \**ради́й* «радше», пов'язане з *радий* (пор. п. ст. *gadszej* — *gaszej*, нл. *gažej* «краще, охочіше»).

**[ра́шивець]** «дрібний галантерейник» Кур; — неясне; можливо, пов'язане з назвою старовинної фабричної тканини [*ра́са*], п. *gasa, gasza*.

**[ра́шка]** «частина прядки, рамка із зубцями, в якій крутиться катушка і через яку накручується на катушку спрядена нитка» Ме; — очевидно, як і схв. *ра́шак* «мотовило для пряжі», слн. [*gašek*] «тс.», пов'язане з рум. *gășchiá* «мотати на мотовило», *gășchitóg* «мотовило», які зводяться до нар.-лат. \**gas-clage* «скребти». — Трубачев Рем. терминол. 115; СДЕЛМ 368; DLRM 696.

**ра́шкуль** «вугільний олівець; терпуг»; — р. *ра́шкуль*, болг. *ра́шкул*; — запозичення з німецької мови; н. *Reißkohle* «вугільний олівець, рашкуль» складається з основ дієслова *reißen* «креслити; рвати» та іменника *Kohle* «вугіль» (свн. *kol*, двн. *kolo*), спорідненого з снн. дфриз. *kole*, гол. *koal*, дангл. *col*, англ. *coal*, дісл. норв. шв. *kol*, дат. *kul* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 707; Фасмер III 451; Преобр. II 187; Грот Фил. раз. II 508; Mikl. EW 273; Kluge—Mitzka 388; Klein 304—305. — Див. ще **рейсфедер**. — Пор. **ра́шпіль**.

**ра́шпіль** «напилок з великою насічкою», [*ра́шпель*] «тс.» Нед, [*рашплюва́ти*] «обробляти рашпілем» Нед; — р. *ра́шпиль*, бр. *ра́шпіль*, п. *gaszpla*, ч. *gašple*, слц. *gašpl'a*, вл. *gašpa*, болг. *ра́шпил(а)*, слн. *гаšpa*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Ráspel* утворене від дієслова *gaspen*, пов'язаного з двн. *gaspōp* (*hrēsran*) «смикати, щипати, скубти», спорідненим з снн. *gēspelen*, дфриз. *hrēsra* «тс.», дангл. *gehrēsran* «рвати; сіпати, смикати», нвн. *gaffēn* «(постійно) хапати, рвати», снн. *garēn*,

дісл. *hrērra* «досягати». — СІС<sup>2</sup> 707; Шелудько 44; Фасмер III 451; Коралиński 818; Brückner 454; Machek ESJC 509; Holub—Lyer 410; Kostov ZfSl 6/1, 78; Kluge—Mitzka 578, 583.

**[рашпóр]** (бот.) «молочай дикий, *Crepis tectorum* L.» Мак; — неясне.

**[раюва́ти]** «спостерігати» Нед; — очевидно, пов'язане з *райбк* «ящик із збільшувальними стеклами для розглядання картинок» або «верхній ярус театрального залу» і спочатку означало «розглядати панораму» або «дивитися з верхнього ярусу». — Див. ще **райбк**.

**ра́яти** «радити, напучувати», [*ра́єти*] О, *ра́йти*, [*райцува́ти* ВеЗа] «тс.», [*ра́єць*] «порадник» Нед, [*ра́йця*] «радник; ратман, член магістрату», [*ра́я*] «рада» Нед, *відра́яти*, [*пóрай*] «порада», [*пóрая*] «тс.» Пі, *розра́яти* «розвеселити; відрадити», [*спора́яти*] «зробити, навести порядок; впоратися» О; — р. [*раить*] «радити, допомагати», бр. *ра́іць* «радити», п. *gaić, gajcować* «тс.»; — зворотне дієслівне утворення від іменної форми *ра́йця*, яка виникла на польському ґрунті з давнішого \**gad(ь)ca*, похідного від *gad(z)ić* «радити», *gada*. — Фасмер III 435; Преобр. II 171. — Див. ще **ра́да**.

**[рвант]** «залізне кільце, яким скріплюється шина на місці розриву обода» Л, [*ірва́нт*] «тс.»; — результат видозміни форм [*вірва́нт*] «кільцева скоба, що обтискує скріплювані частини», [*урва́нт*] «тс.», зближених з основою *рва́ти*. — Див. ще **вірва́нт**.

**рва́ти**, [*ірва́ти*] «рвати», *рва́тися*, *рвону́ти*, *рвону́тися*, [*ірва́тися*], [*рвані́ця*] «зірвані, а не струшені плоди», *рвання́*, [*рванці́*] «рвані галушки» Мо, *рвань*, *рва́цтво*, *рвач*, *ривбк*, *рва́ний*, *рва́цький*, *рвачкíй*, [*рву́чий*] «швидкий, прудкий» Нед, *рвучкíй*, [*рв'я́ний*] «бурхливий» Нед, *безвідривний*, *безперер́вка*, *безперер́вний*, [*врива́ти*] (про руки) «втомлювати важким тягарем» Ж, *вірвату́ся* «вибратися, звільнитися; вискочити наперед», [*вірва́ти*] «урвати» Ж, [*вірва́тися*] «вдертися» Ж,

[*врівок*] «відірваний кусок каната» Ж, *вірва*, [*вірив*] «вибух» Ж, [*віривок*] «утеча» Куз, [*вірва*] «удар в потилицю; кишеньковий злодій» Ж, [*ввірванець*] «гульвіса, шибеник» ВеЗн, [*увірванець*] «тс.» ВеЗн, [*вірвітель*] «шибеник, паливода» Па, [*увірвітель*] «тс.» Па, [*вірвицем*] «окремо» Куз, *дорватися* (д*ориватися*) «порватися; накинутися СУМ; добратися Пі», *зірватися* (з*риватися*), [*зорвисько*] «вітром зламана ялина; сушняк» ВеЛ, *зрив* «надрив; невиконання; внесення перешкоди у виконання; невдача; [висмикування щетини у свиней Я]», *зарватися*, [*зарва*] «обрив; брила землі», [*зарвистий*] «крутий, стрімкий, обривистий» Она, [*зарівкуватий*] «сварливий, охочий до сварок», [*зуривочний*] «непевний, ненадійний, двозначний; приголомшений, осоромлений, пошкоджений» Ж, *нариватися* «наскакувати, натрапляти; [допадати до їжі, жадібно їсти]», [*нарва*] «верхня обшивка ясел; гнійний опух» Ж, *нарів*, *надрів*, *надрівистий*, *надрівний*, [*непрорівний*] «безперервний» Ж, [*недорівок*] «шматок мотузки» КІМ, [*оривок*] «тс.» Си, *обірванець*, *обірванка*, *обірвище*, *обрів* СУМ, Ж, [*обривки*] «побічні випадкові прибутки» Ж, *обрівок* СУМ, Ж, [*обривчастка*] «крутий берег» Ч, *обривистий*, [*одрівка*] (у виразі *без одривки* «без перерви») Ж, *перериватися* «припинятися», *перерва*, [*перервиця*] «перерва», *перерів* СУМ, Нед, [*переривач*] Нед, *перерівник*, *переривистий*, *переривчатий*, *підрів* СУМ, Нед, [*підривач*] «підбурювач Нед; підривник Она», [*підрівка*] (рибальське знаряддя), *підрівник*, *поривати*, *порів* СУМ, Нед, *порівання*, *поривач*, [*порівка*] (у виразі *в поривці йти* «йти окремо») Нед, [*поривці*] «не доводячи до кінця» Нед, *порівистий* СУМ, Нед, *порівний*, *порівчастий*, *пріва* «безодня; [місце, де розірвана гребля]», [*прорва*] «вимоїна у греблі Бі; величезна кількість, безліч Нед; проточина Пі», *прорів* СУМ, Нед, *прорівка*

СУМ, Нед, *прорівник*, *проривний*, [*розірві*] (у виразі *на р.* «на зло, наперекір») Нед, *розрив*, *розривка*, *розривний*, *увірватися* (*уриватися*) «вдертися», [*увірва*] «гульвіса, шибеник», [*урвантлі*] «рвані галушки» Мо, [*урванці*] «тс.» Мо, [*урвантяка*] «зірвиголова» Ме, [*урвень*] «ледар, нероба» Нед, *урвисько* «урвище» СУМ, Г, *урвітель*, *урвище*, *уривок*, [*уров*] «прямовисна жила» Нед, [*урови*] «вимивина, вибій» Шейк, [*уровища*] «тс.» Шейк, [*уровище*] «опух» Шейк, *урвистий*, *уривистий*, [*уривний*] «який легко рветься» Нед, [*уривочний*] «уривистий, уривчастий, частковий» Нед, *уривчастий*, [*уривчатий*] «розідраний, уривистий» Нед, *уривцем*; — р. *рвать*, бр. *рваць*, др. *рвати*, п. *gwać*, ч. *gváti*, слц. *gvať*, вл. *gwać*, нл. *gwaś*, полаб. *řvāt* «смикати, виривати», болг. *рѣвам*, схв. *рвати се* «боротися, змагатися у боротьбі», слн. *gváti* «витягати, виривати», стсл. *рѣвати*; — псл. *gváti*, пов'язане чергуванням голосних з *guti* «рити»; — споріднене з лит. *gavėti* «полоти», лтс. *gavēt*, ірл. *guat* «заступ», дісл. *gúja* «виривати вовну в овець», лат. *ēguo* «викопую; вириваю», гуо, -ege «валюся; руйную; кидаюся», гр. *ἐρυσίδων* «той, що розгрибає землю». — Фасмер III 452; Черных II 100—101; Karulis II 109; КЭСРЯ 386; Цыганенко 407; Преобр. II 187; Потебня РФВ 4, 1880, 161; Brücker 470; Machek ESJC 526; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1255; Младенов 565; Skok III 178; Arumaa ZfSIPh 26, 121; Walde—Hofm. II 453; Frisk I 570—571; Boisacq 286; Schmid IF 67, 3; Persson Beitr. 105, 284, 287, 289, 292, 654, 774; Scheftelowitz KZ 56/3—4, 207; Pokorny 868. — Див. ще *рйти*<sup>1</sup>.

**рвія** «ревність, ревнощі», [*рвійка*] «пуста ретельність, ревність, запал» Нед, [*рвійність*] «ревність» Нед, *рвійний* «ревний; рвучкий, неспокійний», *рв'яний* «ревний; [запальний Нед]», [*рвійно*] «заздрісно» Нед; — похідне утворення від псл. \**gvъ-* «ревність» (пор.

др. *рвьнь* «ревність; заздрощі»). — Див. ще **рє́вний**.

**рде́сник** — див. **рдест**.

[**рдест**] (бот.) «рдесник, *Potamogeton L. Mak*», *рде́сник* «тс.», *рде́сникові*; — р. *рдест*, бр. *рдзест*, п. *rdest*, [derdes, drdest], ч. *rdesno*, (h)rdesen, слц. *rdest*, вл. [drèst, drost], нл. *drest*, схв. *рдес*, [рдесен, хрдесель], слн. [rdé-səlʲ, rdésən]; — очевидно, псл. \*гьдьсть; — дальші зв'язки остаточно не з'ясовані; виведення від \*drèstь (*Machek ESJC 510*; *Jm. rosl. 86*; Меркулова Очерки 41—42; *Skok III 117*), як і пов'язання з \*гьдєті «червоніти» (*Фасмер III 452*; *Brückner 455*; *Mikl. EW 284*), потребує додаткових пояснень; припущення про зв'язок з лат. *rosa* «троянда», гр. *ρόδον* «тс.» (*Ильинский ИОРЯС 22/1, 200*; *Mikkola BB 22, 244*), а також спроба пов'язати з *не́рест* (*Machek ESJC 510*; *Jm. rosl. 86*; *Holub—Kop. 310*) недостатньо обгрунтовані. — *Фасмер—Трубачев III 452—453*. — Пор. **дєрес**.

**рджок** — див. **рецок**.

[**рдїтися**] «гарячитися» (про тварин), [*ирдїти*] «червоніти, жевріти» Бі, [*роз'ирдїтися*] (про нарив і под.) «нарвати, запалитися» Нед; — очевидно, споріднене з р. *рдеть* «шаріти, червоніти», бр. *рдзець*, др. *рдѣтися* «червонітися, бути червоним; бути рум'яним; червоніти, соромитися», ч. *rdíti se* «червоніти», слц. *rdiet' sa*, слн. *rdéti* «тс.»; — псл. *гьдєті*, похідне від \*гьд- (пор. др. *рѣдрии*, *родрии* «червоний, рудий»), пов'язаного з *гудъ* (<\*roudъ) «рудий, червоний». — *Фасмер III 453*; *Черных II 101*; *КЭСРЯ 386*; *Цыганенко 393*; *Преобр. II 189—190*; *Machek ESJC 510*; *Otrębski LP 6, 179*. — Див. ще **рудій**. — Пор. **іржа**.

**ре** «друга нота музичної гами»; — р. болг. м. схв. *ре*, бр. *рэ*, п. ч. слц. *ге*, слн. *гє*; — запозичення з італійської мови; іт. *ге* є першим складом слова *gesopare* з другого рядка латинського гімну Іоанну Хрестителю. — *СІС<sup>2</sup> 707*; *Черных II 101*; *Дараган РР 1981/6, 106—*

*107*; *St. wyg. obcuch 627*; *Dauzat 613, 737*. — Пор. **до<sup>3</sup>**, **ля<sup>1</sup>**, **мі<sup>1</sup>**, **соль**, **фа**.

**ре-** (префіксальний елемент із значенням зворотної чи повторної дії або протидії в складі запозичених слів типу *ревакцинація*, *регенератор*, *реевакуація*, *реконструкція*, *реорганізація*); — р. болг. м. схв. *ре-*, п. ч. слц. вл. слн. *ге-*; — запозичення з латинської мови; лат. *ге-* (перед голосним *ged-*), префікс із значенням зворотної чи повторної дії або протидії, споріднений з *retro* «за, позаду», гр. *ἔρ, ἔρα, ῥα* (частка із значенням логічного зв'язку, посилення, сумніву), лит. *і́* «і; також; навіть», лтс. *іг*, хет. *аг-һа* «із; далі; додому». — *Walde—Hofm. II 422*; *Frisk I 127*; *Boisacq 72*; *Fraenkel 15, 186*; *Klein 1306*.

**реабілітація**, *реабілітувати*; — р. болг. *реабилитация*, бр. *реабілітація*, п. *rehabilitacja*, ч. *rehabilitace*, слц. *rehabilitácia*, вл. *rehabilitacija*, м. схв. *рехабилитация*, слн. *rehabilitacija*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *rehabilitatio* утворене від дієслова *rehabilitare*, що складається з префікса *ге-* «знову» і дієслова *habilitare* «залишатися при чомусь, постійно займатися чимось; перебувати», пов'язаного з *habēre* «тримати; носити; зберігати; мешкати», спорідненим з лит. *gābana* «оберемок», *gabėnti* «перевозити», *góbti* «обкутувати, покривати», псл. *gabati* «захоплювати», укр. [*гáбати*] «турбувати, хапати». — *СІС<sup>2</sup> 707*; *Черных II 101*; *Kopaliński 378, 827*; *Holub—Lyer 414*; *Klein 692, 1321*; *Walde—Hofm. I 630—631*; *Ernout—Meillet I 95—97, 287—288*. — Див. ще **габати**, **ре-**.

**реагувати** — див. **реакція**.

**реактив** «речовина, що вступає в хімічну реакцію»; — р. болг. м. *реактив*, бр. *реактыў*, п. *reaktyw*, ч. *reaktivní* «реактивний», слц. *reaktív*, схв. *реактив*; — запозичення з французької мови; фр. *réactif* «реагуючий, протидіючий; (хім.) реактивний; реактив» пов'язане з пізньолат. *reagere* «реагувати», утвореним за допомогою префікса *ге-* із значенням зворотної дії від діє-

слова *agege* «гнати, діяти». — СІС<sup>2</sup> 707; Черных II 101; Dauzat 10, 613. — Див. ще **а́гєнт, ре-**. — Пор. **реактор, реакція**.

**реактор** «індуктивний опір для обмеження струму короткого замикання; установка, в якій здійснюється керування ланцюгова атомна реакція»; — р. болг. м. *реактор*, бр. *реактар*, п. ч. слц. вл. *reaktor*, слн. *reaktor*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reaktor*, англ. *reactor*, фр. *réacteur* пов'язані з пізньолат. *geagege* «викликати поворот, розщеплення», утвореним за допомогою префікса *ge-* із значенням зворотної дії від дієслова *agege* «гнати, діяти». — СІС<sup>2</sup> 707; ССРЛЯ 12, 1053; Sł. wug. obcsyeh 628; Holub—Lyer 410. — Див. ще **а́гєнт, ре-**. — Пор. **реактив, реакція**.

**реакція, реагєнт, реакціонєр, реакційний, реагувати**; — р. болг. *реакция*, бр. *реакция*, п. *reakcja*, ч. *reakce*, слц. *reakcia*, вл. нл. *reakcija*, м. *reakcija*, схв. *реакција*, слн. *reakcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reaktion*, фр. *réaction*, англ. *reaction* пов'язані з пізньолат. *geagege* «впливати, реагувати», утвореним за допомогою префікса *ge-* «проти, знову» від дієслова *agege* «діяти». — СІС<sup>2</sup> 708; Черных II 101—102; РЧДБЕ 612—613; Kopaliński 820; Holub—Lyer 411. — Див. ще **а́гєнт, ре-**. — Пор. **реактив, реактор**.

**реальний** «дійсний», *реалістичний, реалізація, реалізм, реаліст, реалія, реалізувати*; — р. *реальный*, бр. *реальный*, п. вл. *realny*, ч. *realní*, слц. *realny*, нл. *realizacja*, болг. *реален, м. реален*, схв. *реалан*, слн. *realen*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *reālis* «дійсний, речовий» походить від лат. *rēs* «річ». — СІС<sup>2</sup> 708—709; Черных II 102; РЧДБЕ 613; Kopaliński 820—821; Holub—Lyer 411; Klein 1306. — Див. ще **рєспубліка**.

**реанімація** «оживлення»; — р. болг. *реанимация*, п. *reanimacja*, слц. *reanimacia*, схв. *реанимация*, слн. *reanimacia*;

пимасія; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *reanimation* «оживлення», *reanimate* «оживляти» утворені за допомогою префікса *ge-* від англ. *animate* «оживляти», яке походить від лат. *animatus* «дихання, життя», *animare* «вдихати, жити, оживляти, одушевляти», пов'язаних з *anima* «повітря; дихання, душа», спорідненим з гот. *uzapan* «випускати (пару); пахнути», анді «дух», дангл. *ēdian* «дихати», гр. *ἄνεμος* «вітер», стсл. **вонна** «запах, пахощі». — СІС<sup>2</sup> 709; Kopaliński 821; РЧДБЕ 614; Klein 78, 1307; Walde—Hofm. I 49—50; Ernout—Meillet I 34; Frisk I 105; Boisacq 61. — Див. ще **воня́ти, ре-**.

**[ребєня́]** «дитина» Нед, *[ребєнічка]* «донечка» Нед; — р. *ребєнок*, бр. *[рабяты]* «хлопці», др. *робя*, п. ст. *gobionek*, ч. *goba* «рабиня; [жінка, дівчина]», *gobátko* «дитина»; — псл. \**orgbent* «дитина», утворене за допомогою суфікса *-ent* для назви маляти від \**orgb-* «сирота, дитина»; коренеve є розвинулося внаслідок міжскладової асиміляції. — Фасмер III 453; Черных II 102; КЭСРЯ 386; Цыганенко 394. — Див. ще **робі́ти**. — Пор. **раб**.

**[ребіно́к]** «веснянка» Нед, *[ребінковатий]* «той, що має веснянки»; — очевидно, пов'язане з *рябий* (див.).

**[ребрик]** (бот.) «гармала звичайна, *Peganum harmala* L.» Мак; — пов'язане з *ребро́*; назва зумовлена схожістю розташування листків гармали до розташування ребер на хребті; пор. ч. *řebříček* (*řebříček*) «деревій, *Achillea* L.», букв. «драбина з шаблями на одній жердині» (схожа до хребта з ребрами). — Machek ESJČ 724; Jm. rostl. 245. — Див. ще **ребро́**.

**[ребрі́й]** (бот.) «їжача голівка, *Sparanium* L.» Мак; — неясне.

**ребро́**, *[рабрина]* «драбина драбинчастого воза» НикНикТрЛ, *[реберце]* «гвинтова різьба; хід гвинта» Нед, *[ребра́к]* «маглівниця; рубель; пральна дошка» О, *[ребровáчка]* «тс.» О, *[ребра́чка]* «маглівниця; рубель» Нед, *[риб-*



ло] «ребро» Ме, *ребёрчастий*, [*реберча́стий*] «з гострими і гвинтоподібними боками, кутами; (про шнур) сплетений з білих і чорних ниток» Нед, [*реберчистий*] «тс.» Нед, *ребра́стий*, *ребри́стий*, *ребрува́тий*, [*ребрі́ти*] «прати на дошці» О, *наребёрний*, *підребёр'я*, *порёбринна*, [*порі́бля*] «порєбринна», [*порі́бре*], *порі́бринна*, *порі́бля*, [*порі́б'я*] «тс.», [*порєбрі́ти*] «клепаючи косу, наробити на полотні нерівностей» НикСгЛ, [*порибі́ти*] «тс.» тж; — р. болг. *ребрó*, бр. *рабрó*, др. *ребро*, п. *žebro*, ч. *žebro*, слц. *gebro*, вл. *gjebŕo*, нл. *řobro*, *řobŕo*, полаб. *gebrŭ*, м. *ребро*, схв. *рёбро*, слн. *gëbro*, стсл. *ревро*; — псл. *gebro*, утворене за допомогою суфікса -го (пор. *бедро*) від основи \*geb-; — споріднене з двн. *gipri* (*gibbi*, нвн. *Rippe*) «ребро», *hirnireba* «череп», днн. *gibb(i)*, дісл. *gif*, дангл. *gibb*, англ. *gib*, снідерл. дат. *gibbe*, шв. *gev* «тс.», гр. *ἐρέφω* «прикриваю дахом; прикрашаю», *ὀροφή* «стеля; дах; верхівка»; іє. \*gebh- «покривати дахом»; назва пов'язана з тим, що ребра є своєрідним дахом, який покриває грудну клітку; спроба пов'язати з лит. *gėbas*, мн. *gėbai* «довга верша, сплетена з лозин» (Būga RR II 304, 531), а також з лат. *orbis* «коло, окружність» (Walde—Hofm. II 219) викликає сумнів. — Фасмер III 453; Черных II 102; Преобр. II 191; КЭСРЯ 386; Brückner 654; Machek ESJČ 724; Holub—Kop. 443; Schuster-Sewc 1222; Младенов 558; Skok III 119; Kluge—Mitzka 602; Pedersen Kelt. Gr. 117; Klein 1346; Frisk I 556, II 426; Boisacq 277, 717; Pokorny 853.

**ребус** «загадка у вигляді малюнків у поєднанні з літерами»; — р. болг. схв. *рёбус*, бр. *рэбус*, п. вл. *gebus*, ч. слц. слн. *gėbus*; — запозичено, можливо, через німецьке посередництво (н. *Rébus*) з французької мови; фр. *gėbus* походить від латинської фрази *de rebus quae geruntur* «про справи, які вершаться», назви альманаху, в якому близько 1600 р. студенти Пікардії малювали сатиричні картинки-загадки на

теми міських подій; лат. *gebus* є формою орудн. в. мн. від *gēs* «річ». — СІС<sup>2</sup> 709; Коваль 179—180; Черных II 103; Фасмер III 454; РЧДБЕ 614; Machek ESJČ 510; Holub—Lyer 411; Kluge—Mitzka 588; Klein 1309; Dauzat 614. — Див. ще **реальний, республіка**.

[**ре́ва**<sup>1</sup>] «течія над глибокою ямою в річці, де крутиться вода» Ник, [*ре́вка*] «яма з водою; копанка» Л, [*ре́вня*] «багнисте місце, де легко потонути» Нед; *викопа́на яма*, *наповнена водою Ч*, [*ре́мня*] «викопа́на яма, наповнена водою Ч; болото з іржавою водою Ник»; — неясне; можливо, пов'язане з *рва́ти*, *прі́рва* або з *рів*, *рї́ти*.

[**ре́ва**<sup>2</sup>] (бот.) «дягіль лікарський, *Archangelica officinalis Hoffm.*» Мак; — неясне.

[**рева́к**] «найкраще виноградне вино, яке одержують на початку видавлювання» Мо, [*рива́к*] «перший сорт вина» Дз; — запозичення з румунської (молдавської) мови; рум. (молд.) *gāvác* (*gavác*) «виноградний сік; чистий мед із стільників» походить від тур. *gavak* «чистий мед, який сам витікає зі стільника»; звідси ж схв. *рəвак* «мед, який витікає зі стільників першим». — Skok III 113; DLRM 690.

**реванш**, *реванші́зм*, *реванші́ст*, *реваншевий*, *реваншний*, *реваншувати*; — р. *рева́нш*, заст. *рева́нж*, бр. *рэва́нш*, п. *gewanž* «відплата, віддяка; реванш», ч. слц. *gewanš* «тс.», вл. *gewanža*, болг. м. *рева́нш*, схв. *рёванш*, слн. *gevánša*; — запозичення з французької мови; фр. *revanche* «реванш; відплата, помста», *revancher* «брати реванш, відплачувати» (ст. *revenche*, *revanche*) походить від нар.-лат. \**revindicāre*, утвореного за допомогою префікса *ge-* від лат. *vindico*, *vindicāre* «карати; мститися; вимагати», пов'язаного з лит. *vaina* «помилка», лтс. *vaina* «вина», псл. *vina*, укр. *вина́*. — СІС<sup>2</sup> 709; Черных II 103; Фасмер III 454; Смирнов 253; Koraliński 841; Holub—Lyer 419; Dauzat 630, 744; Klein 1340; Walde—Hofm. II 793. — Див. ще **вина́, ре-**.

**р'єв'аш** — див. **р'єв'аш**.

**реверанс** «уклін»; — р. болг. м. *реверанс*, бр. *р'єверанс*, п. *gewerans*, ч. (заст.) *gevegence*, слц. *geverencia*, вл. *gewegensa*, схв. *р'єв'єранс*, слн. *gevegeńca*; — запозичення з французької мови; фр. *gévénence* «глибока пошана, повага; реверанс, шанобливий уклін» пов'язане з *gévéger* «поважати, шанувати; благоговіти», що походить від лат. *gevegeog* «боюся; поважаю, шаную», утвореного за допомогою префікса *ge-* від *vegeog* «боюся, тривожуся; поважаю; шаную», спорідненого з двн. *wartēn* «підстерігати, чекати», гот. *-wards* «сторож, охоронець», гр. *όράω* «дивлюся, бачу». — СІС<sup>2</sup> 709; Фасмер III 455; ССРЛЯ 12, 1079; Копалиński 841; Holub—Lyer 419; Klein 1340; Dauzat 630; Walde—Hofm. II 757—758. — Див. ще **в'арта**.

**реверс** «зворотний бік монети або медалі; механізм для зміни напрями робочих частин машини на зворотний»; — р. *р'єв'єрс*, бр. *р'єверс*, п. *gewers*, ч. *gevers*, слц. *geverz*, болг. *р'єв'єрс*, м. *реверс*, схв. *р'єверс*, слн. *gevērz* «реверс; підписка; зворотна розписка»; — запозичено, можливо, через польське або західноєвропейське посередництво (н. *Revérs*, фр. *gevers*, англ. *reverse*) з латинської мови; лат. *reversus* «звернений назад, повернений» є дієприкметником від *revertō* «повертаюся, вертаюся», утвореного за допомогою префікса *ge-* від *verto* «повертаю; обертаю; змінюю», спорідненого з псл. *\*vŕtētī* «вертїти», укр. *вертїти*. — СІС<sup>2</sup> 709; Фасмер III 455; Смирнов 254; Копалиński 842; Holub—Lyer 419; Fremdwörterbuch 548; Dauzat 630; Klein 1341. — Див. ще **вертїти, ре-**. — Пор. **в'єрсїя**.

**ревізія** «обстеження, перевірка», *ревізіонїзм, ревізіонїст, ревізіор, ревізіонїстський, ревізіонїстичний, ревізізький, ревізувати*; — р. болг. *р'євізія*, бр. *р'євізія*, п. *gewizja* «обшук, трус; ревізія; перегляд; зведення, остання коректура», ч. *gevize*, слц. *gevízia*, вл. *gewizija*, м. *ревизија*, схв. *р'євізія*, слн. *gevízija* «ревізія; зведення»;

— запозичено через польське посередництво з пізньолатинської мови; пізньолат. *revisio* «перегляд» утворене від лат. *reviso* «знову дивлюся, розглядаю; знову приходжу, навіщаю», пов'язаного з *revideo* «знову навіщаю, приходжу», префіксальним похідним від *video* «бачу, дивлюся», спорідненого з гот. *wītan* «дивитися; спостерігати», лит. *veizdėti* «бачити», *veidas* «лице, обличчя», псл. *vidėti*, укр. *відїти*. — СІС<sup>2</sup> 710; Черных II 103—104; Фасмер III 455; Смирнов 254; Копалиński 842; Holub—Lyer 419; Walde—Hofm. II 784—785. — Див. ще **вид, ре-**.

**р'євінь** (бот). «Rheum L.», [*р'євень, р'єїнь*] «тс.» Мак; — р. *р'єв'єнь*, бр. *р'єв'єнь*, ч. *reveň* (з р.), болг. *р'єв'єн*, схв. *р'єв'єд*; — запозичення з турецької мови; тур. *gavent* походить від перс. *gāvend*. — Акуленко 138; Черных II 103; Фасмер III 454; КЭСРЯ 386; Преобр. II 191; Machek ESJČ 513; Jm. rostl. 86, 247; Korsch AfSPh 9, 664; Lokotsch 136. — Пор. **раб'арбар**.

**рєвіти, рєвті**, [*рєв'ати*] «рєвіти; плакати» Нед, [*рєв'ати*] «плакати» Ме, [*рєв'кати*] «рєвти, шумїти, вигукувати» Нед, *рєвк'атся (му)* «(у нього) бурчить у животі» ВеЛ, [*рєвк'нїти*] «заверещати» Нед, [*рєвстї*] «рєвти» ВеУг, [*рїти*] «плакати, рєвіти» О, *рєва*, [*рєвало*] «час тїчки в оленів» ВеУг, ВеНЗн, [*рєв'аниця*] «сильне рєвіння, сильний плач» Нед, [*рєв'аницї творїти*] «рєвти» Нед, *рєвище* «сильне рєвіння; місце забою рогатої худоби; [мурашник, який воли розбивають рогами і з рєвом кидають на себе Шух; (знев.) велика, негарна і незграбна людина Кур]», [*рєв'єга*] «рєвіння» Нед, [*рєвїт*] «рєвіння; прибій (хвиль)» Нед, [*рєв'нява*] «рєвіння; шум, крик», [*рєв'їга*] «корова, яка постійно сильно рєве; плакса» Нед, [*рєв'їля*] «тс.» Нед, *рєв'їн*, *рєв'їха*, [*рєв'їшка*] «рєвіння» ЛексПол, [*рєв'їливий*] «плаксивий, крикливий», *рєв'їчий, рєв'їма*; — р. *рєв'єть*, бр. *раўці* «рєвти, ричати», др. *р'юти, р'єву* «рєвти; скреготати», п. [*gzwieć*], ст. *gzwać*

«ричати», gzuć, теп. ч. \*gzewę > gzwe, ч. řvát «ричати; репетувати; ревити», слц. revat', вл. гуć, гјејć, болг. *ревá*, м. *реве*, схв. *рѣвати* «ревити, репетувати», слн. gřověti, gřúti «репетувати; ревити; ричати», стсл. **ровы** (діеприкм.), цсл. **ровж, рютн**; — псл. gřuti < \*geuti, gevō; — споріднене з лит. gujà «тічка, полювання; зграя», снн. güien «ревити», дангл. gúp «рев», gúan «ревити», лат. gūmor «шум, гомін; слух, чутка», gāvus «хриплий», гр. ῥόωσι «реву, вию; репетую», дінд. rávati, gāuti, guvāti «реве, кричить», gávaḥ «рев», осет. arawun : arud/arawun : arud «сповнювати сильним шумом»; іе. \*(e)gēu- «кричати». — Фасмер III 456; Черных II 103; КЭСРЯ 387; Преобр. II 192—193; Szober JP 14, 601; Brückner 477; Machek ESJČ 534; Holub—Kop. 324; Schuster-Sewc 1249; Младенов 558; Skok III 133; Абаев ИЭСОЯ I 57; Frisk II 1152; Boisacq 1083; Walde—Hofm. II 451; Otrębski Idg. Forsch. 13, 39; Persson Beitr. 771; Pokorny 867. — Пор. **рїкати**.

**рѣвка** — див. **рѣва**<sup>1</sup>.

[**ревкó**] «ненажера» Нед; — неясне; можливо, йдеться про грудну дитину, що часто плаче і заспокоюється під час годування; в такому разі пов'язане з *ревіти* (пор.).

**ревматізм, ревмáтик, ревматічний**; — р. *ревматізм*, бр. *рѣматізм*, п. *reumatyzm*, ч. *revma(tismus)*, слц. *reuma(tismus)*, вл. *reumatizm*, болг. *ревматізм*, м. *ревматізам*, схв. *рѣума, рѣума, реуматізам*, слн. *révma*; — запозичення з латинської мови; лат. *rheumatismus* походить від гр. ῥευματισμός «розтікання (по тілу)», пов'язаного з ῥέωα «потік; розлив; ревматичне страждання», *рѣω* (<ῥέω) «течу; розливаюся», спорідненими з лит. sřavėti «повільно текти, просочуватися», псл. \*sřija «струмїнь», укр. *струя*. — СІС<sup>2</sup> 710; Черных II 104; Фасмер III 455; Преобр. II 191; Савинов РФВ 21, 34; Kopaliński 841; Holub—Lyer 419; Frisk II 650—652. — Див. ще **струя**. — Пор. **рїма**<sup>2</sup>.

**ревмокардіт**; — р. *ревмокардіт*, бр. *рѣймакардіт*; — складне утворення, що виникло на основі слів *ревматізм* і *кардіт* (загальна назва хвороб серця). — СІС<sup>2</sup> 710. — Див. ще **кардіограма, ревматізм, сѣрце**<sup>1</sup>.

**рѣвний** «запопадливий, старанний; (заст.) гїркий, тужливий, щирий; [справний Шух]», [рámний] «гїркий, ревний» Корз, *ревнівий*, [ревнівлівий] «ревнівий» Нед, [ревніця] «ревнощі» Нед, *ревнівєць, ревітєль, [ревніці]* «ревнощі», [ревніця] «ревнивиця» Нед, *рѣвнощі, [рївніці]* «ревнощі» Нед, [рѣвні] «гїркувато» ВеБ, *рѣвносно, ревномувати* «проявляти ревнощі; [присвятити себе чомусь; ревно плакати Нед]; — р. *ревнівий*, бр. *рївнівы*, др. *рївнь* «ревність, заздрощі», п. *gzewny* «тужний, тужливий, чутливий, сумний», [gzewniwy] «тс.», ч. řevnivý, řevnit «ревнувати», слц. *revnivý, revnit'* «ревнувати», нл. *gřawniś* «дратувати», болг. *ревнів*, м. *ревнив*, схв. *рѣвовати* «старатися, турбуватися», *рѣвностан*, стсл. *рѣвновати* «із запалом прагнути до чогось», *рѣвнитєль* «ревнитель, прихильник»; — псл. \*gъvъp «сердитий; ревивий»; — очевидно, пов'язане з лат. *gřvālis* «суперник», п. *guja* «тічка», ч. řїje «тс.», др. *рїоєнъ* «вересень» і далі, можливо, з псл. \*gřuti «ревіти» або з лат. *guo* «пориваюся, поспішаю», дангл. *gëow* «схвильований, бурний, дикий». — Фасмер III 455; Черных II 104; Преобр. II 191—192; Brückner 476; Machek ESJČ 531; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1221—1222; Младенов 558; Варбот Этимология 1980, 34—35; Matzenauer LF 18, 247; Walde—Hofm. II 437. — Див. ще **ревіти**. — Пор. **рвія**.

**рѣвня** — див. **рѣва**<sup>1</sup>.

**револьвѣр** СУМ, Куз; — р. *револьвѣр*, бр. *рѣвальвѣр*, п. вл. *gewolwer*, ч. слц. *revolver*, болг. м. *револьвѣр*, схв. *револьвѣр*, слн. *revólver*; — запозичення з французької мови; фр. *revolver* походить від англ. *revolver* «барабан; револьвер», утвореного від *revolve* «обер-

татися, періодично повертатися», яке походить від лат. *revolvere* «кочу назад»; назва пов'язана з наявністю в револьвері обертового барабана. — СІС<sup>2</sup> 711; Фасмер III 456; Черных II 104; Преобр. II 192; Kopaliński 843; Koneczna Pog. jez. 1936—1937/9, 167; Holub—Lyer 419—420; Dauzat 631; Klein 1342. — Див. ще **еволюція, ре-, революція.**

**революція**, *революціонер, революціонізм, революціонізувати, дореволюційний, пореволюційний*; — р. болг. *революция*, бр. *рэвалюцыя*, п. *rewolucja*, ч. *revoluće*, слц. *revolućia*, вл. нл. *rewolucija*, м. схв. *революција*, слн. *revolućija*; — запозичення із західноєвропейських мов, н. *Revolution*, фр. англ. *revolution* походять від лат. *revolūtio* «оберт, переверт», пов'язаного з *revolvere* «скокую назад; знову розгортаю», утвореним за допомогою префікса *re-* від *volvō* «обертаю; перевертаю; розгортаю». — СІС<sup>2</sup> 710; Фасмер III 456; Черных II 104—105; КЭСРЯ 387; Деборин ВЯ 1957/4, 42; Преобр. II 456; Горяев 450; Смирнов 254; Holub—Lyer 419; Dauzat 631; Klein 1342. — Див. ще **еволюція, ре-**.

**[ревт́аня]** (кличка корови світло-червоно-коричневого кольору) Нед, *[рей-ти]* «червоні воли» ВеЛ; — запозичення з угорської мови; уг. *rőt* ([rőt]) «рижий» походить від нвн. *rot* (баварсько-австрійськ. [röt, rōt]) «червоний», спорідненого з лит. *raudas* «тс.», псл. *rudъ*, укр. *рудий*. — Лизанець Доп. УЖДУ 1965, 48; MNTESz III 458—459; Kluge—Mitzka 609. — Див. ще **рудий**.

**ревю́** «театральне видовище-огляд»; — р. болг. *ревю*, бр. *рэвю*, п. *rewia*, ч. слц. *revue*, м. *ревија*, схв. *рèвї*, *рèвија*, слн. *revija*; — запозичення з французької мови; фр. *revue* «перегляд; огляд; журнал; парад» пов'язане з *revoir* «знову бачити; переглядати», утвореним з префікса *re-* і дієслова *voir* «бачити», яке зводиться до лат. *vidēre* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 711; ССРЛЯ 12, 1099; Kopaliński 842; Holub—Lyer 420; Dauzat 631. — Див. ще **вид, ре-**. — Пор. **інтерв'ю**.

**[réga]** «назва вола з головою і рогами, як у бугая», *[ruga]* «бугай» (Ме); — не зовсім ясне; можливо, запозичене з польської мови; п. *[regacz]* «віл, не позбавлений повністю статевої сили, дуже буйний» може бути зведене до звуконаслідувального кореня псл. *reg-* «ревіти, іржати». — Меркулова Етимологія 1974, 61—63. — Пор. **регит, регнути**.

**регáлії** «символи монархічної влади; відзнаки»; — р. болг. м. *регáлии*, бр. *рэгáліі*, п. ч. *regalia* (мн.), слц. *regálie*, схв. *рèгáлије*, слн. *regálija*; — через польське або німецьке посередництво (нвн. *Regalien*) запозичено з латинської мови; лат. *rēgālis* (мн. *regalia*) «царський» утворене від *rex* (род. в. *rēgis*) «цар; владика», пов'язаного з *regere* «керую». — СІС<sup>2</sup> 711; Фасмер III 456; ССРЛЯ 12, 1100; Kopaliński 826. — Див. ще **регент**.

**регáта** «масові змагання на суднах»; — р. болг. м. *регáта*, бр. *рэгáта*, п. ч. слц. вл. *regata*, схв. *рèгáта*, *рèгата*, слн. *regáta*; — запозичення з італійської мови; іт. *regata*, *rigatta* пов'язане з *riga* «ряд, шеренга», яке походить від двн. *riga* «ряд»; спочатку *rigatta* означало ряд гондол, що вирушають у рейс; іт. *regata* вважається також (Mestica 1369) результатом стягнення слова *regata* «удар веслами»; спроба пов'язати іт. *regata* з *ricattare* «відігратись, узяти реванш» (Holub—Lyer 413) менш обгрунтована. — СІС<sup>2</sup> 711; ССРЛЯ 12, 1100; Фасмер III 456; Kopaliński 826; Kluge—Mitzka 590; Klein 1319.

**регб́і** (спортивна гра з м'ячем), *регбіст*; — р. *регби*, бр. *рэгби*, п. ч. слц. *rugby*, болг. *рѐгби*, м. *рагби*, схв. *рӑгби*, слн. *rugby*, *ragby*; — запозичення з англійської мови; англ. *rugby* «регбі» походить від назви англійського міста Регбі (Rugby), у школі якого вперше почали грати в цю гру. — СІС<sup>2</sup> 711; УРЕ 12, 208; ССРЛЯ 12, 1100; РЧДБЕ 640; Kopaliński 853; Klein 1363.

**регель** «підпірка, перекладаина між кроквами», *ригель* «горизонтальна бал-

ка», [рiголь] «тс. Мо; поперечина між стовпами стіни Чаб», [ригеля] «поперечина між стовпами стіни» Чаб, [ригель] «тс.» тж, [ригель] «засув» Нед, [рiгий] «тс.» О, [ригівниця] (тк.) «дощечка з отворами для кінців начиння або берда», [риголювати] «закладати поперечні балки при будівлянні стіни» Мо, [зариглювати] «замкнути на засувку» Нед; — р. *регель*, *рiгель*, п. *rugiel* «ригель; засув»; — через польське і російське посередництво запозичено з німецької мови; снн. *regel* «поперечна жердина», свн. *rigel* «дерев'яна переклада; поперечка», нвн. *Riegel* «засув» пов'язуються з лат. *rēgula* «брус, планка; лінійка». — СІС<sup>2</sup> 731; Шелудько 44; Фасмер III 457; ССРЛЯ 12, 1311; Sl. yug. ob-such 658; Brückner 471—472; Kluge—Mitzka 599. — Див. ще **регула**.

**регент** «тимчасовий управитель замість монарха; керівник церковного хору», *реэнт* «тс.» УРС, Куз, *регентство*, [реэнтій] «церковний півчий» Нед, [ереэнтій, иреэнтій] «тс.» Ж, *регентувати*, ст. *реентъ* «канцляй, книгочий» (XVII ст.); — р. м. *реэнт*, бр. *реэнт*, п. ч. слц. вл. *regent*, нл. *rogenstwo* «регентство», болг. *регэнт*, схв. *реэнт*, слн. *regènt*; — запозичення з латинської мови; лат. *regēns* (род. в. *regentis*) «керуючий, правитель; володар» пов'язане з *rego* «керую, направляю; установлюю; даю настанови», спорідненим з гр. ῥεῦω «протягаю, простягаю», гот. *rahtōn* «підносити», ірл. *rigim* «розтягати, поширюватись», лит. *ražýtis* «потягуватися», дінд. *řjyati* (řjā-ti) «простягається». — СІС<sup>2</sup> 711; Фасмер III 457; ССРЛЯ 12, 1102; Преобр. II 193; РЧДБЕ 616; Kopaliński 826; Brückner 457; Holub—Lyer 413; Walde—Hofm. II 427. — Пор. **директіва**, **директор**, **диригувати**, **коректура**, **регалії**, **регiмент**, **регiön**, **регламент**, **регула**, **регулювати**, **режим**, **режисер**, **реймент**, **ректор**.

[регеша] «нечепура; незграбна або товста людина; щось безформне, негарне» Непокупный, [рекеша] «тс.» тж,

[ригаша] «незграбна людина» Корз; — бр. [рэкеша] «повна, безфігурна жінка; неакуратно одягнута жінка», [рагеша] «нерозторопна, неакуратна людина»; — запозичення з литовської мови; лит. *gekėšys* «гіллясте дерево; обрубана сукувата гілляка; незграбна, нерозторопна людина», *gėkežis* (*gėkežys*) «безформна річ» є, очевидно, результатом метатези в словах типу *kėgas* «пень», *kekėžis* «низьке, сукувате дерево з обламаною верхівкою», споріднених з лтс. *segs* «корч, корінь», псл. *koга* «кора», \**koгe* «корінь». — Непокупный 194—195; Лаучюте 59; Fraenkel 241, 716. — Див. ще **корінь**<sup>1</sup>. — Пор. **розкереша**.

**регiмент** (заст.) «полк», *регiментар* «командувач, заступник гетьмана», *регiментарій* «тс.»; — р. болг. *регимент*, п. ч. слц. вл. *regiment*, схв. *регимента*, слн. *regiment*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Regimènt* «полк; правління; режим» походить від пізньолат. *regimentum* «керівництво», пов'язаного з лат. *rego* «керую, направляю». — Фасмер III 457; Смирнов 254; Holub—Lyer 413; Dauzat 620; Kluge—Mitzka 591. — Див. ще **регент**.

**Регiна** (жіноче ім'я); — р. болг. *Регiна*, бр. *Рэгіна* (розм. *Раіна*), п. ч. *Regina*, слц. *Regiņa*; — запозичено, очевидно, через польське посередництво з латинської мови; лат. *Rēgīna* утворено на основі іменника *gēgīna* «цариця», пов'язаного з *gēx* (род. в. *gēgis*) «правитель, володар», *rego* «керую». — Вл. імена 155; Петровский 188; Спр. личн. имен 519; Илчев 423. — Див. ще **регент**.

**регiön** «територія, виділена за певними ознаками», *регiönальний*, *регiönарний*; — р. *регiön*, *регiönальний*, бр. *рэгіён*, п. *regiön* «район», ч. *region*, слц. слн. *regiön*, вл. *regionalny*, болг. *регiönален*, м. *регион*, схв. *регiön*; — запозичення з німецької мови; н. *Regiön* «область, район» походить від лат. *regio* (род. в. *regiönis*) «область, округ, район» (спочатку «край, область, які знаходяться під чиймсь керівництвом»),

пов'язаного з *rego* «керую»; форма *регіональний* зводиться до підзньолат. *regionalis* «обласний», того ж походження. — СІС<sup>2</sup> 711; ССРЛЯ II 1104; Копалиński 827; РЧДБЕ 616; Holub—Lyer 413; Walde—Hofm. II 427. — Див. ще **регент**.

**регiстр** «ділянка звукового діапазону; регулятор у деяких машинах»; — р. *регiстр*, бр. *рэгiстр*, п. *registr* «регiстр; реєстр», ч. *registr*, слц. вл. нл. *register*, болг. *регiстрър*, м. *регистар*, схв. *регистар*, слн. *regiŝter*; — запозичено через німецьке посередництво (нвн. *Regiŝter* «реєстр, список; зміст; (муз.) регiстр») з середньолатинської мови; слат. *registrum*, давніше *registum*, пов'язане з *regesta* (мн.) «список, перелік, реєстр», похідним від *gegerere* «вносити, реєструвати, записувати», утвореного з префікса *ge-* і дієслова *gerere* «нести; чинити, робити». — СІС<sup>2</sup> 712; Фасмер III 457; Преобр. II 192; Смирнов 255; Копалиński 826, 828; Brückner 457; Holub—Lyer 414; Kluge—Mitzka 591; Klein 1320; Walde—Hofm. I 595. — Див. ще **жест, ре-**. — Пор. **реєстр**.

**регiт**, [*регот*] Нед, *регiтня*, *реготня*, *реготи*, *реготун*, *реготуха*, *реготливий*, *реготати* «сильно сміятися; [іржати (про коней) Вел, Куриленко]», *реготіти*, [*регiтно*] «смішно»; — р. [*регот*], *реготать*, бр. *рогат*, п. *rzegot* «квакання, кумкання; регiт», *gchot* «тс.», ч. *řehot* «регiт», слц. *gehот* «тс.», вл. *gřehotač* «іржати», *gřehotač so* «реготати», нл. *gřagot* «квакання»; — псл. *regotъ*, утворене від звуконаслідувального кореня *geg-*, паралельного до *gek-*: *гok-* (пор. схв. *рѣга* «ричання», слн. *řega* «деревна жаба», лит. *gėkti* «кричати»); заслуговує на увагу припущення (Ильинский ИОРЯС 16/4, 12; Matzenauer LF 16, 164) про зв'язок з р. [*рагоза*] «сварка, лайка», лтс. *gėdzėt* «ляяться». — Фасмер III 457; Преобр. II 193; Brückner 474; Machek ESJČ 529; Holub—Kop. 320; Schuster-Sewc 1219, 1224; Меркулова Этимология 1974, 62—63.

**регламент**, *регламентация*, *регламентувати*; — р. *регламент*, бр. *рэгламент*, п. *reglament*, ч. слц. вл. *reglement*, болг. *регламент*, схв. *реглеман*, слн. *reglement*; — запозичене, очевидно, через польське посередництво з французької мови; фр. *règlement* «упорядкування; статут; правила внутрішнього розпорядку, регламент» пов'язане з *règle* «встановлений порядок, правило», що походить від лат. *rēgula* «норма, правило», пов'язаного з *rego* «керую, направляю; даю настанови». — СІС<sup>2</sup> 712; Фасмер III 457; Черных II 105; Преобр. II 193; Смирнов 255; Копалиński 827; Holub—Lyer 414; Dauzat 620; Bloch 516; Ernout—Meillet 819; Walde—Hofm. II 426—427. — Див. ще **регент**.

**реглан** (фасон верхнього одягу); — р. болг. *реглан*, бр. *рэглан*, п. *raglan*, ч. слц. слн. *raglán*, м. *раглан*, схв. *раглан*; — запозичення з англійської мови; англ. *raglan* «пальто (реглан)» походить від прізвища лорда Реглана (*Raglan*). — СІС<sup>2</sup> 712; Коваль 200; Москаленко УІЛ 55; ССРЛЯ 12, 1109; Копалиński 815—816; Holub—Lyer 409; Klein 1297.

**[регнути]** «дуже хотіти» (у виразі *він аж регне*); — очевидно, пов'язане з *реготати* «сильно сміятися; [іржати]», давніше також «ревіти, ричати (зокрема, в період тички)». — Меркулова Этимология 1974, 61—64. — Див. ще **регiт**.

**регрес**, *регресант* (юр.), *регресат*, *регресія*, *регресивний*, *регресувати*; — р. *регресс*, бр. *рэгрѣс*, п. ч. слц. вл. *regres*, болг. *регрѣс*, м. *регрес*, схв. *регрес*, слн. *regrés*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Regréß*, фр. *regress*, англ. *regress* походять від лат. *regressus* «зворотний рух», пов'язаного з *regredi* «йти назад, повертатися», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *gradī* «крокувати, йти». — СІС<sup>2</sup> 712; ССРЛЯ 12, 1110; Копалиński 827; Holub—Lyer 414; РЧДБЕ 617; Dauzat 620. — Див. ще **градус**. —

Пор. **агресія, градація, конгрес, прогрес.**

**ре́гула** (заст.) «правило», *ре́гули* «місячне», *регулярний*; — р. *ре́гулы* «правило», бр. *рэгулы* «тс.», п. *regula* «правило; монастирський устав», ч. *regule* «правило», *řeňole* «монастирський устав», слц. *regula* «устав», болг. *регула́рен*, м. *регула* «правило», схв. *ре́гула* «тс.», слн. *reguláren*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *rēgula* «норма, правило», пов'язане з *rego* «керую, направляю»; форма *регулярний* походить від лат. *rēgulāris* «рівномірний, правильний». — СІС<sup>2</sup> 713; Фасмер III 457; ССРЛЯ 12, 1113; Смирнов 256; Sł. wug. obcych 635; Brückner 457; Holub—Lyer 414. — Див. ще **регент**.

**регулюва́ти, регулюва́льний, регулятор, регуля́ція, регулюва́льний, регулюючий, регуляти́вний, регуляторний**; — р. *регуліровать*, бр. *рэгулява́ць*, п. вл. *regulować*, ч. *regulovati*, слц. *regulovat'*, нл. *regulowaś*, болг. *регулірам*, м. *регуліра*, схв. *регулірати*, слн. *regulírati*; — запозичення з німецької мови; н. *regulieren* «регулювати» походить від пізньолат. *regulo* «регулюю, влаштовую; навчаю», пов'язаного з лат. *rēgula* «норма, правило». — СІС<sup>2</sup> 713; Черных II 105—106; Kopaliński 827; Holub—Lyer 414. — Див. ще **ре́гула**.

**регуля́рний** — див. **ре́гула**.

**ре́га, регéля** — див. **рагéля**.

**[ре́гезу́ля]** «рибальська снасть у вигляді кошика з рогози» Ник; — результат контамінації назв [*регéля*] «вид рибальської снасті» і *рогоза́*. — Див. ще **рагéля, рогіз**.

**[ре́гетáть]** «скрекотати» (переважно про жаб) Л, [*рекетáть*] «тс.» Л; — звуконаслідувальні утворення, паралельні до *крекотáти, кректáти* «тс.» (див. *крéкнути*), [*рэхкати*] «кумкати», *скрекотáти*.

**реда́кція, реда́ктор, реда́кторство, редакці́йний, редагува́ти**; — р. болг. м. *реда́кция*, бр. *рэда́кцыя*, п. ге-

дакція, ч. *redakce*, слц. *redakcia*, вл. нл. *redakcija*, м. *редакција*, схв. *редакција*, слн. *redákcija*; — запозичення з французької мови; фр. *rédaction* «редакція» утворено від лат. *redactus* «упорядкований», пов'язаного з *redigo* «відганяю, направляю, обертаю», утвореним за допомогою префікса *ge-* (*red-*) від дієслова *ago* «роблю, дію, поганяю». — СІС<sup>2</sup> 713; ССРЛЯ 12, 1117; Фасмер III 458; Горяев 450; Kopaliński 823; Holub—Lyer 412; Dauzat 617. — Див. ще **а́гент, ре-**.

**реді́ска**; — р. *реді́ска, реді́с*, [*раді́ска*], бр. *рады́ска*; — через російське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *Radies*, *Radieschen* (нн. *radis*, *reddis*) походить від гол. ст. *radijs* або фр. *radis* «тс.», які зводяться до лат. *radīx* «корінь, коренеплід» (переважно про редьку, редиску). — Акуленко 141; Коваль 56; Черных II 106; Фасмер III 458; Преобр. II 194; Kluge—Mitzka 578; Dauzat 606, 607; Matzenauer LF 16, 162. — Див. ще **радика́л**.

**[реді́ль]** «гряділь (у плузі)» Л, [*регі́ль* О, *регі́ль* Гриц] «тс.»; — результати редукції і діалектної видозміни звукової форми *гряді́ль* «тс.» (див.).

**реду́кція** «зменшення, спрощення», *реду́ктор* «механізм, який змінює швидкість обертання», *редуко́ваний, реду́кційний, редукува́ти* «зменшувати, скорочувати; зменшуватися»; — р. болг. *реду́кция*, бр. *рэду́кцыя*, п. *redukcia*, ч. *redukce*, слц. *redukcia*, вл. *redukcia*, м. *редукција*, схв. *реду́кція*, слн. *redúkcija*; — через польське посередництво запозичене з латинської мови; лат. *reductio* «повернення, відсування назад» пов'язане з дієсловом *redūco* «відсуваю, відводжу, відтягаю», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *dūco* «веду». — СІС<sup>2</sup> 714; ССРЛЯ 12, 1129; Фасмер III 459; Смирнов 256; Kopaliński 823; Holub—Lyer 412. — Див. ще **дук, ре-**. — Пор. **деду́кція, конду́ктор, реду́т**.

**реду́т** «земляне укріплення для оборони», [*раду́т*] «тс. Г; притулок; по-

двѣр'я; масток; палац Нед», [реду́та] «редут»; — р. болг. *редѹт*, бр. *редѹт*, п. *reduta* «маскарад; редут», ч. *reduta* «бал-маскарад; дѣм з танцювальним залом; редут», слц. *reduta* «казино; редут», схв. *редѹт* «редут», слн. *redúta*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *redoute* «редут; громадський зал; бал» походить від іт. *ridotta* «редут», яке зводиться до лат. *eductus* «такий, що знаходиться збоку, віддалений», пов'язаного з *edūso* «відсуваю, відводжу, відтягаю, переносу назад», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *dūso* «воджу, командую». — СІС<sup>2</sup> 714; Фасмер III 459; Kopaliński 824; Holub—Lyer 412; Mestica 1410. — Див. ще **дедукція**, **ре-**. — Пор. **кондуктор**.

**редька** (бот.) «*Raphanus L.*», [редешник] «редька дика, *Raphanus raphanistrum L.*» Мак, [редьква] «редька посівна, *Raphanus sativus L.*» Нед, [редьквиця, редьков] «тс.» Нед; — р. *редька*, бр. *редзька*, п. *rzodkiewka*, ч. *ředkev*, слц. *red'kev* «редька», *red'kovka* «редиска», вл. *rjedkej*, нл. *rjadkej*, схв. *рѣтква*, слн. *ředkev*, стсл. **рѣдъкъ**; — псл. *гѣдку* або *гѣдку*; — запозичене через посередництво германських мов (двн. *gātīn*, свн. *gedik*) з латинської; лат. *gādix* «корінь, коренеплід» означає, зокрема, редьку, редиску; на слов'янському ґрунті це слово могло бути зближене за народною етимологією зі словом *гѣдкъ* (укр. *рідкий*); вважається, що редька була привезена в Італію із Сирії у I ст. до н. е. — Дзендзевський St. sl. 6/1—2, 124; Коваль 56; Черных II 106; Фасмер III 460; КЭСРЯ 387; Преобр. II 194; Горяев 307; Соболевский Лекции 215; ЖМНП 1911, травень, 165; Brückner 477; Machek ESJČ 529; Jm. rostl. 60; Holub—Lyer 428; Holub—Kop. 321; Skok ZfSlPh 31, 474; Бернштейн Очерк 1974, 232; Stender-Petersen ZfSlPh 7, 292; Būga RR I 582, II 538; Meillet Études 184; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; Knutsson GL 39; Kiparsky GLG 276;

Walde—Hofm. II 415; Kluge—Mitzka 597. — Див. ще **радикал**.

[редзѹля] «опудало» Нед; — неясне.

**реѣнт**, *реѣнтій* — див. **реѣгент**.

**реѣстр** «список, опис», (заст.) *леѣстр*, *лѣйстер* «тс., реѣстр», *реѣстратор*, *реѣстратѹра*, *реѣстрація*, *реѣстровець* (іст.) «козак, що перебуває на службі», *реѣстровік* «тс.» Куз, (заст.) *леѣстровік*, *лѣйстровік*, *реѣстраційний*, *реѣстровий*, (заст.) *лѣйстровий*, *реѣструвати*, *перереѣстрація*, *перереѣструвати*, ст. *реѣстръ* «сочисленіє, сословіє» (XVII ст.); — р. *реѣстр*, бр. *рѣѣстр*, ч. *rejstřík* «реѣстр»; — запозичення з польської мови; п. *rejestr* «реѣстр» (із збереженням середньолатинської вимови *gi* як *ji*) походить від слат. *regestrum* «реѣстр, регістр», *registrum* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 714; Фасмер III 460; ССРЛЯ 12, 1132; Преобр. II 194; Смирнов 257; Kopaliński 828; Brückner 457. — Див. ще **регістр**.

[реж] «крило рибальської сітки», [режѣ] «паралельні збільшені вічка сітки» Ник; — неясне; можливо, пов'язане з п. [reza] «пучок тонких соснових гілок, які чіпляються до рибальської сітки, щоб вона не занурювалася у мул»; може бути зіставлене і з п. *reže* «частина сітки, якою ловлять бобрів».

[режѣвий] «житній» Нед; — похідне утворення від запозиченого п. *rež* «жито, озимина», якому відповідає укр. [рож] «тс.» (див.).

**режѣм**; — р. болг. *режѣм*, бр. *рѣжѣм*, п. *režim*, *režym*, ч. слц. вл. *režim*, м. *режѣм*, схв. *рѣжѣм*, слн. *režim*; — запозичення з французької мови; фр. *régime* «режѣм; устрій, лад; спосіб життя» походить від лат. *regimen* «управління, командування, керівництво», пов'язаного з *rego* «керую, направляю; встановлюю, даю настанови». — СІС<sup>2</sup> 714; Фасмер III 460; Черных II 106—107; Преобр. II 194; Kopaliński 844; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 619. — Див. ще **реѣгент**.



**режисёр**, *режисёрство, режисура, режисерувати, режисировати*; — р. *режиссёр*, бр. *рэжисёр*, п. *reżyser*, ч. слц. *režiser*, вл. *režiser*, болг. *режисьор*, м. *режисёр*, схв. *режисёр*, слн. *režiser*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *régisser* «режисер; керуючий, управляючий» пов'язане з *régir* «керувати, правити, управляти», що походить від лат. *rego* «керую, направляю; установлюю; даю настанови». — СІС<sup>2</sup> 714; ССРЛЯ 12, 1134; Фасмер III 460; Преобр. II 194; Горяев 450; Kopaliński 844; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 620. — Див. ще **регент**.

[**режуха**] (бот.) «настурція, *Nasturtium officinale* R. Br. Мак; жеруха гірка, *Cardamine amara* L. Мак; хрінниця, *Lepidium draba* L. Мак; крес-салат, *Lepidium sativum* L. Мак»; — р. [*режуха*] «крес-салат», [*резуха*] «настурція», бр. *разуха* «гусимець, *Arabis* L.»), п. *rzeżucha* «жеруха», ч. *řeřicha* «хрінниця», [*řeřucha*, *řeřocha*, *řežucha*, *řežucha*], слц. *režucha* «тс.»; — очевидно, псл. *režucha* як результат метатези у слові *žeguxa*, зближеному, можливо, з *režъкъ* «різкий». — Brückner 475; Machek ESJČ 530; Jm. rostl. 60—61; Holub—Kop. 322. — Див. ще **жеруха**.

[**резгини**] «пристосування для перенесення сіна» Непокупный, [*рездини*] «тс.» тж; — р. [*резвини*], бр. *рэзгины*, п. [*rezginy*] «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. *režginės* «два луки, переплетені мотузкою сіткою, для носіння корму», *režgis* «мішок для корму; сітка» пов'язані з *režgti* «плетти», *režgti* «переплітатися», спорідненими з лтс. *režgiti* «переплутувати», дінд. *gájuh* «мотузка», лат. *restis* «тс.», дангл. *resc(e)* (*risc(e)*, *risc(e)*) «очерет», можливо, також з псл. *rozga*, укр. *різка*. — Непокупный 188; Лаучюте 22; Fraenkel 713. — Пор. **різка**.

**резеда́** (бот.) «*Reseda* L.» СУМ, Нед, *резедові*; — р. болг. *резеда́*, бр. *резеда́*, п. ч. слц. вл. *rezeda*, м. схв.

*резеда́*, слн. *reseda*, *rezeda*; — запозичення з французької мови; фр. *réseda* походить від лат. *reseda* «резеда», пов'язаного з *resedare* «полегшувати, лікувати, зціляти» (вважалося, що ця рослина діє заспокійливо), утвореним за допомогою префікса *re-* від дієслова *sedere* «сидіти, осідати; сидіти; затихати», спорідненого з лит. *sėdėti* «сидіти», псл. *sědēti*, укр. *сидіти*. — СІС 1951, 555; Фасмер III 462; Черных II 107; Преобр. II 195; Баш РЯШ 1974/4, 95—96; Sł. wyr. obcych 649; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 626; Kluge—Mitzka 597; Klein 1332; Walde—Hofm. II 431. — Див. ще **сидіти**.

**резекція** «видалення частини органа»; — р. болг. *резекция*, бр. *резекция*, п. *rezekcja*, *resekcja*, ч. *resekce*, слц. *resekcija*, схв. *resėkcija*, слн. *resėkcija*; — запозичення з латинської мови; лат. *resectio* «обрізування, зрізування» пов'язане з *rescāre* «обрізувати, видаляти», утвореним за допомогою префікса *re-* від *scāre* «зрізати, оперувати; розсікати», спорідненого з двн. *sēga*, *saga* «пилка», псл. *\*sēkti*, укр. *сікти*. — СІС<sup>2</sup> 714; ССРЛЯ 12, 1148; Kopaliński 838; Holub—Lyer 418; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сікти**. — Пор. **секція**.

**резёрв**, *резерват, резервація, резервіст, резервник, резервуар, резервувати*; — р. болг. *резёрв*, бр. *резёрв*, п. вл. *rezergwa*, ч. слц. *rezergva* «резерв; стриманість», м. *резёрва* «резерв; застереження, додаткові умови», схв. *režėrva*, слн. *rezėrgva* «запас»; — запозичення з французької мови; фр. *réserve* «резерв, запас; стриманість, обережність» пов'язане з дієсловом *réserver* «зберігати, відкладати; утримувати», яке походить від лат. *reservare* «зберігати, відкладати, рятувати», утвореного з префікса *re-* і дієслова *servare* «спостерігати, стежити; охороняти, зберігати». — СІС<sup>2</sup> 715; Фасмер III 462; Черных II 107; Преобр. II 194; Смирнов 257; Горяев 450; Kopaliński 843; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 626. —

Див. ще **сервіз**. — Пор. **консерви**, **сервіс**.

**резигнація** «підкорення; відмова, зречення на користь іншого», [*зрезигнувати*] «відмовитися, зректися, поступитися»; — р. болг. *резигнация*, п. *gezygnacja*, ч. *rezignace*, слц. *rezignacia*, вл. нл. *gezignacija*, м. схв. *резигнација*; — запозичено через польське посередництво із середньолатинської мови; слат. *resignatio* «зречення» пов'язане з лат. *resignare* «розпечатувати; розкрити; оголошувати недійсним», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *signare* «позначати; запечатувати». — ССРЛЯ 12, 1153; Копалиński 844; Holub—Lyer 420. — Див. ще **сигнал**.

**резидент** «дипломатичний представник; таємний уповноважений іноземної розвідки», *резиденція* «місцеперебування важливих офіційних осіб», *резидувати* (заст.) «перебувати, жити» Бі; — р. болг. м. *резидент*, бр. *резідэнт*, п. *gezydent*, ч. слц. вл. *rezident*, схв. *резидент*, слн. *rezident*; — через німецьке посередництво (н. *Resident*) запозичено з французької мови; фр. *résident* «резидент» походить від лат. *residens* (род. в. *residentis*), дієприкметника від дієслова *residēre* «сідати; зупинятися, селитися», утвореного з префікса *ge-* і дієслова *sedēre* «сідати», спорідненого з лит. *sėdėti* «сідати», псл. *sěděti*, укр. *сидіти*. — СІС<sup>2</sup> 715; Фасмер III 462; Смирнов 257; Копалиński 844; Holub—Lyer 429; РЧДБЕ 620; Walde—Hofm. II 507—509. — Див. ще **сидіти**. — Пор. **сесія**.

**резіна** «гума; [корок Нед]», *резінка*, *резіновий*, [*резинівий*] «смолистий» Нед, [*різіві*] «гумовий» Л, *резінити*; — р. болг. *резіна*, бр. *рызіна*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *résine* «деревна смола, камедь» походить від лат. *resina* «тс.», запозиченого, як і гр. *ῥητίνη* «тс.», з якоїсь неіндоевропейської мови; припускалося (Frisk II 654; Boisacq 840), що це слово разом з лат. *gasis* «вид сирої смоли» є рефлексом іє.

\**s(e)reu-* «текти». — Фасмер III 462; ГСЭ III 166; Черных II 107; КЭСРЯ 387; Преобр. II 195; Горяев 298; Dauzat 627.

[**резівий**] «житній» Нед; — результат контамінації слів *разівий* «просіяний тільки через рідке сито» і [*режівий*] «житній». — Див. ще **раз<sup>1</sup>**, **режівий**.

**резолюція**, *резолютівний*; — р. болг. *резолуция*, бр. *рэзалюцыя*, п. *rezolucja*, ч. *rezoluce*, слц. *rezolucia*, вл. нл. *rezolucija*, м. схв. *резолуція*, слн. *resolucija*; — запозичення з французької мови; фр. *résolution* походить від лат. *resolūtio* «ослаблення, розв'язання, рішення, постанова», пов'язаного з *resolvo* «розв'язую, розпускаю, роз'яснюю, виконую», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *solvo* «розв'язую, виконую, вирішую, розгадую». — СІС<sup>2</sup> 716; Черных II 107—108; Фасмер III 462; Смирнов 258; Копалиński 843; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 620; Dauzat 627. — Див. ще **абсолют**, **ре-**.

**резон** «розумна підстава, доказ», *резонёр*, *резонёрство*, [*резонити*] «переконувати» Нед, *резонёрствувати*, *урезоніти* СУМ, Нед; — р. болг. м. *резон*, бр. *рэзон*, п. *gezop*, ч. *gezopar*, вл. *gezopa* «розум, розсудливість», схв. *рèзѡн*, слн. *gezóp*; — запозичення з французької мови; фр. *raison* «розум, інтелект; підстава» походить від лат. *ratiō* (род. в. *ratiōnis*) «рахунок; сума; мислення; розум». — СІС<sup>2</sup> 716; ССРЛЯ 12, 1164; Фасмер III 463; Преобр. II 195; Смирнов 258; Sł. wyr. obcych 649; Копалиński 843—844; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 620. — Див. ще **рація<sup>1</sup>**.

**резонанс**, *резонатор* «прилад, де виникає резонанс», *резонаторник*, *резонувати*; — р. болг. м. *резонанс*, бр. *рэзананс*, п. *gezopans*, ч. *gezopance*, слц. *gezopancia*, вл. нл. *gezopansa*, схв. *резонанца*, *резонанција*, *резонанса*, *резонанција*, слн. *gezopansa*; — запозичення з французької мови; фр. *résonance* «резонанс» походить від лат. *resonantia* «відгомін, відгук», пов'язаного з *reso-*

пāге «звучати у відповідь, відгукуватися», яке складається з префікса ge- і дієслова sonāge «звучати, подавати звук». — СІС<sup>2</sup> 716; Фасмер III 463; ССРЛЯ 12, 1165; Смирнов 258; Kopaliński 843; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 620; Dauzat 627; Walde—Hofm. II 559. — Див. ще **соната**. — Пор. **сонет**, **сонорний**.

**результат**, *результант* (мат.), *результативний*; — р. *результат*, бр. *результат*, п. вл. нл. *rezultat*, ч. слц. слн. *rezultat*, болг. м. *результат*, схв. *результат*; — запозичення з французької мови; фр. *résultat* походить від лат. *resultatum* (букв. «те, що відскочило»), пов'язаного з *resultare* «відскакувати, відбивати», інтенсивною формою до дієслова *resilire* «скакати назад, відскакувати», утвореного за допомогою префікса ge- від дієслова *salire* «стрибати, скакати». — СІС<sup>2</sup> 716; Акуленко 141; Черных II 108; КЭСРЯ 387; Sł. wug. obcych 650; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 621; Dauzat 628. — Див. ще **ре-**, **сальто**.

**[резуха]** (бот.) «неслія волотиста, *Neslia paniculata* Desv.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *[резуха]* «тс.» пов'язане з *резать*; назва зумовлена, очевидно, тим, що листки неслії мають зубчасті гострі краї. — Див. ще **різати**.

**резюме**, *резюмувати*; — р. болг. *резюме*, бр. *резюмэ*, п. *résumé*, ч. слц. *resumé*, вл. *rezumej*, м. *резиме*, схв. *резиме*, слн. *rezimé*; — запозичення з французької мови; фр. *résumé* «резюме, короткий виклад» пов'язане з дієсловом *résumer* «резюмувати; підсумовувати», яке походить від лат. *resumere* «знову брати, відновляти», утвореного з префікса ge- із значенням повторення і дієслова *sumere* «брати, приймати», що виникло з префікса sub- «під-» і дієслова *emere* «купувати, придбавати», спорідненого з прус. *imt* «брати», лит. *įmti* «тс.», псл. *imėti*, укр. *мати*. — СІС<sup>2</sup> 716; ССРЛЯ 12, 1172; Kopaliński 839—840; Dauzat 628; Walde—Hofm. II 630. — Див. ще **мати**<sup>2</sup>, **ре-**, **суб-**.

**[рей]** «превага; початковий танець розпорядника танців» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rej wodzić* «верховодити; задавати тон; вести перед», ст. *rej* «танець», як і вл. *rej*, нл. *reja*, слн. *rej* «тс.», походить від нвн. *Reihen* «хоровод», *Reigen* «тс.» (свн. *rei(g)e*, снн. *rei(e)*), що зводиться до фр. ст. *gaie* «танець», яке загальноприйнятої етимології не має. — Brückner 457; SW V 502; Kluge—Mitzka 592.

**реївах** «метушня, галас; безладно розкидані речі», *[рєв'ях]* «тс.» Л, *[раївах]* «метушня; жаб'ячий крик» Корз, *[реївахувати]* «шуміти, буяннити, бешкетувати» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rejwach* «реївах, гармидер», *[rajwach, rajwak, rajwas]* «тс.», можливо, через посередництво мови ідиш зводиться до нім. *Reiterwache* «кінна варта» (SW V 504) або до *Reihen* «хоровод», *Reigen* «тс.» (Brückner 457). — Шелудько 44; Trentowska Por. jęz. 1963/5—6, 200; Ułaszyn Jęz. złodz. 52.

**рейд**<sup>1</sup> «водний простір поблизу порту»; — р. болг. *рейд*, бр. *рэйд*, п. *rejd*, ч. слц. *rejda*, схв. *рейд*; — запозичено через російське посередництво з голландської мови; гол. *reede* «рейд» походить від снн. *reede*, *reide* (нвн. *Reede* «рейд»), яке первісно означало «місце, біля якого споряджують або споруджують кораблі»; німецькі форми споріднені з дісл. *reidi* «спорядження корабля», *(g)reidr* «готовий, простий, ясний», гот. *gagaips* «установлений», двн. *reiti* «готовий» (нвн. *bereit* «тс.»), ірл. *reid* «рівний», кімр. *rhwydd* «легкий, вільний». — СІС<sup>2</sup> 717; Черных II 108; Фасмер III 463; Смирнов 258; Преобр. II 195; Machek ESJČ 511; Holub—Lyer 414; Matzenauer 292; Vries NEW 567, AEW 437; Kluge—Mitzka 66, 589; Klein 1347, 1352.

**рейд**<sup>2</sup> «проникнення військових частин у тил ворога; несподівана ревізія», *рейдер* «військовий корабель, що самостійно знищує морські транспортні засоби противника», *рейдовік* «учасник

рейду», *рейдувати* «робити рейд»; — р. болг. *рейд*, бр. *рэйд*, п. ч. *raid*, схв. *reid*; — запозичено, мабуть, через російське посередництво з англійської мови; англ. *raid* «рейд; наліт, наскок; об'їзд» (дангл. *gād* «верхова їзда, подорож; наліт, рейд») пов'язане з дангл. *gīden* «їхати верхи, катати верхи», спорідненим з двн. *gītan* «їхати верхи», дірл. *gīdaīm* «їду», лтс. *gaidīt* «цькувати, гнати», гр. *ῥιθός* «вісник, слуга». — СІС<sup>2</sup> 717; ССРЛЯ 12, 1173—1174; Kopaliński 816; Klein 1297, 1352; Kluge—Mitzka 594. — Пор. **рейтáр**, **рйцар**.

**рейдити** — див. **райдати**.

**рейка** «вузкий дерев'яний брусок, дощечка; рельс», *прйрейка* (тех.) Куз, *прйрейковий*; — бр. *рэйка* «планка»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *рейка* «вузкий дерев'яний брусок, дощечка» може бути виведене від *рeя* «рухомий поперечний брусок, до якого прив'язують вітрила»; щодо семантичного розвитку пор. р. *рельс* «рейка», яке походить від англ. *gail* (мн. *gails*) «поперечка, переклада; брусок». — Див. ще **рeя**.

**рейкати**, *рeкати* — див. **райкати**.

**реймeнт** (заст.) «полк, загін; начальствування», *реймeнтáр* «воєначальник, командувач війська», [*леймeнтáр*] «тс.», *реймeнтáрство* «владиттво, панування» Бі, *реймeнтáрувати* «бути на чолі чогось» Нед; — запозичення з польської мови; п. [rejment, reiment] є результатом фонетичної видозміни слова *regiment*. — Див. ще **регимeнт**.

**рейс**; — р. *рейс*, бр. *рэйс*, п. *gejs*, болг. м. *рейс* «рейс; рейсовий автобус»; — запозичення з німецької мови; н. *Reise* «подорож» (свн. *reise* «відхід», двн. *reisa* «тс.») споріднене з двн. *gīsan* «підійматися; падати», гот. *urreisen* «підійматися», англ. *rear* «тс.», *rise* «вставати», стсл. *ристати*, *рицж* «бігти». — СІС<sup>2</sup> 717; Фасмер III 463; Черных II 108; Преобр. II 204, 230—231; Kluge—Mitzka 594; Klein 1307, 1350. — Див. ще **рйскáти**.

**рейсфeдeр** (креслярський інструмент); — р. *рейсфeдeр*, бр. *рэйсфeдeр*, п. *rajsfeder*, болг. *рáйсфeдeр*, схв. *рајсфeдeр*; — запозичено, можливо, через російське посередництво з німецької мови; н. *Reißfeder* «рейсфедер» (букв. «перо для креслення») складається з основи дієслова *reiben* «креслити» (свн. *gīzen*, двн. *gīzan*, днн. *wgīten* «рвати, писати, малювати»), спорідненого з дангл. *wgītan* «тс.», лат. *gīta* «тріщина, щілина», гр. *ρίνη* «напилок», та іменника *Feder* «перо» (свн. *vēder(e)*, двн. *fēdara*), спорідненого з дангл. *fēder* «тс.», лат. *repna* «перо, крило», гр. *πτερόν* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 717; ССРЛЯ 12, 1176; Преобр. II 44; Kopaliński 816; РЧДБЕ 608; Kluge—Mitzka 188, 594; Frisk II 612, 657; Boisacq 821, 841; Walde—Hofm. II 282, 435.

**рейсшiна** (креслярський інструмент); — р. *рейсшiна*, бр. *рэйсшiна*, п. *rajszyna*, болг. *рáйсшина*; — запозичено через російське посередництво з німецької мови; н. *Reißschiene* «рейсшина» (букв. «лінійка для креслення») складається з основи дієслова *reiben* «креслити» та іменника *Schiene* «шина». — СІС<sup>2</sup> 717; ССРЛЯ 12, 1179; Kopaliński 816; РЧДБЕ 608. — Див. ще **рейсфeдeр**, **шiна**.

**рейтáк** — див. **райтáк**.

**рейтáр** «солдат найманої кінноти у XVI—XVII ст.» СУМ, Куз, *райтáр* Куз, (заст.) *лeйтáр* Г, Бі «тс.», *рейтeр* «невеликий тягарець на коромислі терезів; металевий затискач у картотeці», [*рейтáрство*] «кіннота; вершники» Нед, ст. *райтáрня* «тс.», (заст.) *лeйтáрoвати* «служити в кінноті» Бі; — р. болг. *рейтáр*, бр. *рэйтáр*, п. *rajtar*, [rejtár], ч. *rejtár*, слц. *rajtár*, вл. *rajtar* «вершник», нл. *gejtár* «тс.», слн. *gajtár*; — запозичено через польське і російське посередництво з німецької мови; н. *Reiter* «вершник, кавалерист» пов'язане з дієсловом *reiten* «їздити верхи» (свн. *gīten*, двн. *gītan*), спорідненим з дангл. *gīdan* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 717; Шелудько 44; Коваль 130; Фасмер III 464; ССРЛЯ 12,

1177; Kopaliński 816; Brückner 453; Machek ESJC 512; Holub—Lyer 414; Kluge—Mitzka 66, 595. — Див. ще **рейд**<sup>2</sup>.

— Пор. **ридван**, **рицар**.

**рейти** — див. **ревтаня**.

**рейтузи** «вузькі штани (спочатку для верхової їзди)», [рейтуза] Нед; — р. *рейтузы*, бр. *рэйтузы*, п. *rajtuzy*, ч. слц. *rajtku* «бриджі, рейтузи», болг. *рейтузи*, схв. *рајтхѡзне* «бриджі»; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; н. Réithose «рейтузи, галіфе» утворене з основ дієслова *reiten* «їздити верхи» та іменника *Hose* «штани», спорідненого з англ. *hose* «панчохи», дісл. двн. дангл. *hosa*, гот. \**husa*, дат. *hose* «тс.», гол. *hoos* «водостічна труба». — SIC<sup>2</sup> 717; Фасмер III 464; ССРЛЯ 12, 1177; Преобр. II 195; Sł. wug. obcych 625; Brückner 453; Kluge—Mitzka 318; Klein 745. — Див. ще **рейд**<sup>2</sup>. — Пор. **рейтар**.

[**рек** (-*бись*)] «як, наче, неначе, мов» Нед; — фонетично адаптоване запозичення з польської мови; п. *rzeki-być* «можна б сказати» (букв. «сказав би ти») є формою 2-ї ос. умовного способу від дієслова *gzes* «сказати», спорідненого з укр. *ректі* (див.).

**рєквієм** «твір скорботно-патетичного характеру»; — р. болг. м. *рєквієм*, бр. *рєквієм*, п. *gekwiem*, ч. слц. *gekviem*, схв. *рєквієм*, слн. *gėkviem*; — запозичення з латинської мови; лат. *requiem* (зн. в. від *requies*) «спокій, відпочинок, заспокоєння» (початкове слово похоронної молитви) пов'язане з дієсловом *requiesco* «відпочиваю, покоюсь», утвореним з префікса *ge-* і основи іменника *quies* «спокій, відпочинок», спорідненого з гот. *hveila* «час, дозвілля», ав. *šyūta* «обрадуваний», стсл. **поқи** «спокій», укр. *спокій*, *спочіти*. — SIC<sup>2</sup> 718; Sł. wug. obcych 638; Walde—Hofm. II 406. — Див. ще **покій**, **почіти**.

**реквізіт** «необхідні для вистави речі», *реквізітор* «той, що завідує реквізітом», *реквізіція* «конфіскація державою майна у власника», *реквізувати*; — р. болг. м. *реквизит*, бр.

*рєквізіт*, п. *gekvizyt*, ч. слц. *rekvisita*, вл. *rekvizit*, схв. *рєквізіт*, слн. *rekvizit*; — запозичено через російське і польське посередництво з латинської мови; лат. *requisitum* «потрібне, необхідне» пов'язане з *requirere* «потребувати, вимагати; довідуватися», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *quaerere* «шукати, вимагати, потребувати; розслідувати». — SIC<sup>2</sup> 718; ССРЛЯ 12, 1181; Kopaliński 830—831; Holub—Lyer 415; РЧДБЕ 621; Klein 1331; Walde—Hofm. II 396. — Див. ще **інквізіція**, **ре-**.

**реклама** «популяризація товарів, видовищ, послуг», *рекламація* «скарга; вимога усунути допущені недоліки в товарі», *рекламіст*, *рекламувати*; — р. болг. м. схв. *реклама*, бр. *рєклама*, п. ч. слц. вл. нл. *reklama*, слн. *rekláma*; — запозичено через німецьке посередництво з французької мови; фр. *réclame* «реклама», *réclamer* «настійно просити, вимагати; протестувати» походить від лат. *reclāmāre* «голосно викрикувати; голосно заперечувати», утвореного з префікса *ge-* із значенням повторення, підсилення дії та дієслова *clāmāre* «кричати, репетувати; оголошувати»; форма *рекламація* походить від лат. *reclāmātio* «голосний крик; протест», пов'язаного з *reclāmāre*. — SIC<sup>2</sup> 718; Черных II 108; Фасмер III 464; Цыганенко 395; Горяев 450; Смирнов 259; Kopaliński 829; Holub—Lyer 414; Dauzat 615; Gamillscheg 747. — Див. ще **декламація**.

[**рєклик**] «піджак» НЗ Ужду 14, [рєхлик] «тс.» ВеУг, [рекличá] «піджачок» Пр. XI діал. нар.; — слц. *reklík* «нічний піджачок»; — запозичення з угорської мови; уг. *rékli* «сорочечка» походить від нім. *Röckel* «спідниця, сорочечка», пов'язаного з *Rock* «піджак, сюртук, кітель» (пор. болг. *рєкля* «плаття» того ж походження). — MNTESz III 372—373; Bárczi 255; Kniezsa II 731. — Див. ще **андарак**.

**рекогносцирувати** «розвідувати оборону противника перед боєм», *ре-*

когноскувати «тс.» Куз, *рекогносцировка, рекогносцирувальний*; — р. *рекогносцировать*, бр. *рэкагнасцираваць*, п. *gekognoskować*, ч. *gekognoskovat*, слц. *gekognoscovat'*, болг. *рекогносцирам*, м. *рекогносцира*, схв. *рекогносцирати*, слн. *gekognoscirati*; — запозичено через посередництво російської і польської мов з німецької; н. *gekognosziere* походить від лат. *gescognoscere* «пізнавати, згадувати; оглядати», утвореного за допомогою префікса *ge-* від дієслова *cognoscere* «пізнавати, розвідувати; узнавати; розслідувати». — СІС<sup>2</sup> 719; Фасмер III 465; ССРЛЯ 12, 1185; Holub—Lyer 414. — Див. ще **інкобніто, ре-**. — Пор. **діагнóz, прогнóz.**

**рекомендація**, *рекомендований* (про кореспонденцію), *рекомендувати*; — р. болг. *рекомендация*, бр. *рэкамендация*, п. *rekomendacja*, ч. *rekomandace*, слц. *rekomandacia*, м. схв. *рекомандація*, слн. *rekomandacija*; — запозичене через польське посередництво із середньолатинської мови; слат. *recommendatio* «рекомендація; доручення» походить від *recommendare* «рекомендувати», що складається з префікса *re-* і дієслова *commandare* < лат. *commendare* «доручати». — СІС<sup>2</sup> 719; Черных II 108—109; Фасмер III 465; ССРЛЯ 12, 1187; Смирнов 259; Горяев 450; Коралиński 829; Holub—Lyer 414. — Див. ще **команда, ре-**.

**рекорд** «найвище досягнення», *рекордизм, рекордист*; — р. болг. м. *рекорд*, бр. *рэкорд*, п. ч. слц. вл. *rekord*, схв. *рёкорд*, слн. *rekórd*; — запозичено через російське посередництво з англійської мови; англ. *record* «запис; мемуари; рекорд» (власне, «вікопомний результат») походить від фр. ст. *recoeder* «згадувати», що зводиться до лат. *recordāre* «тс.», утвореного за допомогою префікса *re-* від іменника *cor*, *cordis* «серце; душа», спорідненого з гр. *кардіа* «серце», лит. *širdis* «тс.», псл. *\*s'rdьse*, укр. *сёрце*. — СІС<sup>2</sup> 719; Фасмер III 465; Черных II 109; Преобр. II 278—279; Sł. wug. obcsuch 637; Holub—

Lyer 414; Klein 1312; Dauzat 616; Walde—Hofm. I 271—272. — Див. ще **ре-, сёрце**<sup>1</sup>.

**рекордсмен** «людина, яка встановила рекорд», *рекордсменство*; — р. *рекордсмен*, бр. *рэкардсмен*, ч. слц. *rekordman*; — через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. *recordsman* «рекордсмен» утворене з іменників *record* «рекорд; запис; мемуари» і *man* «людина, чоловік». — СІС<sup>2</sup> 719; ССРЛЯ 12, 1192; Holub—Lyer 415. — Див. ще **гётман, рекорд**.

**рекрут** «новобранець у дореволюційний час», [*рекрутація*] «рекрутський набір» Нед, *рекрутство, рекрутчина, рекрутувати* «вербувати у рекрути»; — р. *рекрут*, бр. *рэкрут*, п. ч. вл. *rekrut*, болг. *рекрут*, схв. *рёкрут*, слн. *rekrút*; — запозичено через польське та російське посередництво з німецької мови; н. *Rekrút* «рекрут» походить від фр. *\*recrute*, *recrue* «новобранець; рекрутський набір; новий член (партії, товариства)», пов'язаного з *recroître* «зростати, збільшуватися», утвореним за допомогою префікса *re-* від дієслова *croître* «рости, збільшуватися», яке походить від лат. *crēscere* «рости», спорідненого з гр. *орévvѳи* «годуку досита», лит. *šerti* «годувати», можливо, також гр. *κέρδος* «скирта хліба», псл. *\*kerda* «череда». — Фасмер III 465; ССРЛЯ 12, 1194; Преобр. I 600, II 195; Горяев 298; Brückner 457; Sł. wug. obcsuch 637; Holub—Lyer 415; Machek ESJC 512; Walde—Hofm. I 288—289; Ernout—Meillet I 150; Boisacq 495. — Див. ще **ре-, череда**<sup>1</sup>. — Пор. **некрут**.

**ректі** «говорити», [*речі, речувати*] «тс.» Нед, [*рочитися*] «давати обітницю», [*рекало*] «той, що дає прізвиська іншим» Бі, [*рэкло*] «прізвисько; прозвання; гасло» Бі, [*рекун*] «промовець» Нед, *реченець* «строк», [*речінець*] «тс.» Нед, *речення, речіння* «виступ», *речник* «поборник; оратор; [повірений Нед]», [*речнік*] «адвокат, заступ-

ник у справах» Пі, [речніцтво] «адвокатура; заступництво в справах» Нед, [речня] «вислів, судження; вирок, прилюд» Нед, [рік] «зойк» Л, річ «мова, розмова, міркування», [рочня] «оракул» Нед, речистий «говіркий», [речністий] «тс.», [речницький] «ораторський, адвокатський», [річний] «балакучий» Нед, [річністий] «красномовний», [врікати] «дорікати» Ж, [вріки] «пристрит, уроки» Ж, відрікати «відповідати», відректі, дорікати «докоряти», доректі, дорікнути, зрікати «відмовлятися», зректіся, [зорчі] «скажи» Ж, зурочити «наврочити», [зарікати] «заклинати, клясти, просити», зарікати «закаюватися, заклястися», заректіся, [зареч] (заст.) «постскрипtum, епілог» Пі, зарік «обіцянка», [зарічки] «зарік» Ж, зарік «тс.», [заріканий] «який дав зарік», [зарічаний] «непокірливий, сварливий», [зарічливий] «який зарікся від чогось» Ж, нарікати «скаржитися», наректі «назвати», [нарековати] (заст.) «називати» Пі, [наречі] «наректі», [навректі] «наврочити», [наврокувати] «тс.», наврочити, навроки «пристрит», наврочливий Ж, наречена «молода», наречений «жених», наречення «присвоєння імені», наріччя, [нарічбівість] «діалектна особливість» Ж, [набодрік] «у відповідь» Она, [нерічливий] «некрасномовний, недорікуватий» Ж, [невіречений] «невисловлений» Ж, недоріка «людина з дефектом мови», [недобріч] «безглуздя, абсурд» Ж, недорікий «який має дефект мови», недорікуватий «тс.», [недорічливий] «безглуздий, абсурдний» Ж, [недорічний] «непридатний» Ж, [нездорічі] «ні до чого» Ж, обректі, обрікати «обіцяти; прирікати», [обречі] «урочисто обіцяти; присвятити; вказати» Ж, [обрікувати] «докоряти закидати» Ж, [обрікуватися] «заповідати» НЗ УжДУ 16, [оброчникувати] «виконувати обітницю», обрік «обітниця», [обріка] «тс.», [оброчник] «той, що дав обітницю зробити щось для спокутування гріха», [обдрік] «заперечення; відмова» Куз, [перерік]

«суперечка», [перерічка] «тс.» Нед, порікувати «ремствувати», [порекло] «прізвисько; прізвище», [порік] «ремство» Пі, порікування «ремство, нарікання», приректі, прирікати, приречення, приречений, приурочити, приурочений, [прорекати] «прорікати; з похвалою згадувати» Нед, проректі, прорікати, пророчити, пророкувати, проречення «прорікання», [прорік] «пророк», прорікання «пророкування», прорік, прорічтво, прорічення, прорічество, проріччя, [проріччя] «оракул» Нед, прорічистий «красномовний», прорічський «пророчий», [прорічеський] «пророчий» Нед, прорічий, уректі «наврочити; [докорити, доректити], урікати «тс.», [уречі] «докорити; наврочити Г; висловити ВеЛ», [уректіся] «почутися; здатися», [урочіти] «заворожити, зачарувати» Нед, уречення «уроки», уроч «завдання; навчальне заняття», уроки «пристрит», [урочіна] «пристрит» Г, Нед, [урочіща] (збільш. від урочки), [урекливий] «здатний наврочити; якого можна наврочити», урічливий, [урічний] «тс.», [урічий] «чудовий, чарівний, принадний; здатний докоряти Шейк», урочний «встановлений; умовлений, визначений»; — р. изрекають «урочисто вимовляти, висловлюватися», [рекають] «говорити, мовити, промовляти», бр. прадракаць «передрікати», др. речи «говорити, сказати», п. gzes «сказати», ч. їсі, слц. їест' «тс.», вл. gjes «говорити, сказати», нл. gjas «тс.», полаб. gict, gicat' «казати», болг. река «скажу», м. рече «каже», схв. рѣти «сказати», слн. гѣсі «тс.», стсл. рѣшти, реж «тс.»; — псл. \*rekti (з чергуванням голосних гьк- : гек- : гок-); — споріднене з гот. gahnjan «рахувати», gagin «рада, рішення, постановва», gahēhsns «призначення, визначення», дінд. gacāyatī «упорядковує, виготовляє, складає, готує», gacapat, gacapā «порядок, розпорядження», тох. А гаке «слово», В гекі «тс.», іє. \*gēk- «розташовувати»; думка про зв'язок із звуконаслідувальними формами лит. gēkti

«кричати», *gēkauti* «кричати, горлати, репетувати», лтс. *gēkt* «ревіти, ричати», дірл. *gēimtt* «крик», лат. *gassāre* «ричати (про тигра)» (Фасмер III 465—466; Schuster-Sewc 1222; Walde—Hofm. II 414) з погляду фонетики викликає заперечення. — Черных II 109; Преобр. II 199—201; Горяев 308; Brückner 474; Otrębski LP 8 (1960), 284; Machek ESJC 531—532; Стоянов 81—83; Младенов 559; Skok III 120—122; Zupitza GG 136; Torp 335; Trautmann 243; Mühl.—Endz. III 519; Matzenauer LF 17, 171; Uhlenbeck 242; Meillet MSL 14, 333; BSL 20/1, 31; Pokorny 863. — Пор. **рік**, **річ**<sup>1</sup>, **строк**.

**ре́ктор** «керівник вищого учебного закладу», *ре́кторат*, *ре́кторство*, *ре́кторувати*; — р. болг. м. *ре́ктор*, бр. *рэктор*, п. ч. слц. вл. *rektor*, схв. *рэктор*, слн. *gėktor*; — запозичене через польське посередництво з латинської мови; лат. *rector* «керівник, правитель, управитель» пов'язане з *rego* «керую, направляю, встановлюю; даю настанови». — SIC<sup>2</sup> 720; Фасмер III 465; Черных II 109; Смирнов 260; Горяев 450; РЧДБЕ 623; Kopaliński 830; Holub—Lyer 415; Walde—Hofm. II 424, 426. — Див. ще **ре́гент**.

[**рел**] (бот.) «модрина, *Larix Mill.*» Нед; — результат метатези і скорочення запозиченого нім. *Lärche* «тс.», що походить від лат. *larix* «модрина», яке є, очевидно, галльським запозиченням, спорідненим з гр. *dōru* «дерево; брус; спис», псл. *\*dervo*, укр. *дерево*. — Kluge—Mitzka 423; Walde—Hofm. I 765. — Див. ще **дерево**.

**релé** «пристрій, який замикає або розмикає електричне коло», *релéйний*; — р. болг. *релé*, бр. *рэлé*, п. *relais* «реле; (заст.) поштова станція, на якій міняють коней», ч. *relé* «реле», слц. *relé*, вл. *relais*, м. *релéј* «тс.», схв. *релéј* «реле; заміна коней; станція, на якій чекають свіжі коні для заміни», слн. *relé* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *relais* «реле; змінні перекладні коні; пункт перевантаження,

перепрягання» пов'язане з дієсловом *relayer* «змінювати; перепрягати», утвореним за допомогою префікса *ge-* від фр. ст. *laier* «залишати», яке зводиться до гал. *\*laggare*, спорідненого з лат. *la-xāre* «ослаблювати, відпускати», гр. *λαχα-ρός* «слабкий, чахлий», двн. *slah* «слабкий, в'ялий» і далі, можливо, псл. *lagoda* «порядок», укр. *лагода* (Bern. I 684; Фасмер II 446). — SIC<sup>2</sup> 721; ССРЛЯ 12, 1198; Holub—Lyer 415; РЧДБЕ 623—624; Dauzat 426, 621; Gamillscheg 309, 760; Walde—Hofm. I 758—759; Klein 1455. — Пор. **ла́года**.

[**релі**] (мн.) «гойдалка», [**реля**] (одн.), *орéлі* (мн.), *орéля*, *орéль* «тс.»; — р. [**рели**, **релья**] «тс.», [**рель**] «поперечка; козла; гребінь; грядя; шибениця; жердина»; — неясне; можливо, псл. *\*gьdlъ*, споріднене з лит. *ārdas* «жердина»; інші припущення ще менш обгрунтовані. — Фасмер III 466.

**релі́гія**, *релі́гійний*; — р. болг. *релі́гія*, бр. *рэлгія*, п. *religia*, ч. *religiosní* «релігійний», слц. *religia*, м. *религија*, схв. *релі́гија*, слн. *religija*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *religio* «благочестя; побожність; святість; богослужіння» услід за Цицероном виводиться від *\*religare* «знову збирати; вернутися до попередньої спроби», похідного від *lego* (*legere*) «збираю», спорідненого з гр. *λέγω* «тс.» (Булаховський Нариси 173—174; Бенвенист 394—398; Walde—Hofm. I 352); менш обгрунтоване давнє зіставлення (Черных II 109; Kopaliński 831) з *religare* «зв'язувати», що складається з префікса *ge-* і дієслова *ligāre* «зв'язувати, з'єднувати», спорідненого з укр. *злігáтися*, *налигати*. — SIC<sup>2</sup> 724; Фасмер III 466; Преобр. II 195; Holub—Lyer 415. — Див. ще **легáльний**.

**релі́квія** «предмет релігійного поклоніння; річ, дорога як пам'ять про минуле»; — р. болг. *релі́квія*, бр. *рэлквія*, п. *relikwia* «реліквія; мощі», ч. слц. *relikvie* (мн.), м. *реликвиум*, схв. *релі́квија*, слн. *relikvija* «тс.»; — через



російське і польське посередництво за-  
позичено з латинської мови; лат. reli-  
quiae «залишки, спадщина» пов'язане з  
дієсловом relinquerе «залишати», утво-  
реним з префікса ge- і дієслова linquerе  
«залишати, покидати», спорідненого з  
гр. λείπω «залишати, покидати», вірм.  
lk'anem «залишати», дінд. ḡiḡakti «зали-  
шає», ав. гаехнаh- «спадщина», гот. lei-  
hva «позика», двн. līhāp «давати в борг,  
позичати», ірл. léicim, léicim «кидаю»,  
лит. likti «залишатися», стсл. **отлѣкъ**  
«залишок». — СІС<sup>2</sup> 721; ССРЛЯ 12,  
1200; Kopaliński 832; Holub—Lyer 413;  
Walde—Hofm. I 808—809; Frisk II 100;  
Boisacq 566. — Див. ще **ре-**. — Пор.  
**релікт**.

**релікт** «пережиток давніх епох»; —  
р. болг. м. *реликт*, бр. *рэлiкт*, п. ч.  
слц. вл. *relikt*, схв. *реликт*, слн. *relikt*;  
— запозичено через німецьке посеред-  
ництво (н. *Relikt*) з латинської мови;  
лат. *relictum* «залишок» пов'язане з  
дієсловом *relinquerе* «залишати, покида-  
ти; кидати». — СІС<sup>2</sup> 721; ССРЛЯ 12,  
1200; РЧДБЕ 624; Kopaliński 832; Но-  
lub—Lyer 416. — Див. ще **реліквія**.  
— Пор. **еліпс**.

**рельєф** «сукупність нерівностей  
земної поверхні; скульптурне зобра-  
ження на площині»; — р. *рельеф*, бр.  
*рэлъеф*, п. вл. нл. *relief*, ч. слц. слн.  
*relief*, болг. *релѣф*, м. *релъеф*, схв. *рѣ-  
льеф*; — запозичення з французької мови;  
фр. *relief* «рельєф, опуклість» пов'я-  
зане з *relevеr* «підняти, піднести», яке  
походить від лат. *relevāre* «підіймати»,  
утвореного за допомогою префікса *ge-*  
від дієслова *levāre* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 721;  
Черных II 109—110; РЧДБЕ 624; Кора-  
liński 831; Holub—Lyer 415; Dauzat 621.  
— Див. ще **лєвєнець**, **лєгкій**, **ре-**.

**рельс** «рейка», *рельса* «тс.»; — р.  
*рельс*, п. *gels*, болг. м. *рѣлса*; — за-  
позичено через російське посередницт-  
во з англійської мови; англ. *rails* є  
формою множини від *rail* «рейка; заліз-  
нична колія; поперечка, штаба, бру-  
сок», яке походить від фр. ст. *geille*  
«штаба; плитка, брусок», що зводиться

до лат. *rēgula* «брусок, планка; ліній-  
ка»; англ. *rails* було сприйнято при за-  
позиченні в російську мову (1836 р.)  
як форма однини. — Фасмер III 467;  
КЭСРЯ 388; Черных II 110; Преобр. II  
196; Грот Фил. раз. II 508; SJP 7, 915;  
Kiparsky ZfSlPh 24/2, 250; Dauzat 608;  
Klein 1297. — Див. ще **регула**.

[**реля**] «ліра», [*рiлѣ* Г, Нед, *рилля*  
Нед, *рiлли тж*] «тс.», [*рiльник*] «лір-  
ник» Нед; — результат видозміни наз-  
ви *ліра* (див.).

**релятивний** «відносний», *реляти-  
вiзм*, *релятивiст*; — р. *релятивный*,  
бр. *рѣлѣтѣѣны*, п. *relatywny*, ч. *rela-  
tivní*, слц. *relativny*, вл. *relativny*, болг.  
м. *релативен*, схв. *рѣлативан*, слн.  
*relativen*; — запозичення із західноєв-  
ропейських мов; нім. *relativ* «релятив-  
ний», фр. *relatif*, англ. *relative* «тс.» по-  
ходять від слат. *relativus* «відносний»,  
пов'язаного з *relātio* «несіння назад; по-  
відомлення; передача; відношення», по-  
хідним від дієприкметника *relatum*, утво-  
реного з префікса *ge-* і дієприкмет-  
ника *lātum* (<\*t<sub>l</sub>ētom) від дієслова *tol-*  
*lo* «піднімаю», спорідненого з гр. τλήναι  
«терпіти, переносити», ἀνατέλλω «під-  
німаюсь», дінд. *tulayati* «піднімає, зва-  
жує», гот. *fulan* «переносити, терпіти»,  
нвн. *dulden* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 721; ССРЛЯ  
12, 1205; Kopaliński 831; Holub—Lyer  
415; Dauzat 621; Klein 1323; Walde—  
Hofm. I 772, II 688. — Див. ще **ре-**. —  
Пор. **реляція**, **толерантний**.

**реляція** «донесення»; — р. болг.  
*реляция*, бр. *рѣлѣция*, п. *relacja* «реля-  
ція; стосунок; звіт; повідомлення», ч.  
*relace* «тс.», слц. *relácia* «радіопереда-  
ча; масштаб; відношення», вл. *relacija*,  
м. *релација* «лінія сполучення; відно-  
шення», схв. *рѣлѣция* «відношення,  
співвідношення, зв'язок; ділянка», слн.  
*relácia* «реляція»; — через польське і  
російське посередництво зводиться до  
лат. *relātio* «несіння назад; повідомлен-  
ня, доповідь; донесення; передача; від-  
ношення». — СІС<sup>2</sup> 721; Фасмер III 467;  
Смирнов 260. — Див. ще **релятив-  
ний**.

**реманент** «інвентар»; — п. *геманент* «лишок, залишок», схв. *реманентица* «тс.»; — запозичено з латинської мови, очевидно, через посередництво польських діалектів, у яких відбувся розвиток значення «залишок» > «інвентар» (власне, все, що залишалося в давні часи після збору врожаю і сплати податків); лат. *геманентис* (род. в. *геманентис*) пов'язане з дієсловом *геманенті* «залишатися, зберігатися», утвореним за допомогою префікса *ге-* від дієслова *маненті* «залишатися; тривати; чекати». — *Kopaliński* 832; *Holub—Lyer* 416; *Walde—Hofm.* II 26. — Див. ще **перманент**.

**ремарка** «примітка»; — р. болг. *ремарка*, бр. *рэмарка*, п. *гемарка*, ч. слц. *гемарке*, схв. *рёмарка*; — запозичення з французької мови; фр. *гемарке* «зауваження; примітка, позначка» утворене від дієслова *гемарке* «знову мітити, робити позначку; зауважувати», що складається з префікса *ге-* і дієслова *марке* «відзначати; мітити, таврувати». — *СІС<sup>2</sup>* 722; *ССРЛЯ* 12, 1206; *РЧДБЕ* 624; *Dauzat* 461, 621. — Див. ще **марка<sup>1</sup>**, **ре-**. — Пор. **контрамарка**.

**[ремгати]** «шептати» Г, Она; — очевидно, афективне утворення.

**ремегати, ремезати** — див. **румегати**.

**ремез** (орн.) «*Remiz pendulinus* L.», [*ремеза, ремезик, ремезин, ремезь, ремезьох, ремен, реміз*] «тс.» Нед, Шарл; — р. *рёмез*, бр. *рёмез*, п. *remiz*, [*remisz*], ч. [*remízek*], вл. [*gamuška*] «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; виводиться, як запозичення, від нвн. *Riedmeise* «ремез», що виникло на основі слів *Ried* «болотиста місцевість; комиш» і *Meise* «синиця» (*СІС<sup>2</sup>* 722; *Булаховський Вибр.* пр. III 288; *Фасмер* III 467; *Преобр.* II 196), або від нвн. *Rohrmeise* «ремез» з компонентом *Rohr* «комиш» (*Machek ESJC* 512); вважається також власне слов'янською назвою, пов'язаною з **ремесло** (пор. п. [*rzemieśniczek*] «ремез»; пор. також укр. [*ремезувати*] «міцно

щось зробити»), причому назва мотивується вмінням ремеза будувати гнізда особливого характеру (*Черных* II 110; *Brückner* 457).

**[ремезувати]** «міцно щось зробити», [*ремезоватися*] «дуже ретельно одягатися, розкішно вбиратися» Нед, [*ремізувати*] «щось майстерно виконати» Нед, [*времізувати*] «тс.» тж, [*уремезувати*] «міцно зв'язати або зшити», [*уремінити*] «міцно зробити»; — р. [*ремезить*] «метушитися, квапитися, вертітися»; — очевидно, пов'язане з **ремесло**, **ремісник** (пор. др. *ремез* «?»: «*Ремези храмы сделаютъ вы*» *Срезн.*, с.-цсл. **ремезьство** «ремесло»). — *Фасмер* III 467. — Див. ще **ремесло**.

**ремена** — див. **рама<sup>1</sup>**.

**[рементина]** «відбування панщини» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **реймент** «полк, загін, начальствування»; в такому разі первісне **\*рементина** повинно було означати трудову повинність на користь війська. — Пор. **реймент**.

**ремесло** «дрібне ручне виробництво; [зібрання знарядь для якогось виробництва]», [*ремєствó*] СУМ, Нед, [*ремісло*] Нед, [*ремєсник*] «ремісник» Нед, *ремісник* «дрібний виробник; [знаряддя Шух]», [*ремесницьтво*] «ремісництво» Нед, *ремісницьтво*, [*реміснич(ч)чуйк*] «підмайстер» Нед, [*ремєсний*] «ремесловий» Нед, *ремісничий, ремєстувати, ремісникувати, по-ремісницьки, по-ремісницькому*; — р. **ремесло**, бр. *рамяство*, др. *ремьство, ремєство* «мистецтво, ремесло, ремєнство» «мистецтво», п. *gemieslo*, ч. *řemeslo*, слц. *remeslo*, вл. нл. *gjemjeslo* (з ч.), стсл. **ремєство**; — не зовсім ясне; очевидно, споріднене з лтс. *gemesis* «ремісник, тесля», *gemikis* «тс.», лит. ст. *gemėsas* «ремісник», *gemėstas* «ремесло», лит. *geĩti* «підпирати», *gaĩtis* «підпора», *ramtyti* «ударяти (з силою), рубати», *gámdas* «рубець, шрам», прус. *gomestue* «сокира», дангл. *gėmiaп* «полагодити, відновити»; заслуговує на увагу припущення про зв'язок з **іе**.

\*гет- «спокій, мир», оскільки, можливо, вважалося, що ремесло — це заняття мирне на протилежність військовому (Holub—Lyer 428; Machek ESJC 530; Holub—Kop. 322); в такому разі спорідненими є також лит. *gimti* «заспокоюватися», готш. *gōtis* «спокій», гот. *gimis* «спокій, тиша», гр. ἤρεμέω «залишатися в спокої, бути спокійним», дінд. *gámatē* «є спокійним, відпочиває, радіє», ав. *gam-* «бути в стані спокою», гатап- «спокій, мир». — Фасмер III 468—469; Черных II 110—111; КЭСРЯ 388; Преобр. II 197; Brückner 475; Schuster-Sewc 1226; Варбот Етимологія 1972, 54—55; Mühl.—Endz. III 476, 509; Frisk I 643; Boisacq 328.

**реміга́ти, реміга́ти, реміда́ти** — див. **румега́ти**.

**ремінісценція** «невизначений спогад; відгомін у творі мотивів іншого автора»; — р. болг. *реминисценция*, бр. *рэмнісцэнцыя*, п. *reminiscencia*, ч. *reminiscence*, слц. *reminiscencia*, вл. *reminiscenca*, м. *реминисценција*, схв. *реминисценција*, слн. *reminiscenca*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *reminiscentia* «спогад» походить від лат. *reminiscor* «пригадувати, обдумувати», утвореного з префікса *ge-* і основи дієслова *memini* «я запам'ятав», спорідненого з гр. *μέμνημι* «тс.», лит. *minti* «згадувати; пам'ятати», псл. *тъпѣти* «думати, вважати», ротьніти «пам'ятати», укр. *пам'ять*, [мніти]. — СІС<sup>2</sup> 722; ССРЛЯ 12, 1213; Kopaliński 832; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 624; Walde—Hofm. II 65—67; Frisk II 160—161; Boisacq 625—626; Fraenkel 455—456. — Див. ще **мніти, пам'ять, ре-**

**ремінь** СУМ, Г, [ременар] «лимар», [ременець] «шнурок, тасьма» Нед, [ременик] «ремінчик», [ременина] «простий шкіряний пояс» Нед, [ременинак] «ремінний батіг», [ремениця] «шкіряна оболонка» Нед, [ременяк] «ремін до черевиків» Нед, [ремень] «вичинена шкіра» Бі, [ремічок] «шнурок» Нед, [ремін] «ремін» ВеБ, [ремініна] «тс.» ВеБ, *ремініць* «невеликий або вузький

ремін; стрічковий черв'як», *ремінік* СУМ, Нед, [реминнікар] «виготовлювач шнурків» Нед, [реминниця] «збруя для коней» ВеБ, *реміння, ремінічка, ремініччя*, [ремічко] «шнурок» Нед, [ремениний] «шкіряний» Ба, *ремініний*; — р. *ремень*, бр. *рэмень*, др. *ремень* «смуга шкіри; ремін; зав'язка; ремінний батіг», п. *rzemień*, ч. *řemen*, слц. *remej* «ремін; шкіра», вл. нл. *gjemjeń*, болг. *рѐмък*, м. *ремен*, схв. *рѐмѐн, рѐмик*, слн. *remen*, *jemen*, стсл. **ремень**; — псл. \**remu* (род. в. *remene*), утворене за допомогою суфікса *-men* (як стсл. **камы** : **камене**) від основи *ge-*; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, споріднене з лат. *agma* «збруя; знаряддя; щит», *argentum* «велика худоба, череда», гр. ἄραριον «кладу шільно; змикаю; готую», ἄριος «зв'язок, скріпа», стсл. **арьмъ**, укр. *армб*; зіставляється також (Бернштейн Очерк 1974, 174; Vaillant Gr. comp. I 210) з лит. *reĩti* «підтримувати, підпирати», *gimti* «заспокоюватися»; наявність старослов'янської форми і архаїчність словотвору спростовують твердження (Brückner 475; Mikl. EW 275; Kiparsky GLG 262) про германське походження (двн. *riumo* «ремін», свн. *rieme*, нвн. *Riemen* «тс.»); докази про спорідненість із значеними германськими формами (Machek ESJC 530; Holub—Lyer 428) викликають сумнів (пор. Kluge—Mitzka 599); припущення про спорідненість з гр. ῥάριος «терен» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 189) не знайшло підтримки (Boisacq 834). — Фасмер III 468; Черных II 110; КЭСРЯ 388; Преобр. II 196; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1225—1226; Skok III 127; Specht 149. — Див. ще **армб**. — Пор. **раміні**.

[**ре́мне**] «час» Нед; — результат спрощення форми \**времне* (*врем'я*) «тс.». — Див. ще **верем'я, врем'я**.

[**ре́мня**] «гривня» Нед; — результат діалектної видозміни назви *грівня* ([*грімня*]) (див.).

**ремóнт** «лагодження; підсаджування молодих рослин замість загиблих;

заміщення сільськогосподарських тварин для відтворення стада; поповнення поголів'я коней (у війську)», *ремонтёр, ремонтник*, [ремюнда] «кавалерійська кобила» О, *ремонтувати*; — р. болг. *ремонт*, бр. *рамонт*, п. слц. *remont*, ч. *remonta* (військ.) «молодий недресирований кінь», м. *ремонт*, схв. *рёмонт*, слн. *remónt*; — запозичення з французької мови; фр. *remonte* «заміна, повторне спорядження коней; ремонт» пов'язане з *remonter* «поповнити, забезпечити; знову піднятися; знову віднести нагору», утвореним за допомогою префікса *ge-* від дієслова *monter* «підніматися; їздити верхи; збирати, складати, монтувати, налагоджувати». — СІС<sup>2</sup> 722; Фасмер III 469; Черных II 111; Цыганенко 396; Горяев 450; Смирнов 260; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 624; Dauzat 484. — Див. ще **монтувати**.

[**рѐмсати**] «плакати, рюмати»; — результат контамінації слів *ремст* «незадоволення» і *рюмсати*. — Див. ще **ремст, рум'**.

[**ремст**] «незадоволення», [*ремсть*] «тс.», *рѐмство* «нарікання, скарга», [*ремстівий*] «буркотливий», [*рѐмстити*] «нарікати, бути незадоволеним», *рѐмствувати* «нарікати» СУМ, Нед; — р. [*рѐмство*] «ненависть, злість, досада, злопам'ятність»; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з лит. *susireĩti* «зштовхнутися, схопитися, стинатися», *susiramstýti* «тс.». — Фасмер III 469; Куркина Етимология 1971, 76; Mikl. EW 275; Matzenauer LF 16, 181.

[**ремство**] «ревнощі» Нед; — результат контамінації слів *рѐвнощі* і *рѐмство* «нарікання». — Див. ще **рѐвний, ремст**.

**Ренáта** (жіноче ім'я); — р. *Ренáта*, *Ренáт* (чоловіче ім'я), бр. *Рэнáта*, п. *Renata*, *Renat*, ч. слц. *Renáta*, *Renát*, болг. *Ренáта*, *Ренéта*, м. *Ренáта*, схв. *Ренáта*, *Ренáт*, слн. *Renáta*; — запозичення з латинської мови; лат. *Renátus*, *Renáta* утворені на основі дієприкметника *renátus* «відродже-

ний», пов'язаного з дієсловом *renascor* «знову народжуюся, відроджуюся», утвореним за допомогою префікса *ge-* «знову» від дієслова *pāscor* «народжуюся»; осмислюється також як складноскорочене утворення з початкових частин слів *революція*, *наука*, *труд*. — Вл. імена 156; Петровский 188; Спр. личн. имен 442, 519. — Див. ще **нагүра, наука, ре-, революція, труд'**.

[**рендѐля**] «м'яка, пухка нива» Нед; — неясне; — можливо, пов'язане з п. *ředzina* «вивітрілий мергель, який створює дуже родючий ґрунт», *ředzínny* (*grunt*) «тучний, мулистий», які, в свою чергу, зіставляються зі схв. *рүдина* «рівне поле; луг, лужок», *рүда* «густа, кучерява шерсть; кучеряве волосся», *рүдица* «шерстинка», *рүдити косу* «завивати кучері» (Вгүckner 458); дальші зв'язки і глибша етимологія непевні. — Petersson AFSIPh 36, 142.

[**ренджитло**] «зад»; — неясне.

[**рендзувати**] «розмовляти» Нед, [*риндзювати*] «згадувати» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з другою частиною виразу *тінди-рінди* (пор.).

**ренегáт** «відступник», *ренегáтство*, *ренегáтствувати*; — р. болг. м. *ренегáт*, бр. *рэнегáт*, п. вл. нл. *gepegat*, ч. слц. слн. *gepegát*, схв. *ренегáт*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Renegát*, фр. *genégat*, англ. *genegade* походять від слат. *genegátus* (іт. *rinnegato* «знедолений; ренегат, відступник»), пов'язаного з лат. *genegāre* «заперечувати», утвореним за допомогою префікса *ge-* від дієслова *negāre* «давати негативну відповідь; відмовляти». — СІС<sup>2</sup> 722; Фасмер III 469—470; Коралиński 833; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 625; Battisti—Alessio 3257—3258; Dauzat 623; Kluge—Mitzka 596; Klein 1326—1327. — Див. ще **негатив, ре-**.

**ренесáнс** «епоха Відродження»; — р. болг. м. *ренессáнс*, бр. *рэнесáнс*, п. *genesans*, ч. *genesance*, слц. *genesancia*, вл. *genesanca*, схв. *ренесáнсá*, слн. *genesánsa*; — запозичення з французької мови; фр. *renaissance* «відродження» по-

в'язане з дієсловом *renaître* «відроджуватися», утвореним за допомогою префікса *ge-* із значенням відновлення від дієслова *naître* «народжуватися», яке через нар.-лат. \**pascege* зводиться до лат. *pasci* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 722; ССРЛЯ 12, 1217; Kopaliński 833; Holub—Lyer 416; Dauzat 495, 623; Walde—Hofm. II 144. — Див. ще **натюра**. — Пор. **наївний**, **Наталія**, **нація**.

**ренет**, *рeнeтa* — див. **ранет**.

**рeній** (хімічний елемент); — р. болг. *рeний*, бр. *рeний*, п. *ren*, ч. *rhénium*, слц. *réniium*, схв. *рeній*, слн. *гeній*; — назва новолатинського характеру; нлат. *rhénium* утворено в 1922 р. від *Rhēnus* «Рейн» на честь Рейнської провінції. — СІС<sup>2</sup> 723; Волков 91; УРЕ 12, 206; Фигуровский 107—108.

**ренклод** (сорт сливи); — р. болг. *ренклод*, бр. *рeнклод*, п. *renkloda*, ч. слн. *renklóda*, схв. *ренклóда* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *reine-claude* «тс.» походить від сполучення (*prunes de la*) *reine Claude* («сливи) королеви Клавдії» (дружини короля Франції Франсуа I, померла 1524 р.); фр. *reine* «королева» зводиться до лат. *regina* «цариця». — СІС<sup>2</sup> 723; БСЭ 36, 363; ТСБМ IV 758; St. wyg. obcych 640; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 625; Dauzat 620. — Див. ще **Клавдій**, **регент**, **Регіна**.

**[рeнське]** «рейнське вино, рейнвейн», ст. *рынского* (1591); — р. *рeнское*, бр. *рeйнскае*; — запозичення з польської мови; п. *reńskie (wino)* «рейнвейн» є неточною калькою нім. *Rheinwein* «рейнське вино», утвореного з назви річки *Rhein* «Рейн» та іменника *Wein* «вино». — Шелудько 44; Фасмер III 470; Grückner 457.

**рeнта** «дохід з капіталу, землі або майна», *рeнтáбeльний*, *рeнтний*; — р. болг. м. *рeнта*, бр. *рeнта*, п. ч. слц. вл. нл. *genta*, схв. *рeнта*, слн. *гeпта*; — запозичено через німецьке посередництво (н. *Rente* «рента; прибуток; пенсія») з французької мови; фр. *rente* «рента, щорічний дохід, прибуток» че-

рез нар.-лат. \**rendita* зводиться до лат. *reddita*, пов'язаного з дієсловом *reddere* «віддавати назад, повертати, платити», утвореним за допомогою префікса *ge-* (*red-*) від дієслова *daŕe* «давати, дарувати; платити», спорідненого з гр. *δίδωμι* «даю», дінд. *dádāti* «дає», псл. *dati*, укр. *да́ти*; форма *рeнтáбeльний* походить від фр. *rentable* або н. *rentabel* того ж походження. — СІС<sup>2</sup> 723; Фасмер III 470; ССРЛЯ 12, 1219—1220; Kopaliński 834; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 625; Kluge—Mitzka 596—597; Dauzat 624; Walde—Hofm. I 360—362. — Див. ще **да́ти**, **ре-**.

**рeнтгeн** «рентгенівське проміння; одиниця дози цього проміння»; — р. *рeнтгeн*, бр. *рeнтгeн*, п. ч. *rentgen*, слц. *göntgen*, болг. м. *рeнтгeн*, схв. *рeндгeн*, слн. *гeнтгeн*; — назва, дана на честь німецького фізика В.К. Рентгена (*Röntgen*), який у 1895 р. відкрив х-проміння, потім назване його ім'ям. — СІС<sup>2</sup> 723; УРЕ 12, 208; ССРЛЯ 12, 1220; Kopaliński 834; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 625.

**[рeньгорт]** «попруга», ст. *ранкгор-та* (1679); — запозичення з польської мови; п. [*ryngort, gynkort*] «тс.» походить від нім. *Ringgurt* «тс.», утвореного з іменників *Ring* «круг, коло» і *Gurt* «попруга; пояс», спорідненого з двн. *gurtan, gurten*, гот. *bigairdan* «оточувати», *ufgairdan* «тс.», дангл. *gyrdan* (англ. *gird*) «оточувати, облягати», дісл. *gjørd, gaŕdŕ* «замикання, огорожа», лит. *gařdas* «загородка, стійло», псл. \**gorđъ*, укр. *гóрод*. — Шелудько 44; Richhardt 94; Kluge—Mitzka 277; Klein 657, 1760. — Див. ще **гóрод**, **рiнок**.

**[рeнькiв]** (у виразі: [*р. піднести на кого*] «накинутися на кого зі злістю») Нед; — пов'язане з *вóнькир* «тс.» (див.).

**реостат** «прилад для регулювання напруги в електричному колі»; — р. болг. *реостат*, бр. *рeастат*, п. ч. слц. вл. *geostat*, схв. *рeостат*, слн. *geostat*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rheostat*, фр. *réostat*, англ.

rheostat утворено на основі гр. *réw* «течу», спорідненого з дінд. *sgávati* «тече», лит. *sgavà* «потік», псл. \**szuja* «тс.», укр. *струя́, б́стрив*, і *отатос* «стоячий, нерухомий», пов'язаного з *ϊστημι* «стою, ставлю», спорідненим з лат. *sto* «стою», *status* «встановлений, призначений», псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 724; ССРЛЯ 12, 1223; St. wug. obcuch 642; Holub—Lyer 417; Fremdwörterbuch 550; Klein 1343; Frisk I 739, II 650—652; Walde—Hofm. II 587. — Див. ще *б́стрив, ста́ти, струя́*.

[рѣпа<sup>1</sup>] «крикуха» До; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рѣпет* (пор.).

рѣпа<sup>2</sup>, рѣпанка — див. *ропу́ха*.

[рѣпалка] «ковзанка»; — неясне.

**репара́ція** «відшкодування збитків державою, що розв'язала агресивну війну», *репараці́йний*; — р. *репара́ция*, бр. *рэпара́цыя*, п. *герагасје* (мн.), ч. *герагасе*, слц. *герага́сіе*, вл. нл. *герагасіја*, болг. *репара́ции* (мн.), м. схв. *репара́ција*, слн. *герага́сіја*; — запозичення з пізнолатинської мови; лат. *герага́тіо* «відновлення» утворене від дієслова *герага́ге* «знову добувати; відновлювати, відбудовувати», яке складається з префікса *ге-* і дієслова *рага́ге* «готувати, влаштовувати; наживати», пов'язаного з *рагіо* «народжую», спорідненим з укр. *віпороток*. — СІС<sup>2</sup> 724—725; ССРЛЯ 12, 1224; Kopaliński 834; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 626; Walde—Hofm. II 256—257. — Див. ще *віпороток, ре-*. — Пор. *апа́ра́т, репертуа́р*.

**рѣпати(ся)** «тріскатися», [рѣпати-ся] «скалічитися» О, *рѣпнути* «тріснути; [ударитися; розбитися Нед; з тріском упасти О]», [рѣрѣпнути] «тс.» Нед, [рѣпатися] «тріскатися» Бі, [рѣпатися] «тс.» Нед, *рѣпаній*, [рѣпанець] «хліб або плід, що тріснув», [рѣпаник] «тс.», [рѣпанка] «тс.»; сорт дині, картоплі» Ва, [обрѣпати] «оббити, обвалити», [перерѣпанка] «плід, що тріснув; потрісканий предмет»; — р. [рѣпнуть] «тріснути», [рѣпаться] (з

укр.?) , бр. *рѣпацца* «тріскатися», *рѣпіна* «тріщина»; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане з *ропа́* (Куркина Етимология 1972, 73—75); зіставлення з гр. *ἐρείπω* «перекидаюся, падаю», дісл. *ρίφα* «розірвати» (Matzpaue LF 18, 252) необґрунтоване; пор. Фасмер III 472 (без урахування українських і білоруських даних). — Пор. **наре́патися**.

**репатріа́ція** «повернення емігрантів у рідну країну», *репатріа́нт, репатріюва́ти*; — р. болг. *репатріа́ция*, бр. *рэпатры́яцыя*, п. *гератріасја*, ч. *гератріасе*, слц. *гератріа́сія*, вл. нл. *гератріасіја*, м. схв. *репатры́яцыја*, слн. *гератріа́сіја*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *гератріа́тіо* походить від лат. *гератріо*, *-āre* «повертатися на батьківщину», утвореного за допомогою префікса *ге-* від іменника *patria* «вітчизна, батьківщина», пов'язаного з *pater* «батько». — СІС<sup>2</sup> 725; ССРЛЯ 12, 1224; Kopaliński 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 626. — Див. ще **па́тер, ре-**.

[рѣпах] «головка капусти, яка передчасно перестала рости» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *ріпа*, [рѣпа]; назва могла бути пов'язана з тим, що серед капусти іноді виростають схожі до неї рослини.

[рѣпейник] (бот.) «лопух павутиnistий, *Arctium tomentosum* Mill.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *рѣпейник* «лопух, *Arctium lappa* L.; парило, *Agrimonia* L.» пов'язане з *рѣпей* «тс.», спорідненим з укр. *реп'я́х* (див.).

[рѣпел] (орн.) «коноплянка, *Carduelis cannabina* L.» Куз, [реполов] «тс.» Шарл; — р. [рѣпел], *реполов* «тс.», п. [rzepołuch] «коноплянка гірська, *Carduelis flavirostris* (L.)», *rzepniczek*, [rzepołuch] «тс.»; — не зовсім ясне; виводиться (Трубачев Етимология 1964, 6—9) від псл. \**гѣрель* (*героль*), похідного від \**гѣрь* (*герь*) «короткий хвіст» (пор. р. *рѣпица* «хвіст хребетної тварини», п. *гзар* «гузка; куприк», схв. *рѣп*

«хвіст», вл. гјар «хребет»); назва пояснюється наявністю у коноплянок короткого хвоста; може бути пов'язане і з *реп'ях*, *ріпа* з огляду на те, що коноплянки охоче поїдають насіння відповідних рослин (Strutyński 104). — Фасмер—Трубачев III 472. — Пор. **реп'ях**.

**репертуár**; — р. *репертуár*, бр. *рэпертуár*, п. *repertuar*, ч. слц. слн. *repertoár*, вл. *repertowar*, болг. м. *репертоар*, схв. *репертоар*; — запозичення з французької мови; фр. *répertoire* «репертуар; тематика; збірник; перелік, каталог» походить від лат. *repertorium* «інвентар», утвореного від *repere* «знаходити, одержувати», що складається з префікса *re-* і основи дієслова *perio* «народжую», спорідненого з укр. *віпорток*. — SIC<sup>2</sup> 725; Фасмер III 471; Черных II 111—112; Kopalinski 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Dauzat 624; Walde—Hofm. II 255. — Див. ще **віпорток**, **ре-**. — Пор. **апарат**, **репарація**.

**[репесувати]** «галасувати» До; — результат контамінації слів *репетувати* і *галасувати*. — Див. ще **галас<sup>1</sup>**, **репет**.

**репет** «крик, зойк», [*репетати*] «кричати, верещати» Нед, *репетувати*; — р. [*репéть*] «ремствувати», [*репéнить*] «швидко говорити», ч. *repetit* «тс.; теревенити»; — псл. гер-, звуконаслідувальний корінь, пов'язаний з гор-, гар-, можливо, також з гър-. — Фасмер III 472; Brückner 458; Machek ESJC 513; Holub—Lyer 417—418; Holub—Kop. 311. — Пор. **роп'ята**, **роп'уха**.

**репетірувати**, *репетіторствувати*, *репетітор*, *репетіторство*, *репетіція*, *репетіційний*; — р. *репетіровать*, бр. *рэпеціраваць*, п. *repetować* «репетирувати; залишатися на другий рік у тому ж класі», ч. *repetýrovat* «повторювати», слц. *repetovat'*, болг. *репетірам*, м. *репетіра*, схв. *репетоваати* «тс.», слн. *repetirati* «тс.; репетирувати»; — через російську мову запози-

чено з німецької; н. *repetieren* походить від фр. *répéter* «повторювати», яке зводиться до лат. *repere* «знову починати; повторювати; вимагати назад», утвореного з префікса *re-* і дієслова *perere* «звертатися; просити; намагатися діставати». — SIC<sup>2</sup> 725; Фасмер III 471—472; Черных II 112; Смирнов 261; Kopalinski 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627. — Див. ще **петиція**, **ре-**.

**репéха** — див. **реп'ух**.

**[репешки]** (бот.) «айстри, *Aster L.*» До; — неясне; можливо, пов'язане з *реп'яшók*.

**[репіння]** «тріскачка, брязкальце» Нед, [*репіння-скриня*] «?» Нед; — неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення.

**[репінця]** «основа хвоста хребетних тварин Г; корінь Л», [*ріпінця*] «основа хвоста тварини» Корз, [*ріпінця*] «корінь Л; верхня частина хвоста тварин Куриленко»; — р. *репінця* «хвіст хребетної тварини, крім щетини», бр. *рэпінца* «хвостова частина хребта», п. гзар «куприк; хвіст», ч. ģар «держално ложки», [ģерка] «кінець хвоста», вл. гјар «хребет», нл. ģёр «тс.», схв. *рêп* «хвіст», слн. ģёр «тс.»; — псл. \*ģеръ, \*ģерь «тс.», можливо, пов'язане з ģobiti «рубати», ģobъ «рубець»; — дальші зв'язки неясні; зіставляється з лит. *gėmbėti* «тверднути, грубіти; рубцюватися; ставати неповоротким», *gūbas* «шрам», дісл. *gūprg* «зад, гузка», нвн. *Rūprf* «тулуб»; пов'язання з псл. *gebro* «ребро» (Machek ESJC 529) мало переконливе. — Трубачев Етимология 1964, 7—8; Schuster-Sewc 1219—1220; Skok III 128—129; Bezlej Eseji 148.

**репіжити** «сильно бити, хльостати; сильно лити, перішити (про дощ); сильно плакати», [*репігати*] «сильно лити»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *gerezi* «кидати з силою, сильно ударяти» утворене від *gêrede* «швидкий, раптовий, стрімкий», яке походить від лат. *gapidus* «стрімкий, швидкий», пов'язаного з дієсловом *gario* «хапаю, вириваю». — Sche-

ludko 141; DLRM 710, 711; СДЕЛМ 355; Walde—Hofm. II 417. — Див. ще **ра́птом**.

**[репій]** (неістівний гриб) ВеБ; — очевидно, пов'язане з *репати* «тріскатися» за зовнішнім виглядом шапинки (пор. паралельні утворення: *[репанець]* «потрісканий плід», *[репаник]* «тс.», *[репанка]* «сорт дині; картоплі» Ва). — Див. ще **репати(ся)**.

**репліка** «коротке заперечення, відповідь, зауваження»; — р. болг. м. *ре́плика*, бр. *рэ́плика*, п. ч. слц. вл. *герлика*, схв. *ре́плика*, слн. *герліка*; — запозичене з французької мови, очевидно, через польську; фр. *réplique* «репліка; заперечення; (муз.) повторення основного мотиву» пов'язане з дієсловом *répliquer* «заперечувати, відповідати», що походить від лат. *replicāre* «розгортати; повертати назад; відбивати», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *ripico* «складаю, згортаю», до якого зводиться й укр. *апліка́ція*. — СІС<sup>2</sup> 725; ССРЛЯ 12, 1234; Kopaliński 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Dauzat 625. — Див. ще **апліка́ція, ре-**

**реполов** — див. **репел**.

**репорта́ж** «розповідь кореспондента з місця події»; — р. болг. *репор-та́ж*, бр. *рэпарта́ж*, п. ч. *reportaž*, ч. слц. *reportáž*, вл. нл. *reportaža*, м. схв. *репорта́жа*, слн. *reportáža*; — запозичення з французької мови; фр. *reportage* «репортаж; нарис» утворене від дієслова *reporter* «відносити назад, переносити», що складається з префікса *ge-* і дієслова *portare* «нести, приносити», яке походить від лат. *portāre* «носити, переносити». — СІС<sup>2</sup> 726; Черных II 112; Kopaliński 836; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Dauzat 575, 625; Klein 1329. — Див. ще **порт-, ре-**

**репортёр** «журналіст, який готує інформацію про різні події», *репортёрство*, *репортерува́ти*; — р. *репортёр*, бр. *рэпарцёр*, п. вл. *reporter*, ч. слц. *reportér*, болг. *репортёр*, м. *репортёр*, схв. *репортёр*, слн. *герртер*; — запозичення з англійської мови; англ.

*reporter* «репортер; доповідач» (сангл. *reportour*) походить від фр. *reporter* (ст. *reporteur*) «репортер» (власне «той, що робить повідомлення, репортаж»), утвореного від *reporter* «відносити назад, переносити». — СІС<sup>2</sup> 726; Фасмер III 472; Черных II 112; Грот Фил. раз. II 508; Kopaliński 836; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Klein 1329; Dauzat 575, 625. — Див. ще **репорта́ж**.

**репрезентува́ти** «представляти», *репрезента́нт*, *репрезента́ція*, *репрезентативний*; — р. *репрезентова́ть*, бр. *рэпрезентава́ць*, п. вл. *reprezentować*, ч. *reprezentovati*, слц. *reprezentovat'*, нл. *reprezentowaś*, болг. *репрезентира́м*, м. *репрезентіра*, схв. *репрезентовати*, слн. *reprezentirati*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. *repraesentāre* «наочно уявляти; відтворювати» складається з префікса *ge-* і дієслова *praesentāre* «подавати; передавати, вручати». — СІС<sup>2</sup> 726; ССРЛЯ 12, 1235; Kopaliński 836; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627. — Див. ще **презент, ре-**

**репресія** «захід державного примусу, покарання», *репресивний*, *репресува́ти*; — р. *репресія*, бр. *рэпрэсія*, п. *represja*, ч. *represe*, слц. *represia*, вл. *represija*, болг. *репресія*, м. *репресіја*, схв. *репресіја*, слн. *represija*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізніше лат. *repressio* «придушення» пов'язане з лат. *reprimere* «придушую, приборкую», що складається з префікса *ge-* і дієслова *premo* «давлію, топчу; пресую». — СІС<sup>2</sup> 726; Черных II 112; Kopaliński 836; РЧДБЕ 627; Walde—Hofm. II 360. — Див. ще **прес, ре-**. — Пор. **експрес, компрес**.

**репродукція** «відтворення; твір образотворчого мистецтва, відтворений поліграфічним способом», *репродуктор* «гучномовець», *репродуце́нт* (спец.) «відтворювач», *репродукува́ти*; — р. болг. *репродукція*, бр. *рэпрадукцыя*, п. *reprodukcja*, ч. *reprodukcse* «репродукція; виконання», слц. *reprodukcija* «ре-



продукція; переказ», вл. нл. *reprodukcija*, м. *репродукција*, схв. *репродукција*, слн. *reprodukcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reproduktion*, фр. *reproduction* походять від пізньолат. *reproductio*, утвореного від дієслова *reproducere* «відтворювати», що складається з префікса *re-* і дієслова *producere* «виробляти, створювати; родити». — СІС<sup>2</sup> 726; ССРЛЯ 12, 1239; Копалиński 836; Holub—Lyer 418; РЧДБЕ 628. — Див. ще **продукт, ре-**.

**репс** «цупка тканина з дрібними рубчиками», *ripс* «тс.» Куз; — р. *repс*, бр. *рыпс*, п. *rips*, ч. слц. *rips*, болг. м. *рипс*, схв. *рiпс*, слн. *rips*; — запозичення з французької мови; фр. *repс* «репс» походить від англ. *rep*, *repс* «тс.», пов'язаного з *rips*, мн. від *rip* «ребро», спорідненого з псл. *rebго*, укр. *ребро*. — СІС<sup>2</sup> 726; Фасмер III 472; ССРЛЯ 12, 1239; Горяев 451; Смирнов 262; Копалиński 856; РЧДБЕ 634; Dauzat 625; Klein 1327, 1330, 1346. — Див. ще **ребро**.

**рептилія** «плазун»; — р. болг. *рептилия*, бр. *рэптылія*, п. *reptylie* (мн.), ч. *reptilie*, слц. *reptilie*, вл. *reptil*, схв. *рептили* (мн.), *рептилије* «тс.», слн. *reptil*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *reptilia* «плазун» походить від *reptilis* «повзучий», утвореного з *repro* «повзу», спорідненого з лит. *replióti* «лазити рачки», лтс. *gāpt* «тс.», *gārus* «повзком», прус. *gīraiti* «ідіть услід», *sergīrimai* «дізнаємося». — СІС<sup>2</sup> 726; ССРЛЯ 12, 1240; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 628; Walde—Hofm. II 430; Mühl.—Endz. III 478—479; Trautmann 246.

**реп'ях** «мішок для годування запряжених коней; плетений з мотузків мішок для сіна; [торба Нед], [рап'ях Нед, реп'ях, репех Л, реп'юк Л] «тс.», [реп'еха] «довга сорочка, в якій ходили хлопці до 16 років; різновид мішка, з якого годують коней» Мо, [реп'юх] «торба» Нед, ст. *рап'ухъ* «простирадло» (1596); — р. [реп'ях], п. [kreptuch], слц. *kreptuch*; — запози-

чення з німецької мови; очевидно, вихідною є форма нім. *Kripp(en)tuch*, яка складається з *Krippe* «ясла, корито», пов'язаного з свн. *krippe*, двн. *kripa*, дат. *krybbe*, снідерл. *kribbe* «тс.», гол. *kribe* «годівниця; ясла; стійло, ліжко», сангл. дангл. *cribb*, англ. *crib* «тс.», і *Tuch* «сукно, лляне полотно»; реконструкція *\*репдук*, п. *\*repduk* як запозичення з снн. *repdak* «шматок тканини», переосмисленого під впливом слова *хребет* (Кипарский ВЯ 1956/5, 136; Kiparsky ZfSlPh 22/2, 433), викликає сумнів. — Шелудько 44; Фасмер III 473; Преобр. II 198; Потебня РФВ 1, 263; Brückner 265—266; SW V 543; Kluge—Mitzka 406, 795; Klein 372; Vries NEW 360. — Див. ще **вантук**. — Пор. **галстук, лан'ях, ран'ях**.

**репутація** «загальна думка про когось»; — р. болг. *репутация*, бр. *рэпутация*, п. *reputacja*, ч. *reputace*, слц. *reputácia*, м. схв. *репутація*, слн. *reputacija*; — через російське і польське посередництво запозичено з французької мови; фр. *réputation* «репутація; славнозвісність, добре ім'я» походить від лат. *reputatio* «обдумування, міркування», пов'язаного з *reputare* «обдумувати, міркувати; обчислювати», що складається з префікса *re-* і дієслова *putare* «обдумувати, міркувати; рахувати; оцінювати; різати, очищати». — СІС<sup>2</sup> 726; Фасмер III 473; Черных II 112; Sł. wug. obcuch 644; Holub—Lyer 418; РЧДБЕ 628; Dauzat 626. — Див. ще **ампутація, депутат, ре-**.

**репуха** — див. **ропуха**.

[репухатий] «пузатий, товстий» Нед, [ропухатий] «товстий, роздутий подібно до жаби»; — очевидно, похідне утворення від *ропуха* (див.).

**реп'ях** (бот.) «чіпка й липка головка лопуха; лопух, *Arctium lappa* L. (*Lappa Adans. Mak*); [будяк пониклий, *Carduus nutans* L. *Mak*; нетреба звичайна, *Xanthium strumarium* L.; корінь лопуха Нед], [репей] «туриця, *Echinopspermum lappula* Lehm.» *Mak*, [репей польський] «нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L.»

Мак, [репешка] «нетреба колюча» Мак, [репешник] «парило звичайне, Agrimonia eupatoria L.» Мак, [репик] «тс.», [репій] «лопух» Мак, [репляшка] (місцева назва сільської вулиці, на якій колись росли реп'яхи) Мо, [реп'яшки] «туриця; парило звичайне; реп'яшок пряморогий, Ceratosephalus orthoceras D.C.; нетреба звичайна» Мак, реп'яшник «лопух», реп'яшбк «реп'яшок пряморогий; [нетреба звичайна; туриця Мак]», [рипляк] «будяк пониклий» Мак, [рип'як] «лопух великий, Larra major Gaertn.» Мак, [рип'ян] «будяк пониклий» Мак, [рипак] «парило звичайне» Мак, [рипейник] «лопух великий» Мак, [рипляк] «лопух» Мак, [риплятка] «туриця» Мак, [риплях] «лопух» Мак, [рип'як] «будяк пониклий; лопух Нед», [рип'ях] «тс.» Мак, [рип'ях жовтий] «парило звичайне» Мак, [рип'ячок, рип'яшки] «тс.» Мак, [рип'яшок] «туриця» Мак, [рип'яшок майський] «реп'яшок пряморогий» Мак, [рипахтий] «покритий реп'яхом, розтріпаний» Нед, [реп'яхатий] «тс.» Нед, реп'яхуватий; — р. репéй «реп'ях, лопух; парило», репéйник, репéяк «тс.», репéяшбк «реп'яшок», бр. [рапей] «реп'ях», [рапейшник] «тс.», рэпiк «парило», [рапяхі] «відходи при прядінні», п. rzer «реп'ях», ч. řepík «парило», слц. gerík, вл. řepík «тс.», болг. репей «реп'ях», схв. рэпiх, слн. [герjè] (зб.) «тс.», р.-цсл. рѣпни «тс.; колючка»; — псл. \*гѣрьь «реп'ях, колючка», пов'язане з гѣриті «встромляти» (пор. п. wrzepić «всадити, вліпити», слц. [repit'sa] «вчепитися», ч. ст. vřepiti «встромити»); далі, очевидно, споріднене з лит. argėpti «охопити», лат. gario «хапаю». — Шамота 34—35; Коваль 68; Черных II 111; Фасмер III 471; Меркулова Очерки 94; Brückner 475; Machek ESJC 530; Jm. rostl. 106—107; Schuster-Sewc 1215; Pokorny 866.

[реп'яхівка] «різновид плахти, жіночого одягу»; — очевидно, пов'язане з реп'ях; назва могла бути мотивована формою вишивок на одязі; пор. [ре-

п'яшбк, реп'яшкбова кривулька] (рід вишивки), що походять від реп'ях (див.).

[ререде] «жилка листка Нед»; — неясне.

ререпнути — див. репати(ся).

ресбра, ресбрник; — р. рессбра, бр. рысбра, п. gesor, болг. ресбр; — запозичення з французької мови; фр. ressort «пружина; ресора; енергія, сила» утворене від ressortir «знову виходити; виступати; підскакувати», яке складається з префікса re- і дієслова sortir «вийти, випустити». — СІС<sup>2</sup> 727; Фасмер III 474; ССРЛЯ 12, 1247; Преобр. II 198; Sl. wyg. obcuch 645; РЧДБЕ 628; Dauzat 628, 675. — Див. ще ре-, сорт.

респéкт «пошана, повага», респектабельний; — р. болг. респéкт, бр. рэспéкт, п. ч. вл. respect, слц. геšpekt, нл. respectowaś «поважати», м. респект, схв. рэспект, слн. respékt; — запозичене з французької мови, очевидно, через німецьку (н. Respékt); фр. respect «пошана, повага» походить від лат. respectus «повага; точка зору; оглядання назад», пов'язаного з respicere «дивитися назад, оглядатися», що складається з префікса re- і дієслова spicio «дивлюся», пов'язаного з specto «дивлюся, спостерігаю». — СІС<sup>2</sup> 727; ССРЛЯ 12, 1244; Hüttl-Worth 16; РЧДБЕ 628; Kopaliński 839; Holub—Lyer 418; Dauzat 627; Walde—Hofm. II 570. — Див. ще ре-, спекта́ль.

респіра́тор «прилад для захисту від дії шкідливого пилу», респіра́ція «дихання»; — р. болг. респирáтор, бр. рэспирáтар, п. respirator, ч. слц. слн. respirátor, схв. респирáциja «респірація»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Respirátor, фр. respirateur, англ. respirator утворені від лат. respirāre «видихати, випускати», що складається з префікса re- і дієслова spirāre «дути, дихати». — СІС<sup>2</sup> 727; ССРЛЯ 12, 1245; Kopaliński 839; Holub—Lyer 418; РЧДБЕ 628; Walde—Hofm. II 575—576. — Див. ще ре-,

спирт. — Пор. **аспірант**, **конспірація**.

**республіка**, *республіканець*; — р. *республика*, бр. *рэспубліка*, п. ч. слц. вл. нл. *gerublika*, болг. м. *републіка*, схв. *републіка*, слн. *gerública*; — запозичення з латинської мови; лат. *respublica* «держава, республіка, суспільство» (із словосполучення *res publica* «тс.», букв. «громадська справа», пор. кальку п. *rzecz pospolita* «тс.») складається зі слів *res* «стан, справа, річ, обставина; держава», спорідненого з дінд. *raĥ* «благо, майно, багатство», *gēvant-* «багатий», ав. *gaēvant-* «тс.», *gā-* «давати, подавати», дірл. *gath* «нагорода», і *publicus* (жін. р. *publica*) «суспільний, державний, всенародний». — СІС<sup>2</sup> 727; Фасмер III 474; Черных II 113; КЭСРЯ 388; Смирнов 262; Коралиński 837; Holub—Lyer 418; Walde—Hofm. II 430. — Див. ще **публіка**<sup>1</sup>. — Пор. **реальний**.

**реставрація**, *реставратор*, *реставраторство*, *реставрувати*; — р. болг. *реставрация*, бр. *рэстаўрацыя*, п. *restauracja*, ч. *restaurace*, слц. *reštaurácia*, вл. нл. *restawracija*, м. *реставрација*, схв. *рестаурација*, слн. *restavracija*; — запозичене через польське посередництво із західноєвропейських мов; нім. *Restauratiön*, фр. *restauration* походять від лат. *restauratio* «відновлення», пов'язаного з *restaurare* «відновлювати», що складається з префікса *re-* і основи реконструйованого *\*stauros* «підставка, підпірка», спорідненого з гр. *σταυρός* «стовп», дісл. *staur* «тс.», двн. *stiura* «кермо», нвн. *Steuer* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 727; Коваль 116; ССРЛЯ 12, 1249; Фасмер III 474; Коралиński 839; Holub—Lyer 418; Walde—Hofm. I 705—706. — Див. ще **ре-**. — Пор. **ресторан**.

**ресторан**, *ресторатор* (заст.) «власник ресторану», *ресторація* «ресторан»; — р. м. *ресторан*, бр. *рэстаўра́н*, п. *restauracja*, ч. *restaurace*, слц. *reštaurácia*, вл. нл. *restawracija*, болг. *ресторант*, схв. *ресторан*, слн. *restavracija*; — запозичене, можливо, через

російське посередництво з французької мови; фр. *restaurant* «ресторан; укріплюючий, підкріплюючий» утворене від *restaurer* «підкріпляти, відновлювати сили, реставрувати», що походить від лат. *restaurare* «відновлювати»; слово *ресторація* походить від лат. *restauratio* «відновлення». — Акуленко 141; Коваль 116; Черных II 113; Фасмер III 474; КЭСРЯ 388; Коралиński 839; Holub—Lyer 418; Dauzat 628. — Див. ще **реставрація**.

**ресурс** (мн. *ресурси*); — р. болг. м. схв. *ресурс*, бр. *рэсурс*, п. *ressurs*; — запозичення з французької мови; фр. *ressource* «засіб, спосіб, дані, ресурси» пов'язане з фр. ст. *ressoudre* «підійматися», яке походить від лат. *resurgere* «знову підійматися; знову виникати», що складається з префікса *re-* і дієслова *surgere* (< *\*subsergere*) «підіймати; сходити; виникати», утвореного за допомогою префікса *sub-* «під, біля» від *geregere* «правити, направляти, кидати в ціль». — СІС<sup>2</sup> 727; Фасмер III 475; ССРЛЯ 12, 1252; РЧДБЕ 629; Коралиński 840; Dauzat 628; Walde—Hofm. II 635. — Див. ще **ре-**, **регент**, **суб-**.

[**рет**] «рівне поле, болотисте поле, мокра земля» ВеУг, [**рит**] «тс.» тж, [**реть**] «заболочена низина» Ч, [**ретьга**] «калюжа, болото» Нед, [**ретьжина**] «вузька і довга заболочена низина з джерельними водами» Ч, [**ретьши**] «озеро» Ч, [**ретьний**] (у виразі: [**ретьна земля**] «мокра земля») ВеУг; — схв. *рѣт* «болотиста місцевість»; — запозичення з угорської мови; уг. *réti* «лука» етимологічно неясне. — ВеУг 254; Лизанец 620; MNTESz III 396.

**ретельний** «акуратний, [точний Г; чесний, порядний, відвертий; справжній Нед]»; — запозичення з польської мови; п. *rzetelny* «сумлінний, чесний, акуратний» (давніше *\*żrzetelny*) пов'язане з ст. *zrzec* «дивитися, спостерігати; звертати увагу», спорідненим з укр. *зріти*; пор. ч. *zřetelný* «ясний, очевидний; чіткий», слц. *zřetel'ny* «тс.», пов'язані з ч. *zřítí* (ст. *zřieti*) «дивитися»,

слц. *zriet'* «тс.». — *Brückner* 476, 657; *Machek ESJC* 719. — Див. ще **зріти**.

**ретироватися** «відступати, зникати», *ретирада* «ухилення від рішучих дій; відступ; укріплене місце для оборони на випадок відступу», *ретирад* «тс.»; — р. *ретироваться*, бр. *рэціравіцца*, п. заст. *retyrować się*, схв. *ретерирати*, *ретирірати*, слн. *retirigati*; — запозичення з французької мови; фр. *se retirer* «відступати, відсторонитися; відходити; покидати займатися чимось», *retirer* «тягти до себе, виймати, брати назад» утворене за допомогою префікса *ge-* від дієслова *tirer* «тягти, волокати». — *SIC*<sup>2</sup> 728; *Фасмер III* 475; *ССРЛЯ* 12, 1254; *Смирнов* 263; *SW V* 523; *Holub—Lyer* 415; *Dauzat* 629, 711. — Див. ще **ре-**, **тираж**.

**[ретитися]** «битися, боротися», *[ретика́ти(ся)]* Нед, *рититися* ВеЗн «тс.», *[ретувати]* «сваритися» Мо, *[неретівий]* «слухняний, лагідний, необразливий» Ж; — р. *[ретіться]* «гарячитися; гаряче і сміливо братися за якусь справу», р.-цсл. **ретити** «спонукати», **ретитися** «змагатися, прагнути», стсл. **ретити** «тс.»; — псл. *ret-* пов'язане чергуванням голосних з гать «військо, війна», *ratiti se* «ворогувати». — *Фасмер III* 475; *Преобр. II* 199; *КЭСРЯ* 388. — Див. ще **рать**.

**рѐтор** (заст.) «учень класу риторики», *[реторва́]* (зб.) «учні класу риторики», *реторика* (заст.) «риторика; підручник з риторики; п'ятий з семи класів духовних училищ і семінарій», *реторичний* «риторичний, красномовний» Куз, ст. *ретор* «оратор» (XVII ст.); — р. заст. *реторика* «риторика», бр. ст. *реторъ* «оратор»; — запозичення з польської мови; п. *retor* «ритор», як і ч. слц. слн. *rétor* «оратор», вл. *retorika* «риторика», болг. м. *рѐтор* «оратор», схв. *рѐтор* «тс.», походить від лат. *rhētor* «ритор, учитель красномовності», яке зводиться до гр. *ῥήτωρ* «ритор, викладач ораторського мистецтва; оратор, доповідач». — *Фасмер III* 475; *Копалиński* 840; *Holub—*

*Lyer* 419; *РЧДБЕ* 629. — Див. ще **рйтор**.

**реторта** «посудина з повернутою вбік шийкою для нагрівання речовин»; — р. болг. м. *реторта*, бр. *рѐторта*, п. ч. слц. вл. *retorta*, схв. *рѐторта*, слн. *retorta*; — запозичення з німецької мови; н. *Retörte* через фр. *retorte* «тс.» зводиться до слат. *retortus* (жін. р. *retorta*) «повернутий назад», пов'язаного з лат. *retorqueo* «повертаю назад», що складається з префікса *ge-* і дієслова *torqueo* «повертаю, обертаю, кручу». — *SIC*<sup>2</sup> 728; *Фасмер III* 475; *Копалиński* 840; *Holub—Lyer* 419; *РЧДБЕ* 629. — Див. ще **ре-**, **горт**.

**ретроград** «противник прогресу», *ретроградство*; — р. болг. *ретроград*, бр. *рѐтраград*, ч. *retrogradní* «зворотний, протилежний», слц. *retrogradny* «ретроградний», вл. *retrogradny* «тс.», м. *ретроград*, схв. *ретроградан* «який іде назад», слн. *retrograden* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *retrograd* «зворотний», фр. *retrograde* «тс., ретроградний», англ. *retrograde* «тс., ретроград» походять від лат. *retrogradus*, *retrogradis* «який іде назад», пов'язаного з *retrogradior* «іду назад, рухаюся в зворотному напрямі», що складається з префікса *retro-* «назад, ззаду», похідного від *ge-* і дієслова *gradior* «крокую, ступаю». — *SIC*<sup>2</sup> 728; *ССРЛЯ* 12, 1256; *Holub—Lyer* 419; *РЧДБЕ* 629; *Dauzat* 630; *Klein* 1339; *Walde—Hofm. I* 615, II 422, 431. — Див. ще **градус**, **ре-**.

**ретроспекція** «погляд у минуле», *ретроспективний*; — р. болг. *ретроспекция*, бр. *рѐтраспекция*, п. *retrospekcia*, ч. *retrospekce*, слц. *retrospektiva*, вл. *retrospektivny*, м. *ретроспекција*, схв. *ретроспекција*, слн. *retrospekcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *retrospection*, нім. *Retrospektion*, англ. *retrospection* походять від лат. *retrospicere* «дивитися назад», яке складається з префікса *retro-* «назад, ззаду» і *spicere* (*specere*) «дивитися». — *SIC*<sup>2</sup> 728; *ССРЛЯ* 12, 1257;

Kopaliński 840—841; Holub—Lyer 419; РЧДБЕ 630; Dauzat 630; Klein 1339. — Див. ще **ретроград**, **спектакль**.

**ретувати** — див. **ретітися**.

**ретуш** «виправлення негатива, картини», [ретуша] «тс.» Куз, ретушёр, ретушувати; — р. ретушь, бр. рэтуш, п. retusz, ч. слц. retuš, вл. retušā, болг. м. ретуш, схв. ретуш, слн. retúša; — очевидно, через західнослов'янське посередництво (з огляду на наголос) запозичено з французької мови; фр. retouche «ретушування; перероблення, поправка» пов'язане з дієсловом retoucher «ретушувати, підправляти, підмальовувати; переробляти», утвореним за допомогою префікса ге- від дієслова toucher «торкати, мацати», що походить від нлат. \*tossare або \*tussare «бити, забивати», звуконаслідувального походження. — СІС<sup>2</sup> 728; ССРЛЯ 12, 1257; Kopaliński 841; Holub—Lyer 419; Dauzat 712, 716. — Див. ще **ре-**, **тока́та**, **туш'**.

**рєтязь** «ланцюг; [намисто Нед; залізний засув]», [ра́тізь] «залізний засув» Нед, [рє́тіж] «тс.», [рє́киз] «рєтязь» тж, [рє́тезь] «ланцюг з жовтого дроту» Шух, [рє́тези] «латунні ланцюжки як прикраса» Нед, [рє́тезки, рє́тязки] «тс.» Нед, [рє́тізь] «рєтязь», [рє́тязі] «дверний ланцюжок» Нед, рє́тязьок «ланцюжок», рє́тязо́к «тс.; [мотузочка Пі]»; — бр. ст. рєтезь «ланцюг», рєтязь «тс.», п. wrzeciǎdz «залізний засув», ст. rzeciǎdz, ч. řetěz «ланцюг», слц. řet'az «тс.; низка», вл. řeǎaz «ланцюг», нл. řeǎaz «тс.», р.-цсл. рєтязь; — очевидно, псл. \*řetědzь, запозичене з германських мов; дісл. řekendi (řekendr) «ланцюг», дангл. řente, двн. řahhinza «тс.» споріднені з дінд. řaṣāṇā «мотузок; ремінь»; менш переконливе зведення (Machek ESJC 531) до псл. \*vert-ęz-ь як складного утворення з основ \*vřtěti «вертати» і vězati «в'язати» (пор. ч. ст. vřtoviez «ланцюг коло воза», пізніє п. wrzeciǎdz «засув» з початковим w-) або зіставлення (Brückner 633) з псл. řet-, řat- «воювати; рать». —

Фасмер III 476; Schuster-Šewc 1222—1223; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 74—75. — Пор. **веретя́ж**.

[реуруска] «дикий виноград» Пі; — запозичення з румунської мови; рум. răugúscă є фонетичним варіантом назви lăugúscă «дикий виноград з невеликими чорними зернами», яка походить від лат. lăbŕisca «дикий виноград», очевидно, запозиченого з галльської мови. — DLRM 450; Walde—Hofm. I 740.

[ре́ус] «плаксі́й»; — очевидно, давніше \*ре́вус, утворене за допомогою лат. суфікса -us від ре́вѣти «голосно плакати» (див.).

**реферат** «короткий виклад змісту наукової праці, книги», реферативний; — р. болг. м. реферат, бр. рэферат, п. ч. слц. вл. нл. referat, схв. рефєрат, слн. referát; — запозичення з німецької мови; н. Referát походить від слат. referat, букв. «нехай він доповість», особової форми дієслова лат. refero, referre «нести назад; переказувати, повідомляти, доповідати», утвореного за допомогою префікса ге- від fero, ferre «носити, доносити», спорідненого з гр. фє́ρω «несу», гот. baíra, ірл. bíru «тс.», псл. berō, býrati, укр. беру́, бра́ти. — СІС<sup>2</sup> 728; Фасмер III 476; ССРЛЯ 12, 1258; Kopaliński 824; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 630; Kluge—Mitzka 590; Walde—Hofm. I 483—485. — Див. ще **брати**, **ре-**. — Пор. **ре́фері**, **реферувати**.

**ре́фері** «суддя спортивних змагань»; — р. ре́фері, бр. рэферы, болг. ре́фер, схв. рефєри; — запозичення з англійської мови; англ. referee «рефері; третейський суддя» утворене від refer «стосуватися, посилатися, звертатися, (юр.) передавати на розгляд», що через посередництво фр. référer «відносити; подавати» зводиться до лат. referre, refero «нести назад; переказувати, повідомляти; звертатися». — СІС<sup>2</sup> 729; ССРЛЯ 12, 1259; РЧДБЕ 630; Klein 1317. — Див. ще **реферат**.

**реферувати** «робити короткий виклад змісту наукової праці, книги», референдум «всенародний опит», рефе-

*рѣнт* «консультант, доповідач з певних питань; особа, що складає реферат», *реферѣнція* «довідка про платоспроможність; довідка про колишню службу»; — р. *реферировать*, бр. *рѣферываць*, п. вл. *refegować*, ч. *refegovat*, слц. *refegovat'*, болг. *реферирам* «реферувати; бути рефері на змаганнях», м. *реферира*, схв. *рефѣрисати*, слн. *refegirati*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *refegieren* «доповідати», фр. *refeger*, англ. *refeg* «тс.» зводяться до лат. *refego*, *refegere* «нести назад; переказувати, повідомляти, доповідати». — СІС<sup>2</sup> 728—729; Sł. wуг. ob-cuch 632; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 630. — Див. ще **реферат**.

**рефлѣкс** «реакція на подразнення; явище, що спричинюється іншим явищем», *рефлексіяція*, *рефлексія* «осмислення власних дій; самоаналіз», *рефлѣктор* «відбивач світла; обігрівальний прилад», *рефлексивний*, *рефлективний*, *рефлѣкторний*, *рефлектувати*; — р. болг. *рефлѣкс*, бр. *рѣфлѣкс*, п. *refleks*, ч. слц. *reflex*, вл. *refleksija*, нл. *reflektor* «прожектор», м. *рефлекс*, схв. *рѣфлекс*, слн. *reflѣks*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reflex*, фр. *reflexe*, англ. *reflex* походять від лат. *reflexus* «згин; зворотний рух», пов'язаного з дієсловом *reflecto* «загинаю, повертаю назад», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *flecto* «гну, відхиляю; змінюю напрям». — СІС<sup>2</sup> 729; Фасмер III 476; ССРЛЯ 12, 1261; Kopaliński 824—825; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 630; Dauzat 618; Klein 1318; Walde—Hořm. I 514—515. — Див. ще **ре-**, **флѣксія**.

**реформа**, *реформатор*, *реформатство*, *реформація*, *реформізм*, *реформіст*, *реформаційний*, *реформувати*, *дореформений*, *пореформений*; — р. болг. м. *реформа*, бр. *рѣформа*, п. ч. слц. вл. нл. *refogma*, схв. *рѣформа*, слн. *refogma*; — запозичення з французької мови; фр. *refogme* «реформа; перетворення; поліпшення» пов'язане з дієсловом *refogmer* «реформувати; перетворювати; поліпшувати», що походить від лат. *refog-*

*maġe* «перетворювати; поліпшувати; відбудовувати», утвореного за допомогою префікса *ge-* від дієслова *fogmaġe* «надавати форму; розвивати; організовувати», похідного від *fogma* «форма». — СІС<sup>2</sup> 729; Фасмер III 477; Черных II 114; Kopaliński 825; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 631; Dauzat 618. — Див. ще **ре-**, **форма**.

**рефрѣн** «повторення наприкінці строфи»; — р. болг. *рефрѣн*, бр. *рѣфрѣн*, п. *refren*, ч. слц. слн. *refrѣn*, м. *рефрен*, схв. *рѣфрѣн*; — запозичення з французької мови; фр. *refrain* «рефрен, приспів, пісенька» походить від фр. ст. *refrait*, пов'язаного з *refraindre* «розбивати» (рефрен — повторення, що розбиває пісню), яке зводиться до нар.-лат. *\*refrangere* (< лат. *refringere*) «розламувати, що походить від *frango*, -ere «ламати; розбивати; роздробляти». — СІС<sup>2</sup> 730; ССРЛЯ 12, 1270; Kopaliński 825; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 631; Dauzat 618—619; Gamillscheg 758; Walde—Hořm. I 541. — Див. ще **ре-**, **фрація**. — Пор. **фрагмент**.

**рефрижератор** «холодильник (вагон, судно тощо); частина холодильника, де випаровується рідина»; — р. болг. *рефрижератор*, бр. *рѣфрыжѣратар*, п. *refrigerator*, ч. слц. *refrigerator*, болг. схв. *рефрижератор*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *refrigѣrateur* «холодильник», н. *Refrigerator* «тс.» зводяться до лат. *refrigerare* «охолоджувати, освіжати», утвореного з префікса *ge-* та основи іменника *frigus* (род. в. *frigoris*) «холод, холоднеча; прохолода», спорідненого з гр. *ψυος* «холод, холоднеча», далі, можливо, з псл. *\*strѣзь* або *\*serѣзь* (п. *srѣzoga* «паморозь», *szrog* «іній», ч. *stříž* «тонкий лід», болг. *скреж* «іній», слн. *srѣž* «снігова кора», укр. *серѣн*). — СІС<sup>2</sup> 730; ССРЛЯ 12, 1270; Holub—Lyer 413, 456; Machek ESJC 589; Walde—Hořm. I 547; Frisk II 654—655. — Див. ще **ре-**. — Пор. **серѣн**.

[**рѣхкати**] «кумкати», [*рѣхкит*] «кумкання», [*рѣхкавка*] (зоол.) «древесниця, *Hyala arborea* L.» Нед, [*рѣхкалка*,

*рїхкавка*] «тс.» Нед; — р. [*рєхать*] «рохкати, хропіти», [*рехать*] «тс.», п. *geschotac* «кумкати; рохкати»; — звуко-наслідувальне утворення, паралельне до *рїхкати* (пор.).

[**рехтєльний**] «чесний, порядний, відвертий; справжній» Нед, [*рїхтєльне*] «ретельно, точно»; — результат контамінації слів [*ретєльний*] «точний, справжній; чесний» і [*рїхтик*] «точнісінько», [*рїхтино*] «само, напевне». — Див. ще **ретєльний**, **рїхтик**.

**рехтіти** — див. **ряхтіти**.

[**рецак**] (бот.) «рижик смачний, *Lactarius deliciosus* Fr.» Мак; — видозмінене запозичення з польської мови; п. [*rydzek*] (вид гриба) пов'язане з *rydz* «рижик смачний, *Lactarius deliciosus* Fr.», *redzyk* «тс.». — Див. ще **ридз**.

**рецензія** «відзив», *рецензєнт*, *рецензійний*, *рецензувати*; — р. болг. *рецензія*, бр. *рецєнзія*, п. *recenzja*, ч. *recenze*, слц. *recenzja*, вл. *recensija*, м. *рецензија*, схв. *рецєнзија*, слн. *recenzija*; — очевидно, через німецьке посередництво (н. *Rezensiön*, *Rezensent*) запозичено з латинської мови; лат. *recensio* «огляд, цензорське обстеження» пов'язане з дієсловом *recensere* «перераховувати, перевіряти; оглядати; рецензувати», що складається з префікса *re-* і дієслова *consere* «визначати вартість, оцінювати; висловлювати думку». — СІС<sup>2</sup> 730; Фасмер III 477; Черных II 114; Цыганенко 397; Kopaliński 821; Holub—Lyer 411; РЧДБЕ 631. — Див. ще **ре-**, **ценз**.

**рецепт**, *рецептар* (заст.) «аптека», *рецептура*; — р. *рецепт*, бр. *рецєпт*, п. *recepta*, ч. слц. *recept*, болг. *рецепта*, м. *рецепт*, *рецепта*, схв. *рецєпт*, слн. *recept*; — запозичене з латинської мови, можливо, через німецьке посередництво (н. *Rezept*); лат. *receptum* «прийняте» пов'язане з *recepto* «беру назад, знову приймаю», формою інтенсива від *recipio* «обертаю назад; приймаю», що складається з префікса *re-* і дієслова *capio* «беру; ловлю; засвоюю». — СІС<sup>2</sup> 730; Фасмер III 477;

Черных II 114; Смирнов 265; Kopaliński 821—822; Holub—Lyer 412; РЧДБЕ 632. — Див. ще **концєпт**, **ре-**.

[**рецєтовка**] «вид плахти»; — неясне.

**рецидів** «повторний вияв чого-небудь», *рецидивіст*; — р. болг. м. *рецидів*, бр. *рецидівий*, ст. *рецидива* (XVI—XVII ст.), п. *recydywa*, ч. *recidiva*, слц. слн. *recidiva*, схв. *рецидів*; — очевидно, через польське і німецьке посередництво (н. *Rezidiv*) запозичене з латинської мови; лат. *recidivus* «який відновлюється» пов'язане з *recido*, *-ere* «знову падати, повертатися», яке складається з префікса *re-* і дієслова *cado*, *-ere* «падати, траплятися». — СІС<sup>2</sup> 731; Фасмер III 478; Смирнов 265; Kopaliński 822; Holub—Lyer 412; РЧДБЕ 632. — Див. ще **казус**, **ре-**.

**рецитувати** «декламувати», *рецитація*; — р. *рецитувати*, п. *recytować* «декламувати; говорити без запинки», ч. *recitovat*, слц. *recitovat'*, вл. *recytować*, болг. *рецитурам*, м. *рецитура*, схв. *рецитовати*, слн. *recitirati*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *rezitieren*, фр. *reciter*, англ. *recite* походять від лат. *recitare* «читати вголос», яке складається з префікса *re-* і дієслова *citare* «викликати; наводити, цитувати, проголошувати». — СІС<sup>2</sup> 731; Черных II 114; Kopaliński 822—823; Holub—Lyer 412; РЧДБЕ 632; Dauzat 615; Klein 1311. — Див. ще **ре-**, **цитата**. — Пор. **речитатів**.

[**рецок**] (зоол.) «бурозубка (землерийка), *Sorex L.*, [*ирчок*, *ирджок*, *рджок*, *жджок*, *зджьок* Вел] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [*recek*] «тс.» є результатом видозміни форми *rzęsosek* (< \**rzęsor*) «тс.», що пов'язується з *rzęsa* «вія», спорідненим з р. *ресніца* «тс.», укр. [*ряса*] «складка; колос, волоть»; назва дана за зовнішньою ознакою хом'ячка, який має м'яке волосся. — SW V 491, 821. — Див. ще **ряса**<sup>2</sup>.

**речитатів** «наспівна декламація»; — р. болг. *речитатів*, бр. *рецитатівий*,

п. recytatyw, ч. recitativ, слц. recitativ, вл. recitatiw, м. *рецитатив*, схв. *реци-татив*, слн. recitativ «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. recitativo «тс.» утворене від лат. recitāre «читати вголос», що складається з префікса ge- і дієслова citāre «викликати; проголошувати». — СІС<sup>2</sup> 731; ССРЛЯ 12, 1278; КЭСРЯ 389; Kopaliński 822—823; Holub—Lyer 412. — Див. ще **ре-цита́та**. — Пор. **рецитува́ти**.

**[решетняк]** (бот.) «моховик зелений, *Boletus (Xerocomus) subtomentosus* L.», *[решетник Мак]*, *решітка*, *підрешітка* «тс.», *[решетюкі]* «жовтуваті, подібні до маслюків гриби» Л; — р. *[решетка]* «моховик зелений», *[решетник]* «тс.»; — похідні утворення від *решето́*; назви гриба могли бути зумовлені наявністю у нього пористої шапинки, яка нагадує решето (пор. інші назви цього гриба *[сітник]*, р. *[сітник, сітбвик, ситуха]*). — Див. ще **решето́**.

**решето́** «вид сита з крупною сіткою; тамбурин», *решета́р* «виготовлювач решіт», *решеті́на* «решето; обід решета; [фіна, крупка, личинка солітера Нед, Куз]», *[решеті́нець]* «вугор, фіна, личинка солітера» ВеНЗн, *[решеті́уха]* ВеНЗн, *решеті́йна* Нед, *реші́тка* ВеНЗн «тс.», *решеті́ще* «обід решета», *[решетюкі]* «їжа зі шматочків відвареного тіста, віддушеного на решеті» Л, *реші́тка* «предмет з перехрещених прутів; частина топки; народний музичний інструмент», *[реші́ткі]* «вид шиття» Шух, *реші́тник* «той, хто виготовляє решета; той, хто продає решета; (заст.) той, хто грає на решітці», *реші́тці́* «зменш. від *решето*; [частина токарного верстата]», *[решетничі́стий]* «уражений крупкою; вугруватий» Нед, *[решетча́тий]* «решітчастий» Нед, *реші́тчастий*, *[решета́рити]* «виготовляти решета» Нед, *[решетарува́ти]* «тс.» Нед, *решеті́ти* «пробивати дірки; латувати», *решетува́ти* «просіювати через решето», *обрешеті́ти* «покрити решіткою», *підреші́тка* «густе

решето», *підреші́ток* «тс.»; — р. *решето́*, бр. *решата*, др. *решето*, *решето*, п. *gzeszoto*, ч. *řešeto*, слц. *řešeto*, вл. *řešo*, род. в. *řešeća*, полаб. *rišetě*, болг. *решето́*, схв. *решето́*, м. *решето*, слн. *řešeto*; — псл. *řešeto*; — не зовсім ясне; зіставляється з схв. *решав* «рідкий», *[реша]* «рідка вовна», яке, в свою чергу, пов'язується з псл. *řeďкъ* «рідкий»; менш переконливі припущення про зв'язок з псл. *řešiti* «зв'язувати», укр. *реші́ти* (Потебня ЖСт 1891, 3, 123; Младенов 560) або про спорідненість з лит. *gėgzti* «плести», *gėkstis* «мішок для сіна», лтс. *gėkšis* «решето», лат. *gestis* «вірвовка, канат» (Ильїнский ИОРЯС 23/2, 181; Machek ESJC 530; LF 55, 148; Matzenauer LF 16, 183). — Фасмер III 479; Черных II 115; КЭСРЯ 389; Преобр. II 237; Brückner 476; Schuster-Sewc 1226—1227; Olesch 889—890; Skok III 132; Трубачев Рем. терминолог. 166.

**[реші́тка]** (бот.) «зірочки жовті, *Gagea lutea* L.» Мак, *[реші́тки]* «зірочки лучні, *Gagea pratensis* (Pers.) Roem. et Schult. Mak; шафран банатський, *Crocus banaticus* Gay.» Мак, *[реші́ткоча́ня]* «флокс, *Phlox* L.» ВеУг, *[реші́тнич гадинець]* «вероніка дібровна, *Veronica chamaedrys* L.»; — назви, очевидно, в якийсь спосіб пов'язані з *решето́*, *реші́тка*; характер зв'язку неясний; пор. р. *[реші́тниця]* «річчя, *Riccia* L.», п. ст. *gzeszecina* «жостір, *Rhamnus* L.», ч. *řešetlak*, слц. *řešetliak*, нл. *gjašešín*, ст. *gješešín* «тс.», пов'язувані з псл. *řešeto* «решето» (Schuster-Sewc 1221) або пояснювані як видозмінені запозичення з якогось східного джерела (Machek Jm. rostl. 145).

**решка́** «бік монети із зазначенням її вартості»; — бр. *решка*, п. *reszka*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *решка* «тс.; [решето]» не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *решето́*; припускається зв'язок з *решать* «різати» (SW V 520).

**решта́**, *[решт]* «решта», *реші́тка*, *реші́тки*, *вреші́ти*, *зреші́тою*, *нареші́ти*,



*uréshmi*; — бр. *részta*, п. *reszta*, ч. слц. *rest* «борг, залишок», болг. м. *рѣсто* «здача», схв. *рѣст(о)* «залишок»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Rest* «решта», запозичене через французьку (фр. *reste*) або італійську мову (іт. *resto* «тс.»), зводиться до слат. *restum* «решта», пов'язаного з лат. *resto*, *-āre* «залишатися; зберігатися», що складається з префікса *re-* і дієслова *stāre* «стояти; тривати, продовжуватися», спорідненого з гр. *στατός* «стоячий, нерухомий», лит. *stóti* «стати», лтс. *stāt* «зупинятися», псл. *statī*, укр. *ста́ти*. — Шелудько 44; Richhardt 94; Brückner 458; Skok III 131; Kluge—Mitzka 597; Walde—Hofm. II 596—600. — Див. ще **ре-**, **ста́ти**.

**ре́я** «рухомий поперечний брус на шоглах»; — р. *ре́я*, *рей*, бр. *рэя*, др. *рая*, п. *geja*, *gej*, ч. *gájno*, слц. *gahno*, слн. *gájna* «тс.»; — запозичено в давньоруську мову з германських, в українську — через російську з голландської або через російську і польську з німецької; нвн. *Rāhe*, *Raa*, [Ree] «рея» споріднене з гол. *ga*, дат. *gaa*, снн. нн. *gnīderl. gā* «тс.», які зводяться до герм. \**gāhō-* «жердина» (дісл. *gā*, свн. *gahē* «тс.»), спорідненого з лит. *gėklė* «пристрій з жердин для сушіння». — Фасмер III 463; Преобр. II 195; Matzenauer 287; Brückner 457; Holub—Lyer 409; Kluge—Mitzka 578—579. — Пор. **ре́йка**.

[**ре́дати**] «гудити, ганити, лаяти, присікуватися» Нед, [**рядáти**] «тс.» Нед; — неясне, можливо, пов'язане з [**ра́йда-ти**] «базікати, торохтіти» (див.).

**ре́зка** — див. **ряса**<sup>2</sup>.

**ре́тки** — див. **рйтки**.

[**ре́хий**] «швидкий, прудкий, моторний» Нед, [**рйхий**] «тс.» тж; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з нл. *rjesh* (*gēch?*) «рухливий», *rjeshu* «ледве рухаюся», а також з р. *рехнутья* «збожеволіти», [*ряхнутьяся*] «тс.»; рушити; зійти з місця», укр. [*р́ахатися*] «рушати; зніматися з місця», [*р́яхатися*] «збиратися, рушати».

**ржа**<sup>1</sup>, *ржавець*, *ржавий*, *ржавина*, *ржавіти*, *ржавчина*, *ржіна*, *ржія* — див. **іржа**.

**ржа**<sup>2</sup> (бот.) «іржа злакова, *Puccinia graminis Pers.*» Нед, [гарджа Мак, гержа Мак, гіржа Ж, ержа Мак, ржіна Нед] «тс.»; — р. *ржавчина*, схв. *ржа*, слн. *gja* «тс.»; — результат перенесення на грибкове захворювання злаків назви *іржа* «окислення заліза» на основі зовнішньої подібності. — Див. ще **іржа**.

[**ржәнець**] (бот.) «тимофіївка лучна, *Phleum pratense L.*», [*аржанець*] «тс.» Мак, [*арженик*] «китник колінчастий, *Alopecurus geniculatus L.*» Мак, [*оржанець*, *ржаник*] «тс.» Мак, [*рже-нець*] «тимофіївка лучна» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *аржанець* «тимофіївка», [*ржанець*] «тс.»; китник» пов'язані з *рожь* «жито»; назви зумовлені належністю тимофіївки, китника і жита до родини злакових. — Див. ще **рож**.

[**ржánка**] (орн.) «золотиста сивка, *Charadrius (pluvialis) argicarius L.*» Куз; — запозичення з російської мови; р. *ржánка* «тс.» пов'язане з *рожь* «жито»; назва зумовлена тим, що птахів цього виду часто можна бачити на житніх і озимих полях. — Булаховський Вибр. пр. III 207. — Див. ще **рож**.

[**ржівий**] «скупий» Нед; — неясне.

**ржісько**, *ржіще* — див. **рож**.

**ржій** — див. **рижій**.

[**рзáти**] «іржати» Нед, [*ерзáти*, *ирзáти*, *ірзáти*, *йерзáти*] «тс.» О; — збережена в карпатських говорах давня основа інфінітива (псл. *gъzati*, др. *ръzати*), яка в інших говорах зазнала зближення з основою теперішнього часу (псл. *gъzō* «іржу»). — Див. ще **іржати**.

**ри́ба**, [*рибавчик*] (орн.) «річковий крячок, *Sterna hirundo L.*» Шарл, [*рибар*, *рибарик*, *рибарка*, *рибець*, *рибчик*] «тс.» Шарл, *риба́к* «рибалка»; [(орн.) чайка звичайна, *Vanelus vanelus L.* Л; річковий крячок Вел], [*риба́ка*] «рибалка» Л, *риба́лка* «людина,

що ловить рибу; [(орн.) чорний крячок, *Chlidonias Rafinesque Шарл*; клуша, *Larus fuscus L.*; річковий крячок тж], *рибáлочка* «(зменш. від *рибáлка*), (орн.) водомороз, *Alcedo atthis L.*; [(орн.) крячок малий, *Sterna albifrons Pall.*; мартин, *Larus marinus L. Куз*], *рибáлочкові* «рід птахів ряду ракшоподібних, *Alcedinidae*», [*рибáлчик*] «рибалка», *рибáлчиха*, *рибáльня* «місце рибної ловлі; рибний промисел», *рибáльство*, *рибáр* «рибалка; [(орн.) річковий крячок ВеНЗн]», [*рибарівка*] (орн.) «річковий крячок» ВеНЗн, [*рибарка*, *рибарік*, *рибник*, *рибовчак*, *рибчák*, *риб'як*, *рибарик*] «тс.» тж, [*рибáрня*] «місце рибної ловлі, рибальська хатина» Куз, [*рибáрство*] «рибальство», [*рибáрчик*] «рибалка», *рибáс* «продавець риби», *рибáха* (збільш.), [*рибáцтво*] «рибальство», [*рибáч*] «рибалка» Нед, *рибáчійха*, *рибáчка*, [*рибачóк*] (орн.) «звичайний мартин, *Larus ridibundus L. Шарл*; річковий крячок Шарл», [*рибель* ВеЛ, *рибельюх* Куз, *рибеляк* Вел, *риболяк* ВеЛ] «тс.», [*рибелята*] «рибки» Кур, *рибен'ятко*, *рибець* (іхт.) «сирть, *Vimba vimba L.*», *рибіна*, *рибісько*, *рибка*, [*риблячка*] «ставка для риби, сажалка» ВеУг, *рибник* «працівник рибного підприємства, промислу; водойма або судно для утримування риби; [сарай, де солять рибу; торговець рибою Нед]», *рибниця* «риболовецьке судно; жін. до *рибник*», *рибництво*, [*рибовчик*] «рибалка» Нед, [*рибчик*] (іхт.) «рибець, сирть» Куз, *рибчйна*, *риб'я* «молода рибка», [*риб'ячка*] «торговка рибою Нед», [*рибачи*] (присл.) «як риба» ВеЛ, [*рибáл(ь)чий*] «рибальський» Нед, Куз, *рибáлчин*, *рибний*, *рибний* «багатий на рибу», [*риб'яний*] «риб'ячий», *риб'ячий*, *рибáлити*, *рибáлити*, [*рибалкувати*] «рибалити» Нед, *рибáлчити*, [*рибáлчити* ти Нед, *рибáрити*] «тс.», *рибáчити*, *безриб'я*, *зарібок* «риба, пущена у водойму для розплоду», *зарібити*, *зарібити*, [*нарибець*] «мальок» Нед, [*нарибок*] «тс.» Нед, *обезрибити*, *обезрибити*, *по-риб'ячому*; — р. бр. *рыба*,

др. *рыба*, п. ч. слц. вл. нл. губа, полаб. *gáibè*, болг. м. *рыба*, схв. *рыба*, слн. *řiba*; — псл. губа; — остаточно не з'ясоване; очевидно, споріднене з двн. *gurra*, *gura* «гусениця; минь», свн. *gurpe*, *gure* «минь»; реконструкція основ типу \**gumbā* (з суфіксом *-bā* < \**bhā*) із значенням чогось пістрявого, рябого, лускового (пор. лит. *gūmbas* «рубець, шрам», лтс. *gobs* «вибоїна, шербина», р. *рубить*, укр. *рябий*) (Топоров ЭИРЯ I 5—11; Ильинский РФВ 1916/4, 246—247) не зовсім переконлива; була висунута також думка (Jakobson 443; Макаев ЛС V 8—9) про походження псл. губа (< \**gūba*) з \**ūr-bā*, утвореного із суфіксом *-bā*, від \**ūr-* «вода»; проте немає переконливих доказів, що свідчили б про можливість метатеми *ūr* (пізні псл. \**ūr*) > *gūt*; більш переконливий варіант цього припущення (Семереньи ВЯ 1967/4, 12—13) виводить псл. губа з \**jguba*, яке могло з'явитися внаслідок метатеми з \**jūr-bā*, спорідненим з лит. *jūrės* «море», лтс. *jūra*, прус. *iūrin* «тс.», вірм. *jug* «вода» (іє. \**ūr-* «вода»); припущення про зв'язок з лат. *gubeta* «деревна жаба» (Горьев 305) помилкове, див. Walde—Hofm. II 445. — Коваль 95—96; Фасмер—Трубачев III 525—526; Черных II 129—130; Преобр. II 229; Brückner 470; Machek ESJC 526; Schuster-Sewc 1255—1256; Skok III 136; Кристенко Вступ 522.

[**рибіна**] (бот.) «бузина червона, *Sambucus racemosa L.*» Мак; — очевидно, пов'язане з [**рибіна**] «горобина». — Див. **горобина**.

[**рибка**] (ент.) «лусківниця звичайна, *Lepisma saccharina L.*»; — утворене лексико-семантичним способом від *рибка* «маленька риба»; назва зумовлена тим, що тіло цієї комахи покрите сріблястою лускою (пор. її назви р. *чешуйница*, н. *Silberfischchen*, букв. «срібляста рибка»). — Станек 33. — Див. ще **риба**.

[**рибка**<sup>2</sup>] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum L.*» ВеНЗн, [**реб'як**

Мак, *рибák* ВЕНЗн, *риб'як* тж] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ри́бка* «маленька риба» (за зовнішньою схожістю).

[**рибовій**] (орн.) «річковий крячок, *Sterna hirundo* L.» Шарл, [*рибовійка* тж, *риборівка* ВЕНЗн] «тс.»; — очевидно, результати видозміни деетимологізованої (незасвідченої) назви \**риболівка*, похідної від [*риболів*] «тс.», утвореного з основ іменника *ри́ба* і дієслова *ловіти*. — Булаховський Вибр. пр. III 236, 278. — Див. ще *ловіти*, *ри́ба*.

**риванол** «акрицид, бактерицидний засіб для лікування ран»; — р. *риванол*, бр. *риванол*, п. *rivanol*; — запозичення з німецької мови; н. *Rivanol* (нлат. *rivanolum*) є штучним утворенням. — СІС<sup>2</sup> 731; ССРЛЯ 12, 1310; *Sł. wug. obcsuch* 652; *Fremdwörterbuch* 553.

**ри́гати** «блювати СУМ, Нед; [бухикати, кашляти Ме, Па]», *ригáчка* «блювання», [*ри́ги*] «тс.; ридання», [*ри́ганці*] «блювоти, відрижка» Нед, [*ригóвина*] «блювотина», *відрі́жка*, [*одрі́жка*] «відрижка»; — р. *ригáть*, бр. *ригáць* «відригати, сильно ікати», [*ригáля*] «плаксій», [*зарі́гаць*] «плакати, ридати», п. *gzygać* «відригати», ч. *řihatí* «ригати», слц. *řihat'*, *grgat'*, вл. *řihać*, нл. *gugaś*, болг. [*ри́гам*], *орі́гвам се*, м. *рига*, схв. *ри́гати*, слн. *řigati* «тс.»; — псл. *gugati*; — споріднене з лит. *gūgti* «киснути; бродити, шумувати», *giūgėti* «бродити, шумувати», лтс. *gūgt* «бродити (про тісто)», *gaūgtiės* «ригати», двн. *ita-guchjan* «пережовувати жуйку, ремигати», дангл. *gocettan* «ригати», лат. *ēgūbō* «викидаю, виливаю», *gusto* «ригаю, вивергаю», гр. *ἐρεβύρασι*, *ἐρυγάνω* «тс.», *ἐρυγός* «відрижка», вірм. *ogcam* «ригаю», перс. *āgbū* «відрижка»; іє. \**geug-* «ригати»; пов'язується (Аникин Етимологія 1982, 71, 75) з іє. \**geu-g-* «тягнути, рвати», \**geu-* «рвати». — Фасмер III 526; КЭСРЯ 396; Преобр. II 229; Brückner 478; Machek ESJC 532; Holub—Kop. 324; Schuster-Sewc 1217; Младенов 560; Skok III 139—140; Ани-

кин 44—45; Куркина ОЛА 1980, 278—280; Trautmann 244; Karulis II 107, 134; Frisk I 554; Boisacq 276; Walde—Hofm. I 418; II 446; Ernout—Meillet 1024; Lidén Arm. St. 88; Arumaa ZfSlPh 25, 135; Pokorny 871—872.

[**ригач**] (бот.) «боровик чортів, *Volvetus satanas* Lenz.» Мак; — похідне утворення від *ригáти* «блювати»; назва зумовлена отруйністю цього виду гриба (Зерова 42). — Шамота 140. — Див. ще **ри́гати**.

**ри́гель**, *ри́гій*, *ри́голь*, *риголюва́ти*, *ри́гель*, *ригівни́ця* — див. **ре́гель**.

**ригорізм** «додержання будь-яких принципів до дріб'язкової суворості», *ригорі́ст*, *ригористі́чний*; — р. *ригорі́зм*, бр. *ригарі́зм*, п. *rygoryzm*, ч. *řigorismus*, слц. *řigorizmus*, вл. *řigorožny* «суворий, непохитний», болг. *ригорі́зм*, м. *ригорі́зам*, схв. *ригорі́зам*, слн. *řigorizem*; — запозичення з французької мови; фр. *řigorisme* «строгість, суворість» походить від лат. *řigog* «тс.», утвореного від дієслова *řigēre* «бути застиглим, заціпенілим», пов'язаного з *řigēo*, *-ēre* «охолоджуюсь, остигаю». — СІС<sup>2</sup> 731; ССРЛЯ 12, 1311; Kopalinski 855; РЧДБЕ 633; Walde—Hofm. II 434. — Див. ще **рефрижератор**.

**ригува́ти**<sup>1</sup> «метатися, біснуватися з ревінням» (про рогату худобу), [*ри́гати*] «бити (рогами)» О; — вл. [*řihotać*] «іржати», *řjehotać*, нл. *řigotaś* «тс.», *řigaś* «кричати»; — очевидно, псл. *řigati/gugati*, пов'язане з \**řgzati* «іржати», а також, можливо, *gukati* «рикати», *gucati* «ричати»; пов'язання з *gugati* «блювати» (Schuster-Sewc 1217) викликає сумнів. — Меркулова Етимологія 1974, 63—64. — Пор. **іржа́ти**, **рика́ти**.

[**ригува́ти**<sup>2</sup>] «погано писати», [*ригува́ти*, *нари́глюва́ти*] «тс.»; — похідне утворення від запозиченого з польської мови іменника *guga* «п'ять нотних ліній на папері; транспарант для письма», що походить від іт. *řiga* «лінія, ри́са; лінійка; рядок; ряд, шеренга», яке зводиться до нім. *Reihe* (<*řige*) «ряд, серія; шеренга, колона; черга»; спочат-

ку могло означати «виходити за лінійку, писати криво». — Brückner 472; SW V 789; Battisti—Alessio 3252. — Див. ще **рей**.

**ригáша** — див. **регéша**.

**[рігнути]** «упасти» Нед; — запозичення з польської мови; п. [rygować, gukować] «валити, скидати, звалювати; шугати» походить від нвн. gücken «рухатися», пов'язаного з Руск «поштовх, ривок» і спорідненого з двн. свн. guc «швидке пересунення, переміщення», снн. guck, гол. guk, дісл. gukkг «тс.», свн. gücken «рухати», двн. gucken, guchan, снн. sniderl. gucken, гол. rukken «тс.», дангл. gossjan «хитати, розгойдувати», англ. gock «тс.», дісл. rukka «подорожувати, рухатися». — SW V 791; Kluge—Mitzka 611; Klein 1353.

**[ригувати]** «готувати» ЛЧерк; — очевидно, пов'язане з п. rygować «відповідно розкреслювати (готувати) папір для писання нот», пов'язаним з [ryga] «транспарант для письма», похідним від іт. riga «лінія, риса; лінійка; рядок; ряд, шеренга». — Brückner 472; SW V 789. — Див. ще **ригувати**<sup>2</sup>.

**ридати**, **рідма** (у виразі *р. ридати*), *навзрід*; — *р. ридать*, бр. *рыдаць*, др. *рыдати*, ч. заст. *gydati* «голосити, гужити, ремствувати», ст. *ruditi* «затмарювати», слц. [gydat'] «ридати, голосити», вл. *rudzić* «засмучувати, завдавати прикrosti», нл. *zrużis* «тс.», болг. *ридаъ* «ридаю», м. *рида*, схв. *рідати* «голосно плакати», стсл. **рыдати**; — псл. *gydati*; — споріднене з лит. *gaudà* «скарга, жалібний крик, голосіння», *gaudóti* «ридати, голосити», лтс. *gaúdas* (мн.) «плач, голосіння», *gaúdāt* «плакати», двн. *giozan* «плакати», нвн. [rotzen] «тс.», дангл. *geotan* «плакати, скаржитися», дісл. *gauta* «ревіти, ричати», лат. *gudo* «кричу, реву», дінд. *gōditi* «репетує, плаче», *rudāti* «тс.», *gōdāyati* «засмучує», ав. *gad-* «плакати»; іє. \**geud-*, похідне від \**geu-* «ревіти». — Фасмер III 527; Черных II 130; КЭСРЯ 396; Преобр. II 229; Machek ESJC 523, 526; Schuster-Sewc 1250—1251; Мла-

денов 561; Skok III 138; Trautmann 239; Fraenkel 704; Karulis II 106—107; Mühl.—Endz. III 481—483; Walde—Hofm. II 447; Ernout—Meillet 1022; Uhlenbeck 254; Holthausen AeWb. 258; Pokorny 867. — Див. ще **ревіти**.

**ридв́ан** «каре́та для далеких подорожей»; — *р. бр. ридв́ан*, п. *gydwan*, ч. *gadwanec* «колимага для перевезення каміння»; — через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *reitwagen* (нвн. *Reitwagen* «вид екіпажа») утворено з основ дієслова *reiten* «їздити верхи» та іменника *Wagen* «віз, екіпаж». — Шелудько 44; Фасмер III 527; КЭСРЯ 396; Преобр. II 229; Kopaliński 855; Brückner 471; Machek ESJC 505; Mikl. EW 286; Kluge—Mitzka 830—831. — Див. ще **ваго́н**, **ре́йта́р**.

**[ридз]** (бот.) «рижик, хрящ-молочник смачний, *Agaricus (Lactarius) deliciosus* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *gydz* «рижик», *gydzyk* «тс.» утворені від [gydzy] «рудий», яке відповідає укр. *ріжий* (див.).

**ридикю́ль**; — *р. ридикю́ль*, бр. *рыдыкю́ль*, болг. *ридикю́л*, схв. *ридикил* «сітка для волосся; жіноча сумка»; — запозичення з французької мови; фр. *ridicule* «жіноча сумка», *reticule* «тс.» походять від лат. *rēticulum* «корзинка, кошук», що виникло спочатку як демінутив від *rēte* «сіть, невід», спорідненого з лит. *rētis* «сито, решето», лтс. *rēta* «шрам, рубець», алб. *vargë* «рана», псл. *gapa* (укр. *рана*); у французькій мові зазнало зближення з прикметником *ridicule* «смішний». — Фасмер III 482; ССРЛЯ 12, 1312; РЧДБЕ 633; Dauzat 633; Walde—Hofm. II 431, 419. — Див. ще **ра́на**.

**риж**, **рижійсько**, **ріж** — див. **рис**.

**[ріжець]** «інструмент для виготовлення дерев'яних ложок» ЛексПол; — очевидно, результат видозміни форми *різець*; причини видозміни неясні. — Див. ще **різати**. — Пор. **різа**<sup>2</sup>.

**ріжий**, **рижува́тий**, [риджик] (бот.) «рижик, хрящ-молочник смачний, *Agaricus*

ricus (Lactarius) deliciosus L.» ВеНЗн, *ріжик*, [риж, рижджік, рижій, рижік, рижкі] Мак, [ріжка] Нед, *ріжок* СУМ, Нед, [ришка, ріжка, ріжок] Мак «тс.», *рижінка* «відтінок рижого кольору», [рижоба] «корова червоної масті» ВеНЗн, *рижити*; — р. *рыжий*, бр. *рыжи*, др. *рыжи*, п. *ryzy*, *rydz* «рижик», ч. *ryzí* «чистий; справжній» (первісно «червоний»), сл. *rydzi* «тс.», вл. *ryzy* «тс.; рижий», нл. *ryzy* «рижій», болг. *рижд*, схв. *ryh*, цсл. *рыждь* «тс.»; — псл. \**rydzь* (<\**rud-*), пов'язане з *rudь* «рудий», \**rydja* «ржа»; — споріднене з лит. *gūdys* «ржа», *gūdyti* «ржавіти»; назва гриба зумовлена його рижим кольором (Зерова 202). — Фасмер II 527; Черных II 130; КЭСРЯ 386, 396; Преобр. II 189, 230; Sławski JP 35/5, 371—373; Brückner 471; Machek ESJC 528; Holub—Kop. 321; Schuster-Sewc 1261; Младенов 561; Skok III 138—139. — Див. ще *іржа*, *рудій*. — Пор. *рум'яний*.

**рижій** (бот.) «*Camelina sativa* Crtz.», [иржій Ж, іржий Мак, рижей Мак, рижій, рижик Мак, ржий Нед, ржий] «тс.», [рижійце] «поле, на якому сіяли рижій», [рижюха] «крупка дібровна, *Draba nemerosa* L.»; — р. *рыжей* «рижій», *рыжик*, бр. *рыжак* «тс.»; — похідні утворення від *рижій*; назви зумовлені жовтим кольором квіток цих рослин. — Див. ще *рижій*.

**різа**<sup>1</sup> «верхнє облачення священника», *різи* «тс.», [різник] «ключар, хоронитель ризниці; той, хто шиє церковне вбрання», *різниця* «приміщення при церкві для зберігання риз і церковного начиння», *різничий* «той, хто завідує церковною ризницею», *підрізник* Нед; — р. *ryza*, бр. *ryza*, др. *ryza* «убрання; священне вбрання, покривало, саван», п. *ryza* «риза», ч. *ryza* «тога, риза, ряса», сл. *ryza* «тс.», болг. м. *ryza* «сорочка», схв. *ryza* «убрання; ряса», стсл. *ryza* «одяг; верхній одяг»; — псл. *ryza*; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з псл. *ryzati* «різати», якщо в цьому корені

був довготний дифтонг; пор. лит. *raižyti* «різати», лтс. *raiže* «різкий біль; турбота»; припускалась також можливість запозичення із середньогрецької або фракійської мов (пор. віз.-гр. *ρίζαι* «передпліччя», фрак. *ζειρά* «вид хітона»); припущення про зв'язок з віз.-гр. *ρᾶσον* «чернече вбрання», слат. *gasum* «тс.» (Holub—Kop. 324) або з ар. *riḏā'* «верхній одяг» (Рейф 779) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 482—483; Преобр. II 202—203; Львов Лексика ПВЛ 72; Ильинский РФВ 74, 121; Брандт РФВ 18, 15; Machek ESJC 534; Младенов 561; Trautmann 245; Fraenkel 692—693; Tomaschek Thraker 2/1, 11; Meyer BB 20, 117; Mikkola Verühr. 157; Matzenauer LF 17, 163. — Див. ще **раз**<sup>1</sup>, **різати**.

[**риза**<sup>2</sup>] «розпилювання дерева» ЛексПол; — очевидно, пов'язане з *різати*; звук **и** є результатом звуження закономірного для північних говорів **е** на місці ненаголошеного **ъ**. — Див. ще **різати**. — Пор. **рижець**.

**різзя** «лахміття»; — бр. *ryzzy*, п. [ryza] «ганчірка», [ryzman] «ганчірка, ляхміття, рам'я»; — очевидно, результ. видозміни запозиченого нім. *Riß* «розрив, розріз, діра», пов'язаного з *reißen* «рвати, драти». — Див. ще **рейс-федер**.

[**різи**] «дерев'яний жолоб для спускання з гір зрубаних дерев», [ризінка] «одна з колод, що застосовується при обладнанні риз», [ризувати] «транспортувати дерева за допомогою риз» Нед, [ризувати] «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *ryza* «риштак або дерев'яний жолоб для спускання з гір зрубаних дерев; [кільканадцять зв'язок дерев, що сплавляються разом; жолобок ватерпаса]» походить від нвн. *Riese* «лісоспуск», яке зводиться до свн. *risan* «тс.», пов'язаного з двн. *risan* «падати; підніматися», *igreisān* «підніматися», спорідненого з англ. *rear* «піднімати, споруджувати; підносити», нвн. *Reise* «поїздка», стсл. *rystati* (укр. *ристь*, *ріскати*). — Сабадош Мовозн.

1974/3, 71; Brückner 473; Kluge—Mitzka 594, 600. — Див. ще **рїскати**.

**рїзик**, [рїзико], *риск, ризикований, ризикований, ризикований* Куз, *ризикувати, ризикувати*; — р. болг. *риск*, бр. *рїзыка*, п. гузуко, гузуковпу, ч. слц. вл. *giziko*, м. *ризик, риск*, схв. *рїзик(о)*, слн. *giziko*; — через польське *i*, далі, німецьке (нім. *Risiko*) та через російське *i*, далі, французьке (фр. *risque* «риск; небезпека») посередництво запозичено з італійської мови; іт. ст. *risco* (*rischio*) «риск, небезпека» зводиться до гр. *ρίζικόν* «скеля», пов'язаного з *ρίζα* «корінь; підніжжя; основа», спорідненим з лат. *gādix* «корінь»; значення «небезпека» розвинулось спочатку в мові мореплавців, для яких скеля, підводний камінь завжди небезпечні. — СІС<sup>2</sup> 733; Коваль 174; Черных II 116; Фасмер III 485; КЭСРЯ 390; Цыганенко 398; Преобр. II 204; Sł. wug. *obscych* 660; РЧДБЕ 634; Kluge—Mitzka 602; Gamillscheg 775; Dauzat 634; Battisti—Alessio 3262; Frisk II 655—656. — Пор. **радикал**.

**рикати** «ревіти», *рікати* «гарчати; гаркавити», *ричати* «гарчати», [*зворичати*] «ричати, ревіти» Ж, [*зворичати*] «тс.» Ж, *рик* «рев; гарчання», [*рікало*] «людина з гучним голосом; гаркава людина», [*риклій*] «крикун» Нед, [*рикун*] «тс.» Нед, [*риковище*] «місце, де збігається і реве худоба Нед; час парування в оленів ВеУг»; — р. *рыкать*, *рычатъ*, бр. *рыкаць*, п. *guczeć*, *гукпаć*, ч. *gučeti*, *гукат*, слц. *гуcať*, вл. *гуceć*, нл. *гусаć*, болг. *рікам*, м. *рика*, схв. *рікати*, слн. *gikati*, стсл. **рыкати**; — псл. *гукати*, *гуčати* (<\**gučeti*), паралельне з *rukati* (пор. слц. [*гуcať*] «ревіти», вл. *гукаć* «глухо ревіти», слн. *гүčати* «ревіти»); — споріднене з лит. *gūkti* «ричати», лтс. *gūkt* «тс.; гарчати», двн. *gūhen* «ревіти, рохкати», свн. *gohen* «тс.», дангл. *гуп* «ревіти», сірл. *gucht* «рев»; іе. \**geuk-*, похідне від \**geu-* «ревіти, бурчати». — Фасмер III 527—528; Черных II 132; Brückner 472; Machek ESJC 527; Schuster-Sewc 1256; Младенов 561;

Skok III 142; Ijinski AfSlPh 29, 491; Mikl. EW 282, 286; Trautmann 247; Fraenkel 747; Karulis II 134; Pokoynu 867—868. — Див. ще **ревіти**.

[**рикѐта**] «різновид верби, яка переважно йде на паливо» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. (рум.) *găchită* «рокита, верба» походить від болг. *ракіта* або схв. *ракіта* «тс.», яким відповідає укр. *рокіта*. — СДЕЛМ 366; DLRM 691. — Див. ще **рокіта**.

**рикошѐт** «відскакування снаряда, кулі під певним кутом», *рикошѐтом*, *рикошѐтити*, *рикошетувати*; — р. болг. *рикошѐт*, п. *gukozet*, схв. *рикошет*; — запозичення з французької мови; фр. *ricochet* «рикошет; непряма, побічна дія» (спочатку «повторення питання або відповіді») етимологічно неясне. — СІС<sup>2</sup> 732; Черных II 115; Kopaliński 855; РЧДБЕ 633; Klein 1347; Dauzat 632; Gamillscheg 772.

[**риляк**] (орн.) «дрімлюга, *Caprimulgus europaeus* L.» Шарл; — очевидно, пов'язане з *рілля*; назва може бути зумовлена тим, що цей нічний птах удень ховається на землі і замість гнізд робить ямки переважно у м'якому ґрунті або кладе яйця просто на землю. — Птицы СССР 367—368; БСЭ 21, 553—554. — Див. ще **рілля**.

**рїма**<sup>1</sup> «співзвучність кінців віршових рядків», [*рим*] «тс.» Нед, [*римар*] «віршомаз» Нед, *римач*, *рїфма*, [*рифмач*] «віршомаз» Нед, *римувати*; — р. *рїфма*, бр. *рїфма*, п. вл. нл. гут, ч. слц. *гүт*, болг. м. схв. *рїма*, слн. *гіта*; — запозичення із середньовісньонімецької мови; свн. *gim* «число, вірш» (нвн. *Reim* «рима, вірш») походить від фр. ст. *gime* «вірш» (фр. *gime* «тс.»), запозиченого через латинське посередництво (лат. *rhythmus* «ритм; розмір; розмірність») з грецької мови. — СІС 1951, 568; Черных II 116—117; Фасмер III 487; Sł. wug. *obscych* 659; Brückner 472; Machek ESJC 527; Holub—Lyer 427; Holub—Kop. 320; РЧДБЕ 633; Kluge—Mitzka 593; Dauzat 633; Wal-

de—Hofm. II 433. — Див. ще **ритм**, **струмінь**. — Пор. **ревматiзм**.

[рiма<sup>2</sup>] «нежить» ВеЛ, [рiма] «тс.» НЗ УжДУ 26/2; — запозичення з польської мови; п. (заст.) гупа «катар, нежить», гета «тс.», як і ч. гúта, [гупа, гејта], слц. [гета], болг. хрéма, [рéма], м. хрема, рема, походить від фр. gúte, яке через середньолатинську мову (слат. rheuma) зводиться до гр. ῥέυμα «течія; слиз; ревматичне страждання». — Machek ESJC 527; Holub—Lyer 427; Holub—Kop. 320; Brückner 472; SW V 792; Младенов 559, 671. — Див. ще **ревматiзм**.

**рiмар**, **рiмарéнко**, **рiмарiха**, **рiмарiвна**, **рiмарка**, **рiмарний**, **рiмарня**, **рiмарство**, **рiмарчúк**, **рiмарювати** — див. **лiмар**.

[рiмáшка] «мережка» Корз; — неясне; можливо, результат метатези і фонетичної видозміни форм *мерéжка* (> \*ремежка).

[рiмi] «зборки, складки на постелі, на білизні» О; — неясне.

**рiмигáти**, **рiмигáти** — див. **румегáти**.

[рiрка] «струна скрипки» Нед; — неясне.

**Рiмма** (жіноче ім'я); — р. *Рiмма*, бр. *Рiма*, ч. *Rimma*, болг. *Рiма*; — очевидно, пов'язане з р. заст. *Рiмма*, чоловічим ім'ям неясного походження; зіставляється з назвою міста *Рим*. — Петровский 189; Спр. личн. имен 519; Илчев 425.

[рiмóнне] «домотканий кольоровий килим для застилання ліжка» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *рám'я* «лахміття; клапти».

[рiмцина́] (бот.) «орлики, *Aquilegia L.*» Г, Нед, [рiмшина] «тс.» Мак, [рiмцина́] «дзвоники, *Campanula L.*» Нед; — очевидно, пов'язане з [рiмцина] «усе римське, латинське» Нед, похідним від *римський*, *Рим*; назва могла бути зумовлена походженням якогось культурного різновиду цих рослин з Італії (пор. *дзвоники болонські*, *Campanula bononiensis L.*).

**рiнва** «вертикальна водостічна труба; [дерев'яний жолоб у млині, по якому вода тече на колесо]», [рiна] «ринва» НикНикБЛ, [рiнба] «труба, по якій виходить вода з річки, ставка» Кур, [рiнна] «жолоб, ринва» Нед, [рiнов] «ринва», [рiновця] «ринва; корито, з якого їдять вівці; посудина із сіллю для овець» О, [рiнночкóватий] «який має жолобок, заглиблення» Нед, ст. *рынва* (1552); — р. бр. [рiнва], п. гуппа «риштак, ринва», гуппа, вл. нл. гупа «тс.»; — через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. гіппе «водостічний жолоб, водопровідна труба» (двн. гіппа, нвн. Ríppe) пов'язане з свн. двн. нвн. гіппе «текти, бігти», спорідненим з гот. дангл. *gíppan*, дісл. дфриз. *gíppa* «тс.», др. *изронити* «вилити, випустити», цсл. *изронити* «пролити». — Шелудько 45; Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Фасмер III 529; Преобр. II 230; Kiparsky GLG 158; Brückner 472; Schuster-Sewc 1259; Kluge—Mitzka 601. — Див. ще **ронiти**.

**ринг**; — р. болг. *ринг*, бр. *рынг*, п. ч. слц. *ring*, схв. *рiнг* «кільце; ринг», слн. *ring*; — запозичення з англійської мови; англ. *ring* «майданчик (для боротьби, боксу); кільце; коло» (сангл. *ring*, дангл. *hring*) споріднене з дат. шв. гол. *ring* «коло», шв. *hring*, свн. *ring*, нвн. *Ring* «тс.», псл. *krōgъ*, укр. *круг*. — СІС<sup>2</sup> 732; ССРЛЯ 12, 1319; Kopaliński 846; Holub—Lyer 421; РЧДБЕ 633; Klein 1349; Kluge—Mitzka 601. — Див. ще **круг**. — Пор. **рiнок**.

[рiнгáч] «погано вихолощений бик, схожий на племінного», [рiга, рiга] «тс.» Нед, [рiнда́ч] «віл з кучерявою шерстю на голові», [рiгóватий] «погано вихолощений» Нед; — схв. [(h)ɾnkaš] «кличка погано вихолощеного вола»; — запозичення з румунської мови; рум. *gípcasiu* «погано вихолощений бик», очевидно, походить від лат. *gāticōsus* «який має грижу», похідного від *gātes* «грижа», пов'язаного з *gātus* «гілляка» і далі, очевидно, з *gādix* «корінь». — Sche-ludko 142; Vrabie Romanoslavica 14,

170; Walde—Hofm. II 416. — Див. ще **радика́л**.

**рінда**<sup>1</sup> (іст.) «зброєносець або охоронець у XIV—XVII ст.», [ріндя] (мн.) «верхові учасники весілля з трубами»; — р. бр. *рында*, болг. *рѣнда*; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з р. ст. *рындель* «прапорносець», назалізованої форми від *рыдель* «лицар», що походить від снн. *gidder* «тс.»; зіставлялось також з дісл. *gond* «край щита, щит» (Thögnqvist ZfSlPh 7, 409), з дат. *rinde*, *gende* «бігти» (Matzenauer LF 18, 25), а також з нвн. *Ronde* «дозор, обхід» (Крузе ван дер Коп ИОРЯС 15/4, 20). — Фасмер III 527, 529; Преобр. II 230; Срезн. III 211.

**рінда**<sup>2</sup> «судновий дзвін»; — р. бр. *рында*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з англійської мови (з виразу *to ring the bell* «дзвонити»); англ. *ring* «дзвонити» пов'язане з сангл. *ringen*, дангл. *hringan* і споріднене з шв. *ringa*, гол. *ringen* «тс.» звуконаслідувального походження; безпосереднє виведення від шв. *ringa* «дзвонити» (Matzenauer LF 18, 245) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 529; ССРЛЯ 12, 1626; Преобр. II 230; Грот Фил. раз. II 368; Klein 1349.

[рінда<sup>3</sup>] «свиня», [ріндя] «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне або афективне утворення, пов'язане з рохканням або з дієсловом *рѣти*.

[рінда<sup>4</sup>] «болотиста місцевість»; — р. [ріндало] «болото, трясовина», [ріндять] «провалюватися ногами в болото, сніг», [рѣмбать] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, через російське посередництво запозичене з фінської мови; пор. фін. *rentiä*, *geppiä* «брести, переходити вброд, шльопати, чалапати (по болоту)». — Фасмер III 529; Kalima 208.

**рінда**<sup>5</sup>, *рѣнде*, *риндавий* — див. **ра́нда**<sup>2</sup>.

**ринда́ч** — див. **ринга́ч**.

[ріндзя] «телячий шлунок; закваска для молока Клепикова; внутрішній орган, що, перевернувшись, може ви-

кликати біль (у дитини) Ме», [ріндза] «шлунок теляти Клепикова; вид сиру, для приготування якого використовують шлунок ягняти або теляти», [рѣндза] «закваска» Клепикова, [риндзак] «шлунок», [рѣндзка] «сичуг», [рѣндя] «шлунок, нутрощі»; — п. [gundza] «телячий шлунок», [gencka] «телячий шлунок для заквашування молока», слц. *gundza* «частина шлунка жуйних тварин, використовувана для заквашування молока», [gyncka] «тс.»; — запозичення з румунської мови; рум. *gînză* «шлунок; [шлунок теляти, ягняти для підквашування молока]» виводиться (Cihac Dacoromania II 515; Клепикова 156—159) від стсл. *рѣса* «котик ліщини, вільхи», давніше «складка, зборка» (пор. укр. [рѣсиця] «тс.»); частіше зіставляється (Jokl LKU 276—282; Denusianu I 227, 229; Нерознак 207) з алб. *gëndës* «сичуг»; вважається також (Vrabie Romanoslavica 14, 170) словом дако-фракійського походження. — Орос Доп. УЖДУ 2, 75; Scheludko 142; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 138; Vincenz 6; Niță-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 95; Machek ESJČS 430; Crâncjală 373; DLRM 721; СДЕЛМ 364.

**рінка** «глиняна миска; глиняна посудина, вгорі розширена; [низька каструля О]», [рінга] «ринка» Нед, [ріновка] «вазон, горщик для квітів», [ринчина] «ринка» ВеБ, [ринь] «кам'яна посудина у вигляді каструлі» Бі; — р. [рінка] «горщик для квітів, череп'яна миска, чашка»; — запозичення з польської мови; п. *gynka*, як і ч. *rendlík* «каструля», [gyndlík] «тс.», слц. *gandlica* «миска», [rajndlica] «тс.», походить від двн. *gīna* (свн. *gīne*) «неглибока каструля, сотейник» (пор. нвн. *Rein*, *Reind(e)* «тс.»), спорідненого з нвн. *Rain* «межа; схил, підвищення, край», дірл. *goen* «дорога, пролом», брет. *geñ* (*gūn*) «підвищення». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Фасмер III 529; Преобр. II 230; Brückner 472; Machek ESJČ 512; Holub—Kop. 311; Holub—Lyer 416; Kluge—Mitzka 579.



**рінок** «базар; [майданчик біля хати Вел]»; — р. *рынок*, бр. *рынак*; — запозичення з польської мови; п. гуп(е)к «площа, базар», як і ч. гуп(е)к «площа (в місті)», слц. гіпок «площа, ринок», вл. гупка «ганебний стовп», нл. гупк «ринок», походить від свн. гіпс «круг; кільце; міська площа» (пор. нвн. Ring «круг; кільце»), спорідненого з гол. англ. дат. шв. ring «кільце», двн. ring, hring, дісл. hringr «тс.». — Москаленко УІЛ 24; Коваль 101; Шелудько 45; Richhardt 97; Фасмер III 530; Черных II 130; Преобр. II 230; Brückner 472; Machek ESJČ 527; Mikl. EW 302; Reitsack ZfSl 8/1, 47; Kluge—Mitzka 601. — Див. ще **круг**. — Пор. **ринг**.

**рінський** (заст.) «австрійська грошова одиниця» О, Нед, [рэнський] «тс.» Нед, ст. *римъскии* (1714); — запозичення з польської мови; п. reński złoty «рейнський золотий», гуński «тс.» (власне «монета, чеканена над Рейном») пов'язане з назвою річки Ren (Ryn) «Рейн», що зводиться до двн. Rhin «тс.». — ІУМ Лекс. і фраз. 467; Brückner 457.

**ріннути** «кинутися; хлинути; текти, потекти», [риніти] «текти» Нед, *рину́тися* «кинутися», *зарина́ти* «занурюватися»; — р. *рину́ть* (заст.) «кинути», бр. *рынуцца* «кинутися», др. *ринутти* «кинути, штовхнути», ч. řinouti se «литися, струмити, сочитися», слц. řinút' sa «бити джерелом; бурхливо текти», болг. *рина* «чищу; відкидаю (гній, сніг)», м. *рине* «тс. (3 ос. одн.)», схв. *ринути* «зштовхнути, відштовхнути, відкинути», *ринути се* «ринутися; кинутися; ударитися», слн. řinuti «штовхати, пхати, затискувати, тиснути», стсл. **ринжти** «ринутися, кинутися»; — псл. řinŕti пов'язане з *рій*, *ріка́*; — споріднене з лат. řivus «струмок», ir-řito «дратую, кидаю виклик», ірл. řian «море», дірл. řiathog «водоспад», гал. Řēnos «Рейн», гр. řivw «приводжу в рух», дінд. řināti «змушує текти, литися, випускає», řinvatī «тс.», řiyatē «починає текти»; іе. \*rei-/ři- «текти» <\*eg-/ř- «ру-

хатися»; пов'язується як звуковий варіант (Ondruš Slavica I 32—34) з \*lei- «лити». — Фасмер III 484; Черных II 115—116; Преобр. II 203; Machek ESJČ 533; Holub—Kop. 324; Holub—Lyer 428; Младенов 561; Skok III 145; Trautmann 243; Walde—Hofm. II 437—438; Meillet MSL 14, 347; Pedersen Kelt. Gr. I 66; Uhlenbeck 249; Stokes 227; Persson Beitr. 769; Pokorny 326—330. — Пор. **віриннути**, **пірна́ти**, **рій'**, **ріка́**.

**ріншто́к** — див. **ришта́к**.

**[риньóвка]** «гірське джерело»; — неясне; можливо, пов'язане з *ріннути* або *рінва*.

**[рінвяий]** «покритий струп'ям, шолудивий», [ринявець] «людина у струпах»; — п. [гупіава] «брудна (свиня)»; — неясне; пов'язується (Меркулова Етимологія 1970, 193—195) з р. [хрýни] «болячки, короста, лахміття», [хрýны] «тс.», [хруль] «покритий коростою», [хрýда] «не застібнутий на гудзики, з розкритими грудьми», [хрýда] «людина брудна, мокра», а також (Шелудько 45) з нвн. grindig «коростявий»; сюди ж, можливо, укр. [рінди] «лахміття» і лит. skraudus «шершавий». — Machek LP 7, 305. — Пор. **ранда**<sup>2</sup>.

**ріпа** «вибоїна; [високий стрімкий берег, урвище]», [řina] «рипа» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. řipa «обрив, прірва, провалля» (молд. *рыпэ* «обрив; яр») походить від лат. řipa «берег ріки», спорідненого з гр. řēřiptw «руйную, знищую», дісл. řir «верхній кінець човна», řifa «розривати, роздирати», свн. řif «берег, узбережжя», кімр. řhiw «схил, обрив, горб». — Мельничук Молд. эл. 171; Марусенко Досл. з мовозн. II 72—75; Scheludko 120, 142; Vrabie Romanoslavica 14, 170; Десницькая Сл. языкозн. 149; СДЕЛМ 364; DLRM 721; Walde—Hofm. III 436.

**ріпати** «скрипати», *рiпатися* «часто ходити, відчиняючи двері», *рiпiти* «скрипіти», [рiпкати] «часто відчиняти двері», *рiпотiти* «поскрипувати», *рiп*, [рiпáй] «поганий скрипаль» Нед, [рiпи] «скрипи», [рiпотня] «постійний

скрип», *риплівий, рипучий, рип-рип, рипу-рипу, [в́рипати]* (у виразах [в. *хату, в. тепло*] «випустити тепло, часто відкриваючи двері») Г, Ж, [*на-рипатися*] «находиться, часто відчиняючи двері; нав'язатися, причепитися», [*нарип́итися*] «наплакатися, випрошувати з плачем, настійно на чомусь налягати, набридати» Ж, [*нарип́ити*] «тс.» Ж, [*на́репень*] «сніг, що рипить під ногами від великого морозу» Л; — р. [*ры́пать, рыпéть*], бр. *ры́паць*, п. гура́ «скрипіти, рипіти; кричати; ударяти, лупцювати; дряпати»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пов'язаня з *ры́па* «яма, в якій тримають взимку картоплю» (Brückner 472), з дінд. *ripháti* «гарчить; муркоче», *gēphati* «рипає», *gēphāñ* «рип» (Горяев Доп. I 41), з дісл. гаур «самохвальба», гора «ригати», снн. гореп, днв. *goffazzen* «відчиняти поштоvhом, розчиняти» (Matz-pauer LF 18, 245) недостатньо обґрунтовані. — Фасмер III 530.

**ри́патися** «пориватися, потикатися»; — р. *ры́паться*, бр. *ры́пацца* «тс.», п. гура́ «іти, квапливо крокувати», ч. [vугуроват] «пружно і швидко йти», болг. *ри́пам* «скачу, підскакую», [*хри́пам*] «тс.», схв. *ри́пати* «підскакувати»; — очевидно, пов'язане з *ри́ти*, псл. *ryti*, розширеним формантом -р; — можливо, споріднене з лит. *gūrėti* «турбувати», *gūpestis* «турбота» (від *gaići* «виривати», спорідненого з *ri-ti*). — Фасмер—Трубачев III 530; Трубачев ЭИРЯ II 40; Черных II 130—131; КЭСРЯ 397; Brückner 472; Machek ESJČ 527; Георгиев Въпр. на бълг. етим. 44; Skok III 145—146; Куркина Этимология 1971, 74; 1984, 111. — Див. ще **ри́ти**!

**[рипе́ць]** «ремінь, який з'єднує дві частини ціпа, капиця» Нед, [*ри́пиця*] «тс.» Мо; — неясне; можливо, походить від форм \**кріпе́ць*, \**кріпи́ця*, утворених за допомогою суфіксів -ец(ь), -иц(я) від дієслова *крі́питу*; втрата початкового **к**, можливо, зумовлена зближенням із словом *ри́питу*; може

бути зіставлене і з [*ре́пиця*] «корінь»; менш вірогідним було б припущення про походження від п. [гура] «канчук, батіг». — Див. ще **крі́пкий**.

**[рипи́гатися]** «повзати, плазувати»; — очевидно, пов'язане з лат. геро «повзу, плазую»; характер зв'язку неясний. — Див. ще **ре́птилія**.

**[рипи́лка]** (бот.) «колосняк піщаний, *Elymus arenarius* L.» Мак; — неясне.

**[рипи́ти]** «кричати, голосити» О, [*ліпи́ти*] «кричати, верещати» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ретува́ти*. — Див. ще **ре́пет**.

**ри́пус** (іхт.) «ряпушка балтійська, *Coregonus albula* L.»; — запозичення з російської мови; р. *ры́пус, ры́пуca* пов'язані з *ры́пуca, ры́пушка* «тс.». — Фасмер III 485; Kalima 211. — Див. ще **ряпушка**.

**[риро́пусте]** (бот.) «блошниця дизентерійна, *Pulicaria dysenterica* Gaertn. (*Inula*)» Мак; — неясне.

**рис** (бот.) «*Oryza sativa* L.», *риж* (заст.), [*вориз* НЗ ЧДУ 31, *ориз* тж, *риж* Мак] «тс.», [*рижійсько*] «рисове поле» Нед, *рисівка* «*Oryzopsis* Mill.», [*рижівка*] «тс.» Мак; — р. *рыс*, бр. *рыс*, п. *ryž*, ч. *ryže*, слц. *ryža*, схв. *рижа, рижя, риж*, слн. *riž*; — через російське (*рыс*) і через польське (*риж*) посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *riš* (нвн. *Reis*) походить від іт. *riso*, яке через слат. *oryza* зводиться до гр. *орυζα*, а це останнє через іранське посередництво (афг. *vrižē*, перс. *birindž*) — до дінд. *vīhī-* «тс.»; буковинські форми [*ориз, вориз*] походять від болг. *ориз* (пор. рум. *oréz* «тс.»), що, як і м. *ориз*, схв. *ориж, ориз*, зводиться безпосередньо до гр. *орυζα*. — Акуленко 141; Шелудько 45; Карпенко НЗ ЧДУ 31, 109; Коваль 44; Черных II 116; Фасмер III 485; Преобр. II 205; Sl. wyg. obcsyč 660; Brückner 473; Machek ESJČ 528; Holub—Lyer 427; Младенов 396; Kluge—Mitzka 600; Frisk II 429; Horn 48; Uhlenbeck 300.

**рiса**, [рис] «тріщина, щілина, розрив; риса; риса обличчя» Нед, [рисець] «грифель, штафт, олівець для малювання» Нед, [рисівник] «рисувальник, кресляр» Куз, *рiска*, *рiсiвка* (про поведінку) Куз, *рiсiвник* «кресляр» Нед, Куз, *рисувалка*, *рисувальник*, *рисунок*, *рисувальний*, *рисувати*, *рисуватися*, ст. *рисовати* (1552), *дорисiвка*, [зарис] «контур» Я, *зарисiвка*, *обрисiвка*, [пiрис] «розрив, розрiз, рух, риса, штрих» Нед, [порисуватися] «покритися тріщинами»; — р. *рисовати* «малювати», бр. *рисавiць* «малювати; черкати»; — запозичення з польської мови; п. гус «риса», гуса «тріщина, дряпина», як і ч. гус «риса; креслення», слц. гус «креслення», вл. гус «малюнок, креслення, схема», болг. *рисувам* «малюю», схв. *рiсати* «креслити, малювати», слн. *gis* «риса», *gisati* «малювати», походить від нім. *Riβ* «тріщина; щілина; риса, риса обличчя», *geiβen* «креслити». — Шелудько 45; Фасмер III 485; Черных II 116; КЭСРЯ 390; Преобр. II 204; Смирнов 265; St. yug. obcyh 659; Brückner 472—473; Machek EŠJČ 527; Holub—Lyer 427; Младенов 561; Skok III 146; Mikl. EW 279; Kluge—Mitzka 602. — Див. ще **рейсфедер**. — Пор. **обрис**.

[**рисавати**] «рити що-небудь; ритися (про поросят)» Л; — запозичення з польської мови; п. [rysować] «рити» пов'язане з гуса «тріщина, дряпина». — Див. ще **рiса**.

[**рисар**] «чесальник шерсті» Нед; — неясне; можливе припущення про зв'язок з болг. *реша* (*срешвам*) «розчісую (волосся)», спорідненим з псл. *gěšiti* «відв'язувати», укр. *рiшити* «позбавити, вирішити, розв'язати».

**рисiвка** (орн.) «Mupia ogyzivoга», [рижiвка] «тс.» Шарл; — р. *рисовка*; — похідне утворення від *рис*, *риж*; назва зумовлена тим, що цей птах харчується різним насінням, найбільше рисом, наносячи великі збитки рисовим посівам; пор. німецьку назву цього птаха *Reisvogel*, букв. «рисовий птах». — БСЭ 36, 545. — Див. ще **рис**.

**риск**, *рискований*, *рисковитий*, *рискувати* — див. **ризик**.

**рискаль** «заступ», [раскаль О, рескаль, роскаль О, рускаль Нед, рицкаль Нед] «тс.», [рискаліна] «рукоятка заступа», [рискалісько] «рискаль, лопата; рукоятка лопати» Нед, [рицкати] «копати рискалем» Нед, [порізкати] «неглибоко покопати», [поріскати] «тс.»; — р. ст. *рыскарь* «кирка»; — результат метатеми в давнішій формі *лискарь* «заступ». — Дзендзельський НЗ УЖДУ 37, 52; Кобилянський Діалект і літ. м. 243. — Див. ще **ліскар**.

**рискати** «ганяти, гасати; нишпорити; трохи відхилитися від курсу то в один, то в другий бік; [блукати, мандрувати Бі]», *вiрискатися* «знайтися, виявитися»; — р. *рыскать*, др. *рискати* «бігти, швидко йти, їхати, нестись»; — псл. *riskati*, очевидно, паралельне до *ristati* «рискати»; — споріднене з лит. *ristas* «швидкий», лтс. *riksis* «рись», *riksnis* «тс.» і, можливо, з свн. *risk*, *risch* «швидкий»; зіставлення з укр. *рiхлий*, *рух*, п. *rychty* «швидкий» (Persson Beitr. 838) недостатньо обгрунтоване. — Варбот Етимологія 1970, 67—69; Фасмер III 530; Черных II 131; КЭСРЯ 397; Преобр. II 230; Младенов 561; Matzenauer LF 16, 188; Karulis II 122—123; Mühl.—Endz. III 524—525. — Пор. **ристати**.

[**риский**] «охочий» Шух, [рескей] «тс.» Ко; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого п. *gzeški* «бадьорий, жвавий, моторний», пов'язаного з *gzezač* «різати» (пор. укр. *рiзвий*, пов'язане з *рiзати*).

**рiслiнг** «сорт білого винограду; вино з цього винограду»; — р. болг. *рiслинг*, бр. *рiслинг*, ч. *guzlink*, слц. *gizling*, м. схв. *рiзлинг*, слн. *rizling*; — запозичення з німецької мови; н. *Riesling* «рислінг» загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з назвою місцевості *Ries* (шваб. *gās* з лат. *Raetia*) або з дієсловом *reisen* «падати». — ССРЛЯ 12, 1325; Machek

ESJČ 528; Holub—Lyer 427; РЧДБЕ 634; Kluge—Mitzka 600.

[**рист**] (вигук, яким переганяють овець з одного приміщення в інше для доїння); — не зовсім ясне; можливо, скорочена форма наказового способу дієслова *ристати* (див.).

[**риста́ти**] «рискати» Нед, *ристь* (заст.) «ристь», *ри́стю*; — р. [*риста́ть*] «прудко бігати, скакати; їздити, гарцювати», др. *ристати* «бігати, швидко ходити», п. [rześcić] «риссю», болг. [*риста́лице*] «місце для змагань з бігу», стл. *ристати* «бігати»; — псл. \*gyst-(< \*rist-) : rist- (\*reist-), очевидно, паралельне до risk-; — споріднене з лит. *ristas* «швидкий, рисистий», *ristià* «риссю», *raistas* «час тічки (у тварин)», лтс. *riests* «тс.», гот. *urgeisan* «підніматися», свн. *rišan* «падати, підніматися»; спроби пов'язання з іє. \*gi-, укр. *рінути* (Преобр. II 204; Младенов 561; Boisacq 713) і з псл. *stati* (Machek LP 4, 128—129) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 485; КЭСРЯ 397; Trautmann 242; Fraenkel 689, 737—738; Mühl.—Endz. III 524, 534; Matzenauer LF 17, 16; Persson Beitr. 286, 837. — Пор. **ри́скати**, **ри́сь**<sup>1</sup>.

**ри́сь**<sup>2</sup> — див. **риста́ти**.

**ри́сь**<sup>1</sup> «ри́сь», [*рис*] «тс.» Нед, *ри́сак*, *ри́сся*, *ри́систи́й*, *ри́систи́ти*; — р. бр. *рысь*, п. *gysia* «ри́сь», *gysia* «ри́сся», *gyscia*, [*gyszczą*], ст. *rześcić* «тс.»; — очевидно, паралельне утворення до *ри́сть*; недостатньо переконливо зіставлялося з шв. *gusa* «штурмувати, перекидати, квапитися», укр. *ри́хлий*, *ру́ло* (Matzenauer LF 18, 246; Scheffelowitz KZ 56, 199). — Фасмер III 531; КЭСРЯ 397; Цыганенко 406; Преобр. II 231. — Див. ще **риста́ти**.

**ри́сь**<sup>2</sup> (зоол.) «кіт рист», *Felis lynx L.*», *рисеня*, *ри́си́ха*, *ри́сичий*; — р. *рысь*, бр. *рысь*, *рыся*, др. *рысь*, п. *gus*, ч. слц. вл. нл. *gus*, болг. м. *рис*, схв. *рѣс*, слн. *gis*, стл. **ры́сь**; — псл. *gus*, очевидно, зводиться до давнішого \*lусь, спорідненого з лит. *lūšis* «ри́сь», лтс. *lūsis*, прус. *luysis*, двн. *luhs*, нвн. *Luchs*,

днн. *lohs*, ірл. *lug*, вірм. *lus-*, *lusanunk* (мн.), гр. *λύξ*, *λυξός*; іє. \*leuk'-, \*louk'- «сяяти, блищати»; псл. *gus* замість \*lусь могло бути зумовлене впливом \*gусь «рижий, строкатий» (за рудим кольором шерсті); менш вірогідним здається припущення про появу -г- під впливом *ри́кати* (Брандт РФВ 24, 15); викликає сумнів припущення про запозичення слова \*gусь з іранських мов (Kořinek LF 67, 289; Janko LF 40, 302). — Фасмер—Трубачев III 530—531; Черных II 131; Абаев Этимология 1966, 261—262; Преобр. II 231; Brückner 473; ZfSlPh 4, 214; Machek ESJČ 527; Holub—Lyer 427; Schuster-Sewc 1259—1260; Младенов 561; Skok III 146; Бернштейн Очерк 1974, 273—274; Mikl. EW 286; Fraenkel 392; Moszyński PZJP 132—133; Frisk II 141—142; Boisacq 590.

[**ри́сянка**] «кукурудза»; — похідне утворення від *рис*; назва зумовлена, очевидно, тим, що форма і білий колір зерна цієї кукурудзи нагадують *рис*. — Див. ще **рис**.

[**ри́тва**] «ритвина Куз; водойма Она», *ри́твіна* СУМ, Нед, [*ри́твити*] «копати, рити» Нед; — р. *ры́твина* «вибій, вибоїна», [*ры́тва*] «рів, рівчак, канава від дощу, водомий, водорій», п. [*rytwina*] «дернина»; — очевидно, утворене за допомогою суфікса *-тва* від *ри́ти* (псл. *ryti*); припущення про походження від іменника \*rytu, род. в. \*rytŭve (Фасмер III 531) здається менш переконливим, оскільки в давньоруській мові це слово не засвідчене. — Шанский ЭИРЯ II 137; Brückner 473. — Див. ще **ри́ти**<sup>1,2</sup>.

**ри́ти**<sup>1</sup>, [*ре́я*] «рило» Корз, [*рий*] «яр» Ч, [*рийка*] «хобот, рило» ВеУг, [*ри́лець*] «прорита в снігу стежка» Нед, *ри́ло* СУМ, О, [*риль*] «заступ» Нед, *ри́ття*, [*ри́як*] «рило; різновид ведмедя» Нед, [*ри́яток*] «хоботок» ВеЗа, [*рийковатий*] «рилоподібний» Нед, [*рилковатий*] «тс.» Нед, [*підрийка*] (іхт.) «порода дрібних коропів», [*підрийок*] «тс.» Нед, [*поривач*] «кочерга»,

[*прорйв*] «яр, утворений потоком води» Ч, [*прорйвина*] «тс.» Ч, *прориття*, [*рбзрий*] «руйнування, спустошення» Нед, *розритий*; — р. *рыть*, бр. *рыць*, др. *рыти*, п. вл. *гус*, ч. *гйт*, слц. *гйт'*, нл. *гуś*, полаб. *гајѣ*, болг. *рйя*, м. *рие*, схв. *рйти* «рити; винюхувати», слн. *гйті*, стсл. *рыти*; — псл. *гйтй* (< \**гйтй*), пов'язане чергуванням голосних з *гв*-*ватй* «рвати»; — споріднене з лит. *гаути* «рити, копати», *гйтйς* «яма для картоплі, льох», дінд. *гаватй* «розбиває, роздробляє», ірл. *гуат* «заступ, лопата»; — іє. \**гйт-*/*гйт-*. — Фасмер III 531—532; Черных II 131; КЭСРЯ 397; Преобр. II 232; Brückner 471; Machek EŠJČ 528; Holub—Lyer 427; Schuster-Sewc 1257; Skok III 148; Duridanov ZfSlPh 29, 94; Arumaa ZfSlPh 26, 121; Thomson ZfSlPh 5, 123; Trautmann 247; Karulis II 109; Mühl.—Endz. III 490; Būga RR I 480, II 548; Persson Beitr. 284, 287, 654, 774; Topr 348. — Див. ще *рватй*. — Пор. *рйтва*, *рйти*<sup>2</sup>, *рйв*.

[*рйти*<sup>2</sup>] «гравірувати» Нед, [*рйтоватй* Нед, *рйтуватй* Куз] «тс.», [*рйт*] «гравірування» Куз, [*рйтйна*] «гравюра» Нед, [*рйтйвнйк*] «гравер» Куз, [*рйтйвнйя*] «гравірувальна майстерня», [*рйтйвнйчйй*] «гравер» тж, [*рйтйвйна*] «гравюра, естамп» Нед, Куз, [*рйтйвнйк*] «гравер» тж, [*рйтовнйцтво*] «гравірувальне мистецтво» Нед, [*рйтйвнйя*] «гравірувальна майстерня» Куз, [*рйтуваннйя*] «гравірування» Куз; — др. *рытика* «ліпна робота?», п. *гус* «різьбити, гравірувати», *гйтowaś* «тс.», ч. *гйт* «копати; гравірувати», *гйтй* «гравірування», слц. *гйт'* «копати; різати», *гйтйе* «різьба», вл. *гус* «копати; гравірувати»; — очевидно, пізне псл. *гйтй* «різьбити», пов'язане з *гйтй* «рити, копати». — Brückner 471. — Див. ще *рйти*<sup>1</sup>. — Пор. *дереворйт*.

[*рйтинка*] (бот.) «перстач сріблястий, *Potentilla argentea* L.» Мак; — неясне; можливо, фонетичний варіант назви [*ростинка*] «тс.» Мак.

[*рйтки*] «ткацький пристрій, за допомогою якого розправляється основа

для намотування на навій» Г, Ме, [*рётки*] «тс.» Доп. УжДУ 1; — запозичення з польської мови; п. *gutki, retki, retkam* «тс.» походять від нім. *Rietkamm*, утвореного з іменників *Riet (Ried)* «бердо», пов'язаного з *Ried* «очерет», з двн. (h)riot, спорідненого з дангл. *hrēod*, тох. *gru* «тс.», лит. *krutėti* «ворушитися», і *Kamm* «гребінь; бердо» (свн. *kam*, двн. *kamb* «тс.»), спорідненого з лтс. *zūobs* «зуб», лит. *žaiñbis* «соха», гр. *γόμφος* «кілочок», псл. *zōbъ*, укр. *зуб*. — Дзєндзелівський St. sl. 13/3—4, 240; SW V 521; Kluge—Mitzka 343, 599. — Див. ще *зуб*<sup>1</sup>.

*рйтм*, *рйтмйка*, *рйтмйзація*, *рйтмйчний*, *рйтмйзуватй*; — р. *рйтм*, бр. *рытм*, п. *гйтm*, ч. слц. вл. *гйтmus*, болг. *рйтъм*, м. *рйтам*, схв. *рйтам*, слн. *гйтем*, *гйтмйчен* «рйтмйчний»; — через французьке посередництво (фр. *rythme* «рйтм; розмір; темп») запозичено з латинської мови; лат. *rhythmus* «рйтм, рівномірність, розмір», походить від гр. *ρυθμός* «рйтм, такт; рйтмйчність; вид, форма», пов'язаного з *ρέω* «течу», спорідненим з дангл. *stream* «річка, потік», лтс. *straume* «течйя, потік», стсл. *строуа*, укр. *струм*. — SIC<sup>2</sup> 733; Фасмер III 486; Черных II 116; Kopaliński 856; Holub—Lyer 427; РЧДБЕ 634; Dauzat 643; Walde—Hofm. II 433; Frisk II 664—665. — Див. ще *ревматйзм*. — Пор. *рйма*<sup>1</sup>.

[*рйтмач*] «віршомаз» Нед, [*рйтмачитй*] «рймувати», [*рйтмуватй*] «тс.» тж; — результат контамінації іменників *рйтм* і *рйма* (див.).

*рйтбнда* — див. *ротбнда*<sup>2</sup>.

*рйтор* «(у стародавній Греції та Римі) оратор і вчитель красномовства», *рйторйзм* «ефектність, зовнйшня красивість мовлення, пишномовність», *рйтбрика* «наука красномовства; ефектність і красивість мовлення без глибокого змісту», *рйторство*, *рйторйчний* «ораторський; пишномовний», *рйторствуватй* (заст.) «говорити ефектно, красномовно»; — р. болг. *рйтор*, бр. *рытар*, др. *рйторъ*, *рйторикйя*, стсл.

**риторъ**; — запозичення з грецької мови; гр. ῥήτωρ «ритор, викладач ораторського мистецтва; оратор, доповідач» споріднене з εἶρω «говорю; роблю застереження», лат. verbum «слово», ав. urvāta- «закон, віровчення; догмат», дінд. vrātam «ім'я; назва; звання», гот. waurd «слово», лит. vaĩdas «ім'я; назва; звання», стсл. **рота** «присяга, клятва». — СІС<sup>2</sup> 733; Фасмер III 486, 507; Фасмер ГСЭ 166; Преобр. II 205; Frisk I 469—471, II 654; Boisacq 229—230. — Пор. **рѐтор**.

**риторика** — див. **рїтор**.

**ритуал**; — р. болг. м. *ритуал*, бр. *ритуал*, п. *gutuaf*, ч. слц. слн. *rituál*, вл. *ritual*, схв. *риту́ал*; — запозичення з латинської мови; лат. *rituális* «обрядовий» пов'язане з *ritus* «релігійний обряд, ритуал; церемоніал богослужіння», очевидно, спорідненим з гр. ῥιθμός «вага, значення; кількість, число». — СІС<sup>2</sup> 733; ССРЛЯ 12, 1341; Ст. *wyг. obcuch* 659—660; Holub—Lyer 421; РЧДБЕ 634; Walde—Hofm. II 437; Frisk I 139. — Див. ще **арифметика**. — Пор. **ритм**.

[**рить**] «зад» Нед, [*рїтьми*] «назад», [*рїттю*] «тс.»; — др. *рить* (*рыть*) «копито?», п. ст. *гзуц* «відхідниковий отвір, зад, сідниця», [*гзус, гзес*] «тс.», ч. *řit'* «зад, задній прохід», слц. *řit'*, вл. *řić*, нл. *řić* «тс.», болг. *рїтам* «брикати», м. *рита* «тс.», схв. *рїт* «зад», *рїтати се* «брикатися», слн. *řit* «зад, сідниця», [*пазřit*] «назад», с.-цсл. **рїть**; — псл. *řitъ*; — споріднене з лит. *řietas* «стегнато, свинячий окорок», далі з *řiēsti* «згинати, вигинати», вірм. *eři* «згин, суглоб; плече»; далі пов'язується також (Brückner 478) з *рїстати, рїсть*. — Фасмер III 486; Machek ESJČ 533; Schuster-Sewc 1216—1217; Skok III 147; Fraenkel 731; Mühl.—Endz. III 549; Grünenthal ZfSlPh 13, 342; Loewenthal ZfSlPh 7, 406. — Пор. **на-рїтник, рїстати**.

**рїф**<sup>1</sup> «пасмо підводних або невисоких надводних скель», [*рїфа*] «тс.» Нед; — р. болг. *рїф*, бр. *рїф*, п. *řafa*,

ч. слц. *řif*, вл. *řif* «підводний камінь, скалиста обмілина»; — запозичення з німецької мови; н. Riff «риф, скеляста грядя» споріднене з англ. *reef* «тс.», дангл. *řibb* «ребро», ісл. *řif*, двн. *řibba*, свн. *řipra* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 733; Фасмер III 486; Преобр. II 205; РЧДБЕ 635; Ст. *wyг. obcuch* 624; Matzenauer LF 16, 187; Kluge—Mitzka 600; Vries NEW 575; Klein 1316. — Див. ще **ребрб**. — Пор. **рїф**<sup>2</sup>.

**рїф**<sup>2</sup> «ряд протягнутих крізь вітрила зав'язок для зменшування площі вітрила», *рїфити* «зменшувати площу вітрила»; — р. болг. *рїф*, бр. *рїф*, п. *řef*; — запозичення з голландської або англійської мови; гол. *reef* «риф (вітрила)», англ. *reef* «тс.» пов'язані з сангл. *řiff* «ребро», дісл. *řif*, дангл. *řibb* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 733; Фасмер III 486; Ст. *wyг. obcuch* 631; РЧДБЕ 635; Kluge—Mitzka 590; Klein 1316. — Див. ще **рїф**<sup>1</sup>.

**рїфлі** «борозенки та виступи на якій-небудь поверхні», *рїфлення* «тс.»; — р. *рїфли*, бр. *рїфлі*, болг. *рїфелїване* «рифлення»; — запозичення з англійської мови; англ. *řiffle* «жолобок, канавка» пов'язане з *řifle* «робити різьбу, нарізку (у дулі рушниці); грабувати», сангл. *řiflen*, дангл. *řerřlian* «робити жолобок», що походять від фр. *řifler* «дряпати, шкрябати, стругати рубанком; грабувати», ст. «обшукувати, грабувати», очевидно, запозиченого з франкської мови (пор. двн. *řifilōn* «рвати», дісл. *řifa* «рвати, ламати, розбивати»). — ССРЛЯ 12, 1342; Klein 1348, 1351; Dauzat 633; Kluge—Mitzka 599.

[**рїхва**] «металеве кільце для скріплення», [*рїфа*] «тс. Нед; металевий обруч на довбні До», [*раф*] «залізний обід на колесі» Нед, [*ряф*] «тс.» Нед, [*райф*] «обруч на спицях і дишлі» О, ст. *рефа* (1552), *рїфа* (1600); — бр. [*рїхва*] «залізний обруч», [*рахва*] «тс.», п. [*řafa*] «обруч на колесі», [*řefa, řechwa, řuřa, řuchwa, řuřa*] «тс.; наконечник, трос», ч. слц. діал. *řaf* «обід, шина, обруч»; — запозичення з німецької

мови; нвн. Reif(en) «обруч, обід, кільце» (двн. свн. reif, снн. gēr «тс.») споріднене з гот. skauda-gair «шнурок на взутті», дісл. geir «канат, мотузка», дангл. gār «тс., ремінець». — Шелудько 44; Machek ESJČ 505; Holub—Lyer 408; Kluge—Mitzka 592; Klein 1356; Feist 430.

**рихлий** «пухкий», [рiхлина] «місце, де вода входить під землю» Ч, рiхлити «розпушувати», рихліти «ставати пухким», рихлішати «тс.; ставати крихкотілим», розрiхлий; — р. рiхлий, бр. рiхлы, п. вл. гучтi гучтi «швидкий», ч. гучлi, слц. гiчлi «тс.»; — псл. гухль, пов'язане з гуšiti «порухувати», гух-; — споріднене з лтс. gusenis «дуже рихлий» (сніг), gūsa «сміття, щєбiнь», дісл. gūst «уламки, руїни», гол. gul «рихлий». — Фасмер III 532; Черных II 131; КЭСРЯ 397; Желтов ФЗ I 1876, 11—26; Brückner 471; Machek ESJČ 526—527; Holub—Kop. 320; Mühl.—Endz. III 488, 563; Persson Beitr. 287; Uhlenbeck 265; Vries NEW 596. — Див. ще рух.

**[рiхло]** «соро, недавно» Бі, [рiхоль] «ранній хліб» Нед; — запозичення з польської мови; п. гучтiо «соро», [гучлик] «те, що рано дозріває», як і ч. гучлi «швидкий, скорий», гучлик «ранній сорт салату; [ранній хліб]», вл. нл. гучтi «швидкий, скорий», слц. гiчлi «тс.», пов'язане з гуч, спорідненим з укр. рух, рiхлий (див.).

**[рихта]** «податок; прибуток» Г, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нім. Recht «право, закон».

**[рихтáрик]** (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Куз; — пов'язане з п. заст. [гучтар] «війт», [гучтарз] «суддя», що, як і ч. гучтáр «сільський староста», слц. гiчтáр «тс.», вл. гучтар «суддя», походить від н. Ríchter «суддя», пов'язаного з richten «направляти; судити», Recht «право», спорідненими з дісл. gēttг «право, суд», лат. gego «керую»; назва могла виникнути на ґрунті синонімічного стосунку до первісного значення слова короблик,

широко вживаного як назва волового очка. — Булаховський Вибр. пр. III 211; Kluge—Mitzka 588—589, 598; Klein 1348. — Див. ще рéгент, рихтувати.

**[рiхтик]** «цілковито, точнісінько», [рiхтино] «саме, напевно»; — п. [гучтык] «якраз, точно; напевно, правильно», [гучтыг, гучт, гучтыцзніє] «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. richtig «правильний, вірний, відповідний» пов'язане з richten «направляти; готувати, влаштовувати; судити; налагоджувати, рихтувати». — Шелудько 45; SW V 787. — Див. ще рéгент, рихтувати. — Пор. рихтáрик.

**[рiхтиця]** «слід коліс (особливо на замерзлій дорозі)» Нед; — неясне.

**[рихтіти]** «палко бажати, прагнути» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації основ прислівника [рiхло] «соро, швидко» і дієслова х(о)міти (див.).

**рихтувати** «готувати, споряджати; (тех.) випрямляти, вирівнювати», рихтувальний, [рихтiвний] «готовий» Нед, рихтувальник, ст. нарихтовавши (1609); — р. рихтовать (тех.) «випрямляти, вирівнювати», бр. рихтаваць «готувати; споряджати; рихтувати, вирівнювати», п. гучтовáс «пристосовувати, керувати; випрямляти, випростовувати», ч. [гучтовати] «вирівнювати; керувати», схв. рiхтати «упорядковувати, припасовувати»; — запозичення з німецької мови; н. richten «направляти, готувати, влаштовувати; судити; регулювати, керувати; вивіряти, налагоджувати, рихтувати», двн. свн. rihten «тс.» пов'язане з recht «правий, правильний, прямий», двн. dñn. gēht «тс.», спорідненим з гот. gairhts, дісл. gēttг «тс.», лат. gēctus «прямий, правильний», gego «керую, направляю», гр. óρεκτός «спрямований уперед», óρέω «простягаю». — Шелудько 45; Kluge—Mitzka 588, 598—599. — Див. ще рéгент. — Пор. рiхтик.

**[риц]** «зад» Нед; — запозичення з польської або словацької мови; п. [gzyć]

«відхідниковий отвір, зад, сідниця», [gzyc, gzec], слц. [gic] «тс.» безпосередньо відповідають укр. [рить]. — Німчук 345. — Див. ще **рить**.

**ріцар**, *ліцар*, *ріцарство*, *ліцарство*, [лицарія], заст. *лицерство* Бі, [лицаркуватий, лицарюватий Ж], заст. *рицарювати*, *лицарювати*, ст. *рицарь* (1388); — р. *рѣцарь*, бр. *рѣцар*, п. *gycerz*, ст. *licerz*, ч. *gutiř*, слц. *gutyer*, вл. *gycer*, нл. *gycer*, болг. м. *рѣцар*, схв. *рѣтер*; — запозичено через посередництво польської і далі, можливо, старочеської мови (ч. ст. *gutyer*) із середньовісньонімецької; свн. *ritter* «вершник, рицар» пов'язане з *riten* (нвн. *reiten*) «їздити верхи». — Шелудько 37; Richhardt 96; Фасмер III 532; Преобр. II 232; Brückner 470—471; Kleczkowski JP 26, 79; Machek ESJČ 528; Holub—Lyer 427; Младенов 562; Mikl. EW 286. — Див. ще **рѣтар**.

**риціна** (бот.) «*Ricinus L.*; касторова олія»; — р. *риціна*, *рицін*, *рицінус*, бр. *рыціна*, п. *гусупа*, ч. *ricin*, слц. *ricinus*, вл. *ricinus*, болг. *рицін*, м. *рицинус*, схв. *рѣцинус*, слн. *ricinus*; — запозичення з латинської мови; лат. *ricinus* «рицина, шовковиця», можливо, тотожне з *ricinus* «воша, кліш». — ССРЛЯ 12, 1346; Kopaliński 855; Holub—Lyer 420; Machek Jm. rostl. 139; РЧДБЕ 635; Walde—Hofm. II 433; Klein 1346.

**ричайник** (*вузьколистий*) (бот.) «берула, *Berula angustifolia Koch.*» Мак; — результат видозміни форми \**ручайник*, похідної від *ручай*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте в річках і озерах; пор. ч. *potočník* «берула», пов'язане з *potok* «ручай». — Machek Jm. rostl. 159. — Див. ще **ручай**.

**ричати** — див. **рикати**.

**ришляк** «невеликі роги молоді худоби» (як матеріал для гребенів); — очевидно, пов'язане з [ришняк] «однорічна худоба». — Див. ще **рик**.

**риштáк** «водостічна труба; металевий жолоб конвеєра, який застосовується у гірничій справі», [рѣштáк]

«риштáк» Куз, [рѣштáк] «бурчак, рівчак з протічною водою» ЛЧерк, [риштáк] «риштáк, невеликий струмок» Нед, [риштáк] «тс.» Нед, [рѣштáк] «канавка для стікання води» Па, ст. *ринштокъ* (XVII ст.); — р. *рештáк* «риштáк», бр. *рыштáк*, п. *gynsztok* «стік», [gynsztok, gystok] «тс.»; — через російське і польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Rippstock* «жолоб, канава, водостік; риштáк» утворено з основ іменників *Ripp* «жолоб, канава, водостік» і *Stock* «ціпок, жердина; стрижень, шток». — Шелудько 45; ССРЛЯ 12, 1301; Brückner 472; SW V 795. — Див. ще **рінва**, **шток**.

**риштувати** «ставити риштовання; готувати, збирати, споряджати», *риштовання* «риштовка, кросна, бильця, перила, за допомогою яких розширюється віз» ЛЧерк, *риштáвка*, [риштувальник] «той, що робить риштовку» Куз, *риштування*, *риштунок* «спорядження», [риштвання] «риштування», [руштунок] «спорядження», ст. *рынштунки* (1582); — бр. *рыштаване* «риштування», *рыштунак* «спорядження», п. *gynsztunek* (*gynztunek*) «спорядження, екіпіровка»; — запозичення з німецької мови; нвн. *rüsten* «споряджати, озброювати; влаштовувати підмостки», свн. *rüsten* «вживати заходів; робити риштування; підготовляти; прикрашатися, одягатися», *rusten*, двн. (h)*rusten* «тс.», споріднене з дангл. *hrystan* «покривати, прикрашати», *hrystan*, *hrēodan* «тс.». — Шелудько 45; SW V 795; Kluge—Mitzka 616; Vries NEW 598.

**ришонка** «погана мітла» Нед; — неясне.

**рияки** (тільки мн.) «гальма» Вел; — пов'язане з *рѣти*; — назва зумовлена тим, що причеплене до колеса гальмо рие землю. — Див. ще **рѣти**<sup>1</sup>.

**ріба** — див. **горобіна**.

**рібати** «скоблити, скребти» Нед, [рѣпати] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення із середньовісньонімецької мо-



ви; свн. *gīben* «терти» (двн. *gīban* < \*wīban, снн. *wīven*, нвн. *geiben* «тс.») споріднене з нн. *wribbelen* «крутити, повертати», можливо, також з гр. *ρίψ* «плетіння з молодих гілок, плетена мата, загорожа». — Kluge—Mitzka 591; Frisk II 658—660.

[**рібачка**] «вид сукні» Нед; — очевидно, пов'язане з *рябій*, [*рібіій*]; — назва могла бути зумовлена забарвленням тканини. — Див. ще **рябій**.

**рів**, [*ривчак*, *ровець*, *рувачь*] «ровець» Корз, [*ровчак*] «ривчак», [*ривцюватий*] «з надрізами» Нед, [*ривчакуватий*] «жолобчастий» Куз, [*ривчастий*] «тс.», [*брів*] «рів» Ж, [*орбв*] «тс.» О; — р. болг. м. *ров*, бр. *роў*, др. *ровъ*, *рѣвъ* «канава, рів; безодня; пекло», п. *гów*, ч. слц. *гов* «могила», вл. нл. *gow* «тс.», схв. *рбв* «рів, окоп», слн. *гòv* «тс.», стсл. *ровъ*; — псл. *говъ*, пов'язане чергуванням звуків з *гyті* (\**gūti*) «рити»; пор. гр. *οὐρός* «канава, рів» (< \**orvos*). — Фасмер—Трубачев III 488; КЭСРЯ 391; Цыганенко 407; Варбот Етимология 1965, 133; Преобр. II 206; Brückner 464; Witkowski RSl 22, 122; Machek ESJC 520; Младенов 562. — Див. ще **рйти**<sup>1</sup>.

**рівний**, [*ривен*] «рівний», *рівнінний*, [*рівністий*] «прямий» Нед, [*ровесний*] «однаковий за віком» Нед, *ривень*, [*ривнане*] «рівняння» Нед, *рівніна*, *рівнінник*, *рівніця* «груба слабо скручена нитка, з якої виготовляють пряжу», *ривня*, *ривнява* СУМ, Нед, *ривняльник*, *ривняння*, [*ровен*] «ривня» ВеЛ, [*рובень*] «пара, рівний; рівнина», [*рбвінь*] «рівнина», [*ровняк*] «прямий ліс» Гриц, [*ривнати*] «рівняти» Нед, *ривнішати*, *ривняти*, *ривень*, *ривні*, *дорівнювати*[ся] Я, *дорівнюючий* «рівний», *зрівнялівка*, [*зарівний*] «рівний, однаковий, подібний; рівномірний, розмірний» Нед, [*зарівна*] «порівну, рівно; однаково», *зарівно* «тс.», *нарівні* «уривень; поряд; урівні» СУМ, Ж, [*наровень*] «паралельно» Ж, [*нерівень*] «нерівний, неоднаковий», *нерівня* СУМ, Ж, *незрівняний*, *незрівнянний*, [*неспорівнаний*] «незрівняний» Ж, *обрів-*

*нювати*, *порівняльний*, *порівно* СУМ, Нед, *порівну*, [*поровно*] «прямо» ВеУг, *порівняння*, *порівняти*, [*поровень*] «нарівні» Нед, *уривень*, *уривні*, [*упоровень*] «врівень»; — р. *ровный*, бр. *роўны*, др. *ровный*, п. *гówny*, ч. слц. *говпұ*, вл. *гowny*, нл. *gowny*, болг. *равен*, м. *рамен*, [*равен*], схв. *раван*, слн. *gáven*, стсл. *равьнъ*; — псл. \**огвьль* (< \**ogvo-*); — споріднене з прус. *arwis* «справжній, дійсний, вірний, певний», ірл. *góe* «рівне поле», *gói* «тс.», дангл. двн. *gūt* «простір», англ. *goot* «місце, простір; приміщення», нвн. *Raum* «простір», лат. *gūs*, *gūgis* «село, поле, нива», ав. *gavah-* «вільний простір», *gavasčarāt-* «те, що рухається вільно»; іє. \**geu-* «широкий, просторий, відкритий; явний, пристрасний»; припущення про походження з ав. *gavan* «рівне місце» (Pisani Atti del III Congr. Intern. de Linguisti 376, Зализняк ВСЯ VI 40) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 489; Черных II 117—118; КЭСРЯ 391; Преобр. II 171; Потєбня К ист. зв. 129; Brückner 464; Machek ESJC 520; Holub—Lyer 424; Schuster-Sewc 1253—1254; Младенов 541; Skok III 113—114; Meillet RSL 20/1, 90; MSL 12, 223; Trautmann 14; Топоров 111—112; Етимология 1979, 150; Mikkola Balt. u. Slav. 33; Walde—Hofm. II 454; Kluge—Mitzka 587; Klein 1356; Beke ZfSlPh 16, 324; Torp 353; Uhlenbeck 110. — Пор. **ровесник**, **рум**<sup>2</sup>.

[**ривнушка** (звичайна)] (бот.) «армерія, *Armeria vulgaris* Wild.» Мак; — пов'язане з *рівний*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина має прямі високі безлисті стебла, на верхівках яких містяться голівки з квітками. — Див. ще **рівний**.

**ріг**, *ріжок* «віл з тонкими і прямими рогами; плід ріжкового дерева; зона (хвороба злакових культур); [паросток від коренів очерету]», [*рогавіця*] (зол.) «рогата гадюка, *Vipera cerastis*» Нед, [*рогай*] (ент.) «жук рогач-олень, *Lucanus cervus* L.» ВеНЗн, [*рогаки*] «відходи гречки, плюскле зерно» Л,

*рогáлик*, *рогáль* «річ з гострими краями; [віл з великими рогами; товсте ребро (жилка) листка]», [*рогáн*] «військовий ріжок» Нед, [*рогáнь*] «віл з великими рогами», [*рогарь*] «ялина у формі розсохи, на яку кладуть для просушування сіно» ВеЛ, *рогáтíзна* «велика рогата худоба», *рогáтина*, [*рогáтина*] «рогата худоба» ВеЗа, *рогáтка* «пристосування для затримки руху на дорозі; знаряддя для метання; [вид плахти, інакше «рогата плахта»]», *рогáч* «знаряддя для виймання з печі горшків; жук *Lycanus cervus* L.; [віл з великими рогами; назва барана Доп. УЖДУ 4]», *рогачíлно* «ручка рогача», *рогáчка* «рогатка; дерев'яний нашійник для худоби; (ент.) щипавка; [рогата вівця; двозуба кирка, двозубі вила; вид шапки Пі]», [*рогéта*] «корова» О, [*рогí*] «клуня О; виведені пруги на вуглах хати ЛЧерк», *рогівка* «рогова оболонка», [*рогівня́*] «мундштук на рогах волини» Нед, [*роговá*] «крайня ополонка на льоду Берл, Мо; податок з рогатої худоби Пі», [*рогóве*] «податок з рогатої худоби Пі, [*рогóво*] «тс.» Пі, [*роговé*] «плата за випас рогатої худоби», [*роговéць*] «вид кварцу» Нед, *рогові́к* «тс.», *рогові́на*, *рогові́ця* «рогова оболонка», *рогóвка* «вид плахти, рогата плахта», [*роговні́к*] «оброблювач рогу» Нед, [*роговня́*] «ріжок на кінці трубки коло волини», *рогу́ля* «предмет з розгалуженням у вигляді рогів; [скривлена колода, скривлений ціпок; корова О; назва вівці Доп. УЖДУ 4]», [*рогу́льки*] «примітивний ткацький верстат» Л, [*рожа́на*] (кличка корови з розкішними рогами) Ме, [*рожку́ля*] «тс.» ВеНЗн, [*ріжкáтий*] «кутастий», [*рожко́*] «віл з гарними рогами» ВеНЗн, *ріжнáтий* (у виразі *ріжнáті сáни* «гринджоли»), *рожнáтий* «тс.», *рогáтий*, [*роговáтий*] «рогатий, рогоподібний» Нед, *рогов́ий*, *рогов́ити*, *безро́га* «свиня», *безро́гий*, [*вір́іжок*] «гостра частина предмета; край селища», *відрі́г*, [*за́ріг*] «закуток» Ж, [*зарóже*] «тс.» Ж, [*зарі́жок*] «шматок

шкіри тварини коло рогів», [*зарóг*] «місце за рогом» Я, [*зарогáнити*] «схопити за роги» Я, [*нарі́же*] «кут, ріг» Ж, *нарі́жник* «кут даху, кут будівлі; [кутова кроква; окутий листовим залізом ріг скрині; одна з палиць у пристрої для перенесення сіна]», [*нарі́жник*] «один із снопів, які вкладаються на розі солом'яного даху; кроква фронтону» Ж, [*нарі́жни́ця*] «тс.» тж, [*нарі́жниці*] «зубчате ребро солом'яного даху над рогом хати» Ме, [*наро́жняк*] «тс.» Ж, [*на́рожень*] «копил (у санях)» Ж, *на́рі́жний* «кутовий; розташований на розі; надзвичайно важливий», [*на́ро́жний*] «кутовий, розташований на розі» Ж, *орогові́лий*, *орогові́ння*, [*па́ріг*] «зубець, відгалуження на оленячих рогах; жук рогач» Нед, [*па́ріжни́ця*] «жердина в даху оборогу» Нед, [*па́рогач*] «олень», [*па́рогáті*] «олені» Нед, [*па́рогáтий*] «з оленячими рогами», [*у́рі́же*] «риска по краю» тж; — р. бр. болг. м. *рог*, др. *рогъ*, п. слн. *góg*, ч. слц. *roh*, вл. *goh*, нл. *gog*, схв. *rdg*, стсл. *rogъ*; — псл. *gogъ*; — споріднене з лит. *gāgas* «ріг», *gaguvā* «балка, вибалок», лтс. *gags* «ріг», прус. *gagis* «тс.»; іє. \**rogō-s* «ріг»; припускається також (КЭСРЯ 391; Преобр. II 206; Младенов 562) спорідненість з нвн. *gagen* «стирчати», свн. *gegen* «тс.», дісл. *gā* «жердина»; пов'язування (Brückner 461; Machek ESJC 515) з нвн. *Ногн* «ріг», лат. *согпū* «тс.» недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 489; Черных II 118; Преобр. II 206; Brückner 461; Holub—Кор. 313; Schuster-Sewc 1231; Георгиев Бълг. етим. и оном. 96; Младенов 562; Skok III 153—155; Trautmann 235; Būga RR I 479; Fraenkel 684; LP 3 131; Karulis II 99; Mühl.—Endz. III 465; Specht 85; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 361.

**рід**, *рідня́*, [*рідня́к*] «родич», [*рі́ження*] «сперма», [*рóда*] «природа» Нед, *родáк* «родич», [*роджа́й*] «рід; порода» О, *рóди*, [*рóдіво*] «пологи; частування, яке батько новонародженого несе тестю; родовід» Г, Нед, *роді́мець*

«припадок у дітей та вагітних жінок; [земляк, співгромадянин Нед], *роділка* «пологовий будинок», [роділля] «породілля» Нед, *родімка* СУМ, Нед, *родімчик* «приступ хвороби у дітей та вагітних жінок», *родіна* «сім'я; рідня; [батьківщина Нед], *родіни* «пологи; свято з нагоди народження», [родіня] «сім'я, рідня», [родітелі] «батьки», *родітель* «батько», *родич* «родак; [батько]», *родичання* «родинні, близькі стосунки», *родичівство* «тс.», [родиш] «земляк» Нед, *роділля* «породілля», *родільня* «родильна кімната, палата», [роднік] «джерело» Нед, [родня] «родина; батьківщина» Нед, [родове] «подарунки кумів для дитини» ВеЛ, [родовік] «джерело в лісі Ч; земляк, голова родини Нед», *родовище*, [родючина] «дикі плодові дерева», [родючка] «родючість» Пі, [рожай] «урожай; рід; порода; спорідненість Бі», [рожденець] «уродженець», [рождєнник] «батько», [рождєниця] «мати; породілля», [рождєнка] «уродженка», [рождєниця] «породілля» Нед, *рідний*, *родільний*, [родімиий] «уроджений; свій; рідний», [родлівий] «родючий, урожайний» Нед, [родний] «плідний» Нед, *родовітий* «родовий, потомствений; [родючий]», *родючий*, [родючий] «родючий», *рожайістий* «родючий, багатоплідний», [рождєний] «природжений», *рідніти*, *родатися*, *родіти*, [рожати] «народжувати», [безрідник] «безрідна людина», [безрода] «тс.», *врода*, *вродлівець*, *вродлівиця*, *вродлівість*, *вродіни*, [вродність] «урожайність» Ж, *вродлівий*, *вроджений*, [вродовітий] «плодючий; вродливий» Ж, *вродіти*, *вірід* «виродок», [вирода] «виродок; зразок; порода, плем'я» Ж, *віродження*, *віродок*, [вірідний] «звироднілий», *віродитися*, *вироджуватися*, *відродження*, [відродини] «відродження» Куз, [відродок] «виродок» Ж, *відродитися*, *відроджуватися*, *дорідний*, [зрожай] «урожай», [зрідно] «урожайно», [зрода] «зроду», *зроду*, [зарід] «зародок», [зарідок, зародень Она, *зарод-*

*ник* Ж] «тс.», *зародок*, [зарідливий] «урожайний», [зародний] «зародковий» Ж, [зарожєдний] «урожайний», *звиродніти*, [на́рід], *на́рід*, *на́рідженець* «новонароджений», *на́ріджений* «тс.», *на́рідженник* «іменинник», [нерод] «неврожай», [нерода] «бездітна жінка», [неврод] «неврожай», [неврода] «тс.; невродливість» Ж, *неврожай*, *недорід* «неврожай; [недоносок]», [недородок] «недоносок, аборт» Ж, [недородити] «скинути плід» Ж, [непорода] «неврожай» Ж, [неурожай] «тс.» Ж, [обнародовіти] Ж, *обнародувати*, *перерід* «насіння, яке втратило чистоту свого сорту», [перерідок] «виродок» Куз, *переродженець*, *перерождєнець*, *переродітися*, *підродіна*, [пóрід] «роди», *поріддя* «рід, порода, покоління; [пологи] Чаб», [порідня] «рід», *порода*, *породжєниця* «мати», [порождєниця] «тс.», *порбдження*, *породілля*, *порідний*, *породінний*, *породистий*, *породільний*, *порбдний*, *породичати*, *прарід*, *прародітель*, *прародич*, *природа*, *природник*, [природки] «наріст на картоплі» ВеБ, *природжений*, [природистий] «фізично розвинений» Кур, *природний*, *природнічий*, *принарбдно*, *споріднення*, *спорбдження*, *споріднений*, *спорбдений* «породжений», *споріднювати*, *спородіти*, [урод] «врожай», [урод] «виродок, ідіот» Нед, *урода* «врода», [уродай] «красунь», [уродай] «урожай», *урбдженець*, *урбдження* «народження», *урбдини*, *урдлівець*, [урбник] «красунь», [урбжа] «врожай», *уржай*, [урождєнець] «уродженець», [урбж'я] «врожай», *урдлівий* «вродливий; здібний»; — р. бр. болг. м. *род*, др. *родъ* «рід; плем'я, народ; батьківщина; однопле́нник, земляк; урожай; доля», п. вл. слн. *rod*, ч. слц. нл. *rod*, схв. *rod* «рід; урожай», стсл. *rodъ* «рід, покоління»; — псл. *rodъ* (< \*ordъ), можливо, пов'язане з *rosti*, *rasti* (< \*ord-tei) «рости»; — споріднене з лит. *gasmė* «урожай», лтс. *gads* «родич; рід», *gasma* «процвітання, родючість, урожай», *gaža* (< \*gadja) «багатий

урожай; численна родина», можливо, також з дінд. *vřádhant-* «висхідний», *várdhati* (*várdhatē*, *vřdháti*) «росте, множитья, набирається сил», *várdhañ* «сприяння», *vřddháh* «той, що виріс, великий, старий», ав. *vəgədaiti* «росте», *varđaitē* «тс.», гр. *ὄρθός* (*βορθός*) «прямий, правильний, істинний», алб. *rit* «росту, збільшую» або з свн. *art* «походження, рід», нвн. *Art* «вид, спосіб», вірм. *ordi* «син», дінд. *gādhñōti* «виконує, робить», хет. *ħarđu-* «правнук», дісл. *ogotuġr* «крутий, піднятий», ірл. *ard* «високий, великий», лат. *arduus* «крутий, високий», *arbor* «дерево», тох. *A orto* «вгору»; зв'язок з лит. *gėsnas* «сильний, міцний», лтс. *gėsnas* «товстий, огрядний» (*Persson Beitr.* 274) викликає сумнів. — Трубочев Терм. родства 151—153; Фасмер—Трубочев III 491; Черных II 118—119; Преобр. II 208—209; Brückner 460; KZ 45/2, 108; AfSlPh 40, 12—14; Otrębski LP 2, 272—274; Machek ESJČ 514—515; Holub—Kop. 313; Ondruš JČ 9,150; Schuster-Šewc 1230; Младенов 562; Skok III 151—153; Иванов Этимология 1979, 135—136; Trautmann 234; Karulis II 97—98; Эндзелин СБЭ 195; Mühl.—Endz. III 479; Vāga RR I 479; Walde—Hofm. I 64; Kluge—Mitzka 32; Boisacq 711; Meringer IF 17/1—2, 123—124; Pedersen KZ 39(19)/3, 360; Uhlenbeck 34; Pokorny 339. — Пор. **раний, рості, юрод.**

**рідкий**, *рідкісний, рідкуватий, [рідністий]* «рідкий; сипкий» О, *рідший*, *[рідеча]* «рідке збіжжя у полі» О, *рідина, рідкість, [рідняк]* «рідкий ліс» Ч, *рідота, [рідуха]* «негусто посіяна гречка» Нед, *[рідіти]* «розріджувати» Куз, *рідіти, рідішати, [рідніти]* «рідіти» Нед, *[ріднути, рідчішати]* «тс.» тж, *[рідчати]* «рідшати, рідшати, зрідка, обрідкуватий, обрідний СУМ, Ж, [обрідчастий] «обрідкуватий», [обрідіти] «розрідити», [обрідка] «зрідка» ВеУг, [обрідь] «тс.» Она, *порідкий* «рідкуватий», *порідку*, *[прорідкуватий]* «рідкуватий», *прорід*

*рідь* «місце, де дерева або куші ростуть дуже рідко», *проріджувати, розріджувач, [урідь]* «зрідка; негусто» Шейк; — р. *редкий*, бр. *рэдкі*, др. *рѣдъкий*, п. *gzadki*, ч. *řídový*, слц. *riedky*, вл. нл. *ředki*, полаб. *řjódkě*, болг. *рѣдък*, м. *редок*, схв. *редак, рѣткѣ*, слн. *rédek*, стсл. *рѣдъкъ*; — псл. *гѣдъкъ* (< \**гѣдъ*); — споріднене з лит. *gėtas* «рідкий, рідкісний», *gėtis* «сито, решето», лтс. *gėds*, *gėns* «рідкий», лат. *gēte* «мережа, невід», *gārus* «рідкий»; іе. \**ge-dh-*, похідне від \**er(ə)-* «нешільний, рідкий; розходитися». — Фасмер III 458—459; Черных II 106; КЭСРЯ 387; Преобр. II 233; Brückner 473—474; KZ 46, 234; Machek ESJČ 532; Holub—Kop. 323; Schuster-Šewc 1213—1214; Skok III 140—141; Trautmann 12; Mühl.—Endz. III 518, 520; Karulis II 116; Fraenkel 723—724; Mikkola Balt. u. Slav. 44; Fick BB 2, 211; Torbiörnsson 504; Uhlenbeck 288; Persson Beitr. 278, 638; Walde—Hofm. II 418, 431; Pokorny 330. — Пор. **раритет.**

**[ріжа<sup>1</sup>]** «галявина, що врізається клином у ліс»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *різати* (пор. тлумачення) або з *рідкий* (через значення «розріджений ліс», пор. р. *[режа]* «найрідша рибальська сітка, рідка тканина», *[режка]* «легенький палісадник», *[реженье]* «порідіння»).

**[ріжа<sup>2</sup>]** (ент.) «гусениця ведмедиці геби, *Arctia hebe* L.»; — неясне; можливо, пов'язане з *різати*.

**[ріжа<sup>3</sup>]** (бот.) «ряска, *Lemna* L.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з ч. ст. *křez* «тс.», ч. *[křez]* «брудне шумовиння на воді», *[kříst]* «тс.».

**ріжджа** — див. **ріща.**

**[ріжджак]** (орн.) «кропивник, *Troglodytes parvulus* Koch.» ВеЛ, *[різжак]* «тс.» Шарл; — пов'язане з *ріща* (*[ріжджа]*); назва зумовлена тим, що птахи цього виду живуть переважно в купах ломачця, сушняку, хмизу, бурелому. — Див. ще **ріща.**

**ріжки** (бот.) «грибок клавіцепс, хвороба хлібних злаків, *Claviceps pur-*

purgea Tul.» (*Sclerotium clavus*), [ржіця Чаб, рожок Мак, рожки Нед] «тс.»; — р. *рожкі*, бр. *ражкі*, болг. (*мраво*) *рбгче*, *рогáлка*; — похідне утворення від *ріг*; назва зумовлена тим, що в уражених злаках рослин замість зерен утворюється паразитичний гриб, який стирчить у колосі, як ріжок. — УРЕ 12, 263. — Див. ще **ріг**.

**[ріжковець]** (бот.) «ріжкове дерево, солодкі ріжки, *Ceratonia siliqua* L.» Мак, [рогівнік, рожковець] «тс.» Нед, [рогівністий] «ріжковий» Нед; — р. *рожкі* (мн.), бр. *ражковае дрэва* «ріжкове дерево», п. *gożkowies*, *gożki*, ч. *гоhovнік*, болг. *рбжков*, схв. *рбгач*, *рбшчић*, слн. *gožicevec* «тс.»; — похідне утворення від *ріг*; назва зумовлена тим, що плід цієї рослини (стручок) має форму ріжка; вважається калькою гр. *κέράτιον* «ріжок (плід), малий ріг», похідного від *κέρας* «ріг». — Німчук 260. — Див. ще **ріг**.

**[ріжник]** (бот.) «кушир занурений, *Ceratophyllum demersum* L.» Мак, [рожник] «тс.» Мак; — похідне утворення від *ріг*; назва зумовлена тим, що форма листя або колосковидні суцвіття цієї рослини нагадують роги. — Нейштадт 246—247. — Див. ще **ріг**.

**[ріжноракій]** «різноманітний» Нед; — запозичення з польської мови; п. *góžnogaki* «різнорідний, різноманітний» є похідним від *góžny* «різний», утвореним, як і *wielogaki* «різноманітний», за допомогою суфікса -*ogak-*, що виник, очевидно, в результаті приєднання до суфікса -*ak-* кінцевої частини кореня *czwog-* (< \**čьtvog-*, пов'язаного з *čьtyri* «чотири») у формі *czwogaki* «чотирьох гатунків». — Див. ще **різний, чотири**.

**ріжу́ха** — див. **режу́ха**.

**різа́к** (бот.) «*Falcaria* Bernh.», водяний *різа́к* «*Stratiotes* L.», [різачка] «різак», [різушка] «тс.» Мак, [різка] «наяда, *Najas* L.», *різу́ха* «тс.»; [осока, *Sagex* L. Нед, Мак], [різо́ха] «осока» ВеНЗн, [різоватець] «осока гостра, *Sagex acuta* L.», [різова́тиця Мак, ВеНЗн, *різіи* Мак, *різійка* Мак, *різуля* ВеНЗн, *різ-*

*чина́* ВеУг] «тс.»; — р. *реза́к* «різак; [різак водяний; наяда]», бр. *раза́к* «різак водяний», [рэзнік, парэз] «тс.»; — пов'язане з *різати*; назви зумовлені тим, що листки цих рослин мають зубчасті краї; пор. р. *телорéз* «різак водяний», бр. *целарéз* «осока». — Нейштадт 84; Федченко—Флеров 688. — Див. ще **різати**.

**[різа́н]** «різка, лозина» Бі, [різа́нка] «вид канчука» ЛЧерк, [різа́я] «гілки, відрубані під час зрізування або підчищення дерев» Г, Л, [риедзе, риедзе, руоззе] «тс.» Л; — результат контамінації основ іменника *різка* і семантично зближеного з ним дієслова *різати* (див.).

**[різанець]** (бот.) «цибуля скорода, *Allium schoenoprasum* L.» Мак, [різанка Мак, зрізованець Ж, приріз Мак] «тс.»; — утворено від *різати*; назви зумовлені тим, що головка цієї цибулини складається з кількох пучків, ніби розрізана на частини. — Див. ще **різати**.

**різати, різникува́ти** «бути різником», [різні́чити] «тс.», *різьбі́ти* «виризувати», [різьбува́ти] «тс.» Нед, [різа] «різа, земельна ділянка різної площі; розрив Нед», [різь] «земельна ділянка» Л, *різа* «тс.», [різка] «половина заgonу, виділена у володіння іншій особі; (зменш.) ділянка сінокосу, відведена для косіння окремії особі ЛЖит», [різка] «великий шматок хліба, сала та ін.» Л, [різ] «різкість» ВеЛ, [різа́вка] «різь у шлунку; кривавий понос», [різа́к] «різець, сікач, великий ніж; серпоподібна коса для косіння очерету; пристрій для різання січки, для обрізування снопиків О; кирпич з гною для палива; різачка, різ у шлунку; кривавий понос», *різалка* «пристрій для різання», *різальник*, [різанець] «євнух», [різани́к] «дрворуб» О, *різани́на*, [різанка] «зрізок, половина бочки; локшина; тепла вовняна хустка» Л, [різанці] «локшина» ВеУг, [різа́рня] «бойня, різниця», *різа́чка* «різь у шлунку; понос», [різень] «скиба, відрізаний шма-

ток» Нед, *різець* «ріжучий інструмент; передній зуб», [*різка*] «січка (солома); міра землі 2,5 морга; ділянка землі приблизно 1,5 гектара Мо; вид гри; гілка, яку зрізають для щеплення Дз», *різкість*, *різнік*, [*різник*] «скибка, відрізаний шматок» ВеУг, [*різниківна*] «дочка м'ясника», *різніця* «бойня; [м'ясна крамниця; торговельний ряд]», [*різничénко*] «син м'ясника», [*різовіни*] «тирса», [*різовіння*] «тс.», [*різун*] «головоріз, шибеник», *різь*, *різьба*, *різьбяр*, *різьбяр*, *різьбярство*, *різьбярство*, *різьбярство*, [*резкий*] «гострий, різкий» Нед, *ріжущий*, *різальний*, *різаний*, *різкий*, *різкуватий*, [*різничий*] «різницький», *різьблений*, [*різьбований*] «різьблений», [*вріз*] «виріз, виімка» Ж, *врізка*, [*врізний*] «потрісканий» Ж, *відріз*, *відрізан*, *відрізка*, *відрізок*, *зріз*, *зрізка*, *зрізок*, *зрізувач*, *зрізний*, *заріз* «забій (худоби); [розріз; зарубка, шматок Ж]», [*заріза*] «убивця, розбійник», [*зарізка*, *зарізяка*] «тс.», [*зарізка*] «розріз, зарубка; шматок; заріз» Ж, [*зарізь*] «заріз» Ж, *наріз* СУМ, Ж, *нарізка* тж, [*нарізь*] «нарізка» Куз, *нарізний*, *надріз*, *навідріз*, *наодріз*, [*наодрізі*] «окремо», [*наодрізі*] «тс.», *напереріз*, *обріз*, [*обрізанець*] «обрізаний срібний карбованець», *обрізка*, *обрізок* «шматок; [гвинтівка з укороченим стволем Па]», *обрізання*, *обрізувач*, *обрізувальний*, [*переріз*] «широка, низенька діжка для прання білизни» Л, *переріз* «розріз; розтин; перетин; вид діжки», [*перерізок*] «шефель, четверик (міра сипких тіл); невелика діжка» Куз, *підріз*, [*підріз*] «леміш» ДзАтл II, *підрізка* «підрізування; [ніж для вирізування стільників Нед]», [*підрізувач*] «вид невеликого плуга» Нед, [*підрізок*] «обрізок, відходи» Куз, *пóріз* СУМ, Нед, *прирізка* СУМ, Куз, *прóріз* «наскрізний отвір; розріз (в одязі); переріз СУМ, Нед; [діра в льоду]», [*прóрізень*] «переріз, розріз» Нед, *прорізка*, *прорізний*, *прорізівий*, *рóзріз*, *рóзрізка*, *розрізувач*, *розрізний*, *розрізувальний*, [*уріз*] «міра землі, поверхні» Нед,

[*урізки*] (у виразі *без урізків* «без зайвих слів, прямо») Нед, *урізок*; — р. *рѣзать*, бр. *рѣзаць*, др. *рѣзати*, п. *rzezać*, ч. *řezati*, слц. *rezat'*, вл. *řezać*, нл. *řezaś*, полаб. *rezě*, болг. *рѣжа*, м. *реже*, схв. *рѣзати*, слн. *řezati*, стсл. *рѣзати*; — псл. *řezati*, пов'язане з *gazit* «разити»; — споріднене з лит. *řezti* «різати; ударяти», *řezis* «смуга; наріз, надріз», *řezas* «продряпана лінія, риска, смужка, відрізок», гр. *ρήγνμι* «ламати, розбивати», *ῤῥῆξις* «проламування»; іє. \**urēg'*-/*urōg'* «ламати». — Фасмер III 461; Черных II 107; КЭСРЯ 387; Преобр. II 233—235; Brückner 476; Machek ESJČ 531; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1215—1216; Младенов 565; Skok III 134—135; Мейе ОЯ 109; Otrębski KZ 75/3—4, 207—210; Trautmann 245; Fraenkel 725—726; Meillet MSL 9, 142; Persson Beitr. 840; Pokorny 1181—1182. — Пор. **раз**!

**різвий** «жвавий, [тмяовитий, умилый Нед]»; — р. *рѣзвый* «жвавий», бр. *рѣзвы*, п. *rzeżwy* «тс.»; — псл. \**řezъvъ*, похідне від *řezati* «різати»; — зіставлення з гр. *орѣυω* «протягати; прагнути; бажати», дінд. *řjyati* «витягатися, поспішати» (Matzenauer LF 18, 255) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 462; КЭСРЯ 387; Преобр. II 234; Brückner 476; Mikl. EW 278. — Див. ще **різати**.

**Різдво**, [*різвó*] «Різдво» О, [*різдв'янка*] «Пилипівка» Нед, *різдвяний*, [*рісцвяний*] «різдвяний» О, [*розьд'яний*] «тс.» Кур; — очевидно, результат фонетичного розвитку давнішого \**рожьство* «народження, Різдво», пов'язаного з *родити* (\**рожьство* > \**розство* > \**розтво* > *різдво*). — Німчук 99; Кобилянський Гуц. гов. 40. — Див. ще **рід**.

**[різець]** (бот.) «косарика черепичасти, *Gladiolus imbricatus* L.» Мак; — похідне утворення від *різати*; назва зумовлена тим, що форма листя цієї рослини нагадує лезо ріжучих предметів (коси, шаблі, шпаги, меча, ножа). — Див. ще **різати**.

[**різи**<sup>1</sup>] «вид рибальської сітки» Нед; — очевидно, запозичення з німецької мови; нвн. Reuse «верша», свн. riuse «тс.» споріднене з гот. gaus «труба», двн. gōg «тс.», можливо, також з двн. gōsc «рухливий», псл. гухъ, укр. рух. — Kluge—Mitzka 598, 605. — Пор. рух.

[**різи**<sup>2</sup>] «арабески, вид орнаменту» Нед; — р. [резъ] «візерункова обробка дерева, кістки», стсл. рѣза «смуга, риса»; — очевидно, пов'язане з *різати* (див.).

**різка** «лозина», [різга] «тс.» Нед, [різа] «лозина, якою поганяють чи відганяють худобу» Мо, [різзя] «відрубані гілки» Л, [різя] «ломаччя» Ба, [рѳза] (дит.) «різка» Нед; — р. бр. рѳзга, др. розга «гілка, пагін», п. gōzga, ч. ст. gozha «пагін, гілка», слц. gāzga «хворостина», нл. gozga «гілка, прут», полаб. gūzgā/gūzgo «гіллячка, лозина, хворостина, кущ», болг. [розгá] «гілка, різка», схв. рѳзга «молодий пагін виноградної лози; кілок, що підтримує виноградну лозу», слн. gōzga «пагін виноградної лози», стсл. розга, разга, раждик «лозина, виноградна лоза»; — псл. gozga; — очевидно, споріднене з лит. gēgzti «в'язати, плести», gēzge «кошик з лози», gēzginys «в'язання, плетений виріб», лтс. gēžgīt (gēžguōt) «заплутувати», лат. gēstis «мотузка, канат», дінд. gājjuh «тс.»; зіставлялось також (Mühl.—Endz. III 492; Fraenkel 710—711; Specht 215) з лит. gāzas «сухий прут, мітла», лтс. gāzga (razda) «стара мітла»; припускалась (Mikl. EW 227; Brückner 465; ZfSIPh 4, 217; Walde KZ 34, 512; Trautmann 245) вихідна форма \*orzga, пов'язана з префіксом \*orz- «роз-» (пор. щодо розвитку значення нім. zwei «два» і Zweig «гілка»); недостатньо обгрунтованими були зіставлення з дангл. risce (resce, gysce) «очерет», свн. risch «тс.» (Bezzenger BB 1, 68; Fick BB 1, 172; Mikkola Verühr. 158), з гр. ῥάδιξ «гілка, прут» (Machek ESJČ 518), з рожén, гр. ῥάχος (ῥάχος) «терновий чагарник» (Соболевский РФВ 64, 113), з ріст, рости (Mikkola Balt.

и. Slav. 35), як і припущення вихідної форми \*ъzga (Ляпунов ИОРЯС 30, 17). — Німчук 239; Крымский Укр. гр. 38; Фасмер III 495; Черных II 120; КЭСРЯ 393; Holub—Kop. 314—315; Schuster-Sewc 1240—1241; Olesch 875—876; Skok III 161; Šaur Slavia 1978, 30—32; Fraenkel 713. — Пор. **різан**, **ріща**.

**різний**, заст. *ріжний*, [рѳзний] «різний», заст. *ріжниця* «різниця», [ріжнѳта] «різноманітність» Нед, [різнація] «роз'єднання, різноголосся», *різниця*, [різнѳція] «розбіжність, розбрід» Г, ПІ, [різнѳя] «різниця, відмінність, розбіжність, розрив» Нед, *різнѳ* «ворожнеча, розходження», [рѳзниця] (у виразі у *розницю* «окремо, нарізно, вроздріб») Нед, [рознѳя] «різнѳ» Нед, *різнѳти* «роз'єднувати; (заст.) фальшивити (в хорі, оркестрі); [не бути у згоді, відокремлювати від чогось; (про рушницю) розсіпати дріб]», заст. *ріжнѳти* «розрізняти» Нед; ворогувати О», *зрізна*, *нарізний*, [одрізнѳ] «осторонь, збоку, окремо» Нед, *пѳрізно*, [пѳрозницею] Нед, *розрізнений*, *розрізнювальний*, *розрізнѳльний*, [розрознѳти] «розігнати» Нед; — р. *рѳзний*, заст. *рѳзний*, бр. *рѳзны*, др. *розьныи* «різний, відмінний, неоднаковий», п. gōznu, ч. gūzný, слц. gōznu, вл. gōzno «нарізно, різно», болг. м. *рѳзен*, схв. *рѳзнѳ* (тільки мн.) «різні, різноманітні», слн. gāzen, стсл. **разънѳ**; — псл. \*orzъpъ, похідне від \*orz- «роз-». — Фасмер III 434, 496; КЭСРЯ 381; Полянський Етимология 1964, 102; Brückner 466; Machek ESJČ 526; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1242; Младенов 546; Skok III 114—115. — Див. ще **роз-**.

**різноманітний**, *різноманітити*; — очевидно, результат контамінації основ *різний* і *розмаїтий* (див.).

**різночінець**, *різночѳнний*; — бр. *разначѳнец*; — запозичення з російської мови; р. *разночѳнец* утворено з основ прикметника *рѳзний* «різний» та іменника *чин* «чин». — Див. ще **різний**, **чин**<sup>2</sup>.

**[різоватка]** (бот.) «хрін водяний, *Nasturtium amphibium* R. Br.» Нед, Мак, **[різо́ха]** «хрінниця, *Lepidium* L.» Нед; — назви, пов'язані з *різати*; зумовлені, очевидно, тим, що нижні листки обох рослин, які належать до однієї родини хрестоцвітих, розсічені на ниткоподібні сегменти або поділені на ланцетоподібні частини; словотворча форма неясна. — БСЭ 16, 80. — Див. ще *різати*.

**[різу́ха]** (бот.) «неслія волотиста, *Neslia paniculata* Desv.» Мак; — р. *резу́ха* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *різати*; мотивація назви неясна.

**[різьобаник]** «фартух, спідниця з вишитими краями» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *різи* «вид орнаменту».

**рій<sup>1</sup>** «сім'я бджіл; (військ.) відділення», **[райо́вник]** «сітка для захисту від бджіл» Л, *рійба́* «роїння», **[різва́** Чаб, *рійва* тж, *рійка*, *ройба́* «тс.» Нед, *рійни́ця* «кошик для збирання рою», *роївня* «тс.», **[руйни́ця]** «приміщення для переховування бджолиних роїв» Л, *рійний*, **[роє́нний]** «рійний», *роїстий*, **[рія́ти]** «роїтися» (?), *роїти* «об'єднувати в один рій», *роїтися*, *відрійок*, *зрійок* «об'єднаний рій», **[нері́йник]** «вулик, що не роївся» Ж, **[па́рій]** «відрійок» Нед, **[па́рій]** «тс.», **[па́роїтися]** (про рої) «дати парої» тж; — р. бр. болг. *рой*, др. *роу*, п. вл. го́ј, ч. слц. нл. гој, м. *рој*, схв. *рѳј*, слн. го́ј, стсл. **рон**; — псл. \*го́ј «рій; ріка, течія, приплив», пов'язане чергуванням голосних з \*gei- (gipoti) «текти, струмувати»; пор. цсл. **изрон** «вплив», п. zdgoj «джерело», ч. слц. zdroj «тс.»; — споріднене з дінд. gáyañ «течія, потік, ріка». — Фасмер III 496; КЭСРЯ 392; Преобр. II 212; Цыганенко 395; Вгүскнер 461; Machek ESJČ 515; Holub—Kop. 313; Schuster-Sewc 1232; Младенов 562; Skok III 155—156; Варбот Этимология 1965, 133; Бернштейн Очерк 1974, 286; Trautmann 243, 245; Persson Beitr. 769; Uhlenbeck 245. — Див. ще **ринути**, **ріка́**.

**[рій<sup>2</sup>]** (бот.) «гриб кольчак, *Hudnum imbricatum* L. (*Saccodon imbricatus* (Fr.) Karst.)» Нед, Мак, **[рійни́ця]** «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *рій*; мотивація назви неясна.

**[рійні́к]** (бот.) «очиток, *Sedum* L. Нед; підмаренник справжній, *Galium verum* L. Мак; розхідник, *Sempervivum globiferum* L. Мак; зміячка, *Scorzonera* L. Мак», **[роєвник (розлогий)]** «молодило покривельне, *Sempervivum tectorum* L. Мак; меліса лікарська, *Melissa officinalis* L. Мак», **[ройовик]** «меліса лікарська» Мак; — п. гојнік «молодило», гојовнік «меліса», ч. гојовнік «тс.; багно, *Ledum palustre* L.», слц. гојовнік «меліса», нл. гојовнік «багно»; — похідні утворення від *рій*; назви зумовлені тим, що ці рослини приваблюють бджіл як гарні медоноси. — Machek Jm. rostl. 96; ESJČ 515; SW V 555; Schuster-Sewc 1232. — Див. ще **рій<sup>1</sup>**.

**[рійта]** «натовп, відділ, загін, рій, команда» Нед, **[рі́та]** «рота, загін»; — очевидно, результат видозміни форми **[ро́вта]**, можливо, зближеної зі словом *рій* «відділення». — Шелудько 45. — Див. ще **ро́вта**, **ро́та<sup>1</sup>**.

**рік**, **[ріко́виця]** «річниця» Пі, *річнийк* «щорічник», *річнийця*, **[річня́]** (мн. *річня́та*) «однолітня домашня тварина» Нед, *річняк*, **[рішня́к]** «тс.», **[роківи́ціна́]** «річний збір від парафіян» Г, Нед, **[роко́ве]** «тс.», *роко́віни* СУМ, Нед, **[ро́чини]** «роковини» Нед, **[ро́чки]** (мн.) «строк» Нед, *річнийй*, *роковийй* «річний», **[ро́чистийй]** «річний, який буває раз на рік» Г; домовлений, призначений Нед», **[на́рік]** «на майбутній рік», **[по́річнийй]** «річний, щорічний», **[позазана́рік]** «два роки тому» О; — р. *рок* «доля; [рік, термін, час, пора, доля]», бр. **[рок]** «рік», др. *рокъ* «вік; доля», п. ч. слц. нл. го́к «рік», м. *рок* «термін», схв. *рѳк*, слн. го́к «тс.», стсл. **рокъ** «призначений заздалегідь термін»; — псл. го́къ «термін, умовлений час», пов'язане чергуванням голосних з \*rekti «ректи»; — споріднене з гот. *gagin* «рада, рішення, постанова», тох. А



раке «слово», В геки «тс.», дінд. гаса-пат, гасапā «порядок, розпорядження», можливо, також з лит. gākas «строк, мета», лтс. gaks «мета, межа» (якщо це не запозичення зі слов'янських мов); зіставлення з лит. gakti «колоти», rakipėti «колупати», дісл. gá «прикордонний знак» (Būga RR II 533—535) недостатньо обґрунтоване. — Огієнко РМ 1938/3, 135; Фасмер III 496—497; КЭСРЯ 392; Шабалин ЭИРЯ III 54—55; Преобр. II 199—201, 212; Brückner 461; Machek ESJČ 515—516; Holub—Kop. 313; Trautmann 243; Skardžius 185; Feist 392. — Див. ще **ректі́**. — Пор. **бэзрі́к**, **віро́к**, **уро́к**, **уро́чіс-тий**.

**ріка́**, [рі́кля] «поле понад річкою або між річками» О, [рі́чисько] «покинуте річище» Нед, рі́чище, рі́чка, рі́чкові́к, рі́чник «річковик», [рі́чйна] (зменш.) Нед, [рі́чистий] «багатий на ріки» Нед, рі́чний, за́річа́нин «житель за́річчя» СУМ, Ж, за́річок «рукав річки», за́річчя, за́річний, за́річа́нський, надрі́ччя, надрі́чний, [підрі́че] «поле, розташоване коло річки» Нед, [по́річа́нин] «житель надрі́ччя», [по́річина] «смуга берега ріки» Нед, по́річчя «надрі́ччя»; — р. болг. река́, бр. рака́, др. рѣка, п. rzeka, ч. řeka, слц. řeka, вл. нл. řeka, полаб. řekā, м. схв. река, слн. řeka, стсл. рѣка; — псл. řeka (<\*goika), пов'язане чергуванням голосних з gei- (ginoti) «текти, струмувати»; — споріднене з снн. řip «водостік», дірл. řiathor «бурний потік», дангл. řid «струмок, потік, ріка» (англ. діал. řithe), гал. řēnos «Рейн», лат. řivus «струмок, потік, течія», алб. řitë «мокрый, сирий», дінд. řāuāř «ріка, течія, потік», řitīř «тс.», řētař «течія, вилів, ріка», řiřař «текучий», řiřatē «рухається, починає текти»; іе. \*rei-/ri-; зіставлення з двн. řiga «ряд», свн. řihe «тс.», дінд. řēkhā «ряд, смуга, дряпина» (Uhlenbeck 253; Zupitza GG 137) менш переконливе. — Фасмер III 464; Черных II 108; КЭСРЯ 387—388; Цыганенко 395; Варбот Этимология 1965,

117; Преобр. II 235; Brückner 475; Machek ESJČ 529—530; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1214; Младенов 566; Skok III 141; Критенко Вступ 550; Мартынаў Белар. лінгв. 1974/5, 65; Walde—Hofm. II 437; Pokorny 330—331. — Пор. **рі́нути**, **рі́й'**, **рі́нь**.

[рі́кля] «старовинний жіночий костюм з декольте» Нед, [на́рікля] «тс.» Ж; — запозичення з німецької мови; н. Röckel «жіноча сукня, спідниця» пов'язане з Rock «спідниця; сюртук», спорідненим з свн. sniderl. gos «піджак, чумарка, сюртук, сукня», двн. gosk(h), днн. гол. gok, снн. gosk, дфриз. gokk, дангл. goss, дісл. gokk. — Шелудько 45; Kluge—Mitzka 604; Vries NEW 586.

**рі́лля**, [рі́лля] «рілля» (Me), рі́ль-нік, рі́льництво, [ро́ля] «рілля» Г, Куз, [ро́льнік] «рільник» Бі, [ро́льництво] «рільництво» Бі, [ру́ля] «рілля» ДзУЗЛП, рі́льний, рі́льнийчий, [ро́зрилюва́ти] «розорати землю ралом» Нед; — р. [ро́лья, ро́ля] «рілля; час заорювання», бр. [ро́ля], др. ро́лия «нива, рілля», п. вл. нл. rola «земля, рілля», ч. role «зоране поле, рілля», ст. roli, слц. rola «рілля; грунт, поле», полаб. řil'ā, схв. řal «міра землі», слн. řal «рілля, оранка»; — псл. \*ogřija, пов'язане з orati, \*ordlo. — Дзєндзелівський УЗЛП 117—119; Фасмер—Трубачев III 498; Преобр. I 655, II 212; Филин Происх. яз. 545—546; Львов Лексика ПВЛ 145; Мейє ОЯ 59; Потєбня К ист. зв. 129; Brückner 462; Machek ESJČ 516; Schuster-Sewc 1233. — Див. ще **ора́ти'**, **ра́ло**.

[рі́мува́ти] «лягтися, бити; лихословити, проклинати» Нед; — неясне.

[рі́ник] (бот.) «піщанка чебрецелиста, Arenaria serpyllifolia L.» Нед, [рі́нок] «тс.» Мак; — очевидно, пов'язане з **рінь**; назва зумовлена тим, що місцем поширення рослини є піщані й глинисті ґрунти; пор. іншу назву цієї ж рослини *піщанка*. — Нейштадт 233. — Див. ще **рі́нь**.

**рі́нник** (орн.) «оляпка, Cinclus aquaticus L.», [рі́нка] «тс.» Шарл, [рі́нець]

(орн.) «чорнушка, Nigosa pугоса Guld.» Г, Шарл; — очевидно, пов'язане з *рінь*; назва зумовлена тим, що птахи цих видів живуть переважно на піщаних берегах річок, озер, живлячись комахами та іншими безхребетними, що їх збирають на березі або у воді, бігаючи по дну водойми; форма [*рінець*] може бути й результатом видозміни форми *нирець* (пор. *нирок* «*Aythya pугоса*). — Воїнств.—Кіст. 333. — Див. ще *рінь*.

*рінь* «крупний пісок, гравій; [береги річки, покриті жорствою О]», [*ринь*] «крупний пісок», [*рін*] «нанесена річкою галька, покритий галькою берег, покрита галькою обмілина» ВеЛ, [*ринісько*] «відкладення ріні» Нед, *ріння*, [*ріняк*] «рінь», [*рінячина*] «тс.» Куз, *риністий*, [*рінній*] «ринистий» Нед, [*ринуватий*] (про землю) «змішаний з крупним піском, гравієм», *рінявій* СУМ, Г, [*ріняковатий*] «як галька» Нед, [*ріняний*] «рінявий», [*ріньовий*] «тс.» Она, [*заріння*] «берег, покритий дрібними камінцями», [*зарінок*, *зарінче*] «тс.», [*нарінок*] «гравій» Куз, [*обрінок*] «невеликий річковий острів, оточений рінно» Ж, [*прирінити*] «нанести ріні» ВеНЗн; — р. [*рень*] «мілина», др. *рѣнь* «обмілина, низький берег», схв. *рѣна* «пісок»; — очевидно, пов'язане з *ринути*, псл. *rinoti*; — допускається спорідненість з дісл. *gein* «поросла травою смуга землі», шв. *gēn* «тс.», двн. свн. *gein* «польова межа», дірл. *goen* «гірський хребет» і, далі, з лит. *giēva* «міжгір'я», *gaivē* «канавка, жолобок, смуга», лтс. *giēva* «жолобок, борозна». — Німчук 115; Филін Происх. яз. 532—533; Фасмер III 470; Преобр. II 235; Thörnqvist ZfSlPh 428—432; Persson Beitr. 769; Torp 332; Stokes 234; Mühl.—Endz. III 550. — Див. ще *ринути*. — Пор. *рій*<sup>1</sup>, *ріка*<sup>1</sup>.

*ріпа*<sup>1</sup> (бот.) «турнепс, *Brassica rapa* L.; [бруква, *Brassica napus* var. *esculenta* DC. Мак; свиріпа, *Brassica campestris* L. Мо; картопля, *Solanum tuberosum* L.]», [*ріпа біла*, *жовта*] «морква

дика, *Daucus carota* L.» Мак, [*ріпа волоська*] «соняшник бульбистий, топінамбур, *Helianthus tuberosus* L.» Мак, [*репа*] «свиріпа» Мак, [*репиця*] «редька дика, *Raphanus raphanistrum* L.» Мак, [*репчик*, *репчин*, *ріпень*, *ріпець*, *ріпиця*, *ріпій*] «тс.» Мак, [*репиць*] «ріпиця зморшкувата, *Rapistrum rugosum* (L.) All.» Мак, [*рієпище*] «бадилля картоплі» Л, [*рієпник*, *рієпище*] «тс.» Л, *ріпак* «рапс, *Brassica napus* var. *oleifera* Metzg.; [*Brassica napus* L. Мак]», [*ріпак дикий*] «гірчиця польова, *Sinapis arvensis* L.» Мак, [*ріпачійня*] «стебло ріпака» Г, Нед, [*ріпачнісько*] «поле, засіяне ріпаком», *ріпачок* «суріпиця, *Barbarea vulgaris* R. Вг.», [*ріпашнище*] «поле після ріпаку» Гриц, [*ріпеник*] «корж з ріпи і кукурудзяного борошна» ВеЗн, *ріпиця* «*Rapistrum Crantz.*; [редька дика Мак; суріпиця пряма, *Barbarea stricta* Andrz. Мак; рапс Мак; гірчиця польова Мак]», [*ріпинець*] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл II, [*ріпляниця*, *ріпник*, *ріпнище*] «тс.» тж, [*ріпник*] «ріпиця багаторічна, *Rapistrum perenne* (L.) All.» Мак, [*ріпниця*] «гірчиця польова» Мак, [*ріпочка*] «ріпа» Мак, [*ріп'яник*] «корж з кукурудзи і картоплі» Г; піріжок з картопляного тіста До», *ріпний*, [*ріповатий*] «ріпоподібний» Нед, *ріпчастий*; — р. м. *рѣпа*, бр. *рѣпа*, др. *рѣпа*, п. *gзера*, ч. *ђера*, *ђера* «буряк», слц. *гера* «тс.», вл. нл. *гѣра* «тс.; *ріпа*», полаб. *герò*, болг. *рѣпа*, схв. *рѣпа*, слн. *гѣра*, стсл. *рѣпа*; — псл. *гѣра*; — споріднене з лит. *gòpė* «ріпа», двн. *guoba*, *guorra*, *gāba*, свн. *guobe*, *gabe*, *güebe* (нвн. *Rübe*), гол. *гар*, англ. *горе* (з лат.), лат. *gāra*, *gārim* «ріпа; бульба», гр. *ράφος*, *ράπυς* «тс.», *ράφανος*, *ράφάνη* «редька; капуста»; більшість дослідників вважає це слово культурним мандрівним терміном або запозиченням (інакше Schuster-Sewc 1214—1215); на думку Гіндіна (Етимологія 1963, 52—71), запозичене разом з реалією з Балкан (фрако-пеласг. *gā-ph-a-/gāph-u-*). — Фасмер—Трубачев III 471; Черных II 111; Преобр. II 235—

236; Филін Образ. яз. 113; Brückner 475; Moszyński PZJP 71; Machek ESJČ 530; Jm. rostl. 57, 82; LP 1950/2, 158; Holub—Kop. 322; Младенов 566; Skok III 129; Сабалюскас Труды Литовской ССР, серия А 1956, 1/6, 207—212; Trautmann 237; Frisk I 530; Boisacq 836; Kluge—Mitzka 610; Торп 347; Walde—Hofm. II 418; Specht 71.

**[ріпа<sup>2</sup>]** «леп, бруд на довго не митому, спітнілому тілі» Чаб, **[ріпавка, ріпиця]** «тс.» тж, **[ріпиця]** «бруд (особливо у вухах)» Ме; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з назвами рослин **[ріпа]**, **[ріпиця]** як бур'янів, що густо ростуть на необробленому ґрунті; можливе зіставлення і з **[ропá]** «нафта (брудна рідина)» (пор. **[ріпниця]** «мазниця»).

**[ріпéк]** (ент.) «гедзь шлунковий, *Gastrophilus equi* Fabr.» ВеНЗн; — пов'язане з **[ріп'як (ріпéк)]** «реп'ях»; назва зумовлена, очевидно, подібністю відкладених на шерсть коня яєчок цього гедзя до реп'яха, що причепився до шерсті. — Brehm I 395. — Див. ще **реп'ях**.

**ріпник, ріпникувати** — див. **ропá**.

**ріса, рісити, рісний, рісувати** — див. **ряса<sup>2</sup>**.

**[рісень]** «жовтень» Гриц; — очевидно, пов'язане з **[рісний]** «рясний, густий, багатий». — Гриценко 189; Ноуїńska-Варанова 62. — Див. ще **ряса<sup>2</sup>**.

**ріска<sup>1</sup>** — див. **росá**.

**ріска<sup>2</sup>, рісник** — див. **росічка**.

**ріска<sup>3</sup>** — див. **ряска**.

**[рісляк]** (ент.) «хрущ, райдужниця, *Dopacia* F.» Нед, Гриц; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **[ріска]** «ряска»; в такому разі назва зумовлена тим, що ці жуки живуть на водяних рослинах (Горностаев 174); може бути пов'язане і з **[рісний]** «рясний», **[рісотá]** «ряснота», **[ряса]** «колос, волоть, мітелка».

**[рітниця]** (бот.) «свербіжниця польова, *Knautia arvensis* Coult.» Нед; — неясне.

**річ<sup>1</sup>** «предмет», **речовий, [річєвий]** «предметний, діловий, дійсний, змістовний» Нед, **[річний]** «конкретний, діло-

вий» Нед, **зречєвити** «втілити у щось речове, матеріальне», **уречєвити**; — р. ст. *речь* «річ, предмет», бр. *рэч* «предмет», п.  *rzecz* «річ, справа, предмет», слн. *гэс* «предмет»; — псл. \**гэкь* «мова, слово, предмет», пов'язане з \**rekti* «говорити». — Черных II 114—115; Фасмер III 478; Brückner 475; Младенов 560; Skok III 120—122. — Див. ще **ректі**.

**річ<sup>2</sup>** — див. **ректі**.

**рішити** «прийти до висновку; розв'язати, позбавити; знищити, убити (первісно у виразі *р. життя* «позбавити життя»), розтратити (первісно у виразах типу *р. всього* «позбавити всього)», **рішати**, заст. **рішенéць** «рішення, вирок» СУМ, Нед, **рішення, рішімість, рішучий, [відрішати]** «відпорювати; усувати від співучасті» Нед; — р. **решіть, решатъ** «вирішити, розв'язати; (заст.) розплутати», бр. **рашыць** «вирішити; розтратити», **рашаць**, др. **ршыти** «розв'язати; відпустити гріх», п. **[gzeszyć]** «зв'язувати», ч. *řešiti* «розв'язувати, розгадувати», слц. *řešit'* «тс.», болг. **решавам** «вирішую, розв'язую», м. **решава** «розв'язує; позбавляє; рятує», схв. **дрешити** (<\***одрешити**) «розв'язувати», слн. *řešiti* «рятувати, звільнити, розв'язати, розгадати», стсл. **рѣшити** «розв'язувати»; — псл. \**otrěšiti*, \**orzřešiti* або інші префіксальні утворення із значенням «відв'язувати, розв'язувати» від дієслова \**řešiti* «зв'язувати»; — споріднене з лит. *gaišyti* «в'язати, патрати», *gišti* «в'язати», *gušulys* «в'язка, згорток, вузол», *gušys* «зв'язок; відношення», *gaištis* «пов'язка, шнурок, мотузок», лтс. *gaisit* «розв'язувати», *gist* «зв'язувати», прус. *senrists* «зав'язаний», *pergėist* «зв'язувати», дангл. *wгіon* «закутувати, загортати; покривати», *wгіdan* «зв'язувати», лат. *гіса* «хустина, косинка»; очевидно, іє. \**reik-/geig-* «в'язати». — Черных II 115; Фасмер III 479—480; Преобр. II 238; Brückner 476; AfSiPh 39, 4; Machek ESJČ 530—531; Holub—Kop. 322; Младенов 560; Стоянов 83; Skok III 141—142; Ильин-

ський РФВ 69, 16; РФВ 74, 122; Mikl. EW 277; Эндзелин СБЭ 69; Karulis II 100—101; Būga RR I 476—478; Fraenkel 690, 738; Slavia 13, 11—12; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 128—129; Kurz ZfSlPh 19, 389; Specht ZfSlPh 19, 128; Pedersen IF 5, 79.

**ріща** «хмиз», [рiще Мо, рiздтя ВеУг, рiзче Нед, рiшник Л, рiща Нед, рiжджя ВеУг, рiзджя ВеУг] «тс.», [рiщанка] «мітла з прутів» О; — др. *rojczye* «галуззя», п. *roszczka* «гілочка», ч. *gošti* «хмиз; [зелені гілочки]», ст. *goždje* «хмиз», слц. *gaždije*, нл. *goždze*, *rozdze* «тс.», слн. *gožje* «виноградні пагони; обрізки виноградної лози», [gōž-dže] «тс.», стсл. **рождик (раждик)** «галуззя»; — псл. \**gozgyje* «галуззя, пруття», похідне від *gozga* «різка, прут, гілочка». — Німчук 239; Крымский Укр. гр. 38; Macheķ ESJČ 518; Holub—Lyer 423; Schuster-Sewc 1240—1241; Мейе ОЯ 106. — Див. ще **різка**. — Пор. **різан**.

[рiятися] «бродити, вештатися без діла» Корз; — др. *rjати* «штохвати, розштохувати, відганяти», болг. *reja se* «ношуся всюди», стсл. **рjати** «натискати, штохвати»; — псл. *gējati*, пов'язане чергуванням голосних з *gojь* «рiй», *gipoti* «ринутися». — Фасмер III 480. — Див. ще **рiнути, рiй**<sup>1</sup>.

**роб** — див. **робіти**.

**рiба** «одяг, сукня; робочий одяг»; — р. бр. *рiба* «тс.», п. заст. *гоба* «ошатна сукня», ч. слц. слн. *гоба* «сукня», болг. м. *рiба*, схв. *рiба, рiба* «тс.»; — можливо, через німецьке посередництво (н. *Röbe*) запозичено з французької мови; фр. *гобе* «убрання; довгий просторий одяг» (іт. *гоба*, англ. *гобе* «тс.») походить від франк. *gaub* «грабіж, награбоване» (двн. *goub*, нвн. *gauben* «грабувати, викрадати»), спорідненого з лат. *gūpere* «рвати, розривати», *gūpēs* «скеля, стрімчак», лит. *gūpėti* «цікавити(ся), турбувати», дінд. *гiра* «діра, печера»; значення розвинулось від первісного «одяг, знятий з убитих воїнів ворога» (військовий звичай, відомий у найдав-

ніші часи). — Фасмер III 487; Holub—Lyer 422; Dauzat 635; Gamillscheg 776; Kluge—Mitzka 585, 603; Klein 1308, 1352. — Пор. **гардероб, рабувати**.

**робак, робацтво, робачковатий** — див. **гробак**.

[рiбгiз] «в'язниця» Лизанец, [рам-гiз] «тс.» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. [gabház] «в'язниця» утворене з іменників *gab* «полонений, ув'язнений», запозиченого зі слов'янських мов (пор. ч. слц. *gab* «раб»), і *ház* «будинок», спорідненого з фін. *kota* «юрта, намет», удм. (kоg)-ka «дім», норв.-саам. *goatte* «курінь», хант. *χòt*, які можуть бути зведені до давньоіранських форм (пор. ав. *kata-* «землянка, дім, яма», перс. *kad* «дім», ос. *kaet* «стайня»). — Лизанец 621; Фасмер—Трубачев IV 226; Лыткин—Гуляев 114; MNTEsz II 76; Bárczi 116, 251. — Див. ще **раб**. — Пор. **хата**.

**робіти, [рiбит]** «працювати» Л, [рiбильникувати] «виготовляти, фабрикувати» Нед, [рiбильничати] «тс.» Нед, [рiблювати] «робити», **роб** (у виразах *своім робом робити* «робити по-своєму», *таким робом* «у такий спосіб», *ходить лихим робом* «діяти несправедливо», *ходить правим робом* «діяти справедливо»); [«робітник; невільник, арештант; кожний з пари, що бере участь у грі під назвою *рiби*»], **рiба** «роботяща, працююча жінка», [рiбиня] «рабиня» Нед, [рiбівка] «дрючок у бодні для виготовлення масла» ВеЛ, [рiбильня] «фабрика» Нед, Пі, **рiбитник, рiбитництво, [рiбитня]** «майстерня» Г, Нед, [рiбія] «робота великого масштабу» О, [рiблениця] «насіпна гора, курган», [рiбливо] «виріб», **рiбота** «праця; виріб; [(зб.) рiбитники]», **рiбитзна** (заст.) «панщина», [рiбитіця] «тс.» Нед, [рiботка] «тимчасово знесені на купки снопи після в'язання» Л, **рiботу́ха, рiботя́га, [рiботя́й]** «роботяга», [рiбитлівий] «працюючий», (заст.) **рiбитний** «тс.», **рiбитничий, рiблений** «штучний», [рiблений] «натруджений» (Ме), [рiбля-

ний] «тс.» Дз, [роботлівий] «працьовитий» Нед, *роботящий, робочий, робучий, безробіття, безробітний, [вробити]* «заробити; вправити» Пі, *віріб* «виготовлена річ; виробництво, виробка; [форма буханця Нед; вільний від роботи час (у виразі: *виробу нема* «постійна робота, брак вільного часу»)], [вирібня] «завод, фабрика, ливарний завод» Куз, [вирібня] «тс.» Куз, *віробіток, віробка, виробник, виробництво, виробничник, віробок, [вироб'які]* «вид шкіряних постолів», *виробний, виробничий, відробіток, відробок, [дорібок]* «доробок», *дорбок* «створене комось; [заробіток, прибуток]», *доробка, [зроб]* «завершення, виконання роботи», [зробка] (у виразі брати гроші на зрóbку «брати гроші під відробіток»), [зробок] «виснажена працею людина», [зарібкувати] «заробляти, ходити на заробітки», *заробіти* «набути працею; заслужити; зарівняти, замурувати, забруднити; [учинити (масу для гонки горілки Ме)]», *заробітися* «захоплюватися роботою; дуже довго служити; забруднитися; [заслужити кару Ме]», [зіріб] «заробіток», [зарібник] «заробітчанин», [зарібок] «заробіток», [зарібок] «тс.» Ж, *заробіток, заробітчанин* «людина, яка ходила на заробітки», [заробленіна], [зарібний] «який живе заробітками», [зарібничий] (у виразі з. *стан* «промисловий (продуктивний) клас») Ж, *заробітний, заробковий* (діал., заст. у виразі: з. *податок* «промисловий податок»), [зароблящий] «який живе заробітками», [зароботящий] «який має гарні заробітки», [надрабляти] «перепрацьовувати» Ж, [нероб] «нероба, ледащо» Ж, *нероба, неробисько* «тс.» Ж, [неробітник] «той, хто не вміє працювати», *неробство, [неробучка]* «розташований під орним шаром землі пласт щебеню» ВеНЗн, *недоробка, недоробок, недовіробіток, недовіробка, оробітничити, обробіти, [оброба]* «обробка», *обробіток, обрóbка, обрóbлювач, обрóbник, [обрóбок]* «завершення польових робіт; зби-

рання врожаю, жнива» Ж, *обрóbний, [одробітчанин]* «той, що виконував відробок» Ж, [перероб] «понаднормова робота», *переробіток, переробка, переробний, перевиробництво, підробіти, підробіток, підробка, підроблювач, [пóріб]* (тк.) «утік», [пóроб Нед, пóрóbок] «тс.» [порóба] «тс.; тканина, шматок полотна» Нед, *прирóbіток, прирóbка, прорóbка, [розроба]* «(гірн.) розвідка шурфуванням; зорювання цілини» Нед, *розрóbка, [розрóbок]* (у виразі на р. *дати кому що* «дати на заснування виробництва»); — р. [рóbить] (про селянську роботу) «робити, працювати», *рабóтать, бр. рабїць, др. робити* «поневолювати, перетворювати на рабів; працювати, виконувати роботу», п. вл. *gobíc* «робити», ч. *gobiti*, слл. *gobit'*, нл. *gobiś*, болг. *рабóтя* «працюю; обробляю землю», м. *работи* (3 ос. одн.), схв. *рабиту* «уживати, користуватися, використовувати; [працювати на кого-небудь, гнути спину]», *рабóта* «важка праця», слл. заст. *gób* «раб, невільник», стсл. *рабъ* «раб», *рабóтати* «працювати на когось; прислуговувати; працювати»; — псл. \*orbítі «працювати на когось», похідне від orbъ «раб»; — споріднене з двн. ar(a)beit(i) «робота, тягота, нужда», свн. ar(e)beit «тс.» нвн. Arbeit «робота», гот. arbairps «робота, нужда». — Фасмер III 427; Черных II 91—92; Цыганенко 387; Преобр. II 169—170; Потебня РФВ 1881/5, 116; К ист. зв. 129; Brückner 459; Ostrowska JP 35, 276; Machek ESJČ 514; Holub—Kop. 313; Schuster-Sewc 1228; Чолакова Език и лит. 1956/5, 388—389; Младенов 541; Skok III 91—92; Šaur Slavia 1978, 37—38; Moszyński PZJP 243, 251; Kluge—Mitzka 28—29; Feist 55; Гамкрелидзе—Иванов 479. — Див. ще **ребеня**. — Пор. **пáрубок, раб. робітфак** «робітничий факультет», *робітфаківець, робфак, робфаківець*; — бр. *рабфак*; — калька р. *рабфак*, складової аббревіатури, утвореної на основі виразу *рабочий факультет*. — Див. ще **робити, факультет**.

**робкóр** «робітничий кореспондент»; — бр. болг. *рабкóр*, п. слц. *gobkor* «тс.»; — калька р. *рабкóр*, складової аббревіатури, утвореної на основі виразу *рабочий корреспондент*. — Див. ще **кореспондєнція**, **робіти**. — Пор. **сількóр**, **юнкóр**.

[**робóк**] «рубець, шрам» Нед, [*рубóк*] «тс.», [*робкáтий*] «покритий шрами, рубцюватий», [*робковáтий*] «тс.» тж; — пов'язане з *руб*, *рубáти*; форми з **ро-** є результатами деетимологізації і фонетичного (гіперистичного) зближення з *робіти*. — Див. ще **руб**.

**рóбот**; — р. болг. м. *рóбот*, бр. *рóбат*, п. слц. *robot*, схв. *рóбот*; — запозичення з чеської мови; ч. *robot* утворено від *robota* «важка праця» письменником К. Чапеком (уперше зустрічається в його драмі «R. U. R.»). — СІС 1951, 570; Акуленко 142; Черных II 117; Введенский РР 1980/4, 146—148; Коралиński 847; Holub—Kop. 312, 313; Holub—Lyer 422. — Див. ще **робіти**.

**рóваш** — див. **равáш**.

[**рóвер**] «велосипед» Куз; — запозичення з польської мови, як і бр. [*рóвар*] «тс.»; п. *rower* походить від англ. *gover* «велосипед», букв. «мандрівник, волоцюга», яке зводиться до сангл. *goven* «бродити, блукати, тинятися», що є, можливо, результатом контамінації англ. *gover* «морський грабіжник», спорідненого з двн. *goub* (нвн. *Raub*) «грабунок», і дісл. *gāfa* «бродити, блукати; мандрувати», *gāra* «тс.». — Ткаченко УМШ 1958/4, 74; St. wug. *obsuch* 655; Klein 1360. — Див. ще **рабувáти**.

**ровéсник**; — р. *ровéсник*, бр. *равéсник*, п. *rówieśnik*, ч. слц. *rowesník*; — псл. \**orvesník*, похідне від прикметника \**orvesnъ* «однаковий за віком», збереженого в р. [*ровéсний*] «тс.» і утвореного від іменника s-основи \**orvos*, род. в. \**orvese*, пов'язаного з \**orvъnъ* «рівний». — Фасмер III 488; Черных II 117; КЭСРЯ 391; Преобр. II 171; Вгückner 464; Machek ESJČ 520; Holub—Kop. 315; Otrębski RSl 13, 73. — Див. ще **рівний**.

[**рóвта**] «військовий загін»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни слова *рóта*. — Шелудько 45. — Див. ще **рóта'**. — Пор. **рійга**.

[**рогатіця**] (іхт.) «спиноріг, *Balistes vertula*» Нед; — пов'язане з *ріг*; назва зумовлена тим, що ці риби мають перед плавником до трьох колючок, з яких перша, найдовша, виділяється на спині як *ріг* (пор. наукову назву риби спиноріг). — Рыбы СССР 430. — Див. ще **ріг**.

[**рогатка**] (бот.) «сусак зонтичний, *Butomus umbellatus* L.; жабриця однорічна, *Seseli annum* L.; водяний горіх плаваючий, *Typha patans* L.» Мак, [*рогачик*] «рогачка видовжена, *Erucastrum elongatum* Led.; сухоребрик високий, *Sisymbrium altissimum* L. (*S. sinapistrum* Grants., *S. pannonicum* Jacq.)», *рогáчка* «*Erucastrum Schimp. et Spenn.*; [гірчиця розсічена, *Sinapis dissecta* Lag.; сухоребрик високий Мак; дескурайнія Софії, *Descurainia (Sisymbrium) Sophia* L. Мак]», *роговік* «*Cerastium* L.», [*рогівник*, *роговник*] «тс.» Мак, *рогúлька* «водяний горіх, *Typha* L.», [*рогúльник*] «водяний горіх плаваючий» Мак, [*рогúтник*] «дерен, *Cognus sanguinea* L.» ВеНЗн, Мак, [*рожниця*] «*Ceramium Lyngb.*» Мак; — р. *рогúльник* «водяний горіх», [*роговік*] «роговик», бр. *рагúльник* «водяний горіх», п. *rogownica* «роговик», ч. слц. *rožec*, вл. *rohownica*, схв. *рóжац* «тс.»; — пов'язане з *ріг* (псл. *rogъ*); назви зумовлені, головним чином, подібністю плодів (коробочок, стручків) цих рослин до ріжків; пор. лат. *cerastium* «роговик», що походить від гр. *κέρας* «ріг». — Нейштадт 276, 277; Machek ESJČ 515; Jm. *rosl.* 75; Симонович 110. — Див. ще **ріг**.

**рогівнік**, **рогівністий** — див. **ріжковець**.

**рогіз** (бот.) «*Typha* L.; [осока видовжена, *Carex elongata* L. Мак; очерет, *Scirpus* L. Мак]», [*горозá*] «рогіз» Л, [*грозá*] «тс.» Л, [*рогóз*] «очерет болотний, *Scirpus palustris* L.; рогіз вузьколистий, *Typha angustifolia* L.» Нед, *ро-*

*гоза́* «рогіз; [очерет болотний Нед; півники болотні, *Iris pseudacorus* L. Мак]», *рогозі́на* «шмат рогожі; одяг з грубої рідкої матерії», [*рогозка*] (бот.) «куга, очерет озерний, *Scirpus lacustris* L.» Мак, *рогі́жка* «рогожка», [*рогі́жник*] «той, що виробляє рогожу», [*рого́жник*] «тс.» Нед, *рого́жа* «груба плетена тканина з личаних стрічок, мата; [(бот.) рогіз Мак]», *рого́жка* «груба матерія; [(бот.) рогіз вузьколистий Мак; півники болотні Мак]», *рого́жі́на* «шматок рогожі; мата УРС, Г; [плетінка очерету Нед; (бот.) рогіз Мак]», *рого́жка* «підстилка, циновка, вид тканини; [рептух Мо]», *рого́жаний*, *рого́жний*, *рого́жяний*; — р. болг. *рого́з* «рогіз», бр. *раго́з* «тс.», п. [гогоза] «аір тростинний, *Asopus calamus* L.», *рого́з* «осока», *рого́жа* «рогожа; (бот.) рогіз», [*рогозі́на*] «ситник, *Juncus* L.», [*рогозі́е*] «тс.», ч. *rákos* «очерет, комиш», ст. *rokos* (< *rogozie*) «тс.», *rohož* «рогожа, циновка, мата», слц. *rákos* «очерет», *rohož* «рогожа», вл. *rohodž* «очерет, комиш», м. *рого́з* «рогіз», схв. *рого́з* «рогіз, ситник», слн. *rogoz* «тс.», цсл. *рогозі́на* «циновка»; — псл. *rogozъ*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з псл. *rogy* «ріг, кут» за ознакою ребристості стебла (*Vondrák* I 630; *Brückner* 461); зіставлялось також з гот. *gaus* «очерет», двн. *gōg* «тс.» (*Topf* 332); пов'язувалося з лит. *gėgzti* «плести» (*Holub—Kop.* 313), з гр. *ρέμφω* «обертаю» (*Loewenthal AfSIPh* 37, 384); висловлювалося припущення (*Machek ESJČ* 515; *Jm. rostl.* 293) про праєвропейське походження слова, запозиченого з якоїсь давнішої неіндоєвропейської мови. — *Фасмер—Трубачев* III 490; *Черных* II 118; *Меркулова Очерки* 48—50; *КЭСРЯ* 391; *Преобр.* II 206; *Schuster-Sewc* 1231—1232; *Skok* III 155; *Младенов* 562; *Mikl. EW* 280.

[**рогітра**] «(у гребінників) перерізна поздовж звичайна столярна пилка»; — складне утворення з основ іменника *ріг* і дієслова *тёрти* (власне, «те, чим туть ріг»). — Див. ще **ріг**, **тёрти**. — Пор. **макітра**!

**рогові́к**, *рогі́вник*, *рого́вник* — див. **рогатка**.

[**рога́ль**] «товста жилка листа капусти» ВеЛ; — пов'язане з *рога́ль* «тс.»; звук *г* зумовлений, очевидно, впливом польської мови. — Див. ще **ріг**.

**родзі́нки** «ізіюм», [*розі́нки*] «тс.»; — бр. *разы́нки*, п. *rodzynek*, [*rozenek*, *rodzenek*, *rozunek*, *rozynka*, *rodzynka*], ч. *rozinka*, слц. *hrozienco*, вл. *rózynka*, нл. *rozyna*, *rozynka*, полаб. *rozinkāi*, схв. *розі́не*, слн. *rozina* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Rosine* «ізіюм» походить від фр. *raisin* «виноград» (*raisin sec* «ізіюм, родзинки»), яке зводиться до лат. *gascetus* «виноградне гроно, виноградна гілка, лоза», нар.-лат. \**gascitus* «тс.», що є, очевидно, доіндоєвропейським субстратним словом. — *Булаховський Нариси* 117; *Шелудько* 45; *Булыка* 286; *Brückner* 465—466; *Machek ESJČ* 520; *Holub—Kop.* 316; *Holub—Lyer* 424; *Kluge—Mitzka* 608; *Dauzat* 608; *Gamillscheg* 746; *Walde—Hofm.* II 414; *Boisacq* 835; *Meillet MSL* 15, 163.

[**родімець**] (бот.) «вороняче око, *Paris quadrifolia* L.» Мак; — р. [*родімець*] «тс.»; — пов'язане з *родімець* «припадок»; назва зумовлена отруйними властивостями цієї рослини. — БСЭ 9, 120. — Див. ще **рід**.

[**роді́нник**] (бот.) «гравілат міський, *Geum urbanum* L.» Мак; — очевидно, похідне від *роді́нний*, *роді́ти*; мотивація назви неясна, можливо, пов'язана з якимись лікувальними властивостями цієї рослини, здавна живваної в народній медицині. — *Носаль* 179—180; *Malý atlas lieč. rastl.* 194. — Див. ще **рід**.

**роді́ти** — див. **рід**.

**Роді́он** (чоловіче ім'я), *Радиво́н*, [*Роді́йон*], *Радько́*, ст. *Родіо́нъ*, *Иродіо́нъ* (1627); — р. *Родио́н*, *Иродио́н* (первісно два окремих імені), бр. *Радзіво́н*, др. *Иродио́нъ*, ч. *Rodion*, *Herodion*, болг. *Радио́н*, *Родио́н*, стсл. *Иродио́нъ*, *Родио́нъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької як два

окремих імені; гр. 'Hρωδίωv утворене, очевидно, з основ імені богині 'Hρα «Гера, Юнона» та іменника ωδί «пісня, спів»; помилково виводиться (Петровский 124) від ἦρως «герой»; гр. 'Ροδίωv пов'язується з назвою острова 'Ρόδος «Родос» (пор. 'Ρόδιος «родосець, родоський») або з ρόδov «троянда». — Вл. імена 83; Беринда 209; Петровский 189; Спр. личн. имен 419, 450; Суперанская 81; Успенский 624; Илчев 427; Constantinescu 139. — Див. ще **ода**. — Пор. **рѳза**.

**родовік** (бот.) «Sanguisorba officinalis L.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *родіти* як назва рослини, що використовується при маткових та інших кровотечах; може бути результатом видозміни етимологічно неясної форми [*рядовік*] «тс.», зближеної з основою дієслова *родіти*. — Лік. росл. 225; Попов Лек. раст. 113. — Див. ще **рід**.

**рододендрон** (бот.) — рід рослин (кущі, дерева) родини вересових, Rhododendron; — р. болг. *рододендрон*, бр. *рададендран*, п. слц. вл. *gododendron*, ч. *gododendron*, *rhododendron*, слн. *gododéndron*; — засвоений з новолатинської ботанічної термін, що походить від гр. ρόδov «троянда», до якого зводиться лат. *rosa* «роза», фр. англ. *rose*, укр. *роза* «тс.», і δένδρον «дерево», що є видозміненою редуплікацією кореня \*дрє-, спорідненого з гот. *triu* «дерево», дангл. *treow* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 727; Коралиński 848; Holub—Lyer 422; РЧДБЕ 745; Frisk I 365. — Див. ще **рѳза**, **дерево**.

[**рѳечи**] «роняючи» Кур; — дієприслівникова форма неясного утворення; може розглядатись як результат діалектної видозміни форми *рѳнячи* (> \**рѳнечи*) або як пов'язане з гіпотетичним дієсловом \**роїти* (псл. \**rojiti*) «точити, випускати струменем», спорідненим з *рїнути* (псл. \**rei-ŋo-ti*) «текти», *рїка* (псл. \**goika*).

[**рѳж**] «жито, Secale cereale L.» Нед, [*рїж* Нед, *рїжи* Мак, *рїжина* Мак]

«тс.», [*рїжанка*] «житня солома» Гриц, [*рїжіще*] «житня стерня» О, [*рїжіще*] «поле, з якого скошили жито, пшеницю або іншу культуру» Л, [*рїжісько*, *рїжіще*] «тс.» Гриц, [*суржанка*] «суміш зерна пшениці й жита» Мак, [*суржанок* Мак], *сїржик*, [*суржиця*] Мак, *суржѳк* «тс.»; — р. *рѳжь*, бр. *рїжаньї*, *аржаньї* «житній», др. *рѳжь* (*рѳжь*) «хлібна колосова рослина; жито в зерні», п. *gež*, ч. нл. *gež*, слц. *gaž*, вл. *gožka*, ст. *gož*, полаб. *gāz*, болг. *рѳж*, м. 'рж, схв. *рāж*, слн. *ǰž*, стсл. *рѳжь*; — псл. *гѳзь* «жито»; — споріднене з лит. *rugys* «зерно, жито», лтс. *gudzis* «жито», прус. *gugis*, днв. *gosko*, нвн. *Roggen*, дісл. *gugr*, дангл. *guge*, англ. *gue*, днн. *goggo*; іє. \**rughi(o)*- «тс.»; хант. *gāk* «мука; каша», комі *gok* «каша», удм. *жук* «каша, крупа», фін. *gokka* «пюре з гороху», ест. *gokk* «пійло для худоби; борошняний суп», можливо, запозичені з якоїсь східної індоєвропейської мови (Trautmann 246; Arg. Sprachd. 416; Mühl.—Endz. III 555; Topf 350; Holthausen Awn. Wb. 233; Семереньи ВЯ 1967/4, 24); припущення про спорідненість або походження з фрак. *βριζα* (Meyer ВВ 20, 121; Fick ВВ 29, 241) викликає сумнів. — Фасмер III 493—494; Черных II 120; Преобр. II 210; Цыганенко 400; Brückner 458; Machek ЕЅЈС 513; Holub—Lyer 420; Schuster—Sewc 1245—1246; Георгиев Вѳпр. на бѳлг. етим. 27; Младенов 565; Skok III 116; Бернштейн Очерк 1974, 275—276; Karulis II 133; Kluge—Mitzka 604—605; Klein 1367; Гамкрелідзе—Иванов 658; Гиндин Этимология 1963, 65; Pokorny 874, 1183.

**рѳжа**<sup>1</sup> (бот.) «Alcea (Althaea) L., Malva L.»; [троянда, *Rosa* L.; шипшина (собача), *Rosa canina* L. Мак; лаватера, *Lawatera* L.; прикраса у вигляді рози, розетка Нед], [*рѳжа борова*] «герань криваво-червона, *Geranium sanguineum* L.» Мак, [*рѳжа водна*] «вікторія амазонська, *Victoria regia* Lingl.» Мак, [*рѳжа русальна* (*русальчана*)] «півонія лікарська, *Paeonia officinalis* L.» Мак, [*рѳжа японська*] «камелія, *Camellia ja-*



ronica L.» Мак, [рожан] «троянда» Мак, [рожа́нка] «родіола рожева, *Rhodiola rosea* L.» Нед, рожи́на «квітка рожі, квітка троянди», [рожі́вка] «вид писанки з орнаментом у вигляді троянди», [рожі́вна] (фольк.) «дочка троянди», [ру́жа] «троянда», [ружа псяча] «алтея лікарська» Мак, [ружа лісна] «калачики лісові, *Malva silvestris* L.» Мак, [ружа польова] «герань лучна, *Geranium pratense* L.» Мак, [ружа божа (камена, камінна, русадельна)] «півонія лікарська» Мак, [рожа́ний] «рожевий; пов'язаний з рожею», роже́вий, рожевува́тий, [рожі́вний] «рожевий» Нед, [рожі́вий] «рожевий» Пі, [ружі́вий] «тс.» (Ме), рожеві́ти, [ружува́ти] «фарбувати» (обличчя) Ме, [ружува́тися] «фарбуватися» Ме, ст. рожжа «троянда» (XV ст., 1627); — р. [рожа] «калачики, *Malva* L.», бр. [ро́жа] «тс.; троянда»; — запозичення з польської мови; п. *góża* «троянда, рожжа», як і ч. *gůže* «троянда», ст. *gōžě*, *guože*, слц. *guža*, вл. слн. *gōža*, нл. *goža* «тс.», через німецьке посередництво походить від лат. *rosa* «тс.». — Німчук 280; Коваль 80; Акуленко 134; Richhardt 96; Фасмер III 493; Преобр. II 210; Brückner 466; Machek ESJČS 526; Jm. rostl. 40, 41, 78, 109, 223, 239; LP 2, 150; Mikl. EW 493; Гамкрелідзе—Иванов 663. — Див. ще **ро́за**. — Пор. **ро́жа**<sup>2</sup>.

[ро́жа<sup>2</sup>] «бешиха» Нед, [ру́жа] «тс.» Нед; — р. *ро́жа*, бр. [ро́жа], п. *góža*, ч. *gůže*, слц. *guža*, нл. *goža*; — пов'язане з *ро́жа*<sup>1</sup>; назва зумовлена тим, що при запаленні шкіра робиться яскраво-червоною; щодо семантичного розвитку пор. також н. *Rose* «троянда; (мед.) рожжа», англ. *rose-gash* (мед.) «краснуха». — Німчук 281; Вакалюк Мовозн. 1976/2, 49; Фасмер III 493; Черных II 119; КЭСРЯ 391; Преобр. II 210. — Див. ще **ро́жа**<sup>1</sup>, **ро́за**.

[рожа́льниця] (бот.) «хвилівник звичайний, *Aristolochia clematitis* L.» Мак; — пов'язане з *роді́ти*; назва зумовлена застосуванням хвилівника в

народній медицині для полегшення родів. — Нейштадт 206. — Див. ще **рід**.

[рожа́на] «руда корова» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [ружа́на] «тс.» і *роже́вий*. — Див. ще **ро́жа**<sup>1</sup>, **ру́жа**.

[рожа́нка] «чотки» ВеУг; — р. (зах., пд.) [рожа́нець] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *gózaniec*, [góžanka] «тс.», як і ч. *gůzenec*, слц. *guženec* «тс.», є частковою калькою н. *Rosenkranz* «чотки; вінок з троянд» або слат. *rosāgium* «чотки, утвореного від *rosa* «троянда»; латинська назва чоток, якими католики відраховують кількість проказаних молитов («Отчешавів» та ін.), пов'язана з тим, що молитви в середньовіччя порівнювалися з квітами. — Фасмер III 493; Brückner 466; SW V 750; Holub—Kop. 319; Holub—Lyer 426; Kluge—Mitzka 608. — Див. ще **ро́за**, **ро́жа**<sup>1</sup>.

роже́н «загострений кіл (зокрема, в санях); металевий стрижень для смаження м'яса», [роже́нь] «вила; кожний з чотирьох стояків у санях» Нед, *ріжні́тий* (у виразі *ріжні́ті сани* «сани з рожами»), *рожні́тий* «тс.»; — р. *ро́жон* «загострений кіл; пастка для росомахи, рисі, вовка», бр. *ражон* «рожен», др. *роже́нь* «рожен; цвях; жало», *раже́нь* «рожен, кіл», п. *gožen* «рожен для підсмажування м'яса», ч. слц. *gažen* «тс.», вл. *gōžen* «тс.; решітка (у пічці)», нл. *gožon* «рожен; піка, алебарда», полаб. *gůžan*, болг. *рѣжѣн* «рожен для підсмажування м'яса; кочерга», м. *ражен* «рожен для підсмажування м'яса», схв. *ража́нь*, слн. *gáženj* «тс.»; — задовільної етимології не має; з огляду на паралелізм початкового го-/га- припускається псл. \*ožьp-, \*ožьnjo- з первісним значенням «розвилистий кіл»; висловлювалась думка (Брандт РФВ 23, 100) про походження від *газь*, *gaziti* і пізніше зближення з *гогь*; виводиться також (Machek ESJČ 521—522) від *гогь* «ріг», а форма з га- пояснюється як результат подовження го-; припущення про зв'язок з гр. *βρῆχος* «огорожа», *βρ-*

χάς «тс.», ἐρχάτω «обгороджую» (Šaur Slavia 1978, 32—34; Loewenthal AfSIph 37, 391) або з лит. rāginti «спонукати, примусити» (Matzenauer LF 16,175) викликає сумнів. — Фасмер III 493; КЭСРЯ 392; Потебня К ист. зв. 129; Brückner 466; Schuster-Sewc 1245; Skok III 117; Torbiörnsson I 64. — Див. ще **роз-**.

**роз-** (префікс, що надає дієслівній основі додаткового значення членування дії, поширення її (від центра до периферії та ін.) або видового значення завершеності), *розі-* «тс.»; — р. *роз-*, *розо-*, *раз-*, *рос-*, бр. *roz-*, др. *roz-*, п. ч. вл. нл. *goz-*, слц. *roz-*, др. *gaz-*; болг. м. схв. *раз-*, слн. *gaz-*, стсл. **раз-**; — псл. *\*orz-* (з *\*ord-z-*); — споріднене з лит. *argdyti* «розділяти», ос. *ærdæg* «пів-, половина», ав. *arəda* «пів-, бік», дперс. *arda-* «тс.», хет. *arḫa* «назовні, геть», *arḫaja* «окремо, осібно, крім, поза правилом», дінд. *ardhaḥ* «частина, половина», *rdhak* «нарізно» і, можливо, з дінд. *rtē* «крім, без» (Persson Beitr. 840); іе. *\*og-dh-* мало значення «розкласти щось на частини»; пов'язання з лат. *re-*, *red-* (префікс) (Mikkola Balt. u. Slav. 36) необгрунтоване. — Фасмер III 494; Черных II 95; Brückner 464—465; Machek ESlJ 520; Holub—Kop. 316; Schuster-Sewc 1240; Младенов 542; Skok III 114; ESSJ Sl. gr. I 145—149; Meillet Études 153, 160; Эндзелин СБЭ 109; Абаев ИЭСОЯ I 173; Pedersen IF 26, 293; Mikkola Ursl. Gr. III 63.

**роза** (бот.) «троянда, *Rosa L.*», [*роза польова*] «волошка лучна, *Centaurea jacea L.*» Мак, [*роза камінна*] «різновид сонцещвіту, *Helianthemum chamaecistus Mill.* (Н. vulgare Gaer.)» Мак, [*розалія*] «карагана, *Saragana Lam.*» Нед, *розарій*, *розаріум*, [*розійця*] «прикраса у вигляді троянди; розета» Нед; — р. болг. м. *роза*, п. [goza] «троянда», ч. вл. *rozárium* «розарій», схв. *роза* «рожевий», слн. *gōza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Róse* «троянда», фр. англ. *rose* «тс.» походять від лат. *rosa*, яке зводиться до гр. *ródon*

«тс.», запозиченого зі східних мов (пор. дперс. *\*vřda-*, вірм. *vard* < іран. *\*vřda-* «тс.», споріднене з дангл. *word* «колючий кущ», норв. *ōg* «кущ смородини», лат. *gubus* «ожиновий кущ, ожина»). — Німчук 280; СІС<sup>2</sup> 734; Коваль 80; Фасмер III 493, 494; КЭСРЯ 392; Преобр. II 210; Младенов 562; Kluge—Mitzka 607; Walde—Holm. II 443; Frisk II 660—661; Boisacq 843; Klein 1357. — Пор. **рѳжа**<sup>1,2</sup>, **розѳта**<sup>1</sup>.

**Рѳза** (жіноче ім'я); — р. болг. *Рѳза*, п. *Róza*, ч. слц. *Róza*, схв. *Роза*, слн. *Roza*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rósa* (*Róse*), фр. англ. *Rose* походять від лат. *Rosa*, пов'язаного з іменником *rosa* «троянда». — Вл. імена 156; Петровский 190; Суперанская 89; Спр. личн. имен 519; Илчев 427, Paul Kl. Vnb. 123. — Див. ще **рѳза**.

**Розалія** (жіноче ім'я); — р. *Розалія*, бр. *Разалія*, п. *Rosalia*, ч. *Rozalie*, слц. *Rozália*, болг. *Розалия*, м. *Розалија*, схв. *Розалија*, слн. *Rozalija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rosália*, *Rosalie*, фр. англ. *Rosalie* походять від іт. *Rosalia*, утвореного з *Rosa*, яке зводиться до лат. *rosa* «троянда». — Петровский 190; Суперанская 89; Илчев 427; Paul Kl. Vnb. 123. — Див. ще **рѳза**. — Пор. **Рѳза**.

[**розан**] «різка»; — очевидно, результат видозміни форми [*rižán*] «тс.», фонетично зближеної з етимологічно спорідненою формою р. *rózga*. — Див. ще **різан**.

**розанець** (кул.) «вергун»; — р. [*рѳзанец*] «тс.», *рѳзан* «троянда; вид булочки», бр. *рѳзан* «вид булочки»; — пов'язане з *рѳза*; назва зумовлена подібністю форми печива до квітки троянди (Даль IV 101); можливо, є запозиченням з російської мови. — Див. ще **рѳза**.

**розбавити**; — пов'язане з *вѳбавити* (див.).

[**розбадзьораний**] «розпещений, розбещений; гострий на язик» Па; — афективне утворення.

[**розбайоритися**] «розходитися, розприндитися» Нед, [*розмайоритися, розмагоритися*] «тс.» Нед; — неясне.

[**розбáкати**] «відговорити, відрадити»; — похідне утворення від *бакати* «звертати вину», давніше «говорити»; щодо семантичного розвитку пор. укр. *розрáдити*. — Див. ще **бáкати, роз-**

[**розбалікáтися**] «роздягатися» Шух; — очевидно, результат видозміни форми \**розболікатися*, яка могла бути утворена шляхом зворотного словотвору від незасвідченого \**оболікатися* «одягатися», спорідненого з стсл. *облачати сл., облáщи сл.* — Див. ще **облачáти, облечі.**

**розбáркати, розбáркатися** — див. **бáри.**

[**розбáхати**] «розхристати, розтельбушити» ВеБ; — р. [*разбáхатъ*] «розчинити навстіж», бр. [*разбáхаць*] «розбити вщент»; — афективне утворення, пов'язане з *бáхати*. — Див. ще **бах<sup>1</sup>.**

**розбéстити** «зробити аморальним; розпустити», [*розбéштати*], *розбéщувати, розбéщувач*; — п. *rozbestwić* «розлютити; викликати найгірші інстинкти»; — похідне утворення від *бéстія*; можливо, семантично видозмінене запозичення з польської мови. — Див. ще **бéстія, роз-**

**розбитній** — див. **біти<sup>1</sup>.**

[**розболітися**] (про сніг) «стати водянистим» ВеНЗн; — неясне.

[**розбóркати**] «розкидати» Нед; — болг. *разбóркам* «розмішаю, розбовтаю; переплутаю; розладнаю», м. *разбрка* «розмісити, перемісити; розжене», схв. *разбóркати* «розкидати; змішати», слн. *razbórcati* «розкопирсати ногами; зробити безладдя»; — псл. \**orzbórkati* «розкидати, розмішати», утворене від \**bórkati* «кидати, мішати». — Див. ще **борікати, роз-**

**розбрат** «вид гуляша»; — р. *рбзбрат*, [*розбратен*], п. *rozbratel* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Röstbraten* «розбрат, ростбіф» утворене з основ іменників *Rost* «решітка, колосник», днн. днн. *göstl* «тс.; вогнище, жар»,

етимологічно не зовсім ясного, і *Braten* «печення», днн. *brādo* «литка», днн. *brāt(o)* «м'ясо без сала і кісток», дангл. *bræd* «м'ясо»; сучасне значення слова *Braten* розвинулося під впливом дієслова *braten* «смажити». — *Sł. wyg. obcych* 655; *Kluge—Mitzka* 96, 609. — Пор. **рбстбіф.**

**розбувáти** «роззувати», *розбу́ти, розбу́тий* «роззутий»; — етимологічно незаконімірне утворення від *обувáти*, в якому префікс *об-* зазнав перерозкладу з віднесенням **б** до кореневої частини дієслова (пор. аналогічний перерозклад префікса *вз-* у словах *в-зувати, роз-зувати*). — Див. ще **взу́ти, роз-**

**розбу́ркати** «розтермосити, розбудити», *розбу́рхати* «тс.»; — похідне утворення від *бу́ркати* «будити» (див.).

**розва́га** «забава, втіха, розрада; [розсудливість Нед], [*рбзваг*] «розсудливість, обережність» Нед, *розважáльний, розважливий* «розсудливий, серйозний; [заспокійливий Нед], *розважний* «тс.», *розважний* «розважальний, пов'язаний з розвагою, втіхою, розрадою», *розважáти* «утішати, розсіювати, відвертати увагу від неприємного; всебічно обмірковувати», *розважити*; — бр. *разва́га* «міркування, розсудливість», п. *gozwaга* «розважливість, розсудливість», ч. слц. *gozwaга* «розум, розсудливість», вл. *gozwaга* «розвага, намір»; — пов'язане з *вага́, ва́жити*; розвиток значень проходив, очевидно, так: «обмірковувати складну ситуацію» → «зіставити в думці всі сторони ситуації, ніби зважити їх на вагах» → «знайти вихід з неприємної ситуації» → «утішити». — *Brückner* 598—599; *Machek ESJC* 674. — Див. ще **вага́, роз-**

[**розва́дити**] «утішити, забавити, розвіяти, розважити» Пі; — етимологічно незаконімірне зворотне утворення від *розважáти* за аналогією до *заважáти : зава́дити*. — Див. ще **розва́га.**

**рбзвальні** «вид великих саней»; — запозичення з російської мови; р. *рбз-*

вальни «низькі й широкі сани» пов'язане з дієсловом *развалить* «розвалити», похідним від *валить* «валити»; пор. р. *развалистые сани* «розвальні». — Фасмер III 495; КЭСРЯ 392. — Див. ще **валіти, роз-**.

[**розвалюжений**] «пустотливий, розпущений» Нед; — афективне утворення, пов'язане з *розв'алений*; пор. як семантичну паралель болг. *развален* «зруйнований, зіпсований; розпутний». — Див. ще **валіти, роз-**.

[**розванятися**] «розбеститися»; — афективне утворення; можливо, зближене з власним ім'ям *Ваня*.

**розверзати** (заст.) «широко розкривати, розсовувати, утворюючи отвір», *розв'єрзти, розв'єржений, розв'єрстий*; — р. *разверзать*, др. *разв'єрзати* «розкривати, розверзати», болг. *разв'єрзвам* «розв'язую», м. *разв'єрзува* «розв'язує; розкриває (пуп'янок); розпочинає розмову», схв. *разв'єрсти* «розгорнути»; — запозичення із старослов'янської мови; стсл. **разв'єрзати** утворене за допомогою префікса **раз-** від дієслова **в'єрзати** «в'язати». — КЭСРЯ 378. — Див. ще **верзти, роз-**. — Пор. **отверзати**.

[**розверні**] «сани без задка й передка» Л; — не зовсім ясне; може бути результатом видозміни запозиченої з російської мови форми *розвальні* «низькі широкі сани».

**розв'єрстка** «розподіл, розкладка», *розв'єрстати*; — бр. *разв'єрстка*; — запозичення з російської мови; р. *разв'єрстка* утворене від дієслова *разв'єрстать* «розподілити, розкласти», префіксального похідного від дієслова *верстать* (заст.) «рівняти; наділяти», пов'язаного з іменником *верста* «верства, вік; пара, ровесник». — Шанский ЭСРЯ I 3, 64; Фасмер I 300. — Див. ще **верства**<sup>12</sup>, **роз-**.

[**розвертепа**] «зяюче провалля» ВенЗн; — пов'язане з *вертеп* «тс., печера» (див.).

[**ровесниця**] «ровесниця» Нед; — результат видозміни деетимологізова-

ної форми *ровесниця*, зближеної з префіксальними іменниками на *роз-*. — Див. ще **ровесник**.

[**розв'єрюватися**] «розтягатися» Нед, [*розв'єршений*] «розтягнутий» Нед; — неясне.

[**розв'ітися**] «не мати впину, розпуститися» О, [*розв'іта*] «пиха, розв'язність», [*розв'іть*] «тс.», [*розв'ітий*] «чванькуватий, пихатий, розв'язний» тж; — результат семантичної видозміни слова *розв'ітися* (*розв'інутися*) «розгорнутися, розвернутися». — Див. ще **віти**<sup>1</sup>.

[**розв'ір**] «ущелина, міжгір'я, перевал» Нед, [*розв'ірняка*] «роззява», [*розв'ібра*] «тс.; зів'ака; ледача жінка, яка лише роздивляється на всі боки», [*роздв'ібра*] «тс.», [*розв'іра*] «непутня людина, легковажна жінка» Ва, [*розварня*] «ледача жінка»; — п. *rozwóg* «яр, (анат.) хід, отвір, щілина»; — похідні утворення від зниклого дієслова псл. \*orzverti «розкрити, роззявити», в основі якого лежить корінь псл. \*ver-/vog-, той самий, що і в словах *вер'єя, б'отвір*. — Див. ще **вер'єя, вір**<sup>1</sup>, **отвирати, роз-**.

[**розв'ілать** (*под'єрниця*)] (бот.) «щучник дернистий, *Deschampsia caespitosa* (L.) P. Beauv. (*Aira caespitosa*) L.»; — не зовсім ясне утворення з префікса *роз-* і неповноголосної форми *в'ілать* чеського або словацького походження, якій відповідає укр. *в'ілоть*; назва зумовлена тим, що суцвіття цієї рослини утворюють розложисту мітелку, волоть. — БСЭ 25, 450; Randuška 450, 452. — Див. ще **в'ілот, роз-**.

[**розв'ічений**] «той, що звук до безтурботного життя» Вел; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; пор. п. *rozwłóczyć się* «стати волоцюгою, розволочитися», утворене за допомогою префікса *roz-* від дієслова *włóczyć (się)* «волочити (ся)». — Див. ще **волокти, роз-**.

**розвора** «жердина для подовження воза», [*звора, свора, проворина*] НикНикТЛ, [*лузвора* ДзУЗЛП, *розв'орина*] «тс.», [*розв'ірка*] «задні спиці» О,

[*рѳзвирка*] «тс.» О, *розвѳрвити* «подовжити віз розворою»; — р. [*развѳры*] «п'яла, розпірки, стріли», п. *rozwoğa* «розвора, розпірка», ч. *rozvoğa* «довга жердина, що з'єднує передню і задню частину воза; металева засувка для замикання стулок (половинок) вікна, дверей», слц. *gázvoğa* «тс.»; — похідне утворення від *vir* «жердина, огорожа, частокіл». — Дзензелівський УЗЛЦ 119—120; Brückner 634; Machek ESJC 521; Holub—Kor. 317. — Див. ще **vir<sup>1</sup>**, **роз-**, **свірка<sup>1</sup>**.

[**розворса́ти**] «розколупати»; — неясне.

**розга́рдіяш** «безладдя» СУМ, Нед, [*розга́рдіяш* Нед, *розга́рдія*, *розга́рдіаш* Чаб] «тс.», [*рѳзга́риш*] «оргія, пиятика, гульня» Нед, *розга́рдіяштити* «учиняти безладдя, бешкетувати»; — запозичення з польської мови; п. *rozgardiasz* «розга́рдіяш», ст. *rozgardjas* (у виразі г. *stroic* «бенкетувати»), очевидно, пов'язане з уг. *gagázda* «скандальний, бешкетний», яке загальноприйнятої етимології не має. — Brückner 465; Machek ESJC 149; MNTEsz I 1029.

[**розга́ри**] «Зелений четвер, свято Трійці»; — неясне; можливо, пов'язане з \**гар*, наведеним під словом *га́рний*.

**розгаса́ти** «розм'якати, розпускатися, розмерзатися», *розга́снути*, *розга́сти*, *розга́слий* «розм'який»; — неясне; може бути зіставлене з болг. *разга́звам* «розтоптую щось, ідучи по ньому», *га́зя* «ходжу по воді, болоту, траві, переходжу вбід; топчу, мну ногами», м. *гази* «тс.» (3 ос. одн.), *разгазува* «роздавлює; утоптує дорогу в снігу», схв. *га́з* «бід», *га́зити* «ступати, топтати; йти вбід», *ра́згазити* «розім'яти, розтоптати», слн. *gáz* «стежка по снігу», *gáziti* «пробиратися, йти по снігу»; можна припустити також зв'язок з укр. *гасіти* у застосуванні цього виразу до гасіння вапна, яке від додавання води набрякає і розм'якає.

[**розгов'ядний**] «марнотратний»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *гѳв'єдо* «худобина» («майно»); в тако-

му разі первісним значенням було «такий, що розтрачує худобу (майно)». — Див. ще **гѳв'єдо**, **роз-**.

**розга́рвити** «роздобути з горем пополам»; — похідне утворення від *га́ре*; можливо, зазнало впливу з боку дієслова [*га́рува́ти*] «працювати (без відпочинку)». — Див. ще **га́рува́ти**, **га́ре**, **роз-**.

[**розга́рша**] «купа уламків» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*рѳзга́риш*] «пиятика, гульня». — Див. ще **розга́рдіяш**.

**розга́ржити**, *розга́ржати* — див. **га́ржа**.

**розга́рчтити** — див. **ру́нтати**.

[**розга́рля**] (ент.) «товкунець, Eupis tessellata» Нед; — пов'язане з [*гу́ляти*] «танцювати»; назва зумовлена тим, що самці цього виду мух під час парування виконують танець у повітрі для принадження самиці; пор. німецьку назву цієї мухи *Tanzfliege*, букв. «танцююча муха». — Brehm I 382. — Див. ще **гу́ляти**, **роз-**.

**роздаба́рювати** «теребенити, просторікувати», [*роздоба́рювати*] «інтимно розмовляти» Нед; — р. [*раздоба́ривать*], *растаба́ривать*, [*растоба́ривать*], бр. *раздаба́рваць*; — загальноприйнятої етимології не має; зіставлялось (Огієнко РМ 1938, 3, 136; Фасмер III 434; Преобр. II 175) з гебр. *dibber* «говорити», *daḅar* «слово, відомість»; пов'язується також (Трубачев у Фасмер—Трубачев III 434) з основою слова *ба́ри* у виразі *та́ри-бары*, ускладненою префіксальними елементами *раздо-*, *рас-то-*; думка про зв'язок з гот. *gazda* «наріччя, мова» (Matzenauer LF 16, 172) викликає сумнів. — Див. ще **роз-**. — Пор. **ба́ри**.

[**роздебѣндувати**] «розпатякувати», [*роздебѣндувати*] «тс.» Нед, [*роздобѣнди* у виразі *ити (ісьти) на р.*] «йти на пошуки О; шукати новин, пліток тощо Ме»; — семантично видозмінене запозичення з польської мови; п. [*rozdobęda*] «відправа на здобич» пов'язане з *rozdobуc* «роздобути», префіксальним

утворенням від *бу́с* «бути». — SW V 595. — Див. ще *бу́ти<sup>1</sup>*, *до<sup>1</sup>*, *роз-*.

[*роздѣра*] «огорожа навколо двора чи садиби» Ва; — неясне.

[*розджд́охатися*] «розлютуватися»; — афективне утворення звуконаслідувального характеру.

[*роздз́япити*] «роззявити», [*розджд́япити* Нед, *розз́япити*] «тс.», [*розд́япити*] «відчинити (двері чи вікна)» Си, [*розз́япина*] «розщілина, отвір, паща»; — р. [*раззепáй*] «крикун, горлань», болг. *разз́япам* «роззявляю»; — похідне утворення від незасвідченого \**зьяпати*, спорідненого з р. [*зьяпáть*] «горланити», болг. *зьяпам* «роззявляю» і пов'язаного чергуванням голосних із *зипáти* «кричати; спускати дух». — Фасмер II 111; БЕР I 671. — Див. ще *зипáти*, *роз-*.

[*роздимáнчик*] «назва сарафана» Нед; — похідне утворення від *роздимáти*, аналогічне до [*роздохвáн*] «тс.». — Див. ще *дути<sup>1</sup>*, *роз-*. — Пор. *дух*.

[*роздимі́кати*] «зруйнувати, розбити, роздробити» Нед, [*роздимі́чити*] «тс.» Нед; — не зовсім ясне, можливо, пов'язане з *дим*; у такому разі означає, власне, «перетворити в дим».

*роздівáти*, *роздівáти* — див. *діти<sup>2</sup>*.

[*роздівитисі*] «відкрити (рот)» О; — результат видозміни форми [*роззівити*], діалектного варіанта форми *розз́явити*. — Див. ще *з́яти*.

*роздівáти* «рознімати», *роздівáти* «розняти», [*роздоймі́ти*]; — подібні до *здіймáти*, *здійняти*, [*здоймі́ти*] префіксальні утворення від вторинних основ *дівáти*, *дівáти*, [*доймі́ти*], що виникли шляхом перерозкладу префіксальних утворень *віді-ймáти*, *віді-йняти*, *піді-ймáти*, *піді-йняти*, [*підоймі́ти*], в яких звуки *ді*, *до*, що належали до префіксів, набули характеру післяпрефіксальних компонентів основи. — Див. ще *імáти*, *йняти*, *роз-*.

[*роздобáрити*] «роздобути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *роздобу́ти*, зближеної з [*роздобáрювати*] «теревенити», [*роздобéнди*] «шу-

кання новин» (пор. п. [gozdobęda] «відправа на здобич»). — Див. ще *добу́ти*, *роз-*, *роздобáрювати*, *роздобéндювати*.

[*роздоброхотáтися*] «розохотитися»; — похідне утворення від незасвідченої форми, яка відповідала р. *доброхот* «доброзичливець»; пор. р. *доброхотствовать* «сприяти». — Див. ще *дóбрый*, *роз-*, *хоті́ти*.

[*роздовн́яка*] «роззявляка» Нед; — неясне; можливо, результат афективної видозміни форми *роззявля́ка*.

*роздóр* «спір, сварка», [*роздóрний*] «роздираючий, розколюючий» Нед, ст. *раздóр* «розщеплення, розкол» (1627); — р. *раздóр*, др. *раздоръ* «незгода, розбрат, розкол», схв. *rázdor*, слн. *gazdòr*; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, підтримане впливом з боку російської мови; цсл. *раздоръ* «розщеплення, розкол» утворене від дієслова *раздърати* «розірвати», що складається з префікса *раз-* і дієслова *дърати* «дерти». — Фасмер III 434; Цыганенко 389; КЭСРЯ 379. — Див. ще *дёрти*, *роз-*.

[*роздроді́тися*] «розлютуватися», [*роздролі́тися*] «тс., розгніватися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *роздратува́тися*, *дратува́ти*.

[*роздрухáти*] «розбудити, розтермосити» Нед, [*роздрухáтися*] «розбудитися» Нед, [*рускуду́рхати*] «розбудити» Корз, [*рòздрух*] «непокой, метушня; колотнеча» Нед, [*продрухáти*] «пробудити, розтермосити», [*продрухáтися*] «пробудитися, прочуматися» тж; — др. *роздрушити* «порушити», п. [gozdručas] «збудити, привести до пам'яті»; — результат видозміни форми *розрухáти* «розворушити», похідної від *рух*, з появою вставного *д* в позиції *з-р*, як у випадках *здрі́ти* < *зрі́ти*, [*здрáда*] < *зрáда* та ін. — Див. ще *про*, *роз-*, *рух*.

[*роздулка*] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* (L.) Poir.» Мак; — р. [*разду́лка*] «тс.»; — пов'язане з *розду́ти*; назва зумовлена тим, що плоди

цієї рослини мають корково-губчасті стінки, заповнені повітрям, завдяки чому легко тримаються на поверхні води. — Див. ще **д'ути<sup>1</sup>**, **роз-**.

**[роздухв'ян]** «вид жіночого одягу; жартівлива назва сарафана» Нед; — пов'язане з *дух* (див.). — Пор. **розди-м'анчик**.

**роз'єта<sup>1</sup>** «орнаментальний малюнок, ліпна прикраса у вигляді квітки», *роз'єтка* «прикраса у формі квітки; невелике блюдо для варення; пристрій для вмикання електроприладів»; — р. *роз'єтта*, *роз'єтка*, бр. *раз'єта*, *раз'єтка*, п. *rozeta*, *rozetka*, ч. слц. вл. *gozeta*, болг. м. *роз'єта*, *роз'єтка*, схв. *роз'єта*, слн. *gozeta*; — запозичення з французької мови; фр. *rosette* «розетка; бант; розеткова форма брильянта; почесна відзнака; орнамент у вигляді розетки», давніше «маленька троянда», утворене від *rose* «троянда». — СІС<sup>2</sup> 735; Фасмер III 495; Kopaliński 852; Holub—Lyer 424; РЧДБЕ 635; Dauzat 638. — Див. ще **р'єза**.

**[роз'єта<sup>2</sup>]** (бот.) «резеда, *Reseda L.*» Нед; — запозичення з польської мови; п. *gozeta* «тс.» є результатом контамінації форм *gezeda* «тс.» і [*goza*] «троянда» або *gozeta* «розета». — Див. ще **рез'єда<sup>1</sup>**, **р'єза**.

**[роз'єтка]** (бот.) «розрив-трава садова, бальзамін, *Impatiens balsamina L.*» Мак; — пов'язане з *роз'єтка* «прикраса в формі квітки», *р'єза*; назва зумовлена, очевидно, тим, що квіти цієї рослини нагадують квіточки дрібноцвітних троянд. — Див. ще **роз'єта<sup>1</sup>**. — Пор. **р'єза**.

**[розж'єртися]** «розгніватися» Нед; — калька п. *gozeżęć się* «тс.», букв. «розжертися, розж'єртися». — Див. ще **ж'єрти**, **роз-**.

**розз'єва**, *розз'євина*, *розз'євити*, *розз'євкуватий*, *розз'євляка*, *розз'євляти* — див. **з'єти**.

**розз'єпити**, *розз'єпина* — див. **роздз'єпити**.

**[розидн'ятися]** «розвиднятися» ВеЛ; — п. *rozednieć się* «тс.»; — похідне

утворення від *день*, зумовлене впливом форми *розвидн'ятися*; можливо, калька польського відповідника. — Див. ще **день**, **роз-**.

**[роз'їнки]** (у виразі *р. продавати* «видивлятися на всі боки»), **[розз'їнки]** «тс.» Нед; — бр. **[раз'їнки]** (у виразі *р. прадаваць*); — результат зближення *р. раз'їнуть* «розз'євити», *раз'їня* «розз'єва», бр. **[раз'їнуць]**, **[раз'їня]** (пов'язаних з укр. *зів'яти*) і укр. *родз'їнки* «сушений виноград», бр. *раз'їнки* «тс.». — Див. ще **зів**, **родз'їнки**, **роз-**.

**роз'ирд'їтися** — див. **рд'їтися**.

**[роз'їкий]** «зизоокій» ВеНЗн; — членна форма прикметника, утворена, очевидно, від давнішої нечленної форми \**роз-їк*, у якій **ї** з'явилося закономірно на місці давнього **о** після занепаду кінцевого **ъ** (\**роз-окъ*, тобто з «очима, що дивляться в різні боки»). — Див. ще **око<sup>1</sup>**, **роз-**.

**[роз'їчка]** (бот.) «приворотень *Achemilla vulgaris L.*» Мак; — видозмінена запозичення з чеської і словацької мови; ч. **[rosička]**, слц. **[rosnička]** «тс.» пов'язані з *rosa* «роса» (у напівзгорнутих листках приворотня збираються краплі води); пізніше назва зазнала зближення із словом *р'єза*. — Machek Jm. rostl. 108. — Див. ще **рос'є**.

**р'єказ** (заст.) «наказ»; — бр. ст. *roskazati* «наказати»; — запозичення з польської мови; п. *rozkaz* «наказ» пов'язане з дієсловом *rozkażać* «наказати», похідним від *każać* «казати». — Булыка 286. — Див. ще **каз'єти**, **роз-**.

**[розкака'рити]** «розпростерти (руки)» Нед; — афективне утворення.

**[розкама'шувати]** «розмовляти без толку, розтягати розмову Ва; розумувати Чаб»; — афективне утворення.

**[розкер'єнити]** «рити, робити безладдя» Нед; — пов'язане з [*кир'їнити*] «порпати, бруднити» (див.).

**[розкер'єша]** «кривонога людина; розгалуження на сосні» Непокупний; — результат контамінації запозиченого

лит. *kegėža* «гіллясте дерево, куш» (пор. лит. *gekešys* «гіллясте дерево, сукувата гілляка; незграбна людина»), спорідненого з псл. \**koęę*, укр. *ко́рінь*, та укр. *розкаря́ка*. — Непокупный 194—195; Fraenkel 716. — Див. ще **каря́чки**, **ко́рінь**<sup>1</sup>.

**ро́зкіш**, *розкі́шнік* «той, що живе в розкошах» СУМ, Нед, [розкі́шшя] «розкіш», *розко́шество*, *розко́ші*, [розко́шник] «розкішник», [розко́шніцтво] «надзвичайна розкіш, пишність» Нед, *розкі́шний*, [розко́шитися] «жити у розкоші Г; розширюватися, буйно розростатися Нед», *розко́шити* «ставати розкішнішим», *розко́шувати*; — р. *ро́скошь*, бр. *ро́скаш*, *раско́ша*, др. *роскошьница* «любителька розкоші», п. *rozkosz* «насолода, втіха; розкоші», ч. слц. *rozkoš* «насолода, розкіш», болг. *разко́ш* «розкіш», м. схв. *ра́скош*, слн. *gazkošje* «тс.»; — псл. \**orzkošъ*, пов'язане з дієсловом \**orzkoхati* «розкохати», похідним від *кохати* «кохати, доглядати». — Фасмер—Трубачев III 504; Черных II 123; КЭСРЯ 393; Цыганенко 401; Kochman Zeszyty nauk. wyższ. szkoły ped. Filologia gos. Opole 1973/9, 5—18; Желтов ФЗ 1876/1, 16; Грот Фил. раз. 2, 509; Brückner 242; KZ 43, 311; Machek ESJC 267; Holub—Kop. 175, 316; Младенов 547; Skok III 110; Верн. I 538. — Див. ще **коха́ти**, **роз-**

**розклену́ти** «розтиснути, розірвати» Нед; — пов'язане з *клин* (див.).

**розклі́нки** (бот.) «плоскінь, *Capnabis sativa mascula*» Мак, [розкю́їнки] «тс.» ВеЗа; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *плоскінь* чи якогось її варіанта (пор. п. ст. *řoskunkі* «плоскінь», ч. [poskúnky] «тс.»). — Див. ще **плоскінь**, **поскінь**.

**розко́біжжати** «роздобути», [розко́біжжати́ся] «розжитися»; — неясне; можливо, пов'язане з так само неясним [кабі́ж] «шкода, грабіж» (пор.).

**розко́ліпини** «ліплення “гусок” до весілля» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни незасвідченої форми \**гусколіпини* «тс.».

**розко́марити** «знайти, роздобути» Нед, [розкарама́нити] «тс.» О; — неясне.

**розко́мірдзати** «розсмикати, роздирати» Нед; — афективне утворення.

**розко́потітися** «розщедритися»; — неясне.

**розко́шкати** «розкуйовдити»; — пов'язане з *кошлатий* (див.).

**розкрі́нитися** «розміститися, розсістися» О; — неясне.

**розку́зьомитися** «розплакатися по-дитячому, розпхикатися»; — афективне утворення.

**розку́рме́дати** «розв'язати, розібрати» Нед, [розкупе́рити] «розв'язати» Чаб; — неясне; можливо, пов'язане з *курме́й* «мотузка».

**розку́шкати** «розкутати»; — результат афективної видозміни форми *розку́тати*, похідної від *ку́тати* (див.).

**розлопа́нитися** «розсістися» О; — афективне утворення.

**розлу́ка**, *розлу́чення*, *розлу́чити*, *розлу́чник* — див. **лу́чити**<sup>1</sup>.

**розмаго́ритися**, *розмайо́ритися* — див. **розбайо́ритися**.

**розма́їтий** «різноманітний», [розма́їтєний Нед, *розма́їтний*] «тс.», [розма́їти] «у різний спосіб» ВеБ, *розма́їтити*; — п. *rozmaity*, ч. *rozmanitý*, [rozmaity], слц. [rozmajitý], *rozmanitý*; — загальноприйнятої етимології не має; виводилось (Brückner 465) від основи *maj-ati* «махати» (пор. укр. *розма́й* «щось таке, що розвівається»); непереконливо зіставляється (Machek ESJC 520) з ч. *zamanouti si* «задумати, заманутися». — Німчук 80—81. — Пор. **різноманітний**.

**розма́й** — див. **ма́й**<sup>2</sup>.

**розма́йран** (бот.) «майоран, *Ori-ganum Majorana L.*» Нед; — результат видозміни форми *майо́ран* (див.).

**розма́йрін** (бот.) «розмарин, *Rosmarinus officinalis L.*», [розма́й] «тс.» Мак, [розма́йрин дикий] «багно звичайне, *Ledum palustre L.*», [розма́йрин польовий] «клопогін смердючий, *Cimi-*



*cifuga foetida* L.» тж; — п. [rozmarjyn] «розмарин; багно звичайне», [rozmaj] «розмарин», слц. [rozmarjín] «тс.»; — результат контамінації форм *розмарин* і *розмай* (див.).

**розмарин** (бот.) «*Rosmarinus officinalis* L.», [розмарин (дикий)] «бруслина карликова, *Evonymus nana* M.B.» Мак; — р. болг. м. *розмарин*, бр. *розмарын*, п. *rozmarjyn*, ч. *rozmarjyn*, слц. *rozmarjín*, схв. *рѳзмарин*, слн. *гѳзмарин*; — запозичено через німецьке посередництво (н. *Rosmarin* «розмарин») з латинської мови; лат. *gōsmarīnus*, або *gōsmarjīnus* (бот.) «розмарин» (букв. «морська роса»), складається з іменника *gōs* «роса», спорідненого з псл. *gosa*, укр. *росá*, і прикметника *marjīnus* «морський», похідного від *mare* «море», що відповідає псл. *моге*, укр. *море*; латинська назва зумовлена, очевидно, свіжістю зеленого кольору рослини. — СІС<sup>2</sup> 735; Фасмер III 496; Преобр. II 211; Brückner 465; Machek ESJC 521; Holub—Kop. 316; Holub—Lyer 424; Hüttl-Worth 16. — Див. ще **море<sup>1</sup>**, **росá**.

[**розмарія**] (бот.) «розмарин, *Rosmarinus officinalis* L.»; — вл. *gōsmarja*, нл. *rozmarija*, схв. [розмарія]; — результат зближення назви *розмарин* з поширеним серед німецького населення жіночим ім'ям *Ros(e)marie*, утвореним з основ імен *Rosa* «Роза» і *Marie* «Марія». — Paul Kl. Vnb. 124. — Див. ще **Марія**, **Рѳза**, **розмарин**.

[**розмацькати**] «роздавити, розчавити; розмазати» О; — афективне утворення.

[**розмежєнитись** (*розмежєнилось*)] «стало безхмарно, ясно» Ва; — очевидно, пов'язане з [мєжєнь] «середина літа», [мєжєнь] «тс.»; у такому разі спочатку означало «настала тепла суха погода». — Див. ще **мєжєнь**, **роз-**.

**розорити**, *розорятти*, *розѳрнєвати*, *розоряттєся* «лятися, бешкетувати», *розѳр* «розорення», [розѳра] «тс.», *розоритєль*, *розѳрливий*, *розѳрний*; — р. *разорить*, бр. *разарыць*, др. *разорити* «зруйнувати; порушити; відкинути; ура-

зити», болг. *разорѳвам*, м. *разори*, *разурне*, схв. *разѳрити*, стсл. **разорити**; — псл. \**orzoriti* «розорити», утворене за допомогою префікса \**orz-* від \**oriti* «розоряти» (пор. др. *оборити* «розруйнувати, розорити, знищити», *оритєль* «руйнівник», п. ст. *oborzys* «зруйнувати, знищити», ч. *obořiti se* «обрушитися, накинутися», ст. *obořiti* «розруйнувати», болг. [разѳѳрѳя, разѳѳрѳ(у)вам] «розоряю, розладную», схв. [ѳрѳити] «скидати»); — споріднене з лит. *ardyti* «розбирати, порушувати, руйнувати», *ėrdėti* «розпорюватися», *irti* «розпадатися, розкладатися; розпорюватися, розладнуватися», лтс. *arditi* «розбирати, руйнувати», *ėrst* «розбирати, чесати (льон), розділяти, сіктись», дінд. *ardati* «розпиляється, розчиняється», хет. *ħarġa* «ламати, руйнувати, роздрібнювати»; можливо, далі пов'язане з *рідкий*, лат. *gārus* «рідкий», дінд. *ṛtē* «за винятком, без, крім»; іє. \**er-/erə-* «розривати, розділяти»; помилково пов'язувалось (Потебня РФВ 6, 146) з лат. *origo* «встаю, починаюся, виникаю», гр. *ὄρβυμι* «надаю руху, збуджую; приганяю, зганяю; кидаюся, рухаюся», дінд. *ṛpōti* «підіймається». — Фасмер III 152—153, 435; Черных II 96; КЭСРЯ 381; Цыганенко 389; Преобр. I 658; Соболевский Лекции 148; Brückner 383; Machek ESJC 61; Holub—Kop. 74, 250; Moszyński PZJP 238; Mühl.—Endz. I 576; Walde—Hofm. II 148; Uhlenbeck 25; Pokorny 332—333. — Див. ще **роз-**.

[**розпáр**] (переважно мн. [розпáри]) «розпадина в землі» ВеБ; — очевидно, утворене з префікса *роз-* і основи іменника \**спара* «шпара, шпарина» (пор. п. ст. *spaga*, ч. *spága* «тс.»). — Див. ще **роз-**, **шпáра<sup>1</sup>**.

**рѳзпач**, *розпáчливий*, *розпачувáти*; — бр. *рѳспач*, п. *rozpacz*, ч. слц. *rozpacitý* «розгублений, збентежений»; — псл. \**orz-раць*, утворене з префікса \**orz-* і компонента *раць*, що виник внаслідок перерозподілу основи *оракъ* «назад; знову, навпаки». — Brückner 380, 465; Machek ESJC 415, 425; Holub—

Lyer 345, 353, 424. — Див. ще **бпáк<sup>1</sup>**, **роз-**.

[**розпáшистий**] «гіллястий»; — очевидно, споріднене з р. *распáшнóй* «розстібнений, з розгорнутими полами; двійчастий, двостулковий», *распахнóть* «широко розкрити, розчинити», в такому разі утворене від \**розпахнути*, що складається з префікса *роз-* і основи дієслова *пахнóти* «повіяти» (пор. як словотворчу і семантичну паралель р. [*распáх*] «простір, хід, розмах»). — Фасмер III 444; КЭСРЯ 383. — Див. ще **пахнóти<sup>2</sup>**, **роз-**.

**розпáшнийк** «знаряддя для розпушування ґрунту»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *распáшнийк* «просапник» є похідним від *распахáть* «розорати», утвореного з префікса *рас-* «роз-» і дієслова *пахáть* «орати», спорідненого з укр. [*пáхáти*] «тс.» (див.).

[**розпетлéшитися**] «розхристатися» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни незасвідченого слова \**розпелешити*, префіксального утворення від *пéлех*, яке могло зазнати впливу з боку *розпáтлати* або *петл́я*.

**розпирáльний**, **рбзпíрка**, **розпíрний** — див. **пéрти<sup>2</sup>**.

[**розпíстерти**] «розпростерти» Нед; — не зовсім ясне; може бути залишком давнього \**розпостьрти* як словотворчого варіанта форми \**розпросьрти*.

**розполонíтися** — див. **половíддя**.

[**розпорсник**] (бот.) «розрив-трава, *Impatiens L.*» Мак; — схв. *п́рскавац* «тс.»; — пов'язане з *розпб́рскувати*, утвореним з префікса *роз-* і основи дієслова *пб́рскати*; назва зумовлена тим, що дозрілі плоди цієї рослини тріскаються і розкидають на всі боки насіння від найменшого дотику. — Нейштадт 380; Заверуха 123. — Див. ще **пб́рскати**, **роз-**.

[**розпб́рський**] «голодранець, волоцюга» Нед; — неясне.

[**рбзпíрска**] «розбрат, суперечка, сварка» Нед, [*рбзпíрска*] «тс.» Нед; —

пов'язане з *розп́рискатися* (перен.) «розсердитися, розходитися». — Див. ще **п́рискати**, **роз-**.

**розп́ука**, [*розп́учливий* СУМ, Нед, *розп́учний*], [*розп́укáтися*] «впасти у відчай» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *рбзпáч* і *п́укати*, *розп́укáти*, які мають здатність до розвитку переносних значень, пов'язаних із проявами психічної діяльності; пор. укр. *серце (душа) розпукає*. — Супрун Веснік БДУ 1970/1, 83. — Див. ще **п́укати<sup>1</sup>**, **рбзпáч**.

**розп́уста**, [*рбзп́уст*] «відлига; розпуста» О, *розп́усник*, *розп́усний*, [*рбзп́устний*] «розпусний, нахабний» Нед, Пí, *розп́усничати*, [*розп́устувáти*] «розпутничати» Нед; — р. *распустёха* «неохайна жінка», [*рбзп́уст*] «розведення, розлучення», [*расп́устка*] «час тічки у звірів», др. *розпустъ* «розведення, розлучення», п. *rozpusta*, ч. *rozpusta* «пустун», слц. *rozpustilý* «жвавий, неприборканий», вл. *rozpušćity* «розпущений», нл. *rozpustny* «розпусний», м. *распушта* «розпускає; розлучається», схв. *распуст* «канікули; розпуск; розвід, розлучення», слн. *gazpúst*; — похідне утворення від дієслова *розп́устíти*, що складається з префікса *роз-* і дієслова *п́устíти*; сучасне значення розвинулось, очевидно, на основі давнішого значення «розлучення», яке могло мати негативний відтінок; виводиться також (Machek ESJC 521) від значення «випустити на волю» (про худобу). — Огієнко РМ 1938/3, 136; Шмелёв ЭИРЯ III 78—80; Brückner 448; Holub—Kop. 316. — Див. ще **п́устíти**, **роз-**. — Пор. **п́устий** (**п́устувáти**).

**розп́утник**, [*розп́утництво*] «розпутність», *розп́утство* «тс.; [неправильний, помилковий шлях, злочин Нед]», *розп́утний*, *розп́утничати*; — р. *расп́утник*; — очевидно, результат контамінації форм типу *безп́утний* і *розп́усний*. — Шмелёв ЭИРЯ III 78—80. — Див. ще **п́уть**, **розп́уста**.

[**розривник**] (бот.) «ломикамінь аїзовий, *Saxifraga aizoon Jacq*» Мак; —

р. [*разрив-трава*] «тс.»; — похідне утворення від *розривати*; назва зумовлена тим, що корені цієї рослини проникають у щілини скель, створюючи враження, ніби вони розкололи (розірвали) камінь; у фольклорі ломикаменю приписується (очевидно, на підставі його назви) казкова здатність відкривати замки і запори. — БСЭ 19, 537—538; Нейштадт 299; Даль IV 44. — Див. ще **рвати, роз-**.

**робрідка** (бот.) «вовчі ягоди, Darhpe L.» Нед; — похідне утворення від *рідкий*; назва зумовлена, очевидно, тим, що квітки цієї рослини, зібрані в групи по 3—5, розміщуються на гілці зверху до низу на певній відстані одна від одної. — Нейштадт 394—395. — Див. ще **рідкий, роз-**.

**розряд**, *розряджати, розрядити, розрядка, розрядник* — див. **заряд<sup>2</sup>**.

**[розряднити]** «заспокоїти, уладнати» Нед, **[розреднити]** «тс.» Нед; — не зовсім ясне, можливо, пов'язане з *розрядити*.

**[розсадник]** (орн.) «коноплянка, *Carduelis cannabina* L. Нед; костогриз, *Coccothraustes coccothraustes* L. Шарл; — похідне утворення від *розсадити*; назва зумовлена тим, що ці птахи, живлячись насінням різних рослин, одночасно розсівають його і цим сприяють розсаженню рослин. — Воїнств.— Кіст. 240; Птицы СССР 560. — Див. ще **роз-, садити**.

**[розсвінути]** «розсвінути» Нед; — очевидно, давнє запозичення з польської мови; п. \*rozświanać було результатом видозміни псл. \*orzswynaći, в якому ослаблений ь, як і в укр. *розсвінути*, був заміщений голосним ь під впливом спорідненої основи svēt-. — Див. ще **свінути(ся)**.

**[розсівач]** (бот.) «іван-чай, *Chaenopodium angustifolium* Adans. (*Epilobium angustifolium* L.)» Мак; — похідне утворення від *розсівати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина, яка дає від 20 до 40 тисяч насінин з одного куша, швидко заселяє виру-

бані в лісі місця. — БСЭ 17, 295. — Див. ще **роз-, сіяти<sup>1</sup>**.

**розсіл** «солоний розчин; насичена сіллю вода», **[розсільниця]** «суп з кислій капусти і кукурудзяної муки», *розсольник*, *росіл* «розсіл; [бульйон; вид страви]», **[росільниця]** «розсіл, рідка юшка; капуста» Нед, **[росівниця]** «вид страви», **[росолянка]** «кисла капуста; капуста; картопляний суп» Нед; — р. *рассол* «солонина рідина», бр. *расол* «тс.», др. *росол* «родовище солі; розсіл», п. gosól «бульйон; соус; розсіл», ч. gosol «холодець; желе», слц. gosol «насичена солями рідина; солонина рідина для консервування», болг. *разсол* «кисла капуста; розсіл», м. *расол* «качанна капуста; кисла капуста», схв. *расо*, -ла «розсіл»; — псл. \*orzsolъ «солонина рідина», утворене за допомогою префікса \*orz- «роз-» від soliti «солити»; розглядається також (Machek ESJC 517; Holub—Lyer 423) як віддієслівний іменник від \*orzsoliti se, в якому sol- пов'язується з лит. -sálti «розтавати», хет. sallija- «розпускатися (про віск), танути». — Фасмер III 505; Преобр. II 216; Горяев 302; Brückner 463; Holub—Kop. 314; Schuster-Sewc 1237—1238; Skok III 303. — Див. ще **роз-, сіль**.

**[розсоліда]** «неповоротка, незграбна людина»; — очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з *солід* (як назва безформної маси).

**розсоха**, *розсохатий, розсохуватий* — див. **соха**.

**[розсоханя]** (орн.) «шуліка рудий, *Milvus milvus* L. (*Falco milvus*)» Г, Шарл; — похідне утворення від *розсоха*; назва зумовлена тим, що шуліка рудий має розсохуватий хвіст. — Грінч. IV 58; ВеЗн 60; БСЭ 23, 82; Птицы СССР 128. — Див. ще **роз-, соха**.

**[розстріхатися]** «посваритися, розійтися» Нед, **[розстріхнутися]** «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *стріха*; в такому разі первісно означало «розійтися з-під спільної стріхи» (про членів родини).

[**розстрявати**] «розлучатися», [*розстряватися*] «тс.», [*розтрявати*] «розлучати» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації форм *розставатися* і *стрівати* «зустрічати».

[**розтарáгатися**] «розтрястися, розсіятися» Нед; — афективне утворення, зумовлене, можливо, впливом з боку п. *goztargaç* «розшарпати».

**рб́зтвір**, *розтвóром*, *розтворча́тий*, *розтворя́ти* — див. **затворити**.

[**розтепíрчити**] «розчепірити»; — очевидно, результат видозміни форми *розчепірити*, яка могла зазнати впливу з боку р. *растопы́рить*, пов'язано з *топы́рить* «настовбурчувати», [*пы́рить*] «тс.». — Фасмер III 420, 446. — Див. ще **роз-**, **чепéра**.

[**розтергну́ти**] «розтягти» О; — пов'язане з [*розтб́ргати*] «розірвати»; можливо, зумовлене впливом п. *goztargnaç* «розірвати». — Див. ще **тб́ргати**.

[**розте́рлити**] (у виразі р. *гроші* «розтратити нерозсудливо гроші») Нед; — префіксальне утворення від *терлі́кати*; очевидно, спочатку стосувалося музикантів (пор. *що затерли́кав, те й протерли́кав* «що заробив грою, те й розтринькав»). — Грінч. III 484. — Див. ще **роз-**, **терлі́кати**.

[**розте́рти**] (у виразі р. *гроші* «розтринькати гроші») Нед; — очевидно, зворотне утворення від деетимологізованої форми [*розтерáти*] (*розтеря́ти*) «розтратити», зближеної з фонетично подібним дієсловом *розтира́ти*. — Див. ще **роз-**, **теря́ти**.

**розтинка** — див. **тя́ти**.

**розтіпа́ха** — див. **потіпа́ка**<sup>1</sup>.

**розтлі́ти**, *розтлі́тель*, *розтлі́нний*; — р. *растлі́ть*, *растлева́ть*, др. *растълити* «піддати тлінню; знищити, розбестити; розтлити», *растълѣти* «розтлити; умертвити (про зародок)»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *растълити*, *растълѣти* «тс.» є похідним від *тълѣти* «знищувати», *тълѣти* «гнити, тліти». — Див. ще **роз-**, **тлі́ти**, **тлі́ти**.

[**розтолубити**] «розлупити, розколоти, розтолочити» Нед; — неясне.

[**розтомилéний**] «найлюбиміший, милий»; — очевидно, утворене на основі запозичення з польської мови; п. *roztomiły* «тс.», як і ч. слц. *roztomilý*, складається з префікса *roz-*, експресивного елемента *-to-* і прикметника *miły* «милий». — Фасмер III 446; Machek ESJC 363. — Див. ще **мілий**, **роз-**.

**розтороб́ний**, [*розтороб́на*] «розумна, спритна людина», *розтороб́нати* «збагнути, зметикувати», *утороб́нати*; — р. *растороб́ный*, бр. *растароб́ны*, п. *roztropny*; — похідне утворення від основи дієслова [*тороб́ити*] «підганяти», [*торопитися*] «поспішати»; щодо розвитку інтелектуального значення від первісного, пов'язаного з швидким рухом, пор. *бістри́й*, *меткий*, *спри́тний*; пор. також лит. *tãrpti* «досягати успіхів, процвітати»; твердження про відсутність зв'язку з *торопі́ть* (Горяев 295) позбавлене підстав. — Фасмер III 446; КЭСРЯ 385; Преобр. II 185; Štrekelj AfSIPh 28, 503. — Див. ще **тороб́ити**.

**розтороб́ша** (бот.) «*Silybium Gaertn.*, [головатень круглоголовий, *Echinops sphaerocephalus* L.; хвилівник звичайний, *Aristolochia clematitis* L. Мак; волошка розлога, *Centaurea diffusa* Lam.; дурман звичайний, *Datura stramonium* L.; нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L. тж], [*розтопи́ша*] «розторопша», [*розтроб́та* Нед, *розтроб́ша*] «тс.; головатень круглоголовий; нетреба колюча Мак»; — р. *растороб́ша* «розторопша», [*остропéстр*], п. [*roztropsta*, *ostropes(t)*], ч. *ostropes*, *ostropestřec* «тс.»; — не зовсім ясне; вважається (Machek Jm. rostl. 257—258) результатом видозміни первісної форми типу \**kostrbec*; можливо, пов'язане з [*ростоб́наш*] «чистотіл», [*розтропи́ша*] «тс.» (пор.).

[**розтороб́сити**] «висипати, розсипати, розсіяти» Нед; — очевидно, результат контамінації форм *розтрусі́ти* «тс.» і *тб́рсати* «смикати, штовхати» (див.).

[**розто́чник**] (зоол.) «павутинний кліщ, *Tetranychus telarius*» Нед; — слц. *gostoćes* «тс.»; — похідне утворення від *розточіти* «проїсти, прогризти, згризти», пов'язаного з *точіти* «гризти»; назва зумовлена тим, що павутинні кліщі висмоктують листки дерев і кущів, на яких вони паразитують. — Врґн I 135. — Див. ще **роз-**, **точіти**<sup>3</sup>.

[**роззравля́ти**] «поширювати, посилювати» Нед; — неясне.

[**розтрепа́нство**] «легковажність» Нед; — запозичення з польської мови; пор. п. *roztrępany* «розкиданий, неуважний, легковажний», похідне від п. ст. *roztrępać* «розсіяти чийось увагу, зробити когось неуважним; розтріпати», пов'язаного з *trępać* «тріпати», спорідненим з укр. *тріпати* (див.).

[**розтрібу́ха**] «розпусна жінка»; — очевидно, пов'язане з р. *растребуши́ть* «розтельбушити, розтріпати, розтербити», похідним від *требуши́ть* «тельбушити», *требуха́* «тельбухи», споріднених з укр. [*требу́х*] «тс.». — Див. ще **требу́х**. — Пор. **розтру́ха**.

[**розтріпа́ти**] «розпатлати» Нед, [*розтрепа́ханий*] «розтельбушений» ВеНЗн; — р. *трепахать* «тріпати, тріпатися», *трепахаться*; — похідне утворення від *розтріпа́ти*, *тріпати* з рідкісним суфіксальним елементом [-іх-] (-ых-), що виявляє афективне забарвлення. — Див. ще **роз-**, **тріпати**.

[**розтрі́пний**] «розумний, тямущий» Нед, [*розтрі́п*] «розум, розсудливість, обачність» Нед; — очевидно, результат неправильної фонетичної адаптації запозичення з польської мови; п. *roztropny* «тс.» є прямим відповідником до укр. *розторопний* (див.).

[**розтро́нцатися**] «ставати безладним, розпусним» Нед; — запозичення з польської мови; п. *roztrącać się* «розбиватися, розбитися» є похідним від *trącać* «штовхати, совати», спорідненого з укр. *труча́ти* «тс.»; значення слова в українській мові, відмінне від польського, може походити з якогось польського говору або бути результа-

том семантичної видозміни на українському мовному ґрунті. — Див. ще **роз-**, **трутити**.

**розтро́пта**<sup>1</sup>, *розтро́пша* — див. **розторо́пша**.

**розтропта**<sup>2</sup>, *розтропша* — див. **росто́паш**.

[**розтру́ха**] «повія»; — похідне утворення від *розтрусіти*, паралельне до [*розтрібу́ха*] «тс.». — Див. ще **трусіти**. — Пор. **розтрібу́ха**.

**розтяга́й** «пиріжок з відкритою начинкою»; — бр. *расцяга́й*; — запозичення з російської мови; р. *расстегáй* «тс.» пов'язане з *расстегáй* «розстібний сарафан», похідним від *расстегáть* «розстібати», що складається з префікса *раз-* і дієслова *стегáть* «шити стібком, прошивати наскрізь», спорідненого з укр. *застіжка*, [*застягну́ти*] «застібнути»; назва пиріжка зумовлена його зовнішньою подібністю до розстебнутого сарафана; припущення про зв'язок з *тяну́ть*, *растя́гивать* (Горяев 295; Fraenkel ZfSlPh 13, 233) безпідставне. — Фасмер III 445; КЭСРЯ 384; Преобр. II 176. — Див. ще **застегнути**, **роз-**.

**розтя́па** «роззява, розтелепа», *розтяпа́ка* «тс.»; — запозичення з російської мови, як і бр. *расця́па*; р. *растя́па* є, очевидно, результатом видозміни незасвідченого \**раззяпа* (пор. [*раззепáй*] «крикун, горлань»), похідного від \**раззяпить* «роззявити», якому відповідає укр. *роззя́пити* «тс.». — Див. ще **роздзя́пити**.

**розум**, *розума́ка*, *розума́ха*, *розуміти*, *розумник*, *розумнішати*, *розумува́ти* — див. **ум**.

[**Розум**] (чоловіче ім'я), *Розумник*; — р. *Разумник*, бр. *Разумник*, болг. *Разум*, цсл. **Разумникъ**; — церковнослов'янська калька грецького імені Συνεσιος «Синесій», утвореного на основі іменника σύνεσις «розум, здоровий глузд, розсудливість». — Петровский 186; Илчев 418. — Див. ще **роз-**, **ум**.

[**розфре́нькати**] «розтратити» Нед; — афективне утворення, паралельне

до [розтрѳнькати] «тс.». — Див. ще роз- — Пор. трїнькати<sup>2</sup>.

[розхавити] (у виразї р. рўки «розставити руки»); — не зовсім яснє; може бути етимологічно не мотивованим афективним утворенням або результатом контамінації форм розста́вити (розпра́вити) і хапа́ти.

[розхвірити] «розбазарити, нееконотно витратити» Си; — очевидно, результат видозміни запозиченого з польської мови слова [розхвіяти] «тс.» (див.).

[розхвіяти] «розтратити, промарнувати» Куз, [розфіяти, розфа́яти] «тс.» Нед, [розфі́йник] «марнотратник» Нед, [розфі́йниця] «марнотратниця»; — запозичення з польської мови; п. ст. gozchwiac «розвіяти, розпорошити; розхитати» складається з префікса goz- і дієслова chwiac «рухати, колисати», яке відповідає укр. [хвіятися] «хитатися, коливатися». — Див. ще роз-, хвіяти.

[розхемлений] (про волосся) «у безладді, скуйовджений» Нед; — очевидно, похідне утворення від [химля] «дерев'яне кільце, до якого прикручується волосся» (див.).

**розхідник** (бот.) «будра, Glechoma L.; [мучниця звичайна, Arctostaphylos uva-ursi (L.) Spreng.; очиток, Sedum L. СУМ, Нед; товстянка звичайна, Pinguicula vulgaris L. Нед; вербозїлля лучне, Lysimachia nummularia L. Мак; вид калачиків, Malva rotundifolia L.; шоломниця звичайна, Scutellaria galericulata L.; молодило покрївельне, Sempervivum tectorum L.], [розхѳдник] «розхідник; очиток тж; товстянка звичайна Нед, мучниця звичайна Мак; веронїка дїбровна, Veronica chamaedrys L. Мак»; — р. [расхѳдник] «горицвіт весняний, Adonis vernalis L.; мучниця звичайна; крем'яник гарний, Buphthalmum speciosum Schreb. (Telekia Sp. Baumg.); котяча м'ята справжня, Nepeta cataria L.», бр. расхѳдник «очиток», п. gozchodnik, ч. rozchodník «тс.», схв. расходник «сїдач конопляний, Eupatorium cannabinum L.; [паслін солодко-гіркий,

Solanum dulcamara L.], слн. gahúdnik «паслін, Solanum L.»; — пов'язанє з розхѳдитися; назва зумовлена тим, що більшість цих рослин стелиться по землі і розпускає паростки, які потім укорїнюються; деякі з них (напр., веронїка) мають повзучі гілчасті корені або розпростертї пелюстки (молодило). — Шамота 124; Меркулова Очерки 109; SW V 584; Machek ESJC 520; Јп. rostl. 95. — Див. ще роз-, ходїти.

[розхѳкати] «розбити, розколоти»; — результат контамінації слів розхѳкати і розкѳкати «тс.». — Див. ще кѳкати<sup>1</sup>, роз-, хѳ<sup>2</sup>.

**розхрїстати** «розстебнути, оголити (груди)», [розхрїстати] «тс.» Нед, [розхрїстатися] «розвіватися» (про волосся, одяг) Нед, рѳзхрїст «незастебнута частина одягу на грудях; вилога», [рѳзхрїст] «тс.» Нед, [розхрїстятя] «людина, яка ходить розхрїстана», розхрїстаний, [розхрїстаний] «недбайливий, неохайний» Нед, нарѳзхрїст; — р. расхрїстанный, бр. расхрїстáць, [расхлїстáцца], [хрїста] «розхрїстаний», [расхрїста] «тс.», п. gozchrzustać się; — не зовсім яснє; зіставляється (Меркулова Етимология 1970, 193—195) з р. [хрїда] «з розкритими грудьми, не застебнутий», [хрїда] «людина брудна, мокра» і, далі, з р. [хрўни] «ганчір'я, лахміття; болячки, короста»; пов'язувалось також (Носович 553) із словом хрїстїти через значення «роздягнутий, як дитина під час хрещення».

[розчеберсати] «розписати (писанки)» Нед; — неяснє; можливо, пов'язанє з [чеберхнўти] «штрикнути (ножем)».

[розчемерїти] «закривавити» Шух; — неяснє; можливо, пов'язанє з [чѳмір] «бїль у животї».

**розчепїрити, розчепарити, розчепаритися, розчепїра, розципаритися** — див. чепѳра.

**рѳзчїн** «рїдка сумїш» СУМ, Нед, рѳзчїна, рѳщина, розчїнник, розчїняльник, розчїнний, розчїнювальний,

*розчиніти* «розвести в рідині», [*прічин*] «розчина» ДзАтл II, [*причина*] «тс.» тж, [*причиняти*] «розчиняти (тісто)» тж, О, *учиніти* «зробити розчину»; — бр. *рошчына* «розчина; розчин», [*рашчына*] «розчина», *рашчыніць* «зробити розчину», [*учыніць*] «приготувати розчину», п. *rozczup* «розчина; розчин», *rozczupić* «розчинити в рідині»; — похідні утворення від *чиніти* «робити, готувати»; пор. аналогічний семантичний розвиток у р. *раствор* «розчин», *растворить* «зробити розчин», [*творить, притворить*] «тс.»; пор. також ч. *zadělati* «розчинити (на хліб)». — Див. ще **роз-, чиніти**. — Пор. **відчиніти, причіна**.

[**розчілити**] «вирішити» Нед; — неясне.

[**розчобіна**] «гора, на якій зверху вниз однією смугою йде ліс, а другою поле або пасовище Г; гори, пасмами лісисті Шух», [*розчіл*] «місце, де сходяться два звори» О; — неясне.

[**розчумати**] «розібрати, зрозуміти»; — пов'язане з *очуматися* «прийти до пам'яті» (див.).

[**розчурукати**] «зрозуміти», [*розчурупати*] «точно дослідити, дізнатися, зрозуміти» Нед; — очевидно, результат контамінації форм *розторопати* «збагнути» і [*розчумати*] «тс.». — Див. ще **розторопний, розчумати**.

**розчухати** «зрозуміти»; — р. *расчухать* «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми *розчумати*, зближеної з фонетично подібною основою *чухати*. — Див. ще **розчумати**.

[**розшарудити**] «грубо змолоти (на жорнах)» Нед; — неясне; можливо, афективне утворення.

[**розшэхвати**] «розгорнути» Г, Нед; — неясне.

[**розшерéпа**] «людина, яка ходить розставивши ноги»; — очевидно, результат контамінації форм *розчепіра* «тс.» і [*шерéпа*] «потворна жінка». — Див. ще **чепéра, шерéпа**.

[**розшімканий**] «розхристаний»; — очевидно, результат видозміни форми

\**розшімханий*, пов'язаної з [*чімхати*] «чухрати гілки, листя на деревах» (див.).

[**розшкрілити**] «розчепити» ВеУг, [*розшкрілити*] «тс.» ВеУг, [*розкрілитися*] «розхристатися (особливо йдучи чи біжучи)» Ме; — очевидно, пов'язане з *крило́*; пор. [*рускрілите*] «розвести в сторони» (про руки) Корз. — Див. ще **крило́**.

**розшолопати** «второпати, розгадати», *розшолопати* «тс.»; — пов'язане чергуванням голосних з формою *розчовпати* «тс.», похідною від [*човпати*] (псл. \*č<sup>h</sup>pti) «розуміти» (див.).

**розшугакати** «розчинити навстіж»; — похідне утворення афективного характеру від *розшугну́ти* «розчинити» (зокрема, про сильний подув вітру), пов'язаного з *шугати* «дути сильними поривами» (див.).

[**розшулічити**] «второпати, розкумекати»; — очевидно, результат контамінації форм *розшолопати* «тс.» і *лічіти* «рахувати». — Див. ще **ліќ, розшолопати**.

[**розшущукати**] «второпати, розкумекати»; — очевидно, афективне утворення, що виникло у зв'язку з формами типу *розшолопати*, [*розшулічити*] «тс.» (див.).

**розшінкати** — див. **зашінка**.

[**розщіпати**] «розстібати», [*розщібати*] «тс.», [*розщібані*, у виразі: р. *двері*] «двері, защіпка яких відкрита»; — очевидно, результат видозміни форми *розстібати*, зближеної з *розщипати*. — Див. ще **роз-, стібати**. — Пор. **щипати**.

[**роз'юшітися**] «сильно розсердитися, роздратуватися»; — запозичення з польської мови; п. *rozjuszyć* «розлютити», *rozjuszyć się* «розлютитися» пов'язується з *juśca* «юшка; кров тварини», спорідненим з укр. [*юха́*] «тс.». — Brückner 208. — Див. ще **роз-, юха́**.

**рокамболь** «старовинна гра в карти; (бот.) цибуля часникова, *Allium scorodoprasum* L.» УРС, Мак, [*рокамбул*] (бот.) «цибуля часникова» Мак;

— р. *рокамболь* «гра в карти; часникова цибуля», п. *gokambuť* «часникова цибуля», ч. слц. *gokambol* «тс.», болг. *рокамбъл* «частина виграшу, що залишається в грі; сорт цибулі, сорт часнику»; — запозичення з французької мови; фр. *gocambolle* «пікантність; заявлений жарт; іспанський часник» походить від нвн. *Rockenbolle* (бот.) «цибуля часникова», утвореного з основ іменників *Rocken* «жито», фонетичного варіанта до *Roggen* «тс.», спорідненого з двн. *госко*, дангл. *гуге*, англ. *гуге*, лит. *гугюс*, псл. *гъзь* «тс.», і *Bolle* «цибуля, цибулина», спорідненого з двн. *bolla* «лушпайка», дісл. *bolle*, англ. *bowl* «миска, кубок, чаша», дангл. *hēafodbol-la* «череп». — СІС<sup>2</sup> 735; Фасмер III 497; ССРЛЯ 12, 1434; КЭСРЯ 392; Dauzat 636; Gamillscheg 776; Kluge—Mitzka 90, 604—605; Klein 192, 1367. — Див. ще **рож.**

**рокіта** (бот.) «верба, *Salix fragilis* L.; [верба козяча, *Salix caprea* L. Нед; верба пурпутова, *Salix purpurea* L. Нед; золотий дощ звичайний, *Cytisus laburnum* L. Мак; таволга зарубчаста, *Spirea crenata* L. Мак; мокра, заболочена низина Ч; болото, що заросло чагарником Ч], [*ракіта*] «верба пурпутова Нед, Мак; верба біла, *Salix alba* L. Мак; верба розмаринолиста, *Salix rosmarinifolia* L. Мак; верба прутувидна, *Salix viminalis* L. Мак; карагана кущова, *Saragana frutex* (L.) С. Koch. Мак», [*ракіта*] «верба ламка Мак; вєлина, *Salix vitellina* L. Мак», [*рокітина*] «верба козяча Нед; верба пурпутова Нед; мірикарія німецька, *Murgisaria germanica* (L.) Desv. Мак», *рокітник* «зіновать, *Cytisus* L.; [верба розмаринолиста; верба чорночюча, *Cytisus nigricans* L. (Sm.) Enand. Мак; жарновець віниковий, *Sarothamnus scorarius* Wimm. Мак; вербові зарості Ч], [*ракітник*] «верба розмаринолиста Нед; зіновать Мак», [*ракітник*] «верба розмаринолиста» Мак; — р. *ракіта* «верба, рокита», бр. *ракіта*, п. *rokita*, ч. *rokyta*, слц. *rakuta*, *rokyta*, вл. *rokot*, нл. *roki-*

*t(a)* «тс.», полаб. *güt'aĭtnä*, болг. *ракіта* «верба пурпутова», м. *ракіта* «тс.», схв. *ракіта* «верба, рокита; бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.», слн. *rakíta* «верба, рокита»; — псл. *\*ogkyta* «верба»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого вважається спорідненим з лтс. *ėgciš* «яловець», *ėgškiš* «терен», *ėgkuls* «веретено», гр. *ἄριευδος* «яловець», *ἄρισ* «мережа» і зводиться до іє. *\*arqū-ta*; менш переконлива з фонетичних причин спроба (*Machek* EŠJC 516; *Jm. gostl.* 133) пов'язати з лат. *salix* «верба», ірл. *sail*, двн. *salaha* «тс.»; припущення про зв'язок з лат. *arcus* «лук, дуга, веселка», гот. *arġazpa* «стріла», дісл. *or* «стріла», англ. *arrow* «тс.», дінд. *arkāh* «лук» (*Брандт* РФВ 18, 8; *Holub—Kop.* 314; *Meillet* Études 295; *Mikkola* Ursl. Gr. III 32; *Balt. u. Slav.* 37) викликає сумнів; зіставлення з дінд. *arṇah* «потік, ріка», прус. *wurs* «ставок» (*Brückner* KZ 45, 104) або з ч. *rākos* (*rokos*) «очерет» (*Mikkola* *Balt. u. Slav.* 37) позбавлені підстав. — Фасмер III 438—439; Черных II 97; КЭСРЯ 382; Преобр. II 178; Горяев 294; *Schuster-Sewc* 1232—1233; Младенов 556; *Moszyński* PZJP 290; *Mikkola* Ursl. Gr. I 90; *Trautmann* 71; *Būga* RR II 530; *Fraenkel* 123; *Endzelin* KZ 44, 59—61; *Mühl.—Endz.* I 574; *Lidén* IF 18, 507; *Klein* 108, 99; *Boisacq* 78; *Frisk* I 142; *Walde—Hořm.* I 64.

[**рокітити**] «відзиватися, відлунюватися (про звук)» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *роко́тати*. — Див. ще **рокіт.**

**рокірува́ти(ся)** (термін шахової гри), *рокіровка*, *рокірува́ння*; — р. *рокірова́ть*, бр. *ракірава́ць*, п. *rozować*, ч. *rošovati*, слц. *rošovati'*, болг. *рокірам*, м. *рокіра*, схв. *рокірати*, *рохірати*, *рошірати*, слн. *rokirati*; — запозичення з французької мови; фр. *roquer* «рокірувати» пов'язане з сфр. *goc* «шахова тура», яке походить від перс. *rokh* (*rakh*, *ruxh*) «тс.», а останнє — від бенг. *roth* «віз; тура». — СІС<sup>2</sup> 735; Фасмер III 497; ССРЛЯ 12, 1434; *Koraliń-*



ski 851; Holub—Lyer 423; Lokotsch 137; Dauzat 635, 638; Gamillscheg 776; Kluge—Mitzka 603. — Пор. **рошада**.

**рокіт**, [роко́тня] «гуркотіння грому», *роко́та́ти*, *роко́тіти*, *рокітлівий*, *роко́тлівий*; — р. *ро́кот*, *роко́та́ть*, бр. *ро́кат* «рокіт», *рака́таць*, др. *роко́тати* «звучати, бриніти, гриміти», вл. *gokot* «плутанина, сум'яття», *gokotać* «галасувати», схв. *rókōt* «хрюкання, нарікання, крик, шум, гуркіт»; — похідні утворення від звуконаслідувальної основи псл. \*rok-/gek-, до якої зводяться також *рика́ти*, *рего́та́ти*, лит. *gėkti* «кричати, ревти», лтс. *gėkt* «тс.», лат. *gassāge* «кричати» (про тигра); можливо, пов'язане також з *ректі́* «говорити». — Фасмер III 497; Черных II 120—121; КЭСРЯ 392; Преобр. II 212; Булаховський Вибр. пр. III 524—525; Филин Образ. яз. 284; Schuster-Sewc 1232. — Пор. **ра́чити**, **ректі́**, **рік**, **річ**<sup>1</sup>.

**рококо́** «стилістичний напрям у західноєвропейському мистецтві 18 ст.»; — р. болг. м. *рококо́*, бр. *ракако́*, п. ч. слц. вл. *goको*, схв. *roko\_kō*, слн. *gokokō*; — запозичення з французької мови; фр. *гососо* «рококо; старомодний стиль, старомодна річ» виникло як арготизм у майстрових від *госайле* «примхливий, вибагливий; рокайль; дрібне каміння» (рокайль часто застосовується в архітектурі і прикладному мистецтві в стилі рококо), пов'язаного з *гос* «скеля, стрімчак», *госче* «скеля; камінь; кам'яна гірська порода» (фр. ст. *gосche*), що походить від нлат. \**госса*, запозиченого з кельтських мов. — SIC<sup>2</sup> 735; Черных II 120; Kopaliński 849; Holub—Lyer 422; Klein 1353; NSD 2124; Dauzat 635, 636.

**Рокса́на** (жіноче ім'я); — р. болг. *Рокса́на*, бр. *Ракса́на*, схв. *Ро́кса*, *Ро́ксанда*; — запозичення з грецької мови; гр. *Ρωξάνη* (ім'я дочки бактрійського намісника, дружини Александра Македонського) походить від перс. *Rošāni* «тс.», пов'язаного з *gīšāni* «світло», спорідненим з дінд. *gосің*, псл. *luśь* «тс.».

укр. [луч] «промінь». — Вл. імена 156; Петровский 190; Спр. личн. имен 520; Илчев 428; Constantinescu 364. — Див. ще **луч**<sup>1</sup>.

**роко́фор** «сорт гострого сиру»; — р. *роко́фор*, бр. *рако́фор*, п. *gokfor*, ч. *gokfог*, слц. *goquefort*, болг. *ро́кфор*, схв. *рокофор*, слн. *gókfor*; — запозичення з французької мови; фр. *goquefort* походить від назви містечка Roquefort у південній Франції, де цей сир спочатку виробляли. — SIC<sup>2</sup> 735; КЭСРЯ 393; Klimeš 620; Holub—Lyer 422.

**ро́л** «вал, циліндр, що обертається; сувій», *ро́лик*, *ро́льник*, *ро́льня*; — р. *ро́л*, *ро́лик*, *ро́ль*, бр. *ро́л*, *ро́лік*, п. *gola* «сувій, вал», *golka* «тс.», ч. *gole* «сувій паперу», слц. *gola* «згорток, сувій», болг. *ро́лка* «циліндр, валик; ролик», м. *ро́лна* «рулон», схв. *ро́ла* (*ро́ла*) «згорток, сувій», слн. *góla* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Rólle* «валик, коток, згорток» пов'язане з *gollen* «котитися», яке походить від фр. ст. *goeler* «тс.», що зводиться до лат. *gotella* «коліща», похідного від *gota* «колесо». — SIC<sup>2</sup> 735; ТСБМ IV 714; Holub—Lyer 422; РЧДБЕ 636; Kluge—Mitzka 606. — Див. ще **ро́та́тор**. — Пор. **ро́то́нда**<sup>1,2</sup>, **рула́да**, **руле́т**, **руло́н**.

[**ро́ланик**] (орн.) «ремез, Remiz Jagoski»; — неясне.

[**ро́лівка**] (ент.) «совка польова, Agrotis» Нед; — похідне утворення від [*ро́ля*] «рілля»; назва зумовлена перебуванням личинок цих метеликів у земляному ґрунті. — БСЭ 39, 537. — Див. ще **рілля**.

**ро́ль**, *ро́ля*, *ро́левий*, *ро́льовий*; — р. *ро́ль*, бр. болг. *ро́ля*, п. слц. *gola*, ч. *gole*, вл. слн. заст. *góla*, м. *ро́ля*, схв. *ро́ла*, *ро́ла*; — запозичення з французької мови; фр. *gôle* «роль, список», спочатку «згорток, на якому записувалися слова окремого актора», зводиться до лат. *rotulus* (*rotula*) «згорток, кільце», похідного від *gota* «колесо». — SIC<sup>2</sup> 735; Черных II 121; Фасмер III 498; Holub—Lyer 422; Kluge—Mitzka

605—606; Gamillscheg 777; Dauzat 637. — Див. ще **ротóнда**<sup>1</sup>.

**рольга́нг** «пристрій для переміщення вантажів»; — р. *рольга́нг*, бр. *ральга́нг*, болг. *рòлганг*; — запозичення з німецької мови; н. *Röllgang* «тс.» складається з основ іменників *Rolle* «коток, кільце, валик», пов'язаного з *gollen* «котитися», і *Gang* «хід», пов'язаного з *gehen* «іти». — СІС<sup>2</sup> 735; ТСБМ IV 633. — Див. ще **га́нок**, **ро́л**.

**ром**, [*рум*] «ром» Нед; — р. бр. болг. *ром*, п. ч. слц. вл. *гит*, м. *рум*, схв. *рўм*, слн. *гит*; — запозичення з англійської мови; англ. *гит* «ром» є результатом скорочення форми *гитбуліон* «тс.», очевидно, звуконаслідувального утворення. — СІС<sup>2</sup> 736; Акуленко 141; Черных II 121; Фасмер III 798—799; Kluge—Mitzka 614; Klein 1364.

**ромáн**<sup>1</sup> «літературний твір; любовні стосунки», *романіст*, *романістика*, [*ромáнс*] «любовний зв'язок», *романічний*, *романсувати* «залицятися»; — р. болг. *ромáн*, бр. *рама́н*, п. *ромáнс*, ч. слц. слн. *гома́н*, вл. *гоман*, схв. *рòма́н*; — запозичення з французької мови; фр. *гоман*, ст. *гоманз*, спочатку «перекладений з латинської мови твір», від пізнього лат. *гòтáписè* «на народній латині», похідного від *гòтáпис* «римський», що зводиться до *Ròма* «Рим». — СІС<sup>2</sup> 736; Коваль 167; Черных II 121; Фасмер III 499; Будагов РЯШ 1970/3, 84—89; Kopaliński 849; Holub—Lyer 422—423; Dauzat 637; Gamillscheg 777—778. — Пор. **ромáнс**, **ромáнський**, **романтізм**.

**ромáн**<sup>2</sup> (бот.) «ромен, *Anthemis* L.; [ромашка, *Matricaria* L.; королиця, *Leucanthemum* DC. Мак]», *ромéн* «тс.» тж, [*рамон*] «роман фарбувальний, *Anthemis tinctoria* L.» Мак, [*романе́ць*] «ромашка Мак; королиця Мак; маруна щиткова, *Chrysanthemum corymbosum* (L.) Willd.», [*романиця*] «роман; королиця» Мак, [*ромин*] «роман собачий, *Anthemis cotula* L.» Мак, [*ромінь*] «ромашка» Мак, [*ромня́нок*, *ромун* Мак, *румáнець*, *румéн* Нед, *румéнець* ВеНЗн,

ВеУг] «тс.», [*румин*] «роман» Мак, [*рум'я́к*] «тс. Мак; ромашка Нед», [*рум'я́н*] «роман», [*рум'яне́ць*] «ромашка Нед; роман Мак», [*рум'янка*] «ромашка» Мак, *рум'я́нок* «тс.; [роман Мак; королиця Мак]»; — р. *ромáшка* «ромашка», [*ромéн*] «роман», бр. [*рамане́к*] «роман», [*рамо́н*] «тс.; королиця; ромашка», [*рамо́нак*] «ромашка», [*румонак*, *румья́нак*, *румья́нка*] «тс.», п. *гуміан* «роман», [*гомéп*, *гоміен*, *гумен*, *гумін*] «тс.», *гуміанек* «ромашка», ч. *гтеп* «ромашка; [роман]», [*гтепек*] «ромашка», [*гомепек*, *гма́ні*, *горта́н*], *ге́рма́нек* «тс.», слц. *гитан* «роман», *гитане́к* «ромашка», *гармане́к*, [*гарма́нок*, *гарти́н*, *герма́нок*, *германе́к*] «тс.», схв. *рма́н* «роман», *рма́нац*, *рма́нь* «тс.», *рма́неак* (*раме́нак*) «ромашка», *ра́ман* «тс.»; — запозичення з остаточно не встановленого джерела; здебільшого виводиться від назви *апthemis гомана* «римська ромашка»; відзначається також (*Machek* Jm. rostl. 244—245) зв'язок з нім. [*Hermlan*, *Hermelin*, *Hermandel*] «тс.» як результатами видозміни лат. *самотілла* «ромашка» (>[*артамілла*] та ін.); форми з кореневим *у* є результатом зближення з основою *рум'я́ний*. — Шамота 16; Фещенко Рідне слово 7, 25—28; Коваль 80; Черных II 122; Фасмер III 499—500; Преобр. II 213; Меркулова Очерки 102—103; Brückner 468; Matzenauer 407. — Пор. **ромáшка**, **ру́мер**.

**Ромáн** (чоловіче ім'я), *Рóма*, *Ромáньо*, *Ромáсь*, *Рóмка*, *Рóмко*, *Рóмцо*, *Рому́сь(о)*, *Ромáна* (жіноче ім'я), *Ромáнія*, *Рóма*, *Рому́ля*, *Рому́ся*, *Рóмця*; — р. *Ромáн*, бр. *Рама́н*, п. ч. слц. *Ротан*, болг. м. *Рóман*, схв. *Роман*, слн. *Ротан*; — запозичення з латинської мови; лат. *Ròtápus*, *Ròtána* зводяться до назв жителів міста Рима (*Ròма*) «римлянин, римський, римлянка, римська». — Вл. імена 83, 157; Петровский 190; Спр. личн. имен 450; Илчев 428. — Див. ще **ромáн**<sup>1</sup>.

**ромáнс** «словесно-музичний твір»; — р. болг. м. *ромáнс*, бр. *рама́нс*, п. слц.

вл. готанса, ч. готансе, схв. *романса*, *романца*, слн. готанса; — запозичення з французької мови; фр. готансе через ісп. готансе, фр. ст. готанз зводиться до пізнього лат. *gōtānicē* «на народній латині». — СІС<sup>2</sup> 736; Черных II 121—122; Фасмер III 499; Kopaliński 849; Holub—Lyer 423; Dauzat 637; Gamillscheg 778. — Див. ще **роман<sup>1</sup>**. — Пор. **романський**, **романтизм**.

**романський**, *романізація*, *романізм*, *романіст*, *романістика*, *романізувати*; — р. *романский*, бр. *раманські*, п. *romanski*, ч. *románský*, слц. *románsky*, вл. *romanski*, болг. *романски*, м. *романски*, схв. *рōмански*, слн. *romanski*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. готан «романський», нім. *gotanisch* «тс.» зводяться до лат. *gōtānus* «римський», похідного від *Rōma* «Рим». — СІС<sup>2</sup> 736; Фасмер III 499; Kopaliński 849—850; Holub—Lyer 422—423; Dauzat 637; Gamillscheg 778. — Пор. **роман<sup>1</sup>**, **романтизм**.

**романтизм**, *романтизація*, *романтик*, *романтика*, *романтичний*, *романтизувати*; — р. *романтизм*, бр. *рамантизм*, п. *romantyzm*, ч. *romantismus*, слц. *romantizmus*, вл. *romantiski* «романтичний», болг. *романтизъм*, м. *романтизам*, схв. *романтизам*, слн. *romantizem*; — запозичення з французької мови; фр. *romantisme* утворено від *romantique* «романтичний», похідного від фр. ст. *romant* (>готан «роман»), що є зворотним утворенням від пізнього лат. *gōtānicē* «на народній латині», пов'язаного з *gōtānus* «римський». — СІС<sup>2</sup> 736; Будагов Ист. слов 224—239; Kopaliński 849—850; Holub—Lyer 423; Klein 1355; Dauzat 637. — Див. ще **роман<sup>1</sup>**, **романський**.

**ромашка** (бот.) «*Matricaria L.*»; — бр. [*рамашка*]; — запозичення з російської мови; р. *ромашка* «тс.» утворено від давнішої назви *роман*, яка відповідає укр. *роман* «тс.». — Черных II 122; Фасмер III 499—500; Меркулова Очерки 102—103. — Див. ще **роман<sup>2</sup>**.

**ромб**, *ромбічний*; — р. бр. болг. м. *ромб*, п. *romb*, схв. *рōмб*, слн. *romb*; — запозичення з французької мови; фр. *rhombe* через посередництво латинської мови (лат. *rhombus*) запозичено з грецької; гр. *ῥόμβος* «ромб; бубон, тамбурин; дзига» пов'язане з *ῥέμβωσι* «блукаю, брожу, тиняюсь», яке, можливо, зводиться до іє. \**ueg-* «вертати». — СІС<sup>2</sup> 736; Фасмер III 500; Kopaliński 850; РЧДБЕ 637; Dauzat 632; Frisk II 648—649.

**ромён** — див. **роман<sup>2</sup>**.

[**ромпáс**] «подвійна підошва», [*ромпасовий*] «з подвійною підошвою (про чобіт); з рантом Нед»; — запозичення з німецької мови; нім. [*Randpass*] «рант» утворено з основ іменників *Rand* «край; рант» і *Pass* «ущелина, проміжок; перевал». — Нед 839. — Див. ще **пас<sup>6</sup>**, **рант**.

[**рому́ш**] «гуркіт, гук, тріск» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *rápus* «галас, гамір, гвалт» загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з гебр. *gāpan* «голосно кричати» (Holub—Kop. 309) або слц. *lomož* ([*lámoz*]) «галас», що вважається афективним утворенням (Machek ESJC 508; Holub—Lyer 409).

**ромштéкс**; — р. *ромштéкс*, бр. *рамштéкс*, п. *romszyk*, ч. *romstek*, слц. *rompstek*, вл. *rumpsteak*, болг. *рамстег*, схв. *рāмстек*, слн. *romstek*; — запозичено з англійської мови, можливо, через французьку (фр. *romsteck*); англ. *rump steak* «ромштекс; вирізка» складається з іменників *rump* «крижі, костріць», що зводиться до дат. *rumpre*, шв. *rumpa* «тс.», споріднених з снн. *rump* «тулуб, тіло», свн. *rumpf*, нвн. *Rumpf* «тс.», і *steak* «кусок м'яса чи риби; біфштекс», що походить від дісл. *steik* «щось настромлене (на рожен)», спорідненого з англ. *stick* «втикати, стромляти», нвн. *stecken* «тс.», укр. *застіжка*, [*стег*] «стібок». — СІС<sup>2</sup> 736; Суперанская ВКР V 189—191; ТСБМ IV 637; Sl. wyr. obcych 657;

Klein 1365, 1508. — Див. ще **застегнути, стег.**

[**ронд**] «збруя», [р<sub>о</sub>нда] «тс.» Нед; — частково видозмінене запозичення з польської мови; п. (іст.) gzađ «давня оздобна збруя вершника; ряд» етимологічно відповідає укр. *ряд* (пор. *рядіти* «пишно вбирати, причепурювати»). — Див. ще **ряд.**

**рондо** «закруглений шрифт; перо для письма таким шрифтом; віршова форма з тематичними повторами», *р<sub>о</sub>ндо* «музична форма з тематичними повторами»; — р. *рондо*, *р<sub>о</sub>ндо*, бр. *рандо*, *р<sub>о</sub>нда*, п. слц. вл. *rondo*, ч. *rondo* (*rondó*), болг. м. *р<sub>о</sub>ндо*, схв. *р<sub>о</sub>ндо*, *р<sub>о</sub>ндо*, слн. *rondó*; — запозичення з італійської і французької мов; іт. *rondo* (муз.) походить від фр. *rondeau* (муз., літ.), пов'язаного з *ronde* «кругленький», похідним від *ronde* «круглий», що, як і іт. *rondo*, зводиться до лат. *rotundus* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 736; Акуленко 141; КЭСРЯ 393; ТСБМ IV 637, 715; Kopaliński 850; Holub—Lyer 423; РЧДБЕ 637; Klein 1355—1356; Dauzat 637; Gamillscheg 778. — Див. ще **ротонда**<sup>1</sup>.

**ронжа** (орн.) «кукша тайгова, *Perisoreus (Garrulus) infaustus* L.»; — запозичення з російської мови; р. *р<sub>о</sub>нжа* «тс.» загальноприйнятого пояснення не має; припускається походження з балтійських (лит. *rašis* «кедрівка, *Nucifraga*», лтс. *guoze, guozis* «тс.») або з фінських мов (Mühl.—Endz. III 586). — Фасмер III 501; Преобр. II 213; Лаучюте 90.

**роніти** «губити, випускати, кидати», *роня́ти*, [р<sub>о</sub>ня́ти] «роняти» О, [невр<sub>о</sub>нний] «не згублений, не вражений», [пор<sub>о</sub>н] «відпадіння, втрата; передчасне народження, викидень» Нед, [пор<sub>о</sub>нене] «викидень», [ур<sub>о</sub>н] «шкода, втрата», [ур<sub>о</sub>новина] «тс.» тж; — р. *роніть*, *роня́ть*, бр. *раня́ць*, др. *изронити* «випустити», п. вл. *ronić* «ронити, проливати», ч. *roniti* «тс.», слц. *ronit'* «ронити», *ronit' sa* «падати, текти», нл. *roniš* «ронити, проливати», болг. *р<sub>о</sub>ня* «сиплю, роняю», м. *рони* «обби-

ває, обсипає; лле (сльози)», схв. *р<sub>о</sub>нити* «розмивати, руйнувати; поринати; проливати»; — псл. *roniti* «пускати текти, пускати падати», пов'язане давнім чергуванням голосних з *ripoti* «ринуть»; — споріднене з гот. *uggannjan* «пускати сходити» (про сонце), *ginnan* «бігти», двн. *geppan* «пускати текти, гнати», *ginnan* «текти, бігти», гр. *ῥαίνω* (<\*ῥαίνω) «окроплюю, обсипаю», *ῥαίς* «крапля»; припускається (Семерень ВЯ 1967/4, 10—11) запозичення в праслов'янську мову з германських. — Фасмер III 501; Черных II 122; Brückner 462; Holub—Kop. 314; Machek ESJC 516; Schuster-Šewc 1234—1235; Младенов 563; Trautmann 236—237; Роккопу 328, 329. — Пор. **р<sub>и</sub>нути, р<sub>о</sub>ня.**

[р<sub>о</sub>ня] «саламандра» ВеУг; — схв. *р<sub>о</sub>нити* «поринати; виринати; тонути; заглиблюватися; впадати»; — пов'язане з *роніти*, *роня́ти* «губити, випускати, кидати», давніше, очевидно, «пускати у воду»; у такому разі сюди ж слід відносити і *пірнати* (<псл. \*ро-гъпати), *поринати* як форми, пов'язані з *р<sub>и</sub>нути* «текти», а не як результати метатези в основі *ниряти*. — ВеУг 255. — Див. ще **р<sub>и</sub>нути, роніти**. — Пор. **пірнати**.

**ропá** «соляний розчин; вода соляних озер; [нафта; сукровиця; піт]», *р<sub>и</sub>пнік* «робітник, який видобував нафтову ропу», [р<sub>и</sub>пни́ця] «мазниця» Нед, [ропани́ці] «червона» соляна вода; вода в багні, яка буриться, кипить; вода «червоного» багна О, [р<sub>о</sub>пи́ще] «нафтоносний ґрунт» Куз, [р<sub>о</sub>пни́ця] «місце з нафтою» О, [роп'я́ний] «з солоною водою» Куз, *р<sub>и</sub>пникувати* «працювати р<sub>и</sub>пником»; — р. *rapá*, [ропá], бр. *rapá* «ропа», [ра́па] «червона неродюча земля», [р<sub>о</sub>па] «гнійна рідина»; — можливо, запозичення з польської мови; п. гора «розсіл, ропа; гній (у болячці); нафта; бітум», горіс «загноювати, нагноювати» зіставляються з лтс. *gerť* «зарубцьовуватися», дінд. *gárah* «поранення, тілесне ушкодження». — Фас-

мер—Трубачев III 501; Преобр. II 214; Brückner 462—463.

**[ро́павка]** (бот.) «патисон, Cuscuta perо var. ovifera» Чаб; — очевидно, афективне утворення, паралельне до [карахонька, тарапунька] та ін. «тс.».

**ропа́к** «морська крижина, що стоїть ребром на льодяній поверхні»; — бр. *rapák* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ropák* «тс.»; {обледенілі камені на березі моря}, [ропа́ка, ру́пака] «тс.» загальноприйнятого пояснення не має; виводиться як запозичення від саам. *giäbrag* « дрейфуючий лід », *giäbrēx* «тс.» (Itkonen у Фасмера) або від фін. *goras* «купа каміння» (Kallima 204—205). — Фасмер III 501.

**[ро́пати]** «тріщати» Нед, [ро́пнути] «з грюком упасти Нед; з шумом випустити шлункові гази»; — вл. *горас* «ляскати», *горота́с* «грюкати, тріщати», нл. *gorotaś* «тс.», слн. *gorotáti* «грюкати, ляскати», *gorót* «грюкіт»; — псл. *гор-/гър-* звуконаслідувального походження, паралельне до *гар-*. — Фасмер III 502. — Пор. **ра́пати, ре́пати(ся), ропта́ти.**

**ропта́ти** «ремствувати; дзюрчати; [бурмотіти, шуміти Нед], [рапотáти] «нарікати» О, [ропоті́ти] «бурмотіти; базікати без угаву; шуміти під час руху», [ропуні́ти] «тс.», [ро́ним] «бурмотіння» Нед; — р. *ropmátъ* «ремствувати, нарікати», *ро́пот* «ремство; гомін», др. *ръпътати* (*роптати*) «ремствувати, нарікати», п. [reptaś] «ремствувати», ч. *reptati* «тс.», *repot* «ремство», слц. *reptat'* «нарікати, бурчати», вл. *горот* «гомін, заворушення», болг. *роптáя* «ремствую», *ро́пот* «ремство», м. *роптае* «ремствує», *ропот* «ремство», слн. *gorotáti* «ремствувати», стсл. **ръпътати** «бурчати, ремствувати»; — псл. *гърътъ/горътъ* «гомін, бурчання, ремство», *гъръtati/горъtati* «ремствувати», пов'язане з *гърът-/горът-* «гул, гомін, грюкіт» звуконаслідувального походження; — очевидно, споріднене з дінд. *gápati* «базікає», дат. *гарре* «гелготати». — Черных II 122—123; Фасмер III 502; КЭСРЯ 393; Brückner 458; Ma-

chek ESJC 513; Schuster-Sewc 1236; Младенов 563. — Див. ще **ро́пати.** — Пор. **ра́пати.**

**ропу́ха** (зоол.) «*Bufo Laurenti*», [ре́пуха ВеНЗн, ре́па Нед, ре́панка Л, ро́па Нед, ВеБ, ро́павка, ропухáня] «тс.»; — р. [ропу́ха], бр. *rapúха*, ч. слц. *горуха*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *горуха* «тс.» виводиться від давнішого \**chgorucha/kgorucha* (псл. \**korp-avъ* «шерехатий»); пов'язання з *ropá* «гній» (Фасмер III 503; Machek Studie 123; ZfSlPh 13, 405; Mikl. EW 282) викликає сумнів. — Фасмер—Трубачев III 503; Brückner 463. — Пор. **коропа́вий, рапа́вка.**

**[ро́пша]** «торф Нед; (бот.) сфагн, *Sphagnum Ehrh. Mak*», [ропша́нка] «болотна трава на торф'яних ґрунтах» Нед; — неясне.

**росá** «краплі води, що осідають на поверхні; [нафта Нед]», *ріска* «росинка; крихта», *росіна*, *росіця*, [ро́шене] «мочіння» (льону) Нед, *росистий*, *ро́сний*, *росяний*, *росяністий*, *росіти*, [ро́шений] «росяний», *безросяний*, *зро́шувач*, *зро́шувальний*, *зро́шувати*, *ороша́ти*; — р. болг. *росá*, бр. *расá*, др. *роса*, п. ч. слц. вл. нл. *rosa*, м. *роса*, схв. *рòса*, слн. *rõsa*, стсл. **росá**; — псл. *rosa* «роса»; — споріднене з лит. *gasà*, лтс. *gasa* «тс.», дінд. *gasá* «рідина, потік», *gasañ* «сік, рідина», лат. *gõs* (*gõris*) «роса»; іє. \**ere-s-/rēs-/rõs-* «текти»; припущення про зв'язок з гр. *δρόσος* «роса» (Ernout—Meillet 1019) та *ἔρωή* «стрімкий рух, натиск» (Persson Beitr. 837) викликають заперечення. — Черных II 123; Фасмер III 503; Горяев 302; Преобр. II 215; Brückner 463; Machek ESJC 517; Holub—Lyer 423; Holub—Kop. 314; Schuster-Sewc 1236—1237; Младенов 563; Mikl. EW 282; Trautmann 237; Fraenkel 699; Karulis II 104; Mayrhofer III 48; Pokorny 336.

**[росе́лка]** «райдуга, веселка» ЛЧерк, [русáлка] ЛЧерк, *русавка* О «тс.»; — очевидно, результат контамінації синонімічних *ра́йдуга* і *весе́лка*. — Див. ще **весели́й, ра́йдуга.**

**росічка** (бот.) «росянка, *Drosera L.*», [ріска] «росичка» Мак, [рісник Нед, росіця, росічка Мак, росник Мак], росянка «тс.», росічкові «*Drosera caseae*», росичковаті, [росичниковаті] Нед, росянкві «тс.»; — р. росянка «росичка», росніця «*Alchimilla vulgaris*», бр. расянка, расіца, п. gosiczka, ч. gosnatka, gosnička, слц. gosička, вл. boža gosa, болг. рбсен, [росянка], м. росуља, схв. рбсуља «тс.», слн. gosika «*Drosera L.*»; — похідне утворення від *росá*; назва зумовлена тим, що залозисті волосинки на листках цієї рослини виділяють клейкий сік, краплинки якого нагадують росу; очевидно, калька наукової назви лат. *Drosera* «росичка», що походить від гр. *δρόσος* «роса». — Нейштадт 294—295; Вісюліна—Клоков 180; Горяев Доп. 2, 32; Machek Jm. rostl. 94; ESJC 422. — Див. ще **росá**.

**росі**, **росішки** — див. **сбáа**.

**росівниця** — див. **розсіл**.

**Росія** — див. **росіяни**.

**росіяни**, **росіянізм** «русизм», **російський**; — р. *россияне*, бр. *расіяне*, п. *Rosjanie*; — похідне утворення від назви *Росія*, ст. *Росия*, яка почала вживатися з XV—XVI ст. як звуковий варіант давнішої форми *Русь* під впливом грецького написання *Ῥωσία*, що вперше з'являється в середині X ст. у Костянтина Багрянородного. — Агеева 150—153; Вгїскнер 463. — Див. ще **рус**.

[**роскаль**] «заступ, лопата» О, [рускаль Нед, раскаль О] «тс.»; — результат видозміни звукової форми [рискаль] «тс.». — Див. ще **ліскар**.

[**роскирдáч**] «безладдя» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *розкидáти*, *розгардіяш*.

**роскіп** — див. **скіпа**.

**росомáха** (зоол.) «*Gulo borealis*», *росомáх* Куз, [росомáк] Нед, *росомáшачий*; — р. *россомáха*, *росомáха*, бр. *расамáха*, п. *gosomak*, *gosomach*, *gosmak* (з укр.), ч. слц. *gosomák*, нл. *gusmak*, слн. *gosomáh*; — загальноприйнятої етимології не має; припускається запозичення з фінно-угорських мов:

фін. *\*gosso-maha* «товстий живіт», аналогічне до *gosso-suoli* «товста кишка» (*Räsänen ZfSIPh 20, 450*); фонетично віддаленіші манси *tolmaх* «злодій, росомáха», півн. ханти *totmaх*, *lalmaх* «росомáха» (*Kiparski ZfSIPh 20, 359—360*); реконструюється також сл. *\*sogomaha* «росомáха» як споріднене з нвн. *Hermelin* «горностай», лит. *šarmitū*, *šermitū* «тс.» (пор. і укр. [*соромáха*] «росомáха»), звідки *росомáха* могло виникнути шляхом табуїстичної метатези (*Трубачев ВСЯ 3, 120—121*; *Фасмер—Трубачев III 505*); зіставлялося з дісл. *gosmhvalg* «морж», норв. *gossmál* (*Holt-hausen Awp. Wb. 232*); висловлювалося припущення про спорідненість першої частини слова з індоевропейською назвою ведмедя (*Соболевский Slavia 5, 449*); лат. *gosomacus* є науковою назвою, що виникла на основі назви цієї тварини в західнослов'янських мовах, які запозичили її зі східнослов'янських. — *Фасмер III 504—505*; *Черных II 123*; *Преобр. II 216*; *Горяев 302*; *Brückner 463*; *Струмінський Slavia 1969, 102—103*; *Machek ESJC 517*; *Holub—Lyer 423*; *Mikl. EW 282*.

**росбáа**, **росохáтий**, **росохáч**, **росбáхи**, **росоховáтий** — див. **сбáа**.

[**рост**] (бот.) «хвилівник (кірказон) звичайний, *Aristolochia clematitis L.*» Мак, [раст, ласт] «тс.» Мак, [рост альпійський] «підбілик альпійський, *Notogone alpina*» Нед; — р. [раст] «хвилівник, *Aristolochia rotunda*», [рост] «тюльпан Геснера, *Tulipa gesneriana*; вероніка струмкова, *Veronica Beccabunga*», [ростики] «проліски», схв. *раставић* «хвоц», *раставак*, *раставица*, *раставиче*, *раставка* «тс.»; — результат звуження і конкретизації значення іменника, пов'язаного з дієсловом *рості*. — Див. ще **рості**. — Пор. **ростильник**, **ростун**, **ряст**.

**ростбіф** (кул.) «смажена яловичина»; — р. *ростбиф*, бр. *ростбіф*, п. *rostbef*, ч. *rostbif*, слц. *rozbif*, болг. *ростбив*, *ростбиф*, схв. *ростбиф*, слн. *rostbif*; — запозичення з англійської мови;

англ. *goastbeef* складається з основ дієслова *goast* «пекти, смажити», що походить від фр. ст. *gostir* «смажити», яке зводиться до франк. \**hraustjan*, спорідненого з днв. *gōsten*, нвн. *gōsten* «тс.», та іменника *beef* «яловичина», яке через фр. ст. *boef* «бик; яловичина» зводиться до лат. *bos (bovis)* «бик», що є запозиченням, спорідненим з гр. *βοῦς* «бик, корова», лтс. *gūovs* «корова», псл. *goveđo* «бик», укр. [*гов'єдо*] «рогата худоба». — СІС<sup>2</sup> 736—737; Фасмер III 494; Преобр. II 216; Горяев 302; Sł. wug. *obscych* 654; Holub—Lyer 423; Klein 159, 1352; Walde—Hofm. II 112. — Див. ще *гов'єдо*.

**рості́,** *рості́ти,* [*ростоньки*] (зменш. від *рості́*), *ріст,* [*рістня́*] «ріст» Нед, [*рісто́к*] «росток» Нед, *рослі́на,* *рослі́нник,* *рослі́нництво,* *рослі́нність,* [*росля́к*] «доморослий тютюн Мо; сніп пашні, що поріс після дощу Дз», [*рост*] «ріст; лихварство» Нед, *рості́на* «рослина», *рості́нність,* *росто́к,* [*рость*] «рослинність», [*роц*] «тс.», [*ро́ца*] «ріст Корз; лісок Ч» (з рос.), [*роца́нник*] «острів, вкритий рослинністю» Ч, *ро́щення,* [*ро́щиця*] «лісок» Ч, *росла́вий* «рослий», *ро́слий,* *рослі́нний,* *рослі́нницький,* *росля́вий* «рослий», *рості́нний* (заст.) «рослинний», *ростко́вий,* *ростові́й,* *ростові́тий* «який швидко росте», *росту́чий,* [*ростю́чий*] «тс.», *ростом,* *вроста́ти,* *вросто́к,* *врослі́й,* [*взрі́ст*] Ж, [*взрост*] Ж, *вироста́ти,* *ви́роцати,* *ви́рощувати,* *ві́ріст,* *ві́рослий,* [*ви́рост*] «виріст» Ж, *ві́росток* «шкіра однорічного теляти; [підліток]; (мед.) наріст на шкірі», *ви́ростко́вий,* *ві́рощений,* *ви́рощувальний,* *ві́дроста́ти,* *ві́дрощувати,* *ві́дросток,* [*ві́дрость*] «відросток» Ж, *ві́дрослі́й,* *до́ріст* Куз, *дорослі́й,* *зроста́ти,* *зрі́ст,* [*зрі́сть*] «рубець на стовбурі», [*зрослі́нка*] «плоди, що зрослися» Ж, *зроста́ння,* *зросто́к* «утворення, що виникає в результаті зрошення плодів, кристалів та ін.», [*зрость*] «зріст» Ж, *зро́щення,* [*зрослі́вий*] «який дає ріст», *зрослі́й,* [*зросто́ний*]

«дорослий», *зароста́ти,* [*за́рість*] «гушавина» Ж, [*зарі́сник*] «чагарник» Ж, [*за́ріст*] «волосся на голові, обличчі», [*за́рість*] «тс.; чагарник Ж; рубець, слід старого пошкодження (на дереві)», *за́рослі* (одн. *за́росль*), [*за́ростень*] «чагарник» Я, *за́рощі,* *за́росток* (бот.) «статеве покоління у рослин, для яких характерним є розмноження спорами», *зарослі́й,* *зароще́ний,* [*изрі́сть*] «зріст» Ж, *нараста́ти,* *наро́щувати,* *на́ріст,* [*на́рістка*] «телиця», [*на́рість*] «наріст», [*на́росля*] «наріст на стовбурі», *на́ростень* «наріст; [мозоль]», *на́росток* (заст.) «суфікс; [річний бичок]», [*на́рость*] «наріст; льодяна бурулька; гуля» Ж, [*не́рість*] «мінерали», [*не́рость*] «тс.», [*недорі́с*] «недоросток» Ж, [*недо́рісток*] «тс.», *недо́рослі́й,* *недо́росток,* *оброста́ти,* [*обрі́сник*] (бот.) «лишай» Куз, *обро́сть* «поселення водяних організмів на предметах, спорудах; ((бот.) лишай Мак]», *обро́сь* «паго́ни», *оброслі́й,* [*о́дросток*] «відросток» Ж, Куз, [*отро́сток*] «рукав річки» Л, *пароста́тися,* [*паросля́*] «запущена, довгий час не оброблювана ділянка землі в лісі» Л, [*па́рісль*] «паросль; паросток» Нед, [*па́рісток*] Нед, *па́росль* «паросток», *па́росток* «тс.», *па́ростко́вий,* *па́росток,* *па́рость,* *перероста́ти,* *перері́ст,* *перероста́ння,* *пе́рросток,* *перерослі́й,* *підроста́ти,* *підрі́ст* «сукупність молодих дерев основної породи», *підросток* «підліток», [*підроста́к*] «підсвинок», *підрослі́й,* *по́ріст* «паго́ни; чагарник; коротке волосся», *по́рість,* *по́росль* «тс.», [*по́ро́сля*] «рослинність» Нед, *по́рость,* *поросле́вий,* *приро́щувати,* *при́ріст,* [*при́росток*] «приплід», *при́росток* (заст.) «префікс», *проро́щувати,* *проро́́ріст* «проростання; паго́ни», *проро́́рість* «молоді паго́ни рослин; тонкий прошарок жиру в м'ясі або м'яса в салі», [*проро́́рісь*] «сходи», [*проро́́рост*] «проростання» Нед, *проро́́росток* «молодий паросток», [*проро́́рость*] «сходи», *розроста́тися,* *ро́зрі́ст* «розростання», [*розро́́рост*] «тс.» Нед; — р. *расти́,* бр. *рас-*

ці, др. *rosti*, п. *gosnać*, заст. *góśc*, ч. *güsti*, слц. *rást'*, полаб. *güst*, вл. нл. *gosc*, болг. *rástá*, м. *расте*, схв. *rác-ти*, слн. *rásti*, стсл. *расти*; — псл. \*orsti «рости»; — загальнови́знаної етимології не має; висловлюється припущення про спорідненість з *рід*, *родіти* (Трубачев ВЯ 1957/2, 88; Фасмер—Трубачев III 491; Holub—Kop. 319; Ondruš JČ 9, 150—151); зіставлялося з гр. ῥρευος «росток, стебло», ῥρῦμι «збуджую, рухаю», дінд. ῥῥῖти «піднімається, рухається», лат. *origo* «встаю» (Мейє ОЯ 172; Persson Beitr. 346, 853), а також з лат. *arduus* «високий; крутий», ав. *эгəдвa-* «тугий, прямий», дірл. *ard* «високий», дісл. *ordugr* «крутий», алб. *rit* «росту», гр. ῥρῥος «прямий» (Walde—Hofm. I 64—65; Младенов 557; Schuster-Sewc 1237; Pokorny 339), з дінд. *ardh-* «процвітати» (Prusík KZ 33, 159). — Фасмер III 445—446; Черных II 100; Преобр. II 184—185; Горяев 295; Brückner 463; Machek ESJČ 525—526; Holub—Lyer 426; Skok III 110—111; Mikl. EW 226. — Пор. **рід**.

**[ростильник]** (бот.) «сухоцвіт, сушениця болотна, *Gnaphalium uliginosum* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *рості́*; мотивація назви неясна. — Див. ще **рості́**.

**[ростинка]** (бот.) «перстач сріблястий, *Potentilla argente* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з дієсловом, *розтинати*, оскільки листки рослини глибоко надрізано-пилчасті, наче розяті. — Вісюліна—Клоков 210—211; Анненков 270. — Див. ще **роз-**, **тяти**. — Пор. **розтинка**.

**Ростисла́в** (чоловіче ім'я), *Ростисла́ва* (жіноче ім'я), *Рóстик*, *Рóстя*, *Сла́ва*, *Славо́к*, *Рóсь*, *Сла́вка*; — р. *Ростисла́в*, *Ростисла́ва*, бр. *Расцісла́ў*, *Расцісла́ва*, др. *Ростиславъ*, стсл. **Растиславъ**; — псл. \*Orstislavъ; — складне утворення з основ дієслова \*orsti «рости» та іменника *slava* «слава». — Вл. імена 83. — Див. ще **рості́**, **сла́ва**. — Пор. **Володисла́в**, **Вя-**

**чесла́в**, **Миросла́в**, **Мстисла́в**, **Радисла́в**, **Святосла́в**, **Яросла́в**.

**росто́паш** (бот.) «чистотіл, *Chelidonium majus* L.», [*ростокац* Мак, *ростопаск*, *ростопаст*, *ростопач* тж, *росто́паш(ка)*, *росто́хвасть* Нед, *ростропаск* Мак, *розтропта*, *розтропша* тж] «тс.», [*росто́пасть*] «тс.; ма-руна дівоча, *Pyræthrum parthenium* Schmith.», [*ростопаст (рогатий)*] «мачок рогатий, *Glaucium corniculatum* L.» Мак; — р. [*росо́на́с*] «чистотіл; росичка, *Drosera* L.; фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.; розрив-трава звичайна, *Impatiens noli-tangere* L.», п. *rostopaśc* «мачок рогатий», слц. [*rostopac*] «чистотіл», болг. [*раstopac*, *росонас*, *русонас*], схв. *рōsonāc* «тс.», слн. [*gosopas*] «китник, лисохвіст, *Alopecurus* L.»; — неясне; пов'язання з р. *пасет росу* (Даль IV 104) залишається без семантичної мотивації; можливо, пов'язане з [*ростохвіст*] (бот.) «цинанх, ластовень». — Machek Jm. rostl. 55. — Пор. **розторо́пша**.

**[ростохвіст]** (бот.) «цинанх (ластовень) гострий, *Synanchium acutum* L.» Мак; — очевидно, результат видозміни незасвідченої складної назви \**ластохвіст*, утвореної з основ *ласт-* «ластівка» і *хвіст*; мотивація назви та сама, що й у слова *ластовень* (бот.) «*Vincetoxicum*; цинанх» (див.).

**ростр** (іст.) «таран у вигляді голови тварини на носовій частині давньоримського військового судна», *рóстра* (іст.) «трибуна на площі давнього Рима, прикрашена носами кораблів, захоплених у ворога; (архіт.) прикраса колон у вигляді носової частини давнього військового судна», *ростра́льний* «прикрашений рострами»; — р. бр. *ростр*, п. *rostra*, ч. *rostrum*, *rostra*, слц. *rostra* «трибуна в давньому Римі», болг. *рóстра* «тс.; архітектурна прикраса у вигляді носа давнього судна», схв. *рóстра* (іст.) «трибуна, прикрашена носами ворожих кораблів», слн. *góstra* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *rostrum* (<\*rod-trom) «дзьоб» утворено



від дієслова *gōdo, gōdere* «гризти, терзати». — СІС<sup>2</sup> 737; Kopaliński 851; РЧДБЕ 637; Walde—Hofm. II 439—440. — Див. ще **ерозія**.

**ростун** (бот.) «сорт льону»; — р. [растун] «льон найвищої якості»; — очевидно, утворено від *рості* з огляду на певні особливості насіння цього сорту, пор. р. [растунность семян] «схожість насіння». — Див. ще **рості**. — Пор. **рост**, **ростильник**.

[ро́сул] «бульйон» Мо; — запозичення з польської мови; п. *rosół* (<*roz-sól*) «бульйон»; *розсіл* відповідає укр. *розсіл* (див.).

**росіянка** — див. **росічка**.

**рот**, [rit] «рот; отвір у посудині для рідини», [ротан] «з великим ротом» Бі, *ротеня*, *ротяка*, *ротатий*, [ртатий] «ротатий» Нед; — р. бр. *rot*, др. *rōtaz* «рот», ч. слц. поет. *ret* (род. в. *rtu*) «губа», вл. *ert*, заст. *rot*, *rot* «рот», схв. *rt* «мис; вістря», слн. *rt* «вістря, дзьоб», стсл. *rotz* «ніс корабля»; — псл. *rotz* «рот; дзьоб»; — загальноприйнятої етимології не має; припускається зв'язок з псл. *rut* «рити», *gudlo* «рило» (Фасмер III 506—507; Преобр. II 217; Буга (у Преобр.); Holub—Kop. 312; Mikl. EW 285), з схв. *rutna* «діра», слн. *rutna* «печера, яма», ч. *rutati* «рити, копати» (Mikkola Ursl. Gr. III 25), з каш. *retk* «мис, коса на озері; затока; яма, калюжа» (Фасмер—Трубачев III 507; Stieber JP 38, 284—285), з нвн. *Rüssel* «рило, морда» (Machek ESJC 513); зіставлялося з *rota* «присяга» (Brückner 463—464). — Німчук 318—319; Черных II 123—124; Holub—Lyer 418; Skok III 162.

[ро́та<sup>1</sup>] «військовий підрозділ», [рота, рі́та Нед, рі́та Нед] «тс.», *ротний*, *поротно*, ст. *rota* (1559); — р. бр. болг. схв. *rota*; — запозичення з польської мови; п. *rota*, як і ч. слц. *rota* «тс.», вл. *rota* «натовп», через посередництво німецької та старофранцузької мов (свн. *rotte*, *rot* «військовий загін; натовп», фр. ст. *rote* «тс.») зводиться до нар.-лат. *rutta*<*rūpta* «натовп, розсі-

яна група», пов'язаного з лат. *gumpere* («розбиваю, ламаю, руйную», спорідненим з дінд. *gōrayati* «ламає, руйнує», лит. *gūrus* «крупний; грубий», укр. *рiпати*. — СІС<sup>2</sup> 737; Шелудько 45; Черных II 124; Фасмер—Трубачев III 507; Преобр. II 217; Горяев 302; Hüttl-Worth 17; Brückner 464; Kopaliński 851; Machek ESJC 518; Holub—Lyer 423; Holub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1239; Младенов 563; Mikl. EW 282; Matzenauer 296; Kluge—Mitzka 610; Walde—Hofm. II 451. — Див. ще **рiпати**. — Пор. **корупція**.

[ро́та<sup>2</sup>] (заст.) «клятва, присяга» Нед, Пі, [ротити] «проклинати, гримати» Нед, [рутити] «проклинати» Нед, [ро́чити(ся)] «присягати» Г, Нед; — р. [ротá] «клятва, присяга», др. *rota* «тс.», *rotitis* «присягати», п. (іст.) *rota* «формула присяги», ч. *rotiti* «нарікати, сердитися», ст. *rota* «присяга», вл. *rotiti so* «присягатися», схв. *rota* «присяга», слн. *rota* «божба; присяга», стсл. *rotiti sa* «присягатися»; — псл. *rota* «клятва, присяга» (<\**rotta*); — очевидно, споріднене з дінд. *vratam* «правило, закон, обітниця», ав. *urvāta*-«закон, віровчення», гр. *rotō* «вислів; угода», *rotos* «домовлений», *rotos* «слово», лит. *rotas* «ім'я», гот. *rot* «слово», лат. *verbum* «тс.»; пов'язується також з псл. \**rekti* «говорити»: *rota*<\**rok-ta* (Трубачев Езиков. изсл. Младенов 338—339), з дінд. *rotā* «правда», ав. *rotā* «тс.» (Machek ESJC 518, пор. також Горяев 302); висловлювалося припущення про зв'язок з псл. *rotz* «рот» (Brückner 463—464), про можливість запозичення з іранських мов (Moszyński PZJP 88). — Фасмер—Трубачев III 507; Преобр. II 216—217; Топоров ВЯ 1958/4, 122; Holub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1229—1230; Trautmann 238; Zubatý LF 27, 67; Pokorny 1162. — Див. ще **іронія**, **рiтор**.

**ротапрінт** «малоформатна друкарська машина»; — р. *ротапрінт*, бр. *rotaprint*, п. ч. слц. *rotaprint*, слн.

rotarínt; — запозичення з англійської мови; англ. rotarprint «тс.» утворене з основ rotatióп «ротація, обертання», що походить від лат. rotāre «обертатися», rota «коло, колесо», і print «друкувати», яке через сангл. printe, prente, preinte «тс.» зводиться до фр. ст. preindre «тиснути», що виникло з лат. premo (premere) «тисну, давлю». — СІС<sup>2</sup> 737; Kopaliński 851; Klein 1243, 1358. — Див. ще **прес, ротатор**.

**ротатор** «апарат для виготовлення копій», *ротаційка* «ротаційна машина» Куз, *ротаційник* «робітник, що працює на ротації», *ротація* «ротаційна машина (друкувальна); обертання», *ротаційний* «заснований на принципі обертання (деталей та ін.)»; — р. болг. *ротатор*, бр. *рататар*, п. rotator, ч. rotace «обертання», слц. rotácia, вл. rotacija «тс.», м. *ротація* «ротаційна машина», схв. *рѳѳатор*, слн. rotácia «обертання»; — запозичення з англійської мови; англ. rotator, rotation походять від лат. rotātor «той, що обертає», rotatio «обертання», пов'язаних з rotāre «обертати», похідним від rota «коло, колесо», спорідненого з дінд. ráthaf «віз, візок, колісниця», ав. гаѳѳ «тс.», дірл. goth «колесо; біг, хід; шлях», двн. gad, нвн. Rad, лит. rātas, лтс. rats «тс.». — СІС<sup>2</sup> 737; Черных II 124; Kopaliński 851; Holub—Lyer 423; Klein 1358; Walde—Hofm. II 443—444. — Пор. **ротапринт, ротор**.

**ротики** (бот.) «антиринум, Antirrhinum L.», [*ротки*] «шавлія лучна, Salvia pratensis L.» Мак; — похідне утворення від *рот*; назва зумовлена тим, що форма пелюсток квітки нагадує рот, губи; пор. назви ротиків в інших мовах: р. *львіний зев*, бр. *львіны (львіны) зеу*, п. *lwia paszcza*, а також наукові ботанічні назви родини укр. *губоцвіті*, лат. labiatae (від labium «губа»). — Вісюліна—Клоков 276; Нейштадт 473—475. — Див. ще **рот**.

**[рѳѳія]** «жіноче плаття без рукавів, на зборах» Мо; — р. [*ротія*] «вид жіночого короткого халатика»; — запози-

чення з молдавської мови; молд. рум. góchie ((*рѳѳіе*)) пов'язується, як запозичення, з болг. *рѳѳля* «плаття», схв. gŏklja «тс.», які через посередництво уг. rokol(j)a ((*rokoľy*)) «широка спідниця на зборках» зводяться до нвн. Rŏcklein, зменш. від Rock «спідниця; піджак», двн. roc(h), днн. rok «тс.», пов'язаного з Rocken «прядка», спорідненим з англ. rock, дісл. rokkr «тс.». — СДЕЛМ 360; DLRM 723; Skok III 156; MNTESz III 433; Kluge—Mitzka 604.

**[рѳѳман]** «лоцман, керманіч, стерновий» Нед; — запозичення з польської мови; п. rotman, retman «тс.» походить від нвн. Rŏttmann, утвореного з Rotte «рота, загін», звідки укр. *рѳѳа*, і Mann «людина, чоловік», спорідненого з псл. moŷь, укр. *муж*. — Kopaliński 840. — Див. ще **муж, рѳѳа**<sup>1</sup>. — Пор. **лоцман**.

**рѳѳмістр** (іст.) «офіцерський чин у дореволюційній Росії»; — р. *рѳѳмістр*, бр. *рѳѳмістр* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. rotmistrz «офіцерський чин у кавалерії; (ст.) командир роти» складається з основ слів rota «рота» і mistrz «майстер» (від нвн. Meister «тс.»); зміна в семантиці відбулася під впливом нвн. Rittmeister «офіцерський чин у кавалерії». — СІС<sup>2</sup> 737; Sł. wyr. obcych 655; Kluge—Mitzka 603. — Див. ще **майстер, рѳѳа**<sup>1</sup>.

**ротонда**<sup>1</sup> (архіт.) «кругла або напівкругла споруда»; — р. болг. м. *ротѳѳнда*, бр. *ратѳѳнда*, п. rotonda, rotunda, ч. слц. вл. rotunda, схв. *ротѳѳнда (рѳѳѳнда)*, *ротѳѳнда (рѳѳѳнда)*, слн. rotúnda «тс.»; — запозичення з французької або італійської мови; фр. rotonde, іт. rotonda «тс.» походять від лат. rotundus (жін. р. -da) «круглий, заокруглений, стрункий», пов'язаного з rotāre «обертати», rota «коло, колесо». — СІС<sup>2</sup> 737; Kopaliński 851; Holub—Lyer 423; Dauzat 639. — Див. ще **ротатор**. — Пор. **ротѳѳнда**<sup>2</sup>.

**ротѳѳнда**<sup>2</sup> «довга жіноча накидка; [не по зросту пошитий одяг (переважно довге плаття, довга сорочка) Па],»

[*ротонда*] (знев.) «одежина» Ме; — р. *rotónда* (жіночий одяг), бр. *ратонда* «жіноча накидка у ХІХ ст.», схв. *ротонда* (*ротонда*) «жіноча накидка без рукавів»; — запозичення з польської мови; п. *rotunda* (*rotunda*) «жіночий одяг, що розширюється донизу» походить від фр. *rotonde* «жіночий одяг», яке зводиться до лат. *rotundus* (жін. р. -*da*) «круглий» (за формою нижньої частини одягу). — Фасмер ІІІ 508; Kopaliński 851. — Див. ще **ротатор**, **ротонда**<sup>1</sup>.

**ротор** «обертова частина машин»; — р. болг. м. *ротор*, бр. *ротар*, п. ч. *rotor* «тс.», вл. *rotować* «обертатися», схв. *ротор* «ротор»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Rotor*, англ. фр. *rotor* «тс.» утворено на основі лат. *rotāre* «обертатися», *rotātor* «той, що обертає». — СІС<sup>2</sup> 737—738; St. wyg. obcych 655; Holub—Lyer 423; Klein 1359. — Див. ще **ротатор**.

**ротофейка** «фуфайка; кофточка зі складками внизу» Мо; — видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *ротофей* «кругленький, товстенький», рум. *rotofei* «рум'яний, квітучий» пов'язане з *roată* «колесо», яке походить від лат. *rota* «тс.»; компонент *-фей* залишається неясним. — СДЕЛМ 361. — Див. ще **ротатор**.

**рох** (вигук, що відтворює рохкання свині), *рох-рох-рох* «тс.», *рохкати* «видавати звук *рох*», [*рохкати*] «тс. ВеЛ; квакати (про жаб) ВеНЗн», *роха* «свиня», [*рохкіт*] «рохкання» Нед, [*рохкотанє*] «тс.» Нед; — р. [*рохать*] «рохкати; сильно хропіти», [*рехать*, *рехкать*] «тс.», бр. *рох*, *рохкаць* (про свиней), п. [*gochać*] «тс.», ч. *goch* (<*hroch*), схв. *грѣкати* «рохкати», слн. *rohpeti* «бурчати, галасувати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*рэхкати*] «квакати»; припущення про спорідненість з лтс. *irkšēt* «рохкати» (Torbiörnsson I 11) необгрунтоване. — Фасмер ІІІ 508; Преобр. ІІ 217—218; Holub—Kop. 313. — Пор. **рэхкати**, **хру**.

**рохнуться** «впасти» До; — результат видозміни форми [*грѣхнутися*]

«з шумом упасти». — Див. ще **грѣхати**.

**рохтіти** «рипіти» (про взуття) Нед; — звуконаслідувальне утворення.

**рочіти(ся)** — див. **рота**<sup>2</sup>.

**рошада** «рокіровка (у грі в шахи)» Куз, *рошувати* «рокірувати» Куз; — запозичення з польської мови; п. *roszada*, як і ч. *rošáda*, *rocháda*, слц. *rošáda*, схв. *рошада*, *рохада*, *рокада*, слн. *rošáda*, *rokáda* «тс.», походить від нім. *Rocháde* «тс.», утвореного від *Roche* «тура» (шахова фігура), що через свн. *roche*, слат. *rochus*, ар. *ruḥ* «тс.» зводиться до перс. *rūkḥ*, джерелом якого є бенг. *roth* «віз», пов'язане з дінд. *gáthāḥ* «тс.»; š замість ch у польській та інших слов'янських мовах з'явилося внаслідок вимови ch за правилами французької мови. — Kopaliński 851; Holub—Lyer 423; Kluge—Mitzka 603; Dauzat 635. — Пор. **рокірувати(ся)**, **ротатор**.

**рошт** — див. **рушт**.

**рояліст** «прибічник королівської влади», *роялізм*, *роялістичний* Куз, *роялістський*; — р. болг. *рояліст*, бр. *раяліст*, п. слц. *rojalista*, ч. *rojalista*, *royalista*, схв. *rojalist(a)*, слн. *rojalist*; — запозичення з французької мови; фр. *royaliste* «рояліст» утворено від прикметника *royal* «королівський», що походить від лат. *rēgālis* «царський», пов'язаного з *rēx* (род. в. *rēgis*) «цар, володар». — СІС<sup>2</sup> 738; Kopaliński 826, 848; Holub—Lyer 421; РЧДБЕ 638; Dauzat 636—637. — Див. ще **регалії**. — Пор. **регула**, **рояль**.

**рояль** (музичний інструмент); — р. *рояль*, бр. *раяль*, болг. *роял*; — запозичення з французької мови; фр. *royal* «королівський; рояль, заокруглений з одного боку» (на відміну від *impérial* «імператорський; великий рояль, заокруглений з обох боків») походить від лат. *rēgālis* «царський», пов'язаного з *rēx* (род. в. *rēgis*) «цар, володар». — СІС<sup>2</sup> 738; Коваль 166; Черных ІІ 124; Фасмер ІІІ 509; Назарова РЯШ 1973/2, 94—95; Младенов 563; Dauzat 636—

637. — Див. ще **регалії**. — Пор. **ре-гула, рояліст**.

**ртуть**, [ортуть] «ртуть» Нед, [рту-тїна] «амальгама» Нед, *ртутний, ртутити*; — р. *ртуть*, бр. *ртуць*, п. *rtęć*, ч. *rtut'*, ст. *rtut*, слц. *ortut'*, болг. *рѣтуть, ртуть*; — загальноприйнятої етимології не має; реконструювалася вихідна форма \*гьтотъ як активний дієприкметник від дієслова \*гьти(ти), спорідненого з лит. *ritù, ritaù, risti* «котитися», лтс. *ritu, rist* «тс.», лит. *giēsti, giešiu* «скочувати, замотувати», лтс. *giest, giežu* «відпадати, відділятися», дангл. *wgīdan*, двн. *gīdan* «крутити» (Черных II 124—125; Фасмер III 509; Grünentahl ZfSIPh 13, 342); припускалося вихідне \*гьтотъ, яке зіставлялося з цсл. **рүттити сѧ** «кидатися» (Брандт РФВ 24, 144); через фонетичні труднощі менш прийнятні тлумачення слова як запозичення з ар. 'utārid «ртуть» (Горяев 302; Mikl. TĒI II 183; EW 285; Brücker 466; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Lokotsch 167) або з лат. *argent(um vivum)* «живе срібло» (Machek ESJC 522).

**руб** «вузький край, окрайка; шов на тканині, рубець», [рубай] «дроворуб», [рубайло] «ескадрон; той, що б'ється, рубає» Нед, [рубак] «дроворуб; інструмент у колісників Г; дровітня ДзАтл II», *рубака* «той, що б'ється, рубає; [ескадрон] Нед», [рубаковищина] «місце в лісі після вирубки дерев» Ч, [рубаль] «дроворуб; забіяка» Нед, [рубальник] «тс.» Нед, *рубанець* «поліно, цурпалок, [меч Нед; праник]», *рубанина, рубанійсько* «місце в лісі, де вирубані дерева», *рубанка* «колода; [рубання дров; сорт махорки]», [рубанок] «поліно» Нед, [рубанці] «дрова», [рубань] «купа дров; поле серед лісу» тж, *рубач* «дроворуб; [забіяка Нед]», *рубачка, рубель* «жердина, якою притискають сіно чи снопи на возі; дошка із зарубками для качання білизни», *рубець* «шов у шитві; шрам; край; [рант Нед]», *рубїло* (знаряддя праці первісної людини), *рубїж* «кордон; край; [зарубка; тупий бік

ножа]», [рубіль] «рубель для притискування сіна чи снопів» ДзАтл II, [рублінник] «дроворуб, якому доручено відмічати зарубками роботу», [рубок] «шрам Нед; рубель до полотна Пр. XI діал. н.», *рубчастість, рубчик* «шов, рубець», [руб'я] (зб.) «краї, рубці» Нед, *рубаний, рублений, рубний, рубцевий, рубцьований, рубцюватий, рубчастий, руба* «вертикально, ребром», [рубом] «тс.», *рубати, рубїти* «підрублювати, підшивати», *рубїти* «притискувати рублем», *рубонїти, рубцюватися, вруб, врїбїка, врїбовий, віруб, вірубка, вірубаний, вирубний, відрїб, відрубник, відрїбок, відрубаний, відрїбний, зруб, [зрубань]* «рубання лісу», [зрубина] «один ряд у зрубі криниці», *зрубїти* «побудувати з брусів», [заруб] «зарубка, засік» Ж, [заруба] «рублена перегородка в амбарі» Ж, *зрубина, зарїбка, зарїбник, зарубок, зарубїжний, зарубцьований, [зарубчастий]* «карбований» Ж, [звирубляти] «вирубувати» ВеЛ, *наруб, нарубень*, [наруби] «навиворїт», *навіруб, нарїбка, надрїб, надрїбина, недорубаний, [недорїбок]* Г, Ж, *обрїб, [обрїбина]* «оборїг» Ж, *обрїбка, обрїбки, обрїбник, обрїбок, обрїбувач, обрїбкуватий, обрїблений, обрубний, [обрїб: одним обрубом]* «зразу» Ж, [нарїб] «ділянка для випасу в лісі» ЛЧерк, *перерїб, [перерїб]* «засік» ВеЗн, [нїдрїб] «основа дерев'яної хати» Куз, *нїдрїбка, [нїдрїба]* «підвалина» Л, *норуб, [норубанїна]* «рана» ВеУг, *норїбка, норїбник, [норїбня]* «мотика» ВеЗа, *норїбчик, норубїжний, норубцьований, прируб, [прирубїти(ся)]* «зажити, зарости» (про рану) Г, Ме, *прирубїжний, проруб, прорїбка, [прорїбня]* «ополонка», [прорїб] «тс.», *розруб, розрїбка, [струб]* «зруб», [урїбок] «поліно» Нед, *урїбний*; — р. *рубець, рубїть*, бр. *руб* «ребро, край», *рубїць* «рубати», др. *рубъ* «шматок тканини», п. *габ* «край, рубець», ч. *гоуб* «щось відрубане; прищепа», *губ* «виворїт», слц. *вл. губ* «тс.», *нл. губ* «полот-

няний одяг; полотняна хустина», *gubas* «рубати», полаб. *gǫb* «рубець», болг. *рѣб* «край, грань; обшитий край одягу; кромка матерії», м. *раб* «рубець, кайма; край, грань, ребро», *раби* «підрублює, підшиває край тканини», схв. *рѹб* «край, кайма, рубець (на одязі)», слн. *gǫb* «край, борт, кайма»; — псл. *gǫbъ* «руб, край предмета (=відрубане); одяг (=підрублене, підшите)»; — споріднене з лтс. *gũobs* «зарубка», *gũobĩt* «робити зарубки», *gaĩstĩt* «рубати тупою сокирою», лит. *gũbas* «рубець», шрам; зарубка на дереві; широка смуга, окрайка», *gũbėti* «рубцюватися», *gũbũoti* «підрубувати», *gėmbėti* «вкриватися шрамами»; далі зіставляється також з двн. *gant(t)* «край щита», *gamĩt* «рамка, край», свн. *ganft* «тс.», дісл. *gǫnd* «край, ребро»; спорідненість із свн. *gũprf* «тулуб», гол. *gompr* «тс.» сумнівна; іє. \**rembh-/rombh-* «рубати». — Черных II 125; Фасмер III 510, 511; Преобр. II 219—220; Горяев 303; Brückner 455; Machek ESJC 522; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Schuster-Sewc 1247—1249; Olesch 907; Младенов 566; Mikl. EW 281; Trautmann 236; Mühl.—Endz. III 508—509, 557; Karulis II 127. — Пор. **ремесло́, рубáтина, рубéль, рубéць, рубі́льник, рубі́ж.**

[**рубá**] (ірон.) «недосвідчена працівниця» Корз; — очевидно, діалектний звуковий варіант форми \**робá*, пов'язаної з *робóта, робі́ти*, пор. [*рубóта*] в цій же західноволинській говірці. — Див. ще **робі́ти**.

[**рубáк**] (зоол.) «дошовий черв'як, *Limbiciscus L.*» Корз, [*рубачлєвий*] «червивий» Корз; — пов'язане з *робáк* «черв'як». — Див. ще **гробáк, хробáк.**

**рубáнок** (теслярський інструмент), [*рабáнок*] «тс.» Нед; — р. *рубáнок*, бр. *рубáнак*, п. [*gubaneк, guban*] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нн. *gũbank*, нвн. *Raubank* «великий рубанок» складається з основ слів *gauhen* «ворсувати, начісувати», *gauh* (<двн. *gũh*) «шершавий, нерівний», споріднених з дінд. *gũkšá-* «шорсткий, сухий», лит.

*gũkti* «морщитися», і *Bank* «лава, верстат»; припущення про посередництво дат. *gubánk*, шв. *gubank* «тс.», які теж є запозиченнями з німецької мови (*Matzenaueг LF 17, 181*), недостатньо обгрунтоване; зіставлення з *рубáти* (Горяев Доп. I 40; Преобр. II 218) помилкове. — Дзендзелівський *St. sl. 22, 294—295*; Шелудько 46; Фасмер III 510; Kluge—Mitzka 586—587. — Див. ще **бáнка**<sup>3</sup>. — Пор. **фугáнок.**

**рубáти** — див. **руб.**

[**рубáтина**] «груба стара сорочка» ВеБ, [*рубáтка, рубáха* Нед] «тс.», [*рубáте*] «білизна, лахміття», *рубóк* (заст.) «сорт лляного полотна; хустка з батисту або перкалю; [смужка полотна Нед]», *рѹб'я* «подертий одяг, лахміття», *рубкóвий* (заст.) «виготовлений з рубку»; — р. [*руб*] «грубий одяг; лахміття», *рубáха* «сорочка», бр. [*руб(ы)*] «грубий одяг», др. *рубъ* «обривок тканини», *рубы* «поганий одяг, руб'я», п. *gabek* (заст.) «тонке полотно; хустка, яку носили під чіпцем заміжні жінки; занавіска; [одяг з тонкого полотна]», ч. заст. слц. *gubáš* (назва одягу), вл. *gub* «лляна хустина», *gubjánu* «лляний», нл. *gubjaž* «полотно, парусина», *gubjánu* «полотняний», *gubjane* «полотно», болг. діал. м. *рѹба* «одяг», схв. *рѹб* «хустина», *рѹбача* «сорочка», *рѹбље* «білизна», слн. *gǫbes* «хустина»; — назви, пов'язані з *руб* «край, кромка, шов на тканині», псл. *gǫbъ* «тс.». — Фасмер III 510; Ильинский РФВ 74, 121; Brückner 455; Machek ESJC 522. — Див. ще **руб.**

**рубéль** «карбованець», *рубль* (з рос.), [*руб*] «тс.», [*рублевік*] «річ вартістю в 1 рубль» Нед, [*рубльóвик*] «рублева монета», *рублєвий*, ст. *рублей* (1322), *рубель* (1408), *рубль* (1456); — р. *рубль*, бр. [*рѹбель*], др. *рубль* «відрубок; грошова одиниця», п. *gubel*, заст. *gubl*, ч. *gubl*, слц. *gubel'*, вл. *gubl*, болг. *рубла*, м. *рубља*, схв. *рѹбља, рѹбаль (рѹбаль)*, слн. *gubelj*; — пов'язане з *рубáти*, оскільки др. *рубль* означало відрубок срібної гривні, яка рубалася на чотири частини; помил-

кова думка (Mikl. EW 281; TEI 147; Lokotsch 138; Грот Фил. раз. II 368) про запозичення у давньоруську мову з перської або з тюркських мов (пор. болг. *руп* «дрібна монета» з турецької мови; перс. *gurie* «золота монета», тур. *gubija* «грошова одиниця», ар. *gub'ijje* «золота монета» зводяться до дінд. *gūrua* «гарно оформлений, карбований», звідки також назва індійської грошової одиниці *rūṇia*, гінді *gūrua* — Maunhofer III 70). — Коваль 106; Черных II 125—126; Фасмер III 511; Преобр. II 220; Горяев 303; Jagić AfSIPh 31, 314; RSI 384; Brückner 466; Holub—Kop. 317; Klein 1362. — Див. ще **руб.**

**руберо́йд** (покрівельний та ізоляційний матеріал); — р. бр. *руберо́йд*, п. ч. слц. *gubegoid*, болг. *рубери́д*; — запозичення з англійської мови; англ. *gubberoid* «тс.» утворено від *gubber* «гума», похідного від *gub* «терти», спорідненого з дат. *gubbe*, норв. *gubba* «тс.», за допомогою суфікса *-oid*, який зводиться до гр. *είδος* «вид, вигляд», спорідненого з псл. *vidъ*, укр. *вид*; виведення від лат. *guber* «червоний» (СІС<sup>2</sup> 738; St. wug. *obcuch* 655; РЧДБЕ 638) помилкове. — Див. ще **вид.**

**рубéць** «перший відділ шлунка жуйної тварини; їжа, приготовлена з нього»; — р. бр. *рубéц* «тс.»; — результат перенесення назви *рубéць* «складка на поверхні чого-небудь», зумовленого тим, що на внутрішній поверхні цієї частини шлунка є складки. — Горяев Доп. 2, 32; БСЭ 22, 1010. — Див. ще **руб.** — Пор. **фляки.**

**рубільник** «ручний пристрій для вимикання та перемикавання електричного струму»; — бр. *рубільник*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *рубільник* утворено від *рубить*, оскільки різкі рухи при користуванні цим пристроєм, пов'язані з процесами, що відбуваються всередині пристрою, нагадують рубання (пор. вираз *вірубати струм*). — БСЭ 22, 1012—1013. — Див. ще **руб.**

**рубідій** (хім.) «хімічний елемент Rb», *рубідієвий*; — р. болг. *рубидий*, бр. *рубідый*, п. *gubid*, ч. вл. *gubidium*, слц. *gubidium*, схв. *рубидий(ум)*, слн. *gubidij*; — засвоєно з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *gubidium*, утворено в XIX ст. німецьким хіміком Р.В. Бунзеном на базі лат. *gubidus* «червоний», пов'язаного з *guber* «тс.», спорідненим з псл. *gudъ*, укр. *рудий*; елемент названо за його кольором у спектрі. — СІС<sup>2</sup> 738; Волков 63; Фигуровский 110—111; Kopaliński 852; РЧДБЕ 748; Klein 1362. — Див. ще **рудий.** — Пор. **рубін, рубрика.**

**рубіж** «лінія, межа; державний кордон», [*рубéж*] «тс.», [*рубéжі*] «рубці на рогах» Куриленко, [*зарубéжний*] Я, *зарубіжний*, *порубіжний*, *прирубіжний*; — р. бр. *рубéж* «тс.», др. *рубéжь* «зарубка, знак, вирубаний на дереві на позначення кордону; межа, кордон», п. *gubiez* «межа» (з рос.); — пов'язане з *рубáти*, др. *рубити*: в давнину зарубками на деревах, пнях позначалися межі. — Фасмер—Трубачев III 510; Преобр. II 218—219; Горяев 303; Brückner 455; Младенов 566. — Див. ще **руб.**

**рубін** «коштовний камінь червоного кольору», [*рубін*] Нед, *рубіновий*, [*рубінівий*] Нед; — р. болг. *рубін*, бр. *рубін*, п. вл. *gubin*, ч. слц. слн. *gubin*, м. *рубин*, схв. *рубін*; — запозичення з німецької мови; н. *Rubin* походить від слат. *gubīnus* «тс.», пов'язаного з лат. *gubeus*, *guber* «червоний», спорідненим з псл. *gudъ*, укр. *рудий*. — СІС<sup>2</sup> 738; Черных II 125; Фасмер III 511; Преобр. II 219; Горяев 303; Brückner 466; Machek ESJC 522; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Младенов 563; Kluge—Mitzka 611. — Див. ще **рудий.** — Пор. **рубідій, рубрика.**

**ру́бка** «приміщення на кораблі, літаку»; — р. бр. болг. *рубка*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *goef* «рубка (будова на судні)» споріднене з нвн. *Roof*, снн. *gōf* «тс.», англ. *goof* «дах, стеля»,

дангл. дфриз. *hrōf* «тс.», дісл. *hrōf* «будова на судні» і, можливо, з сірл. *srōf* «стайня; сарай», брет. *sgou* «стайня», вал. *sgaw* «свинарник». — СІС<sup>2</sup> 738; Фасмер III 511; Преобр. II 220; Горяев 303; Грот Фил. раз. 2, 369; Klein 1356.

[**рублі**] (бот.) «айстри китайські, *Callistephus chinensis* Wees.» Мак, [*рублевиця підбилиста*] «пельтигера собача, *Peltigera canina*» Мак, [*рубльовиця позема*] «пельтигера горизонтальна, *P. horizontalis*» Нед; — назви неясні; можливо, пов'язані з *руб*, *рубати*.

**рубрика** «розділ, підрозділ, графа», *рубрикатор* Куз, *рубрикація*, *рубрикувати*, *підрубрика*; — р. болг. м. *рѹбрика*, бр. *рѹбрика*, п. *rubryka*, ч. слц. вл. *rubrika*, схв. *рѹбрика*, слн. *rubrīka*; — запозичення з латинської мови; лат. *rubrica* «червона мінеральна фарба; рубрика, заголовок закону (написаний червоною фарбою)» утворено від *ruber* «червоний», спорідненого з псл. *rudъ*, укр. *рудий*. — СІС<sup>2</sup> 738; Фасмер III 511; Преобр. II 220—221; Горяев 303; Kopaliński 852—853; Brückner 466; Machek ESJC 317; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Klein 1362. — Див. ще **рудий**. — Пор. **рубідій**, **рубін**.

**руб'я** — див. **рубати**.

**рувати** — див. **рути**.

[**руга**<sup>1</sup>] «голосний плач, ридання» Нед; — очевидно, псл. \**rugati*, пов'язане чергуванням голосних з *rugati* «тс.; ригати». — Див. ще **ригати**.

**руга**<sup>2</sup> (заст.) «земля, передана громадою церкві або духовній особі на її утримання», *ружний* «пов'язаний з ругою»; — р. заст. *руга* «кошти на утримання церковного причту», бр. *ружнік* «той, хто утримується на ругу», др. *руга* «винагорода, платня; кошти на утримання церковного причту; церковне майно», болг. заст. м. *рѹга* «платня сільському пастухові», с.-цсл. **роуга** «платня»; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *ρούγα* «винагорода, платня» походить від слат. *goга* «тс.», пов'язаного з лат. *gogāre* «питати, про-

сити, пропонувати». — Фасмер III 512; Преобр. II 221; Горяев 303; Mikl. EW 282. — Див. ще **прерогатива**.

[**ругати**] «сварити, лаяти» Нед, [*руге*] «образа, лайка, кривда, сварка», [*руга*] «наруга», [*ругатня*] «лайка, сварка» тж, *нарѹга*, *порѹга*, [*поруганник*] «особа або річ, над якими сміються» Нед, О, [*поруганя*] «тс.; нещастя, катастрофа» О; — р. *ругать* «лаяти», *рѹгань* «лайка, сварка», бр. [*ругачь*] «лаяти», [*наругачца*] «насміхатися, дражнити», др. *ругатися* «насміхатися, глумитися», *ругь* «наруга, глум», п. [гагаś] «лаяти, сварити», игагаś «тс.», ч. *rouhati se* «богохулити, кощунствувати», слц. *ruhat' sa* «тс.», болг. *ругая* «лаяти, сварити», м. *руга* «тс.», (розм.) *ругело* «посміховисько», схв. *рѹгати се* «насміхатися, знущатися», *рѹг* «знущання, глузування, наруга», *рѹга* «тс.», слн. *gogati se* «глузувати, знущатися», стсл. **ржгати(са)** «висміювати, глумитися, ганьбити», **ржгь** «наруга, глум», **ржгати** «висміювати, глумитися»; — псл. *rogati* «ображати, насміхатися», *rogь* «лайка, образа»; — дальші зв'язки не зовсім ясні; очевидно, пов'язане чергуванням голосних з коренем \**reğ-*, засвідченим у цсл. **ржгати** «зяяти», схв. *рѹга* «гарчання», *рѹгнути* «гарчати», слн. *režati* «зяяти; гарчати, злобувати» і спорідненим з лат. *ringog* «роззявляти рота, скалити зуби, сердитися», прус. *gānctwei* «красити»; зіставлялося також з лтс. *langāt* «лаяти», дінд. *laŋgati* «ображає, мучить», гр. *ἐλέγχω* «лаю» (Machek ESJC 519), з лит. *āpranga* «спорядження», р. *оружие* (Machek ZfSlPh 18, 26; Булич ИОРЯС 4, 1498); розглядалося як слов'янське утворення звуконаслідувального характеру (Holub—Kop. 315). — Черных II 126; Фасмер—Трубачев III 512—513; Аникин Этимология 1982, 75—76; Преобр. II 221; Горяев 303; Brückner 455, 477, 595; Holub—Lyer 424; Младенов 563; Skok III 166—167; Walde—Hofm. II 436.

[**ругач**] (орн.) «сорокопуд, *Lanius minor*»; — пов'язане з *ругати*, др. *ру-*

гатися «насміхатися»; пор. іншу назву цього птаха [смішбк]; назва зумовлена тим, що сорокопуди наслідують співи інших птахів. — Птицы СССР 419; БСЭ 19, 1191. — Див. ще ругати.

**ругеля, ругеля** — див. рагеля.

**[ругнути]** «брикнути» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. rúg «бити, ударяти ногою; брикати» етимологічно неясне, можливо, успадковане з давньоугорського періоду. — MNTEsz III 461.

**руда<sup>1</sup>** «гірська порода, що містить метали; [іржаве багно; болотистий луг Нед, болотистий берег Па]», [рудаві] «рудна порода» Нед, [рудавина] «болото; мочар» Нед, [рудавіца] «випас» НикНикЕЛ, [рудіни] «мідна слюда» Нед, [рудка] «іржаве багно, болото; заплава річки Ч; баюра Нед», рудник «рудокоп, руднік, рудня» рудник; [металургійний завод Нед], [рудоман] «заросле болото; заболочена низина» Ч, [рудявина] «іржаве болото», [рудянка] «болотна руда», рудній, [рудяній] «рудний Нед; іржавий (про воду)»; — р. бр. руда, др. руда «гірська порода; рудник», п. ч. слц. вл. нл. guda, болг. рудá, м. руда, схв. руда, слн. gúda; — псл. guda «руда; іржаве болото», пов'язане з гудь «червоний, рудий»; — безпосереднє зіставлення (Machek ESJC 522—523; Holub—Lyer 425; Kluge—Mitzka 174) з нвн. Erz «руда», гот. aiz, двн. ēg «тс.», лат. gūdus «шматок каменя, руди», gaudus, gōdus «тс.», першоджерелом для яких вважається слово з мови давнього народу, що володів обробкою металів (припускається шумерське ugud «мідь»), непереконаливе. — Черных II 126; Фасмер III 513; Преобр. II 189, 221; Горяев 296—297, 303; Brückner 467; Holub—Kor. 318; Skok III 165; Гамкрелідзе—Иванов 711—712. — Див. ще рудий. — Пор. болото.

**[руда<sup>2</sup>]** (бот.) «пероноспора, Peronospora viticola de Vu. ВеНЗн; іржа лінійна злаків, Puccinia graminis Pers. тж; Uredo rubigo vega Мак», [рудавіна] «іржа лінійна злаків» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з рудий, руда «ір-

жаве болото» (за кольором і частково за середовищем поширення); пор. інші назви цих рослин: іржа, р. ржа, ржавчина, п. rdza. — Див. ще руда<sup>1</sup>, рудий.

**[руда<sup>3</sup>]** «дишло в санях для перевезення дров», [рудо] «дишло, голобля» Нед, ВеЗн, [руд] «тс.» Чопей, ДзАтл I, [рудіна] «рубель» ДзАтл II; — м. схв. руда «дишло», слн. gúdo «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. rúd «жердина; дишло» етимологічно неясне. — ВеЗн 61; Mikl. EW 282; MNTEsz III 461.

**рудбékія** (бот.) «декоративна рослина із золотаво-жовтими квітками, Rudbeckia»; — р. болг. рудбékія, бр. рудбékія, п. слц. rudbekia, ч. rudbekie, слн. rudbékija; — назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. Rudbeckia утворено від прізвища шведського ботаніка О. Рудбека (O. Rudbeck, 1630—1702). — СІС<sup>2</sup> 738; ССРЛЯ 12, 1519; SCS 770; РЧДБЕ 749.

**[рудера]** «ветха будівля, руїни» Куз, рудеральний: рудеральні рослини «бур'яни, що ростуть коло житла, по смітниках, на дорогах і под.»; — р. рудеральний: рудеральные растения, бр. рудэрáльны: рудэрáльныя расліны, ч. guderálný, слц. guderálny, болг. рудерáлен: рудерáлни растения «тс.»; — запозичення з польської мови; п. gudera «старий, зруйнований будинок, руїни» походить від лат. gūdus (род. в. guderis) «уламки каміння, будівельне сміття, руїни», що зіставляється з дісл. gāst «руїна», норв. [rust] «рештки муру», лит. gausyti «розкопувати», рос. рыхлый. — СІС<sup>2</sup> 738; Brückner 467; Holub—Lyer 425; Walde—Hofm. II 447—448. — Див. ще рихлий.

**рудий** «червоно-жовтий», руда́вий, рудува́тий, рудя́вий, [рудяній] «крявавий», [руда] «кров; іржаве болото; іржа», [рудак] «суха, плюскла гречка» Нед, рудізна, [рудики] «дрібне зерно, що відходить, коли віють гречку» Мо, [рудоманя] «руда тварина; хлопець з рудим волоссям» Чаб, [рудюк] «неповне зерно в гречці» Кур, рудяк «щось



руде; плюскле зерно; [руда пляма, лас-товиння Л]», [рудь] «рудий» (про домашніх тварин), [рудько] «тс.», *рудіти, рудішати, зруділий, поруділий, прируділий*; — р. *рудой*, бр. *руды*, п. *gudy*, ч. *gudý* «червоний; рудий», слц. *gudý* «темно-червоний», вл. *gudojty* «рудий», м. *рудее* «стає червонуватим», схв. *рўд* «рудий», слн. *гуд* (рідк.) «червоний»; — псл. *гудъ* «червоний, рудий», пов'язане чергуванням голосних з \**гудь* «рижий», \**гьд-*, пор. р. *рдеть*; — споріднене з лит. *gūdas* «бурий, рудий», *gūdys* «іржа», лтс. *gaūds* «червоний, рудий», гот. *gauþs* «червоний», двн. *gōt*, дангл. *gēad*, нвн. *got*, англ. *red*, лат. *guber*, гр. *ἐρυθρός* «тс.», ав. *gaoiðita-* «рудуватий», дінд. *gudhirāh* «червоний, кривавий», тох. А *gätram* «червоний», тох. В *gätre*; іє. \**goudh-/gudh-* «червоний». — Фасмер III 513; Преобр. II 189—190; Горяев 297; Бахилина 108—109; Brückner 467; Machek ESJC 523; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318; Schuster-Sewc 1250; Младенов 563; Skok III 165; Критенко Вступ 520; Mikl. EW 284; Trautmann 238—239; Karulis II 133; Mühl.—Endz. III 483; Kluge—Mitzka 609; Walde—Hofm. II 444—445; Klein 1314; Гамкрелидзе—Иванов 422; Pokorny 872—873. — Пор. **іржа́, рйжий, руда́**<sup>1</sup>.

**рудимент** «орган, який утратив своє первинне значення в процесі історичного розвитку організму; залишок; пережиток», *рудиментація, рудиментарний*; — р. болг. м. *рудимент*, бр. *рудымент*, п. *gudiment*, ч. слц. вл. *gudiment*, схв. *рудимен(а)т*, слн. *gudiment*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rudiment*, англ. *fr. gudiment* утворено на основі лат. *rudimentum* «початок, першооснова», пов'язаного з *rudis* «необроблений, грубий» (<\**rudins*) неясного походження. — SIC<sup>2</sup> 738; Kopaliński 853; Holub—Lyer 425; Klein 1363; Walde—Hofm. II 447. — Пор. **ерудіція**.

[**рудяк**<sup>1</sup>] (орн.) «вільшанка, *Erithacus rubecula*» Куз, [рудняк] «тс.»

BeH3n; — похідне утворення від *рудий*; назва зумовлена оранжево-рижим забарвленням горла, грудей, боків голови і шиї вільшанки (Птицы СССР 464); пор. інші назви цього птаха: [*червоне вольце, черленогруд, червеняк*]. — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **рудий**.

[**рудяк**<sup>2</sup>] (бот.) «сухоребрик Лезелія, *Sisymbrium loesellii* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [*рудя*] «кров»; назва зумовлена застосуванням сухоребрика для лікування дизентерії (Лік. росл. Енци. дов. 423); пор. бр. [*крывавец*] «сухоребрик». — Див. ще **рудий**.

[**ружа**] «троянда, шипшина; мальва», [*ружана*] «жовто-червонувата коро́ва» Нед, [*руже́на*] «тс.», [*ружіло*] «червонуватий віл» тж, [*ружин*] «червоно-бурий бик» ВеЛ, [*ружівий*] «рудий» ВеЛ, [*ружий*] «червоний» Нед, [*ружний*] «трояндовий» Нед, [*ружівий*] «рожевий» О, [*ружняний*] «тс. Пі; рум'яний Нед», [*ружовастий*] «рожевуватий» О, [*ружуватися*] «рум'янити щoki» Ме, Па, ст. *ружа* (1627); — бр. *ружа* «троянда»; — запозичення з польської мови; п. *goża*, як і ч. *gůže*, слц. *guža*, вл. *gōža*, нл. *goža* «тс.», болг. *ружа* «тс.; [мальва]», м. *ружа* «роза», схв. *ружа* «тс.», походить від лат. *gosa* «тс.». — Німчук 280; Коваль 80; Фасмер III 493; Преобр. II 209—210; Brückner 466; Machek ESJC 526; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1244—1245; Младенов 564; Mikl. EW 282. — Див. ще **роза**. — Пор. **рожа**<sup>1</sup>.

[**руже**] «зброя» Нед, [*ружжє, руже́*] «тс.» Нед, [*руже́*] «рушниця» Л, Кур, [*ружжоб, ружина, ружоб* Ме, Па] «тс.», [*ружэйник*] «той, що робить рушницю» Нед; — р. *ружсьє* «рушниця», *ору́жие, [ору́жьє]*, бр. *ружжоб* «тс.», др. *ору́жие* «знаряддя, інструмент; зброя», п. [*guzie*] «зброя», [*gužuja*] «тс.», болг. (заст.) *ружам се* «озброюють», м. *ружа* «постачає, споряджає, готує»; — результат спрощення давні-

шої форми *оружие* «зброя», др. *оружие* «тс.; знаряддя»; форми [ружжѡ, ружѡ] запозичені з російської мови; припущення про зв'язок з нвн. Rohg «очерет; ствол рушниця» (Горяев 303) безпідставне. — Черных II 126; Фасмер III 514; Преобр. II 222; Brückner 381; Machek ESJČ 418; Mikl. EW 281. — Див. ще **оружья**.

**ружий** — див. **ружа**.

[**ружниця**] «рушниця» Нед, Пі; — каш. [gężnica] «тс.»; — результат контамінації синонімічних назв *рушниця* і [*ружиня*]. — Mikl. EW 281. — Див. ще **руже**, **рушниця**.

[**рузноколія**] (бот.) «айстри, Aster L.» Л; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. różnokolorowe (kwiaty) «різнокольорові (квіти)»; у першій частині слова можна також бачити ч. różno- «різно» (на Поліссі є переселенці як з Польщі, так і з Чехії).

**руїна**, **руїтник**, **руїнація**, **руїнач**, **руїнівник**, [руїновіни] «руїни» Нед, **руїновіще**, [руїнувіна] «розорення, спустошення», **руївничий**, **руївний**, **руївничий**, **руївничий**, **руїнівний**, **руїнівальний**, **руїнувати**, [руїнити] Нед, **розруй** «зруйнування», [розруйнування] «тс., руїни» Нед, **розруйний** «руїнівний»; — р. болг. схв. *руїна*, бр. *руїна*, п. ч. слц. вл. *ruína*, м. *руина*, слн. *ruína*; — запозичення з латинської мови; лат. *ruína* «падіння; напад; загибель; розорення; (мн.) руїни» є похідним від дієслова *ruo, ruere* «валитися, руйнуватися», що зіставляється з сірл. *ruathar* «натиск, штурм», кіпр. *ghuthr* «тс.», брет. *guthr* «натовп, загін». — СІС<sup>2</sup> 738; Черных II 126—127; St. wyr. obsyeh 656; Machek ESJČ 523; Holub—Lyer 425; РЧДБЕ 749; Walde—Hofm. II 453.

[**руй**] «геть» О; — результат спрощення запозиченого п. *waruj (się)* «тс.; зась; стережись», що є формою 2-ї ос. одн. наказового способу дієслова *warować* «укріплювати; берегти; стерегти». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248. — Див. ще **вара**, **варувати**.

**руйниця** — див. **рій'**.

**рука**, **рукáв**, **рукавѣць** «рукавчик; торбина», **рукавіця**, **рукавічник**, **рукавічництво** Куз, **рукавчá**, [рукавчá-та] Пі, **руків'я** «рукоятка», [руківіни] «заручини Г; згода О», [руковище] «рукоятка» ВеЗа, **руця**, **руч** «рука» (у *ліву р.*, на *швидку р.* і т.д.), **ручá**, [ручá] «чепіга» НикСГЛ, [ручáйка] «міра льону; жменя», **ручáта**, **рученя**, [ручільник] «поручитель» О, [ручїна] «рука; стрілка годинника» Нед, [ручїня] «ручення» О, **ручїсько**, [ручїтель] «поручитель» Нед, **ручїця** «зменш. до *рука*»; деталь воза; [ручка Нед; чепіга О], **ручїще**, [ручїй] «поручитель» О, **ручка** «зменш. до *рука*; держак, прилад для писання; смуга покосу; [жмут соломи, яким ушивають стріху; цпилно; міра льону; повісмо ниток О]», [ручки] «огудиння огірків, гарбузів та ін.» Л, **ручник** «спеціаліст ручного вироблення чого-небудь; інструмент (молоток, пензель і под.); ручний кулемет; [поручитель] О», [ручниця] «кінець пилки з рукою», [ручїхна] «рука; ручка», **рукавічний**, **рукáвний**, **рукáтий**, [руковій] «даний рукою», [ручений] «ручний», **ручний**, [ручно] «зручно», [рушно] «тс.», **рукáтися** «вітатися за руку», **ручкáтися** «тс.», **ручáтися**, **безрукáвка**, **безрукáвий**, **безрукáвний**, **безрукий**, **вручїтель**, **вручáти**, **вручений**, **вручї**, [вручка] «поміч» Куз, **вручка**, **вручáти**, [вруч] «поруч» Ж, [вручїний] «рівнобіжний» Ж, **дручення**, [дручїтник] Я, **дручáти**, **зрукі**, [зрукований] «заручений» ВеЛ, [зруч] «зручно» Ж, [зручїй] «зручний» Ж, **зарўка**, [зарукáвниця] «манжета» Она, **зарукáвок**, [зарукáвчик] «тс.» Она, **заручини**, **зарўка**, **зарўчник** «заложник; [жених Пі]», [зарўчїники] «дружки жениха» Ж, [зарўчїниця] «молода» Пі, [зарукований] «заручений» ВеЛ, **зарўчений**, [зарўчний] (у виразі з. *лист* «гарантійна грамота») Ж, [зруч] «у заставу» Ж, **заручáтися**, **запорўка**, [запоручїти] «доручити», **нарукáвник**, **нарукáвці**, [нарўчка] Ж, **нарўчник**, **нарўчні**, **нарўчїя**, **нарукáв-**

ний, на́ручний, на́руч «на підтримку; [кількість чогось на одну руку МСБГ]», на́ручно «зручно», [на́рушно] «тс.» Ме, [наві́руч] «на допомогу» Пі, не-до́віручка, недо́ручний «недостаблюваний» Куз, об́руч «браслет», [обру́чини] Ж, об́ручка, об́руччя, об́руч-ча́льний, [обручний (обіручний) ніж] «ніж для тесання двома руками» Вел, об́руч «поряд», об́руча́ти, пере́віручка, пі́дру́чник, пі́дру́чний, пору́ка, пору́ки, пору́чата «поручні», пору́ч-нець, по́ручень, пору́читель, пору́чительство, по́ручі «частина броні на руках; частина одягу священика», пору́чник, пору́чництво, по́ручні, по́руччя, пору́чальний, пору́чнєвий, [по́рукува́ти] «заручити», пору́чати, пору́чатися, по́руч, [пору́чно] «зручно» Нед, по́підру́чки, [по́підруч], приру́чати, приру́чений, [приру́чний] Нед, припору́ка, [спору́ка] «зручність» Нед, [спору́чник] «помічник» Нед, [упо́руч] «поруч»; — р. бр. рука́, др. рука, п. гѣка, ч. слц. вл. нл. гука, полаб. гѣка, болг. рѣка́, м. рака, схв. рѣка, слн. гѣка, стсл. рѣка; — псл. гѣка «рука»; — споріднене з лит. ганка́, пов'язаним чергуванням голосних з genkù, gĩkkti «збирати», ragankà «збір, збирання», лтс. guoka, прус. ганско, (зн. в. gānkan) «тс.»; менш обґрунтоване зіставлення з дісл. vḡá «ріг, кут», vḡangr «кривий, косий», снн. vḡange «дуга» (Mikkola IF 23, 120—121) і лат. (галлороманським) bransa «лапа» (Kuryłowicz, Mél. Vendryes 205—207; Machek ESJC 523—524); висловлювалася також думка про давнє запозичення з балтійських мов (Бернштейн Очерк 92). — Ткаченко Мовозн. 1981/2, 62—69; Черных II 127; Фасмер III 515; Преобр. II 222—223; Горяев 303—304; Brückner 458—459; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318; Schuster-Sewc 1251; Младенов 566; Skok III 168—170; Mikl. EW 276; Meillet Études 255; Trautmann 237; Fraenkel 697; Karulis II 128—129; Mühl.—Endz. III 580. — Пор. ру́шник, ру́шниця.

[ру́ква] (бот.) «сухоребрик лікарський, *Sisymbrium officinale* L. Нед, Мак; настурція, *Nasturtium Mak*», [ру́ков] «настурція лікарська, *Nasturtium officinale* R. Вг.» Нед, [руковь] «настурція» Мак; — запозичення з польської мови; п. rukiew «настурція», [ruka] «тс.», як і ч. rukev «рорипа, *Roripa*», вл. rukej «сухоребрик», схв. rukula «ерука посівна, *Eruca sativa* Lam.», [ру́кула], рѣга (рѣга) «тс.» через посередництво німецької мови (нвн. Rūke «ерука», Rauke «настурція, гірчична капуста, *Brassica eruca*»), можливо, також італійської (іт. gusa «біла гірчиця») зводиться до лат. ēgūsa «різновид дикої капусти», p̄gūsa «тс.» неясного походження. — Анненков 223—224; Brückner 468; Machek Jm. rostl. 68; ESJC 524; Schuster-Sewc 1251; Mikl. EW 283; Kluge—Mitzka 587; Walde—Hofm. I 417—418.

[рукі́на] «ручка, рукоятка» Нед; — результат видозміни форми [рукі́йма] ([< руко́йма]) «тс.», що складається з основ іменника *рука́* і дієслова [іма́ти] «брати» (див.).

[рукі́вка] «пропасниця» Нед; — неясне.

рукоме́сло (розм.) «ремесло», [рукоме́ство, рукоме́сло Дз] «тс.», [рукоме́сник] «ремісник», [рукоме́сний]; — р. *рукоме́сло*; — результат контамінації слів *ремесло́* і *рукоділья* ([*рукодільство, рукодільня*]). — Дзендзелівський St. sl. 22, 295; Фасмер III 515; Преобр. II 197. — Див. ще *ремесло́, рука́*.

руко́паш (присл.) «за допомогою тільки рук (або холодної зброї, коли йдеться про бій)», [руко́пач] «тс. Нед; з усієї сили О», [руко́пашки] «тільки руками» Па, *рукопа́шна* «битва врукопаш», *рукопа́шний, врукопа́ш, врукопа́шну*; — р. [ру́копашь] «рукопаш», *рукопа́шка* «рукопашний бій», *рукопа́шний*, бр. [руко́паш] «вручну», *рукапа́шны*, др. *рукопашь* «рукопаш», болг. рѣкопа́шен «рукопашний»; — складне утворення з основ іменника

*рука́* і дієслова др. *пахати* «махати, розмахувати» або «орати»; менш обгрунтоване припущення (Преобр. II 28) про зв'язок другої частини з *пояс*. — Булаховський Вибр. пр. III 412; Фасмер III 515; Mikl. EW 230. — Див. ще *пахати*, *пахну́ти*<sup>2</sup>, *рука́*.

**рукоя́ть** «ручка», *рукоя́тка* «тс.», [руков'я́тка] «ціпилно» Мо, [рукоя́тий] «злодійський, злодійкуватий» О; — р. *рукоя́ть* «ручка», *рукоя́тка*, бр. *рукайя́ць* «тс.», *рукайя́тка* «тс.»; [веретено з пряжею], др. *руковять* «оберемок, сніп», *рукоя́ть* «тс.»; *ручка*, п. *гёкоје́с* (<\*гёкоје́с) «ручка», ч. *rukojet'* «тс.», (заст.) *rukovět'* «підручник, посібник», слц. *rukovät'* «ручка; посібник», вл. [rukwaś] «ручка, держак», м. [ракоя́тка] «жмут, жменя», схв. *руковѣт*, [руковѣд] «тс.», слн. *gokovät* «жмут, рукоя́тка, жменя», *gokovet* «ручка», стсл. **ржковать** «жменя, сніп; ручка», **ржковать** «тс.»; — псл. \*гѣко(ј)ѣть «жменя (колосся та ін.); ручка»; гѣко(в)ѣть «тс.», утворене з основ іменника гѣка і дієслова *јѣти* (*вѣти*) «брати»; паралелізм псл. *јѣть/вѣть* з протетичним *ј/в*, як у *рајѣкъ/равѣкъ* «павук»; реконструкція першої частини як форми місцевого відмінка \*гѣкоц- (*van Wijk AfSlPh* 36, 354; Фасмер III 515—516) необгрунтована. — Черных II 127; Преобр. II 222; Brückner 458; Machek ESJČ 523; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318; Schuster-Sewc 1251—1252; Skok III 169—170. — Див. ще *рука́*, *я́ти*. — Пор. **рукіна**.

**рула́да** «віртуозний пасаж у співі»; — р. бр. болг. м. схв. *рула́да*, п. вл. *gulada*, ч. *guláda* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *goulade* «рулада» утворено від дієслова *rouler* «котити», що через слат. *gotulare* «тс.» і лат. *gotulus* «згорток» зводиться до лат. *gota* «коло, колесо». — SIC<sup>2</sup> 739; Черных II 127; Фасмер III 516; Sł. wug. obcsuch 656; Holub—Lyer 425; РЧДБЕ 639; Dauzat 640. — Див. ще **ротатор**. — Пор. **ротонда**<sup>1,2</sup>, **рулѣт**, **рулон**.

**рулѣт** (кул.) «страва з тіста або окістя м'яса, згорнутих у кілька ша-

рів», *рулѣтка* «стрічка для вимірювання, що згортається; азартна гра і пристрій для неї»; — р. бр. *рулѣт*, *рулетка*, п. *ruletka* «стрічка для вимірювання», *guleta* «азартна гра», ч. слц. *guláda* «рулет», *guleta* «азартна гра», болг. *рулѣт*, *рулѣ*, *руло́* «рулет», *рулѣтка* «гра», м. *рулѣт(ка)* «пристрій для азартної гри», схв. *рула́да* «рулет», слн. *guláda* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *roulette* «коліщатко» є зменшувальною формою від *rouelle* «коло», що через пізньолат. *rotella* «тс.» зводиться до лат. *gota* «тс.». — SIC<sup>2</sup> 739; Черных II 127; Kopaliński 853; Holub—Lyer 426; РЧДБЕ 639; Dauzat 640. — Див. ще **ротатор**. — Пор. **рол**, **рула́да**, **рулон**.

[рулі] (заст.) «солодка або солоня вода з покритим хлібом; страва з квасу, салату, цибулі і хліба» Л, [руль] «невеликий шматок сала» Л; — р. [рулі] «хліб, покритий у воду з сіллю», бр. [рулі] «покритий хліб, змочений водою або молоком, підсолений або підсолоджений»; — неясне; пов'язання з *комі гуі* «їжа з хліба та розсолу» (*Kalima FuF* 18, 37) заперечується. — Фасмер III 516.

**рулон** «згорнутий у трубку папір, тканина та ін.»; — р. *рулон*, *руло́*, бр. *рулон*, п. *gulon* «тс.», ч. *guló* «штора, що згортається», болг. *руло́*, м. *руло*, схв. *руло*; — запозичення з французької мови; фр. *rouleau* «згорток», *roulon* (тех.) пов'язані з *rôle* «роль; список», ст. «згорток». — SIC<sup>2</sup> 739; Sł. wug. obcsuch 656; Holub—Lyer 422; РЧДБЕ 639; Dauzat 637. — Див. ще **роль**. — Пор. **ротатор**, **ротонда**<sup>1,2</sup>, **рула́да**, **рулѣт**.

**руль**<sup>1</sup> «кермо», *рулі́ти* «правити рулем», *рулюва́ти* «тс.», *рульовий*, *безрульний*; — р. *руль*, ст. *рур*, бр. *руль*, болг. *рул* «кермо»; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *goer* «руль» споріднене з днв. *guodar* «весло», нвн. *Ruder*, дангл. *gøder*, англ. *rudder* «тс.»; помилково виводилось (Горяев 304; Schrader Reallexikon II 483) від п. *rudŭo* «руль»,

gudel «тс.», що походять від нвн. Ruder «весло»; немає також підстав пов'язувати з нвн. Steuer-Rolle (Желтов ФЗ 1876/1, 19). — Черных II 127—128; Фасмер III 516; Преобр. II 223; Matzenauer 298; Kluge—Mitzka 612; Klein 1362; Vries NEW 450, 457. — Пор. **рүмпель**.

**руль<sup>2</sup>** — див. **рулі**.

[**рүлька**] «струмись води; чіп Нед; вухо, яким сапа чи лопата кріпиться до держака Чаб», [**рүмка**] «вухо (сапи чи лопати) Чаб, [рүнка] «тс. Чаб, Мо; металевий циліндрик у дерев'яній люльці»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з **рүра** «труба» ([рүлка] «трубка») (див.).

**рүля** — див. **рүра<sup>1</sup>**.

[**рум<sup>1</sup>**] «шум, гамір, галас» Нед, [рүм] «плач», рүма «плакса», [рүмса], рүмса «тс.», рүми (рүмси) *розпустити* «розплакатися», [рүмка удрати] «тс.», [рүмати] «плакати», [рүмса́ти], рүмати, рүмса́ти «тс.»; — р. [рүма] «плакса», [рүмса́ть] «плакати», рюми́ть(ся), [рүмза́ть, рүмза́ть] «тс.», [рүмза] «плакса», бр. рүмза «тс.», [рүмаць] «хникати», рүмзаць «плакати, хникати», п. гүм «галас, шум», гүмаць «грюкати, стукати», ч. гүм (вигук, що означає низький звук, стукіт, торохтіння), слц. гүма́дзат' «хникати», вл. гүпраць «галасувати; падати з грюком», гүпротаць «тс.», болг. рүмі «дзюрчить», рүмо́лі «тс.», м. ромони «дзюрчить», ромо́ли «тс.», схв. ромі́нати «дзюрчати», ромо́рити «тс.»; — псл. гүм-/гүм- звуконаслідувального походження, споріднене з гүті/гүті «ревти»; — далі зіставляється з лат. гүнтог «гамір», дісл. гүтг «шум, ревіння», гүтја «ревіти, бурчати», гр. ўрбу́оца «реву». — Фасмер III 528—529, 533; Преобр. II 238—239; Горяев 308; Куркина Етимология 1971, 76; Brückner 468; Schuster-Sewc 1252. — Див. ще **рүти**.

[**рум<sup>2</sup>**] «сухопуття; місце; простір, напрям, дорога, рух Нед; острів на болоті; лука на пагорбі Ч», [рүма] «простір, дорога, напрям» Нед, Пі, [румo-

вій: *румoвe сіно*] «сіно, що росте на сухому місці», [румoвaти] «міняти мешкання, переселятися» Нед; — р. [румoвой: *румoвой покoс*] «луки на підвищених місцях», бр. *рум* «місце на березі річки, куди ввозять деревину для сплаву і де в'яжуть плоти», п. гүм «вільне місце, лука; вільний шлях», ч. гүмовaти «розчищати» (напр., поле від лісу), вл. нл. гүм «простір, місце; кімната», болг. [румaнја: *на (по)румaнја*] «на жнива чи взагалі на літні польові роботи далеко від села»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови (можливо, через посередництво польської); двн. гүт «простір; місце, приміщення», нвн. Raum «тс.» споріднене з днн. дісл. гот. гүт «тс.», англ. гоот «кімната», норв. гот «приміщення, кімната; місце, простір», дат. шв. гүт «простір, місце; приміщення», далі з ав. гa-vañ- «простір, місце, далечінь», тох. АВ гу- «відкривати», лат. гүс «земля, поле, село», псл. \*огвүп «рівний». — Шелудько 46; Brückner 468; Schuster-Sewc 1252; Mikl. EW 283; Kluge—Mitzka 587. — Див. ще **рівний**.

[**рум<sup>3</sup>**] «сміття, тріски, щєбінь Нед; підстилка; хвоя; мох; сухе листя О», [румoвiна] «сміття, уламки» Нед, [румoвiськo] «тс.» Нед, *румoвище* «руїна», [румyшина] «сміття, тріски; сирій дуже пухкий ґрунт (суміш вапна і крейди)» Нед; — п. ч. гүм «будівельне сміття, руїни», слц. гүту «руїни»; — не зовсім ясне; можливо, через посередництво західнослов'янських мов запозичено з угорської, пор. уг. гот «руїни» (Brückner 468; Holub—Kop. 318); для п. гүм припущається зв'язок з нім. Rummel «старий мотлох, лахміття» (SW V 767—768); ч. слц. гүм(y) розглядалася як результат метатези давнішого түг; пор. слц. [түг] «бита стара цегла; порох з вугілля; чорна глина з вугільним пилом; хвоя», ч. [тoур] «сміття при знесенні будівлі, зокрема чорне», [тoг] «хвоя з глиною; спалена солома», що зіставлялися з лит. та́угас (частіше мн. таугаї) «багно» (в річці), укр.

мул (Machek ESJČ 524; Holub—Lyer 426).

**рум<sup>4</sup>** — див. **ром**.

**рума́к** (заст.) «породистий верховий кінь у східних народів»; — п. гутак «гарний породистий кінь, зокрема скаковий», заст. hrotak, ohrotak «тс.»; — найімовірніше виникло в результаті видозміни слова *аргамак* «кінь арабської породи»; не виключений зв'язок з ар. gutak «поганий кінь; конюх», пор. і ар. gataha «скакати галопом» (Преобр. I 7—8); припускалося також запозичення з якоїсь давньотюркської мови — половецької, печенізької тощо (Etymologicum magnum Romaniae II 396); лит. gumókas «кінь, жеребець» запозичено з польської (Fraenkel 748). — Фасмер I 84; Brückner 468; Sadn. — Aitz. I 26; Mikl. EW 283; TEI I 248; TEI Nachtr. I 6; Korsch AfSlPh 8, 649; Ramstedt 13—14; Isačenko ZfSl 2, 495. — Див. ще **аргамак**.

[**румáнде**] «руб'я, старий подертий одяг»; — очевидно, результат контамінації семантично споріднених слів *руб'я* «старий подертий одяг, дрантя» і [*рянда*] «лахміття, ганчір'я», [*ряндя*, *рянде*] «тс.» — Див. ще **ранда<sup>2</sup>**, **рубáтина**.

**румб** «поділка на шкалі компаса», *румбівка* «диск компаса» Куз; — р. бр. болг. *румб*, п. *gumb*; — запозичення з англійської мови; англ. *rhumb* «румб» походить від ісп. *gumbo* «тс.», яке через посередництво лат. *rhombus* «чарівна дзига; ромб» зводиться до гр. *ῥόμβος* «дзига». — СІС<sup>2</sup> 739; Фасмер III 516; Преобр. II 223; Kopaliński 853; Matzenauer 298; Klein 1345. — Див. ще **ромб**.

**румба** (танець); — р. бр. болг. м. схв. *румба*, п. *gumba*, слн. *gumba*; — через посередництво англійської мови (англ. американське *gumba*) запозичено з іспанської; ісп. (кубинське) *gumba* є словом неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 739; Kopaliński 853; Holub—Lyer 426; Klein 1364.

[**румбарбара**] (бот.) «ревінь, *Rheum L.*» Корз; — ч. слц. *gebarbor(a)*, нл.

*gabarber* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [*gumbarbara*], *gabarbar*, заст. *gumbarbar(um)* «тс.» походять від слат. *geubarbarum*, номенклатурного лат. *Rheum barbarum* «тс.». — Brückner 456; Machek Jm. rostl. 86; ESJČ 510; Holub—Lyer 411; Holub—Kop. 311.

[**румегáти**] «пережовувати жуйку, ремигати», [*румегáти* Нед, *румекáти* Нед, *румигáти*, *румигáти* Куриленко, (Ме), *ремегáти* Нед, *ремезáти* Нед], *ремигáти*, [*ремигáти*, *ремидáти* Нед, *румигáти* Куриленко, *румигáти* тж, *мрiгáти*] «тс.», [*румагáвці*] «жуйні тварини» Нед; — п. [*гумуга́с*] «повільно, з труднощами їсти», ч. [*гумi-gat'*] «пережовувати», слц. *gumigat'* «жувати з хрускотом»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. *гумегá* (молд. *румегá*) «жувати, жувати жуйку» походить від лат. *gūmigāre* (*gūmigo*) «пережовувати жуйку», що виникло з основ іменника *gūma* «рубець (відділ шлунка жуйних тварин); сосок», очевидно, спорідненого з дінд. *gōmaphaḥ* «пережовування», і дієслова *agere* («рухати, гнати» (за аналогією до *gemigāre* «веслувати» — з *getex* «весло» і *agere* «рухати»). — Дзендзелівський Доп. УжДУ IV 59—60; Vincenz 6; Vrabie Romanoslavica 14, 169; SW V 771; Crânjală 372—373; Machek ESJČ 524; Mikl. EW 275; Walde—Hofm. II 450. — Див. ще **агэнт**. — Пор. **руменува́ти**.

**румэ́н**, *румэ́нець*, *румiн* — див. **ромáн<sup>2</sup>**.

[**руменува́ти**] «жувати жуйку» Нед, Пі; — п. *geminować* «пережовувати», *guminacja* «жуйка», слц. *guminácia* «тс.», схв. *румiнирати* «пережовувати жуйку», *румiнација* «жуйка»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *gūmināre* «пережовувати жуйку» пов'язане з *gūma* «рубець, перший відділ шлунка жуйних тварин»; висловлювалося також припущення (Vrabie Romanoslavica 14, 170, 194) про давнє посередництво в цьому

запозиченні румунської мови; рум. ст. \*gūmená < лат. gūtināre. — Walde—Hofm. II 450. — Див. ще **румега́ти**.

[**ру́мер**] (бот.) «роман собачий, *Anthemis cotula* L.; деревій, *Achillea millefolium*» Мак, ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [gumer] «роман польовий» походить від нвн. [Römegey, Romeg] «тс.», пов'язаних з gömisch «римський», що походить від лат. Rōma «Рим». — Фасмер III 500; Machek ESJČ 513. — Див. ще **роман**<sup>2</sup>.

[**ру́мера**] «числа» О; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни слова *нўмер* (див.).

[**руми**] «віконна рама» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. [guma] «тс.» є, очевидно, результатом видозміни слова *гата* «рама». — Див. ще **ра́ма**.

[**ру́мка**] «чарка, гранчаста склянка для вина» Нед, [рюмб́чити] «пити могорич» Мо; — р. *рюмка* «чарка»; — запозичення з німецької мови; н. Rōmteг «чара, склянка для вина» походить від гол. gómeteg «чара, бокал», пов'язаного з gómeten «прославляти, вихвалити», гоет «шана, хвала», спорідненими з днн. hгōт, двн. (h)гuот, нвн. Ruht «тс.»; отже, первісне значення — «гарний бокал, з яким виголошують урочисті тости». — Шелудько 46; Черных II 132—133; Фасмер III 533; Преобр. II 239; Горяев 308; Mikl. EW 279; Kluge—Mitzka 607; Klein 1364—1365.

**ру́мпель** «підойма на судні для повертання керма; [руль Берл]»; — р. бр. *рўмпель*, п. gūmpel «тс.», ч. слц. gūmpál «коловорот, ручна лебідка», болг. *рўмпел* «румпель»; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. гоегреп «тс.» є складним словом з першим компонентом гоег «кермо», до якого зводиться й укр. *руль*, і другим реп «кілок», спорідненим з снн. рip, дангл. рinn «тс.». — СІС<sup>2</sup> 739; Фасмер III 516, 517; Kopalinski 854; РЧДБЕ 749. — Див. ще **руль**<sup>1</sup>.

[**ру́мса**: р. *ренова́*] (бот.) «ягель, оленячий мох, *Cladonia rangiferina* Web.» Нед, Мак; — неясне.

**румун** «представник румунського народу», [руміна] «тс.» (Ме), *румунізація*, *румунізувати*; — р. бр. *румьін*, п. ч. слц. вл. Rumun, болг. *румънин*, *румънец*, м. *Романец*, схв. *Рўмун*, слн. Romun, стсл. **роуминъ** «римлянин»; — запозичення з румунської мови (фонетика слова відбиває вплив західнослов'янських мов); рум. gūmīn (gūmín) «румун» походить від лат. gōmānus «римський», утвореного від назви міста Rōma «Рим»; Румунія входила до складу земель, завойованих давньоримськими легіонерами. — Фасмер III 517; DLRM 724; Tiktin 1335—1336.

**рум'яний**, [руменний ВеЛ, румінний Нед], *рум'яна* «косметична фарба рожевого або червоного кольору», *рум'яно*, [румініло] Нед «тс.», *рум'янець*, *рум'янок* «рум'янець», [румлянок О, румнянець О, румінець Нед] «тс.», *рум'яніти*, *рум'яніти(ся)*, *зарум'янений*, *зарум'янілий*, *нарум'янений*, *підрум'янити*, *розрум'янитися*; — р. *рум'яний*, бр. *рум'яны*, др. *рум'яныи*, п. gūmīanu, ч. gūmēnū, слц. (поет.) gūmēnnū, болг. м. *рўмен*, схв. *рўмен* «рум'яний», слн. gūmēn «тс.»; жовтий», стсл. **роумънъ** «рум'яний»; — псл. gūmēpъ < \*rudmēpъ «рум'яний, червонуватий» похідне від gudъ «рудий»; — споріднене з лит. gaumiō (род. в. -eīš, зн. в. gūmēnē) «м'яз», лтс. gūmīns «копчене м'ясо»; необгрунтованими є зіставлення з лат. gūma «горло», gūmen «тс.», gūmāre «жувати жуйку», дінд. romanthaḥ «жуйка» (Uhlenbeck 255) і з лит. gumókas «кінь, жеребець» (Loewenthal AfSIPh 37, 378). — Фасмер III 517; Преобр. II 223; Горяев 304; Бахиліна 108—109, 116; Brückner 468; Machek ESJČ 524; Holub—Lyeg 426; Holub—Kop. 310, 318; Младенов 564; Skok III 171; Trautmann 239; Mühl.—Endz. III 487; Matzenauer LF 17, 188—189; Meillet Études 425. — Див. ще **рудий**.

[**рум'янка**] (бот.) «воловик лікарський, *Anchusa officinalis*», [рум'яничк] «тс.» Нед, [рум'янило] «очиток їдкий,

Sedum acre» Мак, [румяна] «синяк червоний, Echium gubgrut», [румяни] «громовик, Opisma echioides» тж; — р. *рум'янка* «синяк, степова рослина з пурпуровими квітами; [громовик; воловик; горобейник польовий, Lithospermum arvense]», [рум'яниці] «громовик; горобейник польовий», бр. *рум'янка* «степова рослина з пурпуровими квітами», п. [rumianica] «громовик», ч. guměnice, слц. gumepica «тс.», схв. *р'ум'м'єнка* «воловик, синяк», *р'ум'єн'як* «горобейник», *рум'єн'яча* «громовик»; — похідні утворення від прикметника *рум'яний* «червоний» через забарвлення квітів або використання рослин для фарбування в червоний колір. — Вісюліна—Клоков 282; Machek Jm. rostl. 189. — Див. ще **рум'яний**.

**рум'янок**, *рум'ян*, *рум'янець* — див. **роман**<sup>2</sup>.

[**руна**] «луна», [рунати] «лунати»; — результат видозміни звукової форми *луна* (заміна плавних л > р). — Shevelov Hist. phonol. 741. — Див. ще **луна**<sup>1</sup>.

[**рунатка**] (бот.) «грузд, Agaricus (Lactarius) vellereus Fr.» Нед, Мак; — утворене від *руно* «густа довга вовна» як книжна часткова калька нім. Wollschwamm «Agaricus vellereus», букв. «вовнистий гриб», де Woll- є основою іменника Wólle «вовна». — Див. ще **руно**<sup>1</sup>. — Пор. **рун'янка**.

[**рунд**] (заст.) «обхід, патруль» Нед; — р. (заст.) *рунд* «обхід з метою огляду, перевірки», п. заст. гупт «військовий патруль, обхід», гонт «тс.», ч. гупда «чарка по колу», вл. гунда (спорт.) «раунд», болг. *рунд*, м. *рунда* «тс.; чарка по колу», схв. *р'онда* «патруль; раунд»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Ründe «коло; обхід, дозор», пов'язане з гунд «круглий», яке через свн. гунт(d), фр. ст. гоонт «тс.» зводиться до лат. готундус «круглий». — Шелудько 46; Нолуб—Lyer 426; Kluge—Mitzka 614. — Див. ще **ротонда**<sup>1, 2</sup>. — Пор. **раунд**.

[**рунда**] «стовбур товстого дерева» Мо; — не зовсім ясне; очевидно, по-

в'язане з п. [rundholz] «будівельна деревина, колода з обідраною сухою корою», запозиченим з німецької мови; н. Rundholz «кругляк» складається з основ прикметника гунд «круглий» та іменника Holz «дерево, деревина». — SW V 771. — Див. ще **гаму́лець**, **рунд**.

**рунд'ук** «ганок; легка споруда для роздрібної торгівлі та ін.; великий ящик з кришкою; [дошані ясла для коней Дз; галерея Пі; фундамент Чаб]», [рунд'ук] «ганок, галерея; скриня; лар'юк» Нед, *рундук'овий*, *рунд'учний*; — р. *рунд'ук* «великий сундук; підвищення, поміст із східцями; [лар'юк для торгівлі; ганок; криті сінці]», ст. *рундук* «підвищення» (XVII ст.), *орондукъ* «подушка», бр. [рунд'ук] «лар'юк, скриня», п. гундук «невелика будка для торгівлі» (з укр.); — запозичення з тюркських мов; кар. *орондукъ* «ложе; місце, сидіння; підвищення», ног. *орундык* «ліжко», тат. *урундык* «стілець, сидіння» є похідними від *орун* (*орын*, *урун*) «місце, сидіння», спорідненого з монг. *орун* «ліжко, місце»; твердження про зв'язок з нім. Rundung «(за)округлення» (Преобр. II 223—224; Горяев 304; Потебня РФВ I, 263—264; Matzenauer 299) або з *ряд* (Горяев Доп. I 40) є помилковими. — Фасмер III 517—518; Шипова 265—266; Räsänen Versuch 365.

**рунець** «біла хустина або шматок полотна»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *руно* «вовна»; пор. р. [рунка] «вовняна ганчірка», [рунная од'єжда] «одяг, зроблений з овчини; підбита вовною». — Див. ще **руно**<sup>1</sup>.

**руни**<sup>1</sup> (одн. *руна*) «букви давньогерманських алфавітів», *рунічний*; — р. бр. *руны*, п. ч. слц. гупу, болг. м. *руни*, схв. *руне*, слн. *г'упе* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Rüne «рунічна літера, рунічний напис» споріднене з двн. гот. *г'упа* «таємниця; письмо, руни», дангл. дісл. *г'уп* «тс.», двн. *г'уп'єп* «шепотіти». — СІС<sup>2</sup> 739; Фасмер III 517; Преобр. II 224; Горяев 304; Kopaliński 854; Brückner 468; Но-



lub—Lyer 426; Младенов 564; РЧДБЕ 639; Kluge—Mitzka 587, 614—615.

**ру́ни**<sup>2</sup> (одн. *ру́на*) «народні карельські та фінські епічні пісні»; — р. бр. *ру́ны*, п. *гупу* «тс.», ч. *гупа* «строфа пісні; пісня»; — запозичення з фінської мови; фін. *гупо* «пісня, вірш» через посередництво давніх скандинавських мов зводиться до гот. *гїпа* «таємниця; письмо, руни». — СІС<sup>2</sup> 739; Kopaliński 854; Kluge—Mitzka 614—615. — Див. ще **ру́ни**<sup>1</sup>.

**ру́нка** — див. **ру́лька**.

**[ру́нкля]** (бот.) «буряк, *Beta vulgaris* Мак, *[рунтля, румпля]* «тс.» Мак; — п. *[runkla]*, слц. *[runkl'a, rungl'a, runpl'a]*, вл. *runkel*, нл. *[runklawa]* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. *Runkel (Gübe)* «тс.» пов'язане з *Runzel* «зморшка» (через зморшкувате насіння рослини), спорідненим з дісл. *hrǫkkva* «витися, завиватися, звиватися». — Schuster-Sewc 1253; Kluge—Mitzka 615.

**ру́но**<sup>1</sup> «густа і довга вовна овець; [шкура разом з вовною Нед], *[руна]* «шкура разом з вовною; вовна» Нед, *[ру́нка]* «вовна, настрижена з однієї вівці» ВеБ, *руністий* «вовнистий»; — р. *руно* «вовна вівці, що зберігається при стрижді у вигляді суцільного шару», бр. *руно* «вовна вівці», др. *руно* «обстрижена овеча вовна», п. ч. *гупо* «тс.», ч. *гоупо* «овеча вовна», слц. *гїпо* «вовна з шкурою», вл. *гупјапу* «вовняний», болг. *руно* «вовна вівці», м. *руно* «шкура з вовною», схв. *руно* «вовна», слн. *гїпо* «тс.»; — псл. *гупо* «овеча вовна», утворене від кореня \**гн-*, споріднене з *гваті* «рвати»; припускається також первісне \**гуппо*, похідне від того ж кореня, споріднене з дінд. *гоман-* (*loman-*) «вовна, волос», ірл. *гон* (< \**гоупн*) «кінський волос». — Дзендзелівський St. sl. 10, 66; Фасмер III 518; Преобр. II 224; Горяев 304; Бернштейн Очерк 1974, 161; Потебня РФВ 1, 86; 4, 161; Brückner 468—469; Machek ESJČ 519; Holub—Lyer 424; Но-

lub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1253; Младенов 564; Skok III 171—172; Mikola Ursl. Gr. I 66, 144; Mikl. EW 283—284; Meillet Études 445; Trautmann 247; Zupitza KZ 35, 269; Specht 79. — Див. ще **рв́ати**.

**ру́но**<sup>2</sup>, частіше мн.: *ру́на* «молоді, густі сходи посівів, вруна», *[рун]* «хвоя смереки; гілки смереки разом з хвоєю» ВеНЗн, *[ру́нок, ру́нче]* «тс.» тж, *[ру́ни]* «молоді сходи» Нед, *рунь* «тс.»; [зелена шкурка плоду Нед], *руністий* «який росте густо, кушиться» (про злаки і трави), *ру́нний* «пишний, буйний» (про рослини), *рунітися* «зеленіти; густо рости, кушиться»; — р. *[руно]* (арх.) «ростова трава на покосі; куш, вирваний з коренем», *[рунь]* «сходи озими», бр. *рунь* «тс.», *[руно]* «густі сходи», п. *гупо* «дрібна рослинність у лісі», *гуп* «молоді зелені сходи трав, збіжжя», схв. *руно*: *нива под руном* «незжате поле»; — псл. *гупо*, результат перенесення на молоду густу рослинність назви *гупо* «густа вовна овець»; пов'язання р. *[рунь]* з *[руніть]* «швидко робити» (Фасмер III 518) або з лит. *гидио* «осінь» (Мартынаў Белар. лексикал. і этым. 101) помилкове. — Brückner 468—469; Skok III 171. — Див. ще **ру́но**<sup>1</sup>. — Пор. **вр́уно**.

**ру́нтати** «тривожити, турбувати; зрушувати з місця, чіпати; [руйнувати; розхитувати, зривати з ґрунту Ме], *[рунтува́ти]* «руйнувати; перегортати О; рушати з місця», *[рантува́ти]* «рунтати» Нед, *[рантовáти]* «перешкоджати; бурити, литися; хвилюватися» О, *[розгру́нчити]* «порушити цілість, розпочати»; — ч. *гунтіт* «робити гуркіт», *угунтіт vůz* «розбити авто» (на поганій дорозі), *[згундіт]* «попсувати», слц. *гуптіт'* «руйнувати, нищити; шарпати», болг. (заст.) *ру́нта* «плутаю (волосся)»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *гонтані* «псувати», пов'язане з *гонгáльні* «тс.», *гонтболні* «руйнувати», *гонтлані* «псуватися», етимологічно неясне. — Лизанец 622; Machek ESJČ 525; MNTEsz III 438—439.

[ру́нути] «рушити; повалитися, упасти»; — п. гупа́с «повалитися, упасти; завалитися», схв. ру́нути «сильно ударити; накинутись, напасти», слн. [rúni-ti] «рухати, штовхати, бити»; — пов'язане з ру́хнути, рух; можливо, сюди ж належить р. [руніть] «швидко робити, їсти», [руняком] «швидко» (Фасмер III 518). — Brückner 468; Skok III 172; Варбот 142; Trautmann 241. — Див. ще рух.

[руня́нка] (бот.) «зозулин льон, *Rolytrichum*»; — похідне утворення від ру́но «густа довга вовна»; пор. іншу назву цієї рослини [пустоволос], а також її німецьке найменування Naarmoos, букв. «волосяний мох». — УРЕ 9, 520. — Див. ще ру́но<sup>1</sup>. — Пор. рунатка.

[ру́па<sup>1</sup>] «яма для картоплі»; — болг. [ру́па] «ямка; улоговина», [ро́па] «тс.», м. ру́па «улоговина», схв. ру́па «дірка, отвір; нора», слн. гу́ра «яма, нора»; — псл. гура «заглиблення», пов'язане чергуванням голосних з гурати «рити, копати» (п. гура́с сіє «копатися», ч. гу́рати «рити, довбати», слц. гу́рат' «глибоко рити, копати», вл. гура́с «рити; колупати»); — споріднене з лит. гурбі «колупати, длубати», гаурю́ті «довбати, копати», гаўрас «віспина», гаурі́є «тс.», дісл. гау́ «діра, отвір», дангл. ге́офap «рвати, ламати», двн. гоуб «грабіж», лат. гупреге «ламати», дінд. го́рат «діра, печера»; іє. \*геур-, похідне від \*геу- «рити, рвати». — Фасмер III 518—519; Brückner 458; Machek ESJČ 527; Младенов 564; Skok III 172—173; Mikl. EW 283; Būga RR II 543—546; Trautmann 240; Matzenauer LF 17, 190—191; Pokorny 868—870. — Див. ще рва́ти, ріти<sup>1</sup>.

[ру́па<sup>2</sup>] (ент.) «личинка хруща» Нед, [ру́пник] «гедзь (личинка гедзя?)», [ру́пниця] «тс.» тж; — п. гур «вид глиста, людський гострик, *Enterobius*», [гура], ч. гоур «тс.», гоурісе «водяний черв'як»; — псл. гура, гуръ; — не зовсім ясне; можливо, давнє запозичення з німецької мови (днн. гур(р)а, пізнє свн. гур(р)е, нвн. Рауре «гусінь»); не

виключений також зв'язок з псл. гура «заглиблення», гурати «рити, копати». — Brückner 469; Holub—Kop. 315. — Пор. ру́пити.

[ру́петя] «шум, гуркіт» ВеЛ, [ру́пте] «тс.» ВеЛ; — п. гурота́с «стукати», [гур-туп-туп] (звук стуку у вікно), ч. гурат «трішати, хрустити», гурот «шум», гур (виг.) «хруп, хрясь», слц. гурну́т' «трахнути», гур (виг.) «трах», болг. заст. ру́пота «стукаю», м. ру́па «хрустити», ру́поти «гучно хрустити»; — нерегулярне утворення від звуконаслідувального вигука руп, можливо, запозиченого із західнослов'янських мов; пор. укр. ре́пет «сильний гамір, шум», рип, рипіти, ропта́ти, ропотіти та ін. — Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 318.

[ру́пеха] «сорочка з грубої тканини» Нед; — очевидно, результат видозміни форми [руба́ха] «тс.», можливо, під впливом п. гурієсіє «мотлох, дрантя». — Див. ще рубати́на.

[ру́пити] «цікавити», [ру́пати] «тс.; бути бажаним»; — р. [ру́пить(ся)] «думатися, здаватися, уявлятися; побоватися, передчувати недобре», [ру́па на́па́ла] «затужити» (за домівкою, рідними), [ру́пливий] «дбайливий, стараний», бр. ру́пи́цца «старатися, непокоїтися», ру́пливы «дбайливий», ру́пны, ру́патлівы «тс.», п. (заст.) гуріс «гризти, кусати; непокоїти, кортіти», гурліву «дбайливий», гурпу «тс.», ч. міт гоур «бути неспокійним, нестриманим», [гоуровитост] «невитриманість, примхи», болг. (заст.) ру́пая «вимагаю»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з р. ру́паться «турбуватися, метатися, пориватися», укр. ру́паться «тс.» (Куркина Етимология 1971, 74), з лит. гурпėti «цікавити(ся); дбати», гурpestis «турбота», гурпūs «дбайливий, стараний», дінд. гу́руати «має біль у животі», го́рауати «відламує» (Преобр. II 224; Карский РФВ 49, 21; Brückner 469); припускається зв'язок з ч. гоур «глист», п. гур «тс.», тоді первинне значення дієслова — «бути неспокійним», як діти, хворі на гельмінтоз (Machek

ESJČ 519; Holub—Lyer 424; Zubatý St. a čl. I 1, 249—250) або як вівці, хворі на ценуроз (вертячку), коли гельмінти потрапляють у мозок (Holub—Kop. 315); пор. німецький фразеологізм Raupen in Korf haben «бути диваком, мати примхи» (букв. «мати гусинь у голові»); пов'язується з \*gúra «яма», гурати «копати» (Jakobson IJSLP 1, 268). — Фасмер—Трубачев III 519; Ляпунов Mélanges Mikko 125—126; Brückner KZ 42, 363; 45, 29; Jagić AfSIPh 7, 154; Trautmann 240; Mühl.—Endz. III 571—572.

**рупія**<sup>1</sup> «грошова одиниця в Індії, Індонезії та ін.»; — р. *рупія*, бр. *рупія*, п. слц. *guria*, ч. *gurie*, вл. *гуріја*, болг. *рупія*, м. *рупија*, схв. *рупија*, слн. *гуріја*; — через посередництво західноєвропейських мов (пор. англ. *гурее*, н. *Rúrie*, фр. *гоуріе* «тс.») запозичено з гінді; гінді *гүріyah* «тс.» походить від дінд. *гүруyah* «карбоване срібло; срібна монета», пов'язаного з *гүраh* «форма; окраса». — SIC<sup>2</sup> 739; Kopaliński 854; Holub—Lyer 426; Klein 1365—1366.

**рупія**<sup>2</sup> (бот.) «Rupia L.»; — р. *рупія*, п. *guria* «тс.»; — засвоєна з новолатинської наукової номенклатури назва, утворена від прізвища німецького ботаніка Ruppius. — БСЭ 37, 385; SJP VII 1399.

**рупор** «труба для посилення звуку»; — р. болг. *рупор*, бр. *рупар* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *гóерег* «рупор; крикун» пов'язане з *гóереп* «кричати, кликати», спорідненим з нвн. *gufen* «звати», дангл. *hgōrap*, *hgōrap*, дфриз. *hgōra* «тс.», дісл. *skgar* «теревені», лит. *skrebėti* «шарудіти, шелестіти», псл. \**skrebtі*, укр. *скреbtі*. — Черных II 128; Фасмер III 519; Горяев 304; Kluge—Mitzka 612. — Див. ще **скреbtі**.

**рура**<sup>1</sup> «труба; [дуло, ствол Нед]», *рурка* «трубка; [дуло Нед]», [рурки] «кличі у коваля» О, [руля] «цементовий циліндр колодязя» НикНикБЛ, [руля] «дуло» Нед; — бр. [рура] «труба», *руля* «дуло», п. *gura* «трубка; (заст.)

дуло», ч. *гоúга*, ст. *gúra*, слц. *gúra*, вл. *гога*, нл. *гога* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Röhre* «трубка» (двн. *гōг(г)а* < *гōgea* «стебло очерету, трубка») пов'язане з *Rohr* «труба; очерет», двн. *гōг* «очерет», спорідненим з гот. *gaus* «тс.», можливо, також з лит. *gušėti* «бути в русі, бути зайнятим», псл. *гухъ*, укр. *рух*. — Шелудько 46; Brückner 469; Machek ESJČ 519; Holub—Lyer 424; Holub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1233; Mikl. EW 282; Kluge—Mitzka 605. — Пор. **рух**.

[**рура**<sup>2</sup>] «духовка» О; — результат скорочення слова [братрура] ([братрура]) «тс.» (див.).

[**рурочник**] (бот.) «гриб *Boletus Dill.*» Мак, [рурчасті] «трубкоцвіті, *Tubuliflorae*» Мак; — п. *gurkowe* «тс.», слц. *gúra* «трубчасте стебло рослини»; — похідне утворення від *рура* «трубка»; пор. інші назви гриба *Boletus Dill.*: [дудчак, цівочник, трубчак] (Мак 57); термін [рурчасті] виник, можливо, як часткова калька лат. *Tubuliflorae*, в якому основа *tubula* «трубочка» є зменш. від *tuba* «труба, трубка». — Див. ще **рура**<sup>1</sup>.

**рус** «житель давньої Русі», *русак* «росіянин», *русізм*, *русіни* «українське населення Буковини, Галичини і Закарпатської України», *русіст*, *русістика*, *русифікатор*, *русифікаторство*, *русифікація*, *русичі* «народонаселення давньої Русі; русини», [руснакі] «русини», [руснійк] «русин», *русь* «населення давньої Русі», *руський* «російський; (заст. зах.) український; [росіянин]», *русифікувати*, [русіти] «ставати російським» Нед, [зрушити] Ж, Куз, *обрусіти*; — р. *руський*, бр. *рускі*, др. *русь* «русь (населення)», п. *guski*, ч. слц. вл. *Rus* «росіянин», болг. *русин*, м. *Русин*, схв. *Рүс*, слн. *Rús* «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого вважається запозиченим із скандинавських мов через фінське посередництво: пор. фін. *Ruotsi* «Швеція», ест. *Rootsi* «тс.», яке зводиться до дісл. *górteppn* або *górkarlag* «веслярі,

мореплавці» (Фасмер III 522—523 з дальшою літературою; Brückner 469; Младенов 564; Skok III 174); інші гіпотези будуються на положенні про місце, південне походження назви, у тому числі з індоарійських мов, зокрема від дінд. *gākṣa* «світло, світлий» (Трубачев ВЯ 1981/2, 11; Булаховский и совр. языкозн. 122), з кельтських мов (як пов'язаної з назвою племені лат. *Rut(h)ēni* «рутени») та ін. — Ткаченко УМШ 1959/6, 64—66; Стрижак Етимол. словник літописних геогр. назв Півд. Русі 117—126; Свенціцький РМ 1936/2—4, 59—62, 103—107, 158—162; Прищак ВЯ 1991/6, 115—129; Фасмер—Трубачев III 522—523; Преобр. II 226; Агеева 116—153; Попов Назв. нар. 46—63; Менгес 55; Rospond RSI 37/1, 35—50. — Пор. **росіяни**, **рутєнци**.

**[русáвець]** (бот.) «зозулинець, *Ochis L.* Нед, Куз, Мак», **[русавка]** «пахуча трава, *Anthoxanthum odoratum L.*» Мак, **[русáвка-пахнівка, руся́нка-пахнівка]** Нед] «тс.»; — очевидно, пов'язане з **русáлка, русáлії**; назва могла бути зумовлена тим, що цими запашними рослинами, які цвітуть у травні—червні, прикрашали оселі під час русалій (на Зелені свята); зозулинець використовувався для лікування в народній магії. — Носаль 84; Вісюліна—Клоков 118. — Див. ще **русáлії**. — Пор. **русалья**.

**русавка, русáлка** — див. **росéлка**.

**русáк<sup>1</sup>** (зоол.) «заець сірий, *Lepus eugoraeus*», **русáчий**; — бр. **русáк**, п. **rusak**; — запозичення з російської мови; р. **русáк** пов'язане з **ру́сий** «світлокоричневий із сірватим або жовтуватим відтінком»; іншу породу зайців названо теж за кольором: р. **беля́к**; тлумачення р. **русáк** як «російський заець», на протилежність європейській породі (Даль IV 114), помилкове. — ССРЛЯ 12, 1586; Преобр. II 226; Аксаков Записки ружейного охотника 4; SW V 774. — Див. ще **ру́сий**.

**[русáк<sup>2</sup>]** (іхт.) «великі оселедці»; — р. **[русак]** «найбільші прості оселедці», ч. заст. **rus** «російські сардини», **rusňášek** «тс.», слц. **rus** «вид невеликої риби; шпроти»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *Русь*. — Machek ESJC 525. — Пор. **руслик**.

**русáлії** «весняний обряд у давніх слов'ян», **[русáли]** «перший день Петрового посту; жіноче свято в цей день», **[русáля]** «Зелені свята», **[русáлля]** «п'ятниця перед Зеленими святами» О, **русáльний**, **[русáвні дні]** «останній тиждень перед Зеленими святами» О; — р. **русáлиш** «весняне язичницьке свято у давніх слов'ян на честь померлих», бр. **русáлли** «тс.», др. **русалиш** «весняне язичницьке свято у слов'ян; язичницькі обрядові ігри, що проводилися під час русалій; язичницькі ігри взагалі», п. **[rusalna noc]** «русальна ніч», ч. **rusalie** «язичницьке свято в час літнього сонцестояння, на честь померлих», **rusadla** «тс.», слц. **Rusadlá** (заст.) «Зелені свята», болг. **русалия** «учасник обрядових ігор під час Русального тижня», **Русáля** «Русальний тиждень», м. **русалија** «учасник обрядових ігор; самі ці ігри», схв. **ру́сали** (**русáлье**) «Зелені свята», стсл. **ро́усалня**; — давнє, дохристиянських часів, запозичення у давньоруську мову з латинської, можливо, через посередництво південнослов'янських, звідки також сгр. **роусáліа** «Трійця»; лат. **Rosália** «свято поминання померлих (одним з атрибутів якого були вінки з роз)», **Rosária** «тс.» утворені від **gōsa** «роза, троянда»; у західнослов'янських мовах є книжним запозиченням зі східнослов'янських. — Фасмер III 520; Преобр. II 224—225; Горяев 304; Brückner 469; Machek ESJC 525; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 319; Младенов 564; Skok III 175; Mikl. EW 283; Walde—Hofm. II 443. — Див. ще **рóза**.

**русáлка<sup>1</sup>** «водяна німфа», **[русáвка, росáлка]** Нед, **русáльна** Нед] «тс.», **лісовá русáлка** «мавка», **русáлковий, русáлчачий, русáлчин, русáльний, [русáвний]** «русалковий» О, **[росáўний]**

«тс.» О, *Русáльчин великдень* «четвер на Зеленому тижні», *русáлкувати* «бути русалкою»; — р. *русáлка*, [*русáвка*], бр. болг. *русáлка*, п. *gusařka*, ч. *gusařka*, *gusalka*, слц. *gusalka*, м. *русалка*, схв. *рўсáлка*, слн. *gusáлка*; — утворено в східнослов'янських мовах від др. *русáлли* «весняне язичницьке свято у слов'ян»; за давніми віруваннями, русалки — втілення душ померлих дівчат (в обрядових русальних іграх відбився культ померлих); у західнослов'янських мовах відповідні слова є книжними запозиченнями зі східнослов'янських. — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 46—47; Черных II 128; Фасмер III 520; Преобр. II 225; Десницкая Сл. языкозн. 1983, 91—92; Львов Лексика ПВЛ 61; Brückner 469; Machek ESJČ 525; Holub—Lyer 426; Младенов 564; Skok III 175; Mikl. EW 283. — Див. ще **русáлії**.

[**русáлка**<sup>2</sup>] (ент.) «бабка, Libellula Куз; ванеса, Vanessa Fabr. Нед», [*русáвка*] «тс.» Куз; — п. *gusařka* (великий яскравий метелик) ванеса, *Vanessa*, болг. *русáлка* «комаха одноденка»; — результат перенесення на комах назви *русáлка* «водяна німфа»; перенесення пов'язане з давніми віруваннями про перевтілення душ померлих не тільки в інших людей, а й у тварин, комах та ін.; пор. подібного походження *ба́бка*, р. *ба́бочка* «метелик», лат. *Nimphalidae* (родина метеликів). — Див. ще **русáлка**<sup>1</sup>.

[**русáля**] (бот.) «півонія лікарська, *Raeonia officinalis*» Мак, [*рожа*, (*ружа*) *русáдельна*, *рожа русáльна*, *рожа русáльчана*] «тс.» Мак; — пов'язане з *русáлії*, мабуть, через великі гарні квіти, що розцвітають на початку літа (під час русалій); корені півонії вживаються в медицині, у тому числі народній. — Вісюліна—Клоков 187. — Див. ще **русáлії**. — Пор. **русáвець**.

[**русéта іда́льна**] (зоол.) «калонг крилан їстівний, *Pteropus edulis*» Нед; — неясне.

**ру́сий**, [*рб́сий*] «русий», *руся́вий*, [*руся́вець*] «блондин» Куз, [*руся́вина*]

«блондинка» Нед, [*руся́вінка*] «тс.» Нед, *руся́вка*, *руся́вчик*, [*русіти*] «ставати русявим» Нед, *руся́віти*; — р. *ру́сий*, бр. *ру́сы*, др. *русыи*, п. *gusu*, ч. слц. *gusý*, болг. м. *рус*, схв. *рўс*, слн. *gús*, с.-цсл. **роу́сь**; — псл. *gusъ* < \**gudsъ* «червонуватий, рижуватий», похідне від *gudъ* «рудий»; — відповідає кореневій частині в лит. *gaišvas* «червонуватий», *gūšvas* «темно-коричневий», *gusėti* «жєврїти», *guslės* «жаровня», лтс. *gusls* «коричневий», *gūsa* «іржа», лат. *russus* «червоний, рижий»; виведення як запозичення від лат. *russus* «червоний» (Romanusky JIRSpr 15, 127) необґрунтоване. — Фасмер III 521—522; Преобр. II 225—226; Горяев 304; Brückner 469; Machek ESJČ 526; Holub—Lyer 426; Holub—Кор. 319; Младенов 564; Skok III 173; Mikl. EW 283; Trautmann 239; Karulis II 138—139; Mühl.—Endz. III 563—564; Walde—Hofm. II 455. — Див. ще **рудий**.

**ру́сини** — див. **рус**.

**русколіх** — див. **лускоріх**.

**Русла́н** (чоловіче ім'я), *Русла́на* (жіноче ім'я); — р. *Русла́н*, фолькл. *Ерусла́н*, *Русла́на*, бр. *Русла́н*, *Русла́на*; — запозичено в давньоруську мову з тюркських; пор. тур. *Alp Arslan* (ім'я сельджуцького хана), пов'язане із загальним ім'ям тур. *arslan* «лев», тат. *арыслан*, кирг. *арстан*, [*арслан*], чув. *арăслан* «тс.», що походять від ар. *arslan* «тс.»; запозиченню могло сприяти те, що слово в тюркських мовах вживалося як позитивний епітет, коли йшлося про багатиря, героя; — звукову форму *Русла́н*, зближену з *Русь*, замість р. фольк. *Ерусла́н* уперше вжив Пушкін у поемі «Руслан и Людмила». — Вл. імена 83; Фасмер III 520—521; Спр. личн. имен 451; Мелиоранский ИОРЯС 10/2, 72.

[**руслик**] «російські сардини» Нед; — запозичення зі словацької мови; слц. *gusle* «мариновані оселедці» є похідним від *gus* «вид невеликої риби; шпроти». — Див. ще **русáк**<sup>2</sup>.

**ру́слиця** (бот.) «трав'яниста рослина, *Elatine L.*» СУМ, Нед, *руслице́ви*

«Elatinaceae», *руслицювáти*, [*руслицювáти* Мак] «тс.»; — пов'язане з *руслó*; назва зумовлена поширенням руслиці в неглибоких водоймах, заплавлених луках, по берегах, болотах; пор. іншу назву одного з видів руслиці [*намуклок звичайний*] Мак. — Вісюліна—Клоков 262; УРЕ 9, 521—522. — Див. ще *руслó*.

*руслó* «річище, заглиблення в ґрунті, по якому тече річка, струмок СУМ, Куз, [гирло річки], [руслище] Нед, *русловий*, *прирусловий*; — р. *руслó*, слц. заст. *ruslo* (з рос.); — загальновищаної етимології не має; найбільш імовірно є спорідненість з лит. *rusėti* «текти», *rusnóti* «повільно текти», *Raūsvė*, *Rusnīs* (назви річок); менш обґрунтованими є зближення з *рух*, *рушити* (Брандт РФВ 22, 144), *рути*, *рвати* (Jagić AfSlPh 30, 629), ав. *gabāh* «річка» (Matzenauer LF 17, 192), лит. *ręsti* «рубати», *rantyti* «надризувати» (Bezlaį Esejī 140). — Черных II 128; Фасмер III 521; Преобр. II 225; Горяев 304; Вўга RR I 480.

*руст* (архіт.) «камінь з грубо обтесаною лицьовою поверхнею», *рустика* «рельєфне мурування або облицювання рустом», *рустувáти* «оздоблювати рустом»; — р. бр. болг. *руст* «руст», п. *rustyk* «оздоба з дерева з необдертою корою; необроблений камінь», ч. *rustika* «будова з грубо обробленого каменю», слц. *rust* «необроблений камінь», схв. *рустика* «будова з необробленого каменю», слн. *rustika* «будова з грубо обробленого каменю»; — термін, утворений на базі лат. *rusticus* «грубий, необроблений, сільський», похідного від *rūs* «село». — СІС<sup>2</sup> 739; Kopaliński 854; Holub—Lyer 426; Walde—Hofm. II 454. — Див. ще *рум<sup>2</sup>*.

*русті* — див. *рути*.

[*рустикáльний*] «селянський»; — запозичення з польської мови; п. *rustykalny* (заст.), як і ч. *rustikální*, слц. *rustikálny*, схв. *рустикáлан*, слн. *rustikálen* «тс.», походить від пізнього лат. *rusticālis* «сільський», пов'язаного з лат. *rusticus* «тс.», похідними від *rūs*

«село». — Kopaliński 854; Holub—Lyer 426. — Див. ще *рум<sup>2</sup>*. — Пор. *руст*.

*рута<sup>1</sup>* (бот.) «*Ruta L.*», [*рутáвка*] «козлятник лікарський, *Galega officinalis*» Нед, [*рутáвка*] «тс.» Нед, *рутвиця* «*Thalictrum L.*», [*рутиця орликолиста*] «*Thalictrum aquilegiaefolium*» Нед, [*рутичка*] «рівноплідник рутвицевий, *Isopyrum thalictroides*» Нед, *рутка* «*Fumaria L.*», [*рутовка*] «козлятник лікарський» Мак, *рутові*, *рутовий*, *рутвяний*, [*рутвявий*] «рутяний» О, *рутяний*; — р. *рута*, бр. *рута* «рута», [*руцянка*] «рутиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium*», п. *ruta*, [rutka] «рутиця», слц. вл. нл. *ruta*, ч. *routa*, ст. *rūta* «рута», *kozi routa* «козлятник», схв. *рута*, слн. *rūtica* «рута»; — запозичення з латинської мови; лат. *rūta* «тс.» походить від гр. *ῥῦτή* «тс.», етимологічно неясного. — Акуленко 135; Орієнко РМ 1938/3, 136; Фасмер III 523; Преобр. II 226—227; Горяев 305; Brückner 470; Machek ESJČ 520; Holub—Lyer 424; Holub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1254—1255; Mikl. EW 283; Kluge—Mitzka 587—588; Walde—Hofm. II 456; Frisk II 667.

[*рута<sup>2</sup>*] «писанка з малюнком, який містить схожий на тризуб знак»; — пов'язане з назвою рослини *рута*, оскільки її листки, двічі або тричі перисторозсічені, нагадують відповідні знаки. — Див. ще *рута<sup>1</sup>*.

[*рута́ня*] «корова червоної масті» О; — очевидно, результат видозміни незасвідченої форми \**рудáня*, пов'язаної з *рудий* (див.).

*рутéний* «хімічний елемент Ru», *руте́н* «тс.» Куз, *руте́нієвий*; — р. болг. *руте́ний*, бр. *руте́ний*, п. *ruthenium*, ч. *ruthenium*, слц. *ruténium*, схв. *руте́ній* (ум), слн. *ruténij* «тс.»; — засвоєно з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *Ruthenium* утворено на основі слат. *Ruthenia* «Русь», оскільки цей елемент було одержано в 1844 р. російським хіміком К.К. Клаусом (1796—1864) з руди платини, видобутої на Уралі. — СІС<sup>2</sup> 739; Волков 45; Фигу-

ровський 111; Koralíński 854—855; Holub—Lyer 426.

**рутенці** «українське населення в Австро-Угорській імперії», *рутенський*; — п. заст. *guteński* «український»; — запозичення з німецької мови; нім. *Ruthene* «русин, житель Галичини, Закарпаття або Буковини» походить від слат. *Ruteni* (*Rutheni*) «руси, жителі Русі», що з'явилося у середньовічній латині, а потім і в Німеччині як результат книжного пристосування до етноніма *русин* назви колишнього галльського племені *Ruteni* «рутени». — Прицак ВЯ 1991/6, 126—129; Фасмер III 520; Sł. wug. obsyuch 657; MNTESz II 466. — Див. ще **рус**.

[**ру́ти**] «ридати, ричати; звучати» Нед, [*рува́ти*] «плакати» Она, [*русти́*] «ревти; ридати Нед»; — р. [*ру́ить*] «ревти, галасувати, плакати», [*рюи́ть*] «тс.», бр. [*русьць*] «плакати, ревти», др. *рути*, *рову* «ревти, мукати», *рюти*, *реву* «ревіти», п. гу́жа «рев бика (лося) під час гону», ч. říjep (< \*гу́жьпъ) «жовтень», září «вересень», ст. zářij (< \*za gujè) «тс.» (осінні місяці, коли ревуть олені), říti «ревти», слц. гу́чат' «мукати (про худобу), ревіти (про биків, оленів), голосити, густити (про хвилі)», вл. гу́с «мукати, ревти» (про корову, оленя), гу́се «рев», болг. *ру́ен* «буйний, пінявий» (про потік), (заст.) *ру́ен* «вересень», *ру́ян* «тс.», м. *руе* «гуде, дзвенить, дзюрчить», *руен* «буйний» (про коня), схв. *ру́жан* «вересень», слн. *гју́ти* «ревіти», стсл. *роу́ти*, *ровж* «ревіти»; — псл. *guti/gјuti* «ревіти», звуконаслідувального походження; — зіставляється з лтс. *gũkt* «ревіти», снн. *гју́еп* «тс.», дінд. *гувáти* «реве», лат. *гũтор* «глухий шум, гул», гр. *φρύμασι* «ревіти, вити»; іє. \**гũ-*/*геу-*/*гоу-* «ревіти»; кореневий *г* у звуконаслідувальних утвореннях може виступати в слов'янських мовах з різними голосними: *го-*, *гу-*, *ге-*, *гь-* та ін. — Фасмер III 532; Преобр. II 192—193; Brückner 468, 476; Machek ESJČ 532; Holub—Lyer 428; Holub—Kop. 324; Schuster-Šewc

1249; Младенов 565; Skok III 133; Mikl. EW 279; Trautmann 241; Pokopny 867. — Див. ще **ревіти**. — Пор. **ру́я**.

**ру́тина** «побоювання змін, слідування шаблону», *рутинер*, *рутинерство*; — р. болг. м. *рути́на*, бр. *руці́на* «рутина», п. *rutyna* «тс.»; вправність, досвід», ч. *rutina*, *goutina* «вправність, досвід», слц. вл. *rutina* «тс.»; рутина», схв. *рути́на*, слн. *rutina* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *routine* «рутина; навичка, вправність» є вживаною в переносному значенні формою деминутива від *route* «дорога», пов'язаного з лат. *rupta* (у виразі *via rupta* «виламана (в скелі) дорога»), дієприкметником від дієслова *ruptare* «розбивати, руйнувати». — SIC<sup>2</sup> 739; Черных II 128—129; Фасмер III 523; Преобр. II 227; Горяев 451; Sł. wug. obsyuch 658; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 319; Dauzat 658; Gamillscheg 775. — Див. ще **банкру́т**. — Пор. **кору́пція**, **ро́та**<sup>1</sup>.

[**ру́тити**<sup>1</sup>] «міцно й багато спати»; — неясне.

**ру́тити**<sup>2</sup> — див. **ро́та**<sup>2</sup>.

[**ру́тний**] «пречистий, непорочний» Пі (сюди ж і сполучення, наведені в словнику Б. Грінченка: «Ой купало, *рутний* Іване», «Ой мій *рутний* Боже»); — очевидно, пов'язане з *ру́та* як назвою рослини, що здавна символізувала чистоту, незайманість; пор. п. *siać rutkę* «не виходити заміж» (букв. «сіяти рутку»), *guciaпу wiapek* «рутяний вінок» — знак, символ дівочої незайманості, нл. *gušapu wènk* «тс.». — Див. ще **ру́та**<sup>1</sup>.

**рух**, [*ру́хавка*] «рух, заворушення, повстання», [*ру́хало*] «двигун» Куз, *рухані́на*, [*ру́ханка*] «спорт» Куз, [*рухі́ня*] «рух; велике господарство» О, [*рухі́вня*] «спортивний зал» Куз, [*рухлò*] «все майно» Нед, [*рухові́к*] «спортсмен» Куз, [*рухóвність*] «рухоме майно» О, *рухóмість*, [*руші́лка*] «важіль, підойма» Куз, [*руші́не*] «ущерб місяця» Л, *руші́ння* (заст.) «рух; ополчення», *руші́й*, [*рухаві́й*] Нед, *рухлі́вий*, *рухля́вий*, [*рухові́тий*] Нед, *рухомі́й*,

рушійний, [рўшній] «рухливий», рўхати, рухнути, рушати, рўшати «брати, чіпати» СУМ, (Ме), [рўшатися] «ворушитися (зі сну)» Ме, рўшити, [бєзрух] «нерухомість» Куз, [бєзрўхий, бєзрўшний] тж, відрух, зрўшення, зрўшити, [зрўщик] «зрушувана деталь пастки», знерухомити Куз, знерухомити, [изрух] «рух; вивих» Пі, [нарўшити] Ж, [знати святий нєруш] «не чіпати чужого» Ме, [нерўш[єн]ний] «непорушний» Куз, [нєзрўшний] «тс.», [нєнарўшний] «недоторканий» тж, [нєпорухомий] «нерухомий», нєпорўшний, нєрухомий, нєрушійний, обрўшити, бєрух, [порўха] «грижа Нед, зміщення органа», [порушеніця] «тс.» Нед, [порўхач] «палиця до печі» Мо, [порўшич] «тс.» Мо, [пєруш] «потяг до крадіння» Нед, Куз, порўшити, [прорўха] «помилка Пі; штовханина Нед», рєзрух, розрўха; — р. [рух] «загальна тривога, неспокій (натовпу)», рўхнуть, рўшиць, бр. рух, др. рухо «рухоме майно», рушати «переміщувати», п. ч. слц. вл. guch, нл. гуш «тривожний рух, метушня», болг. рушá «руйнувати», м. руши, схв. рўшити, слн. гўšiti, стсл. роўшнѣти «тс.»; — псл. гихъ «рух»; — споріднене з лит. гуошá «підготовка», гуоšti «готувати, споряджати», гаўšti «рити, копати», гаўšis «печера», гўšys «льоха», лтс. гўoss «рухливий, діловий», гусєnis «рухливий сніг», гауст «зрїбати, мести», свн. гўsch «напад», двн. гўsc(i) «спритний; свіжий», нвн. [guscheln] «квапливо працювати», дісл. гўst «руїни», гускја «рвати», шв. гўsa «вириватися», лат. гуo «руйнувати(ся), обвалювати(ся)»; іє. \*гец-/гоц-/гў- «рити, рвати, рушити»; виводити ч. guchati «руйнувати» з \*gruchati (Machek ESJČ 523) немає достатніх підстав. — Черних II 129; Фасмер III 524, 525; Преобр. II 227—228; Горяев 305; Потебня РФВ 4, 191; Brückner 466—467; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1254; Младенов 564, 565; Skok III 167; Харитонов 77; Mikl. EW 285; Trautmann 241; Fraenkel 750; Karulis II 129—130;

Рокоту 332, 871. — Пор. рвати, рїти<sup>1</sup>.

[рўхва] «ринва, жолоб» Нед, Пі; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з рух, рўхати(ся).

рўхлий «пухкий, розсипчастий; крихкий», [рўхлядь] «щось старе, погниле, трухляве» St. z fil. 12, рухляк (геол.) «мергель, осадова гірська порода», [рўшати] «сапати (картоплю)» О; — р. рўхльий «пухкий, розсипчастий», ч. [guchati] «орати землю», [gušanina] «оранка»; — не зовсім ясне; здебільшого розглядалося як похідне від рух (Фасмер III 524; Варбот 88; Преобр. II 227; Горяев 305); зставляється також з лит. gaūsti, gaušiu «рити, копати» (Machek ESJČ 523); на українському ґрунті може розглядатися і як результат контамінації рїхлий і рух. — Черних II 129. — Пор. рїхлий, рух.

ручай «струмок», [ручей] «тс.» Ч; — р. ручей, [ручай], бр. ручай, др. ручаи, ручеи, ручии, п. guczaj, ч. (поет.) гушєй, слц. гушaj, болг. рўчей; — загальноновизнаної етимології не має; здебільшого пов'язується з болг. рўквaм, рўкна «политися; [спалахнути]», ручá «дзюрчати, буркотати», схв. прєрўчити «перелити; пересипати», ч. [guchat'] «струменіти», що містять корені звуконаслідувального походження; припускався зв'язок з рукá (з первісним значенням «рукав, побічне русло») (Преобр. II 228) і з ч. [gučí] «швидкий», п. gaczu «тс.» (Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Варбот 104—105). — Черних II 129; Фасмер III 524—525; Горяев 305; Brückner 467; Machek ESJČ 522; Schuster-Sewc 1249; Matzenauer LF 17, 182—183; Mikl. EW 282. — Пор. ручий.

рўчий (заст.) «беручий; [охочий Корз]», [рўчийий] «міцний, належний, гідний» Нед; — р. [рўчийий] «меткий, спритний, вправний», бр. [ручній] «вдалий, добрий», [ручь] «зручність», п. gaczu «швидкий, прудкий, жвавий», ч. (заст.) гуші, гушї «тс.», гўші «належний, справний, гарний», слц. гўші «меткий, спритний; гарний, порядний», вл. гуше «швид-



ко, жваво, прудко», слн. го́сеп «зручний, меткий, вправний»; — не зовсім ясне; виводилося від го́ка «рука» спочатку як «зручний, вправний» (Mikl. EW 276; Горяев 304, Доп. II 32; Machek ESJČ 522; Holub—Lyer 425); реконструювалося також псл. \*гоґс- «швидкий», що зіставлялося з дангл. гапс «прямий, гордий, сміливий», дісл. гаккґ «прямий», дінд. гї́јати «потягується», гї́ґаґ «швидкий» (Szober PF 14, 601—602) або псл. \*гоґк-/гук-, що пов'язувалося з *руча́й* «струмок» (первісно як «швидкий потік»). — Варбот 104—105; Brückner 455; Holub—Kop. 317; Schuster-Sewc 1249. — Пор. **руча́й**.

**[ручійка]** (орн.) «рінник, *Cinclus aquaticus*» Куз, Шарл; — пов'язане з *руча́й*; назва зумовлена тим, що рінники гніздяться біля води. — Див. ще **руча́й**.

**[ручковий]** «папушний» (про тютюн); — неясне.

**руш** (у виразах *ані руш* «ні на крок; кінець, годі, все», *крбком руш, не руш* «не чіпай, не займай»); — фразеологізована форма 2-ї ос. одн. наказового способу дієслова *руша́ти, ру́шити*. — Див. ще **рух**.

**рушнік** «довгасти́й шматок тканини для витирання; декоративна тканина», **[ручнік]** «тс.»; — р. **[ручнік, рушнік]**, бр. *ручнік*, **[рушнік]**, п. *гєсзпїк*, ч. слц. *гуспїк*, болг. **[рѣченїк]**, м. *рачник*, схв. *ручнїк, ручнїк* «тс.»; — похідне утворення від *рука́* (первісно шматок тканини призначався головним чином для витирання рук). — Ткаченко УМЛШ 1986/12, 76—78; Holub—Lyer 425. — Див. ще **рука́**. — Пор. **рушніця**.

**рушніця** «вогнепальна ручна зброя», **[ручніця]** «тс.», **[рушника́р]** «виготовлювач рушниць» Нед, **[рушника́рство]** Нед, *рушнічник, рушнічний*; — р. **[ручніця, рушніця]**, бр. **[ручніця, рушніця]**, п. *гусзпїса*, (заст.) *гусзпїса*, **[гуспїса, гуспїса]** «тс.»; — запозичено з чеської мови (можливо, через польське посередництво); ч. *гуспїса* «тс.», як і

слц. (заст.) *гуспїса* «пишаль, рушниця», є похідним від гука «рука», оскільки означало зброю, яку воїн міг переносити в руках, на відміну від важкої гармати; зіставлялося також із стсл. **орґжжик**, р. *ружьє* (Mikl. EW 281). — Brückner 469; Machek ESJČ 523; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318. — Див. ще **рука́**. — Пор. **рушнік**.

**[рушт]** «грати, решітка» Нед, **[рошт]** «тс.» Нед, **[рушта]** «решітка (під кухонною плитою)» О, ст. *роштъ* (1627); — бр. **[рошт]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ruszt*, (заст.) *roszt, rost, rust, rošt* «тс.», як і слц. *rošt* «залізна решітка в печі», вл. *rošty*, нл. *rusta* «тс.», походить від нім. *Rost* «грати; колосники», двн. *rōst* «багаття, вогнище», *rōsta* «решітка для смаження, сковорода», пов'язаних з нвн. *rōsten* «смажити», двн. *rōsten* «тс.» і споріднених з гол. *roosta* «решітка, таган». — Шелудько 46; Brückner 470; Sł. wug. ob-such 657; Kluge—Mitzka 609. — Див. ще **ростбіф**. — Пор. **риштува́ти**.

**руштовання, руштунок** — див. **риштува́ти**.

**[руя]** «гін (у тварин)» Нед, **[руйний]** «похитливий, любострасний» Нед; — р. **[рувень]** «вересень», **[рюень]** «тс.», бр. **[руя]** «зграя вовків чи собак у період гону», **[руйка]** «гін», **[руїна]** «тс.», **[руїца]** «збиратися в зграї в період гону», др. *рюенъ* «вересень», *рюинъ* «тс.», п. слц. вл. *гуја* «гін», ч. *ї́је*, ст. *гү́јє* «тс.», *ї́јєп* <\*гү́јьпъ «жовтень», схв. *ру́јан* «вересень»; — псл. *гуја/гүја* «ревіння; гін», похідне від дієслова *гүті/гүті* «ревіти»; малося на увазі ревіння оленів і под. в період гону. — Фасмер III 532; Преобр. II 192; Горяев 297; Brückner 468; Machek ESJČ 532; Holub—Lyer 428; Holub—Kop. 324. — Див. ще **руті**.

**[рци]** «кажи» ВеЗн, **[рцит]** «кажіть», **[я рцу]** «кажу» тж; — форма 2-ї ос. одн. наказового способу від *ректі* «казати, говорити» (див.).

**рюкзак** «заплічний мішок»; — р. *рюкзак*, бр. *рукзак*, ч. слц. *guksak*, схв.

*рúксак* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Rucksack «тс.» складається з основ іменників Rücken [Ruck-] «спина», спорідненого з англ. ridge «гребінь гори, хребет», дангл. hrygg, дісл. hrygg «тс.», hrūga «купа», лит. kriauklas «ребро», лат. crux «хрест», і Sack «мішок». — СІС<sup>2</sup> 739; Вишнякова РЯШ 1975/1, 62—63; Holub—Lyer 425; Kluge—Mitzka 611. — Див. ще **сак**<sup>1</sup>. — Пор. **жак**<sup>1</sup>.

**рюм**, *рюма*, *рюмати*, *рюми*, *рюмók*, *рюмса*, *рюмса́ти* — див. **рум**<sup>1</sup>.

**рюш** «густо зібрана смужка тканини для оздоблення одягу»; — р. *рюш*, бр. *руш*, п. *gusza*, *gusza*, ч. *гуš*, схв. *рйш* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *guche* «рюш; вулик» походить від гал. *gūsa* «кора (під якою жили бджоли), виготовлена з кори річ». — Фасмер III 534; Kopaliński 846; Holub—Lyer 427; Dauzat 659; Gamillscheg 784.

**[ряб]** «гра в хрещика», **[рьоб]** «тс.»; — неясне.

**рябець** (орн.) «шуліка, *Milvus Lasc.*», **[ра́биць]** «тс.» Мо, **[ра́бчий]** «яструбиний» Нед; — очевидно, похідне утворення від *рябий*; назва може бути пов'язана із забарвленням пір'я птаха; закономірний у діалектній вимові варіант **[ра́биць]** може зближуватися з **[рабу́нок]** «грабіж, здобич», **[рабівнік]** «грабіжник», **[рабува́ти]** «грабувати», оскільки шуліка полює і на свійську птицю. — Див. ще **рябий**.

**рябий**, **[ряба́тий]** «ластовинчатий» Нед, **рябенький**, **[рябинкий]** «рябий» Нед, **[рябканістий]** «строкатий», **рабува́тий**, **[ряб]** «брижі на воді» Ч, **[ряба]** «ластовинка» Нед, **рябізна́**, **[рябі́нка]** «віспинка» Нед, **[ря́бка]** «тс.» Нед, **[ря́бки]** «ластовиння» Чаб, **ря́ко** «собака або кіт рябої масті», **[рябо́к]** «віспинка», **рябо́тина** «тс.», **рябо́тіння** «віспини; плями; брижі», **рябу́ха** «пістрявий предмет або тварина; хвороба тютюну — бурі плями на листі», **[рябу́цун]** «людина з віспуватим обличчям Корз; різнобарвний домотканий килим»,

**[ря́бчик]** «кличка рябого собаки; сорт кавунів (з темними смугами)», **[ря́бцун]** «різнобарвний домотканий килим», **[ра́бицун]** «цупка ряднина для застилання» Л, **ря́бити**, **ря́бити(ся)**, **рябо́ти-ти**, **ря́бішати**; — р. **рябо́й**, **[ря́бий]**, бр. **рабы́**, п. *jarzębaty* «у крапках, у цятках», ч. **[jeřábý]** «тс., смугастий», слц. *jarab(at)ý* «строкатий», *jarabit' sa* «ря́бити», нл. *jerjebaty* «у крапках», болг. **[ре́бум]** (присл.) «брижами»; — псл. сх. \***ре́бъ** «строкатий», \***еребъ**, \***е́ребъ**, \***аге́бъ** «тс.»; — припускається спорідненість кореня \***ре́б-** з \***ге́б-**, \***гъ́б-** < \***гъ-**, що виступають в лит. *gaibas* «строкатий», лтс. *gaibs* «тс.», прус. *goaban* «смугастий», ірл. *giabach* «строкатий, плямистий», двн. *egrí* «темний», дісл. *jaigr* «коричневий», а також з \***гъ́б-** «рубати, робити зарубки»; іє. \***е́гъ-бh-**, \***о́гъ-бh-** «темний, строкатий»; висловлювалася думка, що прикметник є давнім похідним від назви птаха \***ре́бъ** «рябчик», подібно до *голубий* від *го́луб*, *вороний* від *во́рон* (Machek ESJČ 223). — Черных II 133; Фасмер—Трубачев III 534—535; Преобр. II 239—240; Sławski I 506—507; Brückner 200; Holub—Lyer 222; Holub—Kop. 152; Schuster-Šewc 428—429; Skok I 758; Bezlej ESSJ I 227; ЭССЯ I 73—76; Bern. I 274—275; Mikl. EW 275; Trautmann 104—105; Pokorny 334. — Пор. **горо́біна**, **ря́бчик**<sup>1,2</sup>.

**рябіна́**, **ря́бка** — див. **горо́біна**.

**[ря́бити]** «боятися» Сизько, Чаб, **[ря́бкий]** «боязкий» тж; — видозмінене запозичення з російської мови; р. **робе́ть** «боятися», **робкий** «боязкий» пов'язані з **[ро́бя]** «дитина», др. **ро́бъ** «раб, невільник». — Фасмер III 487; Преобр. II 205—206; Brückner 459; Mikl. EW 225. — Див. ще **ро́бити**.

**ря́ко** «каша з пшона й розтертого в дрібні кульки борошна», **[ря́ки]** «вид м'ясної запорозької страви» Пі, **[ря́бчик]** «холодник, сировець, холодець» До; — похідні утворення від *рябий*; назви зумовлені, очевидно, кольоровою неоднорідністю страв. — Див. ще **рябий**.

**рябчик**<sup>1</sup> (орн.) «лісовий птах родини тетерукових, *Tetrastes bonasia*», *рябець*; — бр. *рабчык* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *рябчик*, *рябец* «рябчик», *рябка* «куріпка», похідні від *рябо́й* «рябий» (за строкатим забарвленням), пов'язані з р. ст. *орябь* «куріпка», яке відповідає укр. [о́рябка] «рябчик лісовий». — Черных II 133. — Див. ще **о́рябка**.

**рябчик**<sup>2</sup> (бот.) «*Fritillaria L.*», [*рабець*] Мак; — р. *рябчик*, бр. *рабчык* «тс.»; — похідне утворення від *рябий*; назва зумовлена рябим малюнком різнобарвних квітів цієї рослини. — СУМ VIII 921. — Див. ще **рябий**.

**рявкати** «гавкати; голосно говорити, кричати», *рявкит*; — р. *рявкаты*, вл. гавсе́ «глухо ричати»; — звуконаслідувальне утворення, аналогічне до *гавкати*, *нявкати* і под.; коренева частина близька до *ревті*.

**ряд** «сукупність однорідних предметів або істот, витягнутих в одну лінію; договір, угода; [порядок Нед; уряд Нед; черга; кінська збруя]», *ряди́* «коло осіб, об'єднаних певними стосунками; [деталь ткацького верстата (дощечка з двома отворами); порядок Нед; устрій Нед]», [*ряди́ло*] «розпорядник» О, [*ряди́тель*] «управитель, розпорядник» Нед, *рядови́й*, *рядови́к* (заст.) «рядовий солдат», [*рядови́ч*] «тс.» Нед, [*рядойко*] «ряд» О, *рядо́к* «кілька слів, літер, розміщених в одну лінію», [*рядна́*] (заст.) «умова, договір», *рядчи́к* «підрядчик», *рядже́ний*, [*ря́нна*] «хазяйка» Нед, *ряди́вий* «працьовитий» Куз, *рядко́вий*, *рядни́й* «договірний; [акуратний, хазяйновитий; працьовитий О]», [*ря́нний*] «порядний, путящий» Нед, О, *рядко́м*, [*рядно́*] «нарядно», *рядом*, *ряди́ти(ся)*, [*рядува́ти*] «обходити ряд сидячих людей, пригощаючи», [*безпоро́ядщина*] «безладдя» Я, [*безура́ддя*] «тс.» Я, *вряд*, *вряджа́ти*, [*ви́ряд*] «вирядження» Я, *виряджа́ти*, *відрядже́ння*, *відрядни́к* «той, хто працює за відрядною оплатою», *відрядни́сть* «система відрядної оплати

праці», *відрядни́й*, [*зряд*] «убрання; час-то» Я, [*зряди́ти*] «нарядити, убрати» Я, *зря́ду*, *зря́д*, *зря́дка*, [*зря́дник*] «архітектор; керівник, управитель» Ж, [*зря́дчик*] «керівник, управитель» Ж, *зря́дний*, *зря́джа́ти*, [*зря́дом*] «підряд, без вибору» МСБГ, [*заура́д*] «звичайно», [*зна́ряд*] «знаряддя; зброя», *зна́ряддя*, *зна́ряджа́ти*, *зна́ряди́ти*, [*ізі́підря́ду*] «підряд» Ж, [*нара́дя*] «знаряддя» Ж, [*на́рядка*] «тс.» Ж, [*на́ряддя*] «вбрання» Ва, *на́ряд*, *на́рядник*, *на́рядни́й*, *на́ряджа́ти*, *на́рядко́вий*, [*не́ряд*] «непорядок» Ж, *обря́д*, *обрядо́вість*, [*обря́дно*] «підряд», *опоря́дження*, *опоря́джувальни́й*, *опоря́джа́ти*, [*переря́жка*] «переодягання» Нед, *переря́женни́й*, *підря́д*, *підря́дник*, *підря́дни́сть*, *підря́дчик*, *підря́дко́вий*, *підря́дний*, *підря́дчи́цький*, *поро́ядни́сть*, *поро́ядок*, *поро́ядко́вий*, *поро́ядни́й*, *пбра́д*, [*пбра́ду*] «по порядку», *поро́ядкува́ти*, *розря́д*, *розря́дка*, *розря́дник*, *розря́дни́сть*, *розря́джа́ти*, *розна́рядка*, *розпоро́ядник*, *розпоро́ядок*, *розпоро́ядли́вий*, *розпоро́яджа́тися*, *споро́яджа́ти*, *споро́дження*, *су́рядни́й*, *су́рядни́сть*, *у́ряд*, *у́рядник*, *у́рядо́вець*, *у́рядо́вий*, [*у́ряди́ти*] «прикрасити», [*у́ряжа́ти*] «тс.»», *у́рядува́ти*, [*у́ре́дно*] «добре, порядно» ВеЗн; — р. *ряд*, бр. *рад*, др. *радъ*, п. *rad*, ч. *řad(a)*, слц. *rad* «ряд», *řad* «посуд; інструмент; інвентар», вл. *řad(a)*, нл. *řed*, болг. м. *ред*, схв. *řed*, слн. *řed*, стсл. *radъ*; — псл. *ředъ* «ряд», пов'язане чергуванням голосних з \*orǫdъje «знаряддя; справа»; — споріднене з лит. *řindà* «ряд, лінія», лтс. *řinda* «тс.»», *řist*, *řiedu* «упорядковувати»; далі зіставляється з гр. *ἀρῆσιμω* «укладаю», *ἀριθμός* «сполучення», *ἀριθμός* «число» (Persson Beitr. 857), а також з сперс. *rand* «слід», *randitan* «тепати» (Scheftelowitz WZKM 34, 227), лат. *ordo* «ряд» (Machek ESJČ 528—529). — Черных II 133—134; Фасмер III 536; Преобр. II 240—241; Горлев 309; Петлева Этимология 1980, 36—41; Brückner 474; Holub—Lyer 427; Holub—Kop. 321; Schuster-Sewc 1218;

Skok III 122—123; Ондруш Этимология 1984, 176—177; Mikl. EW 276; Pedersen KZ 38, 310; Zubatý AfSlPh 15, 496; Karulis II 123—124; Эндзелин СБЭ 198; Mühl.—Endz. III 527. — Пор. **ору́да, рядати, ряжа, ряжанка.**

**[рядати]** «осуджувати, ганити, гудити» Нед, **[ряда]** «причеп, сперечальник», **[рядаливець]** «тс.», **[рядаливий]** «причепливий» тж; — пов'язане з **ряд**, пор. **рядити** «вести розмову, розмовляти», **судити-рядити** «міркувати, розмірковувати», р. **[ряд]** «суд, розправа», др. **рядити** «судити», **рядъ** «суд; судовий вирок». — Див. ще **ряд.**

**рядіти** — див. **ряд.**

**[рядло́]** «зерно в кісточці плоду»; — неясне.

**[ряднік]** (бот.) «армерія, Armeria» Нед; — очевидно, похідне від **ряд**; мотивація назви неясна; пор. іншу назву цієї рослини **[рівнушка]** Мак. — Див. ще **ряд.** — Пор. **рядовік** під **родовік.**

**рядно́** «простирадло або покривало з ряднини», **ряде́нцє**, **рядні́на** «цупке домоткане полотно», **[рядові́нка]** «груба тканина», **[рядові́нка]** «скатерка» Л, **[радя́нка]** «віхоть з ганчірок» ЛЖит, **рядні́ний**, **рядня́ний**, **[рядові́й]** «рядняний», **[рядові́нний]**; — р. **рядно́** «товсте полотно; виріб з нього», бр. **радно́** «тс.», п. **gzędzina** «рідка тканина»; — похідне утворення від **ряд**: первинним було, очевидно, прикметникове значення «яке тчеться рядами (в чотири підніжки)»; менш імовірно давнє значення «широкий мішок, лантух, що зшивався з шести полотен» (Преобр. II 240); зв'язок з **рѣдъкъ**, семантично можливий (рядно — грубе полотно, яке тчеться по рідкій основі і з легким прибоєм), а також підкріплений паралельними утвореннями в російській мові (р. **рядно́** — **[редно]**, **[рядні́на** — **редни́на**, **рядові́тина** — **редові́тина**), є, очевидно, вторинним. — Москаленко УІЛ 44; Чумакова Этимология 1968, 171—175; Фасмер III 537; Горяев 307. — Див. ще **ряд.**

**рядові́к** — див. **родові́к.**

**[ряду́ха]** «потертъ, потерта, м'ята солома, погане, зіпсоване листя тютюну і под.» Нед; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви **рябу́ха** «хвороба тютюну, при якій на листках утворюються численні бурі плями, що поступово призводять до відмирання вражених тканин» (р. **рябу́ха** «тс.», бр. **рабу́ха** «хвороба тютюну»). — Див. ще **рябий.**

**рядю́га** «ряднина», **[радю́га]** «ряднина для застилання; домотканий килимок» Л, **рядю́жка**, **[радю́жка]** Куз, **[рядю́жкі]** «військовий одяг і спорядження» Нед, **[редю́га]** «доморобна товста ряднина» Л, **[ридю́га]** «зношене старе рядно; неякісний ткацький виріб» Корз; — бр. **[радю́га]** «ряднина», **[радзю́га**, **редзю́га]** «тс.»; — очевидно, результат контамінації семантично споріднених слів **рядно́** і **дерю́га**; може розглядатися і як збільшувальна форма від **рядно́** (див.).

**ря́жа** «посудина з ручками (переважно для миття в лазні); [начиння, зняряддя, необхідні для чого-небудь]», **ря́жка** «посудина з ручками; [цебер для годівлі худоби Л]», **[ра́жка]** «цебер для годівлі худоби» Л, **[ра́шка]** «мілка дерев'яна посудина з клепок, без вушок» Корз; — р. **[ря́жка]** (зах.) «посудина для миття в лазні», **[ря́шка]** «тс.; помийниця, відерце», бр. **ра́жка** «дерев'яна посудина для різних господарських потреб», **ра́шка** «тс.», слц. **гіад** «начиння, посуд; порядок»; — псл. \***гѣд-ја**, пов'язане з **гѣдъ** «порядок», **гѣдѣти** «рядити, розпоряджатися, господарювати»; пор. **зняряддя**, ч. **pařadí** «начиння». — Преобр. II 241—242; Фасмер III 537. — Див. ще **ряд.**

**ря́жанка** «топлене незбиране молоко, заквашене сметаною»; — р. **[ря́женка]** (з укр.), бр. **ра́жанка**, **[ря́жанка**, **ра́женка]** «тс.»; — результат видозміни форми \***ря́женка**, пов'язаної з **[рядити]** «приправляти»; за народною етимологією зближується з **пра́жити**. — Див. ще **ряд.**

**ря́зка**, **ре́зка** — див. **ряса<sup>2</sup>.**

[**рязний**] (мед.) «грижовий» О; — неясне.

**ряма**, *рямено*, *рямина*, *рямка*, *рямо*, *рямці*, *рямця* — див. **рама**<sup>1</sup>.

**рями**, *рямити* — див. **рама**<sup>2</sup>.

[**рямпати**] «цвірінькати; тріщати»; — очевидно, адаптоване запозичення з польської мови; п. *gzepolić* «погано грати (на скрипці і под.)», [*gzempolić*] «тс.» відповідає укр. [*ряпкати*] «скрипіти, тріщати, видавати різкий звук»; пов'язання з п. *gzar* «задниця» (Bücker 474) недостатньо обгрунтоване. — Див. ще **ряпкати**.

[**рянда**<sup>1</sup>] «лата, рейка на кроквах (на яку кладуть черепицю)» О, [*ряндячка*, *рянтище*] «тс.» О; — не зовсім ясне; очевидно, є видозміненим зворотним запозиченням слів. \**gręda* «жердина, перекладаина» з неслов'янських мов (пор. такого походження укр. [*грінда*] «поличка; гряділь; шлагбаум» < рум. *grindă* «балка»).

**рянда**<sup>2</sup>, *ряндавий*, *ряндіна*, *ряндя*, *ряндяр*, *ряндячка* — див. **ранда**<sup>2</sup>.

**рянна**, *рянний* — див. **ряд**.

[**рянүти**] «ревнути» Нед; — очевидно, пов'язане з *ревтї*; характер зв'язку неясний.

[**ряпкати**] «квакати» О, [*ряпчати*] «скрипіти, тріщати, видавати різкий звук» Нед; — п. *gzepolić* «погано грати на музичному інструменті», ч. [*řapět*] «грюкати, стукати», вл. *řjaraś* «тріщати, скрипіти», *řjaraś*, *řjaraś* «тс.», *řjarať* «тріск, скрип», нл. *řjaraś* «тріщати, скрипіти», *řjarať* «тс.»; — псл. \**ger-/ger-* «скрипіти, тріщати», звуконаслідувального характеру; зіставляється з *гар-*, *гор-*, *гър-*, *гър-*. — *Mashek ESJČ* 529; *Holub—Lyer* 418; *Holub—Kor.* 311; *Schuster-Sewc* 1220. — Пор. **рапати**, **репати(ся)**, **рипіти**, **роп'ятати**.

[**ряпуха**] «ропуха»; — результат контамінації іменників [*рапавка*], *ропуха* «тс.» і дієслів [*ряпкати*] «квакати», [*ряпчати*] «скрипіти, тріщати». — Див. ще **рапавка**, **ропуха**, **ряпкати**.

**ряпушка** (іхт.) «невелика риба родини лососевих, *Coregonus albula* L.»; — бр. *рапушка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ряпушка* є одним з діалектних новотворів (поряд з [*ряпуш*, *ряпуша*, *ряпушина*, *ряпужина*, *ряпуха*, *ряпуга*, *ряпукса*, *ряпуца*, *ряпуч*, *ріпуч*, *рипуца*, *ріпукс*, *ріпукса*] «тс.»), що виникли в російських північних говірках на основі запозичень з фінських мов: пор. вепс. *řäpus*, ест. *gääbis*, *gääbus*, карел. *řäpüs*, *řäpükse*, фін. *gäärus*, саам. *repas* «тс.»; помилковим є зближення з *ряб* (\**рябушка* — за кольором луски) і нім. *Raure* «гусінь» (Преобр. II 242), а також з лтс. *gerpaps* «короткий і товстий» (*Matzenauer LF* 18, 261). — Фасмер—Трубачев III 538; Усачева Исслед. по слав. языкозн. (Сб. С.Б.Бернштейну) 465—469; Шмелев ВСЯ V 192—193; *Kalima* 211.

**ряса**<sup>1</sup> «верхній одяг православного духовенства», *ряска* «тс.», [*рясник*] «у рясі (піп)» Нед, *підрясник*; — р. *ряса*, бр. *раса*, болг. *расо*, м. *раса*, *расо*, схв. *р'аса*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *řäсов* «чернечий одяг» походить від слат. *řäsum*, дієприкметника до дієслова *řädere* «скребити, чистити; змивати», пов'язаного з *řädere* «гризти, терзати; розмивати» і спорідненого з дінд. *řädati* «скребе, гризе»; пом'якшення відбулось, очевидно, під впливом *рясний* «густий, пишний; широкий (про одяг)». — *СІС*<sup>2</sup> 739; *Огієнко РМ* 1938/3, 137; Фасмер III 538; *ИОРЯС* 12/2, 271; Преобр. II 242.

[**ряса**<sup>2</sup>] «бахрома Нед; торочки О; колос проса, вівса; волоть, мітелка у рослин, віночок», [*ряса*] «складка, фалда» Нед, [*рясіця*, *рясніця*, *ріса*] «тс.», [*ряска*] «сережка на дереві; колос проса, вівса, мітелка», [*р'еска*] «мітелка Нед; колос вівса; волоть; бахрома (?) О», [*рязка*] «цвіт кукурудзи» Нед, [*р'езка*] «тс.» Нед, [*рисянка*] «кукурудза» ЛЧерк, *ряснотá*, *рясотá*, [*ріснотá*] Нед, *рісотá*], [*рісніця*] «вія» тж, [*рясниця*] «тс.» Німчук, *рясний*, [*рісний*] Нед, *рясністий*, [*рісницева́тий*]

«віястий» Нед, [рiсовáтий] «тс.», [рi-сíти] «робити складки; гаптувати золотом», [рiясувáти тж, рiсíти, рiсувáти] «тс.», рiяснiти, рiяснiшати, обрiя-снiти «густо вкрити», [пáрiсний] «рясний» (про дощ) Нед; — р. [рiясá] «ряд, низка; нитка намиста», [рiяска] «тс.», бр. [рiасá] «паросток; остюк», [рiяссе] «лахміття, подраний одяг», [рiя-сiще] «тс.», др. рiясá «бахрома», рiяс-но «вія», рiяснь «бахрома, прикраса», п. гзєса «вія; війка; сережка на вільшині; колос вівса», гзєспу «рясний», ч. řasa «фалда; вія», слц. řasa «фалда; ко-лос; сережка», řaspátú «рясний», вл. řas «вія», болг. рєсá «мітелка; сереж-ка; бахрома», м. рєса (бот.) «вусик», рєси «бахрома; (бот.) сережки», схв. рєса (бот.) «сережка (на вербі, бере-зі); (анат.) язичок (у гортані)», мн. рє-се «бахрома», слн. řesa «остюк; воло-синка; бахрома (на одязі)»; — псл. řєsa «щось пишне, густе»; — загально-визнаної етимології не має; найімовір-ніший зв'язок з řєdъ «ряд» (\*řєd-sā) (Фасмер III 539; Преобр. II 242; Горяев Доп. I 32); розглядалося також як по-дідне від псл. \*řєr-sati «спорідненого з нвн. [raupfel] «дерти, смикати, скуб-ти» (Machek ESJČ 529); мало вмотиво-вані зіставлення з рєшетó (Ильинский ИОРЯС 23/2, 181), р. [рємье] «лахміт-тя» (Jokl AfSIPh 28, 10), з дінд. řasapā «шматок; пояс», řas-pā «тс.» (Младенов 560; Skok III 131; Schuster-Sewc 1220—1221), řas-mi-ř «мотузка» (Mikl. EW 276—277) або з нвн. řispe «мітелка» (Горяев 308). — Німчук 310, 331; She-velov Hist. рhopol. 132; Фасмер III 539; Выгонная Белар. лiнгв. 3, 57—59; Вrück-пег 477; Holub—Kop. 321. — Див. ще рiяд. — Пор. рiяска.

[рiясiти] «трусити» Нед, Пi, [рiясá-ти] «потрушувати гілкою» Пi; — оче-видно, пов'язане з рiясá «волють, мітел-ка, колос» (див.).

**рiяска** (бот.) «Lemna L.», [рiясá Нед, рiасá Л, рєска Нед, рiска Нед] «тс.», рiясковi «Lemnaceae»; — р. рiяска, бр. рiаска, п. гзєса «ряска», ч. řasa «водо-

рості», ст. řasa «ряска», слц. řasa «во-дорості», вл. řasa «ряска», схв. řesina «водорість», слн. řesa «ряска»; — псл. \*řєsa «тс.», тотожне з \*řєsa «щось пишне, густе; бахрома». — Фасмер III 538; Machek Jm. rostl. 302; ESJČ 529; Holub—Kop. 321; Schuster-Sewc 1220—1221.

**рiяст** (бот.) «Corydalis Medic.; зелень, трава; земля, вкрита зеленню, травою; [первоцвіт весняний, Primula veris L.; проліска дволиста, Scilla bifolia L.; рiя-ка, Lemna Нед]», [рiяс] «рiяст Мак; про-ліска дволиста Л», [рiяска] «рiяст пов-ний, Corydalis solida Smith.» Мак, рiястка «Ornithogalum L.», [рiаст] «рiяст Мак; первоцвіт весняний; анемона дiб-ровна, Anemona nemorosa; медунка лi-карська, Pulmonaria officinalis Нед», [рiястка] «рiястка зонтична, Ornitho- galum umbellatum» Нед, [рiасть] «рiяст порожнистий, Corydalis cava Schw. et Коег.» Мак; — р. [рiяст] (пд.) «перво-цвіт весняний; проліска дволиста», [рiаст] «тс.; хвилівник, Agistolochia go- tunda», [рiостики] «проліски»; — оче-видно, в звуковій формі [рiаст] пов'язане чергуванням голосних з рiости; звукова форма рiяст виникла під впли-вом прикметника рiясний; у пiвденних рiсiйських говiрках запозичено з украiнської. — Див. ще рiости. — Пор. рiост.

[рiясть] «вміст, зміст» Нед; — неяс-не; можливо, пов'язане з п. řєś «тс.».

**рiятува́ти**, [рiатува́ти, рiатiвля Куз], рiатiвнiк, [рiатiвнiк Куз], рiатiв-нiцтво Куз, рiятувáльник, [рiяту́н], [рiяту́нка] «рiатiвниця», рiяту́нок, [рi-яту́нок Нед], рiатiвнiй, рiатiвнiчий, рiятувáльний, рiятунковий, [зрiату́-нок], порiатiвля, [порiатiвля Нед], по-рiатiвнiк, [порiатiвник], порiяту́нок, [порiяту́нок]; — р. [рiятувáть, рiато-вáть, ретовáть], бр. рiатавáць, п. řa- tować, ч. řetovati, слц. řatovat', вл. řeto- wać, нл. řetować «рiятувати»; — через посередництво польської мови запозиче-но з нiмецької; нвн. řetten (двн. (h)řet- ten) «рiятувати, визволяти» спорiдне

з гол. *redde*, дфриз. *hrēdda*, дангл. *hrēdan*, *āhrēddan*, дінд. *śratháyati* «звільняє». — Фасмер III 447—448; *Brückner* 454; *Machek EŞJČ* 513; *Holub—Lyer* 419; *Schuster-Sewc* 1212; *Mikl. EW* 273; *Kluge—Mitzka* 597.

**[ряф<sup>1</sup>]** «лікоть; стара міра довжини» Нед; — п. *[ryf]* «міра довжини, лікоть», слц. *réf* (заст.) «аршин, лікоть (одиниця виміру і вимірювальний прилад)», схв. *ryf* «лікоть (міра довжини, близько 65 см)», *ryfa* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *réf* (*rőf*) «стара міра довжини (близько аршина)» походить від нвн. *Reif* «зв'язка, обруч; стара міра довжини, особливо для мір'яння тканин». — *Skok* III 139; *MNTESz* III 454—455. — Див. ще **рйхва**.

**ряф<sup>2</sup>** — див. **рйхва**.

**ряфа, ряфати** — див. **рафа**.

**[ряха]** «чепуруха» Чаб; — очевидно, зворотне утворення від р. *неряха* «нечепура», похідного від *[ряхаться]* «наряджатися», пов'язаного з *рядить-*

*ся* «тс.», *ряд.* — Фасмер III 539. — Див. ще **ряд**.

**ряхатися** — див. **раха́тися**.

**[ряхкати]** «квакати» О, **[ряхкотіти]** «тс.», **[ряхла]** «бубонці», **[ряхтачки]**, **ряхтила** «тс.» тж; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ряпкати* «тс.» (пор.).

**ряхтіти** «блищати, мерехтіти, [шуміти Нед]», **[рехтіти]** «мерехтіти» Нед, **ряхтлівий** «мерехтливий», **[ряхтяній]** «блискучий»; — неясне; можливо, пов'язане з *мерехтіти*; зіставлення з коренем слів *[ряса, рясіти]*, *рясній* (*Кобилянський Мовозн.* 1972/3, 78) мало обгрунтоване.

**ряцьки, ряцькувати** — див. **рак<sup>1</sup>**.

**ряшка** (вульг.) «обличчя», **[ряха]** «тс.» Чаб, **[рашка]** (знев.) «велике, кругле, повне обличчя» Корз; — р. **[ряшка]** (вульг.) «обличчя», **[ряжка]** «тс.»; — результат перенесення назви \**ряшка* < *ряжка* «кругла посудина». — Див. ще **ряжа**.

[ca] (вигук для відгону свиней; вигук для повертання коней ліворуч) Куриленко, [a ca, acá Ж] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [sa] (вигук до псів; вигук для повертання волів ліворуч), [ej sa] (вигук для підгону корів), пов'язане з ч. [sa-sa] «ліворуч» (при повертанні волів), слц. sasa «тс.», не зовсім ясне; вважається результатом редукції вигуку ч. k sobě «до себе». — Mashek ESJC 534. — Пор. **ксобі**.

**саам** «представник народу саамі», саамі, мн. саами; — р. саами, саамы, бр. саам, саамы; — через російське посередництво запозичено із саамської мови; саам. Sabme «саам», мн. Samek пов'язане з Sāmā (назва країни), спорідненим з фін. Suomi «Фінляндія». — Фасмер III 540; Попов Назв. нар. 85—87; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимобог. 57.

[сабадашки] «веселі пісеньки, анекдоти» СУМ, Нед; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. szabados «розгнзуданий, розпущений» є похідним від szabad «вільний», яке зводиться до псл. svobodь «вільний», svoboda. — MNTESz III 641, 642—643. — Див. ще **свобода**.

**сабаділа** (бот.) «Sabadilla officinalis»; — р. сабаділла, бр. сабадыла, п. sabadyla, ч. sabadilla, слц. sabadila, схв. сабадила; — запозичення з наукової ботанічної номенклатури; нлат. sabadilla походить від ісп. cebadilla, зменш. від cebada «ячмінь»; назва зумовлена подібністю цвіту сабадили до колосу ячменю; ісп. cebada походить від лат. cibāta, дієприкметника жін. р. від cibāge «годувати худобу», пов'язаного з сі-

bus «корм», етимологічно неясним. — Симоновић 411; Kleip 1369; Walde—Hořm. I 210—211.

**сабайон** «підлива зі збитих з цукром жовтків, вина і прянощів; напій, виготовлений у такий спосіб»; — р. сабайон, бр. сабаён «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. sabayon «вид крему; сабайон; лікер» походить від іт. zabaione (zabaglione) «солодкий крем», яке зводиться до іллір. sabāia «напій з ячменю». — СІС<sup>2</sup> 740; Dauzat 643; Mestica 2089.

**сабан** (заст.) «примітивний плуг»; — р. бр. заст. сабан «тс.», слц. saban «примітивний двоколісний дерев'яний плуг»; — запозичення з тюркських мов; тур. тат. крим.-тат. saban «плуг, соха», узб. сабан споріднене з аз. сапан «тс.», дтюрк. saban «плуг для волів; рілля». — СІС 574; Фасмер III 541; Преобр. II 243; Дмитриев 542; Шипова 267; Lokotsch 138; Räsänen Versuch 402.

[сабаніти] «дуже лаяти», [сабаніти] «дуже довго лаятися» Корз, [цабаніти] «грубо докоряти; лаяти; надто багато просити (про ціну); підіймати»; — р. [сабанить] «галасливо плакати (про дитину); сильно дуги (про вітер); сильно витікати (про воду); валити (про дим)»; — неясне.

**сабантуй** «народне свято у башкирів і татар з нагоди закінчення весняних польових робіт; жорстокий бій»; — р. бр. сабантуй; — через російське посередництво запозичено з татарської і башкирської мов; тат. сабан туйе (народне свято) складається з основ сабан «плуг» і туйе (туй) «бенкет, свято», спорідненого з каз. кирг. той «тс.». —



Фасмер—Трубачев III 541; Боровой Путь слова 237; Шипова 268. — Див. ще **саба́н**.

**саба́ш**, *сабашівка*, *сабашувати* — див. **шаба́ш**.

**сабе́** — див. **цабе́**.

[**сабина**] (бот.) «яловець козацький, *Juniperus sabina* L.» Мак, [*савина*] «тс.» Мак; — бр. [*савіна*], п. *sabina*, *sawina*, схв. *савина*, *соміна*, [*савица*] «тс.»; — результат адаптації латинської наукової назви рослини *Sabina*, утвореної шляхом скорочення назви *Sabina herba* «сабінська трава» (від назви місцевості). — Klein 1388. — Пор. **Сабіна**.

**Сабіна** (жіноче ім'я); — р. болг. *Сабіна*, бр. *Сабіна*, схв. *Сабина*; — запозичення із західнослов'янських та інших західноєвропейських мов; п. ч. вл. *Sabina*, слц. слн. *Sabípa*, фр. *Sabine* походять від лат. *Sabina* (букв. «сабінянка»), пов'язаного з чоловічим ім'ям *Sabīnus*, похідним від назви місцевості *Sabīna*. — Вл. імена 158; Петровский 192; Спр. личн. имен 520; Skok III 181; Dauzat Dict. des noms 533. — Пор. **Савіна**.

[**саблук**] «сорт яблук; дика яблуня; кислиця», [*саблукá*] «тс.», [*саблукó*] «сорт зимових яблук» Ме, [*савлукі*] «великі зимові яблука» ВЕНЗн; — р. [*саблук*] «сорт яблук»; — неясне; припущення про зв'язок з назвою якоїсь місцевості (Преобр. II 243; Фасмер III 541) необгрунтоване.

**сабота́ж**, *сабота́жник*, *сабота́жництво*, *сабота́жничати*, *саботувати*; — р. болг. *сабота́ж*, бр. *сабата́ж*, п. *sabotaž*, ч. слц. *sabotáž*, вл. *sabotaža*, м. схв. *сабота́жа*, слн. *sabotáža*; — запозичення з французької мови; фр. *sabotage* «навмисне псування машин і под.» пов'язане з дієсловом *saboter* «навмисно псувати; (первісно) кидати дерев'яні черевики (сабо) в машину з метою її псування» (Klein 1369); за іншим тлумаченням «стукати черевиками» з переносним значенням «швидко і погано працювати» (Dauzat 644); *saboter*

походить від *sabot* «сабо, дерев'яний черевик», що є результатом контамінації назв *savate* «старий черевик», яке зводиться до тур. *şabata* або до баск. *zarata*, *zarato* «черевик», і *bot* «чобіт», пов'язаного з *botte* «тс.». — Черных II 134; Dauzat 644, 653; Klein 1369, 1388. — Див. ще **ботінок**. — Пор. **чобіт**.

**сабу́р** (бот.) «алое, *Aloe* L.; згущений сік з алое», *сабу́ра* «тс.»; — р. бр. *сабу́р* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. кирг. *sabur*, *sabug* «тс.» походить від ар. *şabir*, *şabr* «тс.»; витримка, стійкість» (алое характеризується своєю стійкістю щодо засухи). — Фасмер III 541—542; Преобр. II 243; Шипова 268—269; Дмитриев 562; Lokotsch 139; Matzenauer 302; Mikl. TEL II 148; Räsänen Versuch 391.

**Са́ва** (чоловіче ім'я), *Са́вко*, [*са́вити*] (заст.) «святкувати день святого Сави», ст. *Сава* (1443), *Са́ва*, *Сава́* «окружене або п'яними... старець» (1627); — р. *Са́ва*, бр. болг. м. *Са́ва*, др. *Сава*, п. *Saba*, ч. слц. слн. *Sáva*, схв. *Са́ва*, стсл. **Са́ва**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σάββας*, очевидно, походить від араб. *sāba* «старий чоловік, дід»; розглядається також як скорочений варіант імені *Саватій* (Спр. личн. имен 452). — Вл. імена 84; Петровский 192; Беринда 230; Фасмер III 542; Skok III 208; Constantinescu 142.

**савана́** «біле вбрання для мерця» СУМ, Нед; — р. бр. м. *саван*, др. *саванъ*, болг. *саван*, стсл. **саванъ**; — через посередництво старослов'янської мови запозичено з грецької; гр. *σαβανον* «саван» зводиться до ар. *sabanijjat* «тканина, що вироблялась у Сабані під Багдадом». — Черных II 134—135; Фасмер III 542; Mikl. EW 288; Walde—Hofm. II 456; Frisk II 669.

**савана́** «безліса рівнина, поросла травою (у Пд. Америці та ін.)», мн. *савани* «тс.»; — р. бр. *саванна*, п. *savanna*, ч. слц. *savana*, вл. *sawana*, болг. *савана*, схв. *савана*, слн. *savána*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *sa-*

бапа, zavana «тс.» походить з мови таїно (таїно zavana «тс.»). — СІС<sup>2</sup> 740; Kopalinski 868; Klein 1388.

**Савао́ф** (одна з назв біблійно-християнського Бога), ст. *Саваофъ* «войска...» (1627); — р. бр. *Савао́ф*, др. *Саваофъ*, болг. *Саваот*, схв. *Саваот*, *Саб̄аот*, *Зеба̄от*, стсл. **Савао-ѡъ**, **Саваотъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σαβαώθ* походить від гебр. *šəbā'ōth*, що є формою множини від *šābā* «військо, сила». — Беринда 230; Фасмер III 542; Преобр. II 243; Младенов 566; Вуяклија 848; Klein 1369.

[**савати**] «совати, сувати» Нед, [*сани́тися*] «увірватися, ринутися» Нед; — результат неясної звукової видозміни основи *сѡвати*, *суніти* (див.).

**Саватій** (чоловіче ім'я); — р. *Саватий*, бр. *Саватій*, болг. *Саватий*, стсл. **Саватин**, **Савъватъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σαββάτιος* зводиться до давньоєврейського імені *Šabbəthaj*, похідного від *šabbāth* «субота». — Вл. імена 84; Петровский 192; Спр. личн. імен 452; Илчев 435. — Див. ще **субота**.

**савган** — див. **салган**.

[**савгати**] «клювати (про птахів)» ЛексПол; — неясне.

**Савелій** (чоловіче ім'я); — р. *Савелій*, ст. *Савел*, бр. *Савелій*, болг. *Савел*, стсл. **Савелин**, **Савель**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σαβέλιος*, *Σαβέλλος* походить від лат. *Sabellus*, утвореного від прикметника *Sabellus* «сабінський», похідного від *Sabelli* «сабели (ряд племен сабінського походження); сабіняни»; ототожнення із *Саул*, укр. ст. *Саулъ* (Вл. імена 84; Петровский 193) помилкове. — Спр. личн. імен 452; Constantinescu 142; Дворецкий 890.

**Саверій** (чоловіче ім'я); — р. *Саверій*, бр. *Саверій*; — результат спрощення нормативної форми *Ксаверій*, що, як і р. *Ксаверій*, бр. *Ксаверій*,

*Ксавер*, п. *Ksawery*, ч. *Xaver*, *Xaverius*, слц. *Xaver*, *Xavér*, *Xavérius*, болг. *Ксаверій*, *Ксавері*, м. *Ксаверіе*, схв. *Ксаверіе*, *Ксавер*, слн. *Ksaver*, *Ksaverij*, зводиться до нлат. *Xaverius*, утвореного від ісп. *Xever* (< баск. *etchaberri* «новий будинок», назва замка, в якому жив монах, іспанський святий (XVI ст.), що першим дістав таке ім'я). — Вл. імена 61; Спр. личн. імен 427; Dauzat Dict. des noms 602.

**Савіна** (жіноче ім'я); — р. болг. *Савіна*, бр. *Савіна*, м. *Савина*, схв. *Савина*; — очевидно, через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Σαβίνα* походить від лат. *Sabīna*. — Див. ще **Сабіна**.

**савка<sup>1</sup>** (орн.) «білоголова качка, *Oxyura leucoserphala* Scop.»; — р. *савка* «тс.; зимова качка, *Anas hiemalis*», [*са́утка*] «зимова качка», бр. [*са́йка*] «сойка, сивоворонка»; — неясне; пов'язування з *сѡва* (Горяев Доп. I 41) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 542.

**савка<sup>2</sup>** — див. **сак<sup>1</sup>**.

[**савкати**] «пашіти» (про гарячку у хворого) Нед; — очевидно, експресивне утворення.

[**савкі**] «сорт великих зимових яблук» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *са́блук* «тс.».

[**саврітий**] «розпущений, нестримний, дикий» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *grit* «негарний, ненависний, нестерпний, непристойний».

[**сав-сав**] (вигук для підкликання гусей) ВеБ, [*сав-сав-сав-саго*, *са́й-са́й-са́й-саго*] «тс.» Нед, [*сѡв-сѡв-сѡв*] (вигук, що імітує крик індиків) Мо; — первісний вигук, очевидно, пов'язаний з наслідуванням гусячого сичання; пор. [*сѡвкати*] «гелготати» (про гусей, гусят), [*сѡвкотіти*] «тс.».

**саву́л**, *саву́ла* — див. **осаву́л**.

[**саву́р**] «груз, мішок з піском, камінь для стійкості човна» Дз, [*са́ур*] «тс.» Дз; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. *саву́рэ* «гравій, (заст.) баласт», рум. *savúřă* «баласт» походять від нгр. *σαβούρα*, яке виво-

диться від іт. *zavogga* «тс.» чи безпосередньо від лат. *sabugga* «пісок, піщаний баласт», пов'язаного з *sabulum* «пісок»; пор. схв. [саворъна] «тс.», запозичене, очевидно, безпосередньо з італійської мови, і [сабура] від тур. *sabuga* «тс.», засвоєного, очевидно, з грецької мови. — СДЕЛМ 369; DLRM 737; Gamillscheg 787; Walde—Hofm. 458.

**сага́¹** «затока річки; протока, стариця; озеро або болото в заплаві річки; [вид трави на мокрих місцях O]», [са́га] «болотисте, поросле очеретом місце в плавнях» Мо, [сага́] «затока» Пі, [са́гва] «вода в низьких місцях після розливу» Ч, [сагові́на] «трава, подібна до очерету» O; — р. [сага́] «улоговина біля річки, що в повінь заливається водою; довга піщана коса»; — запозичення з тюркських мов; пор. каз. *сага* «гірло річки»; крим.-тат. *сага* «відкрите поле», тур. *saḡa* «простір, площа», що зводяться до ар. *saḡa*. — Кобилянський 36. наук. праць I 81; Фасмер III 543; Шипова 269; Räsänen Versuch 394.

**сага²** «давньоскандинавська легенда, народна поетична повість»; — р. бр. болг. *сага*, п. вл. *saga*, ч. слц. слн. *sága* «тс.»; — через посередництво німецької мови (н. *Sága*) запозичено з давньоісландської; дісл. *saga* «перекази» пов'язане з дієсловом *segja* «казати», спорідненим з дангл. *secgan*, двн. *sagēn*, лит. *sakýti* «тс.», псл. *sočiti* «вказувати», укр. *соціти* «чатувати». — СІС² 740; Акуленко 141; Фасмер III 731; РЧДБЕ 641; Kluge—Mitzka 619; Klein 1372, 1389. — Див. ще **соціти**.

**сагайда́к** «чохол на лук і стріли; лук», *сайда́к* «тс.», [сайдакар] «воїн, озброєний луком» Пі, [сайдакер] «чоловік із сагайдаком, з луком» Нед, [сайда́чник] «виготовлювач сагайдаків» Бі; — р. *сагайда́к* (іст.) «сагайдак; лук», *саадак*, ст. *сагадак*, *сагайдак* «тс.», бр. *сагайда́к*, п. *sahajdak*, *sajdak* (з укр.), ч. [sajdák] «паперовий мішечок», слц. *sajdák* «пастухова торбинка», *sajdačka* «торбина», *sujsdačka* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. *чаг*.

*сагдак* «сагайдак» споріднене з монг. *сагадаг* «тс.; лук і стріли». — СІС² 740; Огиенко 33; Фасмер III 540, 543, 546; Одинцов Этимология 1973, 104—108; Шипова 266—267; Менгес 136; Brückner 479; Mikl. TEI II 149; Räsänen Versuch 393.

[сага́н] «казан; великий горщик», [сага́н] «тс.; дерев'яна посудина»; — р. [сага́н] «миска, чашка», бр. [сага́н] «чавунний горщик», п. *sagan* «казан», болг. [сахан] «мідне блюдо; піднос», м. *саан*, схв. *сахан* «тс.»; — запозичення з турецької або кримськотатарської мови; тур. крим.-тат. *sahan* «блюдо з покришкою, миска, чашка» походить від ар. *ṣaḥn* «тс.». — Макарушка 12; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 170; Фасмер III 543; Шипова 269; Супрун Тюркизмы 72—74; Mikl. EW 287; Радлов IV 282; Räsänen Versuch 394.

[сагані́стий] «довгоногий» (про коня) Нед; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. ст. *sahan* (*sahán*) «довгань» є похідним від *sáh* «сажень». — Див. ще **сажень**.

**сагма́л**, *сагма́л* — див. **сакма́н**.

**са́го** «крупа із зерен крохмалю з серцевини сагової та інших пальм, сурогат із картопляного та кукурудзяного крохмалю», [сагівні́ця] «сагова пальма» Нед, *саговні́к* (бот.) «*Sucas* L.»; — р. болг. м. схв. *са́го*, бр. *са́га*, п. вл. *sago*, ч. слц. слн. *ságo*; — запозичено із західноєвропейських мов; н. *Ságo* «саго», англ. гол. *sago*, фр. *sagou* зводиться до мал. *sāgū* «тс.». — СІС² 740; Фасмер III 543; Kopaliński 858; Machek ESJC 535; Lokotsch 140; Kluge—Mitzka 619; Gamillscheg 788; Klein 1373.

[са́ган] (кличка пса) ВеБ; — неясне.

[сага́тий] (ліс) «високодеревний, високорослий» ВеНЗн; — очевидно, через проміжну форму \**сакатий* пов'язане з тур. *sak* «стовбур, стебло».

**сад** — див. **сади́ти**.

[сада́в] «я собі гадав» Нед, [сада́ла] «я собі гадала» Нед; — результат стягнення словосполучень *си гада́в*, *си гада́ла*. — Див. ще **гада́ти**, **ся¹**.

**саджа́** (орн.) «*Syrhaptēs paradoxus* Pall.»; — р. *саджа́*, слц. *sadža* «тс.»; — неясне. — Ferianc 30.

**са́джений** «оздоблений коштовним камінням, перлами»; — пов'язане із *сади́ти* (коштовні камені «всаджують», тобто вставляють в оздоблювану річ). — Див. ще **сади́ти**.

**[са́дженийця]** «яешня» Куз; — очевидно, результат видозміни форми *смажени́ця* «тс.» із зближенням деетимологізованої в даному разі основи, похідної від *сма́жити*, з основою, похідною від *сади́ти* (див.).

**[сади]** «сюди» ВеЛ, **[са́дий]** «тс.» Нед; — очевидно, результат діалектної видозміни форми *сюди́* під впливом запозиченого **[та́ди]** «туди» (пор. діалектне утворення **[се́нди]** під впливом запозиченого **[те́нди]** у виразі **[сенди-те́нди]**). — Див. ще **сюди́**.

**сади́зм, сади́ст, сади́стичний, сади́стський**; — р. *сади́зм*, бр. *сады́зм*, п. *sadyzm*, ч. *sadismus*, слц. *sadizmus*, вл. *sadizm*, болг. *сади́зъм*, м. *сади́зам*, схв. *сади́зам*, слн. *sadizem*; — запозичення з французької мови; фр. *sadisme* «сади́зм; (первісно) патологічна ненормальність статевого інстинкту, супроводжувана прагненням спричинити біль» походить від прізвища маркіза де Сада (*de Sade*, 1740—1814), автора еротичних романів. — СІС<sup>2</sup> 740; Фасмер III 544; Korpaliński 858; Вуяклија 849; Dauzat 645.

**[сади́кати]** «дубасити, лупцювати», *сади́нути* «ударити», *сади́нути* «тс.»; — р. *сади́нуть* «ударити»; — очевидно, пов'язане із *сади́ти* в переносному значенні «завдавати ударів»; проте заслугове на увагу й припущення (Machek ESJČ 521, 535) про існування псл. *saditi* «розбивати, розколювати» (*sedati* «тріскатись, лопатись»), до якого можуть бути зведені ці форми. — Пор. **сади́ти, садно́**.

**сади́ти, [сади́тися]** «силкуватися щось зробити», *сади́яти, [сажа́ти], сади́вати, сади́вникува́ти, [сади́вниковати]* Бі, *сади́вничити*, *сад* «засаджена

деревами ділянка; [посад у млині]», **[са́джавка]** «сажавка», **[са́джалка]** «тс.», *сади́алка, сади́альник, са́джанець, са́джанка* «посаджена рослина», **[са́жанка]** «тс.», **[сади́женийці]** «сади́жанці, розсада» Нед, **[сади́женийці]** «тс.» Нед, *сади́ба, [сади́во]* «сади́вний матеріал, сади́вина» Куз, **[сади́льник, [сади́бня]** «сади́ва шко́лка», **[сади́вник, сади́вничтво, [сади́лка]** «лопата для сади́ння кукурудзи Мо, **[сади́льни́ця]** «сади́жанець» Нед, *сади́ка* (с.-г., мисливське, тех.), **[сади́ни́ця]** «насади́ження» Нед, *сади́вни́на* СУМ, Нед, **[сади́виня́к]** «плодожерка» Нед, **[сади́во́щице]** «місце, де був сад», *сади́вник* УРС, Г, **[сади́вничі́вна** Бі, *сади́вничі́нко* Бі), *сади́ок, сади́чик, [сади́янкі]* «цибуля» ВеУг, **[сади́ьба]** «сади́ння» Нед, *сади́* «хлів (для свиней); кошк для зберігання у воді риби; [озеро в лісі Ч]», **[сади́жа]** «арешт» Нед, *сади́жавка* «ставок, копанка для розведення риби», *сади́жалка* СУМ, Л, **[сади́живка** Ме, *сади́жовка* Ме, *сади́жолка* ЛексПол «тс.», **[сади́жкі]** «сітка з лози для утримування риби у воді; плетений з лози тин Ва; грузькі ями в болоті Ч», *сади́жок* «хлівець», *сади́жальний, сади́вний, сади́льний, сади́вничий, [сади́ьма]* «сидячи» Корз, **[ви́сад]** «висадка» Куз, *ви́садка, ви́садок, ви́садочний, відса́дка, відса́док, заса́да* «засідка; принцип», **[заса́дка]** «засідка» Ж, **[заса́дець]** «остання хлібина, що всаджується в піч», **[заса́дич, заса́дьок]**, **[заса́дничок]** «тс.» Чаб, **[заса́дчик]** «остання хлібина, зроблена з вишкребків тіста» Она, **[заса́дистий]** «міцний», **[заса́дністий]** «приземкуватий» ВеНЗн, **[заса́дний]** «великий, міцний, тривалий», **[заса́днічий]** «основний, принциповий, істотний» Она, *наса́д* «частина воза, саней», *наса́дження, наса́дитель, наса́джувач, наса́дка, наса́док* (гідрологічне), *оса́д, оса́д* «поверх, ярус; сади́ба», *оса́да* (заст.) «поселення; поверх, ярус», *оса́дка, оса́дник, оса́док* «осад», *оса́дкувати*, *оса́дочний, оса́дчий* (заст.) «поселенець», **[обса́да]** «облога» Ж, *обса́дка, [обса́дник]* «обложник» Ж, **[переса́да]**

«перебільшення», *переса́дка*, *переса́док* (с.-г.), *переса́дний*, *переса́дочний*, *підса́дка*, [підса́дистий] «присадкуватий» Нед, [підса́дкуватий] «тс.», *поса́д* «передмістя; місце за столом для наречених; пара млинових жорен», *поса́да*, [поса́дець] «стілець» Нед, [поса́дище] «село», *поса́дка*, *поса́дник* «(іст.) намісник князя; поселенець», *поса́дочний*, *поса́дчик* (спеціальність робітника в шахті), [пруса́да] «садиба; прищеп», *пруса́дка*, *пруса́док* «палісадник», *пруса́джувальний*, *пруса́дїбний*, *пруса́дистий*, *пруса́дкуватий*, *пруса́дний*, [пруса́д] «дорога, обсаджена деревами» Бі, *пруса́дка*, *руса́да*, *руса́дка*, *руса́дник* СУМ, Нед, [руса́дня] (у лайці *руса́дні на тебе*) Нед, *руса́дний*, *руса́дний*, *уса́дка*, *уса́дочний*, *уса́днювати* Куз; — р. *сади́ть*, бр. *сади́ць*, др. *садити*, п. *sadzić*, ч. *saditi*, слц. *sadit'*, вл. *sadzić*, нл. *sajzaś*, полаб. *sodě* «(він) садить», болг. *садя*, м. *сади*, схв. *садити*, слн. *saditi*, стсл. **сади́ти**; — псл. *saditi*, фактитивна форма до *sēdēti* «сидіти»; — відповідає дінд. *sādāyati* «садити», ав. *ni-šādaueiti* «дає себе посадовити; ставить», лит. *sodinti* «садити», гот. *satjan* «тс.». — Черных II 135; Фасмер III 544; Brückner 478—479; Schuster-Sewc 1263—1264; Trautmann 259; Fraenkel 855. — Див. ще **сидіти**. — Пор. **доса́да**, **надсади́ти**, **са́жа<sup>1</sup>**, **са́ло<sup>1</sup>**.

**садно́** «натерта рана, зокрема у коня під сідлом», [*седно́*, *сердно́*] «тс.» Нед, *сади́ти* «боляче свербіти», [*осади́ти*] «натерти (коневі) рану»; — р. [сади́но], *са́дина*, *сади́ть*, др. *садьно* «рана», п. [sadno] «натерте сідлом місце», ч. [sadat] «боляче свербіти», ст. *sadno*, схв. *са́дно* «набите сідлом місце у тварини»; — здебільшого вважається пов'язаним з псл. *saditi* «садити», в переносному значенні «завдавати удари» (Шанский ЭИРЯ I 72; Brückner 478); зводиться також до етимологічно відмінного гіпотетичного псл. *saditi* «розбивати, розколювати», *sedati* «тріскати, лопатись», спорідненого з дінд. *kšadate*

«розкладає, розрізає, забиває», гр. *ιτηδών* «тріска» (Machek ESJČ 521, 535). — Пор. **сади́кати**, **сади́ти**.

**сае́т** «тонке англійське сукно; гатунок оксамиту», *сае́та*, [сіе́та Пі, Нед] «тс.», *сае́товий*; — бр. *сае́та* «тонке сукно»; — запозичення з польської мови; п. *sajeta* «тонке сукно» виводиться від іт. *saietta*, похідного від *saia* «вид саржі» (пор. також фр. *sayette*, похідне від *saie* «тс.»), що відбиває лат. *saga*, мн. від *sagum* «солдатський плащ», запозиченого з галльської мови, в якій воно було споріднене з лит. *sagis* «дорожній жіночий одяг», *sēgti* «застібати», лтс. *segt* «покривати, закутувати», псл. *seḡati*, укр. *сяга́ти*. — ТСБМ V/1, 19; SJP VIII 13; Gamillscheg 788; Walde—Hofm. II 464; Fraenkel 770; Фасмер III 825. — Див. ще **сяга́ти**.

**саж** — див. **сади́ти**.

**са́жа<sup>1</sup>** «чорний осад від диму», [*са́джа*] «тс.» Нед, [*саже́р*] «сажотрус», [*сажи́р*] «тс.» Шух, [*сажні́ця*] «сорочка, в якій трусять сажу»; — р. бр. др. *са́жа*, п. слц. *sadza*, ч. *saze*, вл. *sazy* (мн.), нл. [saze] (мн.), болг. *сажда*, м. *са́га*, слн. *sáje*, стсл. **са́жда**; — псл. \**sadja*, пов'язане з *saditi* (se) «осідати»; — споріднене з лит. *súodžiai* «сажа, кіптява», дангл. дісл. *sōt* «тс.». — Черных II 135; Фасмер III 544; Булаховський Вибр. пр. III 365; Schuster-Sewc 1270—1271; Fraenkel 292. — Див. ще **сади́ти**.

[**са́жа<sup>2</sup>**] «головня на кукурудзі» Дз, *са́жка* «зона, хвороба злакових рослин», *са́жкові* «рід нижчих грибів-паразитів»; — бр. *са́жа* «зона»; — результат перенесення назви *сажа<sup>1</sup>* за зовнішньою подібністю чорного пилу зони до сажі. — Див. ще **са́жа<sup>1</sup>**.

**са́жа<sup>3</sup>**, *са́жавка*, *са́жалка* — див. **сади́ти**.

**са́жень** (міра довжини), [*сага́* ВеБ, *са́жен* Куз, *са́жінь* Дз, *ся́жень* Нед] «тс.», *саже́нний*, *сажне́вий*, *сажньо́вий*, [*соже́нний*] «саженний» Нед, *посаже́нний*; — р. *са́жень*, бр. *са́жань*, др. *ся́жень*, п. *sažeń*, ч. *sáh*, ст. *sažeń*, слц. *siaha*, вл. *sažeń*, нл. *sežañ*, болг. м.

*са́жен*, схв. *се́жань*, слн. *seženj*; — псл. \**seǵъ*, \**seǵeǵь*, пов'язане з *seǵati* «протягати руку»; первісно означало довжину, вимірювану розставленими руками; зіставлення з лит. *sfeksnis* «сажень» (Mikkola IF 8, 302) необгрунтоване. — Черных II 135; Фасмер III 545; Булаховський Вибр. др. III 428; Grückner 483; Machek EŠJC 535. — Див. ще **сяга́ти**.

**сажки́**, *сажо́к* — див. **сади́ти**.

**саз** (музичний інструмент); — р. *саз*, *са́з*, бр. болг. *саз*, схв. *са́з*; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *саз* «балалайка», тат. *саз* (східний музичний інструмент), каз. *саз* «музичний мотив» походять від перс. *sāz* «музичний інструмент; очерет». — СІС<sup>2</sup> 740; Шипова 267; ТСБМ V/1, 20; Skok III 209; Räsänen Versuch 406.

**саза́н** (іхт.) «короп, *Surginus caprio* L.», [*саза́нь*] «тс.» Нед; — р. бр. болг. діал. *саза́н*; — запозичення з тюркських мов; тур. *сазан*, каз. узб. *сазан* «тс.» виводиться від *саз* «мул, болото» і вважається спорідненим з чув. *шаран*, теж запозиченим у східнослов'янські мови. — Коломиец Пронсх. назв. рыб 112; Черных II 135—136; Фасмер III 545; Шипова 270; Leder 112—113, 117; Räsänen Versuch 406; Менгес 172. — Пор. **шара́н'**.

**[сай]** «крижана каша на річці, сало, шерех, шуга» ВеУг; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов; пор. каз. тат. телеут. шор. чаг. *сай* «неглибокий, мілкий»; первісне значення запозичення могло бути «крига з неглибоких прибережних місць, яка пливе навесні після великої криги». — Пор. **са́ло**<sup>2</sup>.

**са́йга'** (зоол.) «вид антилопи, *Saiga Gray*» СУМ, Нед, *сайга́к* «тс.», *сайга́ча* «маля сайгака»; — р. бр. *сайга́*, *сайга́к*, ч. слц. *saiga*; — через посередництво російської мови запозичено з чагатайської; чаг. *са́йуак* «серна», як і каз. *сайга́к* «антилопа», тат. *сайга*, *сайга́к* «тс.», споріднене з кар. *су́нак* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 740; Макарушка 12; Фасмер III 545; Шипова 271; Дмитриев 542; Kowalski Symb. Rozwadowski

II 352—353; Lokotsch 141; Räsänen Versuch 395. — Пор. **суга́к'**.

**[сайга́к]** «кіл висотою в ріст людини; два кілки, між якими прив'язують овець»; — запозичення з тюркських мов; пор. каз. *са́йгакта* «закріпити палку у верхньому кінці могили» (Радлов IV 222—223).

**сайда́к**, *сайдакар*, *сайдакер*, *сайда́чник* — див. **сагайда́к**.

**са́йка'** «вид булки»; — бр. *са́йка*; — запозичення з російської мови; р. *са́йка* «тс.» виводиться від ест. *saī* «білий хліб», фін. *saija* «тс.» (Kalima 212; Преобр. II 245), але припускається й зворотний шлях запозичення (Kiparsky Baltend. 68). — Черных II 136; Фасмер III 546.

**са́йка**<sup>2</sup> (іхт.) «вид риби родини тріскових, *Voreogadus Günther*»; — запозичення з російської мови; р. *са́йка* «тс.» виводиться від *са́йда* «вид тріски», запозиченого з фінської (фін. *saita*) або саамської мови (саам. *saite*). — Фасмер III 546; Kalima 212.

**са́йра** (іхт.) «вид тихоокеанської риби, *Cololabis Gill.*»; — бр. *са́йра*; — запозичення з російської мови; р. *са́йра* «тс.», можливо, походить від яп. *sawaga* «(океанські) макрелі».

**сак'** (заст.) «сумка, торба; снасть для ловіння риби; [сітка для носіння трави O]», [*са́ква*] «рибальський сак; капшук для тютюну, кресала Л», [*са́вка*] «різновид ятера», *са́кві* «подвійна торба через плече, через спину коня СУМ, Нед; [капшук для тютюну, кресала Л]», [*сакві́й*] «капшук для тютюну, кресала Л, *сакі́вкі* (зменш. до *са́кві*), *саковкі́* «тс.», [*сакі́внб*] «частина рибальського сака», *сачо́к* «сітка для ловіння риби, комах у формі конуса з ручкою», *підса́к* «рибальський сак», *підса́ка*, [*підсакі́вка*] «тс.», *підса́чити* «піймати підсаком»; ст. *сакъ* (рибальський) (1665); — р. бр. болг. м. *сак*, п. ч. слц. *sak* «кошик, мішок», вл. нл. *sak* «рибальська сіть», слн. *sak* «тс.»; — очевидно, давнє запозичення з народно-латинської мови; нар.-лат. *saccus* «мішок» походить від гр. *σακκος*, яке зво-

диться до гебр. (фінікійського) *śaq* «мішок, вовняна тканина»; менш вірогідна думка (Фасмер ГСЭ II 273, III 170; Kirarsky GLG 129) про безпосереднє запозичення з грецької або (Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Peisker 67) про посередництво готської мови (гот. *sakkus*). — Гончаров Мовозн. 1982/3, 62—63; Фасмер III 546; Hüttl-Worth 13; Schuster-Sewc 1264—1265; Mikl. EW 287; Lewy Fremdw. 87. — Пор. **беса́ги, саку́ля**.

**сак<sup>2</sup>** «верхній жіночий одяг», [*са́чик*] Корз, *сачо́к*; — р. *сак* «плащ», бр. *сак* «жіночий одяг», п. заст. *sak* «плащ»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з французької мови; фр. *sac* «мішок» походить від лат. *saccus* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 741; Фасмер III 546; Dauzat 644. — Див. ще **сак<sup>1</sup>**.

[**сакá**] «водовозна бочка»; — болг. [*сакá*] «міх для води», схв. *са́ка* «водовозна бочка»; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *saka* «водонос, водовоз» походить від ар. *saka* «тс.»; думка про молдавське посередництво (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 138; Vrabie Románoslavica 14, 170) недостатньо переконлива. — Макарушка 12; Нед. II 847; Радлов IV 241.

[**сакала́ш**] «гра з вогнем у Великодню ніч»; — неясне.

[**сакара**] (бот.) «жито, *Secale cereale* L.» Мак, [*сакора*] «тс.» Нед; — запозичення зі східнороманських мов; молд. *секáрэ*, рум. *secářă* походить від лат. *secāle* «тс.», очевидно, запозиченого з якоїсь давньої балканської мови. — СДЕЛМ 374; DLRM 756; Walde—Hofm. II 504.

**саква<sup>1</sup>**, *сакві́, сакві́й, саківкі́, сакковкі́* — див. **сак<sup>1</sup>**.

**саква<sup>2</sup>** — див. **сакла́к**.

**сакво́яж**; — р. *сакво́яж*, бр. *саква́яж*, п. *sakwojaž*, болг. *сакво́яж*; — запозичення з французької мови; фр. *sac de voyage* «дорожній мішок» складається з іменників *sac* «мішок» і *voage* «подорож», похідного від *voie* «дорога», що зводиться до лат. *via* «тс.»,

спорідненого з дінд. *vithi* «ряд, дорога», гр. *είσατο* «ішов». — СІС<sup>2</sup> 741; Черных II 136; Фасмер III 547; Kopaliński 859; Dauzat 755; Walde—Hofm. II 778—779. — Див. ще **сак<sup>1</sup>**.

[**сакі́рка**] (зоол.) «веретільниця, безнога ящірка, *Anguis fragilis*» Л; — неясне.

[**сакла́**] «великий мішок» Нед, [*сакельня́*] «рептух, мішок для корму», [*саклинок*] «сумчата тваринка» тж; — бр. [*сакелка*] «сумка», п. [*sakielnia*] «мішок для корму» (з укр.?) — очевидно, результат гіперистичної видозміни фонетичної форми *сáква*, в якій **в** могло бути сприйняте як польське **і**. — Див. ще **сак<sup>1</sup>**.

**сакла́к** (бот.) «бруслина, *Evonymus europaea* L.; [жостір, *Rhamnus cathartica* L. Нед]», [*саклаковати́*] «жостерові, *Ranunculus*», [*саклачина́*] «жостір» тж, [*саква*] «тс.» Мак; — бр. [*шаклак*] «жостір», п. [*saklak, szaklak*] «тс.»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; пор. тур. крим.-тат. полов. каз. *sakla* «берегти, оберігати, рятувати»; тюркська назва могла бути зумовлена лікувальними властивостями кори крушини. — Янышкова Этимология 1985, 45; Brückner 539.

**сáкля** «житло кавказьких горців»; — р. бр. *сáкля*, п. *sakla*; — запозичення з грузинської мови; груз. *saxli* «будинок» утворене за допомогою префікса (s)a- від дієслівної основи \*xl- «бути серед, біля»; споріднене з мегр. *охог-*. — ССРЛЯ 13, 57; SJP VIII 14; Климов 171.

[**сáкма**] «вузька дорога, лісовозна дорога; загін, колона» Нед; — р. [*сакма́*] «колія, доріжка, стежка; слід людей, коней, звірів», [*сокма́*] «тс.»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; каз. *сокпа* (<*sokma*) «доріжка, стежка», чаг. *soktak* «тс.» є похідними від основи *sok-* «бити» (пор. *шлях* від н. *schlagen* «бити»); менш переконливе зіставлення (Погодин РФВ 50, 229; Osten-Sacken IF 33, 258; Даль IV 129) з *сок* «пошук», *соціти* «стежити, підстерігати». — Макарушка 12; Фасмер III 547; Шипо-

ва 272; Mikl. TEL II 150; Радлов IV 256—257; Räsänen Versuch 426.

**сакман** «невелика отара ягнят з матками», [сагмал, сагмал] «тс.», сакманник, [сакманити] «доглядати щойно народжених ягнят» Гриц, [сакманувати] «тс.» тж; — р. сакман, сакмал, болг. сагмал «отара дійних овець»; — запозичення з тюркських мов; тур. sağmal «дійна», каз. сакмал є похідним від спільнотюркської основи sag- «доїти», спорідненої з монг. saga «тс.»; фонетична форма сакман зіставляється також з кирг. сакман(чы) «доглядач новонароджених ягнят», спорідненим з каз. сақпан «довгий батіг чабана». — Макарушка 12; Гриц 154; БСЭ 37, 605; Шипова 272; Räsänen Versuch 393.

[сакмар] у виразі [на с. (на гурт) брати роботу] «зобов'язуватись виконати різні етапи тривалої роботи (напр., сіно скосити, згребти і скласти в копиці)» Нед, [сакман] «тс. Нед; відрядно О; лісовий робітник О»; — слц. [šakma] «відрядна робота»; — запозичення з угорської мови; уг. szakmány (szakma) «наймана або поденна робота» пов'язується з szak «частина, відрізок часу, пора», успадкованим з фінно-угорського періоду. — Балецкий St. sl. 9, 338; O II 201; MNTESz III 648, 653—654.

[саккомпак] «з усіма речами» Гор; — п. sakim-раkim «вибратися похапцем, щодуху»; — результат видозміни запозиченого виразу нім. mit Sack und Pack «з усіма пожитками» (букв. «з мішком і пакунком»). — Гор 80; SJP VIII 16. — Див. ще пака, сак<sup>1</sup>.

**сакрамент** «церковне таїнство; причастя», сакраментальний «священний; традиційний», сакраментувати «причащати»; — р. сакраментальний, бр. сакрамант, сакраментальны, п. ч. нл. sakrament «святе таїнство; священний предмет», слц. sakramentum, болг. м. сакрамент, схв. сакрамен(а)т «тс.», слн. sakrament (виг., лайка); — через польську мову запозичено з латинської; лат. sacramentum «святе таїнство; зобов'язання до військової служби» є

похідним від sacro «освячую, присвячую», пов'язаного з sacer «святий, свячений», спорідненим з дісл. sātr «примирений», хет. šaklaiš (šakliš) «закон, обряд». — Richhardt 97; Kopaliński 859; Walde—Hofm. II 460—461.

[саксаган] «капут, смерть»; — неясне.

**саксаул** (бот.) «Haloxylon Bunge», саксаульник «зарості саксаулу»; — р. бр. саксаул, п. saksaul (з р.), ч. слц. sahaul; — запозичення з тюркських мов; чаг. саксаул, каз. сексевил, кирг. саксаал «тс.» виводяться від монг. жау «вид саксаулу, Haloxylon ammodendron». — Фасмер—Трубачев III 547; Шипова 273; Дмитриев 542; SJP XI; Räsänen Versuch 396.

**сакси** «група давніх германських племен»; — р. бр. саксы, п. saksy, ч. Sas (одн.), ст. saks, вл. saks, sas, нл. Sakso «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Sachse «саксонець; (іст.) сакс» зводиться до двн. sahs «ніж, меч», спорідненого з лат. saxum «камінь». — Фасмер III 548; Мельхеев 73; Feist 267.

**саксофон**, саксофоніст; — р. болг. м. саксофон, бр. саксафон, п. вл. saxofon, ч. saxofon, слц. saxofón, схв. саксодфон, саксофон, слн. saksófon; — запозичення з французької мови; фр. saxophone утворено від прізвища бельгійського винахідника А. Сакса (A. Sax, 1814—1894) і основи phone, як у gramophone «грамофон», téléphone «телефон», що зводиться до гр. φωνή «звук, голос». — СІС<sup>2</sup> 741; Коваль 199—200; Иванов РР 1983/2, 140; Kopaliński 859; Вујаклија 850; Dauzat 653; Gamillscheg 797. — Див. ще фон<sup>2</sup>.

[сакуля] «вид рибальського сака»; — болг. [сакуля] «великий мішок»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. σακιοῦλα «мішок» походить від лат. saccula «тс.», зменш. від saccus «мішок». — РЧДБЕ 642. — Див. ще сак<sup>1</sup>.

[сакуляти] «погано робити, халтурити» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з ч. sakulajda (злегка лайливий вираз, «чорт візьми»), sakulajdo «тс.».



**[саку́бка]** «вишивка з вирізуванням» Л; — неясне.

**[сал]** «простір води, льоду, охопленний рибальськими сітями»; — р. [сал] «місце, де пливуть із сіткою»; — запозичення з молдавської чи турецької мови; молд. *сал* (рум. *sal*) «великий пліт» походить від тур. *sal* «пліт». — СДЕЛМ 370; DLRM 733. — Див. ще **са́ла**.

**[са́ла]** «невеликий пліт із снопів для переправи речей через річку; прив'язувався до коня»; — р. [сала, салы] «тс.»; пліт з очерету», болг. *сал* «пліт; пором», м. *сал* «пліт»; — запозичення з турецької мови; тур. *sal* «пліт» споріднене з аз. *каз.* кирг. *тат.* *чаг.* *сал.* *башк.* *һал.* чув. *суля* «тс.», пов'язаними з тюрк. *сал* «класти, укладати». — Фасмер III 551; Шипова 273; Mikl. TEI II 150; Räsänen Versuch 397; Егоров 194. — Пор. **сал**.

**[саладрон]** (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L.» Чаб; — неясне.

**[салак]** (ент.) «хрущ, *Melolontha vulgaris* Fabr.» ВеНЗн, [саляник] «тс.», [са́лє́ник] «тс. ВеНЗн; личинка хруща», [салє́ник] «личинка хруща» Куз, [салій] «тс.»; — очевидно, похідні утворення від **са́ло** за зовнішньою подібністю борозняків до кусочків сала. — Див. ще **са́ло**<sup>1</sup>.

**сала́ка** «різновид оселедця»; — бр. *сала́ка*, п. *sařaka*; — запозичення з російської мови; р. *сала́ка*, *сала́кушка* «плітка, *Clupea spratus*», [сала́га] «ялець, *Cyprinus rutilus*; верховодка, *Alburnus lucidus*» походить від фін. *salakka* «верховодка», ест. *salakas*, вєпс. *salag*; іт. *salassa* «салака» виводиться від *sale* «сіль» (Mestica 1501). — Акуленко 142; Фасмер III 549; Leder 77; Kalima 212—213.

**салама́ндра** (зоол.) «*Salamandra* Laur.»; — р. бр. *салама́ндра*, п. *salamandra*, ч. *salamandr*, слц. вл. *salamander*, болг. *салама́ндра*, *салама́ндър*, м. *салама́ндра*, *салама́ндер*, схв. *салама́ндер*, слн. *salamänder*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *salamandre*, іт. *salamandra* походять від гр. *σαλαμάνδρα* невідомого походження. —

СИС<sup>2</sup> 741; Черных II 136; Фасмер III 549; Преобр. II 246; Frisk II 673.

**салама́та** «рідка страва із завареного борошна», [салама́тъ] «вінегрет» Мо, *салама́ха* «саламата, їжа з товченого часнику, хліба і квасолі», *солома́ха* «саламата», [салама́шка] «густий осадок, залишок, гуща» Ва; — р. *салама́та* «бовтанка, рідка каша», [салама́та, солома́т, солома́та, солома́тъ] «тс.», [салама́тъ] «вівсяна крупа, піджарена на салі», бр. [салама́ха], п. *sařatacha* «саламаха»; — неясне; пов'язувалося з **са́ло** (Преобр. II 247) або з **со́лод** (Соболевский РФВ 66, 348—349; Преобр. II 247); зіставлялося також із гр. *σαλαματόν* «їжа з ріпи» (Фасмер ГСЭ III 170—171) і з пн.-тюрк. *solomat* (Mikl. TEI, Nachtr. II 184), телеут. *salamat* «каша»; пор. також *каз.* *салма* «суп з галушками». — Москаленко УІЛ 47; Фасмер III 549.

**[саламу́р]** «солоня юшка, приправа до риби» Мо, [саламу́ра] «солоня юшка, приправа до м'яса; розведений кізяк для удобрення» Мо, [саламу́рити] «поливати (рибу) саламуром» Дз; — болг. *саламу́ра* «розсіл», м. *саламу́ра*, схв. *саламу́ра*, слн. *salamúrja* «тс.»; — запозичення з новогрецької мови в українську через східнороманські (молд. *саламу́рэ* «розсіл», *сараму́рэ*, рум. *salamúră*, *saramúră* «тс.»); нгр. *саламу́ра* походить від іт. *salamúria* «тс.», яке виводиться від лат. *sal* «сіль» і *muria* «розсіл», очевидно, спорідненого з гр. *μύρω* «течу, випускаю; плачу», лит. *mūrti* «розмокати», лтс. *murit* «бруднити», псл. *mu-gava* «мурава». — DLRM 735—736; Mestica 1501; Walde—Hofm. II 130. — Див. ще **мурава**<sup>1</sup>, **сіль**.

**[сала́ндар]** «поминки; панахида» Нед; — болг. *саранда́р* «молитва за померлого на 40-й день; щоденна молитва за померлого до 40 днів», м. *сарандар* «молитва за померлого до 40 днів»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *сарантáри* «сороковий день» виникло з гр. *τεσσαράκοντα* (> нгр. *сарáντα*) «сорок», утвореного з основ *τέσσαρες* «чо-

тири», спорідненого з дінд. *satúrah*, псл. *četyre*, укр. *чотири*, і -*хорта* (< \**κωρτα* < \*(d)kōmt-), пов'язаного з *δέκα* «десять», спорідненим з псл. *desęty*, укр. *десять*. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Фасмер ГСЭ 3 172; Frisk II 883—884; Pokorny 192. — Див. ще *дэсять, чотыры*.

**салат** (бот.) «латук, *Lactuca L.*; холодна страва із зелені», *салата* «тс.», *салатник* «миска для салату; [(бот.) пшінка весняна, *Ficaria verna Huds.*]», *салатниця* «миска для салату», [*шалата*] (бот.) «салат, латук», *салатовий* «тс.»; — р. *салат*, бр. *saláta*, *salát*, п. *sałata*, ч. *salát*, нл. *salat*, болг. *saláta*, схв. *saláta*, слн. *soláta*; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. *salata* «соління», *insalata* «салат» пов'язані з *sale* «сіль», що зводиться до лат. *sāl* «тс.». — Москаленко УІЛ 60; Дзендзелівський УМШ 1958/2, 67; Акуленко 141; Hüttl-Worth 18; Черных II 136; Фасмер III 549; Ст. выг. obcych 664; Mestica 799. — Див. ще *сіль*.

**[салаш]** «намет, накриття», [*салашина*] «тс.», [*салаш*] «гурт овець; місце, де розташовані кошари» Доп. УжДУ 4, [*салашітися*] «поселятися», [*салашувати*] «жити в наметі», ст. *салашь* (1480); — р. [*салаш*] «намет», п. *sałasz* «тимчасова повітка, літній будиночок у полі чи лісі, польова кошара», *szafas*, ст. *szafasz* «тс.», ч. слц. *saláš*, болг. [*салаш*] «дошата колиба» (з тур.); — запозичено з угорської мови, можливо, через румунське посередництво (рум. *sălăș* «житло, житло пастухів»); уг. *szállás* «нічліг; житло; біуак» походить від тур. *salaş* «намет», звідки й м. *салаш* «хутір, ферма», схв. *салаш*, слн. *saláš* «тс.». — Макарушка 12; Дзендзелевський ОЛА 1965, 124; Vrabie Romaposlavica 14, 170; Ст. выг. obcych 726; Machek ESJC 536. — Пор. *шалаш*.

**[салашник]** (бот.) «зав'язник, *Potentilla tormentilla Schr.*» Мак; — неясне.

**[салба]** «частина жіночого одягу» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *sălbă* «намисто» виводиться від лат. *subalba* «білувата», утвореного з прийменника *sub* «під» і прикметника *albus* «білий». — Vrabie Romaposlavica 14, 170; СДЕЛМ 370; DLRM 733. — Див. ще *альбом, лєбідь, суб-*.

**[салган]** «бойня із салотопнею; різник; салотоп», [*салоган, салогон*] «тс.», [*савган*] «салотопня Бі; отара, гурт овець Мо»; — п. [*saňan*] «баранячий жир» (з укр.), болг. *салханă* «бойня»; — запозичення з турецької мови; тур. *salhane* «бойня» походить від перс. *sālahane* (*sāllahhane*) «бойня, шкуродерня», утвореного з основ *sāllahī* «забій худоби», що зводиться до ар. *salaħa* «здірати шкуру», пов'язаного з *saħ* «знята шкіра», і *ħāne* «приміщення». — Радлов IV 1, 366; РЧДБЕ 644.

**салєник, сале́ник, салій, сая́ник** — див. *салак*.

**сале́п** (фарм.) «висушені кореневі бульби рослин родини зозулинцевих», [*сале́п*] «крохмалоподібний слиз із бульб зозулинця (*Orchis morio*)» Нед; — р. схв. *сале́п* (бот.) «зозулинець, *Orchis L.* і мука з його бульб», п. ч. слц. *salep*, болг. *салє́п*, м. *сале́п*; — через нім. *Sálep* (пор. також тур. *saleb*) зводиться до ар. *saħlab* «тс.». — Фасмер III 549; Skok III 194—195; Mikl. TEI II 151; Matzenauer LF 19, 243.

**Саливон** (чоловіче ім'я), ст. *Силоанъ* (1427), *Силуанъ* (1448), *Селивонъ* (1498), *Селіванъ, Силуанъ* «лѣсник, дикий, лѣсний, боровий; сілва, лат. *лѣсъ*» (1627); — р. *Селиван, Селифан, Селіван, Селівон*, ст. *Силуан, Силуян*, бр. *Селіван, Селіфан, Селівон*, п. *Sylwan*, слц. *Silvān*, схв. *Силван*, слн. *Silvan*; — запозичення з латинської мови; лат. *Silvānus* (ім'я бога лісів, полів, стад) походить від *silva* «ліс», очевидно, спорідненого з гр. ξύλον «дерево, (мн.) дрова», лит. *šūlas* «стовп», укр. *шўла* «тс.». — Вл. імена 84; Бе-

ринда 232; Петровский 198, 200; Спр. личн. имен 457; Skok III 235; Walde—Hofm. II 537. — Див. ще **шу́ла**.

**саліциловий** (хім.), *саліци́лка* «саліциловий натр, лікарська речовина»; — р. *салициловый*, бр. *салици́лавы*, п. вл. *salicylowy*, ч. слц. *salicilový*, болг. м. *салици́лов*, схв. *саліци́лнїй*, слн. *salicilen*; — запозичення, що зводиться до нлат. (*acidum*) *salicylicum* «саліцилова (кислота)», утвореного з основ лат. *salix* «верба», спорідненого з сірл. *sail*, двн. *sal(a)ha*, дангл. *sealh* «тс.», і гр. ὄλη «речовина; деревина»; латинська назва зумовлена тим, що відповідна речовина міститься в корі верби. — СІС<sup>2</sup> 741; Sł. wug. obsyeh 663; Walde—Hofm. II 469. — Див. ще **Саливон**. — Пор. **шу́ла**.

**[салма́ш]** «помічник чабана»; — р. **[салма́ш]** «старший чабан»; — запозичення нез'ясованого походження.

**са́ло**<sup>1</sup>, **[са́лниця]** «внутрішній свиначий жир» Куриленко, **[сало́ха]** «товста, пузата жінка» Нед, *са́льник* (анат., тех.), *са́льник* «страва з гречаної каші з печінкою і жиром» СУМ, Нед, **[сальні́ця]** «жирова залоза» Нед, *сальце́*, **[саля́лка]** «бодина для сала» Нед, **[са́лянка]** «посудина, в якій затовкують сало» Си, **[салісти́й]** Нед, *са́льний*, *сальнико́вий*, *са́лити*; — р. болг. м. *са́ло*, бр. *са́ла*, др. *сало*, п. вл. нл. *sadło*, ч. *sádlo*, слц. *sadlo*, полаб. *sodlŭ*, схв. *са́ло*, слн. *sálo*; — псл. *sadlo*, пов'язане з *saditi* «садити, сідати» («те, що сідає на м'ясо»); пов'язується також (Мартынов Язык 43) з пкельт. \**saldi-* (ірл. *saill* «солонина», *saillim* «солю»). — Фасмер III 550; Брандт РФВ 24, 145; Brückner 478—479; Machek ESJC 535; Schuster-Sewc 1263; Младенов 567; Skok III 195; Mikl. EW 287. — Див. ще **сади́ти**.

**са́ло**<sup>2</sup> «тонкий шар криги або великі крижинки на воді перед льодоставом, шуга, шерешень»; — р. *са́ло* «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми *сай* «тс.» і зближення її з *са́ло*<sup>1</sup>; безпосереднє пов'язання з *са́-*

*ло*<sup>1</sup> (Фасмер III 550) позбавлене підстав. — Див. ще **сай**.

**салогу́б** (знев. заст.) «міщанин, торговець; [товстошодкий чоловік Нед]»; — очевидно, складне утворення з основ іменників *са́ло*<sup>1</sup> і *гу́ба*<sup>1</sup> (див.).

**сало́л** (фарм., дезінфікуючий препарат); — р. бр. болг. *сало́л*, п. ч. *salol* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Salol*, фр. *salol* «тс.» є результатом скорочення виразів нім. *Sal(icyl-Säure Phen)ol* «фенол саліцилової кислоти», фр. *sal(icylate de phen)ol* «саліцилат фенолу». — Черных II 136. — Див. ще **саліциловий**, **фено́л**.

**[салом'я́к]** «нашатир», **[салмом'я́к Пі, сальмя́к Нед]** «тс.», **[сальмяко́вий]** Нед; — запозичення з польської мови; п. *salmiak*, як і ч. слц. вл. *salmiak*, схв. *са́лми́як*, слн. *sálmiaĳ*, походить від нім. *Sálmiaĳ* «нашатир», яке зводиться до пізньолат. *salmiaĳ* «тс.» (1530), утвореного на основі виразу *sāl ammoniacum* «амоніакова сіль». — Шелудько 46; Sł. wug. obsyeh 663; Kluge—Mitzka 19. — Див. ще **амоні́й**, **сала́т**, **сіль**.

**сало́н**; — р. бр. болг. м. *салон*, п. вл. *salon*, ч. слц. слн. *salón*, схв. *са́лбн*; — запозичення з французької мови; фр. *salon* походить від іт. *salone*, збільшеної форми до *sala* «зал», яке виводиться від фр. *salle* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 741; Черных II 136—137; Фасмер III 550; Sł. wug. obsyeh 664; Dauzat 647; Gamillscheg 790. — Див. ще **зал**.

**салоп** (заст.) «верхній жіночий одяг», *салопни́ця* (заст.) «жебракка; жінка міщанських поглядів»; — р. бр. *салоп*, п. *salora*, ч. заст. *salup*; — запозичення з німецької мови; нім. *Salóppe* «ранковий жіночий одяг» пов'язане з *salopp* «нечистий, неохайний в одязі і поведінці», яке походить від фр. *salope* (вульг.) «нечепура», утвореного, очевидно, з фр. *sale* «брудний» шляхом контамінації з англ. *slorpy* «тс.»; виведення р. *салоп* безпосередньо від фр. *salope* (Фасмер III 550) викликає

сумнів з погляду семантики. — *St. wug. obcyh 664; Kluge—Mitzka 621—622; Dauzat 647.* — Див. ще **сальний**.

**салфетка** «серветка»; — болг. *салфетка*, м. *салфета*, схв. *сальвѣт, салвѣта* «тс.»; — запозичення з російської мови; — р. *салфетка* походить від нім. *Salvĕtte*, яке зводиться до іт. *salvietta* «рушник». — Черных II 137; Фасмер III 551; Преобр. II 247; Горяев Доп. I 41; РЧДБЕ 644; Matzenauer 302. — Пор. **сервѣтка**.

**сальвінія** (бот.) «*Salvinia Mich.*», *сальвінієві*; — р. *сальвінія*, бр. *сальвінія*, п. *salwinia*; — утворено від прізвища флорентійського ботаніка XVII—XVIII ст. А.М. Сальвіні (*Salvini*). — *St. wug. obcyh 664.*

**сальдо** «залишок по рахунку», *сальдувати, сальдовий*; — р. *сальдо*, бр. *сальда*, п. ч. слц. вл. *saldo*, болг. м. *сальдо*, схв. *сальдо*, слн. *sáldo*; — запозичення з італійської мови; іт. *saldo* «розрахунок; сальдо; (прикм.) цілісний, твердий» походить від лат. *solidus* «цілісний, непорушний, твердий, масивний». — *CIC<sup>2</sup> 742; Акуленко 141; Kopalinski 860.* — Див. ще **солідний**.

[**салька**] «вусик, остюк (на колоску)» ВеУг, [*сальковатий*] «з довгими вусиками, остюками» тж; — запозичення з угорської мови; уг. *szálka* «скалка; риб'яча кістка, остюк» є похідним від *szál* «нитка, волокно», яке загальноприйнятої етимології не має. — *Лизанец 623; MNTESz III 655, 660.*

**сальний** «непристойний», *сальність*; — запозичення з російської мови; р. *сальний*, очевидно, походить від фр. *sale* «брудний», що зводиться до свн. *sal* «мутний» (двн. *salō* «темного кольору»), спорідненого з дірл. *salach* «брудний», лат. *saliva* «слина»; на російському ґрунті запозичення зблизилося з *сало*; безпосереднє виведення від *сало* (Фасмер III 551) викликає сумнів. — Черных II 137; Фасмер—

Трубачев III 551; Булаховський Нариси 176; Jakobson IJSLP 1/2, 1959, 268; Преобр. II 247.

[**сальсин**] «верба ламка, *Salix fragilis L.*» Нед, Пі; — неясне; можливо, пов'язане з науковою назвою лат. *salix* «верба».

**сальтисон**, *сальцесон*, [*салцисон* ЛексПол, *салцосон, сальцисон, сельсисон, сельтесон, сольтисон* тж]; — запозичення з польської мови; п. *salceson* походить від іт. *salsicione* «вид ковбаси», пов'язаного з *salsiccia* «сосиска», яке зводиться до нар.-лат. \**salsicia* «ковбаса», похідного від лат. *salsus* «солоний», *sāl* «сіль». — *SJP VIII 18; St. wug. obcyh 663; Brückner 479—480; Dauzat 652; Mestica 1506.* — Див. ще **сіль**. — Пор. **сосіска**.

**сальто** «перевертання через голову в повітрі»; — р. *сальто*, бр. *сальта*, п. ч. слц. вл. *salto*, болг. м. *сальто*, схв. *сальто* «стрибок», слн. *sáltō*; — запозичення з італійської мови; іт. *salto* «стрибок» походить від лат. *salvus* «тс.», пов'язаного з *salto* «стрибаю», *salio* «тс.», спорідненими з гр. ἄλλομαι «тс.», дірл. *sald* «топтання», ірл. *salt* «стрибок». — *CIC<sup>2</sup> 742; Kopalinski 861; Walde—Hofm. II 468.*

**салют**, *салютувати*; — р. бр. болг. *салют*, п. ч. вл. слц. *salut*, м. *салут*, схв. *сальт*, слн. *salút*; — запозичення з французької мови; фр. *salut* «привіт» походить від лат. *salus (salutis)* «здоров'я, добробут; привіт», пов'язаного з *salvus* «здоровий, цілий, врятований», спорідненим з дінд. *sárgaḥ* «непошкоджений, цілий, весь, кожний», ав. *haurva-* «непошкоджений, цілий», гр. ὅλος, οὔλος «тс.». — *CIC<sup>2</sup> 742; Черных II 137; Фасмер III 551; St. wug. obcyh 664; Dauzat 648; Gamillscheg 791; Walde—Hofm. II 472.* — Пор. **залп, солідний, со́ло**.

[**сая́нка**] «(орн.) синиця, *Parus*; (ент.) огнівка жирова, *Pugalis pinguinalis* Нед»; — похідне утворення від *сало*; назви зумовлені тим, що гусінь цієї огнівки заводиться в салі, а си-

ниця охоче поїдає сало. — Див. ще **сало**<sup>1</sup>.

[**саятірка**] «біла череп'яна миска» Мо; — запозичення з польської мови; п. *salaterka* «салатниця» виводиться від фр. *saladier* «тс.», похідного від *salade* «салат» (пор. [табатірка], табакерка від фр. *tabatière*). — *Sł. węg. obcych* 663. — Див. ще **салат**.

**сам**, *самій*, *самá*, [самáя], *самé(є)*, *самó*, *самі*, *самі*, [саміський] «самісінський», *самітний*, *самітницький*, [самовітний] «одинокий, поодинокий» Нед, *самотінний*, *самотний*, *самотницький*, [самотнічий Нед, самотішний, самотючий тж], *самотницький*, *самітник*, *самітництво*, [самость] «одинокість» Бі, *самотá*, *самотіна*, [самотінець] Нед, *самотник*, [самотня] «самота» Нед, [самотіха] «пустельник, самітник» Нед, *самотіти*, *самотію*, *несамовітний*, *осамітнений*, *осамітнений*, [осаміти Ж, осамітніти Ж]; — р. бр. болг. м. *sám*, др. *самъ*, п. вл. нл. *sam*, ч. слц. слн. *sám*, полаб. *som* (*samo*), схв. *sám*, стсл. **самъ**; — псл. *samъ* (< \*sōmos < \*sōmos); — споріднене з дірл. *som* «сам», можливо, також з гр. εἷς «один» (< \*sems), лат. *semel* «один раз»; — етимологічно тотожне з *самий* «подібний, точний»; розвиток значення міг відбутися вже в індоєвропейській прамові за такою схемою: «подібний» — «такий самий» — «не інакший» — «не інший» — «саме цей» — «тільки цей» — «один, сам». — Черних II 137; Фасмер III 551—552; Brückner 480; Machek ESJC 537; Schuster-Sewc 1266; Skok III 197—198; Frisk II 390; Pokorny 902—905. — Див. ще **самий**. — Пор. **самолітій**.

[**самá**] (у виразі *брати у саму* «брати до уваги, обмірковувати») Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *seátă* «увага; звіт; вид; сорт; кількість», *sátă* «тс.» (*a lua în seátă* дослівно «брати в увагу») пов'язується з уг. *szám* «число» (*számba venni*

«брати до уваги, враховувати»), запозиченим з давніх тюркських мов чуваського типу; пор. чув. *сум* «число, рахунок», споріднене з уйг. кирг. каз. туркм. тат. *сан* «число, кількість», узб. *сон*, аз. *сај* «тс.». — СДЕЛМ 371; DLRM 755; Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz III 667; Егоров 195; Räsänen Versuch 400.

**самán** «необпалена цегла, глина з соломкою як будівельний матеріал», *самánка* «хата з саману», *самánник* «виготовлювач саману», *самánовий*, *самánний*; — р. *самán* «тс.; [січка]», бр. *самán*; — запозичення з тюркських мов; пор. чаг. крим.-тат. тур. *saman*, туркм. *sāman* «солома», споріднених з монг. *saban*, калм. *sawŋ* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 742; Фасмер III 552; Шипова 274—275; Дмитриев 542; Räsänen Versuch 399.

[**саманати**] «бути схожим» Нед, [самарати] «бути схожим, подібним, скидатися (на кого, що)», [самарно] «певно, правдоподібно, очевидно», [посаманити] «переплутати, прийняти одне за інше» Куз; — запозичення з румунської мови; рум. *semăná* «бути схожим», [samara] «тс.» зводиться до нар.-лат. \**similare* «тс.», похідного від лат. *similis* «подібний». — Scheludko 142; Vrabie Romanoslavica 14, 170—171; Vincenz 14; СДЕЛМ 375; DLRM 759. — Див. ще **асиміляція**, **сам**.

**самарати**, *самарно* — див. **саманати**.

**самаритянин** «милосердна, жаліслива людина», *самарянин* «тс.»; — р. *самаритянин*, п. *samarytanin* «тс.», ч. слц. *samaritán* «тс.; санітар», вл. *samaritanski* «милосердний», болг. *самарянин* «милосердна людина; член товариства медичної допомоги», м. *самарянин*, схв. *самаританац*, *самарітанин* «тс.», слн. *samariján* (*samaritán*) «милосердна людина»; — пов'язане з *самаритянин* «житель Самарії (колишні місто і область у Палестині)», стсл. **самаранинъ** «тс.»; нове значення виникло під впливом евангель-

ської притчі про одного з жителів Самарії, який проявив милосердя до потерпілої незнайомої йому людини. — Фасмер III 553; Kopaliński 862; РЧДБЕ 644.

**самарій** (хімічний елемент, Sm); — р. *самарий*, бр. *самарый*, п. *samar*, ч. *samarium*, слц. *samáríum*, слн. *samárjij*; — адоптована новолатинська наукова назва; нлат. *samarium* утворено в 1879 р. французьким хіміком Л. де Буабодраном від назви мінералу самарскіту, яка походить від прізвиська російського гірничого інженера В.М. Самарського (*Самарский*), який відкрив цей мінерал. — Волков 75; Фигуровский 112; Kopaliński 862; Ivanová-Salíngová—Maníková 776.

**[самар'я]** (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.» Мак; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*валер'ян*] подібно до [*овер'ян*, *маріян*] «тс.»; пор. також р. [*самар'я*] (бот.) «корінь сарсапарелю». — Пор. **самир**.

**[самар'яти]** «хмаритися, туманитися» (про погоду) Нед; — неясне.

**самба** «бразильський за походженням швидкий парний танець; музика в ритмі цього танцю»; — р. бр. болг. м. *самба*, п. ч. слц. вл. *samba*, схв. *самба*, слн. *sámba*; — запозичення з португальської мови; порт. *samba* «тс.» походить з африканських мов. — SIC<sup>2</sup> 742; Klein 1378.

**[самбір]** (бот.) заст. «вид дерева», [*самбірка*] «верба пурпурова, *Salix purpurea* L.» Г, О, [*самбір'овий*]; — неясне; можливо, складне утворення із займенника *сам* і основи дієслова *брати*; назва могла бути зумовлена властивістю лози прийматися з посаджених без коріння гілок.

**самбо** «вид спортивної боротьби», *самбіст*; — бр. *самба*, п. вл. *sambo*; — запозичення з російської мови; — р. *самбо* є абрєвіатурою, утвореною шляхом скорочення слова *самооборона* і початкових літер слів *без оруж'я*. — Коваль 177—178; СРЯ IV 18; Новико-

ва РР 1974/4, 157—159; Kopaliński 862.

**самбук** (бот.) «бузина, *Sambucus* L.»; — р. *самбук* «тс.», п. ст. *sambuk* «вид коштовної пахучої деревини»; — адаптована новолатинська наукова назва, яка зводиться до лат. *sambucus* «бузина» неясного походження. — Фасмер III 553; Walde—Hofm. II 473.

**самець<sup>1</sup>** «істота чоловічої статі» СУМ, Нед, *саміця*, *самка*; — р. бр. *самец*, п. *samies*, ч. слц. *sames*, вл. *sapc*, нл. *сам'як*, полаб. *сам'яс* «тс.», болг. *самец* «тс.; холостяк; бурлака», схв. *сам'яц* «самець», слн. *sámes* «тс.»; — очевидно, псл. \*сам'ясь «самець; одинок, самітна істота», похідне від *сам'я* «сам»; значення «тварина чоловічої статі» могло розвинути у зв'язку з тим, що самці деяких тварин живуть окремо, а піклування про виводок полишають самиці. — Черных II 137—138; Machek ESJČ 537; Schuster-Sewc 1268; Olesch 1041. — Див. ще **сам**.

**[самець<sup>2</sup>]** (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.»; — пов'язане з *сам*; назва зумовлена тим, що ця рослина цвіте пізно восени, коли інших квітів уже немає: пор. [*осінь*, *осінчак*, *осінне зілля*, *мороз*, *зімник*] «тс.» — Див. ще **сам**.

**[самець<sup>3</sup>]** (бот.) «конопля-плоскінь, *Cannabis sativa mascula*» Вел; — очевидно, утворено від *саміця* «конопля-матірка» за аналогією до інших парних назв істот чоловічої і жіночої статі. — Див. ще **саміця**.

**самій** «подібний, точний» (у виразах типу *такий самий*; *той самий*, *до самого низу*, *від самого ранку*), *сама*, *саме* СУМ, Пі «(займ.) подібно; точно; (присл.) якраз, точно (в т. ч. у виразі *а саме*)», *самее*, *само* (присл. у виразі *так само*); — р. *самый*, *самая*, *самое*, *само*, бр. *самы*, др. *самыи*, *самъ*, п. *sam*, ч. *sám*, заст. *samý*, слц. *sám*, вл. *sam* (*pří samot* «мало не, ледве не»), *samsny*, нл. *sam*, *samsny*, болг. *самія*, м. *сам*,

схв. *sām*, слн. *sām*, стсл. *самъ*; — псл. *самъ*(*јъ*) (< \**sōmos* < \**sōmos*) «подібний, точний»; — споріднене з дінд. *самāḥ* «рівний, однаковий», ав. *hama-* «рівний, той самий», *hāma-* «тс.», гот. *sama* «той самий», двн. *samo*, дангл. *same* «тс.», гр. *ὁμός* «спільний, подібний, рівний», лат. *similis* «подібний», тох. А *soma-*, В *somo-*; іє. \**sōm-*/*sēm-*. — Фасмер III 551—552; Преобр. II 248—249; Brückner 480; Machek ESJC 537; Frisk II 390; Pokorny 902—905. — Пор. **сам.**

[**самир**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala Gilib.*» Мак, [*саміра*] (вид рослини) Нед, [*самора*] «підмаренник, медівник, *Galium verum L.*» Мак; — неясне, можливо, пов'язане з [*самар'я*] «валеріана».

[**самиця**] (бот.) «конопля-матірка, *Sappabis sativa femina*» Мак; — похідне утворення від *сам*; назва зумовлена, очевидно, тим, що матірка залишається рости сама, після того як з конопель виберуть дозрілу плоскінь. — Див. ще **сам.**

[**самівле**] (бот.) «сухоребрик стиснутий, *Sisymbrium strictissimum L.*» Мак; — похідне від *сам*; назва зумовлена, очевидно, тим, що сухоребрик не поїдається худобою і залишається на пасовиськах у вигляді поодиноких стебел. — Див. ще **сам.**

[**самій**] (іхт.) «сом, *Selurus glanis L.*» Л, [*самотей*] «молодий сом» Мо; — похідні утворення на основі контамінації слів *сом*<sup>1</sup> і *сам(ій)* (див.).

**Самійло** (чоловіче ім'я), *Самко*, [*Самуїл* (Ме)], *Самуць*, [*Самель* Вел, *Самуль* О, *Сомко* Нед], ст. *Самоилъ* (1438), *Самуиль* «положений от Бога або имя его от Бога» (1627); — р. *Самуїл*, розм. *Самойла*, ст. розм. *Самойло*, бр. *Самуїл*, розм. *Самойла*, др. *Самуилъ*, *Самоилъ*, п. ч. слц. *Samuel*, болг. *Самуїл*, м. *Самуил*, схв. *Самуил(о)*, слн. *Samuel*, стсл. *Самоуилъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Σαμουήλ* походить від гебр. *šēmū'el*, утво-

реного з основ *šēt* «ім'я» і *ēl* «Бог». — Беринда 230; Петровский 194; Спр. личн. имен 453; Илчев 439; Klein 1379. — Пор. **Гавріло**.

[**самка**] «вид дитячої хвороби»; — неясне; можливо, пов'язане з *самā* як табуїстичною назвою хвороби.

[**самó**] (спол.) «але, все ж, хоча»; — болг. м. *сáмо*, схв. *сáмо*, слн. *самó* «тс.»; — результат закріплення займенника *самó* «одне, лише це, тільки це» у ролі *тільки*, вживаного як протиставний сполучник (напр., *хотів, тільки не зміг* — *хотів, само не зміг*). — Див. ще **сам.**

[**самодэри**] «рибальське знаряддя для вилову сомів»; — очевидно, результат видозміни незафіксованої форми \**сомодери*, утвореної з основ слів *сом* і *дэрти* «витягати» зі зближенням першого компонента із займенником *сам*. — Див. ще **дэрти, сом<sup>1</sup>**.

**самодійці** (загальна етнічна назва ненців, евенків, нгансанів і селькупів); — бр. *самадййцы*; — запозичення з російської мови; р. *самодийцы* «тс.» запропоновано в 1938 р. мовознавцем Г.М. Прокоф'євим замість давнішого *самоеды*; обидві назви зводяться до найменування одного з племен енцив — *сомату*. — БСЭ 37, 661; Яз. нар. СССР III 363. — Пор. **самоїди**.

**самодур** «спеціальна снасть для ловлі морської риби; [вудка з 7—10 гачками Дз], [*самодурицик*] «рибалка з самодуром» Мо, Дз, [*самодурити*] «закидати самодур» Дз; — очевидно, результат видозміни назви [*самодер*] (< \**сомодер*) «знаряддя для вилову сомів» із зближенням другого компонента з основою слова *дурити*. — Див. ще **самодэри**.

[**самозелень**] (бот.) «чистотіл, *Chelidonium majus L.*» Мак; молочай мигдалолистий, *Euphorbia amygdaloides L.*; — результат видозміни назви [*зимозелень*] «чистотіл», перша частина якої зазнала зближення з основою *сам*; перенесення назви на молочай зумовлене подібністю властивостей обох рослин (молочний сік застосовувався при наскірних

хворобах). — Machek Jm. rostl. 53—55, 139. — Див. ще **зелемозэнь**.

**самоїди** (заст.) «самодійці»; — бр. *самаєды*, п. Samojad, ч. Samojedové, -di, схв. *Самоједи*, слн. Samojed; — за позичення з російської мови; р. заст. *самоєд*, -ды, [самоєдін, зб. самоєдь] походить від др. *самоядь*, яке зводиться до назви одного з племен енцив — *сома-ту*; пов'язується також із саам. норв. Same-Ænå, род. в. Same-Ædnam(a) «Лапландія», зближеним за звуковою подібністю з р. *сам* і *єсть*. — Фасмер III 554; Яз. нар. СССР III 363; Р. Hajdú, Die Benennungen der Samojuden, Helsinki, 1950, 12—13; Kiparsky ZfSlPh 20, 362. — Пор. **самодійці**.

**[самоїдка]** (бот.) «настурція лікарська, Nasturtium officinale R. Br.» Нед, Куз, Мак, [самоїдний] (про цвіт рослини) «їдкий, отруйний» Нед; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *їсти*; назва зумовлена їстівними властивостями рослини, що вживається як салат. — БСЭ 16, 80. — Див. ще **їсти, сам**.

**[самокісь]** «кисле молоко», [самокісе, самокіш, самокіша] «тс.»; — слц. сапокуша, м. самокиш «тс.», схв. *само-киселина* «простокваша»; — псл. сапокусь, сапокушь < \*сапокусь, утворене з основ займенника *самъ* і дієслова *кыспаѣ* «киснути»; первісне значення «молоко, що скисло саме по собі». — Див. ще **киснути, сам**.

**[самокиша]** (бот.) «мильнянка лікарська, Saponaria officinalis L.» Мак, [самокеша] (бот.) «в'язіль барвистий, Cогопilla varia L.»; — складні утворення з основ займенника *сам* і дієслова *киснути*: корінь мильнянки в суміші з водою дуже шумує (Анненков 316) і нагадує кисле молоко, що перебуває в стані бродіння. — Див. ще **сам, киснути**. — Пор. **самокісь**.

**[самолітій]** «доброякісний; міцний; солідний» Нед; — результат видозміни деетимологізованого давнішого \**самовитий*, пов'язаного з *сам* (пор. *несамовитий* «не здатний відповідати за свої

вчинки; значний силою свого вияву») і спорідненого з бр. *самавіты* «огрядний, дебелий, ставний, поважний, імпозантний, солідний; значний за силою вияву», п. *самовіты* (заст.) «натуральний, природний», *piesamowity* «незвичний, тривожний, несамовитий». — Brückner 480. — Див. ще **сам**.

**самолівка** «пастка» Нед; — р. [самолов], п. *самолówka* «тс.»; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *ловіти* (див.).

**[самопша]** «пшениця волзька, Triticum dicossum Schrank.» Нед, [самопша] «тс.» ВеЛ; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *сапопша*, як і ч. *сапопше* «тс.», утворено з основ займенника *сам* і дієслова *ршаѣ*, ч. *ршаѣти* «пхати», первісно «оббивати, очищати від луски», до якого зводяться і слова *пшонó*, *пшениця*; початкове значення назви не зовсім ясне, можливо, «злак, що сам (легко) облущується» (Machek Jm. rostl. 285); зіставляється також з назвою іншого виду пшениці [супшен] «спельта» (ВеЛ 464). — Див. ще **пхати, пшениця, пшонó, сам**. — Пор. **супшен**.

**самора** — див. **самир**.

**[саморідник]** (бот.) «горобейник, Lithospermum L.» Мак, Нед; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *родіти*; мотивація назви неясна.

**самосіл** (бот.) «Teucrium L.»; — пов'язане з *сіла*, *посілення*; назва, очевидно, зумовлена в'язучими та іншими лікувальними властивостями цієї рослини. — Лік. росл. Енци. дов. 391—392; Анненков 351. — Див. ще **сам, сіла**.

**[самобстай]** (бот.) «жовтозілля еруколистє, Senecio aegucaeifolius L.», [самоствій] «водяний жовтець, Rannunculus aquatilis (Batrachium aquatile)»; — р. [самоствой] «жовтозілля»; — складні утворення з основ займенника *сам* і дієслова *стати*, *стояти*; перша назва зумовлена, очевидно, тим, що трава жовтозілля залишається стояти до весни (пор. р. [весеностарая трава] «жов-



тозілля»). — Анненков 326. — Див. ще **сам, ста́ти, сто́яти**.

**[самоте́ка]** «безіменна річка; епітет річки Нед», **[самото́ка]** «тс.»; — р. **[самоте́к]** «невелике джерело у яру»; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *текти́*; первісно означало джерело води на поверхні землі, воду, що витікає з ґрунту сама, без необхідності копання криниці. — Див. ще **сам, текти́**.

**[самото́ка]** (тк.) «різновид витушки; мотовило Нед», **[самоті́чка]** «мотовило Нед; пристосування для змотування пряжі О», **[самотя́чки, замотя́чки]** «тс.» ДзАтл II, ГрицАВ; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *точі́ти* (ст.) «кружляти; котити»; назва зумовлена тим, що при звиванні пряжі з такої витушки вона сама обертається навколо своєї осі; пор. ч. *самото́* «пристрій для автоматичного згортання штор». — Див. ще **сам, точі́ти**<sup>2</sup>.

**[самотрі́сок]** «сильце», **[самотра́с]** Нед, **самотра́ск** Нед «тс.; пастка», **[самотря́ск]** «сильце» Нед; — калька п. *saмотрzask* (заст.) «пастка», утвореного з основи займенника *сам* «сам» та іменника *potrzask* «пастка», пов'язаного з дієсловом *potrzaskać* «потріска́ти». — Див. ще **сам, трі́ск**.

**[самоту́ж]** «волоком» ЛексПол, **самоту́жки**, **[самоте́ж]** «самотужки» Нед, **[самотя́ж]** «тс.», **[самоту́жний]** («с-ні сани «сани, що їх тягне людина») Нед, **[самотя́жний]** «тс.» Нед, **[самоту́жки]** «невеликі ручні сани» Л, **[самотя́жки]** «тс.» Нед, **[самото́г]** (глузливе) «господар без тяглової худоби» Нед; — бр. **самату́гам** «без допомоги тяглової сили», п. *saatosiaż* «самотужки», **[samotu-het]** «тс.» (з укр. і бр.); — складні утворення з основи займенника *сам* і генетично споріднених фонетичних форм кореня *туг-*, *тяг-*. — SW VI 24. — Див. ще **сам, ту́гий, тягті́**.

**сампо́рок** — див. **са́порок**.

**Самсо́н** (чоловіче ім'я), ст. *Самсонъ* (XIV—XV ст.), *Самшонъ* «сл'янце его» (1627); — р. *Самсо́н*, ст. *Сампсон*, бр.

болг. *Самсо́н*, др. *Сампсонъ*, п. ч. слц. *Samson*, м. схв. *Самсон*, слн. *Samson*, стсл. **Самъшонъ, Самъсонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Σαμψών* походить від гебр. *Šimšōp*, пов'язаного з *šimšī* «сонячний», похідним від *šemeš* «сонце», спорідненого з ар. *šams*, ак. *šamšu*, угаритським *š-p-š* «тс.». — Вл. імена 84; Беринда 230; Петровский 194; Спр. личн. имен 453; Илчев 439; Klein 1379.

**саму́м** «гарячий сухий вітер в пустелях Азії і Африки; піщаний ураган»; — р. бр. болг. *саму́м*, п. *samum*, *samun*, ч. вл. *samum*, слц. *sátum*, м. *самум*, схв. *sámŭm*, *sámŭn*, слн. *samŭm*; — книжне запозичення з арабської мови, можливо, через російське посередництво; ар. *saḥm* «гарячий вітер; отруйний» пов'язане з *saḥma* «отруювати». — СІС<sup>2</sup> 742; Koralinski 863.

**[саму́ра]** «свиня»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *саму́ра* «льоха» споріднене з р. **[саму́р]** «дикий кабан», похідним від *сам* (дикий кабан-самець живе самото). — SW VI 28. — Див. ще **сам, са́мець**<sup>1</sup>.

**самура́й** «член привілейованої військової касты у феодальній Японії»; — р. бр. болг. *самура́й*, п. ч. слц. *самурај*, слн. *самурај*; — через російське посередництво запозичено з японської мови; яп. *samurai* «тс.; стражник; рицар» пов'язане з *samurai* «служити». — СІС<sup>2</sup> 742; ССРЛЯ 13, 152—153; БСЭ 33, 37; Koralinski 863.

**[самуші́ння]** «сухі кожушки від цибулі, кукурудзи; бадилля» Ва, **[шамуші́ння]** «обгортка качана кукурудзи» НикСгЛ, **[шамуші́ння]** «лушпиння»; — очевидно, афективне утворення за зразком слів типу *лушпіння*. — Пор. **шолумі́ння**.

**самши́т** (бот.) «буксус, букшпан, *Vixus L.*»; — р. *самши́т*, бр. *самши́т*; — очевидно, через посередництво грузинської або тюркських мов походить від перс. *šemšad* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 742; Фасмер III 555; Преобр. II 249; Горяев 311.

**сан** «чин, високе і почесне становище, високе звання», *сановник, сановитий, осанка*; — р. бр. болг. *сан*, др. *санъ*, стсл. *санъ*; — остаточно не з'ясоване; вважається (Mikl. EW 288; TEI I 240, II 151; Огиенко 34; Шипова 275; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 127; Младенов 569; Skok III 199) запозиченим у староболгарську мову з дунайсько-булгарської (пор. тур. чаг. кипч. *san* «велика кількість; сан, слава»); розглядається також як споріднене з дінд. *sāpu* «верхівка, висота, вістря» (Meillet Études 243; Brugmann Grundriss II 1, 182; Зализняк ВСЯ VI 37; Trautmann 250) або з ав. *hap-* «заслужити, виграти» (Matzenauer LF 19, 245—246) чи *spāpah-* «святість» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 211—212). — Черных II 138; Фасмер III 555; Преобр. II 250; Филин Образ. яз. 170.

**санаторій**, заст. *санаторія, санаторець, санаторник, санаторський*; — р. *санаторий*, бр. *санаторый*, п. ч. *sanatorium*, слц. *sanatorium*, вл. *sanatorij*, болг. м. *санаториум*, схв. *санаторијум*, слн. *sanatorij*; — через російське посередництво запозичено, очевидно, з німецької мови; н. *Sanatorium*, походить від пізньолат. *sānātōrius* «лікувальний», пов'язаного з лат. *sāpāre* «лікувати», похідним від *sāpus* «здоровий», можливо, разом із *sacer* «святий», *satis* «досить», спорідненого з двн. *gisund* «здоровий», дангл. *gesund* «тс.» — Черных II 138; Фасмер III 555; Kopaliński 863; Walde—Hofm. II 476.

**санация** «оздоровлення; профілактичний лікувальний захід; приведення до ладу», *санірувати*; — р. болг. *санация*, бр. *санация*, п. *sanacja*, ч. *sanace*, слц. *sanacja*, вл. *sanęrować*, м. схв. *санация*, слн. *sanacija*; — запозичення з латинської мови; лат. *sāpātio* «лікування» пов'язане з *sāpus* «здоровий». — СІС<sup>2</sup> 742; Kopaliński 863. — Див. ще **санаторій**.

**сангвінік**, *сангвінічний*; — р. м. *сангвіник*, бр. *сангвінік*, п. *sangwinik*, ч. слц. *sangvinik*, вл. *sanguinikar*, болг.

*сангвинік*, схв. *сангвіник*, слн. *sangvinik*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. *Sanguiniker* «сангвінік» утворено від лат. *sanguis*, *-ipis* «кров», етимологічно неясного. — СІС<sup>2</sup> 743; Walde—Hofm. II 474—475.

[**сандак**] (іхт.) «судак, *Lucioperca lucioperca* L.» ВеНЗн, [*сандач*] «тс.» Л—Г; — запозичення з чеської або польської мови; ч. слц. *сандат*, п. *sandacz*, [*sendacz*], ст. *śędak* «тс.», як і вл. *sandak*, нвн. *Zander*, [*Sandart, Zannat*] «тс.», етимологічно не з'ясовані; виведення слов'янських назв від німецьких (Brückner 481) необґрунтоване. — Коломиец Происх. назв. рыб 113—114; Machek ESJC 81; Leder 136—137; Kluge—Mitzka 875. — Пор. **судак**<sup>1</sup>.

**сандал** (бот.) «*Santalum* L.; барвник із деревини цього дерева», *сантал* «тс.», *сандалови*, *сандалити* «фарбувати сандалом»; — р. бр. болг. *сандал*, п. *sandał*, *sandałowiec*, ч. *santál*, *sandál*, слц. *santal*, схв. *сандал*, слн. *sápdal*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *sandalum* походить від гр. *σάνταλον* або ар. *šápdal*, які зводяться до дінд. *saṇḍaṇaḥ* «тс.» — СІС<sup>2</sup> 743; Sł. wyg. obcych 665; Dauzat 649.

**сандалія** (взуття), *сандалета*, [*сандал*, *сандали*] (Ме), *сандалик*, *сандалья*, *сандальний*; — р. *сандалия*, бр. *сандалья*, др. *сандалия*, *санъдалия*, п. *sandał*, ч. слц. *sandál*, вл. *sandala*, болг. *sandál*, м. *сандала*, схв. *сандάла*, слн. *sandála*, стсл. *сан(ъ)дална*; — запозичено з грецької мови через старослов'янську і через західнослов'янські та італійську (іт. *sandala*); гр. *σανδάλιον* < *σάνδαλον* (лесбійське *σάμβαλον*) етимологічно неясне. — Фасмер III 556; Frisk II 675.

**сандвіч** «бутерброд у вигляді двох складених скибочок»; — р. болг. *сандвич*, бр. *сандвич*, п. *sandwicz*, ч. слц. *sendvič*, вл. *sandwich*, м. *сендвич*, *сандвич*, схв. *сёндвич*, *сандвич*, слн. *séndvič*; — запозичення з англійської мови; англ. *sandwich* походить від титулу англійського дипломата Джона Монтегю,

лорда Сендвіча, який нібито запровадив цю їжу у вжиток (провів одного разу 24 години за грою в карти, вживаючи тільки такі бутерброди). — СІС<sup>2</sup> 743; Кравчук УМШ 1957/4, 80; Коваль 118; ССРЛЯ 13, 161; Koralinski 863; Klein 1380.

**санджак** (іст.) «адміністративний округ у султанській Туреччині; турецький губернатор, намісник; начальник турецької військової частини Нед; військовий штандарт у турків Нед»; — р. болг. *санджак* «адміністративний округ у султанській Туреччині», п. *sandžak*, ч. слц. *sandžak*, м. *санџак*, схв. *сџанџак* «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. *saпsak* «прапор; (іст.) адміністративна одиниця» є похідним від *saпs* «колоти; увіткнути в землю (прапор)». — СІС<sup>2</sup> 743; Макарушка 13; Дмитриев 542—543; Шипова 277; Skok III 200; Радлов IV 1, 310.

**[санджарівка]** (заст.) «(назва пісні) Нед; нісенітниця Пі», *санжарівка* (народна пісня і танець), *санжарка* «тс.»; — виводиться від назви населеного пункту *Санжари* Новосанжарського району Полтавської області (між м. Полтавою і м. Кременчуком). — Нед 852.

**[сандіга]** «незграба, ледар» О; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szepde* «смирний, тихий, сором'язливий». — О II 203.

**[сандова]** «залізний тризубець для биття риби», *[сандоля]* «довга жердина з залізною вилкою на два зубці Г; великий гачок на дерев'яній ручці Дз; підсака Чаб»; — р. *[сандовь]* «дворога острога для биття риби», *[сандоль]* «тс.»; — неясне. — Фасмер III 556.

**сандомірка** (сорт пшениці), *[сандомірка]* «пшениця польська, *Triticum polonicum*» Мак, *[судомірка]* «тс.»; — р. *сандомірка*, бр. *сандамірка*; — запозичення з польської мови; п. *sandomierka*, ст. *sandomirka* «тс.» походить від назви міста *Sandomierz* «Сандомир». — SW VI 29.

**[сандучитися]** «телющитися, сунутися» Ме, *[сундџчитися]* «плентати-

ся»; — афективне утворення неясного походження; можливо, пов'язане із *сунутися* через проміжну форму \**сундучитися*.

**сани**, *[саніці]* «полози саней», *[санка]* «полоз», *сánкі*, *[саннык]* «кількість сіна, соломи, що вміщується на санях» ЛексПол, *сáнныйя* «погода, сприятлива для їзди на санях; санна дорога» СУМ, Нед, *сáночник*, *санчáта*, *[санчатáрство]* (спорт.) Куз, *санчійца* «великі сани», *сáнный*, *[сáнкатися]* «кататися на санях» ВеУг, *[санкувáтися]* «тс.», *підсанки* «невеликі санки»; — р. болг. діал. *сáни*, бр. *сáні*, др. *сани*, п. *sanie*, *saní*, ч. *saпé*, *saпé* «сани; спідня шлепа», *saп* «дракон, змія», слц. *saпe* «сани», *saп* «дракон, змія», вл. *saпje* «сани», *saпja* «полоз», нл. *saпe*, полаб. *soпaj*, м. *санка*, схв. *сáони*, *сáоне*, *сáни*, слн. *saпí*; — псл. *saпí*, мн. від *saпь* «полоз»; — можливо, споріднене з лит. *šonas* «бік, сторона», лтс. *sáps* «тс.», первісно «ребро»; висувалось декілька інших непереконливих пояснень, зокрема як запозичення. — Коваль 35; Черных II 138—139; Фасмер—Трубачев III 556—557; Преобр. II 250; *Zubaty St. a čl. I 2*, 115—116; Machek ESJC 537; Schuster-Sewc 1269; Skok III 200—201; Karulis II 153—154; Менгер 205. — Пор. **сян**.

**[сáні]** «пристосування для ловлі риби» Л; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[sanie]* «сітка для риби у формі саней», *[saпí]* «тс.» є результатом перенесення назви *sanie* «сани», *saпí* «тс.». — Див. ще **сани**.

**санітар**, *санітарія*, *санітарка*, *санітарний*; — р. болг. м. *санитáр*, бр. *санитáр*, п. *sanitariusz*, ч. *sanitář*, слц. *sanitár*, вл. *sanitetar*, схв. *санитáр*, *санитáрац*, слн. *sanitárec*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *sanitaire* «санітар, санітарний» утворено від лат. *sánitas* «здоров'я», пов'язаного з *sánus* «здоровий». — Фасмер III 557; Dauzat 649. — Див. ще **санаторій**.

**[санкора]** «коза з кривими рогами» ВеНЗн; — результат спрощення форми

[санко́рога] «тс.», утвореної з основ іменників *са́нка* «полоз саней» і *ріг* (роги); пор. [санко́ріжка] «криворога коза», [санко́рога] «тс.». — ВєНЗн 75—76. — Див. ще **ріг, са́ни**.

[санко́ша] (назва вівці, пов'язана з формою рогів) Доп. УЖДУ IV; — слц. [sapkuša] (назва кози); — очевидно, пов'язане з [са́нка] «полоз саней»; у такому разі назва зумовлена подібністю рогів до полозів. — Див. ще **са́ни**. — Пор. **санко́ра**.

**са́нкція** «затвердження, схвалення; (мн.) карні заходи щодо порушників міжнародних угод», *санкціонува́ти*; — р. болг. *са́нкция*, бр. *са́нкция*, п. *sapksja*, ч. *sapkse*, слц. *sapksia*, вл. *sapksija*, м. *санкција*, схв. *са́нкција*, слн. *sańksija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sanktion*, фр. англ. *sapctio* походять від лат. *sapctio* «непорушний закон», пов'язаного з *sapctio* «освячую, підтверджую», яке зводиться до прикметника *sapctus* «святий, освячений». — СІС<sup>2</sup> 743; Kopaliński 864; Holub—Lyer 431; Dauzat 648; Walde—Hofm. II 459—460. — Див. ще **сакра́мент**.

**санопша** — див. **само́пша**.

**санскри́т** «давньоіндійська літературна мова»; — р. болг. м. *санскри́т*, бр. *санскри́т*, п. *sanskryt*, ч. *sanskrt*, заст. *sanskrit*, слц. вл. *sanskrit*, м. *санскрит*, схв. *са́нскрит*, слн. *sanskrit*; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. *sap-skṛta* «санскрит», букв. «оброблений; складений, зібраний» складається з префікса *sap-* «з-, разом», спорідненого з гр. *σάμα* «разом з», гот. *sama* «самий», псл. *sapъ*, укр. *сам*, і дієприкметника від дієслова *кṛpōti* (*каṛōti*) «робить», спорідненого з лит. *kēras* «чари», *kūrti* «будувати, засновувати», псл. *saṛu*, укр. *ча́ри*. — СІС<sup>2</sup> 743; ССРЛЯ 13, 170; Kopaliński 864; Klein 1382. — Див. ще **сам, ча́р**.

**сантиме́тр** «сота частина метра; лінійка з поділами на сантиметри»; — р. *сантиме́тр*, бр. *сантыме́тр*, п. *centy metr*, ч. вл. *centimetr*, слц. *centimeter*, болг. *сантиме́тър*, м. *сантиме́тар*, схв. *це́нтиметар*, слн. *centiméter*; — запо-

зичення з французької мови; фр. *centimètre* утворене в 1795 р. з основ числівника *cent* «сто», що походить від лат. *centum* «тс.», спорідненого з псл. *съto*, укр. *сто*, та іменника *mètre* «метр». — СІС<sup>2</sup> 743; Черных II 139; Фасмер III 557; Dauzat 153; Gamillscheg 202. — Див. ще **метр<sup>1</sup>, сто**.

[**санува́ти**] «шанувати»; — результат видозміни форми *шанува́ти* під впливом уг. *szápní* «шкодувати»; пор. [*посанува́ти*] «пошкодувати» ВєУг. — Див. ще **ша́на**.

[**сану́тися**] — див. **са́вати**.

[**санца́й**] «клишоногий чоловік» Корз; — неясне.

**сап** «сопіння; хвороба однокопитних тварин», [сапа́й] (у загадці) «ніс», [сапу́н] «тс.», сапа́тий «хворий сапом; [астматичний Нед]», [сапкі́й] «утомлюючий, важкий», [сапли́вий] «важко дихаючий» Нед, сапні́й «хворий сапом», сапа́ти «дихати з сопінням; [пашіти]», сапну́ти «подути, потягти», сапо́міти «сильно сапати», [відса́пуватися] МСБГ; — р. бр. болг. *sap* (хвороба), др. *sapати* «сопіти, хропіти», п. [sap] «сопіння; хвороба сап», [sapa] «нежить», [sapka] «тс.», [sapy] (хвороба тварин), сапа́ «сапати», вл. сапа́ «сопіти, сапати; прискати; палахкотіти», нл. *sapaś* «палахкотіти; прискати», схв. *са́па* «дух, дихання», слн. *sápa* «дихання, подих, вітерець»; — псл. *sapъ*, *sapa*, *sapati*, пов'язані чергуванням голосних із *sopēti* «сопіти». — Фасмер III 558; Преобр. II 252; Brückner 481; Schuster-Sewc 1270; Skok III 202. — Див. ще **сопіти**. — Пор. сапті́ти.

**са́па<sup>1</sup>** (с.-г.), [сап] «сапка» О, [са́палка] «розпашник» Дз, сапа́льник, [сапани́ця] «сапа» Ва, [са́панка] «сапаня» Дз, Мо, сапа́чка «сапа», [са́пивно] «держак сапи» Нед, [сапу́лле Л, сапте́льня Л], сапу́лно, [сапу́ло] НикСгЛ, сапу́льно, [сапу́льник Мо, са́писько Ме, сапу́ще Дз] «тс.», [сапу́чка] «вузька мотика» Гриц, сапува́льник, сапа́ти СУМ, Нед, сапну́ти «ударити сапою», сапува́ти, проса́пка, проса́пник, проса́п-

ній; — р. *сáпка*, [сапá], п. [sapa]; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; молд. *sápă*, рум. *sápă* «сапа», як і фр. *sape* «кирка», іт. *zarra*, *sapa* «тс.», зводиться до доісторичного \*tzarpa; виведення р. *сáпá* від фр. *sape* (Фасмер III 558) мало переконливе. — *Vrabie Románoslavica* 14, 171; *Vincenz* 13; *Matzenauer LF* 19, 246; *Gamillscheg* 793. — Пор. **сапа**<sup>2</sup>.

**сапа**<sup>2</sup> (військ.) «траншея для наступу», *тихою сапою* «скритно», *сапёр*; — р. бр. *сáпа*, *сапёр*, п. *sapa*, ч. слц. *saper*, *sapér*, болг. *сапѝор*, схв. *сáпѝр*, слн. *sapér*; — запозичення з французької мови; фр. *sar(p)e* «траншея» є похідним від *saper* «підкопувати, підводити міни», яке зводиться до доісторичного \*tzappa «кирка». — *Коваль* 188; *Черных II* 139; *Gamillscheg* 793. — Пор. **сáпá**<sup>1</sup>.

[**сапáтор**] «розпашник, вид культиватора» Дз, ЛЧерк, [*сапáторка* Дз, *сапáтѝор* ЛЧерк] «тс.», [*сапáтѝривать*] «розпушувати сапатором» ЛЧерк, [*сапáтѝорити*] «тс.» Мо; — результат видозміни і зближення з основою *сáпá*, *сапáти* форми *екстирпáтор* (заст.) «культиватор», запозиченої з німецької мови; н. *Extirpátor* «культиватор, екстирпатор» (фр. *extirpateur*, англ. *extirpator* «тс.») утворено від лат. *extirpo* (*exstirpo*) «викорінюю, вириваю з коренем, викорчовую, знищую» (пізньолат. *exstirpator* «культиватор»), яке виникло з префікса *ex-* «із-, ви-» і основи іменника *stirps* «нижня частина стовбура з корінням», спорідненого з лит. *stĩrpti* «трохи підійматися, випинатися, виростати». — *БСЭ* 48, 425; *Dauzat* 309; *Walde—Hofm. II* 595. — Див. ще **екс-**.

**сапѝт** «кошик з лози», [*сапѝта*], *сапѝтка*, [*сапѝт(н)ик* Чаб, *сапѝт* Дз, *сапѝтка* Чаб] «тс.»; — р. [*сапѝтка*] «лозовий вулик; плетений футляр для пляшки; кошик для риби», п. заст. *сапѝт* «скриня», м. *сапѝтка* «кошик», схв. *сѝпѝт* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. *сапѝт* «кошик», крим.-тат. *сáпáт* «тс.» вважається запозиченням з перської мови. — *Макарушка* 10; *Фас-*

*мер III* 558; *Шипова* 278; *Mikl. TEI II* 155; *Lokotsch* 139.

**сапѝтѝн** «кисіль з бузини; [дурник Чаб]»; — неясне.

[**сапѝна**] «вид сокири у карпатських лісорубів», [*цапѝна*] «тс.»; — запозичення зі словацької мови; слц. *сапѝна* «знаряддя лісорубів, уживане при накладанні і зведенні колод» походить від іт. *zarpone* «велика мотика (сапа), кирка», похідного від *zarra* «сапа». — *Ivanová—Šalingová—Maňíková* 778; *Mestica* 2091. — Див. ще **сáпá**<sup>1</sup>.

[**сапкѝй**] «пухкий, сипкий»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *сипкѝй* і *сáпанѝй* «розпушений сапою» (пор. молд. *сэпáт* «розпушений, скопаний», рум. *sápát* «тс.»).

[**сапожки**] (бот.) «сокирки, *Delfinium consolida* L.» Мак; — очевидно, русифікована назва, якій відповідає укр. [*божі чобітки, черевички, зозулині черевички*] «тс.» (див.).

[**сáпорок**] «підлива від печені» Нед, [*сампѝрок*] «картопляний суп» Нед, [*самарѝк*] «суп, юшка» О; — запозичення з польської мови; п. [*sapog*] «підлива, приправа», [*sompóg*] «тс.» виводиться від лат. *sapog* «смак, ласощі», пов'язаного з *sapa* «густий морс, сироп», спорідненого з дісл. *safi* «сік дерева», двн. *saf*, дангл. *søer* «тс.», вірм. *hām* (<\*sapno-) «сік; смак». — *Brückner* 481; *Walde—Hofm. II* 476. — Див. ще **сѝплі**.

**сапропѝль** «мулисте відкладення перегнилих залишків нижчих організмів на дні водоймища»; — р. *сапропѝль*, бр. *сапрапѝль*, п. ч. слц. *sapropel*, болг. *сапропѝл*, слн. *sapropél*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sapropél*, англ. *sapropel* утворено з основ гр. *σαπρός* «гнилий», пов'язаного з *σῆπιμα* «гнию», і *πῆλος* «глина, грязь, мул», можливо, спорідненого з лат. *palūs* «стояча вода, болото» або лит. *pélkė* «болото». — *SIC*<sup>2</sup> 744; *St. wyg. obcuch* 666; *РЧДБЕ* 646; *Gr. Fwb.* 678; *Frisk II* 528—529. — Див. ще **сѝпсис**.

**сапрофіт** «рослинний організм, який живиться органічними речовинами від

решток мертвих рослин і тварин»; — р. болг. *сапрофіт*, бр. *сапрофит*, п. *saprofit*, ч. слц. *saprofyt*, схв. *сапрò-фйт*, слн. *saprofít*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sargophyt*, англ. *sargophyte* утворено з основ гр. *σαπρός* «гнилий» і *φυτόν* «рослина», пов'язаного з *φύω* «виросую, расту». — СІС<sup>2</sup> 744; Коралиński 865; Holub—Lyer 431; РЧДБЕ 646; Gr. Fwb. 678; Klein 1383. — Див. ще **неофіт**, **сапропель**.

**сапсáн** (орн.) «сокіл мандрівний, Falco peregrinus L.»; — р. бр. *сапсáн*; — неясне; припускається запозичення з тюркських мов. — Булаховський Вибр. пр. III 238; Шипова 278.

[**саптіти**] «пашіти жаром» Па, [*сопотіти*] ЛексПол; — бр. [*сапацець*] «тс.», вл. *sapotać* «палахотіти, палати»; — очевидно, результат спрощення інтенсивної форми \**сапотіти* (від *сапати*) «тс.», можливо, зближеної з *сахтіти* «тс.». — Див. ще **сап**.

[**сапу́га**] «пужално»; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане з *пуга́* «бати́г» (див.).

[**сапу́ха**] «сажа»; — р. [*сапу́ха*, *сопу́ха*] «тс.», бр. [*сопуха*] «тс.»; челюсті печі», п. [*соруха*] «сажа; чад; отвір коми́на; кагла», ч. *sorouch* «димохід, кагла»; — псл. [*сорухъ*] «димохід», пов'язане із *сорети* «сопіти»; значення «сажа» вторинне. — Див. ще **сопіти**.

**сапфі́р**, [*сафі́р*]; — р. болг. *сапфір*, бр. *сапфір*, др. *сапфиръ*, ч. слц. слн. *safir*, вл. *safir*, схв. *сафйр*, стсл. *сапъфиръ*; — через старослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *σάπφειρος* походить від гебр. *sappir*, яке зводиться (з певними сумнівами) до дінд. *šapirgiya-* «сапфір» (букв. «любимий Сатурном»). — Черных II 139; Фасмер III 566; Преобр. II 251; Holub—Lyer 429; Frisk II 677.

**сап'я́н**, *саф'я́н*, *сап'я́нець* «сап'яновий чобіток», *саф'я́нець*, [*сапоянці*] «сап'янці» Бі; — р. *сафья́н*, бр. *саф'я́н*, п. вл. *safian*, ч. слц. *safían*, слн. *sáfian*; — очевидно, запозичення з тюркських мов;

тур. балкар. карач. *saxtijan* «сап'ян», крим.-тат. кипч. *saktyjan* «тс.» виводяться з перс. *sextijān* «тс.», яке пов'язується з *sext* «міцний, жорсткий»; зв'язок з назвою міста Саффі в Марокко (Mikl. TEI 149; EW 287) заперечується. — Макарушка 12; Огиенко 29; Фасмер III 566; Преобр. II 254; Дмитриев 562; Шипова 281; Lokotsch 140—141; Räsänen Versuch 394; Стаховський Етимологія 1965, 209; Ногп 160.

**сарáй** «господарське приміщення для зберігання різного майна»; — р. *сарáй* «тс.», п. ч. ст. *saraj* «турецький палац», болг. *сарáй* «палац», м. *сарај*, схв. *са-рáј*, (*seгај*, *сагај*) «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. кипч. уйг. тат. *saraj* «будинок; палац; кімната для житла, стійло; сарай для возів» походить від перс. *sārā(i)* «палац», яке зводиться до праіранського \**sra-da-*, можливо, спорідненого з гот. *hrōt* «дах, будинок». — Акуленко 138; Черных II 139—140; Фасмер III 560; Преобр. II 252; Дмитриев 543; Шипова 278—279; Skok III 204; Mikl. TEI 154; Ногп 161. — Пор. **серáль**.

[**сарáка**] «бідолога», [*серáка*] «тс.»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *sărăc* «бідняк, жебрак», *segeác*, молд. *сэра́к* «тс.», жін. р. молд. [*сарáка*] походять від болг. *сирáк* «сирота» або схв. заст. *сирáк* «тс.», споріднених з укр. *сиротá*. — Scheludko 142; Vrabie Romanoslavica 14, 171; Vincenz 2; СДЕЛМ 416; DLRM 740. — Див. ще **сиротá**.

**саранá'** (ент.) «*Locusta L.*», *саранча*, [*сереньча* Вел, *шаранá* Нед, *шаранчá* Нед] «тс.», *саранóвий*, [*саранячий*], ст. *саранча* (XVI ст.); — р. *саранчá*, [*саранá*], бр. *саранчá*, п. *sza-gańcza*, ч. *saranče*, слц. *saranča*; — запозичення з тюркських мов; тат. *саранча* «сарана», кипч. *sarynča* «тс.» є похідними від тюрк. *sary(γ)* «жовтий». — Німчук 231; Макарушка 13; Огиенко 34; Черных II 140; Фасмер III 560; Шипова 279; Korsch AfSiPh 9, 666; Струмінський Slavia 38, 109; Kowalski JP

27, 52—53; Räsänen Versuch 404. — Пор. **сарапук(и)**.

[**сарана**<sup>2</sup>] (бот.) «лілія лісова, *Lilium martagon* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *сарана* «сибірська червона лілія, *Lilium tenuifolium*; [лілія лісова, *Lilium martagon* L.]», [саранка] «тс.» походить від тат. *сарана* «лілія», спорідненого з монг. *сагана* «дикий часник». — Фасмер III 560; Дмитриев 568; Шипова 279; Räsänen Versuch 403.

**саранча** — див. **серенча**.

[**сарáпати**] «скипіти, роздратуватися», [саркати] «фиркати; різко відповідати», [сарчати] «тс.; кипіти, шуміти О», [сарчіти] «фиркати ВеНЗн; шуміти О»; — р. [сарпачь] «фиркати (про коня), бр. [сарпачь] «тс.», п. *сарка* «скаржитися, ремствувати; різко відповідати; бурчати», ч. *srkati* «сьорбати», слц. *sřkat'*, схв. *srkati*, слн. *sřkati* «тс.»; — псл. \**sřkati*, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *sřbati*; в східнослов'янських мовах, очевидно, з польської; виведення від рум. *sigear* «дикий, буйний» (Scheludko 142) непереконливе. — Фасмер III 563; Brückner 482; Machev ESJČ 572.

[**сарапáтня**] «всяка всячина» Чаб; — неясне.

[**сарапук(и)**] «сорт зелених слив» Нед, Мак; — очевидно, пов'язане з тур. *sağı* «жовтий»; пор. інші назви цього сорту [білянки, білохи зелені, білосливи, зеленухи, золотосливи туркени, туркині]. — Пор. **сарана**<sup>1</sup>.

**сарафán** (вид сукні), [шарафán] «спідниця з вибійки»; — бр. *сарафán*, п. *sarapan*, ч. слц. слн. *sarapan*, схв. *сарафан*; — запозичення з російської мови; р. *сарафán* «вид жіночого плаття», (ст.) *сарафанъ* «довгий чоловічий каптан», очевидно, через тюркське посередництво запозичено з перської мови; перс. *segārā* «почесний одяг» зіставляється з гр. *σάρατις*. — Коваль 127; Фасмер III 561; Преобр. II 252; Торопчина РР 1983/1, 144—145; Шипова 280; Korsch AfSlPh 9, 489; Mikl. EW 288; Lokotsch 146; Horn 160.

[**сарахкотіти**] «сахтіти Нед; спалухувати Ба», [сарахтіти] «сахтіти» Нед; — афективне утворення на основі форми *сахтіти*. — Див. ще **сахнүти**.

**сараціни** (давня назва мусульманських народів); «араби, мусульмани у середньовіччі», ст. *сараціни* (1627); — р. *сараціны*, бр. *сарацыны*, п. *Saracen*, ч. слц. *Saracén*, болг. *сараціни*, схв. *Сарасени*, слн. *Saraceni*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *saraceni* (гр. *σαρακηνοί*) виводиться від ар. *šarkīn* «східні», похідного від *šark* «схід». — СІС<sup>2</sup> 744; ССРЛЯ 13, 186; Фасмер III 561; Преобр. II 252; Lokotsch 147; Mikl. EW 316; Klein 1383.

[**саргán**] «наметена вітром купка снігу» Ник; — очевидно, результат контамінації слів [сугрób] і [кургán] «тс.» тж. — Див. ще **кургán**, **сугроба**.

**сардак**, **сарда́т**, **сардачина** — див. **сердак**.

[**сардэль**] (іхт.) «чорноморська кілька, *Spratus spratus phalericus* Risso» Л—Г, **сардэлька** (іхт.) «звичайна тюлька, *Clupeonella delicatula* Nordm.; чорноморська кілька» Л—Г, [сардэля] Нед; — р. **сардэлька** «тс.», **сардэль** «чорноморська кілька», п. слц. вл. *sardela*, ч. *sardel*, болг. м. *сардѐла*, схв. *сардѐла*, слн. *sardéla*; — запозичення з італійської мови; іт. *sardella* «тюлька» виводиться від лат. *sardina* «риба, виловлена біля берегів Сардинії». — Фасмер III 562; Преобр. II 253; Sł. wyg. obcych 667; Holub—Lyer 431; Mestica 1521. — Пор. **сардіна**.

**сардэлька** «товста коротка сосиска»; — бр. **сардѐлька**; — запозичення з російської мови; р. **сардэлька** виводиться від **сардэль** «риба сардэлька». — Черных II 140; Фасмер—Трубачев III 562. — Див. ще **сардэль**.

**сардіна** (іхт.) «*Sardina Antipa*», **сардінка**; — р. м. схв. **сардіна**, бр. **сардзіна**, п. *sardynka*, ч. слц. *sardinka*, вл. *sardina*, болг. **сардінка** «тс.», схв. **сардіна** «консервована сардина», слн. *sardīna* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *sardine*, як і іт. *sardina*,

походить від лат. *sardina* < *sarda* «сардинська риба». — Акуленко 141; Черных II 141; Фасмер III 562; Sł. wug. obcych 667; Holub—Lyer 431; Mestica 1521; Dauzat 650. — Пор. **сардель**.

**сардонічний** «уїдлиий» (про сміх); — р. *сардонический*, бр. *сарданічны*, п. *sardoniczny*, ч. слц. *sardonický*, болг. *сардонічен*, м. *сардонски*, схв. *сардд-ничкй, сардднскй*, слн. *sardóničen, sardónski*; — запозичено з латинської мови, можливо, через західноєвропейські; лат. (*risus*) *sardonicus* походить, очевидно, від гр. (γέλως) *сардónиос* (*сардάνиос*) «гіркий (сміх)», що виводиться від назви о-ва Сардинії *Σάρδω* (лат. *Sardinia*), на якому росла дуже гірка трава, що спотворювала риси обличчя. — СІС<sup>2</sup> 744; ССРЛЯ 13, 187; Kopaliński 865; Holub—Lyer 431.

**сържа** (текст.) «тканина з діагональним переплетінням ниток»; — р. бр. *сържа*; — запозичено з французької або італійської мови, очевидно, через російську; — фр. ст. *sarge*, іт. *sargia* походять від лат. *sērica* «шовкові тканини», яке виводиться від назви *Sēres* (гр. Σήρες) «китайці». — СІС<sup>2</sup> 744; Фасмер III 562; Преобр. II 253; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 521. — Пор. **шовк**<sup>1</sup>.

**сарказм, саркастичний**; — р. бр. *сарказм*, п. вл. *sarkazm*, ч. *sarkasmus*, слц. *sarkazmus*, болг. *сарказъм*, м. *сарказам*, схв. *сарказам*, слн. *sarkázem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sarkasmus*, фр. *sarcasme*, англ. *sarcasm* походять від слат. *sarcasmus*, яке зводиться до гр. *саркаσμός* «уїдливе глузування», похідного від *саркаζω* «розриваю, роздираю (м'ясо)», пов'язаного з *сърξ* «м'ясо», етимологічно неясним, можливо, спорідненим з ав. *θvarəs-* «різати». — СІС<sup>2</sup> 745; ССРЛЯ 13, 190; Kopaliński 865—866; Holub—Lyer 431; Dauzat 650; Klein 1383; Frisk II 679.

**съркати, саркати, сарчати** — див. **сарapati**.

**саркома** «вид злоякісної пухлини»; — р. бр. болг. м. *саркома*, п. *sarkoma*, ч. *sarkom*, слц. слн. *sarkóm*, схв. *сар-*

*кōм*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sarkóm(a)*, фр. *sarcome*, англ. *sarcoma* походять від гр. *сърκωμα* «наріст м'яса», утвореного від *сърξ* «м'ясо». — СІС<sup>2</sup> 745; Черных II 141; Kopaliński 865—866; Holub—Lyer 431; Dauzat 650; Klein 1384; — Див. ще **сарказм**.

**саркофáг** «невелика гробниця у стародавніх народів»; — р. болг. м. *саркофáг*, бр. *саркафáг*, п. вл. *sarkofag*, ч. слц. слн. *sarkofág*, схв. *саркòфáг*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sarkophág*, фр. *sarcophage*, англ. *sarcophagus* походять від лат. *sarcophagus* «тс.», яке зводиться до гр. *сарκιοφάγος* (букв. «м'ясоїдний»), утвореного з основ іменника *сърξ* «м'ясо» і дієслова *φαγεῖν* «поїдати», можливо, спорідненого з укр. *богун* «частина шлунка у жуйних тварин». — СІС<sup>2</sup> 745; ССРЛЯ 13, 191; Kopaliński 865—866; Holub—Lyer 431; Klein 1384. — Див. ще **бог**<sup>2</sup>, **сарказм**.

**сармати** «група стародавніх іраномовних племен»; — р. бр. болг. *сармат*, п. *Sarmata*, ч. слц. вл. *Sarmat*, схв. *Сармати*, слн. *Sarmati*; — запозичення з латинської або грецької мови; лат. *Sarmatae* «сармати» походить від гр. *Σαρμάται, Συρμάται*, що є, очевидно, запозиченням з якоїсь азійської мови; досить переконливим є виведення від індоарійського \**sar-ma(n)t-* «жіночі» («належні жінкам»), похідного від \**sar-* «жінка» і спорідненого з ір. \**har-va(n)t-* «тс.», до якого зводиться й псл. \**x'rvatъ* «хорват»; не менш обґрунтованим може бути визнане й пов'язання компонента *sar-* з дперс. *sar(ah)* «голова» (пор. дінд. *sírah* «тс.»), а *mat-* з ір. *mātar-* «мати» і тлумачення первісного значення назви як «головні (зверхні, панівні) матер(инські)». — Стрижак, Етнонімія Геродотової Скіфії 161—167; Трубачев ВЯ 1979/4, 40; ЭССЯ 8, 150—151; Агеева 33—34; Попов Назв. нар. 17; Klein 1384. — Пор. **хорват**.

**сърна** (зоол.) «серна», *сарненя, сарнюк* «самець сарни»; — р. діал. бр. *сар-*



на, нл. *saḡna*; — запозичення з польської мови; п. *saḡna* споріднене з укр. *сёрна*. — Німчук 198; Фасмер III 263. — Див. ще *сёрна*.

**сарпінка** (текст.) «легка бавовняна тканина типу ситцю (з Сарепти)», *сарпінник* «робітник, що працює на виробництві сарпинки», [*серпінка*] «сарпінка» (Ме); — бр. *сарпінка*, п. *saḡrinka*; — запозичення з російської мови; р. *сарпінка* утворено від назви р. Сарпи (притоки Нижньої Волги), на березі якої розташоване місто Сарепта. — Фасмер III 563.

**сарсазан** (бот.) «*Halospermum* M.B.»; — р. *сарсазан* «тс.»; — неясне.

[**сарса́ма**] «інструменти ремісника», [*сарса́н, серса́ма, серса́на*] «тс.»; матеріал для виготовлення возів» Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *szegszát* «знаряддя, інструмент» складається з основ іменників *szeg* «засіб, начиння», спорідненого з манс. *seg* «у вигляді чого, у формі чого», хант. *sig* «тс.», мар. *seg* «спосіб, звичай», і *szát* «число, рахунок», яке є давнім запозиченням з чуваської мови. — Лизанец 624; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; MNTESz III 730—731, 741—742; Bárczi 280, 287. — Див. ще *са́ма*.

**сарші́на** — див. *саш*.

[**сарші́н**] «шершень, *Vespa crabro* L.» ВеНЗн, [*саршон* ВеЛ, *сёршун* ВеНЗн] «тс.»; — не зовсім ясні результати фонетичної видозміни форми *ше́ршень*, можливо, зумовлені зближенням з п. ст. *szarszun* «меч». — Див. ще *ше́ршень*.

[**сас**] «тарган, прусак»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *Sas* «сакс, саксонець», як і ч. *Sas*, сболг. *сасинъ*, серб. ст. *сасинъ*, походить від двн. *saḡso* «тс.», пов'язаного з *saḡs* «меч з одностороннім лезом»; щодо розвитку значення пор. *пруса́к*; виведення від рум. *sas* «саксонець» (Scheludko 142) менш переконливе. — Фасмер III 548, 564. — Див. ще *са́кси*.

[**саса́нка**] (бот.) «анемона, *Anemone* L.» Куз; — запозичення із західнослов'янських мов; п. ч. слц. *sasanka*, як і

схв. *sása* «тс.», етимологічно неясні. — Brüskner 482; Machek Jm. rostl. 47.

[**саса́р**] «болото, трясовина» Шух; — неясне.

**сатана́, сатані́зм, сатаня́**, [*сотона́*] О, Ме, *сатані́нський, сатані́чний, сатаня́чий, сатані́ти, осатані́ти* «дуже розізлити»; — р. бр. болг. *сатана́*, др. *сатана*, *сотона*, п. *szatan*, *sataniczny*, ч. слц. *satán, satanáš*, вл. нл. *satan*, м. *сатана*, схв. *с̄атана*, слн. *sátan*, стсл. *сотона*; — запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *σατανᾶς* походить від гебр. *šāṭān*, букв. «проти-діючий», спорідненого з ар. *šāṭān* «тс., чорт». — Акуленко 132; Кобилянський Мовозн. 1980/1, 44; Черных II 141; Фасмер III 565; Преобр. II 253—254; Klein 1385. — Пор. *шайта́н*.

**сателі́т**; — р. *сателлі́т*, бр. *сателі́т*, п. *satelita*, ч. слц. вл. *satelit*, болг. м. *сателі́т*, схв. *сателі́т*, слн. *satelít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Satellit*, фр. англ. *satellite* походять від лат. *satelles* (род. в. *satellitis*) «охоронець, супутник, спільник», очевидно, запозиченого з етрусської мови. — СІС<sup>2</sup> 745; Dauzat 651; Klein 1385; Walde—Hofm. II 481.

**саті́н, сатинет́**; — р. *саті́н*, бр. *саці́н*, п. *satyna*, ч. слц. слн. *satén*, вл. *satin*, болг. *сатен*, м. *сатен*, схв. *с̄атін, с̄атен*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьке посередництво (н. *Satin*); фр. *satin* виводять від ар. *zaitūni*, букв. «з Цзяодуня (китайського міста)». — СІС<sup>2</sup> 745; Черных II 141; Фасмер III 565; Преобр. II 254; Kopaliński 867; Lokotsch 171; Dauzat 651.

**сатинува́ти** «лощити (папір)», *сатинувальник*; — р. *сатині́ровать*, бр. *сатыні́раваць*, п. *satynować*, ч. заст. *satynovati*, слц. *satinovat'*, вл. *satinérować*, болг. *сатині́рам*, м. *сатині́ран*, схв. *сатинирати*, слн. *satinirati*; — запозичення з французької мови; фр. *satiner* утворено від іменника *satin* «сатин». — Ст. вуг. *obcuch* 668; Dauzat 651. — Див. ще *саті́н*.

**сати́ра**, *сати́рик*, *сатири́чний*; — р. м. схв. *сати́ра*, бр. *саты́ра*, п. *satyra*, ч. слц. вл. *satira*, болг. *сати́ра*, слн. *satira*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку (фр. *satire*); лат. *satira* «вид поетичного твору», *satira* «тс.; суміш, всяка всячина; миска з різними плодами» пов'язані з *satur* «ситий; повний», *satis* «досить», спорідненим з двн. *sat* «ситий», лит. *so-tūs* «тс.», псл. *syť*, укр. *сі́тий*. — СІС<sup>2</sup> 746; Акуленко 136; Черных II 141—142; Kopaliński 867; Walde—Hofm. II 481—482. — Див. ще **сі́тий**.

**сатисфа́кція** «почуття приємності; задоволення; (заст.) утамування почуття образи, звичайно у формі дуелі»; — р. болг. *сатисфа́кция*, бр. *сатысфа́кция*, п. *satysfakcja*, ч. *satisfakce*, слц. *satisfakcia*, вл. *satisfakcija*, м. *сатисфакција*, схв. *сатисфа́кция*, слн. *satisfakcija*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *satisfactio* «задоволення» утворено від дієслова *satisfacio* «задовольняю; виправдовуюсь», яке складається з прислівника *satis* «досить» і дієслова *facio* «роблю», спорідненого з псл. *děti*, укр. *(по)ді́ти*. — СІС<sup>2</sup> 746; ССРЛЯ 13, 199; Фасмер III 565; Дворецкий—Корольков 777; Walde—Hofm. I 440—441. — Див. ще **ді́ти**<sup>2</sup>, **сати́ра**. — Пор. **факт**.

**сатра́п** «намісник області в стародавній Персії; деспотичний адміністратор», *сатра́пія* «область, якою управляв сатрап»; — р. бр. болг. *сатра́п*, п. ч. слц. *satrapa*, вл. *satrap*, м. *сатрап*, схв. *сатрап*, слн. *satráp*; — через західноєвропейські мови (н. *Satráp*, фр. *satrap*, англ. *satrap*) запозичено з грецької; гр. *σατράπης* «намісник перського царя; багач» походить від дперс. \**xšaθraβan-* «управитель області», яке складається з оснв *xšaθra* «державна», спорідненої з ав. *xšaueiti* «панує, наказує», гр. *ιτάραμαι* «набуваю, наживаю, маю, володію» і *pāiti* «пасе, береже», спорідненої з гр. *παιήν* «пастух». — СІС<sup>2</sup> 746; Hüttl—Worth 14; ССРЛЯ 13, 200—201; Kopaliński 867; Klein 1386; Frisk II 573, 680; Chantraine I 590—591.

**сатура́тор** «апарат для насичення рідини газом або для приготування насичених розчинів», *сатура́ція*, *сатура́торний*, *сатураці́йний*; — р. болг. *сатура́тор*, бр. *сатура́тар*, п. *saturator*, ч. слц. *saturátor*, схв. *сатура́ція*, слн. *saturácija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Saturateur*, фр. *saturateur*, англ. *saturator* походять від пізньолат. *saturator* «насичувач», пов'язаного з лат. *satur* «ситий». — СІС<sup>2</sup> 746; ССРЛЯ 13, 201; Kopaliński 867; Klein 1386; Dauzat 651. — Див. ще **сати́ра**.

**Сату́рн** (назва планети; бог давньоримської міфології, покровитель землеробства), *сатурна́лії* «гучна забава; оргія; у Стародавньому Римі свято на честь Сатурна»; — р. бр. болг. *Сату́рн*, п. *Saturn*, ч. слц. *Saturn*, *Saturnus*, схв. *Сатурн*, слн. *Saturn*; — запозичення з латинської мови; лат. *Saturnus* (італійське божество) походить з етрусської мови. — СІС<sup>2</sup> 746; ССРЛЯ 13, 201; Walde—Hofm. II 483.

[**сать**] «іней» Куз; — неясне; можливо, результат фонетичної видозміни незафіксованої форми \**сать*, пов'язаної з *сати́ти* (те, що осідає з атмосфери).

**са́уна** «фінська лазня»; — р. бр. м. *са́уна*, п. ч. слц. *sauna*, слн. *sáuna* «тс.»; — запозичення з фінської мови; фін. *sauna* «лазня», можливо, споріднене з комі *чом* «намет, будка; холодний хлів», удм. *чум* «хижа (для одягу)». — St. wug. *obsučh* 668; Holub—Lyer 432; Лыткин—Гуляев 309.

[**сафатина**] (бот.) «чортола смердюча, *Ferula assa foetida* L.» *Мак*, [*ассафет*, *асафатина*] «тс.» *Мак*; — очевидно, результат адаптації латинської назви *assa foetida*.

**сафлор** (бот.) «*Carthamus* L.; олія з сафлору; фарба з сафлору»; — р. бр. болг. *сафлор*, п. ч. *saflor*, схв. *сафлор*; — запозичення з німецької мови; н. *Saflor* через італійське посередництво виводиться з арабської мови; менш переконливе виведення (СІС 746) через голландську мову (гол. *saffloer*) з пер-

ської. — Sł. wug. obcych 662; Ivanová-Šalingová—Maníková 773; Gr. Fwb. 674.

**сáхар<sup>1</sup>**, *сахарáт*, *сахарín*, *сáхарник*, *сáхárниця* СУМ, Нед, *сахáрня*, *сахарóза*, *сахарíстий*, *сáхарíти*, ст. *сахаръ* (1627); — р. *сáхар*, бр. *сахарьíна*, [*сáхар*], п. sacharyna, ч. sacharín, sacharín, слц. sacharín, вл. sacharín, болг. *зáхар*, м. *сахарín*, схв. *сáхар*, слн. saharín; — запозичення з грецької мови; гр. *οάχηρ(ον)* походить від палі sakkhaghā «цукор», яке зводиться до дінд. śáṅkaṅā «гравій, пісок; цукровий пісок», що зіставляється з гр. *κροιάλι* (мн.) «морська галька», *κρόιη* «тс.». — Коломієць УМЛШ 1967/6, 10; Коваль 117; Черных II 142; Фасмер III 567; Frisk II 22, 672—673; Mayrhofer III 308. — Пор. **цúкор<sup>1</sup>**.

[**сáхар<sup>2</sup>**] «рогач у рибалок, залізний гачок з довгим держакком Дз, Мо; вила для гною Л», [*сахóр*] «вила для гною» ЛексПол, [*сахур*] «тс.» Ник; — бр. *сахóр* «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [*сохирь*] «дерево з розвилкою», п. [sochor] «жердина», ч. слц. вл. нл. sochor «важіль, лом» і, в такому разі, зводиться до *сóхá* (див.).

**сахáтися** «злякано відскакувати; цуратися; [вмішуватися, втручатися Нед], *сахнúтися*, *відсахнúтися*, [*відшахнúтися*] «відхилитися, відсахнутися», [*підсахнúтися*] «пристати, причепитися» (про хворобу); — неясне; можливо, пов'язане з лит. šókti «скакати», зв'язок якого з укр. *скóчити* піддається сумніву (Fraenkel 1021—1022); можливий також вплив з боку *жахáтися*.

[**сахнúти**] «війнути, дихнути», [*сахтíти*] «палахотіти, пашіти жаром; пахтіти; важко дихати Нед; зітхати О; хникати О; віяти, пашіти», [*сахтjáчка*] «ядуха, астма» Нед; — неясне; можливо, звуконаслідувальне.

**сачóк<sup>1</sup>** — див. **сак<sup>1</sup>**.

**сачóк<sup>2</sup>**, *сáчик* — див. **сак<sup>2</sup>**.

[**саш**] (бот.) «очерет звичайний, *Phragmites communis* Frin.; (у виразі *с. білий*) лепеха звичайна, *Acogus calamus* L.; (у виразі *с. чорний*) *poriz*, *Turpa*

*L.*» Мак, [*сашина*] «очерет; лепеха» Мак, [*саршіна*] «очерет» ВеНЗн, Мак, *сашнік* «*Schoenus* L.; [очерет Мак]», [*шаш*] «очерет; *poriz*» Мак, [*шашина*] «*poriz*», [*шалина*] «очерет; *poriz*», [*шаланана*] «лепеха» тж; — п. [saszyuna] «лепеха», [sasyna, szaszyna] «тс.», ч. [šáší] «осока, *Carex* L.; очерет; ситняг, *Heleocharis* R.Br.», šášina «сашник», sašina «тс.», слц. šáš «очерет; *poriz*», šášina «тс.», [šešina] «очерет», вл. šasnja «сашник», схв. *шáш* «осока, *poriz*; оситняк, *Juncus* L.», *шáша* «сухе кукурудзиння; *poriz*, оситняк», слн. šáš «осока»; — запозичення з угорської мови; уг. sás «осока» етимологічно неясне; пов'язання з ч. šáčhor «смикавець, *Surgus* L.», слц. šachor «тс.» (Matzenauer 80) помилкове. — Brückner 482; Machek Jm. rostl. 275; ESJČ 603; Skok III 383; Mikl. EW 337; MNTESz III 408.

**сашé** «подушечка з ароматичними речовинами; торбинка для хустинок», *сашéтка* «тс.» Куз; — р. болг. *сашé*, п. saszetka; — запозичення з французької мови; фр. sachet «мішок; саше» е зменш. від sac «мішок», яке походить від лат. saccus «тс.». — СІС<sup>2</sup> 580; Sł. wug. obcych 668; Dauzat 644. — Див. ще **сак<sup>1</sup>**.

[**сáще**] «кімнатний собачка» Нед, [*саша*] «щениця від вовка й собаки» Чаб; — неясне; можливо, результат видозміни деетимологізованого укр. \**сасче* «саксонча», похідного від *сас* «саксонець»; в такому разі первісно означало «саксонський собачка»; пор. [*шашóк*] «порода собаки».

**сваво́ля**, *свавілець*, *свавілля*, *свавільник*, *свавільство*, *сваво́лець*, *сваво́льник*, *сваво́льство*, [*сваво́льця*] Нед, *свавільничати*, *сваво́лити*, [*сваво́лити*] «сваволити» Нед; — р. [*сваво́лить*] «сваволити», бр. *сваво́лле* «пустощі, бешкет; пустотливість; сваволя»; — запозичення з польської мови; п. swawola, як і ч. svévole, слц. svévol'a, є результатом стягнення давнішої форми \*swojawola (ч. svojevole), що відповідає р. *своево́лие*, схв. *сво́јево́лян* і скла-

дається із займенника *swoja* (> *swa*) «своя» та іменника *wola* «воля»; більшість похідних утворено від запозиченої форми на українському ґрунті. — Огієнко РМ 1938/7—8, 347; Brückner 527. — Див. ще **воля, свій**<sup>1</sup>.

[**свадлівий**] «сварливий» Нед; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. [svadlivý], як і болг. *свадлів*, схв. *свадљив* «тс.», відповідає укр. *свадлівий* «тс.». — Див. ще **вадити**.

[**свадьба**] «весілля» СУМ, Нед, [*сва́йба*] «весілля» тж, [*сва́льба*] «тс.», [*свадьбу́*] «сватання» Нед, [*свадьбини*, *сва́льбини*] «тс.», [*свадьбу́чка*] «наречена, молода» тж, [*сва́тба*] «весілля», [*свадьба́ний*] Нед, [*свадьбува́ти*]; — р. *сва́дба*, бр. [*сва́дзьба*], др. *сва́тба*, п. *swadzba*, *swacba*, ч. *svatba*, [svajba], слц. *svadba*, нл. *swajzba*, болг. *сва́тба*, м. *свадба*, схв. *сва́дба*, слн. *svátba*, стсл. **сва́тба**; — псл. *svatba*, похідне від *svatъ* «сватання»; зближення з *веді́*, *води́ти* (Желтов ФЗ 1876/1, 20) неприйнятне. — Фасмер III 568—569; Булаховський Вибр. пр. III 366; Соболевский Лекции 104; Brückner 527; Machek ESJČ 594; Skok III 369; Mikl. EW 332. — Див. ще **сват**.

[**свай**] «паля» Дз, [*чвая*] «тс.» Пі; — запозичення з російської мови; р. *сва́я*, [*шва́я*], р.-цсл. **свая** етимологічно неясне; зіставлялося з р. *сва́ть* (Преобр. II 256), *ва́ять*, *ви́ть* (Горяев 319). — Фасмер III 571.

[**сва́ка**] «стрижень для шпульки у ткацькому човнику» Нед, *сват*, [*сва́тба́к*] Чаб «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [swak] «тс.» походить від нім. [zwack] «цвях». — Трубочев Рем. термиол. 136. — Див. ще **цвях**.

**сва́ни** (кавказька народність), *Сванетія*; — р. бр. *сва́ны*; — запозичення з грузинської мови; груз. *swan*- відповідає самонайменуванню сванів *šwan*, спорідненому з мегр. *šop*- «тс.». — Климов 174.

[**свар**] «лайка», *сва́ра* СУМ, Нед, [*сварба́*] О, *сва́рка*, [*сварку́т*] «сварли-

вий чоловік» Нед, [*сварли́вець*, *сва́рник*] «тс.» Нед, *сварня́*, [*свару́н*] «сварливець», [*свару́нок*] «сварка» О, *свари́ти*, *свари́тися*, *сва́ркий*, *сва́рливий* СУМ, Нед, [*сварний*] «сварливий» Нед, [*сварли́ве*] «сердито», [*на́сварка* Ж, *пересва́р*], *пересва́рка* СУМ, Куз, [*посва́р(а)* Пі, *посва́рка*]; — р. болг. *сва́ра*, бр. *сва́рка*, др. *сваръ*, п. *swar*, *swara*, ч. слц. *svár*, вл. нл. *swar*, полаб. *svogēt* «сваритися», слн. *svariti* «попереджувати», стсл. **сваръ**; — псл. *svargъ*; — споріднене з дісл. *svara* «відповідати», гот. *swagan* «присягати», двн. *swerian* «тс.; говорити певно», дангл. *andswaru* «відповідь», нвн. *Schwur* «клятва», лат. *sermo* «бесіда, розмова»; іє. \**sweg-* «говорити»; зіставлення з ч. *svada* «звада» (Machek ESJČ 594) необґрунтоване. — Фасмер III 569; Черных II 142—143; Преобр. II 255; Brückner 527; Младенов 571; Skok III 369; Trautmann 296; Гамкрелідзе—Иванов 123; Pokorny 1049.

[**сварка**] (бот.) «цмин піщаний, Helichrysum arenarium D.C.; льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.» Мак, [*цварка*] «цмин» Мак, [*сварли́вець*] «тс.», [*сва́рник*] «тс. Мак; плаун звичайний, Lycopodium clavatum L.»; — найменування, пов'язані зі *свари́тися*; назва плауна [*сварник*] викликана розповсюдженням повір'ям, нібито присутність цієї рослини в хаті викликає сварку (Анненков 203); пор. інші назви плауна: [*дереза́*, *зва́дник*]; така ж мотивація і відповідних назв цмину. — Шамота 72. — Див. ще **свар**.

**Сва́рог** «слов'янський язичницький бог, покровитель ковальства та інших ремесел», *Сварожич* «син Сварога, бог вогню», [*Сова́рог*] «батько всіх богів, бог законів і часу» Нед; — р. *Сва́рог*, др. *Сварогъ*, *Сварожичь*, *Сварожь* «Сварогів»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з псл. *svara* «свара, незгода, війна» (Jagić AfSIPh 1, 412—413; 4, 426; Brückner AfSIPh 40, 10—11; KZ 46, 236—237; Jakobson IJSLP 1/2, 269); зіставляється також з дінд. *svárgaḥ* «небо», дангл.

sweorc «темнота, хмара, туман» (Uhlenbeck 355; PBrV 22, 199—200; Fortunatov BV 3, 69), з дінд. s(ú)var «сонце», ав. hvarə, лат. sōl, псл. \*s<sup>h</sup>ьпсе «тс.» (Преобр. II 255). — Фасмер—Трубачев III 570.

**св́астика** (культовий знак ряду стародавніх релігій; емблема німецького нацизму); — р. болг. св́астика, бр. св́астыка, п. swastyka, ч. слц. svastika, схв. св́астика, слн. svástika; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. svastika-пов'язане із svasti «успіх», утвореним з основи su- «добрий», спорідненої з першим компонентом гр. ὑγιής «здоровий», псл. \*sъdogъ «тс.», і дієслова asti «він є», спорідненого з псл. (j)estъ, укр. є. — SIC<sup>2</sup> 747; Черных II 143; Kopaliński 933; Chantraine I 388; Frisk II 954—955; Maughofer II 637. — Див. ще гігієна, є, здо́ровий. — Пор. смерть, щ́астя.

**сват**, [св́аненька] «свашка», [св́аненько] «сваток», [св́анечка, св́анечко, сваню́тка, св́аня О, св́анька], св́атальник, [св́атанець] «сват» Нед, [св́атанок] «тс.» Нед, [св́атанкі] «сватання» СУМ, Нед, св́атання, св́атáч тж, [св́атиця] «свах» Нед, св́атко́, [св́атник] «звідник» Нед, [св́атніцтво] «звідництво» Нед, св́аток, [св́аття] «свати», св́ату́ньо, св́аха, [св́ачини] «сватання» Кур, [св́ашини] «пригошення свях» Нед, [св́ацáк] «дружко (?)», сват Нед, [св́ащини] «частування весільних гостей у свахи» Нед, св́атальний, [св́атній] «сватів», св́атати, св́ататися, св́атáтися «родичатися», [св́ахáтися], [св́ашити] «свашкувати» Нед, [св́ащити] «тс.», св́ащкува́ти, [підсв́атання, пр́исваха]; — р. бр. болг. м. сват, др. сватъ, п. вл. нл. swat, ч. заст. слц. svat, схв. svàt, слн. svàt; — псл. svatъ; виводиться зі \*svojat-, похідного від займенникової основи svo-, sve-; — зіставляється з лит. svė́cias, svė́tis «гість» (первісно «чужинець, сам по собі»), лтс. svešs «чужий; гість», гр. (F)έτης «родич, друг», έταρος «товариш, супутник»; зближення з ав. хваētu- «належний до сім'ї» (Machek ESJČ

594) сумнівне з точки зору фонетики. — Черных II 143; Фасмер III 570; Преобр. II 255—256; Brückner 527; Skok III 369; Mikl. EW 332; Fraenkel 950, 952; Karulis II 336; Мартынов Язык 85. — Див. ще св́ий<sup>1</sup>.

[св́екла́] (бот.) «буряк, Beta L.; бурякове бадилля» Г, Л, [св́акля] «столовий буряк» Корз, [свекловиця] «буряк» Мак, [св́ікла Пі, Мак, св́іколка Мак] «тс.», [св́екляний]; — р. св́екла, др. св́іклъ, п. śwīkta, м. свекло, цвекло, схв. цв́екла; — давнє запозичення з грецької мови; гр. σεῦχλον (іон. сеῦτλον, атт. теῦτλον) є запозиченням невідомого походження. — Німчук 273; Черных II 144; Фасмер—Трубачев III 571; Преобр. II 256; Sławski I 134—135; Frisk II 887. — Пор. цв́ікля.

[св́ековка] (бот.) «вид рослини» Нед, [свекovníк] «ясенєць білий, Dictamnus albus L. (D. fraginella Lenk.)» ВЕНЗн, [цвиковнік] «тс.» тж; — похідне утворення від св́екла; назва, очевидно, зумовлена тим, що в народній медицині використовувався корінь ясенцю. — Анненков 126. — Див. ще св́екла́.

**св́еко́р** «батько чоловіка; [тесть ВеБ], [св́екра́] «свекруха Нед; теща ДзАтл II», св́екрі́ця, св́екр́івщина СУМ, Куз, [св́екр́оха] «теща» ВеБ, св́екр́уха, [св́екр́ухна] «свекруха», [св́екр́ушина] «тс.»; — р. св́еко́р, бр. св́екар, др. св́екръ, п. заст. świekieg, ч. ст. svekr, слц. svokog, болг. св́екър, м. свекор, схв. св́екар, слн. svėker, стсл. св́екръ; — псл. svekгъ; — споріднене з дінд. śvāśuraḥ «свекрів», ав. хvasuga-, лит. šėšuras «свекор», гр. έμυρός, двн. swēhur «тс.», лат. socer «тс.; тесть»; іє. \*svekuo- «свекрів», першим компонентом якого є займенникова основа \*sve- «свій». — Трубачев Терм. родства 118—125; Черных II 144; Фасмер III 572; Преобр. II 256—257; Brückner 536; Machek ESJČ 595; Skok III 370; Trautmann 295; Fraenkel 977; Walde—Hofm. II 550—551; Бурлакова ВСЯ VI 61; Гамкрелідзе—Іванов 112, 123, 374, 760; Pokorny 1043—1044.

[свѣпка] «свах» Нед, [свѣпка] «тс.» Нед; — неясне.

**свербіву́с** (бот.) «свербигуз, Bunias L.; [шипшина, Rosa canina L. Me]», *свербіу́с* «тс.» СУМ, Ме; — результат видозміни форми *свербігу́з* «тс.» через зближення другого компонента з іменником *вус*. — Див. ще **свербігу́з**.

**свербі́га** (бот.) «свербигуз, Bunias L.; [бутень Прескотта, Chaerophyllum prescottii D.C. Mak]», [свербина] «бутень Прескотта» Мак, [сверба́к] «шипшина собача, Rosa canina L.» ВеНЗн, [свербига́н ВеНЗн, сверби́ла Мак, свербі́ло Нед] «тс.», *свербіжниця* «Knautia Coult.; [скабіоза голубина, Scabiosa columbaria L. Mak]»; — р. *свербі́га* «Bunias», [свербейка, свербарика] «тс.», [свербігу́з] «тс.; бутень бульбоносний, Chaerophyllum bulbosum L.», бр. *свербігу́з* «свербига, Bunias», п. *świerzabek* «бутень», *świerzbica* «свербіжниця»; — похідні утворення від *свербі́ти*; назви перших трьох рослин зумовлені їх смаковими властивостями або дією на кишечник; *свербіжниця* дістала свою назву як засіб для лікування корости (пор. [короставник], р. [чесотная трава, чесоточная трава] «тс.»). — Шамота 67, 139; Меркулова Очерки 81; Анненков 72, 73, 317—318. — Див. ще **свербі́ти**.

**свербігу́з** (бот.) «свербига, Bunias L.; [шипшина собача, Rosa canina Нед, Ме; Torilis anthriscus Gmel. (Gaert.); бутень запашний, Chaerophyllum aromaticum L. Mak; бугила лісова, Anthriscus silvestris Hofm. Mak]», [сверби-гузно] «бутень» Мак, [свербивуз] «шипшина» Мак, [свербиуз Мак, свербиуза Мак, свербиузина Мак, Вел, свербиузка Мак, свербовіс Мак, свербоголуз ВеЗа, свербоголуза ВеНЗн, Мак, свербогу́з, свербогуза, сверболуз, сверболуза, свербоу́за, свербоузина тж] «тс.»; — р. [свербігуз] «бугила»; — складні утворення з основ дієслова *свербі́ти* та іменника *гу́зно* «зад»; назва зумовлена подразливою дією насіння з'їдених плодів шипшини на задній прохід;

очевидно, подібну дію виявляють і свербига, бугила, окремі різновиди яких використовуються в їжу. — Німчук 280; Шамота 138—139; Меркулова Очерки 81; БСЭ 24, 75; 38, 201; Machek Jm. rostl. 109—110. — Див. ще **гуза́**, **свербі́ти**. — Пор. **свербі́га**, **свербіву́с**.

**сверби́ла**, **свербі́ло**, **свербина** — див. **свербі́га**.

**свербі́ти**, **сверб**, **свербе́ць**, **свербі́ж**, [свербля́к] (ент.) «свербун, коростяний кліщ, Sarcoptes» Нед, *свербля́чка* «свербіж; [кропива Чаб]», [свербо́та] «свербіж», *свербу́н* (ент.) «Sarcoptes», [сверб'я́чка], [сворі́б] «короста, парша» ВеБ, *свербля́чий*; — р. *свербе́ть*, бр. *свѣрбе́ць*, п. *świerzbiec*, ч. *svrběti*, сл. *svrbiet'*, вл. *swjerbjeć*, [swjerbic], нл. *swerb'eś*, болг. *сѣрбѣ*, м. *сѣрби*, схв. *сѣрбети*, слн. *srbēti*; — псл. \*svʹrbēti; — зіставляється з двн. *swērbān* «крутитися; стирати», лтс. *svārpsts* «свердло», дісл. *svarf* «опилки», гот. *af-swaírban* «змахнути». — Фасмер III 573; Преобр. II 257; Brückner 536; Machek ESJČ 598; Schuster-Sewc 1391; Младенов 623; Skok III 375; Варбот 78; Mikl. EW 380; Trautmann 295; Mühl.—Endz. III 1144.

**сверготі́ти** «цвірінькати», [свірго-тати] «тс.» Вел; — запозичення з польської мови; п. *świergotać* є варіантом форми *świerkotać* (*świerkać*), спорідненої з укр. [свірча́ти]. — Brückner 536. — Див. ще **сверені́ти**.

[сверда́н] (ент.) «цвіркун, Gryllus L.», [сверду́н, свігу́р «тс.»] ВеНЗн; — не зовсім ясні результати видозміни форм [сверчо́к, свіргу́н, свірчо́к] «тс.» — Див. ще **сверені́ти**.

**свѣрдел**, [свѣрдель], [свѣрбел] «свердел» Гриц, [сверблб] «тс.» тж, *свѣрдро*, [свердликáр] «свердильник» Нед, *свердлі́льник*, *свердлі́й*, *свердлові́на*, *свердлува́льник*, [свердля́к (корабельний)] «корабельний хробак», *свердля́р*, [сверл] Нед, [сверликáр], [свѣрло] тж, [сверля́к] «вид гусені», [свірло] «свердел», *свѣрдлі́ти* СУМ, Нед, *свердлува́ти*, [свѣрлі́ти] Нед, *свердлі́льний*, *свердлува́льний*, *свердля́чий*; — р. *сверло́*,

бр. *свѣрдзел*, др. *свѣрдѣль*, п. [šwierdziołek], *świder*, ч. *sviďik*, слц. *svider*, болг. *свѣрдел*, м. *сврдел*, схв. *свѣдао*, *свѣдло*, слн. *svédeг*, с.-цсл. *свѣдѣль*; — псл. \*sv<sup>h</sup>ǵdъlo; — можливо, споріднене з дісл. *svērð* «меч», свн. *swert*, нвн. *Schwert* «тс.»; зіставлялось також (Младенов 573; Machek ESJČ 596) через попередню форму \*sv<sup>h</sup>ǵb-dlo з дісл. *hvirfill* «вихор, кільце, верхівка», нвн. *Wirbel* «вихор», двн. *hwērfan* «обертати», *werban* «тс.» або (Преобр. II 258; Holub—Kop. 363) з псл. \*v<sup>h</sup>ǵtēti «вертати», хоча з форми \*s(ъ)v<sup>h</sup>ǵt-dlo мало б вийти \*сверло. — Фасмер III 573—574; Skok III 375; Трубачев Рем. терминол. 375.

[свереніти] «цвіркотати» ВеУг, [свереньчати тж, свірчати, свиріяти] Лекс-Пол «тс.», [сверчок] «цвіркун» ВеУг, [сверщук] Г, [сверщок, свірк, свірко, свірчок, свірщок] ВеНЗн, [свириньок, свириньок, свиринька] ВеУг, [свіркалка] Нед, [свірень] Куз, [шверщок] ВеНЗн «тс.»; — р. [сверчатъ] «цвірчати», *сверчок*, бр. [свірчатъ] «цвірчати», [свершич] «цвіркун», п. *świerszycz* «цвірчати», *świerszcz* «цвіркун», ч. [švǵček], ст. *svǵček* «тс.», слц. *svǵček*, вл. *šwjerč*, м. *свирец*, стсл. *свѣръчъ (къ)* «тс.»; — очевидно, псл. *svirati* (svǵrēti) «свистити», svǵǵькъ «цвіркун», з яким пов'язане *svigēl* «дудка, сопілка»; — лит. *sviǵkšti* «бриніти, пищати, свистити», лтс. *sviǵkstēt* «тс.»; менш переконлива думка (Фасмер III 574—575; Machek ESJČ 91) про звуконаслідувальний характер цих слів і про їх безпосередній зв'язок із \*свǵк-, укр. *цвіркати*. — Преобр. II 258; Brücker 536. — Пор. **сверготіти**, **цвіркати**.

[сверіпа] «каша з пшона і молодого лободи зі свинячим жиром» Нед; — очевидно, пов'язане з [сверіпа<sup>3</sup>] «свербига» (свербига може вживатися в їжу у вареному вигляді). — БСЭ 38, 201. — Див. ще **сверіпа<sup>3</sup>**.

[сверкати] «блискати, блимати» Нед, [сверкот] «блискання, блимання» Нед, [свіркуха] «блискавка» Гриц; — р. *свер-*

*катъ* «тс.», стсл. *свѣръчштъ* «блискучий» (про розжарене залізо); — неясне; зіставлялося з р. ст. *сверкати* «швидко рухати, ворухити» (губами), з *свірчати* (Mikl. EW 330), з дінд. *sváratí* «звучить; світить, сяє» (Горяев 313). — Фасмер III 574; Преобр. II 527—528.

[сверлик] (орн.) «малий дятел, Dryobates minor L.» Шарл; — пов'язане із *свѣрдел*; назва зумовлена, очевидно, тим, що дятел робить діри в корі дерев. — Булаховський Вибр. пр. III 217. — Див. ще **свѣрдел**.

**сверляк** — див. **свѣрдел**.

[свертки] (бот.) «конюшина шведська, Trifolium hybridum L.» Мак; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої частини назви (конюшина) *шведська*.

[свертушка] (орн.) «звичайна вівсянка, Embiza citrinella L.» Шарл; — неясне; може бути зіставлене з п. [ро-šwierka] «вівсянка», пов'язаним з *świerkot* «цвірчання».

**сверчок, сверщок, сверщук** — див. **свереніти**.

**свѣтр**; — р. болг. *світер*, бр. *світар*, п. *sweter*, ч. *svetr*, слц. *sveter*, схв. *свѣтер*, слн. *svíter*; — через західнослов'янські мови запозичено з англійської; англ. *sweater* «свѣтр» утворено від *sweat* «піт, потіти», спорідненого з двн. *sweiz* «піт», дінд. *svēda-*, лат. *sūdor*, лтс. *sviēdri* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 747; Sł. wyr. obcych 715; Holub—Lyer 460; Klein 1552.

[свиб] (бот.) «дерен, Cornus L.» ВеЛ, Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *svíb*, як і схв. *свіба*, слн. *svíba* «тс.», відповідає укр. [свид] «тс.»; виводиться з псл. \*svidy «тс.» через проміжні форми род. в. *sviďve* > \*svidbe. — Фасмер III 577; Machek Jm. rosl. 171; Skok III 371—372. — Див. ще **свид<sup>1</sup>**.

[свигнати] «мугикати під ніс» Нед, [свигнавець] «той, хто мугиче», [свігнавка] «мугикання» тж; — неясне; можливо, є результатом контамінації форм *свистати* і [гугнати] «гугнявити».

[свид<sup>1</sup>] (бот.) «свидина криваво-червона, *Theluctania (Cornus) sanguinea* L.», [свидва Мак], *свидіна*, [свидовник Мак] «тс.», [шведина] «тс.»; свидина біла, *Th. (Cornus) alba* Led.» Мак; — р. [свидіна] «дерен червоний», [свидовник] «тс.», бр. *свідзіна*, п. *świdwa*, [świd, świdzina], ч. *svíd, svída*, вл. нл. *swid*, болг. [свит] «тс.»; — псл. \*svidy; — зіставляється з прус. *sidis* «тс.», лит. *svidùs* «блискучий, ясний», *svidėti* «блищати, світитись», лат. *sidus* «зоря», дангл. *svitol* «ясний»; в такому разі назва рослини мотивується яскраво-червоним кольором плодів; заперечення проти цих зіставлень і пов'язання з н. *Wein(weide)* «свидина» (Machek ESJČ 596; Jm. *gostl.* 171) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 577; Brückner 535; Holub—Kop. 363; Fraenkel 952. — Пор. свидь.

[свид<sup>2</sup>] «велика і добре зав'ялена палка», [засвидіти] «ударити» Я; — ч. [svidy] «твердий, тугий»; — пов'язане зі [свид] «свидина»; назва зумовлена особливою міцністю свидинового дерева; щодо семантичного зв'язку пор. *бук* «ломака», [бучок] «палка» — *бук* «вид дерева»; *дубок* «ціпок», *дубіна*—*дуб*. — Див. ще свид<sup>1</sup>.

[свидь] «сирий стан» Нед, [свидій] «сирий» Нед, [свидній] «напівдозрілий» Г, Нед, [свидовій] «тс.» тж, [свидовитий] «недозрілий; зеленуватий; моложавий», [свидуватий] «тс.», [свидність] «вогкість; незрілість» ЛЧерк, [насвід] «недозрілим», [насвіді] «моложавий», [усвід] «недозрілим», [усвиду] «тс.»; — р. [свидьий] «недозрілий; сирий; кислий, терпкий, оскомистий», [свидоб, свидоватий] «тс.», п. [świd] «щось чорне; незрілість», ч. [svidy] «тугий»; — неясне; можливо, пов'язане зі [свид] «свидина»; у такому разі первісно означало «кислий, терпкий, твердий, (як плоди свидини)».

[свіжка] «стріла з очерету і смоли»; — результат дисиміляції в незасвідченій формі \*швижка, похідної від [швігати] «кидати, шпурляти» (див.).

[свина́рик] (бот.) «шавлія кільчаста, *Salvia verticillata* L.» ВеНЗн, [свиню́шник] «тс.»; — похідні утворення від деетимологізованого [свиню́х] «тс.», яке первісно було пов'язане зі \*сзвивати «звивати». — Див. ще свиню́х.

свине́ць, свинча́тка, свинце́вий, свинце́вистий, свинцюва́тий, свинцюва́ти; — р. свине́ц, бр. свине́ц, др. свиньць, болг. заст. свине́ц «свинець; куля», слн. *svínes*, стсл. свиньць; — псл. [svínьсь]; — споріднене з лит. *švinas*, лтс. *svĩns* «свинець»; зіставляється ще з гр. *κίβανος* «синя речовина», яке вважається запозиченим з невідомої мови і ототожнюється з хет. *kuṣanna(n)* «мідний (купорос), коштовний камінь»; зіставляється також (Трубачев *Этимология* 1965, 33—34) з ос. (æ)fsæp «сошник, леміш, залізо», афг. *ōspīpa* (*ōspāpa*) «залізо». — Черных II 146; Фасмер III 577—578; Преобр. II 259; Karulis II 339; Frisk II 37; Boisacq 527; Persson Beitr. 963.

сві́нка<sup>1</sup> (мед.) «запалення привушної залози у дітей, паротит»; — р. сві́нка, бр. сві́нка, п. *świnka*; — похідне утворення від *свиня*; назва зумовлена зовнішнім виглядом опухлої шиї хворого; пор. лат. *scrofula* «опух шиї» від *scrofa* «свиня», гр. *χοίρας* «опухлі шийні залози» від *χοίρος* «порося, свиня». — Фасмер III 578; Горяев Доп. I 42. — Див. ще свиня́.

сві́нка<sup>2</sup> «дерев'яна куля, яку ганяють ковіньками в гри; відповідна гра»; — р. [свинка] «цурка, свинка», [свинки] «гра в цурки, свинки», п. [świnka], болг. сві́нка «тс.», слн. *svínjka* «дерев'яний м'яч»; — псл. \*svinьka, похідне від *svi(n)ti* «звити»; первісно, очевидно, означало м'яч, звитий з ганчір'я або шерсті; пор. [зві́нка] «м'яч із шерсті; гра в м'яч» Ж; зазнало зближення зі *свиня́*. — Див. ще ві́ти<sup>1</sup>, з<sup>2</sup>. — Пор. сві́нкі, свито́йкий.

[сві́нка<sup>3</sup>] (іхт.) «підуст звичайний, *Chondrostoma nasus* L.», [сві́нька] «тс.» ВеНЗн; — р. [свинка] «волзький підуст, *Chondrostoma nasus variabile* Jakowlew»



Л—Г, бр. [свінка] «підуст», [свінюк] «підуст дніпровський, Ch. vasus pasus», п. świnka, слц. [švinka] «підуст»; — похідне утворення від *свиня*; назва зумовлена формою рота підуста, що нагадує рило свині. — Leder 98. — Див. ще **свиня**.

**свінкі** (бот.) «нетреба, Xanthium» СУМ, Нед, [свинніак] «осот, Sonchus; скереда дворічна, Crepis biennis» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане зі *звінути* (псл. s̄vīnōti); зв'язок міг бути зумовлений тим, що квітки і молоді плоди цих рослин покриті, закручені листяними обгортками; пізніше відбулося зближення з основою *свиня*. — Див. ще **віти**<sup>1</sup>. — Пор. **свінка**<sup>2</sup>.

**свинніак** — див. **свінкі**.

[**свинниця**] «біловус стиснутий, мичка, Nardus stricta» ВеНЗн, [свинюх ВеНЗн, свинюха, свинячка] «тс.»; — очевидно, похідні утворення від *свиня*; назви могли бути зумовлені схожістю мички до свинячої щетини (пор. р. [щетінниця] «тс.»). — Див. ще **свиня**.

[**свинюх**] (бот.) «шавлія кільчаста, Salvia verticillata L.», [свинюшник] «тс.» Мак; — очевидно, залишок давньої назви \*с̄свинькы, похідної від *с̄свивати* «звивати», в якій префіксальне с̄с- у зв'язку з деетимологізацією не зазнало зміни в з-; назва зумовлена, очевидно, наявністю волосистого кільця в трубці віночка. — Пор. **свінка**<sup>2</sup>.

[**свинюха**] (бот.) «лутига розлога, Atriplex patula L.» Корз; — похідне утворення від *свиня*; назва зумовлена використанням лутиги на корм свиням. — Див. ще **свиня**.

**свиня**, **свиняр**, **свинярка** «доглядачка свиней; [свинарник Л]», **свинярник**, **свинярня**, **свинярство**, [свинарчя] «хлопчик-свинопас», [свинарчюк] «тс.», [свинва] «свинота» Чаб, **свиніна**, **свинінець** «свинарник», [свинірка] «стадо свиней» Нед, **свінка** «жук довгоносик», [свінне] (зб.) «свині» Л, [свиннік] «свинарник» До, [свіння] «тс.» Л, **свинотá** СУМ, Нед, **свінство**, **свінтус**, [свинтюх] «свинтус» О, **свинюш-**

**ник**, [свинчя] «порося», **свинюка**, **свинюшник**, **свинюшня**, [свиняк] «свинячий послід», **свиняка**, [свинятина] «свинина», [свинятник] «свинарник», **свинярний**, **свинярський**, **свиній**, [свиновій] «свиний» Нед, **свінський**, **свинуватий**, **свинякуватий** Куз, **свинячий**, **свинарювати** Нед, [свиніти] «бруднити як свиня» Нед, **підсвинок**, [підсвинча] «підсвинок» О, [підсвілок, підсвіак] «тс.» Ва; — р. **свиня**, бр. **свіння**, др. **свиния**, п. śwīnia, ч. svině, слц. sviŋa, вл. swinjo, нл. swiŋa, полаб. swaiŋa, болг. **свиня**, м. схв. **свіња**, слн. svīŋja, стсл. **свиньга**; — псл. s̄vīŋja, можливо, з давнього \*s̄vīŋi (жін. р.), похідного від прикметника s̄vīŋ «свинячий»; — споріднене з лтс. sūvēns «порося», лат. sūs «свиня», днв. sū, нвн. Sač, гр. ὕς, ав. hū «тс.»; очевидно, індоєвропейське утворення від звуконаслідувального кореня su; зіставлялося також з дінд. sūte «народжує», псл. супь «син» (Uhlenbeck 339—340). — Коваль 82—83; Черных II 147; Фасмер III 579; Преобр. II 259—260; Brückner 537; Machek EŠJČ 596—597; Skok III 372; Критенко Вступ 510, 546; Трубачев Назв. дом. жив. 61—63; Мартынов Язык 61; Mühl.—Endz. III 1129; Karulis II 189; Kluge—Mitzka 626; Walde—Hofm. II 635—637; Frisk II 973—974; Pokorny 1038—1039; Гамкрелидзе—Иванов 593.

[**свиняк**<sup>1</sup>] «вид грибів», [свинюха] «тс.» Мак; — р. **свинюха** «гриб синюха, сироїжка, Agaricus violacens або involutus», бр. [свінка] «гриби синюватого кольору», п. [świniak] (вид гриба); — очевидно, результат видозміни звукової форми \*с̄сіня, зближеної з основою іменника *свиня*; первісна назва могла бути зумовлена кольором гриба.

[**свиняк**<sup>2</sup>] (зоол.) «зернова стонога, мокриця, Porcellio» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. świniak, як і ч. sviŋka «мокриця», svinka «дрібний рачок, що живе на вологих місцях, Agmadillidium», вл. swinjatko «стонога», нл. swinka «зернова стонога, Porcellio scaber», пов'язане з śwīnia «свиня»; наз-

ва зумовлена, очевидно, схильністю тварин до вологих місць або зовнішньою подібністю до свині. — Див. ще **свиня**.

**Свирид**, *Свиридо́н* — див. **Спиридо́н**.

**свири́ль** «народний духовий інструмент у вигляді скріплених дудочок», [*свері́вочка* О, *свири́лка*]; — р. *сви́рель* «сопілка», др. *сви́рль*, ч. *svírka*, болг. *сви́ро́л*, *сви́рка*, м. *сви́рала*, *сви́рка*, [*сви́райка*], схв. *сви́рала*, слн. *svirél*, *svirálo*, стсл. **сви́рль**; — псл. *svirěľ*, похідне від *svirati* «грати на сопілці» (др. *сви́рати*, *сви́рити*, стсл. **сви́рати**), спорідненого з лат. *susurro* «шиплю, шепчу, бриню», дінд. *sváratí* «звучить», дісл. *svarga* «бушувати, свистіти», нвн. *surgen* «бриніти, свистіти», *schwirren* «тс.». — Фасмер—Трубачев III 579; Преобр. II 260; Skok III 372—373; Walde—Hofm. II 637.

**сви́ріпа<sup>1</sup>** (бот.) «суріпиця звичайна, *Barbarea vulgaris* R. Br; [гірчиця польова, *Sinapis arvensis* L.; дескурайнія, *Descurainia* Webb. et Bert. (*Sisymbrium sophia*) Нед; редька дика, *Raphanus raphanistrum* L.; кінський часничник лікарський, *Alliaria officinalis* Mak], [*свері́па*] «гірчиця польова» Mak, [*сви́ріпка* Mak, *сви́ріпиця*] «тс.», *сви́ріп'яний*; — р. [*сви́рєпа*] «суріпиця», бр. *сви́рэпа* «тс.», др. *свертль* «дикоростучий», *сви́ртль* «тс.», *свертльница* «дикий горох», п. *świegzor* «суріпиця», ч. *sveřer* «польовий бур'ян; жеребець», *sveřeres* «тс.», слц. *svegerú* (про коноплю), стсл. **свертль** «дикий»; — пов'язане з [*сви́ріпний*] «злий, сердитий». — Меркулова Очерки 75—78; Етимологія 1964, 78—79. — Див. ще **сви́ріпний**.

[**сви́ріпа<sup>2</sup>**] (бот.) «*ripa*, *Brassica rapa* L. Mak; *ripak*, *Brassica napus* L.», [*сви́ріпа*] «ріпак» Mak, [*сурі́па* Mak, *сурі́пиця*] «тс.», [*сурі́пок*] «олійна ріпа, *Brassica rapa oleifera* DC.» Mak; — похідні утворення від *ripa* (*ріпак*), викликані впливом з боку *сви́ріпа<sup>1</sup>* «суріпиця». — Див. ще **ріпа<sup>1</sup>**.

[**сви́ріпа<sup>3</sup>**] (бот.) «свербига східна, *Bunias orientalis* L.», [*сви́ріпиця*] «тс.»

Mak; — очевидно, результат фонетичного зближення назви *свербига* з назвою *сви́ріпа* «суріпиця» (див.).

[**сви́рка**] (бот.) «ялина звичайна, *Picea excelsa* Link. Mak; *Pinus pilla* L.; гірська сосна, *Pinus montana* Mill. Mak», [*сви́рка*] «ялина», [*сви́рок*] «тс.» Mak; — запозичення з польської мови; п. *świrk* «смерека», *świerk* «тс.» розглядається як варіант форми *smrek* «тс.», спорідненої з укр. *смере́ка*. — Brückner 537. — Див. ще **смере́ка**.

[**сви́скати**] (про kota) «шипіти, фрикати» Нед; — слн. [*svískati*] «шипіти, бризкати», [*svísk*] «шипіння»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, споріднене зі *сви́стати*. — Фасмер III 580—581. — Див. ще **сви́стати**.

[**сви́слі**] «нижній кінець плавної сітки», [*сви́сель*] «вільні кінці верхів і сподів рибальської сітки» Дз; — похідне утворення від др. \**свѣсати* «звистати», в якому префіксальне *с(ѣ)*- не зазнало зміни в *з*- завдяки деетимологізації (пор. ч. *svisel* «фронтон, підря», вл. *swisle* «фронтон даху», слн. *svísli* «сінник, підря», які загальноприйнятої етимології не мають); пор. також *сви́нка<sup>2</sup>*, *сви́та<sup>1</sup>*. — Machek ESJČ 597.

**свист** — див. **сви́стати**.

**сви́стати**, *сви́стіти*, *сви́снути*, *сви́сонути*, [*сви́снява*], *свист*, *сви́стávка* СУМ, Нед, *свистáло*, *свистáльце*, *свистáчка* «свисток; [(орн.) свіязь, *Apas penelope* L. ВеНЗн]», [*сви́стель*] «дудка» Нед, *сви́стик*, *сви́стілка*, [*сви́сто́вач*] «порожній горіх з отвором», *сви́сто́к*, *сви́стúля*, *сви́стúн*, [*сви́стунка*] (орн.) «вівчарик жовтобровий, *Phylloscopus sibilatrix* Bechst.» Шарл, *сви́стúха*, *сви́щ* (орн.) «свіязь», *сви́щик* «свисток», *сви́стючий*, *сви́стячий*, *ві́свист*, *перéсвіст*, *підсвист*, *пóсвист*, *прі́свист*; — р. *сви́стáть*, бр. *сви́стаць*, др. *сви́стáти*, п. *świstać*, ч. *svištěti*, слц. *svišt'at'*, м. *свисти*, слн. *svískati* «шипіти, бризкати», *sviščáti* «свистіти», стсл. **сви́стати**; — псл. *svistati*; — можливо, споріднене з дісл. *hvisla* «шептати, свистіти, бушувати», дангл. *hvistlian* «свистати»,

англ. whistle «тс.»; у такому разі зводиться до іє. \*kvis-/kveis- (Walde—Hofm. II 403—404); розглядається також (Meillet—Ernout 1099) як експресивне утворення; в окремих слов'янських мовах існують інші звукові варіанти: схв. *zvíz-nuti*, слн. [zvizardati], стсл. **звиздати**, п. *gwizdać*, ч. *hvizdati*, вл. *hwizdać*; зіставлення з лит. *švilpti* «свистати» і виведення від \*svipati (Machek ESJČ 597) є гіпотетичним. — Черных II 147—148; Фасмер III 580—581; Преобр. II 261—262; Brückner 538; Skok III 373.

**свисту́ля** (бот.) «*Copioselinum Fisch.*», [*свистю́ля*] «болиголов плямистий, *Copium maculatum L.*», [*свисті́ля*] «тс.» Пі; — похідні утворення від *свиста́ти*; назви зумовлені трубчастим характером стебла рослин, з якого діти роблять свистки. — Див. ще **свиста́ти**.

**сві́та**<sup>1</sup> (вид одягу), *свиту́на* «тс.», *світка*, *світник* «виготовлювач свит; торговець свитами», *свитя́нка* «коротка свита»; — р. *сві́та* (вид одягу); «[ликова мотузка]», бр. *сві́та* (вид одягу), др. *свѣита*, *світа*, п. *świta* (зі сх.-сл.) «тс.», болг. *сві́та* (вид тканини), м. *світа* «дороге тонке сукно», схв. *свѣ́та* «сукно», слн. *svíta* (заст.) «одяг»; — очевидно, псл. *svíta*, похідне від дієслова *viti* «вити, звивати»; реконструювалось також (Преобр. II 262; Mühl.—Endz. III 1167) як псл. *svíta*, споріднене з лтс. *svietas* «шерстяні обмотки на ногах у жінок»; зіставлялось ще (Младенов 572) з болг. *сві́ла* «шовк». — Фасмер III 581; Brückner 538; Skok III 373. — Див. ще **віти**<sup>1</sup>, **з**<sup>3</sup>.

**сві́та**<sup>2</sup> «почет, супровід високопоставленої особи»; — р. болг. м. *сві́та*, бр. *сві́та*, п. *świta*, ч. слц. *suíta*, схв. *свѣ́та*, слн. *svíta*; — через польське або німецьке посередництво (н. *Suite*) запозичено з французької мови; фр. *suite* «продовження, наслідок; ряд; свита; сюїта» пов'язане з дієсловом *suivre* «слідувати», яке походить від нар.-лат. *sequere*, пов'язаного з лат. *sequi* «тс.», спорідненим з гр. ἔπομαι «слідує», дінд. *sácate*, -ti «слідує», лит. *sėkti* «слідувати».

— Черных II 148; Фасмер III 581; Преобр. II 262; Dauzat 690; Walde—Hofm. II 519. — Пор. **сю́їта**.

[**свито́йкий**] «гнучкий, виткий» Нед; — похідне утворення від давнього *свѣити* «звити», в якому початкове *с(ѣ)*-збереглося без заміни на *з*- внаслідок деетимологізації. — Пор. **сві́нка**<sup>2</sup>, **сві́нкі**.

[**свиту́шка**] (бот.) «тонконіг дібровний, *Роа nemoralis L.*» Мак; — очевидно, відповідає п. *wyklina* «тс.»; мотивація обох назв неясна.

[**свищ**<sup>1</sup>] «чарунка для бджолоїної матки; виїдений черв'яками пустий горіх», [*свисту́н*] «пустий горіх» О, [*свисту́шина*] «яма в піску» Ч; — р. *свищ* «наскрізна діра в дощці, в посуді; прокол у шкірі; пустий горіх; виразка в тілі», п. *świstuła* «пукавка (дитяча забавка, з якої стріляють); [чарунка для бджолоїної матки]»; — похідне утворення від *свиста́ти*; назва зумовлена подібністю відповідних отворів до трубок, свистків, придатністю пустого горіха для свистання; пор. схв. *свѣ́рка* «фістула» (букв. «музика»). — Булаховський Вибр. пр. III 364; Фасмер III 582. — Див. ще **свиста́ти**.

**свищ**<sup>2</sup> «отвір, канал у стінці порожнистого органа; глибока виразка в тканинах організму»; — бр. *свіщ* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *свищ* «тс.» споріднене з укр. *свищ*<sup>1</sup> «пустий горіх; чарунка для бджолоїної матки» (див.).

[**свищ**<sup>3</sup>] «дуже рідка страва»; — р. [*свистунья*] «рідка вівсяна юшка, іноді з м'ясом», [*свисту́ха*] «ріпний розсіл з квасом на дріжджах»; — пов'язане зі *свиста́ти*; назва могла бути зумовлена уявленням про розлад шлунка від такої їжі або про шум при її сьорбанні. — Див. ще **свиста́ти**.

**свищ**<sup>4</sup> — див. **свиста́ти**.

[**свіба**] (бот.) «калина звичайна, *Viburnum opulus L.*» ВєНЗн, Мак; — п. *świbka* «тризубець, *Triglochia L.*; шейхцєрія болотна, *Scheuchzeria palustris L.*; — очевидно, пов'язане зі [*свиб*] «свиди-

на», п. [šwǐdɔba] «тс.»; мотивація перенесення назви свидини на ці рослини не зовсім ясна. — Див. ще **свиб**.

**[свіготати]** «цвірінкати, щебетати» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *świegotać* «тс.», *świegot* «цвірінкання», як і його фонетичні варіанти [šwiekot, šwiechotać], є звуконаслідувальним утворенням, паралельним до ч. *svěchtati* «базікати». — Brückner 535—536.

**свігур** — див. **свердан**.

**[свідер]** «свердел»; — бр. *свідар* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *świder* вважається результатом видозміни давнішого \**swьrdьl-* (> \**swьrdьr-*), спорідненого з укр. *свёрдел*. — Brückner 536. — Див. ще **свердел**.

**свідок**, *свідка* (жін. р., заст.), **[свідальник]** «свідок» О, *свідбцтво*, *свідчення*, *свідчий* «свідок», **[свідчик]** Нед, **[свідчина]** «посвідчення» Пі, *свідчиця*, *свідкувати*, *свідчити*, *свідчитися* (заст.) «закликати в свідки», **[освідчини]** «освідчення», **[освідувати]** «оглянути», **[освідчити]** «оповістити, повідомити», *пересвідчення* «переконання», *посвідчення*, **[присвідчене]** «свідчення» Нед, **[присвідувати]** «свідчити»; — бр. *сведка* «свідок», др. *свъѣдкъъ*, п. *świadek*, ч. *svědek*, слц. *svedok*, вл. *swědk*, болг. *сведбча* «свідчу», м. *сведок*, схв. *сведок*; — псл. *свъѣдкъъ*, [свъѣдокъ], похідне утворення від *свъѣдѣти* «знати (разом з кимсь)», паралельне до *свъѣдѣтель* (пор. стсл. *свъѣдѣтель*, р. *свидѣтель*). — Schuster-Sewc 1385—1386. — Див. ще **відати**, з<sup>3</sup>.

**свідомий**, **[свідім]** «свідомий» Нед, **[свідом]** «знання» (у виразі *до свідома* «до відома») Нед, *свідомість*, **[свідомство]** «досвідченість» Нед, **[свідомувати]** «знати» Нед, **[несвідомець]** «не знавець» Ж, *підсвідомий*, *усвідомити*; — бр. *свядомы*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *świadomy* «свідомий», яке відповідає ч. ст. *svědomý* «свідомий, відомий», вл. *svědomy* «свідомий, обізнаний», др. *свъѣдомыи* «відомий, випробуваний», р. **[сведомый]** «відомий, знайомий», пов'язане з псл. *свъѣдѣти*

«знати», похідним від *věděti* «тс.». — Див. ще **відати**, з<sup>3</sup>.

**свіжий**, *свіжак* «новачок; свіжа вода, свіжий продукт», **[свіженіна]** «освіження; підкріплення» Нед, *свіжинá* «свіжість; свіже м'ясо», *свіжість*, **[свіжати]** (про повів свіжого вітру) Нед, *свіжити* СУМ, Нед, *свіжити*, *свіжишати*, **[за-свіжа]** Ж, *освіжний*; — р. *свѣжий*, бр. *свѣжы*, др. *свъѣжь*, п. *świeży*, ч. *svěží*, слц. *svieží*, м. *свеж*, схв. *свѣж*, слн. *svěž*, стсл. **свъѣжь**; — псл. *svěžь*; — дальші зв'язки неясні; зіставлялося з гот. *swikns* «чистий, цнотливий», дісл. *sykn* «невинний» (Zubatý BB 17, 325—326; Mikkola IF 23, 126), з ірл. *féig* «гострий» (Zupitza BB 25, 104), з лат. *vigēre* «бути сильним, свіжим» (Machek ESJČ 596); лтс. *svaigs* «свіжий», з яким також робились зіставлення (Trautmann 294; Vūga RR II 614), може бути пізнім утворенням на ґрунті р. *свеж* або п. *świeży* (Mühl.—Endz. III 1141). — Фасмер III 571; Преобр. II 263—264; Skok III 373.

**свій<sup>1</sup>**, *сво́я*, *своё*, *свійський*, **[свійня]** (зб.) «свояки» Нед, **[своєщина]** «своє власне господарство або майно», **[своїна]** «родина Нед; рідня О», *сво́як*, **[сво́якиня]**, **[сво́ятина]** «родинність» Нед, *сво́яцтво*, *сво́ячениця*, **[сво́ячина]** «родина» Нед, **[сво́йщина]** «батьківщина» Нед, **[сво́їти]** «приборкувати Нед; присвоювати О», **[сво́їтися]** «ріднитися» Нед, *сво́ячитися*, *засво́їти*, **[осво́йчатися]** «освоїтися», *осво́їти*, **[посво́єний]** «споріднений» ВеБ, *посво́ячити*, *присво́йний*, *присво́ювач*, *присво́їти*; — р. бр. др. болг. *свој*, п. вл. нл. *swój*, ч. *svůj*, слц. *svoj*, полаб. *sűj*, м. *свој*, схв. *свој*, слн. *svój*, стсл. **свои**; — псл. *svoję*; — споріднене з прус. *swais* «свій», лит. *sāvas*, лтс. *savs*, лат. *suus* (< *sovos*) «тс.», гот. *swēs* «власний», дінд. *svaḥ* «тс.», двн. *swio* «сво́як»; іє. \**сue-/сuo-*, споріднене з \**se-*; останнім часом пов'язується з іє. \**сū-* «рід, народжувати» (Трубачев Сл. язуконз. 1988, 299—302). — Черных II 148; Фасмер III 583; Преобр. II 263; Brückner 528; Machek

ESJČ 598; Schuster-Šewc 1392—1393; Skok III 373—374; Karulis II 162; Pokorny 882.

[свій<sup>2</sup>] «сувій» Нед; — бр. [свој], п. zwoј «тс.», схв. svōj «вир»; — псл. \*sъвоjъ «сувій; те, що звивається, крутиться», пов'язане з sъviti, sъvivati «звивати», похідним від viti «вити, крутити»; префіксальне sъ- збереглося в українській і білоруській формах без зміни в з-, очевидно, під впливом паралельної форми *сувій* (*сувој*) з псл. sъvojoъ. — Див. ще **віти<sup>1</sup>**, **з<sup>3</sup>**. — Пор. **свінка<sup>1</sup>**, **світійкий**.

**свінути(ся)** «розвиднітися», *розсвінути* «тс.»; — др. *свънути* «тс.», *свънути* «встати на світанку», схв. *свāнути* «розвиднітися», стсл. **освънѣти** «тс.»; — псл. svъnōti, пов'язане чергуванням голосних із svěť (< \*svoitъ), виникло зі \*svъnōti (< \*svitnōti); випадіння кінцевого приголосного кореня, як у псл. kanōti (р. *кāнуть*) з \*карпōti (пор. караті, укр. *кāпати*), гръпōti (укр. *гнѹти*) з \*гърпōti (пор. *zagybatī*, р. *загибать*); голосний і (<ъ) в *свінути* на місці колишнього ь з'явився, очевидно, в період занепаду редукованих під впливом основи *світ* (др. *свѣтъ*). — Коломіць Вступ 50; Skok III 368—369. — Див. ще **світ**. — Пор. **розсвінути**.

[свіргун] «цвіркун, Gryllus L.»; — результат контамінації форм *цвіркун* і запозиченого [свірготати] «цвірінкати». — Див. ще **сверготіти**, **цвіркати**.

**свірень** — див. **сворінь**.

[свіріпний] «злий, сердитий» Чаб, [свіріпа] «причепа» Чаб, [присвіріпитись] «пристати, прив'язнути» ЛексПол; — р. *свирѣпый* «лютий», др. *сверѣпъ* «дикий, злий», *свирѣпъ* «тс.», ч. *sveřepý* «лютий, жорстокий», болг. *свирѣп* «лютий», схв. *свиреп* «тс.», стсл. **сверѣпъ** «дикий»; — псл. *sveřerъ*, [svirerъ]; — далі зв'язки неясні; зіставлялося з лит. šiuřpti «здрігатися» (Fortunatov BB 3, 71; Преобр. II 261; Mikl. EW 330), sarpālius «забіякуватий півень» (Schmidt Vok. II, 29, 67), з дісл. svāgr «важкий, жорстокий, сильний», гот. swērs «шано-

ваний», нвн. schwer «важкий», лит. sva-gūs «тс.» (Младенов 572; Slavica 2, 28—29; Brückner 536—537), з псл. sūg-ov-«суворий» (Меркулова Очерки 75—78), з лат. verpus «підданий обрізанню» (Löwenthal ZfSlPh 8, 129), розкладалося на займенникову основу sve- «свій, сам» і дієслівну основу ģēr- «чіплятися» (Machek ESJČ 595; Jm. rostl. 286; Naše řeč 29, 112). — Фасмер III 580; Skok III 373.

**свірк**, **свіркалка**, **свірко**, **свірчати**, **свірчок**, **свірчо́к** — див. **свереніти**.

[свірка<sup>1</sup>] «зв'язка у батога, ремінець, яким батіг прикріплюється до пужална» Нед, [свірник] «гак, який утримує розвору» О, [сво́ра] «розвора» Нед, [шва́ра] «плетений шнурок», шво́рка; — р. *сво́ра* «ремінь для мисливських собак, швора», *сво́рка* «тс.», бр. [шво́рка] «мотузка», п. ст. swoga «зграя собак; ремінь для собак», ч. svog «скріпа; шворінь; [вінок цибулі]», [svoga] «зв'язка між ціпом і щипилом», слц. svorka «зграя (собак)», слн. svōga «розвора», с.-цсл. **съвора** «пряжка»; — псл. sъvoga «зв'язка, віршовка», пов'язане зі \*sъverti «зімкнути», утвореним з префікса sъ- «з-, разом» і дієслова \*verti «замикати»; паралелізм початкових с — ш, як у [скі́ра — шкі́ра] та ін. — Черных II 148—149; Фасмер III 583; Преобр. I 630, II 263; Machek ESJČ 598. — Див. ще **вір<sup>1</sup>**, **з<sup>1</sup>**. — Пор. **обо́ра<sup>1</sup>**, **розво́ра**, **сво́рінь**.

**свірка<sup>2</sup>** — див. **свірка**.

[свірон] «комора» Непокупный, [свіро́нок] «тс.» тж, ст. *свиренъ*, *свѣренъ* «тс.» (XVI—XVII ст.); — р. [свірен, свірна, свирон], бр. *свіран*, *свіро́нак*, [све́ран], п. ст. діал. šwiron, šwironek «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. sviřnas (svirna) «комора» споріднене з двн. swigōn «укріпляти», дінд. svāgu- «довга деревина, міцний кіл». — Непокупный 189; Фасмер—Трубачев III 579; Brückner 537; Лаучюте 22; Fraenkel 955.

[свість] «своячка, сестра дружини», [свізь] «тс.» Нед, [све́щенька, свістонь-

ка] (зменш.), [свѣстин] (прикм.) О; — р. діал. др. *свєсть*, бр. [свєсць], п. [świeść], болг. [свѣстка], м. *свєска*, схв. *свѣст*, слн. [svâst]; — псл. svъstь, svěstь, давнє утворення від кореня \*suo-/suj- «свій»; — паралельне до лит. sváinis «своаяк», sváinė «сестра дружини», лтс. svaīnis «своаяк», svaīne «своаячка», двн. sweiņ «слуга, пастух», geswiō «своаяк». — Трубочев Терм. родства 140; Фасмер III 575; Преобр. II 258—259; Iljinskij AfSlPh 28, 455—457; Брандт РФВ 1890/4, 187—188; Младенов 571; Граутманн 294—295. — Див. ще **свій**!

**світ**, *світáння*, *світáнок*, *світáнь* «світанок», *світáч* «світло; [підсвічник]», *світéлка* «світлиця», *світéць* «підставка для світильної скіпки; [лампадка Бі]», [світлáч] «тс.», [світíвка] «світова зоря» Нед, *світíлка* «дівчина, що виконує обряд тримання меча і свічки на весіллі», *світíло*, *світíльник*, *світíч* «світоч, світильник СУМ, Нед; [світець, панікадило]», *світíще* «світоч; [світло Нед]», [світíвка] «світилка» Нед, [світíлка] «тс.» Пі, *світка* «карта, що показує козирну масть (світить)», *світліна* «фотографія, полиск світла», [світлíнник] «фотоапарат» Она, *світлiця*, [світлiч] «світич» Нед, *світло*, [світлóвина] «речовина для освітлення» Нед, *світлість*, [світлúшка] «жук-світляк» Нед, *світляк* (ент.), [світлiянка] (ент.) «геофіл (світний), Geophilus electricus» Нед, [світлiячка] «блискучі, кольорові буси» Нед, [світнік] «світильник» Куз, [світниця] «лампа» Пі, [світнiя] (жін.) «бленда» Она, [світová] «тоня, яку тянуть на світанку» Мо, [світóвик] «світський чоловік» Нед, [світóта] «далека сторона», *світоч* «смолоскип, світильник», [світúн] (ент.) «світляк», [свіцька] «повія» Нед, *свічá*, *свічáр* «виготовлювач свічок», *свічáрник*, *свічáр* «тс.», *свічáрня*, *свічка*, *свічáрня*, *свічний* «підставка для свічок; [світильник; паламар; жук-світляк]» СУМ, Нед, [свіччи́на] «цивільне (світське) звання» Нед, *світíльний*, *світлий*, *світловий*, *світлуватий*, [світлúщий] «дуже світлий»

Нед, *світляний*, [світлячий] «блискучий» ВеЗа, *світний*, [світовий] «освітчений» Дз, *світський*, *свічковий*, *свічний*, [світáти] «світати» Нед, *світáти*, [світéніти] «слабо світитися» Нед, *світíти*, [світíти] «світитися, блищати» Нед, *світліти*, *світлішати*, [світнúти] «блиснути», [світонúти] «тс.», [світувáти] «ходити по світу», [свіцькувáти] «прилюдно ляяти» Нед, [свічитися] «просвічатися» Нед, Пі, [світком] «досвіта», *світом*, [вісвіт] «отвір; дірка» Она, *вісвітлити*, *відсвіт*, *дóсвіт* «передрання», *дóсвітки*, *дóсвіток*, [дóсвітчáнин] «парубок, який ходить на досвітки», [дóсвітчáнка], *дóсвіткóвий*, *дóсвітний* СУМ, Нед, *дóсвітчáний*, [дóсвіткувáти] «бути на досвітках», [дóсвіта] «удосвіта» (Ме), [зáсвіт] «світанок» Ж, *зáсвітло* Нед, [насвіти] «справді», [насвічник] «світильник» Нед, [неосвітний] «неосвітчений», [несвіщина] «духовенство» Ж, [нєсвітний] «неприродний, незвичайний, надмірний» Ж, [несвітний, несвітовий Ж], *несвітський* «тс.», *несосвітєнний* «тс.; вражає безглуздий», *несусвітний* «тс.», *недóсвіт* «передранковий мороз», [несвічний] «невиглас» Пі, *освіта*, *освітлення*, *освітлювач*, *освітiянин*, *освітiянка*, *освітлювальний*, *освітний*, *освітчений*, *освітíти* «розвиднітися», *освітчувати*, [опосвітíти] «опублікувати» Ж, *одсвіт*, *передсвіт*, *передсвітáння*, *передсвітáнок*, *передсвітний*, *підсвічник*, [пóсвіт] «освітлення», [посвіта] «тс.», [посвітач] «підсвічник», [посвітич] «світильник» Нед, *пресвітлий*, [прісвітка] «присвічування», *прóсвіт*, *просвіта*, *просвітитель*, [прóсвітка] «прозора муха, Phania» Нед, *прóсвіток*, *просвітник*, *просвітiянин*, *просвітiянство*, *просвітлий*, *просвітний*, *просвітчастий* «прозорий» СУМ, Нед, [просвічний] «тс.» Нед, *рóзсвіт*, *розсвітáнок*, [рóзсвітка] «висвітлення» Нед, [рóзсвіток] «світанок» Нед, *розсвітíти*, *удóсвіта*; — р. бр. м. *свет*, др. свѣтъ, п. świat, ч. svět, слц. svet, вл. нл. swēt, полаб. svet, болг.

свят, схв. *svēt*, *svījet*, слн. *svētel* «світлий», стсл. **свѣтъ**; — псл. *svěť* < \**svoit*; — лит. *švūtėti* «світитися, блищати, сяяти», *švaityti* «світити», *šviēsti* «тс.», дінд. *švētāḥ* «світлий, білий», *švitraḥ* «білий», дперс. *spīθga-*, ав. *spraēta-* «тс.», гот. *heits* «білий», двн. *hwīz*, нвн. *weiss* «тс.», лат. *vitrum* «скло»; іе. \**ḫeit-*, \**ḫoit-*. — Черных II 145; Фасмер III 575—576; Преобр. II 265; Brückner 535; Machek ESJČ 597; Schuster-Šewc 1387; Skok III 370—371; Trautmann 310; Karulis II 340; Топоров II 84—85, Feist 284—285; Kluge—Mitzka 851; Зализняк ВСЯ VI 37; Pokorny 628—629.

**[світільень]** «вид рибальської снасті»; — похідне утворення від *світїтїся* «бути прозорим»; назва мотивується тим, що ця снасть виготовляється з рідкого, прозорого полотна. — Грінч. IV 97, 109. — Див. ще **світ**.

**[світїлка<sup>1</sup>]** (бот.) «очанка червона, *Euphrasia odontites*» Мак, **[світлик, свїчка]** «очанка гірська, *Euphrasia montana* Jord. (*Euphrasia officinalis* L.)» Мак; — р. **[светлїк]** «очанка», п. *świetlik*, ч. *světlik*, слц. *svetlik*, вл. *śwětlik*; — похідне утворення від *світло*, *світ*; назва зумовлена традиційним народним застосуванням рослини як лікувального засобу, що посилює зір («світло очей»); пор. назви р. укр. *очанка*, р. **[свет очей, очная трава]**, хорв. *vidica*, нім. *Augentrost* «тс.», букв. «відрада для очей». — Шамота 96—97; Носаль 47—48; Machek Jm. rostl. 215. — Див. ще **світ**.

**світїлка<sup>2</sup>** — див. **світ**.

**[світїч]** (бот.) «тирлич, *Gentiana* L.», **[світїрник, чочїрник]** «тс.» Нед; — похідне утворення від діалектних назв свічника (*світач*, *світєць*, *світїч*) і под.); назва зумовлена, очевидно, подібністю форми стебла тирлича синього до свічника. — БСЭ 12, 85. — Див. ще **світ**.

**Світлана** (жіноче ім'я); — бр. *Светлана*, ч. *Světlana*, болг. *Светлана*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *Светлана* утворене на основі

прикметника *свѣтлый*, похідного від *свет*. — Петровский 196; Спр. личн. имен. 521; Илчев 442. — Див. ще **світ**.

**[світлик]** (бот.) «флокс, *Phlox* L.» Мак; — штучне утворення, зумовлене впливом латинсько-грецької назви лат. *Phlox*, гр. *φλόξ* «тс.; полум'я». — Див. ще **світ**.

**[світліця]** (бот.) «рудбекія роздільнолиста, *Rudbeckia laciniata* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *світлий*; назва зумовлена блідо-жовтим кольором квітів. — БСЭ 37, 292. — Див. ще **світ**.

**[світлїха<sup>1</sup>]** «деревно-оцтова кислота, одержувана при гонці смоли і дьогтю» Г, Нед; — р. **[светлїха]** «тс.»; — похідне утворення від *світлий*; назва зумовлена світлим кольором підсмоленої води порівняно з одержуваною одночасно чорною смолою. — БСЭ 41, 237—238. — Див. ще **світ**.

**[світлїха<sup>2</sup>]** (бот.) «сафлор красильний, *Carthamus tinctorius* L.» Пі, **[світлїхи, світлїшка]** Нед «тс.», **[світлїця]** «тс.; шафран посівний, *Crocus sativus*» Мак; — ч. *světlice* «сафлор» (з рос. ? Machek Jm. rostl. 256); — похідне утворення від основи прикметника *світлий*; назва зумовлена використанням обох рослин для фарбування у жовтогарячий або світло-жовтий колір. — БСЭ 38, 146; 47, 549. — Див. ще **світ**.

**[світлїшка]** (бот.) «лунарія оживаюча, *Lunaria rediviva* L.» Мак; — похідне утворення від прикметника *світлий*; назва, очевидно, зумовлена тим, що після досягання і вилушування насіння на лунарії залишаються світлі, прозорі, ніби слюдяні перетинки, які звисають у вигляді квітів. — Див. ще **світ**.

**[світлячка (альпейська)]** (бот.) «аденостилес, *Adenostyles albifrons*» Нед; — похідне утворення від *світлий*; назва зумовлена характером забарвлення рослини чи її квітки, на що вказує і наукова назва лат. *albifrons* «білолобий». — Див. ще **світ**.

**Світозар** (чоловіче ім'я), *Світозара* (жіноче ім'я); — р. *Светозар*, *Светозара*, бр. *Светазар*; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *Светозар*, *Светозара*, *Светлозар*, *Светлозара*, зменш. *Светлозарка* є складними утвореннями з основ *свет-* «світ, світлий» і дієслова *заря* «сяю, свічу». — Илчев 442. — Див. ще **заграва**, **світ**.

**[світуян]** (бот.) «незабудка, *Myosotis L.*» Мак, **[світцяян]** «тс.»; — неясне; перша форма нагадує п. *święty Jan*, друга форма може бути результатом помилкового прочитання рукописного у як ц.

**свічадо** «дзеркало»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *zwieciadło* «тс.» є результатом видозміни детимологізованої форми ст. *zrciadło*, запозиченої з чеської мови і зближеної з п. *wierścieć* «вертити»; ч. *zrcadlo* є відповідником до стсл. **зрыцало**, укр. *дзеркало*; в українській мові польська форма зазнала зближення з основою *світити* (*свіча*). — Вгückner 658. — Див. ще **дзеркало**.

**[свічарник]** (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis L.*» Нед, **[свічи]** «дивина, коров'як, *Verbascum thapsus L.*» Мак, **[царська свічка]** «тс.» Мак, **[свічка бѡжа]** «билинцъ запашний, *Gympadenia odoratissima Rich.*», **[свічка колосата]** «фітеума колосиста, *Phyteuma spicatum L.*» Мак; — р. **[царская свеча]** «коров'як», бр. **[царская свечка]** «тс.»; — результат перенесення назви *свічка* (*свіча*) «засіб для освітлення» на відповідні рослини; назви рослин зумовлені зовнішньою подібністю їх стебел, зокрема в період цвітіння, до свічок. — Див. ще **світ**.

**[свічканістий]** (про вівцю, козу) «чорний або сивий, навколо очей білий або жовтий» ВеНЗн; — очевидно, похідне утворення від *\*свічканя*, можливого результату деетимологізації і зближення з основою *свічка* форми **[вічканя]** (назва вівці за мастю), похідної від *вічко*. — Див. ще **око**<sup>1</sup>.

**свіязь** (орн.) «свищ, *Apas penelope L.*», **[свіязь, в'язь]** «тс.» Шарл; — оче-

видно, запозичення з російської мови; р. *свиязь, свиязга*, **[свизь]** «тс.» пов'язується з назвою річки *Свиязга*. — Фасмер III 582; Преобр. II 262.

**свобода**, **[слобѡда]** «свобода», **свобідний**, **[свобѡдний, слобѡдний]** «вільний», **[свобѡдити]** «звільнити», **[слобѡдити]** «тс.», **[вісвобѡда]** «звільнення, емансипація» Ж; — р. *свобѡда*, бр. *свабѡда*, др. *свобѡда, слобѡда*, п. вл. нл. *swoboda*, п. ст. *świeboda*, ч. *svoboda*, слц. *sloboda* «свобода», болг. *свобѡда*, м. *слѡбѡда* «свобода», схв. *слѡбѡда* «свобода, сміливість, рішучість», слн. *svoboda*, заст. *sloboda*, стсл. **свѡбѡда**; — псл. *svoboda*, *\*svěboda*; виводиться від основи *svobъ*, зіставленої з прус. *subs* «сам, власний», двн. *Swāba* «Швабія», похідної від *\*swojъ* «свій» і наявної в стсл. **свѡвьство** (**сѡвьство**) «особа»; первісне значення, очевидно, «становище вільного, свого члена роду»; суфікс *-oda*, той самий, що у *ягода*, відповідає гр. *-άς, -άδος*; визнання за вихідну форму *svobodъ* (стсл. **свѡбѡдъ** «вільний») і спроби виведення її від фрак. фрїг. *Σαβαίτιος* «бог Діоніс» (Jakobson IJSLP 1/2, 269) або від гіпотетичного *\*svopotъ*, утвореного з основ *svo-* «свій, сам» і *potъ* «пан, господар» (Zubatý St. a čl. I 2, 43; Machek ESJČ 597—598), недостатньо обґрунтовані; що до паралелізму **св-** : **сл-** див. статтю **слобѡда**. — Черных II 148; Фасмер—Трубачев III 582—583; Преобр. II 262; Brückner 528; Skok III 286, 373—374; Vondrák I 454; Meillet Études 322; Karulis II 329—330. — Див. ще **свій**<sup>1</sup>.

**свѡлок** «балка, що підтримує стелю», **[свалок, стѡлок]** «тс.» Нед, **[сволокі]** «покрівля», **[сволоківищина]** «частування тих, що підіймали сволок на хату», **[сволочѡк]** «брус, набитий на борт човна; жердина для сушіння сітей» Дз, Мо; — р. **[свѡлѡк]** «балка під стелею», **[сволочѡк]** «зв'язок під розсохою у сохи», ч. *svlak* «прибита поперечно дошка чи планка для скріплення дощок», слц. *zvlak* «тс.»; — псл. *\*sъvolkъ*, яке тлумачиться (Machek ESJČ 597) як



результат спрощення гіпотетичного *svolv-kъ*, спорідненого з лат. *con-volv-ulus* «повитиця»; скоріше може бути пов'язане з \**velkti* «волокти, тягти» як «те, що стягує».

[**свөлоч**] «наволоч» Куз, *сволөта*, *сволоцöгга*; — бр. *свöлач* «тс.»; — заповищення з російської мови; р. *свöлочь* «негідник; наволоч; дрібні істоти або предмети, бур'ян, трава, коріння, зволочені бороною з ріллі» утворене від дієслова *сволöчь* «зволокати»; форма *сволөта* утворена в українській мові за зразком слів типу *голөта*. — Огієнко РМ 1938/7—8, 349. — Див. ще **волокті**.

[**свöрiнь**] «шворiнь», [*свiрeнь*] «тс.» Нед, [*свiрнi*] «кайдани», [*свiрнiяк*] «свердло, яким робиться отвір для шворення» Нед, *швöрiнь*, [*швiрeнь*], *шквöрiнь*, [*швiрнeвий*] «призначений для свердління отвору під шворiнь» Нед; — р. *швöрeнь*, *шквöрeнь*, бр. *швöран*, п. *svogzeň* «шворiнь», ч. *svog* «скріпа; зажим; шворiнь», *svorník* «шворiнь», слц. *svogey*, схв. *свöрница* «тс.»; — споріднене з р. *свöрка* «зав'язка, прив'язка, шворка», *свöра* «згряя, пара (собак)», укр. [*свiрка*] «зв'язка (у батога)», п. *zwoга* «сполучний елемент механічної конструкції»; — похідне утворення від псл. \**svog-ití* «змикати», утвореного від основи *veg-/vog-*; паралелізм початкових **с** — **ш**, як у *скло* — *шкло*, [*скура*] — *шура* та ін. — Фасмер III 583; Преобр. II 263; Brückner 528; Machek ESJC 598. — Див. ще **вiр<sup>1</sup>**, **з<sup>3</sup>**. — Пор. **обöра<sup>1</sup>**, **свiрка<sup>1</sup>**.

[**свiгати**] «бити батогом» Нед, [*свiгнyти*], [*цвiгнyти*] «хльоснути», [*цвiгати*] «бити батогом» тж, [*цвiгати*] «хльостати Г; бити Пi, Нед», [*цвигнyти*] «хльоснути», [*цвiг*] «батiг», [*цвiгiч*] «той, що хльостає» Нед, *цвöбхати* «хльостати», *цвöбхнyти*, *цвöбхкати*, *цвöбх* (виг.); — п. *свiкас* «хльостати»; — звуконаслідувальні утворення, в яких відображається характерний свистячий звук від батога в повітрі; пор. п. *šmiгас* «шмагати, хльостати».

[**свiгнyти**] «висихати, засихати» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми \**свiднyти*, пов'язаної як запозичення чи як успадкована з праслов'янського періоду паралель з п. *swędzić* «виділяти кіптяву, чадити», спорідненим зі стсл. **присвiнiчти** «присмалити», **присмiждити** «висушити, пров'ялити», схв. заст. *свуд* «чад», *смiждити* «обпалювати», ч. *smoud* «чад, кіптява», днв. *swędan* «палити», а також з п. *więpać* «в'янути», *wędzić* «коптити» (м'ясо), укр. *в'янути*, *вiдiти* «коптити». — Brückner 527; Machek ESJC 561, 666. — Пор. **вiдiти**, **в'янути**.

[**свiякнyти**] «бризнати, порснати» Нед; — афективне утворення звуконаслідувального характеру, паралельне до [*цвiякати*]. — Пор. **чвiакати**.

[**свiялий**] «згiрклиий» Нед, [*свiядiлий*] «тс.» Нед; — очевидно, давнє утворення, пов'язане зі [*свiялiти*] «свербіти», *в'янути*, [*свiягнyти*] «висихати, засихати» (див.).

[**свiялiти**] «свербіти» Нед, [*свiвалiти*] «тс.» Нед; — очевидно, через проміжну форму \**свiялий* «сверблячий» (з давнішого \**svędl-*) пов'язане з дієсловом \**свiядiти* «свербіти», яке відповідає п. *swędzić* (*swędzieć*) «свербіти; коптити, смердіти». — Див. ще **свiгнyти**.

[**свiясла**] «в'язка предметів» Л; — р. *свiясло* «перевесло, пучок льону», др. *свiясло* «в'язка, пучок»; — псл. \**svęzslö* «тс.», похідне від дієслова *vezati* «в'язати». — Фасмер III 584. — Див. ще **в'язати**.

**свiятий**, *свiят*, *свiятeнницький*, *свiтeнський*, [*свiятeтeшний*] «святковий», *свiтийший*, *свiяткöвий*, *свiятний* «святковий», *свiятöблiвий* «побожний; шанобливий», *свiятöчний*, *свiячeний*, [*свiятöшливий*] «святенницький» Нед, [*свiятунeзний*] «свiятий» Нед, [*сiятий*] «тс.» Кур, [*сiятний*] «святковий» Л, *свiятeнник*, *свiятeнництвö*, *свiятeць* «свiятий; свiятенник; [статуя свiятöгö]», *свiятiлицe* (зі стсл.), *свiятiня*, *свiятiтель*, *свiяткi* СУМ, Пi, *свiятö* (*свiята*) «урочистий день; [кличання на зеленi свiята

Л)», [святóха] «святенник, ханжа» Нед, святóша, [святóшник, святóшок] «тс.» Нед, свячéне, [свяченина], [святкóвище] «свято» Нед, [святóство] «святенництво» Нед, [святотá] «святість» Нед, [святóш] «тс.» Нед, святóш, святóшці, святіти, святкувати, святка́ми Куз, вісв́ята, освя́титель, [пóсвят] «жертва (на церкву)», посв́ята, [посв́ятини] «освячення» Куз, [посв́ятство] «посвята», [посв́ячіння], [посв́ятний] «святковий», пресв́ятій, [присв́ят] «присвята», присв́ята, [присв́яток] «невелике свято», присв́ятний; — р. свят, святóй, бр. св́яты, др. св́ятыш, п. święty, ч. svatý, слц. svätý, вл. swjaty, нл. swěty, полаб. swatě, болг. м. свет, схв. свѣт, свѣтй, слн. svét, стсл. сватъ; — псл. свѣтъ; — споріднене з лит. šveĩtas, прус. swenta- (у топонімах), ав. spenta- (ав. sp<sv) «святий», spanah- «святість», дінд. śvāntāḥ «квітучий», лтс. svinėti «святкувати»; як видно з особових назв типу псл. Svętop<sup>1</sup>ikъ, Svętoslavъ, Svętovitъ=Jarovitъ, первісним значенням було «сильний», церковного значення слово набуло у слов'янських, а за ними в балтійських мовах лише під впливом християнства. — Черных II 149; Фасмер III 585; Brückner 537; Machek ESJC 594; Schuster-Sewc 1390; Skok III 370—371; Критенко Вступ 523; Fraenkel 1041—1042; Trautmann 311; Mühl.—Endz. III 1156, 1160; Зализняк ВСЯ VI 38; Pokorny 630; Гамкрелідзе—Иванов 801; Топоров Этимология 1986—1987, 3—50.

**Святослав** (чоловіче ім'я), **Святослава** (жіноче ім'я), **Слава**, **Славик**, **Славко**; — р. **Святослав**, **Святослава**, бр. **Святаслаў**, **Святаслава**, др. **Святославъ**, болг. **Светослав**; — псл. Svętoslavъ; — складне утворення індоєвропейського типу з основ прикметника свѣтъ «святий» та іменника slava. — Вл. імена 85; Петровский 196—197; Спр. личн. имен 454; Илчев 442; Роспонд ВЯ 14/3, 16. — Див. ще **святий**, **слава**.

**[святотоянський]** (у назвах: **святотоянський хробачок** (ент.) «світлячок,

Lampyris noctiluca L. ВеНЗн», **святотоянське зілля** «звіробій звичайний, Hypericum perforatum» Нед); — запозичення з польської мови; п. świętojański (у назвах świętojański gobaczek, świętojańskie ziele) утворене з прикметника święty «святий» та іменника Jan «Іван»; відповідає укр. **[святотоянський]** «пов'язаний з днем святого Івана». — Див. ще **Іван**, **святий**. — Пор. **святотоянчик**.

**[святотоянчик]** (ент.) «жук світлячок, Lampyris noctiluca L.», ВеЛ, ВеНЗн, **[святотоянка]** «тс.» ВеНЗн; — результат універбізації двослівної назви **[святотоянський хробачок]** ВеНЗн, запозиченої з польської мови; п. świętojański gobaczek «тс.» відповідає укр. **[яновий хробачок]**, р. **иванов червачок**; назва пов'язана, очевидно, з віруванням, згідно з яким у ніч на Івана Купала світяться надприродні вогники. — Див. ще **святотоянський**.

**свщєнний**, **свщєчник**, **свщєнство**, **освщєати**, **посвщєати**, **преосвщєщенний**, **преосвщєщенство**; — р. **свщєнний**, бр. **свщєнны**, болг. **свещєн**, м. **свештен**; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **свщєцєныи/свщєцєнныи** є прикметником від дієслова **свщєтити** «святити», який відповідає укр. **свщєчений**. — Див. ще **святий**.

**[се<sup>1</sup>]** (спол.) «якщо», **[се-б]** «коли б» Нед, **[ся-б]** «тс.» Нед; — очевидно, результат редукції сполучника **если (б)** через проміжну форму **сли (б)** (див.).

**се<sup>2</sup>** — див. **сей**.

**сеанс**; — р. бр. болг. **сеанс**, п. seans, ч. seance, слц. seansa, м. **сеанса**, схв. **сеанса**, **сеанса**, слн. seansa; — запозичення з французької мови; — фр. seance «засідання, сеанс» пов'язане з дієсловом seoir «сидіти», яке походить від лат. sedere «тс.». — СІС<sup>2</sup> 747; Черных II 149; Фасмер III 586; Kopaliński 873; Dauzat 657; Gamillscheg 799, 804. — Див. ще **сидіти**.

**себе**, **собі**, **собю**, **[собій]** «себелюб, егоїст» Нед, **[собійниця]** «егоїстка», **[собійство]** «егоїзм», **[собійний]** «егоїстич-

ний, себелюбний» тж, [собічити] «при-власнювати», [збесѣбитися] «вийти з себе» Я, [межиусобиця Ж, межиусобник Ж], міжусобиця, міжусобний, [обезсебіти] «збити з пантелику» Ж, усобиця, усобник; — р. *себя, себе, собой, собою*, бр. *сябѣ, сабѣ, сабой, собою*, др. *себе, собѣ, собою*, п. *siebie, sobie, sobą*, ч. *sebe, sobě, sobou*, слц. *seba, sebe, sebou*, вл. *sebje, sebi, sobu*, нл. *se-b'e, sobu*, полаб. *sibě*, болг. *себе* (зн., дав. в.), м. *себе* (род.-зн., дав. в.), схв. *себе, себи, собом*, слн. *sèbe, sèbi*, стсл. *себе, себѣ, совож*; — псл. *sebe (sebe)* замість давнішого \**seve* (<іє. \**seu-*) під впливом форми дав. в. *sebĕ (sobĕ), sobojĕ*; — споріднені з лит. *savęs, sāvo «себе», sávei* (v- з давнього род. в.) «соби», прус. *sebbei*, оск. *sifei «тс.»*, лат. *suī «себе», sibi «собі»*, гр. *ἑέ «себе», σφί(v) «йому»*; іє. \**s(e)ce-/s(e)co-/se*; первісне значення «осторонь, окремо». — Фасмер III 586, 588, 703; Schuster-Sewc 1278; Skok III 211; Trautmann 251—252; Fraenkel 767; Walde—Hofm. II 626; Brugmann Demonstrativpron. 30—32; Pokorny 882—883. — Пор. **засіб, особа, свій<sup>1</sup>, себний.**

[**себѣль**] (іхт.) «верховодка, Alburnus alburnus L.» Тат, [*себѣлик, сибѣлик* Тат, *сібиль* Нед, Тат, *сібиль* Тат] «тс.», [*себелі*] (назва риби) Пі; — р. [*себѣль, сібиль, сибелики*]; Паллас (1811) знає ці назви тільки з території України; — припускається давніша форма \**всьебѣль*, утворена з основ *весь* (< *всьь*) і *білий* (< *бѣль*), яка могла б мотивуватися сріблясто-білим кольором риби; пор. також інші назви верховодки; укр. [*білиця, білюга*], р. [*беловка*], п. [*biela*], ч. [*bělise*], слц. *belička, [belka, bielica, belica]*, болг. [*белица*], схв. *беовица, бѣлица*, слн. [*belica*], лат. *Alburnus* (похідне від *albus «білий»*) і *lucidus* (похідне від *lux «світло»*), нвн. *Weißfisch* (букв. «біла риба»), гр. *ὀλόλευκος τάρχος* (буквально «всебіла риба»). — Коломиец Присх. назв. рыб 25; Фасмер III 587; Leder 76. — Див. ще **білий, весь<sup>1</sup>.**

**себерний** — див. **сібір.**

[**себний**] «сильний; мужній» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *szebb* «красивіший» є формою вищого ступеня від *szér* «красивий; великий, значний» неясного походження. — MNTEsz III 726—727.

**себорѣя** (мед.) «захворювання, що характеризується збільшенням або зменшенням виділення шкірного жиру»; — р. *себоррѣя*, бр. *сѣбарѣя*, ч. *seborrhoea*, слц. *sebozea*, болг. *себорѣя*, схв. *себорѣя*, слн. *seboréja*; — термінологічне утворення медичної латині; нлат. *seborrhoea* складається з основ лат. *sĕbitum* «сало, жир», пов'язаного з *sārō* «мило», двн. *seifa*, нвн. *Seife* «тс.», і гр. *ροῖά «витікання»*, пов'язаного з дієсловом *ρέω «течу»*. — SIC<sup>2</sup> 747; Вуякклија 858; Klein 1408; Walde—Hofm. II 478, 504. — Див. ще **ревматизм.**

**Севастіян** (чоловіче ім'я), *Севастіян*, [*Савастіян*], *Севастіана* (жіноче ім'я), [*Собко*] Нед, ст. *Севастіанъ* «почестень, чести достойн» (1627); — р. *Севастіан*, *Севастьян*, *Севастьяна* (жін.), *Севастіана* «тс.», бр. *Севастьян*, п. *Sebastian*, ч. *Šebestián*, слц. *Šebastián, Sebastían*, болг. *Севастіян*, *Севастіана*, схв. *Севастіян*, слн. *Sebastijan*; — запозичення з грецької мови; гр. *Σεβαστιανός*, пов'язане з *Σεβαστός* (особове ім'я), утвореним на основі прикметника *σεβαστός* «високий, священний, високошановний», пов'язаного з дієсловом *σεβωμαι (σέβω)* «соромлюся, боюся; поважаю, шаную, поклоняюся», очевидно, спорідненим з дінд. *tuájati* «покидає, залишає напризволяще». — Вл. імена 85; Беринда 231; Петровский 197; Спр. личн. имен 454; Илчев 443; Frisk II 686—687. — Пор. **Овсій.**

[**севель**] (ент.) «вид слимака, *Viscinum*» Нед; — неясне.

**Северін** (чоловіче ім'я), *Северіна* (жіноче ім'я); — р. болг. *Северін*, *Северіна*, бр. *Севярын*, *Севярына*, п. *Severyn, Seweryna*, ч. *Severín, Severýn*, слц. слн. *Severín*, м. *Северин*, *Северина*, схв. *Северино*, *Северина*; — частково через грецьку мову (гр. *Σεῦρήνως*) за-

позичено з латинської; лат. *Sevēginus* є похідним від *Sevēgus*, пов'язаного з прикметником *sevēgus* «серйозний, установлений, суворий», утвореним із \**se* (*sē*) *vēgo* «без люб'язності»; *sē* (*sēd*) «без» є, очевидно, давньою формою аблатива від основи зворотного займенника *se* з первісним значенням «сам собою (без нічого)»; \**vēgo*- «люб'язність» споріднене з дісл. *væg* «дружній, спокійний, приємний», гот. *unwērei* «небажання», можливо, також з лат. *vēgus* «справжній». — Вл. імена 85; Беринда 231; Петровский 197; Спр. личн. имен 454; Илчев 444; Constantinescu 145; Dauzat Dict. des noms 551; Walde—Hofm. II 506, 507, 528.

**[севері́лька]** (бот.) «підбіл, андромеда багатоліста, *Andromeda polifolia* L.» Нед; — неясне.

**[северка]** «чорно-сіра вівця» Нед; — результат видозміни незафіксованої форми \**сиверка*, похідної від [*сивера*] (назва сивої вівці). — Див. ще **сівий**.

**Север'ян**, *Северіан*, ст. *Севіріанъ* «окрутний» (1627); — р. *Северьян*, *Севериан*, *Северьянка*, бр. *Севяр'ян*, стсл. **Севернанъ**; — очевидно, через грецьку мову (гр. Σειφριανός) запозичено з латинської; лат. *Sevēgiānus* утворено від прикметника *sevēgus* «суворий». — Вл. імена 85; Беринда 231; Петровский 197; Спр. личн. имен 454. — Див. ще **Северін**.

**сєвка** — див. **сівий**.

**севрю́га** (іхт.) «*Acipenser stellatus* Pallas», *севрюжина*, *севрюжачий*; — бр. *сяўрюга*, п. *sewriuga*, *siewriuga*, слц. *ševruha*, схв. *sevrļjuga*; — запозичення з російської мови; р. *севрю́га* запозичено з тюркських мов; тат. *söirök*, уйг. *sürük* «тс.» виводиться із \**söwrük* «гострий»; виведення з фін. *särki* «плітка» (Преобр. II 268) неприйнятне. — Коломиец Происх. назв. рыб 135—136; Фасмер—Трубачев III 589; Черных II 149—150; Шипова 282; Дмитриев 562.

**[севрю́к]** «наглядач, охоронець» Нед; — р. [*севрю́к*] «понура, суворя людина, бурчун», [*севрю́к*, *севрю́га*] «тс.»; — пе-

реконливого пояснення не має; пов'язання з р. *сєвер* (Фасмер III 589) не узгоджується із значенням слова в українській мові; може бути зставлене з тур. *savruk* «безглуздий, незграбний, невмілий», *savtak* «гнати, проганяти, відганяти, звільнитися»; разом з тим, значення «наглядач, охоронець» в українській формі могло з'явитися під впливом укр. *сердю́к* «охоронець гетьмана».

**[сеге́льба]** «підготовлене для поля місце, де вирубано і випалено ліс»; — запозичення з румунської мови; рум. [*sehélbă*] «поросле молодими деревами і кущами місце, де вирубано ліс» етимологічно неясне, можливо, виникло з *sélbă* «молодий ліс», яке походить від лат. *silva* «ліс». — *Vrabie Romanoslavica* 14, 171; DLRM 758.

**[сегі́нь]** «бідний» Нед, [*сегін*] «бідняк» ВеЛ, [*сегінь* ВеУг, *сегінісько* ВеЛ] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *szegény* «бідний, бідняк; жалюгідний, безпомічний» етимологічно неясне. — ВеУг 257; Лизанец 623; MNTESz III 694—695.

**сєгла** — див. **сігла**.

**[сегмарок]** (бот.) «гібіск, *Hibiskus* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з нім. *Sigmarskraut*, *Siegmarswurz* «рожа, мальва, *Alcea palmata*».

**сегме́нт**, *сегментация*, *сегментарний*, *сегментацийний*; — р. бр. болг. *сегме́нт*, п. ч. слц. вл. *segment*, м. *сегмент*, схв. *сєгмент*, слн. *segment*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Segment*, фр. англ. *segment* походять від лат. *segmentum* (< \**secmentum*) «відрізок, секція, смуга», пов'язаного з дієсловом *secare* «різати», спорідненим з псл. \**sěkti*, укр. *сікти́*. — СІС<sup>2</sup> 747; Копалиński 874; Holub—Lyer 433; Dauzat 658; Gamillscheg 800; Klein 1411; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сік-ті**.

**сегрега́ція** «відокремлення кольорового населення від білого», *сегрегаційний*, *сегрегуювати* Куз; — р. болг. *сегрега́ция*, бр. *сегрєга́ция*, п. *segregacja*, ч. *segregace*, слц. *segregacia*, м.

схв. *segregáciija*, слн. *segregácija*; — за-  
позичення із західноєвропейських мов;  
фр. *ségrégation* «відділення, ізоляція»,  
англ. *segregation* «тс., сегрегація» по-  
ходять від пізньолат. *sēgregāre* «відділя-  
ти, відлучати», утвореного з префікса  
*sē(d)-* «набик, без-» і дієслова *gregāre*  
«збирати в отару, в купу», похідного від  
*grex* (*gregis*) «отара, табун, натовп»,  
спорідненого з гр. ἄγειρω «збираю»,  
ἀγορά «збори», лит. *gretā* «поруч один  
з одним», псл. \**gʷrtati*, укр. *горта́ти*.  
— СІС<sup>2</sup> 747; Kopaliński 874; Holub—  
Lyer 433; Dauzat 658; Gamillscheg 800;  
Walde—Hofm. I 622, II 506. — Див. ще  
**агрега́т, горта́ти, Севери́н.**

**[сегельча́стий]** «кутастий, з кутами»  
ВеУг; — пов'язане з уг. *szegély* «край,  
кант», похідним від *szegni* «підрубати,  
підшити, відрізати окраєць», спорідне-  
ного з манс. *sāng-* «розбивати, дробити»,  
хант. *seŋ-* «бити», комі *t'šegni* «роз-  
бивати», удм. *šig-* «рватися, дертися». —  
ВеУг 257; MNTEsz III 693.

**[седля́к]** «селянин»; — п. рідк. *sed-  
lak* «селянин, мешканець села»; — запо-  
зичення з чеської мови; ч. *sedlák* «бага-  
тий, заможний селянин» є похідним від  
основи слова *sídlo* «місце проживан-  
ня», яке відповідає укр. *селó*. — Вгü-  
скнер 484; Machek ESJČ 539. — Див.  
ще **селó**.

**седми́ця** (заст.) «тиждень», [*седмі-  
нонька*] «тс.» Нед, [*седмі*] «сім раз»; —  
р. заст. *седми́ца*, др. *седмица*; — за-  
позичення із церковнослов'янської мо-  
ви; цсл. **седмица**, як і болг. м. діал. *сед-  
мица*, схв. *сèдмица*, є, очевидно, каль-  
кою гр. ἑβδομάς «сім, сімка, тиждень»,  
похідного від ἑπτὰ «сім», утвореною від  
числівника **седьмь**, якому відповідає укр.  
*сім*. — Німчук 59; Фасмер III 590. —  
Див. ще **сім**.

**[седно́]** «задниця; садно, рана від  
сідла у коня»; — очевидно, запозичен-  
ня з польської мови; п. *sedno* «тс.», як  
і слн. *sédno* «рана від сідла; рана від си-  
діння або лежання», походить від псл.  
*sedьno*, пов'язаного з *sēdēti* «сидіти»; від  
праслов'янської основи з коротким е

утворено укр. *сідни́ця*. — Див. ще **си-  
діти**.

**сеза́м** (бот.) «кунжут східний, *Se-  
samum orientale* L.»; — р. бр. *сеза́м*, п.  
*sezam*, [sezama, sezanna], ч. *sezam*, se-  
sam, слц. вл. *sezam*, схв. *сèзам*, [сузам,  
*сусам, сусан*] «тс.»; — адоптована ла-  
тинська наукова назва, яка походить від  
гр. σήσαμον, запозиченого, можливо, із  
семітських мов: пор. ак. šamaššamu,  
арам. šumš'ēmā «тс.». — СІС<sup>2</sup> 748; St.  
wug. obsyuch 680; Симонович 434; Frisk  
II 698.

**сезо́н, сезо́нник, посезо́нний**; — р.  
бр. болг. *сезо́н*, п. *sezon*, ч. слц. слн. *se-  
zóna*, вл. *sezona*, схв. м. *сезо́на*; — за-  
позичення з французької мови; — фр.  
*saison* походить від лат. *satio* (зн. в. sa-  
tionem) «сівба, час сівби», пов'язаного  
з дієсловом *sego* «сію» та іменником *sē-  
men* «сім'я, насіння», спорідненими з  
псл. *sějō, sēme*, укр. *сію, сім'я*. — СІС<sup>2</sup>  
748; Черных II 150; Фасмер III 591;  
Dauzat 646; Klein 1407; Walde—Hofm.  
II 522. — Див. ще **сіяти́**.

**сей** «цей», [*сесь*] (редупліковане) О,  
*ся* «ця», [*сяя*] «тс.», [*сеся*] (редуплікова-  
не) О, *се* «це», [*сее*] «тс.», [*сесе*] (редуп-  
ліковане) О, *сі* «ці», [*сесі*] «тс.», [*пřed-  
sij*] «колишній» Нед; — р. *сей*, др. *сь*,  
*си, се*, п. ст. *si, sie*, ч. ст. *sen, si, se*,  
схв. ст. *cāj, ca, se*, слн. ст. *sej, stsl. сь*  
**(снн), сн (снп), се, снн**; — псл. *сь(жь),  
si(ja), se, si(ji)*; — споріднене з литов-  
ським *šis* «цей», *ši* «ця», лтс. *šis, šī*, прус.  
*schis* «цей», лат. *cis* «по цей бік», гот.  
*hina* «цього», гр. ἔ-мет «там», вірм. *ki-*  
«цей», ірл. *cé* «тс.»; іє. \**k'is/k'o-/k'e-*.  
— Черных II 150; Фасмер III 591—  
592; Brückner 113; Machek ESJČ 541;  
Skok III 187—188; Trautmann 304; Fraen-  
kel 990; Walde—Hofm. I 192—193; Brug-  
mann Demonstrativpron. 38—56; Pokor-  
ny 609—610. — Пор. **цей**.

**[сейка]** «угорський сивий вил» ВеЛ,  
[*сейки*] (мн.) ВеЛ; — запозичення з  
угорської мови; уг. [szajka] «тс.», *szejke*  
«темно-сірий» задовільної етимології не  
має. — Лизанець Тези доп. УжДУ 1965,  
48; MNTEsz III 698—699.

**сейм** «законодавчі збори, представницька установа в Польщі; парламент у Польщі, Литві, Латвії, Фінляндії», *сеймик*, *сеймувати* «брати участь у сеймі», [*сеймати*] «розмовляти» Нед, [*сейміти*] «радити» О; — р. бр. болг. *сейм*, вл. *sejm*, схв. *sejm*, слн. *sêjm*; — запозичення з польської мови; п. *sejm* «зібрання, з'їзд, конгрес; законодавчі збори, парламент», як і слн. *sêjem* «базар, торг; собор», укр. *сойм* «сейм», стсл. *сън-ьмъ*, ч. *sněm*, походить від псл. *съ(п)-ьмъ* «зібрання», пов'язаного з дієсловом \**съ(п)-ьмати* (*se*) «збирати(ся)», утвореним за допомогою префікса *съп-* «з-, разом» від дієслова *imati* «брати». — СІС<sup>2</sup> 748; Огієнко РМ 1936/1, 17; Фасмер II 592; Holub—Lyer 433; Schuster-Sewc 1280; РЧДБЕ 651; Brückner 484. — Див. ще **з<sup>2</sup>**, **імати**. — Пор. **сонм**.

[**сеймєн**] «вид рибальського лома для пробивання ополонок» Мо, Дз, Берл; — неясне; можливо, походить від болг. *сеймєн* «жандарм, поліцей». — Пор. **семєни**.

**сейнер** (вид рибальського судна); — р. бр. болг. *сейнер*; — запозичення з англійської мови; англ. *seiner* є похідним від *seine* «невід, рибальська сітка», яке через ст. *segne* походить від лат. *saegna* «велика рибальська сітка, невід», що зводиться до гр. *σαγήνη* «тс.», етимологічно неясного. — СІС<sup>2</sup> 748; РЧДБЕ 651; Klein 1412; Walde—Hofm. II 463; Frisk II 670.

**сейсмiчний**, *сейсмiка*; — р. *сейсмический*, бр. *сейсмiчны*, п. *sejsmiczny*, ч. *sejsmický*, ч. слц. *seizmický*, вл. *seismiski*, болг. *сеизмiчен*, *сеизмiчески*, м. *сеизмички*, схв. *сеизмичкi*, слн. *séizmičen*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *séismique* «сейсмiчний», *sismique* «тс.» пов'язане із *séisme* «підземний поштовх», яке зводиться до гр. *σεισμός* «землетрус», похідного від *σειώ* «трясу, хитаю; хвилюю; збуджую», спорідненого з дінд. *tvéṣati* «збуджує», ав. *θway-ah-* «страх, небезпека». — СІС<sup>2</sup> 748; Kopaliński 875; Dauzat 659; Frisk II 689.

**сейсмóграф**, *сейсмографiя*, *сейсмограма*, *сейсмографiчний*; — р. бр. *сейсмóграф*, п. вл. *sejsmograf*, ч. *seismograf*, *seizmograf*, слц. *seizmograf*, болг. м. *сеизмограф*, схв. *сеизмóграф*, слн. *seizmográf*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Seismograph*, фр. *séismographe*, англ. *seismograph* утворені з основ гр. *σεισμός* «землетрус» і *γράφω* «пишу». — СІС<sup>2</sup> 748; Kopaliński 875; Holub—Lyer 433; Dauzat 659; Klein 1412. — Див. ще **графiка**, **сейсмiчний**.

**сейсмóлог**, *сейсмóлогiя*, *сейсмóлогiчний*; — р. *сейсмóлог*, бр. *сейсмóлаг*, п. *sejsmolog*, ч. *seismolog*, *seizmolog*, слц. *seizmológ*, болг. м. *сеизмóлог*, схв. *сеизмóлогија*, слн. *seizmológ*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Seismologie*, фр. *séismologie*, англ. *seismology* утворено з основи гр. *σεισμός* «землетрус» і компонента гр. *-λογία*, пов'язаного з *λόγος* «слово» і вживаного лише як друга частина складних слів. — СІС<sup>2</sup> 748; St. wug. *obscych* 672; Klein 1412. — Див. ще **лóгика**, **сейсмiчний**.

**сейф**; — р. бр. болг. *сейф*, п. ч. *safe*, *seif*, слц. *safe*, схв. *сѣф*, слн. *séf*, *safe*; — запозичення з англійської мови; англ. *safe* «сейф, вогнетривка скриня або шафа» є результатом субстантивзації прикметника *safe* «непошкоджений, безпечний, надійний», який походить від фр. ст. *salf*, *sauf*, що зводиться до лат. *salvus* «непошкоджений, цілий, недоторканий», спорідненого з дінд. *sárvah* «непошкоджений, цілий, весь; кожний», ав. *haugva-* «непошкоджений, цілий», гр. атт. *ῥλος* «цілий». — СІС<sup>2</sup> 748; Черных II 150; Kopaliński 875; РЧДБЕ 651; Klein 1372; Walde—Hofm. II 472. — Пор. **залп**, **салют**.

**сéканс**; — р. бр. м. *сéканс*, п. ч. слц. *sekans*, болг. *секáнс*, схв. *сéканс*, слн. *sékans*; — запозичення з латинської мови; лат. *secāns*, букв. «сiчний», є активним дієприкметником від дієслова *secāre* «різати, розсікати», спорідненого з псл. \**sēkti*, укр. *сікти*. — СІС<sup>2</sup> 748; РЧДБЕ 651; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сікти**.

**секатор** «садові ножиці»; — р. болг. *sekator*, бр. *sekatar*, п. *sekator*, слц. *sekátog*; — запозичення з французької мови; фр. *sécateur* «садові ножиці; кісткові ножиці, остеотом» утворене на основі лат. *secāre* «різати, розсікати», спорідненого з псл. \**sěkti*, укр. *сікти*. — СІС<sup>2</sup> 748; Kopaliński 875; РЧДБЕ 651; Dauzat 657; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сікти**.

**секвєстр** «заборона або обмеження на користування майном; (ст.) конфіскація», *секвєстратор* «службовець, що примусово збирає борги» Куз, *секвєстрація* «накладання секвестру», *секвєструвати* «накладати секвестр», ст. *секвєстръ* «в'язниця» (XVII—XVIII ст.); — р. бр. *sekwestr*, п. *sekwestr*, ч. *sekvestr* «призначене владою тимчасове управління майном», слц. *sekvester* «тс.», болг. *секвєстър*, м. *секвєстар*, схв. *сєквєстар*, слн. *sekvéster*; — запозичено з латинської мови через польську; лат. *sequestrum* «збереження, депозит», *sequester* «службовець-посередник» пов'язані з дієсловом *sequi* «іти слідом, проводити, стежити, переслідувати», спорідненим з лит. *sėkti* «іти слідом», дінд. *sácate* «супроводжує, іде слідом», ав. *haçaiti* «тс.», гр. *ἑπομαι* «іду слідом», можливо, також псл. *soçiti* «стежити», укр. *соçити* «підстерігати». — СІС<sup>2</sup> 749; ІУМ Лекс. і фраз. 495; Kopaliński 876—877; Holub—Lyer 433; Walde—Hofm. II 519; Fraenkel 773. — Див. ще **соçити**.

**секвóйя** (бот.) «мамонтове дерево, *Sequoia gigantea* Desne»; — р. *секвóйя*, бр. болг. *секвóя*, п. *sekwoja*, ч. *sekvoje*, слц. *sekwoja*, слн. *sekvoja*; — назва, утворена на основі імені індійського вождя, творця алфавіту çироки *Sequoyah*. — СІС<sup>2</sup> 749; Kopaliński 877; Klein 1421.

**[секёрний]** «стрункий, спритний»; — неясне.

**Секлєта** (жіноче ім'я), *Секлетіна*, ст. *Синклитикіа* «сенаторка» (1627); — р. *Синклитикія*, *Синклитія*, *Синкліта*, розм. *Секлетєя*, бр. *Сінкліцікія*, *Сінклєта*; — запозичення з гре-

цької мови; гр. *Συγκλητική* утворене на основі прикметника *συγκλητικός* «сенатський», похідного від *σύνκλητος* «синкліт; сенат». — Вл. імена 159; Беринда 234; Петровский 201; Chantraine I 484—485. — Див. ще **синкліт**.

**[сєкман]** «керівник групи робітників» Нед, **[сикмáн]** «артіль дереворубів на весь час роботи», **[сикмáнич]** «керівник лісорубів» (?) Шух; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szakta* «професія, фах», *szakmány* «відрядна робота».

**секрёт<sup>1</sup>** «таємниця», *секрётка* «спеціальний поштовий папір; лист на такому папері», *секрётничати*, *засекрётити*, *розсекрётити*; — р. болг. м. *sekret*, бр. *сакрэт*, п. *sekret*, ч. ст. *sekret* «печатка», схв. *сєкрєт*, слн. *sekrét* «туалет»; — запозичення з латинської мови; лат. *sēcrētum* «віддалене місце, самотина; таємниця», *sēcrētus* «віддалений, таємний» утворені з префікса *sē(d)-* «без-, поза-» і основи дієслова *serno* «просіваю, розрізняю, відділяю, враховую, пізнаю», спорідненого з гр. *κρίνω* «розділяю, суджу, вибираю», гот. *hrains* «чистий», дісл. *hreinn*, двн. *hreini* «тс.», псл. *krojiti* «кроїти», укр. *край*. — СІС<sup>2</sup> 749; Черных II 150; Hüttl-Worth 16; St. wyr. *obscuch* 672; Walde—Hofm. I 205, II 505. — Див. ще **край<sup>1</sup>**, **Северін**.

**секрёт<sup>2</sup>** «виділювана залозами речовина», *секретін*, *секрєція*, *секреторний*; — р. болг. м. *секрёт*, бр. *сакрэт*, п. ч. вл. *sekret*, слц. слн. *sekrét*, схв. *сєкрєт*; — запозичено, очевидно, з німецької мови; н. *Sekret* «виділення залоз» походить від лат. *sēcrētus* «відділений». — Див. ще **секрёт<sup>1</sup>**.

**[секрёт<sup>3</sup>]** (іхт.) «судак берш, *Lucioperca volgensis* Gmel., **[секрєтик]** «тс.» Л—Г; — р. **[секрёт]** «тс.», п. *sekret* (з укр. ?); — неясне; виведення від іє. \*(s)ker- «різати», \*(s)krē-, \*(s)ker-t-, \*(s)kre-t- і зіставлення з р. **[червь]** «сєрп», *оскóрд* «велика сокира», **[скородá]** «борона», *черєслó*, лит. *kiřvis* «сокира», лтс. *ciřvis* «тс.» (Leder 139—140) семантично можливе, але фонетично сумнівне.

**секретар<sup>1</sup>**, *секретаріха, секретарка, секретаріат, секретарство, секретарша, секретарювати*; — р. *секретарь*, бр. *сакратар*, п. *sekretarz* (назва державних посад у деяких країнах), ч. *sekretář*, слц. слн. *sekretár*, вл. *sekretar*, болг. м. *секретар*, схв. *секрётар*; — запозичення з німецької мови; нім. *Sekretär* «секретар», раніше *Sekretar* «діловод» походить від пізньолат. *sēc-gētarius* «повірений», пов'язаного з *sēc-gētum* «секрет». — СІС<sup>2</sup> 749; Акуленко 140; Фасмер—Трубачев III 593; Черных II 150—151; Kopaliński 875; Dauzat 657—658. — Див. ще **секрёт<sup>1</sup>**.

**секретар<sup>2</sup>** (орн.) «*Sagittarius serpentarius* Moller»; — р. *секретарь*, бр. *сакратар*, п. *sekretarz*, схв. *секрётар*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sekretär*, фр. *secrétaire*, англ. *secretary-bird* «тс.» пов'язані з відповідними назвами секретаря, писаря; перенесення назви зумовлене наявністю на голові цього африканського птаха чуба, що нагадує заткнуте за вухо гусяче перо, як ознаку писарів XVIII ст.; пов'язання з другою частиною наукової назви лат. *serpentarius* (Булаховський Вибр. пр. III 211) помилкове. — Булаховський Нариси 58; БСЭ 38, 396; Urania Tierr. V 112. — Див. ще **секретар<sup>1</sup>**.

**секретёр** «вид письмового стола, шафи»; — р. *секретёр*, п. *sekretera*, ч. *sekretář*, слц. *sekretár*, схв. *секрётар*, *секрётёр*, слн. *sekretár*, *sekretêr* «тс.»; — нове запозичення з французької мови; фр. *secrétaire* «тс.» етимологічно тотожне з *secrétaire* «секретар». — Kopaliński 875. — Див. ще **секретар<sup>1</sup>**.

**секс** «статевий потяг, статевість», *сексуалізм, сексуальний*; — р. бр. м. *секс*, п. вл. *seks* «стать»; статева привабливість», ч. *sexus* «статевий потяг», слц. *sex*, болг. *сексуалізм*, схв. *сёкс*, слн. *séks(us)*; — запозичення з англійської і французької мов; англ. *sex* «стать», фр. *sexe* «тс.», *sexualisme*, *sexuel* «сексуальний» походять від лат. *sexus* «стать» (пізньолат. *sexuālis* «статевий»), пов'язаного з *secāre* «різати, відрізати» з первіс-

ним значенням «відділення, поділ». — СІС<sup>2</sup> 749, 750; Kopaliński 875; Holub—Lyer 436; Dauzat 665; Klein 1427; Walde—Hofm. II 529. — Див. ще **сёканс, сікті**.

**сексёт** (розм.) «секретний співробітник» Куз; — запозичення з російської мови; р. *сексёт* «тс.» є аббревіатурою, утвореною на основі виразу *секретный сотрудник*.

**секста** (муз.) «шостий ступінь діатонічної гами; інтервал від будь-якої даної ноти до шостої цієї гами»; — р. бр. болг. м. *сёкста*, п. вл. *seksta*, ч. слц. *sexta*, схв. *сёкста*, слн. *séksta*; — запозичення з латинської мови; лат. *sexta* «шоста», форма жін. р. від *sextus* «шостий», є похідним від *sex* «шість», спорідненого з гр. ἕξ, псл. *šestь*, укр. *шість*. — СІС<sup>2</sup> 750; Kopaliński 875—876; Holub—Lyer 436; Walde—Hofm. II 528—529. — Див. ще **шість**.

**секстант** «кутомірний інструмент», *секстан* «тс.»; — р. бр. болг. м. *секстант*, п. *sekstans*, *sekstant*, ч. слц. *sextant*, вл. *sekstant*, схв. *сёкстант*, слн. *sekstánt*; — запозичення з латинської мови; лат. *sextāns* (род. в. *sextāntis*) пов'язане із *sex* «шість» (секстант являє собою 1/6 кола, поділену на градуси). — СІС<sup>2</sup> 750; Kopaliński 875—876; Holub—Lyer 436. — Див. ще **сёкста, шість**.

**секстёрень** (заст.) «зошит», *секстёрн* «тс.» Пі, *секстёрня* «зошит із 6 аркушів» Бі; — бр. ст. *секстёрнъ* «зошит» (XVII ст.); — запозичення з польської мови; п. *sekstern* «складений ушестеро аркуш паперу» походить від пізньолат. *sexternus* «зошит із 6 аркушів», пов'язаного з лат. *sex* «шість». — Булыка 296; Sł. wug. obcych 673. — Див. ще **сёкста, шість**.

**секстёт** (муз.) «твір для 6 голосів чи інструментів; ансамбль із 6 виконавців»; — р. болг. м. *секстёт*, бр. *секстёт*, п. вл. *sekstet*, ч. *sextet*, слц. *sexteto*, схв. *сёкстёт*; — запозичення з німецької мови; н. *Sextett* походить від іт. *sestetto* і нлат. *sextetum*, пов'язаного з лат. *sex* «шість». — СІС<sup>2</sup> 750;



Kopaliński 875—876; Holub—Lyer 436; Gr. Fwb. 695. — Див. ще **сékста, шість**.

[**сект**<sup>1</sup>] «шипуче вино» Нед; — п. ч. слц. вл. sekt, схв. *сѣкт*, слн. sékt «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польську; н. Sekt «тс.» походить від фр. (vin) sec «сухе вино», що зводиться до іт. (vino) secco «тс.» (тобто вино із сушених плодів), у якому secco «сухий» походить від лат. seccus «тс.», спорідненого з ав. hiku- «тс.», лит. seklūs «мілкий, неглибокий», гр. ἰσχνός «сухий, зморщений», далі з псл. suхъ (<\*sous-), укр. *сухий*. — SJP VII 125; Holub—Lyer 433; Вуяклија 861; Kluge—Mitzka 701; Dauzat 657; Walde—Hofm. II 533. — Див. ще **сүхий**.

[**сект**<sup>2</sup>] «розділ; ділянка, район Нед»; — очевидно, пов'язане із *сékція*, лат. sectus «відрізаний»; шляхи запозичення чи способ утворення неясні.

**сékта** «релігійна громада, що відокремилася від панівної церкви», *сектáнт*, *сектáнтство*, *сектáр*, *сектáрство*; — р. бр. болг. м. *сékта*, п. ч. слц. вл. sekta, схв. *сѣкта*, слн. sékta; — запозичення з латинської мови; лат. secta «учення, напрям, школа» пов'язане із sequo «іду слідом»; виведення від лат. secāre «різати» (Фасмер III 593; Holub—Lyer 433) необґрунтоване. — SIC<sup>2</sup> 750; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 876; Kluge—Mitzka 701; Dauzat 658; Walde—Hofm. II 506. — Див. ще **секвэстр**. — Пор. **секўнда**.

**сékтор**, *секторáльний*; — р. болг. м. *сékтор*, бр. *сékтар*, п. ч. слц. вл. sektor, схв. *сѣктор*, слн. séktor; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво західноєвропейських; н. Séktor, англ. sector походять від пізньолат. sector «частина кола між двома радіусами», пов'язаного з лат. sector «ріжучий», похідного від secāre «різати». — SIC<sup>2</sup> 750; Коваль 175; Фасмер III 593; Klein 1409. — Див. ще **сékанс, сікті**. — Пор. **сékція**.

**секўнда** «1/60 частина хвилини; частина градуса; (муз.) другий ступінь

у діатонічній гамі, інтервал між першим і другим тоном», *секундáрний* «вторинний»; — р. бр. болг. *секўнда*, п. ч. слц. вл. sekunda, м. *секўнда*, *секўнд*, схв. *сѣкунд*, *секўнда*, слн. sekúnda; — запозичення з латинської мови; лат. secunda (pars) «друга, зменшена (частина)» є формою жін. р. від secundus «наступний, другий», пов'язаного з sequo «іду слідом». — SIC<sup>2</sup> 750; Черных II 151; Фасмер III 593; Kopaliński 876; Holub—Lyer 433. — Див. ще **секвэстр**. — Пор. **сékта**.

**секундáнт**; — р. бр. болг. м. *секундáнт*, п. ч. слц. вл. sekundant, схв. *секўндант*, слн. sekundánt; — через російське і, можливо, німецьке (н. Sekundánt) посередництво запозичено з латинської мови; лат. secundāns «допомагаючий» пов'язане з дієсловом secundāre «сприяти». — SIC<sup>2</sup> 751; Фасмер III 594; Hüttl-Worth 16; Sł. wyg. obcych 673; Holub—Lyer 433. — Див. ще **секундувати**.

**секундáрний** — див. **секўнда**.

[**секундувати**] «допомагати»; — р. ст. *секундовать*; — запозичення з польської мови; п. sekundować, як і ч. sekundovati, слц. sekundovat', вл. sekundować, болг. *секундýрам*, м. *секундýра* «тс.», схв. *секундýрати* «бути секундантом; (муз.) вторити», *сѣкундовати* «тс.», слн. sekundirati «тс.; допомагати», походить від лат. secundāre «сприяти», пов'язаного із secundus «сприятливий, щасливий; потужний; такий, що йде слідом», похідного від sequo «іду слідом»; сюди ж заст. *секундáтор* «той, хто карав різками учнів бурси» (від пізньолат. secundātor, букв. «помічник»). — Фасмер III 594; Kopaliński 876; Holub—Lyer 433. — Див. ще **секвэстр**.

**сékція** «відділення, частина; розтин трупа», *секційний*, *секціонáльний*, *секціонувати*, *підсékція*; — р. болг. *сékция*, бр. *сékция*, п. секція, ч. сексе, слц. секція, вл. секція, м. *секција*, схв. *сѣкција*, слн. sékcija; — запозичено з латинської мови, очевидно, через німецьку (н. Sektión); лат. sectio «різання,

розріз» пов'язане з дієсловом *seco* «ріжу». — СІС<sup>2</sup> 751; Kopaliński 875; Holub—Lyer 433; Gr. Fwb. 688; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **се́канс**, **сікті́**. — Пор. **се́ктор**.

**селадо́н** «залицяльник; волоцюга»; — р. бр. болг. *селадо́н*, ч. *seladón*, *seladon*, слц. *seladón*, схв. *селадѡн*; — запозичення з французької мови — від прізвища героя роману д'Юрфе «Астрей» (XVII ст.) *Céladon*. — Фасмер III 594; Чекалов РР 1984/2, 110. — Пор. **се́лєдін**.

**[селего́нити]** «дуже тонко прясти» Нед, **[слиго́нити]** «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szál* «нитка; волокно», *szalag* «стрічка, тасьма».

**[селеді́н]** «блідо-зелений колір» Куз, **[селеді́новий]** Куз; — запозичення з польської мови; п. *seledyn* походить від фр. *céladon* «тс.», утвореного на основі прізвища *Céladon*, героя роману д'Юрфе; безпосередньо з французької мови походить р. *селадо́новий* «блідо-зелений». — Sł. wug. obcuch 674; Фасмер III 594. — Пор. **селадо́н**.

**[селедочна (трава)]** (бот.) «лобода смердюча, *Chenopodium vulvaria* L.» Мак; — похідне утворення від *селедець* «оселедець»; назва, можливо, зумовлена своєрідним запахом рослини. — Див. ще **оселедець**<sup>1</sup>.

**[селезеночник]** (бот.) «аспленій волосовидний, *Asplenium trichomanes* L.» Мак, **[слезинець]** «аспленій північний, *A. septentrionale* L.» Мак; — р. *селезєночник* «[аспленій]; жовтяниця, *Chrysosplenium* L.», п. *śledzionka* «аспленій», *śledzionne ziele* «тс.», ч. *sleziník*, слц. *slezinník* «тс.»; — калька латинської наукової назви аспленію, яка походить від гр. ἄσπληνος, утвореного за допомогою заперечної частки ἄ- від іменника σπλήν «селезінка»; грецька назва мотивується приписуваною аспленію здатністю пом'якшувати селезінку. — Machek Jm. rostl. 31. — Див. ще **селезінка**.

**селезень, селезник** (зменш.), **[селег]** «селезень» Чаб, **[селех, селик]** Нед, **селяг** ЛексПол «тс.», **[селешок]** (зменш.),

**[селе́зка]** «качка» Нед, **[селезні́стий]** «з кольоровим відблиском, хроматичний»; — р. *селезень*, схв. **[сьез, слезен, слези́няк]**; — неясне; непереконливо зіставлялося з лтс. *zìlgans* «голубуватий» (Matzenauer LF 19, 249), з дінд. *srjāti* (*sárjati*) «виливає», ав. *həgəzaiti* «випускає, кидає, виливає», нвн. *selken* «капати» (Потебня РФВ 2, 6; Преобр. II 272), із схв. *сьез* «рожа» (Skok Festschrift Koschmieder 1958, 202—203); припускалося звуконаслідувальне походження (Фасмер III 595). — Фасмер—Трубачев III 595; Черных II 151.

**селезі́нка, [сележі́нка]** Нед, **сележі́нь** Нед, **селезі́нь** ВеНЗн, **селед́жін** ВеЛ, **селед́янка** Нед; — р. *селезє́нка*, бр. *селязє́нка*, др. *селезєня*, п. *śledzionka*, ст. *śleziona*, ч. слц. *slezina*, вл. нл. *stozupa*, болг. **[слэ́зен, слэ́зенка, слэ́зка]**, м. *слезина, слезена, слезенка*, схв. *слезє́на, слезина*, слн. *slezéna, ślezén*, стсл. **слэ́зена**; — псл. \**selzen* чи, можливо, \**sylezena* (Вайян ВЯ 1960/6, 66—67); — споріднене з дірл. *selg* «селезінка», ав. *srəgəzan-*, гр. σπλήν, дінд. *plihān-*, лат. *liēn*, лит. *blužnis*, прус. *blusne* «тс.»; у слов'янській звуковій формі після *s* відсутнє **p**, у давньоіндійській і балтійських відсутнє **s**, у латинській **sp**; не зовсім ясний також вокалізм: псл. \**selz-* на східнослов'янському ґрунті мало б дати \**soloz-*. — Черных II 151; Фасмер III 594—595; Преобр. II 271—272; Brückner 530—531; Machek ESJČ 554; Schuster-Sewc 1308—1309; Skok III 284; Trautmann 256; Fraenkel 52; Топоров 236—237; Walde—Hofm. I 799; Frisk II 769—770; Pokorny 987.

**селе́ктор** (телефонний пристрій), **селе́кторний**; — р. болг. *селе́ктор*, бр. *селе́ктар*, п. ч. слц. *selektor*; — запозичення з англійської мови; англ. *selector* походить від пізньолат. *selēctor* «той, хто вибирає», пов'язаного з лат. *sēligo* «вибираю». — Sł. wug. obcuch 674; Klein 1413. — Див. ще **селе́кція**.

**селе́кція, селекціо́нер, селекціо́нерство, селекці́йний, селекціо́нувати**; — р. болг. *селе́кція*, бр. *селе́кцыя*, п. *selek-*

сја, ч. *selekce*, слц. *selekcia*, вл. *selek-*  
*cija*, м. *селекција*, схв. *селѣкција*, слн.  
*selékcija*; — запозичення із західноєв-  
ропейських мов; н. *Selektion*, фр. *sélec-*  
*tion* походять від лат. *sēlectio* «вибір,  
відбір», пов'язаного з дієсловом *sēligo*  
«вибираю», утвореним з префікса *sē(d)-*  
«поза-, геть» і дієслова *lego* «збираю». —  
СІС<sup>2</sup> 751; Kopaliński 877; Holub—Lyer  
432, 434; Walde—Hofm. I 780. — Див.  
ще **легéнда, Северін**.

[селéмено] «поперечна балка в сте-  
лі» ДзАтл II, [селéмена] «тс.», [селé-  
мен] «найвища центральна балка в су-  
шарці» тж; — запозичення з угорської  
мови; уг. *szeletem* «лата; балка» засво-  
єно з південнослов'янських мов; пор.  
болг. діал. м. *слéме* (слѣме) «найвища  
балка в даху», слн. *sléme* «тс.», р.-цсл.  
*слѣма* «колода, перекладаина». — Нім-  
чук НЗ УжДУ 14, 187; Клепикова ОЛА  
1981, 52—53; MNTESz III 707. — Див.  
ще **слемéно**.

[селéнка] «наймит» Пр. XI діал. н.;  
— неясне.

**селенографія** «розділ астрономії, в  
якому вивчається поверхня Місяця», *се-*  
*ленóграф*, *селенографічний*; — р. болг.  
*селенографія*, бр. *селенаграфія*, п. слц.  
*selenografija*, ч. *selenografie*, схв. *селе-*  
*но́граф*, слн. *selenografija*; — нове ут-  
ворення з гр. *σελήνη* «місяць», пов'яза-  
ного з *σέλας* «світло», остаточно не з'я-  
сованим, і *γράφω* «пишу». — СІС<sup>2</sup> 751;  
Sł. wug. obcych 674; Frisk II 689—691. —  
Див. ще **графіка**.

[селепітися] «присікатися» Нед; —  
неясне; очевидно, афективне утворення.

**селепун** — див. **шелепій**.

[селепухи] (сорт слив) Мак; —  
результат видозміни форми [зелену́ги]  
«тс.», можливо, контамінованої з [са-  
рапу́ки] «тс.». — Див. ще **зелепу́га**.  
— Пор. **сарапу́к(и)**.

**селéра** (бот.) «*Arium L.*», [салера,  
салери, салдерей, сельдерей, сельдерей,  
селер, сільдирий] «тс.» Мак; — запози-  
чення з польської і російської мов; п.  
*seleg* «тс.» походить від іт. *sellego*, яке

зводиться до гр. *σέλῖνον* «тс.», етимоло-  
гічно неясного; р. *сельдерей*, *сел(л)е-*  
*ре́й*, звідки і бр. *сельдэрэ́й*, виводиться  
від гол. *selderij*, яке через н. *Sellerie*,  
фр. *célegi* і лат. *selinum* пов'язується з  
тим самим гр. *σέλῖνον*. — Коваль 70—  
71; Дзензелівський St. sl. 6/1—2,  
134; Черных II 152; Фасмер III 597; Sł.  
wug. obcych 675; Frisk II 691.

**селітра**, [салéтра, салітра], [са-  
літрянця] «місце добування селітри»  
Нед, [салітрянка] «мокра земля, ґрунт,  
багатий на солі азоту» ВеНЗн, *селіт-*  
*рянний*, *селітрувати*; — р. *селітра*,  
бр. *салéтра*, п. *saletra*, ч. *salnitř*, *sa-*  
*nytr*, *salitr*, слц. *sanitra*, болг. *селітра*,  
*салітра*, схв. *шàлїтра*; — очевидно,  
через німецьке й італійське посередни-  
цтво (бав. *Salitter*, нвн. *Salniter*, іт.  
*salnitro*) запозичено з латинської мови;  
лат. *sal nitrum* «лужна сіль» складаєть-  
ся з *sal* «сіль», спорідненого з псл. *solь*,  
укр. *сіль*, і *nitrum* «натр, сода». — Чер-  
ных II 151—152; Фасмер III 596; Пре-  
обр. II 272; Brückner 479; Младенов  
578. — Див. ще **нітра́т, сіль**.

**селó**, [селі́на] (зменш.) Нед, [селі-  
сько] (збільш.) Нед, [селі́тва] «осно-  
ва, фундамент», [селі́тба] «селище,  
садиба, будинок», *селищанин*, *сели́ще*  
«поселення; місце, де було село», [селі-  
не] «поселення, земля» Нед, [селóвич]  
«сільський мешканець» Нед, *сели́щице*  
(заст.) «поселення», *селю́к*, [селю́х],  
*селю́цтво*, *селю́ча* «сільська дитина»,  
*селянін*, *селя́нство*, [селяні́ця] «селян-  
ка», [селя́чка] «поселення, село» Нед,  
*сильча́к* «житель села», *селя́нський*, *силь-*  
*ський*, *селі́ти*, *виселéнець*, *віселок*, *ві-*  
*сілок*, [заселéнниця] «жителька» Ж,  
[заселі́ще] «заселене місце», [заселле  
Пі, *заселок* Ж, Пі] «тс.», [засі́лля] «тс.  
Пі; виселок», *населéння*, [осел] «зал»  
Пі, *оселéнець* «поселенець», [оселéць]  
«тс.», [оселі́ца] «садиба» Л, *оселі́ще*  
«місце поселення», [оселóк] «оселя» Ж,  
*оселя*, [оселяні́н] «поселенець» Ж, *пе-*  
*реселéнець*, *переселéць*, [переселя́нин],  
*поселéнець*, *поселéння*, *поселóк*, [посель-  
ча́нин] «односельчанин» Мо, [поселю́х]

«бездомний» Нед, *посілля* «садиба», *поселянин*, *присілок*, *присілок*, [*присільний*] «сусідній» Нед; — р. *селб*, бр. *сялб*, др. *село*, п. *sioło*, *siedlić* «селити», ч. *selo* «село; рілля», *sídlí* «місцеперебування», *sedlák* «заможний селянин», слц. *sedliak* «тс.», нл. *sedło* «житло», болг. *село*, м. *село*, схв. *село*, слн. *sêlo*, стсл. **село** «населене місце, двори, будівлі»; — псл. *sedlo*, пов'язане із \**sédēti* «сидіти»; ця лексична основа змішалася з основою псл. *selo* «рілля», спорідненою з лит. *salà* «острів», сх.-лтс. *sola*, лат. *solum* «грунт», двн. *sal* «будинок, житло», лангобардським *sala* «двір, будинок»; пор. др. *село* «поле», ч. *selo* «рілля», слн. *sélo* «грунт», стсл. **село** «поле, земля», п. *sioło* замість закономірного *siodło*. — Черных II 152; Фасмер III 596; Преобр. II 272—273; Brückner 491—492; Machek ESJC 539; Младенов 578; Skok III 218—219; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 228—230. — Пор. зал.

**сель** «бурхливий паводок на гірських річках з намулом і камінням», *селевий*; — р. *сель*, *силь*, бр. *сель*, ч. *sil*, *sel* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; кирг. *сел* «повідь; сель, селевий потік», аз. *сел* «потік, повідь», тур. *sel* «потік» походять від ар. *sail* «бурхливий потік». — SIC<sup>2</sup> 752; Шипова 283.

**сельджуки** (стародавні туркменські племена); — р. *сельджуки*, бр. *сельджуки*; — назва племен походить від особового імені *Сельджук*, яке належало родоначальникові династії, що стояла на чолі цього племені. — БСЭ 38, 240.

**селькупы** «народність самодійської групи в Північній Азії»; — р. бр. *селькупы*; — прийнята тепер замість давнішого *остяко-самоїди* назва походить від самоназви селькупів *соль куп*, букв. «тайгова людина» або «земельна людина» (відповідно до відмінностей у вимові першого компонента). — Попов Назв. нар. 154—155; Прокофьева Яз. нар. СССР III 396.

**сельтерський** — див. **зельтерська**.

**селява** (іхт.) «шемая дніпровсько-азовська, *Chalcalburnus schischkovi* Dren-

*sky chalcoides*; [верховодка, *Alburnus alburnus* L. (Leder)]»; — р. [*селява*] «шемая; вид верховодки», [*селава*] «верховодка», бр. *сялява* «тс.», п. *sielawa* «сиг європейський, *Coregonus albula* L.; [верховодка]»; — задовільного пояснення не має; припускалося запозичення з балтійських мов (лит. *seliavà* «сиг європейський», [*salavà*, *sel(i)ovà*, *sélava*, *sèlavà*] «тс.» — Преобр. II 271; Matzenauer LF 19, 249; Leder 75); але й навпаки, литовські форми вважаються запозиченнями зі слов'янських мов (Fraenkel 774); зіставлялося з гр. *οέλαχος* «риба, що випускає фосфоричне світло» (Горяев Доп. I 42); пов'язувалося з р. *соловѣть* «соловіти» за характером забарвлення, пор. р. *соловѣй* «жовтуватий» (Leder 75). — Фасмер III 594.

**семантика** «сфера значення одиниць мови; учення про значення мовних одиниць», *семантичний*; — р. болг. м. *семантика*, бр. *семантыка*, п. *semantyka*, ч. слц. *semantika*, вл. *semantika*, схв. *семантика*, слн. *semántika*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; н. *Semantik* походить від фр. *sémanlique*, утвореного М.Бреалем у 1897 р. на основі гр. *σημαντικός* «позначаючий, значущий», яке через форми *σημαντός* «відзначений, позначений» і *σημανίνω* «означаю, позначаю» зводиться до *σημα* «знак, відзнака», дор. *ομα* «тс.», що малопереконливо зіставлялося з дінд. *dhyāman* «думка» (Brugmann Grundriss II 348). — SIC<sup>2</sup> 752; Kopaliński 877—878; Dauzat 659—660; Frisk II 695—696.

**семасіологія** «учення про значення», *семасіолог*, *семасіологічний*; — р. болг. *семасиология*, бр. *семасіялбгія*, п. *semazjologia*, ч. *sémasiologie*, *sémaziologie*, слц. *sémaziológia*, вл. *semaziologija*, м. *семазиологија*, схв. *семазиолдгија*, слн. *semaziologija*; — запозичення з німецької мови; н. *Semasiologie* утворено з гр. *σημασία* «значення», пов'язаного з *σημα* «знак», і *-λογία*, пов'язаного з *λόγος* «слово» і вживаного лише як другий компонент назв наук. — SIC<sup>2</sup> 752;

Kopaliński 877—878; Fremdwörterbuch 573. — Див. ще **лóгика**, **семáнтика**.

**семафóр**, *семафóрник*, *семафóрти*; — р. бр. *семафóр*, п. ч. слц. вл. *semafor*, болг. *семафóр*, м. *семафор*, схв. *семафор*, слн. *semafor*; — запозичення з французької мови; фр. *semaforage* утворено з гр. σήμα «знак» і φορός «носій», пов'язаного з φέρω «несу», спорідненим з псл. беро, укр. *беру*. — Черных II 153; Фасмер III 598; Dauzat 660. — Див. ще **брати**, **семáнтика**.

**[семáш]** (бот.) «одинарник європейський, *Frionalis eugoraea* L. Нед; братки, *Viola tricolor* L. Куз»; — р. *седмичник* «одинарник», бр. *семачóк*, **[седмачóк]**, п. *siódmaczek*, ч. *sedmikvítek*, слц. *sedmokrviatok* «тс.»; — похідне утворення від числівника *сім* (*семи*); назва зумовлена тим, що квітка одинарника має найчастіше сім пелюсток; на братки назва перенесена, очевидно, за зовнішньою подібністю. — Machek *Jm. rostl.* 174. — Див. ще **сім**.

**[сембрéля]** «плата наймитам; винагорода пастухам», **[сембрíля]**, *сембрíла* Шух «тс.», **[сембрíня]** «служба; винагорода за службу» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *simbríe* «жалування, заробітна плата» є похідним від заст. *simbră* «об'єднання, артіль», яке зводиться як запозичення до псл. \**sebr-* (пор. др. *сябрь* «сусід, член общини», укр. **[сябер]** «учасник, здольщик», сербське ст. *себрь* «учасник, спільник, компаньйон»); виведення рум. *simbră* від уг. *simboга* «побратим, приятель» (DLRM 775) або від стсл. *сѣпржъ* «парна упряжка», схв. *сѣпруг* «чоловік у шлюбній парі» (MNTESz I 436—437) позбавлене підстав. — Sheludko 142; Габинский Вост.-сл.-молд. взаимод. II 138—139; *Vrabie Romanoslavica* 14, 171; *Vincenz* 4; Фасмер III 824. — Див. ще **сябер**<sup>1</sup>.

**Семён**, **[Семáнь** Нед, **Сёмко** тж], **Сёник**, **Сень**, **Сенько**, **Сёньо**, **Сёня**, ст. *Сумеон* «слухаючий, або вислухане» (1627); — р. *Семён*, ст. *Симеон*, бр. *Сямён*, др. *Симеонъ*, *Семеонъ*, *Семень*, ч. слц.

*Симеон*, болг. *Симеон*, схв. *Симеон*, стсл. **Сѹмешнъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Συμεών* походить від гебр. *Sim'ón*, пов'язаного з *šama'* «слухати». — Вл. імена 86; Беринда 235; Петровский 198; Спр. личн. імен 455; Klein 1445. — Пор. **Симон**.

**[семéни]** (іст.) «добірні (надвірні) козаки» Куз, *Brückner*; — болг. *сеймён* «жандарм, поліцай», м. *сејмен* «тс.», схв. *сејмен(ин)* «солдат, стражник»; — запозичення з турецької мови; тур. заст. *seğmen* (*sāimān*) «псар; яничар» зводиться до перс. *sāgbān* «псар», похідного від *sāg* «собака». — *Brückner* 484; Младенов 577; *Skok* III 214; Радлов IV 1, 439; *Räsänen Versuch* 407.

**[семéник]** (орн.) «коноплянка, *Canduelis (Acanthis) cannabina*»; — результат видозміни назви **[сімéнный]** «коноплянка», похідної від *сім'я* «насіння коноплі» з наближенням до осовової назви *Семён*. — Див. ще **сім'я**<sup>1</sup>.

**[семенівкí]** (сорт ранньоосінніх груш) *ВеНЗн*; — похідне утворення від імені *Семён*; назва зумовлена тим, що ці груші дозрівають на день св. Семена (14 вересня). — *ВеНЗн* 54.

**[семернік]** (бот.) «вовче тіло болотне, *Comarum palustre* L.» Нед; — похідне утворення від *семеро*, *сім*; назва пов'язана, очевидно, з кількістю стебел, що звичайно виростають з одного кореня; пор. іншу назву вовчого тіла **[сім паличок]**. — Див. ще **сім**.

**семеря́га**, *семиря́га*, *семя́га* — див. **серм'яга**.

**семéстр**; — р. бр. *семéстр*, п. ч. *semestr*, слц. вл. *semester*, болг. *семéстръ*, м. *семестар*, схв. *сёместар*, слн. *seméster*; — запозичення з французької мови; фр. *semestre* «півріччя; шестимісячний» походить від лат. *sestimestris* (\**secsmenstris*) «шестимісячний», утвореного з основ числівника *sex* «шість», спорідненого з псл. *šestь*, укр. *шість*, та іменника *mēnsis* «місяць», спорідненого з псл. \**mēsēsь*, укр. *місяць*. —

СІС<sup>2</sup> 752; Черных II 153; Фасмер III 599; Kopaliński 878; Holub—Lyer 434; Walde—Hofm. II 71. — Див. ще **місяць, шість**. — Пор. **менструація, тримістр**.

**[семижильник]** (бот.) «подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) та іменника *жіла*; назва зумовлена, очевидно, тим, що на листках подорожника чітко виділяється декілька (3—9) жилок. — Шамота 8. — Див. ще **жіла, сім**.

**[семиколінка]** (бот.) «рдесник блискучий, *Potamogeton lucens* L.» Мак; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) та іменника *коліно*; назва зумовлена, очевидно, звичайною кількістю вузлів на стеблі цього виду рдесника. — Див. ще **коліно, сім**.

**[семисильник]** (бот.) «золототисячник, *Erythraea centaurium* Pers.; ранник вузлуватий, *Scrophularia nodosa* L.» Мак; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) та іменника *сіла*; назва пов'язана з лікувальними властивостями цих рослин (пор. *дев'ятисил* під *дев'ясіл*). — Див. ще **сіла, сім**.

**[семиурика]** (вид рослини) Нед, Везн; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) і, очевидно, іменника *уроки* «пристрит»; точніша етимологія неможлива через неясність значення.

**семінар**; — р. *семінар, семінарий*, бр. *семінар*, п. *seminarium*, ч. *seminář*, слц. слн. *seminár*, вл. *seminar*, болг. *семинар*, м. *семинар*, схв. *семінар*; — запозичення з німецької мови; н. *Seminár* походить від лат. *sēminārium* «розсадник; школа», пов'язаного з *sēmen* «сім'я», спорідненим з псл. *sēme*, укр. *сім'я*. — СІС<sup>2</sup> 752; Черных II 153; Kopaliński 878; Fremdwörterbuch 573. — Див. ще **сім'я**<sup>1</sup>. — Пор. **семінарія**.

**семінарія, семінарист, семінарийний**; — р. болг. *семинария*, бр. *семінарія*, п. *seminarium*, ч. *seminář*, слц. *seminár*, вл. *seminar*, м. *семинарија*, схв. *семінарій(а)*, *семінар*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *sēminārium* «роз-

садник, школа». — СІС<sup>2</sup> 752; Фасмер III 599; Kopaliński 878. — Див. ще **семінар**.

**семіотика** «наука про знаки; (мед.) учення про ознаки хвороб»; — р. болг. *семіотика*, бр. *семіотыка*, п. *semiotyka*, ч. *sémiotika*, слц. вл. *semiotika*, схв. *семиотика*, слн. *semiótika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Semiótik*, фр. *sémiotique*, англ. *semiotics* походить від гр. *σημειωτικός* «такий, що має ознаки», пов'язаного з *σημείον* «ознака, знак», *σημα* «знак». — СІС<sup>2</sup> 752; Kopaliński 877—878; РЧДБЕ 654; Klein 1415. — Див. ще **семантика**.

**семіти** «семітські народи — євреї, араби та ін.», *семіт* «представник семітського народу», *семітизм, семітичний*; — р. болг. *семіт*, бр. *семіт*, п. ч. слц. *Semita*, вл. *Semit*, м. *семитски*, схв. *Семіти*, слн. *semít*; — запозичення з німецької мови; н. *Semite* (з 1781) утворено від біблійного імені гаданого родоначальника семітських народів Сіма, одного з трьох синів Ноя; н. *Sem* (через лат. *Sēm*, гр. *Σήμ*) походить від гебр. *Sēm*, букв. «знатне ім'я, слава». — СІС 585; Kopaliński 878; Gr. Fwb. 690; Dauzat 660; Klein 1416.

**сенат, сенатор, сенаторство**; — р. бр. болг. *сенат*, п. вл. *senat*, ч. слц. слн. *senát*, м. *сенат*, схв. *сєнāt*; — запозичення з латинської мови; лат. *senātus* «сенат, державна рада Риму», *senātor* «член сенату» є похідними від *sepe* «старик, старець», спорідненого з гр. *ἔνος* «старий», дінд. *sánaḥ*, *sanáyaḥ*, ав. *hana-*, лит. *sėnas*, вірм. *hín* «тс.», дкіпр. корн. *hēn* «старик», брет. *hen* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 753; Hüttl-Worth 17; Фасмер III 601; Kopaliński 879; Holub—Lyer 434; Walde—Hofm. II 514.

**сенбернар** (порода собак); — р. бр. болг. *сенбернар*, п. *bernard*, ч. *bernardýn*, слц. *bernardín*, схв. *бернардінац*, слн. *bernardínes*; — запозичення з французької мови; фр. *Saint-Bernard* «святий Бернар» пов'язане з монастирем св. Бернара в Альпах, де розводилась ця порода собак для надання допомоги гір-

ським подорожнім. — СІС<sup>2</sup> 753; РЧДБЕ 655.

[**сенес**] (бот.) «касія, *Cassia senna* Lamk.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *senes* «висушені листки або стручки касії», як і схв. *сѣна* «*Cassia acutifolia*», походить від пізньолат. *senē* «касія», яке зводиться до ар. *saṇā*, *senē* «тс.». — СІ. *wyg. obsyuch* 676.

[**сѣник**] (орн.) «синиця чорноголова, *Parus palustris* L.» Нед, *сѣнчик* «синиця блакитна, *Parus caeruleus* L.», [*семенівка*] «синиця чорноголова; різновид сови» Куз; — очевидно, результат видозміни назви *синиця*, зближеної з особовим ім'ям *Сѣник*, зменш. від *Семен*. — Див. ще **Семен**, **синиця**.

**сенс**; — р. *сѣнс*, бр. *сѣнс*; — запозичення з польської мови; п. *senps* походить від лат. *sēnsus* «почуття, свідомість, розум, значення, зміст, думка», пов'язаного з *sentio* «відчуваю, розумію, думаю», можливо, спорідненим з див. *sin* «іти, прагнути; думати», *sin* «дух, сенс», *senten* «посилати», гот. *sandjan* «тс.», *sinps* «знак; шлях, хід», лит. [*šintėti*] «вирішувати, думати, міркувати». — СІС<sup>2</sup> 753; Фасмер III 601; СІ. *wyg. obsyuch* 676; Klein 1417—1418; Walde—Hořm. II 516.

**сенсация**, *сенсацийний*; — р. *сѣнсація*, бр. *сѣнсація*, п. *sensacja*, ч. *sensace*, *senzace*, слц. *senzácia*, вл. *sensacija*, болг. *сѣнзація*, м. схв. *сѣнзація*, слн. *senzácia*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sensatiön* «сенсация», фр. англ. *sensation* «тс.; почуття, відчуття» походять від пізньолат. *sēnsatiō* «відчуття», пов'язаного з лат. *sēnsus* «почуття», *sentio* «почуваю». — СІС<sup>2</sup> 753; Черных II 155; Копалиński 879—880; Gr. Fwb. 691; Dauzat 661; Klein 1417. — Див. ще **сенс**.

**сенсуальний**, *сенсуалістичний*, *сенсуалізм*, *сенсуаліст*; — р. *сѣнсуальний*, бр. *сѣнсуальны*, п. вл. *sensualny*, ч. *sensuální*, *senzuální*, слц. *senzuální*, болг. *сѣнзуален*, *сенсуален*, схв. *сѣнзуалан*, слн. *senzuálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sensuell*,

фр. *sensuel*, англ. *sensual* походять від пізньолат. *sēnsuālis* «чуттєвий», пов'язаного з лат. *sēnsus* «почуття», *sentio* «почуваю». — СІС<sup>2</sup> 754; Копалиński 685; Fremdwörterbuch 575; Dauzat 661; Klein 1418. — Див. ще **сенс**.

**сентенція**, *сентенційний*, *сентенційозний*; — р. болг. *сѣнтѣнция*, бр. *сѣнтѣнция*, п. *sentencja*, ч. *sentence*, слц. *sentencia*, вл. *sentenca*, м. *сѣнтенција*, схв. *сѣнтѣнция*, слн. *sentēpsa*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *sententia* «думка, погляд, вислів, сентенція» походить від дієслова *sentio* «почуваю, розумію, думаю». — СІС<sup>2</sup> 754; Фасмер III 601; Hüttl-Worth 16; Копалиński 880. — Див. ще **сенс**.

**сентимент**, *сантимент*, *сентименталізм*, *сантименталізм*, *сентименталіст*, *сантименталіст*, *сентиментальщина*, *сентиментальний*, *сентиментальний*, *сентиментальничати*; — р. *сѣнтимѣнт*, *сантимѣнт*, бр. *сѣнтымѣнт*, п. *sentyment*, ч. слц. *sentiment*, вл. *sentimentalny*, болг. *сантимѣнтален*, м. *сѣнтимѣнт*, схв. *сѣнтимѣнталан*, слн. *sentimentálen*; — запозичення з французької мови; фр. *sentiment* «почуття, чутливість» є похідним від *sentir* «почувати», що зводиться до лат. *sentio*, *sentire* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 754; Фасмер III 602; Dauzat 661, 662; Gamillscheg 804. — Див. ще **сенс**.

[**сѣньга**] (іхт.) «лосось, сьомга, *Salmo salar* L. Нед; вид риби»; — р. [*сѣньга*] «вид ляща, *Abramis ballerus*», [*синьга*] «плітка, *Syrpinus*»; — неясне; виводиться від мокш. *šėni* «плітка», фін. *säynäs* «язь, *Syrpinus idus*», ест. *säinakas*, саам. *siṅp* «тс.» (Фасмер III 602, 626) і від р. *сѣний* за характером забарвлення (Leder 84); може бути пов'язане і з р. *сѣмга*. — Пор. **сьомга**.

**сеньйор**, *сеньйора*, *сеньйорита*, *сеньйорат*, *сеньйорія*, *сеньйоральний*; — р. болг. *сѣньор*, бр. *сѣньѣр*, п. *señor*, ч. слц. *señor*, вл. *senior*, м. *сениор*, схв. *сѣньѣр*, *сѣньѣр*, слн. *senjōg*, *señōg*; — запозичення з іспанської і французької

мов; ісп. seño «пан», фр. seigneur «сеньйор» походять від лат. senior «старший», пов'язаного з senex «старик». — СІС<sup>2</sup> 754; Фасмер III 602; Kopaliński 879; Dauzat 658. — Див. ще **сенат**.

**сепаратний**, *сепаратівний*, *сепаратизм*, *сепаратист*, [сепаратка] «окрема кімната; купе» Куз; — р. *сепаратный*, бр. *сепаратны*, п. *separatyzm*, ч. *separátní*, слц. *separátny*, вл. *separatny*, болг. м. *сепаратен*, схв. *сепаратан*, слн. *separáten*; — запозичення з німецької мови; н. *separát* «відособлений, окремий» походить від лат. *sēparātus* «тс.», пов'язаного з *sērago* «відокремлюю, розділяю», утвореного з *sē(d)* «для себе», спорідненого з псл. *sebe*, *se*, укр. *сéбé*, *ся*, і раго «готую». — СІС<sup>2</sup> 754; Фасмер III 603; Fremdwörterbuch 575; Walde—Hofm. II 517. — Див. ще **апарат**, **сéбé**, **ся**!

**сепаратор**, *сепарация*, *сепараторник*, *сепараторна*, *сепараторний*, *сепарацийний*, *сепарувати*; — р. болг. м. *сепаратор*, бр. *сепаратар*, п. *separator*, ч. слц. слн. *separátor*, схв. *сепаратор*; — запозичення з німецької мови; н. *Separátor* походить від пізньолат. *sēparātor* «відокремлювач», пов'язаного з лат. *sērago* «відокремлюю, розділяю». — СІС<sup>2</sup> 754; Фасмер III 603; Kopaliński 880. — Див. ще **сепаратний**.

**сепарация** — див. **сепаратор**.

[сепеліти] «шепелявити» Нед, [сепелявити] «тс.», [сепелявий] «шепелявий», [сепелявець] тж; — очевидно, результат контамінації основ дієслова *шепелявити* і запозиченого його відповідника п. *sepleńić* «шепелявити». — Див. ще **шепеляти**.

**сепет**, *сепетка* — див. **сапет**.

**сепія** (зоол.) «каракатиця, *Sepia L.*; коричнева фарба, виділювана каракатицею або виготовлювана штучно»; — р. болг. *сепия*, вл. *сепія*, п. *sepia*, ч. *série*, слц. *séria*, вл. *serija*, м. *сепија*, схв. *сепија*, слн. *sérija*; — через західноєвропейські мови (н. *Série*, фр. *séria*, англ. *sepia*) запозичено з латинської; лат. *sēria* походить від гр. *σηπία* «каракати-

ця», етимологічно неясного, можливо, пов'язаного з *σηπιομαι* «гнию», *σηπισ* «гниття». — СІС<sup>2</sup> 755; Sl. wug. *obscyh* 677; Fremdwörterbuch 575; Klein 1419; Frisk II 696. — Пор. **сепсис**.

**сепсис** «загальне зараження організму»; — р. болг. *сепсис*, бр. *сепсис*, п. *sepsis*, ч. *sepse*, слц. *sepsa*, м. *сепса*, схв. *сепса*, слн. *sépsa*; — запозичення з німецької мови; н. *Sépsis* походить від гр. *σηπισ* «гниття», пов'язаного з *σηπιομαι* «гнию», яке зіставляється з дінд. *kuāki* «гриб» і лит. *šiūpti* «гнити». — СІС<sup>2</sup> 755; Fremdwörterbuch 575; Klein II 1419; Frisk II 696—697.

**септет** (муз.) «твір для 7 голосів або інструментів; ансамбль із 7 виконавців»; — р. болг. *септет*, бр. *септэт*, п. вл. *septet*, ч. слц. *septeto*, схв. *септет*, слн. *septét*; — запозичення з німецької мови; н. *Septétt*, як і англ. *septet(te)*, утворено від лат. *septem* «сім», спорідненого з дінд. *saptá*, лит. *septyni*, псл. *sedmь* «тс.», укр. *сім*, за аналогією до *Duett* «дуєт», *Quartétt* «квартет». — СІС<sup>2</sup> 755; Kopaliński 881; Holub—Lyer 435; Gr. Fwb. 692; Klein 1420. — Див. ще **сім**.

**септима** (муз.) «сьомий ступінь діатонічної гами; інтервал від будь-якої даної ноти до сьомої цієї гами»; — р. болг. м. *септима*, бр. *септыма*, п. *septyma*, ч. слц. вл. *septima*, схв. *септима*, *септима*, слн. *séptima*; — запозичення з латинської мови; лат. *septima* «сьома» (чол. р. *septimus*) пов'язане з *septem* «сім». — СІС<sup>2</sup> 755; Kopaliński 881; Holub—Lyer 935; РЧДБЕ 657. — Див. ще **септет**.

**септичний** «гнилісний»; — р. *септический*, бр. *септычны*, п. *septyczny*, ч. слц. *septický*, вл. *septiski*, болг. *септичен*, *септически*, м. *септичен*, схв. *септичан*, слн. *séptičen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *septisch*, фр. *septique*, англ. *septic* походять від лат. *sēpticus*, яке зводиться до гр. *σηπτικός* «такий, що викликає нагноєння», пов'язаного з *σηπισ* «гниття». — СІС<sup>2</sup> 755; Kopaliński 881; Dauzat 662; Klein 1419. — Див. ще **сепсис**.



**сер** (звертання до чоловіка в Англії, США та ін.); — р. бр. *сэр*, п. ч. слц. слн. sig, болг. *сър*, схв. *сѣр*; — англ. sig «пан» (звертання), ст. sige «тс.» походить від фр. ст. sige «тс.», яке зводиться до лат. senior «старший», пов'язаного з senex «старик». — Klein 1449; Dauzat 669. — Див. ще **сенат**, **сеньйор**.

**серадѣла** (бот.) «Ornithopus L.»; — р. *серадѣлла*, бр. *сырадѣля*, п. ч. слц. вл. seradela, болг. *серадѣла*; — запозичення з португальської мови; порт. seradela (ісп. sergadella) «тс.» походить від sergado (ісп. serrado) «зубчастий, зазублений», пов'язаного з порт. ісп. sergar «пиляти», яке зводиться до лат. serga «пилка», етимологічно неясного; назва зумовлена формою непарно-перистих листків. — БСЭ 38, 538; Sl. wyg. obcsuch 678; РЧДБЕ 657; Walde—Hofm. II 524.

**сера́ль** «палац (у країнах Сходу)»; — р. бр. *сера́ль*, п. seraj, ч. слц. serail, схв. *сѣра́ї*; — запозичення з французької мови; фр. séraïl через італійське посередництво (іт. seraglio) зводиться до тур. saray «палац» і, далі, до перс. sāgā(i) «тс.», звідки й укр. *сарай*. — СІС<sup>2</sup> 755; Фасмер III 560; Kopaliński 881; Dauzat 663. — Див. ще **сарай**.

**Серапіон**, ст. *Серапионъ, речен(о): серафімскій* (1627); — р. болг. *Серапион*, ч. Serapion; — запозичення з грецької мови; гр. Σεραπίων виводиться від Σεραπίς, імені єгипетського бога життя, смерті і зцілення; пов'язання з *серафім* (Беринда 231), очевидно, помилкове. — Петровский 198; Спр. личн. имен 465; Илчев 447.

**серафі́м** (церк., ангельський чин); — р. болг. *серафі́м*, бр. *серафі́м*, др. *серафимъ*, п. serafim, ч. вл. seraf, слц. seraf, serafin, м. *серафим*, схв. *серафим*, слн. sêraf, serafin, стсл. **серафимъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Σεραφίμ зводиться до гебр. šəgāphīm (мн.) «серафими», пов'язаного з šəgāph «який горить, пече». — Фасмер III 603; Преобр. II 276; Kopaliński 881; Klein 1421—1422.

**Серафі́м**, *Серафі́ма*, [Сарахві́на], *Сі́ма*, *Фі́ма*; — р. болг. *Серафі́м*, *Серафі́ма*, бр. *Серафі́м*, п. ч. Serafima, слц. Serafin, схв. *Сѣрафѣн*, слн. Serafin; — запозичення з грецької мови; гр. Σεραφίμ походить від гебр. šəgāphīm «серафими». — Петровский 198—199; Спр. личн. имен 455; Илчев 447. — Див. ще **серафі́м**.

**серб**, *сѣрбин* «серб; [вид танцю]», [сербинчу́к] «молодий серб», *сербія́нин*, *сербія́нка* «сербка; вид танцю», *сѣрка*; — р. бр. *серб*, п. вл. нл. Serb, ч. слц. Srb, болг. *сърбин*, м. *Србин*, слн. Sřb; — запозичення із сербохорватської і лужицьких мов; схв. *Срѣб*, *Срѣбин*, ст. *срѣбинь*, *срѣблинь*, вл. нл. Serb є давньою слов'янською племінною назвою, яка зберігається також в укр. *пасерб* «пасинок», *присѣрбитися* «приеднатися»; загальноприйнятої етимології не має; виводиться від іє. \*surb-/sirb-/serb- «сьорбати», спочатку як назва молочних братів (Brückner 485; Schuster-Sewc 1283—1284); пов'язувалося також з іє. \*ser-v- «оберігати», до якого через скіф. \*xarv- зводиться й псл. \*xřvati «хорвати» (Mozzyński PZJP 147—148); спроби зведення до псл. \*sęrbъ «сяерб» (Преобр. II 267; Solmsen KZ 37, 592—593; Kalima ZfSlPh 17, 349—350) або зіставлення з дінд. sarbh- «бити, рубати, убивати» (Потебня РФВ 1, 91) чи з лат. sero «нанизую, складаю», гр. ἔρω «ставлю в ряд» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 138—139) викликають сумніви. — Фасмер—Трубачев III 603—604; Skok III 315—316; Mikkola AfSlPh 42, 91.

[**сербадя́нка**] «трохи прокисле молоко» ВеУг, [**сербадзя́нка**] «тс.» Доп. УЖДУ IV; — пов'язане з рум. seărbăd (молд. *сăрбэд*) «кислий (про молоко), несмачний, прісний; блідий», sârbezî «мінятися, втрачати смак, скисати», яке зводиться до лат. exalbidus «білуватий», утвореного з префікса ex- «ви-, з-» і прикметника albidus «білий», похідного від albus «тс.». — Дзендзелівський Терит. діал. 87; Клепикова Сл. и балк. языкозн. 188; Vrabie Romanoslavica 14, 171—

172; DLRM 755; СДЕЛМ 372. — Див. ще **альбѡм, екс-**.

[**серберина**] (бот.) «шипшина соба-ча, *Rosa canina* L.» Мак; — р. [*сербері-на, сербарин, сирьбярїчник, сербалї-на*] «тс.», [*сорбалїна*] «ожина, *Rubus*», [*соробалїна*] «тс.», бр. [*сербалїн, цєрба-лїн*] «тс.» (з р. ?); — остаточно не з'ясо-ване; зіставляється (*Jakobson IJSLP 1/2, 1959, 272*) з ч. *srabařina* (\**svrabařina*) «гні-тючі відносини, важка ситуація», слц. *sraborit* «міль» і зводиться до псл. \**sv<sup>b</sup>ř-* bēti «свербіти» (пор. [*свербїгуз*] «шип-шина», [*свербак*] «тс.»); порівнювалось також з лит. *serbentā* «смородина», *siřp-ті* «дозрівати», лат. *sorbus* «горобина» (*Mühl.—Endz. III 807; Krogmann WuS 20, 183; Petersson PBrV 40, 81*), а та-кож вважалось запозиченням з невідомого джерела (*Matzenauer 304*). — Фасмер—Трубачев III 721.

**серберїз, серборїз** — див. **серпо-рїз**<sup>1</sup>.

**сербщїна** (заст.) «робота на пана, панщина» Бі; — очевидно, тотожне із *серєбщїна* (заст.) «податки на військо-ві потреби; податок на землю»; може бути пов'язане і з [*сербувати*] «служи-ти у війську»; пов'язання з лат. *servus* «слуга» (Бі 325) необгрунтоване. — Див. ще **серєбщїна**.

**сервал** (зоол.) «хижак із родини кі-шок», *серваль* Куз; — р. бр. *сервал*, п. *serwal*, ч. слц. *serval*; — запозичення з французької мови; фр. *serval* походить від порт. (*lobo*-)*serval* «(вовко-)олень», що зводиться до пізньолат. (*lupus*) *ser-valis* «(вовк) оленеподібний», у якому використано основу лат. *servus* «олень», спорідненого з гр. *κέρως* «рогатий», псл. \**korva*, укр. *корѡва*. — *CIC*<sup>2</sup> 755; *Kopaliński 883; Dauzat 664; Walde—Hofm. I 208*. — Див. ще **корѡва**.

**сервант**; — р. бр. болг. *сервант*, п. *serwantka* «тс.», ч. *servantka* «пристрій для ховання предметів (у цирку)»; — запозичення з французької мови; фр. *servante* «невеликий буфет» пов'язане із *servir* «служити, користуватися; пода-вати на стіл», що походить від лат. *ser-*

*vire* «служити», пов'язаного із *servus* «слуга, раб», мабуть, запозиченого з ет-русської мови. — *CIC*<sup>2</sup> 755; *Kopaliński 883; Dauzat 664—665; Walde—Hofm. II 527*.

**сервєтка, сервєта**, [*сервєтяний*]; — запозичення з польської мови; п. *serweta*, як і бр. *сурвєтка, сурвєта*, ч. *servítek*, слц. *servítka*, вл. *serwjeta*, болг. *сервиєтка*, м. *сервєта*, схв. *сер-вијєта*, слн. *serviéta*, походить від фр. *serviette* «серветка», пов'язаного з *servir* «служити; користуватися; подавати на стіл». — Акуленко 136—137; *St. wug. obcuch 679; РЧДБ 657; Dauzat 664*. — Див. ще **сервант**.

**сервіз** «набір столового посуду», *сер-вірувати, сервувати* Куз, *сервєваний*; — р. болг. *сервіз*, бр. *сервіз*, п. *servis*, ч. слц. *servis*, м. *сервис*, схв. *сєрвїс, сєрвїз*, слн. *servís*; — запозичення з французької мови; фр. *service* «сервіз, обслуговування; служба» походить від лат. *servitium* «рабство; служба», пов'язано-го з *servus* «слуга, раб»; значення «сер-віз» розвинулось у французькій мові під впливом *servir* «служити; користувати-ся; подавати на стіл». — *CIC*<sup>2</sup> 755; Чер-ных II 156; *Kopaliński 883; Dauzat 664*. — Див. ще **сервант**. — Пор. **сервіс**.

**сервіс** «обслуговування населення»; — р. м. *сєрвис*, бр. *сєрвіс*, п. вл. *serwis*, ч. слц. *servis*, болг. *сервіз*, схв. *сєрвїс*, слн. *sêvis*; — запозичення з англійської мови; англ. *service* «обслу-говування, служба» походить від фр. *service* «тс.». — *CIC*<sup>2</sup> 756; *Holub—Lyer 435; Klein 1424*. — Див. ще **сервіз**.

**сєрга, серєжка**; — бр. [*сєрьга*]; — запозичення з російської мови; р. *сєрь-га*, [*їсєргá*], ст. *сєрьга* загальнопри-нятої етимології не має; пов'язувалося з др. *усєрьзь* «вушна прикраса» (Пре-обр. II 281; *Соболевский Лекции 93; РФВ 66, 351; Vaillant RES 18, 78; Mikl. EW 294, 372*), з чув. ст. *sürgü* «обручка, кільце» (Фасмер III 611) і, зовсім непе-реконливо, з лат. *seriēs* «вушні підвіс-ки», гр. *ἔρμα* «тс.» (*Ильинский ИОРЯС 24/1, 137—138*); найбільш прийняте виведення (*Räsänen Neuphilol. Mitt. 56,*

1955, 52) з чаг. *isiḡya* (*usyḡya*) «вушні підвіски», туркм. кар. кипч. карач. тат. каз. кирг. телеут. шор. *syḡya* «серга». — Фасмер—Трубачев III 611—612; Шипова 284—285.

**Сергі́й** (чоловіче ім'я), заст. *Sérgiij*, *Serʹboga*, *Serʹboža*, ст. *Sérgiij* «сътъ, ... ил(и) славень» (1627); — р. *Serǵeij*, *Sérgiij*, бр. *Sяrǵeij*, др. *Serǵiij*, ч. слц. *Serǵej*, болг. *Sérgiij*, *Serǵeij*, схв. *Serǵej*, слн. *Serǵej*, стсл. **Serǵin**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької: гр. *Σέργιος* походить від лат. *Sergius*, родового імені. — Вл. імена 86; Петровский 199; Спр. личн. имен 455; Илчев 447.

**[сергі́й]** «нагай», **[serǵiij]** «ремінний нагай» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *sîrg* «старанність», молд. *сыргуй* «старатися».

**[серда́к]** «верхній суконний одяг», **[сарда́к, сарда́т, сардачі́на, сердачі́на]**, **серду́к** «тс.», **[осерда́к]** «кожушок без рукавів»; — п. слц. діал. *serdak* (з укр.); — виводиться (Макарушка 13) від тур. *[širdag, šerdak]* (пор. чаг. *шірдак, шірдаб* «вид одягу». — Радлов IV/2, 1075); пов'язується також із *сэрце* (Brückner 485; Фасмер II 459). — Пор. **лапсерда́к**.

**[серденько]** (бот., с. *зозульчине*) «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, **[серденька]** «дицентра велична, *Dicentra spectabilis* Borkh. (*Dielytra*)» Мак; — ч. **[srdička]** «трясучка середня», *srdcovka* «дицентра»; — похідні утворення від *сэрце*; назви зумовлені подібністю форми квіток обох рослин до серця; пор. н. *Herzeln* «трясучка середня». — Machek Jm. rostl. 56, 280. — Див. ще **сэрце**<sup>1</sup>.

**[сердечна (трава)]** (бот.) «волошка лучна, *Centaurea jacea* L.» Мак, **[сердешна (трава)]** «підмаренник м'який, *Galium mollugo* L.; чина весняна, *Lathyrus* (*Orobus*) *vernus* Bernh.» Мак; — р. **[сердечная]** «волошка лучна, горошок» та ін., бр. **[сцярдзюшка]** «підмаренник північний»; — похідне утворення від *сэрце*; назва зумовлена лікувальними

властивостями рослин при внутрішніх («сердечних») хворобах. — Лік. росл. Енци. дов. 93, 345, 466—467; Носаль 157, 162. — Див. ще **сэрце**<sup>1</sup>.

**[сердечник]** (бот.) «вид рослини Нед; фізаліс звичайний, *Physalis alkekengi* L.; золототисячник, *Centaureum Hill. Mak*», **[сердешник]** «золототисячник» Мак, **[сердүшник, сердешне дерево Мак]** «тс.»; — бр. **[сардэчнік]** «золототисячник», **[сярдзечнік]** «тс.»; — похідні утворення від *сэрце*; назва фізаліса зумовлена тим, що його плід знаходиться в середині круглої червоної коробочки, подібної до серця; назва золототисячника пов'язана з його широким застосуванням як лікувального засобу. — Див. ще **сэрце**<sup>1</sup>.

**[сердзевий]** «червоний» ВеЗн; — неясне; можливо, пов'язане з п. *gdzawy* «рудуватий; іржавий».

**сердитий, сэрдити, [сэрдувати]** «сердитися», **[серджук]** «гнівливий чоловік» Нед, **[сердюк]** «тс.», **[пересердя]** «роздратування», **[розсердитий]** «дуже сердитий» Нед, **спересердя**; — р. **сердйтый**, бр. **сярдзіты, др. сьрдитыи**, п. *sierdzisty*, слц. *srdity*, болг. *сърдит*, м. *срдит*, схв. *срдит*, слн. *srdit*, стсл. **сръдитъ**; — псл. *\*sʹrditъ, \*sʹrdistъ*, похідне утворення від іменника *\*sʹrd(ьсе)* «серце», оскільки серце уявлялося як центр емоцій, зокрема гніву; пор. *мати серце на когось* «сердитись», р. *в сердцах* «у стані гніву»; пор. паралельні утворення хет. *kartimija* «гніватися» від *kard-* «серце», лит. *širdaĩ* «сварка» від *širdis* «серце». — Булаховський Вибр. пр. III 383—384; Фасмер—Трубачев III 605; Шанский ЭИРЯ II 135—136; Крищенко Вступ 507; Mikl. EW 292; Trautmann 302. — Див. ще **сэрце**<sup>1</sup>.

**[сердно]** «садно» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *садно* і, можливо, зближення її з основою слів *сердитий, сердешний*.

**сердо́лік** «напівдорогоцінний камінь, різновид халцедону»; — бр. *сердалік*, болг. *сердо́лік*; — запозичення з російської мови; р. *сердо́лік* походить від

гр. *σαρδόνυξ* «тс.» (пор. стсл. **сардониксь**, **сардоникни** «тс.»), утвореного з основ іменників *σαρδίων* «камінь із Сард (у Лідії)» і *όνυξ* «онікс (коштовний камінь)», очевидно, тотожного з *όνυξ* «ніготь», спорідненим з псл. *погътъ*, укр. *ніготь*; на ґрунті російської мови відбулося зближення з основами р. *сёрдце* і *лик* «обличчя». — СІС<sup>2</sup> 756; Фасмер III 605; Frisk II 398—399, 678. — Див. ще **ніготь**, **онікс**.

**[сердúшка]** (зоол.) «серцевидна раковина, *Cardium*» Нед, **[серцівка]** «тс.» Куз; — похідні утворення від *сёрдце* (\**сердце*); назви зумовлені подібністю форми раковини до серця. — Див. ще **серце**!

**сердюк** «охоронець гетьмана», *сердюківна* «дочка сердюка» Бі, *сердючénко* Бі, *сердюччина* «лейбгвардія гетьмана» Нед; — р. *сердюк*, п. *serdiuk* (з укр.); — виводиться від тур. *sürtük* «провідник, наглядач». — Фасмер III 606; Преобр. II 278; Шипова 284.

**[серебране (дерево)]** (бот.) «лох, маслинка вузьколиста, *Eleagnus angustifolia* L.» Мак; — похідне утворення від *серебрó* (заст.) «срібло»; назва зумовлена сріблястим відтінком забарвлення листя лоху.

**[серéбщина]** (заст.) «податки на військові потреби Л; податок за землю Нед», **[серебщійзна]** (заст.) «податок за землю» Нед; — бр. заст. *серебщина*, п. *serebszczyzna* (іст.) «данина сріблом у середньовіччя в Литві і на Русі» (з укр. бр.); — похідне утворення від *серебрó*. — SJP VIII 155. — Див. ще **сріблó**. — Пор. **сербщина**.

**серед** (прийм.), заст. *середі*, *середу*, **[сэридь]** Нед, *з-серед*, *з-посеред*, *насеред*, **[óсередь]** «серед», *посерёд*, **[посерёдки]** «посеред» Пі; — р. *среди*, *средь*, бр. *сярòд*, др. *середь*, *середи*, п. *šród*, ч. *uprostřed*, слц. *prostřed*, вл. *srjedz*, нл. *srjež*, болг. м. схв. *сред*, слн. *srédi*; — псл. \**serde* «всередині», первісно форма місцевого відмінка від іменника \**serda* «середина». — Мельничук Вступ 488. — Див. ще **середá**.

**середá** «третій день тижня»; — р. **[середá]**, бр. *серадá*, др. *sereda*, п. *šroda*, ст. *šrzoda*, ч. *středa*, слц. *streda*, вл. *srjeda*, нл. *sfóda*, полаб. *sreda*, болг. *среда*, м. *среда*, схв. *срэда*, *сриједá*, слн. *sréda*, стсл. **срѣда**; — псл. \**serda*, власне «середина (тижня)» пов'язане із \**sъrdь* «серце» (з іншим ступенем вокалізму); у функції назви дня тлумачиться як калька двн. *mittawēcha*, букв. «середина тижня» або нар.-лат. *media hebdomas* «тс.». — Німчук 58; Кочерган УМЛШ 1967/1, 29; Черных II 196; Фасмер III 607; Brückner 534; Schuster-Sewc 1349; Кристенко Вступ 507; Івашина Веснік БДУ 1976/1, 56; Mikl. EW 292.

**серéдіна** СУМ, Нед, **[середéчка]** «осередок бузини» Нед, **[середізна]** «засіб» Нед, заст. *серéдник* «крапка з комою», *середняк*, *середняцтво*, **[середóвич]** «чоловік середніх літ» Нед, *середóвище*, **[серéдок]** «середина; засіб» Нед, *серéдінний*, *серéдній*, *середóвій* «внутрішній; середній; середніх літ», *середу́льший*, *середу́щий*, *всерéдині*, *відосередковий* Куз, *відосерéдній* Куз, *досерéдини*, *зсерéдини*, *зосерéдити*, **[осерéдок]** «осередок», *осерéдда*, *осерéдок*, **[осерéдище]** «центр» Ж, **[осерéдня]** «засіб» Ж, *опосередкувати*, *опосерéдити*, **[підсереду́льший**, *підсереду́шний*], *посерéдник*, *посерéдництво*, **[посерéдіна]** «середина» Нед, *посерéдині*, *посерéдній*, *посерéдничати*, **[просерéд]** «піщана коса на Дніпрі», *розосерéдити*; — р. *середіна*, бр. *сярэдзіна*, п. *šrodowisko*, *šredni*, ч. *středisko*, *střední*, слц. *stredisko*, *stredný*, вл. *srjedzina*, нл. *średny*, полаб. *sredä*, болг. *срeдіна*, м. *срeдина*, схв. *срeдіна*, слн. *sréđina*; — похідні утворення від псл. \**serda* «середина». — Черных II 156—157. — Див. ще **середá**.

**[серéдінка]** (іхт.) «сардель» Мо; — результат видозміни форми *сардінка* і зближення її з основою *серéдіна*. — Див. ще **сардїна**.

**[серéжник]** (бот., с. *первенець*) «первоцвіт, *Primula auricula*» Нед; — р. **[серéжник]** (бот.) «трясучка середня, *Briza media*»; — похідне утворення від *сёр-*

га; назва відображає, очевидно, форму квітки. — Див. ще **сѣрга**.

[**сѣрѣн**] «замерзлий твердий сніг Г; іній Нед; ожеледиця Нед; пливуча крига Нед», [**сѣрѣнь**] «тс.» Нед, [**сѣрѣн**] «замерзлий після відлиги сніг» ЛПол, [**сирѣнь**] «твердий сніг» О, [**сирѣн**] «обледеніла кірка на поверхні снігу; наст» Л, [**сирѣн**, **шарѣн**, **шарѣн** Л, **ширѣн** Л] «тс.», [**серенів**] «гололід» ВеЛ, [**шерен**] «примерзла вода на річці; крига» О, [**шѣрженъ**] «іній» Нед; — р. [**сѣрѣн**] «замерзлий після відлиги шар снігу», [**серенѣ**, **сѣрѣнь**] «тс.», бр. [**шарѣн**, **сѣрѣн**], др. **серенъ** «тс.», п. szron «іній», ст. šron «тс.», ч. [stříň] «перший тонкий лід на воді», с.р. [stríni] «лід на гілках», слц. srieň «іній», слн. srén «тс.»; — псл. \*serpъ, первісно «світло-сірий», пор. др. **серенъ** «білий» (про коня), р.-цсл. **срѣнь** «тс.»; — споріднене з вірм. sařn «лід», дісл. hiarn «замерзла маса снігу», а також лит. šar̃mà «іній», лтс. sařma, seřma «тс.»; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане зі стсл. **слана** «іній», болг. схв. **слѣна** «тс.», лит. šalnà «тс.», šalti «мерзнути», šaltas «холодний», лтс. salts «тс.» — Німчук 150—151; Фасмер III 608; Преобр. II 279—280; Филін Происх. яз. 540—541; Machek ESJC 588; Meillet Études 446; Trautmann 303; Būga RR I 481; Fraenkel 973—974. — Пор. **сѣрѣш**.

**серенѣда**; — р. болг. м. схв. **серенѣда**, бр. **серѣнѣда**, п. вл. serenada, ч. слц. слн. serenáda; — запозичення з французької мови; фр. sérénade походить від іт. serenata «вечірня пісня, серенада», пов'язаного із sera «вечір», яке походить від лат. sērus «пізній», спорідненого з дірл. sīr «тривалий, вічний», кіпр. корн. брет. hīr «довгий», гот. seiřus «пізній», saipjan «зволікати», дангл. sīd «пізній», дінд. sāyām «увечері». — СІС<sup>2</sup> 756; Черных II 157; Фасмер III 608; Kopaliński 882; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 526—527.

[**сереніти**] «напирати»; — неясне.

[**сѣрѣнча**] «щастя» Нед, [**саранчѣ**] «тс.» О, ст. **серинча** (XVII ст.), **сренчлявий** (XVI ст.); — слц. serenča «тс.»; —

запозичення з угорської мови; уг. szegepcse «щастя, удача», ст. «доля; випадок» походить від півд.-сл. \*srečsa (< псл. \*sъrečja) «зустріч, випадок» (пор. схв. **срѣћа** «щастя», слн. srečsa «тс.», болг. **срѣща** «зустріч», стсл. **сърѣща** «зустріч, доля». — О II 204; Лизанец 624; MNTESz III 737. — Див. ще **стрїтити**. — Пор. **стрѣча**.

**серетонька** — див. **сирїтка**.

[**сѣрѣш**] «тонка крига на воді» ВеУг, [**засерешїти**] (воду) «затягти (воду) тонкою кригою» ВеУг, [**шѣрѣш**] «крига» Нед, [**шѣрѣшитисѣ**] (про річку, коли посередині течії рушає крига) Нед; — р. [**шѣрошь**] «перший лід, шуга», [**шѣрошь**] «тс.», бр. [**шарѣш**], п. [šrež] «тс.», ст. strysz «дрібна крига», ч. [stříž] «тонка крига», слц. [stríž] «наст; іній», [sriež] «тс.», вл. srež «тонка крига; іній», нл. srež «донний лід», болг. м. **скреж** «іній», схв. [**срѣш**, **среж** (**стрѣж**)] «тс.», слн. srež «наст»; — псл. \*seršъ/seržъ «тонка крига; наст», словотворчо паралельне до \*serpъ «наст»; — споріднене з лит. šėřkšnas «іній», šar̃mà «тс.», лтс. sērsna «іній; ожеледиця; наст»; паралелізм початкових **с** — **ш**, як у **сирїти** — **шипїти**, [**скїра**] — **шкїра** та ін.; пов'язання з р. **шершавый**, **шѣрох** (Фасмер IV 430), як і з іє. \*serg- «мороз» (Нолуб—Кор. 359), помилкове. — Німчук 151; Brückner 534; Machek ESJC 589; Schuster-Sewc 1348—1349; Skok III 320. — Пор. **сѣрѣн**, **шѣрѣх**<sup>2</sup>.

**сержѣнт**; — р. болг. м. **сержѣнт**, бр. **сѣржѣнт**, п. sieržant, ч. слц. вл. seržant, схв. **сѣржант**, слн. seržánt; — запозичено через російське і німецьке посередництво (н. Sergeant) з французької мови; фр. sergent походить від лат. serviēns (зн. в. servientem) «служачий», пов'язаного з servīre «служити». — СІС<sup>2</sup> 756; Коваль 188; Черных II 157; Фасмер III 608; Dauzat 663. — Див. ще **сервѣнт**.

[**сержіна**] (бот.) «жоржина, Dahlia Cav.»; — результат видозміни форми **жоржіна**, очевидно, зближеної з основою особової назви **Сергїй**. — Див. ще **жоржіна**.

**сєрія**, *сєрійний*; — р. болг. *сєрия*, бр. *сєрыя*, п. *seria*, ч. *série*, слц. *séria*, вл. *serija*, м. схв. *сєрија*, слн. *sèrija*; — запозичення з німецької мови; н. *Série* походить від фр. *série*, яке зводиться як запозичення до лат. *seriēs* «ряд, низка, ланцюг», пов'язаного з *sero* «сплітаю, зв'язую, з'єдную», *sermō* «розмова», *seris* «жереб; доля», спорідненими з дірл. *serpaid* «сплітає, з'єднує», гр. *εἶρω* «ставлю в ряд», дінд. *sarat-* «нитка», дісл. *sōrve* «намісто з перлин або камінців». — CIC<sup>2</sup> 756; Черных II 157; Фасмер III 608; Gr. Fwb. 693; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 522—523.

**сєрійозний**, *сєрійоз*, *сєрійознішати*; — р. *сєрьёзный*, бр. *сур'ёзны*, п. *serio* «сєрійозно», ч. *seriosní*, слц. *seriōznu*, болг. м. *сєрибзєн*, схв. *сєрибзєн*, слн. *seriōzen*; — запозичення з французької мови; фр. *sérieux* (жін. р. *sérieuse*) «сєрійозний» походить як запозичення від пізньолат. *sēriōsus*, пов'язаного з лат. *sērius* «тс.; (первісно) ваговитий, важкий», спорідненим з двн. *swāgi* «важкий», *swāg*, нвн. *schwer* «тс.», гот. *swērs* «шановний», лит. *sveŕti* «підіймати, важити», *svarūš* «важкий». — Черных II 158; Фасмер III 612; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 521.

**сєрм'яга** «домоткане грубе сукно; верхній одяг з такого сукна», [*сєрєм'яга* Куз, *сєрм'яжїна*, *сєрм'яніна*] «тс.», [*сєрм'яжник*] «бідняк, що носить сєрм'ягу», [*сєрм'янець*] «сєрм'яга» Нед, *сємєр'яга* (одяг), *сємир'яга*, *сємр'яга*, [*сємір'яка*] «сєрм'яга» Нед, [*сїмр'яга*, *сїром'яга*] «тс.» Нед; — р. *сєрм'яга*, [*сємр'яга*], бр. *сєрм'яга*, п. *siermiega* «груба тканина»; — остаточно не з'ясоване; зіставлення з лит. *širmas* «сїрий», лтс. *sīrms* «сивий», пов'язаними з лит. *šarpiō* (*šegmiō*) «дика кішка», двн. *harpo* «горностай» (Brückner 489), з слат. *scagamangum*, сгр. *оҳарациауиоу* «перська туніка, тканя золотом» (Грот Фил. раз. II 511; Matzenauer 304), з лат. *sero* «складаю, ставлю в ряд», *seriēs* «ряд», гр. *εἶρω* «плету, звиваю, нанизую» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 138) сумнівні; зі-

ставляване раніше ерз. *sigmaga* «літній полотняний кафтан» (Горяев 357; Преобр. II 280; Даль IV 138) саме запозичене з російської мови. — Фасмер III 609.

**сєрна** (зоол.) «*Rupicapra Blainv.*», [*сєрнá*] «козуля, *Capreolus Gray*» Нед, [*сєрн* Нед, *сєрніця*] «тс.», *сєрненя*, *сєрніна* «м'ясо серни» Нед, [*сєрніл*] «самець серни» ВеУг, *сєрніок* «тс.», [*сєрн'я*] Нед, [*сєрній*] «сєрнячий» Нед; — р. *сєрна*, др. *сєрна*, п. *sarna*, ч. слц. *srna*, вл. *sozna*, [*serna*], нл. *sarnja*, болг. *сєрнá*, м. *srna*, схв. *сєрна*, слн. *sřna*, стсл. *сєр'на*; — псл. *sřna*; — споріднене з лтс. ст. *sirna* «серна», прус. *sirvis* «олень», лат. *servus* «тс.», *cornū* «ріг», ав. *srvā* «ріг, ніготь», дінд. *šrngam* «ріг», гот. *hairn* «тс.», а також з псл. \**korva*, укр. *корова*; існує думка (Machek ESJC 572) про спорідненість тільки з лит. *stirna* «серна», лтс. *stīrna*, фонетично й інтонаційно відмінними від слов'янських, і про праєвропейське походження слова. — Німчук 198—199; Черных II 157—158; Фасмер III 609; Преобр. 280; Brückner 482; Holub—Kop. 348; Schuster-Sewc 1334—1335; Skok III 321—322; Trautmann 260; Karulis II 299—300; Mühl.—Endz. III 1074; Fraenkel 909. — Пор. *сáрна*.

[*сєрний*] «лагідний» Шух; — неясне; можливо, запозичення з угорської мови; пор. уг. *szerepy* «скромний; простий; достатній; помірний; незначний; убогий»; може бути зіставлене також із вл. *serpiwu* «гнилий, м'який, трухлявий, крихкий».

**сєрп**, *сєрпáстий*, [*сєрповáтий*] «сєрповидний» Нед; — р. бр. *сєрп*, др. *сєрпъ*, п. *sierp*, ч. слц. *srp*, вл. нл. *serp*, полаб. *sarp*, болг. *сєрп*, м. *srp*, схв. *сєрп*, слн. *sřp*, стсл. *сєр'пль*; — псл. \**sřpřь*; — споріднене з лтс. *širps* «сєрп», *širpis*, гр. *ἄρπη* «тс.», *ἀρπάζω* «хватаю, граблю», лат. *sarpio* (*sarpo*) «підрізую лозу», можливо, також двн. *sarŕ* «гострий, грубий, жорстокий, дикий», ос. *æxsyrŕ* «сєрп»; іє. \**serp-* «сєрп, кривий гак». — Фасмер—Трубачев III 609—610; Черных II 158; Преобр. II 281; Brückner 489—490; Machek ESJC 572; Schuster-Sewc 1285—

1286; Младенов 624; Skok III 322; Горячева Этимология 1982, 55; Meillet Études 239; Trautmann 260—261; Karulis II 187—188; Walde—Hofm. II 480; Абаев ВЯ 1959/2, 146—147; Pokoġny 911—912.

**сёрпа́нок** СУМ, Нед «прозора тканина; (заст.) жіноче покривало на голову; [очіпок О]», [сёрпа́нка] «тс.» Нед, Пі, *сёрп'я́нка*, *сёрпа́нко́вий*; — р. *сёрп'я́нка* «рідка льняна тканина», *сёрп'я́н* «тс.», бр. *сёрп'я́нка* «легка бавовняна тканина рідкого переплетення», п. [sierpanka] «тонка тканина, покривало» (з укр.), слц. [serviapka] «жіноча одяжина»; — запозичення з турецької мови; тур. serpenek походить від перс. sāgrāpāk «жіноча головна прикраса», яке має в своєму складі елемент sāg «голова». — Макарушка 13; Коваль 137; Фасмер III 610; Преобр. II 281; Горьев 318; Brückner 486; Machek ESJCS 443; Mikl. EW 294; Lokotsch 148.

**сёрпантін** «скручені вузькі паперові стрічки; звивиста дорога», *сёрпентін* «тс.», *сёрпанті́на* «закруглення шляху»; — р. *сёрпантін*, бр. *сёрпанці́н*, п. serpentyna, ч. слц. вл. serpentina, болг. *сёрпентін*, *сёрпанті́на*, м. схв. *сёрпенті́на*, слн. serpentina «звивиста дорога»; — запозичення з французької мови; фр. serpentін із serpent «змія», що походить від лат. serpens (зн. в. serpentes) «тс.»; (первісно) повзаючий», пов'язаного із serpo «повзаю», спорідненим з гр. ἔρπο «повзу», ἔρπετόν «плазун», дінд. sārpātī «повзе, йде», sarpaḥ «змія». — SIC<sup>2</sup> 756; РЧДБЕ 658; Dauzat 664; Walde—Hofm. II 524.

[сёрпéн] «вид танцю або хороводу на Великдень» Г, Нед; — неясне.

**сёрпентін** (мін.) «змійовик»; — р. болг. *сёрпентін*, бр. *сёрпенці́н*, п. serpentyn, ч. слц. слн. serpentin, схв. *сёрпéнтін*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Serpentin, фр. serpentín, англ. serpentine «тс.» утворені від лат. serpentinus «змійний», похідного від serpens «змія». — SIC<sup>2</sup> 756; Dauzat 664; Klein 588. — Див. ще **сёрпантін**.

**сёрпень**; — р. ст. бр. діал. *сёрпень*, др. *сёрпнь*, п. sierpień, ч. srpen, болг. *сёрпен*, схв. *сёрпань* «липень», слн. sǫpan «липень; серпень», с.-цсл. *сёрпнь* «липень»; — псл. s<sup>h</sup>grьpь, похідне від \*s<sup>h</sup>grь «сёрп», можливо, через прикметникову форму \*s<sup>h</sup>grьpь «сёрповий»; пряме значення «місяць сёрпа, жнив». — Кочерган Мовозн. 1967/1, 58; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Коваль 198; Hołyńska—Ваганова 57; Фасмер III 610; Преобр. II 281. — Див. ще **сёрп**.

[сёрпик] (орн.) «річковий крячок, Sterna hirundo L. (Cypselus apus Нед) Шарл»; — похідне утворення від *сёрп*; назва зумовлена подібністю крила крячка до сёрпа; пор. [сёрпокрі́л] «тс.». — Див. ще **сёрп**.

[сёрпівні́к] (бот.) «цикорій дикий, петрові батоги, Cichorium intybus L.», [сёрпник] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сёрп*; назва пояснюється формою листків цикорію, ніби вищерблених по краях; пор. іншу назву цикорію [щербáк]. — Machek Jm. rostl. 231. — Див. ще **сёрп**.

**сёрпій<sup>1</sup>** (бот.) «сёрпуха, Serratula L.», [сёрп Мак, сёрпник Мак, сёрпóк Нед], *сёрпúха*, [сёрпúха Мак] «тс.»; — р. *сёрпий*, *сёрпúха*, бр. *сёрпúха*, п. sierpić, ч. srpice, srpek, слц. sǫpok, болг. *сёрпéц*, схв. *сёрпац*, слн. srpek; — похідні утворення від *сёрп* (<\*s<sup>h</sup>grь); назви зумовлені подібністю верхніх листів рослини до сёрпів. — Machek Jm. rostl. 258. — Див. ще **сёрп**.

[сёрпій<sup>2</sup>] (бот.) «деревій звичайний, Achillea millefolium L.» Нед, [сёрпий Мак, сёрпівні́к О, сёрпні́к Нед, О] «тс.»; — похідні утворення від *сёрп*; назви є, очевидно, результатами скорочення форми *сёрпорі́з<sup>1</sup>* (див.).

[сёрпій<sup>3</sup>] (бот.) «королиця звичайна, Leucanthemum vulgare L. (Chrysanthemum leucanthemum)», [сёрпні́к] «тс.»; — похідні утворення від *сёрп*; назви зумовлені, очевидно, надрізанозубчастою формою листків у частини екземплярів королиці (Лік. росл. Енци. дов. 214). — Див. ще **сёрп**. — Пор. **сёрпорі́з<sup>2</sup>**.

[**серпкий**] «шершавий (язык у корови) ВеУг; потрісаний від вітру (про руки) Етимологія 1982»; — не зовсім ясне; зіставляється (Горячева Етимологія 1982, 54—55) з р. [*серпнет*] «холодно, морозить, коли вода покривається тонким льодом»; може бути пов'язане і з *серп* як позначення шерехатої поверхні, як на внутрішній лінії серпа.

[**серпоріз<sup>1</sup>**] (бот.) «деревій, *Achillea millefolium* L.», [*серпоруйзник*] Л, *серберіз* Мак, *серборіз* Мак] «тс.»; — р. [*серпорез*], бр. [*серпарезник*] «тс.»; — складні утворення з основ іменника *серп* і дієслова *різати*, пізніше деетимологізовані; назва зумовлена, очевидно, кровоспинною дією, найчастіше використовуюваною при порізах серпом; пор. *кривавник* «деревій». — Носаль 19—20. — Див. ще **різати**, **серп**.

[**серпоріз<sup>2</sup>**] (бот.) «різак, *Falcaria vivip*», [*серпачка* Нед, *серпень* Мак, *серпики* Мак] «тс.»; — бр. *сярпок*, п. *sierpnica*, ч. *srpek* «тс.»; — складне утворення з основ *серп* і *різати*; назва зумовлена тим, що листки різака мають зубчасті краї. — Шамота 136; Machek Jm. *rostl.* 157. — Див. ще **різати**, **серп**. — Пор. **серпій<sup>3</sup>**.

[**серпун**] (ент.) «наїзник, *Ophion*» Нед; — похідне утворення від *серп*; назва зумовлена формою тіла комахи, яка збоку нагадує серп. — Див. ще **серп**.

**серсама**, *серса́на* — див. **сарсама**.

[**серстіна**] «шерсть; худоба» Нед, [*серстінник*] «підклад під сідло», [*серсна́тий*] «оброслий шерстю» ВеНЗн; — запозичення з польської або словацької мови; п. *sierśc* «шерсть; звірина для полювання», слц. *srst'* «шерсть» відповідають укр. *шерсть* (див.).

**сертифікат** «посвідчення, підтвердження (зокрема, в торгівлі); фінансове зобов'язання»; — р. болг. *сертифікат*, бр. *сертыфікат*, п. *certifikat*, ч. слц. *certifikát*, схв. *цртифика́т*; — запозичення з французької мови; фр. *certificat* походить від пізньюлат. *certificatum* «посвідчення», пов'язаного з *certificāre* «ствердити у вірі; окреслити»,

утвореним з основ прикметника *certus* «вірний, певний, безсумнівний, надійний, вирішений», пов'язаного з дієсловом *serpo* «розрізняю, помічаю, враховую, вирішую, наважуюсь», і дієслова *facere* (>-ficāre) «робити». — СІС<sup>2</sup> 757; Kopaliński 162; Holub—Lyer 112; Dauzat 155. — Див. ще **декрет**, **факт**.

[**сёртувати**] «тягати сюди і туди»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *certować się* «церемонитися, маніритися; (ст.) брати участь у боротьбі, боротися» походить від лат. *certo* «змагаюся, борюся», пов'язаного з *certus* «певний, вирішальний». — Sł. wyg. *obscuch* 108; Walde—Hofm. I 205. — Див. ще **сертифікат**, **декрет**.

**сёрце<sup>1</sup>** «центральный орган кровеносной системы», *серде́га*, *серде́ка*, *серде́ня*, [*серде́чина*] «сердега», *серде́чник*, *сердя́га* «сердега», *серцеві́на*, *серде́чний*, *серде́шний*, *серце́вий*, [*серцева́тий*] «у формі серця» Нед, *безсерде́чний*, *безсе́рдий*, *безсе́рдний*, [*з-серця*] «розсердившись», [*насе́рдниця*] «хвороба, біль у ділянці серця; коліки» Нед, *осердя*, [*насе́рдний*] «сердечний, серцевий», [*насе́рдя*] «серцевина дерева», *пердесе́рдя*; — р. *се́рдце*, бр. *сэрца*, др. *сьрдьце* «середина, глибина, внутрішність, серцевина; серце; душа, дух, думка, почуття, бажання, гнів», п. *serce*, ч. слц. *srđce*, нл. *serce*, болг. *сърце*, м. *срце*, схв. *срце*, слн. *srce*, стсл. *сръдце*, *срьдьце*; — псл. *\*sʹrǵdse* (< *\*sʹrǵdsko*), очевидно, похідне від *\*sʹrǵd* «серце, середина», пов'язаного із *\*serda* «середина» з іншим ступенем вокалізму; — споріднене з лит. *širdis* «серце», лтс. *sirds* «тс.; мужність, гнів», прус. *seyr* «серце», гр. *κῆρ*, *καρδία*, вірм. *sirt*, гот. *hairto*, лат. *cor* (*cordis*), дірл. *crīde*, хет. *kard* «тс.»; іє. *\*Ker-d-/K̄r-d*. — Фасмер III 605—606; Черных II 156; Преобр. II 277—278; Brückner 485; Machek EJSJ 572; Holub—Kop. 348; Schuster-Sewc 1284—1285; Младенов 623; Skok III 316—317; Критенко Вступ 506—507, 542—543; Trautmann 302; Fraenkel 986—987; Karulis II 184; Walde—Hofm. I



271—272; Абаев ИЭСОЯ IV 301; Иванов ВСЯ II 12—13; Pokorny 579—580.

— Пор. **сердітий, середá**.

[**серце**<sup>2</sup>] «медуза; велике зосередження медуз у морі, які, потрапляючи в сіті, перешкоджають рибальству Мо»; — результат перенесення на тварину назви органу кровообігу за подібністю рухів медузи до пульсації серця. — Див. ще **сёрце**<sup>1</sup>.

[**сёршун**] «шершень» ВеУг, [**сёрсень**] «тс.» О; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. sršej, [sršán, sršáň, sršín], слц. sršej відповідають укр. *шёршень* (див.).

**сése, сесі, сесь, сеся** — див. **сей**.

**сесія, сесійний, ст. сесія** (XVI ст.); — р. *сэссия*, бр. *сэсія*, п. *sesja*, ч. *se-se, sesi*, слц. *sesia*, вл. *sesija*, болг. *сэсия*, м. *сесија*, схв. *сэсија*, слн. *sesija*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *sessio* «сидіння, засідання» пов'язане із *sedeo* «сиджу», спорідненим з псл. *sědēti*, укр. *сидіти*. — СІС<sup>2</sup> 757; Черных II 158—159; Фасмер III 612; Kopaliński 883; Walde—Hofm. II 507—509. — Див. ще **сидіти**.

**сестра́, [сестрі́нець]** «син сестри» Нед, [*сестрі́нець, сестрич, сестрі́нець, сестрі́нич, сестрі́нок*] «тс.», [*сестрі́нця*] «дочка сестри» СУМ, НЗ УЖДУ 26, *сестрі́ниця*, [*сестрі́чна* О, *сестрі́вніця, сестрі́лниця* НЗ УЖДУ 26, *сестрі́ниця, сестрі́нка*] «тс.», [*сестрі́на*] «сестра», *сестрі́чка*, [*сестрі́нча*] «мала сестра», *сестрі́чний, сестр́итися, по́сестра* «названа сестра, подруга», [*по́сестрі́на*], *по́сестри́ця* «тс.»; — р. болг. *сестра́*, бр. *сястра́*, др. *сестра*, п. *siostra*, ч. слц. *sestra*, вл. *sotra*, нл. *sotša*, полаб. *sestrā*, м. *сестра*, схв. *сэстра*, слн. *sěstra*, стсл. *сестра*; — псл. *sestra*; — споріднене з лит. *sesuo* (род. в. *se-sešs*), прус. *swestro*, дінд. *svásar-*, ав. *χαϋαρ-*, вірм. *k'oir*, гот. *swistar*, лат. *soror*, дірл. *siur*, тох. А *šar* (<\*šāšar); очевидно, з іє. \*sçe-(\*se-) «свій» і \*sōg «жінка». — Трубочев Терм. родства 63—65; Фасмер — Трубочев III 612, 613; Черных II

159; Преобр. II 282; Brückner 492; Machek ESJC 541—542; Schuster-Sewc 1335—1336; Olesch 980—981; Младенов 579; Skok III 226; Критенко Вступ 504, 540—541; Trautmann 258; Fraenkel 777—778; Walde—Hofm. II 563; Pokorny 1051.

[**сестрики**] (бот.) «перестрич дібровний, *Melampyrum nemorosum* L.», [*сестри́чка*] «братки, *Viola tricolor* L.»; — похідні утворення від *сестра́*; назви зумовлені подвійним забарвленням суцвіть перестричу (жовті квітки і фіалково-сині приквіткові листки) і квіток братків (жовтим і фіалковим); пор. *брат-і-сестра* «перестрич», р. *Иван-да-Марья* «тс.». — Лік. росл. Енци. дов. 329. — Див. ще **сестра́**.

**сётер** (порода мисливських собак); — р. *сёттер*, бр. *сэтэр*, п. ч. слц. *seter*, болг. *сётер*, схв. *сётер*, слн. *séter*; — запозичення з англійської мови; англ. *setter* «тс.» є похідним від *set* «садити», пов'язаним із *sit* (дангл. *sittan*) «сидіти», спорідненим з гот. *sitan*, лат. *sedēre*, псл. *sědēti* «тс.», укр. *сидіти* (отже, пес, який «садить» дичину). — СІС<sup>2</sup> 757; Черных II 159; Holub—Lyer 435; ODEE 813. — Див. ще **сидіти**.

[**сётний**] «великий Нед; багатий О», [*сётно*] «дуже» Нед; — запозичення з польської мови; п. ст. *setny* «численний», *setnie* «дуже» є результатом семантичної видозміни *setny* (<\*sъtъpъjъ) «сотий», похідного від *sto* (sъto), спорідненого з укр. *сто* (див.).

**сэча, сеч, [сечина́]** «сечовина» Куз, *сечівнік, [сечнік]* «сечовий міхур» Куз, *сечові́на, [сі́ча]* «сеча тварин» Бі, [*сичівнік*] «сечовий міхур» Нед, [*сечові́к*] «тс.» Чаб, [*щі́на*] «сеча» Нед, [*щі́ни*] (мн.) «тс.» Нед, [*передсечнік*] «передміхурова залоза» Куз, [*присечнік*] «тс.» Она; — др. *сыць* «сеча», схв. *сач*, слн. *sěc*, стсл. *сьчь* «тс.»; — псл. *сысь*, пов'язане зі *сысати* «сцяти». — Фасмер III 815—816. — Див. ще **сик**<sup>1</sup>.

[**сеж**] «місце, де збираються до купи бджоли для формування рою» Л; — очевидно, пов'язане із *сідати, садіти*. — Див. ще **сидіти**.

[сѣрга] «рвучкий вітер з морозом» Корз; — неясне.

**си** — див. **ся**!

**сибарїт** «людина, яка живе в розкоші і бездіяльності», *сибарїтство*, *сибарїтствувати*; — р. болг. *сибарїт*, бр. *сібарїт*, п. *sybaryta*, ч. слц. *sybarita*, схв. *сибарїт*, слн. *sibarít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sybarít*, фр. англ. *sybarite* походять від лат. *Sybaríta*, яке зводиться до гр. *Συβαρίτης* «житель міста Сибаріс»; місто Сибаріс було відоме пишністю і бездіяльністю його багатьох жителів. — СІС<sup>2</sup> 757; Фасмер III 615; Klein 1554.

**сибірка**, **сибір'як**, **сибір'яка**, **сибірний** — див. **сібір**.

[сив'як] (бот.) «синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Нед, [сиваш] «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Мак, [сивець] «комонник лучний, *Succisa pratensis* Moench.», [сивуха] «тимофіївка лучна, *Phleum pratense* L.» тж; — р. сивець «комонник», [сивуха] «тимофіївка», бр. сивець «комонник; біловус, *Nardus* L.; [комонник]; — похідні утворення від сивий; назви зумовлені кольором листків або квіток цих рослин; пор. син'як «*Echium*», [синець] «тс.», [сідач] «самосил білоповстистий», [сідник, камандра сіра] «тс.». — Шамота 91. — Див. ще сивий. — Пор. сивіця.

**сивий**, [сив] «сивий», сивавий, [сивавистий] «сивастий» ВеНЗн, сивастий, сивезний, сивенький, [сивковий] «сивий; сірий, із сірої шерсті», [сивлявий] «сивавий» Нед, сивуватий, [сивувітий] «сивуватий» Нед, [сив'ястий] «сивастий» О, [сєвок] «сивий віл» Нед, [сив'як] «сивий чоловік; сивий віл, сивий кінь» Нед; порода голубів; сиве горнятко ВеЗа; гадюка Нед, [сиван] «сивий віл» Нед, [сиванік] «тс.» Нед, [сиваня] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, сиваш «сивий кінь», сивець «тс.», [сивєра] «сива вівця» ВеНЗн, [сивєра] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, [сивєта] «сива коза» ВеНЗн, [сивєта] Доп. УЖДУ IV, [сєвка] «вид гриба із сивуватою шапкою» Корз, [север'ун] (назва барана) Доп.

УЖДУ IV, сивіз'на, сивина, [сивіці] «ожина звичайна, *Rubus caesius* L.» ВеНЗн, сивінь, [сївка] «сива кобила ВеЗа; сива вівця Доп. УЖДУ IV; сива коза Нед», сивко «сивий кінь; [назва барана Доп. УЖДУ IV]», [сївоці] «сивина у волоссі; старечий вік» Нед, [сивуля] «порода грибів; сива корова, сива вівця, коза ВеНЗн; стара дівка Мо», [сивуляк] «сірий, не полив'яний горщик», [сивулька] «вид грибів Нед, мухомор, *Amanita Pers.* Мак», [сивунь] «сивий чоловік; сивий кінь» Куз, [сивух] «вид грибів» ВеБ, сивуха «погано очищена хлібна горілка», сивуч (зоол.) «морський лев», [сiv'яга] «старий дід» Нед, сивіти, сивішати, [засивіти] «заблито молоком (страву)» Ба, посивілий, [посив'ястий] ВеЗа, [просивий] «сивуватий», [просивина] «сивина», [просивінь] «тс.»; — р. сивий, бр. сивы, др. сивыш, п. siwu, ч. слц. sivú, вл. sywu, полаб. saivě, болг. м. сив, схв. сїв, слн. sív, стсл. сивъ; — псл. sív; — споріднене з лит. šyvas «світло-сірий, сивий», прус. sywan «сірий», дангл. hoéwe «голубий, багрянний, сірий, зелений», дінд. šyāváh «темний», ав. syāva- «чорний», ос. sau «тс.»; іє. \*kī-, \*kēi-; стосунок до сіній неясний. — Черных II 160; Фасмер III 617; Преобр. II 283; Brückner 492; Machek ESJC 545; Младенов 579; Skok III 246—247; Trautmann 306; Specht 121; Гамкредидзе—Иванов 417; Pokorny 540—541.

[сивіця] (бот.) «мичка, *Nardus stricta* L.», [сивець Мак, сивушка ВеНЗн] «тс.»; — р. [сивець], бр. сивець; — похідне утворення від сивий; назва зумовлена світло-сірим (білим) кольором відцвілих стеблин. — БСЭ 4, 536. — Див. ще сивий.

**сївка** (орн.) «*Pluvialis* Briss.», [сївка] «тс. (*Charadrius pluvialis* L.)» ВеНЗн, ВеБ; — р. [сївка, сївчик] «тс.», п. [siewka] «*Charadrius* L.», [siejka] «*Pluvialis* L.»; — не зовсім ясне; польські відповідники виводяться від siać «сіяти», siew «посів» (Brückner 487; Strutyński 104); в українській і російській мовах, можливо, зближене із сивий.

[сівний] «рясний» Нед; — неясне.  
[сивогра́к] (орн.) «сивора́кша, *Coracias L.*; — р. [сивогра́к], бр. *сiвагра́к* «тс.»; — результат видозміни форми *сiвова́ра́кша* «тс.» і зближення другого її компонента через деетимологізацію з назвою птаха *грак*. — Див. ще **сиво-ра́кша**.

**сивова́ра́кша** (орн.) «*Coracias garrulus L.*», [сивова́ра́кша Нед, Л, сивова́ра́кша Нед, сивова́ра́к Нед, сiвава́ра́кша Л, сiвова́ра Л, шиве́ра Куз, шивова́ра́кша Л] «тс.»; — р. *сiвова́ра́кша*; — складне утворення з основ прикметника *сiвий* і в ряді варіантів деетимологізованого іменника *ра́кша* «сивова́ра́кша» (див.).

[сиво́ротень] (бот.) «медівник, *Galium verum L.*» Мак, [сиво́ротка] «тс.» Мак; — пов'язане із *сирова́тка*, р. *сiво́ротка* «сирова́тка»; назва зумовлена тим, що ця рослина викликає зсідання молока; пор. р. [сiво́роточная трава] «медівник», [сiчу́жник] «тс.» — Анненков 152—153. — Див. ще **сирова́тка**.

**сiво́ротка**<sup>1</sup> (мед.) «рідкий відстій зсілої крові і лімфи»; — запозичення з російської мови; р. *сiво́ротка* «тс.»; сирова́тка виводиться від псл. \**syrovaty* «пов'язаний із сиром», звідки походить і укр. *сирова́тка*; припущення про зв'язок російського слова з реконструйованим \**sqvortь* «одержане збиванням» або з герм. \**sürs* «кислий» і гот. *watō* «вода» (Зеленин ИОРЯС 8/4, 267) необгрунтоване. — Черных II 221; Фасмер III 816; Потєбня РФВ 1891/6, 339. — Див. ще **сир**. — Пор. **сиво́ротка**<sup>2</sup>.

[сиво́ротка<sup>2</sup>] «сирова́тка» Нед, [сиво́ротча́ний] Нед; — результат видозміни форми [сирова́тка] «тс.» і зближення її з основою *сiвий* або *ворот* (*верта́ти*). — Див. ще **сир**. — Пор. **сiво́ротка**<sup>1</sup>.

**сиво́ротка**<sup>3</sup> — див. **сиво́ротень**.

**сиг** (іхт.) «*Coregonus lavaretus L.*»; — бр. *сiг*, п. *сiга*, ч. *сiһ* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *сiг* «тс.»; очевидно, походить з прибалтійсько-фінських мов; ест. *siig*, вепс. *sig*, фін. *siika* зводяться як запозичення до дат. ст.

*sig*, шв. *sik*, дісл. *sikg* «тс.», етимологічно неясних; недостатньо обгрунтовані припущення про давню спорідненість з північногерманськими і балтійськими (лтс. *siга* «тс.») назвами (Фасмер III 617), про зв'язок з р. *сiга́ть* «стрибати» і запозичення з російської мови у північногерманські (Даль IV 181, Solmsen KZ 38, 143; Petersson BS. Wortst. 87) та ін. — Черных II 160; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56; Leder 35—36; Kalima 217; Kiparsky Baltend. 181; Machek ESJC 542.

**сiга́ра**, *сiга́рета*, *сiга́рєтник*, *сiга́рка*, *сiга́рник*, *сiга́рни́ця*; — р. *сiга́ра*, бр. *цiга́ра*, п. *сyга*, ч. *сiга́го*, *сiга́га*, слц. вл. *сiгага*, болг. схв. *цига́ра*, м. *цигара*, слн. *сiга́га*; — запозичення з французької мови; фр. *cigare*, *cigarette* походять від ісп. *cigarro*, яке загальноприйнятого пояснення не має. — SIC<sup>2</sup> 757; Черных II 160—161; Фасмер III 617; Gamillscheg 229—230. — Пор. **цига́рка**.

[сиги́ня] «потворна новонароджена дитина» Нед; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з уг. *szégyen* «сором, ганьба» або із *szegény* «бідний» (пор. слц. [segińatko] «біднятко»).

[сíгла] «гірський ліс; смерека Г; bagno Нед», [сéгла] «невеликий (гарний) ліс Нед», [сигли́на] «пріле сіно з мокро-го ґрунту О, [сиглова́чка] «гірська осока, *Carex montana*» Мак, [сигля́нка] «вид гриба, *Agaricus piperratus*» Нед, Мак, [сýглянки] «вид рижиків О, [сигло́вий] (у виразі [сигло́ве́ дере́во] «тверде дере́во») Нед; — р. [сíгла] «болото, трясовина», п. [sihta] «болото на лісистій горі», ч. *silha* «ліс», слц. *sihel'* «молоде глицеве дере́во», *sihliak*, *sihliina* «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *szikla* «скеля» виводиться від слов'янського *ска́ла*; пов'язується також (Scheludko 142; Machek ESJC 543) з рум. *sihlă* «густи́й молодий лісок» або (Фасмер III 618) з лтс. *siklis* «невелике болото в лісі»; вважається (Лаучюте Этимология 1984, 116—119) залишком балто-іллїрійсько-

го або балто-фракійського субстрату. — ВеЗн 62; Bárczi 289; MNTEsz III 751.

**сіґма** (буква грецького алфавіту Σ, σ, ς), *сигматичний*; — р. болг. *сіґма*, бр. *сіґма*, п. *sygmatyczny*, ч. слц. *sigma*, схв. *сигма*, слн. *sigma*; — запозичення з грецької мови; гр. *σίγμα*, очевидно, пов'язане із *σίχω* «сичу», звуконаслідувального походження. — Frisk II 702; Schwyzer KZ 58, 186—187.

**сигна́л**, *сигналіза́тор*, *сигналіза́ція*, *сигналі́ст*, *сигна́льний*, *сигна́льний*, *сигналі́ти*, *сигналізува́ти*; — р. болг. м. *сигна́л*, бр. *сігна́л*, п. *sygpał*, ч. слц. слн. *signál*, вл. *signal*, схв. *сйгнā́л*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Signal*, фр. англ. *signal* походять від пізньолат. *signāle* (*signālis*), субстантивованого прикметника, пов'язаного із *signum* «знак», зіставляваним із *secāre* «різати, вирізьблювати». — SIC<sup>2</sup> 758; Черных II 161; Фасмер III 618; Dauzat 667; Klein 1443; Walde—Hofm. II 534—535. — Див. ще **се́канс**, **сі́кті**.

**[сиготі́ти]** «мжичити, сіятися» (про дрібний дощ, туман) Нед; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. *siholit'*, *šaholit'* «тс.», *[sihůlka]* «дрібний дощик», *[sihla, syhla]* «тс.», слц. *siholit'* «мжичити», *sihlý* «вологий» пов'язуються з *sít* «сіяти». — Mashek ESJC 542.

**[сіґнет]** (заст.) «перстень з печаткою» Нед; — бр. ст. *сыґнетъ*, *сикґнетъ*, п. *sygnet*, ч. слц. вл. *signet*, схв. *сигнет*, слн. *signét* «знак видавництва або друкарні на книзі»; — через польське посередництво запозичено з французької мови; фр. ст. *signet* «невелика печатка» пов'язане із *signe* «знак», що походить від лат. *signum* «тс.». — Булыка 315; Koraliński 934—935; Dauzat 667. — Див. ще **сигна́л**.

**[сиді́ба]** (заст.) «садиба» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації основ іменника *сади́ба* і дієслова *сиді́ти*. — Див. ще **сади́ти**, **сиді́ти**.

**Сиді́р**, *Сидорко*, ст. *Исидоръ* (1440), *Сидоръ* (1498), *Ісидоръ* (1627); — р.

*Сидор*, *Исидор*, бр. *Сідар*, п. *Izydor*, ч. слц. *Izidor*, *Izidora*, болг. *Исидѡр*, *Исидѡра*, м. *Исидор*, *Сидор*, схв. *Исидор*, слн. *Izidor*, стсл. **Исидоръ**, **Сидоръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Ἰσίδωρος* походить від *Ἰσῖς* «Ізіда» (ім'я єгипетської богини землеробства) і *δῶρον* «дар», спорідненого з псл. *darъ*, укр. *дар*. — Вл. імена 86; Петровский 125; Спр. личн. имен 419. — Див. ще **дар**, **да́ти**.

**сиді́ти**, *сида́ти*, *[сида́тися]* «надриватися», *сидла́ти*, *сісти*, *сістоньки*, *[сяда́ти]* «сідати», *[сядка́ти]* (дит.) «тс.; сидіти» Нед, *[сиду́шка]* «лавочка на подвір'ї» Л, *сиде́нь*, *[сиде́ць]* «частина кошари» Доп. УЖДУ IV, *[сиде́чня]* «бездіяльне сидіння» Нед, *[сидже́ння]* «сидіння», *сиді́лка*, *[сиді́льник]* «сиде́нь» Куз, *[сиді́льниця]* «сиді́лка» Куз, *сидні́*, *сидня́*, *[сиду́ля]* «стара дівка» Нед, *[сиду́н]* «сиде́нь», *[сиду́х]* «тс.» Нед, *сиду́ха*, *[сиду́шка]* «стілчик для дітей», *[сидавка]* «сидіння», *[сидалка]* «тс.», *[сида́к]* «тс.; частина кошари Доп. УЖДУ IV», *сидало*, *сиде́лка*, *сиде́лко* «частина упряжі», *сиде́льник*, *[сиде́нь]* «сиде́нь» Нед, *[сиде́ць]* «стілець, сидіння», *[сидла́к]* «землевласник; місцевий житель» Нед, *[сидлі́сько]* «місце перебування, проживання» Нед, *сидло́* «частина упряжі; [підвищення у возі Нед]», *сидлови́на*, *сидло́вка*, *сидля́р*, *[сидна́]* «сиднична кістка» Нед, *[сидні́к]* «стілець шевця» Си, *сидні́ця*, *[сидня́]* «сидіння» Нед, *сидо́к*, *[сиду́ха]* «квочка Нед; перекупка», *[седю́шка]* «пристрій, у якому вчиться сидіти немовля» Л, *[седу́шка]* «тс.» Л, *сидя́чий*, *[сидні́й]* «на якому сидять» Нед, *сидьма*, *сидя́чи*, *сидя́чки*, *[се́дька]* «навсидячки» До, *[се́дячки]* «сидячи» Па, *вісидка*, *ві́сідка*, *ві́дсідка*, *зсида́тися* «скисати, гуснути», *[зсидані́на]* «звурджена частина молока», *зсідок* «згусток», *зсі́лий* «скислий» (про молоко), *[запосіда́ти]* «заволодіти», *[запосіда́тися]* «бути ласим, охочим (на щось), захоплюватися (чимось); узяти щось у свої володіння» Ж, *[за́сід]* «помістя» Ж, *[засі́да]* «засада» Ж, *засі́дання*, *засі́да-*

тель, [záсіди] «засідка», *засідка*, [засі-док] «засиджене яйце», [засіжка] «за-сада» Я, [запосіда́ти] «займати», [на-сідячи] «навсідьки» (Ме), [на́сід] «те, що осідає, тонкий шар» Ж, [на́сідка] «квочка» Ж, [на́сідок] «засиджене яй-це», [на́сідом] «наполегливо» Ж, *нав-сідьки*, *навсідячки*, *навпрісіди*, *нав-прісідки*, *навпрісядки*, *напрісідки*, *напрісядки*, *напосіда́ти*, *напосідли-вий*, *невсідливий*, *невсидючий*, [недо-сідок] «курча, яке передчасно вилупи-лося» Ж, *непосіда*, *непосідько*, *непо-сідячка*, *непосідливий* СУМ, Ж, [не-посідний] Ж, [непосідячий], [осідли-ще] «місце для будівництва хати Ж; оселя», *осідок*, [осідний] «осілий» Ж, *осілий*, *пересіда́тися* «слабшати, пере-ставати», [пересі́д] Куз, [пересіде́льник] «черезсідельник» ЛЖит, [пересі́дка] «пе-ресадка» Куз, *підсідіти* «нашкодити», *підсісти* «тс.», *підсідельник*, *підсі́дка* «засідка», *підсідельний*, [посіда́тися] «потріскатися» О, *посіде́ньки* СУМ, Нед, *посидінки*, *посідки*, [посиджі́не] «сидіння біля мерця», [посиджі́не, по-седжі́не] «тс.» Нед, *посидільниця*, *по-сидіння*, [посидко́вий] «жилий», *поси-дючий*, *посидючий*, [посидя́чий] «по-сидючий», [посі́д] «володіння, майно; маєток» Нед, [посіди́ще, посі́док] «тс.» Нед, *посіда́ч* «власник», [посі́дник] «тс.» Нед, [посі́дь] «майно» О, *прісід*, [прі-сідка] «попона поверх сідла», *прісі-дом*, [прісідько] «карлик, мала люди-на» Нед, [прісідок] «місце перебуван-ня» Нед, [пусі́жинки] «посиденьки» Ме, [розсі́лина] «тріщина», [сприсі́да-ти] «напосідати» Нед, *усідливий*, [уп-риси́] «навпрісядки»; — р. *сиде́ть*, бр. *сідзэ́ць*, др. *сѣдѣти*, *сидѣти*, п. *sied-zić*, ч. *seděti*, сл. *sediet'*, вл. *sedžeć*, нл. *sejžeś*, полаб. *sedě* «сидить», болг. *седя́*, м. *седи*, схв. *седети* «сидіти», *сѣсти* «сісти», *сјѣсти* «тс.», сл. *se-děti*, стсл. *сѣдѣти*; — псл. *seděti*, *sěsti* (<\*sěd̥ti); — споріднене з лит. *sedėti* «сидіти», лтс. *sėdēt*, гот. *sitan*, лат. *se-dēre* «тс.», гр. ἕζομαι «сиджу»; у дав-ньоруській мові початкове ненаголоше-

не сѣ- перед наступним складом з го-лосним переднього ряду перейшло в *si-* (*си-*, як *диті́на*, *мизі́нець* із *dětina*, *mě-zipьсь* та ін.). — Черных II 161—162; Фасмер III 618—619; Brückner 488—489; Machek ESJC 539; Schuster-Sewc 1279—1280; Младенов 577; Skok III 251—252; Meillet Etudes 337; Traut-mann 259; Fraenkel 769; Karulis II 163; Walde—Hofm. II 507—509; Pokorny 884—885. — Пор. *сидіти*, *са́жа*<sup>1</sup>, *са-ло*<sup>1</sup>, *село́*, *сусід*.

**сидр**; — р. *сидр*, бр. *сідр*, п. *cydr*, *cyder*, ч. *sidr*, сл. *sider*; — запозичення з французької мови; фр. *cidre* «яблуч-ний напій» походить від пізньолат. *sice-ga* «оп'яняючий напій», що, як і стсл. **сикеръ**, зводиться через грецьке посе-редництво до гебр. *šekar* «тс.». — Фас-мер III 619; Dauzat 176. — Див. ще **сікёр**.

[**сиж**] «вид гри в карти»; — неясне.

[**сижньовий**] (у виразі *сижньові гро-ші* «плата за право поселення в стани-ці») Нед; — очевидно, пов'язане із *си-діти* («осідати, селитись»). — Див. ще **сидіти**.

**сізий**, *сиз*, *сизуватий*, *сизар* «си-зий голуб», [сізік] «вид джмеля із зе-ленувато-сизим пушком», *сизота*, *сизь*, *сизя́к* «сизий голуб», *сізитися*, *сізі-ти*; — р. *сізый*, бр. *шызы*, др. *шизыи*; — очевидно, давнє утворення від того самого кореня, що й *сівий*; менш пере-конливе зіставлення з лит. *šežis* «дрізд», прус. *seese* «тс.» (Vasmer ZfSlPh 2, 57; Petersson BSl. Wortst. 27—28), а та-кож з лтс. *saiguotiés* «блишати, світи-ти» чи з слн. *sezávka* «сіра трясогузка» (Matzenauer LF 20, 4). — Огієнко РМ 1935/4, 182—183; Фасмер III 619; Пре-обр. II 284; Эндзелін СБЭ 123; Mühl.—Endz. IV 681. — Пор. **сівий**, **сіній**.

[**сизообкий**] «косоокий, різноокий» (тлумачення «сіроокий» у Грінченка та ін. не відповідає ілюстраціям); — резуль-тат видозміни форми [зизообкий] «тс.» і заміщення деетимологізованої основи *зізий* фонетично подібною основою *сі-зий*. — Див. ще **зиз**.

[**сик**<sup>1</sup>] «крива лінія на дорозі від сечі вола, як узір для писанки» Нед, *сікавка* «іграшка для прискання водою; [брандспойт]», *сікавка* «тс. (іграшка)», [*сіки*] «сеча» Нед, [*сікле* Нед, *сікліни*, *сіклійка* Нед] «тс.», [*сіклій*] «сцикун» Нед, [*сіклівий*] Нед, *сікати* «мочитися; [прискати, бити тонким струменем Нед, Ме]», *сікнути*; — р. [*сікати*], бр. [*сікаць*], п. *sikać* «прискати», слц. *sikat'* «тс.», вл. *сукаć* «бризкати», нл. *сукаć* «тс.», слн. *sikniti* «приснути тонким струменем»; — псл. *sikati*, ітератив від *sycati* (<\**sъkati*) «прискати, мочитися»; — споріднене з дінд. *siŋcáti* «виливає», *sécatē*, ав. *hinčaiti*, *hičaiti* «тс.», двн. *sīhan* «цідити, текти по краплинах», *seičan* «мочитися», норв. *sika* «цідити», лат. *siat* «мочиться». — Фасмер III 620, 816; Преобр. II 285; Machek ESJC 538; Schuster-Sewc 1394; Trautmann 620; Walde—Hofm. II 531. — Пор. **сцяти**, **сйкати**.

**сик**<sup>2</sup> — див. **сичати**.

**сікати** — див. **сик**<sup>1</sup>.

**сіква** (іхт.) «голець, *Nemachilus barbatus* L.», [*сик*] «щиповка звичайна, *Cobitis taenia* L.» ВеНЗн, [*сікавка*, *сікалка* ВеНЗн, *сікля*, *сікота* ВеНЗн, *сік* Л—Г, *сікавка*, *сікавиця* Г, Нед, *сікалиця* Нед, *сіканиця* Нед, *сікаць* ВеНЗн, *сіковиця* ВеНЗн, *сікунка* Нед, *сйкавка*, *сйкалка* Нед] «тс.»; — р. [*сик*] «щиповка», [*сікла*, *сіковка*, *сіколка*, *секун*, *секуша*], п. [*sikawka*, *siek*, *siekierka*], ч. слц. *sekavec*, *sykavec*, нл. *сукаіс*, *сукавісе*, *сукавіска*, схв. [*seka*, *sekuš*, *sjeakaśa*]; — первісним вважається зв'язок цих назв із дієсловом *сікти*: спіймана риба наїжачується і січе по боках рухливими підочними колючками; вторинні назви пов'язані з дієсловом *сичати* за звуком, який видає ця риба, взята в руку; на гольця назва могла бути перенесена за зовнішньою подібністю обох видів риб. — Коломиец Пронсх. назв. рыб 35; Leder 120—121; Machek ESJC 540. — Див. ще **сичати**, **сікти**.

[**сікель**] «кісточка сливи (у загадці); клітор»; — очевидно, основним є

друге значення, пов'язане, можливо, із *сікати*. — Див. ще **сик**<sup>1</sup>.

[**сікер**] (заст.) «міцний напій» Нед, [*сікер*] «гарна горілка» Пі, ст. *сікєра* «хмѣлный напитокъ» (1627); — р. церк. *сікер*, др. *сікеръ*, стсл. **сікєра**, **сікеръ** «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *сікєра* походить від араб. *šikrā*, спорідненого з гебр. *šekağ* «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 66; Фасмер III 620; ГСЭ III 177. — Пор. **сидр**.

[**сікізка**] «настойка» Пі; — неясне.

[**сікір**] (орн.) «синиця-коник, *Parus major* Г, Нед, [*сікор* ВеНЗн, *сікорка* Г, Нед, *сікор* ВеЛ, *сікора* Шарл, *чйкір*] «тс.»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *sikoga* «синиця», ч. *sýkoga*, слц. *sýkorka*, вл. нл. *сукога* «тс.» пов'язані з вигуком *syk*, що передає сичання синиці на гнізді, коли до неї хтось наближається. — Булаховський Вибр. пр. III 198; Strutyński 98; Machek ESJC 598; Ferienc Názv. vtákov 174; Schuster-Sewc 1398.

[**сікіт**] (орн.) «сорокопуд жулан, *Lanius collurio* (L. *cristatus*) L.» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з характером звуку, видаваного жуланом. — Пор. **сичати**.

**сікля** — див. **сіква**.

**сікмán**, **сікмáнич** — див. **сєкман**.

**сікнути** «крикнути, цикнути»; — р. [*сйкати*] «цикати», [*сйкнуть*]; — очевидно, результат контамінації форм [*сікати*] «сичати» і *сйкнути*; пор. п. *сукпаć* (z bólu) «засичати (від болю)», слц. *суćivo* «злісно», букв. «з сичанням». — Див. ще **сичати**, **цить**.

**сікомор** (бот.) «єгипетська смоковниця, *Ficus sycomorus* L.», [*сікомора*], ст. *сікоморъ* (1627) «тс.»; — р. *сікомор*, бр. *сікамор*, др. *сікоморія*, п. *сікомога*, *сікомог*, ч. слц. *сікомога*, болг. схв. *сікомора*, слн. *sikotóga*, стсл. **сікоморія**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *сікоморос* утворене з основ етимологічно неясних іменників *сімов* «смоковина» і *моров* «ягода чорної шовковиці». — Фасмер ГСЭ III 177—178; Sł.

ууг. obcuch 716; РЧДБЕ 661; Frisk II 256, 817—818.

[**сикотати**] «гелготати» (про гусей) ВеБ; — очевидно, результат контамінації форм *сокотати* і *сичати* (див.).

**сикофант** «наклепник, сутяжник», *сикофантство*, ст. *сикофантъ* (1627); — р. болг. *сикофант*, бр. *сікафант*, п. ч. слц. *sykofant*, схв. *сикѡфант*, слн. *sikofant*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sukophant*, фр. *syso-phante*, англ. *sysophant* походять від лат. *sūso-phanta* «тс.», яке зводиться до гр. *συκοφάντης* «донощик, наклепник; інформатор судових властей про тих, хто протизаконно вивозив з Аттики фіги або рвав плоди священних смоківниць», утвореного з основ іменника *σῦκον* «смоковниця, фіга», етимологічно неясного, і дієслова *φαίνω* «свічу, являю, показую, виявляю, доношу, викриваю», спорідненого з дінд. *bhāti* «блищить, сяє», дірл. *bāp* «білий». — SIC<sup>2</sup> 759; Kora-liński 935; Dauzat 694; Klein 1555; Frisk II 818, 982—984.

**сіла**, *силāk*, *силань*, *силāч*, *силēча* «велика кількість», [*сілище*] «арена боротьби» Нед, [*сильник*] «могутній чоловік Г; владний чоловік Нед», [*сильняк*] «силань» Чаб, [*сильчак*] «сильний чоловік» Нед, *силенний*, [*силковий*] «сильний», *силовий*, *сілуваний*, *силющий*, *сильний*, *силком*, [*силкомā*] «силком» Нед, [*сильне*] «дуже», *сильно*, *сілитися*, [*силкувати*] «підкріпляти, освіжати» Нед, *силкуватися*, *сілувати*, *сильнішати*, *безсілля*, [*безсілок*] «безсилий чоловік», *безсіліти*, [*всильство*] «насильство» Ж, [*всілу*] «насилу» Ж, [*всилюватисяся*] «силкуватися» Ж, [*всильніти*] «посильнішати» Ж, [*вісілок*] «зусилля» Ж, [*засилка*] «їжа, підкріплення», *засілля*, [*засілок*] «допомога, підтримка», [*знесіла*] «слабість» Куз, *знесілля*, *знесілений*, *знесілити*, *зусілля*, [*зусильно*] «із зусиллям» Ж, [*насіла*] «насильство, примус; напруження» Ж, *насілля*, *насільник*, *насільство*, [*насілкѡм*] «насильно» Г, Ж, *насілу*, [*насільне*], *насільнице*, [*насільці*] «тс.»,

*насільний*, *насільничати*, [*надсіла*] «перенапруження; насильство» Ж, *надсільний*, [*надсілу*] «понад сили» Куз, *осілити*, [*осільнювати*] «сильнішати» Ж, [*обсилкувати*] «згвалтувати», *обезсілити*, *обезсіліти*, *пересілити*, [*підсілок*] «підкріплення», *підсілювач*, *підсільний*, *підсілювальний*, *підсіліти*, [*посілля*] ([як. п.] «в міру сил»), [*посілок*] «зусилля», *посілений*, *посільний*, *посілити*, *посіліти* «подужати, подолати», [*посилкувати*] «допомогати, підтримувати; підготовувати», [*посильняти*] «укріплювати», [*присіліти*] «присилувати» Нед, *присілуваний*, [*присілкувати*] «присилувати» Пі, [*присілітися*] «переступити межу сил» Нед; — р. болг. м. *сіла*, бр. *сіла*, др. *сила*, п. *sīla*, ч. слн. *sīla*, слц. *sīla*, вл. нл. *sy-ła*, схв. *сїла*, стсл. **сила**; — псл. *sīla*, очевидно, пов'язане із *silo* «сильце»; — споріднене із прус. *seilin* «силу» (зн. в.), дісл. *seilask* «протягатися, гнутися, намагатися», можливо, також двн. *seil* «канат», лит. *sīela* «душа, дух, почуття». — Черных II 162; Фасмер III 621; Преобр. II 285—286; Brückner 490—491; Machek ESJC 542; Schuster-Sewc 1398—1399; Младенов 579—580; Skok III 234—235; Мурьянов Этимология 1980, 50—56; Аникин ОЛА 1984, 283; Trautmann 252; Fraenkel 781—782; Feist 294.

**Сіла** (чоловіче ім'я), ст. *Сіла*, *Сіла* (1627); — р. *Сіла*, бр. *Сіла*, стсл. **Сила**; — запозичення з грецької мови; гр. *Σίλας* остаточно не з'ясоване; вважається результатом спрощення імені *Σιλουάνος*, що є транслітерацією лат. *Silvānus*, букв. «лісовий», похідного від *silva* «ліс»; припускається зв'язок з лат. *Sīla* (назва лісу в південній Італії); зіставляється також з іменем гр. *Σόλας*, пов'язуваним із *οὔλη* «право заволодіння». — Вл. імена 86; Фасмер III 621; Петровский 199; Спр. личн. имен 456; Klein 1443. — Пор. **Саливон**.

[**сілаба**] «склад» Куз, *силабізм* (поет.), *сілабіка*, *силабічний*, [*силабувати*] «читати по складах» Куз, ст. *сілаба* (1627); — р. *силабізм*, бр. *сі-*

лабічны, п. ч. слц. *syłaba*, вл. *syłabiski*, болг. *сілаба*, м. *силабичен*, схв. *сілабичен*, *сілаба*, слн. *silábichen*; — запозичення з грецької мови; гр. *συλλαβή* «звукосполучення, склад; зв'язка» є похідним від *συλλαμβάνω* «збираю, з'єдную», утвореного із префікса *συ-* (>*συλ-*) «з-, разом», давнішого *ξυ-*, спорідненого, можливо, із псл. \**szp*, укр. *з*, і дієслова *λαμβάνω* «беру», можливо, пов'язаного з *λάφυρα* «здобич», яке зіставляється з дінд. *lábhate* «хватає, хапає», лит. *lōbis* «велике майно, скарб», *lābas* «добрий; маєток». — СІС<sup>2</sup> 759; Koralinski 935; Frisk I 339, II 77—78, 91.

**Силантії**; — р. *Силантіий*, бр. *Сіланцій*; — вважається розмовною формою від первісного *Силан*, яке задовільного пояснення не має. — Петровский 199—200; Спр. личн. имен 456.

[**силіти**] «зав'язувати вузлом», [*сил'яти*] «низати», [*сілянка*] «разок наміста, низка», [*сільованка*] «тс.» Нед, [*засілка*] «вушко для вдівання нитки», *засілювальний*, [*присиліти*] «прив'язати», [*ушіліти*] «втягти» (нитку в голку) Мо; — бр. *засілиць* «повісити; упіймати в силце; [прив'язати], *засілицца* «попасти в силце; повіситися»; — споріднене з лит. *ātsailė* «з'єднуюча планка між дишлом і віссю», *siėti* «зв'язувати», двн. *seil* «канат», гот. *insailjan* «вводити на мотузках», дінд. *sināti* «зв'язує», *syāti* «тс.» — Фасмер III 621—622; Mühl.—Endz. III 635, 860; Trautmann 253. — Пор. **силó**, **сіть**.

**силікат**, *силікатник*, *силікатувати*; — р. болг. м. *силикат*, бр. *сілікат*, п. *sylikat*, ч. слц. слн. *silikát*, вл. *silikat*, схв. *силікат*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Silikát*, фр. англ. *silicate* утворено від лат. *silex* (род. в. *silicis*) «кремій», що зводиться до \**scilec-*, пов'язаного з *calx* «гральний камінь; вапняк», спорідненим з гр. *χάλιξ* «камінець, щебінь, вапняк», можливо, також псл. *skala*, укр. *скалá*. — СІС<sup>2</sup> 759; Koralinski 935; Klein 1444; Walde—Hofm. I 145; II 536. — Див. ще **скалá**!

**силіцій** (хімічний елемент, кремній, Si), *силіціювання*; — р. болг. *силіцій*, бр. *сілицый*, ч. вл. *silicium*, слц. *silicium*, м. *силициум*, схв. *сілиці́й(ум)*, слн. *silicij*; — запозичення з новолатинської наукової мови; нлат. *silicium* утворено від лат. *silex* (род. в. *silicis*) «кремій». — СІС<sup>2</sup> 760; Волков 56; Фигуровский 83. — Див. ще **силікат**.

[**силó**] «силце» Нед, [*сілька*] «тс.» Нед, *силце́*, *сіло*, *сільце́* «тс.»; — р. [*силó*], *сіло́к*, бр. *сіло́*, др. *сіло*, *сільце*, п. *siłka*, мн. *siłki* (з р.), *siłto*, ч. *osidlo* «пастка», слц. *osidlo* «тс.», стсл. **сіло** «петля; мотузка для задущення»; — пов'язане із [*силіти*] «зв'язувати вузол», [*сил'яти*] «низати», бр. *засілицца* «попасти в силце; повіситися». — Черных II 162; Фасмер III 621—622. — Див. ще **силіти**. — Пор. **сіла**.

**сілогізм**, *сілогістика*, *сілогістичний*, *сілогічний*, ст. *сілоізмъ* (XVI ст.), *сіллогізмъ* (1627); — р. *сіллогізм*, бр. *сілагізм*, п. вл. *sylogizm*, ч. *sylogismus*, слц. *sylogizmus*, болг. *сілогізмъ*, м. *сілогізам*, схв. *сілогізам*, слн. *silogizem*; — запозичення з грецької мови; гр. *συλλογισμός* «підсумування, підрахунок; міркування, роздумування; сілогізм» пов'язане з *συλλογίζομαι* «підсумовую, обмірковую, враховую; роблю висновки», утвореним із префікса *συ-* (>*συλ-*) «з-, разом» і дієслова *λογίζομαι* «рахую, враховую, думаю, розмірковую, роблю висновок», пов'язаного з *λόγος* «слово, судження». — СІС<sup>2</sup> 760; Hüttl-Worth 14; Koralinski 935; РЧДБЕ 662. — Див. ще **логіка**, **сілаба**.

[**сілок**] «горщик», [*сілка*] «тс.»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *szilke* «чашка; скворідка» етимологічно неясне. — MNTESz III 754.

**сіломіць**, *сіломіцця*, [*сіломіть*] «сіломіць», [*сіломіття*] «насилство»; — бр. [*сіламо́цьцю*] «насилно»; — очевидно, первісною є форма *сіломіття* (*сіломіть*), утворена, мабуть, з основ іменника *сіла* і дієслова \*(*й*)*міти* «взяти»; від адвербіалізованої форми орудно відмінка \**сіломіття* зближенням з



основою *міць* могло бути утворене *силоміццю*, а за аналогією до неї і *силоміць*. — Див. ще **іміти**, **сіла**.

**силон**; — р. болг. *силон*, слц. *silon*; — запозичення з чеської мови; ч. *silon* утворено від основи лат. *silicium* «силіцій» за допомогою поширеного в назвах нових речовин суфікса *-on*. — Коломієць Розв. лексики 249. — Див. ще **силікат**, **силіцій**.

**силопихом** «насильно»; — складне утворення з основ іменника *сіла* і дієслова *-пихати*, аналогічне до *силоміццю* (<\**силоміттю*). — Див. ще **пхати**, **сіла**.

**сілос**, *силосувати*; — р. *сілос*, бр. *сілас*, п. *silos* «місце для заквашування рослинних продуктів, для зберігання кормів», ч. слц. *siláž* «сілос», вл. *silo* «тс.; місце для зберігання», болг. *силаж* «сілос», *сілоз*, м. схв. *силāja*, слн. *sílos* «тс.»; — запозичення з іспанської мови; ісп. *silo* (мн. *silos*) «підземне зерносховище, овочесховище; сілосна вежа; сілос» походить від лат. *sílus* «підземний амбар, хлібний підвал», яке зводиться до гр. *σίρος* (σειρός) «зерносховище, яма для зберігання збіжжя», етимологічно неясного. — СІС<sup>2</sup> 760; Черных II 162—163; Фасмер—Трубачев III 622; Kopaliński 888; Dauzat 668; Walde—Hofm. II 547; Frisk II 710.

[**силоцарник**] (бот.) «дельфіній клиновидний, *Delphinium cuneatum* (elatum)» Мак; — р. [*силоцарник*] «тс.»; — результат видозміни більш поширеної назви [*царсил*] «тс.» (див.).

**силуєт**, *силуєтист*; — р. *силуэт*, бр. *сілуэт*, п. *sylweta*, *sylwetka*, ч. слц. вл. *silueta*, болг. *силуєт*, м. *силуєта*, схв. *силуєта*, слн. *silhuéta*; — запозичення з французької мови; фр. *silhouette* «силует» походить від прізвища міністра XVIII ст. Силуєта (*Silhouette*); вираз *à la Silhouette* «по-силуєтівськи» первісно означав «зроблений будь-як, приблизно». — СІС<sup>2</sup> 760; Коваль 201; Кравчук УМШ 1957/4, 80—81; Черных II 163; Sł. wyr. obcych 718; Holub—Lyer 437; Dauzat 667; Gamillscheg 809.

**силур** «третій період палеозойської ери», *силурійський*; — р. болг. *силур*, бр. *сілур*, п. *sylur*, ч. вл. *silur*, слц. слн. *silúr*, схв. *сілур*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Silúr*, фр. *silurien* «силурійський» походять від англ. *Silurian* «тс.», утвореного від лат. *silurēs* «силури», назви докельтського племені, що населяло в давнину Уельс, де найчастіше зустрічаються відкладення цього періоду. — СІС<sup>2</sup> 760; Sł. wyr. obcych 718; Holub—Lyer 437; Gr. Fwb. 699; Dauzat 668; Klein 1445.

**Сильвєстр**, *Селівєрст*, [*Сильвєст*, *Соловєй* (Me)], ст. *Сілвєстръ* «славен» (1627); — р. *Сильвєстр*, бр. *Сильвєстр*, ст. *Силівєстръ*, п. *Sylwester*, ч. *Silvestr*, слц. *Silvester*, болг. *Силвєстер*, м. *Силвєстар*, схв. *Силвєстар*, слн. *Silvester*; — запозичення з латинської мови; лат. *Silvester* утворено на основі прикметника *silvester* «лісовий», похідного від *silva* «ліс». — Вл. імена 87; Петровский 200; Спр. личн. имен 457; Илчев 449. — Див. ще **Саливон**.

**сильвєт** (заст.) «силует», *сильвєтка* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *sylweta*, *sylwetka* походить від фр. *silhouette* «тс.». — Див. ще **силуєт**.

[**сильник**] (бот.) «ситник розлогий, *Juncus effusus* L.» Мак, [*сілник*] «тс.» Мак; — очевидно, результат видозміни форми *ситник* «тс.», зближеної з основами слів *сіла* (з огляду на міцність листя ситнику як матеріалу для плетіння) і *сіль* (деякі види ситнику ростуть на солончаках). — Див. ще **силь**<sup>1</sup>.

[**сіляк**] (ент.) «бокохід бродячий, *Thomisus viaticus* (вид павука)» Нед; — очевидно, пов'язане із [*сіліти*] «зв'язувати вузлом», *сіло* (див.).

**симбіоз**, *симбіонт*; — р. *симбиоз*, бр. *сімбієз*, п. вл. *symbioza*, ч. *symbiōza*, *symbiosa*, слц. *symbiōza*, болг. м. схв. *симбиоза*, слн. *simbiōza*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Symbiōse*, фр. *symbiose*, англ. *symbiosis* походять від гр. *συμβίωσις* «співжиття», пов'язаного з *συμβίω* «веду сумісне життя», утвореним з префікса *συν-* (>*συμ-*)

«з-, спів-, разом» і дієслова βίωω «живу». — СІС<sup>2</sup> 760; Kopaliński 935—936; Gr. Fwb. 738; Dauzat 694; Klein 1556. — Див. ще **біолог, сілаба**.

**СІМВОЛ**, *символізація, символізм, символіка, символіст, символістика, символістичний, символічний, символізувати*, ст. *символъ* (1627); — р. болг. *символ*, бр. *симвал*, п. ч. слц. вл. *symbol*, м. *симбол*, *символ*, схв. *сѣмбѣл*, *сѣмвѣл*, слн. *simbŏl*, с-цсл. **симъвольтъ**; — запозичення з грецької мови; гр. σύμβολον «знак, сигнал, прикмета, марка, символічний вислів» пов'язане з συμβάλλω «збираю, додаю, зіставляю, припускаю, догадуюсь, пояснюю», утвореним з префікса συν- (συμ-) «з-, разом» і дієслова βάλλω «кидаю». — СІС<sup>2</sup> 760; Фасмер III 623; Kopaliński 936. — Див. ще **балістика, гіпербола, сілаба**.

[**симезилина**] (бот.) «чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L.» Корз, [*симезилинь, слимезина, слимизене, смилезина*] «тс.» тж; — результат видозміни деетимологізованої назви [*зимозельень*] «тс.». — Див. ще **зелемозень**.

**СИМЕНТАЛ** «бик симентальської породи», *сименталка*; — р. *симментал*, бр. *сіменталка*, п. *simentalski*, ч. *simentálský*, слц. *simentálsky*, м. *сименталка*, схв. *симѣнтáлка*, слн. *simentalka*; — пов'язане з назвою місцевості Simental «долина річки Simme» у Швейцарії, звідки походить ця порода. — СІС 592; St. wyr. obcych 683.

**СИМЕТРІЯ**, *симетричний*; — р. *симетрія*, бр. *сіметрія*, п. слц. *symetria*, ч. *symetrie*, вл. *symetrija*, болг. *симетрия*, м. схв. *симѣтрија*, слн. *simetrijá*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Symmetrie*, фр. *symétrie*, англ. *symmetry* походять від лат. *symmetria*, яке зводиться до гр. *συμμετρία* «правильна пропорція», утвореного за допомогою префікса συν- (>συμ-) «з-, спів-» від основи іменника μέτρον «міра». — СІС<sup>2</sup> 761; Фасмер III 623; Kopaliński 936; Gr. Fwb. 738; Dauzat 694; Klein 1556. — Див. ще **метр<sup>1</sup>, сілаба**.

[**сими́рня**] «дуже велика сім'я; вагага» ЛексПол; — очевидно, первісне \**семерня*, похідне від *се́меро*, *сім* (див.).

[**симні́ця**] «велика сім'я» ЛексПол; — неясне; може бути зіставлене із *сім'я*, [*сем'я*] і з *сім* (пор. *сими́рня*).

**СІМОН**, ст. *Сѣмонъ* «слухаючий або послушник» (1627); — р. *Сѣмон*, бр. *Сѣман*, др. *Сѣмонъ*, п. *Szymon*, слц. *Simon*, вл. *Suman*, болг. *Сѣмонъ*, жін. *Сѣмона*, слн. *Simen*, стсл. **Сѣмонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Σίμων походить від гебр. šim'ôn, утвореного від šamá «він почув». — Вл. імена 87; Беринда 232; Петровский 201; Спр. личн. имен 457; Klein 1445, 1446. — Пор. **Семѣн**.

**СИМПАТІЯ**, *симпатик, симпатяга, симпатичний, симпатетичний* Куз, *симпатизувати*; — р. болг. *симпатия*, бр. *сімпатыя*, п. слц. *sympatia*, ч. *sympatie*, вл. *sympatija*, м. *симпатија*, схв. *симпàтија*, слн. *simpatija*; — запозичено з латинської мови через польську і, можливо, німецьку (н. *Sympathie*); лат. *sympathia* походить від гр. *συμπάθεια* «співчуття», пов'язаного з *συμπαθεῖω*, утвореним з префікса συν- (>συμ-) «з-, спів-, разом» і дієслова πάσχω «терплю, страждаю, перенешу, зазнаю». — СІС<sup>2</sup> 761; Черных II 163; Фасмер III 623; Kopaliński 936—937. — Див. ще **Пасха, сілаба**.

**СИМПОЗИУМ**; — р. болг. м. *симпозіум*, бр. *сімпозіум*, п. *sympozjum*, ч. *symposion*, *sympozion*, *symposium*, *sympozium*, слц. *sympózium*, схв. *симпѣзѣі(ум)*, слн. *simpózij*; — запозичення з англійської мови; англ. *symposium* «наукова нарада» походить від лат. *symposium* «бенкет, дружній розмова», яке зводиться до гр. *συμπόσιον* «тс.», похідного від *συμπίνω* «п'ю разом, беру участь у пиятиці», утвореного з префікса συν- (>συμ-) «з-, спів-, разом» і дієслова πίνω «п'ю», спорідненого з псл. *pitī*, укр. *піти*. — СІС<sup>2</sup> 762; Kopaliński 937; Klein 1557. — Див. ще **піти, сілаба**.

**СИМПТОМ**, *симптоматика, симптоматичний*; — р. болг. м. *симптом*, бр.

*сiмптoм*, п. ч. вл. *symptom*, слц. *symptóm*, схв. *сiмптoм*, слн. *symptóm*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Symptom*, фр. *symptôme*, англ. *symptom* походять від пізньюлат. *symptōma*, яке зводиться до гр. *σύμπτωμα* «збіг обставин; лихо; хворобливий припадок, приступ», пов'язаного з *συμπίπτω* «разом падаю, зразу звалююсь, одночасно відбуваюся, збігаюся, узгоджуюсь», утвореним з префікса *συν-* (>*сум-*) «з, спів, разом» і *πίπτω* «падаю, кидаюся, валюся», пов'язаного з *πέτομαι* «лечу», спорідненим з лат. *peto* «направляюся, поспішаю, нападаю», дінд. *pátati* «летить, падає, нападає, поспішає», ав. *pataiti* «тс.», дкіпр. *hedant* «летять». — СІС<sup>2</sup> 762; Kopaliński 937; Holub—Lyer 462; Dauzat 694—695; Klein 1557; Frisk II 521—522, 542—543. — Див. ще **сілаба**.

**симулювати**, *симулянт*, *симуляція*; — р. *симулянт*, *симулювати*, бр. *симуляваць*, п. *symulować*, ч. *simulovati*, слц. *simulovat'*, вл. *simulować*, болг. *симулірам*, м. *симуліра*, схв. *симулірати*, слн. *simulirati*; — запозичено з німецької мови, очевидно, через польську; н. *simulieren* походить від фр. *simuler*, запозиченого з латинської мови; лат. *simulāre* «уподібнювати; зображати; прикидатися, симулювати» пов'язане з *similis* «подібний, схожий», спорідненим з псл. *самъ*, укр. *сам*. — СІС<sup>2</sup> 762; Kopaliński 937; Fremdwörterbuch 587; Dauzat 668; Walde—Hofm. II 538—539. — Див. ще **сам**.

**симуляція** — див. **симулювати**.

**симфонія**, *симфонізація*, *симфонізм*, *симфоніст*, *симфоньета*, *симфонічний*, *симфонізувати*; — р. болг. *симфонія*, бр. *сiмфoнiя*, вл. *symfonia*, ч. *symfonie*, слц. *symfonia*, п. *symfonia*, м. *симфонія*, схв. *симфoнiя*, слн. *simfoniја*; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *simfonia* походить від лат. *symphōnia*, яке зводиться до гр. *συμφωνία* «співзвучність», пов'язаного з дієсловом *συμφωνέω* «звучати злагоджено», утвореним з префікса *συν-* «разом, з-» і дієсловом *φωνέω* «звучу», пов'язаного з осно-

вою іменника *φωνή* «звук». — СІС<sup>2</sup> 762; Фасмер III 623. — Див. ще **сілаба**, **фонетика**.

**син**, *синаш*, *синашко*, *синеня*, [*синісько*] Нед, [*синіха*] «невістка», *синівство*, [*сінко*] Нед, [*синовá*] «невістка», [*синовій*] «син» ЛексПол, [*синовéць*] «син, племінник (син брата) СУМ, Нед; прийомний син НЗ УЖДУ 26», [*синовіця*] «племінниця (дочка брата)», [*синовіць*] «племінник (син брата)» НЗ УЖДУ 7, *сінóк*, *синя́тко*, *синівський*, [*синній*] «синовній» Нед, *сінóвній*, [*вісиновити*] «виключити з родини» Ж, [*пасемок*] «пасинок» Нед, [*пáсиме*] «пасиння» Нед, *пасинкувáльниця*, *пáсиння*, *пáсинок*, [*пасимкувати*] Нед, *пасинкувати*, *усиновіти*; — р. бр. *сын*, др. *сынъ*, п. ч. слц. вл. нл. *syn*, болг. м. *син*, схв. *сiн*, слн. *sin*, стсл. **сынъ**; — псл. *synъ* <\*sūpnus; — споріднене з лит. *sūpnus*, прус. *souns*, дінд. *sūpūh*, ав. *hūnu-*, гот. *sunus*, дісл. *sunг*, *song*, дангл. двн. *synu*, гр. *υῖος*, *υῖός*; пов'язується з дінд. *sūte* «народжує, створює», *sūtiḥ* «народження», *sūtuḥ* «вагітність», ав. *hupāmi* «народжую», ірл. *suth* «народження, плід»; пор. дінд. *sutāh* «син»; іе. \*seu-, sū- «народжувати». — Бурячок 33; Фасмер III 817—818; Черных II 221; Brückner 528; Machek ESJČ 599; Schuster-Sewc 1400; Младенов 580; Skok III 237; Критенко Вступ 504, 540—541; Бернштейн Очерк 1974, 243—244; Трубочев Терм. родства 48—53; Trautmann 292; Fraenkel 941—942; Pokorny 913—914; Гамкрелідзе—Иванов 423. — Пор. **свиня**.

**синагога** «єврейський молитовний дім», *синагогáльний*; — р. болг. м. схв. *синагога*, бр. *сiнагога*, п. вл. *synagoga*, ч. слц. *synagoga*, слн. *synagoga*; — через німецьке або французьке (можливо, також польське) і, далі, латинське посередництво (н. *Synagoge*, фр. *synagogue*, пізньюлат. *synagōga*) запозичено з грецької мови; гр. *συναγωγή* «тс.; зібрання, збори» (калька гебр. *bēth k'pēsēth* «синагога», букв. «дім зібрання») пов'язане зі *συνάγω* «збираю, скликаю», утвореним із префікса *συν-* «разом, з-» і дієслова *ἄγω*

«веду, жену». — СІС<sup>2</sup> 762; Фасмер III 623; Kopaliński 937; Holub—Lyer 462; Klein 1558. — Див. ще **агонія, сілаба**.

**сина́п** (сорт кримської яблуні); — р. *сина́п* «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з гр. σινάπι «гірчиця».

**сингармоні́зм** «гармонія голосних», *сингармонічний*; — бр. *сінгармані́зм*, слц. synharmonizmus, болг. *синхармоні́змъ*; — запозичення з російської мови; р. *сингармоні́зм* утворено з грецьких компонентів — префікса συν- «разом, з-» та іменника ἁρμονία «злагодженисть, гармонія». — Див. ще **гармонія, сілаба**.

**[синдибу́рка]** «квасоля» Нед; — неясне.

**синдикáт**, *синдикáльний, синдикува́ти*; — р. болг. м. *синдикáт*, бр. *сіндыкáт*, п. syndykát, ч. слц. syndikát, вл. syndikat, схв. *синдикáт*, слн. sindikát; — запозичення з французької мови; фр. syndicat «профспілка, синдикат» є похідним від syndic «старшина, староста, синдик», запозиченого з пізньолатинської мови; пізньолат. syndicus «делегат від товариства» зводиться до гр. σύνδικος «судовий оборонець; член суду», пов'язаного з σύνδικέω «захищаю на суді», утвореним з префікса συν- «разом, з-» і основи іменника δίκη «звичай, право, судовий процес», пов'язаного з οείκνυμι «показую» і спорідненого з дінд. diš- «напрям, спосіб». — Kopaliński 938; Dauzat 695; Chantraine 283—284. — Див. ще **сілаба**.

**[синдію́вий]** «фіолетовий, червонувато-синій» Ме; — очевидно, походить від молд. *сынжєніу* (вим. *сіндженіу*) «криваво-червоний», *сынжеріу* «тс.», пов'язаного із *сынже* «кров», яке зводиться до лат. sanguis «тс.». — Див. ще **сангвінік**.

**[синдра]** (бот.) «собача кропива звичайна, Leonurus cardiaca L.» Мак; — результат видозміни форми *шáндра* «Maugubium L.»; обидва види рослин належать до тієї самої родини; пор. бр. *[шанта]* «собача кропива». — Див. ще **шáндра<sup>2</sup>**.

**синдрóм** (мед.) «сукупність симптомів певної хвороби»; — р. *синдрóм*, п. ч. syndrom, слц. syndróm, болг. *синдрóм(а)*, м. *синдром*, схв. *сіндрóм, сіндрóма*, слн. sindróm; — запозичення з французької мови; фр. syndrome походить від гр. σύνδρομή «збіг, скупчення», утвореного з префікса συν- «разом, з-» і основи іменника δρόμος «біг». — СІС<sup>2</sup> 763; Kopaliński 938; Holub—Lyer 462. — Див. ще **аеродрóм, сілаба**.

**синéкдоха**; — р. *синéкдоха*, бр. *сінéкдаха*, п. ч. слц. synekdocha, болг. *сінéкдóха*, схв. *синéгдоха*, слн. sinékdoha; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. Synékdoche походить від лат. synecdochē, яке зводиться до гр. συνεκδοχή «вживання слова в іншому значенні», пов'язаного з дієсловом συνεκδέχομαι «приймаю також на себе, охоплюю, розумію», утвореним з префікса συν- «разом, з-» і дієслова εκδέχομαι «приймаю на себе, переймаю», яке, в свою чергу, складається з префікса εκ- (έξ-) «із-, ви-» і дієслова δέχομαι «приймаю, одержую», δέχομαι «тс.», спорідненого з лат. decet «пасує, личить, подобає», decus «краса, прикраса», дінд. dāšti «шанує, поважає». — Chantraine I 267—269. — Див. ще **екзéма, сілаба**.

**синеку́ра** «добре оплачувана посада, що не вимагає особливої праці»; — р. болг. м. схв. *синеку́ра*, бр. *сінеку́ра*, п. synekura, ч. вл. sinekura, слц. слн. sinekúra; — через німецьке посередництво (н. Sinekúre) запозичено з латинської мови; лат. sine cura «без турботи» є частиною виразу пізньолат. beneficium sine cura «церковна посада без турботи (за душі парафіян)»; лат. sine «без» споріднене з дінд. sanutár «далеко», ав. hanarə «далеко, без», гр. ἄνευ, ἄνις «без»; лат. cura «турбота», етимологічно неясне. — СІС<sup>2</sup> 763; Фасмер III 624; Kopaliński 939; Klein 1447; Walde—Hofm. I 314, II 542—543.

**синéль** «ворсистий шнурок як прикраса жіночого одягу, капелюшків або як бахрома», *синéлька*; — бр. *сінéль* «тс.»; — запозичення з російської мо-

ви; р. *синель*, як і ч. *ženilka* (*ženyilka*) «м'який шнур з ворсою» та п. *szpela* «шовкова тканина для хусток, порт'єр», *szpelka* «шовковий шнурок», походить від фр. *chenille* «гусениця, галун, позумент, шнур з шовкового плюшу», яке зводиться до нар.-лат. *canicula* «гусениця; собачка». — ССРЛЯ 13, 827; Фасмер III 624; Преобр. II 287; Machek ESJČ 728; Dauzat 168; Gamillscheg 221. — Див. ще **канікули**.

**синема́тограф** (заст.) «кінематограф», *синема́тографіст*; — р. *синема́тограф*, бр. *синема́тограф*; — запозичено з французької мови, очевидно, через російське посередництво; фр. *cinématographe* утворено братами Люм'єрами (1895) від гр. *κίνημα* «рух» і *γράφω* «пишу». — СІС<sup>2</sup> 763—764; ССРЛЯ 13, 828; Dauzat 177. — Див. ще **кінемато́граф**.

**синера́ма** (одна із систем широкоекранного кіно); — р. *синера́ма*, бр. *сінера́ма*, п. *cinerama*, ч. слн. *cineráma*, слц. *sinerama*, *cineráma*; — запозичення з англійської мови; англ. *cinerama* утворено з частин слів гр. *κίνημα* «рух» і *ὄραμα* «видовисько, вид». — St. wug. obscusc 118; Klein 289, 1298. — Див. ще **кінемато́граф**, **панора́ма**.

[**синета**<sup>1</sup>] (бот., у сполученні [*с. двулиста*]) «проліска дволиста, *Scilla bifolia* L.» Мак, [*синетка*] «тс.» Мак, ст. *синета́* «гвацинтъ» (1627); — похідне утворення від *сіній*; назва зумовлена синім кольором квіток цієї рослини; пор. [*просерен сіній, раст сіній, расть синя, зілля голубе, небесники*] «тс.» Мак. — Шамота 88. — Див. ще **сіній**.

[**синета**<sup>2</sup>] «темний ліс», [*сінета*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із *сіній* у давнішому значенні «темний»; можливий також зв'язок із *сіни*, псл. *šěpъ* «тінь», р. *сень* «тс.».

[**синеталь**] (бот.) «верба п'ятитичинкова, верболіз, *Salix pentandra* L. (*Salix laurifolia* Wesm., *Salix tinctoria* Sm.)» Мак; — р. [*синетал*] «тс.»; — складне утворення з основ прикметника *сіній* та іменника *тал* «верболіз»; назва зу-

мовлена кольором кори цієї рослини (пор. [*чернолоз, чорноталь*] «тс.» Мак). — Див. ще **сіній**, **тал**. — Пор. **білотал**.

**сине́ць**<sup>1</sup> (іхт.) «Abramis ballerus L.», [*сіньга* Нед, Л—Г, *сінюга* Нед] «тс.»; — р. *сінєц*, бр. *сінєц*, п. *siniec* «тс.», слц. *sien* «лящ, в'язь, *Leuciscus idus* L.», схв. [*sinjac*] «лящ»; — похідні утворення від *сіній*; назви зумовлені синім забарвленням спини цих риб; менш переконливе виведення (Фасмер III 602, 626) цих назв від мокш. *šėfi* «плотва», фін. *säynäs* «в'язь», ест. *säinakas* «тс.» — Коломиец Происх. назв. рыб 27—28; Ledger 83—84; Ferienc Názv. rýb. 35. — Див. ще **сіній**.

[**сине́ць**<sup>2</sup>] (бот.) «волошка синя, *Centaurea cyanus* L.; синяк звичайний, *Echium vulgare* L.; воловик лікарський, *Anchusa officinalis* L. Мак», [*сінник*] «волошка» О, [*сініця, сінюк*] «тс.» О, [*сінюло*] «синяк, *Echium*» Ме, [*синиль*] «бузок звичайний, *Syringa vulgaris* L.» Мак, [*синель*] «тс.» Мак, [*синільник*] «вайда фарбувальна, *Isatis tinctoria* L.» Нед, [*сінічка*] «дельфіній клиновидний, *Delphinium elatum* L. (*D. cuneatum*)», [*синка*] «*Echium*» Мак, [*сінюк*] (вид гриба) Нед, [*сінюга*] «синяк, *Echium*; волошка синя Нед», [*сінюк*] «чортів гриб, *Boletus Satanus* Lenz», [*сінюха* «*Polemonium* L.; [*Echium*» Мак, гриб синяк, гіропор березовий синіючий, *Gyropogon cyanescens*; гриб *Agaricus violaceus* L.]», [*сінявка*] «незабудка польова, *Myosotis arvensis* Hill. (*M. intermedia* L.)» Мак; материнка звичайна, *Origanum vulgare* L. Мак; свербіжниця польова, *Knautia arvensis* Coult. Нед; змієголовник Рюйша, *Dracoscephalum rujschiana* L. Мак», *сіняк* «*Echium*; гіропор березовий синіючий; гриб дубовик, *Boletus luridus*; [гриб вовнянка, *Lactarius torminosus* Sch. Мак; горлянка женецька, *Ajuga genevensis* L. Мак; воловик лікарський]», [*сінятини*] «гриби *Schizophyceae*» Мак, [*сінячник*] «вайда фарбувальна», [*синець*] «*Echium*» Мак; — р. [*синель*] «бузок», [*синіль*] «вайда фарбувальна», [*сінічка*] «дельфіній клиновидний», [*сінюкі*]

«волошки сині», *синю́ха* «синюха, *Polenopium*; [волошка]», [*синю́шник*] «волошка», [*синя́вка*] «свербіжниця», *синя́к* «синяк, *Echium*; гриб синяк», бр. *сіню́ха* «синюха», [*сіноу́нік*] «волошка», п. *siniaak* «гриб синяк, *Boletus cyanescens*», схв. *сінь* «вайда фарбувальна», *сіньавица* «тс.»; — похідні утворення від *сінній*; назви зумовлені, в основному, синім кольором квіток цих рослин. — Шамота 92. — Див. ще **сінній**.

**сині́ця** (орн.) «*Parus L.*», [*сі́ник*] «тс.»; синиця блакитна, *Parus caeruleus L.*» ВеНЗн, [*сині́тка*] «синиця» Шарл, ВеНЗн, *синича́*, *сині́чка*, *сині́чник*, [*сіню́к*] «синиця блакитна» Нед, [*синю́х*] «синиця» Шарл, [*синю́чок*] «синиця блакитна» Шарл, Нед; — р. *сині́ця*, бр. *сіні́ця* «тс.», п. [*sinica*] «синиця блакитна», ч. [*sinice*] «синиця», болг. *сині́гер*, м. *сени́ца*, схв. *сјєни́ца*, слн. *sinica* «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується із *сінній* як назва, що первісно стосувалася синиці блакитної (Фасмер III 625; Черных II 163—164; Brückner 491; Uhlenbeck РВгВ 20, 328); виводиться також (Коваль 94; Павлюченкова РР 1986/4, 126—128) від др. *синиш* «чорний»; більш переконливе виведення від наслідування крику синиці, що сприймається як *si-*, *zizigäg* або *zifi* (Булаховський Вибр. пр. III 263; Німчук 207; Skok III 251).

**сінній**, *сінáвий*, *сінільний*, *синюва́тий*, *синю́шний*, *сіня́вий*, *сине́ць* «синяк», *сіні́зна́*, [*сі́ник*] (мед.) «глаукома» Нед, *сіні́ло* «синя фарба; синька», [*сіні́льниця́*] «фарбувальниця запасок у синій колір» Бі, [*сіні́тка*] «вид плахти», [*сіню́тка*, *сіня́тка*] «тс.», [*сінка́*] «синька для білизни; синя фарба» Нед, *сінь*, *сінька*, [*сіню́к*] «водяник, синюватий бог річок» Нед, [*сінюта́*] «синій колір», [*сіню́ша*] (назва блакитно-сірої корови) ВеНЗн, [*сіню́х*] (орн.) «сиворакша, *Coracias garrula*» ВеНЗн, *сіню́ха* (мед.) «ціаноз», *сіня́ва* «синь; [чорно-синя велика хмара Нед; глибина Нед]», [*сіня́ва*] «вид риби» Нед, *сіня́вець* (ент.) «голуб'янка, *Luscaea Fabr.*»,

[*сіня́вча́*] (назва сірої корови), *сіня́к* «синець; [(орн.) голуб-синяк, *Columba oenas*]», *сіня́тина* «синець», [*сіня́тіна*] «синька для білизни» ВеУг, *сіні́ти*, *сіні́ти СУМ*, Нед, *сіні́шати*, [*сіня́тіти*] «синити (білизну)» ВеУг, *прó-сінь*; — р. *сінній*, бр. *сіні*, др. *синиш*, п. *sinu*, ч. слц. *sinú*, болг. м. *син*, схв. *сіннь* «сіруватий, синій», слн. *sinji*, стсл. **сіннь**; — псл. *sinjъ*, споріднене зі *sbjati* «сяяти», *siвъ* «сивий»; — зіставляється з лит. *syvas* «світлої масті», *šemas* (*sēmas*) «попелястий, сіруватий, синій», дінд. *šūmāḥ* «чорний, темний». — Фасмер—Трубачев III 624; Черных II 163; Преобр. II 287; Brückner 491; Machek ESJČ 543; Младенов 580; Skok III 239—240; Критенко Вступ 519—520; Мартынов Язык 51—52; Zubatý St. a čl. I 2, 69; Herne 81; Loewenthal 14; Trautmann 306; Fraenkel 972; Persson Beitr. 32.

[**сінія́**] «жаровня» ГрицАВ, [*сіні́йка*] «металева основа воскотопки» тж; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *sinie* «мідний піднос; [жаровня]», як і болг. [*сінія́*] «піднос», м. *сини́ја* «жаровня», походить від тур. *sinî* «піднос; порцеляна; китаєць» (пов'язане із *sinî* «полив'яна посудина; порцеляна»), утвореного від назви країни *Çin* «Китай» (пор. фр. *Chine*, н. англ. *China* «тс.»). — ГрицАВ 215—216; Räsänen Versuch 111, 422.

**синклі́т** «зібрання духовних осіб», ст. *свгклі́тѣ* «сенатъ, панове радныи, рада» (1627); — р. *синклі́т*, бр. *сінклі́т* «тс.», болг. *синклі́т* «збори; рада»; — запозичення з грецької мови; гр. *σύγκλητος* (*βουλή*) «рада старійшин» складається з префікса *syn-* «з-, разом» і діеприкетника *κλήτος* «покликаний, запрошений» від дієслова *καλέω* «кличу, називаю», спорідненого з лат. *salō* «зву, кличу», лтс. *kaľiūt* «базікати», двн. *halōn* «звати, шукати». — Фасмер III 625; РЧДБЕ 666; Frisk I 762—763. — Див. ще **сілаба**. — Пор. **Секлє́та**.

**синко́па** (муз.) «зміщення музичного наголосу із сильної долі такту на слабку»; (мовознавче) «випадіння звуків у

середині слова», *синкопічний, синкопований, синкопувати*; — р. м. *синкопа*, бр. *сінкопа*, п. ч. слц. *synkora*, болг. *синкоп(а)*, схв. *сінкопа, синкопа*, слн. *sinpóra*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Synkore*, фр. англ. *syncore* походять від пізньолат. *syncore*, запозиченого з грецької мови; гр. *συνκοπή* «рубання, подрібнення; опущення букв» пов'язане з дієсловом *συνκόπτω* «розрубувати, руйную», утвореним з префікса *συν-* «з-, разом» і дієслова *κόπτω* «б'ю, штовхаю», спорідненого з лит. *kàpti* «рубати», кароті «рубати, колоти, розрубувати», псл. *korati*, укр. *копати*. — СІС<sup>2</sup> 764; Kopaliński 939; Dauzat 695; Gamillscheg 832; Frisk I 915—916; Chantraine 563—564. — Див. ще **копати<sup>1</sup>, сілаба**.

**синкретизм** «злиття, з'єднаність, нерозчленованість»; — р. *синкретизм*, бр. *сінкретизм*, п. *synkretyzm*, ч. *synkretismus*, слц. *synkretizmus*, болг. *синкретизъм*, схв. *синкретизам*, слн. *sinpřetizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Syncretismus*, фр. *syncretisme*, англ. *syncretism* походять від гр. *συνκρητισμός*, букв. «союз критських міст», утвореного з префікса *συν-* «з-, разом з» і основи іменника *χρής, -ητός* «критянин». — СІС<sup>2</sup> 764; Огієнко РМ 1938/7—8; Kopaliński 940; Dauzat 695. — Див. ще **сілаба**.

**сінно́д** «найвищий колегіальний орган православної церкви», *сіннода́льний*, ст. *сннод* (1627); — р. болг. *сінно́д*, бр. *сінно́д*, п. *synod*, ч. *synod(a)*, слц. вл. *synoda*, м. *сіннод*, схв. *сіннод*, слн. *sinpóda*; — через російське і польське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *σύννοδος* «збори, зіткнення, зустріч» утворене з префікса *συν-* «з-, разом з» і *ὁδός* «шлях, дорога, рух, перехід». — СІС<sup>2</sup> 764; Фасмер III 625; Преобр. II 288; Kopaliński 940. — Див. ще **сілаба**. — Пор. **епізод, метод, період**.

**сінно́дик** (заст.) «список імен померлих для поминання в церкві»; — р. *сінно́дик*, бр. *сінно́дзік*, др. *сіннодикъ* «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької;

віз.-гр. *συνδικόν (βιβλίον)* «(книга) ради, радна» є похідним від *σύννοδος*. — Фасмер III 625; Фасмер ГСЭ III 179. — Див. ще **сінно́д**.

**сінно́нім**, *сінноні́міка, сінноні́мія, сінноні́мічний*, ст. *сінноні́ма* (мн. с. р., XVII ст.); — р. *сінно́ним*, бр. *сінно́нім*, п. *synonim*, ч. слц. *synonymum*, вл. *synonum*, болг. м. *сінно́нім*, схв. *сінно́ним*, слн. *sinonim*; — нові форми запозичено із західноєвропейських мов; н. *Synonym*, фр. *synonyme*, англ. *synonym* походять від лат. *synōnymum*, запозиченого з грецької мови; гр. *συνώνυμα* «сінноніми, однозначні слова», *συνώνυμοσ* «одноіменний» утворені з прийменника *συν* «з-, разом з» і основи іменника *ὄνομα (ὄνυμα)* «ім'я, назва»; староукраїнська форма запозичена безпосередньо з грецької мови. — СІС<sup>2</sup> 764; Kopaliński 940; Dauzat 695. — Див. ще **анонім, онома́стика, сілаба**. — Пор. **омо́нім**.

**сінно́псис** (іст.) «збірка матеріалів з якого-небудь питання, розміщених в алфавітному порядку», ст. *сіннопсисъ* (1674); — р. болг. *сінно́псис*, бр. *сінно́псіс*, п. *synopsis*, ч. *synopse, synopsis*, слц. вл. *synopsa*, м. *сіннопсис*, схв. *сіннопсис*, слн. *sinpópsis*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (лат. *synopsis*); гр. *σύνοψις* «загальний огляд» утворено з прислівника *συν* «разом» та іменника *ὄψις* «вигляд; зір». — СІС<sup>2</sup> 765; Kopaliński 940; Klein 1088. — Див. ще **оптика, сілаба**.

**сінно́птик** «метеоролог-практик», *сінно́птика, сінно́птичний*; — р. *сінно́птик*, бр. *сінно́птык*, п. *synoptyk*, ч. слц. *synoptik*, вл. *synoptiski* «сінноптичний», болг. *сінно́птік*, м. *сінно́птичар* «сінноптик», *сінно́птика*, схв. *сінно́птичар*, слн. *sinpórtik*; — похідне утворення (результат зворотного словотвору) від прикметника *сінно́птичний* «загальнооглядовий» (*сінно́птична карта* «карта одночасних відомостей про стан погоди з різних територій»), яке походить від гр. *συνοπτικός* «такий, що оглядає все разом», пов'язаного із *σύνοψις* «загальний огляд», пор.

англ. synoptic «синоптичний, синоптик». — СІС<sup>2</sup> 765. — Див. ще **сино́псис**.

**синта́гма** інтонаційно-змістова частина висловлення; словосполучення, *синтагматика, синтагматичний*, ст. *синтагма* «будова, лад» (1618); — р. болг. *синта́гма*, бр. *сінта́гма*, п. ч. слц. *syntagma*, м. *синтагма*, схв. *сінтагма*, слн. *sintagma*; — повторне запозичення з грецької мови, вдруге через російську (у Л.В.Щерби) і французьку (фр. *syntagme, syntagmatique* у Ф. де Соссюра); гр. σύνταγμα «будова, устрій, лад» пов'язане з συντάσσω «організую, налагоджую, приєдную, складаю», утвореним з префікса συν- «з-» і дієслова τάσσω «кладу, розташовую, вміщую», спорідненого з гр. τᾶυός «ватажок, володар» і з лит. *patogùs* «зручно, приємно», *sutógti* «вінчатися, одружуватися, зв'язуватися». — СІС<sup>2</sup> 765; Frisk II 845—846, 859. — Див. ще **сілаба**. — Пор. **сінтаксис**.

**сінтаксис**, *синта́кса* (заст.), *синтаксис́т*, *синта́ктик* (іст.) Нед, *синтаксичний*; — р. *сінтаксис*, бр. *сінтаксис*, п. *syntaksa*, ч. слц. *syntax*, вл. *syntaks(a)*, болг. *синта́ксис*, м. *синтакса*, схв. *сінтакса*, слн. *sintaksa*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (пізні лат. *syntaxis*); гр. σύνταξις «будова, організація, сполучення, синтаксис» пов'язане з дієсловом συντάσσω «кладу, розташовую, вміщую». — СІС<sup>2</sup> 765; Фасмер III 625; Преобр. II 288; Hüttl-Worth 13. — Див. ще **синта́гма**.

[**сінте**] «посередньо, терпимо» Нед; — неясне; можливо, зводиться до уг. *szinte* «ледве не, майже».

**сінтез**, *синте́тик*, *синте́тика*, *синтетичний*, *синтезува́ти*; — р. *сінтез*, бр. *сінтез*, п. вл. *synteza*, ч. *syntéza*, *synthesa*, слц. *syntéza*, болг. *сінтѐз(а)*, м. схв. *сінтѐза*, слн. *sintéza*; — запозичено з латинської мови, можливо, через польську; форма *синтетика* з російської; лат. *synthesis* походить від гр. σύνθεσις «з'єднання, сполучення, зв'язування, синтез», пов'язаного з дієсловом συντίθημι «складаю», утвореним із пре-

фікса συν- «з-» і дієслова τίθημι «кладу», спорідненого з дінд. *dádhāmi* «тс.», лат. *facio* «роблю», лит. *dėti* «класти», псл. *dėti* «тс., дівати», укр. *(по)діти*. — СІС<sup>2</sup> 765; Черных II 164; Фасмер III 625; Frisk II 897—898; Fraenkel 91—92. — Див. ще **діти**<sup>2</sup>, **сілаба**. — Пор. **тѐза**.

**синтоміці́н** (фарм.); — бр. *сінтаміци́н*, слц. *syntomycin*; — запозичення з російської мови; р. *синтомиці́н* є, очевидно, результатом злиття частин основ *сінт(етический)* і *(хлор)омиц(ет)ин*. — Див. ще **сінтез**.

**сі́нус**, *синусо́їда*, *синусоіда́льний*; — р. болг. м. схв. *сі́нус*, бр. *сі́нус*, п. ч. вл. *sinus*, слц. слн. *sinus*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через російську і, можливо, німецьку (н. *Sínus*); лат. *sinus* «кривизна, вигин, складка, пазуха, груди, лоно» зіставляється з алб. *giri* (основа *gip-*) «груди, лоно, материнське лоно», непевно також з псл. *šija*, укр. *шія*. — СІС<sup>2</sup> 765; Фасмер III 625; Walde—Hofm. II 546. — Див. ще **шія**.

**синхронія**, *синхроніза́тор* (тех.), *синхроніза́ція* (тех.), *синхроні́зм*, *синхроні́ст*, *синхроніза́ційний*, *синхроні́стичний*, *синхроні́чний*, *синхрónний*, *синхронізува́ти*; — р. *синхронія*, бр. *сінхранія*, п. *synchronia*, ч. *synchronie*, слц. *synchrónia*, вл. *synchroniski*, болг. *сінхрónия*, м. *сінхроничен*, схв. *сінхрòнија*, *сінхрòнија*, слн. *sinhronija*; — запозичення з французької мови; фр. *synchronie* утворено з гр. συν «з, разом з» і основи іменника χρόνος «час». — Див. ще **сілаба**, **хрónика**.

**синхро́трон**; — р. болг. *сінхро́трон*, бр. *сінхратрón*, п. ч. *synchrotron*, слц. *synchrotrón*, слн. *sinhrotrón*; — запозичення з англійської мови; англ. *synchrotron* утворено з частин основ *synchropon* «синхронний, одночасний», що походить від гр. σύχρονος «одночасний», утвореного з приїменника συν «з, разом з» і основи іменника χρόνος «час», та *electron* «електрон». — СІС<sup>2</sup> 766; ССРЛЯ 13, 841. — Див. ще **еле́ктрика**, **синхронія**.



**синхрофазотрон**; — р. болг. *синхрофазотрон*, бр. *синхрафазатрон*, п. *synchrofazotron*, ч. слц. *synchrofázotrón*; — запозичення з англійської мови; — англ. *synchrophasotron* утворено з основи прикметника *synchronous* «синхронічний» та іменника *phasotron*. — СІС<sup>2</sup> 766; ССРЛЯ 13, 841. — Див. ще **синхронія**, **фазотрон**.

**синьйор**, *синьйора*, *синьйоріна*, *синьйорія* (іст.); — р. *синьор*, бр. *сіньєр*, п. *signor*, ч. *siňor*, *signor(e)*, слц. *siňor*, *signor*, м. *сіньйор*, схв. *сіньор*; — запозичення з італійської мови; іт. *signore* «пан» походить від лат. *senior* «старший», форми вищого ступеня від *senex* «старий». — СІС<sup>2</sup> 766; Kopalíňski 887. — Див. ще **сенат**. — Пор. **сеньйор**.

**синьовод**<sup>1</sup> (орн.) «рибалочка голубий, *Alcedo atthis* L.» Куз; — складне утворення з основ прикметника *сіній* та іменника *водá*; назва зумовлена тим, що, залишаючись узимку на річках, ці пташки збираються біля ополонки, де виловлюють рибу; на формування назви могло вплинути і яскраво-синє забарвлення птаха (пор. слц. *modrú gubá-gik* «тс.», букв. «синій рибалочка»). — БСЭ 17, 90. — Див. ще **водá**, **сіній**.

[**синьовод**<sup>2</sup>] (бот.) «дельфіній, *Delphinium* L.» Куз, [*синьовода*] «тс.»; — очевидно, тотожне з назвою птаха [*синьовод*] «рибалочка голубий»; перенесення назви могло бути зумовлене подібністю квітки дельфінію за формою і кольором (синім) до голови цього птаха. — Див. ще **синьовод**<sup>1</sup>.

[**синявка**] «стояча вода, калабатина, болото», [*синявна*] «тс.» Нед, ВеЗн; — очевидно, пов'язане із [*сінява*] «глибина». — Див. ще **сіній**.

**сип** (орн.) «*Gyps Sav.*»; — р. *sip* «тс.»; [шуліка, *Vulpus persoproterus*], бр. *сіп* «сип»; — загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з р. *сипеть* «сипіти, видавати сиплі звуки» (Фасмер III 626; Преобр. II 288); більш імовірним є зв'язок з ч. слц. *sup*, схв. *сѣп*, п. *ser*, стсл. *сѣпъ* «тс.», з якими пов'язується *сѣптити*, р. *сѣптить*, п. *сѣ-*

*ріс* «хмурити, супити», схв. *осупнути се* «здивуватися», слн. *osúpnoti* «тс.» (Skok III 363; Feriánc Názv. vtákov 106). — Пор. **сипуха**, **сѣптити**.

[**сипанка**] (бот.) «тонконіг, *Роa* L.» Мак, [*висипка*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сіпати*; назва, очевидно, зумовлена тим, що цю кормову траву можна висівати на сіножатях або тим, що вона легко розсівається вітром. — Шамота 123; БСЭ 28, 660. — Див. ще **сіпати**.

**сіпати** «випускати з рук чи з посуду сипку речовину; наливати (страву, напій); [викидати у воду (рибальську сітку); мостити (дорогу) камінням]», *сипнѹти*, *сипонѹти*, [*сип*] «сміття, щєбінь; висип на шкірі; лишай» Нед, [*сіпанець*] «комора», [*сіпанка*] «дерев'яна тара для зерна», *сипець* «перепрілий гній, подрібнений торф, суха земля; [отвір у млиновому камені, куди сиплється зерно» Ник], [*сипквоща*] «піщаний берег» Ч, [*сипні*] «великі скрині для зерна» О, *сипняк*, *сипѹчка* «сніжок; сипка речовина; [піщаний берег Ч]», *сипкій*, *сипѹчий*, [*всіпище*] «місткість для сипких речей» Ж, *врѹзсип*, *вісип* «дрібні плямки, пухирці, гноячки на шкірі; насип», *вісипка* «насип, висип; зграя пернаті дичини, яка раптово прилітає куди-небудь», *висипний*, *відсіпка*, *відсіпнє* (іст.), *відсіпний*, [*вбсіпка*] «пухкий, розсипчастий ґрунт» МСБГ, *досіпка*, [*зсіпати*] «видати заміж» Я, [*зсип*] «що-небудь зсіпане; амбар» Ж, [*ссіпнок*] «тс.» Нед, [*зсіпа*] «вид корзини для зерна», *зсіпальник*, [*зсіпище*] «зсіпний пункт», *зсіпка*, *зсіпнік*, [*зсіпчак*] «рй, який утворюється не з одного, а з кількох вуликів» Я, *зсіпний*, [*засіп*] «призба», [*засіпа*] «тс.», *засіпка* «те, чим засипають», *засіпка* «засипання», [*заспа*] «насипи піску або снігу, піскові дюни, снігові замети, кучугури; ячмінна крупа для засипання страви» Ж; вівсяна крупа Я», [*заспи*] «снігові замети» Я, *засипний*, *насип*, *насипальник*, [*насипище*] «насип» Ж, *насипка* «напірник», *насіпка* «насіпання», [на-

*сипни́ця*] «бочка для збереження сипких речовин (зерна)» ЛексПол, [*наси́ня*] «тс.» тж, [*на́спа*] «кількість сипучої речовини, насипаної зверху міри», *наси́пний*, [*на́сипчастий*] «такий, якого можна багато вхитити» Ж, *на́сипом*, *осип* «осипання; (геол.) нагромадження уламків гірських порід біля підніжжя гір; (іст.) подати зерном; [обсипане зерно, міра сипких речовин Ж]», *оси́пище* (геол.) «осип», [*осипка*] «подрібнене у млині ячмінне зерно для овець; плата борошном або пшоном пастуху; низько-сортне борошно Ж; незначний висип на шкірі Ж; кір Г; штукатурка Ж», *обси́пка*, [*одси́пне*] «вид податі зерном» Ж, [*отсип*] «плата збіжжям за помол» Ник, *пересипати* «ремонтувати», *пересип* «земляний насип», [*пересоп*] «насип із землі валом» Бі, [*пересопи́ця*] «тс.» Бі, [*переспа*] «земляний насип Г; замет снігу на дорозі О; міра сипких речовин Нед», *пересипка*, *пересипник*, *пересипний*, *пересипни́ця*, *підсипа́льний*, *підсипа́льни́ця*, *підсипа́ч*, *підсипа́чка*, *підси́пка*, *підсипа́ти* «класти (під квочку) яйця; давати хабара», *посипа́льний* «посівальник (на Новий рік)», *поси́пка*, [*посипка*] «кір» ВеУг, [*присип*] «пологий берег річки» Ч, [*присипаник*] «перелічка, присипана сиром», *присипка* «речовина, якою що-небудь присипають», *присипка* «присипання», *ро́зсип*, *розсипа́льний*, *розси́пище*, *ро́зсипка* СУМ, Нед, [*ро́зсипок*] «витрати» О, [*розсипи́стий*] «розсипчастий» Нед, *розсипний*, *розси́пчастий*, *ро́зсипом*, [*спреспа*] «призьба» ЛЧерк, [*ссипок*] «зсип» Нед, [*усипок*] «кадка для збіжжя, борошна» Нед, [*уосип*] ВеЗа, *уро́зсип*, [*уорозси́нку*] Она; — р. *сы́пать*, бр. *сы́пать*, др. *сыпати*, *сути*, п. *сура́с*, ст. *су́с*, ч. *сурати*, ст. *су́ти*, слц. *сурат'*, вл. *сура́с*, нл. *сура́с*, полаб. *saipě* «наливає», болг. *сипвам* «сиплю, наливаю», м. *сипе* «сипле, наливає», схв. *сыпати* «лити, сипати», слн. *sipati*, стсл. **соу́ти**, **съпа́ж**; — псл. *surati*, *suti* < \**souti* < \**soupti*, зьрф < *sip-*; — споріднене з

лит. *sipti* «гойдати, заколисувати» (з колишнього «підкидати»), прус. *suppis* «насип», лтс. *supata* «очіски вовни, мотлох», лат. *supo* «кидаю», *dissipo* «розсіваю, розкидаю» (із \**sup-*); іє. \**suer-/sup-*. — Фасмер III 818; Горяев 356; Brückner 524, 528; Machek ESJČ 599; Schuster—Sewc 1400—1401; Младенов 581; Skok III 240—241; Būga RR II 610—611; Fraenkel 943—944; Walde—Hofm. I 356—357; Pokorny 1049. — Пор. **призьба**, **со́пка**, **со́пкий**.

[**сіпень**] «мілина» Нед; — очевидно, пов'язане із *сипати* як назва місця, занесеного (засипаного) піском, глиною, мулом); пор. слн. *sipina* «обмілина, піски». — Див. ще **сипати**.

[**сипі́ка**] (бот.) «тополя біла, Populus alba L. ВеНЗн, Мак; осика, Populus tremula L.», [*шипі́ка*] «осика» тж; — очевидно, результат контамінації основ дієслів *сипіти*, *шипіти* та іменника *осі́ка*; контамінація могла бути зумовлена постійним шелестом листя цих дерев. — Шамота 130. — Див. ще **осі́ка**, **сипіти**, **шипіти**.

[**сипі́лка**] (бот.) «косарик черепичасті, Gladiolus imbricatus L.» Мак; — р. [*сипелка*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане із *сипіти* або *сопі́лка* з огляду на трубкоподібну форму частини квітки. — Вісюліна—Клоков 74.

**сипі́ти** «видавати сиплі звуки, говорити сиплим голосом; [шуміти О]», *сипкий*, *сиплий*, *сиплува́тий*, *осипну́ти*, *осиплість*, *осиплий*; — р. *сипе́ть*, бр. *сипе́ць*, п. [*sipkość*] «хрипота», ч. *sipati* (*sipěti*) «хрипіти, сипіти», слц. *sipiet'* «тс.; сичати», болг. *сипка* «запалення горла, ларингіт», *сипкав* «сиплий, хрипкий», м. *сипкав* «хрипкий», схв. *сипльив* «який має задишку, хворий на астму», слн. *sipljiv* «тс.», *sipljivost* «задишка, астма», цсл. **сипота** «хрипота», **осипнѣти** «осипнути»; — псл. *sipěti* «хрипіти, шипіти»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; можливо, якоюсь мірою споріднене з лат. *sibilo* «шиплю, свищу», перс. *sifliden* «свистіти, щебетати». — Фасмер III 626; Преобр. II

228; Brückner 492; Machek ESJČ 543—544; Skok III 241; Walde—Hofm. II 531—532. — Пор. **свистати**, **шипіти**.

**сипу́ха** (орн.) «Tyto alba Scop. (Strix flammea)»; — р. *сипу́ха*, бр. *сипу́ха* «тс.»; — похідне утворення від *сипіти* «шипіти»; назва зумовлена шипучим голосом птаха. — Див. ще **сипіти**. — Пор. **сип**.

**сир**, **сі́рник** «млинець із сиру», [*сирнік*] «корзина для сиру Нед; ворок Чаб», [*сирниця*] «посудина для сиру; [торговка сиром Нед]», *сиро́к*, [*сі́рянник*] «сирник», [*сі́ринний*] «з сиру» Нед, [*сі́рінний*] «тс.» Нед, *сирко́вий*, [*сі́рян*] «сирний, із сиру», [*сі́рянний*] «із сиру, з сиром», [*сі́рено*] «багато сиру», [*сі́ряно*] «тс.»», [*засі́рнити*] «забруднити сиром», [*насі́рнік*] «млинець із сиром» ЛексПол, [*посі́рянки*] «частування дружок сирниками» Нед; — р. бр. *сыр*, др. *сыръ*, п. заст. [syg], сег, ч. *сүг*, слц. *syg*, полаб. *сар*, болг. *сірене*, м. *сир*, схв. *сър*, слн. *сіг*, стсл. **сыръ**; — псл. *сугъ*; — споріднене з лит. *sūris* «сир», *sūgas* «солоний», прус. *suris* «сир», лтс. *sūrs* «гіркий», дісл. *sūg* «закваска», двн. *sūr* «кислий», дісл. *сүга* «кисле молоко», алб. *hirrë* «сироватка»; іє. \*sū-go-/sou-go- «кислий, солоний, гіркий». — Черных II 221; Фасмер III 819; Горяев 356; Brückner 485; Machek ESJČ 599; Olesch 1552; Младенов 581; Skok III 242; Критенко Вступ 552—553; Мартынов Этимология 1968, 20—21; Потєбня РФВ 1881, 6, 339; Вўга RR I 486; Karulis II 177—178; Абаев ИЭСОЯ IV 267; Pokorny 1039.

**[сіра́ція]** «нужда, біда» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *săgăcie* «бідність, убогість» є похідним від *săgăc* «бідний, бідняк». — Див. ще **са́рака**.

**[сі́рватка]** (орн.) «плиска біла, Motacilla alba L.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане із [*сі́рватка*] «сироватка» за подібністю забарвлення птаха до кольору сироватки; пор. іншу назву плиски білої [*маслянка*]; може бути результатом народної етимологізації (вторинного зближення із *сіро́ватка*) якоїсь давнішої назви. — Пор. **сірова-тень**.

**сіре́на**<sup>1</sup> «сигнальний гудок»; — р. болг. м. схв. *сіре́на*, бр. *сірэ́на*, п. *syrena*, ч. слц. слн. *сіре́на*, вл. *сірена*; — запозичення з французької мови; фр. *sigène* «тс.» походить від лат. *Sīgēn(a)* (казкова істота), яке зводиться до гр. *Σειρήν* (мн. *Σειρήνες*) «сирена, міфічна морська істота, яка співом заманювала мореплавців»; припускається також (Falk—Topf 971) зв'язок фр. *sigène* з лат. *sūgīn*х «дудка, трубка», гр. *σῦριγξ* «тс.» — CIC<sup>2</sup> 766; Черных II 164; Фасмер III 626; Kopaliński 941; Dauzat 669; Gamillscheg 810; Klein 1449. — Див. ще **сіре́на**<sup>2</sup>.

**сіре́на**<sup>2</sup> «у давньогрецькій міфології жінка-птах, пізніше — жінка з хвостом риби; (зоол.) вид земноводних; вид водяних ссавців», ст. *сіре́ни* «див морській до пояса стань панянській а далъй рибъй» (1627); — р. болг. м. схв. *сіре́на*, бр. *сірэ́на*, п. *syrena*, ч. слц. *сіре́на*, вл. *сірена*; — запозичення з латинської мови; лат. *Sīgēn(a)* походить від гр. *Σειρήν* «сирена» (міфічна істота), яке загальноприйнятій етимології не має. — CIC<sup>2</sup> 766; Фасмер III 626; Kopaliński 941; Frisk II 687—688; Klein 1449. — Пор. **сіре́на**<sup>1</sup>.

**[сірець]** (бот.) «волошка синя, Cep-taurea cyanus L.» Мак; — результат видозміни форми *синéць* «тс.», можливо, зближеної з *сірий* (з огляду на сіре забарвлення обгортки корзинки). — Див. ще **синéць**<sup>2</sup>.

**сірий**, [*сірі́чуватий*] «недостатньо вичинений, із недостатньо вичиненої шкіри», [*сірочува́тий*] «тс.», *сіровий*, *сірува́тий*, [*сіровий*] «сірий» Вел, *сіре́ць*, *сірі́ця* «сиром'ятна шкіра, сирцевий ремінь; [заболочена низина; болото в лісі Ч]», [*сірі́чина*] «тс.», *сірі́чник* «фахівець із вичинки сириці», *сірі́вець* «хлібний квас; сировина; сириця», [*сірі́вка*] «невипалена цегла» Нед, ЛЧерк, [*сірі́вці*] «постоли із сиром'ятної шкіри», *сірі́сть*, [*сірні́к*] «усе сире, сирове» Нед, [*сірня́к*] «сирові дрова», [*сірня́ччя*] «тс.», [*сіровéць*] «сірівець; сириця О; цегла-сірець Чаб», [*сіровéць*] «неочищений спирт» Л, *сірови-*

*на*, [сіровіця] «сириця; красива сіра речовина у полотні; ґрунтова вода, з якої видобувають сіль; чавун Нед; цегла-сирець Чаб», [сіряк] «сирові дрова», [сіряччя] «тс.», [сірвіти] «сіріти» Нед, *сірїти*, [сіровіти] Нед «тс.», [сіркѡм] «сірим (їсти)» Нед, [осірковатий] «сіруватий» Ж, [посірий, посіроватий] Нед «тс.», [посиростїти] «змочити, окропити» Нед; — р. *сырѡй*, бр. *сыры*, др. *сырыш*, п. *sirowy*, ч. *syrový*, *syгy*, слц. *sirový*, вл. нл. *syгу*, схв. *сіров*, слн. [сігѡв], цсл. **сыръ**; — псл. *syгъ*, *syговъ*, *syговъ* «сировий, жорсткий», пов'язане із *syгъ* «сир»; — споріднене з дат. ст. *súg* «сировий, напівгнилий», шв. *sur* (*véd*) «сирове (дерево)», дісл. *saugg* «сіра земля»; іє. \**sū-go-/sou-go-* «кислий, гіркий». — Черных II 221—222; Фасмер III 807, 819; Горяев 356; Holub—Kop. 366; Machek ESJČ 600; Schuster-Sewc 1402—1403; Skok III 242; Меркулова Этимология 1964, 79—81; Trautmann 293—294; Fraenkel 944; Karulis II 325—326; Буниятова Общ. лексика 225—232; Роккопу 1039. — Пор. **посиростїтися**, **сир**, **сувѡрий**, **сурѡвий**!

[сірітко] «плата натурою (соняшником) олійникові» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації запозичення, що зводиться до рум. [gășărită] «соняшник» і прикметника *сірий*, *сировий* (непряжений, про насіння соняшника, яке для одержання олії пряхиться).

[сірівочка] «сопілка, дудка»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни незафіксованого давнішого \**свирилочка*, похідного від *свириль* «тс.».

[сірітка] (бот.) «стокротки, багаторічні маргаритки, *Bellis perennis* L.», [сіритка, серетонька] «тс.» Мак; — п. [sierotka] «тс.; ломикамінь, *Saxifraga* L.», [sirotka] «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми *стокрѡтка*, [стокрїтка] і зближення її з назвою *сірїтки* «фіалка триколірна» (з огляду на раннє цвітіння обох видів рослин). — Див. ще **стокрѡтка**. — Пор. **сірїтки**.

**сірїтки** (бот.) «фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.; [просерень гадючий,

*Bulbocodium ruthenicum* Mak]»; — р. [сірѡтка] «просерень гадючий», п. *sierotka* «фіалка триколірна», ч. *sirotka*, слц. *sirotka*, вл. *syrotki*, нл. *syrotka*, слн. [sirōtica] «тс.»; — пов'язане із *сіротá*; назва зумовлена тим, що ці рослини цвітуть ранньою весною, а фіалка триколірна і до пізньої осені, залишаючись на полі ніби осиротілими, коли інші рослини ще не цвітуть або вже відцвіли. — Machek Jm. rostl. 71—72; ESJČ 544. — Пор. **сірїтка**, **сіротень**.

**сіріч** «тобто», ст. *сірѣчь* (1627); — р. *сіречь*, др. *сіречь*, болг. м. *сіреч*, схв. *сірјеч* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **си рѣчь** складається із займенника **си** «ця» та іменника **рѣчь** «річ, слово». — Фасмер III 627. — Див. ще **ректі**, **річ**!, **сей**.

[сірно] «маленький низький столик»; — очевидно, похідне утворення від *сир* з первісним значенням «дерев'яне блюдо для сиру». — Див. ще **сир**.

[сірова́ (корова)] «(корова), яка отелася кілька днів тому» Гриц, [сіра́] «тс.» тж; — очевидно, давніше \**сірова*, похідне від [сіра] «молозиво»; пор. [курáстра (корова)], похідне від [курáстра] «молозиво». — Гриценко 27. — Див. ще **сіра**.

[сіроватень] (орн.) «лунь, *Circus*; — неясне; можливо, пов'язане з основою прикметника *сірий*, видозміненою під впливом *сівий* або *сир* (*сіроватка*); в такому разі назва зумовлена сірим забарвленням луня польового (*Circus cyaneus*). — Пор. **сірватка**.

**сіроватка** СУМ, Нед, [сіровѡтка] «сіроватка» Нед, [сірватка] «тс.» Нед, [сірватчаній] Г, Нед; — р. *сіворотка*, бр. *сірѡватка*, п. *serwatka*, ч. *syrovátka*, слц. *srvátka*, вл. *syrwatka*, нл. *serowatka*, *srowatka*, *surowizń*, болг. *сурѡватка*, схв. *сѣрутка*, слн. *sirotka*; — не зовсім ясне; зв'язок із *сир* може бути вторинним; пов'язується з псл. *syгъ* «сировий», *syговъ* «кислий, рідкий» (Schuster-Sewc 1402); зіставляється також з лат. *segu* (*segu*) «сиворотка, водяниста рідина», гр. *ѡρός* «сіроватка»

(Machek ESJČ 599). — Клепикова Сл. и балк. языкозн. 186. — Пор. **сир, сирій**.

[**сироголоватень**] (бот.) «китник здутий, *Alopecurus ventricosus* Pers. (*Alopecurus guthenicus* Weinm.)» Мак; — р. [**сироголова́тень**] (укр?) «тс.»; — неясне; можливо, результат не засвідченої в українських джерелах форми \**сироголоватень* (за кольором волотистого суцвіття).

**сиродій** «сире молоко», [**сиродій**] «свіжонадоєне молоко; місце доїння корів» Л, [**сиродій**] «тс.» Л; — р. *сыродой* «парне молоко», бр. *сырадой*, п. [**sirodój**] «тс.»; — складне утворення з основ прикметника *сирій* і дієслова *доїти*; розвиток значення не зовсім ясний. — Див. ще **доїти, сирій**.

**сиро́ко** «сильний південний гарячий вітер»; — р. *сиро́кко*, бр. *сиро́ка*, п. *sirocso*, *сугоко*, ч. слц. *scirocco*, болг. *сиро́ко*, слн. *široko*; — запозичення з італійської мови; іт. *sirocso*, *scirocco* «тс.» походить від ар. *šaruq* «східний вітер», пов'язаного із *šarqī* «тс.; східний». — SIC<sup>2</sup> 767; Kopaliński 890; Mestica 1577; Klein 1450. — Пор. **сараціни**.

[**сиромля**] «сирятина, щось сирове» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення від *сирій* (див.).

**сиро́п**, заст. [**сіруп**] «сироп» Нед; — р. *сиро́п*, заст. *сыро́п*, [**суроп**], бр. *сиро́п*, п. *сыроп*, *сыгур*, ст. *serop*, ч. *sirob*, *siřub*, *syřob*, слц. *siřup*, *syřub*, вл. *siřup*, болг. *сиро́п*, м. *сируп*, схв. *сіруп*, слн. *siřup*; — запозичено з французької (і німецької) мови через російське і польське посередництво; фр. *sirop* «патока» (н. *Siřup* «сироп») походять від пізнолат. *siřupus*, *syřupus*, які зводяться до ар. *šarāb* «напій». — Акуленко 141; Черных II 165; Фасмер III 627; Hüttl-Worth 19; St. wyr. obcych 723; Holub—Lyer 430; Machek ESJČ 544; Dauzat 669; Gamillscheg 810; Kluge—Mitzka 711. — Пор. **шербет**.

**сиропу́ст** «час, коли церквою дозволяється молочна їжа; неділя перед Великим постом», *сиропу́сний*; — р. *сыро-*

*пу́ст*, др. *сыропустъ* «допущення в їжу сиру», *сыропустьныи*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **сыропоустънь** «сиропусний» утворене з основ іменника **сыръ** «сир» і дієслова **поустити** «допустити, дозволити»; тлумачення слова як «заборона молочної їжі» (СУМ IX 201; Німчук 102) помилкове. — Див. ще **пустити, сир**.

**сиротá**, **сирі́тство**, **сироті́на**, [**сиротіві́на**] «сирота», **сироті́юк** «хлопчик-сирота», **сироті́ючка**, **сироті́я**, **сирі́тливий**, **сирі́тний**, **сі́ротин**, **сиротлі́вий**, **сироті́нський**, **сироті́ний**, [**сирі́тствувáти**] Нед, **сироті́ти**, **сироті́ти**, **сиротувáти**; — р. *сиротá*, бр. *сіратá*, др. *сирота*, п. *sierota*, ч. *siřota*, *siřotek*, слц. *siřota*, *siřú*, вл. нл. *syřota*, болг. м. *сирота*, схв. *сирота*, слн. *siřota*, стсл. **сиръ**, **сирота**; — псл. *siřota*, похідне від прикметника *siřъ* «осиротілий», спорідненого з лит. *šeigys* «удовець», *šeigė* «удова», ав. *saē-* «сиротливий, осиротілий», можливо, також з гр. *χῆρος* «позбавлений, осиротілий», лат. *hērēs* «спадкоємець». — Черных II 165; Фасмер III 627; Преобр. II 289; Brückner 489; Machek ESJČ 544; Schuster-Sewc 1401—1402; Skok III 243; Trautmann 301; Fraenkel 970; Walde—Hofm. I 642.

[**сіротень**] (бот.) «шафран сітчастий, *Crocus reticulatus* Stev.»; — р. [**сироті́нь**] «тс.»; первоцвіт весняний, *Primula veris*; — очевидно, результат контамінації і спрощення форм *прóсерен*, [*прóсерень*], *прóсирень*] і [*просерет*] «тс.» з опущенням префікса *про-* і зближенням з основою *сиротá*. — Див. ще **прóсирен**. — Пор. **сирі́тки**.

**сі́роти** «гусяча шкіра», [**сирі́ткі**] «тс.» Нед; — р. [**сіроты́**], п. [*sieroty*] «тс.»; — очевидно, пов'язане із *сиротá* як назва ознаки, що найчастіше спостерігається у дітей, позбавлених притулку і недостатньо одягнених. — Див. ще **сиротá**.

[**сирохман**] «сирота (чоловік); сиромá», [**сирохманя**] «сирота (дівчина)»; — афективні утворення від *сиротá*, паралельні до форм типу [*глухман*].

[сирпушник] (бот.) «жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.» Мак, [сирпутник] «чистець болотний, *Stachys palustris* L.» Мак; — очевидно, похідні утворення від *serp* з переходом ненаголошеного *e* в *и*; назва могла бути мотивована зубчастими краями видовжених ланцетовидних листків або тим, що стебла обох рослин, які належать до однієї родини губоцвітних, покриті шорсткими волосинками. — Лік. росл. Енци. дов. 155, 467. — Див. ще **серп**.

[сируха] (бот.) «маренка чіпка, *Asperula aragone* M.B.» Мак; — очевидно, пов'язане із *сирій* «вологий»; назва могла бути зумовлена тим, що маренка росте на сирих тінистих місцях. — БСЭ 49, 663. — Див. ще **сирій**.

[сирюшка] (бот.) «сироїжка, *Agaricus guber* D.C. (*Russula*)» Мак, [суровика, суровичка] «тс.» Мак; — результат спрощення форми *сироїжка* або безпосереднє утворення від *сирій*, як вказівка на придатність сироїжки до споживання в сируму присоленому стані. — Див. ще **сирій**.

[сисавка] (бот.) «конюшина червонувата, *Trifolium rubens* L.»; — очевидно, пов'язане із *ссати* (пор. [сисавка] «всисна трубка»); мотивація назви неясна.

[сисак<sup>1</sup>] (бот.) «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Мак; — похідне утворення від *ссати*; назва зумовлена, очевидно, наявністю в квітках шавлії нектару, який можна висисати. — Див. ще **ссати**.

[сисак<sup>2</sup>] (зоол.) «саламандра плямиста, *Salamandra maculosa*»; — неясне.

[сисарка] «сорт дині з твердим осередком» Ме, [цисарка] «тс.» Ме; — місцеві варіанти форм \*цесарка, \*цисарка, похідних від *цисар*, які вказують, очевидно, на походження цього сорту динь з Австрії. — Див. ще **цисар**.

**система**, **систематизатор**, **систематизація**, **систематик**, **систематика**, **систематичний**, **систематизувати**, **безсистемний**; — р. болг. *система*, бр. *система*, п. *system*, *systemat*,

ч. слц. *system*, вл. *system*, м. *систем*, схв. *систѣм*, слн. *sistém*; — запозичення з французької мови; фр. *système* запозичено через латинське посередництво (пізніє лат. *systema*) з грецької мови; гр. *σύνθεσις* «сполучення, організація, лад» пов'язане з *σύνθεσις* «ставлю разом, розставляю, об'єдную», утвореним із префікса *συν-* «з-» і дієслова *ἵστημι* «ставлю», спорідненого з лат. *sisto* «тс.», *sto* «стою», лит. *stóti* «ступати», псл. *statì*, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 767; Фасмер III 628; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 941; Holub—Lyer 463; Frisk I 739; Pokorny 1004—1005. — Див. ще **сілаба**, **ста́ти**.

**сисун** — див. **ссати**.

[сисюрка] «шолом, залізна шапка із сіткою з кілець, яка накладалась на обличчя, шию, плечі»; — результат асиміляції початкового *м* у слові *мисюрка* «тс.» до наступного *с*. — Див. ще **місюрка<sup>1</sup>**.

[сисяк] «амбар для кукурудзи» Куз; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szűkség-* «тимчасовий».

**сита́** «мед, розведений водою; [солодкий розчин, у який кришиться спеціально спечена булочка Л]», *сити́ця* «сита; [варений мед (напій) Нед]», *сити́ти* «робити з меду ситу; насичувати», *розсити́ти* «розвести, розбавити водою»; — р. бр. *сыта́* «сичена медом вода, медовий узвар, розварений мед на воді», др. *сыта*, п. *syta* «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; з огляду на п. *woda*, *miodem pasyсопа* «вода, сичена медом» виводиться (Горяев 356) від псл. *syťь* «ситий»; пов'язується також (Mühl.—Endz. III 1128) із прус. *sutristio* «сироватка», лит. *sutrė* (*sütros*) «поміи, мутна, брудна рідина, осад», лтс. *sutra* «гноївка», дірл. *suth* «сік, молоко»; зіставляється ще (Брандт РФВ 24, 189; Ильинский РФВ 62, 239—240) із [сот] «стілник», р. *сот*, *соты* «тс.» — Фасмер III 820; Mikl. EW 336.

[ситва́] «рушник» Нед; — очевидно, виводжене запозичення з угорської

мови; пор. уг. szövet «тканина, матерія».

**сітець**<sup>1</sup> (текст.), [циц Ме, цїцик Ме]; — р. *сітец*, п. сус, ч. ст. сіс, м. *циц*, схв. *циц*, слн. сіс; — через російське (діалектні форми через польське і німецьке — н. Zitz «тс.») посередництво запозичено з голландської мови; гол. *sits* походить від хінді *chīt*, *chīnt* або бенгалі *chits*, дінд. *citrah* «строкатий». — Коваль 137—138; Черных II 165; Фасмер III 628; Kluge—Mitzka 889.

**[сітець**<sup>2</sup>] «дрібна ринь ВеНЗн; гравій, дрібний щєбінь, дрібна галька; глибока яма, занесена піском, гравієм Нед»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з болг. м. *сітен* «дрібний», схв. *сїтан* «тс.»; в такому разі походить від псл. *sito* «сито»; з іншого боку, зіставляється (Fortunatov BB 3, 60; Zubatý St. a čl. I 2, 116) з лтс. *siets* «глибоке місце в річці», *sietus*, *sietava* «тс.», лит. *sietuva* «тс., заглибина, яма», [sietis] «дуже глибоке місце в річці», які загалноприйнятої етимології не мають.

**сітий**, *ситєнний*, *сітний*, [сїтнішній] «ситний, поживний» Нед, [сїтєвий] «родючий, рясний, багатий» Пі, [сїтєвний] «тс.» Пі, *сїтєщий*, [сїтєчий] «дуже жирний, тучний, товстий», [сїтня] «достаток» Нед, [сїток] «соковитість, поживність» Нед, [сїтоці] «жир, жирне», [сїть] «жир, ситність», *сїтїти* «годувати, насичувати», *сїтїтися* «наповнюватися рідиною», *сїтїти* «жирніти», *сїтїшати*, [сїтчати] «повніти, товстїти, жирніти», [вїтсїтїтися] «відгодуватися» Досл. і мат. IV, *насїт* «насичення», *насїтїти*, *насїчати*, *насїчувати*, *насїчений*, [несїтство] «ненаситність», [несїть] «тс.», не-*всїтїмий*, *ненасїтний*, *ненасїть* «велика жадоба, прагнення», *пересїчений*, *пересїт* «пересичення», [пересїть] «тс.», *пересїтїти*, *пересїчувати*, *перенасїчувати*; — р. *сїтєий*, бр. *сїтєы*, *сїтєны*, др. *сїтє(u)*, п. *sytny*, *syty*, ч. *syty*, слц. *syty*, вл. нл. *syty*, болг. м. *сит*, схв. *сїт*, слн. *sīt*, стсл. *сытъ*; — псл. *syť* < *sūt*; — прямих відповідни-

ків у інших мовах не має; найближчими в семантичному і формальному відношенні є лит. *sočius* «ситий, ситний», лтс. *sāts* «ситний», прус. *sātuinei* «насичуеш», гот. *sōr* «насичення», *sařs* «ситий», нвн. *satt* «тс.», гр. *ἄτοσ* «ненаситний», лат. *satis* «досить», *satur* «ситий», ірл. *sathach* «тс.»; висловлювалась також думка (Zubatý LF 28, 89; Fraepkel IF 50, 7—8) про зв'язок з дінд. *śavaḥ* «сила», ав. *sava-* «сильний, могутний», *sīga-*, дінд. *śūgaḥ* «тс.», гр. *κῆρος* «сила, міць»; поряд із псл. *syť* припускалась (Брандт РФВ 24, 189) основа \**syt-*, яка вбачалася в слн. *dōsta* «досить», *dōsti* «тс.» (пор. укр. болг. *доста*, схв. *дѡста* «тс.»). — Фасмер—Трубачев III 821; Черных II 222; Brückner 528—529; Machek EŠJČ 600; Holub—Kop. 366; Schuster-Sewc 1403; Младенов 582; Skok III 245; Trautmann 250; Mühl.—Endz. III 809; Walde—Hofm. II 481—482; Feist 411—412; Pokorny 876. — Пор. *досить*, *дѡста*.

**[сїтївка]** «плиска біла, *Motacilla alba* L.» Шарл, [сїтка Нед, сїтовка, сїтовочка, сїточка тж, сїтка Ник, сїточка, осїтка, осїточка тж, сїчка НикНикЕЛ] «тс.»; — бр. *сїтайка*, [сїтка] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане із *сїто*; назва могла бути зумовлена білим забарвленням пливки (ніби присипана борошном); пор. слц. [mlypárik, mlypárka] «плиска біла» (Feriapc Názv. vtákov 227); вважається також звуконаслідувальним — за характером співу пливки (НикНикЕЛ 35).

**[сїтїти]** «мрячити» (про дош) Нед, [сїтїтїти] «тс.»; — пов'язане з р. [сїтївень] «дрібний дощ; мряка», [сїтїник, сїтїха, сїтїга] «тс.», болг. м. *сітен* «дрібний», схв. *сїтан* «тс.», які зводяться до псл. *sito* «сито». — Фасмер—Трубачев III 628; Sławski JP 36, 73. — Див. ще *сїто*.

**[сїтка]** (орн.) «невелика із зеленастим пір'ям пташка, яка досить рано відлітає у вирій» Л, [снїтка] «тс.» Л; — неясне.

**сітнік**<sup>1</sup>, *сїтнїця* — див. *сїто*.

**СИТНІК**<sup>2</sup>, *сітничок*, *ситняг*, *ситняк* — див. **СИТЬ**<sup>1</sup>.

[**СІТНІТИ**] «чახнути, нидіти» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [sietnieć] «хворіти, марніти, бідніти» пов'язане із [sietny] «нужденний, змарнілий, бідний», спорідненим з др. *сѣта* «скорбота», р. *сѣтовать* «скаржитися, ремствувати», схв. *сѣта* (*сѣта*) «скорбота», *сѣтан* (*сѣтан*) «сумний», *сѣтовати* (*сѣтовати*) «оплакувати», стсл. **сѣтовати** «тс.», далі, можливо, з гот. *saig* «біль», двн. *sēg* «біль, рана», дірл. *sáith* (*sóeth*) «страждання, труд» або, менш імовірно, з цсл. **сѣтити сѣ** «згадати», схв. *сѣтити се*, слн. *sétiti se* «тс.», лит. *saisti* «гадати, пророкувати», дісл. *seidg* «чари». — Brückner 490; Фасмер III 614; Skok III 252.

**сіто**, *ситар* «виготовлювач сит», [*сітко*] «ручний бубон О; сітка від бджіл Нед», [*ситцє*] «тс.» Нед, *сітнік* «ситар; хліб із борошна, просіяного на ситі», *ситниківна*, [*сітниця*] «хліб з питльованого борошна, білий хліб Нед; хліб з житнього борошна, просіяного через сито Бі», *ситовіна* «трухлявість дерева», [*ситовіця*] «гратчаста кістка» Нед, *ситковий* (спец.) «ситовий», *сітний* «просіяний через сито; спечений з борошна, просіяного на ситі», [*сітничний*] «належний до білого хліба» Бі, [*сітови*] «трухлявий, ситовидний» ЛексПол, *ситовий*, *підсіток* «рідке сито»; — р. болг. м. *сіто*, бр. *сіта*, п. слц. *sito*, ч. слн. *síto*, нл. *syto*, схв. *сїто*; — псл. *sito* < \*sēi-to, похідне від того самого кореня, що й *sējati* (*sēti*) «сіяти», *sēte* «сім'я»; — прямими відповідниками є лит. *sietas* «(густе) сито», лтс. *siëts* «сито, решето»; спорідненим є й гр. *ἴδιος* «сито». — Фасмер III 628; Brückner 492; Machek ESJC 545; Schuster-Sewc 1403; Младенов 582; Skok III 246; Trautmann 254; Fraenkel 783; Mühl.—Endz. III 836, 861. — Див. ще **сім'я**<sup>1</sup>, **сіяти**<sup>1</sup>.

[**СИТОВЕЦЬ**] (бот.) «костянець, *Holosteum* L.» Мак; — р. [*ситовец*, *ситора*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'я-

зане із *сіто* з огляду на те, що спіле насіння витрушується (висівається) з коробочки вітром.

**сітро́**; — р. *ситро́*, бр. *сітро́*; — зводиться до фр. *citronnade* «лимонад, ситро», похідного від *citron* «лимон». — Коваль 122; Фасмер—Трубачев III 628. — Див. ще **ці́трус**.

**ситуа́ція**, *ситуатівний*, *ситуаційний*; — р. болг. *ситуа́ция*, бр. *ситуа́цыя*, п. *sytuacja*, ч. *situace*, слц. *situácia*, вл. *situacija*, м. схв. *ситуа́ција*, слн. *situácia*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *situāciō* «становище, положення» пов'язане із *situo* «розташовую», утвореним від лат. *situs* «розташований; положення», похідного від *sino* «дозволю» (< \*«ставлю, кладу»), очевидно, спорідненого з гр. *ἔωω* «дозволю», дінд. *suváti* «підганяє, квапить». — SIC<sup>2</sup> 767; Черных II 165; Фасмер III 629; Sł. wyg. obcych 724; Holub—Lyer 438; Dauzat 669; Walde—Hofm. II 545, 549.

[**СИТУ́ШКА**] (ент.) «товстоголова оса, *Crabro Fabr.*» Нед; — похідне утворення від *сіто*, можливо, калька нім. *Siebwespe* «тс.», букв. «ситяна оса». — Див. ще **сіто**.

[**СИТЧА́НКА**] (зоол.) «вид трубчастого равлика, *Aspergillum*» Нед; — похідне утворення від *сіто*, можливо, калька нім. *Siebmuschel* «тс.», букв. «ситяна черепашка». — Див. ще **сіто**.

[**СИТЬ**<sup>1</sup>] (бот.) «смикавець, *Cyperus* L.» Мак, *ситівнік* «*Purpureus* P.B.», *ситнік* «оситняк, *Juncus* L.»; [комиш, *Scirpus* L.; кура, *Schoenoplectus* Pall.; смикавець Монта, *Cyperus Monti* L. Мак], *ситниківі*, *сітничок* «*Juncellus*; [ситник розлогий, *Juncus effusus* L. Мак], *ситняг* «*Heleocharis* R.Br.»; [комиш Нед; оситняк Нед], *ситняк* «*Heleocharis* R.Br.», [*ситовина*] «комиш овальний, *Scirpus ovatus* L.» Нед, Мак, [*ситовник*] «голосхен звичайний, *Scirpus holoschoenus* L.; смикавець бурий, *Cyperus fuscus* L.; смикавець паннонський, *Cyperus pannonicus* Jacq.» Мак, [*силь*]



«оситняк» Мак, [сітник] «тс.; комиш» Мак, [сітняг] «оситняк», [сікняг] «тс.» Нед, Мак, [сітовина] «куга озерна, Schoenoplectus lacustris (L.)» Мак, [ситничий] «ситняговий» Чаб, [посітник] «комиш» Мак; — р. *сыть* «смикавець», [сит] «оситняк», [сита, сить] «тс.», *сітник* «тс., [очерет; ситняг; рогіз, Typha L.]», *ситняг* «ситняг, Heleocharis», [ситняк] «комиш», [ситовье] «тс.; су-сак зонтичний, Butonus umbellatus L.», [сітовина] «рогіз», бр. *сіт* «оситняк», *сітбунік* «ситівник», [сітнік] «бульбокомиш скупчений, Scirpus compactus Hoffm.», *сітняк* «комиш лісовий, Scirpus silvaticus L.», *сыць* «смикавець», п. *sit* «оситняк», *sitowie* «тс.; комиш», ч. *sítina* «оситняк», ст. *sít'*, *sítie*, *sítí*, сл. *sita*, *sít'a*, вл. *syće*, *syćina*, *syćizna*, нл. *syće*, *syćina* «тс.», схв. *сіта* «ситняг; оситняк; [комиш болотний, Scirpus palustris]», слн. *síta* «ситняк», [sít] «тс.», р.-цсл. **сйтник** «очерет, Phragmites Trin.»; — псл. *sítъ*, *sita*, пов'язане чергуванням голосних із *сѣть* «сітка»; — споріднене з лит. *siėtas* «мотузка; прив'язь», *saĩtas* «тс.», *siėti* «зв'язувати», лтс. *siet*, *sàistit* «тс.»; праслов'янська назва рослин мотивується використанням їх для зв'язування і плетіння; пор. укр. *рогожа* від *рогоза́*, *рогіз*, р. [вир'євочник] «куга»; менш переконливим є зіставлення (Преобр. II 290) із *сіто* за ознакою сітчастоті будови стебла, незважаючи на паралель дісл. *sef* «оситняк» і дангл. *sife* «сито, решето», днн. *sib*, нвн. *Sieb* «тс.» — Фасмер III 628; Brückner 492; Machek ESJC 945; Jm. rosl. 274; Schuster-Sewc 1395; Skok III 245—246; Trautmann 253; Mühl.—Endz. III 860. — Пор. **оситняг**.

[**силь**<sup>2</sup>] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul.» Мак; — очевидно, результат видозміни або неправильного написання форми [снїть] «зона, сажка, Ustilago segetum L. (Tilletia)» (див.).

[**сітяви**] «гнилий, трухлявий усередині (ліс)» Ник, [сітави] «тс.» Ник, [сичавити] «згнивати» (про дерево) Бі, [осіта] «гниль усередині дерева» Нед,

[осѣт] «тс.» Ник, [осѣтовий] «гнилий усередині» Ник, [осетіновий] «тс.» Ник; — р. [сітовий, ситоватий] «тс.», [силь] «трухляве всередині, дуплясте дерево», [сітовина] «трухлявина, гниль у дереві», бр. *сітавіна* «тс.», *сітавати* «трухлявий, гнилий»; — очевидно, пов'язане із *сіто* (див.).

**сіфіліс**, *сіфіліди*, *сіфілітик*, *сіфілітичний*; — р. болг. м. *сіфілис*, бр. *сіфіліс*, п. ч. сл. *syphilis*, вл. *syfilisa*, схв. *сіфілис*, слн. *sifilis*; — запозичення з італійської чи пізньолатинської мови; іт. (пізньолат.) *syphilis* походить від імені персонажа латинської поеми італійського лікаря Дж. Фракасторо (1530), у якій описувалась відповідна хвороба легендарного пастуха на ім'я Syphilus (*Syphilus*), уперше згадуваного Овідієм; це ім'я виводиться від гр. *σῦς* «свиня», спорідненого з псл. *svip̃ja* «свиня», і *філос* «друг». — СІС 597; Черных II 165—166; Фасмер III 629; Kopaliński 727; Holub—Lyer 461; Dauzat 695. — Див. ще **свиня**, **філологія**.

**сіфон**; — р. болг. м. *сіфѡн*, бр. *сіфѡн*, п. *syfon*, ч. *sifón*, *sifon*, сл. слн. *sifón*, вл. *sifon*, схв. *сіфѡн*; — запозичення з французької мови; фр. *siphon*, у свою чергу, запозичено з латинської мови; лат. *siphō*, зн. в. *siphōpet* походить від гр. *σίφων* «витяжна трубка», що є, очевидно, звуконаслідувальним утворенням. — СІС<sup>2</sup> 768; Фасмер III 629; Sł. wug. obcuch 715; РЧДБЕ 670; Dauzat 669; Gamillscheg 810; Walde—Hofm. II 546, 680; Frisk II 713.

**сицевий** заст. «такий, подібний» Бі, ст. *сіце*, во: «такъ, ово» (1627); — р. заст. *сіце* «так», *сицевѡй* «такий», др. *сіце* «так», *сиции* «такий», *сицевыи* «тс.»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **сиць** «такий», **сице** «так», споріднене із слн. *sicē* (*si-cēg*) «зрештою, в іншому разі, правда», ч. *sice* (*sic*) «правда, зрештою», ст. *sicī* «цей», *sice* «так», сл. *sice* «зрештою», зводиться разом з ними до псл. \**siko-*, утвореного із займенникових основ *сь* «цей» і *ко(кь)* «хто, який». —

Фасмер III 629; Machek ESJČ 542; No-  
lib—Kop. 331 (помилково обмежується  
лише чеською і словацькою мовами);  
Meillet MSL 11, 8; Hujer LF 55, 360;  
Trautmann 304. — Див. ще **сей, хто**.

[**сичюга**] (лайливе слово) Нед; —  
очевидно, пов'язане зі *сцяти* (див.).

**сич**<sup>1</sup> (орн.) «Athene Voie, (*сич хат-  
ній*) Athene noctua Scop.; [совка-сплю-  
шка], Otus scops L.; сова вухата, Asio  
otus L. Шарл, крутиголовка, Junx tor-  
quilla L. Вел», [*сичак*] «крутиголовка»  
Вел, [*сичик*] «корольок жовтоголовий,  
Regulus regulus L.» Шарл, *сичик-горо-  
бець* «Glaucidium passerinum L.»; — р.  
бр. *сыч*, п. *syszek* «совка-сплюшка», ч.  
*šyc* «сич; мохноногий сич, Aegolius Kaup»,  
*šyček* «сич хатній; [корольок, Glauci-  
dium]», слц. *šyc* «сич хатній», *šyčok* кр-  
рату «корольок»; — очевидно, псл. \**syť*<sup>ъ</sup>  
з іє. \**k'ūt-j-os* (Mareš Slavia 1967, 366—  
369); пов'язується також із *сичати* (пта-  
нібито сичить, коли сердиться); зістав-  
ляється ще (Mühl.—Endz. III 771—772;  
Peterson KZ 47, 241—242) з *совá*, лит.  
*šaukti* «кричати», лтс. *šaukt* «звати» або  
зближується (Otrębski Ез.-етн. изсл. 72)  
з лит. *suōkti* «кричати» (про сову). —  
Фасмер—Трубачев III 821; Черных II  
222; Machek ESJČ 598.

[**сич**<sup>2</sup>] «сук від обломаної гілляки на  
стовбурі» Нед, [*сичь*] «шип» О; — не-  
ясне; можливо, пов'язане чергуванням  
голосних із *сук* (псл. *суць* < \**sūkij* :  
*sukъ* < \**soukъ*).

**сичавити** — див. **сітяви**.

[**сичавіти**] «збігатися» (про ткани-  
ну); — неясне; можливо, пов'язане з  
р. [*сичный*] «щільного міцного ткання».

[**сичак**] (бот.) «молочай хрящуватий,  
Euphorbia glauca M.B.» Мак; — оче-  
видно, пов'язане із [*сикати*] «прискати,  
бити тонким струменем»; назва могла  
бути зумовлена тим, що зі зломаного  
стебла молочаю витікає сік. — Див.  
ще **сичати**.

**сичати** «шипіти, видавати свистячі  
звуки», [*сикати*] «сичати» (Ме), *сик*,  
[*сичь*] «гадюка» О, *сичавий* «із сичан-  
ням», *сичлівий* «який сичить»; — р. [*сы-*

*кать*] «шикати», бр. *сыкаць* «видавати  
свистячі звуки, сичати», п. *syszec*, *sy-  
kać*, ч. *sykati*, *syčeti*, слц. *syčat'*, вл. *sy-  
kać*, *syčec*, нл. *sykaś*, *sysaś*, схв. *сикта-  
ти*, слн. *sikati*, *sičáti* «тс.»; — псл. *syka-  
ti*, *syčēti*; — звуконаслідувальне утво-  
рення. — Фасмер III 817; Brückner 529;  
Machek ESJČ 598; Kořínek 213; Mikl.  
EW 335.

**сичик** (заст.) «дитячі ласощі — по-  
дрібнене і підсмажене конопляне сім'я»;  
— неясне; можливо, пов'язане із [*сить*]  
«жир», *ситіти* «насичувати».

[**сичовіна**] «погана, мокра земля»  
ВеБ, [*восічина*] «земля, що довго затри-  
мує на собі воду» ВеБ; — очевидно,  
пов'язане із *сикати* «бризкати, приска-  
ти». — Див. ще **сик**<sup>1</sup>.

**сичуг** «відділ шлунку у тварин»,  
*сичугівий*, *сичужний*; — р. бр. *сычуг*  
«тс.»; — загальноприйнятої етимології  
не має; виводиться (Горяев 357; Lokotsch  
153; Räsänen ZfSlPh 22, 128; Шипова  
296—297) з тюркських мов (полов. *su-  
zig* «кишка, нутроші», кипч. чаг. *sučuk*  
«ковбаса, начинені кишки», тур. *sucuk*  
«ковбаса»); припускається також (Тру-  
бачев ВЯ 1960/3, 68) зв'язок із р. *сы-  
тить* «ситити», паралельний до зв'язку  
нвн. *lab* «сичуг» з *laben* «тішити, усоло-  
джувати; квасити». — Фасмер—Труба-  
чев III 822; Черных II 222.

**сіщик** «детектив»; — бр. *сышчык*;  
— запозичення з російської мови; р.  
*сыщик* пов'язане із заст. *сыск* «розшук»,  
*сыскать* «розшукати», утвореним з пре-  
фікса *с-* «з-» і основи дієслова *искать*  
«шукати», спорідненого з укр. *свкати*.  
— Див. ще **з**<sup>3</sup>, **іськати**.

**сі**<sup>1</sup> (муз., назва ноти); — р. болг.  
*си*, бр. *сі*, п. ч. слц. *si*, слн. *si*; — запо-  
зичення з латинської мови; лат. *si*, як і  
решта назв нот, утворена від початко-  
вих літер слів з першої строфи латин-  
ського гімну на честь Іоанна Хрестите-  
ля — Sancte Iohannes. — CIC<sup>2</sup> 768; Sł.  
wug. *obcyh* 681; Dauzat 666, 737; Ga-  
millscheg 808.

[**сі**<sup>2</sup>] (вигук, яким відганяють корів)  
О, [*сі-сі*] «тс.» О, [*сі-сі*] (вигук, яким

підкликають ягнят) Куриленко; — неясне.

[**сібір**] «каторга; важке життя», *сибірка* «сибірська язва; коротка шубка; [арешт Нед]», [*сібірка*] «буцегарня», [*сібірник*] «висланий до Сибіру; злодій, розбійник», *сибір'як*, *сибір'яка* «лиходій, харциз'яка», [*себерний*] «злий, лютий, клятий» *Мо*, *сибірний* «лютий, злий; [холодний *Мо*]», [*сібірний*] «каторжний, важкий; злодійський»; — р. *сибірка* «зелена фарба; короткий верхній одяг; арештантська при поліції, при волосному правлінні; сібірська язва», [*сибірщина*] «каторга, важке життя», *сибір'як*, *сибірний* «звірячий, лютий, злий», бр. *сібір'як*, *сібірка* «лісове яблуко, лісова яблуня», *сіберны* «жорстокий, пекельний», п. *Sybigak* «сибір'як; (ст.) засланий до Сибіру в'язень», вл. *sibiriak*; — похідні утворення від географічної назви *Сибір*, пов'язані в ряді випадків з уявленням про Сибір як місце каторжної праці політичних в'язнів царизму. — Фасмер III 616.

[**сібірка**] (бот.) «дереза, *Sagapana frutex*» Мак; — р. [*сибір'як*] «тс.»; — похідне утворення від *Сибір*; назва зумовлена походженням рослини із Сибіру; пор. схв. *сибір'як багрина* «карагана деревовидна», букв. «сибірська акація», *сибір'як багрина* «тс.» — Си-моновий 96.

[**сівар**] (бот.) «лепеха звичайна, *Asopus calamus L.*; півники, *Iris L.*» Мак; — запозичення з польської мови; п. *siwar* «лепеха», як і слц. [*šivár*] «осока», [*šivar*] «поросле травою місце», е, очевидно, результатом видозміни форми *szuwar* «лепеха, шувар», викликаной, можливо, впливом з боку уг. *sivár* «пустельний»; пряме виведення польської і словацької форм з угорської (Machek ESJCS 518; пор. також Brückner 558) сумнівне через семантичну віддаленість. — Трубачев ВЯ 1964/4, 43. — Див. ще **шув'яр**.

[**сіваша**] (орн.) «червоноголова чернь, *Nyctala ferina L.*» Шарл; — очевидно, пов'язане із *сівий*; назва могла бути

зумовлена тим, що спина і крила, а також дзьоб і ноги у цього птаха мають сіре забарвлення; в основі *сив-* відбулась заміна *и* на *і*, очевидно, під впливом якоїсь сусідньої слов'янської мови. — Див. ще **сівий**.

[**сівер**] «холодний пронизливий вітер; холод; північ Нед; сніг О», [*сіверко*] «тс.», [*сіверкий*] «холодний, пронизливий», [*сіверний*] «холодний» (про погоду), [*сіверко*] «холодно, мокро», [*сіверно*] «тс.», [*северать*] «обвітрюватися, тріскатися від води, холоду» Лекс-Пол, [*сівереть*] «штерхнути» (про шкіру) Л, [*посіверіти*] «поштерхнути»; — р. *север* «північ», [*сівер*] «тс.; північний вітер», бр. *сівер* «холодний північний вітер», др. *сѣверъ* «північ; північний вітер», п. [*siewierz*] «північ», ч. *sever*, ст. *séver*, слц. *sever*, вл. *sewjer* (з ч.) «тс.», *sowjer* «марево, туман», болг. *север* «північ», м. *север* «північ, північний вітер», схв. *сѣвѣр*, слн. *séver*, стсл. *сѣверъ* «тс.»; — псл. *sěverъ* < \**sēver*; — споріднене з лит. *šiaurys* «північний вітер», *šiaurė* «північ», лат. *caugus* «північно-східний вітер», гот. *skūga-windis* «ураганний вітер», двн. *scūg* «злива», нвн. *Schauer* «тс.»; іє. \**kēuero-/skūgo* «північ, північний вітер»; виводиться також (Erhart Sborník FFBrU 6, 5—7; Machek ESJCS 542) від іє. \**sēu-* «лівий». — Фасмер—Трубачев III 588—589; Черных II 149; Brückner 490; Holub—Kop. 330; Schuster-Sewc 1286, 1336; Младенов 576—577; Skok III 252—253; Meillet Études 410; Zubatý AfSlPh 13, 623—624; Būga RR II 611—612; Trautmann 303—304; Walde—Hofm. I 190; Feist 436; Pokorny 597. — Пор. **шульга**<sup>1</sup>.

[**сіверник звичайний**] (бот.) «північниця Валеранда, *Samolus valerandi L.*» Мак; — р. [*северниця*] «тс.»; — очевидно, пов'язане із [*сівер*] «північний вітер» (див.).

**сіверяни** «східнослов'янське плем'я в басейнах Десни, Сейму і Сули»; — р. *северяне*, бр. *севяр'яне*, др. *сѣверяне*, *сѣверъ* «земля сіверян; сіверяни»; — етимологічно тотожне з назвою племін-

ного об'єднання Σεβερεῖς, severes у басейні Дунаю VII ст. н. е. (пор. також п. Siewierz «м. Севеж», колишній центр Сіверського князівства, відомий з XII ст.); походження назви загальноприйнятого пояснення не має; очевидно, це результат давнього зближення з псл. sēverъ «північ, холодний край» назви одного з протоболгарських (тюркських, пізніше слов'янізованих) племен савірів (саварів, суварів, севордиків), які з'явилися на Дунаї бл. VI ст. н. е. і частина яких згодом переселилась у Східну Наддніпрянщину; менш переконлива думка (Фасмер III 588—589) про власне слов'янське походження назви. — Стрижак Мовозн. 1973/1, 64—76; Агеева 42.

**сівка** — див. **сівка**.

[**сіво́ра**] (орн.) «сиворакша, Coracias garrulus L.» Л, [**сиворо́нка**] «тс.» Шарл; — результат спрощення назви *сивоворо́нка* «тс.», утвореної з основ прикметника *сівий* та іменника *воро́на*. — Фасмер III 616.

[**сігна́рка**] «сигнальний дзвіночок» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. [signarka] «найменший дзвін на костелі, який дає знати про початок служби», [sygnarka], sygnaturka «тс.» утворені від лат. signāre «позначати» (< signum «знак»). — Див. ще **сигна́л**.

**сідавка**, *сіда́к*, *сідалка*, *сідало*, *сіда́ти*, *сіда́тися*, *сідень*, *сідець*, *сідла́к*, *сідли́сько*, *сідна́*, *сідний*, *сідни́ця*, *сідня́*, *сідо́к*, *сіду́ха* — див. **сидіти**.

**сіда́ч** (бот.) «Eupatorium L.; [оман шершавий, Inula hirta L.; самосил білоповстистий, Teucrium polium L. Mak]», [*сідаш*] «сідач конопляний, Eupatorium cannabinum L.» Мак, [*сідник*] «самосил білоповстистий» Мак; — р. [*седáч*] «сідач», бр. [*сйда́ч*] «тс.»; — очевидно, давнє утворення від основи прикметника *сидий*, др. *сѣдъ*, відповідне до п. ст. szadzies, слц. šedivec «тс.»; назва зумовлена тим, що старе суцвіття сідача нагадує сиву голову; п. sadzies «сідач», звідки й ч. sadec «тс.», є результатом видозміни в мазурських говорах давньої форми szadzies; самосил білоповстис-

тий у цілому має синюватий колір (Федченко—Флеров 801). — Machek Jm. rostl. 236; Шамота 92. — Див. ще **сидий**.

**сидий** «сивий», *сиді́на* СУМ, Нед, *сідь*, *сидува́тий*, [*посидіти*] Нед, *прѣсідь*; — р. *седой*, др. *сѣдъ*, п. [szady], ч. слц. šedý, šedivý, вл. šedziwy, нл. šežiwy, м. *сед*, схв. *сѣд* (*сѣjed*), слн. [sêd], стсл. *сѣдъ*; — псл. \*soid-, споріднене із \*soig- «сірий» (іє. \*Kei-) і паралельне до gnědъ «гнідий», blědъ «блідий». — Черных II 150; Фасмер III 590; Brückner 538—539; Machek ESJČ 604; Schuster-Sewc 1430—1431; Критенко Вступ 519—520; Meillet Études 321; Trautmann 306; Pokorny 540—541. — Див. ще **сірий**.

[**сідла́чка**] «лопата, якою сидячи перелопачують збіжжя» Нед, ВеЗа, [*сіля́чка*] Нед; — п. [siedleczka] «тс.»; — очевидно, пов'язане із *сіда́ти*; — форма без **д** могла виникнути в результаті детимологізації початкової форми і зближення її з п. siedlisko «оселя», ч. sedláčka «селянка», selka «тс.». — Див. ще **сидіти**.

**сідло́** «сидіння вершника, велосипедиста; [підвищення у возі Нед; жолоб з дошок уздовж гребня покрівлі Дз]», *сідѣлка* «шкіряна подушечка під черезсідельником», *сідѣлко* «тс.», *сідѣльник* «виготовлювач сідел», *сідля́р* «тс.», [*сідик*] «сідло» О, *сідлови́на* «виїмка на спині тварини; неглибока виїмка між двома висотами в гірському хребті», *сідло́вка*, *сідельний*, [*сідла́тий*] «із сідловиною», *сідлува́тий* «тс.», *сідла́ти*, *підсідельник* «ремінь для укріплення сідла; шматок повсті, який підкладають під сідло», *підсідельний*, *розсідланий*, [*черезсідельень*], *черезсідѣлок*, *черезсідельник*; — р. болг. *седло́*, бр. *сядло́*, др. *седьло*, п. siodło, ч. слц. sedlo, вл. sedło, нл. sodło, полаб. sedlŭ, м. *седло*, схв. *сѣдло*, слн. sêdlo, стсл. **оседълати**; — псл. sedьlo або sedъlo; — очевидно, похідне від давньої основи \*sed-, пов'язаної чергуванням голосних з псл. sêdēti «сидіти» і спорідненої з гот. sitls «си-

діння», двн. sezza! «крісло», satul «сідло», satal, дангл. sadol «тс.», лат. sella «сидіння», гал. -sedlon; менш переконливі твердження (Moszyński PZJP 117—118) про запозичення з давньоверхньонімецької мови або припущення (Vallant RÉS 12, 235; Gr. comp. I 90) про калькування двн. satal у формі псл. \*sedlo. — Фасмер—Трубачев III 589—590; Преобр. II 268—269; Brückner 491; Machek ESJČ 539; Schuster-Sewc 1278—1279; Skok III 213; Meillet Études 419; Trautmann 259; Walde—Hofm. II 511. — Див. ще **сидіти**.

**[сідогірий]** «сивий, сірий» Нед; — складне утворення з основ прикметника *сідий* та іменника *гіря* «коротко стрижений»; буквально значення «сивочубий». — Див. ще **гіра<sup>1</sup>**, **сідий**.

**[сіжий]** «синюватий, блакитнуватий» Нед; — очевидно, залишок не засвідченого в інших випадках псл. \*sědъ, похідного від *сєдъ* «сідий»; могло бути вторинно зближене із *сізий*. — Див. ще **сідий**.

**[сійка<sup>1</sup>]** (бот.) «мак дикий, Papaver rhoeas L.» Мак; — похідне утворення від *сіяти*; — назва зумовлена тим, що після дозрівання у маківках дикого маку відкриваються отвори, через які під дією вітру розсівається насіння; пор. *мак самосійка*, *м. самосійний*, [*м. самосівень*, *м. самосівка*, *м. самосівний*], *р. мак самосейка* «тс.». — Див. ще **сіяти<sup>1</sup>**.

**сійка<sup>2</sup>**, **сіка** — див. **сійка**.

**сік<sup>1</sup>**, [*сок*] Нед, [*соковє*] «кислий курячий соус», [*соковік*] (заст.) «березень», [*соч*] «сік» Куз, [*сочень*] «квітень» Пр. XI діал. н., [*сочінь*] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2, [*сочні*] (бот.) «рослина, яка дає гумігут» Нед, *січний* «соковитий», [*сокавий*, *соковатий*] «тс.» Нед, *соковий*, *соковитий*, *сочистий* «соковитий», [*сочний*] «тс.» Нед, [*сокіти*] «сочитися», [*сокувати*] «точити сік» Куз, [*сочіти*] «випустити сік» Куз, *сочітисся*, [*сукотіти*] «капати» Нед, *посока*, [*посбка*] «кров тварини» Нед, [*посбчина*] «сукровиця» Куз, [*посбчити*] «поплямувати кров'ю» Нед, [*просочний*] «промакальний» Куз,

*просочіти*, [*спосбчити*] «поплямувати кров'ю» Нед; — *р. бр. болг. м. сок*, др. *сокъ* «рідина; сік; напій; їжа; ласощі», *п. ч. діал. сок*, слц. *osoka* «сік (грибний)», схв. *сѡк*, *сѡк*, слн. *sók*, стсл. **сокъ**; — псл. *soкъ*; — споріднене з лит. *sakaĩ* (мн.) «деревна смола», прус. *sackis* «тс.», лтс. *sveķi* (мн.) «смола», можливо, також гр. *ὀπός* «сік», лат. *sūcus* «тс.»; *іє. \*sueq<sup>os</sup>*. — Фасмер III 708; Преобр. II 351—352; Brückner 506; Machek ESJČ 566; Младенов 598; Skok III 302; Trautmann 248; Fraenkel 756—757; Frisk II 405—406; Pokorny 1044. — Пор. **опій**, **сякати**.

**сік<sup>2</sup>**, *сікавиця*, *сікавка*, *сіканиця*, *сікач*, *сіковиця*, *сікунка* — див. **сіква**.

**сікавка** — див. **сік<sup>1</sup>**.

**сікатися** «кидатися, нападати, приставати, придиратися, потикатися, намірятися, пробувати», *сікатися* «тс.», [*сікаться*] «огризатися, загрожувати» Чаб, [*сікавка*] (лайл.) «набридлива істота (муха і под.)» Бі, [*висікака*] «бешкетник, забіяка» Ж, [*висікака*] «зухвалій; нахаба; вискочка», [*насікати*] (на кого, чим) «звинувачувати, дорікати», *присікатися*, [*присакатися*] «нахабніти» Нед; — *р. [сікнїтсья]* «кинутися, сунутися, потикнутися, спробувати», [*сіковать*] «сердитися, гніватися, лягтися», *ч. sekat se* «лягтися», схв. *сікати* «лягати», *сікати* «тс.»; — очевидно, пов'язане із *сікати* «сичати» (про погрозливе сичання змії, гусей і т. п.); звукові форми з **сі-** є результатом зближення з основою дієслова *сікати*. — Фасмер III 620. — Див. ще **сичати**. — Пор. **сікорити**, **сікати**.

**[сіковиця]** (бот.) «сочевиця звичайна, Lens esculenta Moench.» ВеБ, [*сікавіця* Па, *сіковице* ВеНЗн] «тс.»; — результат видозміни форми *сочевіця* під впливом іменника *сік* (пор. вл. нл. *сок* «сочевиця») або дієслова *сікати*. — Див. ще **сочевіця**.

**[сіколка]** (орн.) «кам'янка лиса, к. ряба, Oenanthe pleschanka Lerech.» Шарл; — очевидно, результат спрощення незасвідченої форми \**саксіколка*,

що могла бути утворена від лат. *Saxicola* «чикалка» (букв. «житель скал», від *saxum* «скала, камінь», пов'язаного із *seco* «січу», і основи дієслова *colo* «мешкаю, проживаю») в результаті змішування двох близьких між собою видів птахів. — Див. ще **колонія, сікті**.

**сікор, сікора** — див. **сікір**.

**[сікорити]** «сердитися, лаятися, бути дерзким» Мо, **[сікорити]** «настирливо лаятися, присікуватися» Ме; — очевидно, пов'язане із *сікатися*; словотворча структура неясна. — Див. ще **сікатися**.

**сікті, сіктися, [січи]** «сікти, косити, валити» Нед, **[сікавни́ця]** «шатківниця» Па, **[сікалні́ця]** «тс.» Ме, **[сікані́на]** «січа; січене м'ясо» Нед, **[сіканка]** «січена капуста; шмагання, биття різками; страва із січених нирок Пі», **сіка́р** «той, хто січе, б'є різками», **[сіка́рня]** «дошка, на якій січуть м'ясо», **[сікато́р]** «шатківниця» Дз, **сіка́ч** «знаряддя для січення, рубання; дикий кабан», **сіка́чка** «знаряддя, яким січуть капусту», **січ** «січа; [викорчуваний ліс Нед]», **січа, січе́ник** «страва з посіченого м'яса», **січка** «січена солома; подрібнені крупки; намисто з коралових обрізків; [сікач О]», **[січкавни́ця]** «шатківниця» Мо, **січка́рня** «соломорізка», **січові́к, січу́чий, січний** (мат.), **[висі́канка]** «биття» Ж, **вісі́чка, [відсі́ктися]** «відбитися зброєю», **ві́дік, ві́діч, ві́ді́чка, зсі́к** «яловичина з верхньої частини стегна», **за́сік, за́сі́ка** «штучна перешкода із зрубаних дерев; [засік]», **[засі́кан]** «рана на носі у коня від засічки» Я, **[за́січ]** «засіка» Ж, **[засі́ча, засі́че]** «тс.» Ж, **за́сі́чка** «рана на носі коня; засікання, зарубка», **засі́чний** «пов'язаний із засікою», **[насі́ка]** «дрібно порізана вовна» Ж, **насі́кальник** (спец.), **[насі́канець]** «палка, оправлена гравієм» Ж, **[насі́ч]** «рана» Ж, **насі́чка** «надрізане, надсічене місце; візерунок, наковка, насікання; [оббиття дрібними цвяхами Ж]», **на́дсі́чка** «надсічене місце», **осі́чка, о́дсіч, [пересі́ч]** «точка перетину» Нед, **[пересі́ча]** «перетин» Нед, **[пересі́чка]** «перегородка», **підсі́чка, підсі́чний, [посі́ч]** «перелаз» Нед, **[посі́ч]** «вулиця в селі» О, **просі́к, просі́ка**; — р. *сечь*, бр. *сеч, сячы*, др. *сѣчи*, п. *siec*, ч. *sekati*, слц. *sekat'*, вл. *sykač* «жати», сус «косити», нл. *sekaš*, *sec*, полаб. *sect* «косити», болг. *секá*, м. *сече*, схв. *сѣти, сјѣти*, слн. *sékati*, стсл. **сѣшти**; — псл. *\*sěkti*; — споріднене з лит. ст. *įsekti* «насікати, насікти», *išsekti* «висікти», лат. *seco* «обрізаю», ірл. *ésgid* «відрубую», днв. *segansa* «коса», *séga* (*saga*) «пилка»; іє. *\*sék-*, можливо, з давнішого *\*ks-ek-*, похідного від кореня *\*ks-(\*kes-)*, збереженого в укр. *чесáти, косá* та ін. — Черных II 159—160; Фасмер III 593; Brückner 488; Machek ESJČ 540; Schuster-Sewc 1393—1394; Младенов 625; Skok III 248—250; Mikl. EW 290; Мельничук Етимология 1966, 222; Walde—Hofm. II 504—505; Kluge—Mitzka 619; Pokorny 895—896. — Пор. **косá², пásiка, сокі́ра, чесáти**.

**[сікун]** (ент.) «скрипун, усач, *Priopus*» Нед; — похідне утворення від *сікті*; назва зумовлена тим, що личинки усачів січуть деревину, в якій розвиваються; пор. р. *дровосе́ки* «усачі». — БСЭ 15, 221; Горностаев 165—166. — Див. ще **сікті**.

**[сіку́ція]** «покарання різками» Нед; — результат наближення слова *екзеку́ція* «тс.» до основи дієслова *сікті* (див.).

**сіль, [сі́льнїк]** «солянка» ВеУг, **[сі́льниця ВеЛ, сі́лька О, сі́лярка Мо]** «тс.», **сі́льнї́ця** «тс.; [суглобна чашка Нед]», **[сі́льнї́я]** «солянка» Нед, **со́лі́льнїк** «робітник, який засолює що-небудь», **со́лі́льнї́я** «соляні копальні», **[со́ліще]** «місце, де худобі дають сіль» Нед, **[со́лівка]** «солянка» Нед, **со́лоні́ць** «солончак, трава на солончаку; озеро або джерело із солоною водою; ґрунт, що містить солі натрію», **со́лонї́на** «засолене м'ясо; [сало]», **[со́лонї́ця]** «соляне джерело» Нед, **со́лонї́ще** «тс.; [солончак]», **[со́ло́нка]** «соляне джерело» Нед, **[со́ло́нці]** «картопля, що вариться цілою і солиться» ЛексПол, **со́лонча́к** «ґрунт, що містить багато легкокорозчинних со-

лей; озеро або джерело із солоною водою», [солянець] «борщ без буряків» До, соля́нка «сільниця; вид страви; соляне джерело; [солоня вода, з якої вварюють сіль]», соля́р «солярове масло; (заст.) солевар; торговець сіллю», [соля́рка] «сільничка» Нед, соля́рня «солеварня; підприємство або цех для соління; (заст.) соляні копальні», [соля́рство] «солеваріння» Она, сілкі́й «який добре солить» (про сіль), [сілкі́й] «тс.», [сі́льний] «соляний», [солéний] «солоний» ВеЗа, солі́льний, солóний СУМ, Нед, солонкува́тий, солонувáтий, солонцюва́тий, соля́ний СУМ, Нед, сольові́й, солі́ти, солонува́ти «ласувати солоним», солонцюва́ти «тс.; збільшувати в ґрунті вміст солей натрію», безсо́льові́й, [ві́сіль] «відсутність солі» (?), висóлювати «насичувати сіллю; виділяти шляхом обробки солями», досі́л «досолов'яння», засі́л, засóлка, засóлювач, засóлювальний, [насóльваники] «картопля, розрізана надвоє, посолена і відварена в лушпайках» ЛексПол, [насолі́ти] «зробитися солоним» Ж, недосі́л, [недосі́ль Ж, недосóл Ж], осолóнення, осолонцюва́ти, пересі́л, [пересі́ль] Нед, пересóл, пересолі́ти, підсі́л «засі́л», посі́л, посолоні́ти «стати солонішим», просі́л «солоня риба, страва із солоної риби; засі́л», [просі́льне] (вид страви, їжі), [просóл] «сік з посоленого м'яса, ропа, оселедцевий розсіл ЛексПол; солоня риба або яловичина Пі», [просі́льний] «засолений, маринований» Нед, [просóльний] «тс.» Нед, просолі́ти «просякнутися сіллю», розсі́л, [розсі́лниця] «суп з капусти і кукурудзяного борошна» Нед, [розсі́лниця] «тс.», розсо́льний, [росі́л] (вид страви) Нед, [росоля́нка] «вид супу» Нед, [рósул] «бульйон» Мо, розсі́льний, [росі́льний] «суповий» Нед, [усолі́ти] «ударити» Нед, усолі́ти «просолитися»; — р. бр. др. соль, п. слн. sól, ч. sůl, слц. sol', вл. sól, sel, нл. sol, полаб. söli, болг. м. сол, схв. сò, стсл. соль; — псл. solь; — лтс. sàls «сіль», лит. sólymas «розсі́л», лат. sāl (< sale)

«сіль», дірл. salann, гот. salt, нвн. Salz, тох. A sāle, B sālyiye, гр. ἄλς, вірм. ał; ie. \*sal-. — Черных II 187—188; Фасмер III 715; Преобр. II 354—355; Brückner 506—507; Machek ESJČ 592; Schuster-Sewc 1332—1333; Младенов 598—599; Skok III 303—304; Критенко Вступ 515; Trautmann 249; Būga RR I 372; Mühl.—Endz. III 803; Fraenkel 759—760, 855; Walde—Hofm. II 465—466; Feist 409; Pokorny 878—879. — Пор. **сóлод**.

**сі́лькісь** (присл.) «байдуже; нехай, гаразд; так і бути», сі́лькось «тс.», [сі́лькісі] (присл. і виг.) «нехай, згода» Бі; — очевидно, результат злиття і закономірного фонетичного розвитку прислівника др. селико «стілки», утвореного із займенникових основ се, ли і ко, та частки займенникового походження др. си (букв. «собі»), тієї самої, що і в словах десь, якось та ін.; первісно могло означати «стілки собі, так собі». — Див. ще **десь<sup>1</sup>, ко́лі, ли, ся, хто**.

**сі́лькóр** «сі́льський кореспондент», сі́лькóрівський; — бр. селькóр; — калька р. селькóр, складноскороченого утворення з початкових частин слів селський, похідного від селó, і корреспондéнт. — Див. ще **корреспондéнція, селó**.

**сім**, семері́к «предмет із семи однакових частин; сім пар волів; вид сита», семері́ця «семерик; семеро», [семерня́] «семеро» Бі, се́мерко, се́меро, [семина́] «одна сьома» Нед, [семі́ця] «тиждень; септима (муз.)» Нед, [семі́шник] «монета в 2 коп.», се́мірка «полотно, тканина в сім пасом; [сімка (у картах) Бі]», [се́мірко] «семеро» Бі, Куз, [сіма́к] «семилітка (про людей і тварин); монета в 7 коп. асигнаціями або 2 коп. сріблом», [сімача́] «недоношена семимісячна дитина» Дз, [сімер(н)и́кі] «семиріжні вила» Гриц, сі́мка «цифра числа 7; гральна карта із сімома вічками», сьома́к «семилітка (про людей і тварин); недоношена семимісячна дитина; (іст.) монета у 7 копійок», [сьома́ка] «сімка (в картах)», [сьома́чка Пі, сьóмка Бі] «тс.», [семерá-

кий] «семиразовий; у сім разів; усемеро» Нед, *семерічний, семерний, [сёмий]* «сьомий» (Ме), *[семиракий]* «різномірний» О, *сьомий*; — р. др. *сємь*, бр. *сем*, п. *siedem*, ч. *sedm*, слц. *sedem*, вл. *sedm*, *sydom*, нл. *sedum*, полаб. *sidēm*, болг. *седем, седъм*, м. *седум*, схв. *сѣдам*, слн. *sédem*, стсл. **сѣдмь**; — псл. *sedmь*, похідне від порядкового числівника *sedmь* «сьомий», що зводиться до іє. \*septm «сім»; — споріднене з лит. *septyni*, лтс. *septini*, дінд. *saptá*, гр. *ἑπτά*, лат. *septem*, дірл. *secht*, гот. *sibun*, нвн. *sieben*. — Черных II 153—154; Фасмер III 599—600; Brückner 488; Machek ESJČ 539—540; Schuster-Sewc 1396—1397; Младенов 577; Skok III 212; Trautmann 257; Fraenkel 776; Karulis III 171; Walde—Hofm. II 517—518; Feist 417; Kluge—Mitzka 707; Pokorny 909.

**сіменастий, сіменатий** — див. **сім'я**<sup>1</sup>.

**[сіменище]** «семинарія» Нед; — очевидно, калька з чеської мови; ч. ст. *sepeniště* «тс.» е, у свою чергу, калькою лат. *sēminārium* «тс.», похідного від *sēmen* «сім'я». — Див. ще **семінар**. — Пор. **сім'я**<sup>1</sup>.

**[сіпра]** «сивий кінь, сива кобила» ВеНЗн, *[сімерастий]* «сивий» Куз; — очевидно, запозичення з угорської мови; пор. уг. *szemrevaló* «гарний, красивий» (букв. «на око пригожий»).

**сім'я**<sup>1</sup> «насіння; конопляне зерно; сперма», *[сіменець]* «конопляне сім'я», *[сіменкі]* «веснянки» ВеНЗн, *[сіменник]* (анат., бот. та ін.) Г, Нед, *[сіменник]* «тс., (орн.) коноплянка, *Carduelis* (*Acapthis*) *cannabina* L.» Нед, *сіменó* «зерно для посіву», *[сімену́ха]* «каша з конопляним молоком», *[сіменя]* «ряба курка» О, *[сіменка]* «тс.» Німчук, *сім'янік, сім'янка, сім'ячко, [семенастий]* «багатий на сім'я; крапчастий, перістий», *[сіменатий]* «тс.; у сірих крапинках Нед», *[сіменастий]* «тс.» Нед, *сіменістий* «плодовитий; [перістий ВеУг]», *[сіменковатий]* «веснянкуватий» ВеНЗн, *[сіменний]* «з конопляного сім'я» Нед,

Ме, *сіменястий* «багатий на сім'я; плодовитий; [крапчастий, перістий]», *[сімняний]* «з конопляного сім'я» Па, *сім'яний* «тс.; стосовний сім'я», *сім'яністий* «який дає багато насіння», *сім'ячковий* «насіннячковий, насінний, зернятковий», *сіменітися*, *[сіменіть]* «відкладати яєчка» (про бджіл) Чаб, *безсім'янка, безсім'яний, осіменіння* «запліднення», *обсіменітися* «дати насіння» (про рослини), *[посіменіти]* «посіяти» Нед; — р. бр. *сємя*, др. *сѣмя*, п. *siemię*, ч. *síť*, слц. *semeno*, вл. *sumjenc* «конопляне сім'я», *sumjo* «сім'я», нл. *semje*, полаб. *sema, semepü*, болг. м. *семе*, схв. *сѣме*, *sjēme*, слн. *séme*, стсл. **сѣмн**; — псл. *sēme*; — споріднене з прус. *semen* «посів», лит. *sėmens, sėmenys* «лляне сім'я», лат. *sēmen* «сім'я», двн. *sāto* «тс.»; іє. \*sēmen, похідне від \*sē(i)- «сіяти». — Черных II 154; Фасмер III 600; Brückner 489; Machek ESJČ 541; Schuster-Sewc 1399—1400; Младенов 626; Skok III 230; Криченко Вступ 521; Trautmann 253; Fraenkel 774; Karulis II 142—143; Walde—Hofm. II 512; Kluge—Mitzka 622—623; Гамкрелідзе—Іванов 688—689; Pokorny 889. — Див. ще **сіяти**<sup>1</sup>.

**сім'я**<sup>2</sup> «родина», *[сѣймня, сємя]* «тс.» Нед, *[симніця]* «велика сім'я» ЛексПол, *сімейство, сімейщина, сім'янін, сімейний, сім'яній* «сімейний», *[посемейка]* «сімейка» Нед, *[посімейка]* «тс.» Нед, *[посімейство]* «родина», *[посемейство]* «тс.», *[посім'янін]* «член родини», *посімейний*; — р. *сємья*, бр. *сям'я*, др. *сѣмия*, стсл. **сѣмна**; — псл. \*sēmya < \*koim-; — споріднене з лит. *šeimā* «сім'я», *šeimūna* «сім'я, челядь», лтс. *sàime* «сім'я, домохазда», прус. *seimins* «челядь», гот. *haimis* «селище», двн. *heim* «батьківщина», гр. *ἰώμη* «селище»; сюди ж двн. *hiwo* «чоловік», *hiwa* «дружина», лат. *civis* «громадянин», дінд. *šévaḥ* «милий, дружній», *šívah* «інтимний, привітний, люб'язний»; іє. \*kei- «лежати». — Трубочев Терм. родства 164—165; Фасмер—Трубочев III 600; Черных II 154; Brückner 489; Бурлакова ВСЯ



VI 55; Trautmann 300; Fraenkel 970; Feist 233—234; Walde—Hofm. I 224—225; Pokorný 539—540.

**сіна́ж** «прісний силос із прив'ялених трав», *сіна́жний*; — р. *сенáж*; — похідне утворення з новим запозиченим суфіксом *-аж-* від основи іменника *сіно* (див.).

**сіни**, *сінки*, *сінешній*, *сінний* «сінешній», [*сінний*] Куз, [*сіняний*] «тс.», [*засінок*] «загорода в сінях», [*передсінок*] Куз, *підсіння* «ганок з піддашком; [рундук для продажу товарів]», [*прісінець*] «прісінки» Нед, [*прісінешня*] «передпокій» Нед, *прісінки*, [*прісіння*] «прісінки», *прісінок*, [*прісінешний*] «належний до присінків»; — р. *сєни*, бр. *сєнци*, др. *сѣни*, п. *sień*, [*sieni*], ч. *síň* «зал», ст. *sieň* «сіни, зал», слц. *sieň* «тс.», болг. *сѣнка* «тінь», м. *сеница* «альтанка; (заст.) намет», схв. *сєница* «альтанка», *сєнка* «тінь», слн. *sєпса* «тінь», стсл. *сѣнь* «тінь; намет»; — псл. *sěny*; — споріднене з лтс. *sejs* «тінь», дінд. *сhауá* «тінь, блиск», перс. *sāya* «тінь, захист», гр. *σκιá* «тінь», *σκιήνῃ* «намет», *σκιερός* «тінистий»; іє. \**skaï-*/*skāi-*/*skī-*; може бути пов'язане з *тінь*, *стінá* (іє. \**ts- > \*s-* : \**st-* : \**t-*); менш переконливе зіставлення (Machek ESJČ 543) з гр. *κοινά* «оселя». — Черных II 154—155; Фасмер III 602; Мельничук Етимологія 1967, 66—67; Горяев 357; Вгückner 489; Holub—Kop. 331; Младенов 626; Skok III 250—251; Trautmann 304; Karulis II 164—165; Mühl.—Endz. III 96, 813; Pokorný 917—918. — Пор. **сінь**, **стінá**, **тінь**.

**сіно**, [*сіна́ж*] «приміщення для сіна» Чаб, *сініна*, [*сільний*] «комора, склад; сінник Нед; матрац, набитий соломкою Чаб», *сінник* «приміщення для сіна; матрац, набитий сіном», [*сінянийця*] «стодола» ВеУг, [*сінянка*] «приміщення для сіна» ВеУг, [*сінянки*] «драбини для перевезення сіна», *сінний*; — р. м. *сєно*, бр. *сєна*, др. *сѣно*, п. *siano*, ч. слц. нл. *sepo*, вл. *супо*, болг. *сєно́*, схв. *сєно*, *сѣjeno*, слн. *sepó*, стсл. *сѣно*; — псл. *sěno*; — споріднене з лит. *šiėnas* «сіно»,

лтс. *siens*, очевидно, також гр. *κοινά* «тс.»; спроби пов'язання із *сікту́* через гіпотетичну проміжну форму псл. \**sěkno* або виведення від *сіяти* (Брандт РФВ 24, 150—151) необгрунтовані. — Черных II 155; Фасмер III 601; Brückner 487; Machek ESJČ 541; Schuster-Sewc 1400; Младенов 626; Skok III 231; Бурлакова ВСЯ VI 55; Trautmann 297; Fraenkel 980; Mühl.—Endz. III 859; Karulis II 167, 177; Frisk I 892; Persson BV 19, 257; Pokorný 610.

**сіно́кос** (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» Шарл; — очевидно, пов'язане із *сінокіс* «лука, сіножать»; назва може мотивуватися тим, що одуди часто зустрічаються на луках і сіножатах. — Feriánc Názv. vtákov 132—133. — Див. ще **коса́**, **сіно**.

**сінтю́р** «матеріал на борти одягу» Мо; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *ceinture* «пояс» походить від лат. *cinctūra* «підперізування; коротка туніка», пов'язаного з *cingo* «підперізую, обвиваю, обрамляю», спорідненим з дінд. *кай̄сатē* «в'яже», *кай̄сі* «пояс», гр. *κιυήλις* «грати, решітка»; значення «бортовина» могло розвинутись як вторинне на основі значення «твердий матеріал для пояса». — Dauzat 152; Walde—Hofm. I 216—217.

**сінь** «дашок у вівтарі над престолом», ст. *сѣнь* «тінь» (1627), *осініти*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *сѣнь* «тінь» споріднене з укр. *сіни*. — Черных II 155. — Див. ще **сіни**.

**сіоні́зм** «єврейський націоналістичний рух», *сіоніст*; — р. *сионі́зм*, бр. *сіяні́зм*, п. *syjonizm*, ч. *sionismus*, слц. *sionizmus*, болг. *ционі́змъ*, м. *ционі́зам*, схв. *ционизам*, слн. *sionizem*; — похідне утворення від назви гори *Сіон*, гебр. *Sijōn*, у Палестині. — SIC<sup>2</sup> 768; Koraliński 935; Holub—Lyer 438; РЧДБЕ 831.

**сіпати**, *сіпатися*, *сіп*, *сіпавка* «судорога», *сіпáк* «посіпака; доскіпливий, уїдлиий начальник», *сіпáка* «тс.», *сіпані́на* «сіпання, тяганина», *сіпáцтво* (заст.) «крутіїство», [*сіпáч*] «сищик, жандарм» Нед, [*сіпáчество*] «поліцей-

ська служба» Нед, [sinjga] «сіпака», *сіпом* «рвучко, різко смикаючи», *посіпака*; — р. [sínpatъ] (з укр.), п. *siępac* «сіпати», *siępacz* «посіпака»; — псл. [sě-rati]; — очевидно, споріднене з дінд. *kšipáti* «кидає», *kšērájati* (каузатив); зіставлення з р. *шип* (Ильинский РФВ 70, 258), з р. *сипеть* (Jakobson IJSLP 1/2, 159, 270) або з ос. *sewup* «косити» (Petersson Ar. Arm. St. 69—70) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 626; Brückner 489; Zupitza BB 25, 93—94.

**[сіпит]** «мрячить, мжичить» (про дощ) ВеЗа; — пов'язане (як запозичення або як закономірний український діалектний відповідник) з п. *siaric* «мжичити», яке зіставляється з п. *ser* (орн.) «стерв'ятник», *seric* «супити», а також із *siępac* «сіпати»; звукова форма **сі-** є результатом карпатської зміни **а** після м'якого приголосного в **і** (через стадію **е**); менш імовірний зв'язок із схв. *сипити* «мжичити», м. *сипе* «тс.». — Brückner 487. — Пор. **сип**, **сіпати**, **супити**.

**[сіра]** «молозиво» ЛексПол, [сєра ЛексПол, *сєрка* тж] (з бр.), [сєра Нед, Гриц] (з п.) «тс.»; — бр. [сєра], п. *sięga*, вл. *суга*, нл. *seга*, болг. [сєра], м. *сєреј*, *сєра* «тс.»; — не зовсім ясне; пов'язується із *сірий*; назва пояснюється сірим кольором першого молока (Brückner 487; Schuster-Sewc 1401); ототожнюється також з псл. *sęga* «сірка» (Трубачев Этимология 1968, 38—43; Клепикова 120). — Пор. **сировá**, **сірка**.

**[сірати]** «шукати сховану під кимсь паличку» (при грі в тикало), [сірай] «учасник гри в тикало, який шукає сховану паличку»; — неясне.

**[сірачок]** «нитки для рибальських сітей» Мо; — очевидно, первісне \**сирячок*, пов'язане із *сірий*, *сировий* (пор. *сирова нитка* «груба нитка»). — Див. ще **сірий**.

**[сіргán]** (іхт.) «риба довжиною тулуба 500 мм, шириною 12—15 мм» Берл; — неясне.

**сірий**, [сіркастий] «сіруватий» ВеНЗн, [сірканистий] «тс.» тж, [сірманістий] «сіроплямистий» ВеБ, *сірува-*

*тий*, *сірjвий*, [сірán] «темно-сірий бик, вил» Нед, [сірáник] «тс.» Нед, [сірєчка] «сіра земля» ВеНЗн, *сіризна*, *сіринá*, [сірjвка] «напівбіла глина» Си, *сіристь*, [сірка] «сірий кінь ВеУг; (орн.) сивка, *Charadrius morinellus* L. Шарл, *сірко* «сірий пес; [сіра худобина Бі]», [сірман] «сірий вовк», [сіромán], *сіромáнець*, *сіромáнок*, [сірохмáнець] «тс.», [сірoванка] «сіра глина» Ва, [(орел-)сіроватень] (орн.) «орлан-білохвост, *Haliaëtus albicilla* L.» Шарл, [(орел-)сіруватень] «тс.» тж, [сірoха] «сіра корова» Нед, *сірjва* «сірjвість», *сірjтина*, *сірjти*, *сірjша-ти*, [сіркувáти] «мазати напівбілою глиною», [сірувáти] «мазати сірою глиною» Ва; — р. *сєрый*, бр. *шєры*, др. *сєрыи*, п. *szary*, ч. слц. *šęry*, вл. *šęry*, нл. *šęry*, болг. [сєр], схв. *сjјер*, слн. *sęg* «сірий, сивий», р.-цсл. **сєрь**; — псл. *sęg*<\**soig*-, пов'язане з *sędz*<\**soid*-; — можливо, споріднене з дісл. *hárg* «сірий, сивий», дангл. *hár* «гідний, величний», двн. *hēr* «тс.» (герм. \**haira*-); іє. \**koi*-го- «темний, сірий, коричневий», похідне від \**kei*-; думка про запозичення з германських мов (Meillet Études 403; Pedersen KZ 38, 392—395; 40, 176—179; Эндзелін СБЭ 122—123; Шахматов ИОРЯС 17/1, 289) необгрунтована; зіставлення з гр. *χοῖρος* «свиня, порося» (Pedersen там же; Petersson BSl. Wortst. 30—31; Skok III 232) або з дінд. *sārāh* «перистий, плямистий», гр. *κέρυλος* «голубий зимородок» (Petersson PBrB 40, 103; Prellwitz 221; Uhlenbeck 308) позбавлені підстав. — Фасмер—Трубачев III 610—611; Черных II 158; Brückner 541; Machek ESJČ 505—506; Schuster-Sewc 1432; Криченко Вступ 519; Бурлакова ВСЯ VI 55; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 118—119; Trautmann 306; Herne 109; Persson Beitr. 303; Pokorny 540—541. — Див. ще **сіяти**<sup>2</sup>. — Пор. **сівий**, **сіній**, **сідій**.

**[сірки]** (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Moench.»; — бр. [сєрыкі, сірыкі] «тс.»; — похідне утворення від *сірий*; назва зумовлена, очевидно, кольором висохлих оплоднів рос-

лини після висипання з них насінин.  
— Шамота 92. — Див. ще **сірий**.

[**сіріця**] (бот.) «біловус стиснутий, мичка, *Nardus stricta* L.», [*сириця, сіроха*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сірий*; назва зумовлена сіруватим кольором зрілої трави мички; пор. інші назви мички: [*сивець, сивиця, сивушка, синюх, синюха*], р. [*сивець*], бр. *сівець*. — Шамота 92. — Див. ще **сірий**.

**сірка** «хімічний елемент, S; виділення у вухах», *сіра* «тс.» СУМ, Бі, [*сірканичка*] «сірничниця» ВеУг, [*сіркач*] «сірник», [*сірки*] «сірники» Нед, *сірнік*, [*сірнічка*] «сірник; обгорілий сірник», *сірнічниця* «футляр або підставка для коробки із сірниками», *сірчанка* «сірчана кислота», *сірковий*, *сірчаний*, [*сірчастий*], *сірчистий*, *сіркувати* «обробляти сіркою (бочки)» Дз, [*насірчити*] «окурити сіркою» Нед; — р. *сєра* «сірка; виділення у вухах; [деревна смола]», бр. *сєра* «сірка», *сєрка* «тс.», др. *сѣра* «сірка, гірська смола, твердий жир», п. *siarka* «сірка, жирна земляна смола», ч. слц. *siра* «сірка», вл. *syrik*, болг. *сѣра*, слн. [serec] «сірка», стсл. *сѣра* «нафта; сірка»; — псл. *сєга* «жирна густа рідина»; — зіставляється з лат. *segitum* «сироватка», разом з яким зводиться до іє. \**ser-* (або \**kser-*) «текти»; зіставлення із *сірий* (Brückner 487; Schrader Reallexikon II 359; Младенов 626), з свн. *hare* «терпкий, гіркий» (Mühl.—Endz. III 830) або з дінд. *sāgāh* «перістий» (Младенов 626) безпідставні. — Трубачев Етимологія 1968, 32—58; Фасмер—Трубачев III 603; Черных II 155—156; Machek ESJČ 544. — Пор. **струмінь**.

[**сірманя**] «чемерка; сіряк; плахта з шерсті і прядива, використовувана замість ковдри» О; — очевидно, похідне утворення від основи *сіряк* (див.).

[**сірогіря**] (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L. (O. *oriolus*)», [*сірогіря*] «тс.» Шарл; — неясне; — пояснюється (ВеНЗн 77) як звуконаслідувальне утворення за звучанням співу, що нагадує слова *посіру, гіру*; пор. інші назви того само-

го птаха *іволга*, п. *wilga*, лат. *oriolus*, що так само тлумачаться (*Urania Tierrg. V 384*) як звуконаслідувальні; за іншим тлумаченням (Булаховський Вибр. пр. III 219) перший компонент назви пов'язується з основою прикметника *сірий*.

**сіромá** «бідняк; бідолаха; (заст.) бездомний неодружений козак Бі; (зб.) біднота», [*сіромá*] «тс.», [*сіромáнець*] «простий селянин, сіряк» Бі, *сіромáха* «сірома», [*сіромáха*] «тс.» Нед, *сіромáшня* «біднота», [*сіромáшия, сіромáша*] «тс.», [*сіромáнка*] «осиротіла бідна жінка» Нед, [*сіромáтя*] «біднота, сірома» Нед, [*сірохмáн*] «сіромаха», [*сорохмáн*] «тс.; лобур, горлань» Нед, [*сіромáнський*] «бідолашний», *сіромáшний* «тс.»; — р. [*сіромáха*] «сірота», [*сіромá*] (зб.), болг. *сіромáх* «бідняк, бідолаха», м. *сіромáв* «сіромаха, бідолаха», схв. *сірòмах* «бідняк, бідолаха», слн. *сіротáк* «тс.»; — очевидно, пов'язане із *сіротá*, псл. *сігь* «осиротілий»; коренева **сі-** на місці давнішого **си-** з'явилося у результаті зближення зі словами *сірий, сіряк*. — Див. ще **сіротá, сірий, сіряк**.

[**сіротісий**] «сіро-коричневий» Нед; — складне утворення з основ прикметників *сірий* та [*тісий*] «тисовий, кольору тису (червоного дерева)». — БСЭ 42, 467. — Див. ще **сірий, тис**.

[**сірпáть**] «сіпати» Кур; — результат контамінації дієслів *сіпати* і *шáрпати*; зіставлення (Горяева Етимологія 1982, 54) із [*серпкий*] «потрісканий від вітру» непереконливе. — Див. ще **сіпати, шáрпати**.

[**сірчіти**] «домовитися» Нед; — застаріле і, очевидно, незакономірне утворення, пов'язане з др. *сѣречи* «зговоритися, домовитися» (*сѣркоше* «домовилися», імперфект), похідним від *речи* «казати». — Див. ще **ректі**.

[**сірюга**] (іхт.) «осетр, *Acipenser* L. Куз; севрюга, *Acipenser stellatus* Л—Г»; — очевидно, результат видозміни форми *севрюга*, зближеної з основою *сірий*. — Див. ще **севрюга**.

**сіряк** «старовинний верхній одяг з грубого сукна; бідняк», [*сіра́к*] «тс.» Нед,

[сіряжка] «семиряжка» Чаб, *сірячіна*, [сірачіна] О, *сірячінний*, *сірячківий*; — р. [серяк] «простий робітник, личак, сіряк» (з укр.?), бр. [серак] «верхній одяг сірого сукна», [серачок] «каптан сірого і всякого темного сукна»; — результат акомодатції слова, запозиченого з польської мови; п. szarak «сіре сукно; сіряк; (заст.) бідніший шляхтич», осмислене при запозиченні як похідне від szary «сірий», насправді, як і szarza «сіре домашнє сукно», походить від іменника szag «ряд, шерога». — SW VI 571; Brückner 540. — Див. ще шар<sup>3</sup>.

[сісільник] (бот.) «зніт (хаменерій) вузьколистий, *Epilobium angustifolium* L.» Мак, [зітільник, ценцелія] «тс.» Мак; — очевидно, варіанти деетимологізованої форми [знітільник], похідної від назви зніт «тс.» (див.).

сісти, сістоньки — див. сидіти.

[сітий] «цей» Кур; — складне утворення з основ займенників *сей* і *той*, що виступають тут у характерних для деяких білоруських говорів звукових формах *сі* (<*сій*) і *тій*. — Карский Белорусы 2—3, 194, 213.

[сіткавниці] «шатківниця» ГрицАВ, [сіткініці] «тс.» тж; — результат контамінації слів [сікавниці] і шатківниця «тс.». — Див. ще сікті, шаткувати.

сітніти — див. ситіти.

[сітра] «хитра людина, проноза, наклепник; розпутна жінка» Ва, [сётра] «тс.» Ва; — неясне.

сіть, сітка, сіткар «виготовлювач сіток; рибалка, який ловить рибу сіткою», [сітіна] «сіть» Нед, сітківка (анат.), [сітник] «рибалка, що ловить рибу сіткою» Чаб, сітянка «рідка тканина; [хустина О]», [сіткватий] Нед, сітчаній, сітчастий, [сітчатий] Нед, сітяній, [сітничить] «ловити рибу сіткою» Чаб; — р. сеть, бр. сётка, др. сѣть, п. sieć, siatka, ч. síť, ст. siet', sietka, сл. siet', вл. syć, sytka, нл. seś, setka, стсл. сѣть; — псл. sětъ <\*soi-ti; — споріднене з прус. saytan «ремін», лит. siėtas «прив'язь», saĩtas «тс.», siėti «зв'язу-

вати», sijà «з'єднувальний брус, колода моста», лтс. saitis «зав'язка, пута, шворка», sąistiti «зав'язувати», siet «в'язати», дінд. setár «пута», sétuh «зав'язка, міст», syáti «зв'язує», лат. saeta «товстий волос, шетина», двн. seid «мотузка, петля», свн. seite «мотузка», нвн. Saite «струна». — Черных II 159; Фасмер III 614—615; Brückner 488; Machek ESJČ 544; Schuster-Sewc 1395; Trautmann 252; Fraenkel 756, 783; Meillet MSL 14, 348; Mühl.—Endz. III 637; Karulis II 174; Walde—Hofm. II 462; Kluge—Mitzka 620; Гамкрелидзе—Иванов 704—705; Pokorpu 892. — Пор. силб.

Січ «організація українського козацтва у XVI—XVIII ст.; місце розташування цієї організації», січовик «козак Запорозької Січі»; — р. Сечь, [сеца], бр. Сеч «тс.» (з укр.), п. Sicz «Січ», sicz «укріплений табір запорозьких козаків» (з укр.), ч. Sič «Січ» (з укр.); — похідне утворення від сікті, етимологічно тожне із [січ] «засіка (штучна перешкода зі зрубаних дерев для захисту від нападу ворога)»; пор.: «Козаки ставили собі для безпеки від татар «городці» й засіки чи «січи» в придатних місцях» (Грушевський, Ілюстрована історія України, К., 1917, 179). — Див. ще сікті.

січень «перший місяць року», [січнєнко] «лютий», [сішнєнко, січник Ко], ст. сѣчьнь «тс.»; — р. ст. сѣчень «січень», бр. [сѣчень] «тс.», др. сѣчьнь «лютий», ч. [sečen] «липень», заст. velký sečen «січень», malý sečen «лютий», сл. заст. velký sečeň «січень», malý sečeň «лютий», болг. Голям Сечко (фольк.) «січень», Малък Сечко «лютий», м. сечко «лютий», схв. сѣчань «січень», сл. sečen «лютий», стсл. сѣчьнь «лютий, січень»; — псл. sěсьнь; — похідне утворення від \*sěkti «сікти, рубати»; назва зумовлена тим, що в січні і лютому рубали дерева, зокрема за системи підсічного землеробства і для одержання ділової деревини, а в липні косили сіно. — Кравчук УМШ 1955/3, 61; Кочерган Мовозн. 1967/1, 50—51; Коваль 198; Hołyńska-Baranowa 10—15; Шаур



смуга для скріплення» і *шта́ба* (див.).

[**скаба́<sup>2</sup>**] (орн.) «скопа, *Pandion haliaëtus* L.» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *скопа́* «тс.», зближеної з фонетично подібним словом *скаба́*<sup>1</sup>. — Див. ще **скопа́**.

**скабіо́за** (бот.) «*Scabiosa* L.»; — р. болг. *скабио́за*, бр. *скабиё́за*, п. *skabioza*, ч. слц. слн. *skabióza*; — засвоєна латинська наукова назва *scabiosa*, букв. «шорстка, шерехата», похідна від *scabies* «шорсткість, нерівність; парша», пов'язаного з *scabo* «дряпаю, тру», спорідненим з гот. *skaban* «скребти, стригти», лит. *skõbti* «видовбувати», псл. *skobľь* «скребачка», укр. *скоблѝти*; латинська назва мотивується тим, що в давнину скабіоза застосовувалась при шкіряних захворюваннях. — СІС<sup>2</sup> 768; Симонович 422; Walde—Hofm. II 484. — Пор. **скабрэ́зний**.

**ска́бка** «колючка; скалка», [*заска́ба*] «тс.», *заска́бити*, *поска́бити*; — р. бр. [*ска́ба*] «тріска, скабка»; — пов'язується зі *скоблѝти*, а також з лтс. *skabařga* «тріска, скабка». — Фасмер III 630; Преобр. II 291; Mikl. EW 301; Trautmann 262; Mühl.—Endz. III 863. — Див. ще **ско́бель**.

[**скаборща**] «тріщина, щілина, шпара» ВеЛ, [*шкабо́ра*] «тс.»; — очевидно, афективне утворення, паралельне до *скалѝбіна*, *шкалѝбіна*, *шкару́біна* і под.

**скабрэ́зний** «непристойний»; — р. *скабрэ́зний*, болг. *скабрё́зен* «тс.»; — запозичене з французької мови, очевидно, через російську; фр. *scabreux* «непристойний, шорсткий, бугристий» походить від пізньолат. *scabrosus* «шорсткий», пов'язаного з лат. *scaber* «шорсткий, коростявий», *scabo* «дряпаю, тру». — СІС<sup>2</sup> 768; Dauzat 653. — Див. ще **скабіо́за**, **ско́бель**.

[**ска́ворожити**] «викликати огиду» Нед, [*шка́ворожитися*] «гидувати» Нед, [*ска́ворожний*] «бридливий» Нед, [*шка́воржений*] «тс.» ВеЗа, [*шкаворі́жний*] «бридкий»; — очевидно, результат контамінації основ [*шка́редитися*] «гиду-

вати» і *ворожі́ти*. — Див. ще **ворожі́ти**, **шка́рідь**.

[**ска́врон**] (орн.) «гайворон, *Corvus frugilegus* (pingilegus) L.» О; — видозмінене запозичення з польської мови; п. [*skawronek*] «жайворонок», *skowronek* «тс.» відповідає укр. [*шкаворо́нок*] «тс.» (див.).

**скаву́** (вигук, що відтворює виття собаки від болю, холоду), [*каву́чити*] «скавучати» ВеБ, [*скавіча́ти*] (про свиню) Куриленко, *скавуліти*, *скавуча́ти*, [*скавучѝти*] Бі, *скавча́ти*, [*скауча́ти*, *сковича́ти*] Нед, *скавлó* «той, хто скавулить, скавучить», [*закавча́ти*] «запищати»; — р. [*скавуча́ть*] «скавучати», [*сковыта́ть*], бр. *скавыта́ць*, п. *skowutać*, *skowuszeć* «тс.», *skowuk* «скавучання», *skowyt* «тс.», нл. *skowliś* «скавуліти»; — псл. *skowci*, звуконаслідувальне утворення; кореневе **а**, очевидно, з'явилося на українському ґрунті замість **о**. — Shevelov Hist. phonol. 509—510. — Пор. **ску́лити**<sup>1</sup>.

[**ска́дерка**] «задиристе місце на деревині» Нед; — результат контамінації слів *ска́бка* «скалка» і *за́дірка*. — Див. ще **де́рти**, **ска́бка**. — Пор. **шкабе́рка**, **шка́рка**.

**скаже́ний**, *скаже́нина*, *скаже́нівка*, *скаже́ніти*, *скаже́нкува́тий*, *скаже́ню́ка*, *скажиня́*, *сказ*, *ска́за*, *ска́зитися*, *ска́зь* — див. **казѝти**.

[**скаже́ниха**] (бот.) «юриня, *Jurinea linearifolia* DC.» Мак, [*скаже́нюха*] «тс.» Ан, [*ска́зитник*] «дзвоники скупчені, *Samolus glomerata* L.» Мак; — пов'язане з *казѝтися*, *скаже́ний*; назви зумовлені застосуванням у народній медицині обох рослин для лікування людей, покусаних скаженими собаками. — Анненков 80, 182. — Див. ще **казѝти**.

**скака́ти** «стрибати; танцювати», [*скакі́цькати*] «стрибати, скакати» Нед, *скі́кнѝти*, [*скі́цнути*, *скі́чнѝти* О], *ско́кнѝти*, *ско́кѝти*, *ска́к* (у виразі *на всьому скаку*), [*ска́к*] (ент.) «трав'яний коник» Л, [*ска́каві́ця*] «жаба» Г, Нед, [*ска́кавка*] «тс.; цвіркун Нед», *скака́лка*, [*скакелю́ха*] (ент.) «земляна блоха,

Haltica Г; цвіркун Нед», [скаківка] «жаба» ВеНЗн, [скакля] «сорока» (в загаді), скаковище «скачки», [скако́ха] «жаба» Нед, [скаку́лець] (ент.) «земляна блоха; скакун Нед», [скаку́ля] «жаба» ВеБ, ВеНЗн, скаку́н «той, що скаче, танцюрист, скаковий кінь; [заець ВеУг; трав'яний коник]», [скакунді́й] «заець» ВеУг, [скакуне́ць] (зоол.) «тушканчик, Dipus jaculus, земляний заець Нед», [скаку́нка] «жаба» ВеНЗн, [скакуно́чок] (ент.) «кобилка, Arthropoga», [скаку́ха] «жаба» Нед, [скаку́ця] «тс.»», скачка, скачки, скік «стрибок; танок з підскоком», [скі́авка] «жаба», [скі́чка] «тс. Нед; лісова миша ВеЛ», скок «стрибок; [(ент.) трав'яний коник Л]», [ско́ка] «жаба», [ско́ки] «скакучі хвилі Нед; скачки Пі», [ско́чка] «лісова миша Г; стрибунка, танцівниця Бі», скаковий, скаку́чий, скоковий, [ско́чний] «веселий, ритмічний», скока́, ско́чки, скакі́ць (виг.), скік, [скі́кіць, скі́ць], [вско́читися] «збігтися» (про тканину) Ж, вскач (присл.), вска́чки, вско́чки «тс.»», віскік, [віскі́чка] «білка», [віско́к] Ж, [віско́чень] «льон-стрибунець», віско́чень «вискочка», віско́чка, [віско́чки] (дитяча гра) Ж, віско́ком, відскі́к, [відско́к], доско́чити «здобути», [доско́цький] «спритний», [доско́чистий] «тс. Ме; жвавий, веселий (про музику) Г», [до́скіць] (у виразі [в д.] «великими стрибками») Ж, заска́кувати «заходити, забігати; [лестити, годити]», заско́чити «застигнути, захопити», за́ско́к, за́ско́чка (тех.), [за́скічний] «такий, що захищається» Куз, зіско́к, [знаско́ка], знаско́ка, [на́скік] «напад» Куз, [на́скіцька] «настирлива людина» Ж, на́ско́к СУМ, Ж, [наско́чка] «срібна оправа, накладена прикраса, оздоблення» Ж, на́ско́ком, на́вска́ч, на́вско́ки, [на́вско́чку] Л, надска́кувати «підбігати; лестити», на́підско́ки, [о́дско́чки] «обшиття країв (у вишивці)» Ж, перескі́к, [перескі́чки] «великодня хлоп'яча гра» Нед, [переско́к, переско́ки] «відхилення, манівці, викрути», [перескі́чний] «високосний» тж,

переска́ком, переско́ком, підскі́к, підско́к СУМ, Нед, [підско́ки] (у виразі в п. «швидко, бігом»), [підско́цький] «веселий, танцювальний» (про музику) Нед, [підско́чний] «тс.» Нед, підско́ком, [підскі́ц] Ме, [поско́к] «стрибок» Нед, [поско́чний] (про музику до швидкого танцю) Нед, прискі́к (у виразі з приско́ком), приска́ком «уривками», проска́чка, [проскі́к] (у виразі [у п.] «галоп», розско́читися «лопнути, тріснути», [у́сок] «каскад на річці», уско́ка (заст.) «перебіжчик, утікач до запорожців» Нед, уско́ч, уско́ки, [уско́чку] «галопом»; — р. скака́ть, [ско́чїть], бр. скака́ць, ско́чыць, др. скакати «стрибати, танцювати», ско́чити, п. skakać, skoczyć, ч. skákati, skočiti, слц. skákat', skočit', вл. skakać, skočić, нл. skakaš, skocyš, полаб. skokat, болг. ска́кам, ско́ча, м. скака, скокне, схв. ска́кати, ско́чити, слн. skákati, skočiti, стсл. скакати, ско́чити; — псл. skakati, skočiti; — споріднене з лит. šokti, šoku, šokau «стрибати, танцювати», лтс. sąkt, sąku «починати», двн. giscēhap «траплятися, відбуватися», нвн. gescehen «тс.»», дісл. skaga «видаватися», дірл. scuchim «іду геть»; іе. \*(s)kek- «скакати»; ці відповідники зіставляються ще з лат. scateo «бити джерелом», лит. skàsti, skastù «стрибати, скакати», гр. σκαίρω «стрибаю», σκίρταω «тс.»; думка про кельтське походження слов'янських слів (Šachmatov AfSIPh 33, 92) безпідставна. — Фасмер—Трубачев III 645; Преобр. II 303; Brückner 444; Machek ESJČ 547; Schuster-Sewc 1291—1292; Младенов 582; Skok III 263; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 156—157; Trautmann 262; Fraenkel 1021—1022; Būga RR II 317, 590; Kluge—Mitzka 251; Pedersen Kelt. Gr. I 125; Ernout—Meillet 1059; Pokorny 922—923.

[скаку́лі] «сорт синіх круглих слив, Prunus insititia variet.» ВеНЗн, [скакулькі́] «дрібні круглі сливи» тж; — похідні утворення від скакати; назви зумовлені, очевидно, тим, що при доторканні до спілої сливи цих сортів з неї

вискакує м'якоть (пор. [дриску́лі] і под. «тс.»). — Див. ще **скака́ти**.

[**скаку́н**] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum catharticum*; вівсюг звичайний, *Avena fatua* L.» ВеНЗн, [скоке́ль] «льон-стрибунець», [скоц, ско́цель, скоцень, ско́чень, ві́скік] тж, [ві́скоцень] «тс.»; — похідне утворення від *скака́ти* (ско́чити); назва зумовлена тим, що головки льону-стрибунця тріскаються на корені, розкидаючи насіння, і насіння вівсюга при дозріванні також розсипається навколо рослин. — Грінч. IV 130; Шамота 123; БСЭ 30, 478. — Див. ще **скака́ти**.

**скала́**<sup>1</sup> «великий камінь, скеля; [крута гора Ч; скіпка, скалка; гілки м'якого дерева для плоту, огорожі; клепка; обвал О]», [скал] «крутий схил гори» Ч, [скалі́на] «порубані дрова» О, [скалі́нець] «польовий шпат» Нед, Куз, [скалі́сько] «скеля» Нед, [ска́лі] (зб.) «гілки для плоту» О, **ска́лка** «осколок чого-небудь твердого; (зоол.) черепашка; [кремій у рушниці]», **скалля** (зб.), [скальча́к] «(геол.) раковистий вапняк; (зоол.) черепашка» Куз, [скальча́тка] (зоол.) «циприс, *Surgis*» Нед, [ска́ля] «гілки; тріски; хмиз; дошки, поколені на клепки» О, [скалі́нний] «скелястий» Нед, **скалі́стий** «скелястий; [твердий, міцний]» Чаб, **скалкува́тий** «з гострими краями; бугристий», **ска́льний** СУМ, Нед, [ска́літи] «сильно бити, розбивати», **оска́лля** «осколки», [одска́лина] «схил скелі» Ж, **пріска́лка** «залом скали», **пріскалок** «тс.»; — р. бр. болг. **скала́**, др. **скала**, п. нл. **skata**, ч. **skála**, **skalák** (**skalař**) «робітник у каменоломні», слц. **skala**, вл. **skála** «скала, каменоломня», **skatař** «каменярь», м. **скала**, схв. **ска́ла**, слн. **skála**; — псл. **skala**, первісно «щось відколоте, розколоте», пов'язане чергуванням голосних із **счель** «розколина»; — споріднене з лит. **skélti** «розколювати», гр. **σκάλλω** «копаю, рубаю», дісл. **skilja** «розділяти», двн. **scolla** «брिला», нвн. **Scholle** «крижина»; іє. \*(s)kel- «різати», \*kel- «бити». — Черных II 166; Фасмер III 630—631; Brückner 493; Ма-

chek ESJČ 545; Schuster-Sewc 1287—1288; Младенов 582; Skok III 254; Мельничук Етимология 1966, 220—221; Trautmann 264; Kluge—Mitzka 675; Гамкрелідзе—Іванов 119; Pokorny 923—926. — Див. ще **ско́йка**, **щіль**. — Пор. **оскілок**, **ска́лити**, **ска́лка**<sup>1</sup>, **ска́ля**.

[**скала́**<sup>2</sup>] «передовий ряд бджіл у рою, що летить», [скаль] «частина рою, що вилітає попередньо для пошуку місця; бджола-розвідниця Л», [ска́ля] «бджола-розвідниця Л; частина рою, що шукає місця Чаб», [скалі́ти] «вилітати на пошуки місця для рою» (про бджіл) ВеБ; — р. [скалья] «дюжина бджіл, що вилітає на розшуки місця для молодого рою», [скальи] «передові бджоли, що шукають місце для молодого рою», бр. [скаль, ска́лля] «тс.», п. [skal] «кільканадцять бджіл, що шукають місце для рою», [skarty] «тс.», нл. **skal** «бджола-розвідниця»; — очевидно, пов'язане зі *ска́ти* «шукати (паразитів у волоссі, шерсті)». — Ніканчук Белар. лінгв. 6, 68; Schuster-Sewc 1288. — Див. ще **іска́ти**.

[**скала́**<sup>3</sup>] (бот.) «гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.» Мак; — р. [скала] «тс.»; — неясне.

[**скала́**<sup>4</sup>] «зоря; заграва» Куз; — неясне.

[**скалі́на**] «щілина, тріщина» Нед, [скалу́ба] Нед, **скалу́бина** СУМ, Нед, **шкалу́бина**, [шкалю́ба, шкалю́бина] «тс.», [шкалу́бний, шкалубча́стий] Она, [шкалуба́ти] «колупати» Г, Нед, [зашкалу́бина] «щілина» УРС, Ж, [зашкалу́бити] «зробити щілину»; — р. [скалі́на] «береста», [ска́лба] «тс.», п. [skalubina] «щілина», ст. **skalina** «тс.», ч. **šklába** «щілина», [škalbina] «тріщина», слц. [sklabina] «тс.», [škalubina] «тс., щілина», вл. **škařba** «шпара, щілина, ущелина», **škařoba**, **škarba** «тс.»; — псл. **skalina**, \***skolba**, \***skolbina**, пов'язані зі **скала́**<sup>1</sup> у давньому значенні «щось розколоте». — Варбот 202; Machek ESJČ 611—612; Schuster-Sewc 1439—1440. — Див. ще **скала́**<sup>1</sup>.

**ска́лити** «вишкіряти (зуби); примружувати (очі)», **оска́л** «вищир», [оска́-



лина] «гримаса» Ж; — р. *ска́лить* «вишкіряти», бр. *ска́лиць*, п. заст. *skalicić* «тс.»; — псл. *skaliti*, пов'язане з *skala* «скала», *sčelъ* (<\*skelъ) «щілина». — Фасмер III 631. — Див. ще **ска́ла<sup>1</sup>**, **щіль**. — Пор. **оскілок**, **скеля**.

**ска́лка<sup>1</sup>** «тріска; скабка; видовжений гострий кристал у воді», [*скала*] «скіпка» ВеЛ, [*ска́ля*] «тс.», *ска́лля* «скалки; [клепки бочки]», [*ска́ле*] «тс.» Нед, [*скалнік*] «поліно, призначене на скіпки», [*скальнік*] «дрова для скіпок» Нед, [*шкал*] «грубі пучки клоччя з кострицею; костриця», [*шкаль*] «тс.», [*шка́ле*] (зб.) «клепки» тж, [*шка́лі*] «тс.» Г, Нед, *ска́лити* «ранити скалкою», [*заска́лка*] «скабка», [*заска́лля*] «гострі скіпки на тесаному дереві», *заска́лити* «заскабити», [*заиска́лити*] «тс.» Ме, [*оска́лок*] «тріска Г; поліно, призначене на скіпки Нед», [*ошка́лок*] «поліно, призначене на скіпки» Нед, ВеЗн, [*пошка́лити*] «заскабити» Ме; — п. ст. *skalka* «тріска, скіпка», схв. *skǎlъ* «тс.»; — пов'язане зі *ска́ла<sup>1</sup>* (спільне первісне значення «відколотий кусок»), споріднене з лит. *skalà* «тріска», лтс. *skala*, *skals* «тс.». — Мельничук Етимологія 1966, 220—221. — Див. ще **ска́ла<sup>1</sup>**, **ско́йка**, **щіль**. — Пор. **оскілок**.

**ска́лка<sup>2</sup>** «крапля жиру на воді; невелике більмо; іскра, відбитий промінь сонця; [узор на вікнах]», *скалки* «блискучі частки, блискітки, відблиски»; — бр. *ска́лка* «крапля жиру на воді», п. *skalka* «невелике більмо»; — очевидно, пов'язане зі *ска́лка<sup>1</sup>*; щодо семантичного зв'язку пор. п. [tuskal] «більмо» — схв. *lyŭska* «осколок; тріска». — Петлева Етимологія 1972, 81—84. — Див. ще **ска́лка<sup>1</sup>**.

**ска́лка<sup>3</sup>** «качалка для білизни, тіста» Бі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ска́лка*, *ска́ло* «тс.» є похідним від [*ска́ть*], пов'язаного чергуванням голосних із *сучіть* «сукати». — Фасмер III 631; Преобр. II 293. — Див. ще **сукати**.

**ска́лка<sup>4</sup>** «газ, що виділяється з шипучого вина» Бі; — неясне.

**[скалозо́рій]** «глузливий, насмішкуватий» Нед, Пі; — очевидно, результат видозміни давнішого незафіксованого значення «більмастий» (пор. *скалобкий* «з більмом на оці»), зумовленої впливом слова *скалозуб* «насмішник» (від *ска́лити* *зуби* «шкіритися»). — Див. ще **зір**, **ска́лка<sup>2</sup>**.

**скалу́ба**, **скалу́біна** — див. **скалі́на**.

**[скалубі́нник]** «останній місяць зими»; — похідне утворення від [*скалу́ба*] «щілина, тріщина»; назва зумовлена, очевидно, тим, що останній місяць зими (лютий) є неповним порівняно з іншими місяцями за кількістю днів. — Див. ще **скалі́на**.

**скаль**, *ска́ля* — див. **ска́ла<sup>2</sup>**.

**скальп** «волосся зі шкірою з голови подоланого ворога як трофей», *скальпува́ти* «здирати скальп»; — р. бр. *скальп*, п. ч. слц. вл. *skalp*, болг. м. *скалп*, схв. *skǎlp*, слн. *skálp*; — запозичення з англійської мови; англ. *scalp* «тс.» походить зі скандинавських мов; пор. дісл. *skálrgr* «футляр, оболонка», дат. [skalp] «шкаралупа, шкірка, оболонка», снідерл. *schelpe*, гол. *schelp* «тс.», які зводяться до пргерм. \*skal- «кора, луска», спорідненого з псл. *scala*, укр. *ска́ла* «скеля», р. [*ска́ла* (*скалі́на*)] «береста»; зведення безпосередньо до лат. *scalpo* «дряпаю, скребу, вирізую» (Holub—Lyer 438; РЧДБЕ 670) помилкове. — СІС<sup>2</sup> 769; Kopaliński 892; Klein 1391; Kluge—Mitzka 633. — Див. ще **ска́ла<sup>1</sup>**, **щіль**.

**ска́льпель** «невеликий хірургічний ніж»; — р. бр. *ска́льпель*, п. ч. слц. вл. *skalpel*, болг. м. *ска́лпел*, схв. *skǎlpel*, слн. *skárpel*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Skalpéll*, фр. англ. *scalpel* «тс.» походять від лат. *scalpellum*, зменш. від *scalprum* (*scalper*) «долото, ніж», пов'язаного з *scalpo* «дряпаю, скребу, вирізую», спорідненим з гр. *σκαλεῖω* «обрубую, рию», лит. *skleĩpti* (*skleĩbti*) «гладко обрубувати, полірувати», псл. *skala*, *sčelъ*, укр. *ска́ла*, *щілі́на*. — СІС<sup>2</sup> 769; Kopaliński 892; Dauzat 654; Walde—Hofm. II 486—487.

— Пор. **скала**<sup>1</sup>, **скарпель**, **скульптор**, **щіль**.

[**скальчак**] (орн.) «кам'янка звичайна, *Oenanthe oenanthe* L.» Шарл, [**скельчак**] «тс.» Шарл; — слц. *skaliarik*, [*skalpik*, *skaliar*, *skalkar*] та ін. «тс.»; — похідні утворення від **скала**, **скеля**; назви зумовлені тим, що кам'янка часто гніздиться під камінням; пор. [**камінка**, **каміняр**, **каменюх**, **каменяк**, **каменяр**, **камінчар**, **кам'яний птах**] «тс.» — Воїнств.—Кіст. 321—323; Ferienc Názv. vtákov 201. — Див. ще **скала**<sup>1</sup>, **скеля**.

**скаля** — див. **шкаля**.

[**скама**] «корпія, нитки з тканини для ран» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *scămă* (молд. *скамэ*) «тс.» виводиться від лат. *squāma* «луска», яке зіставляється з *squālus* «брудний». — СДЕЛМ 381; DLRM 742; Walde—Hofm. II 582—583.

[**скаменюшник**] «домовик» Нед; — пов'язується з **камінь**; характер семантичного зв'язку неясний. — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 44.

[**скамна**] «лава?, стіл?», [**скамніця**] «ослін» СУМ, Нед, [**скамня**] «стіл?», [**скам'я**] «тс.», [**скомніця** Нед, **скрамніця**] «тс.»; — р. **скам'я**, бр. [**скамейка**] «ослін», [**скамліца**] «тс.», др. **скамия** «тс.», болг. **скамейка** «тс.; парта» (з р.), м. **скамія** «парта», схв. **скамія** «тс.»; — запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *σκამνί(ον)*, мн. *σκამνία* «лавка», пов'язане з *σκάμνον* «тс.», яке походить від лат. *scamnum* «тс.», пов'язаного з *scabo* «тру, стружу», спорідненим з гот. *skaban* «скребти, стригти», двн. *scaban* «скребти», псл. *skobliti*, укр. **скоблити**, **скабка**. — Черных II 166; Фасмер III 632; Младенов 582; Walde—Hofm. II 484—485. — Див. ще **скобель**. — Пор. **скабка**.

[**скампутіти**] «зрадити, донести» Ж (зк-); — неясне; виведення від лат. *computo* «підраховую» (Желех. I 301) викликає сумнів.

[**скамузь**] «трісочка» Она; — очевидно, пов'язане з [**камуз**] «дрібні куки». — Див. ще **гамузі**<sup>1</sup>.

**скандал**, **скандаліст**, **скандалісти**, **скандалізувати**; — р. бр. болг. **скандал**, п. вл. *skandal*, ч. *skandál*, м. **скандал**, схв. **скандāl**, слн. *škandál*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Skandal*, фр. *scandale* походять від лат. *scandalum* «пастка, неприємність, розбрат», яке зводиться до гр. *σκάνδαλον* «тс.», спорідненого з лат. *scando* «підіймаюсь, залізаю», дінд. *skándati* «мчить, скаче, прискає», сірл. *sescaind* «він скакав», *scendim* «скачу». — Акуленко 141; Черных II 166—167; Фасмер III 632; Коряковцева РР 1984/6, 99—102; Gr. Fwb. 702; Dauzat 654; Walde—Hofm. II 488; Frisk II 717—718. — Пор. **скандувати**.

**скандій** (хімічний елемент, Sc); — р. болг. **скандий**, бр. **скандый**, п. *skand*, ч. слц. вл. *skandium*, схв. **скандијум**, слн. *škándij*; — адаптована латинська назва *scandium*, утворена в 1879 р. шведським хіміком Нільсоном від лат. *Scandia* «південна частина Скандинавського півострова». — СІС<sup>2</sup> 769; Волков 72; Фигуровский 117—118; Kopalinski 892.

**скандувати** «читати вірші, чітко виділяючи наголошені склади в кожній стопі»; — р. **скандіровать**, **скандовать**, бр. **скандаваць**, п. *skandować*, ч. *skandovati*, слц. *skandovat'*, вл. *skanděrować*, болг. **скандірам**, м. **скандіра**, схв. **скандірати**, слн. *skandirati*; — запозичено з німецької мови, очевидно, через польську; нім. *skandieren*, як і фр. *scander* «тс.», походить від пізнолат. *scando* «піднімаюсь, вилізаю; скандую» (власне, «піднімаю та опускаю ногу для відбивання розміру»), спорідненого з гр. *σκάνδαλον* «западня, пастка». — СІС<sup>2</sup> 769; Kopalinski 892; Walde—Hofm. II 488. — Див. ще **скандал**.

**скань** «філігрань», **сканний**; — запозичення з російської мови; р. **скань** «тс.»; [зсукана пряжа, здвоєна нитка] пов'язане зі **скать** «сукати» (з др. **скакти**), **сукать** «тс.». — Даль IV 193—194; Фасмер III 635. — Див. ще **сукати**.

[скапáрїтїся] «зникнути, пропасти Нед; квапитися Пі»; — неясне; можливо, пов'язане з *капáрїтї* «бїдувати», зближеним зі [скапáтїся] «зникати»; може бути зіставлене і з рум. scãrãgá (молд. скэпэра́) «блискати» (пор. молд. *ый скэпэра пичоареле* «швидко бігти», букв. «блискати ногами»).

[скапáтї] «уникнути небезпеки» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. scãrã «рятувати; уникнути, звільнитися», як і іт. scappare «утекти, уникнути, звільнитися», ісп. порт. escaraп, фр. écharpe «тс.», походять від нар.-лат. \*exsappare, утвореного з прийменника ex «із» та іменника sarra «плащ; капюшон»; первісне значення «вислизнути з плаща, залишивши його в руках переслідувача». — Scheludko 142; Vrabie Romanoslavica 14, 172; Vincenz 14; СДЕЛМ 386; Puşcariu 138; Dauzat 262. — Див. ще *екс-*, *з<sup>2</sup>*, *капа<sup>1</sup>*.

[скапáтїся] «зникати, гинути» Нед, [скапанїтї] «зникнути, пропасти» О, [скапнүтї] «зачахнути, померти»; — запозичення з польської або словацької мови; п. skapanіeć «звестися ні на що», skapieć «знидіти, зачахнути», kapieć «нидіти, марніти», слц. skapat' «згинуті, здохнути, зникнути», як і болг. *скáп-вам се* «розкладатися, псуватися, гнити», м. *скáпe(се)* «розкладається, гние», схв. *скáпати* «згинуті, змарніти», пов'язується з дієсловом *капати* як утворення з первісним значенням «спливати крапля за краплею». — Sławski II 55; Brückner 217. — Див. ще *капати*. — Пор. *скапáрїтїся*.

[скапчати] «зв'язати» ВеЛ; — запозичення з угорської мови; уг. karpcsol «тс.», karpocs «застїбка, гачок» пов'язані з дієсловом кар «діставати, хватати», що тлумачиться як звуконаслідувальне утворення. — MNTESz II 354, 361—362.

*скарáбей* (ент.) «жук-гноювик, Scarabaeus L.»; — р. бр. *скарабей*, п. skagabeusz, ч. слц. skarabeus, схв. *скарабей*, слн. skaraběj; — запозичення з латинської мови; лат. scarabaeus «тс.» походить від гр. *κάραβος* «морський краб;

жук-рогач», запозиченого з якоїсь середземноморської мови. — SIC<sup>2</sup> 769; Walde—Hofm. II 490—491; Chantraine 406—407.

*скаралўпа*, *скаруплїна* — див. *шкаралўпа*.

*скаралўща* — див. *шкаралўща*.

*скарб*, *скарбёць* «посуд, у якому зривають скарб», *скарбівник*, *скарбівніця*, *скарбівня* СУМ, Нед, [скарбівці] «прислуга в поміщицькому господарстві» Нед, *скарбнік* СУМ, Нед, *скарбніця*, *скарбничи́ха*, *скарбнічка* «шкатулка для коштовностей», [скарбівня] «скарбниця» Нед, *скарбона* «скарбниця; карнавка; скарб», *скарбівнічий* «скарбник», *скарбнічий* «тс.», *скарбовий* «казенний; заст. поміщицький», [наскарбля́тїся] «наживатися», *підскарбїй* (заст.) «скарбник», ст. *скарбъ* «казна (1388); майно (1449)»; — р. бр. *скарб*, др. *скарбъ*, п. skarb, нл. skarba «лепта»; — через польське посередництво запозичено, очевидно, з давньоверхньонімецької мови; днн. sceřf «монета», ранне нвн. scher(p)f «тс.» пов'язані з днн. scarboп «робити надрізи, карбувати», спорідненим із псл. \*šerǵь, укр. *череп*; виведення від псл. skъǵь «жаль, гризота» (Brückner 493; Брандт РФВ 24, 173) непереконливе. — Шелудько 46; Richhardt 98; Фасмер III 633; Преобр. II 294; Kluge—Mitzka 643—644. — Див. ще *чере́п*.

[скарбулїтїся] «згорнутися в кільце, трубку»; — очевидно, афективне утворення, близьке до [карбулїтї] «кидати палку так, щоб вона скакала по землі, перевертаючись з одного кінця на другий» (пор.).

*ска́рга<sup>1</sup>*, *ска́ржнік*, [скаргува́тїся] «скаржитися», *ска́ржити*, *ска́ржїтїся* СУМ, Пі, *ска́ржлівий*, *ска́ржно*, ст. *скарга* (1388); — бр. *ска́рга*; — запозичення з польської мови; п. skarga, skarżyć, як і вл. skorżić «скаржитися», нл. skjarżyś «тс.», виводиться від псл. \*sk<sup>1</sup>řg- «скреготати»; менш переконлива думка (Štrekelj Jagić-Festschr. 713) про запозичення з німецької мови

(бав. schergen «обвинувачувати, скаржитися»). — Richhardt 98; Фасмер III 633; Ильинский ИОРЯС 23/2, 233; Brückner 493; Schuster-Sewc 1295—1296. — Див. ще **скреґотати**.

**[скарґа<sup>2</sup>]** «вид молотка, яким насікають камінь у млині» Л; — очевидно, помилкове написання замість \*скарґа, яке може бути пов'язане зі скарпелъ «плоске долото, різець каменотесів» (пор.).

**скарґеда** «скнара», скарґедний, скарґедничати; — бр. [скарада] «скнара», болг. скарґеден «ощадливий»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. скарґед(а) етимологічно тотожне з др. скарґдъ «огидний», ч. škaredý, укр. [шкарґедний] «тс.». — Фасмер III 633—634. — Див. ще **скарідь**.

**[скарідь]** «погань» О, [шкарґед, шкарідь] «тс.», [скарінний] «бридкий, поганний, неохайний» О, [шкарґедний] «гидкий», [шкарґадний] «тс.» О, [скарґенно] «бридко» О, [скарідуватися] «бридитися» О, [скарідуватися] «тс.» О, [шкарґедитися] «гидувати»; — р. [скарґед] «негідник, огидна людина», [скарґедь] «різне дрантя, мотлох», бр. [скарідá] «ледащо», [шкарґдзь] «нікчемність», [шкарідзь] «скнара; нікчемність», др. скарґдие «бридота, гидота; сум, туга», скарґдыи «огидний», скарґдовати «гребувати, гидувати; зневажати», п. szkarda «бридота; потвора», szkardny «огидний, бридкий», ч. škareda «потвора», škaredý «огидний; поганний», слц. škaredý «огидний, бридкий», вл. škerjeda «бруд, гидота», нл. škarjeda «тс.», м. скарґеден «непристойний», схв. скарґедан «бридкий; непристойний», стсл. скарґдъ (скарґдъ) «огидний, бридкий», скарґадик «неприємність, прикрість», скарґдовати (скарґдовати) «гребувати, гидувати»; — псл. skarędъ (skarędъ) «бридкий»; — споріднене з дісл. skagn «гній, послід», дангл. sceagn, снн. scharn «тс.», гр. σκῆρ (скаґс) «кал», лат. mūs-cerda «мишачий послід», sū-cerda «свинячий послід», дінд. ava-skarah «екскременти», ара-skarah «тс.»; іе. \*sker-(d-)/sker-(d-

«випорожнятися»; українські форми з початковим ш- з'явилися в основному під впливом західнослов'янських мов; заперечення праслов'янського походження східнослов'янських відповідників без урахування наявних тут форм з початковим с- (Львов Етимологія 1967, 190—191) позбавлене підстав. — Фасмер—Трубачев III 633—634; Преобр. II 294—295; Львов Етимологія 1966, 149—151; Потебня К ист. зв. III 33; Brückner 549; Holub—Kop. 370; Schuster-Sewc 1441; Младенов 582; Skok III 257; Mikl. EW 398; Pokorny 947—948.

**[скарлат]** «скарлатина» Нед; — очевидно, запозичення зі старопольської мови; п. ст. szkarlat «висип невеликих червоних плям по тілі» походить від слат. scarlätum «червоний одяг, червона матерія», яке через перс. sāqirlāt «червоний одяг» і ар. sigillāt зводиться до лат. sigillātus «помічений; опечатаний» (від sigillum «печатка») або до гр. κύλας «жіноче плаття, що обгорталосся навколо тіла», пов'язаного з κύλος «круг». — SW VI 618; Kluge—Mitzka 636; Klein 1393. — Пор. **скарлатіна, скарлатник, шарлат**.

**скарлатіна**, [скарлятіна Нед, шкарлятіна Куз], скарлатинозний; — р. болг. м. схв. скарлатіна, бр. шкарлятіна, п. szkarlatyna, ч. skarlatina, слц. skarlatina; — запозичено з пізньолатинської мови через італійське або французьке посередництво (іт. scarlattina, фр. scarlatine); пізньолат. (febris) scarlatina, букв. «пурпурова (гарячка)» утворено від іменника scarlätum «пурпур, шарлат»; назва зумовлена червоним кольором висипу на тілі хворого скарлатиною. — СІС<sup>2</sup> 769; Черных II 167; Фасмер III 634; Kopaliński 945—946; Holub—Lyer 439; Dauzat 654. — Див. ще **скарлат**. — Пор. **шарлат**.

**[скарлатник]** (ент.) «адмірал, Руґа-меіс (ст. Vanessa) atalanta» Нед; — похідне утворення від ст. скарлат «темно-червона фарба», п. szkarlat «тс.»; назва зумовлена забарвленням крил метелика; пор. п. [szkarlatnik] «кардинал»

(той, хто ходить у червоному одязі). — Див. ще **скарлат**.

[**скарліон**] «вид рибальської снасті (сітка на обручі) Берл; велика хватка Дз»; — неясне.

**скарпель** «каменярський різець; долото»; — р. бр. *скарпéль*; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *scarpello* (*scalpello*) «різець; долото; скальпель» походить від лат. *scalpellum*, зменш. від *scalprum* (*scalper*) «долото, ніж». — ТСБМ V/1, 161; Mestica 1544.

— Див. ще **скальпель**.

[**скарпіон**] «морська неїстівна колюча риба» Берл; — очевидно, пов'язане зі *скорпіон* (див.).

**скат**<sup>1</sup> «колесо автомобіля; комплект колісних пар; похила гірнична виробка»; — бр. *скат* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *скат* пов'язане з дієсловом *катити* «котити», *скатать*. — Фасмер—Трубачев III 635. — Див. ще **котити**.

**скат**<sup>2</sup> (іхт.) «*Raja L.*»; — бр. болг. *скат*, слн. *skát*; — запозичення з російської мови; р. *скат* «тс.» походить від норв. *skata*, [skát] або шв. [skata] «тс.», яке зближується з шв. *skate* «верхівка дерева». — Фасмер III 635; БСЭ 39, 215—216; Much Wus I 43; Matzenauer 307.

[**скат**<sup>3</sup>] «скатерка»; — результат скорочення форми *ска́терть*, викликаною, очевидно, впливом дієслова *ска́чувати*. — Див. ще **скатерть**.

**скатерть**, [скатер] «скатерть» О, *ска́терка*, [ска́терніця] «скатерть» Нед, Пі, *ска́тертіна*, [ска́тертька Нед, ска́терчіна], *ска́тірка*, [ска́тертьбвий]; — р. *ска́терть*, бр. [ска́церка], др. *ска́терть*; — очевидно, результат видозміни давнішого \**дъска́тьрть*, утвореного з основ іменника *дъска* «дошка, стіл» і дієслова *терети*, *търу* «терти»; пор. р. [рѹкотерть] «рушник»; менш переконливе виведення (Соболевский РФВ 71, 444) від др. *съкаты* «сукати» або тлумачення (Грот Фил. раз. II 478; Бранд РФВ 22, 114) як запозичення з німецької мови (нвн.) [Schetter] «клеюнка», свн. *schët(t)er*

«тонка бавовняна матерія»). — Коваль 118—119; Черных II 167; Фасмер III 635; Преобр. II 295; Bern I 246; Mikl. EW 353; Trautmann 324—325. — Див. ще **дошка**<sup>1</sup>, **терти**.

**скаут** «член дитячої організації», *скаутізм* «рух скаутів»; — р. бр. болг. м. *скаут*, п. слц. *skaut*, ч. *skauting* «скаутізм», схв. *скаут*, слн. *skávt*; — запозичення з англійської мови; англ. *scout* «скаут; розвідник; шпигун» походить від фр. ст. *escoute* «слухач; розвідник, шпигун», яке через нар.-лат. *auscultāre* «слухати» зводиться до лат. *auscultāre* «тс.», очевидно, з давнішого \**ausclutare* як похідного від *clueo* (*cluo*) «називаюся», спорідненого з дінд. *śrūyāte* «зветься», псл. *slyti* «зватися», *slūxъ* «слух». — CIC<sup>2</sup> 769; Kopaliński 893; Klein 1402; Walde—Hofm. I 86, 237—239. — Див. ще **слух**.

**скафандр**; — р. бр. *скафандр*, п. слц. *skafander*, ч. *skafandr*, болг. *скафандър*, схв. *скафандар*, слн. *skafānder*; — запозичення з французької мови; фр. *scaphandre* утворено з гр. *σκάφη* «човен», пов'язаного з *σκάπτω* «копаю», спорідненого з лит. *skōbtī* «довбати», укр. *скобліти*, і *άνήρ* (род. в. *άνδρός*) «чоловік, мужчина», спорідненого з лат. *Nero* «Нерон», кімр. *per* «начальник, хазяїн». — CIC<sup>2</sup> 769; Черных II 167; Dauzat 654; Frisk I 107—108, II 718—720. — Див. ще **скобель**.

[**скахва**] «кушнірський ніж для очищення шкіри», [*шкафа́*, *шкахва́*] «тс.»; — р. [*ска́фа*] «тс.» (з укр.?) — загальноприйнятої етимології не має; виводиться від нн. *Schawe* «рубанок», нвн. *Schabe* «скребок» (Фасмер III 635—636) або від гр. *σκάφος* «різець, кирка» (Бодуэн де Куртенэ — Даль IV 177).

[**скацірувати**] «побити»; — очевидно, результат афективної видозміни форми *ска́тувати* «замучити катуванням; [сильно побити (Me)]». — Див. ще **кат**.

**скачаніти** — див. **качан**.

[**скаяти**] «відступати» О, [*ска́яти-сі*] «відмовитися від купівлі» О; — пов'язане з *ка́ятися* (див.).

[**сквар**] «спека», [*скварота*] «тс.» Німчук, [*скварок*] «шкварка» Л, [*шквара*] «спека», [*шкваренина*] «лій», *шкварка*, [*шкварок*] «шкварка», [*скварний*] «жаркий», [*шкварний*] «тс.», *шкварити* «жарити», *шкварніти* «сильно ударити», *вішкварка*, *ушкварити* «зробити щось енергійно; заграти; сильно ударити»; — р. [*сквара*] «вогонь, горіння; шкварка», [*шквара*] «вишкварки», бр. [*сквар*] «спека», *скварка* «шкварка», [*шкварка*, *шкварыць*], др. *сквара* «вогонь, чад», п. *skwar(a)* «спека», ч. *škvár(a)* «шлак», *škvařiti* «вижарювати», сл. *škvarka*, *škvarit'*, вл. *šwjerč* «шкварка», нл. *šwark* «тс.», схв. *сквара* «мазь для волосся», слн. *skvága* «крапля жиру на рідині», стсл. **сквара** «чад від спалюваного жиру»; — псл. *skvarъ*, *skvara*, пов'язане зі \**skverti* «розтоплювати» (пор. цсл. **раскврѣти** «розтопити»); — далі зв'язки неясні; можливо, звуконаслідувальне утворення (пор. [*скварчати*, *скворець*]); сумнівне зіставлення (Machek ESJC 615) з псл. \**verti* «кипіти», *варъ* «вар». — Німчук 154—155; Фасмер III 636; Brückner 498; Holub—Kop. 371—372; Schuster-Sewc 1952; Младенова Етимология 1986—1987, 86—87. — Пор. **шкварити**.

[**скваритися**] «внадитися» Нед; — неясне.

[**сквациятися**] «знесилити, виснажитися; зробити кислу міну» Нед; — очевидно, пов'язане із [*квация*] «кусок м'якої глини», [*квация*] «розмазня», *квацияти* «розмазувати» (див.).

**сквер**; — р. бр. м. *сквер*, п. *skwer*, сл. *squage*, схв. *сквѣр*, слн. *skvêr*; — запозичення з англійської мови; англ. *squage* «квадрат, квартал, площа, сквер» походить від фр. ст. *esquarre* (*esquerre*) «прямокутник», яке виводиться від нар. лат. \**esquadra* «нарізати у вигляді чотирикутника», утвореного з префікса *ex-* «із-» та дієслова *quadra* «робити прямокутним», пов'язаного з *quadratus* «чотирикутний», *quattuor* «чотири». — SIC<sup>2</sup> 770; Фасмер III 636; Черных II 168; Klein 1499; Gamillscheg 385; Walde—Hofm.

II 395—396. — Див. ще **екс-**, **з<sup>2</sup>**, **квадрат**, **чотири**.

[**скверість**] (вигук, що відтворює крик якогось птаха), [*скверещати*] «голосно цвірінкати»; — звуконаслідувальне утворення, можливо, оформлене під впливом іменника [*скверість*] «скиглення», пов'язаного зі [*сквіритися*] (пор.).

**скверна**, *сквернитель*, *скверноба*, [*сквернь*] «скверна, гидота, нечистота, падаль» Нед, [*скверуха*] «нехлюя» Нед, *скверний* «порочний, поганий», [*сквернистий*] «заплямований» Нед, *скверити* «поганити», *прескверний* Нед; — р. *скверна*, бр. [*скверня*] «нечистоти, бруд», др. *сквърна* «мерзота, нечисть», болг. *сквѣрен* (з р.); — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **скврѣна**, як і болг. [*скърнав*] «бридливий», схв. *сквѣрна*, слн. *skrúnit* «сквернити», ч. сл. *skvrna* «пляма, вада», походить від псл. \**skvŕna* «скверна», \**skvŕnъ* «огидний», яке загальноприйнятого пояснення не має; пов'язувалося з *skvarъ* «спека» (Brückner 498; Holub—Kop. 371—372; Skok III 276); зіставлялося з др. *скарѣдъ* (укр. *шкарєдний*) «огидний» (Meillet Etudes 445), з лат. *squarŕosus* «покритий паршею, струпами, гидкий, нечистий» (Преобр. II 296; Walde—Hofm. II 583), з схв. *кварити* «псувати» (Machek Recherches 37—38). — Фасмер III 637; Младенов 587. — Пор. **скарєда**, **шкарідь**.

[**скверщок**] «цвіркун» ВеНЗн, [*скверщук*] Нед, *сквірчак* ВеНЗн] «тс.»; — результат видозміни форми [*сверщок*] під впливом дієслова [*сквирчати*]. — Див. ще **свереніти**, **сквірити(ся)**.

**сквіра** — див. **шквіря**.

[**сквірити(ся)**] «плакати, скімлити», [*скверендіти*, *скверенчати*] «тс.» Нед, [*сквирчати*] «тріщати, сичати», [*сквіринюк*] «цвіркун», [*сквіринець* тж, *сквірк* ВеНЗ, *сквірок* ВеНЗн, ВеЛ] «тс.», [*сквирк*] «скиглення», [*скверість*] «тс.» Нед, [*розскверитися*] «розплакатися» Нед; — бр. *сквірчѣць* «верещати», *скварціся* «тс.», п. *skwierczec* «тріщати, скрекотати, сичати, пищати; скиглити»,

[skwierczyk, skwirzeć] «тс.», ч. škvrně «маля», сл. škvřkat' «бурчати (у животі)», [škvřčec] «скрипіти», škvrk «бурчання, скрип, тріск», škr!a «маля», схв. *сквѣрчати* «цвірчати»; — псл. \*skvŕg/skvŕgk- «скрипіти, цвірінкати, скиглити», звуконаслідувальне утворення, паралельне до \*svŕg-/svŕgk-. — Brückner 498—499; Holub—Kop. 371—372. — Пор. **свереніти, скверість, скворець.**

[**сквіряга**] «скнара» Нед; — похідне утворення від [*сквірити(ся)*] «плакати, скімлити», аналогічне до р. [*сквіляга*] «скнара», [*скиляга*] «тс.», пов'язаного із [*квілється*] «скаржитися, тужити»; пов'язання р. [*скиляга*] зі стсл. **склагъ** (назва монети, Mikl. EW 300) або з р. [*скил*] «собака» (Фасмер ГСЭ III 182) необгрунтоване. — Див. ще **сквірити(ся).**

[**сквічати**] «вищати, пищати» ВеЛ; — схв. *сквічати* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане із [*квічати*] «кувікати»; пор. сл. skviknut' (zskviknut') «завищати». — Див. ще **квікати.**

[**сквічнати**] «бути тупоумним» Нед, [*скічнати*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із *скучати, скука.*

[**сквірк**] (бот.) «ялина звичайна, Picea excelsa Lk.» ВеЛ, [*сквірок*] «тс.» ВеНЗн, Мак; — результат видозміни форм [*свірка, свірок*] «тс.» під впливом фонетично близьких форм [*сквірк*] «цвіркун», [*сквірок*] «тс.», співвідносних із [*свірк, свірок*] «тс.». — Див. ще **свірка.**

[**сквозь**] «наскрізь» Нед, [*сквозіти*] «просвічуватися, прозирати (виднітися)», [*сквозняк*] «протяг» тж; — р. *сквозь* «крізь, наскрізь», др. *сквозь* «тс.», схв. ст. *скози*, слн. skóz(i) «крізь», стсл. **сквозѣ (скозѣ)** «крізь»; — пов'язане чергуванням голосних з р. *скважина* «отвір»; — далші зв'язки не встановлено; зіставлення з р. [*скрозь*] «крізь» (Черных II 168) позбавлене підстав. — Фасмер III 636, 637; Преобр. II 297; Skok III 267—268; ESSJ Sl. gr. I 237—238. — Пор. **крізь, скрізь.**

[**скворець**] (орн.) «шпак, Sturnus L.»; — р. *скворець*, бр. [*скварэц*], п. [skorzec, skorzeń], ч. сл. škogec, вл. нл. škógc, полаб. st'örce (мн.), болг. *скорець*, [*скворець, шкорець*], схв. *сквѣрац, чвѣрак, [шквѣрак]*, слн. škvoгec, škôгec; — псл. \*skvoгьсь, пов'язане чергуванням голосних із звуконаслідувальним \*skvŕg-, (\*skvŕgk-) «скрипіти, цвірінкати, скиглити»; назва зумовлена різноманітним характером співу шпака. — Булаховський Вибр. пр. III 263; Черных II 168; Фасмер III 637; Brückner 499; Machek ESJС 547; Schuster-Sewc 1444; Младенов 583; Skok III 276. — Див. ще **сквірити(ся).**

**скебаска** — див. **кіба<sup>1</sup>.**

**скелет**, [*шкелѣт*], [*скілетина*] «дуже худа жінка» Чаб, [*скільда*] «тс.» Чаб, *скелетува́ти* «з'їдати м'яку частину листка» (про жуків); — р. *скелѣт*, бр. *шкілѣт*, п. szkiolet, ч. сл. вл. skelet, болг. м. *скелет*, схв. *скѣлет, скѣлет*, слн. skelét; — запозичення із західноєвропейських мов; нвн. Skelétt, фр. squelette походять від гр. σκελετός «скелет», пов'язаного з σκελετόν «висохле тіло», σκελετός «висохлий», похідними від σκέλλω «висушую», яке задовільної етимології не має; гр. σκελετόν вважається також (Klein 1452) запозиченням із семітських мов, зближеним із σκέλλω «висушую» за народною етимологією. — СІС<sup>2</sup> 770; Черных II 168; Фасмер III 638; Преобр. II 297; Kluge—Mitzka 712; Dauzat 682; Frisk II 722—723.

**скельтуватися** — див. **келтувати.**

**скеля**, *скеліна*, [*скеліще*] «скеляста місцевість; скелясті гори Нед», *скеля* (зб.), [*скельник*] «житель скель» Нед, [*шкеля*] «скеля» Нед, *скелістий, скелястий, [скилястий]* Нед, [*розскеліна*] «розщілина»; — р. [*скеля*] «скеля», [*скелья*] «тс.»; — очевидно, результат контамінації іменника *скалá* і етимологічно пов'язаної з ним основи *щел(у)щеліна*, [*щеліна*] «щілина»; [*щіль*]); з огляду на паралелізм початкового **ске-//ще-** в словах інших коренів (*ске-*

мити; щеміти, скепа, скіпка : щепата ін.) можливе припущення про факультативне збереження початкового **ск-** перед голосними переднього ряду без переходу в **щ**; виведення від гіпотетичного \*скъль, \*скъля (Фасмер III 638) здається менш переконливим; вважається також результатом видозміни форми *ска́лля* (зб.) «скали» (Німчук 115). — Див. ще **скала́**<sup>1</sup>, **щіль**.

**скеміти**<sup>1</sup> «щеміти», [скиміти Нед], *скімлити*, [скименіти Нед] «тс.», [скеменіти] «тиснути, мучити» Нед; — не зовсім ясні форми з початковим **ск-** перед **е**, **и** замість очікуваного **щ**; очевидно, результат контамінації форм типу *скімлити* (<\*скомлити) «нити, скиглити», *оско́ма* і *щеміти* або факультативного збереження **ск-** без переходу в **щ-**, як у словах *ске́ля*, *скіпка* та ін. — Див. ще **ско́мина**, **щеміти**. — Пор. **ске́ля**, **скіпа**.

**скеміти**<sup>2</sup> — див. **скімлити**.

[**скє́пінь**] «спека, жара» Мо; — результат контамінації слів *спе́ка* і [*скі́пень* (*скє́пінь*)] «великий мороз». — Див. ще **пекті**, **скі́пень**.

**ске́пис** «сумнів, недовіра», *ске́пник*, *скептици́зм*, *скепти́чний*; — р. болг. *ске́пис*, бр. *ске́пис*, п. вл. *skerpis*, ч. *skerpse*, слц. *skerspa*, м. *skepca*, схв. *скє́пса*, слн. *skėrsa*; — запозичено з грецької мови, очевидно, через посередництво німецької (н. *Skėrsis*); гр. *σκέψις* «розгляд, дослідження, сумнів», пов'язане з *σκέπτομαι* «дивлюся, досліджую, розмірковую», яке у своїй давнішій формі \**σπέμ-ιομαι* відповідає лат. *spesio* «дивлюся», ав. *spasyeiti* «дивиться», дінд. *rásyati* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 770; Kopaliński 894; Frisk II 725—726. — Пор. **аспéкт**, **епіско́п**, **мікроско́п**, **спеціа́льний**, **телеско́п**.

[**скерге́ля**] «хвороблива людина»; — афективне утворення, можливо, пов'язане із *ска́рга*, *ска́ржитися* або з р. [*скарге́икать*] «шаркати ногами».

**скерда́** (бот.) «Crepis L.», [*скерда*] «тс.» Мак; — р. *скє́рда*, [*шкерда*], бр. [*скерда*], ч. *skerda* (з р.), [*skarda*, *škar-*

*da*] «тс.»; — неясне. — Machek Jm. rosl. 232.

**скє́рцо** (муз.), *скерца́ндо*; — р. болг. м. *скє́рцо*, бр. *скє́рца*, п. ч. слц. *scherzo*, схв. *скє́рцо*, слн. *schėrzo*; — запозичення з італійської мови; іт. *scherzo* «скерцо», букв. «жарт» пов'язане з *scherzare* «жартувати», яке походить від свн. *schėrzen* «весело стрибати, веселитися», пов'язаного з *schėrz* «задоволення, гра», *scharz* «стрибок», *schurz* «тс.», снн. *schėrs* «жарт», до яких зводиться й укр. *жарт*. — СІС<sup>2</sup> 770; Kopaliński 869; Mestica 1562—1563; Kluge—Mitzka 644. — Див. ще **жарт**.

[**скес**] «жадного, скупиндя» Чаб; — неясне; можливо, афективне утворення.

**скетч** «ескіз; вистава, жарт»; — р. бр. *скетч*, п. *skecz*, ч. слц. *skeč*, болг. м. *скеч*, схв. *скє́ч*, слн. *skėc*; — запозичення з англійської мови; англ. *sketch* «естрадна п'єса жартівливого змісту» походить від іт. *schizzo* «бризки; штрих, ескіз», яке через лат. *schedium* «поетичний експромт» зводиться до гр. *σχέδιος* «імпрізований», пов'язаного з *σχέμα* «вигляд, форма; нарис, ескіз». — СІС<sup>2</sup> 770; Kopaliński 893; Klein 1453; Frisk I 602—604. — Див. ще **ескіз**, **схе́ма**.

**скіба** «брила в борозні; окраєць (хліба); [шрам Нед]», [*скибани́ця*] «великий окраєць» ЛексПол, *скибі́на*, *скібка*, [*ске́бка*] «скібка ЛексПол», [*скибо́виць*] «дволемішний кінний плуг» Корз, [*скибі́стий*] Нед, [*скибча́стий*] «з подовжними заглибинами ззовні (про плоди) Г; шаруватий Бі», [*скибча́тий*] «шаруватий» Бі, [*скібити*] «підіймати пар» Нед, [*скибе́тися*] «лягати скибами» Корз, ст. *скиба* (1596); — р. [*скіба*] «окраєць», бр. *скіба* «тс.»; брила в борозні, п. *skiba* «брила в борозні; леміш», *skibka* «окраєць», ч. *skýva*, слц. *skuva*, вл. *skiba* «тс.», нл. *skiba* «тс.; борозна», полаб. *st'aibă* «хліб, скібка»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови, у східнослов'янські через польську; двн. *sciba* (нвн. *Scheibe* «скібка, коло, шибка, шайба») споріднене з дісл.



skīfa «скибка», дфриз. skīve «тс.», які зводяться до пгерм. \*skībō- «відрізана від стовбура пластина», спорідненого з гр. σκίτων «палка; відколота гілка», лат. scīpio «палка, жезл», лит. skiēbti «розпорювати, робити діру», skiēpti «розділяти, робити отвір», псл. \*scīpati, укр. щипати, щепити. — Дзєндзелівський St. sl. 10/1—2, 52; Шелудько 46; Richhardt 98; Фасмер III 639; Преобр. II 297—298; Brückner 493; Machek ESJČ 551; Schuster-Sewc 1289; Kluge—Mitzka 640; Frisk II 733; Fraenkel 805; Pokorny 922. — Див. ще щепіти, щипати. — Пор. шайба, шйба.

[сківиця] «щелепа, кісточка на скроні» Л, [сківиця Л, сківа Куриленко, скібиця тж] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. сківіца «щелепа», [скібіца] «тс.», очевидно, пов'язане зі скіба «скибка, окраєць». — Див. ще скіба.

скіглити, [скигліти] «скиглити» (про чайку) Нед, [скіглити, скліти Нед, скоголіти] «тс.», [скоголіти] (про чайку) Нед, скиг «скигління», [скигл, скігл] «тс.» Нед, скиглій, [скігля] «плакса Ва; (орн.) чайка, Vanellus cristatus Нед», скиглячка «плакса»; — р. [скіголіть] «вищати, вити, плакати», бр. [скігаць, скігітаць]; — звуконаслідувальні утворення, паралельні до [скавуліти] «скавучати», скугніти «вищати» (про свиней), р. [скігелить] «скиглити», [скугболить, скугборить, скугерить], бр. [скугбліць] «тс.», ч. skuhrati «хникати», слц. skuhrat' «скаржитися»; зіставлення з лит. skaugėti «заздрити», лтс. skāust «тс.» (Фасмер III 660) необгрунтоване. — Хинце ОЛА 1976, 141—147. — Пор. скавугу, скугугу.

[скигна́ти] «хворіти, стогнати» Нед; — результат контамінації слів скіглити і стогнати (див.). — Пор. крігнати.

[скі́джитися] «загинути, пропасти» Чаб; — очевидно, афективне утворення.

[скі́кнути] «видати тихий звук» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із [кікати] «кувати».

скиксува́ти «схибити»; — запозичення з польської мови; п. skiksować «узяти фальшивий звук; схибити в грі у м'яча або в більярд», kiksować «тс.», як і пізніше укр. кіксува́ти «зробити невдалий удар у грі в більярд», кікс «невдалий удар у грі в більярд», р. киксовать, бр. кіксаваць, ч. kiksát «хибити; фальшивити», слц. kiksovat' «тс.», болг. кикс «невдалий удар у грі в більярд», схв. кикс «фальшива нота; помилка», через посередництво німецької мови (н. Kicks «промах у більярді», kicken «кіксувати») зводиться до англ. kicks «промах», пов'язаного з kick «бити ногою», етимологічно неясного. — ТСБМ II 683; Sławski II 160; Holub—Lyer 240; РЧДБЕ 331; Вуяклија 427; Paul DWb. 326; ODEE 504.

[скинбе́ї] «нутроші, тельбухи»; — фонетично видозмінене запозичення з турецької мови; тур. içkembe «кишки, нутроші» походить від перс. skānbā (šikamba) «тс.». — Радлов I 1556; Räsänen Versuch 174.

скиндя́к, скиндя́чка — див. киндя́к.

скі́нія (заст.) «палатка; переносне святилище давніх євреїв»; — р. болг. скі́нния, бр. скі́нія «переносний храм (намет) у давніх євреїв», др. ски́ния «намет; житло», схв. скі́нија «святилище», стсл. ски́нний, ски́нния «святилище, скінія»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. σκηνή «тс.; сцена» етимологічно не зовсім ясне; можливо, пов'язане з σκία «тінь». — Фасмер III 639; ГСЭ III 183; Frisk II 727—728. — Див. ще сцэ́на.

скі́ня — див. яскі́ня.

скипа́ти, скипе́ць, скипі́ти, скі́пка, скипні́ця — див. скі́па.

скі́пень «лютий мороз», [скі́пень] «великий мороз» Мо, [скі́пнява] «негода; сварка, колотнеча» Корз; — похідне утворення від скипі́тися «згущаючись, перетворитися в грудку» (про затверділу від морозу землю і под.). — Див. ще кипі́ти.

**скипидар**, [скопитар] (вид ліків) Нед, [шпиґинар] «скипидар», [шпиґинар] «тс.», скипидарити; — р. скипидар, бр. шкіпінар; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. spikapard «лаванда» походить від лат. spica pardī «колос нарда»; лат. spica «колос» пов'язане з ріппа «крило, перо», реппа (<\*retna) «тс.», спорідненими з двн. fēdara «перо», нвн. Fēder «тс.», дінд. rátram «крило, перо», гр. πτερόν «крило», стсл. **перо**, укр. *перо*; виведення від перс. sipidār «тополя» (Преобр. II 298; Matzenauer LF 20, 8) непереконливе. — СІС<sup>2</sup> 770; Грот ЖСт 1891/4, 228; Черных II 168—169; Фасмер III 640; Brückner 509. — Див. ще **нард**, **перо**.

**[скипніти]** «розтанути» (про сніг) Нед; — похідне утворення від *кіпніти* «танути». — Див. ще **копінь**.

**[скіпость]** «морський невід на стовпах» Дз; — неясне.

**[скиргікати]** «погано співати»; — звуконаслідувально-афективне утворення, паралельне до [кургікати] «стиха співати», [скриґіцати] «скреготати». — Див. ще **кругу́нькати**, **скреготати**.

**скирготіти** — див. **скреготати**.

**[скиргун]** (орн.) «лежень, Burhinus oedicnemus L.» Шарл; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане зі [скиргікати] «погано співати», [скирготіти] «скреготати»; назва зумовлена характером крику птаха (пор. фр. oedicnète ciard, букв. «едикнем крикун»). — Див. ще **скиргікати**.

**[скирдавіти]** «скрутитися» Вел, [скиртавіти] «тс.» Вел; — неясне.

**[скирняти]** «кривитись, плакати, бути невдоволеним» Мо; — очевидно, пов'язане із [кірняти] «хворіти» (див.).

**скірта**, [скірда Нед, стірта Нед, стірта], [скирдаджій] «відповідальний при укладанні скирти» ГрицАВ, [скирдар, скиртар] «тс.» Гриц, скіртище «підстилка під скиртою», скиртувальник, [стіртник] «скиртувальник» Нед, скиртувальний, скиртувати, [оскир-док] «невелика скирта», [прістирток

«тс.» Нед, ст. стирта (1347—1349), стьрта (1444); — р. скирд, скирда, ст. скирдъ, бр. сцїрта, [скірда, скірта], п. sterta «скирта»; — запозичення з балтійських мов; лит. stirta «стіг сіна», лтс. stifta «оборіг», stirpa «тс.» споріднені з лат. sterno «стелю, розстилаю», псл. \*prosterti, \*storna, укр. *простерти*, *простір*, *сторона*. — Непокупний 172, 176; Мовозн. 1970/6, 34—35; Лаучюте 23; Фасмер—Трубачев III 640; Fraenkel 909—910; Karulis II 300. — Див. ще **простерти**, **сторона**.

**скит** «невеликий монастир монахів-пустельників», *скитник*, *скиток* «невеликий скит; (заст.) житло розпусних жінок Бі», [скіток] «скит» Л, *скитувати* «жити скитником»; — р. болг. *скит*, бр. *скіт*, др. *скитъ*, *скытъ*; — запозичення з грецької мови; гр. Σκῆτις — назва пустелі в Єгипті, де селились грецькі монахи (Фасмер III 640—641); пов'язується також (Skok III 260) з гр. ἄσκητις «аскет».

**скитатися**, [скиталець] Нед, *скитальник*, *скитальство*, *скитальщина*, [скитарка] «кочова бджола, Nomada» Нед, *скітки* «блукання», [скітник] «блукач» Л, [скітавий, скитальний] Нед, [шкитавий] «бродячий»; — р. *скитатся*, бр. [скітацца], др. *скытати ся*, болг. *скітам* (се), м. *скита се*, схв. *скітати се*, слн. *skítati se*, стсл. **скытати сѧ**; — псл. *skytati se*; — зіставляється з лит. *kutėti* «струшувати, стріпувати», дісл. *skunda* «швидко забирати, поспішати», *skynda* «гнати», двн. *scutten* «трясти, штовхати». — Фасмер III 641; Преобр. II 299; Младенов 583.

**[скібець]** «сходинка; щабель драбини» Чаб; — очевидно, залишок псл. *skobьsь* «вирубана сходинка (у скелі, горі)», пов'язаного з *skoblja*, *skobljь* «струг», *ščěbьlь* (<skěb-) «щабель». — Див. ще **скобель**. — Пор. **щабель**.

**[скізілати]** (у виразі *с. гроші*) «здобути, дістати» (гроші) Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *козі* як позначення здобування грошей під час колядування з «козою».

**скілька** «декілька», *скільки*, [скілько, *скількóро* СУМ, Г]; — р. *скóлько*, бр. [скóлькі]; — очевидно, результат злиття частки др. *съ* «з» (для позначення приблизності) і *колько* «скільки». — ІУМ Морфологія 345, 371; Фасмер III 647; Черных II 170. — Див. ще **з<sup>4</sup>, кілька<sup>2</sup>**.

**скімлити** «видавати протяжні жалібні звуки, нити (про тварин); тихо, жалібно плакати», [сқомліти] «скавучати ВеЗа; вити», [сқеміти] «дзижчати», [скімля] «плаксій» Корз; — р. [сқомліть] «тс.», п. *skomleć* «скиглити, скавучати», ч. [skomliti, skumlet'] «тс.», вл. *skomlić* «буркотати», нл. *skomliś* «скавучати; буркотати», слн. *skomlĭati* «стогнати, скаржитися; сумувати», р.-цсл. **сқомълати** «буркотати»; — псл. *skomъliti* (*skomъlati*) «скиглити, скавучати»; очевидно, результат контамінації звуконаслідувального *skoliti* (*skulēti*) «скиглити» і *skoma* «оскома», \**ske-miti* (>*sčemiti*) «шеміти»; менш переконливе пов'язання (Schuster-Sevc 1292—1293) з псл. *комагъ* «комар», *сьтеľ* «джміль». — Фасмер III 647—648; Преобр. II 304—305; Ильинский ИОРЯС 23/2, 243; Machek ESJČ 547; Skok III 264. — Див. ще **сқеміти<sup>1</sup>, сқомина, сқулити<sup>1</sup>, шеміти**.

**скіп<sup>1</sup>** — див. **сқопá**.

**скіп<sup>2</sup>** — див. **сқопіти**.

**скіпа** «скіпка, тріска», *скіпка* «тріска; [сірник ДзАтл II]», [сқепка] «скіпка», [скіба Бі, *скібка* Пі, Бі, *скіпка* Нед, *шкипа*] «тс.», [сқипець] «щепа, прищеплене дерево», [сқипніця] «тс.» ВеУг, *скіпати* «розколювати, відколювати», *скіпатися* «приставати, чіплятися», [сқепати, *скіпати*] «тс.», [сқипіти] «прищепити» ВеУг, [сқипній] «щеплений» ВеУг, *скіпáльний*, *скіпкій*, [вісқеп] «знушання, турбування, напад» Ж, [вісқепати] «виколювати, вирвати, винищити, викрасти; турбувати, дражнити» Ж, [вісқепатися] «вирватися, вислизнути, звільнитися» Ж, *вісқипати* «виколювати; знайти», *досқипатися*, *досқипливий*, [засқепіти] «заскалити»,

[*бсқип*] «граблисько, ратище» Ж, [осқипище] «тс.», [присқібнути] «затиснути, защемити» Нед, *присқипатися*, *присқипливий*, [рóзскіп] «розщип» Нед, [рóзскіп Нед, *рóскіп*] «тс.», [розсқепатися] «розщепитися, розколотися»; — р. [сқепа] «скіпка», [сқепать] «відколювати», бр. [сқепка] «тріска», [сқепіна] «щілина», *асқепак* «осколок, тріска», др. *сқъпище* (*сқепище*) «ратище», *осқъпище* «тс.», *осқъпъ* «спис», *посқъпани* «розколені», п. [skipka] «скіпка, скалка», [skierina] «щілина»; — не зовсім ясні фонетичні форми з початковим **ск-** перед голосними переднього ряду замість очікуваного **щ-** або **сц-**; можуть бути результатом контамінації форм типу *сқáбка*, *сқопіти* і *щéпа*, *щіпáти* або факультативного збереження давнього **ск-** без переходу в **щ-**, як у словах *сқе́ля*, *сқеміти* та ін. — Бузук ЗІФВ 7, 68; Фасмер—Трубацев III 638; Ильинский ИОРЯС 22/1, 203; РФВ 73, 303; Преобр. II 297. — Див. ще **сқáбка, щепіти**. — Пор. **сқе́ля, сқеміти<sup>1</sup>**.

**скіпати** — див. **скіпа**.

**скіпетр** (заст.) «царський жезл»; — р. *скіпетр*, бр. *скіпетр*, др. *сқипетръ*, *сқипьтрь*, п. *sceptr*, ч. *sceptrum*, вл. *sceptar*, болг. *сқиптър*, м. *сқиптар*, схв. *сқиптар*; — запозичено в давньоруську мову з грецької (у західнослов'янські через посередництво латинської, лат. *scētrum*); гр. *σκήπτρον* «палиця, жезл» пов'язане з *σκήπτωμι* «опиратися, прихилитися», очевидно, похідним від *σκήλος* «гілка», спорідненого з лат. *scārus* «держално», алб. *shkor* «палиця, скіпетр», днв. *saft* «держално, спис». — CIC<sup>2</sup> 771; Фасмер III 639—640; Kopalinski 869; Frisk II 728—729; Walde—Hofm. II 490; Kluge—Mitzka 632.

**скіпець** — див. **копати<sup>1</sup>**.

**скіплина, скіпщик, скіпщина** — див. **копá**.

**скіра, скірістий, скірниця, скірня** — див. **шкіра**.

[**скітіти**] «розтринькати»; — неясне.

**скіф** «спортивний човен для змагань»; — р. болг. м. *скиф*, бр. *скіф*, п.

skiff, ч. слц. skif, схв. *скѣф*, слн. skif; — запозичення з англійської мови; англ. skiff «тс.; ялик» походить від іт. schifo (фр. esquif) «невеликий човен», яке зводиться до двн. skif «корабель». — СІС<sup>2</sup> 771; ТСБМ V/1, 169; Kopalinski 894; Klein 1453.

**скіфи** (одн. *скіф*, *скіф'янка*); — р. *скіфы*, бр. *скіфы*, п. Scuci, Scytowie (одн. Scyta), ч. Skythové, слц. Skýt, болг. *скѣти*, схв. *Скѣти*, слн. Skít; — запозичення з грецької мови; гр. Σκῦθαι «скіфи», Σκῦθης «скіф» етимологічно неясне; виводиться від імені міфічного родоначальника скіфів Σκῦθης, молодшого сина Геракла (Дворецкий II 1486); — разом з тим, цей етнонім пов'язується з його словотворчим варіантом *скóлоту* (гр. Σκóλοτο), що відрізняється суфіксальним -λ- (Стрижак Етнонімія Геродотової Скїфії 48—53). — Агеева 196.

[**скічити**] «скавучати» Нед; — очевидно, результат спрощення основи *скович-* (>\**сковьч-* >\**сківч-* >\**скіч-*). — Див. ще **скавú**.

**скічнáти** — див. **сквичнáти**.

**склавіни** «стародавні західнослов'янські племена»; — р. *склавіны*, ч. Sklavínové; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. Σκλαβηνοί «слов'яни» походить від стсл. **словѣне** «тс.». — Фасмер III 665; Kluge—Mitzka 712. — Див. ще **слов'яни**.

[**складічниця**] (бот.) «гриб кантарел, *Cantharellus* Adans.» Мак; — очевидно, калька нім. Faltenpilz «тс.», букв. «складчастий, збористий гриб». — Див. ще **клясти**.

[**склезь**] «крута скеля, прірва» Нед, [*склезя*, *склэзе*, *склезина*] «тс.» ВеНЗн, [*склэсний*] «косий, перекошений» Нед, [*склэсьний*] «тс.», [*склесювáти*] «перехилитися на один бік», [*склезь*] (присл., у виразі [*с. говорити*] «говорити навмисне незрозуміло») тж, [*всклезь*] «наскрізь; прямо, навпростець» Ж, [*навсклезь*] «навкіс; наскрізь; прямо, навпростець» Ж, [*насклесь*] «косо, похило»; — р. [*склэзкий*] «слизький», бр.

[*склэзінь*] «слимак», п. [sklezia] (присл.) «навкіс», [sklezić] «викривляти, перекошувати»; — псл. sklyz- «слизький, ковзкий», пов'язане чергуванням голосних із (s)klyz-, (s)klyz- «тс.», до яких зводиться й *кóвзати*, [*склизькій*]. — Фасмер III 641; SW VI 146. — Див. ще **кóвзати**, **склизіти**, **слиз'!**

**склеп** «склепіння; [підвал; магазин]», [*склепáр*] «торговець, продавець», *склепіння*, [*склеплéнне*] «склепіння» Пі, [*склэпник*] «торговець», [*склепня́*] «склепіння» Нед, [*склепíтя*] «скелі» О, [*склепóк*] «комора для збіжжя» О, *склепíстий*, *склепíнчастий*, *склэплений* «склепінчастий; зімкнутий», [*склипований*] «склепінчастий» ЛексПол, *склепíти* «зводити склепіння; зімкнути, зажмурити», *склэплювати*, *склепля́ти*, [*склепувáти*] «будувати склеп», [*склину́ти*] «зціпити» О, [*за́склеп*] «склепіння; коконування» Ж, *надсклепíнный* Куз, [*óсклеп*] «кокон» Ж, [*óсклепка*] «накривка» Ж, ст. *склепъ* (XVI ст.); — як і р. бр. *склеп*, запозичено з польської мови; п. skleп «підвал, льох, склеп, крамниця», як і ч. skler «підвал, льох, шинок; [зруб, амбар]», слц. skler «крамниця», зводиться до псл. \*slykerь «прикриття», пов'язаного з дієсловом \*klynōti (< \*klynōti) «прикривати», звідки й ч. klynouti «утворювати склепіння», слц. klynúť «зводити склепіння»; може бути споріднене з гр. κλέπτω «краду, роблю потай», καλύπτω «прикриваю», лит. slėpti «ховати, приховувати»; пов'язування з *кля́ти* (Черных II 169; Фасмер III 641; Brückner 233, 493; Bern. I 513) недостатньо обгрунтоване. — Дзендзелівський УЗЛП 121; Machek ESJC 254, 546. — Пор. **кля́пка**, **кля́пати**, **склэпéць**.

[**склэпéць**] (ент.) «пістряк лісовий (гедзь), *Chrysops saecutiens* L., кровососка дошова, *Haematopota pluvialis* L., кінська, *Hirrobosca equina* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *склепíти* «зажмурити» (очі); назва зумовлена, очевидно, тим, що, оберігаючи очі від гедзів, худоба жмуриється (пор. *сліпень* «гедзь»). — Див. ще **кля́пати**, **склеп**.

[склєпці] «тенета» Куз; — очевидно, пов'язане із *склєпїтися* «зімкнутися»; можливо, раніше ця назва стосувалася примітивних капканів. — Див. ще **склєп**.

[склєпшитися] «трапитися, стати-ся» Нед; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане зі *склєпáти* «з'єднати клепаанням».

**склєра** «білкова оболонка ока», *склєрòтика* «тс.», *склєрїт* «запалення склєри», *склєрáльний*; — р. бр. болг. *склєра*, ч. слц. *skléra*, схв. *склєра*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sklera*, фр. *sclérotique*, англ. *sclera* походять від гр. *σκληρός* «твердий», пов'язаного з дієсловом *σκέλλομαι* «сохну, твердну», спорідненим з нвн. *schal* «прісний, вивітрілий», нн. *schal* «сухий», лтс. *kàlss* «худий», *kàlst* «сохнути». — СІС<sup>2</sup> 771; Gr. Fwb. 703; Klein 1398; Frisk II 722—723; Kluge—Mitzka 632—633. — Пор. **склєрòз**, **склєрòма**.

**склєрòз**, *склєрòтик*, *склєрòтїчний*; — р. бр. *склєрòз*, п. вл. *skleroza*, ч. слц. слн. *skleróza*, болг. м. схв. *склєрòза*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Skleróse*, фр. *sclérose*, англ. *sclerosis* походять від гр. *σκληρός* «твердий», *σκληρωσις* «тверднення». — СІС<sup>2</sup> 771; Черных II 169; Kopaliński 894; РЧДБЕ 672; Gr. Fwb. 703; Dauzat 656; Klein 1399. — Див. ще **склєра**. — Пор. **склєрòма**.

**склєрòма** «захворювання дихальних шляхів», *склєрèма* «тс.»; — р. бр. болг. *склєрòма*, п. ч. *sklegom* «хронічна хвороба шкіри, склеродермія», слц. *skleróta* «тс.»; захворювання дихальних шляхів», схв. *склєром* «затвердіння шкіри»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Skleróm*, фр. *sclérome*, англ. *scleroma* походять від гр. *σκληρός* «твердий». — СІС<sup>2</sup> 771; РЧДБЕ 672; Gr. Fwb. 703; Klein 1389. — Див. ще **склєра**. — Пор. **склєрòз**.

[склєснути] «стухнути» (про опух) ВеУг; — запозичення з польської мови; п. *skleşnąć* «тс.» є похідним від *kleşnąć* «западатися, угинатися; стухати», спорідненим з ч. *klesnouti* «спасати, опастися,

увігнути», *klesati* «спадати, йти на дно», слц. *klesnut'* «спасати, зменшитися», *klesat'* «опадати, западати», і далі, очевидно, з лит. *klīmpti*, *klīmpstù* «грузнути». — Sławski II 221; Machek ESJC 255.

**склєсювати**, *склєсний*, *склєсьний* — див. **склєзь**.

[склєцок] «півмішка (і менше), клунок» Ме, Мо; — очевидно, пов'язане із [клець] «колода, обрубок», [клец, клєцок, клецьòк] «тс.»; назва могла бути зумовлена подібністю неповного мішка до обрубка колоди або тим, що обрубки колоди переносилися в мішках на паливо. — Див. ще **клець**.

**склєцьок** — див. **клець**.

**склїво**, *склїця* — див. **скло**.

[склиз] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* Lam.» Мак; — неясне.

[склизїти] «ковзати», [склизнїти] «зникнути, вислизнути» Г, Нед, [склизкїй] Нед; — р. *склизь* «слиз», *склизкий* «слизький», *склизнуть* «ставати слизьким», бр. [склизь] «слиз», [склизкі] «слизький», [склизнуць] «покриватися слизом», [склизнуць] «сковзнути», схв. *склїзак* «слизький», *склїзити* «ковзати», слн. *sklizek* «слизький», *sklízni* «посковзнутися»; — псл. *skliz-*, результат контамінації основ \*sk<sup>h</sup>l<sup>h</sup>z- «сковзати» і *sliz-* «слиз». — Фасмер III 642; Преобр. II 299—300; Skok III 261. — Див. ще **кòвзати**, **слиз'**.

[склїтати] «з'єднати, виконати; придбати, заощадити» Нед, [склїнтїти] «тс. Нед; зробити як-небудь О», [склїтїти] «неякісно або наспіх зробити» Корз, [склїтушїти] «тс.» тж, [клїнтїти] «майструвати, партачити» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *klesić* «абияк збивати; халтури-ти» пов'язане з *klec* «халабуда, хижа; халтура», яке відповідає укр. *клїть* «підймальний пристрій; [клїтка, комора]»; менш обґрунтоване зіставлення [клїнтїти] з [клїснїти] (ЕСУМ II 462). — Див. ще **клїть**.

**склїти** — див. **скнїти**.

**скло**, *шкло*, *скєльце*, *шкєльце*, [склїво] «емаль, полива, глазур» Куз, [шклї-

во Нед, *скліця* Куз] «тс.», [склівочка] «склянка», *скляніця*, [шкляніця] «тс.», [склянічина] «осколки скла» Нед, *склянка* «стакан; [обломок скла Бі]», *шклянка*, [склянніця] «велика склянка або пляшка» Нед, [скляніна] «склянка, стакан; скляне намисто», *скляр*, *шкляр*, *склярєнко* «син скляра» Бі, *шклярєнко* Бі, *склярїха*, *шклярїха*, *склярївна* «дочка скляра» Бі, *шклярївна* Бі, *склярка* «скляриха», [шклярка] «тс.», *склярство*, [склярчїк] «помічник скляра», [шкловіна] «шкляний предмет» Нед, [склєній] «полив'яний», *склістий*, *склуватий*, *скляній*, *шкляній* СУМ, Бі, [склячий] «блискучий, як скло», [шклявий] «склуватий» Нед, [шклянистий] «склоподібний» Нед, *скліти* «вставляти скло; [покривати поливою]», *шклїти* «тс.», *скліти*, [склітися] «блищати» Нед, [шклїтися] «тс.» Куз, *склярувати*, *засклений*, *засклїлий*, *засклянілий*, *оскляніти*, *оскляти* «перетворювати в скло (пісок)», *підсклянник*; — р. *стекло*, бр. *шклó*, др. *стъкло*, п. *szkło*, ч. *sklo*, ст. *stblo*, слц. *sklo*, вл. нл. *škla* «миска», вл. *škleńca* «шибка», нл. *šklanica* «тс.», болг. *стъкло*, *цкло*, м. *стакло*, схв. *ста́кло*, *склò*, *цклò*, слн. *stéklo*, стсл. *стъкло*; — псл. *stýklo*; — запозичення з готської мови; гот. *stikls* «келих», споріднене з двн. *stechal* «тс.», задовільної етимології не має; зіставляється з дісл. *stikill* «вістря (зокрема гострий кінець рога для пиття)», двн. *stichil* «колючка», *stechal* «крутий, обривистий»; лит. *stiklas* «скло, склянка», лтс. *stikls* «скло», а також прус. *sticlo* «скло» є, очевидно, запозиченнями зі слов'янських мов або свідченнями того, що запозичення з готської мови відбулось ще у балтослов'янський період перед початком нової ери; думка про давню спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 615) мало переконлива. — Булаховський Нариси 60, 122; Черных II 200; Фасмер III 753; Преобр. II 380—381; Brückner 549; Machek ESJC 546; Schuster-Sewc 1442—1443; Skok III 325; Mikl. EW 328; Tra-

utmann 286; Feist 453; Fraenkel 905—906; Mühl.—Endz. III 1067.

**скло́ка**, *скло́чник*; — бр. *скло́ка*; — запозичення з російської мови; р. *скло́ка* задовільного етимологічного пояснення не має; пов'язується із *клок* «жмут, клапоть» (Jakobson IJSLP 1/2, 270). — Фасмер—Трубачев III 642. — Див. ще **клок**.

**склю́кати** «сплутати, скуйовдити» Нед, [склю́каний] «сплутаний» Нед; — очевидно, афективне утворення, можливо, зближене із *кло́ччя*.

[**скля́нка**] (сорт яблука) Бі; — похідне утворення від *скло*; назва зумовлена, очевидно, прозорістю спілого яблука цього сорту; пор. п. *szklanka* (сорт вишень). — Див. ще **скло**.

**скляп** — див. **кляп**.

**скна́ра** «скупердяга», [скна́ра] «тс.», *скна́рий*, *скна́ристий*, *скнарува́тий*, *скна́рити*, *скнарува́ти*; — бр. *скна́ра*, *скна́рлівы*, *скна́рніцаць*, п. *sknega*, [sknara, skner]; — неясне; непереконливо зіставлялося (Brückner 494) з п. [kneřač] «слабувати, нездужати», [kneřač (knysač)] «розкидати»; твердження Брюкнера про виключно польський характер слова помилкове.

[**скни́п**] «шкідлива комаха, паразит» Нед, ст. *скніпы* или *кніпы* «м'юшки, комарь. и теж блошыцъ» (1627); — р. [скні́па] «воша»; — запозичення з грецької мови; сгр. *σκνίπα* «комар, блоха», *σκνίψ* (род. в. *σκνίπος*) «комаха», *κνίψ*, *κνίπος* «тс.» пов'язані з *κνίπος*, *σκνίπος* «скупий» і под. — Фасмер III 643; ГСЭ III 184; Matzenauer LF 20, 8; Frisk I 877.

**скні́ти** «нидіти, мучитися, втрачати сили», [склі́ти] «скніти; згасати, вмирати Чаб», [цкні́ти] «терпіти злидні» О, [цні́ти] «нидіти (з голоду)» Нед, [цнутися] (у виразі [мені цне ся] «мені нудно»), [цно] «нудно, моторошно» тж; — бр. [склець] «скніти, пропадати», др. *сътъснути си* «стривожитися, стурбуватися», п. *sknić* «нудити», *sklić* «тс.», *skliwy* «нудний, нудотний», [скпу] «тс.», слц. *cniet' sa* «сумувати» (*cnie sa mi*

«мені сумно»); — результат спрощення псл. \*tʰsknēti/tʰsklēti «сумувати, тужити», похідного від \*tʰska/tʰskʰ «сум, горе»; пор. бр. [тоскніць] (безос.) «сумно»; недостатньо обгрунтоване виведення (Shevelov Hist. phonol. 337) від др. кьсь-нѣти «баритися, запізнюватися». — Фасмер IV 88; Sławski I 106; Brückner 65; Machek ESJC 641. — Див. ще **то́ска**.

**скоба́¹** (тех.) УРС, Г, *скобель* (тех.), *скобка*, [вскобу́ти] «охопити скобою» Ж, [заскобу́ти] «тс.» Ж; — р. *скоба́*, бр. *скаба́*, п. *skobel* «скоба», ч. слц. *sko-ba* «планка; скоба», вл. нл. *skobla* «защипка на дверях», болг. *скоба*, схв. *скѡба* «скоба, засувка, защипка», слн. *skōba* «тс.», с.-цсл. **скоба**; — псл. *skoba*; — споріднене з лит. *kābė* «гак», *kablūs* «тс.», *kabėti* «висіти», *kibti* «чіплятися, вішати», лтс. *kablīs* «защипка, застібка», можливо, також з дінд. *skabhñāti* «зміцнює, підпирає», лат. *scapulum* «лава», гр. *κόμβος* «перев'язь, пояс», норв. *hempa* «зв'язка, защипка»; іє. \*(s)kamb- «гнути». — Черных II 169—170; Фасмер III 643; Machek ESJC 546; Schuster-Sewc 1290—1291; Младенов 584; Skok III 262; Pokorny 918. — Пор. **скаба́¹**.

**скоба́²** — див. **скопа́**.

**скобель** «струг», [скобе́лка] «вид струга», [ску́бель Нед, ску́блик Нед, шкібля] «тс.», *скобліти*, [шкоблі́ти] «скоблити», [скоблюва́ти] «скребти, викидати (гній)» О; — р. *скобель*, *скобліть*, бр. *скобля*, *скабліць*, п. [skobla] «скобель», ч. [skoble], слц. [skobl'a], слн. *skobelj*, *skóbljati*; — псл. *skoblja*, *skobljъ*; — споріднене з лит. *skōbti* «довбати, скребти, щипати», лат. *scabo* «скребу, скоблю, чешу», гот. *skaban* «скребти, стригти»; іє. \*(s)kēp-/(s)kēb(h)-/(s)kob(h)-; пов'язання з псл. *skoba* «скоба, гак» (Schuster-Sewc 1291) позбавлене підстав. — Черных II 170; Фасмер III 643; Machek ESJC 546—547; Trautmann 262; Fraenkel 791; Pokorny 930—931.

[**скоб́лик**] (іхт.) «пічкур, *Gobio fluviatilis*»; — результат видозміни форми [ко́блик¹] «тс.» (див.).

**скоблі́ти** — див. **скобель**.

[**скобо́та**] «лоскоти» Нед, [скобо́-ти] (мн.) «тс.», [скобітлі́вий] «лоскітливий», [скоботлі́вий] «тс.» тж, [скобо-та́ти] «лоскотати; скрекотати», [ски-бота́ти] «лоскотати» О, [скомта́ти] «тс.» ВеУГ; — очевидно, пов'язане зі [ско́мина] «оскома» (пор. [скомта́ти] «свербіти», менш імовірний зв'язок з лат. *scabo* «скребу, чешу», гот. *skaban* «скребти». — Пор. **скобель**, **ско́мина**.

[**сковерну́ти**] «звернути, повернути» Нед, [ско́ворот] «напря́м» Нед; — пов'язане з *верну́ти*, *верта́ти*, [коверта́ти] «направляти, повертати»; можливо, ускладнене гіпотетичним префіксом \*(s)ko-. — Див. ще **верті́ти**. — Пор. **коверта́ти**.

**ско́взати(ся)**, [ска́мза́ться] «сковзатися» Чаб, [ско́взатися] «тс.», *сковзну́ти*, [ско́вза́н] «ковзан», *ско́взалка*, [ско́взалка], *ско́взанка*, [ско́взанка], *ско́мзалка* Чаб], [ско́вза́ч] «ковзаняр» Куз, [ско́взу́н Куз, ско́взу́н] «тс.», [ско́взу́ні] «ковзани» Куз, *сковзкі́й*, [ско́взкі́й]; — р. [ско́лза́ть], *ско́льзі́ть*, др. *скъльзнути* «змусити посковзнутися», п. ст. *skiezem* «криво», ч. [sklouzat se] «сковзатися», слц. *sklzat' sa*, *sklznut' sa*, слн. [skuzek] «слизький»; — псл. \*skʰlʰzati «сковзати», давній варіант основи \*kʰlʰzati «ковзати» з рухомим s-. — Черных II 170; Фасмер III 646—647; Шахматов Очерк 125; Sławski II 147—148. — Див. ще **ко́взати**. — Пор. **хо́взати**.

**сковича́ти** — див. **скаву́**.

**сковоро́да** СУМ, Нед, [сковерда́] «сковорода» Чаб, [скаваруодник] «корж, спечений на сковороді» Л, [сковорідник] «тс.» ЛексПол, *сковородень* «гачок для підіймання сковороди», [сковородник] «чаплія» Чаб, [сковоро́да] «сковорода» Нед; — р. *сковорода́*, бр. *скаварада́*, п. [skowroda, skawroda], ч. ст. *skravada, skrovada*, вл. *škorodej*, нл. *škórodwej*, стсл. **сковра́да**; — псл. \*skovorda, \*skovordy, -dъve; — дальші зв'язки остаточно не встановлені; зіставляється з двн. *scart-isap* «казанок, сковорода»

(Ильинский ИОРЯС 24/1, 114—115; Брандт РФВ 24, 176; Kluge-Mitzka 637), з *чэрен* (Osten-Sacken IF 22, 320), з вірм. skavařak < \*skavaridak «миска» (Семереньи ВЯ 1967/4, 14—15). — Фасмер — Трубочев III 644; Machek ESJC 548—549.

[**скозуватися**] «сперечатися», [*сказуватися*] «виправдовуватися» О, [*скузуватися*] «вибачатися, виправдовуватися, відмагатися», [*скуза*] «вибачення, виправдання, відмовка»; — запозичення з польської мови; п. заст. ekskuza «виправдання, вибачення», ст. ekskuzować «виправдувати, вибачати», ekskuzować się «виправдуватися, просити пробачення» походять від лат. excūso «вибачаю, виправдую» (фр. excuse «вибачення»), утвореного за допомогою префікса ex- «ви-, з-» від іменника causa «причина, привід, судова справа». — SJP II 674; Sł. wug. obcsuch 178. — Див. ще **ка́вза**.

**ско́йка** (зоол.) «стулка черепашки; черепашковий моллюск, Unio Retz.», [*ска́лка*] «беззубка, Anodonta Lam.» ВеНЗн; — р. [*ско́лька*] «черепашка», др. *сколия* «черепашка зі слимаком», *сколька* «черепашка», п. *skojka* «моллюск» (з укр. ?), болг. [*ско́лка*] «тс.», [*ско́йка*] «річкова мідія», схв. *шко́лька* «черепашка», слн. [skóljka] «тс.»; — псл. *skoľka*, *skoľja*, пов'язане з *skala* «скеля», \*sčělь «щілина, розколина»; в українську мову, можливо, перезапозичене з румунської (пор. рум. scóică (молд. *ско́йкэ*) «черепашка», яке, в свою чергу, виводиться зі слов'янських мов. — DLRM 749; СДЕЛМ 383. — Німчук 229; Гутшмидт Общекарп. диал. атлас 72, 76; Фасмер III 647. — Див. ще **скала́¹**, **щіль**.

**скокель** — див. **скаку́н**.

[**скокочитися**] «роздутися, розбухнути» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*коко́ша*] «жарене кукурудзяне зерно (тріснуте, з вивернутим назовні білим вмістом)» (див.).

[**сколінічитися**] «зігнути, згорбитися» О; — результат контамінації за-

позиченого [*клінчити*] «ставати на коліна» і *коліно* (див.). — Пор. **сколянічніти**.

**сколо́здря** — див. **скоро́здрий**.

**сколопéндра** (зоол.) «Scolopendra (L.) Newport»; — р. болг. *сколопéндра*, бр. *скалапéндра*, п. *skolopendra*, схв. *сколопендра*; — засвоєно з латинської наукової термінології; лат. scolopendra походить від гр. *σκολόπενδρα* «тс.; стонога, мокриця», запозиченого з невідомої мови. — SIC<sup>2</sup> 772; Kopaliński 895; Klein 1399; Frisk II 735.

[**сколо́скати**] «розбудити» Нед; — пов'язане зі *сколо́шкати* «злякати, сполошити», *коло́шкати* «полохати, лякати; переривати сон» (див.).

[**сколянічніти**] «заклякнути, замерзнути» О; — складний результат контамінації дієслів *заклякнути* і [*сколінічитися*] «зігнути, згорбитися», яке, у свою чергу, виникло з контамінації основ слів *коліно* і [*клінчити*] «ставати на коліна» від п. *klęczyć* «тс.», осмисленого як відповідник укр. [*кляка́ти*] «тс.» і *клякнути* «мерзнути». — Див. ще **кляка́ти**, **клякнути**, **сколінічитися**.

[**скоміна**] «оскома», *скі́млити* «нити; скиглити, скавучати», [*скомта́ти*] «свербіти», *скі́млячий* «ниючий, щемлячий», *скі́м'ячий* «тс.», *оско́ма*, [*оско́мина*], *оско́містий* СУМ, Нед, *оско́мити*, *оско́митися*; — р. [*скомі́ть*] «боліти, щеміти, страждати, хворіти», [*скомль* (*ско́мля*)] «хвороба, скорбота, нудьга», *оско́мина* «оскома», бр. [*ско́ма*] «оскома», *аско́ма* «тс.», др. *оскомина* «оскома; неприємний спогад; неприємний наслідок», п. *skoma* «оскома», *skomina*, *oskoma*, ч. [oskomina], вл. ст. *woskobi(z)pa*, нл. *woskobipa*, болг. м. *скоміна*, *оско́мина*, схв. *ско́мина*, слн. *skomína* «тс.», [skomatí] «тужити», *skomljáti* (заст.) «стогнати, сумувати, розпалюватися», р.-цсл. *скомина* «зубний біль», **оскомина** «тс.»; — псл. *skoma*, пов'язане з чергуванням голосних із \*sčemiti (< \*skemiti) «щеміти». — Фасмер III 160, 647; Черных I 607—608; Варбот Этимология



1973, 27—28; Ильинский ИОРЯС 23/2, 243; Brückner 494; Schuster-Sewc 780; Skok III 264. — Див. ще **щеміти**. — Пор. **скеміти**<sup>1</sup>, **скімлити**.

**[скомірда]** «кулеша на сметані» Нед; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. scovárdă «млинець», scovérgă «тс.» пов'язують з псл. \*skovorda (стсл. **сковрада**) «сковорода». — Vincenz 13; СДЕЛМ 383; DLRM 751. — Див. ще **сковорода**.

**скомліти** — див. **скімлити**.

**скоморо́х** «мандрівний середньовічний актор», **скоморо́шество**; — р. **скоморо́х**, бр. **скамаро́х**, др. **скоморохъ**, п. ст. skomrošny «безсоромний, нескромний», skomrošny «тс.», р.-цсл. с.-цсл. **скомраҳъ** «скоморох»; — неясне; зіставлялося з іт. scaramuccia «блазень», звідки фр. scaramouche «хвалько, боягуз» (Срезн. III 379); вважалося давнім похідним від звуконаслідувального кореня skomatī «стогнати, скімлити» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 243; Львов Этимология 1972, 109—112); непереконливо пов'язувалося з **морочити** (Brückner 494); виводилось від стародавнього етноніма гр. Σκαμόρεις, слат. scamarī (Mikl. EW 301; Schrader Reallexikon II 214). — Фасмер III 648; Преобр. II 304—305.

**скомпія** — див. **скўмпія**.

**скомтати** — див. **скобо́та**.

**[скомші́ти]** «зім'яти», **[скомші́тися]** «скуйовдитися»; — р. **[ско́мшіть]** «зім'яти, зібгати», **[комші́ть]** «м'яти, заминати», **[комуші́ть]** «тс.», бр. **[скомші́ць]** «зібгати (тісто)», **[скомсі́ць]** «зім'яти, подолати», **[ко́мсаць]** «швидко м'яти зубами», **[комсі́ць]** «місити; стискати, утоптувати», **[комчі́ць]** «збивати в грудки», **[камші́ць]** «м'яти, жужмити», п. **[komsic]** «місити, м'яти», **[komsac]** «швидко їсти»; — пов'язане з **[ко́мчитти]** «м'яти, жужмити» Я, р. **ко́мкать**, **[комі́ть]**, похідними від др. **комъ** «грудка», псл. **котъ**, **ком(ъ)сати**. — Фасмер II 307; ЭСБМ IV 228, V/1, 95; Sławski II 393—394; ЭССЯ 10, 180. — Див. ще **кім**.

**[сконáрхатися]** «пробудитися, встати» О; — пов'язане з **[канáрхати]** «не лягати спати вночі» (див.).

**[сконозі́ти]** «мучити» Нед; — очевидно, пов'язане з **[конóзити]** «корчити, морщити» (див.).

**скоп**, **скопіти**, **ско́пище**, **скопові́на**, **ско́пом**, **ско́пи́на** — див. **копа́**.

**скопа́** (орн.) «Pandion haliaëtus L.», **скоба́**, **[скаба́]** Нед, **шка́ба** Куз, Шарл, **шкапа́** Г, Шарл «тс.», **[skin]** «яструб-перепелятник, Accipiter nisus L.» Шарл, **[скобе́ць]** «яструб-тетерев'ятник, Accipiter gentilis L.» Шарл, ВеНЗн; — р. **скопа́**, **[ско́пчик]** «яструб-перепелятник», **[ско́бчик]**, п. **[skop]** «тс.», слц. **[skobec]** «сокіл-голуб'ятник, Falco columbarius L.», **[skorec]** «тс.», слн. **skópec** «яструб-перепелятник», **skóbec** «тс.»; — псл. **skop-**, **skob-**, очевидно, давній варіант основи **kob-**, від якої походить **кібець** (**кобець**); — споріднене з алб. **shkabë** «орел, коршун». — Фасмер II 267—268. — Див. ще **кібець**.

**скопелі́чити** — див. **ко́пїл**<sup>3</sup>.

**[скопец]** (бот.) «вероніка берегова, Veronica anagallis L.» Мак; — неясне.

**[скопе́ць]** «дійниця», **[скіпе́ць]** ДзАтл I, **шко́пок** ГрицАВ «тс.»; — п. **skorek** «дерев'яна дійниця», **[skop, skopiec]**, **szkorek**, **[szkopiec]** «тс.», ч. **škorek** «цебер», ст. **škop**, слц. **škop** «цебрик», **škorec**, **škorík**, **škopok** «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з давньоверхньонімецької мови; днв. **skaph** «посудина (для рідини)» (нвн. Schaff «посудина; бочка»), до якого зводиться й укр. **ша́фа**, споріднене із **снідерл. schar** «чан», днн. **skar** «тс.». — Дзендзівський УЗЛП 122; Richhardt 98; Brückner 494—495; Machek ESJC 612; Kluge—Mitzka 631. — Пор. **ша́фа**.

**скопі́ти** «холостити, каструвати», **[skin]** «кастрований баран» Нед, **[скоп]** «тс.; баран Нед», **скопе́ць** «кастрат; [баран Нед, кастрований баран]»; — р. **скопі́ть**, бр. **скапе́ць** «скопець», др. **скопитися** «оскопитися», **скопы́ць** «скопець», п. **skoric** «скопити», **skop** «кастрований баран», ч. **skorec** «тс.», слц.

škopit' «скопити», вл. нл. skor «баран», полаб. st'ūr «тс.», болг. *скопя(вам)* «скоплю», м. *скопи* «скопить», схв. *шкòпиту* «скопити», *скòпац* «скопець; касторований баран», слн. *skòpiti* «скопити», стсл. *скопити* «оскопити», *скопць* «скопець»; — псл. *skopiti* «холостити, каструвати», *скорьсь* «скопець», *скорь* «касторований баран», пов'язані чергуванням голосних з \*sčeriti «щепити». — Черних II 170—171; Фасмер III 650; Brückner 494; Machek ESJC 547; Schuster-Sewc 1293—1294; Skok III 264—265. — Див. ще *щепіти*. — Пор. *скіпа*.

[**скоповати**] «поколоти» Нед, [*скопювати*] «знищити, звести зі світу» Чаб; — пов'язане з [*копіє*] «спис, піка»; друга форма, очевидно, зазнала фонетичного впливу з боку *копювати* «робити копію». — Див. ще *копіє*.

[**скора**] «кора; шкіра; шкура» Нед, ВеЛ, [*скора́*] «невичинена шкура звіра», [*шкора́*] «шматок соснової кори як поплавець у рибальському знарядді», *скоріна*, *шкоріна*, [*скорнік*] «чинбар» Бі, [*скорні*] «чоботи», [*скорувати*] (дерево) «знімати (з дерева) кору» ВеЛ, [*заскориніти*] «покритися корою» Я; — р. ст. *скора́*, *скарá* «шкура; хутрянні товари», бр. *скюра* «шкіра», [*скорка*] «скорина», др. *скора* «шкура; хутро; хутрянний звір», п. *skóga* «шкіра; шкура; лушпиння; (ст.) кора», ч. (заст. і діал.) *skůga*, *skura*, *skoга* «(оброблена) шкіра», слц. [*skura*] «шкіра; шкура; плівка; лушпиння», вл. *skoга* «кора; шкаралуша; струп; скорина (хліба)», нл. *škóga* «кора; [шкіра людини]», [*skóga*] «тс.», полаб. st'ōrā «кора (на дереві)», м. [*шкорка*] «трісочка (дерева)», схв. *скòрина* «скорина; лушпиння», слн. *skógja* «кора (дерева); скорина (хліба)», цсл. *скора* «шкіра, шкура; хутро; кора»; — псл. *skoга*, пов'язане з *koга*; — споріднене з лит. *skarà* «клапоть», *skirti* «розділяти», лтс. *skaga* «кучер, кучерява шерсть, клапоть», дангл. *sceagu* (<\*skagrō) «частина, частка», двн. *scegan* «стригти», лат. *scortum* «шкура», алб. *haŋt* «прополую», *shker*, *shtjer* «роздираю»;

іє. \*(s)ker- «різати», \*(s)koġā- «відрізок». — Фасмер III 650; Brückner 495; Machek ESJC 547; Schuster-Sewc 1294—1295; Варбот 44; Trautmann 266; Mühl.—Endz. III 872, IV 45; Гамкредидзе—Иванов 122, 219. — Пор. **ко́ра**, **шкі́ра**.

**скорб**, [*скорба*] «скорб» Нед, [*скорбинá*, *скорбіня*] «тс.» Нед, *скорбо́та* СУМ, Нед, [*скорбіти*] «завдавати скорботи», *скорбіти*, *скорбувати*, [*оскорб*] «кривда», [*оскорба*] «тс.; шкода, втрата» Ж, [*оскорбо́та*] «кривда», [*оскорбний*] «скупий, бідний» Ж, [*оскорбіти*] «скривдити», [*прескорбний*] Нед, [*прискорбний*] «дуже сумний» Нед, [*прискорбіти*] «засмутити; придбати» Она; — р. *скорьбь*, бр. [*скорьб*], др. *скъръбь* «біль, страждання, хвороба, мука, нещастя, горе, смуток, турбота», ч. *skrb(l)iti* «скупитися, скнарити», болг. *скръб* «скорбота», м. *скрб* «тс.», схв. *скрб* «турбота», слн. *skrb* «тс.», стсл. *скръвь* «мука, сум, скорбота»; — псл. *skrbь*, пов'язане чергуванням з *sčrbьa* «щербина»; — споріднене з лит. *skurbė* «горе», лтс. *skufba* «запаморочення, сп'яніння», свн. *scherb* «черепок», нвн. *scharf* «гострий»; зіставляється також (Преобр. II 307; Булаховський Нариси 57) з р. [*скорбнуть*] «засихати, морщитися». — Черних II 171; Фасмер III 650—651; Machek ESJC 549; Младенов 586; Skok III 269; Trautmann 266. — Див. ще **щербá**<sup>2</sup>.

**скорбу́т** (заст.) «цинга»; — р. *скорбу́т*, бр. *скарбу́т*, ч. слц. вл. *skorbut*, болг. *скорбу́т*, м. *скорбут*, схв. *скòрбу́т*, *скòрбут*, слн. *skorbút*; — запозичення з німецької мови; н. *Skorbút* «тс.» загальноприйнятого етимологічного пояснення не має; виводиться від слат. *scorbūtus* (іт. *scorbuto*), яке зводиться до р. [*скробот*] «чесання» (Kluge—Mitza 712; Vasmer Zeitschr. f. deutsche Wortforschung 1907, 20); пов'язується також з нвн. *Schorf* «струп» (Фасмер III 651), із снідерл. *scorft* (Holub—Lyer 440), з гол. *scherbuik* (РЧДБЕ 673).

[**скордія**] (бот.) «самосил часниковий, *Teucrium scordium* L.»; — резуль-

тат адаптації другого компонента латинської назви *scordium*, яка зводиться до гр. *σκόρδον* (*скоробдіон*) «часник», що походить від іє. \*sker-d- «розрізувати, розрубувати» (про порізану на зубці головку часника), пов'язаного як варіант кореня з \*kes-, яке виявляється у псл. *česnökъ*, пор. [часник дикий, часник кінський, камандра чісникова], р. *конський чеснок, заячий чеснок, чесночная трава* «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 185; Мельничук Етимология 1966, 220, 231; Frisk II 738.

**[скорець]** «вузький довгий килим», [скорц] «узорчаста вовняна тканина, яку вішають на стіну», [скорца] «невеликий килим» Ме; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. *скоарца* «килим», рум. *scorță* «вовняна селянська постілка» походять від лат. *scortea* «одяг із шкур», пов'язаного з *scortum* «шкура», *corium* «тс.», *cortex* «кора», спорідненими з псл. *koга*, *скога*, укр. *корá*, [скорá], *шкіра*. — Мельничук Молд. эл. 171; СДЕЛМ 383; DLRM 748; Walde—Hofm. I 274, II 497. — Див. ще *корá*, *скора*, *шкіра*.

**скорзонера** (бот.) «зміячка, *Scorzonera L.*», *скорцонера* «тс.»; — р. болг. *скорцонера*, бр. *скарцанера*, п. *skorzopaga*; — адаптована латинська наукова назва, запозичена з італійської мови; іт. *skorzopaga* є складним утворенням з основ іменника *skorza* «кора», спорідненого з укр. *корá*, *шкіра*, і прикметника пего «чорний», що походить від лат. *piger* «тс.»; назва зумовлена тим, що у деяких видів скорзонери корені чорного кольору. — СІС<sup>2</sup> 772; БСЭ 39, 259; Ст. выг. obsyeh 683; РЧДБЕ 673; Местиса 1012, 1596. — Див. ще *корá*, *негр*, *шкіра*.

**скорій**, [скор, скорен] «скорий», *скоренький*, [скорістий] «який швидко ходить» Нед, *скоріший* Куз, [скорний] «мудрий, хитрий; готовий» Нед, *скорший* Куз, [скорі] «швидко» О, [скорій] «скоріше», *скоріш* «тс.», *скоро* («присл.) швидко, незабаром; (спол.) коли, якщо»,

*скорість*, [скоріти] «поспішати» Нед, [заскоря] «чим скоріше» Ж, [на-скорі] «нашвидку» ВеУг, [поскоріти(ся)] «поспішити» Нед, *прискорений*, *прискорювальний*, *прискорення*, *прискорювач*, *прискоріти* СУМ, Нед; — р. *скорый*, бр. *скоры*, др. *скорыи*, п. *skoгу*, ч. слц. *skoгу́*, вл. нл. *ского* «незабаром; майже», болг. м. *скоро* «швидко; недавно; незабаром», схв. *скоро* «недавно; скоро; майже», слн. *skóго* «майже; скоро», стсл. **скоръ** «швидкий, раптовий, негайний; легкий», — псл. *скогъ* «швидкий», *ского* «незабаром»; — споріднене з лит. *skėgūs* «сарана», гр. *σκιῶν* «стрибати»; пов'язання з вив. *gasch* «швидкий» (*Machek ESJC 547*) позбавлене підстав. — Фасмер III 654; Brückner 495; Holub—Kop. 333; Schuster-Sewc 1295; Младенов 585; Skok II 266; Pokorny 934.

**скоріна** — див. *скора*.

**[скоришайка]** (орн.) «горіхівка, кедривка, *Nucifraga Briss.*» Булаховський; — очевидно, результат контамінації назв [орішанка] і [лускоріх] «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 232. — Див. ще *горіхівка*, *лускоріх*.

**[скорлупа]** «шкаралупа» Ник, Лекс-Пол, [скорлупка] «тс.» Нед, [скоропуха] «молюск у черепащі», [скорупіш] «земля, що легко покривається кіркою», [скорлупастий] «який має оболонку, черепашку», [скорлуповатий] «схожий на кору», [скорлуповатий] «тс.», [скорупішний] «такий, що легко покривається кіркою» (про землю) тж, [шкорупкий] «шорсткий», [шкоруплий] «тс.», [шкорупіти] «ставати шорстким» Нед; — р. *скорлупа*, бр. *шкарлупіна*, др. *скорлупа*, п. *skoгура*, ч. *škráloup* «плівка, кірка», нл. *škórp(a)* «шкаралупа, шкірка», *škoгpawa* «тс.», полаб. *st'ōraip*, схв. *скоруп* «вершки (на молоці)», слн. [škrálup] «кірка, кора», [skorlúra] «яєчна шкаралупа», [škorlúra] «вершки», [škalúp] «тс.»; — псл. *скогура*, похідне утворення від *скога* «шкіра»; форми з -л- викликані впливом з боку основи *лупіти* (інакше *Machek ESJC 613*; Skok

III 266—267). — Німчук 246; Черных II 171; Фасмер III 652; Преобр. II 308; Brückner 495; Варбот 93, 218. — Див. ще **лупіти**, **шкіра**. — Пор. **шкара-лупа**.

**[скорняти]** «розбудити; зігнати»; — очевидно, пов'язане з **[корняти]** «коло-ти, бити, підганяти; будити»; менш переконливе виведення (Scheludko 142) від рум. scogni «вигадувати; виганяти», яке, в свою чергу, зводиться до болг. *скърня* «каструю», укр. **[скорняти]** (DLRM 750). — Див. ще **корняти**.

**[скорода<sup>1</sup>]** (бот.) «цибуля гранча-ста, *Allium angulosum* L.» Мак; — р. **[скорода<sup>1</sup>]** «дика цибуля або часник», **[скóрда]** «часник»; — запозичення з грецької мови — від гр. *σκόροδον* (*σκόρδον*) «часник». — Фасмер III 652. — Див. ще **скордія**.

**[скорода<sup>2</sup>]** (бот.) «осока пальчаста, *Carex digitata* L. Нед, Пі, Мак; осока шершава, *Carex hirta* L. Мак; маренка запашна, *Asperula odorata* L. Мак», **[скороднік]** «осока пальчаста» Нед, Мак; — бр. **[скарóда, скарада]** «осока пальчаста»; — результат перенесення на осоку назви **[скорода]** «цибуля», зумовленого подібністю смаку обох рослин. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 185.

**[скорода<sup>3</sup>]** «кущування посівів; сходи, вруна» Л, ЛексПол, **[скорóдиться]** «сходити» ЛексПол; — очевидно, псл. \*skorda «прорість», \*skorditi se «прориватися, проростати», пов'язане з \*skogda «борона». — Меркулова Етимология 1973, 55. — Див. ще **скорóдити**.

**скорóдити** СУМ, ДзАтл I, **[шкорóдити]** «скородити» Нед, **[скородіння]** «заскороджене поле» О, **скородільник**, **[скородінка]** «скородження» Чаб, **[скороднік]** Куз; — р. **[скорода<sup>1</sup>]** «борона», **скорóдять** «скородити, боронувати», бр. **скарадзіць, скарóдзіць**, п. **skródlíč, [skródlíč]** «тс.»; — псл. \*skorditi; — споріднене з лит. *skardýti* «розривати (землю), дробити», лтс. *skãrdít* «топати, роздрібнювати», прус. *skurdis* «кирка, мотика», свн. *scherze* «обрізок, шма-

ток»; іє. \*(s)ker-d- «різати». — Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 57; Фасмер III 652; Преобр. II 308; Trautmann 265—266; Fraenkel 797; Mühl.—Endz. III 880, IV 37; Откупщиков 136; Рокны 938—941. — Пор. **скорода<sup>3</sup>**.

**[скорóзрий]** «скороспілий», **[ско-лóзрий]** Нед, **скороздрілий, скороздря-вий** Нед, **скорóзрий, скорозрímий** тж «тс.», **[скорóздра]** «скороспілка», **[скорóздря]** «ранній овес» Нед, **[сколóзд-ря]** (сорт кукурудзи) Доп. УЖДУ II; — п. **[skogojrzy]** «скороспілий», **[skotojzy]** «тс.»; — складне утворення з основ прислівника *скóро* і дієслова *зрíти* (*[здр-]*) «достигати». — Німчук 250—251; Brückner 495. — Див. ще **зрíти<sup>2</sup>**, **скóрий**. — Пор. **колóзра**.

**[скорозрíст]** (бот.) «підсніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L.» Нед, **[скородрíсть]** «тс.» Мак; — складне утворення з основ прислівника *скóро* і дієслова *зростáти*; назва зумовлена тим, що підсніжник з'являється навесні раніше від усіх квітів. — Заверуха 23; Machek Jm. rostl. 272. — Див. ще **ростí, скóрий**. — Пор. **козóдрíст, коло-дрíст, конодрíст**.

**[скорóліскі]** (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica triloba* Gilib. Мак; проліска дволиста, *Scilla bifolia* Мак»; — результат контамінації назв **[скорозрíст]** «підсніжник» і **прóлісок, прóліска** (див.).

**скóром** «м'ясна і молочна їжа, забаронена церквою в пісні дні», **[скóрома]** Нед, **скоромéц** О, **скорóмина** «тс.», **скорóмник** «той, хто вживає скоромну їжу в пісні дні», **скорóмний, [скорів-ний]** «скоромний» Чаб, **скорóмити(ся), безскорóмник** «той, хто додержується посту», **[оскорóма]** «скором» Ж; — р. **скорóмний, скорóमितь**, бр. **скóрам** «скором», **скарóмны, др. скоромъ**, п. **skrom** «жир дичини», схв. **скрѣма** «плівка, пінка», **[skrġma]** «жир на юшці», р.-цсл. **скрамъ** «жир»; — псл. \*skormъ «жир», очевидно, пов'язане з \*k<sup>h</sup>rmъ «корм»; — можливо, споріднене з гр. *κορέννυμι* «нагодовую», лит. *šėrti* «годувати (худобу)» (з паралелізмом кореневих k/ĳ);

пов'язується далі (Петлева Етимологія 1974, 16—20) з іє. \*(s)keg- «різати» як давнє позначення того, що зрізується, здається, у т. ч. тваринного жиру. — Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Skok III 268—269.

**[скоронний]** «скроневий» Нед; — похідне утворення від незасвідченого \*скоронь «скроня», яке мало б бути споріднене з р. [скоронь], др. скоронь, скороня, п. skroń, ч. skraň, слц. skraň, skraňa, вл. skróń, слн. skránja, р.-цсл. с.-цсл. скраниа; — псл. \*skornь/skren-, очевидно, пов'язане з р. черен «кутній зуб», слц. čren, лтс. ceņpoklis «тс.», кіпр. ceņ «щелепа», сірл. ceņ «кут». — Фасмер III 653; Brückner 496; Schuster-Sewc 1298. — Пор. скрань, скроня.

**скорпій** — див. скрипей.

**скорпіон**, [шкорпіон, скорпій] Нед; — р. скорпіон, заст. скорпий, бр. скарпійн, др. скоропий, скоропия, скоръпий, скоръпия, п. вл. skorpión, ч. слц. škorpíón, болг. скорпион, м. скорпија, схв. скорпија, слн. škorpíjón, стсл. скоръпни; — через церковно-слов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову, а пізніше через посередництво німецької (н. Skorpion) і латинської (лат. scorpio, -onis) у східнослов'янські з грецької; гр. σκορπίος «скорпіон» вважається запозиченням з якоїсь середземноморської індоевропейської мови, спорідненим з дангл. sceorfan «здряпувати», sceorpan «дряпати», двн. scarbōn «скрепти, розривати», лтс. škēgrēt «різати дерн». — Німчук 232—233; Черных II 171—172; Фасмер III 654; Kopaliński 895; Kluge—Mitzka 712; Frisk II 738—739. — Пор. шкуропая.

**скорс**, скорсина, скорця — див. корса.

**скорупіти**, скорупіш, скорупішний — див. скорлупа.

**[скорух<sup>1</sup>]** (бот.) «горобина звичайна, Sorbus aucuparia L.» Г, Нед, [скоруха] Нед, [скорушина, скорусь Мак, скрух (білий) Мак, шкорух] «тс.», [скурух] «акація, Acacia L.» Доп. УЖДУ II; — п. [skoruch, skorusza, skoruszyna,

skoruszniak], ч. oskeruše, [oškeruše, oskoruše, oškoruše], слц. oskoruša, [skorúch, skoguša, oskeruša, oškeruša, oškoruša], болг. скоруша, [оскруша], м. скоруша, [скорша], оскруша, оскоруша, схв. скоруша, оскоруша, оскоруша, слн. skóřš, [skóřiš], oskóruš; — псл. oskoruša, oskogša, утворене з основ os- (тієї самої, що і в осіка, осокір) і kog- «кора»; безпосередньо пов'язане з осокір; спільна мотивація обох назв полягає, очевидно, в плямистості кори обох дерев; пов'язання п. skorusza зі skogu «скорий» (Brückner 495) позбавлене підстав. — Див. ще осіка, осокір. — Пор. ясен.

**[скорух<sup>2</sup>]** (бот.) «жостір, крушина, Rhamnus frangula L.» Нед, Мак, [скоруша, скорушина, скрух (чорний)] «тс.» Мак; — очевидно, результат контамінації форм крушінна, [крух, круха] і под. «тс.» з фонетично близькими формами [скорушина] «горобина», [скорух, скоруха] «тс.». — Див. ще круха, скорух<sup>1</sup>.

**[скорязний]** «спокійний» ВеУг; — пов'язане з коріти (див.).

**[скосолист]** (бот.) «бегонія, Begonia L.» Мак; — складне утворення з основ дієслова скосити(ся) «стати косим» та іменника лист; назва зумовлена кососерцевидною, нерівнобокою формою листків бегонії; щодо префіксального с- пор. [скосогір] замість косогір. — БСЭ 4, 372. — Див. ще з<sup>1</sup>, кісий, лист.

**скот**, [скіт] «скот» Нед, [скітнік] «шкуродерня» Нед, [скітня] «дорога для худоби» Нед, скотар, скотарник, скотарня, скотарство, [скотарча] «малий пастух», [скотарчук] «тс.», скотіна, скотинюка, скотиняка, [скотнік] «пастух корів» Гриц, [скотство] «скотське життя» Нед, [скотя] «скот», [скітній] «скотячий» тж. скотинячий, скотячий, скотарити, скотарювати, [скотеніти] «ставати подібним до скотини» Нед, [скотічити] «пасти худобу» Нед, оскотініти; — р. болг. м. скот, бр. [скот], скаціна, др. скотъ, п. ч. нл. skot, вл. skót, полаб. st'öt, схв. skōt, слн. skōt, стсл. скотъ; — псл. skotъ; — загальноприйнятого пояснен-

ня не має; здебільшого вважається запозиченням з германських мов і пов'язується з гот. *skatts* (назва грошової одиниці), дісл. *skattg* «податок», днн. *scat* «монета, майно», двн. *skaz* «тс.», нвн. *Schatz* «скарб» (Kiparsky GLG 186—188; Brückner 495—496; Janko WuS I 103—105; Stender-Petersen 309—310; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491); існують також думки про власне слов'янське походження слова *skotъ*, зокрема про його зв'язок з псл. *ščetina* «щетина», з *kotiti se* «котитися, плодитися» чи з схв. *stōka* «майно, худоба» і про запозичення з праслов'янської мови в германські (Ильинский РФВ 73, 283—284; Jakobson IJSLP 1/2, 271; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 183—187; ВЯ 1961/3, 55; Преобр. II 310; Machek ESJC 548; Jagić AfSIPh 23, 536; Brückner AfSIPh 23, 626; Schrader IF 17, 30) або про первісну спорідненість слов'янського і германського слів (Младенов 585; Matzenauer 74). — Огієнко РМ 1938/9, 395; Німчук 173; Трубочев Назв. дом. жив. 100—102; Фасмер—Трубочев III 655; Черных II 172; Львов Лексика ПВЛ 267; Schuster-Sewc 1296—1297; Skok III 267.

**скотище** — див. **котитися**.

**скоц**, *скоцель*, *скоцень*, *скочень* — див. **скаку́н**.

**ско́чити**, *ско́кнути*, *скок*, *ско́ка*, *ско́ки*, *ско́чакá*, *ско́чка*, *ско́чний*, *ско́чки* — див. **скака́ти**.

**[ско́чки]** (бот.) «молодило, *Sempervivum* L.»; — бр. *ско́чки*, *[скачка, скачки, ско́чка]* «тс.»; — похідне утворення від *ско́чити*, *скака́ти*; назва зумовлена тим, що насінневі шапочки молодила після досягання насіння відскакують від рослини. — Пі 239. — Див. ще **скака́ти**.

**скра́клі** «народна спортивна гра, городки», *[скра́гли]* «тс.» Нед, *[скра́голь]* «одна з цурпалок для гри в скраклі», *скра́кля*, *скра́коль* «тс.»; — р. *[скра́гли]* «гра в скраклі»; — результати видозміни форм *[кра́клі, кра́гли]* «тс.», пов'язаних з п. *kręgle* «кегли». — Фасмер III 656. — Див. ще **кра́голь**.

**[скра́коль]** «велика зелена жаба» Чаб, *[скраку́ля]* «тс.» Чаб; — результат контамінації іменника *[скаку́ля]* «жаба» і дієслова *скреко́тати*. — Див. ще **скака́ти**, **скреко́тати**.

**скра́ник** — див. **кармнік**.

**[скра́нь]** «скроня», *[скрани́ця]* «скронева кістка» Нед, *[скраневий]* «скроневий», ст. *скрань* «скроня» (1627); — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *skrání* відповідають укр. \**скоронь*. — Див. ще **скоро́нний**. — Пор. **скро́ня**.

**скребти́**, *[скребта́ти]*, *скребти́ся*, *[скре́блити]* «чистити скребницею» Нед, *[скре́бсти, скрепта́ти]* «скребти», *[скробта́ти]* «тс.» тж, *[скробати]* «чухати» О, *шкребти́*, *шкребти́ся*, *[шкра́бати]* Нед, *шкребта́ти*, *шкря́бати* тж, *шкρόбати*, *шкря́бати*, *шкрябну́ти*, *шкрябону́ти*, *шкряботіти*, *шкряб* (виг.), *скреба́чка*, *[скре́блини]* «костриця, очіски» Нед, *скре́бло* СУМ, Нед, *скребни́ця*, *скребо́к*, *[скрептані́на]* «обскрбання, обчищування» Нед, *[скрептані́не]* «очистки з картоплі» Нед, *[скрі́бка]* «рибальська снасть із коритцем» Ник, *[скриба́чка, шкреба́чка]* Нед, *шкре́бло*, *шкребо́к*, *[шкребта́чка]* «скребок» Нед, *[шкриба́к]* «скребло», *[шкряба́чка]* «поганий старий віник» тж, *[шкряботу́ха]* (про мишу), *віскребки*, *віскрі́бки*, *вішкребки*, *вішкребок* «хлібець із залишків тіста; найменша дитина у сім'ї», *[вішкри́бок]* «тс.», *[нескре́ба]* «неотеса», *[нескребе́нний]* «неохайний, брудний» Она, *оскре́бки*, *ошкре́бки*, *[поскрі́б]* «вишкребок» Нед, *[поскрі́бач]* «той, хто дряпає», *[поскрі́бка]* «малий шкребок» Нед, *поскрі́бки*, *поскрі́бок* «хлібина із залишків тіста, вишкребок», *[поскробок]* «тс.» Нед, *[ускробати]* «ускребти» Нед; — р. *скресті́*, *скребу́*, бр. *скрэ́ці*, *шкра́баць*, п. *skrobać*, ч. *škrábat*, слц. *škrabat'*, вл. *škrabać*, нл. *škrabaś*, слн. *škrébat*, *škrábat*; — псл. *skrebt*, *skrobati*; — споріднене з лит. *skrebėti* «шуміти, шарудіти, шелестіти», лтс. *skrabt* «скребти, скоблити, чесати, дряпати», снн. *schrapen* (<\**skrapōn*) «дряпати, ви-

креслювати», дісл. skrapa «тс.», лат. scrobis «яма»; іє. \*(s)kerb(h)-/(s)kreb(h)- «шкребти, різати», похідне від \*(s)ker- «різати». — Черных II 172; Фасмер III 656, 658; Brückner 496; Machek ESJC 613; Schuster-Sewc 1447—1448, 1450; Мельничук Этимология 1966, 220; Grautmann 267; Fraenkel 815—816; Karulis II 203; Zupitza GG 157; Pokorny 943.

**скреготати**, [скриготіти] «скреготати», скреготіти, [скрегенчати Нед, скрегінчати Нед, скрегончати ВеУг, скрейчати Нед], скрегнути, скрегоніти, скреготіти, скрігати, [скригіндзати, скригінчати Ме, скриготіти ВеБ, шкирготіти] «тс.», [скригін] (виг.) Ме, [скрега] «жаба» ВеНЗн, скрегіт, скреготня, скреготуха, [скрегітлівий] Нед, скреготлівий; — р. скрежетать, [скреготать], скрежет, бр. скрігаць, скригатіць, скрөгат «скрегіт», др. скрежтати, скрѣжтати, скрѣжтъ, скрежъть, п. zgrzytać, zgrzyt, ст. skrzytać, zkrzyt, ч. skřehotati «квакати, каркати», skřehot «квакання, каркання», слц. škřehotat' «каркати», болг. скърцам «скриплю», схв. шкрѣтати «скрипіти», шкрѣйт «скрегіт», слн. skřgati «щербетати», skřgútati «тріщати», škřegátati «дзвеніти», стсл. скрѣжтати, скрѣжтъ; — псл. \*skřžьtati, skregъtati; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до скрекотати, гр. κριγή «скрегіт зубів»; далі зіставляється з \*skřga «скарга». — Фасмер III 656—657; Ильинский ИОРЯС 23/2, 180—245; Brückner 652; Machek ESJC 549; Skok III 402—403. — Пор. скарга<sup>1</sup>, скрекотати.

**скрегулець** (орн.) «яструб-перепелятник, Accipiter nisus L.» Нед, [скригулець, скригулець] «тс.» Нед, [скригулець] «тс.»; яструб-тетерев'ятник, Accipiter gentilis L.» Гор; — пов'язане з [крагулець] «яструб-перепелятник» (див.).

**скрекотати**, скрекотіти, [скреготати О, скреготіти] «скрекотати» ВеБ, [скрекекати Нед, скригончати ВеУг] «тс.», скрекеке (виг.), скрекіт, [скрекот] Нед, скрекотень «скрекотун», скрекотнява, скрекотуха; — п. skrze-

czeć, skrzek, ч. skřekati, skřek, слц. skrekotat', škrek(ot), вл. škřećeć «верещати, пронизливо кричати», škřek «виск», нл. skřjakaś «каркати, тріщати», škřakotaś «тс.»; — псл. \*skrek-; — звуконаслідувальне утворення, паралельне скреготати, крякати. — Machek ESJC 549. — Пор. скреготати, стрекотати<sup>1</sup>.

**[скремзаць]** «невміло, недоладно виготовити» Чаб, [скремзять, кремзять, кремзять, скремдзять, скремсать] «тс.», [скремдзаний] «недоладно зроблений» тж; — бр. скремзаць «покреслити, позакреслювати», кремзаць «недбало писати, креслити; дряпати чимось гострим»; — пов'язане з [кремсаць] «обрубувати; цюкати (сокирою)» (див.).

**[скрент]** «передня частина воза; залізний круг на передніх сницях воза» О, [шкрент] «перед воза» О; — запозичення з польської мови; п. [skreŋt] відповідає укр. [скрут] «тс.». — Див. ще крутіти.

**скрепер**, скреперіст; — р. болг. скрепер, бр. скрэпер, ч. skrejrg, слц. skrapet, схв. скрѣ(j)per, слн. skreper; — запозичення з англійської мови; англ. scrape «скрепер, волокуша, грейдер; скребок» пов'язане з scare «скребти, скоблити, шкрябати», спорідненим з гол. schrapen, schrabben, н. schrappen, лтс. skrapt «тс.», псл. skrebtі, укр. скребіти. — SIC<sup>2</sup> 772; Holub—Lyer 440; Klein 1402. — Див. ще скребіти.

**скрепуха** — див. скрипель.

**скрігати** — див. скреготати.

**[скріглі]** «нарізані скибочки (сушених яблук), нарізане скибками м'ясо, нарізана великими шматками картопля» ГрицАВ, [скріглік] «скибочка хліба; кусок дерева» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. скріль «велика скибка», скрілік (зменш.), скріляць «нарізувати скибками», як і споріднені р. [скріль] «скіпка, тріска», схв. [skřila (škrila)] «плита», [skřilja (škrilja)] «тс.», [škrilj] «вид плоского каменю», шкріляти се «відколюватися пластами» (про камінь), шкріляць «сланець», слн. skřil

«тс., шифер», слц. *škridla* «черепиця», можуть бути зведені до псл. *skryla* (*skryľь*) «плитка, скибка», можливо, пов'язаного з *krojiti* «краяти» (*Shevelov Hist. popul.* 80); східнослов'янські форми виводяться також (Лаучюте 39—40; *Būga RR II* 570) від лит. *skrylis*, мн. *skryliai* «вареники, сирники, оладки; варені квадратні відрізки тіста». — ГрицАВ 204—205; Трубачев Сл. яз. козн. 1963, 188; Преобр. II 313; *Skok III* 403.

**скрижаль** «плита з текстом»; — р. *скрижаль*, бр. *скрыжаль*, др. *скрижаль* «камінь, камінна дошка, плита; (мн.) крила», п. *skryžal* «камінна плита», болг. *скрижъл* «скрижаль», стсл. **скрижаль** «таблиця; таблиця законів»; — остаточно не з'ясоване; зіставляється з р. [*скрыга*] «плавуча крижина» (*КЭСРЯ* 413; Преобр. II 312), з схв. *крѣжати* «різати» (*Mikl. EW* 304; *Соболевский РФВ* 67, 212—213), пов'язується з нвн. *Schere* «ножиці» (*Младенов* 586). — *Фасмер III* 657.

[**скриживки**] «листя капусти на голубці» О; — пов'язане з [*крижалька*] «цілий качан квашеної капусти» (див.).

[**скримпувати**] «стиснути зв'язане ще закрутом» Гор; — запозичення з польської мови; п. *skępować* «зв'язати» є похідним від *kępować* «в'язати, міцно стягувати», яке, очевидно, зводиться до нвн. ст. і діал. *kęmpen* «зчіплювати, з'єднувати скобами», похідного від *kęmp* «гак, скоба», пов'язаного з двн. *kęmpъ* «скривлений», спорідненим з псл. *grōbъ* «грубий», стсл. **грѣвъ** «грубий, неосвічений»; менш переконливе пов'язання через варіант [*kępować*] з нвн. *Křípe* «ясла» (*Brückner* 267). — Гор 81; *Sławski III* 105—106; *Kluge—Mitzka* 399.

[**скримцювати**] «міцно зв'язати»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни запозиченого п. *skęсіć* «скрутити», зближеного з основою слова [*скримпувати*] «стиснути зв'язане ще закрутом».

[**скринки**] (зоол.) «беззубки, *Apodonta*» Нед; — похідне утворення від *скриня*; назва зумовлена зовнішньою

подібністю двостулкових черепашок беззубок до скриньок. — БСЭ 4, 384. — Див. ще **скриня**<sup>1</sup>.

**скриня**<sup>1</sup> «ящик з кришкою; [зруб у криниці; кріплення віконної або дверної коробки Ник], [*скринка*] «віконна або дверна коробка; зарубинка в дереві; пастка на куниць, тхорів» О, *скринька*, *скриньчина*, [*перескринок*] «перегородка Куз, О; шухляда О», [*підскринок*] «ящик для борошна грубого помелу у млині» Нед, *пріскрінок* «невеликий відділ для дрібних речей у скрині» СУМ, Ме, [*пріскриньок*] «тс.» Л, Па; — р. [*скрин*] «скриня», [*скриня*], бр. *скрыня*, п. *skrzynia* «тс.», ч. *skříň* «шафа», слц. *skriňa* «тс.», вл. *křinja* «скриня», нл. *křinja* «тс.», болг. *скрин* «шафа», схв. *скриња* «скриня», слн. *skrińja* «тс.», стсл. **скринна** «ковчег», **скринна** «тс.», **скринница** «тс.; скринька, шкатулка»; — псл. *skripъ*, *skripa*, *skripja*; — загальноприйнятого пояснення не має; вважається запозиченням з латинської і (у східнослов'янській мові через польську) із середньовісньонімецької мов; свн. *scřipi* (>нвн. *Schrein*) «шафа» виводиться від лат. *scřinium* «кругла коробка для паперів», яке зіставляється з лит. *kreivus* «кривий», псл. *krivъ*, укр. *кривий*; розглядається також (*Brückner* 498; *Schuster-Sewc* 700—701) як успадковане слов'янське утворення, пов'язане з *krina* «миска, ринка», *krinicja* «криниця». — *Москаленко УІЛ* 28; *Фасмер III* 657; Преобр. II 312; *Machek ESJC* 550; *Holub—Kop.* 334—335; *Skok III* 269—270; *Walde—Hořm.* II 500. — Пор. **кривий**, **криниця**, **криновка**.

[**скриня**<sup>2</sup>] «насипаний горб; дамба Ч; огріх, пропуск в оранці; стояча, не перевернута скиба після оранки О»; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане зі **скриня**<sup>1</sup>.

**скрип**<sup>1</sup>, [*скрипавка*] «тріскачка, то-рохкало» Нед, [*скрипак*] «скрипаль», *скрипаль*, *скрипър*, *скрипач*, [*скрипичник*], *скрипник* «тс.», *скрипиця* «скрипка», *скрипит* «скрип», *скрипка*, [*скриполине*] «терликання, цигикання» Нед,



[*скрипу́га*] «все тріскотливе, незграбне» Нед, *скрипу́н* (ент.) «кусач *Lamia F.*; *Saperda F.*», [*скрипу́нь*] «тс.», *скрипу́ха*, *скріпати*, *скрипіти*, *скріпнути*, *скрипотіти*, *скрип* (виг.), *скрипичний*, *скрипливий*, *скрипучий*, *поскрип*, *поскрипувати*; — р. *скрип*, бр. *скрын*, др. *скрипаніе* «скрипіння, скрип», п. *skrzyp*, ч. *skřipati*, слц. *škřipat'* (*škřipiet'*), вл. *křipaś*, нл. *škřipaś*, болг. *скріпвам* «поскрипую», м. *чкрипи*, *скрипи*, схв. *шкріпа* «скрип, шелестіння», слн. *škríp*; — псл. *skřipъ*, *skřipati*; — лтс. *skripstët* «хрустіти, скрипіти, гуркотіти», *kripš(k)ët* «тс.», лит. *křipšterėti* «тихо прошарудіти», можливо, також двн. днн. *scriān* «кричати», *screi* «крик» (нвн. *Schrei* «тс.», *schreien* «кричати»); іє. \*(s)krei-/ (s)kegei- «шум, крик» (звуконаслідувального характеру), до якого зводиться також псл. *křikъ*, укр. *крик*; пов'язується також з іє. \*(s)ker-/ (s)krē- «різати» (*Schuster-Sewc* 701, 1449; *Варбот Етимологія* 1981, 16—21; *Skok* III 403; *Zupitza GG* 126). — *Фасмер* III 657—658; *Преобр.* II 312—313; *Machek ESJC* 550; *Младенов* 586; *Mühl.—Endz.* III 893; *Pokorny* 567—570. — Пор. **крик**, **скрипиця**.

[**скрип**<sup>2</sup>] (бот.) «гриб хрящ гіркий, *Lactarius (Agaricus) piperatus* Fr. ex Scop.» Мак, [*скрип білий*] «колчак жовтий, *Hudnum gerandum* Fr.» Нед, [*скрипай*] «тс.» О, [*скрипак*] (вид грибів) ВеЛ, [*скрипéй*] «хрящ-молочник оливково-чорний, *Lactarius picator* (Fr.) Karst.» Нед, [*скрипу́х*] «тс.» Мак, Нед, [*скрипіль*] «вид отруйних грибів» Нед; — р. [*скрипи́ца*] «гриб-зонтик великий, *Lepiota procera* Quéf.», [*скрипу́йца*] «тс.», п. *skrzypel* «колчак, *Hudnum*»; — похідні утворення від *скрипіти*; назви зумовлені, очевидно, хрусткістю деяких з цих грибів, коли їх їдять. — *Шамота* 130. — Див. ще **скрип**<sup>1</sup>. — Пор. **груздь**, **хрящ**<sup>2</sup>.

[**скрип**<sup>3</sup>] (орн.) «деркач, *Stex pratensis* Bchbst.» Шарл, ВеУг, [*скрипак* Шарл, ВеЗа, *скріпак* ВеЗа, ВеЛ] «тс.»; — похідні утворення від *скрипіти*; наз-

ви зумовлені характером крику деркача, відображеного і в інших його назвах (*деркач*, *тирчак*, *хрушель*, *хряц*). — *Булаховський Вибр.* пр. III 201. — Див. ще **скрип**<sup>1</sup>.

[**скрипей**] (бот.) «хвощ, *Equisetum L.*» Мак, [*скріпень* Нед, *скрипець* ВеНЗн, *скрипель* Мак, *скрипій* Мак, ВеНЗн, *скорпій* ВеНЗн] «тс.»; — р. [*скрипун*], бр. [*скрын*], п. [*skrzyp*], ч. [*škřip*], слц. [*skřip*, *škřip*, *škřib*], вл. *křipica* «тс.»; — похідні утворення від *скрипіти*; назви пов'язуються з тим, що хвощ зимовий, який використовувався для полірування дерев'яних виробів, нібито при цьому скрипів. — *БСЭ* 46, 105; *Machek Jm. rostl.* 28—29; *Schuster-Sewc* 701. — Див. ще **скрип**<sup>1</sup>.

[**скрипель**] (бот.) «губка модринова, *Fomitopsis (Polyporus) officinalis*; губка несправжня, *Phellinus (Fomes, Polyporus) igniarius*» Мак, [*скрипій*] «губка справжня, *Fomes (Polyporus) fomentarius*» Мак, [*скрипуха*] «губка несправжня; губка сірчано-жовта, *Laetiporus (Polyporus) sulphureus (Agaricus sulphuratus)*» Мак, [*скрепуха*] «губка несправжня» Мак; — п. *skrzypuch* (зб.) «губки» (з укр.?)»; — похідні утворення від *скрипіти*; назви зумовлені тим, що трутовики скриплять, коли їх відламувати від дерева. — Див. ще **скрип**<sup>1</sup>.

**скрипиця** (заст.) «масивні дерев'яні кайдани; [частина блока у ткацькому верстаті], [*скрипиці*] «блочки у ткацькому верстаті» Нед, [*скриплиця*] «вид кайданів» Нед, *скрепиця* «скрипиця», [*скріпки*] «блочки у ткацькому верстаті, на яких висять і по яких піднімаються й опускаються нічичиці» ДзАтл II, [*скріпки*, *скріплиці*, *скрипулькі*, *шкріпиці*, *скріклі*, *скрбклі*, *шкріклі*] «тс.» тж, [*скріпиці*] «тс.» тж, Ме, [*прискріпати*] «притиснути, здавити» Нед; — п. ст. *skrzypiec* (знаряддя тортур), *skgypiec* «тс.», ч. *skřipes* «пристрій для затискування; прищепка; капкан, блок у ткацькому верстаті; (іст.) дуба (знаряддя тортур)», *skřipnouti* «стиснути, затиснути», *oskřipes* «затискач для освітлю-

вальної скіпки», слц. škrīpec «диба; блок у ткацькому верстаті», вл. skřīrk «підйомний блок», кїра «система підйомних блоків», кїр «блок у ткацькому верстаті», болг. *скрипѣц* «підйомний блок», [скрип] «блок у ткацькому верстаті», *скрипци* «блоки у ткацькому верстаті», [шкрипѣц] «тс.», м. *скрипец* «підйомний блок», *скрипка* «тс.», схв. *шкрїп* «палка із розщепом для ловіння птахів, змій», *шкрипка* «блок у ткацькому верстаті», *шкрїпац* (мн. *шкрипци*) «тс.», слн. škrīres «блок», škrīrsevje «блоки; диба»; — не зовсім ясне; пов'язується (Трубачев Рем. терминолог. 135; Machek ESJC 550; Schuster-Sewc 701) із звуконаслідувальною основою *скрип*; більш природним здається розвиток значень від «розщип, щось розколоне» через «диби для ніг, рук», «диба як знаряддя для підймання, підйомний блок, блок у ткацькому верстаті»; у зв'язку з цим словесне гніздо виводиться й від іє. \*sker- «різати, колоти»; твердження про закарпатсько-південнослов'янський ареал відповідних назв (Дзєндзелівський St. sl. 13, 224) позбавлене підстав. — Варбот Етимологія 1981, 16—21; Сл. языкозн. 1988, 71—72; Skok III 403. — Пор. **скребті, щербá<sup>2</sup>**.

[скрипій] (бот.) «гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Maxim.» Мак, [скрїпник] «болотна рослина з малиновими квітами» Бі; — бр. *скрїпень* «зніт, Epilobium L.», [скрипель] «зніт вузьколистий, E. angustifolium Scop.», [скрипник, скрїпшиник] «тс.», [скрїпун] «тс.; очиток»; — запозичення з російської мови; р. [скрїпей] «зніт вузьколистий», [скрїпень, лесной скрїпий] «тс.», [скрїпун] «тс.; хаменерій, Chaenenerium Adans.; очиток великий, заяча капуста велика, Sedum telephium; плакун верболистий, Lythrum salicaria», [скрїповик] «плакун» є, очевидно, результатами видозміни деетимологізованої назви *кпрїей* «зніт», зближеної з основою дієслова *скрїпѣть* «скрїпіти»; перенесення назви зніту на інші рослини зумовлене подібністю їх квітів, як

правило, червоних, або листків, схожих на вербові, а також тим, що всі ці рослини ростуть на вологих місцях. — БСЭ 14, 54; 16, 535; 17, 295; 21, 66; 41, 456; Machek Jm. rostl. 149. — Див. ще **кпрїей**. — Пор. **скрип<sup>1</sup>**.

[скрипуха] (бот.) «скереда, Cerepis L.» Мак; — р. [скрїпуха] «тс.»; — похідне утворення від *скрїпіти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **скрип<sup>1</sup>**.

**скрїтниця** (бот.) «Cynopsis Ait.»; — р. *скрїтниця*, бр. *скрїтниця*, ч. skrytěnka, слц. skrytka «тс.»; — похідне утворення від *скрїти* «заховати», калька латинської наукової назви рослини; лат. cynopsis походить від гр. κρύπτω «скриваю, заховаю», спорідненого з псл. kryti, укр. *крїти*; наукова назва зумовлена тим, що суцвіття скрїтниці знизу до половини ховаються в пазухах верхніх листків. — Machek Jm. rostl. 292; Frisk II 29—30. — Див. ще **крїти**.

**скрїзь** «всюди; завжди; зовсім; [(прийм.) крїзь]», [скрозь] «часто; завжди» Л, [скрусь] «крїзь» О, [скрїзьний] «повсюдний» Нед, *наскрїзь* СУМ, Куз, *наскрїзний* тж; — р. [скрозь] «наскрїзь; крїзь», бр. *скрозь* «всюди; завжди; (прийм.) крїзь», п. skroś «наскрїзь», [skróś], wskróś, wskroś, [skierz] «тс.», ч. слц. skrz(e) «крїзь», [skroz], болг. [скрѣз] «тс.», схв. *скрѡз* «наскрїзь; поспіль», слн. заст. skroz «крїзь»; — очевидно, псл. skrozě «наскрїзь, попереk», пов'язане з krozě «крїзь» (з випадним s-); — зіставляється з гол. [schraag] «косий», нвн. schräg «тс.». — ІУМ Морфологія 417, 432; Фасмер III 658; Machek ESJC 549; ESSJ Sl. gr. I 235—238. — Див. ще **крїзь**.

**скромáдити** «скребти, стругати; чухати; [згрібати Пі]», [шкромáдити] «скребти; чухати»; — р. [скромáдить] «гребти»; — результат контамінації слів *скребті* і *громáдити* «згрібати». — Даль IV 209; Петлева Етимологія 1974, 24. — Див. ще **громáда, скребті**.

**скрѡмний, скрѡмник, скрѡмничати**, [поскрѡміти] «приборкати, втихомирити» Г, Мо, [ускрѡміти] «тс.» Нед;

— бр. *скрoмны*, *скрoмник*, *скрoмничаць*, болг. м. *скрoмен*; — запозичення з російської мови; р. *скрoмный*, *скрoмник*, *скрoмничать*, як і бр. [*скрамiць*] «заспокоювати», вважається запозиченням з польської мови; п. *skromny*, як і ч. слц. *skromný*, вл. *skromny*, виводиться з псл. \**съ-кромъпъ*, похідного від *крома* «край; перегородка»; схв. *скрoман*, слн. *skromen*, очевидно, запозичені з чеської мови. — Фасмер III 658—659; Преобр. II 313; Urbanczyk JP 26, 5; Sławski JP 26, 73; Machek ESJC 549; Младенов 586; Skok III 271; Pokorny 623—624. — Див. ще **кромa**. — Пор. **прикрoмити**.

**скрoня**; — бр. *скронь* «скроня»; — запозичення з польської мови; п. *skroń* відповідає др. *скоронь*, *скороня* «тс.», укр. [*скорoнный*] «скроневий» (див.).

**скрупулoзний** «надзвичайно точний, детальний»; — р. *скрупулoзный*, бр. *скрупулoзны*, п. *skrupulatny*, ч. *skrupulozný*, вл. *skrupuloznu*, болг. *скрyпулен*, *скрупулoзен*, схв. *скрyпулoзан*, слн. *skrupulozen*; — запозичення з французької мови; фр. *scrupuleux* (жін. р. *scrupuleuse*) «сумлінний, ретельний, скрупулoзний» походить від лат. *scrupulosus* «україн ретельний, до дрібниць точний; кам'янистий», що є похідним від *scrupulus* «гострий камінець; неспокій, сумнів», мн. *scrupuli* «непотрібні тонкощі, дрібниці», зменш. від *scrupus* «гострий камінь», пов'язаного зі *scruta* «старі речі, мотлох», спорідненим із двн. *scrōtan* «рубати, різати», лит. [*skraudūs*] «крихкий», [*skrausti*] «ставати шорстким». — СІС<sup>2</sup> 773; Holub—Lyer 440; РЧДБЕ 674; Dauzat 656—657; Walde—Hofm. II 498, 501.

**скрута** «труднощі, трудне становище», *скрут* «тс.», *скрутий* «важкий; [важкий для розуміння або вивчення О]», *скрутиватий*, [*скрутивий*] «недостатній» Нед; — р. [*скрутно*] «важко, трудно», п. ст. *skrutny* «жорстокий»; — похідне утворення від *крутий* «суворий, різкий». — Вгückner 273. — Див. ще **крутити**.

**скруха**, *скрухнути*, *скрухо*, *скрушити*, *скрушний* — див. **крушити**<sup>2</sup>.

**[скрушки]** «висівки з борошна» О, [*скрушки*] «викинуте при просіванні зерно-послід» Гор; — пов'язане зі [*скружини*] «тс.» тж, похідним від [*скружити*] «пересіяти зерно в решеті» тж, [*кружати*] «очищати (зерно на решеті)»; менш імовірний зв'язок форми [*скрушки*] «висівки» із *крушити* «трощити». — Гор 81. — Див. ще **круг**.

**скряга** «скнара, скупар»; — запозичення з російської мови; р. *скряга* «тс.» не має надійної етимології; можливо, пов'язане з укр. [*кряжити*] «працювати, не розгинаючи спину; дбати, турбуватися», [*крёжити*] «берегти, скупитися» (ЕСУМ 3, 115); пропонуються пов'язання з р. *крыть* «крити» (Желтов ФЗ 1876, I, 20; Vaillant RES 18, 77), з р. [*кра*, *скра*] «купа» (Соболевский РФВ 67, 212), з болг. [*скръндза*] «скнара» (Младенов 586), з гол. *schrok* «ненажера» або н. *karg* «скупий» (Matzenauer 308), з дангл. *scenkap* «ошукувати, зловживати довірою», двн. *scenkap* «ставити навскоси; ошукувати» (Фасмер—Трубачев III 660); виводиться з іє. \**sker-* «різати» (Ильинский РФВ 78, 200); припускається контамінація р. *скáред* «скнара» й *коряга* «корч» (Преобр. II 313). — Фасмер—Трубачев III 659—660. — Пор. **кряж**<sup>3</sup>.

**скубти**, *скубати*, *скубнути* СУМ, Нед, *скубоніти*, [*скубсти*] «скубти», [*скупсти*] «рвати фрукти» О, *скуб*, [*скубанка*] «скубання; корпія», [*скубень*] «скубання», *скубка*, [*скубрій*] «хабарник», *скубальний*, [*навскубки*] «скубучи» Ж, [*оскубанець*] «картопляний млинець» Л, *розскубувач* (текст.); — р. [*скубатъ*] «смикати за волосся; скубти», [*скубти*, *скубитъ*, *скубсти*] «тс.», бр. *скубці*, *скубаць*, п. *skubać*, ст. *skuść*, ч. *škubati*, слц. *škubat'*, [*skubat'*], вл. *sko-bać*, нл. *skubaś*, болг. *скyбя*, м. *скубе*, схв. *скyпсти*, слн. *skubsti*; — псл. *skusti* < \**skubti*, пов'язане з *čubъ* «чуб»; — очевидно, споріднене з гот. *skuft* «волосся на голові», дісл. *skopt* «тс.», нвн.

Schopf «чуб»; поширене зіставлення з лит. skūbtī «поспішати» (Фасмер III 660; Brückner 498; Schuster-Sewc 1290; Skok III 274; Trautmann. 263) здається помилковим. — Machek ESJC 614. — Пор. **чуб**.

[**скувіти**] «натомитися, намучитися» ЛексПол; — неясне.

**скугу́** (вигук, що відтворює крик свині), *ску́гкати* «верещати» (про свиней), *ску́гніти*, *ску́гоніти*, *ску́готати* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *скаву́*, *скі́глити* (пор.).

**скуд**, *скúdoва* — див. **куді**.

**скуде́ль** (заст.): «глина; глиняна посудина», *скуде́льник* (заст.) «гончар», *скуде́льниця* «у старовину — велика яма, в якій ховали померлих від епідемії, голоду та ін.; кладовище для масових поховань»; — р. заст. *скуде́ль*, бр. заст. *скудзе́ль*, др. *скудьль* (*скудьль*) «черепиця; глиняна посудина», *скудьль* (*скудель*, *скудьль*) «черепок; глиняна посудина»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **скъдъль** «гончарна глина; черепиця; гончарні вироби», **скъдъль**, **скъдъль**, **скъдъль** «тс.», як і слн. [škanděla] «миска», [škoděla, skodela], схв. *здѣла* «тс.», походить від лат. scutella «миска», пов'язаного з scutum «щит», можливо, спорідненим з псл. šcītъ, укр. *щит*, причому лат. scutella зазнало контамінації з лат. scandula (scindula) «дранка, дошка», пов'язаним з scindo «роздираю», спорідненим з псл. sēditi, укр. *цидіти*. — Трубачев Рем. термиол. 285—288; Фасмер—Трубачев III 660—661. — Див. ще **цидіти**, **щит**.

**скудний** СУМ, Нед, *скудоба*, [*скудатися*] «оскудіти», [*скудіти*] «заощаджувати, економити» Нед, *скудіти* «бідніти, вичерпуватися»; — р. *скудний*, др. *скудыи*, *скудъныи*, п. ст. oskundzić «ганьбити, паплюжити», poskundzić «тс.»; болг. *оскъден* «скудний, убогий», м. *скуден*, схв. *òскудан* «тс.», *скүдити* «очорнити, звести наклеп», слн. oskóden «скудний», стсл. **скъдъ** «скудний», **оскъдъти**; — псл. skōdъ «скудний, ошадний»,

пов'язане чергуванням голосних із \*sčēditi «шадити». — Фасмер III 661; Brückner 398; Skok II 571. — Див. ще **щадіти**. — Пор. **паскуда**<sup>1</sup>.

**ску́ка**, *ску́чний* СУМ, Нед, *ску́чнуватий*, *ску́чати*, *наску́чити* «надокучити», [*приску́чити*] «трохи надокучити» Нед; — р. *ску́ка*, болг. *ску́чен* «скучний» (з рос.), схв. *ску́чити* «тіснити, ставити у скрутне становище»; — псл. skuka (<\*skouka), пов'язане з skučiti «скавучати», kučiti «кричати»; пор. ч. skučeti «вити, скавучати», слс. skučat', слн. [skúčati] «тс.»; може бути зіставлене, далі, з псл. skuliti «скавучати», ščemiti «шеміти», sčuka (<\*skeuka) «щучка». — Черных II 172—173; Фасмер III 661; Machek ESJC 550; Мельничук Етимология 1984, 138; Верн. I 639. — Див. ще **кучити**. — Пор. **скаву́**, **скуліти**<sup>1</sup>, **шеміти**, **щучка**.

[**ску́ла**<sup>1</sup>] «налив, болячка, чиряк ЛексПол», [*ску́ли*] «золотуха» Нед, [*ску́ла*] «наріст на дереві» Ник, [*скуля́чка*] «чиряк» ЛексПол, [*шкúла*] «вилиця» Нед, Пі; — р. *ску́ла* «вилиця; [опух, гуля]», бр. *ску́ла* «тс.», п. *skuła* «вилиця»; (заст.) болячка», болг. *ску́ла* «вилиця», схв. *ску́ла* «чиряк; струп», слн. skúla «налив, шрам»; — очевидно, псл. skula, пов'язане з skuliti «стиснути», kuliti sę «щулитися» як варіантами іє. \*(s)keu- «гнути, гнутися, суглоб» (з рухомим s-); зіставлення зі *ска́ла* і *щі́лина* (Преобр. II 315), лит. káulas «кістка» (Brückner ZfSlPh 4, 213; KZ 51, 238) та ін. недостатньо обґрунтовані. — Куркина Етимология 1971, 69—70; Pokoŋny 588. — Див. ще **куліти**. — Пор. **скуліти**<sup>2</sup>.

**ску́ла**<sup>2</sup> «вигин корпусу судна біля днища; (рідк.) вилиця», *ску́ластий* «вилицеватий»; — запозичення з російської мови; р. *ску́ла* «тс.» етимологічно тотожне з укр. [*ску́ла*] «налив, болячка» (див.).

[**ску́лити**<sup>1</sup>] «скавучати» Нед, [*скуліти*] «тс.» Нед; — р. *скуліть*, [*скóлить*], п. [skulić], заст. skolić «тс.»; — псл. skuliti, очевидно, результат контамінації форм skoliti, до якої може бути зведене

й [скоголіти], та skučeti «тс.». — Фасмер—Трубачев III 662. — Пор. **скаву́**, **скіглити**, **скўка**.

[**скулити**<sup>2</sup>] «мружити, прищулювати» ВеУг, [шкўлїтї] «дошкуляти»; — р. [скуліть] «скнарити»; — псл. [skuliti] (<\*skoul-) «стиснути», пов'язане з skula «щелепа», šculiti (<\*skeul-) «щулити»; очевидно, іє. \*skeu-, варіант кореня \*keu- «гнути, згинатися; суглоб». — Рокоту 588. — Див. ще **скўла**<sup>1</sup>. — Пор. дошкўлїти, кўлїти, кульгати, шўлїти.

[**скўліця**] (зоол.) у сполученні *с. звичайна* «(мокриця) кулівка лісова, Glomeris pustulata» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. skulica «тс.» пов'язане з kulic się «щулитися, кулитися»; назва зумовлена зовнішнім виглядом цієї мокриці в нерухомому положенні. — Див. ще **кўлїти**.

[**скулочник**] (бот.) «калачики кучеряві, Malva crispa L.» Г, Мак; — р. [скулочник], бр. [скулачник, скўлашник] «тс.»; — похідне утворення від *скўла* (*скўлка*) «болячка»; назва зумовлюється тим, що листки цієї рослини як розм'якшуючий засіб прикладають до болячок. — Анненков 207. — Див. ще **скўла**<sup>1</sup>.

[**скуль**] «звідки» Л, [скуля Л, скўляка ЛексПол, іскўль Л] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. *скуль* «тс.» утворене з применника *с* «з» і займенниково-прислівникового компонента *-куль*, що відповідає укр. *-кіль* (*-кіля*) у словах *відкіль*, *звідкіль* і под. — Див. ще **відкіль**, **з**<sup>2</sup>.

**скўльба** — див. **кўльбаба**.

[**скўль'яний**] «зігнутий у ключку» ЛексПол; — запозичення з білоруської мови; пор. бр. *кўльба* «кључка», очевидно, споріднене з укр. [кўльба́стий] «горбатий, загнутий». — Див. ще **кўлїти**, **кульба́ка**.

**скульптор**, *скульптура*; — р. *скульптор*, бр. *скульптар*, п. рідк. ч. слц. *skulptor*, болг. м. *скульптор*, схв. *скўлптор*, слн. *skulptúra*; — запозичене, очевидно, через західнослов'янське посе-

редництво з латинської мови; лат. *sculptor* «різьбар, скульптор» пов'язане з *sculpo* «вирізую, вирізьблюю», *scalpo* «тс., гравірую, дряпаю, скребу». — СІС<sup>2</sup> 773; КЭСРЯ 414; SW VI 196; Holub—Lyer 440; РЧДБЕ 674; Вуякляжа 888; Walde—Hofm. II 486—487, 502. — Див. ще **скальпель**.

[**скульпасни**] «страшний; поганий, кепський» Л, [скульпасно] «страшно», [скульпасна] «тс.; нудно, нудотно, кепсько» Л; — неясне.

**скўмбрія**<sup>1</sup> (іхт.) «макрель, *Scomber scombrus*, [скўмбрія] Нед, Куз; — р. *скўмбрія*, [скўмбра, скўмбрія], бр. *скўмбрыя*, п. *skumbria*, [skumbra, skombria], болг. *скуприя*, [скўбрыца], м. *скуприя*, схв. *скўмбар*, [шкўмбра]; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *σχοιμπρία*, мн. від *σχοιμπρί* «макрель, скўмбрія» походить від гр. *σχοιμβρος* «тс.», етимологічно неясного. — СІС<sup>2</sup> 773; Черных II 173; Фасмер III 662; Sł. wyg. obsyeh 687; Skok II 264; Frisk II 737.

**скўмбрія**<sup>2</sup> — див. **скўмпія**.

**скўмпія** (бот.) «рай-дерево, *Rhus cotinus* L. (*Cotinus coggygia Scop.*)», [скўмпія Пі, Мак, скўмбрія] «тс.»; — р. *скўмпія*, *скўмпія*, бр. *скўмпія*, *скўмпія*, п. *skapia*, *skompia*, ч. *škumpra*, схв. *škumprija*, [скўмпина]; — очевидно, етимологічно пов'язане з назвами *сумак*, [сумак скўмпія, сумак] «тс.». — СІС<sup>2</sup> 773; ССРЛЯ 13, 1093; SW VI 139; Holub—Lyer 468; Holub—Kop. 371; Machek ESJC 614; Machek Jm. rostl. 144; Симоновић 144. — Див. ще **сумак**.

[**скўнда**] (орн.) «сорока, *Pica pica* L.» Куз; — неясне.

[**скўндўшити**] «сильно побити» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [кўндбсїти] «смикати, рвати».

**скулнс** (зоол.) «хижа тварина родини куніцевих, *Mephitis mephitis*»; — р. *скулнс*, *скулнс*, бр. *скулнс*, п. *skunks*, ч. слц. *skunk*, схв. *скўнкс*, слн. *skúnks*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Skunk*, англ. *skunk* (мн. *skunks*) «тс.» походить від алгонкінського [segankw,

segongw] «тс.» — СІС<sup>2</sup> 773; Фасмер III 649; Sł. wyg. obsyeh 687; Holub—Lyer 440; РЧДБЕ 674; Вуяклија 888; Kluge—Mitzka 712—713; Klein II 1454.

**[скупавіти]** «прикрасити, зробити гарним», **[скупавіти]** «тс.», **[скупавіти]** «приготувати до свята Купала» Нед; — очевидно, пов'язане з **[купалій]** «вродливий» (див.).

**скупій**, **[скупавій]** «скупий» Нед, **[скупезний]** «дуже скупий» О, **[скупелний]** «тс.» Мо, **скупуватий**, **[скупучий]**, **[скупчий]** «дорогий» Корз, **[скупак]** «скнара» ВеУг, **скупар**, **[скупаріще]** «скупердяй» О, **[скупенда]** О, **скупендра**, **[скупендяк]** О, **скупер** ВеЗн, **скупера** Мо, **скупердя**, **скупердяга**, **скупердяй**, **скупердяка**, **[скупець]** Нед, **скупіндра**, **скупіндя**, **[скупіця]** (жін. р.) О, **скупій**, **[скупляк]** О, **скупніце** (жін. р.) ВеБ, **скупіша** Нед, **скуптячка** (жін. р.) ВеУг, **скупія** (жін. р.) Нед, **скупін**, **скупяга**, **скупяр** тж] «тс.», **[скупарити]** Нед, **[скупіти]** «скупитися» Нед, О, **скупітисся**, **скупіти**, **скупувати**, **[боскупо]** «мало» О, **[боскупо]**, **боскупно** «тс.; купо» О, **[поскупий]** «скупуватий» Нед, **[поскупо]** «скупо» О; занадто скупо, бідно Нед; — р. **скупой**, бр. **скупы**, др. **скупыи**, п. **скару**, ч. **skouřu**, ст. **skúřu**, слц. **skúřu**, вл. **skuru** «скупий», полаб. **skorě**, болг. **скъп** «дорогий», м. **скап** «тс.», схв. **скѹп** «цінний; (заст.) скупий», слн. **skór** «скупий», стсл. **скъпъ** «тс.»; — псл. **\*skorъ-jъ** «скупий, жадібний», очевидно, пов'язане з **skoma** «оскома», **šcemiti** (<\*skemiti) «щеміти, защеміти». — Фасмер III 662; Преобр. II 315—316; Brückner 493; Holub—Kor. 334; Schuster-Sewc 1299; Skok III 273. — Див. ще **скіміна**, **щеміти**.

**[скупія]** (бот.) «купина багатоквіткова, Polygonatum multiflorum All. (Cotivallaria multiflora L.)» Г, **Мак**, **[скупія]** «тс.» **Мак**; — очевидно, результат видозміни назви **купина** «тс.», зближеної зі **скупія** «рай-дерево, Cotinus» (див.).

**скүпщина** «парламент у колишній Югославії»; — р. **скүпщина**, ст. **скупчина**, бр. **скүпшчына**, п. **skupszczyzna**,

**skupczyzna**, **skupszczyzna**, ч. слц. **skupština**, болг. **скүпщина**, м. **скүпштина**, слн. **skúpščina**; — запозичення із сербохорватської мови; схв. **скүпштина** «тс., збори» пов'язане зі **скүпштити** «зібрати, нагромадити», похідним від **күпштити** «збирати», **күпа** «купа». — СІС<sup>2</sup> 773; ССРЛЯ 13, 1098; Фасмер II 418—419; Sł. wyg. obsyeh 687; РЧДБЕ 674; Младенов 587. — Див. ще **күпа**<sup>1</sup>, **з**<sup>2</sup>.

**[скүрати]** «виграти, добути; одержати, дістати» Нед, **[скүргати]** «домогтися, досягти мети» Нед; одержати користь; домогтися О», **[скіргати]** «одержати користь, домогтися» О, ст. **скурати** «тс., встигнути, мати успіх» (XVIII ст.); — бр. **[скүраць]** «добути, дістати хитрощами»; — запозичення з польської мови; п. **[skurać]** «добитися, домогтися; виграти», **[skórać]**, **wskórać** «тс.» пов'язані з **korzyć** «користь». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Sławski II 513—514; Brückner 634; SW VI 197. — Див. ще **кóристь**.

**скурвай**, **скүрвий**, **скүрвитися** — див. **күрва**.

**[скурчати]** «користатися» Пі; — помилкове написання замість **[скургати]** «тс.». — Див. **скүрати**.

**скус**, **скусіти**, **скүска**, **скүсний**, **скүсьний**, **скушіати** — див. **кусіти**.

**[скүса]** «коклюш, кашлюк», **[скүсса]** «конвульсія» Нед; — неясне; можливо, через польське посередництво зводиться до лат. **excussio** «витрушування, вибивання; виділення (рідини)», похідного від **excutio** «струшую; вибиваю», утвореного з префікса **ex-** «ви-» і основи дієслова **quatio** «трясу, витрушую, жбурляю», спорідненого з дісл. **hossa** «кидати, жбурляти, трясти», днв. **scutten** «трясти», нвн. **schütteln** «тс.», лит. **kutėti** «струшувати». — Walde—Hofm. II 399—400.

**[скусівнік<sup>1</sup>]** (бот.) «арніка гірська, Arnica montana L.»; — похідне утворення від **[скүса]** «коклюш», **[скүсса]** «конвульсія»; назва зумовлена тим, що кореневище й квітки арніки використовуються для лікування коклюшу, бронхіту, епілепсії. — ВеНЗн 39; Попов Лек.

раст. 20; Симоновић 47—48. — Див. ще **скуса**.

[**скусівнік**<sup>2</sup>] (бот.) «астранція велика, *Astrantia major* L. (*Astrantia vulgaris* Koch)» Мак, Ко; — очевидно, похідне від [*скусіти*] «спокусити»; назва могла бути зумовлена красою зіркоподібного суцвіття астранції; пор. подібні з семантичного погляду інші народні назви [*люби мене, напрасник, напрасниця*] «тс.». — Федченко—Флеров 672; Симоновић 59—60. — Див. ще **кусіти**.

[**скут**] «жіноче зимове пальто на ваті» Мо, [*скутик*] «тонке байкове одяльце» Мо; — р. [*скуты*] «сукняні зимові онучі», др. *скутъ* «шматок тканини, верхній одяг; пола», нл. заст. *skut* (sskut) «кляпотъ», болг. *скут* «поділ (одягу)», м. *скут* «пола (одягу)», схв. *скут* «поділ, шлейф, пола», стсл. *скутъ* «(верхній) одяг»; — псл. *skutъ* «ганчірка, кляпотъ, лата, шматок сукна, кайма»; — споріднене з лит. *skiaūtė* «ганчірка, кляпотъ; лата», *skiaūtis* «кляпотъ тканини», *skūtas* «ганчірка; лата; кляпотъ; [торочки]», пов'язаними з *skūsti* «бри-ти, скребти, смикати, стригти; знімати луску (риби)», можливо, також з гот. *skaut(s)* «край, пола (одягу), кайма», дісл. *skauti* «чотирикутний кляпотъ тканини», норв. *skaut* «жіноча хустка», що зводяться до іє. \**skeu*-(t)- «різати, стригти; відділяти, розпорювати»; менш переконливе пояснення як давнього запозичення з германських мов (Фасмер III 663; Skok III 275; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Kiparsky GLG 221; Torp 468; Falk—Torp 989; Stender-Petersen 394—395). — Ильинский РФВ 78, 201—202; Brückner 186; Schuster-Sewc 1300; Младенов 587; Fraenkel 823—824; Pokorny 954.

[**скут**<sup>2</sup>] «склад?» Пі; — р. [*скут*] «схованка»; — очевидно, пов'язане з *кумати* «старанно загортати», [*кутка*] «хлів» (пор. схв. *скутати*) «сховати». — Див. ще **кутати**.

**ску́тер** «спортивний глісер з підвісним мотором», *скутеріст*; — р. *ску́тер*, бр. *ску́тэр* «тс.», п. *skuter* «тс.»; моторолер», ч. *skútr* «моторолер», болг.

*ску́тер*, *ску́тэр*, м. *ску́тер* «тс.», слн. *skúter*; — запозичення з англійської мови; англ. scooter «скутер (швидкохідний моторний човен); самокат (вид іграшки)» є похідним від *scoot* «бігти стрімголов», можливо, скандинавського походження. — СІС<sup>2</sup> 773; ССРЛЯ 13, 1099—1100; ТСБМ V/1, 193; Sł. wyg. obcych 687; Holub—Lyer 441; РЧДБЕ 674; Klein 1400.

[**ску́ти**] «ударом вивести із гри» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*ку́ти*] «кувати»; пор. п. *kuć* «кувати; бити», *skuć* «скувати; побити». — Див. ще **кува́ти**<sup>1</sup>.

**ску́ток** (заст.) «наслідок, результат; вигода, користь УРС; успіх Куз», [*скуто́чний*] «дійовий, ефективний» Нед, [*скута́ти*] «здійснити» Нед, ст. *скуто́къ* «дѣло изводство» (XVII ст.); — бр. *ску́так* «наслідок»; — запозичення з польської мови; п. *skutek* «дія, наслідок», *skuteczny* «дійовий; успішний», як і ч. *skutek* «дія, вчинок», виводяться від псл. *kutiti* «діяти, чинити, коїти» (пор. ч. *kutiti* «копошитися; робити нишком»), можливо, пов'язаного з *kutati* «кутати, ховати». — Rіchhardt 98; Brückner 498; Machek ESJC 309; Bern. I 654. — Пор. **кутати**, **поку́та**.

**ску́фія** «шапочка Нед; шапка у православного духовенства»; — р. *ску́фья́*, бр. *скуф'я́*, др. *скуфия*, п. *skufia*, ч. *skufie*, болг. *ску́фа* (*скуфя́*) «вид шапки»; — запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *σκουφίά* (мн.) «шапки» (одн. *σκουφί*) виводиться від іт. *scúffia* «чепець, ковпак», пов'язаного з *cúffia* «чепець», очевидно, германського походження. — Фасмер III 663; ГСЭ III 187; Желтов ФЗ 1876/6, 71; Младенов 587; Mestica 419, 1603; Meyer-Lübke REW 192.

[**скухторить**] «невміло зварити» Чаб, [*скухтьобрить*, *іскухторить*, *іскухтьобрить*] «тс.» тж; — похідне утворення від [*кухторить*] «невміло варити», [*кухтьобрить*] «тс.» тж, пов'язаних з *куха́рити*, *куховари́ти*. — Див. ще **кухар**<sup>1</sup>, **куховар**.

[скупч] «стовп» Нед; — неясне.

**скупча́ти, скү́чний** — див. **скупа**.

[**скупчень**] (бот.) «дзвоники скупчені, *Sampanula glomerata* L.», [**скупчнїк**] «тс.»; — похідне утворення від *күча* «купа»; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини зібрані докупи, скупчені; можливо, калька компонента наукової назви лат. *glomerata*, букв. «згорнута, зібрана докупи». — Вісюліна—Клоков 308—309; Нейштадт 532—533; Симоновић 92—93. — Див. ще **күча**<sup>1</sup>.

**слабїй, слабенький, [слабїтельний]** Нед, **слабкїй, [слабковїтий]** «хворобливий» О, **слабовїтий, [слабськїй]** «слабкїй» Нед, **слабувãтий, [слабушковãтий]** «хворобливий» ВеУг, **слабнã** «слабїсть; [пахи у тварин Нед, ВеЗн]», **слабїсть, [слабовїнь]** «слабїсть; слаба людина» Г, Нед, **[слабїти, слабїти, слабїшати, слабнїти]** «слабшати» Нед, **слабнүти, слабувãти** «хворїти», **слабшати, непослабнїй, ослабїлий, ослаблений, ослаблїй, [ослаба]** «ослаблення» Куз, **ослаблення, ослаблювач** (спец.), **ослабãти, ослабїти** СУМ, Ж, **ослаблювати, ослабляти, ослабти, [послабїй]** «трохи хворий; занадто слабїй» Нед, **[послаб]** «понос» Куз, **послабти, послабãти, [преуслабїй]** «дуже слабїй» ВеУг, **[розслаб]** «розслаблення» Куз, **розслабїти** СУМ, Нед; — р. **слабїй**, бр. **слабы**, др. **слабъ, слабыи**, п. вл. нл. **slaby**, ч. слц. **slaby**, болг. м. **слаб**, схв. **слаб**, слн. **slãb**, стсл. **слабъ**; — псл. **slaby** «слабїй, виснажений, безсилий, млявий»; — споріднене з лит. **slõbti** «слабнүти, втрачати свідомїсть», жем. **[slãbnas]** «слабїй», сх. **[slõbnas]** «тс.», лтс. **slãbt** «слабнүти, поникнүти», двн. **slaf** «слабїй, кволий», снн. гол. **slap** «тс.», гот. **slëpan** «спати», дісл. **slãrg** «ледар», а також, можливо, лат. **lãbog, lãbi** «спадати; ковзати, прослизнүти»; іє. \*(s)lab-/ (s)leb-/ (s)lap-/ (s)lep- «в'яло звисати»; думка про запозичення литовських і латиських відповідників з польської мови (Skok III 277) необґрунтована (див. Fgaenkel 825). — Черных II 173; Фасмер—Трубачев III 664; Пре-

обр. II 316—317; Brückner 499; Machek ESJC 551; Schuster-Sewc 1301; Младенов 668; Mikl. EW 306; Trautmann 270; Būga RR II 571; Karulis II 212—213; Mühl.—Endz. III 921; Kluge—Mitzka 652; Vries NEW 646; Walde—Hoim. I 739; Persson Beitr. 490; Schmidt Vok. I 162—163; Торг 537; Гамкрелідзе—Иванов 419; Pokorny 655—656.

[**слабник**] (бот.) «зірочник водяний, *Malachium aquaticum* Fr. (*Stellaria aquatica* (L.) Skor.)» Мак; — похідне утворення від **слабїй**; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина має слабе квітконосне стебло. — Нейштадт 232; Федченко—Флеров 371; Симоновић 289. — Див. ще **слабїй**.

**сла́ва, [славе́та]** «історія» Пі, [**славе́тник**] «прославлена людина; (ст.) міщанин», [**сла́виця**] «пуста слава» Нед, [**славнóване**] «ювілей» Нед, **сла́вонька, сла́вен, славе́тний, славі́мий** «уславлюваний» Нед, **славне́нький, сла́вний, славі́тний, славі́тній, сла́вити** «хвалити; [багато говорити Нед]», [**славнейко**] «приємно» О, **безсла́в'я, знесла́вити, [осла́ва]** «слава; тріумф, блиск» Ж, **осла́влювати, ославляти, [обсла́вити]** «знеславити» Ж, **посла́вка** «поголос, недобра слава», **просла́влений, просла́вляти, усла́влений, усла́влювати, усла́вляти**; — р. бр. др. болг. м. **сла́ва**, п. вл. нл. **slawa**, ч. слц. слн. **sláva**, схв. **сла́ва**, стсл. **слава, славити**; — псл. **slava** «слава, хвала», **slaviti** «хвалити», пов'язані чергуванням голосних із **slavõ, slyti** (<slūti) «бути славетним, називатися»; — споріднене з лит. **šlovẽ** «честь, хвала», (сх.) **[šlãvẽ]** «честь, слава», **[šlovẽ]** «пишнїсть, розкіш», **[šlãvinti]** «славити, хвалити», лтс. **slava** (slave) «поголос, чутка; слава», гр. **κλέος** (**κλέφος**) «слава», дінд. **śrãvah** «хвала, слава, честь», ав. **sravah** «слово», дірл. **ciú** «слава», іллір. (Ves-)clevevis (власна назва), тох. **kãlywe**; іє. \*kleu-/klou- «слухати, чути». — Черных II 173; Фасмер III 664; Преобр. II 317—318; Цыганенко 428—429; Brückner 499; Machek ESJC 552; Schuster-Sewc 1302—1303; Младенов 588;



Skok III 288—289; Мейє ОЯ 111, 278; Mikl. EW 309; Варбот ЭИРЯ II 58—70; Otrębski LP 1, 149—150; Meillet Etudes 208; MSL 9, 144, 146; Trautmann 307—308; Вўга RR I 484; Fraenkel 1008—1009; Karulis II 219; Mühl.—Endz. III 920; Pokorny 606—607. — Див. ще **сли-ти**. — Пор. **слово**.

**славіст**, *славістика*, *славістичний*; — р. болг. м. *славіст*, бр. *славіст*, п. *slawista*, ч. слц. *slavista*, схв. *славист*, слн. *slavíst*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Slawíst* «славіст», фр. *slaviste*, *slavisant*, англ. *slavist* «тс.» утворено від пізнього лат. *Slavus* «слов'янин», яке зводиться до стсл. **словѣ-не** «слов'яни». — Kopaliński 897; Holub—Lyer 441; Вуяклија 888; Gr. Fwb. 705; Klein 1456. — Див. ще **слов'яни**.

**слáвка** (орн.) «кропив'янка, *Sylvia*», *слáвкові*; — р. *слáвка* «*Sylvia*», бр. *слáўка* «тс.»; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з ч. *slavík* «солей», слц. *slávik* «тс.».

[**славо́лити**] «базікати» Нед, Везн; — результат контамінації слів [*слáвити*] «багато говорити» і *сваво́лити*. — Див. ще **сваво́ля**, **слáва**.

[**слаждá**] «насолада, радість; втіха» Нед; — зворотне утворення від дієслів цсл. **наслаждати см** (**насладити см**), **ўслаждати** (**ўсладити**), похідних від основи **слажд-** (**слад-**), співвідносної з укр. *солодж-* (*солод-*), наявної у словах *солодити*, *солодкий*. — Див. ще **сб́лод**.

**слайд** «кольоровий діапозитив», *слейд* «тс.»; — р. бр. *слайд*, п. *slajdy* (мн.), ч. *slajd*, слц. *slide* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *slide* «тс.»; слайд (рухоме сидіння спортивного човна); ковзання пов'язане з дієсловом *slide* «ковзати», спорідненим з двн. *slito* «сани», нвн. *Schlitten* «тс.»., лит. *slýsti* «ковзати», псл. *slědъ* «слід». — CIC<sup>2</sup> 773; Kopaliński 897; Klein 1457—1458. — Див. ще **слід**<sup>1</sup>.

[**слаквá**<sup>1</sup>] «сльота; погана погода» Л, [*сляковиця*] «тс.» Мо; — запозичення з польської мови; п. [*śląkwa*] «сльота; дощ із снігом» відповідає укр. *сля-*

*коть*. — Brückner KZ 42, 340; Фасмер III 682. — Див. ще **сля́ка**.

**сла́ква**<sup>2</sup> — див. **слу́ква**.

**сла́лом** «спуск із гір на лижах; спуск по гірських потоках на байдарках», *слаломіст*; — р. болг. м. *слáлом*, бр. *слáлам*, п. ч. слц. *slalom*, схв. *слáлом*, *слáлом*, слн. *slálot*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Slálot*, фр. англ. *slalom* походять від норв. *slalom* «злегка похила лижня», утвореного з основ іменників *slad* «невеликий укіс; схил» і *lom* (*laam*) «вузька доріжка, слід», пов'язаного з *laan* «купа чого-небудь довгого; ряд будинків», спорідненим з англ. *lane* «вузький прохід», дісл. *lön* (*lön*) «вулиця, ряд будинків». — CIC<sup>2</sup> 773; Фасмер—Трубачев III 666; Kopaliński 897; Holub—Lyer 441; РЧДБЕ 674; Kluge—Mitzka 713; Klein 863; NSD 2291; Vries NEW 379; AEW 374.

[**сламаза́нник**] «партач, нікчема Нед, незграба Куз»; — неясне.

**сла́нець** «гірська порода, що має шарувату будову», *сланцюва́тий* «здатний розшаровуватися»; — бр. *сла́нец*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *сла́нец*, [*стланец*] «сланець», пов'язане зі *стла́ть* «стелити», яке відповідає укр. *сла́ти* «тс.» — Фасмер III 666; Преобр. II 320, 387; Цыганенко 430; Mikl. EW 320—321. — Див. ще **сла́ти**<sup>2</sup>.

[**сла́ник**] «пагорб, порослий листяним лісом; поросле підвищення в лісі з моховим покривом» Ч; — р. [*слань*] «бідна деревна рослинність», [*слáнец*] «рослина, яка стелеться по землі, особливо кущі і дерева»; — похідне утворення від *сла́ти* «стелити». — Фасмер III 666—667. — Див. ще **сла́ти**<sup>2</sup>.

[**сла́нцятися**] «бродити (навкруги), тинятися» Нед; — очевидно, результат видозміни дієслова *слоня́тися* «тс.» (див.).

**слань** (бот.) «тіло нижчих рослин, не розчленоване на стебло і листя», [*стла́нка*] «тс.» Нед, [*стланники*] «сланеві рослини, Thallophyta» Мак, *слане́ві* «тс.»; *сла́нці* «низькорослі форми дерев і чагарників із сланевим стеблом

і гілками», *стланці* «тс.», [*сланквіий*] «сланевий» Нед, *сланкій* «який стелеться по землі» (про рослини); — р. [*слань*] «настил», [*сланець*] «рослина, яка стелеться по землі», [*сланка*], бр. *сланка* «тс.»; — псл. [stylaпъ] «сланка рослина», похідне від stьlati «слати, стелити». — Фасмер III 666, 667, 761; Преобр. II 320, 387; Цыганенко 430; Гринкова УЗ ЛГПИ 92 (1953), 68; Даль IV 218; Mikl. EW 320, 321. — Див. ще **слати**<sup>2</sup>. — Пор. **сланець**.

[**сласть**] «солодоші; розкіш» Нед, [*сластник*] «розпутник» Нед, *сластбон* «вид пампушки», [*сластбони*] «ласощі» Нед, *сластбонниця* Г, Нед, *сласній* «хтивий; непристойний; ласий; [смачний ВеУг]», [*засластбонити*] «замаслити, засалити»; ст. *сласть* «насолода, смак, радість, утіха, пожадливість» (1627); — р. *сласть* «солодкий смак; (мн.) солодоші», бр. [*сласць*] «солодкість», др. *сласть* «солодка їжа, задоволення; хтивість, пристрасть»; — запозичено в давньоруську мову з церковнослов'янської, а пізніше в українську, можливо, окремі похідні з чеської чи словацької; стсл. **сласть** «солодкість, солодка їжа; смак; прянощі; блаженство, насолода», як і ч. slast «насолода», слц. slast' «тс.», зводиться до псл. \*solstь (<\*sold-ть) «солодкий смак», похідного від \*soldъ «солодкий». — Черных II 174; Фасмер III 666, 667, 712—713; Цыганенко 429—430; Machek ESJC 551; Holub—Lueg 441. — Див. ще **солод**.

**слати**<sup>1</sup>, *слатися* «посилати старостів, сватати», *висилати*, [*висилач*] «відправник» Куз, *вісилка*, *вісланець*, *відсилка*, *відсильний*, *досилка* УРС, Ж, *засилатися* «слатися», *засланець*, *заслання*, [*насилка*] «наслання» Ж, Бі, *наслання*, [*обсилка*] «хабар, подарунок» Пі, *пересилка* СУМ, Нед, *пересильний*, *передпосилка*, [*післанець*], [*післанецтво*] «ходіння послом» Нед, [*післанник*], [*післанництво*] «посольство», [*післанство*] «тс.», [*післанщина*] «плата послуг», [*післіг*] «посланець» тж, *підсилка*, *послувати* Нед, [*посиланець*] «посла-

нець» Куз, [*посилач*] «відправник» Куз, *посилка*, *посланець*, *посланник*, *послання*, *посол*, *посольство*, *посилальний*, [*посел*, *посельство*], [*присіл*] «присилання», *присилка*, [*присіл*] «посланець» Нед, [*присліг*] «тс.» Нед, *розсилка*, *розсильний*; — р. *слать*, бр. *слаць*, др. *сълати*, п. słać, ч. poslati, posflati, слц. slat', вл. słać, нл. słaś, схв. slāti, слн. poslāti, pošljati, стсл. **сълати**; — псл. sьlati «посилати, відправляти»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з гот. saljan «підносити; жертвувати», днн. sellen «переправляти», дангл. seljan «передавати, продавати», дісл. selja «тс.» (Schuster-Sewc 1301; Rozwadowski MPKJ 2, 352; Mikkola Ursl. Gr. I 79; Trautmann 292; Pokorny 899); зближується з алб. sūljem «кидаюся, біжу», sulmë «квапливість, стрімкість» (Meyer EW 396; Lidén Arm. St. 77—78), з вірм. slanam (\*kul-) «кидаюся, біжу, лечу» (Lidén тж), з гол. hollen «бігти рисю» (van Wijk IF 24, 238), з лит. siūsti «слати» (Petersson BSl. Wortst. 87; Trautmann 292); мало обґрунтовані пов'язання з дінд. pra-sulati «вштовхує» (Rozwadowski тж; Lidén тж; Uhlenbeck 338), гр. іάλλω «посилаю» (Machek ESJC 552), вірм. yəŋ, yuŋarkem «шлю» (Meillet MSL 8, 238; Lidén тж), лит. selėti «прийти», salti «танути, текти» (Ondruš St. sl. 1960/6, 193—194), сл. sul-, відображеним у р. *посул* (Брандт РФВ 24, 188). — Черных II 174; Фасмер—Трубацев III 667; Преобр. II 320; Brückner 499, 525; Holub—Kop. 287; Skok III 280; Pedersen KZ 39, 458; Mikl. EW 333.

**слати**<sup>2</sup>, *стелити*, [*сліще*] «місце, де розстиляють льон», [*стеливо*] «підстилка Нед; Гаптування О», *стеліна*, *стеліще* «місце, де розстиляють льон, коноплі», [*стеління*] «підстилка; дерево для стелі», [*стелька*] «устілка» Нед, [*стельнік*] «стеля» Ва, *стеля* «верхнє внутрішнє покриття; [підлога Нед]», [*стелянка*] «підстилка» О, [*стіль*] «стеля» Куз, [*столь*, *столя*] «тс.» Л, [*стальніца*] «частина стелі між балками» Л, [*вістілка*] «прокладка під устілку» Я,

застилати, застил, застилка, [застил] «кусок шкіри, яким закривається діра у постолі» Ж, [застілка, застола] «тс.» Ж, [застьобл] «покривало», [застьобла] «покривало для воза», настійл, настилка, настійльник, настілка УРС, Ж, настійльний, [перестійниція] «постіль» (?) Нед, [ніслане, ніслань] «тс.» Нед, підстеляти, підстилати, [підстеля] «стійло корів» Нед, підстилка, підстилка, [підстьобл] «підстилка» ЛЧерк, підстилковий, підстильний, [постеленок] «постіль» О, [постелінка] «підстилка для худоби» О, [постельниція] «дошка в дні воза», постеля, постілка, [постівка] «постіль; покій», постілка, постіль, [постільниція] «постіль» Нед, [пастельник] «солом'яна мата» ЛПол, [простилка] «тонка ковдра» ЛПол, [простилка] «доріжка на долівці» Ва, [простиль] «постіль» ВеБ, розстил, устилка, [вустілка] «устілка (шкіряна, у селян також із соломи)», [вустілок] «устілка (віхоть соломи в чоботі)» Ме; — р. стлать, стеліть, бр. слаць, др. стьлати, п. ślać, ścielić, ч. stlát, слц. stlat', вл. ślać, нл. ślaś (ścelu), ст. stlaś, болг. стеля, слн. sláti, стсл. постьлати (постельж); — псл. stьlati, steljǫ; — споріднене з лтс. slāt «навантажувати, пакувати», гр. στέλλω «готую, пишулаю», вірм. aḡ-staḡ (\*stj-no) «покрівля, дах», лат. lātus (<\*stlatus) «широкий»; іє. \*stel- (\*stj-) «розстилати», пов'язане з \*ster- (\*stj-), відображенням у лат. sterpo «насапаю, розстилаю, стелю», гр. στόρνυμι (στορέννυμι) «тс.», псл. \*storna, укр. сторона. — Черных II 203—204; Фасмер III 753—754; Преобр. II 387—388; Brückner 499; Machek ESJC 578; Holub—Kop. 352; Schuster-Sewc 1301—1302; Младенов 608; Mikkola Ursl. Gr. III 90; Rozwadowski MPKJ 2, 352; Mikl. EW 324; Trautmann 286; Mühl.—Endz. III 924; Walde—Hofm. I 772; Debrunner IF 52, 67; Pokorny 1018—1019. — Пор. стіл, сторона, тло.

[слатина] «ропа; сіль» Шух, Нед, Куз, ст. слатина «соляні копальні»

(XVII ст.); — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. slătina «джерело із солоною водою; багнисте, грузьке солоне місце» виводиться з південнослов'янських мов; болг. [слатина] «низьке місце, звідки тече вода; джерело», м. слатина «солоня земля», схв. слатина «солоне джерело (цілюще)», слн. slătina «вуглекисла вода», як і стсл. слатина «солоня вода», ч. слц. slatina «торф'яне болото», споріднені з укр. солотвина «багнувате місце». — Vincenz 13; СДЕЛМ 387; DLRM 776; Фасмер—Трубачев III 714; Младенов 589—590; Skok III 303—304; Machek ESJC 552. — Див. ще солотвина.

слебезувати «читати по складах; повільно, одноманітно читати або розповідати; пересуджувати; говорити багато, безладно, без упину, часто про що-небудь неістотне, нецікаве; говорити запобігливо, підслесливо», слєбізувати «тс.», [лебезувати] «базікати» Ж; — бр. заст. слєбізавать «читати по складах», [слябізавать] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [ślebizować] «читати по складах», [śląbizować] «тс.» пов'язані з дієсловом sylabizować «тс.» (з 1558), похідним від іменника sylaba «склад»; значення «говорити запобігливо, підслесливо», можливо, виникло під впливом слів [лебезувати] «залицятися», [лабузнутися] «леститися; підлабузнюватися». — Brückner 528; SW VI 535. — Див. ще сілаба.

слєве — див. сливє.

[следж] «оселедець» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. śledź «оселедець» походить від дісл. sild «оселедець», sild, дшв. sild, до яких зводяться також р. сельдь, укр. [селєдець] «тс.». — Brückner 530; Фасмер III 597. — Див. ще оселєдець<sup>1</sup>.

слеж — див. слиз<sup>1</sup>.

слєжик — див. слиж<sup>2</sup>.

[слез] (бот.) «калачики лісові, Malva silvestris L.» Мак, [слезінь] «собака рожа тюрінгська, Lavatera thuringiaca L.» ВеНЗн, [хлезінь] «тс.» тж, [слез] «алтея лікарська, Althea officinalis L.»

Мак, [слиз] «тс.; гібіск, Hibiscus L.»  
 Мак; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. sléz (slez) «мальва, (ст.) алтея лікарська», слц. slez (sliez) «мальва» споріднені з укр. [слиз] «мальва; алтея лікарська» (див.). — Пор. **слюз<sup>2</sup>, сляз.**

[**слезинець**] (бот.) «аспленій північний, Asplenium septentrionale (L.) Hoffm.»  
 Мак; — неясне.

**слезити, слезитися** — див. **сльоза́.**

[**слемéно**] «брус, який з'єднує крокви» ОЛА 1981, [слембéна] «тс.; жердка в хаті, на яку вішали одяг та ін.», [слéмба] «місце між кроквою і покрівлею» тж, [ослеме́ни] «підпори, на яких держиться колиба» О; — запозичення з чеської і словацької мов; ч. діал. слц. slēmepo «найвища балка в даху», як і п. заст. ślemię «тс.», вл. ст. slēme «поперечна балка», болг. діал. м. слéме «центральна балка в даху», схв. слéме (слъéме) «найвища балка в даху», слн. slēme «тс.», р. [соламя] «товста колода як опора для даху; стріла колодязного журавля», [солом] «переклада, крокви», бр. [саламяно́] «жердина як важіль для дістання відра з криниці», зводяться до псл. \*selme «колода, переклада, спорідненого з лит. šelmuo (род. в. šelmeiš) «гребінь даху, довгий брус», šelmenys «тс.», можливо, також лат. culmen «верх, дах», гр. σέλμα «брус, поміст»; очікуване укр. \*солом'я не збереглося. — Німчук НЗ УжДУ 14, 187; Клепикова ОЛА 1981, 52—59; Фасмер III 668—669; Brückner 531; Machek ESJC 553; Младенов 590; Skok III 290. — Пор. **селéмено.**

**сленг** «жаргон»; — р. бр. сленг, п. ч. слц. вл. slang, болг. сленг, сланг, схв. слáнг, слн. sléng, sláng «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. slang «сленг, жаргон; обляяти», можливо, походить з якоїсь скандинавської мови (пор. норв. slengja kjeften «зловживати словами», букв. «метати, кидати щелепами», slengjeþann «прізвисько», slengjeord «нове жаргонне слово») і споріднене з англ. sling «метати, кидати,

жбурляти». — СІС<sup>2</sup> 773; Kopaliński 897; Holub—Lyer 441; Ivanová—Šalingová—Maňková 804; РЧДБЕ 674; Вуякля 888; Klein 1455; NSD 2291—2292.

**слесáк** — див. **слюсáк.**

**сли** — див. **еслі.**

**сліва** «(бот.) Prunus L.; [крашанка О]», [сливіна] «слива; сливове дерево; сливовий сад Нед», слівка «слива; [крашанка] О», сливник, слив'як, сливовиця, [слив'як] (ент.) «сливовий довгоносик (?), Magdalis pruni» Нед, слив'янка, слівовий, [слив'яний] Нед, [слівити] «розмальовувати писанки», [слівчити] «тс.», підсливок (вид гриба); — р. болг. м. сліва, бр. сліва, п. śliwa, ч. слн. slíva, слц. sliva, вл. slowka, [slěčka, slička], нл. sliwa, полаб. slajveňá, схв. сліва, шльіва, слн. slíva, с.-цсл. слива; — псл. sliva (\*slivъka) «слива»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого тлумачиться первісно як назва синюватого кольору і в такому разі зіставляється з лат. \*livos «синюватий», livēre «мати синюватий колір», livor «синювате забарвлення», двн. slēhe «терен», slēwa (<\*sloi-kʷo), нвн. Schlehe (<\*slai-hō), Schledorn, шв. slå(n) «тс.», дірл. li «колір, блиск», кіпр. liw «тс.», що зводяться до іє. \*slī-до- «синюватий». — Черных II 175; Фасмер III 670; Преобр. II 321—322; Brückner 531; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1315—1316; Младенов 590; Skok III 405; Критенко Вступ 521; Mikl. EW 307; Trautmann 269—270; Kluge—Mitzka 655; Persson Beitr. 180; Specht 205—206; Гамкрелідзе—Иванов 711; Pokor-py 965.

[**сливáр**] «нікчема; ледар» Нед; — неясне.

**сливé** «майже, мало не, трохи не; мабуть, чи не, можливо», [слéве] Нед, сливéнь «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми 3-ї ос. одн. теп. ч. [сливé] від дієслова [сліти] «бути відомим, славетним; \*вважатися, \*називатися». — ІУМ Морфологія 490. — Див. ще **сліти.**

**слівити, слівчити** — див. **сліва.**

**[слигонити]** «тонко прями» Нед; — неясне; пор. р. **[слигозить]** «плутати» (про ткання, ротання).

**слиж<sup>1</sup>** (іхт.) «голець, в'юн, *Nemachilus barbatulus* L. (*Cobitis barbatula*)», **[слигак]** Л—Г, **[слиган]** ВеУг, ВеНЗн, **[слижай]** ВеНЗн, **[слижан]** Куз, **[слижик]** Нед, **[слижун]** Куз, **[слизик]** «тс.», **[слизь]** «бельдюга європейська, *Zoarces viviparus*» Нед; — р. **[слиз]** «голець», **[слизик]**, бр. **[слиж, слижык]**, п. **šlíz, [šlízuk]**, ч. **[slíž, šlíz, šlíž]**, слц. **slíz**, вл. **šlíz** «тс.»; — псл. **slizъ, slizъ** (<\*slizъ) «голець, в'юн», утворені від **slizъ (slizъ)** «слиз»; народні назви цих риб зумовлені тим, що їх тіло вкрите шаром слизу; пор. семантично подібні назви гольця нім. *Schmerle, Schmerling*, похідні від іменника *Schmer* «мазь; (ст., діал.) сало, жир»; лит. **slizis** «в'юн», **slizys** «тс.» запозичені з польської мови. — Коломиець Происх. назв. рыб 40; Маркевич—Короткий 140—141; Фасмер III 671—672; Преобр. II 322; Brückner 531; SW VI 732; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1459; Mikl. EW 307; Uhlenbeck KZ 39, 259—260. — Див. ще **слиз<sup>1</sup>**.

**слиж<sup>2</sup>** «поперечний брус у стелі з хмизу», **[сляж]** «тс.», **[слэжик]** «один із стовпців, на яких установлена піч» ЛексПол, **[сліги]** «товсті перекладки»; — р. **слега** «лата; перекладка; жердина», **[сляга]** «тонка довга колода, важіль», **[слізы]** «колоди, поставлені похило, для скочування колод, для спуску суден на воду», бр. **[слиж]** «довга колода, яка кладеться по боках мосту для укріплення настилу; колода, по якій спускають на воду човна», **[слюга]** «поперечна колода під підлогою»; — не зовсім ясні форми; зіставляються з лит. **slėgti** «давити» або **slėĩkspnis (slėĩkstis)** «поріг», лтс. **slieksnis** «тс.», **slėĩge (slėĩgis)** «одвірок» (Фасмер III 681; Преобр. II 321); частково можуть бути зіставлені з п. **šlíz** «дерев'яна балка, сталева шина або линва, які направляють рух кліті у шахті», р. **[слізы]** виводиться від гол. **slee** (мн. **slees**) «підставки для спуску» (Фасмер—Трубачев III 672).

**слиз<sup>1</sup>, слизь, [слиж]** «слиз» Нед, **[слеж]** «тс.» Нед, **[слизень]** «слимак» Нед, **[слизняк]** «тс.», **[слизниця]** «слизова оболонка» Нед, **[слизніця]** «запалення слизової оболонки» Куз, **[слизота]** «слиз Нед; сукровиця», **[слизюк]** (зоол.) «аріон лісовий, маслюк, *Arion empigicatum*» Нед, **[слизьяк]** «тс.» Нед, **[слизистий, слизуватий, слизький]** «вкритий слизом; який містить слиз», **[слизити, слизотити, ослизнити]**; — р. **слизь**, бр. **слизь**, ч. слц. **sliz**, болг. **слиза** «слина», слн. **[slíz]** «слиз»; — псл. **slizъ** <\*slēi-zī «слиз», пов'язане чергуванням голосних з **sljuzъ (\*slēu-zū)** «тс.»; — зіставляється з дісл. **slík** «слиз на шкірі риб», снн. **slík** «намул»; іє. \*(s)lei-g «слизистий». — Черных II 175—176; Фасмер—Трубачев III 671—672; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1315; Pokorny 663—664. — Пор. **склизіти, слизький, слюз<sup>1</sup>**.

**[слиз<sup>2</sup>]** (бот.) «калачики лісові, *Malva silvestris* L.; алтея лікарська, *Althaea officinalis* L. Мак», **[слизівник]** «вид калачиків, *Malva rotundifolia*» Ко, **[слизник]** «алтея лікарська» Мак, **[сліз]** «тс.» Мак, **[слизт]** «калачики» ВеУг, ВеНЗн, Мак, **[слиз дикий]** «собача рожа тюрінгська, *Lavatera thuringiaca* L.» Мак, **[слизіця повстяниста]** «тс.» Мак, Куз, **[сльоз турецький]** «калачики лісові» (з п. ?); — р. **[слізник]** «алтея, *Althaea* L.», бр. **[сляз]** «калачики» (з п.), п. **šláz**, ч. **sléz**, слц. **slez**, **[sliez]**, вл. **šlěz**, нл. **slěz**, болг. м. **слез** «тс.», схв. **слѣз, слѣз** «тс.; алтея», слн. **sléz** «алтея», р.-псл. **слѣзь** «тс.»; — псл. **slězъ (slizъ)** «мальва, алтея», очевидно, пов'язане з **slizъ** «слиз, слизота», **sljuzъ** «тс.»; назва зумовлена тим, що вся рослина калачиків і корені алтеї містять слизові речовини. — Шамота 132; Лік. росл. Енци. дов. 32, 189, 190; Brückner 530; Machek ESJC 554; Schuster-Sewc 1457; Skok III 285. — Пор. **слез**.

**[слізень<sup>1</sup>]** «селезінка»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. **śledziona**, ст. **sleziona** «тс.» відповідає укр. **селезінка** (див.).

**слизень**<sup>2</sup> — див. **слиз**<sup>1</sup>.

**слизик**<sup>1</sup>, *слизь* — див. **слиж**<sup>1</sup>.

**слизик**<sup>2</sup> — див. **слизький**.

[**слизняк**<sup>1</sup>] (бот.) «рястка зонтична, *Ornithogalum umbellatum* L.» Мак; — похідне утворення від *слиз*, зумовлене, очевидно, тим, що ця рослина містить слизистий сік; пор. подібні з семантичного погляду інші народні назви рястк — [*маслянка*] «рястка короткогрозниста, *O. brachystachys* Fisch.», *сопляк* «рястка поникла, *O. nutans* L.». — Словн. бот. 473; Вісюліна—Клоков 70; Федченко—Флеров 246; Симоновић 329—330.

**слизняк**<sup>2</sup> — див. **слиз**<sup>1</sup>.

[**слизняки**] (бот.) «вид грибів, *Mухомycetes* Мак, *слизовикі* «*Мухоморhуta*»; — р. *слизевикі* «тс.»; — похідне утворення від *слиз*; пор. іншу назву *Мухомycetes* [*пліснякі*]. — Див. ще **слиз**<sup>1</sup>.

**слизький** «дуже гладкий; ковзкий», *слизькуватий*, [*сли́зик*] «голиш (круглий гладенький камінець)» Ме, [*слизина*] «крутий прямовисний берег» Пол, *слизота* «слизькість», [*сли́скавица*] «ожеледь» ВеБ, *сли́зти* «зісковзнути; зникнути», *сли́знути*, *зслизати*, *зсли́зти*, *зсли́знути*, [*ізлизати*] ВеУг «тс.», *вислизати*, *вислизнути*, *ослизнутися* «посковзнутися», *послизнути* «позникати», *послизнутися*, *прослизати*, *прослизнути*, [*розлизнутися*] «розтектися, зникнути» Нед; — р. *сли́зкий*, бр. *сли́зкі*, п. *sliski*, [*slizki*], ч. *slizký*, слц. *slizký*, [*slzky*], нл. *slizpuś* (se) «розпливтись», слн. *slízek* «слизький», стсл. *slъzъкъ* «тс.»; — псл. *slъzъкъ* «слизький», *slъzъкъ* «тс.», очевидно, результат контамінації основ \*sk<sup>z</sup>l-zati «сковзати», \*sk<sup>z</sup>lъzъкъ «ковзкий» і *slъzъ* (*slъzъ*) «слиз»; разом з тим значення «ковзати» і «слиз» були обидва властиві вже іє. \*(s)lei-g-; пор. двн. *slîhhan* «крастися; повзти» («ковзати»), гр. *λίυδην* «злегка зачепивши» і дірл. *sligim* «забруднюю», днн. *slîk* «намул». — Фасмер—Трубачев III 671—672; Преобр. II 299; Brückner 531; Machek ESJC 555; Holub—Kop. 337—338; Schuster-Sewc 1315; Pokorny 663—664. —

Див. ще **склизіти**, **слиз**<sup>1</sup>. — Пор. **сльоза**.

**слимак**<sup>1</sup> (зоол.) «равлик, *Helix* L.», [*слимаг*] «слизень, *Limax*» ВеНЗн, [*слимбáк*] «слизень; равлик» ВеУг, [*слиминдáк*, *слимбуж*] «тс.» тж, [*слимуж*] «равлик» Г, Нед, ВеУг, [*слимужка*, *слимуж*, *сломок*» ВеНЗн] «тс.», *слимакуватий*; — р. [*слимак*], бр. *slimák*, п. *slimak*, ч. *slimák*, слц. *slimak*, вл. *šlink*, нл. *slinik*; — псл. [*slim-akъ* (*slin-ikъ*)] «слимак»; — споріднене з гр. *λεῖμαξ* (род. в. *λεῖμακος*) «слизень», лат. *limāx* «тс.», дісл. двн. *slîm* «слиз; намул», нвн. *Schleim* «тс.»; іє. \*(s)lei-m- «слизистий». — Фасмер III 672; Brückner 531; Machek ESJC 554; Schuster-Sewc 1458; Mikl. EW 307; Zubatý St. a čl. I 1, 190; Mühl.—Endz. III 939; Vûga RR II 574; Frisk II 97; Walde—Hofm. I 802; Kluge—Mitzka 656; Pokorny 662—663. — Пор. **слиз**<sup>1</sup>, **слина**.

**слимак**<sup>2</sup> «(заст.) прислужник, послушник, монастирський служник»; — неясне; можливо, результат перенесення на прислужника назви *слимак* «слизень».

[**слимак**<sup>3</sup>] «відросток лобової кості» Нед; — неясне.

**слимезина**, *слимизене* — див. **симезилина**.

**слина**, [*слинавець*] «слинько» Нед, [*слинавка*] (вет.) «ящур» ВеЛ, *слинівка* «тс.», *сли́нка*, *слинтяй*, [*слинявиць*] «тютхтій, мамула» О, *слинько́*, [*сли́ня*] «слина», *сли́нявка* (вет.) «ящур», *слинявчик*, [*слюна́*] «слина» Нед, *сли́нний*, *сли́нявий*, [*сли́навити*] «пускати слину» ВеУг, *сли́нити*, [*заслінивець*] «слинько» Ж, *заслінений*, *заслінитися*; — р. [*сли́на́*], *слюна́*, бр. *slîna*, [*слю́ня*], п. *slîna*, ч. слц. *slîna*, вл. *slîny*, [*slěny*], нл. *slîna*, полаб. *slajnā* (<\*slîna), болг. м. *slîna*, схв. *slîna*, слн. *slîna*, стсл. *slîna*; — псл. *slîna* «слина», *sljuna* «тс.», похідні утворення з суфіксальним -п- від іє. \*(s)lei-, \*(s)leu- «слизистий, клейкий», того самого, що і в псл. *slim-akъ* «слимак», *slъzъ* «слиз»; — споріднене з лтс. *slîēnas* «слина; густий слиз», *slîēkas* «тс.», *slîēnāt* «бризкати

слиною». — Черных II 178; Фасмер III 672; Преобр. II 332; Brückner 531; Holub—Kop. 337; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1314—1315; Olesch 953; Младенов 590; Skok III 285—286; Mikl. EW 307; Zubatý St. a čl. I 1, 189—192; Būga RR II 573; Meillet Études 445—446; Эндзелін СБЭ 198; Trautmann 269; Mühl.—Endz. III 939; Karulis II 225; Persson Beitr. 890; Pokorný 662—663. — Пор. **слиз<sup>1</sup>**, **слимак<sup>1</sup>**.

[**слинавець**] (іхт.) «бабечь-головач, Cottus gobio L.» ВЕНЗн, ВЕУг; — бр. [слюняйчык] «йорж, Aegeria cernea L.»; — очевидно, похідне утворення від *слина*; мотивація назви неясна. — Див. ще **сліна**.

**слі́нник** — див. **безслі́нник**.

[**сліти**] «славитися» Нед, [слінути] «розноситися, розголошуватися», [ослінятися] «давати про себе звістку» Си; — р. *слыть, слывú*, ст. *словú* «славитися, вважатися», бр. *слыць* «тс.», др. *слути, слову* «тс.; називатися», *слытие* «назва», п. *slupać* «славитися», ч. *slouti, sluji, slynouti*, ст. *slúti, slovu* «слити», слц. *slut'*, *slujem* «називатися, вважатися», стсл. *slúti, slóvem, slujem* «славитися», стсл. **слоу́ти, словж** «зватися, слити»; — псл. *slūti* (<\*slou-) «називатися, говоритися, поширюватися (про чутки)», *slyti* (<\*slū-) «тс.», пов'язані з *slovo* «слово», *slava* «слава», *slūxъ* «слух»; — споріднене з лтс. *sluvēt* «слити», *slūt* «поширюватися, ставати відомим», *sludināt* «оголошувати», дінд. *srutāḥ* «почутий, відомий», *srútiḥ* «слух, вухо, слухання», *srūtī* «чує», ав. *srūti-* «повідомлення», *srūta-* «почутий», гр. κλέομαι (κλέω) «славлю, вихваляю», κλύθι «слухай», κλυτός «славний», лат. *clueo, -ēre* «зватися», ірл. *cluinim* «чую», двн. *hlūt* «голосний», вірм. *lu* «відомий», *lug* «слухання, чутка, повідомлення»; іє. \*kleu-, \*klū- «слухати». — Черных II 177—178; Фасмер III 680; Преобр. II 328—330; Соболевский Лекции 249; Brückner 502; Holub—Kop. 338—339; Machek ESJC 557; Skok III 288—289; Mikl. EW 309; Варбот ЭИРЯ II 58—70; Trautmann 307;

Mühl.—Endz. III 942—943; Uhlenbeck 315—316, 320; Mayrhofer III 372—374, 389—390; Frisk I 869—870; Walde—Hofm. I 237—238; Pedersen Kelt. Gr. II 495; Pokorný 605—607. — Пор. **сла́ва, сливэ́, слиха́ти, сло́во, слух**.

**слиха́ти** (заст.) «чути», [сліша́ти] «тс.» ВЕЛ, *слих* (заст.) «слух, чутка», [сліхі́] «скроні» ДзУЗЛП, [слішка] «тс.; звістка, повідомлення», [слішно] «чутно» Нед, ВЕЛ, [бэзслихи] «глушина», [послих] «чутка» Нед; — р. *слыхать, слышатъ*, бр. [слыхаць], *слых*, др. *слышати*, п. *sluchać, słyszeć*, ч. *slýchati, slyšeti*, слц. *slýšat'*, вл. *slýšeć*, нл. *slýšaś*, схв. *slýшати*, слн. *slíšati*, стсл. **слышати**; — псл. *sluxati* (ітератив), *slýšati* < \*sluxēti, sluxъ, пов'язані чергуванням кореневих голосних з \*sluxati «слухати», *slušati* (<\*sluxēti), *sluxъ* «слух»; — споріднені з дінд. *śrōṣati* «чує, слухає», *śrūṣṭīḥ* «слухняність», ав. *a-sruṣti-* «неслухняність», двн. *hlosēn* «слухати, слухатися», нвн. [losen] «слухати», *láuschep* «тс., прислухатися; підслухувати», днн. *hlust* «слух, вухо, слухання», лит. *praklūsti* «слухатися». — Фасмер III 680; Преобр. II 327—328; Brückner 502; Holub—Kop. 340; Machek ESJC 559; Schuster-Sewc 1309, 1310; Skok III 288; Mikl. EW 309; Варбот 100; Trautmann 308; Fraenkel 265; Mühl.—Endz. III 920; Uhlenbeck 321; Mayrhofer III 372—374; Kluge—Mitzka 427, 446; Walde—Hofm. I 238; Persson Beitr. 354; Pokorný 606—607. — Пор. **сла́ва, слі́ти, сло́во, слух**.

[**слічіє**] «гармонія, доброзвучність» Нед; — р. [сличіє] «подібність», *сличатъ* «зіставляти, порівнювати», др. *сълічіє* «подібність; природа, сутність; образ, обряд», *сълічньи* «подібний; пристойний, досконалий»; — семантично видозмінене запозичення з церковнослов'янської мови; стсл. цсл. **сълічник** «сутність, іпостась, особа», очевидно, зводиться до псл. \*[slyčiti] «порівняти, зіставити», утвореного від *likъ* «лик, зображення». — Див. ще **лик<sup>1</sup>**, **лицé**. — Пор. **слічний**.

[сліва́к] «пузир на тілі людини чи тварини» Л; — неясне, можливо, пов'язане зі *сліва*.

**слід'** «відбиток ноги; треба, варто», *слідець* «таємний агент поліції; [детектив Куз]», *слідження*, [слідітель] «розвідник; дослідник» Нед, [слідник] (мат.), [слідова́тель] «слідчий», [слідствéнність] «послідовність» тж, *слідство* СУМ, Нед, *слідування*, *слідчий*, [сліді́мий] «розшукуваний» Нед, [слідні́й] «помітний» Нед, *слідко́м*, [слідно] «отже» ВеУг, [слідова́тельно] «тс.» Нед, *слідо́м*, [слідю́] «слідом» Нед, [слідьма́] «тс.» Нед, *сліді́ти* «іти слідом, переслідувати, стежити; залишати брудні сліди», *слідкува́ти*, [слідствува́ти] «вести слідство», *слідува́ти* СУМ, Г, *безслідний*, [ві́слід] «дослідження, результат дослідження; наслідок Ж», [ві́слідувати] «вислідити» Я, [в-по́слід] «потім, нарешті» Ж, *до́слід*, *дослідження*, *дослідник*, *дослідництво*, *до́слідний*, *досліді́ти*, [запо́слідіти] «упослідити» Ж, *наслідко́вість*, *наслідник*, *на́слідок*, [на́слідство] «спадщина», *на́слідувач*, *на́слідний*, *на́слідувальний*, [напо́слід] «нарешті» ВеУг, *на́слідува́ти*, *напо́слідку* УРС, Ж, *напо́слідок* тж, [непрослі́дний] Куз, *обслідува́ч*, *обслідува́ти*, [о́дслід] «слід, ознака» Куз, *переслідування*, *переслідува́ч*, *переслідува́ти*, *підслідний*, *по́слід*, [по́сліда] «слід; ознака» Нед, [по́слідь] «тс.» Нед, *по́слідівник*, [по́слідок] «залишки; наслідок», [по́слідній] «останній», *по́слідівний*, *по́сліді́щий* «останній», [при́слідок] «слід» Нед, [припо́слідок] «кінець», *про́слід* «слід», *прослі́док* «тс.», *ро́зслід*, *услі́д*, [упо́слід] «потім; нарешті», [упо́слідок] «тс.», *упо́слідже́ний*, *упо́сліді́ти*; — р. бр. *след*, др. *слѣдъ*, п. *ślad*, *śledzić*, ч. слц. *sled*, вл. нл. *sléd*, болг. *следá*, м. *следа*, схв. *слѣд*, *слѣјед*, слн. *sléd*, стсл. *слѣдъ*; — псл. *slėdъ* «слід, колія»; — споріднене з лит. *slidùs* «гладкий, слизкий», *slýsti* «сповзати», лтс. *slaids* «похилий, спадистий; гладкий», *slīede* «слід, колія (слід саней)», *slist* (*slīst*) «сковзати»,

*slidēt* «тс.», прус. *slidenikis* «собака-шукач», дангл. *slidan* «сковзати, сповзати», свн. *slīten* «сковзати», двн. *slīto* «сани», нвн. *Schlitten* «тс.», дінд. *srēdhati* «блукає, блудить; сковзає», гр. *ὄλισθάνω* «сковзаю»; іє. \*(s)leidh- «слизкий; ковзати». — Черных II 174—175; Фасмер III 668; Преобр. II 330—331; Булаховський Вибр. пр. III 384; Brückner 530; Holub—Kop. 336; Machek ESJC 268; Schuster-Sewc 1313—1314; Младенов 590; Skok III 284; Mikl. EW 306; Trautmann 269; Būga RR II 572; Fraenkel 830; Mühl.—Endz. III 931, 937—938; Karulis II 223—224; Kluge—Mitzka 658; Frisk II 135, 377; Mayrhofer III 558; Pokorny 961.

[слід<sup>2</sup>] (род. в. *слода́*) «соляний струмок» Нед, [слінкі́] «солоне джерело» Нед; — неясне; можливо, через п. *slōd-* «солодкий» у якийсь спосіб пов'язане з іє. \*sal- «сіль».

**сліз** — див. **слез**.

[слій<sup>1</sup>] «прожилка, візерунок у деревині» Нед; волокнина, фібра Куз; шар землі Бі, [сло́й] «тс.» Нед, *слої́стий* «шаруватий, листовий», *слої́ти* «робити шари, укладати шарами», [прослі́й] «прошарок» Куз; — р. *слој* «шар, пласт», бр. *слој* «тс.», [річні кільця у дереві; сувій, шматок полотна], п. *slóј* «шар; прожилка, жилка (у дереві, мармурі)», ч. *slōј* «шар, пласт, поклад», слц. *slōј* «шар, пласт», болг. *слој* «тс.», [кірка льоду], м. *слој* «шар», схв. *слōј* «шар, пласт», слн. *slōј* «гірський пласт, поклад», р.-цсл. *слон* «пласт, шар», *слонкватин* «шаруватий»; — загальноприйнятого пояснення не має; реконструюється (Фасмер III 674; Черных II 176; Преобр. II 323; Bern. I 729) псл. \*sʎoļь (первісно) «те, що зливається, стікає», утворене з префікса \*sʎ- «з-; разом» та іменної основи \*loļь, пов'язаної чергуванням кореневих голосних з дієсловом *liti*, *lōј* «лити»; більш переконливою є реконструкція псл. \*sloļь «шар, пласт; річні кільця (у дереві)», зближуваного з лтс. *sleja* «риска, лінія, смужка», прус. *slayan* «санний полоз», лит. *šlājos* (жін.



р., мн.) «сани», šliēti «притуляти», лтс. šliet «тс.», дінд. šráyati «притуляє», ав. srayatē «притуляється», лат. slīpo «нахиляю», гр. κλῖνω «притуляю»; іє. \*klojo-s. — Brückner 500; Holub—Kop. 339; Machek ESJČ 555—556; Trautmann 309; Mühl.—Endz. III 924—925, 939—940; Pokopny 602.

**слій<sup>2</sup>** — див. **слоїк**.

[**слікота́**] (зах.) «красота» Нед; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від запозиченого [слічний] (<п. śliczny) «прекрасний, чудовий».

[**слімень**] (зоол.) «вид змії» Нед, [сліминь] «вуж, гадюка, змія» ГрицАВ, [сліминь] «гадюка» тж; — р. [сливень] «веретільниця, мідяниця, Anguis fragilis», бр. слівень, [слімень] «тс.», п. [śliwień] «отруйна змія»; — результат видозміни форми [сліпинь] «вуж, гадюка, змія» (р. слепень «веретільниця»); сумнівне пов'язання р. [сливень] з лит. slibinas «казковий злий змії» (Карский РФВ 49, 21; Лаучюте 148). — ГрицАВ 68, 146; Фасмер III 672.

**слімка** — див. **слонька**.

**слінкі** — див. **слід<sup>2</sup>**.

[**сліп**] «велика пастка, ведмежа пастка» Нед, [слоп] «пастка на ведмеда» О, [слопéць] «пастка Нед; мишоловка О; вид западні для птахів Г; щипці для горіхів Нед», [сновпéць] «пастка на пацюків» ВеУг, [прісліп] «ведмежа пастка» Куз, [прислопіти] «піймати пасткою» Нед; — р. [слопéц] «пастка, западня; капкан», п. [słopiec] «пастка, западня (з деревини)», [słop, słap, śłap, człap, szłap] «тс.», слер «вид рибальської сітки», ч. слц. slopec «пастка», chlopec «тс.», вл. słapaś «ловити, хватати», słapaś «захопити зненацька», нл. słapaś «ловити; хватати»; — псл. slorpъ, slap; — очевидно, звуконаслідувальні утворення, паралельні до \*xlop- «хлопати», можливо, пов'язані з іє. \*sel- «лопнути, тріснути»; зіставляється з англ. slap «легкий удар, шльопання», нвн. schlapp (виг.) «хлоп», Schlarpe «шльопання рукою; удар; невдача, поразка» (Schuster-Sewc 1302; Matzenauer LF 7, 220—221;

ZfSlPh 11, 373), ч. slap «водоспад, поріг (на річці)» (Schuster-Sewc 1302, 1307); можливо, пов'язане зі [склепці] «тента»; неприйнятне виведення від псл. \*st<sup>1</sup>лръ «стовп» (Преобр. II 324). — Фасмер III 675; Brückner 500; Schuster-Sewc 1302; Rudnicki Prast. II 67; Mikl. EW 308. — Пор. **склепці**, **совп**, **соллопити**, **хлопати**.

[**сліпак<sup>1</sup>**] (зоол.) «веретільниця, Anguis fragilis», [сліпане ВеНЗн, сліпачка, сліпéць, сліпýндра, сліпýха, сліпýшка ВеНЗн, ВеУг] «тс.», [сліпинь] «вуж, гадюка, змія» ГрицАВ, [сліпина, сліпона] «тс.» тж; — р. [слéпéнь], бр. сляпýн, п. ślepak, ч. slepýš, слц. slepuch, вл. slepica, нл. slèpica, болг. слепóк (< слепоок), м. слепок, слепак, слепач, схв. слèпūh, слèпāк, слн. slépec, slépic; — псл. slèpъ, slèpакъ, похідне від slèpъ «сліпий»; назва зумовлена тим, що веретільницю вважають сліпою за її маленькі очі. — Фасмер III 669; Schuster-Sewc 1311—1312. — Див. ще **сліпій**.

**сліпак<sup>2</sup>** (зоол.) «зінське щеня, Spralax Güld.», **сліпéць**; — р. слепéць, слепýш, бр. сляпак, сляпýш, п. ślepiec, ч. slepec, схв. слéпац, слèпāш «тс.»; пор. болг. сляпо куче «кріт», букв. «сліпий собака»; — похідне утворення від сліпій, зумовлене тим, що ця тварина через свої недорозвинені очі нічого не бачить. — Даль IV 228—229. — Див. ще **сліпій**.

[**сліпак<sup>3</sup>**] (бот.) «меландрій білий, Melandrium album (Mill.) Garcke (Lychnis vespertina Sibthorp.)» Г, Пі, Мак; — похідне утворення від сліпій; назва зумовлена тим, що квітки меландрію розкриваються тільки присмерком, а вранці закриваються. — Шамота 103, 105—106; Вісюліна—Клоков 159; Нейштадт 240; Симонович 297. — Див. ще **сліпій**.

[**сліпак<sup>4</sup>**] (бот.) «мак східний, Paraver orientale L.» Г, Пі, Мак, [мак сліпий] «тс.»; — похідне утворення від сліпій, зумовлене протиставленням цього виду маку макові дикому (само-

сійці), що має народну назву [видю́к] завдяки появі в його головці при досяганні отворів (вічок), через які висивається насіння. — Шамота 105; Вісюліна—Клоков 165—166; Нейштадт 268—270; Симоновић 336—337. — Див. ще **сліпий**. — Пор. **видю́к**.

[**сліпак**<sup>5</sup>] «великий чиряк Шух; чиряк без вершка О»; — болг. *слепок* «фурункул», м. *слепак* «навив, чиряк», схв. *слѣпак* «тс.»; — похідне утворення від *сліпий*; назва зумовлена, очевидно, відсутністю у чиряка центрального отвору, вершка, через який міг би виділятися гній. — Див. ще **сліпий**.

**сліпáк**<sup>6</sup> — див. **сліпень**.

**сліпак**<sup>7</sup> — див. **сліпотá**<sup>1</sup>.

**сліпа́не, сліпа́чка** — див. **сліпáк**<sup>1</sup>.

**сліпень** (ент.) «гедзь, *Tabanus L.*, [сліпа́к, сліпу́н Куз, Нед, сліпаня О] «тс.», *сліпня́к* «трав'яний клоп, *Miris Fabr.*», [слѣ́нні] «дикі бджоли» Ник, [слѣ́пети, слѣ́петні] «тс.» тж; — р. *слепень* «гедзь», бр. *сляпѣнь* «тс.», п. *šlepak* «овід, *Chrysops*», *šlepieň* «тс.», *šlepies* «гедзь, *Tabanus bovinus*», вл. *slerp*, нл. *slèrc* «тс.»; — похідне утворення від *сліпий*; назва зумовлена тим, що коли гедзь, впиваючись, п'є кров, він немов би сліпне і його можна зняти, не сполохнувши. — Фасмер III 669; Schuster-Sewc 1311. — Див. ще **сліпий**.

**сліпець**<sup>1</sup> — див. **сліпáк**<sup>1</sup>.

**сліпець**<sup>2</sup> — див. **сліпáк**<sup>2</sup>.

**сліпий**, [сліп] «сліпий», [сліпа́вий] «сліпуватий» Нед, *сліпѣнький, сліпу́чий, [слипиндѣ]* «сліпець» ЛексПол, *сліпáк* «сліпа людина; каганець», [сліпанка] «манівці, бездоріжжя» Нед, [сліпанкі] (мн.) «тс.» Нед, [сліпачіско] Нед, *сліпачіце*, *сліпачок* «каганець», [слѣпа́чка] «тс.» Л, *сліпець, сліпи* (мн.) «очі», *сліпні* «тс.», *сліпотá* СУМ, Нед, [сліпува́не] «осліплення» Нед, *сліпу́нець* «каганець», *сліпу́шка* «тс.», [сліпу́ця] «сліпець» Нед, [сліпу́ці] «тс.» Нед, [слипитіти] «сліпати» ЛексПол, *сліпа́ти, сліпíти, сліпнути, сліпува́ти* «бути сліпим; [сліпати Нед]», *сліпи́цею* «наосліп», *сліпма́, [сліпмѣ]* Нед,

*сліпце́м* «тс.», *всліпу́ (усліпу́), засліплення, засліплений, зосліпу́, [насліпа́чи]* «наосліп» Ме, [насліпачки Ме, насліпо] «тс.», *набсліп, осліплення, осліплений, осліплий, осліп, [підсліпа]* «той, хто має поганий зір», *підсліпий, підсліпуватий, посліплий, посліпуватий, посліпни, присліпуватий*; — р. *слепой*, бр. *сляпы́*, др. *слѣпыи*, п. *šlepy*, ч. *slerý, oslpouti* «осліпнути», *oslniti* «осліпити», слц. *slerý*, вл. *slery*, нл. *slèry*, полаб. *slerě*, болг. *слѣп, слѣпи*, м. *слеп*, схв. *слѣпен, слѣп*, слн. *slèp*, стсл. *слѣпъ, ослѣпнѣти*; — псл. *slèpъ-жъ* «сліпий», *slèpŋoti* «сліпнути»; — задовільного пояснення не має; спроба пов'язати з лит. *slèpti* «приховувати, ховати», *slaptà* «тайник, укриття», лтс. *slèpt, slerpēt* «приховувати (Mikl. EW 307; Преобр. II 331—332) викликає сумнів; недостатньо обгрунтованими є пов'язання з лит. *žlibas* «підсліпуватий», *žlibti* «сліпнути» (Machek ESJČ 554; Janáček Slavia 24, 1—3), з гот. *hleibjan* «піклуватися» (Feist 262; Uhlenbeck RBvB 30, 291); заслуговує на увагу зведення псл. \**slojpr-/slīp-* (Топоров ЭИРЯ I 11—15) до іє. \**lejp-(lojpr-)* «намазувати», збереженого у лат. *liprus* «підсліпуватий, із запаленими очима», лит. *lipri* «прилипнути», *liprus* «липкий, клейкий», *liprus* «тс.; прив'язаний», лтс. *lipr* «нав'язувати», *lipigs* «липкий, клейкий». — Фасмер—Трубачев 669—670; Brückner 531; Schuster-Sewc 1312; Olesch 1015; Младенов 592—593; Skok III 284—285; Vūga RR II 572—573.

[**сліпíти**] «засиджуватися; баритися, зволікати»; — неясне.

[**сліпка**] (бот.) «куряча сліпотá російська, *Nonnea rossica Stev.*» Мак, *куряча сліпотá* «*Nonnea Medic.*»; — неясне.

[**сліпняк**] (бот.) «чорнокорінь лікарський, *Synoglossum officinale L.*» Мак, [куряча сліпотá] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сліпий*; мотивація назви неясна. — Див. ще **сліпий**.

[**сліпотá**<sup>1</sup>] (бот.) «кульбаба звичайна (лікарська), *Taraxacum officinale Wigg.*» Мак, ВеНЗн; первоцвіт весняний (п.

лікарський), *Primula officinalis* (Jacq.) Hill. (р. *veris* L.) Мак; жовтець багатоквітковий (ж. рясний), *Rapunculus polyanthemus* L. Г, Мак; ж. їдкий, *R. acer* L. Мак; ж. польовий, *R. arvensis* L. Мак; анемона лісова, *Anemone silvestris* L. Мак; сонянка, сонцезвіт звичайний, *Helianthemum vulgare* Gaer. (*H. nummularium* (L.) Mill.) Г, Мак», [сліпак] «кульбаба» ВеНЗн, [сліпачок] «нечуївітер волохатий, *Hieracium pilosella* L.» Мак, [сліпотан] «жовтець їдкий» Мак; — р. [сліпотá курья] «анемона», [слепушник] «жовтець їдкий», [слепокур, курослеп] «тс.», бр. [слепет] «анемона», [кураслеп] «анемона», схв. [ослепар] «первоцвіт весняний», [курослек] «анемона; жовтець отруйний, *Rapunculus sceleratus* L.», слн. [kurosłèk] «жовтець їдкий»; — похідні утворення від *сліпій*; назви зумовлені переважно властивістю більшості цих рослин (кульбаба, анемона, жовтець, нечуївітер) закривати суцвіття, кошики квіток і плодів на ніч та в дощову погоду, а також, очевидно, тим, що деякі з цих рослин (зокрема анемона) вживаються для лікування хвороби очей (курячої сліпоти); як семантичні паралелі пор.: [сліпá тютя] «кульбаба», [куряча сліпота] «первоцвіт весняний; жовтець; анемона лісова; сонцезвіт», [сон] «анемона лісова», *куросліп* «тс.». — Вісюліна—Клоков 125, 126—128, 184, 253—254, 334; Заверуха 54; Анненков 34; Шамота 103—104, 105—106; Bezłaj ESSJ II 113; Симоновић 35—36, 225, 377—378, 391—393, 461—462. — Див. ще *сліпій*. — Пор. *куросліп*.

[*сліпота*<sup>2</sup>] (бот.) «вид глухої кропиви, *Lamium maculatum* L.» Нед, Мак; — р. [курья слепота] «глуха кропива пурпурова, *Lamium purpureum* L.»; — похідне утворення від *сліпій*; могло виникнути на основі не зафіксованої назви *сліпа кропива*, паралельної до *глуха кропива* «тс.». — Див. ще *сліпій*.

*сліпундра*, *сліпунха*, *сліпуншка* — див. *сліпак*<sup>1</sup>.

*сліпұх* (орн.) «дрімлюга, *Caprimulgus eugoreus* L.» Куз, ВеНЗн, ВеУг, Шарл; — похідне утворення від *сліпій*; назва зумовлена тим, що всі дрімлюги є нічними або смерковими птахами, які вдень, мов сліпі, сидять щільно притулившись до гілки або до землі. — Воїнств.—Кіст. 204—205; Страутман 66; Птицы СССР 367—368. — Див. ще *сліпій*.

*сліт* — див. *сльотá*.

[*слічка*] «стрічка, стьожка»; — неясне; можливо, пов'язане зі [слічний] «дуже гарний, чудовий».

[*слічний*] «прегарний, чудовий» Ба; — запозичення з польської мови; п. śliczny, як і ч. sličný «тс.», пов'язане з lice «лице» і первісно означало «який личить» або «який має гарне обличчя». — Brückner 298, 531; Machek ESJČ 554. — Див. ще *лице*. — Пор. *слічіе*, *слікотá*.

*слободá* «вільне від повинностей поселення; частина міста за характером населення; велике селище; частина села; [свобода Нед]», *слободи* «пілги; незаселені землі», *слобідка* «частина міста за характером колишнього населення; велике селище», [слободжанін] «житель слободи» Нед, [слободя́н] «тс.» Нед, *слободя́нин*, *слободя́нин*, [слободний] «вільний», [слободжéний] «наділений правом» ВеУг, [слободіти] «звільнити; відпустити Нед», *слободіти* «звільнити; [ослабити, відпустити Нед]», [слобідко] «вільно» Нед, [слобідно] «тс.» Нед, О, [слободно] «вільно»; — р. *слободá*, бр. *слабада́*, др. *слобода* «свобода; селище», ч. діал. слц. *sloboda* «свобода», болг. *слободá*, м. *слобода*, схв. *слободá*, слн. заст. *slóboda* «тс.»; — псл. *sloboda*, очевидно, результат видозміни форми *svoboda* «тс.»; недостатньо переконливе обмеження цієї зміни східнослов'янськими мовами (Фасмер III 672—673; Преобр. II 323); викликає сумнів виведення від псл. *slabъ* «слабий» (Брандт РФВ 24, 184), а також зіставлення з *slověne* «слов'яни» або з гот. *silba* «сам» (Otrębski LP I 143—144). — Shevelov Hist. phonol. 740; Ori-

енко РМ 1938/9, 396; Brückner 528; Machek ESJČ 597—598; Holub—Kop. 364; Schuster-Sewc 1392; Младенов 591; Skok III 286. — Див. ще **свобода**.

**СЛОВА́К** «представник словацького народу», [слов'я́к] «словак» Нед; — р. болг. *словáк*, бр. *славáк*, п. вл. нл. *Słowak*, ч. слн. *Slovák*, м. *Словак*, схв. *Слòвãк*; — запозичення зі словацької мови; слц. *Slovák* у 14—15 ст. утворене від основи *slovén-* «слов'янин»; пор. подібні у семантико-словотворчому плані п. *Polak* «поляк», ч. слц. *Polák* «тс.», ч. слц. *Moravák* «житель Моравії». — Фасмер III 322, 673; Brückner 501; Holub—Kop. 339; Rudnicki Prast. II 170—171. — Див. ще **слов'яни**. — Пор. **поляки**.

**СЛОВÉНИ**, *словéнець*, *словіни*, *словінець*, *словінці* — див. **слов'яни**.

[**СЛОВÉЦЬ**] (ент.) «вид ванеси (щербатка С-біле?)», *Vanessa C-album* (*Polygonia C-album* L. ?)» Куз, Нед; — похідне утворення від *сло́во* (стара назва літери С); зумовлена наявністю на нижній поверхні заднього крила щербатки різкого білого штриха у вигляді літери С (Горностаев 230); очевидно, неточна калька латинської наукової назви; пор. нім. *C-Falter* «тс.», букв. «С-метелик».

**СЛОВІНИ** — див. **СЛОВО**.

[**СЛОВІ́НЬ**] (бот.) «льон посівний, *Linum usitatissimum* L. (*Linum vulgare* Bönningh.)» ВеБ, ВеНЗн, Мак; — слц. [slovien] «льон тонколистий, *L. tenuifolium* L.»; — запозичення з польської мови; п. [słowien] вважається результатом видозміни гіпотетичної форми \*swojlen (з назви *lep swojski* «льон свійський»). — Machek Jm. rostl. 136. — Див. ще **льон<sup>1</sup>**, **свій<sup>1</sup>**.

[**СЛОВІ́Т**] «рада» Нед; — очевидно, результат контамінації іменників *сло́во* і *сові́т* «рада, порада» (див.).

**СЛОВО**, *слівце́*, [словáр], [словенько] «слово» О, *словеса́*, *словесник*, *словесність*, *словéчко* СУМ, Г, [словини] «слово згоди нареченої під час сватання» Нед, Куз, [словінка] «слівце» Нед, *словнік* СУМ, Нед, *словникáр*, *словни-*

*ка́рство*, *словни́ця* (заст.) «словник», [слово́нько, словце́ Нед, словáрний Нед], *словесний*, [словни́й] «вірний слову» Нед, [сло́вно] «цілком так» Нед, [словни́сенько] «тс.» Нед, *безслівний*, *безсловесний*, *віслів*, *вісловлення*, *висло́влювання*, *дослівник*, *дослівний*, [за́сло́вина] «умова» Ж, [за́словок] «тс.» Ж, [невисло́вний] «невимовний» Куз, *передсло́во*, [послі́в'є] «післямова» Нед, [посло́виця] «прислів'я» Нед, [посло́вник] «словник» Нед, *послі́вний*, [при́слівка] Нед, *прислі́в'я*, [услі́в'є] «умова» Нед, [услóва] «капітуляція», [услóвина] «тс., умова», [услóво] «застереження, особлива умова», [услóвний] «умовний», [услóвити] «обумовити» тж; — р. болг. м. *сло́во*, бр. *сло́ва*, др. *слово*, п. вл. нл. *słowo*, ч. слц. *slovo*, полаб. *slǔvǔ*, схв. *слòво* «літера», слн. *slóvo* «тс.; слово», стсл. **СЛОВО** (род. в. **СЛОВЕСЕ**); — псл. *slovo*, -ese (<\*slovos) «те, що сказано» (давніше «те, що можна чути»), пов'язане чергуванням голосних із *slava* «слава», *slǔti* «називатися, чути», *sluxh* «слух»; — споріднене з лтс. *slava*, *slave* «чутка, погolos; репутація; похвала; слава», лит. [šlāvé, šlavė] «честь, пошана, слава», [šlavinti] «славити, шанувати», дінд. *śrávaḥ* «слава, хвала, честь, повага, пошана; поклик», ав. *sravaḥ-* «слово, вчення, вислів», гр. *κλέος* (*κλέφος*) «слава», дірл. *clú* «слава», кіпр. *clewas* «слух». — Черных II 176; Фасмер III 673; Преобр. II 328—330; Brückner 501; Rozwadowski RSl 1, 102; Holub—Kop. 338—339; Machek ESJČ 557; Schuster-Sewc 1308; Младенов 591; Skok III 288—289; Mikl. EW 309; Бернштейн Очерк 1974, 146—147; Трубачев Этимология 1968, 58; Варбот ЭИРЯ II 58—70; Бурлакова ВСЯ VI 58; Зализняк ВСЯ VI 35; Мейе ОЯ 111; Meillet Études 356—357; Trautmann 308; Mühl.—Endz. III 920; Fraenkel 1008—1009; Frisk I 869—870; Mayrhofer III 389—390; Uhlenbeck 320; Pedersen Kelt. Gr. II 495; Pokorny 606—607. — Пор. **прислівник**, **сла́ва**, **сліти**, **слиха́ти**, **слух**.

**СЛОВ'ЯК** — див. **СЛОВАК**.

**СЛОВ'ЯНИ** (одн. *слов'янін*), *слов'яни* (*слов'янець*), *словіни*, *словінці* (*словінець*), *слов'янізація*, *слов'янізм*, *слов'яність*, *слов'яніщина*, *слов'янізований*, *слов'янський*, *слов'янізувати*, *ослов'янитися*; — р. бр. *славяне*, др. *словѣне*, *словяне*, п. *Słowianie*, ч. *Slované*, слц. *Slovania*, вл. *Słowjanojo*, полаб. *slüvenst'ä* «слов'янське» (про полабських слов'ян), болг. *славяни*, м. *Словени*, схв. *Словѣни*, *Славѣни*, слн. *Slováni*, *Slovéni*, стсл. **СЛОВѢНЕ** (одн. **СЛОВѢНИНЪ**); — псл. *slověne* (*slověnin*); — загальноприйнятої етимології не має; найбільш переконливе виведення від якогось гідроніма; пор. др. *Словутичь* «Дніпро», р. *Слуя*, п. *Sława*, *Sławica*, схв. *Славница*, назва села лит. *Slavėpai* на річці *Slavė*, які зіставляються з гр. *κλύζω* «обмиваю», *κλύδων* «приплив», лат. *cluo* «очишаю», *cloaca* «каналізаційний стік»; зіставляється також з гр. *λαός* (\*<*slauos*) «народ» (Миккола РФВ 48, 272—273; Бернштейн Очерк 1961, 91), з псл. *slovo* «слово» (Преобр. II 318; Skok III 282; Jakobson IJSLP 1/2, 271; Менгес 33), з ірл. *slúag* «натовп, військо» (Миккола Ursl. Гр. I 8), з гот. *slavaþ* «мовчати» (Grückler 501) та ін. — Огієнко РМ 1938/9, 397; Фасмер—Трубачев III 664—666; Ильинский ИОРЯС 24/1, 141—148; Lehr-Spławiński JP 28, 145; Baudouin de Courtenay JP 3, 62—63; Holub—Kop. 339; Младенов 588; Mikl. EW 308; Филин Образ. яз. 57—59; Трубачев ВЯ 1974/6, 55—56; Rospond RŚI 36/1, 23, 29—31; Mozyński PZJP 138—147; Rudnicki Prast. I 133—134, II 235.

**СЛОВ'ЯНКА** (бот.) «сорт яблук, гібрид антонівки і ренети»; — запозичення з російської мови; р. *слав'янка* «тс.», запропоноване творцем цього гібриду І.В.Мічуриним (1899), пов'язане з основою слова р. *славяне* «слов'яни». — ССРЛЯ XIII 1133; БСЭ 39, 295. — Див. ще **СЛОВ'ЯНИ**.

**СЛОВ'ЯНОФІЛ**, *слов'янофільство*; — р. болг. *славянофил*, бр. *славянафил*,

п. *slowianofil*, ч. *slovanofil*, слц. *slavianofil*, схв. *славѣфил*, слн. *slavofil*; — утворено в російській мові з основ р. *слав'яне* і гр. *φίλος* «друг, любий», *φιλέω* «люблю». — Фасмер III 666; ССРЛЯ 13, 1134; St. wug. obcsuch 688; Вуяк-лижа 888; Klein 1456. — Див. ще **СЛОВ'ЯНИ**, **ФІЛАНТРОП**.

**СЛОЇК** «банка (посудина)», [*слој*] «миска, чашка» Нед, [*сліј*] «велика банка; кухоль» Бі, [*вислобя*] «вимита долина» Ж; — бр. *слоік* «банка (милана або глиняна); [чарка; кусок чого-небудь конічної, зрізаної форми]», *слој* «банка (частіше глиняна)»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *śloik* «банка», *ślój* «велика банка», як і нл. *slōj* «миска, бляшанка; скляночка, банка, ящикок, скринька», *slōjk* «тс.; тарілка з ласощами на весіллі», вл. *slōjk* «мисочка, горщик для масла; банка, бляшанка», може бути зведене до псл. \**slōjъ*, пов'язаного з *slīti* «злити», похідним від *liti* «лити»; ототожнення зі [*сліј*, *слој*] «шар, прожилки в деревині» (Фасмер III 674; Grückler 500; Schuster-Sewc 1304) видається помилковим. — Трубачев Рем. термиол. 257. — Див. ще **ЛІТИ**, **З**<sup>3</sup>.

**СЛОЇСТИЙ**, *слоіти*, *слој* — див. **СЛІЙ**<sup>1</sup>.

**СЛОЙКА** «булочка з листкового тіста», *слојбний* «листяковий»; — бр. *слојка*; — запозичення з російської мови; р. *слојка*, *слоёный* «тс.» пов'язані зі *слој* «шар, пласт», якому відповідає укр. [*сліј*] (див.).

**СЛОКВА** — див. **СЛУКВА**.

[**СЛОКОТАТИ**] «лоскотати»; — результат метатези в слові *лоскотати* (див.).

**СЛОМЕЦЬ**, *сло́мка* — див. **СЛОНЬКА**.

**СЛОМОК** — див. **СЛИМАК**<sup>1</sup>.

**СЛОН**<sup>1</sup> (зоол.) «*Elephas L.*», [*слін*] «тс.» Куз, *слоненя*, *слоніха*, [*слонівка*] «слонова кістка» Куз, *слонівість* (мед.) «елефантіаз», *слонівник*, *слоня*, [*слонятник*] «слоновник» Куз, [*слонь*] «слон» Куз (з п.), *слонячий*; — р. бр. болг. м. *слон*, др. *слонъ*, п. *slōn*, ч. слц. *slon*, вл. *slōn*, нл. *slon*, схв. *слѣн*, слн. *slōn*, р.-цсл. *слонь*; — псл. *slonъ*; — переконливої етимології не має; досить поши-

реним є народноетимологічне за походженням припущення про зворотнє утворення форми \*sloпь від дієслова sloniti se (prisoniti se) «притулятися, спиратися», зумовлене тим, що слон спить, притулившись до дерева (Черных II 176—177; Преобр. II 324; Младенов 591; Brückner 500); чимало прихильників (Strekelj 58—59; Кипарский ВЯ 1956/5, 137; Schuster-Sewc 1304; Коваль 89; Німчук 187) має виведення як видозміненого запозичення з тюркських мов — пор. тур. аз. карач. балкар. крим.-тат. aslan «лев», тур. тат. arslan, кипч. astlan «тс.»; реконструюється також (Ильинский ИОРЯС 23/2, 196; Соболевский РФВ 65, 409; Skok III 286) гіпотетичне псл. \*sloпнь (sloпнь), яке зіставляється з п. ст. sľopieň «сходинка, приступка», sľopac «тупати»; заслуговує на увагу виведення (Иванов Этимология 1975, 153—157) псл. sloпь через невідоме посередництво від кит. ст. \*sɬaŋ, бірманського sʰaŋ < \*slaŋ «слон, бик». — Фасмер—Трубачев III 674—675; Machek ESJČ 556.

**слон<sup>2</sup>, слонка** — див. **слонька**.

**[слонец]** (бот.) «сопяшник, Helianthus annuus L.» Мак, [слоннєшник ГрицАВ, слонечник Мак, слонічник ДзАтл II, слонішник тж] «тс.»; — бр. сланєчник, [сланєшник, слонєчник] «тс.»; — запозичення з польської і (на Закарпатті) зі словацької мов; п. słonecznik, сх.-слц. [sloпєčnik] «тс.» відповідають укр. соняшник. — Дзензелівський УЗЛП 162—163. — Див. ще **сонях**.

**слоник** (ент.) «жук Rhynchites Schn.»; — р. слоник «тс.»; п. słonik «свинка, довгоносик, Curculio»; — результат перенесення на Rhynchites назви довгоносика, зумовленої наявністю у жуків з родини Curculio довгих хоботків, що нагадують хобот слона. — Станек 248. — Див. ще **слон<sup>1</sup>**.

**[слоніти]** «зшивати дві половини штанів; зближувати крила невода, коли його мають витягати Мо; приспати, заколисати Нед», [слонна] (мн.) «осло-ни, лавки» О, [слонь] «ослін» Л, [слун]

«тс.» Л, [віслонь] «ослін» ВеУг, відслоніти, заслоніти, заслін, заслінка, заслон, заслона, [ослона] «завіса; захист», прислоніти «притулити, прикрити», [пріслінець] «навіс; постіль для наймита в стайні» Нед, [пріслінка] «тс.» тж, [прислон] «місце в будинку, де лежить небіжчик; гірський обрив», [прислона] «прикриття» Куз, [розслоніти] «відкрити» Нед, суслін «купка складених снопів»; — р. заслоніть, присло-нуть, бр. прысланіць «притулити, затулити», п. słonić «заслоняти», ošłona «покриття», ч. cloniti (<sloniti) «затуляти», слц. clonit' «тс.», вл. zastopjeć «заважати, заступати», słonka «весільна дружка», нл. sloŋka «тс.», болг. засло-ня (засланиям) «затуляю», схв. засло-нити «затулити, загородити», слн. slo-пєti «опиратися, притулятися», цел. сло-нити сѧ «прихилитися»; — псл. sloniti «притуляти, прихилити»; — споріднене з лит. šliėti «притуляти», лтс. sliet «тс.», дінд. śráyate «притуляється», śráyati «притуляє, накладає», ав. sraу- «притуляти», гр. κλίνω «схилию, притуляю», лат. clīpo «гну, згинаю, нахилию», ірл. clóin «косий», днн. hlinōn «прихилити, притуляти, спиратися»; іє. \*klei- «пригинати, притуляти», пов'язане з \*(s)kel- «клонити, притуляти». — Фасмер III 675; Преобр. II 323—324; Brückner 500; Machek ESJČ 556; Holub—Kop. 338; Schuster-Sewc 1306, 1737; Skok III 287; Mikl. EW 308. — Пор. **клоніти**.

**[слонко]** «сонце» Вел, [слонце] «тс.» Бі; — запозичення з польської мови; п. słonko, słońce «тс.» відповідають укр. сонце (див.).

**слонь** — див. **слоніти**.

**[слонька]** (орн.) «вальдшнеп, слуква лісова, Scolopax rusticola L.», [слонь, слонка ВеБ, слон ВеБ, слонєць ВеНЗн, Шарл, слонка Шарл, слімка Нед, солонка Нед] «тс.»; — бр. слонка «тс.»; — запозичення з польської мови; п. słonka, [słotka] є результатами контамінації успадкованої назви [słaŋka] «тс.», що відповідає укр. слўка, слўква, зі словами słotka «соломинка» (у зв'язку з

довгим тонким дзьобом слукви) і *štopko* «сонечко» (можливо, у зв'язку з тим, що вальдшнеп літає від сходу і до заходу сонця). — Булаховський Вибр. пр. III 256; *Strutyński* 88. — Див. ще **слуква**.

**[слоня́тися]** «тинятися»; — р. *сло-ня́ться* «тс.», бр. *сланя́цца* «тс.»; хита-тися», *[сланя́ць]* «хитати», др. *сланя-ти ся* «тинятися (хитатися?)»; — оче-видно, псл. *šlonjati se*, пов'язане зі *šloniti* «прихилити». — Преобр. II 323—324. — Див. ще **слоніти**.

**слоп, слопець** — див. **сліп**.

**слота́, слота́вий** — див. **сльота́**.

**[слотня́к]** (орн.) «звичайний одуд, вудвуд, Урира *erops* L.» Шарл, *[слют-ня́к, послотю́х Шарл]* «тс.»; — пов'язу-ється зі *[слота́]*, *сльота́* «сира погода»; мотивація назви неясна. — Булаховсь-кий Вибр. пр. III 223. — Пор. **послотю́х**.

**[слочок]** (бот.) «зозулинець шоло-моносний, *Ogchis militaris* L.» Мак; — результат видозміни форми *[сличо́к]* «шличок», зменш. до *шлик* «старовин-ний головний убір; ковпак»; назва зу-мовлена тим, що листочки суцвітини цього виду зозулинця складені у вигляді шолома (Федченко—Флеров 272). — Див. ще **шлик**.

**слуга́, слуги́ня, слуги́вни́ця** (заст.) «служни́ня», *[слуги́вни́ця]* «тс.» Нед, *слу-жа́ка, [служи́алець]* «слуга» Нед, *[служи́алий]* «тс.» Нед, *[служи́алья]* «найми-чка» О, *[служи́анець]* «слуга, служака» Куз, *служи́анка, служи́ба, служби́ст, служби́ст, [служи́бове́]* «гроші за служ-бу Божу» Нед, *служи́бовець, [служи́бó-вик]* «служи́бовець» Куз, *служи́бка СУМ*, Нед, *служи́бник* «книга текстів для бо-гослужіння; слуга», *[служи́ни́ця]* «служ-ни́ця», *служи́вий, служи́тель, служи́жа, служи́жник СУМ*, Нед, *служи́ни́ця тж, [служи́а́ций]* «одержаний за службу, за найми», *служи́бовий, служи́лий* (іст.) «який перебував на службі», *[служи́ний]* «служи́бовий» Нед, *[слуги́вати]* «слугу-вати» Нед, *слуги́вати, служи́ти, [вслу́-га]* «послуга» Ж, *[вслужи́лий]* «послуж-ливий» Ж, *вислу́га СУМ*, Нед, *[вислу-жені́на]* «заслужене; пенсія Ж», *[ви-*

*служи́не]* «тс.» Ж, *[вислу́гувати]* «заслу-жувати» Ж, *ві́служитися, [відслу́га]* «відслужування; винагорода; кінець служ-би», *[дослу́гуватися]* «дослужуватися» Ж, *дослужитися, заслу́га, [заслуже-ні́на]* «винагорода», *[заслу́жи́на, за-слу́жчи́на]* «тс.» Г, Ж, *заслужений, [заслужний]* Ж, *заслугóвувати, [над-служе́ни́ни]* «служба понад умовлений час» Ж, *[ослу́га]* «послуга, прислужу-вання», *обслу́га, обслу́говування, об-слу́жування, обслу́жний Куз, обслу́го-вувати, обслу́жувати, підслужи́ти-ся, по́слуга, послуга́ч, [послужа́нка]* «служанка», *[послужник]* «слуга» Нед, *послужливий, послужний, прислу́га, прислужник, прислужни́цтво, прислуж-ливий, [прислужний]* «належний» Нед, *прислугóвувати, прислужитися, [ус-лу́га]* «служба; слуга Нед; послуга», *[услуги́ник]* «прислужник», *[услуги́-ливий]* «прислужливий», *[услуги́ний]* «тс.» Нед, *услуги́вувати*; — р. бр. болг. *слуга́*, др. *слуга*, п. *sluga*, ч. слц. *sluha*, вл. *služić* «служити», нл. *služys* «тс.», м. схв. *слўга*, слн. *sluga*, стсл. *слоўга, слоўговати, слоўжити*; — псл. *sluga, slu-žiti*; — споріднене з лит. *slaugà* «служ-ба, служіння, слуга», *slaugyti* «підтриму-вати, допомагати», дірл. *slõg (slūag)* «військо, загін»; виведення від іє. \**sel-* «рухатися, текти», як і зближення з псл. *sluxati, slyšati* «чути» (Младенов 591; *Ondruš Sborník FFUK* 10, 79—80), сум-нівне; припущення про запозичення з кельтських мов (Критенко Вступ 531; *Schachmatow AfSIPh* 33, 92; Миккола РФВ 48, 273; *Zubatý St. a čl. I/2*, 89; *Feist WuS* 6, 45; *Lehr-Spławiński RSl* 18, 6) безпідставне. — Черных II 177; Фасмер—Трубачев III 676; Преобр. II 325—326; *Brückner* 502; *Holub—Kop.* 339; *Machek ESJČ* 558; *Schuster-Sewc* 1309—1310; *Skok* III 287—288; *Mikl. EW* 308; *Meillet Études* 258—259; *Mozzyński PZJP* 68; *Trautmann* 268—269; *Būga RR* I 484, II 576—577; *Pedersen Kelt. Gr.* I 84.

**[слўдва]** «скеля, сталактит» Нед, *[слудва́не]* «велике каміння» Пол; — р.

[слуда] «крутий берег річки», бр. [слўдва] «спресований намул», др. слуда «скеля», слудва «тс.», р.-цсл. **слоудъ-вьнь** «обривистий, крутий»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [слуд] «заливна лука», [слудь] «наст», [слуз] «намерзлий лід». — Німчук 115; Фасмер III 677. — Пор. **слюд́а**.

**слўкв́а** (орн.) «вальдшнеп, Scolopax gesticola L.» Г, Л, [слуќа Л, слук Ник, ВеНЗн, слб́ква Нед, солўкви (мн.) Ко, солюк О] «тс.», [сл́аква] «тс.; стрепет, Tetrax (Otis tetrax)» Куз, Шарл; — р. [слўка] «вальдшнеп», бр. [слуќа], п. slōpka, [słąka], ч. слц. sluka, схв. [слўка], шльўка, слн. slōka «тс.»; — псл. slōka; — споріднене з лит. slānka, [slinka], лтс. slūoka, прус. slanke «тс.», лит. slīnkti «повзти, повільно йти», slinkauti «лінуватися», далі з двн. свн. slingap «звиватися, повзти»; назва могла бути зумовлена повільністю чи неухважністю слукви в денний час, або тим, що вона ходить підкрадаючись; пов'язувалось ще (Потебня К ист. зв. IV 62; Преобр. II 392) з псл. sьlōkь (sьlōk-) «згорблений, зігнутий», слн. slōk «кривий», нібито від кривого польоту; вважається також (Brückner 500; Skok III 405) пов'язаним із характером крику слукви. — Фасмер III 678; Strutyński 88; Holub—Kop. 339; Machek ESJC 558; Trautmann 268; Fraenkel 826, 832; Karulis II 230—231.

**слуп'** (заст.) «стовп; [стовп у будівлі, зокрема в стіні] Ме», [стлуп] «стовп» Нед, [слупе́ць] «стовпець у перилах» Куз, [слўпик] «хрестовина у вікні», [слўпок] «стовпчик (частина ткацького верстата і под.)», [слўпчик] «стовпчик; вид вишивки», [слупі́астий] «у вигляді стовпчика», [слупу́вати] «прив'язувати до стовпа»; — бр. слуп «стовп»; — запозичення з польської мови; п. słup «стовп» відповідає укр. *стовп*. — Дзєндзелівський УЗЛП 123; Бєвзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Онышкевич Исслед. п. яз. 234; Richhardt 99; Трубачев Рем. терми-нол. 136. — Див. ще **стовп**.

[слуп²] «смуга вичиненої волячої шкіри вздовж спини на підошви»; — неяс-

не; може бути зіставлене зі слуп «стовп» і з псл. \*sьlupь, похідним від sьlupiti «злупити».

[слуѓа] «параліч кінцівки Нед; дурень О», [слотій] «ледачий, повільний, поганий; згорблений; зі зламаною ногою або рукою, паралізований; хворий на ноги» О, [слўтій] «тс. О; незграбний, невправний, недоумкуватий Нед; дурнуватий; примхливий ВеЗн; частково паралізований, покалічений, частково розслаблений», [слўта́вий] «незграбний, невправний, недоумкуватий, дурний Нед; частково паралізований, покалічений, частково розслаблений», [слютій] «поганий» О, [слуті́ти] «робити німечиним», [ослўтнути] «стати покаліченим» Ж; — схв. слўта «бовдур, йолоп, дурень»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. slut «потворний, виродливий; виродок, потвора», молд. слут «тс.» залишаються етимологічно нез'ясованими; тлумачення їх як запозичень з української мови (СДЕЛМ 388; DLRM 778) помилкове; пов'язання схв. слўта «йолоп» із слўтити «передчувати, догадуватися» (Skok III 289—290) непереконливе. — Scheludko 142; О II 231.

**слух**, [слўхавка] «слухальна трубка» Нед, [слуха́льня] «слухацький зал» Нед, слўханья, [слўха́ня] (зоол.) «морський вухатий слимак, Haliotis» Нед, [слуха́тель] «слухач» Нед, слуха́ч, [слуха́щий] «слухаючий», [слухлі́вість] «слухняність» Нед, Куз, [слухня́нство, слух'я́нство] «тс.», [слуша́тель] «слухач» Нед, [слўшник] «васал», [слушні́цтво] «васальна залежність» тж, слўшні́сть, [слухлі́вий] «слухняний» Нед, [слухм'я́ний, слухня́вий Нед], слухня́ний, [слух'я́ний] «тс.», слухові́й СУМ, Нед, слўхати(ся), [слуша́ти] «слухати» Нед, [віслух] «допит» Куз, вислуха́ти, вислўхувати, вислуховувати, [заслўшній] «вартий уваги» Ж, Пі, наслух (з наслуху «з розмов»), [наслўховач] «підслухач» Ж, [надслуха́ти] «прислухатися», неслух, неслухня́нець, неослух, ослуше́нець, ослўшник, підслўхач, підслухи, підслўхувач, послух, послухан-



ня, *послу́ха́ч, послу́хня́нство, послу́ше́нство, по́слушка* «послушниця», *послу́шник, послу́хня́ний, послу́шний, [прислу́х]* «прислухання» Куз, *[прислу́ха́ч]* «слухач» Бі, *[проблу́х]* «чутка», *прослу́хування, [услу́хну́ти]* «послухатися»; — р. *слух, слю́шать*, бр. *слю́хаць*, др. *слоухъ, слоушати*, п. вл. *słuch, słuchać*, ч. *sluch, poslouchati, posluchat*, ст. *slúchati*, слц. *sluch, slúchat'*, нл. *słuchaś*, болг. *слух, слю́шам*, м. *слух, слуша*, схв. *слѹх, слѹшати*, слн. *slúh, slúšati*, стсл. *слѹхъ, слѹшати*; — псл. *sluxh* «слух», первісно «те, що говорять, що можна слухати, чутка» (\*sluxēti > slušati «слухати, прислухатися»), похідне від основи дієслова \*slūti «називатися, говоритися, поширюватися (про чутки)», утворене за допомогою суфікса -х-, наявного в таких словах, як *спѣхъ* «сміх» (<спѣ(j)- «сміятися»), *спѣхъ* «поспіх» (<\*спѣ-ti «поспішати»); — споріднене з дінд. *śróšati* «чує, слухає», *śrúštih* «слухняність», ав. *srabša-* «слух, послухання», лит. *klausà* «слух; послухання; музичний слух», *klausyti* «слухати, прислухатися; слухатися, коритися», лтс. *klausiti* «чути, слухати; слухатися», прус. *klausiton* «почути», *klausēmai* «слухаємо», дангл. *hléor* «шока, лице», дісл. *hlýg* (<\*hleuza-) «шока», *hlōg* (<\*hluza-) «підслухування», дірл. *clūas* «вухо», двн. *hlosēn* «слухати, слухатися», днн. *hlust* «слух, вухо, слухання», тох. А *klyos* «чути», В *klyaus-* «слухати». — Фасмер III 678—679; Преобр. II 327—328; Brückner 501—502; Holub—Kop. 340; Machek ESJČ 558—559; Schuster-Sewc 1309; Младенов 592; Skok III 288; Mikl. EW 309; Варбот 100; ЭИРЯ II 58—70; Зализняк ВСЯ VI 35; Trautmann 308; Fraenkel 265—266; Uhlenbeck 321; Pokorny 606—607. — Див. ще *сліти*. — Пор. *сла́ва, слиха́ти, сло́во*.

**случай** — див. *лү́чити*<sup>2</sup>.

**слүшний** «найбільш прийнятний, придатний, сприятливий; правильний; важливий»; — запозичення з польської мови, як і бр. *слүшны* «розумний; обгрунтований; практично корисний»; п.

*sluszny* «слүшний; правильний» походить від ч. *slušný* «пристойний, ввічливий, належний, порядний», яке є калькою нвн. *gehörig* «належний, порядний, пристойний», пов'язаного з *gehören* «належати», похідним від *hören* «слухати». — Булаховський Нариси 126. — Див. ще *слух*.

**[слүя]** «жила (у копальні) Нед; верства, шар у камені О»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ślój* «шар» відповідає укр. *[слий]* «прожилка; шар землі» (див.).

**сльоза́**, *[сі́лза]* «сльоза» Нед, *[слеза́, со́лза]* «тс.», *[слези́на]* «сльозина» тж, *[слиза́]* «сльоза», *[слоза́]* «тс.» Нед, *сльози́на, [слезни́чий]* «слізний, сльозовий» Нед, *сли́зний, сльоза́вий* СУМ, Нед, *сльозли́вий, [сльозни́чий]* «слізний, сльозовий» Куз, *слези́ти(ся)* «повільно текти», *[слези́ти]* Нед, *слизи́ти* «тс.», *[слоза́віти]* «сльозитися; танути» Нед, *сльози́ти(ся), [слюзува́ти]* «часто плакати», *[засльобже́ний]* «змочений сльозою» Ж; — р. *слеза́*, бр. *сляза́*, др. *сльза*, п. *łza*, ст. *slza*, ч. слц. *slza*, вл. *szlza*, нл. *łdza*, болг. *сьлза́*, м. *солза*, схв. *сјуза*, слн. *sólza*, стсл. **сльза**; — псл. *slbza*, очевидно, пов'язане з \*slizъ (\*slizъ) «слиз»; — зіставляється також (Потебня у Горяев 328; Machek ESJČ 559; Младенов 621; Skok III 366—367) з дінд. *srjāti* «виливає, випускає» або з лит. *šlusti* «чистити, замітати», *šlakėti* «капати», лтс. *sluōta* «вінок» (Pokorny 607; Бурлакова ВСЯ VI 58), чи з ав. *sraska-* «сльоза, плач», перс. *sirišk* «сльоза, крапля» (Зализняк ВСЯ VI 35). — Черных II 175; Фасмер III 668; Преобр. II 321; Соболевський ЖМНП 1886, вересень, 156; Brückner 316; Holub—Kop. 340; Schuster-Sewc 794; Мельничук Етимология 1984, 145. — Див. ще *слиз*<sup>1</sup>, *слизький*.

**[сльобси]** (мн.) «куполоподібне склепіння гончарної печі Г; дірочки в печі, через які проходить вогонь до гончарних виробів До»; — неясне.

**сльобта́** «хмарна, сира погода з дощем або мокрим снігом; невпинний дощ, мряка або мокрий сніг; багно на землі

від дощу або мокрого снігу; (перен.) набридлива людина; [дошовий овід, Naematopota Нед], [сліт] «сльота», [слóта, слутá Корз] «тс.», [слотáвець] (зоол.) «аріон лісовий, Arion emarginatus» Нед, [шльотá] «сльота» ЛЖит, [слотáвий] Нед, сльотáвий, сльотлівий, сльотній, сльотяній, [слотіти] «мрячити, дощити» Нед, сльотіти «тс.», засльотітися «настати сльоті», розсльотітися «тс.»; — р. [слотá] «сльота»; бр. слóта, слатá, [слéта, слюта] «тс.», др. слота «негода, сльота; мокрий сніг», слоть «мокрый сніг», слотьныи «непогожий, сльотавий», п. slota «сльота», ч. слц. slota «тс.», мор. [sloti] «дощ із снігом», болг. [слóта] «негода, буря; град», схв. слóта «дошова погода», слн. slota «негода», с.-цсл. слотá «тс.»; — псл. slota (slotь) «негода, сльота; мокрий сніг»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зближується з лит. šáltas «холодний», šáltis «холод, мороз», лтс. saĩts «холодний», sals «мороз», прус. passalis «мороз; холод», ав. sarəta- (sarətō) «холодний», перс. serd «тс.», ос. sald «холод, мороз», дісл. hall, hēla «іній», гол. hal «замерзлий ґрунт» <іє. Kel- «мерзнути; холодний» (Срезн. III 423; Schulze Kl. Schr. 423; Meillet Études 442, 443; Эндзелін СБЭ 40; Trautmann 298; Mühl.—Endz. III 675—676; Holthausen Awn. Wb. 111; Торп 83—84); припускається також зв'язок з лит. šlàpti «мокнути», нім. Schlösse «градина», англ. sleet «дощ із снігом, мокрий сніг», норв. slatg (sletta) «тс.» і, далі, з гр. λάταξ (λατάγη) «крапля, залишок вина» (Holub—Lyer 442; Machek ESJČ 556, ESJČS 455; Skok III 287; Walde—Hofm. I 770; Boisacq 559; Торп 535); безпідставне зближення з лит. slaiūkas «лінива, сонна людина», slātyti «ухилитися, уникати» (Отрепський LP 1, 142—143). — Фасмер III 675—676; Преобр. II 324—325; Brückner 500; Младенов 591; Karulis II 151—152.

**слюб** — див. **шлюб**.

[слю́га] «смуга; штрих, лінія; ряд» Нед, [слюгані́ця, переслю́га, пересну́га,

пересну́га] «тс.» Нед, [переслю́говатий] «нерівний» (про нитку) О, [пересну́говатий] «смугастий» Нед; — результати послідовних видозмін форми [пересму́га] «поперечна смуга», супроводжуваних процесами деетимологізації. — Див. ще **смуга**.

[слю́готá] «сльота, дошова погода» Л, Ник, [слю́га] «тс.» Ник; — результат контамінації форм [сля́гота] і [слюта́] «тс.». — Див. ще **слюта́, сля́ка**.

**слюда́** «шаруватий мінерал класу силікатів», **слюдистий** «багатий на слюду», **слюдяний** «вигодовлений з використанням слюди»; — р. слюда́, [слюда́] «слюда», бр. слюда́, ч. slída (з р.), слц. sl'uda, заст. slieda, болг. слю́да «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [слуда] «крутий берег річки», др. слуда «скеля; гора, урвище»; викликає сумнів зближення з ч. šleta «сланець», нн. schleet (Mikl. EW 341). — Німчук 115; Черних II 178; Фасмер III 677, 680, 681; Holub—Lyer 442; Holub—Kop. 337; Machek ESJČ 554. — Див. ще **слудва**.

**слюз¹** «слиз», [слю́завий] «покритий слизом», [слюзі́ти] «покриватися слизом, слизити»; — р. [слюз] «замерзлий шар води на поверхні льоду», [слюзга́ть] «ковзати», бр. [слюз] «слиз», др. слюзъ, п. sluz, болг. слюз, схв. слүз, слн. slúz «тс.»; — псл. sl'uzь (<\*sleuz-) «слиз», sluzь (<\*slouz-) «тс.», пов'язані чергуванням голосних із slizь (slizь) (<\*sleiz-) «тс.». — Brückner 532; Schuster-Šewc 1315. — Див. ще **слиз¹**.

[слюз²] (бот.) «калачики лісові, Malva silvestris L. Нед, Мак; алтея лікарська, Althaea officinalis L. Мак; собача рожа (лаватера) тюрінгська, Lavatera thuringiaca L. Мак», [слюзик] «собача рожа тюрінгська» Мак; — пов'язане із [слюз] «слиз, слизити», як [слиз] (бот.) «калачики лісові; алтея лікарська» з *слиз, слизі́ти*; мотивація найменування та сама. — Див. ще **слиз²**.

[слю́за] «шлюз» Нед; — р. ст. слюз «тс.»; — запозичення з польської мови (в російській, очевидно, з голландської, пор. гол. sluis «тс.»); п. sluzza «тс.» по-

ходить від снн. slūse (нвн. Schleuse) «тс.». — Шелудько 46; Фасмер III 681; Sł. wyg. obsyчh 738. — Див. ще шлюз.

**сльозувати** — див. **сльоза́**.

[**сльюна́**] «слина» Нед, Пі; — р. *сльюна́*, бр. [*сльюна*], *сльюнця́й*, болг. *сльюнка* «тс.»; — очевидно, псл. sl'upa <\*sleu-па, пов'язане чергуванням голосних з slina <\*slei-па; менш обгрунтовані спроби виведення від псл. \*spl'upa (Mikl. EW 307; Berneker IF 10, 163) або припущення контамінації форм slina і pl'ujо (Черных II 178; Брандт РФВ 23, 298—299; Zubatý St. a čl. I/1, 191). — Фасмер III 681; Преобр. II 332; Младенов 593. — Див. ще **сльіна**.

[**сльюса́к**] «дерев'яний гачок, у який западає дерев'яна клямка Г; клямка ЛЧерк; зашіпка у клямці дверей Л; залізні гачки, на які чіпляються двері з завісами Мо; великий палець на руці Мо», [*слеса́к*] «зашіпка у клямці дверей» Л; — бр. *сляса́к* «собачка, зашіпка (важелець, що піднімає клямку)», [*слейса́к*, *сліса́к*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [*ślusak*] «залізний гачок, у який западає клямка; ригель, засув у замку», [*ślósak*, *szlusak*, *szlisak*] «тс.», очевидно, пов'язані з нвн. schlíessen «зачиняти, замикаєти», Schluss «зашіпка (вікна та ін.)», Schloss «замок, засув». — SW VI 635, 734. — Див. ще **сльюсар**.

**сльюсар**, [*шлю́сар*] Нед, [*сльюса́рка*] «сльюсарське ремесло, професія» Нед, [*шлюса́рка*] «тс.» Нед, *сльюса́рня*, *сльюса́рство* СУМ, Г, [*шлюса́рство*] Нед, *сльюса́рний*, *сльюса́рський*, *сльюсарюва́ти*; — р. *слёсарь* «сльюсар», бр. *слёсар*, п. *ślusarz*, [*ślósarz*] «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. slozzer, нвн. Schlösser «сльюсар» є похідним від Schloss «замок», пов'язаного з schließen «замикаєти, заперити», двн. sliozap, свн. sliezep «тс.», двн. свн. sklizu-, пгерм. \*sklūd- «тс.», спорідненими з лат. claudio «замикаю», clāvis «засув, ключ», гр. κλεις «тс.», псл. kljukati «кльовати, рубати», kljuка «закривлений дрюк, крюк», укр. *кльюкати*

«кльовати», *кльоч*. — Шелудько 46; Бі 333; Richhardt 99; Фасмер III 670; Преобр. II 321; Галай Веснік БДУ 1978/2, 35; Brückner 532; Kluge—Mitzka 657, 659; Walde—Hofm. I 229—230. — Див. ще **кльюкати**<sup>1</sup>.

[**сльюта́**] «причіплива, набридлива людина; сльота; погана погода» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [*сльюта*] «сира погода з дощем і снігом; сльота з холодним вітром», очевидно, є результатом контамінації слів *слота*, *слата́* «тс.»; набридлива, надокучлива людина» і [*пліюта*] «дощова погода»; зближення з бр. *люты* «лютий, суворий, жорстокий; дуже сильний» (Носович 593) помилкове. — Німчук 146. — Див. ще **пліюта**<sup>1</sup>, **сльота́**.

**сльютня́к** — див. **слотня́к**.

**сляб** «сталева заготовка, з якої роблять листову сталь», *слябінг* «стан для обтискання сталевих зливків у сляби»; — р. *сляб*, *слябинг*, бр. *сляб*, *слябінг*, п. slab, slabing, слц. slabing; — очевидно, через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. slab «плита; під; пластина; чушка свинцю, виливанець», slabbing «слябінг» пов'язані з сангл. slab, slabbe, sclabbe неясного, можливо, галльського походження (пор. брет. scolp «осколок, скалка, тріска, скіпка, уламок», вал. usgolp «тс.»). — СІС<sup>2</sup> 774; Крысин 89, 102; ССРЛЯ 13, 1317; Kopaliński 897; Klein 1455.

**сляж** — див. **слиж**<sup>2</sup>.

[**сляз**] (бот.) (у виразі *сляз простий* «калачики круглолисті, Malva rotundifolia L. (M. borealis Wall.)» Мак; — бр. [*сляз*] «калачики вирізані, Malva excisa Rchb.; калачики непомічені, M. neglecta Wall.»; — запозичення з польської мови; п. ślaz «калачики»; споріднене з укр. [*слиз*] «калачики лісові, Malva silvestris L.; алтея лікарська, Althea officinalis L.» (див.).

[**сляка**] «погана погода, переважно сніг з дощем; сльота, мокротеча Л; причепа ЛПол», [*слягота*] «мокра погода, сльота» ЛЧерк, [*сляготь*] «погана погода, переважно сніг з дощем; сльота,

мокротеча» Л, *слякота* (розм., рідк.) «сльота; (перен.) мерзена, нікчемна, жалюгідна людина», *слякоть* «тс.»; — р. *слякоть* «сльота», [*слять, сляча*] «тс.», бр. [*слéкаць*] «мокра погода з дощем і снігом; мряка, мжичка», п. [*ślakwa*] «дощова погода, сніг з дощем», [*ślakpać*] «промокати, змокати», схв. *слéка* «морський прилив»; — не зовсім ясне; може бути виведене від псл. [\**slęk* (<\**slenk*- або \**slink*-)], очевидно, давнього звуконаслідувального утворення (пор. лит. *šlėkti* «бризкати», *šlakas* «крапля»); іноді зіставляється (Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 156; Погодін РФВ 50, 229; Zubatý LF 20, 407) з назалізованими лит. *slīŋkti* «повзти», *slaiŋkė* «сипкий пісок», *slinkėti* «сповзати», *slepkti* «осідати, осаджуватися»; припускається (Рейф 842; Mikl. EW 308) зв'язок із семантично тотожним, але фонетично віддаленим р. [*слóта*] «сльота, слякоть», якому відповідає укр. *сльотá*; висловлюється також припущення (Даль IV 230) про зв'язок р. *слякоть* із *слизь*; неприйнятне зближення з р. [*слудь*] «наст, снігова кора» (Jagić AfSIPh 6, 287), як і пов'язання з р. [*сля́ка*] «горбатий, каліка» (Даль IV 230). — Фасмер III 682; Преобр. II 333; Brückner KZ 42, 340; SW VI 203; Petersson BSl. Wortst. 61; Fraenkel 1002.

**сляковіця** — див. **слаквá**<sup>1</sup>.

**сма́га**<sup>1</sup> «сильна спрага; наліт у роті, на губах від спраги; підвищена температура тіла; коричневий колір шкіри людини від дії сонячного проміння та вітру», *сма́лий* «смаглявий чоловік», *сма́люк*, *сма́лявець* «тс.», *сма́лявка* «смаглява жінка», [*смаго́ники*] «смажена картопля» ЛексПол, *сма́женіна* «смажене або запечене м'ясо; печення», *сма́женіця* «страва із смажених яєць, ячнця» СУМ, Нед, *сма́жéня*, [*сма́жніця*] «тс.», *сма́глий* «темнуватого кольору; засмаглий, загорілий; який дозріває», *сма́глявий* «тс.; смуглий; [з плямами на обличчі (про вагітну жінку); підсмажений О; худий О]», *сма́глястий* «трохи смагля-

вий, із смаглявим відтінком», *сма́люва́тий* «тс.; [з плямами на обличчі (про вагітну жінку)]», *сма́жній* «який укрився смагою, запікся (про губи); запечений Г, СУМ; [привабливий, гарячий Пі]», [*сма́льовий*] «смаглявий» Нед, [*сма́лявий*] «тс.» Нед, *сма́гли́ти*, *сма́гли́шати* «ставати смаглишим», *сма́гляві́ти*, *сма́гну́ти* «ставати смаглявим; загоряти; пересихати від спраги, гарячки; укриватися пересохлою плівкою, запікатися (про губи)», *сма́жити*, *засма́га* «смуглий колір шкіри від тривалого перебування на сонці та вітрі», *засма́жка* «те, що додається до страви для поліпшення її смаку, запаху», *засма́глий*, *засма́жений* (розм.) «який загорів на сонці та вітрі», *засма́га́ти*, *засма́жувати*, *пересма́глий* «укритий смагою, пересохлий (про рот, губи)», *присма́глий*, *присма́га́ти*, [*присма́жка*] «присмака», [*усма́гну́ти*] «дозріти» (про ягоди); — р. [*сма́га*] «жар, полум'я; спрага; сухість губ», бр. *сма́га* «спрага; спека; сильне прагнення», др. *смага* «вогонь, полум'я», п. *smagly* «смаглий», заст. *smaga* «прагнення», ч. *smahnouti* «сохнути, сушитися», слц. *smaziti'* «смажити», вл. *smaha* «загар, засмага», нл. *smaga* «тс.», схв. *сма́гну́ти* «потемніти, загоріти», слн. [*smága*] «смугла шкіра», р.-цсл. **смага** «вогонь», **смаглын** «смуглий, темний»; — псл. *smaga* «жар, спека; вогонь», \**smagnoti* «сохнути, сушити; темніти», *smaziti* «смажити» пов'язані чергуванням голосних із \**smog*- (псл. [*smog-ogъ*] «висохле болотяне коріння, торф для спалення»; п. [*smogórz*] «торф», нл. *smogoí* «торф, болотяна земля, трухляві соснові пні», р. [*смóголь*] «смола») та з *smug*-([\**smug*-lʲ-jʲ] «смуглий»), укр. *смўглий*); зближення з нвн. *schmachten* «знемагати, томитися; прагнути» (Machek ESJČ 458; Holub—Lyer 443) мало обгрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 682—683, 693; Фасмер III 689; Преобр. II 333, 340; Бахилина 209—210; Brückner 502—503; Holub—Кор. 340—341; Schuster-Sewc 1316—1317, 1321, 1325; Skok III 290—291;

Mikl. EW 309, 311; Pokorny 971. — Пор. **смуга**, **смуглий**, **шмагати**.

[**смага́**<sup>2</sup>] «біда» Шух, Ко; — неясне; можливо, пов'язане з **сма́га** «спрага; підвищена температура тіла».

**сма́гнути**<sup>1</sup> — див. **сма́га**<sup>1</sup>.

**сма́жити**, **смажені́на**, **сма́жені́ця**, **сма́женя**, **сма́жні́ця**, **сма́жній** — див. **сма́га**<sup>1</sup>.

**смак**, [смакі́й] «ласун» Нед, **смако́та**, [смако́ці] «ласощі» Нед, [смаку́н] «ласун» Нед, **смакові́тий**, [смако́тний] «смачний» О, **сма́чний** СУМ, Г, **смачнё́нкий**, **смачню́щий**, **смакува́ти**, **смачі́ти**, **смачні́ти** «ставати смачним, смачнішим», **всмак** (**у́смак**), **не́смак**, **пе́редсма́к** УРС, Куз, [посма́к] «присмак з'їденого» Нед, **присма́к**, **присма́ка** «приправа до їжі», ст. **смакъ** (XVII ст.); — р. бр. **смак**; — запозичення з польської мови; п. **smak**, **smakować** походить від двн. свн. **smac** «смак, запах», свн. **smaskep** «смакувати», споріднених з англ. **smack** «смак, смакувати», дфриз. **smę́kka** «смакувати», **smaka** «смак», ісл. **smękk**, гол. **smak** «тс.», лит. **smagū́s** «ласун», лтс. **smagurs** «тс.». — Шелудько 46; Richhardt 99; Фасмер III 683; Преобр. II 333—334; Brückner 503; Kluge—Mitzka 663; Graepkel 838.

[**сма́лдї́кнути**] «дуже вдарити» Чаб, [сма́льдї́кнути] «тс.», [сма́лдї́к] (виг.), [сма́льдї́к] «тс.» тж; — афективне утворення, пов'язане із **сма́льну́ти** «сильно вдарити». — Див. ще **сма́літи**.

**сма́лець** «витоплений жир», [сма́льцу́га] «засмацьований костюм» Пі, [сма́лкі́й] «який бруднить» Нед, **сма́льцюва́ти** «намазувати, насичувати, забруднювати чим-небудь масним», **засма́льцюва́ний**, **обсма́льцюва́ний**; — р. **сма́лець** «смалець», бр. [сма́лець] «гусячий жир», **шма́лець** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. **smalec** «смалець», **szmalec** «тс.» походить від двн. свн. **smalz** (нвн. **Schmalz**) «тс.», пов'язаного з двн. **smelzap** «розтоплювати(ся)», свн. **smelzen**, нвн. **schmelzen** «тс.», спорідненим з дангл. **meltan** «тс.», дісл. **melta** «плетравлювати», можливо, також з псл.

\***molđь** «молодий». — Шелудько 46; Фасмер III 683; Преобр. II 334; Потєбня РФВ 4, 205; Kluge—Mitzka 662, 663.

**сма́літи**, **сма́льну́ти** «вистрелити; сильно вдарити», [шма́літи, шма́льну́ти], **сма́лений**, [сма́лі́й] «той, хто смалить, хто ріже й осмалює свиней», [шма́лі́й] «тс.; холодний, різкий вітер», [сма́лю́х] «залишок обгорілого дерева на пожарищі» Корз, [шма́лко] «швидкий віл», **сма́ляті́на**, [шма́ляті́на], [шма́лю́г] «палиця, якою ворують солому в печі» Мо, [шма́ля́к] «тс.» Мо, **сма́лкі́й** «сильний, різкий (вітер); дуже жаркий», [сма́лькі́й, шма́лькі́й, шма́льні́й] «тс.», **засма́лений**, **посма́лений**, [посма́лю́нути] «злегка обпалитися, присмалитися» Корз; — р. [сма́лі́ть] «смалити, палити, пекти», бр. **сма́ліць** «тс.; обпикати; [бути лютим (про мороз)]», п. **smalić** «смалити», вл. **smalić** «смалити, палити; підпикати», нл. **smaliś** «тс.»; — псл. [smaliti] «смалити, палити, пекти, задимлювати, коптити», очевидно, пов'язане чергуванням голосних із **smola** «варена смола, вар; живиця»; може розглядатись як продовження незасвідченого псл. \***smōliti**, каузативної форми до \***smel-ti** «палити; тліти, жарити; повільно горіти», до якого зводиться також **smola**, укр. **смола́**; — споріднене з лит. **smēla** «тліє, жевріє» і з більш віддаленими утвореннями, поширеними формантом **-k-**, **smīk-ti** «тліти; димитися, куритися», **smīk-yti** «обкурювати (пахощами)», сірл. **smāl**, **smōl**, **smūal** «вогонь, полум'я; спека, жар; попіл», снідерл. **smōlen** «тліти; димитися, коптити», гол. **smeeleu**, нн. **smeeleu**, [smōln] «тс., повільно горіти», флам. **smoel** (<\***smōla-**) «душний, пекучий, жаркий», сангл. **smolder** «дим», англ. **smoulder** «тліти; тліючий вогонь», **smell** «запах», пгерм. \***smul**; очевидно, іє. \***smē(u)-l-/smō-l-/smi-l-** «палити; тліти, повільно горіти; димитися; дим»; висловлюється думка про походження слів з основою сл. **smal-** (**smol-**) від того ж кореня, що й псл. **smag-**, **smog-** (Brückner 503). — Фасмер III 684; Преобр. II 334, 337; Потєбня К ист. зв. III

105; Brückner 502, 503; Machek ESJČ 563; Schuster-Sewc 1317; Mikl. EW 309, 311; Petersson Sl. Wf. 41, Ar. Arm. St. 135; Fraenkel 842, 843; Эндзелин СБЭ 194; Pokorny 969, 971. — Пор. **смола́**.

**сма́льта** «яскраво-синя фарба; непрозоре кольорове скло, яке застосовують у мозаїці; кубик, пластинка з такого скла»; — р. бр. *сма́льта*, п. *smalta*, *smaltyn*, *smaltyna*, ч. *smalt*, *smaltin*, *smaltýn*, слц. *smalt*, *smaltín*, болг. *смалти́н*, *шма́лта*, слн. *smálta*; — можливо, через польське і російське посередництво запозичено із західноєвропейських мов; нім. S(ch)málte, фр. англ. гол. дат. *smalt* «тс.» походять від іт. *smalto* «емаль», що зводиться до франк. \**smalt*, спорідненого з снн. нн. *smalt*, *smolt*, днн. свн. *smalz* (нвн. *Schmalz*) «розтоплений жир», до якого зводиться й укр. *сма́лець*; щодо розвитку семантики пор. нвн. *Schmelz* «емаль» і *schmelzen* «плавити, розтоплювати», днн. *smelzan* «тс.» — СІС<sup>2</sup> 774; ССРЛЯ 13, 1324; Корали́нські 898; St. wyr. obcych 688; Holub—Lyer 443; РЧДБЕ 674; Gr. Fwb. 684; Mestica 1688; Kluge—Mitzka 661, 663; Klein 961, 1461, 1462; Vries NEW 655, 659—660. — Див. ще **ема́ль**, **сма́лець**.

**[сма́льцуга]** «смола Нед; смола чорна і жовта, що добувається із звичайної смоли Пі», **[сма́льчук]** «тс.» Пі, **[шма́льцуга]** «нечистий поташ, вайдаш» Нед, **[шма́льцюга]** «тс.» Нед; — р. **[сма́льчук]** «найгустиша смола», ст. *сма́льчюг*, *сма́льчюга* «тс.», **[сма́льчуг]** «особливого роду поташ, вайдаш», п. **[szmelcuga]** «вид поташу, вайдаш», **[smelcuga]**, **[szmalzuga]**, **[smalcuga]** «тс.; смолиста маса в цибуху люльки»; — очевидно, пов'язане із *смола́* (див.).

**сма́рагд** «ізумруд», заст. *шмарагд* «тс.», ст. *сма́рагдъ*, *шмаракъ* (1627); — р. бр. болг. *сма́рагд*, др. *сма́рагдъ*, *измарагдъ*, п. *szmaragd*, *smaragd*, ч. слц. вл. *smaragd*, м. *сма́рагд*, схв. *сма́рагд*, слн. *smaragd*, стсл. **змарагд**, **змарагдъ**, **измарагдъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької;

гр. *σμάραγδος* (*μάραγδος*), як і дінд. *marak(a)tam* «тс.», виводиться від ак. *barragtu*, гебр. *bārækæt* «тс.» (< сем. *brg* «блищати»). — СІС<sup>2</sup> 774; St. wyr. obcych 731; Holub—Lyer 443; РЧДБЕ 674; Skok III 291; Frisk II 747.

**смаржок** — див. **смарзель**.

**[смарзель]** (бот.) «гриб зморшок справжній, *Morchella esculenta* Pers.» Нед, Мак, **[смаржок]** «тс.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *smardz*, **[smardzel]** відповідає укр. *сморж* «тс.» — Див. ще **сморг**.

**[смарк]** «соплі» Куз, **[сма́рок** Нед, *шма́рок* Нед, *шма́рки*, *сма́ркля*], *шма́рклі*, **[шма́рколь** Нед, *шмарко́та*, *смаркоти́на* Нед, Куз], *шмаркоти́ння* «тс.», **[смарка́вка]** «нежить» Чаб, **[шмарка́вка]** «тс.» тж. *смарка́ч*, *шмарка́ч*, **[смарку́ля]** «смаркачка» Нед, Куз, **[шмарку́ля]** «тс.» Куз, *смарка́тий*, *шмарка́тий*, **[сма́ркати]** «пускати соплі; сякати» Куз, *шма́ркати* «тс.; шморгати», *зашма́рканий*; — бр. **[смаркачы́]** «соплі», **[смарка́ч]** «шмаркач»; — запозичення з польської мови; п. *smarki* «соплі», *smarkacz* «шмаркач», *smarkaty* «шмаркачий», *smarkać* «розпускати соплі» споріднені з укр. *шмо́ргати*, р. *сморка́тсья* «сякати» — Черных II 180; Фасмер III 691; Brückner 503. — Див. ще **шмо́ргати**.

**[смарку́ля]** (іхт.) «гірчак, *Rodeus sericeus amarus* ВеНЗн; — результат перенесення на рибку назви **[смарку́ля]** «шмаркачка», мотивованого, очевидно, появою у самиці гірчака на час нересту (досить тривалого) довгого яйцекладу, який випускається із задньої частини тіла. — Сабанеев 360—361. — Див. ще **смарк**.

**[смарово́з]** «той, хто змащує вози; людина в брудній одежі», **[смарові́з]**, *шмарово́з* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *smarowóz* «тс.» утворене з основ дієслова *smarować* «мастити, намазувати», *smag* «мастило» та іменника *wóz* «віз», якому відповідає укр. *віз*. — SW VI 239. — Див. ще **везти**, **смарува́ти**.

[смарувати] «змащувати мазутом чи дьогтем», *шмарувати*, [смаровило] «мастило» Нед, *шмаровідло* «мазут, дьоготь для змащування машин, взуття», *шмаровило*, *сморовідло* «тс.», ст. *смарую* «умашаю» (1627); — р. [шмаровать] «мазати», бр. *шмараваць* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *smarować* «мазати, мастити», *smarowidło* «мастило» утворені від *smar* «мастило», яке походить від свн. *smęg* «жир», двн. днн. *smęgo* (нвн. *Schmer*) «тс.», спорідненого з дангл. *smeogi* «тс.», дісл. *smęg* «масло, жир», гр. (σ)μυρίσω «натираю, намажую», тох. В *šmago* «гладжу», дірл. *smi(u)g* «кістковий мозок». — Дзендзелівський УЗЛП 123; Фасмер IV 458; Brückner 503; Kluge—Mitzka 663, 665.

**смерд** (іст.) «селянин-землероб, залежний від феодала»; — р. бр. *смерд*, др. *смьрдъ*, п. *smard* «тс.», [šmierdz] «простий селянин», полаб. *smardi* «селянство», стсл. *смьрдъ* «смерд»; — псл. \**smʹrdь* «тс.», пов'язане з \**smʹrděti* «смердіти», назва була зумовлена зневажливим ставленням верхівки суспільства і воїнів, а також кочовиків до простих землеробів; пропонується також (Ильинский SO 11, 18—22; Шустер-Шевц Этимология 1984, 234—236) зближення з лтс. *mėrdelis* «ослабла від голоду істота», *mėrdėt* «зовсім виснажувати, морити голодом», лит. *mėrdeti* «боротися зі смертю, бути хворим». — Фасмер III 684—685; Преобр. II 334; Львов Лексика ПВЛ 242—243; Brückner 532—533; Schuster-Sewc ZfSl 9/2, 241—255; Olesch 1023. — Див. ще **смердіти**.

[**смердак**] (бот.) «горобина, *Sorbus L.*», [*смердяк*] «тс.» Мак; — схв. *смьрдьлика*, [*смьрдьликовина*] «тс.»; — пов'язане із *смердіти*; назва могла бути зумовлена тим, що горобина має запашні квітки; як семантичну паралель пор. іншу назву цієї рослини [*вонék*]. — Лік. росл. 79—80; ВєНЗн 57. — Див. ще **смердіти**.

**смердіти**, *смерд* (ент.) «*Blaps Fabr.*», *смердота* «сморід», [*смердюк*] «вонючка», [*смердюх*] «тс.» Нед, *сморід* СУМ,

Нед, [*смóрод*] «сморід» Нед, [*смóродь*, *смýрод* Л] «тс.», *смердючий*, *смердячий*, *сморідний*, [*смородливіий*] «смердючий», [*присмерджувати*] «трохи смердіти»; — р. *смердѣть*, бр. *смьрдзѣць*, др. *смьрдѣти*, п. *šmierdzieć*, ч. *smrdět*, слц. *smrdet'*, вл. *smjerdzjeć*, нл. *smjerzješ*, полаб. *smardë* (3 ос. одн.), болг. *смрдя*, м. *смрди*, схв. *смьрдеити*, *смьрдеити*, слн. *smrděti*, стсл. *смьрдѣти*; — псл. \**smʹrděti* «смердіти», \**smordь* «сморід»; — споріднене з лит. *smirdėti* «смердіти», лтс. *smirdėt* «тс.», лат. *merda* «кал, нечистоти», гр. *σморδοῦν* «перебувати у співжитті», *σморδωνες* «вонючки», можливо, також дангл. *smeortan* «боліти», двн. *smorza*, нвн. *schmerzen* «тс.». — Черных II 178—179; Фасмер III 685; Булаховський Вибр. пр. III 420; Преобр. II 334—335; Brückner 532; Machek ESJC 561—562; Schuster-Sewc 1320—1321; Младенов 595; Добрев БЕ 1977/3, 205—208; Skok III 294—295; Mikl. EW 310; Trautmann 271; Fraenkel 847—848; Karulis II 244—245; Pokorny 970. — Пор. **смерд**, **смородина**<sup>1</sup>.

[**смердюх**<sup>1</sup>] (бот.) «веселка звичайна, *Phallus impudicus L.*» Мак, [*смердюха*] «бруслина бородавчаста, *Evonymus verrucosa Scop.*» Мак, [*смердючка*] «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis L.*», [*смердюшка*] «чорнобривці розлогі, *Tagetes patulus L.*» Мак, [*смердячка*] «лобода смердюча, *Chenopodium vulvaria L.* (*Chenopodium olidum Curt.*)» Мак; — бр. [*смердзюха*] «м'ята польова, *Mentha arvensis L.*», [*смярдзюха*, *смярдзючка*] «тс.»; назва різних трав із неприємним запахом», [*смярдзєнка*] «назва різних трав із неприємним запахом», *лебядя смярдзючая* «лобода смердюча», вл. *smjerdzawa* «м'ята, *Mentha L.*», нл. *smierzawa* «тс.», схв. [*смьрдьливица*] «лобода смердюча», [*смьрдюља*, *смьрдюша*] «тс.»; — похідні утворення від *смердіти*; назви зумовлені переважно неприємним гострим запахом кореня валеріани, різким запахом листків м'яти чи квіток чорнобривців. — Шамота 125; Лік. росл. 56—58,

171—172; РУСБот 225, 226; Сл. белар. гаворак IV 510; SW VI 109, 741; Mucke II 463. — Див. ще **смердіти**.

[**смердюх**<sup>2</sup>] (орн.) «одуд звичайний, Урира ерорс Л.» ВЕНЗн, Шарл; — похідне утворення від *смердіти*; назва зумовлена різко неприємним запахом наявної у одуда захисної залози і його м'яса, а також його неохайного гнізда, яке він будує в різних укриттях; як семантичну паралель пор. іншу назву цього птаха [воняк]. — Німчук 211; УРЕ 7, 503; БСЭ 43, 665—666. — Див. ще **смердіти**.

[**смердюх**<sup>3</sup>] (ент.) «наземний клоп, Geocoris» Нед, [*смердюха*] «деревний клоп» ВеБ, [*смородюх*] «польовий клоп (Cimex?)» Нед; — бр. [*смердзюха*] «лісовий зелений клоп», [*смярдзюха*, *смярдзючка*, *смярдзюшка*] «тс.»; — похідні утворення від *смердіти*, *смірід*; назви зумовлені тим, що виділення шкірних пахучих залоз цих видів клопів мають неприємний різкий запах. — УРЕ V 232; Сл. белар. гаворак IV 510. — Див. ще **смердіти**.

**смерека** (бот.) «ялина звичайна, *Picea excelsa* Link.; [ялиця біла, *Abies alba* Mill. (*Abies pectinata* Dc.) Мак; сосна звичайна, *Pinus silvestris* L. Мак]», [*смерек*] «ялина звичайна» Мак, [*смерек червений*] «модрина європейська, *Larix decidua* Mill. (*Larix europaea* DC.)» Мак, Г, *смереча* «молода смерека», [*смерече*] «смерека», *смеречина* «тс., смерекове дерево; смерекові зарослі, смерековий ліс; смерекова палиця; [ялиця біла Мак]», *смеречка* «вид орнаменту», *смерічка* «тс.», *смеречія* «(зб.) смерековий ліс, гай; смерекова памолодь», *смерічя* «тс.»; — др. *смерчь* «кедр, *Cedrus* Mill.», п. [*smerek*] «ялина» (з укр.), *smreka*, *smrek* (із слц.), [*smreczak*, *smrok*, *smyrek*, *smyrcek*, *szmerek*, *śrok*, *skrzek*, *skrzec*] «тс.», *świerk* «тс.»; [модрина, *Larix*]», ч. *smrk* «ялина», [*smrek*, *smřc*, *smřcka*] «тс.», *smřcina* «тс.; смерекові зарослі, смерековий ліс», слц. *smrek* «ялина звичайна», *červený smrek* (заст.) «модрина європейська, *Larix decidua*

Mill.», *smrekovec opadavý* «тс.», *smriečik* «ялина звичайна», *smriečok* «тс.», вл. *šmrěk* «ялина», *šmrěka*, *šmrjók*, *šmrók* «тс.», ст. *schmrok* «ялиця», нл. [*šmrěk*] «ялина, ялиця», [*šmrjok*] «тс.», *šmrěka* «ялиця», *škrjok* «ялина», ст. *šmrjeka* (*schmreka*) «сосна, *Pinus*», болг. *смерикá* «яловець звичайний, *Juniperus communis* L.; сосна гірська, *Pinus montana* Mill.», *смерека́* «яловець звичайний», *смеріка* (заст.) «тс.», *смерьчъ* (заст.) «тс.; ялина звичайна; сосна гірська», *смърч* «ялина; яловець», м. *смерека* «яловець звичайний», схв. *смерека* «яловець; ялина звичайна», [*smřeka*, *smřekva*] «тс.», [*smřek*] «ялиця біла», [*смріч*] «яловець», [*smriok*] «тс.», [*smrk*] «яловець низький, *Juniperus oxycedrus*», [*smřka*, *smřc*] «тс.», *смрч* «яловець рудуватий, *Juniperus rufescens* Link.», *смрча* «яловець; [ялина (висока)]», *смрчка* «яловець», хорв. [*smraka*] «ялина», слн. *smreka* «ялиця біла; ялина (червона)», р.-цсл. *смрѣча* «кедр», *смрѣчнѣ*, *смрѣчь* «тс.; яловець», стсл. *смрѣча* «кедр», *смрѣчь* «яловець», *смрѣчьч* «тс.»; — псл. \**smerkъ* (\**smerka*, \**smřkъ*, [\**s(k)vřkъ*, \**s(k)verkъ*]), можливо, спочатку «ялина; ялина звичайна; ялиця» (значення [«яловець; кедр»] є, очевидно, вторинними); — загальноприйнятої етимології не має; тлумачиться іноді як доіндоевропейське (праєвропейське) субстратне слово (Holub—Lyer 444; Skok III 295); пов'язується з вірм. *maig* «кедр, сосна, ялиця», *maigi* «кедровий ліс; хвойний ліс» (Преобр. II 335; Brugmann Grundriss I 741); припускається також зв'язок з лит. *smarsas* «жир, мазь», *smarstvas* «тс.», дісл. *smjor* «масло (вершкове), жир», двн. днн. *smęro* «тс.», нвн. *schmierien* «намазувати» за ознакою смолистості (Младенов 595) або з р. *смердѣть* (Charpentier Glotta 9, 56) чи з гр. *σμίλαξ* «тис» (Machek ESJČ 562); вважається запозиченням з давніх іранських мов, у яких рефлексом ір. \**srva-*, \**srta-* означалися різні види дерев (Трубачев Этимология 1965, 32—33); висловлюється припущення про належність



до давніх індоєвропейських назв дерев звуконаслідувального характеру (Schuster-Sewc 1462—1463). — Німчук 278—279; Нечитайло Культ. сл. 15, 55—59; Фасмер-Трубачев III 686; Brückner 504, 537—538; Sławski JP 36, 73; Machek Jm. rostl. 35; Mucke II 648, 655—656; Mikl. EW 310; Moszyński PZJP 56—58, 63, 64; Lidén IF 18, 491—493; Nitsch Lud Slowiański II dział A, 215—216.

**смеречнюк** (орн.) «співуча пташка родини в'юркових; шур, *Pipicola (Fringilla) euculeator*», *смеречник* «тс.» УРЕ; — схв. *смрѣкар* «сірий дрізд»; — похідне утворення від *смерека* «ялина звичайна; ялиця біла; сосна звичайна», що є, очевидно, калькою першого компонента латинської наукової назви шура *Pipicola*, де *pipi-* пов'язане з лат. *pīpus* «ялина, смерека; ялиця»; назва могла бути мотивована тим, що в окремі роки цей рідкісний залітний птах з'являється у хвойних лісах Карпат і Полісся; як семантичну паралель пор. також нвн. *Fichtengimpel* «шур» (букв. «смерековий снігур»), утворене з *Fichte* «ялина, смерека» і *Gimpel* «снігур». — Шарл 28; УРЕ 12, 269. — Див. ще **смерека**.

**смеречок** (бот.) «хвощ, *Equisetum L.*», [*смерічка, смеречічка* Мак] «тс.»; — пов'язане із *смерека* «ялина звичайна; ялиця біла; сосна звичайна»; назва пояснюється тим, що хвощ має веретеноподібне стебло з розгалуженими гілочками, форма якого нагадує смереку; пор. аналогічні народні назви хвоща [*сѡсонка, ялінка, хвѡйка, веретѣнце*]. — Шамота 26; УРЕ 12, 122; Лік. росл. Енци. дов. 444; Меркулова Очерки 116—117. — Див. ще **смерека**.

**смерк, смеркати(ся), смерком, смеркомá** — див. **меркнути**.

**смертєльний** (бот.) «цикута отруйна, віха, *Cicuta virosa L.*» Нед; — похідне утворення від *смерть*; назва зумовлена отруйністю цикути. — Див. ще **смерть**.

**смертка** (ент.) «нічний метелик, *Phalaena*» ВеНЗн, [*смерть, смертний*

*мотиль*] «тс.» тж; — ч. заст. [smrt'], слц. [smrtka, smrt'] «тс.»; — пов'язане із *смерть*; назва зумовлена давнім слов'янським повір'ям, згідно з яким душі померлих можуть перевтілюватися в метеликів. — Vážný 73—74. — Див. ще **смерть**.

**смерть, смертний, смертні, смертєльний, [смертєнний]** «смертельно хворий», **смертний, [смертовий]** «смертельний» Нед, [*смертяний*] «смертоносний», **безсмертний, [досмертний]** «який триває протягом усього життя; смертельно шкідливий» Ж, **обезсмертити, передсмертний, посмертний, [посмертити]** «вбити» О, **присмертний, [усмертити]** «умертвити» Нед, Куз; — р. *смерть*, бр. *смерць*, др. *смьръть*, п. *śmierć*, ч. *smrt*, слц. *smrt'*, вл. *smjerć*, нл. *smjers*, болг. *смърт*, м. *смрт*, схв. *смрт*, слн. *smřt*, стсл. *смьръть*; — псл. \*smъrtь, утворене з основи \*mъrtь, пов'язаної чергуванням голосних із \*mertī «умирати» і спорідненої з лит. ст. *mirtis* «смерть», лтс. *mīte*, дінд. *mrtiñ*, лат. *mors*, *mortis* «тс.», та компонента *съ-*, який здебільшого зіставляється з дінд. *su-* «добрий», лат. *suus* «свій» (отже, мається на увазі природна смерть, «своя смерть», а не загибель, убивство і под.); компонент *съ-* розглядається також (Трубачев Етим. словарь сл. языков. Проспект 83) як префікс, що відповідає лат. *com-* «з-». — Черных II 179; Фасмер—Трубачев III 685—686; Brückner 532; Machek ESJČ 512; Schuster-Sewc 1320; Младенов 595—596. — Див. ще **мерти, свій<sup>1</sup>**. — Пор. з<sup>1</sup>.

**смерч** «великий вихор, що підіймає вгору стовп води, піску, пилу»; — р. бр. болг. *смерч*, др. *смьръчь (смьръчь)* «хмара», ч. *smršť'* «(водяний) смерч»; — очевидно, пов'язане з псл. \*mogъ «морок, хмара»; чеську форму зіставляли також (Holub—Kop. 233) з ч. *smrsknouti, smrštiti, mřskati* «хльоскати, бити». — Німчук 147; Черных II 179; Фасмер III 686; Потебня ФЗ 1878/2, 142—143; Machek ESJČ 562. — Див. ще **меркнути, мѡрок**.

**сметана** «верхній жирний шар кислого молока», *сметанка* «вершки», *сметанкар* «пінкознімач; той, хто присвоює собі щось найкраще», *сметанниця* «посудина для сметани і вершків», *сметанник* «тс.; пиріг, приготовлений із сметаною; [плекана дитина, одинак Л]»; — р. болг. *сметана*, бр. *смятана*, п. *śmieta-pa*, [śmiotana, smiętana], ч. слц. *smetana*, вл. *smjetana*, нл. *zmjatana*, полаб. *samā-topā*, слн. *smétana*; — не зовсім ясне; за формами більшості мов реконструюється псл. *szmetana*, похідне від *metati* «кидати» (як те, що скидається з молока, яке скисло в глечики); але п. [smiętana] і запозичене зі слов'янських мов рум. *smîn-țîpă* «сметана» вказують на псл. *\*smęta-pa*, яке можна пов'язати з *męsti* (<*\*męsti*) «мішати, колотити» («збивати масло?»); можливо, голосний *ę* уже в праслов'янський період був замінений на *e*. — Shevelov Hist. phonol. 481; Фасмер III 686—687; Булаховський Вибр. пр. III 370; Преобр. II 335—336; Brückner 533; Machek ESJČ 560; Schuster-Sewc 1321; Младенов 593—594. — Див. ще **метати**, **мутити**, **сум'яття**.

[**сметанка**<sup>1</sup>] (бот.) «молочай шебриковидний, *Euphorbia replus* L.» Мак, [*сметанник*] «чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.» Мак; — похідні утворення від *сметана* або результат перенесення на рослини назви *сметанка* «вершки»; номінація мотивується наявністю в молочаї білого, а в чистотілі жовтуватого соку, який виступає при зломі або зрізі. — Лік. росл. 285; Меркулова Очерки 100. — Див. ще **сметана**. — Пор. **молокан**.

[**сметанка**<sup>2</sup>] (бот.) (у сполученні *сметанка-трава* «шавлія ефіопська, *Salvia aethiopsis* L.» Мак), [*сметанник*] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Мак; — похідне утворення від *сметана*; назва могла бути зумовлена застосуванням шавлії в народі для лікування молочниці, при якій обличчя покривається білими плямами, схожими на скисле молоко (Попов Лек. раст. 276). — Див. ще **сметана**.

[**сметанник**] (бот.) «парило, *Agrimonia eupatoria* L.», [*підсметанник*] «тс.»; — похідне утворення від *сметана*; назва зумовлена використанням парила для випарювання молочних глечиків. — Див. ще **сметана**. — Пор. **гладішник**.

[**смиз**] (бот.) «шолудивник, *Pedicularis* L.» Нед; — неясне.

**смик**<sup>1</sup> «смичок; [знаряддя шаповала Нед; борона ДзУЗЛП; знаряддя з гілок терну, прикріплених до валка, для загладжування ріллі тж; важіль колодезного журавля НикНикБЛ]», [*сміки*] «дрючки замість полозів у санях О; короткі сани НикНикТЛ», *смічобк*, [*смічисти*] «волочити» ДзУЗЛП; — р. [*смык*] «смичок; вид борони», *смычобк*, бр. *смык* «смичок; (заст.) примітивна борона», *смычобк* «смичок; пристрій для тріпання вовни», др. *смыкѡ* «струнный музичний інструмент», *смычѡкъ* «музикант, що грає на смикові», п. *спук* «смичок; [вид саней для перевезення вантажів; вид примітивної борони]», *спусзек* «смичок», ч. *спук* «буксування, ковзання; волокуша; лісоспуск», *спуѡс* «смичок», слц. *спук* «волокуша», вл. *спук* «смичок», м. *спук* «швидкісний спуск на лижах», схв. *смйк* «кидок, поштовх», *смйк* «вуж», *смйк* (*смйк*) «швидкісний спуск на лижах», *смйчке* «лижі», слн. *smúk* «тс.», *smúke* (мн.) «полоз саней», *smúč* «лижа»; — очевидно, псл. *спукъ/спукъ* «палка, гладкий дрючок, очищена гілляка», пов'язане з *спукати* «ковзати, швидко рухатися». — Дзендзелівський УЗЛП 124—125; Черных II 181; Фасмер—Трубачев III 695; Brückner 504. — Див. ще **смйкати**.

**смик**<sup>2</sup> «ремінь або ланцюжок, яким зв'язують гончих собак; зв'язана пара або дві пари гончих собак», *смычобк* «тс.», [*сміки*] «дві вертикальні пластинки, які з'єднують верхню і нижню частини ярма»; — р. *смык* «зімкнення, стик», *смычка* «мотузка, якою зв'язують гончих; зв'язані гончі», *смычобк* «тс.», п. *спусз* «ремінь, шворка для собак; пара гончих», *спук* (заст.) «мисливський собака», ч. *спушка* «петля»; — очевидно,

залишок псл. съпукъ (замість очікуваного \*змик) «зімкнення, зв'язок», пов'язаного з съпукати «змикати». — Див. ще **заміка́ти**.

**смікавець** (бот.) «рід рослин родини осокових, *Cyperus L.*», [смікавка] «комиш болотний, *Scirpus paluster L.*; осока гостра, *Carex acuta L.*; гребінник звичайний, *Cynosuroides cristatus L.*» Нед, Куз, Мак, [смічаль] «куча, *Schoenoplectus Pall.*» Л, [смічай] «тс.» Л, [смічай] «вид рослини; трясовина або сухе місце, на яких нічого не росте Ч», [смічка] «гребінник звичайний Мак; осока»; — бр. [смычань] «трава, подібна до осоки», [смічка] «осока дерниста, *Carex caespitosa L.*»; — похідні утворення від **смікати**; мотивація назв цих рослин, переважно з родини осокових, очевидно, пов'язана з легкістю висмикування їх із кореня. — Див. ще **смікати**.

**смікати** «сіпати, рвучко тягати, шарпати, виривати», **смікатися** «робити рвучкі рухи; [ходити назад і вперед]», **смик** (виг.), [смічка] «ключка для смикання сіна зі стогу» Куз, [смикуватий] «стрункий, підтягнутий» Куз, [вісмик] «підвищення на дорозі», [вісмичок] «жмут висмикнутого сіна або соломи» Я, **засміканий**, [засмик] «застіжка-блискавка, змійка» Куз, [засмічка] «тс.» Куз, [засмики] «слабі порості» Я, **пересмікувати** «підміняти одне іншим», [підсмічка] «подвійне переплетення на підосві личаків», **посмик** «рвучкий рух; [мотузка або ланцюг коло борони; пристрій для кріплення дишла в санях Корз; металевий прут, який з'єднує копил у санях із загнутим кінцем полоза Ник-НикТЛ; велика палиця Корз; заноза в ярмі Корз; penis]», [посмиц] «мотузка або ланцюг коло борони» Нед, [посмічка] «деталь борони, до якої чіпляють ланцюг» О, [посмиком] «дуже швидко», [прісмиком] «тс.», [прісмик] «гірський перевал» Куз; — р. [смікати] «смикати; прати, мити; терти», [смікаться] «швендяти», бр. **смікаць** «смикати», п. **спукаць** «смикати, зривати; утікати; [тягти, волочити по землі]», ч.

**спу́кати** «тягти, волочити», сл. заст. **спу́кат'** «тс.», вл. **спукаць** «робити ковзальні рухи; проводити (смічком по струні)», **спукаць со** «ковзатися по льоду, кататися на ковзанах», нл. **спукаць** «совати туди й сюди, наточувати», схв. **спі́кнути** «висмикнути, вихопити», сл. **спі́кати се** «увиватися (коло когось)», **спі́кати** «обшипувати», стсл. **смыкати сѧ** «повзати, плазувати»; — псл. **спу́кати** «ковзати, швидко рухатися», пізніше «смикати», пов'язане з **тукати** «рухати», **тѣкнѣти** «тягти, виривати, рухати»; — споріднене з лит. **špūkti** «сповзати, спадати», **špaũkti** «зривати; (ви)тягати», лтс. **špūkt** «ковзати», дангл. **smuigan** «(про)шмигнути», дісл. **smjũga** «тс.»; іє \***smeuk-/smeug-** «слизький; ковзнути, прослизнути». — Фасмер III 694—695; Преобр. II 341; Brückner 504; Holub—Kop. 342—343; Schuster-Sewc 1325—1326; Skok III 296; Mikl. EW 311; Trautmann 271; Fraenkel 841—842, 849; Pokorny 744—745. — Пор. **мікати, смик**<sup>1</sup>.

**смірна**<sup>1</sup> «ароматична смола, яку використовують для обкурювання, приготування запашних масел», ст. **смірна** (1627); — р. **смірна** «ароматична смола, мирра», бр. **смірна** «тс.», ст. **смирна (змирна)** «сік аравійського мирта» (XVII ст.), др. **смиръна** «мирра», **смърна**, **змюръна**, **змърна** «тс.», схв. **смірна** «ладан», стсл. **змъръна**, **змъръна**, **змърна**, **змръна**, **змирна**, **змирно** «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької (початкове сл. **см-** відтворює книжну вимову, початкове **зм-** продовжує народну середньогрецьку вимову); гр. **σμύρνα** (іон. **σμύρνη**) «мирра (ароматична камедь аравійського мирта; ароматична смола; тропічне дерево, з якого її добувають; бальзамове дерево)» остаточно не з'ясоване; припускається зворотне утворення від **Σμύρναϊα** (μύρρα) «смирнянська (мирра)», пов'язаного з **Σμύρνα** (іон. **Σμύρνη**) «Смірна» (тепер Ізмір, головне місто Іонії на західному узбережжі Малої Азії на березі Смірнейської затоки, за-

сноване у II тисячолітті до н.е.; за однією з версій, батьківщина Гомера); отожнюється також з *μύρρα* (Дворецкий II 1488), хоча із словотворчого погляду це зближення не зовсім ясне. — Беринда 233; Німчук 248—249; Фасмер II 100, III 689; ГСЭ III 64, 187; ИОРЯС 12/2, 234; Преобр. II 336; Горяев 331; Брандт РФВ 25, 221; Булыка Лекс. зап. 150; Срезн. I 986, III 443; Matzenpauer 309; Mikl. EW 311; Frisk II 274, 751—752; Boisacq 652. — Пор. **мірра**.

[**смірна**<sup>2</sup>] (бот.) «підмаренник м'який», *Galium mollugo*; настуриця лісова, *Nasturtium sylvestre*; — не зовсім ясне; вважається результатом перенесення на ці рослини назви ароматичної смоли *смірна* (Фасмер ГСЭ III 187—188); мотивація перенесення неясна; може бути результатом зближення з цією назвою народної назви [*маренник*] «підмаренник» (пор. р. [*маренá*] «підмаренник м'який», бр. *маруна* «підмаренник», [*мір*] «підмаренник справжній», *Galium verum* L.).

**смірний**, *смирєнний*, *смирєнник*, *смирєння*, *смирєнство*, *смирнотá*, *смирїти*, *смирніти*, *смирнішати*, *смиря́ти*, *присмирїти*, *усмирїтель*; — р. *смірний*, *смирєнний*, бр. [*смірнець*] «смирніти», др. *сѣмѣрєне* «помірність, приборкання, приниження, покірність, смирення», *сѣмирєние* «тс.», п. *śmierzyć* «пом'якшувати, смиряти, приборкувати», болг. *смиря́* «смирю, приборкаю», м. *смири* «смирить, заспокоїть, угамує», схв. *смєран* «скромний, лагідний, покірний; помірний», стсл. *сѣмѣрєнь* (*сѣмѣрьнь*) «принижений, покірний, смиренный», *сѣмирєнь* «тс.»; — псл. *сѣмігьпъ* «смирний», похідне від *тігъ* «мир, спокій» і *сѣтєгьпъ* «смирений, помірний», похідне від *тєга* «міра»; зближення і змішування обох словотворчих варіантів відбулось, очевидно, вже в пізньо-праслов'янський період. — Фасмер III 688—689; Преобр. II 336; Mikl. EW 195. — Див. ще **мир**<sup>1</sup>, **мір'яти**.

**смысл** «уявлення про щось; розуміння чого-небудь; роль, важливість; внутрішній зміст, суть, значення; мета, зав-

дання, призначення; (розм.) користь, вигода», *смысловій*, [*смишлєній*] «мудрий, кмітливий» Нед, *осмыслити*; — бр. [*смыслєны*] «кмітливий»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *смысл* «смысл; (заст.) розум», *смыслить*, як і др. *сѣмыслъ* «думка, розум», *сѣмысль* «тс.», *сѣмыслити* «думати, міркувати, розуміти, пам'ятати, радитися», п. *zmysł* «почуття; розум, смысл», заст. *zmysł* «тс.», ч. *mysl* «смысл; розуміння; почуття», слц. *zmysel* «смысл; розуміння; розум; почуття», вл. нл. *zmysł* «почуття; смысл», болг. *смісьъл* «смысл; мета; зміст; (розм.) користь», схв. *смйсао* «смысл, значення; схильність, обдарованість», слн. *smísel* «смысл», р.-цсл. цсл. стсл. *сѣмысльъ* «думка; намір, погляд», продовжує псл. \**zmyslъ* ([\**zъmyslъ*]) «думка, розум», що може розглядатися як утворення з компонентів \**zъ* (можливо, іє. \**su-* «добрий») і *myslъ* «думка, мисль; мислення», до якого зводиться також укр. *мисль*. — Беринда 118; Преобр. I 574; Brückner 350; Machek ESJČ 385; Schuster-Sewc 1758. — Див. ще **мисль**, **смерть**.

[**смитанник**] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Мак; — тотожне звуковій формі *сметáнник*; мотивація назви неясна. — Пор. **сметáна**, **сметанка**<sup>1,2</sup>, **сметáнник**.

**смичáй**, *смичáль*, *смичка*, *смичáй* — див. **смікавець**.

[**смівка**] (ент.) «дзюрчалка, *Syrphus*»; — неясне.

[**смідь**] (бот.) «мох» Нед, [*смідовáтий*] «пророслий мохом» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з схв. *смєђ* «карий, коричневий, смуглий, гнідий», п. *śpiedź* (хім.) «міянка» (<ст. *śmiedź*), *śniady* «смуглий, смуглий» (<ст. *śniady*), ч. *snědý* «смуглий» (<ст. *smědý*). — Пор. **снядіти**.

**смілий**, *смілівий*, *смілявий*, *смілець*, *смілівець*, *смілбк*, *смільчáк*, *сміляк*, *смілівішати*, *сміліти*, *смілішати*, *смілко* — див. **сміти**.

**смілка** (бот.) «*Silene* L.; [коронарія зозуляча, *Coronaria* (*Lychnis*) *flos cusu-*

li (L.) Mak; віскарія клейка, *Viscaria viscosa* (V. vulgaris); звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.], [сми́лка] «віскарія клейка» Мак, [смо́лавка біла] «смілка поникла, *Silene nutans* L.», [смолина] «медвіник, підмаренник справжній, *Galium verum* L.» Мак, смо́лка «*Silene* L.; [коронарія зозуляча Мак; віскарія клейка Мак]», [смолявка] «*Silene* L.» Мак, [смоля́нка] «тс. Мак; віскарія клейка», [шмі́лка] «тс.» Мак; — р. смо́лєвка «*Silene* L.», смо́лка «віскарія», [смо́льник] «тс.», бр. сма́лєўка «*Silene* L.», смо́лка «віскарія», [смо́лка балацяная] «коронарія», [смо́лка баравая] «тс.», п. smotka «віскарія», ч. smolníčka, схв. [смолац, смо́лац], слн. smolnica «тс.»; — похідні утворення від *smolá*; назви зумовлені тим, що в більшості цих рослин окремі частини стебла липкі. — Шамота 132; Machek Jm. rostl. 78. — Див. ще **смола́**.

**СМІТИ**, сміли́вшати, смілі́ти, смілі́шати, [смія́ти] «сміти» Нед, [сміле́ць] «сміливець» Нед, Куз, смілі́вець, [сміло́к] Нед, сміля́к, сміля́к «тс.», смілі́вий, смі́лий, [сміля́вий] «смілий» Нед, [смі́лко] «сміливо», [всмі́ти] «наважитися» Пі, насмі́литися, насмі́ти «насмілитися», [несмі́лко] «нешвидко, повільно» Си, [недосмі́вати] «не наважуватися» Ж, осмі́лити, осмі́литися, осмі́лювати, осмі́люватися, осмі́ляти, осмі́лятися, осмі́лений «який осмілів», [розсмі́ливити] «підбадьорити» Нед, [розсмі́лити] «тс.» Нед, [розісмі́литися] «осміліти, наважитися» (Me); — р. сме́ть, сме́льий, бр. смець, сме́лы, др. сме́йти «сміти; мати право», п. śmieć, śmiały, ч. smėti, (smíti), smělý, слц. smiet', smelý, вл. směc, нл. směš, болг. сме́я, смел, м. смее, смел, схв. сме́ти, (сме́ти), сме́о, слн. smėti, smél, стсл. сме́йти; — псл. съмѣти «сміти», съмѣль «смілий»; — етимологія остаточно не з'ясована; пов'язується з гот. mōps (род. в. mōdis) «гнів», двн. muot «тс.; дух», гр. μοῖονα «прагну», лат. mōs (род. в. mōgis) «воля; звичай» (Bern. II 47; Topf

322; Feist 365; Schmidt KZ 37, 45; Walde—Hofm. II 114—115; Fick I 507; KZ 22, 377); розглядається як похідне утворення від гіпотетичного іменника \*съмѣја (\*съмѣја), який пов'язується з дінд. śmī «старанність, ретельність, ревність, завзяття», śamati «трудиться, працює», гр. κόμνω «труджуся», κομίζω «піклююся, забезпечую» (Meillet Études 43); виводиться від \*sūmē-, спорідненого з лит. sumdyti «цькувати», кіпр. chwūfio «рухати», ірл. do-sennaim «гнати, полювати», і припускається розвиток значення «рухатися, мчати» → «сміти, бажати досягти» (Сор Sl. revija 5—7, 1954, 233—234); мало обгрунтоване пов'язання з іє. \*mē- «міряти» (van Wijk ZISIPh 13, 88; Bern. II 47). — Фасмер—Трубачев III 687—688; Преобр. II 341—342; Brückner 532; Machek ESJČ 560; Holub—Lyer 443; Schuster-Sewc 1318; Младенов 596; Skok III 293; Pokorny 704—705.

**СМІТТЯ́**, сміті́на, сміті́сько, смі́тнік, смі́тнікар Куз, [смі́тніна́] «сміття» Нед, [смі́тніця́] «смітник», [смі́тнічи́ще] «звалище, смітник» Куз, [смі́тнічи́ще] «тс.» Куз, смі́ттяр, смі́йти, засмі́чувач, засмі́чений, [посмі́т] «сміття», [посмі́те, посмі́ток] «тс.» Нед; — р. [сме́тьє] «сміття», бр. сме́цце, др. сме́тие, п. śmiecie, ч. smetí, слц. smet', вл. smjeće, болг. м. смет, схв. сме́т, сме́ће, слн. smetjè «тс.»; — псл. съметъе, пов'язане з \*съмести «змести» <\*съmetti, утвореного з основи дієслова mesi «мести» і префікса съ- «з-», який в основі іменника не змінився в з-, так само як у сві́нка «дерев'яний м'яч», сві́та (одяг). — Shevelov Hist. phonol. 481; Фасмер III 687; Brückner 532; Schuster-Sewc 1319. — Див. ще з', ме́сті.

**[СМІТЬ]** (зах.) «завірюха, метелиця»; — похідне утворення від ме́сті, паралельне до [міть] «завірюха», ме́телиця «тс.» — Див. ще ме́сті.

**СМІТЮХ**, смі́тюха, смі́тянка — див. **посмі́тюха**.

**[СМІШО́К]** (орн.) «сорокопуд чернолобий, *Lanius minor* Gm.»; — очевидно,

похідне утворення від *смiх*; мотивація назви неясна. — Див. ще **СМІЯТИСЯ**.

**СМІЯТИСЯ**, [сміятоньки ся] (зменш.), *смішiти*, [смішiтися] «робити із себе посміховисько», [смішкувати] «висміювати» Нед, *смiх*, *смiхá* «те, що здатне розсмішити», [сміховáлець] «жартівник», *смiховáнець* «тс.», *смiховiнá*, *смiховiнкa*, *смiховiськo* «те, з чого сміються», *смiховище* «тс.», *смiхóтá* СУМ, Г, *смiхотiнкa* «легка усмішка», *смiхотнiя* «смiх», *смiхотiн*, *смiхотiхa*, *смiхiн*, *смiхiхa* Куз, *смiшiнкa*, [смішка] «анекдот» ВеУг, *смiшки*, *смiшкó* «смiхун», *смiшiк*, *смiюн*, [сміюнець] «зубризець», *смiюхa*, *смiховiнний*, [сміховiтий] «смішний» Куз, *смiхотлiвий*, [сміхучий] «смішний» Нед, *смiшкуватий*, *смiшлiвий*, *смiшний*, *смiшкуватий*, *смiхом*, *смiшкóм*, [висмівати] «висміювати», [висміватися] «насмiхатися», *висміювати*, *вiсмiяти*, [вiсмiх] «висміювання» Я, *насмiхатися*, *насмiх*, *насмiшка*, *насмiшник*, *насмiшкуватий*, *осміяти*, *осміхатися*, *осміхнутися*, *осмішiти* «осміяти», *осмішiтися*, *óсмi*, *óсмiшка*, *óсмiяння*, *óсмiхнений*, *óсмiяти*, *пересміяти*, *пересміхи*, *пересмішки*, *пересмішник*, [посміхати] «посміюватися», *посміхатися*, [посмішкувати(ся)], *посміюватися*, *пóсмiх* СУМ, Г, *посміховiськo*, *посміховище*, *посмішiще*, *пóсмiшка*, [посмішенний] «осміяний», *посмішкуватий*, [посмішливий] «насмiшкуватий», [посмішний] «тс.», *усміхатися*, *усміхнутися*, [iсмiвкa] «усмішка» Нед, *iсмiх*, *iсмiшка*, [усмішливий] Г, Нед, *усміхнений*, *усміхнутий*, *усмішливий*, [усмішний] «жартівливий» Нед; — р. *смея́ться*, *смех*, бр. *смья́цца*, *смех*, др. *смiятися*, *смьятися*, *смѣхъ*, п. *śmiać się*, *śmieje się*, *śmiech*, ч. *smáti se*, *směji se*, *smích*, слц. *smiat' sa*, *smiech*, вл. *smjeć so*, *směch*, нл. *smjaś se*, *směch*, полаб. *smót sã*, болг. *смея се*, *смях*, м. *смее се*, *смеа* (*смев*), схв. *смѣжати се*, *смѣжх* (*смѣж*, *смѣх*), слн. *smejáti se*, *sméh*, стсл. **СМИГАТИ СA**, **СМЪЖ СA**, **СМЪХЪ**; — псл. \**smi-jati* (\**смъjati*) *se*, \**smějō se*, \**směxъ*

(< іє. \**smei-so-s*/*smoi-so-s*); — споріднене з лтс. *smiēt* (1 ос. одн. теп. ч. *smėju*) «сміятися, жартувати, брати на смiх», *smāida* «усмішка», дінд. *smáuyatē* (*smáuyati*) «посміхається», *smėgañ* «усміхнений», *smiṭaṭ* «тс.», гр. *μειδ(ι)άω* «посміхаюся», сангл. *smilin* (*smilen*) «посміхатися», англ. *smile* «сміятися», дат. норв. *smile* «посміхатися», свн. *smielen*, *smieren* «тс.» (<двн. \**smialōn*, \**smiārōn*), тох. А *smimāṃ* «усміхнений», В *smimans* «тс.», лат. *piŕgus* «чудовий», дірл. *miad* «слава», *mōit* «хвалиться»; іє. \*(s)*mei-/smi-* «посміхатися; дивуватися»; потребує додаткової аргументації зближення (Wood The American Journal of Philology 20, 260; Falk—Torp 1032) іє. \**mei-* (\**smi-*) «посміхатися» з \**smi-* (\**smu-*) «терти». — Черных II 179; Фасмер III 687, 688; Преобр. II 342—343; Ильинский ИОРЯС 20/3, 73; Brückner 532; Machek ESJČ 559—560; Hujer LF 55, 360; Holub—Lyer 443; Schuster-Sewc 1319; Младенов 596; Skok III 292; Варбот Этимология 1965, 117; St. praš. I 70—71; Мейе ОЯ 26, 112; Meillet Études 361; MSL 14, 347; Mikl. EW 310; Vondrák I 352; Trautmann 270—271; Mühl.—Endz. III 967, 968; Karulis II 242—243; Uhlenbeck 352, PBrV 26, 570; Boisacq 620; Frisk II 193—194; Torp 527, 529; Walde—Hofm. II 94—95; Pedersen IF 5, 41; Brugmann Grundriss I 764; Fick I 151, 575; Мельничук Этимология 1984, 142; Pokorny 967—968.

[**СМО**] «тьху, фе» (у виразі «Смо, смо на тебе») Нед; — неясне; можливо, пов'язане із [смотри] «дивись».

[**СМОВДИРЬ**] «нероба, ледар»; — неясне.

**СМОВДЬ** (бот.) «*Peucedanum* L.; [ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L. Mak]», [смовть] «смовдь піскова, *Peucedanum arenarium* W.K.» Mak, [мовдь] «смовдь гірська, *Peucedanum oreoselinum* Mnch.»; — п. [smótód, smlit], ч. *smldník* «тс.», слн. [smled] «смовдь гірська»; — очевидно, результат давнього перенесення назви ч. *smldí* «молінія», п. ст. *smilz*

«щучник дернистий, *Deschampsia caespitosa* (L.) P.B.», спорідненої з лит. *smilga*, нвн. [Schmälcha] і под. «тс.»; можливо, праєвропейського походження. — *Machek Jm. rostl.* 164, 292; *ESJČ* 561.

**СМОВЗИК** (орн.) «повзик, *Sitta europaea* L.», [смовз Шарл, смовж Нед, смовжик Нед, снос Шарл] «тс.»; — результат контамінації найменувань *пóвзик* «тс.» і втраченого \**смовж* «слимак», яке було споріднене з бр. *смоўж*, др. *смољжь* «тс.», п. *mař* «молюск», ч. *mř* (з п.) «тс.», полаб. *mouz* «слимак», що можуть бути зведені до псл. \**smʲǫžь/mʲǫžь*, далі неясного. — *Фасмер III* 690; *Brückner* 320; *Machek ESJČ* 370. — Див. ще **ПÓВЗИК**.

**СМОГ** «густий туман, змішаний з димом, кіптявою»; — р. бр. *смог*, п. ч. слц. *smog*, схв. *смѡг*, слн. *smóg*; — запозичення з англійської мови; англ. *smog* «тс.» є результатом контамінації іменників *smoke* «дим, кіптява», спорідненого з свн. *smouch*, нвн. *Schmauch* «тс.», лит. *smáugti* «душити; задихатися», і *fog* «імла, дим; густий туман», спорідненого з дісл. *fok* «завірюха, заметіль; хуртовина», *fiúka* «гнати, розвіювати, мести», свн. *fuchen* «дути», норв. [fuka] «морський туман, імла», *fuke* «дрібний дощ» і більш віддаленими лтс. *rūga* «порив вітру», дінд. *rūga-ŋ* «купа, безліч». — *СІС*<sup>2</sup> 774; *Крысин* 51, 165; *Kopaliński* 898; *Holub—Lyer* 443; *Klein* 1463; *Holthausen AeWb.* 64, 69; *Jóhannesson* 565; *Торп* 245.

**СМОК**<sup>1</sup> (заст.) «насос, помпа; [пожежна труба заливна Бі]», [смоковик] «тс.» Куз, [смокавка] «труба» Нед, [смоковина] «торф'яна земля, що вбирає воду» ВеБ, [смоктівина] «поле в низині біля річки» ЛексПол, [смокувач] «пожежник коло помпи» Куз, [смоціль] «помпа» Нед, [смочок] «сифон» Нед, *цмок* «(заст.) насос; [усмоктувальна помпа, лівер Нед; пожежна труба Нед; веселка (за повір'ям, витягує з морів, рік і озер воду, необхідну для дощу)]», [цмоковик] «насос», [смокувати] «помпувати» Куз, [присмок] «присисання» Куз; — бр. [смок] «веселка», п. *smok*

«шланг у помпи, сифона; сифон, лівер (для переливання рідини); поршень (у насосі); веселка», [smoczyk] «відерце у помпі; кран; хоботок (у комах)», *smoczek* «тс.; соска (для немовлят)»; — пізніе псл. [smokъ] «те, чим висмоктуються або всмоктуються рідина», пов'язане з [smoktati] «смоктати», звуконаслідувальне утворення. — Пор. **СМОКТАТИ**.

[**СМОК**<sup>2</sup>] «дракон Нед; змій-велетень (семиголовий), гідра, удав Бі; вид ящірки Пі», [смичіль] «семирічна гадюка» Нед, [смочіль] «дракон» Нед, [цмок] «великий змій; дракон; гідра» Бі; — р. *смok* «змій» (у казках), бр. *смok* «тс.», *цмок* «тс.; домовик», п. *smok* «тс.; вид ящірки, *Draco volans*; слимак», ч. *smok* «дракон, змій», *zмок* «дракон», *zpek* «домовик, змій», слц. *zмок* «домовик», [zmak, čmoch] «тс.», болг. *смok* «вуж; мідяниця, велика жовта змія», м. *смok* «полоз; вуж», схв. *смѡк* «вуж», *смѡкуля*, *смѡкуля* «тс.», слн. *smok* «дракон», *smokúlja* «неотруйна змія», р.-цсл. **СМОКЪ** «змій, дракон»; — етимологія остаточно не з'ясована; здебільшого реконструюється псл. \**smъkъ*, пов'язане з *smykati* «ковзати, повзти», ч. *smýkati* се «тягтися, волочитися, сунутися», р. *смѡкаться*, (пре)смыкаться, стсл. **СМЫКАТИ СЯ**, **СМОУЧАТИ** «повзти», що не пояснює пізніший вокалізм **о** в західнослов'янських мовах; форми з початковим **z** могли виникнути під впливом *zmija* «змія»; пропонується також (*Brückner* 503—504) зближення сл. *smokъ* «вуж; змія» з п. *smoktač* «смоктати»; іноді *smokъ* тлумачиться як результат видозміни \**smok-*, запозиченого з германських мов (пор. дангл. *snaca* «змія», англ. *snake* «тс.» — *Sluszkiewicz JP* 38, 211—212); неприйнятне зіставлення слов'янських форм з лит. *smākas* «дракон» (*Mikl. EW* 311), яке саме є, очевидно, запозиченням із слов'янських мов. — *Фасмер—Трубачев III* 689; *Преобр. II* 337; *Срезн. III* 444; *Machek ESJČ* 717; *Holub—Kop.* 437; *Младенов* 594; *Skok III* 296. — Пор. **СМІКАТИ**.

**смóква** (бот.) «інжир, *Ficus carica* L.», [смoквiна] «в'ялений інжир» (Ме), [смoквiнiя] «персик» Нед, смoкiвнiця «смоква», смoкoвнiця «тс.»; — р. бр. болг. м. смóква, др. смoкъва, п. вл. нл. smokwa «тс.», ч. smokvoň «смоковниця», слц. smokva, схв. смóква, слн. smóква, стсл. смoкы; — очевидно, псл. smoku «смоква»; — загальноприйнятої етимології не має; вважається запозиченням з готської мови (Фасмер—Трубачев III 689; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Stender-Petersen 363—364; Knutsson GL 44—45; Schwarz AfSIPh 41, 125); гот. smakka «смоква» пов'язується з нвн. schmecken «смакувати» (Johansson KZ 36, 383) або вважається запозиченим, як і гр. σμῆα «смокви», з якоїсь доіндоєвропейської середземноморської мови (Feist 438—439; Skok III 293—294); висловлено думку (Иллич-Свитыч ЭИРЯ II 71—75) про власне слов'янське походження від кореня smok- «соковитий» і про запозичення в готську мову зі слов'янських, як припускав уже Я.Гримм. — Німчук 257—258; Schuster-Sewc 1322; Младенов 594; Бернштейн Очерк 1974, 226—228.

**смóкiнг** «чорний піджак з обшитими шовком вилогами»; — р. болг. м. смóкiнг, бр. смóкiнг, п. ч. слц. smoking, ч. smokink, схв. смóкiнг, слн. smóking; — запозичення з англійської мови; англ. smoking-jacket «тс.; домашня куртка» (букв. «піджак для куріння») складається з smoking, діеприкм. від smoke «димити, палити», і jacket «жакет, куртка». — СІС<sup>2</sup> 774; Цыганенко 435; ССРЛЯ 13, 1401; Коралиński 898; Holub—Lyer 443; РЧДБЕ 674; Ву-яклија 889. — Див. ще смoг.

**смoктáти**, смoкнúти, смoктoнúти, [смóктaлeць] «смoктaльнiй пристрiй; хoбoтoк» Куз, [смóктaльцe] «тс.» Нед, Куз, [смoктýн] (тех.) Куз, [смoктýнeць] «лeдeнeць» Куз, смoктáльнiй, всмóктyвaч, всмóктyвaльнiй, вiдсмóктyвaльнiй, зaсмóктaнiй «схyдлiй, змaрнiлiй; [хвoрoблiвiй, який пoгaнo вpoдiв (пpo житo тa iн.)], oбсмóктaнiй «вiснaжeний, змaрнiлiй; зaxиpилiй»,

[пpи́смoк] «пpисмoктyвaння» Куз, пpи-смóкт, yсмóктyвaч, yсмóктyвaльнiй; — р. [смoктáть] «смoктaти», бр. смaктáць «тс.», п. smoktać «тс.; цмoкaти», слц. [pasmokat' sa] «нaпитиcя»; — пiзнe псл. [smoktati] «yсмoктyвaти pидиHy; цмoкaти», пoв'язaнe з [smokъ] «тe, щo вcмoктyє», звyкoнaслiдyвaльнe yтвopєння. — Фaсмep III 690, IV 370; Пpeoбp. II 336—337; Brückner 503—504; Sławski I 106; Machek ESJČS 459; Mikl. EW 311; Мельничук Этимология 1984, 142. — Пор. смoк<sup>1</sup>, цмoк<sup>2</sup>.

**смoлá**, [смiльнiця] «смoлиcтe дeрeвo, смoлиcтa дeрeвинa» Нед, Куз, [смó-лaвeць] «шмaркaч», [смóлaвкa] «нeжить» ДзАтл II, смoлiльнiк, [смoлiнá] «cocнoвi дpoвa» Л, [смoлiнá] «смoлиcтa ялинa aбo cocнa» Ник, [смoлiнeць] (мiн.) «смoляниий кaмiнь» Нед, [смóлич] «тс.» Куз, [смoлiци] «cocнoвиий лiс» Ч, [смó-лi] «coплi», [смoлiвкa] «cocнoвa cкiп-кa», [смoлiй] «зaмaзyрa» О, смoль «щoсь дyжe чopнe», [смoльнiк] «швeць» Нед, [смoльнiця] «смoлиcтe дeрeвo», [смo-лю́х] (етн.) «вид хвoйнoгo дoвгoнoсикa, Pissodes» тж, [смóлявкa] «нeжить» ДзАтл II, [смoля́к] «смoлиcтe дeрeвo» Нед, смoля́нiк «смoлoскiп», [смoля-нiця] «тс.» Нед, [смoля́нкa] «бiлизнa гyцyльcькиx пacтyхiв, вивaрeнa в мaслi i жиpи; клeйoнкa» Прoк, смoля́р «смo-лoкyр», смoля́рня «смoлoкyрня», смo-ля́рcтвo, [смóлячкa] «нeжить» ДзАтл II, [смiлкiй] «лiпкiй, жиpнiй» Нед, смiльнiй СУМ, Нед, [смóлaвиий] «шмaркaтiй», смóлeний, смoлiльнiй, смoлicтiй, смoлкiй, смoлóвиий СУМ, Нед, смóльнiй тж, смoля́нiй, смoля́нicтiй, [смoля́cтiй] «смoлиcтiй» Нед, смoлi-ти, oсмóл, oсмóлкa, oсмóлювaч, oб-смóл, oбсмóлювaч, пpocмóлeний; — р. болг. смoлá, бр. смaлá, др. смoлa, п. вл. нл. smoła, ч. smůla, smola, слц. smola, пoлaб. smölä «смoлa; пeклo; дyxoв-кa», м. смoлa, схв. смóла, слн. smōla, с.-цсл. смoлa; — псл. smola «смoлa, вaрeнa смoлa, вap; живиця; смoлиcтe дeрeвo», oчeвиднo, пoв'язaнe чepгyвaнням гoлocних з [smaliti] «смaлити, пaли-



ти, пекти, закопчувати», \*smel-ti «палити; тліти, жарити; повільно горіти»; — споріднене з лит. smelà «живиця, смола; варена смола; вар; дьоготь; коломазь», smélti «обмазуватися, бруднитися; темніти, замутитися», лтс. smėli (мн.), smėls (одн.) «смолисте дерево, смола». — Черних II 179—180; Фасмер III 690; Преобр. II 337; Потебня РФВ 4, 205; Grüskner 503, 504; Machek ESJČ 563; Kořínek LF 61, 44; Holub—Lyer 443, 444; Schuster-Sewc 1322; Младенов 594; Skok III 294; Mikl. EW 309; Мартынов Язык 83; Moszyński PZJP 285; Fraenkel 842—843; Эндзелин СБЭ 194; Endzelin KZ 52, 119; Mühl.—Endz. III 957; Petersson Ar. Argm. St. 135. — Див. ще **смаліти**.

**смі́лавка**, *смолина*, *смі́лка*, *смолявка*, *смоля́нка* — див. **смі́лка**.

[**смо-ле-ген**] «дивись лише у далечінь» ВеЛ, [*смі́ле-смо*] «дивись лише, дивись» Нед; — очевидно, результат злиття компонентів [*смо(три)*] «дивись», [*ле(м)*] «тільки» і *ген* «он там (далеко)» (див.).

[**смі́лій**] «смаглявий, гнідуватий бик» ВеНЗн, [*смі́лійка*] «смаглява корова» тж; — результат видозміни назв *смаглі́й*, *смаглі́йка*, зближених з основою *смі́ла*. — Див. ще **смі́га<sup>1</sup>**, **смі́ла**.

[**смі́лка**] (бот.) «переспіла вишня або черешня» Па; — похідне утворення від *смі́ла*, зумовлене, очевидно, темним, чорним, як смола, кольором переспілих ягід. — Див. ще **смі́ла**.

[**смі́ло́за**] (бот.) «верба козяча, Salix caprea L.»; — сполучення основи *лоза́* з неясним початковим компонентом *смі-*. — Див. ще **лоза́**.

**смі́лоскіп** «факел», [*смі́лоскі́па*] «тс.»; — складне утворення з основ слів *смі́ла* і [*скі́п(к)а*], *скі́па* «тріска» (див.).

[**смі́лька**] «люлька (для куріння)»; — пов'язане із *смі́лити* «палити (тютюн), курити», п. ст. smolíc «тс.» — Див. ще **смі́лити**.

[**смі́льник**] (бот.) «хвилівник звичайний, Aristolochia clematitis L.» Мак, [*смі́льняк*] «тс.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від [*смі́-*

*лі*] «соплі» як назва рослини, застосовуваної для лікування простудних захворювань (Лік. росл. Енци. дов. 1178—1179). — Див. ще **смі́ла**.

[**сморг**] (бот.) «гриб зморшок справжній, Morchella esculenta Pers.» Мак, *сморж* «тс.»; Gyromitra; [гриб веселка звичайна, Phallus impudicus L. Нед; гелівела істівна, Helvella esculenta Pers. Мак], [*сморжій*] «сморж» Мак, [*сморжій*] «тс.»; веселка звичайна Нед; гелівела кучерява, Helvella crispa Мак], [*сморжок*] «сморж; гелівела істівна» Мак, [*сморч*] «сморж», [*сморчек* Мак, *сморчо́к*, *сморцо́к*], *змі́ришка*, *змі́ршок* «тс.»; — р. *сморчо́к* «зморшок», бр. *смаржо́к*, *сморж*, п. smardz, smarż, [smarzdź, smarżek], ч. smrž, [smrha], слц. smrgčok, [smrh(a)], вл. smorž(a), нл. smarż «тс.», smargula «отруйний зморшок», схв. *смі́чак* «зморшок», слн. smíček «тс.»; — очевидно, псл. \*sm<sup>h</sup>rgь, \*sm<sup>h</sup>rgъ (<\*smurg-), \*sm<sup>h</sup>rgь (<\*smurk-), пов'язані з \*sm<sup>h</sup>rgati «шморгати», sm<sup>h</sup>rgati «сякати»; назви могли бути зумовлені слизуватою поверхнею гриба; зіставляється ще з р. *сморга́ть*, *сморка́ть* у значенні «смикати», п. [smergač] «тс.» (Меркулова Очерки 168—170); вбачається також спорідненість з свн. morghilla «зморшок», нвн. Morchel «тс.», причому припускається праєвропейське походження (Machek ESJČ 562; Skok III 294); пов'язання з *мі́ришити*, *змі́ришка* «складка» (Преобр. I 558; Даль IV 237) необгрунтовані. — Фасмер III 692; Schuster-Sewc 1323—1324. — Пор. **шмі́ргати**.

**сморж**, *сморжій*, *сморжок*, *сморч* — див. **сморг**.

**смі́рід**, *смі́род*, *смі́родь*, *смі́род*, *смі́рідний*, *смі́родливий* — див. **смі́рдіти**.

[**сморка́ч**] «некастрований баран» Куриленко, [*шмарка́ч*] «тс.», [*сморкі(ч)ти*] «мати охоту до злучання» (про вівцю), [*сморко(т)ати*] «тс.» тж; — результат видозміни деетимологізованої назви [*мерка́ч*, *морка́ч*, *марка́ч*] «тс.», зближеної з основою [*смарк*] «соплі». — Див. ще **мерка́ч**.

**сморо́дина**<sup>1</sup> (бот.) «*Ribes L.*», [сморо́д, сморо́да, сморо́дина] «тс.» Мак, [сморо́дóк] «тс. Мак; сморо́дина чорна, *Ribes nigrum L.*», [сморо́дóк] «тс.» Нед, Мак, сморо́динівка «наливка з ягід сморо́дини», сморо́динник «ділянка, де посаджена сморо́дина», [сморо́днік, сморо́дóчок] «тс.» Нед, сморо́динний «який паразитує на сморо́дині», сморо́диновий «виготовлений з ягід сморо́дини», [сморо́дяний]; — р. сморо́дина «*Ribes L.*», [сморо́д, сморо́да], бр. [смаро́да, смуро́дзіна] «тс.», п. smrodynia «чорна сморо́дина», [smrodzina, smardlina], каш. [smardliny] «тс.; ожина, *Rubus L.*», ч. [smradinka] «сморо́дина», [smradlina, smrdlenka] «тс.»; — псл. \*smorda «сморо́дина», \*smordina «тс.», пов'язані з \*smordъ «сильний запах», до якого зводиться також укр. сморо́д; назви зумовлені сильним, різким запахом рослин; — зближується з прус. smorde «черемха, *Padus Mill.*» (Trautmann 271); як семантичні паралелі пор. снн. stinkstguk «чорна сморо́дина», нвн. Stinkbaum «тс.», складні утворення з основою дієслова stinken «смердіти» за запахом листа чорної сморо́дини. — Шамота 125—126; Коваль 60; Черных II 180; Цыганенко 434—435; Фасмер III 691—692; Преобр. II 339; Меркулова Очерки 213—214; SW VI 245; Machek Jm. rostl. 98; Schuster-Šewc 1324; Mikl. EW 310; Pritzel und Jessen Die deutschen Volksnamen der Pflanzen 1889, 335. — Див. ще смерді́ти.

[сморо́дина<sup>2</sup>] «хороводна весняна дівоча пісня»; — неясне.

**сморо́дюх** — див. смерді́юх<sup>3</sup>.

**сморо́чок, сморо́чок** — див. сморо́г.

[сморо́лока] «нежить» ДзАтл II, Прок; — результат видозміни деетимологізованої форми [сморо́лока] «тс.» ДзАтл II, що складається з основ слів [сморо́лі] «соплі» і ток «потік»; пов'язання з ч. [smotlaka] «нечисте збіжжя», слц. [smatloka] «несмачна їжа, бурда» та ін. (Меркулова Этимология 1974, 71—72) помилкове. — Див. ще смо́ла, текті́.

**смотрі́тель** «службовець, що займався наглядом», смотрі́тельська «кімната для смотрителів», ст. смотрі́тель «дозорця» (1627); — очевидно, запозичення з російської мови; р. смотрі́тель «смотритель; (заст.) той, хто наглядає за ким-небудь, чим-небудь» пов'язане з др. сьмотритель «споглядач; піклувальник», похідним від сьмотрѣти «глядіти, дивитися; наглядати», до якого зводиться й укр. смотрі́ти. — Беринда 118; Даль IV 238; Преобр. II 339. — Див. ще смотрі́ти.

[смотрі́ти] «дивитися; шукати мацати; стежити; берегти», [смотрі́ти] «тс.» Куз, смотр «огляд» (з р.), [досмотрі́ти] «угледіти» Ж; — р. смотрѣть, [мотрѣть] «дивитися», бр. [смапрѣць] «тс.; доглядати», др. сьмотрѣти «дивитися; наглядати; піклуватися; думати, міркувати», п. [smotrzyc] «збирати», [smatrzyc] «тс.», болг. [смотра] «думаю», [мотря] «дивлюся», заст. смотрѣвамъ «відмічаю, звертаю увагу, бачу», схв. смотрити «побачити, угледіти, виявити», мотрити «дивитися, спостерігати, наглядати», сматрати «вважати; (заст.) спостерігати, наглядати», смотрен «обачливий, обережний», слн. [smotriv] «тс.», smotra «огляд», smatрати «вважати, думати», цел. мотрити «дивитися», стсл. сьмотрити «подивитися, оглянути, помітити, дивитися, спостерігати, звернути увагу; впізнати; усвідомити; обміркувати, розглянути; піклуватися», сьмотрати, сьмастрати «тс.»; — псл. sьmotriti «дивитися; оглядати; думати», утворене за допомогою префікса съ- (<\*съп-) від дієслова motriti «дивитися», похідного від прикметника \*motrъ «обережний», спорідненого з лит. matrùs, išmatrùs «тс.», įmatrùs «спритний, меткий», matyti «бачити; глядіти; виднітися», įmatyti «побачити, угледіти; помітити; розрізнявати», лтс. mast «сприймати, відчувати; спостерігати», matit «відчувати, помічати», гр. ματεύω «шукаю, прямую, прагну», μάτος «розшук»; іє. \*mat- (<\*ma-) «відчування, відчуття; почуття»; припуска-

ється (Fraenkel IF 49, 208—209) також зв'язок з псл. *metati* «метати, кидати», що продовжує іє. \**met-* (<\**mē-*) «кидати; міряти», і тому пропонується для лит. *matyti* «глядіти», р. *смотрѣть* реконструкція первісного значення «кидати погляди». — Черных II 180—181; Фасмер II 614; Фасмер—Трубачев III 692; Преобр. II 339—340; Цыганенко 435; SW VI 245; Младенов 593; Стойков БЕ 5, 11; Meillet Études 409; Machek Sborník FFBrU 4, 32; Mikl. EW 203; Trautmann 171; Fraenkel 415—416; Mühl.—Endz. II 566; Rozwadowski Qu. gr. et. II 260; Boisacq 614; Prellwitz 278, 283; BB 26, 308, 309—310; Fick KZ 22, 381; Pokorny 704—705. — Пор. **метати**.

**[смочідерев]** (бот.) (у сполученні *с. драковець* «драцена, драконове дерево, Драсаена draso L.» Нед); — запозичення з польської мови; п. *smoczydrzew* «тс.» утворене з прикметника *smoczy* «драконовий», похідного від *smok* «дракон», якому відповідає укр. **[смук]** «тс.», та іменника *drzewo* «дерево»; назва зумовлена подібністю властивості до згортання червоного соку стебла драцени з тим, як, за грецькими міфами, у смолу зсідається кров дракона; як семантичні і словотвірні паралелі пор. інші назви драцени: *драконове дерево*, р. *драцена драконовая*, п. *smokowe drzewo, smocze drzewo, smokiew, smokowiec*, схв. *дракоња крв, змајева крв, змајевац*, нім. *Blutbaum* (букв. «криваве дерево»), *Drachenbaum* (букв. «драконове дерево»). — Словн. бот. 183; SW VI 242, 243; Kopaliński 234; Симонович 174. — Див. ще **дерево, смук<sup>2</sup>**.

**[смочка]** (бот.) «костриця червона, *Festuca rubra* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з **[мичка]** «костриця овеча, *Festuca ovina* L.».

**сморд** (заст. і діал.) «сморід»; — р. *сморд*, бр. ст. *смордъ*, др. *смордъ* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської та зі словацької мов; усл. стил. **смордъ**, слц. *smrad* «тс.», як і болг. *сморд*, схв. *смрѣд*, слн. *smrád*, ч. *smrad* «тс.», відпо-

відає укр. *сморід*. — Дзендзелівський УЗЛП 163; Цыганенко 435; Фасмер III 693. — Див. ще **смердіти**.

**[сморід]** «сморід», **[сморд Бі, ДзУЗЛП, смруд ДзУЗЛП]** «тс.», **[сморідити]** «смердіти» Нед, ст. *смородъ* (XVII ст.); — бр. **[смород]** «сморід», **[смрут]** (знев.) «той, хто викликає огиду», слц. **[smrut]** «сморід»; — запозичення з польської мови; п. *smród* «сморід», як і вл. *smród*, ст. *smrod*, нл. *smrod* «тс.», відповідає укр. *сморід*. — Дзендзелівський УЗЛП 125; Richhardt 99. — Див. ще **смердіти**.

**[смуг<sup>1</sup>]** «смуга; риска» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *smug* «смуга луки; (заст.) смуга» пов'язане з *smuga* «смуга». — Див. ще **смуга**.

**[смуг<sup>2</sup>]** (зоол.) «слимак» ЛексПол; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. **[stek]** «слимак», що виводиться від нім. *Schnecke* «тс.».

**смуга** «видовжена часина простору; довгастий тонкий шматок; [водяна поверхня серед трясовини Ч; [райдуга ВеЗа], **[шмуга]** «смуга» Нед, **[смугалина]** «смуга води серед трясовини Ч, **[смужалина]** «тс.»; мокра низина з джерелами» Ч, **[смугар]** «брудна смуга; слід бруду» Ме, **смугач** «сравець ряду китоподібних з поздовжніми складками (смугами) шкіри», **[смужилка]** «вузька смуга» Нед, **смужка**, **[смуганастий]** «смугастий», **[смуганістий ВеБ, смугарястий]** «тс.», **смугастий, смугнастий, смуговий, [смужастий]** «смугастий» Куз, **[смужкастий Нед, смужкатий, смужкуватий]** «тс.», **смужний, [смугатися]** «забруднюватися» ВеУг, **смугувати** «бити, залишаючи смуги», **пáсмуга СУМ, Нед, пáсмужка, [пáсмужний]** «смугастий» ВеБ, **[пáсмугувати]** «робити темні смуги» Нед, **[перéсмуга]** «поперечна смуга», **[переснуг(a)]** «смуга, лінія» Нед, **[переснуговатий]** «смугастий» Нед, **[посмужжя]** «пасмуга» Нед, Куз, **посмужний, посмугувати, посмужити, черезсмужний**; — р. **[смуга]** «темна пляма, смуга», бр. **[смугá]** «намул після розтавання снігу; ба-

говиння; низьке місце; грузьке болото; наліт на металевому посуді», п. нл. *smuga*, ч. *šmouha* «брудна смуга», [*smouha*, *smuha*] «тс.», слц. *šmúha* (*šmuha*) «продовгувата пляма, смуга», вл. *smuha* «смуга; риска», нл. *smuga* «широка смуга, широкий рядок; проділ у волоссі», слн. [*smúga*] «смуга»; — псл. *smuga* «темна пляма; смуга»; — здебільшого зіставляється з лтс. *smaugš* «тонкий, стрункий», лит. *smáugti* «давити; душити (димом)», *súsmauga* «звуження», дісл. *smuga* «заглибина, лазівка», *smoga* «тс.», *smeuġja* «притискати, натягати», *smjúga* «притискатися», дангл. *smúgan* «тс.», свн. *sich smougen* «тулитися», снн. *smuk* «гнучкий, еластичний, витончений», свн. *smiegen* «удавлювати, утискати», що продовжують іє. \*(s)meugh-/(s)meug- «намазувати; шмигнути», до якого можуть бути зведені також семантично більш віддалені псл. [*smuglʹ-jʹ*] «темний» (укр. *сму́глий*) та псл. *smaga* «жар, спека; висушений» (укр. *сма́га*). — Фасмер III 693; Преобр. II 340; Brückner 504; Machek ESJČ 562; Schuster-Sewc 1324—1325; Zubatý AfSlPh 16, 413; Fraenkel 841; Mühl.—Endz. III 954; Jóhannesson 661; Pokorný 745, 971. — Пор. **сма́га**<sup>1</sup>, **сму́глий**.

**сму́глий** «темнуватого забарвлення (про шкіру)», [*сму́глівий*] «сму́гльвий» Нед, *сму́гльвий*, *сму́гльятий* «тс.», [*сму́гльятий*] «коричнюватий» О, *сму́гльявка* «жінка або дівчина із сму́гльвою шкірою», *сму́гльянка* «тс.», *сму́гльяк* «чоловік або хлопець із сму́гльвою шкірою», *сму́гніти* «ставати сму́глим; виділятися сму́глим кольором», *сму́гльвіти* «тс.», *сму́гльшати*, *сму́гльвішати*, [*осму́гліти*] «зробити сму́глим» Ж; — р. *сму́гльий*, бр. *сму́гльы*, р.-цсл. **сму́гль-нын** «темний»; — псл. [*smuglʹ-jʹ*] «тс.»; — вважається спорідненим з лит. *smáugti* «давити; душити (димом)», дангл. *smēosan* «димити, палити; димитися», *smociap*, *smīesap*, снідерл. *smōken*, *smieken*, нн. *smōken*, сангл. гол. *smoken* «тс.», англ. *smoke* «тс.; дим, кіпоть», дангл. *smosa* «тс.», гр. *σμβῶω* (аорист

пас. *ἐσμβύων*) «варю; спалюю, жарю повільним вогнем; змагаю, млію» та з дірл. *mūch* «дим», кімр. *mwg*, корн. *tok*, вірм. *tuχ* «тс.», що продовжують іє. \*(s)mūk(h)-/(s)meukh-/(s)meugh-/*smeug-* / *smoug-* / *smug-* «димити, повільно спалювати; дим», з яким, очевидно, чергуванням кореневих голосних пов'язані псл. *smaga* «жар, спека; висушений» (укр. *сма́га*), *smaglʹ* «сма́глий» (Преобр. II 333, 340; Mikl. EW 311) і псл. \**smog-*, \**smeg-* у др. *сма́гльи* «сму́глий; чорний, темний» (Брандт РФВ 24, 181; Zupitza GG 166; Kořínek LF 61, 48; Machek Studie 17—18); розглядається також як результат видозміни др. *сма́гльи* «темний, сму́глий» (Черных II 181); можливо, сюди ж належить семантично більш віддалене псл. *smuga* «темна пляма, смуга» (укр. *сму́га*). — Фасмер—Трубачев III 682—683, 693; Бахилина 209—218; Филин Происх. яз. 600—601; Shuster-Sewc 1316—1317, 1325; Куркина Этимология 1985, 10—11; Herne 62—63; Loewenthal 15; Petersson Sl. Wf. 39—40, Ar. Arm. St. 44—45; KZ 47, 267; Fraenkel 841; Pokorny 971. — Пор. **сма́га**<sup>1</sup>, **сму́га**.

[**сму́да**] «хворостина» (?), [*сму́діна*, *смовдіна*] «тс.» Л, [*смовдь*] «тс.» (? у словнику Грінченка, очевидно, помилково ототожнено із *смовдь* (бот.) «*Reucedanum* L.»); — пов'язане з [*сму́дитися*] «смажитися, пектися» як таке, що первісно означало хворостину, обсмалену для міцності (пор. [*паровіна*] «жердина, палка» від *пáрити*, первісно «жердина, обсмалена над полум'ям для міцності»). — Див. ще **сму́дитися**.

[**сму́дитися**] «смажитися, пектися», [*сму́д*] «запах горілого Нед; чадний газ Корз»; — ч. [*smouditi*] «обпалювати, смалити», слц. *smudit'* «чадіти, коптіти», *smud* «густий дим, чад», схв. *сму́дити* «палити, обпикати», *сму́д* «запах горілого», слн. *smoditi* «палити, смалити», *smód* «дим, чад», р.-цсл. **присма́дитиса** «пригоріти», **присма́нжти** «прив'янути»; — псл. \**smōditi*/*smēditi* «палити, обпалювати», \**smōdʹ* «дим, чад», очевидно,

звуковий варіант кореня з початковим sv- (\*svōdъ «запах горілого» і т. д.), пов'язаного з \*vōditi «коптити». — Brückner 527; Machek ESJČ 561; Schuster-Sewc 1324; Skok III 295—296; Mikl. EW 329. — Пор. **вудіти, в'янути, смудá.**

[**смук**] «кулеша з житнього борошна» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *мукá* «борошно».

[**смуклий**] «стрункий» Нед; — запозичення з польської мови; п. smukły «тс.» зіставляється з дієсловом [smukać (się)] «вислизати; вириватися; висуватися; вибігати; вилітати; гладити; причепурюватися, наряджатися», пов'язаним чергуванням голосних із smukać «тікати; [повзти, волочитися, тягтися по землі]», якому відповідає укр. *смикати*. — Brückner 504; SW VI 247, 249. — Див. ще **смикати**.

[**смұлець**] «кам'яна сіль» Куз; — запозичення з польської мови; п. [smulec] «нечиста сіль, змішана з землею, брудом і піском», [smólec, smolec] «тс.», пов'язані з smoła «смола». — SW VI 243, 244, 247. — Див. ще **смола**.

[**смуликастий**] «смугастий» Нед; — неясне; можливо, помилкове написання замість [*смужкастий*] «тс.».

[**смұрий**] «мутний; хмурий» Нед, [*смұрига*] «відлюдник» До; — р. *смұрий* «темно-сірий, темно-бурий; похмурий», п. (каш.) [smuga] «туман», [smuga] «тс.», ч. roštougný «хмарний; похмурий, насуплений», слц. roštúgný «тс.», болг. заст. *смуртѣн* «похмурий, насуплений», *смуртѣ се* «наморщую лоба», м. *смуртен* «похмурий», *смурти се* «нахмуриться», схв. *сұмбран* «похмурий, хмурий», *насуморити се* «захмарюватися», слн. [pasamoriti se] «похмуро дивитися»; — псл. smug- (smog-) «темний; хмурий», пов'язане з [xmuig-] «хмурий; похмурий», можливо, також з тигъ «темний», до якого зводиться, зокрема, укр. *мұрий* «темно-сірий або сіро-бурий в плямах (про масть); брунатний, з ластовинням (про обличчя); [брудно-сірий, чорно-коричневий]»; — позаслов'янські зв'язки остаточно не встановлені; зістав-

ляється з дісл. теугг (тугг) «хмурий; в'ялий; пухкий», гр. *μαυρός* (*μαῖρος/μαυρός*) «темний, туманний» (Machek ESJČ 377; Mikl. EW 311; Prellwitz 31; Zupitza BB 25, 101; Pokorny 701); реконструюється також іє. \*smoug- (Skok III 360). — Фасмер III 693—694, IV 250; Преобр. II 340; Sławski I 71—72; Brückner 180; Младенов 595; Веп. I 391. — Пор. **мұрий, муругий, хмурий.**

[**смурнути**] «смикнути, шарпнути; ударити Нед»; — неясне.

**смұта** «сум, журба; збентеження; (заст.) заколот, розбрат, чвари», *смұтість*, *смұток*, [*смұтлівий*] «засмучений», *смұтний*, *смұтити*, *смұткувати*, *смұтніти*, *смұтувати* «смуткувати», *засмұчення*, *засмұчений*; — р. *смұта* «заколот, розруха; розбрат; збентеження», *смұтний* «неясний, невиразний, туманний; неспокійний; сумний, смутний», бр. *смұта* «збентеження, хвилювання; (заст.) заколот», *смұтны* «сумний, смутний; неспокійний (про часи); невиразний», др. *смұтъ* «занепокоєння», *смұтити* «збентежити; викликати заколот», п. smutny «сумний, смутний», smętny, ч. smutný, слц. smutný «тс.», smut «смуток», smuta «тс.», болг. *смътен* «невиразний, неясний», м. *смұт* «заколот; збентеження», схв. *смұта* «заметіль», *смұтна* «підступи, інтриги; розбрат; заколот», стсл. *сұмжтнъ* «збентежений, тривожний», *сұмжтити* «привести в рух, зворушити, збурити; збентежити, злякати», *сұмжтити са* «злякатися»; — псл. съмѣта «збурення», съмѣтити «збурити; скаламутити», пов'язане чергуванням голосних із съмѣсти (<\*съмѣтти) «привести в рух, збурити, скаламутити; збентежити, злякати», утвореного за допомогою префікса съ- «з-», який не змінився в з-, від дієслова мѣсти (\*мѣтти) «збурювати, мутити». — Shevelov Hist. phonol. 481; Огієнко РМ 1938/9, 398; Фасмер III 694; Преобр. I 572, II 340; Brückner 328—329; Machek ESJČ 563; Младенов 596. — Див. ще **з<sup>3</sup>, мұтїти**.

[**смутник**] (бот.) «гадючник шести-пелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gi-

lib.» Мак; — похідне утворення від *сму-ний* «сумний»; назва пов'язана, очевидно, з якимись давніми забобонними обрядами; пор. семантично паралельні назви п. ст. *tužobník*, ч. *tužebník*, слц. *túžobník*, болг. [тъжник] «тс.», похідні від псл. *toğa* (тожьба) «туга». — *Мачек Jm. rostl.* 101. — Див. ще **смута**.

**смух** «хутро новонародженого ягняти; хутро вівці; шерсть», [смуш] «вичинений смух» Нед, [смушкар] «кушнір, що вичиняє смушки та шиє вироби з них», *смүшок* «смух; [покриття на небіжчика Нед]», *смухатий* «покритий шерстю», *смушвий*, *смушковий*, [смушвий] «смушевий» Ж, [смушити] «стригти» Нед, [о(б)смушити] «коротко постригти» Ж; — р. *смүшка*, [смух], бр. *смүшак*, вл. *smóška*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *smuch*, *smuszek* виводиться від нвн. *Schmatsche* «шкурка ягняти», етимологічно неясного; пов'язання з *миша* (Потебня К ист. зв. III 85) недостатньо обгрунтоване. — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; *Фасмер III* 694; *Преобр.* II 341; *Grückner* 504.

[смуцало] «заболочена вузька і довга низина з джерелами» Ч, [смуцаловина] «тс.» Ч; — очевидно, етимологічне \**смужчало*, похідне від *смүжка*; пор. [смугалина] «смуга води серед трясовини», [смужалина] «тс.; мокра низина з джерелами». — Див. ще **смүга**.

**снага** «сила» СУМ, Нед, [снажний] «сильний», *віснага*, *віснаження*, *віснажений*, *виснажливий* СУМ, Куз, *виснажний*, *віснажити*, *наснага*, *наснажити*; — р. [снага] «сила», [снажний] «здоровий, сильний», бр. [снага] «змога, сила», п. ст. *снаžų сія* «старатися», ч. слц. *снаha* «зусилля, прагнення», болг. м. *снага* «тіло, стан, тулуб», схв. *снага* «сила; чистота; тіло», слн. *снага* «чистота», р.-цсл. **снага** «успіх, діяльність», стсл. **снага** «прагнення, зусилля»; — псл. *снага* «сила»; — загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з псл. *snovati*, *osnova* «снувати,

основа», іє. \**snō(u)-/snā-* (Младенов 596—597) або з *snad-* «можливість, легкість» (*Brückner* 504; *Holub—Kop.* 343); заслуговує на увагу зіставлення з *наглий*, псл. *paglŷ* (*Варбот Этимология* 1964, 28—30) і далі з лит. *põgis* «мені хочеться» (*Мачек ESJČ* 564); зіставлення з гр. *νήχω* «пливу», *νάω* «течу», лат. *pn̄* «плаваю», дінд. *snāti*, *snāyatē* «купається» (Младенов тж) непереконливі. — *Фасмер III* 696. — Пор. **снадний**.

**снадіти**, *снадь* — див. **снядіти**.

[снадний] «легкий; податливий; шедрий» Нед; — запозичення із західнослов'янських мов; — п. *snadny* «легкий», ч. слц. *snadný* «тс.», вл. *snadny* «тс., слабкий», нл. *snadny* «мізерний, незначний» разом з п. вл. *snadž* «мабуть», ч. *snad*, слц. *snád'*, нл. *snadž* «тс.» зіставляються з р. [снадити] «складати, скріпляти, підганяти, спаровувати (птахів)», р.-цсл. **снадь** «поверхня, верх» і зводяться до псл. *snad-* «легкий», яке загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з р. *снасть* (*Фасмер III* 696; *Holub—Kop.* 343), лтс. *snāt* «легко скручувати, сплітати» (*Schuster-Sewc* 1326), псл. *снага* «снага» (*Brückner* 505; *Holub—Kop.* 343). — Пор. **снага**, **снасть**.

**снайпер**, *снайперство*, *снайпінг* «снайперська стрільба»; — р. бр. болг. *снайпер*, п. слц. *snajper*, м. *снайпер*, схв. *снайпер*, слн. *snájperka* «снайперська гвинтівка»; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *sniper* «снайпер» походить від *snipe* «стріляти з укриття, полювати на бекасів», пов'язаного з *snipe* «бекас», яке виводиться від дісл. *-snīra* «бекас» (у складному утворенні *түгі-snīra* «болотяний, водяний бекас»), спорідненого з днн. *сперра*, *снідерл.* *snīpre*, *сперре*, гол. *snip*, двн. *snērfā*, свн. *snērpfe*, нвн. *Schnepfe* «тс.», дфриз. *snabba* (*snavel*) «рот», снн. *снідерл.* *snāvel* «дзьоб», двн. *snabul*, лит. *snāpas* «тс.». — *СІС<sup>2</sup>* 774; *Булаховський Нариси* 123; *Черных II* 182; *Kopaliński* 899; *РЧДБЕ* 674; *Вуяклија* 889; *Klein* 1463,

1465; Vries NEW 662, 665; IF 62, 1956, 136—150; Kluge—Mitzka 667, 668, 670; Jóhannesson 221, 222.

**[снайтѣза]** «прилад, яким роблять гвинтові нарізи» Л, [снїтѣза] «вид ковальського інструмента» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови; п. [sznajdeza] «гвинторізна дошка, гвинторіз», [sznajdyza, sznejdeza] «тс.» походять від нім. Schneideisen «тс.», утвореного з основ дієслова schneiden «різати», спорідненого з свн. снн. снідерл. snīden, двн. snīdan, днн. snīthan, дфриз. snītha, дісл. snīda, гот. sneīpan «тс.», псл. [\*sněť], укр. [снїт] «колода, обрубок», та іменника Eisen «залізо». — Фасмер III 698; Kluge—Mitzka 669; Vries NEW 664; Jóhannesson 913. — Див. ще **біглязь, сніт**.

**снаряд** «один із видів боеприпасів; пристрій для спортивних вправ; пристрій для впровадження яких-небудь робіт»; — бр. *снара́д*, болг. *снаря́д*; — запозичення з російської мови; р. *снаря́д* «один із видів боеприпасів; (заст.) спорядження; (ст.) артилерійська зброя; зібрання зброї; прикраса, оздоба» зводиться до др. *рядъ* «стрії; лава; порядок», якому відповідає укр. *ряд*. — Цыганенко 436; Фасмер—Трубачев 697; Преобр. II 240—241; Гарибян УЗ Єреванського російського пед. інститута 1956/6, 282—283. — Див. ще **ряд**.

**снасть** «знаряддя; одяг; опорна частина споруди; (мн.) обладнання щогл, трос, канат; (заст.) скелет», *снастіти*, *осна́стка*, *осна́щення*, *пересна́щення*; — р. *снасть*, бр. *снасьць*, др. *снасть* «знаряддя, пристрій, озброєння, зброя»; — очевидно, пов'язане з р. [сна́дить] «складати, скріпляти» і, далі, з псл. *snad-* «легкий». — Фасмер III 697; Преобр. II 343—344. — Див. ще **сна́дний**.

**[снать]** «можливо; мабуть, очевидно» Нед; — запозичення з польської мови; п. *snadź* «мабуть» пов'язане з *snadpu* «легкий», до якого зводиться як запозичення й укр. [сна́дний] «тс.» (див.).

**[снепірити]** «морочитися, возитися» ВеБ; — неясне; можливо, пов'язане

не з [шніпорити] «нишпорити; тямити». — Пор. **насніпити**.

**снідіти, снідява** — див. **снійдіти**.

**сніти, снітися** — див. **сон**<sup>1</sup>.

**снітка** (бот.) «яглиця звичайна, *Aegopodium podagraria* L.», [снїт Мак, снїть Нед, снітка Мак] «тс.»; — р. [снїтка, снїтва, снїть, снїдка, снїтка, снїть], бр. [снїтка, снїтка, снїть, снїтка, снїть, снїть] «тс.»; — очевидно, сх.-сл. \*sněťka, \*sněť/snīť «істівна зонтична рослина»; — етимологія остаточно не з'ясована; зіставляється з псл. sněť (sněť) «сажка зернова» (Погодин Следы 275; Фасмер III 698—699), якому відповідає укр. [снїть] «сажка зернова, *Uredo segetum* L.»; пов'язується (Меркулова Очерки 62—65) з псл. \*sněť (sněť) / snīť «стебло, стовбур» (очевидно, спочатку «щось відрізане; колода, обрубок»), до якого зводиться також укр. [снїт] «колода, обрубок», причому припускається, що назва могла бути зумовлена великим порожнистим стеблом цих великостовбурних трав; у цій гіпотезі фонетично тотожні форми sněť (sněť) «рослина сажка» і sněť (\*sněť) «стебло, стовбур; зонтична рослина» вважаються давніми омонімами. — Фасмер—Трубачев III 699; Преобр. II 346. — Пор. **сніт, сніть**.

**[снійток]** (іхт.) «атерина, *Atherina* L.» Нед, [снійток Нед, снітка Л—Г] «тс.», [снідка] «тюлька» Па; — р. [снеток] «атерина; корюшка, *Osmerus eperlanus eperlanus morpha spirinchus*», [снїток] «корюшка», [снїток] «тс.», ст. *snēt* (1626), бр. *снїток*, [снїтка], п. *stynka*, [stynka, stynt, sztyinka] «тс.», схв. *снетац* «тюлька»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого висловлюються припущення про запозичення з північногерманських мов (шв. [stint] «дрібна марена», дат. [stint(e)] «риба, подібна до вугра», норв. [stinta] «вид невеликої промислової риби») або про видозмінене утворення на основі, можливо, споріднених із скандинавськими формами, снн. нн. *stint* «корюшка», свн. *stinz(e)*,

нвн. Stint «тс.» (Грот Фил. раз. II 453; Рейф 856; Даль IV 245; Преобр. II 347; Фасмер III 698; Mikl. EW 312) чи про походження через метатезу від фін. sintti «тс.» (Kalima 218); усі ці припущення є непевними з фонетичних міркувань (вихідною мала б бути гіпотетична форма з початковим \*sn-); потребує також додаткової аргументації припущення Фасмера (III 698) про запозичення з якоїсь скандинавської мови у давньоруську гіпотетичної форми \*статъ з наступною видозміною у форму \*снатъ внаслідок дисиміляції (t—t>n—t) подібно до др. *Къснятинъ*, видозміненого зі стсл. **Конъстантинъ**, **Костантинъ**; неприйнятним видається припущення про вплив групи слів р. *снѣдъ*, *снѣдать* (Преобр. II 347), др. \*сѣнѣдъ (Смирнов РФВ 14, 179); викликає сумнів пов'язання (Leder 44) з псл. sněť «сажка зернова» за ознакою темного кольору, якого набуває корюшка, коли її підсушують у спеціальних печах. — Фасмер III 698; Смирнов РФВ 14, 179; Brückner 524; Kluge—Mitzka 751; Топоров III 26.

**снійцар** «майстер з художнього різьблення по дереву й карбування по металу», [снійцарь] «тс.», *снійцарство* «ремесло сніцаря» СУМ, Нед, [снійцарювати] Куз, ст. *снѣцаръ* (кін. XVII — поч. XVIII ст.); — бр. ст. *снійцаръ* «різьбяр», *снійцаръ* «тс.» (1627); — очевидно, запозичення з польської мови; п. snycerz (śnicerz, sznicers, заст. snicarz, snycar, snyczar, sznicar, sznicer) «майстер з різьблення по дереву, слонової кістки й на камені; різьбяр» походить від нвн. Schnitzer «різьбяр (по дереву, кістці); різець (інструмента)», що зводиться до двн. \*snizzaġe «різьбяр», пов'язаного з двн. \*snizzen, свн. snitzen, нвн. schnitzen «вирізувати, різьбити; різати (по дереву і кістці)», інтенсивів до днн. snithan «різати», двн. snīdan, нвн. schnēden «тс.»; існує також думка (Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32) про безпосереднє запозичення в українську мову з німецької. — Шелудько 46; Richhardt

99; Булька Лекс. зап. 89; Brückner 505; St. wug. obcych 611; SW VI 254; Kluge—Mitzka 669, 671; Jóhannesson 914.

— Див. ще **сніт**. — Пор. **снійцель**.

**снійця** «подовжній брус у возі, плузі та ін.; [частина воза, куди вкладається дишель]», [снійці, снійци] (мн.) «тс.» ДзУЗЛП, [снійчка] «вилки у візках (у плузі) О; дерев'яна підставка коло ребер човна Берл», [снійчки] «розвилка гілка» ВеЗа; — р. [снійца] «частина воза, куди вкладається дишель», [снійца], бр. [снійца], п. śnica, [sznica], ч. [snice], слц. snice (мн.), вл. нл. snica «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; виводиться від нвн. Schnitz (Schnitt) «розріз, проріз» (Горьев 334; Преобр. II 344); реконструюється псл. \*ojesьnica, похідне від \*oje (род. в. oje-se) «війя» (Фасмер II 699; Machek ESJČ 564); найкраще обгрунтовано зближення з псл. snovati «снувати» (Brückner 533; Schuster-Sewc 1328—1329; Варбот ОЛА 1976, 263—266). — Дзєндзелівський УЗЛП 125—126.

**сніг**, [снігниця] «завірюха», *снігівіця* СУМ, Нед, *снігування* «зберігання овочів з використанням снігу», *снігурка*, [снігурниця] «завірюха» Нед, *снігуронька*, *снігурочка*, [сніженіця] «завірюха» Нед, *сніжина*, *сніжинка*, *сніжка*, *сніжник* «місце для зберігання снігу», *сніжниця* «заметіль», *сніговий*, *сніговитий*, *сніжаний*, *сніжистий*, [сніжинковатий] «снігоподібний» Нед, *сніжний*, [сніжняний] «сніжний» Нед, *сніжити*, *безсніжжя*, *безсніжний*, *засніжений*, *засніжити* СУМ, Куз, *підсніжний*; — р. бр. м. *снег*, др. *снѣгъ*, п. śnieg, ч. sníh, слц. sneh, вл. sněh, нл. sněg, полаб. sneg, болг. *сняг*, схв. *снійег*, слн. snég, стсл. **снѣгъ**; — псл. sněgъ; — споріднене з лит. sniegas «сніг», лтс. sniegs, прус. snaiġis, got. snaiws «тс.», двн. snīwit «іде сніг», гр. νείφει, лат. nīvit «тс.», дірл. snigid «іде дощ», дінд. snīhyati «мокне, прилипає»; іє. \*sneig<sup>h</sup>-/snig<sup>h</sup>- «сніг». — Черных II 182; Фасмер—Трубачев III 697; Преобр. II 346—347; Brückner 533; Ма-



chek ESJČ 564; Schuster-Sewc 1327—1328; Olesch 1028; Младенов 577; Skok III 297; Mikl. EW 312; Trautmann 273; Karulis II 247; Maqrhofer III 534—535; Нерознак 52; Pokorný 974; Гамк-релидзе—Иванов 117, 419, 681.

**сніговік** (ент.) «льодовичник, *Voгеus Latr.*», [снігомірка] «тс.» Нед; — похідне утворення від *сніг*; назва зумовлена тим, що льодовичник є активним лише в холодну пору року й у відлигу швидко бігає по снігу. — Горностаев 200. — Див. ще **сніг**.

**снігур** (орн.) «*Pyrghula* Вг.; [подорожник сніговий, пуночка арктична, *Plectrophenax nivalis* (*Emberiza nivalis*) Нед]», *снігур* «снігур, *Pyrghula*», [снігур Нед, *снігар*] «тс.»; — р. *снегурь*, *снигурь*, бр. *снягур* «тс.», н. *śniegula* «подорожник сніговий», ч. [sněhule], сл. *sněhulka* «тс.», вл. *sněhula* «снігур», нл. *sněgula* «тс.»; — похідне утворення від *сніг*; назва зумовлена тим, що снігурі восени і взимку більше помітні, ніж улітку (Птицы СССР 574); пор. лит. *sniegūpis* «снігур» (букв. «сніговий»), лтс. *snīēdze* «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 217; СУМ IX 425; Фасмер III 698; Преобр. II 346; Schuster-Sewc 1328. — Див. ще **сніг**.

**[снігурка]** (бот.) «анемона дібровна, *Anemone nemorosa* L.; підсніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L. Мак; (мн.) білоцвіт весняний, *Leucojum vernum* L. Мак», [снігур] «анемона дібровна», [сніжка] «білоцвіт весняний» Мак; — похідне утворення від *сніг*; назва зумовлена раннім цвітінням і білим кольором квіток. — Заверуха 22—23, 26—27, 53—54. — Див. ще **сніг**.

**снідати**, [снідальниця] «та, що снідає» (зокрема, у весільному обряді), *снідання* СУМ, Нед, *сніданок*, *підснідати*, [поснідкувати] «поснідати», [поснідання] «пора сніданку», *посніданок* «другий сніданок»; — р. заст. і діал. *снєдать* «їсти», бр. *снєдаць* «снідати», др. *сньдати* «їсти», *сньсти* «з'їсти», п. заст. *śniadać* «снідати», ч. *snídat(i)*, вл. *snědać*, нл. *snidaś* «тс.», стсл. **снь-**

**дати** «їсти», **сньсти** «з'їсти»; — псл. *szpēdati*, *szpēsti* «тс.», утворені з префікса *szp-* «з-» і дієслова *jēsti*, *jēdati* «їсти». — Львов Лексика ПВЛ 159; Фасмер III 697; Schuster-Sewc 1327. — Див. ще **з<sup>3</sup>**, **їсти**.

**[снідок]** (бот.) «зірочки жовті, *Gagea lutea*» Мак, Нед; «буги́ла лісова, *Anthriscus silvestris*» Мак, [снідовець] «діоскорей, *Dioscorea alata*» Нед; — р. [снєдóк] «буги́ла», бр. [снєдзік] «зірочки жовті»; — пов'язане зі *снідати*, псл. *szpēdati* «з'їдати, їсти»; назви зумовлені тим, що ці рослини можуть живитися в їжу. — БСЭ 13, 231; 14 398—399; 24, 75. — Див. ще **їсти**, **снідати**.

**[сніжник]** (ент.) «м'якотілка, *Captharis* L.» Нед; — пов'язане зі *сніг*; назва мотивується тим, що личинки м'якотілкових у відлигу часто зустрічаються на снігу; як семантичну паралель пор. іншу назву цих жуків *сніжні черв'які*. — УРЕ 7, 189. — Див. ще **сніг**.

**сніз**, *снізка* — див. **занóза**.

**сніп**, *сніп'я* (зб.) «снопи», [снопів'я] «тс.» О, [снопáр] «в'язальник снопів» Гриц; — р. бр. болг. м. *сноп* «сніп», др. *снопъ*, п. ч. сл. вл. нл. *спор*, пол. *spór*, сх. *сндп*, слн. *spòr*, стсл. **снопъ**; — псл. *sporъ* «тс.»; — споріднене з двн. *spuaba* «пов'язка», можливо, лат. *parīgae* «солом'яні жгути» (з етруської?); далі пов'язується з іє. \*(s)nē(u)- «зв'язувати». — Черных II 182; Фасмер III 700; Brückner 504; Machek ESJČ 564; Schuster-Sewc 1329; Младенов 597; Skok III 298; Mikl. EW 312; Pokorný 974—975. — Пор. **снувáти**.

**снісар** (заст.) «слюсар; [мосяжник, майстер, який виготовляє вироби з жовтої міді]; майстер, який виковує листочки золота для золотої смальти», [снісарь] «столяр; різьбяр по дереву» Бі, [снісаренко] «син столяра» Бі, [снісарівна] «дочка столяра» Бі, [снісарка] «дружина столяра» Бі, [снісарство] «столярство; мистецтво різьблення по дереву» Бі, [снісарчюк] «учень столяра» Бі, [снісаровáти] «займатися столярством і мистецтвом різьблення» Бі;

— очевидно, результат контамінації слів *слюсар* «робітник, який обробляє метали, складає, регулює механізми; [майстер, який виготовляє вироби з жовтої міді]» і *сніцарь* «сницар, різьбяр»; безпосереднє зближення з н. Schnitzer, п. sznicerz (Бі 334) неприйнятне. — Див. ще **слюсар, сніцар**.

**[снівський]** (зах.) «досить схожий, подібний» Нед; — неясне; пор. *[кіцький]* «який великий, який малий», *[міцький]* «такий малий».

**[снів]** «колода, обрубок, оцупок» ВеЗн, Нед, Г, О, *[сніта]* «тс.», *[снєдь]* «накривка очка дуплянки — вулика з видовбаної колоди», *[снєт, снєть]* «тс.» Л, *[снот]* «дошка, яка закриває великий боковий отвір і кришку дуплянки; кришка великого бокового отвору дуплянки» ЛексПол, *[снівть, цнів]* «тс.» ЛексПол, *[снівувати]* «рубати ліс» Нед; — бр. *[снів]* «лінія, по якій розпилюють дрова вздовж чи впоперек», *[снєт]* «дошка, якою закривають боковий вхід до колодкового вулика», *[снєт, снєтók, снєтка, снєціна, сніціна, снєтók]* «тс.», п. *šniat* «пень; стовбур дерева; колода; стовбур дерева без гілля; зарубка на дереві; колодки, деревини, які закривають отвори борти», *[šniad]* «колода; стовбур дерева без гілля; зарубка на дереві», ч. *snět'* «гілка; [частина стовбура, з якої виростає гілля], *[snět]* «тс.; стовбур дерева; корпус тіла», *[snítka]* «трухляве дерево; трухлява колода», *[snítek]* «тс.», слц. *[snet']* «гілка» *[snet]* «тс.», *[snetka]* «тонка гілка», нл. \**snět* «пень»; — псл. *sněť* «відрізаний стовбур дерева; пеня; колода; гілка» (< іє. \**spnoito-s* «щось відрізане»); — споріднене з гот. *speiþan* «різати, збирати урожай», дісл. *snīða* (*sneid*) «тс.», *sneid* «відрізаний кусок; причіпка», дангл. *snīdan* «різати; рубати, ударяти», днн. *snīthan* «різати», гол. *snijden*, двн. *snīdan*, нвн. *schneiden* «тс.»; виведення від нвн. *Schnitt* «розріз, шматок» (Шелудько 46) помилкове. — О II 233; Фасмер III 698; Brückner 533; ESJC 564; Schuster-Sewc 1328; Lewy KZ 40, 561; Kluge—Mitzka 669;

Jóhannesson 913, 914; Pokorny 974. — Пор. **снівтка**.

**снівтеза** — див. **снівтеза**.

**[снівтий]** (у сполученні *[с. opix]* «горіх без ядра і запліснявілий»), *[снівтяк]* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[šniety]* (у сполученні *s.orzech* «поганий, зіпсований горіх») може бути пов'язане з *[šnić]* «спорохніла зернина у колосі (пшениці тощо)», *šnieć* «[тс.]; сажка, *Uredo'*, якому відповідає укр. *[снівть]* «сажка, *Ustilago* (Pers.) Rouss.; сажка зернова, *Uredo segetum* L.» — SW VI 746, 748. — Див. ще **снівть**.

**[снівтий]** (бот.) «стокос, *Bromus* L.» О; — очевидно, пов'язане з *[снівтіу]* «сажка зернова, *Uredo segetum* L.» як назва польового бур'яну, що не дає корисних плодів. — УРЕ 9, 550; 11/1, 6; РУСБот 210. — Див. ще **снівть**.

**[снівть]** (бот.) «сажка, *Ustilago* (Pers.) Rouss. (*Uredo segetum* L.)», *[снівт ВеНЗн, снівта Нед, снівтіу, снівтіці]* (мн.) тж, *[снівтіця, снівтіу]* «тс.», *[снівтістий]* «із сажкою (про хліб)», *[снівтітися]* «покриватися сажкою (про колосся); пліснявіти», *[заснівт]* «сажка; зіпсованість, хиріння, кволість Ж», *[заснівта]* «зіпсованість, хиріння, кволість» Ж, *[засніченє]* «тс.» Ж, *[засніток]* «зародок; нівечення, загибель Ж», *[заснівтіти(ся)]* «хиріти, гинути від сажки Ж; покритися сажкою; зароджуватися; закупорюватися гноем (про рану)», *[заснічуватися]* «тс.», *[оснідок]* «сажка» Ж, *[приснівтітися]* «запліснявіти, покритися іржею» Куз; — бр. *[смятій]* «сажка», *[смяцєй, смяцїй, сніцей, снівт, заснєт]* «тс.», п. *šnieć* «зона, сажка», ч. *snet'*, *[snět]* «тс.», *snětivý* «уражений сажкою», слц. *snet'* «вид грибів, що живуть як паразити на вищих рослинах, *Hemibasidiales*», вл. *sněć* «сажка», *[smjeć]*, нл. *sněš* «тс.», болг. заст. *снєтєй* «сажка на житі», схв. *[снівїет]* «сажка на збіжжі», *[снівт]*, *снєт* «тс.», *[(тврда) снєт]* «ріжки, *Claviceps purpurea* L.», *[(прашна) снєт]* «сажка вівса», *снєт-льив* «уражений сажкою», слн. *snět* «саж-

ка», [smetljāj] «тс.», стсл. **снѣтовъ** «паршивий, покритий паршею»; — псл. **sněť** (sněť) «сажка»; — здебільшого пов'язується з ч. **pítiti** «запалювати, палити», слц. **pietit'** «розпалювати», п. **pie-cić** «тс., роздмухувати», схв. ст. **унити-ти** «запалити (вогонь)», слн. **pétiti** «роздмухувати (вогонь)», псл. \***gnětiti** «запалювати, розпалювати» (укр. *гнітіти*) і припускається розвиток семантики «розпалити (вогонь)» — «обпалена дровина, головня» — «сажка, [головня]»; у такому разі назва могла бути зумовлена подібністю зовнішнього вигляду рослин, уражених грибками, до голівні, обгорілого поліна (пор. інші назви цієї грибкової хвороби злаків: укр. *сажка*, р. *головня*, бр. *сажа*, схв. *гара*, [гар, гареж, гарежина, гарка], слн. *ožig, rá-lež*, нвн. *Brand*); менш обгрунтовані зближення з дангл. **gnidan** «терти» (< іє. \***gneid(h)-** «тс., роздирати») (Kořínek LF 61, 49), зіставлення з псл. \***gniti** «гни-ти, тліти» (Skok III 297—298), пов'язання з псл. **sněť** «колода, обрубок» (Schuster-Sewc 1326—1327). — Фасмер—Трубачев III 698—699; Меркулова Очерки 64—65; Brückner 533; Budziszewska 300; Machek ESJČ 564; Mikl. EW 312; Топоров IV 91.

**сноб** «людина, яка намагається сліпо наслідувати смаки і манери вищого суспільства», *снобізм*; — р. бр. болг. м. *сноб*, п. ч. слц. *snob*, схв. *снѣб*, слн. *snób*; — запозичення з англійської мови; англ. *snob* «тс.; вискочень; поганій ремісник, який працює під час страйку за низьку плату; поденник; швець; людина низького походження, плебей» (спочатку «учень шевця, шевчук») загальноприйнятої етимології не має; пов'язання з дієсловом **snub** «обрізати» (первісно «зрізувати, стинати коротко») (Weekley 1369) потребує додаткової аргументації, як і виведення (Kluge—Mitzka 712) від лат. **s(ine) nob(ilitate)** «незнатний» (букв. «без знатності»), поширеного у ХІХ ст. в Оксфорді й Кембріджі як примітка до прізвищ студентів нешляхетного походження, щоправда,

матрикулами не підтверджена (Hortrup Zeitschrift für deutsche Wortforschung 19 (1963), 64). — СІС<sup>2</sup> 774; Коваль 134; Фасмер III 699; Меделец РР 1972/3 154—156; Kopaliński 899; Sl. wyg. ob-cuch 688; Holub—Lyer 444; РЧДБЕ 674—675; Вуяклија 889; Kluge—Mitzka 712; Klein 1465; Chambers 475; ODEE 840.

[**сноблівий**] «м'який; нижній; лагідний» Нед; — неясне.

**снови́гати** «поспішно рухатися, снувати взад і вперед, тинятися», [*снови́гати, сновіда́ти* Пі] «тс.», *снові́га* «(ент.) муха, *Anthomyia Meigen*; [той, хто сновігає]», [*снові́га*] «тс.», [*снови́гайло*] «муха-сновіга»; — очевидно, результат контамінації слів *снுவати* і *мігати* (див.).

[**сновіда́ти(ся)**] «тинятися, сновигати, снувати, вештатися (по хаті тощо); як лунатик, як уві сні несвідомо бродити Нед», [*снавидáти*] «як лунатик, як уві сні несвідомо бродити» Нед; — очевидно, результат видозміни деєтимологізованої форми *сновіга́ти* (*сновіга́ти*) «ходити без певної мети, без визначеного напрямку; поспішно рухатися, снувати в різних напрямках, назад і вперед; [як лунатик, як уві сні несвідомо бродити]», зближеної з *сновіда* «лунатик». — Див. ще **сновігати**.

**сновпе́ць** — див. **сліп**.

[**сноз<sup>1</sup>**] «ніколи не орана земля між потоками; кут між потоками, де вони зливаються; горбок у лісі між потоками» О, [*сніс*, (мн.) *снозі́, снозік*] «тс.» О; — неясне.

[**сноз<sup>2</sup>**] — див. **смівзик**.

**сно́за**, [*сно́зики*] «поперечні прутки в плетеному з лози кошику; пристрій з планок, що утворюють підпору для рамок лежача ЛексПол», [*снў́за*] «заноза у ярмі» Бі, [*снў́зка* Бі, *сунў́за* ЛЖит] «тс.», [*сунў́зка*] «дерев'яна пробка» ЛЖит, *сно́зіти* «встановлювати снози» УРС, Бі; — пов'язане із *занў́за* (див.).

**сно́та**, *сно́ток* — див. **цно́та**.

[**сно́ха**] «невістка, синова» Нед; — р. *сно́ха*, др. *снѣ́ха*, п. [*sneszka*], ст.

snecha, ч. snacha (з схв.), болг. *снѣха*, схв. *снѣха*, слн. *sněha*, [sněha], стсл. **снѣха**; — псл. *спѣха* «тс.»; — споріднене з дінд. *spuṣā*, гр. *υῦός* «тс.», лат. *puḡus* «тс.; молода жінка», вірм. *pu* «невістка», двн. *spuḡ*, нвн. *Schnuḡ*, дангл. *spogu* «тс.», алб. *puse* «наречена», що, очевидно, зводяться до іє. \**sneu-* «в'язати», звідки походить також псл. *spovati* «снувати», др. *сновати*; зближення слов'янських форм з псл. *супь* «син» (Младенов 597; Machek ESJČ 563; Pedersen BV 19, 297—298; Kretschmer Glotta 1, 36) недостатньо обгрунтоване. — Бурячок 122; Фасмер—Трубачев III 700; Черных II 182—183; Brückner 504; Machek ESJČS 491; Skok III 297; Трубачев Терм. родства 131—133; Trautmann 273; Pedersen IF 5, 34; KZ 36, 279, 283, 339—340; Hübschmann 479; Specht 90—91; Mayrhofer III 535; Walde—Hofm. II 190; Гамкрелідзе—Іванов 761; Pokorny 977—978. — Пор. **снувати, шнур**.

**снохач** «свекор, який має статеві зносини з невісткою»; — запозичення з російської мови; р. *снохач* «тс.» утворено від *сноха* «невістка». — Фасмер III 701. — Див. ще **сноха**.

**[сночи]** «вчора (ввечері)», **[сночі]** «тс.»; — залишок псл. *съ* поєі «з ночі», в якому прийменник *съ* зберігся без зміни в з-. — Див. ще **з', ніч**.

**[снувадлі]** (мн.) «шпильки з нитками для ткання» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *spowadło* «снувальне пристосування» є похідним від *spować*, *spuść*, які відповідають укр. *снувати* (див.).

**снувати, [снүти]** «снувати» Нед, *снівниця* «пристрій для снування основи тканини», **[сновадь]** «прилад для намотування ниток на шпильки» Нед, **[сновало]** «тс.», **[сновальниця]** «снівниця» тж, **[сноваля]** «та, що снує пряжу О; снівниця ВеУг», **[снованниця]** «снівниця» О, **[сновець]** (зоол.) «паутинний кліщ тепличний, *Tetranychus telarius* L.» Нед, **[сноვნя]** «снівниця» Л, **[снувавка]** «тс.», **[снувавник]** «дощечка з дірами,

крізь які проходять нитки при снуванні основи», **[снувалка]** «снівниця», **[снувальниця]** «тс.», **снувальник** «той, хто снує пряжу», **[снүток]** «вал у ткацькому верстаті, навій» Нед, **[снүток]** «суть, зміст» Нед, **віснувати, вісновок, заснувати, [заснівка]** «вид шиття», **[засно́ва]** «ткацька основа; зміст; проект» Ж, **[засно́вини]** «основи; закладини» Ж, **засно́вник, засно́вництво, засно́вок** «посилка; [закладини]», **[заснүвач]** «засновник» Я, **[засно́вчатий]** «тканий» Я, **[насно́ва]** «натягування основи для ткання» Ж, **оснувати** «зробити основу (з пряжі); (заст.) заснувати», **[оснівка]** «снівниця» Ж, **оснівниця** «тс.», **осно́ва, [осно́ватель]** «засновник» Ж, **[осно́віна]** «основа», СУМ, Куз, **[осно́вка]** «снівниця» Ж, **[осно́вниця]** «тс.» Ж, **[осно́вник]** «засновник», **[оснівний]** Куз, **основний, [посно́ват]** «закласти (хату)» ЛЖит; — р. *снова́ть*, бр. *снава́ць*, др. *сновати*, п. *spuść*, *spować*, ч. *spout*, *spovat*, слц. *spovat'* «мотати, намотувати», вл. *spować* «мотати; тягнути нитку; снувати», нл. *spuści* «снувати», *spować* «тс.», полаб. *spüvāt* «набирати основу», болг. *снова́*, м. *снова*, *снове*, схв. *снѣвати*, слн. *spovāti*, р.-цсл. **сноу́ти, сновѣж**; — псл. *spovati*, *spuḡo*; — споріднене з лтс. *spaujis* «петля», дінд. *spāvan-*, *spāvān* «зв'язка, сухожилля», гот. *spīwan* «поспішати», дісл. *spīa* «вертити, мотати, плести», гр. *νεῦρον* «жила, нерв», іє. \**sneu-* «вертити, мотати». — Черных II 182; Фасмер III 699; Преобр. II 344—345; Brückner 505; Machek ESJČ 564—565; Schuster-Šewc 1329; Младенов 597; Skok III 298; Трубачев Рем. термиол. 90—91, 113; Mikl. EW 312; Trautmann 272; Mühl.—Endz. III 973; Гамкрелідзе—Іванов 704; Pokorny 977. — Пор. **сніця, сніп, сновигати, снувадлі**.

**[снядіти]** «пліснявіти, вкриватися слизом», **[сна́діти]** «пліснявіти» Дз, **[сні́діти]** «тс. Па; вицвітати (про фарби); брудніти, іржавіти Нед», **[сні́дява]** «пліснява, цвіль» Па, **[снадь]** «пліснява Нед, Дз, Мо; загар, смуглявість», за-

*снідіти* «змарніти», [*оснідіти*] «потьмяніти, покритися нальотом» Ж, [*переснідіти*] «злиденно прожити» Нед; — п. *śniady* «смуглий», *śniędz* «мідянка, зелений наліт на окисленій міді», *śniędziec* «покриватися мідянкою», ст. *śmiady* «смуглий», ч. *snědý* «смуглий» (< ст. *smědý*), слц. *snedý* «тс.», цсл. **смѣдъ** (вид фарби); — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з лит. *smėlti* «темніти, брудніти, бліднути», яке зводиться до іє. \**smel-* «тліти, повільно згорати», звідки й псл. *smaliti*, укр. *смалити* (Machek ESJČ 564; Holub—Kop. 341); пов'язується також з псл. *mědъ* «мідь» (Brückner 533; Skok III 292); зміна початкового *sm-* на *sn-* відбулась, очевидно, на ґрунті західнослов'янських мов; укр. **сни-** замість очікуваного **сні-** з'явилося, мабуть, у зв'язку з потребою розмежування з основою *снідати*. — Пор. **смідь**.

**соб, собі** — див. **ксобі**.

[**соба**<sup>1</sup>] «камера, кімната» Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *szoba* «тс.» вважається «мандрівним» словом і зіставляється з англ. *stove* «піч», двн. *stuba* (*stupa*) «опалювана кімната, ванна кімната», нвн. *Stube* «кімната», болг. [*соба*] «кімната; піч», схв. *сѣба* «кімната», слн. *soba* «тс.». — MNTESz III 774. — Пор. **вистепка, соба**<sup>2</sup>.

[**соба**<sup>2</sup>] «піч, яка опалюється із сіней» Мо, [*собаня*] «вогнище на Купала» О, [*собітка, субітка*] «тс.» О; — запозичення з румунської або болгарської мови; болг. [*соба*] «піч стінна; кімната», рум. *sobă* (молд. *сѣбэ*) «піч» зіставляється з двн. *stuba* «опалювана кімната», тур. *soba* «піч» (Младенов 598), уг. *szoba* «піч» (Skok III 299; Mikl. EW 97; СДЕЛМ 390; DLRM 780). — Пор. **соба**<sup>1</sup>.

**собака, собакар** «наглядач за мисливськими собаками», **собаківник, собаківництво, собарня** «собачня», [**собарня**] «собача будка» Чаб, **собацюга, собацюра, собача, собачатина, собаченя, собачина** «собачатина; хутро собаки; запах собаки, псина» СУМ, Куз,

[**собачиця**] «сука», **собачище, собачник, собачня, [собашник]** «собача будка» Чаб, [**собашня**], **собакуватий, [собарний]** «собачий», **собацький, собачий, [собачин Куз, собачиний], [собачити]** «ляяти» Куз, **насобачитися, [присобачити]** «притиснути» Нед, **розсобачитися**; — р. **собака**, бр. **сабака**, др. **собака**, п. [*sobaka*], каш. [*sobaka*] «сука; розпусна людина»; — загальноприйнятого пояснення не має; виводиться (Коваль 83—84, Огиенко 28; Фасмер—Трубачев III 702; Преобр. II 347; Uhlenbeck 322; AfSIPh 17, 629) від ір. \**sabāka-* (парці *sabah* «собака», ав. *spaka* «собачий», *spā* «собака»); пов'язується (Трубачев Назв. дом. жив. 29—34; Менгес 103) з тюрк. *köbäk* «тс.». — Черных II 183; Филин Образ. яз. 281; Шипова 587—588; Brückner 505; Гамкрелідзе—Иванов 590.

[**собакарня**] (бот.) «гармала, *Pegajum hartala* L.» Мак, [**собаче зілля, ребрик собачий**] «тс.», [**собачка**] «грязтиця збірна, *Dactylis glomerata* L.», [**собачник**] «пłosкуха звичайна, півняче просо, *Echinochloa (Panicum) crus galli* (L.) P.V.» тж; — р. [**собачник**] «пłosкуха звичайна»; — похідні утворення від *собака* (пор. слц. [*psica*] «грязтиця», [*psia trava*] «тс.», похідні від *pes* «пес»); мотивація назв неясна. — Див. ще **собака**.

[**собачина**] (бот.) «крушина ламка, (*Rhamnus*) *Frangula* L.» ВеНЗн, Мак, [**собачанка, собачник**] «тс.» тж; — похідні утворення від *собака* (пор. ч. [*psí jahůdky*], слц. [*psia črenka*] «тс.», букв. «псячі ягідки, псяча черемха»; — мотивація назв неясна. — Див. ще **собака**.

[**собачка**<sup>1</sup>] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill. (*Linaria bibersteinii* Bess.)» Мак, [**собачки**] ЛексПол; — р. [**собачка**] «тс.»; — похідне утворення від *собака*; назва могла виникнути на основі сполучення [**собачий лен**] «тс.», яка вказує на подібність льонку до льону і на їх відмінність, або бути зумовлена схожістю квітки льону і голови со-

баки з розкритою пашею. — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

[**собачка**<sup>2</sup>] (бот.) «чорнокорінь лікарський, *Synoglossum officinale* L.», [*собачник*] «тс.»; чорнокорінь мальований, *Synoglossum pictum* Ait.» Мак, [*собачий язык*] «чорнокорінь лікарський», [*собачий корінь*] «тс.» тж; — р. [*собачка, собачник*], бр. [*сабачы язык*] «тс.»; — похідне утворення від **собака**; назва зумовлена тим, що дрібні плоди чорнокореня мають гачки, якими чіпляються до одягу людей і шерсті тварин; разом з тим назва може розглядатися як калька наукової назви лат. *Synoglossum*, утвореної від основ грецьких іменників *κύων* (род. в. *κύωνος*) «собака» і *γλῶσσα* «язык», що зумовлено подібністю листків чорнокореня за формою до собачого язика. — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

[**собачка**<sup>3</sup>] (бот.) «липучка, (*Echinopspermum*) *Lappula* Lehm.» Мак, [*собачки*] «череда, *Videns* L.», [*реп'яхи собачі*] «тс.» тж; — р. [*собачка*] «липучка; череда», бр. [*сабачкі*] «череда»; — похідні утворення від **собака**; назви зумовлені тим, що плоди цих рослин, реп'яшки, чіпляються за одяг і за шерсть тварин. — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

[**собачка**<sup>4</sup>] (іхт.) «бельдюга, *Zoages viviparus* L. (*Blennius*)» Нед, Куз; — р. [*собачка*] «тс.»; — похідне утворення від **собака**; мотивація назви неясна. — Див. ще **собака**.

[**собачка**<sup>5</sup> (*субачка*)] «дошечка з вирізом на підставці для знімання чобіт; пристрій у верстаті, який затримує рух навою» Корз, [*собачки*] «коромисла, пристосування у ткацькому верстаті» ЛексПол; — р. *собачка* «пристосування, яке затримує зворотний рух шестерні», бр. *сабачка* «тс.»; — похідне утворення від **собака** або результат перенесення на пристрій назви *собачка*, зменш. від **собака**; назва зумовлена подібністю пристрою до пащі собаки, яка захоплює предмет, зокрема здобич. — Див. ще **собака**. — Пор. **песик**<sup>2</sup>, **сука**<sup>2</sup>.

[**собачки**] (бот.) «еритроній собачий зуб, *Erythronium dens canis* L.» Мак; — р. [*собачка*] «тс.»; — похідне утворення від **собака**; назва могла бути зумовлена тим, що плоди цієї рослини, реп'яшки, чіпляються за одяг і за шерсть тварин; разом з тим у назві можна вбачати неточну кальку другого компонента наукового найменування лат. *dens canis*, букв. «собачий зуб». — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

**собі**, *собій*, *собійний*, *собійниця*, *собійство*, *собічити* — див. **себе**.

[**собійка**] «останній шар колод у стіні хати» О; — неясне.

**собкати** «попихати (ким-небудь); поганяти»; — результат семантичної видозміни дієслова *собкати* «кричати *соб*; поганяти ліворуч (коней, волів)», похідного від *соб* (вигуку для повернення коней ліворуч), пов'язаного з [*ксобі*] «тс.» (див.).

**соболь** (зоол.) «*Martes zibellina* L.» СУМ, Нед, *соболень*, *соболіця*, *соболівник* «фахівець із соболівництва», *соболівництво*, *соболя*, *соболятник* «мисливець за соболями», *соболівий*, *соболіний*, *соболівницький*, [*собольовий*], *соболячий*; — р. *соболь*, бр. *собоаль*, др. *собель*, п. *soból*, ч. *sobol*, слц. *sobol'*, вл. *soboľ* «соболь», болг. *соболец* «ховрашок»; — очевидно, псл. *sobolь*; — зіставляється з дінд. *šabálah* «перістий, плямистий», *šabárah* «тс.»; недостатньо обгрунтоване виведення з фінно-угорських мов (Brückner 505; Holub—Kop. 344) або з тюркських (Mikl. TEL Nachtr. II 184, пор. тур. *samur* «соболь» з арабської мови); з давньоруської мови слово поширилось у західноєвропейські: днвн. *tebelus/zobel* «соболь» (XI ст.), нвн. *Zobel*, фр. ст. *sable* (XII ст.) «тс.» — Черных II 183; Фасмер—Трубачев III 704; Преобр. II 348; Machek ESJČ 565; Младенов 598; Петканов Ез.-етн. изсл. 133—135; Kluge—Mitzka 889; Опельбаум Вост.-сл. лексич. элементы в нем. языке 210—214.

**собор** «збір, збори; церковні збори; синод; головна чи велика церква (бу-

дівля)», [собі́р] «собор, зібрання», [собо́рець] «маленька церква; збори священників і всього причту для сповіді», [собо́рище] «собор, зібрання», собо́рність, собо́рування «обряд помазання тяжкохворого», собо́рянин «священнослужитель соборної церкви», [субо́р] «собор» Нед, [субі́р] «тс.» тж, собо́рний «пов'язаний із собором; об'єднаний, неподільний», [суборови́й] (церк.) «соборний» О, собо́рува́ти «здійснювати обряд собо́рування» СУМ, Нед; — р. собо́р, бр. сабо́р, др. събо́рь «собор, зібрання», п. sobog «зібрання вищого духовенства; головна церква» (з рос.); — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. съво́рь «зібрання; рада; збори духовенства; богослужіння», утворене з префікса **сь-** «з» і основи **во-**, пов'язаної з **врати** «брати», є калькою гр. συναγωγή «збори; сход, громада», пов'язаного з дієсловом συναίεω зводити, зносити, утвореним з префікса **сν-** «з» і дієслова **ἄγειν** «вести». — Фасмер III 704; Соболевский Лекция 48; Вгückner 505. — Див. ще **брати**, з<sup>3</sup>.

[собо́та<sup>1</sup>] «субота» ВеЗа, [соби́тка] (зменш.) Нед, [соби́тний] «суботний» Нед; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. ч. слц. sobota «субота» відповідає укр. *субо́та*. — Фасмер III 792; Вгückner 505; Machek ESJČ 565. — Див. ще **субо́та**.

[собо́та<sup>2</sup>] «кличка корови червоної масті» О; — неясне.

[собо́янка] «покоївка» ВеУг; — очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови; уг. szobalány, [szoboleany] «тс.» пов'язане з szoba «кімната». — Див. ще **соба́**<sup>1</sup>.

[собра́нка] (бот.) «майорці, Zinnia elegans Jacq.» ВеНЗн, ВеУг, [собира́нька] «тс.» Мак; — неясне.

**со́вь**, со́вьте — див. **ксо́бі**.

**сова́** (орн.) «сова; сова вухата, пугач, *Asio otus* L.; сова пугач, пуга, *Bubo bubo* L.; сова біла, снігова, *Nyctea nyctea* L.; сова сіра, погутькало, *Strix aluco* L.; сова яструбина, гуля, *Surnia ulula* L.», сове́ня, [совинча́] «совеня»,

[сови́нка] «карликова сова, *Surnia pygmaea*», со́вка «совка-сплюшка, *Otus Repp.*», [сову́ля] «сич, *Athene*», со́в'ятко, со́виний, со́в'ячий СУМ, Нед, со́вити, [засо́витися] «спохмурніти, надутися (як сова)» Нед, осови́лий, посо́вильний, [посо́виніти] «знепритомніти, сп'яніти», [усо́витися] «стати похмурим, понуритися» Нед; — р. сова́, бр. савá, др. сова, п. вл. нл. sowa, ч. слц. sova, схв. со́ва, слн. sova, с.-цсл. со́ва; — псл. sova давнього звуконаслідувального походження; — паралельне дбрет. совапн «сова», брет. каоен «тс.», кіпр. сиап «нічна сова», лат. savannus «сіра сова» (з гал.), а також двн. hūwo «сова», hūwila «тс.», вірм. sag «гуска», лит. šaũkti «кричати» та іншим задньопіднебінним лит. kova «галка», paktikova «сова, нічний ворон», двн. kaħa «галка», дінд. kãuti «кричить», що виводяться з іє. \*kãu-/kẽu-/kũ- «кричати, вити», з яким пов'язані також псл. kavъkati «кричати», укр. *ка́вкати* «тс.», [ка́ва] «галка, сива ворона». — Булаховський Вибр. пр. III 262; Черных II 183—184; Фасмер III 704; Вгückner 508; Holub—Łyer 447; Machek ESJČ 568; Schuster-Sewc 1336; Skok III 307; Mareš Slavia 1967, 361—364; Trautmann 123, 300; Fraenkel 968; Mühl.—Endz. III 772; Kořínek 137; Pokorný 535—536. — Пор. **кав**.

**Со́варог** — див. **Сва́рог**.

**сова́ти** СУМ, Пі, *сува́ти* «совати, сунути» СУМ, УРС, Нед, *су́нути*, [су́ти] «тс.; переводити, марнувати», [сова́лка] «звій піткання на паличці для ткання без човника» Доп. УЖДУ I, [сува́йка] «тс.» тж, [сова́ло] «те, що рухається; спускання зрубаних дерев з гори по жолобах», [со́вик] «невелика лопатка», [сово́к] «тс.», [сув] «лавина» Нед, [сува́вка] «ковзанка» Нед, [су́нець] «плита для засува; кілок для замикання дверей» О, [су́нець] «короткий стовбур» Нед, [сува́] «раптом» Нед, *висува́нець*, *всувний*, [вісу́вка] «засувка» Ж, *висувний*, *зсув*, *зсувний*, *засов*, [засова] «круча» ВеУг, [засовень] «засув», [засовка]

«засувка», [засовня] «затулка коло печі» Я, засув «засов», [засува] «місце, де засунуло берег; провал» ВеЗН, засувка «засов; [защипка; дощечка у ложка гуцульської рушниці]», [засулка] «засувка» Мо, засувний, [бсув] «падиння; круча; оповзень», [пересув] «вузкий прохід Нед; пересунення Куз», пересування, пересувка, пересувний, [передсувний] (заст.) «привішуваний, доданий», посовом «поповзом», [посув] «рух, поштовх; маневр» Куз, [посува́ч] «той, хто рухає, штовхає», [посувний] «пересувний» тж, посувом «повільно», [прислу́нутися] «присунутися» Нед, розсувний, [рбсувальний] «розсувний» Она; — р. совать, сунуть, бр. соваць, сунуць, др. совати «кидати», сунути «кинути», п. suwać, sunać, ч. sunouti, слц. sunút', вл. suwać, sunuć, нл. suwaś, sunuś, болг. [совам], м. совалка (текст.) «човник», схв. совало «тс.», [súnuti] «штовхнути», слн. súvati, súpiti, стсл. **совати, соунжти** «витягти»; — псл. sovati, sunoti; — споріднене з лит. šauti «совати; стріляти», лтс. šaut «стріляти; швидко совати, штовхати», а також з більш віддаленими хет. šuāi- «штовхати, тіснити, рухати», дінд. suvāti «зрушує», гот. skewjan «іти», дісл. skjóta «стріляти, совати, штовхати», алб. heth «кидаю, вію зерно». — Черных II 184; Фасмер—Трубачев III 705; Brückner 526; Holub—Kop. 361; Machek ESJČ 592—593; Schuster-Sewc 1380—1381; Младенов 598; Skok III 362; Trautmann 300; Mühl.—Endz. IV 9—10; Endzelin ZfSlPh 16, 114; Fraenkel 969; Зализняк ВСЯ VI 37; Friedrich HW 200; Uhlenbeck 354; Pokorny 954—955. — Пор. сұла<sup>1</sup>.

**совгати** «совати; ковзати», [совганитися] «соватися» Куз, совгалка «ковзанка, спускалка», совганка «тс.», [совгальник] «ковзаняр» Куз, [совга́р] «тс.», [совга́рство] «ковзанярство», [зсовгуватися] «зісковзувати», [посовгну́тися] «посковзнутися» тж; — результат контамінації дієслів совати і ковзати, \*ковгати (пор. похідне [ковганка] «шматок

криги або облитий водою й заморожений кізяк, на якому діти катаються з гори»). — Див. ще **ковга́н<sup>1</sup>, ковзати, сова́ти**.

[**совдати**] «ліниво, поволі йти; важко ступати ногами», [совдікати, совдти́] «тс.» Си; — афективне утворення, пов'язане із **сова́ти, совгати** (див.).

[**совзати**] «ковзати» Куз, [совзанина] «ковзанка» Нед, [совзани́ця] «тс.» Нед, [совзе́ниця] «ожеледиця», [совзкий́] «ковзкий» Нед, [совзький́] «тс.» Куз; — очевидно, результат контамінації основ **совгати** і **ковзати** (див.).

**совість, совісність** Нед, [совіслівість, совісливий] Нед, совісний, совістити, совіститися СУМ, Нед, безсовісний, всовістити, усовістити, усовіщати, [усовіщувати], ст. совѣсть «сумнів, розум» (1627); — р. совѣсть, бр. [совѣць, совіць], др. сѣвѣсть «розуміння; знання, згода, порозуміння; сумління», совѣсть «тс.»; — запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **сѣвѣсть** «сумління; свідомість; звістка, свідчення», як і болг. **сѣвест** «сумління, свідомість», м. **совест** «сумління», схв. **савест** «тс.», слн. svést «свідомість», утворене з префікса **сь-** і основи дієслова **вѣдѣти**, є калькою гр. συνείδησις «усвідомлення, свідомість; сумління», що складається з префікса συν- «з, разом з» та іменника εἶδησις «пізнання, знання», пов'язаного з дієсловом ὀίδα «знаю». — Черных II 184; Булаховський Нариси 126; Фасмер I 283, 304; III 705; Цыганенко 438; Преобр. II 349; Булич РФВ 15, 361; Unbehaun RÉS 12, 39. — Див. ще **відати, з<sup>3</sup>**.

**совіт** «порада; (заст.) дружба, згода», **совітник** «порадник», [совітчик] «тс.» Нед, [совіта́ти] «радити», **совітувати** «тс.»; — р. **совѣт** «рада», бр. [савѣт] «порада» (з р.); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **сѣвѣтъ** «порада, угода, нарада, рада, збори» походить від псл. sѣvѣтъ, утвореного з префікса сѣ(п)- «з-» і кореня vѣt-, наявного в privѣтъ «привіт», vѣtje «віче», otъvѣtiti «відповісти». — Чер-



ных II 184—185; Фасмер III 705. — Див. ще **відвічати, віче, привіт**.

**[совітина]** «родичі, рідня» О; — результат видозміни і зближення із *sovít* «рада» деетимологізованої форми **[свійтина]** «тс.» тж, похідної від *svій* (див.).

**совка** (ент.) «нічний метелик, нічниця, *Noctua L.*», **совкові** «нічницеви, *Noctuidae*»; — р. **совка** «нічниця», бр. **соўка** «тс.», слц. **[sova]** «нічний метелик», слн. *sóvka* «тс.»; — похідне утворення від *sová* «хижий нічний птах»; назва зумовлена, очевидно, нічним способом життя цих метеликів; пояснюють також тим, що голова совок нагадує голову сови; щодо перенесення назви пор. нвн. *Eulen* «совки, *Noctuidae*» і *Eule* «сова». — СУМ IX 436; *Vážný* 145—146. — Див. ще **совá**.

**совмáнитися** «плентатися, тинятися», **[совману́ти]** «штовхнути»; — очевидно, результат контамінації слів *sová-тисся*, **[тулумáнитися]** «товктися, вовтузитися» і *суну́ти* «штовхнути». — Див. ще **совáти, тулумáн**<sup>1</sup>.

**[совп]** «плетений з лозини снаряд для ловлі риби»; — п. *sęp* «вид рибальської сіті», ч. *slup* «вид плетеної верші»; — очевидно, псл. \*s<sup>2</sup>ǫpъ (якщо у п. *sęp* назалізація вторинна); можливо, пов'язане з *slorpъ* «пастка». — *Brückner* 500; *Machek ESJČ* 558. — Пор. **сліп**.

**[совпати]** «чалапати, брести (по снігу або болоту)» О, **[совпатись]** «возитися, товктися *ЛексПол*; крокувати *Нед*», **[совпну́ти]** «ткнути» *ЛексПол*; — очевидно, результат контамінації слів *совати* або *совгати* і *човпту́* «іти, важко переступаючи ногами; плентатися» (див.).

**со́да**, **[содники]** «товсті млинці на соді» Л, **[содікі]** «тс.» Л; — р. бр. болг. м. схв. *sóda*, п. ч. вл. нл. *soda*, слц. слн. *sóda*; — через західнослов'янські і німецьку мови (нім. *Sóda*) запозичено із середньолатинської (іспанської); слат. *soda* походить від ар. *ṣudá'* (розм. *ṣo-dá'*) (бот.) «курай содовий, *Salsola soda L.*; попіл з кураю содового», букв. «го-

стрий головний біль»; арабська назва, пов'язана з *ṣáda'a* «розколювати», зумовлена тим, що попіл з цього кураю використовували для лікування головного болю; виведення слат. *soda* від лат. *solida* «міцна, тверда» (*Преобр.* II 349; *РЧДБЕ* 675) помилкове. — *Білецький Мовозн.* 1981/5, 48; *Черных* II 185; *Фасмер* III 706; *Holub—Lyer* 445; *Gamillscheg* 817; *Kluge—Mitzka* 713; *Klein* 1468. — Пор. **содник**.

**содник** (бот.) «*Suaeda Forsk.*»; — р. **соднік** «тс.», п. **sodnik** «курай, *Salsola L.*»; — похідне утворення від *со́да*; назва зумовлена тим, що у золі багатьох видів цього роду рослин міститься сода і поташ. — *УРЕ* 10, 292; *РУСБот* 267; *SW VI* 259. — Див. ще **со́да**.

**содом** «крайне безладдя, метушня, шум; (заст.) крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь», **содбо́ма** (розм., рідк.) «тс.», **содомія** (мед.) «статева ненормальність, мужолозтво; розпуста», **[содбмити]** «шуміти; бешкетувати; безчинствувати, коїти неподобства» *Нед*; — р. **содбм**, бр. **садбм**, п. **sodoma**, **sodomia**, ч. **sodoma**, **sodomie** (мед.), слц. **sodoma**, **sodomia**, болг. **содомія**, м. **содомија**, схв. **содом** «безодня», **соддома** «розпуста, аморальність», слн. **sódoma** «крайня моральна, особливо статева розпущеність», **sodomija**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. **Σόδομα** «Содом» (букв. «який горить») є назвою давньопаєстинського міста в Йорданській долині, яке, згідно з біблійною легендою, за гріхи, розпусту й розбещеність його жителів було знищене землетрусом і сірчанам та вогненным дощем разом із трьома іншими біблійними містами (*Гоморра, Адма і Севоїм*). — *СІС<sup>2</sup>* 774; *Фасмер* III 706; *ССРЛЯ* 14, 134; *Преобр.* II 349; *Булыка Лекс. зап.* 126, 136; *Kopaliński* 900; *SW VI* 259; *Holub—Lyer* 445; *РЧДБЕ* 675; *Библейская энциклопедия* 1991, 70, 88, 170, 640, 665.

**содухи** (мн.) «кінець, загибель», **содуха** (одн.) «тс.», **[содухи спустити]**

«здохнути»; — результат видозміни початку церковного похоронного співу «**со** д<sup>у</sup>хи праведними скончавш<sup>у</sup>ся...». — Грінч. IV 164; Нед 893. — Див. ще **дух**, **з<sup>3</sup>**.

**соз** (іст.) «спільний обробіток землі; товариство спільного обробітку землі (існувало до завершення колективізації)», *созівець* «член созу», *созівський*; — очевидно, результат скорочення назви *тсоз*, що є складноскороченим словом, утвореним у радянський період з перших літер слів словосполучення *товариство спільного обробітку землі*, яке може вважатися калькою р. *товарищество (по) совместной обработке земли > товарищество (по) обработке земли > тоз*. — СУМ 9, 437; 10, 308; ССРЛЯ 15, 530. — Див. ще **земля**, **робити**, **спіл**.

**Созонт**, *Созон*, *Сезон*, [Сизвон Куз, Сизько, Сизьон], ст. *Созонтъ* «сп(а)сен, сп(а)сите(л)», *Созонъ* «сп(а)саяй, а(бо) избавляющий» (1627); — р. *Созонт*, *Созон*, бр. *Сазон*, болг. [Созан], цсл. **Бозонтъ**, **Бозонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Σώζων (род. в. Σωζώντος) утворено на основі діеприкетника σῶζων «який рятує, спасає» від дієслова σῶζω «спасаю, рятую; бережу, охороняю», похідного від прикетника σῶς (σῶος) «здоровий, неушкоджений; цілий». — Сл. вл. імен 77, 151; Беринда 233; Петровський 202; Суперанская 82; Спр. личн. імен 458; Бондалетов Русск. ономастика 102, 103; Бірыла 152—153; Илчев 457; Frisk II 844.

[**сой**] «рід, покоління Нед; родичі О; походження Нед»; — болг. *сой* «рід, порода; (заст.) кров; норів, вид», схв. *сōj* «походження, порода; рід, плем'я», слн. *sōj* «сукупність мікроорганізмів певного виду з окремими особливостями»; — очевидно, через посередництво молдавської і румунської мов (молд. рум. *sōi* «порода, плем'я, раса; вид, сорт; різновид») запозичено з турецької; тур. *soy* «рід, родина, походження; порода, ра-

са; предки; покоління, нащадки; сорт, вид» споріднене з крим.-тат. *сой* «тс.». — О II 235; РЧДБЕ 675; СДЕЛМ 390; DLRM 781; Räsänen Versuch 425.

**сойка** (орн.) «*Garrulus Briss.*», [*соя*, *сійка*] «тс.», [*сіка*] «чорний дятел лісовий, *Dryscopus martius* L.» О; — р. бр. болг. *сойка*, др. *соя*, п. [soja, sojka], *sōjka*, ч. слц. *sojka*, вл. *soja*, м. схв. *сōjka*, слн. [sōjka]; — псл. *soja*, *sojьka* «тс.», очевидно, пов'язане чергуванням голосних із *sijati* «сяяти» як назва, зумовлена яскравим забарвленням птаха; зіставлення з днв. *hehara* (нвн. *Häher*) «сойка» (Brugmann Grundriss II 319; Kořínek 220; Machek ESJČ 566) недостатньо обґрунтоване. — Булаховський Вибр. пр. III 266; Фасмер III 731; Черных II 185; Преобр. II 363; Brückner 506; Holub—Kop. 344; Schuster-Sewc 1331; Младенов 598; Skok III 301—302; Mikl. EW 313. — Пор. **сяяти**.

**сойм** «сейм», [*сойма*] «зібрання; натоп» Нед, [*соймак*] «депутат сойму» Нед, [*соймі*] «місце злиття потоків» ВеНЗн, [*соймище*] «місце наради, приміщення для зборів» Нед; — р. [*сойм*] «селянська сходка», [*сойма*] «тс.», [*су-ём*] «збори», [*сүйма*] «тс.», *сойм* «сейм», др. *суимъ* «сутичка», п. *sejm* «сейм»; — псл. [\*sъjьтъ/sojьтъ] «сходка, зібрання, сутичка», утворені зі споріднених префіксів *съ-* «з-», *со-* «су-» і кореня \*jьтq «беру», 1 ос. одн. дієслова \*jęti «брати», що входить до складу укр. *йняти*, *узяти*. — Фасмер I 311, III 707, 797; Brückner 484; Mikkola Berühg. 163. — Див. ще **з<sup>3</sup>**, **яти**. — Пор. **сейм**, **сонм**.

**сок**, *сокавий*, *соковатий*, *соковé*, *соковій*, *соковік*, *соковітий*, *сокті-ти* — див. **сік**.

[**сокач**] «кухар» ВеУг; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *sakács* «тс.» є словом неясного походження, наявним також у південнослов'янських мовах: схв. *сōkāč*, слн. *sokáč*, стсл. *сокаччи* «тс.»; пор. також р.-цсл. *сокаччи*, *сокачича* «тс.», *сокало* «кухня», *сокалтъкъ*, *сокальница* «тс.». — Фасмер III 708; MNTESz III 650.

**сокіра**, [кіря] «сокира» Ва, *сокирище* «держак сокири», [сокірник] «тесляр», *сокирчина*, [сокирня] «дерев'яне півколо у плуга для зміни ширини орання і для розміщення інструментів (сокири та ін.)», [сокирянка] «кирка», [сокіркуватий] «уїдлиий, різкий», *сокірячий* «сокирний»; — р. *секіра*, бр. *сякєра*, [сокєра], др. *соқыра* (сокира), *сеқыра*, п. *siekiera*, ч. *sekerá*, *секуга*, слц. вл. нл. *sekerá*, болг. *секіра*, м. *секира*, схв. *секіра*, слн. *sekíra*, стсл. **сеқыра**; — псл. *секуга*, [сокуга], пов'язане чергуванням голосних із \*sékti «сікти»; — споріднене з лат. *secūris* «сокира», двн. *saġa* «пилка», *sēga* «тс.»; вважається також (Мартынов Язык 86—87) результатом проникнення в праслов'янську мову італійського інгредієнта. — Фасмер—Трубачев III 592—593; Brückner 488; Machek ESJC 540—541; Schuster-Sewc 1281; Skok III 248—250; Трубачев Рем. термиол. 149—151; Варбот 91—92, 168—169; Mikl. EW 290; Walde—Hofm. II 506; Trautmann 255. — Див. ще **сікті**.

**сокірки** (бот.) «Consolida (Delphinium L.); [горошок плотовий, *Vicia serpium* L.]», [секірки] «Consolida (Delphinium L.)» Мак, [сікирки, сокерки, сокірка] «тс.» Мак; — р. *сокірки* «тс.» (з укр.); — результат перенесення на рослину назви *сокірки* (мн.), зменш. від *сокіра*, зумовленого подібністю квітки до маленької сокири (кирки) завдяки витягнутому в шпорку верхньому листочку оцвітини. — Лік. росл. Енци. дов. 407. — Див. ще **сокіра**.

**сокіл**<sup>1</sup> (орн.) «Falco L.», [сокілка] «соколиця» Нед, [сокільник] (іст.) «сокольник» Куз, [сокільництво] Куз, *соколеня*, *соко́лик*, [соколинча] «соколеня» Куз, *соколі́ха*, *соколі́ця*, [соко́лич] «молодий сокіл» Куз, *соко́льник* (іст.), *соко́льничий* (іст.), *соколя́*, [сокі́льний] «соколинний» Куз, *соколі́ний*, *соколя́чий* Куз, [соколі́ти] «літати по соколиному» Куз, *підсоко́лик* «чеглик, Нупotriorchis Воie»; — р. м. *со́кол*, бр. *со́кал*, др. *соколъ*, п. *sokol*, ч. слц. *so-*

*kol*, вл. нл. *sokol*, болг. *соко́л*, схв. *сò-коб*, слн. *sòkol*, стсл. **соколъ**; — псл. *so-kolъ*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується із звуконаслідувальним *сокотати* (Brückner 506; Schuster-Sewc 1332); зіставляється з дінд. *šakunāḥ* (*šakuniḥ*) «якийсь птах, великий птах» (Фасмер—Трубачев III 708—709; Младенов 598; Meillet Études 419; Uhlenbeck 301); виводиться як запозичення від ар. *şaġḡ* «мисливський сокіл» (Lokotsch 143; Булаховський Вибр. пр. III 249); пов'язується з псл. *sok-*, *sočiti* «переслідувати» (Булаховський тж). — Черных II 185; Преобр. II 349—350; Machek ESJC 566; Skok III 303; Mozyński PZJP 133—134.

**сокіл**<sup>2</sup> (інструмент будівельника); — р. *со́кол*; — результат перенесення на інструмент назви птаха за подібністю форми. — Див. ще **сокіл**<sup>1</sup>.

[**сокіл**<sup>3</sup>] «висока і обривиста скеля; виступ граніту» Пол, [соків] «стрімка скеля над водою» О, [соко́л] «тс.» О; — неясне; можливо, пов'язане з слц. *sokogec* (*sochoġec*) «вершина, верхівка», яке зіставляється (Варбот 168—169) з псл. *sék-/sok-* «сікти, різати» і, далі, з *ска́ла*, *скє́ля*.

**сокір**, *со́кор*, *соко́бра*, *соко́рина* — див. **осокір**.

[**соко́ля**] «кличка корови біло-червоної масті» О, [соко́ле] «коза, що має по собі ніби квіти» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szakáll* «борода» (за наявністю підборіддя у корови або борода у кози).

**сокоріти** «сокотіти», [сокорі́ти] «сокотати (про курей)» Па, [сокорі́ха] (епітет курки), [високорі́вати] «сокорити» ЛексПол; — бр. [сокорі́ць] «сокорити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *сокоті́ти*, *сокоті́ти* (пор.).

**сокотати** «видавати звуки ко-ко (про курей); жваво, безугавно говорити; скрекотати», *сокоті́ти* «тс.», *соко́ту́ха* «курка; цокотуха (жінка)»; — р. [соко́татъ] «скрекотати; жваво, безугавно говорити; швидко йти», бр. *са-*

*катаць* «кудкудакати; сокотати; часто стукати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *сокоріти*, *цокати*; пов'язання з р. [*сакать*] «перемовлятися», лит. *sakūti* «говорити» (Фасмер III 709), як і з лит. *sōkti* (*suōkti*?) (Лаучюте 148), недостатньо обгрунтоване.

[**сокотіти**] «берегти; стерегти, зберігати», [*сокотітися*] «ховати щось, критися» О, [*сукотітися*] «стерегтися» Нед, [*сокотач*] «сторож», [*соко́тний*] «якого треба берегтися» Нед, [*соко́т-ня*] «обережно» Нед; — запозичення зі старої румунської мови; рум. ст. *socoti* «стерегти худобу, доглядати худобу» виводиться від сл. *skotъ* «худоба, гроші»; пов'язання укр. [*сокотіти*] «берегти» з уг. [*szokotál*] «рахувати, зважувати, складати», рум. *socotí* (молд. *сокоті́*) «вираховувати, вважати, обдумувати» (Нимчук ОЛА 1984, 299) помилкове. — *Vrabie Romanoslavica* 14, 172. — Див. ще *скот*.

**солда́т**, [*салда́т*, *салдатва́*, *салдатня́*, *салда́тченко*], *солда́тник* «дитяча іграшка, яка зображає солдата», *солда́тисько*, *солда́тище*, *солда́тка* «дружина солдата, вдова солдата», *солдатня́*, *солда́тство* (заст.) «солдатчина; (зб.) солдати», *солда́тчина*, [*посалда́тище*] «послужити в армії, засвоївши елементи російської мови» Л; — р. *солда́т* (з 1515), бр. *салда́т*, н. рідк. *soldaki*, ч. слн. *soldát*, болг. *солда́т(ин)*, м. *солдат(ин)*, схв. *сòлдāт*; — очевидно, через російське посередництво запозичене із західноєвропейських мов; нім. *Soldát*, гол. *soldaat*, фр. *soldat* походять від іт. *soldato* «солдат» (спочатку «який одержує жалування»), що пояснюється по-різному; здебільшого тлумачиться первісно як дієприкметник від дієслова *soldare* «наймати, платити жалування», пов'язаного з іменником *sol-do* «жалування; монета» (мн. *soldi* «гроші»), який виводиться від лат. *solidus* «солід, золота монета»; розглядається також як продовження пізньолат. *solidātus* «який одержує жалування» (Klein

1469, 1470), лат. *soldāre* «наймати, платити жалування» (СІС 774); менш імовірно виведення безпосередньо від *sol-do* «монета, платня» (УРЕ 10, 298; Коваль 187; Преобр. II 352; Skeat 500). — Акуленко 140; КЭСРЯ 420; Цыганенко 440; Фасмер—Трубачев III 709—710; Черных II 185—186; Смирнов 278—279; Christiani 35; Reitsak ZfSI 8/1, 43; Булыка Лекс. зап. 63; Fogarasi St. sl. 1958/4, 67; Kopaliński 901; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Вуяклија 890; Kluge—Mitzka 714; Vries NEW 669; Dauzat 671; Gamillscheg 813; Mestica 1705. — Див. ще *сольдо*. — Пор. **жовнір**, **жолд**.

**солдафóн**, *солдафóнство*; — бр. *салдафóн*; — запозичення з російської мови; р. *солдафóн* (розм., знев.) «обмежений, грубий військовий» є експресивним утворенням, похідним від *солда́т*; припускається вплив власного імені *Агафóн*; як семантичну і словотвірну паралель пор. р. *митрофóн* (жарт.) «матрос». — Фасмер II 629; Фасмер—Трубачев III 710; Christiani AfSIPh 34, 326. — Див. ще *солда́т*. — Пор. **Агафóн**.

**солеці́зм** «синтаксична помилка; неправильний граматичний зворот»; — р. *солеці́зм*, ст. *соликі́смъ* (1704), бр. *салеці́зм*, п. *solecyzm*, ч. *solecismus*, слц. *solecizmus*, болг. *солеці́зъм*, схв. *солеці́зам*, слн. *solecizem*; — запозичення з латинської мови; пізньолат. *so-loecismus* «синтаксична помилка, неправильне сполучення слів; помилка, огріх» походить від гр. *σολοικισμός* «помилка у мовленні; (грам.) синтаксична помилка, солецизм; непристойність, брутальність», що, як і *σολοικίς* «розмовляю з помилками; поводжусь неналежно, непристойно», *σόλοικος* «який неправильно говорить, припускає помилки; невихований, брутальний», походить від назви міста *Σόλοι* «Соли», давньогрецької колонії у Малій Азії, жителі якої, переселенці з Афін, говорили особливо зіпсованою грецькою мовою. — СІС<sup>2</sup> 774; ССРЛЯ 14, 211; Kopaliński 902; St.

угр. *obcsuch* 691; *Holub—Lyer* 445; РЧДБЕ 675; *Вуяклија* 890; *Klein* 1470; *Frisk II* 753.

**соліти**, *солоній*, *солоніна*, *соляний*, *солярка* та ін. — див. **сіль**.

**солідарний**, *солідаризація*, *солідарність*, *солідаризуватися*; — р. *солідарний*, бр. *салідарны*, п. вл. *solidarpu*, ч. *solidární*, слц. *solidárny*, болг. м. *солідарен*, схв. *сѡлидѡран*, слн. *solidáren*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *solidaire*, нім. *solidarisch*, англ. *solidary* пов'язані, очевидно, через слат. *solidaris* «солідарний», із словосполученнями лат. *in solidum* «у цілому», *in solido* «тс.», що складаються з прийменника *in* «в, на; у; до» і форм прикметника *solidus* «масивний; міцний, твердий; непорушний; повний, цілий, весь». — СІС<sup>2</sup> 775; *Фасмер III* 710; *Kopaliński* 902; *Holub—Lyer* 446; РЧДБЕ 675; *Вуяклија* 891; *Klein* 1471; *Gr. Fwb.* 707; *Dauzat* 672; *Gamillscheg* 813. — Див. ще **солідний**.

**солідний**, *соліднішати*; — р. *солідний*, бр. *салідны*, п. вл. *solidny*, ч. *solidní*, слц. *solidny*, болг. *соліден*, м. *солиден*, схв. *сѡлидан*, слн. *solíden*; — запозичення з французької мови; фр. *solide* «міцний; солідний, надійний, стійкий» виводиться від лат. *solidus* «масивний; міцний, твердий; надійний, сталий, непорушний», пов'язаного з *sollus* (заст.) «цілий, повний» і *salvus* «здоровий, неушкоджений; цілий; незайманий». — СІС<sup>2</sup> 775; *Черных II* 186; *Фасмер III* 710; *Holub—Lyer* 445; РЧДБЕ 676; *Вуяклија* 891; *Dauzat* 672; *Gamillscheg* 813; *Klein* 1471; *Walde—Hofm. II* 472, 555. — Див. ще **салют**. — Пор. **залп**.

**солідол** «густе мастило для мащення різного устаткування»; — р. болг. *солидол*, бр. *салідол*; — запозичення з французької мови; фр. *solidol* утворено з основ лат. *solidus* «густий, твердий» і *oleum* «олія». — СІС<sup>2</sup> 775; ССРЛЯ 14, 216; РЧДБЕ 676. — Див. ще **олія**<sup>1</sup>, **солідний**.

**солітер** «окремія великий діамант у оправі»; — р. *солітер*, бр. *салітер*,

п. *soliter*, ч. слц. *solitér*, схв. *солітѣр*, слн. *solitér* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *solitaire* «окремо вправлений великий діамант» пов'язане з прикметником *solitaire* «одинокий; окремія», що зводиться до лат. *sōlitārius* «тс.», пов'язаного з *sōlus* «один, одинокий; єдиний; лише один». — СІС<sup>2</sup> 775; ССРЛЯ 14, 217—218; *Kopaliński* 902; *Dauzat* 672; *Gamillscheg* 813—814; *Walde—Hofm. II* 557. — Див. ще **соло**.

**солітери** (зоол.) «стожкові черви, ціп'яки, Cyclophyllidae», *солітер* «вид стожкового черв'яка, стрічкового глиста, що паразитує в кишечнику людини і тварин, Taenia L.»; — р. *солітер*, бр. *саліцѣр*, п. *soliter*; — запозичення з французької мови; фр. *solitaire* «солітер (стожковий черв'як)», очевидно, утворилося на основі словосполучення *ver solitaire* «тс.» (букв. «черв'як одинокий»), що складається з іменника *ver* «черв'як» і прикметника *solitaire* «одинокий; окремія». — СІС<sup>2</sup> 725; *Фасмер III* 710; *Kopaliński* 902; *Dauzat* 672. — Див. ще **солітер**.

**соло** (муз.), *соліст*, *сольний*, *солірувати*; — р. болг. м. схв. *соло*, бр. *сѡла*, п. вл. *solo*, ч. слц. слн. *sólo*; — запозичення з італійської мови; іт. *solo* «соло; музичний твір для одного голосу або інструмента, самостійна партія для одного виконавця» виникло на базі прикметника *solo* «одинокий; єдиний, лише один, цілий», що походить від лат. *sōlus* «один, одинокий; єдиний; відокремлений, самотній», яке загальноприйнятої етимології не має. — СІС<sup>2</sup> 775; *Черных II* 186; *Фасмер III* 711; *Смирнов* 279; *Kopaliński* 902, 903; *Holub—Lyer* 443; РЧДБЕ 676; *Вуяклија* 891; *Klein* 1471; *Mestica* 1711; *Walde—Hofm. II* 506—507.

**соловей** (орн.) «*Luscinia Forst.*», *соловейко*, [*соловієць* О, *соловін* Нед, *соловіє* Нед, *соловії*] «тс.», *соловеня*, *солов'їха*, *солов'я*, [*соловінний*] «солов'їний», *солов'їний*, *соловійовий*, *солов'ячий*, [*підсоловії*] «вівчарик, *Silvia hypolais* (?)»; — р. *соловей*, бр. *салавей*,

др. *соловиш*, п. *stowik*, ч. *slavík*, слц. *slávik*, вл. *sołobik*, [syłobik], нл. *sytoj*, [syłowik], болг. *слáвей*, м. *славеј*, схв. *слáвѣј*, *слáвѣль*, слн. *sláves*, р.-цсл. **славни**; — псл. \**solvъjъ* «соловей», похідне від прикметника \**solvъ* «жовтувато-сірий»; назва зумовлена характером забарвлення солов'я; проте не виключено, що прикметник є похідним від назви солов'я (Булаховський Вибр. пр. III 259). — УМШ 1959/1, 80; Черных II 186—187; Фасмер III 711—712; Преобр. II 553; Brückner 501; Machek ESJČ 552; Schuster-Sewc 1332; Младенов 588; Skok III 283; Bezljaj Eseji 168; Mikl. EW 314. — Див. ще **СОЛОВІЙ**.

[**СОЛОВІЙ**] «буланий, світло-рудий», *соловіти* «тмяніти (про очі); ставати млявим, сонним, совіти»; — р. *солóвий* (*соловóй*) «буланий, жовтавий; (про очі) осовілий, осоловілий», *соловѣть* «соловіти», бр. *салавѣць* «тс.», р.-цсл. **славоочик** «сірість очей»; — псл. [\**solvъ*] «жовтувато-сірий»?; — зіставляється з двн. *salō* «темний, мутний», дісл. *solg* «брудний, жовтий», англ. *sallow* «блідий», нн. *sōl* «темний, брудний». — Фасмер III 712; Преобр. II 353—354; Младенов 588; Skok III 283; Bezljaj Eseji 168; Mikl. EW 314.

**СОЛОД**, [*солодѣць*] «цукор» Чаб, [*солóдиво*] «прянощі; відвар солоду» Куз, *солодільник*, *солóді* «грунти, що утворилися з солонців унаслідок їх промивання», *солодівня* «приміщення, де готують зерно для солоду» СУМ, Куз, *солóдій* «той, хто любить солодке; онаніст», *солоднѣча*, *солодóвник* «пивовар», *солодóвня* «солодівня» СУМ, Куз, *солóдщи* СУМ, Г, *солóдун* «солодій», *солóдѹха* «страва з житнього солоду», [*солóдь*] «солодкість Нед; нектар О», [*солóдятко*] «серденятко», *солóжѣник* «солодкий пиріг», *солóдильний*, *солóдкавий*, *солóдкий*, *солóдкуватий*, *солóдити*, *солóдити*, *солóдшати*, *насолóда*, *насолóдитися*, *осолóда* «блаженство, насолода», [*персолóдати*] «перестояти» (про солод, ячмінь), [*пóсолóдкий*] «солодкуватий», [*посолóдѹвати*] «по-

ласувати солодким»; — р. *солóд*, бр. *солóд*, др. *солóдъ*, п. *stód*, «солод», *stodki* «солодкий», ч. слц. *slad* «солод», *sladký* «солодкий», вл. *stód* «солод», *stódki* «солодкий», нл. *stod*, *stodki*, полаб. *slad* «солод», болг. *слад* «тс.», *сладѣк* «солодкий», м. *слад*, *сладок*, схв. *слáд*, *слáдак*, слн. *slád*, *sládek*, стсл. **сладѣкъ** «солодкий»; — псл. \**soldъ* «солод, солодоці; солодкий» (давніше «солоний, смачний»), \**soldѣкъ* «солодкий»; — споріднене з лит. *saldus* «солодкий», лтс. *salds* «тс.»; далі пов'язане з псл. *solъ* «сіль», лтс. *sāls*, гот. *salt*, лат. *sāl*, гр. *ἄλς* «тс.». — Черных II 187; Фасмер III 712—713; Преобр. II 318—319; Brückner 499; Holub—Kop. 335; Schuster-Sewc 1303; Младенов 589; Skok III 277—278; Куркина ОЛА 1981, 289—291; Mikl. EW 313; Trautmann 248; Karulis II 148—149; Fraenkel 759. — Див. ще **СІЛЬ**.

[**СОЛОДА**] (бот.) «багатоніжка звичайна, *Polypodium vulgare* L.» Мак, *солóдѣць* «солодка, *Glycyrrhiza* L.», [*солóдик*, *солóдика*] «тс.» Мак, *солóдиця лісова* «багатоніжка звичайна; [солодка Мак]», [*солóдич*] «солодка», [*солóдиш*] «багатоніжка звичайна» О, Мак, [*солóдник*] «медова трава, *Helicis* L.» Мак, [*солóдуш*] «тс.; солодушка, *Hedysarum* L.» Мак, *солóдѹшка* «*Hedysarum*; [багатоніжка звичайна Мак]»; — р. *солóдка* «солодець», бр. *салóдка* «тс.», п. [*stodyczka*] «багатоніжка звичайна», ч. *osladič*, [*sladič*], слц. *sladič*, схв. *òслáд* «тс.», *слáдѣћ* «тс.; солодець», слн. *sladič* «багатоніжка звичайна»; — похідні утворення від *солóдкий*, псл. \**soldъ*(къ); назви зумовлені солодким смаком цих рослин (переважно їхніх коренів). — Шамота 106; Лік. росл. Енци. дов. 63; Machek Jm. rostl. 34, 124. — Див. ще **СОЛОД**.

**СОЛОМА**, [*салóменик*] «солом'яна мата» Л, [*солóмин*] «солом'яний або очеретяний короб» Нед, *солóмина*, [*солóмиця*] «отава» Нед, *солóмит* «будівельний матеріал із соломи», *солóмка* (зменш. і перен.), *солóм'янік* СУМ,

Нед, Куз, [солом'янка] «солом'яник Нед; солом'яний капелюх О», солóмистий, солóм'яний, [солом'яністий] «соломистий» Куз, [солом'ястий] «тс.» Нед; — р. соло́ма, бр. салóма, др. соло́ма, п. вл. нл. slōma, ч. слн. sláma, слц. slama, болг. м. слáма, схв. слáма; — псл. \*solma; — споріднене з лтс. salms «соломина», прус. salme «солома», двн. hal(a)t «стеблина», гр. κάλαμος чол. р. (καλάμη жін. р.) «тростина, соломину», лат. culmus «стеблина, соломину», тох. kulmänts «очерет»; іє. \*Koləto-s/Kolətmā «стеблина, тростина». — Черных II 187; Фасмер III 713; Преобр. II 354; Brückner 500; Machek ESJC 551—552; Schuster-Sewc 1304; Младенов 589; Skok III 278—279; Критенко Вступ 513; Mikl. EW 314; Meillet Études 428; Trautmann 298; Karulis II 150; Pokorny 612.

**солома́ха** — див. салама́та.

**Соломія** (жіноче ім'я), Саломе́я, Солóха, Со́ля, Солю́ня; — р. Саломе́я, Соломе́я, бр. Саламе́я, п. Salomea, ч. слц. Salome, болг. Саломе́я, Саломі́я, м. Саломе́я, схв. Саломе́я, слн. Saloma, стл. Саломе́я, бр. Саломе́я, слн. Saloma, стл. Саломе́я, бр. Саломе́я, слн. Saloma, стл. Саломе́я; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Σαλώμη пов'язане з чоловічим ім'ям Σαλωμών (Σολωμών) «Соломон», що походить від гебр. Šēlōmō<sup>h</sup>, утвореним від šālōm «мир». — Вл. імена 159; Петровский 194; Спр. личн. имен 521, 523; Илчев 438; Klein 1376, 1471.

**солóмка** — див. слóнька.

[солóм'янка] (бот.) «цмин, Helichrysum D.C.» Нед, Куз, [соломняк] «тс.» Нед, [солом'яник] «котячі лапки дводомні, Antennaria dioica (L.) Gaertn.» Мак; — похідне утворення від соло́ма; назва зумовлена подібністю верхньої частини стебла обох цих рослин до соломини. — Див. ще соло́ма.

**солонéць** (бот.) «Salicornia L.; [курай, Salsola L. Мак]», [солерос] «солонéць» Мак, [солинка, сольник] «тс.» Мак, [солонéй] «кермек сарептський, Statice sareptana (S. tomentella)», [со-

лоні́й] «тс.» Пі, солонéчник «Galatella Cass. (Aster L.)», соля́нка «курай, Salsola L.»; — р. солерос «солонéць», [со́льник] «тс.», солонéчник «солонечник», соля́нка «курай», бр. саля́нка «тс.», саля́рос «солонéць», саланéчник «солонечник», п. solanka «курай», ч. заст. slaněpka, slanice «тс.»; — похідні утворення від сіль, солóний; назви зумовлені тим, що ці рослини ростуть на засолених ґрунтах. — Даль IV 268; БСЭ 3, 277; 20, 557; ТСБМ V/1, 31; Machek Jm. rostl. 85. — Див. ще сіль.

**солóпити** «висувати, вивалювати з рота (язик)», [солонéка] «той, хто висолоплює язик» ЛексПол, [солон'яка] «тс.» тж, вісолопити, висолопитися, висолоплювати, [підсолопіти] «занадто високо висунути (гніт лампи)» Ме; — р. [солóпить] «лизати; висувати язик», [силіпа́ть] «висувати язик; пити, висунувши язик; хлебтати», бр. [салупа́ць] «висолоплювати і ховати; лизати», вісалопіць «висолопити», [вісалупіць] «тс.»; — пов'язується (Трубачев Сл. языкозн. V 177) з стсл. слѣпати «скакати», слъпати «текти», р.-цсл. слѣпати, съпати «тс.»; бити ключем» і, далі (Аникин Етимология 1982, 65—70), з лат. salio «скачу», гр. ἄλλομαι «тс.»; зіставляється також (Мартынаў Белар.-укр. ізалексы 46) з лит. sulpti (sulpiti) «ссати; присьорбувати», лтс. sulpīt «ссати, облизувати»; непереконлива думка (Фасмер III 621, 714) про звуконаслідувальне походження. — ЭСБМ II 282.

**солóпити** «дивитися, широко розкривши очі, безтямно», солоні́й «роззява»; — бр. салап'яка «тс.», асалапéць «розгубитися, збентежитися, втратити здатність розуміти»; — очевидно, пов'язане з солóпити; можливо, результат контамінації слів солóпити і солóвити «совіти» (бр. [салупа́ць] «солóпити» і салавéць «совіти»); зіставляється також (Супрун Веснік БДУ 1970/3, 58—60) з п. ošturieć «остовпіти». — Мартынаў Белар.-укр. ізалексы 49. — Пор. солóвий, солóпити.

[**солотвина**] «багнувате місце» О; — р. [*солоть*] «грузьке кисле й іржаве болото», [*солотина*] «тс.», п. ст. *słotwina* «драговина, мочар», ч. *slatina* «торф'яне болото; (мед.) грязі», [*slatvina*] «тс.», слц. *slatina* «мочаристе місце; торф'яний ґрунт», [*svatvina*] «кислий ґрунт»; — очевидно, пов'язане з *солонець*, *солончак* і далі з псл. *solъ* «сіль», але компонент *-т-* в основі неясний. — Brückner 507; Machek ESJC 552. — Див. ще **сіль**.

[**солта**] «шлак, окалина» Нед; — неясне.

**солтис** (іст.) «сільський староста (в Західній Україні)», [*шобтис*] «тс.» О; — бр. *солтыс* (у Західній Білорусі); — запозичення з польської мови; п. *sołtys* «сільський староста; представник селян у народній раді», ст. *szołtys* «сільський староста» походить від нім. Schultheiss (свн. *schultheize*) «сільський староста», що складається з основ іменника *Schuld* «вина» (двн. *sculd(a)* «зобов'язання»), пов'язаного з *sollen* «бути повинним» (двн. *sculan* «тс.»), спорідненим з днн. дангл. *sculan*, дісл. *skola*, гот. *skulan* «тс.», лит. [*skilti*] «потрапити в борги», прус. *skallisman* «обов'язок», і дієслова *heissen* «називати, наказувати» (двн. *heizzan* «тс.»), спорідненого з дісл. *heita* «називати, обіцяти», гот. *haitan* «називати, запрошувати, наказувати», лат. *сіо* «викликаю», гр. *ἴδω* «іду геть». — Шелудько 46; Richhardt 103; Brückner 507; Kluge—Mitzka 300—301, 683, 715.

**соль** (муз.) «п'ятий звук музичної гама і нота, що позначає цей звук»; — р. бр. *соль*, п. ч. *sol*, болг. *сол*, слн. *sól*; — запозичення з італійської мови; іт. *sol* «тс.» походить від лат. *sol-*, що є початковим складом слова *solve* (форми 2-ї ос. одн. наказового способу від дієслова *solvere* (*solvo*) «платити; нести, терпіти; виконувати, стримувати; віддячувати, відшкодовувати; спокутувати; звільняти; ламати, знімати», яким починається п'ятий рядок першої строфи латинського релігійного гімну св. Іоанну Хрестителю, написаного в XI ст. Пав-

лом Дияконом; пор. назви інших звуків і нот музичної гама іт. *re* «ре», *мі* «мі», *fa* «фа», *la* «ля», *сі* «сі», утворених також на базі початкових складів слів другого, третього, четвертого, шостого і сьомого рядків першої строфи того ж гімну. — СІС<sup>2</sup> 775; Черных II 188; Фасмер III 716; Дарган РР 1981/6, 106—107; Kopaliński 902—903; Sł. wyr. obcych 690; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Klein 1469, 1470; Mestica 1704. — Пор. до<sup>3</sup>, ля<sup>1</sup>, мі<sup>1</sup>, ре, сі<sup>1</sup>, фа.

**сольдо** «срібна монета багатьох італійських держав до об'єднання Італії в 1861 р.; італійська мідна монета до 1947 р., що дорівнює двадцятій частині ліри»; — р. *сольдо*, бр. *сольда*, п. нл. *sold*, ч. слц. *sold*, *soldo*, болг. *солдо*, схв. *солд*, *солда*, слн. *sóld*; — запозичення з італійської мови; іт. *soldo* «жалування, плата» (спочатку «монета; давня дрібна монета, мідяк» (мн. *soldi* «гроші») зводиться до пізньолат. *sol(i)idus* «(золота) монета», що походить від лат. (*nummus*) *solidus* «солід, золота монета», букв. «(монета) тверда», яке є результатом семантичної видозміни прикметника *solidus* «щільний; масивний; міцний, твердий». — СІС<sup>2</sup> 776; Цыганенко 440; Kopaliński 901; Sł. wyr. obcych 690; РЧДБЕ 675; Dauzat 671—672; Kluge—Mitzka 714; Mestica 1705. — Див. ще **солідний**. — Пор. **жолд**.

**сольфеджіо** (муз.) «вокальні вправи для розвитку слуху й голосу та набуття навичок читати ноти», *сольфеджо* «тс.», *сольфеджувати*; — р. *сольфеджіо*, *сольфеджо*, бр. *сальфеджью*, п. ч. слц. *solfeggio*, болг. *солфеджіо*, схв. *солфеджо*, слн. *solféggio*; — запозичення з італійської мови; іт. *solfeggio* («сольфеджіо» пов'язане з *solfa* «гама (музична)», утвореним з назв двох нот музичної гама *sol* «соль» і *fa* «фа». — СІС<sup>2</sup> 776; ССРЛЯ 14, 242; Sł. wyr. obcych 691; Holub—Lyer 445; Вуяклија 892; Mestica 1707. — Див. ще **соль**, **фа**.

**соляр** «солярове масло», *солярка* «тс.»; — р. *соляр*, *солярка*, бр. *салярка*, п. *solarowy* «соляровий», ч. слц. *so-*



lagovú, схв. соларни «тс.»; — результат стягнення виразу *солярове масло*, в якому перший компонент є запозиченням із західноєвропейських мов; англ. solar «соляровий», нвн. Solar- «тс.» походять від лат. sōlāris «сонячний», пов'язаного з sōl «сонце». — Sł. wyr. obcych 690. — Див. ще **солярій**.

**солярій** «місце для приймання сонячних ванн; сонячний годинник», *соляризація* «(мед.) опромінювання сонцем; (фотограф.) перетворення негативного зображення в позитивне», *солярний* «пов'язаний із сонцем»; — р. *солярій*, бр. *салярій*, п. solarium, ч. слц. solárium, болг. солáриум, схв. соларијум, слн. solárij; — запозичення з латинської мови; лат. sōlārium «солярій (плоский дах, тераса, вишка, балкон); сонячний годинник; годинник» пов'язане з прикметником sōlārius «сонячний», похідним від іменника sōl «сонце», спорідненого з лит. saulė «сонце», лтс. saulė, прус. saule, псл. \*s<sup>1</sup>l<sup>1</sup>ньсе (<\*s<sup>1</sup>l<sup>1</sup>нь) «тс.», укр. *сонце*. — СІС<sup>2</sup> 775; Цыганенко 440; Kopaliński 901; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Вуяклија 890; Walde—Hořm. II 553—554. — Див. ще **сонце**.

**сом<sup>1</sup>** (іхт.) «Silurus L.», [сiм ВеНЗн, сон Нед, сум ВеБ] «тс.», *соміна*, *сомові*, *соміний*; — р. бр. болг. м. сом, п. sum, ч. слц. sumec, нл. som, схв. сѡм, слн. sōm; — псл. somъ; — споріднене з лит. šamas, лтс. sams «тс.», гр. καμασίη «якась риба»; іє. \*komos, запозичене з невідомого джерела; зіставленя з лат. salmō (Преобр. II 355; Младенов 599; Skok III 305—306) помилкове. — Коломиец Проиш. назв. рыб 106—109; Черных II 188; Фасмер—Трубачев III 716; Филин Образ. яз. 116; Machek ESJC 592; Schuster-Sewc 1333.

[**сом<sup>2</sup>**] «сон» О, [сомарь] «сплюх» О, [сом'як, сонм'як] «тс.» О, [сомнячий] «сонний, заспаний» О; — запозичення з румунської мови; рум. somp (молд. сомн) «сон» походить від лат. sompnus «тс.», спорідненого з лит. sãpnas, дінд. svãpnañ, псл. съпъ (<\*sърпъ)

«тс.». — О II 236; СДЕЛМ 391; DLRM 783. — Див. ще **сон<sup>1</sup>**.

[**сомар**] «осел» Нед, [сомаріха] «ослиця» О, [сомаря] «осля» Нед; — запозичення зі словацької або угорської мови; слц. ч. діал. somár «осел» походять від уг. szamár «тс.», запозиченого з італійської мови; іт. somaro «тс.», як і болг. самáр «в'ючне сідло», м. самар, схв. сáмáр «тс.», зводиться до сгр. σαμάριον, похідного від σαύμα (>σαμáρι) «тс.». — Лизанец 625; Machek ESJC 568; Skok III 198—199.

**соматичний** «тілесний, пов'язаний з тілом»; — р. *соматический*, бр. *саматичны*, п. somatyczny, ч. слц. somatický, вл. somatiski, болг. соматичен, соматически, м. соматски, схв. соматски, соматичан, слн. somátičen, somátski «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. somatisch, фр. somatique, англ. somatic «тс.» зводяться до гр. σωματικός «тілесний», похідного від σῶμα «тіло», пов'язаного з атт. σῶος (сῶс) «безпечний, здоровий, цілий» і спорідненого з лат. tōmentum «набивка (шерсть, волосся, солома)», tumēre «пухнути, набухати». — СІС<sup>2</sup> 776; Kopaliński 903; РЧДБЕ 676; Вуяклија 892; Gr. Fwb. 708; Dauzat 673; Klein 1472. — Пор. **хромосома**.

**сомбрéро** «іспанський крилатий капелюх»; — р. *сомбрéро*, бр. *самбрéра*, п. ч. слц. sombrero, слн. sombrêro; — запозичення з іспанської мови; ісп. sombrero «капелюх; балдахін» є похідним від sombra «тінь», що, як і каталанське, порт. sombra «тс.», виникло на основі пізньолат. subumbrae «розміщувати в тіні», утвореного з прийменника sub «під» та іменника лат. umbra «тінь; сутінок, тінисте місце, навіс, накриття», очевидно, спорідненого з лит. ūnksna «тінь». — СІС<sup>2</sup> 776; ССРЛЯ 14, 246; Kopaliński 903; Sł. wyr. obcych 667; Holub—Lyer 446; Ivanová-Salingová—Maňíková 809; Klein 1472; Walde—Hořm. II 814—815. — Див. ще **суб**.

[**сомець**] (мн. [сiмци]) «кожна з тих колод у стіні хати, які лише одним кін-

цем зв'язуються в замок, а другим упираються в одвірок чи лутку»; — р. [soméu] «продовження зрубу хати, яке закінчується трикутним виступом», п. [sonik] «одна з коротких горизонтальних колод між вікнами», [sumik] «тс.», ч. [so-  
tik] «боковий одвірок», [somatica] «горизонтальна колода між вікнами», слц. [sōm] «боковий одвірок», [somik] «тс.; перекладина в граблях, воротах, мотовилі»; — остаточно не з'ясоване; виводиться з псл. \*съ-тъкъ, пов'язуваного з за-тъкъ «замок» (Фасмер—Трубачев III 716) або з псл. somъ < іе. \*kom-, до якого зводяться й дінд. śamū «палка, втулка, цвях», гр. κάρμαξ «жердина, кіл», свн. hamel «жердина» (Machek ESJC 566—567; Чумакова Етимология 1984, 218—219).

**сомна́мбу́ла** (мед.) «людина, хвора на лунатизм; сновидя, лунатик» СУМ, Куз, *сомна́мбул* «тс.», *сомнамбулізм* «лунатизм», *сумнамбуліст*, *сумнамбулістка* Куз, *сумнамбулічний*; — р. *сомна́мбула*, *сомна́мбул*, бр. *самна́мбула*, *самна́мбул*, п. *somnambulik*, ч. слц. *somnambul*, болг. м. *сомнамбу́л*, схв. *сомна́мбул*, слн. *somnambulist*, *somnambulistem*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *somnambule* «лунатик», *somnambulisme* «лунатизм», англ. *somnambulism*, *somnambulist* «лунатик», нім. *Somnambule* «тс.» утворені з основ лат. *somnus* «сон», спорідненого з дінд. *svárpaṅ*, псл. *съпъ* «тс.», укр. *сон*, і *ambulō* (*ambulāre*) «ходити, прогулюватися». — СІС<sup>2</sup> 776; ССРЛЯ 14, 247; Kopaliński 903; Holub—Lyer 446; Ivanová—Šalingová—Maníková 809; РЧДБЕ 676; Dauzat 673; Klein 1472—1473; Gr. Fwb. 708. — Див. ще **амбулаторія**, **сон<sup>1</sup>**.

**со́мпель**, *со́мплавий*, *со́мпля*, *со́мпляк* — див. **со́плі**.

**сон<sup>1</sup>**, *сонліви́ця* «стан, коли весь час хочеться спати», [сонліви́ця Куз, сонніви́ця], *сонні́ця* СУМ, Г «тс.», *сонник* «книга, в якій тлумачаться сни», *сонно́та* «сонливість», [сонно́ці] «сонність» Куз, *со́нько́* «той, хто любить спати» СУМ, Нед, *соню́га*, *со́ня* «тс.», *сонлі́вий*, [сонні́вий], *со́нний*, [соня́чий]

«сонний» Нед, *сніти* «бачити уві сні», *снітися* «ввижатися уві сні», *безсо́нниця*, *безсо́ння*, *безсо́нний*, [ві́снитися] «приснитися», [ві́синатися] «снитися», *засну́ти*, *засина́ти*, *засну́лий*, [зисну́тися] «прокинутися» Ж, [насо́нний] «снотворний» Она, [со́н] «сон» Ж, [пересо́нь] «перший сон» Нед, [просо́не, просо́нок] «тс.» Нед, *просну́тися*, *просина́тися*, *спросо́нку*, *спросо́ння*; — р. бр. м. *сон*, др. *сънъ*, п. ч. слц. *sen*, вл. *soṇ*, нл. *soṇ*, болг. *сън*, схв. *са́н*, слн. *sen*, стсл. **сънъ**; — псл. \*съпъ < \*сърпъ, пов'язане з сърати «спати»; — споріднене з лит. *sāpnas* «сон», *sāpnis*, лтс. *sapnis*, дінд. *svárpaṅ*, гр. ὕπνος, лат. *somnus* «тс.». — Черных II 188; Фасмер—Трубачев III 716—717; Преобр. II 355—356; Brüçkner 484; Machek ESJC 541; Schuster-Sewc 1334; Младенов 622; Skok III 309—310; Mikl. EW 334; Eckert ZfS1 8/6, 883—884; Karulis II 154—155. — Див. ще **спати**.

**сон<sup>2</sup>** (бот.) «сон-трава, Pulsatilla Adans.; [анемона, Anemone L. Мак], [со́нух] «сон» Чаб, [сончик, сінь-трава] «тс.» Мак, [сонник] «беладона лікарська, Atropa belladonna L.» Лік. росл. Енци. дов.; — р. *сон* «сон-трава; [беладона]», бр. *сон* «сон-трава»; — результат перенесення на рослину назви *сон* «спання», а також похідні утворення від цієї назви; ці рослини широко відомі своєю заспокійливою дією, зокрема при безсонні (Шамота 71; Лік. росл. Енци. дов. 55—56, 409—410); разом з тим можливе зіставлення з назвами п. *sasanka* «сон-трава», болг. [сасан(ка), съсън(ка)], *сънкотка* «тс.», ч. слц. *sasanka* «анемона», етимологічно неясними. — Крайчук Белар. лінгв. 6 (1974), 66—67.

**сонáнт** «приголосний звук, при творенні якого голос переважає над шумом»; — р. болг. м. *сонáнт*, бр. *санáнт*, п. вл. *sonant*, ч. слц. *sonanta*, схв. *со́нант*, слн. *sonánt*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sonánt* «сонант», фр. *sonante*, англ. *sonant* «тс.» зводяться до лат. *sonāns* (род. в. *sonantis*) «той, що звучить; повно-

звучний; (грам.) голосний», .субстантивованого дієприкметника від дієслова *sonāre* «звучати; шелестіти; брязкати; грати, співати; вимовляти»; пор. давні латинські термінологічні словосполучення *littera sonāns* «голосна буква», *litterae sonantes* «голосні букви». — СІС<sup>2</sup> 776; ССРЛЯ 14, 259; ТСБМ V/1, 51; Sł. wug. obcych 692; Holub—Lyer 59, 446; РЧДБЕ 676—677; Вуяклија 892; Klein 1473; Gr. Fwb. 708. — Див. ще **сонáта**.

**сонáта** (муз.), *сонатíна* «нескладна, невелика соната»; — р. болг. м. схв. *сонáта*, *сонатíна*, бр. *санáта*, *санаціна*, п. вл. *sonata*, *sonatina*, ч. *sonáta*, *sonatina*, слц. слн. *sonáta*, *sonatína*; — запозичення з італійської мови; іт. *sonata* «соната; дзвін; гра на інструменті», *sonatina* (зменш.) пов'язані з *sonare* «звучати, дзвонити; грати на музичному інструменті», що походить від лат. *sonāre* (<\**с̑енāre*) «звучати; шелестіти; брязкати; грати, співати», спорідненого з дінд. *svāpatí* «звучить», *svapāḥ* «звук, тон», дірл. *sepp-* «звучати; грати (на інструменті)», *senim* «гра, звучання», дангл. *swin* «музика, спів», *swinsian* «співати», а також днн. днн. снн. дангл. англ. *swan* «лебідь», снідерл. *swane*, дісл. *svang* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 776; Акуленко 141; ССРЛЯ 14, 260; Фасмер III 717; Kopalinski 903—904; Holub—Lyer 59, 446; РЧДБЕ 677; Вуяклија 892; Mestica 1715—1716; Walde—Hořm. II 559—560; Dauzat 674; Klein 1473; Kluge—Mitzka 688; Uhlenbeck 354, 361; Jóhannesson 802; Pedersen Kelt. Gr. II 625.

**сонéт** «вірш із 14 рядків»; — р. болг. м. *сонéт*, бр. *санéт*, п. ч. слц. вл. *sonet*, схв. *сòнéт* (*сòнет*), слн. *sonét*; — запозичене з італійської мови, можливо, через німецьке (нім. *Sonétt*) або французьке (фр. *sonnet*) посередництво; іт. *sonetto* «сонет» здебільшого виводиться від пров. ст. *sonet* «вид пісні; пісенька», очевидно, зменш. від іменника *son* «пісня, звук», що походить від лат. *sonus* «звук», пов'язаного з *sonāre* «звучати»

(Kopalinski 904; Holub—Lyer 446; Dauzat 674; Klein 1473); припускається також зв'язок італійської форми з лат. *sonus* «звук» через фр. ст. *sonet* «пісенька», *son* «звук; пісня» (Фасмер III 717; Kluge—Mitzka 716; Gamillscheg 816). — СІС<sup>2</sup> 777; ССРЛЯ 14, 261; Преобр. II 355; РЧДБЕ 677; Вуяклија 892; Mestica 1716. — Див. ще **сонáта**.

**сонéтка** (заст.) «кімнатний дзвінок із шнурком, за який смикали при потребі викликати слугу»; — р. болг. *сонéтка*; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *sonnette* «дзвінок, брязкальце» пов'язане з дієсловом *sonner* «звучати, дзвеніти, дзвонити», що зводиться до лат. *sonāre* «звучати; шуміти; брязкати». — ССРЛЯ 14, 261; РЧДБЕ 677; Dauzat 674. — Див. ще **сонáта**.

**сóнечко** (ент.) «бедрик, *Coccinella L.*»; — ч. *slunečko*, вл. (bože) *slončko*, нл. [*stýńcko*] «тс.»; — похідне утворення від *сóнце*; назва зумовлена яскравим червоно-жовтим забарвленням сонечка. — Див. ще **сóнце**.

**сонм** (кн.) «велика група, зібрання», *сónмище* (ірон.) «тс.», ст. *сòнмъ* (у словосполученні *с. во(д)ный* «вод згромаження, зтѣкъ, ставъ, баюркъ, озеро») (1627); — р. бр. болг. *сонм* (з цсл.), др. *сънмъ* «зібрання, скупчення; з'єднання; сонм; з'їзд, сейм; собор; народ», *сънемъ*, *соньмъ* «тс.», *сънмище* «збори, собор; синагога; нарада», *сънемище*, *соньмище* «тс.», *сънятися* «збиратися, з'єднуватися; одружуватися; зустрічатися», ч. *sněm* «сейм, парламент», слц. *spem* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **сънмъ** «зібрання, сонм, синедрион, собор, синод, богослужіння, синагога», **сънмище** «тс.» зводяться до псл. *съп-ьт-ъ* «зібрання, з'єднання; собор», пов'язаного з дієсловом \**съп-ьт-ти* (\**съп-ѣ-ти*) «зібрати», утвореним за допомогою префікса *съп-* «з-» від дієслова \**ьт-ти* (>*је-ти*) (<\**т-*) «брати», співвідносного з \**ьт-мат-и* «брати, мати». — Огієнко РМ 1936/1, 17—18; Беринда 119; Фасмер—

Трубачев III 717; Brückner 484; Machek ESJC 564; Jakobson IJSLP 1959/1—2, 271. — Див. ще **з<sup>3</sup>**, **імати**, **яти**. — Пор. **сейм**, **сойм**.

**сонорний** «приголосний звук, при творенні якого голос переважає над шумом»; — р. *сонорный*, бр. *санорны*, п. *sonorny*, ч. *sonora*, *sonorni*, слц. *sonôra*, *sonorný*, болг. *сонор*, *сонорен*, м. *сонорен*, схв. *сѡнѡран*, слн. *sonôren*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *sonore* «дзвінкий, звучний, голосний, сонорний звук», англ. *sonorous* «звучний, дзвінкий; сонорний», нім. *Sonôr* (як частина терміна *Sonôrlaute* «сонорні звуки») зводяться до лат. *sonôrus* «дзвінкий; дзюркотливий, гомінкий», похідного від іменника *sonog* «дзвін, звук, голос, шум», пов'язаного з *sonôre* (заст. *sonôre*) «звучати; шуміти». — СІС<sup>2</sup> 777; ССРЛЯ 14, 267; Ст. вуг. *obscuch* 692; Holub—Lyer 59, 446; РЧДБЕ 677; Klein 1473; Dauzat 674; Дворецкий Лат.-русск. сл. 1976, 941. — Див. ще **соната**.

**сонце**, [*сѡненько*] (зменш.), *сѡнечко* «тс.», *сонцевік* «астрофізик, який займається дослідженням сонця», [*сѡнячник*] «сонячний схил гори» Ч, [*сѡнічний*] «сонячний» Нед, *сонцевий*, [*сонців*], *сѡнячний*, [*сѡняшний*], [*сѡяшний*] «сонячний», *відсѡння* «сонячний бік», [*навсѡнні*] «на сонячному боці», [*осѡвня*] «сонячний бік» Ж, [*осѡвнь*, *осѡнь*] «тс.», *осѡння* «тс.; добре освітлюване сонцем місце», *відсѡння* «тс.», [*присѡне*] «круг навколо сонця» ЛексПол, *відсѡнячний*, [*пѡсолонь*] «за сонцем (ідуци)» Нед; — р. *солнце*, бр. *сѡнца*, др. *сѡльнце*, п. *stônce*, ч. *slunce*, слц. *slnce*, вл. *stôncо*, нл. *stûncо*, болг. *слънце*, м. *сонце*, схв. *сѡнце*, слн. *sonce*, стсл. *слънце*; — псл. \**s<sup>h</sup>l<sup>n</sup>ьce* (<\**s<sup>h</sup>l(n)*); — споріднене з лит. *saulė*, лтс. *saule*, прус. *saule*, гот. *sauil*, дісл. лат. *sōl*, гр. ἥλιος (*ḥēlios*), двн. *suppo*, дінд. *svar-*, ведичне *sūrah*, *sūryah* «тс.»; іе. \**sāuel-*/*sūl-*, \**sup-*. — Черных II 186; Фасмер III 710—711; Brückner 500; Machek ESJC 558; Schuster-Sewc 1305; Младенов 592; Skok III 361—362; Критенко

Вступ 516; Карпенко Назв. зв. неба 73; Mikl. EW 334; Eckert ZfSl 8/6, 882—883, 889; Trautmann 251; Karulis II 160—161; Pokorny 881.

**сонянка** (бот.) «сонцевіт, *Helianthemum* Mill.», [*сѡнінка* Нед, *сонічник* Мак, *сонішник* Мак] «тс.»; — р. *солнцецвѣт*, бр. *сонцацвѣт*, ч. ст. *slunečnŭ květ*; — похідне утворення від *сѡнце*; назва зумовлена тим, що квітки сонянки повертаються за сонцем. — Machek Jm. rostl. 70. — Див. ще **сѡнце**. — Пор. **сѡнях**.

**сѡнях** (бот.) «соняшник, *Helianthus* L.», *сѡняшник*, [*сонечник* ВеНЗн, *сѡнічник* Нед, *сон* НикСгЛ] «тс.», *соняшничина*, *соняшничіння*, [*соняшнѣнка*] «поле, де росли соняшники» Прок, [*сѡяшник*] «соняшник», [*відсѡнічник* Нед, *відсѡнух* тж, *пососяшник* Мак, *пососяшник* ВеНЗн, *просѡняшник* тж, Куз, *посорѣшник* Куз] «тс.»; — р. *подсѡлнечник*, бр. *сланѣчник*, п. *stolecznik*, ч. *slunečnice*, слц. *slnečnica*, болг. *слънчеглѣд*, [*слънчовка*], м. *сончоглед*, схв. *сунчѡнѣк*, *сѡнчаница*, слн. *sončnica* «тс.»; — похідні утворення від *сѡнце*; назви зумовлені схожістю квітки соняника із сонцем, а також тим, що його квітка постійно повертається до сонця. — Дзендзелівський УМШ 1958/2, 67—68; Коваль 47—48; Machek Jm. rostl. 243. — Див. ще **сѡнце**. — Пор. **насенѣшник**, **насѡнешник**, **сонянка**.

[*сѡняшниці*] «гостре шлункове захворювання, спазми шлунка», [*сѡнішниця* Нед, *сѡяшниці*] «тс.»; — п. [*stolecznice*] (мн.) «хвороба очей»; — очевидно, пов'язане із *сѡнце*; мотивація української назви неясна.

**сопілка**, [*сопівка*], *сопілкар*, *сопілчина*, [*сопільник*]; — р. *сопель* «сопілка», бр. [*сапелька*, *сапѣлка*], р.-цсл. **сопѣль**, болг. [*сопелка*] «тс.», схв. *сѡпиле* «дерев'яний духовий інструмент»; — псл. *sopeľ* (*sopeľka*) «сопілка», похідне від *sopeťi* «сопіти, з шумом дихати; дути в трубку». — Фасмер III 718; Преобр. II 357—358; Skok III 306. — Див. ще **сопіти**.

**сопіти**, [сопотіти] «сопіти» Нед, сопті «тс.», соп «сопіння», [сопілка] «незамерзаюче місце» Ч, [сопіт] «тс., хропіння» Нед, [сопіў] «сопун» Нед, сопло, сопун, [сопіўх] «чад, сморід» СУМ, Нед, [сопіўха] «тс.; клуб диму Нед; сажа», [сапіўха] «сажа», [соплюватий] «соплоподібний» Куз, [засіптіся] «зсапатися» Ж; — р. сопеть, бр. сапці «сопіти; дути в дудку», др. сопѣти «грати на трубі», сопсти «тс.», ч. sopiti «пихтіти, сопіти», слц. sopiti' «вивергати вогонь», болг. сопам се «огризаюся», схв. сопити «пихтіти, сопіти», слн. sorēti (sōpsti) «сопіти, фиркати», стсл. **сопи** (**сопсти**) «грати на дудці»; — псл. soti (<\*sopti), sorēti «сопіти, дути», пов'язані чергуванням голосних із sarati «сопіти, пихтіти»; — давні звуконаслідувальні утворення, очевидно, споріднені з дінд. śarati «проклинає», śabdaḥ «звук, шум»; іє. \*kōp-; зіставляється також (Machek ESJC 567) з гр. φόφος «звук, гуркіт». — Фасмер III 718; Преобр. II 357—358; Brückner 481; Schuster-Sewc 1270; Младенов 599; Skok III 306; Meillet Etudes 319; Trautmann 299; Mayrhofer III 296; Pokorny 615. — Пор. сап.

**сопка** «горб або невисока гора; [невеликий (згаслий) вулкан Куз]»; — р. сопка «тс.; вулкан», бр. сопка «тс.», ч. слц. сорка «вулкан» (з р.); — не зовсім ясне; може бути зіставлене із сипати (псл. \*sъpъка, др. съpъ, сопъ «насип; сопка») і частково (в значенні «вулкан») із сопіти. — Фасмер III 719; Machek ESJC 567.

[**сопкий**] «розсипчастий» ЛексПол, [сопнути] «ринутися, кинутися, шмигнути» тж; — бр. сопкі «розсипчастий»; — похідні утворення від псл. сър (<\*sър-), відображеного в п. ст. ser «данина зерном», др. съpъ «насип, вал, гора», вл. ser «кучугура», стсл. съpъж «сиплю» і пов'язаного чергуванням голосних із сур- (\*sър-) «сипати». — Див. ще сипати.

**соплі**, сопля, [сопіль] «сопля; льодяна бурулька», [сомпель] «льодяна бурулька» Нед, [сомпіль Ме, сомпля

Ник, сомпляк, сомлях, сумпляк, цомпель, цомплях, цумпель тж, цимпель ВеБ] «тс.», соплії, [сопліох] «сопляк» Чаб, сопляк, [супель] «сопля; бурулька» ЛексПол, [соплавий] «сопливий» Нед, [сомплавий Нед], соплівий, [соплякуватий] «тс.»; — р. сопля, бр. соплі, др. сопль, п. sorpel «бурулька», ч. [sorpel] «сопля», слц. sorpel', болг. сопъл (мн. сополи), схв. сдопль (сдополина), с.-цсл. сопль «тс.»; — псл. sorpl «сопля», пов'язане з \*sopti (sorēti) «сопіти, дихати з шумом, видихати»; — зіставляється з дісл. safi «сік дерева», снн. sabben «бризкати слиною», sabbelen «бруднити», ав. vi-šara «який має отруйні соки». — Фасмер III 719; Преобр. II 357; Machek ESJC 567; Skok III 306. — Див. ще сопіти.

[**сопляк**] (бот.) «рястка поникла, Ornithogalum nutans L.» Мак; — похідне утворення від соплі; назва зумовлена, очевидно, тим, що сік цієї рослини нагадує яєчний білок; пор. [слизняк] «рястка зонтична, O. umbellatum L.» Мак, слц. [vtáci bielok] «рястка поникла» (букв. «пташиний білок»). — Machek Jm. rostl. 267—268. — Див. ще соплі.

**сопрано** «найвищий співочий жіночий голос; високі за регістром різновиди деяких музичних інструментів», [сопран, сопраністка] Куз; — р. болг. сопрано, бр. сапрана, п. вл. sorpan, ч. слц. слн. sorpán, sopranista, м. сопран, схв. сōpṛān, сопраністица, сопраністкыня, слн. sopranist; — запозичення з італійської мови; іт. soprano «високий жіночий голос» (букв. «верхній, вищий»), очевидно, пов'язане з пізньолат. superānus «високий; верхній», похідним від лат. super «зверху, вгорі»; пояснюється також як похідне від іт. sopra «зверху; понад», яке продовжує лат. supra «зверху; нагорі; вище; понад», пов'язане з super. — СІС<sup>2</sup> 777; Акуленко 141; Коваль 170; ССРЛЯ 14, 299; Фасмер III 719; St. wyg. obcych 693; Kopaliński 904; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 677; Вуяклија 893; Dauzat 674; Klein 1475; Mestica 1724. — Див. ще супер-

**сорбѐнт** «речовина, здатна вбирати газ, пару та рідину»; — р. болг. *сорбѐнт*, бр. *сарбѐнты*, п. слц. *sorbent*; — запозичення з англійської мови; англ. *sorbent* «тс.» утворено від лат. *sorbens* (-ntis) «поглинаючий», пов'язаного з *sorbeo* «хлебчу, поглинаю; вбираю», спорідненим з гр. *ρῥῆω* «сърбаю», лит. *srėbti* «сърбати», псл. \**sꙋꙋbati* «тс.» — СІС<sup>2</sup> 777; *Sł. wyg. obcsuch* 693; РЧДБЕ 677; *Walde—Hofm.* II 561—562. — Див. ще **сърбати**.

**сорбіт** «солодкий замітник цукру для хворих на діабет»; — р. *сорбіт*, бр. *сарбіт*, п. ч. слц. вл. *sorbit*, слн. *sorbit*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sorbit*, англ. *sorbite*, *sorbitol* «тс.» утворено від лат. *sorbium* (бот.) «горобина», спорідненого з лит. *saĩtas* «буланій, каштановий», лтс. *sārts* «червоний з обличчя»; ця органічна речовина міститься в ягодах горобини. — СІС<sup>2</sup> 777; *Sł. wyg. obcsuch* 699; *Klein* 1475; *Walde—Hofm.* II 562.

**сърго** (бот.) «*Sorghum Pers.*»; — р. болг. *сърго*, бр. *сърга*, п. слц. *sorgo*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sorgho*, *Sórghum*, фр. *sorgho*, англ. *sorghum* «тс.» походять від іт. *sorgo* «індійське просо», яке зводиться до слат. *surgum*, *surgum*, *suricum* від лат. *Syricum* «сирійське». — СІС<sup>2</sup> 777; *Sł. wyg. obcsuch* 693; РЧДБЕ 677; *Dauzat* 675; *Klein* 1476.

**сърок** «40», *съроківий* СУМ, Нед, *съроківець* «монета в 20 копійок (40 крейцерів); купюра в 40 карбованців», *съроківка* «тс.; пляшка, що вміщає сорокову частину відра або чверть літра», [*съроківець*] «монета сороківець» Нед, *съроківини* «сороковий день після смерті» СУМ, Нед, *сърочіни* «тс.» тж, [*сърачня*] «кладка з 40 снопів» Л; — р. *сърок*, бр. *сърак*, др. *сърокъ*, п. ст. *сърок* «в'язка з 40 соболиних чи куничих шкурок» (з р.); — задовільної етимології не має; виводиться (як запозичення) від гр. (те)*σσαράκοντα* «сорок» (*Mikl.* EW 316—317; *Brückner* 507; *Jagić AfSlPh* 31, 233; *Murko WuS* 2, 134—

135), але при цьому не враховується рання зміна грецького слова в *σαράκτα* (без -ко-); пов'язується з др. \**сърокъ* «мішок», *сърочька* як мірою відповідної кількості шкурок (*Rožniecki—Pedersen* KZ 39, 369—370; *Vasmer* KZ 41, 155—156; *Kiparsky* GLG 100; *Булаховский* Ист. коммент. 1958, 270; *Коваль* 155); допускається можливість запозичення з тюркських мов (пор. тур. *kırk* «сорок» з дисиміляцією *k—k > s—k*, — *Фасмер—Трубачев* III 723). — *Огієнко* РМ 1938/10, 439; *Карпенко* НЗ ЧДУ 31, 1958, 23—26; *Черных* II 188—189; *Фасмер* III 722—723; *Преобр.* II 359.

**сърока** (орн.) «*Pica Briss.*», *съроча*, *съроченя*, *сърочачий*, *сърочій*; — р. *сърока*, бр. *сарока*, др. *сърока*, п. вл. нл. *sroka*, ч. слц. *straka*, полаб. *svorko*, болг. м. *сърака*, схв. *сърака*, слн. *sráka*; — псл. \**sorka* і \**svorka*; — перший варіант пов'язують з лит. *šárka* «сърока», прус. *sarke* «тс.», дінд. *šarí* (*šarīh*) «якийсь птах», *šarikā* «індійська сърока», а також з лат. *cornix* «ворона», гр. *κόραξ* «ворон»; іє. \**kor-*; варіант з початковим *sv-* зіставляють з псл. \**svꙋꙋčati* «видавати звук; сюрчати». — *Булаховський* Вибр. пр. III 260, 263; *Черных* II 189; *Фасмер* III 723; *Преобр.* II 358; *Brückner* 511; *Holub—Kop.* 354; *Schuster—Sewc* 1350—1351; *Младенов* 573; *Skok* III 374; *Георгиев* БЕ 1978/3, 198; *Mikl.* EW 288, 330; *Trautmann* 299.

[**сърокатій**] «строкатий, рябий», [*сърокáč*] «рябий кінь» Нед; — п. вл. нл. *srokaty*, ч. слц. *strakatý* «строкатий, різнобарвний»; — псл. \**sorkatъ* «строкатий, перістий» <\**sork-*; — очевидно, споріднене з дінд. *šará* «перістий, рябий»; менш переконливе зіставлення (*Machek* ESJC 581) з лит. *kėršas* «рябий, плямистий»; пов'язання ч. *strakatý* з *straka* «сърока» (*Holub—Kop.* 354) помилкове. — *Schuster—Sewc* 1350—1351. — Пор. **строкатій**.

[**сърокаті́льник**] (орн.) «сърокопуд, *Lanius L.*», [*сърокáč*, *сърокіс* ВеБ, *сърокоу́з* Нед, *съроку́ш* ВеБ] «тс.»; — п. [*srokacz*, *srokos*, *srokosz*], ч. діал. слц.

strakoš, болг. *сврѣчка*, схв. *сврѣчак*; — назви, пов'язані з *соро́ка*, *сорокопуд*. — Feriánc Názv. vtákov 167. — Див. ще **соро́ка**, **сорокопуд**.

**сорокогін** — див. **сорокопуд**.

**[сорокола́б]** (бот.) «сокирки, *Delphinium consolida* L. (*Consolida arvensis* (L.) Opiz.)» ВЕНЗн, Мак; — складне утворення з основ іменників *соро́ка* і *[ла́ба]* «лапа»; назва зумовлена подібністю форми квіток сокирок зі шпоркою біля основи до форми сорочих лап; пор. семантично подібні інші назви цієї рослини [*сорочи лапки*, *сорочи ноги*, *зозулині черевички*, *остріжка*]. — Нейштадт 204—205; Лік. росл. 103. — Див. ще **ла́ба<sup>1</sup>**, **соро́ка**.

**[сорокопа́сниця]** «неодружений літній чоловік» Л; — неясне.

**[сорокопритка]** (бот.) «синюха голуба, *Polemonium coeruleum* L.» Мак, **[сорокоприточка]** «актея колосиста, чернець, *Actaea spicata* L.» Мак; — неясні складні утворення.

**сорокопуд** (орн.) «невеликий хижий птах ряду горобцеподібних, *Lanius*, **[сорокопуда]** Шарл, **сорокопуд**» «тс.»; — р. *сорокопуд*, *сорокопуд*, бр. *саракануд*, ч. [*strakaroud*, *strakoroud*], ст. *strakarúd*, *strakorúd*, слц. [*strakorúd*], нл. заст. *srakomud*; — псл. [*\*sorkorodъ*] «тс.», утворене з основ іменника *\*sor-ka* «сорока» і дієслова *roditi* «пудити, гнати, лякати»; назва, очевидно, зумовлена тим, що цей малий птах відганяє навіть сорок від гнізда з пташенятами; пор. семантично і структурно подібні назви укр. **[сорокогін**, **сорокогон** ВеБ] «сорокопуд» (утворені від *соро́ка* і *гнати*), схв. [*svrakoper*], слн. *srakoper* «тс.» (утворені від *sráka* (*svráka*) «сорока» і *práti* «бити»). — Булаховський Вибр. пр. III 205, 229; Фасмер III 723—724; Преобр. II 358; Потєбня ФЗ 5—6, 29; Machek ESJC 581; Holub—Lyer 453; Schuster-Sewc 1351. — Див. ще **пуди-ти**, **соро́ка**.

**[сороку́ля]** (зоол.) «гадюка», **[сороката]** (*гадина*) «*Pelias praester*» Шух I; — похідні утворення від *сорока́тий*

«рябий»; назви зумовлені характером забарвлення цих плазунів. — ГрицАВ 146—147. — Див. ще **сорока́тий**.

**со́ром**, **[соромітель]** «той, хто соромить» Нед, **[соромиця]** (анат.) «лобкова кістка» Нед, **соромітник**, **соромітництво**, **[соромок]** «penis (у малолітнього)», **соромо́та** «сором» СУМ, Нед, **[сороміжливий]** «соромливий», **[соромляжий]**, **сором'яжливий** Г, Нед, **сором'яжний**, **сором'язливий** СУМ, Нед, **сором'язний** «тс.», **соромітний** «непристойний, безсоромний» СУМ, Нед, **соромітницький**, **сороміцький**, **[соромницький]** Нед, **со́ромний** СУМ, Нед, **[сором'язний]** Нед «тс.», **[со́роматися]** «соромитися», **со́ромити**, **[со́ромлятися]** «соромитися» СУМ, Бі, **безсо́ромник**, **[безсо́ромітний]**, **безсо́ромний**, **осоромляти**, **обсоромляти**, **[посо́ромно]** «соромно»; — р. **[со́ром]** «сором», бр. *со́рам*, др. *соромъ*, п. нл. *sgom*, болг. м. *срам*, схв. *срѣм*, слн. *srát*, стсл. *срамъ* «тс.»; — псл. *\*sormъ* «сором»; — споріднене з ав. *šarəma-*, согд. *šβ'g(m)*, перс. *šarm* «тс.», дісл. *harmg* «турбота, досада, образа», двн. *har(a)m*, днн. *harm*, дфриз. *hegm*, дангл. *heagm* «тс.», лтс. *sėrmelis* «жах, страх» і далі, можливо, з лит. *šarmà* «іній»; іє. *koromo-* «мука, біль»; виведення з іє. *\*sormo-* «червоний колір» (*Būga RR II 586*) помилкове. — Фасмер—Трубачев III 724; Grückner 511; Schuster-Sewc 1351; Младенов 604—605; Skok III 315; Криґеґко Вступ 526; Mikl. EW 316; Meillet Etudes 428; Trautmann 299; Mühl.—Endz. III 830; Ларин Вестник ЛГУ 1958, 14/3, 150—158; Журавлев ЭИРЯ II 14; Bartholomae 1029; Абаев ИЭСОЯ I 482; Зализняк ВСЯ VI 35; Kluge—Mitzka 290; Pokorny 615.

**[соромáха]** (зоол.) «росомаха, *Gulo Frisch*» ЛЧерк; — можливо, псл. [*\*sormaxa*] «тс.»; — у такому разі споріднене з лит. *šarmūš* «горноста́й», *šermūš*, лтс. *sármulis* і більш віддаленими нвн. *Hermelin*, свн. *hegmēlin*, двн. *harmilī*, зменш. до свн. *harmē*, днн. *harmo*, дангл. *hearmo* «тс.». — Фасмер—Трубачев III

505; Трубачев ВСЯ III 120—126; КСИС 28, 89; Топоров Этимология 1963, 254; Kluge—Mitzka 305. — Пор. **росомаха**.

[**соромитниця**] «сітка для ловлі риби» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *метати* «закидати».

[**соромниця**] (бот.) (у словосполученні *с. іста* «боровик чортів, *Boletus Satanus Lenz (sanguineus With.)*» Нед, Мак; — похідне утворення від *сбром*; назва, можливо, зумовлена подібністю червоного кольору гриба до кольору обличчя людини, що червоніє від сорому. — Див. ще **сбром**.

**сорохман** — див. **сіромá**.

[**сорохувати**] (коло чоґось) «старанно дбати, возитися Нед; бути неспокійним; тужити Ба»; — неясне.

**сорочка, сороченя, сорочіна, [сорочаній]** «який стосується сорочки» Чаб; — р. *сорочка*, бр. *сарочка*, др. *сорочиця, сорочька* «спідня сорочка», слн. *sgájcica* «сорочка», *sgájca*, стсл. **срацица, сракы** «тс.»; — псл. \**sorky*, зменш. \**sorcica*, \**sorcьka*; — загальноприйнятої етимології не має; найімовірнішим є зв'язок з лит. *šarkas* «верхній одяг, одяг; сукняний каптан рибалок» і більш віддаленими *švařkas* «піджак, халат», лтс. *svàrks* «сюртук, піджак», де приголосний -v- пояснюється можливим впливом лит. *švarùs* «чистий, охайний, чепурний» (Fortunatov BB 3, 70—71; Trautmann 299; Mühl.—Endz. III 1144; Būga RR II 586; Torbiörnsson LM I 31, II 63); менш переконливим є виведення від дісл. *serkr* «сорочка, каптан; штани», дангл. *sierse* (<\**sarkjôn*) «тс.», що зіставляються з дінд. *sraǰ* «виток» (Vries AEW 471; Соболевский ЖМНП 1911, травень 165; AfSIPh 33, 480; Срезн. III 479; Fraenkel 964; Hirt PBrB 23, 336; Schrader Reallexikon I 494; Torp 435); непереконливою є думка про запозичення германських форм із слов'янських мов (Mikl. EW 316; Шаровольский Сб. Флоринскому 30—31); сумнівними є зіставлення псл. \**sorka* з гр. *ἔρμος* «огорожа, тенета», лат. *sarcire* «латати», *sarcina* «в'язка, поклажа» (Meringer IF 17,

157—158), зближення з алб. *sharkë* «білий вовняний каптан із червоними цяточками» і виведення від ар. *šarqī* «східний» (Steinhauser Sl. revija 3, 284—285). — Фасмер—Трубачев III 724—725; Преобр. II 358—359.

**сорт, сортівник** «головний сортувальник» Куз, *сортність, сортувалька* «машина, що розподіляє зерно, овочі за сортами та очищає їх від домішок», *сортувальник, сортувальна* «приміщення для сортування», *сортувальня* «тс.», *сортний, [сортівний]* «упорядкований» Нед, *сортувальний, сортувати*; — р. бр. болг. м. *сорт*, п. заст. *sort(a)*, ч. слц. *sorta*, м. *sorta*, схв. *сорта*, слн. *sórta*; — запозичення з французької мови; фр. *sorte* «сорт», ст. *sort* походять від лат. *sors* (род. в. *sortis*) «тс., різновид, характер; доля, посада, звання; жереб», пов'язаного з дієсловом *serere* «плести, з'єднувати; зв'язувати, починаєти; обговорювати», спорідненим з дірл. *sreth* «ряд», гр. *ἔρω* «упорядковую», бр-мос «ланцюжок». — СІС<sup>2</sup> 777; Черных II 189; Фасмер III 725; Преобр. II 359; Смирнов 279; Christiani 23; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 677; Вуяклија 893; Dauzat 675; Walde—Hofm. II 522—523. — Пор. **сєрія**.

**сортимент** «сукупність сортів», *сортáмент* «набір виробів різних видів і сортів»; — р. *сортимент, сортáмент*, бр. *сартымент*, п. *sortyment*, ч. слц. вл. *sortiment*, болг. *сортимент*, схв. *сортиман*, слн. *sortiment*; — очевидно, через німецьке посередництво (нім. *Sortiment* «сортимент, асортимент, підбір, набір, вибір, запас») запозичене з французької мови; фр. *sortiment*, пов'язане з *assortiment* «підбір», утворене, можливо, з зразком іт. *sortimento* «набір товарів», від *assortir* «складати, добирати, упорядковувати за певними ознаками», сформованого з прийменника *à* «до» та іменника *sorte* «сорт». — СІС<sup>2</sup> 777; ССРЛЯ 14, 336—337; Коралиński 88—89, 905; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 86, 677; Gr. Fwb. 76; Dauzat 54. — Див. ще **асортимент, сорт**.



[**сос**] «сік» О; — запозичення з польської мови; п. *sos* «соус» відповідає укр. *соус* (див.).

**сосійска** «невелика ковбаска»; — р. *сосійска*, бр. *сасіска*, п. [sosiska]; — запозичення з французької мови; фр. *saucisse* «тс.» виводиться від слат. *salsīcia*, що походить від лат. *salsus* «солоний», пов'язаного з *sāl* «сізь», спорідненим з псл. *solь* «сізь». — Черных II 190; Фасмер III 726; Преобр. II 360; SW VI 269; Gamillscheg 787; Dauzat 652; Walde—Hofm. II 465—466. — Див. ще **сізь**.

**соска**, *сосок*, *сосун*, *сосунець* — див. **ссати**.

**сосна́** (бот.) «вічнозелене хвойне дерево, *Pinus* (Tourn.) L.; сосновий гай, ліс, сосняк», [соснік] «сосновий гай», *сосніна* СУМ, Л, [сосниця] (у сполученні [с. янтарова] «янтарне дерево, *Pinites succinifer*) Нед, Мак, [соснічка] «різновид вишивки» Куз, [соснівка] «тс.», [сосновець] (ент.) «великий брунатний сосновий довгоносик, *Hyllobius abietis* L. (*Hyllobius pini*)» Нед, *сосно́ві*, [сосно́вка] (ент.) «сосновий коконопряд, *Gastropacha pini* (*Dendrolimus pini* L.); соснова совка, *Trachea piniperda* (*Panolis piniperda* Losch.)» Нед, *сосня́к* «сосновий гай; соснова памолодь; [вид гриба; (ент.) сосновий пильщик, *Tenthredo* (*pini*) L. (*Diprion pini* L.) Нед], *сосо́нка* «різновид вишивки; особливий спосіб заплітання волосся»; — р. *сосна́*, бр. *сасна́* «сосна; [дуплиста сосна]», др. *сосна*, *сосънь* «сосна», *соснь* «тс.», п. ч. слц. *sozna*, полаб. *sūsno*, сболг. *сосна*, стсл. **соснь**; — сх.-псл. [sozna] «хвойне дерево, ялина, сосна»; — загальноновизнаної етимології не має; найбільш вірогідним вважається зв'язок з давнім звуконаслідувальним утворенням іє. \*Kops-nā (> \*sop-snā/sop-snъ), від якого виводяться також псл. *sopēti* «сопіти, дуги», укр. *сопіти*; тому припускається для псл. *sozna* первісне значення «дуплисте дерево»; зв'язок з іє. \*kasnos «сірий», з яким зближують прус. *sasins* «заець», дінд. *śasāh* (<\*śasāh),

двн. *haso*, дфриз. *hasa* «тс.», двн. *hasan* «сірий, блискучий», дангл. *hasu* «сіро-коричневий», дісл. *hōss* (<\*haswa-) «тс., сірий», свн. *heswe* «блідий», лат. *sāpus* «сірий» (*Vasmer ZfSlPh* 2, 57—58; *Brückner* 507—508; пор. семантично подібні назви дерев за назвами кольору псл. \*berza «береза», \*berstь «бересть», гр. λεύκη «біла тополя», нар.-лат. *alba* «тс.»), малоймовірний, оскільки значення певного виду дерева тут, очевидно, пізніше; недостатньо обгрунтовані зіставлення з лат. *sapa* «сік», двн. *sař* «тс.», стсл. **све-петь** «дикий (лісовий) мед» і реконструкція кореня \*suar- (\*svar-) (*Mikkola IF* 23, 126), з лит. *šasas* «струпи», *šašnys* «запаршивіла людина» (*Zubatý St. a čl.* I 2, 131) та з двн. *chīen*, нвн. *Kien* (<\*kēn, \*kizn) «смолисте дерево, сосна» (*Machek Jm. rosl.* 37; *Pedersen IF* 5, 66), виведення псл. \*sosna від дієслова \*sojiti «колоти» (*Moszyński PZJP* 216—217); непереконаливе зіставлення з гр. κώνος «конус, шишка пінії», дінд. *śānaḥ* «точильний брусок» (*Bezzenberger BB* 27, 171). — Фасмер—Трубачев III 726—727; Черных II 190; Преобр. II 360—361; Филин Образ. яз. 209; *Machek ESJC* 567; *Holub—Kop.* 345; *Schuster-Sewc* 1335. — Пор. **сопіти**.

**сосо́нка** (бот.) «хвощ, *Equisetum* L., *водяна со́сонка* «*Hippuris* L.»; — бр. [сасо́нка] «тс.»; — похідне утворення від *сосна́* або результат перенесення на ці рослини назви *сосо́нка* «маленька сосна»; назва зумовлена подібністю хвоща і водяної сосонки до сосни; пор. інші назви хвоща: [ялі́нка, ялі́чка, смері́чка]. — СУМ IX 470; Шамота 26; Меркулова Очерки 117. — Див. ще **сосо́на**.

**соста́в** «ряд залізничних вагонів, зчеплених разом»; — бр. *саста́у* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *соста́в* «тс.»; склад пов'язане з *соста́вить* «скласти», утвореним з префікса *с(о)-* «з-» і дієслова *ста́вить* «ставити, класти». — Див. ще **з<sup>3</sup>**, **ста́ти**.

[**сосулька**<sup>1</sup>] (бот.) «глуха кропива стеблообгортна, *Lamium amplexicaule*

Л.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [сосулька] «тс.; коручка, *Eriactis Adans.*» є похідним від дієслова *сосать* «ссати», спорідненого з укр. *ссати*; можливо, результат перенесення на рослину назви *сосулька* «бурулька»; мотивація назви неясна. — Див. ще *ссати*.

**сосулька<sup>2</sup>, сосуля** — див. *ссати*.

**сотати** «мотаючи, витягувати; висмикувати нитки з тканини; [нудити, муляти О]», *сотатися* «мотаючись, витягатися; висмикуватися (про нитки); виходити суцільним струменем, потоком; рухатися в різних напрямках; іти, обходячи що-небудь»; — неясне; можливо, результат контамінації дієслів *сука́ти* і *мота́ти* (пор. семантично подібні фразеологічні утворення *сотати ду́лі* (вulg.) «показувати дулі» і *сука́ти ду́лі* «тс.»); п. [sotać się] «обтріпуватися» вважається запозиченням з української мови. — SW VI 270. — Пор. **мота́ти, сука́ти**.

**сотé** «страва під соусом, переважно приготовлена на великому вогні», *сотéйник* «сковорідка, в якій готують переважно *соте*»; — р. болг. *сотé*, бр. *сатé*, п. *sauté* «смажене (м'ясо або риба)»; — запозичення з французької мови; фр. *sauté* «соте», пов'язане з *sauter* «смажити на великому вогні (на олії або на салі); стрибати, скакати», яке зводиться до лат. *saltāre* «танцювати; підстрибувати». — ССРЛЯ 14, 400; Ушаков IV 406; ТСБМ V/1, 73; Копалиński 868; РЧДБЕ 678; Dauzat 652. — Див. ще **салъто**.

**со́ти** «стілник», [сot] «тс.» Нед; — р. *со́ты, сот* (одн.), бр. *со́ты*; др. *сѣтъ, сотъ* (одн.), *сѣты* (мн.), болг. *сѣт, м. сот, схв. сѣт, саѣ* (зб.), слн. *sát, [sễt]*, стсл. *сѣтъ* «віск, стільник»; — псл. *сѣтъ* «тс.»; — переконливої етимології не має; найімовірнішим є зв'язок з др. *сыта* «вода, підсолоджена медом; зварений мед», р. ст. *сыта* «тс.», укр. *ситá* «вода, підсолоджена медом, або медовий відвар на воді»; реконструюється також \*сѣрто-, як пов'язане чергуванням голосних із \*svepetь, п.

ст. *świepiet* «борть», *świepiot* «тс.», ч. [svapato] «вулик», др. *свенетъ* «мед диких бджіл» (Machek LF 55, 150); недостатньо обґрунтовані пов'язання з дінд. *sátaḥ* «посудина» (Meillet Études 302), з лит. *siūti* «шити». псл. *šiti* (Osthoff Parerga I 23; Младенѡв 624), з лит. *sėmti* «черпати, набирати» (Lidén Studien 37—38); сумнівне виведення від сл. \*sojiti «кололи» (Moszyński PZJP 216), як і зближення з псл. *съро, суті* «сипати» (Mikkola Ursl. Gr. III 25). — Фасмер—Трубачев III 728; Фасмер III 820; Брандт РФВ 24, 189; Ильинский РФВ 62, 239—240; Skok III 206. — Пор. **ситá**.

**со́тий, со́тénний, со́тка, со́тник, сотниківна, сотниківство, сотникува́ти, сотничénко, сотничійха, со́тня, со́цький** — див. **сто**.

**[со́тнар]** «центнер» Нед, Куз, [сotнарóвий] «центнеровий» тж; — похідне утворення від *со́тня*; очевидно, калька п. заст. *centnar* «центнер», *centnar*, ч. ст. *centněř*, укр. р. *це́нтне́р*, нім. *Zentner* «тс.», що зводяться до слат. *centnarius* «сотенний; який містить сто одиниць», похідного від *centum* «сто». — Пор. **це́нтнер**.

**[со́ту́га]** «річне кільце у дерева; клепка (бондарна); (мн.) душники, дуття» Нед; — неясне; можливо, псл. \*сѣтога, \*сѣтога, пов'язане чергуванням голосних з \*(сѣ)тѣгті «тягти, стягувати». — Пор. **тягті**.

**со́ус, со́усник, со́усниця**; — р. бр. *со́ус*, п. ч. *sos*, слц. *sós, zós*, болг. *сос, со́ус*, схв. *сѣс*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *sauce* «соус», нім. *Sauce, Sósse* «тс.», англ. *sauce* «тс., приправа» походять від нар.-лат. *salsa* «посолена (юшка)», пов'язаного з лат. *salsus* «солоний», що зводиться до *sāl* «сіль». — Черных II 190; Фасмер III 728; КЭСРЯ 423; Преобр. II 362; Ст. выг. *obcuch* 693; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 678; Вуяклија 893; Dauzat 651; Kluge—Mitzka 626; Klein 1327; Walde—Hořm. II 465—466. — Див. ще **силь**.

**со́фа** СУМ, Нед, *со́фка*; — р. *софа́*, бр. *сафа́*, п. ч. вл. *sofa*, болг. м.

*софа*, схв. *сѡфа*, слн. *zōfa*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *sofa* «софа, диван», іт. *sofá* «диван, кушетка», англ. *sofa* «диван», нім. *Sōfa* «тс., кушетка, софа» через посередництво турецької мови (тур. *sofa* «софа, диван; кам'яна лавка; коридор, передпокій») зводяться до ар. *şuffa* (*şuffah*) «подушка на верблюдючому сидлі», *şufatı* «вид лавки, вкритої ковдрою», пов'язаних з дієсловом *şaffa* «ставити в ряд». — СІС<sup>2</sup> 778; Макарушка 13; Фасмер III 729; Огиенко 30; Преобр. II 362; Шипова 288—289; Ст. выг. *obscych* 690; Нолуб—Льер 445; РЧДБЕ 678; Вуяклија 894; Lokotsch 153; Gamillscheg 811; Dauzat 671; Kluge—Mitzka 713; Klein 1468; Räsänen Versuch 424.

[софер'яти] «любити» Нед; — очевидно, зводиться до іт. *soff(e)rire* «переносити, терпіти», що походить від лат. *sufferre* (> нар.-лат. \**sufferire*) «переносити, витримувати, терпіти», утвореного з префікса *sub-* «під-» і дієслова *ferre* «нести, підіймати», спорідненого з псл. берг «беру», *bratı* «брати». — Mestica 1700. — Див. ще **брати**, **суб'єкт**.

**софізм**, *софіст*, *софістика*, *софістичний*, ст. *софіста* «хитрословець» (1627); — р. *софізм*, *софіст*, бр. *сафізм*, *сафіст*, п. *sofizm*, *sofista*, ч. *sofisma*, *sofista*, слц. *sofizma*, *sofizmus*, *sofista*, вл. *sofizm*, *sofist*, болг. *софізъм*, *софіст*, м. *софізам*, *софіст*, схв. *софізам*, *софіст(a)*, слн. *sofizem*, *sofist*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sophisma*, *Sophist*, фр. *sophisme*, *sophiste*, англ. *sophism*, *sophist* через посередництво латинської мови (лат. *sophisma*, *sophista*) зводяться до гр. *σοφισμα* «судження, придумане розумно, хитро», *σοφιστής* «мудрий, досвідчений чоловік; оплачуваний учитель», похідних від *σοφός* «досвідчений, умілий; мудрий», етимологічно неясного. — СІС<sup>2</sup> 778; ССРЛЯ 14, 416; Hüttl—Worth 15; Kopaliński 900—901; Nолуб—Льер 445; РЧДБЕ 678; Вуяклија 894; Klein 1474; Frisk II 754—755. — Пор. **Софія**.

**софіт** «частина декорації на сцені, що зображує стелю або небо; освітлювальна арматура з кількома джерелами світла; видима знизу поверхня якої-небудь архітектурної деталі»; — р. *соффіт*, *софіт*, бр. *сафіт*, болг. *софіт*, слн. *sofita*; — запозичення з італійської мови; іт. *soffitto* «стеля» пов'язане з ст. *soffigere* «підбивати, підкріпляти», що зводиться до лат. *sub-* «під-» і *figere* «вбивати, зміцнювати, встановлювати». — СІС<sup>2</sup> 778; ССРЛЯ 14, 417; ТСМБ V/1, 74; РЧДБЕ 678; Mestica 1699.

**Софія**, [С'озя] Бі, С'оня, С'офа, ст. *Софія* (1462) «мудро(ст), премудро(ст)» (1627); — р. *Софія*, *Софья*, бр. *Софія*, *Сахв'єя*, п. *Zofia*, ч. *Zofie*, *Sofie*, слц. *Zofia*, болг. *Софія*, м. *София*, схв. *Сѡфија*, слн. *Zofija*, стсл. **Софина**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Софія* утворено від іменника *σοφία* «майстерність, мистецтво; кмітливість; мудрість, знання», пов'язаного з *σοφός* «досвідчений, умілий, розумний, кмітливий, мудрий; мудрець», етимологічно неясним. — Сл. вл. імен 160; Беринда 233; Петровский 203—204; Суперанская 90; Спр. личн. имен 523; Фасмер III 729; Илчев 459; Constantinescu 149—150. — Пор. **софізм**, **філософія**.

[софія<sup>1</sup>] (зоол.) «гадюка звичайна, *Pelias cherssea* (*Pelias* (*Vipera*) *berus* L.)» Г, Куз; — результат перенесення на змію запозиченої з грецької мови назви ст. *софія* (гр. *σοφία*) «мудрість», зумовленого традиційним пов'язанням мудрості з образом змії. — ГрицАВ 147. — Див. ще **Софія**.

[софія<sup>2</sup>] (бот.) «очанка звичайна, *Euphrasia officinalis* L.» Мак; — неясне.

[соф'олі] (мн.) «ноги» Нед; — неясне.

**Соф'он**, [Саф'он, Сах'он], ст. *Соф'онъ* (1495), *Софоніа* «таємниця панскаа, аб(о) сторож нам п'анъ» (1627); — р. *Соф'он*, *Соф'оний*, бр. *Саф'он*, болг. *Соф'он*, стсл. **Софонна**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Софоніас* походить від гебр.

Şərañā(h), букв. «зберіг (заховав) Ягве», утвореного з форми şarap«він заховав» і основи імені jah ('Ēlījah) «Ягве, Бог». — Сл. вл. імен 87; Беринда 233; Петровський 203; Суперанская 82; Спр. личн. імен 458; Фасмер III 729; Илчев 459; Constantinescu 150; Klein 1767.

**софóра** (бот.) «багаторічна рослина родини бобових, *Sophora L.*; — р. софóра, бр. сафóра, слц. sofoга, слн. sofóга; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *sophora* походить від ар. şufāga «жовті рослини», пов'язаного з ašfaḡu (жін. р. şaf-ǧá') «жовтий». — СІС<sup>2</sup> 778; ССРЛЯ 14, 417; Klein 1474. — Пор. шафóран.

**[софóрок]** «приготовлений на курячому бульйоні соус до вареної курки», **[супóрка]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. sorog (зменш. sorogek) «соус» походить від лат. *sapor* «смак; вишукана страва», пов'язаного із *sapio* «відчуваю смак», спорідненим з двн. *ant-seffen* «вбачати», дангл. *an-sebbjan* «помічати (особливо відчуттям смаку)». — SJP VIII 500; Walde—Hofm. II 477.

**Софóрон** Сл. вл. імен, Нед, **[Сапрóун]** Нед, **[Сопрín]**, **[Сопрón]**, **[Сóхрón]** Нед, Куз, **[Супрóун]**, **[Супрóусь]**, ст. **Софрóний** «цѣломудрний» (1627); — р. Софóрон, заст. Софроний, бр. Сафрón, розм. Сапрóрон, Супрón, Супрóун, Супрóусь, др. Софроний, п. *Sofroniusz*, слц. *Sofrónia*, болг. Софрón, Софроний, Софрán, м. Софроние, схв. Софроније, слн. *Sofrónij*, стсл. **Софронни**, **Софронъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Σωφρόνιος, букв. «розсудливий», Σώφρων утворені з основ прикметника σῶς (σα(φ)ος) «здоровий, неушкоджений», етимологічно ізольованого, та іменника φρόνις «розум, розсудливість», пов'язаного з φρήν «грудино-черевна перегородка; нутрощі; груди, серце, душа, розум», яке переконливої етимології не має. — Сл. вл. імен 87; Беринда 233; Петровський 203; Суперанская 82; Спр. личн. імен 458; Илчев 459; Constantinescu 150; Klein 1474; Frisk II 844, 1041—1043.

**со́ха** «стовп з розсохою; примітивне знаряддя для орання» СУМ, Л, *сішка* «невелика соха; підставка з розсохи», **[сóхár]** «колода з розсохою» Г, Нед, *сохáтий* «лось», *сохáтина* «лосине м'ясо», **[сóхур]** «вилка для ловлі риби; розвилистий стовп для сушіння посуду» НикНикЕЛ, *со́шка* «сішка», *со́шник* СУМ, Нед, **[підсо́ха]** «довга колода в основі дахового гребеня» НикНикБЛ, **[підсо́шок]** «підпірка в тині», **[пóсох]** «палиця» Куз, **[посохú]** «куток у хаті для рогаців і кочерг» ЛЖит, *посо́шне* (іст.) «земельний податок від сохи», **[посо́щина]** «тс.» Нед, *посо́шний* «нараховуваний від сохи», *присі́шки* «стремена», *присі́шок* «підпірка», **[присо́щина]** «тс.» Нед, **[прісох]** «стовп, що підпірає тин або дах у клуні», **[розсі́шки]** «малі вила» О, **[рóсі]** «відгалуження оленячих рогів» Нед, **[росі́шки]** «тс.» Нед, *росо́ха*, **[росо́ха]** «розсоха» Нед, **[росо́хи]** «частина тіла, де розходяться ноги» Нед, **[розсохач]** «олень», **[росохáч]** «дуб з широкими гілляками» Нед, **[росохáр]** «стовп з розсохами для сушіння горшків» Чаб, *розсохáтий* «який має розсоху», *розсо́хуватий*, **[росохáтий]**, *росохóватий* Нед «тс.»; — р. болг. *сохá*, бр. *сахá*, др. *соха* «соха, підпірка, кілок, дрюк», п. *socha* «соха», ч. слц. *socha* «статуя, скульптура», *sochog* «бовдур, телепень», вл. нл. *socha* «кілок з розсохою», *sochog* «кийок», м. *soa* «рогатина, жердина з розвилкою», схв. *со́ха* «жердина з розсохою», слн. *soha* «статуя; кілок», с.-цсл. **со́ха** «дрючок, палиця»; — псл. *soxa* «дерево з розвилкою», **[soxogъ]** «тс.»; — споріднене з лит. *šakà* «гілка, сук, розсоха», *šakė* «вила», лтс. *saika* «розсоха дерева», *sakas* «хомут, ярмо», *sakne* «корінь», дінд. *šákā* (*šákhā*) «гілка, сук», перс. *šāx* «тс., ріг», вірм. *çaḡ* «гілка», гот. *hōha* «плуг»; іе. \*kāk- «сук, гілка; кілок». — Черных II 190—191; Фасмер—Трубачев III 729—730; Потебня К ист. зв. II 12; Brückner 505—506; Machek ESJČ 565—566; Holub—Kop. 344; Schuster-Sewc 1331; Младенов 600; Skok III 301;

Mikl. EW. 313; Мейе ОЯ 21—22; Meillet Études 158, 174; Мартынов Язык 83—84; Бурлакова ВСЯ VI 60; Trautmann 297; Fraenkel 957—958; Karulis II 144—145; Эндзелін СБЭ 127; Mühl.—Endz. III 642, 646; Pedersen KZ 38, 391; IF 5, 50; Kelt. Gr. I 126; Petersson Ar. Arm. St. 98; Schmidt KZ 25, 127; Persson Beitr. 141, 304; Гамкрелідзе—Иванов 97, 690; Pokorny 523. — Пор. **сáxáръ**<sup>2</sup>, **сук**.

**[сохірь]** «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» ДопУжДУ IV; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *сóxá* (див.).

**сóхнути, сóхлий, сóхти** — див. **сухій**.

**[сохтáч]** «франт, фат; чепурун» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **[сохтувáти]** «звикати; поспішати».

**[сохтувáти]** «звикати ВеУг; поспішати», **[сухтувáти]** «поспішати» Нед, **[сохтíвний]** «вправний, звичний до роботи» ВеУг, **[сохтíвний]** «здатний, придатний», **[сохтóваний]** «звिकлий» ВеУг, **[присохтувáти]** «присотосувати» Нед; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. szokni «звикати, мати звичку», szokikni «привчатися до чогось; мати звичай», szoklatni «привчати до чого-небудь» етимологічно неясні. — ВеУг 260; Лизанец 625; MNTESz III 776.

**соціалізм, соціалізація, соціаліст, соціалістичний, соціалізувáти;** — р. **соціалізм**, бр. **сацыялізм**, п. **socializm**, ч. **socialismus**, слц. **socializmus**, вл. **socializm**, болг. **соціалізмъ**, м. **соціалізам**, схв. **соціалізам**, слн. **socializem**; — запозичення з французької мови; фр. **socialisme** «соціалізм» (нім. **Sozialismus**, англ. **socialism** «тс.») утворено від лат. **sociālis** «громадський; суспільний; товариський». — СІС<sup>2</sup> 778; Черных II 191; КЭСРЯ 423; Kopaliński 899—900; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Вуяклија 895; Klein 1467; Dauzat 670. — Див. ще **соціáльний**.

**соціáльний;** — р. **соціáльний**, бр. **сацыяльны**, п. **socialny**, ч. **sociální**, слц. **sociální**, вл. **socialny**, болг. **соціáлен**,

м. **соціáлен**, схв. **сóциáлан**, слн. **socialen**; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. **sozial** «суспільний, соціальний», фр. **social** «тс.» походять від лат. **sociālis** «товариський, громадський; союзний», пов'язаного з **socius** «товариш, спільник; спільний, союзний», далі з **sequor** «іду слідом, стежу», спорідненим з дінд. **sácate** «іде слідом, переслідує», лит. **sėkti** «іти слідом, переслідувати», можливо, також псл. **sočiti** «шукати, вистежувати», укр. **сочіти** «підстерігати, стежити». — СІС<sup>2</sup> 779; Акуленко 140; Черных II 191; Фасмер III 730; Kopaliński 899—900; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Вуяклија 894; Dauzat 670; Kluge—Mitzka 718; Walde—Hořm. II 519—520, 551—552. — Пор. **сочіти**.

**соціологія, соціблог, соціологізм, соціологічний;** — р. болг. **соціологія**, **соціблог**, бр. **сацыялогія**, **сацыёлаг**, п. **sociologia**, **sociolog**, ч. **sociologie**, **sociolog**, слц. **sociológia**, **sociológ**, схв. **соціологија**, **социòлог**, слн. **sociologija**, **sociológ**; — запозичення з французької мови; фр. **sociologie** «соціологія» утворено з основ **socio-** (**société**), що походить від лат. **societas** «суспільство, товариство», пов'язаного з **socius** «товариш, союзник, спільник; спільний, союзний», і **-logie**, звичайного для назв наук компонента, що через лат. **-logia** зводиться до гр. **-λογία** «тс.», пов'язаного з іменником **λόγος** «слово; розум». — СІС<sup>2</sup> 779; УРЕ 10, 348; ССРЛЯ 14, 437; Kopaliński 900; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Вуяклија 895; Dauzat 670. — Див. ще **біолог, лóгика, соціáльний**.

**сочевіяця** (бот.) «рослина родини бобових, **Lens Adans.** (**Ervum lens**); (зб.) зерна цієї рослини», **[сачавиця]** **Мак**, **сачевіяця** Нед, **сачовіяця**, **сачовка** Л, **сешевіяце** ВеНЗн, **сичавіяця**, **сікавіця** Па, **сіковіця** ВеНЗн, **січавіяця** Чаб, **сосовіяця** ВеНЗн, **сочéва** Нед] «тс.», **сбчка** «зерно сочевиці; (заст.) лінза», **[сошовіяця]** «сочевіяця» ВеНЗн, **[чачавиця]** «сочевіяця» Мак, **[чечавиця]**

ЛЧерк], *чечевіця*, [чи́кавиця ЛЧерк, *шачавиця* Мак, *шашовіця* Мо, *шичевіця* Л, *шичовіця* Л, *шоковиця* Мак, *шоцевіця*, *шочовиця* Мо, *шушавиця* Мак] «тс.»; — р. [сочеві́ця], *чечевіця*, бр. *сачавіця*, др. *сочевиця* «тс.», *сочиво* «зерно сочевиці», п. *soczewica* «сочевиця», ч. *čočka*, заст. *čočkovice*, [čočovice, čečovice], слц. *šošovica*, вл. нл. *sok*, схв. *сѡчиво*, *сочѣвица*, слн. [sočivo], стсл. *сочиво* «тс.»; — очевидно, псл. *sočevica*, *sočivo* «тс.», що виводиться від іменника *sokъ* «сік»; основи семантичного зв'язку, а також причини звукових змін у назві неясні; висловлюється припущення (Machek ESJČ 106; Jm. rostl. 127) про давнє складне утворення з основи іє. \*kikēg- «горох» і основи, спорідненої з лат. *visia* «вика». — Німчук 268; Булаховський Вибр. пр. III 424; Фасмер III 731, IV 355; Преобр. II 351; Brückner 506; Schuster-Sewc 1331—1332; Mikl. EW 313. — Див. ще **сік**<sup>1</sup>.

**сочити** «підстерігати, стежити», [осочні́к] «лісник, зобов'язаний брати участь у полюванні» Ж, [підсочі́ть] «підстерегти» Кур, [підсо́чки] «підбурювачі; інтриги, підступи» Нед; — р. *сочіть* «шукати, вистежувати (звіра, злодія)», бр. *сачыць* «стежити, спостерігати; наглядати; вистежувати», др. *сочити* «шукати, вивчати; вимагати судом; вести тяжбу», *сочьба* «донос», п. ст. *soczuc* «обмовляти, ганьбити, цькувати», болг. *со́ча* «указую», м. *сочи* «показує», схв. *сочити* «викривати, виявляти, розшукувати», *сѡк* «той, хто переслідує злодія; свідок», р.-цсл. *сокъ* «обвинувач», с.-цсл. *сочити* «казати, оголошувати; указувати; доносити»; — псл. *sočiti* «шукати, вистежувати; викривати, виявляти; указувати; ганьбити», *сокъ* «обвинувач, свідок; позивач, вивідувач»; — споріднене з лит. *sakūti* «говорити», лтс. *sacīt*, двн. *sagēp* «тс.», лат. *in-sequo* «оголошувати», можливо, також з лит. *sėkti* «іти слідом», лтс. *sekt* «тс.», дінд. *sácate* «супроводжує, іде вслід», лат. *sequor* «іду вслід». — Фасмер III 708, 731;

Brückner 506; Machek ESJČ 566; Младенов 600; РФВ 63, 310—311; Skok III 302; Варбот 31—32; Meillet BSL 20/1, 31; Mikl. EW 290, 313; Trautmann 254—255; Fraenkel 757, 773; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 136—140; Pokorny 897—898.

**сошá**, *сошувáти* — див. **шосé**.

**союз**, [сою́жани́н] «союзник» Нед, *сою́зник*, *сою́зництво*, [сою́зити] «бути в союзі» Нед; — р. *сою́з*, бр. *саю́з*, п. *sojusz* (з р.), болг. *сѣю́з*, м. *сојуз* (з р.); — запозичено із церковнослов'янської мови; цсл. **сѣжъзъ**, як і стсл. **сѣжъзъ**, «зв'язок, узи, пута, союз», **сѣвжъзъ** «тс.», др. *сѣвузъ* «зв'язок, узи», *сѣузъ* «тс.», зводиться до псл. *сѣвqъзъ* «зв'язок», пов'язаного чергуванням голосних з *сѣвѣзати* «зв'язати», похідним від *вѣзати* «в'язати». — Огієнко РМ 1938/10, 440; Черных II 191—192; Фасмер III 731, IV 152; Преобр. II 363; Соболевский ЖМНП 1894, травень 218; Срезн. III 664—665, 859; SW VI 260; St. wyg. obcych 690; Brückner 506; Mikl. EW 315. — Див. ще **в'язáти**. — Пор. **вúзол**, **узи**.

**сою́зка** (спец.) «передня частина заготовки взуття або шкіряна нашивка на носок і підйом взуття»; — бр. *саю́зка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *сою́зка* «тс.» пов'язане з др. *сѣузъ* «зв'язок, скріпа». — Див. ще **сою́з**.

**со́я**<sup>1</sup> (бот.) «рослина родини бобових, *Glycine* L.»; — р. бр. болг. *со́я*, п. вл. *soja*, ч. слц. слн. *soja*, м. *soja*, схв. *сѡја*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sója* «соя», гол. *soja*, *soya*, англ. *soy(a)*, фр. *soja*, *soya* «тс.» зводяться до яп. *shōyū* (šo-ju) «соєва олія», що походить від кит. *čjang-yu* «тс.». — Дзендзельський УМШ 1958/2, 68; СІС<sup>2</sup> 779; Акуленко 141; ССРЛЯ 14, 459; Фасмер—Трубачев III 731; Ушаков IV 422; St. wyg. obcych 690; Machek Jm. rostl. 128; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Kluge—Mitzka 714; Vries NEW 669; Klein 1479.

**со́я**<sup>2</sup> — див. **со́йка**.

**со́як** «приміщення, в якому зберігається в качанах кукурудза» Мо; — не-

ясне; можливо, пов'язане з молд. (рум.) *soi* (*soi*) «сорт», тур. *soy* «тс.». — Пор. **сой**.

[**спагнути**] «здогадатися, зрозуміти» Пі; — очевидно, результат видозміни дієслова *збагнути* «зрозуміти, осягти» (див.).

**спад**, *спáдень*, *спáдина*, *спáдистий*, *спáдки*, *спадківщина*, *спадківвий*, *спадний*, *спáдок*, *спáдищина*, *спадь*, *спáдя* — див. **пáсти**<sup>2</sup>.

[**спадь**] (ент.) «одноденка, поденка, Ерhemera L.» ВеБ, ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане зі *спадати* «падати; слабнути, зникати».

[**спаз**] «злість» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *сказ*.

**спазм**, *спáзма*, *спазматичний*, [*спазмовий*] Куз, *спастичний*, [*спазмувати*] Куз; — р. *спазм(а)*, бр. болг. м. *спáзма*, п. *spazm*, ч. *spazma*, *spazma*, слц. *spazmus*, вл. *spasmiski* «спазматичний», схв. *спáзма*, слн. *spázem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spásma* «спазм», *Spásmus*, англ. *spasm*, фр. *spasme* «тс.» походять від лат. *spasma* (*spasmus*) «спазм, судорога», що зводиться до гр. *σπάσμα*, *σπασμός* «тс.», пов'язаних з дієсловом *σπάω* «тягну; смикаю; стягну судорогою», можливо, спорідненим з днв. дангл. *spapan* «натягувати, напинати; зв'язувати», псл. *peći* «натягувати», укр. *п'ясті*. — СІС<sup>2</sup> 779; УРЕ 10, 445; Черных II 192; Фасмер III 731; Sł. wyg. obcych 694; Kopalinski 907; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 679; Вуяклија 896; Gr. FWb. 713; Dauzat 679; Klein 1482; Walde—Hofm. II 568; Frisk II 759—761.

[**спакувати**] «зіпсувати» Ва; — неясне.

**спаніель** «порода коротконогих мисливських собак з обвислими вухами»; — р. *спаниель*, бр. *спаніэль*, п. *spaniel*, ч. *španěl*, *spaniel*, слц. *španiel*, слн. *španjél* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *spaniel* «тс.» (одна з порід собак іспанського походження), сангл. *spainel* «іспанський; спаніель», *espaingol* «тс.» через фр. *éspagneul*, букв. «іспан-

ський собака», зводяться до ісп. *español* «іспанський», що походить від нар.-лат. *Hispaniolus*, пов'язаного з лат. *Hispania* «Іспанія». — СРЯ IV 217; ТСБМ V/1, 248; Sł. wyg. obcych 694; Klein 1480.

[**спантьобрити**] «зварити (несмачну, погану їжу)» Ва, [*іспантьобрить*] «тс.» Чаб; — афективне утворення.

**спаржа** (бот.) «холодок, *Asparagus L.*», [*спараг*] «холодок лікарський, *Asparagus officinalis L.*» Мак, [*шпараг*, *шпарага*, *шпараги* тж, *шпáраг* Нед, *шпарáги*] «тс.»; — р. бр. болг. *спáржа*, п. *szparag*, заст. *szparaga*, ч. *špargl* (з нім.), слц. *špargl'a*, заст. *šparga*, *špárga*, схв. *спáрог*, *спáрога*, *шпáрга*, *шпáргла*, слн. *špárgelj*; — очевидно, за посередництвом російської, польської і, можливо, німецької мов (нвн. *Spárgel* «спаржа», ст. *spargen*, *sparge*, *sparg*, [*spars*]) запозичено з італійської; іт. *spáragio* «тс.» походить від слат. *sparagus*, пов'язаного з лат. *asparagus* «спаржа городня». — СІС<sup>2</sup> 779; УРЕ 10, 445; Фасмер III 732; Преобр. II 364; Holub—Lyer 470; Machek Jm. rostl. 268—269; РЧДБЕ 680; Skok III 309; Kluge—Mitzka 720; Mestica 1750. — Див. ще **аспарáгус**.

[**спаровляти**] «робити; купувати»; — очевидно, результат афективної видозміни дієслова *справляти* «тс.». — Див. ще **пáвій**.

**Спартáк** (чоловіче ім'я); — р. бр. болг. *Спартáк*; — нове запозичення з латинської мови; лат. *Spartacus* (ім'я славного вождя повстання рабів у Стародавньому Римі, уродження Фракії) походить від фрак. *Σπάρτακος* «тс.», яке виводиться від *σπαρ(α)-* «спис», пов'язуваного з лат. *spagus* (*spagum*) «короткий спис», днв. днн. *spег* «спис», нвн. *Sreeg* «тс.». — Вл. імена 87; Петровський 204; Спр. личн. имен 459; Илчев 459; Георгиев Исследования 122; Walde—Hofm. II 568.

**спартакіада**; — болг. *спартакиáда*, бр. *спартакіяда*, п. вл. *spartakia-da*, ч. слц. слн. *spartakiáda*, схв. *спартакијада*; — запозичення з російської

мови; р. *спартакиада* утворено за аналогією до *олімпіада* «олімпійські ігри; змагання, конкурс, огляд» від власного імені *Спартак*, лат. *Spartacus* (уродженець Фракії, вождь повстання рабів у Стародавньому Римі). — СІС<sup>2</sup> 779; УРЕ 10, 446; Цыганенко 444—445; Kopaliński 906—907; Sł. wyg. obcych 669; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 580; Вуяклија 896. — Див. ще **Спартак**.

**спарта́нець** «загартована, витривала людина», *спарта́нський* «витривалий; позбавлений зручностей; простий, скромний»; — р. бр. болг. *спарта́нец*, п. *spartanin*, ч. *spartán*, слц. *spart'an*, вл. *spartaniski* «спартанський», слн. *spartánes*; — можливо, через німецьке посередництво (нім. *Spartaner* «спартанець», пор. англ. *spartan* «тс.») запозичено з латинської мови; лат. *Spartānus* «спартанський, спартанець» є похідним від *Sparta* «Спарта (давньогрецький поліс — столиця Лаконії на Пелопоннесі)», що зводиться до гр. дор. *Σπάρτᾱ* (атт. *Σπάρτη*) «тс.», можливо, пов'язаного з дієсловом *σπαίρω* «сію, засіваю» (звідки *σπαρτός* «засіяний» і, мабуть, *σπαρτή*, що тлумачиться як «засіяне (місце)»); жителі Спарти відзначалися суворим способом життя, з дитинства привчалися до витривалості й терпіння. — СІС<sup>2</sup> 779—780; УРЕ 10, 446; ССРЛЯ 14, 472; Kopaliński 907; Sł. wyg. obcych 694; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 680; Klein 1481; Frisk II 758.

**спархнути** — див. **пёрхнути**.

**спаря́ти** — див. **па́рйти**<sup>1</sup>.

**спасі́бі** «дякую; подяка», [*спасі́біг*, *спасі́бу*] «тс.», [*спасі́бкати*] «дякувати» Нед; — р. *спасі́бо* «дякую, дякуємо; [подяка, вдячність]», бр. [*спасі́ба*] «тс.»; — результат злиття і фонетичної видозміни виразу др. *съпаси Богъ* «нехай спасе Бог». — Булаховський Вибр. пр. III 414; Черных II 192; Фасмер III 732; Цыганенко 445; Соболевский Лекции 127; Sadn.—Aitz. VWb. I 363. — Див. ще **бог**<sup>1</sup>, **спасти**.

**спасти́** «врятувати», *спаса́ти*, *Спас* «спаситель», *спасе́нник* «праведник; го-

вільник», *спасе́ння*, *Спасі́тель*, *спа́сівка* «піст у кінці літа; сорт яблук, груш», *спасі́ння*, *спасе́нний*, *спа́сівський*, *спа́сівча́ний*, *успа́сти́ся* «врятуватися»; — р. *спасти́*, бр. [*спасці́ся*] «врятуватися», др. *съпасти* «врятувати», ч. *spasiti*, слц. *spasit'* «тс.», вл. *spasé* «уберегти», болг. *спася́* «врятувати», м. *спаси*, схв. *спа́сти*, *спа́сти* «тс.», стсл. **съпасти**, **спа́сати** «берегти, рятувати»; — утворене в християнський період за допомогою префікса *съ-* «з-» від дієслова *па́сти* «берегти, пасти». — Фасмер III 732; Skok III 309. — Див. ще **з**<sup>3</sup>, **па́сти**<sup>1</sup>. — Пор. **запас**.

[**спасува́ти**] «жартувати» Нед; — запозичення з німецької мови; нвн. *sraßen* «жартувати», *Sraß* «жарт, забава, задоволення» походять від іт. *spassarsi* «веселитися», *spasso* «розвага, задоволення; прогулянка», які зводяться до лат. *expandere* «простягати, розгортати», *expassus* «розгорнутий», утворених з префікса *ex-* «ви-, з-» і дієслова *pano* «розпускаю, розгортаю, розстиляю». — Kluge—Mitzka 721. — Див. ще **експа́нсія**.

**спа́ти**, [*спля́ти*] «спати», *спа́тки*, *спа́тоньки*, *спа́точки*, *спату́ні*, *спату́сі*, *спа́льник*, *спа́льня*, *спання́*, *спанько́*, [*спя́чка*] «сплячка», *сплюх* «чоловік, який багато спить; [заець]», *сплю́ха*, *спля́чка*, [*сп'юх*] «сплюх» Нед, [*сп'я́чка*] «сплячка» Нед, [*сплю́щий*] «сонливий», *спля́чий*, [*спля́щий*], *безпросі́пний*, *віспа́тися*, *виспля́тися*, *зспа́ти*, *засипа́ти*, *засипля́ти*, *зспа́тися*, *засипа́тися*, *за́спаний*, [*неспля́чки*] «безсоння» Г, Ж, *невсі́пний*, *невсіпу́чий*, *невсіпу́щий*, *невіспаний* Куз, [*непросі́пний*] «непросипуший (п'яниця)» Ж, [*непросі́пний*] «непробудний» Куз, *непросіпу́щий*, [*оспа́льство*] «сонливість, лінощі» Бі, *оспа́лий*, *пересі́п*, [*переспа́нка*] ЕЗБ 25, *приспа́ти*, *присипа́ти*, *присипля́ти*, [*пріспа́нка*] «коханка», *присі́пний*, *проспа́тися*, *просіпа́тися*, *просіпля́тися*, *просі́п*, *розіспа́тися*, *розіспаний*, *усіпу́ти*, *усіпля́ти*, *усіпа́льниця*, *усіпа́льня*, [*уси-*



пльивий] Нед, *усипний*, [*уперес(и)ни*] «під час глибокого сну»; — р. *спать*, бр. *спаць*, др. *спати*, п. вл. *спраць*, ч. слн. *spáti*, слн. *spat'*, нл. *спраб*, полаб. *sā-rāt*, болг. *спя* «сплю», м. *спие* «спить», схв. *спати*, стсл. *сппати*; — псл. *спрати* «спати», пов'язане з іменником \**спрпъ* (> *спъпъ*) «сон»; — споріднене з дінд. *sváriti* (*svápati*) «спить», ав. *χvafsaiti* «тс.», дангл. *svefan* «спати», дісл. *sofa* «тс.», лат. *sōpiere* «присипляти»; іе. \**сщер-/sup-* «спати». — Черных II 192; Фасмер III 732—733; Brückner 508; Machek ESJČ 570; Holub—Kop. 330; Schuster-Sewc 1336—1337; Младенов 604; Skok III 309—310; Fraenkel ZfSlPh 26/2, 340—350; Ernout—Meillet 1120—1121; Walde—Hofm. II 561; Абаев ИЭСОЯ IV 272; Mayrhofer III 561; Uhlenbeck 354—355; Persson Beitr. 747; Pokorny 1048. — Пор. **сон**<sup>1</sup>.

[**спахаться**] «спрацюватися, позношуватися; постаріти» ЛексПол; — неясне; може бути зіставлене з [*пахати*] «орати» або з [*спашувати*] «змарніти», [*спашіти*] «тс.».

**спахнути** «спалахнути», *спахати* «спалахувати», *спяхувати* «тс.»; — результат редукції слів *спалахнути*, *спалахувати*. — Див. ще **палахтіти**. — Пор. **пахтіти**.

**спаховий** — див. **споховастий**.

[**спацір**] «прогулянка», [*спацера*, *шпацір*] «тс.», [*спацерувати*] «прогулюватися», [*спацірувати*] «гуляти» Ба, [*спацірувати* Куз], *шпацірувати*, [*шпацірувати*] «тс.»; — бр. [*спацыр*] «прогулянка», *шпацыр* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *spacer* «прогулянка», *spasęgować* «гуляти, прогулюватися» походять від нім. *spazieren* «тс.», яке зводиться до лат. *spatiāri* «тс.», похідного від *spatium* «простір; місце для гуляння», спорідненого з дінд. *sphāraḥ* «просторий, великий», псл. *spēti* «мати успіх». — Шелудько 57; Ба 12; SJP VIII 510; SW VI 273; Brückner 508; Kluge—Mitzka 721—722; Walde—Hofm. II 568—569. — Див. ще **спіти**.

[**спашувати**] «змарніти» Нед, [*спашіти*] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. рідк. *spaszo-wać* «спасувати; поступитися; збідніти; змарніти» є похідним від *paszować* «поступатися; марніти, худнути», пов'язаного з *pasować* «тс.», що виводиться від *pas* «відмова брати участь у даному розиграші (до наступної роздачі карт та ін.)», якому відповідає укр. *пас* «тс.». — SW IV 72, 78, 83; VI 282, 283. — Див. ще **пас**<sup>2</sup>.

[**спевніти**] «утвердити; (слово) виконати» Нед; — очевидно, результат зближення запозиченого п. *spefnic* «виконати», похідного від *pefnu* «повний» (пор. р. *исполнить* «виконати»), з основою слова *пéвний*. — Див. ще **пéвний**, **пóвний**.

**спéкатися** — див. **пек**<sup>1</sup>.

[**спеколат**] «кат, тиран» Нед, [*спеколатство*] «тиранія» Нед; — р. церк. *спекулатор* «кат; наглядач», р.-цсл. **спекоулаторь** «тюремний сторож», стсл. **спекоулаторь** «кат»; — через посередництво церковнослов'янської і середньогрецької (сгр. *σπεκουλάτωρ*) мов запозичено в давньоруську мову з латинської; лат. церк. *speculātor* «кат; наглядач; розвідник, вивідувач, лазутчик; охоронець; дослідник» є похідним від дієслова *speculāgī* «оглядати, підглядати, підстерігати, розвідувати, видивлятися; спостерігати, дивитися». — Фасмер III 733; ИОРЯС 12/2, 277; Даль IV 289; Срезн. Доп. 247; Walde—Hofm. II 570—571. — Див. ще **аспéкт**, **спекуляція**.

**спектакль**; — р. бр. *спектакль*, п. вл. *spektakl*, ч. *spektákl*, болг. *спектакъл*, м. *спектакл*, схв. *спектакл*, слн. *spektákel*, *špektákel*; — запозичення з французької мови; фр. *spectacle* «видовище, спектакль» походить від лат. *spectāculum* (*spectāclum*) «вид, видовище; вистава; зал для глядачів, місця для глядачів; огляд», похідного від *spēctāre* «дивитися, розглядати, спостерігати», пов'язаного з *specere* (*specio*) «дивитися». — Черных II 192; Фасмер III 733; Цыганенко 445; Kopaliński 907—

908; РЧДБЕ 680; Kluge—Mitzka 722; Dauzat 680; Walde—Hofm. II 570—571. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **спекуляція, спеціальний**.

**спектр**, *спектральний*; — р. бр. *спектр*, п. *spektr*, ч. слц. вл. *spektrum*, болг. *спéктър*, м. *спектар*, схв. *спèктар*, слн. *spèkter*, *spèktrum*; — запозичення з французької мови; фр. *spectre* «привид, примара, страховисько; спектр» походить від лат. *spectrum* «образ, уява; видіння, привид», пов'язаного з *specere* (*specio*) «дивитися». — СІС<sup>2</sup> 780; Фасмер III 733; Цыганенко 445; Kopaliński 908; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Ву-яклија 897; Dauzat 680; Walde—Hofm. II 570. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **спекта́кль, спекуля́ція, спеціальний**.

**спекуля́ція** «філософська умоглядна побудова; використання різниці в цінах для одержання зиску в торгівлі», *спекуля́нт, спекуля́тíвний, спекулюва́ти, спекулю́ти*; — р. *спекуля́ция*, бр. *спекуля́ция*, п. *spekulacja*, ч. *spekulace*, заст. *spekulací*, слц. *špekulácia*, вл. *spekulacija*, болг. *спекула́ция*, м. схв. *шпекула́ция*, слн. *spekulacija* (філос.), *špekulacija* (торг.); — очевидно, через посередництво російської і польської мов запозичено з німецької; нім. *Spekulation* «спекуляція (філос., торг.)» походить від пізнього лат. *speculatio* «виглядання; дослідження, розмірковування, розвідка; споглядання, умогляд», пов'язаного з *specere* (*specio*) «дивитися». — Акуленко 140; СІС<sup>2</sup> 781; Коваль 113 — 114; УРЕ 10, 453; Черных II 192—193; Фасмер III 733; Kopaliński 908; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Kluge—Mitzka 723. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **інспéкція, конспéкт, перспектíва, репéкт, спекола́т, спекта́кль, спектр, специ́фика, спеціальний, спéция**.

**спелеоло́гія** «наука, що вивчає печери», *спелеоблог, спелеологі́чний*; — р. болг. *спелеоло́гия*, бр. *спелеалогія*, п. *speleologia*, ч. *speleologie*, слц. *speleológia*, м. *спелеологи́я*, схв. *спелеоло́гија*, слн. *speleologija*; — очевидно, че-

рез посередництво німецької мови (нім. *Speläologie*) запозичено з французької; фр. *spéléologie* «спелеологія» (з кін. XIX ст., в працях Е.А. Мартеля, одного з основоположників спелеології) утворене з основ гр. *σπήλαιον* «печера», очевидно, пов'язаного з гомер. *σπέος* «тс.», нез'ясованого походження, і *λόγος* «слово, (наукове) пояснення; розум; вчення». — СІС<sup>2</sup> 781; Kopaliński 908—909; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Dauzat 680; Frisk II 764, 765—766. — Див. ще **ло́гіка**.

**[спелю́нка]** «брудне приміщення, кубло» Куз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spelunka* «погане приміщення; кубло», як і ч. *špelunka* (*špeluňka*) «найгірший трактир; бідне приміщення, погана квартира», слц. *špelunka* «бідне приміщення, корчма», вл. *spelunka* «кубло, корчма», схв. *шпелю́нка* (*спелю́нка*) «темне і брудне приміщення, кубло», слн. *špelúпка* «занедбане трактирне приміщення», через посередництво нвн. *Spelúpke* «погане приміщення, кубло» зводиться до лат. *spélupca* «печера, грот», що виводиться від гр. *σπήλυξ* «печера», пов'язаного з *σπήλαιον* «тс.». — Sł. wyg. obcych 696; SW VI 287; Holub—Lyer 470; Kluge—Mitzka 723; Walde—Hofm. II 572; Erpout—Meillet 964; Frisk II 765. — Див. ще **спелеоло́гія**.

**[спенсер]** «жіноча кофточка, коротка куртка» Куз, *[спéнцер, шпéнцер]* «тс.» Куз, О; — р. заст. *спенсер* «коротка куртка, жіночий корсаж», *спéнзер* «тс.», п. заст. *спенсер* «вид чоловічої куртки; каптан», *[спенсер]* «сюртук»; — очевидно, через посередництво польської, французької (фр. *спенсер* «вид верхнього одягу», з 1801 р.) і, можливо, також німецької (нім. *Spénser, Spénzer* «жіноча кофточка, корсаж; вузький піджак») мов запозичено з англійської; англ. *спенсер* «куртка, короткий сюртук» утворене у 1796 р. від прізвища лорда Дж. Спенсера (С.С. *Spencer*, 1758—1834), який ввів в ужиток цей одяг. — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Фасмер III

733; Sł. wug. obcych 696; SW VI 288; Dauzat 680; Kluge—Mitzka 724; Klein 1485; Chambers 482.

**сперечáтися**, *сперечáльник*, *сперечитися*, *сперечли́вий*, *сперечник* — див. **перéка**.

**спёрма** «рідина в чоловічих статевих залозах»; — р. бр. болг. м. *спёрма*, п. ч. слц. *sperma*, схв. *спёрма*, слн. *спёрма*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spérma*, фр. *sperme*, англ. *sperm* «тс.» походять від пізньолат. *sperma* «сім'я, насіння», що відтворює гр. *спёрμα* «сім'я (рослинне або тваринне); плід; паросток, дитя, нащадок; сімба; запліднення», пов'язане з дієсловом *σπείρω* «сію, розсіваю, розкидаю, розсипаю; поливаю», спорідненим з вірм. *sp'it* «розсіваю, розкидаю», днв. *spriu* «висівки», свн. *sprowen* «розкидати, розсіювати», гот. *\*sprēwjan*, снідерл. *spraeip*, дангл. *spřēawlian* «тс.», кіпр. *ffreuo* «течу», іфрау «вибризування; потік», лтс. *spgautiés* «зійти, пробитися» і, далі, з псл. *\*p'g̃xati* «мжичити, дощити», *\*p'g̃st̃* «земля, прах», укр. *персть* «земля» та, з іншим ступенем вокалізму, псл. *\*rog̃x* «пил», укр. *пóрох*. — СІС<sup>2</sup> 781; ССРЛЯ 14, 495; Копалиński 908; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Dauzat 680; Klein 1486; Walde—Hofm. II 567, 572; Frisk II 762—763. — Див. ще **персть**, **пóрох**.

**сперматозо́ид**; — р. *сперматозо́ид*, бр. *сперматазо́ид*, п. ч. слц. *spermatozoid*, болг. м. *сперматозо́ид*, схв. *спермат̀зоид*, слн. *spermatozoíd*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spermatozoid*, фр. *spermatozoïde*, англ. *spermatozoid* утворено з основ гр. *спёрμα* (род. в. *спёрματος*) «сім'я (рослинне або тваринне)», ζῶον «жива істота, тварина» та суфіксального компонента *-oid-* (указує переважно на подібність до чогось або походження від чогось). — СІС<sup>2</sup> 781; ССРЛЯ 14, 495; Копалиński 908; Holub—Lyer 343, 448; РЧДБЕ 681; Gr. Fwb. 714; Dauzat 680; Klein 1078, 1486. — Див. ще **астеро́ид**, **зооло́гія**, **спёрма**.

**спермацёт** «речовина, яку виділяють з голови кашалотів і використовують у парфюмерії та ін.»; — р. болг. м. *спермацёт*, бр. *спермацёт*, п. ч. слц. *spermacet*, схв. *спермацет*; — запозичення з німецької мови; нім. *Sperma-zét*, як і англ. фр. *spermaceti*, походить від виразу слат. *sperma cēti* «сім'я кита» (за помилковим уявленням про зв'язок цієї речовини з тваринною спермою); вираз склався з пізньолат. *sperma* «сперма, сім'я» і лат. *cētus* «велика морська тварина (кит і под.)», що зводиться до гр. *κῆτος* «кит; велика морська тварина». — СІС<sup>2</sup> 781; Фасмер III 733; Преобр. II 364; Копалиński 908; РЧДБЕ 681; Вуякля 899; Klein 263, 1486. — Див. ще **кит**, **спёрма**.

**спесі́вий** «пихатий», [*спесі́витися*] (у виразі *с. до кого* «гордувати кимсь») Нед; — очевидно, запозичення з російської мови (дієслово може бути здавна успадкованим); р. *спесі́вий* «зарозумілий, бундючний, пихатий» пов'язане з іменником *спесь* «пиха, чванство» не зовсім ясного походження; можливо (з огляду на заст. фольк. [*спесивъ*] «швидкий, квапливий»), пов'язане зі *спех* «поспішність, квапливість; поспіх», заст. [*спеть*] «поспішати за ким-небудь, доганяти; мати успіх», спорідненими з укр. *спіх* «поспіх; моторність; спритність; [результат, успіх]», [*спіти*] «досягати успіхів, удосконалюватися»; менш переконливі реконструкція псл. *\*спьсь* і зближення з іє. *\*spēis-* «бундючитися» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 78—79). — Черных II 193; Фасмер III 734; Преобр. II 364; Потебня К ист. зв. III 84—85; Pedersen IF 5, 44; Persson Beitr. 386—387, 400—401. — Пор. **спі́ти**, **спі́х**.

[**спётрити**] «зібрати, звести до купи» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*пётрати*] «розуміти» (пор.).

**спе́ц** «представник інтелігентської професії (в СРСР перших років); спеціаліст», *спеці́вка* «спеціальний одяг для роботи на виробництві»; — бр. болг. м. *спец*, п. ч. *спес*; — запозичення з ро-

сійської мови; р. *спец* «спеціаліст, спец; майстер своєї справи» є результатом скорочення іменника *спеціаліст* «фахівець, знавець» (з 1882 р.), очевидно, запозиченого з французької мови; фр. *spécialiste* (з 1842 р.) виводиться від прикметника *spécial* «особливий, незвичайний», який походить від пізнього лат. *speciālis* «особливий, своєрідний». — СІС<sup>2</sup> 782; КЭСРЯ 423; SJP VIII 532; Sł. węg. obcych 694; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 682; Dauzat 679—680. — Див. ще **спеціальний**.

**специфіка**, *специфікація*, *специфікум*, *специфічний*, *специфікувати*; — р. болг. м. *специфика*, бр. *специфика*, п. *specyfika*, ч. *specifika*, слц. *špecifika*, вл. *specifikum*, схв. *специфікум*, слн. *specifika*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spezifikum* (мн. *Spezifika*), фр. *spécifique* «специфічний, особливий, своєрідний; особливий засіб», англ. *specific* «тс.» походять від слат. *specificus* «своєрідний, особливий, видовий», букв. «видоутворюючий», утвореного з основ іменника лат. *speciēs* «вид, різновид; уявлення, поняття; вигляд» та дієслова *facere* (-ficere) «робити, чинити, виробляти». — СІС<sup>2</sup> 781; ССРЛЯ 14, 503; Лехин—Петров 655; Kopalniński 907; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 681; Dauzat 680; Klein 588, 1483. — Див. ще **спеція**, **факт**.

**спеціальний**, *спеціалізація*, *спеціаліст*, *спеціальність*, *спеціалізувати*; — р. *спеціальний*, бр. *спеціальны*, п. *specjalny*, ч. *speciální*, *speciální*, слц. *špeciální*, вл. *speciálnu*, болг. *специален*, м. *специјален*, схв. *специјалан*, слн. *speciálen*; — очевидно, за посередництвом польської і, далі, можливо, французької (фр. *spécial* «особливий, незвичайний») мов запозичено з латинської; лат. *speciālis* «особливий, своєрідний, окремий» є похідним від іменника *speciēs* «вид, різновид; уявлення, поняття, вигляд», пов'язаного з дієсловом *specio*, *spesere* «дивитися». — СІС<sup>2</sup> 782; Фасмер III 734; Sł. węg. obcych 695; Brückner 508; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ

682; Dauzat 679—680; Klein 1483; Walde—Hofm. II 570. — Див. ще **аспéкт**.

**спеція** «приправа, прянощі; зілля»; — р. *специя*, бр. *специя* «тс.», п. *specjał* «ласий кусочок; (мн.) ласощі», ч. *species* «лікувальна суміш трав», болг. *специя* «тс.»; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. *Spézies* «спеції; лікарські трави; прянощі» походить від лат. *speciēs* «тс.; вид, різновид; уявлення, поняття; вигляд», пов'язаного з дієсловом *specio*, *spesere* «дивитися». — СІС<sup>2</sup> 782; ССРЛЯ 14, 505; Лехин—Петров 656; РЧДБЕ 682; Gr. Fwb. 713; Walde—Hofm. II 570—571. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **конспéкт**, **перспектіва**, **проспéкт**, **респéкт**, **спектр**, **спекуляція**, **спец**, **специфіка**, **спеціальний**.

**спиж**<sup>1</sup> (заст.) «бронза; [мідь, метал на дзвони], [спіж] «тс.», [спіжник] «ливарник, бронзівник» Бі, [спіжничénко] «син ливарника» Бі, [спіжничка] «дружина ливарника (бронзівника)» Бі, [спіжувáлка] «бронзувальна машина» Куз, [спіжак] «малий дзвоник» ВеЛ, [спіжніцький] «належний ливарникові» Бі, [спіжниковáти] «бути ливарником»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spíž* «бронза; бронза на гармати і на дзвони; сплав; дзвін; (іст.) гармата», *špíž*, *spíža* «тс.», як і ч. *spíž* «бронза», (заст.) *spíže* «метал на дзвони, дзвонова мідь», слц. *spiež(a)* «бронза», нл. заст. *spíža* «метал на дзвони» та семантично більш віддалені п. *spíža* «продовольство, провіант», *spríža* «тс.», ст. *spíža* «їжа, страва, провіант, запаси продовольства, харчі», ч. *spíže* «комора (для продуктів)», *spíž*, *špíž*, *špíže* «тс.», заст. *spíže* (*špíže*) «запас продуктів, їжа», нл. *spíža* «страва, їжа; шафа для страв, шафа для хліба», пов'язані з свн. снн. *spíse* (нвн. *Speise* «їжа», *Glockenspeise* «сплав на дзвони», букв. «дзвонова їжа»), що продовжує двн. *spísa*, запозичене як монастирський термін з латинської мови; слат. *spēsa* через давнішу форму *spēnsa* виводиться від лат. *expēnsa* (*recipia*) «витрати (грошей тощо)», пов'я-

заного з дієсловом *expendere* «зважувати, відважувати (на сплату), платити, виплачувати», утвореним з префікса *ex-* «ви-, з-» і дієслова *pendere* «важити, відважувати; платити, виплачувати». — Шелудько 47; *St. wug. obcsuch* 697; *Brückner* 508, 509; *Holub—Lyer* 53, 448; *Machek ESJČ* 570; *Schuster-Sewc* 1340; *Kluge—Mitzka* 723; *Walde—Hofm. I* 423, II 278—280. — Див. ще **екс-, пенса́я**.

[**спиж**<sup>2</sup>] (бот.) «свидина, *Thelycrania* (Dumort.) Fourg.; дерен, кизил кров'яний, *Cornus sanguinea* L.», [**спіж**] «дерен»; — неясне; можливо, результат видозміни назви [*свид*] «тс.».

[**спиж**<sup>3</sup>] «зарубка, карб, виїмка на дереві»; — неясне.

[**спижарня**] «комора; комірка на провізії», [**спіжарня**] «(заст.) комора; амбар Мо»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spizarnia* «комора, продовольчий склад», *spizarka* «тс.», *spizować* «постачати харчі (продовольство), постачати провіант», як і нл. *spizarnja* «комора, комірка», пов'язані з *spiza* «продовольство, провіант». — Шелудько 47; *Brückner* 509; *SW VI* 298; *Schuster-Sewc* 1340; *Machek ESJČ* 570. — Див. ще **спиж**<sup>1</sup>.

[**спікатися**] (зах.) «скупчуватися Нед, об'єднуватися Нед, Куз»; — неясне.

[**спилати**] «черпати; швидко, старанно робити, іти» Нед, ВеЗн, [**спилкі**] (мн.) «сметанка, верхки» Нед, Куз; — неясне.

**спин**, **спиніти**, **спінок** — див. **пінити**.

**спіна**, **спінка** «опора для спини у стільці, дивані тощо; деталь одягу; корінець книжки», [**спинкувати**] «рухатися, лежачи на спині», [**заспінниця**] (вид хвороби) Ж, **наспінник**; — р. **спина́**, [**спин**], бр. **спіна**; — задовільної етимології не має; реконструюється псл. [*spina*] «спина» (*Трубачев Этимология* 1968, 58); пов'язується, як споріднене, з лтс. *spina* «прут», лат. *spina* «терен; колючка; хребет», днв. *spínula* «шпилька», тох. А *spin-* «гак, кілочок» (*Winde-*

*kens Lexique étymol. des dialectes tokhariens* 1944, 126), дангл. *spig* «довгий пагонець», снн. *spile* «рожен» (*Mühl.—Endz. III* 997; *Walde—Hofm. II* 574; *Holt-hausen AeWb.* 311); виводиться через посередництво п. ст. *spina* «хребет» (XVI ст.) від лат. *spina* «спинний хребет, хребет» (*Brückner* 509; *KZ* 46, 223; *Mikl. EW* 318); зближується з р. **спіца** «спица» (*Преобр. II* 364—365). — Черных II 193; *Фасмер III* 735; *Schwentner ZfSPh* 28, 149; *RES* 37, 194.

**спинати**, **спінцюватися** — див. **п'ясті**.

[**спиндз**] (бот.) «чемерник, *Helleborus* L.» Нед, [**спендз** *Vincenz*, **спендзєнка** О, **спенз** Нед, **спенц** О, **спинз** Нед, **спіндз** *Scheludko*] «тс.»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *spînz*, *spîñț*, молд. *спынз*, *спынс*, *спынц*, аром. *spîñciu* «тс.» остаточно не з'ясовані; зіставляються з алб. *shpendër* «чемерник» або з лат. *spongia* «губка». — *Scheludko* 142; *Vincenz* 8; *Vrabie Romaposlavica* 14, 173; *СДЕЛМ* 396.

[**спіник**] «черешок, стеблинка листа» Куз; — неясне.

[**спинточити**] «всунути, утиснути, увібгати, увігнати, застромити (у землю тощо)» Г, Нед, Куз; — очевидно, афективне утворення.

[**спинчатися**] «сперечатися, суперечити Куз; ставати дибки»; — очевидно, результат контамінації дієслів **спинатися** «підніматися на пальцях ніг; [перечити, чинити опір; упиратися]» і **сперечатися**. — Див. ще **перєка**, **п'ясті**.

**спирати** — див. **пєрти**<sup>2</sup>.

**Спирідон**, **Свиридон**, **Свирид**, ст. *Спурідонъ* «молнієносець» (1627); — р. болг. *Спирідон*, бр. *Спирьдѣн*, п. *Spirydon*, стсл. **Спиридонъ**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Σπυρίδων* «гвинтоподібний» виникло на основі іменника *σπυρίς* (род. в. *σπυρίδος*) «плетений кошик», який достовірної етимології не має. — *Беринда* 233; *Вл. імена* 97; *Петровский* 196, 204; *Frisk II* 773.

**спірснути** — див. **спорсати**.

**спирт**, *спиртівка*, *спіртне*, *спирту́би* (заст.) «спиртні напої», *спирту́бний* (заст.), *спиртува́ти*, *заспиртований*, *проспиртований*; — р. болг. *спирт*, бр. *спірт*, п. *spirytus*, ч. *spiritus* (заст.), *špiritus*, слц. [špiritus], вл. *spiritus*, м. *спирт*, *шпирт*, *шпиритус*, схв. *спйрит* «спирт; дух, душа, інтелект; привид», *шпйрит(ус)* «спирт», слн. *špigit*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. *spirit* «дух, душа; привид; (мн.) спирт, алкоголь; (рідк.) бензин» через посередництво фр. ст. *spirit*, *esprit* виводиться як хімічний термін, вживаний алхіміками, від лат. *spiritus* «віання, подих; дихання; душа, дух», похідного від *spīro*, *spīgāre* «дути, віяти; шуміти, вирувати; дихати; звучати», спорідненого з дісл. *īsa* «дути», свн. *viſep* «тс.», псл. *piskati* «свистати, пищати», укр. *піскати*. — СІС<sup>2</sup> 782; Черных II 194; Фасмер III 735; Преобр. II 365; Kopaliński 909; Brückner 509; Holub—Lyer 471; РЧДБЕ 683; Ву-якляіа 901; Klein 1491; Dauzat 294; Walde—Hofm. II 575—576. — Див. ще **писк**. — Пор. **спіріт**.

**спис** «холодна зброя у вигляді гострого металевого наконечника на довгому державці; мисливська зброя, рогатина; гімнастичний прилад», [*спіса*] «спис» Куз, [*спіся*] «тс.» Нед, *спісник* (іст.) «воїн, озброєний списом», [*списіця*] «ратище піки» Пі, [*спіса*] «остень», [*списуватий*] «списоподібний» Куз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spīsa* «спис», (заст.) *spīs* «тс.» походить від нім. *Spieß* «спис, піка; рожен», що продовжує свн. двн. *spīz*, споріднене з дангл. *spītu* «рожен», сангл. *spite*, *spyte*, англ. *spit*, снідерл. *spit*, *spet*, гол. *spit* «тс.» та з нім. *spitz* «гострий, шпильчастий, кінчастий», двн. *spizzi* «тс.», генетично пов'язаними з іє. \*(s)pei-, \*(s)pi- «щось гостре», звідки також виводяться тох. А *spīn-ae* «кілочок, гак», лат. *spīna* «терен; колючка; хребет». — Шелудько 47; Бі 337; Одинцов Этимология 1975, 84—86; Потєбня К ист. зв. 1879 I 263; Brückner 509; Kluge—Mitzka 726, 728;

Klein 1492; Vries NEW 680; Walde—Hofm. II 574. — Пор. **спіна**.

**спіця** «один з дерев'яних або металевих стрижнів, що з'єднують маточину колеса з ободом; один із тонких стрижнів, що становлять каркас парасольки; тонкий довгий стрижень для плетіння», *шпїця* «тс.; [шпиль]», *спичак*, [*стїпка*] «маточина колеса» Чаб, *шпичак*, *спїчка*, *шпїчка*, *спичакуватий*, *шпичакуватий*, *спичастий*, *шпичастий*, *шпичкуватий*, — р. *спіця*, [*шпїця*], бр. *спіця*, др. *стѣпица* «ткацький човник; кіл», *стѣпица*, п. *špīca* «спіця», ч. *špīce*, ст. *stpīcē*, слц. *spīca*, *špīca*, вл. *stpīca*, *stwīca*, *špīca*, нл. *špīca*, схв. *спїця*, слн. *špīca* «тс.»; — псл. *stьpīca* «дерев'яний кілок; спиця», [\*stьpīca] «тс.»; — споріднене з лтс. *stups* (*stupe*) «мітла», *stupas* (мн.) «маленькі гілки», гр. *στύπος* «ціпок, держак, стебло», дісл. *stúfr* «огризок», дінд. *stupaḥ* «чуб», а також (форма псл. [\*stьpīca]) з лит. *stipinas* «спіця», *stiprus* «сильний, міцний», лтс. *stiprs* «тс.», лит. *stipti* «ставати жорстким, ціпеніти», лат. *stipulus* «міцний», *stipula* «стебло, соломка», *stipes* «стовбур; кілок, жердина», свн. *stif* «непорушний, жорсткий, прямий», дангл. *stif*, дісл. *stif* «тс., твердий» і, далі, псл. \*stьbь (\*stьbь-o) «стебло», укр. *стебл́о*; іє. \*steib-/steibh-/stīb-/steip-/steibo- «жорсткий; твердий; стискати»; зіставлення з нвн. *Spitze* «вістря» (Mikl. EW 317; Brückner 553), з нвн. *spitz* «гострий, шпильчастий», *Spieß* «спис, піка; рожен», двн. *spizzi* «гострий» (Преобр. II 365) неприйнятне, як і припущення про походження від двн. *speihha* «спіця» (Schrader Reallexikon II 421). — Шелудько 47; Черных II 194; Фасмер III 735—736; Ильинский РФВ 66, 274, 275—276; Brückner AfSIPh 41, 50; Holub—Lyer 471; Machek ESJČ 621; Schuster-Sewc 1362; Skok III 310—311; Trautmann 287; Būga RR II 610; Mühl.—Endz. III 1108; Frisk II 781—782, 799; Walde—Hofm. II 593, 594—595; Holthausen Awn. Wb. 281, 286; Jóhannesson 865; Klein 1514; Uhlenbeck

344; Persson Beitr. 700, 712; Pokorny 1015. — Пор. **стебло**.

**спичак** «риба-самець під час нересту»; — неясне.

**спів-** (перша частина складних слів типу *співдвор*, *співбєсида*, *співвідносини*, *співдружність*, *співзвучний*, *співіснування*, *співробітник*, *співучасник*, *співчувати*; має значення «об'єднаний, сполучений, спільний з ким-небудь»; однаковий з ким-, чим-небудь; разом, сукупно з ким-небудь», букв. «наполовину з, пополам з»); — результат злиття префікса *с-* (з-) на позначення з'єднання, об'єднання та іменникової основи *пів-* «половина»; з'явилося, можливо, внаслідок калькування р. *со-* «разом, спільно, сукупно», спорідненого з др. *сѣ, сѣ-* «тс.», укр. з, [зо] (із значенням спільності) та др. *су-* (на позначення зв'язку, з'єднання), укр. *су-* «тс.». — Див. ще **з<sup>3</sup>**, **пів**. — Пор. **напів-**, **су-**.

**співати**, [співонѹти] «голосно заспівати», [співувати] «поспівувати», *спів*, *співа*, *співак*, *співака*, *співанік* (заст.) «збірник пісень», [співаніця] «пісня», *співанка* «репетиція хору», *співанка* «пісня», [співанчіна] «пісенька» Нед, [співац] «співець» Пі, *співець*, *співи*, *співка* «репетиція хору», *співун*, *співуха*, *співлівий*, *співочий*, *співучий*, [вистівац] «співець» Я, *заспів*, *заспівач*, *заспівувач*, *наспів*, *наспівний*, *оспівувач*, *переспів*, *переспівувач*, *підспівач*, *підспівувач*, [побспів] «спів», *поспів'я*, [поспівний] «поетичний» Пі, Нед, *пріспів*, *пріспівка*, [пріспівок] «приспів», *розпів*, *розспів*; — р. [спевать, спев], бр. *спяваць*, др. *вѣспѣвати* (вѣспѣти), п. *špiewać*, ч. *zpívat*, ст. *vzpíevati*, слц. *spievat'*, вл. *spěwać*, нл. *spěwaś*, стсл. **въспѣвати**, **въспѣти**; — псл. *vъzрѣvati*, *vъzрѣti*, утворене з префікса *въз-* «з» і дієслова *рѣti* (ітератив *рѣvati*) «співати». — Brückner 404, 509; Machek ESJČ 447; Schuster-Sewc 1339. — Див. ще **з-**, **піти**<sup>1</sup>.

**співчувати**, [співчути] «співчувати» Нед, *спочувати*, *спочути*, *співчування*, [спочув] «симпатія» Нед, *спо-*

*чування*, *співчуття*, *спочуття*, *співчувачий*, *співчутливий*, [спочуйливий], *спочутливий*; — очевидно, калька р. *сочувствовать*, *сочувствие* і п. *wspórczyć* «співчувати», *wspórczucie* «співчуття», які, в свою чергу, є кальками нвн. *mitfühlen* «співчувати», *Mitgefühl* «співчуття» і, далі, лат. *compassio* «співчуття», *compatior* «співчуюю; страждаю разом», гр. *συμπάθεια* «співчуття», *συμπάθειω* «співчуюю», утворених з префікса *συμ-* «спів, разом» і основи іменника *πάθη* «страждання, хвороба» (*πάσχω* «терплю, страждаю»). — Пизани 69—70. — Пор. **симпатія**.

**спід**, *спідка*, *спіднік*, *спідниця*, *спідниця*, *спідні*, *спідній*, *спідняк*, *спіднярка*, *спідок*, *спідюшка*, *спідсподу* — див. **під**<sup>1</sup>.

**спідометр**; — р. *спидометр*, бр. *спидометр*, болг. *спидомѣтър*; — запозичення з англійської мови; англ. *speedometer* «спідометр» утворено з англ. *speed* «швидкість; (техн.) кількість обертів; (заст.) успіх», пов'язаного з дангл. *spēd* «успіх, достаток», спорідненим з днн. *spōd* «успіх», двн. свн. *spuot* «тс.; поспіх, квапливість», лат. *spēs* «чекання, надія», лит. *spėti* «встигати; мати час, мати спроможність», псл. *spėti*, укр. *спіти*, і компонента *-meter* «вимірювач», що виводиться від гр. *μέτρον* «міра», спорідненого з псл. *mēga*, укр. *міра*. — СІС<sup>2</sup> 782; ССРЛЯ 14, 510; Крысин 106; Фасмер III 734; РЧДБЕ 682; Klein 973, 1479, 1485; Walde—Hofm. II 573—574; Frisk II 220—221. — Див. ще **міряти**, **спіти**. — Пор. **метр**<sup>1</sup>.

[спіжавка] (анат.) «гомилкова кістка, гомілка» ВеНЗн; — неясне.

**спіймати** — див. **імати**.

**спікер** «голова палати парламенту; голова Верховної Ради»; — р. *спікер*, бр. *спікер* «тс.», п. *spiker* «тс.; диктор», слц. *spreker*, болг. *спікер* «тс.», м. *спікер* «диктор», схв. *спікер*, *спікер*, слн. *spíker* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *spreaker* є похідним від *speak* «говорити», пов'язаного з дангл. *sprecaп* (давніше *sprescaп*), днн.

спгесап, дфриз. спгека, двн. спгēһһап, нвн. спгесһеп «тс.», дісл. спгакі «суд», кімр. ffreg «теревені». — СІС<sup>2</sup> 782; ТСБМ V/1, 262; Ст. вуг. обсуч 696; РЧДБЕ 682; Вуяклија 900; Klein 1483.

— Пор. **спіч**.

**спіл** (заст.) «спілка; [половинщина]», **спілець** (заст.) «спільник», **спілка**, **спілкування**, **спілчанин**, **спільник** СУМ, Нед, [спільнична] «співволодіння» О, **спільництво**, **спільність**, **спільнота**, [спільщик] «спільник» Куз, [спільщина] «данина за спільне користування» Куз, [спіннік] «спільник» Нед, [спіннота] «спілка» Нед, [споловане] «злучка, спарування, злягання» Нед, **спілчанський**, [спілчливий] «товариський», **спільний**, **спілом** (заст.) «разом, спільно», **спілкувати(ся)**, [сполітис(я)] «увійти в товариство», [сполувати(ся)] Г, Нед, **спілятися** «тс.», [сполувати] «злучатися, паруватися» Нед, [заспіль] «спільно, разом Ж; поспіль», [заспіль] «спільно, разом; завжди» Ж, [заспільно] «завжди; своєчасно, у строк; все разом, одночасно» Ва, [испільник] «спільник» Ж, [исполник] «тс.» Пі, **наспіл** «спільно; споловини», [наспільний] «спільний» Ж, [піспіль] «поспіль» Нед, **підспіль** «поруч» СУМ, Г, [неспільчивий] «нетовариський» Ж, **поспільство** (заст.) «народ; (іст.) селяни, міщани, [поспільщак] «республіканець» Нед, [поспільщина] «республіка» Нед, [посполітак] «ополченець» Нед, [посполітак] «селянин» Пі, [посполіця] «Всеїдний тиждень», [поспільство] «поспільство», [поспільний] «громадський, суспільний» Нед, **посполітий** (заст.) «звичайний; (іст.) селянський, міщанський» (з п.?), [поспільний] «безпісний, всеїдний», [поспіль] «поспіль», **поспіль**, **поспіль**, **поспіль**, [приспільниця] «М'ясниці», [приспільюватися] «приєднуватися» Нед, **супільник**, **супільність**, **супільство**, **супіль**, **супільити**, **усупільнити**; — р. [сполу] «споловини», бр. **спілка** «спілка», [спілка] «тс.», [спілом] «спільно; пополам», п. **спілка** «спілка», **спілку** «спільний», **спілет** «спільно, разом», ч.

**spolek** «товариство», **spolu** «разом», слц. **spolok** «товариство», **spolu** «разом», вл. **spółk** «товариство», нл. **spółu** «разом»; — псл. **съ ролю** «споловини, разом», що складалося з прийменника **съ** «з» та іменника **роль** «половина, пів». — Brückner 429; Machek ESJČ 570; Schuster-Sewc 1343. — Див. ще **з<sup>1</sup>**, **пів**.

**спінінг**, **спінінгіст**; — р. **спінінг**, бр. **спінінг**, п. **spinning**, болг. **спінінг**; — запозичення з англійської мови; англ. **spinning** «спінінг; швидкий оберт; вертіння; прядіння» є похідним від **spin** «обертатися, крутитися; прясти», спорідненого з дісл. шв. дфриз. **spinna**, двн. гот. **spinnap** «тс.», нвн. гол. **spinnen** «прясти», вірм. **hepim** «тчу, шиваю», прус. **panto** «путо», псл. **peći, poto**, укр. **п'ясті, путо**. — СІС<sup>2</sup> 782; ССРЛЯ 14, 514; Крысин 89, 102; Фасмер III 292, 412; Kopaliński 908—909; РЧДБЕ 682; Klein 1489; Jóhannesson 890, 892; Vries NEW 679—680; Kluge—Mitzka 727; Pedersen KZ 39, 414. — Див. ще **путо**, **п'ясті**.

[**спіноза**] (бот.) «дерева, повій, Lycium L.» Мо, [спініз] «тс.» ЛЧерк; — запозичення з молдавської (румунської) мови; молд. **спінос** (рум. **spinos**) «колючий», **спініш** (рум. **spiniş**) «зарості колючого чагарника» є похідними від **spin** («колючка», що зводиться до лат. **spina** «тс.; терновий куш», яке зіставляється з тох. **A spin-ae** «гак, кілочок». — СДЕЛМ 393; Walde—Hofm. II 574.

[**спінь**] «гострий кінець веретена»; — не зовсім ясне; припускається спорідненість з нл. **špēis** «скалка, колючка; жало; стріла; паросток» і далі з лат. **spīna** «колючка, голка» (Трубачев Рем. терминолог. 100; Этимология 1963, 23); виводиться також з рум. **spīn** «колючка, голка», що походить від лат. **spīna** «тс.» (Vincenz 11).

**спір<sup>1</sup>**, **спіратися**, **спірка**, **спірливий**, **спірний**, **спірнік** — див. **пёрти<sup>3</sup>**.

**спір<sup>2</sup>**, **спірець** — див. **спорець**.

**спір<sup>3</sup>** — див. **пёрти<sup>2</sup>**.

**спіраль**; — р. **спіраль**, бр. **спіраль**, п. **spirala**, **spiralna** «спіраль», ч. **spirála**,



слц. *špirála*, вл. *spirala*, болг. м. схв. *спирала*, слн. *spirála, špirála*; — запозичення з французької мови; фр. *spirale* «спіраль, спіральна лінія, спіральна пружина», як і англ. *spiral* «спіраль, спіральний», походить від слат. *spiralis*, похідного від лат. *spira* «вигин, звив», що виводиться від гр. *σπειρα* (*σπειρα*) «тс., звивина», пов'язаного з більш віддаленими *σπάρυαον* «пелюшка, (мн.) сповиток», *σπάρτος* «канат, мотузка; (бот.) дрік, *Spartium* (трава, з якої звивають мотузки, плетуть кошики)», а також з лит. ст. *spartas* «зв'язування, зв'язок» і вірм. *p'arem* (*p'arim*) «обіймати, охоплювати». — СІС<sup>2</sup> 782; Черных II 193—194; Фасмер III 735; Копалиński 909; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 683; Вуяклија 900; Dauzat 681; Gamillscheg 815; Klein 1491; Walde—Hofm. II 575; Frisk II 757—759, 761.

**спіра́нт** «щілинний приголосний»; — р. болг. м. *спіра́нт*, бр. *спіра́нт*, п. *spirant*, ч. слц. *spiranta*, схв. *спірант*, слн. *spiránt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Spiránt*, англ. *spirant*, фр. *spirant(e)* походять від лат. *spīrāns* (род. в. *spīrantis*) «який дме, віє, дує, видихає», дієприкметника теп. ч. від дієслова *spīro*, *spīrāre* «дути, в'яти; дихати, видихати, випускати; звучати». — СІС<sup>2</sup> 782; ССРЛЯ 14, 516; Копалиński 909; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 689; Вуяклија 900; Klein 1491; Dauzat 681. — Див. ще **спирт**.

**спіре́я** (бот.) «таволга, *Spiraea L.*»; — р. *спире́я*, бр. *спірэ́я*, п. ч. *spirea*, болг. *спире́я*, слн. *spiréja*; — засвоєна з новолатинської мови наукова назва; нлат. *spīraea* створено на основі гр. *σπειραία* «таволга, *Spiraea ulmaria L.*; бирючина, *Ligustrum L.*», очевидно, пов'язаного з *σπειρα* «вигин, звив, звивина; (мн.) сплетені канати, снасті»; назва зумовлена тим, що таволга має гнучкі гілки, з яких плетуть кошики (Нейштадт 248). — СІС<sup>2</sup> 782; ССРЛЯ 14, 517; Копалиński 909; РЧДБЕ 689; Dauzat 681; Klein 1491; Frisk II 761. — Див. ще **спіраль**.

**спі́рит** «той, хто вірить у можливість спілкування з душами померлих», *спіритізм, спіритіст* Куз, *спіритуалізм* «філософське вчення, що визнає дух сутністю світу», *спіритуаліст, спіристулістичний* Куз, *спіристулістичний*; — р. *спірі́т*, бр. *спіры́т*, п. *spiryt, spirytyzm*, ч. *spiritismus, spiritista*, (заст.) *spirita*, слц. *spiritualizmus*, вл. *spiritizm*, болг. *спіриті́зм*, м. *спіриті́зам*, схв. *спіриті́зам*, слн. *spiritizem*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *spirite* «спірит» походить від складних слів англ. *spirit-rapper* «спірит, медіум», *spirit-rapping* «спіритизм, столовертіння», *spiritist, spiritism*, що, як і нім. *Spiritist, Spiritismus*, зводяться до лат. *spiritus* «віяння, подих, дихання, душа, дух». — СІС<sup>2</sup> 783; Лехин—Петров 656; Копалиński 909, 910; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 683; Вуяклија 900; Klein 1491; Gr. Fwb. 716—717; Dauzat 681. — Див. ще **спирт**.

**спі́рити** — див. **пёрти**<sup>3</sup>.

**[спі́рніця]** (бот.) «цибуля ріпчаста, цибуля городня, *Allium sera L.*»; — неясне; можливо, пов'язане з *pīr* «цибуля порей, *Allium porrum L.*».

**спі́ти** «дозрівати, достигати; ставати готовим до вживання (доварюючись, досмажуючись); [іти вперед, робити успіхи Нед; спішити Бі]», *спілі́ти, спі́тисся* «спіти», *спі́лий, ві́спілий, [дóспі́х]* «успіх, успішність», *дóспі́лий, [зі́спі́ти]* «зустріти», *[зі́спі́ти]* «тс.», *зуспі́ти* «тс., застати; встигнути», *недóспі́лий, [недóспі́л]* «недозрілість», *поспі́ти* «дозріти; устигнути», *поспіва́ти* «тс.; [поспішати Куз]», *успі́ти* «устигнути», *успіва́ти* «тс.; [мати успіхи Нед, Куз]»; — р. *спеть*, бр. *спець*, др. *спѣти* «поспішати; прагнути; спішно готувати; досягати успіхів; сприяти», п. (заст.) *špīac* «поспішати, прямувати, гнатися; мати час, бути вільним», ч. *spēti* «поспішати», слц. *spiet'* «тс.», вл. *spéc* «тс.; виїздити, підніматися; удаватися», нл. *dojšpiš* «поспішати; досягати», схв. *dōspijēti* (*dōspēti*) «дозріти;

встигнути», слн. *spēti* «поспішати, збільшуватися», стсл. *спѣти* «мати успіхи; бути корисним»; — псл. *spēti* «процвітати, дозрівати; досягати, поспішати»; — споріднене з лит. *spėti* «встигати; мати час, дозвілля», *spėtas* «дозвілля», *spėgus* «швидкий, спішний», *spėtė* «поспішність», лтс. *spēt* «переборювати, долати, бути сильним, мати спроможність», дінд. *spħāyatē* «процвітає, гладшає», *spħitāḥ* «набряклий», *spħitīḥ* «ріст», дангл. *spēd* «успіх, достаток», днн. *spōd* «успіх», двн. *spuot* «тс.; поспіх, квапливість», *spuon* «удаватися, встигати», *spuoten* «поспішати, квапитися», нвн. (*sich*) *sputen*, снідерл. гол. *sroeden* «тс.», лат. *spēs* «чекання, надія; передбачення; потомство, плід, молодняк»; іє. \**sp(h)ē(i)-/spī-/spħ-* «розтягати(ся), поширювати(ся); збільшувати; охоплювати; набрякати; досягати успіху; удаватися, встигати». — Німчук 251—252; Черных II 193; Фасмер III 734; Цыганенко 445—446; Brückner 509; Holub—Lyer 448; Machek ESJČ 570; Schuster-Sewc 1338; Младенов 604; Мейе ОЯ 26, 105; Trautmann 274; Буга ИОРЯС 17/1, 39; Fraenkel 866; Mühl.—Endz. III 991—992; Karulis II 260; Jóhannesson 886, 889; Klein 1479, 1485; Kluge—Mitzka 734; Torp 514; Schulze KZ 27, 426; Walde—Hofm. II 573—574; Pedersen MSL 22, 8; Ernout—Meillet 964; Mayrhofer III 541—542; Uhlenbeck 350; Persson Beitr. I 400, 401, 705; Brugmann Grundriss II/1, 433; Гамкрелидзе—Иванов 55, 117; Рокорну 983. — Пор. **спорій**.

**спіткати**, *спіткнутися* — див. **тікати**.

**спіх** «поспіх; моторність, спритність; [результат, успіх]», *спішка*, *спішок*, *спішний СУМ*, Г, *спішити*, *безуспішний*, *наспіх*, *неспіх* КІМ, [о]спіх «поспіх», *поспіх*, *поспішливий*, *поспішний*, *поспіхом*, *поспішати*, *приспішник*, *успіх*, *успішний*; — р. бр. болг. м. *спех*, др. *спѣхъ* «поспішність; швидкість; старанність; труд; успіх, процвітання; удача, щастя», *спѣшение* «труд», *спѣшиє*

«старанність», *спѣшити* «прагнути», п. (заст.) *špiech* «спішність, квапливість, поспіх», ч. вл. нл. *spěch*, слц. *sprech*, слн. *spěh* «тс., успіх», стсл. *спѣхъ* «тс.; прагнення»; — псл. *spěx-ъ* «спішність; успіх», пов'язане з дієсловом *spēti* «поспішати, прямувати; дозрівати»; кінцеве -х- (замість очікуваного -s- у формі, яка мала б бути псл. \**spě-s-* «спішність, успіх», що зближується з лат. *spēs* «чекання, надія; очікування, передбачання») не зовсім ясне; пояснюється як рефлекс давнього експресивного іє. -kh- або аналогією до поширення слов'янських форм на -х- типу псл. *grěxъ* «гріх»: *grēti* «гріти»; неприйнятна реконструкція \**sproisos* чи \**spraisos* (Ильинский ИОРЯС 20/3, 73). — Цыганенко 445—446; Фасмер III 734; Преобр. II 367—368; Соболевский ЖМНП 1886, вересень 146; Brückner 509; Holub—Lyer 448; Machek ESJČ 570; Schuster-Sewc 1338—1339; Младенов 604; Мейе ОЯ 29—30; Meillet Etudes 361; Trautmann 274; Būga RR II 50; Walde—Hofm. II 573; Pedersen IF 5, 72; Meyer EW 413; Persson Beitr. 400; Brugmann Grundriss II/1, 536, 545. — Див. ще **спіти**.

**спіч** «коротка застільна промова»; — р. болг. *спич*, бр. *спіч*; — запозичено з англійської мови, очевидно, через російську; англ. *speech* «промова» пов'язане з *speak* «говорити». — СІС<sup>2</sup> 783; Фасмер III 736; Преобр. II 365; ТСБЛ V/1, 265; Klein 1483. — Див. ще **спікер**.

[**сплавник**] (бот.) «рутка гострокінцева, *Fumaria rostellata* Knaf.; вид сухоцвіту, *Gnaphalium rectum* Smith.» Мак; — неясне.

[**сплавня**] (бот.) (у сполученні *с. поцьвітина* «анабена цвітіння води, *Anabaena flos-aquae* (Lyngb.) Vreb. (*Anabaena flos aquae* Ktz.)») Мак; — пов'язане з *плавати*; назва зумовлена тим, що синьозелені водорості цього виду вільно плавають у водоймах. — Словн. бот. 22. — Див. ще **плісті**.

**сплек**, *сплєчїтися* — див. **плечє**.  
**сплєюватися** — див. **п'яло**.

[сплиннє] «свято Перша Пречиста (28 серпня)» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни цсл. **успѣннє** «тс.».

**сплін** (кн.) «важкий, пригнічений стан; нудьга, хандра»; — р. болг. *сплин*, бр. *сплін*, п. *splīn*, *spleen*, ч. слц. *spīln*, *spleen* «тс.»; — очевидно, за посередництвом російської мови запозичено з англійської; англ. *spleen* «сплін, хандра; злість, роздратування» є результатом семантичної видозміни терміна *spleen* (анат.) «селезінка», запозиченого з лат. *splēn*, що відтворює гр. *σπλήν* «тс.», пов'язане з іменником *σπλάγχνον* «нутроші (переважно серце, легені, печінка і нирки)», очевидно, спорідненим з лат. *liēn* (<\*lihēn) «селезінка», дірл. *selg*, псл. \**selzena* (\**selzenь*) «тс.», укр. *селезінка*; у давнину пригнічений настрій (нудьгу, хандру) і пов'язані з цим примхи пояснювали хворобою селезінки. — СІС<sup>2</sup> 783; Фасмер III 736; Преобр. II 365—366; Kopaliński 910; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 683; Klein 1492; Walde—Hofm. I 799, II 576; Frisk II 769—770. — Див. ще **селезінка**.

**сплітачка** (бот.) «повиця льновою, *Cuscuta epilipum Weihe*»; — похідне утворення від *спліати*, *плесті*; назва зумовлена властивістю повиці обплітати, обвивати, охоплювати сусідні рослини верхніми розгалуженнями свого виткого стебла; як семантичні паралелі пор. укр. *повитійця* «*Cuscuta* L.», [в'юнка, в'язалець, паутиця, повійка, повійник] «тс.». — Шамота 117; Словн. бот. 431; Вісюліна—Клоков 263—264; Нейштадт 345—346. — Див. ще **плесті**. — Пор. **повитійця**.

**сплюшка** (орн.) «дрімлюга, *Sargitulgus eugoraecus* L.», [сп'юшбк] «тс.» Г, Нед; — пов'язане з дієсловом *спати*; назва зумовлена нічним способом життя дрімлюги. — Булаховський Вибр. пр. III 222; Воїнств. — Кіст. 204—205. — Див. ще **спати**.

**сплюща** — див. **плющити**.

**сповідь**, *сповідальник*, *сповідальниця*, *сповідальня*, *сповідати*, *спові-*

*дач*, *сповідник*, *сповіщати*, *сповіщення* — див. **відати**.

**[споводувати]** «спричинити»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spowodować* «тс.» є префіксальним утворенням від *powodować* «спричиняти, спричинюватися, викликати, призводити; керувати чиїмись вчинками», похідним від *powód* «привід, причина» (звідки р. *повод* «тс.»), пов'язаного з *wodzić* «водити», якому відповідає укр. *водити*. — Grückner 433, 628—629. — Див. ще **вєсті**, **з<sup>3</sup>, по**.

**[сповщити]** «сплачувати, виплачувати, повертати (борги)» Нед; — неясне.

**[сподар]** «государ; пан, володар; хазяїн» Г, Нед, Куз, [сподарство] «домогосподарство» Пі; — бр. *спадар* «пан», п. (заст.) *spodar* «господар» (з укр.); — результат спрощення форми *господар*, в якій занепало початкове **го-**; пор. укр. [осподар] «тс.». — ГрицАВ 96; SW VI 307. — Див. ще **господь**.

**сподвижник** — див. **двігати**.

**[сподечити]** «подобатися» О; — пов'язане з [дячіти собі] «подобати». — Див. ще **дяка**.

**сподівати** (заст.) «надіятися», *сподіватися* «тс.», *розраховувати, чекати*, [сподітися] «чекати, надіятися; дітися», *сподіятися* «чекати, надіятися»; учинитися, статися, трапитися», *сподіванка*, *сподівання*, [сподія] «надія» Нед, *сподіваний*, *несподіванка*, [несподівня] Ж, *несподіваний*, [несподійний] Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spodziewać się* «сподіватися; розраховувати, надіятися; чекати», *spodziąć się* «тс.» пов'язані з *dziać* (<*dziejać*) «ткати, надівати; робити; (ст.) класти», *dziać się* «діятися; [подітися]», що відповідають укр. *діяти*, *діти* «подіти». — Grückner 107, 510; SW VI 309. — Див. ще **діти<sup>2</sup>**, **діяти**, **з<sup>3</sup>, по**. — Пор. **надія**.

**[сподобка]** (ент.) «одежна міль, *Tineola bisselliella* (Tinea L.) (*Tinia*)» Нед; — очевидно, пов'язане зі *сподобний* «гарний» (про одяг). — Див. ще **доба**.

**[сподуга]** «прибуття» Нед; — неясне.

**споїти**, *споювати* — див. **паяти**.

**спокій**, *спокійний* — див. **покій**.

**споковіку**, *споковік*, *споковіків*, *споковічний*, *поковічний*; — р. *испокѡн вѣку* (*вѣка*, *вѣков*) «з давніх часів, здавна», бр. *спакѡн вѣку* (*вѣкоу*) «тс.»; — результат злиття прийменника з (<псл. *izъ*) та іменників [*покон*] (<псл. *рокопъ*) «початок» і *вік* (<псл. *вѣкъ*). — Фасмер II 140, 141. — Див. ще **вік**, **з<sup>2</sup>**, **покон**.

**спокуса**, *спокусити*, *спокусливий*, *спокусник* — див. **кусити**.

**спокута**, *спокутувати* — див. **покута**.

[**сполать**] (у виразі *с. на многи літа* «здоров був, здорові були») Нед; — р. (заст.) *исполать* (виг.) «слава, хвала» (уживається в окличному звертанні), [*сполать*] (присл.) «честь і слава; на славу, відмінно; (рідк.) спасибі», болг. *сполдй*, (*сполдити*) «здоров був; спасибі», м. *сполај* «спасибі»; — давнє запозичення з церковнослов'янської мови; р.-цсл. *исполать* виводиться від *исполанти*, яке фонетично відтворює словосполучення гр. *εις πολλὰ ἔτη* «на многая літа», що складається з прийменника *εις* (<\*ἐνς) «на, в, до; для, з; через; по, стосовно; протягом», очевидно, утвореного поєднанням прислівника *ἐν* «на, в; серед, між; перед; по», з яким споріднені псл. *въ(п)-* (<\*ъп), укр. *в*, з формантом -σ за зразком *ἐξ* «з, від; протягом; після, за», прикметника *πολύς* (с. р. мн. *πολλά*) «численний» та іменника *ἔτος* (мн. *ἔτη*) «рік», пов'язаного з *ἔτος* «тс.», спорідненим з псл. *vetъxъ* (<\*vetūs-), укр. *вѣтхий* «старий». — Фасмер I 262, 307, II 119—120, 141; ГСЭ 70; Грот. Фил. раз. II 365; Leskien AFSIPh 4, 513; Срезн. I 1130; РЧДБЕ 684; Младенов 602; Frisk I 471, 508—509, II 577—578. — Див. ще **вѣтхий**, **полі-**, **у<sup>1</sup>**.

[**сполечовати**] «відлущувати, віддубасити» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*споличковати*] «надавати ляпасів» (пор.).

[**сполик**] «совок для вичерпування води з човна» Ник, [*шпoлик*] «тс.» тж;

— очевидно, пов'язане з [*полонік*, *сполонік*] «тс.». — Див. ще **полонік<sup>1</sup>**.

**сполітися**, *сполованє*, *сполом*, *сполувати(ся)*, *сполятися* — див. **спіл**.

[**споличковати**] «надавати ляпасів» (букв. «побити по щоках, по лиці») Нед; — запозичення з польської мови; п. *spoliczkować* «надавати ляпасів» утворене з *policzować* «бити по щоці; давати ляпасів», похідного від іменника *policzek* «ляпас (удар по лиці); (заст.) лице, щока», пов'язаного з *lice* «(поет.) щока; лице; обличчя; (перен.) лице (тканини)», якому відповідає укр. *лицє*. — Гординський РМ 1935 V 229; Вгückper 298. — Див. ще **з<sup>3</sup>**, **лик<sup>1</sup>**, **лицє**, **по**.

**споловіти<sup>1</sup>** — див. **полова**.

**споловіти<sup>2</sup>** — див. **половій**.

**сполом** — див. **спіл**.

**сполонити** — див. **заполонити**.

**сполох**, *сполохи*, *сполохнуть(ся)* — див. **палахтити**.

**сполука**, *сполучення*, *сполучимий*, *сполучити*, *сполучний*, *сполучник* — див. **лучити<sup>1</sup>**.

[**спомикнути**] «згадати» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *спомінати* і *микитити* «міркувати, метикувати».

**спомін**, *спомінати*, *спомінка*, *споминок*, *спомка* — див. **помінати**.

**спона**, *спінка* — див. **п'ясті**.

[**спонаравити(ся)**] «уподобати, сподобатися» Ме; — видозмінене запозичення з російської мови; р. *понаравитьсѧ* «сподобатися» відповідає укр. [*понаровитися*] «тс.». — Див. ще **норов**.

**спонтанний**, [*спонтанічний*] Куз; — р. *спонтанний*, бр. *спантанни*, п. *spontaniczny*, *spontaneiczny*, ч. *spontápní*, слц. *spontánnu*, вл. *spontany*, болг. *спонтанен*, м. *спонтан*, схв. *спонтан*, слн. *spontán*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *spontan* «спонтанний», фр. *spontané* «тс.» походять від пізнього лат. *spontāneus* «добровільний, довільний», пов'язаного з лат. *sponte* «з дозволу; власною волею, добровільно; власними силами, сам собі», первісно аблатива від *spōns* «неза-

лежна воля», очевидно, спорідненого з двн. *sranst* «спонукання, збудження, принада», *sruon* «заманювати, збуджувати», *srapan* «спокушати; обманювати», *sniderl.* гол. нвн. *srappen* «натягувати», *псл. рети*, *укр. п'ясті* та *псл. рето*, *укр. п'ято*, можливо, також з дінд. *sphāyatē* «процвітає, гладшає», *лит. spėti* «встигати; мати час, дозвілля; мати спроможність», *псл. spėti* «уродитися, дозріти; прямувати, поспішати», *укр. спіти* «дозрівати, достигати». — СІС<sup>2</sup> 783; Лехин—Петров 657; Коралиński 910; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Gr. Fwb. 718; Dauzat 681; Klein 1495; Walde—Hofm. II 579—580. — Пор. *п'юто*, *п'ясті*, *спіти*.

**спону́ка**, *спонукальний*, *спонукати*, *спонукач*, *спонукливий* — див. **ну<sup>1</sup>**.

**спор** — див. **перти<sup>2</sup>**.

**спора** (біол.) «мікроскопічний зародок рослинних організмів (водоростей, грибів та ін.); одноклітинні зародки найпростіших тварин класу споровиків», *споровик* «найпростіший тваринний організм-паразит, який розмножується спорами», *спорові* «рослини, що розмножуються спорами»; — р. бр. болг. схв. *спора*, п. ч. *срога*, слц. слн. *срѡга*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spore* «спора», фр. англ. *spore*, нлат. *sroga* «тс.» походять від гр. *σπορά* «посів, сіяння, сім'я» і *σπόρος* «сівба; сім'я; плід, врожай», пов'язаного з дієсловом *σπεῖρω* «сію, висіваю; засіваю; розкидаю, розсипаю». — СІС<sup>2</sup> 784; Фасмер III 737; Преобр. II 366; Коралиński 911; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Gr. Fwb. 718; Dauzat 681; Klein 1495; Frisk II 762—763. — Див. ще **сперма**.

**спорадичний** «нерегулярний»; — р. *спорадичний*, *спорадический*, бр. *спарадичны*, п. *sporadyczny*, ч. слц. *sporadický*, вл. *sporadiski*, болг. *спорадичен*, *спорадически*, м. *спорадичен*, схв. *спорадичан*, слн. *spogádičen*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *sporadisch* «спорадичний», фр. *sporadique*, англ. *sporadic*, *sporadical* «тс.» че-

рез слат. *sporadicus* «який зустрічається то тут, то там; розсіяний» зводяться до гр. *σποραδικός* «розсіяний, який живе самотньо, окремий», похідного від прикметника *σποράς* (род. в. *σποράδος*) «розсіяний, розкиданий; який живе самотою; уривчастий, незв'язний», пов'язаного з *σπορά* «посів, сіяння; час сівби», *σπόρος* «сівба, сім'я». — СІС<sup>2</sup> 783; Фасмер III 737; Преобр. II 366; Коралиński 911; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вуяклија 902; Gr. Fwb. 718; Dauzat 681; Klein 1495; Frisk II 762—763. — Див. ще **сперма**, **спора**.

**[спорець]** (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul. (L.)» Нед, ВеБ, [*спір* ВеБ, ВеНЗн, *спірець* Куз, *спор* Мак, *спори*ня Пі, ЛексПол, *споринья* Мак, *споріш* Нед, *спорище* ЛексПол, *спорій* ВеБ, ВеНЗн, *спорник* ЛексПол, *спорок* тж, *шпорец* ВеНЗн, *поспір* Нед, *приспір* ВеНЗн] «тс.»; — р. *спорынья* «ріжки на житі; хвороба злакових культур», [*споріна*, *спорня*, *спорінья*], бр. *спарыння* «тс.»; — очевидно, др. \**спорыня* (*спорына*) «ріжки», пов'язане зі *спорыня* «ряснота, достаток», похідним від прикметника *спорыш* «який збільшується, помножується, рясний, пишний», якому відповідає також *укр. спорий* «швидкий, успішний; досить великий за розміром, чималий»; мотивація назви не зовсім ясна. — Фасмер—Трубачев III 738; Преобр. II 366—367. — Див. ще **спорій**.

**спорзний**, *спорзнитися* — див. **порзний**.

**спорій**, [*спорни*] «вигідний, прибутковий» Л, *спірний* «[тс. Г; багатий ВеБ]; спритний, вправний (про людину), прудкий (про коня); спорий; швидкий (про ходу)», [*спірність*] «прибутковість» Нед, [*спориня*, *споріне* Нед, *спорінья* Нед] «тс.», [*спорність*] «спритність» Нед, [*споріти*] «примножувати, сприяти», *спорітися*, [*споро*] «прибутково; швидко» Нед, [*спірнійше*] «прибутковіше; швидше», [*спорійше*, *спорше*] «тс.», [*підспора*] «допомога», [*підспоріти*] «допомогти», [*приспора*] «при-

скорення, сприяння» тж, [*приспоріти*] «примножити; прискорити, сприяти» Г, Нед; — р. *спóрий*, бр. *спор* «успіх, удача», *спóрны* «успішний; складний, енергійний; економний; рясний (про дощ, сніг); прибутковий; вигідний; великий, густий (про почерк)», др. *спорыня* «достаток», п. *спогу* «чималий, великий», ч. *спогу* «міцний, коренастий; стиснутий; місткий, насичений», слц. *спогу* «щедрий; великий, рясний», вл. нл. *спогу* «багатий, прибутковий; достатній, ошадливий», болг. *спор* «прибуток, урожай; успіх», м. *спор* «повільний; загайний», схв. *спдр* «тс.; тривалий», слн. [spòr] «рясний, багатий; поживний», цсл. *споръ* «рясний, багатий»; — псл. *спогъ* «прибуток, урожай» (первісно, можливо, «ряснота, багатство; успіх»), *спогъ-жь* «рясний, багатий; успішний», пов'язані з *спѣти* «уродитися, дозріти, досягнути; прямувати, поспішати»; — споріднені з дінд. *sphāraḥ* «широкий, просторий, великий», *sphāḥ* «жирний, товстий, гладкий; багатий, пишний», лат. *spērāre* «сподіватися, розраховувати; надіятися, передбачати», *spēs* «чекання, надія; передбачення», двн. *спга* «ошадливий», *спгел* «берегти, заощаджувати», дісл. *спгаг* «ошадливий», вірм. *p'art'am* «рясний, багатий», хет. *išpāi-* «наїдатися, їсти досита»; іє. \**sp(h)ē(i)-/spē(i)-/spī-* «рости; процвітати; поширюватися; збільшуватися; досягати успіху; встигати». — Фасмер III 738; Преобр. II 366—367; Brückner 510; Holub—Lyer 449; Machek ESJČ 571; Schuster-Sewc 1343—1344; Младенов 602—603; Skok III 313; Mikola Ursl. Gr. I 51; Варбот Етимологія 1965, 120; Топоров Етимологія 1980, 152; ZVSZ 403—404; Meillet Études 404; Trautmann 274; Ernout—Meillet 956; Jóhannesson 890, 891, 893; Kluge—Mitzka 720; Friedrich HW 89, 90; Persson Beitr. 401; Brugmann Grundriss II 3, 350; Pokorny 983. — Пор. *спіти*.

**спóрити**, *спóритися*, *спорлівець*, *спорлівий*, *спóрний*, *спóрник* — див. **пéрти**<sup>3</sup>.

**спóриш**<sup>1</sup> (бот.) «рослина родини гречкових, гірчак, *Polygonum L.*; [перстач гусячий, *Potentilla anserina L. B.*; остудник голий, гризниця гола, *Herniaria glabra L. Mak*], [*спариж*] «спориш звичайний, *Polygonum aviculare L.*» **Мак**, [*спориж* **Мак**, *споріс* **ВеБ**, **ВеНЗн**, *споріч* тж, *спорище* **ВеНЗн**, *шпоріс* **ВеБ**, **ВеНЗн**, *шпоріх*, *шпоріш*] «тс.»; — р. *спорыш* «спориш звичайний, *Polygonum aviculare L.*», бр. *спарыш* «тс.», п. [sporysz] «спориш; остудник голий», ч. [sporiš (sporyš)] «вербена, *Verbena L.*», слц. [sporič] «спориш», нл. *sporiš* «вербена», схв. *спорыш*, слн. *sporiš* «тс.»; — псл. *спогушь* «спориш; вербена», пов'язане з *спогъ* «ряснота, багатство; рясний, багатий»; назва зумовлена тим, що вербена і спориш мають велику кількість насіння, або тим, що вони швидко ростуть. — Фасмер III 738; Brückner 510; Holub—Lyer 449; Machek ESJČ 571; Jm. rostl. 79, 87, 192; Schuster-Sewc 1343; Mikl. EW 318; Топоров Етимологія 1980, 153; ZVSZ 339. — Див. ще **спóрий**. — Пор. **пóриш**, **спорéць**.

**споріш**<sup>2</sup> — див. **спорéць**.

[**спóрок**] (бот.) «шпергель, *Spergula L.*» **Нед**, [*шпорок*] «тс.» **Мак**; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. *Spergel*, лат. *spergula* «тс.».

**спорóкати** — див. **порóк**.

[**споросітися**] «зіпсувати повітря, насмердіти» **Нед**; — неясне.

[**спорóтъ**] «зняти, скинути (жердиною, тичкою, палкою); збудити, підняти з ліжка» **ЛексПол**; — бр. *спароць* «скинути, зняти; вижити (когось звідкись)»; — неясне.

**спорсáти** «не втримавшись на чому-небудь, падати, зісковзувати, скочуватися», *спорснѣти*, [*спірснѣти*] **О**, *сприсáти* «тс.»; (перен. швидко перемишатися з одного місця на інше (про погляд, зір та ін.), швидко і непомітно зникати, втікати), *сприснѣти* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пóрска́ти*, *пріска́ти* (див.). — Пор. **спру́знутися**.

**спорт**, *спортівки* (одн. *спортівка*) «легке взуття для занять спортом»,

*спортівний*; — р. бр. болг. м. *спорт*, п. ч. вл. нл. *sport*, слц. *šport*, схв. *spǫrt*, слн. *špórt*; — запозичення з англійської мови; англ. *sport* «спорт» продовжує сангл. *sport*, що є результатом скорочення *disport* «розвага, забава», яке виводиться від фр. ст. *desport*, похідного від дієслова (*se*) *desporter* «шукати розваг, забав», букв. «відносити, відволікати (від роботи)», утвореного за допомогою префікса *des-* («лат. *dis-* «роз-») від дієслова *porter* «нести», що походить від лат. *portāre* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 784; Коваль 173—174; Акуленко 141; Черных II 195; Цыганенко 447; Фасмер III 737—738; Ст. вуг. *obsuch* 698; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вуяклича 902; Klein 462, 1496; Dauzat 681. — Див. ще **дис-**, **експорт**.

**спорти́ти, спорчи́ти** — див. **порча**.

**спортсмен, спортсменки** (розм.) «спортівки»; — р. *спортсмен*, бр. *спартсмен*, п. ч. *sportsmen, sportsman*, слц. *športsman*, болг. *спóртсмен*, схв. *spǫртсман, spǫртсмен*; — запозичення з англійської мови; англ. *sportsman* «спортсмен» є складним словом, утвореним з іменників *sport* «спорт» та *man* «людина». — ССРЛЯ 14, 569; Крысин 19, 25; Цыганенко 447; Ст. вуг. *obsuch* 698; РЧДБЕ 684. — Див. ще **джентльмен, спорт**.

**спорудити** СУМ, Куз, *споруджати, споруджувати, [спорудувати]* Куз, *спорудá* СУМ, Пі, *споруджувач, [спорудник]* «виготовляч» Нед; — р. *соорудить* «спорудити»; — очевидно, псл. [*\*vъz-ro-ṛditi, \*sъ-o-ṛditi*], пов'язані чергуванням голосних з *\*vъz-ro-ṛditi* (пор. укр. *спорядити*), *\*sъ-na-ṛditi* (пор. р. *снарядить*). — Булаховський Вибр. пр. III 387. — Див. ще **з-**, **орудá, по**. — Пор. **ряд**.

**спору́ка, споручник** — див. **рука**. [**споруха**] (бот.) «дивина східна, *Verbascum orientale* М.В.» Мак; — неясне.

**[спорщити]** (у виразах *воду мороз спорщити* «коли на воді лід дрібний, крупнистий, іскроватий», *вода спор-*

*щит* «як подрібниться лід на річці») Вел, *спорщений* (у виразі *спорщена вода*) Вел; — неясне.

**споряджа́ти, споря́дження** — див. **ряд**.

**спосі́б, [способа]** «здатність» Нед, *спосібний* «зручний; здатний, здібний», *способний* «тс.», [*способити*] «привчати», [*способитися*] «бути придатним», [*способувати*] «годитися» Нед, [*неспосіб*] «неможливість» Ж, [*неспособливий*] «нездатний» Она, [*приспособити*] «підготувати, підігнати» Нед, [*приспособитися*] «догодити, сподобатися», [*успособлення*] «настрій», [*успособлений*] «настроений»; — р. болг. *способ*, бр. *спосаб*, п. *sposob*, ч. *zřřsob*, слц. *spřsob*, м. *способен* «здібний, придатний», схв. *spǫсoбан* «здатний», слн. *sposóben* «тс., здібний»; — псл. *съrosobъ* «спосіб, допоміжний засіб», утворене з прийменника *съ* «з» і виразу *ro sobě* «за собою» (мати); існує думка (Jakobson IJSLP I/2, 272) про запозичення в східнослов'янські мови через польську з давньочеської (ч. ст. *zřřsob*, XIV ст.); спроба пов'язання з іє. *\*rāk-/rāḡ-* «з'єднувати, зв'язувати», лат. *rāx* «мир», *ractum* «угода», псл. *разъ «паз»* (Ондруш Етимологія 1984, 175) потребує дальшого обґрунтування. — Фасмер—Трубачев III 738; Соболевский РФВ 71, 449. — Див. ще **з<sup>3</sup>, засі́б, по, себе**. — Пор. **підсо́бити**.

**[спостарчитися]** «порівнятися, позмагатися» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане із семантично віддаленим **[старчити]** «вистачати; подавати, доставляти» (пор.).

**[спосудити]** «допомогти; позичити», [*спосуджати* Куз, *спосужати*] «тс.», [*спосудитися*] «роздобути, дістати Ме; позичити (взяти в позику); пошастити, поталанити»; — р. *ссудить* «позичити», др. *съсудие* «позичка», схв. *posудити* «позичити, дати або взяти в позику», слн. *posoditi* «дати в позику»; — псл. *\*sъ-ro-sṛditi* «позичити, відрахувати», утворене з префіксів *съ-* «з-», *ро-* «по-» і дієслова *sṛditi* «судити» (первісне значення «присудити»). — Фасмер III 741;

Преобр. II 369; Skok III 16; Mikl. EW 315. — Див. ще **суд**<sup>1</sup>. — Пор. **суд**<sup>2</sup>.

**спóтайна**, *спóтайня*, *спóтання*, *спóтаньга*, *спóтая*, *спóтеня*, *спóтиньга* — див. **таїти**.

**спотика́ти(ся)**, *спотика́йло*, *спотика́ч*, *спотикача́*, *спóтич*, *спóтичка* — див. **тікати**<sup>1</sup>.

**[спотинóву]** (присл.) «спочатку, спершу, поперед; знов, наново», **[спотонóву]** «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *спочáтку* і *зно́ву* з неясним компонентом *-ти(-то-)*.

**[спохóвастий]** «похилий» (про схил гори) Нед, **[спохóватий тж, спохóвинний Куз, спохóлий Нед]** «тс.», **[спахóвий]** «спадистий, похилий» Л, **[спухóвий]** «який поступово звучується (донизу або догори)» (про яму), **[спухóвистий]** «тс.», **[спохóва]** «похило», **[спохолом]** «косо, похило», **[спóхом]** «круто вниз» Нед, **[спухóвато]** «похило, спадисто», **[спухóво]** «тс.; так, щоб звучувалось», **[спóхів (на спóхові)]** «схил (гори)» Нед, Куз, **[спохóвина]** «тс.» Куз; — бр. **[спахóвы]** «спадистий», **[спахóвисты]** «тс.», п. **[sprachowy, sprachowaty]** «тс.» (з бр.?) — неясне; можливо, результат контамінації основ *спуск (спускóватий)* і *похілий* (пор. **[спохіл]** «схил», **[спохілий]** «похилий»). — Дзєндзелівський St. z fil. 12, 191.

**спóчів**, *спочивáльня*, *спочивáти*, *спочівище*, *спочівка*, *спочівок*, *спочілий*, *спочін*, *спочіти*, *спочівка* — див. **почіти**.

**[спошéв]** (у виразі *на спошéві* «напоготові») Нед, **[спошеві́тися]** «поступитися, погодитися, порозумітися» Нед; — бр. **[напашéве]** «під руками, напоготові», **[напашéўку]** «під рукою»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. \**na poszwie* «на піхві (зі зброєю)». — Дзєндзелівський St. z fil. 12, 191—192; ЭСБМ 7, 233.

**[спошéдіти]** (зах.) «стати запушеним; розоритися, потрапити в погані обставини» Нед; — неясне.

**спошнéпити** — див. **пошніпати**.

**[споштува́ти]** «скуштувати» Нед, **[спошту́нок]** «продовольство, харчування» Нед; — результат видозміни слова **[скоштува́ти]** (*скуштува́ти*) «тс.», можливо, зближеного з *поштівий* або утвореного шляхом скорочення форми *покуштува́ти*. — Див. ще **куштува́ти**.

**спра́ва**, *справі́лля*, *спра́вити*, *спра́вний*, *спра́вник*, *справува́ти*, *справу́нок* — див. **пра́вий**.

**справде́сний**, *спра́вджува́ти*, *спра́вдіти*, *спра́вді*, *спра́вдіж*, *спра́вдішній*, *спра́вдний*, *справдбува́тися*, *справедлі́вий*, *спра́ведний*, *спра́вжний*, *спра́жний*, *спра́жний* — див. **пра́вда**.

**спра́вник**, *іспра́вник*, *спра́вничий*; — бр. *спра́ўнік*, п. *sprawnik* «справник, ісправник»; — запозичення з російської мови; р. *испра́вник*, можливо, походить від цсл. *исправникъ* «рід керівної посади», похідного від *исправити* «виконати», пов'язаного з стсл. *правъ*, укр. *пра́вий*. — ССРЛЯ 5, 505. — Див. ще **з<sup>2</sup>**, **пра́вий**.

**спра́га**, *спраглі́вий*, *спра́глий*, *спра́гнений*, *спрагнѹ́тися*, *спраготá* — див. **пра́гнути**.

**спра́жник**, *спра́жник* — див. **прягті**<sup>1</sup>.

**спразні́ти** — див. **пра́зник**.

**[спра́нути]** «викорчовувати» Нед; — неясне.

**спрэспа** — див. **пріспа**.

**[спреча́тися]** «сперечатися; чинити опір, противитися» Нед, **[сприча́ця]** «пручатися» Л, **[спрэ́чка]** «опір; незгода; розбрат, чвари», **[спрэ́чний]** «спірний»; — бр. *спрача́ця* «сперечатися», *спрэ́чка* «спір; сварка», *спрэ́чки* (мн.) «дебати»; — запозичення з польської мови; п. *spzeczac się* «сперечатися», *spzeczka* «суперечка, спір» відповідають укр. *спереча́тися*, *суперэ́чка*. — Оньшкевич Исслед. п. яз. 230; Brückner 443. — Див. ще **перэ́ка**. — Пор. **спрі́чатися**.

**спрі́зба**, *спрі́зба* — див. **прі́зба**.

**спринт**, *спрінтер*; — р. болг. м. *спринт*, бр. *спрынт*, п. ч. *sprint*, слц. *šprint*, схв. *спрынт*, слн. *sprint*, *šprint*;



— нове запозичення з англійської мови; англ. sprint «спринт; біг на швидкість» пов'язане з дієсловом sprint «бігти щодуху», сангл. sprenten «бігти; стрибати, скакати», що виводиться від дісл. spretta (<\*sprintan) «скакати, стрибати або бігати» (пор. шв. spritta «стрибати, скакати; кинутися»). — СІС<sup>2</sup> 784; Крысин 116; ССРЛЯ 14, 590; Лехин—Петров 657; Kopaliński 911; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вуяклија 902; Klein 1497.

**спринцювати**, *спринцівка*; — бр. *спринцаваць*, болг. *спринцовам*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *спринцевать* «спринцювати», ст. *сприцьывать* «тс.» (1720) виводиться від нім. spritzen «спринцювати, уприскувати, бризкати», пов'язаного з свн. sprützen «бризкати», sprützen, дангл. sprūtan «рости», двн. sprīozan «сходити; розвиватися (про рослини)» і, далі, з вірм. sprēten «розсіюю, розкидаю», гр. σπεῖρω «тс., сію; наливаю, поливаю». — Фасмер III 738—739; РЧДБЕ 684; Kluge—Mitzka 732—733; Klein 1497, 1498; Frisk II 762—763; Джаукян 65, 106, 218. — Пор. **сперма**, **шприц**.

**[спри́са]** («тимчасова» підпірка у вигляді стовпчика з виїмкою на кінці; розпірка, підпірка, стояк Нед, *[сприсувати]* «підпирати розпірками» Куз; — запозичення з польської мови; п. (ст.) sprys «підпора (дерев'яна або мурована) для укріплення стін; дрюк (перевізницький, плотарський)» виводиться від нім. Spreize «розпірка, підпора», пов'язаного з свн. sprīuz «дерев'яна підпірка», свн. двн. sprīuzen «підпирати, підтримувати», спорідненими із семантично більш віддаленими нім. sprießen «сходити; розвиватися (про рослини)» та spritzen «бризкати, прискати». — Шелудько 47; Brückner 510; Kluge—Mitzka 731, 732. — Див. ще **спринцювати**. — Пор. **спри́ха**.

**сприсати**, *сприснути* — див. **спорсати**.

**[сприсьний]** «швидкий, вправний у роботі» (у виразі *руку має присьну, хоч до чого*) ВеЗа; — запозичення з

польської мови; п. [spręśny] «спритний; дотепний, меткий, хитромудрий; проворний; придатний, здатний», очевидно, є контамінованим утворенням із sprętny «тс.» (<spręty «спритність, меткість, проворність») і zmyślny ([smyślny]) «спритний, працьовитий; мудрий, розсудливий, розумний; складний, зграбний (про людей і речі); цікавий; чуттєвий» (<п. ст. smyšlny (zmyślny) «почуттєвий» < smyš (zmysł) «почуття; розум, смисл» < myśl «думка»). — SW VI 250, 356, 357. — Див. ще **мисль**, **смисл**, **сприт**.

**[сприт]** «спритність», *спритник* «спритна людина», *[сприткий]* «жвавий, моторний» Нед, *спритний*; — бр. *спрыт* «спритність, вправність»; — не зовсім ясне; може бути запозиченням з польської мови, в якій п. spręty «спритність, меткість, проворність» не дуже переконливо виводиться (Brückner 510) від фр. esprit «розум, дотепність; дух; спритність, вправність, кмітливість», яке походить від лат. spiritus «душа, дух; життєва сила»; можливе також пов'язання (Mikl. EW 266) з р. *прыть* «прудкість, спритність», бр. *[прыць]* «тс.», п. ст. прысіа «поспішати», зіставляваними з лит. sprūsti «ковзнути», гот. sprautō «швидкий», або з р. *пруд* «став», укр. *прудкий* чи з болг. *прѣп(к)ам* «біжу». — Фасмер—Трубачев III 391—392; Потєбня РФВ 4, 218; Соболевский Лекции 120; SW VI 356; Malinowski PF 5, 620—621; Karaś JP 34/3, 209; Trautmann 277—278; Dauzat 294.

**[спри́ха]** «спиця» Нед, *[шпрі́ха]* «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [sprych(a)], szprycha «тс.; [дрюк (перевізницький, плотарський)]» є видозміненим, можливо, під впливом семантично близьких форм п. ст. sprysa, sprys «дрюк; підпора (дерев'яна або мурована) для укріплення стін», запозиченням з німецької мови; нвн. Speiche «спиця (колеса)» споріднене з дісл. spīk(г) «цвях», лит. speigliai «колючки», дінд. sphuāh «тріска», лат. spīca «колос», spīpa «колючка». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Шелудько 47; Brückner 510;

SJP VIII 1164; SW VI 355, 356; Kluge—Mitzka 722. — Пор. **спріса**.

**[сприхний]** «швидкий, рухливий» Вел; — запозичення з польської мови; п. ст. *sręchny* «жвавий, проворний, спритний; швидкий, прудкий, бистрий» загальноприйнятого пояснення не має; розглядається як запозичення з німецької мови (Brückner 510); припускається зв'язок з гіпотетичним \**rguch*, звуконаслідувального походження, і змішування з іменником *spryt* «спритність, проворність» (SW V 9, VI 355, 356).

**сприча́ця** — див. **спреча́тися**.

**[спрічки]** «судороги, корчі (конвульсії)» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *пруча́тися*.

**[спріщити]** «невміло, недоладно зробити (спекти, зварити, пошити) Па; з'їсти, знищити Ме; відморозити ЛексПол», **[спріщитись]** «померти, скапуститися, залякнутися» ЛексПол; — неясне; можливо, (в частині значень) пов'язане з п. **[spryszczyc]** «насмажити; спекти», **[spryszczac, spryszczec]** «тс.»

**сприяти, сприяти, сприятливий** — див. **прияти**.

**[спрічатися]** «сперечатися, сваритися, лаятися» ДзУЗЛП, **[спрічкатися, спрічкатися, прічкатися]** «тс.», **[спрічка]** «суперечка, сварка», **[спрічний]** «сварливий», **[спрічний]** «тс.» тж; — запозичення зі словацької мови; сл. *spriečit' sa* «не послухатися», **[spričac s'e]** «сперечатися» відповідає укр. *сперечатися*. — Дзензелівський УЗЛП 163. — Див. ще **перэка**. — Пор. **спреча́тися**.

**[спрво́ла]** (присл.) «повільно» Нед; — очевидно, результат контамінації прислівників *спрокво́ла* «не поспішаючи, повільно; поступово» і **[спрво́лока]** «повільно, протяжно» (див.).

**[спрво́лока]** (присл.) «повільно, протяжно»; — очевидно, результат злиття прийменника з та іменника *проволо́ка* «затримка, зволікання» або виразу з *проволо́ком* «повагом, повільно». — Див. ще **волокті, з<sup>3</sup>**.

**спрокво́ла, спрокво́лу** — див. **кво́ли**.

**[спрокудити]** «розбестити; розпаскудити, привчити до поганої звички» Нед, **[спрокудитися]** «дуже захотіти», **[спроудитися]** «тс.» тж, **[спрукудитися]** «розгніватися» Корз; — р. **[проку́дять]** «пустувати, бешкетувати», бр. **праку́дзіць** «тс.; жартувати», **спраку́дзіць** «попустувати; навитворяти; напустувати; зробити шкоду, накоїти шкоди; надокучити, набриднути», **праку́да** «пустун, бешкетник (про чоловіка); пустунка, бешкетниця (про жінку)», п. **[przekudzić]** «псувати; набридати», болг. **ку́дя** «лаю, огуджую», заст. **проку́да** «погана звичка», м. **прокуди** «привчає до поганої звички, розбещує», схв. **ку́дими** «гудити, гудити наклеп», слн. **ку́дїти** «лаяти, гудити», стсл. **прокоудити** «знищити, пошкодити; зганьбити, осквернити», **коудити** «гудити, злословити»; — псл. **prokuditi** «огудити», похідне від **kuditi** «гудити»; — споріднене з гр. **куδάζω** «огуджую», можливо, також з дінд. **kutsáyati** «гудить», р. **кудэ́сник, чудо**. — Фасмер III 374; Откупшиков 132; Machek ESJČ 304; БЕР III 77; Bern. I 637—638. — Пор. **чудо**.

**спроудити** — див. **спудати**.

**[спростати]** «справитися; дати собі раду з кимсь, чимсь, побороти» О; — запозичення з польської мови; п. **spros-tac** «справитися; подолати; не поступитися; зрівнятися, вирівняти» пов'язане з **prosty** «прямий; простий; нескладний; рівний». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; SW VI 353, VII 988. — Див. ще **простій**.

**[спростити]** «простити, пробачити; спокутувати (провину) Нед, Куз; запросити, зібрати Куз»; — результат контамінації дієслів *спросіти* «запросити, скликати» і *простіти* «пробачити». — Див. ще **просіти, простіти**.

**спружина, спру́жка, спружістий, спру́гувати** — див. **пруг**.

**спру́знутися** «спотикнутися» Мо; — неясне; можливо, пов'язане зі *спорснүти* «зісковзнути, не втриматися».

**спрут** (зоол.) «восьминіг, *Ostorus* Lat.»; — бр. *спрут*; — запозичення з

російської мови; р. *спрут* «тс.» (із середини ХІХ ст.) етимологічно неясне; зіставлення з англ. *sprat* «кілька» (Черных ІІ 195) викликає сумнів.

[**спрягну́ти**] «вистрибнути, вискочити; виприснути»; — очевидно, результат контамінації слів [*прігнути*] «підстрибнути» і [*прядати*] «стрибати». — Див. ще **прігати**, **прядати**.

[**спря́зми**] «огорожа з гілок або дранок, переплетених вертикально» О; — очевидно, пов'язане зі *спрягати* «пов'язувати, з'єднувати». — Див. ще **праті́**!

**спрянути**<sup>1</sup> — див. **прятати**.

**спрянути**<sup>2</sup> — див. **прядати**.

[**спря́т**] «спритність, вправність» Нед, [*спря́тний*] «спритний, вправний» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. [*spręć*] «спритність, меткість, моторність» пов'язане зі *sprut* «тс.», видозміненим фонетично, можливо, під впливом синонімічного прикметника *grędkі* «швидкий, прудкий», якому відповідає укр. *прудкий*. — SW VI 350. — Див. ще **сприт**. — Пор. **пруд**.

**спуг** — див. **спу́за**.

**спуд** (заст.) «потайник, схованка, сховище»; — р. *спуд* «тс.», др. *спудъ* «посудина; міра збіжжя», п. ст. *sprađ*, *szprađ* «тс.», ч. ст. *sroud* «корець (міра сипких тіл)», схв. *spud*, слн. [*spōd*] «відро», стсл. *спждъ*; — можливо, псл. [*spōdъ*]; — найбільш імовірним здається давнє походження від герм. \**srapn* із субституцією довгого герм. **-nn** сполученням **-nd** у слов'янських мовах; пор. снн. *srap*, *-nnes* «дерев'яне відро, міра рідких і сипких тіл», дісл. *srapn*, дат. *srapn* «відро», пов'язані з нвн. *srīpen* «плести», спорідненим з псл. *peṭi*, *peṭo* «п'ясти, пну» (Matzenauer 77; Persson Beitr. 413—414, 588; Petersson KZ 47, 270). — Фасмер—Трубачев ІІІ 739; Трубачев КСИС 25, 103; Преобр. ІІ 367; Brückner 508; Machek ESJČ 371; Mikl. EW 318; Kluge—Mitzka 719, 727. — Див. ще **п'ядь**, **п'ясті**.

[**спудати**] «перевести, змарнувати» (у виразі [*с. свій вік*] «прожити») Нед,

[*спронудити*] «прожити» О; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *sprędzać* «проводити (час); зганяти» є похідним від *prędzić* «гнати», якому відповідає укр. *пудити* «лякати, гнати». — О ІІ 245. — Див. ще **пудити**.

**спудей** (заст.) «учень бурси та інших духовних навчальних закладів; назва учнів середніх і молодших класів Київської академії; [учень Нед]», [*спудея*] «учень» Пі; — запозичення з грецької мови; гр. *σπουδαῖος* «старанний, порядний, чесний» є похідним від *σπουδή* «навчання, вивчення; старанність; прагнення; поспіх», пов'язаного з *σπεύδω* «старанно працюю, настійно домагаюся, турбуюся, поспішаю», яке зближується з лит. *spáusti* (<\**sraud-ti*) «тиснути, давити», *spūdėti* «бути стиснутим; старатися; мучитися; силкуватися»; запропоноване Брюкнером пов'язання балтійських і грецьких слів з праслов'янським за походженням п. ст. *sprađ* «корець (міра збіжжя)» потребує додаткової аргументації. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Нед 911; Brückner 508; Frisk ІІ 765.

[**спудзя́нка**] «пухка земля» ВеНЗн, [*спурдзя́нка*] «тс.» тж; — очевидно, пов'язане з [*спудза*] «попіл; сміття з попелом». — Див. ще **спу́за**.

[**спу́за**] «гарячий попіл з жаром, жар, попіл; сажа Шух; залишене на полі вогнище, попіл, що затвердів після дощу Доп. УжДУ ІV», [*спуда*] «присок, попіл з сажею; попіл з вогнем; виснажене поле» О, [*спу́рза*] «тс.» О, [*спуз*] «попіл; попіл з жаром, присок», [*спуз*] «тс.» Нед, [*спудза*] «тс.»; сміття з попелом, попіл, з якого змито луг Доп. УжДУ ІV», [*спудза́рь*] «ожіль для поправлення вогню» тж, [*спу́зарь*] «тс.» тж, [*спу́женик*] «вівсяна паляниця» О, [*спу́за́р*] «пастух, в обов'язки якого входить підтримувати вогонь, заготовляти дрова, носити воду», [*спудзі́вник*] «ожіль» Доп. УжДУ ІV, [*спудзя́ник*] «коржик, печений на попелі; чоловік, що любить сидіти біля затопленої печі» тж, [*спудзя́нка*] «вівця, вовна якої має колір попелу; назва вівці» тж, [*спуза́вити*] «змар-

нити» Нед; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *spúžă* «гарячий попіл з жаром; попіл», [spudză], молд. *спу́зэ* «тс.» походять від лат. *spodium* «попіл; металевий шлак, окалина», яке зводиться до гр. *σποδία* «попіл», *σπόδιον* «металевий шлак», пов'язаних із *σποδός* «тліючий попіл; піл, порошок, пісок», етимологічно нез'ясованих. — Дзензелівський Доп. УжДУ IV 58, 59, 108, 109; Орос Доп. УжДУ II 75; Scheludko 142; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 139; Vrabie Romanoslavica 14, 172; Vincenz 10; СДЕЛМ 396; Bréal MSL 15, 343; DLRM 793; Pușcariu 149; Frisk II 771.

[**спу́лити**] «поцупити, украсти» Чаб, Си; — афективне утворення.

**спурдзя́нка** — див. **спудзя́нка**.

**спурт** «різке збільшення швидкості під час спортивного змагання»; — р. бр. болг. *спурт*, п. ч. вл. *spurt*, слц. *špurt*, слн. *spúrt* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *spurt* «спурт; ривок, кидок, стрибок», очевидно, тожне з *spurt* «струмінь», пов'язаним з сангл. *sprutten* «пускати ростки», дангл. *sprytan* «тс.», спорідненим з двн. *spūtan* «бризкати», нвн. *spritzen* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 784; СРЯ IV 234; ТСБМ V 1, 282; Сл. ууг. obcyh 698; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Klein 1498.

**спуст** «міра ємності в три відра (горілки)»; — похідне утворення від *спустити*, очевидно, в значенні «перегнати»; в такому разі первісно означало кількість горілки, одержуваної за одну варку. — Винник 114. — Див. ще **пустити**. — Пор. **пуска́ти**.

**спуховий**, *спуховистий*, *спуховато*, *спухово* — див. **спохова́стий**.

[**сп'юх**] (бот.) «блекота чорна, *Hyoscyamus niger* L. Нед; конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L. Мак», [*сп'ячка*] «блекота чорна» Нед, [*сп'ячник*] «пухівка вузьколиста, *Eriophorum angustifolium* L. (Roth.)», [*сплю́чка*] (вид конюшини) Корз; — назви, пов'язані зі *спати*; зумовлені сильними отруйними властивостями відповідних рослин. — Шамота 140; Словн. бот. 58;

Лік. росл. 44—45; Нейштадт 368—369. — Див. ще **спати**.

**сп'я́лити**, *сп'я́литися* — див. **п'я́ло**.

[**сп'я́тити**] «поцупити, украсти»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[**сп'я́тка**] «путо, бабка (надкопитний суглоб у коня)» Нед, Куз, [*сп'ятковий*] (у сполученні *сп'яткова кість* «кутова кістка, кістка надкопитного суглоба у коня») Нед; — очевидно, залишок псл. \**сърѣтъка* «путо», пов'язаного чергуванням голосних з *рѣто* «тс.»; споріднене також з *п'ятка* «задня частина ступні», *п'ятá* «тс.»; опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь» (псл. *рѣта*). — Див. ще **пу́то**, **п'я́та**.

[**сралька**] (бот.) «сорт простої сливи, *Prunus insititia* variet.» ВеНЗн, [*сральки* (мн.) ВеБ, *сральюха* Мак, *сру́лі* (мн.) ВеБ, *сру́ля* ВеБ] «тс.»; — п. ч. [*sralka*] «сорт дрібних слив»; — пов'язане зі *срати* «випорожняться»; назва зумовлена, очевидно, проносними властивостями плодів; як семантичні паралелі пор. [*дрисливець*] «*Prunus insititia* variet.», [*дрисливі*], [*дрислянки*], [*дристулі*] «тс.», [*дрисну́ля*] «слива-скороспілка», [*дрисли́вка*], [*дрисля́вка*] «тс.». — SW VI 370; Machek ESJČ 571; Jm. rostl. 112. — Див. ще **срати**.

**срам** «сором», *срам*, [*срама́*] «ганебна справа», *срамнік*, [*срамнік*] Чаб, [*срамо́вище*] Нед, *срамо́висько*, *срамо́вище*, *срамотá*, *срамота*, *срамотни́ця*, *срамотни́й*, [*срамотни́й*] Куз, *сра́мни́й* СУМ, Нед, *сра́мню́чий*, [*сра́мотни́й*] Чаб, *срамі́ти*, *срамі́тися*, *срамі́ти*, *срамі́тися*; — р. *срам*, [*срам*], бр. [*срам*, *срамнік*], др. *срамъ* «сором, ганьба; образа, паплюження»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **срамъ** «сором» відповідає укр. *с́ором*. — Черных II 196; Фасмер III 739; Преобр. II 368—369; Мейе ОЯ 56. — Див. ще **с́ором**.

**срати** (*серу́*), *сра́ка*, *сра́льня* «убиральня», *сратва́*, *сратво́*, *сраття́*, *срач* «убиральня», *сра́чка* «понос», [*ві́серка*] «груша або яблуня, що виросла з проквітнутої і потім виділеної насінини»,

[*вісранка*] «тс.» Я, [*засѣра*] «неохайна людина», *засранець* Я; — р. *срать*, *с(е)рѹ*, бр. *сраць*, *срака*, п. *srać*, *siore*, ч. *sráti*, *seru*, слц. *srat'*, *serú*, вл. *srać*, *seru*, нл. *sraś*, *seru*, болг. *сера́*, схв. *срѣ-ти*, *сѣрѣм*, слн. *sráti*, *sérjtem*; — псл. *sъrati*, *serq*; — очевидно, споріднене з лтс. *sãrpi* (мн.) «покидьки, бруд», ав. *saigya-* «гній, кал», перс. *sargīn* «тс.», дінд. *sárdhatē* «випускає газу» і більш віддаленими гр. *σῆρ* (род. в. *σῆρτός*) «кал, нечистоти, бруд», дісл. *skapn* «гній, добриво», нн. *schapn* «гній, кал», лат. *sū-cerda* «свинячий кал», хет. *šak-(k)ar* (род. в. *šaknaš*) «бруд», дінд. *araskaraḥ* «екскременти», псл. *skarędъ* (*skarędъ*, *skaręda*), укр. [*шкарѣд*] «негідь, мерзота»; іє. *\*(s)ker(d-)* «випорожнятися; кал»; менш обгрунтованим є зіставлення з дінд. *sáratī* «тече», *sarāḥ* «рідкий», лат. *serum* «сироватка; водяниста рідина», іє. *\*ser-* (Младенов 578; Zubaťú LF 28, 31; Machek ESJĎ 571—572; Holub—Lyer 449; Būga RR II 586). — Фасмер III 633—634, 720, 740; Brückner 510—511, 519; Holub—Kop. 370; Schuster-Šewc 1347—1348; Skok III 315; Mikl. EW 292; Meillet MSL 14, 378; Trautmann 303; Mühl.—Endz. III 806—807; Jóhannesson 842—843; Walde—Hofm. II 133—134; Sturtevant Language 12, 181—183; Friedrich HW 176; Persson Beitr. 167, 656; Zupitza KZ 36, 64; Pokorny 947—948. — Пор. **скáридъ**.

**срѣбро** «срѣбло», [*срѣбло*, *ребло* Кур] «тс.», [*срѣбраный*] Нед, Пі, [*срѣбрѹстий*], ст. *срѣбра* (род. в., 1415), *срѣбрънаа* «срѣбна» (1462); — запозичення з польської мови; п. *srebro* відповідає укр. *срѣбло* (див.).

**срѣм'я** — див. **стрѣм'я**.

**срѣбло**, [*стрѣбло*] Нед, заст. *серебро*, [*срѣбелце*] О, [*срѣбѣльник*] «майстер срѣбних справ» Нед, *срѣблѣльник*, *срѣблѣна* «срѣбляста цятка, нитка», *срѣбляк* «срѣбний карбованець», *срѣбляник* «тс.» СУМ, Нед, *срѣбляр* «ювелір», *срѣбник* «срѣбний карбованець», *срѣбняк* «тс.», [*срѣбро*, *стрѣбло*], *срѣберний*, *срѣблений*, [*срѣблий*] О, *срѣблѣльний*, *срѣб-*

*лѣстий*, *срѣблявий*, *срѣбляний*, *срѣблястий*, *срѣбнастий*, *срѣбний*, [*стрѣбний*] Нед, [*срѣбнястий*, *срѣбрений*, *срѣбрѹстий* Куз, *срѣбряний* СУМ, Нед, *срѣб'яний*, *стрѣберний* ВеУг, *стрѣбний*, *срѣмний* Нед], *срѣблѣти*, *срѣблѣти*, [*срѣблѣти*], *срѣблѣти*, *безсрѣбник*, [*посрѣбрѣти*] Куз; — р. *серебро*, бр. *серабро*, др. *сѣребро*, *срѣбро*, *сребро*, п. *srebro*, ч. *stříbro*, слц. *striebro*, [*srebro*, *stréblo*, *striablo*], вл. *slěbro*, нл. *slobro*, [*śoblo*, *slabro*, *srěbto*], полаб. *srebrŭi*, болг. *срѣбро*, м. *срѣбро*, схв. *срѣбро*, слн. *srebró*, стсл. *сѣребро*, *сѣребро*; — псл. [*сѣребро*] (пд.), *\*[serebro]* (пн.-зах.); — походження остаточно не з'ясоване; найвірогідніше, давня регіональна (на відміну від іє. *\*arg-* «срѣбло») міграційна назва, паралельна до лит. *sidābras* «срѣбло», лтс. *sidrabs*, *sudrabs*, *sudarbs*, прус. *sirablan* (зн. в.) і гот. *silubr*, днн. *silbar*, *silabar*, дангл. *seolfor*, *siolofr*, дфриз. *sēlover*, дісл. *silfr*, франк. снідерл. англ. шв. *silver*, свн. нвн. *Silber* «тс.», що всі разом найчастіше тлумачаться як давнє слов'яно-балто-германське запозичення з якоїсь східної мови; у зв'язку з цим зіставляються з Σίβρος «срѣбляна річка» в Лікії (Фасмер III 606), з баскійським *zillar* «срѣбло», *zilar*, *zilhar*, *zidar* «тс.» (Tovar Indo-European and Indo-Europeans 1970, 271—272) та ар. *ṣarīf* «срѣбло», хауса *aziŋfa* «тс.», лідійським Σίβρω «у срѣбляній річці», що зближуються далі з картвельським *\*weŋc̥x-* (*\*veŋc̥hl*) «срѣбло», яке пов'язується з ак. *parzillu* «залізо» (Иванов Сл. и балк. языкозн. 1977, 22, 26, 27; Гамкрелидзе—Иванов 713); як джерело слов'янських, балтійських і германських назв срѣбла реконструюється також індоарійський топонім *\*s'ub(h)gi* ара (Σίβρίατα), букв. «світла вода» (Трубачев Вост.-сл. и общ. языкозн. 99—102); заслуговує на увагу виведення цих назв від шумер. *\*sīrag* «мідь», *zabaŋ* «бронза» (Мосенкіс, Культура давнього Середземномор'я і походження терміна *срѣбло*, К., 1995, 9—12); варіантні слов'янські,

балтійські і германські форми пояснюються можливими контактами з понтійсько-анатолійським архетипом \*subau-го- «блискучий» (Будимир Грци и пеласги 1950, 23; Сл. филология II 113—114, 135); висловлюється також думка про запозичення з ак. (ассир.) ṣaḡru «очищене срібло», пов'язаного з ṣaḡru «очищати; плавити (руду), виплавляти (метал)», ṣaḡgaru «золотар», гебр. ṣāḡāḥ «він очистив, виплавив», ṣōḡēr «золотар, срібляр», араб.-сир. ṣāḡ «він очистив, виплавив», ар. ṣaḡf «чисте, бездомішкове (вино)» (Klein 1445; Kluge—Mitzka 708); припущення про запозичення германських форм із слов'янських мов (Uhlenbeck RBG 20, 37—38, 43, 44; Преобр. II 278—279; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 180—181) недостатньо обґрунтоване, як і зіставлення лит. sidābras «срібло» з етимологічно неясним гр. σίδηρος «залізо» і виведення з нього германських і слов'янських форм (Mikkola Balt. u. Slav. 41). — Фасмер—Трубачев III 606—607; Черных II 156; Ляпунов ИОРЯС 29, 87; Brückner 511; Holub—Lyer 455; Machek ESJČ 587; Schuster-Sewc 1312—1313; Младенов 605; Skok III 318—319; Rudnicki Prast. II 81; ZVSZ 432; Мейе ОЯ 408; Meillet BSL 24, 138; Mikl. EW 336; Būga RR II 563, 564; Mühl.—Endz. III 835, 1113; Karulis II 318—319; Эндзелин ИОРЯС 13/4, 179; Feist 421; Jóhannesson 1152; Гамк-релидзе—Иванов 713.

[србгій] «строгий, суровий, серйозний» Нед, [србгій (србгій)] «великий, дуже великий, сильно розвинутий» ВеЗа, [србгій] «строгий, страшний, жадливий, жорстокий» Пі; — запозичення з польської мови; п. szogi «жорстокий, лютий; суровий, строгий, великий, сильний, величезний» (звідки, можливо, походить р. стрбгій, укр. стрбгій) остаточно не з'ясоване; пов'язується з р.-цсл. срагъ «страшний, жадливий» і реконструюється сумнівне (з огляду на відсутність повноголосної форми \*sogog-) псл. \*sorg-, що далі зіставляється з лит.

sergu «нездужаю», sarginti «викликати хворобу», лтс. sēga «хвороба», ірл. serg «тс.», sergaim «сохну» (Brückner 511); зближується зі *стерегті, стброж* (Шахматов Очерк 155), п. \*strog-, \*strzeg-, (ст.) strzegać «охороняти, пильнувати; чатувати» (SW VI 373, 455, 474, 475). — Фасмер—Трубачев III 779—780; Преобр. II 383—384. — Пор. *стерегті, стрбгій*.

[сромота] «срамота» Бі, [сромотний] Нед; — бр. [сромотный]; — запозичення з польської мови; п. sromota «сором» є похідним від srom «тс.», що відповідає укр. *сором* (див.). — Richardt 100. — Пор. *срам*.

ссати, [сисати] «ссати», [ссанути] «тс.; приссати» Нед, [сцати] «ссати», [сисавка] «підсисна труба» Нед, [сисак] «мундштук; сосун», [сисальце] «сосучий пристрій» Нед, [сисулька] «льодяна бурулька» Ник, [сисун] «сосун», [сисунча], *соска, сосок, сосочок*, [сосулька] «льодяна бурулька» Ник, [сосуля] «тс.» тж, *сосун, сосунець, ссавень* «сосок» Нед, *ссавець, ссавці, ссач* «ссавець» Нед, [ссисак] «промокальний папір» Куз, [ссбчка] «сосок» Нед, [сисальний] Нед, *всисний, насос, підсос, підсисний, пописцяти* «поссати», *присос, присосок, присисний, присосний*; — р. *сосать, ссать*, бр. *ссаць*, др. *съсати*, п. ssać, ч. (s)sáti, слц. sat', полаб. sasē «ссе», sas/sos «сосок», болг. [сисам], м. [сица], схв. *сисати*, (заст.) *сати*, слн. sesáti, стсл. *съсати*; — псл. съsati «ссати, смоктати»; — очевидно, через посередництво форми \*съrsati (<\*sur-sati) утворене від звуконаслідувального вигуку іє. \*su- (\*sū-) подібно до дінд. sūraḥ «юшка, суп» (< іє. \*sūr-), дісл. sūra «пити сьорбаючи», дангл. sūrap, двн. sūfan «тс.», снн. снідерл. sūren, нвн. saufen «пити, пиячити», свн. sūfen «їсти, черпаючи ложкою», що продовжують іє. \*sūb-, і більш віддалених утворень з основами, розширеними рефlekсами індоєвропейських задньопіднебінних, як у лтс. sùkt «ссати», кімп. sugno, лат. sūgere «тс.», -sūga (у

sanguisūga «кровопивця»), sūcus «сік», дісл. sūga «ссати», свн. снн. sūgen, двн. дангл. sūgan «тс.»; менш обгрунтоване тлумачення другого -s- у слов'янських формах як результату палаталізації (Pedersen IF 5, 61). — Фасмер III 725—726; Преобр. II 360; Шахматов Очерк 251; Brückner 511—512; Machek ESJČ 538; Olesch 937—938, 1059—1060; Младенов 581; Skok III 244; Ме́йе ОЯ 25; Meillet Études 222; Moszyński PZJP 222; Mikl. EW 334—335; ZVSZ 431; Kluge—Mitzka 627; Zupitza GG 29; Klein 1537, 1543; Ernout—Meillet 1172—1173; Walde—Hofm. II 622; Kořínek 214—215; Pokorný 912—913. — Пор. **су́слик**<sup>2</sup>.

**[ссéбний]** «озлоблений, розлючений, підступний; безсовісний» Нед; — очевидно, пов'язане з *себе́*; пор. [збесéбити-ся] «вийти з себе». — Див. ще **себе́**.

**стабі́льний, стабіліза́торний, стабілізований, стабілізува́ти, стабіліза́тор, стабіліза́ція;** — р. *стабі́льний*, бр. *стабі́льны*, п. вл. *stabilny*, ч. *stabilní*, слц. *stabilný*, болг. *стабі́лен*, м. *стабилен*, схв. *стабі́лан*, слн. *stabilen*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *stabil*, англ. *stable*, фр. *stable* зводяться до лат. *stabilis* «який міцно стоїть на ногах; постійний, сталий, незмінний», пов'язаного з дісловом *stāre* «стояти; тривати, залишатися, зберігатися», спорідненим з псл. *statī* «стати; відбутися», укр. *ста́ти* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 784; ССРЛЯ 14, 689; ТСБМ V/1, 294; Kopaliński 911—912; Sł. wug. obsyeh 699; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вујаклија 902; Klein 1501, 1506; Dauzat 682; Walde—Hofm. II 584, 596—599. — Див. ще **ста́ти**.

**став**<sup>1</sup> «водоймище з непроточною водою; місце розлиття річки перед загатою», *ставі́дло* «місце, де був ставок», *ставі́ще* «тс.», [ста́вэць] «ставок» Чаб, [ста́вина] «тс.» Пі, [ста́вовэ] «плата за став» Нед; *ста́во́к*, [ста́вці́на] (іст.) «плата за ловіння риби в ставу» Г, Нед, [розста́вити] «спустити воду (зі ставка)» Нед; — р. [ста́в] «став; льодостав», бр. *стау́* «став», *ставо́к*, п.

нл. ст. *staw* «тс.»; — псл. [ста́в] «місце, де зупинилась (стала) вода», пов'язане з *statī* «стати». — Фасмер III 742; Brückner 514—515; Machek ESJČ 575; Karulis II 290—291. — Див. ще **ста́ти**.

**[ста́в<sup>2</sup>]** «суглоб» ВеЗа, [ста́вэць] «тс.» Нед, [ста́вчики] (мн.) «фаланги, суглоби (особливо пальця)» Нед, [ста́вчати́й] «членистий; суглобистий» Нед; — р. *су́став* «суглоб» (< цсл. **сжста́въ**), бр. *су́стау́*, п. вл. нл. *staw* «тс.», ч. ст. мор. *stav* «тс.; кісточка, щиколотка», слц. *stavec* «суглоб», болг. *ста́ва* «тс.», р.-цсл. **ста́въ** «тс., член; з'єднання», **съя́ставъ** «суглоб, зчленування»; — псл. *stavъ* «зчленування; з'єднання; суглоб», *sostavъ* «тс.», пов'язане з дісловом *staviti* «ставити», *statī* «стояти». — Фасмер III 742, 810; Brückner 514—515; Machek ESJČ 575; Schuster-Sewc 1357—1358; ZVSZ 407. — Див. ще **ста́вити, ста́ти**.

**ста́ваня** — див. **ста́я<sup>2</sup>**.

**ста́вати** — див. **ста́ти**.

**[ста́вэць]** «колінце стебел жита й пшениці» О, [ста́віць] «тс.» О; — запозичення зі словацької мови; слц. *stavec* «колінце стебел злакових і трав; суглоб» споріднене з укр. [ста́в] «суглоб». — О II 247. — Див. ще **ста́в<sup>2</sup>**.

**ста́вити, ста́витися, ста́вля́ти** СУМ, Нед, [ста́в] «сустав, суглоб» Горб, [ста́ва] «постава» Нед, *ста́вэць* (заст.) «великий церковний свічник; дерев'яна тарілка; циліндрична форма для випікання пасок, конусоподібна купа дров для випалювання вугілля; [підставка, основа для підпори Нед; пеньок, на якому клепають косу О]», [ста́віця] «западня, пастка» Нед, *ста́вка, ста́вленець, ста́вленник, ста́влення, ста́вник* «великий свічник, велика свічка», *ставні́к* «ставний невід, рибальська сітка», [ста́вніці] (мн.) «нижні снопи довкола копиці» О, [ста́вніця] «стайня Г, Нед; поміст для мерця Чаб», [ста́вні] (мн.) «щити в греблі ставка для затримання води» Л, [ста́вня́] «кілки під стінами в льохах», [ста́во́к] «кладка з 10 снопів Л, ЛексПол; основа рамочної

борони ЛексПол», *ставний*, *ста́вма*, *безпідста́вний*, *вста́вка*, *вставний*, *виста́ва*, *виставка*, *виставний*, *відста́вка*, *відставник*, *відставний*, *доста́вка*, *заста́вити*, *заставля́ти*, [за́став] «застанова», *заста́ва*, [за́става] «пастка на звіра», *за́ставка*, *заставна́* (юр.), *заста́вник*, [за́ставні] «віконниці» Я, [заста́вщик] «митник, що стояв на проїзних дорогах, на пограниччі» Я, *застави́чна* «застанова», *заста́вний*, [заставни́чий] (у виразі з *у́ряд* «ломбард») Ж, *зіста́вити*, *заста́вити*, *наставля́ти*, [наста́в] «влада» Ж, [на́став] «настанова» Ж, [на́ставка] «надставка» Ж, *наста́вник*, *наста́вництво*, [наста́вничий] «наставницький» Ж, *надста́вка*, *оста́вити*, *обста́ва* «обстановка», *обста́вина*, [переста́вка] «сіть для ловіння перепелів», *перезаста́ва*, *підста́ва*, [підста́вина] «основа» Нед, *підста́вка* СУМ, Нед, [підста́вник] «свічник» Нед, [підста́виці] «тс.» Куз, *підставний*, *поставля́ти*, *постав* «пара млинових жорен; сувій», *постава*, *поставе́ць*, *поставка*, [поста́вка] «полиця» Нед, *поставник*, *поставний*, *представля́ти*, *представний*, *представництво*, *прістав* (з р.), [пріста́ва] «наглядач Г; поставка Нед», *пріставка*, [пріставка] «полиця» Нед, [пріставок] «вид великої посудини» Нед, *сустав*, [суста́вник] «складова частина» Нед, *уста́в*, *уста́вка*, *уста́вний*; — р. *ста́вить*, бр. *ста́виць*, *стаўляць*, др. *ставити*, п. вл. *stawić*, ч. *staviti*, слц. *stavit'*, нл. *stawiś*, *stawjaś*, полаб. *stóvĕt*, болг. *ста́вя*, м. *стави*, *става*, схв. *ста́вити*, слн. *stáviti*, стсл. **СТАВИТИ**; — псл. *staviti* (*stavĕti*), каузатив до *stati* «стати»; — споріднене з лит. *stovėti* «стояти», лтс. *stāvēt*, гот. *stōjan* «направляти», дангл. *stōwian* «утримувати», двн. свн. *stouwen* «керувати, зупиняти, осаджувати», снн. *snīderl*. гол. *stouwen* «загачувати, затримувати», нвн. *stauen* «тс.», англ. *stow* «прибирати, складати», гр. *στῶ* «піднімаю нагору», *σταυρός* «кілок», лат. *-staurāre* (у словах *restaurāre* «віднов-

лювати», *instaurāre* «тс., поновлювати, повторювати; влаштовувати, робити»), що зводяться до каузатива іє. *\*stāu-* (*\*sthāu-*, *\*sthū-*, *\*stū-*), пов'язаного з *\*stā-* (*\*sthā-*) «стояти, знаходитися, перебувати; стати». — Фасмер III 742; Преобр. II 374—377; Machek ESJC 575—576; Skok III 330—331; ZVSZ 406—407; Мейє ОЯ 163; Mikl. EW 319; Trautmann 283—284; Būga RR II 592; Karulis II 289—290; Mühl.—Endz. III 1053; Kluge—Mitzka 741; Klein 1520; Feist 455; Holthausen AeWb 324; Walde—Hofm. I 705—706; Persson Beitr. 713; Neumann KZ 77, 79; Pokorny 1008. — Див. ще **СТАТИ**.

**ста́вка** (військ.) «орган верховного головнокомандування на чолі з головнокомандуючим, штаб головнокомандуючого»; — бр. *стаўка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ста́вка* «тс.; (іст.) похідний намет, який ставили для старшого воєначальника» пов'язане з дієсловом *ста́вить* «розташовувати, ставити», якому відповідає укр. *ста́вити* «тс.». — СУМ IX 633; ССРЛЯ 14, 697—698. — Див. ще **СТАТИ**.

**ставри́да** (іхт.) «морська промислова риба ряду окунеподібних, *Trachurus*», *ставри́дка*; — р. *ставри́да*, бр. *стаўры́да*, ч. *stavrida* «тс.»; — очевидно, запозичення з діалектів грецької мови; пор. гр. *σταυρός* «хрест; кіл; (нгр.) морська зірка». — Мотузенко Морская рыболовецкая терминология сев.-зап. Причерноморья (АКД), 14. — Див. ще **СТАВРОПІГІЯ**.

**ставропі́гія** (церк.) «монастир, безпосередньо підпорядкований патріархові або синоду», *ставропігіа́льний*, ст. *ставропігія* «кр(с)та вдружение» (1627); — р. болг. *ставропігія*, бр. *стаўрапігія*, п. *staurōpīgía*, ст. *staurōpīgium*, ч. *staurōpígie*; — запозичення з візантійсько-грецької мови; віз.-гр. *σταυροπύγια* утворено з основ іменника *σταυρός* «хрест; стовп», спорідненого з дісл. *staurō* «стовп», лит. *stovėti* «стояти», псл. *staviti* «ставити», і дієслова *πύγιον* «скріплюю, застромляю», споріднено-



го з лат. *rapgo* «скріплюю, складаю», гот. *faĥan* «ловити, хапати», днв. *faĥan* «тс.». — Булыка 306; *Sł. wug. obsuch* 701; *Frisk II* 526—527, 778, 800. — Див. ще **пагінація**, **пакт**, **ста́ти**.

**стагнація** «застій у виробництві, торгівлі; застій крові у венах»; — р. болг. *стагнация*, бр. *стагнацыя*, п. *stagnacja*, ч. *stagnace*, слц. *stagnacia*, вл. *stagnacija*, м. схв. *стагна́цыя*, слн. *stagnacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Stagnation*, фр. *stagnation*, нлат. *stagnatio* зводяться до лат. *stagnare* «зупиняти, робити стоячим», похідного від *stagnum* «озеро; стояча вода, калюжа», очевидно, спорідненого з гр. *σταῦν* «крапля», *στάζω* «капаю». — *SIC<sup>2</sup>* 784; Лехин—Петров 612; ТСБМ V/1, 296; *Sł. wug. obsuch* 699; *Holub—Lyer* 450; *РЧДБЕ* 685; *Вуяклија* 903; *G. Fwb.* 720; *Dauzat* 682; *Klein* 1502; *Walde—Hofm.* II 584—585. — Див. ще **сталагміт**.

[стад] «політ, переліт» Нед; — неясне.

**стадіон**, *ста́дія* (іст.) «місце для спортивних змагань у стародавніх греків», ст. *стадіонъ* «гони (міра відстані)...; плаць до заводу або до гонитвы» (1627); — р. м. *стадион*, бр. *стадыён*, п. вл. *stadion*, ч. *stadión*, слц. *štadión*, болг. *стадион*, схв. *стадион*, *стадиџн*, слн. *stádion*, *štádion*; — запозичення з грецької мови; гр. *στάδιον* «арена, місце для змагання (в Олімпії довжиною в один стадій); стадій (одиниця виміру віддалі, що дорівнює 184,97 м)» єдиного пояснення не має; найчастіше розглядається як результат давньої народноетимологічної видозміни назви *ста́дион* «арена, іподром; розтягнуте у довжину», похідної від дієслова *στάω* «втягаю», спорідненого з псл. *spēti* «рости (добре, сильно), достигати, спіти; діставати, досягати», укр. *спіти*, під впливом гр. *στάδιος* «стійкий, нерухомий, стоячий, міцний», генетично пов'язаного з *ἵστημι* «ставлю; розміщую; стою», спорідненим з псл. *stati* «стати», укр. *ста́ти*. — *SIC<sup>2</sup>* 785; *Коваль* 175; Чер-

ных II 197; *Kopaliński* 912; *Sł. wug. obsuch* 699; *Holub—Lyer* 449; *РЧДБЕ* 685; *Вуяклија* 903; *Frisk II* 773. — Див. ще **спіти**, **ста́ти**.

**ста́дія**<sup>1</sup> «певний ступінь (етап) у житті, розвитку», *стадіальний*, *стадійний*; — р. *ста́дія*, бр. *ста́дыя* «стадія», п. ч. *stadium*, слц. *štádium* (з уг.), вл. *stadij*, болг. *ста́дий*, м. *стадиј*, *стадиум*, схв. *ста́дїй*, *ста́дија*, *ста́дијум*, слн. *stádij*, *štádij*; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *ста́дія* (заст.) «міра віддалі». — *SIC<sup>2</sup>* 785; *ССРЛЯ* 14, 701; *Kopaliński* 912; *Sł. wug. obsuch* 674; *Holub—Lyer* 449; *Вуяклија* 903; *РЧДБЕ* 685. — Див. ще **ста́дія**<sup>2</sup>.

**ста́дія**<sup>2</sup> (заст.) «старовинна одиниця виміру віддалей, що дорівнює приблизно 180—230 м», *ста́дій* (заст.) «тс.», ст. *ста́дїй* (1627); — р. *ста́дий*, (заст.) *ста́дія*, бр. *ста́дый*, др. *стадие* «стадія, шляхова міра», болг. (кн.) *ста́дия* «міра віддалі близько 200 м», схв. *ста́диј*, слн. *stádij*, стсл. **ста́дин** «тс. (у давніх греків)»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; лат. *stadium* «стадій олімпійський (грецька міра віддалі у 185 м)» походить від гр. *ста́дион* «стадій (одиниця виміру віддалі, що дорівнює 184,97 м)», первісно, очевидно, «місце для спортивних змагань». — *SIC<sup>2</sup>* 785; *ССРЛЯ* 14, 701; *РЧДБЕ* 685; *Frisk II* 773. — Див. ще **стадіон**.

**ста́до**, [*ста́да*] «стадо», [*стада́р*] «пастух, що пасе коней», [*стада́рка*] «конюшня», [*стадна́рка*] «тс.», [*стада́рня*] «тс.; череда Нед», [*стаде́йко*] (зменш.) «стадо» О, [*стадина́*] «кінний завод» Нед, [*стадні́на*] «тс.» Нед, [*стадна́рка*] «стайня», *ста́дник* («заст.) пастух (переважно при табуні); [плідник (жеребець або бик)], [*стадниківна*] «дочка пастуха» Бі, *стадні́ця* (заст.) «стайня», [*стадні́на*] «тс. СУМ; табун різних за віком коней Г», [*стадниченко*] «син пастуха» Бі, [*ста́дня*] «стайня Г; стадо, череда Бі», [*стадниковати*] «бути пастухом» Бі; — р. болг. м. *ста́до*, бр. [*ста́да*], др. *стадо*, п. *stado*, ч. слц.

ста́до, вл. stadŏ, нл. stadŏ, ст. stado, схв. *стадо*, *стадо*, стсл. **стадо**; — псл. stado «стадо», первісно «стайня, хлів», пов'язане з дієсловом stati; — очевидно, споріднене з пгерм. \*stōda-, представлене нл. stōd «стадо, кінний завод», дангл. сангл. stōd, двн. свн. stuot «тс.», нвн. Stute «кобила», та більш віддаленими лит. stōdas «рослина, саджанець», лтс. stāds «тс.», stādīt «садити», схв. *стад* «стан», що зводяться до іє. \*st(h)ā- «стояти»; менш переконливе твердження (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 53—55; Торп 479; Vondrák I 453) про запозичення праслов'янської форми з прагерманської. — Фасмер III 743; Черных II 197; Преобр. II 370—371; Brückner 512; KZ 48, 194; AfSIPh 29, 119; Machek ESJČ 573; Schuster-Sewc 1353; Skok III 324; Критенко Вступ 522; Трубочев Назв. дом. жив. 104; Общ. лексика 260—276; Rudnicki Prasł. II 228; Мейе ОЯ 397; Meillet Études 320; ZVSZ 404; Mikl. EW 319; Trautmann 280—281; Būga RR II 92, 592; Karulis II 282; Откупщиков Этимология 1968, 249; Vries AEW 550; Jóhannesson 856—857; Holthausen Awn. Wb. 283; EW 323; Kluge—Mitzka 762; Pokorny 1004—1005. — Див. ще **ста́ти**.

**ста́док** «велика рогата худоба» Бі, [*стадчйна*] «загальна назва великої домашньої худоби» Бі; — результат контамінації слів [*ста́ток*] «велика рогата худоба» і *ста́до* (див.).

**ста́єнка** «маленька стайня СУМ, Нед; [хлів, стайня] О», [*стаєночка*] «маленька стайня Г; хлів О», [*стаєнична*] «хлів; стайня» О, [*стаєнька*] «тс.» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. stajenka «стайня» є похідним від stajnia «стайня», яке відповідає укр. *стайня*. — SJP VIII 684, 685; SW VI 384. — Див. ще **стайня**.

**стаж**, *стажёр* «той, хто проходить стажування де-небудь», *стажист* «тс.», *стажировка* «стажування», *стажувати* «проходити стажування»; — р. бр. болг. м. *стаж*, п. staž, ч. слц. слн. stáž, схв. *стаж*; — запозичення з французької мови; фр. stage «стаж, іспитовий термін; строк перебування», ст. estage (XII ст.) походить від слат. stagium «тимчасове перебування», пов'язаного з лат. stāre «стояти; зупинятися», спорідненим з псл. stati, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 785; Черных II 197; Фасмер III 743; Sł. wyg. obcych 701; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Dauzat 682; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ета́ж**.

**ста́йка<sup>1</sup>** — див. **ста́я<sup>1</sup>**.  
**ста́йка<sup>2</sup>** — див. **ста́я<sup>2</sup>**.

**стайня** «конюшня; хлів», [*стайніця*, *ста́ніця* Г, Нед, *ста́нка* Нед], *ста́ня* «тс.», *стайнічий* «конюх; (заст.) слуга, який завідував конюхами, конюшнями; головний конюх», *стаєнний* «якого тримають у стайні; виїзний (про коня)»; — бр. *стайня* «конюшня», п. stajnia «тс., хлів», слц. stajña «стайня», [stajeń] «тс.», слн. [stajna] «хлів, загін»; — очевидно, псл. [staj-nja] «конюшня, хлів», пов'язане з [staja] «тс.; курінь пастуха», первісно «стоянка; стійло»; менш переконливе виведення безпосередньо з п. stajnia (Онышкевич Исслед. п. яз. 248). — Brückner 512, 513; Machek ESJČ 574; Клепикова 163, 167. — Див. ще **ста́я<sup>1</sup>**.

**стакáн** «склянка; (військ.) гільза артилерійського снаряда; (тех.) назва деяких циліндричних деталей», *стакáнчик* «невелика посудина циліндричної форми»; — бр. болг. *стакáн*, ч. (рідк.) stakan; — запозичення з російської мови; р. *стакáн*, ст. *достокан* «склянка» загальноновизнаної етимології не має; найчастіше пов'язується через гіпотетичні \**дстокан*, \**дъстъканъ* «посудина» з др. *дъска* «дошка (дерев'яна)» з реконструкцією для форми *стакáн* первісного значення «дерев'яна посудина» (Цыганенко 448; Преобр. II 371; Грот Фил. раз. I 436; Соболевский Лекции 112; ЖМНП 1886 вересень 156); розглядається також як давньоруське запозичення з тюркських мов (пор. чаг. tostakan «дерев'яна мисочка», каз. tustayan «стакан, миска, черпак» (Макарушка 14;

Огиенко 35; Шипова 289; Корш ИОРЯС 8/4, 44; 7/1, 44—45; Korsch AfSIPh 9, 675—676; Mikl. TEI II 180; TEI Nachtr. I 59), що виводяться з перс. *dūstgān* (Аракин Тюркизмы 144; Гиунашвили Иран. языкозн. 188); менш обгрунтоване виведення тюркських форм (тат. *тустаган*, *тостакан* «миска») з російської мови (Преобр. тж.; Даль IV 314) або з лтс. *stakans* (Zubatý St. a čl. II 162); безпідставне твердження про спорідненість з р. *стекло́* (Uhlenbeck PBrV 22, 191). — Фасмер I 532; Фасмер—Трубачев III 743; Deny RES 28, 43—44; SJS III 511; БТР 866; Скорчев БЕ 1956/6, 163.

**стакáто** (муз.) «коротко, уривчасто (як позначення способу виконання музичного твору); уривчасте виконання звуків, протилежне легато»; — р. *стакáто*, бр. *стакáта*, п. ч. слц. *staccato*, болг. м. *стакáто*, схв. *стакато*, слн. *staccáto*; — запозичення з італійської мови; іт. *staccato* «тс.» пов'язане з *staccare* «відділяти, відривати, вимовляти», результатом спрощення форми *distaccare* «тс.», спорідненої з фр. ст. *destacher* «відв'язувати, відривати», яке зводиться до франк. \**stakōn* «тикати». — СІС<sup>2</sup> 785; ССРЛЯ 14, 707; Sł. wyg. obcych 699; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Klein 1501; Dauzat 56; Mestica 491.

**ста́ксель** «косий трикутний парус»; — р. *ста́ксель*, [штáксель], бр. *ста́ксель*, болг. *ста́ксел*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. *stagzeil* «тс.» є складним словом, утвореним з іменників *stag* «товстий канат, який укріплює щоглу або стеньгу спереду», спорідненого з дангл. *stoeg*, дісл. *stag*, нвн. *Stag*, англ. *stay* «тс.», снн. *stach(g)* (з XV ст.), і *zeil* «вітрило», спорідненого з дангл. дісл. *sēgl*, днн. шв. *segel*, днн. *sēgal*, нвн. *Segel*, англ. *sail* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 108, 632; Фасмер III 743—744, IV 477; Смирнов 334; РЧДБЕ 685; Matzenauer 312, 335; Meulen 196—197, 396; Vries NEW 690; Kluge—Mitzka 697, 736; Klein 1373, 1507.

**сталагмі́т** «мінеральне утворення, що росте з дна підземної порожнини»; — р. болг. м. *сталагмі́т*, бр. *сталагмі́т*, п. ч. слц. вл. *stalagmit*, схв. *сталагмі́т*, слн. *stalagmít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stalagmít*, фр. англ. *stalagmite* походять від нлат. *stalagmitēs*, що виводиться від гр. *σταλαγμός* «краплина; струмінь», пов'язаного з дієсловом *σταλάσσω* «капаю, ллю краплинами», що, можливо, зводиться до іє. \*(s)tell-/ (s)tall- «крапати, наливати краплинами; текти; мочитися», представленого також у гол. свн. снн. н. *stellen* «мочитися», дат. *stalle*, *stalde*, норв. шв. *stalla* «тс.», в гр. *τέλμα* «стояча вода, болото; низина, заплава», лит. *telžti* «мочити; лити» і, можливо, в псл. *tylėti* «тліти; гнити», укр. *тліти*. — СІС<sup>2</sup> 785; Лехин—Петров 658; Kopaliński 912; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Gr. Fwb. 720; Kluge—Mitzka 737; Klein 1502; Dauzat 682; Frisk II 776; Pokorny 1018. — Див. ще **тліти**.

**сталакті́т** «мінеральне утворення у вигляді бурульок, що виникає на склепінні підземних порожнин»; — р. болг. м. *сталакті́т*, бр. *сталакті́т*, п. ч. *stalaktyt*, ч. слц. вл. *stalaktit*, схв. *сталакті́т*, слн. *stalaktít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stalaktít*, фр. англ. *stalactite* походять від нлат. *stalactitēs*, утвореного на основі нгр. *σταλακτός* «той, що стікає по краплі; який капає, протікає», пов'язаного з гр. *σταλάσσω* «ллю краплями; капаю; стікаю краплями». — СІС<sup>2</sup> 785; Лехин—Петров 658; Kopaliński 912; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Gr. Fwb. 720; Klein 1502; Dauzat 682. — Див. ще **сталагмі́т**.

**[сталі́тис]** «скалитися, вискалюватися; плакати»; — очевидно, результат контамінації слів *ска́литися* і *сталі́ти* «гострити» (пор. *сталі́ти зуби* «гострити зуби»). — Див. ще **ска́лити, сталь¹**.

**[сталі́ть]** «натирати мозолі» Л; — неясне.

**стáлка** «довга вузька смуга; довгий ряд чого-небудь; низка, разок; пасмо; шар чого-небудь, пласт; [паросток (рослини); частина снасті Нед]», [сталь, стáлька, стáля] «тс.»; — бр. [стáлка] «шар, пласт», стóлка «тс.»; — неясне.

**сталь<sup>1</sup>** «криця», [стáлець] «у млині: кусок сталі, в який упирається нижня частина веретена шестерні», [стальце] «тс.», [стáлівка] «стальне перо» Куз, (заст.) стáлка «сталева пластинка в корсажі», стáлька «тс.»; [стальний брусок Нед]», [стальця] (мн.) «залізна обшивка горла січкарної коробки» Нед, О, стáліти «наварювати сталю» і го-стрили щось; заварювати сталю тріщини, отвори; гартувати», стáлювати (спец.) «наносити тонкий шар сталі за допомогою електролізу», [настáлок] «сокирка для клепання коси; залізна підставка для клепання коси» ЛексПол; — р. бр. сталь, п. stal (з XV ст.); — очевидно, через польську мову запозичено з німецької; нвн. Stahl «сталь; різець», як і свн. stahel «сталь», stāl, двн. stahal, споріднене з снн. дісл. stāl, нн. гол. дат. staal, шв. stål, днн. stehli, дангл. stiele, stēle, stēl, stýle, англ. steel «тс.» і, далі, з дінд. stákati «опирається, протистоїть; упирається», ав. staxta- «твердий, міцний», staxta- «суворий, строгий», умбр. stakaz «призначений; встановлений», псл. stati, укр. стáти. — Акуленко 134; Шелудько 47; Черных II 197—198; Цыганенко 449; Фасмер III 744; Преобр. II 371; Hüttl-Worth 18; Абаев ЭИРЯ I 73—79; Смирнов 281; Булыка 307; Лекс. зап. 141—142; Brückner 512; Mikl. EW 320; Kluge—Mitzka 736—737; Klein 1506, 1508. — Див. ще стáти.

**сталь<sup>2</sup>, стáлька** — див. стáлка.

[стальник] (бот.) «вовчуг польовий, *Ononis argvensis* L. (*Ononis hircina* Jacq.)» Мак; — р. стáльник, [стальная трава], бр. стáльник «тс.»; — неясне.

[сталюга] «козли для подовжнього розпилювання колод на дошки» Л, [столюга] «тс.» Л, [стелюга] «станок для вправлення спиць в обід колеса; валок,

по якому перекочують колоди Л; (мн.) козли для поздовжнього розпилювання колод»; — р. [стелюга] «козли для штукатурів і малярів», бр. сталюга «козли (для розпилювання колод); [верстат]»; — запозичення з польської мови; п. staluga «будь-яка підставка з планок, дерев'яних дрючків; триніжок, штатив, козли» виводиться від нім. Stellage «риштовання, стелаж», похідного (з романським суфіксом -age) від основи дієслова stellen «ставити». — Shevelov Hist. phonol. 513; Булыка Лекс. зап. 93; Brückner 513; SW VI 386; Kluge—Mitzka 744. — Див. ще стелáж.

**стамéска**; — бр. стамéска; — запозичення з російської мови; р. стамéска, [стамéзка] походить від нн. stemmizъ або нвн. Stemmeisen «стамеска, долото, зубило», утвореного з осн. дієслова stemmen «видовбувати», спорідненого з снн. снідерл. stemmen, днн. stemmien, дангл. stemman, дісл. ісл. stemma «тс.», лтс. stuõmitiõs «спотикатися; заїкатися», stũmt «штовхати, посувати», лит. stũmti «тс.», та іменника Eisen (двн. isan) «залізо», що, як і днн. дісл. isarn, дангл. ise(r)n, дірл. iagann, кіпр. haiegn, вважається результатом давнього запозичення з іллірійської мови. — Булаховський Нариси 121; Черных II 198; Фасмер III 744; Преобр. II 372; Mikl. EW 320; Kluge—Mitzka 160—161, 745—746.

[стáмлять] «вертикально» ВеУг; — неясне.

[стáмпиль] «околот житньої соломи; в'язанка змолоченої соломи» О, [стáмпличок] «сніпок збіжжя; околот житньої соломи» О; — неясне.

**стан** «тулуб, корпус, талія; верхня частина жіночої сорочки; стоянка; обставини; (іст.) адміністративно-поліцейський підрозділ; соціальна група; технічний пристрій; станок», [стáне] «стан» Нед, [стані] «верхня частина жіночої сорочки» Пі, стáник «(заст.) верхня частина сукні, жіночої сорочки, ліф кофти, кофта; [безрукавка]», стáніна, стáніця СУМ, Нед, стáнічник, [стáні-

ще] «стоянка; місце, житло, притулок» Нед, *станка́ч* «станковий кулемет», *станкові́ст*, [ста́но́ва] «закон» Нед, *ста́нові́й* (заст.) «пристав», *ста́нові́сько* «становище; [табір, житло, оселя, нічліг, квартира Пі, Нед]», *ста́нові́ще* СУМ, Пі, *ста́но́к*, *ста́но́чник*, *ста́ні́чний*, [ста́ні́вкі́й] «дорослий; сталий, усталений», [ста́ні́вні́й] «тс.», *ста́нкі́й* «стрункий, ставний», *ста́нові́й*, *ста́нові́ти*, [за́ста́но́ва] «застава; розум, міркування», *наста́но́ва*, *обста́но́вка*, *переста́но́вка*, *поста́но́ва*, *поста́но́вка*, *поста́но́вник*, *уста́но́ва*; — р. бр. болг. м. *стан*, др. *станъ*, п. ч. слц. вл. нл. *stan*, слн. *stán*, стсл. **ста́нь**; — псл. *stanъ*, пов'язане з дієсловом *stati* «стати»; — споріднене з дінд. *sthānam* «місце, місцеперебування», ав. дперс. *stāna-* «стойка, місце, стійло», согд. *\*astān* ('st'n) «місце», *ōstān* ('wst'n) «основа; поселення», перс. *sitān* (звідки походить компонент *-stan* (*-стан*) у тур. *Türkistan* «Туркестан», р. укр. *Туркестан*, *Таджикистан*, ос. *-stōn* «місце, вмістище, країна», *stonwat* «стоянка», *staw* «поперек; круп», *astæw* «поперек, талія», гр. *δυστηνος* «нешасний, бідолашний; жалюгідний, жахливий», дор. *δυσταῖνος* «тс.» (< *\*δυσσταῖνος* «який перебуває у поганому стані»), *ἄστηνος* «нешасливий», лат. *\*stanō* (у формі *dēstino* «стверджую, зміцнюю, прикріплюю; визначаю»), що продовжують іє. *\*st(h)ā-* «стояти», ускладнене суфіксальним *-n-*; лит. *stónas* «стан (життєвий)» вважається запозиченням зі слов'янських мов. — Фасмер—Трубачев III 745; Brückner 513; Machek ESJČ 574; Schuster-Sewc 1354; Младенов 606—607; Skok III 326—327; Rudnicki Prasl. II 106; Meillet Études 454; ZVSZ 404—405; Mikl. EW 319; Trautmann 282; Bartholomae 1605; Абаев ИЭСОЯ I 78—79, III 153, 154; Frisk I 427; Vries NEW 688—689; Walde—Hofm. I 344, II 597; Brugmann Grundriss 2/1, 259; Pokorny 1004—1005. — Див. ще **ста́ти**.

[ста́нва] «велика діжка, бочка; посудина, стояк Нед», [ста́нви, ста́нов,

*станове́ць*] «тс.», [ста́нова] «велика (внизу ширша, вгорі вужча) бочка для капусти» О, [ста́новця] «велика рівна бочка для капусти» О; — неясне; можливо, пов'язане зі *стан*, *ста́ти* (пор.).

**ста́нда́рт**, *стандартиза́тор* «фахівець, який займається питаннями стандартизації», *стандартиза́ція*, *ста́нда́ртний*, *стандартизува́ти*; — р. бр. болг. *ста́нда́рт*, п. ч. вл. *standard*, слц. *šstandard*, м. *станда́рд*, схв. *ста́нда́рд*, слн. *stándard*, *štándard*; — запозичення з англійської мови; англ. *standard* «прапор, штандарт; стандарт, норма, зразок, міра» виводиться від фр. ст. *estandard*, *estandard* (фр. *étendard* «прапор»), пов'язаного з дієсловом *estendre* (фр. *étendre* «розтягати; розстилати; протягувати»), що походить від лат. *extendere* «розтягати, протягувати, поширювати; натягати», утвореного з префікса *ex-* «ви-, з-» і дієслова *tendere* «тягти, напружувати, розтягати». — СІС<sup>2</sup> 785; Черных II 198; Kopaliński 913; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 686; Вуяклија 903—904; Klein 565, 1504; ODEE 863; Dauzat 298—299; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **екс-**, **тенде́нція**. — Пор. **шта́нда́рт**.

**ста́ні́ця<sup>1</sup>**, *ста́ні́чник*, *ста́ні́чний* — див. **ста́н**.

**ста́ні́ця<sup>2</sup>**, *ста́нка*, *ста́ня* — див. **ста́йня**.

**ста́ніоль** «олов'яна фольга»; — р. *станио́ль*, бр. *станиёль*, п. ч. слц. вл. *staniol*, болг. м. *станио́л*, схв. *станио́л*, *ста́ньо́л*, слн. *staniól*; — запозичення з німецької мови; нім. *Stanniól* «листо́ве олово, станио́ль, фольга», ст. *stagnol* через іт. *stagnuolo* зводиться до нлат. *stanniolum*, утвореного від лат. *stannum* (*stagnum*) «олово; суміш свинцю і срібла» не зовсім ясного, можливо, кельтського походження (пор. кімр. *ystaen*, брет. *sten* «олово»). — СІС<sup>2</sup> 786; ССРЛЯ 14, 720; Kopaliński 913; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 686; Вуяклија 904; Kluge—Mitzka 739; Walde—Hofm. II 585; Schrader Reallexikon II 701.

**Станіслав** (чоловіче ім'я), *Стасій, Стась, Слáva, Славко, Слáвцьо, Станіслава* (жіноче ім'я), *Стáна, Стáня, Стáся, Стáха, Слáва, Слáвця*, ст. *Станиславъ* (1393); — р. болг. *Станислав, Станислава*, бр. *Станіслаў, Станіслава*, др. *Станиславъ*, п. *Stanisław*, ч. слц. *Stanislav, Stanislava*, м. *Станислав, Станислава*, схв. *Станислав, Станислава*, слн. *Stanislav, Stanislava*; — складне утворення з форми наказового способу др. *стани* (псл. *stani*) від дієслова *стати* і основи іменника *слава* (псл. *slava*); пізніше могло бути підтримане впливом польської мови. — Вл. імена 87, 160; Петровский 204; Спр. личн. имен 459; Dauzat Dict. des noms 558. — Див. ще **слáва, ста́ти**.

**[ста́нля]** «стремено; трензель, уздечка» Нед; — неясне.

**[станóвник]** (бот.) «зимолюбка зонтична, всезелен, *Chimaphila umbellata* (L.) Nutt. (*Pirola umbellata* L.)», [*стóновник*] «грушанка мала, *Pugola* (*Pirola*) *minor* L.»; — р. [*становник*], бр. [*станайнік мужчынскі*]; — очевидно, пов'язане зі *становіти, установіти*; назва може бути зумовлена використанням зимолюбки при внутрішніх хворобах, спричинених надмірним фізичним напруженням; пор. інші назви зимолюбки: [*подвижник жіночий, помочник, порушник, вередовник*]. — Лік. росл. Енци. дов. 420. — Див. ще **стан**.

**станс** «чотирирядкова строфа, що має закінчений зміст; (мн.) невеликий ліричний вірш, який складається з таких строф»; — р. бр. *станс*, (мн.) *ста́нсы*, п. слц. *stanca*, ч. *stance*, болг. *ста́нса*, схв. *ста́нца*, слн. *ста́нса*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *stance* «станс, строфа», як і англ. *stanza* «тс.», нім. *Stánze* «станси», виводиться від іт. *stanza* «строфа; кімната», що походить від слат. *stantia* «місцеперебування, житло», пов'язаного з лат. *stans* (род. в. *stantis*), дієприкметником від *stāre* «стояти», спорідненого з псл. *stati*, укр. *ста́ти*; італійське слово пояснюється

як калька ар. *bait* «вірш», первісно «дім, кімната». — СІС<sup>2</sup> 786; Фасмер III 745; Kopalinski 913; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 687; Вуяклија 904; Gamillscheg 823; Dauzat 682; Klein 1504; Kluge—Mitzka 739. — Див. ще **ста́ти**.

**ста́нція, станці́йний, підста́нція, приста́нційний**; — р. болг. *ста́нция*, бр. *ста́нцыя*, п. заст. *stancja* «квартира; мешкання для подорожніх» (з XVII ст.), ст. *ста́нса* (XVII ст.), ч. заст. *stanc, stance*; — загальноприйнятої етимології немає; виводиться від іт. *stanza* (*stanzia*) «кімната, житло», нар.-лат. \**stantia* (Смирнов 281; Matzenauer 312; Brückner 513; Kopalinski 913; Sł. wyg. obcych 699), від лат. *statiō* «стояння, стоянка, зупинка», пов'язаного з дієсловом *stāre* «стояти» (СІС 786; ССРЛЯ 14, 736; РЧДБЕ 686), або розглядається як результат видозміни запозиченого п. *stancja* «станція; квартира», що походить від лат. *statiō* «стоянка; зупинка» (Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Фасмер—Трубачев 746; Цыганенко 449—450; Sławski JP 38/3, 229; Pisani Paideia 1956, 9/4—5, 306). — Черных II 198. — Пор. **станс, ста́ція**.

**[ста́нця]** (мн.) «бондарні клепки» Нед; — неясне.

**ста́пель** «прибережна споруда на суднобудівних заводах у вигляді похилого майданчика, на якому будують, ремонтують і спускають на воду кораблі; (тех.) підсобна споруда для складання верстатів, літаків тощо»; — р. бр. *ста́пель*, п. *stapel*, болг. *ста́пел*, схв. *стапел*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської або нижньонімецької; — гол. нн. *stapel* «поміст і споруда для спуску на воду суден», як і снн. снідерл. *stāpel* «підпора, жердина; фундамент», споріднені з дангл. *stapol* «підпора», дфриз. *stapul, stapel* «фундамент; колода, блок», днн. *staffal* «фундамент; крок; ступінь», *stafful, stapfal* «тс.», дісл. *stopull* «підпора», дангл. *stōpel* «слід», днн. *stuoif(f)a* «ступінь», *stapfo* (*staffo*) «слід ноги», свн. *stapfe* «тс.», *stuofe* «слід; підпорна

плита», гол. stoer «ганок», дфриз. star «крок; слід ноги (ступні)», що виводяться від іє. \*steb(h)- «ступати, іти», представлено також у псл. stopa, stopenъ, укр. *стопá, ступінь*. — СІС<sup>2</sup> 786; Черних II 198; Фасмер III 746; Sl. wyg. ob- such 700; РЧДБЕ 686; Вуяклија 904; Meulen 199; Vries NEW 688, 692; Kluge—Mitzka 736, 740; Kluge Seemannspr. 746; Klein 1505, 1510; Торп 482; Pokor- ну 1011—1013. — Див. ще *стопá, ступати*.

[**стараскатися**] «злізти, зсунути- ся»; — неясне; можливо, пов'язане з *відкараскатися* (пор. бр. *караскацца* «видиратися вгору»).

[**старати**] «добувати, діставати, при- дбавати СУМ, О; дбати, здобувати Ме; доглядати Нед; старатися про щось О», [*старгати*] «думати, роздобувати» О, *старатися*, [*старувати*] «старатися Нед; піклуватися Корз», [*старанник*] «дбайливець» Нед, *старання* СУМ, Нед, [*старань*] «піклування, старання» О, *старатель* «той, хто добуває золо- то; (заст.) дбайливець», *старательст- во* «промисел старателя», [*старівник*] «піклувальник» Куз, Нед, [*старник*] «претендент на посаду» Нед, [*стару- нок*] «піклування», [*старальний*] «ста- ранний» Куз, [*старанлівий* Нед, *ста- рательний* Нед, *старлівий*, *старов- лівий*, *старівний* Пі] «тс.», *старан- ний*; — р. *стараться*, бр. *старáцца*, п. *starać się*, ч. *starati se*, слц. *starat' sa*, вл. *starać (so)*, нл. *staraś (se)*, болг. *старя се*, м. *старател* «опікун», схв. *стярати се*; — псл. *starati se* «старати- ся»; — задовільної етимології не має; пов'язується з псл. *starъ-jъ* «старий, дав- ний» (Brückner 513; Hujer LF 50, 319— 320; Holub—Lyer 450; Holthausen AeWb. 322; Pedersen Kelt. Gr. I 79); зіставля- ється з лтс. *starĩgs* «старанний», лит. *starĩnti* «тягти через силу», прус. *stūr- pawiskap* (орудн. в.) «серйозність, важ- ливість», дангл. *stjerne* (styrne) «сер- йозний, суворий», лат. *sternāx* «безглуз- дий», *consternāre* «потрясати», *strēnuus* «діяльний», гр. *στρῆνυς* «твердий, гост-

рий», *στρῆνός* «сила», кимр. *trîn* (trin) «бо- ротьба, бій; праця, турботи» (< \*(s)trē- nā), норв. *sterra* «прагнути, завзято дома- гатися», *sterren* «упертий», псл. *stradati* «страждати» (Trautmann Apr. Sprachd. 440; Holthausen AeWb. 322; Walde— Hofm. II 601—602; Boisacq 919; Peder- sen Kelt. Gr. I 81; Stokes 137; Persson Beitr. 429—430, 433, 732, 787); зближу- ється з нім. *stören* «перешкоджати; за- важати», двн. *stōran* «турбувати», нвн. *Sturm* «буря» (Machek ESJČ 574). — Фасмер—Трубачев III 746; Черних II 198—199; Schuster-Sewc 1354—1355; Duchesne-Guillemin BSL 41/2, 168; ZVSZ 405; Pisani Paideia 1956, 9/4— 5, 306. — Пор. **старій**, **страдати**.

[**старець**] (бот.) «хрестовниця, кри- жівниця, Crucianella L. Мак; тирлич хрестовидний, лихоманник, Gentiana cru- ciata L. Мак; жовтозілля, Senecio L. Нед, Мак», [*старина*] «жовтозілля» Мак, [*старівник*] «буфтальмум, крем'- яник, Buphthalmum speciosum Schreb. (Teleckia Baumg.) Мак; цикорій дикий, петрові батоги, Cichorium intybus L. Мак; оман високий, Inula helenium L. ВеНЗн, Мак», [*старник*] «жовтозілля» ВеНЗн, ВеЗа, Мак, [*старовина*] «чистотіл звичайний, Chelidonium majus L.; — ранник крилатий, Scrophularia alata Gilib. (S. aquatica L.)» Мак, [*стару- шок*] «айстра степова, Aster amellus L.» Мак; — р. [*старець*] «хрестовниця», [*старина*] «жовтозілля», [*старовина*] «ранник», бр. [*старына*] «жовтозілля», *старасцієнь*, п. *starzec*, ч. *stareček*, ст. *starček*, слц. *starček* «тс.»; — назви, пов'язані зі *старій*; мотивація їх не зовсім ясна; можливо, вони зумовлені подібністю якихось частин відповідних рос- лин до бороди діда, старого; як семан- тичні паралелі пор. інші назви цих рос- лин: [*дід*] «хрестовниця», [*дідок*] «тс.», [*дідик*] «жовтозілля», [*волосник*] «тс.»; народні назви жовтозілля [*старець*, *старина*, *старник*] можуть розглядати- ся також як калька лат. *senex* «старий» (звідки походить наукова назва (Senecio), у такому разі ці назви зумовлені

тим, що головки квіток жовтозілля рано лисіють, оголюються; назви цих рослин можуть пояснюватися, як і синонімічні їм форми [дід, дідик, дідок], зв'язком з давнім звичаєм слов'ян ставити біля воріт чи коло дверей «діда» (сніп будь-якої колючої рослини) для охорони від нечистої сили, ворожих духів або для заманювання домовика. — Шамота 108—109; Лукінова Мовозн. 1981/6, 61; Меркулова Очерки 98—99; Machek Jm. rostl. 252. — Див. ще **старій**. — Пор. **дід**<sup>2</sup>.

**старій**, *стар*, *старезний*, [старелезний] Чаб, [старенезний] Г, Нед, старенний, старенький, старечий, старінний, [старічий] ([старіча вона] «старої вівці»), [старковатий] «старкуватий» Нед, старкуватий, [старовий] «старий» Нед, старовінний, старостин, старуватий, [старушиний] «старенький» Нед, старчачий, [старчечий] «жебрацький», [старшенний] «старший» Нед, старший СУМ, Нед, [старганка] «жебрачка» Кур, старецтво, старець, [стареч(ч)ина] «жебрацтво» Нед, [старигай] «стариган» Куз, [старигань, стариган, старигань, старигань Нед, Куз, старигань Нед, Ме] «тс.», старізна, старік СУМ, Нед, старина, старіння СУМ, Куз, старінка, старіця «старе русло; [стара жінка; жебрачка] СУМ, Нед», [старіць] «дідусь; жебрак» О, старі, [старій] «старий чоловік» Бі, старійшина, старіння, [старіство] «староство» Нед, старість, старка «сорт горілки; стара птиця; [шкуринка, плівка (на кип'яченому молоці, застояній квашенині Ме)], [старнече] «старі речі» Нед, [старнік] «торішня трава; торішний плід Чаб», старовізна «старі речі», старовіна, [старовіня] «старе русло річки» О, [старомля] «дранта, старі речі; розсудлива дитина» ЛексПол, староста, старостат, староство СУМ, Куз, [старостенко] «син старости» Пі, [старостич] «тс.» Пі, старостіха СУМ, Куз, [старостойко] «весільний староста» О, [старосточко] «тс.» О, [старос-

т'янка] «дочка старости», [старощине] «сватання» Нед, [старощіння] «тс.», старощі, [стару́к] «старик», [стару́н] «той, хто старує», [стару́х] «старик» Нед, О, стару́ха, старушє́нця, [стару́цївна] «дочка жебрака», стару́цївство, [стару́цїн] «старець» Нед, О, стару́цїга, старч́а, [старчє́нко] «син жебрака» Бі, старчє́ня, старч́ик, старч́їха, [старч́ота] (зб.) «жебраки», [старч́у́к] «старченя; поводитар», старш́їна́, [старш́їнник] «начальник», старш́їнствó, старш́ї, старш́їти, старш́їти(ся), старш́їшати, [старростити] «бути сватом», старростув́ати, стару́вати «говорити, як стара людина», стару́цїв́ати, [стару́цїв́ати] «жебракувати» Бі, старш́їну́вати, старш́їу́вати, [застарє́ний] «постарілий передчасно», застарі́й, застарі́лий, застарі́вати, остарку́ватий, перестарі́лий, перестарку́ватий, перестар́ка, перестар́ок, перестар́їти, [підстарі́й] «немолодий», підстарку́ватий, підстарóста, [підстарóстич] «син підстарости», [підстарш́їна́] «унтерофіцер» Куз, пóстарі́й, постарі́лий, пр́астарі́й, престарі́й, [престарє́незний] Нед, престарі́лий, пр́їстарі́й, пр́їстарі́лий, пр́їстарку́ватий; — р. стары́, бр. стары́, др. старь, п. вл. нл. stary, ч. слц. starý, полаб. storě, болг. м. стар, схв. стар, слн. stàr, стсл. старь; — псл. starъ-жь «старий; давній»; — споріднене з лит. stóras «товстий, об'ємистий», дісл. stógr «великий, сильний, важний, мужній», дінд. sthirāḥ «міцний, сильний»; іє. \*stā-ro-, похідне від \*stā- «стати, стояти»; зближення з двн. starēn «дивитися нерухомим поглядом», нвн. starr «нерухомий, пильний» (Uhlenbeck 347) недостатньо обґрунтоване. — Черных П 199; Фасмер III 747; Vaillant Езиков. изсл. Младенов 283; Brückner 514; Holub—Kop. 349—350; Machek ESJČ 574; Schuster-Sewc 1355—1356; Olesch 1101—1104; Младенов 607; Skok III 328; Mikl. EW 320; Критенко Вступ 556; Мартынов Язык 84—85; Meillet Études 404; ZVSZ 405; Fortunatov KZ



36, 45; Trautmann 282; Wiedemann BB 27, 223; Būga RR II 259; Walde—Hofm. II 590; Mayrhofer II 278; Holthausen Awn. Wb. 284; Torp 479, 485—486; Persson Beitr. 441, 711, 763; Pokorny 1004, 1008. — Див. ще **стати**. — Пор. **старати**.

**стародуб** (бот.) «*Laserpitium* L.; [дудник лісовий, *Angelica silvestris* L. Мак; копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.; чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.; смовдь, *Peucedanum latifolium* DC., *Peucedanum Ostruthium* Koch. тж; горицвіт весняний, *Adonis vernalis* L. Л)], [**стародубка**] «чемерник чорний, *Helleborus niger* L.; чемериця чорна, *Veratrum nigrum* L. Мак»; — р. [**стародуб**] «горицвіт», [**стародубка**] «тс.», бр. **стародубка** «народна назва деяких видів покритонасінних рослин родини жовтецевих і терличевих»; — складне утворення з основ прикметника *старий* та іменника *дуб*; мотивація назви неясна, як семантичні паралелі пор. [*дуболист*] «*Laserpitium latifolium*», [*верходуб*] «тс.», [*старовина*] «чистотіл звичайний». — Див. ще **дуб**, **старий**.

**старт** «початковий момент спортивних змагань, зльоту літака, космічного корабля; місце, з якого починається подолання якоїсь віддалі; початок чогонебудь», *стартёр* «особа, яка подає команду до старту; механізм для запуску двигуна», *стартовік* «робітник стартової команди», *стартувати*; — р. бр. болг. м. *старт*, п. ч. вл. *start*, слц. *šart*, схв. *stǎrt*, слн. *stárt*, *štárt*; — запозичення з англійської мови; англ. *start* «пуск, старт; початок, відправлення», букв. «вирушення» пов'язане з дієсловом *start* «вирушати; починати; запускати; кидатися», сангл. *sterten* «тс.; кинутися, злякатися», спорідненим з дфриз. *stirta* (*sterta*) «перекинути», двн. *sturzen* (нвн. *stürzen*) «кидати, скидати; ринутися», снн. *снідерл.* гол. *storten* «кидатися; виливати», *снідерл.* *sterten*, *sturten* «кидатися, ринутися, мчати». — СІС<sup>2</sup> 786; Черных II 199; КЭСРЯ 425; Сł. wyg. obcsych 700; Holub—Lyer

450; РЧДБЕ 686; Вуяклија 904; Klein 1505; ODEE 864; Kluge—Mitzka 747, 761—762; Vries NEW 689, 705.

[**старчити**] «вистачати; подавати Нед; поставляти, підносити ВеБ», [*встарчитися* (в слові)] «дотримати (слова)» Ж, [*постарчати*] «постачати», [*спостарчитись*] «порівнятися, позмагатися» ЛексПол; — запозичення з польської мови; пор. п. *starczyć* «вистачати», *starzać* «тс.». — Див. ще **достарчати**.

[**старшак**] «товстий кінець дерева» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни і зближення з прикметником *старший* запозиченого бр. [*старчак*] «головний корінь (дерева та ін.); деревце зі зламанним верхівіттям», яке відповідає укр. [*сторчак*] «обрубки стовбурів трав'янистих рослин», пов'язаному зі *сторч* (пор.).

**статвина** — див. **статіва**.

**статечний** «розважливий, поважний; сповнений гідності; показний; заможний; немолодий; літній; пристойний, добропорядний»; — запозичення з польської мови; п. *stateczny* «статечний» пов'язане з іменником *statek* «стан; власність, майно», якому відповідає укр. [*статок*] «майно». — Shevelov Hist. phonol. 257. — Див. ще **статок**.

**стати**, *статися*, *ставати*, [*стайно*] «днище до гребеня» До, *сталий*, *безнастанний*, *безперестанний*, [*безпересталь*], *безперестанку*, *безперестану*, [*безперестанці*], *безперестань*, *безустанний*, *безустанку*, *встати*, *вставати* «виступати; вистачати», *встати*, *відстати*, *відстань*, *відсталий*, *зістатися*, *зостатися*, [*зостанок*] «останок», [*зостаток*] Ж, [*зостальний*] «задній» Ж, [*засталитися*] (у виразі з. *на со́яшно* «проглянути сонцю»), [*засталятися*] «запобігати», *наостанку*, *наостанне*, *наостанок*, *наостанці*, *нестаток*, [*недосталь*], *недостаток*, *ненастанний*, [*непереставком*] Ж, *остатися*, [*осталь*] «залишок води в заглибині» Ж, *останки*, *останок*, *остаток*, *оста́ча*, *останній*, *остатній*, *остаточний*, *перестати*, *по-*

*ста́ти, по́стать, повста́ти, повста́-  
нець, повста́ння, пристáти, [приста́й]*  
«той, хто приєднується», [приста́я]  
«тс.; приймак», [приста́ш] «тс.», [при-  
ста́льний] «безнастанний, постійний»  
Нед, [приста́ни] «приєднання; приста-  
новище», *пристанóвисько, приста́лий*  
«утомлений», [приста́вний] «пристой-  
ний» Нед, *розста́тися, розстава́ння,  
розста́ння, рóзстань* «роздоріжжя»,  
[рóзста́ньки] «тс.», *уста́лити, уста́-  
лений, устаткува́ти, устаткува́ння;*  
— р. *стать*, бр. *стаць*, др. *стати*, п.  
stać się, ч. státi se, слц. stat' (si), вл.  
staś so, нл. staś se, болг. *ста́на*, м. *ста-  
не*, схв. *ста́ти*, слн. státi, стсл. **стати**;  
— псл. stati (\*stanō (sē)) «ставати, ста-  
ти; становитися; починати; стояти»; —  
споріднене з лит. stóti «ставати; почи-  
нати, приступати», лтс. stāt «ставати»,  
прус. postāt «ставати, стати», дінд. ást-  
thāt «встав, став», tístthati «стоїть», stí-  
táḥ «стоячий», sthātí «який стоїть»,  
дперс. stā- «стояти», ав. hištaiti «стоїть»,  
лат. sto (<\*stājō) «стою», sisto «ставлю,  
розміщую; споруджую; зупиняю; зали-  
шаюсь», гр. ἵστημι «ставлю, розміщую;  
зміцнюю; споруджую; становлюсь; стою»,  
ἵστανω «ставлю», дірл. tāu «є», ірл. at-  
táu (<\*stājō) «я є», двн. свн. stān, stēn  
«стояти», вірм. stanam «дістаю, відрод-  
жую», алб. shton «розмножую», shtuare  
«стоячий» і, можливо, тох. В stāre «пе-  
ребувала, залишалась», stam- «стояти,  
бути», shtām «стою»; іє. \*st(h)ā- «стати,  
стояти», букв. «бути міцним»; зближен-  
ня з хет. ištanta- «відкладати», ištapp-  
«вкривати, покривати; замикати» (Stur-  
tevant Language 4, 3; 6, 156) недо-  
датньо обгрунтоване. — Фасмер III  
748; Преобр. II 374—377; Brückner  
512; Holub—Kop. 350—351; Machek  
ESJC 575; Schuster-Sewc 1352; Младе-  
нов 606; Skok III 329; ZVSZ 406; Mikl.  
EW 319—320; Trautmann 281; Fraenkel  
914; Karulis II 288—289; Mühl.—Endz.  
II 1052; Mayrhofer III 526—527; Wal-  
de—Hofm. II 596—599; Klein 1506; Klu-  
ge—Mitzka 743; Frisk I 739; Pedersen  
Kelt. Gr. I 79; Lidén Tochar. St. 35—36;

Friedrich HW 91; Brugmann Grundriss  
II/3, 109; Persson Beitr. II 570; Pokorny  
1004—1005. — Пор. діста́ти, заста́ти,  
став<sup>1,2</sup>, ста́вити, ста́до, стан, ста́ток,  
ста́ть, сто́яти.

[ста́ти́ва] «частина ткацького вер-  
тата Г, Нед; горизонтальна пластинка  
між віконними кватирками О», [става́]  
«ткацький верстат» До, [статви́на] «од-  
на з двох бокових рам ткацького вер-  
стата» Ме, [ста́товця] «горизонтальна  
пластинка між віконними кватирками»  
О, [стаціва́] «частина ткацького верста-  
та» Нед; — бр. [стаці́ва] «бокова части-  
на ткацького верстата», [стаці́вы] (мн.)  
«основа ткацького верстата», [стаці́в-  
ні́] «тс.», п. staciwa «ткацький вер-  
тат», [statywy] (мн.), ч. [stativo] «тс.;  
(ст.) дерев'яна станина або підставка»,  
[stativky] (мн.) «тс.», нл. [staśiwa] «тка-  
цький верстат», staśiwy (мн.) «тс.», болг.  
[стать] «вертикальний ткацький вер-  
стат», [ста́тила] «ткацький верстат»,  
схв. *ста́ти́ва* «бік ткацького верста-  
та», *ста́ти́ве* «ткацький верстат», слн.  
státve «тс.»; — псл. [\*stativa/\*stativo]  
«тс.», очевидно, утворене в результаті  
субстантиваци́ від прикметника \*stativъ  
(пор. лат. stativus «стоячий, постійний;  
нерухомий; встановлений», до якого  
через нім. Statív «штатив» зводиться  
укр. *штатів*), пов'язаного з іменни-  
ком псл. statъ «постать; фігура; зовніш-  
ній вигляд». — Трубачев Рем. терми-  
нол. 123; Brückner 512, 514; Machek  
ESJC 576; Schuster-Sewc 1356. — Див.  
ще **ста́ть**. — Пор. **штатів**.

**ста́тика** «стан спокою, рівноваги»,  
*статі́чний*; — р. болг. м. *ста́тика*,  
бр. *ста́тыка*, п. statyka, ч. слц. vl. sta-  
tika, схв. *ста́тика*, слн. státika; — за-  
позичення із західноєвропейських мов;  
нім. Státik «статика», фр. statique, англ.  
statics «тс.» походять від гр. στατική  
(τέχνη, ἐπιστήμη) «вчення про вагу,  
статика», пов'язаного з στατικός «який  
уміє зважувати; який зупиняє», що ви-  
водиться від στατός «який застоювся,  
стоячий, нерухомий», пов'язаного з ἵ-  
στημι «ставлю, розміщую; стою; ставлю

на ваги, зважую», спорідненим з псл. *stati* «стати; стояти», укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 786; ССРЛЯ 14, 783; Kopaliński 914; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 686; Ву-якклија 904; Gr. Fwb. 721; Dauzat 683; Klein 1506; Frisk I 739, II 778. — Див. ще **ста́ти**.

**статист** «актор, який виконує ролі без слів; учасник масових сцен»; — р. болг. м. *статист*, бр. *статыст*, п. *statysta*, ч. *statista*, слц. *štatista*, вл. *statist*, схв. *статист(а)*, слн. *statist*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Statist* «статист» виводиться від лат. *stāre* «стояти», *stativus* «стоячий» (гр. *στατός* «тс.»), споріднених з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 786; ССРЛЯ 14, 784; Kopaliński 914—915; Holub—Lyer 450; Gr. Fwb. 721. — Див. ще **ста́ти**.

**статистика** «облік масових явищ; наука, що вивчає кількісну сторону масових явищ», *статистик*, *статистичний*; — р. болг. м. *статистика*, бр. *статыстыка*, п. *statystyka*, ч. вл. *statistika*, слц. *štatistika*, схв. *статистика*, слн. *statistika*; — запозичення з німецької мови; нім. *Statistik* «статистика» (букв. «державознавство») утворене в 1748 р. статистиком Г. Ахенвалем (G. Achenwall, 1719—1772) на основі нлат. *statisticum* як другого компонента словосполучення *collegium statisticum* «корпорація, що займається статистикою (державознавством, державним обліком)», пов'язаного з лат. *status* «стан, громадянський стан; забезпеченість, добробут», що зводиться до дієслова *stāre* «стояти; бути, знаходитися», спорідненого з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 786; ССРЛЯ 14, 784—785; Kopaliński 914—915; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 687; Ву-якклија 904; Gr. Fwb. 721—722; Klein 1507; Dauzat 683. — Див. ще **ста́ти**.

[**ста́тний**] (у сполученні *с. вечір* «Святий вечір, Святвечір»); — результат семантичної видозміни прикметника [*ста́тний*] «заможний» (пор. *Щедрий вечір* «Святвечір»). — Див. ще **ста́ток**.

**ста́ток** «достаток; майно, власність; [худоба; витрати, потреби, заможність, спроможність О; посуд, судно, місцеперебування, порядок, благоустрій Пі]», *ста́тки* (мн.) «доходи; добро, майно», [*ста́тковий*] «заможний О; належний до якогось посуду; який знаходиться у посудині Пі», *статковитий* «статечний; хазяйновитий», [*ста́тний*] «статечний; заможний Г, Нед», [*статбчний*] «статечний», *статкувати* «добре хазяйнувати, старанно працювати; поводити себе добре, розсудливо», [*статніти*] «тс.», [*ста́тком*] «доволі, досить, багато» Нед, О; — р. [*ста́ток*] «достаток», бр. *ста́так* «стадо», др. *статъкъ* «майно, спадщина», п. *statki* «майно», ч. *statek* «тс.», слц. *statok* «тс.; худоба»; — псл. [*statъкъ*] «майно», пов'язане з *stati* «стати, вистачити»; менш переконливе виведення (Machek ESJC 575) від псл. *stati* «виникнути» (первісно у значенні «худоба»). — Огієнко РМ 1938/10, 440; Трубочев Рем. терминолог. 237; Фасмер III 747; Преобр. II 375—376; Brückner 514; Schuster-Sewc 1356—1357; Mikl. EW 319. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **доста́ток**, **ста́чити**.

**ста́тор** «нерухома частина електричної машини»; — р. болг. *ста́тор*, бр. *статар*, п. ч. слц. *stator*, схв. *статор*, слн. *stator*; — запозичення з англійської мови; англ. *stator* «тс.» утворено від лат. *stāre* (*statum*) «стояти», спорідненого з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 787; Лехин—Петров 613; ТСБМ V/1, 315; Kopaliński 914; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 687; Ву-якклија 905; Klein 1507. — Див. ще **ста́ти**.

**стаття**, *статейний*, *постатейний*; — бр. *стація* (іст., військ.), ч. слц. *stat'* «стаття»; — запозичення з російської мови; р. *статья* «стаття» пов'язане з іменником *стать* «склад чогось; спосіб; постать», якому відповідає укр. *стать*. — Фасмер III 748; Преобр. II 374—376; Holub—Lyer 450; Mikl. EW 319. — Див. ще **стать**.

**стату́ра** «будова, склад тіла людини», *стату́рний* «стрункий; статний; про-

порційно складений»; — р. болг. *ста-ту́ра*, п. заст. вл. *statura*, слн. *statú-га*; — очевидно, через польську мову запозичено з італійської; іт. *statura* «зріст; постава, осанка» походить від лат. *statūra* «зріст; величина», пов'язаного з дієсловом *stāre* «стояти», спорідненим з псл. *statī*, укр. *ста́ти*. — Фасмер III 747; Смирнов 281; Christiani 46; Kopaliński 914; РЧДБЕ 687; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **ста́ти**.

**ста́тус** «правове становище; певний стан чогось»; — р. бр. м. схв. *ста́тус*, п. ч. *status*, слц. *status*, *štatus*, слн. *státus*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Státus* «стан, становище», фр. англ. *status* походять від лат. *status* «стан, становище; громадянський стан, звання, суспільний ступінь», пов'язаного з *stāre* «стояти», спорідненим з псл. *statī*, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 787; ССРЛЯ 14, 790; Kopaliński 914; Holub—Lyer 451; Вуяклија 905; Gr. Fwb. 722; Klein 1507; Dauzat 683. — Див. ще **ста́ти**.

**ста́ту́т**, ст. *статутъ* «зведення законів держави» (1475); — р. болг. *ста-ту́т*, бр. *ста́ту́т*, п. ч. вл. *statut*, слц. *štatút*, м. *статут*, схв. *ста́ту́т*, слн. *statút*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; пізньолат. *statútum* «ухвала, постанова, рішення» зводиться до лат. *statuo* «встановлюю; формулюю; вирішую; ставлю», пов'язаного з *sisto* «ставлю, розташовую, зупиняю», *sto* (*stāre*) «стою», спорідненими з псл. *statī*, укр. *ста́ти*. — СІС<sup>2</sup> 787; Акуленко 134; Фасмер III 747; Смирнов 281—282; Kopaliński 914; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 687; Вуяклија 905; Walde—Hofm. II 596—598. — Див. ще **ста́ти**.

**ста́туя**, *стату́етка*, *статуа́рний* «характерний для статуї; нерухоми»; — р. бр. болг. *ста́туя*, п. слц. *statua*, ч. *statue*, (заст.) *štatue*, м. схв. *ста́туя*, слн. *státua*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Státue* «статуя», фр. англ. *statue* «тс.» походять від лат. *statua* «статуя; колона», пов'язаного з дієсловом *statuo* «ставлю; встановлюю; зво-

джу, споруджую, засновую». — СІС<sup>2</sup> 787; Черных II 199; Фасмер III 747—748; Преобр. II 374; Christiani 46; Sł. wyr. obcych 700; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 687; Вуяклија 905; Gr. Fwb. 722; Klein 1507; Dauzat 683; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **ста́ту́т**.

**ста́ть** «сукупність ознак організму, якими розрізняються чоловічі й жіночі особини; постать», *ста́ті* (мн.) «частини тіла тварин і зовнішні ознаки їх будови», *ста́тєвий*, *ста́тний* «стрункий, з пропорційно складеною фігурою», [ста́тний] «довгополий» (про верхній одяг), [ста́тний] «тс.», *поста́ть* «статура; смуга ниви, яку займає один працівник»; — р. *ста́ть* «будова тіла, статура», ч. [statný] «рослий, гарний», схв. *поста́т* «ряд (на жнивях)», с.-цсл. **поста́ть** «частка, доля; напрям»; — псл. *statъ*, *postatъ*, пов'язані з *statī* «стати»; — споріднені з лтс. *stātis* «стойка», ав. *stāiti-* «тс.; стояння, встановлення», дісл. *stód* «місце, стан», дінд. *sthítih*, *sthitih* «стояння, перебування, стан», гр. *στάσις* «міцність, положення; стан», лат. *statiō* «стоянка»; іє. \**st(h)ā-ti-*, \**st(h)ə-ti-*. — Німчук 299—300; Фасмер III 748; Zubatý Št. a čl. I/1, 46; Skok III 15; Trautmann 283; Mühl.—Endz. III 1052; Uhlenbeck 347; Frisk II 777; Walde—Hofm. II 597—599; Pokorny 1005—1006. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ста́я**<sup>2</sup>.

**стафілоко́ки** «бактерії родини мікрококів з кулястими нерухливими клітинами, що утворюють гроноподібні скупчення»; — р. *стафиллоко́кки*, бр. *стафілако́кі*, п. *stafilocoki*, ч. *stafylokok*, *stafylokokus*, слц. *stafylokokus*, болг. м. *стафиллоко́ки*, схв. *стафиллоко́ке*, слн. *stafilokók*; — наукова назва, адаптована з новолатинської номенклатури; нлат. *staphylococcus* утворено в 1882 р. бактеріологом О.Огстоном (1844—1929) з основ іменників гр. *σταφυλή* «виноградне гроно», очевидно, пов'язаного з (*ἄ*)*σταφίς* «ізіюм» та більш віддаленими *στέμφυλα* (мн.) «маса вичавленого винограду, оливок», *ἄστεμφής* «міцний, незламний», похідними утвореннями з ас-

пірацією від дієслова στέμνω «давити, м'яти ногами», яке зближується з στέφω «щільно оточую, кутаю, загортаю», та іменника κόκκος «зернина, ядро». — СІС<sup>2</sup> 420, 787; ССРЛЯ 14, 804; Фасмер III 748; ГСЭ 191; ТСБМ V/1, 318; Kopaliński 501, 912; Holub—Lyer 247, 450; РЧДБЕ 687; Вујаклија 905; Klein 1504; Frisk II 778—779, 788, 794—795. — Див. ще **кок<sup>3</sup>**, **кутя<sup>1</sup>**, **Степан**.

**стаціонár**, *стаціонárний*; — р. *стаціонár*, *стаціонárный*, бр. *стаціянар*, *стаціянарны*, п. *stacjonarny*, ч. *stacionárni*, (рідк.) *stacionérni*, слц. *stacionárny*, болг. м. *стаціонár*, *стаціонárен*, схв. *стаціонár*, *стаціонáран*, слн. *stacionáren*; — запозичення із західноєвропейських мов (спочатку в формі прикметника); нім. *stationär* «стаціонарний, постійний», фр. *stationnaire*, англ. *stationary* «тс.» походять від лат. *stationarius* «нерухомий; караульний; станційний», пов'язаного з *statio* (род. в. *stationis*) «стояння; положення, стан; місцеперебування; стоянка, зупинка; поштова станція». — СІС<sup>2</sup> 787; ССРЛЯ 14, 805; Kopaliński 912; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 687; Вујаклија 905; Klein 1506; Dauzat 683; Walde—Hofm. II 587, 596—597. — Див. ще **станція**.

**ста́ція** (заст.) «постій; [станція]»; — запозичення з польської мови; п. *stacja* «тс.» відповідає укр. *ста́нція* (див.).

**ста́чити** «вистачати», *стачáти* «тс.», *вистачáти*, *вістачити*, *достáчити*, *настáчити*, [настатчáти] «настачати» Ж, [настáток] «вдосталь» О, *нестáча*, *недостáча*, *постачáти*, *постачáльник*, *постачáльний*, [пристáча] «доставка»; — р. [ста́чить] «вистачати», п. ст. *statczyć*, ч. *stačiti*, слц. *stačit'*, нл. *dostaczyć*, ст. *stacyś* «тс.»; — очевидно, псл. \**statčiti* «тс.», похідне від *statčьkь* «достаток, майно»; зіставлення з лит. *tėkti* «вистачати» (Machek ESJC 573) недостатньо переконливе. — Фасмер III 749; Brückner 514; Holub—Lyer 449; Holub—Kop. 348; Mücke II 513. — Див. ще **ста́ток**. — Пор. **до-стáрчáти**, **ста́рчити**.

**ста́я<sup>1</sup>** «згряя; ряд кіп, полукіпків; [стайня, хлів; стійло (для овець) Нед; загорожа для овець на полонині ГрицАВ; житло гуцульських пастухів]», [ста́ї] «місце, на якому вівці затримуються на паші» О, *ста́йка* «ряд кіп, полукіпків; [стайня, хлів; вид куреня у гуцульського пастуха]», [ста́йки] «місце стоянки овець» О, [ста́ля] «ряд кіп на полі» Л, *ста́йно* «згряю», [за́стайка] «житло пастуха-гуцула в полонинах; піддашся в кошарі Ж»; — р. *ста́я* «згряя; [кілька будівель під одним дахом; хлів]», бр. [ста́я] «стадо», др. *стая* «хлів; пристанище; намет», п. [staja] «місце для стогів, біля яких завжди буває сіно і намет для пастуха», [staj] «тс.», ч. *stáj* «хлів, стайня, стійло», *stáje* «тс.», слц. *staj* «стайня», болг. *ста́я* «кімната», м. *ста́ја* «стайня; кімната», схв. *ста́ја* «хлів; повітка», слн. *stája* «хлів, загіг», цсл. **ста́га** «загіг, стійло»; — псл. *staja* «хлів, стійло, курінь», пов'язане з *stati* «стати». — ГрицАВ 175—176; Фасмер III 749; Brückner 512; Machek ESJC 574; Skok III 329; Mikl. EW 319; Клепикова 163; Сл. и балк. языкозн. 186. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ста́йня**.

**[ста́я<sup>2</sup>]** «ділянка землі; невеликий загіг при оранці поля, поле, оране вертикально до дороги О; смуга ниви, яку займає один косар, жнець Нед», [ста́ї] (мн.) «довге орне поле, загони» О, [ста́ваня] (міра землі) «1 га» О, [ста́вка] «стежка; довжина пройденої дороги» О, [ста́йка] «грядка; шматок землі» О, [ста́яня] «гони Нед; ділянка землі» О; — бр. [ста́я] «вузька і довга ділянка землі», п. [staja] «певна міра довжини поля», *staje* (заст.) «давня міра довжини поля», [stajanie, stajenie], *stajadło* (рідк.) «тс.»; — псл. *staja* «постать, займана працівником смуга ниви», пов'язане з *stati* «стати». — ГрицАВ 175—176. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ста́ть**.

**[ста́я<sup>3</sup>]** «огорожа з комишу між двома котцями (загородами з очеретяних щитів для ловіння риби)»; — очевидно, пов'язане з [ста́я] «загорожа для овець». — ГрицАВ. 175—176. — Див. ще **ста́я<sup>1</sup>**.

[ста́ячка] «витушка» Л; — очевидно, пов'язане зі *ста́ти*, *стоя́ти* (див.).

**СТВОЛ** «частина вогнепальної зброї у вигляді труби; (гірн.) вертикально або похило розташована частина шахти; [стовбур О]», [стві́л] «ствол рушниці» Нед, [ство́лик] «стебло» Нед, *стволі́на* «частина вогнепальної зброї», *стволо́вий* «робітник, що керує спусковим механізмом», *ство́льний* «який виготовляє стволи» (про цех); — р. *ствол* «стовбур дерева; ствол; частина шахти», бр. *ствол* «стовбур, ствол», ч. *stvol* «стебло» (з р.?), [štboľ], вл. [stwólk, stwóľk] «тс.», нл. *stvol* (stwóľ) «собача петрушка звичайна, Aethusa cynapium L.», болг. *цвол* «ствол», м. *цволка* «паросток», схв. *цвóлика* «стебло цибулі», [цвóлина] «тс.», слн. [stǫlje] «осока, Carex L.», [cvolína] «вид цикути», р.-цсл. **СТВОЛНИК** «кропива»; — очевидно, псл. [\*stьboľъ] «стовбур», пов'язане з \*stьbьlь (\*stьbьlo) «стебло». — Фасмер III 749; Преобр. II 377; Горяев 343; Budziszewska 257; Schuster-Sewc 1373; Младенов 608; Štrekelj AfSlPh 28, 497; Mikl. EW 327. — Див. ще **стебл́о**.

[СТВОЛЯ] (бот.) «буги́ла лісова, Anthriscus silvestris (L.) Hoffm.» Мак, [стволо́вий] (у словосполученні *с. цвіт* «тс.») Мак; — р. [ство́льа] «буги́ла лісова», бр. [стволля] «тс.»; — пов'язане з *ствол* «дудка»; назва зумовлена порожнистою будовою стебла бугили. — Див. ще **ствол**.

**СТВОР** «звід, склепіння; (спец.) розташування двох орієнтирів на одній лінії з оком спостерігача; напрям перетину русла з греблею; фарватер, навігаційний орієнтир» [створча́тий] «з двома стулками (двері, вікна)» Нед, Куз; — бр. *створ* «частина простору, обмежена стійками, перекладками; стулка; розміщення двох предметів на одній лінії з оком спостерігача; навігаційний орієнтир»; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *створ* «запор, засув; стулка; віконниця; рухома частина греблі (для спуску води); лінія, що проходить через два орієнтири; навігацій-

ний орієнтир» пов'язане із *затвори́ть* «закрити», яке відповідає укр. *затвори́ти* (див.).

**СТЕАРИ́Н**; — р. болг. м. *стеарі́н*, бр. *стэары́н*, п. *stearyna*, ч. *stearín*, *stearín*, слц. слн. *stearín*, вл. *stearín*, схв. *стеа́рйн*; — запозичення з французької мови; фр. *stéarine* утворене французьким хіміком М.Е. Шеврелем (1786—1889) від гр. *στέαρ* (<\*stāi-ar) «сало, жир», пов'язаного з *στία* (στίον) «кремінь», *στίλη* «крапля», спорідненими з дінд. *stūāyatē* «загусає, твердіє», ав. *stā-, stāy-* «грудка; купа», гот. *stains* «камінь», дісл. *steinn*, двн. *stein*, нвн. *Stein* «тс.», псл. *stēna* «стіна», укр. *стіна́*. — СІС<sup>2</sup> 787; Черных II 199—200; Фасмер III 749, 754; Sl. wуг. obcsuch 701; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 687; Вујаклија 906; Dauzat 683; Gamillscheg 823; Frisk II 779—780, 797, 799; Kluge—Mitzka 744; Klein 1508, 1518. — Див. ще **стіна́**.

**СТЕБЕ́Н**, *стебні́вка*, *стебно́ваний*, *стебнува́ти*, *стебну́ти* — див. **стіба́ти**.

[СТЕ́БКА] «комірка, в якій зберігається городина взимку, бочки з квашениною та ін. Л; комора (опалювана взимку); халупа, стара, погана хата Л», [сте́пка] «стара, погана хата; халупа Л; рублений амбар з грубою, що замінює льох; дерев'яна комора Нед», [стебні́к] «комора Нед; омшаник», [сте́бка] «комірка» Л, [присте́бник] «повітка; надбудова над погребом» Л; — р. [сте́бник] «омшаник», бр. *сто́пка* «комора для збереження овочів», [сцё́пка] «тс.», п. *stebnik* «льох, у якому розміщують вулики з бджолами на зиму», ч. *stěbník* «тс.»; — пов'язане з [істе́пка] «невелика будівля в сінях або під хатою для зберігання овочів узимку», [ві́степка] «тс.» (див.).

**СТЕБЛ́О**, *стебелі́на*, *стебелі́ння*, *стебелля́*, *стебелы́*, [стебі́ля] (зб.) «стебла» О, *стеблі́на*, *стеблі́ння*, *стеблыва́ння*, [стебелы́кува́тий] «стеблорідний; тонкий, стрункий Чаб», *стеблі́стий*, [стебловáтий] Нед, *стеб-*

ловій, [стеблєвій] Нед, *стеблястий*, [стрильбелькуватий] «худорлявий» Чаб, [стебеліти] «виростати в стебло» ВеБ, [стебелітися, стеблітися] «тс.» Нед; — р. *стебель*, [стеблѡ], бр. *сцяблѡ*, др. *стѣбло*, *стѣблѣ*, п. *ździebłto*, *źdźbłto*, [zdbłto, zbłto], ст. *śc̄błto*, *śc̄iebłto*, ч. *stěblo*, [zbl̄o], ст. *stblo*, слц. *steblo*, вл. *stwjelco*, [spjelco], нл. *spłto*, [zbłto], полаб. *stāblū*, болг. *стеблѡ*, *стѣблѡ*, м. *стебло*, схв. *ста́бло*, *ста́блыка*, слн. *stěblo*, с.-цсл. **СТЪБЪЛЪ**, **СТЪБЪЛО**, **СТЪБЪНИКЪ**; — псл. \*stǣbbly, \*stǣbblyo; — споріднене з лит. *stibis* «membrum virile», *stiebas* «стовп, стовбур, стебло», *stibūpa* «той, у кого довгі гомілки», *stāibiai* (мн.) «гомілки», лтс. *stiba* «палка, прут», дінд. *stibhiḥ* «пучок, жмуток; волоть», лат. *tibia* «гомілка, гомілкова кістка», гр. *στίφρος* «міцний, сильний», *στίφρος* «тс.», очевидно, також лат. *stipula* «соломинка»; іє. \*steib(h)- (\*steip-) «міцний, жорсткий; стискати». — Фасмер III 750; Черных II 200; Преобр. II 377—378; Brückner 650—651; Machek ESJC 576; Schuster-Sewc 1372—1373; Младенов 608, 615; Skok III 323; ZVSZ 416; Meillet Études 419; Trautmann 287; ZfSlPh 8, 442; Būga RR I 486, II 594—595; Fraenkel 903—904; Mühl.—Endz. III 1064; Karulis II 294; Frisk II 781—782, 799; Walde—Hofm. II 594—595, 680; Pokorny 1015. — Пор. **тйбѣль**.

[**стебляк**] (зоол.) «стебловий пильщик, *Serphus rugmaeus*» Нед, Куз; — пов'язане зі *стеблѡ*; назва зумовлена тим, що ця комаха розвивається в стеблах злаків (Горностаев 285). — Див. ще **стеблѡ**.

[**стег**] «стібок (у шитті)» Нед, Куз, [стежѡк] «тс.» Куз, [стєгнати] «стьобати, строчити» Нед, [застегнути] «застібнути» ВеЛ, [застягати] «застібати» Ж, [застягнути] Ж, [розстягати] «розстібати» Ме, [розстягнути] Ме; — р. *стєгать* «шити; бити», п. *ścieg* «стібок»; — псл. *steg-/stog-* «стьобати; шити», первісно, очевидно, «колоти; бити»; — споріднене з гот. *stakins* (зн. в. мн.) «наколоті знаки, тавра», двн. *sta(c)hhul-*

*la*, *stahhula* «жало, колючка», *stachilla*, свн. *stachel*, нвн. *Stachel* «тс.», *stechen* «колоти, жалити; різати», свн. *stēchen*, двн. *stēhhan* «тс.», свн. *stekken* «втикати»; іє. \*steg-, \*stegh-. — Фасмер III 751; Преобр. II 379—380; Brückner 529; Kluge—Mitzka 735, 742; Pokorny 1016—1017. — Пор. **застегнути**.

[**стега́цца**] «набридати, надокучати» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *тяжкій*, *тўга*.

**стегно́** «верхня частина ноги; [частина терниці]», [стєгна] (мн.) «передні сніці у возі» О, *стєгєнице*, [стєгнїаниця] «частина ткацького верстата», [стєгнїанкє] «сніці» О, *стєгєнний*, *стєгнїастий*, *стєгновий*, [підстєгне] «гомілка» Нед; — р. *стєгно́*, бр. *сцягно́*, п. *ściegpo*, *ściegno*, ч. слц. *stehno*, вл. *sčehno*, нл. *ścogno*, полаб. *stegpū*, схв. *стєгно*, (мн.) *стєгна*, слн. *stęgno*, стсл. **стєгно**, **стєгно**; — псл. *stegno*, [stęgno]; — загальноприйнятого пояснення не має; можливий зв'язок з лат. *tīgnum* (<\*tegnom) «брус, будівельний ліс», що зближується з р. *стожар* «жердина, палиця» і далі з іє. \*(s)teg- «тс.»; пов'язання з дінд. *sákthi* «стегно» (Machek ESJC 576) необґрунтоване. — Фасмер III 751; Откупщиков ЭИРЯ IV 109; Преобр. II 380; Sławski JP 38/3, 229; Brückner 529; Holub—Lyer 451; Schuster-Sewc 1271—1272; Mikkola UrsI. Gr. II 163; ZVSZ 407; Walde—Hofm. II 681; Pokorny 1014. — Пор. **стіг**, **сто́жар**.

[**стежар'**] (бот.) «дуб звичайний, *Quercus robur* L. (*Q. pendunculata* Ehrh.) Мак»; — очевидно, результат перенесення на рослину назви [стежар] (р. [стожар]) «жердина (для складання копиці сіна)». — Див. ще **сто́жар**.

**стєжар'**<sup>2</sup>, *стєжир* — див. **сто́жар**.

**стєжка**, *стєжя*, [стєжя] «розвідка, спостереження» Куз, [стєжач] «спостерігач» Куз, [стєжник] «тс.» Куз, *стєжїни*, [стєжї] «люди, послані вести спостереження», [стїшка] «стежка» О, *стєжїти* СУМ, Нед, [стежкувати] «стежити»; — р. (розм.) *стєжка*

«стежка», бр. *ścieżka*, п. *ścieżka*, ч. слц. *stezka*, вл. *ščežka*, нл. *scažka* «тс.»; — псл. *stъzьka*, похідне від *\*stъga* (>*stъzja*) «тс.» — Machek ESJC 577; Schuster-Sewc 1416—1417; Коломиец *Этимология* 1984, 98. — Див. ще **сте́зя**.

**сте́зя** «(кн.) життєвий шлях; (заст.) стежка» (очевидно, зі стсл.); — р. *сте́зя*, [*стегá*], др. *stъza*, *stъzja* «стежка, шлях», полаб. *stadza* (*stazā*) «стежка», схв. *stāza* «пішохідна дорога», слн. *stezā* «тс.», стсл. *stъza* «стежка, шлях»; — псл. *stъza* (*\*stъga*), пов'язане з *stignoti* «стигнути, встигати, поспішати»; — споріднене з лтс. *stiga* «стежка; пішохідна дорога», *staiga* «дорога», двн. *stēg* «тс.» (<*\*stigaz*), *steiga*, гот. *staiga* «тс.», гр. *στῆχος* «ряд», алб. *shteg* «стежка»; іє. *\*stigh-/steigh-*, *stoigh-*. — Фасмер—Трубачев III 752; Черных II 200; Преобр. II 378—379; Brückner 529; Holub—Lyer 451—452; Machek ESJC 577; Schuster-Sewc 1416—1417; Skok III 331; Куркина *Этимология* 1968, 92, 98—99; Бурлакова ВСЯ VI 56; Mikkola Ursl. gr. II 171; Trautmann 286; Karulis II 296; Mühl.—Endz. III 1065—1066; Kluge—Mitzka 743—744; Frisk II 783—785; Togr 492; Pokorny 1017. — Див. ще **стигнути**<sup>1</sup>. — Пор. **сте́жка**.

[**сте́йка**] (у виразі *ні сте́йки ні ге́йки*) «не стоїть і не йде»), [*сте́йки*] (присл.) «стоячи» Нед; — пов'язане зі *стояти*; заміна кореневого **о** на **е** могла бути зумовлена впливом слова [*ге́йки*] «їхати вперед», похідного від *гей* (виг.). — Див. ще **стояти**.

**стек** «палиця вершника»; — р. болг. *стек*, бр. *стэк*; — запозичене, очевидно, за посередництвом російської мови, з англійської; англ. *stick* «стек, палиця» (сангл. *sticke*, дангл. *sticca* «тс.») пов'язане з дангл. *stician* «заколоти, колоти; проткнути» і споріднене з дісл. *stik* «палиця», *stikka*, двн. *stecko*, *stehho*, свн. *steche*, нвн. *Stecken* «тс., посох; жезл», днн. *stekap* «втикати», дфриз. *steka*, гол. *steken*, снідерл. *stēken*, двн. *stēhhan* «тс.», свн. нвн. *stechen* «заколоти, колоти, проколювати», двн. *ste-*

*chhōn*, *stechen* «колоти», гот. *stakins* «наколоти знаки, тавра», лит. *sègti* «проколювати, застібати», *sagstūti* «приколювати, зашпилювати, застібати», псл. *steg-/stog-* «шити, стьобати», укр. *застегнути*. — SIC<sup>2</sup> 787—788; ТСБМ V/1, 361; РЧДБЕ 688; Klein 1514; Kluge—Mitzka 742; Vries NEW 695, 700, РВгВ 80, 1958, 17; Фасмер III 751; Шанский ЭСРЯ II 6, 64; Преобр. II 379; Trautmann 285. — Див. ще **застегнути**.

**стекля́рус** (зб.) «тоненькі короткі трубочки з кольорового скла, які використовують для намиста, оздоблення одягу; різновид бісеру»; — запозичення з російської мови; р. *стекля́рус* «тс.» пояснюється як складне утворення з основ іменників *стекло* «скло» і *ярус* (у значенні «ряд, смуга»). — Фасмер III 753; Преобр. II 380; Соболевский РФВ 66, 334. — Див. ще **скло**, **ярус**.

[**стекті́ся**] «сказитися», [*стіка́тися*], [*стéклий*] «скажений», [*стеклі́зна*] «скаженіна, сказ» Нед, [*стеклі́на* ВеБ, *стіклі́зна* Нед] «тс.», [*стеклі́нник*] «вид рослини, яку вживають від сказу» ВеБ; — результат спрощення запозиченої з польської мови форми [*встіка́тися*] «казитися» (див.).

[**стеку́ні**] (зоол.) (мн.) «однопрохідні клоачні, Monotremata» Куз; — очевидно, пов'язане зі *стекти*; назва зумовлена наявністю у цих тварин клоаки — вивідного отвору, спільного для кишечника і сечостатевого органів. — Див. ще **текті**.

**сте́ла** «кам'яний стовп чи плита з написом або рельєфним зображенням»; — р. болг. *сте́ла*, бр. *стéла*, п. *stela*, ч. слц. слн. *stéla*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stéle*, фр. *stèle*, англ. *stèle* походять від лат. *stēla* «стовп, колона», яке зводиться до гр. *στήλη* (<*\*στάλ-νā*) «тс.», пов'язаного чергуванням голосних з дієсловом *στέλλω* «готую; посилаю», яке зіставляється з псл. *stylati*, укр. *стеліти*. — SIC<sup>2</sup> 788; ССРЛЯ 14, 830; ТСБМ V/1, 361; Korański 915; Holub—Lyer 451; Gr. Fwb. 722; Dauzat 683; Klein 1509; Frisk II



786—788, 795—796. — Див. ще **апóс-тол.** — Пор. **слáти**<sup>2</sup>, **стíл.**

**стелáж** «ряд полиць, розташованих одна над одною»; — р. *стеллáж*, бр. *стэлáж*, п. *stelaž*, ч. *steláž*, *šteláž*, слц. *šteláž*, *šteláža*, *steláž*, *steláža*, болг. *стелáж*, схв. *стѣлáж* (чол. р.), *стелáжа* (жін. р.), слн. *steláža*; — запозичення з німецької мови; нім. *Stelláge* «стелаж» запозичене з голландської мови; гол. *stellage* «тс.» утворене за допомогою романської кінцівки *-age* від дієслова *stellen* «ставити, вставляти», спорідненого з дангл. *stellian*, двн. *stellan*, нвн. *stellen* «тс.», прус. *stallit* «стояти», псл. *stati*, укр. *стáти*. — СІС<sup>2</sup> 788; Черных II 200—201; ТСБМ V/1, 361—362; Копалиński 915; Holub—Lyer 472; РЧДБЕ 688; Вуяклија 906; Kluge—Mitzka 745; Vries NEW 690, 694, 696. — Див. ще **слáти**<sup>2</sup>, **стáти.** — Пор. **стíл.**

**стелíти**, *стѣливо*, *стелíна*, *стѣлище*, *стелíння*, *стѣлька*, *стелíник*, *стѣля*, *стѣлянка* — див. **слáти**<sup>2</sup>.

**стельвáга** «поперечний брус у воза, плуга, до якого приєднується упряжка», [*стальвáга* НикНикТЛ, *станвáга* Корз], *штельвáга*; — бр. *стальвáга*, п. *stelwaga*, *sztelwaga* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Stellwage* «тс.» складається з основ слів *Stelle* «місце; насад воза», пов'язаного з *stellen* «ставити», спорідненим з дінд. *sthálati* «стоїть твердо», прус. *stalit* «стояти», і *Wage* (*Waage*) «вага, ваги; стельвага» (пор. того ж походження укр. [*вага*] «стельвага» НикНикТЛ, [*ваги* тж, *вáга* МСБГ] «тс.»). — Шелудько 47; SJP VIII 744. — Див. ще **вагá.** — Пор. **стѣльмах.**

**стѣльмах** «майстер, який робить вози, сани, колеса; [тєсляр, тєсля]», [*штѣльмах*, *штíльмах* О] «тс.», *стѣльмаство* «ремесло, фах стельмаха», [*стѣльмáшка*] «тс.» О, *стѣльмáшня* «майстерня, де роблять вози, сани, колеса», [*штѣльмáшня*] «тс.», *стѣльмахувáти*, *стѣльмáшити*; — бр. *стальмáх* «стельмах», *стѣльмах* «тс.»; — за-

позичення з польської мови; п. *stelmach* «колісник, каретник» походить від нім. *Stéllmacher* «тс.», утвореного з основ іменника *Stelle* «місце; насад воза» і дієслова *machen* «робити», спорідненого з гр. *μάσσειν* «місити», псл. *mazati*, укр. *мáзати*. — Шелудько 47; Потєбня РФВ 1879/1, 263; Richhardt 100; Weiss-Brzezinowa Prace językozn. 21, 155; Kopalinski 915; Kluge—Mitzka 451, 745. — Див. ще **мáзати**, **стельвáга.**

**стелю́га** — див. **сталю́га.**

**стелюшо́к** (бот.) «багаторічний трав'янистий бур'ян родини гвоздикових, *Spergularia* (Pers.) J. et C. Presl.»; — пов'язане зі *стелíти*; назва зумовлена лежачою формою стебел. — Нейштадт 189—190; БСЭ 43, 30. — Див. ще **слáти**<sup>2</sup>.

**стемѣнный** — див. **достемѣнный.**

[**стемперáтися**] «заспокоїтися, стихнути» Scheludko; — запозичення зі східнороманських мов; рум. (*a se*) *astim-ráá* «заспокоюватися; вгамовуватися», молд. *a se astym-lэрá*, заст. *стымлэрá* «тс.» виводяться від лат. *\*ex-temperáre*, похідного від *temperáre* «зменшувати, пом'якшувати; змішувати (у певній пропорції); стримувати, регулювати, ослаблювати; знати міру», пов'язаного з *tempus* «час». — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 173; СДЕЛМ 38; DLRM 49, 802; Puşcariu 13; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп.** — Пор. **темперáмент**, **темперáтура.**

[**стѣмпка**] «поперечна балка на основній опорі вітряка» Нед; — запозичення з польської мови; п. *stęпка* «[тс.; пастка на звіра]; киль судна» пов'язане з *stąpić* «ступити». — Див. ще **ступáти.**

**стенáти**<sup>1</sup> «піднімати і опускати плечі при вираженні здивування, зневаги, вагання», *стенúти*, *стинáти*, *стинúти* «тс.», *стенáтися* «судорожно тремтіти, тряситися (від хвилювання, переляку тощо); здригатися; коливатися, хитатися», *стинáтися*, *стенúтися* «тс.; розгубитися, збентежитися, жажнутися; різким рухом кинутися, рушити куди-

небудь», *стинѹтися* «тс.»; — не зовсім ясне; виводиться від псл. \**tęti* (ten-) «тягти», відбитого також у *затяїти* «покрыти, затягти», *стяїти* «зціпити». — Меркулова Етимологія 1975, 55. — Див. ще *затяїти*.

**стенати**<sup>2</sup> «жалібно стогнати; плачучи, кричати», [*стеняїти*] «тс.» Нед; — р. *стенать*, др. *стенати*, ч. *stenati*, слц. *stenat'*, болг. *стєня* «стогну», м. *стенка* «стогне», схв. *стєњати*, слн. *stenjāti*, стсл. **стенати**; — псл. *stenati* «стогнати», пов'язане чергуванням голосних з *stopъ* «стогін», *stonati* «стогнати»; — споріднене з лит. *stenėti*, лтс. *stenēt* «тс.», прус. \**stint*, *stīnons* (акт. дієприкм. мин. ч.) «вистражданий, перенесений», дангл. *stapan* «стогнати», *stunian*, дісл. *stynja* «тс.», дінд. *stánati* «гримить, гуркоче», гр. *στένει* «позіхає, стогне»; іє. \*(s)ten-. — Фасмер III 754; Преобр. II 381; Machek ESJC 579; Schuster-Sewc 1360; Младенов 608; Skok III 332—333; Trautmann 286; Karulis II 293; Fraenkel 901; Mühl.—Epdz. III 1061; Kluge—Mitzka 753; Mayrhofer III 510; Frisk II 789—790; Торп 481; Pokorny 1021. — Пор. **стогнати**, **стонати**.

**стенд**, *стендовік*; — р. *стенд*, бр. *стэнд*, п. *stand*, слц. *stend* «робоче місце»; — запозичення з англійської мови; англ. *stand* «стенд» пов'язане з *stand* «стояти», спорідненим з дісл. *standa*, днн. гот. *standan*, двн. *stantan* «тс.», дінд. *tíšťhati* «стоїть», лат. *sto* (<\**stājō*) «стою», псл. *stati*, укр. *стаїти*. — СІС<sup>2</sup> 788; ССРЛЯ 14, 836; Крысин 54, 89, 102; Kopaliński 913; Klein 1504; Kluge—Mitzka 743; Walde—Hofm. II 596—599. — Див. ще **стаїти**.

**стенографія** «швидкий запис усної мови за допомогою спеціальних умовних знаків», *стенóграф* «фахівець, який записує усну мову способом стенографії», *стенографіст* «тс.», *стенографічний*, *стенографувати* «робити запис усної мови способом стенографії»; — р. болг. *стенографія*, бр. *стєнагрáфія*, п. слц. *stenoграфия*, ч. *stenoografie*, вл. *stenoграфия*, м. *стенографија*, схв.

*стенографіја*, слн. *stenoграфия*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stenografie* (*Stenographie*), фр. *sténographie*, англ. *steno-graphy* (найраніше) утворено з основ гр. *στένός* «тісний, вузький» і *γράφω* «пишу». — СІС<sup>2</sup> 788; Коваль 158; ССРЛЯ 14, 841; ТСБМ V/1, 362; Kopaliński 368, 915—916; Holub—Lyer 182, 451; РЧДБЕ 688; Вуяк-лија 906; Kluge—Mitzka 746; Frisk II 788—789; Klein 1510; Dauzat 683. — Див. ще **графá**, **стенóз**.

**стенóз** «звуження просвіту трубчастих органів в організмі людини й тварин»; — р. *стенóз*, бр. *стєнóз*, ч. слц. слн. *stenóza*, болг. м. *стенóза*, схв. *сте-ноза*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. мед. *stenosis* походить від гр. *στένωσις* «звуження, стиснення», пов'язаного з *στένός* «вузький, тісний; обмежений, стиснений», етимологічно неясним. — СІС<sup>2</sup> 788; ССРЛЯ 14, 841; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 688; Вуяк-лија 907; Klein 1510; Frisk II 788—789.

**стенокардія**, *стенокардічний*; — р. *стенокардія*, бр. *стєнакардýя*, п. слц. *steno-kardia*, ч. *stenokardie*, болг. *стєнокардия*, м. *стєнокардија*, схв. *стєнокардија*, слн. *steno-kardija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Steno-kardie*, фр. *sténocardie* утворено з основ гр. *στένός* «вузький, тісний», етимологічно неясного, і *кардіа* «серце». — СІС<sup>2</sup> 788; ССРЛЯ 14, 841; Kopaliński 915—916; РЧДБЕ 688; Вуяк-лија 907; Gr. Fwb. 723; Frisk II 788—789. — Див. ще **кардіограма**. — Пор. **стенóз**.

**стєньга** «верхня частина щогли»; — р. *стєньга*, ст. *стенг*, *стєнга*, бр. *стєньга*, п. *stenga*, болг. *стєнга*, слн. *šténga*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. *steng* (снідерл. *stenghe*) «стєньга», як і нн. фриз. (сх.) *stenge* «тс.», споріднене з днн. двн. *stanga* «жердина», нвн. *Stánga* «жердина; стрижень»; виведення від нім. *Stenge*, зменш. від *Stange* «жердина» (Sl. wug. obcych 701; Kopaliński 915) помилкове. — СІС<sup>2</sup> 789;

ССРЛЯ 14, 842—843; Фасмер III 755; Смирнов 282; ТСБМ V/1, 362; РЧДБЕ 688; Meulen 201; Vries NEW 692, 696; Kluge—Mitzka 739. — Див. ще **штáнга**.

**степ<sup>1</sup>** «великий безлісий рівнинний простір», [*степина́*] «степ Нед; степове сіно», *степня́к*, *степня́чка* «сорт озимої пшениці», *степові́к*, [*степові́ки*] «запорожці» Пі, [*степові́ще*] (збільш.) Нед, [*степовні́чий*] «наглядач за степовими угіддями», [*степу́чий*] «степовий» (у заволянні), [*степно́*] «багато степу», [*о́степ*] «глушина, дичавина» Ж, *передсте́п*, *підсте́п*, *пристепові́й*; — р. *степь* «степ; (ст.) низина, [плоска безліса височина]», бр. *стэп* (з укр.), [*сьцеп*], п. ч. слц. *step* (очевидно, з укр.), схв. *стѣпа* (з укр.), слн. *stépa*; — загальноприйнятої етимології не має; припускається сх.-сл. \**сътепъ*, яке зближується зі словами *то́пот*, *топтáть*, і далі реконструюється його первісне значення як «витоптане місце, рівне, голе» (Брандт РФВ 24, 182—183); пов'язується з ос. t'æræp «плоский, рівний, низький; низина», *tæbæġ* «тарілка», що, як і ір. \*(s)tar- дінд. *viştar* «плоска поверхня», розглядаються як продовження іє. \*(s)ter- «бути плоским, рівним, низьким» (Bailey BSOAS 26, 83, 87, 88, 89; Трубачев Етимологія 1965, 39; Kellens Kratylos 16, 27; Pohl Russian Linguistics 1975/2, 87—88); припускається також (Меркулова Етимологія 1968, 86—91; Орел Етимологія 1983, 139—140) псл. \**стьрь* «спина, хребет, підвищення». — Цыганенко 452—453; Фасмер—Трубачев III 755—756; Черных II 201; Преобр. II 382; Мурзаев РР 1969/1, 92; Brückner 515; Sl. yuk. obcŭch 702; Holub—Lyer 451; Machek ESJC 577; Бодуэн де Куртенэ РФВ II 170; Абаев ИЭСОЯ III 243—244, 353—354. — Пор. **степ<sup>2</sup>**.

**степ<sup>2</sup>** «непрохідне місце на горі» О, [*стѣпа*] «гора або стрімка скеля ВеНЗн; безодня, провалля Нед, О»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане зі *степ* «безліса рівнина», разом з яким може бути зведена до псл. \**стьрь* «спина, хре-

бет; гора, височина». — Меркулова Етимологія 1968, 86—90. — Див. ще **степ<sup>1</sup>**.

[**степáк**] (зоол.) «тарантул, *Lycosa infernalis*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *степ*.

**Степа́н** (чоловіче ім'я), *Стефа́н*, *Сте́фко*, *Сте́фцьо*, *Стець*, *Стецько́*, [*Ште́фан*], *Степани́да* (жіноче ім'я), *Стефани́да*, *Степа́нія*, *Стефа́нія*, *Степа*, *Сте́фа*, *Сте́ха*, *Стефу́ня*, *Сте́на*, *Сте́ся*, *Сте́ша*, [*Штефа́ня* Нед, *Штефа́нка*, *Ште́фна* тж], ст. *Степанъ* (1370), *Стефанъ* (1393), *Стецко*, *Стьцко* (1366), *Стецько* (1404), *Стефан* «діадима, корона, в'нець» (1627); — р. *Степа́н*, *Стефа́н*, *Степани́да*, *Стефани́да*, *Стефа́нія*, бр. *Сцяпа́н*, *Сцепани́да*, др. *Стефанъ*, *Степанъ*, п. *Stefan*, *Szczepan*, *Stefania*, ч. *Stěpán*, *Stěpánka*, слц. *Stefan*, *Stefánia*, болг. *Сте́фан*, *Сте́пан*, *Стефа́на*, *Степа́на*, *Стефани́я*, м. *Стефан*, *Степан*, *Стефана*, *Степанка*, схв. *Стефан*, *Стје́пан*, *Стефани́я*, *Стје́панка*, слн. *Stefan*, *Stefa*, стсл. **Сте́фань**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Στέφανος* походить від іменника *στέφανος* «вінок», пов'язаного з *στέφω* «оточую, окутую, обгортаю, обмотую», спорідненим з дінд. *stabhnāti* «укріплює, затримує, підпирає», лит. *staĩnbas* «стебло», лтс. *stabs* «стовп, колона», двн. *stab* «палка». — Вл. імена 88; Беринда 234; Петровский 205; Спр. личн. имен 459; Корецькú 125; Илчев 465; Frisk II 794—795. — Пор. **стіба́ти**.

[**степáнчик**] (зоол.) «заець, *Lepus*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *степ*.

[**степені́ти**] «берегти, щадити; стерегти» Нед, [*степені́ти*] «піклуватися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *stăpini* (молд. *стэпыні́*) «володіти; стримувати; володарювати», утвореним від рум. *stăpín* (молд. *стэпы́н*) «хазяїн; володар». — Vincenz 14.

**сте́пінь** (мат.), [*стѣпень*] «ступінь; степінь» Нед, [*степені́ця*] «шкала; схо-

дова клітка» Куз, *степене́вий*, [*степе́нний*] «статечний» Нед, *степенова́ний* Куз, *степенува́ти*, *степенюва́ти* тж, [*постепені́ти*] «збільшити, підвищити» Нед; — р. *степе́нь* «ступінь», др. *степе́нь* «східець, поріг, ступінь; сан», п. *storień* «східець, ступінь, степінь; відмітка», вл. нл. *storień* «ступінь», болг. м. *степен* «ступінь; степінь», схв. *стѣпѣн* «ступінь, міра; східець; ранг», стсл. *степе́нь* «східець; сан»; — псл. *sterepъ/storepъ*, пов'язане з *stora* «нога (ступня); слід ноги; слід»; — споріднене з лит. *stėpas* «апоплексичний удар», лтс. *steris* «карапуз», двн. *stuofo* «ступінь», свн. *stuofo* «тс.», гол. *stoer* «ганонок», двн. *stapfo* «слід ноги», гол. *stap* «сходінка», англ. *step* «тс.; крок, слід (ноги)», можливо, також з дінд. *sthārayati* «ставити», псл. *stati, stojati*; іє. \*(s)tep-/ (s)top- (\*steb-, \*stob-) «ступати, топтати». — Цыганенко 452; Фасмер III 755; Черных II 201; Brückner 517; Schuster-Sewc 1360—1361; Младенов 608; Mikkola Ursl. Gr. III 45; Mühl.—Endz. III 1062; Fraenkel 896, 902; Kluge—Mitzka 739; Vries NEW 692—693, 701; Klein 1510; Uhlenbeck 347; Pokorny 1012. — Див. ще **стопа́**. — Пор. **ста́ти**, **ступа́ти**.

[**степі́р**] «паросток рослини (цибулі, хлібних злаків)», [*степі́ра*] «листя цибулі» ВеБ, [*степі́ре* Корз, *степі́ря* ВеНЗн, *стипі́ре*, *штєпі́ря* тж, *штєпі́ра* ВеБ, *счєпі́ра* тж] «тс.», [*стипі́рє-тися*] «випускати листя; наряджатися» Корз; — бр. [*стѣпыр'є*] «стебло цибулі»; — неясне; білоруське слово (без українських відповідників) зіставляється (Лаучюте 133) з лит. *stibiras* «стебло, черешок».

**стѣпка** — див. **стѣбка**.

[**стѣпний**] «здібний, умілий», [*стѣпний*] «тс., кмітливий, дотепний» Г, Нед; — пов'язане з [*дотѣпа*] «здібність, здатність», *дотѣпний*. — Див. ще **дотѣп**. — Пор. **дѣвтіп**.

[**стѣпѣк**] «назва вола дикого норову», [*стѣпѣн*] «дикун» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *стєп*.

[**стєпчина**] (бот.) «ковила, *Stipa L.*» Мак; — похідне утворення від *стєп* «великий безлісий простір»; назва зумовлена тим, що ковила зустрічається переважно в степових і напівпустельних зонах світу (в Україні більшість видів ковили є типовими елементами цілинних степів і степових схилів). — Словн. бот. 264. — Див. ще **стєп**<sup>1</sup>.

[**стєрбелькува́тий**] «маленький (на зріст)» Нед; — неясне.

**стєрво**, [*стєрвіга*] (збільш., лайл.), [*стєрвіна*] «стерво; м'ясо» Нед, [*стєрвіско*] «стерво; яма для падалі» Нед, [*стєрвѣвіско*] «місце, де закопують падало» О, [*стєрв'як*] «стерв'ятник гірський, *Neophron percnopterus* Нед, Шарл», [*стєрв'яка*] (лайл.), *стєрв'ятина*, *стєрв'ятник*, [*стєрєво*] «стерво» Нед, [*стєрвѣзний*] (лайл.), [*стєрвѣнний*, *стєрвєнський*, *стєрвін*] «тс.», [*розстєрвітися*] «розлютитися» Нед; — р. *стєрва* «падаль», [*стєрво*], бр. *сцєрва*, др. *стєрвь*, п. *ścierw, ścierwo*, вл. нл. *ścerb*, болг. *стєрѣв*, м. *стєрѣ* «тс.», схв. *стєрѣ* «жердина в стозі», слн. *střv* «тс.», *ostřv* «сухе дерево для насаджування снопів», р.-цсл. **стєрвь** «труп»; — псл. \*stǣrvъ, [\*stǣrvō] «падаль»; — загальноприйнятого пояснення не має; зближується з р. *стєрбнуть* (відповідає укр. заст. *остєрбати* «одужати»), свн. *sterben* «умирати», гр. *стєрєбс* «нерухомиий» і далі з іє. \*ster-, \*ster-b- (Потебня РФВ 4, 212; Преобр. II 383); припускається первісне значення «розкладатися, гнити» і пов'язується з лтс. *stėrdėt* «сохнути, гнити» (Mühl.—Endz. III 1063), норв. [*stor*] «гниття, тлін», *stora, storna* «гнити, стлівати», лат. *stercus* «гній, кал», ав. *star-* «опоганюватися», дперс. *strav-* «тс.» (Младенов 613; Petersson BSl. Wortst. 72—73; Persson Beitr. 458). — Черных II 202; Фасмер III 756—757; Brückner 529; Budziszewska 107; Schuster-Sewc 1273; Būga RR II 312, 598; Pokorny 1025. — Пор. **остєрбати**.

**стерегті́**, [*стєрєжува́ти*] «сторожити, стерегти» О, [*стєрєчі́*, *стєрєжя́-*

ти] «тс.», *сторожіти*, *сторожувати*, [стороба] «сторожа» Нед, *стóрож*, *сторобжа́*, *стороженко* «син сторожа», [сторожік] «перше крило у пері птаха», [сторожільня] «сторожова будка» Куз, [сторожівка] «тс.; сторожова башта, вишка для спостереження» Куз, [сторожівня] «тс.» Нед, *сторожіха*, [сторожіця] «сука» Нед, *стóрбжа* «приміщення для сторожа або військових вартових; [намет ЛЖит; курінь Л; заколесник]», *сторожівна* (розм.) «дочка сторожа», *сторожівство* «виконання обов'язків сторожа; (зб.) сторожі», [сторобжник] «сторож» Нед, [сторожовé] «платня доглядальниці» Нед, *сторожовік* «сторожовий катер, човен», [сторожовка] «курінь на полі для сторожа» Мо, [сторожовня] «сторожка, сторожова будка», *сторожовщина* «плата, податок за сторожування», *сторожок* «пристрій, який приводить у дію механізм пастки; [найвища частина керма на рибальському човні Дз; у водяному мліні кожний з двох стовпчиків, за якими рухається заставка]», [стереженій] «обережний», *сторобжі́й* СУМ, Пі, *сторожовій*, *стóрбжо*, [достеречі] «устерегти; помітити» Ж, *застерегі́*, *застереження*, *застороба*, *застережений*, *застережливий*, *застережний*, *насторожіти*, *настороба*, *насторобжений*, *насторобжі́*, [остеречі] «застерегти» Ж, *остороба́*, *перестерегі́*, *перестороба́*, *пересторобливий*; — р. *стерéчь*, *стóрож*, бр. *сцерагчы́*, *стóраж*, др. *стеречи*, *сторожь*, п. *strzec*, *stróż*, ч. *stráci*, *stráž*, слц. *striechnut'*, *stráž*, вл. [strěc], *stráža*, болг. *стража*, *страж*, м. *стража*, схв. *стра́жа*, слн. *strěči*, *stráža*, стсл. *стрѣшти*, *стражь*; — псл. \*stergti/sterkti «стерегти», пов'язане чергуванням голосних із \*storžь «сторож»; — загальноприйнятої етимології не має; розглядається як результат контамінації основ, представлених лит. *sérgėti* «стерегти», *sárgas* «сторож», лтс. *saĩgs* «тс.», *saĩgāt* «охороняти», прус. *absergīsnan* (зн. в.) «оборона, охорона», *but-sargs* «економ», і гр. *στέρω*

«люблю», *ἔστωρα* (перфект) (Brückner 522; KZ 42, 47; ZfSIPh 4, 217; Младенов 611; Mühl.—Epdz. III 716; Pedersen KZ 38, 319); зближується також тільки з балтійськими формами (Torbiörnsson LM II 66; Trautmann 257—258; Arg. Sprachd. 315; Solmsen AfSIPh 24, 577; Machek ESJC 587); пояснюється як результат контамінації основ іє. \*serg- (лит. *sérgėti*) і \*(s)teg-, представленої гр. *στέρω* «покриваю, захищаю», дінд. *sthápati* «вкриває, обкутує», лат. *tegere* (Hujer LF 41, 430—431; Noha ZfSIPh 5, 212; Holub—Lyer 455); пов'язується з хет. *ištark-* «захворіти» (Трубачев ВСЯ III 125). — Фасмер—Трубачев III 757; Черных II 202; Преобр. II 383—384; Цыганенко 453; Ondruš Slavica 1961/1, 40; Schuster-Sewc 1363—1364; Skok III 342—343; Mikl. EW 293; Куркина Этимология 1964, 48; Meillet BSL 23, 51; Fraenkel 777; Walde—Hofm. II 526; Ekblom ZfSIPh 24, 7; Гамкрелидзе—Иванов 811.

**стерео-** (перший компонент складних слів типу *стереоокран*, *стереозвук*, *стереокіно*, *стереометрія*, *стереоскопія*, *стереотип*, *стереотипія*, *стереотруба*, *стереофон*, *стереофонія*, *стереофотографія*, *стереохімія* із значенням «просторовий, об'ємний»); — р. болг. м. схв. *стерео-*, бр. *стэ-рэа-*, п. ч. слц. слн. *stereo-*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *stereo-*, фр. *stéréo-*, англ. *stereo-* походять від гр. *στερεός* «твердий; об'ємний, просторовий», що виводиться від іє. \*ster- «жорсткий; міцний». — СІС<sup>2</sup> 789; Черных II 202; Kopaliński 916; Holub—Lyer 61, 451; РЧДБЕ 589; Вуяклија 907; Gr. Fwb. 723; Klein 1511; Frisk II 790—791; Pokorny 1022. — Пор. **старт**, **стерильний**.

**стёржень** — див. **стрижень**<sup>1</sup>.

**стерильний**, *стерилізаційний*, *стерилізований*, *стерилізатор*, *стерилізація*, *стерилізувати*; — р. *стерильный*, бр. *стэрыльны*, п. *sterylny*, ч. *sterilní*, слц. *sterilný*, вл. *sterilny*, болг. *стерілен*, м. *стерилен*, схв. *стёрй-*

лан, слн. *sterilen*; — інтернаціональний медичний термін, утворений, як і англ. *sterile* «стерильний», нім. *steril*, фр. *stérile* «тс.», на основі лат. *sterilis* «безплідний, неродючий», спорідненого з дінд. *starīh* «неродючий; безплідна корова», гр. *στερεός* (\**стерεFός*) «тугий, твердий, міцний, жорсткий, стійкий; цілий, нерухомий», *στέϊρα* «безплідна (жінка, корова)», вірм. *steġ* (<\**ster-ġ*) «безплідний», гот. *stairō* «безплідна (жінка)», снн. *sterke* «телиця», нвн. [*Sterke*] «тс.», дісл. *stirtla* «безплідна корова», тох. *ścige* «твердий, міцний; нерухомий; тугий, негнучкий». — СІС<sup>2</sup> 790; ССРЛЯ 14, 860; Крысин 118; ТСБМ V/1, 363; Kopaliński 917; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 690; Вуяклија 908; Gr. Fwb. 724; Dauzat 684; Klein 1512; Walde—Hofm. II 589—590; Kluge—Mitzka 740, 743, 746; Frisk II 783, 790—791. — Пор. **стерео-**.

[**стерка**] «зовнішня кора, плівка на приготуваній страві» Нед; — результат видозміни форми [*стърка*] «шкуринка (на кип'яченому молоці, застоюній квашенині)». — Нед 919. — Див. ще **старій**.

[**стеркавка**] (ент.) «бабка, *Libella*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з р. *стрекозá* «тс.».

[**стерлиця**] «світле (рідке) місце в лісі» ВеНЗн; — неясне.

**стерлінг** «стандарт проби англійських золотих і срібних монет; середньовічна англійська срібна монета»; — р. болг. м. *стърлинг*, бр. *стърлинг*, п. *sterling*, ч. *sterling*, *šterlink* (з нім.), слц. *šterling*, схв. *стърлинг*, слн. *štêrling*; — запозичення з англійської мови; англ. *sterling* (сангл. *sterling* (з XII ст.)) «срібний пенні» зводиться до фр. ст. *esterlin*, *estrelin* «срібна монета», що походить від франк. (зах.) \**ester(e)ling*, утвореного за допомогою германського суфікса *-ling* від фр. ст. *estér* «стандартна монета (золота чи срібна)», яке є результатом видозміни давнішого *estedre*, що продовжує нар.-лат. *istater* «тс.», пов'язане з лат. *sta-*

*tēr* «півунці», яке зводиться до гр. *στατήρ* «статер» (золота або срібна монета), генетично пов'язаного з дієсловом *ἵστημι* «ставлю на ваги, зважую; змушую стояти», спорідненим з псл. *statī*, укр. *стáти*. — СІС<sup>2</sup> 791; ССРЛЯ 14, 860; Kopaliński 917, 949; Holub—Lyer 451, 473; РЧДБЕ 690; Вуяклија 908; Klein 1506, 1512; Kluge—Mitzka 747; Frisk II 778. — Див. ще **стáти**.

**стерлядь** (іхт.) «риба родини осетрових, *Acipenser ruthenus* L.», [*стърля* Нед, *стърлік* ЛПол] «тс.», *стерляжий*; — р. *стърлядь*, ст. *стерлядь* (починаючи з 1460 р.), *стерляги*, бр. *сиърлядзь*, п. *sterlet* (з р.), ч. *sterled'* (з р.), слц. *ster'ad'*, *sterlet'* (з р.), схв. *strljad* (з р.); — очевидно, запозичене в російську мову з невідомого джерела; непереконливо виводилося від нім. *Störling* «маленький осетер» (Фасмер III 758—759) або від австр.-нім. *Stierl* (Falk—Topf 1200); розглядалося як результат контамінації нім. *Stör* «осетер», шв. дат. *stör* «тс.» і р. *сельдь* (Преобр. II 385; необгрунтовано пов'язувалося з р. *стерво* (Зеленин ФЗ 1903/2, 13—14) або *стрела* (Leder 16)). — Коломиец Происх. назв. рыб 134—135; Дзендзельський St. z fil. 12, 192; Черных II 202; Kopaliński 917; Holub—Lyer 451.

[**стермо**] «нешастя» Нед, [*стермезувати*] «смертельно вразити; знищити» Нед; — неясне; можливо, тотожне з [*стърмо*] «крутизна, обривистість», пов'язаним з [*стрэм'я*] «круте урвище, провалля».

[**стернік**] (орн.) «вівсянка, *Emberiza*», [*стерна́дка* Куз, *стерня́тка* Нед, *стрена́дка*, *строна́дья* Нед] «тс.»; — бр. [*штэри́натка*], п. [*sternal*, *styrnadl*], *trznadel*, ч. *strnad*, слц. *strnádka*, вл. *stnadź*, нл. *tšnarl*, [*tšnarl*], схв. *стрнàдица*, *стърнатка*, слн. *strnád*; — остаточно не з'ясоване; може бути зіставлене зі *стерня*, але здебільшого вважається звуконаслідувальним. — Булаховський Вибр. пр. III 208—209, 256; Brückner 582; Machek ESJC 582; Feriánc Názv. vtákov 260; Skok III 347.

**стерно́** «кермо», [стѣрень] «тс.» Чаб, *стернік* (заст.) «рульовий», *стернічий*, *стерновій*, [стїрнік] «тс.», *стерніти* (заст.) «керувати рухом судна, човна», [стернітися], *стернувати* «тс.», ст. *стырникъ*, *стыровати* (1627); — р. *стерно́*, [стярно́], бр. (заст.) *стырно́*, р.-цсл. *стрънь*; — очевидно, давне видозмінене запозичення з польської мови; п. *ster* «кермо; руль» походить від свн. дфриз. *stiuge* «руль», пов'язаного з снн. *stūg(e)* «тс.». — Шелудько 47; Фасмер III 759; Преобр. II 385; Brückner 515; Zubatý St. a čl. I 2, 157; Mikl. EW 322; Kluge—Mitzka 747—748. — Див. ще **штир**.

**стерня́**, [стер] «стерня» Л, О, [стѣрен Л, стѣрень, стѣринь Гриц] «тс.», [стерна́вка] (бот.) «печериця, *Agaricus arvensis* Schaef.» ВеБ, [стернік] «стерня» Мо, *стерніна* «залишок зрізаної стеблини; [стернище]», *стернісько*, [стерніця] (бот.) «печериця» ВеБ, *стерніще*, [стернівка] (бот.) «печеричка, шампінйон, *Agaricus campestris* L.» ВеНЗн, [стерно́] «стерня Л; стовбур Нед», [стернь] «стерня» О, [стерніюк] «товста стернина» Нед, [стерніюх] «печериця» ВеБ, [стерня́ка] «стерня» Л, [стерня́вки] «гриби, що ростуть по стерні», [стерня́нка] «колючка із соломи, із стерні Ме; стерня Нед; (бот.) підсадівка, *Agaricus edulis* Pers. Нед; кормова ріпа, *Brassica rapa communis* Нед», [стир] «стерня» О, [стирня́] «тс.» О, *стерня́стий*, [постерне́вий] «стерньовий» Куз; — р. *стерня́*, [стернь], п. *ścierń*, *ściernie*, ч. *strní*, *strniště*, [strno], слц. *strnisko*, [scernisko, scireň, scirňa], вл. *ščerń*, *ščerniščo*, *ščernje*, нл. *ścernje*, *ščerniščo*, болг. *стърнище*, схв. *стърн* «злаки», *стърниште* «стерня», слн. *střn*, *strnišče* «тс.», цсл. *стрънь*; — псл. *\*stǫpnъ* «стерня; солома; [колючка]», очевидно, пов'язане з *\*tǫpnъ* «терен» і, далі, з гр. *στερεός* «твердий», свн. *stǣg* «тс., жорсткий»; зіставляється також (Petersson KZ 47, 252) з лат. *stirps* «стовбур, стебло». — Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 80—81; Фасмер—Тру-

бачев III 759; Преобр. II 385; Brückner 529; Machek ESJČ 582; Schuster-Sewc 1273, 1416; Младенов 616; Skok III 347; Mikl. EW 322; Persson Beitr. 430. — Див. ще **тѣрен**<sup>1</sup>. — Пор. **старий**.

**стерня́тка**, *стерна́дка* — див. **стернік**.

[стерх] (орн.) «чорногуз чорний, лелека, *Ciconia nigra* L.; журавель білий, *Megalornis leucogeranus* Pall. (з рос.?)» Шарл; — р. [стерк] «білий журавель», [стѣрех, стѣрха], бр. *стѣрх* «тс.», др. *стеркъ* «чорногуз», *стеркъ*, болг. *щърк*, *щърк*, схв. *штърк*, слн. *štrk*, *štrǫklja*, стсл. *стръкъ* «тс.»; — очевидно, псл. [*\*stǫkъ*]; — дальші зв'язки остаточно не з'ясовані; можливо, споріднене з лтс. *stirka* «довгонога істота; дівчинка з довгими ногами, *stirkle* «довгонога вівця», двн. *storaĥ* «чорногуз», дісл. *storkr*, *starkr* «дужий, здоровий», що зближуються з р. *сторчатъ*, *торчатъ* (Mühl.—Endz. III 1073; Kiparsky GLG 162; Štrekelj у Peisker 62); менш прийнятне з огляду на фонетичні труднощі припущення про запозичення стсл. **стръкъ**, р. *стерх* з германських мов, де двн. *storaĥ*, свн. *storch*, снн. *снідерл.* дангл. *storc*, дісл. *storkr* розглядаються як продовження герм. *\*storka* (<*\*strgo*), пов'язаного з іє. *\*(s)ter-* «твердий, жорсткий» (Преобр. II 385—386; Sobolevsky AfSIPh 33, 480; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Kluge—Mitzka 753); недостатньо обгрунтованим є виведення германських форм із слов'янських мов (Соболевський ЖМНП 1911 травень 165). — Німчук 213—214; Фасмер—Трубачев III 758; Срезн. III 587; Младенов 698; Клепикова ВСЯ V 163—164; Mikl. EW 322; Matzenauer 314. — Пор. **сторч**, **торкати**.

**стетоско́п** (мед.) «трубка для вислуховування звуків у внутрішніх органах людини і тварин», *стетоскопія* «вислуховування за допомогою стетоскопа», *стетоскопічний*; — р. болг. *стетоско́п*, бр. *стѣтаско́п*, п. ч. слц. вл. *stetoskop*, м. *стетоскоп*, схв. *стетоскоп*, слн. *stetoskóp*; — запозичення з

французької мови; фр. *stéthoscope* утворене в 1819 р. французьким лікарем Р.Т.Г.Лаеннеком (1781—1826) з основ гр. *στήθος* «груди», етимологічно неясного, можливо, пов'язаного з дінд. *stápaḥ* «сосок», вірм. *stip* «тс.» (Klein 1513), і *σκοπέω* «спостерігаю, дивлюся». — СІС<sup>2</sup> 791; ССРЛЯ 14, 872; ТСБМ V/1, 364; Kopaliński 917; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 690; Вуяклија 908; Klein 1513; Dauzat 703; Frisk II 795. — Див. ще **епіскоп.** — Пор. **калейдоскоп, мікроскоп, телескоп.**

[**стиг**] (у словосполученні *в е́дén с.* «в одну мить») Нед, «хвилинка, момент» О, [*стих*] «хвилинка, момент» О; — неясне; може бути зіставлене з слц. (заст.) *stih* «вільний час; вільна хвилинка», [*stihā*] «тс.»; можливо припустити також зв'язок з укр. *стігнути, встигати*; викликає сумнів виведення (Zubatý St. a. čl. I 2, 163) з балтійських мов. — Machek ESJČ 472.

[**стігло**] «місце відпочинку, стояння стада худоби, стійло» ЛЧерк, Па, [*стігло*] «тс.», [*стиглувати*] «зупинитися для відпочинку (про стадо худоби) ЛЧерк; стояти табуном біля водопою (про худобу) Па», [*стіглувати*] «про стадо худоби: зупинитися для відпочинку», [*остиглувати*] «зупинити для відпочинку (худобу)»; — результат видозміни деетимологізованих форм *стійло, стійлувати*. — Див. ще **стояти.**

**стігнути**<sup>1</sup> «дозрівати, доспівати; [швидко йти О], [*стіжити*] «тс.» О, *стіглий, встигати, достіглий, перестіглий, [постічи]* «догнати; встигнути; осягти» Нед, [*постігний*] «раптовий», [*постіжно*] «раптово» тж, *пристіглий, [спостіжний]* «досяжний» Нед; — р. *достігать* «досягати», *достічь*, др. *стижеть* «дожене», п. *ścigać* «догнати», *ścigać* «гнати», ч. *stihnouti* «наздогнати; застати», *stihati* «переслідувати», слц. *stihat'* «тс.», *stihnút'* «мати час; встигнути; захопити; прийти вчасно», болг. *стігна* «дожену, дійду, досягну», *стіга* «достатньо», схв. *стігнути* «догнати, досягти, прийти,

встигнути», *стіґи* «тс.», *стізати* «доганяти, встигати», стсл. **постігнѣти** «досягти, догнати, встигнути, бути здатним»; — псл. *stignoti, \*stigti*, пов'язані чергуванням голосних з формами *\*stęga* «стежка», *stęza* «стезя»; — споріднене з лит. *steigtis* «поспішати, квапитися, старатися», лтс. *steigt* «поспішати», дінд. *stighnoti* «піднімається», гр. *στείχω* «іду, піднімаюся», *στοῖχος* «ряд», гот. *steigan* «підніматися», ірл. *tiagam* «крокую, іду» та більш віддаленим з іншим вокалізмом алб. *shteg* «шлях»; іе. *\*stigh-/steigh-/stoigh-* «іти, підніматися». — Німчук 252; Фасмер—Трубачев III 760; Преобр. II 386; Brückner 529; Holub—Lyer 452; Machek ESJČ 577; Otrębski LP 1, 144; Meillet MSL 14, 352; Trautmann 285—286; Karulis II 291—292; Mühl.—Endz. III 1059; Fraenkel 899; Mayrhofer III 514—515; Kluge—Mitzka 743—744; Frisk II 783—785; Meyer EW 415; Торп 491; Гамкрелідзе—Иванов 85, 140; Pokorny 1017. — Пор. **сте́жа, сте́зя.**

**стігнути**<sup>2</sup> «робитися холодним, застигати; охолоджуючись, твердіти, згущуватися», *вістигнути, вістигати, застігати, [застічи]* Ж, *застіглий*; — р. [*стігнуць, стігнуць*], бр. [*стігнуць, стігці*], п. *stygnąć* (починаючи з XVIII ст.); — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується зі *Стугна* (назва притоки Дніпра), лит. *stūgti* «стирчати, робитися жорстким», гр. *στύγε* (мн.) «льодяний холод», *στύγῳ* «ненавиджу; боюся; викликаю страх», *στύγος* «ненависть, огида», *στύξ* (род. в. *στύγος*) «страховище», *Στύξ* (назва річки), іе. *\*stūg-* (Преобр. II 406—407; Mikl. EW 327; Frisk II 812—813; Hirt IF 12, 197; Торп 494; Zupitza GG 28); виводиться також від *\*stydnoti* (п. ст. *stydnać* «стигнути») (Бузук ЗІФВ 7, 67; Соболевский РФВ 62, 234; Łoś Gr. p. I 193; Brückner 528; Mikl. EW 327). — Львівський ЗІФВ 21—22, 1; Фасмер—Трубачев III 789; Moszyński PZJP 177—178; Pokorny 1033, 1035. — Пор. **стігнути.**



**СТИД**, *стидобвисько*, *стидовище*, [стидов'я] «стидовище», [стидота] «сором, ганьба» Нед, *стидкий*, *стидний*, *стидати*, *стидити*, [стидувати] «соромитися», *стидко*, [безстйда] «безстидниця» Ж, *безстидник*, [безвстидник], *безстидство*, *безстидний*, [безвстидний], [встид (устид)] «сором», [встидливий] «соромливий» Ж, *встидатися (устидатися)*, [встидно (устидно)] «соромно» Г, Ме, [невстид] «безсоромність», [остидити] «осоромити», [постидний] «стидкий, ганебний» Нед; — р. бр. діал. *стыд* «сором», др. *стыдѣние* «стид, сором; повага», *стыдѣкыи*, *стыдѣливыи*, *стыдѣныи*, *стыдѣтися (стыдится)* «стидатися; поважати», п. *wstyd* «сором», ч. *stydý* «стидкий», *styděti se* «соромитися», сл. *stydiet' sa* «тс.», схв. *стыд* «сором», стсл. *стыдѣник* «сором», *стыдѣкъ* «мерзенний», *стыдѣти са* «соромитися»; — псл. [stydъ] «сором, стид; (рідк.) холод», пов'язане чергуванням голосних із *studъ/studa* «холод, прохолода, мороз; [стид, сором]»; значення «соромитися, стидатися» і «холонути, остигати» розглядаються (Uhlenbeck RBV 26, 309) як споріднені. — Фасмер III 789; Ларин Вестник ЛГУ 14/3, 150—158; ЭИРЯ II 14; Булаховський Нариси 57; Булаховський Вибр. пр. III 364; Преобр. II 410; Brückner 635; Holub—Lyer 456; Machek ESJČ 590—591; Schuster-Sewc 1368—1369; Skok III 352; Критенко Вступ 528; Mikl. EW 328; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 71—73; Откупщиков 138—139. — Див. ще **студа**. — Пор. **стинути**.

**СТИЛЕТ** «невеликий кинджал»; — р. болг. *стилѣт*, заст. *штилѣт* (з нім.), бр. *штылѣт*, п. *sztylet*, ч. сл. *stilet*, слн. *stilét*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *stylet* «кинджал, стилет», нім. *Stilét* «маленький кинджал» (з XVII ст.), англ. *stylet* «стиллет (невеликий кинджал)» походять від іт. *stiletto* «маленький кинджал», зменш. від *stile (stilo)* «шило, кинджал», що продовжує лат. *stilus* «загострений кі-

лок; загострена паличка для письма, грифель; почерк, стиль». — СІС<sup>2</sup> 791; ССРЛЯ 14, 874; Фасмер III 760, IV 478; Brückner 556; Sl. wyg. obycz 736; РЧДБЕ 691; Klein 1515, 1530; Kluge—Mitzka 750; Gamillscheg 825; Dauzat 686; Mestica 1808; Walde—Hofm. II 592; Frisk II 813. — Див. ще **стиль**.

**СТИЛЬ**, (заст.) *штиль*, [шкиль] «кшталт, зразок», *стилізатор*, *стилізаторство*, *стилізація*, *стилізування*, *стиліст*, *стилістика*, *стилістичний*, *стильний*, *стильовий*, *стилізувати*; — р. *стиль*, (заст.) *штиль*, бр. *стыль*, п. ч. *styl*, сл. *štýl*, вл. *stil*, болг. м. *стил*, схв. *стїл*, *стїл*, слн. *stíl*; — запозичення з французької і (з початковим ш) німецької мов (останнє, можливо, через російську); фр. *style*, нім. *Stil* походять від лат. *stilus* (слат. *stilus*) «загострений кіл; гостра палиця для сільськогосподарських робіт; паличка для писання по воску; стиль, спосіб викладу; писемність», як і *stimulus* «колючка», спорідненого з ав. *staëra-* «гостра вершина гори», *taëra-* «тс.», афг. *tēṛā* «гострий». — СІС<sup>2</sup> 791; Огієнко РМ 1938/10, 441; Коваль 132; Черных II 202—203; Фасмер III 760; Преобр. II 386; Kopaliński 922; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 690; Вуяклија 909; Kluge—Mitzka 750; Dauzat 686; Gamillscheg 825; Walde—Hofm. II 592. — Пор. **стимул**.

**СТИЛЯГА** «людина з підвищеним інтересом до модного стилю одягу та манерами і смаками, які не відповідають загальноприйнятим», *стиляжний*; — бр. *стыляга*; — запозичення з російської мови; р. *стиляга* ввійшло в літературну мову з молодіжного жаргону, в якому виникло на ґрунті вживання слова *стиль* у значенні «модний стиль, модний танець». — Черных II 203; Костомаров ВКР II 168—175. — Див. ще **стиль**.

**СТИМУЛ**, *стимулятор*, *стимуляція*, *стимуляційний*, *стимулювати*; — р. болг. м. *стїмул*, бр. *стымул*, п. *stymulacja*, ч. вл. *stimulus*, сл. *stimul(us)*,

схв. *стїмул(ане)*, слн. *stímul(us)*; — очевидно, через російське посередництво запозичено із західноєвропейських мов; нім. *Stímulus*, фр. англ. *stimulus* походять від лат. *stimulus* «стимул; загострена палиця, якою підганяли тварин, стрекало», пов'язаного з *stilus* «гострий кіл, стебло, грифель для письма». — СІС<sup>2</sup> 792; ТСБМ V/1, 359; Копалиński 923; РЧДБЕ 691; Вуяклија 910; Gr. Fwb. 725; Dauzat 684; Klein 1515; Walde—Hofm. II 592. — Див. ще **стиль**.

[**стіна**] «літня вівчарня в полі» Карп. диал. и оном.; — болг. [*стына*] «стадо», схв. [*стїна*] «становище на гірському пасовищі»; — запозичення з румунської мови; рум. *stîpă* «тс., загін для овець» загальноприйнятої етимології не має. — Клепикова 169—172; Сл. и балк. языкозн. 1975, 190; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 139.

**стинати<sup>1</sup>**, *стїнок*, *стїти* — див. **тїти**.

**стинати<sup>2</sup>**, *стинатися* — див. **затїти**.

**стинати<sup>3</sup>** — див. **стенати<sup>1</sup>**.

**стинатися** — див. **тїнатися**.

[**стїнути**] «холонути, остигати» Нед, [*стїти*] «тс. Нед; мерзнути О», [*стїлий*] «холодний, застиглий, мертвий», [*застївка*] «густий гній (з болячки)» Ж, [*остїлий*] «бридкий», [*опостїти*] «остогиднути» Ж; — р. *стїнуть*, *стїлий*, бр. *стїнуць*, *стїць*, с.-цсл. **оустынжти** (3 ос. одн. **оустыде**); — очевидно, псл. *studnŕti* «стиннути», в якому *d* перед *n* випало (пор. форми з відновленням *d*: п. ст. *studnaç*, ч. *studnouti*, слц. *studnúť* «тс.»); пов'язане чергуванням голосних з псл. *studŕ/studa* «холод, прохолода, мороз; [стид, сором]», якому відповідають укр. [*студ*] «сором», [*студа*] «холод», *студїти*. — Бузук ЗІФВ 7, 67; Фасмер III 786—787, 789; Соболевский РФВ 62, 234; Brückner 523; Łoś Gr. p. I 193; Holub—Kop. 360; Holub—Lyer 456; Mikl. EW 327. — Див. ще **стид**, **студа**. — Пор. **стїгнути<sup>2</sup>**.

[**стіпа**] (у виразі *стїпи стають комї* «хтось у нестямі, сам не свій від

нудьги і неспокою») Нед; — неясне; виводиться з балтійських мов (*Zubatŕ St. a čl. I 2, 163*); може бути зіставлене також з п. *stupa* «поминки; тризна; втіха, кумедія, пустощі», яке пов'язується зі слат. іт. \**stipa* «процесія, натовп» (*Brückner 524; SW VI 494*).

**стипендія**, *стипендіат*, *стипендіальний*; — р. болг. *стипендія*, бр. *стыпендыя*, п. *stipendium*, ч. *stipendium*, вл. *stipendij*, м. *стипендија*, схв. *стипендија*, слн. *štípéndija*; — запозичення з німецької мови; нім. *Stipéndium* «стипендія» походить від лат. *stipéndium* «солдатська платня; оклад; винагорода», що стало результатом стягнення форми \**stip(i)-pendium*, утвореної з основ слів *stips* «грошовий внесок, пожертвування» не зовсім ясного походження і *pendo* «зважую, відважую, виплачую». — СІС<sup>2</sup> 792; Фасмер III 760; Преобр. II 386—387; Копалиński 923; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 691; Вуяклија 910; Kluge—Mitzka 751; Walde—Hofm. II 593, 594. — Див. ще **апендикс**, **п'ядь**. — Пор. **пєнсія**, **суспендувати**.

[**стира**] «напасть; спокусник» Бі; — неясне.

**стіра́кс** (бот.) «кушова рослина тропічних і субтропічних країн, *Styrax officinale* L.; ароматичний бальзам, який добувають із смоли такої рослини», *стóракс* (рідк.), [*стира́к*, *стирачіна*] Нед «тс.»; — р. *стїра́кс*, *стóракс*, бр. *стыракс*, п. *styraks, storaks*, слц. *styrax, storax*, болг. *стїракс*; — наукова назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. *styrax (storax)* «тс.» походить від гр. іон. *στύραξ* «рослина, з якої добувають запашну смолу; запашна смола, вживана для куріння», яке вважається словом семітського походження і зіставляється з гебр. *šōṭī* «смола мастикового дерева, фісташки мастикової (*Pistacia lentiscus*) і терпентинного (скипидарного) дерева, фісташника терпентинного, *Pistacia terebinthus*». — СІС<sup>2</sup> 792; ССРЛЯ 14, 882; Sł. wyr. obcych 708; Ivanová-Šalingová — Mani-

ková 826; РЧДБЕ 691; Walde—Hofm. II 610—611; Debrunner IF 46, 90; Frisk II 814—815; Lewy Fremdw. 41; Schrader Reallexikon II 501.

**стирка́т**, *стирка́ть*, *стирч*, *стирча́к*, *стирча́ти* — див. **сторч**.

[**сті́рно**] «налобник, металева пластинка (у воїна), ремінь на лобі (у коня)» Нед; — очевидно, пов'язане з нвн. Stirn (двн. stirna) «лоб, чоло», спорідненим з псл. \*storna, укр. *сторона́*. — Шелудько 47; Фасмер III 768; Kluge—Mitzka 751. — Див. ще **сто́рона**.

[**сті́рта**] «скирта, ожеред», [*сті́рта* Нед, О, *сті́рта* О] «тс.», [*сті́ртник*] «скиртувальник» Нед, ст. *стырта*, *стирта*, *стыръта*, *стиръта* (1347—1349); — р. [*сті́рта*] «скирта», бр. *сі́рта*, [*сі́рт*], ст. *стырта*, *стырта*, *стыръто* (1450), п. *sterta*, [styrta, storta, scerta], ст. *styrta* (1547) «тс.»; — очевидно, давнє запозичення з литовської мови; лит. *stirta* «скирта; огорожа», як і лтс. *stirta* «дахоподібна сушильня для ярвового хліба у полі», пов'язане з лтс. *stirpa* «тс.»; можливо, споріднене з лат. *strātus*, дієприкм. мин. ч. від *sterno* «розстеляю, розсипаю», гр. στρωτός «розстелений», стсл. (**про**)*стырътъ* «тс.», псл. \*(pro)sterti, укр. [*простёрти*]. — Непокупный 172, 176, 179; Лаучюте 23; Фасмер III 379; Фасмер—Трубачев III 640; Соболевский Лекции 133; Brückner 515; SW VI 418, 495; Mikl. EW 300; Fraenkel 910; Mühl.—Endz. III 1047; Būga RR II 312, 598; Frisk II 802—803; Walde—Hofm. II 590—591. — Див. ще **простёрти**, **сто́рона**. — Пор. **скірта**.

[**стирха́вити**] «хирити; ставати жалюгідним» ВеУГ; — неясне.

**стіти** — див. **стінути**.

[**стих<sup>1</sup>**] «вірш; біблійний вислів» Нед, Куз; — р. болг. м. *стих*, бр. *сціх* (у Біблії), др. *стихъ*, схв. *стїх*, слн. *stih*, стсл. **стихъ** «рядок; вірш»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. στίχος «ряд; рядок; вірш» пов'язане з дієсловом στείχω «іду, входжу, підступаю, виходжу, піднімаюся», спо-

відненим з псл. *stignoti*, \*-stigti, укр. *стігнути* «дозрівати, спіти; [швидко йти]». — Цыганенко 453—454; Фасмер III 761; ГСЭ 192; ИОРЯС 12/2, 279; Преобр. II 387; РЧДБЕ 692; Вуяклија 910; Mikl. EW 323; Frisk II 783—785. — Див. ще **стігнути<sup>1</sup>**.

**стих<sup>2</sup>** — див. **стиг**.

**стиха́р** «одяг дяконів і дяків під час богослужіння»; — р. *стихарь*, бр. *стыхарь*, др. *стихарь*, болг. *стихарь*, м. *стихар*, схв. *стїхарь*, цсл. **стихарь**; — запозичення з грецької мови; пор. сгр. στήχιον, στοιχάριον «тс.». — Фасмер III 761; ГСЭ 192; РЧДБЕ 692; Вуяклија 910; Skok III 334.

**стихія**, *стихийний*; — р. болг. *стихія*, бр. *стыхія*, др. *стихия* (жін. р.) «основна речовина», *стихия* (с.р.), *стихия*, *стихио* (с.р.) «тс.», м. *стихија*, схв. *стїхија*, слн. *stihija*, стсл. **стїхун** «основна речовина», **стїхуня**, **стоїхуня** «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. στοιχείον (мн. στοιχείο) «матеріальна першооснова, елемент, стихія; (мн.) небесні тіла; букви; початки; головні ідеї, принципи» є давнім філософським терміном, пов'язаним з дієсловом στείχω «іду (в певному порядку, у строю), підступаю, виходжу, піднімаюся». — СІС<sup>2</sup> 792; Німчук 16; Черных II 203; Фасмер III 761; ГСЭ 192; ИОРЯС 12/2, 279; Преобр. II 387; РЧДБЕ 692; Вуяклија 911; Mikl. EW 327; Frisk II 783—785. — Див. ще **стих<sup>1</sup>**.

[**стічень**] «січень» Нед, О, [*стичен*] «тс.» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *styczeń* «січень», [*tyszeń*] «тс.» виводяться від *tyka* «жердина, тичка», пов'язаного з *tkać* «сунути, тикати», *tykać* «торкатися», ст. *tczeć* «стирчати, стриміти, виступати, витикатися», яким відповідає укр. *тікати*; назва пояснюється тим, що у цей період року господар виготовляє тички; не більш обгрунтованим є зближення з основою \*styd-/stud- (укр. *студеній*), як і виведення від п. *stukanie* «зіткнення» (старого року з новим) (SW VI 491). —

Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Brückner 334, 571. — Див. ще **тйкати**.

[**стишок**] (бот.) «горошок мишачий, *Vicia cracca* L.» Мак; — неясне.

[**стіщити**] «посміти» ЛексПол; — неясне.

**стібати** «прошивати наскрізь, поклавши між підкладкою й верхом шар вати, ватину; прокладати стібки, шити», *стебнувати*, *стебнути* «стебнути», [*сцїбгати*] «стібати», *стьобати* «стібати; бити, хльостати, шмагати», [*сцьобати*] «хльостати», [*стебэн*] «строчка» Нед, Куз, *стебнівка* «[тс.]; різновид шва у художньому вишиванні», *стебнування*, *стіб* «частина шва між двома проколами голки, шила, а також кожний такий прокол» СУМ, Шух, Нед, Г, *стібок* «тс.», *стьобальник* «робітник, що займається стьобанням», *стьобанка* «ватник», *стебнований*, [*сцїбом*] «один із способів вишивання» О, [*встібати*] «встромляти» Ж, *вістіб* «стьобаний шов», *застебнути*, *застібати*, *застібка*, [*обстібка*] «краватка» Ж, *пристібати*, *пристьобувати*, *пристібний*, *розстебнути*, *розстібати*, *розстьобувати*, *розстібний*, [*розстьобва*] «нечепура в одязі»; — р. *стебать* «стьобати; [стібати]», бр. *сцябать* (*сцѣбаць*) «стьобати», п. [паściebać] «нанизати»; — остаточно не з'ясоване; зближується з р. *стебель*, псл. \*stьbьlь «стебло» (Преобр. II 377—378; Zubatý St. a čl. I 2, 157—158), з р. *стегать* «бити, хльостати, шмагати», яке могло зазнати впливу форми *стебель* (Зеленин ФЗ 43,7), з лтс. *stibāt* «стьобати», з нвн. *steppen* «стьобати, строчити», *Stift* «штифт» і лат. *stipāre* «стискати, звалювати разом» (Ільїнський ІОРЯС 23/1, 174—177); зіставляється також з лит. *steĩbtĩ* «міцніти, зміцнюватися», *stabĩti* «зупиняти», *stabdĩti* «тс.», дінд. *stabhnāti*, *stabhūyāti* «підпирає, стримує», ав. *stəmbana* «опора» (Uhlenbeck 343); вважається, що значення «шити, строчити» і «бити, хльостати, шмагати» є результатом видозміни значення «колоти» (Грюненталь ІОРЯС 18/4, 136). — Фасмер III 750;

Откупщиков Этимология 1984, 192. — Пор. **застегнути, стебло, стег**.

**стіг**, *стіжок*, [*стобгар*] «повітка для сіна» НикНикБЛ, [*стогівина*] «стовбур дерева в середині стогу» ВеЗн, Нед, [*стогорїна*] «тс.» Г, Куз, [*стоговіня*] «купа, кладка снопів по стовпу; сіно, сушене на стовпі» О, [*стоговіця*] «стовп, довкола якого складають копиці сіна» О, *стогування*, [*стожалля*] «місце, де ставлять снопи», *стожище* «підкладка під стіг», [*стожок*] «стіжок» Нед, *стіжкуватий* «схожий на стіг», [*стожковатий*] «тс.» Нед, *стогувати* «складати в стіг, стоги», *стожити* «тс.» СУМ, Нед, [*остожини*] «колоски та ін., що обсіпались навколо стогу під час скирдування» Бі, [*підстожини*] «тс.», *підстіжжя* «підкладка під стіг», [*підстожене, підстожень*] Нед] «тс.», [*підстіжок*] «невеликий стіг»; — р. бр. болг. м. *стог*, др. *стогъ*, п. *stóg*, ч. слц. *stoh*, вл. *stóh*, нл. *stog*, схв. *stòg*, слн. *stóg*, стсл. **стогъ**; — псл. *stogъ*, пов'язане чергуванням із *stežerъ/stožer-/stožar-*; — споріднене з дісл. *stakkr* «стіг сіна», *staki* «жердина, спис», снн. *stak* «похила загата, гребля з паль і хмизу», лит. *stāgaras* «сухе стебло», *stegerys*, лтс. *stagaras* «тс.», *stęga* «penis», *stęga* «довга жердина, палиця, довгий спис» і, очевидно, також лат. *tignum* (<\*tegnum) «колода, балка»; іє. \*(s)teg- «жердина, кіл»; пов'язання з псл. *stojati* (Moszyński PZJP 52) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 763; Преобр. II 389—390; Brückner 516; Holub—Lyer 452; Machek ESJČ 578—579; Schuster-Sewc 1274—1275, 1359; Младенов 609; Skok III 337; van Wijk AfSIPh 36, 340; ZVSZ 408; Общ. лексика 232—238; Noha ZfSIPh 5, 213; Trautmann 285, 288; Mühl.—Endz. III 1038; Fraenkel 891—892; Zupitza GG 167—168; Holthausen Awn. Wb. 278; Pokorny 1014. — Пор. **стожар**.

**стігло**, *стіглювати* — див. **стігло**.

**стійка**, *стійкий*, *стійло*, *стійлувати*, *стійма*, *стійми*, *стійчик* — див. **стояти**.

[**стілягати**] «шкандибати» Нед; — очевидно, складне утворення з основ дієслів *стояти* (*стій*) та *лягати*. — Див. ще **лягті**, **стояти**.

**стійний** — див. **стоїти**.

**стікати́ся**, *стіклізна* — див. **стекті́ся**.

**стіл**, *стілець*, [*стілніця*], [*стільний*] «скатерка», *стілніця* «кухонна дошка, кришка стола», *стілчик*, [*столі́ць*] «стілець», [*столі́шник*] «мінйало», [*столі́вка*] «шухляда в столі» До, [*столі́на*] «тс. Нед, ДзАтл II; спід стола у формі скрині О», *стоблік*, [*стоблі́не*] «ніжки стола» Г, Нед, [*столі́ни*, *стоблі́ння* Куз] «тс.», *столі́ця*, [*столі́вка*] «рушник, який стелять поверх скатерки», [*столі́вник*] «тс.» Нед, *столі́ва* УРС, Куз, [*столо́ве*] «плата за харчування» Нед, [*столо́вина*] «шухляда» ДзАтл II, [*столо́вка*] «тс.» тж, *столо́вник* (заст.) «той, хто харчується в когонебудь за плату», *стоблі́ник* (іст.) «придворний, що прислужував за князівським столом», [*столі́нці́я*] «стілніця», [*столі́чний*] «столичний» Нед, *столі́чний*, [*столі́шний*] «який знаходиться біля стола», *столо́вий* СУМ, Г, *стоблі́ний* «столичний», *засті́лля* «місце за столом», [*застоблі́ня*] «їдальня» Ж, *засті́льний*, *застоблі́ний*, *насті́льний* «скатерка», [*настоблі́ник*] «тс.» Ва, *насті́льний*, [*настоблі́ний*] Куз, [*підстелі́на*] «спід стола» О, *підсті́лля* «основа стола», [*підстоблі́ни*] «тс.» ВеЗн, О, [*прісті́лок*] «допоміжний стіл» Куз; — р. бр. болг. м. *стол*, др. *столь*, п. *stól*, ч. *stůl*, ст. *stól*, слц. *stól*, вл. нл. *stoł*, схв. *stō*, слн. *stōl*, стсл. **столь**; — псл. *stolъ*; — загальноприйнятої етимології не має; зближується з лит. *stālas* «стіл», *pastōlai* (мн.) «підмостки», прус. *stalis* (зн. в. *stallan*), *stallit* «стояти», гот. *stōls* «стілець, престол», днвн. *stuol* (нвн. *Stuhl* «стілець»), дангл. *stōl*, дісл. *stōll* «тс.» і, далі, з псл. *\*stati* *\*stojō* «стояти», іє. *\*st(h)ā-* «тс., ставити» (Brückner 517; Machek ESJČ 590; Младенов 610; Общ. лексика 247—254; Rozwadowski BSL 1925/2, 118;

MPKJ 2,253; Trautmann 284; Fraenkel 893; Būga RR II 602; Topr 488; Walde—Hofm. I 818; Pokorny 1007); пов'язується також з псл. *stylati* (*steljō*) «розстилати», іє. *\*st(h)el-* (Цыганенко 454—455; Stawski JP 38/3, 229; Skok III 331—332; Mikl. EW 320; Meillet Études 420; Vondrák I 471; Uhlenbeck 346). — Фасмер—Трубачев III 764—765; Черных II 264; Преобр. II 391; Holub—Kop. 359—360; Schuster-Sewc 1359; Barić ZfSlPh 2, 554; ZVSZ 409; Reichelt KZ 39, 71; Persson Beitr. 423. — Пор. **сла́ти**<sup>2</sup>, **ста́ти**.

**сті́льки**, [*сті́ки*] «стільки», [*сті́ко*], *сті́лечки*, [*сті́лечко*, *сті́лько*] «тс.», [*сті́лькись*] «кілька» Куз, [*сті́лькись*, *сті́лькось*] «тс.»; — р. *столько* «стільки», бр. *стоблі́кі* «тс.»; — др. *\*сѣтолико* (*\*сѣтолики*), результат злиття частки *сѣ* «з» (для позначення приблизності) і *толико* «стільки». — ІУМ Морфологія 370—371; Фасмер III 766; ESSJ Sl. gr. II 776. — Див. ще **з<sup>4</sup>**, **ті́льки**.

**сті́льнік<sup>1</sup>** «лист, утворюваний бджолами й осами з воскових чашечок», [*сталні́к* Л, *стельні́к* Нед, *стоблі́ник* Чаб, *сті́ннік* Пі, Нед, *спі́льний* Г, Нед, *щі́льний*] «тс.»; — неясне; може бути пов'язане з *щілі́на*, *ці́лий*, *стіл*, *стелі́ти* і *стіна́*. — Shevelov Hist. phonol. 688.

**сті́льнік<sup>2</sup>** — див. **стіл**.

[**сті́льчики**] (бот.) «гірчак почечуйний, *Polygonum persicaria* L.» Нед, Мак; — неясне, можливо, пов'язане зі *стілець*, оскільки гірчак здавна використовують як сечогінний, протигеморойний і проносний засіб; як семантичні паралелі пор. інші назви гірчака: укр. [*дрисен*, *дрясен* *пльмистий*, *дрестун*, *дрестун*], ч. [*dresnek*], схв. [*дриставец*, *прдель*, *dreslin*]. — Словн. бот. 139; Лік. росл. Енци. дов. 107—108; Меркулова Очерки 41—42; Анненков 263—264; Machek Jm. rostl. 86; Симоновић 369, 374. — Пор. **стіл**.

**стіна́**, *сті́нка* «стіна; [лісок над кручею]», [*сті́нки*] «рибальські сітки, натягнуті поперек річки» Нед, *сті́нні́вка*,

[*стінковий*] «придатний для мурування стін» (камінь), *стіновий* «тс.», *стінный*, [*стіновитий*] «добре обмурований» Нед, [*стінуватий*] «вертикальний» Куз, [*застінок*] «катівня» Ж, *настінний*, [*бстінок*] «крута скеля, бік гори» Ж, [*перестінка*] «перегородка» Куз, [*перестінок*] «тс.» Ме, *підстінок* «нижня частина стіни», [*постініти*] «збліднути» Нед, [*пристін*] «крутий берег річки», *пристінок* «невисока перегородка; [одвірок Нед]», *пристінний*, *прбстінок* СУМ, Нед; — р. болг. *стенá*, бр. *сцяна́*, др. *стѣна*, п. *ściana*, ч. *stěna*, слц. *stena*, вл. нл. *sčēna*, м. *стена*, схв. *стијѣна*, слн. *stēna*, стсл. *стѣна*; — псл. *stēna* «стіна»; — споріднене з гот. *stains* «камінь», днн. свн. *stein*, днн. дфриз. *stēn*, дангл. *stān*, дісл. *steinn* «тс.» та більш віддаленими гр. *στία*, *στῖον* «кремінь», лат. *stīria* «крижана бурулька», дінд. *stūāyate* «застигає, твердіє»; іє. \**stāi-/stei-/stī-/stoi-* «тверднути, стискати»; реконструкція іє. \**stēgsna* і зіставлення з псл. *stogъ* «стіг», гр. *στέγω* «покриваю», лат. *tego*, лит. *stėgu* «тс.» (Откупщиков 232—238) недостатньо переконливі. — Фасмер—Трубачев III 754; Черных II 201; Преобр. II 410—411; Потєбня К ист. зв. IV 30; РФВ 1881/5, 139; Brückner 529; Machek ESJČ 576—577; Schuster-Sewc 1275—1276; Младенов 608; Skok III 334—335; Mikl. EW 323; Meillet Études 446; Vondrák I 414; Doroszewski PF 14, 45; Moszýnski PZJP 106, 107, 317; Общ. лексика 238—247; Мартынов Этимология 1968, 18; Trautmann 281; Kiparsky GLG 85—86; Schulze KZ 27, 427; Kluge—Mitzka 744; Klein 1518; Holthausen Awп. Wb. 280; Frisk II 797; Walde—Hofm. II 593; Uhlenbeck 344—345; Hirt Ablaut 101; Торп 490; Pokorny 1010—1011.

[*стініти*] (у виразі *с. дурника* «удавати дурного, придурюватися»); — неясне.

[*стінка*<sup>1</sup>] «15 ліктів полотна; складова частина пряжі, нитка Нед»; — р. [*стенá*] «четверта частина основи для полотна (8 аршинів)», бр. [*сцяна́*] «мі-

ра довжини основи для тканиня і полотна»; — похідне утворення від *стіна́*; назва зумовлена тим, що довжину основи приміряли до висоти стіни в хаті. — Винник 33. — Див. ще *стіна́*.

[*стінка*<sup>2</sup>] «хмиз» О; — неясне.

[*стіниця*] (бот.) «настінниця, *Parietaria L.*» Мак, Нед, *настінниця*; — р. *стенніца* (рідк.), *постенніца* «тс.»; — похідне утворення від *стіна́*, калька наукової назви лат. *parietaria*, похідної від *pariēs, -etis* «стіна», *parietarius* «стіний, який росте на стінах».

**стіпний** — див. **стєпний**.

**стіс** «стопа; зв'язка; штабель; [купа; вогнище Нед]», *стос* «тс.» тж, [*стбса*] «стіг снопів у полі» О, [*стюс*] «штабель» ВеЛ, [*сцюс*] «тс.» тж; — бр. *стос* «стіс», *стус* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *stos* «купа, стіс; вогнище», як і *sztos* «удар; (ст.) купа дров», походить від нвн. *Stoß* «стіс; удар, поштовх», пов'язаного з *stoßen* «штовхати», спорідненим з днн. *stōzan*, днн. *stōtan*, гот. *stautan*, дінд. *tudāti* «штовхає», лат. *tudes* «молот», *tundere* «штовхати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Булыка Лекс. зап. 189; Brückner 517; Kluge—Mitzka 754. — Пор. **стосувати**.

[*стічка*] «стрічка» О; — очевидно, результат контамінації слів *стббжска* і *стрічка* «тс.» (див.).

**стічно** — див. **стбком**.

[*стлуп*] «колона; стовп» Нед; — очевидно, результат контамінації форм *слуп* і *стовп* «тс.» (див.).

**сто**, *сбтєнний*, *сбтєнство* «обов'язки сотника», [*сбтец*] «сотня» Нед, *сбтка*, *сбтник*, *сбтниківна*, *сбтниківство*, [*сбтнікбва*] «дружина сотника» Нед, *сбтнікування*, [*сбтніця*] «сота частина» Нед, *сбтнічєнко*, *сбтнічїха*, *сбтня*, [*сбтняга*] Нед, [*сбтце*] «сотня» Нед, [*сбтянин*] «мешканець сотні», [*стївка*] «банкнота у сто гульденів» ВеЛ, [*сєтний*] «сотий» ВеЗа, *сбтний*, [*сбтний*] «тс.» Нед, [*сбтський*] Нед, *сбцький*, [*сбтеро*] «стократно» Нед, *сбтнікувати*, [*соцькувати*] «бути со-

цьким», [всѡтка] «процент» Ж, відсѡток, [відсѡтний] «процентний» Ж, [надсѡток] «відсоток» Ж, посѡтено, [усѡтка] «відсоток» Нед; — р. бр. болг. м. сто, др. сѡто, п. ч. слц. вл. нл. sto, схв. стѡ, слн. stѡ, стсл. сѡто; — псл. сѡто; — споріднене з лит. šimtas «сто», лтс. simts, дінд. šat, šatám, ав. satəm, гр. ἑκατόν (де формант ἑ- первісно означав «один»), лат. centum, ірл. cét, двн. hunt, днн. дангл. дфриз. hund, дісл. hundr, тох. А kánt, тох. В kante «тс.»; іе. \*kṛntóm < \*(d)kṛntóm «десять десятків», пов'язане з \*dekm «десять»; недостатньо обгрунтована думка (Mikkola Ursi. Gr. I 69, III 57; Uhlenbeck 302; Hirt IF 6, 348) про запозичення псл. sѡto з іранських мов. — Фасмер—Трубачев III 761—762; Черных II 204; Преобр. II 388—389; Попов Ист. лекс. 40; Brückner 516; Machek ESJČ 578; Schuster-Sewc 1358; Младенов 609; Skok III 336; Mikl. EW 335; Meillet Etudes 108—109; Мейе ОЯ 52; Rozwadowski RO I 110; Vondrák I 138; Зализняк ВСЯ VI 40; Trautmann 305; Karulis II 184; Mühl.—Endz. III 841—842; Walde—Hofm. I 200—201; Frisk I 475; Kluge—Mitzka 320; Klein 750—751; Pedersen Kelt. Gr. I 46; KZ 38, 386—387; Pokorny 192. — Див. ще **дѡсять**.

[**стовб**] «стовп; капітал, основний капітал Нед», стѡвбá «деталь плуга, що з'єднує чепігу з граділем СУМ, Г; [вісь плуга, осьовий брус Нед; частина рала; вертикальний корінь дерева Г; стебло Л]», [стѡвбиця] «стовба» Нед, [стѡбиця, стабѡця] «тс.» тж, [стовбѡць] «стовпець», [стовбѡшник] «майстер, що ремонтує стовби» Ва, стѡвбнѡк «правець», стѡвбѡн «високий горщик з прямими вінцями», стѡвбáтій, стѡвбѡвáтій СУМ, Г, Нед, стѡвбѡвѡтій, стѡвбѡвáтій, стѡвбѡніти, [стовбѡчáти] «стояти на заваді; дивуватися» Нед, стѡвбѡчѡти, [остѡвбѡніти] «остовпіти» Ж, [підстѡвба] «стовба в плузі»; — р. м. столб, бр. [стоѡб], др. стѡлбъ, п. Stubica (географічна назва), болг. стѡлб «стовп», стѡлба «драбина,

сходи; (розм.) сходи́нка», схв. стѡб «стовп; опора», [стѡба] «драбина; кілочок, підпірка», слн. [stѡlb] «стовп», stѡlba «драбина», цсл. стѡлба «драбина»; — псл. \*st<sup>h</sup>lbъ «стовп», пов'язане з \*st<sup>h</sup>lpъ «тс.»; — споріднене з лит. stulbas «стовп, одвірок», лтс. stulbs «гомілка, литка, халява», stulbs «будинок без даху» та більш віддаленими лтс. stilbs «нижня частина руки, ноги», лит. stalbiotis «зупинятися», дісл. stolpi «стовп, колона»; іе. \*stelb- «стовп» < \*stel- «ставити». — Фасмер III 765; Черных II 204; Соболевский Лекции 120; Brückner AfSIPh 42, 140; Schuster-Sewc 1359—1360; Младенов 615; Skok III 351; ZVSZ 415; Trautmann 290—291; Būga RR I 374, II 609; Fraenkel 931; Karulis II 298, 312, 313; Mühl.—Endz. III 1068, 1102; Vries NEW 702—703; Kluge—Mitzka 760; Walde—Hofm. II 596; Specht 260; KZ 68, 123; Holthausen Awп. Wb. 283; Torp 489; Liewehr ZfSIPh 22, 101—102; Persson Beitr. 427; Pokorny 1020. — Пор. **стовп**.

[**стовбѡць**] (іхт.) «бабець-головач, Cottus gobio L. (Gobio fluviatilis); пічкур звичайний, Gobio gobio L. Л-Г», [стѡвбѡчик] «пічкур звичайний; ялець звичайний, Leuciscus leuciscus L.» Л-Г; — р. [стѡлбець] «пічкур звичайний; ялець звичайний» Л-Г, [стѡлбчик] «пічкур звичайний» тж, бр. [стовпѡец] «ялець звичайний» тж; — результат видозміни і контамінації назв типу [скоблик, коблик, ковблик], р. [колб, колбень] «тс.», зближених з основою стѡвб, р. столб. — Див. ще **коблик**<sup>1</sup>.

**стовбула** (присл.) «вниз головою, через голову; зігнувшись, спідлоба, втупившись; [стрімголов, сторчголов]», [стѡвбул] «стовп»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане зі стѡвбѡр (див.).

**стѡвбѡр** «основна наземна частина дерева; [стебло Л; стовп Пі, Нед; корінь дворічної рослини Нед]», [стѡвбѡре] «пні; качани від рослин, що стирчать на городах восени» Бі, [стѡвбѡрѡне] «тс.» Бі, стѡвбѡрѡна «один стѡвбѡр», [стѡвбѡрѡннѡ] «стовбѡр редьки» Чаб,

стовбури́ще, стóвбур'я (зб.), стовбу-  
ра́стий, стовбури́стий, стóвбурний  
СУМ, Чаб, стовбу́ровий, [стовбурува́-  
тий, стовбури́чий Нед], [стовбу-  
ро́м] «диба, сторч», [стовбу́рчати] «під-  
ійматися вгору, ставати сторч», стов-  
бу́рчити «тс., наїжачувати; супити»,  
стовбу́рчитися «наїжачуватися; про-  
биватися з-під землі (про траву та ін.);  
стояти, різко видаючись над чимсь; не  
прилягати щільно, не лежати рівно»,  
відстовбу́рчити, відстовбу́рчити, на-  
стовбу́рчити, настобу́рчити, [насто-  
бо́рчити Ж, одстовбу́рчити Ж], при-  
сто́вбурний; — бр. [стаўбу́р] «стовбур,  
конусоподібний предмет; сторчак»; —  
не зовсім ясне; можливо, результат  
зближення з основою стовб рефлекса  
псл. [\*stǫbъrgъ], представленого у др.  
стоборие «ряд стовпів, колонада», болг.  
сто́бор «дощана огорожа, паркан»,  
схв. сто́бор «двір», слн. stebǫr (stǫber)  
«стовп, колона; бик, опора (моста); ідол,  
кумир», с.-цсл. стоборъ «колона», спо-  
ри́днених з лит. stūbaras «пень, оцупок;  
хребет», stābaras «суха гілка дерева», а  
також лит. stābas «стовп, ідол», лтс.  
stabs «тс.», stebere «обрубок хвоста»,  
прус. stabis «камінь», дісл. stǫpull «па-  
ля; стовп», дат. staver «стовп в ого-  
рожі», двн. свн. stap «палка», днн. staf,  
снн. снідерл. гол. staf, дфриз. stef, дангл.  
støf, дісл. stafr «тс.», дінд. stabhnāti  
«підтримує, підпирає», stabhnōti «тс.»,  
stāmbhāḥ «стовп», гр. ἀστεμφής «твер-  
дий, міцний»; іе. \*steb(h)-/stemb(h)-  
«стовп, стовбур, пеня». — Німчук 244;  
Фасмер III 762—763; Младенов 609;  
Skok III 336—337; Zubatý St. a čl. I 2,  
158; Trautmann 280; Būga RR II 599—  
602; Mühl.—Endz. III 1036; Liewehr  
ZfSIPh 22, 102; Kluge—Mitzka 735;  
Klein 1501; Hellqvist 1069; Holthausen  
Awn. Wb. 288; Uhlenbeck 343; Pokorný  
1011—1013.

[стовбцюва́ти] «уважно доглядати,  
трудитися» О; — очевидно, результат  
видозміни слова [топцюва́ти] «упадати  
коло кого-небудь, догоджати комусь»,  
тупцюва́ти «тс.», зближеного з ос-

новою стовб(ець). — Див. ще топ-  
та́ти.

СТОВП «колода або товстий брус,  
установлені вертикально; колона, під-  
пора; пам'ятник у вигляді колони; ос-  
новний капітал СУМ; [стебло Л; стов-  
ба (у плузі) О]», [стовпа́к] «вид гор-  
щика» Нед, [стовпа́н] «стебло» Лекс-  
Пол, [стовпа́ха] «вид плахти», [стов-  
пе́ць] «орна земля, на якій посаджена  
сосна» Л, стовпе́ць «шпальта (в газеті,  
журналі); ряд цифр, слів, розміщених  
по вертикалі; печиво циліндричної фор-  
ми з гречаного борошна СУМ; [тумба;  
частина снувалки]», [сто́впик] (бот.)  
«маточка, Pistillum» Нед, стовпі́ще,  
сто́впник «релігійний фанатик, який  
молився, стоячи на невеликому стовпі,  
або жив у тісній вежовій келії», [стов-  
по́к] «болт, який прикріплює підніжки  
у ткацькому верстаті Г; ноги терлиці,  
стояк (у пилці), підставка, на якій обер-  
тається витушка О», сто́впчик, [стов-  
п'я] «кусок шкіри, з якого шиють хода-  
ки» О, [стовп'я́нка] «хата, стіни якої  
збудовані на стовпах» Чаб, [стоп]  
«стовп» Нед, [стопки] (мн.) «стовпці»  
ВеЛ, [стопок] «стовпець ВеЛ; міра по-  
лотна в 1 м О», [стовпа́стий] «стовбу-  
ватий» Куз, стовпа́тий «смугастий»,  
[стовпко́ватий] «стовбуватий» Нед,  
[стовпо́ваний] (у сполученні с. невід  
«невід, плахти якого прикріплені до ка-  
ната за їх довжиною»), [стовпо́ватий]  
(у сполученні [стовпо́вата мальовка]  
«вид орнаменту на мисках»), стовпо-  
ві́й, [стовпува́тий] «стовбуватий» Куз,  
стовпча́стий, [стовпча́тий] Куз,  
сто́впчиковий, стовпі́ти «втрачати  
здатність рухатися, завмирати, ціпені-  
ти», засто́внити «закріпити стовпами»,  
[остовпені́ти] «остовпіти» Ж, обсто́в-  
пі́ти «обставити стовпами»; — р. м.  
столп, бр. стоўп, др. стълпъ, п. нл.  
stǫp, ч. sloup, ст. stǫp, slǫp, слц. stǫp,  
вл. stoǫp, полаб. stǫup «олтар», болг.  
стълп «стовп», схв. стǫп, слн. stǫlp,  
стсл. стаъльъ; — псл. \*stʰǫpъ «стовп; ко-  
лода; опора», пов'язане з \*stʰǫbъ «тс.»;  
— споріднене з лит. stūpas «стовп»,



лтс. stūlps «тс.; гомілка, литка», stulpe «середня кістка ноги», дісл. stolpi «стовп, колона», снн. stolpe «колода, балка; стовп», снн. stulpe «кришка горщика», гол. stulp, stolp «скляний ковпак»; іє. \*stelp- «стовп» < \*stel- «ставити». — Фасмер III 765—766; Черных II 204—205; Преобр. II 390—391; Соболевский Лекции 120; Brückner 502; Machek ESJC 556—557; Schuster-Sewc 1359—1360; Младенов 615; Skok III 353; Vondrák I 334; Mikl. EW 321; Крищенко Вступ 532; ZVSZ 415; Trubetzkoy ZfSlPh 1, 153—155; Trautmann 290—291; Būga RR I 592, II 553; Fraenkel 931; Mühl.—Endz. III 1102; Kiparsky GLG 86—87; Kluge—Mitzka 761; Vries NEW 702—703; Holthausen Awn. Wb. 283; Spesht 260; KZ 68, 123; Liewehr ZfSlPh 22, 101; Torp 489; Persson Beitr. 426; Pokorny 1020. — Пор. **стовб.**

[**стовпїни**] «гостина для весільних гостей після весілля О; оглядини Нед, Куз», [**стовпїна**] «шлюбні умови, угода» Нед, Куз; — неясне.

**стовпище** — див. **товпá.**

[**стóгна**] «ледар» Нед, [**стóбниця**] «ледарка» Нед; — очевидно, афективне утворення, пов'язане зі **стогнáти** (див.).

**стогнáти, стóгін, [стогн]** «стогін» Нед, Бі, [**стогначі**] «частий стогін», [**стогнóти**] «тс.», **стогній**; — р. [**стóбнуть**] «плакати, неприємно кричати» (про дітей), бр. **стагнаць** «стогнати, скаржитися, жалітися; скиглити», **стогн** «стогін», др. **стогнаніє** «тс.», вл. ст. stohnam «стогну»; — очевидно, сх.-зах.-сл. [stognati] «стогнати; плакати, кричати», пов'язане з псл. stonati, stenati «тс.»; елемент -g- не зовсім ясний, можливо, афективного походження. — Фасмер III 763; Преобр. II 381. — Див. ще **стенáти<sup>2</sup>, стонати.**

**стóгни** (одн. **стóгна**) «широкі вулиці, майдани», ст. **стóгна** «площа, вулиця» (1627); — р. заст. **стóгны** (одн. **стóгна**) «площі, широкі вулиці», др. **стыгна (стыгна)** «площа, вулиця», п.

[**ściegna**] «вигін; стерня», ст. **ściegna** «роздоріжжя», вл. **scehna** «пустир; вигін, луки», нл. **sóogna** «(мн.) вузький під'їзд, підйом», болг. **стыгда** «(ринкова) площа», схв. **stagna** «площина», слн. **stegnè** (мн. жін. р.) «дорога, якою ходить худоба на пасовисько», **stegnà** (мн. с. р.) «тс.», стсл. **стыгна** «вулиця, стогна; зал, вестибюль»; — псл. **стыгна**, початково «дорога, шлях», пов'язане з **stza** (< \*stiga), зменш. \*стызька «стежка, дорога для пішоходів», **stignoti** (\*stigti) «переслідувати, гнати, доганяти; спіти»; в українській мові, можливо, запозичення з церковнослов'янської. — Фасмер III 752, 760, 763; Соболевский ЖМНП 1894 травень 218; Brückner 529; AfSlPh 12, 498; Otrębski LP 1949/1, 144; Jagić AfSlPh 1, 27; Schuster-Sewc 1416—1417; Младенов 614; Skok III 324, 331; Mikkola Ursl. Gr. II 171; Meillet Études 446; Trautmann 286; Pokorny 1018. — Див. ще **сте́жка, стігнути<sup>2</sup>.**

[**стогно́ту**] (лайл.) «чорта лисого, чорта з два» ЛексПол; — неясне.

**стодо́ла** «клубня; [тік, клубня для соломи О; скотний двір, скотарня; намет на заїжджому дворі, де ставлять коней і вози Пі]», [**стадо́л**] «стодола, комора, клубня; скотарня; намет на заїжджому дворі, куди ставлять коней і вози» Пі, **стодільчи́на, [стодо́ля]** «клубня», [**студо́бла**] «тік; клубня для соломи» Пі, О; — р. [**стодо́ла**] «сарай», [**стадо́л**] «тс.», бр. **стадо́ла** «великий хлів», [**стадо́ля, студо́ля**] «тс.», ст. **стодола (стадола)** «готель, корчма; стодола, клубня» (1552); — очевидно, давнє запозичення з польської або чеської мови; п. **stodoła** «клубня, стодола», ст. **stodoła** (XV ст.), ч. **stodola**, як і слц. **stodola** «тс.», цсл. **стодол** «сарай, **стодола, стодоль** «тс.», походять від двн. **stadal** «сарай, стодола, хлів, стійло», що зводиться до іє. \*st(h)ǵ- «стояти; міститися, знаходитися», представленого і в псл. **statì**, укр. **ста́ти**. — Дзєндзелівський УЗЛП 127; Shevelov Hist. phonol. 513, 691; Richhardt 9, 100; Фасмер III 764; Преобр. II

390; Горяев 347; Булыка Лекс. зап. 97; Brückner 516; Machek ESJČ 578; Mikl. EW 323; Критенко Вступ 532; Rudnicki Prasl. II 228; Kluge—Mitzka 736; Schneeweis ZfSIPh 8, 232; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Schwarz AfSIPh 41, 127; Торг 478. — Див. ще **ста́ти**.

**[стóжар]** «місце, де стоять стоги сіна» Нед, **[стожára]** «тс.» Нед, Пі, **[стожáри]** «стоги, копиці сіна» Ва, **[стожариська]** «тс.» Ва, **[стóжарище]** «місце, де стояв стіжок» Нед, **стожáрня** «будівля для зберігання сіна, збіжжя; [місце, де ставлять стоги]», **[стожáлля]** «місце, де ставлять стоги», **[стожáрисько]** «поміст під стогом ГрицАВ; місце, де ставлять стоги», **[стóжириско]** «місце, де стояв стіг» Нед, **[стожóриско]** «тс.» Нед, **[стóжиро]** «шматки дерева, які підкладаються під стіг» Нед, **[стéжáр]** «підстилка під стіг» ГрицАВ, ЛексПол, **[стéжир]** «місце, де стоять стоги сіна; оборіг» Нед, **[підстóжерице]** «підстилка під стіжок» Нед; — р. **[стожáр]** «жердина (в стозі)», **[стожá]** «кожний з колів, якими укріплюється стіг стіна», **[стожара́, стожерá]** «тс.», **[стежер]** «жердина в стозі», бр. **стажáр** «жердина, навколо якої укладається стіжок», др. **стожаръ** «тс.», п. ст. **ścieżeje** «завіси», ч. **stožár** «щогла», **stežeje** «дверна завіса; стрижень», **stežen** «щоглове дерево», слц. **stožiar** «щогла», **st'ážaj** «частина дверної завіси», вл. **scežog** «щогла», нл. **scažog** «жердина в стозі», болг. **стóжер** «стовп посеред току», **[стóжар, стéжар]**, м. **стежер**, схв. **стóжĕр** «тс.», **стóжĕр** «стовбур», слн. **stožér** (**stožēr**) «дверна завіса», **stežér** «тс.», стсл. **стежеръ** «стовп, опора»; — очевидно, псл. **stežerg** (<\*steger-), **stožarg** (<\*stogēr-), пов'язані з **stogъ** «стіг»; — споріднені з лит. **stegegỹs** «сухе стебло», **stāgaras** «сухе довге стебло рослини», лтс. **stagars** «тс.»; іє. \*(s)teg- (\*stog-). — Фасмер III 752, 764; Преобр. II 389—390; Brückner 529; Machek ESJČ 580; Schuster-Sewc 1274—1275; Meillet Études 410; MSL 14, 343; Общ. лексика 232—238; Trautmann 285;

Mühl.—Endz. III 1038; Fraenkel 891—892; Zupitza GG 167; Pokorny 1014. — Див. ще **стіг**. — Пор. **на́встіж, Стожáри**.

**Стожáри** «сузір'я Плеяд»; — р. **Стожáры**, бр. **Стажáры** «тс.»; — результат видозміни давнішого **Волосожáр**, др. **\*Волосожеръ** < **\*Волосожель, Вла-сожельць**, яке складається з основ назви бога Волоса (Велеса) і, можливо, дієслова **жельти** «бажати» або іменника **жажель (жяжель)** «ланцюг»; видозміна відбулася шляхом зближення з апелятивом **[стожáри]** «стоги, копиці сіна», **[стожáлля]** «місце, де ставлять стоги». — Німчук 24; Карпенко 50—51; Фасмер III 764. — Див. ще **стóжар**.

**сто́їк** «послідовник стоїцизму; людина, яка мужньо зносить страждання, життєві негоди», **стоїці́зм** «одна з головних течій елліністичної і римської філософії, яка вбачала основу морального життя в подоланні пристрастей; стійкість, твердість у життєвих негодах», **стóя** «крита галерея; школа стоїків», **стої́чний**; — р. м. **стóик**, бр. **стóік**, ст. **стоикъ** (1653), п. ч. слц. вл. **stoik**, болг. **стоік**, схв. **стдік**, слн. **stóik**; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. **stoic** «стоїк; стоїчний», фр. **stoïque** «стоїчний, твердий», **stoïcien** «стоїк; стоїчний», нім. **Stoiker** «стоїк» через лат. **stōicus** «належний до філософії стоїцизму; стоїк» походять від гр. **Στωϊκός** «належний до стоїчної школи; стоїк» (букв. «людина портика»), пов'язаного з **\*στῶά**, атт. **στοά** (**στοιά**, еолійським **στῶία**, **\*στῶF-ιά**) «колонада, зал з колонами, портик», споріднений з дангл. **stōwian** «стримувати», **stōw** «місце», снн. **снідерл. stouwen** «затримувати», нвн. **stauen** «тс.», лит. **stovėti** «стояти», **stovà** «місце», псл. **staviti** «ставити»; назви цього філософського напрямку і заснованої Зеноном з Кітіону (близько 336—264 до н. е.) школи **Стоя** зумовлені тим, що збори стоїків відбувалися в гостроконечному портику (**Στοά Ποιμίλη** «візерунчастий портик») на торговельній площі Афін. — СІС<sup>2</sup> 793; ССРЛЯ

14, 904—905; БСЭ 41, 22; Булыка Лекс. зап. 159; Kopaliński 918; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 692; Klein 1517; Dauzat 684; Gr. Fwb. 726; Frisk II 800, 816. — Див. ще **ста́вити, ста́ти**.

[**сто́йти**] «коштувати», [*сто́йти, сто́йти(ся)*] «тс.» Нед, *сті́йний* «цінний; вартий уваги; достойний, гідний», [*сто́йний*] «тс.», *сті́йність* «позитивна якість; цінність»; — р. *сто́ить* «коштувати», ст. *стати* «тс.» (XV ст.), *стои́ньи* «достойний» (XVI ст.), бр. [*сто́иць*] «коштувати», п. заст. *stać* (3 ос. одн. *stoi*) «коштувати», ч. *státi* (3 ос. одн. *stojí*), слц. *stát'* (3 ос. одн. *stojí*), схв. *stàти, stàјати, stòјати*, слн. *státi* (1 ос. одн. *stánem*) «тс.»; — очевидно, пов'язане з псл. *stojati* (<\*stajēti) «стояти», *stati* «стати» з дальшим розвитком значень «бути достатнім; бути цінним; обходитися, обійтися (у певну ціну); коштувати»; пор. аналогічні семантичні зміни в нім. *kosten* «коштувати» (нар.-лат. \**costāre* < лат. *constāre* «стояти нерухомо, залишатися однаковим; зберігатися; коштувати», хет. *ištaḥḥ-* «коштувати» (?)) (можливо, пов'язане з іє. \**st(h)ā-* «стати; стояти; бути»); менш прийнятне припущення про запозичення з польської або чеської мови (Фасмер III 769). — Фасмер III 769—770; Преобр. II 374—377; Brückner 512; Machek ESJČ 575; Kluge—Mitzka 395—396; Friedrich HW 90. — Див. ще **ста́ти, стоя́ти**. — Пор. **достойний**.

[**сто́кмитися**] «стовпитися, скупчитися» О; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації дієслів *сто́впитися* «скупчитися, з'юрбитися» і [*то́кмитися*] «шукати місця; вертїтися, крутитися». — Пор. **товпа́, то́кма́**.

[**сто́ком**] «спритно», [*сті́чно*] «тс.», [*приті́чний*] «сприятливий, зручний» Нед, [*прито́шний*] «зручний; який личить»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *приточі́ти, сточі́ти* «з'єднати, прилучити». — Пор. **надточі́ти**.

[**стокривця́**] (бот.) «звіробій звичайний, *Nuregium perforatum* L.» Мак, ВеНЗн, ВеЛ, Куз; — очевидно, резуль-

тат злиття і спрощення складеної назви типу [*святого Івана кров*] або [*Христова кровця́*] «тс.». — Див. ще **кривавник<sup>2</sup>**.

**стокрótка** (бот.) «*Bellis* L.», *стокрótки* (мн.), [*стокростка*] «стокротка багаторічна, *Bellis perennis* L.» Мак, ВеНЗн, [*стократка, стократки, стокрítка, стокрутка*] Мак, [*сто́крóть*] Мак, Нед «тс.», [*сто́крать*] «тс. Мак, Нед, Бі; сугайник, *Bellidiastrum Michellii* Coss. (*Dogonicum bellidiastrum* L.) ВеНЗн, Мак», [*сто́короть*] «стокротки багаторічні Нед, Мак; глобулярія, кулівиця звичайна, *Globularia vulgaris* L. Мак»; — запозичення з польської мови; п. *stokrotka* (*stokrótká*) «стокротка, *Bellis* L.», зменш. від *stokroć* «тс.», що, очевидно, виникло в результаті переносного вживання *stokroć* «сторазово, сто разів, стократно», складного утворення з основ слів *sto* «сто» і *króć* «крат, раз»; назва зумовлена, очевидно, великою кількістю крайових і серединних квіток стокротки у кошику-суцвітті. — Лік. росл. Енци. дов. 418; SW II 556, VI 427; Brückner 516—517; Machek Jm. rostl. 237. — Див. ще **крат, сто, стокроть**.

[**стокроть**] «стократно» О; — запозичення з польської мови; п. *stokroć* «тс.; сторазово», утворене з основ слів *sto* «сто» і *króć* «крат, раз», є прямим відповідником укр. *стокра́т*, утвореного з основ слів *сто* і *крат* (див.). — Пор. **стокрótка**.

**сто́ль, сто́ля** — див. **сла́ти<sup>2</sup>**.

**столю́га** — див. **сталю́га**.

**стоматоло́гія, стоматоло́г, стоматологі́чний**; — р. болг. *стоматоло́гия*, бр. *стаматалогія*, п. *stomatologia*, ч. *stomatologija*, слц. *stomatologia*, м. *стоматологија*, схв. *стоматологија*, слн. *stomatologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Stomatologie*, фр. *stomatologie*, англ. *stomatology* утворено з основ гр. *στόμα* (род. в. *στόματος*) «рот», спорідненого з ав. *staman-* «паша, морда (собаки)», сбрет. *staofn* «рот; щелепа кістка», брет. *staofn* «рот», кіпр. *stefenic* «піднебіння», гот.

stibna «голос», двн. stimna, stimma, дангл. stēfn, stēmn, днн. stēmna, stēmna «тс.», хет. štamag «рот», і λόγος «слово, (наукове) пояснення, судження; мова; розум». — СІС<sup>2</sup> 793; ССРЛЯ 14, 941; Kopaliński 918; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 692; Вујаклија 911; Klein 1518; Gr. Fwb. 726; Dauzat 685; Frisk II 94—95, 800—801. — Див. ще **ЛОГІКА**.

[**стонати**] «стогнати; квакати» ВеБ, [**стоня́ти**] «тс.» ВеБ, [**стон**] «стогін» Нед, [**стобняво**] «стогнучи» Нед, Куз; — р. *стонать* «стогнати», др. *стона-ти*, ч. *stonati*, слц. *stonat'*, вл. *stopac* «тс.», болг. м. *стон* «стогін», цсл. **стогнати** «стогнати, стенати»; — псл. *stonati* «тс., кричати», пов'язане з *stenati* «тс.». — Фасмер III 766; Черных II 205; Преобр. II 381; Machek ESJČ 579; Schuster-Šewc 1390; Младенов 610. Mikl. EW 321. — Див. ще **стенати**<sup>2</sup>. — Пор. **стогнати**.

[**стонга**<sup>1</sup>] «стрічка (широка)» Нед, [**стобнга**] «пов'язка, застіжка» ВеБ, [**стонджина**] «стрічка, вплетена в коси» О, [**стобнжка**] «стрічечка» Нед, [**стончак**] «тс.» О, [**стобника**] «тс.; подертий матеріал» О, [**стобньжка**] «тс.» О, [**стобнжжа**] «стрічка», [**стянжжа**] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. *wstęga* ([*stęga*]) «(широка) стрічка, (широка) стьожка, бинда», *wstażka* ([*stażka*]) «стрічка, стьожка», первісно «запонка, нитка, тасьма, стьожка», зводяться до псл. *sz-teg-*, *vz-teg-*, похідних від *teg-poti* «тягти», якому відповідає укр. *тягти*. — Ба 11; Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; О II 255; Shevelov Hist. phonol. 654; Brückner 635; SW VI 412, 419. — Див. ще **тягти**. — Пор. **стьожка**, **стяг**<sup>2</sup>.

[**стонга**<sup>2</sup>] (зоол.) «стонога, мокриця звичайна, *Oniscus asperius*» Куз, [**стобнга** Пі, **стогна** ВеНЗн, **стобнова** тж] «тс.»; — результати фонетичної видозміни форми **стобнога** «тс.», утвореної з основ слів *сто* і *нога* (див.).

**стонівник** — див. **станівник**.

**стоп** (виг.); — р. бр. болг. м. *стоп*, п. ч. слц. *stop*, схв. *stōp*, слн. *stōp* «тс.»; — запозичення з англійської мо-

ви; англ. *stop* «зупинити, затримати, припинити» зводиться до сангл. *stuppen* «тс.», спорідненого з снн. *stoppen* «тс.; набивати, начиняти», двн. *stopfōn*, нвн. *stopfen* «тс.». — Фасмер III 766; Преобр. II 392; Sł. wyg. obcych 704; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 693; Klein 1519; Kluge—Mitzka 753.

**стопа́** «кінцева частина ноги, ступня; нижня частина гори; одиниця довжини в деяких країнах; [фут]; одиниця виміру віршованих рядків; стіс, ряд однорідних предметів, складених вертикально; [стріла плуга О]», [**стобень**] «стопа О; ступінь, крок Бі», [**стобок**] «один метр» (міра полотна) О, **стобка** «стосик»; — р. *stopá* «стопа, ступня; стара міра кількості паперу; стара міра місткості посудини для вина; давня міра довжини; одиниця виміру віршованих рядків», бр. *staná* «одиниця рахування паперу; одиниця виміру віршованих рядків», др. *stopa* «ступня, підошва ноги; нога; крок; слід; долоня», п. *stora* «стопа, ступня; слід; міра (одиниця) довжини; одиниця виміру віршованих рядків», ч. *stora* «ступня; підошва, слід; стара міра (одиниця) довжини; одиниця виміру віршованих рядків», слц. *stora* «стопа, ступня; стара міра довжини; віршова стопа», вл. *stora* «нога; слід (ноги); ступня; крок, хода; підошва (ноги); фут; віршова стопа», нл. *stora* «слід, ступня; крок, хода; нога, фут», полаб. *stūrā* «ступня», болг. *стѣпало* «ступня; нижня частина панчохи; ступінь», *стѣпка* «слід; крок; віршова стопа», м. *станалка* «ступня, слід ступні», *станало* «ступня», *станка* «крок; віршова стопа; одиниця міри», схв. *stōpa* «стопа (ноги); слід; ступня; фут; крок; віршова стопа», слн. *stōra* «крок, слід, стопа», *stopáj*, *stopínja* «тс.», *stōráló* «стопа, ступня», *stōpíca* «віршова стопа», стсл. **стопа** «слід, стопа, крок»; — псл. *stora* «підошва (ноги); слід ноги (ступні); слід», пов'язане чергуванням голосних із *stepen* «ступінь», *stōpen* «тс.», *stopati* «ступати»; — споріднене з лит. *starytis* «зупинитися», *pās-*

tapas «стовп», stēpinti «зміцнити», stēpas «апоплексичний удар», лтс. stepis «карапуз, крихітка», дінд. sthāpayati «ставить», свн. stapf(e) «крок, слід ноги», двн. stapf(o), staffo, снн. stappe, снідерл. гол. дфриз. star «тс.; крок, хода», дангл. støere «крок; хода; ступінь», дісл. stapi «висока крута скеля»; іє. \*steb(h)-/stemb(h)-/step-/stemp-; слов'янські форми із значенням «віршова стопа», очевидно, є пізньою калькою гр. (атт.) ποῦς «тс.», первісно «нога; підніжка, підощва; ніжка, підставка», лат. pes «віршова стопа», первісно «нога, ступня; ніжка, хід, рух; площа; міра». — Черных II 205; Фасмер III 766—767; Преобр. II 391—392; Brüçkner 517; Machek ESJČ 579; Schuster-Sewc 1360—1361; Младенов 616; Skok III 338—339; Mikl. EW 321; ZVSZ 409; Meillet Etudes 258; MSL 14, 334; Mikkola Ursi. Gr. III 45; Fraenkel 896; Mühl.—Endz. III 1044, 1062; Otrębski LP 1, 141—142; Kluge—Mitzka 740; Vries NEW 692, 693; Uhlenbeck 347; Zupitza GG 28; Торп 482; Pokorny 1011—1012. — Пор. **стєпінь, ступáти.**

[**стопáвка**] «колода» О; — неясне.

**стóпка<sup>1</sup>** «чарка»; — бр. *stópka* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *stópka* «маленький стакан, чарка, бокал», очевидно, є зменшувальною формою від *stopá* «старовинна велика посудина на вино, великий стакан з розтрубом». — Див. ще **стопá.**

[**стóпка<sup>2</sup>**] «розетка на кінцях штельваги» О; — неясне.

**стóпор** «пристрій для зупинення або закріплення в певному положенні рухомих частин механізму; перепона, перешкода; механізм для закривання розливного отвору в сталерозливних ковшах», *стóпорити* «зупиняти або уповільнювати роботу механізму; закріплювати стопором; затримувати, уповільнювати розвиток явища», *стóпоритися*; — р. *stópor* «пристрій для зупинення або затримання рухомих частин механізму; пристрій для затримання ланцюга, вірьовки», бр. *stópar* «при-

стрій для фіксації рухомих частин механізму в певному положенні; пристрій на судні для утримування якірного ланцюга, троса; механізм для закривання клапана у сталерозливних ковшах», п. *stoper* «пристрій на судні для утримування якірного ланцюга, троса»; — вважається запозиченим у російську мову з голландської: гол. нн. stopper «пристрій для затримання ланцюга, вірьовки; гачок, штопор» (Фасмер III 767; Смирнов 283; Meulen 204; Matzenauer 313); виводиться також від англ. stopper «затримувач; затичка» (ТСБМ V/1, 328; Sł. wyg. obsyuch 704). — Див. ще **штóпор.**

[**стóпці**] «орнамент на вишивках у формі комбінованих латинських цифр V» О; — очевидно, пов'язане зі *стовп* (*стовпці*), *стóвпчик* «частина мережки», *стовпчáстий* (у сполученні [*стовпчáстї уставки*] «уставки з особливим видом вишивки — стовпчиком»). — Див. ще **стовп.**

[**стóра<sup>1</sup>**] «стадо, череда» Нед, Куз; — неясне; можливо, пов'язане з рум. storiște «загін для овець».

**стóра<sup>2</sup>** — див. **штóра.**

**стóрець** — див. **торєць.**

[**стóрити**] «роздратовувати, збуджувати, подразнювати» Нед; — очевидно, тотожне зі [*стóрити*] «насторожувати (вуха)». — Див. ще **сторч.**

**сторіцею** (присл., кн.) «у багато (буквально — у сто) разів більше», *сторічний* (кн., рідк.) «стократний»; — р. *сторіца, сторіцей* «сторицею», *сторіцею*, др. *съторицею* «тс.», *съторица* «сотня»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **съторица** (орудн. в. **съторицеж**) «сто, сотня» є похідним від числівника **сътo**, що відповідає укр. *сто*. — Фасмер III 767; Супрун ЭИРЯ II 114; Преобр. II 388—389; Brugmann Grundriss II 2, 77. — Див. ще **сто.**

**сторінка** — див. **стóрóná.**

[**стóрма**] «сторч»; — бр. [*стармá*]; — очевидно, пов'язане зі *стóрчмá* «тс.». — Див. ще **сторч.**

**сторно** «запис, яким виправляють допущену в бухгалтерському обліку помилку», *сторнувати*; — р. болг. м. *сторно* «сторно», бр. *сторна*, п. ч. слц. *storno*, схв. *стѣрно*, слн. *stórno* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *storno* «повернення, переведення рахунку» пов'язане з дієсловом *stornare* «переводити назад», утвореним за допомогою префіксального форманта *s-* («лат. *ex-* «ви-, з-») від дієслова *turnare* «повертатися», що походить від лат. *turnāre* «точити, обертати, обточувати». — СІС<sup>2</sup> 793; ССРЛЯ 14, 952; SW VI 436; Sł. wug. obsyuh 704; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693. — Див. ще **екс-**, **торна́до**, **турне́**.

**сторо́га**, *сторо́ж*, *сторо́жжа́*, *сторожѣнко*, *сторожік*, *сторожільня*, *сторожіха*, *сторожіця*, *сторожівка*, *сторожівна*, *сторожівня*, *сторожівство*, *сторѣжка*, *сторѣжкій*, *сторѣжко*, *сторѣжник*, *сторѣжовѣ*, *сторѣжовій*, *сторѣжовік*, *сторѣжовка*, *сторѣжовня*, *сторѣжовщина*, *сторѣжок* — див. **стерегті**.

**[сторѣжаник]** «свердлик» О, **[сторѣжковець]** «свердлик, яким вертять дірочки на сторожку — заколесник» О; — похідні утворення від **[сторѣжка]** «заколесник, чека в осі». — Див. ще **стерегті**.

**сторо́на** СУМ, Нед, Пі, *сторінка*, **[сторонѣць]** «обхідна дорога» Нед, **[сторонка]** «бокова скринька» Нед, **[сторонник]** «прибічник» Нед, **[сторонок]** «клу́ня» ГрицАВ, *сторонній*, **[сторонність]** «партійність» Нед, **[сторонщина]** «чужина» Куз, **[сторонній]** «чужий» Нед, **[сторонний]** «з навколишньої місцевості» Нед, **[стороннійчий]** «партійний» Нед, *сторонський*, *стороніти(ся)*, *стороню́*, *відсторонь* «осторонь», *засторонок*, **[засторонка]** «засік» Ж, **[насторонський]** «сторонський» Ж, *осторонь*, **[одсторонь]** «осторонь» Пі, **[перѣсторона]** «ряд будинків» Нед, **[перѣстороніти]** «перейти на інший бік, в інший табір» Нед, **[посторонній]** «сторонній» Нед, *посторонітися*, **[посто-**

**ронь]** «осторонь» Нед, **[прісторона]** «бічне приміщення» Нед, **[присторонно]** «партійно» Нед, **[розсторонітися]** «розширитися» Нед, **[усторонній]** «віддалений» Нед, **[ўсторонок]** «віддалене, безлюдне місце» Нед, **[ўсторонь]** «тс.» Нед; — р. *сторона́*, бр. *старана́*, др. *сторона*, п. вл. нл. *strona*, ч. слц. *střana*, полаб. *starnā*, болг. *страна́*, м. схв. *стра́на*, слн. *strán*, стсл. **страна**; — псл. \**storna* «сторона», пов'язане чергуванням кореневих голосних з основою *ster-/stьr-* (\**pro-sterti* «простерти», 1 ос. одн. *pro-stьrō*); — споріднене з лтс. *stara* «смуга», лит. *strāja* «стіло, вистелене соломою», дінд. *střnāti* (*střnōti*) «сипле, обсипає, укриває», *střtāh* (*střnāh*) «розстелений», *stáriman-* (с. р.) «розстилання, насипання», гр. *στѣρνυμι* «обсипаю, розстеляю», *στѣρνον* «груди; площа́на», лат. *sternere* «сипати, стелити», двн. *stirna* «лоб, чоло», свн. *stirne*, снн. *sterne*, франк. *stērnn* «тс.», дірл. *sernim* «розширюю, розстилаю», кимр. *sarn* «бруківка, настил»; іє. \**ster-/stor-/str-n-* «розширяти; розстилати; розстилатися, простиратися». — Фасмер III 768; Черных II 206; Преобр. II 133—134; Brückner 519—520; Machek ESJC 581; Schuster-Sewc 1364—1365; Младенов 611; Skok III 341—342; Mikl. EW 321—322; Варбот 79; ZVSZ 409; Meillet Études 222; Trautmann 288; Ekblom ZfSlPh 24, 7; Uhlenbeck 344—345; Frisk II 802—803; Ernout—Meillet 1142—1143; Kluge—Mitzka 751; Pedersen Kelt. Gr. II 626; Persson Beitr. 448—449, 643, 787; Torp 485; Brugmann Grundriss I 521—522; Pokorny 1029—1030. — Пор. **простѣрти**.

**сторѣчити**, *сторѣшити* — див. **сторч**.

**сторч** «сті́йма; униз головою; спідлоба», **[сторц]** Нед, *стѣрца* Ме, *сторцѣм*, *стѣрцѣм*, *сторчакá*, *сторчакѣм*, **[сторчѣм]** Куз, *стѣрчки*, *сторчма́*, **[штѣрцом]** «тс.», **[стордзом]** «гострим кінцем угору», **[стирч]** «усе, що стирчить» Нед, *стирчáк*, **[сторкáч]** «сторчак» Нед, **[сторч]** «підвалина в будівлі;

стовп» Нед, [сторча́] «плетена з лози огорожа» Л, сторча́к, [сторча́н] «ніжка качана капусти» Куриленко, [сторцови́й] «стоячий (комір)» Ме, [сторчеви́й] «сторчовий» Куз, [сторчки́й] Куз, сторчкува́тий, сторчови́й, сторчува́тий «тс.», [стирка́т] «стромляти» Л, [стирка́ть] «стирчати» Л, стирча́ти, [сторочи́ти] «настовбурчувати» Куз, [сторочи́ти] «тс.» тж, [сторцува́ти(ся)] «намагатися поставити (стати) вертикально» Ме, [сторцюва́ти] «стирчати, ставити сторч», [стордзува́ти] «нагромаджувати», [сторча́ти] «стирчати», [сторчи́ти] «ставити сторч», [сторчува́ти, шторцува́ти] Нед «тс.», [стрика́ть] «стромляти; стирчати» Л, [стрича́ти] «стирчати» О, [вісторцува́ти] «поставити сторч» МСБГ, [засторчи́ти] «устроювати», [на-сто́рч] «сторч» Ж, на́сто́рч СУМ, Ж, на́всторч, на-по́шторч Нед «тс.», на-сторочи́ти, насторочи́ти, [насторочи́ти] «насторощити» Пі; — р. [сторч] «сторч», [сторчако́м, сто́рчем, сторчко́м, сторчмя́], бр. [сторч], старча́ «тс.», п. [stark] «кіл, вістря», sterczeć «стирчати», ч. strkati «устроювати; штовхати», слц. strkat' «тс.», strčit' «устроювати; штовхнути», вл. stogčić «штовхнути, пхнути», stogkaś «штовхати», нл. starcyś «штовхнути», starkaś, болг. стърча́ «стирчу», м. стрчи «стирчить», штрчи «тс.», схв. стрчати «стирчати», слн. strčati «тс.», stfčiti «колоти»; — псл. \*stʰgkati/stʰgčati «штовхати, колоти; стирчати», пов'язане з \*tʰgkati/tʰgčati «тс.»; — споріднене з лит. strėgti «застигнути, захолюнути», свн. strac «тугий, розтягнутий, прямий», снн. strak (strack) «жорсткий, тугий, випрямлений»; іє. \*(s)ter(k)- «жорсткий, тугий». — Фасмер III 769; Brückner 513; Holub—Kop. 358; Schuster-Sewc 1361; Младенов 616; Skok III 343; Mikl. EW 325; Варбот Этимология 1971, 4—6; Pokorny 1022—1023. — Пор. стріка́ти, то́рка́ти.

[сторча́к] «юшка з риби СУМ; вид юшки Нед»; — неясне.

[сторчець] (бот.) «любка дволиста, *Platanthera bifolia* (L.) L.C. Rich.» Мак, [сторчик] «ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* (L.) Moench.» Мак; — п. storczyk «зозулинець, *Ogchis* L.» (належить до тієї самої родини, що й любка); — похідні утворення від сторч, [сторча́ти] «стирчати»; назви зумовлені застосуванням любки, як і зозулинця, для лікування імпотенції; пор. мотивовану тією ж властивістю назву ч. vstavač «зозулинець», [vstavač s květem bílým] «любка», похідну від vstavati «вставати». — Лік. росл. Енци. дов. 178—179, 254—255; Brückner 513; Machek Jm. rostl. 298, 299. — Див. ще сторч. — Пор. любка.

стос — див. стіс.

[стосівка] «пужално» ВеЗа; — неясне.

стосувати «застосовувати», [стосоватися] «пристосуватися, справлятися, узгоджуватися» Бі, стосуватися, стосунки (мн.) «зв'язки, взаємини, відносини», стосінок «причетність, відношення, зв'язок», стосівний, [стосунковий] «стосовний» Нед, застосувати, застосівний, пристосувати, пристосіванець, пристосівництво, пристосіванець, пристосівання, [пристосівний] «придатний до пристосування» Куз, пристосівницький, пристосувальний; — бр. стасавіцца «відповідати, в'язатися», стасавіць «тс.», [стасівнак] «згода»; — запозичення з польської мови; п. stosować «застосовувати, пристосовувати; (заст.) ударяти; прикладати, приставляти», stosować się «застосовуватися, стосуватися», stosunek «стосунок» пов'язані зі ст. stos «удар» (XV ст.). — Огієнко РМ 1938/10, 442; Шелудько 47; Richhardt 100; Brückner 517; SW VI 437. — Див. ще стіс.

сто́та (заст.) «істота», [сто́тний] «абсолютно подібний, викапаний Ме; точнісінький; дуже гарний О», [сто́тний] «подібний» ЛексПол, [сто́тне] «точно, тотожно, дійсно», [сто́тно] «тс. Г, Нед; якраз, рівно Нед», [несто́тно] «достоту» Ж; — схв. їстї «такий самий, то-

тожний»; — пов'язане з *істо́та* «живий організм», *істо́тний* «суттєвий». — Толстой ЛекПол 17. — Див. ще *істо́та*. — Пор. *досто́ту*.

[**сто́чок**] «кручена, вита воскова свічка» Нед; — запозичення з польської мови; п. *stoczek* «тонка свічка, згорнута в клубок або спірально» не зовсім ясно; припускається зв'язок з нвн. *Wachsstock*, букв. «воскова палиця». — *Wrückner* 516.

[**сто́янн**] (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.»; — р. [*сто́янн*]; — очевидно, похідне утворення від *сто́яти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **стоя́ти**.

**стоя́ти**, [*сті́йлува́ти*] (про худобу) «зганяти на пасовищі в коло під час особливої спеки» Ме, *сті́йбище*, *сті́йка*, *сті́ковій* (заст.) «вартовий», *сті́ло*, *сті́чик* (заст.) «вартовий; посильний, черговий десяцький при волосному правлінні», [*сті́ло*] «місце, де розташовані кошари, колиба» Доп. УЖДУ IV, *сто́йще*, *сто́йка*, [*сто́йла*] «стайня» Нед, [*сто́йня*] «тс.» варта тж, [*стою́нн*] «стойка, пристрій, за допомогою якого немовлят привчають стояти» Чаб, [*сто́йюшка*] «тс.» Л, *сто́як*, [*сто́яка*] «дерево, дуб», [*сто́які*] (мн.) «чепіги в плузі» Л, [*сто́яло*] «сті́ло» Дз, *сто́ян* «стояк; масивна опора моста, греблі, бик; [калюжа із застоюною водою; частина в ткацькому верстаті; одвірок; велика бочка на винокурнях; стебла конопель, що поодинокі ростуть на полі Кур; пропуск у косінні ЛЧерк, Мо]», *сто́янець* «вид глечика; [молоко, поставлене на скисання Ва]», [*сто́яні*] (мн.) «підніжки на ткацькому верстаті Л; посуд Чаб», *сто́янка* «стояння; тимчасове перебування на одному місці; місце для стояння транспорту; [калюжа О; пристрій, за допомогою якого немовлят привчають стояти Л]», *сто́яно́к* «вид глечика; [вид дитячої гри; місце любовного побачення О]», [*сто́ячка*] «пристрій, за допомогою якого немовлят привчають стояти Л; стільчик (із загородкою) для дітей, що не вміють ходити Па; сухі гілки ВеБ; пасовище; місце

любовного побачення О; пристрій, на якому підковують чоботи]», [*сто́ячо́к*] «обліплений тістом вербовий прутик, встромлений у коровай і так печений О; трухлявий уламок дерева Нед», *сті́йкій*, *сто́ячий*, *сті́йма*, *сті́йми*, [*сто́вма́*] «стоячи» Нед, *сто́йма́*, [*сто́йма́* Нед] «тс.», *сто́ячи*, *сто́ячки*, *ві́стояти*, [*ві́стоя́лка*] «настойка» Ж, *ві́дсто́ювати*, *ві́дсті́й*, *ві́дсті́йник*, *ві́дсті́йний*, *за́сті́й* СУМ, Ж, [*за́сті́йка*] «полювання облавою» Ж, *за́сті́йний*, *за́сто́ялий*, *за́сто́яний*, *на́сто́ювати* «наполягати; робити настій», *на́сті́й*, [*на́сті́йка*] «настій» Куз, [*на́сто́їванка*] «тс.» Ж, *на́сто́йка*, *на́сто́янка*, *на́сто́ятьель*, *на́сті́йливий*, *на́сті́йний*, [*на́сті́йчі́вий*] «наполегливий» Куз, [*на́сто́йчі́вий*] «тс.» Ж, [*на́сто́ячи*] «стоячи» Ме, *на́всто́їки*, *на́всто́ячки*, [*не́сто́яча*] «турбота, неспокій» Пі, [*о́сто́яти*] «обстояти, захистити» Ж, [*о́сто́я*] «застій; зупинка» Ж, *о́сті́йний* «стійкий у плаванні (корабель)», *о́бсто́ювати*, [*о́бсто́ятися*] «залишитися» ВеУг, [*о́бсті́й*] «дівчина, яку ніхто не сватає» Ж, [*о́бсто́я*] «обставина» Ж, [*о́дсто́яти*] «обстояти, підтримати» Ж, *пе́ресті́й* «перезрівання», *пе́ресто́ялий*, *пе́ресто́яний*, [*по́сто́йкувати*] «простоювати час, лінуватися» Ме, *по́сті́й*, [*по́сто́й*] «постій» Куз, [*по́сто́я*] «становище; повітка» Нед, *по́сто́яле*, *по́сто́ялець*, [*по́сто́янець*], *по́сто́янка* «зупинка», [*по́сто́ячка*] «пристрій, за допомогою якого навчають немовлят ходити», *по́сті́йний*, *по́сто́ялий*, [*по́сто́яльній*] «постоялий», [*по́сто́янний*] «тс. Г; постійний Нед», *при́сто́йний*, [*ро́зсто́яне́*] «відстань» Нед, [*у́сті́йний*] «постійний» Нед, [*у́сті́йчі́вий*] «стійкий» Нед; — р. *сто́ять*, бр. *ста́яць*, др. *стояти*, п. *stać* (1 ос. одн. *stoje*), ч. *státi* (1 ос. одн. *stojím*), сл. *stát'* (1 ос. одн. *stojím*), вл. [*steječ*] (<ст. *stojac*), [*stojec*], нл. *stojas*, болг. *стоя́*, м. *стоу*, схв. *ста́јати*, *ста́јати*, слн. *státi* (1 ос. одн. *stojím*), стсл. **сто́ятн**; — нсл. *stojati* (<\*stajēti) «стояти», пов'язане чергуванням голосних



з формою *stati* «тс., стати» (<іе. \*sthā-/sthē-). — Черных II 206; Фасмер III 769; Преобр. II 374—377; Brückner 512; Machek ESJC 575—576; Schuster-Sewc 1352; Младенов 610; Skok III 329; Mikl. EW 319; Критенко Вступ 518; ZVSZ 408; Мейе ОЯ 43, 158, 163, 189. — Див. ще **ста́ти**.

**стра́ва**, *страве́ць*, *стравне́*, *стравни́й*, *стравня́*, *стравува́ти*, *страву́нок* — див. **тра́вити**.

[**страга́н**] «кіоск, рундук» Куз; — запозичення з польської мови; п. *stragap* «тс., ларьок» походить від нвн. *Schragap* «ларьок, будка, рундук, ятка», що виводиться з свн. снн. *schrage* «навхрест поставлені ніжки стола та ін.», пов'язаного з нвн. *schrąg* «косий», спорідненим з нн. *schreg*, гол. *schraag* «тс.». — Brückner 518; SW VI 444; Kluge—Mitzka 678.

**страда́ти**, *стражда́ти* СУМ, Г, [*стражда́тисся*] «страждати», [*стражда́ти*] «страждати, терпіти» Нед, [*стражда́дувати*] «тс.», [*стра́да*] «гарячий час, жнива» О, [*страда́лець* Нед, *страда́льник* Куз, *страда́льництво* Нед], *стра́дник*, *стра́дництво*, *стражда́лець*, *страда́льник*, *страда́ння* СУМ, Г, [*страда́вання*] СУМ, Г, [*страда́льний*] «страждальний» Нед, [*страда́ний*] «тс.» Нед, *стра́дний*, *стра́дницький*, *стра́дничий*, *стражда́льний*, *страда́льницький*, *стражде́нний*, [*стражде́жий*] «страшний» (про муки, терпіння) О; — р. *страда́ть* «страждати; [косити сіно, збирати врожай]», *страда́* «жнива», бр. [*страда́ць*] «страждати, терпіти», др. *страдати* «працювати, трудитися; страждати, терпіти», п. ст. *stradać* «втрачати, губити, бути позбавленим; позбавляти», *strada* «бідність, злиденність; біда, злидні», *stradza* «тс.», ч. *strádati* «страждати», слц. *strádat'* «тс.», вл. *tradać* «бідувати», нл. *tšadaś*, [*stradać*, *stradaś*] «тс.», болг. *страда́м* «страждаю», м. *страда* «страждає», схв. *страда́ти* «страждати», слн. *strádati* «бідувати», стсл. **страда́ти** (1 ос. одн. **страда́ж**) «страждати; напружувати

тися, боротися; потребувати»; — псл. *stradati* «бідувати», *strada* (\**stradja*) «злидні»; — вважається віддалено спорідненим з лат. *strēnuus* «старанний, енергійний, діяльний; міцний, сильний», гр. *στρηνός* (*стрρηνός*) «гострий, шорсткий, грубий», *στρηνός* «зарозумілість, пихатість», *στρηνός* «оглушливо, пронизливо, гостро, різко» (про крик слона), норв. *sterra* «ревно прагнути», *sterren* «упертий», кімр. *trīn* «боротьба; турботи, зусилля», що переважно зіставляються з р. *стараться*, укр. *старатися*; іе. \*(s)ter-/ (s)tre- (>\*stro-d) «твердий, тугий, жорсткий»; зближення з р. *раде́ть* (Machek ESJC 580; Recherches 38) викликає сумнів, як і пов'язання разом з псл. *strax* «страх» з основою \**sgā-* (Vaillant Gr. comp. I 170—171). — Фасмер—Трубачев III 770; Преобр. II 392—393; Brückner 518; Holub—Kop. 354; Schuster-Sewc 1523—1524; Младенов 611; Skok III 340; Mikl. EW 324; ZVSZ 410; Scheffelowitz KZ 56/3—4, 205; Būga RR II 603; Walde—Hofm. II 601—602; Frisk II 790—791, 809—810; Pedersen Kelt. Gr. I 81; Persson Beitr. 429—430, 435; Pokorny 1022. — Пор. **ста́рати**, **стра́сть**, **стрём'я**.

**страж**, *стра́жа*, [*стража́р*] «сторож» Нед, *стра́жник* СУМ, Г, Нед, *стражні́ця* (заст.) «приміщення для сторожа або військових вартових», [*стражні́чий*] «сторож» Нед, *стражні́чиха* «дружина стражника», *стражні́цький*, [*стражнува́ти*] «сторожити» Нед, Куз, [*стражува́ти*] «тс.» Нед; — р. бр. діал. *страж*, *стража*, др. *стражь*, *стража*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **стражь**, **стража**, як і болг. *страж*, м. *стража*, схв. *стра́жа*, слн. *stráža*, ч. слц. *stráž*, є прямими відповідниками до др. *сторожь*, *сторожа*, укр. *сто́рож*, *сторо́жа*. — Див. ще **стерегті**.

[**стражі́ти**] «бути на ногах» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *страж* «сторож», [*стражува́ти*] «сторожити».

**страйк**, *страйка́р*, *страйку́ючий*, *страйкува́ти*; — бр. [*страйкава́ць*]

«страйкувати»; — запозичення з польської мови; п. *strajk* «страйк» походить від англ. *strike* «тс.; страйкувати», пов'язаного з *strike* «бити, ударяти» у спеціальному значенні «прибирати, спускати (вітрила)», звідки «припиняти роботу»; споріднене з дфриз. *strika* «гладити, терти», дісл. *strȳkja* (*strȳkva*), днв. *strihhan* «тс.», гот. *striks* «смуга», снідерл. *striken* «бити, ударяти», гол. *strijken* «тс.», псл. \**strigiti*, укр. *стри́гати*. — CIC<sup>2</sup> 793; St. wyr. *obcyh* 704; SW VI 444; Klein 1525; Kluge—Mitzka 757; Vries NEW 710—711. — Див. ще **стри́гти**. — Пор. **штрейкбрéхер**, **штрих**.

**страйста** — див. **та́йстра**.

[**стракаш**] (орн.) «сорокопуд сірий, *Lanius exubitor L.*» Шарл; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. діал. слц. *strakaš* «тс.» пов'язане з *straka* «сорока» і відповідає укр. [*соро́куш*] «сорокопуд», [*сорокаш*] «тс.». — *Ferianc Názv. vtákov* 167. — Див. ще **со-рокаті́льник**.

[**стракіта**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis Ness.*» Мак; — результат спрощення форми [*астракіта*] ([*астратік*]), пов'язаної з *а́стра* «тс.». — Див. ще **а́йстра**.

[**стракота**] (бот.) (у сполученні [*с. полева*] «волошка лучна, *Sentaurea jacea L.*») Мак, [*строкота*] «тс.» Мак; — неясне; може бути пов'язане зі [*стракіта*] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis Ness.*» або зі *стокрótка* «*Bellis L.*» (пор.).

[**стракува́ти**] «простягати (ноги)» Корз, [*стракува́тися*] «витягатися, потягуватися, розтягуватися; напружуватися Нед; простягати ноги Корз»; — запозичення з польської мови; п. [*strekować*] «витягати, розтягати, розширювати» походить від нім. *strecken* (< днв. *strecken*) «витягувати, розтягувати», спорідненого з снідерл. *strecken*, дфриз. *strekka*, дангл. *strecan*, *strecen*, англ. *stretch* «тс.» і, можливо, з псл. *strogy* «строгий». — SW VI 453; Kluge—Mitzka 754; Vries NEW 707, 709; Machek *ZfSlPh* 23, 115, 120.

[**страм<sup>1</sup>**] «копил (у санях) Нед, О; довга колода О; поперечна перекладина між копилами на полозах саней Велл», [*стра́ма*] «копил (у санях)» Нед, [*стра́ми*] «полози саней» НикНикТЛ, [*штрам*] «копил у санях; довга колода» О; — запозичення з польської мови; п. *stram* «копил (у санях); поперечний брус у санях, насаджений на копили; основний брус у кімнаті», [*strama*] «тс.» виводяться від снн. *trāme* «брус» (>нвн. [*Tram*] «колода, перекладина»). — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; SJP VIII 798; SW VI 444; Kluge—Mitzka 786. — Див. ще **трам**.

**страм<sup>2</sup>**, *страма́*, *страми́ти*, *страми́тися*, *стра́мний*, *страмню́чий*, *страмвисько*, *страмвище*, *страмбта* — див. **срам**.

[**стра́мець**] «щось високо і круто розташоване» Нед, [*стра́міна*] «переносна драбина» Г, Нед; — форми, пов'язані з коренем псл. *strem-/strȳm-*, до якого зводяться й *стриміти*, *стрімкий*, р. *стремніна* «крутизна, круча», *стрем'янка* «драбина». — *Zubatý St.* а і. I 2, 167. — Див. ще **стрем'я**.

**стра́мкувати** — див. **стрем'я**.

[**стра́мний**] «вимучений, виснажений, кволий» Нед; — неясне.

**стра́нник** «богомалець, який мандрує по святих місцях, прочанин; мандрівник, подорожній», *стра́нний* «мандрівник, подорожній», *стра́нний* «тс.», *стра́нниця* «прочанка, мандрівниця» СУМ, Нед, [*стра́нн'я*] «тс.» Пі; — р. *стра́нник*, др. *стра́нникъ*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *стра́нникъ*, похідне від **страна** «сторона», є закономірним відповідником др. *стороньникъ* (*стороникъ*) «подорожній», похідного від *сторона*. — Фасмер III 771. — Див. ще **сто́ро́на**.

[**стра́нутися**] «здрігнутися» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *стену́тися* і [*стра́хну́тися* Нед] «тс.». — Див. ще **стенати<sup>1</sup>**, **тряхну́ти<sup>2</sup>**.

[**стра́пи**] (мн.) «безладно сплетені коси» Нед, [*страпа́к*] «дряпач, прилад

для розпушування землі ЛЧерк; кілок, на якому сушать сіно О», [страпáня] «суха гілляста смерічка, на якій сушать сіно» О, [страпáчка] «кілок, на якому сушать сіно; гілки, на які нанизують суниці» О, [страпáча] «кудлатий хмиз (ялівцю та ін.)» О, [страпáнки] «лахміття, дрантя» [страпá'я] «тс.», [страпáлі] (мн.) «обтріпані кінці тканини, одягу» Мо, [страпáок] «обривок матері чи полотна» Ме, [страпáуля] «нечоса, особа, що ходить з розтріпаним волоссям» Нед, [страпéр'я] «кожушок качана кукурудзи» Гриц, [страпéхи] «покуйовджене волокно; клапті» Нед, [страпéлихи] «бахрома, торочки» Нед, [страпéлки] «тс.» Нед, [страпéони] «необрізані нитки в одязі» Чаб, [страпéнки] «клапті, дрантя» Куз, [страпéний] «розтріпаний, розкуйовджений, обшарпаний Г; мохнатий, кошлатий, з наїжаченим, настовбурченим волоссям Нед; кудлатий, непричесаний О; шерехуватий Ме», [страпéхатий] «розтріпаний, кошлатий; обтріпаний» Куз, [страпéний] «тс.» Нед, [страпéний] «мохнатий, щетинистий; з настовбурченим волоссям» Нед, [страпéніхатий] «розпатланий, розтріпаний, кудлатий» Мо, [страпéчатий] «обшитий бахромою, з торочками» Нед, [страпéтися] «висотуватися (про край полотна); кошлатитися (про поверхню)» Ме, [вістропати] «висотати» Ж, обстріпати «обшарпати», [обстріпати] Ж «тс.», [розстріпатися] «розпатлатися» Нед, [розстріпатися, розштріпатися] «тс.» тж, [розстріпаний] «розпатланий, розтріпаний» Куз; — п. strzep «клапоть», strzepki (мн.) «торочки, бахрома (на тканині)», strzepiasty «обтріпаний, обшарпаний», strzepić «робити торочки (на полотні), торочити (полотно)», strzepić się «обтріпуватися», ч. stǎpес «китиця», trǎpес «тс.», stǎpiti «розмочалювати», ст. stǎpiti se «стовбурчитися, наїжачуватися», слц. strap «шматок, ганчірка, ляхміття», strarák «нечоса, людина з розтріпаним волоссям», strarái «тс.; (рідк.) кудлатий пес», (s)trǎpес «бахрома, торочки; шматок», strar-

kat' «рвати, шарпати на шматки; розплітати», ч. слц. strarátú «розтріпаний, розкуйовджений, розпатланий, нечесаний; обшарпаний; кучерявий»; — псл. [strǎp-] «щось обтріпане»; — загально-визнаної етимології не має; здебільшого пов'язується з псл. trǎp-/strǎp- «китиця, торочки; ганчірка; шмат» (укр. діал. р. трáпка) і псл. trǎpati «бити; смикати, рвати; трусити» (укр. [трéпати] «трясти», трéпати «тс.»); менш обґрунтоване зіставлення з укр. стряпаніна, р. стряпать, стряпня, стряпчий або зближення з п. strup «струп; те, що вкриває, закриває; парші» (Brückner 522—523). — Shevelov Hist. phonol. 651; Holub—Kop. 393; Варбот Етимологія 1985, 24—27; Zubatý St. a čl. II 173. — Пор. стря́мби, трі́пати, тря́пка.

[страстíнци] (бот., мн.) «пасифлори, Passiflorae Jass.» Нед, Мак, [страстянка] «пасифлора, страстоцвіт, Passiflora L.» Мак; — похідне утворення від *страсть* «пристрасть; страждання», очевидно, як калька латинської наукової назви рослини, що складається з основ слів passio «страсть, страждання» (<pati «терпіти, страждати, мучитися») і flos (род. в. floris) «квітка»; пор. інші назви пасифлори: укр. [мучениця], р. страстоцвёт, [страсть Христова], нім. Passionsblume (букв. «страсна квітка»). — Лік. росл. Енци. дов. 321; УРЕ 8, 204. — Див. ще *страсть*.

*страсть* «сильне почуття; палкий потяг, пристрасть; жах, подив, захоплення; вечірне богослужіння в Страсний четвер», *страсті* «вечірне богослужіння в Страсний четвер», [страстник] «мученик, страдник» Пі, Нед, *стра́сний* СУМ, Г, [страстний] Нед, Г, [стра́шний] (у сполученнях [с. тиждень] «Страсний тиждень», [стра́шна неділя] «тс.») Нед, Г, [пóстрасть] «пристрасть» Нед, *при́страсть*, *при́страсний*, *пристраститися*; — р. *страсть* «пристрасть; страсті», бр. *страць* «пристрасть», др. *страсть* «страждання, бідування; хвороба; мука,

мученицька смерть; подвиг; боротьба; пристрасть», ч. *strast* «біда, горе, страждання, туга», сл. *strast'* «тс.», болг. м. *страст* «пристрасть», схв. *strāst*, слн. *strást* «тс.», цсл. стсл. **страсть** «тс.; страждання, біль, муки; мученицька смерть»; — псл. *strasty* < \**strad-tb* «страждання; мука; сильне почуття», пов'язане з *stradati* «страждати, мучитися; бідувати». — Булаховський Вибр. пр. III 368; Фасмер III 771; Черных II 206—207; Преобр. II 392; Вгückneу 518; Holub—Kop. 354; Machek ESJC 580; Младенов 611; Skok III 340; Mikl. EW 324; Karulis II 310. — Див. ще **страдати**.

**[страт]** «нудьга, туга» О; — неясне; можливо, результат видозміни ч. *strast* «горе, страждання, туга», зближеного з основою *strātiti*.

**[стра́га]** «ковзка дорога взимку» О; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *stradă* (молд. *стра́дэ*) «вулиця».

**страте́г, стратеге́ма** «воєнна хитрість», *страте́гія, стратегі́чний*; — р. болг. *страте́г*, бр. *страте́г*, п. *strateg(ik)*, ч. сл. слн. *stratég*, вл. *strategija*, м. *стратег*, схв. *strāṭēg*; — запозичення з німецької мови: н. *Stratège*, як і фр. *stratège*, походить від гр. *στρατηγός* «воєначальник», що складається з основ *στρατός* «натовп, загін, військо», спорідненого з дінд. *strta* «простягнутий, посипаний», ав. *stərəta* «розстелений», і *-ηγος* (*-αγος*) «ведучий, вождь», похідного від *ἄγω* «жену, веду»; пор. др. *стратиγъ* «воєначальник», запозичене з грецької мови через церковнослов'янське посередництво (цсл. стсл. **стратиγъ** «тс.»). — СІС<sup>2</sup> 794; Фасмер III 771; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693; Вуяклија 912; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685; Frisk II 806. — Див. ще **агонія**.

**страти́графія** «розділ геології, що вивчає верстви гірських порід», *страти́графі́чний*; — р. болг. *страти́графія*, бр. *страти́графія*, п. *stratygrafia*, ч. *stratigrafie*, сл. *stratigrafia*, схв. *страти́графі́ја*, слн. *stratigrafija*; — за-

позичення із західноєвропейських мов; н. *Stratigraphie*, фр. *stratigraphie*, англ. *stratigraphy* утворено з основ лат. *strātum* «шар, підстилка, постіль, настил» і гр. *γράφω* «пишу». — СІС<sup>2</sup> 794; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693; Вуяклија 912; Gr. Fwb. 727; Klein 1522. — Див. ще **графá, естра́да**. — Пор. **страти́фіка́ція, стратостáт, стратосфе́ра, субстра́т**.

**страти́фіка́ція** «витримування насіння в піску або торфі при зниженій температурі; розміщення шарами, розшарування», *страти́фікува́ти*; — р. болг. *страти́фіка́ция*, бр. *страти́фіка́ция*, п. *stratyfikacja*, ч. *stratifikace*, сл. *stratifikácia*, схв. *страти́фіка́ција*, слн. *stratifikacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stratifikation*, фр. англ. *stratification* походять від слат. *strātificatiō* «розшарування», що складається з основ *strātum* «шар, настил» і *-ficiatiō*, пов'язаного з *facere* «робити». — СІС<sup>2</sup> 794; ТСБМ V/1, 336; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 694; Вуяклија 912; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685; Klein 1522. — Див. ще **естра́да, факт**. — Пор. **страти́графія, стратостáт, стратосфе́ра, субстра́т**.

**стратостáт**; — р. болг. *стратостáт*, бр. *стратостáт*, п. сл. *stratostat*, схв. *стратостат*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stratostat*, фр. англ. *stratostat* утворено з першого компонента фр. *stratosphère* «стратосфера» і гр. *στατός* «той, що стоїть» (за зразком фр. *aérostat* «аеростат»). — СІС<sup>2</sup> 794; БСЭ 41, 85; ТСБМ V/1, 335; Sl. wуg. obcуch 705; РЧДБЕ 694; Вуяклија 913; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685. — Див. ще **аеростáт, стратосфе́ра**. — Пор. **страти́графія, страти́фіка́ція, стратосфе́ра, субстра́т**.

**стратосфе́ра** «шар атмосфери на висоті від 8—16 до 55 км»; — р. болг. м. схв. *стратосфе́ра*, бр. *стратосфе́ра*, п. вл. *stratosfera*, ч. сл. *stratosféra*, слн. *stratosféra*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Stratosphäre*, англ. *stratosphere* походять від

фр. stratosphère, яке утворив французький метеоролог Л.-Ф. Тессеренк де Бор (1855—1913) з основ лат. strātum «шар, покриття» і гр. σφαῖρα «м'яч, куля; небозвід, небесний простір». — СІС<sup>2</sup> 794; ССРЛЯ 14, 1006; Koraliński 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693; Вуяклија 913; Klein 1487, 1522; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685. — Див. ще **естрада, сфера**. — Пор. **стратиграфія, стратифікація, стратостат, субстрат**.

**страус** (орн.) «рід птахів страусоподібних, *Struthio camelus* L.», [стрóвус] «тс.» Нед, *страусеня* «пташа страуса», *страуся* «тс.», *страусятник* «приміщення для страусів», *страусиний, страусовий*; — р. бр. *страус*; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з німецької; нвн. Strauss «страус» (снн. strūs, двн. strūz) виводиться від пізньолат. слат. strūthiō «страус», що продовжує лат. strūthio (strūtio), яке походить від гр. στρουθίον «тс.; горобець, маленький птах взагалі», пов'язаного з στρουθός (атт. στρουθός) «тс.; птах» нез'ясованого походження. — СІС<sup>2</sup> 794; Коваль 95; Черных II 207; Фасмер III 771; Преобр. II 393; Kluge—Mitzka 144, 756; Klein 1527; Walde—Hofm. II 608; Frisk II 811. — Пор. **струсь**.

**страх**, [страхán] «опудало» Корз, *страхів'я, страхіття, страхіть, страховідло, страховина* СУМ, Г, *страховіння, [страховіночка]* «страшна казка» Нед, *страховісько* СУМ, УРС, *страховище, страховіття, страхота, [страхотина]* «страхота» Чаб, [страхóнок] «страх» Нед, [страшилище] «тс., жаж» О, *страшидо, страшило, [страшище]* «привид» Нед, [страшóк] «боягуз», [страшóк] «назва вола полові масті з особливого роду рогами; опудало для птахів», *страхлівий* СУМ, Куз, *страхінний, страховінний, страховітий* «який викликає страх», *страшезний, [страшелезний]* Нед, Чаб, *страшенний, [страшєтний]* «жахливий», [страшкíи] «страшний; лякли-

вий, боязкий», *страшливий, страшний* СУМ, Нед, *страшнуватий, страшнючий, [страшне]* «дуже» О, *страхати, страхатися* «лякатися, боятися» СУМ, ВеУг; *побоюватися, турбуватися, [страхнутися]* «злякатися», *страшити* СУМ, Нед, *страціати* «лякати, залякувати», *безстрашия, безстрашний, [вістраха]* «страх» ЛексПол, [вистрахіття] «страхіття» тж, [відстрах] «відстрашування» Ж, *застрашливий, настрашка, настраханий, острах, острашка* СУМ, Ж, *острахнутися, перестрах* СУМ, Нед, *пострах, [пострашка]* «пострах» Куз, *пристрашка*; — р. бр. болг. *страх*, др. *страхъ*, п. ч. слц. strach, вл. strach, ст. traschiež «боятися, лякатися», нл. tšach, полаб. stroch «страх», м. *страв* «тс.», *страшен* «страшний», схв. *стрāх*, слн. stráh, стсл. **страхъ**; — псл. страхъ «страх»; — загальноприйнятої етимології не має; первісно, можливо, «заціпеніння», пов'язане з іє. \*ster- «ціпеніти, твердіти»; у такому разі споріднене з лит. strėgti «заціпеніти, залякнути, застигнути; перетворитися на лід», лтс. strėgele «бурулька», свн. strac «тугий», снн. strak «тс., твердий, жорсткий, заляклий»; заслуговують на увагу також зіставлення з лтс. struðstēt, struðstīt «загрожувати; суворо попереджати» (Endzelin KZ 44, 65—66; Эндзелін СБЭ 70; Mühl.—Endz. III 1099), пов'язання з псл. trepetь «трепет», лат. strāgēs «падіння, убивство, смерть», гр. трéω «боюся, утікаю з переляку», дінд. trāsati «боїться» (Младенов 611) або з псл. strastь «страсть» (Brückner 517—518), виведення від \*strag- (<\*strōg-, \*sr-ōg-/sor-g-) «строгий» (Ondruš JC 10, 17; RES 37, 169); безпідставне зближення з р. *сража* (Mikkola IF 6, 351), псл. tręsti «трясти» (Jokl AfSIPh 28, 7). — Фасмер—Трубачев III 772; Черных II 207; Преобр. III 393—394; Ильинский ИОРЯС 20/3, 116—117; Machek ESJC 581; Schuster-Sewc 1362—1363; Skok III 340—341; ZVSZ 410—411; Mikl. EW 324; Vondrák I 354; Vaillant Gr. comp. I

170—171; Persson Beitr. 432, 450—451.  
— Пор. **страсть, строгий, трепет.**

[**страхопільне**] «опудало, привид» Нед; — складне утворення, пов'язане зі *страх*; другий компонент неясний. — Див. ще **страх**.

[**страхопуд<sup>1</sup>**] (орн.) «сорокопуд сирій, *Lanius exubitor L.*» Шарл; — видозмінене запозичення з чеської або словацької мови, зближене зі *страхопуд* «опудало; страховище; боягуз»; ч. *strakorud* «строкатий дятел», слц. [strakorúd] «тс.» (пор. ч. діал. слц. *strakoš* «сорокопуд») відповідають укр. *сорокопуд*, яке складається з основ *сорока* і *пудити* (див.). — Пор. **стракаш**.

[**страхопуд<sup>2</sup>**] (бот.) «осот болотний, *Cirsium palustre Scop.*» Мак; — результат перенесення на рослину назви *страхопуд* «опудало, страховище»; в основі перенесення лежить, очевидно, пов'язаний з давніми віруваннями слов'ян звичай робити пучки, снопи з осоту і под., які ставились біля воріт або дверей хати чи хліва для того, щоб відганяти від оселі нечисту силу або заманювати домовика. — Лукінова Мовозн. 1981/6, 61; Симонович 97. — Див. ще *пудити, страх, страхопуд<sup>1</sup>*. — Пор. *дід<sup>2</sup>*.

**страхувати** «укладати договір про страхування; уберігати кого-небудь від нещасного випадку при виконанні чогось», [*страхівник*] «той, який страхує, застрахований» Куз, *страхові* (мн.) «гроші, які вносять або одержують при страхуванні», *страховка* «страхування; форма відшкодування збитків за рахунок страхового фонду», *страхування* «тс.; страхова плата», *страхувальник* «особа чи установа, яка страхується», *страхувач* «особа чи установа, яка зобов'язується виплачувати винагороду при страхуванні», [*страхувальний*] «застрахований від пожежі» Нед, *страховий, перестраховка, перестраховальник*; — бр. *страхавач* «страхувати», *страхоўка*; — запозичення з російської мови; р. *страховать* «страхува-

ти» (з 1822), *страхование* «страхування» (з 1773), *страховщик* «страхувач», *страховой* «страховий» (з 1782) пов'язані зі *страх* «страх, стан тривоги, спокою». — ССРЛЯ 14, 1010—1011, 1013; Преобр. II 393—394; Грот Фил. раз. II 369. — Див. ще **страх**.

[**стрежень**] (ент.) «муха жигалка осіння, *Stomoxys calcitrans L.*» Німчук; — неясне; можливо, пов'язане зі [*стрикати*] «штрикати». — Німчук 232.

**стрекало** — див. **стрикати**.

**стрекач** (у виразі *здавати стрекача* «втикати, швидко зникати»); — очевидно, запозичення з російської мови; р. *стрекач* (у виразах *давать стрекача* «швидко, спішно, квапливо тікати», *давать с.* «тс.») є похідним від дієслова *стрекать* «швидко бігти, тікати; [стрибати, скакати; поспішати, кинутися прожогом]», можливо, пов'язаного зі *стрекать* «колоти, штрикати; жалити», що відповідає укр. [*стрикнути*] «ужалити, уколоти». — Фасмер III 774; Преобр. II 395; Ильинский ИОРЯС 16/4, 23. — Див. ще **стрикати**.

[**стрекоза**] «цикада, деревний цвіркун» Куз; — результат контамінації назв [*стрекота*] «тс.» і [*стрикоза*] «бабка, *Libellula L.*». — Див. ще **стрекотати<sup>1</sup>, стрікоза**.

[**стреконіти**] «мерзнути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми [*дригоніти* (\**дрегоніти*)] «дрижати (від холоду)». — Див. ще **дрижати**.

**стрекотати<sup>1</sup>, стрекотіти, стрекіт**, [*стрекот*] «стрекіт» Нед, [*стрекота*] «цикада, деревний цвіркун» Нед, *стрекотання, стрекотіння, стрекотня, стрекотнява, [стрекотулька]* «саранча червонокрилка, *Acridium stridulum*» Нед, *стрекотуха* «та, що стрекоче, швидко, багатослівно говорить», *стрекотушка* «тс.», *стрекотливий*; — р. *стрекотать* «стрекотати», бр. *стракатыць* «тс.», др. *въстрекотати* «стрекотати» (про сороку); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *скрекотати*, [*троскотати*] «кричати, сокотати (про курку)», др. *троскотати*

«стрекотати»; пор. гр. τρίζω, τέτρίφα «щебетати, джеркотати, стрекотати, пищати», στρίζ, στρίφ «якийсь нічний птах», лат. strīx «сова», що зближуються з іє. \*(s)treig- «шипіти; дзижчати, свистіти» звуконаслідувального походження. — Фасмер III 774; Черных II 208; Преобр. III 395; Budziszewska 158; Frisk II 932, 810; Pokorny 1036. — Пор. **стрекотати**.

**стрекотати**<sup>2</sup> — див. **стрікати**.

**стрёмёно** СУМ, Нед, *стремённе* «остання чарка перед дорогою», *стрёмённий* «конюх-слуга», *[стрёмень]* «стремено» Нед, Чаб, *[стрёмін]* «тс.», *стрёмінце* (анат.) «стремено в середньому вусі», *[стрём'я]* «стремено Нед, Куз; слід ноги Нед, слід Пі», *[стрімено]* «стрём'янка» О, *[струмента]* «стремена» Нед, *[стременистий]* «міцний в стременах» Нед, *[настрёмець]* «спадкоємець»; — р. *стрёмя* «стремено», бр. *стрэмя*, др. *стремьнь*, *стрьмень*, п. strzemię, [каш. strëma, strëmeń, strëmono], ч. střemen, střemen, střemen, (s)tr̃men, слц. stremeň, strmeň, vl. tr̃meň, tr̃meň, ст. tšmeň, нл. tšmeň, ст. tschmeň, болг. *стрёме*, м. *стремен*, схв. *стрёме*, *стрёмён*, *стрёмён*, слн. strême, цсл. **стрьмень**; — псл. (s)treme, \*(s)t̃rme, очевидно, пов'язані з stemъ, \*st̃r̃mъ «крутий, стрімкий; тугий», до якого зводиться також укр. *стрімкий*; виводиться також (Бернштейн Очерк 1974, 178) від гіпотетичної дієслівної основи псл. \*strem- із значенням «стягувати, зв'язувати»; виведення від слат. strima «стремено» (Matzenauer 314) сумнівне. — Фасмер III 775; Черных II 209—210; Преобр. II 397; КЭСРЯ 429; Brückner 522; Machej ESJC 586; Holub—Lyer 454; Schuster-Sewc 1546—1547; Младенов 612; Skok III 344; Zubatý St. a čl. II 2, 164, 167; ZVSZ 414; Mikl. EW 325. — Див. ще **стрём'я**.

**[стремка]** (бот.) «бровник однобульбовий, Herminium monorchis (L.) R. Br.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з бр. *стрэмка* «гостра, колюча тріска».

**[стрём'я]** «круте урвище, провалля; швидка, бурхлива течія», *[срём'я]* «тс.», *[стрёмёно]* «урвище», *стрёмління*, *[стрёмно]* «безодня, провалля» Нед, *[стрімен]* «настрій; прагнення, устремління» О, *[стёрмо]* «крутизна» Нед, *[стрім]* «схил Куз; усе, що високо підноситься, стрімчак; нанесене течією; напрям Нед», *[стрімковане]* «вимірювання глибини лотом» Нед, *[стрімляк]* «шпиль», *[стрімниця]* «вертикаль» Нед, *стрімчак* «прямовисна, стрімка скеля; те, що високо підноситься», *[стром]* «круча», *[стромá]* «тс.; круте урвище, провалля, крутий, скелястий берег; швидка, бурхлива течія», *строміна* «обрив, круча СУМ, Нед; [стрімкий крутий схил О]; круте урвище, провалля; швидка, бурхлива течія», *стромовіна* «тс.», *[стрёмлядь]* «крутий берег, схил гори» St. z fil. 12, *[стрёмлівий]* «прагнучий» Нед, *стрімкий*, *стрімлівий*, *стрімчастий*, *[строманістий]* «тонкий, стрункий» Нед, *[струменістий]* «тс.» ВеУг, *[стрёмий]* «крутий, обривистий» Нед, *[стромлівий]* «стрімкий» Нед, *[стряжкий]* «крутий», *[стрámкувати]* «настромлювати» О, *стрёміти* «стирчати; стояти сторчма; швидко рухатися; прагнути», *стріміти* «тс.», *[стрімляти]* «настромлювати» Нед, Пі, *[стрімнути]* «направитися, кинутися» Нед, *строміти*, *стромляти*, *[стром'ять]* «прямовисно, вертикально» О, *[настрёми]* «шевська колодка, копил» Куз, *устремління*; — р. *стрёмя* «швидка, бурхлива течія», *стрёмніна* «тс.; урвище», *стрёмить* «спрямовувати, швидко рухатися», *стрёміться* «тс.; прагнути», бр. *стрёма* «обрив; прудка течія», *стрэмка* «гостра тріска, осколок», п. stromy «крутий», trzmić «стирчати», ч. strmý «крутий», strměti «стирчати, височіти», слц. strmý «крутий», strmiet' «стирчати, височіти», болг. *стрёмен* «крутий», *стрёмя се* «прагну; направляюся», м. *стрм(ен)* «крутий», *стреми се* «прагне», схв. *стрм* «крутий», *стрёмити* «направлятися, прагнути», слн. střm «крутий», stremíti «пра-

гнути», стсл. **стрѣмити** «тс.»; — псл. \*st<sup>h</sup>gъ «крутий», stromъ «тс.», stremę «крутизна», stremiti «направляти»; — очевидно, споріднене з гол. stram «жорсткий», н. stramm «тугий, жорсткий», гр. στέρμιος «жорсткий, міцний», які зводяться до іє. \*ster- «твердий, жорсткий, тугий, заляклий»; зіставляється також (Соболевский РФВ 71, 432; Преобр. II 396—397; Младенов 612; Moczyński PZJP 123—124) з іє. \*ser-/srei-/sri- «текти» (псл. struja); є підстави вбачати тут праслов'янську омонімію двох етимологічних гнізд — із семантикою «стирчати, височіти» (від іє. \*ster-) і з семантикою «текти, спрямовувати» (від іє. \*ser-/sr- > псл. str-); менш обгрунтовані зіставлення з лтс. stramenes «багністі рівні луки» (Mühl.—Endz. III 1081) або з лит. [stramenu] «гоню, лякаю», [pastramėno] «злякався» (Būga RR II 605; Trautmann 290), як і думка (Корецький Езиков. изсл. Младенов 379) про звуконаслідувальне походження. — Фасмер—Трубачев III 775, 781; Черных II 209; КЭСРЯ 429; Ильинский ИОРЯС 23/1, 138—141; Brücker 519; Holub—Kop. 354—355; Machek ESJC 582; Skok III 346; Mikl. EW 325—326; Zubatý St. a čl. I 2, 167; Meillet Études 233, 428; Persson Beitr. 430—431; Pokorny 1022. — Пор. **обстрів, сторч, страдати, струмь.**

**стрем'янка** «переносна драбина; пристрій у вигляді скоби для з'єднання, скріплення окремих деталей» (з рос.), [стрѣмен] «вид бортицького лазива» Ник; — р. *стрем'янка* «переносна драбина»; — пов'язане з р. [стром] «драбина з одного стовбура з суками», яке відповідає укр. [стром(а)] «круча»; пов'язання зі *стрѣмя* «стремено» (Преобр. II 397) викликає сумнів. — Фасмер III 781; Черных II 210. — Див. ще **стрѣм'я.**

**стренáдка, стронáдля** — див. **стернік.**

[**стрѣнчити**] «рекомендувати, указувати, радити», [**стрáнчити**] «тс.» Корз, *настрѣнчити* «настроїти, підбурити»,

[*підстрѣнчити*] «підбурити, підбити», [*підстрѣючити*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. stręczyć «радити, рекомендувати, факторувати», pastęczyć «порадити, порекомендувати» загальноприйнятої етимології не має; розглядається як похідне з префіксом z- (s-) «з» від дієслова ręczyć «ручитися, ручатися», пов'язаного з ręka «рука», що відповідає укр. *рукá* (SW VI 454); пов'язується також з strąk «стручок» (Brückner 518). — Пор. **рукá, струк.**

**стрѣпѣт** (орн.) «хохітвa, Otis tetrah L.» СУМ, Нед, [стрѣпѣтень, стрѣпѣтка] «тс.» Нед, Шарл; — р. *стрѣпѣт* «тс.; [різкий шум, шерех зі свистом]», бр. *стрѣпѣт*, п. strepet (з р.), болг. *стрѣпѣт* (з р.?) — очевидно, звуконаслідувальне утворення, аналогічне до лат. strepere «шуміти, бушувати, гриміти», за характером шуму від польоту хохітви; пов'язується також з *трѣпѣт*, р. *трѣпѣтáть* за особливістю зльоту цього птаха із землі. — СУМ 9, 763; Булаховський Вибр. пр. III 222; Фасмер III 776; Преобр. II 397; Лопатин ЭИРЯ II 147; Даль IV 339; Аксаков Записки ружейного охотника 229.

**стрѣпѣхатий, стрѣпѣній, стрѣпѣхія** — див. **стра́пи.**

**стрѣпѣхатися** «здрігатися всім тілом, тріпотіти крилами; прискорено, посилено битися (про серце)», *стрѣпѣхнѣтися*; — афективне утворення, пов'язане з *трѣпѣтáтися* «дріжати, треміти», р. *трѣпѣхáться* «тріпатися, стрѣпѣхатися». — Див. ще **трѣпѣт.**

**стрептококи** «бактерії кулястої форми, з'єднані у вигляді ланцюжка, які можуть спричинювати гнійні запалення, сепсис, ендокардит, ангіни та ін.», *стрептоко́к* (одн.); — р. *стрептоко́кк*, бр. *стрѣптако́кі*, п. streptokokki (мн.), ч. слц. streptokok, streptokokus, болг. *стрептоко́к*, м. *стрептоко́ки*, схв. *стрептоко́ка*, слн. streptokók; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. Streptococcus утворено віденським хірургом А. Т. Біллротом (1829—1894) на базі гр. στρεπτόκος



«скручений, гнучкий», пов'язаного з дієсловом *στρέφω* «повертаю, верну», етимологічно не зовсім ясного, і *κόμμος* «зернина, ядро». — СІС<sup>2</sup> 794; ССРЛЯ 14, 1044; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453—454; РЧДБЕ 693; Вуяклија 913; Klein 1523, 1526; Frisk I 895, II 808—809. — Див. ще **апостро́ф, кок**<sup>3</sup>.

**стрептоміцин** «лікарський препарат, антибіотик, який застосовують при лікуванні туберкульозу, бруцельозу, туляремії та ін.»; — р. болг. м. *стрептомицин*, бр. *стрэптамицін*, п. *streptomycina*, ч. *streptomycin*, слц. *streptomycin*, схв. *стрептоміцин*, слн. *streptomicin*; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *streptomycin* (звідки також фр. *streptomycine*, нім. *Streptomycin*) утворено в 1944 р. американським мікробіологом З.А.Ваксманом з основ гр. *στρεπτός* «скручений, гнучкий» і *μύκης* «гриб, пліснява», очевидно, пов'язаного з *μύξα* «слиз із носа; слиз» і, можливо, спорідненого з лат. *mūsus* «тс.», *mūso* «пліснява, цвіль». — УРЕ 11, 20; ССРЛЯ 14, 1044; Kopaliński 919; Holub—Lyer 454; РЧДБЕ 693; Вуяклија 913; Klein 1011, 1523; Gr. Fwb. 727; Frisk II 267, 277—278, 808—809; Walde—Hofm. I 402—403. — Див. ще **стрептоко́ки**. — Пор. **стрептоци́д**.

**стрептоци́д** «препарат, яким лікують захворювання, викликані стрептококом»; — бр. *стрэптацид*, болг. *стрептоцид*, слц. *streptocid*, схв. *стрептоцид*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *стрептоцид* утворено з першої частини слова *стрептокок* і основи лат. *-cida*, пов'язаної з дієсловом *caedo* «б'ю, рубаю, вбиваю». — Черных II 210. — Див. ще **стрептоко́ки, гербіци́д**.

**стрес** «неспецифічна реакція організму на дію подразників»; — р. *стресс*, бр. *стрэс*, п. *stres(s)*, ч. *stress*, слц. *stres*, слн. *strés*; — запозичення з англійської мови; англ. *stress* «тс.; тиск, натиск» є результатом спрощення форми *distress* «горе, біда; біль; [тиск; напруга]», яке походить від фр. ст. *destre(s)ce* «бі-

да, злидні», що зводиться до нар.-лат. *\*districtia* «тіснота», пов'язаного з лат. *distringo* «розтягую, розпинаю; оточую», похідним від *stringo* «натягую, згортаю, стягую, витягую, зв'язую», яке виникло внаслідок злиття двох етимологічно різних слів, зокрема пов'язаного з *striga* «риска, смужка», спорідненим з двн. *strihhan* «натирати», дангл. *strīcan* «тс.», псл. *\*strigtī* «стригти», *strǫgati* «стругати», і з гр. *στραγγός* «скручений», двн. *strengi* «сильний». — СІС<sup>2</sup> 794; СРЯ IV 287; ТСБМ V/1, 351; Kopaliński 919—920; Klein 1523; ODEE 277, 875; Dauzat 243; Walde—Hofm. II 604—605. — Див. ще **стрі́гти, струга́ти**.

**стриба́ти** «скакати», [*стриба́ти*] «утікати Нед; швидко летіти О», *стрибну́ти* СУМ, Нед, *стрибону́ти* СУМ, Нед, *стриб* (виг.), [*стриб*] «стрибок», *стриба́йчик* «заець СУМ, Нед; [(ент.) вид блішки, *Haltica Müll.*] Нед», *стриба́ння* (у виразі *с. в грéчку* «нешлюбні зв'язки»), [*стрибаньчик*] «заець; вид блішки» Нед, *стриба́ч*, *стрибо́к* СУМ, Нед, *стрибу́н*, *стрибу́нка*, *стрибу́ха*, *стриба́ючий*, *стрибкий*, *стрибко́вий*, *стрибкува́тий*, *стрибу́чий*, [*вістриб*] «стрибок» Я, *вістриби* «жваві стрибки», [*вістриба*] «вистрибом», *вістрибом*, *вістрибцем*, [*вистрибинатий*] «баский» (кінь) ЛЧерк, *підстрибом*, *підстрибцем*, *пострибу́н*, *прістрибом*; — р. [*стриба́ть*] «скакати, плигати» (з укр.?), бр. [*стрибуляць*] «іти підстрибуючи»; — псл. [*stribatī*] «скакати»; — очевидно, споріднене з лит. (s)tribuliuoti «підскакувати, скакати»; дальші зв'язки неясні; зіставлялося (Ильинский ИОРЯС 23/1, 143—144) з нвн. *streben* «прагнути, направлятися», англ. *strive* «боротися». — Фасмер—Трубачев III 777; Куркина Этимология 1974, 51—52.

**Стрібо́г** «бог вітрів у східних слов'ян»; — р. *Стрібо́г*, бр. *Стрыбо́г*, др. *Стрибогъ* «тс.», *Стрибожь* «Стрибожий»; — очевидно, запозичення з давньоіранської мови; пор. перс. *Sribaya-* < \**Strībaya-* «величний бог», у якому компонент *srī-* відповідає дінд. *srī-* «блиск,

світло вогню, сонця, світанок», а бауа — псл. bogъ «бог»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з псл. strojiti «влаштувати» (Meillet RSl 6, 168), із *стриба́ти* і нвн. streben «прагнути» (Brückner KZ 50, 195), з лит. stygėti «бути жорстким», styřti «ставати жорстким» (Jagić AfSlPh 5, 4), виведення від псл. sьtyri «зітри, знищ» (Зеленин ИОРЯС 8/4, 268), від іє. \*steg- «розстилати, розсівати» (Преобр. II 398; Jakobson IJSLP 1/2, 272), від іє. \*pətēr bhagos «бог-отець» (Вей ВЯ 1958/3, 96—97), від іє. \*seg- «текти, рухатися, бігти» (Moszyński PZJP 123; Ondruš Sborník filoz. fak. University Komensk. 10, 90). — Булаховський Вибр. пр. III 494—497; Фасмер—Трубачев III 777; Менгерс 193—195.

**стрива́й, стрива́йте** — див. **трива́ти**.

**стригавець, стрігавка** — див. **стригну́ти**.

[**стриганець**] (ент.) «сарана, Locusta L.» ВеБ, [**стрижок**] «тс.» ВеБ; — похідні утворення від [**стригну́ти**] (\***стригати**) «стрибнути» (див.).

[**стригну́ти**] «стрибнути» Нед; — результат контамінації слів *стрибну́ти* і *плигну́ти*. — Див. ще **плига́ти, стриба́ти**.

**стри́гти, стригну́ти, стрі́га** «коротко обстрижена покритка; [обстрижена дитина Нед]», [**стрігало**] «овечі ножиці» Куз, *стригаль*, *стригун* «однорічне лоша; [стригаль Нед]», [**стриж**] «стриження, стрижка (овець)» Нед, [**стрижа́й**] «стригаль», *стрижа́к*, [**стрижа́чка**] «кобила на другому році; безоста пшениця Нед», [**стрижачок**] «дворічне лоша» Мо, [**стрижба́**] «стрижка (овець)» Нед, *стрижій* «стригаль», *стрижка* «стриження; спосіб, форма підстригання; [острижена вівця; обстрижений (про дитину та ін.); гривка волосся на чолі у дівчат О]», [**стрижки**] «спущені на чоло пасма підстриженого волосся» Ме, [**стрижкі́**] «вівці, яких можна стригти» ВеУг, *стрижча́* «стригунець (лоша)», *настриг*, *обстрижчини* «обряд

першої стрижки дитини», [*постри́жини* Куз, *постри́жчини*] «тс.», *перестри́г* «повторне стриження вовни», [*перестри́га*] «вівця, яка двічі за літо стриждеться; вовна повторної стрижки; пристрижена овчина старої вівці», [*перестри́жка*] «руно з однорічної вівці» Нед, [*підстрига́ч*] «той, хто підстригає вовну на сукні» Нед, *підстри́жка*, *постри́г* «обряд постригання в ченці», [*пострига́льня*] (тех.) Нед, [*пострига́ч*] «перукар» Куз, [*постриже́ник*] «чернець» Нед, [*постри́жник*] «тс.» тж, *розстри́га*; — р. *стричь*, *стригú*, бр. *стрыгчы*, др. *стричи*, *стригу*, п. *strzyc*, *strzyge*, ч. *stříhati*, ст. *střici*, слц. *strihat'*, вл. *tríhač*, нл. *stígaš*, [strigaš], полаб. *strážě* «стриже», болг. *стрига́*, м. *стриже*, схв. *стри́жи*, *стри́жем*, слн. *striči*, *strižem*, стсл. **стришти, стринж**; — псл. \*strigti «стригти», \*strigati «тс.», паралельне до strьgati «стругати»; — споріднене з прус. strigli «будяк, чортополох», дангл. strіcan «намазувати, гладити», двн. strīhhan, дісл. strīkva, гол. strijken «тс.», лат. stringere «торкатися; здирати», strigilis «скребло»; іє. \*strīg-/streig- «гладити»; припущення про рухоме s-, псл. \*strikti і зближення з лит. riēkti «різати», іє. \*reik- (Machek ESJC 588; Dostál ZfSlPh 29, 218) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 778; Черных II 210; Преобр. III 398—399; Brückner 523; ZfSlPh 2, 299; Holub—Kop. 358; Holub—Lyer 455; Schuster-Sewc 1546; Младенов 612; Skok III 344; Mikl. EW 326; Мейє ОЯ 175; Meillet MSL 14, 350; Mikkola Ursl. Gr. III 77; Trautmann 289; Kluge—Mitzka 757; Vries NEW 710—711; Walde—Hofm. II 604—605; Ernout—Meillet 1159; Zupitza GG 94; Pokorny 1028—1029. — Пор. **струга́ти**.

[**стри́ги**] «листяні жилки (у капусти)» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане зі *стрижень*<sup>1</sup> (пор.).

[**стриго́йка**] «гнучка палиця» Ме; — очевидно, семантично видозмінене («заворожена палиця, зручна у деяких дитячих забавах» < «відьма») запозичення

із східнороманських мов; молд. *стригоайкэ* (рум. *strigoaică*) «відьма» пов'язане з молд. *стригой* (рум. *strigoi*) «вовкулак», *стригэ* (рум. *strigă*) «відьма», що походить від лат. *striga* «стара чаклунка, відьма; вухата сова», спорідненого з гр. *стрі(у)ξ* «сова», лат. *strīx-* (род. в. *strigis*) «вухата сова, сипуха» (за пові'ям, висмоктує дитячу кров), які зводяться до іє. *\*(s)trīg-/ (s)trei-g-* «шипіти; дзижчати, летіти (з посвистом)». — Мельничук Молд. эл. 171; Pușcariu 152; Walde—Hofm. II 603, 606; Дворецкий Лат.-русск. сл. 1976, 957, 958; Frisk II 810.

**стриж** (орн.) «серпокрилець, *Apus Scor.*; [щурик береговий, *Riparia riparia* L. Шарл.], [стрижик] «щурик береговий» Шарл.; — р. *стриж* «серпокрилець», бр. *стрыж* «тс.», п. *strzyżyk* «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L. (*Troglodytes parvulus*)», [strzyż], (ст.) *strzeż*, *strzeżyk*, ч. *stržílk*, ст. *střiežik*, [мор. *stríž*, *čížiček*, *křížliček*], сл. [striežik, strížlik], нл. *stěšž*, полаб. *strezěk*, слн. *stžek*, цсл. **стрижь** «корольок, *Regulus* L.»; — псл. *strižь*, *strěžь*, очевидно, звуконаслідувального походження; — близьке до гр. *стрі(у)ξ* «якийсь нічний птах», лат. *strīx* (род. в. *strigis*) «сова вухата, *Asio otus* L.», що зводиться до іє. *\*(s)trīg- (\*strei-g-)* «шипіти; дзижчати, летіти (з посвистом)». — Булаховський Вибр. пр. III 265—266; Фасмер III 778; Преобр. II 398; Горяев 349; Brückner 523; Machek ESJČ 589; Holub—Kop. 359; Ferienc Názv. vtákov 189; Schuster—Sewc 1368; Mikl. EW 326; Kořínek 225.

**стрижень**<sup>1</sup> «основа, серединна частина в організмі; видовжений предмет як основа чи опора; [осередок у нариві]», *стёржень* «видовжений предмет як основа чи опора; [середина частина дерева; осередок у нариві Нед.], [стрижинь] «стрижень» Нед, Чаб, [стрижнівка] «серцевина, стрижень» Нед, [стрóжень] «стрижень, серцевина дерева; осередок у чиряку» Нед, [стружён] «бадилля кукурудзи» ВеНЗн, [ос-

*тержинь*] «чиряк, нарив» О, [острижинок] «серцевина дерева» ВеБ; — р. *стёржень*, бр. *стрыжань*, др. *стержень* «згусток гною в нариві», п. *gdzeń* «стрижень», [zdrzeń] «тс.», ч. *stržěn* «осередок гнійника», ст. *stěž* «стрижень дерева», сл. *stržěn* «стрижень», схв. *срж* «кістковий мозок; серцевина, стрижень», слн. *stržén* «стрижень дерева», р.-цсл. **стръжьнь** «серцевина»; — псл. *\*strъžьнь* «тс.»; — споріднене з прус. *strigeno* «мозок», можливо, пов'язаним з лит. *strigti* «гпузнути» або з ав. *masr-gayan-* «череп, мозок». — Фасмер III 757—758, 773; Преобр. II 384; Ильинский ИОРЯС 22/1, 197; Brückner ZfSlPh 2, 305; Machek ESJČ 584; Zubaty St. a čl. I 2, 172; Mikl. EW 322; Trautmann 290; Būga RR II 313, 605.

**стрижень**<sup>2</sup> «найглибше місце річки, бистрина»; — р. *стрéжень*, [стрeж, стрeжá], бр. *стрыжань* «тс.», ч. ст. *strziess* «вир», слн. *stržén* «найглибше місце річки, бистрина»; — реконструюється псл. *\*strъžьнь* або *\*strъgy*, *\*strъže-*не; — очевидно, споріднене з шв. *strecke* «стрижень течії», яке зіставляється з двн. *stríhhan* «гладити, проводити, терти», псл. *\*strigti* «стригти»; пов'язувався також (Соболевский РФВ 64, 116; ЖМНП 1886, вересень 155) з р. [стрига] «течія» (укр. [стругá] «тс.»); викликає сумнів ототожнення (Фасмер III 757—758; Преобр. II 394; Bezlaž Eseji 138; Trautmann 290) зі *стрижень* (р. *стёржень*) «серцевина». — Фасмер III 773; Черных II 207; Бернштейн Очерк 1974, 171; Ильинский ИОРЯС 22/1, 197; Kluge—Mitzka 757. — Пор. **стригти**.

[стрижоба] «тонкий лід (на річці); іній, паморозь (на деревах)» Нед, ВеЛ, [сріж] «покришений дрейфуючий лід» ВеЛ, [стриж] «тс. ВеЛ; замерзлий лід на річці ВеНЗн; тонкий лід (на річці), імла ВеЗа», [стриг] «тонкий лід (на річці); імла» ВеЗа, [стриж, стріжоги (мн.), строжога] «тс.» ВеЗа; — запозичення з польської мови; — п. *strysz* «сало, шерех, шуга (льодяна каша на

річці)», *stryž, śryz, śryž, śryż* «тс.», *śrežoga* «паморозь, іній», [*śrežoga, srzežoga, śrzežoga, śrezoga, srezoga, srozoga, strzežoga, stryzoga, śryzoga*] «тс.»; дощ з морозним вітром; ожеледь», як і ч. [*stříž*] «тонкий лід на воді», [*střížek*] «тс.», [мор. *tříšť*] «лід з водою», слц. [*striež*] «хмара (без дощу); паморозь, іній», [*striežava*] «тс.», [*striž*] «паморозь, іній», [*strižava, sriež*] «тс.», *srež* «зернистий сніг», вл. *srěž* «лід (тонкий); паморозь, іній», нл. *srěž* «тонкий лід», болг. м. *скреж* «іній, паморозь», схв. *srěш* «винний камінь», *srěš* «цвіль», *striješ* «тс.», *srěž* «винна цвіль», слн. *srěž* «паморозь, іній; плавучий лід», стсл. *srěшь* «гуща (винна)», відповідають укр. [*serěш*] «тонка крига на воді» (див.).

[**стрий**] «дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри СУМ; брат діда; брат матері О», [*стрик*] «тс.» СУМ, О, [*стрийко*] «дядько, батьків брат» Мо, [*стрийна*] «тітка, сестра батька; дружина батькового брата», [*стрийчаник*] «син дядька» Нед, О, [*стрийчинок*] Нед, [*стричаник* Ба] «тс.», [*стрино*] «брат батька» ВеЛ, Ба, [*стрина*] «жінка батькового брата» Нед, О, [*стринешни*] «син батькового брата» Кур, [*стричанка*] «дочка батькового брата» О, [*стриянка*] «тітка, дружина батькового брата» Мо, О, [*стриєчний*] «двоюридний по батькові» Нед, [*стрийний* Нед, О, *стрийський* О, *стрийцький* О] «тс.»; — р. [*строй*] «дядько по батькові», ст. *стрый* «тс.»; брат діда і прадіда», бр. [*стрый*] «брат батька», *стрыєчны* «двоюридний», др. *стрыи* (*стрыи*) «брат батька», п. *stryj, stryjek*, ст. *stryk*, ч. *strýc* «дядько», слц. *strýc* «брат батька», *strýk* «тс.», вл. нл. ст. *tryk*, полаб. *strajā*, болг. діал. м. *стрико*, схв. *стрико, стрийц* «тс.», слн. *stříc* «дядько», с.-цсл. **стрын** «брат батька»; — псл. *stryjā* «тс.», очевидно, результат закономірної фонетичної видозміни форми \**pt̥gicjo-*, що зводиться до нульового ступеня основи іє. \**patēr* (*patēr*) «батько»; — найближче споріднене з лат. *patruus* «дядько» (похідне від

*pater* «батько»), ав. *tūiryā-* «тс.»; менш переконливе зіставлення (Brückner 522; Mikl. EW 327; Būga RR I 486) з лит. *strūjus* «дід», дірл. *sruith* «старий, поважний». — Бурячок 82; Фасмер—Трубачев III 780; Преобр. II 403—404; Holub—Lyer 454; Machek ESJČ 584; Olesch 1107; Младенов 612; Skok III 344; Трубачев Терм. родства 79—81; Mikko-la Ursl. Gr. I 52; IF 23, 124—125; Vey BSL 32, 65—66. — Див. ще **пáтер**.

[**стри́кати**] «штрикати О; прискати Нед; стріляти (про біль у вухах, голові) Нед, Ме», [*стрекотати*] «жалити» Бі, [*стри́гати*] «шеміти» О, [*стри́кати*] «бризкати, прискати Нед; (про біль у вухах) Нед, ВеЛ», [*стри́кнути*] «ужалити», [*стри́кнути*] «стрикнути, капнути» О, [*стри́кати*] «шипати; колоти, жалити» (про рани) Нед, [*стро́гати*] «тс.» тж, *штрикати*, [*штрихонутти*] «штрикнути», *стрекáло*, [*стрика́ч*] «таран; сокира (бойова); пожежна зброя» Нед, [*стрика́чка*] «кийок із залізним кінцем, розширеним як лопаточка», [*штри́кавка*] «шприц» Куз, [*штри́калка*] «тс.», *штрик*; — р. *стрекать* «жалити», бр. [*страка́цца*] «жалити, жигати кропивою», др. *стрѣкати* «колоти, жалити», п. *strzykać* «прискати, штрикати, колоти», ст. *strzekać, strykać* «тс.», ч. *stříkati* «прискати», слц. *striekat'* «тс.», болг. *стри́кам* «стукаю, тріщу», *цирѣклица* «гедзь», схв. *стри́єка* «смуга, тріщина», *střcati* «прискати», *štrcati* «тс.», *штрѣцати* «поколювати», *штрѣк* «гедзь», стсл. **стрѣкати** «колоти, жалити»; — псл. *strěkati* «колоти», \**st'rkati* «прискати», як і пов'язане з ними чергуванням голосних *stroka* «ряд (проколотий)», не зовсім ясні; можуть бути зіставлені з \*(s)t'rkati, \*(s)t'rcati «штовхати, колоти; стирчати»; через іє. \**steg-* зближуються також (у значенні «прискати») з псл. \**sterti* «простирати», \**storna* «сторона»; — як відповідник наводиться дангл. *stregdan* «розсипати»; зближення з лит. *strakūs* «моторний, жвавий, упертий» (Mikl. EW 325) сумнівне; є підстави припускати, що в роз-

глянутому лексичному матеріалі в праслов'янській мові об'єдналися два різні етимологічні гнізда із значеннями «колоти, жалити» і «прискати». — Фасмер III 773, 780—781, IV 83; Преобр. II 394—395; Грот Фил. раз. I 479; Brückner 523; Holub—Kop. 354; Skok III 345; Moszyński PZJP 123—124; Pokorny 1030. — Пор. **строка**<sup>2</sup>, **торкати**.

**[стрикоза]** (ент.) «бабка, Libellula L.; коромисло терезів» Нед, **[стрікізка]** УРС, Нед, **стрéкавка** Нед] «тс.», **[стрікізка]** «коромисло терезів» Нед, Пі; — р. **стрекоза** «бабка», бр. **страказá** «бабка; коник», **[стрыказá]** «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; виводиться від р. **стрикати** «стрибати» або «колоти, штрикати» (Brückner KZ 45, 31; Machek ESJČ 585; Mikl. EW 325); припускалась контамінація р. **стрéкати** з **коза** за властивістю швидких, проворних і легких рухів (Преобр. II 395); пов'язувалося з р. **стрекотати** «стрекотати» (Ильинский ИОРЯС 16/4, 23); щодо зв'язку значень «колоти» і «бабка» пор. уйг. [jɨŋnäčük] «бабка» < [jɨŋnä] «голка» (Радлов III 512). — Фасмер—Трубачев III 774; Черных II 207—208; Плотникова—Робинсон ЛС III 135. — Пор. **стрекотати**<sup>1</sup>, **стрéкоза**.

**[стрімні]** (бот., мн.) «листяні жилки» Нед, **[стрéмені]** «тс.» Нед; — неясне.

**[стрипіти]**<sup>1</sup> «нерухомо, уперто стояти» Нед, Куз; — неясне; можливо, результат афективної видозміни форми **стриміти**.

**стрипіти**<sup>2</sup> — див. **труп**<sup>1</sup>.

**стриптіз** «танцювальний виступ з поступовим роздяганням»; — р. **стриптіз**, бр. **стрыптыз**, п. вл. **striptease**, ч. **striptýz**, слц. **striptíz**, болг. **стриптийз**, схв. **стриптитз**, слн. **striptiz** «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. **strip-tease** «тс.» утворено з дієслів **strip** «роздягати(ся), здіймати, здирати», спорідненого з гол. **stropen** «роздягати, грабувати», днн. **stroufen** «тс.», нвн. **streifen** «здіймати; блукати», і **tease** «дражнити; чесати (вовну)», пов'язаного з

[**touse**] «смикати, рвати» і спорідненого з дат. **tøse** «смикати, тріпати», снн. **tøsen**, нвн. **zausen** «тс.», лат. **dūmus** (<dūsmus) «тернистий чагарник». — Брагина РР 1971/1, 58—64; ТСБМ V/1, 350; Kopaliński 920; РЧДБЕ 694; Klein 1525, 1578, 1634.

**стрих**, **стриха** — див. **стріха**.

**стрихнін** «отрута, яка в малих дозах застосовується як лікарський препарат»; — р. болг. м. **стрихнін**, бр. **стрыхнін**, п. **strychnina**, ч. **strychnin**, слц. **strychnín**, схв. **стрихнин**, слн. **strihnín**; — запозичення з французької мови; фр. **strychnine** (звідки англ. **strychnin(e)**, н. **Strychnin**) утворено (1819) від лат. **Strychnos Ignatii** (**pux vomica**) «блювотний горішок, чилібуха», яке походить від гр. **στρούχων** (**στρούχως**) «паслін», етимологічно неясного; назва речовини пояснюється тим, що її виявлено в насіннях тропічної рослини чилібухи. — СІС<sup>2</sup> 795; БСЭ 41, 114—115; 47, 377; Ст. выг. obcyh 706; РЧДБЕ 694; Вуяклија 913; Gr. Fwb. 729; Klein 1527; Dauzat 686; Frisk II 812.

**стрихувати** — див. **штрих**.

**[стрихулець]** «паличка для вирівнювання шкіри; паличка для вирівнювання зерна» Г, Нед, **[стрихівка]** «тс.» Куз, **[стрихіл]** «прилад для натягання шкіри» ВеБ, **[стрихіль]** «інструмент для розтягування шкіри», **[стрих, штихіл]** «тс.», **[стрихула]** «планка для вирівнювання зерна в мірці» Корз, **стрихіль** «тупий шевський ніж, яким вирівнюють шкіру», **[штрихінь]** «інструмент для обскрібування шерсті»; — бр. **стрыхбу́ка** «прилад для вирівнювання соломи при покритті хати»; — запозичення з польської мови; п. **strychulec** «дощечка для вирівнювання сипких матеріалів», [strych] «тс.» походить від нвн. **Streichholz** «тс.». — Richardt 100; SJP 8, 841. — Див. ще **встрих**. — Пор. **штрих**.

**[стрічка]** «петля для лову птахів» ГрицАВ, **[стрічок]** «петля» Нед, **[стрéчок]** «сильце з дроту» Корз; — запозичення з польської мови; п. **stryczek**,

зменш. від *stryk* «тс.», походить від нвн. *Strick* «мотузка», пов'язаного з *stricken* «шнурувати, зав'язувати, плести», двн. *stricchan* «тс.», дангл. *strician* «лагодити (сітки)». — SJP 8, 843; Kluge—Mitzka 758.

[стріба́тий] «розтріпаний, кошлатий» Нед; — результат контамінації слів [стріпа́тий] «мохнатий, з настовбурченим волоссям», [страпа́тий] «кудлатий» і *кострубáтий*. — Див. ще **ко́струб'1**, **стра́пи**.

**стрівба́** — див. **стріла́1**.

[стріжляк] «солом'яний матрац, сітний» Вел; — неясне.

**стрі́й** «ряд; одяг, наряд», [стрі́й-ні́к] «чепурун, франт» Нед, [стро́йка] «будівля», [стро́йник] «настроювач» Нед, *стройові́к*, [стро́йок] «прикраса з штучних квітів» Нед, [стро́я] «прикраса» Нед, *стро́ем*, *стрі́йний* «гарно одягнений; гармонійний» СУМ, Нед, [стро́йний] «тс. Г; злагоджений» Нед, *стройови́й*, [стрі́йно] «нарядно», [стро́йно] «тс.», *стро́їти* «шикувати; будувати; впорядковувати; наряджати» СУМ, Нед, [ві́стрій] «парадний одяг» Ж, [вистро́йність] «прикраси» Ж, [вистро́йний] «парадний» Ж, *на́стрій*, [на́стро́єнє] «настрій» Ж, *настро́йка*, *настро́ювач*, *настро́їти*, [перестро́й] «перебудова» Нед, [перестро́йка] Нед, *перестро́йка*, [переу́стрій] Куз «тс.», [постро́їни] «будівлі», *при́стрій*, [при́стрі́йний] «приводний» Куз, *ро́зстрій* «розлад; дисгармонія Нед», [ро́зстро́йство] «порушення, розлад» Нед, *ро́зстро́їти*, *у́стрій*; — р. *строй*, *строить*, бр. *строй*, *стро́їць*, др. *строи* «порядок, будова», *строити* «будувати, керувати», п. *stroj* «вбрання; лад», *stroic* «наряджати; настроювати; робити», ч. *stroj* «машина», *strojiti* «готувати, влаштовувати; наряджати», слц. *stroj* «машина; структура; засіб; одяг», *strojit'* «готувати; виготовляти; одягати», вл. *stroj* «машина; інструмент», *trojic* «приготувати; виготовити, одягти», нл. *tsojś* «тс.», болг. *строй* «стрій; устрій», *стро́я* «будую», м. *stroj* «лад; устрій», *строи*

«будує; настроює», схв. *strōj* «лад; шеренга; машина», *strojiti* «шикувати; дубити шкіру; каструвати», слн. *stroj* «машина; устрій», *strojiti* «дубити (шкіру)», *strojiti* «святкувати», стсл. **стро́н** «устан, порядок, устрій; управління; провидіння; спорядження», **стро́нти** «влаштовувати, готувати; керувати, правити; вирішувати; спричиняти»; — псл. *stroj* «порядок»; — очевидно, споріднене з лтс. *strāja* «стійло, вистелене соломою», ав. *urvarō-straya-* «обрізування рослин», лат. *stria* «жолоб, паз; складка; борозна, рівчак»; іє. \*ster- «розстилати»; менш переконливе зведення (*Schuster-Sewc* 1531—1532) до іє. \*strei- «тугий, твердий, жорсткий». — Фасмер III 780; Черных II 211; Преобр. II 399—400; Brückner 519; Holub—Kop. 355; Младенов 612—613; ZVSZ 412; Mikl. EW 326; Бернштейн Очерк 1974, 288—289; Persson Beitr. 787; Pokorny 1030. — Див. ще **просте́рти**. — Пор. **сто́ро́на**.

[стрі́йниця] (ент.) «волохата бджілка, антофора, *Anthophora Latr.*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [стрі́й-ні́к] «чепурун, франт», [стрі́йний] «гарно одягнений».

**стріла́1**, [стрел] «стрілянина», [стрелі́на] «просіка» Куз, [стрелі́ця] «рідкий лісок» Г, Нед, [стрелє] «постріл», [стрелє́ба] «рушниця» Нед, Кур, [стрелє́чик] «стрілець» (зменш.), [стрелє́йчик] «тс.» Нед, [стрівба́] «стрільба Нед; стовба (у плузі) О», [стрівка] «значок на вусі вівці; пастка на горобців», *стріл* «постріл», *стріле́цтво*, *стріле́ць*, [стріливо] «боеприпаси» Нед, [стрілі́на] «вогнестрільна рана» Нед, [стрілі́ця] «стріла; прорізаний канал на болоті», *стрілка*, [стрілове́ць] (зоол.) «мечохвіст, *Limulus*» Нед, *стріло́к*, *стрілочник*, [стрілє] «постріл», *стрілє́ба* «стрілянина; [рушниця]», *стрілє́бице*, *стрілє́льник* (іст.) «майстер, що виготовляє стріли», *стрілє́нїця* (заст.) «бійниця», [стрілє́нїя] «стрілянина», [стрілє́йчик] «стрілець», *стріля́нина*, [стріля́ха] «рушниця» О, [стрелє́кува́-

тий] «стрілчастий» (про рослини), *стрілецький*, [стрілкій] «колючий» (про очі) Нед, *стрілкуватий*, *стріловий*, *стрілочний*, *стрілчастий*, *стрілчатий*, [стрілявий] «стрільний» О, *стріляний*, *стрільний* СУМ, Нед, [стрільчатий] «стрілчастий» Нед, [стрільчий] «стрільний» Нед, *стрілити*, *стрільнути*, *стрілити*, *стріляти*, *стрільнути* СУМ, Г, [стрілювати] «бути мисливцем-стрільцем», [стрільчити] «тс.», *вістріл*, *відстріл*, *застріл*, *застрільник*, [настрільник] «наконечник стріли» Ж, Пі, *обстріл*, [перестріл] «перестрілка» Куз, *перестрілка* СУМ, Нед, *побстріл* «вистріл; [вогнестрільна рана Куз]», [постріле] «стріла» Нед, *пристріл*, *пристрілка* СУМ, Куз, *пробстріл* СУМ, Нед, *розстріл*; — р. болг. *стрелá*, бр. *стралá*, др. *стрѣла*, п. *strzała*, ч. *střela*, слц. *strela*, вл. *třěta*, нл. *stšęta*, м. *стрела*, схв. *стријѣла*, слн. *stréla*, стсл. **стрѣла**; — псл. *strēla*; — споріднене з лит. *strėlà* (*strėlė*) «стріла», лтс. *strėla* «тс., металний снаряд; смуга; порив вітру; струмив», двн. *strāla* «стріла; блискавка», нвн. *Strahl* «промінь», снідерл. *strael*, *strāle* «стріла», дангл. *stráel* «тс.»; іє. \*ster- «смуга, риска, промінь» або \*strē-/ster- «розширювати; розстилати, розгортати»; припускається також вихідне значення «блискавка» (Общ. лексика 254—260); недостатньо обгрунтовані припущення про зв'язок слов'янських і германських форм з праєвропейським субстратом (Machek ESJČ 585—586), про давнє запозичення германських слів з мов Сходу (Moszyński PZJP 121—123); виведення слов'янських форм з германських мов (Peisker 72) необгрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 774; Черных II 208; Цыганенко 456—457; Преобр. II 404—405; Брандт РФВ 24, 183; Brücker 522; Schuster-Sewc 1368; Младенов 612; Skok III 344—345; Trautmann 289; Mühl.—Endz. III 1088; Karulis II 307—308; Būga RR II 161, 494, 604; Fraenkel 920—921; Kiparsky GLG 86; Stender-Petersen 218;

Kluge—Mitzka 755; Vries NEW 706; Persson Beitr. 449; Pokorny 1028.

[стріла<sup>2</sup>] (бот.) «стрілолист звичайний, *Sagittaria sagittifolia* L.», *стрілиця*, [стрілка Мак] «тс.», [стрілки] «череда, *Bidens* L.; оман верболистий, *Inula salicina* L.» Мак; — р. [стрелица] «стрілолист звичайний», бр. [стрэліца], п. *strzałka* «тс.», [strzałek] «череда трироздільна, *Bidens tripartites* L.»; — результат перенесення на рослину назви *стріла*<sup>1</sup>, зумовленого стрілоподібною формою листя (у стрілиці звичайної) чи високого прямого стебла, зокрема, у череди й омани верболистого; як семантичні паралелі пор. [копійник] «стрілолист звичайний», *стрілолист*, р. *стрелоліст*, бр. *стрэлкаліст* «тс.», [двозуб] «череда», [козі ріжки] «череда трироздільна», а також ч. *šipenka* «стрілолист», слц. *šipovka*, вл. *šipica* «тс.» (при ч. слц. *šip* «стріла», вл. *šipica* «тс.»); у частині слов'янських мов назви стрілиці є, очевидно, кальками наукової назви лат. *sagittaria*, похідної від *sagitta* «стріла; стрілоподібний кінчик молодого пагінця». — Словн. бот. 382, 509, 572; Нейштадт 63, 418—419, 422; Меркулова Очерки 134—135; Machek Jm. rostl. 143; Schuster-Sewc 1437—1438. — Див. ще **стріла**<sup>1</sup>.

**стрілиця** (ент.) «вид нічного метелика, вид совки, *Aratele Hübn.* (*Acronycta Ochs.*)», [стрілówka] «тс.» Нед; — р. *стрельчатка* «тс.»; — похідне утворення від *стріла*; назва зумовлена тим, що на передніх крилах цих метеликів часто буває три чорних стрілоподібних штрихи; пор. нім. *Pfeileule* «стрілиця, совка» (букв. «стрілова сова»). — БСЭ 41, 107. — Див. ще **стріла**<sup>1</sup>.

**стрім**, *стрімкий*, *стрімковане*, *стрімлівий*, *стрімляк*, *стрімляти*, *стрімниця*, *стрімнути*, *стрімчак*, *стрімчастий* — див. **стрем'я**.

**стрімголів** «прожогом; вниз головою», *стрімголівий* «стрімкий, крутий»; — результат видозміни давнішого \**стромиголов(у)*, перший компонент якого є формою дієслова *строміти* «всову-

вати»; пор. паралельне утворення [сунь-голів] «стрімголов» з першим компонентом, пов'язаним з дієсловом *сунути*. — Див. ще *голова*, *стрем'я*.

[стріп<sup>1</sup>] «покрівля; сніп для покривання даху; лінія з'єднання солом'яного даху зі стіною Ме; отвір у гребені даху Нед; отвір у причілку стріхи О; стеля ВеБ; небозвід Нед», [строп] «стеля в кімнаті» Пі, [стропéць] «укладка з десяти снопів» ЛексПол, *стропіло* «кроква», [стропіна] «мостина» Нед, [стропіне] «тс.» Нед; — р. [строп] «дах; горище; стеля», бр. [строп] «гребінь даху», др. *стропъ* «дах», п. *strop* «склепіння», ч. слц. *strop* «стеля», болг. [строп] «горище», схв. [стрôп] «стеля», слн. *strop* «тс.», стсл. *стропъ* «стеля; дах»; — псл. *stropъ* <\*strop- «покрівля»; — очевидно, споріднене з лит. [strapékas] «палка, кийок», дісл. *hgōf* «дах, покрівля; сарай», дангл. *hgōf* «дах, стеля, верхівка», англ. *goof* «дах; стеля», корн. *sgaw*, брет. *kr̥ao* «стайня», ірл. *cro* (<\*crao-) «огорожа; перегородка; хлів; хатина»; іє. *kr̥āro-* «дах»; менш умотивоване зближення з лтс. *straps* «втягнутий, прямий», лит. *ragstrapinti* «притягтися», свн. *straif* «тугий», а також лит. *stripinis*, *strūpas* «дрючок», гр. *τράπηξ* (*τράφηξ*) «паля; борт судна», лит. *stiřpti* «підростати» (Младенов 613; Zubatý St. a čl. I 2, 166; Mühl.—Endz. III 1081; Persson Beitr. 436), як і зіставлення з гр. *ἐρέφω* «накриваю», *οροφή* «покрівля» (Machek ESJČ 583; Slavia 16, 190). — Фасмер III 781—782; Преобр. II 400; Горяев 350; Brückner 520; Holub—Kop. 355; Skok III 347—348; Mikl. EW 326; van Wijk IF 28, 122—123; Бурлакова ВСЯ 6, 58; Общ. лексика 212—216; Trautmann 309; Holthausen Awn. Wb. 128; Pedersen Kelt. Gr. I 92; Zupitza IF 13, 51; Specht 93; Pokorny 616.

[стріп<sup>2</sup>] «купа (напр., дерева)», [стропа] «тс.»; ворох; клубок»; — очевидно, пов'язане зі [стріп] «покрівля; стеля»; пор. ісл. *hgōf* «розбите судно, уламки корабля», норв. [gōv] «уламки розваленого будинку», які пов'язуються з дангл.

*hgōf* «дах», псл. *stropъ* «тс.». — Див. ще *стріп<sup>1</sup>*.

**стріпки**, *стріпáтий*, *стріпíхáтий*, *стріпíчáстий* — див. **страпи**.

[стрітити] «зустріти», *стріти* «тс.», *стріва́ти*, *стріва́тися* СУМ, Нед, [стріка́ти] «зустрічати», *стрінути*, *стріча́ти*, [стріт] «зустріч», [стріть], *стріча* «тс.», [стрітник] «дружко молодії» Корз, *Стрітення* «християнське свято на честь принесення немовляти Ісуса в храм», [стрічань], *стрічення* «тс.», [стріте́нні (куми), стрічені (куми)], *стрічний*, [стреч] «назустріч» ЛексПол, [стріч] «тс.», [встрі] «випадок, нагода» Ж, [встріча] «зустріч» Ж, [встрічний] «зустрічний» Ж, [встріть] «назустріч» Ж, *зустріти*, *зустріча́ти*, [зустріт] «зустріч» Ж, *зўстріч*, [зустріча Бі] «тс.», *зустрічний*, [настріт] «назустріч» ВеЛ, *навстріч*, [навстрічку ВеЛ, *назўстріт* Ж], *назўстріч* «тс.», [назўстрітник] «сусід навпроти» Ж, [набстріть] «у протилежному напрямі; назустріч; напередодні» О, [перестріт] «зустріч; нещасливий випадок» Г, Нед, *перестріт* «хвороба від зустрічі з недоброю людиною», [підстрічний] «зустрічний; пов'язаний з пристрітом» Нед, [постріч] «місце зустрічі» Нед, *пристріти* «заподіяти зло лихим поглядом; [зустріти; застерегти Нед]», [пристрі́тими] «тс.» Нед, *пристріт* «хвороба, викликана злим поглядом; [застереження Нед]», [пристрітник] «той, хто спричинює пристріт», [пристрітельний] «пов'язаний з пристрітом», [пристрі́ний] «тс.», [пристрічений] «помічений у чомусь, запідозрений», [устріча] «зустріч» Шейк, [устріч] «назустріч»; — р. *встрéтить*, *срéтение*, бр. *стрэць* «зустріти», др. *стрѣтити*, п. ст. *pořześć*, ч. *střetnouti*, ст. *střenúti*, слц. *stretnút'*, болг. *срещна*, схв. *срѣсти*, слн. *srěcati*, стсл. *сърѣсти*, *сърѣтати* «тс.»; — псл. \*sъ-rěsti <\*sū-gěttei; — очевидно, споріднене з лит. *su-gėsti* «схопити, піймати»; менш певне зближення з лит. *gandù* «знаходжу» (Brückner AfSIPh 40, 12), *gàsti* (*gadaù*) «знаходить», лтс.



gast «тс.» і гот. wraton «йти, подорожувати», дісл. vrata «подорожувати, знаходити»; припускається відповідність псл. \*съ- дінд. su- «хороший, щасливий» і тлумачення псл. \*szgētja «зустріч» як «хороший, щасливий випадок». — Фасмер I 363, III 107; Brückner 432; Holub—Kop. 357; Machek ESJČ 586—587; Holub—Lyer 455; Skok III 319; Лопатин ЭИРЯ IV 44—45; Bezenberger ВВ 26, 108. — Пор. **збіжжя, приобрісти.**

**стріха** «нижній край соломяної покрівлі; покрівля будівлі, переважно соломяна» СУМ, Л, [стрих] «горище» Нед, [стрих] «тс.» Ле 99, [стриха́] «стріха» Л, [стри́ха] «тс.», [стриха́ч] «покрівельник; сніпок для покрівлі» Нед, [стри́хавий] «скуйовджений; шерехатий», *стри́хастий* «з великою, широкою стріхою», *стри́хатий* «тс.»; [скуйовджений Нед], [застри́шина] «покрівля над тилом» ВеБ, [о́стрих] «огорожа з переплетених гілок» О, [о́стриха] «стріха», [о́стришник] «колода з кілочками для утримання соломи на даху», [о́стришниця] «стріха», *о́стришок, о́стришия* «тс.», [о́стрижник] «складова частина остова даху» Ж, [підо́стришина] «довга балка в покрівлі» Нед, [підо́стриха] «місце під стріхою», [підо́стришок, підо́стришия] «тс.»; — р. *стреха́* «стріха», бр. *страха́* «дах; стріха», [стрэх, стрѣха, стрых, стріха́], др. *стрѣха*, п. *strzecha* «тс.», ч. *střecha* «дах», слц. *strecha*, вл. *třěcha*, нл. *stěcha*, [strěcha, tšěcha] «тс.», болг. *стри́ха (стреха́)* «стріха, дах», м. *стра́* «стріха», схв. *стрѣха* «тс.», слн. *stréha* «дах», стсл. *стрѣха* «тс.»; — псл. *strēha*, очевидно, з давнішого \*strojsa (можливо, \*stroigsa), пов'язаного з strojъ «порядок, розпорядок, стрій»; — у такому разі споріднене з лит. *strajà* «солома, підстилка», *strejà* «тс.», *strięgti* «крити соломою», *strięgti* «тс.»; недостатньо обґрунтованими є пов'язання з іє. \*ster-/strē- «розстилати, розширювати; розсипати», представленим у псл. \*-sterti, укр. *простёрти* (Горяев 351; Ильинский ИОРЯС 20/3, 73—74; Machek LF 68,

99; Koštal AfSiPh 37, 397), реконструкція псл. \*stersā (Младенов 614; Schrader Reallexikon I 179—180), виведення від іє. \*krēdsā (Ostir AfSiPh 36, 441), як і зближення з р. *страх* або *стра́жа* (Mikkola IF 6, 351). — Фасмер—Трубачев 776—777; Преобр. II 405; Brückner 522; Holub—Kop. 356; Machek ESJČ 585; Holub—Lyer 455; Schuster-Sewc 1368, 1543—1544; Гъльбов BE 1967/4, 347—348; Skok III 343; Mikl. EW 325; Meillet Études 258; Vondrák I 473; RÉS 34, 171, 392; Būga RR II 222, 312, 497, 604; III 682, 955. — Пор. **стрий.**

**стрічка, стрічка́р** «виготовлювач стрічок»; — очевидно, др. \*строчька «смужка», похідне від *строка* «поцяткована (поколота) смужка». — Див. ще **стри́кати, стро́ка<sup>1</sup>, строка<sup>2</sup>**. — Пор. **строкáтий.**

[**стрічки**] (бот., мн.) «півники садові, Iris germanica L.» Л, [стрі́чковець] «іберійка зонтична, Iberis umbellata L. Нед, Мак; іберійка кримська, Iberis taurica L. Мак»; — неясне; можливо, пов'язане зі *стри́кати* «колоти» (за ознакою гострих листків).

[**стрішник**] (бот.) «скерда покрівельна, Crepis tectorum L.» Мак; — похідне утворення від *стриха́*; очевидно, семантична калька латинської наукової назви цього виду, пов'язаної з лат. tectum «дах, покрівля»; як семантичні паралелі пор. офіційні назви цієї рослини: укр. *скерда покрівельна*, р. *скерда кровельная*. — Словн. бот. 488; Нейштадт 446—447. — Див. ще **стріха́.**

**строгий, строгáч, [строготá]** «строгість» Чаб; — р. *стро́гий*, бр. *стро́гі*, п. *strogi* «жорстокий, лютий», ч. *strohý* «короткий, стислий; строгий, сухий», слц. *strohý* «строгий; стислий», болг. м. *строг* «строгий», схв. *стрѣг*, слн. *stróg* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; припускається походження з польської мови і зв'язок з цсл. *срагъ* «терпкий, різкий», *срага* «хвороба», які зіставляються з нвн. *Sorge* «турбота», лит. *siřkti (sergù)* «хворіти», дірл. *serg* «хворо-

ба» (Brückner 511; Skok III 347); зближується також з псл. \*storgъ «сторож» (Шахматов Очерк 155; Преобр. II 383, 399); пропонується реконструкція псл. \*strogъ і пов'язання з снн. strak (strack) «жорсткий, тугий», норв. strak, strakk «тугий, натягнутий, прямий» (Machek ESJC 582; ZfSlPh 23, 120; Torbiörnsson LM I 30); менш переконливе пов'язання з псл. \*sorg-, похідним від \*ser- «бігти, тексти» (Ondruš JČ 10, 16), а також з лит. stregti «застигати, замерзати», лтс. stregele «бурулька», stragns «плавкий, топкий» (Zubatý St. a čl. I 2, 171; Mühl.—Endz. III 1080). — Фасмер—Трубачев III 779—780; Черных II 210—211; Нолуб—Кор. 355; Младенов 612; Вьгленов БЕ 1958/3, 236—247.

**стрóгати** — див. **стри́кати**.

[**строжіти**] (у сполученні *с. пліт* «ставити гострі шипи, колючки наверху тину») Нед; — очевидно, пов'язане з *острóгá* «колючка» (див.).

[**строй**] «машина» Пі, Нед, [*стрóй-ник*] «майстер машин» Нед; — вл. (кн.) strój «машина, інструмент, механізм»; — очевидно, запозичення з чеської чи словацької мови; ч. слц. stroj «машина», як і схв. *strój*, слн. stròj «тс.», відповідають укр. *стрій* «ряд, шеренга; структура, будова чогось; лад» (див.).

**строк**, [*стрóка*] «строк» Нед, [*срік, срок*] «тс.» Нед, *строкáр* «сільськогосподарський робітник, що працював по найму», *строковéць, строковік* «тс.», *строкува́ти* «працювати строкарем», *безстроковий, достроковий, надстроковік, надстроковий, понадстроковий, прострóчити*; — р. *срок*, бр. [*срок, строк*], др. *сърокъ*, схв. *срѣк* «знак», слн. srѣk «вітання; рима», стсл. *сърокъ* «постанова, наказ»; — псл. сърокъ «угода», пов'язане чергуванням голосних з \*съrekti «домовитися», похідним від \*rekti «говорити, казати». — Фасмер III 740—741; Преобр. II 199—201. — Див. ще **ректі**.

[**стрóка**<sup>1</sup>] «ряд (?)» (у виразах *к стрóці* «до ладу, на своє місце» та у *стрóці* — у прикладі: комора на при-

цілку хати у строці. Ном. № 7754)», *стрóчити* «шити суцільним швом», [*стрóчанка*] «фуфайка» Мо, Дз, *стрóчка* «ряд машинних або ручних стібків», [*стрóчільний*] «вживаний для строчіння», [*пристрóці*] «осторонь, збоку» Корз; — р. *строкá* «рядок», *стрóчить* «строчити», ст. *строка* «ряд; вишита строчкою смужка», др. *строка* «нарізка, знак, точка; рядок», п. ст. stroka «точка»; — очевидно, псл. stroka «укол», [\*strokъ] «тс.», пов'язане чергуванням голосних із strėkati (\*stʲrkati) «колоти»; — зближується з лтс. stracis «мить». — Черных II 211—212; Фасмер III 773, 780—781; Преобр. III 394—395, 400; Brückner 519; Mikl. EW 325; Trautmann 289; Mühl.—Endz. III 1080. — Див. ще **стри́кати**.

[**строка**<sup>2</sup>] «рант у постолах» Л, [*строканець*] «ремінь до ходаків» ВеЛ, [*строчанки*] (мн.) «тс.», [*строчаки*] «шнурки для прив'язування (ходаків)» тж; — бр. [*страка́*, мн. *стрóкі*] «петля (вушко) в личаках»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. stroka «пояс; зона; точка» пов'язується з strzukać «штрикати», псл. strėkati «колоти». — Brückner 519. — Див. ще **штри́кати**<sup>1</sup>.

**строкáтий** «забарвлений в різні кольори, пістрявий; з великими плямами або крапками (про масть тварини)», [*стракáтий*] «тс.» Пі, Нед, *строкáтити* «виділятися строкатістю»; — бр. *стракáты* «строкатий», п. srokaty, strokaty «тс.»; — псл. [strokatъ] «тс.», первісно «поцяткований, укритий крапками, рисками, смугами», пов'язане з псл. strokъ «укол». — Фасмер III 780—781; Brückner 519. — Див. ще **стрóка**<sup>1</sup>. — Пор. **сорокáтий**.

[**стром**<sup>1</sup>] «фруктове дерево ВеЛ, Г; зрізана і очищена від кори смерека або ялина, частина стовбура, що виступає із землі О»; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. strom «дерево», як і нл. [strom] «тс.» (з ч. ?), пов'язані з ч. strmý «крутий», strměti «стирчати, височіти», що відповідають укр. *стреміти* «тс.»; недостатньо обгрун-

товане пов'язання з нвн. Stamm «стовбур» (Machek ESJČ 583). — Дзєндзєлівський УЗЛП 127; Фасмер III 781; Ильинский ИОРЯС 23/1, 138—139; Brückner 519; Holub—Kop. 354; Schuster-Sewc 1364; Zubatý St. a čl. I 2, 155, 167. — Див. ще **стрём'я**.

**стром<sup>2</sup>**, *стромá*, *строманістий*, *стрóмий*, *строміна*, *строміти*, *стромлівий*, *стромляти*, *стромовіна* — див. **стрём'я**.

[**стрóмик**] (іхт.) «сьомга, лосось, Salmo salar L.» ВеНЗн; — бр. [*стрóна*] «тс.»; — результат видозміни запозиченого п. pstrag «тс.» — Див. ще **пструг**.

**стрóнций** (хімічний елемент, метал); — р. болг. *стрóнций*, бр. *стрóнциый*, п. stront, ч. слц. stroncium, вл. strontium, схв. *стронцијум*, слн. strón-cij; — засвоєна з міжнародної наукової номенклатури назва нлат. strontium, утворена англійським хіміком Т. Деві (1778—1829) від назви шотландського села Strontian «Стронціан», біля якого цей метал було знайдено. — Волков 36; Черных II 212; Фигуровский 118—119; Kopalinski 920—921; Holub—Lyer 424; Klein 1526.

**строп** «канат, трос; пристрій для підвішування вантажу», *стрóпальник* «робітник, який обслуговує строп»; — р. бр. болг. *строп*, п. слц. strop, схв. *строп*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. strop «петля на снасті або ланцюзі», як і англ. strop «строп», дангл. stropp «тс.», походить від лат. stroppus (struppus) «кручений пас», яке зводиться до гр. стрóфос «пов'язка, мотузок, пояс», пов'язаного з стрéφω «повертаю, перевертаю, скручую, звиваю», стрéβлос «кривий, зігнутий», дальші зв'язки яких невідомі. — СІС<sup>2</sup> 795; Фасмер III 782; Meulen 207; Sł. wyr. obcych 706; РЧДБЕ 695; Вуякляжа 913; Klein 1521, 1526; Frisk II 808—809. — Пор. **апóстрóф**, **катастрóфа**, **стрóфа**.

**стрóпа** — див. **стріп<sup>2</sup>**.

**стрóпіло**, *стрóпіна*, *стрóпіне* — див. **стріп<sup>1</sup>**.

[**строполіть**] «підбурювати, намовляти, настроювати» Чаб, [*настрополіть*] тж; — р. *настропаліть* «підмовити, підбурити, настроїти», [*настропільть*] «тс.», бр. [*настрапаліць*] «підучити, підбурити, настроїти»; — неясне; зіставлення з р. [*стрóпота*] «кривизна, неправдивість, упертість» або [*строп*] «гребінь даху» (ЭСБМ 7, 258) позбавлене підстав.

[**строптївий**] (у сполученні *строптїве письмó* «страшно перекручений розчерк») Нед; — р. *строптївий* «норовистий, непокірний», др. *стръпътївыи* «підступний, лукавий», *стръпътївыи* «нерівний, важкий; кривий; лукавий; суворий; несприятливий», болг. *стръпотен* «крутий», стсл. *стръпътївъ* «поганий, злий, викривлений», *стръпътївъ* «нерівний, кривий, непрохідний»; — псл. стгъртъвъ, стгъртъвъ, похідні від *стръпътъ* «шершавість, шорсткість», пов'язаного чергуванням голосних із стуръ «струп». — Фасмер III 782, 784; Преобр. II 400—401; Горяев 350; Младенов 614; Mladenov AfSIPh 36, 128. — Див. ще **струп**.

**строфа́** «поєднання у вірші кількох рядків, зв'язаних римами», *стрóфіка*, *строфічний*; — р. *строфа́*, бр. *страфа́*, п. ч. слц. вл. strofa, болг. м. схв. *стрóфа*, слн. strófa; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Strophe, фр. англ. strophe походять від лат. stropha, яке зводиться до гр. стрóфĭ «тс.», спочатку «танець і відповідна пісня половини хору (в трагедії); повертання, поворот», пов'язаного з стрéφω «повертаю, перевертаю, кручу, звиваю». — СІС<sup>2</sup> 795; Цыганенко 194; Sł. wyr. obcych 706; Kopalinski 920; Holub—Lyer 454; РЧДБЕ 695; Вуякляжа 913; Kluge—Mitzka 759; Dauzat 686; Klein 1526; Frisk II 808—809. — Див. ще **строп**. — Пор. **апóстрóф**, **катастрóфа**.

**строфантін** «лікувальний препарат, який застосовують при серцевій недостатності»; — р. болг. *строфантін*, бр. *страфанцін*, п. strofantyna, ч. strofantin, слц. strofantín; — запозичення

із західноєвропейських мов; н. Strophantín, фр. strophantine, англ. strophantin походять від назви рослини, з насіння якої цей препарат добувають, нлат. strophantus «строфант», утвореної з основ гр. **строфí** «повертання» і **άνθος** «квітка», спорідненого з дінд. ándhas- «бу-р'ян», дфриз. ándul «болотна трава». — СІС<sup>2</sup> 796; ТСБМ V/1, 336; Kopaliński 920; Holub—Lyer 454; РЧДБЕ 695; Gr. Fwb. 728; Klein 1526. — Див. ще **струп**. — Пор. **апóстроф**, **катастрофа**, **строфа́**.

**[стрóчити<sup>1</sup>]** (у сполученні *с. на ко-го* «підбурювати, нацьковувати») Нед, **[стрóчитися]** «прагнути, домагатися» Нед, **[настрóчити]** «настроїти, підбурити; нарадити» Ж, **[настрóчитися]** «приготуватися до хватання, стрибка» Ж; — очевидно, пов'язане зі **[стрéнчити]** «радити», **[настрéнчити]** «підбурити». — Див. ще **стрéнчити**.

**стрóчити<sup>2</sup>**, **стрóчанка**, **стрóчка**, **стрóчільний** — див. **стрóка<sup>1</sup>**.

**стрóчок** (бот.) «гриб Gyromitra esculenta Fr.; [лисичка звичайна, лисичка справжня, Cantharellus cibarius Fr. Mak; гельвела, Helvella esculenta Pers.]»; — р. **стрóчок** «Gyromitra esculenta», бр. **страчóк** «тс.», п. stroczek «лисичка, Cantharellus; мерулій, Merulius», ч. stroček «кратерел, Craterellus» (з п.); — не зовсім ясне; можливо, псл. [stroцькь] «вид поцяткованого, укритого крапками гриба», пов'язане з stroka (\*stroцькь) «укол». — Словн. бот. 125, 305; Даль IV 343; SW VI 454; Bartnicka-Dąbowska Polskie ludowe nazwy grzybów 1964, 33—37; Machek ESJČ 582. — Пор. **стрóка<sup>1</sup>**.

**[струбіти]** «подіти, загубити» Лекс-Пол; — неясне.

**струбовати** — див. **треба**.

**[струбу́лька]** «нерівність, горбик (на дереві)» Чаб, **[струбульча́стий]** «горбкуватий, сучкуватий» тж; — очевидно, афективне утворення.

**струбці́на** «пристрій для закріплення оброблюваних деталей», **струбці́нка** «тс.»; — очевидно, запозичення з ро-

сійської мови; р. **струбці́на**, **струбці́нка**, **[струбці́нка]** є видозміненим запозиченням з німецької мови; нвн. Schraubenzwinge «гвинтовий зажим, тиски» складається з іменників Schraube «гвинт» і Zwinge «тиски», спорідненого з снн. dwenge «капкан», дат. tvinge «столярське зажимне пристосування». — Фасмер III 782; Даль IV 585; Савинов РФВ 21, 49; Kluge—Mitzka 899. — Див. ще **шруб**.

**струг<sup>1</sup>** «старовинне річкове судно», **[струга́]** «вид човна» Нед, **[струже]** «човен» О; — р. **струг** «човен», бр. (заст.) **струг** «дерев'яне річкове судно», др. **стругъ** «човен, судно», п. strug «плоскодонне веслове судно, струг», struga «тс.»; — псл. [strugъ/struga] «човен», очевидно, пов'язане з strъgati (stružq) «стругати»; менш переконливе виведення від іє. \*sreu-/sru- «текти» і зіставлення з псл. ostrovъ «острів», struja «струмись» (Преобр. II 402; Brückner 520). — Фасмер III 782—783; Соболевский ЖМНП 1886 вересень 155. — Див. ще **струга́ти**. — Пор. **о́стрів**, **стру́мись**, **струя́**.

**[струг<sup>2</sup>]** «схил, укіс» Нед; — неясне.

**струг<sup>3</sup>**, **струга́ч**, **струх** — див. **пеструг**.

**[стру́га]** «потік, струмок з швидкою течією; рівчак Л; струмок, рукав проточної води ВеБ, ВеУг; болотяне, у сльоту проточне місце ЛексПол», **[струг]** «потік; лісовий струмок» Нед; — р. **[стру́га]** «ковбана в річці, яка літом пересихає», бр. **[стру́га]** «затока; грузьке болото», п. struga «струмись, течія», ч. strouha «канава, рів», слц. struha «тс.», нл. tšuga «канава; струмок, течія», слн. strúga «річище; канава», стсл. **строу́га** «струмись, течія»; — псл. struga «течія, проточна вода», пов'язане з struja «струмись», ostrovъ «острів»; — зближується з лтс. straūga «низьке місце, де можна провалитися», struga «болото», strūga «струмись води», strūgla «тс.»; іє. \*sreu-/srou-/sru- «текти». — Фасмер III 783; Преобр. II 402; Попов Ист. лекс. 87; Brückner 520; Holub—Kop. 355; Machek

ESJČ 583; Schuster-Sewc 1549; Meillet Études 354; Ванагас Проблема древнейших балто-славянских языковых отношений 17; Trautmann 280; Endzelin RSl 10, 221; Mühl.—Endz. III 1097; Specht 212, 221; Pokorny 1003. — Див. ще **струмінь**. — Пор. **острів**, **стрижень**<sup>2</sup>, **струя**.

**стругати** «знімати стружку; нарізати пластинками; сильно віяти», *стругнути*, *струг*, [*струга́к*] «ніж, яким чистять картоплю» О, *струга́ч* «[тс. О]; ніж, яким стружуть деревину; вид лопати для розчищення доріжок», *струга́чка* «тс.» О, СУМ, *струга́льник*, [*струганиця*] «стружка» ВеЛ, *струга́нок* «інструмент для стругання, струг», [*стругель*] «тс.» Нед, [*струго́льня*] «столярний (стругальний) верстат» Нед, [*струже́на*] «дерев'яна стружка» Корз, *стру́жка*, [*стружо́к*] «тріска, скіпка» Нед, *струга́льний*, *стру́ганий*, [*виструга́йло*] «високий тонкий чоловік» Я, *застру́г* «сніговий замет», *застру́га* «тс.», [*за́стружка*] «інструмент для застругування олівців» Куз, [*остру́жени*] «стружки», *обстру́жок* «стружка» СУМ, Ж, *обстру́жка*, *підстру́жка*, [*состру́г*] «струг» Нед; — р. *строга́ть*, *струга́ть*, бр. *струга́ць*, др. *стругати*, *стръгати*, п. *strugać*, ч. *strouhati* «терти на тертці; стругати», ст. *sestrhal* (kogu) «зішкрябав», *strúhati*, слц. *strúhat'* «дрібно різати; застругувати», вл. *truhać* «терти на тертці; скребти; брити», нл. *tšugaś* «тс.», болг. *стру́жа* «обробляю на токарному верстаті», м. *струже* «точить; струже», схв. *стру́гати* «точити; стругати», слн. *střgati* «скребти; терти на тертці», *strúgati* «точити», стсл. **стръгати** (**строугати**) «шкрябати, зішкрябувати, здираги», **стръгати** **са** «бритися»; — псл. *strъgati*, *stružq* «скребти, стругати»; — споріднене з лтс. *strūgaĩns* «смугастий» (\**strūga* «смуга»), дісл. *striūka* «гладити; прасувати», гр. *στρεβυομαι* «знесилоюся, чахну, сохну», норв. *strokk* «рубанок, струг», фриз. [*strók*] «смуга», дангл. *strocian* «гладити, намазувати; торкатися», гол.

*strooken* «гладити»; іє. \**streug-*, похідне від \**st(e)geu-* «намазувати, гладити, робити смуги, торкатися» (<\**steg-* «гладити, зачіпати, торкатися»), паралельне до \**streig-* «тс.», до якого зводиться псл. \**strigti* «стригти». — Фасмер III 779; Преобр. II 401; Погодин РФВ 1894/4, 270; Brückner 520; ZfSlPh 2, 298; Holub—Қор. 355; Machek ESJČ 583; Schuster-Sewc 1535—1536; Младенов 613; Skok III 349; Трубачев Рем. терминолог. 154—155; Mirowicz ZfSl 4/1, 82; Meillet MSL 14, 363; Trautmann 288—289; Būga RR II 313; Mühl.—Endz. III 1097; Holthausen Awn. Wb. 285; Vries NEW 706, 711—712; PBrB 80, 1—32; Торп 503; Zupitza GG 168; Frisk II 807—808; Persson Beitr. 867; Pokorny 1029. — Пор. **стри́гти**.

[**стругиля́ть**] «підсакувати на грудках» (про віз) До; — неясне; можливо, як запозичення, пов'язане з бр. [*стрыбуляць*] «іти підстрибуючи», яке виводиться від лит. (s)tribuliúoti «тс.». — Лаучюте 132—133.

**стру́дель** «пиріг з коржа, скрученого трубкою», [*штру́дель*] «тс.» О, [*стру́длі*] (мн.) «печиво на меду» Л, ЛексПол, [*стру́глі*] «пиріжки з маком і повидлом Л; вид їжі ЛЖит, ЛексПол»; — р. *стру́дель*, бр. [*струдлі*] «печиво на меду»; — запозичення з польської мови; п. *strudel* (мн. *strudle*) «листочковий пиріг», *sztrudel* (мн. *sztrudle*), як і ч. *štrudl* «тс.», походять від нвн. *Strúdel* «тс.; вир», пов'язаного з двн. *strēdan* «бушувати, шипіти, шуміти», гр. *ρόδος* «шум», дкорн. *stret*, середньокорнське *s(t)reyth* «річка, потік, течія», які зводяться до іє. \**s(t)re-t-*, що, як і \**s(t)re-ц-* «текти» (звідки \**streu-g-* > псл. *struga* «течія, проточна вода» > укр. [*стру́га*] «потік, струмок»), є розширенням \**se-* «тс., литися, струмувати». — Brückner 520; Machek ESJČ 628; Kluge—Mitzka 759; Boisacq 843; Pokorny 1003. — Пор. **стру́га**, **струмінь**, **струя**.

[**стружина**] (бот.) «морощка, *Rubus chamaemorus* L.» НикНикЕЛ, [*стругвіна*] «ожина сиза, *Rubus caesius* L.» тж,

[*острожина*] «тс.»; — п. *ostrężyna*, ст. *ostręga*, каш. [*ostrużene*], ч. слц. *ostružina*, вл. [*wostrużina*], схв. *òструга*, слн. *ostróga* «тс.»; — псл. *ostroga* «тс.», похідне від *ostrъ* «гострий». — НикНикЕЛ 24—25; Brückner 386; Machek ESJČ 421; Jm. gostl. 101. — Див. ще **гострий**.

**струк** «довгий і вузький плід з насінням; [качан кукурудзи; шишка хвойного дерева ВеУг; головка часнику Л; перець стручковий, *Capsicum annuum* L. Мак], [*струх*] «струк» О, [*струкасті*] «стручкові, Leguminosae Juss.» Мак, [*струкати*, *струковати*, *струкові*, *струковці*, *струковина*] Мак, *стручкові* «тс.», [*струча*] (зб.) «стручки» О, [*струче*] О, ВеУг, [*струччя*] «тс.», *стручнійак* (ент.) «зерноід, *Vruchus* L.; [горошник, гороховий зерноід, *Vruchus pisi* Нед], *стручобк* «струк», [*струк*, *стручобк*] «тс.», [*струковійня*] «стебла стручкових рослин», [*струковий*] (у сполученні [с. *біб*] «боби, *Vicia faba* L.») ВеНЗн, *струкуватий*, [*стручастий*] «стручковий» Нед, [*стручистий*] «стручкуватий» Чаб, *стручківий*, *стручкуватий*, [*струковатий*] «струкуватий», [*стручкуватий*] «тс.»; — р. *стручобк*, бр. *струк*, п. *страґ*, ч. слц. *struk*, вл. *truk*, нл. *tsuk*, болг. *стрѣк*, м. *страк*, схв. *стрѣк*, слн. *stròk*; — псл. *struk*/*stròk*; — дальші зв'язки неясні; пропонувані етимології (зведення до іє. \*(s)ter- «жорсткий, тугий», \*strek-/strok- «коло́ти», \*ser- «текти», зіставлення з лит. *gũkti* «морщитися» та ін.) малопереконливі. — Фасмер III 783; Преобр. II 402; Горяев 350; Потєбня РФВ 2, 16; Brückner 518; Holub—Kop. 355—356; Machek ESJČ 583; Schuster-Sewc 1537; Младенов 614; Skok III 350; Куркина Этимология 1975, 23—28.

**структура**, *структуралізм*, *структураліст*, *структуральний*; — р. бр. болг. м. схв. *структура*, п. ч. вл. *struktura*, слц. *štruktúra*, слн. *struktúra*; — запозичення з латинської мови; лат. *strūktūra* «будова, розташування» пов'язане з дієсловом *struo*, *struere* «класти один на одного, будувати». — СІС<sup>2</sup> 796;

СРЯ IV 292; Kopaliński 921; Holub—Lyer 454; РЧДБЕ 695; Вујаклија 914. — Див. ще **конструкція**.

**струм** — див. **струмінь**.

**струмінь**, *струм*, [*струма́*] «хвиля» Нед, [*струме́нь*] «потік, струмок» Нед, *струміна́* «струмінь» СУМ, Нед, *струмо́к*, [*стру́нка*] «рукав річки» Нед, *струмені́стий*, *струменя́стий*, *струмінний*, *струмі́стий*, *струмлі́вий*, *струмені́ти(ся)*, *струмі́ти(ся)*, *струмі́ти*, [*струмкүва́ти*] «пульсувати» Куз, *струмүва́ти*; — р. [*струме́нь*] «струмок», бр. *струме́нь* «струмок; потік», п. *strumień* «потік», *strumyk* «струмочок», ч. *strumien* «джерело; довгий ставок», нл. *tšumjeñ* «річка, струмок», [*strumjeñ*] «джерело, канава», полаб. *sträumen*, слн. [*strūmen*] «потік; рукав річки»; — псл. \*strumy/strumę (род. в. *strumene*) «струмок; потік, течія»; — споріднене з лит. [*straumiõ*] «потік, струмок», *srĩaumė* «тс.», лтс. *strĩaume* «течія», гр. *ρέμμα* (род. в. -ατος) «потік, струмінь; течія», фрак. *Струмѡν* (*strymōn*) (род. в. -όνος), дірл. *srĩaim* «потік», дісл. *strumr* «тс., річка», свн. двн. *stroum*, дангл. *strēam*, англ. *stream*, днн. *strōm*, снідерл. гол. *stroom*, дфриз. *strām* «тс.» і більш віддаленими дінд. *srāvati* «тече», гр. *ρέειν* (<\**орέθειν*) «текти», лит. *sravėti* «повільно текти»; іє. \*sreu-men- «річка», похідне від \*sreu- «текти». — Фасмер III 783—784; Преобр. II 403; Brückner 521; Machek ESJČ 583; Schuster-Sewc 1549—1550; Бернштейн Очерк 1974, 177—178; Meillet Études 399; Vondrák I 660; Sławski Sł. prasł. I 125; Trautmann 279—280; Būga RR I 485; Mühl.—Endz. III 1082; Karulis II 304—305; Much IF 8, 288; Pedersen Kelt. Gr. I 82; Holthausen Awn. Wb. 284; Frisk II 650—652; Kluge—Mitzka 759; Klein 1523; Vries NEW 712; Persson Beitr. 58, 458, 662; Торр 502; Гамкредидзе—Иванов 227, 405; Pokorny 1003. — Пор. **острів**, **струга́**, **струя́**.

**струна́** СУМ, Нед, [*стру́нва́*] «струна» Нед, Куз, [*струні́на*] «тс.» Нед, [*струниці́*] «тонка кишка», [*струни́ця*]

«гриф» Нед, [струнінкі] «сосиски» ВеЗн, Нед, [струня] «струна» Л, [струнянка] «тонка кишка» Нед, [струністий] «витягнутий у довжину» Нед, стрункий, струнний, [стрункий] «стрункий», [струнити] «грати на струнах» Нед, струнчити, приструнник «струнотримач», приструнок «коротка струна в бандурі», приструнити, приструнчити; — р. бр. струна́, др. струна «волос, струна», п. ч. слц. struna, вл. truna «струна; тятива», нл. tšuna «жила», болг. м. струна «струна», схв. струна «кінський волос; струна», слн. strúna «тс.», strúmen (род. в. strúmna) «тугий, натягнутий», стсл. строуна «жила, струна»; — псл. struna «жила, тятива; струна»; — дальші етимологічні зв'язки остаточно не з'ясовані; найбільш імовірними відповідниками можуть бути визнані двн. stroum (strōm) «канат», свн. strieme «смуга, шрам», двн. strēno (strenō) «пучок, пасмо; коса (волосся)», свн. strēn(e), снідерл. strene, гол. streep «тс.», лат. struere «накладати, будувати», лит. strunas «крісло» (<\*«складене, зведене»), strūnyti «споруджувати, будувати», striūnyti «тс.»; припускається можливість виведення від іє. \*strougnā, пов'язуваного з \*ster- «розстилати», а також від \*strumna (пор. стрім); менш прийнятними є реконструкція іє. \*stroupnā і зіставлення з двн. strūbēn «стояти нерухомо, здійсатися», свн. strūp «який стирчить, найжачений», strobelēht «скуйовджений» (Strekelj AfSlPh 28, 498—499) або зближення (Machek ESJČ 583—584) з ав. spāvar- «нерв», інд. spāvan- «тс., тятива»; безпідставним є зближення з дінд. śrṇōti «чує» (Mikl. EW 326). — Фасмер III 784; Черных II 212; Преобр. II 402—403; Брандт РФВ 24, 183; Brückner 520; Schuster-Šewc 1537—1538; Младенов 613; Skok III 350—351; Fraenkel 927; Pokorny 1028.

[струни] (мн.) «чепіги в плузі» Л; — неясне.

[струнка<sup>1</sup>] «відгороджене місце в кошарі, хліві для доїння овець; перего-

родка в кошарі Нед; отвір у перегородці кошари, крізь яку пускають овець для доїння О; отвір в оборі, через який випускають і рахують овець О; діра в огорожі О; частина огорожі, яку засувають і відсувають при в'їзді О; дорога, якою ходить худоба О», [струнка] «тс.» О, [струнга] «тс. О; обгороджене в полі місце, де доять овець Мо», [струнгарь] «той, хто підганяє овець у струнку» ОЛА 1965, [струнгаш] «тс.», [струнджіня] «частина кошари» тж, [переструнка] «місце, в якому доять овець у кошарі» О, [переструнчити] «перерахувати (овець)» О, ст. на струнъцьѣ (куди овечки выпускаю) (1684); — п. [straga] «кошара; відгороджене місце для доїння овець; частина кошари з отворами (вікнами), крізь які пропускають овець при доїнні», ч. діал. слц. strunga «відгороджене місце в кошарі, де доять овець», болг. стърга «вузький прохід (для овець); перепона», м. страга «місце в кошарі чи в перегородці кошари, крізь яке пропускають овець для доїння», схв. струга «кошара; діра, отвір»; — запозичення з румунської мови; рум. strungă (молд. струнга) «кошара для доїння овець» разом з похідними strungăr «чабан, що заганяє овець для доїння», [strungăș] «тс.» є мандрівним балканським пастушим терміном не зовсім ясного походження; виводиться від алб. [shtrangë] «тс.», пов'язаного з дієсловом strëngó «стискати»; пор. алб. shtrungë «загорода для худоби, кошара». — О II 262; Дзендзелевський Молдаванізми 155; ОЛА 1965, 120, 126—127; Scheludko 143; Vincenz 12; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 139; Vrabie Romanoslavica 14, 173; Crâncjală 387—389; Бернштейн та ін. Сл. языкозн. 1983, 11—12; Клепикова Сл. и балк. языкозн. 1975, 191; Brückner 518; Machek ESJČ 384; СДЕЛМ 403; DLRM 811; Нерознак 200. — Пор. струнка<sup>2</sup>.

[струнка<sup>2</sup>] «простір, пусте місце між зубами; порожнина, що утворюється від утрати зуба» ВеНЗн; — запозичен-

ня з румунської мови; рум. *strungă* «проміжок між зубами» пов'язане з *strungă* «загин для доїння овець; отвір (в огорожі)». — Див. ще **струнка**<sup>1</sup>.

[**струнка**<sup>3</sup>] (у сполученні [с. *медінська*] «волосатик, нитковий черв'як, *Filaria (Dracunculus) medinensis*») Нед; — похідне утворення від *струна* «туго натягнена нитка в музичних інструментах»; очевидно, калька новолатинської наукової назви *Filaria*, пов'язаної з лат. *filum* «нитка; волокно»; назва зумовлена видовженою ниткоподібною формою тіла глиста. — УРЕ 12, 258; Brehm I 79. — Див. ще **струна**.

**струнка**<sup>4</sup> — див. **струмінь**.

**струп** «кірка на рані, що загоюється; [наріст на плоді; білий грибок, лишай на неврожайній землі О]», [*струпак*] «замерзла грудка грязі на дорозі» НикНикТЛ, [*струпок*] «верх, верхівка» ЛексПол, *струп'я* (зб.) «струпи», [*струпинястий*] «струпуватий» Нед, *струпкий* «струпуватий; [покритий замерзлою гряззю]», *струпкуватий*, [*струпливий*] «струпуватий», [*струплястий*] «покритий замерзлою гряззю», *струпний*, *струпуватий* «покритий струпами; [покритий замерзлою гряззю; шерехуватий]», [*струпко*] (у виразі [с. *іхати*] «іхати по замерзлій грязі»), [*струпуватот*] «тс.», *струпніти* «покриватися струпами», *заструпнітися*, *заструпніти*, [*приструпнітися*] «покриватися струпом» Нед, [*приструпніти*] «тс.» тж; — р. бр. болг. м. *струп*, др. *струпъ* «рана; струп», п. ч. слц. *strup*, вл. *trup* «струп», нл. *tšupk*, [*strup*] «тс.», схв. *strup* «парші, струпи (на голові)», слн. *strúp* «отрута», стсл. *строупъ* «рана; струп»; — псл. *strupъ* «струп», пов'язане чергуванням голосних із [strъp(ъ)тъ] «шершавість, шорсткість»; — даліші етимологічні зв'язки остаточно не з'ясовані; здебільшого зіставляється з двн. *strūben* «стояти нерухомо, клякнути; стовбурчити; випрямляти», *strūben* «піднімати, здиблювати», днн. снн. *strūf* «скуйовджений», свн. *strup*, *strub*, гол. *stroef* «тс.», кудлатий», гр. *στροφνός* «терпкий; гост-

рий, різкий; похмурий, хмарний», що продовжують іє. \**streubh-/strūbh-/streup-/strūp-* «щось стиснуте, жорстке, тверде», пов'язане з \**streu-*, очевидно, похідним від \**steg-* «нерухомиий; закладкий; твердий, жорсткий» (Ильинский РФВ 69, 16—18; Kluge—Mitzka 756; Vries NEW 711; Frisk II 811—812; Persson Beitr. 445, 865; Topf 504); тлумачиться також як рефлекс \**sgurp* з вставними -t-, що зближується з гр. *ρῦτος* «грязь, бруд», *ρῦτᾶω* «бути забрудненим» і далі виводиться від іє. \**sroup-/sreur-* «покритий струпами бруд на тілі» (Ślawski SO 18, 255; Solmsen KZ 37, 600—601; Frisk II 665—666; Pokorny 1004); досить переконливим є припущення рухомого \**s-* і зіставлення псл. \**sgurp* з лит. *gaūpas* «віспа», *gauplė*, *gaupaī* «тс., висип», *gaūpsas* «проказа», лтс. *gaupa* «гусяча шкіра», нім. *Rufe* «струп» (Machek ESJČ 584; Slavia 16, 190; LF 68, 100; Holub—Lyer 454; Fraenkel 707); менш обгрунтовані зближення з п. *strzep* «клапотъ» (Brückner 521, 522—523), з дісл. *hriúfr* «грубий, нерівний; прокажений», *hrufa* «парші, струп», двн. (h) *ruf* «тс.», спорідненими з лит. *kraupis* «шерехатий, нерівний», лтс. *kraūpa* «струп, бородавка», р. *krunā* (Uhlenbeck PBrB 26, 307; Agrell Zur baltoslavischen Lautgeschichte 29). — Фасмер III 784—785; Черных II 212; Преобр. II 403; Брандт РФВ 24, 184; Меркулова Этимология 1970, 189—192; Schuster-Sewc 1538. — Пор. **строптивий, струпехі, труп**<sup>1</sup>.

[**струпехі**] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* (variet.) L. Мак; слива, тернослив, *Prunus insititia* variet. ВеНЗн, Мак», [*трупахі*] «тернослив» ВеНЗн, Мак, [*трупеші*] «тс.» тж; — очевидно, пов'язане зі [*струп*] «наріст на плоді». — Див. ще **струп**.

**струсь** (орн.) «страус, *Struthio camelus* L.», [*трус*, *трусько*] «тс.» Шарл, *струсьевий* «страусовий», [*струсії* Г], *струсячий*, [*стрицєвий* Нед, *стрицьовий* Г, Нед] «тс.»; — р. заст. *струсь* «страус», *трусъ*, бр. ст. *трусъ* «тс.»



(XVII ст.); — очевидно, запозичення з польської мови; п. *struś* «страус», ст. *strus* (XV ст.), як і вл. *strus*, *štrus*, нл. *strus*, ч. *pštros*, ст. *štros*, *štrus*, слц. [*štros*, *štruc*], *pštrus* та р.-цсл. **стрұсъ**, стсл. **строусъ**, походять від двн. свн. снн. *strūz*, снн. *strūs* «тс.», які зводяться до лат. *strūthio* «тс.», гр. *στρουθίων* «тс.; горобець, маленький птах». — Фасмер III 771, 785; Преобр. II 393; Булыка Лекс. зап. 145; Мочульский РФВ 18, 50; Савинов РФВ 21, 47; Brückner 521; Holub—Lyer 404; Machek ESJČ 496; Schuster-Sewc 1367, 1475; Mikl. EW 327; Matzenauer 337; Kluge—Mitzka 756. — Див. ще **страус**.

**[струт]** «вигідне, зручне місце» О; — не зовсім ясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. заст. *strēt* «перешкода».

**[струць]** «хала» О, **[струця]** «тс.» О, **[струць]** «струдель» Па; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *strucel* (мн. *strucle*) «хала, плетінка», *strucla* «тс.» походить від нвн. [*Striezel*] (свн. *strützel*) «вид батона; продовгуватий млинець», можливо, пов'язаного з *strotzen* «бути багатим (на що), бути повним». — О II 262; Brückner 520; SJP 8, 829; Paul DWb. 605.

**[струць]** «дурень»; — неясне.

**[стручки]** (бот.) «ластовень лікарський *Vincetoxicum officinale* Moench.» Мак, **[стручечник, сторчик, стручкова]** зілля, **[стручна трава]** «тс.» тж; — пов'язане зі *стручок*; назва зумовлена тим, що плід ластовня являє собою багатонасінну листянку (схожу на стручок). — Лік. росл. Енци. дов. 235. — Див. ще **струк**.

**струя** «струміль» УРС, О; [потік, течія Нед; глибока вода в ріці ВеНЗн, О], **[струєнь]** «течія» Нед, **[струя]** «тс., потік» Нед, **[струїстий]** «струменистий», **[струїний]** «плавний Нед; доброзвучний», **[струїчатий]** «хвилеподібний» Нед; — р. *струя*, бр. **[струй]** «річище», др. *струя* «хвиля, струміль, потік», слц. *struj(a)* «течія, струміль, приплив» (з р.?), болг. *струја* «струміль»,

м. *струја* «тс., течія», схв. *струја*, слн. *struja* «тс.», стсл. **строуца** «струміль»; — псл. *struja* «струміль, течія», пов'язане з *struga* «течія, проточна вода» (укр. [*струга*] «потік, струмок»), \**strumy* (\**strumę*) «струмок; потік, течія» (укр. *струміль*); — споріднене з лит. *srauja* «течія», лтс. *strauja* «тс.», лит. *sraujas* «швидкий», лтс. *straujš* «тс., стрімкий», ірл. *srúaim* «течія», двн. *Stroua* (притока Заале у Франконії), *Streu*, нвн. *Streu* «тс.». — Фасмер III 785; Черных II 212—213; Преобр. II 403; Machek ESJČS 477; Младенов 613; Skok III 349—350; Meillet Etudes 399; Vondrák I 428, 445; Trautmann 279—280; Būga RR I 485, II 608; Mühl.—Endz. III 1081; Гамкрелидзе—Иванов 227, 405; Pokorņy 1003. — Див. ще **струміль**. — Пор. **острів, струга**.

**[стрігнути]** «в'язнути, грузнути», **[стрігнути]** «заплутуватися в сітки чи в невід» (про рибу) Берл, **[стрігавиця]** «багно, де можна загрузнути» ВеНЗн, **[стрігавець]** «багно, мочар» О, **[стрігавка]** «трясовина», **[стрігучка]** «тс., болото» Нед, **[встріяти]** (*устрияти*), **[встріяти]** (*устрияти*), **[встріяти]** (*устрияти*), **[встріяти]** (*устрияти*) СУМ, Ж, **[встріяти]** (*устрияти*), **[застрияти]**, **[застрияти]**, **[застрияти]**, **[застрияти]**, **[застрияти]**, **[застрияти]**, **[застрияти]** «болото» Ж, **[застриятий]**, **[пристріяти]** «устрияти»; — р. **[застрияти]**, **[застрияти]**, бр. **[стрігнуць]** «грузнути», др. *пострияти* «застрияти», п. *zastrzęgać* «застрияти»; — очевидно, псл. [\**stręgati*] «в'язнути, грузнути»; — споріднене з лит. *strigti*, *stringù* «застрияти», лтс. *strigt*, *strėgu* «зануритися», *straignis* «драговина, драгва»; необгрунтовані зближення з п. [*straga*] «кошара», *strzuc* «стригти», *strugać* «стругати» (Brückner 456, 522; KZ 45, 323). — Фасмер II 82, III 786; Преобр. II 406; Mikl. EW 325; Trautmann 290; Būga RR II 312—313, III 954—955; Mühl.—Endz. III 1089.

**стрікнути** — див. **стрікати**.

**[стріамби]** (мн.) «шмаття, лахміття Нед, О; завите волокно Нед; торочки,

бахрома ВеЗа», [стрямбавий] «волокнистий, кудлатий, кошлатий» Нед, [стрямбати] «робити волокнистим, кошлатити, завивати, кучерявити» Нед; — запозичення з польської мови; п. strzęba (ст. strzębek) «вузький клапоть (тканини, паперу та ін.); ганчірка, лахміття, що висить; кінець, край чогось», пов'язані з strzępa, strzęp «тс.», що відповідає укр. [стря́пи, стрі́пки]. — О II 262; Brückner 522—523; SW VI 479. — Див. ще **стріпи**.

**стріпки** — див. **стріпи**.

[стріча] «щастя» ОЛА 1984; — болг. срѣща «зустріч», м. срека «тс.; щастя», схв. срѣћа «щастя», слн. grěča «тс.»; — псл. \*sъręĭja (\*sъręĭja), пов'язане з \*sъręsti (<\*sürĕttei) «зустріти». — Нимчук ОЛА 1984, 299; Skok III 319. — Див. ще **стрітити**. — Пор. **серенча**.

[стубла] «грузьке болото» Ник, Стубла (притока Стиру); — ч. ст. stbel «джерело, криниця», болг. стубел «джерело з водопійною колодою; [пусте дерево; зруб криниці]», схв. стублина «видовбана колода», [stubao (stupal)] «дуплиста колода, яка вкладається в землю, звідки слабо тече вода, для зручності черпання», слн. [stúblo] «трубка з цілісного стовбура дерева», с.-сл. стубель «джерело»; — очевидно, псл. stubla, stubľ «зруб криниці»; — споріднене з дісл. stubbr «стовбур дерева», stubbi «пень», свн. stubbe «тс.», гр. στύπος «палиця, стебло». — Фасмер—Трубачев 786; Skok III 351—352. — Пор. **стуга<sup>2</sup>**.

[стуг] «багаття, вогнище»; — неясне.

[стуга<sup>1</sup>] «плетений з лози та обліплений глиною козуб; лубковий козуб; велика бочка для борошна Нед», [стагівка] «велика бочка у формі зрізаного конуса» Корз, [стагблка] «тс.» тж, [стуга] «діжка, чан для води» Нед, [стужка] «лубковий козуб; кошик, короб Нед; плетена діжка або козуб Пі»; — запозичення з польської мови; п. staĝiew «велика висока посудина з широким дном», ст. staĝwia «тс.», як і ч. štoudev «кадка, цебер», походить від двн. standa «висока посудина», пов'язаного

з stantan «стояти», спорідненим з псл. stati, укр. стáти. — Brückner 515; Machek ESJČ 628. — Див. ще **стáти**.

[стуга<sup>2</sup>] «грузьке болото» Ник; — не зовсім ясне; зіставляється з схв. [stüga] «видовбана всередині колода; посудина з пустої колоди» і виводиться від іє. \*(s)teug- «колода, стовбур» (Меркулова Етимология 1983, 66—67); може бути й результатом видозміни назви [стубла] «грузьке болото», зближеної з основою назви річки Стүгна. — Пор. **стубла**.

**стугоніти** «глухо, безперервно звучати; сильно битися, пульсувати (про серце, кров)», [стугніти, тугоніти Шейк] «тс.», стүгін «тривалий шум, гул», [стүгон] «глухий гул, стук», стуготіння, стугонлівий; — звуконаслідувальне утворення, частково зближене зі стукати, стогнати (пор.).

[студ<sup>1</sup>] «сором» Нед, [стүдний] Бі; — р. [студ] «сором, ганьба», др. студъ «тс.; ганебний вчинок», ч. слц. stud «сором», слн. stúd «огида, відраза», стсл. стоудъ «сором, ганьба, безсоромність»; — псл. [studъ] «сором; холод, мороз», пов'язане з studъ «сором». — Див. ще **стид**.

**студ<sup>2</sup>, стүдова** — див. **туді**.

[студа] «холод» Нед, [студелина] «холодець» ВеЛ, студенець СУМ, Г, [студеніна Нед] «тс.», [студеніця] «холодна вода; криниця» Нед, Г, О, [студеніць] «криниця ВеУг; джерело; холодець О», [студенятина] «холодець» Нед, стүдень «грудень (заст.); [криниця без зрубу; холодний вітер]», [стүдій] «великий мороз» Мо, стүдінь «сильний холод; прохолода; [холодна вода О; льодовник Мо]», [стүднік] «криниця» ВеУг, Г, ДзАтл I, [студніця] «криниця» Г, О, [стүднѣ СУМ, О] «тс.», [стүдорга] «великий холод» Л, [студь] «сильний холод» Нед, стүжа «тс., мороз; схожий на іній шар снігу, паморозь», студеній, [студеністий] «подібний до холодцю» Нед, [стүднѣний] «колодязний» Куз, студеніти, стүдити, [студонүти] «сильно повіяти»,

засту́да, застуд́жений, застудли́вий, застудни́й, застуді́ти, застуджува́ти, настуд́жений, [осту́да] «простуда», [осту́ди] «родимки» Куз, остуд́жений, [пересту́да] «простуда», [постуде́но] «холоднувати» Куз, [пристуде́ний] «холоднуватий», просту́да, простуд́жений; — р. [сту́да] «холод», студі́ть, бр. [сту́жа] «холод», студзі́ць, др. студе́нь «холод», п. studzić, ч. studiti, слц. studit', вл. studzić, нл. stužis, болг. м. студ «холод», схв. студ «тс.», студі́ти, слн. studēnes «джерело; криниця», стсл. стоу́день «холод»; — псл. studъ (studa) «прохолода, свіжість, холод, мороз», studiti «охолоджувати, прохолоджувати», пов'язани чергуванням голосних із \*studъ «сором»; — очевидно, споріднені з дінд. tundatē (tudāti) «штовхає, б'є, жалить, коле», tōdāh «укол», лат. tundo «б'ю, стукаю, товчу», дісл. stauta «штовхати», гот. stautan, днн. stōtan, днв. stōzan, дбрет. ar-stud «гострий кінець, жало», алб. shtynj (<\*stud-пј) «штовхаю»; іе. \*(s)teu-d- «штовхати, бити» (Schuster-Sewc 1369—1370; Bern. IF 10, 154; Kluge—Mitzka 754; Johansson IF 14, 319; Vries NEW 705; Pedersen Kelt. Gr. II 658; Meyer EW 419; Hübschmann Arm. 154, 512; Meillet MSL 9, 154; Topr 495; Pokorny 1033—1034); пов'язується також з іе. \*stou-/stū- (<\*st(h)ā- «стояти») і зближується з р. [сты́гнуть] «стигнути, холонути», п. stygnac̣ «тс.» (укр. сті́гнути, засти́гати) (Преобр. II 406—407; Младенов 614; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 71—73; Persson Beitr. 713). — Фасмер—Трубачев III 786—787; Черных II 213—214; Ларин Вестник ЛГУ 14/3, 151—158; Sławski JP 36/4, 283; Brückner 523; Holub—Kop. 359; Machek ESJČ 589—590; Schuster-Sewc 1368—1369, 1370; Skok III 352; Zubatý St. a čl. I 2, 161; Moszyński PZJP 177; Pisani Pai-deja 1956, 11/4—5, 307. — Пор. стид, стінуги, студ'.

студѐнт СУМ, Нед, студѐнтство; — р. болг. м. студѐнт, бр. студѐнт, п. ч. вл. student, слц. študent, нл. stu-

dañc, схв. студѐн(а)т, слн. študent; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. Student походить від лат. studens, -ntis «який навчається, який намагається», діеприкметника від дієслова studeo «старанно працюю; навчаюсь», очевидно, пов'язаного з tundo «б'ю, стукаю; товчу», спорідненим з дінд. tundatē (tudāti) «штовхає, коле», днн. stōtan «штовхати», днв. stōzan, нвн. stossen «тс.». — СІС<sup>2</sup> 796; Коваль 143; Москаленко УІЛ 25—26; Richhardt 100; Фасмер III 787; Черных II 213; Sł. wyr. obcyh 707; Holub—Lyer 456; Schuster-Sewc 1369; РЧДБЕ 695; Вуяклија 914; Walde—Hofm. II 608, 716—717. — Див. ще студа.

[студе́ньчик] (зоол.) «тритон, Triton (Triturus Rafinesque)» ВеУг, ВеНЗн; — пов'язане зі [сту́динь] «холодна вода», [студені́ця] «криниця», [сту́день] «криниця без зрубу»; назва зумовлена тим, що тритон живе у холодній воді (водойм, криниць та ін.). — УРЕ 11/1, 349. — Див. ще студа.

студі́ти — див. студа.

студі́я, студі́єць, студі́ї (мн.), студіюва́ти; — р. болг. студія, бр. студы́дя, п. ч. studia, studio, studium, вл. studije, studij, болг. студіо, м. студія, студіо, схв. студіја, студіо, слн. stúdio, štúdiја; — можливо, через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. studio «студія, кабінет, бюро; дослідження; етюд, ескіз; вивчення, навчання» зводиться до лат. studium (мн. studia) «прагнення; заняття; вивчення; навчання», пов'язаного з studeo «старанно працюю; намагаюся, прагну; вивчаю». — СІС<sup>2</sup> 796; Акуленко 135, 140; Черных II 214; Hüttl-Worth 16; Brückner 523; Kopaliński 921; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 695; Вуяклија 914. — Див. ще студа, студѐнт.

[стужа́ти<sup>1</sup>] «наживати, добувати (добро та ін.)» Пі; — очевидно, пов'язане зі стяжа́ти «тс.» (див.).

стужа́ти<sup>2</sup> — див. туга́.

[стужка́<sup>1</sup>] «стрічка, тасьма» Нед, [ос-ту́га] «смушка шкіри; ремінь для підпе-

різування штанів» МСБГ, [остужва] «тс. тж; стрічка Ж», [устужва] «смушка шкіри» Она; — бр. *стужка* «стрічка», др. *сътуга* «зв'язок, скріпа», п. *wstęga* «стрічка», *wstażka*, ч. *stužka*, [stuha, stouha] «тс.», ст. *vstuha* «ремінець, яким взуття притягалось до ноги», слц. *stuha* «стрічка», *stužka* «тс.», слн. *stóglá* «шнурок для черевика»; — очевидно, псл. \**vъs-toga* «підв'язка для взуття», пов'язане з *tegnoti* «тягнути». — Brückner 635; Machek ESJČ 590. — Пор. **стóнга<sup>1</sup>, стьóжка, стяг<sup>2</sup>.**

**стужка<sup>2</sup>** — див. **стуга<sup>1</sup>.**

**стук, стўкалка, стўкало** «стукалка, [дверний молоток Нед]», **стуканіна**, [стукáръ] «нічний сторож», [стукáрство] «посада нічного сторожа», [стукáч] (орн.) «дятел, *Picus*» Нед, **стукáчка, стўкіт, стўкнява, [стўкот]** «стук» ЛексПол, [стукотій] «той, хто набридає своїм стуком», **стукотнеча, стукотня, стукотнява** СУМ, Г, **стўкати, стўкнути, стукотáти, стукотіти, стук** (виг.), [стўку] (виг.), **достўкатися, застўкати, перестук, постук, [постукáч]** «той, що стукає» Г, Нед; — р. **стук, стўкать, стучать**, бр. **стук, стўкаць**, др. **стукъ, стукнути**, п. **stuk** «стук, стукіт», **stukać** «стукати», с.-цсл. **стоукъ** «звук; шум; дзвін»; — псл. **stuk-**, пов'язане з **tuk-**; — споріднене з лтс. **stukât** «іти дрібними кроками» (про дітей, що починають ходити), **stuknît** «штовхати, рухати вперед ударами», **stucinât** «стукати, грюкати, гуркотіти, шуміти», **tuksêt** «бити, стукати», **tucêt** «товкти в ступі»; іє. \*(s)teuk- «штовхати, бити». — Фасмер III 787; Преобр. II 407—408; Brückner 523; Otębski LP I 147; Schuster-Sewc 1370—1371; Mikl. EW 327; Būga RR II 609; Mühl.—Endz. III 1100, 1102; Pokorny 1032. — Пор. **тук<sup>2</sup>.**

[**стукати**] «стогнати» ВеЛ; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **stękać** «тс.», як і ч. [stukat], слц. **stukat'** «тс.», нл. **stukaś** «голосно зітхати; стогнати, скаржитися, зойкати», виводиться від основи псл. **sten-a-ti** «стогна-

ти»; недостатньо обгрутованим є зіставлення (Machek ESJČ 590) з лит. **stáugti** «вити; голосно плакати». — ВеЛ 471; Brückner 515; Schuster-Sewc 1370—1371. — Див. ще **стенáти<sup>2</sup>.**

[**стўлинь**] «нерішучий, несміливий» Ба; — неясне.

[**стўль**] «звідти» Л, [стўлека, стўліка] «тс.» Л, [стўоль] «звідси» Л, [сцўоль] «тс.» Л; — бр. [стўль] «звідти»; — результат злиття прийменника *съ*, вживаного для позначення початкового пункту руху, і займенника \**толь* (>*туль*), псл. **toljъ**, що є, очевидно, формою колишнього родового відмінка множини займенника *tolj* «такий великий, такий». — Див. ще **з<sup>1</sup>, тільки**. — Пор. **відтіль, дотіль, зцўоль**.

**сту́па, ступáръ** «сукновал; [водяна сукновальня]», [стўпатень] «частина ступи», [ступернáк] «товкач» Нед, О, [стўпи] (мн.) «пристрій, у якому б'ють вовну» О, [стуніръ] «товкач», [стўніръ] «тс.» Нед, Г, **стўпка, [ступнік]** «сукновальня, пересувна сукновальня»; — р. бр. **стўпа**, др. **ступа**, п. **stępa**, ч. **stoupa**, ст. **stúpa**, слц. вл. нл. **stupa**, полаб. **stópo**, болг. **стўпа**, схв. **стўпа** «масничка; ступа», слн. **stópa** «ступа»; — псл. \***stōpa** «ступа; товкач, макогін»; — очевидно, давнє запозичення з германських мов; зіставляється з снн. **stampe** «трамбівка», дангл. **stampe** «ступа», днн. **stamp** «знаряддя для товчення», двн. **stampf** «тс.», пов'язаними з снн. **sniderl. stampen** «розчавлювати, роздавлювати», дангл. **stempan** «товкти у ступі», двн. **stam(p)fon**, дісл. **stappa** «бити, товкти» (<\***stampa**), франк. ст. \***stampōn**; іє. \***stemp-/ (s)temb-/stembh-**; недостатньо обгрутоване твердження (Преобр. II 408; Младенов 615, 616; Machek ESJČ 579—580) про власне слов'янське походження. — Фасмер III 788; Brückner 515; Holub—Kop. 353; Schuster-Sewc 1371; Olesch 1116; Skok III 353—354; Mikl. EW 324; Kiparsky GLG 266; Мартынов Сл.-герм. взаємод. 75—76; Kluge—Mitzka 738; Vries NEW 691; Schrader Reallexikon II 80; Merin-

ger WuS I 8—9, 19—20; Торг 484; Pokorny 1011.

**ступати**, [*ступакувати*] «йти кроком», *ступіти*, [*ступітисся*] «зійти з дороги» О, [*ступкотати*] «тупати» Нед, [*ступляти*] «вступати, заходити», [*ступневати*] «підвищувати; розподіляти за ступенями» Нед, [*ступ*] «крок» Нед, *ступá*, *ступáк*, *стúпанка* «сходи», [*ступéник*] «слід ноги», [*стúпеніця*] «сходова клітка; трибуна» Куз, [*стúпенниця*] «гама» Нед, [*стúпéнь*] «крок» Нед, Куз, [*ступéць*] «східець, щабель» Нед, О, [*ступіця*] «крок; шпича в колесі» Нед, [*ступійка*] «підніжка в екіпажі», *стúпінь* СУМ, Г, [*стúпка*] «слід ноги», [*ступляй*] «ступінь», [*ступнік*] «крок», *ступня*, *стúпці* «отвори на сопліці», [*ступ'яй*] «ступінь Г; стопа» О, *ступнєвий* «поступовий», *ступінчастий*, *ступінчатий*, [*стúпóм*] «повільним кроком» СУМ, Г, *ступóю*, *вступ*, *вступнік*, *віступ*, *віступець*, [*віступка*] «хода» Ж, *віступці* «хатні туфлі», [*виступок*] «провина» Пі, *віступцем*, [*виступний*] «провинний» Пі, *відступ*, *відступник*, *відступництво*, [*відступство*], [*відступця*] «відступник», *відступальний*, *відступний*, *дóступ*, *дóступний*, *заступати*, [*застúпа*] «захист», [*заступка*] (хвороба очей) ВеБ, *заступник*, *заступництво*, [*заступні*] «вибоїни» Ж, [*заступство*] «заступництво» Ж, [*заступний*] «який заступає, уповноважений» Ж, *наступ*, *наступник*, *наступництво*, [*наступні*] «шаблі» Она, [*наступовець*] «наступник» Ж, [*наступство*] «наступництво» Пі, [*наступця*] «наступник» Пі, *наступальний*, [*наступлівий*] «агресивний» Ж, *наступний*, [*наступний*] «наступальний» Куз, [*наступцем*] «наступально, рішуче», [*напóступні*] «перед пологами», *невідступний*, [*незаступний*] «незамінний» Ж, [*непереступний*] «якого не можна переступити» Куз, [*непідступний*] «неприступний» Куз, [*непоступний*] «непоступливий; недостатньо швидкий» Куз, [*неуступний*] «непоступливий» Куз, [*оступки*] «хатні

туфлі» ЛексПол, [*óступом*] «обступивши» Ж, *перéступ* «провина», *переступник* «злочинець», *перéступний* «злочинний; високосний» Г, Нед, *переуступка*, *підступ*, *підступи*, *підступник*, *підступництво*, *підступний* СУМ, Куз, *пóступ*, *пóступка*, [*пóступки*] «хатні туфлі» ЛексПол, *пóступовець*, *пóступовщина*, *пóступок*, *пóступальний*, *пóступлівий* СУМ, Куз, *пóступний*, [*пóступцем*] «крок за кроком», *приступ*, [*пристúпа*] «приймак» ЛексПол, *приступець*, *приступка*, [*приступки*] «східці», [*приступок*] «доступ» Нед, [*приступці*] «сходи» До, *приступний* СУМ, Г, [*прóступець*] «злочинець» Нед, [*прóступник*] «тс.» Нед, [*прóступка*] «покритка» Нед, *прóступок* СУМ, Г, *прóступство*, [*прóступний*] «злочинний» Нед, [*рóступець*] «вид весняної гри в танку» Нед, *уступ*, *уступка* «поступка», *уступчастий*, [*уступчівий*] «поступливий» Нед; — р. *ступáнь*, *ступіть*, бр. *ступáць*, *ступіць*, др. *ступити*, п. *stąpać*, *stąpic*, ч. *stoupati*, *stoupiti*, слц. *stúpat'*, *stúpit'*, вл. *stupać*, *stupić*, нл. *stupaś*, *stupiś*, болг. *стѣвам*, *стѣня*, м. *стапи*, *стапува*, схв. *стúпати*, *стúпити*, слн. *stópati*, *stópit*, стсл. **стѣпати**, **стѣпити**; — псл. *stǫpati* (*stǫpiti*) «ступати; топтати; іти, ходити», пов'язане з *stora* «стопа, нога (ступня)»; — споріднене з гр. *στέμβω* «топчу, жорстоко поводжуся, ганьблю», дісл. *stappa* «бити, товкти; трамбувати, штовхати донизу», двн. *stam(p)-fōp* «трамбувати», шв. *stampa* «тс.», снн. *sniderl. stampen* «розчавлювати, роздавлювати»; іє. *\*stemb(h)-/stemp-*, пов'язане з *\*steb(h)-/step-* «топтати, ступати». — Фасмер III 788; Преобр. II 408—409; Ильинский РФВ 1911/3—4, 276; Brückner 515; Holub—Kop. 353; Machek ESJČ 580; Schuster-Sewc 1371; Младенов 616; Skok III 354; Mikl. EW 324; Matzenauer 78; Otrębski LP 1949/1, 141—142; Vries NEW 691; Торг 484; Pokorny 1011—1013. — Пор. **стапа**, **ступа**.

[**стúпина**] «гніт» Нед; — очевидно, пов'язане з нім. *Stoppine* (*Stöppine*) «тс.,

запалювальний шнур», етимологічно неясним.

**стўпка<sup>1</sup>** — див. **стўпа**.

**стўпка<sup>2</sup>** — див. **спіця**.

**[ступлятися]** «бубнявіти, набубнявіти від води» ЛЧерк, **[ступітися]** «тс.» тж; — неясне.

**[стўрцяти]** «безсило, повільно ходити, працювати» Па, **[постўрцяти]** «тс.» Па; — очевидно, афективне утворення.

**[стус<sup>1</sup>]** «ледача людина; ледар» Л; — неясне.

**стус<sup>2</sup>**, **стусак**, **стусан**, **стусаніна**, **стўсати**, **стўсень**, **стўснїти**, **стўснїти**, **стусувати** — див. **тузати**.

**стўбати** — див. **стїбати**.

**стўбжка** «стрічка», **[стўжїна]** «тс.», **стўжкуватий**; — очевидно, результат контамінації форм **[стўбнжка, стўбнжка]** і **стїжка** «тс.». — Див. ще **стўнга<sup>1</sup>**, **стяг<sup>2</sup>**.

**[стўон]** «фасон, модель»; — неясне.

**стўард** «офіціант на судні, на літаку», **стўардеса**; — р. **стўард**, **стўардеса**, бр. **сцўард**, **сцўардеса**, п. **steward**, **stewardesa**, ч. **steward**, **stewardka**, слц. **steward**, **stewardka**, вл. **stewardesa**, болг. **стўард**, **стўардеса**, м. **стўард**, **стўардеса**, схв. **стўард**, **стўардеса**, слн. **steward**, **steward**, **stewardesa**, **stewardesa**, **stewardesa**; — запозичення з англійської мови; англ. **steward** «стюард; керуючий, економ; розпорядник; (іст.) управитель», **stewardess** «стюардеса» походять від дангл. **stigward** (**stiward**), букв. «охоронець хліва, свинарника», утвореного з основ дангл. **stī(g)** «свинарник», спорідненого з дісл. **-stī** «стїйло, хлів», і **ward** «охоронець», спорідненого з днн. **ward**, дісл. **wōrd**, днн. **wart** «тс.», нвн. **Warte** «сторожова вежа». — СІС<sup>2</sup> 796; Черных II 215; Koralinski 917; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 695; Вуяклија 911; Klein 1513, 1530, 1729. — Див. ще **варт**.

**[стяблѳ]** «дерев'яний кївш; піднос, таця; поміст, дошка в рибальському човні для складання сітей; плетена з очерету тарїлка Нед; велика дерев'яна миска чи ваганки, куди викладають варену

рибу Берл»; — очевидно, пов'язане з формою **[тяблѳ]** «скрижаль» (див.).

**стяг<sup>1</sup>** «прапор», **[стязь]** «тс.» Нед; — р. **стяг**, бр. **сцяг**, др. **стягъ** «бойовий прапор; полк, стрій, військо»; — загальноприйнятої етимології не має; розглядається як запозичення в давньоруську мову з германських; дісл. **stōng** «древко, жердина», шв. ст. **stang** «тс.», днн. **stanga** «жердина, кіл», свн. снн. **stange**, дангл. **steng** «тс.» споріднені з дісл. **stanga** «колоти, штовхати», гот. **staggan** «тс.», дісл. **stinga** «колоти», днн. свн. **stungen** «тс.»; висловлюється також думка (Jagić AfSiPh 5, 665; Младенов 616; Skok III 334; Львов Лексика ПВЛ 314) про власне слов'янське походження слова і про його зв'язок із схв. **stēg** (**stijeg**) «стяг, прапор», псл. **stogъ** «стіг, жердина», **stožargъ** «тс.». — Фасмер III 790; Преобр. II 411—412; Филин Образ. яз. 287; Uhlenbeck AfSiPh 15, 491; Торп 582; Kiparsky GLG 160. — Пор. **стіг**, **стўжар**, **штанга**.

**[стяг<sup>2</sup>]** «смуга» Нед, **стїгá** «тс.»; ((гірське) пасмо; промінь Нед)», **стїжка** «смуга; стрічка», **[стїшка]** «стрічка» О, **[обстїжка]** «крепова пов'язка» Ж; — очевидно, залишок псл. **\*vъstęga** «смужка», пов'язаного чергуванням голосних з **\*vъstōga** «тс.». — Див. ще **стўжка<sup>1</sup>**. — Пор. **стўнга<sup>1</sup>**, **стўбжка**.

**[стягáч]** (бот.) «подорожник ланцетолистий, *Plantago lanceolata* L.; мильнянка лікарська, *Saponaria officinalis* L.; наперстянка великоквіткова, *Digitalis ambigua* Мург. Мак», **[натяг]** «мільнянка лікарська» Мак, **[натягач]** «тс.»; наперстянка великоквіткова», **[потегач]** «подорожник ланцетолистий» тж; — назви, пов'язані зі **стїгáти**, **натягáти**; назва подорожника зумовлена в'язучими властивостями його листків, сприянням очищенню ран і прискоренню їх загоювання та рубцювання. — Шамота 8; Лік. росл. Енци. дов. 356. — Див. ще **тягті**. — Пор. **натягáч**.

**стяжати** (кн.) «наживати, жадїбно нагромаджувати; добиватися, досягати», **стяжатель**, **стяжательство**; — р.

*стяжать*, др. *сѣтяжати*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **сѣтяжати** «придбати; утримати, держати, мати» пов'язане з псл. *teg-* (*tegnōti*) «тягти». — Преобр. Вып. последний 33. — Див. ще **тягті**.

**стяти**, *сѣтятися* — див. **заяти**.

**су-** (іменниковий префікс, що означає зв'язок, з'єднання або неповноту, в давніх іменних утвореннях типу *сувій*, *сுவ'язь*, *сугір'я*, *суглинок*, *суглоб*, *суголосний*, *сугорб*, *сузір'я*, *сукровиця*, *сумірний*, *суперник*, *супісок*, *супряга*, *сусід*, *сусік*, *сустав*, *сутінь*, *сутки*, *сутужний*, *сутяга*, *суягна* і под.); — р. бр. др. болг. м. схв. *су-*, п. *sa-*, ч. *sou-*, ст. *sū-*, слц. *su-*, *sū-*, вл. нл. *su-*, полаб. *sq-*, слн. *sō-*, стсл. **сж-**, зрідка **соу-**; — псл. *sq-* (< іе. \**sōp-*), пов'язане з дієслівними префіксами *съ-/сьп-* (< іе. \**sp-*), укр. *з-* (префікс дієслів, що означає з'єднання, зосереджування), *з* (прийменник з орудн. в. для позначання сумісності); — споріднене з прус. *sa-* «з-», *sep-* «з», лит. *sāp-* «су-, з-», *sa-* «тс.», ст. *sa-* «з-», *sū-*, лтс. *su-*, *sa-*, дінд. *sa-* «з», *sa-* (< іе. \**sem-* «раз; одне»), *sa-* (< іе. \**sp-* «один»), ав. *ham* «з», *ham-* «з-», *ha-* «тс.», дісл. *sa-* «разом», гр. *ὁμοῦ*, *ἄμα* «тс.», *ἄ-* «з-», *ἄ-*, *ὀ-* «тс.», лат. *semel* «один раз, раз; одразу; разом»; іе. \**so-*, \**sōp-*, \**som-*, \**sem-*, \**sp-*. — Черных II 215; Фасмер III 791; Brückner 482, 641—642; Holub—Kop. 325; Machek ESJČ 534; Skok III 179—180; Романова Вступ 125; ESSJ I 240—241; Meillet Etudes 45, 161—162; MSL 9, 49; Мейе ОЯ 125, 303; Jagić AfSlPh 18, 267; Trautmann 249—250; Fraenkel 753—754; Pokorny 903. — Пор. **з<sup>3</sup>**, **сам**.

**суб-** (префікс із значенням «під, нижче, менше» в словах типу *субатомний*, *субдомінант*, *субінспектор*, *субконтинент*, *субкультура*, *суборєнда*, *субпідряд*, *субрахунок*, *субстратосфера*, *субтїтр*, *субформація*, *суб'ядро*); — р. бр. болг. схв. *суб-*, п. ч. слц. вл. слн. *sub-*; — очевидно, через посередництво німецької та англійської мов (н. англ. *sub-*) запозичено з латинської; лат. *sub-*

(*sub*) «під(-), біля, коло, при(-)» виводиться з \**sur-* (< \*(*ek*)*s-up-*), яке зіставляється з гр. *ὑπο* «під, за», гот. *uf* «під», днн. *up* «на», дінд. *ura* «до, при», ав. *ura* «до, в, на». — СІС<sup>2</sup> 796; Kopaliński 923; Holub—Lyer 456; Вуяклија 914; Walde—Hofm. II 612—617. — Пор. **супер-**.

**суб'єкт**, *суб'єктивїзм*, *суб'єктивїст*, *суб'єктивїстїчний*, *суб'єктивїстський*, *суб'єктивний*, *суб'єктивований*, *суб'єктний*, *суб'єктивувати*; — р. *суб'єкт*, бр. *суб'єкт*, п. ч. слц. вл. *subjekt*, болг. *субект*, м. *субјект*, схв. *субјек(а)т*, слн. *subjékt*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Subjekt*, як і бр. ст. *субъектум* (1722), походить від лат. *subjectum* (грам.) «підмет» (спочатку «підкладене; те, що лежить в основі»), субстантивованої форми середнього роду від *subjectus*, дієприкметника мин. ч. від дієслова *subicere* (*subjicere*) «підпорядковувати; включати, охоплювати» (букв. «кидати вниз, донизу»), утвореного за допомогою префікса *sub-* «під» від дієслова *jacere* «кидати, жбурляти»; лат. *subjectum*, можливо, є калькою гр. *ὑποκειμενον* «підмет; суб'єкт» (букв. «що лежить, знаходиться внизу»). — СІС<sup>2</sup> 797; ССРЛЯ 14, 1138—1139; Булыка Лекс. зап. 165; Kopaliński 924; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 695; Вуяклија 915; Gr. Fwb. 730; Klein 1531, 1532; Walde—Hofm. I 666—667. — Див. ще **ін'єкція**, **суб-**. — Пор. **об'єкт**, **проєкт**.

**субір** — див. **бір<sup>1</sup>**.

**сублімація** «перехід речовини з кристалічного стану безпосередньо в пару; перехід водяної пари в атмосфері безпосередньо в тверду фазу (лід, сніг)», *субліма́т* «продукт сублімації», *сублімаційний*, *сублімований*, *сублімувати*; — р. болг. *сублимация*, бр. *сублимация*, п. *sublimacija*, ч. *sublimace*, слц. *sublimácia*, вл. *sublimat*, м. схв. *сублимация*, слн. *sublimácija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sublimation*, фр. англ. *sublimation* походять від слат. *sublimatiō* «піднесення, піднімання», пов'язаного з лат. *sublimo*, *sublimāre* «підіймати, підносити», похід-

ним від *sublīmis* «високий; піднесений», що виникло в результаті стягнення й видозміни виразу *sub līmen*, букв. «(який підходить) нижче порога» з приємника *sub* «під» та іменника *līmen* «поріг», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з *līmes* (род. в. *līmitis*) «межа; дорога між полями». — СІС<sup>2</sup> 797; ССРЛЯ 14, 1133; Копалинські 924; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 695; Вуяк-лија 916; Gr. Fwb. 730—731; Klein 1533; Dauzat 687; Walde—Hofm. I 803—804, 805. — Див. ще **суб-**. — Пор. **лі-**міт.

**[сублюдка]** (зоол.) «вид черепашки (тупий морський жолудь, *Dopax*; усічена аномія, *Anomia truncata*)» Нед; — неясне.

**субмаріна** «підводний човен»; — р. болг. *субмаріна*, бр. *субмарына* «тс.», сл. *submariņu* «підводний»; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *submarine* «підводний; підводний човен» утворено за допомогою префікса *sub-* (з лат. *sub-* «під») від прикметника *marine* «морський», який через сангл. *marun(e)* і далі фр. ст. *marin* (жін. р. *marine*) виводиться від лат. *marinus* (жін. р. *marina*) «тс.», що походить від іменника *mare* «море», спорідненого з псл. *morje* «тс.», укр. *море*. — СІС<sup>2</sup> 797; ССРЛЯ 14, 1133; ТСБМ V/1, 366; РЧДБЕ 695; Klein 965, 1533; Dauzat 459; Walde—Hofm. II 38—39. — Див. ще **море**<sup>1</sup>, **суб-**.

**[субор]** «зернові відходи; послід» Л; — р. **[субар]** «обметені залишки збіжжя; суміш», — запозичення з білоруської мови; бр. **[субар]** «тс.»; суміш різного збіжжя», **[субарніца]** «тс.» складається з префікса *су-* «су-» та іменної основи *бар-* (*бар-*), пов'язаної з дієсловом *брати* «брати»; припускається можливість запозичення з балтійських мов (Фасмер—Трубачев III 791—792). — Див. ще **брати**, **су-**.

**субординація** «підпорядкування молодших за чином або становищем старшим»; — р. болг. *субординација*, бр. *субардынацыя*, п. *subordynacja*, ч. *subor-*

*dinace*, сл. *subordinacia*, вл. *subordinacija*, м. схв. *субординација*, сл. *subordinacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Subordination* «підпорядкування», фр. англ. *subordination* «тс.» походять від слат. *subōrdināre* «підпорядковувати», утвореного з лат. *sub-* «під-» і *ōrdināre* «упорядковувати», похідного від *ōrdo* «порядок, ряд». — СІС<sup>2</sup> 798; СРЯ IV 298; ТСБМ V/1, 365; Копалинські 924; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяк-лија 916; Gr. Fwb. 731; Dauzat 687; Klein 1533. — Див. ще **орден**, **суб-**. — Пор. **координація**.

**субота**, **[субітка]** «вогнище на Купала» Куз, О, *субітка* «(заст.) суботні вечорниці; (заст., розм.) шосуботне покарання учнів», *субіткове* «шосуботне покарання учнів», **[субітне Пі, субіткове Пі]** «тс.», **[субітник]** «караний по суботах; поминальна книга», *субітник*, **[субітоване]** «святкування суботи» Нед, **[субітний]** «суботній» Нед, **[субітний Нед, О, субітний, субітшній]** «тс.», *субітковий, субітний, [посуботіти]* «початися суботі» Нед; — р. *суббота*, бр. *субота*, др. *субота, субота*, п. ч. сл. вл. нл. *sobota*, полаб. *sübötä*, болг. *събота*, м. *сабота*, **[съмбута]**, схв. *субота*, сл. *sobota*, стсл. **сжбота, совета**; — слово у звуковій формі *субота* (сл. *sobota*) здебільшого розглядається як запозичення із середньогрецької мови (Фасмер ГСЭ 196; ИОРЯС 11/2, 388; 12/2, 280; Соболевский Заимствованные слова в русском языке 14; Durnovo RES 6/1—2, 108; Младенов 626; Hujer LF 35, 221—222; Kiparsky GLG 130, 131; Schwarz AfSIPh 41, 124—125) або з балкансько-латинської (Skok III 299; RES 5, 19); ср. \**сѣмѣатов* (мн. *сѣмѣата*), балкансько-лат. \**sambata* (пор. рум. *sâmbătă*) зводяться до гр. *сѣмѣатов* «субота», мн. *сѣмѣата*, що походить, очевидно, від араб. *šabbätä* або гебр. *šabbät* «відпочинок, спокій; свято, вихідний день», пов'язаного з *šabbät* «відпочивав, перебував у спокої; переставав щось робити; зупинився»; звукова форма *субота*



(sobota) виводиться (Melich Jagić-Festschr. 213—214; Преобр. II 412; Фасмер III 792; Holub—Lyer 444—445; Schuster-Šewc 1131), з огляду на початковий паннонський регіон поширення, від слат. *sabbata* (с. р., мн.), *sabbatum* (с. р., одн.) «субота» (пор. іт. ст. *sabbato*), що походить від гр. *σάββατον* «тс.»; менш переконлива спроба пояснити форму *субота* як результат контамінації слів *субота* і незасвідченого \**совота*, утвореного на основі гр. (кн.) *σάββατον* (Фасмер ГСЭ 196). — Німчук 58—59, 95; Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Коваль 197—198; Фасмер—Трубачев III 792; Черных II 215; Цыганенко 460; Ильинский РФВ 1907/3, 226; Переферкович ЖМНП 1913 жовтень 260; Brückner 505; Machek ESJČ 565; Mikovsky RES 5, 20; 33, 119; Tarczyki ZfSIPh 6, 530; Kořínek ZfSIPh 13, 417; Schwyzer KZ 61, 239, 249; 62, 1—2; Klein 1369; Walde—Hofm. II 457. — Пор. **шабаш**.

**субсидія** «грошова або натуральна допомога», *субсидований*, *субсидювати*, *субсидувати*; — р. (з 1703) болг. *субсидия*, бр. *субсідья*, ст. *субсидиумъ* (1722) (з п.), п. *subsydium* «грошова допомога; субвенція», ч. *subsidie*, *subsidiium*, слц. *subsidia*, *subsidiium*, схв. *супсидијум*, слн. *subsidiáren*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *subsidy* «субсидія» (< сангл. *subsidie*), фр. *subside* «податок; субсидія; грошова допомога», нім. *Subsidium*, гол. *subsidie* «субсидія» (з 1586) зводяться до лат. *subsidiium* «підтримка, опора, допомога; допоміжні війська, резерв», пов'язаного з дієсловом *subsídere* «розташувати, поселити внизу; залишатися, жити, перебувати», утвореним за допомогою префікса *sub-* «під-» від *sídere* «сісти, посадити», яке зближується з дінд. *sídati* «сидить», ав. *hidaiti* «тс.», гр. *ἵζω* (<\**si-zdō*) «саджаю», що зводяться до іє. \**sizd-* як результату редуплікації \**sed-* «сидіти», представленого в псл. *sédēti*, укр. *сидіти*. — СІС<sup>2</sup> 798; Черных II 215—216; Christiani 20; Булыка

Лекс. зап. 80; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Klein 1410, 1534; Vries NEW 716; Gr. Fwb. 731; Dauzat 688; Walde—Hofm. II 509; Ernout—Meillet 1078—1079; Pokorpu 884—885. — Див. ще **сидіти**, **суб-**.

**субстантив** «іменник» Куз, *субстантивіація*, *субстантивний*, *субстантивований*, *субстантивуватися*; — р. *субстантивіація*, бр. *субстантивіація*, п. ч. *substantivum*, слц. *substantivum*, вл. *substantiw*, болг. *субстантив*, м. *супстантив*, схв. *супстантив*, слн. *substantiv*; — запозичення з латинської мови; пізні лат. (nomen) *substantivum* «іменник», букв. «(ім'я) істотне; яке має самостійне існування» (спочатку лише *verbum substantivum* — про дієслово *esse* «бути») пов'язане з іменником *substantia* «сутність, суть; власність», похідним від дієслова *substāre* «бути наявним, існувати», яке складається з префікса *sub-* «під-» і дієслова *stāre* «стояти, тривати». — СІС<sup>2</sup> 798; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Klein 1535; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **стаги**, **суб-**.

**субстанція** «єдина основа всього існуючого; основний складовий елемент», *субстанціальный*, *субстанціональный*; — р. болг. *субстанция*, бр. *субстанция*, п. *substancja*, ч. *substance*, слц. *substancia*, вл. *substanca*, м. *супстанца*, схв. *супстанција*, слн. *substanca*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Substanz*, фр. англ. *substance* походять від лат. *substantia* «сутність, суть; власність; наявність», пов'язаного з дієсловом *substāre* «бути наявним, існувати». — СІС<sup>2</sup> 798; СРЯ IV 299; ТСБМ V/1, 366; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Gr. Fwb. 731—732; Dauzat 688; Klein 1534. — Див. ще **субстантив**.

**субституція** «заміщення», *субститут* «замінник; (заст.) заступник», *субституційний*; — р. болг. *субституция*, бр. *субстытуция*, п. *substytucja*, ч. *substitute*, слц. *substitucia*, вл. *substitucija*, схв. *супститүција*, слн. *sub-*

stitúcija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Substitución, фр. англ. substitution походять від пізньолат. substitūtio «підстановка, заміщення, заміна», пов'язаного з дієсловом substituo, -ere «підставляти, заміщати, замінити», утвореним з префікса sub- «під-» і дієслова statuo, -ere «ставлю; зупиняю, саджаю». — СІС<sup>2</sup> 798; СРЯ IV 299; ТСБМ V/1, 366; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Gr. Fwb. 732; Dauzat 688; Klein 1535. — Див. ще **конституція, суб-**.

**субстрат** «загальна основа різноманітних явищ; живильна речовина для мікроорганізмів; факти і явища в мові, запозичені з іншої мови, що була раніше на цій території»; — р. бр. болг. *субстрат*, п. substrat, ч. слц. слн. substrát, м. *супстрат*, схв. *супстрат*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. Substrát, як і фр. substrat(um), англ. substratum, походить від слат. substratum «підстилка», пов'язаного з лат. substernere «поширювати, простирати; підстеляти», утвореним за допомогою префікса sub- «під-» від дієслова sternere «стелити, простирати; покривати», спорідненого з псл. \*sterti, укр. *простёрти, сторона*. — СІС<sup>2</sup> 798; ССРЛЯ 14, 1137; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Gr. Fwb. 732; Gamillscheg 826; Klein 1535; Walde—Hofm. II 590, 601. — Див. ще **естрада, сторона, суб-**. — Пор. **стратиграфія, стратифікація, стратостат, стратосфера**.

**субтильний** «тонкий, нижний, крихкий, тендітний», *субтільний* (з п.), [*суптільний*] Пі (з п.); — р. *субтільный* (з 1731), бр. *субтільны*, ст. *субтільный* (*зуптільный, суптільный*) (1596), п. subtelny, subtylny, subtilny, ч. subtilní, слц. subtilny, вл. subtilny, болг. *субтілен*, м. *суптилен*, схв. *суптілан*, слн. subtilen; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. subtil, англ. subtile (сангл. subtile, subtil), фр. subtil зводяться до лат. subtilis «тонкий; ніж-

ний; делікатний; вишуканий; чистий; світлий; простий», з давнішого \*sub-texilis «тонкотканий», що складається з префікса sub- «під-» та іменника \*texla (>tēla) «тканина», пов'язаного з основою дієслова texere «ткати; сплітати; складати; komponувати». — СІС<sup>2</sup> 798; Hüttl-Worth 16; Черных II 216; Фасмер III 793; Christiani 20; Булька Лекс. зап. 196; Sł. wyr. obcych 710; Holub—Lyer 457, 482; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Klein 1535; Kluge—Mitzka 763; Dauzat 688; Gamillscheg 826; Walde—Hofm. II 619—620, 655, 678. — Див. ще **суб-, текст**. — Пор. **архітектор, контекст**.

**субчик** «підозріла особа; неприємний суб'єкт»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *субчик* «тс.» є афективним утворенням, пов'язаним із *суб'єкт* і за вимовою зближеним із *супчик* як похідним від *суп*. — Див. ще **суб'єкт**.

[**сувало<sup>1</sup>**] «шифер, сланець» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із [*сувати*] «совати».

[**сувало<sup>2</sup>**] «бік гори, звернений до сонця, до півдня» Нед; — неясне.

**сувати, сув, сувавка, сувайка, сувма** — див. **совати**.

**сувенір** «подарунок на згадку або річ, пов'язана зі спогадами»; — р. болг. м. *сувенір*, бр. *сувенір*, п. souvenir, suvenir, ч. suvenýr, слц. слн. suvenír, вл. suwenër; — запозичення з французької мови; фр. souvenir «спогад; пам'ять; сувенир» пов'язане з дієсловом souvenir «пам'ятати», що зводиться до лат. subvenire «приходити; спадати на думку», утвореного з префікса sub- «під-» і дієслова venire «приходити». — СІС<sup>2</sup> 798; ССРЛЯ 14, 1140—1141; Sł. wyr. obcych 694; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 697; Klein 1478; Dauzat 679; Gamillscheg 821. — Див. ще **авантюра, інвентар, суб-**. — Пор. **конвенція**.

[**суверделити**] «піднімати вгору (ногу)»; — афективне утворення.

**суверен** «носій верховної влади», *суверенітет* «незалежність держави»,

*суверенний*; — р. болг. м. *суверѐн, суверенитѐт*, бр. *суверѐн, суверѐнитѐт*, п. *suwergen, suwergenność*, заст. *suwergenat*, ч. слц. слн. *suverĕn*, вл. *suwergenita*, схв. *суверѐн, суверенитѐт*; — запозичення з французької мови; фр. *sovereign* «монарх, государ; соверен (англійська золота монета)» через ст. *sovereign* (звідки також англ. сангл. *sovereign* «монарх; соверен, золота монета в 1 фунт стерлінгів») зводиться до слат. *supregānus* «глава, керівник; вождь, правитель», пов'язаного з лат. *super* «над; зверху». — СІС<sup>2</sup> 798; ССРЛЯ 14, 1140—1141; Kopalinski 931; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 697; Вујаклија 917; Klein 1475, 1478; Dauzat 679; Gamillscheg 821. — Див. ще *супер-*. — Пор. *сопрано*.

**сувійка** (зоол.) «рід одноклітинних тварин, що живуть у воді, ряду круговійчастих інфузорій, *Vorticella Ehr.*»; — р. *сувійка* «тс.»; — назва, утворена з префікса *су-* та основи *вій-* (*вой-*), пов'язаної з *віти* «звивати»; сувійки мають прикріплювальну стеблинку, яка може скорочуватися, згортаючись. — УРЕ 2, 282; БСЭ 41, 189. — Див. ще *віти*<sup>1</sup>, *су-*.

**[сувора]** «повчання, напучення; суворарозмова; умовляння, переконування, зауваження Нед, нотація, догана, урочисто-поважний тон Пі»; — результат стягнення форми *[суговора]* «розмова; серйозне зауваження», зближеної з основою *сувобрий*. — Див. ще *суговора*.

**суворий**, *[суворливий]* «суворий», *суворіти, суворішати*; — р. *[суворый]* «суворий; сердитий; бридкий, рябий, віспуватий», *[суворь]* «міцне місце в дереві, на суку», бр. *[суворіна]* «уперта людина; дерен, піднятий сохую»; — неясне; може бути зіставлене з *[верий]* «вигнутий, скручений» (пор. *[увєрий]* «кривий, упертий»), *свара, сваритися, [вóркати]* «бурчати»; значення «суворий» розвинулось, очевидно, пізніше в результаті зближення з фонетично подібним *суровий*.

**суга** «масні або іржаві плями на воді, рідині; наліт на спраглих устах»,

*осуга* «тс.»; [плівка на розсолі, наліт на квашенині без розсолу МСБГ; гній в очах Ж], *[восуга]* «пара на шибках; масний шар на воді» Горбач, *[осужень]* «вид інфузорії» Ж, *[осужка]* «вершки» Ж, *[осугуватий]* «покритий осугою», *[заосужитися]* «покритися осугою» Ж; — бр. *[осуга]* «піт; іній, паморозь», ч. *[osuhel]* «мжичка взимку; паморозь, іній», слц. *osuhel'* «паморозь, іній», *[osuha]* «тс.; сирий туман», болг. *[сѣгъ]* «пліснява на вині»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з псл. *seġati* «хватати, досягати» (Аникин 59), \**oseġti* «досягти» (*Zubatý St. a čl. I 1, 167—170*), з п. *[oseġty]* «дощовий» (*Machek ESJČ 421*); мало переконливе виведення від псл. \**osuti* «обсипати» (*ЭСБМ I 187*).

**сугак**<sup>1</sup> (зоол.) «савець групи антилоп, сайгак, сайга, *Antilope Saiga*»; — п. *suġak* «сугак, сайгак, *Colus tataricus*» (можливо, з укр.); — очевидно, запозичення з караїмської мови; кар. *suġak* «тс.», пов'язане з чаг. *sajyak* «сарна», каз. тат. *сайгак* «антилопа». — Фасмер III 545; Струмінський *Slavia 1969/1, 104*; Brückner 525; Muchliński 123; Kowalski Symb. *Rozwadowski II 352, 353*; Mikl. *TEI II 150*; Lokotsch 141; Радлов IV 222. — Див. ще *сайгак*.

**[сугак**<sup>2</sup>] «залізний (іноді роговий) інструмент, подібний до шила Г, Шух; патик, палиця Нед»; — очевидно, результат видозміни назви *[сувак]* «шило; засувка; хомутик», можливо, зближеної з *гак* «крюк»; виведення від рум. *sulác* «шило» (*Vincenz 19*) менш переконливе. — Пор. *совати*.

**сугестія** «вплив, навіювання», *сугестивний*, рідк. *сугестувати* КІМ; — р. *суггестія*, бр. *суггестья*, п. *suggestia*, ч. *sugesce*, слц. *sugescia*, вл. *suggestija*, болг. *сугѐстия, сюгжѐстия*, м. *сугестуија*, схв. *сугѐстија*, слн. *suggestija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Suggestiön* «навіювання», англ. *suggestion* «порада, пропозиція; навіювання», фр. *suggestion* «навіювання, припущення» походять від лат. *suggestiö* «навіювання», пов'язаного з дієсловом

suggerere «навчати, навіювати, доставляти; постачати» (букв. «підносити»), що складається з префікса sub- (sug-) «під-» і основи дієслова gerere «нести, везти; мати; виконувати», етимологічно ізольованого. — СІС<sup>2</sup> 799; СРЯ IV 579; Kopaliński 927; Holub—Lyer 180, 457; РЧДБЕ 697; Вујаклија 917; Gr. Fwb. 733; Klein 1539; Dauzat 690; Walde—Hofm. I 595—596. — Див. ще **суб-**. — Пор. **жест**.

**суглоб**, *суглобистий, суглобний, суглобовий, суглобуватий* КІМ; — п. ст. [zǫłoba] «перешкода; запор, перепона; клопіт, турбота», zǫłobić «з'єднати, об'єднати, закріпити», сл. zħłobit' «збити, з'єднати разом», нл. zǫłobiś «з'єднати, закріпити клином, заклінити», болг. сглоб «стик, з'єднання; (заст.) суглоб», сглаб, заст. сглоба «тс.», сглобя «з'єдную», сглабям «тс.», м. зглоб «суглоб», зглоби «збере, складе», схв. зглоб «суглоб», зглобити «скласти, зібрати», слн. zǫłob «суглоб, згин»; — псл. \*sq-globь/сь-globь, пов'язане з globa «жердина, балка, клин» (укр. [глоба] «зігнути від природи дерево; залізний клин; клопіт, турбота»), globiti «стискати, з'єднувати» (укр. [глобіти] «укріплювати клинами вал у млині; конопатити»). — Преобр. I 126—127; Sławski 291; SW 8, 473; Machek ESJČ 168; Schuster-Sewc 231—232. — Див. ще **глоба**, **з<sup>3</sup>**, **су-**.

**[сугловок]** «ріжок, ріг у скрині»; — очевидно, пов'язане з [ўгол] «ріг, кут», [вўгол] «тс.» (див.).

**суглянки** — див. **сігла**.

**[суговора]** «розмова Г; серйозне зауваження Нед», [суговірка] (зменш.); — похідне утворення від *говорити*, ускладнене префіксом *су-* (див.). — Пор. **субора**.

**[суголов<sup>1</sup>]** «межа між двома полями у вигляді незасіяної смуги; польова стежка», [сўголова] «польова дорога» Дз, сўголовок, [сўволок] «край» Гриц, [сўголови] «межа» тж, [сўловка] «польова дорога, що відділяє одні гони від других» Ме, [сулўка] «дорога між поля-

ми; межа між нивами» Мо, [сулўвка] «стежка» Мо; — п. [sugłówek] «польова стежка, межа» (з укр.?) — похідне утворення від *голова* з префіксом *су-*; означало межову смугу, на якій тяглова худоба стикається головами під час оранки. — Див. ще **голова**, **су-**.

**[сўголов<sup>2</sup>]** «частина вуздечки, що надівається на голову коня», [суголов-вок, сўголов'я] «тс.», [сўголов'є] «вудила» Л; — похідне утворення від *голова*, ускладнене префіксом *су-* (див.).

**[суголовашка]** «частина у возі, до якої прикріплюється вісь; підтока» Л, [соголовашник НикНикТЛ, сўголовок, вўзголовок, узголова́нка тж] «тс.; насад у возі», [зголовашка] «насад у возі», [узголовашка, зголовок, вўзголовок, вўзголовок, голова́шечка] «тс.» тж; — похідні утворення від *голова* (див.).

**[сугроба]** «велика вибоїна», [сугрób] «сувій полотна» Ник; — р. бр. діал. сугрób «замет, кучугура», схв. сўгреб «земля, розкопана, розпушена собакою, лисицею або курами»; — псл. \*sq-greb-, \*sq-grob-, утворене за допомогою префікса *sq-* «су-» від основи дієслова \*greb-ti «гребти». — Цыганенко 112—113; Преобр. I 159. — Див. ще **гребті**, **су-**.

**сугубий** «винятковий, особливий»; — р. сугубый, др. сугубыи «подвоєний, подвійний, двоякий; великий, просторий», сугубь «тс.»; (присл.) удвое», схв. сўгуб «подвійний»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. со҃губьъ (замість сж҃губьъ) «подвійний», псл. [\*sq-gub-] «тс.», первісно «сильно зігнутий» (очевидно «зігнутий удвое») пов'язане чергуванням голосних з \*gьbŋoti «гнути»; — співвідносне з прус. dwigubbas «тс.». — Фасмер III 793; Преобр. I 132—133, II 412; Цыганенко 97; Ильинский Сложн. местоим. 130, 131; РФВ 62, 131, 247—249; Meillet IF 15, 333; Trautmann 100—101. — Див. ще **гнути**, **су-**.

**суд<sup>1</sup>**, [сўдár] «суддя» Нед, О, [суда-тар О, судáтор Нед], *судець*, [сўдир

Нед, *судітель, судія* О], *судія* «тс.» СУМ, Нед, [суддѣва] «дружина судді» Куз, *суддѣнко* СУМ, Нед, *суддіха, суддівна, суддівство, суддя, [судѣбне]* «судова оплата» Нед, *судѣбник, [судѣбництво]* «судова сфера» Нед, [судѣбничий] «голова суду» Нед, [судѣйство] «суддівство» Нед, *судѣйський* «той, хто служить у суді, судовому відомстві», [судѣльник] «судовий чиновник» Л, *суджена, суджений, судження, [судііха]* «суддиха» Куз, *суділище, судимість, [судііція]* «суд», [судіія] «тс.» Нед, [судіч] «рецензент» Нед, *судіище, [судівничтво]* «юстиція» Нед, Куз, [судійство] «суддівство» Нед, [судіміця] «огудник» Нед, [судніця] «огудниця», [суднія] «осуд, обмова», *судова* «суддівська», [судова] «зал засідань суду» О, *судовець* «службовець суду», *судовий, судовік* «тс.», *судовисько, судовище, [судові]* «службовці суду; судді» Нед, *судський* «службовець суду», *судчик, [судця Шух]* «тс.», [судчійня] «жінка-суддя» Нед, [судяк] «суддя» Куз, *судящий* «тс.», *судьба* «доля; (заст.) обмова, пересуди; [суддя Нед], [судьбарник] «фаталіст» Нед, [судьбарство] «фаталізм» Нед, [судьбіна] «доля» Нед, *судьбище* «суд», [судін] «суддів» Нед, *судний* СУМ, Нед, [судній] «здатний, придатний», [судней] «потрібний» Корз, [судовне] «в судовому порядку», *судачити, суддювати, судіти, [судкувати]* «міркувати» Нед, *засуджувати, осуд, [осуда]* «пліткарка; поговор» МСБГ, *осуджений, осудження, [осудовисько]* «ганьба, неслава», [осудовище] «тс.», *осудливий, осудний, пересуд, пересудливий, пересуд, підсудок, підсудний, присуд, розсуд, розсудок, розсудливий, [розсудний]* «розсудливий»; — р. бр. *суд*, др. *судъ*, п. *sađ*, ч. *soud*, ст. *súd*, слц. *súd*, вл. нл. *sud*, болг. *сѣд*, м. *сад*, схв. *сѹд*, слн. *sód*, стсл. **сѣдъ**; — псл. *sqđ*; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого виводиться від іє. \*somdhos «спільний розгляд, спільне судження, примирення», давніше «складене, зібране», утвореного за допомо-

гою префікса \*som- (> псл. sq- «су-») від основи \*dh(ē)- (\*dhə-/dhō-) «класти, ставити; робити, чинити; говорити» (> псл. \*dēti «класти», укр. *діти*); зіставляється з лит. *samdà* «найом, оренда», *samdyti* «наймати», гр. *συνθήκη* «згода; угода», *συνθήμα* «угода», дінд. *saṃdhā* «угода; зв'язок, об'єднання», *saṃdhīh* «тс.»; ототожнюється генетично з дірл. *cond* «суд», *cuind* «суддя», кельт. \*kopdi «тс.» (Lohmann KZ 1932/10 [Ergänzungshefte], 70); пов'язується також з основою псл. \*sēditi, *seđo* «сісти, сяду» (Варбот Сл. языкозн. 1983, 64—66; Ондруш Етимология 1984, 178; Брандт РФВ 1890/4, 181); без достатньої аргументації зближується з лат. *cēnseo* «оцінювати, надавати значення; вважати», що виводиться від іє. \*kēnd(h)- «судити, засідати» (Machek ESJČ 568). — Фасмер III 794; Преобр. II 413—414; Brückner 483; Holub—Kop. 345; Schuster-Sewc 1376; Младенов 627; Skok III 356; Стоянов 79—80; Трубачев Рем. терминолог. 235—237; Otrębski LP 1953/4, 31, 54; Meillet Etudes 162, 234; RES 6, 169; Trautmann 47—48; Fraenkel 761; Būga RR I 111, II 589; Bezzenberger BB 5, 319; Specht KZ 57, 278; Walde—Hofm. I 252; Гамкрелідзе—Иванов 284, 364—365; Pokorny 235—237. — Див. ще *діти*<sup>2</sup>, *сидіти*, *су-*. — Пор. *суд*<sup>2</sup>.

[суд<sup>2</sup>] «посуд» О, *судіна* «трубчастий орган; посудина; судно», [судіне] «дерев'яний посуд, прядильні інструменти та ін.», [судніче] «тс.», *суднік* «полиця, шафа для посуду; поличка з образами» СУМ, Нед, [судніна] (зменш.) «судно», *судно, судок, посуд, посудна, посудіна* СУМ, Г, *посудник* «робітник, що мие посуд», [посудник] «гончар», [посуднік] «посуд» Нед, [посудок] «тс.»; — р. [суд] «посуд», *посуда*, бр. [суды] (мн.) «двоє відер», др. *судъ* «посудина», п. заст. *sađ* «посудина», ч. слц. вл. нл. *sud* «бочка», болг. *сѣд* «посудина», м. *сад*, схв. *сѹд* «тс.», слн. *sód* «бочка», стсл. **сѣдъ** «знаряддя; частина тіла, посудина»; — псл. *sqđ* «посудина; щось

складене», того самого походження, що й *sqdъ* «суд»; — паралельне до лит. *iñdas* (*indà*) «посудина». — Фасмер III 794; Черных II 216; Преобр. II 361; Brückner 483; Machek ESJČ 591; Schuster-Sewc 1375; Младенов 627; Skok III 355—356; Mikl. EW 315; Трубочев Рем. термиол. 235—237; Meillet Etudes 162, 234; RES 6, 169. — Див. ще **суд<sup>1</sup>**.

**судак<sup>1</sup>** (іхт.) «вид риби родини окуневих, *Luciorerca luciorerca* L.», [*суду́к*] «тс.», *суда́чина* «м'ясо судака», [*суду́чина*] «тс.», *суда́чий*; — р. *судак*, [*судо́к*], ст. *судокъ* (1460), бр. *судак*, п. *sandacz*, [*sandak*, *şadak*], ст. *ceñdat* (можливо, з ч.), ч. *сандат*, ст. *ceñdat*, [*sandát*], вл. *sandak*, нл. *sandař*, *candef*, *sandog* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого розглядається як запозичене, можливо, за польським посередництвом, з німецької мови; нвн. *Zander*, [*Sandart*, *Sander(t)*], снн. *sandāt*, *sandate*, *sandan* «тс.» пов'язані з нвн. *Sand* «пісок», двн. *sant* «тс.», але цей зв'язок може бути лише вторинним; найбільш імовірним здається праєвропейське походження (Machek ESJČ 81; Holub—Lyer 110); нвн. *Zander* [*Sandart*] та ін. «судак» тлумачаться також як запозичення зі слов'янських мов (Беке IF 52, 138; Kluge—Mitzka 875). — Фасмер—Трубочев III 794—795; Leder 135—137; Коломиец Происх. назв. рыб 113—116.

**[судак<sup>2</sup>]** «вид народного танцю» Нед; — неясне.

**суданка** (бот.) «суданське сорго, *Sorghum sudanense*»; — р. бр. болг. *суданка*, п. *sudanka*, слц. *sudánska tráva*, слн. *sudánka* «тс.»; — пов'язане з назвою країни *Судан*, звідки походить ця рослина. — БСЭ 41, 202—208.

**судза** (бот.) «олійна трав'яниста рослина родини губоцвітих, перила, *Pegilla* L.»; — р. *судза*; — неясне.

**судома** «мимовільне скорочення м'язів, судорога, корчі; (заст.) горе, біда», *судомити*, [*насудомитись*] «натомитися» Мо; — р. [*судомить*] «м'яти, бгати; судомити; ляяти», [*судомиться*] «вожитися»; — не зовсім ясне; реконстру-

юється псл. \**sqdoma*, яке пропонується розглядати як похідне утворення з префіксом *sq-* (іє. \**som-*) «су-» від основи іє. \**dhē-/dhə-* «класти, робити» (Варбот Етимология 1981, 21—22).

**[судопар]** (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.» Мак; — складне утворення з основ слів [*суд*] «посуд» і *парити*; назва зумовлена застосуванням рослини для випарювання посуду; пор. [*елекопар*] «парило волосисте, *Agrimonia pilosa* Ldb.», р. [*судопор*] «тс.». — Шамота 148—149. — Див. ще **пара<sup>1</sup>**, **суд<sup>2</sup>**.

**судорога** «судома», *судорга* «тс.», [*судро́га*] «тс.; дрож» Нед, [*судро́жь*] «дрож» Нед, *судорожний*, [*судро́гий*] «напружений» Нед; — р. *судорога*, [*судорга*], бр. *сугарга* «судорога», заст. *сугарга* «тс.»; — псл. (сх.-сл.) [\**sqdʹrga*], префіксальне утворення, пов'язане з \**dʹrgati* «[смикати, трясти]», в окремих випадках переосмислене і переоформлене як похідне від дієслова \**dʹrgati* «дрижати»; пор. лит. *suđirgti* «розсердитися». — Фасмер III 791, 796; Преобр. I 181—182, II 413; Brückner KZ 48, 216; Mikl. EW 42; Pedersen Kelt. Gr. I 105. — Див. ще **де́ргати**, **су-**.

**[судосити]** «зустріти», [*судоца́ти*] «зустрічати»; — бр. [*судосіць*, *судоша́ць*] «тс.», др. *досити* «знаходити», *десити* «тс., зустрічати», ч. ст. *poděsiti* «знайти, застати», схв. *дєсити* «зустріти», *дєсити* «застати, знайти, зустріти», стсл. *досити* «знайти»; — псл. *sqdositi* «зустріти», похідне від *dositi* «тс.», пов'язаного з *desiti* (< іє. \**deĕ-*) «знаходити, зустрічати»; — очевидно, споріднене з гр. *δέμοσι* «приймаю», лат. *decet* «личить, належить», дінд. *daśasyāti* «надає послуги, є люб'язним», хет. *takk-* «бути схожим, підходити». — Фасмер I 505—506; Machek ESJČ 115; Skok I 395; ЭССЯ 4, 217—218; 5, 82; Bern. I 188; Vondrák I 434; Meillet MSL 14, 338; BSL 20, 167; Walde—Hofm. I 330.

**суєта́**, [*сує́тник*] «неспокійний чоловік» Нед, [*сує́ть*] «неспокій; занепоко-

ення» Нед, [су́ят] «занепокоєння, неспокій, загроза» Нед, [су́ятá] «турбота, неспокій, острах, пригніченість; скрутний стан» Нед, ВеЗн, Г, СУМ, [су́ят-нік] «неспокійний, боязливий чоловік», [су́ятник] «людина, яка працює без толку» О, [су́ятня́] «неспокій» Нед, [су́ять] «мука, катування» Нед, су́єтлі́вий, су́єтні́й СУМ, Нед, [су́ятлі́во] «поганий, скрутний», [су́ятлі́во] «сумно; журливо» О, [су́єта́ти (собою)] «неспокійно метатися» Нед, [су́яті́ти] «турбувати, непокоїти, мучити; сумувати, плакати під час сну Ба; вередувати, присікуватися (до когось) О», [су́яті́тися] «турбуватися, непокоїтися, мучитися; терпіти злидні Нед, Г, ВеЗн; доглядати (когось під час хвороби) Ба; неспокійно крутитися, вертитися, журитися, без толку робити О», *всу́є* (заст., кн.) «даремно, марно»; — р. *су́єта́* (з цсл.), бр. [су́яці́цца] «метушитися; турбуватися», болг. *су́єта́*, стсл. *соу́и* «марний, пустий», *соу́кѣта* «незначність, марність, суєта»; — псл. \**suǐjь* «пустий, незначний, марний»; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з дінд. *śūpat* «пустота, порожнина», *śūpuāḥ* «пустий, порожній», ав. *a-sūpa-* «який не має недоліків», вірм. *soḡ* «діра, нора», лат. *caucus* «порожній, пустий; вигнутий», гр. *μβος* «глибока ущелина, безодня; міжгір'я», *μοῖλος* «порожній, пустий», сірл. *сѹа* «тс.», брет. *кѹо* «грот», що зводяться до іє. \**keu-/kouo-* «порожній, пустий; западина»; пов'язується також (Варбот Етимологія 1983, 37—39) з псл. *sovati*, *suǐj* «совати» (пор. р. *су́єтї́ться* «соватися, метатися»); пов'язання псл. \**suǐjь* з лит. *sauja* «жменя», лтс. *saũja* «тс.» (Bezenberger BB 2, 157; 23, 305) необґрунтоване. — Фасмер I 364, III 797; Черных II 217; Преобр. II 414—415; Mikl. EW 328; Meillet Études 380; MSL 9, 139; 10, 278; Mühl.—Endz. III 771; Uhlenbeck 314, 322; Walde—Hofm. I 191—192; Boisacq 481, 530—532; Pedersen KZ 39, 428; Persson Beitr. 191—192; Pokorny 592—594.

[су́зик] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.; рутвиця мала, *Tha-*

*lictrum minus* L.; смовдь гірська, *Peucedanum oregoninum* (L.) Moench.» Мак, [су́зик] «смовдь гірська» Мак; — р. [су́-зик] «пижмо; рутвиця, *Thalictrum* L.; рутвиця мала», бр. [су́зик] «рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jacq.», [су́зи́ц] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з *вузький* ([узький]) і первісно стосувалося рутвиці вузьколистої.

су́к, [су́ка́ч] «сукувата палка» Нед, [су́ча́] (зб.) «гілка хвойних дерев, з яких городять тини» О, *сучо́к, су́ччя* (зб.), *су́ка́тий, [су́ко́ва́тий]* «сукуватий» Нед, [су́ко́вий] «з гілок» О, *сукува́тий, [су́че́чко́ва́тий]* «сукуватий» Нед, *су́кува́тий, [су́чи́стий]* «тс.» Нед, [зу́кува́тіти] «стати сучкуватим», [підсу́ччя] «шворка, до якої прив'язаний поплавок ([су́чка]) до якоря човна»; — р. бр. *сук*, п. *сѣк*, ч. слц. вл. нл. *suk*, болг. *сѣк*, м. *сак*, схв. *сѹк*, слн. [sōk], стсл. *сѣкъ* «тріска, сучок»; — псл. *соқъ* «сук, гілка», очевидно, пов'язане з формою без наалізації *соха* «соха»; — споріднене з лит. *at-šankė* «гак, крюк; виступ на дереві, палка», дінд. *śaṅkīḥ* «гострий кілок, дерев'яний гвіздок, кіл», кімр. *cainc* «сук» (<\**kanki*), ірл. *géc* «гілка, сук», дісл. *hār* «кілок, кочет» (<\**hanha-*), *hæll* «кіл» (<\**hanhila*). — Фасмер III 798; Черных II 217; Преобр. II 416; Попов Ист. лекс. 90; Brückner 486; Holub—Kop. 360; Machek ESJČ 592; Schuster—Sewc 1377; Младенов 627; Skok III 358; Mikl. EW 316; Критенко Вступ 514; Mikkola IF 8, 312; Moszyński PZJP 215—216; Meillet Études 244; Trautmann 298—299; Būga RR II 589—590; Bezenberger BB 16, 241; Uhlenbeck 301; Mayrhofer III 290; Zupitza GG 132; Feist 266; Торп 70; Pokorny 522—523. — Пор. *со́ха*.

су́ка<sup>1</sup> «самиця собаки; [велика заскочка, якою закріплюється триб у ткацькому верстаті Me], [су́ча́к] «щеня», *су́чище, су́чка* «сука, молода сука; [частина ткацького верстата], *су́чий, су́ччин* Куз, [пересу́чий] (лайл.); — р. бр. *су́ка*, др. *сука*, п. ч. діал. слц. *suka*, [каш. *sěka*], полаб. *сацко* «шлюха»; — псл. [suka]; —

очевидно, споріднене з лит. *šiu* (род. в. *šiuš*) «собака», лтс. *sups*, прус. *supis*, дінд. *śuvā* (*śvā*, род. в. *śuṇaḥ*), ав. *spā* (род. в. *supō*), вірм. *šup*, гр. *κύων* (род. в. *κύωνος*), лат. *canis*, гот. *hunds*, тох. *ku*, хет. ієрогліфічним *šuvana-* «тс.»; недостатньо обгрунтовані реконструкції псл. *sōka* (Petersson AfSiPh 36, 139—140), \**r̥keuka* із зближенням з дінд. *paśukā* «дрібна худоба» (Osthof Parerga I 199, 256—257), як і виведення від вигуку для підкликання собак *tsu-tsu* (Machek ESJČ 592). — Фасмер—Трубачев III 798; Черных II 217; Трубачев Назв. дом. жив. 21—22; Brückner 595; Trautmann 310; Fraenkel 1533; Pokorny 632—633.

[**сўка**<sup>2</sup>] (ент.) «тарган, чорний тарган, *Blatta orientalis* L. (*Periplaneta orientalis* L.)» ВеНЗн, ВеБ; — неясне; можливо, результат перенесення назви *сўка* «самка собаки».

[**сукамина**] (бот.) «шовковиця, *Morus* L.» Пі; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **соўкамина**, **сўкамина** походить від гр. *σῦκάμινος* «тс.», запозиченого із семітських мов; пор. араб. *šiq'mīn* (мн.) «шовковиці», гебр. *šiqmā* (одн.) «тс.»; на грецькому ґрунті зазнало зближення з *σῦμον* «фіга, інжир». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 194; Frisk II 817—818.

**сукати**, [сукатися] «встрявати» Корз, [сукотати] «сукати» Нед, [сучити] «тс.», [сучитися] «нав'язуватися», [сукайло] «знаряддя для намотування пряжі з клубків на цівки» Ме, [сукалка Корз, сўкало, сукач Корз] «тс.», *сукальник*, [сўка(л)ниця] «різновид страви з тіста» ГрицАВ, [сўканка] «товсті нитки для ятера; рибальське веретено для змотування тонких вірвовок», [сўкань] «надмірно скручена частина нитки» Ник, *сукенка*, *сукенце*, *сукнар*, *сукніна*, *сукно*, *сўкня*, *сукнянка*, *суконка*, [суконник] «сукнороб» Нед, [суконщик] «тс.», [суконництво] «сукноробство» тж, *суконце*, [суч] «сукані нитки; дратва; основа в тканні Нед», *сукальний*, *сўканий*, *сукняний* СУМ, Нед,

*суконний*, [засукень] «надмірно скручена частина нитки» Ник, [підсуканий] «високий і тонкий» ЛексПол, [посуконщина] «сукно з чисто вовняних ниток», [посуконний] «який складається з чистих вовняних ниток», *присукальник* «робітник, який присукує нитку»; — р. *сукать*, [скать] «сукати», бр. *сукатьць*, др. *сукати* «тс.», *сукъно*, п. ст. вл. *sukaś* «сукати», ч. *soukati*, *skáti*, слц. *súkat'*, нл. *sukaś*, полаб. *sáukpō*, болг. *сўкам*, *сўча*, м. *сука*, *суче*, схв. *сўкати*, слн. *súkati*, стсл. **сўкно**; — псл. \**sъkati* «в'язати вузли, зв'язувати, сукати, скручувати», *sukati* «тс.»; — споріднене з лит. *sùkti* «крутити, звивати», лтс. *sukt* «тс.; зникати», можливо, також лат. *sucula* «коловорот, мотовило»; іє. \**seuk-*, похідне від \**seu-/sū-* «гнути, вертїти, підганяти», відображеного в дінд. *suváti* «приводить в рух», *savá-* «стимул, поштовх», дірл. *sō(a)id* «крутить, повертає», *sūa(i)nem* «мотузка, шнур». — Булаховський Вибр. пр. III 367; Фасмер III 635, 798, 799; Brückner 525; Machek ESJČ 545—546; Schuster-Sevc 1374—1375; Младенов 618; Skok III 358—359; Варбот Етимология 1980, 33; Mikl. EW 333; Trautmann 291; Fraenkel 939—940; Pokorny 914. — Пор. **сукман**.

[**суклєнь**] (бот.) «клен польовий, *Acer campestre* L.» Нед, [суклен Мак, суклійть Мак, сўклїнь Нед, Куз, сўклїть ВеНЗн] «тс.»; — похідне утворення від *клен*, ускладнене префіксом *су-*, паралельне до [паклен, паклєнь] «тс.» (з префіксом *па-*). — Див. ще **клен**<sup>1</sup>, **су-**. — Пор. **нєклен**.

**сукман** «суконний верхній одяг, свита», *сукмана*, [сукманїна] «тс.»; — р. [сукман] «суконний каптан або сарафан», ст. *сукманъ* «сукно», бр. [сукмань] «свитки», п. *sukmana* «сіряк», болг. *сукман* «сукня без рукавів; вовняна спідниця», м. *сакма* «вид плаща»; — очевидно, пов'язане з *сукати*, *сукно*; недостатньо обгрунтоване виведення від тат. [süktän] «довгий каптан, сукно», *чикмэн* «чекмінь», чув. *сăхман* (*сăхман*) «суконний каптан», алт. чаг. *чек-*



мен «просторий зимовий одяг» (Mikl. TEI I 22; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 170; Gauthiot MSL 16, 87; Brückner 525; Korsch AfSIPh 9, 495; Räsänen FUF 29, 198—199; ZfSIPh 20, 448; Шипова 290). — Москаленко УІЛ 44—45; Фасмер III 798—799; Преобр. II 415—416; Младенов 617—618. — Див. ще **сукáти**.

[**сукмáнич**] «старший лісоруб, голова лісорубів, що працюють у лісі»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *сукмáн* «суконний верхній одяг».

[**сукотáти**] «розмивати, підмивати, вимивати» ВеЗн, Нед, Г; — неясне; можливо, пов'язане з [*сукотíти*] «капати».

[**сукотáтися**] «м'ятися» (про сорочку) ВеБ; — неясне.

**сукотíти** — див. **сік<sup>1</sup>**.

**сукрíстий** «який має круту вдачу», [*сукрит*] «поганій, злий» О, [*сукрítий*] «нестримний» Нед, [*сукрítити*] «нарікати» Она, [*сукрítитися*] «набридати» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, псл. \*sṛkrytʰ «крутий, злий», пов'язане з *krutʰ* (<\*krout-) «крутий». — Див. ще **крутíй, су-**.

**сúкровиця** «жовтувата рідина, яка витікає разом з кров'ю з уражених частин тіла» СУМ, Нед, [*сúкервиця*, Нед], *сúкроватиця*, [*сокервиця* ВеЛ, *сокірвиця*] «тс.», *сукрови́ще* «місце, де пролилася кров, де хтось був убитий», *сукровáтий*, *сúкровичний*; — р. *сúкровиця*, бр. *сúкравіця*, п. ст. *sukrwica*, слц. *súkrwica*, болг. *сукървица*, м. *сукрвица*, схв. *сúкрвица*, слн. *sokřwica*, *sokřwca*; — псл. \*sṛkřwica «сукровиця», похідне від \*kry (зн. в. křwъ) «кров» з префіксом sṛ- «су-». — Див. ще **кров, су-**.

**су́ла<sup>1</sup>** (заст.) «спис, піка» Нед, *сúліця* «тс.» СУМ, Нед, Куз, [*суло́*] «дерев'яний держак залізних вил Шух, Г; жердина весла Нед»; — р. [*сула́*] «ковінька, яку діти кидають по льоду», заст. *сúлиця* «метальний спис», др. *сулиця* «спис, короткий метальний спис; вістря списа», ч. *sudlice* «рогатина», схв. *сúлиця* «спис, піка», слн. *súlica*, с.-цсл. **соу́лиця** «тс.»; — псл. \*sudlo, *sudlica*

«спис, вістря списа», похідне від основи *sunṓti/sovati* «сунути, кидати»; — позаслов'янськими відповідниками, на думку Потєбні (РФВ 7, 66), є дінд. *śūlaḥ* «спис», *śūlā* «загострена товста палиця, кіл»; зближується також (Lidép Arm. St. 78—79) з дінд. *śūkaḥ* «голка», ав. *sūkā* «тс.». — Фасмер III 799, 801; Holub—Kop. 360; Machek ESJČ 591; Skok III 359—360; Pokorný 954—955. — Див. ще **собáти**.

**сула́<sup>2</sup>** (іхт.) «судак (звичайний), Luciopeca luciopeca (L.)»; — р. [*сула́*] «судак», [*суля́тник*] «дрібний короп, сазан, *Syrpinus caprio* L.», слц. [šúl] «судак», [šula, šulava, šíl, šilec], болг. [*сулка*], схв. [šulj] «тс.», [sulac] «лосось дунайський», [sulač, sulak, sulec, sulica, suljak, šulica] «тс.»; — запозичення з тюркських мов; пор. ккалп. *сыла* «судак», башк. *һыла*, чув. *шӑла* «тс.»; пов'язання з др. *сулиця* «спис», схв. *сúлиця* «тс.» (Ledeg 138) позбавлене підстав. — Коломиєц Происх. назв. рыб 116; Фасмер III 799; Егоров 333.

[**сулдýга**] «гомілка, нога від коліна до п'яти» Нед, [*сулýга*] «стежно» ВеНЗн; — бр. [*сулды́га*] «кістка ноги від коліна до п'яти»; — очевидно, сх.-сл. [\*sṛ-lodyga] «гомілка», похідне з префіксом sṛ- «су-» від *lodyga* «тс.» (р. [*лоды́га*] «гомілка», др. *лодыга* «бабка», п. *lodyga* «стебло», ч. *lodyha* «тс.»), пов'язаного, можливо, з укр. *літка*; припускається також зв'язок з псл. \*oldī (\*oldy) «човен» (укр. [*лодь*], р. бр. *ло́дка*, др. *лодья* і т. д. «тс.») (Stawski V 137—138; Brückner 310; Holub—Lyer 291, 292); пор. [*булды́га*] «порожнистий стовбур рослини (дерева); порожниста, обгризена кістка», р. [*булды́га*] «маслак, порожниста кістка; дрючок, палиця». — Фасмер I 238, II 510—511; ЭСБМ I 408; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291, 292; ЭССЯ 3, 94—95. — Пор. **булды́га, літка, лодь**.

**сулемá** «хлорид ртуті — безбарвна кристалічна речовина»; — р. бр. *сулемá*, п. *sublimat*, ч. слц. слн. *sublimát*, болг. *сублимáт*, схв. *сублýmáт* «тс.»;

— очевидно, результат видозміни інтернаціонального терміна, утвореного, як і англ. sublimate «сулема», на основі слат. *sublimātum* «тс.; продукт сублімації» (спочатку «високо підняте»), пов'язаного з лат. *sublīmo, sublīmāre* «підіймати, підносити високо»; пропонується також виведення через нгр. *сулімаџс* з тур. *sülīmen* (Korsch AfSiPh 9, 669; Преобр. II 416), яке вважається запозиченням зі Сходу (Matzenauer 315). — Фасмер III 800; Kopaliński 924; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 696; Вуяклија 916; Klein 1533. — Див. ще **сублімація**.

**суліти**<sup>1</sup> (заст.) «обіцяти», [*посула*] «обіцянка» Нед; — р. *суліть* «обіцяти», бр. [*суліць* (*сьюліць*)] «пропонувати; обіцяти»; — очевидно, пов'язане з др. *сулѣи* «кращий», стсл. *соулѣи* «тс.», яке зіставляється з лит. *šulnas* «визначний, чудовий», дінд. *śūgaḥ* «сильний, хоробрий», гр. *κῆρος* «сила, міць». — Фасмер III 800, 801.

[**суліти**<sup>2</sup>] «скакати» Нед, [*суліти*] «тс.», [*сулітися*] «нападати» (про собаку), [*сулятися*] «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*суляти*] «совати», *сунути* (див.).

**султан**<sup>1</sup> (титул монарха в країнах Сходу), [*салтан*] «султан, турецький імператор», *султана* «дружина або кровна родичка падишаха», *султанат*, *султанич* «син султана», *султанівна* «дочка султана», *султаниша* «дружина султана», [*шалтан*] «султан» Нед; — р. бр. болг. *султан*, др. *сал(ъ)танъ* (титул можновладного государя в Азії), п. вл. *sułtan* «султан», схв. *сұлтан*, слн. *súltan* «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. *sultan* (*sültān*) «султан, монарх, володар», як і крим.-тат. *soltan* «султан», аз. *султан*, тат. *солтан* «тс.», зводиться до ар. *sulṭān* «султан (титул монарха); володар», спорідненого з араб. *šulṭānā* «влада; який має владу», *š'ēlē* «мав владу», гебр. *šālāṭ* «він керував, був господарем», ак. *šālāṭu* «мав владу», *šalṭu, šitluṭu* «могутній, сильний»; деякі слов'янські форми з початковим **са-**, очевидно, через давньоруську мову

(др. *салтанъ* < \**soltanъ* «титул сельджуцьких монархів — султан») запозичені з візантійсько-грецької (пор. віз.-гр. *Σολδανός* «Солдан (султан) — Муфари́т ібн Салім, емір Бари (861—871 рр.)», *солд́анос* «султан», *солта́н, σουλτάνος* «тс.», що походять від ар. *sulṭān* «султан; володар»). — СІС<sup>2</sup> 799; Фасмер III 551, 801; Дмитриев 543—544; Шипова 291; Менгес 128—129; Мелиоранский ИОРЯС 7/2, 294; Korsch AfSiPh 9, 669; Булыка Лекс. зап. 27; Kopaliński 928—929; Brückner 525; Holub—Lyer 458; РЧДБЕ 697; Вуяклија 917; Lokotsch 154; Klein 1541.

**султан**<sup>2</sup> «оздоба з пучка пір'я або кінського волосу на головних уборах, на головах коней; розширений угорі стовп куряви, диму; волоть із колосків багатьох злаків»; — р. бр. *султан* «тс.», болг. *султан* (прикраса шолома); — пов'язане з *султан* (титул володаря); назва зумовлена подібністю позначуваних нею речей до розкішної прикраси на головному уборі султана. — Див. ще **султан**<sup>1</sup>.

**султанка** (іхт.) «морська промислова риба ряду окунеподібних, барабуля, *Mullus barbatus* L.»; (орн.) «султанська курочка, *Porphyrio Briss.*»; — р. *султанка* «тс.», бр. *султанка* «морська промислова риба ряду окунеподібних», слц. *sultánka* «султанська курочка» (з рос.); — пов'язане з *султан* (титул володаря); назва зумовлена перістим гарним забарвленням обох тварин. — Шипова 291—292; Сетаров Сов. тюркология 1970/2, 87; Feriánc Názv. vtákov 31. — Див. ще **султан**<sup>1</sup>.

[**султанчик**] (бот.) «рогіз вузьколистий, *Typha angustifolia* L. Г, Мак; зозулинець, орхідея, *Orchis laxiflora* Lam. (*Orchis* L.) Мак», [*султанчики*] (мн.) «тс.» тж; — р. [*султан*] «рогіз, *Typha* (Tourn.) L.», [*султанчик*] (у сполученні *красный с.* «зозулинець»); — назви, пов'язані з *султан* «волоть із колосків, що є суцвіттям багатьох злаків; кетяг, гроно квітів»; зумовлені тим, що квітки рогозу і зозулинця зібрані в колосопо-

дібне суцвіття. — Вісюліна—Клоков 80; Нейштадт 72—73; Лік. росл. Енци. дов. 178—179. — Див. ще **султа́н**<sup>2</sup>.

**су́лка**, *сулу́вка* — див. **су́голов**<sup>1</sup>.

**сульфа́т** «сіль сірчаної кислоти», *сульфі́д*, *сульфі́дін*, *сульфі́т*, *сульфі́тація*, *сульфі́тува́ти*; — р. бр. *сульфа́т*, п. sulfat, ч. слц. слн. sulfát, болг. м. *сулфа́т*, схв. *сулфа́т*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Sulfát, Sulfit, фр. англ. sulfate, sulfite утворено від лат. sulphur (sulfur) «сірка», спорідненого, очевидно, з тох. A sälr «горіти», тох. B salp- «тс.»; зв'язок лат. sulphur з гот. swibls «сірка», дангл. swefel, днн. swedal, sweval «тс.», очевидно, відсутній. — СІС<sup>2</sup> 799; Holub—Lyer 458; РЧДБЕ 697; Вуяклија 917; Gr. Fwb. 733; Dauzat 690; Klein 1540; Walde—Hofm. II 628.

[**суля**] «сука» Вел, [*сулька*] «сучка» Вел; — очевидно, результат видозміни *су́ка*, зумовленої впливом слів на *-уля*, часто вживаних у лемківських говорах (пор. [*бейдуля*] «дурепа», [*бозуля*] «гуля», [*бортуля*] «дурна людина; дурна, вайлувата жінка» тощо); не виключений вплив [*суля́тися*] «хапати» (про собаку). — Див. ще **су́ка**<sup>1</sup>.

[**суля́ти**] «хвицати, бити ногою; боляче, міцно штовхати Ме; не попадати у вушко, затягуючи нитку в голку Па», [*суля́тися*] «штовхатися, товпитися біля чогось» Нед, [*сусуля́ти*] «іти навпомацки; не попадати у вушко, затягуючи нитку в голку» Па, [*шуля́ти*] «штовхати» Нед, [*шуля́й*] «той, хто штовхає» Нед, [*шуля́к*] «стусан» Нед; — р. [*суля́ть*] «совати, штовхати, пхати», п. [sulac] «м'яти, місити, стискати», [szulnac] «ткнути, штурхнути», схв. *су́вати* «бухати, шугати (про полум'я, дим тощо); нагрібати, підгрібати землю палкою»; — пов'язане з *су́нути*, *сова́ти* (див.).

**сум**, [*су́ма*] «туга, страх і сум разом» Бі, [*сумно́та*] «страх, туга і нудьга разом» Бі, *сумо́та* «сум», *су́мний* СУМ, Бі, [*суме́н*] «сумний» Нед, [*суме́нний*] (у сполуці [*сум суме́нний*] «великий сум») Нед, *сумлі́вий*, *сумнува́тий*, [*су-*

*мова́тий*] «сумовитий» Нед, *сумові́тий*, [*сумі́ти*] «сумніти», *сумні́ти*, *сумува́ти*, *засумі́ти*, [*посумі́ний*] «трохи сумний» Нед; — р. [*сумова́ть*] «думати, гадати», бр. *сум* «сум, нудьга, туга, журба; [сумні́в]», п. sum «сум» (з укр.), болг. [*сумуя*] «згадюю, поминаю, пригадюю», слн. sít «підозра», sumlja «тс., припущення»; — пов'язане з *су́мнів*. — Огієнко РМ 1935/4, 181—182; Варбот 199—200; Дуриданов Памет Стойков 580—581. — Див. ще **су́мнів**.

**су́ма**<sup>1</sup> «загальна кількість», [*суме́та*] «велика сума», [*сума́р*] «дуже багатий капіталіст» Нед, [*суме́нний*]: у сполуці [*су́ма суме́нна*] «дуже велика сума» Нед, [*несуме́нна сума*] «тс.» Ж, *сума́рний*, *підсу́мок* СУМ, Куз, *підсумко́вий*, *підсумува́ти*, ст. *сума* (1496); — р. *су́ма*, бр. болг. м. *су́ма*, п. ч. слц. вл. *сума*, нл. *summa*, схв. *су́ма*, слн. *сума*; — запозичення з латинської мови; лат. *summa* «найвища (посада, точка); загальна кількість, сукупність, сума» є формою жін. р. від *summus* (\**supmos*) «найвищий», пов'язаного з *super* «зверху, над», *sub* «під» і спорідненого з дінд. *upatáñ* «найвищий», ав. *upata-*, гр. *ὑπατος*, дангл. *ufeta* «тс.». — Фасмер III 802; Черных II 218; Горяев 354; Brückner 526; St. wug. *obcuch* 712; Holub—Lyer 458; РЧДБЕ 698; Вуяклија 918; Walde—Hofm. II 629, 630; Klein 1541. — Див. ще **суб-**.

**су́ма**<sup>2</sup> «торба; [ноша Корз; пожитки, майно ЛексПол; гроші Чаб]», *су́мка*, *сумча́сті* (зоол.), *сумча́стий* (зоол., бот.), *су́мочний*, *осумкува́ння*, *підсу́мок*, *підсу́мко́вий*; — р. *су́ма*, *су́мка*, бр. *су́мка*, др. *сумька*, п. *сума*, *sumka*, ч. слц. *sumka* (з рос.); — через польську мову запозичене з німецької; днн. свн. *sum* «в'юк, вантаж в'ючної тварини», нвн. *sum* «вантаж; в'юк» походять від нар.-лат. *sumta* «в'ючне сідло», що виникло з лат. *sagta* «тс.», яке походить від гр. *σαγμα* «тс.», пов'язаного з *σαττω* «споряджаю», можливо, спорідненим з тох. АВ *twāñk-* «утискувати, упихати». — Фасмер III 802; Brückner

526; Machek ESJČ 568, 592; Korsch AfSIPh 9, 667; Matzenauer 315; Kluge—Mitzka 628; Frisk II 681.

[сумату́ха] «меланхолія» Нед, [сумату́хий] «меланхолійний» Нед; — похідне утворення від *сум*, *сумота́*, пор. п. [sumatocha] «сват, до обов'язків якого входить розвеселяти на українському весіллі сумну молоду» (з укр.). — Див. ще **сум**.

**сума́х** (бот.) «Rhus L.», [сума́к, суме́ць] «сумах коротковолосий, Rhus typhina L.» Мак; — р. *сума́х*, [сума́к], бр. *сума́х*, п. *sumak*, *sumek*, слц. *sumach*, схв. *сума́х*; — запозичене з арабської мови, очевидно, через німецьку (нім. *Sumach* «тс.»); ар. *sumṭāq* «дерево сумаха» походить від сир. *sumṭāq* «червоний»; посередництво турецької мови (тур. *sumak* «Rhus toxicodendron L.»), всупереч Mikl. TEI II 161; Kowalski Symb. Rozwadowski II 353, не доведене. — СІС<sup>2</sup> 799; Фасмер III 802; Шипова 292; Сł. wyg. obcych 712; Matzenauer 315; Lokotsch 154; Klein 1541.

**сумбу́р** «безладдя; нісенітниця», *сумбу́рний*; — р. *сумбу́р*, [сумбу́л, сунбу́р, сунду́р], бр. *сумбу́р* «тс.»; — задовільної етимології не має; виводиться з тур. тат. *чулбур*//*чылбыр* «віршовка; довгий повід, яким притягують коня або прив'язують його до чогось», башк. *сулбур*//*сылбыр* «тс.» (Корш ИОРЯС 1903, 40; Дмитриев 562); припускається виникнення з \**субур* унаслідок контамінації з *сумя́тица*, *сумато́ха* (Черных II 218). — Фасмер III 802; Шипова 292.

[суме́ць] «короткий будівельний ліс Нед; пластина в стіні, короткі дерева в стіні; пластина між вікнами; пластина від вугла до одвірка; куски колод, які підкладають під підвалини будинку; стовп у вікні або дверях О», [сума́к] «пластина в стіні, короткі дерева в стіні» О; — бр. [сума́к] «колода в простінку»; — запозичення з польської мови; п. [sumce] (мн.) «балки в стінах будинку; дерев'яні колоди для будівництва» пов'язане з [sumik] «стіна між вікнами; одна зі стінних балок, що засовуються між

двома стовпами», яке походить від слц. *śumyk*, утвореного, очевидно, з префікса *śu-* «су-» і основи дієслова (*za*)*umyk* «(за)микати». — SW VI 511. — Див. ще **заміка́ти**, **мі́кати**, **су-**. — Пор. **суне́ць**.

[сумітува́тися] «клястися, присягати» Нед, [сумітува́ти] «обдумувати» Нед; — запозичення з польської мови; п. *sumitować się* «підкорятися; покірно вклонятися; (покірно) запевняти, виправдовуватися», *submitować się* «підкорятися; покірно вклонятися», [sumitować] «задумуватися, ламати собі голову» походять від лат. *submittere* (*submittere*) «опускати, схилити; підкоряти» (букв. «посилати вниз»), утвореного з префікса *sub-* «під-» і дієслова *mittere* «посилати», спорідненого з ав. *maēθ* «тс.» — Сł. wyg. obcych 712; SW VI 511; Walde—Hofm. II 97—98; Klein 1533. — Див. ще **місі́я**, **суб-**.

**сумлі́ння** «совість; [сумні́в Нед]», [сумні́ння] «сумлі́ння» Нед, [сумі́ння] «тс.», *сумлі́нний*, [безсумлі́нник] «несумлі́нний чоловік»; — бр. *сумле́нне* «совість, сумлі́ння», [сумне́нне], п. [sumlenie, sumnienie, sumienie «тс.»; — результат видозміни др. *сумьнѣниѣ* «сумні́в, вагання» (*сумьнѣтисѣ* «сумні́ватися, вагати́ся»), обумовленої деетимологізацією слова, пор. [сумлі́тисѣ] «перебувати в тяжкому сумні́ві» Нед, р. [сумле́нье] «сумні́в», [сумлева́тьсѣ] «сумні́ватися», бр. [сумля́цца], схв. *сумля́ти се* «тс.» — Булаховський Вибр. пр. III 392; Brückner 526. — Див. ще **сумні́в**.

**сумні́в**, [сумні́нка] «сумні́в» Нед, [сумні́ння] «тс.», [сумлі́ння] «сумні́в; напрям думок, настрої; клятва», [сумні́вий] «сумні́вний», [сумні́вий] «тс.» тж, *сумні́вний*, [сумня́щий] «якого мучать сумні́ви» Нед, [сумлі́щий] «розумний, розсудливий», [сомню́щий] «сумні́вний» тж, [сумні́тисѣ] «сумні́ватися Г; зневіря́тися Нед», *сумні́ватися*, [сумлі́тисѣ] «перебувати в тяжкому сумні́ві» Нед, [усомні́тисѣ] «завага́тися; втратити надію» Нед; — р. *сомне́ние* «сумні́в», *сомнева́тьсѣ* «сумні́ватися»,

[*сумнева́ться*] «тс.», бр. *сумне́нне* «сумнів», др. *сумьнѣниѣ* «сумнів, вагання; трепет; благоговіння», болг. *сѣмне́ние* «сумнів», схв. *сѹмьѣа* «сумнів; підозра», слн. *sŭpnja* «підозра»; — виникло на ґрунті стсл. *сѣмьнѣник (соѹмьнѣник, сѣмьнѣник)* «обміркування, сумнів, вагання; острах; обачність», утвореного за допомогою префікса *сж* «су-» від дієслова *мьнѣти* «думати». — Булаховський Вибр. пр. III 392; Фасмер III 716; Grückner 526; Младенов 622. — Див. ще *мніти, су-*.

[*сумо́тка*] (ент.) «вид ванеси, *Vanessa antiopa* L.» Нед; — похідне утворення від *сумо́та* «сум»; очевидно, неповна калька нім. *Trauermantel* «*Vanessa antiopa*» (Trauer «сум, скорбота»), пор. р. *тра́урница* «тс.»; назва зумовлена тим, що цей метелик має чорні знизу крила. — Див. ще *сум*.

[*сумочник*] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Medic.» Мак; — р. *сѹмочник* «тс.»; — похідне утворення від *сѹмка* (пор. інші назви цієї рослини [*калітник Ж, калиточник Мак, мішочки, мошоночник тж*], а також р. *пастѹшьѣ сѹмка*); назва зумовлена тим, що плоди цієї рослини (стручки) мають форму сумочки. — Див. ще *сѹма*<sup>2</sup>.

[*сѹмра́к*] «сутінок, присмерк» СУМ, Нед, [*сѹморок*] «тс.», [*сумерки*] «присмерк» Чаб, [*сумра́чний*] «похмурий» Нед; — р. *сѹмрак, [сѹморок]*, др. *сумракъ, суморокъ*, ч. *soumrak*, слц. *sŭp-gak*, болг. *сѹмрак*, м. *сумрак, самрак*, схв. *сѹмрѣк*, слн. *soptgák*; — запозичення зі старослов'янської мови (східнослов'янська форма *суморок* на ґрунті укр. мови зникла); стсл. *сѣмракъ* походить від псл. \**soptogkъ*, утвореного за допомогою префікса *so-* «су-» від іменника \**ptogkъ* «морок». — Фасмер III 802; Holub—Kop. 232; Младенов 617. — Див. ще *мо́рок, су-*.

[*сумра́чники*] (ент.) «родина присмеркові бражники, *Sphingidae* (*Crepuscularia*)» Нед; — р. *сумеречный бражник* «*Deilephila Laspeyres*»; — по-

хідне утворення від [*сѹмра́к*] «сутінок, присмерк»; назва зумовлена тим, що ця родина метеликів найбільш активна присмерком. — Див. ще *сѹмра́к*.

[*сумря́вий*] «темний, похмурий» Нед; — результат контамінації слів [*сумра́чний*] «похмурий» і *те́мрявий* «темний, похмурий». — Див. ще *сѹмра́к, те́мний*.

[*сумува́тись*] «обговорювати, домовлятися, радитися» ЛексПол; — очевидно, запозичення з російської чи білоруської мови; р. зах. [*сумова́ть*] «думати, гадати» споріднене з укр. *сумува́ти, сум* (див.).

*сум'яття, [сумя́те]* «сум'яття» Нед, [*сумя́тня*] «тс.» Нед, *сум'ятливий, сум'ятний*; — р. *сумя́тица* «сум'яття, метушня; заколот», бр. *сумя́тня* «сум'яття, метушня, паніка»; — псл. (сх.) [*\*soęętyje*], пов'язане з *soęęsti* (< \**sŭęęsti*) «змішати, сплутати, збурити», похідним від *ęęsti* (< \**ęęsti*) «бентежити, мутити». — Див. ще *мутити, м'ятеж*.

[*суна́*] «торба» Бі, [*сѹнка*] «сумка, торбина»; — очевидно, результат видозміни форми *сума́* «торба», зближеної з *сѹнути*; можливо, запозичене з польської мови, де ст. *sunka* «торба, шкіряна торба», зменш. *sunka*, очевидно, також виникло з форми *sunka* «торба», зменш. *sunka*. — Див. ще *сѹма*<sup>2</sup>.

[*сунда́читися*] «плентатися, тягтися», [*сандѹчитися*] «телющитися, сунутися» Ме; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з *сѹнутися* «тс.»; не виключений і зв'язок з *сундук* (тоді первісно могло означати «важко йти з вантажем»). — Див. ще *со́вати*. — Пор. *сундук*.

*сундук* «скриня СУМ; [тупа людини, телепень Чаб]»; — р. бр. діал. *сундук* «скриня, сундук», п. ст. *sundak* «шкіряна торба», болг. *сандѣк* «ящик, скриня», м. *сандак*, схв. *сандук* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; пор. кипч. *sunduq, synduq* «ящик, скриня», чаг. *sanduk*, тур. *sandık*, тат. крим.-тат. каз. кирг. туркм. *сандык*, узб. *сандик*

«тс.», що походять від ар. *ṣandūḳ*, *ṣundūḳ* «тс.», яке здебільшого зводиться до гр. *συνδοχεῖον* або *συνδοχεῖον* «тс.»; не виключено, що це слово індійського походження, пор. гінді *санджк* (Черных II 218). — Акуленко 137; Огиенко 31, 34, 55; Фасмер III 803; ГСЭ 194—195; Шипова 292—293; Дмитриев 544; Тагив Тюркизмы 151; Matzenauer 315; Mikl. EW 288; TEI II 152; Lokotsch 145.

**[сўнець]** «короткий оцупок СУМ; зрубаний стовбур Нед; плита для засу-ву; кілок для замикання дверей на засу-в; пластина між вікнами О»; — запозичення з польської мови; п. *suniec* «одна з товстих балок, які всовуються кінцями в пази вертикальних стовпів» виникло з *\*sumiec* «тс.» (пор. [sumce] «балки в стінах будинку; дерев'яні колоди для будівництва») під впливом *supaś* «сунути». — Див. ще **сўмець**.

**суниці** (бот.) «*Fragaria L.*», *суніця*, [суниня] «суниці лісові, *Fragaria vesca L.*» Мак, [сонніця Нед, соніця Мак, шуніця Нед, ВеНЗн «тс.», сунічник, сунишник ВеНЗн, сунішник Мак, сунечник Мак] «тс.», сунічник «тс.; ділянка землі, на якій ростуть суниці, [сунічковатий] (у сполучі [сунічкова́та коню́шиніа] «конюшина сунице-видна, *Trifolium fragiferum L.*») Нед; — р. [суніця (суніка)] «суниці» (з бр.?), бр. *суніцы*, *суніца*, п. [sunica, sumnica, sonica, sonycia], нл. *sunica*, полаб. *saupaicā* «тс.», болг. [зўница] «малина», схв. *сўница* «тс.», [суніце] «суниці лісові»; — псл. *\*sōnica*, утворене за допомогою префікса *sō-* «су-» від *пісь* «обернений униз», *пiknōti* «никнути, схилитися додолу, нахилитися» (букв. «поникла, нахилена до землі ягода»); пор. інші назви суниці [поземка, позьомка, земляника, земляника] Мак, а також р. *земляніка*, п. *rozionka*, схв. [ягода-поземьух(ш)а, поземьух(ш)а], зумовлені тим, що її плоди никнуть до землі; менш імовірним є зв'язок з дінд. *śōṇaḥ* «червоний», *śōṇitam* «кров, смола дерева» (Потебня РФВ 1885/4, 283; Rozwadowski RO 1, 94; Schuster-Sewc

1378; Petersson PBrV 40, 87); недостатньо обгрунтовані інші етимології: виведення з *\*samōnika*, зіставляюваного з р. *сам* і *вознікнуть* «виникнути», букв. «яка сама виникає» (Преобр. I 607); зіставлення з лтс. *sūpa(s)* «мох», *sūpūkslis* «наривчик, пузирчик», букв. «ягода, що росте в моху» (Endzelin RSl 10, 221; Schuster-Sewc ZfSl 1961/3, 380), з гр. *κύων* «собака», лтс. *supas* «тс.», р. *сўка* «сука», букв. «собача ягода» (Погодин Следы 274—275; Schrader Realexikon I 85), з дінд. *śunām* «ріст, процвітаннє», лит. *šūpas* «славний, доблесний», *šaupūs* «тс.» (Pjinskij PF 13, 503—504). — Коваль 61; Фасмер III 803—804; Меркулова Очерки 218; Попов Ист. лекс. 51; Brückner 526; KZ 45, 38—39; Steffen JP 48/1, 60—63; Bernard RES 27, 36. — Див. ще **нікнуті, ниць, су-**.

**сўнўти, сўти, сўнець, сунєць** — див. **совати**.

**суньголов** — див. **стрімголов**.

**[суняць]** «зупиняти» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *суняць* «угамувати; зупинити» утворене з префікса *су-* (<сьп-) і дієслова псл. *jeṭi* «брати»; пор. р. *уня́ть* «угамувати». — Див. ще **їня́ти, су-**.

**суп<sup>1</sup>** «рідка страва, юшка», *супнік, сўпниця*; — р. бр. *sup*, п. *supra*, ст. *supra*, болг. м. *сўпа*, схв. *сўпа*; — запозичення з французької мови; фр.  *soupe* «суп, юшка» походить від галлороманського *supra* «приправлене», *\*suprage* «приправляти», очевидно, запозиченого з германських (зокрема, франкської) мов; пор. нн. *soppen* «умочати», гот. *supōn* «приправляти». — Фасмер III 804; Черных II 218—219; Горяев 354; РЧДБЕ 698; Вујаклија 918; Gamillscheg 819; Dauzat 677; Klein 1478, 1543.

**[суп<sup>2</sup>]** (орн.) «шуліка, *Milvus Lacer.*» Нед; — р. [суп], п. *ser*, ч. слц. вл. нл. *sup*, м. *sup*, схв. *сўп*, стсл. **сжпъ**; — псл. *sōpъ*, можливо, пов'язане (як кореневий варіант з носовим голосним) з основою *\*sop-* «сопіти» (Holub—Kop. 361); виводиться також (Machek ESJC 593) з

іє. \*kurp- (pp>mp) і пов'язується з гр.  $\gamma\upsilon\phi$ , род. в.  $\gamma\upsilon\phi\acute{o}\varsigma$  «шуліка». — Фасмер III 804. — Пор. **сип**.

**супер-** (перша частина складних слів, що означає «розташований над чимсь»): *суперобкладинка*; «головний»: *суперарбітр*; «вищої якості, підсиленої дії»: *суперфільтр*, *супершвидкісний*; «повторний, вторинний»: *суперобмазування*; «останній, найбільш сучасний»: *супермобда*; — р. бр. болг. м. схв. *супер-*, п. ч. слц. слн. *super-*; — засвоєно із запозичених слів типу *суперпозиція*, *суперстрат*, у яких перший компонент походить від лат. *super* (< \*(e)ks-*uper*) «над, вище, понад», пов'язаного з *sub* (< \*(e)ks-*up-*) «під» і спорідненого з дінд. *urági* «над», ав. *urairi*, гр.  $\upsilon\pi\acute{\epsilon}\rho$ , гот. *ufag*, дісл. *ufig*, двн. *ubig*, нвн.  $\ddot{u}ber$  «тс.». — Пор. **суб-**.

**суперек**, *суперéка*, *суперекáнт*, *суперéкуватий*, *суперéта*, *супереч*, *суперéчати*, *суперéче*, *суперéчити*, *суперéчка*, *суперéчливий*, *суперéчний*, *суперéркуватий*, *супорóк* — див. **перéка**.

**супérник**, *супérництво*, *супíр*, *супíрець*, *супóр*, *супóрник*, *супра* — див. **пéрти**<sup>3</sup>.

**[суперси]** (бот.) «печериця звичайна, *Agaricus campestris* L. (*Psalliota*)» Mak; — неясне.

**суперфосфáт**, *суперфосфáтник*; — р. болг. м. *суперфосфáт*, бр. *суперфасфáт*, п. вл. *superfosfat*, ч. слц. слн. *superfosfát*, схв. *суперфòсфáт*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Superphosphát*, фр. англ. *superphosphate*, нлат. *superphosphatum* утворено від нлат. лат. *super* «зверху, над» і нлат. *phosphatum* «фосфат». — СІС<sup>2</sup> 800; *Sł. wug. obsyeh* 712; *Holub—Lyer* 458; *РЧДБЕ* 698; *Вуяклија* 920. — Див. ще **супер-**, **фосфáт**.

**супíти** СУМ, Нед, *супитися*, [*супíтй*] «похмура людина, мізантроп» Куз, *насупóнитися* «насупитися», [*насупу-ватий*] «який має суворий вигляд»; — р. *супить* «супити, насуплювати», бр. *супіць* «тс.», п. *serić* «хмурити, супити», ч. *rosupnú* «похмурий», стсл. **соупьанвь**

«тс.»; — утворене від [*суп*] (орн.) «шуліка», оскільки цей птах має похмурий погляд. — Фасмер III 48, 804; *Mashek ESJC* 593; *Holub—Kop.* 361; *Mikl. EW* 315. — Див. ще **суп**<sup>2</sup>.

**супíн**; — р. болг. *супíн*, бр. *супíн*, п. ч. вл. *supinim*, слц. *supinim*, схв. *супíн*, слн. *supin*; — запозичення з латинської мови; лат. (*verbum*) *supinim* є формою середнього роду від *supinus* «відкинутий назад», пов'язаного з *sub* «під», *super* «зверху, над». — СІС<sup>2</sup> 800; ССРЛЯ 14, 1202; *РЧДБЕ* 698; *Вуяклија* 920; *Walde—Hofm.* II 633; *Klein* 1545. — Див. ще **суб-**, **супер-**.

**супíнáтор** «ортопедична устілка при плоскостопості»; — р. *супíнáтор*, бр. *супíнáтар* «тс.», схв. *супинатор* «м'яз, який забезпечує супінацію»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Supinator*, англ. нлат. *supinator* «тс.» утворено від лат. *supinātus*, дієприкм. від *supinō*, -āre «відкидаю назад», пов'язаного з *supinus* «відкинутий назад». — СІС<sup>2</sup> 800; ССРЛЯ 14, 1202; *Вуяклија* 920; *Walde—Hofm.* II 633; *Klein* 1545. — Див. ще **супíн**.

**[суплаш]** «пластами; суцільно, поспіль»; — пов'язане з *плаский* «плоский», *пласт*; пор. р. [*суплошь*] «поспіль, суцільно», *сплошь* «тс.», що пов'язуються з ч. *plochý* «плоский», р. *плòский* «тс.» (Фасмер III 736; Преобр. II 366; Брандт РФВ 23, 299; *Matzenauer LF* 12, 162; *Jagić AfSIPh* 17, 293). — Див. ще **плаский**, **су-**.

**супліка** «писане прохання або скарга» СУМ, Нед, *суплікáтор* «той, хто подає супліку», *суплікувати* «просити або скаржитися»; — бр. [*супліка*] «прохання»; — запозичення з польської мови; п. ст. *suplika*, як і ч. слц. *suplika* «тс.», схв. *супликáнт* «прохач», утворено від лат. *supplicō*, -āre «уклібно просити, благодіти», що походить від *supplex*, род. *supplicis* «благаючий», яке постало з \**sub-placos* «заспокоючий», утвореного від *sub-* «під» і *placāre* (< *plācāre*) «вирівнювати; заспокоювати», спорідненого з гр.  $\pi\lambda\acute{\alpha}\xi$ , род. в.  $\pi\lambda\acute{\alpha}\kappa\acute{o}\varsigma$

«плоскість, рівнина», тох. В plāki «згода», дісл. flaga «шар землі», псл. ploskъ «плоский». — СІС 291; Kopaliński 931; Holub—Lyer 459; Walde—Hofm. II 313, 634; Klein 1545.

[суполити] «щось м'яти в роті» Нед; — неясне.

**супо́ня** «ремінь, яким стягують хомут», [сопона, сапона] «тс.» ВеБ, супобити; — р. супо́нь «супоня», [супо́ня], бр. супо́ня, п. [suponia] «тс.»; — псл. [\*sʰopnja (sʰopnʲ)], утворене з префікса sʰ- «су-» і основи rop-, пов'язаної чергуванням звуків з roto «путо», рети (рьно) «п'ясти». — Фасмер III 805; Преобр. II 167. — Див. ще п'ясті. — Пор. запо́на, пу́то.

**супо́рка** — див. софо́рок.

**супоста́т;** — р. супоста́т, бр. супаста́т, др. супостать «противник, ворог, неприятель; диявол»; — запозичене зі старослов'янської мови; стсл. сжпостатъ «тс.» виникло з сьпостатъ «противник, ворог, неприятель» (під впливом слів на сж-), що є формою дієприкметника (з суфіксом -т-) від \*сьпостати «поставити один проти одного»; пор. р. сопоста́вить «зіставити», лит. stótas «поставлений». — КЭСРЯ 432; Фасмер III 805; Львов Етимология 1972, 112—113; Meillet Études 302; Trautmann 283. — Див. ще з<sup>2</sup>, по, ста́ти.

[супо́чити] «через силу пити» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. [supfen] «сърбаючи, пити», [suppen] «тс.».

[супрові́т] «винесення остаточного рішення, рішення вищої інстанції» Нед, Куз; вища військова комісія Исслед. п. яз., [пѣти супровѣтом] «бути звільненим лікарською комісією з військової служби» О; — п. [rójśc suprowitem] «бути знятим з військового обліку»; — очевидно, походить від п. superarbitrium «остаточне рішення», нім. Superarbitrium «рішення старшого третейського судді, остаточне рішення», що складається з лат. super «зверху, над» і arbitrium «рішення третейського судді, арбітражне рішення». — Див. ще арбі́тр, супер-.

**супру́г** «чоловік; [учасник у супрязі Нед; пара волів Пі]», [сопру́г] «чоловік» Нед, супру́га «дружина; супряга; [три або чотири пари волів, комплект, необхідний для плуга]», [сопру́га] «дружина» Нед, [сопру́жа] «подружжя» О, [сопру́жник] «супряжник» О, [супру́жник] «тс. Г; спільник; сусід по полю, що колись належало одному власникові, а пізніше було поділене між двома сусідами О», [сопру́жниця] «дружина» Нед, [супру́жеский] «подружній, шлюбний» Нед, супру́жий, супру́жний, [супру́жити] «запрягати разом по дві пари волів двох селян» Нед; — р. супру́е «чоловік», [супруг волон] «пара волів», бр. [супру́жніца] «дружина», др. сьпругъ «пара волів, запряжена разом; пара; подружжя; чоловік», сьпругъ «тс.; товариш», болг. сьпруг «чоловік», м. сопруг, схв. сьпруг, сьпруг, слн. soróg «тс.»; — запозичене зі старослов'янської мови; стсл. сжпржгъ «пара волів, запряжена разом; подружжя; чоловік; товариш» виникло з сьпржгъ «тс.» (під впливом слів на сж-), утвореного від дієслова сьпржшти «з'єднати, запрягти». — Огієнко РР 1938/10, 442; КЭСРЯ 432; Фасмер III 805; Булич РФВ 15, 361; Trautmann 278—279. — Див. ще з<sup>2</sup>, прятгті<sup>1</sup>, су-. — Пор. пруг.

**Супру́н** — див. Со́фрон.

**супру́тка** (бот.) «вид гриба дощовика, Dictydium Schrad.» Нед, Мак; — неясне; можливо, виникло з \*супрудка і пов'язане з [спрудитися] «здутися», [спруд] «здуття».

[супше́н] (бот.) «полба, пшениця спельта, Triticum spelta L.»; — пов'язане з пшени́ця, пшоно́, що походять від дієприкметника \*рьсепъ «товчений», утвореного від дієслова рьхати «товкти, пхати». — Див. ще пхати, пшени́ця, пшоно́, су-.

[сур] «сміття» ЛПол; — п. [sur] «тс.»; — запозичене з білоруської мови; бр. [сур] є результатом фонетичної видозміни р. сор «тс.», пов'язаного чергуванням голосних із серу́, сра́ти. —



Фасмер III 720; Преобр. II 359—360; SW VI 516. — Див. ще **срати**.

**сúравий** — див. **суровий**<sup>2</sup>.

[**сурганити**] (жарт.) «прясти»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни форми [*сурганитися*] «з трудом іти, їхати, плентатися».

[**сургі**] «борги» Нед; — неясне; можливо, походить від нім. Sorgen «турботи».

**сургуч**, [*сурга́ч*] «сургуч» Нед; — р. бр. *сургу́ч*; — запозичення з тюркських мов; аз. туркм. тат. *сургуч* «тс.», джурк. *surqač* (*surquč*) «лак, смола для обробки рукояток холодної зброї» зіставляються з тат. *сөрткеч* «помазок для змащування сковороди», похідним від *сөртү* «витирати; мазати». — Фасмер III 806; Шипова 293; Дмитриев 544; Menges Language 20, 70; Räsänen Versuch 433.

**сурдіна** (муз.) «пристрій для приглушення звуку в музичних інструментах», [*сординна*] Куз, *сурдинка* «тс.»; — р. болг. *сурдіна*, бр. *сурдзіна*, п. *surdyna*, ч. *sordina*, слц. *sordino*, м. *сурдина*, схв. *сұрдіна*, *сординна*, слн. *sordina*, *sordino*; — запозичення з французької (та італійської) мови; фр. *sourdine* «сурдина» походить від іт. *sordina* (*sordino*) «тс.», утвореного від *sordo* «глухий, приглушений», що зводиться до лат. *surdus* «глухий, який глухо звучить», пов'язаного з *susurgus* «гудіння; шепіт», спорідненим з дінд. *sváratī* «звучить», гр. *ὑρον* (з \**сúрон*) «вулик, рій, натовп», двн. *swarm* «рій», нвн. *surgen* «гудіти», псл. *svirati* «свистіти», укр. *свиріль*. — СІС<sup>2</sup> 801; Фасмер III 806; Горяев 354; Kopalinski 932; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 699; Вуяклија 922; Dauzat 678; Walde—Hofm. II 634, 637; Klein 1475, 1547. — Див. ще **свиріль**. — Пор. **абсурд**.

**сурдút** «сюртук», *сурдútина* «поганенький сурдút»; — бр. *сурдút* «сюртук», п. *surdut*, *surtut* «тс.»; — через польську мову запозичене з французької; фр. *surtout* «верхній чоловічий одяг, сюртук» утворене з прийменника *sur* «на, над, зверху», що походить від лат. *super* «тс.», і *tout* «весь», що зводиться

до лат. *tōtus* «тс.», віддалено спорідненого з дінд. *tavīti* (*tāuti*) «має силу», лтс. *tauta* «народ», псл. *tyti* «жиріти», тукъ «жир». — СІС<sup>2</sup> 291; Brückner 526; Kopalinski 932; Matzenauer 316; Dauzat 692, 718; Walde—Hofm. II 695—696, 715; Klein 1548, 1632. — Див. ще **супер-**, **тотальний**. — Пор. **сюртук**, **тужурка**.

[**суреля**] «гомілкова кістка, довга трубчаста кістка; нога Г; стегно Куз», [*чуреля*] «гомілкова кістка, довга трубчаста кістка»; — видозмінене запозичення з медичної латині; мед. лат. *sūgālis* «який стосується литки» є похідним від *sūga* «литка ноги; мала гомілкова кістка», спорідненого з гр. *ῥρη* (*ῥρη*) «литка ноги». — Walde—Hofm. II 634; Klein 1546.

**сúржик** «пшениця, змішана з житом», *суржók*, [*сúржа* Чаб, *суржанка* Мак, *суржанок* Мак, *сúржиця* Нед] «тс.», [*сура́жний* (*сура́жній*)] «змішаний, нечистий» Пі, [*суржа́ний*] «тс.» Чаб; — р. *сúржа* «суржик», *сúржанка*, *сúржик*, бр. *суржánка*, п. [*suržyca*, *sažyca*, ч. *souržice*, [*súržica*], *souřež*, слц. [*suržica*], болг. *суръжица*, схв. *сұражица*, *сұржица*, слн. *sóržica* «тс.»; — псл. \**sqŕžica* «пшениця з житом», утворене за допомогою префікса *sq-* «су-» і суфікса *-ic-a* від основи *gъž* «жито». — Фасмер III 806; Преобр. II 211; Филин Образ. яз. 113; Brückner 482; Machek ESJČ 513; Skok III 116. — Див. ще **рож**, **су-**.

**сúрик**; — р. *сúрик*, бр. *сұрык*, ч. *suřik* «сурик» (з рос.), вл. *suřik*, схв. *сұрык* «тс.», цсл. *соури́къ* (*сúри́къ*) «червоний барвник»; — через старослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *συριών* «сирійський барвник» утворене від *συριός* «сирійський», похідного від *Συρία* «Сирія». — Фасмер III 806; ГСЭ 195; ССРЛЯ 14, 1211; Горяев 354; Machek ESJČ 593; Holub—Lyer 459; Matzenauer 316.

**суріпа**, *суріпиця*, *суріпок* — див. **свиріпа**<sup>2</sup>.

**суріпиця** (бот.) «свиріпа, *Barbarea vulgaris* R. Br.; [гірчиця польова, *Sina-*

pis arvensis L. Мак], [суре́пиця] «гірчиця польова» Мак, [сурі́пка] «тс.», [сурі́пок] «жовтушник лакфіолевидний, Erysimum cheiranthoides L.» тж; — р. сурéпа «суріпиця; капуста польова, Brassica campestris L.; [жовтушник лакфіолевидний; гірчиця польова]», сурéпица «суріпиця; [жовтушник лакфіолевидний; гірчиця польова]»; — результат зближення назви свирі́па «суріпиця; [гірчиця польова]» з [сурі́па] «ріпак», [сурі́пиця] «тс.», [сурі́пок] «олійна ріпа». — Див. ще свирі́па<sup>1,2</sup>.

**сурма́<sup>1</sup>** (муз.) «труба», сурна́, [цурма́] «тс.», зурна́, сурéмка, [сурмакі́вна (сурнакі́вна)] «дочка сурмача» Бі, сурма́р, сурма́ч СУМ, Пі, [сурна́ч] «сурмач» Бі, [сурмаченко (сурна́ченко)] «син сурмача» Бі, [сурмачиха (сурна́чиха, сурна́чка)] «дружина сурмача» Бі, сурéмний, сурмови́й, сурéмити, сурми́ти, [сурни́ти] «сурмити» Бі, [сурми́ти] «звучати (про трубу)»; — р. сурна́ «сурна», зурна́ «зурна», бр. сурма́ «тс.», др. сурна «духовий музичний інструмент, труба, дудка, сопілка», п. ч. surma «сурма», слц. surmita «труба», болг. зурна́, зурла́ «зурна», м. сурла, зурла, схв. зурле, зурна «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. surma, zigma «музичний інструмент типу кларнета» походить від перс. sūrna(j) «святкова флейта», утвореного від sūr «свято, бенкет» і nā «тростина, флейта». — Москаленко УІЛ 26; Макарушка 13; Огиенко 34; Фасмер II 108—109, III 806—807; Преобр. I 259; Шипова 294; Būga RR II 616; Kopaliński 932; Machek ESJČS 486; Mikl. EW 329; TEI II 161, 190; Радлов IV 771, 919; Lokotsch 154; Horn 166.

**сурма́<sup>2</sup>** «хімічний елемент; чорна фарба для брів, вусів», [сурьма́] «сурма, антимоній» Нед, сурм'яний, сурм'яни́стий, сурми́ти; — р. сурьма́, [сурма́], бр. сурма́, п. ч. слц. surma, болг. сурма́ «чорна фарба», схв. сурма (хім.); — запозичення з тюркських мов; тур. sūrme «сурма (фарба)», крим.-тат. sūrta «тс.», тат. сэрма́ «сурма, антимоній», аз. узб. сурма́ «сурма (фарба)»,

туркм. сурме «сурма» походять від перс. surma «метал». — СІС<sup>2</sup> 801; Білецький Мовозн. 1981/5, 50; Фасмер III 809; ССРЛЯ 14, 1216; Шипова 295; Дмитриев 544; Skok III 364; Mikl. TEI II 161; Zajączkowski JP 19, 36; Lokotsch 154.

[сурма́чити] «хмурити, супити» Па; — результат видозміни форми \*сурма́чити «хмурити», похідної від сурма́к (див.).

**суровий<sup>1</sup>** «грубий, невибілений», [сурови́ця] «розсіл» Нед; — р. сурови́й «суровий» (про прядиво, полотно), бр. сурави́ «суровий (про нитки), [сирий]», [сурови́й] «мокруватий; сирий, недоварений; суровий (про мотузку)», др. сурови́и «сирий; свіжий, зелений; неварений», п. вл. surowy «сирий; суровий (про полотно); сировий, необроблений», ч. слц. surový «сирий, необроблений, неочищений», нл. surowy «сирий, необроблений, невибілений, суровий», болг. суров «сирий», м. суров «сирий, необроблений», слн. suròv «сирий, недоварений; необроблений», стсл. соуровъ «сирий; свіжий, зелений; недоварений»; — псл. surovъ «сирий, сировий», пов'язане чергуванням голосних з суръ «сирий», укр. сирий; пов'язання з sēvegъ «північ» (Būga RR I 334) є помилковим. — Фасмер III 807; Черных II 219; Меркулова Очерки 77—78; Этимология 1964, 79—81; Горяев 354; Brückner 526; Machek ESJČS 593; Младенов 618; Trautmann 293—294; Mühl.—Endz. III 1134. — Див. ще сирий.

[сурови́й<sup>2</sup>] «суворий» Нед, [сурави́й] «норовистий (кінь)» Шух, [сурови́ти] «ставати суворим» Нед; — р. сурови́й «суворий», бр. сурови́ «тс.», др. сурови́и «дикий, жорстокий», п. surowy «суворий», ч. слц. surový «жорстокий, грубий», вл. surowy «суворий, жорстокий», нл. surowy «суворий, грубий, жорстокий, лютий, сердитий», болг. суров «суворий», м. суров «суворий, жорстокий», схв. суров «суворий, грубий», слн. suròv «суворий, дикий, грубий», стсл. соуровъ «суворий, жорстокий»; — псл. surovъ «грубий, суворий» (про людину),

що є результатом видозміни значення «сировий, грубий» (про тканину, нитки тощо); пор. аналогічний розвиток значень в лат. *sgūdūs* «сирий, необроблений» і «грубий, суворий». — Фасмер III 807; Цыганенко 463; Меркулова Очерки 78; Горяев 354; Brückner 526; Младенов 618; Trautmann 293; Mühl.—Epdz. III 1134. — Див. ще **суровий<sup>1</sup>**.

**[суровика, суровичка]** (бот.) «*Agaricus tuber DC.* (сироїжка, *Russula*)» Мак; — похідне утворення від *суровий* (< др. *суровици* «сирий, неварений»); пор. інші назви цього гриба: [*сирюшка, сироїдка, сироїжка, сировоїдка*], р. [*суровіжка*] «гриб сироїжка», *сыроежка* «тс.»; назви грибів зумовлені тим, що їх їдять сирими. — Див. ще **суровий<sup>1</sup>**.

**[суровіга]** (орн.) «іволга, *Oriolus galbula L.*» Куз, ВеНЗн, Шарл; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *суровий* і, далі, з *сирій* «мокрый, вологий» (пор. бр. [*сировий*] «мокруватий»); пор. [*вільга*] «іволга», п. *wilga* «тс.», яке Брюкнер (Brückner 621; KZ 46, 199) пов'язує з п. *wilgoś* «сирість, вогкість», оскільки іволга провіщає дощ; пор. також [*воловіга*] «іволга», можливо, пов'язане з *вологіа*, *вологіи*. — Див. ще **суровий<sup>1</sup>**. — Пор. **вільга<sup>2</sup>**.

**сурогат**; — р. *суррогат*, бр. *сурагат*, п. *surogat*, ч. слц. слн. *surogat*, болг. м. *сурогат*, схв. *сурога́т*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Surrogat*, як і англ. *surrogate* «сурогат», походить від лат. *surrogātus* «поставлений на місце іншого», дієприкм. від дієслова *surrogāre* «ставити на місце іншого, заново обирати», що виникло з *subrogāre* «тс.», утвореного з префікса *sub-* «під-» і дієслова *rogāre* «питати; пропонувати, просити», пов'язаного з *rego, regere* «правити, управляти; спрямовувати». — СІС<sup>2</sup> 801; Черных II 219; Kopaliński 932; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 699; Gr. Fwb. 736; Klein 1320, 1548; Walde—Hofm. II 426—427, 440. — Див. ще **регент, суб-**.

**[суропиця]** «суржик, змішаний зерновий хліб або мука з нього», [*суроп-*

*ка*] «тс.», [*суріпка*] «суржик (посів)» НикСгЛ, [*зсуропити*] «змішати різного роду зерновий хліб»; — неясне.

**[сурочник]** (бот.) «ячмінь мишачий, *Hordeum murinum L.*» Мак; — похідне утворення від р. *сурок* «бабак, байбак», що вважається запозиченням з тюркських мов; пор. каз. *суыр* (*suur*) «бабак, байбак», кирг. *суур*, чув. *сăвӑр* «тс.» (Шипова 294—295; Mikola JSFOugr 30, N 33, 15), хоча може бути й звуконаслідувальним від характерного свисту бабака (Фасмер III 808); ячмінь мишачий часто росте на бабакових ямах.

**[сурсавиця]** «нескошена отава» Нед; — неясне; можливо, звуконаслідувальне (пор. *шуршати* «шелестіти»).

**[суршківий]** (про полотно) «тканий домашньою пряжею по основі з фабричних ниток» Ме; — похідне утворення від *суржок* «суржик» з переносним значенням «суміш, мішанина». — Див. ще **суржик**.

**сурядний**; — ч. *souřadný* «сурядний»; — утворене за допомогою префікса *су-* від *ряд*; очевидно, калька лат. *coördinātus* (з *co-* «су-» і *ordinātus* «розміщений в ряд»; *ōrdō* «ряд; порядок»), пор. англ. *co-ordinate* «одного розряду, однаковий; сурядний»; при сурядному зв'язку всі компоненти стоять в одному ряді (за важливістю, якістю тощо). — Holub—Lyer 427; Klein 349. — Див. ще **ряд, су-**.

**[сус<sup>1</sup>]** «стрибок» Нед; — запозичення з польської мови; п. *sus* «стрибок» виникло з *szus* «тс.», що походить від нвн. *Schuss* «стрімкий, швидкий рух», пов'язаного з дієсловом *schieszen* «стріляти; кинутися», спорідненим з дісл. *skjōta* «кидати, стріляти», дінд. *skāpdate* «поспішає», лит. *skundrūs* «меткий», стсл. **искыдати** «викидати», укр. *кідати*. — Brückner 558; Matzenauer 316; Kluge—Mitzka 647—648, 685. — Див. ще **кідати**.

**[сус<sup>2</sup>]** «той, що веде плоти зі сплавленого лісу» Шух; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *sus* «верх, висота», де *sus* «згори».

[сусай] (бот.) «жовтий осот городній, *Sonchus oleraceus* L. Дз, Мак; хондрила широколиста, *Chondrilla latifolia* МВ. Мак»; — очевидно, запозичення з молдавської мови; є й протилежна точка зору: молд. *сусай* («жовтий) осот», рум. *susai* «тс.» запозичені з української мови (DLRM 825); молд. *сусай* виводиться також з південнослов'янських мов, зокрема зіставляється з схв. *сусайка* «помпа; хоботок (комахи)» (СДЕЛМ 411).

**сусак** (бот.) «*Butomus* L.», *сусакові*; — р. бр. *сусак* «сусак»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; тюркське джерело остаточно не встановлене; зіставляється з башк. *сәскә* «квітка», чув. *сәске*, тат. *сәсәк* «тс.» (Меркулова Очерки 55—56); пов'язується також (як водяна рослина) з тур. *susak* «спраглий; відро, ківш» (від *su* «вода»), кирг. *сууса* «хотіти пити», тат. *сусау* «тс.» (Шипова 295; Дмитриев 544).

**сусальний** «сухозлітний»; — бр. *сусальны* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *сусальний* «тс.» утворене від *сусаль* «сухозлітка», що виникло внаслідок асиміляції з \**сушаль*, пов'язаного з *сухой* «сухий»; ненадійним є зіставлення Потебні (РФВ 4, 203) з дінд. *švāsiti* «дує, шипить, свистить, дихає, зітхає». — Фасмер III 809; Грюненталь ИОРЯС 18/4, 141. — Див. ще **сухий**.

**Сусанна** (жіноче ім'я), *Зузана*, *Сюзя*, ст. *Сусанна* «лелѣа, аб(о) рожа, аб(о) весельє, охота» (1627); — р. бр. *Сусанна*, п. *Zuzanna*, ч. слц. *Zuzana*, болг. *Сусана*, м. *Сузана*, схв. *Сузана*, слн. *Zuzana*, стсл. **Гоусана**; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови; гр. *Σουσάννα* походить від гебр. *šōšannā*<sup>h</sup> «лілія» (пор. ак. *šešani*, араб. *šūšantā*, ар. *sūsan* «тс.»), що зводиться до ег. *s(š)šp* «лотос». — Вл. імена 161; Беринда 235; Петровський 206; Спр. личн. имен 524; Илчев 471; Klein 1548.

**сусід**, *сусіда*, [*сусідиця*] «сусідка» Нед, О, [*сусідиха*] «тс.» Корз, *сусідство*, [*сусідицина*] «сусідство» Нед, *сусід-*

*ній*, *сусідин*, *сусідчин*, *сусідити*, [*сусідитися*] «присусіджуватися», *сусідувати* СУМ, Нед, [*підсусід*] «сусід» Пі, [*пудсусід*] «квартирант» ЛексПол 64, *підсусідок* «безземельний селянин, що живе в чужому будинку», [*підсусіддя*] «перебування підсусідком; (зб.) підсусідки», *підсусіджуватися*, *підсусідитися* СУМ, Нед, *присусідити*, *присусідитися*; — р. *сосед*, [*сусед*], бр. *сусед*, др. *сусѣдъ*, *сѣсѣдъ*, п. *sašiad*, ч. *soused*, слц. нл. *sused*, вл. *susod*, болг. *сѣсѣд*, м. *сосед*, схв. *сусед*, *сусед*, слн. *sōsed*, стсл. **сжсѣдъ**; — псл. *sošēdъ* «який сидить поруч», що складається з префікса *so-* «су-» і основи *sēd-* (*sēdēti*) «сидити»; — пор. дінд. *saṃsāt(-d)* «збори, гурт, двір князя», ав. *maiduōišad-* «який сидить посередині», лит. *viensėdis* «однодворець, хуторянин». — Фасмер III 726; Преобр. I 361; Brückner 482; Meillet Études 234; Uhlenbeck 324; Rozwadowski RSI 2, 95. — Див. ще **сидіти**<sup>1</sup>, **су-**.

[**сусідка**] (орн.) «посмітюха, *Galerida cristata* L. Г, Нед, Шарл; біла плиска, *Motacilla alba* L. Шарл»; — результат перенесення на птахів назви *сусідка*, похідної від *сусід*; перенесення зумовлене тим, що ці птахи оселяються дуже близько від населених пунктів (часто в самих населених пунктах). — Птицы СССР 418. — Див. ще **сусід**.

**сусік** «засік; [скриня або видовбана колода в коморі для зерна О]», [*сусічниця*] «місце в столі, де кладуть сіно Г, ВеЗн; засік Нед»; — р. *сусек* «засік», др. *сусѣкъ* «засік; водойма», п. *sašiek* «засторонок; засік», ч. *sousek* «рублений ящик для хліба», слц. *súsek* «ящик», болг. [*сѣсек*] «засік», стсл. **сжсѣкъ** «засік; водойма»; — псл. *sošēкъ*, що складається з префікса *so-* «су-» і основи *sēk-* (\**sēkti*) «сікти». — Фасмер—Трубачев III 809; Stawski JP 38/3, 230; Brückner 482, 488; Machek ESJČ 568. — Див. ще **сікти**, **су-**.

[**сусілко**] «масою, юрбою» Нед; — не зовсім ясне; можливо, утворене за допомогою префікса *су-* від *село* (букв. «усім селом»).

**сусіль** «щасть», [сусіль] «тс.» Нед, Ме, [шушіль] (вигук, яким передається несподівана або недоречно поява кого-, чого-небудь) Па; — неясне; можливо, пов'язане з [сульнути] «утекти», [шулькнути] «шмигнути».

**суслик<sup>1</sup>** (зоол.) «ховрах, Citellus Ok.», [сусел, сусель ВеНЗн, сусол ВеБ, ВеНЗн] «тс.»; — р. суслик, бр. суслік, др. сусълъ (сусолъ), п. suseŕ, ч. sysel, слц. sysel', вл. suslik, болг. сѣсел; — псл. susъlъ, утворене за допомогою суфікса -ъlъ від звуконаслідувального кореня \*sus- (наслідування свисту звірка); пов'язане зі звуконаслідувальними цсл. **сусати** «шипіти, сичати, свистіти», болг. сѣскам «шипіти, сичати», днв. sū-sōp, sūsan «дзиччати, шипіти, сичати», дінд. suṣ «пихтіти, важко дихати»; пор. лтс. susuris «сіра або чорна землерийка», susers «лісова миша»; непереконливим є пов'язання з sъsati «ссати» (Пjinskiĵ Jagić-Festschr. 293; Младенов 617), незважаючи на бр. [суслік] «дитина, що ссе груди», [суслиць] «ссати»; не витримує критики припущення (Радлов IV 782; Макарушка 13; Raasonen FUF 2, 131; Ramstedt 339) про запозичення з тюркських мов (пор. кипч. sausaĵ «кунія», чаг. тат. каз. *сусар*, кирг. монг. *суусар*, калм. sūsĵ «тс.»). — Фасмер III 809—810; КЭСРЯ 432; Филин Образ. яз. 120; Brückner 526; Machek ESJĶ 600; Holub—Kop. 366; Holub—Lyer 463.

**суслик<sup>2</sup>** «соска з жованої їжі, [сорт бубликів Г; сорт пряників Нед; крендель Куз]», [сусілка] «бурулька» Нед, Пі, [сусілок] «тс.» Куз, [сусілька] «тс.; сигарета» Нед; — р. [сусленник] «пряник», *сосілька* «бурулька», *суслиць* (сусолить) «смоктати», бр. [суслік] «дитина, що ссе груди», [сусла] «соска (саморобка)», [сусолка] «соска», *суслиць* «смоктати»; — псл. \*susъla, \*susъlikъ «соска», пов'язане чергуванням голосних з sъsati «ссати». — Див. ще **ссати**.

**суслін** «бабка, п'ятка (купка снопив)»; — запозичення з російської мови; р. *суслѳн* «тс.» складається з префікса *су-* «су-» і основи дієслова [сло-

*ніть*] «притуляти» (снопи ставляться сторч і притуляються один до одного). — Фасмер III 810; Преобр. II 323. — Див. ще **слоніти, су-**.

**сусло;** — бр. *сусла* «сусло»; — запозичення з російської мови; р. *сусло* «тс.», очевидно, пов'язане з *сосать* «ссати»; викликають сумнів зіставлення з лит. šūsti «тушкувати, парити», лтс. sust «тушкуватися (про їду); пріти (про шкуру)», šautēt «тушкувати, парити» (Mikkola Ursl. Gr. I 160), як і пов'язаня з псл. sъro, sutі «сипати» (Желтов ФЗ 1876 IV 51) або з р. *сладкий* «солодкий» (Горяев 355); малоімовірним видається також походження від чув. ст. \*suslak, пов'язуваного з шор. sus- «черпати, брати ложкою» (Фасмер III 810). — Див. ще **ссати**. — Пор. **суслик<sup>2</sup>**.

**суспендувати** «надавати твердим речовинам завислого стану; [(тимчасово) звільняти (з посади) Куз]», *суспендований, суспензівний, суспензійний, суспєнзія* «суміш рідини або газу з твердими частинками, які перебувають у завислому стані; [(тимчасове) звільнення (з посади) Куз]», *суспензорій* «пов'язка у вигляді мішечка»; — р. *суспендіровать* «приводити тверді речовини в завислий стан», бр. *суспєнзія* «суспензія», п. suspendować «(тимчасово) звільняти з посади», ч. suspendovat «звільняти (з посади)», слц. suspendovat' «(тимчасово) звільняти з посади», болг. *суспендірам* «відміняти закон на певний час; відміняти, припиняти», м. *суспендіра* «усувати, усунути (від участі в роботі, змаганнях тощо)», схв. *суспендірати, суспендовати* «тимчасово звільнити з посади», слн. suspendirati «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. suspendieren «суспендувати; тимчасово припиняти», фр. suspendre, англ. suspend «тс.» походять від лат. suspendo, -ere «підвішувати; припиняти», яке складається з префікса sus-, що виник із subs-, пов'язаного з sub «під», і дієслова pendo, -ere «вішати», пов'язаного з pendeo, -ēre «висіти, звисати; припинятися», pondus «вага». —

CIC<sup>2</sup> 801; Kopaliński 923; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 699; Вуяклија 922; Gr. Fwb. 736; Dauzat 693; Walde—Hofm. II 278—280; Klein 1151, 1548, 1549. — Див. ще **апѣндикс, суб-**. — Пор. **пѣнсія, п'ядь, стипѣндія**.

[**суспїця**] «суржик Г; послід, відвійки Чаб», [шўспїця] «тс.»; — р. [сўспїця] «полова, те, що залишається при провіюванні», п. ст. suspīca «суржик»; — псл. \*susъpīca «полова», утворене за допомогою префікса su- «су-» від основи \*съра, пов'язаної з сърѣ «сиплю», sutī «сипати». — Фасмер III 810. — Див. ще **сипати, су-**.

[**суспїр**] «астма, ядуха» ВеУг; — п. suspīr «зїтхання»; — через польське посередництво запозичене з латинської мови; лат. suspīgium «зїтхання; задишка» походить від suspīgo, -āre «зїтхати», що складається з префікса sus-, який виник із subs-, пов'язаного з sub «під», і дієслова spīgo, -āre «дути, віяти; дихати; видихати». — SW VI 519; Walde—Hofm. II 575; Klein 1549. — Див. ще **аспїрант, суб-**. — Пор. **спїрт**.

[**сустанція**] «спроможність, засоби»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. substancja «майно, нерухомість» етимологічно тотожне з substancja «субстанція». — SJP 8, 889. — Див. ще **субстанція**.

[**сусуяк**] «кукурудзосховище» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *сысыяк* (*сэсяк*) «сховище для кукурудзи», рум. *sîsiîac* «тс.» походять від укр. *сусїк* «засїк» або болг. *съсек* «амбар». — СДЕЛМ 415; DLRM 776. — Див. ще **сусїк**.

[**сут**] «велика кількість» Нед, [сўтїтий] «більш ніж достатній, багатий» Нед, [сўто] «у достатній мірі, добре»; — бр. [сўто] «багато; дуже», п. suty «багатий, достатній; щедрий»; — псл. sutь «насіпаний (повно)», дієприкм. від sutī «сипати». — Фасмер III 811; Brückner 524. — Див. ще **сипати**.

**сутаж** «тонкий плетений шнур (перев. шовковий) для оздоблення одягу, виготовлення сумок»; — р. бр. *сутаж*,

п. sutasz, ч. sutaška; — запозичення з французької мови; фр. *soutache* «сутаж» виникло з уг. *sujtás* «шнурок (на угорському одязі); шнурівка; удар; ураження; кидання», похідного від *sujt* «бити, ударяти; вражати; кидати», утвореного від звуконаслідувального кореня *suh-*. — CIC<sup>2</sup> 801; ССРЛЯ 14, 1221; Kopaliński 933; Machek ESJČ 593; Dauzat 678; Klein 1478; MNTESz III 613—614; Bárcki 275.

**сутана** «верхній одяг католицького духовенства»; — р. бр. *сутана*, п. *suttanna*, ч. слц. вл. *сутана*, схв. *сўтана*, слн. *сутана*; — запозичене з французької мови; фр. *soutane* «ряса» походить від іт. *sottana* «спідниця, ряса», утвореного від *sotto* «унизу, насподі», що виникло з лат. *subtus* «тс.», похідного від *sub* «під». — CIC<sup>2</sup> 801; Sł. wyg. obcsy 714; Brückner 526—527; Holub—Lyer 459; Matzenauer 316; Dauzat 678; Mestica 1734—1735; Walde—Hofm. II 612—613; Klein 1478. — Див. ще **суб-**.

**сутенѣр** «коханець повії, що живе на її кошти»; — р. *сутенѣр*, бр. *сутѣнѣр*, п. *sutener*, болг. *сутеньѣр*, схв. *сутенер*; — запозичення з французької мови; фр. *souteneur* «той, хто живе за рахунок повії» пов'язане з *soutenir* «підтримувати; утримувати», що виникло з нар.-лат. \**sustenire* від лат. *sustipere* «тс.», утвореного з *sus-*, яке постало з *subs-* від *sub* «під», і *tenere* «тримати», пов'язаного з *tendere* «тягти, натягувати, розтягувати», спорідненим з дїнд. *tapōti* «тягне, натягує, розтягує», гр. *τείνω* «натягую, розтягую», псл. *teneto* «тенето». — CIC<sup>2</sup> 802; Kopaliński 933; РЧДБЕ 699; Вуяклија 922; Klein 1478; Dauzat 678; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **суб-, тенѣта**. — Пор. **тендѣнція, тѣнор, тент**.

[**сутерѣни**] «підвал, підземелля», [сўтерїни] «тс.»; — бр. *сутарѣнне* «тс.», п. *suterepa* «підвал (для житла)», *sutegupa* «тс.», ч. слц. *suterén* «підвальний поверх, підвал», болг. м. *сутерѣн*, схв. *сўтерѣн*, слн. *súterén* «тс.»; — запозичене з французької мови через польсь-

ку; фр. *souterrain* «підземельний, підземний; підземелля, підземний хід» походить від лат. *subterrāneus* «підземний», утвореного з прийменника *sub* «під» та іменника *terra* «земля», що постало, очевидно, з \**tersā*, букв. «суха земля», пов'язаного з *torreo*, -ēre «сушити, підсушувати», спорідненим з дінд. *taršayati* «висушує», ав. *taršu-* «сухий, твердий», гр. *τερσαίνω* «сушу, висушую», гот. *raūrgsus* «сухий, неродючий». — СЧС 291; Sł. wug. *obsuch* 714; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 699; Вуяклија 922; Dauzat 679; Walde—Hofm. II 673—674, 694; Klein 1592. — Див. ще **суб-, терарій**.

**с҃тий** — див. **с҃ть**.

**с҃тинь**, [*сутеніна*] «сутінки» Нед, *с҃тинки*, *с҃тинок*, *сутеніти*, [*сотоніти*] «сутеніти» Нед, [*сутоняє*] «сутеніє» ЛексПол, [*стинітися*] «сутеніти» О; — бр. *сутонне* «сутінки», *сутонцець* «сутеніти», схв. *с҃тон* «сутінки»; — похідні утворення з префіксом *су-* (із значенням неповноти) від основ *тинь* (псл. *těpъ*) і *-тон-* (псл. *top-*), пов'язаної з *teŕti* (< \**tenti*) «затягати»; пов'язання з псл. *tonŕti* «тонути» (Німчук 34) викликає сумнів. — Меркулова Етимологія 1975, 55—56; В҃га RR II 626. — Див. ще **затон, су-, тинь**.

**[с҃тисок]** «дуже вузька, тісна вулиця, тісний прохід»; — ч. *soutěska* «ущелина, тісна», схв. *с҃теска*, слн. *sotěska* «тс.»; — псл. \**sŕtěska* «стиск, тісна», утворене за допомогою префікса *sŕ-* від основи \**těskpъ* «тісний», \**tiskati* «тискати». — Див. ще **су-, тискати**.

**с҃тки** «доба», [*с҃дки* Кур, *с҃тичи* Нед] «тс.», *с҃ткі* «вузький прохід (між двома будівлями, тинами); [дорога Шух]», [*с҃тка*] «вузький прохід між тинами Нед; вуличка О», [*с҃точки*] «тісний прохід, дуже вузька вулиця ЛексПол; кут Пі», [*с҃теч*] «кут, у якому сходяться отвори в стрісі; смітник» О, [*сутковий*] «такий, що йде цілу добу» (про дощ) Чаб; — р. *с҃тки* «доба», [*с҃ткі*] «кут (у хаті)», [*с҃точки*, *с҃тички*] «тс.», бр. *с҃ткі* «доба», [*с҃тачки*] «вузький прохід між стінами сусідніх будівель,

завулок», др. *сутъкъ* «злиття; місце, де сходяться межі», п. *sutki* «тісний прохід між будівлями, тісний і вузький завулок; стик кількох меж», ч. *soutka* «вузький прохід»; — псл. \**sŕtъka* «стик (у т. ч. дня і ночі); проміжок», утворене за допомогою префікса *sŕ-* «су-» від \**tъkŕ* (*tykati*) «тикаю», \**tъkŕŕti* «ткнути»; зіставлення з слн. [*soŕ*] «гірська дорога», дірл. *sēt* «дорога» (Bezlej Eseji 143; Machek ESJC 568) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 811; Черных II 219; Булаховський Вибр. пр. III 372; Потебня ФЗ 1888/1, 47. — Див. ще **су-, тїкати, ткати**.

**[с҃тон]** «тоненька крига на річці під час осінніх заморозків» Л; — префіксальне утворення від *-тон*, пов'язаного з *затяти* «покрити, затягти». — Меркулова Етимологія 1975, 57. — Див. ще **затяти**.

**с҃ту҃га**, *с҃ту҃гуватий*, *с҃ту҃ж*, *с҃ту҃жний* — див. **ту҃гий**.

**с҃ту҃лий**, *с҃ту҃луватий*, [*с҃ту҃ла*] «той, що сутулюється» Чаб, *с҃ту҃лити*; — р. *с҃ту҃лий*, бр. *с҃ту҃лы*, п. *sutułowaty* «сутулуватий»; — похідне утворення з префіксом *су-* від основи *тул-* (*тулітися*). — Черных II 220; Фасмер III 811. — Див. ще **су-, туліти**.

**[с҃турцуватися]** «боротися» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*сторцуватися*] «намагатися стати вертикально». — Пор. **сторч**.

**с҃ть**, *с҃тність*, *с҃ття*, *с҃тий* «справжній; [існуючий; істотний Нед]», *с҃ттєвий*, *відс҃тний*, *пос҃тний*, *прис҃тний*; — р. *с҃ть* «с҃ть», бр. *с҃тнасць* «тс.», др. *с҃тьство* «єство, природа», стсл. **с҃тьство** «тс.»; — розвинулося з книжного *с҃ть* «вони є», форми 3-ї ос. мн. теп. ч. дієслова *быти* «бути» (др. *с҃ть*, п. *sa*, ч. *jsou*, ст. *jsú*, слц. *sú*, вл. нл. *su*, болг. *sa*, схв. *су*, *јесу*, слн. *so*, стсл. **с҃тъ**); — псл. *sŕtъ* «вони є», споріднене з лат. *sunt* «тс.», іє. \**s-onti*; містить ступінь редуції кореня \**es-*, пор. *єсть*. — Німчук 15; Фасмер III 812; Brückner 482; Machek ESJC 231. — Див. ще **є**. — Пор. **с҃щий**.

**сутяга**, *сутяжник, сутяжництво, сутяжний, сутяжничати*; — р. *сутяга* «сутяга», бр. *суцяга* «тс.», др. *сутяжа* «який веде тяжбу», ч. *soutěž* «змагання; конкурс», сл. *sút'až* «тс.»; — псл. \**soteg-* (\**sotěž-*), похідне утворення з префікса *sq-* «су-» (із значенням зв'язку) від основи *teg-* «тягти» (пор. *тяжба*). — Фасмер III 812; Преобр. Вып. последний 33. — Див. ще **су-**, **тягти**.

[**суферяти**] «терпіти, переносити, витримувати» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *suferi* «тс.» виникло з нар.-лат. \**sufferige*, яке зводиться до лат. *suffere* «тс.», утвореного за допомогою префікса *sub-* «під-» (*suf-*) від *ferre* «носити, нести», спорідненого з дінд. *bhárati* «несе», ав. *baraiti* «тс.», гр. *φέρω* «несу», вірм. *berem* «тс.», псл. *berō*, *ьgati*, укр. *беру́, бра́ти*. — СДЕЛМ 411; DLRM 817; Pușcariu 154; Walde—Hofm. I 483. — Див. ще **брати**, **суб-**.

**суфікс** СУМ, Куз, *суфіксація, суфіксальний, безсуфіксний*; — р. *суффикс*, бр. *суфікс*, п. вл. *sufiks*, ч. сл. *sufix*, болг. *суфікс*, м. *суфикс*, схв. *суфикс*, слн. *sufíks*; — запозичення з латинської мови; лат. *suffixum* «прикріплене» є дієприкметником с. р. від *suffigere* «прикріплювати, прибавати», що складається з префікса *sub-* «під-» (*suf-*) і дієслова *figere* «укріплювати; забивати», спорідненого з дангл. *díc* «гребля, загата; канава, рів», дісл. *díki* «тс.», лит. *díegti* «колоти», *dýgti* «проростати, сходити», лтс. *dígt* «тс.». — SIC<sup>2</sup> 802; Kopaliński 927; Holub—Lyer 457; Вуяклија 923; Walde—Hofm. I 495; Klein 1538—1539. — Див. ще **суб-**.

**суфле** «кулінарні вироби, до складу яких входять збиті яєчні білки», [*суфлёт*] «страва з битих яєць і тертих яблук» СЧС; — р. бр. болг. *суфле*, п. *suflet*, ч. *soufflé*, *sufflé*, схв. *суфле*; — запозичене з французької мови (форма [*суфлёт*] через польську); фр. *soufflé* «надутий; духовий пиріг, дутик» є дієприкметником від дієслова *souffler* «дути, надувати», що походить від лат. *sufflāre* «тс.», яке складається з префікса

*sub-* «під-» (*suf-*) і дієслова *flāre* «дути», спорідненого з дангл. *blāwan*, англ. *blow*, двн. *blājan* «тс.», нвн. *blāhen* «роздувати, надувати». — SIC<sup>2</sup> 802; СИС 292; Kopaliński 927; Brückner 525; РЧДБЕ 699—700; Вуяклија 923; Dauzat 676; Kluge—Mitzka 81; Klein 181, 1477. — Див. ще **суб-**. — Пор. **суфлёр**.

**суфлёр**, *суфлірувати, [суфлювати]* «суфлірувати, підказувати» Куз; — р. бр. *суфлёр*, п. вл. *suffler*, ч. слн. *sufflér*, болг. *суфльор*, м. *суфлер*, схв. *суфлер*, слн. *sufflér*; — запозичення з французької мови; фр. *souffleur* «суфлер» утворене від *souffler* «дути; підказувати», що походить від лат. *sufflāre* «дути, надувати», яке складається з префікса *sub-* «під-» (*suf-*) і *flāre* «дути». — SIC<sup>2</sup> 802; Фасмер III 812; Черных II 220; Филиппов РР 1985/2, 128; Brückner 525; Kopaliński 927; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 700; Вуяклија 923; Dauzat 676. — Див. ще **суб-**, **суфлёр**.

[**сухендувати**] (жарт.) «допомагати»; — результат видозміни форми [*секундувати*] «тс.» (див.).

**сухий** СУМ, О, *сохлий, сухаристий, [сухі]* «пісний, без жирів, без приправ» ЛексПол, [*сухінський син*] «син сухорлявої жінки» Нед, [*сухлявий*] «сухорлявий» Нед, *сухорлявий, сухотний, [сухотбчний]* «сухотний» Нед, [*сухощавий*] «сухорлявий» Нед, *сухуватий, [сушарний]* «сушильний» Куз, *сушений, сушільний, [сушнйвий]* «сухорлявий, кволій» Нед, *суха* (спортивне), *сухарь*, [*сухара*] «суха гілка» ВеЗа, *сухарець, сухарик, [сухарина]* «сухар Г; сухе дерево, сухе місце Нед, сушняк», [*сухаріння*] «сушняк», [*сухарнік*] «сухі дрова» Нед, *сухарниця* «посудина для сухарів; [сухарний завод]», [*сухарь*] «сухий бук» ВеНЗн, ВеУг, [*сухіня*] «сухорлява» Нед, [*сухінонька (сухитонька)*] «горе; любка» Бі, *сухітка* «сухотка», *сухитнік* СУМ, Нед, [*сухмёнъ*] «сухість, засуха» Нед, Бі, [*сухмёнъ*] «сухе місце» Нед, [*суховёнъ*] «день без роси», *сухотá* «сухоти; сум, смуток, туга, неспокій; [засуха Нед; острівець на боло-



ті Ч; нужда ВеУг], *сґхоти, сґхотка, сґхотнїк* СУМ, Нед, *суш* «суша (про погоду); сухї дерева, гїлки, сушняк; сґхий вїск, стїльник, у якому немає меду; [острів на болотї Ч; сґхий вїтер]», *сґша, сушар* «сушїльнїк», [сушальня] «сушарня» Нед, *сушарка, сушарня, [сушба]* «сушїння», [сушеня] «сушенї фрукти» ВеБ, [сушенїці] «тс.», [сґшїна] «сґхий вїск ВеУг; сґхий хмїз, сґхї дрова Нед; сухї гїлки, сушняк Л; сушенї фрукти Корз», [сушїнїна] «засушена, худа особа» Ме, [сушїня] «сушенї фрукти і ягоди; узвар із сушених фруктїв і ягдї; суха, худа особа» Ме, [сушїськo] «сґхїсть» Нед, [сушїця] «висохлїй лїс, висохла частина лїсу Г; суха ялина або смерека ВеНЗн», [сушїця] «суха смерека», *сґшка, [сушкo]* «невелике засохле дерево», *сушнїк, [сушнїця]* «усе необхїдне для сушїння фруктїв» Нед, *сґшнїя* «сушїння; сушенї фрукти; сушарня, сушїльня; сухї дерева, гїлки, сушняк; [сушїльна пїч; засуха Нед]», *сушнїяк, сґщик* «сушка (бублик)»; [окраець хлїба; сґхий шматочок хлїба]», *сoхнути, [сoхти]* «сохнути» Куз, [сухїшати] «ставати сухїшим», *сушїти, [сушмарити]* «надмїрно сушити, недбало, безладно висушувати» Ме, *схнїти, [сухцїм]* «насухо» Нед, [на сґсі, в сґсі] «в засуху» Нед, [в сґсі] «у сухому мїсці» Кур, *вїсохлїй, вїсхлїй, [вїсїх]* «висихання» Куз, *висїхати, вїсохти, дoсуха, зсoхлїй, зсoхти, засoхлїй, [засoхлянїй]* «засохлїй», *засґшливїй, [засґшнїй]* «засушливїй» Я, *засґха* «тривала вїдсутнїсть дощу влїтку; [висохле озеро]», [засґшка] «сорт цибулї», [засґшок] «сухар Г; окраець хлїба; сґхий вирїст на краях хлїбини ЛексПол», [засґха] «у сухому станї» Ж, *насґхо* СУМ, Ж, [невисушнїй] «не висушений, не висохлїй» Куз, *осушнїй, осушувальнїй, [oсух]* «сухар з вївсяного хлїба, засохлїй шматок хлїба», [осушок] «засохлїй шматок хлїба Г; великий окраець хлїба Л; сґхий вирїст по краях хлїбини» ЛексПол, [ошґшек] «окраець хлїба; сґхий шматочок хлїба;

сґхий вирїст по краях хлїбини» ЛексПол, [осущик] «тс.» ЛексПол, *обсушка, [пасуш]* «стїльник; дерево в лїсі, яке засохло внаслїдок пожежї, повенї тощо» Л, *пересoхлїй, пересґшка, пїдсoхлїй, посoхлїй, [посoхлянїй]* «висохлїй», *пїдсґшливїй, пїдсґшнїй, пїдсґшка, посґшливїй, [пoсушнїй]* «(про погоду) сґхий, посушливїй» Она, *посґха, пoсуш* «сушняк», [посґша] «посуха» ЛЧерк, *пoсуху, [прїсґхий]* «сґхуватїй», *прїсoхлїй, [прїсушенї]* «сухе полїно» Куз, *просoхлїй, [просуш]* «висохлїй лїс, висохла частина лїсу», [просґха]: у виразї [на просґсі] «коли висохне (дорога)», *просoхти, розсoхлїй, [розїсхлїй]* «розсохлїй» Куз, [розїсхнїтїся] «розсохнутїся» тж, [усґшок] «давнє, почастї висохле яйце»; — р. *сґхoй*, бр. *сґхї*, др. *сґхъ, сґхыи*, п. нл. suchu, ч. слц. suchu, вл. suchi, полаб. sauhě, болг. сґх, м. сґв, схв. сґх, слн. sùh, стсл. соґхъ; — псл. suchъ (< \*sous-) «сґхий», пов'язане чергуванням голосних із \*sъhŋŋti «сохнути»; — спорїднене з лит. sausas «сґхий», лтс. sausas «тс.», лит. sùsti «покриватїся паршами, паршївїти; сохнути», лтс. sust «ставати сухїм»; дангл. sēag «сґхий», снн. sōg, гр. αὐος «тс.», алб. thanj (< \*sausnĭō) «сушу», дїнд. šošaŋ «сґхїсть», šošaŋ «якїй сушить, висушує», šuškaŋ, šuškaŋ «сґхий», šušyati «сохне, в'яне», ав. huška-, дперс. uška «тс.»; іє. \*sausos «сґхий». — Фасмер III 813; Черных II 220; Brückner 524; Machek ESJČ 591—592; Holub—Kop. 330; Schuster-Sewc 1376—1377; Младенов 618; Skok III 357—358; Trautmann 250—251; Fraenkel 766; Mühl.—Endz. III 776—777, 1167; Karulis II 161; Frisk I 188—189; Meyer EW 88; Uhlenbeck 314, 317; Pokorny 880—881; Гамкрелїдзе—Иванов 158, 598.

[сґхївря] «сґхом'ятка», [сґховєря] «тс.»; — р. [сґховря] «суха, пїсна їжа; сґхом'ятка», [сґховряца] «сґхом'ятка», бр. [сґховряца] «суха їжа»; — очевидно, складне утворення з основ сґхїй і [врїти] «варити, кипїти». — Фасмер III 813. — Див. ще **врїти, сґхий**.

[сухїтник<sup>1</sup>] (бот.) «вид рослини (як засїб проти сухот)» Нед, ВеЗн; — похїдне утворення від *сухоти* «туберкульоз». — Нед 938; ВеЗн 68. — Див. ще сўхий. — Пор. *сухотень*.

[сухїтник<sup>2</sup>] (бот.) «сухоцвіт лїсовий, *Gnaphalium silvaticum* L. ВеНЗн, Мак; веронїка лїкарська, *Veronica officinalis* L. Мак», [сухїдник] «веронїка лїкарська» Мак, [сухотник] «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Medic.» Мак, [сушенїця] «сухоцвіт» Мак; — р. *сушенїця* «сухоцвіт», бр. *сушанїця* «тс.», [сухотник палявы] «сухоцвіт жовто-бїлий, *Gn. lutea-album* L.», [сухотник лєсавы] «сухоцвіт лїсовий»; — похїдне утворення від *сўхий*, *сухотá*; назва зумовлена, очевидно, рїдким розмїщенням листя цих рослин на стеблах, їх нїби оголеними стеблами. — Лїк. росл. Енци. дов. 84, 128, 423. — Див. ще сўхий.

[сухлячбк] (орн.) «малий дятел, *Dryobates minor* L.» Нед, Шарл; — похїдне утворення від *сўхий* (пор. [сухлявий] «сухий, сухорлявий»); назва зумовлена малими розмїрами дятла. — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще сўхий.

[суховáн] (бот.) «суховершки звичайні, *Vernonia vulgaris* L.» Куз, ВеНЗн, [суховишк] «тс.» Нед; — похїдні утворення від *сўхий*, можливо, пов'язані з *суховєршки*. — Див. ще сўхий.

[суховїя] «нестача, неполадки» ЛексПол; — результат семантичної видозміни слова [суховїя] «суховїй», утвореного з основ слів *сўхий* і *вїяти* (див.).

[сухозлотиця] (бот.) «родовик лїкарський, *Sanguisorba officinalis* L.» Мак; — р. [сухозолбтиця] «тс.» (з укр.?) ; — результат перенесення на рослину назви *сухозлбтиця* «тонкі пластинки золота для оздоблення»; перенесення зумовлене, очевидно, тим, що листки родовика цупкі, зверху блискучі; може бути й результатом видозміни назви [суховолотиця] «тс.» (Шамота 101). — Лїк. росл. Енци. дов. 378. — Див. ще сўхий, зблото.

[сухоллом] (бот.) «вовче тїло болотне, *Comagum palustre* L.» Мак; — бр.

[сухалом] «тс.»; — складне утворення з основ слів *сўхий* і *ломїти*; назва зумовлена, можливо, тим, що в народній медицині ця рослина вживається від ломоти. — Див. ще *ламáти*, *сўхий*.

[сухómля] «худий; сухорлява людина» ЛексПол, [сухómлявий] «худий, сухорлявий» Нед; — похїдне утворення від *сўхий*; характер словотвірного зв'язку неясний. — Див. ще сўхий.

сухорéбрик (бот.) «*Sisymbrium* L.», [сухорєбриця] «сухорєбрик лїкарський, *Sisymbrium officinale* Scop. Мак; ерофіла звичайна, *Erophila verna* Bess. (*Dryba verna* L.) Мак»; — р. [сухорєбрик] «сухорєбрик», [сухорєбриця] «тс.»; ерофіла»; — похїдне утворення від *сухорєбрий* з переносним значенням; назва зумовлена тим, що ця рослина має прямостояче стебло з притисненими до нього шиловидними стручками. — Див. ще *ребрó*, *сўхий*.

[сухорєбриця] (їхт.) «чехоня, *Pelecus cultratus* L.; бистрянкa звичайна, *Alburnoides bipunctatus* Bloch»; — р. [сухорєбриця] «бистрянкa звичайна», бр. *сухарэбрыця* «густера, *Vlicca bjorkpa* L.»; — похїдне утворення від *сухорєбрий*; назва зумовлена тим, що тїло цих риб видовжене й дуже стиснене з боків. — Сабанєєв 357, 480, 495. — Див. ще *ребрó*, *сўхий*.

сухорлявий, [сухїрлявий] «сухорлявий» Нед, [сухорлявєць] «сухорлява людина»; — бр. *сухарлявы* «сухорлявий», п. *suchorlawy, sucherlawy* «тс.»; — результат контамінації слів *сўхий* і *худорлявий* (пор. *худорбá*). — Див. ще *сўхий*, *худїй*.

[сухотень] (бот.) «оман блошиний, *Inula conuza* DC.» Мак; — очевидно, похїдне утворення від *сухоти*; назва могла бути зумовлена використанням омани блошиного, як і омани високого (*Inula helenium*), при лікуванні туберкульозу. — Шамота 101; Лїк. росл. Енци. дов. 308. — Див. ще сўхий. — Пор. *сухїтник*<sup>1</sup>.

[сўций] «здїбний, тямущий» Нед, [сўцо] (у виразі [як с.] «як належить»)

Вел; — п. [suci, (sucu)] «який належить до чогось», [suczny] «гарний, вродливий, показний»; — запозичене зі словацької мови, форма [суцо], очевидно, через польську; слц. sūci «путний; придатний» (букв. «суший») за походженням є акт. дієприкм. теп. ч. від дієслова *but'* «бути» (je «є»). — Пор. **су́ший**.

**суціга** «пройдисвіт, негідник; сутяга»; — не зовсім ясне; може розглядається як похідне утворення із суфіксом *-iga* від *су́ка* або як результат видозміни слова *сутя́га*.

**су́читися** — див. **сукати**.

**сушениця** — див. **сухитник**<sup>2</sup>.

[**сушерепка**] (бот.) «зморшок їстівний, *Morchella esculenta* Pers.» Куз, ВеНЗн, Мак, [шушерепка Нед, ВеНЗн, Мак, сушерубок Куз, шушеребок Мак] «тс.», [сушерубок] «гельвела їстівна, *Helvella esculenta* Pers.» Нед, Мак; — очевидно, результат видозміни форми [шушерепка] «зморшок», зближеної з *сушити*. — Див. ще **шушерепіти**.

[**сушняк**] (бот.) «білий гриб, *Boletus edulis* Bull. Нед, Мак; маслюк звичайний, *Boletus luteus* L. Мак»; — утворене від *сушити*, оскільки ці гриби сушать. — Шамота 102. — Див. ще **сухий**.

[**сушони**] «боти» Мо; — запозичення з молдавської або румунської мови (зближене, очевидно, з *сухий*, *сушити*); молд. *шошонь* (одн. *шошон*) «боти», рум. *șoșoni* (одн. *șoșon*) «тс.» походять від фр. *chausson* «танцювальний або фехтувальний черевик, м'яка туфля, пантофля», утвореного від ст. *chausse* «черевик», що виникло з нар.-лат. \**cal-sea*, лат. *calceus* «тс.», похідного від *calx* (род. в. *calcis*) «п'ята», спорідненого з лит. *kulnas* «тс.», *kulkšnis* «кісточка, щиколотка», *kūlšis* «стегно», прус. *culczī*, псл. \**k'jka*, болг. *кълка* «тс.». — СДЕЛМ 500; DLRM 836; Dauzat 166—167; Walde—Hofm. I 136, 144. — Див. ще **кульша**.

**су́ший**, [**су́щний**] «істотний, суттєвий, важливий» Нед, *су́ще*, [*су́щество*] «суть, сутність, природа» Нед, [*су́щик*]

«суть», [*су́щик*] «іменник» тж, [*ису́щий*] «суший, існуючий, сьогочасний» Ж, [*осу́щити*, *осу́ществити*] «здійснити, реалізувати» Ж; — р. *су́щий* «існуючий; справжній», бр. [*су́шчы*] «справжній», болг. *сѣщ* «суший, справжній», м. *сушт*, схв. *суштї* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **сы**, **сѣшти**, акт. дієприкм. теп. ч. від дієслова **быти** «бути» (**късть** «є»); — зводиться до псл. \**sqt-* «існуючий» (зі ступенем редукації до \**es-*), спорідненого з дінд. *sant-* «суший», гр. *ῶν* (род. в. *ῶντος*) «тс.», лат. *praesēns* «присутній», *absēns* «відсутній», *sōns* «винний», дангл. *sōd* «істинний, дійсний, правильний», лит. ст. *saīt* «будучи». — Німчук 14—15; Фасмер III 812, 814; Младенов 627. — Див. ще **бути**<sup>1</sup>, **суть**.

**су́ят**, *су́ятá*, *су́ятити*, *су́ятліво*, *су́ятний*, *су́ятнік*, *су́ять* — див. **су-етá**.

**сфáгну́м** «торфовий мох»; — р. бр. болг. *сфáгну́м*, слц. *sřagnum*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *sřhagnum* «рід моху» походить від гр. *σφάγνυος* «тс.» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 802; РЧДБЕ 700; Frisk II 825; Klein 1487.

**сфе́ра**, *сферо́їд*, *сферичний*, *сферо-їдальний*; — р. бр. болг. м. схв. *сфе́ра*, п. *sřera*, ч. слц. *sřera*, слн. *sřera*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *sřhaera* «куля; небесний глобус; орбіта планети; м'яч» походить від гр. *σφαῖρα* «м'яч; куля, кулясте тіло; небесна сфера» неясного походження; можливо, пов'язане з *σφαῖρω* «кидаюся, смикаюся, тріпочу», спорідненим з дінд. *sřhugáti* «ударяє ногою, кидає», днл. *sřhugáti* «ударяє ногою, хвицятися», лит. *sřirti* «ударити ногою, хвицнути». — СІС<sup>2</sup> 802; Фасмер III 815; Черных II 220; Kopaliński 884; Holub—Lyer 436; Младенов 619; РЧДБЕ 700; Вуяк-лија 923; Frisk II 755—756, 826; Klein 1487.

**сфінкс**; — р. болг. *сфинкс*, бр. *сфинкс*, п. *sřinks*, ч. *sřinga*, *sřinx*, слц. *sřinga*, м. *сфинга*, *сфинкс*, схв. *сфін-*

га, сфйнкс, слн. sfin̄ga; — запозичення з латинської мови; лат. Sphinx (міфічна істота) походить від гр. Σφίγξ «тс.», букв. «дух смерті, що душить», утвореного від σφίγγω «стискую, душу» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 803; Фасмер III 815; Черных II 220—221; Kopaliński 884—885; Holub—Lyer 436; РЧДБЕ 700; Вуяклија 924; Frisk II 832; Klein 1488.

**сфрагістика** «допоміжна історична дисципліна, що вивчає печатки»; — р. болг. *сфрагістика*, бр. *сфрагістыка*, п. sfragistyka, ч. слц. sfragistika, схв. *сфрагистика*, слн. sfragistika; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Sphragistik, англ. sphragistics утворено від гр. σφραγιστικός «який має стосунок до печатки», пов'язаного з σφραγιστός «скріплений печаткою», σφραγίζω «скріплюю печаткою, прикладаю печатку, запечатаю», похідними від σφραγίς «печатка» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 803; Kopaliński 885; Holub—Lyer 436; РЧДБЕ 700—701; Вуяклија 924; Frisk II 833; Klein 1488.

**[схаб]** «шматок свинини або баранини з реберної частини туші»; — р. **[схаб (белужий)]** «ребра, грудинка»; — запозичення з польської мови; п. schab «м'ясо при ребрах (особливо з кабана), свиняча грудинка», очевидно, пов'язане з schabu «кістки, що стирчать з-під шкіри», укр. **[ха́ба]** «шкапа». — Фасмер III 815; Sławski I 58; Brückner 175; SW VI 43. — Див. ще **хаб**.

**[схадзка]** «збори, сходка» Нед, Пі, **[схажка]** «тс.» Нед, Пі; — бр. **[схадзка]** «зборище; зговор», **[схажка]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. schadzka «збори; (таємне) побачення» утворене від schadzać się «сходитися», пов'язаного з chadzać, chodzić «ходити». — Нед 940; Brückner 181; SW VI 43. — Див. ще **з<sup>2</sup>, ходіти**.

**[схаліти]** «стати жалюгідним, змарніти, знищитися» ВеЛ; — неясне.

**схаменутися, [схаманутися]** «схаменутися» Нед, **[схаманути]** «заспокоїти, угамувати» Нед; (про дитину) забавити, спинити, щоб не плакала ЛЧерк»,

**[охаменутися]** «схаменутися», **[оханутися]** «тс.» Си; — р. **[схам(е)нуться]** «схаменутися», бр. *схамяну́цца* «тс.»; — запозичення із середньовісньонімецької мови (з архаїчних говірок німецької мови); свн. schamen, schēmen «соромитися» (в укр. говори проникло, очевидно, у формі schame dich «май сором, схаменись») виникло з днн. scamēn «тс.», пов'язаного з scama «сором» (> свн. schame, schēm(e) > нвн. Scham), спорідненого з днн. skama, дангл. scamu, англ. shame, дісл. skōmm, дат. шв. skam, дфриз. skame «тс.», гот. skaman sik «соромитися»; менш переконаливе пов'язання з псл. \*menōti «думати, пам'ятати» (Меркулова Етимологія 1983, 62). — Кобилянський Зб. наук. праць I 82—83; Kluge—Mitzka 634; Klein 1430.

**[схе́да]** «спадщина» Нед; — запозичення з польської мови; п. scheda «аркуш; спадщина, спадок» походить від лат. scheda «аркуш, сторінка», що виникло з гр. σχίδη «тріска, скіпка; дощечка», пов'язаного з σχίζω «розколюю, розщеплюю, розділяю», спорідненим з дінд. chinátti «розколює», лат. scindo, -ere «розколювати, розсікати, розділяти», лит. skiesti «розбавляти, розріджувати», skaityti «читати; рахувати», лтс. škiest «розбризкувати; розпліскувати», псл. čístь «чистий», čítati «читати», сєдіті «цідити». — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Brückner 57; SW VI 43; Frisk II 838—840; Walde—Hofm. II 493—494; Klein 1433. — Див. ще **цідіти, чистий**. — Пор. **схізма**.

**схе́ма, схематиза́тор, схематиза́ція, схематі́зм, схемати́к, схемати́ка, схематі́ст, схематизова́ний, схемний, схемати́чний, схематизува́ти**; — р. бр. болг. м. схв. *схе́ма*, п. schemat, ч. слц. schéma, слн. shéma; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. schēma «вигляд, зовнішність, фігура» походить від гр. σχῆμα «тс.», утвореного від σχη-, основи дієслова ἔχω «беру, тримаю; маю, володію», спорідненого з дінд. sáhate «оволодіває», sáhaḥ «сила, перемога», ав.

hazah «перемога», двн. *sigu, sigo*, нвн. *Sieg*, дісл. *sigr*, дангл. *sige*, гот. *sigis* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 803; Фасмер III 815; Горяев 355; Kopaliński 869; Holub—Lyer 436; Младенов 619; РЧДБЕ 701; Вујаклија 924; Kluge—Mitzka 683; Klein 1395; Frisk I 602—604. — Пор. **схоло́ст**, **шко́ла**.

**схізма** «церковний розкол», *схізмат* СУМ, Нед, *схізматик*, [*схізматичний*] «схізматичний» Нед, *схізматичний*, *схізматський*; — р. болг. *схізма*, бр. *схізма*, п. слц. *schizma*, ч. *schizma*, *schisma*, слн. *shízma*, стсл. **схізма**; — запозичення з грецької мови; гр. *σχίσμα* «розкол» пов'язане з дієсловом *σχίζω* «розколюю, розщеплюю, розділяю». — СІС<sup>2</sup> 804; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 870; Holub—Lyer 436; Младенов 619; РЧДБЕ 701; Frisk II 838—840; Walde—Hofm. II 493—494; Klein 1395. — Див. ще **схе́да**, **ціди́ти**.

**схі́ма** «найвищий чернечий ступінь у православної церкви; одяг схимників», *схі́мник*, [*схі́мник*] «схимник», [*схимніцтво*] «найсуворіший чернечий орден» Нед; — р. болг. *схі́ма*, бр. *схі́ма*, др. *схі́ма* «одяг ченців великого образу; чернечий чин, малий і великий чернечий образ», *схі́ма*, *схі́ма* «тс.», стсл. **схі́ма** «чернечий одяг», **схі́ма** «тс.»; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *σχῆμα* «чернечий одяг» є результатом семантичної видозміни гр. *σχῆμα* «вигляд, зовнішність, фігура; убрання, одяг». — СІС<sup>2</sup> 804; Фасмер III 815; ГСЭ II 274, III 195—196; Горяев 355; РЧДБЕ 701; Matzenauer LF 19, 252. — Див. ще **схе́ма**.

[**схі́рити**] «згадати; вибовкати» Нед; — неясне.

**схі́д**, *схі́день* «схід», *схі́дняк*, [*схі́день*] «схід» Нед, Пі, [*сходовець*] «східний вітер» Нед, *схі́дній*, [*сходний*] «східний» Нед, [*сходовий*] «тс.» Нед, Пі, [*всхід*] «схід» Ж, [*всхідний*] «східний» Ж, [*всходовий*] «тс.» Ж; — бр. *усход* «схід», п. *wschód*, ч. слц. *východ*, вл. *wuchód*, нл. *wuchod*, слн. *vzhòd* «тс.»; — похідне утворення від дієсло-

ва *сходити*, букв. «місце, де сходять сонце»; пор. лат. *oriens* «схід» від *origo*, -ігі «сходити». — Див. ще **з<sup>2</sup>**, **ходи́ти**.

[**схі́пнути(ся)**] «хитнути(ся), похитнути(ся) (при невеликій можливості зберегти рівновагу)» Ме; — префіксальне утворення від дещо видозміненого *хібнути(ся)* «хитнути(ся), похитнути(ся)». — Див. ще **з<sup>2</sup>**, **хиба́ти**.

[**сходник**] (бот.) «вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia* L.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, утворене від *ходіти* (рослина викликає сильний понос); може бути також результатом видозміни форми [*сухотник*] «вороняче око звичайне» (Носаль 223), зближеної з *ходіти*.

**схоло́ст**, *схоло́стик*, *схоло́стика*, *схоло́стичний*; — р. *схоло́ст*, бр. *схоло́ст*, п. *scholastyk*, ч. слц. *scholastik*, болг. м. *схоло́стик*, схв. *схоло́стичар*, слн. *sholást(ik)*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *scholasticus* «шкільний» виникло з гр. *σχολαστικός* «який займається наукою, учений; шкільний, навчальний», похідного від *σχολή* «дозвілля; заняття на дозвіллі; навчання; школа», утвореного від *σχη*; основи дієслова *έχω* «беру, тримаю; маю, володію». — СІС<sup>2</sup> 804; Горяев 355; Булыка 314—315; Kopaliński 870; Holub—Lyer 436; РЧДБЕ 701; Вујаклија 925; Kluge—Mitzka 683; Klein 1396; Frisk I 602—604. — Див. ще **схе́ма**. — Пор. **шко́ла**.

**схро́н** «схов, сховище»; — запозичення з польської мови; п. *schron* «сховище» пов'язане з *schronić* «сховати», якому відповідає укр. *схорони́ти*. — SW VI 48. — Див. ще **з<sup>2</sup>**, **хорони́ти**.

**сцѐна**, *сценарі́ст*, *сценарі́й*, *сценарі́ус*, *сцѐнка*, *сценарній*, *сценічний*; — р. болг. м. *сцѐна*, бр. *сцѐна*, п. вл. *scena*, ч. слц. слн. *scѐna*, схв. *сцѐна*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Szѐne*, фр. *scѐne*, англ. *scene* походять від лат. *scena* (*scѐna*) «сцена, естрада, театральні підмостки, театр», яке зводиться через етруське посередництво до гр. *σκηνή* «намет, шатро; теат-

ральний поміст, кін, сцена», можливо, пов'язаного з *омиа* «тінь», спорідненим з дінд. *shāuā* «тінь; відображення, відбиття, відблиск, блиск», перс. *sāya* «тінь», тох. В *skiyo*, алб. *hije* «тс.», гот. *skeinan* «блиск», дангл. *scīnan* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 804; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Фасмер III 816; Brückner 483; Sł. wug. *obscych* 669; Holub—Lyer 432; Младенов 619; Вуяклија 925; Gr. Fwb. 742; Dauzat 654; Klein 1394; Walde—Hofm. II 485; Frisk II 727—728, 730—731. — Пор. **скінія, сяяти**.

**сцікавка, сцікалка** — див. **сіква**.

**сцібáти, сцібом** — див. **стібáти**.

**[сцьов-сцьов]** (вигук, яким підкликають коней) ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *[ксьов-ксьов]* «тс.». — Див. ще **ксьо**.

**[сцюжник]** «батіг» Кур; — очевидно, пов'язане з р. *stegātъ* «стьобати, хльоскати, шмагати» (видозміненим на українському ґрунті), спорідненим з укр. *[застегнути]* «застібнути» (див.).

**[сцюк]** «шматок, кусок» ВеЛ; — запозичення із середньовісньонімецької мови (з архаїчних говірок німецької мови); свн. *stücke* «шматок, кусок, частина» (нвн. *Stück*) розвинулося з двн. *stucki* «тс.». — ВеЛ 472; Kluge—Mitzka 760. — Див. ще **штўка**.

**сця́ти** «випускати сечу; [прискати (про кров з рани) О]», *[щáти]* «тс.», *[сцікавка]* «бризкалка, шприц (дитяча іграшка)», *[сцікалка]* «тс.» Чаб, *[сцикліни]* «сеча», *[сцикління]* «тс.», *[сцику́н]* «той, хто часто випускає сечу; сечовий міхур (у тварини) Куриленко», *[сцяч]* «урильник», *[сцячка]* «(хвороба) нетримання сечі», *[щі́на (щі́ни)]* «сеча», *[сцик]* (виг.), *[засцика́ти]* «замочувати (сечую)», *[засця́нка]* «яка замочилася сечую», *[пóск]* «сечовий міхур (у тварини)» Куриленко, *[посцика́йло]* «випускання сечі»; — р. *сцать* «випускати сечу», бр. *сцаць* «тс.», др. *сьць* (*сець*) «сеча», п. *szczać* «випускати сечу», ч. слн. *scáti*, вл. *šceć sćeć*, нл. *šcaś, scaś*; — псл. *\*sycati*, пов'язане чергуванням го-

лосних з ітеративом *sikati*; — споріднене з дінд. *siñcáti* «виливає», ав. *hinčaiti* «тс.», *hiḡra-* «рідкі екскременти», гр. *ιμιός* «волога; сик», лат. *siat* «випускає сечу», *sissiat* «тс.», двн. *sihan* «щідити, текти краплями», *siḡan* «капати», *seiḡ* «сеча», *seiḡhen* «випускати сечу», нвн. *seichen* «тс.», *seiḡen* «проціджувати», дангл. *sēon*, дісл. *sīa* «тс.». — Фасмер III 815—816; Brückner 545; Machek ESJČ 538; Trautmann 260; Zubatý LF 28, 32; Ernout—Meillet 1098; Zupitza GG 68; Torp 439—440; Walde—Hofm. II 531; Kluge—Mitzka 699. — Пор. **сик<sup>1</sup>**.

**сцепі́ра** — див. **степі́р**.

**[счóхматися]** «відправитися в подорож» Нед; — неясне.

**[счóхнутися]** «стертися» ВеУг; — пов'язане з п. *szochać się* «тертися, чухатися», спорідненим з укр. *чухати, чесáти*. — Sławski I 124; Brückner 77. — Див. ще **з<sup>2</sup>, ся<sup>1</sup>, чухати**.

**[счупурні́ти]** «схвилюватися; запишатися, зарозумітися, стати задержуватим, бундючним» Нед; — похідне утворення від запозиченого п. *czupurny* «сердитий, визивний, задержуватий», очевидно, східнослов'янського походження (пор. п. *чóпорный* «манірний; бундючний; суворий»), *[чанурі́ться]* «пишатися, бундючитися; елегантно одягатися», укр. *чепу́рний*). — Sławski I 128. — Див. ще **з<sup>2</sup>, чепу́рити**.

**-сь** (частка в складі неозначених займенників і прислівників типу *колісь, кудісь, хтось, щось, чийсь, котрійсь, якійсь*), *[-си]* (*[якийси]* «якийсь» ВеЛ); — бр. *-сь* (*калісь* «колись», *кудісь* «кудись» тощо), п. *-ś* (*kiedys* «колись», *ka-toś* «кудись» тощо), ч. *-si* (*kdysi* «колись», *kamsi* «кудись» тощо), слц. *-si* (*kedysi* «колись», *kamsi* «кудись» тощо), вл. *-s* (*hdys a hdys* «коли-неколи, часом»), нл. *-sy* (*gdysy* «іноді, часом», *kamsy* «кудись» тощо); — результат функціональної видозміни колишньої форми давального (неповнозначного) відмінка псл. *si* (>*сь, ś*); ототоження з оптативом від дієслова псл. *jesmь* (ESSJ Sl. gr. II 607; Machek ESJČ 542; Holub—

Кор. 331; Holub—Lyer 436—437) помилкове. — Мельничук Вступ 459; Соболевский РФВ 71, 19—20; Brückner 488. — Див. ще **десь**<sup>1</sup>.

**сьиж** — див. **сяж**.

**ськати** — див. **іськати**.

**сьогодні**, [сьогодня] «сьогодні», [сегодне Нед, сегодні, сегодня тж, сьодні, сьодня Чаб] «тс.», [сьогоні] «зараз» Л, сьогоднішній, сьогоднішній, [сьоднішній, сьодняшній] Чаб; — р. сегодня, бр. сягоння, сєннє, [сягодні, сядні], [сягонні, сянні]; — результат стягнення др. *сего дьне* «цього дня», що складається із вказівного займенника *сь* «цей» та іменника *днь* «день» (обидва у формі род. в. одн.). — Фасмер III 589; Преобр. I 179; ESSJ Sl. gr. II 620. — Див. ще **день**, **сей**.

**сьомга**; — бр. *сємга*, болг. *сьомга*; — запозичення з російської мови, р. *сємга* надійної етимології не має; виводиться від фін. *topka* «вид дрібного лосося» (Kajala 216; FUF 21, 136), від лат. *salmo* «лосось» (Горяев 316), від тур. *setek* «риба» (Matzenauer LF 19, 249). — Фасмер III 598; Преобр. II 274; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56.

**сьорбати**, *сьорбнути*, *сьорбнути*, [сєрбати, сєрбнути] «сьорбати, сьорбнути» Нед, *сьорб*, [сьорбанка] «бовтанка, бурда» Ме, [сєрбавиця] «рідкий бульйон, рідка страва» Нед, [сєрбанка] «тс.» Нед; — р. [сєрбатъ], бр. *сєрбаць*, др. *сєрбати*, п. [sorbac, siorbac, siarbac], ст. *sarbac, serbac*, ч. *střebati*, слц. *streat'*, вл. *srěbac*, нл. *srjebaš*, болг. *сєрбам*, м. *срба*, слн. *srěbati*, [srfbati], стсл. **срѣвати**; — псл. \*sʹr̥b-/sʹr̥b-/serb-; — споріднене з лит. *surbti* «сьорбати», *srėbti*, *srũbti*, лтс. *surbt*, *strėbt*, свн. *sürpfeln* «тс.», алб. *gjerp* «сьорбаю», *gjerbe* «крапля», вірм. *arbi* «я пив», *arb* «пиятика», сірл. *srub* «морда, рило», лат. *sorbeo*, -ēre «сьорбати», гр. *ροφέω* «сьорбаю»; іє. \*sʹr̥bh-/serbh-/srebh- «сьорбати» звуконаслідувального походження. — Фасмер III 604; Преобр. II 276; Горяев 317; Brückner 481; Machek ESJČ 585; Holub—Kop. 356; Schuster-Sewc

1348; Младенов 623; Mikl. EW 292; Rudnicki Prast. II 181; Trautmann 294; Karulis II 306; Mühl.—Endz. III 1125; Bezenberger BB 17, 215; Torp 446; Walde—Hoim. II 561—562; Frisk II 663; Pokorny 1001. — Пор. **пасерб**.

[сьоритися] «сердитися» Нед; — неясне.

[сьох-сьох] «вигук, яким підкликають коней» ЛЧерк; — результат видозміни вигука [сьовк-сьовк] «тс.». — Див. ще **ксьо**.

**сюді**, [сюд] «сюди» Нед, [сюда Нед, ста, суді тж, сюдайка ВеБ, сюдак ВеУг, сюдака ГрицАВ, цюді] «тс.», *сюдою*, [цюдою] «сюдою»; — р. *сюда* «сюди», [сюды], бр. *сюды*, др. *сюда*, *сюду* «тс.», п. [siędy] «тут», ч. *odsud* «звідси», ст. *sudy* «сюди», схв. ст. *суду* «сюди», слн. [sōd] «тс.», [odsōd] «звідси», цсл. **сѣда** «сюди», стсл. **сѣдоу** «тс.»; — псл. *sōda*, утворене за допомогою суфікса \*-pda від вказівного займенника *сь* «цей» (пор. *куді*, *туді*); м'якість *с'* виникла на давньоруському ґрунті під впливом форм *сєго* «цього», *сємоу* «цьому» тощо. — Фасмер III 822; КЭСРЯ 434; ESSJ Sl. gr. II 613—614; Бернекер РФВ 48, 224—225. — Див. ще **сей**.

**сюжєт**; — р. *сюжєт*, бр. *сюжєт*, ч. *sujet*, *syžet*, слц. вл. *sujet*, болг. *сюжєт*, *сїже*, м. *сижє*, схв. *сїже*, слн. *sizé*, *sujet*; — запозичення з французької мови; фр. *sujet* «тема, предмет» походить від лат. *subjectum* «підмет», до якого зводиться й укр. *суб'єкт*. — СІС<sup>2</sup> 805; Фасмер III 822; Горяев 358; Holub—Lyer 463; РЧДБЕ 702; Вуяк-лија 870; Klein 1532; Dauzat 690. — Див. ще **суб'єкт**.

**сюзерен** «вищий сеньйор або володар щодо васалів у феодальну епоху», *сюзеренітєт*; — р. болг. *сюзерєн*, бр. *сюзерєн*, п. *suzeren*, ч. слц. *suzerén*, схв. *сизерєн*; — запозичення з французької мови; фр. *suzerain* «верховний» утворене за аналогією до *souverain* «государ, монарх» від ст. *sus* «нагорі, наверху», що походить від нар.-лат. *sū-*

sum з лат. *sūrsūm* «тс.», яке виникло з \**subs-vorsom*, що складалося з \**subs* > *sub* «під» і *vorsom* > *versum* «повернене; направлене», пов'язаного з *verto*, -ere «повертати; направляти», спорідненим з дінд. *várgtatē* «повертається», ав. *va-gət-* «тс.», лит. *veřsti* «перевертати», псл. \**v<sup>o</sup>řtēti* «вертати», укр. *вертіти*. — СІС<sup>2</sup> 805; Фасмер III 822; Kopaliński 933; РЧДБЕ 702; Вуякляжа 870; Klein 1550; Dauzat 693; Walde—Hofm. II 635, 763—765. — Див. ще **вертіти, суб-**.

**сюїта** «музичний твір з кількох самостійних частин, об'єднаних спільним художнім задумом»; — р. болг. *сюїта*, бр. *сюїта*, п. слц. *suita*, ч. *suita*, *svita*, м. *суїта*, схв. *суїта*, слн. *suita*; — запозичене з французької мови; фр. *suite* «сюїта; послідовність» виникло з нар.-лат. \**sequita* (< лат. *secūta*) «яка йде слідом», дієприкм. жін. р. від *sequere* (лат. *sequi*) «іти слідом», спорідненого з дінд. *sácatē*, *sáscati* «супроводжує, іде слідом», ав. *haçaiti* «тс.», тох. А *sāk-* «іти слідом», лит. *sėkti* «тс.», очевидно, також псл. *soçiti* «стежити, сочити». — СІС<sup>2</sup> 805; Kopaliński 928; РЧДБЕ 702; Вуякляжа 858; Klein 1421, 1540; Dauzat 690; Walde—Hofm. II 519. — Пор. **світа<sup>2</sup>, сочіти**.

**[сюкати]** «випускати сечу» ЛЖит, **[сьюсяти]** (дит.) «тс.»; — р. **[сюкати, сьюсьти]**, бр. **[сюкаць, сьюсьць]** «тс.»; — результати афективної видозміни форми *сукати* (*сцяти*) «тс.». — Фасмер III 822. — Див. ще **сик<sup>1</sup>**.

**[сюк-сюк]** «вигук, яким кличуть коней» До, **[сюнь-сюнь]** «вигук, яким кличуть лоша́т» Чаб; — результат видозміни вигука **[ксьо-ксьо]** «тс.», зумовленої його повторенням. — Див. ще **ксьо**.

**[сьюпати]** (дит.) «сидіти» Нед, **[сьюпати]** «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **[siupać]** (дит.) «тс.» етимологічно неясне. — SW VI 121.

**[сюра]** «сірий сардак», **[сюря]** «тс.» Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *szűg* «селянський сіряк, сіра свита, груба шинель», пов'язане з *szűrke* «сі-

рий», зводиться до фінно-уг. \**šez* або \**šezg* «сірий». — MNTEsz III 813—814.

**[сюравий]** «метушливий» ЛексПол; — неясне.

**[сюрік]** «маленька лампочка» Ва; — неясне.

**сюркати, сюрча́ти, сюркотати, сюркотіти, [сюркотня]** «сюркотання» Чаб, **[сюркотнява]** «тс.», **[сюрчик]** «цвіркун, коник» тж, **сюрчо́к** «свисток; [цвіркун, коник Чаб]»; — бр. **[сюркаць]** «сюрчати», п. **[siurczec]** «дзюрчати», нл. *śurkotaś* «цвіринькати, щebetати (про птахів); дзюрчати»; — звуконаслідувальні утворення.

**сюрпрі́з**; — р. болг. *сюрпрі́з*, бр. *сюрпрі́з*, п. *siurpryza*, схв. *сюрпрі́з*; — запозичення з французької мови; фр. *surprise* «подив; несподіванка, сюрпрі́з» є дієприкм. жін. р. від дієслова *surprendre* «дивувати», утвореного з префікса *sur* «над», що виник з лат. *super-* «тс.», і дієслова *prendre* «брати, взяти», що виникло з лат. *prehendere* «хапати, взяти», утвореного з префікса *pre-*, пов'язаного з *prae* «перед», і основи дієслова *-hendere*, спорідненого з гр. *χαρδάνω* «хапаю», гот. *bigitan* «досягати, знаходити», дісл. *geťa* «досягати, припускати». — СІС<sup>2</sup> 805; Фасмер III 823; Черных II 223; Биржакова РР 1981/6, 100—104; Kopaliński 891; РЧДБЕ 702; Вуякляжа 882; Klein 1234, 1548; Dauzat 583, 693; Walde—Hofm. II 359. — Див. ще **преамбула, супер-**.

**сюрреалі́зм, сюрреалі́ст**; — р. *сюрреалі́зм*, бр. *сюрреалі́зм*, п. *surrealism*, ч. *surrealismus*, слц. *surrealizmus*, болг. *сюрреалі́зъм*, слн. *surrealizem*; — запозичення з французької мови; фр. *surréalisme* «надреалі́зм» утворене з прийменника *sur* «над», що виник з лат. *super* «тс.», і *réalisme* «реалі́зм». — СІС<sup>2</sup> 805; Kopaliński 932; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 702. — Див. ще **реальний, супер-**.

**сюрту́к, сірту́к, серту́к, сюртучі́на, сіртучі́на, [сертучі́на]** «сюртук, поганий сюртук», **сюртукóвий, сюрту́чний**; — р. болг. *сюрту́к*, схв. *сүрту́ка*; — запозичення з французької мо-



ви; фр. *surtout* «широкий верхній одяг» утворилося з прийменника *sur* «над», що виник з лат. *super* «тс.», і *tout* «весь, все», що походить від лат. *totus* «весь» неясного походження, до якого зводиться укр. *тотальний*. — Фасмер III 823; Корш ИОРЯС 8/4, 42; РЧДБЕ 702; Fraenkel IF 52, 298; KZ 50, 210; Klein 1548; Dauzat 693, 718. — Див. ще **супер-**, **тотальний**. — Пор. **сурдūt**.

**сюсюкати**; — р. *сюсюкать*, бр. *сюсюкаць*; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 823.

**[сюсяти]** (про пишання гусеняти) Нед; — звуконаслідувальне.

**ся<sup>1</sup>** «себе (зн. в.); -ся», **[си]** «собі; ся»; — р. -ся, **[-си]**, бр. -ся, др. *ся*, *си*, п. *się*, ст. *si*, ч. *se*, ст. *sě*, *si*, слц. *sa*, *si*, вл. *so*, *sej*, нл. *se*, полаб. *sǎ*, болг. м. *се*, *си*, схв. *се*, **[си]**, слн. *se*, *si*, стсл. **са**, **си**; — псл. *se*, *si*; — споріднене з лат. *sē* «себе», гот. *sik*, нвн. *sich*, прус. *sien* «тс.»; іє. \**se-*, \**sve-*. — Фасмер III 823; Brückner 488; Machek ESJČ 538; Holub—Kop. 327—328; Schuster-Sewc 1329—1330; Младенов 576; ESSJ Sl. gr. II 599—606; Trautmann 251—252. — Див. ще **свій<sup>1</sup>**, **себе<sup>1</sup>**.

**ся<sup>2</sup>**, *сяя* — див. **сей**.

**ся-б** — див. **се<sup>1</sup>**.

**[сябер]** «учасник земельного володіння, компаньйон у торговому підприємстві Г; спільник по роботі Л; суперник; рідний брат жінки Л», **[сябра (сіб-ра)]** «спільне землеволодіння общини або кількох общин» Нед, **[сябрічка]** «суперниця» Л, **[сябрó]** «спільник по роботі Л; сусід Пі, Нед; спільник у якійсь поганій справі Чаб», **[себрó]** «супряжник» Л, **[сяпра]** «суперниця, супротивниця» Пі, **[сяпро]** «супротивник» Пі, **[сібри]** «учасники спільного землеволодіння общини або кількох общин» Нед, **[сябрінний]** «артільний, товариський, який знаходиться в спільному користуванні», **[сябрувати]** «водити компанію», **[сябруват]** «спрягатися для спільної обробки землі» Л, **[цабрувати]** «тс.» Л, **[себравать]** «тс.; жити в згоді, дружити; перевозити по черзі одним

конем два вози» Л; — р. *сябёр* «сусід; пайовик; [товариш; знайомий, приятель]», *сябр* «тс.», бр. *сябар* «товариш, приятель», *сябра* «тс.», **[сябр]** «родич, брат; товариш», др. *сябрь* «сусід, член однієї общини», п. *siaber* «побратим, родич, кум, брат; товариш, колега», **[siabr]** «тс.», схв. *себар* «плебей, людина нижчого стану», ст. *себрь* «учасник, половинщик, компаньйон», слн. **[srebrę]** «селянин»; — псл. \**sebrę*, не зовсім ясного походження; — на думку деяких дослідників, виникло з \**sēm-go* (із вставним -b-) і пов'язане з *sēmja* «сім'я» (Трубачев Терм. родства 166; Kalima ZfSlPh 17, 343; Vaillant Gr. comp. I 95); менш надійними є виведення від іє. \**se-*, *so-* «собі, свій» (Преобр. II 267; Fraenkel LP II 265), від східногерманського \**sēmbura-* > \**sēmburgъ* «який віддає половину доходу» (Jokl Сб. Милетич 131); неприйнятним є припущення про фінське походження слова (Mikl. EW 297), як і пов'язання з гунською племінною назвою Σάβειροι (Mikl. EW 289). — Фасмер III 824; Brückner 487; Кобилянський Зб. наук. праць I 83—86.

**[сявкати]** «гелготати» Нед, **[сявкоти]** «тс.» Куз; — звуконаслідувальне утворення (пор. **[сяв, сьв, сьв]** — про гелгіт молодих гусей — КІМ).

**сягати, сягнути, сягонути, сьг** «сажень; сягання; [довжина сягання рук; міра довжини (приблизно 3—4 м); 4 кубометри дров О]», **[сяга]** «сажень (дров) ВеЗа; міра довжини (приблизно 3—4 м) О», **[сага]** «тс.» ВеБ, **[сяговина]** «саженеві дрова», **[сягáр]** «дроворуб, що заготовляє “сягові дрова”» НЗ УЖДУ 14, **[сягáш]** «той, хто приводить у порядок дрова» ВеУг, **[сягúвка]** «метрові поліна» НЗ УЖДУ 14, **[сяжень]** «сажень (дров)», **[сяжін, сáжинь, сьж]** «лінійна міра» НЗ УЖДУ 14, **сягністий** «який широко крокує, який має великий крок; широкий (про крок)», **досягнення**, **[досяглівий]** «досяжний» Ж, **досяжний**, **[засягати]** «запозичати; дістати, сягнути» Пі, **[засяг]** (у виразі **[на засяг каменем]** «на кидок каменем») Ж, **недо-**

сяглий, недосяжний, [недосяжливий] «недосяжний» Ж, неосяжний СУМ, Ж, [неосяженний] «неосяжний» Куз, [непересяглий] «який не переходить через щось» Куз, [осяга] «обсяг; простір» Пі, Ж, осяжний, обсяг, [обсяжний] «об'ємистий, просторий» Ж, посягати, [посяг] «замах, посягання, підступний намір» Нед, [посягнення] «тс.», [посягатель] «який посягає на щось» тж, [прос(т)яга] «простір» Пі, [розсяг] «простір; відстань польоту» Нед, [розсяглий] «просторий, розлогий» Нед; — р. [сягати] «діставати до чогось, досягати», бр. сягаць «іти, рухатися; доходити, досягати», п. sięgać «досягати; простягати руку», ч. sahat «торкати, тягнутися, простягати руку, хапатися; посягати», слц. siahat' «діставати; залізати; хапатися; звертатися, посягати, простягатися», вл. sahać «діставати; йти великими кроками», нл. segaś «простягати руку, діставати, хапати; швидко йти», болг. посягам «простягаю руку», схв. сєгнути се «потягтися; простягнути руку», слн. sėci «простягнути руку; простягатися», sėgati «простягатися до, доходити, досягати», стсл. сагнути «простягнути руку»; — псл. \*sęgti, sęgati; — споріднене з лит. sėgti «застібати, приколювати», sagà «застібка, гудзик», sāgas «петля», лтс. segt «покривати, накривати», ірл. suanem «канат», дінд. sājati «прилягає, примикає», дперс. frahanjati «вішає, підвішує»; далі пов'язується з лит. siekti «досягати; діставати, намагатися дістати», saikinti «приводити до присяги», sieksnis «сажень» (Machek ESJĈ 535; Mikl. EW 291). — Бузук ЗІФВ 23 (1929), 21; Фасмер III 825; Brückner 490; Holub—Kop. 326; Schuster-Sewc 1264; Skok III 214; Аникин Этимология 1983, 48—57; Trautmann 252; Karulis II 164; Торп 428; Pokorny 887—888. — Пор. **присяга, сажень.**

[сяжа́] «кусок тину, закріплений на чотирьох стовпах посередині річки над водою, на якому стоїть рибалка із сіткою» (оскільки річка перегороджена ти-

ном і прохід залишений тільки під сяжею, то риба йде прямо в сітку); [сьиже] «місце на річці чи ставку, де стоять рибальські снасті і сидить рибалка» Л, [сєжа, сієжа] «тс.» Л; — очевидно, пов'язане з [сажка] «верша». — Див. ще **садіти.**

**сяк, сякий, [сякій]** «такий» Бі; — р. бр. сяк, др. сяко, сякъ, п. siak; — псл. sjako, похідне із суфіксом -k- від займенника съ «цей», утворене за аналогією до тако «так» (від ть «той»). — Фасмер III 826; КЭСРЯ 434; Brückner 486; ESSJ Sl. gr. II 609—610; Mikl. EW 297. — Див. ще **сей.** — Пор. **сям.**

**сякати** СУМ, Нед, сякати тж, [сяка] «шмарклі» Бі, [сякало] «великий ніс» Чаб, [сякач] «чоловік з великим носом» Чаб; — [непросякальний] «водонепроникний» Куз, [осякнути] «просякнути» Ж, [пересякати] «просякатися, всмоктувати» Нед, просякати, просяклий, просякнутий; — р. сякнуть «переставати текти», др. сякнути «тс.», п. siąkać «переставати текти, сякати (ніс)», ч. sákati «повільно стікати, сочитися», sáknoti «тс.», слц. siaknut' «переставати текти, siakat' «сякатися», вл. sakać «переставати текти, висихати», болг. сєкна, сєкнам «тс.», сєкна се «сякатися», м. секне «перестати текти, висохнути; сякати», схв. усєкнути «висякати (ніс)», слн. usėkniiti se «сякнутися»; — псл. \*sęknōti «переставати текти; сякатися»; — споріднене з лит. sėkti «убувати; міліти; вичерпуватися», seklūs «мілкий, неглибокий», suŋkti «щидити; вичавлювати», лтс. sikti «засихати», sekls «мілкий, неглибокий», свн. sichte «мілкий», внв. seicht «тс.», дангл. sihte «болотистий», ірл. sesc «сухий, безплідний, який не дає молока», кімр. hysp «сухий», дінд. ásakraḥ «невичерпний»; іе. \*sek- «стікати; переставати текти»; припускається (Machek ESJĈ 536) зв'язок із сокъ «сік». — Фасмер III 826; Brückner 483; Schuster-Sewc 1265; Младенов 577; Skok III 216; Zupitza GG 138; Trautmann 256—257; Торп

428—429; Uhlenbeck 18; Pokorny 894.  
— Пор. **сік**<sup>1</sup>.

**сям**; — р. бр. *сям*, др. *сѣмо* «сюди», *сѣмь*, *само*, *сямо* «тс.», п. [sam] «тут; там», [siam] «тс.», ч. слц. вл. нл. полаб. *sem* «сюди», болг. *само* «тс.», *сам* «сям», схв. ст. *sĕmo*, *seto*, слн. *sem* «сюди», стсл. *сѣмо* «тс.»; — псл. *sĕmo*, утворене за допомогою суфікса -то від займенника съ «цей»; голосний **а** на місці **ѣ** з'явився під впливом *tamo* «там». — Фасмер III 826; КЭСРЯ 434; Machek ESJČ 541; ESSJ Sl. gr. II 606—607; Бернекер РФВ 48, 224—225; Нурер LF 29, 395. — Див. ще **сей**. — Пор. **сяк**.

[**сян**] «змій, дракон» Нед; — ч. *saň* «змій, дракон; відьма, фурия», слц. *saňa* «потвора; страховисько», вл. *sanica* «фурия»; — неясне; можливо, псл. \**sar-pъ* «вогнедишне страховисько», похідне від *sar-* (< іє. \**kōp-*) «сахтїти». — Machek ESJČ 537; Schuster-Sewc 1268—1269. — Пор. **سانی**.

[**сяник**] (іхт.) «колючка триголкова, *Gasterosteus aculeatus* L. (*Gasterosteus pungitius*)» Нед; — неясне.

[**сянка**] (зоол.) «(черв'як) наяда, *Nais*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [**сян**] «змія».

[**сяпа**] (бот.) «цибуля городня, *Allium* сера L.» Мак; — очевидно, резуль-

тат видозміни лат. *сѣра* (бот.) «цибуля» (що входить до наукової назви цибулі городньої), яке зводиться до гр. \**κίππ* (або \**κίππια*) неясного походження. — Нейштадт 158; Walde—Hofm. I 201.

**сяра** — див. **сіра**.

[**сяснути** (*батогом*)] «ляснути, цьвонхнути (батогом)» ВеБ; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ляснути*. — Пор. **лясь**.

**сяяти**, *сяти*, *сяйнѹти*, *сіяти*, [*си-яти*] «сяяти» Нед, [*ссяти* Бі, *сняти* Нед] «тс.», *сяєво*, *сяйво*, *сяйний*, *сяйливий*, *осявати*, *осяйний*; — р. *сиять*, бр. *ззяць*, др. *сияти*, болг. *сияя*, м. *сјае*, схв. *сіјати*, *сјати*, слн. *siјati*, стсл. **сијати**; — псл. *siјati*; — споріднене з гот. *skeinan* «світити, сяяти, блищати», дісл. *skīna*, дангл. *scīnan*, англ. *shine*, двн. днн. *skīnan*, нвн. *scheinēn* «тс.», гр. *σνιά* «тінь», алб. *hije*, тох. В. *skiyu* «тс.», дінд. *chāyā* «блиск; тінь», перс. *sāya* «тінь, захист», іє. \**skī-/skāi-/skāi-* «сяяти, мигтїти; тінь». — Фасмер III 629; Преобр. II 291; Младенов 582; Skok III 247—248; Критенко Вступ 519; Rozwadowski Jagić-Festschr. 304; Trautmann 304; Mühl.—Endz. III 96; Persson Beitr. 700; Торп 461—462; Klein 1436; Kluge—Mitzka 641; Frisk II 730—731; Pokorny 917—918. — Пор. **сцѣна**.

**та** «і; але»; — др. *та* «і, та», болг. *та* «і, та, тому, щоб», м. *та* «і, та», схв. *тӑ* «та, так, адже», стсл. **та** «і, та»; — псл. *та* «та», пов'язане із займенником *тъ* «той»; зіставляється з лит. *tuõj* «зараз, зразу, негайно», *tuojai* «тс.», гр. *τῶ* «тоді, потім», хет. *та* «і», дінд. *tāt* «унаслідок цього». — Фасмер IV 5; Trautmann 311—312; Vondrák II 462; ESSJ Sl. gr. II 627—631. — Див. ще **той**.

**таба́, табе́нок** — див. **табін**.

[**таба́к**] «тютюн», *таба́ка* «нюхальний тютюн», [*тоба́ка, табачи́на*], *каба́ка* «тс.», *таба́чник* «той, хто нюхає тютюн», [*таба́шник, тоба́шник* Нед] «тс.», [*таба́шниця*] «табакерка» Чаб, [*таба́шня*] «тютюнова фабрика» Л, [*таба́чний*] «тютюновий» Нед, [*таба́шний*] «тс.», [*таба́чити*] «нюхати тютюн»; — р. *таба́к* «тютюн», бр. *таба́ка* «нюхальний тютюн», п. *tabaka*, [*tobaқа, tabak*] «тс.», [*tabak*] «тютюн», ч. *tabák*, слн. *tabaқ*, полаб. *tabat'ai* (род. в.), схв. [*таба́к*], слн. *tobák* «тс.»; — через французьку (фр. *tabac*) і польську (форма *таба́ка*) мови запозичено з іспанської; ісп. *tabaco* «тютюн» походить від аравакського *tobaco* «згорток тютюнового листа» (Гаїті). — Дзендзелівський УМШ 1958/2, 68; Акуленко 136; Фасмер IV 5; Черных II 223; Врюкнер 562; Sl. wyg. obcych 739; Machek Jm. rostl. 208; Holub—Lyer 475; Kluge—Mitzka 766; Dauzat 696; Lokotsch 60; Loewe KZ 61, 65—66; Klein 1623.

[**таба́ка**<sup>1</sup>] «чоловічий статевий орган Нед, Шейк; жіночий статевий орган (Ме)», [*табаче́нція*] «чоловічий статевий орган» Нед, [*каба́ка*] «тс.»; — оче-

видно, результат перенесення (спочатку на жіночий орган) назви *таба́ка* «нюхальний тютюн». — Див. ще **таба́к**.

[**таба́ка**<sup>2</sup>] (у сполученні [*т. кукуру́зьяна*] (бот.) «пухирчаста сажка кукурудзи, *Ustilago maydis* (D.C.) Cda.») ВеНЗн; — результат семантичної видозміни назви *таба́ка* («нюхальний» тютюн); зміна значення зумовлена тим, що на ураженій сажкою рослині виникають нарости — пухлини, які після розриву оболонки випускають пил. — Див. ще **таба́к**.

**табаке́рка, [табакерчи́ско]** Нед, [*табахе́рка* Нед, *табате́рка, табати́рка, табача́рка, кабата́рка*] «тс.»; — р. бр. *табаке́рка*, п. *tabakierka, tabakiera*, ч. *tabatěrka*, слц. *tabatierka*, болг. схв. *табаке́ра*, м. *табаке́ра, табаке́рка*, слн. *tobakèra*; — запозичення з польської мови; п. *tabakierka* походить від фр. *tabatière* «табакерка», що виникло зі ст. *tabaquièrre* «тс.», похідного від *tabac* «тютюн»; форма [*табате́рка*] запозичена з чеської або безпосередньо з французької мови. — Фасмер IV 5; Горяев 359; Sl. wyg. obcych 739; Machek ESJČ 633; РЧДБЕ 703; Вуяклија 927; Dauzat 696; Klein 1563. — Див. ще **таба́к**.

[**та́бала́**] «натовп, юрба, згряя» ВеБ, ВеНЗн; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *tábăgă* «маса, натовп» (основне значення «табір, бівуак») запозичене зі слов'янських мов; пор. болг. *та́бор* «табір», схв. *та́бор* «тс.». — СДЕЛМ 417; DLRM 842. — Див. ще **та́бір**.

**таба́нити** «вслувати в протилежний бік для руху кормою наперед, гальмування або повороту човна», [*талá-*

*нити*] «занурити весло у воду, щоб за-тримати рух човна» Мо, Берл, [*прита-ма́нити*] «привернути (човна до бере-га)» Нед; — бр. *таба́ніць* «тс.»; — за-позичення з російської мови; р. *таба́-нить, тавáнить* «тс.» виводиться від манс. *tǒβ-* «гребти веслом», *táwi, touam, touantam* «тс.», спорідненого з хант. *təц-*, мар. *šuet*, комі *сынны*, фін. *sou-таа* «тс.» (Kalima MSFOugr. 52, 96; Äimä Mélanges Mikkola 414; Kálmán Acta Ling. Hung. 1, 264; Лыткин—Гу-ляев 268); така етимологія викликає сумнів з огляду на значну поширеність слова; припускається (Шипова 298) можливість запозичення з тюркських мов (пор. тат. *табан* (*таба*) «в напрямі до», уйг. чаг. тат. *тана* «тс.»). — Фасмер IV 6.

[**табáх**] «гул, шум» Пі; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *бах, баба́х* (пор.).

[**таба́чка**] (бот.) «жовтець отруйний, *Ranunculus sceleratus* L.»; — очевидно, похідне утворення від *таба́ка* «нюхальний тютюн»; мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **таба́к**.

**табелъ**, [*табеля*] «табелъ» Куз, [*табля*] «тс.», [*табуля*] «дошка; поземельна книга» тж, [*табла*] «дошка» ВеУг, *табелъник*, [*табеля́рний*] «у вигляді таблиці» Нед; — р. бр. *табелъ* «табелъ», п. слц. вл. *tabela* «табелъ; таблиця», ч. *tabela* «таблица», болг. *табела* «табличка, дощечка з написом», м. *табела* «таблица; табелъ», схв. *табела*, слн. *tabéla* «тс.»; — запозичене з латинської мови через голландську (гол. *tabel* «таблица; табелъ») і російську (форма [*табеля*] через польську); лат. *tabella* «дощечка, табличка» є зменш. від *tabula* «дошка, таблиця», пов'язаного з умбр. *tafle* «на дощі»; походження неясне; вважається (Machek ESJČ 633) запозиченим зі сходу через посередництво етрусської мови (пор. ак. *turri*, звідки хет. *turri* «глиняна табличка»); пов'язання з лат. *tellus* «земля» (Brückner 562—563; Walde—Hofm. II 640—641) ненадійне. — СІС<sup>2</sup> 805; Фас-

мер IV 6; Sł. wyg. obcych 739; Holub—Lyer 475; РЧДБЕ 703; Вуяклија 927; Vries NEW 719.

**табэ́нька** — див. **тебэ́нка**.

[**таби́н**] «шовкова цупка тканина», [*таби́н*] «тс. СУМ; сорт тканини Нед», [*таба́*] «шовкова гладенька тканина» Бі, [*табэ́нок*] «тс.» тж, [*полутабэ́нок*] «рід шовкової тканини»; — запозичення з польської мови; п. [*tabin*] (зменш. [*tabinek*]) «сорт шовкової тканини» походить від фр. *tabis* «муарована шовкова тканина», яке через посередництво іспанської мови (ісп. *tabí*) зводиться до ар. *attābī* «тс.», пов'язаного з назвою околиці Багдада *at-Attābīyah*, де виготовлялася ця тканина. — Фасмер IV 6; Brückner 563; Dauzat 696; Klein 1563.

[**табі́вка**] «гуцульська шкіряна торбина з орнаментом, яку носять на ремені через плече», [*та́бла*] «тс.», [*табу́ла, табу́ра*] «(шкіряна) торбина через плече» О; — результат видозміни форми [*табі́лка*] «тс.; ранець» (див.).

**табі́р**, [*та́бор*] «табір Г; літній польовий стан для колгоспної худоби Л», [*та́бур*] «табір Нед, Шейк; літній польовий стан для худоби Л», *та́борище* СУМ, Нед, [*та́борисько*] «таборище; табір, бівуак» Нед, [*табори́щина*] «військовий табір, польова служба, походи; битва» Нед, *таборя́нин, та́бори́тися* СУМ, Нед, *таборува́ти*; — р. болг. м. *та́бор*, бр. *та́бар*, п. *tabog*, ч. слц. слн. *tábog*, схв. *tābor*; — загальноприйнятої етимології не має; останнім часом виводиться з чеської мови, де первісно означало гуситський табір та було пов'язане з назвою міста і, далі, біблійної гори *Tábor* «Фавор» (Москаленко УІЛ 31; Shevelov Hist. phonol. 533; Machek ESJČ 633; Holub—Kop. 378; Holub—Lyer 475; Мельников Slavia 36/1, 109—110; Sławski JP 38/3, 230; Sł. wyg. obcych. 739; Nemeth Acta Ling. Hung. 3, 431—446); здебільшого вважається запозиченням з тюркських мов (пор. крим.-тат. *tabur* «воєнний обоз»). — Макарушка 13; Фасмер IV 6—7; Дмитриев 562; Мелиоранский ИОРЯС

10/4, 130; Korsch AfSIPh 9, 672; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 167—168; MNTEsz III 818—819.

**таблётка**; — р. бр. болг. *таблётка*, п. *tabletka*, ч. слц. *tabletka, tableta*, м. *таблѐта*, схв. *таблѐта*, слн. *tablé-ta*; — запозичення з французької мови; фр. *tablette* «плитка, таблетка» є зменш. від *table* «дошка, плита, таблиця», що походить від лат. *tabula* «тс.». — КЭСРЯ 435; Sł. wyr. obcych 739; Brückner 563; Holub—Lyer 475; Вуяклија 927; Klein 1563; Dauzat 696. — Див. ще **табѐль**. — Пор. **таблиця, таблѐ.**

**таблиця**, [*таблички*] «палітурки» О, *табличний*, [*табличковатий*] «у вигляді таблиці» Нед, [*табличковий*] «тс.» тж; — р. *таблица* «таблица», бр. *табліца* «тс.», др. *тавла* «дошка, таблиця», п. *tablica* «таблица; дошка», ч. *tabulka* «тс.», слц. *tabul'ka* «таблица», *tablica* «дошка», *tabla* «тс.», нл. *tablica* «плитка, дощечка», болг. *таблица* «таблица», м. *таблица* «грифельна дошка», схв. *таблица* «таблица; дощечка, табличка; грифельна дошка», слн. *tablica* «табличка, дощечка (з написом)»; — запозичення з польської мови, в якій утворене від нар.-лат. *tabla* «дошка, таблиця», що виникло з лат. *tabula* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 805; Richhardt 105; Коваль 149; Фасмер IV 6; Hüttl-Worth 16; Sł. wyr. obcych 739; РЧДБЕ 703. — Див. ще **табѐль**. — Пор. **таблётка, таблѐ.**

**таблѐ**; — р. бр. *таблѐ* «табло», ч. *tablo (tablô)* «монтаж фотографій випускників і викладачів», слц. *tableau* «табло», болг. *таблѐ* «дошка (для оголошень, повідомлень); демонстраційна дошка; картина, велика фотографія», м. *табло* «демонстраційна дошка; табло», схв. *табло* «картина; малюнок; наочна демонстрація», слн. *tablô* «картина, малюнок»; — запозичення з французької мови; фр. *tableau* «картина, зображення; таблиця, дошка» є зменш. від *table* «дошка, таблиця», що походить від лат. *tabula* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 805; Коваль 149; Крысин ВКР V 84—85; Holub—Lyer 475; РЧДБЕ 703; Вуяк-

лија 927; Klein 1563; Dauzat 696. — Див. ще **табѐль**. — Пор. **таблётка, таблиця.**

**табу́** СУМ, Куз; — р. бр. болг. *табу́*, п. ч. слц. *tabu*, м. *табу*, схв. *табу*, слн. *tabú*; — запозичене з мови корінних жителів Полінезії через англійську (англ. *taboo, tabu* «табу, заборона»); полінезійське тапу «священний, недоторканий» (букв. «надзвичайно відзначений») утворене з та «відзначити» і ру «дуже, надзвичайно». — СІС<sup>2</sup> 806; Коваль 84—85; Kopaliński 953—954; Holub—Lyer 475; Kluge—Mitzka 766; Dauzat 696—697; Lokotsch 156; Klein 1564.

**табу́н, табу́нник, табу́нщик, табу́нітися**; — р. бр. болг. *табу́н*, п. *tabun*, схв. *табун*; — запозичення з тюркських мов; тат. чаг. *табун* «табун, стадо», тур. крим.-тат. *табым* «тс.» зіставляються з монг. *tabun* «п'ять». — Фасмер IV 7; Черных II 223; Горяев 156; Огиенко 31, 34; Шипова 299—300; Дмитриев 544; Максимов РР 1971/5, 80—82; Brückner 563; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 168; Lokotsch 156; Räsänen Versuch 453.

**табу́рѐт, табу́рѐтка, [табу́рѐток]** «табуретка» ЛЖит, [*таба́ретка* О, *таба́рѐк* О, *таба́рчик* О, *табу́рѐтина* Шейк] «тс.»; — р. *табу́рѐт*, бр. *табу́рѐт*, *табу́рѐтка*, п. *taboret, taburet*, ч. *taburet*, слц. *taburet, taburetka*, болг. *табу́рѐтка*, м. *табу́рѐт*, схв. *табу́рѐт*, слн. *taburét*; — запозичення з французької мови; фр. *tabouret* «табурет, табуретка» є зменш. від фр. ст. *tabouir* «табурет; барабан», що походить від ар. *ṭabūl*, мн. від *ṭabl* «барабан». — Москаленко УІЛ 53; Фасмер IV 7; Черных II 223—224; Sł. wyr. obcych 739; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 703; Kluge—Mitzka 766; Klein 1564; Dauzat 697.

**[табу́рка]** «верх над возом»; — неясне; можливо, пов'язане з [*табу́р*] «табір».

**[тава́]** «сковорода, жаровня Мо; форма для випікання хліба ГрицАВ», [*тава́*] «велика полив'яна миска» Прок; — запозичення з молдавської мови; молд.

*тава* «піднос; лист, жарівка», рум. *tává* «тс.», як і болг. *тава* «лист, жарівка», м. *тава* «сковорода; таз (для варення)», схв. *тава* «сковорода», походять від тур. *tava* (*taba*) «сковорода», що зводиться до перс. *tāba* «тс.». — РЧДБЕ 703; Mikl. EW 347; Matzenauer 345; СДЕЛМ 417; DLRM 848; Lokotsch 161; Радлов III 983; Räsänen Versuch 451.

**таверна**; — р. бр. болг. *таверна*, п. *tawerna*, *taberna*, ч. слц. *taverna*, слн. *tavěrna*; — запозичення з італійської мови; іт. *taverna* «таверна, шиночок; трактир» походить від лат. *taberna* «дощана хатина; приміщення, крамниця, харчевня», що виникло, очевидно, з \**traberna*, похідного від *trabs* «колода, брус, балка», спорідненого з гр. *τέραςιον* «хата, житло», *τέρεμιον* «тс.», ірл. *treb* «приміщення», дангл. *þorgr* «село», англ. *thorgr*, двн. *thorf*, нвн. *Dorf* «тс.», гот. *raigr* «маеток», лит. *trobà* «хата». — СІС<sup>2</sup> 806; Sł. wug. obcuch 747; Holub—Lyer 478; Klein 1576, 1610; Walde—Hofm. II 639, 696—697.

**[тавлётка]** «грифельна дошка»; — утворене від цсл. *тавла* «дошка», що походить від сгр. *τάβλα* «дошка», яке зводиться до лат. *tabula* «дошка, таблиця». — Фасмер IV 7; ГСЭ II 280, III 196. — Див. ще **табель**.

**тавлінка** (заст.) «табакерка з дерева або берести»; — р. *тавлінка* «тс.», бр. **[тавлінка]** «берестяна табакерка»; — не зовсім ясне; пов'язується (Фасмер IV 8) з р. **[таволіновою]** «з таволги». — Див. ще **таволга**.

**таволга** (бот.) «*Spiraea L.*», *таволжник* «*Aguncus Adans.* УРС; [таволга зарубчаста, *Spiraea crenata L.*; гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria Maxim.* (*Spiraea ulmaria*) Мак], **[таволжник]** «таволга звіробоелиста, *Spiraea hypericifolia L.*» Мак, **[таволжаник]** «таволга дібровна, *Spiraea chamaedrifolia Buru (L.)*» Нед, Шейк, **[таволговий]** «який стосується таволги», **[таволжаний]** «тс.» Шейк; — р. *таволга* «таволга; таволожник», п. *tawuła*,

[*tawoła*], ч. *tavolník*, слц. *tavol'ník* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. *тубылгы* «таволга», кирг. *табылгы*, *тобулгу* «тс.», тур. *tabulga* «таволжник», чаг. *табулбу*, телеут. алт. *табылбы* «тс.» споріднені з монг. *tavilga* «таволга верболиста, *Spiraea salicifolia L.*»; помилковою є думка (Шахматов ИОРЯС 7/1, 304) про слов'янське походження слова. — Макарушка 14; Фасмер IV 8; Шипова 300; Анненков 339; Горяев 444; Machek ESJС 637; Jm. rosl. 100; Holub—Lyer 478; Räsänen Versuch 452.

**тавот**, *тавотник*; — р. бр. *тавот*, п. *towot* (з рос.), слц. *tavot*; — неясне.

**таври** «племена, які жили в Криму в I тисячолітті до н. е.», *тавр*, *тавричанин*, *Тавріда*, *Таврія*; — р. *тавры*, бр. *таўры*, п. *Tauryda*, ч. *Taurové*; — засвоєна книжним шляхом давньогрецька назва скіфського племені Ταυροι. — Фасмер IV 8.

**тавро**, *таврувальник*, *таврувати*, **[натаврити]** «накласти тавро»; — р. *тавро*, бр. *таўро*; — результат видозміни давнішого \**товро*, запозиченого з тюркських мов; тур. *tuğra* (*tūgra*) «монограма султана», дтюрк. *tuɣra* «монограма, печатка хана; розпорядження хана» виводяться з перської мови. — Огиенко 34; Фасмер IV 8; Шипова 300; Korsch AfSlPh 9, 675; Lokotsch 164; Räsänen Versuch 496.

**[тавро́т]** «дитяча гра в хованки Г, Шейк; крик, яким ловлять тих, хто грається в хованки Шейк»; — очевидно, запозичене з гебрайської мови через посередництво мови ідиш. — Шейк 8.

**тавтологія**, *тавтологічний*; — р. болг. *тавтология*, бр. *таўталогія*, п. *tautologia*, ч. *tautologie*, слц. *tautológia*, м. *тавтологија*, схв. *таутолòгија*, слн. *tavtologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tautologie*, фр. *tautologie*, англ. *tautology* походять від пізньолат. *tautologia*, яке зводиться до гр. *ταυτολογία* (букв. «говоріння того самого»), що складається з основ *ταυτο-* «те саме», яке виникло внаслі-

док стягнення то «те», спорідненого з псл. ть «той», і αὐτό «саме», та -λογία, похідного від λόγος «розум, слово». — СІС<sup>2</sup> 806; St. wug. obcuch 747; Holub—Lyer 478; РЧДБЕ 704; Вуяклија 934; Gr. Fwb. 748; Dauzat 702; Klein 1576. — Див. ще **авто-**, **логіка**, **той**.

**таган** «триніжок для казана», [тагані] «пристрій для підвішування колиски під час праці на полі» Л, таганець, таганок, [таганкі] «триноги, на які може чіплятися решето чи коліска» Мо, [таганішка] «один із нижчих сортів кримської солі», [таганувати] «зупинитися в степу для приготування їжі», [натаганити] «багато накласти; багато наготувати», [стаганювати] «здіймати казан з тагана»; — р. таган «таган», бр. [таган] «чотиринога підставка під кухонний посуд», болг. тиган «сковорода», схв. тигань, стсл. таганъ, тиганъ «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. туркм. таган «таган», тур. крим.-тат. тыбан «сковорода з ручкою» походять від гр. τήγων (τήγων) «сковорода», нгр. τηγάι «тс.» неясного походження, можливо, пов'язаного з тήκω «розтоплюю». — Макарушка 13; Огиенко 55; Фасмер IV 9; ГСЭ I 391, III 197; Шипова 300—301; Горяев 359; Дмитриев 544; Matzenauer 341; Скорчев БЕ 1956/2, 159; Радлов III 1305; Räsänen Versuch 477; Meyer EW 69; Frisk II 845.

[тагун] (бот.) «хризантема лучна, ромашка, Chrysanthemum leucanthemum L.» Мак; — результат видозміни форми \*тягун; пор. р. [тягун] «тс.» Анненков; назва зумовлена тим, що ця рослина вживається для витягування дрібних плоских глистів. — Див. ще **тягті**.

[тад] «туди; тоді» Нед, [таді] «тс.» тж, [тадиваї] «туди»; — р. [тады] «тоді», бр. тады «тс.», ч. tady «тут; ось», слц. tade «туди; там», схв. тад «тоді», тада, слн. [táda], tedaj «тс.»; — псл. tad-, що є подовженням займенникової основи to- (пор. тоді); споріднене з лит. tadà «тоді», дінд. tadā, ав. ta-

да «тс.» — Фасмер IV 68; Holub—Kop. 382; Machek ESJČ 639; ESSJ Sl. gr. II 632—633. — Див. ще **тоді**, **той**. — Пор. **туді**.

**Тадей** (чоловіче ім'я), Тадії, Фадей, Тадик, ст. Фаддѣй (1627); — р. Фадей, бр. Фадзей, Тадзей, п. Tadeusz, ч. Tadeáš, слц. Tadeáš, болг. Тадей, м. Тадеј, схв. Таде, Тадија, слн. Tadej, стсл. Таден, Тадѣн, Фадѣн; — запозичення з грецької (частково з латинської) мови; гр. Θαδδαῖος (лат. Thaddaeus, Thaddeus) загальноприйнятого пояснення не має; виводиться від гебр. Taddáyu, очевидно, пов'язаного з араб. t'dhayaū (мн.) «груди» (Klein 1597); зіставляється також з гебр. taddē «хвала» (Вл. імена 91; Спр. личн. імен 465).

**таджик**; — р. таджік, бр. таджык, п. Tadžuk, ч. Tadžik, слц. Tadžik, схв. Тацук; — запозичення з тюркських мов; тур. чаг. тацук «таджик (так називаються перси, що живуть у Середній Азії)» (Радлов III 913) походить від перс. tāčik «араб; перс-магометанин», яке зводиться до ар. Tāy «одне з арабських племен на півночі»; пов'язується також (Еремеев Етнонимы 134) з назвою тат (тюрк. tat) «іранець». — Фасмер IV 10; Агеева 162—163; Hübschmann 86—87; Horn 81—82; Зап. Колл. востоковедов 5, 80.

[тадь] «адже, так Шейк, Нед, ВеУг; отож О», [тат] «адже», [татъ] «тс.»; — результат скорочення [тадьже] «адже» Шейк, що є варіантом [тадьже] «тс.» Шейк, утвореного внаслідок злиття та і адже. — Див. ще **адже**, **та**.

**таж**, таже «таж»; — п. [taž, taže] «тс.»; — результат злиття та і ж, же; пор. але ж. — Див. ще **же**, **та**.

**таз**, тазик, тазок; — р. бр. таз, др. тазъ «металева кругла відкрита посудина», болг. тас «таз», таз (анат.) «таз», м. тас «металева тарілка; шалька», схв. таc «тс.», tása «таз»; — запозичення з тюркських мов; тур. tas «чаша, чашка; миска, таз», крим.-тат. тас «тс.», тат. тас «великий таз для обмивання», аз. тас «таз, чаша» походять



від ар. *tāssa*<sup>h</sup>, *tass* «чашка», яке зводиться до перс. *tāsht* «чашка, блюдо». — Фасмер IV 10; Черных II 224; Шипова 301; Дмитриев 545; Скоряев БЕ 1956/2, 163; РЧДБЕ 704; Korsch AfSIPh 9, 672; Вуяклија 934; Mikl. EW 347; Mikl. TEI II 171; Hübschmann Arm. 266; Lokotsch 160—161; Kluge—Mitzka 771; Klein 1575. — Пор. **таця**.

**Таїсія** (жіноче ім'я), *Таїса*, *Тася*, *Тая*, ст. *Taicia* (1627); — р. *Таїсія*, бр. *Таїса*, болг. *Таисия*; — запозичення з грецької мови; гр. *Θαΐς* є іменем відомої куртизанки; припускається також зв'язок з виразом *ταΐσιος* «належна Ісиді» (від *Ἰσίδς* «Ісида»). — Вл. імена 162; Спр. личн. имен 524; Илчев 474.

**таїти**, [*таювати*] «таїти» Шейк, *таємниця* СУМ, Шейк, [*таємноці*] «таємні справи, речі, які треба ховати», *таїна*, *таїнство*, [*таїтель*] «затаювач» Нед, *таїна*, [*таїниця*] «тайна» Нед, [*таїноці*] «таємниці», [*таїня*] «тс.» тж, *таїнік* СУМ, Нед, [*таїнікар*] «який робить таємницю з дрібниць» Нед, [*таїя*] «обізнана в багатьох таємницях жінка; подруга-сусідка» Л, *таємний*, *таємничий*, *таїний*, *таїнком* СУМ, Нед, *тайкома*, [*тайчаком*] «таємно, потайки» НЗ УЖДУ 26/2, [*втайнений*] «утаємничений» Ж, [*в-потаїці*] «потаїки» Ж, [*затаїливість*] «хитрість, лукавство» Ж, [*ізпотьенька*] «несподівано» Пі, [*невтаїний*] «неутаюваний» Куз, [*отаїниця*] «затаювачка» Ж, [*отаїй*] «таємно» Ж, *потаїнік*, *потаїмний*, [*потаїений*] «таємний» Куз, *потаїливий*, *потаїний*, *потаїмки*, *потаїмці*, [*потаїєнци*] «потаї» Г, Куз, *потаї*, *потаїки*, *потаїком*, *потаїно*, *потаїці*, *притаїєний*, [*притаїєнний*] «потаїний», [*притаїкуватий*] «таємний, прихований» Нед, *спотаїна*, *спотаїня*, *спотання*, [*спотаньга*] «зненацька, несподівано, раптово» Л [*спотая*, *спотеньга*, *спотеня*] «тс.» Л, [*спотиньга*] «нишком», [*спотинька*] «несподівано» Пі, [*утайник*] «затаювач» Куз, [*употай*] «таємно, секретно»; — р. *тайть*, бр. *таїць*,

др. *таити*, п. *таіс*, ч. *tajit*, слц. *tajit'*, вл. *tajic*, нл. *tawis*, [*tajis*], болг. *тая*, м. *таи*, схв. *тајати*, слн. *tajiti*, стсл. **тан-ти**; — псл. *tajiti*; — споріднене з дінд. *tāyūh* «злодій», ав. *tāyu-* «тс.», *tāya-* «крадіжка», гр. *τητάω* «грабую», *τηύσιος* «марний, даремний», хет. *tajezzi* (*tajazzi*) «краде», дірл. *tāid* «злодій»; іє. \*(s)tāi- «таємно; красти». — Фасмер IV 11; Черных II 224; Горяев 359—360; Brückner 563; Machek ESJČ 634; Holub—Kop. 379; Schuster-Šewc 1495; Младенов 630; Skok III 434; Mikl. EW 345; Trautmann 313; Uhlenbeck 111; Bartholomae 647; Гамкрелидзе—Иванов 748. — Пор. **тагь**.

[**таїбола**] «тайга» Куз; — р. [*таїбола*] «густий, труднопрохідний ліс», п. *tajboŭa* «простори, вкриті лісами»; — через російську мову запозичено з фінської; фін. *taipale*, *taival* (род. в. *taipal-len*) «шлях, відстань, перешийок» споріднене з карел. *taival*, *taibale-* «тс.». — Фасмер IV 11; Kalima 223; Лыткин—Гуляев 277.

**тайга**, *тайговік*, *тайжанин*; — р. бр. *тайга*, п. ч. слц. вл. *tajga*, болг. *таїга*, м. *тајга*, схв. *тајга*, слн. *tajga*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Räsänen Toivonen Comment. 131) з телеут. шор. *maiŷa* «скелясті гори», алт. *maika* «тс.», спорідненими з тур. *dağ* «гора», *tau* «тс.»; більшість дослідників (Акуленко 142; Sł. wug. obsyeh 741; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 704) вважає запозиченням з якутської мови, де *тайга* означає «густий, непрохідний ліс». — Фасмер IV 11; Черных II 224—225; Цыганенко 467; Шипова 302; Мурзаев РР 1969/1, 91.

**тайм**; — р. бр. *тайм*, п. *tajm*; — запозичення з англійської мови; англ. *time* «час» (дангл. *tīma* «час, період, тривалість життя») споріднене з дісл. *tīmi* «час», дінд. *dāti*, *dyāti* «ріже, ділить», гр. *δαΐζω* «ділю, розділяю, розподіляю», вірм. *tī* «вік». — СІС<sup>2</sup> 806; ССРЛЯ 15, 41; Klein 1616, 1618.

**таймень** (ixт.) «Hucho taimen Pallas»; — р. бр. *таймень*, болг. *таймен*;

— через російську мову запозичене з фінської; фін. *taimen* «тс.» споріднене з ест. *taim* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 806; Фасмер IV 11; Черных II 225; Kalima 223.

[га́йник] (бот.) «підмаренник справжній, медівник, *Galium verum* L.» ВеБ, [затай] «тс.» Мак, [пота́йник] «підмаренник м'який, *G. mollugo* L.» Мак; — пов'язане з *та́йти*; пор. інші назви: [тай-зілля ВеБ, затай-зілля Мак]; мотивація назви неясна. — Див. ще *та́йти*.

га́йстра, тайстра́на, [ка́йстра] «тайстра» Ж, [стра́йста] «торба, з якої годують коней» Мо; — р. [та́йстра] «великий мішок», бр. [та́йстра] «торба», п. *tajstra* «торба для харчів»; — запозичення з румунської мови; рум. *trăistă* «торба, торбина, сумка» (пор. алб. *trajstë* «тс.») зводиться до віз.-гр. *τάϊστρον* «торбина для фуражу»; деякі дослідники (Фасмер II 162, IV 12; Brückner 564; Sł. wug. obsyčh 741; Mikl. EW 109; Bárczi 302) схильні виводити *та́йстра*, рум. *trăistă* з лат. *canistrum* «кошик, корзина». — *Vrabie Româno-slavica* 14, 175; Vincenz 9; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 129, 139—140; Фасмер ГСЭ III 198—199; Machek ESJČ 635; Meyer EW 434—435; IF 2, 441—442; СДЕЛМ 431; DLRM 872. — Пор. *ка́йстра*, *гані́стра*, *торні́стра*.

гайфу́н; — р. бр. болг. *тайфу́н*, п. ч. вл. *tajfun*, слц. слн. *tajfun*, м. *тайфун*, схв. *та́йфун*; — запозичення з англійської мови; англ. *typhoon* «тайфун», що зазнало впливу ар. *ṭifān* «вихор, ураган» (з гр. *τῆφών* «тс.»), походить від кит. *taifung* «тайфун», букв. «великий вітер», утвореного з *tai* «великий» і *fung* «вітер». — Акуленко 141; СІС<sup>2</sup> 807; Фасмер IV 12; Черных II 225; Kopalinski 955; Holub—Lyer 476; Вьгленов БЕ 1967/1, 48—51; Вуяклија 928; Kluge—Mitzka 767; Klein 1670.

так, [та́ко] «так», *та́кечки*, [такі́чко] «такечки» ВеЗа, *та́кеньки*, *такі́*, [таке́] «таки» ВеБ, [тако́й] «тс.» ВеБ, Шейк, *такі́й* СУМ, О, *таке́ний*, *такелéнный*, [таке́лецький] «та-

кенний», *такі́вський*, [тако́в] «такий» Нед, [тако́вій] «такий Г, Шейк, *такі́сінський*, *такі́сичний*, [такі́ський] «такі́вський Нед; *такі́сінський*», *та́кати*, [та́кач] «який підтверджує, свідчить, підтакує» Шейк, [та́кість] «властивість такого» Шейк, [втако́вітися] «влаштуватися, розміститися, заспокоїтися» Ме, *відта́к*, [зта́к] «так» Нед, [ста́к] «тс.» Пі, Нед, [неста́к] «не стільки, не так то», *перета́к*, *підта́кувати*, [підта́качка] «людина, що підтакує», *пота́кати*, [пота́кувати] «підтакувати», *потака́йло*, [потака́ч] «який підтакує», [потако́вник] «тс.», *пота́чка*, [прита́кувати] «підтакувати Г; присідати ВеЗн», [прита́кнути] «підтакнути, погодитися; присісти», [притако́віти] «дати притулок, розмістити», [притако́вітися] «статися»; — р. бр. *так*, др. *тако*, *такъ*, п. ч. слц. вл. *так*, нл. *tak*, *тако*, полаб. *tok*, болг. *така́*, м. *така*, схв. *та́ко*, *та́ко*, *та́ко́*, слн. *такó*, стсл. **тако**; — псл. тако «так», такъ «такий», утворені за допомогою суфікса -ко від займенникової основи *ta-* (з \**tō-*, подовження *to-*, пор. *togo*, *тому*, *томь*), пов'язаної з вказівним займенником *тъ* «той»; пор. лит. *tóks* «такий», [tókias] «тс.», а також (з іншим суфіксом) *tālis* «тс.». — Фасмер IV 12; Черных II 225; Brückner 564; Machek ESJČ 634; Holub—Kop. 379; Schuster-Sewc 1495—1496; Младенов 628; Skok III 431—432; ESSJ Sl. gr. II 634—641; 643—644; Trautmann 312. — Див. ще *той*.

такелáж «сукупність усіх снастей судна», *такелáжник*, *такелáжити*; — р. бр. болг. *такелáж*, п. *takielaz*, ч. слц. *takeláz*, схв. *такелáжа*, слн. *takeláža*; — запозичення з голландської мови; гол. *takelage* «такелаж, снасті» утворене за допомогою суфікса -age від *takel* «такелаж», пов'язаного з *tak* «гілка; сук», спорідненим із снн. *tacke* «зубець», норв. *tagg* «зубець; колючка», сангл. *takpen* «прикріплювати». — СІС<sup>2</sup> 807; Фасмер IV 12; Вуяклија 928; Kluge—Mitzka 767, 871; Klein 1565; Vries NEW 720.

**такі́р** «глиниста рівнина в пустелях і напівпустелях Середньої Азії та Казахстану»; — бр. *такі́р*, болг. *такі́ри* (мн.); — запозичення з російської мови; р. *такы́р* «тс.» походить від туркм. *такыр* «такир; рівний, гладкий, голий», спорідненого з кирг. каз. *такыр*, узб. *такир* «тс.», башк. тат. *такыр* «рівний, гладкий, голий», чув. *такяр* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 807; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; ССРЛЯ 15, 72; Шипова 302—303; Егоров 228; Räsänen Versuch 457.

**тако́ж, та́коз** «також» ВеБ, *та́кже, та́кжень* «тс.» Нед; — р. *та́кже*, др. *тако же, такъ же*, п. *takže, takož*, ст. *takiež*, ч. *taktěz*, слц. *taktiež*, нл. *takže*; — результат злиття др. *тако же, такъ же*, що складається з *тако, такъ* «так» і підсилювальної частки *же* «же, ж». — Brücker 564; Machek ESJČ 634; ESSJ Sl. gr. II 642—643. — Див. ще **же<sup>1</sup>, так**.

**[тако́й]** «також», **[та́ки]** «тс.» ВеУГ; — р. ст. *таки, таки*, ч. *také* «тс.»; — похідне утворення від *так*, **[та́ко]** «так»; пор. *такі́*, **[та́ко́й]** «таки», п. **[takoj]** «тс.». — Фасмер IV 13; Machek ESJČ 634. — Див. ще **так**.

**[тако́сь]** «так»; — результат злиття *так*, **[та́ко]** «так» і *-сь* (<si); можливо, виникло під впливом *яко́сь*, пор. вираз **[яко́сь-тако́сь бу́де]** «яко́сь буде». — Див. ще **-сь, так**.

**[такрі́к]** «торік» Нед, **[такрі́чний]** «торішний»; — результат злиття ст. *такъ рокъ* «торік» (Тимч., Матеріали). — Див. ще **рік, так**. — Пор. **торі́к**.

**та́кса<sup>1</sup>** «стабільна розцінка на товари або визначений розмір оплати за певний вид праці; [оцінка заподіяної шкоди в полі або лісі O]», **[та́кція]** «такса» Шейк, *такса́тор, такса́ція, таксува́льник, таксаці́йний, таксува́ти*, **[перетаксува́ти]** «переоцінити» Куз; — р. бр. болг. м. *та́кса*, п. вл. *taksa*, ч. слц. *тахa*, схв. *та́кса*, слн. *taksa*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *тахa* «визначена ціна» походить

від лат. слат. *тахo*, *-āge* «оцінювати, визначати ціну», пов'язаного з лат. *тахgo*, *-ege* «торкатися; обмацувати, мацати», спорідненого, очевидно, з гр. *τεταύων* «який схопив», дангл. *рассіап* «поплескувати». — СІС<sup>2</sup> 807; Фасмер IV 13; Черных II 225—226; Горяев 360; Смирнов 287; Brückner 564; Kopaliński 955; Holub—Kop. 380; Holub—Lyer 478; Вуяклија 928; Kluge—Mitzka 774; Klein 1570, 1577; Walde—Hofm. II 647, 652. — Пор. **такт, та́нгенс**.

**та́кса<sup>2</sup>** (порода собак); — р. бр. *та́кса*, п. *taksá*, болг. *дакс*; — запозичення з німецької мови; нім. *Dachshund* «такса (собака)», букв. «борсукова собака», містить у своєму складі основу *Dachs* «борсук», споріднену з гол. *das* «тс.», дінд. *táksati* «теслярує, будує», гр. *τέκτων* «тесляр, будівельник», лат. *техо*, *-ege* «ткати, плести, вити; будувати», лтс. *tėst* «тесати», псл. *tesatí*, укр. *тесати*. — СІС<sup>2</sup> 807; Фасмер IV 13; Горяев 360; Vries NEW 106; Frisk II 867; Klein 395; Kluge—Mitzka 119. — Див. ще **тесати**.

**таксі́, таксі́ст**; — р. болг. *таксі́*, бр. *таксі́*, п. *taksówka*, ч. слц. *taxi, taxík*, м. *такси*, схв. *та́кси*, слн. *táksi*; — запозичення з французької мови; фр. *taxi* «таксі» утворене з *taximètre* «лічильник таксомотора» і пов'язане з *тахe* «такса, тверда ціна», *тахer* «встановлювати тверду ціну, оцінювати», що походить від лат. *тахo*, *-āge* «оцінювати, визначати ціну». — СІС<sup>2</sup> 807; Черных II 226; Sl. wug. *obcuch* 741; РЧДБЕ 705; Вуяклија 929; Dauzat 702. — Див. ще **та́кса<sup>1</sup>**.

**таксономія** (біол.) «учення про принципи класифікації в застосуванні до об'єктів живої природи»; — р. болг. *таксономия*, бр. *таксаномія*, п. *taksonomia*, ч. *тахonomie*, слц. *тахonomía*, слн. *taksonomija*; — запозичення з французької мови; фр. *тахonomie* «таксономія» утворене з основ гр. *τάξις* «порядок, організація», пов'язаного з *τάσσω* «ставлю, кладу, розмішую», спорідненого, очевидно, з лит. *pa-togùs* «зруч-

ний», і -*voríā* від *vómos* «законоположення, закон». — СІС<sup>2</sup> 807; Sł. wug. obcsuch 741; Klein 1577; Frisk II 845—846. — Див. ще **автономія**. — Пор. **тактика**, **таністра**.

**таксофон** «телефон-автомат»; — р. болг. *таксофон*, бр. *таксафон*, схв. *таксофон*; — утворене з основ *такса* «норма оплати» і *-фон* від гр. *φωνή* «голос; звук». — СІС<sup>2</sup> 807; РЧДБЕ 705; Вуяклија 929. — Див. ще **такса**<sup>1</sup>, **фонетика**. — Пор. **магнітофон**, **телефон**.

**такт** «метрична музична одиниця; ритм руху, дії; почуття міри», *тактовий*, *тактовний*, *безтактний*, [*нетакт*] «відсутність такту» Куз; — р. бр. болг. м. *такт*, п. ч. слц. вл. *takt*, схв. *тăкт*, слн. *tákt*; — запозичення з німецької і французької мов; нім. *Takt* «метрична музична одиниця; ритм руху, дії», фр. *tact* «почуття міри» походять від лат. *tactus* «дотик, доторк; відчуття дотику; відчуття», пов'язаного з дієсловом *tango*, -*ege* «торкатися», спорідненим, очевидно, з гр. *τεταῶν* «який схопив», дангл. *рассіап* «поплескувати». — СІС<sup>2</sup> 807; Коваль 164; Фасмер IV 13; Горлев 360; Brückner 564; Kopaliński 955; Holub—Lyer 476; Holub—Kop. 379; РЧДБЕ 705; Вуяклија 929; Kluge—Mitzka 767; Dauzat 697; Walde—Hofm. II 647. — Пор. **такса**<sup>1</sup>, **тангенс**.

**тактика**, **тактик**, **тактичний**; — р. болг. м. *тактика*, бр. *тактыка*, п. *taktyka*, ч. слц. вл. *taktika*, схв. *тăктыка*, слн. *táktika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Taktik*, фр. *tactique*, англ. *tactic*, *tactics*, нлат. *tactica* походять від гр. *τακτικά* «тактика», форми с. р. мн. від прикметника *τακτικός* «тактичний», пов'язаного з прикметником *τακτός* «розставлений, вишикуваний» і дієсловом *τάσσω* «ставлю, розставляю; шикую», спорідненим, очевидно, з лит. *pa-togùs* «зручний». — СІС<sup>2</sup> 807; Коваль 176; Фасмер IV 13; Kopaliński 955—956; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 705; Gr. Fwb. 744; Dauzat 697;

Klein 1565; Frisk II 845—846. — Пор. **синтаксис**, **таксономія**, **таністра**.

[**такувати**] «руйнувати, знищувати» Нед, [*стакувати*] «зруйнувати Нед; скасувати, знищити Чаб»; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов; пор. тур. *tak* «звук топтання; здавлений», телеут. *tak* «витоптаний, голий».

**тал** (бот.) «верба п'ятитичинкова, верболіз, *Salix pentandra* L.», *тáлá* «тс.; [верба козяча, *Salix caprea* L.] Мак», [*тáльник*] «верба попеляста, *Salix cinerea* L.» Шейк, Нед, [*тáліна*] «один куш талу; багато талу» Шейк, Нед, [*тáлажчáник*] «верба прутовидна, *Salix viminalis* L.», [*нетáла*] «верба розмаринолиста, *Salix rosmarinifolia* L.» Мак; — р. *тал* «верба»; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. кирг. каз. чаг. уйг. алт. шор. *тал* «верба», дтюрк. *tal* «тс.»; помилковим є припущення (Uhlenbeck 112; Hofmann 351; Toqr 184) про слов'янське походження слова і спорідненість з дінд. *tālī* «вид дерева», *tālah* «вина пальма», гр. *τῆλις* «гуньба свіже сіно, *Trigonella foenum-graecum* L.», лат. *tālea* «пагін, саджанець», лит. *atolas* «отава», *talðkas* «дорослий». — Фасмер IV 13—14; Шипова 303; Дмитриев 545; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 169; Севортян III 130—131; Räsänen Versuch 457.

**талабан** — див. **балабан**<sup>4</sup>.

**талабанити** «шваркотати, базикати, тарабанити»; — р. [*талабанить*, *талабанить*] «базикати, тарабанити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тарабанити* (пор.).

[**талабати**] «топтати, товкти (ногами)» Нед, [*талабувати*] «тс. Нед, топтати болото Ба», [*талабайти*] «хвилювати?, збурювати?», [*талабаний*] «товчений» Чаб, *розталабований* «розмішений», [*сталабувати*] «знищити (врожай)» (про тварин) Досл. і мат. IV; — п. [*tafabac*] «топтати, толочити»; — очевидно, пов'язане з *талувати* «топтати, витоптувати» (див.).

[**талавіря**] «чабанська пісня» Шейк, Нед; — похідне утворення від приспіву в чабанській пісні [*талавірі-вірі-вірі*].

[талалáй] «базіка, балакун», талалáйка, [талалáйко] «тс.», [талалáя] «гуляння в гурті» Корз; — р. талалáкaть «шваркотати, базікати», [талалáка] «базіка», бр. [талалáйі] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 14. — Пор. талалáйка.

**талалáйка** «балалайка; [рід пісні] Шейк, Нед», [талалáйка] «балалайка» Чаб; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з талалáйка «базіка, балакуха». — Пор. балалáйка, талалáй.

[талалáйство] «набрід» Нед, [талалáйство] «непевні люди» Корз, [талалáйство] «збиранина (натовп)» О; — п. tałałajstwo «наволоч, набрід, голота», tałatajstwo, [taładajstwo] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [талалáндáти] «клопотатися; ходити і наглядати», п. [tałędac się (tałyndac się)] «волочитися, вештатися, тинятися». — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Brücker 564. — Пор. талáндáти.

**талáн**<sup>1</sup> «доля, життєвий шлях; талант», [талáнниця] «щаслива, щасливиця», [талáнний] «щасливий», [талáнлівий] «щасливий Г; талановитий, обдарований Шейк, Нед», [талáністий] «щасливий, удачливий», талáніти СУМ, Шейк, безталáнник, безталáннa, безталáнний, неталáн, безталáннити; — р. бр. діал. талáн; — запозичення з тюркських мов; тур. talan «пограбування, грабіж», чаг. talan «грабіж, здобич», кирг. talan «щастя» є похідними від тюрк. tala «грабувати, нищити»; менш переконливим є пов'язання (Критенко Мовозн. 1973/2, 32) з талáнт. — Макарушка 13; Огієнко РМ 1938/12, 525; Коваль 111; Фасмер IV 14; Шипова 304; Горяев 360; Дмитриев 562; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 169; Lokotsch 158; Räsänen Versuch 458. — Див. ще талува́ти.

[талáн<sup>2</sup>] «вмучений, худий кінь» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. талáн «шкапа», рум. talán «тс.» виводяться від тур. talan «пограбування, грабіж». — СДЕЛМ 418; DLRM 843. — Див. ще талáн<sup>1</sup>.

[талáндáти] «ходить коло господарства, доглядати за ним, клопотатися Г; тупцювати; ходити і наглядати Нед», [таландува́ти] «тс. Г, Нед; нишпорити, шукати; тяжко працювати О», [таландити] «доглядати» О, [таланкува́ти] «берегти, доглядати, дбати» Нед, [таланува́ти] «працювати ВеУг; тяжко працювати О», [талáн] «робота ВеУг; виснажуюча праця О», [талáнник] «робітник» О; — п. [tałędac się (tałyndac się)] «волочитися, вештатися, тинятися», ч. [talandovat] «бродити»; — неясне; пов'язане з [калáмити] «бідувати», [каландіти] «тс.», [калáнник] «бідняк». — Пор. калáдник.

**талáнити** — див. табáнити.

**таланкува́ти** — див. талáндáти.

**талáнт**, таланові́тий, [талантові́тий] «талановитий» Чаб; — р. болг. талáнт, бр. м. тáлент, п. ч. слц. вл. talent, схв. тáленат, слн. talènt; — запозичення з французької мови; фр. talent «талант, хист» походить від пізньолат. talentum «тс.», яке розвинулось на ґрунті лат. talentum «грецька міра ваги і грошова одиниця», що походить від гр. τάλαντον «ваги; одиниця ваги; грошова одиниця», пов'язаного з тάλας, род. в. τάλαντος «стражденний, нещасний; болісний, важкий», спорідненим з дінд. tulá «ваги», tulayati «піднімає, зважує», лат. tollo, -ere «піднімати», toleго, -āre «нести», тох. В tal- «піднімати», тох. А täl- «тс.», гот. pulan «виносити, терпіти, страждати», дісл. pola, дангл. polian «тс.», лит. tiltas «міст». — CIC<sup>2</sup> 808; Коваль 110—111; Фасмер IV 14—15; Черных II 226; Горяев 360; Будагов Ист. слов 156—160; Brücker 564; Kopaliński 956; Holub—Kop. 379; Holub—Lyer 476; Младенов 628; Вуяк-лија 929; Dauzat 698; Gamillscheg 835—836; Walde—Hofm. II 643; Frisk II 847, 848—849.

[талантáти] «бовтатися, хитатися» Дз; — афективне утворення.

**талáнь** — див. толáнь.

**талáпати** «утворювати характерні звуки під час ходіння в розтопаному

або великому взутті; [каламутити воду, хлюпаючись у ній; бруднити чимось рідким]», [таляпати] «тс.» Шейк, Нед, *телєпнути, талан* (виг.), [таляп] «та-лап» Шейк, [таляпю-таляпю] (вигук для вираження тривалого рівномірного бовтання в рідині), *телєп*, [талана-ніна] «копирсання в брудній рідині Ме», [таляпало] «чоловік, який возиться з рідиною, розливаючи її; нехлюй, нечепура», [таляпалка] «жінка, яка возиться з якоюсь рідиною; замазура, нехлюя, нечепура», [таляпаніна] «заняття, возня з чимось рідким; маза-нина, ляпанина», [таляпющий] «який любить возитися з рідиною, розливаючи її», [таляпи] «поміи» Нед, *зателє-патися, зателєпаній, зателєпува-тий, зателєпа*; — п. [tałapać się] «плескатися, хлюпатись у воді»; — звуко-наслідувальне утворення, похідне від вигуку *талан* ([таляп], *телєп*); пор. *ляпати* від вигуку *ляп*.

**та́лер** — див. **таля́р**.

**та́лі** «судновий вантажопідіймальний механізм із системи блоків», *таль* «тс.», *талєвій*; — р. *та́ли*, бр. *та́лі*, п. *talia*; — через російську мову запозичено з голландської; гол. *talie* «талі; кінець (троса)» походить від іт. *taglia* «поліспа́ст», що виникло з лат. *tālea* «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненого з дінд. *tālī* «вид дерева», *tālah* «витка пальма», гр. *tālīs* «доросла дівчина, наречена», лит. *atōlas* «отава», *talōkas* «дорослий». — СІС<sup>2</sup> 808; Фасмер IV 15; Meulen 207—208; Sł. wyg. obcych 742; Matzenauer 342; Vries NEW 721; Kluge—Mitzka 768; Walde—Hofm. II 643; Frisk II 892—893. — Пор. **та́лія**.

**та́лій<sup>1</sup>** (хімічний елемент, метал); — р. *та́лій*, бр. *ма́лій*, п. *tal*, ч. *thallium*, слц. *tálіum*, болг. *та́лій*, схв. *тали́јум*, слн. *tálіj*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *thallium* «тс.» утворено від гр. *θαλλός* «паросток, пагін, молода гілка, зелена гілка», спорідненого з вірм. *dalag* «зелений, свіжий; зелень», алб. *dal* «сходжу (про рослини)»; назва була зумовлена зеленою лінією в

спектрі талію. — СІС<sup>2</sup> 808; Волков 64; Фигуровский 121—122; Kopaliński 956; РЧДБЕ 706; Вујаклија 930; Frisk II 649—650.

**[та́лій<sup>2</sup>]** (бот.) «житняк пухнатоквітковий, *Agropyrum dasyanthum* Led.»; — неясне; можливо, пов'язане з сл. **та-ли** «зелена гілка», що походить від гр. *θαλλίον*, пов'язаного з *θαλλός* «тс.», спорідненим з вірм. *dalag* «зелений, свіжий; зелень», алб. *dal* «сходжу (про рослини)». — Leskien IF 19, 207; Walde—Hofm. II 643.

**[та́лірка]** (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» ВеНЗн; — результат семантичної видозміни назви [та́лірка] «тарілка»; пор. інші назви цієї рослини: [та́релка, та́рівка, та́рілка, та́рілкі, та́рілці]; назва зумовлена тим, що квітки айстри зібрані в суцвіття (кошики), які за своєю формою нагадують тарілки. — Див. ще **та́ріль**. — Пор. **та́рілка**.

**та́лісман**; — р. болг. м. *талісман*, бр. *талісман*, п. слц. *talizman*, ч. *talisman*, схв. *талісман*, слн. *tálіsman*; — запозичення з французької мови; фр. *talisman* «талісман» походить від ісп. *tálisman*, що виникло з нар.-ар. *ṭilsamān*, мн. від *ṭilsām*, якому відповідає ар. *ṭīlasm* «тс.», що походить від сгр. *τέλεσμα* «посвячення, таїнство», яке розвинулося з гр. *τέλεσμα* «податок; грошова сума», похідного від *τελέω* «закінчую; виконую, здійснюю; плачу; уводжу в таїнства, посвящаю», пов'язаного з *τέλος* «звершення, здійснення; закінчення, кінець», *τήλε* «далеко, удалину». — СІС<sup>2</sup> 808; Фасмер IV 15; Черных II 226; Горяев 380; Kopaliński 956; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 706; Вујаклија 930; Matzenauer 342; Dauzat 698; Kluge—Mitzka 768; Falk—Torp 1244; Klein 1567. — Див. ще **теле-**.

**та́лія**, [та́лійка] «ватний жилет, фуфайка-безрукавка Мо; ватна жилетка без рукав Берл; ліфчик Чаб»; — р. болг. *та́лия*, бр. *та́лія*, п. *talia*, ч. слц. *tajle*; — запозичення з французької мови; фр. *taille* «ріст, стан, талія» пов'яз-

зане з *tailleg* «рубати, тяти, різати», що виникло з нар.-лат. \**taliare* «тс.», похідного від лат. *tālea* «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненого з дінд. *tāli* «вид дерева», *tālaḥ* «винна пальма», гр. *tālīs* «доросла дівчина, наречена», лит. *atolas* «отава», *talōkas* «дорослий». — Фасмер IV 15; Черных II 226—227; Горяев 360; Holub—Lyer 476; Младенов 629; Dauzat 697; Walde—Hofm. II 643. — Пор. **та́лі**, **та́льба**.

**та́лмуд** СУМ, Нед, [*та́льмуд*] «талмуд» Нед, *талмудізм*, *талмудіст*, *талмудичний*; — р. бр. болг. *талмуд*, п. *Talmud*, *Taḥmud*, ч. слц. вл. *talmud*, схв. *Талмуд*, слн. *talmúd*; — запозичення з гебрайської мови; гебр. *talmúdh* «учення» пов'язане з *lāmádh* «учився», спорідненим з араб. *lʾmadh* «тс.», сір. *lammédh* «привчав», ак. *lamādu* «учитися». — СІС<sup>2</sup> 808; Kopaliński 956; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 706; Вуякля 930; Klein 1568.

**таловірка** «дрібна засолена риба, сорт оселедців», [*таловірство*] «промисел соління риби», [*таловірство*] «тс.», [*таловірицьк*] «той, хто займається промислом соління риби» Шейк, Нед; — р. [*талавірка*] «20 пудів дрібної білої риби, близько 4000 штук», [*таловірка*] «маленький лящ, якого спіймали під льодом»; — вважається утвореним з основ *та́ль* «талій» і *вігь* «джерело, вир» (букв. «яка з'являється з талої води»); може бути пов'язане і з [*талувати*] «топтати, натоптувати, щільно укладати» (як усяка риба, щільно укладена в бочку, зокрема оселедці). — Фасмер IV 15. — Див. ще **вир**, **танути**. — Пор. **талувати**.

**талон**; — р. бр. болг. *талон*, п. вл. *talon*, ч. слц. слн. *talón*, м. *талон*, схв. *та́лѳн*; — запозичення з французької мови; фр. *talon* «п'ята, каблук; прикуп, талон (у картах)» походить від нар.-лат. \**tālōnem*, зн. в. від \**tālō* «п'ята», що розвинулося з лат. *tālus* «кісточка, щиколотка; п'ята», яке виникло, очевидно, з \**taxlos* (пор. *taxillus* «гральна кісточка», зменш. від *tālus*). — СІС<sup>2</sup>

808; Фасмер IV 16; Черных II 227; Горяев 360; Kopaliński 956; Machek ESJČ 635; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 706; Dauzat 698; Gamillscheg 836; Kluge—Mitzka 768; Walde—Hofm. II 645.

**талувати** «топтати, витоптувати; недбало ставитися, не берегти речей, [натоптувати, щільно укладати, пакувати Шейк]», *потала* «з'їдання, знищення», [*сталувати*] «попсувати (річ недбалим ставленням)», [*сталуватися*] «перевтомитися» Корз; — р. [*таловати*] «красти», [*исталовати*] «знищити»; — запозичення з тюркських мов; тур. аз. тат. кирг. крим.-тат. алт. телеут. шор. *тала* «терзати, роздирати, нищити, кусати; грабувати, пюндрувати» споріднене з монг. *tala* «грабувати». — Фасмер IV 15; Шипова 304—305; Mikl. TEI II 169; Севортян III 134—137; Räsänen Versuch 458.

[**та́ль**<sup>1</sup>] «заложник» Шейк; — р. [*таль*] «застава, заложник», др. *таль* «заложник», ч. ст. *tál* «застава», схв. *та́лац* «заложник», слн. *tālec*, стсл. **та́ль** «тс.»; — псл. \**taljъ* «застава, заложник», споріднене, очевидно, з лат. *tālīō* «відплата», кіпр. *tal* «платити, винагороджувати, оцінювати», брет. ст. *tal* «платник», ірл. *taile* «заробітна плата», нвн. *zahlen* «платити», гр. *τέλος* «платіж, податок, мито»; менш обґрунтованим є пов'язання (Much WuS 1, 47) з лат. *tālea* «пагін, саджанець», гр. *tālīs* «доросла дівчина, наречена», дінд. *tāli* «вид дерева», *tālaḥ* «винна пальма». — Machek ESJČ 634—635.

[**та́ль**<sup>2</sup>] «жереб» Нед; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви [*таль*] «заложник».

[**та́льба**] «пліт сплавного дерева»; — очевидно, пов'язане з рум. *tăia* (<\**tal'a*) «різати, рубати, колоти», що походить від лат. *tālio*, -āge «тс.», пов'язаного з *tālea* «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненим з дінд. *tāli* «вид дерева», *tālaḥ* «винна пальма», гр. *tālīs* «доросла дівчина, наречена», лит. *atolas* «отава», *talōkas* «дорослий». — Vincenz 8; СДЕЛМ 444; DLRM 849; Pușcariu 157;

Walde—Hofm. II 643. — Пор. **талі**, **та́лія**, **талюва́ти**.

**та́львег** «найнижча частина долини, балки, річища»; — р. бр. *та́львег*, п. *talweg*, болг. *та́лвег*; — запозичення з німецької мови; нім. *Talweg* «талъвег; дорога через долину» складається зі слів *Tal* «долина» (свн. двн. *tal*), спорідненого з гот. днн. *dal*, дісл. *dalg*, англ. *dale* «тс.», гр. *θάλος* «печера, кругла будівля, парна лазня круглої форми», псл. *doľ* «долина», укр. *діл*, і *Weg* «дорога» (свн. двн. *wёс*), спорідненого з гот. *wigs*, днн. *weg*, дісл. *vegg*, англ. *way* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 808; ССРЛЯ 15, 84; РЧДБЕ 706; Kluge—Mitzka 767, 842. — Див. ще **діл**.

**талък**; — р. *талък*, бр. *талък*, *та́лька*, п. слц. *talk*, ч. *talek*, болг. м. *талк*, схв. *талк*; — запозичено з французької мови через німецьку (нім. *Talk* «тс.»); фр. *talc* походить від ісп. *talque*, що виникло з ар. *ṭālaq*, *talq* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 809; Фасмер IV 16; Machek ESJČ 635; Matzenauer 342; Kluge—Mitzka 768; Dauzat 698; Klein 1566.

**та́лька** «моток пряжі, ниток; [сіра нитка, що йде на виготовлення невода Берл]»; — бр. *та́лька*, п. *talka*, *tala* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *та́лька* «тс.» пов'язане з *та́ли* «талі». — Фасмер IV 16. — Див. ще **талі**.

**та́льма** «жіноча довга накидка без рукавів»; — р. бр. *та́льма*, п. *talma*, болг. *та́лма*; — назва пов'язана з прізвищем французького актора *Тальма* (*Talma*, François-Joseph, 1763—1826). — СІС<sup>2</sup> 809; Фасмер IV 16; РЧДБЕ 706.

[**та́льок**] «болячка» Нед; — неясне.

[**та́льян**] «сітка, що опускається на дно моря і піднімається, коли надійде риба Г, Шейк; ятір великого розміру Берл»; — р. [*та́льян*] «сітка, що опускається на дно моря і піднімається, коли надійде риба»; — запозичення з турецької мови; тур. *талъан*, *далъан* «дер'яний пристрій для ловлі риби», очевидно, є похідним від *dal* «занурювати», спорідненого з крим.-тат. *тат*. діал.

*дал*, кар. кумик. *каз*. ног. *тал* «тс.». — Фасмер IV 17; Шипова 305; Mikl. TEI Nachtr. I 26; Севортян 1980 133—134.

**та́льянка** «однорядна російська гармонія»; — бр. *та́льянка* «тс.»; — запозичене з російської мови; р. *та́льянка* «тс.» виникло з *итальянка* «італійка» (пор. укр. [*та́льянка*] «італійка» Шейк, [*талія́нка*] «тс.»), похідного від *Ита́лия* «Італія». — Фасмер IV 17; ССРЛЯ 15, 86; Булич ИОРЯС I, 328—329.

[**талюва́ти** (*карти*)] «тасувати (карти), тримати банк Куз; ділити на рівні частини Ба», [*талі́рова́ти*] «тасувати» Нед, *та́лія* (у грі в карти); — р. *та́лія* «талія», бр. *та́лія*, п. *talía* «тс.», ч. *talón* «частина карт, що залишилася після роздачі гравцям», слц. *talón* «талія, колода карт», схв. *та́лѳн* «частина карт, що залишилася після роздачі гравцям», слн. *talón* «тс.»; — запозичення з німецької і французької мов; нім. *tailiegen* «тасувати (карти), тримати банк» походить від фр. *tailler* «рубати, тяти; тримати банк», *taille* «талія», що виникли з нар.-лат. \**taliare* «рубати, тяти», пов'язаного з лат. *tālea* «прут, кіл; пагін, саджанець». — ССРЛЯ 15, 81; Dauzat 697. — Див. ще **талія**. — Пор. **талі**, **та́льба**.

**та́ляр** СУМ, Куз, *та́лер*, [*та́рель*] «таляр»; — р. бр. болг. *та́лер*, п. *talar*, ст. *taler*, ч. *tolar*, слц. *toliar*, вл. *toleř*, нл. *tolař*, схв. *та́лѳр*, слн. *tólar*; — через польську мову запозичено з німецької; нім. *Táler* (старовинна німецька срібна монета) виникло внаслідок скорочення *Joachimstaler* «тс.», утвореного від *Joachimstal*, букв. «долина святого Йоахима» (у Чехії), місця, де добувалося срібло і де вперше (в 1519 р.) була викарбувана ця монета. — СІС<sup>2</sup> 808; Шелудько 47; Коваль 110; Чернов ЛБ VII 35—36; Hüttl—Worth 17; Richhardt 105; Brückner 564; Kopaliński 956; Machek ESJČ 646; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Буяклија 930; Kluge—Mitzka 768. — Пор. **до́лар**.

**там**, [*та́ма*] «там», [*та́менька* Шейк, Нед], *та́меньки*, [*та́мечка* Шейк], *та́-*



мечки, [та́мика Л, та́мики Л, та́мий Нед, та́мика Нед, та́мка, та́мкай ВеБ, та́мкоки О, та́мки, та́мківа, та́мківа Шейк, та́мкова О, та́мо Шейк, Нед, та́мою Нед, та́мок, та́монь Нед, та́монька Нед, та́моньки Нед, та́мусь] «тс.», [та́мецький] «тамошній» Нед, [та́мешній, та́мошній Нед], та́мошній СУМ, Нед «тс.», [відта́м] «звідти»; — р. бр. болг. та́м «там», др. та́мо «там; туди», та́мъ «тс.», п. та́м «там», [та́мо], ст. та́мо «тс.», ч. слц. вл. нл. та́м «там; туди», полаб. то́м «там», м. та́му «там; туди», [та́мо], схв. та́мо «тс.», слн. та́м «там», стсл. та́мо «тс.»; — псл. та́мо «там», утворене за допомогою суфікса -то від займенникової основи та- (з \*tō-, подовження to-), пов'язаної з вказівним займенником ть «той»; пор. лтс. та́м у пуо та́м «звідти», гр. та́мос «тоді», дор. та́мос «тс.». — Фасмер IV 17; Черных II 227; Brückner 564; Machek ESJC 635; Младенов 629; ESSJ Sl. gr. II 644—646; Kozlovskij AfSiPh 10, 657; Mühl.—Epdz. IV 147; Frisk II 894. — Див. ще **той**. — Пор. **так**.

**та́ма** «загата, гребля; [перешкода СЧС]», та́мува́ти «вгамовувати, заспокоювати; [трамбувати, утоптувати Шейк]»; — запозичення з польської мови; п. та́ма «загата, гребля, дамба; перешкода, перепона» походить від свн. та́м «дамба, гребля, загата» (нвн. Daṁm «тс.»), спорідненого з англ. daṁ, дфриз. dāṁm, дісл. daṁmг «тс.», гот. faúr-daṁtjaп «загороджувати» і, можливо, гр. θεμέλια «фундамент». — СЧС 294; Шелудько 47; Sł. wyg. obcych 742; Brückner 564; Matzenauer 342; Kluge—Mitzka 120.

**тамада́** «розпорядник бенкету»; — бр. тамада́; — запозичення з російської мови; р. тамада́ походить від груз. таṁада «тс.». — СІС<sup>2</sup> 809; КЭСРЯ 436; Цыганенко 468; ССРЛЯ 15, 89; ТСБМ V 468.

**Тамара́** (жіноче ім'я), Та́ма, То́ма, ст. Фамаръ «долон(я)...» (1627); — р. бр. болг. Тамара́, ч. слц. Та́рага, стсл.

**Тамара, Тамарь, Фамара**; — запозичення з гебрійської мови; гебр. Tāmār, букв. «фінікова пальма»; — споріднене з ар. tāṁāra «тс.». — Вл. імена 162; Беринда 210; Петровский 206; Спр. личн. имен 524; Илчев 475. — Див. ще **тамарінд**.

**тамарінд** (бот.) «Tamarindus indica L.»; — р. болг. та́марінд, бр. та́мары́нд, п. tamarindy, tamarindowiec, ч. слц. tamarind, слн. tamarinda; — запозичено з іспанської мови через німецьку (нім. Tamarinde); ісп. tamarinda «тс.» походить від ар. tamr Hindí «індійський фінік», що складається з назв tamr «фінік», спорідненого з гебр. tāmār «пальмове дерево, фінікова пальма», араб. tamrā «фінік», ср. t<sup>ē</sup>martā, еф. tamr «тс.», та Hindí «індійський». — СІС<sup>2</sup> 809; ССРЛЯ 15, 89; Sł. wyg. obcych 742; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 706; Klein 1568. — Пор. **тамаріск**.

**тамаріск** (бот.) «Tamarix L.», та́марікс СУМ, Нед, та́маріскowi, та́маріксowi; — р. болг. та́маріск, та́марікс, бр. та́мары́ск, п. tamaryszek, ч. tamarýsek, слц. tamariška, схв. та́марис, та́мариска, слн. tamariska; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. tamariscus виникло з лат. tamarix «тамаріск», що походить від гебр. tāmār «пальмове дерево, фінікова пальма» або ар. tamr «фінік», споріднених з араб. tamrā «фінік», ср. t<sup>ē</sup>martā, еф. tamr «тс.». — СІС<sup>2</sup> 809; ССРЛЯ 15, 90; Sł. wyg. obcych 742; Machek ESJC 635; Holub—Kop. 379; Holub—Lyer 477; Klein 1568. — Пор. **тамарінд**.

[тама́цькати] «напихати» Шух; — неясне; можливо, пов'язане з та́ма (див.).

**тамбу́р'** «ударний східний інструмент, рід барабана; стародавній музичний струнний інструмент», [та́мбор] «барабанщик; барабан» Нед, та́мбуры́н; — р. бр. та́мбу́р «барабан», п. tambor «барабанщик; барабан», tambur «тс.», ч. tambor «барабанщик», tambur «барабан», слц. tambur «тамбурин, бубон», tambura «балканський музичний

інструмент», болг. *тамбура́* «східний струнний інструмент», м. *тамбура* «струнний інструмент», *тамбур* «тс.; барабан», схв. *та́мбура* «струнний інструмент», *тамбур* «барабан; барабанщик», слн. *tambúg* «барабан», *tambúga* «струнний інструмент», *támbog* «барабанщик»; — запозичене з французької мови (форма [*та́мбор*] через польську); фр. *tambour* «барабанщик» походить від ар. *ṭabūl*, мн. до *ṭabī* «барабан», зближеного з нар.-ар. *ṭanbūr* «лютня, мандоліна» (ар. *ṭunbūr* «тс.»). — СІС<sup>2</sup> 809; Макарушка 13; Фасмер IV 17—18; Holub—Lyer 477; Dauzat 698; Gamillscheg 833; Lokotsch 159; Klein 1569.

**та́мбур<sup>2</sup>** «прибудова біля входу в приміщення; закритий майданчик пасажирського залізничного вагона»; — р. бр. *та́мбур*, п. *tambog*, *tambug*, болг. *тамбур*, схв. *тамбур*; — запозичення з французької мови; фр. *tambour* (архит.) є результатом семантичної видозміни *tambour* «барабан». — СІС<sup>2</sup> 809; Фасмер IV 17—18; РЧДБЕ 706—707; Dauzat 698. — Див. ще **тамбур<sup>1</sup>**.

**[та́мбур<sup>3</sup>]** (бот.) «кушир занурений, *Ceratophyllum demersum* L.»; — неясне.

**[тамбу́рок]** «рід ручних п'ялець», *та́мбур* «вишивання або плетіння петля в петлю»; — р. *та́мбур* «в'язання або вишивання петля в петлю», бр. *та́мбур* «тс.; [крючок для в'язання мережива], [*тамбу́рка*] «крючок для в'язання мережива», п. *tambogek* «п'яльці», *tamburek*, *tambog* «тс.»; — через польську мову запозичене з французької; фр. *tambour* «п'яльці» є результатом семантичної видозміни назви *tambour* «барабан» (п'яльці мають барабаноподібну форму). — СІС<sup>2</sup> 809; Фасмер IV 17—18; Sl. wug. obsyeh 743; Dauzat 698; Klein 1569. — Див. ще **тамбур<sup>1</sup>**.

**тамга́** «клеймо, тавро, мітка як знак власності; герб, печатка або підпис; торговельне мито на Русі в епоху татаро-монгольського ярма»; — р. бр. *тамга́*

«тс.», др. *тамъга* «клеймо, тавро, печатка; вид податку, уведеного на Русі татарами; торгове мито», п. *tamga* «знак на монетах з іменем і титулом султана або хана», болг. *дамга́* «пляма; клеймо, тавро; штемпель, печатка», схв. *dągta* «клеймо, тавро, знак», *dańga* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; пор. уйг. тат. *тамба* «клеймо, тавро, знак власності; печатка», чаг. *тамба* «тс.; мито, стягуване з купців, проїжджих», кирг. чув. *тамга* «клеймо, тавро», туркм. *тагма* «тс.; знак, мітка», тур. *damga* «клеймо, тавро; штемпель», аз. *дамга* «тс.», дтюрк. *tamya* «печатка, відбиток». — Огиенко 34; Фасмер IV 18; Шипова 305—306; Дмитриев 545; Горяев 360; Sl. wug. obsyeh 743; РЧДБЕ 173; Bern. I 178; Mikl. EW 39; Mikl. TEI I 281; Matzenauer 342; Lokotsch 38.

**[тамді́й]** «туди» Нед; — результат стягнення форми [*тамтуді́й*] «тс.» Нед, варіанта *тамтуді́* «тс.» (пор. п. *tamtędy* «туди, он туди; тудою, он тудою», ч. *tamtudy* «он туди, тудою», слц. *tamtade* «он туди»). — Див. ще **там, туді́**. — Пор. **тамгаді́**.

**таме́тов** — див. **те́метів**.

**[тамі́ка]** (орн.) «садова славка, *Sylvia borin* Bodd.» Шарл; — неясне.

**тамо́жня**; — бр. *тамо́жня* «митниця», др. *таможьникъ* «збирач особливого податку при татарському управлінні на Русі; збирач торгового мита», п. [*tamožnia*] «митниця»; — запозичення з російської мови; р. *тамо́жня* утворене від др. *тамъга* «вид податку, уведеного на Русі татарами; торгове мито». — Огиенко 34; Фасмер IV 18; Черных II 227; КЭСРЯ 436; Цыганенко 468; Шипова 306—307; Bern. I 178. — Див. ще **тамга́**.

**тампон**, *тампонаж*, *тампонация*, *тампонува́ти*; — р. бр. болг. м. *тампон*, п. *tampon*, ч. слц. слн. *tampon*, схв. *та́мпон*; — запозичення з французької мови; фр. *tampon* «пробка, затичка; тампон» є назалізованим варіантом форми *tarpon* «жмут одягу, білиз-

ни», утвореної за допомогою суфікса -оп від франк. \*tappo, спорідненого з двн. zapfo «затичка», нвн. Zapfen, дангл. tæppa, англ. tap «тс.». — СІС<sup>2</sup> 809; Sł. wug. obsyeh 743; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Dauzat 698; Kluge—Mitzka 874; Klein 1569.

[тамгаді] «туди», [тамгаді́ль] «тс.» Шейк, Нед; — складне утворення з там і [гаді́] «туди», пор. тамтуді́ «туди» (від там і туді́), п. tamtędy «туди, он туди; тудою, он тудою», ч. tamtudy «он туди, тудою», слц. tamtade «он туди». — Див. ще там, туді́.

тамга́м «ударний музичний інструмент, різновид гонга»; — р. бр. болг. тамга́м, п. tam-tam, ч. слц. tamtam, схв. тамтам, слн. tamtám; — запозичене з мови гінді через французьку (фр. tam-tam «тс.»); гінді tamtam «барабан» є звуконаслідувальним утворенням. — СІС<sup>2</sup> 809; Фасмер IV 18; Kopaliński 957; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Dauzat 698; Kluge—Mitzka 768; Klein 1569; Lokotsch 158—159.

тамгешній, [тамгешній] «тамтешній», [тамгешній] Нед, тамгешній «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми тамгешній, зумовленої впливом тутешній (від тут); пор. п. tamtejszy «тамтешній», tutejszy «тутешній». — Див. ще там.

[тамгіль] «звідти, звідтіль» Нед, Шейк, [стамгіль] «тс.» Шейк; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. [z tamtela, stamtela] «тс.» (пор. п. [z tela, stela] «звідси, звідсіль»), зближеного з відтіль, звідтіль. — Див. ще там, тільки.

тамгувати — див. та́ма.

тан — див. та́нець.

[танана́] (вигук здивування); — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. р. [танакать, тананькать] «музикати, наспівувати про себе», п. [tana] (приспів), болг. тананікам «наспівую потихеньку, мугикаю», м. тананика «наспівує».

тангенс, тангенціальний; — р. бр. болг. тангенс, п. ч. слц. вл. tangens,

м. тангента «дотична», схв. тангенс, слн. tángens; — запозичення з латинської мови; лат. tangēns «який дотикається» є діеприкм. від tango, -ege «торкати, дотикатися», спорідненого, очевидно, з гр. τεταχών «який ухопився, який схопив», дангл. rassian «поплескувати, ніжно торкатися, гладити». — СІС<sup>2</sup> 810; Коваль 164; Kopaliński 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Walde—Hofm. II 647; Klein 1570. — Пор. такт.

танго, [танго] «танго» О; — р. м. танго, бр. танга, п. ч. слц. вл. tango, болг. танго, схв. танго, слн. tángo; — запозичення з іспанської мови Аргентини (ісп. tango «тс.»). — СІС<sup>2</sup> 810; Kopaliński 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Klein 1570.

тандем; — р. болг. тандем, бр. тандем, п. ч. слц. вл. tandem, схв. тандем, слн. tándem; — запозичення з англійської мови; англ. tandem «розташування один за одним; тандем» походить від лат. tandem (\*tamdem) «нарешті, кінець кінцем», що складається з tam «так, настільки», спорідненого з дінд. tád «те», ав. tat «тс.», тох. В te «це», лит. tàs «той», псл. \*tъ «тс.», укр. той, і частки на означення тотожності -dem, пов'язаної з dē «з; від; про; з приводу, щодо; згідно», спорідненого з дірл. dī (de) «з; від», дкімр. dī, кімр. у, корн. the, брет. di «тс.». — СІС<sup>2</sup> 810; Kopaliński 957—958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Klein 1570; Walde—Hofm. I 325, II 646. — Див. ще той.

тандіта «товкучка; старі носильні речі, драгтя, лахміття», [тандіта] «тс.» Нед, [тандіт] «швейні вироби низької якості» Корз, тандітник «лахмітник, ганчірник; [обідранець Шейк]», [тиндітник] «лахмітник; той, хто шиє церковні ризи» Бі, [тиндітниківна] «дочка лахмітника» Бі, [тиндітниченко] «син лахмітника» Бі, [тиндітничка] «дружина лахмітника» Бі, [тандітний] «який стосується товкучки, який продається на товкучці; старий, поношений, ні для чого не придатний», [кан-

*дiтний*] «тс.» Я, [*тандeтний*] «неякісний (про одяг)» Корз, *тандитникувати* «торгувати лахміттям, шматтям, мотлохом», [*тундiтниковати*] «шити і продавати церковні ризи» Бі; — р. [*тандiт*] «переторжка старими речами», бр. *тандeт* «дешева річ, барахло»; — запозичення з польської мови; п. *tandeta* «поганий (недоброякісний) товар, дрантя, халтура; барахолка», *tandet* «тс.» зводяться до нвн. *Tändelmarkt* «товкучка», утвореного від *Tand* «дрібничка» (-eta від п. *wendeta* «товкучка»), що походить від лат. *tantum* «така кількість, стільки», пов'язаного з *tam* «так, настільки». — Richhardt 105; Шелудько 48; Фасмер IV 18; Brückner 564—565; Kluge—Mitzka 768; Walde—Hofm. II 646. — Див. ще **тандем, той**. — Пор. **тендiтний**.

**танець**, [*тан*] «танець» Нед, *танeчний* «танцюрист», [*танoчний*] «тс.» Нед, [*танiк*] «танок» Бі, *танoк, танцiвний, танцiолька, танцiор* «танцюрист», *танцiора, танцiорiст, танцiорiста*] Шейк, *танeчний, танкoвий, танцювальний, танцiорiстий, танцювати, таньовати* «танцювати» Шейк, Нед; — р. *танeц, танoк*, бр. болг. м. *танeц*, п. *taniec, tan*, ч. слц. *tanec, схв. tãpac*; — через польське посередництво запозичено із середньовисньонiмецької мови; свн. *tanz* «танець» походить від фр. ст. *dance* «тс.», пов'язаного з *dancier* «танцювати», що, можливо, зводиться до франк. \**dintjan* «рухатися назад і вперед», спорідненого з гол. *deinzen* «відступати, посуватися назад». — Акуленко 134; Hüttl-Worth 17; Richhardt 105; Фасмер IV 18—19; Черных II 227—228; Брандт РФВ 24, 194; Brückner 565; Machek ESJC 635; Младенов 629; Kluge—Mitzka 770; Dauzat 228; Gamillscheg 296; Klein 400.

[**танiй**] «дешевий, недорогий», [*танiний*] Шейк, Пі, ВеЛ, Нед, [*танiвший*] «дешевший» Нед, [*танiна*] «дешевизна» О, [*тань*] (у виразах *у т. пiти, у т. стати* «пропасти, зникнути» — про гроші, багатство), [*танiти*] «роби-

ти дешевим; дешево давати, дешево продавати» Шейк, Нед, [*танiти*] «ставати дешевшим, дешевити» тж, [*танiшати*] «тс.» тж; — р. [*танiний*] «дешевий», бр. *танiны* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *tani, [tanny]* «тс.» зводиться до \**tunjъ* «тс.» і відповідає укр. [*тiний*] «дешевий, недорогий». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Фасмер IV 19; Schuster-Sewc 1558—1559; Stieber ZfSlPh 9, 381—382. — Див. ще **тiний**.

**танiн** «дубильна речовина»; — р. *танiн, танiн, бр. танiн, п. tanina, ч. tanin, слц. tanin, болг. танiн, м. танин, схв. танiн, слн. tanin*; — запозичення з французької мови; фр. *tanin, tannin* «тс.» утворене від *tan* «дубильна кора», що розвинулося із слат. *tannum* «тс.» кельтського походження (пор. брет. *tann* «дуб»). — СІС<sup>2</sup> 810; ССРЛЯ 15, 98; Kopaliński 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 708; Вуяклија 931; Dauzat 698, 699; Klein 1569, 1571.

[**танiр**] «тарiлка» ВеУг, [*танжiр, танджiр* ВеУг] «тс.»; — слц. *tanier* «тарiлка; блюдо, тарiль», схв. *танiр* «тарiлка»; — запозичення з угорської мови; уг. *tányér* «тарiлка» розвинулося зі ст. *tálnyer* «тс.», що походить від іт. *tagliere* «дошка для рiзання м'яса». — ВеУг 261; Machek ESJC 635; MNTESz III 842; Bárczi 300. — Див. ще **тарiль**.

[**танiстра**] «ранець», [*танiстра* Нед, *танiнiстра* Нед, *цанiстра*] «тс.»; — п. [*tanistra*] «вiвчарська торба; ранець», ч. [*tanistra*] «торба, сумка», слц. *tanistra* «мишок, торба, сумка; ранець»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. ст. *tanyisztra* «торба, сумка» зводиться до виз.-гр. *τάχιτρον* «торбина для фуражу», пов'язаного з гр. *τάττω* «кладу, вiмшую», можливо, спорідненого з лит. *patogùs* «зручний». — Machek ESJC 635; Kluge—Mitzka 784; Frisk II 845—846. — Пор. **тайстра, торнiстра**.

**танк, танкeтка, танкiст, танкoвище**] «танкодром» Куз; — р. бр. болг. *танк*, п. ч. слц. вл. *tanp, м. тенк, схв.*

*тѣнк, тѣнк.* слн. *tánk*; — запозичення з англійської мови; англ. *tank* «водойма; резервуар, цистерна, бак; бойова броньована машина» походить від гінді *tānkh* «водойма; резервуар, цистерна, бак», що зводиться до дінд. *taḍāgam* «став, водойма»; назва перенесена на бойові броньовані машини у зв'язку з тим, що англійці, уперше виготовивши бронемашини в 1915 р., для маскуванн'я накривали їх брезентовими чохлами з написом *Tank*, тобто «цистерна, бак»; помилковим є виведення англ. *tank* «бойова бронемашини» від імені інженера-винахідника Танка (Фасмер IV 19; Holub—Kop. 379; Kluge—Götze 611; Lokotsch 159), а англ. *tank* «водойма; резервуар, цистерна, бак» — з сангл. *stanc* «став, водойма» (Фасмер IV 19; Holub—Lyer 477; Holthausen EW 200; Kluge—Götze 611; Falk-Torp 1246) або порт. *tanque* «став» (Акуленко 141; Koralinski 958). — СІС<sup>2</sup> 810; Коваль 185—186; Черных II 228; Цыганенко 468—469; Ст. вуг. obsyч 744; РЧДБЕ 708; Вуяклија 932, 942; Klein 1570—1571; Kluge—Mitzka 769.

**танкер** «самохідне наливне судно для перевезення рідких вантажів без тари»; — р. бр. болг. м. *тѣнкер*, ч. *tanker*, *tanková lod'*, слц. *tanková lod'*, п. *tanowiąc*, вл. *tankeg*, *tankeowc*, *tan-kowa łódź*, схв. *танкер*, слн. *tánker*; — запозичення з англійської мови; англ. *tanker* «наливне судно, танкер» утворене від *tank* «резервуар, цистерна, бак». — Акуленко 141; СІС<sup>2</sup> 810; Коваль 185—186; ССРЛЯ 15, 98; РЧДБЕ 708; Вуяклија 932; Klein 1570—1571. — Див. ще **танк**.

**тантал** (хімічний елемент, метал), *танталіт*; — р. бр. болг. *тантал*, п. ч. слц. *tantal*, схв. *тантал*, слн. *tántal*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *tantalum* «тс.» утворене відкривачем цього елемента шведським хіміком Екебергом (Ekeberg) від імені міфічного Тантала (лат. *Tantalus*, гр. *Τάνταλος*), приреченого на вічну спрагу; елемент був названий так через

неможливість наситити кислотами його окис. — СІС<sup>2</sup> 810; Волков 41; Фигуровский 122—123; Koralinski 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 708; Вуяклија 932; Klein 1571.

[**тану-тану**] (вигук — у веснянці) Нед; — очевидно, результат поєднання сполучника *та* і вигука *ну*, пор. [*тану-тану*] (вигук) «ну» Нед; можливо, зближене з [*дана*] (рефрен у піснях) і з *танець*, *танок*, *танцювати*, пор. п. [*тану тану*] (дит.) «танцювати; танець». — Див. ще **ну<sup>1</sup>**, **та**, **танець**. — Пор. **дана**.

**танути**, *тѣяти*, *тал* «таловина», *таловина*, *таліна* «розтала сання дорога», *талій*, [*відталь*] «відлига», *відталь*, *підталина*, *підталь*, [*проталька*] «проталина» Л, [*протавка*] «тс.», [*протальки*] «відлига» Л, [*розтавачка*] «розтавання снігу, пора розтавання снігу» Ва, [*росталина*] «таловина» Кур, *розталь*, *розтань* «розталь», *розталь*, [*утали(ї)*] (у сполученні [*утала вода*] «весняна вода») Л; — р. *тѣять*, бр. [*тѣяць*], др. *тѣяти*, п. *tajać*, ч. *tát*, вл. *tać*, нл. *tajaś*, болг. *тѣя*, м. *таи* «просочуватися, протікати; танути, розтавати», схв. *тѣяти* «просочуватися, протікати», слн. *tajati se* «танути, розтавати», стсл. **тапати** «тс.»; — псл. *ta-ja-ti* «танути, розтавати» (в укр. *танути -ну-* є суфіксом), споріднене з дінд. *təuat* «вода», гр. *τήκω* «розтоплювати, топити; розчиняти», дор. *τάκω* «тс.», лат. *tābeo*, -ege «танути, розтікати; розкладатися», ос. *t'auip* «танути, розтавати», вірм. *t'anam* «змочую, зволожую», двн. *douwen*, *dewen* «танути, розтавати», нвн. *tauen*, дангл. *pāwian*, англ. *thaw* «тс.», дірл. *tām* «чума», кіпр. *tawdd* «розтопленій»; іє. \**tā-* «танути, розтоплюватися». — Фасмер IV 30; Черных II 230; Brückner 563; Machek ESJC 637; Holub—Kop. 380; Schuster-Sewc 1494; Младенов 630; Skok III 434; Meillet MSL 9, 154—155; 23, 50—51; BSL 26, 2; Glotta 14, 221; Trautmann 313; Uhlenbeck 117; Трубочев Пробл. ие. языкозн. 101—102; Persson

Beitr. 462—463, 709; Walde—Hofm. II 639—640; Ernout—Meillet 1186; Pedersen Kelt. Gr. I 68; KZ 39, 371; Torp 175; Frisk 20, 891; Adjarian MSL 20, 160—161; Kluge—Mitzka 773; Klein 1600; Pokorny 1053—1054.

**[танцёрник]** (бот.) «калачики лісові, *Malva silvestris* L.»; — результат видозміни назви **[пацірник (дікий)]** «тс.», можливо, зближеної з **танцювати**. — Анненков 208. — Див. ще **пацьорки**<sup>2</sup>.

**[танцюрка]** (бот.) «мухомор зелений, біда поганка, *Amanita phalloides* Quel. Нед, Мак, мухомор червоніючий, *Amanita rubescens* Quel. Мак», **[танцуля]** (у сполученні **[т. червонята]** «мухомор червоніючий» Мак, **[танцулька]** «*Agaricus species*» Мак; — п. **[tancula]** «*Agaricus comatus* Müll.»; — похідне утворення від **танцюра** «танцюрист, танцюристка»; назва зумовлена, очевидно, «стрункістю» цих грибів (на довгій тонкій ніжці). — Див. ще **танець**.

**[танчіти]** «танцювати» Шейк, Нед, **[таньчити]** «тс.» Пі, **[затанчити]** «затанцювати»; — ч. **tančit** «танцювати», слц. **tančit'** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. **tańczyć** «тс.» пов'язане з **танець**. — Brückner 565; Holub—Kop. 379. — Див. ще **танець**.

**[тань]** «відлига? Г; безодня, бездонна глибина Нед», **[у тань піті, стáти]** «зникнути» (про гроші, багатство), **[тановіти]** «робити глибоким» Нед; — пов'язане з **танути** (пор. приказку «Як у тань тана»); значення «безодня» розвинулось на ґрунті виразу **[у тань піті]** «зникнути», букв. «розтанути». — Див. ще **танути**.

**тапёр** «піаніст або баяніст, що грав за плату на танцювальних вечорах»; — р. бр. **tapër**, п. **tareg**; — запозичення з французької мови; фр. **tapere** «тс.» пов'язане з **tareg** «бити, ударяти; грати на фортепіано», ст. «затикати (забивати пробку)», спорідненим з двн. **zarho** «затичка», нвн. **Zarfen**, дангл. **tærpa**, англ. гол. **tar** «тс.» — СІС<sup>2</sup> 811; ССРЛЯ

15, 108; Kopaliński 959; Sł. wyg. obcych 744; Dauzat 699; Kluge—Mitzka 874; Klein 1571; Vries NEW 723.

**[тапéта]** «шпалери» Куз, **[танéтник]** «оббивальник» Куз, **[танетува́ти]** «обклеювати шпалерами, оббивати» Куз; — п. вл. **tapeta** «шпалери», ч. **tapeta**, **tapety**, слц. **tapety**, болг. **танéт** «тс.», м. **танет** «оббивка; шпалери», схв. **танéт** «оббивка (на стінах); килим», слн. **tapéta** «шпалери»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. **Tapéte** «шпалери» походить від іт. **tappeto** «килим», що виникло з лат. **taprētum**, **tapēte**, **tapēs** «килим, покривало», яке зводиться до гр. **τάπητος** (род. в. **τάπητος**) «тс.», очевидно, іранського походження. — СЧС 295; Brückner 565; Sł. wyg. obcych 744; Holub—Kop. 380; Holub—Lyer 477; Вуяклија 932; Walde—Hofm. II 648; Frisk II 854; Klein 1572.

**тапір** (зоол.) «*Tapirus* Briss.»; — р. болг. **тані́р**, бр. **тані́р**, п. вл. **tapir**, ч. слц. слн. **tapír**, м. **танир**, схв. **тані́р**; — запозичення з французької або німецької мови; фр. **tapir** «тапір», нім. **Tapir** «тс.» походить з мови тупі (Бразилія); пор. тупі **tapira** «тс.», букв. «ссавець». — СІС<sup>2</sup> 811; Фасмер IV 19; Sł. wyg. obcych 657; Machek ESJC 636; Gr. Fwb. 747; Dauzat 700; Kluge—Mitzka 770; Loewe KZ 60, 173—174; Lokotsch EWAW 61; Klein 1572.

**та́почки** «легкі домашні або спортивні черевики без підборів», **та́почка** (одн.); — бр. **та́пачкі** (одн. **та́пачка**) «тс.»; — запозичення з російської мови; р. **та́почки** (одн. **та́почка**) «тс.» є зменш. до **та́пки** «тс.», пов'язаного, очевидно, з **топáть** «топати»; пор. ч. т'арку «легкі жіночі черевики без каблуків», т'арат «топати (про дітей)». — Див. ще **топати**.

**тапчán**, **топчán**, **[тапчані́на]** «поганий тапчан», **тапчánник**; — р. **топчán**, бр. **тапчán**, п. **tapczan**; — очевидно, запозичення з тюркських мов; пор. тюрк. **tapčan** «підвищення, трон», дтюрк. **tapčan** «підставка на трьох ніжках»; ненадійним видається припушен-

ня (КЭСРЯ 447) про утворення за типом *колчан* «сагайдак» від р. *топаты* [«стоптувати каблуки, кривити»], букв. «кривоногий»; помилковим є виведення (Scheludko 143) від рум. *tăpșan* «схил, пологість». — Макарушка 13; Sł. wug. obsyuch 744.

[**гапшати**] «топтати ?, ходити туди і сюди ?» Шейк; — запозичення з угорської мови; уг. *tapos* «топтати; ступати» утворене від звуконаслідувального кореня *tar-* «топтати; плескати» фінно-угорського походження; пор. удм. *тапыртыны* «топати», комі *тапкыны* «повільно йти», фін. *taputtaa* «плескати, поплескувати». — MNTEsz III 846; Bárczi 301; Лыткин—Гуляев 278.

[**гапше**] «сковорода» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *tepsi* «лист, сковорода», як і болг. *тепси́я* «круглий мідний лист», схв. *тепси́я* «круглий лист», очевидно, походить від тур. *tepsi* «піднос, блюдо», спорідненого з чаг. крим.-тат. *täpsi* «маленьке блюдо, тарілка, піднос», аз. *täpsi* «тарілка», алт. телеут. *täpsi* «дерев'яне блюдо, на яке кладуть м'ясо». — MNTEsz III 892—893; Bárczi 307; Младенов 632.

[**гапшук**] «капшук для тютюну» ВеУг; — результат видозміни форми *капшук*, очевидно, зближеної з *табак*. — Див. ще **капшук**.

**тара**, *тарувальний*, *тарувати*; — р. бр. *tára*, п. слц. *tağa*, ч. слн. *tága*, болг. *tára*, *dára*, м. *dara*, схв. *tára*, *dára*; — запозичено з італійської мови через німецьку (нім. *Tága* «тара; упаковка; вага пакувального матеріалу»); іт. *tağa* «тара; знижка, відрахування» походить від ар. *ṭaḡh* «знижка, відрахування», пов'язаного з дієсловом *ṭaḡaḥa* «він відсунув, відклав»; зважаючи на початковий наголос, слід визнати помилковим припуення (Mikl. TE1 II 170) про запозичення з турецької мови. — SIC<sup>2</sup> 811; Фасмер IV 20; Черных II 228; Kopaliński 959; Holub—Lyer 477; Младенов 629; РЧДБЕ 708; Вуяклија 933; Kluge—Mitzka 770.

**тарабан**<sup>1</sup> «барабан; [брязкальце, що чіпляється тварині при бездоглядному випасанні в лісі Л]», [*тарабайка*] «тс.» Ник, [*тарабанець*] «барабанщик» Нед, *тарабанщик*, *тарабанити* «торохтіти; [теревенити Нед]»; — р. [*тарабан*] «барабан», *тарабанить* «тарабанити», бр. *тарабаніць* «тс.», п. *taraban* «великий турецький барабан», *tarabanic* «тарабанити»; — запозичення з татарської мови; до тат. *дарабан* «барабан» зводиться також укр. *барабан*. — Фасмер IV 20; Шипова 308; Kopaliński 959. — Див. ще **барабан**<sup>1</sup>.

**тарабан**<sup>2</sup>, *тарлабан* — див. **балабан**<sup>4</sup>.

**тарабанити** «везти, нести щось важке й велике», *тарабанитися* «іти, їхати далеко; їхати повільно, з труднощами», [*теребіти*] «тягти; нести щось важке; усаджувати, устромляти», *теребітися* «вилазити; видиратися нагору», *притарабанити*, *притарабанитися*, [*притебіти*] «принести» Корз, [*притеребіти*] «доставити, принести» Нед, [*притіборити*] «притаскати» О; — р. [*тар(а)банить*] «тягти, волокити», бр. [*тарабаніць*] «тс.»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *теребіти* «термосити, смикати» (пор.).

[**тарабаристий**] «строкатий» ВеУг, [*тарабуристий*] «тс.» Чопей; — запозичення з угорської мови; уг. *tarkabarka* «строкатий, різношерстий» утворене від *tarka* «строкатий, рябий». — MNTEsz III 854—855. — Див. ще **тάρка**.

[**тарабарка**] «одна з палок, на які натягували палатку від дощу під час польових робіт» Дз; — р. [*тарабарки*] «шаблі в стінках гарби; підставка з трьох палок для казана»; — неясне. — Фасмер IV 20.

[**тарабач**] «валок, яким набивають сіль у форми» Шейк; — неясне.

**тарагунитися** — див. **тáргати**.

**тарадайка** «легкий двоколісний візок; [меблі, що розхиталися Шейк, Нед; дитяча іграшка О]», [*тарадайчина*] «погана тарадайка Г; одна тарадайка Шейк», *таратайка* «тарадайка,

[меблі, що розхиталися Шейк, Ж)]; — р. *тарата́йка* «таратайка, тарадайка», [тарада́йка], бр. болг. *тарата́йка*, п. *taradaйка*, м. *таратайка* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *тарантас*. — Макарушка 13; Фасмер IV 23; Matzenauer 344.

[**тарада́нка**] «легковажна пісенька» Нед; — результат злиття звуконаслідувальних основ *тара-* (пор. [тарака́ти] «балакати», *тарато́рити*) і [да́на] (рефрен у піснях). — Див. ще **да́на**, **тарато́рити**.

[**тарайкі́**] «блочки у ткацькому верстаті» ДзАтл II, [патарайкі́] «тс.» тж; — результат видозміни форми [ка́рікі] «тс.» (див.).

**таракан**, *тараканячий*; — р. бр. *таракан*, п. *tarakan*, ч. *tarakan*; — запозичення з тюркських мов; здебільшого виводиться безпосередньо від тат. *таракан*; пов'язується (Räsänen ZfSIPh 20, 448) з чув. *taḡ-aqaṃ* «утікач, той, що рятується втечею», і далі, з тюрк. *tāz-* «утікати»; зіставляється також (Дмитриев 545) з чаг. *тарка-*// *тара-* «розповзатися, розлазитися» як таке, що означає букв. «той, що розповзається в усі боки»; виводиться також (Добродомов РР 1970/6, 98—100) від почесного титула др. *торхан*, *тархан*, що походить від дтюрк. *тарқан*; сумнівним є зв'язок з п. *karaczan* «таракан», [karakan] «тс.» (Brückner 565; Mikl. EW 347; Mikkola Berühg. 168). — Огиенко 34; Фасмер IV 20—21; Черных II 228; Шипова 308—309; Räsänen Versuch 463. — Пор. **тарган**<sup>1</sup>.

[**тараканок**] (бот.) «люцерна хмелевидна, *Medicago lupulina* L.» Мак; — похідне утворення від *таракан*; назва зумовлена тим, що боби цієї рослини своїм чорним кольором нагадують тарганів. — Див. ще **таракан**.

[**таракати**] «балакати» О, ВеЛ, [та́ракатися] «тс.» Нед, [та́рако́нити] «базікати, теревені правити» Мо, [та́ра-та́ра] «балаканина» О; — р. [та́ра-ка́ть] «базікати, торохтіти, балакати», вл. *тагака́с* «трубити»; — звуконасліду-

вальне утворення, очевидно, пов'язане з псл. \**tor-*, спорідненим з дінд. *tāraḥ* «різкий, пронизливий», гр. *τορός* «пронизливий; ясний, виразний», лит. *tafti* «сказати», лтс. *tārāt* «базікати, теревенити». — Фасмер IV 21. — Див. ще **тарато́рити**.

[**тараку́ца**] (бот.) «маленький гарбузик Мо; декоративний кабачок Ме, *Cucurbita pepo parvula* Мак, Нед», [та́р-ку́ца Ме, Шейк, Нед, Мак, турку́ц Мак] «тс.», [та́раку́тка] «тс. Мак; глечик з гарбуза Шейк, Нед», [та́раку́ць-ка] «*Cucurbita lagenaria* L. ВеНЗн; *Cucurbita ovifera* L. Мак», [та́рапу́нька] «*Cucurbita ovifera* L. Шейк, Нед, Мак; *Cucurbita pepo* L, var. *citriformis*», [та́рапу́цька] «тс.» Мак; — р. [та́раку́тка] «сулія з гарбуза»; — очевидно, запозичення з молдавської мови; молд. *тэртэку́цэ* (рум. *tărtăcúță*) «тиква, *Lagenaria* Seg. (*Coccoloba indica*)» не зовсім ясне; виводиться від *тэ́та́ркэ* (*tătărcă*) «тиква» (СДЕЛМ 447; DLRM 850) або від ар. *aga-kussa* «тс.» (Анненков 116). — Мельничук Молд. эл. 171. — Пор. **караку́цька**.

[**тарала́й**] (у виразі: «гедз, гедз т., задери хвіст та втікай!») Нед; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **таракати**.

**тарали́шник** — див. **терліч**.

[**тарамтіти**] «з деренчанням туди й сюди кидати, трясти» Нед; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [та́ранді́ти] «тріщати, скрекотати, відстукувати» (пор.).

**таран**<sup>1</sup> «старовинне знаряддя у вигляді колоди для руйнування мурів, воріт і башт фортеці; [довбня на олійні; товчак у сукновальні; рід дитячої гри]», *та́ранити*; — р. бр. болг. *та́ран*, др. *таранъ*, п. ч. слц. *taran*; — запозичення із середньовісньонімецької мови; свн. *tarant* «знаряддя для облоги; скорпіон, дракон» походить від іт. *taranto(la)* «тарантул» (слат. *tarantula* «тс.»), утвореного від назви міста Taranto; помилковим є пов'язання (Горяев 360; Brückner 565) з *те́рти*, як і виведення (СІС 1951, 630;



ССРЛЯ 15, 113; РЧДБЕ 708) з гр. *ταράντωρ* «порушник миру, руйнівник». — СІС<sup>2</sup> 811; Фасмер IV 21; Matzenauer 343; Шапиро ФЗ 1873/3, 6; Machek ESJC 636; Kluge—Mitzka 770. — Див. ще **тарантул**. — Пор. **тарантэла**.

[**таран**<sup>2</sup>] «шрам від віспи», [*таранкуватий*] «віспуватий, рябий; [веснянкуватий; неонакової масті Шейк; плямистий; товстий, незграбний Нед]», [*тарановатий*] «строкатий, неоднobarвний, білий з чорними або іншими плямами» Шейк, [*старанкуватими*] «стати віспуватим»; — зворотне похідне утворення від [*таранкуватий*], запозиченого з польської мови; п. *tarantowaty* «білий з чорними плямами» утворене з *tarant* «собака або кінь білої масті з чорними плямами», що зводиться до лат. *tarandus* «північний олень», похідного від гр. *τάρανδος* «тс.», запозиченого з якоїсь мови Півночі. — Булыка 317; Matzenauer 344; Walde—Hofm. II 648; Frisk II 854; Klein 1572.

[**тарандіти**] «тріщати, стрекотати, відстукувати» ЛексПол; — р. *тарантійть* «торохтіти, стрекотати», бр. [*тарандзіць*] «торохтіти»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*тарамтіти*] «з деренчанням кидати», [*тиринтіти*] «розводити теревені, базікати». — Фасмер IV 21. — Пор. **тарамтіти**, **тиринтіти**.

[**тараніти**] «вибирати рибу з морського ставного невода» Берл, Дз, Мо; — неясне; можливо, пов'язане з [*таран*] «тараня», *тараня*.

**тарантас**; — р. бр. болг. *тарантас*, п. ч. слц. *tarantas* (з р.), схв. *тарантас* (з р.); — не зовсім ясне; можливо, запозичення з тюркських мов; пор. тат. *тарантас* «тс.»; необгрунтованими є припущення (Горяев Доп. 1 48) про спорідненість з дінд. *tarāṇi*- «швидкий», *tarasā* «поспішно», а також пов'язання (Горяев 360) з р. *тарантійть* «торохтіти, стрекотати», *таратобрить* «торохтіти». — Макарушка 13; Фасмер IV 21—22; КЭСРЯ 436; Шипова 309; Горяев 444.

**тарантэла** (італійський народний танець); — р. *тарантэлла*, бр. *тарантэла*, п. ч. слц. *tarantela*, болг. *тарантэла*, схв. *тарантела*, слн. *tarantéla*; — запозичення з італійської мови; іт. *tarantella* «тарантела» утворене від назви південноіталійського міста Taranto (з лат. *Tarentum*), де виник цей танець. — СІС<sup>2</sup> 811; ССРЛЯ 15, 116; Kopaliński 959; Holub—Lyer 477; Младенов 629; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Klein 1572. — Пор. **таран**<sup>1</sup>, **тарантул**.

**тарантул** (ент.) «великий отруйний павук, *Lycosa Latr.*», [*тарантула* Шейк, Нед, *тарантля*] «тс.»; — р. бр. *тарантул*, п. слц. *tarantula*, ч. *tarantula*, болг. *тарантула*, схв. *тарантула*, слн. *tarantéla*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *tarantula* «тарантул» походить від іт. *tarantola* «тс.», утвореного від назви міста Taranto (з лат. *Tarentum*), в околицях якого поширений цей павук. — СІС<sup>2</sup> 811; Фасмер IV 22; Kopaliński 959; Holub—Lyer 477; Младенов 629; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Kluge—Mitzka 770; Klein 1573. — Пор. **тарантэла**.

[**таранчити**] «мучити, терзати»; — неясне.

**тараня** (іхт.) «*Rutilus rutilus* (Lenciscus) heckeli Nordm.; [чорноморсько-азовський рибець, *Vimba vimba vimba* п. *carinata* Pall.]», [*таран*] «тараня» Шейк, [*тарані*, *тарань*, *таранка*] «тс.», *таранька*, *тараннік* «тс.»; [лящ. *Abgamis brama* L. Шейк, Нед], [*тараніна*] «одна тараня Г; м'ясо тарані Шейк», [*тарануха*] «тараня», *таранячий*; — р. *тарань* «тараня», бр. *таран*, п. *тага* «тс.», ч. слц. [*таран*] «рибець», болг. *таран* «тараня»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; пор. каз. *тыран* «лящ». — Фасмер IV 22; Шипова 309; Соболевский ИОРЯС 2, 346; Leder 63—64; Ferjanc Názv. ryb 57.

[**тарапан**] «кам'яне корито в Криму, в якому видавлюють з винограду вино» Шейк, Нед; — р. [*тарапан*] «кам'яне корито або дерев'яний ящик, у якому давлять, топчуть виноград»; — очевид-

но, запозичення з кримськотатарської мови. — Даль IV 391.

[гарапáта] «колотнеча, халепа, клопіт СУМ; рід гри в м'яч; шум Нед; стара бричка ВеЛ», [тарапáти] «гриміти, скрипіти, деренчати, стукати» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. *tağarata* «шум; клопіт, турбота; [тарагайка]», ст. *tağarasıç* «завдавати клопоту, турбувати, мучити», очевидно, пов'язане зі ст. *tağasowaç* «мучити», яке походить від іт. *strapazzare* «надмірно мучити, перевтомлювати, погано ставитися», *strapazzo* «втома, мука», що, як і нім. *strapazieren* «стомлювати», *Strapaze* «важка праця, клопоти», зводиться до лат. *extra* «надзвичайний» і *\*patiāre* (*pati*) «терпіти». — Вгückner 565, 575; Kluge—Mitzka 755. — Див. ще **екстрений, пацієнт**.

[гарапáть] «порохівниця, патрон-таш»; — неясне.

[гара́р] «решета в млині для очищення зерна» Дз; — запозичення з молдавської мови; молд. *tarár* «зерноочисна машина», рум. *tařag* «тс.» походять від фр. *tařare* «віялка», очевидно, звуконаслідувального утворення. — СДЕЛМ 419; DLRM 846; Dauzat 700.

[гара́ра] (вигук, що передає крик курки) Нед, [тара́ра́кати] «видавати звук тара́ра; повторювати одне й те саме; говорити дурниці», [тара́ротати] «кудкудакати», тара́рам «буча, галас»; — р. [тара́ра, тара́ры] «пусте базікання», [тара́рыкати] «базікати, говорити дурниці; розмовляти і жартувати», тара́рам «тарарам», бр. [тара́ра] «барабанний бій; багатомовна балаканина», тара́рам «тарарам», п. *tařaga* «вигук, що наслідує звук сурм»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 22.

[гара́ре́нька] «залізний хомутик, яким скріплюється вісь, подушка і підосники у возі; хомутик на взовій осі, який запобігає витоку мазі і запиленню її» Л, [тара́нка Чаб, тара́ринка Л, тара́ринька, терере́нька, терері́нька, трири́нки тж] «тс.», [трай́ринок] «стрем'янка, що з'єднує вісь з насадом»

О, [тара́ранок, тара́ринок, тара́ринок, тара́рино́к тж, тара́ринка НикНикТЛ, тара́динка, трина́ка, тара́инки тж] «тс.»; — бр. [тара́динка] «обручик, який набивається на колодку колеса», п. [трагункі] «кільця, якими насад у возі прикріплюється до осі»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Teerring* (с.-г.) «дігтярне кільце», заст. «дігтярне кільце на осі воза» складається зі слів *Teer* «дьготь, смола», спорідненого з дісл. *třaga*, дангл. *teogu* «тс.», *tręo* «дерево», гот. *triu*, псл. *\*dervo* «тс.», і *Ring* «круг; кільце». — Kluge—Mitzka 775—776. — Див. ще **дерево, ринок**.

**Тара́с** (чоловіче ім'я), *Тара́сій* Куз, *Тара́сик*, *Тара́со*, [тара́се́нко] «син Тараса» Шейк, Нед, [тара́сівна] «дочка Тараса», [тара́сіха] «дружина Тараса» тж, ст. *Тарасии* (1466), *Тарасіі* «зтурбований, взрушо́ны(ш), престрашо́ный» (1627); — р. *Тара́с*, *Тара́сий*, бр. *Тара́с*, др. *Тарасии*, п. *Tarasiusz*, ч. слц. *Tagas*, болг. *Тара́с*, *Тара́си(й)*, м. *Тарас(ие)*, схв. *Тарас(ије)*, слн. *Tagas*, стсл. **Тарасини**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Ταράσιος* утворене від *τάρασσω* «викликаю замішання, бентежу, тривожу», пов'язаного з *θράσσω* «бентежу, тривожу, засмучую», спорідненим з дісл. *dregg* «дріжджі», прус. *dragios*, лит. ст. *dragės*, псл. *\*drozga* (з *\*drogska*) «тс.», укр. *дріжджі*. — Вл. імена 88—89; Беринда 236; Фасмер IV 22; Петровский 206; Спр. личн. имен 460; Илчев 477; Frisk I 679—680, II 855. — Див. ще **дріжджі**.

**та́рас** «хмиз; [хворост для гатей, фашинник] СУМ, Г, [тара́сіна] «хворостина з фашинника Г; пруття, яким мостять дороги ВеЗн», [тара́ся] «дрібне пруття» ВеБ, [тара́сяка] «гілляччя, хмиз» Корз, [тара́хи] «сухе листя, мох, що стелять під худобу» ВеЗа, [та́рес] «хмиз» Л, [та́рос] «хмиз для гаті» Нед, [тара́сувати] «мостити дорогу тарасом», [тара́росувати] «рівняти дорогу тарасом» Нед, [прита́расувати] «укріпити фашинником, засипавши зверху

землею»; — р. *тарáса* «зовнішне укріплення у вигляді зрубу, наповненого землею і дрібним камінням», др. *тарасъ* «тс.», п. *taras* «земляний насип; сухе гiлля, хмиз», ч. слц. *taras* «земляний насип», схв. *тарáцати* «мостити»; — через чеську і польську мови запозичено з німецької; нвн. ст. *Targass* (свн. *targaz*) «земляний насип» походить від фр. *terrasse* «тс.», що зводиться до нар.-лат. \**tergāse*, утвореного від лат. *terra* «земля». — Фасмер—Трубачев IV 23; Brückner 565; Machek ESJC 636; Holub—Lyer 477; Matzenauer 344; Dauzat 706; Klein 1592. — Див. ще **терарій**, **терáса**.

[**таратайка**] (орн.) «турухтан, *Philomachus rugnax* L.» Шарл; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *турухтан* (див.).

[**тараторити**], [*тараторка*] «балакуча жінка» Шейк, Нед, [*таратка*] «тс.» Мо; — р. *тараторить* «тараторити», [*тораторить*] «тс.», бр. [*таратарыць*] «тараторити, вести пусту розмову», ч. [*trátoriti*] «тс.», слц. [*trátorit'*] «тараторити, базикати», *tárat'*, схв. *trтосити* «тс.», цсл. *trъторъ* «звук»; — псл. \**tortorit* «тараторити», результат редуплікації кореня \**tog-*, спорідненого з дінд. *tāgāh* «різкий, пронизливий», гр. *торós* «пронизливий; ясний, виразний», *тетор-ήσω* «виразно оголошую», ірл. *togann* «грим», прус. *tāgin* (зн. в. одн.) «голос», лит. *taĩti* «сказати», *tarýti* «тс.», лтс. *tārlāt* «базикати, теревенити», *terēt*, *tef-telēt* «базикати», хет. *tar-* «говорити». — Фасмер IV 86—87; Черных II 229; Горяев 360—361; Погодин РФВ 32, 272—273; 39, 1—2; Machek ESJC 636; Trautmann 314; Mühl.—Endz. IV 149, 167; Jagić AfSlPh 2, 398; Petersson Ar. Arm. St. 100; Гамкрелидзе—Иванов 301. — Пор. **таракати**.

[**таратотіти**] «рівномірно стукати чимось, видавати звук», [*таратотити*] «видавати звук» Нед, [*торототіти*] «рівномірно стукати чимось, видавати звук», [*тороточити*] «стукати, торохтити» Нед; — звуконаслідувальне

утворення, паралельне до *торохтіти*. — Пор. **торóх**.

[**таратура**] «їжа з вареного буряка, солоних огірків, хрину й цибулі з олією»; — болг. *таратóр* «суп з кислого молока і свіжих огірків з часником і горіхами», м. *таратур* «тс.», схв. *таратóр* «салат з огірків (на кислому молоці і з часником)»; — запозичення з турецької мови; тур. *terator* «салат із зелені і кислого молока» етимологічно неясне. — РЧДБЕ 709; Skok III 444; Вујаклија 933.

[**тарату́та**] «вигук, що відтворює стук, який видає ступа» Шейк, Нед; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з [*таратотіти*] «рівномірно стукати, видавати звук» (пор.).

**тарáх**, *тарарáх*, *тарáхкати*, *тарáхкотáти*, *тарáхкотіти*, *тарáхтáти* «тарахкати», [*тарáхтіти*] «стукати; торохтити» Нед, [*тараскотáти*] «стукати, шуміти» ВеБ, [*тарáскавка*] «рід тріскачки», [*тарáскалка*, *тарáскало*] «тс.», [*тарáхкалка*] «тс.; сорт яблука Ме», *тарáхкало*, [*тарáхканина*] «посилений стукіт» Нед, [*тарáхкотанина*] «тс.», *тарáхкіт*, *тарáхкотня*, [*тарáхкотнява*] «тарахкотня» Чаб, [*тарáхкотілка*] «поганий візок», [*тарáхта*] «дерев'яний предмет, який видає звуки при русі» Шейк, Нед, [*тарáхтіля*, *тарáхтіха*] «базика» Корз, [*тарáхті́н*] «старий віз; базика» Корз; — р. *тарарáх* «тарах, тарарах», *тарáхтэть* «торохтити», бр. [*тарарáх*] (вигук, що передає звуки барабана або чогось подібного), *тарáхцець* «торохтити», п. [*tarachnǎc*] «сильно вдарити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *торóх*, *трах*. — Shevelov Hist. phonol. 100; Фасмер IV 23. — Пор. **торóх**, **трах**.

[**тарахи**] «сухе листя, соснові голки, мох, що використовуються як підстилка для худоби» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. *tarachy* «січка, дрібні стебла соломи», очевидно, пов'язане з *taras* «сухе гiлля, хмиз». — Див. ще **тарáс**.

[**тарáхкавець**] (зоол.) «grimucha змія, *Crotalus durissus*» Нед, [*тараха-вець*] «порода гадюк» ВеЛ; — похідне утворення від *тарáхкати*, *тарáх*; назва зумовлена тим, що ця змія має на кінці хвоста рогові кільця, які видають своєрідне торохтіння при русі; пор. назву *grimúча змія*. — Див. ще **тарáх**.

[**тарáщити<sup>1</sup>**] «через силу нести, тягти» Шейк, Нед; — р. *тарáщить* «піднімати вгору; настобурчувати», *тарáщиться* «намагатися щось зробити, силкуватися»; — неясне.

[**тарáщити<sup>2</sup>**] «витріщати» Шейк, Нед; — запозичення з російської мови; р. *тарáщить* «тс.» є результатом семантичної видозміни дієслова *тарáщити* «піднімати вгору»; менш імовірним є зв'язок з укр. *витріщáти*, бр. *wytrzeszczyć* «витріщити», п. *wytrzeszczyć*, ч. *vytřeštití*, слц. *vytřeštit'* «тс.». — Фасмер—Трубачев IV 23. — Див. ще **тарáщити<sup>1</sup>**. — Пор. **витріщáти**.

**тарбагáн** (зоол.) «бабак, *Marmota Frisch*»; — р. бр. *тарбагáн*; — запозичення з тюркських мов; алт. хак. тув. *тарбаган*, телеут. *тарбаған* «тс.» споріднені з монг. *tarbaga(n)*, калм. *tarɣaɣa* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 811; Фасмер IV 23; Шипова 309; Räsänen Versuch 463.

[**тáрбати**] «тягти, шарпати» Мо; — очевидно, результат видозміни форми [*тáргати*] «тягати, рвати зубами» (див.).

**таргáн<sup>1</sup>** (ент.) «*Blatta L.*», [*таркáн*, *торгáн* Нед, ВеБ, *тóрган* ВеБ] «тс.», [*таркане́ць*, *таркáнчик*] (зменш.) Чаб, *таргáнові*, *таргáнячий*, [*таркáнячий*] «тарганячий» Чаб; — бр. [*таркáн*] «тарган», п. [*targan*] «тс.»; — запозичення з тюркських мов, пор. тат. башк. кирг. *тараган* «тарган». — Добродомов РР 1970/6, 97—100. — Див. ще **таракáн**.

[**таргáн<sup>2</sup>**] (назва вола димчастого кольору); — очевидно, результат перенесення на вола назви *таргáн* «*Blatta*», можливо, за кольоровою ознакою. — Див. ще **таргáн<sup>1</sup>**.

[**таргані́ння**] (бот.) «чемериця, *Veratrum L.*»; — похідне утворення від

*таргáн*; назва зумовлена тим, що чемерицею трюють тарганів. — Шейк 20; Анненков 373. — Див. ще **таргáн<sup>1</sup>**.

[**тáргати**] «тягати, рвати зубами» Шейк, Нед, [*таргáніти*] «тягнути, волоти» СУМ, Г, Шейк, [*тарагу́нітися*] «тягтися, плентатися, брести; рухатися всією масою», [*тарг*] (вигук для вираження моменту хапання або укусу) Шейк, [*таргані́на*] «смикання, тяганина»; — запозичення з польської мови; п. *targać* «смикати, тягти, рвати» відповідає укр. *тóргати*. — Shevelov Hist. phonol. 292; Richhardt 105. — Див. ще **тóргати**.

[**тáрез**] «через» Л, [*тэ́рез*] «тс.» Шейк, Нед; — неясний результат видозміни форми *через* (див.).

**тáри-ба́ри** «теревені», [*тараба́ри*] «інтимна розмова, пуста базікання» Нед, [*тараба́риня*] «базікання, пуста розмова» Шейк, *тараба́рщина*, [*тараба́рити*] «базікати» Нед, Шейк, [*тарабу́рити*] «швидко і нерозбірливо говорити» Чаб; — р. *та́ры-ба́ры* «теревені», [*тараба́ры*] «базікання, бесіда», *тараба́рити* «базікати, молоти, теревенити», бр. *та́ры-ба́ры* «теревені», *тараба́рыць* «базікати, молоти, теревенити»; — результат злиття основ *тар(и)-*, пов'язаної з *тара́брити*, і *ба́ри* «теревені». — Див. ще **ба́ри**, **тара́брити**.

**тарі́тися** — див. **таря́тися**.

**тарі́ф**, *тарифіка́ція*, *тарифіка́тор*, *тарифікува́ти*; — р. *тарі́ф*, бр. *тары́ф*, п. *taryfa*, ч. вл. *tarif*, слц. *tarifa*, болг. *тары́фа*, м. *тарифа*, схв. *тары́фа*, слн. *tarifa*; — запозичення з французької мови, фр. *tarif* «тариф» походить від іт. ісп.-порт. *tarifa* «тс.», що зводиться до ар. *ta'rif* «оголошення (плати)», пов'язаного з *'arfa* «він сповіщав»; виводиться також від назви острова Таріфа в Середземному морі (Коваль 102—103; Булаховський Нариси 99). — СІС<sup>2</sup> 811; Фасмер IV 24; Горяев 361; Kopaliński 961; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Matzenauer 344; Dauzat 700; Gamill-

scheg 840; Kluge—Mitzka 770; Klein 1573; Lokotsch 160.

**[тарівка]** (зоол.) «морський їжак, Scutella» Нед; — очевидно, калька лат. scutella «тс.; блюдо»; пор. укр. [та-рівка] «тарілка»; латинська наукова назва зумовлена тим, що морський їжак має вигляд блюда. — Див. ще **таріль**.

**[тарілка]** (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees.» Мак, [тарівка Шейк, Нед, тарелка Мак, талірка ВеНЗн, тарілки, тарілиці ВеНЗн, Мак] «тс.», [тарелці] «айстра степова, Aster amellus L.» Мак, [тарілочка] «хризантема лучна, ромашка, Chrysanthemum leucanthemum L.» Мак, Шейк, Нед; — результат перенесення на рослину назви посудини тарілка ([тарівка, талірка]); назва рослин зумовлена тим, що їх суцвіття (кошики) мають круглу, тарілкоподібну форму; пор. нл. talariki «айстри» від talarik «тарілочка». — Див. ще **таріль**.

**таріль**, [тарель] «таріль» Шейк, Нед, [таріль О, таріл ВеУг, талір, талєр ВеБ] «тс.», тарелі (муз.), [тарелець] «маленький таріль» Нед, [тарелець, тарельчина, тарільчик, тарельчина] «тс.» тж, [тарелік] «тарілка» ВеЛ, тарілка «кругла посудина для страви; [абажур у газовій лампі Л]», [тарівка] «тарілка», [талірка] «тс.», [тарілка] «абажур у газовій лампі» Л, тарілки (муз.), тарілочник, [тарілковатий] «у формі тарілки» Нед, тарілочастий; — р. тарель, тарелка, бр. талерка, п. talerz, [talerka], ч. talír, вл. taler, нл. talaġ, полаб. taler, болг. талерка, [талєр], м. талєр; — через польську мову запозичено із середньовіснійнонімецької (з метатезою приголосних у більшості форм); свн. talier «тарілка» походить від іт. tagliere «дошка для різання м'яса», пов'язаного з tagliare «різати», що виникло з нар.-лат. \*taliāre «тс.», похідного від лат. tālea «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненого з дінд. tālī «вид дерева», tālah «винна пальма», гр. тάλις «доросла дівчина, наречена»,

лит. atólas «отава», talōkas «дорослий». — Richhardt 105; Шелудько 47; Коваль 119; Фасмер IV 24; Черных II 229; Brückner 564; Machek ESJC 635; Holub—Lyer 476; Holub—Kop. 379; Младенов 628; Mikl. EW 346; Štrekelj AfSlPh 28, 531—532; Schrader Reallexikon II 515; Sehwers KZ 54, 23; Kluge—Mitzka 776; Walde—Hofm. II 643. — Пор. талі, талія, тальба, танір.

**[тάρка]** «кличка строкатого собаки ВеЛ; пляма Нед», таркáč «білий плямистий кінь», [таркánя, таркúша] «назва вівці» Доп. УЖДУ 4, [тáркó] «кличка строкатого собаки Г, Шейк, Нед; назва барана Доп. УЖДУ 4», [та-рош] «кличка строкатого собаки» ВеЛ, ВеНЗн, [тарч] «строкатий, різномастий віл» Шейк, Нед, [тáрча] «віл червонобілої масті; кличка теляти» О, [тарчу-ля] «назва строкатої корови» ВеЛ, [тэ́рка] «рябий від віспи» Шейк, [теркó] «назва барана» Доп. УЖДУ 4, [тú-рка] «пляма» Нед, таркáтий, таркáнийстий «таркатий», [таркáстий Нед, тарчáстий Нед, теркáтий] «тс.»; — слц. tarkavú «строкатий»; — запозичення з угорської мови; уг. tarka «строкатий, рябий» виникло зі ст. tag «тс.», очевидно, тюркського походження; пор. дтюрк. taguul «строкатий», каз. тарлан «білий плямистий (кінь)», споріднене з монг. tarlan «строкатий». — ВеЛ 472; Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz III 854; Bárczi 302; Räsänen Versuch 464, 465. — Пор. тарабаристий.

**[таркáč]** (орн.) «дрізд омелюх, Turdus viscivorus L.» Шарл, ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни назви [тиркач] «тс.», зближеної з таркáтий, оскільки низ дрозда жовтуватобілий з темними плямами, які особливо бувають розвинені по боках; пор. таркáč «білий плямистий кінь». — Никончук Карп. диал. и оном. 159. — Див. ще **тиркач**. — Пор. тάρка.

**[таркóванка]** «сира терта картопля» ЛексПол, [тарчáник] «дерунець; млинець з тертої картоплі» О, [тарчанкú] «локшина або галушки з тертої

картоплі» О; — похідне утворення від [таркава́ць] «терти картоплю на тертушці» ЛексПол, запозиченого з польської мови; п. tarkować «терти на тертушці» походить від tarka «тертка, тертушка» (ст. tarka «тс.»), пов'язаного з \*tarǫ «тертий». — Brückner 566. — Див. ще **тёрти**.

**таркотати** — див. **тарара́**.

**тарлатан** «прозора бавовняна тканина, схожа на серпанок», [тарлята́н] «тс.» Нед; — р. бр. болг. тарлатан, п. tarlatan, ч. слц. tarlatán, схв. тарлатан; — запозичення з французької мови; фр. tarlatane «тарлатан», очевидно, індійського походження. — Фасмер IV 24; ССРЛЯ 15, 126; Brückner 566; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Klein 1573.

[тарляга] «стара бричка; худий віл» ВеЛ; — не зовсім ясне; очевидно, первісне значення «щось погане»; можливо, виникло на ґрунті п. [tarlać się] «валитися», пов'язаного з trzeć «терти», укр. тёрти. — Brückner 565. — Див. ще **тёрти**.

[та́рмати] «заплутувати; смикати» Нед, [тармані́на] «плутанина, переважно в нитках» Шейк, Нед, [та́рма́ня] «заплутування; тягання за волосся» Шейк, Нед; — р. [та́рма́ть] «смикати, заплутувати», слц. dīmat' «смикати, трясти», vytrmácat' (diēt'a) «затрясти», схв. д́рмати «трясти, термосити», слн. dīmati «тс.», [(s)termati] «ткати»; — пов'язане з термо́сити, тормо́сити. — Фасмер IV 84; Куркина Етимология 1974, 44—45. — Див. ще **тёрмати**.

[та́рниця] «дерев'яне сідло»; — запозичення з румунської мови; рум. tárnită «дерев'яне сідло, в'ючне сідло; сідловина», очевидно, слов'янського походження; пор. п. terlica «дерев'яне сідло», [tarlica] «частина сідла», що зводиться до trzeć «терти». — Sheludko 143; Vincenz 7; Brückner 566. — Див. ще **тёрти**.

[таровні́чий] «старший серед рибалок, бригадир» Мо; — неясне.

[таро́к] «рід гри в карти» Куз, [тарокува́ти] «грати в цю гру» Куз; — п. слц. tarok, ч. taroku, болг. таро́к, схв. таро́к, слн. tarók; — запозичення з італійської мови; іт. tarocco «тс.» походить від ар. tārāḥa «він відсунув, відклав» (при цій грі частина карт відкладається). — Kopaliński 960; Holub—Lyer 477—478; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Kluge—Mitzka 770—771; Klein 1573; Lokotsch 159. — Пор. **та́ра**.

**тарош** — див. **та́рка**.

**тарпа́н** (зоол.) «дикий кінь, Equus gmelini Apt.»; — р. бр. тарпа́н, п. ч. tarpan, болг. тарпан, слн. tárgan; — через російське посередництво запозичено з киргизької мови; кирг. тарпан «дикий кінь; кінь, що не терпить на собі вершника» споріднене з каз. тарпан «норовистий кінь», тарпы «бити передніми ногами». — Фасмер IV 24; Шипова 310; Дмитриев 545; Kopaliński 960; Räsänen Versuch 465.

**та́рсувати** — див. **то́рсати**.

**тарта́к** «лісопильний завод», [терта́к, тирта́к, тартачі́на] «тс.», [тартачі́ння] «тирса» ВеБ, тарта́чник, тёрти́ця «дошка», [тирти́ця] «тс.», [терти́чіна] «одна дошка; поганенька дошка», [терти́чник (терти́шник)] «пильщик дошок», тарта́чний; — р. діал. бр. тарта́к «лісопильний завод»; — запозичення з польської мови; п. tartak «тс.», tarcica «дранка, дошка» є похідними від tartyk «тертий», діеприкм. від trzeć «терти»; припущення про тюркське походження слова (Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 131—132) необґрунтоване. — Фасмер IV 25; Булыка 317; Brückner 566. — Див. ще **тёрти**.

**та́ртар** «пекло», [тартара́рі] «тс.» Шейк, [та́ртарщина] «содом, гармидер, особливості пекла» Шейк, [затарта́рити] «запропастити» Ж, [затарта́рити] «тс.» Ж; — р. бр. болг. та́ртар, др. тартаръ, тарътаръ, п. ч. tartar, схв. Та́ртар, слн. Tártar, с.-цсл. тарътаръ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Та́рта-

рос, мн. Тárтара «підземна безодня, підземне царство» є запозиченням невідомого походження. — СІС<sup>2</sup> 811; Фасмер IV 25; Горяев 361; Kopaliński 960; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Frisk II 858; Klein 1574.

[**таргас**] «шум, галас», [*тартасія*] «суперечка» Куз, [*тартасувати*] «сперечатися, сваритися, шуміти» Нед, [*тартасуватися*] «сперечатися» Куз, [*тартасуватися*] «тс.» Ба; — ч. слц. tartas «шум, гуркіт»; — запозичення з польської мови; п. tartas «шум, галас, гомін, гуркіт, гармидер, разгардіяш» є звуконаслідувальним утворенням; кінцеве -as зумовлене впливом слова hałas «шум, галас, гомін» (ч. hałas «тс.»). — Brückner 566; Machek ESJČ 636. — Пор. **туртус**.

**таргати** «витягувати нафту зі свердловини за допомогою великого відра з клапаном», *тартальник*; — р. *тартатъ*, бр. *тартатъць*; — запозичення з азербайджанської мови; аз. *дартмаг* «тягти, витягувати» споріднене з туркм. *дарт*, кумик. балкар. карач. *тарт* «тс.», монг. tata<tarta «тягти, натягувати». — ССРЛЯ 15, 127; Шипова 310; Räsänen Versuch 465.

**тартинка** «скибочка хліба, намазана маслом або варенням»; — р. *тартинка*, бр. *тартынка*, п. tartynka; — запозичення з французької мови; фр. tartine «тс.» є похідним від tarte «солодкий пиріг, торт», пов'язаного з пізньолат. tōrta «кругле печиво», що зводиться, очевидно, до лат. tortus «кручений». — СІС<sup>2</sup> 811; Коваль 118; Фасмер IV 25; Kopaliński 961; Dauzat 701; Gammillscheg 841; Kluge—Mitzka 784; Klein 1574. — Див. ще **торт**.

[**тарча**] «рід великого щита, що вживався тільки при захисті міста» Шейк, Нед, [*тарчийтий*] «щитоподібний, щитовидний; крилатий, тинистий» тж; — р. [*тарч*, *торч*] «невеликий круглий щит», бр. [*тарча*] «щит»; — запозичення з польської мови; п. tarcza, tarcz «тс.», як і ч. слц. terč «мішень», вл. tarč «мішень; щит», слн. tářča «мішень»,

исл. **тарча** «щит», походить від свн. tar(t)sche «круглий шкіряний щит», що відтворює фр. ст. targe «тс.», яке виникло з франк. \*targa, спорідненого з двн. zarga «обід, край, ребро», дангл. targe «маленький круглий щит», targa, дісл. targa «тс.» — Фасмер IV 25; Булька 318; Brückner 565; Machek ESJČ 641; Holub—Lyer 481; Schuster-Šewc 1499; Mikl. EW 347; Kluge—Mitzka 771, 874; Dauzat 700; Klein 1573.

[**таршук**] «міхур» Шух; — схв. *тәрчүг* «шкіряна сумка»; — запозичення з угорської мови; уг. tarsóka «кишеня, сумка» пов'язане з tarsoly «ранець, сумка», що є результатом видозміни ст. tassoly «тс.», яке зводиться до нвн. діал. Taschel «кишеня, сумка», пов'язаного з Tasche «тс.» — Matzenauer 344; MNTEsz III 858; Bárczi 303. — Див. ще **ташка**.

[**тарятися**] «валятися в грязі тощо Г; бруднитися, забруднюватися Шейк», [*таратися*] «валятися, качатися» О, [*таритися*] «бруднитися, забруднюватися», [*тарюватися*] «часто забруднюватися», [*таровисько*] «місце, де худоба качається»; — запозичення з польської мови; п. tarzać się «валятися, качатися», tarzać «валяти, качати», ст. tarać się «валятися, качатися»; — псл. tariti «валяти», очевидно, пов'язане з toriti «торувати», \*terti «терти». — Варбот 35; Brückner 565. — Див. ще **терти**.

**таскати**, [*таскать*] «дуже швидко везти; гнати (про худобу); кидати (щось важке)» Чаб, [*кэскати*] «таскати» Ж, *тащити*, *тасканіна*, [*таска*] «бійка; таскання за волосся і побої» Шейк, Нед, *потаскүха*; — р. *таскать* «таскати», бр. [*таскатня*] «перетаскування чогось з одного місця на інше; ходіння, посилення в різні місця», п. [taskać] «таскати», taszczyć «тс.», ч. tasit «вийняти з піхов», слц. tasit' «тс.»; — не зовсім ясне; сумнівними є пов'язання з іє. \*ten- «тягти» (Jokl AfSIPh 28, 2), дінд. táskarāḥ «грабіжник, злодій» (Uhlenbeck 111, Mayrhofer I 491), ч. tesat «тесати», укр. *тесати* (Holub—Kop.

380; Holub—Lyer 478); можливо, споріднене з лит. *tašyti* «таскати», ітератива від *tęsti* «тягти» (Machek ESJČ 637). — Фасмер IV 26; Черных II 229.

**тасувати**, [тасови́тик] «сортувальник» Шейк, Нед, перетасовка, перетасовщик, підтасовка, підтасовувач, розтасовка; — р. тасовать, бр. тасавіць, п. tasować; — запозичення з французької мови; фр. tasser «збирати в купу», пов'язане з *tas* «купа», що походить від франк. \*tass «тс.», спорідненого з гол. *tas* «купа збіжжя». — Фасмер IV 26; Черных II 229—230; Горяев 361; Brückner 566; Sf. wyg. obsyeh 764; Matzenauer 413—414; Dauzat 701; Gamillscheg 841.

**тасьма́** «лямівка, облямівка; [біла смуга на небі; зелена смуга на полі між ріллею Мо; межа між посівами на полі Л; стежка Л; солом'яна стрічка, з якої шують капелюхи Кур]», [тасемчи́на] «проста тасьма» Нед, тасьмовік, тасьомка, [тасьмі́нець]: у сполуках [тасьмі́нець солітер] «стрічкоподібний глист з довгими кільцями, Taenia solium» Нед, [тасьмі́нець широкій] «широкий стрічкоподібний глист, Bethriocerphalus latus» Нед, [тасьма́] «тасьма» Нед, [тасьомка] «тс.» Нед, тасьмістий, [тасьмува́ти] «сильно відлупцювати» Нед; — р. тесьма́ «тасьма», бр. тасьма́, п. taśma «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. туркм. кирг. узб. тасма «тасьма», башк. та́сма, каз. таспа «тс.», тур. tasma «ремінець; ошийник», чаг. тасма «тоненький ремінець» через перс. tasma зводяться до монг. tasma. — Макарушка 13; Черных II 241; Фасмер IV 26; Шипова 320—321; Дмитриев 546; Булыка 318; Korsch AfSIPh 9, 672—673; Brückner 566—567; Mikl. EW 347; Mikl. TEL II 171; Lokotsch 160; Räsänen Versuch 466.

[тасьмир] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.» ВеЗа; — не зовсім ясне; пов'язується з тасьма́ як назва рослини, що має довге витке стебло. — ВеЗа 206. — Див. ще тасьма́.

**тась-тась** (вигук для підкликання качок), [тась-тась Чаб, тасю-тасю] «тс.», [тась] (вигук, яким відганяють качок) О, [тасьта́] «тс.» О, таськати «підкликати качок криком “тась-тась”», [тасюкати] «кричати “тасю-тасю”», [таськало] «який кричить “тась-тась”, який прикликає качок», тась «качка», [таська] «тс.» О; — р. [тась тась] «тась-тась», п. [taś taś] «тс.», [taśka] «качка»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення.

**тат¹** «представник народності іранської мовної групи»; — р. бр. тат; — запозичення з тюркських мов; пор. джурк. уйг. tat «перс; чужоземець, іноплеменник». — Фасмер IV 26; Малов ИАН ОЛЯ 5, 133; Корш ЖСт 18/2—3, 159; Räsänen Versuch 466.

**тат², тать** — див. тадь.

[тата́йко] «хрещений батько» ДзАтл I, [тотайко] «тс.», [татайка] «хрещена мати», [тотайка] «тс.» тж, [тотачка] (так звать одна одну дружини рідних братів) НЗ УЖДУ 26/2; — запозичення з угорської мови; уг. ст. і діал. tata «хрещений батько; дід» походить з дитячого лепету, як і псл. tata, укр. тато. — MNTESz III 864—865. — Див. ще тато.

**татакати, зататакати, зататакати**; — р. татакать «татакати»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 26.

[тата́р¹] (зоол.) «червоноклоп, Rughocoris apterus L.» ВеБ, ВеНЗн, [тата́рка] «сонечко, Coccinella septempunctata L.» Нед; — результат перенесення на комах етноніма татár «татарин», мотивація перенесення не зовсім ясна. — Див. ще татари́н.

[тата́р²] (бот.) «лепеха звичайна, Acorus calamus L.» ВеБ, [тата́рак, татари́на ВеБ] «тс.», [тата́ра] «тс. Л; гречка Нед», [тата́рин] «цибуля трубчаста» Шейк, Нед, татари́ння, татáрка «цибуля трубчаста, Allium fistulosum L.; [гречка, Fagopyrum esculentum Moench. Шейк, Нед, Мак; гречка татарська, Fagopyrum tataricum L. Мак;



лепеха звичайна Л; пшениця арнаутка]; — р. *татарка* «цибуля трубчаста; [гречка; озима пшениця]», п. *tatarak* «лепеха звичайна», [tatar], *tatarnik* «тс.», *tatarka* «гречка»; — похідні утворення від *татар* «татарин», зумовлені тим, що ці рослини здебільшого занесені татарами; пор. *татарське зілля* «лепеха звичайна», п. *tatarskie ziele* «тс.», *гречка татарська*. — Коваль 75—76; Дзендзелівський УЗЛП 129—130; Фасмер IV 27; Brückner 567; Machek Jm. rostl. 88, 301; Mikl. EW 347; Lokotsch 161. — Див. ще **татарин**. — Пор. **татарник**.

**татарин** СУМ, Нед, *татар* «татарин» тж, *татарва*, [татаренко] «татарин, син татарина», [татаренчиха] «дружина татаренка» Шейк, *татарча*, *татарченя*, *татарчук*, *татарщина*, [татаруватий] «властивий татарину», *дотатарський Ж*, *по-татарськи*, [статарити] «отатарити»; — р. болг. *татарин*, бр. *татарын*, др. *татары* (мн.), п. *Tatar*, *Tatarzyn*, ч. *Tatar*, слц. *Tatár*, м. *татар*, *татарин*, схв. *Татар*, *Татарин*, слн. *Tatar*, цсл. **татаринъ**; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. *татар* «татарин», тур. *Tatar*, монг. *татаар*, чув. *тутар* «тс.», чаг. *татар* «жителі країни на північ від Китаю», дтюрк. *tatar* «монгол»; початковий компонент тюрк. *tat-* первісно означав, очевидно, «іранець». — Макарушка 13; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 27; Фасмер IV 27; Горяев 361; Попов РР 1973/1, 120—122; Еремеев Этнонимы 134; Младенов 629—630; Skok III 447; Mikl. EW 347; Räsänen Versuch 467. — Пор. **тат**<sup>1</sup>.

**татарник** (бот.) «чортополох, *Oporodon* L. СУМ, Нед; [*O. acanthium* L. Г, Шейк, Ж; осот польовий, *Cirsium arvense* (L.) Scop. Мак, козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L. Нед; родовик лікарський, *Sanguisorba officinalis* L.]; — р. *татарник* «чортополох; осот», бр. *татарник* «чортополох»; — похідне утворення від *татар* «татарин»; назва частини рослин зумовлена, очевидно,

но, їх колючістю. — Див. ще **татарин**. — Пор. **татар**<sup>2</sup>.

[**татарчак**] (зоол.) «кузька, хлібний жук, *Anisoplia Serv.*» Шейк, Нед, [татарчук] «тс.» ВеЗа, ВеНЗн; — похідне утворення від [татарка] «гречка»; назва пояснюється тим, що ця комаха водиться в час сіяння гречки. — Шейк 24; ВеЗа 206. — Див. ще **татар**<sup>2</sup>.

[**татляти**] «талapati» Нед; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *талapati* (пор.).

**тата**, [тата] «тато» Бі, [та] (клична форма) «тс.» Нед, [татако] «тато О; священик», [татульо] Шейк, Нед, *татунь*, *татуньо*, *татуньцо*, *татусь*, [татусьо Шейк, Нед], *татуся*, [татухна, татухно ЛексПол, тату(ь)о Шейк, Нед], [татувати] «бути татом, мати дітей», [татуняти] «часто вживати слово татуньо»; — р. бр. *тата*, п. слц. нл. *tata*, *tato*, ч. *tata*, вл. *tata*, болг. м. *тата*, *татако*, схв. *тата*, *тата*, слн. *tata*, *tatek*, стсл. **тата**; — псл. *tata* з дитячого лепегу, паралельне дінд. *tatah* «тато», *tatah* «тато, син, милий», гр. *тата*, *тата* (клична форма) «батько», лат. *tata* «тато», корн. *tat*, лит. *tėtis*, *tėtė*, лтс. *tėtis*, *tėte* «тс.», прус. *thetis* «дідусь». — Бурячок 19—20; Фасмер IV 26; Горяев 361; Brückner 567; Machek ESJČ 637; Holub—Kop. 380; Schuster—Šewc 1500; Младенов 630; Skok III 446—447; Критенко Вступ 504; Трубачев Терм. родства 23—24; Mikl. EW 347; Trautmann 320; Mühl.—Endz. IV 176, 178; Mayrhofer I 471; Topr 154; Walde—Hofm. II 650; Гамкрелидзе—Иванов 765; Pokorny 1056. — Пор. **тата**.

[**таташник**] (бот.) «жовтець кашубський, *Ranunculus cassubicus* L.» Г, Шейк, Нед; — неясне; можливо, утворене від *тата* (див.).

[**тата**] «скеля Нед; прірва, безодня О», [татапи] «скелі, провалля ВеНЗн; високі гори О»; — запозичення з польської мови; п. *tatra* «висока гора» виникло з \**tartra*, що зводиться до псл. \**t̥r̥tr-*, як і укр. [татапи] «каміння

(скелі) на дні річки». — Фасмер IV 27—28; Соболевский РФВ 64, 168; Sobolevskij RSI 4, 276; Brückner 567. — Див. ще **товтри**.

**татуювати**, *татуїровка*, *татуювальник*; — р. *татуїровать*, бр. *татуїраваць*, п. *tatuować*, ч. *tetovat*, слц. *tetovat'*, болг. *татуїрам*, м. *тетовіра*, схв. *тетовірати*, слн. *tetovirati*; — запозичення з французької мови; фр. *tatouer* «татуювати» походить з полінезійських мов (через посередництво англ. *tattoo* «тс.»); пор. *taiti tatau*, *tatu* «прокол, знак, зроблений на шкірі». — СІС<sup>2</sup> 812; Фасмер IV 28; Сл. выг. obcych 747; Kopalinski 961; Holub—Kop. 384; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 709; Dauzat 701; Gamillscheg 841; Kluge—Mitzka 771; Klein 1575—1576; Lokotsch 161.

**тать** «злодій», *татьба* «крадіжка, грабунок»; — р. др. *тать*; — запозичення із церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **тать** «злодій», як і нл. *taś*, схв. *tāt*, слн. *tāt* «тс.», походить від псл. *тать* «тс.», утвореного за допомогою суфікса -ть від того самого кореня, що й *tajiti* «таїти»; споріднене з дінд. *tāuūḥ* «злодій», ав. *tāu-* «тс.», *tāu-* «крадіжка», гр. *τητάω* «грабую», хет. *ta-jezzi*, *tajazzi* «краде», дірл. *tāid* «злодій»; припущення (Sachmatov AfSIPh 33, 92) про запозичення з кельтських мов необгрунтоване. — Фасмер IV 28; Brückner 563; Machek ESJČ 634; Schuster-Sewc 1500; Младенов 628; Skok III 434—435; Trautmann 313; Mayrhofer I 496; Ernout—Meillet 226; Fick KZ 22, 374; Stokes 122; Schulze KZ 49, 252. — Див. ще **таїти**.

**тау-сагіз** (бот.) «*Scorzonera tau-saghyz* Lipsch et Bosse»; — р. *тау-сагіз*, бр. *тау-сагіз*, болг. *тау-сагіз*; — запозичення з казахської мови; каз. *тау-сагіз* «тс.» (букв. «гірська смола») утворене зі слів *тау* «гора; гірський», спорідненого з тат. *тау* «гора», тур. *dağ*, дтюрк. *тау* «тс.», і *сагіз* «жувальна смола». — Дмитриев 546; Шипова 312; РЧДБЕ 709. — Див. ще **кок-сагіз**.

[**тафа́**] «артіль рибалок» Г, Нед, [*тахва́*] «тс.»; — болг. *тайфа́* «група; ватага, банда», м. *тајфа* «натовп, ватага»; — запозичення з турецької мови; тур. *taife* «група (людей); натовп; банда; плем'я», як і аз. *тајфа* «плем'я, рід», походить від ар. *ṭā'ifa*. — Макарушка 13; Мотузенко Морская рыболовецкая терминология сев.-зап. Причерноморья. АКД 1987, 9; Младенов 628; РЧДБЕ 704; Räsänen Versuch 456.

[**тафія́**] «лікер з фруктового соку» Нед; — запозичення з польської мови; п. *tafia* «вид рому з цукру» походить від фр. *tafia* «горілка з цукру» креольського походження, скороченої форми *gatafia* «лікер з фруктового соку». — Сл. выг. obcych 740; Dauzat 697; Gamillscheg 835; Klein 1565. — Див. ще **ра-тафія́**.

[**тафля́**] «шибка; плита», *та́хля* «кахель, кахля; квадрат; [шибка]», [*тафельник*] «робітник, що виготовляє скляні листи» Нед, [*тафлювати*] «вставляти шибки; робити щось суцільне із шматків, облицьовувати» Шейк, Нед; — п. *tafla* «тахля; кахля; плита; лист», вл. *tafla* «плита»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. *Tafel* «дошка, плита» (свн. *tavel(e)*, двн. *tavala*, *tabala*) зводиться до лат. *tabula* «тс.»; форма *та́хля* виникла з [*тафля́*], можливо, під впливом *ка́хля*. — Шелудько 48; Richhardt 105; Brückner 563; Сл. выг. obcych 740; Kluge—Mitzka 766. — Див. ще **табель**.

**тафта́** СУМ, Нед, [*тафт*] «тафта» Куз, [*тафти́чка*] (зменш. від *тафта*) Шейк, Нед, *тафтя́ний* СУМ, Куз; — р. бр. болг. *тафта́*, п. *tafta*, ч. слц. *taft*, нл. *tafan*, м. *тафт*, схв. *тафт*, слн. *taft*; — запозичене з французької мови; фр. *taffetas* «тафта», як і іт. *taffetà* «тс.», походить від перс. *tāftah* «тканина», букв. «тканий», утвореного від *tāftan* «ткати, прясти»; у староросійську мову (р. ст. *тафта*) було запозичене з перської давніше через східне посередництво (Огиенко 29; Срезн. III 982). — СІС<sup>2</sup> 812; Фасмер IV 29; Го-

ряв 361; Булыка 318; Brückner 563; Sł. wyg. obsyuch 740; Machek ESJČ 633; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 710; Вуяк-лија 935; Matzenauer 341; Dauzat 697; Horn 83; Christiani 50; Lokotsch 156; Klein 1565.

**тахіна** (ент.) «Tachina Meig.»; — р. *тахіна*, бр. *тахіна*, п. *tachina*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *tachina* походить від гр. *ταχίνος* «швидкий», пов'язаного з *ταχύς* «тс.» неясного походження. — Frisk II 861—862; Klein 1564.

**тахіновий** «виготовлений з очищеного насіння кунжуту»; — р. *тахінний*, бр. *тахан* «каша з кунжутного борошна»; — запозичення з турецької мови; тур. *tahin* «просяне борошно», т. *helvasi* (сорт халви) походить від ар. *tahin* «просяне борошно». — Шипова 313; РЧДБЕ 710.

**тахкати**; — р. *такать* «такати; тахкати», бр. *тахкаць* «стукати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *такати*, *тамакати*.

**[тахматися]** «звиватися, витися» Нед; — неясне.

**[тахнути]** «повільно гаснути; сохнути; худнути» Нед, **[потахати]** «погасати; опускати, спадати (про воду); занурюватися; гинути Нед; тонуті», **[потахнути]** «тс.» Куз, **[притахати]** «пригасати; слабнути», **[притахнути]** «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, в частині значень, результат контамінації слів *түхнути* «гаснути, [спадати (про пухлину)]» і *тріхнути* «сохнути, просихати» (див.).

**тахта** «широкий диван без спинки»; — р. бр. *тахта*, болг. *тахта* «дошка; дощаний диван без спинки»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tahta* «дошка; дощаний», кирг. каз. тат. *такта* «дошка», алт. телеут. шор. чаг. *такта* «тс.» походять від перс. *tahta*. — СІС<sup>2</sup> 812; Черных II 230; ССРЛЯ 15, 144; РЧДБЕ 710; Räsänen Versuch 454.

**[тахтарити]** «тягти»; — афективне утворення.

**тацёт** (бот.) «*Narcissus tazetta* L.», **[тацети]** «тс.» Мак; — р. *тацёт*, п. *tacet*, *tacetta*, ч. *taceta*; — через посередництво новолатинської ботанічної номенклатури запозичено з італійської мови; іт. *tazetta* «чашечка» є зменш. від *tazza* «чашка» (квітки рослини мають чашечкоподібний нектарник). — СІС<sup>2</sup> 812; Фасмер IV 29; ССРЛЯ 15, 144. — Див. ще **таця**.

**таця** «піднос», **[таца]** «тс.» Шейк, Нед; — запозичення з польської мови; п. *taca* «піднос», як і ч. *tác*, слц. *táca* «тс.», м. *тацна* «блюде», слн. заст. *taca* «піднос» через посередництво нім. **[Tátze]** «чаша; піднос» зводиться до іт. *tazza* «чашка, чаша», що виникло з ар. *ṭássa*<sup>h</sup>, *tass* «тс.», яке походить від перс. *tāšt* «чаша; блюде». — Shevelov Hist. phonol. 620; Шелудько 48; СЧС 295; Булыка 318; Brückner 563; Sł. wyg. obsyuch 740; Machek ESJČ 633; Holub—Lyer 476; Matzenauer 341; Kluge—Mitzka 772.

**[тачати<sup>1</sup>]** «шити»; — запозичення з російської мови; р. *тачатъ* «шити, шити наскрізною строчкою; надточувати, доточувати» споріднене з укр. *надточіти*, *доточіти*; пов'язання з цсл. **тачати** «котити», п. *taczać* «крутити, катати» (Фасмер IV 29; Черных II 230) помилкове. — Коломієць Мовозн. 1992/1, 41—45. — Див. ще **надточіти**.

**[тачати<sup>2</sup>]** «качати (білизну) Г; качати (тісто) ВеЗа», **[тачети]** «качати (білизну) О, **[тачкувати]** «возити щось тачкою» Шейк, **[тачавка]** «качалка» Шейк, Нед, **[тачівка]** «тс.», **[тачало]** «рубель» Нед, **[тачаніна]** «катання білизни» Шейк, Нед, *тачанка*, *тачечник*, *тачка*, *тачкар*; — р. бр. *тачанка*, др. *тачати* «гнати, поганяти», п. *taczać* «котити; [качати]», ч. *otáčeti* «вертити, обертати», цсл. **тачати** «гнати, поганяти»; — пов'язане з *точіти*, *оточіти*. — Фасмер IV 29; Черных II 230; Brückner 573. — Див. ще **точіти<sup>1</sup>**.

**[тачка]** (бот.) «крупка звичайна, *Draba verna* L.» Мак; — р. **[тачка]** «тс.»; — неясне.

[**таш**] «балаган; намет», [**та́ша**] «тс.», [**ташній**] «балаганний», [**ташувати**] «розташовувати», [**ташуватися**] «міститися СУМ; влаштовуватися зручніше» Нед, *розташувánня, розташобваний, розташувáти*; — р. [**та́ша**] «ятка, полотняна палатка», п. *tas* «будка, палатка, рундук», *tasz*, [*tasza*] «тс.», бр. ст. *ташъ* «будка, палатка»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. *Tasche* (свн. *tasche*, двн. *tasca*) «кишеня, сумка» зазнало семантичних змін на ґрунті польської мови після запозичення. — Шелудько 48; Булька 318; Brückner 566; Kluge—Mitzka 771. — Див. ще **такса<sup>1</sup>**, **та́шка**.

**та́шка** «шкіряна сумка», [**ташувати**] «класти або виймати з ташки» Нед; — р. *та́шка* «ташка», п. ст. *tasza*, *taszka* «сумка, мішок», ч. слц. *taška* «сумка, портфель», м. *ташна*, слн. *taška* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Tasche* «кишеня, сумка» (свн. *tasche*, двн. *tasca*) походить від іт. *tasca* «тс.», що зводиться до нар.-лат. *\*tasca* «плата», яке виникло внаслідок метатези із слат. *taха* «тс.», пов'язаного з лат. *taxāge* «оцінювати». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Фасмер IV 30; Brückner 566; Holub—Lyer 478; Kluge—Mitzka 771—772. — Див. ще **такса<sup>1</sup>**. — Пор. **таш**.

[**тва**] «твоя» Нед, Шейк, [**тве**] «твое» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *twa* «твоя», *twe* «твое», як і ч. *tvá* «твоя», *tvé* «твое», виникли внаслідок стягнення форм *twoja* «твоя», *twoje* «твое». — Machek ESJČ 663. — Див. ще **твій**.

[**твалёт**] «шкатулка, переважно з дзеркалом» Нед, Шейк, [**твалётка**] (зменш.), [**твалетчина**] «погана шкатулка» тж; — результат видозміни п. *toaleta* «дзеркало з приборами, необхідними для одягання; столик з дзеркалом і шухлядами», *tualeta* «тс.». — Див. ще **туалёт**.

[**тва́мость**] «твоя милість»; — запозичення з польської мови; п. *twa mość*

«твоя милість» складається з *twa* «твоя» і *mość* «милість». — Див. ще **мость**, **тва**.

**твань**, *тваню́ка, твані́стий*; — р. діал. бр. *твань* «драговина, багно»; — запозичення з литовської мови; лит. *tvānas* «потоп» пов'язане з *tvinti* «розливатися, виходити з берегів», *tūkti* «жиріти, гладшати», що зводяться до іе. *\*toǵ-*, *\*tǵ-* «стікати», як і псл. *tyti* «жиріти, гладшати», *tukъ* «жир». — Лаучюте 40; Фасмер IV 31; Толстой Сл. геогр. терм. 166—167; Sobolevskij Bull. de l'Acad. Sc. de Pbourg 1911, 1051—1052; Fraenkel 1136, 1149, 1154; Mühl.—Epdz. IV 288—289. — Див. ще **тіти**, **тук<sup>1</sup>**.

**твар** «тварина; обличчя; [вигляд ВеУг, портрет Бі], [**тварь**] «щока; обличчя» О, [**тварьця**] «тс.» О, *тварина*, *тварина́* (зб.), *тварінник*, *тварінництво*, *тварю́ка*, [**тваря́ка**] «тварюка» Нед, *тварінячий*, [**тварний**] «гарний, вродливий» Нед, [**тварні́стий**] «широколиций» О, [**тварити**] «утворювати, формувати» Нед, [**тваря́ти**] «тс.» Нед; — р. *тварь* «тварина, створіння, істота», бр. *твар* «обличчя, лице», др. *тварь* «виріб, витвір; предмет; те, що створено, творіння, створіння; світ, все-світ; вигляд, подоба», п. *twarz* «обличчя, лице», ч. *tvář* «щока, обличчя; вигляд, подоба», слц. *tvár* «обличчя; вигляд», вл. *twar* «будівля, будова», нл. *twar* «тс.», болг. *твар* «тварина, створіння, істота», м. *твар* «матерія, речовина», схв. *твар* «тс.; творіння, створіння», слн. *tvár* «матерія, речовина», стсл. **тварь** «створення, творіння, створіння; істота; природа, вигляд, подоба»; — псл. *tvargъ* «творіння, створіння», пов'язане чергуванням голосних з *tvoriti* «творити»; споріднене з лит. *tvoga* «огорожа», *tvėrti* «обгороджувати». — Фасмер IV 31; Черных II 230—231; Brückner 586—587; Machek ESJČ 662; Schuster-Šewc 1562—1563; Trautmann 334. — Див. ще **творі́ти**.

[**тварог**] «сир» Нед, [**творо́г**] «сир; їжа, приготовлена із сирної сметани,

яець, цукру або солі» ЛексПол, [тво-ріг, творюг, отворог] «тс.» тж; — р. творог, бр. тварог, п. tварог, ч. слц. tvaroh, вл. tварoh, нл. tварog, болг. тварог, отвара, стсл. тварогъ; — псл. тварогъ «сир», на думку більшості дослідників, утворене за допомогою суфікса -ог-ъ (пор. ріогъ «пиріг») від основи tvar- («творіння, форма»), пов'язаної чергуванням голосних з tvoriti «творити, надавати форму» (пор. стсл. творъ «форма», ч. tvar «тс.»); розвиток семантики, як у нар.-лат. formaticum «сир», іт. formaggio, фр. fromage «тс.» від лат. forma «форма»; вважається також спорідненим з гр. tūros «сир», ав. tūri- «сироватка» (Fortunatov BB 3, 69—70; Machek Slavica 16, 199; Hujer LF 36, 58—59; Janko WuS I 96—97; Гамкрелідзе—Іванов 570), з гр. торύνη «мішалка, ополоник», двн. dwerap «мішати», dwiril «мішалка», дісл. pvaга «мішалка, ополоник» (Toгр 196); мало обгрунтованим є припущення про запозичення з тюркських мов, пор. чаг. торақ «сир» (Mikl. EW 366; Machek ESJČ 662; Räsänen FUF 29, 199; ZfSIPh 20, 448; Vámbéry 185—186). — Фасмер—Трубачев IV 31—32; Черных II 231; Brückner 586; Holub—Kop. 397; Schuster-Sewc 1563; Младенов 630; Skok III 530; Jagić AfSIPh 31, 592; Trautmann 334; Niederle RES 2, 24; Pintar AfSIPh 36, 586. — Див. ще **твори́ти**.

**твёрджа** «тверда поверхня чогось; фортеця, твердиня», *твердиня*, [твёржа] «твердиня» Нед; — р. [твёржа] «укріплення, кріпость, твердиня, фортеця», п. twierdza, ст. ćwirdza, ч. tvrz, ст. tvrzě, схв. тврѣа «тс.»; — псл. \*tvʹrdja «твердиня», похідне від \*tvʹrdъ «твердий». — Фасмер IV 32; Brückner 586; Machek ESJČ 663; Holub—Kop. 398. — Див. ще **твердый**.

**твердый**, [твердавий] «твердуватий» Нед, [твердительный] «ствердний» Нед, [твердиський] «дуже, зовсім твердий», *твердіший*, [твердищий] «твердіший» Нед, [твердкій] «твердий», [твёрдний]

«твердий; скупий» О, [твёрдый] Нед, [твёржий] «тс.» Нед, *твердуватий*, *твердючий*, [твердець] «загартована людина» О, [твердина] «твердість» Нед, *твердіня*, *твердінь*, *твердота*, [твёрдоці] «тверді тіла», [твёрдушка] «хлібна скоринка» Ж, [твёрдь] «гарт; загартована людина» О, *твёрдїти* «говорити, повторювати те саме; [робити міцним, укріплювати]», *твердїти*, *твердїшати*, *твёрднути*, [твёрдо] «дуже» ВеУг, *затвердїлий*, *затвёрдлий*, [затверднілість] «затверділість, затятість» Ж, *затвёрдїти*, *надтвердый*, *отвердїлий*, *підтвёрдний*, *підтвёрдїти*, [пóтвердый] «занадто твердий» Нед, *пóтвердний*, *ствёрджувальний*, *ствёрдїлий*, *ствёрдливий*, *ствёрдлий*, *ствёрдний*, *ствёрдіння*, [ствёрдіння] «ствердіння» Куз, *ствёрджувати*, *ствёрдїти*; — р. твёрдый, бр. цвёрды, др. твёрдъ, твёрдыи, п. twardy, ч. слц. tvrdý, вл. twjerdy, нл. twardy, полаб. tjordä (с.р.), болг. твърд, м. тврд, схв. тврѣд, слн. tʹrd, стсл. тврѣдъ; — псл. \*tvʹrdъ «твердий», утворене за допомогою суфікса -д-ъ від основи \*tvʹr-, пов'язаної чергуванням голосних з tvor- (tvoriti «творити»); — споріднене з лит. tvirtas «міцний, сильний; твердий», tvėrti «хапати; витримувати; триматися, утримуватися», лтс. tvifts «твердий». — Фасмер IV 32; Черных II 231; КЭСРЯ 438; Цыганенко 469—470; Горяев 361—362; Brückner 586; Machek ESJČ 663; Schuster-Sewc 1563—1564; Младенов 630; Skok III 531; Meillet Études 319, 321; BSL 29, 31; Trautmann 334; Mühl.—Endz. IV 292; Karulis II 448; Pedersen Kelt. Gr. I 54. — Див. ще **твори́ти**.

[твёрдо] «назва літери т» Шейк, Нед; — р. твёрдо «тс.»; — назва літери походить від стсл. тврѣдо «міцно», др. твёрдо, твердо «тс.», оскільки це слово починається на літеру т. — Див. ще **твердый**.

[твердосон] (бот.) «головатень круглоголовий, Echinops sphaeroscephalus L.» ВеНЗн, ВеЗа; — результат універ-

бізації виразу *твердий сон*; назва зумовлена застосуванням головатня для відновлення сну. — Лік. росл. Енци. дов. 117. — Див. ще **сон<sup>1</sup>**, **твердій**.

**твердь**; — р. *твердь* «твердь; твердиня, кріпость, фортеця», др. *tverđь* «небесний звід; укріплене місце, укріплення, кріпость; в'язниця», п. *twierdz* «твердість, ст. кріпость, фортеця», вл. *twjerdz* «твердь, суходіл», нл. *twarż* «твердість; твердь, суходіл; укріплення, кріпость, фортеця», болг. *твърд* «твердь; твердиня, кріпость, фортеця»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тврѣдь** «твердь; укріплене місце, укріплення, кріпость» є похідним від прикметника **тврѣдь** «твердий». — Фасмер IV 32; КЭСРЯ 438; Цыганенко 469. — Див. ще **твердій**.

**[твердяк]** (бот.) «плакун верболистий, *Lythrum salicaria* L.; плакун прутovidний, *Lythrum virgatum* L.; шолудивник болотний, *Pedicularis palustris* L. Шейк, Нед», **[твардяк]** «шолудивник болотний» Мак, **[твердівка]** «гриб, *Polyporus igniarius* L.» Мак; — бр. **[цвјардзянка]** «плакун верболистий»; — похідні утворення від *твердій*; назви зумовлені, очевидно, твердістю, здерев'янілістю коренів плакуна і загальною твердістю гриба; пор. п. *twardak* «моховик жовто-бурий, *Boletus variegatus* Fr.»). — Див. ще **твердій**.

**тверезий**, **[тверезяка]** «людина, що не п'є, твереза людина», **[тверезатися]** «опам'ятатися» Нед, **тверезити**, **тверезіти**, **тверезішати**, **витверезливий**, **витверезний**, **витверезник**, **[потверезу]** «у тверезому стані»; — р. **трѣзвий**, **[тверѣзый]**, бр. **цвјарѣзы**, **[цѣрѣзвы]**, др. **трѣзвыи**, п. *trzeżwy*, ч. *strážlivý*, др. *stříezvŭ*, слц. *triezvy*, вл. *strózbny*, нл. *strozbny*, болг. *трезв*, м. *трезен*, схв. *трѣзан*, слн. *trézen*, *trézev*, стсл. **трѣзвъ**; — псл. *\*terzvъ* «тверезий»; — можливо, споріднене з дінд. *třъyati* «прагне», *třъuhъ* «спраглий», *třъtahъ* «сухий», гр. *τέρω* «сушу», лат. *torreo* «тс.», дісл. *porsti* «спрага», двн. *thurst*, гот. *paúrstei* «тс.», *paúrspan* «бути спра-

глим»; іє. *\*ters-* «сохнути»; у такому разі первісне значення — «спраглий»; наявність *z* у слов'янській формі, можливо, зумовлена впливом основи *ǵezvъ* (рос. *резвый* «жвавий, рухливий, бистрий»), а зміна *\*terzvъ* на *\*tverzvъ* (укр. *тверезий*) — впливом основи *\*tvǵrđъ* «твердий» (Брандт РФВ 25, 27); малообгрунтованими є зіставлення з гр. *ταρχύω* «ховаю, хороню» (Pettersson Vgl. sl. Wortst. 51—52), з дат. ст. *edrugh* «тверезий», двн. *urtruct*, дангл. *gedréog* «тс.» (Machek ESJC 589), з псл. *třzati* «терзати» (Черных II 260), а також пов'язання зі *стерезю*, *сторож* (Ильинский ИОРЯС 23/1, 136). — Фасмер IV 32, 46; КЭСРЯ 450; Горяев 375; Потєбня К ист. зв. I 167; II—IV 102.

**твин** «тканина з діагональним переплетенням ниток; [коротеньке ватне пальто Мо]; **[твінчик]** «літній піджачок» Мо, **[твіна, твіно]** «вид чоловічого верхнього одягу» Шейк, **[твінка Ме, твінко Шейк]** «тс.»; — р. **твин** (текст.), бр. **цвін** (текст.); — запозичення з англійської мови; англ. *twine* «кручена нитка» пов'язане з *twін* «подвійний, здвоєний», спорідненим з дісл. *tvinnz* «подвійний», двн. *zwinal* «тс.», прус. *dwai* «два», псл. *dъva* «тс.». — ССРЛЯ 15, 166; Klein 1668. — Див. ще **два**. — Пор. **твіст<sup>2</sup>**.

**твій**, **твоя** СУМ, Нед, **твобѣ** тж, **[твіський]** «твій власний, тобі належний» Шейк, Нед; — р. **твой**, **твоя**, **твоѣ**, бр. **твой**, **твая**, **тваѣ**, др. **твои**, **твоя**, **твою**, п. *twój*, *twoja* (*two*), *twoje* (*twe*), ч. *tvůj*, *tvá* (*tvoje*), *tvé* (*tvoje*), слц. *tvoj*, *tvoja*, *tvoje*, вл. *twój*, *twoja*, *twoje*, нл. *twój*, *twoja*, *twojo*, полаб. *tŭj*, *tŭjă*, *tŭji*, болг. *твой*, *твоя*, *твоѣ*, м. *твој*, *твоја*, *твоје*, схв. *твѣј*, *твѣја*, *твѣје*, слн. *tvój*, *tvôja*, *tvôje*, стсл. **твон**, **твона**, **твонк**; — псл. *tvoję*, *tvoja*, *tvoje*, пов'язане з *\*ty* «ти»; — споріднене з дінд. *tvahъ* «твій», ав. *θwa-*, гр. *σός* (*\*tvos*), лат. *tuus* (<*tovos*), прус. *twais* «тс.»; іє. *\*tuō-*. — ІУМ Морфологія 132; Фасмер IV 33; Горяев 362; Brückner 587; Schuster-Sewc 1564—1565; Мла-

денов 630; ESSJ Sl. gr. II 703—704; Skok III 530; Trautmann 333; Pokorny 1098. — Див. ще **ти**<sup>1</sup>.

**твіст**<sup>1</sup> «швидкий танець з імпровізаційними рухами»; — р. *twist*, бр. *twíst*, п. ч. слц. вл. *twist*, болг. *ту-іст*, слн. *tvíst*, *twíst*; — запозичення з англійської мови; англ. *twist* «твіст; вигин, оберт; кручена нитка» пов'язане з *twist* «вигинатися; звиватися, крутити, обертати». — Sł. wug. obszuch 784; РЧДБЕ 742. — Див. ще **твіст**<sup>2</sup>.

**[твіст**<sup>2</sup>] «пряжа; трикотажні вироби» Куз; — р. *[twíst]* «бавовняна пряжа», слц. *twíst* «тс.», схв. *twíst* «бавовняна нитка, виготовлена англійською машиною», слн. *twíst* (сорт бавовняної тканини); — запозичення з англійської мови; англ. *twist* «кручена нитка; крутити», як і пов'язане з ним *twine* «тс.», споріднене з дісл. *twistra* «ділити, розділяти», нвн. *Zwíst* «сварка, розбрат», дінд. *dvíř* «двічі», гр. *δίς*, лат. *bis* (<*dvís*) «тс.», прус. *dwai* «два», псл. *dъva* «тс.». — *Ivanová-Šalingová—Maříková* 904; *Буяклија* 935; *Klein* 1668. — Див. ще **два**. — Пор. **твин**.

**творіти**, *[творітися]* «погоджуватися ВеУг; дбати; турбувати; вміщуватися; втручатися; ласувати О», *твір*, *твірна*, *[твор]* «твір» Нед, *[твора]* «твір, витвір» Нед, Шейк, *[творба]* «творення» Нед, *творець* СУМ, Нед, *[творівність]* «творчість» Нед, *твориво*, *[творіла]* «підлога оборога; бруси, покладені в квадрат» О, *творило* «скриня або яма, в якій гасять вапно», *[творілко]* «форма для відливання свічок» Нед, *[твори́ни]* «творення» Нед, *твори́тель*, *твірний*, *твірчий*, *вітвір*, *[вітвор*, *вітвар]* «жарт, витівка, вибрик» Ж, *[вітворець]* «виробник» УРС, *[вітворник]* «тс.» Куз, *[вітворки]* «жарти, витівки, вибрики, вихватки» Куз, *[вітворництво]* «виробництво» Куз, *[вітворний]* «примхливий», *[нествір]* «чудовисько, потвора» Ж, *[нествар*, *нествір]* «тс.» Ж, *[перетвір]* «перетворення, трансформація, зміна» Нед, Куз, *[перетвірник]* «перетворю-

вач» Куз, *[перетворець]* «реорганізатор, реформатор» Куз, *[перетвори]* «перетворення» Куз, *перетвірник*, *перетвірювач*, *[потвори́тися]* «зазіхати, бажати чого, хотіти мати», *[пóтвар]* «потвора» Куз, *[потва́ра* Куз, *пóтвір* Нед, Куз] «тс.», *[потвор]* «карикатура» Пі, *потво́ра*, *потво́рний*, *[розтваря́ти]* «розчиняти» Нед, *[рóзтвір*, *рóзтво́р]* «розчин» Нед, *розпотво́рити* «розпустити, розбестити», *[ствір]* «витвір; вигляд; потвора» Нед, *[створеня́тко]* «гарненька тваринка» Нед, *створи́тель*, *створи́ння*, *створу́вач*, *сотвори́тель*, *сотвори́ння*, *спотвори́ти*, *[спотво́ра]* «потвора» Нед, *спотвори́вач*, *[у́тварь]* «витвір, утвір, начиння; знаряддя; прикраса, оздоба» Нед, *у́твір*, *[у́твор]* «утвір» Нед; — р. *твори́ть*, бр. *твари́ць*, др. *творити*, п. *tworzyć*, ч. *tvorit'*, слц. *tvorit'*, вл. *tworić*, нл. *tworiś*, болг. *твори́я*, м. *твори*, схв. *твòрити*, слн. *tvóriti*, стсл. **твòрити**; — псл. *tvoriti* «творити», похідне від *tvorъ* «творіння», пов'язаного чергуванням голосних з *tvarъ* «творіння, створіння»; — споріднене з лит. *tvėrti* «обгороджувати; перев'язувати; хапати; формувати, створювати», *tvarstyti* «перев'язувати, бинтувати», *turėti* «тримати; мати», *āptvaras* «огорожа», *tvártas* «хлів», лтс. *tvėřt* «хапати, ловити», *tvafstīt* «тс.», *turēt* «тримати», прус. *turīt* «мати», гр. *σορός* «похоронна урна; труна»; іе. \*tceg- «хапати; огороджувати». — *Фасмер* IV 34; *Черных* II 231; *КЭСРЯ* 438; *Brückner* 587; *Machek* ESJČ 662—663; *Holub—Kop.* 397; *Schuster—Sewc* 1565; *Младенов* 630; *Skok* III 530—531; *Trautmann* 333; *Fraenkel* 1152; *Mühl.—Endz.* IV 269—270, 289—290; *Karulis* II 447—448; *Schulze* KZ 28, 280; *Bezenberger* BB 12, 240; *Pokorny* 1101.

**творо́г**, *твори́г*, *твори́г* — див. **тва́рог**.

**[твуй]** «твій» Нед, Шейк; — запозичення з польської мови; п. *twój* відповідає укр. *твій* (див.).

**театр**, *театра́л*, *театра́лізація*, *театра́льщина*, *театра́льний*, *теат-*

*ралізувати, театральствувати*; — р. *театр*, бр. *театр*, п. *teatr*, ч. *teatralní* «театральний», слц. *teatralny* «тс.», болг. *театър*, м. *театар*, схв. *театар*, слн. *teater*; — запозичення з французької мови; фр. *théâtre* походить від лат. *theātrum* «театр», яке відтворює гр. *θέατρον* «тс.», букв. «місце для глядиння», похідне від *θεά* «глядіння, споглядання; видовище», пов'язаного з *θεός* «дивлюся, розглядаю», далі етимологічно неясного. — Акуленко 141; Коваль 152; Черных II 231—232; Фасмер IV 34; КЭСРЯ 438; Kopaliński 962; Holub—Lyer 478; Младенов 630; Вуяклија 935; Frisk I 656—657. — Пор. **теорія**.

**тебѣ, тобі, тобою**, [тобѣ]; — р. *тебѣ, тебѣ, тобою, тобою*, бр. *цябѣ, табѣ, тобою*, др. *тебе, тебѣ, тобѣ, тобою*, п. *ciebie, tobie, toba*, ч. *tebe, tobě, tebou*, ст. *tobú*, слц. *teba, tebe, tebú*, вл. *tebje, tebi*, (z) *tobu*, нл. *tebje, tebjo, tebje*, (z) *tebu*, полаб. *tibe*, (sá) *täbq*, болг. *теб(е)*, м. *тебе*, схв. *тебе, теби, тобом*, ст. *тобоји*, слн. *têbe, tēbi*, (s) *tebój*, стсл. **теве, тебѣ, товож**; — псл. *tebe* (<\*teve), *tebē, tobojō*; — споріднене з дінд. ав. *tava* (род. в.), лит. *tavės*, [təvės] (род. в.), дінд. *tūbhuam* (дав. в.), ав. *taibuā*, прус. *tebbei*, лат. *tibi* «тс.». — Фасмер IV 24—25; Brückner 587; Machek ESJČ 663; Schuster-Sewc 1566; ESSJ Sl. gr. II 704—706; Trautmann 315. — Пор. **ти**<sup>1</sup>.

[**тебѣнка**] «шкіра біля сідла» Куз, [**табѣнка**] «чотирикутні шкіри по обох боках козачого сідла; підколінники» Бі, [**тибѣнки**] «шкіри біля сідла» Нед, [**потибѣнки**] «тс.» Нед, [**потабѣнки, потабѣнці**] «тс.» Бі, [**подтебѣнки**] «чапрак» Нед; — р. [**тебенѣк**] «бічна шкіряна лопасть сідла», бр. ст. *тебенки* «шовковий шнур», др. *тебенекъ* «лопасть біля сідла», п. заст. *tebenki* (*tebinki*, [tabinki]) «шкіри біля сідла»; — запозичення з турецької мови; тур. *tepengi* «попруга; шкіряна накладка під сідлом», споріднене з каз. *тебѣнѣгі*, чаг. *tāpingü* «тс.», зводиться до тюрк. *ter-/*

*ter-* «топтати». — Фасмер IV 35; Потєбня РФВ 5, 239; Шипова 614; Дмитриев 546; Булыка 319; Brückner 567; Mikl. EW 347; TEI II 172; Nachtr. I 52; Räsänen Versuch 474. — Пор. **потєбня**.

[**тебличка**] (орн.) «сіра цапля, *Ardea cinerea* L.» ВеНЗн, Шарл; — неясне.

[**тєвкати**] «плямкати; їсти з жадібністю, чавкаючи при цьому, їсти як свиня», [**тєвкало**] «той, хто з жадібністю їсть, чавкаючи при цьому Г; свиня Шейк»; — звуконаслідувальне утворення.

**тевтѣн, тевтѣнство**; — р. *тевтѣн*, бр. *тэйтѣн*, п. ч. *Teuton*, слц. *Teutón*, болг. *тевтѣнец*, схв. *Тевтонац*, слн. *Tevton*; — запозичення з латинської мови; лат. *Teutoni, Teutonēs* (мн.) «тевтони» є назвою германського походження, спорідненою з гот. *riuda* «народ» і, далі, з дірл. *tuoth*, лит. *tautà* «тс.», прус. *tauto* «країна». — ССРЛЯ 15, 189; Kopaliński 974; Вуяклија 936; Klein 1597.

[**тєвхати**] «сильно кидати на землю» Нед, [**тєвкнути**] «тс.» Нед, [**тевкати**] «вдаряти об землю» О, [**телєвхати**] «тс.» Нед; — звуконаслідувальне утворення.

[**тегєпатися**] «випорожнюватися» Нед, Шейк; — афективне (очевидно, звуконаслідувальне) утворення.

[**теганька**] «горщик, що розширюється догори», [**тежик**] «вазон, горщик для квітів»; — неясне.

[**тєди**] «тоді» Нед, Шейк, Бі, [**тегдї**] «тс.» Нед, Шейк; — бр. ст. *теды* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *tedy*, ст. *tegdy* «тс.» відповідає укр. *тоді*. — Булыка 319. — Див. ще **тоді**.

**теж** «також», [**тиж**] «тс.» ВеЗа; — р. *тѣже, тож*, п. *tež*, ч. *těž*, слц. *tiež*, вл. нл. *tež*; — запозичення з польської мови; п. *tež* є результатом скорочення ст. *teže*, що виникло з *tože* «тс.», яке складається із займенника *to* «те» і частки *že* «же, ж»; пор. укр. [**тож**] «теж».



— Richhardt 106; Brückner 569—570; Machek ESJČ 639; Holub—Kop. 382, 384. — Див. ще **же<sup>1</sup>**, **той**.

**тѣза**, *тѣзис*, *тѣзисний*, *тезува́ти*; — р. болг. *тѣзис*, *тѣза*, бр. *тѣза*, *тѣзис*, п. вл. *teza*, ч. *teze*, слц. слн. *téza*, м. схв. *тѣза*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *thesis* «положення, твердження» походить від гр. *θέσις* «тс.», пов'язаного з дієсловом *τίθημι* «ставлю, кладу», спорідненим з дінд. *dádhāti* «кладає», ав. *daḍāiti* «тс.», лит. *dėti* «класти», лтс. *dēt*, псл. *dėti* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 813; ССРЛЯ 15, 190; Kopaliński 974—975; Holub—Lyer 482; Младенов 631; РЧДБЕ 710; Вуяклија 936; Frisk I 666—667. — Див. ще **діти<sup>2</sup>**. — Пор. **те́ка**, **те́ма**.

**тезаурус** «словник, що подає лексику певної мови в усьому її обсязі», *тезаврува́ти* «нагромаджувати золото як скарб»; — р. болг. м. *тезаурус*, бр. *тѣзаурус*, п. ч. слц. *tezaurus*, *thesaurus*, схв. *тесаурус*, *тезаурус*, слн. *tezávrus*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Thesaurus*, фр. англ. *thesaurus* походять від лат. *thesaurus* «скарб», що відтворює гр. *θησαυρός* «тс.», етимологічно неясного. — СІС<sup>2</sup> 813; ССРЛЯ 15, 189; Kopaliński 976; Holub—Lyer 482; Вуяклија 936; Walde—Hofm. II 679; Frisk I 673; Klein 1606.

**тезко́**; — р. *тѣзка*, бр. *цѣзка*, др. *тъзъ*, *тезъ*, *тозъ*; — псл. *тъзъ* «тезко», що складається із займенникових компонентів *тъ-*, очевидно, пов'язаного з вказівним займенником *тъ* «той», і *-зъ*, пов'язаного з часткою *-зі*, наявною в болг. *-зи* (*бнзи* «той»), дінд. *hi* «тому що», ав. *zī* «тс.», гр. *-χι* (*ва́χι* «так», *оῦχι* «ні»); менш обгрунтоване пов'язання *тъ-* з гр. *ἐπι* «ще», дінд. *áti* «через» (Pedersen KZ 38, 421), як і виведення *тъзъ* з мор.-цсл. *тъзъ* (\**тъзе*), спорідненого зі стсл. *тъжде* «той самий, той же» (Vaillant RES 27, 290—291), або зіставлення його з лит. *tizus* «слизький» з припущенням семантичного переходу «слизький — гладкий — рівний — однаковий» (Брандт РФВ 25, 33). —

Фасмер IV 35—36; Горяев 363; Mikl. EW 367. — Див. ще **той**.

**теїзм** «вчення про існування богів», *теїст*, *теїстичний*; — р. *теїзм*, бр. *тѣїзм*, п. *teizm*, ч. *teismus*, слц. *teizmus*, болг. *теизъм*, м. *теїзам*, схв. *теизам*, слн. *teizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Theismus*, фр. *théisme* походять від англ. *theism*, утвореного з гр. *θεός* «бог», спорідненого з вірм. *dik'* «боги», дінд. *dhīṣṣyaḥ* «набожний», лат. *fānum* «освячене місце, святилище, святиня, храм». — СІС<sup>2</sup> 813; ССРЛЯ 15, 191; Kopaliński 963—964; Holub—Lyer 479; Вуяклија 936; Gr. Fwb. 758; Dauzat 708; Klein 1601; Frisk I 662—663. — Пор. **атеїзм**.

**теїн** «речовина, що міститься в каві і в чайному листі; кофеїн»; — р. болг. *теїн*, п. *teina*, ч. слц. слн. *teín*, схв. *теин*; — запозичення з французької мови; фр. *théine* «теїн, речовина, що добувається з чаю» утворене з *thé* «чай», яке походить від малайського *tēh*, що зводиться до пд.-кит. *tē*, якому відповідає пн.-кит. *chai* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 813; ССРЛЯ 15, 191; Kopaliński 963; Holub—Kop. 478, 479; РЧДБЕ 711; Dauzat 708; Lokotsch 33; Klein 1578, 1601. — Пор. **чай<sup>1</sup>**.

**те́ка** «папка; портфель», *те́чка* (зменш.); — п. *teka* «портфель; папка (для паперів)», ч. слц. *teka* «зошит», схв. *те́ка* «коробка, ящик; зошит, записна книжка», слн. *teka* «зошит»; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *thēsa* «футляр, чохол; коробка, ящик, скринька» походить від гр. *θήκη* «сховище, ящик, скринька», похідного від кореня дієслова *τίθημι* «ставлю, кладу». — Brückner 567; Kopaliński 964; Вуяклија 936; Walde—Hofm. II 679; Frisk 7, 670; Klein II 1600. — Див. ще **тѣза**. — Пор. **те́ма**.

[**тека́ч**] (бот.) «просо посівне, *Panicum meliaceum* L.; мишій сизий, *Setaria glauca* P.V. Мак»; — похідне утворення від *текті́*, у значенні «висипатися» (власне «просо, що висипається з волотей», пор. ч. [proso teče] «просо

висипається з волотей»); пор. р. [те-  
кучка] «льон, що губить на корені на-  
сіння», [мак текун] «мак, що сам ви-  
сипається з маківок». — Macek ESJČ  
637. — Див. ще **текті́**.

[**текло́**] «поставлений вертикально  
стовбур дерева, навколо якого кладуть  
стіг» Нед; — неясне; можливо, давні-  
ше \*стекло пов'язане із [стéклий]  
«тонкий і високий» (про дерево), [сте-  
клісте (дéрево)] «струнке (дерево)».

**Тéкля** (жіноче ім'я), [Тéкла], Фéк-  
ла, Вéкла, Тéця, Фéня; — р. Фéкла,  
др. Фекла, бр. Фёкла, Тэ́кля, п. ч.  
слц. Tekla, болг. м. Тéкла, схв. Тек-  
ла; — форма Текля через польську  
мову запозичена з латинської, а Фек-  
ла (Векла) — через церковнослов'ян-  
ську в давньоруську з грецької; лат.  
Thecla походить від гр. Θεκλα, що  
зводиться до гебр. Tikla, букв. «довер-  
шеність, досконалість»; менш переко-  
нливе виведення (Вл. імена 162; Пет-  
ровский 215; Спр. личн. имен 527) від  
гр. θεός «бог» і κλέος «слава». — Тка-  
ченко УМШ 1958/4, 73; Фасмер IV  
188; Илчев 480.

**текст**, **тексту́ра**, **тексту́альний**,  
**підтéкст**; — р. болг. м. текст, бр.  
тэкст, п. вл. нл. tekst, ч. слц. text,  
схв. тэкст, слн. tékst; — запозичення  
з німецької мови; нім. Text походить  
від слат. textus «текст», яке розвину-  
лося з лат. textus «тканина; зв'язок,  
сполучення», пов'язаного з texe, -ere  
«ткати, плести», спорідненим з дінд.  
tákšati «обтисує, обробляє, теслярує»,  
ав. tašaiti «створює», гр. τέκτων «тес-  
ляр», псл. tesati «тесати». — СІС<sup>2</sup> 813;  
Черных II 232; Фасмер IV 36; Горяев  
363; Hüttl—Worth 16; Kopaliński 964;  
Holub—Kop. 384; Holub—Lyer 482;  
РЧДБЕ 711; Вуяклија 936; Kluge—  
Mitzka 778; Walde—Hofm. II 678. —  
Див. ще **тесати́**.

**тексти́ль**, **тексти́льник**; — р. тек-  
сти́ль, бр. тэкстыль, п. tekstyilia «тек-  
стильні вироби», ч. слц. textil, вл. teksti-  
lilje «текстильні вироби», болг. текст-  
и́л, м. текстил, схв. тэкстил, слн.

tekstilije «текстильні вироби»; — запо-  
зичення із західноєвропейських мов;  
нім. textil «текстильний», фр. textile «тс.»,  
англ. textile «тс.; текстиль» походять  
від лат. textile «тканина», textilis «тка-  
ний», пов'язаних з дієсловом texo, -ere  
«ткати, плести». — Фасмер IV 37; Ho-  
lub—Lyer 482; РЧДБЕ 711; Вуяклија  
937; Gr. Fwb. 757; Dauzat 707; Klein  
1597. — Див. ще **текст**, **тесати́**.

**текстоло́гія**, **текстолог**, **тексто-  
логічний**; — р. болг. текстологія, бр.  
тэкстологія, ч. textologie, слц. textolo-  
gija, схв. текстологија, слн. tekstolo-  
gija; — складне утворення з компонен-  
тів **текст** і **-логія**, введене в 1928 р.  
В. В. Томашевським замість давнішого  
терміну **критика тексту**. — Лихачев  
Текстология 1962, 28; РЧДБЕ 711; Ву-  
яклија 937. — Див. ще **антрополо́-  
гія**, **текст**.

**текті́**, [течі́] «текти», [теклі́на]  
«рідина» Шейк, [теклі́ця] «зарослий  
ручай, дуже малий ручай» Ч, [тэ́кня-  
ва] «теча», **теку́чка**, **теку́чка** «дрібні, повсякден-  
ні справи; [нафта, гас Шейк]», **те́ча**,  
[теч] «теча; рідина», [те́чва] «течія»  
Нед, [тече́я] «потік» Шейк, Нед, [те́-  
чиво] «рідина» Куз, [течі́й] «струмок»,  
**течі́я**, [те́чки] «рукава коло коша в  
млині, якими іде мука» Дз, [тіч] «теча  
Нед; відстань між цівками (у млині)»,  
**теку́чий**, **течкі́й**, **віткі́ати**, **віткі́к**,  
**відті́к**, **заті́кати**, [за́тіч] «хвороба  
горла» Ж, **за́тока** «бухта; [слизький  
схил, куди сповзають сани]», [за́токи]  
«убік, на слизький схил», [за́бочина]  
«річкова затока» Ж, [за́токо́во] «затоко-  
подібно» Ж, **на́тік**, **не́теч** «стояча во-  
да», **не́теча** «стояча вода; [болото; него-  
да Бі]», [не́течина] «тс.», [о́тік] «гній  
(з нариву)», [о́тока] «жир на свинячих  
кишках» Куриленко, [о́бочини] «тс.»  
тж, **обті́кати**, [обті́к] «острів, невели-  
ка частина землі, тимчасово оточена  
водою», **обті́чник** (тех.), **обті́чний**, **па́-  
тьо́к СУМ**, Нед, **переті́кати**, **пере-  
ті́к**, [переті́чок] «струмок, потік» Бі,  
[переті́ока] «протока» Куз, [переті́о-  
ка] «протока, яка влітку висихає» Пі,

підтіка́ти, підтьо́к, підте́клий, по-  
ті́к, потьо́к, [потьо́чина] «струмок; ви-  
долинок» СУМ, Нед, потьо́к, потьо́ч-  
ний, прито́к, прито́ка, протіка́ти,  
проті́к, протічо́к «струмочок», [про-  
то́к] «протік» Нед, прото́ка, протьо́чи-  
на, проті́чний, протьо́чний, розтіка́-  
тися, ро́зті́к «місце роздвоєння основ-  
ного русла річки; [острів серед річки;  
канавка, стік для нечистот Нед]», роз-  
то́ка, [розто́чина] «тс.» Нед, [ро́зтич]  
«роздіб», ро́зтич «тс.», [ро́зти́чка] «не-  
велика поперечна долина» Г, Нед, [роз-  
то́ччя] «водорозділ» Куз, [розточі́с-  
тий] «віялоподібно розширений» Нед,  
[розто́чний (розто́шний)] «зайвий; ба-  
гатий» Нед, [розто́ком] «униз нарізно»  
Нед, стіка́ти, сті́к, [сток] «витік, гир-  
ло річки; потік, течія» Нед, [стокóви-  
ще] «басейн річки» Нед, сті́чний, сто́-  
ко́вий «стічний СУМ, Куз; [східний  
Нед]», стéклий, [сті́чно] «спритно»,  
[у́ті́к] «гній у наливі Нед; сукровиця»,  
[уто́к] «удар, наступ, атака» Нед; — р.  
течь, бр. цячы́, др. течи, п. сіес, ч.  
téсі, слц. тієст', вл. ёес, нл. śас, полаб.  
тісе, болг. тека́, м. тече, схв. те́хи,  
слн. те́сі, стсл. те́шти; — псл. \*tekti  
«текти», споріднене з лит. tekėti «те-  
кти, бігти», téktmė «течія, потік», іs-taka  
«витік», лтс. тесет «текти, бігти», дінд.  
tákti, tákati «поспішає», taktáh «який по-  
спішає», ав. таçаіті «біжить, тече», taxti-  
«витікання», ірл. techim «тікаю, біжу»,  
алб. ndjek «переслідую, жену», гот.  
pius «слуга», тох. В sake «річка»; іє.  
\*tek- «бігти». — Фасмер IV 37; Черных  
II 243; Горяев 363; Sławski I 99; Brück-  
ner 61; Machek ESJČ 637—638; Ho-  
lub—Kop. 380—381; Младенов 631;  
Skok III 449—451; Mikl. EW 347—348;  
Критенко Вступ 518; Uhlenbeck 106;  
Maurohofer I 466; Pedersen Kelt. Gr. I  
128, 367; Lidén Tochar. Sł. 35; Traut-  
mann 316; Fraenkel 1074—1075; ZfSlPh  
20, 247; Mühl.—Endz. IV 152—153;  
Karulis II 382—383; Bezzenberger BB  
16, 241; Osten-Sacken IF 33, 230; Гам-  
крелидзе—Иванов 146, 670. — Пор.  
тікати¹, точіти¹.

**тектóні́ка** «учення про будову зем-  
ної кори», тектоні́чний; — р. болг.  
тектóника, бр. тэктóніка, п. ч. слц.  
tektonika, схв. тектоника, слн. tektó-  
nika; — запозичення із західноєвропей-  
ських мов; нім. Tektónik, фр. tectoni-  
que, англ. tectonics походять від гр.  
тектоникé «будівельне мистецтво», по-  
хідного від τέκτων «тесляр, будівель-  
ник», спорідненого з дінд. tákšati «обті-  
сує, обробляє, теслярує», ав. таçаіті  
«створює», лат. texe, -ege «ткати, плес-  
ти», псл. tesati «тесати». — СІС² 814;  
Kopaliński 964; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ  
711; Вуяклија 937; Gr. Fwb. 750; Klein  
1579. — Див. ще тесати.

[тектóра] «покриття, обкладинка,  
картон, обгортка» Куз, [тектóрня]  
«картонна фабрика» Куз; — п. tektura  
«картон», ч. tektura «обкладинка, об-  
гортка; папір для заклеювання помил-  
кового тексту», схв. тектура «тс.»; —  
запозичення з німецької мови; нім. Тек-  
тúг «тс.» походить від нлат. tēctūga «по-  
криття» (пор. лит. tēctūga «обмазка,  
штукатурка»), пов'язаного з лат. tego,  
-ege «крити, покривати», спорідненим з  
дінд. sthágati, sthagayati «огортає, хо-  
ває», гр. στέγω «покриваю, ховаю», дірл.  
tech, teg «будинок», двн. dah «дах»,  
лит. stiegti «крити». — Sł. wyr. ob-  
sych 749; Вуяклија 937; Gr. Fwb. 750;  
Walde—Hofm. II 654. — Пор. тога.

**теле-** (у словах телеба́чення, те-  
леглядáч, тележурна́л, телекіно́ та  
ін.); — р. болг. м. схв. теле-, бр. тэ-  
ле-, п. ч. вл. слц. слн. tele-; — перша  
частина складних слів, виділена із  
запозичень типу телеві́зор, телеграф,  
телеско́п, телефо́н, у складі яких по-  
ходить від гр. τῆλε «далеко», пов'язано-  
го з τέλος «кінець», спорідненим з дінд.  
сарата́h «кінець», сáрати «блукає, руха-  
ється», вал. корн. брет. pell «далеко»,  
дісл. hvel «колесо», псл. kolo «колесо»,  
укр. ко́лесо. — СІС² 814; Kopaliński  
964; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 711; Ву-  
яклија 937; Frisk II 892. — Див. ще  
ко́лесо. — Пор. телеві́зія, телегра́-  
ма, телеско́п, телефо́н.

**телевізія**, *телевізор*, *телевізійний*; — р. болг. *телевізія*, бр. *тэлевізія*, п. *telewizja*, ч. *televize*, *televise*, слц. *televízia*, м. *телевизија*, схв. *телевізија*, слн. *televizija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Television*, фр. *télévision*, англ. *television* (утворене Г. Гернсбаком, 1911 р.) складаються з основ гр. τῆλε «далеко» і лат. *visio* «бачення», пов'язаного з *video*, -ēre «бачити», спорідненим з гр. εἶδον «побачив», гот. *wītan* «дивитися, спостерігати», *weitan* «бачити», лит. *veizdėti* «дивитися», прус. *widdai* «бачив», псл. *viděti* «бачити», укр. *вид*. — СІС<sup>2</sup> 814; Ст. выг. *obsuch* 751; РЧДБЕ 711; Вуяклија 937; Walde—Hofm. II 784—785; Klein 1582. — Див. ще **вид**, **теле-**.

[**тэлево**] «великий живіт, черев, пузо», Шейк, Нед, [*телевач*] «черевань» Нед, [*телеватий*] «череватий» Шейк, Нед, [*тилэвкати*] «гепатись; поїдати, ковтати» Ме; — п. [*tetewo*] «товсте черев, пузо»; — очевидно, результат видозміни форми [*телево*] «товстий живіт, черев, пузо», [*телевач*] «черевань», [*телеватий*] «череватий». — Див. ще **телево**.

[**телегенути**] «ударити» Ва, [*телегенуть*] «ударити чимось важким» Чаб, [*телегенуться*] «сильно вдаритись» Чаб; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *телэпнути*. — Пор. **телэпати**.

[**телегіз**] (вигук, що передає крик вівсянки, яка ніби співає: *телегіз! покни сани, візьми віз*), [*телегіз*] (орн.) «вівсянка Л; чорниш, *Tingaochgorus* L. Шарл»; — звуконаслідувальне утворення.

**телеграма**, [*телеграміст*] «телеграфіст»; — р. *телеграма*, бр. *тэлеграма*, п. ч. слц. вл. *telegram*, болг. м. *телеграма*, схв. *телэграм*, слн. *telegram*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *telegram* (утворено Е.П. Смітом, 1852 р.), нім. *Telegramm*, фр. *télégramme* «телеграма» складаються з гр. τῆλε «далеко» і γράμμα «запис», пов'язаного з γράφω «пишу». — СІС<sup>2</sup>

814; Коваль 158; Черных II 232—233; Цыганенко 472; ССРЛЯ 15, 204; Ст. выг. *obsuch* 750; Младенов 631; РЧДБЕ 712; Вуяклија 937; Gr. Fwb. 750; Klein 1581. — Див. ще **графіка**, **жэреб**, **теле-**.

**телеграф**, *телеграфія*, *телеграфіст*, *телеграфічний*, *телеграфувати*; — р. болг. *телеграф*, бр. *тэлеграф*, п. ч. слц. вл. нл. *telegraf*, м. *телеграф*, схв. *телэграф*, слн. *telegraf*; — запозичення з французької мови; фр. *télégraphe* утворене дипломатом А.Ф. Міо де Меліто (1762—1841) з гр. τῆλε «далеко» і γράφω «пишу». — СІС<sup>2</sup> 814; Коваль 158; Черных II 233; Ст. выг. *obsuch* 750; Младенов 631; РЧДБЕ 712; Вуяклија 937; Klein 1581; Dauzat 703. — Див. ще **графіка**, **жэреб**, **теле-**.

[**телемак**] «дзвіночок» Пі; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *телэнь* (вигук, що передає звук від удару в тіло, яке дзвенить). — Див. ще **телэнь**.

[**телэні**] «на плечі, на спину» Шейк, Нед, [*теленіти*] «розважаючись, сідати на спину» Нед; — неясне.

[**телэнка**] «сопілка з бузини або верби без бокових отворів», [*телінка*, *тилінка*] «тс.» Нед; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *телэнь*, [*тілітілі*] (вигук, що передає гру на скрипці), [*тилілічки*] «тс.», *тілікати* (пор.).

**телэнь** (виг.), [*телэнь*] «поголоска, поговір» Нед, [*теленіти*] «легко згадувати; часто говорити те саме; теревенити» Нед, *телэнькати*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тэнь*, *дзелэнь* (пор.).

**телеологія** «вчення, згідно з яким уся історія світу є здійсненням наперед визначеної мети», *телеологічний*; — р. болг. *телеологія*, бр. *тэлеалогія*, п. *teleologia*, ч. *teleologie*, слц. *teleología*, м. *телеологија*, схв. *телеологија*, слн. *teleologija*; — запозичене з новолатинської мови; нлат. *teleologia* утворене з основ гр. τέλος, род. в. τέλεος «кінець; мета»; пов'язаного з τῆλε «далеко», і -λογία «учення». — СІС<sup>2</sup> 815;

ССРЛЯ 15, 213; Kopaliński 965; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 713; Вујаклија 938; Klein 1582. — Див. ще **антропологія, теле-**

**телепати** «іти повільно, важко переставляючи ноги; трясти; [жадібно їсти]», [тилепатися] «теліпатися» Ме, телепати «говорити нісенітницю», телепати «ударити; випити», [телепати] «телепатися» Нед, телепати, [телепатило] «те, що телепється; той, хто повільно йде» Шейк, Нед, [телепатило] «той, хто повільно йде (особливо по болоті)» Шейк, Нед, телепати «дурень, недотепа, вайло, тухлій СУМ, Нед, [те, що телепється; пустомеля, базіка Шейк, Пі; коса (волосся) О]», [телепати] «безглузда, пуста розмова», [телепати] «балакучий, дурний» Пі, телепати, [телепати] «неохайна», [телепати] «нерозторопна, вайлувата людина» Па, [телепати] «тс.» Па, [телепати] «неохайний», [телепати] «тс.» Г, Ж, [телепати] «вайлуватий» Па, телепати «придуркуватий, дурнуватий», телепати, телепати «роззява» Па, телепати «струснути»; — р. [телепати] «теліпатися, висіти й хитатися», бр. телепати «іти», п. телепати «трясти; хитатися; блукати, тинятися, лізти, повільно йти, ледве ноги волочити»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пов'язання слова телепати з ім'ям хетського бога родючості Телепіна, хет. Telepiuš (Топоров Сл. и балк. языкозн. 10—33) викликає сумнів. — Фасмер IV 38—39. — Пор. телепати.

**телепатія, телепатичний;** — р. болг. телепати, бр. телепати, п. слц. telepatia, ч. telepatie, м. телепатија, схв. телепатија, слн. telepatija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Telepathie, фр. télépathie, англ. telepathy (утворене письменником Ф.У.Г. Мейерсом, 1882 р.) складаються з гр. τῆλε «далеко» і πάθεια «чуття, відчуття», похідного від πάθος «відчуття, сприйняття; страждання». — СІС<sup>2</sup> 815; ССРЛЯ 15, 214; Сл. выг. об-

суч 751; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 713; Вујаклија 938; Gr. Fwb. 751; Dauzat 703; Klein 1582. — Див. ще **гомеопатія, пафос, теле-**

**телес** — див. теліш<sup>1</sup>.

**Телесик** (герой українських казок) Шейк, Нед, [Телешик] «тс.» тж; — зменшено-пестливе слово, утворене від [телес] «стовбур дерева», [теліш] «колода, шматок дерева». — Доценко Мовозн. 1970/4, 89—90. — Див. ще **теліш<sup>1</sup>**.

**телескоп, телескопія, телескопічний;** — р. болг. телескоп, бр. телекоп, п. ч. слц. вл. teleskop, м. телескоп, схв. телескоп, слн. teleskop; — запозичення з новолатинської мови; нлат. telescopium утворене з гр. τῆλε «далеко» і σκοπιον, пов'язаного з σκοπέω «спостерігаю, стежу; розглядаю», похідного від σκοπός «спостерігач, розвідник; наглядач», що виникло внаслідок метатези з \*σκοπός, спорідненого з дінд. spásati «дивитися», ав. spasyeiti «стежити», двн. spehōn «уважно розглядати», нвн. spāhen «стежити». — СІС<sup>2</sup> 815; ССРЛЯ 15, 215; Сл. выг. обсуч 751; Младенов 631; РЧДБЕ 713; Вујаклија 938; Klein 1400, 1582. — Див. ще **аспект, теле-**

[телеснути] «ударити» КІМ, [телеснути] «тс.»; — афективне утворення, паралельне до телепати «тс.» — Див. ще **телепати**.

[телесуватися] «соватися, кидатися з боку в бік», [телесуватися] «товпитися, сунутися кудись» Чаб, [телесуватися] «нудьгувати?» Шейк, [телесуватися] «розбудити криком» Чаб; — р. [телесуватися] «іти послішно, бігом, але незграбно», [телесуватися] «метушитися, товктися, кидатися»; — афективне утворення, зближене із соватися.

**телетайп, телетайпист;** — р. телемайп, бр. телемайп, п. teletypista, ч. teletyp(e), слц. teletyp, болг. телемайп, схв. телемайп; — запозичення з англійської мови; англ. teletype складається з основ теле- «теле-» (від гр. τῆλε «далеко») і type «друкувати на ма-

шинці», пов'язаного з type «тип» (від лат. *typus* «зображення»). — СІС<sup>2</sup> 815; ССРЛЯ 15, 218; Ст. вуг. *obscuch* 751; РЧДБЕ 713; Вуяклија 939; Klein 1582, 1670. — Див. ще **теле-, тип.**

**телефеньки** — див. **терефери.**

**телефон**, *телефонія*, *телефоніст*, [*телефонат*] «телефонна розмова» Куз, *телефонізація*, [*телефонічний*] «телефонний» Куз, *телефонізувати*, *телефонувати*; — р. болг. м. *телефон*, бр. *тэлефон*, п. ч. вл. *telefon*, слц. слн. *telefón*, схв. *телэфѡн*; — запозичення з французької мови; фр. *téléphone* утворене вченим Сюдре (1834 р.) з гр. τήλη «далеко» і φωνή «звук; голос». — СІС<sup>2</sup> 815; Черных II 233—234; Ст. вуг. *obscuch* 750; Младенов 631; РЧДБЕ 713; Вуяклија 939; Klein 1582; Dauzat 703. — Див. ще **теле-, фон<sup>2</sup>.**

[**телехан**] «товстун» Л; — очевидно, пов'яане з [*теліш*] «колода, шматок дерева». — Див. ще **теліш<sup>1</sup>.**

[**телех-телех**] «вигук, яким підкликають корів» Л, [*телоскі-телоскі* Куриленко, *телох-телох*, *телош-телош* тж, *тильох-тильох* До] «тс.», [*телонь-телонь*] «вигук, яким підкликають телиць» Шейк, Нед, [*телобхло*] «тс.» тж, [*телуць*] «вигук, яким підкликають корів», [*телуш*] «тс.»; — похідні утворення від *теліця*, *теля*; пор. [*телуся*] (пестливе від *теліця*), [*телушка*] «телиця». — Див. ще **теля.**

**телєць** СУМ, Нед; — р. болг. *телєц*, бр. *цялєц*, др. *тельць*, п. *cieles*, схв. *тєлац*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тельць** «теля, бичок», як і **теля** «теля», споріднене з укр. *теля*. — КЭСРЯ 439. — Див. ще **теля.**

[**теліга**] «віз; передній або задній хід воза; перед воза, на якому возять дрова з лісу О; колішня плуга Л», [*таліг*] «віз?», [*таляга*] «старий поганій віз» Нед, [*теліежка*] «колішня плуга» Л, [*телюга* Нед, *телюжкі* Нед, *тиліежка* Па] «тс.», *теліжитися* «тягтися, волочитися», [*телюжитися*] «тягтися, повільно їхати»; — р. *телєга* «віз»,

др. *телѣга* «тс.», п. *telega* «російський віз, легкий однокінний візок», [*cielega*], ст. *taŕaga* «тс.», ч. *tělega* «селянський віз» (з рос.), слц. *taliga* «(двоколісний) віз, гарба», болг. *таліга* «віз», схв. *та̀льге* «однокінний візок», слн. *talige* «одноколісний візок, тачка», цсл. **телѣга** «віз, візок»; — запозичене в давньоруську мову з монгольської; монг. ст. *tālāgān* «віз, візок», очевидно, пов'язане з *tele-* «переносити, перевозити»; варіанти з початковим *та-* походять від уг. *taliga* «двоколісний візок, гарба» (з монг.); припущення (Ильинский ИОРЯС 24/1, 117—118) про слов'янське походження слова (пов'язання зі *стеліти*) помилкове. — Фасмер—Трубачев IV 37—38; Черных II 232; Менгес 137—145; Poppe Word 9, 97—98.

**телій** (вет., мед.) «сibirка»; — неясне.

**телімбатися** — див. **теліпати.**

[**теліпан**] (бот.) «тополя біла, *Populus alba* L.» ВеНЗн, Мак; — похідне утворення від *теліпати*, [*теліпанити*] «трясти, гойдати з великою силою» (про вітер); назва зумовлена тим, що листки тополі білої тремтять від найменшого вітру; пор. схв. [*трепетлика*] «тополя біла». — Див. ще **теліпати.**

**теліпати**, *теліпатися*, [*теліпанити*] «трясти, гойдати з великою силою» (про вітер) ЛЧерк, [*телімбатися*] «колихатися, теліпатися», *теліп*, *теліпайло*] «предмет, який висить, теліпається; непотрібна, зайва людина», [*теліпанчик*] «підвіска до сережки»; — р. [*телепаться*] «теліпатися, висіти й хитатися», п. [*telepac*] «трясти; хитатися»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з *телєпати* (див.).

[**теліш<sup>1</sup>**] «колода, шматок дерева?», [*телєш*] «колодка на дрова; тулуб (частина тіла)» Ник, [*телєс*] «надземна частина дерева, стовбур» Ник; — бр. [*цялєш*] «кругляк; палиця, колода»; — очевидно, пов'язане з *тіло*; можливо, так називалася обтесана деревина, яка своєю близькою нагадувала тіло людини, пор.

р. [теліш] «нагота, голизна, оголеність». — Доценко Мовозн. 1970/4, 90. — Див. ще **тіло**.

[теліш<sup>2</sup>] «рід пастки для оленів і сарн: прикрита яма», [теліж] «пастка для сарн» Шух, [теліші] «пастка» Куз; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [теліш] «колода, шматок дерева» (спочатку як «яма, прикрита колодами»). — Доценко Мовозн. 1970/4, 89. — Див. ще **теліш<sup>1</sup>**.

[теліщити] «багато випорожняться; тягти, через силу нести» Шейк, Нед, [телющити] «багато випорожняться» Нед, *телющитися*, [тирлючитися] «телющитися, лізти» Ме, *втелющити* (*утелющити*), *втелющитися* (*утелющитися*), *прителющити*, *прителющитися*; — бр. [тэллешчыті] «насилу підняти, через силу нести»; — очевидно, афективне або звуконаслідувальне утворення.

**телонь-телонь** — див. **телэх-телэх**.

**телур** (хімічний елемент); — р. *телур*, бр. *тэлур*, п. ч. *tellur*, *telur*, слц. слн. *telúg*, вл. *telur*, болг. *телур*, схв. *тэлур*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *tellurium* утворене німецьким хіміком М.Г. Клапротом у 1798 р. від лат. *tellūs* (род. в. *tellūris*) «земля», спорідненого з дінд. *talat* «поверхня, площина», гр. *τηλίᾱ* «гральна дошка», дірл. *talat* «земля», псл. *тыо* «тло». — СІС<sup>2</sup> 816; Волков 38; Фигуровский 123—124; Kopalinski 965; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 711; Вујаклија 939. — Див. ще **тло**.

**тельбух** СУМ, Нед, [кэльбух] «тельбух», [тэльби] «тельбухи» Л, [тельбу́ха] «тс.» Бі, *тэльбухи*, [тельпушо́к] [зменш. від *тэльбух*] Шейк, *тельбухатий*, *тельбухуватий*, *тельбу́шити* СУМ, Нед, [ростильбу́шити] «розметати, розпотрошити» ЛексПол; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [telbuch] «товсте черево, пузо» виникло з [terbuch] «черево, пузо», пов'язаного з укр. [требу́х] «тельбух». — Куркина ОЛА 1984, 273; Brückner 567—568. — Див. ще **требу́х**.

[тэ́льма<sup>1</sup>] «вершина гори» Ч, [тельмачо́к] «тс.» Ч; — неясне.

[тэ́льма<sup>2</sup>] «швидко О; навмисне; спішно Ко 85», [тельмо́м] «швидко, миттю»; — неясне; виведення (Коблянський Гуц. гов. 85) з рум. *temélnic* «обгрунтований, міцний; надійний, певний» недостатньо переконливе.

[тельо́] «стілки» Шейк, Нед; — вл. *telko*, нл. *telko*, *teliko* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ст. і діал. *telo*, *tele*, *telko* «тс.» виникло з [tolko] «тс.» під впливом ст. *jele* (*jelo*, *jelko*) «скільки». — Brückner 589. — Див. ще **ті́лки**.

**телю́га** — див. **пітелю́га**.

[тельо́шкаться] «качатися» Нед; — неясне, очевидно, афективне утворення.

**теля**, [телéк] «теля» ВеНЗн, [телечер] «пастух телят», [телéчка] «пологи у корови» ВеНЗн, *телі́ця*, *телі́чка*, [телю́к] «більше теля» ВеБ, [теля́тинець] «матка корови» ВеУг, [теля́тище] (збільшувальна форма від *теля́*), [теля́тисько] «тс.» Нед, [телу́ся] (пестливе від *телі́ця*), [телу́шка] «телиця», *теля́тина*, *теля́тнік* «хлів для телят; доглядач телят; [молодняк рога-тої худоби Нед; матка корови ВеЗа]», [теля́чка] «теляча шкіра» О, [теля́чник] «матка корови» ВеЗа, *теля́чий*, [те́льний] «тільний» Шейк, [ті́вний] «тс.» Нед, *ті́льна*, [телі́ти] «приводити теля», *телі́тися*, *не́тель*, *оте́лення*, *оте́люватися*, *розте́лення*; — р. *теля́*, бр. *цяля́*, *цялэ́*, др. *теля*, п. *ciele*, ч. *tele*, слц. *tel'a*, вл. *cele*, нл. *sele*, полаб. *tila*, болг. *телé*, м. *теле*, схв. *тэле*, слн. *tèle*, цсл. **тeлa**; — псл. *tele* «теля», споріднене з лит. [tėlias], лтс. *telš*, *telėns* «тс.»; дальші зіставлення викликають сумнів: з вірм. *t'alun* «товстий» (Petersson Ar. Arm. St. 29); з дінд. *táruṇah* «молодий, ніжний», гр. *térḗn* «ніжний» (Горяев 363; Brückner 61; Holub—Kop. 381; Младенов 631; Mikl. EW 348); з лат. *tollo*, *-ere* «підняти», гр. *τλήναι* «терпіти, переносити», гот. *pulan* «терпіти», двн. *dolēp*, нвн. *dulden* «тс.» (Śmieszek MPKJ 4, 399—

400); з лат. *stolidus* «дурний; нерозумний», *stultus* «тс.», двн. *stilli* «нерухомий, мовчазний», лит. *tylūs* «тихий, мовчазний», *tylėti* «мовчати» (Ильїнський РФВ 60, 422—423); гр. *πτέλος* «кабан» (Bezzenberger ВВ 27, 176); лит. *talōkas* «який підріс, рослий», *lo-kūs* «ведмідь», прус. *clokies* «тс.» (Mik-kola ВВ 22, 245); через давніше \**vetel-* (від \**vet-* «рік») з лат. *vitulus* «теля», гр. *ἔταλον, ἔτελον* «тс.» (Machek ES 638); припускається також (Шипова 316—317) давнє запозичення з тюркських мов (пор. каз. чаг. *төл* «молодняк у стаді», каз. кирг. *тел* «молода тварина, відібрана від стада», ккапл. *тел* «приплід, молодняк»). — Фасмер—Трубачев IV 38; Трубачев Назв. дом. жив. 44—45; Черных II 233; Sławski 99; Критенко Вступ 546; Trautmann 317; Mühl.—Endz. IV 161; Karulis II 388.

[**телячки**] «молочні зуби»; — результат видозміни виразу [*телячі зуби*] «молочні зуби». — Див. ще **теля**.

**тема**, *тема́тика*, [*тема́тизм*] (муз.) Куз, *те́мник*, *тема́тичний*; — р. болг. м. схв. *те́ма*, бр. *тэ́ма*, п. *temat*, ч. слц. слн. *téma*, вл. *tema*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Thema*, англ. *thema*, *theme*, фр. *thème* походять від лат. *thema* «положення, тема», що відтворює гр. *θέμα* «тс.», пов'язане з *τίθημι* «ставлю, кладу», спорідненим з дінд. *dádhāti* «кладає», ав. *dadāiti* «тс.», лит. *dėti* «класти», лтс. *dēt*, псл. *děti* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 816; Черных II 234; Фасмер IV 40; Смирнов 288; Kopaliński 965—966; Holub—Lyer 479; Младенов 631; РЧДБЕ 714; Вуяк-лија 940; Gr. Fwb. 758; Dauzat 708; Klein 1601; Frisk II 897—898. — Див. ще **діти**<sup>2</sup>. — Пор. **те́за**.

**тембр**; — р. *тембр*, бр. *тэ́мбр*, п. *tembr*, ч. *témbr*, слц. вл. слн. *timbre*, болг. *те́мбър*, м. *тембар*, схв. *тембр*; — запозичення з французької мови; фр. *timbre* «дзвіночок; тембр» виникло зі ст. *tymbre* «вид барабана», яке походить від сгр. гр. *τύμπανον* «тс.», назалі-

зованого варіанта *τύπανον* «тс.», пов'язаного з *τύπος* «удар; відтиск, відбиток; тип», *τύπτω* «бити, ударяти», спорідненими з дінд. *tiprāti* (*túptrati*) «штовхає», лат. *stureo*, -ēre «бути приголомшеним», вірм. *t'abrim* «мене сквоює заціпеніння», лтс. *staūpe* «сліди кінських копит», псл. *търътъ*, укр. *тoніт*. — СІС<sup>2</sup> 816; ССРЛЯ 15, 240; Sł. wug. obsyeh 762; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 714; Вуяк-лија 940; Klein 1618; Dauzat 710; Frisk II 944—945, 945—946. — Див. ще **топати**.

[**темéї**] «великі ліси» Шейк, Нед, [*потемéя*] «лісова ущелина» Куз, [*потемéї*] «темні, глибокі лісові ущелини» Нед; — не зовсім ясне; зіставлення (ВеЗн 69) із стсл. **темель** «основа, фундамент» необгрунтоване; можливо, пов'язане з *те́мний*.

[**теменіти**] «ціпеніти, залякати (від страху тощо)» Нед, [*темніок*] «боягуз» Л, [*стеменіти*] «зняковіти, збентежитися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *téme* «боятися», *teme-ni* «низько вклонятися».

[**темесіти**] «здогадуватися, тямити», [*темéшити*] «тс. Нед; забути; згадувати О», [*тенéшити*] «тямити» Нед, [*нетемéшити*] «не тямити» Нед; — очевидно, пов'язане з *тямити* (див.).

[**теметів**] «кладовище» Г, Нед, Доп. УЖДУ 4, [*тамéтов* Пі, *теметівс* Нед, *теметьов* ВеУг, *теметю(в)* Доп. УЖДУ 4, *тенетов* Чопей, *тенету(в)* Доп. УЖДУ 4] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *temető* «кладовище» є похідним від дієслова *temet* «ховати», пов'язаного з *töm* «забивати, набивати», спорідненого з комі *тымыны* «завалити, закласти, влаштувати перешкоду, загородити», удм. *тымыны* «гатити, загатити», мар. *темаш* «наповнювати, насипати». — Дзендзівський УЛГ 54; Доп. УЖДУ 64; Лизанец 627; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338, 371—372; Чопей 391; ВеУг 262; ВеЗн 69; MNTESz III 884—885; 960—961; Bárczi 306; Лыткин—Гуляев 293.

[**темзуй**] «порошок з чемериці»; — пов'язане з р. [*тензуй*] «нюхальний по-



рошок, що завозився з Китаю» неясного походження (Фасмер IV 42).

**темлівити** «жадібно їсти, жерти» Нед, [темлягати] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з [темлювати] «кидати, шпурляти» (пор. [темлівити в себе] «жадібно їсти» Нед). — Див. ще **темлювати**.

**темлювати** «кидати, шпурляти Г; вертити, крутити О»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане зі стсл. **темель** «основа, фундамент», що виникло з гр. θεμέλιον «тс.».

**темлягати** — див. **темлівити**.

**темляк** «петля з китицею на ручці холодної зброї; [частина вуздечки: поводи з наконечником]»; — р. болг. темляк «темляк», бр. цямляк «тс.», п. teplak «темляк; пов'язка для підтримання хворої руки», temblak «тс.», схв. тёмняк «шабельна портупея»; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. tämläk «шабельна портупея». — СЧС 296; Фасмер IV 40; Шипова 318; Горьев 363; Грот Фил. раз. II 514; Вгückner 568; Младенов 631; Mikl. EW 349; Mikl. TEI Nachtr. I 52; Lokotsch 162.

**темнежити** — див. **темяжити**.

**темний**, [темен] «темний» Нед, [теменний] «тс.» Нед, темнавий, темнічний, темнуватий, [темнявий] «напівтемний; каштановий» Нед, темінь, темна, темнік «погріб, винний льох; утеплене приміщення для зимування бджіл СУМ; [кошара До; темниця Куз; сліпий Нед]», темніна УРС, Нед, темніця, [темничар] «тюремщик» Нед, [темнічник] «тс.» Нед, темнота, темнощі, [темніля] «корова темного кольору» ВеНЗн, [темня] «темінь, морок», [темнява] «сутінок» Нед, [темок] (у виразі [в темку] «в потемках») Нед, темніти, темніти СУМ, Шейк, темнішати, [темнося] «темно» Ме, [темніючо] «дуже темно», втемну, затемнювати, [затемна] «у темряві, в потемках, уночі» Куз, отемніти, отемняти, потемний, потемки, потемок, потемну, притемнений, притемнілий, притемняти, притемнювати, притем-

ком, стемнілий, [сутемний] «дуже темний, майже чорний», [употемку] «у закритому від світла місці»; — р. тёмный, бр. цёмны, др. тьмьнъ, тьмьныи, п. ciemny, ч. слц. temný, вл. сётпу, нл. samny, болг. тъмен, м. темен, схв. таман, слн. temen, стсл. тьмьнъ; — псл. тьтъпъ «темний», похідне від тъпа «тъма, відсутність світла»; — пор. ірл. temen «темний». — Фасмер IV 40; Горьев 363—364; Вгückner 65; Machek ESJČ 646; Holub—Kop. 382; Младенов 644; Критенко Вступ 519; Skok III 439—440; Stokes 129. — Див. ще **тъма**<sup>1</sup>. — Пор. **темява**.

**темп**, [темпо] «темп» Куз, [темпоральный] «часовий» Куз, [темпувати] «встановлювати дистанційну трубку» Куз; — р. темп, бр. тэмп, п. ч. слц. вл. tempo, болг. м. темпо, схв. тёмпо, слн. témpo; — запозичення з італійської мови; іт. tempo «час» походить від лат. tempus «час, проміжок часу», спорідненого з дісл. ратв «товстий, здутий», лит. tēpti «тягти», псл. торъ «тупий», теґива «тягива», укр. тупий, тятива. — СІС<sup>2</sup> 816; СЧС 297; Фасмер IV 41; Sł. wyg. obcsuch 752; Holub—Kop. 382; Holub—Lyer 479; Младенов 631; РЧДБЕ 714; Вуяклија 941; Klein 1585; Mestica 1887. — Див. ще **тупий**, **тягива**.

**темпера** «фарби, приготовлені на натуральних емульсіях або на клеї; твори живопису, виконані такими фарбами»; — р. болг. темпера, бр. тэмпера, п. ч. слц. tempera, схв. темпера, слн. témpera; — запозичення з італійської мови; іт. tempera «тс.» пов'язане з temperare «змішувати (фарби)», що походить від лат. temperare «змішувати в належному співвідношенні порції», пов'язаного з tempus (род. в. temporis) «час». — СІС<sup>2</sup> 816; ССРЛЯ 15, 262; Sł. wyg. obcsuch 752; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 714; Вуяклија 940; Klein 1584; Mestica 1885; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп**. — Пор. **темперамент**, **температура**, **темперувати**.

**темперамент**; — р. темперамент, бр. тэмперамент, п. ч. слц. вл. temp-

perament, болг. м. *темперамент*, схв. *темперамент*, слн. *temperament*; — через польське посередництво запозичено із західноєвропейських мов; нім. *Temperament*, фр. *tempérament*, англ. *temperament* походять від лат. *temperamentum* «пропорційність, належне співвідношення частин, правильна суміш», похідного від *temperāre* «змішувати в належному співвідношенні», пов'язаного з *tempus* (род. в. *temporis*) «час». — СІС<sup>2</sup> 816; Hüttl—Worth 15; ССРЛЯ 15, 263; Kopaliński 966; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 714; Вуяклија 940; Gr. Fwb. 752; Dauzat 703; Klein 1584; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп.** — Пор. **темпера, температура, темперувати.**

**температура, температурити;** — р. болг. м. схв. *температура*, бр. *тэмпєратура*, п. ч. вл. *temperatura*, слц. слн. *temperatúra*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Temperatur*, фр. *température*, англ. *temperature* походять від лат. *temperātūra* «належне змішування, правильне співвідношення, пропорційність», пов'язаного з *temperāre* «змішувати в належному співвідношенні», *tempus* (род. в. *temporis*) «час». — СІС<sup>2</sup> 816; ССРЛЯ 15, 266; Kopaliński 966; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 715; Вуяклија 940; Gr. Fwb. 752; Dauzat 703; Klein 1584; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп.** — Пор. **темпера, темперáмент, темперувати.**

**темперувати** (муз.) «здійснювати темперацію; [застругувати пера, олівці]», *темперація* (муз.); — р. *темперировать* «темперувати», бр. *тэмпєравáць* «тс.», п. *temperować* «застругувати (олівець)», ч. *temperovat* «темперувати», слц. *temperovat'*, болг. *темперирам*, схв. *темперирати* «тс.»; — запозичене з італійської мови (зі значенням «застругувати пера, олівці» — через посередництво польської); іт. *temperare* «темперувати; застругувати (олівець)» походить від лат. *temperāre* «змішувати в належному співвідношенні; упорядковувати», пов'язаного з *tempus* (род. в.

*temporis*) «час». — Kopaliński 966; Brückner 568; Вуяклија 940; Mestica 1885; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп.** — Пор. **темпера, темперáмент, температура.**

**те́мрява, [те́мра]** «темрява» Мо, [те́мря] «тс.» Нед, [те́мрива]: у виразі [тьма т.] «незліченна кількість» Шейк, Нед, [те́мротá] «темрява» Мо, [те́мрj-виця] «тс.» Нед, [те́мрjак] «мракобіс, невіглас» Нед, [те́мрjач] «темно» Шух, те́мрjвий, [те́мрjти] «затемняти» Нед, [те́мрjти] «темніти» Нед, [те́мрj-вити] «затемняти» Нед, [те́мрjвити] «темніти» Нед, [потéмбра] «п'ятьма» О, [потéмря] «похмура погода; густий туман» Куз, [потéмрява] «тс.», [потемрjак] «нічний метелик», [потімря] «присмерк» О, [потémрjти] «потьмарити», [стéмрjтися] «стемніти, посутенити» Ме, [сутéмрява] «темрява»; — р. [те́мрjва] «темрява», бр. *цэ́мра* «тс.», п. [ciemrza] «темна ніч; темне місце, печера; лісна хаща», слц. *temrava* «темрява»; — псл. \*тъмъ-, похідне від *тъма* «п'ятьма»; — споріднене з дінд. *tamraḥ* «який затемнює», двн. *dēmar* «морок». — Фасмер IV 41; Brückner 65; Mikl. EW 349; Rudnicki МРКJ 5, 227—228. — Див. ще **тьма**<sup>1</sup>.

[те́мjажи] «мучити», [те́мjнжi-ти] «пригноблювати, пригнічувати, утискувати» Шейк, Нед, [те́мнjжити] «переслідувати» Нед; — бр. [це́менжыць] «обтяжувати розумово»; — запозичення з польської мови; п. *ciemieżyć* «гнобити, неволити, пригноблювати, катувати» є похідним від *ciemie* «тім'я», якому відповідає укр. *тім'я*; первісне значення — «бити втім'я»; пор. п. вираз *nie w ciemie bitu* «не втім'я битий», р. [те́мjшиць, те́мjсць] «бити кулаками», *вте́мjшиць* «убити в голову, утовкмачити», [вте́мjць] «тс.». — Richhardt 105; Stawski I 100; Brückner 62. — Див. ще **тім'я**.

**тенгеріяця, тендеріяця** — див. **кендеріяця**.

[тенгérка] (бот.) «абрикос звичайний, *Armeniaca vulgaris* Lam.» Мак,

BeUг; — запозичення з угорської мови; уг. *tengeri barack* «абрикос» складається з *tengeri* «морський», похідного від *tenger* «море», і *barack* «абрикос». — BeUг 262. — Див. ще **кендерійця**.

**тендєнція**, *тенденційний*; — р. болг. *тендєнция*, бр. *тэндэ́нцыя*, п. *tendencja*, ч. *tendence*, слц. *tendencija*, вл. *tendєncja*, м. *тенденция*, схв. *тендєнција*, слн. *tendєncja*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Tendenz*, фр. *tendance*, англ. *tendency* походять від слат. *tendentia* «спрямованість, направленість», пов'язаного з лат. *tendo*, -ere «тягти, натягувати; спрямовувати, направляти», спорідненим з дінд. *tanōti* «тягне, натягує», гр. *τείνω* «натягую», гот. *uf-panjan* «розтягувати, витягувати», нвн. *dehnen* «тягти, розтягувати», псл. *teneto*, укр. *тенє́та*. — СІС<sup>2</sup> 817; ССРЛЯ 15, 272; Kopaliński 967; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 715; Вуяклија 941; Kluge—Mitzka 125; Dauzat 704; Klein 1586; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **тенє́та**.

**тєндєр**; — р. болг. м. *тєндєр*, бр. *тэндэ́р*, п. слц. *tender*, ч. *tendr*, схв. *тєндєр*, слн. *ténder*; — запозичення з англійської мови; англ. *tender* «тендер» виникло з *attender* «той, що супроводжує», похідного від *attend* «супроводжувати», яке походить від фр. ст. *atendre* (фр. *attendre*) «чекати», що виникло з лат. *attendere* «протягувати; звертати увагу», утвореного за допомогою префікса *ad-* «до-, при-» від дієслова *tendo*, -ere «тягти, натягувати; спрямовувати, направляти». — Акуленко 141; СІС<sup>2</sup> 817; Фасмер IV 41; Горяев 364; Ледеява РЯШ, 1972/2, 94—95; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 715; Вуяклија 941; Kluge—Mitzka 777; Klein 124. — Див. ще **авантю́ра**, **тендє́нція**.

**тенді́тний**, [*тенді́тний*] «чемний, витончений, видресирований, ніжний?» Шейк, [*тенді́тник*] «розпещена людина» Пі, [*тенді́тник*] «пестун?» Шейк, *тенді́тниковати* «голубитися» Пі, [*тенді́тничати*] «тс.» Пі; — не зовсім ясне; пов'язується з (Shevelov Hist.

phonol. 326; Фасмер—Трубачев IV 42) [*тенді́тний*] «який стосується товкучки, який продається на товкучці; старий, поношений, ні для чого не придатний»; порівнюється також (Фасмер тж) з фр. *tendre* «ніжний», що походить від лат. *tener* «тс.». — Пор. **танді́та**.

**тенє́са** — див. **тілє́са**.

**тенє́та**, [*тенє́то*], [*тенє́тка*] «дуже поношена сорочка», *тенє́тник* (ент.) «Tetragnatha Latr.», [*затенє́тити*] «поставити тенє́та; злегка прикрити», [*обтенє́тити*] «обплутати тенє́тами» Нед, [*перетенє́тити*] «прорвати тенє́та» Нед, [*стенє́тати*] «обплутати тенє́тами, спіймати тенє́тами» Нед; — р. *тенє́та*, *тенє́то*, бр. *цянє́ты*, др. *тенє́то*, ч. *tenata*, слц. *tenatá*, слн. [*tenēt*] «задня стінка невода (з великими петлями)», [*tenētvo*] «тс.», цсл. **тенє́то** «тенє́та», **тенє́то**, **тоно́то** «тс.»; — псл. *teneto*; — споріднене з лит. *tiñklas* «сітка, невід», лтс. *tikls* «тс.», *tina* «вид сітки», *tine* «тс.», прус. *sasintinklo* «сильця на зайців», гот. *uf-panjan* «розтягувати, витягувати», нвн. *dehnen* «тягти, розтягувати», алб. *ndënj* «розстеляю», лат. *tendo*, -ere «тягти, натягувати; спрямовувати, направляти», *teneo*, -ēre «тримати», *tenus* «мотузка, сильце (для ловлі птахів)», гр. *τείνω* «натягую», *τέων* «сухожилля, жила», *τόνος* «(натягнута) мотузка; напруження; висота, тон», дінд. *tanōti* «тягне, натягує», *tan-tuḥ* «мотузка», *tantram* «основа в ткацькому верстаті», перс. *tanīdan* «крутити, прясти»; іє. \**ten-* «тягти, натягувати, розтягувати». — Фасмер IV 42; Черных II 235; Горяев 364; Machek ESJČ 640; Holub—Kop. 382; Mikl. EW 350; Trautmann 323—324; Mühl.—Endz. IV 192, 200, 205—206; Karulis II 415; Meillet Études 299; Lidén IF 19, 332. — Пор. **тяті́ва**.

[**тенє́тря**] «лісова ущелина» Нед; — результат контамінації слів [*тє́мря*] «тє́мрява» і [*нє́тря*] «лісова ущелина». — Див. ще **нє́трі**, **тє́мрява**.

**тенє́шити** — див. **тє́мє́сити**.

**тє́ниця** — див. **тє́рти**.

[тєні] (мн.) «тіні, примари, привиди, духи» Нед, [потенєтити] «покрити легким шаром фарби, який просвічується»; — запозичення з польської мови; п. sienie (одн. sien) «тіні, примари, привиди, духи, упирі», rosienować «відтінити» (у малярстві) відповідають укр. тїні, відтїніти. — Див. ще тїнь.

**тєніс**, [тенєсівка] «тенісний м'яч» НЗ УЖДУ 14, тенісіст, тєніска; — р. тєннис, бр. тєніс, п. ч. слц. vl. tenis, болг. м. тєнис, схв. тєнис, слн. tєnis; — запозичення з англійської мови; англ. lawn-tennis «лаун-теніс» складається з lawn «газон; майданчик» і tennis «теніс» (сангл. tennis «тс.»), що походить від фр. ст. фр. tenez «тримайте» (окрик гравця, що подає м'яч), форми наказового способу від дієслова tenir «тримати», що виникло з нар.-лат. \*tenige, яке розвинулося з лат. tenēre «тс.» — СІС<sup>2</sup> 817; Коваль 177; Акуленко 141; Фасмер IV 42; Kopaliński 968; Holub—Kop. 383; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 715; Вуяклија 942; Klein 1585—1586, 1587; Dauzat 704. — Див. ще тєнєта.

**тєнор**, [тенар] «тенор» Шейк, Нед, [теноріст] «тенор (співак)» Нед, тенорістий, [тенарá] «тенором» Шейк, Нед; — р. тєнор, бр. тєнар, п. ч. слц. vl. tenor, болг. тєнор, м. тєнор, схв. тєнор, слн. tenór; — запозичення з італійської мови; іт. tenore «тенор» виникло з лат. tenōrem, зн. в. від tenor «безперервний хід, рівномірний рух», букв. «утримування» (голос веде, «тримає» мелодію), пов'язаного з дієсловом tenere, -ēre «тримати». — СІС<sup>2</sup> 817; Коваль 170; Черных II 235—236; Фасмер IV 42; Горяев 364; КЭСРЯ 440; Kopaliński 968; Holub—Kop. 383; Holub—Lyer 480; Младенов 632; РЧДБЕ 715; Вуяклија 942; Kluge—Mitzka 777; Klein 1587; Mestica 1892; Walde—Hofm. II 662—664, 665. — Див. ще тєнєта.

**тєнт**; — р. тєнт, бр. тєнт, др. тєнта, п. tent, болг. тєнта, цсл. тєнта; — запозичення з англійської мови; англ. tent «намет, шатро» (сангл. tente, tent) походить від фр. ст. фр. tente

«тс.» (букв. «щось натягнуте»), що виникло з лат. tenta «натягнута», дієприкм. жін. р. від tendo, -ere «тягти, натягувати»; др. тєнта, цсл. тєнта походять від сгр. τέντα «шатро», що також зводиться до tendo, -ere «натягувати». — СІС<sup>2</sup> 817; Фасмер IV 42; Фасмер ГСЭ II 281, III 200; St. wug. obsyeh 753; РЧДБЕ 715; Klein 1588; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще тєнєта.

[тєнути] «утекти, побігти; сезнути» ЛексПол; — неясне; можливо, з псл. \*teknōti «побігти».

**тєнь** (виг.), тєнькіт, тєнькати; — р. [тєньтєнь] (звук дзвіночка); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до тєлєнь, дєлєнь.

[тєньгий] «міцний, сильний, показний, рослий; пристойний Шейк, Нед, дебелий Досл. і мат. 4»; — запозичення з польської мови; п. tєgi «сильний, міцний; дебелий, повний» відповідає укр. тугій. — Richhardt 106; Бандрівський Досл. і мат. IV 12; Онышкевич Исслед. п. яз. 231. — Див. ще тугій.

**теодоліт** «геодезичний прилад для вимірювання кутів»; — р. болг. теодоліт, бр. тєадаліт, п. слц. teodolit, ч. theodolit, схв. теодолит, слн. teodolit; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Theodolit, фр. théodolite, англ. theodolite, очевидно, арабського походження. — СІС<sup>2</sup> 817; Kopaliński 968; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 716; Gr. Fwb. 758; Klein 1602.

**Теодор** (чоловіче ім'я), Тодор УРС, Нед, [Тодір] Г, Нед, Теодора (жіноче ім'я), ст. Тодоръ (1393), Тодерьъ (1400), Тадоръ (1436), Теодоръ (1470); — р. Теодор, бр. Тєадор, п. слц. Teodor, ч. Theodor, болг. Теодор, Тодор, м. Теодор, Тодор, схв. Теодог, Тодог, слн. Теодог; — запозичення з латинської мови; лат. Theodorus походить від гр. Θεόδωρος, букв. «Божий дар». — Вл. імена 89; Петровский 207; Спр. личн. имен 461, 466; Илчев 482; Skok III 458—459. — Див. ще Фєдір.

**теологія**, тєблог, теологічний; — р. болг. теологія, бр. тєалогія, п. теологія

teologia, ч. teologie, слц. teológia, вл. teologija, м. теологија, схв. теолџија, слн. teologija; — запозичення з латинської мови; лат. theologia «теологія» походить від гр. θεολογία «наука про богів, дослідження про богів», утвореного з основи θεός «бог» і -λογία «наука», пов'язаного з λόγος «слово». — СІС<sup>2</sup> 817; ССРЛЯ 15, 290; Kopaliński 968—969; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Klein 1602. — Див. ще **логіка**, **теїзм**.

**теорéма**; — р. болг. м. теорéма, бр. тэарéма, п. teoremat, ч. вл. teorem, слц. teogéma, схв. теорéм, теорéма, слн. teogém; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Theorem, фр. théorème, англ. theorem, пізнюлат. theogēma «теорема» походять від гр. θεωρήμα «видовище; погляд; положення, теорема», утвореного з θεωρέω «дивлюся; споглядаю, розглядаю, міркую, досліджую», похідного від θεωρός «глядач, свідок, спостерігач», пов'язаного з θεάομαι «дивлюся, розглядаю», θεάτρον «театр». — СІС<sup>2</sup> 817; Коваль 152; Фасмер IV 43; ССРЛЯ 15, 290; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Klein 1603; Frisk I 662—663. — Див. ще **теáтр**.

**теорія**, теорéтик, теоретичний, теоретизувáти; — р. болг. тебрия, бр. тэбрыя, п. teoria, ч. teorie, слц. теогія, вл. теогія, м. теорија, схв. теб-рија, слн. теогія; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Theorie, фр. théorie, англ. theory, пізнюлат. theōria походять від гр. θεωρία «спостереження; споглядання, міркування; учення, теорія», похідного від θεωρός «глядач, свідок, спостерігач», пов'язаного з θεάομαι «дивлюся, розглядаю», θεάτρον «театр». — СІС<sup>2</sup> 817; Черных II 236; Фасмер IV 43; ССРЛЯ 15, 296; Горяев 364; Kopaliński 969; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Gr. Fwb. 758; Dauzat 708; Klein 1603; Frisk I 662—663. — Див. ще **теáтр**.

**тепéр**, [тапéр] «тепер» Шейк, Нед, [тепéра, тепéря Шейк, Нед, тепéре Нед, цéпер Нед, тепéренька, тепé-

реньки, тепéречка, тепéречки, тепе-рiнька Шейк, Нед, тепéрка, тепéрки, теперкива, теперкіля Нед, тепéрки-ва Шейк, тéпре, цéпер Нед] «тс.», [це-перáк] (одна з місцевих назв українців) Нед, тепéришний, [тепéречний] «теперішний» Пі, [теперішний] «тс.» Нед, відтепéр, дотепéр, дотепéриш-ний, натепéр, отепéр; — р. тепéрь «тепер», [топéре, топéря, топéрь, то-пéрво], бр. цялéр «тс.», др. тэпэрьво «тільки що», топэрь «тепер», топэрьво «тепер уперше; тепер; тільки що», п. dopiero «тільки що, щойно, допіру», ч. teprv(e) «тільки», болг. тепéрва «надалі, у майбутньому, після того як, згодом», схв. тóпрв «тільки; тільки що», стсл. тэпэрьво «тепер», топэрьво «тепер уперше, тепер»; — псл. \*торьво, утворене із займенника то «те» і прикметника \*рьво «перше» (чол. р. \*рьвъ); зіставлення з тох. тārārk «тепер» (Lewy KZ 45, 368) необгрунтоване. — Німчук IУМ Морфологія 373; Огієнко РМ 1938/4, 147; Shevelov Hist. phonol. 101; Фасмер IV 43—44; Черных II 236; КЭСРЯ 440; Горяев 364; Соболевский Лекции 91, 149; Sławski I 156; Brückner 94; Machek ESJČ 640—641; Holub—Kop. 383; Младенов 632; Mikl. EW 367; ESSJ Sl. gr. II 684—689; Fraenkel IF 56, 125—126. — Див. ще **пéрвий**, **той**. — Пор. топéро, допіру.

[тепiлькати] «трясти» Нед; — очевидно, пов'язане з [тепти] «бити, трясти, мучити» (див.).

**тéплий**, теплéнький, теплéсенький, теплічний, тепловий, [теплóтний] «тепловий» Нед, теплувáтий, [тéпiнь] «море вогню; вологий теплий вітер; відлига» Нед, [тéплень] «теплий весняний вітер» Нед, тепліна «місце, де вода не замерзає; [тепла погода] СУМ, Нед, [теплiнь] «теплiнь» Чаб, [теплiня] «тс.» Г, Шейк, тепліця «оранжерея; [місце, де вода не замерзає Нед; приміщення для окоту овець Чаб; вирій], [тепличина] «піч» О, [тепличина] «місце, де вода не замерзає О; вирій», [теплiчка] «піч» О, тепліч-

ник, [теплівня] «теплиця» Нед, [теплівщина] «жаркий пояс, тропічна країна» Нед, [тепліж] «підшерстя, шерстинки» Нед, *теплушка*, [теплюшка] «піч» О, *тепляк* «теплушка; [частина кошари Доп. УжДУ IV; теплий вітер]», [теплярня] «оранжерея» Нед, *тепліти*, *тепліти*, *теплішати*, [тепліщати] «теплішати» Шейк, Нед, [відтеплий] «відталий», [відтепень] «відлига» ВеНЗн, [затепла] «поки тепло», *отєплювальний*, *отєплювач*, *отєпліти*, [оттеплий] «розталий» Нед; — р. *тєпльий*, бр. *цєплы*, др. *теплъ*, *теплыи*, п. *cierpły*, ч. слц. *teplý*, вл. *соpты*, нл. *sopty*, полаб. *teplā*, болг. *топъл*, м. *топол*, схв. *то̀пао*, слн. *tópel*, стсл. **топлъ**, **теплъ**; — псл. *teplъ* «теплий» (форма \**toplъ* виникла під впливом *topiti*), дієприкм. від \**tepti* «бути теплим», яке не збереглося в жодній із слов'янських мов; — споріднене з дінд. *tápati* «нагріває, нагрівається, горить», *táruati* «тс.», *tāruati* «нагріває, розжарює», *taptáḥ* «розжарений, гарячий», *taptám* «жар», ав. *tāraueiti* «нагріває», *tafta-* «запальний, гарячий», перс. *tāftan* «горіти, гріти, світити», лат. *tepeo*, *-ēre* «бути теплим», *tepidus* «теплий, теплуватий», *Terula aqua* (назва водопроводу в Римі), тох. В. *tsatsārau* «нагрітий», ірл. *ten* (<\**tepnos*) «вогонь», *té* (<\**tepent-*) «гарячий», алб. *ftoh* «охолоджую»; іє. \**tep-* «бути теплим». — Фасмер IV 44; Черных II 236—237; Горяев 364; Sławski I 101; Brückner 62; Machek ESJČ 640; Holub—Kop. 383; Младенов 636; Skok III 481; Meillet Études 413; Uhlenbeck 108; Mayrhofer I 477; Pedersen Kelt. Gr. I 92—93; Stokes 125; Walde—Hofm. II 667; Trautmann 319. — Пор. **топѣти**<sup>1</sup>.

[тєпорити] «з трудом щось нести, тягти» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з р. [тепстї] «тягти, везти із зусиллям», ч. ст. *těpiti* «нести», *těpati* «носити», зіставляваними з лит. *teĩpti* «тягти, натягувати», *tampýti* «тягати», *temptýva* «тятива» (Фасмер IV 45; Lidén Arm. St. 44) або з лтс. *stiept* «на-

силу нести, тягти», лит. *stiẽpti* (*stiẽbti*) «натягувати вгору» (Machek ESJČ 640).

[тепті] «бити, трясти, мучити» Шейк, Нед, [тїпнїся] «трястися (на возі і под.)», [тїпстї] «сильно трясти; шукати» ЛексПол, *тїпáти* «бити, лупцювати; очищати від костриці», *тїпати* «трясти», *тїпатися*, *тїпнути*, *тїпонути*, *тїп*, *тїпáльник*, *тїпанїна* «прочухан», *тїпáльний*, [вїтєпкї] «костриця, терміття» Нед; — р. [тепті] «бити», др. *тепи* «тс.», п. ст. *tepac* «бити, шмагати», ч. *tepat* «бити», слц. *tepat'*, вл. *сєраc*, нл. *сєраc* «тс.», полаб. *tipst* «тїпати», болг. *тєпам* «валяти (сукно); бити», м. *тепа* «бити», схв. *тєпсти* «бити; збовтувати, збивати», слн. *těpsti* «бити, шмагати», стсл. **тепстн** «бити», **тєтн** «тс.»; — псл. \**te(p)ti* «бити», \**těpati* (ітератив), пов'язане чергуванням голосних з *topati* «тупати», паралельне до *търати* «топати», *търътъ* «топіт», *търъtati* «топтати»; — споріднене з лит. *tėpti* «мазати», *tapnóti* «плескати, поплескувати», лтс. *tept* «мазати»; давне звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 44—45; Machek ESJČ 640; Буга РФВ 65, 307; Skok III 459—460; Mikl. EW 352; Jagić AFSIPh 2, 398; Trautmann 319; Mühl.—Endz. IV 165. — Пор. **топати**, **топáти**, **тупáти**, **тїпати**.

[тєпша] «сковорода» Доп. УжДУ II; — запозичення з угорської мови; уг. *tepsi* «лист, жарівка» походить від тур. *tepsi* «піднос, блюдо». — Орос Доп. УжДУ II 76; Лизанец 627; MNTESz III 893.

**терако́та** «випалена кольорова гончарна глина, а також художній виріб з неї»; — р. *террако́та*, бр. *тєрако́та*, п. ч. слц. *terakota*, болг. *терако́та*, слн. *terakóta*; — запозичення з італійської мови; іт. *terracotta* «випалена глина» складається зі слів *terra* «земля; глина», що походить від лат. *terra* «земля» і *cotta* «випалена», пов'язаного з дієсловом *cuocere* «варити, готувати; палити», що походить від лат. *coquere* «тс.», спорідненого з дінд. *pácati* «варить, пече, смажить», гр. *πέσσω* «печу,

варю», тох. В паракш «варений», алб. rjek «печу», лит. kępti «пекти», псл. \*pekti «тс.». — СІС<sup>2</sup> 818; ССРЛЯ 15, 360; Kopaliński 969; Holub—Lyer 480; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Вуяклија 943; Klein 1592; Mestica 1897—1898. — Див. ще **пекти**, **терарій**. — Пор. **кок**<sup>2</sup>.

**терапія**, *терапéвт*, *терапéвтика*, *терапéвтічний*; — р. *теранія*, бр. *теранія*, п. слц. *terapia*, ч. *terapie*, вл. *terapeut*, болг. *теранія*, м. *теранія*, схв. *теранія*, слн. *terarija*; — запозичене з новолатинської мови; нлат. *therapia* «терапія» походить від гр. *θεραπεία* «лікарський догляд, лікування», пов'язаного з *θεραπέω* «служу; оточую лікарським доглядом, лікую», похідним від *θεράπων* «слуга» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 818; Черных II 237; Горяев 364; Kopaliński 969; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 717; Вуяклија 943; Klein 1603; Frisk I 663—664.

**терарій**, *тераріум*, [*терар*] «терарій» Куз; — р. *террарий*, *терраріум*, бр. *тэрарий*, *тэраріум*, п. *terarium*, ч. слц. *terarium*, вл. *terarij*, болг. *терариум*, схв. *тераријум*, слн. *terarij*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Terrarium*, англ. *terrarium*, нлат. *terrarium* «терарій» утворене від лат. *terra* «земля», букв. «суша», пов'язаного з лат. ст. *torgus* «сухий» і спорідненого з дінд. *taršayati* «висихає», ав. *taršu-* «сухий, твердий», гр. *τέρω* «сушу, висушую», гот. *raürsus* «сухий, неродючий». — СІС<sup>2</sup> 818; ССРЛЯ 15, 361; Sł. wug. *obsuch* 759; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 717; Вуяклија 943; Gr. Fwb. 754; Walde—Hofm. II 694; Klein 1592.

**тераса**, *терасува́тий*, *терасува́ти*, *притерасний*; — р. *терраса*, бр. *тэраса*, п. ч. слц. вл. *terasa*, болг. м. *тераса*, схв. *тераса*, слн. *terasa*; — запозичення з французької мови; фр. *terrasse* «земляний насип» виникло з пров. ст. *terrassa*, що походить від нар.-лат. \**terrāsea* «тс.», пов'язаного з лат. *terra* «земля». — СІС<sup>2</sup> 818; Черных II 239—

240; Фасмер IV 50; Горяев 366; Sł. wug. *obsuch* 745—754; Holub—Lyer 480; Младенов 632; РЧДБЕ 712; Вуяклија 943; Dauzat 706. — Див. ще **терарій**. — Пор. **тарас**.

**тербати**, *тербі́чити*, *тербі́чити* — див. **тябріти**.

**тербук** — див. **торбук**.

[**теребе́ньки**] «дрібнички, нічого не варті речі» ВеБ; — результат контамінації слів [*терефеньки*] «тс.» і *витребе́ньки*. — Див. ще **вitreбе́нька**, **терефе́ри**.

**теребити**<sup>1</sup> «очищати, оббирати; м'яти; термосити; жерти; [торочити; очищати поле від кущів, дерев]», [*те́реб*] «череве, пузо» Шейк, Нед, [*теребі́вля*] «місце, очищене від кущів», [*теребі́ж*] «тс.» Нед, *теребі́й* «ненажера», [*теребі́х*] «тс.; качан кукурудзи з неповним зерном Гриц», [*теребі́лка*] «прилад, яким тереблять кукурудзу, квасолі» ЛЧерк, [*тере́бка*] «очистка плодів, овочів від лушпиння; лушіння кукурудзи квасолі, гороху» ЛЧерк, [*теребі́хи*] «незрілі, виснажені черв'яками плоди, що падають» Нед, [*втеребі́ти*] «звільнити від лушпини, шкаралупи тощо», обі́рати» Нед, [*вїтеребі́ж*] «вирубка» Нед, [*отеребі́ти*] «звільнити від лушпини, шкаралупи, обі́рати» ВеБ, [*обтеребі́ти*] «тс.» Нед, [*отеребі́ни*] «непотрібні залишки», [*пóтереба*] «щось розтерте (сіно тощо)» Нед, [*пóтереб'я*] «покидьки, непотріб», [*пóтеруб'є*] «тс.» Нед, [*прóтереб*] «прорідження рослинності, розчищення якогось місця від лісу (дерев, кущів); місце, розчищене від лісу (дерев, кущів)», [*прóтеребо́к*] «прочистка, прорубка лісу», [*стеребі́ти*] «звільнити від лушпини, шкаралупи, обі́рати» Нед; — р. *теребі́ть* «смикати, термосити, торсати; теребити; м'яти, бгати; куйовдити; скубти», бр. *церабіць* «прочищати; чистити, обрізувати; теребити, смикати», др. *теребити* «розчищати, корчувати», п. *trzebić* «винищувати; проріджувати, викорчовувати», ч. *tříbit* «очищати, просіювати; удосконалювати, відточувати», слц. *tríbit'* «вправ-

ляти, виховувати», вл. trjebić «чистити, каструвати», нл. trjebić «чистити; корчувати; каструвати», болг. трeбѣя «чистити, очищати», м. трeби, схв. трeбити «тс.», слн. trébiti «очищати, корчувати», цсл. трѣбити «чистити, корчувати»; — псл. \*terbiti «чистити, очищати», утворене від основи \*ter(-ti) «терти»; реконструюється також (Варбот *Этимология* 1973, 24—27) звукова форма інфінітивної основи псл. \*toꝛbati; — пор. гр. τριβω «тру», лат. tribulum «молотильний волок, молотило», tribulo, -āre «давяти»; пов'язання з лат. сагро «вириваю, терблю», гр. κάρπω «збираю врожай» (Мартинов *Сл. и ие. аккомод.* 74) недостатньо переконливе; припущення про зв'язок з лат. trabs «колода, брус, балка», гот. rauǫr «маеток», днн. doŕf «селище», гр. τέρεμνον «хата, дім», лит. trobà «тс.» (Maringer *IF* 18, 215—216), а також з лит. tyras «чистий», лтс. tirs «тс.» (Machek *ESJČ* 657—658) помилкові. — Фасмер *IV* 45—46; Черных *II* 237; Горяев 364—365; Holub—Kop. 394; Meillet *MSL* 14, 379; Walde—Hofm. *II* 672—673; Persson *Beitr.* 776. — Див. ще **терти**. — Пор. **трeба**.

**терebити**<sup>2</sup>, *терebитися* — див. **та-рабанити**.

[**терeбл**] «мішок, у який насипають овес для коня»; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. torebka «торбинка», зменш. від torba «торба»; пор. п. [terba] «торба». — ВеЗн 29. — Див. ще **торба**.

[**терeбуля**] (бот.) «бугила кервель, *Anthriscus cerefolium* (L.) Hoffm.» Мак, [*терeбуля гребеняста*] «скандикс гребінець Венери, *Scandix pecten Veneris* L.» Мак, [*требуля*] «бугила кервель» Мак, [*трембулька*] «тс.» тж; — п. trzebula «бугила», trybula, [tribula], ч. třebule, слн. trebul'ka «тс.», вл. trjebula «бугила кервель»; — псл. \*terbulja «бугила кервель», пов'язане з \*terbiti «чистити, очищати; проріджувати, викорчовувати»; назва зумовлена тим, що бугила росте переважно в проріджених лісах; виведення від лат. сагrefolium «кер-

вель» <chaerophyllum, що зводиться до гр. χαίρεφυλλον «тс.» (Brückner 580; Machek *Jm. rostl.* 168; *ESJČ* 656) менш переконливе. — Див. ще **терebити**<sup>1</sup>.

**теревeні**, *теревeні-вeні*, *теревeні-ти*; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [терeфeньки] «балаканина», [терeфeри] «дрібнички, витребеньки» (див.).

**тeрез** — див. **тарез**.

**Тeрeза** (жіноче ім'я), *Тeрeзія*, *Тeня*, [Тeра], *Тeрeня*, *Тeрeся*; — р. *Тeрeза*, *Тeрeзія*, бр. *Тeрeза*, п. *Teresa*, ч. *Terezie*, *Tereza*, слн. *Terézia*, *Tereza*, вл. *Tereza*, болг. *Тeрeза*, м. *Тeрeза*, *Тeрeзија*, схв. *Тeрeза*, *Тeрeзија*, слн. *Teréza*; — запозичення з латинської мови; лат. Thēresia загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з гр. τήρησις «охорона, захист» або з θήρᾱω «полюю» (Вл. імена 163; Петровский 207; Спр. личн. имен 525); виводиться також (Klein 1603) від лат. Thērasia (<гр. Θηρασία), назви двох острівців (біля островів Сицилія і Крит). — Skok *III* 461.

**терeзі**, *Тeрeзі* (астрономічне); — р. [тeрeзи] «терези», [тeрeзи, тeрeзі], болг. *терезія*, м. *терезија*, схв. terázije «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. terazi «терези» (ст. terazi), аз. *тарәзи*, кирг. *тараза*, узб. *тарози*, кипч. tarazu, кар. *таразу*, телеут. *тәрәзи* походять від перс. tāgāzu «тс.». — Макарушка 14; Фасмер *IV* 46; Шипова 319; Korsch *AfSIPh* 9, 673; Стаховский *Этимология* 1965, 209; Mikl. *EW* 354; Mikl. *TEI* I 53, II 175; Lokotsch 159; Räsänen *Versuch* 463.

**тeрeм**<sup>1</sup> СУМ, Нед, [тeрeм] «терем» Нед, *терeмoк*, [тeрeмoвий] «будівельний?» Шейк; — р. *тeрeм* «терем», бр. *цeрам* «тс.», др. *тeрeмъ* «високий будинок, палац; покров, балдахін; купол», п. terem «терем», ст. trzem «сіни», слн. terem «терем», болг. *трeм* «тс.», м. *трeм* «сіни; крита галерея», схв. *трeм* «тс.», слн. [trēm] «навіс», стсл. *трѣмъ* «високий будинок, палац»; — очевидно, запозичення з грецької мови; гр. тe-



реѣмов «хата, дім» виникло з тѣраѣмов «тс.», спорідненого з лат. trabs «колода, брус», дкімр. treb «житло», гот. raúgr «маеток», днн. doŕf «село», днн. thoŕr «тс.», лит. trobà «хата, дім»; існує також припущення про спорідненість псл. \*termъ з гр. тѣреѣмов (Brückner 580; Kretschmer Glotta 24, 9—10; Ильинский Сб. Сумцову 371—372; ИОРЯС 23/1, 141—142; Frick BB 1, 171; Hofmann 359); помилковим є зіставлення (Ramstedt 393; Львов Лексика ПВЛ 116—117) з кипч. tärnä «жіноча кімната», монг. terme, калм. termə «стіна». — Фасмер IV 47; Фасмер ГСЭ II 283, III 200—201; Vasmer RS I 4, 164; Горяев 365; Соболевский ЖМНП 1914, серпень, 365; Младенов 638; Mikl. EW 354; Pedersen KZ 38, 353; Meyer EW 436; Murko WuS 2, 131; Frisk II 877.

[тѣрем<sup>2</sup>] «зарість» Л; — п. terem «тс.»; — очевидно, результат видозміни слова тѣрен, терні. — Див. ще тѣрѣн<sup>1</sup>.

**теремкотіти**, [теренькотіти] «базикати безперервно» Ба; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до теркотіти. — Пор. теркотати.

**тѣрѣн<sup>1</sup>** (бот.) «Prunus spinosa L.» СУМ, Нед, [дерѣн] «терен» Мо, [дернівка] «тернівка» Нед, [тер] «терен» Нед, [тереніна] «ягода терну» Нед, тереняк «тернівка», [тѣрінь] «терен» Чаб, терн, [тѣрнавка] «тернослива, Prunus insititia L.», [тернявка] «тс.» ВеНЗн, [тѣрненько] «терен» Нед, терні, тернік, терніна «терен; одна ягідка терну; [дереза Мо, Ме]», [терніця] «деревце терну» Нед, тернівка, [тернік] «ягоди терну» Шейк, [тѣрнѣ] «ягода терну Г; терен ВеБ», [терновійк] «лящ, який нереститься під час цвітіння терну» Нед, Шейк, [терновіна] «кущ терну» Нед, [терновник] «терен» Мак, [тернѣк] «тс.» Нед, [тернѣха] «слива садова, Prunus domestica L.», [терніанка] «тс.», [тернѣ] «терен», тѣрня, [терніак] «терновий кущ», [тѣрѣнний] «терновий» О, [тернѣнський] «зроблений з терну» Шейк, Нед, тер-

ністий, тернѣвий, [тернуватий] «зарослий кушами терну» Чаб, [терніти] «обсаджувати, обгороджувати терном» Шейк, Нед, [обтерніти] «обгородити терном» Нед; — р. тѣрн «терен», тѣрен, бр. цѣрн «тс.», др. тѣрнѣ «терен; колючка», п. сѣрн «колючка», сѣрнє «терня, терни», тарн «тс.», ч. трн «колючка», трні «терня, терни», слц. трн «колючка», трніє «терня, терни», вл. сѣрн «колючка», нл. сѣрн «тс.», болг. трѣн «колючка; терен», м. трн, схв. трн «тс.», слн. трн «колючка», стсл. трнѣн «колючка; терновий куш»; — псл. \*trpъ «колючка», споріднене з дінд. trpam «травинка, стеблинка», гр. тѣрнѣ «стебло кактуса», гот. raúpnus «колючка», днн. thorn, dorn, нвн. Dorn, дангл. þorn, днн. англ. thorn «тс.», ірл. tráinín «травинка, билинка»; іє. \*(s)ter- «колючка стеблина, колючка». — Фасмер IV 48—49; Черных II 238—239; Горяев 366; Шахматов ИОРЯС 7/1, 305; Sławski I 101; Brückner 63, 566; Holub—Kop. 390; Machek ESJČ 651—652; Machek Jm. rostl. 111; Schuster-Šewc Probeheft 48; Младенов 640—641; Skok III 504—505; Mikl. EW 355; Meillet Études 447; Trautmann 324; Uhlenbeck 115; Mayrhofer I 522; Fick III 182; Kluge—Mitzka 139; Klein 1609; Pokorny 1031.

**тѣрѣн<sup>2</sup>** «місцевість, територія»; — п. teren «тс.; поприще», ч. слц. terén «поверхня, місцевість», болг. терѣн «місцевість; ділянка; ґрунт, земля», м. терен, схв. тѣрѣн, слн. terén «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. terrain «місцевість; ґрунт, земля» походить від лат. terrēnum «земля, територія, ділянка», похідного від terra «земля». — СЧС 297; Sł. wyr. obcych 755; Brückner 565; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 717. — Див. ще терарій.

**[тѣрѣн<sup>3</sup>] (ент.)** «тарган чорний, Blatta orientalis L.» Шейк, Нед; — очевидно, результат перенесення на комаху назви ягоди тѣрѣн (бот.) за ознакою чорного забарвлення; могла відіграти роль і фонетична близькість назв терѣн і тарган. — Див. ще тѣрѣн<sup>1</sup>.

**Терентій** (чоловіче ім'я), *Терень*, *Терех*, *Терешко*, ст. *Терешко* (1392), *Терентій* «глубокоумен(ь)» (1627); — р. *Терентий*, бр. *Цярэнцій*, п. *Тегеп-сјusz*, ч. *Terentius*, слц. *Тегепс*, болг. *Терэнти*, м. *Терентије*, схв. *Терентије*, *Теренције*, слн. *Тегенциј*, стсл. **Терентини**; — через посередництво грецької мови (гр. *Τερέντιος*) запозичено з латинської; лат. *Terentius* загальноприйнятої етимології не має; виводиться від лат. *terens* (род. в. *terentis*) «який тре», діеприкм. від *tero*, -ere «терти» (Вл. імена 89; Петровский 207; Спр. личн. имен 461); зіставляється також з дінд. *tarád* «переможець» (Walde—Hofm. II 670). — Беринда 236; Илчев 483.

[**тэрес**] (бот.) «жостір проносний, *Rhamnus cathartica* L.»; — очевидно, результат контамінації назв [*жерест*] «тс.» і *тэрен* (обидві рослини колючі і часто ростуть поруч). — Див. ще **жорст<sup>2</sup>**, **жостір**, **тэрен<sup>1</sup>**.

[**терефэри**] «різні речі, складені в купу; розгардіяш; різний мотлох; дрібнички, витребеньки; прикраси» Шейк, Нед, [*терифэри*, *тирифэри*] «тс.» Нед, [*терефэньки*] «балаканина; дрібнички, витребеньки, нічого не варті речі» Вел, [*телефэньки*, *терле-ферле*] «тс.» тж, [*терефэлик*] «дрібничка; витребеньки» О, [*терефэлики*] «забава; жарти, гуляння» О, [*терефэльник*] «балаяндрасник; балакун» О, [*тирифэтя*] «мотлох, лахміття» Ме; — п. *terefere* «галу-балу, пуста балаканина», [*terefele*] «дурниці, дрібниці, дрібнички», [*terefelki*] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *terefere* «балаканина, балачка; теревені», *terefégel* «базікати», [*terefityél*] «тс.» є звуконаслідувальними утвореннями. — Brücker 569; MNTESz III 896; Bárczi 307.

**тереш** — див. **треш**.

**тер'ер** (порода собак); — р. *тер'ер*, бр. *тэр'ер*, п. *terier*, ч. слц. *tegiér*, болг. *териер*, схв. *теријер*, слн. *teriér*; — запозичення з французької мови; фр. *terrier* «тер'ер» виникло на ґрунті словосполучення *chien terrier* «тс.», букв. «земляний собака», яке містить

слово *terrier* «земляний», що виникло із слат. *terrārius* «тс.», похідного від *terra* «земля»; пор. нлат. *terrārius canis* «земляний собака»; назва собаки зумовлена тим, що він використовується для полювання під землею на мишей і пацюків. — СІС<sup>2</sup> 818; ССРЛЯ 15, 373; Kopaliński 970; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 717; Вуяклија 944; Klein 1592; Dauzat 706. — Див. ще **терарій**.

**терзати**, [*потэ́рзувати*] «сильно побити», *розтэ́рзаний*; — р. *терзатъ* «терзати», др. *тързати* «смикати, рвати», болг. *терзая* «терзаю», схв. *трзати* «смикати, рвати», слн. *třzati* «смикати; здригатися», стсл. **тръзати** «смикати, рвати»; — псл. \**třzati* < \**třgati* «смикати, рвати», пов'язане чергуванням голосних з \**třgati* «тс.»; — очевидно, споріднене з дінд. *střhāti* «дробить», *třnědhi* «роздроблений, розбитий»; виводиться від іє. \**ter-* «терти». — Фасмер IV 48; Черных II 238; Горяев 365; Uhlenbeck 115, 345; Fick I 225; Pokorny 1073. — Див. ще **тэргати**.

**терикон**, *териконік* «терикон»; — р. *террикон*, бр. *тэрыкон*, слц. *terikonik*; — запозичення з французької мови; фр. *terriconique* «терикон» утворене зі слів *terri* «відвал породи», що походить від лат. *terra* «земля», і *conique* «конічний», похідного від *соне* «конус», яке зводиться до гр. *κῶνος* «конус». — СІС<sup>2</sup> 818; ТСБМ V 1, 583; Dauzat 196. — Див. ще **кonus**, **терарій**.

**територія**, *територіальний*, *територіалізувати*; — р. *территорія*, бр. *тэрытэрыя*, п. *terytorium*, ч. *teritorium*, слц. *teritórium*, вл. *teritorij*, болг. *теритэрия*, м. *територија*, схв. *теритэрија*(а), слн. *teritórij*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Territorium*, фр. *territoire*, англ. *territory* походять від лат. *territórium* «область, територія», похідного від *terra* «земля». — СІС<sup>2</sup> 819; ССРЛЯ 15, 366; Горяев 366; Kopaliński 973; Holub—Lyer 481; Младенов 632; РЧДБЕ 717; Вуяклија 944; Gr. Fwb. 755; Dauzat 706; Klein 1593. — Див. ще **терарій**.

[**терка**] (орн.) «дрізд омельох, *Turdus viscivorus* L.» Нед; — звуконаслідувальне утворення (від крику дрозда *тер! тер!*).

[**теркелянка**] «горілка, що вариться з виноградних вичавок» ВеУг; — слц. *terkel* «виноградні вичавки», *terkelića* «горілка з виноградних вичавок»; — запозичення з угорської мови; уг. *tőkölü* «виноградні вичавки», очевидно, походить від свн. *tokel* «виноградний прес», що виникло з двн. *toġula*, яке через слат. *toġula* зводиться до лат. *toġulum* «тс.», пов'язаного з дієсловом *toġueo*, -ēre «повертати; крутити», спорідненим з дінд. *tarkúh* «веретено», гр. *ἄτρακτος* «тс.», алб. *tjertz* «пряду», прус. *terkie* «ремін у збруї», псл. \**torġъ*, укр. *тóрок*. — ВеУг 262; Machek ESJČ 527; MNTESz III 971; Bárczi 317; Kluge—Mitzka 784; Walde—Hofm. II 692—693. — Див. ще **тóрок**<sup>1</sup>. — Пор. **торту́ра**.

[**теркіла**<sup>1</sup>] «речі (переважно домашні)?; в'юк, тюк; ноша, поклажа ВеЗн», [*теркіла*] «мішок з одягом» Шух; — не зовсім ясне; виводиться (ВеЗн 69) від уг. [terh] ([terhe], teher) «ноша, вантаж, поклажа», як і [*терх*<sup>1</sup>] «в'юк» (див.).

[**теркіла**<sup>2</sup>] «рід подовгастих сережок» Ко; — запозичення з румунської мови; рум. *tertel*, [tertil] «шнур або бахрома з шовкових чи золотих ниток» походить від тур. *tirtil* «гусениця; кручена бахрома». — Ко 86; DLRM 857.

**теркотати** «торохтати; видавати часті різкі звуки (про птахів); цвіркотати (про комах); [ляяти; молоти язиком, ляпати О]», [*тиркотати*] «теркотати», *теркотіти*, [*терешкотати*] «молоти язиком, ляпати» О, [*тиркотайло*] «тріскачка», *теркотлівий*; — п. *terkotac* «торохтати», слц. *trkotat'* «тс.», слн. *trkati* «стукати»; — звуконаслідувальні утворення, паралельні до *торкотати*, *торкотіти*, *теремкотіти*, *торохтіти*; пор. лит. *tarkšėti* «тріщати, гриміти».

**терлікати**, *тирлікати*, [*терлікало*] «бродячий скрипаль» Куз, [*тер-*

*лічка*] «рід пісні; танцювальна пісня Куз; коломийка О»; — п. [terlikač (tyrlikač)] «цвіркати, щебетати, виводити трелі, співати», нл. *tyrlikač* «виводити трелі»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *теркотати*, *теремкотіти*, *тілікати*, р. *тилікати* «тілікати», *тилилікати* «тс.», нл. *tralakač* «виводити трелі, наспівувати пісеньку в півголоса».

**терліч** (бот.) «*Gentiana* L.; [казкова, чарівна трава, соком якої нібито мажуться відьми Бі; черевички зозуліні, *Surgipedium calceolus* L. Мак; розхідник волосистий, *Glechoma hirsuta* W. et K. Шейк, Мак; флокс волотистий, *Phlox paniculata* L. Мак; смілка поникла, *Silene nutans* L.; *Aconitum napellus* L. Мак; *Epilobium angustifolium* L. Мак; *Lychnis vespertina* T]», [*терліц*] «шолудивник зубатий, *Pedicularis comosa* L.» Шейк, Нед, *тирліч* «терлич СУМ; [казкова, чарівна трава, соком якої нібито мажуться відьми Бі]», [*тирліч*] «*Gentiana amarella* L.» Мак, [*тирилич*] «тирлич жовтий, *Gentiana lutea* L.» См, [*тирлиган*] «тс.» См, [*тірлиць*] «тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata* L.» Мак, [*тирилишник* См, *таралішник*] «тс.»; — р. *тирліч* «терлич», п. *tyrlicz* «молочай чиновий; *Euphorbia lathyris* L.», ч. *trlič* «терлич»; — неясне (Фасмер IV 61; Brückner 590; Machek Jm. rostl. 181); можливо, складається з основ слів *тёрти* і *лице* (лич-) (за народним повір'ям, соком терличу натерлися відьми).

**терло**<sup>1</sup> «місце, де нереститься риба; час, коли риба нереститься» СУМ, Нед, [*телло*] «нерестовище» Пр. XI діал. н., [*терловисько*, *терловище*] Шейк, Нед, *тірло* «тс.», [*тирвак*] «камін, що знаходиться на нерестовищі»; — п. *terlo* «нерестовище»; — похідне утворення від *тёрти*, *тёртися* «метати ікру, нереститися»; пор. р. [*тереться*] «нереститися». — Див. ще **тёрти**.

[**терло**<sup>2</sup>] «тік, де молотять хліб катком або возячи по хлібу візок з тягарем; хліб, розкладений на току для та-

кої молотьби», [терлува́ти] «молотити кінцями або волами, запряженими в каток або у візок з тягарем»; — похідне утворення від *тёрти* (див.).

**тёрло**<sup>3</sup> — див. **тирло**<sup>1</sup>.

[**тёрмати**] «термосити, смикати, трясти» ВеУг, [тирмати] «тс.» тж, *термосити*, [тирмосити] «термосити» Нед, [термусова́ти] «тс.» Нед, [тирмуца́ти] «трясти, хитати» Ме, [тормоси́ти] «тягати, смикати, трясти» Нед; термосити, шарпати О», [торноси́ти] «тс.» тж, [притормоши́ти] «приколисати» О; — р. *тормоши́ть* «термосити», бр. *тармасиць*, п. *tarmosiç*, [termosiç] «тс.», ч. [trmatì] «мучити, стомлювати», trmaret «тс.», слц. trmat' «виривати, термосити, смикати», trmosit'sa «трястися, смикатися»; — не зовсім ясне; можливо, віддалено споріднене з гр. *τρέμω* «тремчу, трясусь», лат. *tremo*, -ere «тремтіти», тох. А *trām* «тс.», тох. В *tremet* «тремтіння, дрож», алб. [trem] «лякаюсь», лит. *trìmti* «тремтіти від холоду»; може бути пов'язане з слц. *drmat'* «термосити, смикати», м. *дрма* «трясе, розхитує; термосить», схв. *дрмати* «трясти, хитати», [дрмуса́ти], слн. *drmati* «тс.», що зіставляються з свн. *tremen* «хитатися», дінд. *drāmati* «біжить» (ЕССЯ 5, 223—224) або зводяться до іє. \**der-* «дерти» (Куркина Етимология 1973, 38—41). — Фасмер IV 84; Machek ESJČ 651; Bern. I 255.

[**терментія**] (бот.) «перстач прямостоячий, *Potentilla tormentilla* Schr.», [термелі́на, терменті́на] «тс.»; — результат видозміни адаптованого нлат. *termentilla* «тс.», похідного від лат. *tormentum* «біль» (вважалося, що перстач полегшує біль), яке виникло з \**torquimentum*, похідного від *terqueo*, -ēre «повертати; крутити; мучити». — Klein 1630; Waide—Hofm. II 692—693. — Див. ще **теркеля́нка**. — Пор. **торту́ра**.

**тёрми** «давньоримські громадські лазні; теплі та гарячі підземні води й джерела», [терм] «тс.» Куз, *терміст* «фахівець з термічної обробки металу», *термістор* (тех.), [тёрміка] «учення

про тепло» Куз, *терма́льний, термі́чний*; — р. *тёрмы* «терми», п. *termy*, *terma*, ч. *termy* «тс.», слц. *termálny* «термальний», болг. *тёрми* «терми», *тёрма* «тс.», м. *термален* «термальний», схв. *терме* «терми», *терма*, слн. *tërma*, *tërme* «тс.»; — книжне запозичення з латинської мови; лат. *thermae* «теплі джерела; теплі купальні» походить від гр. *θερμαι* «тс.», мн. від *θερμη* «тепло», пов'язаного з *θερμός* «теплий», спорідненим з дінд. *gharmāḥ* «спека», лат. *formus* «теплий», вірм. *jeṛm* «тс.», алб. *zjaṛm* «спека», нвн. *warṁ* «теплий», прус. *gogme* «спека», псл. \**gēgь* «жар», *gorēti* «горіти». — СІС<sup>2</sup> 819; ССРЛЯ 15, 341; Kopaliński 971—972; РЧДБЕ 718; Вуяклија 945; Frisk I 664—665. — Див. ще **горі́ти**<sup>1</sup>, **жар**.

**тёрмін**<sup>1</sup> «строк; [строк, на який віддають хлопчиків для навчання ремеслу Шейк, Нед; учень Нед]», *термінóвий*, [термінува́ти] «учитися певний час у ремісника», *надтермінóвий*, ст. *термън* (1627); — р. м. *тёрмин*, бр. *тёрмін*, п. вл. *termin*, ч. слц. слн. *termin*, схв. *тёрмін*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *terminus* «строк» походить від лат. *terminus* «пограничний (межовий) знак; закінчення, кінець, межа», спорідненого з дінд. *tāgati* «переправляється (через)», *tarapatāḥ* «море», хет. *tarmaizzi* «обмежує», гр. *тёрма* «межовий стовп, кінець, край, межа», дангл. *riḡh* «крізь, через», двн. *durh* «тс.». — Акуленко 135—136; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Фасмер IV 48; Цыганенко 473; Kopaliński 971; Brückner 569; Holub—Lyer 481; Вуяклија 945; Waide—Hofm. II 671.

**тёрмін**<sup>2</sup> «слово або словосполучення, яке точно позначає певне поняття в науці, техніці, мистецтві», *термінува́ти, термінований*; — р. болг. м. *тёрмин*, бр. *тёрмін*, п. вл. *termin*, ч. слц. *termin*, схв. *тёрмін*, слн. *tërmin*, *tërminus*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *terminus* «слово зі строго визначеним науковим поняттям» походить від лат. *terminus* «погранич-

ний (межовий) знак; закінчення, кінець, межа». — Акуленко 135—136; СІС<sup>2</sup> 819; Фасмер IV 48; Цыганенко 473; Kopaliński 971; Brückner 945; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 718; Младенов 632; Вуяклија 945; Klein II 1590. — Див. ще **термін<sup>1</sup>**.

**термінологія**, *термінолог* Куз, *термінологізація*, *термінологічний*; — р. болг. *терминологія*, бр. *тэрминалогія*, п. *terminologia*, ч. *terminologie*, слц. *terminologija*, вл. *terminologija*, м. *терминологија*, схв. *терминолоґија*, слн. *terminologija*; — запозичення з німецької мови; нім. *Terminologie* «термінологія» утворене із слат. *terminus* «термін» і гр. *-λογία* «наука», пов'язаного з *λόγος* «слово». — ССРЛЯ 15, 333; Kopaliński 971; РЧДБЕ 718; Вуяклија 945; Klein II 1591. — Див. ще **логіка**, **термін<sup>1</sup>**.

**терміт<sup>1</sup>** (ент.); — р. болг. *термит*, бр. *тэрмит*, п. ч. слц. *termit*, м. *термити* (мн.), схв. *тёрмит*, слн. *termit*; — запозичення з французької мови; фр. *termite* «терміт» походить від лат. *termes* (род. в. *termis*) «деревоточець», спорідненого з гр. *τεῖρω* «мучу», лат. *terro*, *-ere* «терти», лит. *trinti*, лтс. *triti*, псл. *\*terti* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 819; ССРЛЯ 15, 334; Kopaliński 971; Holub—Kop. 481; РЧДБЕ 718; Вуяклија 945; Klein 1591; Dauzat 705—706. — Див. ще **терти**.

**терміт<sup>2</sup>** (пальна суміш), *термітний*; — р. болг. *термит*, бр. *тэрмит*, п. ч. слц. *termit*, слн. *termit*; — запозичення з німецької мови; нім. *Thermit* утворене з основи гр. *θερμη* «тепло»; назва зумовлена тим, що при спалюванні цієї речовини виділяється велика кількість тепла. — СІС<sup>2</sup> 819; ССРЛЯ 15, 334; Sl. wug. *obcuch* 756; РЧДБЕ 718; Klein 1604; Gr. *Fwb.* 759. — Див. ще **терми**.

**терміття** «костриця» СУМ, Шейк, [*терміта*, *терміть*] «тс.», [*терміттяча*] «багато костриці» Шейк, Нед, [*термітівка*] «пізня курка, осіння курка» Нед, [*термітьова́тий*] «з великою

кількістю костриці» Нед, [*отреміте*] «дрібні уламки» Нед; — п. [*termicie*, *ciegmicie*] «костриця» (з укр.); — складне слово, утворене з основ *тер(-ти)* і *міт-* (пор. *сміття*), букв. «те, що при терті (тіпанні) льону або конопель відмітається (відкидається)»; менш переконливим є пов'язання (Дзендзелівський RKJ LTN 15, 159; Куркина Этимология 1974, 45) з *термосіти* (<іє. *\*ter-m-*); помилковим є зіставлення (*Bezlej Eseji* 130) з іє. *\*(s)ter-* «ткати». — Шейк 41; Трубачев Рем. термінол. 75—76. — Див. ще **місті**, **метати**, **терти**. — Пор. **сміття**.

**термо-** (перший компонент складних слів, що має значення «тепло, тепловий», напр. *термобур*, *термообробка*, *термостійкий* та ін.); — р. болг. м. схв. *термо-*, бр. *тэрма-*, п. ч. слц. вл. слн. *termo-*; — інтернаціональний словотворчий компонент, вилучений із запозичених слів типу *термометр*, *термостат*, у яких він зводиться до основи гр. *θερμη* «тепло». — СІС<sup>2</sup> 820; ССРЛЯ 15, 335; Kopaliński 971—972; Вуяклија 946; Klein 1604. — Див. ще **терми**.

[**термоліти**] «вертисися, пустувати» Шейк, Нед; — очевидно, пов'язане з [*термати*] «термосити, смикати, трясти» (див.).

**термометр**, *термометрія*, *термометричний*; — р. *термометр*, бр. *тэрмометр*, п. вл. *termometr*, ч. *thermometr*, слц. *termometer*, болг. *термометър*, м. *термометар*, схв. *тёрмометар*, слн. *termométer*; — запозичення з французької мови; фр. *thermomètre* «термометр» утворене з осн. гр. *θερμη* «тепло» і *μέτρον* «міра». — СІС<sup>2</sup> 821; Черных II 238; Горяев 366; Младенов 632; РЧДБЕ 719; Вуяклија 946; Klein 1605; Dauzat 708. — Див. ще **метр<sup>1</sup>**, **терми**.

**термос**; — р. болг. м. *термос*, бр. *тэрмас*, п. *termos*, ч. слц. *termoska*, схв. *тёрмос-бѣца*, слн. *tēmos*; — видозмінене запозичення з німецької або англійської мови; нім. *Thermosflasche*

«термос» (букв. «теплова пляшка»), англ. *thermos bottle, thermos flasc* «тс.» містять компонент *thermos*, букв. «тепловий», що походить від гр. *θερμός* «теплий, гарячий», пов'язаного з *θερμη* «тепло». — СІС<sup>2</sup> 821; Черных II 238; Коралиński 971—972; РЧДБЕ 719; Вуяклија 946; Gr. Fwb. 760; Klein 1605. — Див. ще **тэрми**.

**термосити**, *термусувáти* — див. **тэрмати**.

**термостáт** «прилад для підтримання постійної температури»; — р. болг. м. *термостáт*, бр. *тэрмастáт*, п. ч. слц. *termostat*, схв. *термостат*, слн. *termostát*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Thermostat*, фр. *thermostat* утворено з основ гр. *θερμο-* «термо-» і *στατός* «стоячий, нерухомий». — СІС<sup>2</sup> 821; ССРЛЯ 15, 339; Коралиński 972; РЧДБЕ 719; Gr. Fwb. 760; Klein 1605. — Див. ще **ста́тика**, **термо-**.

**терн**, *тэрнавка*, *терні́*, *терні́к*, *терні́на*, *терні́ця*, *терні́вка*, *тэрно́*, *тернові́к*, *тернові́на*, *терновник*, *терно́к*, *терно́ха*, *тернь*, *тэрня*, *терня́ка*, *терня́к*, *терня́нка* — див. **тэрэн'**.

**[терне́ць]** (ент.) «рогата горбатка, *Centrotus Fabr.*» Нед; — похідне утворення від *терн*; назва зумовлена тим, що ця комаха має гострий задній відросток (Горностаев 75). — Див. ще **тэрэн'**.

**[терні́вка]** (орн.) «сорокопуд жулан, *Lanius collurio L.*» Шарл, ВеНЗн, **[терня́к]** «сірий сорокопуд, *Lanius excubitor L.*» ВеНЗн; — похідне утворення від *терн*; назва зумовлена тим, що сорокопуд жулан гніздиться в колючих густих кущах, переважно тернових (Птицы СССР 424—425). — Див. ще **тэрэн'**.

**тэрно́** «шерстяна тканина, переважно чорного кольору, схожа на кашемір», *терно́вий* «зроблений, пошитий з терно»; — р. *терно́* «тонка тканина з козиного пуху і шерсті»; — запозичення з французької мови; фр. *ternaux* «сорт кашеміру» походить від імені ві-

домого французького мануфактуриста Г.-Л. Терно (G.-L. Ternaux, 1765—1833), на фабриці якого вироблявся ця тканина. — Фасмер IV 49; ССРЛЯ 15, 344.

**терно́слив** (бот.) «*Prunus domestica L.*» СУМ, Г, *терно́слива* «тс.» СУМ, Г; — р. *терно́слив*, *терно́слива*, бр. *церна́слива*, п. *tarnośliwa*, ч. слц. *trnoslivka*, болг. *трѣносли́вка*, схв. *трношльива*, слн. *[trpóselj]* «тс.»; — складне слово, утворене з основ слів *терн* і *сли́ва* (тернослив є природним гібридом терну і сливи). — Див. ще **слива**, **тэрэн'**.

**[терно́струч]** (бот.) «акація, *Acacia L.*» Мак; — складне слово, утворене з основ слів *терн* і *стручо́к*; назва зумовлена наявністю в акації колючок і стручків. — Див. ще **струк**, **тэрэн'**.

**[тернува́ти]** «триножити Г; шмагати терном; турбувати Куз», **[терновáть]** «турбувати» Л, **[тернавáти]** «тс.» Кур; — очевидно, похідне від *терн*. — Див. ще **тэрэн'**.

**теро́р**, *терорі́зм*, *терорі́ст*, *терористі́чний*, *тероризува́ти*; — р. *терро́р*, бр. *тэрро́р*, п. *terror*, ч. слц. вл. *tegor*, болг. *теро́р*, м. *терор*, схв. *тє́рор*, *тє́рѳр*, слн. *tėgor*; — запозичення з французької мови; фр. *terreur* «страх, жах; терор» походить від лат. *terrore* (зн. в. *terrorem*) «страх, жах», пов'язаного з *terreo*, -ēre «лякати», спорідненим з дінд. *trásati* «тремтить», гр. *τρέω* «тремчу», лит. *trīšėti* «тремтити», псл. *tręsti* «трясти». — СІС<sup>2</sup> 822; ССРЛЯ 15, 368; Коралиński 973; Holub—Lyer 481; Младенов 632; РЧДБЕ 720; Вуяклија 947; Klein 1593; Dauzat 706; Walde—Hofm. II 674. — Див. ще **трясті́**.

**[терпán]** «серпоподібна коса з укороченою ручкою Г; обрубок коси на скороченому держаку Дз», **[терпані́ще]** «ручка серпоподібної коси» Гриц, **[тирпані́ще]** «тс.» тж, **[тирпán]** «обрубок коси на вкороченому держаку» Дз; — запозичене з турецької мови, очевидно, через румунську (рум. *tîrpa* «знаряддя, схоже на косу, для різання очерету та конопель»); тур. *tirpa* «серп, коса»

походить від гр. δρέπανον «серп», пов'язаного з δρέπω «зриваю, збираю», спорідненим з лтс. drūpstala «скибочка, шматочок, крихта», дісл. traif «хустка на голову», псл. drapatī «дряпати». — Бевзенко НЗ УЖДУ 16/2, 178; Дзенделівський НЗ УЖДУ 13, 65; DLRM 865; Räsänen Versuch 137; Frisk I 417. — Див. ще **драпати**.

[**терпати**] «смикати» ВеЛ, [терпати] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [terpać] «термосити, трясти, смикати» виникло з \*termać «тс.» (пор. п. [termosić] «термосити», укр. [тёрмати] «термосити, смикати, трясти»), очевидно, під впливом szagrać «смикати, шарпати». — Див. ще **тёрмати**.

**терпентін** «смолистий сік з хвойних дерев», *терпентіна*, *терпєни*, [терпентінци] «бальзамові рослини» Нед, [терпентіна] «терпентин», *терпентінний*, *терпентінбовий* СУМ, Нед; — р. *терпентін*, бр. *тэрпенцин*, п. *terpentya* «терпентин; скипидар», ч. *terpentya* «тс.», слц. *terpentin* «скипидар», вл. *terpentin*, болг. м. *терпентин*, схв. *терпентин*, слн. *terpentin* «тс.»; — запозичене з німецької мови (форма *терпентіна* — через польську); нвн. *Terpentin* «терпентин» походить від слат. *terebintina* (*resina*) «терпентинна смола», пов'язаного з лат. *terebinthus* «терпентинне дерево», похідним від гр. τερβινθος «тс.», запозиченого, очевидно, з неіндоевропейської мови крито-міноїського (догрецького) населення. — СІС<sup>2</sup> 822; Hüttl-Worth 15; Фасмер IV 49; Горяев 366; ССРЛЯ 15, 350; Sł. węg. obsyeh 758—759; Holub—Lyer 481; Machek ESJČ 641; РЧДБЕ 720; Вуяклија 948; Kluge—Mitzka 778; Klein 1590, 1665; Walde—Hofm. II 669; Frisk II 881.

[**терпібіда**] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.»; — складне слово, утворене з основ слів *терпіти* та *біда*; назва зумовлена дією рослини на шкіру, зокрема, при лікуванні пропасниці (свіжу траву товчуть і прикладають до руки, поки не утвориться пу-

хир). — Шамота 139. — Див. ще **біда**<sup>1</sup>, **терпіти**.

[**терпігузка**] (бот.) «шипшина собача, *Rosa canina* L.» ВеНЗн, Мак, [терпігузки] «тс.» ВеУг; — складне слово, утворене з основ слів *терпіти* і *гузка*; назва зумовлена тим, що плід шипшини після його споживання викликає свербіння через волосистість насінин. — Див. ще **гуза**, **терпіти**. — Пор. **свербігуз**.

**терпіти**, [терпелівець] «мученик» Нед, *терпєць*, [терпіло] «терпєць» Нед, [терпіжка] «тс.» Нед, *терпіння*, [терпіння] «терпіння», *терплячка*, [терплячка] «терпіння», [терпелівий] «терпеливий» ВеУг, *терпелівий*, [терпєн] «який перетерпів», [терпєнний] «терплячий» Нед, *терплівий*, *терплячий*, [терплячий] Нед, *терплячий*, *терпучий* Шейк, Нед] «тс.», [вїтерп] «терпіння» Я, [знетерпелівитися] «втратити терпіння», [знетерплівитися] «позбавити терпіння» Ж, *нетерпелівитися*, [нетерпій] «нетерпіння», [нетерпучий] «нестерпний», [невїтерпий, невїтерпний] «тс.» Куз, [нестерпуча] «нестерпна досада» Ж, *нестерпучий*, *потерпати*, [потерпіння] «терпіння» ВеЛ, *стєрпний*; — р. *терпєть* «терпіти», бр. *цярпєць*, др. *търпѣти*, п. *cierpieć*, ч. *trpět*, слц. *trpiet'*, вл. *čerpjeć*, нл. *šerpeš*, болг. *търпя*, м. *трпи*, схв. *трпети*, слн. *trpěti*, стсл. *трпѣти* «тс.»; — псл. \*<sup>t</sup>trpěti «терпіти» (первісне значення «залишатися затерплим») пов'язане з \*<sup>t</sup>trpiti, \*<sup>t</sup>trpōti «терпнути»; — викликає сумнів зіставлення псл. \*<sup>t</sup>trpěti «терпіти» з нвн. *darben* «терпіти нужду, бідувати» (Machek ESJČ 653). — Фасмер IV 49; Черных II 239; Sławski I 101; Brückner 63; Младенов 645; Skok III 508—509; Младенов AfSiPh 36, 130; Trautmann 325; Fraenkel 1100—1101; Mühl.—Endz. IV 197; Persson Beitr. 437—438; Specht KZ 62, 33. — Див. ще **тёрпти**.

**тёрпнути** — див. **тёрпти**.

[**тёрпти**] «терпнути» Шейк, Нед, *тёрпнути*, [тёрпнути] «терпнути» Шейк,

Нед, [терпкавий] «терпкуватий» Нед, терпкий, [терпкóвaтий] «тс.» Нед, терпкувaтий, затерпaти, затерплий, отерплий, потерпaти, стерплий; — р. терпнуть «терпнути», бр. [цёрпнуць], п. siegrnać, ч. trnout, слц. trpnut' «тс.», вл. scégrnuć «стерпнути», нл. scégrnuć «тс.», болг. трънна «третити», м. трпне «терпнути», схв. трнути «тс.», слн. otřpniti «отерпнути»; — псл. \*tǫrpti, \*tǫrpnǫti «терпнути»; — споріднене з лит. tįrpti, лтс. tįrpt «тс.», лат. torreo, -ēre «бути в заціпенінні, бути закляклим, бути затерплим», torpidus «оціпенілий, приголомшений; остовпілий», можливо, також з дісл. řjařř «слабкий, млявий, несмачний», перс. tuğ «кислий»; недостатньо переконливе зіставлення (Мартынов Сл. и. ие. аккомод. 74—75) з лит. kiřpti «ставати кислим». — Фасмер IV 49; Черных II 239; Sławski I 101; Brückner 63; Младенов 641; Mladenov AfSlPh 36, 130; Skok III 508—509; Trautmann 325; Fraenkel 1100—1101; Mühl.—Endz. IV 197; Persson Beitr. 437—438; Specht KZ 62, 33; Walde—Hořm. II 692. — Пор. **торопіти**.

**терпуг**, [терпуга] «пилка» ВеУг, [торпужити] «терти, шліфувати; мити; сильно трусити, бити» Нед; — р. терпуг «терпуг»; — запозичення з тюркських мов; тур. tǫrpü (dǫrpü) «пилка, терпуг», аз. төрпу «терпуг», каз. түрпі, дтюрк. tǫrpüg, torpigü «тс.» пов'язані з дтюрк. tǫrpi «обстругувати»; пов'язання з терти (Mikl. EW 353) помилкове. — Фасмер IV 49; Шипова 320; Корш ИОРЯС 8/4, 42; Korsch AfSlPh 9, 499; Mikl. TEI Nachtr. I 31; Дмитриев 568; Менгес 97; Räsänen Verg-such 495.

[терпуга] «горілка»; — неясне.

[терстига] (бот.) «очерет звичайний, Phragmites communis (L.) Trin.» Мак, [тирстига] «тс.» ВеЛ, Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови (може бути й українською діалектною формою — Німчук 286); слц. trstina «очерет» відповідає укр. тростина. — Див. ще **трость**.

[терсувати] «не берегти (речей), зношувати»; — очевидно, пов'язане з терти (див.).

**терти**, тертися, терка, терлиця СУМ, Пі, [терло] «тертушка» ВеЗа, терниця, [тєниця] «бительня» Л, [терпуга] «тирса» ДзАтл II, [тертіня] «тирса, терта картопля» О, [тертиця] «різана дошка або рейка» О, [тертичник (тертишник)] «пилыщик дощок», тертка, [тертуха] «напій з суніць, розтертих із цукром і змішаних з горілкою СУМ; рідка їжа з тертої картоплі ЛексПол», тертушка, тертя, [терчаник] «корж з тертої картоплі» О, [терчанина] «терта картопля на корж» О, [тершить] «костриця» Шейк, Нед, [терник] «млинець з тертої картоплі» О, [третьачка] «терниця» О, [трець] «той, хто тре», [тритья] «тертя, розтирання», [тритьячка] «терниця» О, [тричачка] «тс.» О, [тріхи] «тертя; метушня, клопіт», [трінья] «час чесання конопель» Нед, [тріля] «жінка, яка чеше» Нед, [трічачка] «терниця» О, тертьовий, [терчаний] «з тертої картоплі» О, витирати, [витерача] «те, чим зерно подається в жорно» Ж, [виторалка] «рогожа, плетениця для витирання ніг, постілка» Куз, [виторанка] «терниця» Я, ГрицАВ, [виторач] «палічка в отворі верхнього жорна, яка зчищає муку, що пристала до стінок отвору», [виторачка] «ганчірка для витирання; бік сірникової коробки» Я, [виторка] «ганчірка» Ж, відтирати, відтертя, дотирати, затирати, [затерка] «невимішані грудки в тісті» Я, [затір] «брага» Ж, затиральник, [затирача] «соломаха», [затирач] (інструмент бондаря), [затѳрач] «тс.», [затирачка] «фуганок» Ж, [затирка] «розріжена борошняна юшка, суп із збитих яєць» Ж, затір, затірка, затѳр, [затѳр] «затор криги», затертій, затиральний, натирати, [натерть] «подрібнена від тертя солома», [натирач] «той, хто натирає» Ж, [натирачка] «дерев'яний брусок для пригладжування каблука», [навтерач] «рушник» МСБГ, [навти-



рач] «тс.» тж, [отéрок] «околот» Ж, [отирáник] «рушник» НЗ УжДУ 16/2, обтиráти, обтирáльний, обти́рка, обти́рник, [обте́рлений] «потертий» Ж, обтирáльний, [пaтeрyxa] «потеруха» Нед, перетирáти, перетертý, [перетрiне] «війна (власне, тертя)» Нед, пiдтирáти, пiдти́рка, [пoтeрeти] «поламати, потрошити, потовкти» О, пoтирáти, [пoтeрe] «тертя» Нед, пoтeрть, пoтeрyxa, пoти́рач, [пoтирáчка] «терлиця» ГрицАВ, [пoтpить] «усе, що стерлося або поламалося» О, [пoтpюx] «потерть» Чаб, [пoтeртий] «зламаний» О, пpитирáти, пpитирáтися, [пpити́рачка] (приладдя шевця) Нед, пpити́рка, [пpити́рок] (приладдя шевця) Нед, [пpитiр] «нашив, гноїння» Нед, пpитeртий, пpитирáльний, [пpо-тoри] «збитки від процесу» Пі, розтирáти, [розтерeти] «розтерти» ВеЗн, [розтерáч] «розтирач» Нед, розтирáльний, розти́рач СУМ Куз, [розтирáчка] «тертушка, терпуг» Куз, розти́рка «розтирання; зняття для розтирання; [розлад, сварка, ворожнеча; втрата Нед]», [рoзти́рка] «сварка, незгода, капость, розтрата, погибель» Пі, [розте́рливий] «який може розтиратися, перетворюватися в порошок» Нед, розте́ртий, розтирáльний, стирáти, [сте́ранка] «затірка» ДзАтл II, [сти́ранка] «тс.» тж, [стир (сти́рок)] «ганчірка» НЗ УжДУ 16/2, [сти́ранка] «тісто» Ба, [сти́рач] «той, хто стирає» Нед; гумка Л», стíрка «ганчірка; [гумка Л]», утирáти, [утeранка] «рушник» ЛЧерк, [утиралник] «рушник, ганчірка» ВеУг, ВеЗн, [ути́рало (втирало)] «тс.» тж, [утираник] «рушник» НЗ УжДУ 16/2, [ути́рач] «тс.» Л; — р. тeрeть, бр. цeрци, п. trzec, ч. třít, ст. třieti, сл. triet', вл. třeć, нл. třeś, полаб. tarě «тре», болг. тpия, м. тpие, схв. тpти, слн. tréti, стсл. тpѣти; — псл. \*terti «терти», споріднене з лит. trinti «тс.», tirti «досліджувати, вивчати», лтс. tīt «гострити; терти», вірм. t'gem «мішу тісто», лат. tero, -ere «терти», terebra «свердло», гр. τείρω «мучу»; іє. \*ter- «терти». —

Фасмер IV 47; Горяев 365; Brückner 580; Machek ESJČ 658—659; Holub—Kop. 395; Schuster-Sewc 1526—1527; Младенов 639; Skok III 511—513; Mikl. EW 352, 363; Trautmann 324—325; Fraenkel 1102, 1124—1125; Mühl.—Endz. IV 242; Karulis II 429; Walde—Hofm. II 672—673; Hofmann 356; Гамкрелидзе—Иванов 706—707; Pokorny 1071. — Пор. таря́тися, тор, трач¹, трина.

[те́русити] «трусити; кришити» Нед, [те́русити] «злегка посипати (снігом, пологою тощо)» Нед, [нaтиpусити] «натрусити» ЛексПол, [пpитeрyшoк] «перші опади снігу восени» Ник, [стeрyсити] «струсити» Нед; — бр. цeрушiць «трусити, сипати»; — результат видозміни форми тpусити, очевидно, зближеної з те́рти. — Див. ще тpусити.

терх¹ «в'юк на верховому коні», [тирх] «в'юк, укладка; велика кількість чогось накиданого як попало» Шейк, [терхáч] «наглядач за багажем» Нед, [терхiвка] «в'юк на верховому коні», [тирхáтий] «(про дерево) розкидистий; розторсаний, неохайний», [терхáти] «нав'ючувати» Нед, [ти́рхати] «розкидати», [втeрхати (коня́)] «нав'ючити» Ж, [oтeрхáти] «тс.», [рoзтирх] «розв'ючування» Нед, [розти́рханий] «розтріпаний; розв'ючений» Нед, [розти́рхати] «розв'ючити» Нед, ст. тeрхъ «товар» (1408); — п. [terch] «продовольство»; — запозичене з угорської мови (частково через посередництво румунської, пор. рум. tărhat «вантаж, тягар, багаж, барахло»); уг. teher ([terh(e)]) «ноша, вантаж, тягар» походить з баварсько-австрійського діалекту німецької мови; бав.-австр. [trächt] «ноша» відповідає нвн. Tracht «оберемок, в'язанка», пов'язаному з tragen «нести», спорідненим з дісл. draga «тягти», англ. drag «тс., волочити». — Лизанец 627; Винник 134; ВеЗн 69; Vincenz 7; DLRM 850; MNTEsz III 875—876; Kluge—Mitzka 786. — Див. ще дра́га¹. — Пор. теркiла¹.

[терх²] «міра рідини», [терхiвка] «посуд у вівчарській справі» Доп.

УЖДУ IV; — запозичення з угорської мови; уг. [terhe], teher «відро, кухоль» етимологічно тотожне слову [terhe] (teher) «ноша, тягар». — Див. ще **терх'**.

**тєрція** (муз.), *терцєт, терціна*; — р. *тєрція*, бр. *тєрцья*, п. *tercja*, ч. *tercie*, слц. *tercia*, болг. *тєрца, тєрция*, м. *терца*, схв. *тєрца*, слн. *tęrsa*; — запозичене з латинської мови; лат. *tertia* «третя» пов'язане з *trēs* «три», спорідненим з дінд. *trī*, гр. *трєїс*, ірл. *tri*, лит. *trūs*, псл. *tri* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 822; ССРЛЯ 15, 373; Kopalinski 970; Holub—Lyer 480; Младенов 632; Walde—Hofm. II 702—703. — Див. ще **три**.

**[тєрціян]** «шкільний сторож» Куз, СЧС; — п. *tercjaп* «нижчий канцелярський службовець (у школі)», ч. слц. *tercián* «учень третього класу гімназії»; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *tertiānus* «солдат третього легіону» утворене від *tertius*, *tertia* «третьий, третя». — СЧС 298—299; Kopalinski 970. — Див. ще **тєрція**.

**теряти** «утрачати», [*потєряти*] «зіпсувати; втратити» Нед, [*потаряти*] «тс.» Нед, [*потєря*] «втрата, шкода; бійка Нед», [*рєзтирка*] «сварка, бійка; втрата Нед, [*стеряти*] «витратити, втратити», [*стирати*] «передчасно родити» (про жінку) Ме, *стерятися, стєрятий*; — р. *терять* «губити, втрачати», др. *теряти* «втрачати, розоряти»; — пов'язане з *тєрти*. — Фасмер IV 50; Черных II 240; Горяев 365, 366; Варбот Этимология 1982, 25—29; Ляпунов РФВ 76, 260. — Див. ще **тєрти**.

**тєсати, тєслювати, тєслярувати, тєс, тєсак** «тєслярська сокира; холодна зброя; [рубака, забіяка]», [*тєсак*] «рубака, забіяка», *тєсальник, [тєсан]* «обтєсана колода», [*тєсанийна*] «тєсаня, витєсування», [*тєсаниця*] «гострокутний брус» О, [*тєсанка*] «тс.» О, [*тєсєвнийці*] «гладкі скелі», [*тєсла*] «тєсля» Нед, [*тєсликівна (тєслюківна)*] «дочка тєсляра» Бі, *тєслиця* «рєзєць кустарного виробництва; тєсло СУМ,

О; [дошка, витєсана сокирою Бі]», [*тєсличєнко (тєслючєнко)*] «син тєсляра» Бі, [*тєсличка*] «дружина тєсляра» Бі, *тєсло, [тєслюк]* «учєнь тєсляра» Бі, *тєсля, тєсляр, тєслярівна, тєслярня, [тєслярка]* «тєслярство» Нед, *тєслярство, [тєслярчюк]* «підручний тєсляра» Нед, [*тєсник*] «тєсляр» Нед, [*тєснийк*] «тс.», [*тєснийця*] «грубо обтєсана дошка Куз; рід сокири з кривим топоріщем; рід великого долота Бі», [*тєсовєць*] «тєсовий камінь» Куз, [*тєсун*] «окремий великий камінь» Ч, [*тєсяр*] «тєсляр» О, [*тєснийк*] «тєсля», *витєсувати, дотєсувати, затєсувати, [натєс]* «поріз, надріз» Ж, *надтєсувати, [надтєс]* «надтєсанє мєсце в колоді» Куз, *неотєса, обтєсувати, обтєска, притєсувати, [притєс]* «перший брус на підвалині» НикНикБЛ, *протєс* «протєсування; [половина дерева, розрізаного по довжині]», [*ютєс*] «сідловина гір Шейк; крутий схил скелі, льоду Нед»; — р. *тєсать*, бр. *часяць*, др. *тєсати*, п. *čiaśac*, ч. *tesat*, слц. *tesat'*, вл. *česać*, болг. *тєсам*, схв. *тєсати*, слн. *tesāti*, стсл. **тєсати**; — псл. *tesati* «тєсати»; — спорідненє з лит. *tašyti*, лтс. *tėst* «тс.», дінд. *tāšti, tāksati* «обтєсує, обробляє, тєслярє», *tāksā* «тєсляр», ав. *tašaiti* «створює», *tašan* «рєзєбяр», перс. *tāštan* «тєслярувати», гр. *тєйтєв* «тєсляр», *тєхувη* «мистецтво, ремєсло, профєсія», лат. *texo, -ere* «тєкати, плєсти; будувати», двн. *dehsala* «сокира», свн. *dehsen* «м'яти льєн», нвн. *Dachs* «борсук» (букв. «тєсляр»), дісл. *rexla* «вид сокири», ірл. *tāl* «тєслярська сокира»; іє. \**tekr* «тєсати». — Фасмер IV 50—51; Черных II 240; Горяев 366; Rudnicki Prast. II 59; Sławski I 103; Brückner 63; Machek ESJČ 641; Holub—Kop. 383; Schuster-Sewc Probeheft 48; Младенов 632; Skok III 462; Критєнко Вступ 518; Mikl. EW 355; Trautmann 320; Mühl.—Endz. IV 175; Karulis II 394; Uhlenbeck 107; Mayrhofer I 468; Pedersen Kelt. Gr. I 85; Fick III 177; Frisk II 867—868; Walde—Hofm. II 678; Гамкрєлидзе—Иванов 706; Pokopp 1058—1059.

**тест**; — р. болг. м. *тест*, бр. *тѣст*, п. ч. слц. вл. *test*, схв. *тест*, слн. *tést*; — запозичення з англійської мови; англ. *test* «пробірна чашка; перевірка» розвинулося із сангл. *test* «пробірна чашка», похідного від фр. ст. *test* «тс.», що виникло з лат. *testū, testum* «глиняна посудина», спорідненого, очевидно, з ав. *tašta* «чашка», лит. *tištas* «посудина з вербових прутів» і пов'язаного з лат. *texo, -ere* «ткати, плести; будувати». — ССРЛЯ 15, 397; Kopaliński 973—974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 720; Klein 1594; Walde—Hofm. II 675—676. — Див. ще **тесати**.

**тестамѣнт** «духівниця» СУМ, Нед; — р. *тестамѣнт* «тс.», бр. [*тѣстамѣнт*] «заповіт; духівниця», п. ч. слц. вл. *testament* «заповіт», болг. м. *тестамѣнт*, схв. *тестамѣн(а)т*, слн. *testamēt* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *testāmentum* «заповіт» пов'язане з *testārī* «брати за свідка, свідчити; заповідати», похідним від *testis* «свідок», що виникло зі складного слова \**tri-sto-* «той, що стоїть третім», перший елемент якого пов'язаний з лат. *trēs* «три», а другий з лат. *sto* «стою». — ССРЛЯ 15, 397; Kopaliński 974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 720; Вуяклија 949; Klein 1594; Walde—Hofm. II 676—677. — Див. ще **стояти, три**.

**тесть**, [*тест*] «тесть» ВеЛ, [*тѣстенько, тѣстенька, тѣстечко*], [*тѣстівщина*] «будинок і майно тестя» Нед, [*тѣстюра*] «тесть», *тѣща*, [*тѣщенька, тѣщечка*] (зменш. від *тѣща*) Нед, [*тѣщенько, тѣщонько*] (зменш. від *тѣсть*) Нед, [*тѣщухна*] «теща»; — р. *тѣсть*, бр. *цѣсць*, др. *тъсть*, п. *teść*, ч. ст. *test*, слц. *test'*, вл. *čest*, болг. *тъст*, м. *тѣст*, схв. *tāst*, слн. *tást*, стсл. **тъсть**; — псл. *тъсть* «тесть»; здебільшого пов'язуване з псл. *teta* «тітка», лит. *tetà* «тс.»; вважається також (Трубачев Терм. родства 125—126) спорідненим з гр. *τέκω* «родити», іє. \**teḱ-* «тс.»; помилкове зіставлення з прус. *tisties* «тесть» (Endzelip AfSIPh 32, 286), оскільки воно походить від прапольського \**тъсть* (Traut-

mann Apg. Sprachd. 449; Milewski SO 18). — Фасмер—Трубачев IV 51—52; Черных II 241; Горяев 366—367; Brückner 569; Machek ESJČ 641—642; Младенов 646; Skok III 445—446; Mikl. EW 370; Критенко Вступ 540; Iljinskij AfSIPh 34, 14—15; Исаченко Slavia 22, 76.

[**тѣга**] «тітка Г; старша сестра Ме», [*тѣтка*] «тітка; малярія» Нед, [*тѣбѣха*] «огрядна дівка, жінка» Шейк, Нед, [*тѣтѣха*] «малярія», [*тѣтя*] «тітка», [*тѣтѣха*] «малярія», [*тѣта*] «тітка» Нед, *тѣтка*, [*тѣтчанік*] «син жінки» Ба, [*тѣччанік*] «тс.» †О, [*тѣччанка*] «дочка тітки» О, [*тѣтѣжа*] «тітка» Нед, [*тѣтчаній брат*] «зведений брат» ВеЛ, *тѣтчин*; — р. *тѣтя, тѣтка, тѣта*, бр. *цѣця, цѣтка*, др. *тѣта*, п. *ciocia, ciotka*, ч. слц. *teta*, вл. *četa*, нл. *šota*, полаб. *teṭā* «двоюрідна сестра», болг. м. схв. *тѣта* «тітка», слн. *tēta*, стсл. **тѣтѣжа** «тс.»; — псл. *teta*, слово з дитячого лепету, як і *baba, mama, tato*; пор. лит. *teṭā* «тітка», *tētē* «тато», *tētis* «тс.», гр. *τέττα, татā* «батько». — Бурчок 87—89; Фасмер IV 54; Черных II 242; Sławski I 103; Brückner 64; Machek ESJČ 642; Holub—Kop. 384; Младенов 633; Трубачев Терм. родства 86—87; Mikl. EW 355; Trautmann 320; Frisk II 860; Hofmann 362; Kretschmer Einl. 348—349; Fick III 154.

**тѣтанус** «правець», [*тѣтанос*] «тс.» Куз, СЧС, *тетанія, тетанічний*; — р. болг. м. *тѣтанус*, бр. *тѣтанус*, п. слц. *tetanus*, ч. *tetanus, tetan*, схв. *тѣтанус*, слн. *tētanus*; — запозичення з латинської мови; лат. *tetanus* «корчі, судорога» походить від гр. *τέτανος* «натягнення, напруження; корчі, судорога, судорога», пов'язаного з *τένω* «натягаю; напружую», спорідненим з лат. *tendo, -ere* «тягнути, натягувати», дінд. *tanōti* «тягне, натягує», гот. *uf-ranjan* «розтягувати, витягувати», нвн. *dehnen* «тягти, розтягувати», псл. *teneto*, укр. *тенѣта*. — СІС<sup>2</sup> 823; СЧС 298; ССРЛЯ 15, 400; Kopaliński 974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 721; Вуяклија 949; Klein 1595; Walde—Hofm. II 662—663;

Frisk II 863—865. — Див. ще **тенета**. — Пор. **тенденція**, **тенис**, **тенор**, **гент**.

**[те-те]** (вигук, яким підкликають гусей) Л, [*те-те*, *тех-тех*, *тієжки-тієжки*] «тс.» Л; — р. [*тига*], бр. [*цєга*] «тс.», [*цєжка*] (пестлива назва гуски); — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 55.

**тетервák** — див. **тетеря**<sup>1</sup>.

**тетеря**<sup>1</sup> (орн.) «*Lyrurus tetrix* L.», [*тервák*] «тетервák» Нед, [*тєтер*] «тетеря» Чаб, [*тетєра*] «тс.», *тетервák*, *тетерв'ятник*, [*тетерєць*] «тетерев», *тєтерев*, *тетєриця* СУМ, Нед, *тетєрка*, [*тетерняк*] Шарл, *тетеру́к*, *тетєрю́к*, *тетєря́* «пташка тетерки», *тетєря́чи*, [*тетірка*] «тетерка» Шейк, [*тетьóрка*] «тс.» Шейк, Нед, [*катєрвák*], *тетєрячий*, *тетєрити* СУМ, Шейк, *отєтерити*; — р. *тєтерев*, *тетєря́*, бр. *цєцєра*, *цєцєрю́к*, др. *тєтєрь*, п. *cietrzew*, ч. *teřev*, слц. *tetřov*, вл. *śeśog*, болг. *тєтрєв*, м. *тетреб* «глухар», схв. *тєтрєб* «глухар; тетерев», слн. [*tetrěv*] «фазан», р.-цсл. **тетєр'євъ** «тс.»; — псл. \**tetevъ*; — споріднене з лит. *tetervà* «тетерка», лтс. *teteris* «тетєра, тетєрев», прус. *tatarwis* «тетєрка», перс. *teberv* «фазан», гр. *тетєрξ* «цєсарка», *тетєрwн* «глухар», *тетєрξω* «кудкудачу», лат. *tetripnio* «крякаю (про качку)», дісл. *řidurg* «глухар», ірл. *tethra* «тс.», дінд. *tittirah* (*tittirih*) «куріпка»; звуконаслідувальне утворення (виникло внаслідок редуплікації вигука \**тег-*, що передає квоктання різних птахів; пор. лтс. *tiri*, *tigu*, вигук, що відтворює квоктання тетєрука); помилкове припущення (Mikl. TĒI II 172) про запозичення з іранської мови. — Фасмер—Трубачев IV 52; Черных II 241; Горяев 367; Sławski I 102; Brücker 63; Machek ESJČ 642; Holub—Kop. 384; Младенов 633; Skok III 464; Критенко Вступ 511; Trautmann 320—321; Fraenkel 1084—1085; Mühl.—Endz. IV 169, 195; Karulis II 395; Mayrhofer I 500; Specht 48; Pedersen Kelt. Gr. II 107; Uhlenbeck 112; Pokorny 1079; Гамкрелідзе—Иванов 541.

**[тетєря**<sup>2</sup>] (бот.) «нут звичайний, турецький горох, *Cicer arietinum* L.» Мак; — очевидно, калька п. *сієсіогка* «турецький горох» (а також «тетєрка»), яке в значенні «турецький горох» походить від лат. *сієсег* «тс.», спорідненого з вірм. *sisēpn*, гр. *κρiός* (*оробiаiός*) «тс.». — Brücker 61; SW I 322; Walde—Hofm. I 212.

**тетєря**<sup>3</sup> (кул.); — р. [*тетєря*] «тетєря»; — не зовсім ясне; пов'язання з *тєрти* (Горяев 367) викликає сумнів. — Фасмер IV 53.

**[те-те-те]** (вигук, що виражає задоволення і здивування), [*тє*, *тєгє*; *тєгє-гє*] (вигук, що виражає здивування, коли побачать щось дуже велике або чогось дуже багато) Чаб; — р. *те-тє*, *те-те-тє* (вигук, що виражає жаль, здивування тощо); — очевидно, результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку; пор. болг. *тц-тц* (вигук, що виражає здивування, жаль).

**[тетєрэдь]** «зошит Нед, Куз; папір, складений в четверту долю Шейк», [*кетєрэдь*] «зошит» Ме, [*тетєрэдка* Нед, *тетєрэдька* Шейк] «тс.»; — р. *тетєрэдь* «зошит», др. *тетєрадє* «чотири аркуші пергаменту або паперу,шиті разом», болг. *тетєрэдка* «зошит», м. *тетєратка* «тс.»; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *тетєрэдi(ov)* «складений учетверо аркуш (пергаменту)» пов'язане з *тетєрэдс*, *-эдос* «четверта частина аркуша», похідним від гр. *тєтєтарєс* (*тєсєсарєс*) «чотири», спорідненого з дінд. *saturthāh* «четвертий», лат. *quārtus*, двн. *fiordo*, лит. *ketviřtas*, псл. \**četv'rtъ* «тс.», укр. *четєв'ртий*. — Куз 1285; Шейк 46; Фасмер IV 53; ГСЭ II 281, III 201; Черных II 242; Frisk II 883—884. — Див. ще **четєв'ртий**.

**тетєрэдєр** «правильний чотиригранник, кожна грань якого являє собою трикутник», *тетєрєдрiт* (мін.); — р. бр. *тєтєрэдєр*, п. ч. *tetraedr*, слц. слн. *tetraéder*, болг. *тетєрэдєр*, м. *тетєрєдар*, схв. *тєтєрєдар*; — запозичення з грецької мови; гр. *тетєрэдєрoв*

«чотиригранник» складається з тетра- «чотири-» (в складних словах), пов'язаного з *τέτταρες* «чотири», і -εδρον, пов'язаного з *ἔδρα* «сидіння, крісло; основа», *ἔζομαι* «сідаю», спорідненим з лат. *sedeo*, -ēre «сидіти», лит. *sėdėti* «тс.», псл. *sėdėti*, укр. *сидіти*. — СІС<sup>2</sup> 823; СЧС 298; ССРЛЯ 15, 409; Вгückнер 569; Sl. wyg. obcych 760; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 721; Вуяклија 950; Klein 1596. — Див. ще **сидіти**, **тетрадь**.

**тетралогія**, *тетралогічний*; — р. *тетралогія*, бр. *тэтралогія*, п. *tetralogia*, ч. *tetralogie*, слц. *tetralógia*, м. *тетралогія*, схв. *тетралогія*, слн. *tetralogija*; — запозичення з грецької мови; гр. *тетралогія* «тетралогія» складається з тетра- «чотири-» (в складних словах), пов'язаного з *τέτταρες* «чотири», і -λογία, утвореного від *λόγος* «слово, розповідь». — СІС<sup>2</sup> 823; ССРЛЯ 15, 409; Коралиński 974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 721; Вуяклија 950; Klein 1596. — Див. ще **археологія**, **логіка**, **тетрадь**.

**Тетяна** (жіноче ім'я), [Татьяна Куз, *Татіяна*] Куз, *Таня*, *Тася*, *Тата*, *Татця*, ст. *Татяна* (1487), *Татіана* «повелительниця» (1627); — р. *Татьяна*, ст. *Татиана*, бр. *Тацяна*, п. *Тасяна*, ч. *Tat'ána*, слц. *Tatiana*, болг. *Татяна*, *Татіяна*, м. *Татјана*, схв. *Тат(и)јана*, слн. *Tatjana*, стсл. **Татигана**, **Татиганиа**; — остаточно не в'яяснено; виводиться (Петровский 207; Спр. личн. имен 524) від лат. *Tatius* «Татій» (ім'я сабінського царя) або від гр. атт. *τάττω* «установлюю, визначаю». — Вл. імена 163; Беринда 236.

**техніка**, *технік*, *технічка*, *техніцизм*, *технікум*, *технічний*; — р. болг. м. схв. *техника*, бр. *тэхника*, п. ч. слц. вл. нл. *technika*, слн. *téhnika*; — запозичене з новолатинської мови через німецьку (нім. *Technik* «техніка»); нлат. *technica* «тс.» походить від гр. *τεχνικός* «умілий, вправний, досвідчений», похідного від *τέχνη* «мистецтво, майстерність, уміння», пов'язаного з *τέχτων* «тесляр». — СІС<sup>2</sup> 824; Фасмер IV 54; Черных II

242—243; Горяев 367; Будагов Ист. слов 86—91; Коралиński 963; Вгückнер 567; Holub—Lyer 478—479; Младенов 633; Вуяклија 951; Klein 1579; Frisk II 889—890. — Див. ще **тектоніка**.

**технологія**, *технолог*, *технологічний*; — р. болг. *технологія*, бр. *тэхналогія*, п. *technologia*, ч. *technologie*, слц. *technológia*, вл. *technologija*, м. *технологія*, схв. *технолוגія*, слн. *tehnologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Technologie*, фр. *technologie*, англ. *technology* утворено з основ гр. *τεχνο-*, похідного від *τέχνη* «мистецтво, майстерність, уміння», і -λογία, пов'язаного з *λόγος* «слово, розповідь». — СІС<sup>2</sup> 824; ССРЛЯ 15, 421; Коралиński 963; Младенов 633; РЧДБЕ 722; Вуяклија 951; Gg. Fwb. 749; Dauzat 702; Klein 1579. — Див. ще **археологія**, **логіка**, **техніка**.

**теша** «черевна частина туші риби, що використовується для виготовлення страв»; — бр. *цешка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *теша*, *тешка* «тс.», очевидно, виникло з [*тежка*] «череву, пузо, живіт», пов'язаного з [*тешезо*] «тс.» неясного походження. — Фасмер IV 54; Горяев 367; Даль IV 405.

[**теглець**] (бот.) «вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з [*тегнути*] «тягнути», [*тегті*] «тягти»; назва могла бути зумовлена тим, що стебло цієї рослини повзуче і сягає до 60 см (Федченко—Флеров 737). — Див. ще **тягті**.

[**тег-тег**] (вигук, яким кличуть гусей) До, [*тега-тега*] «тс.» До; — р. *тега-тега*, [*тіга*, *теганька*, *тежь*, *тежи*] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення (наслідування крику гусей). — Фасмер IV 55.

**те-те**, *тех-тех* — див. **те-те**.

**тэчка** — див. **тікати**<sup>2</sup>.

**ти**<sup>1</sup>, [*тя*] «тебе» Нед, [*ти*] «тобі» Нед, [*тікало*] «той, хто говорить на ти», *тікати* «звертатися на ти», *тікатися*; — р. бр. др. *ты*, п. ч. слц. вл. нл. *ty*, полаб. *tai*, болг. м. *ти*, схв. *tij*, слн. *ti*, стсл. **ты**; — псл. *ty*; — спорід-

нене з лит. *tū* «ти», лтс. *tu*, прус. *tau*, *tu*, гот. *tū*, днв. *dū*, вірм. *du*, дірл. *tú*, алб. *tī* (\**tū*), лат. *tū*, гр. *ού*, дор. *tú*, дперс. *tuvam*, ав. *tū*, *tvəm*, дінд. *tvám*, *tuvam*, тох. А *tu*; іє. \**tū* «тс.». — Фасмер IV 130; Черных II 274—275; Горяев 381; Brückner 587; Machek ESJC 663; Holub—Kop. 398; Schuster-Sewc 1566; Младенов 633; Skok III 466; ESSJ Sl. gr. II 704—706; Trautmann 331—332; Mühl.—Endz. IV 254—255; Kluge—Mitzka 145; Brugmann Grundriss II 2, 383—384; Demonstrativpron. 30—32; Walde—Hofm. II 712; Frisk II 817; Uhlenbeck 113, 118; Pokorny 1097—1098. — Пор. **тебѣ**.

[**ти**<sup>2</sup>] «чи» Л, [*mi*, *ci*] «тс.» (з бр.) Л; — р. [*mi*], бр. *ci*, п. ст. *ci*, стсл. **ти** «тс.»; — псл. *ti*<\**tei* (первісно форма місцевого відмінка однини від (\**tъ* «той»)); — споріднене з лит. *teĩ...*, *teĩ* «як ..., так і», *teĩr* «так», *taĩ* «це, те», гот. *pei* «що, щоб». — Фасмер IV 55; Sławski I 97; Brückner 60; Brugmann Grundriss II 3, 998; Trautmann 311—312; Vondrák II 462. — Див. ще **той**.

**тибѣль** «дерев'яний цвях, кілочок СУМ, Шух, Л; [свердел, яким провірчують дірки для кілочків Л]», [*тїмбел*] «свердел» Л, [*стїбель*] «тибель» Нед, [*тибльоватъ*] «з'єднувати, скріплювати дерев'яні частини тиблем» Л, [*затибльювати*] «з'єднати, скріпити тиблями» Ж; — запозичення з польської мови; п. *tybel* (*dybel*) «дерев'яний кілочок, дерев'яний цвях» походить від нвн. *Döbel* «дерев'яний цвях», спорідненого з гр. *τύφος* «клин, кілочок, дерев'яний цвях», англ. *dowel* «дерев'яний цвях»; помилковим є пов'язання (Zubatý St. a čl. I 2, 162) з псл. *stǔblo* «стебло». — Шелудько 48; Kluge—Mitzka 145; Klein 478.

**тиверці** (племінна група східних слов'ян), *тиверський*; — р. *тиверцы*, бр. *ціверцы*, др. *Тиверьци*, *Тъверьцы*, ч. *Tiverci*; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з давньою назвою р. Дністер *Тѳрас*, яка виводиться від дперс. *tūra-* «швидкий», спорідненого з дінд. *tivrá-* «тс.»

(Менгес 147; Шахматов Древн. судьбы 31—32); вважається також похідним від назви м. *Тивер* (згадане в праці Ідрісі, датованій 1154 р.), яка пов'язується з династичним ім'ям боспорських царів *Тиверті*, що зводиться до лат. *Tiberius* (Стрижак Мовозн. 1969/4, 47—56).

**тигель** «посудина для плавлення», [*тигларня*] «цегельний завод» НЗ УЖДУ 14; — р. *тїгель*, бр. *тїгель*, п. *tygiel*, *tegiel*, ч. *tyglík*, *tygl*, ст. *teglík*, *tegl*, слц. *tégel'*, *téglik*, вл. *tyhel*, нл. *tygel*, болг. *тїгла*, *тїгел*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Tiegel* «тигель» (свн. *tēgel*, *tigel*) походить від іт. ст. *teglia* «сковорода», що виникло з пізньолат. *tēgula*, яке походить від гр. *τήγανον* «тс.», спорідненого з днв. *dahhazzen* «палати», дангл. *բօսսափ* «згоряти». — СІС<sup>2</sup> 825; Фасмер IV 56; Sł. wug. *obscych* 785; Brückner 567; Machek ESJC 663; Holub—Kop. 398; Holub—Lyer 495; РЧДБЕ 722; Kluge—Mitzka 778—779; Frisk II 845.

[**тигїпнути**] «ударити чимось важким Ва; сильно вдарити Си», [*тигїлипнути*] «сильно вдарити Си»; — звуконаслідувальне утворення, як і [*гегїпнути*, *гїпнути*]. — Пор. **реп'**.

[**тигїтка**] (орн.) «чайка звичайна, *Vanellus vanellus* L. (*Vanellus cristatus* Meyer)», [*тїгель* Нед, Шарл, *тїгод*, *тїгол* Шарл, *тїжик*, *тїгїтка*, *тїгод* Шейк] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією крику чайки *кигї* (див.).

**тигр** (зоол.) «*Felis tigris* L.», *тїгрїця* СУМ, Нед, *тигрєня*, *тїгрїчий*; — р. *тигр*, бр. *тыгр*, др. *тигръ*, п. *tygrys*, ч. *tygr*, слц. *tiger*, вл. *tig(e)г*, *tyg(e)г*, нл. *tigr*, болг. *тїгър*, м. *тигар*, схв. *тигар*, *тїгар*, слн. *tiger*, стсл. **тигръ**; — запозичення з грецької мови; гр. *τίγρις* «тс.» запозичене зі східних мов; пор. ав. *tiγri-* «стріла», *tiγra-* «гострий». — Коваль 90; Hüttl-Worth 14; Черных II 244; Фасмер IV 56; Sł. wug. *obscych* 785; Machek ESJC 663; Holub—Kop. 398; Holub—Lyer 495; Младенов

633; Вуяклија 951; Klein 1616; Walde—Hofm. II 681; Frisk II 896.

[**тігровець**] (ент.) «перламутрівка велика, Argynnis parhیا L.» Шейк, Нед; — похідне утворення від *тигр*; назва зумовлена тим, що верхній бік крил цього метелика покритий чорними плямистими лініями. — Див. ще **тигр**.

[**тіжба**] «юрба, натовп, табун, зграя (птахів, тварин) Л, тиснява О», [*тіжба*] «натовп Нед; група ЛексПол»; — бр. [*ціжба*] «велика кількість»; — запозичення з польської мови; п. *ciżba* «тиск, тиснява; натовп, юрба» виникло зі ст. *ciżczba* «тс.», похідного від *ciśkać* «тікати», *ciśnąć* «тиснути», яким відповідають укр. *тіскати*, *тіснути*. — Sławski I 106; Brückner 64. — Див. ще **тіскати**.

[**тіжбір**] «товкач»; — неясне; можливо, пов'язане з *тіжба*; пор. п. *ciżba* «тиск, тиснява».

**тиждень**, [*тигодень*] «тиждень» Нед, [*тижняка*] Нед, [*тижник*] «тс.», [*тиждневник*] «щотижневий журнал, щотижневик» Нед, *тижневик*, [*тижневé*] «тижнева платня» Нед, Куз, [*тижнівка*] «поминання померлого на сьомий день після смерті Г; жінка, наряджена на тиждень на роботу від громади Шейк», *тижневий*, [*тижньовий*] «тижневий; щотижневий; десятичний або розсильний, що відбуває свій черговий тиждень служби», [*тижэнно*] «тижнево» Куз, [*тижнювати*] «проводити тиждень, бути десь увесь тиждень», *потижневий*, [*потижэнний*] «потижневий»; — бр. *ты́дзень* «тиждень», др. *тышъдьнь*, *тыжьдьнь* «восьмий день після певного дня», п. *tydzień* «тиждень», ч. *týden*, слц. *tyždeň*, вл. *tydzeń*, нл. *tyžeń*, схв. *тjѣдан*, слн. *téden*; — псл. *\*ty(jь)žьдьнь*, букв. «той самий день», утворене із займенника *тъь* «той», частки *зь* (< *\*že*) «же» та іменника *дьнь* «день». — Німчук 92—93; Brückner 588; Machek EJSJ 663; Holub—Kop. 398; Schuster-Sewc 1567. — Див. ще **день**, **же**<sup>1</sup>, **той**.

**тик**<sup>1</sup> (мед.) «хворобливі мимовільні скорочення м'язів», *тико́зний*; — р. болг. *тик*, бр. *цік*, п. ч. слц. *tik*, схв. *тик*, слн. *tík*; — запозичення з французької мови; фр. *tic* «судорожне сипання м'язів (переважно обличчя)», очевидно, звуконаслідувальне утворення. — SIC<sup>2</sup> 825; Фасмер IV 56; Черных II 244; Горяев 367; Kopaliński 978; РЧДБЕ 722; Вуяклија 952; Klein 1615; Dauzat 709; Gamillscheg 848.

**тик**<sup>2</sup> (текст.) «цупка тканина для чохла та ін.»; — р. болг. *тик*, бр. *цік*; — запозичення з голландської мови; гол. *tijk* «тс.» (снідерл. *tike*) виникло із західногерманського *\*tēka* «чохол матраца або подушки», що походить від слат. лат. *thēsa* «футляр, чохол; коробка, скриня», яке зводиться до гр. *θήκη* «сховище, скриня, шкатулка», пов'язаного з дієсловом *τίθημι* «ставлю, кладу». — SIC<sup>2</sup> 825; Фасмер IV 56; Горяев 367; РЧДБЕ 722; Matzenauer 347; Klein 1615. — Див. ще **теза**, **тека**.

**тик**<sup>3</sup> (бот.); — р. болг. *тик*, бр. *цік*, п. тек. ч. *teka*, *teak*, слц. *teak*, схв. *тик-дрво*, слн. *tík*; — запозичення з англійської мови; англ. *teak* «тс.» походить від порт. *tesa*, що виникло з мал. *tekka*, яке зводиться до дінд. *sákaḥ* «тс.» (дерево росте в Індії). — Фасмер IV 56; Горяев 367; Вуяклија 952; Klein 1578.

**тікати**, *тікнути*, [*тичіти*] «утикати тички, ставити віхи», *тичкувати*, *ткнүти* «тікнути; [сіпнути, смикнути О]», [*токнути*] «тікнути» Нед, *тик*, [*тіка*] «тичка, віха», [*тікало*] «бирюльки; дерев'яна паличка в цій грі» Нед, [*тікач*] «той, хто тиче» Шейк, Нед, *тичіна*, *тичінка*, *тічка*, *тичок*, [*тіччя*] (зб.), [*тячінка*] «тичка, хворостина» Шейк, Нед, *тичковий*, [*тичний*] «який в'ється по тичці», [*вітичка*] «гілка; віха» Она, *відтікати*, *відіткнүти*, [*відтічка*] «знак, мітка» Она, [*дітклівий*] «чутливий» Я, [*заткати*] «заткнути», [*заткнүти*] «запхнути» Мо, [*заткнүтися*] «замовкнути» Я, [*затика*] «заставка» Ж, *затичка*, [*затички*] «декоративні квіти, які дівчата вплітають у во-

лосся» ВеЗн, [заткалка] «пробка», [заткално, заткало] «затичка з ганчірок, якою закривають димохід», [затканиця] «дошка, якою затикають піч, коли печуть хліб» ВеБ, [зутик] «сутичка» Она, наткнѹти, [натичка] «короткий кілок, забитий у пліт біля великого кілка, якщо останній виявиться коротким», [напїткати] «зустріти» Ж, недотїка «недоторка, [розрив-трава, Impatiens poli me tangere]», [недотички] «торочки, що пришиваються до весільного рушника» Ж, [недотикальний] «невідчутний на дотик» Она, [недотичий] «недоторканий» Ж, [недотикливий] «тс.» Она, [непритїка] «безпритульний, бродяга», [перетїчити] «пересадити; відмітити за допомогою тичини» Нед, [перетїкати] «переставляти; вишивати» Пі, перетїка, [підтич] «палиця для розвішування сіті Г; тички, стовпи, на яких сушать рибальські сіті Мо», [потїкало] «попихач» Нед, [потїкач] «тс.?» Нед, [потїчка] «сутичка, бій» Пі, потїч «спотикаючись; униз головою», [претїчина] «відмова; перешкода» Нед, притїкати, приткнѹти, [притїкати] «заткнути» Нед, прїтїк, притїка, [притїкач] «кілочок, палиця, яка прикріплює ярмо до дишля», притїчина СУМ, Нед, прїтїчка «дерев'яний кілочок або залізний прутик, яким прикріплюють ярмо до дишля; [кусок полотна, який уставляється замість дорожчої тканини в спідницю у те місце, яке закривається фартухом]», [протїка] «кілочок, яким кріпиться ярмо до дишля» Нед, протїчка, розтїканий, [стич] «щось гостре» Нед, [стїча] «точка дотику і точка сполучення (в колі)» Нед, [стїчка] «випадок Г; сутичка» Нед, [стїчна] «дотична» Нед, [стїчний] «дотичний» Нед, спїткати, спїткнѹтися, спотїкати, спотїкати, спотїкається, [спотїкаїло] «який спотикається; спотикач», спотїкач, спотїчка, [спотїч] «спотикаючись», [спотїкачя] «тс.», [сїтич] «злиття» Нед, сїтичка, утїкати, уткнѹти, увїткнѹти; — р. тїкать «тикати, утикати», бр. тїкаць «тс.»

др. тйкати «штовхати», п. тйкаć «торкатися», ч. týkat se, слц. týkat' sa «тс.», вл. тйкаć «тикати, утикати», нл. тйкаć «тикати, торкати, штовхати», полаб. tã-sě «тиче», болг. тїкам «штовхати, тикати», слн. tíkati «торкати, торкатися», псл. тйкати «колоти»; — псл. тйкати, \*tǫkǫti, пов'язане з tǫkati «ткати»; — споріднене з лтс. tūkāt «місити, давити», двн. dūhen «давити, придавлювати», дангл. дўп, дўап «давити, тиснути, штовхати», дірл. toll «порожнистий», гр. tómos «молот, долото», τυμίζω «обтісую, тешу». — Фасмер IV 130; Черных II 275; Горяев 368—369; Brückner 571; Holub—Kop. 398—399; Schuster-Sewc 1507—1508; Trautmann 331; Mühl.—Endz. III 278; Karulis II 435—436; Frisk II 941—942. — Пор. надточїти, патїк, тїцяти, ткати.

тйква «(бот.) Cucurbita L.; посудина для води, вина», [тїквиця] «посудина з тикви» Нед, тїковка; — р. тйк-ва, др. тйкы, тйкѡвь, тйкѡва, п. тйкwa, ч. тйкеv, слц. tekvica, болг. м. тїква, схв. тїква, слн. tíkva, стсл. тйкы; — псл. тйку не зовсім ясне; здебільшого зіставляється з гр. σίκυς «огірок», σίκυος, лат. cucumis «тс.»; зближується також (Knutsson ZfSlPh 4, 384) з гр. σїжов «фіга, інжир», беоїтським тїжов, лат. fīcus, вірм. tūz «тс.»; труднощі, що виникають при поясненні початкових приголосних у зіставляваних словах, примушують вважати псл. тйку, гр. σίκυος, лат. cucumis запозиченнями з якогось спільного джерела — індоєвропейського (Гиндин ЭИРЯ II 82—89; Hirt IF 2, 149; Kretschmer Glotta 26, 57) або неіндоєвропейського (Преобр. II, вып. последний, 26; Specht KZ 61, 277; Hofmann 312; Walde—Hofm. I 300); існують спроби пояснення на слов'янському ґрунті; Ілліч-Світич (ЭИРЯ I 21—26) псл. \*тйку виводить від \*тйкати «тикати», вважаючи, що тйкву виробляли на тйчках (щоб плоди висіли і були правильної форми); малопереконливим є зближення з псл. тйль, тйкь, лит. tūkti «жиріти, гладшати» (Соболев-



ский РФВ 13, 144; Brugmann IF 39, 141—142; Loewenthal WuS 10, 142—143). — Фасмер IV 130; Черных II 275; Горяев 381; Machek ESJC 664; Jm. rosl. 228; Младенов 633; Skok III 449; Mikl. EW 369; Бернштейн Очерк 231—232; Meillet Etudes 270; Frisk II 704; Boisacq 864; Fick I 449; Johansson IF II 14; Walde—Hofm. I 299—300.

**[тікіт]** «кінчик» Нед; — очевидно, похідне утворення від *тікати* (букв. «те, чим торкаються»); пор. ч. слц. *tykadlo* «щупальце, вусик». — Див. ще **тікати**.

**[тик-тик]** «вигук, яким підкликають курчат» Мо; — звуконаслідувальне утворення; пор. ч. *tik* (вигук, що передає пташиний писк).

**тил**, [*тіле*] «тупе ребро ножа, ножиць, протилежне лезу», [*тилії*] «тс.», [*тило*] «задня частина чогось, тил; хребет, спина», *тиловік*, [*тілобк*] «задня частина взуття, задник» Г, Шейк, [*тилатий*] «товстозадий», *тільний*, [*тильчастий*] «масивний» Пі, *затілля*, *затілок* «потилиця; [затилля Ме]», *затільник*, *затільний*, *запотіличник*, *позатілля* «ззаду; позаду», [*потіле*] «спина» Нед, *потілиця*, *потіличник*, [*потілишник*] «потіличник», [*потіляка*] (збільшувальна форма від *потілиця*), *потіличний*, *потілочний*; — р. бр. *тыл* «тил», др. *тыль* «потилиця; тил, задня частина війська», п. *tył* «задня частина, тил, спина», ч. *týl* «потилиця; тил», слц. *tylo* «тс.», вл. *tył* «потилиця», нл. *tył*, *tyło*, полаб. *tāl* «тс.», болг. м. *тил* «потилиця; тил», слн. [*tíl*] «потилиця», с.-цсл. **тыль** «потилиця»; — псл. *tyľ*, пов'язане, очевидно, з *tyti* «гладшати, набухати», \**t<sup>h</sup>lyst<sup>h</sup>* «товстий»; — споріднене з прус. *tūlap* «багато», лит. *tūlas* «багато хто, не один», кімр. *twl* «кругле підвищення», нвн. бав. [Dollfuss] «товста, розпухла нога», тирольським *doll* «товстий», алб. *tul* «шматок м'яса без кістки, литка, хлібний м'якуш», гр. *τύλος* «мозоль; шип; гуля», *τύλη*, *τύλη* «мозолиста спина; м'яка підкладка, подушка»; семантичний розви-

ток псл. *tyľ*, очевидно, був таким: «потовщення, набухлість» — «потовщення на шиї, холка» — «потилиця» — «задня частина чогось» — «задня частина війська». — Фасмер IV 131; Черных II 275; КЭСРЯ 457; Цыганенко 495; Brückner 589; Machek ESJC 664; Holub—Kop. 399; Schuster-Sewc 1568; Куркина Этимология 1982, 23; Meillet Etudes 420; Zubatý AfSlPh 16, 417; Rozwadowski Qu. gr. et. I 421; Trautmann 331; Mühl.—Endz. IV 137; Sütterlin IF 29, 125; Fick III 185—186; Pokorný 1081. — Див. ще **тіти**. — Пор. **товстий**, **тук<sup>1</sup>**, **тулуб**.

**[тілекрót]** «стільки раз» Бі, Пі; — запозичення з польської мови; п. *tyle-króć* «тс.» складається з компонентів *tyle* «стільки», що виникло з \**tol'* «тс.» під впливом *ile* «скільки», і ст. *króć* «раз». — Brückner 589. — Див. ще **крот**, **тільки**.

**[тилінка]** «відкрита сопілка без бокових отворів», [*телинка*, *теленка*] «тс.» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *tilínca* «пастуша дудка», молд. *тилінкэ* «дудка, сопілка» є звуконаслідувальним утворенням, паралельним до *taláncă* «дзвоник (на шиї свійських тварин)»; пор. уг. *tilinkó* «сопілка». — Vincenz 5; СДЕЛМ 425; DLRM 860; MNTESz III 918; Bárczi 310.

**тільда**; — р. *тільда*, бр. *тыльда*, п. *tylda*, ч. слц. *tilda*, болг. *тільда*, схв. *тилда*, слн. *tílda*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *tilde* «знак ~ над буквою ñ, що позначає м'якість» виникло внаслідок метатези з лат. *titulus* «надпис; заголовок» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 825; ССРЛЯ 15, 439; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 722; Вуяклија 952; Klein 1617, 1622; Walde—Hofm. II 686. — Див. ще **тітул**.

**[тильнес]** «рід страви: рибний фарш» Бі; — запозичення з російської мови; р. *тёльное* «рибний фарш; страву з рибного фаршу», [*тельноё*] «тс.» утворене від *тёльный* «тілесний», [*тельной*] «тс.»; назва зумовлена тим, що риба очищається від кісток, використовується лише її м'ясо (тіло). — Див. ще **тіло**.

[**тильчіба**] (бот.) «блювотний горіх, *Strychnos pux vomica* L.», ст. *кильчибогъ* «тс.»; — р. [*тельчибух*] «блювотний горіх»; — варіант назви [*кучелѣба*] «тс.», співвідносної з р. [*кучеляба*], п. *kulczyba*, ст. *kylczabuga*, *kuczylabuka*, ч. *kuľčiba* «тс.» і запозиченої, очевидно, з татарської мови; тат. *кучилабука* зводиться до ір. *kučla*, *kučula*, хінді *kučula*, бенгалі *kučila* «тс.». — Фасмер II 437—438; Попов Ист. лекс. 29—30; Вгӱскнер 281. — Пор. **кучелѣба**.

**тилягі** (заст.) «лати»; — неясне.

**тимáха** — див. **тіма́ха**.

**timoфіївка** (бот.) «*Phleum* L.», [*timoфеївка*] «timoфіївка лучна, *Phleum pratense* L.» Мак, [*timoфійка*, *timoфейка*, *тимка*] «тс.» Мак, [*тимотка*] «timoфіївка» Куз; — р. *timoфеївка* «timoфіївка», *timoфеєва трава*, бр. *цімафеєўка* «тс.», п. *тумотка* «timoфіївка лучна», *тумотежка* «тс.», слц. *тімотежка* «timoфіївка», болг. *тимотейка* «тс.»; — пов'язане з ім'ям Тимофія Ганзена, який першим звернув увагу на чудові кормові якості цієї трави; пор. також нім. *Timotheusgras* «timoфіївка», англ. *Timothy-grass* «тс.». — Мачек Jm. rostl. 291; Нейштадт 101; Klein 1619. — Див. ще **Тимофій**.

**Тимофій** (чоловіче ім'я), [*Темко*], *Тіміш* УРС, *Шейк*, *Тимко*, [*Тимось*, *Тимотей* Нед, *Тимобтій* (Ме)], *Тимбаха*, *Тимусь*, [*Томко*] *Шейк*, Нед, ст. *Тимохъ* (1438), *Тимошъ* (1471), *Тимовей*, *Тимофтії* (1491), *Тимовей* «честь Б(о)жа(я), Б(о)го(мъ) почте(нъ) а(бо) дорогій Б(ог)у» (1627); — р. *Тимофей*, бр. *Цімафей*, др. *Тимовей*, п. *Тумотеusz*, ч. *Timotheus*, слц. *Timotej*, болг. *Тимотей*, *Тимофей*, м. *Тумотеј*, *Тимотије*, схв. *Тимотеј*, *Тимотије*, слн. *Timotej*, стсл. **Тимоџен**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Τιμόθεος* (букв. «який шанує Бога») складається з основ *тімі* «честь, пошана; ціна; помста, кара», спорідненого з ав. *kaēpā* «помста, кара», лит. *káina* «ціна», псл. *сѣпа* «тс.», укр. *ціна*, і *џе-*

*џс* «бог». — Вл. імена 89; Беринда 237; Петровский 208; Спр. личн. имен 461; Илчев 484. — Див. ще **теїзм**, **ціна**.

**тимпáн** «стародавній ударний музичний інструмент, вид литавр», (заст.) *тимпáнник* Г, Нед; — р. болг. *тимпáн*, бр. *тымпáн*, др. *тумпанъ*, п. слц. *тумрап*, ч. *tumrán*, м. *тимпан*, схв. *тимпани*, слн. *tímpan*, стсл. **тџпанъ**; — запозичення з грецької мови; гр. *τύπανον* «вид барабана» є похідним від *τύπ-*, назалізованої форми основи *τύπος* «удар; відбиток». — СІС<sup>2</sup> 825; Фасмер IV 59; ГСЭ II 283, III 207; Горяев 367; Kopaliński 1009; Holub—Lyer 495; РЧДБЕ 722; Вуяклија 952; Klein 1669. — Див. ще **тип**.

**[тімуш]** «наче, неначе, мов, немов, ніби» *Шейк*, Нед; — очевидно, результат стягнення виразу *ти мовиш*. — Див. ще **мóва**, **ти**<sup>1</sup>. — Пор. **мов**<sup>1</sup>.

**[тим'ян]** (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» См, [*тимкан*, *тімян*] «тс.» Мак; — р. *тимьян*, [*темьян*, *тимиán*, *тімон*] «тс.», бр. [*сіміан*] «чебрець український, *Thymus uscaipicus* Клок», [*ціміяк*] «тс.», др. *тьмьянъ* «пахуча смола, фіміам», *темьянъ*, *тимьянъ* «тс.», ч. *туміán* «чебрець»; — результат видозміни др. *фимиянъ* «фіміам», зумовленої впливом лат. *thūmiāta* «пахуче куріння, фіміам», що походить від гр. *θυμίαμα* «куріння», пов'язаного з *θυμός* «дух; (ст.) дим». — Frisk I 692—693. — Див. ще **дим**, **фіміам**.

**тин** «загорожа; (дерев'яне облицювання стінок колодязя НикНикБЛ)», *тиніна*, *тіння*, [*тіння*] «матеріал для огорожі» О, [*тиньянка*] «дошка в паркані», [*тинówka*] «облицювання стінок колодязя» НикНикБЛ, [*тиніти*] «обгороджувати тином», [*затін*] «перегородка з очерету, що ставиться в річці, щоб затримати рибу», [*затінутик*] «робітник, що споруджує мур для фортеці» Ж, [*обтинити*] «обгородити тином» Ж, [*обтинічтити*] «тс.» Ж, *перетинка* «перегородка», *перетінок*, [*потінок*] «прохід між будівлею і загоро-

жею» НикНикБЛ, *попідтінню*; — р. бр. *тын* «тин», др. *тынъ* «огорожа, паркан; стіна», п. [tyn] «тин», ч. *týn*, слц. *týnie*, полаб. (vã)tájn «тс.», схв. *týn* «перегородка, внутрішня стінка», слн. *tín* «дошата перегородка», стсл. *тынъ* «перегородка»; — псл. *тупъ*; — запозичення з германських мов; дісл. *túp* «садиба, двір, сад», дангл. днн. *túp* «огорожа», двн. *zúp* «огорожа, паркан», нвн. *Zaup* «тс.» споріднені з ірл. *-du* «фортеця»; висловлюється також думка (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 145—153) про запозичення германських відповідників з праслов'янської мови, в якій псл. *тупъ* було пов'язане з *tyti* «густо рости» і первісно означало «густі зарості». — Фасмер—Трубачев IV 132; Горяев 382; Brückner 589; Machek ESJC 664; Skok III 471; Кристенко Вступ 531; Mikl. EW 370; Kirasky GLG 189—190; Uhlenbeck AfSIPh 15, 492; Stender-Petersen 253—254; Schwarz AfSIPh 42, 275—276.

[**тіна**] (бот.) «різні види водорості *Confervae* Ag.» Шейк, Нед, Мак; — р. *тіна* «твань, баговиння», [*Confervae* Ag.], бр. *ціна* «твань, баговиння», др. *тина* «болото, багно, твань», ч. ст. *tina*, болг. *тіня*, м. *тиња*, стсл. **тина** «тс.»; — псл. *tina* < \**timna*, пов'язане з \**timu* «болото, багно, твань», пор. р. [*тимёне*], др. *тимёно*, *тимёније*, ч. ст. *tuinenes*, *temenes*, вл. *tumjo*, нл. *tumpe*, стсл. **тимёно**, **тимёник** «тс.»; далі зіставляється з гр. *τίλος* «рідкий кал», двн. *theisk* «гній, кал, сміття», *deisk* «тс.», дангл. *dípa* «намокати», дісл. *ρίδα* «відтавати, розтоплювати», *ρίδγ* «відталити» (Lidén IF 19, 356—357; Lidén Arm. St. 109; Persson Beitr. 463—464; Specht 21; Trautmann 323; Holthausen Awn. Wb. 315; Charpentier MO 13, 14), з гр. *τέλμα* «стояча вода, болото, багно», вірм. *tilm* «тс.» або гр. *τίφος* «болото, багно» (Machek ESJC 639), з дінд. *stímáñ* «нерухомий», *stimitaḥ*, *timitaḥ* «тс.», *stíyā* «стояча вода», *styāyatē* «замерзає, твердіє» (Ильинский РФВ 69, 22—23); недостатньо обгрунтованим є

пов'язання з псл. *tylėti* «тліти» (Solmsen KZ 35, 478). — Фасмер IV 58, 59; Черных II 244; Младенов 633—634; Pedersen KZ 38, 351; Mühl.—Endz. IV 203; Meillet Etudes 447; Fick III 184; Ильинский РФВ 63, 333.

[**тиндара**] (бот.) «дурман, *Datura stramonium* L.» Мак; — пов'язане з [*дендёра*] «тс.» (див.).

[**тіндель**] «підтока у возі» Нед; — неясне.

**тінди-рінди** (вираз на позначення пустої балаканини), *трінди-рінди* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення; паралельне до [*тиріри*] (вигук для позначення розмови, бесіди), [*тидрітана*] (приспів у пісні), [*ти-ди-ді*] «тс.», п. [tynɔyɔndy] (вигук бігуна, що біжить попереду санок при катанні на Масляну), [tyɔyɔdu ɔdu] (приспів), болг. м. *тінтири-мінтири* «тари-бари, теревені, балаканина». — Пор. **тиріри**.

[**тинині**] (танечний приспів); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ти-ди-ді*] (приспів у пісні).

**тинівка** (орн.) «завирушка, *Rupella Vieill.*»; — похідне утворення від *тин*; назва зумовлена, очевидно, тим, що під час співу самець часто сидить на тину; пор. іншу назву цього птаха — [*плітнівка*] Шарл. — Див. ще **тин**.

**тинктюра** «настоянка лікувальної речовини на спирті або ефірі»; — р. болг. м. схв. *тинктюра*, бр. *тынктыра*, п. *tynktura*, ч. *tinktura*, слц. слн. *tinktúra*; — запозичене з німецької мови; нім. *Tinktur* «тинктура, розчин; настоянка» походить від лат. *tinctūra* «фарбування; розведена фарба», пов'язаного з *tingo*, *-ere* «змочувати, зволожувати; фарбувати», спорідненим з гр. *τέυωω* «змочую, зволожую», двн. *thupkōn* (*dunkōn*) «умочати», свн. *tunken* (*dunken*), нвн. *tunken* «тс.» — СІС<sup>2</sup> 825; СЧС 299; Фасмер IV 59; Смирнов 290; Kopaliński 1009; Младенов 634; РЧДБЕ 723; Вуяклија 953; Gr. Fwb. 763; Walde—Hofm. II 684.

[тинутися] «ударитися; статися»; — очевидно, псл. \*ti(p)ṇṇti «ударити», пов'язане чергуванням голосних з \*te(p)ti «бити»; пор. р. [тінпать, тіннуть] «легенько ударити», п. [сієрпаś, сієраś, сіраś] «ударити», нл. тураś «тихо стукати, битися»; сумнівне тлумачення р. [тінпать, тіннуть] (Фасмер IV 60) як звуконаслідувального утворення. — Див. ще **ся<sup>1</sup>**, **тепті**.

**тиньк** «штукатурка», тинк, [треньк Корз, тринк Нед] «тс.», тинька́р «штукатур», [тринка́р] «тс.» Нед, тинькува́ти «штукатурити», [тинькува́ти, тимькува́ти, тринькува́ти] «тс.» Нед; — бр. тынк «штукатурка», п. тупк «тс.»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. Tünche «штукатурка» походить від лат. tunica «туніка; оболонка, шкірка», що виникло з \*stupica, запозиченого з арамейської мови, очевидно, через посередництво фінікійців; араб. kittūnā зводиться до гебр. kuttōpeth «тс.», звідки походить також гр. χιτόν «хітон; шкіра, оболонка». — Richhardt 108; Шелудько 48; СЧС 299; Brückner 589; Kluge—Mitzka 798; Klein 1664. — Пор. **хітон**.

**тинятися** СУМ, Нед, [тиня́тись] «шкандибати» ЛексПол, [стиня́тись] «тинятися» Нед; — очевидно, результат видозміни форми \*тинутися «тихенько ходити, тинятися», що виникло з псл. \*ti(p)ṇṇti «ударити; тихенько ходити», пов'язаного чергуванням голосних з \*te(p)ti «бити», а також з \*търръть «топіт», \*търрътати «топати», \*търрати «топати»; пор. р. [тінпать, тіннуть] «легенько ударити; іти тихенько, навшпиньки, крастися», п. сієрпаś (сієраś) «ударити»; [сіраś] «іти тихенько, але безперервно» (про дощ), нл. туротаś «тихо стукати; дріботіти, шкандибати», схв. тѣпсти се «тинятися». — Див. ще **ся<sup>1</sup>**, **тепті**, **топати**. — Пор. **тіпати**.

**тип**, типа́ж, типіза́ція, типовий, типізува́ти; — р. болг. м. тип, бр. тып, п. ч. слц. вл. тур, схв. тѣп, слн. тір; — запозичення із західноєвропей-

ських мов; нім. Тур «тип, прототип; зразок», фр. type «тс.» походять від пізньолат. typus «образ, зображення», яке зводиться до гр. τύπος «удар; відбиток», пов'язаного з τύπτω «б'ю», спорідненим з дінд. tōpati (tupāti, túmpati, tumrāti) «штовхає», лтс. staipė «сліди кінських копит», псл. \*търръть «топіт», \*търрати «топати». — СІС<sup>2</sup> 825; Коваль 167—168; Hüttl-Worth 14, 15; СЧС 299; Фасмер IV 60; Kopaliński 1009; Brückner 589; Holub—Kop. 399; Holub—Lyer 495; Младенов 634; РЧДБЕ 723; Вуякклија 953; Kluge—Mitzka 799; Dauzat 733—734; Frisk II 945—946. — Див. ще **топати**. — Пор. **лінотіп**, **монотіп**, **прототіп**.

[тіпати] «повільно іти» Ж; — р. [тінпать] «тихенько іти, навшпиньки, крастися», п. [сіраś] «іти тихенько, але безперервно (про дощ)», нл. туротаś «тихо стукати; дріботіти, шкандибати», схв. тѣпсти се «тинятися»; — псл. tīpati «тихенько ударяти, тихенько йти», пов'язане чергуванням голосних з \*te(p)ti «бити», \*търръть «топіт», \*търрътати «топати», \*търрати «топати». — Див. ще **тепті**, **топати**. — Пор. **тинятися**.

[тіпець]: у виразах [вхо́піти тінцю] «потрапити на слід, на шукану дорогу», [да́ти тінцю кому́] «дати перцю, висікти»; — пов'язане з [тінпати] «повільно йти», яке в минулому мало ще значення «ударяти»; пор. [тиньку́тись] «ударитися» (з \*ti(p)ṇṇti «ударити»). — Див. ще **тіпати**.

**тіптиса**, типстѣ — див. **тепті**.

**типчак** (бот.) «костриця борозниста, Festuca sulcata L.», типе́ць, типчинá «тс.», [типчак] «костриця овеча, Festuca ovina L.», [типчинá] «мурава, газон», кипе́ць «келерія, Koeleria Pers.» РУС Бот; — р. типчак «костриця борозниста», [типе́ць], бр. ципчак, [цїпе́ць] «тс.»; — виводиться від каз. тебін «трава, що залишилася під снігом». — ССРЛЯ 15, 455; Шипова 321.

**тир<sup>1</sup>** «приміщення для стрільби в ціль»; — р. тир, бр. цїр; — запозичення з французької мови; фр. tir «стріляна-

ня, постріл; тир» пов'язане з дієсловом *tiger* «тягти; стріляти», що виникло з нар.-лат. \**tigare* «тс.» (пор. іт. *tigare*, ісп., порт. *tigar*) неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 826; Черных II 244; Dauzat 711; Klein 1620. — Пор. **тира́да**, **тира́ж**, **тирбушо́н**, **тире́**.

[**тир**<sup>2</sup>] «гусениця молочаю, *Egusa euphorgiæ*»; — неясне; можливо, виникло з [*ти́ртир*] «вид гусениці, яка шкодить винограду» (пор.).

[**ти́ра**] «велика очеретяна загорода у вигляді майже зімкнутого кола, яка стоїть у воді для вилову риби», [*ти́ря*] «загорода з очеретяних щитів для вилову риби» Дз; — неясне.

**тира́да**; — р. болг. м. схв. *тира́да*, бр. *тыра́да*, п. *tyrada*, ч. слц. слн. *tirada*, вл. *tirada*; — запозичення з французької мови; фр. *tirade* «тирада» походить від іт. *tirata* «протягання; тирада», пов'язаного з *tigare* «тягти», що виникло з нар.-лат. \**tigare* (пор. фр. *tiger*, ісп. порт. *tigar* «тс.») неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 826; Фасмер IV 60; ССРЛЯ 15, 456; Kopaliński 1009; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 723; Вуяклија 953; Dauzat 710, 711. — Пор. **тир**<sup>1</sup>, **тира́ж**, **тирбушо́н**, **тире́**.

**тира́ж**; — р. болг. м. *тира́ж*, бр. *тыра́ж*, ч. слц. *tiráž*, схв. *тира́жа*, *ти́раж*, слн. *tiráža*; — запозичення з французької мови; фр. *tirage* «тягнення; тираж» є похідним від *tiger* «тягти», що виникло з нар.-лат. \**tigare* (пор. іт. *tigare*, ісп. порт. *tigar* «тс.») неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 826; Черных II 244—245; Фасмер IV 60; Holub—Lyer 482; Младенов 634; РЧДБЕ 723; Вуяклија 953; Dauzat 710, 711. — Пор. **тир**<sup>1</sup>, **тира́да**, **тирбушо́н**, **тире́**.

**тира́н**, **тира́нство**, **тира́нія**, **тира́нічний**, **тира́нити**, **тира́нствувати**, **тира́нізувати**; — р. *тира́н*, бр. *тыра́н*, п. ч. слц. вл. нл. *tyran*, болг. *тира́н*, *тира́нин*, м. *тиран*, схв. *ти́ран*, *ти́ранин*, слн. *tirán*; — запозичення з грецької мови; гр. *τύραννος* «тиран, самодержець» походить з однієї із мов Малої Азії. — СІС<sup>2</sup> 826; Огієнко РМ 1939/1,

43; Hüttl-Worth 14; ССРЛЯ 15, 459; Горяев 367; Brückner 590; Kopaliński 1009; Machek ESJC 664; Holub—Lyer 495; Младенов 634; РЧДБЕ 724; Вуяклија 954; Frisk II 946—947; Klein 1671.

[**тиратися**] «поневірятися» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *tyrać się* (*terać się*) «поневірятися», *tyrać* (*terać*) «марнотратити, розтринькувати; поневиряти, знущатися», укр. *теря́ти* «губити, втрачати». — Brückner 568. — Див. ще **ся**<sup>1</sup>, **теря́ти**.

[**ти́рба**] «кров; рід каші з кукурудзяної муки» Нед; — неясне.

[**тирбушо́н**] «штопор, пробочник» Куз, [*трибушо́н*] «тс.» Г, Нед; — п. *tyrbuszon*, болг. *тирбушо́н*; — запозичення з французької мови; фр. *tire-bouchon* «штопор, пробочник» складається з основ *tire*, пов'язаної з *tiger* «тягти», що виникло з нар.-лат. \**tigare* (пор. іт. *tigare*, ісп. порт. *tigar* «тс.»), і *bouchon* «затичка, пробка», пов'язаної з фр. ст. *bouche* «жмут (листя, трави)», що виникло з нар.-лат. \**bosca*, пов'язаного з слат. *boscus* «кущ, хаща», запозиченого із західногерманських мов (пор. днн. двн. *busc*, свн. *busch*, *bosch(e)*, нвн. *Busch*, сангл. *bussh*, *bosch*, *busk*, англ. *bush* «тс.»). — Brückner 589; РЧДБЕ 724; Dauzat 95, 100; Klein 212. — Пор. **тир**<sup>1</sup>, **тира́да**, **тира́ж**, **тире́**.

**тирва́к** — див. **те́рло**<sup>1</sup>.

**тире́**; — р. болг. м. *тире́*, п. *tiret*, ч. *tiré*, *tiret*, слц. *tiré*; — запозичення з французької мови; фр. *tiret* «тире» пов'язане з *tiger* «тягти», що виникло з нар.-лат. \**tigare* (пор. іт. *tigare*, ісп. порт. *tigar* «тс.») неясного походження. — Черных II 245; Фасмер IV 60; Kopaliński 979; РЧДБЕ 724; Dauzat 711. — Пор. **тир**<sup>1</sup>, **тира́да**, **тира́ж**, **тирбушо́н**.

**тиримедія** — див. **інтермедія**.

[**тиринтіти**] «розводити теревені, базикати» Па, [*тириндіти*] «тс.» Ме; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*тарандіти*] «тріщати, стрекотати, відстукувати», р. [*тырандаты*] «торохтіти», *тарантіть* «тс.». — Фасмер IV 21.

**тиріри** (вигук для позначення розмови, бесіди; [гучна забава; радість O]), [*тириріри*] (вигук для позначення гри на скрипці), [*тирікати*] «погано грати на скрипці», [*тирирікати*] «тс.», [*тирлігач*] «поганий музикант, переважно скрипаль»; — р. [*тырыкаты*] «базікати, теревенити, брехати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тінди-рінди*, [*тараракати*] «видавати звук *тарара*; повторювати одне і те ж; говорити дурниці», р. [*тарарá, тарары́*] «пuste базікання», [*тарары́каты*] «базікати, говорити дурниці; розмовляти і жартувати», бр. [*тарарá*] «барабанний бій; багатомовна балаканина». — Пор. *тінди-рінди*, *тілікати*.

**тірити<sup>1</sup>** «тягти, волочити; тикати, совати», [*втірити*] «увіпхнути, всунути» Ж, [*втирка́тися*] «вмішуватися» Ж, [*втирку́н*] «проноза, пролаза» Ж, [*настірити*] «нав'язати», [*порозтірювати*] «порозтринькувати», [*стірять*] «украсти» Чаб; — р. *тырять* «цупити, тирити»; — запозичення з румунської мови; рум. *țigi* «тягти, таскати; волочити, тягнути за собою», як і молд. *тыры́* «тс.», зводиться до стсл. **тыръ, тры́ти** «тру, терти». — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 177; СДЕЛМ 443; DLRM 864. — Див. ще **терти**.

**[тірити<sup>2</sup>]** «іти поспішаючи, не звертаючи ні на що і ні на кого уваги Па; гнати Си», [*настерти*] «закортіти», [*настертися*] «домогтися», [*настира́тися*] «домагатися, наполягати», [*настіритися*] «набриднути», *настіра*, *настірливий*, *настірний*; — р. [*тырять*] «поспішно йти»; — очевидно, пов'язане з болг. *тыря* «гнати, проганяти», *те́рам* «гнати, підганяти», м. *те́ра* «гнати, переслідувати», схв. *те́рати*, слн. *tiḡati*, с.-цсл. **тѣрати** «тс.». — Див. ще **теріти**.

**[тірка<sup>1</sup>]** «птах з обтріпаним пір'ям», *тіркавий* «(про птаха) з обтріпаним пір'ям; (про дерево, лозу тощо) з гілками, що стирчать в усі боки; [нікчемний, гидкий, жалюгідний Чаб]», *тірка́тий* «тіркавий; [забійкуватий] Пі»; —

очевидно, пов'язане з *тирчати* «стирчати» (див.).

**тірка<sup>2</sup>** — див. **тарка**.

**тіркавий** — див. **тірхавіти**.

**тіркати**, *тиркотіти* «тріщати», [*тирчати*] «тріщати, скрипіти; кричати (про дрозда, цвіркуна)»; — р. *тыркаты* «тіркати», *тырк* «вигук на позначення уривчастих звуків, що видаються цвіркуном, деякими птахами», п. *terczeć* «тріщати, скрипіти; багато і швидко балакати, торохтати», [*tyrczeć, tyrczyć*] «тс.; шелестіти», слн. *trkati* «стукати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *теркотати*, *теркотіти*, п. *terkotać* «торохтати», слц. *trkotat'* «тс.». — Пор. **теркотати**.

**[тиркач]** (орн.) «дрізд омелюх, *Turdus viscivorus* L.» Шарл, *тирч*, [*тирчак*] «тс.»; — похідне утворення від *тіркати* (крик дрозда — *trrrrr*); пор. назву [*тріскухий дрізд*] «тс.» Шарл. — Див. ще **тіркати**.

**[тирку́та]** (орн.) «степовий дерихвіст, *Glareola nordmanni* Fisch.», [*тирку́шка*] «тс.»; — р. *тирку́шка* «тс.»; — похідне утворення від *тіркати* (крик дерихвоста — «тірлі» або «кірлік, кірлік»); пор. назву [*жирчик*] «тс.» Шарл. — Див. ще **тіркати**.

**тирліч** — див. **терліч**.

**тірло<sup>1</sup>** «місце для відпочинку худоби, найчастіше біля водопою; лігво, кубло звірів; місце, де птахи токують або збираються для відпочинку, на ніч; [безладдя Л]», [*те́рло*] «пасовище» Нед, [*тірва*] «токування Г; місце, де глухарі токують Шух», [*тірво*] «токовище; місце, де птахи збираються для відпочинку, на ніч», *тирлувати*, [*отерліти (худобу)*] «влаштувати нічліг для худоби» Ж; — р. *тырло* «місце стоянки худоби під час спекі і вночі»; — запозичення з румунської мови; рум. *țîrlă* «загін для овець» походить з південнослов'янських мов; схв. *трло* «загін, загорода, обора; місце зимівлі худоби», болг. [*трло*] «літній загін для овець», пов'язані з псл. \**tr̥ti* «терти», укр. *те́рти*; помилковим є припущення Корша

(Bull. de l'Acad. d. Sc. Pbourg 1907, 768) про тюркське походження цього слова (тат. нол. tyrlay). — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 176—177; Фасмер IV 132; Шипова 338—339; Потебня РФВ 2, 26; Ляпунов РФВ 76, 260; СДЕЛМ 442; DLRM 864. — Див. ще **тёрти**.

**тірло**<sup>2</sup> — див. **тёрло**<sup>1</sup>.

**тирілька** «капелюх з невисокою тулею та невеликими полями; сорт яблуни, а також її плід», [каро́лька] «тиролька» Я; — р. тирі́лька, бр. ціро́лька; — похідне утворення від назви австрійської провінції Тироль. — ССРЛЯ 15, 465.

**тирпán** — див. **терпán**.

**тирса**<sup>1</sup> (з деревини); — р. тьі́рса «тирса (з піском)»; — очевидно, пов'язане з **тёрти**; пор. [ти́рша] «з'їди», [те́ршить] «костриця». — Див. ще **тёрти**.

**тирса**<sup>2</sup> (бот.) «ковила волосиста, Stipa capillata L.; [ковила пірчаста, Stipa pennata L. ВеНЗн; осока, Carex L. Мак; торф ВеНЗн], [тирсі́на] (вид рослини) Нед; — р. тьі́рса «волосиста ковила», п. tyrsa «тс.»; — очевидно, пов'язане з [дирза] «стоколос», запозиченням з литовської мови (Лаучюте 12; Smułkowa LP 14, 64). — Фасмер IV 132.

[ти́ртир] «вид гусениці, що шкодить винограду» Шейк, Нед; — р. [ты́рты́р] «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. tirtıl «гусениця» виводиться (Petersson Ag. Arg. St. 84—85) від вірм. t'rt'ur «тс.». — Фасмер IV 132; Шипова 339; Дмитриев 548.

**тирх** — див. **терх**<sup>1</sup>.

[ти́рхавіти] «марніти, худнути, хиріти» Нед, ВеНЗн, [ти́рхавий] «жалюгідний; змарнілий» ВеНЗн; — неясне.

[ти́рхати] «розкидати Шейк, Г; ворушити (солому) О», [тирха́тий] «крислатий, розлогий (про дерево); розтріпаний, розкуйовджений; недбалий, неохайний», [розти́рханий] «розтріпаний» Нед; — р. [обтерха́ть] «обтріпати, обрвати (одяг)», п. заст. tarçhaç «тріпа-

ти»; — псл. \*tʰr̥xati «тріпати, рвати», що являє собою розширення кореня \*ter- «терти» (\*ter-s-); — очевидно, споріднене з лит. taršyti «тріпати, теребити, смикати». — Варбот Етимология 1971, 12—14. — Пор. **тёрсати**.

**тирч**, тирча́к — див. **тиркач**.

**тирча́ти** «стирчати», [тирч] «стоян, на який кладуть дерев'яну підвалу дерев'яного будинку», тирча́к; — р. торча́ть «стирчати», бр. тарча́ць, тырча́ць, др. торчати, п. [terczec], ч. trčet, слц. trčat'; — псл. \*tʰr̥čati «стирчати», пов'язане із \*stʰr̥čati «тс.»; недостатньо обгрунтованим є зближення з ч. tučit se «стирчати» (Machek ESJC 650). — Див. ще **сторч**.

[ти́рша] «з'їди»; — очевидно, пов'язане з **тёрти**; пор. [те́ршить] «костриця». — Див. ще **тёрти**.

**тис** (бот.) «Taxus L.», [тес] «тис звичайний, Taxus baccata L.», [ти́сіна́] «тисове дерево Г, Нед; тис звичайний ВеНЗн; плаун сплющений, Lycopodium complanatum L.», [тисині́на] «тисове дерево» Нед, тисо́ві, [тисова́ті] «тисові» Нед, [ти́сіна] «тис» Нед, [тиса́вий] «схожий на тис, біло-жовтий» Нед, [ти́сій] «тисовий» Нед, [тисі́йський] «тс.» О; — р. болг. тис «тис», бр. ціс, п. cis, ч. слц. tis, вл. čis, нл. šis «тс.; яловець», м. тиса «тис», схв. тис(а) «тис; модрина», слн. tísa, [tís] «тис», стсл. тиса «кедр»; — псл. tisъ не зовсім ясного походження; — найчастіше зіставляється з лат. taxus «тис» (Фасмер IV 61; Горяев 367; Machek ESJC 643; Holub—Қор. 385; Holub—Lyer 482; Schuster-Sewc Probeheft 48—49; Младенов 634; Skok III 473; Критенко Вступ 503; Mikl. EW 357; Trautmann 323; Walde—Hořm. II 653; Гамкрелидзе—Иванов 629), але при цьому виникають труднощі фонетичного порядку; є підстави і слов'янську, і латинську форми вважати запозиченнями з якоїсь невідомої мови (Дзедзелівський ЛБ II 66; Фасмер IV 61; Sławski I 103; Moszyński PZJP 24, 45—53); заслуговує на увагу зіставлення (Менгес 205—206)

з протоурало-алтайським \*taqsa/ tyqsa «кедр, модрина, яловець» і припущення генетичного зв'язку на ностратичному рівні; у такому разі видається можливим і пов'язання псл. *tišъ* (< \*tigs-) з п. *ciğıędź* «хаща» (Brückner 64; KZ 48, 222; Schuster-Sewc St. Wortst. 19).

**[тисáнка]** (ент.) «одноденниця довгохвоста, Ephedra L.» Нед; — неясне.

**ті́скати, ті́снути, [ті́сти]** «тиснути; тягти, нести» Шейк, Нед, *тиск, [тискавіця]* «кривавий понос», *[тіскавка]* «щипчики для роздавлення горіхів», *[тісканка]* «прес» ВеУг, *[тиска́р]* «друкар» Нед, *[тиска́рня]* «друкарня; виноградний прес» Нед, *[тиска́рство]* «друкарська справа» Нед, *[тисніна]* «тіснина» Нед, *тіснява, [тисъ]* «тиск», *[втиск]* «тиск» Ж, *[втиску́н]* (ент.) «гробарик, могильник, Pterostichus» Ж, *втиснений, втиснутий, відтиск, [дотисок]* «тиск, утиск» Ж, *затиск, затиска́ч, затіскувач, [натис]* «натиск» Ж, *натиск, натиска́ч, [натисливий]* «насильницький» Ж, *[натиски]* «натискуючи», *нестісливий, обтиск, обтиска́ч, [обтиск]* «відбиток» Куз, *підтиск, підтискний, по́тиск, [по́тисок]* «потиск» Нед, *[повтішкувати]* «повпихати», *[притісти]* «притиснути», *[прітис]* «спокусник жінки» Нед, *прітиск, притиска́ч, притискний, притиснений, притіснений, [притіскуватий]* «сильний, енергійний, наполегливий» Нед, *[притісний]* «бідний», *[ро́зтиск]* «потоншення» Куз, *розтискний, розтіснений, розтіснений, [стис]* «стиск» Нед, *стиск, стиска́ч* (тех.), *[стіски]* «стиснення в грудях, ядуха; рід ножиць для стрижки овець Г; задишка Нед», *[стіски]* «ангіна» ВеБ, *[стисно́ва]* «стиск, тиснява, давка» Нед, *стиска́льний, стіскульний, стіслий, стісливий, стисний, [спрітисний]* «виразний Пі; сильний, енергійний, наполегливий Нед», *у́тиск, [утиска́ч]* «переслідувач, гнобитель» Нед, *[у́тиск]* «обійми» Куз; — р. *ті́скать, ті́снуть* «тискати, тиснути», бр. *ці́скаць, ці́снуць*, п. *ciskać, cisnąć* «тс.», ч. *tisk-*

*nout* «тискати», слц. *tískat', tísnutí'* «тискати, тиснути», вл. *ćiskać, ćisnąć* «кидати, кинути», нл. *śiskać* «тискати, кидати», *śisnąć* «стиснути», болг. *сті́скам* «тискати, стискати», *сті́сна* «стиснути», м. *тиска* «тискати», *тиска* «стискати», *тисне* «стиснути», схв. *ті́ска-ти* «тискати», *ті́снути* «стиснути», слн. *tískati* «тиснути, друкувати», цсл. **ті́скати, ті́снѣти** «тискати, тиснути»; — псл. *tiskati, \*tisknoti*, пов'язане чергуванням голосних з \**těskpъ* «тісний»; дальші зв'язки неясні. — Фасмер IV 62; Черных II 245; Брандт РФВ 25, 28; Sławski I 104; Brückner 64; Machek ESJC 644; Holub—Kop. 385; Schuster-Sewc Probeheft 49; Младенов 609; Skok III 473—474; Mikl. EW 357. — Пор. **ті́сний**.

**ті́снути** — див. **ті́скати**.

**ті́сяча, ті́сячина** «тисячка», *[ті́сячина]* «одна тисячна, тисячна частина» Нед, *ті́сяцький, ті́сячник, [ті́сяшня]* «тисяча» Нед; — р. бр. *ті́сяча*, др. *ты́сяча*, п. *tysiac*, ч. слц. *tisíc*, вл. *tysac*, нл. *tysec*, болг. ст. *ті́сеца*, схв. *ті́су҃҃а*, слн. *tisoč*, стел. **ті́саш-та, ты́сашти, ты́сашта, ты́сашти**; — псл. \**tysetja, \*tysetjъ, \*tysotja, \*tysotjъ*; — споріднене з прус. *tūsimtons* (зн. в. мн.) «тисяча», лит. *tūkstantis*, лтс. *tūkstuotis*, гот. *pūsundi*, днв. *dūsund*, нвн. *Tausend* «тс.»; виводиться від іє. \**tu-k'ṛnt-ia*, букв. «велика сотня», утвореного з \**tū(s)-* (звідки псл. \**tyti* «гладшати, набухати») та \**kṛntom* «сто» (Brugmann Grundriss II 2, 48; Machek ESJC 643—644; Holub—Kop. 385; Skok III 474; Meillet MSL 14, 372; Trautmann 332; Mühl.—Endz. III 279; Karulis II 436—437; Fraenkel 1135—1136; Balticosl. 2, 60; ZfSlPh 20, 280—281; IF 50, 98; Bugge PBrB 13, 327; Kluge—Mitzka 774—775); помилковим є припущення (Hirt IF 6, 344—345; PBrB 23, 340; Vaillant RES 24, 184) про запозичення з германських мов. — Фасмер IV 133; Черных II 275—276; Горяев 382; Brückner 590; Holub—Lyer 483; Младенов 634; Mikl. EW 370;



Общ. лексика 276—284; Кристенко Вступ 522; Kiparsky GLG 88.

**Тит** (чоловіче ім'я), *Титко́*, ст. *Титъ* «ч(ес)ти достои(н) а(бо) учт(и)вы(и)» (1627); — р. м. *Тит*, бр. *Цит*, п. *Tytus*, ч. слц. *Titus*, болг. *Титъо*, \**Тит*, схв. *Тит(о)*, слн. *Tit(o)*, стсл. **Титъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Τίτος* походить від лат. *Titus*, очевидно, пов'язаного з *titulus* «шана, честь, слава». — Вл. імена 90; Беринда 237; Фасмер IV 62; Петровський 209; Илчев 485. — Див. ще **титу́л**.

**тита́н<sup>1</sup>** «божественний велетень у грецькій міфології; винятково видатна, героїчна особа», *титанічний*; — р. болг. *титан*, бр. *тытан*, п. *tytan*, ч. слн. *titán*, слц. вл. *titan*, м. *титан*, схв. *тїтан*; — запозичення з грецької мови; гр. *Τίτάν* «Титан (син Урана і Геї, бог сонця)» утворене від *τῆτώ* «сонце, день», що, очевидно, є запозиченням з малоазійського джерела. — СІС<sup>2</sup> 827; Черных II 245; Kopalinski 1010; РЧДБЕ 724; Вуяклија 954; Frisk II 904; Klein 1621.

**тита́н<sup>2</sup>** (хімічний елемент), *титаніт* (мін.); — р. болг. *титан*, бр. *тытан*, п. *tytan*, ч. *titan*, слц. слн. *titán*, м. *титан*, схв. *тїтан*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *titanium* було утворено німецьким хіміком М. Клапротом (1795) на честь міфічної цариці ельфів Титанії; виводиться також (Фигуровський 127; St. wug. obsyeh 786; Holub—Lyer 483; РЧДБЕ 724; Klein 1621) від гр. *Τίτάν* (міфологічне) «Титан» або (Черных II 245) від гр. *τίτᾱ*-*voс* «крейда, вапно, гіпс». — Волков 39. — Пор. **тита́н<sup>1</sup>**.

**тита́н<sup>3</sup>** «великий кип'ятильник»; — р. *титан*, бр. *тытан*, п. *tytan*; — назва, пов'язана з *титан* «велетень», що виникла як фабрична марка. — ССРЛЯ 15, 472. — Див. ще **тита́н<sup>1</sup>**.

**ти́тар**, [*ктїтор*] «титар» Нед, *титаренко*, [*титаренчиха*] «дружина титаренка» Шейк, Нед, *титари́ха*, *ти-*

*тарівна*, *ти́тарка*, [*титарня*] «столік, де продають церковні свічки, комора церковного старости», [*титарство*] «посада церковного старости», *титарюва́ти*, [*підтитарію*] «церковний підстароста», [*підтитарний*] «тс.», ст. *ктиторство* (1424); — р. *титар*, *ктїтор*, др. *ктиторъ* «засновник», болг. *ктїтор* «титар; засновник», м. *ктитор* «засновник», схв. *ктитор*, стсл. **ктиторъ**, **хтиторъ** «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *κτίτωρ* «засновник» пов'язане з дієсловом *κτίζω* «засновую, будую», спорідненим з дінд. *kšéti* «перебуває, живе», ав. *šāčiti* «тс.», вірм. *šēp* «жилий». — Фасмер II 393; Горяев 172; РЧДБЕ 381; Вуяклија 491; Frisk II 35.

[**ті́ти**] «жиріти, гладшати»; — р. [*тї́ти*] «гладшати, товстіти», бр. [*ты́ци*], др. *тыти*, п. *tyć*, ч. *týt* «тс.», вл. *tyć* «процвітати», нл. *tyś* «тс., гладшати», схв. *тї́ти* «гладшати, товстіти, повніти», стсл. **ты́ти** «тс.»; — псл. *tyti* «гладшати, набухати», пов'язане з *tyľ* «тил», *tukъ* «тук»; — споріднене з лит. *tũkti* «жиріти, гладшати, товстіти», лтс. *tũkt* «пухнути, набрякати», кїмр. *tyfu* «рости», лат. *tumeo*, -ēre «бути розпухлим, набухлим», дінд. *tũ-ya-* «сильний, швидкий», *távaḥ* «сила», *taviti* «він сильний», ав. *tavás-* «сильний»; іє. \**tũ-*. — Фасмер IV 133; Brückner 587—588; Machek ESJC 665; Holub—Kop. 399; Skok III 474—475; Mikl. EW 367; Trautmann 331; Pedersen Kelt. Gr. I 178; Walde—Hořm. II 715—716. — Пор. **тил**, **товстї́й**, **тук<sup>1</sup>**.

**ті́тівка** (сорт яблуні, а також яблука цього сорту); — бр. *цітайка*, болг. *титовка*; — запозичення з російської мови; р. *титовка*, [*титовское яблоко*] походить, можливо, від місцевої назви.

**ті́тло** «надрядковий знак», *ті́тла* «тс.»; — р. *ті́тло*, *ті́тла*, бр. *ці́тла*, др. *титъла* «напис, надпис», *титъль* «тс.», п. *tytel* «титло», ч. *titla*, болг. м. *ті́тла*, схв. *тї́тла* «тс.», стсл. **ТИ́ТЬЛА** «напис, надпис», **ТИ́ТЬЛЬ**, **ТИ́ТЬЛЬ** «тс.»;

— через церковнослов'янське посередництво запозичене із середньогрецької мови; сгр. τίτλος (τίτλον) «напис, надпис, заголовок» походить від лат. titulus «напис, надпис, заголовок; почесне звання» неясного походження; — Фасмер IV 62; ГСЭ II 281, III 202—203; КЭСРЯ 443; Kopaliński 1010; Holub—Lyer 483; Младенов 634; РЧДБЕ 724; Skok III 475; Walde—Hofm. II 686; Klein 1622. — Див. ще **тітул**. — Пор. **тільда**, **Тит**, **титр**.

**титр**, *титрувальник*, *титрувати*; — р. *титр*, бр. *цітр*, ч. *titr*, слц. *titer*, болг. *ті́тър*, схв. *титр*; — запозичення з французької мови; фр. *titre* «заголовок; титул; проба, якість, характеристика» виникло зі ст. *title* «тс.», що походить від лат. *titulus* «напис, надпис, заголовок; почесне звання» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 827; ССРЛЯ 15, 476; Holub—Lyer 483; РЧДБЕ 724; Вуяклија 955; Dauzat 711; Walde—Hofm. II 686; Klein 1621, 1622. — Див. ще **тітул**. — Пор. **тільда**, **Тит**, **тігло**.

**тітул** СУМ, Г, [*титу́ла*] «звання, чин» О, [*титуляту́ра*] «форма титулування» СЧС, Нед, *тітульний* СУМ, Г, *титулярний*, *титулувати*, ст. *титулъ* (1438); — р. болг. *ті́тул*, бр. *ты́тул*, п. *tytuł*, ч. слц. *titul*, вл. *tituł*, м. *ти́тула*, схв. *ты́тула*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *titulus* «почесне звання» етимологічно неясне. — СІС<sup>2</sup> 827; Hüttl-Worth 15; Фасмер IV 62; Горяев 368; Смирнов 290—291; Булька 321; Brückner 590; Kopaliński 1010; Machek ESJC 644; Holub—Lyer 483; РЧДБЕ 724; Вуяклија 955; Walde—Hofm. II 686; Klein 1622. — Пор. **тільда**, **Тит**, **тігло**, **титр**.

**тиф**, [*ти́фус*] «тиф» Нед, *тифозний*; — р. болг. *тиф*, бр. *ты́ф*, *ты́фус*, п. вл. *tyfus*, ч. *tyf*, слц. *tyfus*, м. *ти́фус*, схв. *ты́фус*, слн. *tifus*; — запозичення з новолатинської мови (медичної латині); нлат. *typhus* «тиф» походить від гр. *τύφος* «дим, чад; заціпеніння, потьмарення свідомості», пов'язаного з

*τύφος* «димити», *τυφλός* «сліпий», *τύφῶν* «вихор, ураган, смерч» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 828; Фасмер IV 63; Черных II 245—246; Горяев 368; ССРЛЯ 15, 482; St. wyg. obcych 785; Holub—Lyer 495; РЧДБЕ 725; Frisk II 949—950, 950—951.

[**ти́фтик**] «сорт вовняної тканини» Шейк, Нед; — п. *tyftyk* (*dyftyk*) «сорт шовкової або вовняної тканини», схв. [*ти́фтик*] «сині нитки, синя бавовна; волокно»; — запозичення з турецької мови; тур. *tiftik* «тонка ангорська вовна», *diftik* «козяча вовна» споріднене з чаг. *tiftik* «ангорська вовна», походить від ар. *tiftiq* «м'яка і тонка вовна». — Макарушка 14; Brückner 588; St. wyg. obcych 163, 785; Skok III 467; Mikl. EW 369; Lokotsch 162; Räsänen Versuch 479.

**тіхий**, *тихенький*, *тихоня*, *тіша*, [*тиша́к*] «гарна, тиха погода» Мо, *тишина́*, *тишко́*, *тихішати*, *тіхшати*, *тіхнути*, [*тиші́ти*] «тихомирити, створювати тишу» Нед, [*тишкуютися*] «шептатися?», [*тіхо́*] «повільно» ВеУг, [*тіхонько́*] «тихенько» Шейк, Нед, [*тиху́тко*] «тс.» тж, *тихце́м*, *тішком*, [*вти́хлий*] «тихий, спокійний» Нед, [*втихати́*] «утихати» Ж, *зати́шний*, *зати́ш*, [*зати́ша*] «тиша» Я, [*зати́шина*] «затишок», *зати́шок*, *зати́шша*, *надтихати́*, *невтиші́мий*, *невти́шний*, [*отихати́*] «утихомирюватися, лягати» Куз, *потихоня́* «тихоня», *потихе́нку*, *потихе́нко*, *потихе́ську*, [*потихи́*] «потиху», *поті́хо*, *поті́ху*, *поті́хше*, [*преті́хий*] «дуже тихий, спокійний» Нед, *приті́хлий*, *приті́шений*, *притиха́ти*, *приті́хти*, *приті́шити* СУМ, Г, *сті́хлий*, *сти́хати́*, *сти́шати́*, *сті́шитися* «стихнути, притихнути», [*стиші́ти*] «стихнути», *сті́шувати́*, *сті́ха*, *сти́хача́*, *сти́хенька*, *сті́шка*, [*суті́хти*] «стихнути» Куз, *спідті́ха*, *спідті́шка*, *ути́хати́*; — р. *тіхий*, бр. *ціхі*, др. *тихъ*, *тихьи*, п. *сі́ху*, ч. слц. *tichý*, вл. *śichi*, нл. *śichu*, полаб. *taixě*, болг. м. *тих*, схв. *ты́х*, слн. *tih*, стсл. **тихъ**; —

псл. *tixъ* «тихий», пов'язане чергуванням голосних з *tuxnōti* «тухнути», *tēšiti* «тішити»; — здебільшого зіставляється з прус. *teisi* «честь», *teisingi* «гідний, достойний», *teisiskan* «поважність», лит. *teisūs* «справедливий», *tiesà* «правда», *tiēsti* «направляти, випрямляти», ірл. *toisc* «потреба, бажання»; первісне значення — «простий, прямий, рівний», звідки «слухняний, покірний, тихий», пор. іт. *riano* «плоский, рівний; тихий»; пов'язується також (*Machek ESJC 643*) з лит. *tylūs* «тихий», *tylėti* «мовчати», *tilti* «затихати; замовкати, змовкати», лтс. *stilt* «заспокоїтися», нім. англ. *still* «тихий»; викликають сумнів зіставлення з дінд. *tūṣṛīm* «тихо» (*Zubatý BB 17, 326*; *Младенов 634*). — *Фасмер IV 63*; *Черных II 246*; *Брандт РФВ 25, 28*; *КЭСРЯ 443*; *Sławski I 99*; *Brückner 61*; *Holub—Kop. 385*; *Skok III 468*; *Pedersen IF 5, 41*; *Wijk AfSIPh 37, 26*; *Mühl.—Endz. IV 124*; *Karulis II 399—400*; *Grūnenthal AfSIPh 38, 138—139*. — Пор. **тішити**, **түхнути**<sup>1</sup>.

**Тіхін** (чоловіче ім'я), *Тіхон* УРС, Нед, [*Тіхно*] Нед, *Тішко*, ст. *Тыхъно* (1370), *Тыхонъ* (1430), *Тишко* (1454), *Тихон* (1483), *Тиша* (1491), *Түхонъ...* «пригожуючіся..., з трафунку» (1627); — р. болг. *Тіхон*, бр. *Ціхан*, стсл. **Түхонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Τύχων* походить від *τυχών* «удачливий, щасливець», дієприкм. від дієслова *τυγχάνω* «попадаю; маю удачу; щастя», спорідненого з лит. *daig* «багато», лтс. *daĩdz* «тс.», гот. *daug* «годиться», нвн. *taugen* «годитися, бути придатним», псл. *\*dugjъ* «дужий», укр. *дужий*. — *Вл. імена 90*; *Беринда 237*; *Фасмер IV 64*; *Петровский 209*; *Спр. личн. имен 462*; *Илчев 485*; *Frisk II 940—941*. — Див. ще **дужий**.

[**тіцько**] «тільки, стільки» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. [*tyćko*] «стільки» пов'язане з *tyle* «тс.», що виникло з *\*tol'* «тс.» під впливом *ile* «скільки». — *Brückner 589*. — Див. ще **тільки**. — Пор. **тілекрот**.

**тіцяти**, *тіцькати*, *тіцьнути*, [*тіцкати*, *тіцнути*] «бити задніми ногами» Шейк, Нед, *тиць*; — бр. *тыцкаць* «тикати, тицяти», *тыцнуць* «ткнути, тицьнути», слц. *tycať* «торкати, торкатися», схв. *тыцати* «тс.», цсл. **тыцати** «тикати, штрикати»; — псл. *tycati* «тикати, торкати» пов'язане з *tycati* «тс.», видозміненим під впливом імператива *tyci*. — *Мельничук ПСМ V 109*. — Див. ще **тікати**.

[**тічба**] «юрба» СУМ, Нед; — результат видозміни форми [*тіжба*] «тс.», можливо, зближеного з *тічка*. — Див. ще **тіжба**.

[**тичяти**] «стирчати» ЛексПол; — ч. *tyčit se* «стирчати; видаватися; підніматися», слц. *tyčít' sa* «височіти, підніматися», слн. *tičáti* «знаходитися, бути, стирчати»; — пов'язане з *тікати*, *вити́катися*, *тічка*; пор. цитату: «Де вбив тічку, там і тичить». — Див. ще **тікати**.

[**тиш**, *а-тиш*] (вигук, яким гонять овець); — пов'язане з [*гиш*] «тс.» ЛЧерк, [*киш*, *а-кіш*] (вигук для відгону) Нед. — Див. ще **гиш**, **киш**.

**ті** — див. **ти**<sup>2</sup>.

**тіара**; — р. болг. *ти́ара*, бр. *ты́ара*, др. *тиара*, п. слц. вл. *tiaga*, ч. *tiága*, схв. *ти́ара*, слн. *tiága*, стсл. **тиара**; — запозичення з грецької мови; гр. *τιάρα* «тіара (головний убір персів)» походить з якоїсь східної мови. — *СІС<sup>2</sup> 828*; *Фасмер IV 55*; *ГСЭ III 201—202*; *Kopaliński 977*; *Holub—Lyer 482*; *РЧДБЕ 722*; *Вујаклија 952*; *Frisk II 896*.

[**тібіти**] «мало дати, дати на сміх» Шейк, Нед; — неясне.

[**тізю**] (вигук для підкликання теляти), [*цізю*] (вигук для підкликання корови) ВеЛ; — неясне; можливо, пов'язане з *теля*; пор. у тому ж говорі [*біцю*] (вигук для підкликання бика) ВеЛ від *бик*.

**тік**<sup>1</sup>, [*таківня*] «приміщення для молотби» Л, [*тічок*] «утопане або вирівняне місце Г; місце, де стоять вулики ЛЧерк; місце, де ввечері збирається молодь Нед», *точок* «місце, де стоять

вулики», *токовій*, [натік] «земляна долівка в хаті» ДзАтл I, [перетічок] «тік» Л, [перетіччя] «місце в клуні, де молотять» Кур, [передтіччя] «місце перед током»; — р. бр. болг. *ток*, др. *токъ*, п. слц. діал. *tok*, стсл. **токъ**; — псл. *tokъ* «утопане для молотьби місце», букв. «місце бігу коней, за допомогою яких молотять», пов'язане чергуванням голосних з \**tekti* «бігти, текти»; пор. лит. *tãkas* «стежка», лтс. *taka*, *taks* «тс.», ав. *taka-* «біг», перс. *tak* «тс.». — Фасмер IV 69, 70; Горяев 370; Потєбня РФВ 7, 228; Врїцкпег 573; Machek ESJĈ 646; Младенов 635. — Див. ще **текті**.

[**тік**<sup>2</sup>] «розтоплений жир», [ток] «тс.» Л; — пов'язане чергуванням голосних з *текті*; пор. р. [ток] «потік; рідина, що тече; усе, що ллється, біжить», др. *токъ* «течія, джерело», ч. *tok* «течія; потік; річка, струмок», слц. *tok* «течія», нл. *tok* «річка», болг. *ток* «течія», м. *ток*, *тек*, схв. *тѡк* «тс.», слн. *tók* «потік, течія», стсл. **токъ** «тс.». — Фасмер IV 69—70; Machek ESJĈ 646. — Див. ще **текті**. — Пор. **тік**<sup>1</sup>.

**тікати**<sup>1</sup>, *тікач*, *втєкті*, *втєча*, [втїк] «втєча» Ж, *втїкач*, [втєклиї] «утєклиї» Ж, [втїки] «утєки» Ж, [втєком] «утїкаючи» Ж, *врѡзтіч*, [затєка] «приблуда, заволока» Ж, [затїч] «тс.» Ж, [навтєк(и)] «навтіки», *навтікача*, *навтіки*, [навтѡки] «тс.», [невтєклиї] «який не втєче, не уникне чоґось», [потєчіся] (знев.) «піти, поїхати» О, [притектіся] «прийти», *рѡзтіч*, *утєки*, *утєча*, *утїк*, [утїканка] «утєча» Нед, *утїкач*, *утїки*, [утєком] «утїкаючи», *утѡком* «навтіки», *урѡзтіч*; — р. *тікать* «тікати» (з укр.), п. [сієкас] «швидко бігти, мчати; тікати», вл. *сѣкас* «тікати», слн. *tėkati* «бігати, бігти, текти», стсл. **тѣкати** «тікати»; — псл. *tėkati* «бігати, тікати», ітератив до \**tek-ti* «бігти, текти». — Див. ще **текті**.

[**тікати**<sup>2</sup>] «бігати тічкою», [тікати-ся] «блукати; мати тічку» Нед, [тікаться] «виявляти статеву охоту» (про суку) Чаб, [тікаться] «тс.» Нед, [ті-

*чити*] «бути в періоді тічки», [тєчка] «зґрая, косяк, табун риб; тічка собак» ЛЖит, [тікальниця] «самка собаки в час тічки» Нед, *тічка*, [тічнїя] «тічка, зґрая (в час тічки)» Нед, [тішнїя] «тічка, зґрая собак» Ме; — р. *тєчка* «період статевої активності в самки ссавців», бр. *цєчка* «тс.», п. *сієкас* сіє «паруватися» (про собак, вовків), *сієчка* «тічка»; — псл. *tėkati* «виявляти статевої потяг», результат семантичної видозміни форми *tėkati* «тікати». — Див. ще **тікати**<sup>1</sup>.

**тік-тāk**, *тік-тік*, *тікати*, *тіктākати*; — р. болг. *тик-тāk*, бр. *цік-так*, п. ч. слц. *tik-tak*, слн. *tik-tāk*; — звуконаслідувальне утворення, можливо, зумовлене впливом західноєвропейських мов; пор. нім. *tick tack* «тік-так», фр. *tic tac*, *tac tac*, англ. *tick* «тс.». — Фасмер IV 56; Горяев 367; Machek ESJĈ 643; Holub—Kop. 385.

**тілесá** «тіло; тіло гладкої людини», *телесá* «тс.»; [нутроці, потрухи Шейк], [тенесá] «нутроці; кишка» Нед, [телесó] «забита, але не розпатрошена тварина; тіло п'яної людини, яка не тримається на ногах» Л, [телесовáтий] «товстий, пузатий» Нед, *тілесний*, [розтелесувáти] «розірвати на частини (тварину)»; — р. *телесá* «телеса», др. *тѣлеса* (називний в. мн.) «тіло», ч. *těleso* «тіло», слц. *teleso* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тѣлеса** є формою наз. в. мн. від **тѣло** «тіло». — Див. ще **тіло**.

**тілікати** (про погану гру на скрипці, гармонії), [тілі-тілі] (вигук для позначення гри на скрипці), [тілілічки] «тс.», [затілікати] «заграти на скрипці»; — р. *тілікать*, *тілілікать*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [тірікати] «погано грати на скрипці», [тірирікати] «тс.», [тіриріри] (вигук для позначення гри на скрипці), *терілікати*, *тірилікати*, *пілікати*, р. *пілікать* «пілікати». — Пор. **тірири**.

**тіло**, [тілєстий] «блїдо-рожевий» Корз, *тілістий*, [тіловітий] «тіліс-

тий» Нед, [тільча́стий] «масивний» Шейк, Ж, *втїлі́ти* СУМ, Нед, *натїль-ний*, [отїля́ти] «втїлювати» Ж; — р. *тѣло*, бр. *цѣла*, др. *тѣло*, п. *ciato*, ч. *tělo*, слц. *telo*, вл. *се́то*, нл. *šeŕo*, болг. *тѣло*, м. *тело*, схв. *тѣло*, слн. *teló*, стсл. **тѣ́ло**; — псл. *tělo* не зовсім ясного походження; — часто зіставляється з лтс. *tēls*, *tēle* «образ, тїнь, статуя», *tēluōt* «надавати форми» (Skok III 468—469; Trautmann 317; Zubatý St. a čl. I 2, 132; Mikkola Ursl. Gr. I 46); з другого боку, латиські слова вважаються запозиченими з давньоруської мови (Mühl.—Endz. IV 171; Karulis II 386—388); пропонується також (Pisani Paideia, 8, 1953, 89—90) реконструкція \**tait-lo*; виведення *tělo* з \**tēnlo*, спорідненого з дїнд. *tanúh*, *tanúh* «тіло» (Oštir WuS III 206—207), неможливе (псл. було б \**tělo*); ненадійними є й інші зіставлення: з гр. *τέλος* «завершення, виконання; мета; строк; податок; загін» (Machek ESJČ 638—639; Holub—Lyer 479); з прус. *stallit* «стояти», дїнд. *sthálati* «стоїть», *sthála* «насип» (Ильинский РФВ 63, 333—335); з гот. *stains* «камінь», гр. *στίᾱ*, *στίῶν* «камінець», *στίφος* «купа», вірм. *t'ín* «виноградне зернятко» (Pettersson KZ 47, 281—282); з псл. *těpъ* «тїнь» (Mikl. EW 356; Младенов 646; Vondrák BB 29, 178); з псл. *тъо* «тло» (Lewy RBG 32, 137). — Фасмер—Трубачев IV 39—40; Черных II 234; Преобр. II, вып. последний, 11; Sławski I 97; Критенко Вступ 506, 542.

**ті́льки**, [ті́ки] «тільки Г; стільки Пі; скільки ЛЧерк», *ті́лько* «тільки; [скільки ЛЧерк]», [ті́вко] «стільки», [ті́ко] «тільки», [ті́ленно] «як багато, скільки» О, [те́льо́] «стільки» Шейк, Нед, [то́ль] «тс.» Шейк, [ті́ль-ті́ль] «тіль-ті́ль», [ті́ль] «трохи, небагато» Ва, *ті́ль-ті́ль*, [ті́лький] «такий числом Г; такий великий Ба; дуже великий О», [натї́лько] «настїльки» Ж, [натї́уко] «багато» ВеЛ; — р. *то́лько* «ті́льки», бр. *то́льки* «тс.», др. *толико* «стїльки; тїльки», *только* «тс.», п. *tułko* «ті́льки», ч. *tolik* «стїльки», *toliko* «ті́льки», слц.

*tol'ko* «стїльки», *tol'kú* «такий великий, такий значний», болг. *то́лко* «стїльки», м. *толку*, схв. *толїкѡ*, слн. *tóliko* «тс.», *tólik* «такий великий», стсл. **толїкѣ** «тс., такий численний»; — псл. *tolikъ* «такий великий, такий числом», суфіксальне утворення від псл. \**toli* «стїльки», що складається з вказівного займенника \**to-* «той» і частки *li* «чи» (пор. стсл. **толї** «до того, до такої міри», **толь** «стїльки»); аналогічними утвореннями є гр. *τηλίος* «такий великий, такий сильний», лат. *tālis* «такий; такий важливий», лит. *tōlei* «доти, до того часу». — Німчук ІУМ Морфологія 370—371; Фасмер IV 74—75; Brückner 589; Machek ESJČ 646—647; Meillet Études 418; Trautmann 312; Schmidt Vok. I 91; Walde—Hofm. I 644. — Див. ще **ли**, **той**. — Пор. **кї́лька**<sup>2</sup>, **стї́льки**.

**ті́ма́ха** «майстер якоїсь справи; нетяга, бідолаха, [молодець Г; гульвіса, гультяй Пі]», [ті́ма́ха] «шибеник» Нед, [ті́ма́шний] «здібний до чогось», [ті́мє́нный] «тс.», [ті́мїний] «пристрасний; охочий» Па, [не́тіма́ха] «невдаха; людина, позбавлена здібностей» Она; — не зовсім ясно; пов'язується (Меркулова Sl. Wortst. 139—140) з *тї́мити*, р. [тї́मितь] «тямити», бр. *цї́міць* «тс.». — Див. ще **тї́мити**.

**ті́мбел** — див. **ті́бєль**.

**ті́м'я**, [ті́мнє] «ті́м'я Кур, [ті́міне] «тс.» Корз, *ті́м'яниця*, [ті́м'яниць] «тс.» О, *ті́мениця* «кірка, що утворюється від нечистоти на тімені, на тілі в дітей», [ті́менички ВеЗа, ті́мянкі ВеУг, тї́мінї́ха Кур] «тс.», *ті́м'ячко* (анат.), *ті́м'яній*, [потї́мя] «ті́м'ячко (у дитини)» ВеЛ; — р. *те́мя*, бр. *цѣ-мя*, др. *тѣма*, п. *ciemie*, ч. *těmé*, *teme-no*, слц. *temä*, *temeno*, нл. *tuŕne*, болг. м. *те́ме*, схв. *тѣ́ме*, слн. *téme*, с.-цсл. **тѣ́ма**; — псл. \**temę* не зовсім ясного походження; на думку деяких дослідників, пов'язане з *търѡ*, *тѣті* «тяти, рубати, сікти», подібно до того як нім. Scheitel «ті́м'я, маківка» пов'язане з *scheiden* «розділяти, відділяти» (Горяев 364; Schrader Reallexikon I 639); у тако-

му разі \**temę* виникло з \**tenmen*, первісне значення якого — «місце, на якому рубають» (КЭСРЯ 440); інші зіставлення менш переконливі: з лат. *tego*, -*ege* «крити, покривати» (Трубецької, див. *Dugново Slavia VI* 230); з гр. *στόμα* «рот, уста; лицевий бік; вістря» (Machek ESJČ 639); з ав. *staęra-*, *taęra-* «вершина гори» (Черных II 235; Petersson AfSIPh 36, 135—137); з іє. \**stoi-*, \**stei-* «стояти» (Младенов 631). — Фасмер IV 41; Sławski I 100; Skok III 476; Варбот *Этимология* 1965, 113. — Див. ще **тяти**.

**[тіничка]** (бот.) «хвощ польовий, *Equisetum arvense* L.» Мак, **[собо́нка-тіні́чка]** «тс.» Г, Нед; — очевидно, пов'язане з **тінь**, **тіні́ти**; назва зумовлена тим, що хво́щ затіняє інші рослини. — Див. ще **тінь**.

**тінь**, **ті́нник** «тінисте місце; [альтанка, бесідка Шейк]», **[тіно́к]** «тінисте місце», **тіні́стий**, **ті́н'явий**, **ті́н'ястий**, **тіні́ти**, **відтіно́к**, **відті́нь**, **відтіні́ти**, **[за́тінка]** «абажур» Куз, **заті́ння**, **за́тіно́к**, **[заті́но́к]** «сонячний годинник» Ж, **[за́тінь]** «затінок» Ж, **[на́тінка]** «відтінок» Ж, **[на́тіно́к]** «тіньове зображення, силует» Ж, **оті́ніти**, **[отті́не]** «відблиск, слабке світло» Ж, **прі́тіно́к** «затінок; [півтінь Куз]», **[прі́ті́нь]** «півтінь» Куз, **прі́ті́нений**, **[прі́ті́нко́вий]** «сутінковий» Куз, **прі́ті́ніти**; — р. *тень*, бр. *цень*, п. *cień*, ч. [tín, tiň], слц. *tieň*, нл. *šěj*, слн. *ténja*, цсл. *тѣна*; — псл. *těpъ*; — загальноприйнятої етимології не має; більшість дослідників (Черных II 236; Sławski I 100; Rozwadowski Jagić—Festschr. 306—308; Vondrák BB 29, 173—178; Mikkoła Ursl. Gr. 66) виводить з \**těmpъ* «темне місце», пов'язуючи з *тъма* «тьма, пітьма», \**тъмьпъ* «темний» (є пояснюється впливом \**сѣпъ* «тінь»); більш переконливою є думка про зв'язок з псл. *stěpъ* «тінь» і *сѣпъ* «тс.» (Откупщиков 237—238; Пјинскій AfSIPh 28, 160; Горяев 382; Мельничук *Этимология* 1984, 139; Brückner 62; Machek ESJČ 578; Mikl. EW 323). — Німчук 34; Фасмер IV 43; Преобр. II,

вып. последний, 11—12. — Пор. **сі́ни**, **сі́нь**, **су́тінь**, **те́мний**.

**[тіпанка]** «розумна, охайна жінка» Нед, **[отіпанка]** «обірвана жінка»; — очевидно, похідні утворення від *нетіпа́нка* «нетіпаха». — Див. ще **нетіпа́ха**.

**тіпа́ти**, **[тіпа́ка]** «удар», **тіпа́лка**, **тіпа́льник**, **[тіпа́ля]** «тіпальниця» Чаб, **[тіпа́льня]** «бительня» Чаб, ГрицАВ, **[тіпані́на]** «тіпання конопель або льону», **[тіпа́н]** «прочухан, стусан» Си, **[тіпанка]** «бительня» ГрицАВ, **[тіпа́чка]** «прочуханка», **[тепа́чка]** «примітивна тіпалка у вигляді загостреної дерев'яної жердини» Л, **тіпа́льний**, **вті́пувати**, **[вті́пенки]** «костриця, терміття» Ж, **[неті́пи]** «погані коноплі, що не тіпаються» Ж, **[отіпанка]** «тіпання (конопель)», **[отіпа́льниця]** «тіпальниця» Ж, **потіпа́ч** «тіпальник», **потіпа́ха**, **потіпа́ка**, **[поті́пня]** «непосидючий» Нед, **[потіпа́вище]** «потіпаха» Нед, **розтіпа́ний**; — р. **[тепа́ть]** «ударяти», п. **[сіра́с, сіра́с]** «ударяти, бити», ст. **тера́с** «бити, шмагати», ч. **тера́т** «ударяти, бити», слц. **тера́т'** «карбувати», вл. **се́ра́с** «клепати, тіпати», нл. **се́ра́ш** «ударяти, тіпати», полаб. **tipst** «тіпати», болг. **те́пам** «валяти (сукно); бити, вибивати; стукати, тупати (ногами)», м. **тепа** «бити»; — псл. **těpati** «бити, ударяти», що є ітеративом до \**te(p)ti* «ударити». — Machek ESJČ 640. — Див. ще **тепті**.

**тіпу́н**; — р. **типу́н**, бр. **ціпу́н**, ч. **típec** «тіпун», **típek**, ст. **tipet**, слц. **típec**, вл. **сі́рк** «тс.»; — не зовсім ясне; пов'язується з нім. *Pips* «типоть, тіпун», англ. *pip* «тс.», що зводяться до лат. *pītuīta* «слиз; типоть, тіпун» (Горяев 367); зіставляється також з укр. *ніпоть*, бр. **[ні́пно]** «пипоть, тіпун», п. **руре́с**, болг. **ні́пка** «тс.» (Mikl. EW 247), пор. ще слц. **pípet'**, **pipet**, **pipes**, **pípat'** (Machek ESJČ 43); Махек (там же) поєднує обидва погляди, виводячи це слово з псл. \**pítъtъ* як спорідненого з лат. *pītuīta* «слиз; пипоть, тіпун», іє. \**pītu-* «слиз, смола»; первісне \**піть-* на ґрунті окремих слов'янських мов змінилось або в

ріръ (внаслідок асиміляції), або в тіръ (внаслідок метатези); помилковим є припущення про звуконаслідувальне походження слова (Holub—Kop. 385; Младенов 423). — Див. ще **пйпка**. — Фасмер IV 60.

**тісний** «непросторий; вузький; [бідний, злиденний Нед]», *тіснуватий*, [тісна́к] «бідняк», *тісніна*, *тіснота́*, *тіснява*, [тісня́к] «бідняк», *тісніти*, *тіснішати*, *затісний*, *затіснявати*, *затісняти*, [побі́сний] «тіснуватий», [приті́сний] «бідний, незаможний» О, [сті́снійч] «конденсатор» Нед; — р. *тєсний*, бр. *цєсны*, др. *тѣснѣ*, п. *ciasny*, ч. *těsny*, слц. *tesny*, вл. *česny*, нл. *šesny*, болг. м. *тєсен*, схв. *тєсан*, слн. *tēsen*, стсл. **тѣснѣ**; — псл. \*tēskpъ «вузький, тісний», пов'язане чергуванням голосних з *tiskati* «тискати»; зіставляється також (Machek ESJČ 641; LP 5, 1955, 69—70) з гр. στενός «вузький, тісний» з припущенням на слов'янському ґрунті метатези приголосних і подовження голосного е. — Фасмер—Трубачев IV 51; Черных II 240; КЭСРЯ 441; Брандт РФВ 25, 28; Sławski I 97—98; Brückner 60; Holub—Kop. 384; Младенов 646. — Див. ще **тісскати**.

**тістечко**; — запозичення з польської мови; п. *ciasteczko* «ласощі з тіста, тістечко» е зменш. від *ciastko* «тс.», похідного від *ciasto* «тісто». — Див. ще **тісто**.

**тісто**, *тіснуватий*; — р. *тєсто*, бр. *цєста*, др. *тѣсто*, п. *ciasto*, ч. *těsto*, слц. *cesto*, вл. *često*, нл. *šesto*, полаб. *t'ostü*, болг. *тєстó*, м. *тєсто*, схв. *тєсто*, слн. *testó*, цсл. **тѣсто**; — псл. *těsto* не зовсім ясного походження; — пов'язується з *тісскати*, *тісний* (Варбот Етимологія 1965, 109; Брандт РФВ 25, 28; Holub—Kop. 384); далі зіставляється з дірл. *táis*, *taes* «тісто», кіпр. *toes* «тс.», двн. *theismo*, *deismo* «закваска», дангл. *dǣsma* «тс.», гр. σταίς «пшеничне тісто» (Черных II 240—241; Pedersen Kelt. Gr. I 56; Stokes 121; Lidén Arm. St. 108; IF 19, 353—354; Rozwadowski Qu. gr. et. I 422; Machek

ESJČ 642; RÉS 23, 63; Sławski I 98; Brückner 60; Младенов 646; Meillet Études 297; Trautmann 321); Пізани (Paideia 8, 89—90) реконструює \*tait-lo, яке пов'язує з *télo* < \*tait-lo; необґрунтоване пов'язання з псл. *stěna* «стіна» (Holthausen KZ 47, 307), як і припущення про запозичення з кельтських мов (Šachmatov AfSIPh 33, 92). — Фасмер—Трубачев IV 51; Критенко Вступ 521, 522.

[**ті-ті**] (вигук для підкликання курей) ВеБ; — р. [ти-ти-ти] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тю-тю*, *ціп-ціп*. — Пор. **тю-тю**, **ціпа**.

**тітка**, *тіта*, *тітчаник*, *тіччаник*, *тіччанка* — див. **тєта**.

[**тітко**] (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» Нед; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з [*дудко*, *одітут*] «тс.». — Пор. **дудко**.

**тіун** (іст.) (назва ряду службових осіб на Русі XI—XVII ст.: управитель княжим або панським господарством, суддя нижчої категорії тощо); «[наглядач Куз]», [тію́н] «наглядач» Куз, *ти-вун* «тіун; [наглядач Куз; судовий пристав Нед]», [ті-вун] «наглядач Куз; повітовий суддя; голова Нед», [ти-вон] «наглядач, судовий пристав» Нед, [ти-він] «оповісник, глашатай» Нед; — р. *тиу́н* «тіун», [ти-вун] «суддя нижчої інстанції; прикажчик, управитель», бр. *ці-вун* «тіун; [сільський старшина в панському маєтку, який наглядає за роботами]», др. *ти(в)унѣ* «слуга; дворецький; особлива посада при князях, боярах і єпископах; службова особа по управлінню міста або місцевості», п. *ci(w)un* «земський службовець»; — старе запозичення з давньоісландської мови; дісл. *rjónn* «слуга» споріднене з дангл. *féowen* «наймичка, служниця», гот. *rius* «слуга», двн. *dionōn*, *dionēn* «служити», нвн. *diēnen* «тс.», дінд. *tákti*, *tákati* «поспішає, рине», псл. \*tekti «бігти, текти», укр. *текті*. — Фасмер IV 63; Brückner 65; Mikl. EW 356; Jóhannesson 433—434. — Див. ще **текті**.

[тіцький] «такий, такий малий, такий мізерний» Шейк, Нед, [тіценький, тіцечкий] «тс.», тж, [тіцьки] «так мало» Шейк, Нед, [тіцько, тіценьки, тіценько, тіцечки, тіцечко] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [tućki] «такий великий або такий малий; такий численний, такий багатий», [tuceńki, tuceszki] «тс.» утворені від [tuci] «тс.», пов'язаного з [tyli] «тс.», tyle «стільки» (виникло з \*tol' «тс.» під впливом ile «скільки»). — Вгückлер 589. — Див. ще тільки. — Пор. тілекрót, тицько.

тічка<sup>1</sup>, тічн'я, тішн'я — див. тікати<sup>2</sup>.

тічка<sup>2</sup>, тічки — див. точити<sup>2</sup>.

тішити, [тіха] «утіха», [тішильниця] «нянька; названа мати» Нед, [непотішний] «невтішний» Куз, потішати, потіха, [потішитель] «утішитель» Куз, потішник «розважальник; утішитель Куз», [потішувач] «утішитель; забавник» Куз, потішний, утіха, утішитель, утішка, утішний; — р. тешить, бр. цешыць, др. тьшити, п. cieszyć, ч. těšit, слц. tešit', вл. čěšić «родувати дитину груддю», нл. šěšyć «тс.», болг. теша «тішити», м. теши, схв. тьшити, слн. tešiti «тс.», стсл. оутѣшити «утішити»; — псл. těšiti «тішити», пов'язане чергуванням голосних з тіх «тихий» (букв. «утихомирювати»); — зіставляється з лит. taisyti «лагодити», лтс. taisiti «робити, виготовляти», taisns «прямий». — Фасмер IV 54; Черных II 243; Горяев 368; Sławski I 101; Вгückлер 63; Holub—Кор. 384; Младенов 633; Skok III 468; Karulis II 370—371. — Див. ще тіхий.

[тішити] «вихоплювати, схоплювати Нед; тягати О», [тіщитися] «тіснитися, протискуватися» Нед; — др. тьщити «стискати», схв. тештити «давити, м'яти», пресувати, слн. tiščati «притискати»; — псл. \*těščiti < \*těskiti «тіснити, стискати», пов'язане з \*těskpъ «тісний», tiskati «тискати». — Див. ще тіскати, тісний.

тка́ти, [ткачувати] «бути ткачем, займатися ткацтвом» Шейк, Нед, [ти-

ти] «ткати» О, [ткальня] «текстильна фабрика» О, тка́ля, [тка́ник] «коноплі» Чаб, тка́нина, [тка́ниця] «тканка, сітка для ловлення дрібної риби Нед; ткацький верстат», [тканиця] «тканина» О, тка́нка «тканина; сітка для ловлення дрібної риби; жіночий головний убір; одяг з ткани Шейк, Нед; саморобне рідке рядно Мо», тка́цтво, тка́н'я, тка́нь, тка́ха, ткач, ткачénко, ткачівна, ткачук, [дотіканнє] «кінець полотна» Ник, [дотікач, дотіканнє] «тс.» Ник, [натіканій] «з витканими узорами» (про тканини), [нетка́ха] «яка не вміє або линується ткати», перетіка́ти «ткати по основі візерунком», [перетік] «рід жіночого одягу Нед; жіночий одяг, прикрашений поперечними узорами Куз», перетіканій, [піткан'ня] «утік», [потікан'я, потікан'ь, потікан'ня] «тс.» ДзАтл II, [притіка́ти] «приткати, виткати ще деяку кількість», утік, утók, утóчина; — р. ткаць, бр. ткаць, др. тькати, п. вл. ткаць, ч. tkát, слц. tkat', нл. tkaś, полаб. tåkát, болг. тька́, м. ткае, схв. тка́ти, слн. tkáti, стсл. тькати; — псл. тькати «ткати», пов'язане з тукати «тикати», \*těkōti «ткнути»; — споріднене з лтс. tuktēt «стукати», tauscēt «товкти в ступі», двн. dūhen «придавлювати», дангл. дуп, дупа «давити, тиснути, штовхати», дірл. toll «порожнистий», гр. túmos «каменотесний молот», томіζω «обтісую, тешу»; пов'язується також з гр. τεύχω «будую; виготовляю, роблю», іє. \*teukh- (Machek ESJC 644) або з псл. tesati «тесати», іє. \*teks- (Горяев 368; Holub—Кор. 383—385; Skok III 477). — Фасмер IV 64; Черных II 246; Вгückлер 571; Schuster-Sewc 1507; Трубочев Рем. терминолог. 117—118; Trautmann 331; Mühl.—Endz. IV 135, 255; Zupitza GG 141; Holthausen AeWb. 374; Frisk II 941—942; Hofmann 377; Pokorny 1032. — Див. ще тікати.

тка́чик (орн.) «Ploceus Cuv.», [ткачпошивач] «Ploceus socius» Нед, [ткачувати] «Ploceidae» Куз, Шарл; — р. тка́чик (орн.) «ткачик»; — похідне ут-



ворення від *ткач*; назва могла бути зумовлена тим, що ці птахи вправно чутуть висячі гнізда. — Див. ще **ткати**.

**[тквати]** «торкати, хвилювати; колоти» Бі, **[тквачий]** «колючий; загострений» Бі; — запозичення з польської мови; п. *tkwić* «знаходитися, бути, глибоко застряти; стирчати», **[tkwieć]**, ст. *tkwieć* «тс.», як і ч. *tkvít* «триматися; полягати», слц. *tkviet'* «полягати», пов'язане з *tkać* «сунути, тикати», *tykać* «торкатися, доторкатися», яким відповідають укр. *тукати*, *ткнути*. — Brückner 571; Machek ESJČ 663; Holub—Kop. 398; Holub—Lyer 483. — Див. ще **тукати**.

**[ткена]** (бот.) «дерева звичайна, *Lyctium vulgare* Dup. (*Lyctium barbarum* L.)» Нед, Мак, **[ткенна]** «тс.»; *Lyctium ruthenicum* Murr.» Мак, **[ткіна]** «дерева звичайна» Нед, Мак; — запозичення з перської мови (перс. *tkenna* «*Lyctium ruthenicum* Murr.»). — Анненков 202.

**ткнути** — див. **тукати**.

**[тлака]** «вид слимака, *Nerita*» Шейк, Нед, **[тлаковійнка]** «вид слимака, *Neritina*», **[тлаковійчка]** «*Neritella*» тж; — очевидно, пов'язане з **[тлачувати]** «товкти», хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **тлачувати**.

**[тлачувати]** «товкти» Шейк, Нед; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. *tlačít* «давити, тиснути», слц. *tlačít'* «тс.» відповідають укр. *толочити*. — Див. ще **толок**.

**тліти** «швидко і жадібно їсти, поглинати», **[тлить]** «відгодовувати, тучити» Кур, **[тлань]** «ненажера» (про тварин) Корз, **[тлія]** «тля» ВеНЗн, *тля*, **[нётля]** «ненажерлива, завжди голодна істота; міль, маленький метелик» Ж, **[нетлєнный]** «завжди голодний» Ж, **[ненаситный]** «ненаситність, зажерливість; ненаситний» Ж, **[ненатлий]** «ненаситний» Ж; — р. **[тлить]** «губити, знищувати», *тля*, бр. *тля*, др. *тълити* «псувати, пожирати»; — псл. *tliti*, пов'язане з *tlěti* «тліти»; викликають сумнів зіставлення *тля* з гр. *τίλος* «рідкі екскременти», *τίλω* «страждаю поносом», лтс. *tīrelis*

«болото», лит. *týras* «болото; чистий», *týrė* «каша» (Persson Beitr. 462—463; Hofmann 366, 462; Walde—Hofm. II 683). — Фасмер IV 65; Булаховський Вибр. пр. III 365. — Див. ще **тліти**.

**[тлік]** «переліг» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *tlók*, **[tlóka]** «тс.» відповідає укр. *толока*.

**тліти**, *тлін*, *тлінь*, **[тліво]** «тліюча іскра» Нед, *дотлівати*, *перетлівати*, *перетлілий*, *стлівати*, *стлілий*; — р. *тлеть* «тліти, гнити; жевріти», бр. *тлець* «тс.», др. *тълѣти* «тліти, гнити, псуватися, гинути», п. *tleć* «тліти, жевріти», ч. *tlít* «тліти, гнити; повільно гаснути», слц. *tliet'* «тліти, повільно гаснути», вл. *tlač* «тліти, гнити», нл. *tlaş* «тс.», болг. *тлѣя* «тліти, горіти; гнити», м. *тлее* «тліти, гаснути», слн. *tléti* «тліти, гнити», тсл. *тълѣти* «тліти, гнити, псуватися, гинути»; — псл. *tlěti* «тліти», пов'язане з *tliti* «губити, псувати»; — споріднене з лтс. *tilt* «м'якшати, вибілюватися» (про льон); не виключений зв'язок з лит. *dūlti*, *dūlėti* «тліти, трухлявіти» (Machek ESJČ 645), *tilti* «затихати; замовкати», *tylėti* «мовчати», *tylūs* «тихий; мовчазний» (Trautmann 321), гр. *τέλμα* «калюжа, болото», *τέλμις* «гниль, твань», вірм. *tefm*, *tiŋm* «мул, грязь» (Persson BB 19, 263; Bugge KZ 32, 67—68); іє. \**tel-* «бути тихим»; існує окрема думка (Мартынов Язык 30—31, 88) про зв'язок псл. *tlěti* з *tylo* «оброблювана (випалювана) земля». — Фасмер IV 64; Machek ESJČ 645; Schuster-Šewc 1508—1509; Skok III 478; Mikl. EW 370; Pokorny 1061—1062; Гамкрелідзе—Иванов 877.

**тло**, *дотла*; — р. **[тло]** «дно, спід, основа», др. *тъло* «земля, ґрунт, підлога», п. *tló* «фон; ґрунт», ч. **[tlo, tla]** «дошана стеля», слц. *tlo* «стеля», *do tla* «дотла», вл. *tló* «підлога», нл. *tló* «підлога, смуга землі, країна», м. *тло* «ґрунт», схв. *тлò*, *тлѐ* «ґрунт, земля; підлога», слн. *tlò*, *tlà* «тс.»; — псл. *tylo* «дно, основа, ґрунт», пов'язане зі *stylati* «розстилати»; — споріднене з лит. *tilės* «до-

щаний настил на дні човна», *tiltas* «міст», *pātalas* «постіль», лтс. *tals*, *tale* «білильна (льону)», *tilts* «міст», прус. *talus* «підлога», двн. *dilla*, *dili* «мостина», дісл. *pel* «грунт, основа», дірл. *talam* «земля», лат. *tellūs* «тс.», гр. *τηλίᾱ* «гральна дошка», дінд. *talam* «площина, рівнина»; іє. \**tel-* «плоский; розстилати». — Огієнко РМ 1939/1, 43; Фасмер IV 65; Brückner 571; Machek ESJČ 645; Schuster-Šewc 1509; Skok III 477—478; Mikl. EW 370; Львов Этимология 1973, 61—64; Мейє ОЯ 64; Trautmann 321; Fraenkel 1094; Mühl.—Endz. IV 127, 189; Karulis II 406—407; Ernout—Meillet 1199; Мартынов Язык 30—31; Zubatý AfSIPh 16, 417; Walde—Hofm. II 655—656; Pedersen Kelt. Gr. I 132, 380; KZ 39, 373—374; Fick III 183—184; Uhlenbeck 110; Pokorny 1018, 1061.

**тломіти** — див. **тлуміти**.

**[тло-тло]** (вигук, яким підкликають курчат) Мо; — очевидно, давніше \**кло-кло*, пор. **[клóкати]** «квокати», **[клóка, клóчка]** «квочка». — Див. ще **клóка**.

**[тлук]** «натовп, юрба, ватага Нед; невправна істота, непридатний, невмілий службовець Вел; дурень Корз»; — запозичення з польської мови; п. *tluk* «людина, яка товчється по світу, волоцюга, бродяга; [стара, спрацьована, розбита людина; натовп, юрба, чернь] пов'язане з *tluc* «товкти», якому відповідає укр. *товкті́*. — Richhardt 106; Brückner 572. — Див. ще **товкті́**.

**[тлум<sup>1</sup>]** «натовп, юрба» Нед; — запозичення з польської мови, п. *tlum*, як і ч. *tlum* (з п.) «тс.», розвинулося з псл. \**t<sup>1</sup>lpm̃*, пов'язаного з \**t<sup>1</sup>lpa* «натовп». — Richhardt 106; Трубачев Исслед. п. яз. 304; Brückner 572; Holub—Kor. 386; Machek ESJČ. — Див. ще **товпá**.

**тлум<sup>2</sup>** — див. **тлуміти**.

**тлумáч**, *тлумáчний*, *тлумáчити*; — бр. *тлумáч* «тлумач», *тлумáчыць* «тлумачити»; — запозичене з польської мови; п. *tlumacz* «тлумач», *tlumaczyc* «тлумачити» відповідає укр. *товмáч*,

*товмáчити*. — Акуленко 137; Richhardt 106; Brückner 572; Mikl. EW 369. — Див. ще **товмáч**.

**тлуміти** «знищувати, нівечити; заглушати; бити, лушцювати СУМ, Нед, [поїдати Нед]», **[тлумітисся]** «пустувати; боротися» Нед, **[тломіти]** «знищувати, поїдати» Нед, **[тулумáнити(ся)]** «товкти(ся), вовтузити(ся)» Мо, **[тлум]** «витівка, пустоші, знуцання, навмисне псування» Шейк, **[тлумка]** «затуманення зору або свідомості» Нед, **[тлумб-виско]** «майданчик для дитячих ігор» Нед, **[тлумлівий]** «заглушений, глухий» Нед, **[вітлумити]** «вигнати, виселити» Я, **[натлумитисся]** «набігатися, натомитися Мо; знаходитися ЛЧерк», **притлумлювати**, **притлумляти**, **притлуміти**, **притлумлений**; — бр. *тлуміць* «морочити голову», [«псувати (посів); жартувати, говорити дурниці], п. *tlumic* «придушувати, глушити, гамувати, поборювати, стримувати; товктися, битися», ст. *tlomic* «тс.», ч. *tlumit* «приглушувати, стримувати, зм'якшувати», слц. *tlmit'* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *tlumic* «придушувати, заглушати, стримувати» відповідає укр. **[товміти (щось у собі)]** «критися зі своїм горем або болем». — Richhardt 106; Brückner 572; Machek ESJČ 646; Куркина Этимология 1983, 24—26. — Див. ще **товміти**.

**[тлумок]** «клунок», **[тломок]** «вузол, чемодан; багаж» Пі, **[тлумáк]** «вузол, чемодан» Нед; — ч. *tlumok* «клунок, рюкзак»; — запозичення з польської мови; п. *tlumok* «клунок» пов'язується з *tlum* «натовп, юрба» (первісно «велика кількість») (Richhardt 106; Brückner 572; Holub—Kor. 386), тимчасом як ч. *tlumok* переважно пов'язується з ч. ст. *telma* «торба» неясного походження (Machek ESJČ 646; Holub—Lyer 483). — Див. ще **тлум<sup>2</sup>**, **тлуміти**.

**[тлунок]** «шлунок», **[трúнок]** «тс.»; — результат контамінації слів *шлунок* і *тліти* «поглинати» з наступним зближенням із *трúнок* «напій». — Див. ще **тліти**, **трúнок<sup>2</sup>**, **шлунок**.

**тлустий** «гладкий, огрядний; ситий», [к<sub>л</sub>усти] «жирний (про їжу); з жиром, салом; товстий» ЛексПол, [тл<sub>у</sub>ст<sub>и</sub>нь] «жир, топлене сало» Шейк, [тл<sub>у</sub>ст<sub>и</sub>сть] «жир» Нед, [тл<sub>у</sub>стотá] «жирність» Шейк, [тл<sub>у</sub>ц] «жир, сало» ЛексПол, [тл<sub>у</sub>ца] «тс., лій, підшкірна жирова клітковина» Нед, [тл<sub>у</sub>стити] «бруднити жиром, робити жирні плями; у пісню їжу добавляти чогось скоромного Шейк; змазувати жиром Нед», [тл<sub>у</sub>ст<sub>и</sub>ти] «ставати жирним, товстим» Нед; — бр. тл<sub>у</sub>сты «жирний; гладкий, повний, товстий; масний»; — запозичення з польської мови; п. tłusty «тс.» відповідає укр. товстий. — Richhardt 106; Brückner 572; Mikl. EW 349. — Див. ще товстий.

**тмин** (бот.) «кмин, Carum L.», [тмин білий, тмин рожевий] «котяча лапка дводомна, Antennaria dioica (L.) Gaertn.» Мак, [т<sub>и</sub>мін] «тс.» Пі, [т<sub>и</sub>мін] «кмин» Шейк, [т<sub>и</sub>мін воложскій] «Cuminum cuminum L.» Мак, [т<sub>и</sub>мінник] «маремка підмаренникова, Asperula galioides M.V.», [т<sub>и</sub>мінник] «тс.» Нед, [от<sub>и</sub>м<sub>и</sub>н] «тмин» ЛЖит, т<sub>и</sub>мінний; — р. тмин «кмин», бр. [т<sub>и</sub>мень, ц<sub>и</sub>мен]; — результат видозміни назви кмин. — Меркулова Очерки 141.

[т<sub>и</sub>мій] (спол.) «тому, для того» Нед; — очевидно, пов'язане з том<sub>у</sub>; характер зв'язку неясний.

**тн<sub>у</sub>ти** — див. т<sub>я</sub>ти.

**то<sup>1</sup>** (займенник, с.р.), то<sub>б</sub>то (спол.), [тож] «також» Чаб, [тоже] «тс.» тж, то<sub>б</sub>жний, то<sub>б</sub>жність, надто, [про-то] «тому», отот<sub>б</sub>жнити; — р. бр. болг. то, п. ч. слц. вл. нл. слн. то, м. тоа, схв. т<sub>б</sub>, стсл. т<sub>о</sub>; — псл. то, вказівний займенник с. р., співвідносний з т<sub>ь</sub> «той» (чол. р.). — ESSJ Sl. gr. II 707—710. — Див. ще той.

**то<sup>2</sup>** (частка, переважно з наслідковим відтінком значення на початку головного речення після підрядного, рідше на початку прямого самостійного); — р. бр. др. болг. то, п. ч. слц. то, стсл. т<sub>о</sub>; — псл. то «в такому разі, тоді» (вказівна частка), пов'язане з т<sub>ь</sub>

«той»; припущення про вигукове походження (ESSJ Sl. gr. II 658, 664) позаблене підстав. — Див. ще той. — Пор. то<sup>1</sup>.

[то<sub>б</sub>ілка] «шкіряна сумка, яку носять на ремені через плече; ранець», [то<sub>б</sub>івка] «тс.», [то<sub>б</sub>олець] «невеличка сумка» Нед; — р. [то<sub>б</sub>олка] «сумка, клунок», [то<sub>б</sub>олець] «тс.», п. tobola «торба, клунок», toból «тс.; пакунок», tobólek «тс.», ч. tobola «торба», tobole «тс.», tobolka «гаманець», слц. tobolka «тс.; портсигар», вл. toboła «торба», tobołka «торбочка», нл. toboła «пастуша торба», болг. [то<sub>б</sub>олець] «шкіряна торба», [то<sub>б</sub>о<sub>л</sub>ица] «шкіряний гаманець», [то<sub>б</sub>у<sub>л</sub>я] «торбочка, клунок», схв. то<sub>б</sub>олаць «шкіряний мішечок, гаманець; колчан», слн. tobòlec «гаманець; сумка»; — псл. tobol(a) «шкіряна сумка»; — загальноприйнятої етимології не має; припускалася індоевропейська давність слова (Machek ESJC 531; Holub—Lyer 484); висловлюється думка про походження від лат. tabula «таблиця» (Matzenauer 348; Machek ESJC 646), при цьому як семантична паралель наводилося ч. розм. šrajtofel «сумка» від н. Schreibtafel; зіставлялося з гр. τόπος «місце», лит. tãpti, taprù «ставати», pri-tãpti «пристати» (Младенов 635); допускалася можливість запозичення з тюркських мов, пор. тат. tubal «кошик з кори» (Фасмер IV 67); пов'язувалося з torba «торба» (Skok III 478). — Горяев 369; Brückner 572; Schuster-Sewc 1510—1511; Mikl. EW 357—358. — Пор. та<sub>б</sub>івка.

[то<sub>б</sub>ол<sub>о</sub>чник] (бот.) «Thlaspi arvense» Нед, [та<sub>б</sub>алан, білка] «тс.» Мак; — п. tobołki «тс.», ч. tobolka «вид плоду», слц. tobolka «коробочка; маківка», нл. tobolkate sele (tobolkate zelee) «грицики звичайні, Capsella bursapustoris»; — пов'язане з [то<sub>б</sub>ілка] «сумка»; назва зумовлена формою плодів; пор. р. пастушья сумка «грицики» та ін. — Brückner 572; Holub—Kop. 387; Schuster-Sewc 1510—1511. — Див. ще то<sub>б</sub>ілка.

[то<sub>б</sub>ур<sub>ч</sub>ити] «стовбурчити» Нед, [відтор<sub>б</sub>ур<sub>ч</sub>ити] «відстовбурчити»; — ре-

зультат контамінації дієслів *стовбу́рчити* і *[топі́рити]* «стовбурчити». — Див. ще **сто́вбу́р**, **топі́рити**.

**[то́ва]** «вимоїна в річці; калюжа ВеЛ; велике болото ВеУг»; — запозичення з угорської мови; уг. *tó* (*tava*) «озеро, ставок» споріднене з манс. *tō* «тс.», хант. *tōx* «калюжа, невелике озеро», комі, удм. *tə* «невелике озеро». — MNTEsz III 928.

**товáр** «предмет торгівлі; продукт праці; [худоба]», *[товарéта]* «велика кількість худоби» О, *товáри́на* «скотина», *[товари́шник]* «скотарня, обора», *товáрні́сть*, *товарні́як* «товарний поїзд», *[товаря́]* «теля», *товáряка* «скотина», *товáрятко* «теля», *[товáричий]* «товарячий» Бі, *товáрний*, *[товáрчий]* «пастух, чередник», *товáрячий*, *безтовáрні́сть*, *безтовáр'я*, *затовáрити*, *отовáрити*; — р. *товáр*, бр. *тава́р*, др. *товаръ* «майно; предмет торгівлі; гроші; обоз», п. *tovar*, ч. слц. *tovar*, м. *товар*, схв. *тdвар* «вантаж, ноша», слн. *tōvog* «тс.»; — псл. *tovarg* «худоба; майно»; — запозичення з тюркських мов; пор. тур. чаг. *davar* «худоба», *tavar*, *ta-var* «товар, майно, худоба», балкар. крим.-тат. *tu'ar* «худоба», ног. *тувар* «тс.», уйг. *tavar* «майно, худоба», дтюрк. *tavar* «добро, майно, багатство», пор. також монг. *tawar*, калм. *tawṛ* «товари, власність», вірм. *tavar* «вівця, гурт овець» (висловлювалось припущення, що вірменська мова є джерелом запозичень у тюркські та монгольську — Lidén Arm. St. 8—9); висувалась також гіпотеза про походження *товаръ* від чув. *тáвар* «сіль» (Дмитриев 546); думка про спорідненість *товаръ* з псл. *tyti* «тити» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 192), як і зіставлення з нгр. *тома́ри* «шкура» (Mikl. EW 359—360), недостатньо обгрунтовані. — Огієнко РМ 1939/1, 44; Німчук 173; Семенова Сл. і балк. яз. козн. 1983, 171; Халимоненко Нек. вопр. лексики і грам. тюрк. яз. М., 1973, 26—43; Фасмер IV 67—68; КЭСРЯ 444; Черных II 247; Горяев 369; Шипова 321—322; Елкина

ЭИРЯ II 116—129; Brückner 574; Machek ESJČ 648; Holub—Kop. 388; Skok III 485—486; Mikl. TEI II 179; Nachtr. I 57; Севортян III 114—117; Räsänen Versuch 451—452.

**товáриш**, *[товари́шество]* Нед, *[товáрист]* «товариш» Нед, *товари́ство*, *[товáришня]* «товариство» Нед, *товаришо́к*, *[товáрка]* «товаришка» Нед, *товари́ський*, *[товари́шеський]* Нед, *[товари́шити]* «створювати товариство», *товари́шувáти*, *по-товари́ському*, *по-товари́ськи*, *[стовáришник]* «член цеху» Нед, *[стовáришний]* «цеховий», *[стовари́шувáтися]* «об'єднатися» тж; — р. *товáрищ*, бр. *тава́рыш*, п. *towarzysz*, ч. *tovaryš* «підмайстер», слц. *tovariš* «тс.», вл. *towariš*, нл. *towariš*, слн. *továriš*; — запозичення з тюркських мов, де є складним словом, пор. тур. чаг. *tavar* «майно; худоба; товар», *eš* (*iš*) «приятель, товариш»; менш переконливими є спроби пов'язати з чув. *tavra* «по колу» та *iš* «супутник» (Räsänen ZfSlPh 20, 448) або з др. *товаръ* у значенні «військовий табір» (Черных II 247), а також довести слов'янське походження слова (Ильинский ИОРЯС 23/2, 192). — Отін Мовозн. 1969/5, 58—62; Огієнко РМ 1939/1, 45; Москаленко УІЛ 22; Коваль 143—144; Халимоненко Нек. вопр. лексики і грам. тюрк. яз. М., 1973, 26—43; Фасмер IV 69; КЭСРЯ 444; Горяев 369; Шипова 322—323; Brückner 574; Machek ESJČ 648; Holub—Kop. 388; Skok III 486; Mikl. EW 359. — Див. ще **товáр**.

**[то́вба]** «неповоротка, незграбна, товста особа»; — бр. *[тоўба]* «неповоротка, товста людина»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лит. *taũbė* «тс.»; зіставляється (Zubaty St. а čl. I 2, 164) з укр. *[товпíга]* «товста, незграбна людина», бр. *[стовбéня]* «тс.», р. *столбні́як* «правець», лтс. *stulbs* «тупий, дурний»; може бути також результатом видозміни форми *[кóвба]* «коротка, товста, незграбна жінка». — Пор. **кóвба**, **товпíга**.

[**товгай**] «розпусник, негідник, голодранець» ВеЛ, ст. *то́лвой (талвай)* «злодій» (XVIII ст.); — запозичення з угорської мови; уг. *tolvaj* «тс.» етимологічно неясне. — Лизанец 628; MNTEsz III 936.

[**товк**] «глузд, розум, толк», [*то́лок*] «тс.», [*то́вком*] «зрозуміло» Куз, [*товкува́ти*] «пояснювати, говорити», [*затовкува́тися*] «заговоритися» Пі; — р. *толк* «думка, судження, пояснення», бр. [*то́йк*] «толк, сенс», др. *тълкъ* «тлумачення», п. [*tołk*] «розум, сенс, логіка», [*tołkować*] «пояснювати» (з рос.), ч. *tolk* «смысл, значення» (з рос.), болг. *тълкувам* «пояснювати, розгадувати», м. *толкува* «тс.», стсл. *тлъкъ* «перекладач»; — псл. \*t<sup>h</sup>l<sup>h</sup>къ «думка, пояснення»; — зіставляється з дірл. *ad-tluch-* «дякувати», *to-tluch-* «просити»; можливо, споріднене з лат. *loquor/loco* (якщо l<tl) «говорю, показую», далі з дінд. *tarkaḥ* «припущення», *tarkáyati* «припускає» (Младенов 644; Matzenauer 347; Pedersen Kelt Gr. I 43; Uhlenbeck 109; сумніви щодо цього в Ernout—Meillet 652; Walde—Hofm. I 821; Mayr-hofer I 485); ie. \*tolk<sup>u</sup>- «говорити, викладати». — Фасмер IV 71; Черных II 248; Горяев 370; КЭСРЯ 445; Mikl. EW 349; Pokorny 1088. — Пор. **толк**.

[**товкán**] «глиняний глечик» ВеУг, [*товкánка*] «посудина для молока» ГрицАВ, [*товкánя*] «глечик» ДзАтл I, Пр. XI діал. н.; — очевидно, пов'язане з дієсловом *товкті* як назва посуду, в якому товчеться їжа, пор. [*товкán*] «картопля, змішана з кукурудзяним борошном» О, [*товкані́ця*] «картопляне пюре». — Див. ще **товкті**.

[**товка́ч**] (орн.) «дятел, *Picus L.* ВеНЗн; повзик, *Sitta europaea* Нед, [*товчак*] «повзик» Шарл, [*потовкач*] «дятел» Шарл; — похідне утворення від *товкті* в значенні «бити, стукаєти»; пор. інші назви повзика: *довбанка, долобавка, ковальчук* (Шарл). — Булаховський Вибр. пр. III 222. — Див. ще **товкті**.

[**товкма́ч**] (кул.) «картопляник», *товкма́чити* «заштовхувати; бити», [*товкма́сити*] «м'яти, топтати, товкти; бити» Нед, *втовкма́чити*, [*затовкма́чити*] «забити, запхати», [*натовкма́чити*] «набити, напхати», [*притовкма́чити*] «притовкти»; — результат контамінації слів *товка́ч* (пор. [*товкачі*] «товченики», назва страви), *товкті* і [*токма́чити*] «утоптувати; бити; притискати». — Див. ще **товкті, токма́чка**.

**ТОВКМА́ЧИТИ** «настирливо пояснювати; тлумачити», [*токма́чити*] «тс.», *втовкма́чити, втокма́чити*; — результат контамінації слів *товма́чити* і [*товкува́ти*] «пояснювати». — Shevelov Hist. phonol. 417. — Див. ще **товк, товма́ч**.

**ТОВКТІ, товк** (уживається як присудок в значенні «товкти»), [*товка́ти*] «бити, стучати, штовхати», [*товчі́*] «товкти», [*товка́льня*] «пристрій для товчення дубової кори (у чинбарів)», [*товка́н*] «картопля, змішана з кукурудзяним борошном» О, [*товканець*] «ростбіф» Куз, [*товкані́ця*] «картопляне пюре» Л, *товка́ч, товка́чка* «товкач; [ковганка Чаб]», [*товке́ня*] «страва з товченої картоплі» ЛексПол, [*товкіт*] «стук» Куз, [*товкітня́*] «штовханина» Нед, *товкотне́ча, [товкотня́]* «тс.», [*товку́н*] «страва з овочів; тютюн домашнього виробу Л; людина, що вовтузиться, метушиться О», *товку́чка* «товчок; [макогін Чаб]», [*товку́ша*] «інструмент, яким накладається фарба на матрицю візерунка», *товч* «дерть; те, що потовчено; [висівки Л]», *то́вча* «штовханина», [*товча́нка*] «картопляне пюре» Чаб, *товче́ник* «страва з подрібненого м'яса; стусан», *товче́нка* «страва із суміші товчених бобів, квасолі та картоплі; [засмажка зі здору Л]», [*товчі́ба*] «терниця» ГрицАВ, [*товчі́я*] «тс.» тж, [*товчі́й*] «чоловік, що товче в ступі», *товчі́ння, товчі́я* «штовханина; [товкальня]», [*то́вчка*] «ступа Нед; посудина для солі ВеУг; товкач з цвяхами на головці О», *товчо́к* «товкучка; [стусан]», [*товчо́нка*] «картопляне пюре»

ре» Чаб, [товкүщий] «такий, що постійно клопочеться», товчений, [товкїць] (виг.) «товк», [вїтовкми] «видавити», [затовкїчити] «затовкти салом (борш)» Я, [нїтовк] «товчена рана» Ж, [пїдтїтовкїчка] «той, що штовхає», [пїтовкїч] «товкач» Нед, [пїтовкүчий] «метушливий», [стїтовкївище] «місце, витолочене худобою», [стїтовкїлиско] «тс.» Корз, [стїтовкївище] «тс.; місце гуляння (дітей) Нед»; — р. толїць, толкїї, толкїть, толкїї, бр. таїкїї, таїкїї, др. тїлчи (толочи) «бити, товкти», п. tıuc, ч. tlouci, ст. tlúci, слц. tlct', tlcu, вл. tofc, tofku, towku, tofcic, nł. tıuc, tıuku, полаб. taust, болг. [тїлча], м. толче, толчи, схв. тїлчи (тїлчїм), слн. tólci, стсл. тїлчї, тїлшти, тїлшти; — псл. \*tʲkʲi/tʲkʲi-ti/telkti/tolkti «бити, товкти»; — споріднене з лит. telkti «скликати толоку», talkà «толока». — Фасмер IV 73—74; Brückner 571—572; Machek ESJČ 645; Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1512; Младенов 634; Skok III 518; Mikl. EW 349; Trautmann 322; Būga RR I 488; Fraenkel 1053—1054, 1078; Pokorný 1062. — Пор. тїлок, тїлокї<sup>1</sup>.

**ТОВМАЧ** заст. «перекладач; той, хто роз'яснює», [толмїч] «тс.» Нед, [товмїчїнко] «син товмача» Бі, [товмїчїна] «дружина товмача» Бі, [товмїчївна] «дочка товмача» Бі, [товмїчїчка] «перекладачка» Бі, [товмїчїтво] «обов'язки товмача» Бі, товмїчїти; — р. толмїч (заст.) «перекладач», др. тїлмїч, толмїч «тс.», п. tıumacz, заст. tofmascz, ч. tlumočník, ст. tlumač, tulmač, слц. tlmočník, вл. tofmač, нл. tofmasač, болг. заст. тїлмїч, м. толмїч, схв. тїлмїч, слн. tofmač «тс.»; — псл. \*tʲlʲmač «перекладач» є давнім запозиченням з тюркських мов; кипч. тат. tyfmač, каз. tilmäš, тур. dilmač, дтюрк. tilmäci «тс.», пов'язується з тюрк. til «мова». — Макарушка 14; Фасмер IV 72; КЭСРЯ 445; Горяев 370; Шипова 324—325; Дмитриев 547; Добродомов Сов. тюркология 1976/6, 24—25; Баскаков та ін. Кримський укр. і ор. 115—116; Brückner

572; Machek ESJČ 645—646; Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1513; Младенов 644; Mikl. EW 369; TEI II 177; Lokotsch 162; Севортян III 233—235. — Пор. тїлумїч.

**ТОВМИТИ** (щось у собі) «критися (зі своїм горем або болям)» Ба, [тїовмитися] «хмаритися» Ба; — п. tıumic «пригнічувати, гнітити, притискати, придушувати», ч. tlumiti «приглушувати», слц. tlmit' «тс.»; — псл. \*tʲlʲmiti «давити» з давнішого \*tʲlʲp-m-, звідки також \*tʲlʲpa «товпа». — Brückner 572; Machek ESJČ 646; Holub—Kop. 386. — Пор. тїлумїти, товпї.

**ТОВПА** «натовп», [толпї] «тс.» Нед (з рос.), тїовпївище, [товпнїя] «тіснота, товчїя» Нед, [тїовпїва] «тіснява» Бі, [тїолпїво] «тиск» Бі, [тїовпнїий] «масовий» Нед, [толпїавий] «тс.» Нед, [тїовпїти] «натискати, натовпувати, набивати» Бі, тїовпїтися, [втїовпїтися] «втиснутися» Ж, дїтїовпїтися, нїтовп, [пїтовп] «давка» Нед, [пїтїовпїти] «вмістити», пїтїовпїтися, [пїтїовп] «прохід крізь натовп», [пїтїовпїном] «протискуючись», [розтїовпїти] «розсунути натовп», стїовпївище, стїовпїлений; — р. толпї, бр. тїїпївища «товпитися», др. тїлпа, п. [tʲlʲpici] «товпитися», [tʲlʲpici] «тс.», ч. слц. tlupa (з рос.), болг. тїлпї, м. толпа, стсл. тїлпа; — псл. \*tʲlʲpa або \*tʲlʲpa «натовп»; — споріднене з лит. talpa «місткість; об'єм», telpu, tilpa, tilpti «вміщатися, входити», tulpinti «давати місце, вміщати», лтс. talpa «приміщення», tilpt, telpu, tilpstu, tilpu «вміщатися», дїнд. talpu «ложе, сїдалище», talpā «тс.», ірл. tallaim «знаходжу місце»; спроба пояснити слово з \*pʲ-plā/pʲ-plo, як у лат. ro-pulus (Pisani Miscellanea etimologica, Roma, 1933, 123), непереконлива. — Фасмер IV 74; Черных II 248—249; Горяев 370—371; КЭСРЯ 445; Brückner 572; Machek ESJČ 646; Holub—Kop. 386; Trautmann 317; Būga RR I 333—334, II 634; Mühl.—Endz. IV 128, 160, 189, 260; Karulis II 385; Meillet Études 256; Pokorný 1062.

[**товпіга**] «товста, незграбна людина», [товпіга] «тс.» Нед, [товпíжище] (про дурну, тупу людину) Ва; — р. [толпíга] «хто товпиться, лізе в натовп; бовдур, незграбний і грубий», [толпéга] «нетямуща, незграбна людина», [тулпéга] «незграбна, неповоротка жінка», бр. [тоўпéка] «неповоротка жінка»; — очевидно, пов'язане з [тóвба] «тс.»; — російські слова розглядаються як похідні від *толпа* (Соболевский РФВ 71, 23; Фасмер IV 74), хоча тут могло відбутися лише вторинне зближення. — Zubaty St. a čl. I 2, 164. — Див. ще **тóвба**.

**товпуга** — див. **тóпка**.

**товстий** «який має велику товщину; [жирний]», [товста́] «вагітна» Л, *товстéзний*, *товстелéзний*, *товстелю́щий*, *товстéнный*, *товстéнький*, *товстéсенький*, [товстéчний] «товстенний» О, [товстинне клоччя] «клоччя третього сорту» О, *товстісінький*, *товстувáтий*, *товстю́чий*, *товстю́щий*, *товщéнный*, *товщíнный*, [товщюковáтий] «товстуватий» ВеУг, [товстинá] «грубе ляне полотно» Нед, [товстíй] «товстун» Куз, [тóвстíнь] «жирність» Нед, [товстотá] «товщина» Нед, *товсту́ля*, *товстýн* «товста людина; [корінь рослини], *товстунéць*, [товстýнь] «товстун» Куз, *товстýха*, [товстюк] «товстун» Куз, *товстя́к*, *товсть*, [товц] «жир», *тóвца* «шар чого-небудь; [густий ліс]», *товщíна*, [товщíня, товщíнь], *товстіти*, *товстіти*, *товстішати*, *тóвцати*, [затовстіть] «завагітніти» Л, *завтóвшики*, [пóтовстий] «товстуватий», [розтóвс(т)нути] «розжирніти; розтовстіти» Нед, *утóвшики*; — р. *тóлстий*, бр. *тоўсты*, др. *тълстыи*, п. нл. *tłusty*, ч. *tlustý*, слц. *tlstý*, вл. *tołsty*, полаб. *tausté*, болг. *тълъст*, схв. *тўст*, слн. *tólst*, стсл. *тльсть*; — псл. \*tʰlʰst «товстий»; — споріднене з лит. *tułžti* «набухати, розм'якшуватися», *ištilžti* «розмокати у воді, ставати водянистим», *itelžti* «мочити», лтс. *tūlzt* «набухати», *tūlzums* «пухлина», *tulzis* «пухир (від опіку)», *tūlzpa* «тс.»; далі припуска-

ється зв'язок з *tyti*, *tyľ* (Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1513); іє. \*tul-ġ(h)t- «набряклий». — Фасмер IV 74; Черных II 249; КЭСРЯ 445; Brückner 572; Machek ESJČ 646; Olesch 1147; Младенов 634; Skok III 528; Mikl. EW 349; Trautmann 332; Fraenkel 1038; Mühl.—Endz. IV 260; Pokorny 1081; Ondruš Sl. Wortst. 124.

**товстянка** (бот.) «комахоїдна рослина *Pinguicula* L.», [товстиши́] «товстолисті, Crassulaceae» Нед, [товсту́ля] «тирлич, *Gentiana* L.; череда трироздільна, *Bidens tripartites* L.» См, Мак, [товстун] «тирлич См; глечики жовті, *Nuphar luteum* Нед», [товстýха] «товстянка См, Мак; череда трироздільна тж, тирлич», [товстýшка] «тирлич; череда трироздільна; подорожник піщаний, *Plantago arenaria* W.K. (P. scabga)», *товстянкові* «товстолисті»; — р. [толстýшка] «подорожник», *толстянковые* «товстолисті», бр. *тлушчáнка* «товстянка», [таўстушка] «тирлич», п. *tłustosz* «тс.»; — похідні утворення від *товстíй*, які виникли внаслідок калькування латинського ботанічного терміна *Crassula* L. «товстянка» (Crassulaceae «товстолисті»), похідного від лат. *crassus* «товстий»; назва зумовлена тим, що листя рослин цієї родини потовщені, м'ясисті; на інші рослини назву поширено за схожістю їх окремих особливостей; пор. також синонімічні укр. р. *жиря́нка* «товстянка». — Нейштадт 245; SW I 918. — Див. ще **товстíй**.

[**товт**] «купець»; — запозичення з угорської мови; уг. *tót* «слов'янин, словак» (з дальшим розвитком значення «мандрівний словацький торговець») запозичене з нез'ясованого джерела; очевидно, пов'язане з такими словами, як двн. *diot* «народ», свн. *diet*, гот. *piuda* «тс.», прус. *tauto* «країна», лит. ст. *tautà* «народ», лтс. *tàuta* «тс.». — Балецький St. sl. 12, 29—30; MNTESz III 664—665.

**товтри** «вапнякові пасма, що являють собою залишки рифів та атолів мо-

рів далеких геологічних епох; [каміння (скелі) на дні річки Нед], [толтры] «скелясті горби» Пол; — р. *то́лтры* «скелясті розчленовані пасма на Подільській височині», п. [tatra] (<\*tartra) «висока гора», схв. *Тртра* (назва гори в Герцеговині); — псл. \*t<sup>h</sup>tr- «гора»; — очевидно, споріднене з гр. *τέρθρον* «кінець, вістря», можливо, фр. *tertre* «горбик, насип», алб. *toritsë* «гірська вершина». — Фасмер IV 27—28; Соболевский РФВ 64, 168; Sobolevskij RSl 4, 276; Brückner 567; Bezlaј Eseјi 31.

**то́га** «чоловічий верхній одяг у Стародавньому Римі»; — р. бр. болг. м. схв. *то́га*, п. вл. *toga*, ч. слц. слн. *tóga*; — запозичення з латинської мови; лат. *toga* «тс.» пов'язане з дієсловом *tegō*, *tegere* «вкривати, прикривати», спорідненим з гр. *στέγω* «покриваю», дінд. *sthápati*, *sthagayati* «закутує; покриває», двн. *dah* «дах», лит. *stógas* «тс.», укр. *cmig.* — CIC<sup>2</sup> 828; Kopaliński 980; Holub—Lyer 484; Walde—Hofm. II 654—655. — Див. ще **стіг**. — Пор. **дах**.

[**тогі́д**] «минулого року, торік», [*тогі́дь*] «тс.», [*тогі́дний*] «торішній», [*тогóдний* Нед, *тогóдній* Пі, Чаб, *тогóднішній* Чаб] «тс.», [*передтогі́д(ь)*] «позаторік» Нед, Куз; — складне утворення із займенника *то(й)* та іменника *год* «рік», аналогічне до *торік*. — Кобилянський Діалект і літ. м. 239; Фасмер IV 69. — Див. ще **год**, **той**. — Пор. **торік**.

**тогó** (присл.), [*тогóкало*] «той, хто часто говорить *того*», [*тогóкати*] «говорити часто *того*»; — р. *тогó*, *оттогó*, бр. *тагó*; — адвербіалізована форма род. в. одн. займенника *той* (с.р. *то*). — Див. ще **то<sup>1</sup>**, **той**. — Пор. **тому**.

[**тогу́кати**] «кумкати» О; — звуконаслідувальне утворення; пор. *пугу́кати* (про крик пугача або сича).

**тоді**, [*товді́*, *товді́*, *тогда́* Нед, *тогда́* тж, *тогда́й*, *тогда́йка* О, *тогда́*, *тогда́й*, *тоді́* Ме, О, *тойді́*, *тогда́шній*, *тогда́йшній*, *тогда́йшній* Нед, *тогда́йшній*, *тоді́йшній* Ме, О], *то-*

*дішній*, [*втогда́*] «тоді» Ж, *відтоді*; — р. *тогда́*, бр. *тагда́*, *тады́*, др. *тъгда́*, *тъгда́*, *тогда́*, *тогда́*, п. *tedy* (< *tegydy*, *tegda*), ч. *tedy* (< *tehdy*), *ted'*, слц. *teda*, *tedy* «отже», вл. *tehdy*, [*tedy*], нл. *tedy*, *tegydy*, *tejdy*, *ted*, болг. *тогда́ва*, м. *тога́*, *тога́й*, *тога́ш*, схв. *та́д*, *та́да*, слн. [*táda*], стсл. **тогда́**, **тъгда́**, **тъгда́**; — псл. *togda* (*тъгда́*)/*togdy* (*тъгда́*) «тоді», що складається з основи вказівного займенника *to* і форманта *-gda* (< \*кь-do?), який виступає в р. *когда́*, *все-гда́*; зіставляється з лит. *tađa* *tad*, [*tađu*] «тоді», дінд. *tadā*, ведичним *tadāmm*, ав. *tađa* «тс.» (Trautmann 312; Brugmann Grundriss II 2, 733; Zubatý AfSlPh 15, 505; Uhlenbeck 107); форманти *-gda*, *-gdy* загальноприйнятого пояснення не мають; тут вбачали відмінкові форми від *godъ*, пор. аналогічне лтс. *tagad* < \*tagadi «тепер» (Mühl.—Endz. IV 122—123; Endzelin RSl 11, 35; Zubatý LF 13, 366; Schmidt KZ 32, 398; Fraenkel IF 41, 410; Meillet MSL 13, 29; Wiedemann BB 30, 220); висувались гіпотези про контамінацію \**toga* + \**toda* або \**тъга* + \**тъда* (Pedersen KZ 38, 419; Ильинский РФВ 60, 430), про вихідне \**to-къда*. — Німчук IУМ Морфологія 344—345, 364; Фасмер IV 68—69; Горяев 369; Brückner 567; Machek ESJČ 638; Holub—Kop. 381; Schuster-Sewc 1501—1502; Младенов 635; Mikl. EW 366—367. — Див. ще **той**. — Пор. **усегда́**.

**Тоді́р**, *Тодóр* — див. **Теодóр**.

**Тодóсій** (чоловіче ім'я), *Тодóс*, *Тодóсь*, *Тодóх*, *Тодóска* (жіноче ім'я), *Тодóся*; — бр. *Тадóс*, *Тадóся*, п. *Teodozjusz*, *Teodozja*, ч. *Theodosius*, слц. *Teodoz*, болг. *Тодóси(й)*, *Тодóс*, *Тодóси*, *Тодóсия*, *Тодóся*, м. *Теодосие*, *Теодосија*, схв. *Теодосије*, *Teodozije*, слн. *Teodozij*, *Teodozija*; — запозичення з латинської мови; лат. *Theodosius* походить від гр. Θεοδόσιος, до якого зводиться й др. *Феодосий*, укр. *Феодóсій* (див.).

**той**, [*те́й* Нед, *туй* Пі], *та*, [*та́я*], *то*, [*то́е* Пі], *те*, [*те́е*, *те́ечки*, *те́еньки*, *тот*, *тотá*, *тотó*, *тотé*, *то-*



*то́й* Нед, *то́то́т* Нед], *вті́м* (ути́м), *зате́*, *зати́м*, [зато́го] «соро», *по́тім* СУМ, Куз, *пото́му*, *приті́м*, *прито́му*, *прито́мний*, [притоме́нний] «наявний» О, *прито́мнити*; — р. *то́т*, [то́й], *та*, *то*, бр. *той*, *та́я*, *то́е*, др. *тъ*, *тыш*, *тъи*, *та*, *тая*, *то*, *тоє*, п. *теп*, [tɔj], *та*, *то*, ч. нл. *теп*, *та*, *то*, слц. *теп*, *та́*, *то*, вл. *тѣп*, *та*, *то*, болг. *той*, *тя*, *то*, м. *тој*, *таа*, *тоа*, схв. *тāј*, *тā*, *то*, слн. *та́*, *та́*, *то́*, стсл. **тъ**, **та**, **то**; — псл. *тъ* (тѣъ), *та* (таја), *то* (тоје); — споріднені з лит. *tās*, *tā* «той, та», лтс. *tas*, *tā* «тс.», дінд. *tá*, *tā*- «цей», ав. *ta*- «тс.», гр. *tón* (зн. в.), *τήν* (дор. *τάν*), *τό*, лат. *is-tum*, *is-tam*, *is-tud*, тох. *A tām* «це», гот. *þata* «тс.», алб. *të* «щоб»; іє. \**to-* з вказівним значенням (< \**so*, \**sā*, \**tod*, відмінювання яких було спочатку суплетивним, пізніше узагальненим за рештою відмінків); на слов'янському ґрунті первісна форма \**тъ* ускладнювалася внаслідок редуплікації або додавання підсилюючих формантів займенникового походження -*јь*, -*пъ*. — Фасмер IV 88—89; Черных II 253—254; Горяев 373; Brückner 568; Machek ESJČ 639—640; Holub—Kop. 382; Schuster-Šewc 1515—1516; Младенов 635; Skok III 431—432; Mikl. EW 366—367; ESSJ Sl. gr. II 707—710; Trautmann 311—312; Fraenkel 1064—1065; Mühl.—Endz. IV 134; Рокотну 1086; Гамкрелідзе—Іванов 275, 384.

**ток<sup>1</sup>** «жіночий головний убір», *то́ка* заст. «тс.»; — р. заст. *ток*, п. *ток*, ч. *тока*, схв. *тока* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *toque* «тс.» походить від іт. *tossa*, первісно «шовкова тканина», давнього запозичення з германських мов (пор. нвн. *Tuch* «тканина, хустка»); виводиться також (Gamillscheg 854) від ісп. *toc(s)a* «чепець». — Фасмер IV 70; Горяев 369; Dauzat 714.

**ток<sup>2</sup>** «місце, куди завозять дерево, призначене для сплаву або на лісопильню» О; — очевидно, пов'язане з *текти́* (див.).

**тока́й** «сорт угорського вина», *тока́йське* «тс.»; — р. болг. *тока́й*, бр.

*тока́й*, п. ч. слц. *tokaj*, схв. *тока́ја*; — запозичено з угорської мови; уг. *tokaji* «тс.» походить від назви міста Токай і гори, на схилах якої вирощуються особливі сорти винограду. — Sł. wug. obszuch 763; Holub—Lyer 484; РЧДБЕ 725.

**тока́йка** «червона глиняна люлька, імпортована з Угорщини» О; — очевидно, пов'язане з назвою міста уг. Токай. — Пор. **тока́й**.

**тока́н** «мамалига», [тока́нич] «копистка для вимішування мамалиги» ДзАтл II, [тока́няник, тока́нянич] «тс.» тж, [тока́нити] «перебиватися, якомсь животіти»; — ч. *tokan* «кукурудзяна каша»; — запозичення з румунської мови; рум. [tocán] «мамалига», *to-sánă* (м'ясна страва), очевидно, пов'язані з *tosá* «рубати, дрібно сікти»; помилковим є виведення румунського слова від уг. *tokánu* «страва з тушкованого м'яса» (Vrabie Romanoslavica 14, 176), яке саме є запозиченням з румунської. — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 168; Scheludko 143; MNTEsz III 933.

**тока́нитися** — див. **точі́ти<sup>1</sup>**.

**тока́р**, *токаре́нко*, *токари́ха*, *токари́вна*, *тока́рня*, *тока́рство*, *тока́рний*, *тока́рський*, *тока́рюва́ти*; — див. **точі́ти<sup>2</sup>**.

**тока́та** (музична п'еса); — р. *тока́та*, бр. *така́та*, п. слц. *toccata*, ч. *toccata*, *tokáta*, болг. *тока́та*, схв. *тока́та*, слн. *toccáta*; — запозичення з італійської мови; іт. *toccata* «п'еса в швидкому темпі» пов'язане з дієсловом *tossare* «доторкатися; грати (на клавішах)», що походить від пізньолат. \**toc-sāre* < \**tuccāre* «штовхати, бити» звуконаслідувального характеру. — СІС<sup>2</sup> 828; Kopalínski 980; Holub—Lyer 494; Klein 1623, 1633. — Пор. **туш<sup>1</sup>**.

**токлі́к** (бот.) «цибуля кругла, *Allium rotundum*» См, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з тур. *tokluk* «ситість».

**то́кма́** «угода Г; згода, еднання; належне місце, призначення О», [то́кмї-ти] «прицінюватися, наймати Г; цінити; примішувати, класти О», [то́кми-

тися] «домовлятися Г; шукати місця; вертїтися, крутитися О», [токмітель] «посередник» Нед, [натокміти] «прилаштувати» Нед, [притокміти] «тс.» Г, Нед, [утокміти] «тс.; втупити (очі)»; — п. [токма] «ухвала вїтїв, що встановлює ціни на овець», слц. tokma «ціна (на вівці та ін.)», tokmit' «цінити»; — запозичення з румунської мови; рум. tocmi «домовлятися (у торгівлі); наймати» походить з південнослов'янських мов; пор. стсл. тѣкмити «вирівнювати», болг. тѣкмѣ «готую», тѣкмо «точно, рівно», м. токми «готує», схв. та́кмен «рівний, однаковий», які пов'язуються з псл. \*тѣкпѣти «ткнути». — Нимчук ОЛА 1984, 298—299, 303; Vrabie Romanoslavica 14, 176; Vincenz 4; Фасмер IV 70; СДЕЛМ 428; Младенов 644; Skok III 436; Mikl. EW 368. — Пор. тїкати, тóкмо.

[токма́чка] «шевський інструмент, яким пригладжують каблук», [токма́чити] «утоптувати; бити; притискати» Нед, [притокма́чити] «придавити» Куз; — р. [токма́чка] «шевський інструмент», [токма́ч] «довбешка, кий, товкент», [токма́чить] «бити, товкти»; — похідне утворення від \*токмак «довбешка» (пор. р. [токма́к] «тс.»), запозиченого з тюркських мов; тур. чаг. тат. tokmak «дерев'яний молоток, довбешка» є похідним від тюрк. toqi- (toqu-) «бити, стукати». — Фасмер IV 70; Mikl. TEI II 178; Mikl. EW 358; Lokotsch 163; Севортян III 253—254, 256—257; Räsänen Versuch 484—485.

тóкмо заст. «тільки, лише», [тóкма] «без додачі, одне на одне, так на так Г, Чаб; тим більше»; — р. тóкмо «тільки, лише», [токма́] «тс.», др. токъмо (тѣкъмо, тѣкъма, тѣкъма) «тільки», болг. тѣкмо «точно, рівно; як раз; як тільки», схв. та́кмен «однаковий, такий самий», слн. [tekmà] «однаково, якраз», стсл. тѣкъмо (токъмо, токмо) «тільки»; — псл. тѣкъто, пов'язане з \*тѣкпѣти «ткнути»; зіставлялося також з лит. tĩkũ, tĩkti «годиться, підходить», tĩkt, tĩktaĩ «тільки» (Mikl. EW 368). —

Фасмер IV 70; Младенов 644; Mikkola Ursl. Gr. III 62. — Див. ще тїкати. — Пор. тóкма́.

токо́тати «розмірено і часто стука-ти», токо́тити «тс.», [то́кот] «биття» (про серце) Нед, [токо́тниця] «артерія; аорта» Нед; — р. [то́коть] «стука-ти», [ток] (вигук, що передає стук), [ток-ток] «тс.», нл. tokotaś «постійно спотикатися, хитатися»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до цо́кати, цокотáти. — Фасмер IV 69.

токсико́з «хворобливий стан, що виникає внаслідок дії на організм отруйних речовин», токсі́н, токсі́чний, антитоксі́н; — р. токсико́з, бр. таксіко́з, п. toksykoza, ч. toxikosa, toxikóza, слц. toxikóza, вл. toksin, болг. токсико́за, м. токсі́н, схв. токсі́ни (мн.), слн. toksín; — медичний термін, утворений на базі гр. то́ξικός «отруйний (для стріл)», пов'язаного з τόξον «лук і стріли», очевидно, запозиченим зі скіфської мови (пор. перс. taxš «лук, стріла»). — SIC<sup>2</sup> 829; Kopaliński 981; Holub—Lyer 485; Frisk II 909—910.

токсиколо́гія «наука про властивості отрут», токсико́лог, токсиколо́гічний; — р. болг. токсиколо́гія, бр. таксікало́гія, п. toksykologia, ч. toxikologie, слц. toxikológia, м. токсиколо́гія, схв. токсиколо́гіја, слн. toksikologija; — науковий термін, утворений з основ лат. toxicum «отрута», що походить від гр. то́ξικόν «отрута для стріл», і гр. λόγος «слово, розум, зміст». — Kopaliński 981. — Див. ще лóгика, токсико́з.

токува́ти «особливим криком підкликати самок (про глухарів, тетеревів)», токовище «місце, де токують птахи», [токови́сько] «тс.» Нед; — р. токови́ть, бр. такава́ць, п. tokować, ч. tokati, tokovati, слц. tokat', вл. tokać; — загальноприйнятої етимології не має; найімовірніше, є звуконаслідувальним утворенням (Mikl. EW 358; Machek ESJC 646; Holub—Kop. 387); розглядається також як похідне від р. ток «токовище», що пов'язується з текті

(Брандт РФВ 25, 29—30; КЭСРЯ 444; Вгүскпер 573). — Фасмер IV 70; Горяев 369; Schuster-Sewc 1512.

**тол** (вибухова речовина); — р. бр. *тол*, ч. *tol*; — результат скорочення запозиченої з англійської мови назви цієї речовини *тринітротолубл*, що зводиться до основ лат. *tri-* «три-», *nit-gum* «натр, сода» та англ. *toluene* «толуол». — СІС<sup>2</sup> 829; Klein 1652. — Див. ще **нітрат**, **толуол**, **три**.

**толай** (зоол.) «заець пісковик, *Lepus tolai* Pall.»; — р. *толай*, [толу́й, тула́й], слц. *tolaj* «тс.»; — запозичення зі східних мов; хак. [tolaj] «заець», бур. *tūlaj* «голубуватий і сірий степовий заець» походять від монг. *tōlai*, *tau-lai* «вид степового, гірського зайця». — Фасмер IV 74; Räsänen Versuch 436.

[**толань**] (бот.) «гикавка *cira*, *Berteroa incana* (L.) DC», [тола́к Нед, талань См] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, виникло з *талабан* «*Thlaspi argvense* L.»; назва могла бути перенесена за схожістю дрібних білих квітів і прикореневих розеток листків.

**толерантний** «терпимий до чужих думок і вірувань», *толерувати* «виявляти терпимість»; — р. *толерантний*, бр. *талерантны*, п. *tolerancja* «терпимість», ч. *tolerantní*, слц. *tolerantný*, вл. нл. *tolerantny*, болг. м. *толерантен*, схв. *толерантан*, слн. *toleranten*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. англ. *tolerant*, фр. *tolérant* походять від лат. *tolerans*, -*ntis* «терплячий», дієприкм. від дієслова *tolerāre* «витримувати, зносити, терпіти», пов'язаного з *tollo*, *tollere* «піднімати, здіймати, прибирати». — СІС<sup>2</sup> 829; Kopaliński 981; Holub—Lyer 484; Gr. Fwb. 766; Dauzat 712; Klein 1624—1625; Walde—Hofm. II 688—689. — Див. ще **Анатолій**.

[**толїти**] «заспокоювати, угамовувати» Нед, [*утолїтисся*] «задовольнитися», [*натолїти*] «наситити» ЛексПол, *невтолєнний* (*неутолєнний*), *невтолїмий* (*неутолїмий*); — р. [толїть] «заспокоювати, вгамовувати», *утолїть* «тс.», др. *утолїти* «переконати, умови-

ти; утихомирити, заспокоїти; полегшити, вилікувати», *утолїтисся* «умилосердитися», болг. *утолївам* «тамувати, угамовувати», схв. *тòлїти* «заспокоювати, тамувати», слн. *tólitı* «заспокоювати, вгамовувати», стсл. *оутòлїтї* «переконати, заспокоїти»; — псл. *tolitı* «утишувати, заспокоювати»; — споріднене з лит. *tilti*, *tylù*, *tilaù* «замовкнути», *tylà* «мовчання», лтс. *tilināt* «балувати (дитину)», дірл. *tuilim* «сплю», вірм. *t'olım* «залишаю», далі, очевидно, з двн. *stilli* (нвн. *still*) «тихий»; іє. \**tel-((s)tel-)* «тихий». — Фасмер IV 71; Черных II 295; Горяев 370; Младенов 657; Skok III 479—480; Варбот 35; Trautmann 321; Mühl.—Endz. IV 187; Pederesen KZ 39, 371; Kluge—Mitzka 750; Pokorny 1061—1062.

**толк** «розум, глузд, [порядок Нед]», [*тòлок*] «тс.», [*толковнік*] «той, хто пояснює» Нед, *толковий*, [*толковїтий*] «розумний, розсудливий» Нед, [*толкїщий*] «тямущий» Нед, *толкувати* «пояснювати», *толкуватисся* «розмовляти, радитися», *тòлком* (присл.) *безтолковий*; — бр. *толк*, п. [tołk] «розум, сенс, логіка», [tołkować] «пояснювати»; — запозичення з російської мови; р. *толк* «думка, судження, пояснення» відповідає укр. *товк* (див.).

[**тòлò**] «вид весняної гри» Г, Нед; — неясне.

[**тòлоб**] «кадіб»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *tolbă* «сагайдак; ягдташ; (заст.) дорожня сумка; кошик для роздрібної торгівлі», *torbă* «тс.» виводяться від тур. *torba* «торба, мішок». — Scheludko 143; DLRM 867. — Див. ще **торба**.

**тòлок** «пристрій, знаряддя для трамбування; поршень, [товкач О]», *тòло́ка* «залишене під пар поле, на якому пасуть худобу; вільна ділянка біля села, де збиралася молодь гуляти», *толокно́* «борошно з підсушеного вівса; [борошно з сухарів Нед]», [*толочїй*] «поршень» Она, [*толочнік*] «тс.» Нед, [*толочниця*] «цілина; рік не орана земля» О, [*толобшнїй*] «залишений під то-

локу» Нед, *толокувати* «бути толокою, гуляти» (про землю), *толбчїти* «приминати, надломлювати рослини, пошкоджувати посіви; бити; тягти, волокати; [рівняти орану землю ногами О]», [*відтолочки*] «витолочені місця» МСБГ, [*натоло́че*] «потопане місце» Ж, [*па́толоч*] «потопане поле, потрава; місце, де хижак з'їв тварину; залишки після збирання коноплі», [*натоло́ча*] «невелике озеро», [*потоло́ка*] «потолочене місце в траві або хлібі», *пото́лоч*, [*потоло́ччя*] «тс.», [*су́толока*] «безладний рух, штовхання»; — р. [*то́лок*] «пристрій для трамбування», [*толо́чить*] «витоптувати (траву, посіви)», бр. [*толо́ка*] «поле під паром», п. *тлок* «скупчення (людей, предметів); поршень; штемпель; толок», ч. *tlak* «тиск», слц. *tláč* «книгодрук», вл. *tłok* «тиск», схв. *tlák* «тс.», слн. *tlák* «тс.; бруківка»; — псл. \**tolk-* «товкти, тиснути», пов'язане чергування звуків з \**tʰj*k- «тс.». — Фасмер IV 72; Горяев 370; Brückner 571—572; Machek ESJČ 644; Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1509; Skok III 518; Mikl. EW 348—349. — Див. ще **товкті́**. — Пор. **толо́ка**<sup>1</sup>.

**толо́ка**<sup>1</sup> «праця гуртом для швидко виконання великої за обсягом роботи, на яку закликають сусідів, родичів, товаришів (без оплати, а за частування)», [*толоча́нин*] «учасник толоки» Нед, [*толоча́нка*] «учасниця толоки» Нед, [*толічка*] (зменш.), *толбчний*, *толокувати* «працювати толокою», *толоко́ю* «спільно, гуртом (працюючи без оплати, за частування)»; — р. [*толо́ка*], бр. *талака́*, п. *тлока*, болг. *тлака́*, м. схв. *тла́ка*, слн. *tláka*; — псл. \**tolka* «толока», пов'язане з \**tolkti* «товкти»; до семантики пор. п. *тлок* «скупчення (людей, предметів)»; — споріднене з лит. *talka* «толока», лтс. *tal̃ka* «тс.», з іншим вокалізмом лит. *telkti* «скликати на толоку»; припускається також запозичення в балтійські мови зі слов'янських (Brückner 571—572). — Фасмер IV 73; Горяев 370; Mikl. EW 349; Trautmann 322; Būga RR I 488;

Fraenkel 1078; Karulis II 372—373; Mühl.—Endz. IV 127—128; Meillet Etudes 256. — Див. ще **товкті́**, **то́лок**. — Пор. **кля́ка**<sup>2</sup>.

**то́лока**<sup>2</sup>, *толокувати*, *толбшний* — див. **то́лок**.

**толокня́нка** (бот.) «мучниця, *Agrostaphylos uva ursi*», [*толокняк*] «тс.» Мак; — р. *толокня́нка*, бр. *талакня́нка*, [*талакня́нік*, *талако́ннік*, *талачаннік*], ч. ст. *tolokněnko* (з рос.) «тс.»; — похідне утворення від *толокно́* «борошно з вівса, з сухарів»; назва зумовлена борошністим характером плоду мучниці. — Лік. росл. Енци. дов. 752; Machek Jm. rostl. 177. — Див. ще **то́лок**.

**толсто́вецъ** «послідовник релігійно-етичного вчення Л.М.Толстого», *толсто́вка* «послідовниця вчення Л.М.Толстого; довга верхня чоловіча сорочка», *толсто́вство*, *толсто́вщина*, *толсто́вський*; — р. *толсто́вец*, бр. *талсто́вец*, ч. слц. *tolstovec*, *tolstojovec*, болг. *толстойст*, схв. *толстојевац*; — похідне утворення від прізвища російського письменника Л.Толстого.

[**толу́бити**] «толочити» Нед; — неясне.

**толуо́л** (хім.) «рідкий вуглеводень, який використовують для виготовлення вибухових речовин, лікарських препаратів та ін.»; — р. болг. *толуо́л*, бр. *талуо́л*, п. слц. *toluol*, ч. *toluen*, схв. *толуол*, слн. *toluól*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Toluól*, англ. фр. *toluol* утворено від назви колумбійського міста *Толу* (*Tolu*) і лат. *oleum* «оля». — СІС<sup>2</sup> 829; Ст. выг. обcych 763; Holub—Lyer 484; РЧДБЕ 726; Gr. Fwb. 765; Klein 1625. — Див. ще **о́лія**<sup>1</sup>.

**толь** (покрівельний матеріал), *толівнік* «робітник, що виготовляє толь»; — р. бр. *толь*, болг. *тол*; — запозичення з французької мови; фр. *tôle* (<[taulo]) «листова залізо, покрівельне залізо» є діалектною формою слова *table* «стіл; дошка; плита». — СІС<sup>2</sup> 829; РЧДБЕ 726; Dauzat 749. — Див. ще **таблиця**.

**ТОМ** «частина (окрема книжка) твору», *томіще, потомний*; — р. бр. болг. м. *том*, п. *том*, схв. *тѣм*, слн. *тѣм*; — запозичення з французької мови; фр. *tomе* «том» через посередництво лат. *tomus* «тс.» зводиться до гр. *τόμος* «частина, відрізок; том», пов'язаного з дієсловом *τέμνω* «ділю, ріжу». — Черных II 249; Фасмер IV 75; КЭСРЯ 445; Горяев 371; Sł. wug. obsyeh 763; Dauzat 713. — Див. ще **АТОМ**.

**[Томá]** (чоловіче ім'я) Нед, [*Томас, Тóмáш, Тóмко, Томýньо*] тж, ст. *Тома* (1432); — бр. *Тамáш*, болг. *Томá, Тóмáш*, схв. *Тома, Томаш*, слн. *Томáž*; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *Tomasz*, ч. *Tomáš* та ін. через лат. *Thomas* зводяться до гр. *Θωμάς*, від якого походить і укр. *Хомá (Фомá)* (див.).

**томагáвк** (зброя північноамериканських індіанців); — р. *томагáвк, томагáук*, бр. *тамагáук*, п. *tomahawk*, ч. слц. *tomahavk*, болг. *томахáвк*, слн. *tomahávk*; — запозичення з англійської мови; англ. *tomahawk* «томагавк» походить з алгонкінської мови. — СІС<sup>2</sup> 829; Kopalinski 981; Holub—Lyer 484; Klein 1625.

**томасува́ння** «спосіб переробки рідкого фосфористого чавуну в сталь», [*томасі́на*] «рід мінерального добрива» О, [*томасі́вка Куз, комасі́на О*] «тс.», *томасі́вський*; — р. *томасі́рование*, бр. *тамасавáнне*, п. *tomasyna* «томасшлак, добриво зі шлаків від томасування», *tomasowski*, ч. *tomasováni*, слц. *thomasovanie*, болг. *томасі́ране*; — технічний термін, пов'язаний з прізвиськом англійського металурга С. Дж. Томаса (Sidney G. Thomas, 1850—1885). — СІС<sup>2</sup> 829; Kopalinski 981—982; Holub—Lyer 484.

**томáт** «помідор; соус, паста з помідорів»; — р. *томáт*, бр. *тамáт*, п. вл. *tomata*, ч. *tomata, tomáta*, слц. *tomat*, болг. *домáт*, схв. *томат*; — запозичення з французької мови; фр. *tomate* походить від ісп. *tomate* (*tomata*) «тс.», яке зводиться до ацтекського мексиканського *tomati*, що пов'язується з

коренем *tomana* «набрякати». — СІС<sup>2</sup> 829; Акуленко 141; Черных II 249; Фасмер IV 75; Горяев 371; Holub—Lyer 484; РЧДБЕ 266; Lokotsch 62; Kluge—Mitzka 782; Dauzat 712.

**томбáк** «сплав міді з цинком» СУМ, Нед, [*тѣмбак*] «тс.» Нед; — р. заст. *томпáк*, бр. *тампáк*, [*томбáк*], п. ч. слц. *tombak*, болг. *томбáк*, м. *томбак*, схв. *томбак*, слн. *tómbak* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tómbak*, фр. англ. *tombac* «тс.» походять від мал. *tambaga* (*těmbaga*) «мідь», що зводиться до дінд. *tāmrakaḥ* «тс.». — Фасмер IV 76; Горяев 371; Kopalinski 982; Machek ESJČ 647; Holub—Lyer 484; Kluge—Mitzka 782; Klein 1626; Gamillscheg 852.

**томбу́й** «великий поплавок, що вказує місцезнаходження кинутого якоря»; — р. *томбу́й* «тс.»; — через посередництво російської мови зводиться до гол. *tónpeboei* «бакен, буй», яке складається з основ іменників *top* «бочка» кельтського походження, як і нвн. *Топпе* «тс.» (буй має вигляд бочки), та *boei* «буй». — ССРЛЯ 15, 590. — Див. ще **бу́й**<sup>1</sup>.

**ТОМІТИ** «доводити до втоми; виснажувати; піддавати тривалому нагріванню», *томі́льник* «робітник, який займається томлінням чавуну, сталі», [*томі́тель*] «мучитель, гнобитель» Нед, [*томі́тельство*] «гноблення, насильство» тж, *томі́льний* (тех.) «призначений для томління», *тѣмлений, томлі́вий*, [*томлю́щий*] «стомлюючий» Нед, *тѣмлячий, тѣмний* «млосний; стомлений Нед», [*томні́щий*] «більше стомлений» Нед, *втѣмлювати (уто́млювати), втомля́ти (утомля́ти), втѣма (уто́ма), втѣмлений (уто́млений), втѣмливий (уто́мливий), втѣмний (уто́мний), [невтомлѣний]* «невтомний» Ж, [*невтомлі́вий*] «тс.» Ж, *невтѣмний, [перетѣма]* Куз, *перевтѣма, перевтѣмлений, стѣма, стѣмлений, стѣмливий*; — р. *томіть* «змушувати мучитися; стомлювати; парити; нагрівати», бр. *таміць* «тс.», др. *томити* «мучити,

терзати, пригнічувати», болг. *томите-лен*, схв. *тѹмити* «притискати», слн. [tomljáti] «тинятися», стсл. **ТОМИТИ** «мучити»; — псл. *tomiti* «мучити»; — споріднене з дінд. *tamáyati* «задушує, позбавляє повітря», *támyati* «непритомніє, слабне», лат. *tēmulentus* «п'яний», *tēmētum* «хмільний напій, вино», дірл. *tām* «хвороба; смерть», *tamaim* «покоюся», нвн. *dāmisch, dāmlich* «дурнуватий, очманілий»; іє. \**tom-/tem-* «очманілий, приголомшений». — Фасмер IV 75—76; Черных II 249; Горяев 371; КЭСРЯ 446; Trautmann 313; Walde—Hofm. II 657; Kluge—Mitzka 120; Uhlenbeck 111; Fick I 224; Pokorny 1063.

**[ТОМКА]** (бот.) «пахуча трава звичайна, *Anthoxanthum odoratum* L. См, Куз, Мак; чаполоч південна, *Hierochloë australis* См, Мак»; — р. [том(н?)ковица] «остудник голий, *Herniaria glabra*», бр. [томка] «пахуча трава», ч. слц. томка «тс.», *tomkovič* «чаполоч»; — запозичення з польської мови; п. *tonka* «пахуча трава», [tomkownica] «чаполоч» виникли внаслідок скорочення і деетимологізації з *tonkobób* «екзотична рослина, *Dipteryx*», *tonkowu bób, tonkowe ziaĝna* «тс.», що є частковою калькою н. *Тонкабоһпе* «біб тонка» (пор. також н. *Тонкабаум* «*Dipteryx odorata*»); розмелені плоди цієї рослини додавали для приємного запаху до нюхального тютюну; назву томка (<*tonka*, пор. і п. *tonka wopna*) було перенесено на інші рослини, зокрема траву пахучу звичайну (*Anthoxanthum*), коріння якої теж мало приємний запах і використовувалось замість бобів тонки. — SW VII 78, 172; Machek ESJČ 647; Jm. rostl. 289.

**[ТОМОВІК]** (орн.) «волове очко, *Troglodytes parvulus* O, [томівчик] «тс.» O; — неясне.

**ТОМУ** (присл.), *пѹтім*; — р. *потому, потѹм*, бр. *таму*, др. *тому* «після того», *по тому* «на тій підставі», *по томь* «після того», п. ст. *temu* «тому», ч. слц. вл. *potom* «потім», схв. *пѹтом*, слн. *potém* «тс.»; — псл. *tomu* (дав. в.), *po tomь* (місц. в.) є відмінковими

формами вказівного займенника *тъ*, що з часом адвербіалізувалися. — Німчук ІУМ Морфологія 351, 373; Brückner 568. — Див. ще **ТОЙ**. — Пор. **ТОГО**.

**ТОН**, *тональність, тѹніка, тональний, тонічний, тѹнний, тонувати*; — р. бр. болг. м. *тон*, п. вл. *ton*, ч. слц. слн. *tón*, схв. *тѹн*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ton*, фр. *ton*, англ. *tone* походять від лат. *tonus* «тон, звук», що зводиться до гр. *tónos* «тонація, лад; наголос; натяг, напруження», пов'язаного з дієсловом *teínw* «натягаю, напружую», спорідненим з дінд. *tanoti* «натягає, витягає», лат. *tenere* «тримати, досягати», укр. *тенѹто*. — СІС<sup>2</sup> 830; Фасмер IV 76; Горяев 371; Kopaliński 982; Brückner 573; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Kluge—Mitzka 782; Dauzat 713; Klein 1626—1627; Walde—Hofm. II 691; Frisk II 863—865; Boisacq 947—948. — Див. ще **ТЕНЕТА**.

**ТОНЗИЛІТ** «запалення глоткових мигдаликів»; — р. *тонзилліт*, бр. *танзіліт*, ч. *tonsilitis, tonzilitis*, слц. *tonzilitída*, болг. *тонзиллітис*, схв. *тонзилитис*; — медичний термін (нлат. *tonsillitis*), утворений на базі лат. *tonsillae* «мигдалики (залози)», пов'язаного з *tōlē* «зоб на шії», що зіставляється з лит. *tęsti* «розтягати, розширювати» або з *trinti* «набрякати (від води)», *trānas* «приплив», кіпр. *tonn* «хвиля». — СІС<sup>2</sup> 830; Holub—Lyer 484; Klein 1627; Walde—Hofm. II 688.

**ТОНЗУРА** «виголене місце на маківці голови у католицьких духовних осіб»; — р. болг. схв. *тонзүра*, бр. *танзүра*, п. вл. *tonsura*, ч. *tonsura, tonzura*, слц. слн. *tonzúra*; — запозичення з латинської мови; лат. *tonsūra* «тс.» пов'язане з дієсловом *tondēre* «стригти, стинати, позбавляти», що зіставляється з гр. *tévdw* «обрізаю» або з кіпр. *tonn* «шкіра, оболонка», свн. *stuns* «короткий». — СІС<sup>2</sup> 830; Kopaliński 983; Holub—Lyer 484; Walde—Hofm. II 689—690.

**ТОНКИЙ**, *тонѹнький, тонѹсенький, тонісінький, [тонісіі, тонісічкий, тонічкий], [тоніцій]* «тонший» Нед, *тон-*

кува́тий, [тонбо́йкий] «тоненький» Нед, [тону́сенький, тону́ський] «тс.» тж, [то́нчий] «тонший» Нед, *тонше́нький* Нед, *то́нший, тонна́, то́нкощі, тонко́та, то́нкість, [тончи́на]* О, [тоні́ти] «тоншити», [тонкува́ти Нед, тончи́ти] «тс.», *то́ншати, тонши́ти, [по́тонкий] «тонкуватий», [прéтонкий] «дуже тонкий»* Нед; — р. *то́нкий*, бр. *то́нкі*, др. *тѣнѣкыи, тѣнѣкыи*, п. *сієпкі*, ч. слц. *tenkú*, вл. *се́пкі*, нл. *šai̯ki*, болг. *тѣнѣк*, м. *танок*, [тоно́к], схв. *та́нак, та́нан*, слн. *tánek, tènək*, стсл. *тънѣкъ*; — псл. *тъпѣкъ* (сх.-сл. *тъпѣкъ*), первісно \*тъпъ, основа на -й, пізніше поширена формантом -къ; — споріднене з дінд. *tanúh (tánukah)* «тонкий», ос. *t'æpnæg* «довгий», лит. *tévas* «тонкий», двн. *dūpnī*, дангл. *ruppe*, нвн. *dūpn*, англ. *thin*, дірл. *tan(a)е*, лат. *tenuis*, корн. *tanow*, кімр. *teneu* «тс.», гр. *τανύς* «довгий», *ταναός (<ταναός)* «втягнутий»; іє. \*tenus від кореня \*ten- «напинати, тягти», первісне значення «розтягнутий, видовжений». — Фасмер IV 76—77; КЭСРЯ 446; Черных II 250; Горяев 371; Sławski I 100; Brückner 62; Machek ESJČ 640; Holub—Kop. 383; Schuster-Sewc 134; Младенов 644; Skok III 442; Mikl. EW 350; Trautmann 319; Karulis II 403; Mühl.—Endz. IV 215—216; Walde—Hofm. II 666; Uhlenbeck 108; Kluge—Mitzka 148; Торп 178; Pokorny 1069. — Пор. **тягті́**.

**ТОННА** (міра ваги), *тонна́ж, тонна́жність, то́нний*; — р. *то́нна*, бр. *то́на*, п. слц. вл. нл. слн. *tona*, ч. *tuna*, болг. *тон*, м. *тон, тона*, схв. *то́на*, слн. *tóna*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Тонпе*, англ. гол. *ton* «тс.» походять від фр. *tonne* «тс.», спочатку «винна бочка», яка зводиться до гал. *tūppa* «міх для вина». — СІС<sup>2</sup> 830; Фасмер IV 77; Черных II 250; Горяев 371; Kopaliński 982; Holub—Lyer 493; Dauzat 713.

[**ТОНОЖИТ**] «мучити» Л; — неясне.

**ТОНУС**, *тоніза́ція, тонізува́ти*; — р. бр. болг. *то́нус*, п. ч. слц. *tonus*, схв. *тонус*, слн. *tónus*; — запозичення з ні-

мецької мови; н. *Tónus*, як і англ. *tonus*, походить від лат. *tonus* «тон; тонус», яке зводиться до гр. *τόνος* «напруження». — СІС<sup>2</sup> 831; Цыганенко 479; Kopaliński 983; Brückner 573; Holub—Lyer 484; Gr. Fwb. 766; Klein 1628. — Див. ще **тон**.

**ТОНУ́ТИ** «потопати, грузнути», *то́нучий, [втона́ти] «поринати»* Ж; — р. *тону́ть*, бр. *тану́ць*, др. *тонути*, п. *tonač*, ч. *tonouti*, слц. *tonút'*, нл. *toniś*, болг. *тѣна* «занурююсь», м. *тоне*, схв. *то́нути* «тонути», слн. *toníti*, цсл. **ТОНЖТИ**; — псл. *tonqti < \*topnqti* «тонути», пов'язане з *topiti* «топити». — Фасмер IV 77; КЭСРЯ 446; Горяев 372; Brückner 573; Machek ESJČ 647; Holub—Kop. 367; Schuster-Sewc 1516; Mikl. EW 358. — Див. ще **топіти́**<sup>1</sup>.

**ТОНЯ** «ділянка водоймища для ловлення риби неводом; невід з рибою; [місце, де можна втопитися]», *то́невий, [ві́тонка] «проруб для зимового лову риби»* Я, [ві́тонок] «місце, звідки витягують рибу з-під льоду» Я, [ві́тонити] «втягнути (невід) з прорубу» Я, [за́то́нка] «проруб для зимового лову риби» Я, [за́тоні́ти] «опустити (невід) у проруб» Я, [прито́ня] «місце, де закидається невід» Нед, [прито́нний] «який знаходиться поруч з тонею» Нед; — р. бр. *то́ня*, др. *то́ня* «рибна ловля; місце, де ловлять рибу», п. *tonia (toń)* «глибоке місце», ч. *túně (tůň)* «тс.», нл. *toń* «невід; болото, драговина», слн. [tońja] «глибоке місце»; — псл. *топъ < \*topнь* «глибоке місце (де зосереджується риба)», *ton'a < \*top'n'a* «тс.», пов'язані з *topiti* «топити, занурювати»; розглядається також як пов'язане з *tegnqti* «тягти» < іє. \*ten- (Zubaty St. a čl. I 2, 120; Меркулова *Этимология* 1975, 52—58), оскільки йдеться про натягування і витягування невода; може йтися про омонімію двох етимологічно різних слів (Schuster-Sewc 1516). — Фасмер IV 77; Горяев 372; Brückner 573; Machek ESJČ 661; Holub—Kop. 387, 396; Mikl. EW 358; Trautmann 323. — Див. ще **топіти́**<sup>1</sup>. — Пор. **тону́ти, тягті́**.

**топ** «верхній кінець щогли або стеньги (на судні)»; — р. бр. болг. *топ*, п. слц. *top*, схв. *mon*; — запозичення з голландської мови; гол. *top* «верхівка, кінчик; щогла» виводиться від іє. \**dub-*, \**dumb-*, представленого в ав. *duma* «хвіст». — СІС<sup>2</sup> 831; Kopalinski 983; Vries NEW 741.

**топáz** «мінерал із класу силікатів; коштовний камінь»; — р. болг. *топáz*, бр. *тапáz*, др. *топазионъ*, п. *topaz*, ч. *topas*, *topaz*, слц. *topás*, м. *топаз*, схв. *топáz*, слн. *topáz*; — запозичено з грецької мови у т. ч. через посередництво французької (фр. *topaze*) і латинської (слат. *topazus*) мов; гр. *τόπαζος* (сгр. *топáζιον*) походить від назви острова *Topazus* у Червоному морі, де, як вважається, вперше знайшли цей камінь. — СІС<sup>2</sup> 831; Фасмер IV 77—78; Hüttl—Worth 14; Горяев 371; Sł. wyg. obcych 765; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; РЧДБЕ 727; Kluge—Mitzka 783; Dauzat 714.

**топати** «іти», *топкати* «топати», *топотати* «бігти з тупотом» Нед, *топотіти* «тс.» Нед, *топати* «плентатися», *топкатися* «тинятися» Нед, *топá* «стопа» Нед, *топанчá* «черевичок» Пр. XI діал. н., *топít*, *топá* «той, хто топає» Нед, *топóкo* «той, хто тупотить» Нед, *топ* (виг.) «туп» Нед, *топó-топó* (виг.) «тупу-тупу», *прóтопки* «слід ніг», *розтопíá* «незграбна жінка», *рóзтопом* «завзято, радо, із запалом» Нед; — р. *топáть*, бр. *топаць*, п. *[topotać się]* «дрижати (від страху, тривоги)», ч. *t'opati* «крокувати», вл. *topotać* «тупати», болг. м. *топот* «тупіт», схв. *топóтати* «тупати», слн. *topotáti* «тс.»; — псл. *top-*, пов'язане чергуванням голосних з *ter-*; — звуконаслідувальне утворення, пор. лтс. *тара*, *тару* «туп-туп»; *tarát* «крокувати, топати», лит. *taruoti* «тс.»; пор. також фін.-уг. *тар* «бити, штовхати», самодійське *тар-* «тс.» (див. Raasonen KSz 14, 69), тат. каз. кипч. *tartamak* «топати», *тар-тар* «туп-туп». — Фасмер IV 78; Горяев 371—372; КЭСРЯ 446; Iljinskij

AfSIPh 28, 457; Machek ESJČ 647; Варбот Сл. языкозн. 1988, 68—69; Mühl.—Endz. IV 130; Mikl. EW 369. — Пор. **тэпти**, **топтáти**, **тупáти**.

**[топíрити]** «стовбурчити, наїжувати» Нед, *[топíрити, топóрицти]* «тс.» Нед, *[настопíрити]* «наставити, підняти», *[одтопíрити]* «відстовбурчити; розкуйовдити» Ж, *[одтопíрити]* «тс.» Ж, *[розтопíрити]* «широко розставити в сторони», *[розтопíрити]* «тс.» Нед; — р. *топóрить* «піднімати сторч, стовбурчити», *[пóрить]*, бр. *тапóрыць* «тс.», ч. *šeručiti* «куйовдити», вл. *šerjeić se* «настовбурчуватися», м. *топири се* «погрожує; стирчить перед очима; задирає ніс», слн. *šeručiti se* «стовбурчити пір'я; бундючитися»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *перó*, *пíр'я*. — Фасмер IV 81; Преобр. II 160; КЭСРЯ 447; Machek ESJČ 98.

**топíти**<sup>1</sup> «силою занурюючи у воду, змушувати опускатися на дно; заливати (про воду)», *топнуги* «тс.», *топáти* «топитися» Нед, *[топ]* «трясовина» Л, *[тапíло]* «тс.» Л, *[топéлець]* «утопленик; водяник», *[топелиця]* «русалка» Пі, *[топéль]* «глибоке місце» Нед, *[топéльник]* «утопленик О», *[топéць]* «тс. О; водяник Нед», *[топíлище]* «глибоке місце» Нед, *[топíло]* «озеро Ч; місце, де збирається весняна вода і де вона застоюється», *[топинá]* «драговина» Ч, *[топíль]* «вир», *топля́к* «дерево, що затонуло», *[топля́ник]* «вир Ник; утопленик», *[тупко]* «негрузько» Л, *допотопний*, *затопля́ти*, *затоплюваність*, *підтопля́ти*, *потоп*, *[потопá]* «потоп», *потопáющий*, *потопéльник*, *[потопленик]* «утопленик», *[потопля́ник]* «тс.», *[стопíло]* «стояча болотна вода» Л, *утоплена*, *утоплений*, *утопленик*, *утоплий*; — р. *топíть*, бр. *тапíць*, др. *топуги* «попопляти», п. вл. *topić*, ч. *topiti* «занурювати у воду», слц. *topit'*, нл. *topiś*, болг. *топá*, м. *топи* «тс.», схв. *топуги* «затопляти», слн. *topíti* «занурювати»; — псл. *topiti* «топити», що є фактивом до \**topŋiti* «тонуги»; — дальші зв'язки кореня



top- не зовсім ясні; припускається спорідненість із top- «нагрівати» — через торь «болото» і його значення «місце, де розтанув сніг чи лід» (Фасмер IV 78—79) або через розвиток семантики «нагрівати — плавити, розтоплювати — затоплювати — топити» (Shuster-Sewc 1504); зіставлялося також з ter- «бити», що чергується з top-, пор. п. *terać* «бити» (Brückner 573; Младенов 636; 644), з гр. *θάπτω* «хороню», *τάφος* «могила» (Горяев 372), вірм. *t'at'avem* «занурюю, вмочаю» (Hübschmann Arm. 448; Machek ESJĀ 647), лит. *tąpti* «ставати» (Zubatý St. a čl. I 231—232; Stang NTS 16, 1952, 259 і далі). — КЭСРЯ 446; Цыганенко 429; Holub—Kop. 387; Mikl. EW 358. — Пор. **то-ну́ти**.

**ТОПІТИ**<sup>2</sup> «підтримувати вогонь; розплавляти», [топніти] «плавити» Нед, [топа́] «опалювачка» Нед, топільник «опалювач; плавильник», топільник «тс.», [топінка] «топлення печі», топка, [топленіна] «розтоплені речовини», топливо «паливо», [топля́] «топлення (молока)», [топни́ця] «чугуноплавильний завод» Нед, топкий «який легко топиться», [топлéнистий, топні́стий] «тс.» Куз, топлéний, ві́топ, ві́топка, ві́топки, відто́пки, [нето́па] «лінива жінка», [то́пка] «опалювання», перетóпка, [ро́зтоп] «топлення» Нед, [ро́зтопка] «тс.», [ро́зто́па] «емаль», [ро́зто́пник] «емалювальник» тж, розто́плений, розто́плювальний, [сто́пніти] «стопитися» Нед, [сто́п] «плавлення; сплав» Куз, [сто́пливий] «який легко топиться» Куз; — р. топіть, бр. тапіць, п. topić «розтоплювати, плавити», ч. topiti «опалювати, нагрівати, [розтоплювати, плавити]», слц. topit' «розтоплювати, плавити», нл. topis «опалювати, нагрівати», болг. топя́ «розтоплювати, плавити», м. топи, схв. то́пн-ти «тс.», слн. topiti «нагрівати; плавити»; — псл. topiti «нагрівати, опалювати; плавити», пов'язане чергуванням голосних з терль «теплий»; — споріднене з дінд. tápati (táruati) «нагріває(ться),

горить», tārúyati «спалює», ав. tārūyeiti «тс.», лтс. patarē «бурулька; краплі, капіж»; іє. \*ter- «бути теплим». — Фасмер IV 78; КЭСРЯ 446; Цыганенко 429—430; Brückner 62; Machek ESJĀ 647; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Schuster-Sewc 1504—1505; Младенов 636; Mikl. EW 352; Trautmann 319; Mühl.—Endz. III 118; Pokopty 1069—1070. — Див. ще **те́плий**.

**топіна́мбур** (бот.) «земляна груша, Helianthus tuberosus»; — р. топина́мбур, бр. тапіна́мбур, п. ч. слц. вл. topinambur, слн. topinambúr; — запозичення з французької мови; фр. topinambour «тс.» утворене від порт. topinambo, що передає назву індіанського племені в Південній Америці. — СІС<sup>2</sup> 831; ССРЛЯ 15. 634; St. wug. obcych 765; Holub—Lyer 484; Machek Jm. rostl. 244; Dauzat 714; Gammillscheg 854.

**то́пір** (іст.) «сокира з довгим держакком, що використовувалась як зброя СУМ, Нед; [сокира Г; тесло О]», топірець «зменш. до то́пір; [сокирка на довгому держакку, звичайно прикрашена]», топірчик, топорі́ць «тс.», [топірні́к] «воїн, озброєний сокирою» Нед, [топірня́] «частина плуга; дошка, на якій вішають сокиру», [топо́р] «сокира» Нед, топорі́ще «держак сокири», топорі́сько «тс.», [топоря́] «сокирка» О, [топоря́тко] «тс.» О, [затопорі́ти] «ударити» Я; — р. болг. топо́р, бр. тапо́р, др. топоръ́ «сокира», п. topór, ч. слц. нл. torog, вл. torogo, слн. tórog (заст.) «топорисько»; — псл. torogъ́ «сокира»; — загальноприйнятої етимології не має; припускалася можливість зв'язку з тіпати, тяти (Фасмер IV 79; Черных II 250—251; Ильинский ИОРЯС 31, 352; КЭСРЯ 446; Rudnicki Prasl. II 64, 107; Младенов 636; RÉS 4, 194; Slavia 10, 248; Matzenauer 84), з менорити, то́пату, то́пмату (Schuster-Sewc 1518—1519); розглядалося також як давнє запозичення з іранських мов, пор. дперс. \*taraḡa- «топір», перс. teber, белуджійське tarag (звідки запо-

зичено вірм. *tarar* «тс.»), курд. *tefer* (Макарушка 13; Трубачев Рем: терминол. 152; Зализняк ВСЯ VI 40; Brückner 573; Machek ESJČ 647; Holub—Kop. 387; Мартынов Язык 55; Hübschmann Argm. 252; Lidér Tochar. St. 19; Meillet RSI 2, 67; 6, 173), причому висловлювалась думка про посередництво тюркських мов (див. також Горяев 372; Mikl. EW 359; TEI I 239, II 167; Lokotsch 155; РЧДБЕ 865); із східнослов'янських мов запозичено фін. *tarraa* (Mikola Berühr. 170), дісл. *tararax* «бойова сокира» (Holthausen Awn. Wb. 300), звідки дангл. *tærregaex* «топірчик» (Holthausen AeWb. 343).

**топірець** (орн.) «*Lunda* Pall. (північний морський птах)»; — п. *toporek* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *топóрик*, *топóрок* «тс.» пов'язане з *топóр* «сокира»; назва зумовлена схожістю міцного і сильно стиснутого з боків дзьоба цього птаха з сокирою. — Птицы СССР 330; БСЭ 26, 92. — Див. ще **топір**.

**топіро** «тепер» Нед, [*тупір*] «тепер, зараз» Л, [*топірики*, *тупірики*] «тс.» Корз; — р. [*топéре*, *топéрво*], бр. [*топіро*, *топýро*, *тупіро*], п. *дорієго* «тільки (ще)», болг. *допéрва* «тепер»; — результат видозміни давнішого \**топерво* «тс.» (др. \**то пьрво* < псл. \**to pьrvo* «то вперше»). — Фасмер IV 43—44; Sławski I 156; Brückner 94. — Див. ще **тепéр**. — Пор. **допіру**.

**топірчики** (бот.) «братки, *Viola tricolor* L.», [*топірник*] «в'язіль барвістий, *Coronilla varia* L.» Мак, См, [*топóрник*] «тс.» Нед, См; — р. [*топóрник*] «тс.», бр. [*тапаркі*] «сокирки, *Consolida regalis*»; — похідне утворення від *топір*; назви зумовлені подібністю форми квітів цих рослин до топірця. — Див. ще **топір**.

**топка** «невелика посудина для натоптування в неї солі», [*топка солі*] (заст.) «грудка пресованої солі у формі ковпака вагою 1 кг» О, [*товпýга*] «посудина для солі» ВеНЗн; — п. [*торка*] (< \**tořrka*) «виварена сіль у формі гор-

щика», ст. *sól tořria(s)ta* «сіль, формована в посудинах» (з укр.); — форми, етимологічно пов'язані з *товпá* «натоп», [*товпиту*] «натискати, натоптувати, набивати»; випадіння **в** (< **l**) могло бути зумовлене зближенням з *топýти* «розтоплювати; нагріваючи, плавити», оскільки сіль виварювали, пор. значення п. [*торка*], а також р. [*топнік*] «горщик, у якому топлять молоко; великий глечик; глиняний горщик, у якому топлять сметану», [*топніца*] «великий горщик, у якому перетоплюють масло», [*топнічка*] «посудинка для топлення масла, сала, воску», [*топлéнка*] «посуд для топлення масла»; малоймовірно запозичення з тюркських мов (пор. тур. *top* «куля; круглий предмет», *torak* «круглий», звідки болг. *топка* «круглий предмет; м'яч», [*топ*] «тс.», м. *топка* «куля; круглий предмет; м'яч»). — Brückner 572; Mikl. EW 359. — Див. ще **товпá**.

**топник** (білий) (бот.) «королиця звичайна, *Leucanthemum vulgare*; хризантема лучна (*Chrysanthemum leucanthemum*)» Нед, Мак, [*топняк*] «хара, *Chara Vaill.*» Мак; — р. [*топняк*] «хара»; — похідне утворення від *топýти* «занурювати»; назва зумовлена тим, що королиця росте по лугах, а хара є водяною рослиною. — БСЭ 29, 554; Даль IV 405. — Див. ще **топýти**<sup>1</sup>.

**топографія** «розділ геодезії, що вивчає земну поверхню», *топóграф*, *топографічний*; — р. болг. *топография*, бр. *тапаграфія*, п. слц. *topografia*, ч. *topografie*, вл. *topografija*, м. *топографија*, схв. *топографуја*, слн. *topografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Topographie*, фр. *topographie*, англ. *topography* утворено з основ гр. *τόπος* «місце», що не має загальноприйнятої етимології, і *γράφω* «пишу». — SIC<sup>2</sup> 831; Горяев 372; Kopaliński 764. — Див. ще **графá**. — Пор. **ізотоп**.

**тополя** (бот.) «*Populus* L.», *тополіна*, [*топóль*] «тополя» Нед, *топóлька* «ствобур або стебло якої-небудь росли-

ни», [топілька] (бот.) «піщанка, *Arpegia serpyllifolia*» Нед, [тополяк] (ент.) «скрипун осиковий (с. тополиний), *Sarperda carcharias*» Нед, *топольник* «зарості тополі», *тополіний*, [натополяк] (ент.) «листоїд тополиний, *Chrysomela populi* L.» Ж; — р. *тополь*, бр. *топаль*, *таполя*, др. *тополь*, п. *topola*, ч. *topol*, слц. *topol'*, вл. нл. *topoľ*, болг. *топола*, м. *топола*, схв. *топола*, слн. *tōpol*; — псл. *topoľ*, *topoľ'a* «тополя»; — вважається давнім запозиченням з латинської мови (Niedermann IF 26, 59, проти Фасмер IV 79); походження лат. *populus* не зовсім ясне; припускається його індоевропейська давність і зв'язок з гр. *πέλεα* «в'яз», іє. \**ro-pol-* (Waldе—Hofm. II 340); реконструюється й іє. \**rapp-*, що розглядається як запозичення з неіндоевропейських субстратних мов, але не виключений зв'язок з індоевропейськими назвами тополиного пуху — гр. *πάππος* «пухнаста сім'янка», лат. *rappus* «тс.» (Machek ESJČ 433, 647); була також спроба зіставити на слов'янському ґрунті назву дерева з коренем \**ter-/top-* «топати» з розвитком семантики «бити, топати, товкти, трамбувати» — «тверднути» — «височити» — «рослина» (Schuster-Sewc 1517—1518); висловлювалась думка про зв'язок з іє. \**rel-* «сірий» — за кольором кори (Черных II 250; Pokořny 804); в разі запозичення з латинської мови фонетичні зміни в корені пояснюються дисиміляцією *p — p > t — p*. — Волошина Мовозн. 1976/3, 67—69; Горяев 372; КЭСРЯ 446; Brückner 573; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Младенов 636; Skok III 483; Mikl. EW 358.

**ТОПОНІМ** «власна географічна назва», *топоніміка*, *топонімія*, *топономастика*, *топоніміст*, *топоніміїний*, *топонімічний*; — р. *топонім*, бр. *тапонім*, п. *toponim*, ч. слц. *toponim*, вл. *toponomastika*, болг. м. *топонім*, схв. *топонім*, слн. *toponim*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Toponum*, фр. *toponume*, англ. *toponum* утворено з основ

гр. *τόπος* «місце, місцевість», яке не має загальноприйнятої етимології, і *ὄνομα* (*ὄνομα*) «ім'я», спорідненого з лат. *popen*, вірм. *apim*, псл. \**ъпѣ* (< \**ьпѣн*) «тс.». — СІС<sup>2</sup> 831; Kopaliński 983—984; Holub—Lyer 485; Вуяклија 959; Klein 1629; Frisk II 911. — Див. ще **ім'я**. — Пор. **анонім**, **омонім**, **ономастика**, **синонім**.

**ТОПОНІМІКА** — див. **ТОПОНІМ**.

**ТОПСЕЛЬ** «косе, трикутної форми вітрило, яке піднімають над іншим вітрилом»; — р. бр. *топсель*, п. *topsel*, болг. *топсел* «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. *topzeil* «тс.» є складним словом, утвореним з іменників *top* «верхівка, кінчик; щогла» і *zeil* «вітрило», спорідненого з н. *Segel*, дат. *seil* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 832; Kopaliński 984; РЧДБЕ 865; Kluge—Mitzka 697. — Див. ще **топ**.

**ТОПТАТИ**, [топцювати] «часто топтати», [топчійтися] «топтатися, метушитися», [топля] «сак» Ник, [топчуха] «тс.» тж, *топтанийна*, [топчуха] «картопляне пюре Л; сак Ник», *топчак* (заст.) «млин з кінним приводом», *топчак* «тс.», *топчий* «тс.; той, хто топче», [топчило] «чан, у якому топчуть виноград», [топтуватий] «натоптаний», [натоптень] «лід із злежаного снігу», *натоптаний*, *натоптуватий*, *настоптати* «наступити», *підтоптатися*, *підтоптаний*, *потоптом*; — р. *топтать* «топтати», бр. *таптаць*, др. *тъпътати*, п. *deptać*, ч. *deptati*, слц. *deptat'*, вл. *teptać*, нл. *teptaś*, болг. *тъптя*, *тъпча*, слн. *teptáti*, стсл. *тъпътати* «тс.»; — псл. *търътати* «топтати», пов'язане чергуванням голосних з *tupati* «тупати», звуконаслідувальне утворення, паралельне до *topati* «тупати, топати»; — може бути зіставлене з дінд. *tupáti* (*tópati*, *túmpati*, *tumpáti*) «ранить», гр. *τύπτω* «б'ю, рубаю», лтс. *staũre* «сліди кінських копит». — Фасмер IV 80; Brückner 87; Machek ESJČ 115; Младенов 644—645; Iljinskij AfSIPh 28, 457; Frisk II 945—946. — Пор. **топати**, **тупати**.

[топу́з] «великий мідний ніж — один з військових клейнодів задунайських козаків»; — болг. топу́з «гірня, важок; (іст.) булава», м. топуз «булава», схв. тѡпуз «тс.»; — запозичення з турецької мови, тур. крим.-тат. toruz «булава, жезл; куля», як і чаг. torazi «залізна куля», є похідним від тюрк. тор «кругла річ, м'яч, куля»; значення «ніж» розвинулось на ґрунті української мови. — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 840; Räsänen Versuch 489.

топч́ан — див. тапч́ан.

тор «колія», [торá] «клепка» Нед, [тор́ник] (бондарський інструмент), [торня́к] «тс.» тж, торі́ти «прокладати (шлях)», торува́ти «тс.», торо́ваний, вто́ри «пази на краю бочки, в які вставляють дно», уто́ри «тс.», зато́р, [зато́рич] «прилад для вирізування уторів» Л, уті́рник, уто́рник «тс.»; — р. [тор] «вторована дорога», бр. тор «колія», п. tor «тс.», ч. [tor] «вторована дорога», болг. тор «добриво, гній», схв. тѡр «загін для худоби», [тѡр] «слід; огорожа», слн. tōr «тертя»; — псл. тогъ «тертя; [торований шлях]», пов'язане чергуванням голосних з \*terti «терти»; — зіставляється з лтс. puotars «лука, поросла кушами», гр. торо́с «пронизливий, різкий; стрімкий», дінд. tāgāḥ «пронизливий», tāgāḥ «тс.» — Фасмер IV 81; Ляпунов РФВ 76, 259; Цыганенко 430; Brückner 574; Machek ESJČ 648; Mikl. EW 352—353; Коломиец Этимология 1984, 96; Варбот 108; Trautmann 324; Mühl.—Endz. II 872; Rozwadowski JP 1, 112.

То́ра «П'ятикнижжя Мойсея (перша частина Біблії); пергаментний сувій з цим текстом»; — р. бр. То́ра, п. Тога, ч. tōga, thoга, слц. слн. tōga, болг. то́ра, схв. тора; — слово гебрайського походження; гебр. Тоḡāḥ «вчення, закон» є похідним від дієслова hōḡāḥ «він показав, навчив». — СІС<sup>2</sup> 832; Kopaliński 984; Holub—Lyer 485; РЧДБЕ 865; Klein 1629.

[то́равий] «паршивий», [то́равець] «паршивець»; — неясне.

[торáнити] (у виразі [т. брехні] «розпускати брехні») Нед; — неясне; можливо, результат контамінації слів торо́чити і [тараба́нити] «теревенити».

то́рба, [торба́ка] (збільшувальне), [торба́нь] «жебрак» Па, то́рба́р, [торбе́й], то́рбе́шник, [торбі́й Она, турбі́й Корз] «тс.», то́рбе́га, то́рбе́шка, [торб'е́] «торбинка» О, [торбі́] «торбинка для годівлі коней» О, то́рбі́на, то́рбі́нка, [торбинка́р] «кишеньковий злодій» Куз, [то́рбі́ня] «торбинка» О, [торбу́н] «кенгуру» Куз, [турб'я́га] «торбега» Корз, то́рбинкува́тий, то́рбинувáтий, [то́рбі́нчатий] «сумчатий» Куз; — р. бр. м. схв. то́рба, п. ч. слц. toḡba, болг. то́рба́, слн. tōḡba; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. toḡba «мішок», аз. тат. туркм. то́рба, тур. [toḡra] «тс.» споріднені з крим.-тат. ног. до́рба «торбина», кирг. то́рбо «торбина для зерна»; недостатньо обґрунтоване зіставлення (Brückner 574) з п. terbuch «живіт», telbuch «тс.» — Макарушка 14; Москаленко УІЛ 31; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 170; Фасмер IV 81; КЭСРЯ 447; Огиенко 31; Шипова 326; Дмитриев 547; Machek ESJČ 648; Holub—Lyer 485; Mikl. EW 359; TEI 2, 178; Lokotsch 163; Räsänen Versuch 490.

то́рба́н (муз.) «музичний інструмент, близький будовою до бандури; вид народного танцю», [тарба́н] (музичний інструмент) Бі, [теорба́н Нед, то́рбант Шейк] «тс.», то́рба́ніст, [то́рба́ніста] «торбаніст», [то́рба́ністий] «тс.»; — р. болг. то́рба́н, бр. тарба́н, п. toḡban, teoḡban, ч. teoḡba, theoḡba, слц. заст. toḡban; — через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. tiorba «лютня» (інструмент винайдено в XVI ст. у Флоренції) є словом невідомого походження. — Фасмер—Трубачев IV 82; Kopaliński 969; Brückner 568; РЧДБЕ 865.

[торба́ч] (зоол.) «сумчаста тварина» Нед; — запозичення з польської мови; п. torbacz «сумчатка, Marsupialis» (torbacze «сумчасті, Marsupialia») утворено

від *torba* «торба», що відповідає укр. *торба*; пор. [торбу́н] «кенгуру», м. *торбари* «сумчасті», схв. *торба́ри* «тс.». — Див. ще **торба**.

**торбу́к** «хватка, різновид рибальської сітки», [турбу́к, тербу́к] «тс.»; — болг. [трѣбу́х] «тс.»; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *торба* або з [трибу́х] «тельбух».

**торг** «торгівля; ринок; базар; аукціон; торговельна організація», [торга́ч] «торгаш» Куз, *торга́ш, торго́шество, торго́вець, торго́вля, торго́вник* «торговець» Куз, *торговельник, торго́вець, торго́визна* «товар у торгівлі» Нед, *торго́виця* «торгівля; базар; ринкова площа», *торго́вище, торго́вка, торго́вник* «торговець» Нед, [торго́вщик] «торговець» Куз, *торжі́ще, торжі́шник* «покупець», *торжо́к* «торг», *торга́шеський, торго́ве* «плата за місце на ринку» Куз, *торговельний, торго́вий, торго́вничий* «торговельний» Нед, *торгува́ти(ся), торжі́ти(ся), безтор́жя, ві́торг, недо́віторг, перéторг* СУМ, Куз, *перéтор́жка, пере́віторг, [ні́дтор́жя]* «торгівля напередодні базарного дня», [но́тор́жка] «торгівля» Г, Нед, [ро́зтор́жя] «закінчення базару»; — р. бр. *торг*, др. *тѣрг, торго́*, п. *targ*, ч. слц. *trh*, вл. *toġh*, болг. *тѣрг*, м. *трѣгуа* «торгуе», схв. *тѣг*, слн. *třg*, стсл. *тѣгъ*; — псл. \*třgati «базар, торгівля»; — очевидно, споріднене з алб. *tregë* «ринок» (Meyer IF I 324—325); далі походження слова неясне (лит. *tuřgus* «ринок», лтс. *tirgus* «тс.» виводяться від др. *тѣргъ*—Fraenkel 1143); була спроба пов'язати з псл. \*třgati «торгати» і сполученням *торгати по́лотно*, оскільки останнє було важливим предметом торгівлі (Holub—Kop. 389—390); припускалося запозичення з тюркських мов; тюрк. монг. *torga, toġu* «шовк» (Ramstedt Neuphilol. Mitt. 50, 99—100), дтюрк. *turku, turgu* «стоянка» (Räsänen, тж, 52, 193—194); першоджерело вбачалося також в асиро-вавилонському *tamgaru* «купець» (Holub—Kop. тж; Skok III 499; Черных II 251);

пов'язувалося також (Ондруш Етимологія 1984, 178—179) з псл. \*toržiti «шукати», \*stergti «стерегти». — Коваль 101; Горяев 372; КЭСРЯ 447; Brückner 565—566; Machek ESJČ 534—535; Holub—Lyer 488; Mikl. EW 359.

**торга́ти** «смикати, шарпати; [мучити] Бі», *торго́нути, [торо́гати]* «торгати», [ту́ргати] «хитати, трясти» Ме, [турго́тати] «трясти, шарпати» Нед, *торг* «смик, шарп», [ро́зторга́ти] «розсмикати, розірвати» Куз, [ро́зтергэ́нути] «розтягти» О; — р. [торга́ть] «рвати, смикати, скубити», *ра́сторга́ть* «розривати», бр. *торга́ць* «шарпати», др. *тѣргати* «битися, тремтіти», п. *targač* «шарпати, смикати», ч. *trhati*, слц. *trhat'* «тс.», вл. *toġač* «рвати, смикати», нл. *tergač* «тс.», болг. *тѣргам* «смикати», *тѣргвам* «іти, рушати; починати», м. *тѣга* «смикати, тягнути; рушати», схв. *тѣгати* «рвати, смикати», слн. *třgati* «тс.», стсл. *нстрѣгати* «розривати»; — псл. \*třgati «рвати, смикати», пов'язане чергуванням звуків з \*třg- і, можливо, з \*dřg- «тс.»; — далі зіставляється з дінд. *tṛṇédhi* «роздроблений, розбитий», *tṛḥāḥ* «тс.»; з лат. *tergere* «терти, розтирати», гр. *τρώω* «гризти, їсти», тох. А, В *trásk* «жувати, гризти» (Schuster-Sewc 1519), з лит. *trūkti* «розриватися, тріскатися» (Skok III 499—500). — Фасмер IV 83; Потєбня РФВ I, 259; Brückner 566; Machek ESJČ 651; Holub—Lyer 488; Holub—Kop. 390; Mikl. EW 354; Uhlenbeck 115. — Пор. **терза́ти**.

**торготі́ти** «торохтіти, торохкати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [торкотáти] «тс.», [торроті́ти] «рівномірно стукати».

**торгпřed** «торговий представник», *торгпředство*; — калька р. *торгпřed*, що є складноскороченим словом, утвореним із словосполучення *торго́вий предста́витель* «тс.»; пор. слц. *torgpred* (з р.). — Див. ще **торг, ста́вити**.

**торгун** — див. **тургун**.

**тореадор**, *торéро*; — р. болг. *то-реадор*, бр. *тарэадор*, п. ч. слц. *torea-*

dog, вл. togero, м. *тореадор*, схв. *тореадор*, слн. *toreador*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *toreador* (*torero*) «учасник кориди» пов'язане з *torear* «боротися з биком», похідним від *toro* «бик», яке походить від лат. *taurus*, спорідненого з гр. *ταύρος* «тс.», псл. *tuřъ* «тур». — СІС<sup>2</sup> 832; Kopaliński 984; Holub—Lyer 485; РЧДБЕ 865. — Див. ще **тур**<sup>1</sup>.

**торець** «поперечна грань предмета», [*сторець*] «тс.» Куз, *торцівка* «торцювальний верстат; торцевий брук; [дошка, прибита до торців лат НикБЛ]», *торцювальник*, *торцювальний*, *торцювальний*, *торцювальний*, *торцювальний*, *торцювальний* «обкоувати торець стрижня» Корз; — р. *торець*, *торці*, бр. *тарці*; — запозичення з італійської мови; іт. *torso* «торс, тулуб (як частина статуї)» на слов'янському ґрунті зазнало впливу суфіксальних утворень на *-ець*; припускався також зв'язок з \**terti* «терти» (Mikl. EW 353). — Фасмер IV 88; КЭСРЯ 447; Горяев 373. — Див. ще **торс**.

**торжествó**, *торжествéнный* УРС, Нед, *торжествуючий*, *торжествувати*; — р. *торжествó*, др. *тържество* «торг; свято, урочистості», болг. *тържество*, м. *тржество*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *тръжество* «свято, урочистості» утворено від *тръгъ* «ринок» як калька гр. *πανήγυρις* «святкові збори», пов'язаного з *ἄγορά* «ринок». — Фасмер IV 83; Черных II 251; Горяев 372; КЭСРЯ 337; Цыганенко 430; Желтов ФЗ 1876/1, 11; Младенов 645. — Див. ще **торг**.

[**торзати**] «трясти, штовхати, смикати»; — бр. [*турзаць*] «торгати, шарпати», [*тырзаць*] «тс.», др. *тързати* «смикати, рвати», п. *tarzać* «валяти; вишачувати (тісто)», болг. [*тръзам*] «тягти, смикати», схв. *тързати* «рвати, смикати», слн. *třzati* «тс.»; — псл. \**třzati* «трясти, рвати»; — очевидно, результат контамінації форм \**třgati* «торгати» і \**třzati* «терзати». — Mikl. EW 354. — Див. ще **терзати**, **торгати**. — Пор. **торсати**.

[**торіця**] (бот.) «шпергель, *Spergula L.*; — р. *торіця*, *торічка* «тс.», ч. *tořice* «ториліс, *Torilis Adans.*», слц. *tořica* «тс.», болг. [*тoрица*] «підмаренник, *Galium*; маренка, *Aspergula*; шерардія, *Sherardia*»; — неясне. — Machek ESJC 648.

**торі** «англійська консервативна партія; член цієї партії», *торізм* «ідеологія та політика торі»; — р. болг. *тoри*, бр. *тoри*, п. *torys* «член партії торі», ч. слц. вл. *toru*, схв. *тори*, слн. *tóri*, *tóru*; — запозичення з англійської мови; англ. *toru* пов'язане з ірл. *tóraidhe* «переслідувач; розбійник», що походить від середньоірл. *tóir* «переслідування, погоня» (в XVII ст. слово *toru* позначало позбавленого землі ірландця, який жив з розбою). — СІС<sup>2</sup> 832; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; РЧДБЕ 866; Klein 1632.

**торій** (хімічний елемент, радіоактивний метал), *торіт* «силікат торію», *торістий*, *торієвий*; — р. болг. *тoрий*, бр. *тoрий*, п. *tor*, ч. *torium*, *thorium*, слц. *tórium*, схв. *торијум*, слн. *tórij*; — інтернаціональний науковий термін; у латинізованій формі *Thorium* утворено Й.Я.Берцеліусом (1815, 1828) від імені бога-громовержця Тора (*Thor*) у давньоскандинавській міфології. — СІС<sup>2</sup> 832; Волков 57; Фигуровский 128; Kopaliński 984; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 866; Klein 1609.

**торік** «минулого року», [*торок*] «тс.» Пі, [*торішняк*] «такий, що народився в минулому році», [*торічний*] Нед, *торішний*, *вторік*, *позаторік* СУМ, Куз, *позаторішний*, *уторік*; — складне слово, що виникло із словосполучення *то(й) рік*. — Див. ще **рік**, **той**. — Пор. **тиждень**, **тогід**.

**торкати** СУМ, Нед, *торкнүти* (ся) тж, *торконүтися*, [*тиркнүти*] «торкнути» ВеЛ, [*торкало*] «жердина, до якої прив'язується виноградний кущ» Нед, *торкнутий*, *торк*, [*дотиркати*] «доторкати» Ж, [*дотиркнүтися*] Ж, *доторк*, *недоторка*, *недоторкальний* «недоторканний» Куз, *недоторканний*,

недоторканий, недотбркливий, [недотіркливий] «недоторкливий», [притбркувати] «поговорювати; натякати» О, приторк; — р. *тбркать* «торгати; торкати», бр. *таркаць* «штовхати, смикати, тикати», *тбркаць* «тс.», п. [torkpać] «штовхнути, вдарити», ч. *trkati* «штовхати, бити (зокрема, рогами)», слц. *strkat'* «штовхати», вл. *storkaś*, нл. *starkaś* «тс.», слн. *třkati* «стукати, штовхати»; — псл. \**třkati* «штовхати, ударяти»; — не зовсім ясне, очевидно, звуконаслідувальне, паралельне до лит. *tūrķterėti* «штовхнути». — Фасмер IV 83; Потебня РФВ 1880/3, 196; Machek ESJC 651; Куркина Этимология 1974, 46—47; Būga RR I 490.

**тбрки** «тюркські племена, які кочували у південноруських степах у X—XIII ст.», *торк*; — р. *тбрки*, бр. *тбркі*, др. *тбрци*; — давнє запозичення з тюркських мов; дтюрк. *türk* «тюрк», первісне значення «сила, влада». — Коваль 29; Фасмер IV 83; Попов Назв. нар. 123—124; Соболевский РФВ 64, 173. — Пор. **түрки**.

**торкотати** «торохтити», *торкотіти* «тс.», [торконіти] «теркотати» (про крик жовни) ВеНЗн, [торкітлівий] «балакливий» Нед, [торкотлівий] «тс.» Нед, [притбркувати] «поговорювати; натякати» О; — р. *тбркать* «стукати», бр. [таркатаць] «теркотати», п. *tarkotaś* «стукотіти» (про стукіт мотора, поїзда), ч. *trkat* «стукотіти», слц. *trkotat'* «базікати», болг. *тракам* «стукати, цокати, клацати», м. *трака* «стукати, клацати; торохтити», слн. *třkati* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *теркотати*, *торготіти*, *торохтіти*, *торбчити*.

**торкрет** (тех.) «апарат для подавання цементного розчину на якусь поверхню сильним струменем стисненого повітря», *торкретник* «фахівець з торкретування», *торкретування*, *торкретува́ти* «наносити на якусь поверхню шар цементного розчину»; — р. болг. *торкрет*, бр. *таркрет*, ч. *torkretovati*, слц. *torkrét*; — запозичення з німецької

мови; н. *Torkrét*, очевидно, утворено як складноскорочене слово із складів двох латинських слів: (tec)tor(ium) «штука-турка», пов'язаного з *togo* «покриваю», і (con)cret(us) «густий, ущільнений». — СІС<sup>2</sup> 832; УРЕ 11, 309; РЧДБЕ 866. — Див. ще **конкретний**, **тектюра**.

**[торлаш]** «великі крижини, які несе вода ВеУг; купа талого льоду, колод і под., що спливають весною на річках О», [турлаш] «льодохід» Нед, ВеУг, [турнаш] «великі крижини» Г, Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *torlasz* «завал; загородження» пов'язане з *torlodni* «нагромаджуватися». — О II 296; Лизанец 628; MNTESz III 944.

**[тормегати]** «тягати, смикати; трясти» Нед; — афективне утворення, пов'язане з [тормбсїти] «тс.» (див.).

**[тормоз]** «гальмо»; — бр. *тбрмаз*, болг. *тормоз*, м. *тормоз*; — запозичення з російської мови; р. *тбрмоз* загальноприйнятого пояснення не має; виводилось як запозичення від гр. *тбрмос* «отвір (в якому стирчить кілочок, гвіздок)» (Фасмер IV 84; ГСЭ 203; Горяев 372; КЭСРЯ 447; Цыганенко 430—431; Matzenauer 414; Mikl. EW 359); висловлювалась думка про спорідненість із цим словом (Черных II 251—252); розглядалось також як запозичення з тюркських мов — тюрк. *turmaz* «він не стоїть; підкладка під колеса гарби» (Дмитриев 565); була спроба зблизити з р. *стреміться*, *стром*, *стремглав* (Ильинский ИОРЯС 23/1, 138—139).

**тормбсїти**, *торнбсїти* — див. **термати**.

**торнадо** «вихор, смерч (у Північній Америці)»; — р. болг. *торнадо*, бр. *тарнада*, п. вл. *tornado*, ч. слц. слн. *tornado*; — запозичення з іспанської мови через посередництво англійської (англ. *tornado*); ісп. *tornado* «смерч, торнадо, сильний вітер» походить від давнішого *tronada* «буря» (від дієслова *tronar* «гриміти»), що зазнало впливу дієприкметника *tornado* від дієслова *tornar* «крутитися», пов'язаного з лат. *torrare* «обточувати», утвореним від

tornus «різець, токарний станок», яке запозичене з грецької мови; гр. τόρνος «тс.» зіставляється з лат. teres, -etis «заокруглений, обточений». — СІС<sup>2</sup> 832; Kopaliński 984; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 866; Dauzat 715; Klein 1630; Walde—Hofm. II 692; Frisk II 913—914; Boisacq 976—977.

[**торністра**] «військовий ранець» Куз; — бр. [тарністар] «каністра», п. tornister «ранець», ч. слц. tornistra, вл. tornister «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Tornister «військовий ранець», як і укр. [та(й)ністра] «ранець», виводиться від ч. слц. [tanistra] «торба», уг. ст. tanyisztra «торба, сумка». — St. wug. obcych 766; Machek ESJC 635; Holub—Lyer 485; Kluge—Mitzka 784. — Див. це **таністра**. — Пор. **тайстра**.

**торок<sup>1</sup>** «бахрома; облямівка, кромка; [полотно з бахромою, яке кріпиться до навою]», [торо́ка] «бахрома Нед; ремені Пі», [тороканя] «плахта з чотирма тороками» ВеЗа, торокі́ «ремені ззаду сідла для прив'язування речей; бахрома», [торо́чини] «весільний обряд, за яким пришивають торочки до рушників», торо́чка «бахрома, облямівка», торо́чкі «бахрома; тороки», торо́ччя «бахрома», [торока́стий] «з бахромою; обтріпаній по краях» Нед, [торо́чка́стий] Нед, торо́чкува́тий «тс.», торо́чити «висмикувати нитки з країв тканини, роблячи торочки; облямовувати», торо́читися «обтріпуватися по краях (про тканину); [снуватися (про нитки)]», заторо́чити, оторо́чка, оторо́чувати, підторо́чений, поторо́чений, при́торо́чувати; — р. торока́ «ремені ззаду сідла», [тороко́] «тс.», [торо́ка] «облямівка, бахрома», [торо́чка] «стрічка для облямівки», бр. таро́кі «ремені ззаду сідла», др. тороко́ «тс.»; стрічка, що пов'язувалася на чоло», п. trok, troki «реминці, мотузки; пута, торочки», ч. trak, trák «лямка», tráku (заст.) «підтяжки, шлейки», слц. trak, traku «тс.», вл. trok «мотузка, линва», м. трака «стрічка», схв. тра́к, тра́ка «тс.»; —

псл. \*torĕkь «мотузка, зав'язка»; — споріднене з прус. tarkue «ремінь в упряжі», лтс. tēgka «мотузка для прив'язування буйків до рибальської сіті», дінд. tarkūh «веретено», гр. ἄτρακτος «тс.», лат. torquere «крутити, вити», torques «ланцюг», двн. drāhsil «токар», нвн. drechseln «точити», алб. tjeer «пряду», ірл. torc «коса», кімр. torch «намісто», тох. А, В tsark «мучити»; іє. \*torĕk- «крутити, вити»; псл. \*torĕkь зіставлялося також з \*ter- «терти» (Holub—Kop. 388). — Фасмер IV 85; Горяев 373; Брандт РФВ 18, 9; Brückner 576; Machek ESJC 649; Holub—Lyer 486; Mikl. EW 359; Trautmann 314; Mühl.—Endz. IV 173; Kluge—Mitzka 141; Walde—Hofm. II 692—693; Uhlenbeck 110.

[**торок<sup>2</sup>**] «невеличкий пліт»; — р. [то́рок] «тс.», бр. [таро́к] «кладка через річку з колод»; — похідне утворення від тор «колія», р. [тор] «вторована дорога» з пізнішою видозміною значення. — Фасмер IV 84. — Див. ще **тор**.

[**торомба́**] (орн.) «горлиця, Streptopelia turtur L.; (Turtur aurilus, Columba turtur L.) Шарл, ВеНЗн; дятел, Dryobates major L. Шарл», [торонда́] «горлиця» ВеНЗн; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. інші назви горлиці: [ту́рқавка, ту́рқач, ту́рқочка, гурқавка].

[**торо́нка (синя)**] (бот.) «синюха голуба, Polemonium caeruleum L.»; — очевидно, пов'язане з п. [tronek] «лікувальний напій; напій», заст. trank, ч. заст. traŋk «тс.»; назви, які разом з укр. тру́нок зводяться до нвн. Trupk, Trank «напій», пов'язаних з trinken «пити», зумовлені лікувальними властивостями синюхи. — Лік. росл. Енци. дов. 396; Machek ESJC 649; Brückner 578. — Див. ще **трунок<sup>1</sup>**.

[**торо́нний**] «численний» Нед, [торонкі́й] «тс.» Нед, [то́ро́нко] «багато, густо, часто, врожайно», [торо́нці] «тс. Г; міцно Нед»; — неясне.

[**торо́пати<sup>1</sup>**] «бідувати, злидарювати», [торо́пити] «мучити, турбувати» Нед, [торопа́та] «бідкування, клопіт,



важка праця» Нед; — бр. [таранаты] «клопіт, турботи», п. trarić się «мучитися, терзатися; турбуватися», utrariepie «журба; клопіт, турбота», utrariepiec «нешчасливець», ч. діал. слц. tramrotу «клопіт, морока, труднощі», слн. tráriti «мучити, надокучати»; — псл. \*torpiti «мучити; лякати» пов'язане чергуванням голосних з \*tʰrēti «терпіти». — Brückner 575; Machek ESJC 649. — Див. ще **терпіти**. — Пор. **торопіти**.

[торопати<sup>2</sup>] «базикати, патякати», [торопіти] «тс.» Нед, [торопало] «базика, балакун» Г, Нед, [торопата] «тс.» Нед, [торопатливий] «балакучий»; — болг. тропам «стукати, тупотіти», тропотя «шуміти, тупотіти», тропот «тупіт»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *торготіти*, *торкотати*, *торототіти*, *торохтіти*, *торочи-ти* (пор.).

[торопіти] «квапити» Нед, Куз, [тороп] «поспіх, квапливість», [тороп'як] «квапливий чоловік» ЛексПол, *торопкий* «квапливий; поспішний»; — р. *торопить* «квапити», *торопливый* «квапливий», бр. [тараніцца] «поспішати», *таропкі* «швидкий, поспішний», др. *торопление* «квапливість», ч. [trap] «поспіх», схв. *трапати* «швидко йти, поспішати»; — псл. \*torpiti; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з \*torpēti «торопіти» (Потебня РФВ 4, 211; Черных II 252; Аникин ОЛА 1984, 287—288; Trautmann 325; Torbiörnsson LM II 85—86); зіставляється також з гр. τρέπω «повертаю», лат. terpit «повертає», дінд. trápātē «бентежиться» (первісно «відвертається»), trpāh «неспокійний» (Streckel AfSiPh 28, 503; Walde—Hofm. II 702; Persson Beitr. 954); допускається спорідненість з лит. tarpa «процвітання, зростання», taŕpti «процвітати», лтс. tārpa «сила, здатність», tārps «дужий», дінд. tŕpuati (tŕpōti, tārpati) «насичується, одержує задоволення», гр. τέρω «насичую, раду» (Фасмер IV 85; Trautmann 314; Mühl.—Endz. IV 149—150), з дісл. starf «важка робота», лит. stropūs «старан-

ний, ретельний», stropiti «стати стараним» (Machek ESJC 649; Persson Beitr. 438); припускалася також можливість зв'язків з утвореннями звуконаслідувального характеру (Корешпу, Езиков. изсл. Младенов, 378). — Фасмер—Трубачев IV 85. — Пор. **торопати<sup>1</sup>**, **торопіти**.

**торопіти** «відчувати незручність, бентежитися, ніяковіти», [торопити] «полохати, лякати» Нед, [торопітися] «боятися, торопіти», *тороплений* «приголомшений, очманілий; [остовпівий Пі, полохливий]», [торопна] «незграбна, неповоротка людина», [торопало] «тс.», [торопит] «жах, страх» Нед, [віторопити очі] «дивитися злякано» Я, [віторопень] «витрішкуватий» Куз, [оторопіти] «оторопіти», [осторопіти] «оторопіти» Ж, [сторопітися] «злякатися від несподіванки», [сторопіти] «тс.», [уторопити] «установити очі (погляд)»; — р. *торопеть* «бентежитися; лякатися, полохатися», бр. *тараніцца* «лякатися (про коня)», [тарананы] «страх», [тороп] «тс.» Носович, п. trarić so «мучити; утискати, лякати», болг. *трапен* «спантеличений», слн. trāp «дурень»; — псл. \*torpēti «лякатися», пов'язане з \*torpiti «квапити», \*tʰrēti «терпіти»; споріднене з лат. torreo «перебуваю в заціпенінні, в остовпінні». — Булаховський Нариси 73; Фасмер IV 85—86; Черных II 252; Аникин ОЛА 1984, 287—288; Brückner 575, 577; Machek ESJC 653; Holub—Lyer 487, 491; Holub—Kop. 388; Schuster-Sewc 1525; Mikl. EW 355; Mühl.—Endz. IV 174. — Див. ще **терпіти**, **торопіти**.

**торо́с<sup>1</sup>** «нагромадження уламків криги», *торосистий*, *торосити(ся)*; — р. *торос*, бр. *тарос*, п. toros; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується, як запозичення, з саам. tōras (род. в. torraz) «крижаний горб на березі моря» (Itkonen Mélanges Mikkola 59); припускається також зв'язок з *тор-/тер-*, пор. р. [торы] «крижані брили, що плавають» (Kalima FUF 28, 124); необгрунтоване зіставлення з іт.

torso «торс» (Горяев 373). — Фасмер IV 86.

**то́рос**<sup>2</sup>, *торосувáти* — див. **та́рас**.  
**торототіти**, *торотобчити* — див. **тарототіти**.

**торо́х** (виг.), *торо́хати*, *торо́хка-ти*, *торохкотáти*, *торохкотіти*, *торо́хнути(ся)*, *торохтіти*, [*то́рох*] «стук, грюкіт», *торо́хкавка* «тарахкало» Куз, *торо́хкало*, [*торохкоті́йка*] «балакуха», *торохкотня́*, *торохне́ча*, *торо́хнява*, [*торохта́*] «плітки», [*торо́х-тайло*] «базіка» Нед, [*торохте́ло*] «дерев'яний дзвіночок на шиї корови», [*торохті́ло*] «тс.», *торохті́й*, *торохті́лка* «дитяча іграшка, [балакуха Чаб; (орн.) сорока Дейн]», [*торохту́н*] «дитяча іграшка; балакун» Чаб, [*торохту́ха*] «балакуха Чаб; (ент.) муха зелена Дейн», [*торохту́шка*] «дитяча іграшка; балакуха» Чаб, [*торохтьо́лка*] «балакуха» Чаб, *торохкітлі́вий*, *торохкотлі́вий*, *торохкотю́чий*, *торохті́-вий*, *торохтю́чий*; — р. [*торохте́ть*] «грюкати, стукати», [*торо́хнуть*] «сильно вдарити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тарáх*. — Фасмер IV 87; Горяев 374. — Пор. **тарáх**, **трах**.

**торо́чити** «говорити одне й те саме, повторювати щось багато разів; говорити нісенітницю, базікати»; — р. *торо́чить* «говорити про що-небудь (багато разів)», бр. [*таро́чыць*] «везти з гуркотом», схв. *торо́кати* «базікати»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з *торкотáти* (пор.).

**торпе́да**, *торпеді́ст*, *торпеді́вець* Куз, *торпеднік*, *торпедо* (іхт.) «Торпедо Нout., електричний скат», *торпедува́ти*; — р. *торпе́да*, бр. *тарпе́да*, п. *torpeda*, ч. слц. слн. *torpédo*, вл. *torpedo*, болг. м. *торпедо*, схв. *то̀рпед*, слн. *torpédo*; — запозичення з англійської мови; англ. *torpedo* «електричний скат; торпеда (у цьому значенні назву ввів Фультон на початку XIX ст.)» походить від лат. *torpēdō* «заціпеніння; електричний скат», пов'язаного з *torpēge* «бути нерухожим, ціпеніти», спорідне-

ним з н. *derb* «міцний, масивний», лит. *tīpti* «застигати, ціпеніти», лтс. *tīpt* «тс.», псл. *\*tīpti* «терпнути». — СІС<sup>2</sup> 833; Черных II 252; Kopaliński 984; Holub—Lyer 485; Holub—Kop. 387; Klein 1630; Walde—Hofm. II 692. — Див. ще **те́рпти**. — Пор. **торопі́ти**.

**торс** «тулуб людини»; — р. бр. *торс*, п. *tors*, ч. *torso*, *torzo*, слц. *torzo* «торс статуї; незакінчений твір», вл. *torso*, болг. *торс*, *то̀рсо*, м. *торзо*, схв. *то̀рзо*, слн. *torzo*; — запозичення з французької або італійської мови; фр. *torse* «торс», іт. *torso* «тс.» походять від лат. *thyrus* «стебло; тирс, жезл Ваखा», яке зводиться до гр. *θύρσος* «тс.», запозиченого з невідомого джерела. — СІС<sup>2</sup> 833; Фасмер IV 87; Sł. wyg. obsucz 766; Holub—Lyer 485; Frisk I 697.

**то́рсати** «смикати, шарпати, трясти, штовхати», *торсону́ти* «сильно штовхнути; зрушити», [*та́рсувати*] «термосити»; — ч. *trsatı* «танцювати (дригаючи); видобувати звуки з музичних інструментів короткими швидкими рухами»; — очевидно, результат видозміни форми *то̀рзати* (див.).

**торт** (кондитерський виріб), *то́рт-ниця* «тарілка для торта»; — р. бр. *торт*, п. *tort*, ч. *dort*, слц. вл. нл. *torta*, болг. м. *то́рта*, схв. *то̀рта*, слн. *torta*; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. *Torte*) запозичено з італійської; іт. *torta* «тс.» походить від лат. *tortus* «кручений, звивистий», пов'язаного з *torquere* «повертати, крутити», спорідненим з гр. *ἄτρακτος* «веретено», дінд. *tarkūh* «тс.», нвн. *drechseln* «точити»; пор. др. *тэртъ* (вид страви), пов'язане з лат. *tortus* «кручений». — СІС<sup>2</sup> 833; Горяев 373; Фасмер IV 87; Цыганенко 431; Черных II 252—253; КЭСРЯ 448; Brückner 574; Mashek ESJC 123; Holub—Lyer 138; Holub—Kop. 104; Walde—Hofm. II 692—693, 694. — Див. ще **то́рок**<sup>1</sup>.

**торту́ра** (мн. *торту́ри*) «катування», [*танту́ри*, *турту́ри*] «тс.» Нед, *тортурува́ти* «піддавати тортурам» Куз, [*потуртований*] «покалічений» О;

— бр. [*тарту́ры*], п. ч. вл. *tortura*, слц. слн. *tortúra*, м. схв. *торту́ра*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *tortúra* «мука, катування» пов'язане з дієсловом *tortuere* «крутити; катувати». — Акуленко 135; Sł. wug. obsyuh 766; Holub—Lyer 485. — Див. ще **то́рок<sup>1</sup>**, **торг**.

**торувати** — див. **тор**.

**торф**, *то́рфище*, [*то́рфник*] «торф'яний мох» Куз, *торфовік* «торфове болото», *торфовисько*, *торфовище*, *торф'янище* «тс.», *торф'янік* «тс.; робітник на торфорозробках», *торфування*, [*торець*] «торфове болото» Ч, [*торч*] «тс.» Ч, *торф'янистість*, [*торфістий*] «торф'янистий» Нед, *торф'яний*, *торф'янистий*, *торфувати* «удобрювати торфом»; — р. бр. болг. *торф*, п. *torf*; — запозичення з німецької мови; н. *Torf* «торф» споріднене з англ. *turf* «дерн, торф», швед. дісл. *torf*, дат. *tørv* «тс.», псл. \**t<sub>1</sub>гпъ* «дерен». — СІС<sup>2</sup> 833; Фасмер IV 87; Черных II 253; Горяев 373; Sł. wug. obsyuh 765; РЧДБЕ 866—867; Kluge—Mitzka 784. — Див. ще **де́рен<sup>1</sup>**.

[**торчати**] «виступати, стирчати» Нед, [*торчати*] «тс.» Нед, [*торч*] «огорожа з вертикально укріплених палок Г; частина підвалини дерев'яної будівлі Бі», [*торчіна*] «одна палка з огорожі», [*торчевий*] «поставлений сторч» Бі, *торчкуватий* «сторчкуватий», [*торчовий*] «зроблений з вертикально укріплених палок» (про огорожу), [*торч*] (присл.) «сторч» Бі, *торчма* «тс.»; — р. *торчатъ* «стирчати», бр. *тарчаць*, др. *торчати*, п. *sterczeć* (< *starczeć*) «стирчати», ч. *trčeti*, слц. *trčat'* «тс.»; — псл. \**t<sub>1</sub>гčeti* «стирчати», паралельне до \**st<sub>1</sub>гčeti* «тс.». — Див. **сторч**.

**торшёр** «світильник на високій підставці»; — р. болг. *торшёр* «тс.», бр. *таршёр*; — запозичення з французької мови; фр. *torchère* «тс.» утворено від *torche* «факел», що пов'язується з нарлат. \**torca*, яке походить від лат. *tortuere* «вити, крутити». — СІС<sup>2</sup> 833; РЧДБЕ 867; Dauzat 752. — Див. ще **то́рок<sup>1</sup>**, **торг**.

**то́сі** (вигук, яким супроводжують плескання в долоні, граючись із дитиною), *то́сіньки*, [*то́ся*] «тс.», *то́сі* (в значенні іменника, невідм.), [*то́сяти*] «плескати в долоні, бавлячи дитину»; — п. [*tosiać*] «плескати в долоні»; — афективне утворення на основі початкового елемента багатьох звуконаслідувальних слів *to-* (пор. *токотати*, *торохтіти*, р. [*тобошкати*] «бавити дитину»); кінцева частина *-сі* характерна для українських пестливих слів, пор. *ладу́сі*, *кпу́сі*.

**то́ска** «туга, сум» СУМ, Нед, [*тоск*] «страх, тривога, пригніченість, неспокій» Нед, [*тоскливець*] «який тужить» Пі, [*то́скна*] «туга, сум» Бі, *то́скність* «туга», [*тескниця*] «тс.» Пі, [*тоскливий*] «тужливий» Нед, *то́скний* «тс.», [*тоскнітися*] «тужити» Бі, [*то́скнути*, *тоскувати*, *тоскніти*] «тс.» Нед; — р. *тоска*, бр. [*таска́*] «туга», др. *тэска* «тс., неспокій», *тоска* «тс.», п. *teskny*, ст. *teskny*, ч. слц. *teskný* «тужний, тужливий»; — псл. *tэска* «туга, сум»; — зіставляється з *то́щій* (Цыганенко 431; Черных II 253; Brückner 570; Holub—Kop. 383—384), *тошніти* (Brückner тж), *стиска́ти* (Holub—Kop. тж; Holub—Lyer 481), далі з лит. *taučiu*, *taūsti* «тужити», *tautà* «туга» (Machek ESJC 641); іє. \**tus-/teus-* «опорожнити, спустошувати». — Фасмер IV 88; Горяев 373; Mikl. EW 369. — Пор. **то́шно**, **то́щій**, **туск**, **тщій**.

**гост** «здраниця, коротка застільна промова»; — р. бр. болг. м. *тост*, п. ч. слц. *toast* «тс.», схв. *тост* «підсмажена скибочка хліба; коротка застільна промова»; — запозичення з англійської мови; англ. *toast* «тост; підсмажена скибка хліба» (в Англії існував звичай при проголошенні здраниці вмокати в келих підсмажену скибку хліба) походить від лат. *tostus* «підсушений, підсмажений», пов'язаного з *torgere* «сушити, смажити», спорідненим з дінд. *taṛṣáyati* «відчуває спрагу, томиться», двн. *dergen* «сохнути, в'янути», дісл. *perra* «сухий», а також з лат. *terra* «зем-

ля». — СІС<sup>2</sup> 833; Горяев 373; Черных II 253; Kopaliński 980; Holub—Lyer 484; Walde—Hofm. II 694.

**то́стер** «пристрій для підсмажування хліба»; — р. *то́стер*, бр. *то́сцер*, болг. *то́стър* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *toaster* «тс.» утворено від дієслова *toast* «підсмажувати, підсушувати», звідки також укр. *тост*. — СІС<sup>2</sup> 833; РЧДБЕ 867. — Див. ще **тост**.

[**тось-тось**] (вигук, яким підкликають коней) Л; — результат видозміни вигука *кось-кось* «тс.» — Див. ще **кося**.

[**той**] «той», [*то́а, то́о, то́т*], [*натотéж*] «зненацька»; — р. *то́т*, др. *тътъ*, п. [*toten, tota, totej, toto*], ст. *tet*, ч. *tet*; — результат подвоєння вказівного займенника *тъ* (стсл. **тъ**) «той». — Фасмер IV 88—89; Черных II 253—254; Цыганенко 431; Горяев 373; Holub—Kop. 382. — Див. ще **той**.

**то́та́йка, то́та́йко, то́та́чка** — див. **тата́йко**.

**тоталіза́тор** «механічний лічильник на перегонах; гра на гроші під час перегонів»; — р. болг. м. *тотализа́тор*, бр. *таталіза́тар*, п. *totalizator*, ч. *totalisátor, totalizátor*, слц. слн. *totalizátor*, схв. *тотализатор*; — запозичення з французької мови; фр. *totalisateur* «тоталізатор; підсумовуючий» утворено від дієслова *totaliser* «підсумовувати», похідного від *total* «весь, повний». — СІС<sup>2</sup> 833; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; Dauzat 716. — Див. ще **тотальний**.

**тотальний** «загальний, всеосяжний», *тоталіта́рний, тоталіта́ризм*; — р. *тотальний*, бр. *тата́льны*, п. вл. *totalny*, ч. *totalní*, слц. *totalny*, болг. *то́тален*, м. *тотален*, схв. *то́талан*, слн. *totalen*; — запозичення з французької мови; фр. *total* «весь, повний» походить від слат. *totalis* «тс.», утвореного від *tōtus* «весь, цілий», що вважається похідним від \**touetos* «наповнений», \**toueō* «наповнюю». — СІС<sup>2</sup> 833—834; Черных II 254; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; Walde—Hofm. II 695—696.

**тотéм** «об'єкт релігійного культу в первісних релігіях», *тотемізм, то́те-*

*містичний*; — р. болг. *тотéм*, бр. *тата́м*, п. ч. слц. вл. *totem*, м. *тотем*, схв. *тотем*, слн. *tótem*; — через посередництво англійської мови (англ. *totem*) запозичено з мови американських індіців; мовою оджібва (алгонкінською) *ototemaп* означає «його рід». — СІС<sup>2</sup> 834; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; Klein 1633.

**тотóжний, ототóжнити, утотóжнюва́ти** «ототожнювати» Куз; — слц. *totožný*; — запозичення з чеської мови; ч. *totožný* «ідентичний» утворено в XIX ст. від займенника *totéž* «те саме» (із сполучення *to též*, букв. «то теж») або на основі р. *то́т же* «той же», де займенники *то, то́т* відповідають укр. *той*, а частка *же, же* — укр. *же*. — Machek ESJC 648; Holub—Lyer 485; Holub—Kop. 387. — Див. ще **той, то́т, же<sup>1</sup>**.

**точі́ти<sup>1</sup>** «лити, випускати (рідину), цідити; розводити (теревені); провадити (війну)», *точі́тися* «текти, витікати; тривати, тягтися; хитатися; посуватися назад», [*тока́нитися*] «викочуватися» Нед, *заточі́тися* «втратити рівновагу; з'їхати, сповзти вбік», [*наточі́тись*] «набитися, налетіти» ЛексПол, *оточі́ти, [потока́нити]* «запроторити» Нед, *сточі́ти* «зрушити назад», [*сточі́тися*] «скотитися», [*стóчки*] «злиті разом залишки»; — р. *точі́ть* «випускати (рідину)», бр. [*тачыць*] «наливати», др. *точити* «виділяти вологу, проливати», *поточити* «відіслати, вислати, вигнати», п. *toszyć* «проливати», ч. *točiti* «лити, цідити», слц. *točit'* «цідити, наливати», схв. *то́чити* «наливати, лити; текти, литися», слн. *točiti* «лити», стсл. **точити** «випускати (рідину); гнати, переслідувати»; — псл. *točiti* «пускати, бігти, текти; гнати», каузатив від \**tekti* «текти». — Бузук ЗІФВ 23 (1929), 23; Фасмер IV 90; Черных II 254; Grückner 573; Machek ESJC 637—638; Holub—Lyer 478, 484; Holub—Kop. 380—381; Schuster-Sewc 1511; Mikl. EW 347—348. — Див. ще **текті**. — Пор. **тача́ти<sup>2</sup>**.

**точіти**<sup>2</sup> «гострити; надавати потрібної форми, обробляючи краї або виступи; гризти, проїдати; позбавляти сил, здоров'я; [котити]», [точітисся] «котитися», *токарювати*, [точ] (ент.) «жук *Platypus*» Нед, [точілисько] «точило» Нед, *точіло*, *точільник* «гострильник; (ент.) шашіль, *Apobium Fabg.*», [точільщик] «гострильник» Нед, [точільник] «тс.» Куз, *точільня*, [точитель] (ент.) «короїд, *Bostrychus*» Нед, [точка] «польова миша, *Hypodaues*», [точок] «посудина з водою і брусом для гостріння коси», [тічка] «тс. ДзАтл I; колісна пара Нед», [тічки] «видовжений віз», *то́кар*, *тока́ренко*, *тока́ри́ха*, *тока́рівна*, *тока́рня*, *тока́рство*, *точі́льний*, [точлівий] «гризучий» Нед, *тока́рний*, *тока́рський*, *віточка*, *відто́чка*, *доточка*, *заточка*, [наточітись] «наїстися» ЛексПол, [наточка] «горіхи, нанесені мишами на зиму» Нед, *обто́чка*, *обто́чувальний*, *переточка*, [проточина] «дірка, прогрижена мишами чи черв'яками», *розто́чка*, *розто́чувальний*, [сточник] «різьбяр по дереву у гуцулів»; — р. *точіть* «гострити; гризти», бр. *тачыць* «тс.», др. *точити* «проїдати», п. *toczyć* «гострити», ч. *točiť*, слц. *točit'* «тс.», вл. *točić* «тс.; гризти», болг. *то́ча* «гострю», схв. *то́чити* «гострити; гризти», слн. ст. *točiti* «котити, вертити»; — псл. *točiti* «гострити, обточувати», пов'язане з *točiti* «гнати, змушувати бігти, текти», через пізніше значення «обточувати, обертати»; пор. і лит. *tekėti* «текти, бігти» і «гострити» (Brückner 61); була спроба зблизити слов'янські слова з вірм. *t'ek'em* «кручу, плету, намотую», лат. *texere* «ткати, плести» (Scheffelowitz WZKM 34, 219). — Бузук ЗІФВ 23 (1929), 23; Фасмер IV 90; Brückner 573; Machek ESJC 637—638; Holub—Lyer 478, 484; Holub—Kop. 380—381; Mikl. EW 347—348. — Див. ще **текті**, **точіти**<sup>1</sup>.

**точіти**<sup>3</sup> «просівати, очищати обмолочене зерно, горох через сито», [точій] «робітник, який очищає зерно на прохоті», [віточки] «залишки від очи-

стки зерна», [оточини] «висівки», [підточіти] «просіяти зерно на решето», [підто́чини] «найдрібніше зерно, що просіялося через решето»; — ч. *točiti* «просіювати зерно (на решеті)», [tok] «сито, решето»; — псл. *točiti* «просіювати на решеті, вертити, крутити» (тобто робити решетом горизонтальні кола), пор. укр. *оточення*, *оточувати*, ч. *točit* «вертити, крутити», слц. *točit'* «вертити, обертати» (Machek ESJC 646); можливий семантичний зв'язок і з *točiti* «випускати рідину; сипати» (Machek 638). — Див. ще **точіти**<sup>1</sup>, **точіти**<sup>2</sup>.

**точка** «графічний знак; цятка; (мат., фіз.) місце, що не має виміру; пункт», [точківка] «пунктирвальна голка» Куз, [точкованка] «пунктирвальне перо» Куз, [точковіця] «вид гідрокоралів мілепора, *Milleropa*» Нед, [точечкований] «поцяткований», [точковитий] «тс.», [точкувати] «цятувати» тж; — р. болг. м. *точка* «точка», бр. [точка] «радіоточка», п. ст. *tecz* «точка», ч. *tečka*, схв. *та́чка*, слн. *tóčka*, с.-цсл. **тъчка** «точка»; — псл. [тъська], похідне від \*тъсь «тс.», пов'язаного з \*тъкпѣті/тукати «ткнути, тикати»; пор. первісне значення — «місце, куди ткнули, слід від протикання»; [точ(в)точ] «точно» Нед, р. *точь в точь* «тс.»; за семантикою аналогічне лат. *punctum* «точка» при *pungere* «колоти». — Булаховський Вибр. пр. III 418; Фасмер IV 90; Цыганенко 431—432; Черных II 254; Горяев 373; Brückner 567; Machek ESJC 638; Holub—Lyer 478; Holub—Kop. 381; Mikl. EW 368. — Див. ще **тікати**. — Пор. **то́чний**.

**то́чний**, *точнісінький*, *уточніти*; — р. *то́чный*, бр. (так) *то́чна* «точно», др. *тъчный* «рівний, подібний», болг. м. *то́чен* «точний» (з рос.), схв. *та́чан*, слн. *tóčen* «тс.», стсл. **тъчнь** «рівний, однаковий»; — похідне утворення від давнішого *точь* (< \*тъсь) «точка» (пор. [точ(в)точ] «точно» Нед); пор. аналогічний зв'язок у німецькій мові: *Punkt* «точка» і *pünktlich* «точний, пунктуальний». — Булаховський Вибр.

пр. III 378; Фасмер IV 90; Горяев 373; Цыганенко 432; Младенов 636; Mikl. EW 368. — Див. ще **точка**.

**точок** (заст.) «товкучка, товчок»; — результат зближення *товчок* з *точок* (зменш. від *тік*). — Див. ще **тік<sup>1</sup>**, **товкті**.

[**тошно**] «нудно; сумно, тоскно», [*тошніти*] «нудити Нед; набридливо скаржитися, скиглити Дейн», [*тошнота*] «нудота; нудна, марудна людина» Дейн; — р. *тошний* «нудний, нудотний», бр. [*тошна*] «нудить», др. *тошьныи* «неприємний, важкий», п. заст. *tesznu* «тужний», *tesznić* «сумувати, тужити», вл. *tušny* «боязкий; сумутний, зажурений», нл. *tešny* «тс.»; — псл. \**tъšьp-* «нудний; сумний, журний», пов'язане з *tъska* «туга, сум». — Фасмер IV 90; Горяев 373; Соболевский Лекции 137; Mikl. EW 369; Mikkola RSI I 16. — Див. ще **то́ска**. — Пор. **тощій**.

[**тоща**] (бот.) «тимофіївка лучна, *Phleum pratense* L.» Мак, [*троща*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *тощій* «худий»; назва вказує на непоживність плодів цієї злакової кормової рослини; пор. р. [*тощій овес*] «вівсюг шетинистий, *Avena strigosa*». — Див. ще **тощій**.

[**тощій**] «худий, виснажений», [*тощний*] «нудний» Нед, [*тощова́та*] (земля) «пісна» Гриц, [*изтощіти*] «виснажити» Ж, *отощати* «схуднути»; — р. *тощій* «дуже худий, виснажений», бр. [*тощчы*] «порожній», др. *тъшь* (*тъщии*) «порожній, даремний», п. *czszu*, ст. *tszczy*, ч. ст. *tští*, схв. *tāшт*, слн. *těšč*, стсл. *тъштъ* «тс.»; — псл. *tъštъ* < \**tuskjos* «порожній»; — споріднене з лит. *tūšćias* «тс.», лтс. *tukšs* «тс.»; холостий; бідний», дінд. *tucch(y)āḥ* «порожній, нікчемний», афг. *taš* «порожній», ав. *tušəp* «втрачати самовладання»; припускається також спорідненість з лат. *tesqua* (*tesca*) «глухі місця, степ» (Walde—Hořm. II 675; Persson Beitr. 470; Brugmann Grundriss II 1, 475); ie. \**teus-/tus-* «порожній, опорожнити». — Фасмер IV 90—91; Горяев 373—374;

Черных II 254—255; Шахматов ИОРЯС 17/1, 287; Brückner 74; Sławski I 114—115; Куркина ОЛА 1982, 285; Trautmann 333; Mühl.—Endz. IV 257—258; Meillet Études 380; Uhlenbeck 113; Гамкрелидзе—Иванов 417; Pokopp 1085. — Пор. **то́ска**, **то́шно**.

**то́я** (бот.) «аконіт, *Aconitum* L.; [герань криваво-червона, *Geranium sanguineum* L.; вербозілля звичайне, *Lysimachium vulgare* L.], [*тояд*] «аконіт» Мак, *тоядь* Нед, *ту́я* «тс.»; — п. [*toja*] «кендир, *Arosunum* L.», *toina* «тс.», *tojad* «аконіт»; — не зовсім ясне; п. *tojad* ([*toješč*]) пояснюється як утворене від словосполучення *to jest, to je* (Brückner 572—573); форма укр. [*тоядь*] пояснюється (Дзедзєлівський St. z fil. 12, 195) як утворення з суфіксом *-ядь* від *то́я* (первісно «зарості тої»); на українському ґрунті *то́я* зближується з *ту́я* (*ту́я-то́я* в Словнику Грінченка); може бути виведене як зворотне утворення від [*нето́я*] «аконіт» (див.).

**тпру** (вигук, яким зупиняють коня або іншу робочу тварину), [*тпру* Нед], *тпр*, [*тпруу* Нед] «тс.», [*тпру-гоў*] (вигук, яким зупиняють волів) Мо, *тпрукати*, *тпрукнути*; — р. *тпру*, *тпрурр*, бр. *тпру*, п. *trrg*, *trru* «тс.»; — давнє утворення звуковідтворювального характеру, можливо, споріднене з *тпрусь*; пор. також тюрк. *тпруаі* (вигук, яким підкликають овець — Радлов III 2, 1606). — Фасмер IV 91. — Пор. **тпрусь**.

**тпрусь** (вигук, яким відганяють ко́та), [*тпруска́ц*] «тс.» Мо, [*тпрус*] «тс. Дейн; вигук, яким відганяють овець Мо», *тпрс* (вигук, яким відганяють овець) Мо, [*тпруч-тпруч*] «тс.» Мо, [*тпрускі́*] (вигук, яким відганяють ко́тів) Дейн, [*прс(ь)* О, *прус-прус* О, *пруц* ЛЧерк] «тс.», *тпру́ськати*; — р. [*тпрусё*] (вигук, яким підкликають коня), [*тпрусель*] «тс.», [*тпру́сень*] (вигук, яким підкликають теля), бр. [*попрулю́х-тпрулю́х*] (вигук, яким підкликають ло́ша), [*тпру́ська-тпру́ська*] «тс.», [*тпрусь-тпрусь*] (вигук, яким підкликають ко́рів); — давнє утворення афек-

тивного характеру, можливо, споріднене з *брись*, *тпру*, *треш* (пор.).

[**тпру́тпру**] (дит.) «надвір, гуляти» Ме, [*тпру́ті*] (дит.) «гуляти» ЛЧерк; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *тпру* — вигуком, зверненням до коня.

[**тпру́тьки**] «зась, дзуськи»; — афективне утворення, що виникло, очевидно, на основі вигуку *тпру* (див.).

**трава́**, **тра́вень** «п'ятий місяць року; [квітень] Пі», [*траве́ць*] (ент.) «метелик, *Hirarchia janina*» Нед, *траві́на* «стебло трави», [*травіна́*] (зб.) «трави», *траві́ця*, [*травище*] «некошена стара трава» ВеНЗн, [*траві́нка*] (ент.) «трав'яний комар, *Sylvia*» Нед, *тра́вка*, *тра́вник* «гербарій; книжка про лікарські трави; (орн.) птах ряду куликоподібних, *Tringa totanus* L.; [чирка менша; кропив'янка, *Troglodytes troglodytes* L.; плакун Шарл], *травні́к* «настоянка на травах; місце, поросле травою; лікар, що лікує травами», [*травні́ця*] (орн.) «трав'яна сова, *Xylina graminis*» Нед, [*травні́чка*] (ент.) «мішечниця, *Psyche graminella*» Нед, [*травні́як*] «настойка на різних травах», [*трав'яне́ць*] (бот.) «вид гвоздик, *Dianthus Carthusiagogum* L.; польові гвоздики Пі», [*трав'яні́к*] (бот.) «вид лілійника, *Heimerocallis graminea* Andr.; (іхт.) бичок, *Gobius orphiocephalus* Pall.», *трав'яні́ця* (ент., назва кількох видів метеликів), *трав'я́нка* (бот.) «гвоздики дельтовидні, *Dianthus deltoides* L.; [зірочник лісовий, *Stellaria holostea* L.; вид козельців, *Tragopogon Hocosus*; (ент.) трав'яний комар, *Sylvia* Нед; трав'яна жаба Дейн; (іхт., невелика щука та інші риби, що живуть у зарослях) тж, (орн.) широколистка, *Anas cluereata* L.; шилохвіст, *Anas acuta* L.; славка, *Sylvia* Шарл; проститутка], [*трав'я́ничк*] (бот.) «гіацинтик блідий, *Hyacinthella leucophaca* Нед, Мак», *траві́стий*, *травне́вий*, [*тра́вний*] «травистий» Нед, *травні́стий*, *трав'яні́й*, *трав'яні́стий*, [*трав'янкува́тий*] «травистий» Нед, [*трав'я́стий*] «тс.» Нед,

[*безтра́виця*] «брак трави», [*безтра-в'я*] «тс.» Куз, [*безтра́вний*] «позбавлений трави», *підтра́вок*, [*підтра́вна*] (про косу) «добре насаджена», [*потра́в*] «отава» Куз, [*потра́виця*] «тс.» Нед; — р. бр. *трава́*, др. *трава* «трава; сіно», *трѣва* «тс.», п. вл. *trawa*, ч. слц. слн. *tráva*, нл. *tšawa*, болг. *тревá*, м. *трева*, [*трава*], схв. *тра́ва*, стсл. **трь-ва**, **трава** «трава; паростки; зелень»; — псл. *trava/trěva* «трава», пов'язане з *traviti/truti* «поїдати»; словотворчі відношення такі ж, як у *slaviti*: *slava*; у корені відбито давнє чергування а:є. — Фасмер—Трубачев IV 91—92; Цыганенко 432—433; Черных II 255; Горяев 374; Brückner 575; Machek ESJC 649—650; Holub—Lyer 487; Holub—Kop. 389; Schuster-Sewc 1525—1526; Младенов 637; Mikl. EW 363—364; Trautmann 327; Pedersen Kelt. Gr. I 160; Jagić AfSlPh 37, 203; Rozwadowski JP 1, 112; Sławski JP 38/3, 228. — Див. ще **тра́вити**.

**тра́верз** «поперечна перегородка на судні», *тра́верза* «поперечна переклада на у машинах, спорудах; поперечна балка у верхній частині стовпа», *тра́верса* «тс.», *тра́верс* «насип у окопах; дамба; напрям, перпендикулярний до курсу судна, літака; перехід альпіністів по гребені гірського хребта», *тра́верзний*, *тра́версний*, *траверсува́ти*; — р. *тра́верс*, бр. *тра́верз*, *тра́верс*, п. *trawers*, ч. *travers*, слц. *traverza*, вл. *trawersa*, болг. *траве́рса*, м. *траве́рза*, схв. *траве́рза*, слн. *travêrza*; — запозичення з французької мови; фр. *traverse* «переклада, поперечний брус» через проміжну форму слат. *traversus* зводиться до лат. *transversus* «поперечний», що складається з префікса *trans-* «через, пере-» та іменника *versus* «борозна; ряд, лінія», спорідненого з псл. \**vʹrtěti* «вертити». — СІС<sup>2</sup> 834; Фасмер IV 92; Kopaliński 994—995; Holub—Lyer 487. — Див. ще **верства<sup>1</sup>**, **вертіти**, **транс-**.

**траверти́н** «вапняковий туф»; — р. болг. *травертін*, бр. *траверцін*, п. *tra-*

wertyn, ч. travertin, слц. travertín, схв. *травертин*; — запозичення з італійської мови; іт. travertino (<tivertino) походить від лат. tiburtínus, прикметника від назви міста Тібур (Tibur, тепер Тіволі), що здавна було відоме покладами вапнякового туфу. — СІС<sup>2</sup> 834; Holub—Lyer 487; Dauzat 762; Mestica 1952.

**травестія** (вид гумористичної поезії), *травесті*, *травестійний*, *травестований*, *травестувати*; — р. *травести*, бр. *травесці*, п. trawestacja, (літ.), ч. travestie, слц. travestia, болг. *травестия*, схв. *травестија*, слн. travestija; — запозичення з французької мови; фр. travesti «переодягнений» пов'язане з дієсловом travestir «переодягати, трансформувати», що походить від іт. travestire «переодягати, пародіювати», яке складається з префікса tra- <лат. tra(ns)- «через, пере-» та дієслова vestire «одягати», що продовжує лат. vestire «тс.», пов'язане з vestis «одяг; покривало; шкіра», спорідненим з гр. ἔνδυσι «одягати», ἔδνός «одяг», дінд. vastē «одягається», гот. wasti «одяг», wasjan «одягатися», днвн. werjan «одягати», хет. weš- «тс.». — СІС<sup>2</sup> 834; Kopaliński 995; Holub—Lyer 484, 488; Dauzat 762; Walde—Hofm. II 775—776. — Див. ще **транс-**

**травіти** «обробляти поверхню спеціальним розчином; засвоювати їжу; цькувати Нед; тратити, втрачати»; погроху відпускати, послаблювати натягання каната», [*травіти*] «випасати; цькувати; перетравлювати», [*травіти*] «цькувати» О, *травільник* «робітник, що займається травленням металів», *травлення*, [*травло*] «протрава» Нед, [*травляник*] «пепсин» Она, [*траві*] «половання з собаками» Нед, [*травля*] «цькування тварин» Нед, *травільний*, *травний*, [*втравитися*] «внадитися» Ж, [*втравітися*] «звикнути» Ж, *вйтравка*, *вйтравник*, [*вйтравний*] «який швидко споживається» Ж, [*затравка*] «протрава» Ж, [*натрава*] «отрута», [*отрава*, *отрова*] «тс.», [*отравниця*] (бот.) «беладона, Atropa belladonna L.» Мак, [*отравитися*] «звикнути до їжі» тж, *пе-*

*ретравний*, [*потрава*] «страва», [*потравка*] «страва з дрібних шматків м'яса», *потравний*, *протрава*, *протравлювач*, *розтравіти* «поглибити малюнок кислотою», *розтравлювач* «фахівець із травлення рисунків», *стравіти* «провести спаш», [*стравувати*] «харчувати», *страва*, [*стравець*] «той, хто цькує» Нед, [*стравне*] «гроші на харч», [*стравня*] «харч», [*стравунок*] «тс.» Нед, *стравний* «істівний»; — р. *травіть* «отруювати; обробляти поверхню; випасати; тратити; цькувати; попускати (канат)», бр. *травіць* «тс.», п. trawic «споживати, з'їдати; обробляти метал», ч. traviti, слц. trávit' «тс.», болг. *тровка* «отруюю», схв. *травіяти* «безперервно їсти, жувати», *тровати* «труїти», стсл. **травити** «поїдати»; — псл. traviti «поїдати, знищувати, тратити» пов'язане з trava «трава», truti «тратити; труїти»; — споріднене з гр. τρώω «раню», τίτρώσχω «тс.», τρώω «знищую», днвн. drawa (drōa) «загроза», дангл. dréa «тс., кара»; іє. \*treu-/trou-/trū-, похідне від \*ter- «терти, розтирати»; викликає сумнів зіставлення з гот. dreiban «гнати», днвн. triban «тс.» (Matzenauer 415). — Фасмер IV 92; Черных II 255; Горяев 374; Цыганенко 432—433; Brückner 575; Machek ESJČ 650; Holub—Lyer 488; Holub—Kop. 389; Schuster-Sewc 1525—1526; Skok III 494, 507—508; Mikl. EW 363—364; Trautmann 330; Mühl.—Endz. IV 247. — Див. ще **тєр-ти**. — Пор. **труїти**.

**травма**, *травматизація*, *травматизм*, *травматичний*, *травмувати*; — р. болг. *травма*, бр. *траўма*, п. ч. слц. trauma, вл. trawpa, схв. *траума*, слн. trávma; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Trauma, фр. англ. trauma походять від гр. τραῦμα (іон. і дор. τρώμα) «рана, пошкодження», пов'язаного з дієсловом τίτρώσχω «раню, ушкоджую». — СІС<sup>2</sup> 834; Черных II 255; Kopaliński 994; Holub—Lyer 487; Frisk II 905. — Див. ще **травіти**.

**[травник]** (орн.) «чирок свистунок, Anas (Querquedula) crecca» Шарл,



[*травничок* тж, *трав'янка* ЛексПол] «тс.»; — похідне утворення від *травá*; назва зумовлена тим, що чирки влаштовують гнізда в густій траві. — Птиці СССР 89. — Див. ще *травá*.

**трагедія**, *трагедійний*; — р. болг. *трагедия*, бр. *трагедыя*, п. *tragedia*, ч. *tragédie*, слц. *tragédia*, вл. *tragedija*, м. *трагедија*, схв. *трагѣдија*, слн. *tragedija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tragödie*, фр. *tragédie*, англ. *tragedy* через лат. *tragoedia* зводяться до гр. *τραγῳδία*, утвореного з основ іменників *τράγος* «козел», пов'язаного з дієсловом *τραγέειν*, *τρώω* «гризти, їсти; жити», спорідненим з тох. АВ *trāsk-* «жувати, гризти», та *ῥδῖ* «пісня» (грецька трагедія розвинулась з народних співів, що виконувались на вакхічних урочистостях акторами, одягненими в козлині шкіри). — СІС<sup>2</sup> 835; Фасмер IV 92; Черных II 255—256; Горяев 374; Цыганенко 431; Kopaliński 988—989; Holub—Lyer 485; Будагов Ист. слов 194—223; Frisk II 915—916; 938—939. — Див. ще *ода*.

**трагік**, *трагізм*, *трагічний*; — р. *трагик*, бр. *трагик*, др. *трагикъ* «трагічний», п. ч. слц. вл. *tragik*, болг. *трагик*, м. *трагик*, *трагичар*, схв. *трагичар*, слн. *tragicar*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *tragique* «трагік», н. *Tragiker* через лат. *tragicus* «тс.» зводяться до гр. *τραγικός* «цапиний; трагедійний», похідного від *τράγος* «козел». — СІС<sup>2</sup> 835; Фасмер IV 92; Kopaliński 988; РЧДБЕ 868; Frisk II 916. — Див. ще *трагедія*.

[**трагін**] (бот.) «полин астрагон, *Artemisia dracuncululus* L.» Мак; — результат видозміни назви *естрагон* (*астрагон*) «тс.» (див.).

**традескантия** (бот.) «рід багаторічних трав'янистих рослин, *Tradescantia Rupp.*»; — р. *традескантиця*, бр. *традэсканцыя*, п. *tradeskancja*, ч. *tradeskancie*, слц. *tradeskancja*, вл. *tradeskancija*, слн. *tradeskancija*; — назва, засвоєна з латинської наукової номенклатури, в якій утворена від прізвища лон-

донського садівника XVII ст. Дж. Традесканта (J. Tradescant). — СІС<sup>2</sup> 835; ССРЛЯ 15, 791; Kopaliński 987—988; Klein 1636.

**традиція**, *традиціоналізм*, *традиціоналіст*, *традиційний*, *утрадиційнитися* «стати традицією»; — р. болг. *традиция*, бр. *традыцяя*, п. *tradycja*, ч. *tradice*, слц. *tradicia*, вл. *tradicija*, м. *традиција*, схв. *традиција*, слн. *tradicija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tradition* «традиція», фр. англ. *tradition* «тс.» походять від лат. *traditio* «передача, навчання», утвореного від дієслова *tradere* «вручати, подавати», що складається з префікса *tra(ns)-* «через, пере-» та дієслова *dare (>dere)* «давати», спорідненого з псл. *dati* «дати». — СІС<sup>2</sup> 835; Цыганенко 433; Kopaliński 988; Holub—Lyer 485; Walde—Hofm. I 360—362. — Див. ще *дати*, **транс-**.

**траєкторія**, *траєкторний*; — р. болг. *траектория*, бр. *траекторыя*, п. *trajectoria*, ч. *trajektorie*, слц. *trajektória*, схв. *трајекторија*, слн. *trajektórija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Trajektorie* «траєкторія», фр. *trajectoire*, англ. *trajectory* «тс.» походять від слат. *trājicere* «переміщати, перекидати», що складається з префікса *tra(ns)-* «через, пере-» і дієслова *jacere (>jicere)* «кидати, жбурляти». — СІС<sup>2</sup> 835; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Walde—Hofm. I 666—667. — Див. ще **ін'єкція**, **транс-**. — Пор. **об'єкт**, **проект**, **суб'єкт**.

[**трай**] «доля, успіх, щастя»; — запозичення з румунської мови; рум. *trăi* «життя» (*trăi bun* «добробут») пов'язане з *trăi* «жити», запозиченим з південнослов'янських мов, у яких форми болг. *трáя* «триваю, продовжуюсь», м. *трае* «продовжується, зберігається», схв. *тра-јати* «тривати, зберігатися; проживати», слн. *trájati* «тривати» відповідають укр. *тривáти*. — Skok III 488—489; DLRM 872, 876; СДЕЛМ 437—438. — Див. ще **тривáти**.

**трайлер** «тягач з платформою», *трэйлер* «тс.»; — р. *трайлер*, бр. *трэйлер*, п. *trejlerowiec*, ч. *trajler*, слц. *trailer*; — запозичення з англійської мови; англ. *trailer* «тягач (з платформою)» утворено від дієслова *trail* «тягти», що через фр. ст. *trailler* і нар.-лат. \**trāgulāre* «тс.» зводиться до лат. *trāgula* «невід», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти». — СІС<sup>2</sup> 835; Kopaliński 995; Holub—Lyer 486; Klein 1637; ODEE 935; Partridge 731. — Див. ще **тракт.** — Пор. **трал.**

**трак** «кільце гусениці трактора, танка»; — р. бр. болг. *трак*, схв. *трāk* «стрічка», *трāка* «тс.», слн. *trāk* «стрічка, вузька смужка; тасьма»; — запозичення з англійської мови; англ. *track* «трак», первісно «слід, шлях» походить від фр. ст. *trac* «слід коней; слід», очевидно, засвоєного з германських мов; пор. гол. *trekken* «тягти», днв. *drehhan* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 835; РЧДБЕ 868; Klein 1636; ODEE 934; Partridge 731.

**тракт** «шлях, велика проїзна дорога», [*трахт*] «тс.», *тра́ктóвий* «проїжджий», [*трахтовій*] «тс.», [*трахтовітий*] «з багатьма шляхами» Нед; — р. *тракт*, бр. *тракт*, [*трахт*], п. *trakt*, *tracht* «тракт», ч. слц. *тракт* «крило будови; флігель; (анат.) тракт; шлях», вл. *тракт* «тракт», болг. *тракт* «поштовий шлях; напрям», схв. *тракт* «витягання», слн. *trákt* «тракт»; — запозичення з німецької мови; н. *Trakt* «тракт» походить від лат. *tractus* «тяга, протяжність; смуга, слід», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти», спорідненим або з гот. дангл. *dragan*, днв. *tragan* «тс.», або з кіпр. *troed* «нога, ступня», слн. *trag* «слід», схв. *тра́жити* «шукати». — СІС<sup>2</sup> 835; Коломиец Етимологія 1984, 97; Фасмер IV 93; Черных II 256; Цыганенко 433—434; Вгückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Walde—Hofm. II 698—699. — Пор. **абстрагувати, екстра́кт, трактáт, тра́ктор.**

[**тракта́мент** (*трахта́мент*)] «часування» Нед; — п. *traktament* «тс.»; поводження (з ким)», ч. *traktament*; —

через посередництво польської мови запозичено з латинської; слат. *tractamentum* «поводження (з ким)» утворено від лат. *tractāre* «тягти; обробляти; керувати; поводитися (з ким)», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти». — Фасмер IV 93; Вгückner 574; Kopaliński 978. — Див. ще **тракт.** — Пор. **тракти́р, трактувáти.**

**тракта́т** «договір між державами; наукова праця», *трактóвка, трактувáти*, [*трахтувáти*] «міркувати; засуджувати; обмовляти, характеризувати в непривабливому світлі Чаб, Дейн», [*трахтуватися*] «сперечатися», *перетра́кта́ція, перетрактóвувати*; — р. бр. болг. м. *трактáт*, п. вл. *traktat*, ч. слц. слн. *traktát*, схв. *трактат*; — запозичення з німецької мови; н. *Traktát* походить від лат. *tractátus* «обговорення, розгляд», пов'язаного з дієсловом *tractāre* «поводитися; розглядати; обмацувати», яке через іменник *tractus* «тяга; смуга, слід» зводиться до *trahere* «тягти». — СІС<sup>2</sup> 835; Фасмер IV 93; Вгückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 106. — Див. ще **тракт.**

**тракти́р** «у дореволюційній Росії — будинок для зупинки та ночівлі проїжджих, із шинком, де можна поїсти; закусочна», [*трактёрня, тракти́рня, тракти́рня, трахти́рня, трахти́р*] «тс.», *тракти́рник* «власник, господар трактиру», [*тракти́рник, трахти́рник*] «тс.», [*трахти́рників*]; — р. болг. *тракти́р*, п. *traktier*, *traktiernia*, ч. заст. *traktér*, *traktír*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *traktíeren* «поводитися з ким-небудь; пригощати» зводиться до лат. *tractāre* «поводитися; обробляти; тракувати», пов'язаного з *trahere* «тягти». — Фасмер IV 93; Горьев 374; Вгückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Kluge—Mitzka 786. — Див. ще **тракт.** — Пор. **трактувáти.**

**тра́ктор, тракториза́ція, трактори́ст, тракторизувáти**; — р. болг. м. *тра́ктор*, бр. *тра́ктар*, п. ч. слц. вл.

traktor, схв. *тра́ктор*, слн. *tráktor*; — запозичення з англійської мови (можливо, через посередництво німецької, пор. н. *Tráktor*); англ. *tractor* «трактор», первісно «тягач» утворено на основі лат. *tractāre* «тягти, обробляти», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти». — СІС<sup>2</sup> 835; Черных II 256—257; Цыганенко 434; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 106, 388. — Див. ще **тракт.** — Пор. **тракта́т**, **тракти́р**.

**трактува́ти** (заст.) «частувати, пригощати», [*трахтува́ти*] «тс.», [*трахтові́тий*] «такий, що вміє пригощати», [*утрактува́ти*] «пригостити»; — р. [*трактовать*] «міркувати; домовлятися; поводитися з ким-небудь; пригощати», бр. [*трахтаваць*] «частувати», п. *traktować* «поводитися (з ким); (заст.) частувати», [*trachtować*] «тс.», ч. *traktovati* (заст.) «пригощати, частувати», *traktýrovat*, *trachtýrovat* «тс.», [*trachta*] «частування», [*trachtace*] «тс.», слц. *traktovat'* «частувати», вл. *trakt(er)ować*, схв. *трактирати* «міркувати; поводитися (з ким); частувати», слн. *traktírati* «обміркувати; частувати»; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (пор. н. *traktieren* «поводитися з ким-небудь; пригощати») запозичено з латинської; слат. *tractāre* «поводитися (з ким)», потім «пригощати» продовжує лат. *tractāre* «тягти; обробляти; керувати; поводитися (з ким)», пов'язане з *trahere* «тягти». — Горяев 374; Brückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 106, 388. — Див. ще **тракт.** — Пор. **тракти́р**.

**трал** «велика сітка для лову морської риби; пристрої для гідрографічних досліджень або для вилову мін», *тра́лер* «судно, оснащене тралом», *тра́льник* «тс.; фахівець, який керує траловим ловленням», *тра́льщик* «тс.», *тра́литу*; — р. бр. болг. *трал*, п. *trať*, ч. *tralovat* «тралити», слц. *trawl* «трал», схв. *травл* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *trawl* «трал, пристрій для тралення риби» утворено на основі лат. *trāgula* «невід», пов'язаного

з дієсловом *trahere* «тягти»; вважається також варіантом форми *trail* «хвіст; слід» (Klein 1643). — СІС<sup>2</sup> 836; Фасмер IV 93; Kopaliński 989. — Див. ще **трак.** — Пор. **трау́лер**.

**тра-ла-ла** (вигук для вираження радості); — р. *тра-ля-ля*, п. *tra la la*, ч. *trala, tralala, tralalovati* «співати *tralala*», слн. *trálala*; — звуконаслідувальне утворення; схожі слова, що виникають спонтанно як вияв певного психічного стану людини, можуть з'являтися в різних мовах паралельно, пор. лит. *talala* (вигук), *talaluoti* (дієслово), нвн. *trällern* «наспівувати». — Machek ESJC 649. — Пор. **ляля́**<sup>2</sup>.

[**тра́м**] «сволок; балка», [*трамо́к*, *тром* ВеБ, *тря́м*, *трямо́к*] «тс.», [*атра́м*] «поздовжня балка стелі хати» Я, [*отрамува́ти*] «обтесати (колоду) з усіх чотирьох боків» Ж, [*підтра́мниця*] «гадюка, що живе під підвалинами О; жаба» ВеНЗн; — бр. *тра́ма* «опорна балка», [*тра́м*, *тран*] «тс.», п. *tram* «брус, балка; сволок», ч. слц. *trám* «балка, брус», вл. *trama* «поліно; балка», нл. *tram* «балка», *trama* «тс.», слн. *trám* «колода, брус, балка»; — запозичення з німецької мови; нвн. [Tra(h)t] «балка», снн. *trāme* «тс.» споріднене з дфриз. *trām(e)* «брус, балка», норв. *tram* «дерев'яний поріг», дісл. *trōttr* «вістря»; менш переконливе виведення (Лаучюте 41) від лит. *atramà* «підпора, опора». — Фасмер IV 93; Sł. wyr. obcsyč 769; Brückner 574—575; Machek ESJC 649; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 388; Kluge—Mitzka 785; Klein 1638. — Пор. **стра́м**<sup>1</sup>.

**трамба́к** «невелике вітрильне каботажне судно на Азовському морі»; — р. [*трамба́к*, *требака*] «тс.»; — неясне.

**трамбува́ти**, *трамбі́вка* «знаряддя для трамбування», *трамбува́льний*, *трамбува́льний*, *утрамбовува́льний*; — р. *трамбовать*, бр. *трамбаваць*, п. *trambować*, болг. *трамбовам* «трамбувати; ходити пішки», *трамбувам* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *trampeln* «топати; топтати» пов'язане з

снн. tramrep «топати», звуконаслідувальним утворенням, спорідненим з англ. tramp «важко ступати, топати». — Фасмер IV 93; Горяев 374; Булич ИОРЯС 9/3, 426; РЧДБЕ 731; Kluge—Mitzka 786.

**трамва́й**, *трамва́йник*, *трамва́йний*; — р. бр. болг. *трамва́й*, п. tramvaj, ч. слц. tramvaj, вл. tramwajka, м. *трамвај*, схв. *тра́мвај*, слн. trámvaj; — запозичення з англійської мови; англ. tramvaj «трамвай» утворено з іменників tram «візок, вагон», первісно «їзда по трамах (тобто дерев'яних коліях)», спорідненого з нвн. [Tram] «брус, балка», i way «шлях» з дангл. weg, яке відповідає дфриз. wei, гот. wigs, нвн. Weg «тс.». — СІС<sup>2</sup> 836; Фасмер IV 93; Черных II 257; Brückner 574—575; Sł. wug. obsyeh 769; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 388; Kluge—Mitzka 786; Klein 1638. — Див. ще **трам**.

**трамонтана** «холодний північний вітер», *трамонтан*, [тримунтан Берл] «тс.»; — р. *трамонтана*, *трамонтан*, бр. *трамантана*, слц. tramontana, болг. *трамонтана*, схв. *трамонтана* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. tramontana «холодний північний вітер» складається з префікса tra- «через» (< лат. trans- «тс.») та іменника montana «гора», що продовжує лат. montana «гористі місця, нагір'я», похідне від tops (род. в. montis) «гора», спорідненого з кімр. тупydd, корн. meneth, брет. menez «тс.». — СІС<sup>2</sup> 836; Фасмер IV 93; Walde—Hofm. II 108—109. — Див. ще **транс**.

**трамплін** «пристрій для відштовхування під час спортивних стрибків», [тремплін] «тс.» Куз; — р. болг. *трамплін*, бр. *трамплін*, п. trampolina, ч. слц. trampolina, trambulína, м. *трамбуліна*, схв. *трамполін*, *трамбуліна*, слн. trampolín; — запозичено з італійської мови, можливо, через французьку (фр. tremplin); іт. trampolino «трамплін», trampolino «тс.» утворено від trámpoli «ходулі», що є запозиченням з германських мов, пор. нвн. trampeln «тупа-

ти», англ. trample «топати, важко ступати; топання, тупання» звуконаслідувального походження. — СІС<sup>2</sup> 836; Фасмер IV 93; Черных II 257; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 731; Mestica 1938, 1942.

**[тран]** «риб'ячий жир» Нед, [трон Нед, трін] «тс.»; — бр. [тран], п. tran, ч. trán «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Tran «риб'ячий жир» є результатом скорочення складного слова Fischtran, в якому -tran зводиться до снн. trān «крапля», спорідненого з гол. traan, дат. норв. шв. tran, днв. свн. дангл. traan «тс.», нвн. Trāne «сльва» (краплями витікав жир при підвищенні температури). — Holub—Lyer 486; Kluge—Mitzka 786.

**[трандада́й]** «вид рибальської хватки» Бевз НзУЖДУ 26/2, [трандада́] «рибальська снасть (велика сітка круглої форми)» Берл; — неясне.

**[трандафіль]** (бот.) «троянда, Rosa centifolia L.», [трандафіра] «тс.», [трандахіл] «бузок, Syringa vulgaris L.», [трандахіловий] «бузковий» Г, Нед; — болг. *трендафил*, *трандафил*, м. *трендафил*, *трандафил*, схв. *трэндавилье*, *трандовилье*, *трэнда*, *трэндофио*; — запозичено з грецької мови (можливо, через посередництво східно-романських мов; пор. рум. trandafir «троянда»); нгр. трантафолло(v) «троянда» складається з основ числівника три́нта «тридцять», що відповідає укр. *тридцять*, та іменника фолло(v) «лист; пелюстка», спорідненого з лат. folium «лист». — Німчук 281; Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 140; РЧДБЕ 874; Boisacq 1041. — Див. ще **тридцять**.

**[транди]** «танці» Бі, [транти] «тс.» Бі; — р. [трандыкаты] «бренкати на гітарі, балалайці»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне звуконаслідувальне утворення.

**тра́нець** «поский зріз корми у судна»; — р. бр. *тра́нец* «тс.»; — видозмінене запозичення з англійської мови; англ. transom «поперечина, переклади-

на; транець» зводиться до лат. *trānsversus* «поперечний» або *trānstrum* «поперечина». — СІС<sup>2</sup> 836; Weekley 1533; ODEE 937; Klein 1641.

**транзістор** «напівпровідниковий прилад; портативний радіоприймач»; — р. болг. *транзістор*, бр. *транзістар*, п. *tranzystor*, ч. *tranzistor*, *transistor*, слц. *tranzistor*, вл. *transistor*, м. *транзистор*, слн. *tranzístor*, *transístor*; — запозичення з англійської мови; англ. *transistor* «транзистор» є складноскороченим словом, утвореним з частин слів *tran(sfer)* «переносити» і *(re)sistor* «опір»; прилад винайдено американським ученим Берклі (Berkeley) в 1945 р. — СІС<sup>2</sup> 836; Kopaliński 993; Holub—Lyer 487; Klein 1640.

**транзіт** «перевезення пасажирів або вантажів без пересадки або перевантажування»; — р. болг. *транзіт*, бр. *транзіт*, п. *tranzyt*, ч. *transit*, *tranzit*, слц. *tranzit(o)*, вл. *transit*, м. *транзит*, схв. *трāнзит*, слн. *tranzít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Transít*, фр. англ. *transit* утворено в італійській мові; іт. *trānsito* «прохід, проїзд, транзит» зводиться до лат. *trānsitus* «проходження, перехід», пов'язаного з дієсловом *trānsire* «переходити, проходити», що складається з префікса *trans-* «пере-» і дієслова *ire* «іти», спорідненого з псл. *iti* «іти». — СІС<sup>2</sup> 836; Горяев 374; Kopaliński 993; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 731. — Див. ще **іті, транс-**.

**транс** (форма психічного розладу); — р. бр. болг. м. *транс*, схв. *трāнс*, п. ч. *trans*, слн. *trāns*; — запозичення з англійської мови; англ. *trans* «транс» виникло на основі фр. ст. *transe* «смерть; жах», пов'язаного з дієсловом *transir* «умирати, переходити на той світ», що походить від лат. *trānsire* «переходити, переселятися». — СІС<sup>2</sup> 836; Kopaliński 990; Holub—Lyer 486; Klein 1638; Dauzat 720. — Див. ще **транзіт, транс-**.

**транс-** (перша частина у словах типу *трансарктичний, трансконтинентальний, трансморський* із значенням

«через, пере-, за-»); — р. бр. болг. м. схв. *транс-*, п. ч. слц. вл. слн. *trans-*; — виділено із запозичених слів типу *транскріпція, трансляція, трансмісія*, які походять з латинської мови; лат. *trans* (прийменник) «через, за» (префікс перед приголосними *tra-*) «через, пере-, за-»; споріднене з дінд. *tiraḥ* «через», ав. *tarō*, кимр. *tra* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 836; Kopaliński 990; Holub—Lyer 486; Walde—Hofm. II 700.

**транскріпція** «точне передавання на письмі звуків», *транскрипційний, транскрибувати*; — р. болг. *транскріпція*, бр. *транскрїпцыя*, п. *transkrypcja*, ч. *transkripce*, слц. *transkripcia*, вл. *transkripcija*, м. *транскрипција*, схв. *транскрїпција*, слн. *transkripcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Transkription*, фр. англ. *transcription* утворено на основі лат. *trānscripio* «переписування», пов'язаного з дієсловом *trānscribere* «переписувати», що складається з префікса *trans-* «пере-» і дієслова *scribere* «писати», спорідненого з гр. *σκάριφος* «грифель, стилос; нарис, ескіз», дірл. *scribam* «пишу», двн. *scriban* «писати», дангл. *skriban*, дфриз. *skrifa* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 837; Цыганенко 434; Kopaliński 991; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 772; Dauzat 720; Klein 1639; Walde—Hofm. II 499—500. — Див. ще **транс-**.

**транслітерація, транслітерува-ти**; — р. болг. *транслитерация*, бр. *транслітэрацыя*, п. *transliteracja*, ч. *transliterace*, слц. *transliteracia*, слн. *transliterirati*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Transliteración*, англ. *transliteration*, фр. *translitération* утворено з прийменника лат. *trans-* «пере-» та іменника *littera* «літера». — СІС<sup>2</sup> 837; Kopaliński 992; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 772; Klein 1640. — Див. ще **транс-, літера**.

**трансляція, транслятор, трансляційний, транслювати**; — р. *трансляция*, бр. *трансляцыя*, п. *translacja*, ч. *translace*, слц. *translacia*, болг. *транслация*, схв. *транслација*, слн. *translá-*

сiя; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Translatiōn, англ. фр. translation походять вiд лат. trānslatiō «передавання, перенесення», яке складається з префікса trans- «пере-» i основи lātum (дiєприкм. до дiєслова ferre «носити»), пов'язаного з tollo «пiдiймаю, усуваю». — СiС<sup>2</sup> 837; Kopaliński 991—992; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 772; Dauzat 721; Klein 1640; Walde—Hofm. I 772, II 688—689. — Див. ще **Анатолiй, транс-**.

**трансмiсія** «механiзм для передавання руху», *трансмiсiвний* (мед.), *трансмiсiйний*; — р. *трансмiссия*, бр. *трансмiсия*, п. *transmisja*, ч. *transmise*, слц. *transmisia*, вл. *transmisija*, болг. *трансмiсия*, м. *трансмисија*, схв. *трансмiсија*, слн. *transmisija*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Transmissiōn, фр. англ. transmission походять вiд лат. trānsmisio «пересилання, передача», пов'язаного з дiєсловом trānsmittere «пересилати, переправляти», утвореним за допомогою префікса trans- «пере-» вiд дiєслова mittere «посилати, вiдправляти», до якого зводиться й укр. *мiсiя*. — СiС<sup>2</sup> 837; Kopaliński 992; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 432; Gr. Fwb. 772; Dauzat 721; Klein 1641. — Див. ще **мiсiя, транс-**.

**транспарант** «тканина чи папiр з лозунгом або зображенням»; — р. болг. *транспарант*, п. ч. слц. вл. *transparent*, м. *транспарeнт*, схв. *транспарeнт*, слн. *transparent*; — запозичення з французької мови; фр. transparent «прозорий; транспарант» походить вiд слат. trānspārens (род. в. -entis) «прозорий», утвореного вiд дiєслова trānspārēre «просвiчувати», що складається з префікса trans- «пере-, через» i дiєслова pārēre «бути очевидним, з'являтися», спорiдного з гр. *πεπαρεῖν* «виявити, показати». — СiС<sup>2</sup> 837; Kopaliński 992; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 732; Dauzat 721; Walde—Hofm. II 252—253. — Див. ще **транс-**.

**трансплантiця** «пересаджування тканин та органiв», *трансплантiт*

«жива тканина, призначена для трансплантiцiї», *трансплантiцiйний*, *трансплантувати*; — р. болг. *трансплантiция*, бр. *трансплантiция*, п. *transplantacija*, ч. *transplantace*, слц. *transplantacia*, вл. *transplantacija*, схв. *трансплантiција*, слн. *transplantacija*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Transplantatiōn, англ. фр. transplantation утворено з префікса лат. trans- «пере-» i дiєслова лат. plantāre «саджати», похiдного вiд iменника planta «саджанець». — СiС<sup>2</sup> 838; Kopaliński 992; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 773; Dauzat 721; Klein 1641. — Див. ще **плантiця, транс-**.

**транспoрт**, *транспoртeр*, *транспoртник*, *транспoртувальник*, *транспoртiбельний*, *транспoртeрний*, *транспoртувальний*, *транспoртувати*; — р. болг. м. *транспoрт*, бр. *транспoрт*, п. ч. слц. вл. *transport*, схв. *транспoрт*, слн. *transport*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Transport, англ. фр. transport утворено на оснoвi лат. trānspōrtāre «переносити, переправляти», що складається з префікса trans- «пере-» та дiєслова pōrtāre «носити, возити». — СiС<sup>2</sup> 838; Черных II 257—258; Фасмер IV 94; Цыганенко 320; Kopaliński 993; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 773; Dauzat 722; Klein 1641. — Див. ще **порт-, транс-**.

**транспoртiр** «прилад для побудови i вимiрювання кутiв»; — р. болг. *транспoртiр*, бр. *транспарцiр*, схв. *транспoртер*; — запозичення з французької мови; фр. заст. *transporteur* «транспoртир» утворено на оснoвi лат. transportāre «переносити» вiдповiдно до принципу використання приладу. — СiС<sup>2</sup> 838; ТСБМ V 508; РЧДБЕ 732. — Див. ще **транспoрт**.

**трансфeр** «переказ валюти; передача цiнних паперiв», *трансфeрт* «тс.», *трансфeрний*, *трансфeртний*; — р. бр. *трансфeрт*, п. *transfert*, ч. слц. *transfer*, болг. *трансфeр(т)*, схв. *трансфeр*, слн. *transfēr*; — запозичен-

ня із західноєвропейських мов; н. Transfér «переказ валюти; передача цінних паперів», англ. фр. transfert «тс.» утворено від лат. trānsferre «переносити», що складається з префікса trans- «пере-» і дієслова ferre «носити, приносити», спорідненого з псл. bratī «брати»; лат. transferre розглядається як калька гр. μεταφέρειν. — СІС<sup>2</sup> 838; Kopaliński 991; Holub—Lyer 486; Gr. Fwb. 771; Dauzat 720; Klein 1639. — Див. ще **брати, транс-**. — Пор. **конференція.**

**трансформація** «зміна, перетворення», **трансформатор**, **трансформаторник**, **трансформізм**, **трансформіст** Она, **трансформістський**, **трансформувати**; — р. болг. **трансформація**, бр. **трансфармація**, п. transformacja, ч. transformace, слц. transformácia, вл. transformacija, м. **трансформація**, схв. **трансформация**, слн. transformacija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Transformatiön, англ. фр. transformation утворено на основі лат. trānsformāre «перетворювати», що складається з префікса trans- «пере-» та дієслова formāre «формувати», похідного від іменника forma «форма, вид». — СІС<sup>2</sup> 839; Kopaliński 991; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 733; Gr. Fwb. 771; Dauzat 721; Klein 1639. — Див. ще **транс-, форма.**

**[трант]** (мн. [трáнти]) «ганчір'я, лахміття» Нед, Шейк; — бр. **трáнты**, [трáнды] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни форми [дрант] «тс.», похідної від дрáнти; може бути також похідним утворенням від **тёрти** (\***трати**], пор. р. [трать] «терти»).

**транш** «одна з частин цілого (партія товару або частина емісії цінних паперів чи державної позики)»; — р. бр. **транш**, п. transza «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. tranche «шматок; обріз (книги); черга» є похідним від trancher «різати; відрізати, відсікати». — Kopaliński 993. — Див. ще **траншея.**

**траншея** «вузький глибокий рів»; — р. болг. **траншея**, бр. **траншэя**, п. ст. transzeja, слц. tranširovat' «розрізати»;

— запозичення з французької мови; фр. tranchée «траншея», давніше «просіка, рів» є похідним від trancher «розрізати, відсікати», що зводиться до лат. trāncāre «відсікати, відрубувати», похідного від trāncus «стовбур, обрубок; тупуб», спорідненого з лит. trėĩkti «сильно штовхати», кимр. trŵch «скалічений». — СІС<sup>2</sup> 839; Черных II 258; Фасмер IV 94; Kopaliński 993; Dauzat 759; Walde—Hofm. II 710.

**трап** «сходи»; — р. бр. болг. **трап**, п. trap; — запозичення з голландської мови; гол. trap «сходинка; сходи» споріднене з англ. trap «сільце, пастка», нвн. Treppe «сходи». — СІС<sup>2</sup> 839; Черных II 258; Фасмер IV 94; Горяев 374; Kopaliński 993; Matzenauer 350; Vries NEW 6, 745; Klein 1642; Kluge—Mitzka 789. — Див. ще **драбіна.**

**трапа**, **трапіца**, **трапкáč**, **трапкун**, **трапошник** — див. **тряпка.**

**[трапáш]** «зимова дорога, утоптана вівцями; стежка, утоптана вівцями Шух»; — схв. [trān] «колія», **трапати** «топати, тупотіти; швендяти; поспішно йти»; — неясне; можливо, споріднене з **тропá**; пор. алб. trapit «ходжу туди і сюди». — Skok III 491.

**трапéза** «(у монастирі) обідній стіл, стіл з їжею та частвуванням; обід, вечерея за таким столом; страва, їжа взагалі», **трапéзár**, **трапéзна**, **трапéзник**, **трапéзувати**, **затрапéзний** «буденний (одяг)»; — р. **трапéза**, бр. **трапéза**, др. **трапеза** «їжа, стіл, вівтар», слц. trapéza «кам'яна надгробна дошка», болг. **трапéза** «стіл; трапеза, поминки», м. **трпеза**, **трапеза**, схв. **трапеза**, **трпеза** «тс.», стсл. **трапеза** «стіл; банкет; страва, їда»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. **трапéζα** «стіл; стіл для їжі; дошка; час прийняття їжі» є результатом спрощення форми **тетрапéζα** (букв. «чотиринога»), утвореної з тетра- «чотири» і -пéζα (< \*ped-ia), пов'язаного з гр. ποός (род. в. ποδός) «нога», спорідненим з лат. pēs (род. в. pedis) «тс.», укр. **під**, **піший**. — Фасмер

IV 94; ГСЭ III 203—204; Черных II 258; Mikl. EW 306; Holub—Lyer 487; Skok III 492; Frisk II 917—918; Klein 1642. — Див. ще під<sup>1</sup>, піший, тетрадъ, чотіри. — Пор. велосипéd, квáрта, квартéт, педáль, тетраéдр, трапéция.

**трапéция** (геометрична фігура; гімнастичний прилад); — р. *трапéция*, бр. *трапéция*, п. *trapez*, ч. *trapez*, *trapeza*, слц. *trapez*, вл. *trapez*, болг. *трапéц*, м. *трапез*, схв. *trāpēz*, слн. *trapez*, *trapes*; — очевидно, через російську і німецьку (нвн. *Trapez(ium)* «тс.») мови запозичено з середньолатинської; слат. *trapezium* походить від гр. *τραπέζιον* «стол; трапéция», димінутива від *τράπεζα* «стіл». — СІС<sup>2</sup> 840; Фасмер IV 94; Черных II 258; Kopaliński 994; Skok III 492; Frisk II 917—918; Klein 1642. — Див. ще **трапéза**.

**[тра́пители<sup>1</sup>]** «потрапити; спіткати; влучити», *тра́питися*, [*трапля́ти*], *трапля́тися*, [*тра́фити*] «попасти, влучити, потрапити», [*тра́фитися*, *трафля́ти*, *трафля́тися*], [*траф'ятися*] «траплятися» О, [*тра́хвити*] «влучити», [*тра́хвитися*] «трапитися», [*трап*] «випадок; спосіб» Нед, [*тра́па*] Нед, Пі, *трапля* Нед, Пі, Шейк, *трапóк* Нед «тс.», *трапúнок* «випадок», [*траф*] «тс.; випадкова зустріч; (виг.) влучено» Нед, [*трафúнок*] «випадок; нещасливий випадок» Нед, [*тра́пкий*] «кмітливий» Гриц АВ, [*на-трапкú*] «де трапиться», [*притрапка*] «випадок», [*притрапúнок*, *притрафúнок* Чоп] «тс.», ст. *трафити* (1579), *трапити* (XVII ст.); — р. [*тра́питель*] «потрапити; трапитись», *тра́фитель* «влучити; догодити», бр. *тра́пиць* «влучити; опинитися; [знайти, встигнути]», п. *trafić* «влучити», *tręfić*, ч. *tręfiti*, слц. *trafit'*, схв. *trěfити* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *treffen* «потрапляти, влучати; зустрічати» (свн. *trēffen*, двн. *trēffan* «тс.») споріднене з снн. *dgerap*, дангл. *dgerap*, дісл. *dgera* «тс.». — Шелудько 48; Дзендзельський УЗЛП 130—131; Онышкевич

Исслед. п. яз. 249; Shevelov Hist. phil. 631; Richhardt 16, 106; Фасмер IV 94—95; Brückner 574; Machek ESJC 534; Skok III 436; Mikl. EW 360; Kluge—Mitzka 788.

**[тра́пители<sup>2</sup>]** «переслідувати, пригнічувати, мучити, дошкулювати» Нед, ВеЛ, Шейк, О, [*тра́питься*] «мучитися, журитися О; лаятися, сваритися» Нед, ВеЛ, Шейк, [*трапениця*] «замучена жінка» ВеЛ, [*трапління*] «сум, печаль, клопоти» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *trąpić* «мучити, докучати, непокоїти, переслідувати», ст. *trąpić* «мучити», як і ч. *trápiť* «мучити, терзати», вл. *trąpić* «мучити, утискувати, лякати», болг. *тра́пен* «який не прийшов до тям (після переляку та ін.)», *истрѣ́нна* (*истрѣ́н-вам*) «щипенію», слн. *trāp* «дурень», *trápiť* «мучити», стсл. **тра́пители**, зводиться до псл. \**trąpiť* «мучити, утискувати», пов'язаного чергуванням голосних з \**t'gręti* «терпіти»; зіставляється також (Schuster-Sewc 1575) з лит. [*strópti*] «сохнути, тверднути», дісл. *starí* «важка праця, труд» або (Варбот 31) з ч. *trąpiť* «збуджувати (суперечку, сварки і под.)». — Фасмер IV 85—86; Brückner 575; Machek ESJC 391, 649. — Див. ще **терпіти**.

**[траптова́ти]** «топтати, знищувати» Нед, Шейк; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів [*тра́пители*] «мучити» і [*трапува́ти*] «топтати».

**трара́нок, тра́ринок** — див. **тара-ре́нька**.

**[трас]** (вигук на позначення тріску, ляскоту, гуркоту, шуму) «трісь, лясь» Нед, [*траск*] «тріск; ляскання батога; удар батогом», [*тра́скит*] «тс.», [*тра́скало*] «тріскачка», [*тра́скати*] «ляскати», [*траскотáти*] «тс.», [*траскотíти*] «ляскотіти» тж, [*тра́снути*] «ляскнути тж; (про грім) ударити О», [*тра́скій*, *тра́скаючий*] Нед; — п. *trzas*, *trzask*, *trzaskot*, *trzaskać*, *trzasnąć*, схв. *trās* (вигук для передачі звуку від удару, падіння предмета), *tráskati* «базикати», *trāskati* «стукати, ударяти»; — зву-



конаслідувальне утворення, пов'язане з *тріскати*, *тряскати*; думка про запозичення з польської мови (Richhardt 106) сумнівна. — Skok III 492; Mikl. EW 361. — Пор. **тріскати**, **тряскати**.

**тра́са**, *трасовік*, *трасувальник*, *трасувальний*, *трасуючий*, *трасува́ти*; — р. *тра́сса*, бр. м. *тра́са*, п. ч. слц. *trasa*, болг. *трасе́*, схв. *тра́са*, слн. *trása*; — запозичення з німецької мови; н. *Trásse* походить від фр. *tracé* «тра́са», пов'язаного з *tracés* «креслити, намічати (зокрема, напрямом руху)», яке через нар.-лат. \**tractiare* зводиться до лат. *tractus* «риса, смуга, лінія, напрям», похідного від *traho* «тягну, витягну». — СІС<sup>2</sup> 840; Черных II 258; Sł. wуг. ob-cuch 676; Holub—Lyer 487; Dauzat 718; Klein 1635. — Див. ще **тракт**.

[**тра́ска**] «тріска» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *traska* «тс.» відповідає укр. *тріска*<sup>1</sup> (див.).

**траскавка** — див. **тру́скавка**.

[**траску́н**] (ент.) «жук родини ковалики, Elateridae» Дейн; — запозичення з білоруської мови; бр. *траску́н* «тс.» є похідним від *трашча́ць* «трішати»; назва зумовлена тріскучими звуками, які видає ця комаха; пор. р. [треща́лка] (ент.) «ковалики». — Див. ще **тріск**.

**трасові́на** — див. **трясові́на**.

**траг**<sup>1</sup> — див. **трач**<sup>1</sup>.

**траг**<sup>2</sup>, *тра́та*, *тра́тка* — див. **тра́тта**.

[**тра́тва**] «пліт, паром» Нед; — запозичення з польської мови; п. *tratwa*, ст. *trafta*, *trawta* «тс.» походить від нвн. *Trift* «сплав лісу; дрейф», пов'язаного з *treiben* (двн. *trīban*) «гнати; приводити в рух; відносити (вітром); плисти (за течією)», спорідненим з днн. *dīban*, снн. *snīderl. dīven*, дфриз. *dīva*, дангл. *dīfan*, дісл. *dřifa*, гот. *dreiban* «тс.». — Brückner 575; Kluge—Mitzka 788, 790. — Пор. **дрейф**.

**тра́тити**, *тра́титися* «робити витрати; губитися, зникати; [жартувати, робити витівки] О», [трача́ти] «тратити», *тра́та*, *втра́та*, *втра́тний*, *ві́тратта*, *ві́трати*, [вitráтний] Куз,

*затра́та*, *затра́тний*, *переві́тратта*, [потра́та] «утрата», *розтра́та*, *розтра́тний*, *розтра́тливий*, *стра́тити* «втратити, згубити; позбавити життя; [втратити право на продовження гри Ме]», *стра́та*, *стра́тенець* (заст.) «засуджений до смертної кари; [борець Нед]», [стра́тище] «місце, де карають смертною карою» Нед, [стра́тниця] «тс.», [стра́тка] «помилка у грі, втрата права на продовження гри» Чаб, [стра́ток] «смертна кара», [страч] «аборт», [стра́ча] «страта», [страча́] «достроково народжена дитина», [стра́че] «тс.», [страччу́к] «достроково народжена дитина; покинута дитина; чорт, який губить людей» тж, *утра́та*; — р. *тра́тити* «витрачати, споживати, проживати; [годувати; псувати]», бр. *тра́циць*, п. *tracić*, ч. *tratiti* «губити», слц. *tratit'* «тс.», схв. *тра́тити* «витрачати, втрачати», слн. *trátiti*, стсл. **тратити**, **трацж** «знищувати, губити»; — псл. *tratiti*; — споріднене з лит. *trótinti*, *trótini* «дражнити; знущатися», [trúotas] «точильний камінь», лтс. *trúôts* «точило», гот. *us-prōrjap* «розучувати», двн. *drāt* (нвн. *Draht*) «дріт, нитка», дісл. *prađr* (ісл. *prađur* «тс.»; припускається можливість походження псл. *trata* (із суфіксом -t-, як у \**v†sta* < \**v†t-t-a*) від іє. \**ter-* (\**tr-*), того самого, що і в псл. *traviti* «травити» або \**terti* «терти»; недостатньо обгрунтоване пояснення псл. *tratiti* як результату контамінації *traviti* і *ratiti* (Machek ESJC 649). — Фасмер IV 94—95; Черных II 258—259; Brückner 575; Skok III 493; Trautmann 326; Būga RR II 631; Feist 503. — Див. ще **те́рти**. — Пор. **траві́ти**.

**тра́тта** «переказний вексель», [тра́тта Нед, тра́тта Куз] «тс.», [тра́тка] «тс. Нед; договір купівлі-продажу землі на гербовому папері О»; — р. бр. *тра́тта*, п. ч. слц. *trata*, схв. *тра́та*, слн. *tráta*; — запозичення з італійської мови; іт. *tratta* «тс.» пов'язане з *trarre* «тягнути; переводити на іншу особу», що зводиться до лат. *traho* «тягну». — СІС<sup>2</sup> 840; Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Sł.

выг. obcuch 773; Holub—Lyer 63, 487. — Див. ще **тракт**. — Пор. **тра́са**.

[**тратувати**] «топтати, витоптувати, псувати; (переважно про коней) витоптувати; розбивати (людину) Ме», [*перетратувати*] «наступити на черговий підніжок під час ткання для зміни взаємного розташування ниток основи» Ме, [*страт*] «витоптане, розтоптане місце» Нед; — п. *tratować* «топтати ногами, копитами; розтоптувати», *trętować*, *trętować* «тс.», ч. слц. *trať* «дорога, шлях», схв. *трәтина* «луг, вигін», слн. *tráta* «дерен, газон, мурава»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *treten* (свн. *trēten*, двн. *trētan*) «ступати, крокувати; наступати, топтати» споріднене з днн. *снідерл.* дангл. *trēdan*, дфриз. *trēda*, дісл. *troða*, гот. *trudan* «тс.». — Шелудько 48; Brückner 576; Machek ESJC 649; Holub—Lyer 487; Skok III 493; Kluge—Mitzka 789.

**траулер** «рибпромислове судно для лову риби тралом»; — р. *траулер*, бр. *трайлер*, п. *trawler*, *trałowiec*, слц. *trawler*, болг. *тралер*; — запозичення з англійської мови; англ. *trawler* «тс.» пов'язане з *trawl* «трал; донний невід; тралити, ловити рибу тралом; тягнути по дну» і далі, можливо, з *trail* «іти по сліду; тягнути», сангл. *traillen*, що походить від фр. ст. *traillier*, *trailler* «тягнути на буксирі (човен)», джерелом якого є нар.-лат. *\*trāgulāre*, що виникло з лат. *trāgula* «невід», похідного від *traho* «тягну». — SIC<sup>2</sup> 840; Kopaliński 989, 995; Klein 1637, 1643; Walde—Hofm. II 697—698. — Див. ще **тракт**, **трал**. — Пор. **дорóга**.

**траур**; — р. болг. м. *траур*; — запозичення з німецької мови; н. *Trauer* (свн. *trūge*) «туга, скорбота, печаль, жалоба», пов'язане з *trauern* «плакати, горювати, носити траур» (двн. *trūgēn* «опускати очі, плакати, горювати»), спорідненим з англ. *dreary* «похмурий, смутний», *drowse* «дримати, бути сонним, навівати сон», дангл. *drēosan* «падати, опускатися, ставати млявим, по-

вільним», днн. *driosan* «падати», гот. *driusan* «тс.». — SIC<sup>2</sup> 840; Фасмер IV 95; Черных II 259; Горяев 374; Kluge—Mitzka 787; Klein 482, 484; Feist 126.

**граф<sup>1</sup>**, *тра́фити*, *тра́фитися*, *трафля́ти*, *трафля́тися*, *трафу́нок*, *траф'я́тися* — див. **тра́пити<sup>1</sup>**.

**граф<sup>2</sup>**, *трафíти*, *трафнiй* — див. **треф**.

**трафарет** «платівка, в якій прорізани малюнки, літери чи цифри для відтворення їх на якійсь поверхні; зразок, шаблон», *трафаретка*, *трафаретник*, *трафаретити*; — р. болг. *трафарет*, бр. *трафарэт*, п. *trafaret*, слц. *traforet-pú* «шаблонний, трафаретний»; — запозичення з італійської мови; іт. *traforetto*, букв. «продірявлений» пов'язане з *trafo* «продірявлення, проколювання», *traforare* «свердлити, пробивати, проколювати», яке походить від лат. *transforāre* «тс.», що складається з префікса *trans-* «крізь, через» і дієслова *foro*, *forāre* «свердлити, проколювати», спорідненого з двн. *forōn* «тс.», гр. *φορῶ* «орю», псл. *\*forōna* «борона». — SIC<sup>2</sup> 840; Фасмер IV 95; Sł. wyg. obcuch 672; Kopaliński 988; Walde—Hofm. I 481—482. — Див. ще **боронá<sup>1</sup>**, **транс-**.

**трах** (вигук, що означає різкий, сильний шум, тріск від падіння, удару тощо), *трах-тра́х*, *трах-тра́х* «тс.», [*тра́хати*] «ступати», *тра́хкати*, *трахкотiти*, *тра́хнути*, *тра́хнутися*, *трахкотли́вий*; — р. *трах*, *тра́хатъ*, бр. *тра́хаць* «стріляти», *тра́хнуць* «стукнути; упасти», схв. *trāk* (вигук для передачі звуку пострілу); — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 95; Skok III 489. — Пор. **тарáх**, **торóх**.

**трахея** «дихальне горло», *трахеї*, *трахеїди* (бот.), *трахеїт* (мед.); — р. бр. болг. *трахея*, п. ч. слц. *trachea*, схв. *трахе́ја*, *трахе́а*, слн. *trahéja*; — заस्воєно з латинської медичної номенклатури; слат. *trāchea* (< пізньюлат. *trāchīa*) походить від гр. (ἀρτηρία) *трāхе́їα* «дихальне горло» (букв. «шорстка артерія»), що є формою жініч. р. від *трāхῦς* «шорсткий, нерівний», пов'язаного з

θράσσω (θράσσειν) «турбую, непокою», спорідненим з дісл. dregg «осад, дріжджі», псл. \*drozъje «закваска, дріжджі». — СІС<sup>2</sup> 840; ССРЛЯ 15, 848; Kopaliński 987; Holub—Lyer 486; Frisk I 679—680; Klein 1635. — Див. ще **дріжджі**. — Пор. **трахо́ма**.

**трахо́ма** (інфекційне захворювання очей), *трахоматозний*; — р. бр. болг. *трахо́ма*, п. trachoma, ч. trachom, сл. trachóm, схв. *тра́хом*, *трахо́ма*, слн. trahóm; — медичний термін, засвоєний з новолатинської наукової мови; нлат. trāschōma походить від гр. τράχωμα «шорсткість», пов'язаного з τράχυς «грубий, шорсткий, нерівний»; хвороба названа так через те, що внутрішня поверхня повік стає шорсткою. — СІС<sup>2</sup> 841; Черных II 259; Kopaliński 987; Holub—Lyer 486; Frisk II 921; Klein 1636. — Див. ще **трахе́я**.

**трахт**, *трахтовий*, *трахтовитий* — див. **тракт**.

**трахтува́ти**<sup>1</sup> — див. **тракта́т**.

**трахтува́ти**<sup>2</sup> — див. **трахтува́ти**.

[**траху́лі**] «пристрій для колихання дітей» ЛЧерк; — очевидно, запозичення з білоруської мови; пор. бр. [*траха́ць*] «трясти».

**трач**<sup>1</sup> «пиляр; той, що розпилює колоди на дошки; [пристрій для розпилювання колод на дошки О]», [*трач*] «тирса; обрізок шкіри» Нед, [*трача́р*] «трач», [*трачівня*] «лісопильня», [*трачійна*] «тирса» ВеБ, [*трачійня*] «тс.», [*трачка*] «лісопильня; козли, на яких ріжуть дошки О; ручне розпилювання деревини на дошки Корз», [*трачник*] «трач», [*тратовіна*] «тирса» Она, [*трочіна*, *трощина*] «тс.» ВеУг, [*трачкий*] «лісопильний», [*трачува́ти*] «розпилювати на дошки»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. tracz «розпилювач, лісопильня» пов'язане з trzeci «терти». — Дзєндзелівський RKJ ŁTN XV 159; Grüskper 580. — Див. ще **те́рти**.

**трач**<sup>2</sup> (ент.) «пилышк, Tenthredo L.»; — результат метафоричного перенесення на комаху назви *трач* «пиляр» (див.).

[**трач**<sup>3</sup>] «пуголовок» ВеНЗн; — неясне.

[**трачій**] (ент.) «товстун (вусач?), *Lamia aedilis*» Шейк; — неясне.

**траш** — див. **треш**.

**тре́ба** (присудкове слово) «необхідно, потрібно, слід», [*тра*, *тре*, *тре́а*] «тс.», *тре́ба* (іменник) «жертвоприношення; релігійний обряд, здійснюваний священником на замовлення віруючих; плата за виконання такої відправи; [оказія; потреба ВеУг]», *тре́бище* «місце, де відбувалося принесення жертви богам», *тре́бник* «богослужбова книга, що містить молитви для треб», [*тріба*] «потреба; спроба» Нед, [*трібу́нок*] «спроба» Нед, [*трібний*] «потрібний, необхідний», [*тре́бно*] «потрібно», [*требі́ти*] «тратити, затрачувати, вживати», [*требува́ти*] «вимагати, потребувати, намагатися; дуже просити; пробувати», [*требуватися*] «бути потрібним», [*трібова́ти*] «пробувати» ВеУг, [*трібува́ти*] «заснавати, переживати, вимагати; потребувати; пробувати», *ві́требувати*, *затребуваний*, *затребувати*, [*нетре́бство*] «непотребство» Ж, [*нетрі́бняк*] «непотріб» ВеУг, *непотре́бство*, *непо́тріб*, *потре́ба*, [*потре́бизна*] «потреба», [*потре́бина*] «потреба, належність, необхідні видатки» Куз, [*потре́бник*] «нужник» Куз, [*по́тріб*] «потреба», [*потрі́б'є*] «тс.» Нед, *по́трібка* (розм.) «щонебудь потрібне; потреба» СУМ, О, [*по́трібки*] «все зужите» Нед, *потрі́бен*, *потрі́бний* «необхідний; [охочий до праці; старанний у праці] О», [*потрі́мний*] «потрібний; який потребує; здібний» О, *потрі́бно*, [*потрі́нно*] «потрібно» О, *потребува́ти* «відчувати необхідність; [мусити]», *потребува́тися*, [*потрібува́ти*] «потребувати; попробувати», [*стріба*] «проба» О, [*стрібо́вок*] «спроба, проба» Нед, [*стрібу́нок*] «тс.» Нед, *стре́бувати* (розм.), [*стрібува́ти*] «спробувати; попросити» Г, Нед, О, [*струбова́ти*] «спробувати» Нед, [*спотре́бник*] «споживач» Нед, [*спотре́бно*] «потрібно», [*спотребі́ти*] «спожити» Нед, [*спотребува́ти*] «спо-

живати» Нед; — р. *trėbować* «вимагати», бр. *trėba*, др. *trėbować* «вимагати, потребувати; користуватися; приносити жертву», *trėbъ* «потрібний», *trėba* «жертва», п. *trzeba* «треба», *potrzebować* «потребувати», ч. *třeba* «треба», *potřebovati* «мати потребу», слц. *treba* «треба», *potrebovat'* «мати потребу», вл. *trjeba*, *trjebać* «вживати, потребувати», *potrjebować* «мати потребу, користуватися», нл. *trjeba*, *trjebaś* «потребувати», *trjebaś* «тс.», болг. *trėba* (церк.), *trėbвам* «вимагати», *trjėbвам* «бути необхідним», м. *треба* «потрібно», схв. *trėbати* «потребувати», *trėбовати* «мати потребу; вимагати», слн. *trėba* «потрібно», стсл. *trėbъ* «жертвоприношення; потреба», *trėbować* «приносити жертви»; — псл. *\*terba* «потреба, необхідність», очевидно, пов'язане з *\*terbiti* «очищати від лушпиння; тербити; корчувати; м'яти, смикати; термосити; каструвати»; у такому разі розвиток семантики йшов від «корчувати, чистити, робити корисним» до «потребувати, споживати, куштувати»; східнослов'янські форми на *треб-* (замість *\*терреб-*) пояснюються впливом церковнослов'янської мови (Фасмер IV 45, 96; Meringer IF 18, 215—216; Holub—Kop. 393; щодо української мови може йтися й про вплив польської); псл. *\*terbz* зіставляється далі з прус. *enterpen* «корисний», *enterpo* «приносити користь», дінд. *třpyati* (*trpŏti*, *tąpati*) «насихується», гр. *τέρω* «насихую, радую», дісл. *pařt* «потрібний, корисний», гот. *raurpan* «відчувати потребу» (Schuster-Sewc 1527—1528; Mikl. EW 354; Brückner 579; Torp 182; Feist 491—492). — Shevelov Hist. phonol. 99; Фасмер IV 45, 96; Черных II 253; Brückner 579; Machek ESJC 656; Skok III 501—502; Zubatý I/2; 73—74; Топоров II, 55—57. — Див. ще **терєбіти**!

**[требич]** (бот.) «конюшина польова, *Trifolium arvense* L.; конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.» Мак, **[требіч]** «конюшина лучна» тж; — ч. **[trebič]** «тс.» (з укр.?). — очевидно, результат скоро-

чення давнішого *\*требікiнь* (*\*требікони́на* > **[трепикони́на]** «конюшина польова» Мак, **[трепикони́на]** «конюшина лучна» тж), збереженого як запозичення в ч. **[trebikuň]** «конюшина», **[trebikonina, trepikonina, trepikonisko]** «тс.»; пов'язане з дієсловом **[требі́ти]** «споживати»; другий (скорочений) компонент давнішої назви співвідноситься з простими назвами тієї ж рослини *конюши́на*, **[ко́нич, коня́тин]** і т.д.; значення первісної назви — «трава, яку споживають коні»; зіставлення з п. ст. *chŏsci koň* «конюшина лучна» (Machek Jm. rostl. 121) нічим не обгрунтоване. — Див. ще **кінь, конюшина, трєба**.

**[требу́ля]** (бот.) «бугиля, *Anthriscus cerefolium* Hoffm.» Мак, **[теребу́ля, трембу́лька]** «тс.» Мак; — п. *trybula*, **[trebula, trzebula]**, ч. ст. *třebule*, слц. *trebul'a, trebul'ka*, вл. *trjebula, trybula*, схв. **[trbulja, крбу́лиця]** «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з чеської, в якій, очевидно, походить від іт. *cerfoglio* (через *\*čřebule*), що відбиває латинську наукову назву одного з видів бугили — *cerefolium* (*caerfolium*), яка передає гр. *χαίρέφυλλον*; до латинської наукової назви зводиться також інша назва цієї рослини укр. **[кєрвєль]**. — Вісюліна—Клоков 238; Анненков 39; Brückner 580; Machek ESJC 656; Jm. rostl. 168—169; Schuster-Sewc 1529. — Див. ще **кєрвєль**. — Пор. **трибу́лька**.

**[требу́х]** «череву; шлунок; нутроші тварини Нед, Шейк; свинячий шлунок, начинений м'ясом і пров'ялений ЛексПол», **[требу́ха]** «череву; шлунок; нутроші» Нед, Пі, **[трибу́х]** «нутроші, шлунок Нед, Шейк; свинячий шлунок, начинений м'ясом ЛексПол; нутроші зарізаної тварини, непридатні для вживання Л», **[трибу́ха]** «все, здатне розтрусуватися (тирса, висівки і под.)» Чаб, **[трибу́хи]** «зернові відходи; нутроші (переважно риба́чі)» Чаб, **[требі́т]** «відходи, покидьки; м'ясо, неспоживне для людей» Нед, Куз, Шейк, **[трембу́ха́ч]** «черевань», **[три́бло]** «великий, не-

наситний живіт; чоловік, що багато їсть» Ва, [требуха́тий] «товстий, випуклий; череватий» Нед, Шейк, [трибуха́тий Нед, трембухатий] «тс.», [трибуши́ть] «розсипати, розтрушувати; видаляти нутроші з риби чи забитої худоби» Чаб, [трибуши́ться] «розсипатися, розтрушуватися» Чаб; — р. *требуха́* «нутроші», бр. *трыбу́х*, [трэбу́х] «тс.», *трыбушы́ць* «рвати, терзати, попросити», п. [telbuch, terbuch, trybuch], ч. [terboch] «череве», ст. teřbuch, слц. [terbuch, trebucha] «тс.», нл. tarbuch «живіт, нутроші», болг. тѣрбу́х «шлунок, живіт», м. трбув «череве», схв. тѣрбух, слн. trébuch «тс.», р.-цсл. трѣбу́хъ «нутроші»; — єдиної етимології не має; можливо, псл. \*terb-, [\*tѣrb-], у якому -b- є розширювачем кореня \*ter-, що виступає в псл. \*terti «терти»; у такому разі пов'язане з псл. \*terbiti «теревити, чистити», а також укр. [тѣрѣб] «живіт», [тѣрѣбух] «ненажера», схв. тѣрба «живіт»; при цьому -ух, -уха (з псл. -ихъ, -иха) розглядаються як словотвірні форманти (Sł. prast. I 74; Grošelj Sl. revija 5—7, 122); менш вірогідне припущення, що джерелом є псл. \*trъbихъ, яке складається з префікса \*trъ-, що зберігся в р. *тре-* (в прикметниках церковнослов'янського походження, напр., *тревсвятѣй, треклятыи*), і кореня *бух-* (в укр. *бу́хнути, набу́хати* — Фасмер IV 96); мало переконливі зіставлення з п. torba (Brückner 567), лат. strebula (мн.) «м'ясо на стегнах тварини, що приноситься в жертву» (Grošelj тж), іт. trippa «череве» (Matzenpauer 352), лат. uterus «череве» (Machek ESJC 641). — Фасмер—Трубачев IV 96; Brückner 567—568; Machek ESJC 641, 657; Schuster-Sewc 1499, 1528—1529; Skok III 495. — Див. ще **теревіти**<sup>1</sup>, **тѣрти**. — Пор. **трѣба**.

[требу́хи] «трубчасті, випукло роздуті листки цибулі» Шейк, [трибу́хи] «тс.» Шейк, [тѣрѣбух] «малий качан кукурудзи з неповним зерном» Гриц, [трыбу́х] «тс.» тж; — неясне; можливо, результат метафоризації слова [тре-

бу́х] «живіт» або контамінації слів [требу́х] і *труба́, тру́бка*.

[трѣвка] «невелике кам'яне коритце, в яке наливається вода для домашньої птиці» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. [tréukə] (< тро́акэ, рум. troacă) «годівниця; водопійна колода» виводиться від нвн. Trog ([trök]) «корито», спорідненого з днн. дангл. дісл. trog «тс.» і, через іє. \*dru-ko-, з псл. \*dervo «дереве». — СДЕЛМ 434, 435; DLRM 883; Kluge—Mitzka 792—793. — Див. ще **дѣрево**.

**трѣд-юніон** «професійні спілки у Великобританії та деяких інших країнах», *трѣд-юніонізм, трѣд-юніоніст*; — р. *трѣд-юніон*, бр. *трѣд-юніён*, п. ч. trade-unions, слц. trade-union, болг. *трѣйд-юніон*, схв. *трѣд-јунјен*, слн. tradeunion; — запозичення з англійської мови; англ. trade-union складається з іменників trade «ремесло, професія», яке продовжує сангл. trade «стежка, слід, курс», що походить від снн. trade «тс.», спорідненого з днн. trada, двн. trata «тс.», нвн. treten «ступати», англ. tread «хода, ходіння», і упіоп «об'єднання», що походить від пізньолат. upio, до якого зводиться й укр. *у́нія*. — СІС<sup>2</sup> 841; ССРЛЯ 15, 868; Kopaliński 988; Klein 1636, 1644. — Див. ще *у́нія*. — Пор. **тратувати**.

**трѣйлер** «великоваговий причіп»; — р. *трѣйлер*, бр. *трѣйлер*, п. treilergwies «судно для перевезення товарів у контейнерах», ч. trajler «причіп»; — запозичення з англійської мови; англ. trailer «тс.; будиночок на колесах» пов'язане з trail «тягти; переслідувати», яке походить від фр. ст. trailer «тягнути на буксирі», що зводиться до лат. trāgula «невід; волок; сани», trahere «тягти». — СІС<sup>2</sup> 841; Kopaliński 995; Holub—Lyer 486. — Див. ще **траулер**. — Пор. **трелювати, трен**.

**трек**<sup>1</sup> «спортивна споруда для проведення велосипедних або мотоциклетних гонок»; — р. болг. *трек*, бр. *трэк*, п. track, схв. *трек*; — запозичення з англійської мови; англ. track (сангл. trak)

«слід, дорога» походить від фр. ст. *trac* «слід, колія», яке, можливо, германського походження; пор. *снідерл. treck*, гол. *trek* «лінія, риска, штрих», *снідерл. trecken*, гол. *trekken* «тягнути», днв. *trehnap* «тягнути, штовхати», свн. *trecken* «тягнути». — СІС<sup>2</sup> 841; ССРЛЯ 15, 875; ТСБМ V 539; Kleip 1636.

[**трек**<sup>2</sup>] (знев.) «старе луб'я (про стару людину)» Корз; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого з польської мови трук «баран».

**трель** «переливчастий звук», [трэ-ля, триль] «тс.» Нед; — р. *трель*, бр. *трэль*, п. *trel*, *tryl*, ч. *trilek*, слц. *trilok*, болг. *трел*, схв. *трїла*, *трїлица*, слн. *trilec*; — запозичення з італійської мови; іт. *trillo* «тс.» пов'язане з *trillare* «брякотити» звуконаслідувального походження. — СІС<sup>2</sup> 841; Фасмер IV 97—98; Черных II 260; Горяев 375; Kopaliński 1002; Matzenauer 351; Mestica 1960.

**трельяж** «дзеркало з трьох стулок; легка гратка для витких рослин»; — р. *трельяж*, бр. *трэляж*, п. *treliaz* «гратка для витких рослин», ч. слц. *treláž* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *treillage* утворене від *treille*, що походить від лат. *trichila* «альтанка (з витких рослин)», яке, можливо, є результатом скорочення слова *triclīnium* «тримісний стіл»; значення «дзеркало з трьох стулок» виникло на ґрунті російської мови в результаті народноетимологічного переосмислення фр. *treillage* «альтанка» за аналогією до *треугольник*, *требожник* як *\*trillage* «з'єднане з трьох частин». — СІС<sup>2</sup> 841; Черных II 260; Sł. wyg. obcych 774; Holub—Lyer 488; Dauzat 723; Walde—Hofm. 705.

**трелювати** «підтягати зрізані дерева до дороги», [трільювати] «звезити ліс з гори» О, *трелювка*, *трельовщик*, *трелювальник*, [трільовка] «звезення лісу з гори» О, *трельовочний*, *трелювальний*; — р. *трель* «трос для буксирування (суден)», *трелевать*, бр. *траляваць*, [тралёваць, трэляць]; — запозичення з англійської або німецької мови; англ. *trail* «слід, шлейф», то

*trail* «тягти», нвн. *Treil* «трос, буксир», *treilen* «тягнути, буксирувати» через посередництво французької мови (фр. *traille* «пором») зводяться до лат. *trāgula* «невід», пов'язаного з *trahō* «тягну». — Фасмер IV 97; Kleip 1637. — Див. ще **траулер**.

[**трембей**] «ручка (у пилці)» О, [фрембей] «тс.; закрутка; клямка» О; — неясне.

**трембіта** «гуцульський музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби», [тримбіта, тромбіта, тромбіта Лизанец] «тс.», [трубіта] «тс.», [трумбіта] «тс. Нед; труба», [трембітанник] «музикант, що грає на трембіті», *трембітар* «тс.», *трембітати* «грати на трембіті», [трумбетати О, трумбитати О, трумбітати] «тс.»; — п. *trąbita*, *trombita*, [trębita]; — запозичення зі східнороманських і з угорської мов; рум. молд. *trîmbiță* «труба, сурма, горн» походять від південнослов'янськ. *trǫbica* «трубка» (пор. стсл. **тръвица** «тс.»), зменш. від *trǫba* «труба»; уг. *trombita* «труба» виводиться від іт. *trombetta* «трубка», зменш. від *tromba* «труба», що пов'язується з лат. *tuba* «тс.». — Vincenz 5; Scheludko 143; Кобилянський Гуц. гов. 86; Crânjală 399—402; СДЕЛМ 437; DLRM 882; Лизанец 628, 629; MNTESz III 990; Mestica 1966. — Див. ще **труба**.

**трембулька** — див. **требуля**.

**трембухатий**, *трембухач* — див. **требух**.

[**тременталь**] (бот.) «герань болотна, журавець, *Geranium palustre* L.»; — не зовсім ясне; розглядається як складне утворення з основ *\*третен-*, спорідненого з нл. *tšmjeŋ* «болото», джерелом якого є псл. [\*trъmьpъ] «болото», споріднене з лит. *trimti* «тремтіти; заспокоїватися (про біль)»; ставати спокійним», *treŋti* «нищити, проганяти», лтс. *trimēt* «рухатися, зрушувати», *tremt* «тупати; товкти; проганяти», гр. *τρέμω* «тремчу», лат. *tremo* «тс.», укр. *тремкий*, *тремтіти*, і *-таль* «рослина», пов'язаного з цсл. **талини** (**талиня**) «молодий пагін», яке

вважається запозиченням з грецької мови і зіставляється з гр. θαλλίον (θαλλός) «молодий пагін». — Schuster-Sewc 1552—1553; Фасмер IV 13.

**трéмоло** (муз.) «швидке повторювання одного звука або чергування двох несуміжних звуків чи акордів», [трé-моль] «тс.» Куз, *трéмолювати*; — р. *трéмоло*, *трéмолювати*, бр. *трéмала*, *трéмаліраваць*, п. tremolo «вібрація голосу», tremolować, ч. слц. tremolo, болг. *трéмоло*, схв. *трéмоло*, слн. trémolo; — запозичення з італійської мови; іт. tremolo «тремтячий» походить від лат. tremulus «тс.», пов'язаного з tremo, tremere «дрижати, тремтіти», спорідненим з гр. трéμω «тремчу», лит. trīmti «дрижати від холоду; лякати, проганяти», укр. *трéмтіти*. — СІС<sup>2</sup> 841; Sł. wyg. obcych 774; Mestica 1955; Walde—Hofm. II 701. — Див. ще **трéмтіти**.

**[трéмпель]** «жердина в домі, на яку можна що-небудь повісити» НикНикБЛ, [трéмпій] «козли, до яких прив'язують вівцю, коли її стрижуть» Нед, [трéмпіль] «палка, на яку вішають забиту вівцю для зняття шкури», [трéмпіуль] «тс.»; — пов'язане з [крéмпілець] «косяк для закріплення полиці», [крéмпблець] «козли, просте дерев'яне риштування», [трéмпійло] «палка, що підвищується до ший домашньої тварини і стримує її при ходінні; палка в основі постромка» ЛексПол. — Див. ще **крáмплі**.

**[трéмполя]** (бот.) «тополя пірамідальна, Populus pyramidalis Roz.» Мак; — результат контамінації слів *трéмтіти* і *топóля*, зумовленої аналогією до [трéпéта] «тополя чорна; осика». — Див. ще **топóля**, **трéмтіти**. — Пор. **трéпéта**.

**трéмтіти**, [трéміт] «тремтіння» Куз, [трéмтівка] «мембрана» Куз, *трéмкій* «тремтячий; дзвінкий», [трéмткій] «тремтливий» Куз, *трéмтлівий*, *трéмтючий*, *трéмт'ячий*; — бр. *трéмцець*, [трéмцець], п. [trzemcieć], ч. ст. třeměti «хитатися»; — псл. [\*trьmtěti] «дрижати», пов'язане з tręsti «трясти»; — спо-

ріднене з лат. tremo «дрижу; боюся», гр. трéμω «тремчу», лит. trīmti «дрижати від холоду; лякати», лтс. tremt «лякати, проганяти», дангл. thrímman «стрибати», гот. þramstei (ент.) «коник», алб. trem, trem «лякати», тох. A trām «тремтіти»; іє. \*(t(e))rem- «тремтіти». — Machek ESJC 659; ZfSlPh 17, 261; Walde—Hofm. II 701. — Пор. **трéсті**.

**трéн** «шлейф»; — р. *трéн*, бр. *трэн*, п. tren, болг. ст. *трэн* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. traîne «тс.» пов'язане з traîner «тягти», яке через нар.-лат. \*traginare, похідне від \*tragege, зводиться до лат. traho, trahere «тягти». — СІС<sup>2</sup> 841; ССРЛЯ 15, 879; Sł. wyg. obcych 774; Kopaliński 995—996; Dauzat 719. — Див. ще **траулер**.

**трéнзель** «металеві вудила», [трéнзелька, трéнзля] «тс.» Нед; — р. *трéнзель*, бр. *трэ́нзель*, п. tręzla, [tręzla], болг. *трэ́нзел*, схв. *трэ́нзла*; — запозичення з німецької мови; нвн. Trense «кінська вуздечка» походить від гол. ст. trensse «тс.», джерелом якого є ісп. trenza «коса (з волосся); канат, трос», що бере початок у пізнолат. \*trinicage «сплітати з трьох вірвовок» (від лат. trīnī «три»). — СІС<sup>2</sup> 842; Шелудько 48; Фасмер IV 98; Горяев 375; Brückner 576; Matzenauer 352; Kluge—Mitzka 789.

**трéнувати**, *трéнер*, *трéніювання* Куз, *трéнування*, *трéнований*, *трéнувальний*; — р. *трéнувати*, бр. *трэ́ніраваць*, п. вл. trenować, ч. trenovati, слц. trénovat', болг. *трэ́нірам*, м. *трэ́ніра*, схв. *трэ́нірати*, слн. trenirati; — запозичення з англійської мови; англ. train «трéнувати, виховувати, навчати» через сангл. traīnen зводиться до фр. ст. traīner «тягти, витягати», що походить від нар.-лат. \*traīnāre, джерелом якого є лат. trahere «тягти». — СІС<sup>2</sup> 842; Черных II 261; Brückner 576; Sł. wyg. obcych 774; Holub—Lyer 488; Klein 1637. — Див. ще **траулер**. — Пор. **тракт**, **трéн**.

**трéнчик** (спец.) «вузький ремінець для прив'язування ременя до ложа гвинтівки, сидельних сумок та ін.», [трéнч-

чик] «вузький чоловічий ремінний пояс» Л, [трінчик] «тс.» Л; — запозичення з російської мови; р. трéнчик «ремінець», [трень] «тонка віршовка, прокладка між пасмами каната» виводиться з гол. нн. trepsing «тс.» — Фасмер IV 98.

[треп] (іхт.) «ялець, *Leuciscus vulgaris*» Нед, [трéпáк] «тс.» Нед; — неясне.

**трéпáн** «хірургічний інструмент для свердління кістки», *трéпáнáциá*, *трéпáнувáти*; — р. трéпáн, *трéпáнáциá*, бр. трэпáн, *трэпáнáциýя*, п. *trepan*, *trepanacja*, ч. *trepane*, слц. *trepanácia*, болг. *трéпáнáциá*, схв. *трэпан*, *трéпан*, *трéпанáциjа*, слн. *trepanácia*; — запозичення з французької мови; фр. *trépan* «свердел» походить від слат. *trépanum*, джерелом якого є гр. τρέπανον «тс.», пов'язане з τρέπω «свердлити», споріднене з лит. *trųpėti* «кришитися», *trųpūs* «ламкий», псл. *trųpъ* «труп»; іе. \**treu-p-*, похідне від \**teren-/tren-/ter-* «терти, свердлити». — СІС<sup>2</sup> 842; Фасмер IV 98; Kopaliński 996; Holub—Lyer 488; Dauzat 724; Frisk 937; Klein 1646. — Див. ще **тэрти**, **труп**<sup>1</sup>.

**трéпáнг** (промислова назва групи видів істівних морських безхребетних тварин — голотурій); — р. *трéпáнг*, бр. *трэпáнг*, п. *trepanг*, слн. *trépanг*; — запозичення з малайської мови (мал. *trépanг*, *téripang*). — СІС<sup>2</sup> 842; Kopaliński 996; Kluge—Mitzka 789; Klein 1646.

**трéпáти**, *трéпáть*, *трéпáнка*, *трéпáчка*, *трéпáч*, *трéплó*, *трéпок*, *трéпúха*, *трéп'ях* — див. **тріпати**.

**трéпел** (осадова гірська порода); — р. болг. *трéпел*, бр. *трэпел*, п. *trypel*, *trypła*, ч. *tripel*, *tripl*, слц. *tripel*; — запозичення з німецької мови; н. *Tripel* походить від іт. *tripolo*, утвореного від *Tripolis* — назви міста Триполі в Північній Африці, звідки цей камінь вивозився в Європу. — СІС<sup>2</sup> 842; Фасмер IV 99; Matzenauer 352; Sł. wуг. obcych 780; Holub—Lyer 489; Gr. Fwb. 778; Mestica 1963. — Пор. **тріпля**.

**трéпет** «тремтіння», *трéпит* «тс.», [трéпéття] «все тремтяче», [трéпиття] «тс.», [трéпитка] «султан (у голов-

ному уборі офіцера)», *трéпетлівий*, *трéпéтний*, *трéпитний*, *трéпéтáти* «тремтяти», *трéпéтáтися* «тріпотати, здригатися», [трéпесіти] «дрижати з переляку» О, [трéпéтіти] «труситися» О, [трéпéтáти] «трепетати», [трéпéтіти] «тс.», [трéпесіти] «тремтяти» Нед, [стрéпéтіти] «дрижати, труситися» О, [стрéпéтіти] «тс.» О; — р. *трéпет*, *трéпéтáть*, бр. *трапятáць*, др. *трéпéтáти*, п. *trzepot*, *trzepiotać*, ч. *třepetati*, слц. *trepotati*, вл. [трéпjet], *třepot*, *třepotać*, болг. *трéпет*, м. *трéпéти* «тремтить», схв. *трэпет*, *трéпéтáти*, слн. *trepèt*, *trepetáti*, стсл. **трéпéть**, **трéпéтáти**; — псл. *trepotъ*, *trepotъ*, *trepotati*, *trepetati* пов'язані з *trepati* «тріпати»; — споріднене з лит. *trėpti* «спритність», гр. *τρέπω* «повертаю, схиляю», лат. *trepidus* «тремчу, здригаюсь», *trepidus* «тремтячий», дінд. *trpáñ* «непокоїний, метушливий»; іе. \**trep-* «тупотіти, дріботіти». — Фасмер IV 99; Черных II 261; Brückner 583; Machek ESJC 657; Schuster-Sewc 1543; Младенов 638; Skok III 496—497; Trautmann 329; Apr. Sprachd. 450; Persson Beitr. 620; Pokorný 1094. — Див. ще **тріпати**.

[трéпéта] (бот.) «осика, *Populus tremula* L.; тополя чорна, *Populus nigra* L.» Г, Мак, [трéпéтина] «осика» Мак, [трéпéтліка Мак, *трéпéтá* Мак, *трéпéтá* См] «тс.», [трéпéтнік] «місце, заросле осиками» О, [трéпéтнік] «тс.» О; — п. [trzepięcina] «осика», болг. *трéпéтліка*, м. *трéпéтліка*, схв. [трéпéтліка, *трéпéтліка*, *трéпéтуша*], слн. *trepetlíka*, [trépetíka] «тс.»; — похідне утворення від *трéпет*, *трéпéтáти*; назва пояснюється біологічною особливістю осики, яка має листя з довгими черешками, через що вони весь час тремтять. — Німчук 277—278; Вісюліна—Клоков 139, 140; Гутшмидт Сл. и балк. языкозн. 207; Анненков 268; Brückner 581; Skok III 496; Симонович 373. — Див. ще **трéпет**.

[трéпéтень] (орн.) «припутень, *Columba palumbus* L.» Шарл, Куз, Дейн;



— недостатньо ясне; можливо, як і *strépet* «Otis tetrah», похідне від *trépet* у зв'язку з характерним шумним хлопанням крилами при відльоті і в період токування; може розглядатися і як результат видозміни деетимологізованої назви *prípутень*, зближеної з основою *trépet*. — Булаховський Вибр. пр. III 222. — Пор. **пріпутень, стрéпét, тріпутень**!

**[трепетівець]** (бот.) «вид гриба, що росте під осикою» Нед, *[трепетіюк]* «тс. Нед; вид гриба О», *[трепетяк]* «вид гриба» О, *[трепетяник]* «вид гриба, *Boletus aurantiacus* Pers. (осиковик, *Krombholzia aurantiaca* Gilb.)» Нед, Мак, *[трипутівець]* «вид гриба» О; — похідне утворення від *[трепéта]* «осика»; назва пояснюється тим, що цей гриб росте поблизу осик; пор. інші назви цього гриба з тією самою мотивацією: укр. *осиковик, підосиковик, [підосінник, підосічник]* Нед, Мак, р. *підосіновик*. — Див. ще **трепéта**.

**[трепéтик]** «металева дужка, кризь яку проходить черезсідельник»; — неясне.

**[трепетó]** «сито, підрешіток» Ва; — неясне.

**[трепешу́к]** «жайворонок звичайний, польовий жайворонок, *Alauda arvensis* L. ВеНЗн, Куз, Шарл; боривітер звичайний, *Falco tinnuculus* L. ВеНЗн, Шарл», *[трепету́ха]* «польовий жайворонок» Дейн; — очевидно, похідні утворення від *трепетáти*; в основу мотивації назв покладено, мабуть, тріпотіння крил птахів, які перемагають повітряні потоки вгорі. — Див. ще **трепет**.

**трепиконина, трепіконіна** — див. **требич**.

**[трепілка]** (орн.) «перепел, перепелиця, *Coturnix coturnix* L.», *[трепюлка]* «тс.» ВеЛ, ВеНЗн, Шарл; — результат видозміни деетимологізованої назви *перепілка*, зближеної з основою *trépet*. — Булаховський Вибр. пр. III 222. — Див. ще **пéрепéл**.

**[трéпки]** «дерев'яне взуття» О, *[трéпле]* «взуття з дерев'яними підошвами;

старі чоботи з обрізаними халявами» Корз, *[трéпи]* «дерев'яне взуття, обшите матерією» Л; — п. *trepu* (*treпки*) «взуття, що складається з підошов, які прикріплюються до ніг ремінцями; примитивне взуття з дерева або лика», ч. *treпку* «домашнє взуття»; — через посередництво польської й чеської мов запозичено з німецької; н. *Trippen* (мн.), *Tripre* «сандаля» пов'язане з *Трепре* «сходи», *trippeln* «тупати, дріботити», *traben* «бігти рясю», *trappeln* «тупотіти»; усі наведені слова мають звуконаслідувальне походження. — О II 300; Brückner 576; Sł. wyg. obcych 775; Holub—Lyer 488; Kluge—Mitzka 785, 789, 791.

**трест**, *[трестовéць]* «член тресту» Куз, О, *трестовік, трестувáти*; — р. *трест*, бр. *трэст*, п. *trést, trust*, ч. сл. вл. *trust*, болг. *трѣст*, м. *труст*, схв. *трўст*, слн. *trúst*; — запозичення з англійської мови; англ. *trust* (сангл. *trust, trost*) «довіра, віра, кредит, опіка» походить від дісл. *traust* «довіра» (звідки також дат. *trost*, шв. *tröst* «зручність, втіха»), спорідненого з дфриз. *trāst*, снідерл. гол. *troost* «зручність, втіха», днв. *tröst* «довіра, вірність», свн. *tröst*, нвн. *Trost* «затишок, втіха», гот. *trausti* «угода, союз», дангл. *treowian* «вірити, довіряти», які через іє. \*dgu- «сильний, вірний», що означало спочатку «міцний, як дерево» (пов'язане з основою \*degeu-/dreu- «дерево»), співвідносяться з псл. \*dery- «дерево». — СІС<sup>2</sup> 842; Черных II 262; Kopaliński 1001; Holub—Lyer 491; Klein 1660. — Див. ще **дéрево**.

**трестá** «спеціально оброблена соломка льону, конопель та ін., з якої одержують волокно»; — бр. *трастá* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *трестá* «тс.; очерет», *[тростá, тресть]* «тс.» пов'язане з *трость* «палка», *тростнік* «очерет», яким відповідає укр. *трость* (див.).

**[тресувáти]** «дресирувати» Нед, Куз, *[тресу́ра]* «дресирування» Куз; — запозичення з польської мови; п. *tresować* «дресирувати», *dresować* «тс.», *tresuga* «дресирування» походять від н.

dressieren «дресирувати», яке зводиться до фр. dresser «тс.». — Sł. wug. ob-cuch 775. — Див. ще **дресирувати**.

**третірувати**; — р. *третірувать*, бр. *трэціраваць*, болг. *третірам*, м. *третіра*, схв. *третирати*, слн. *trétigati*; — запозичення з німецької мови; н. *traitieren* «тс.» походить від фр. *traiter* «обходитися, поводитися, ставитися», яке зводиться до лат. *tractare* «поводитися, зачіпати, обробляти». — СІС<sup>2</sup> 842; Фасмер IV 101; ССРЛЯ 15, 920; Dauzat 719. — Див. ще **трактувати**. — Пор. **траулер**, **трен**, **тренувати**.

**третій** «порядковий числівник, відповідний до кількісного числівника *три*», [*третійий*, *третійий*] «тс.», *трéте* (іменник) «десерт, яким закінчується обід з двох страв», [*трайтяк*] «трирічна тварина» Л, [*трейтїна*] «третина», [*трейтїни*] «день поминання мертвого через три дні після смерті» Л, [*трейтяк*] «третяк», [*трейтяка*] «трирічна телиця», [*третїльниця*] «третя пілка в сорочці; вставна частина полотна по лівому боці сорочки» О, *третїна*, [*третинéць*] «третій рій» ВЕНЗн, [*третїни*] «третій день після смерті людини», [*третїнницї*] «третя пілка в сорочці» О, [*третчик*] «третейський суддя; посередник» Нед, [*треть*] «третина» Нед, *третяк* «трирічна домашня тварина; третій рій зі старого вулика; (заст.) потрійне притоптування в танці; [учень третього класу Чаб; трьохсажневий відрубок стовбура дерева; молодший пастух при чабані; коліно в танці; часник]», [*тритїна*] (міра поля, землі) О, [*тритїюха*] «третя частина земельного надїлу» Корз, [*тритїюшник*] «власник тритїюхи» Корз, *третейський*, *третїнний*, [*третїчний*] «третинний» Нед, [*третїний*] «який стосується третини», [*третно*] «за третинами», *втрéте*, *потрéте*, [*потретїнний*] (геол.) «третинний» Куз, [*потретїнний*] (у сполученні *потретинне сукно* «сукно, в основі якого кожна третя нитка конопляна»), [*утрéйте*] «утрете»; — р. *третїий*, бр. *трэці*, др. *третиш*, п. *trzeci*, ч. *třetí*,

слц. *třetí*, вл. *třecí*, нл. *tšesi*, полаб. *tritě*, болг. *трéти*, м. *трет*, схв. *трэ-ћи*, слн. *trétjī*, стсл. **третни**; — псл. *trétjъ*, пов'язане з *tri* «три»; — споріднене з лит. *trėčias* «третій», лтс. *trešs*, прус. *tirts*, дінд. *trtīyah*, дперс. *θritiya*, ав. *θritya-*, гот. *tridja*, лат. *tertius*, гр. *τρίτος*, кїмп. *trydydd* (< \*trtijo-), тох. В *trit*, алб. *tretë*; іє. \*trtijo-/tritijo- «тс.». — Фасмер IV 101—102; Черных II 262; Brückner 580; Machek ESJC 657; Schuster-Sewc 1545—1546; Skok III 500—501; Trautmann 327; Frisk II 921—922; Pokorny 1090—1091. — Див. ще **три**.

**[третяк]** «порода часнику»; — похідне утворення від *третїий*; мотивація назви неясна; можливо, вона пов'язана з особливостями культури часнику (пор. *цибуля-семилітка*). — Див. ще **третїий**.

**третячка** — див. **тэрти**.

**треф** «не дозволена іудейською релігією страва», *трефне* «те, що є трефом», [*траф*] «тс.» Нед, *трэфний* СУМ, Нед, [*трафний*] «трефний» Нед, [*трефїти*] «робити нечистим (у євреїв — у ритуальному розумінні)» Нед, [*потрафїтися*] «мимоволі покуштувати небажаної їжі» Ме; — р. *треф*, бр. *трэф*, п. *tréf*; — запозичення з мови ідиш; ід. *tréf(e)* «ритуально нечистий, або непридатний до вжитку» походить від гебр. *ṭrēfā* «роздирання; тварина, роздerta дикими звірами і тому непридатна до вживання як нечиста», пов'язаного з *ṭaraf* «роздирати». — Фасмер IV 101; Kopaliński 995.

**трéфа** «масть у гральних картах, позначувана чорним хрестиком у вигляді стилізованого трилисника»; — р. *трéфа*, *трéфы*, бр. *трэфа*, *трэфы*, п. *tréf*, *tréfle*, ч. слц. *tréf*, болг. *трéфа*, схв. *трэф*, слн. *tréf*; — запозичення з німецької мови; н. *Treff* «трефова масть» (давніша форма *Treffle*) походить від фр. *trèfle* «трефова масть», давніше значення «конюшина», що зводиться до нар.-лат. \*trifōlum (< лат. *trifolium*) «конюшина», букв. «з трьома листками», яке є калькою гр. *τρίφυλλον* «тс.». — Ше-

лудько 48; Фасмер IV 101; Черных II 262; Sł. wug. obsyuch 774; Holub—Lyer 488; Dauzat 723. — Див. ще **трифóлія**.

**[трéфити]** «кучерявити; заплітати дрібно волосся, щоб були кучері»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *tręfić*, заст. *tręfnić*, *trafić*, *trafiąc* «тс.» виводиться від н. *treffen* «потрапляти; (заст.) поліпшувати». — Вгückper 574; Sł. wug. obsyuch 774. — Див. ще **тра́пити**<sup>1</sup>.

**[треш]** (вигук для відгону овець), **[треш-треш-треш]** (вигук, яким зганяють до купи овець) Нед, **[тереш]** (крик на овець), **[траш]** «тс.», **[триш-триш]** (вигук, яким відганяють овець) Мо, **[вітришкати]** «прогнати»; — очевидно, пов'язане з *тпрусь* (див.).

**три**, **[трийé]** (чол. р.) «три» О, *трійко*, *трóе*, **[трої]** «трое», *тройко́*, **[трóечко]** «тс.», **[трая́к]** «монета вартістю 75 копійок» Л, *трієчник*, *трійка*, *трійкар* (заст.) «візник на трійці», *трійнік* «предмет, що складається з трьох частин; [шлея з трьома смугами], **[трійниця]** «тоненькі гілки смереки, очищені від кори, на які нанизують гриби, ягоди» О, *трійня́* «трое близнят», *трійня́та*, *Трійця́* «триєдине божество (у християнській релігії); християнське релігійне свято; трое; три з'єднані разом свічки; [клеймо на овечому вусі у формі розтину на три частини; рід орнаменту на вишивках, комбінація знаків Х та У О]», **[трійча́к]** «вила з трьома зубами», *трійчакі́*, *трійча́та* «тс.», *трійча́тка* (розм.) «предмет, що складається з трьох однакових частин», *трійча́тки* «вила», *трóєчник*, **[трóєшки]** «трійня», **[троя́нка]** «листок конюшини» Нед, *тро́йка* «трое коней, запряжених в один екіпаж; екіпаж із запряженими в нього трьома кіньми», **[тройні́к]** «вид гри в м'яч», **[тройня́к]** «зв'язані до купи три кулики, якими криють будівлю» Л, *тройня́та*, *Тро́йця́* «християнське релігійне свято; Зелені свята», **[тройча́к]** «трюхлемішний плуг Дз; вила з трьома ріжками Ва», **[тройча́кі]** «вила з трьома зубами; залізни

вила — трійчата Чаб», **[тройча́тка]** «батіг, сплетений з трьох ременів або з трьома кінцями; вила з трьома ріжками Ва», *троя́к* (розм.) «грошовий знак вартістю три карбованці; трирічна тварина; тройка (коней); [монета вартістю три копійки Л, Нед; вид гри Нед]», **[троякі́]** «вила з трьома зубами» Нед, *троя́н* «трое (коней); батько трьох близнят; вид танцю; рід гри», **[трояні́]** «дерев'яні вила з трьома зубами» Ме, **[трояні́ць]** «плуг з трьома залізами» О, **[троя́нка]** «мати трьох близнят», **[троя́нкі]** «дерев'яні вила з трьома зубами; козли, на яких носять сніпки для вшивання стріхи» О, *троя́чка* «грошовий знак вартістю три карбованці», **[троячо́к]** «вид монети» Нед, **[трейча́тий]** «тройчатий», **[трийча́тий]** (фольклорний епітет барвінку) О, **[трійна́сний]** «троякий» ВеБ, *трійні́й* (мат.), *трійча́сний*, *трійча́тий*, *трої́сний*, **[трої́цький]** «який стосується свята Трійці» Нед, **[трої́чний]** «тс.» Нед, **[тройні́й]** (у сполученні *тройні вила* «вила з трьома ріжками») Чаб, **[тройча́сний]** «сплетений втрое», **[тройча́тий]** «тс.», **[тройчі́сний]** «який стосується Трійці», *троя́кий* «потрійний», **[троя́ковий]** «тс.», **[троє́м]** «утрое», *трої́ти* «ділити натрое; збільшувати втрое», *трої́тися*, **[тройні́ти]** (безос.) «троїтися, здаватися потрійним», **[втрійку́]** «утрьох», **[втрійню́]** «тс.» Ж, *втрóе*, **[во-тройці́]** «втретє» Ж, **[впотрійні́]** «тричі» Ж, *на́трóе*, *потрійні́й*, *потро́єний*, *потро́ювати(ся)*, *стро́єний*, **[утрійку́]** «утрьох», **[утрійці́]** «тс.», *утрóе*, *утрьóх*, **[употрійні́]** «утрое»; — р. *три*, *трое*, бр. *тры*, *трóе*, др. *трые* (чол. р.), *три* (жін., с. р.), *трои*, п. *trzej* (про чоловіків), *trzy*, *troje*, ч. *tři*, ст. *třie* (чол. р.), *tři* (жін., с. р.), *tré* «трое», *trojí*, *troje*, сл. *traja* (про чоловіків), *tri*, вл. *třo* (про чоловіків), *tři*, *troji*, нл. *tšo* (про чоловіків), *tši*, *tsoji*, полаб. *tãri*, болг. м. *три* «три; трое», схв. *три́*, *трóје*, сл. *trijé* (чол. р.), *tri* (жін., с. р.), *troje*, стсл. **три́к** (чол. р.), **три** (жін., с. р.); — псл. *трьє* (чол. р.),

tri (жін., с. р.), trojъ; — споріднене з лит. trīs «три», лтс. trīs, гот. þreis, þreja, днн. drie, дрго, нвн. drei, дісл. þrīg, лат. trēs (чол., жін. р.), tria (с. р.), гр. τρεῖς (чол., жін. р.), τρία (с. р.), дінд. trāya-ḥ (чол. р.), trī, trīni (с. р.), ав. Ɔrāyō, алб. tre, tri, тох. A tre, хет. tri; іє. \*trej- (кількісний числівник), \*trejo-/ trojo- (збірний). — Фасмер IV 101—102; Черных II 262; Brückner 580; Machek ESJC 657; Skok III 500—501; Trautmann 327; Arg. Sprachd. 449; Pedersen Kelt. Gr. I 132; Frisk II 921—922; Гамкрелідзе—Иванов 845; Рокор-пу 1090—1091. — Пор. **третій**.

**триб** «(заст.) хід, порядок, спосіб; (техн.) шестірня; [частина ткацького верстата]», [триба] «інструмент маслобійника» Нед, **трибок** «шестірня», [трибівка] (заст.) «кінна молотарка, барабан якої приводиться в рух за допомогою системи зубчастих шестерень» Корз, [трибовий] «зубчастий, зубчатий» Куз; — п. tryb «звичай; спосіб; шестірня», trybek; — через польську мову запозичено з німецької; нім. Trieb «прагнення, схильність; (техн.) привід, тяга; передача; імпульс» пов'язане з дієсловом treiben (днн. triban) «гнати; приводити в рух; займатися (чим)», спорідненим з снн. днідерл. drīven, дфриз. drīva, дангл. drīfan, дісл. drīfa, гот. dreiban, які означають примусовий рух. — СІС<sup>2</sup> 842; Шелудько 48; Kopaliński 1001; Brückner 578; Sł. wyg. obcych 778; Kluge—Mitzka 788. — Пор. **тра́тва**.

[**триблик**] «калатало; бондарський молоток» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. trybel «залізний клин, який підставляють під молоток при набиванні обручів на бочки», можливо, пов'язане з trybować «вбивати (чеканити) візерунки на металевій блясі; ремонтувати, виправляти начиння».

[**триблїстий**] «із запалими боками» (про тварину); — неясне; можливо, результат видозміни форми *ребрїстий* у значенні «схудлий, у якого проступають ребра».

**трибло** — див. **требу́х**.

**трибу́лька** (бот.) «цибуля-скорода, Allium schoenoprasum L.; [цибуля-шалот, Allium ascalonicum L.; Мак]», [требу́лька] «тс.» Мак, Г, Нед, [трембу́лька] «цибуля-скорода» Нед, [тримбу́лька] «цибуля-скорода Мак; дрібна цибуля, що призначається до садіння Ме»; — р. [трибулка] «цибуля-шалот», бр. [трэмбу́лька] «озима цибуля»; — результат поширення назви бугили [требу́ля] на деякі види цибулі за ознакою схожості застосування їх у кулінарії як присмаки, прянощів; перенесенню назви могла сприяти і подібність звучання слів *требу́ля* і *цибу́ля*. — Див. ще **требу́ля**.

**трибу́н** «у Стародавньому Римі — назва різних державних і громадських службових осіб; громадський діяч, видатний оратор і публіцист; [один з наглядачів за учнями в старих українських школах]»; — р. болг. *трибу́н*, бр. *трыбу́н*, п. trybun, ч. tribun, слц. tribun, схв. *трибу́н*, слн. tribun; — запозичення з латинської мови; лат. tribūnus «народний трибун; чиновник» утворене від tribus «округ, територіальна одиниця в Стародавньому Римі», яке спочатку означало «третя частина римського народу»; споріднене з умбр. trifu від італійського \*tribhu «третина», складного утворення з \*tri- «три» і основи іє. \*bhñ-/bheu- «бути». — СІС<sup>2</sup> 843; Черных II 262; Sł. wyg. obcych 680, 681; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 488; Klein 1647, 1648; Walde—Hofm. II 703—704. — Див. ще **бути<sup>1</sup>**, **три**. — Пор. **трибу́на**.

**трибу́на**, *трибуна́л*; — р. болг. *трибу́на*, бр. *трыбу́на*, п. trybuna, ч. vl. tribuna, слц. слн. tribúna, м. схв. *трибу́на*; — запозичення з французької мови; фр. tribune через іт. tribuna, слат. tribuna «трон єпископа» зводиться до лат. tribūnal «підвищення для виголошення промов; підвищене місце; трибуна судді, вождя, претора», пов'язаного з tribūnus «народний трибун; чиновник». — СІС<sup>2</sup> 843; Черных II 262; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 489; Klein

1647, 1648; Dauzat 725; Gamillscheg 868. — Див. ще **трибун**.

**[трибушón]** «штопор»; — бр. *трыбушón*, п. *trybuszon* «тс.»; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво польської; фр. *tire-bouchon* «тс.» утворене з основ *tirer* «тягнути» і *bouchon* «корок, затичка», похідного від *boucher* «закривати», пов'язаного з *bois* «ліс», яке через слат. *boscus* «ліс» виводиться з гіпотетичного гал. *\*boscus* «тс.». — Kopaliński 979, 1002; Dauzat 95, 100, 711; Gamillscheg 123, 130. — Див. ще **тирe**.

**тривáти** «відбуватися протягом певного часу; чекати; [жити, існувати]», **[трeвáти]** «тс.; терпіти, страждати» Нед, **[тривáти]** «тривати; перебувати; жити; чекати» Г, Нед, **[тривáй]** «той, що вагається, бариться; повільний, забарний, недбалий, лінивий» Нед, **тривá-лість** «час, строк», **[трівок]** «життя» Нед; тривалість, час, термін Куз», **[трівóк]** «життя, існування; спосіб існування» Г, Нед, **[трeвáлий]** «тривалий» Нед, **[трeвкий]** «тривалий, тривкий» Нед, Куз, **[трeвний]** «витривалий» Нед, **[тривáвий]** «витривалий», **[тривавкíй]** «тс.», **тривáлий**, **[тривáльний]** «міцний Г; постійний Куз», **тривкíй**, **[тривузнeй]** «тривкий» Корз, **витривáлий**, **[вitreвáлий]** «витривалий; стійкий» Нед, **стривáти**, **[стривáти]** «почекати» Нед, **[стірвати]** «почекати, потерпіти; ослабнути» Нед; минати; проходити ВeЛ», **[стірватися]** «стриматися» Нед, **постривáти**; — бр. *трывáць* «тривати; витримувати; терпіти; служити, бути придатним», нл. *[trwaś]* «тривати»; — запозичення з польської мови; — п. *trwać* «тривати; жити, існувати; перебувати; витримувати; чекати; бути відданим; бути терплячим; дбати, зважати», як і ч. *trvať* «тривати; наполягати», слц. *trvat'* «тс.», походить від псл. *[\*trvati]* «тс.», пов'язаного з *[trajati]*, звідки ч. ст. *tráti* «тривати», вл. *trać*, нл. *traś* «тс.», болг. *тráя* «тривати; терпіти», м. *трае* «тс.», схв. *тráяти* «тривати; жити», стсл. **тrаьти** «тривати»; псл. *[\*trvati]* спорід-

нене з ав. *taurvaya-* «перемагати», дінд. *tárati* (*tiráti*, *turáti*, *tarute*) «переходить, переїжджає, перемагає, перевищує», *túrvati* «перемагає, пересилює», далі з хет. *tarh-* «перемагати, пересилювати», лат. *tergo* «мета; кінець; межа», гр. *τέρομα* «тс.», *véx-tar* «нектар» (початково «що перемагає смерть»); іє. *[\*trva-]*, похідне з детермінативом *-v-* від кореня *\*tr-*; зіставляється далі з дінд. *trāyate* «береже», ав. *vrāti* «захист», ірл. *trath* «час» (Brückner 578); виводилось також з незасвідченого псл. *\*trgv-* «тривалий» і зіставлялося з дінд. *dhruvá-* «міцний», лат. *dūrus* «твердий», *durāre* «тривати», нвн. *dauern* «тс.» (Machek ESJC 655; Holub—Lyer 491). — Трубачев Етимология 65, 58—60; Schuster-Sewc 1523. — Пор. **трівний**.

**тривіáльний** «звичайний, буденний, неоригінальний»; — р. *тривіáльний*, бр. *трывіáльны*, п. *trywialny*, ч. *triviální*, слц. *triviálny*, вл. *trivialny*, болг. *тривіáлен*, м. *тривіáлен*, схв. *тrивіáлан*, слн. *triviálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. фр. англ. *trivial* походять від лат. *triviālis* «те, що знаходиться на дорозі; вуличний, звичайний, вульгарний», похідного від *trivium* «перехрестя трьох доріг», утвореного з основ *tri-* «три» і *via* «шлях»; вважається, що сучасне значення слова походить від назви нижчого ступеня середньовічної школи *trivium*, де вивчалися три предмети — граматика, риторика і діалектика. — СІС<sup>2</sup> 843; ССРЛЯ 15, 958; Kopaliński 85, 999, 1004; Holub—Lyer 490; Gr. Fwb. 779; Dauzat 728; Klein 1655. — Див. ще **віадук**, **три**.

**трівнíй** «поживний, ситний; [апетитний Чаб; легкотравний, зручний, придатний]», **[трeвнíй]** «поживний, ситний» Г, Нед, **[тривнíй]** «ситніше» ЛексПол; — результат семантичної видозміни похідних утворень від *тривáти*, зближених з *травíти* (*травнíй*). — Див. ще **тривáти**. — Пор. **травíти**.

**тривóга**, **[тервóга]** «тривога» Нед, **[трeвóга** Нед, Куз, **тривóга]** «тс.», **[тревожíтель]** «хто викликає тривогу»

Нед, [*тревожливий*] «боязкий, несміливий; лякливий; тривожний», [*тревожний*] «тс.» тж, *тревобожний*, *тревобжити*, [*тревобжити*] «непокоїти, викликати тривогу, лякати» Нед, [*трівобжити*] «тс.», *затревобжений*, [*натревобжений*] «тривожний» Куз, *розтревобжений*, *стрівобженість*, *стрівобжений*, [*стрівобжити(ся)*] Нед, *стрівобжити(ся)*]; — р. болг. (з р.?) *тревоба*, бр. *тревоба*, п. *trwoga*; — псл. \**trъwoga*; — єдиної етимології не має; пов'язується (Фасмер IV 97) з р. *отвага*; вважається (Черних II 259—260) похідним із суфіксальним *-(ц)ог-* від іє. \**tris* «тричі» з початковим значенням «тричі повторений сигнал про небезпеку»; слово зіставлялось також з іє. \**ter-* «терти» (Младенов 637—638), з гр. *τάρφος* «страх», *τάρφω* «лякаюсь», дінд. *tárjati* «лякає» (Горяев 375), з п. *trwać* «тривати», ч. *trvati* «тс.» (Vgückner 578, 684).

[**триго́льник**] (бот.) «нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L.» Нед; — складне утворення з числівника *три* та іменника *го́лка*; назва пояснюється тим, що в основі листків цієї рослини є по 1—2 трироздільні міцні жовті колючки; пор. інші назви цієї рослини: [*триножник*] Мак, Нед, Шейк, [*трикутник-(будяк)*] См. — Див. ще **го́лка**, **три**.

**тригонометрія** (розділ геометрії), *тригонометри́чний*; — р. болг. *тригонометрия*, бр. *трыганаметрыя*, п. *trygonometria*, ч. *trigonometrie*, слц. *trigonometria*, вл. *trigonometrija*, м. *тригонометрија*, схв. *тригонометрија*, слн. *trigonometrija*; — науковий термін, засвоєний з новолатинської мови; нлат. *trigōpometria* утворено з основ гр. *τρίγωνον* «трикутник», що складається з *τρι-*, спорідненого з укр. *три*, і *γωνία* «кут, ріг», та *μετρέω* «міряю». — СІС<sup>2</sup> 843; ССРЛЯ 15, 959; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 489; Klein 668, 849, 1647, 1651. — Див. ще **геометрія**, **діагональ<sup>1</sup>**, **метр<sup>1</sup>**, **три**.

[**тригуза**] (бот.) «водянка чорна, *Empetrum nigrum* L.» См, [*тригузі*] «тс.» Мак; — очевидно, складне утво-

рення з основ *три* і *гуза*; мотивація назви неясна. — Див. ще **гуза**, **три**.

**три́дев'ять** «двадцять сім» (у старовинній лічбі дев'ятками), *тридев'ятый* «двадцять сьомий; дуже віддалений»; — р. [*тридевята*] «двадцять сім (у старовинному способі лічби «дев'ятьмами»), *тридевять* «[тс.]; (у виразі за *тридевять земель* «далеко»), *тридев'ятый*; — результат стягнення компонентів словосполучення \**три девять*. — Див. ще **дів'ять**, **три**. — Пор. **три́дцять**.

[**триді́льник**] (бот.) «ситник трироздільний, *Juncus trifidus* L.» Мак, Нед; — складне утворення з основ *три* і *ділі́ти*; можливо, калька латинської наукової назви цього виду *trifidus*, букв. «розщеплений натроє»; назва зумовлена, очевидно, яйцевидно-трикутною формою плода (Федченко—Флеров 214). — Див. ще **ділі́ти**, **три**.

**три́дцять**, [*трийця́ть*, *трийця́т* О, *трийці́т* О, *три́тьці́ть* О], *тридесять* «тс.», *три́дцятєро*, [*трийця́тєро*] Нед, *три́дцятый*, [*трейця́тый*] Куз, [*трийця́тый*] Нед, *три́дєся́тый*, [*три́дєця́товий*] «який складається з 30» Нед, [*трийця́товий*] «тс.» Нед, *три́дцятка* «тридцять; [асигнація в 30 карбованців; тонке полотно], [*трийця́тка*] «тс.» Нед, [*три́дцятка*] «винна бочка місткістю в 30 відер; рибальська сітка з вічком у 30 мм» Дз, *три́дцятток*; — р. *три́дцать*, бр. *тры́ццаць*, др. *тридесяте*, п. *trzydziestu*, *trzydzieści*, ч. *třicet*, слц. *tridsat'*, вл. *třiceći*, нл. *tšizascá*, болг. *три́десет*, м. *триесет*, схв. *три́десет*, слн. *trideset*; — псл. *trъje desęte*, *tri desęti*, складений числівник, утворений з числівника *trъje* (*tri*) «три» і форми множини числівника *desęte* «десять». — Лукінова ІУМ Морфологія 218, 229; ЕСУМ II 16—17; Вступ 197, 200; Schuster-Sewc 1546; Skok III 500—501. — Див. ще **два́дцять**, **дє́сять**, **три**.

[**три́ждень**] «три дні, три доби»; — результат контамінації виразу *три дні* і слова *ті́ждень*. — Див. ще **ті́ждень**, **три**.

[**трижди**] «тричі» Нед, Чаб; — р. *трижды*, бр. [*трѣжды*, *трѣжджы*], болг. *триж*, схв. [*триж*, *триш*]; — очевидно, запозичення із старослов'янської мови; стсл. **тришьди**, **триш'ти** зводиться до словосполучення псл. \*tri šьdy з числівника tri «три» і форми šьdъ, що являє собою діеприкетник від ходiti «ходити». — ЕСУМ II 18—19; Фасмер IV 102.

**тризна** «поминки», [*тризнице*] «поле битви» Нед, Шейк, [*тризнувати*] «битися, боротися; бенкетувати після битви» тж; — р. *тризна*, бр. *трызна*, др. *тризна* «змагання, подвиг, нагорода; поминки», *трызна* «тс.», п. *tryzna* «поминки з ігрищами як частина поховального обряду», *tryznic* «тратити (час)», ч. *trýzeň* «мука, тортури», *tryzna* «поминки» (з п.), *tryzniti* «мучити, допитувати», слц. *tryzna* «тризна», *trýzeň* «мука», *tryznit'* «мучити», стсл. **тризна** «нагорода»; — єдиної етимології не має; реконструюється псл. \*tryzna, пов'язане з *traviti* «поїдати», і припускається початкове значення «поминальне частування» (Фасмер—Трубачев IV 102; Вгückner 979; Holub—Lyer 492; Mikl. EW 362; Соболевский Лекции 139—140; Jagić AfSlPh 23, 617); вихідною формою вважається також псл. \*trizna, яке пов'язується з др. *тризь* «трирічна тварина» (стсл. **тризь** «трирічний»), спорідненим з лит. *treigys*, *treigė* «трирічний», тоді *тризна* спочатку могло означати «принесення в жертву трирічної тварини» або інші особливості поховальних жертв чи обрядів, пов'язані з числом «три» (Трубачев ВСЯ IV 130—135; Sl. revija 11, 219—224; Топоров Этимология 1977, 3—20; Вукович Рус. и сл. языкозн. 68—74); пов'язувалося ще з дісл. *strid* «суперечка, війна, неспокій, мука» (Persson Beitr. 442; Meillet Etudes 448); непереконливе припущення (Machek ESJC 656) про зв'язок з гр. *κτέρεια* «тризна», *κτέρισμα* «тс.», звідки могло розвинутися псл. \*ter-izna і далі *trizna*. — Фасмер—Трубачев IV 102; Львов Лексика ПВЛ 38—39; Мурьянов Этимология 1985, 54—56.

[**трикати**] «з шумом випускати газу» Нед; — звуконаслідувальне утворення.

**триклятий** «проклятий (з відтінком підсилення); [тричі проклятий]», [*треклятий*] «тс.» Нед, *триклятущий*; — р. *треклятый*, бр. [*тріклятый*], схв. *triklet*; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, в якій гіпотетична форма \***трьклатъ** могла складатися з префікса **трь-** як форманта найвищого ступеня прикетників (пор. р. *тресвятой*, *тревѣтлый*, стсл. **трьблажень**, **трьвельчъствънь**), пов'язаного з числівником *три* (пор. лит. *trigalvis* «триголовий», *trigubas* «потрійний», дінд. *tripád-* «триногий», лат. *tripēs* «тс.»), і **клатъ** «клятий». — Фасмер IV 95, 97; Skok III 500—501; Trautmann 327; Walde—Hofm. II 669. — Див. ще **клясті**, **три**.

**трико** «вовняна або напіввовняна тканина; спортивний або театральний трикотажний костюм; жіночі трикотажні панталони», *трикотаж*, *трикотажник*, [*трикотажня*] «трикотажна фабрика» Куз, О, [*трикотарство*] «трикотаж» Куз, [*трикот*] «трикотаж, в'язання» Нед, *триковий*, *трикотажний*, [*трикотарський*] Куз, [*трикотовий*] Куз; — р. болг. м. *трико*, бр. *трыко*, п. *trykot*, ч. *triko*, *trikot*, слц. вл. *trikot*, схв. *трико*, слн. *triko*; — запозичення з французької мови; фр. *tricot* (*tricotage*) «плетіння; трикотаж, плетена тканина» є зворотним утворенням від *tricoter* «плетсти», яке не має певної етимології; припускається, що воно є результатом контамінації флам. *strikken* «плетсти», фр. ст. *tricoter* «хвилюватися», яке зводиться до того самого германського кореня (пор. фр. ст. *estriquier* «хвилюватися»). — СІС<sup>2</sup> 844; Черных II 262—263; Sl. wyg. obcyh 779; Holub—Lyer 489; Dauzat 725; Klein 1649.

**трилобіт** (клас викопних морських тварин); — р. болг. *трилобит*, бр. *трылабит*, п. *trylobity*, ч. слц. *trilobit*, схв. *трилобити*, слн. *trilobit*; — адаптована новолатинська наукова назва; нлат. *trilo-*

bitae (позначення викопних тварин типу членистоногих, які характеризуються поділом тіла на три поздовжні частини) утворено на основі гр. τρίλοβος «який має три частини», що складається з основ три- «три» і лобός «частина, частка», можливо, спорідненого з двн. larro «обвислий шматок тканини, шкіри», псл. slabъ «слабий». — СІС<sup>2</sup> 844; Kopaliński 1002—1003; Holub—Lyer 489; Klein 1651; Frisk II 131—132. — Див. ще **три**. — Пор. **слабий**.

**трилогія** «три самостійні твори одного автора, пов'язані єдністю сюжету, задуму»; — р. болг. *трилѳгия*, бр. *трылѳгія*, п. *trylogia*, ч. *trilogie*, слц. *trilógia*, вл. *trilogija*, м. *трилогија*, схв. *трилѳгија*, слн. *trilogija*; — запозичення з грецької мови; гр. τριλογία «три зв'язані внутрішньою єдністю трагедії» утворене з компонентів три- (від треїс «три») і -λογία (від λόγος «слово, розповідь»). — СІС<sup>2</sup> 844; ССРЛЯ 15, 969; Kopaliński 780; Holub—Lyer 489; Klein 1651. — Див. ще **логіка**, **три**.

**трильйон**; — р. *триллиѳн*, бр. *трыльѳн*, п. *trilyon*, ч. *trilion*, слц. *triljón*, болг. м. *трилиѳн*, схв. *трилѳн*, слн. *trilijón*; — запозичення з французької мови; фр. *trillion* утворено на основі *million* шляхом заміни початкового складу компонентом *tri-* «три». — СІС<sup>2</sup> 844; ССРЛЯ 15, 968; St. wug. *obscyh* 780; Klein 1651; Dauzat 726. — Див. ще **мільйон**, **три**.

**тримати**, *триматися*, *тримач*, *втримати*, *втриматися*, [*вїтрим*] «втримка» Куз, [*вїтриманці*] (про терпляче чекання) Ж, *вїтримка*, [*вїтрималий*] «поміркований, витриманий» Ж, *вїтриманий*, [*встримати*] «стримати» Ж, [*встримало*] «стримано» Ж, *дотримати(ся)*, *дотриманий*, *затримати*, *затриматися*, *затримка*, *затриманий*, *невтримний*, [*нестрим*] «нестриманість» Она, *нестримний*, [*нестримно*] «надмірно» Ж, *отримання*, [*отримач*] «одержувач», [*підтрим*] «підтримка» Куз, *підтримка*, [*підтримок* Куз, Она] «тс.», *стримати*,

*стрим*, *стриманість*, [*стрималий*] «стриманий» Нед, *стриманий*, *утримати(ся)*, *утриманець*, *утриманка*, *утримання*, *утриманство*, *утримувач*; — бр. *трымаць*, п. *trzymać* «тримати», ч. *třímati* «тс.; стискати», слц. *trimat'* «тримати»; — очевидно, псл. *trimati* «держати»; — далші зв'язки не зовсім ясні; зіставляється з нвн. *stramm* «міцний, здоровий», *strammen* «стягувати» (Machek ESJC 658), з укр. *стрімкий*, *стремёно*, р. *стремить*, *стрёма* (Zubatý St. a čl. I 2, 167), а також з слн. *trma* «упертість» (Bezlej Eseji 150).

**[тримбай]** (знев.) «плаксій» Корз, [*тримбайско*] «тс.» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; може бути зведене до незафіксованого п. [\**tręбай*] «тс.», пов'язаного з *trąbić* «трубити; [\*голосно плакати]»; пор. укр. [*трўпкі*, -бок] «плач» Гор. — Див. ще **трўба**.

**[тримботати]** «шепелявити, нечітко говорити» О; — звуконаслідувальне утворення.

**[тримбуляк]** (геол.) «рід каменю» О; — неясне.

**триместр** «частина навчального року (3 місяці)»; — р. *триместр*, бр. *триместр*, п. *trimestr*, ч. *trimestr*, слц. *trimester*, болг. *триместър*, м. *триместар*, схв. *триместар*, слн. *trimester*; — запозичення з французької мови; фр. *trimestre* «квартал; плата за квартал» походить від лат. *trimestris* «тримісячний», утвореного з основ *tri-* (від *tres* «три») і *mēnsis* «місяць». — СІС<sup>2</sup> 844; ССРЛЯ 15, 969; Kopaliński 1003; Klein 1652; Dauzat 726. — Див. ще **місяць**, **три**. — Пор. **семестр**.

**[тримний]** «тривалий» Куз; — результат контамінації основ *тривати* і *тримати(ся)* (див.).

**[тримонний]** (у лайці: *Оттам до тримонного* (біса?)); — неясне.

**тримпайло** — див. **трёмпель**.

**[тріна]** «потерть; сінна труха, подрібнене сіно або солома; тирса; полова Мо; нечисте зерно для коней О», [*тріни*] «сінна труха, подрібнене сіно або солома, тирса» Г, Нед, [*триниця*] «тс.;



об'їдки сїна» Г, Нед, [трїння] (зб. від трїна), [трїнити] «перетворювати в труху; жадїбно їсти, жерти, глитати» Нед, Куз; — п. [trzyuny] «відходи (солони, зерна)», ч. [třina] «стерте сїно», болг. [трїна] «тс.», схв. трїна «дрїбниця», трїне «сїнна труха», трїнити «кришити, подрїбнювати»; — псл. \*třina, пов'язане з \*terti «терти», тьр «тру». — Дзендзелївський St. sl. 10/1—2, 91—92; Варбот 142; Budziszewska 183; Brückner 580; Machek ESJС 658—659. — Див. ще **тєрти**. — Пор. **трач**<sup>1</sup>.

**тринадцять**, [трїнаїцїть О, трїнаїцїть Нед], **тринадцятеро** (зб.), [трїнаїцятєро] Нед, **тринадцятий**, [трїнаїцятїй] Нед, [трїнаїцятнїй] (про лотно) «тонкий, кращого сорту» Ме, **тринадцятка** (заст.) «тонка нитка; полотно в 13 пасом, [товсте полотно в 13 ниток Нед], [трїнаїцятка] Нед, [трїнаїцник] (заст.) «срібна монета вартїстю 1/3 австрїйського гульдєна» Нед; — р. **трїнацятъ**, бр. **трїнаїцаць**, п. trzynastu, trzynaście, ч. třináct, слц. trinast', вл. třinaće, нл. tšinasčo, болг. **трїнадесет**, м. **тринаесет**, схв. **трїнаест**, слн. trīnajst, стсл. **трик на десѣте**; — псл. třeje (tri) na desęte, що складається з числївника třeje (tri) «три», прийменника на «на» і форми місцевого відмінка числївника desęty «десять». — Лукінова Вступ 197, 200; ЮМ Морфологія 218, 228; Schuster-Sewc 1546; Skok III 500—501. — Див. ще **дєсѣть**, **на**<sup>1</sup>, **три**. — Пор. **двѣдцѣть**, **дванѣдцѣть**, **трїдцѣть**.

[трїнд] (ент.) «трутєнь» ВеНЗн, ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. ст. trąd, trąť «тс.» пов'язане чергуванням звуків з truteń «тс.». — Фасмер IV 111; Brückner 578; Schuster-Sewc 1540—1541. — Див. ще **трут**<sup>2</sup>.

[трїндати] «трясти одягом на собі; їти трясучись» О, **трїндатися** «вештатися, тинятися, бродити»; — п. [trzyndać (się)] «крутитися, вертїтися, волочитися; не сидїти на місці; танцювати; з трудом пересуватися; плутатися під ногами, завжати», [trędać się] «тс.»; — не зовсім

ясне; очевидно, афективне утворення; зіставлення польського слова з труппи «тирса» (Brückner 579) непереконливе.

[трїнди] (приспів), **трїнди-рїнди** (вживається в ролі присудка для позначення пустої, безмістовної розмови), **тїнди-рїнди** «тс.», **трїндікати** «невміло або недбало грати на щипковому інструменті; відтворювати якусь мелодію без слів; [весь час повторювати трїнди у співі Нед, Шейк; невпинно говорити Нед; нічого не робити Пі]», [трїндичіха] «балакуха, торохтілка» Чаб, **трїндічка** «жартївлива пісня»; — р. [трїндить] «говорити те саме», п. trundy-gundy (приспів); — звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з трїнькати «брєнькати».

[трїндити] «марнувати, переводити» Па; — очевидно, результат контамінації слів трїнькати «транжирити» і [трїнити] «перетворювати в труху».

**тринк**, **тринкар**, **тринкувати** — див. **тиньк**.

[трїнкаль] «могорич, хабар; гроші на могорич» Г, Нед; — п. [trynkal, trynkał, trunkał, tryngield, tryngielt, trynkgield, trynkgeld] «тс.»; — запозичено через польську мову з німецької; н. Trinkgeld «гроші на могорич» утворено з основ trinken (двн. trinpan) «пити», спорідненого з днн. drinkan, англ. drink, дісл. drökka, гот. drigkan, і Geld «гроші», пов'язаного з н. gelten «коштувати; мати вартість». — Шелудько 48; Brückner 578; Kopaliński 1003. — Див. ще **гелтїнок**.

[трїнкати] «гаркавити», [трїнькати] «тс.; погано вимовляти», [трїнкавка] НЗ УжДУ 14, [трїнкавий] «гаркавий» ВеУг, [трїнькавий] «тс.» тж; — звуконаслідувальне утворення.

[трїнкач] «віхоть з ганчірок» Л; — неясне; можливо, пов'язане з [трїньк] «тиньк», [трїнькувати] «тинькувати».

[трїнчик] «три взятки при грї в карти»; — бр. [трїнка] «гра в карти»; — п. trupka «трїйка (в картах); щасливий добір карт у грї (три тузи); потрїйне щастя»; — похідне утворення від

*три*; можливо, запозичене з польської мови. — Вгюскнер 578. — Див. ще **три**.

**трінькати**<sup>1</sup> «бренькати»; — р. *трынкаць* «грати на струнах, награвати», *тренькати* «награвати на струнах; [базікати, балакати; дзвонити, доїти корову; смикати]», бр. *трінкаць* «бренькати», п. [traŋk] «брязкання, легкий стук від удару»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *дренькати*, *брінькати*, *бренькати*; зіставлення з н. dröhnen «гриміти», гот. drunjus «звук», дінд. dhrānati «звучить», гр. θρηῖνος «нарікання» (Горяев 375) необгрунтоване. — Фасмер IV 98. — Пор. **брень**, **дрень**, **трумкати**.

**трінькати**<sup>2</sup> «неощадливо, нерозумно витрачати гроші; транжирити», *протрінькати*, *розтрінькати*, *розтрінькувати*; — запозичення з польської мови; п. [trynkać] «пити, пиячити», trynkać «випити, упитися» походить від н. trincken «пити»; первісно означало «пропивати гроші, майно». — Шелудько 48. — Див. ще **трінкаль**.

**тріньчик**, *трінчик* — див. **трєнчик**.

[**тринянка**] (назва вовни) Доп. УжДУ 4; — неясне.

**тріпер** (венерична хвороба); — р. *тріппер*, бр. *трыпер*, п. tryper, ч. triper, слц. triper, болг. м. *тріпер*, схв. *тріпер*, слн. triper; — запозичення з німецької мови; н. Tripper «тс.» є похідним від [trippen] «капати», пов'язаного з tropfen «тс.», днвн. trofō «крапля», англ. drop «тс.». — СІС 653; Фасмер IV 103; Kopaliński 1003; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 878; Вуяклија 972; Kluge—Mitzka 792, 793.

[**трипіза**] «непрохідні місця, бездоріжжя» Корз; — неясне.

[**тріпля**] (мін.) «трепел»; — запозичення з польської мови; п. trypla, trypel, [trypla, trykola] «тс.» походить від н. Trippel «тс.». — Вгюскнер 579. — Див. ще **трєпел**.

**тріптих** «твір мистецтва з трьох самостійних частин, об'єднаних спільною темою; ікона, що має три стулки»; —

р. *тріптих*, бр. *трыптих*, п. tryptyk, ч. слц. triptych, болг. *триптих*, схв. *триптихон*, слн. trīptih(он); — запозичення з грецької мови; гр. τρίπτυχος «потрійний, складений втрое» утворено з основ *τρι-*, якому відповідає укр. *три-*, і *πτυχή* «складка», пов'язаного з πτόσσω «складаю в складки», етимологічно неясним. — СІС<sup>2</sup> 845; Фасмер—Трубачев IV 103; Kopaliński 1003; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 972; Frisk II 616—617.

[**тріпутень**<sup>1</sup>] (орн.) «припутень, Columba palumbus L.» Дейн, [*тріпотень*] «тс.» Дейн; результат видозміни деетимологізованої назви *тріпутень* з перекладом префікса *при-* як числівника *три*. — Див. ще **тріпутень**. — Пор. **трєпетень**.

[**тріпутень**<sup>2</sup>] (бот.) «подорожник великий, Plantago major L.», [*тріпутник*] «тс. Мак, См; подорожник середній, P. media L. (P. aganaria) Г, Нед»; — бр. *трыпутник* «подорожник», схв. [*трипутац*, *тروطац*], слн. trpōtes, [tripotec] «тс.»; — результат видозміни незафіксованої форми \**тріпутень* «тс.», утвореної з прийменника *при-* та іменника *путь*; пор. [*тріпутник*] «подорожник середній». — Див. ще **полутник**.

[**трипуфель**] (бот.) «скорзонера низька, Scorzonera humilis L.» Мак; — неясне.

[**тріп'ять**] «п'ятнадцять» Г, Нед; — складне утворення, яке виникло шляхом стягнення компонентів *три* і *п'ять* (див.).

**трирінки** — див. **тарарєнка**.

**трісвятий** (церк.) «який перевершує всіх у святості; пресвятий» СУМ, Г; — р. *трєсвятій*, *трісвятій*; — запозичення з церковнослов'янської мови, в якій незасвідчена форма \***трісвять** складалася з префікса вищого ступеня порівняння **трі-** і прикметника **свять** «святий». — Фасмер IV 95. — Див. ще **святий**, **тріклятий**.

[**тріскати**] «бризкати, прискати, бити джерелом» Нед, [*тріснути*], [*тріскавець*] «фонтан» тж; — п. tryskać «брыз-

кати; прискати; бити джерелом», ч. *try-skat* «бити джерелом», вл. *tryśkać* «бити джерелом», нл. *tryścaś* «з шумом випорожнитися»; — псл. [*tryskati*] «бити джерелом», давнє звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *dryskati* «бризкати рідиною» (пор. вл. *dristať* «тс.», нл. *driścaś* «мати пронос», укр. *дриста́ти*). — Вгückner 579; Schuster-Sewc 1541—1542. — Пор. **дриста́ти**.

**триста**, *трьохсо́тий*; — р. *trǐsta*, та, бр. *trǐsta*, п. *trzy stu*, *trzysta*, ч. *tři sta*, слц. *tristo*, вл. *tři sta*, болг. м. *trǐsta*, схв. *trǐsta* (*три стодтине*), слн. *trǐsto*, стсл. **три съта**, **три сътъ**; — псл. *tri sьta*; — результат зрощення словосполучення, що складалося з числівників псл. *tri* (с. р.) і *sьto* (мн. *sьta*). — Лукинова Вступ 197, 201; ІУМ Морфологія 218—230. — Див. ще **сто**, **три**. — Пор. **двісті**.

**тристя́** — див. **трістя́**.

**трітій** (хім.) «надважкий радіоактивний ізотоп водню», *трїтїй* «тс.»; — р. болг. *трїтїй*, бр. *трытїй*, п. *tryt*, ч. *tritium*, слц. *tritium*, *trícium*, слн. *trítij*; — засвоєна з інтернаціональної наукової номенклатури назва нлат. *tritium*, утворена на основі гр. *трїтос* «третій». — ТСБМ V/1, 537; Kopaliński 1003; РЧДБЕ 879. — Див. ще **третїй**.

**трітко** (орн.) «деркач, *Crex pratensis* Bechst.» ВеНЗн, ВеЗа, [*тришко*] «тс.» Шарл (можливо, помилкове написання замість *тритко*); — очевидно, звуконаслідувальне утворення, яке мотивується голосом птаха, що являє собою скрипучий крик «*крек-крек... крек-крек*» (Птицы СССР 209); пор. синонімічні назви *деркач*, [*дерчак*, *скрип*, *скрипак*] та ін.; думка про походження назви *тришко* від власного імені *Триффон* (Булаховський Вибр. пр. III 214) викликає сумнів.

**трітон** «у грецькій міфології морське божество; (біол.) рід земноводних, *Triturus*», [*трїтонка*] жін. р. «трітон звичайний, *Triturus vulgaris* L.» Дейн; — р. болг. *трїтон*, бр. *трытон*, п. *tryton*, ч. слц. *tritón*, м. *трїтон*, схв. *три-*

*тони* (мн.), слн. *trítón*; — запозичення з грецької мови; гр. *Трїτων* «міфічне морське божество» пов'язується з дірл. *triath* (род. в. *trethan*) «море». — СІС<sup>2</sup> 845; ССРЛЯ 15, 976; Kopaliński 1003; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 973; Klein 1654; Frisk II 933—934.

**тріфолія** (бот.) «бобівник трилистяний, *Menyanthes trifoliata* L.» Мак, Лік. росл. Енци. дов., Куз, [*трифоль* «тс.» См, *водяний трифоль* Лік. росл. Енци. дов., *тріфолія*, *тріфоль* Нед] «тс.», [*тріфой*] «конюшина польова, *Trifolium arvense* L.» Мак; — р. *тріфоль*, бр. *трыфоль* «тс.», п. *trifolium* «конюшина», ч. [*trymfulia*] «бобівник», слц. *trifolium* «конюшина», болг. [*трїфїл*] «тс.; бобівник», *тріфоліум* «тс.», схв. *тріфоліјум* «бобівник»; — запозичення з латинської ботанічної номенклатури; лат. *trifolium* «конюшина», *trifoliata* «трилистяний» утворені з основ *tri-*, якому відповідає укр. *три-*, і *folium* «лист», *foliā-tus* «листяний»; назва пояснюється своєрідною формою листків цих рослин, що складаються з трьох пластинок; звукова форма [*трїфой*] походить від рум. *trifoiu* «тс.» (Scheludko 143). — СІС<sup>2</sup> 845; Сабадош ОЛА 1981, 79; Анненков 215; Kopaliński 998; Machek Jm. rostl. 182; Вуяклија 973. — Див. ще **три**, **фоліант**. — Пор. **трєфа**.

**Триффон**, [*Трїхвон*, *Трїхон* Нед], ст. *Триффанов* (прикметник, 1487), *Триффонъ* «суживаючи роскошы» (1627); — р. *Триффон*, бр. *Трыфан*, болг. *Трїфон*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Трїφωνος* утворено від *τρυφάω* «розкошую», пов'язаного з *θρύπτω* «роздроблюю, розслаблюю», *θρύπτωσι* «живу в розкоші», можливо, спорідненими з лтс. *drubaža* «обломок, руїна», *drubazas* «тріска». — Вл. імена 90; Беринда 237; Илчев 494; Frisk I 688—689.

**тріфтонг** «поєднання трьох голосних звуків в одному складі»; — р. болг. схв. *тріфтонг*, бр. *трыфтонг*, п. *tryftong*, ч. слц. *triftong*; — запозичен-

ня із західноєвропейських мов; н. Triphthong, фр. triphthongue, англ. triphthong утворено за аналогією до *дифтонг* з основ гр. *τρι-*, якому відповідає укр. *три-*, і φθγγος «звук, голос, голосний». — СІС<sup>2</sup> 846; ССРЛЯ 15, 979; Сł. wуг. obcsych 779; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 879; Вуяклија 973; Gr. Fwb. 778; Dauzat 727; Klein 1652—1653. — Див. ще *дифтонг*, *три*.

**тріхи** — див. *тєрти*.

**тріхіна** (зоол.) «паразитичний круглий черв'як, *Trichinella spiralis*», *тріхінбз*, [тріхінбза] Куз, *тріхінєла*, *тріхінельбз*; — р. болг. *тріхіна*, бр. *тріхіна*, п. *trychina*, ч. *trichina*, слц. *trichina*, схв. *тріхина*, слн. *trihina*; — засвоєне з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *thrichina* утворено від гр. *τριχινος* «волосяний», похідного від *τριξ* «волос», яке виразних етимологічних зв'язків не має. — СІС<sup>2</sup> 846; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 880; Вуяклија 973.

**тріхотомія** «поділ на три частини»; — р. *тріхотомія*, бр. *тріхатамія*, п. *trychotomia*, ч. *trichotomie*, слц. *trichotómia*, болг. *тріхотомія*, схв. *тріхотоміја*, слн. *trihotomija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Trichotomie*, фр. *trichotomie* «який ділиться натрое», утворено з основ гр. *тріха* «натрое, на три частини» і *томі* «розтин, розріз, розсікання»; пор. гр. *тріхотомеїн* «ділити на три частини». — СІС<sup>2</sup> 846; ССРЛЯ 15, 979; Сł. wуг. obcsych 779; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 880; Вуяклија 974; Gr. Fwb. 776; Klein 1649.

**трічі** «три рази», [трічи, трєйчи, трєйчи, трєчи] «тс.», утрічі; — р. [трічи, трідчи], бр. *трійчы*, [трєйчы]; — очевидно, псл. \*trejtji, що утворилося поєднанням основи числівника *tri-* (\*tre-) з іменною формою \*jьtjь «хід» від дієслова *jьti* «йти» (Німчук Пр. XIII діал. н. 122—123; ЭССЯ 5, 193), подібно до того, як -šьdy у семантично тотожних *дѣваšьdy* «двічі», *тріšьdy* «трічі» пов'язується з дієприк-

метником *šьdъ* (від *hoditi* «ходити»). — Див. ще *три*. — Пор. *тріжди*.

**тріш** — див. *треш*.

[**трішкатися**] «неспокійно триматися, поводитися» Нед; — очевидно, пов'язане з [тріхи] у переносному значенні «метушня, клопоти, неспокій». — Див. ще *тєрти*.

**трішко** — див. *трітко*.

**тріш-тріш** — див. *треш*.

**тріщ** — див. *трішук*.

[**тріярати**] «товкти, місити, топтати (солому, землю тощо)» Ме; — неясне; можливо, пов'язане з *трієрувати* «очищати, сортувати на трієрі», зближеним з *тєрти*, [трінити] «перетворювати в труху».

**тріада** «єдність, утворювана трьома окремими частинами»; — р. болг. *тріада*, бр. *тріяда*, п. *triada*, ч. слц. слн. *triáda*, м. схв. *тріјада*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Triáde*, фр. *triade*, англ. *triad* через пізнюлат. *trias*, -adis зводяться до гр. *тріас* (род. в. *тріадос*) «число три; група з трьох осіб, речей», похідного від *треїс* (с. р. *тріа*) «три». — СІС<sup>2</sup> 846; ССРЛЯ 15, 955; Kopaliński 997; Holub—Lyer 488; РЧДБЕ 875; Вуяклија 970; Gr. Fwb. 775; Dauzat 725; Klein 1647; Frisk II 921. — Див. ще *три*.

**тріас** «перший із трьох періодів мезозойської ери», *тріасовий*; — р. болг. *тріас*, бр. *тріяс*, п. ч. слц. *trias*, схв. *тріјас*, слн. *trías*; — запозичення з німецької мови; н. *Trías* походить від гр. *тріас* «три; трійця». — СІС<sup>2</sup> 846; Kopaliński 997; Holub—Lyer 488; РЧДБЕ 875; Вуяклија 970; Gr. Fwb. 775; Klein 1647. — Див. ще *три*, *тріада*.

**тріба**, *трібовати*, *трібувати*, *трібунок* — див. *трєба*.

**трієр** «машина для очищення та сортування насіння» СУМ, Куз, [трєір] «тс.» Чаб, *трієрувати* «очищати, сортувати на трієрі», [трєірувати] «тс.» Чаб; — р. м. *трієр*, бр. *трієр*, п. *trier*, *tryjer*, ч. слц. *triér*, болг. *тріор*, схв. *тріјер*, слн. *triêr*; — запозичення з французької мови; фр. *trieur* «сортуваль-

ник» є похідним від *trier* «сортувати, перебирати», етимологічно неясного. — СІС<sup>2</sup> 846; ССРЛЯ 15, 963; Kopaliński 998; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 878; Вуяклија 970; Dauzat 726.

[**трійка**<sup>1</sup>] (бот.) «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.» Мак, *тројн* «тс.», [*тројняг*] «конюшина середня, *Trifolium medium* L.», [*тројнячок*] «конюшина повзуча, *Trifolium repens* L.»; — р. бр. [*троица*] «конюшина лучна», ч. [*тројка*, *тројачка*] «тс.»; — похідне утворення від *три*; назва зумовлена будовою листка, що має три пластинки; пор. *трилістник* «конюшина». — Сабашош ОЛА 1981, 79; Вісюліна—Клоков 218, 220; Анненков 359; Machek Jm. rostl. 121; Симоновић 476. — Див. ще **три**. — Пор. **трифолія**.

**трійка**<sup>2</sup> — див. **труїти**.

**трійня**, *тріля*, *трічачка* — див. **тёрти**.

**Трійця**<sup>1</sup> «триєдине божество», *Троїця* «християнське свято на честь Трійці; Зелені свята»; — р. болг. *Троїца*, бр. *Троїца*, п. *Тројса*, ч. *trojice*, слц. *trojisa*, вл. *Тројса*, схв. *трѡјица*, *трѡјице* (мн.), слн. *Тројса*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тронца** утворено від **три**, **трон** як калька гр. *Τριάς* «трійця», похідного від *τρεῖς* (*тріа*) «три». — Фасмер IV 104—105; Черных II 262. — Див. ще **три**.

[**трійця**<sup>2</sup>] (бот.) «вероніка лежача, *Veronica prostrata* L.», [*троїця*] «тс.» Нед, [*троїца*] «вероніка австрійська, *Veronica austriaca* L.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **труїти**, оскільки деякі види вероніки вживалися в народній медицині від укусів гадюк та скажених тварин, пор. р. *змеиное зелье* «вероніка лежача», схв. *змиїня трава*, *тров од змије* «вероніка дїбровна, *Veronica chamaedrys* L.». — Лік. росл. Енци. дов. 85; Вісюліна—Клоков 275, 280; Анненков 378; Нейштадт 498; Симоновић 493, 494.

[**трійця**<sup>3</sup>] у сполученні [*божа трійця*] (бот.) «звіробій гірський, *Hypericum montanum* L. Нед; звіробій звичайний,

*Hypericum perforatum* L. Мак»; — очевидно, результат фонетичної видозміни співзвучного виразу [*божа кривця*] «тс.», мотивованого цілющию рослини (*божа*) і наявністю червонуватого соку, який виділяється на зламі стебла (*кривця*). — Вісюліна—Клоков 183; Нейштадт 388; Machek Jm. rostl. 148; Симоновић 241—242. — Див. ще **кров**.

**трін** — див. **тран**.

**тріні**, *тріньки* — див. **троні**.

**тріо** (муз.); — р. болг. м. *трио*, бр. *трыо*, п. ч. слц. вл. *trio*, схв. *трыо*, слн. *trio*; — запозичення з італійської мови; іт. *trio* тлумачиться як результат контамінації форм *tre* «три» і *duo* «дуєт» (Фасмер IV 103; Gamillscheg 870) або як утворене від лат. *trēs* (с. р. *tria*) «три», за аналогією до іт. *duo*, архаїчної форми від *due* «два» (Dauzat 727; Klein 1652). — СІС<sup>2</sup> 846; Kopaliński 998; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 878; Вуяклија 972.

**тріод** «триелектродна електронна лампа»; — р. болг. *триод*, бр. *трыёд*, п. ч. *trioda*, слц. слн. *trióda*, схв. *триода*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Trióde*, фр. англ. *triode* утворено з компонентів *tri-*, що відбиває гр. *tri-*, якому відповідає укр. *три*, і *-ode* (як у англ. *electrode* «електрод»), що походить від гр. *ὁδός* «дорога, шлях», спорідненого з псл. *ходъ* «хід». — СІС<sup>2</sup> 847; ТСБМ V/1, 531; Sl. wyr. obcych 776; Holub—Lyer 489; Gr. Fwb. 778. — Див. ще **три**, **ходіти**. — Пор. **катод**.

**тріоль** (муз.) «тридольна ритмічна фігура»; — р. *тріоль*, бр. *трыёлъ*, п. ч. слц. *triola*, болг. м. *триола*, схв. *триоле*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Trióle* «тс.» походить від іт. *trio* «тріо» або від нлат. *triola* «ритмічна музична фігура». — СІС<sup>2</sup> 847; Sl. wyr. obcych 776; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 738; Вуяклија 972. — Див. ще **три**, **тріо**.

[**тріпалка**] «круглі ясла в овечому хліві» Нед, [*трипак*] «рептух (для коней)» О, [*трепак*, *трепок*] «тс.» О; — видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *Křípre* «корито, ясла», двн. *Křip-*

ра «тс.» споріднене з дангл. *cribb* «тс.» — Див. ще **кріпа**. — Пор. **рептух**.

**тріпати** «дрібно махати, трясти», *тріпати* «смикати, тіпати, бити; іти, бігти; [істи Нед]», *тріпатися* «судорожно смикатися; мерехтіти; сердитися», *тріпатися* «розвіватися», *тріпнути*, *тріпнутися*, *тріпонути*, *тріпнутися*, [*трéпати*] «тріпати, трясти Г, Нед; іти Г; іти поспішаючи О; поволі йти О; жадібно їсти Г; (у виразах [*трепати собов*] «тремтіти», [*трепати язиком*] «базікати» О)», [*трéпáть*] «тіпати (коноплі, льон); трясти, бити» Л, [*трéпáт*] «тс.» Л, *тріп* (вигук для вираження струшування, [тремтіння], [*тріпу*] (вигук для вираження тривалості тріпання або тремтіння Г, Нед), [*трапáшка*] «прилад для гостріння коси, мантачка» Л, [*трéпанка*] «вітпаний і вичесаний льон» Л, [*трепáчка*] «китиця на кінці батога Г; мантачка; прилад, за допомогою якого льон остаточно очищають від костриці Л», [*трепáч*] «бовт для полохання риби» Л, *треплó* «довге весло для керування човном, плотом; примітивний прилад для тіпання льону; базіка, хвастун», [*трепúха*] «балакуха» Чаб, [*трéпок*] «відходи тканини у кравця; торочки, що звисають із порваного одягу» Корз, [*трéп'ях*] «торочки, що звисають із порваного одягу» Корз, [*тріпáйло*] «вітрогон» Нед, *тріпаніна*, *тріпáчка* «батіг, плітка; [малярія Мо; тіпальниця Чаб]», [*тріпúха*] «плітка» Чаб, [*втріпати*] «пройти довгий шлях пішки» Нед, [*натрепати (соломи)*] «(у великій кількості) накласти (соломи)» ВеЛ, [*натріпати*] «натрусити» Нед, [*потріпки*] «клапті льону, що відпадають при тіпанні», [*пóтріпки*] «торочки» Нед, [*пóтряпки*] «тс.» Нед, [*розтрепáнство*] «легковажність» Нед, [*рóзтрéп*] «обачність, розсудливість» Нед, [*розтріпанець*] «вітрогон» Нед, [*розтріпаний*] «легковажний» Нед, *стрепенути*, *стрепенутися*, *стріпнути* «тріпнути; [стрепенути]», [*стріпихи*] «торочки» Нед, [*стріпки*] «тс.» Нед, [*стріпáстий*] «з торочками» Нед; —

*р. трéпáть*, бр. *трапáць*, др. *трепати* «хльоскати, ляпати», *притрепати* «прибити», п. *trzerać*, ч. *řepati*, слц. *trapat'*, вл. *řerać*, нл. *tšeraś*, *tšapaś*, болг. *трéпя* «убиваю», схв. *трепнути* «моргнути», *трепача* «терниця», слн. *trépati* «моргати», *trépati* «тріпати»; — псл. *trapati*, пов'язане з *trpetь* «трепет», трога «дорога»; — споріднене з прус. *egtrerra* «переступати», *trapt* «ступати», лит. *trept* «звук при тупанні», *trepsėti* «тупати», *trapinėti* «штовхати ногами», гр. *трапéω* «ступаю, видавляю», гот. *þrabōn* «бігти риссю», дінд. *þrāh*, *þrālah* «непостійний, рухливий», лат. *trēpidus* «хто часто перебирає ногами; тремтятий; трепетний», афг. *drabəl* «трясти, сипати; насипати»; в основі лежить звуконаслідувальний корінь іє. \**trep-* «ступати; тупотіти; дріботіти (ногами)». — Фасмер—Трубачев IV 98—99; Черных II 261; Булаховський Вибр. пр. III 526—527; Brückner 581; Machek ESJČ 657; Schuster-Sewc 1543, 1551; Skok III 496—497; Mikl. EW 361; Trautmann 329; Топоров Е—Н 87—88; Walde—Hofm. II 701—702; Pokorny 1094. — Див. ще **трепет**. — Пор. **тропá**, **тряпка**.

**трісеничка**, *трісулька* — див. **трясучка**.

[**трісирубичка**] (бот.) «трясучка середня, *Břiza media* L.» Мак, [*тросьорубка*] «тс.» Мак; — складне утворення з основ [*тріси-*], пов'язаної з *трясті*, і *руб*, *рубéць*, [*руб'я*] «лахміття»; пор. приказку «треба прями, щоб руб'ям не трясти» (Г IV 85); назва зумовлена тим, що колоски цієї злакової рослини мають тонкі ніжки і тому трясуться від найменшого руху повітря. — Див. ще **рубáтина**, **трясті**. — Пор. **трясучка**.

**тріск**, [*тріскавець*] (бот.) «мак дикий, *Paraver rhoeas* L.» Мак, [*тріскавиця*] «гроза» ВеБ, [*тріскавка*] (ент.) «коник, *Acridium* Нед, [*тріскало*] «підвішений кусок заліза, який від вітру вдаряє об дерево, видаючи дзенькіт, для відлякування диких свиней» О, [*трескало*, *тра́скало*] «тс.» О, [*тріскач*] «балакун Нед; той, що тріскається

(у загадці — мак)», *тріскачка* «знаряддя для утворення тріску; машинка для очищення насіння льону; [балакуха Нед]», *тріскит*, [тріскот] Нед, *тріскотнеча*, *тріскотня*, *тріскотнява*, [тріскун] «сильний мороз» Л, [тріскутин] «тріск; сильний мороз» Корз, [тріскуч] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum catharticum*» Нед, [тріщаник] «шерхебель» О, *тріщина*, [тріскатий (у сполученні [мак. т.] (бот.) «дикий мак» Мак)], *тріскотливий*, *тріскучий*, *тріснутий*, *тріскати*, *тріскотати*, *тріскотіти*, *тріснути*, *тріщати*, *трісь* (виг.), [розтріск] «розрив» Нед, [розтріскати] «розбити» Нед; — р. *треск*, бр. *трэск*, др. *трѣскъ* «тріск, грім», п. *trzask*, ч. *třesk*, слц. *tresk*, вл. *třeskač* «тріщати» (про мороз), болг. *трѣскот*, схв. *трѣсак* «грім», *трѣсак* «грім; тріск, стук», слн. *třesk* «тріск, шум», стил. **трѣскати**; — псл. *třeskъ*, *třeskati*, пов'язані з *troska* «блискавка», *troskotъ* «тріск», споріднені з лит. *treškėti* «тріщати», *traška* «ламкість», *tróškis* «тріщина», лтс. *traškis* «шум, шерех», можливо, також з гот. *priskan* «молотити», *ga-prask* «тік», нвн. *dreschen* «молотити». — Фасмер IV 99—100; Machek ESJČ 658; Schuster-Sewc 1545; Младенов 642; Skok III 502—503; Trautmann 329; Fraenkel ZfSIPh 20, 282; Kluge—Mitzka 142. — Пор. **втріщати**.

**тріска<sup>1</sup>** «скіпка; уламок чогось дерев'яного; стружка», [трісочок] «дрібні щепки для розпалювання», [трісчійна] «одна трісочка»; — р. [трѣска], [трестá], бр. *трѣска*, п. *trzaska*, ч. *tříska*, слц. *trieska*, вл. *třeska*, нл. *tšeska*, болг. *треска*, м. *треска*, схв. *трѣска*, слн. *třeska*, р.-цсл. **трѣска**; — псл. *třeska*, пов'язане з *třeskati* «тріскати». — Фасмер IV 100; Brückner 579; Machek ESJČ 658; Schuster-Sewc 1545. — Див. ще **тріск**.

**тріска<sup>2</sup>** (іхт.) «риба, *Gadus morhua* L.»; — бр. *траска*, ч. слц. *treska*, болг. *трѣска*, схв. *трѣска*; — запозичення з російської мови; р. *треска* єдиної етимології не має; пов'язується з *тріска*

(Даль IV 429), оскільки висушена риба розщеплюється, як дерево (пор. нвн. *Stockfisch* «тс.», букв. «палка-риба»); зіставляється (Mühl.—Endz. IV 195; Kluge—Mitzka 139; Pedersen IF 5, 72) з дісл. *poršk*, нвн. *Dorsch* «тріска», лтс. *tirza* «форель»; необгрунтованим є виведення (Schuchardt IF 7, 273; Matzenauer 352; Младенов 638) з германських мов. — Фасмер IV 100; Черных II 261—262. — Пор. **тріска<sup>1</sup>**.

**тріскати** (вульг.) «жадібно їсти, жерти»; — р. *трѣскаць*, бр. [трѣскаць] «тс.»; — результат видозміни значення *тріскати* «утворювати тріск, тріщати»; спочатку означало «їсти горіхи і под.» (розкусуючи чи розламуючи шкаралупки). — Див. ще **тріск**. — Пор. **троск**.

[тріскопліт] (орн.) «кропивник, волове око, *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл, [трескопліт] «тс.» ВЕНЗн; — результат пов'язання основ двох різних назв того самого птаха — [тріщук] (< *тріск*) і [ноплітник] (див.).

[тріскун] (іхт.) «окунь, *Percia fluviatilis* L.» Дейн; — неясне; можливо, пов'язане з *тріск*, через те що луска окуня відділяється дуже важко, при чищенні риби створюється ніби сухий тріск.

[тріскунчик] (орн.) «кроншнеп середній, *Numenius phaeopus* L.» Шарл, *тріскунок* «{тс. Шарл; у сполученні *чирок тріскунок* *Querquedula (Anas) querquedula* L. Воїнств.—Кіст.», [тріскунка] «чирок тріскунок» Шарл; — р. *чирок тріскунок* «*Querquedula (Anas) querquedula* L.»; — звуконаслідувальні утворення, пов'язані з *тріск*, *тріщати*; назви приблизно передають враження від голосу птахів, який імітується як р. *ки-рѣ-рѣ* (тривожний крик кроншнепа), гаркаве, «дерев'яне» р. *кѣр-р-р* (крик селезня чирка-тріскунка). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 95, 266. — Пор. **трускунець**.

[трістя] «трясовина, драговина; очерет», [трісця] «трясовина», [тристя] «болото, калюжа; тюрма» Пі; — пов'язане з *тростіна*, [трость, трість,

(зб.) *трістя*] «очерет»; початково означало «місце, заросле очеретом»; пізніше могло зазнати зближення з *трясті(ся)*. — Див. ще *трость*.

**тріумвірат** «у Стародавньому Римі — союз трьох впливових політичних діячів і полководців, що мав на меті захоплення верховної влади; колегія з трьох осіб, що обиралася з певною метою», *тріумвір* «учасник тріумвірату»; — р. болг. м. *триумвират*, бр. *триумвірат*, п. *triumvirat*, ч. *triumvirat*, слц. схв. *триумвират*, слн. *triumvirat*; — запозичення з латинської мови; лат. *triumvirātus* «тріумвірат» є похідним від *triumvir* «учасник тріумвірату», складного утворення з основ *trium* «трьох» і *vir* «чоловік», що виникло як зворотне утворення від форми род. в. мн. словосполучення *trium virorum* («один з трьох чоловіків»). — СІС<sup>2</sup> 847; Kopaliński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 970; Klein 1654, 1655. — Див. ще *віртуоз*, *три*.

**тріумф**, *тріумфатор*, *тріумфальний*, *тріумфувати*; — р. болг. *триумф*, бр. *трыумф*, п. *triumf*, *tryumf*, ч. слц. вл. *triumf*, м. *триумф*, схв. *триумф*, слн. *triumf*; — запозичення з латинської мови; лат. *triumphus* «урочистий вступ у Рим полководця і його армії після переможного закінчення війни» походить від вигука *triumpe!*, вживаного в релігійних процесіях на честь свята родючості, що зводиться до гр. *θρίαμβος* «процесія на честь Вакха», слова доеллінського походження. — СІС<sup>2</sup> 847; Kopaliński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 971; Klein 1654; Walde—Hofm. II 707.

[**тріщ**] (орн.) «дрізд омельох (дерева), *Turdus viscivorus* L.», [*тріскучий дрізд*] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *тріскати*, *тріщати*; назва пояснюється голосом птаха, крик якого сприймається як голосний тріск (р.) *ттррр* (Птицы СССР 433). — Воїнств.—Кіст. 318. — Див. ще *тріск*. — Пор. *тріскопліт*, *трішук*.

**тріщати** — див. *тріск*.

[**тріще**] «хмиз; різки» Нед; — результат контамінації основ [*ріще*] ([*ріща*]) «тс.» і *тріщати*. — Див. ще *ріща*, *тріск*.

[**трішуватий**] «витрішкуватий»; — п. *trzyszcowaty* «тс.»; — зворотне утворення від *витріщати* (див.).

[**трішук**] (орн.) «кропивник, волове око, *Troglodytes troglodytes* L.», [*тріщ Шарл*, *трішук ВеНЗн*, *тріщ тж*] «тс.»; — похідне утворення від *тріщати*; назва передає враження від голосу птаха, який відтворюється як (р.) *черр-черр*, (н.) *зегг* і сприймається як певне тріщання; зіставляється також зі *стриж* (ВеУг 263). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 430. — Див. ще *тріск*. — Пор. *тріскопліт*.

**тровоїти**, *тровои*, *троволя* — див. *травіти*.

[**трогати**] «торкатися, ворушити; непокоїти, набридати Нед, смикати», [*тронуті*] «торкнутися; зворушити» Нед, *тронутися* «стати трохи ненормальним, психічно хворим», [*трогательний*] «зворушливий, захоплюючий» Нед (з рос.), [*трогачючий*] «тс.» Нед, Куз; — р. *трогачь* «торкатися; мацати; чіпати; непокоїти; викликати співчуття», бр. [*трогачь*] «чіпати», болг. *трогвам* «торкаю»; — єдиної етимології не має; зіставляється з лтс. *treksne* «удар, поштовх», дісл. ргека «давити, тіснити», дангл. *ðraku* «натиск, насилля» (Mühl.—Endz. IV 230), з *терзати*, з лат. *traho* «тягти» (Горяев 376), з лат. *tergeo*, *tergo* «прати; чистити», гот. *raigko* «дірка» (Petr ВВ 18, 285); р. *тронуть* виводиться з [*тронуть*] «тупнути», а *трогачь* пояснюється як результат впливу форми *двігачь* (Vaillant Gr. comp. I 93); існує припущення про виникнення дієслова в результаті фонетичної видозміни форми типу р. [*торгачь*, *торгнуць*] «рвати, смикати», укр. *торгати* «смикати» (Mikkola Ursl. Gr. III 92). — Фасмер—Трубачев IV 104; Черных II 263—264.

**троглодіт** «первісна печерна людина»; — р. болг. *троглодіт*, бр. *траг-*



*ладыт*, п. troglodyta, ч. слц. troglodyt, м. *троглодіти* (мн.), схв. *троглодіт*, слн. troglodit; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Troglodýt, фр. англ. troglodyte походять від лат. trōglodytae (мн.), яке відтворює гр. τρωγλοδύτης «який живе в печері», утворене з основ іменника τρώγλη «нора, печера» (первісно «прогризена діра»), похідного від τρώγω «гризу», спорідненого з вірм. t'urg «шелеса», тох. AV trask- «жувати», і dūw «ховаюся, опускаюся; надягаю», спорідненого з дінд. urā-du- «надягати». — СІС<sup>2</sup> 847; Kopaliński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 974; Klein 1655; Frisk I 427—428, II 938—939.

[**троєнка**] (бот.) «мухомор червоний, Agaricus muscarius L.» Г, Нед, [*троянка*] «тс.» Мак; — пов'язане з *труїти*; назва вказує на отруйність гриба. — Див. ще *труїти*.

**троїняг**, *троїнячок* — див. **трійка**<sup>1</sup>.

[**троїчак**] (бот.) «плакун верболистий, Lythrum salicaria L.»; — бр. [*троїнік*] «тс.»; — похідне утворення від *три*; назва зумовлена, очевидно, тим, що квітки цієї рослини бувають трьох видів, які розрізняються співвідношенням довжини стовпчика, тичинок і чашечки. — Вісюліна—Клоков 224; Нейштадт 357; Анненков 205.

**трок** «широкий ремінь для закріплення сідла або попони на коні; попруга; [вузька шкіряна смужка для шиття упряжі, зшивання пасів до молотарки та ін.; торочки, що звисають із порваного одягу Корз], [*трóчки*] «тоненький мотузок, яким підв'язується спідниця» Мо; — запозичення з польської мови; п. troki «ремені, вірьовки, зав'язки» відповідає укр. *тóрок* «торочка», *тóрокій* «ремені ззаду сідла; торочки». — Фасмер IV 85; Brüskner 576. — Див. ще **тóрок**<sup>1</sup>.

**тролейбус**, *тролейбусник*; — р. *троллейбус*, бр. *тралейбус*, п. ч. слц. вл. trolejbus, болг. *тролейбус*, м. *тролейбус*, схв. *тролейбус*, слн. trólejbus;

— запозичення з англійської мови; англ. trolleybus утворено з trolley «роликівий струмозмичач; візок», можливо, спорідненого з troll «котити», і bus, як в *автобус*, *омнібус*. — СІС<sup>2</sup> 847; Коваль 36; Черных II 264; Kopaliński 1000; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 975; Klein 1656. — Див. ще **автобус**, **омнібус**.

**тромб** «згусток крові», *тромбоз*; — р. бр. болг. *тромб*, п. tromboza, ч. trombus, слц. tromb, вл. tromba, м. схв. *тромбоза*, слн. trómbus; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Thrómbus, фр. thrombus, англ. thrombosis, нлат. thrombus утворено на основі гр. θρόμβος «грудошка, згусток», пов'язаного з трéφω «ущільнюю, годую». — СІС<sup>2</sup> 847; Черных II 264; Sł. wug. obcych 777; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 975. — Див. ще **трóфіка**.

**тромбон** (муз.), *тромбоніст*; — р. болг. м. *тромбон*, бр. *трамбон*, п. trombon, ч. слц. слн. trombón, схв. *тромбон*; — запозичення з італійської мови; іт. trombone «велика труба» є похідним від tromba «труба», яке вважається словом германського походження. — СІС<sup>2</sup> 847; Фасмер IV 105; Kopaliński 1000; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 975; Klein 1659. — Див. ще **труба**. — Пор. **трембіта**.

[**тромкáč**] (орн.) «ворон, Corvus corax L.» НикНикЕЛ, [*крѣмкат*] «каркати», [*кром*] (крик ворона) тж; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*кромкáč*] «ворон». — НикНикЕЛ 108. — Пор. **крóмкати**.

[**тромпáк**] (бот.) «картопля, Solanum tuberosum L.» Мак, ВеУг, ВеЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни іншомовного запозичення (пор. ч. [krompach] (Анненков) або укр. [*крóмпель*] «тс.»).

**трон**<sup>1</sup> «монарший престол»; — р. бр. болг. м. *трон*, п. нл. tron, ч. trůn, слц. вл. слн. trón; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Thron, фр. trône, англ. throne, іт. isп. trono похо-

дять від пізньолат. *thronus* «тс.», яке зводиться до гр. *θρόνος* «підпора, стойка, опора; сидіння, престол», спорідненого з лат. *firmus* «міцний, стійкий», дінд. *dhārayati* «підтримує, держить». — СІС<sup>2</sup> 848; Фасмер IV 105; Черных II 264; Kluge—Mitzka 778; Frisk I 686—687.

**трон<sup>2</sup>** — див. **тран**.

[**трони**] «трішечки» Чаб, [**тріньки**, **тріні**] «тс.»; — р. [**троньки**, **тронецьки**] «тс.», каш. [tron] «попіл», [v trón (v tróně)] «зовсім, дощенту, на шматки», болг. [**тронка**] «мало, трохи», [**тронца**] «тс.», [**трона(са)**] «обсипати(ся)», м. [**тронсе**] «мало»; — очевидно, псл. \*t(ь)гоп- «невелика частина, крихта», похідне, як і *троха* «тс.», від основи \**terti*, тьг *«терти»*. — Куркина Етимология 1983, 27—28. — Див. ще **терти**. — Пор. **тро́хи**, **труха́**<sup>1</sup>.

[**тронка**] «дзвіночок, який вішають на шию тваринам», [**тронга**] «тс.» Мо; — очевидно, пов'язане з [**тронькати**] «бринькати» (див.).

[**тронок**] «держално вил НикСГЛ, Корз, ручка лопати НикСГЛ», [**торонок**] «ручка лопати» НикСГЛ; — бр. [**тронак**] «ручка (ножа, вил, ціпа, пилки)», [**тронка**] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *trzonek* «ручка (інструментів); ніжка (гриба)» є зменш. від *trzon* «ручка (інструментів); ніжка (гриба); анат. тіло, корінь; техн. під; стрижень», спорідненого з укр. *черен* «ручка (ножа)», *черінь* (у печі). — Фасмер IV 340; Brüskner 582. — Див. ще **черен**, **черінь**.

**тронути**, **тронутися** — див. **трогати**.

[**тронькати**] «бити по струнах, бринькати» ВеУг, [**тронькати**] «тс.» (з бр. ?) ЛексПол; — бр. *тронькаць* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *трінькати*, р. *тренькатель*. — Фасмер IV 98. — Пор. **трінькати**<sup>1</sup>.

**троп<sup>1</sup>** «слово чи вислів, вжиті в переносному, образному значенні», *тропика* КІМ, *тропеїчний*, *тропічний*; — р. бр. *троп*, п. *trop*, ч. *tronus*, слц. *trop*,

*tronus*, болг. *трон*, *тронна*, м. *тропа*, схв. *трѠп*, слн. *трѠр*; — запозичення з французької мови; фр. *trope* походить від лат. *tronus* «переносний зворот мови», яке зводиться до гр. *τρόπος* «напрям, спосіб, зворот», пов'язаного з *τροπή* «поворот, повертання», *τρέπω* «повертаю, кручу», спорідненим з дінд. *trárate* «соромиться», хет. *trep-* «працює», лат. *trepit* «повертається». — СІС<sup>2</sup> 848; Фасмер IV 105; Kopaliński 1000; Holub—Lyer 490; Вуякклија 975; Frisk II 923—925; Pokorny 1094.

[**троп<sup>2</sup>**] «кінська рись з підсакуванням», у виразі [*іти (бігти) у троп*] «іти (бігти) риссю», *тропак* «український народний танець», [*тропець*] «кінська рись», [*тронім*] «галас, крик Ме; гудіння, грім, брязкіт, тупіт; рись, втомливе ходіння Нед», [*тропота*] «танець» (?) Г, Нед, [*трьопота*] «тс.», *тропотянка* (танець), [*тропати*] «тупати, притупувати Г; бігти риссю Нед; танцювати тропака Нед», [*тропотіти*] «молотити язиком, цокотіти» О, [*тропцювати*] «дріботіти» Нед, [*тропакá*] присл. Нед, [*тропакóm*] «тс.» Нед; — р. [*тропáть*] «тупати ногами, стукати», [*тронуть*] «злегка ударити», болг. *тронам* «стукаю, тупаю», *тронот* «тупіт», схв. *тронот* «шум, тріск, гуркіт», *тронати* «стукати; важко ступати», слн. *трорати* «стукати, бити»; — псл. *tropati* «тупати; стукати; шуміти»; — зіставляється з лит. *trapiñėti* «постукувати ногами», прус. *trapt* «ступати», гр. *τραπέω* «ступаю, витискаю», днн. *thravōp* «бігти риссю», дангл. *drafiap* «тіснити, давити», свн. *draben* «бігти риссю», нвн. *traben* «тс.», що зводяться до звуконаслідувального іє. \**trep-* «ступати, топтати; ходити дрібними кроками». — Фасмер IV 105; Черных II 264; Skok III 496—497, 506; Trautmann 329; Būga RR I 489, II 631; Fraenkel 1111; Kluge—Mitzka 784—785; Pokorny 1094. — Пор. **тріпати**, **тропа́**.

**троп<sup>3</sup>** — див. **тропа́**.

**тропа́** «стежка; [шлях, напрям, слід Г, Нед, Пі]», [*троп*] «тс.» Нед,

[*trín*] «вузька гірська стежка О; правильна думка про щось Корз», *трóпка* «стежка», *троповік* «тс.», [*тропóк*] «стежечка», *трóпíти* «протоптувати дорогу, стежку; насліджувати звіра, йти по сліду» СУМ, Нед, [*стропíтися*] «збитися з шляху, з пантелику», [*утропí*] «слідом»; — р. *тропá*, бр. *троп*, др. *тропа* «шлях, дорога», п. *трор* «слід, колія», *троріс* «висліджувати»; — псл. *троръ*, *трора*; — споріднене з лтс. *trara* «натовп, купа», алб. *trar* «стежечка», гр. *átrapós* «стежка, доріжка». — Фасмер IV 105; Черных II 264; Вгückner 577; Skok III 491, 496—497; Коломиец Этимология 1984, 98; Trautmann 329; Pokoĝny 1094. — Див. ще **троп²**.

**тропáр** (церк.) «молитовний вірш для співу на честь якого-небудь свята або святого»; — р. *тропáрь*, бр. *трапáр*, др. *тропарь*, *трепарь*, болг. *тропáрь*, м. *тропар*, схв. *трорáг*, стсл. **тропарь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; сгр. *тропáριον* «церковний вірш» походить від гр. *трóπος* «спосіб, манера, фасон». — СІС² 848; Фасмер IV 105; ГСЭ III 206; Срезневский III 1002; РЧДБЕ 881; Skok III 506. — Див. ще **троп¹**.

[**трóпечка**] (бот.) «жабник польовий, грудна травка, *Filago arvensis* L.» Нед; — р. [*тропник*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *тропá* «стежка»; назва пояснюється місцем, де росте жабник (на полях, дорогах, піщаних схилах). — Вісюліна—Клоков 315; Анненков 145; Нейштадт 548. — Див. ще **тропá**.

**трóпік**, *трóпіки*, *тропíчний*, *субтропíчний*; — р. болг. *трóпик*, бр. *трóпíк*, п. *tropikalnu*, ч. *tropický*, слц. *tróру*, вл. *trору*, м. схв. *трóпи*, слн. *tróрі*; — запозичення з англійської або французької мови; англ. *trópіс* «тропік», фр. *trópіque* «тс.» походять від пізньолат. *trópіcus*, яке бере початок від словосполучення *сіculus trópіcus* «поворотний круг», що відбиває гр. *κίβη-*

*λος тропікός*, у якому *тропíкός* є похідним від *трóπος* «оберт, напрям». — СІС² 848; Фасмер IV 105; Черных II 264—265; Koraliński 1000; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 881. — Див. ще **троп¹**.

[**трóпник**] (бот.) «чина весняна, *Lathyrus vernus* (L.) Bernh. (*Orobus vernus* L.)»; — похідне утворення від *тропá* «стежка»; назва могла бути зумовлена місцями, де зустрічається чина. — Вісюліна—Клоков 215, 216; Нейштадт 358; Анненков 236.

**трос**; — р. бр. болг. *трос* «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. *tros* «тс.» разом з снн. *trosse* «міцний канат на кораблі» (нвн. *Trosse*) походить від фр. *trousse*, пов'язаного з *trousser* «крутити», джерелом якого є слат. *tortīare* «тс.», що зводиться до лат. *tortus*, дієприкметника від *torquēre* «крутити», спорідненого з псл. \**toĝь* «мотузка, зав'язка». — СІС² 848; Фасмер IV 106; Kluge—Mitzka 702. — Див. ще **торок¹**.

[**троск**] «ляскання батога Г; удар, тріск, шум Нед», [*троска́*] «шлак», [*трóскіт*] «хльоскання батоном Г; тріск, шум, ляскання батога Нед; тріскання, цокання О; крик, сокотання курей Г, Нед», [*трóскати*] «ляскати батоном; бити; ударяти (про хвилі, воду, кров) Куз; пожирати Пі», [*троскотáти*] «кричати; сокотати (про курей) Г, Нед; тріскотати, цокати О», [*троскотíти*] «тс.», *трощíти* «ламати, розбивати; жадібно їсти», [*торóщити*] «трошити, розбивати» Она, *потрóщити* СУМ, Нед, *розтрóщити* тж, *розтрóщений*, *розтрóщувальний*; — р. [*трóскот*] «тріск, хруст», [*троскотáть*] «гриміти, тріщати, стукати», др. *троска* «удар блискавки», *троскота* «тріск», *троскотати* «тріщати; скрекотати», п. *troskot* «шум, галас, тріск», *troskotać* «розбивати», *troskać się* «кричати, сокотати; скликати курчат (про курей)», ч. *troska* «уламок, руїна», *troskotati* «розбивати», слц. *troska* «уламок», схв. *трóска* «шлак», стсл. **троскотати** «лагатися, тріскатися»; — псл. *troskъ*, *tro-*

kati; — звуконаслідувальне утворення; пов'язане чергуванням голосних з trěskъ, trěskati; — споріднене з лит. traškėti «хрустити, гриміти, клацати», traška «крихкість». — Фасмер IV 106; Machek ESJČ 652—653; Skok III 506—507; Grautmann 329; Būga RR I 489; Graenkel 1112—1113. — Див. ще **тріск**. — Пор. **трас**.

[**трóска**] «турбота, сумтна думка; лихоманка» Нед, Пі, [**тросклівий**] «неспокійний, турботливий» Нед, Шейк, [**трóскатися**] «турбуватися, непокоїтися» Нед, Шейк, [**троскотáтися** Нед; **троці́тися** Бі] «тс.»; — бр. **трóскаць** «турбувати, непокоїти»; — запозичення з польської мови; п. troska «турбота», troskać się «турбуватися, піклуватися», troszczyć się «тс.» розглядаються як результат розвитку семантики п. ст. troski «тирса» і зіставляються з ч. troski «руїни», р. **троскотáть**. — Вгück-per 577. — Див. ще **троск**.

[**трóском**] «у безладді, як попало»; — пов'язане з [**троск**] «удар» (пор. п. troskotać «розбивати», ч. troska «уламок, руїна», слц. troska «уламок»); утворене за моделлю **лóскок** «у безладді». — Див. ще **троск**. — Пор. **лоск**<sup>2</sup>.

[**троскоті́й**] (орн.) «костогриз, Coccothraustes coccothraustes L.» Шарл, Куз, [**траскоті́й**] «Coccothraustes vulgaris Briss.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **траск**, **троск**, **троскотіти** і пояснюється сприйняттям голосу птаха, невиразна пісня якого складається з грубих, тріскучих звуків; назва може бути також пов'язана з **тріск**, **троці́ти**, оскільки костогриз живиться насінням дерев та кісточками плодів, розлушуючи їх; можлива і подвійна мотивація назви. — Воїнств.—Кіст. 240; Птицы СССР 559—560.

[**трóсок**] «ягня з перерослими смушками, також і самі смушки», [**трусóк**] «шкура з піврічного, ще не стриженого ягняти»; — р. [**тресóк**] «вівця, на якій ще ніколи не стригли шерсть»; — неясне.

[**трóста**] «рід шкірної хвороби у коней, при якій тріскається шкіра і з ранки витікає кров; кров, яка витікає з ранки при цій хворобі», [**трóсть**] «тс.», [**трості́стий**] «хворий на тросту», [**трості́ти**] «хворіти на тросту»; — очевидно, пов'язане з **тріск**, **троск**, **трость**; основою мотивації назви є ламкість, сухість і розтріскування шкіри хворої худоби. — Див. ще **тріск**, **троск**, **трость**.

[**тростиня́к**] (у сполученні *лунь-тростиняк*) (орн.) «болотяний лунь, очеретяний лунь, Cirsus aeruginosus L.» Нед; — похідне утворення від **трость** (*тростина*) «очерет»; назва зумовлена місцем гніздування цих птахів (на озерах, болотах, заболочених річках, де є густі зарості очерету, комишу або інших болотяних рослин). — Воїнств.—Кіст. 174; Птицы СССР 159—160. — Див. ще **трость**.

[**трóстка**] «хлопавка» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни основи [**трóскати**] «хлопати», зближеної з [**трóстка**] «тростина; палиця». — Див. ще **троск**, **трость**.

[**тростóмолоч**] (бот.) «хондрила ситниковидна, Chondrilla juncea L. (Hieracium juncea Bernh.)» Мак, Нед; — складне утворення з основ слів **трость**, **трості́на** і **молоко́**; назва пояснюється каучуконосним характером хондрили і схожістю цього її виду до трости́ни (ситнику); пор. р. [*молочайник козий, молочайник волчий*], п. [*kozimlecz*] «тс.». — Анненков 96. — Див. ще **молоко́**, **трость**.

**трость** «спеціально оброблена довга палиця; тонка, переважно очеретяна або комишова, пластинка в духових музичних інструментах; [(бот.) очерет, Phragmites communis (L.) Trin, Мак, Нед; гілка, гілки; стеблина очерету; частина ткацького верстата]», [**терсти́на** (*тирсти́на*)] «очерет» Мак, [**трість**] Мак, **троск** «тс.», [**трóсник**] «тс. Мак; зарості очерету Г, Нед», **трості́на** «стеблина очерету, комишу та ін.; очерет; спеціально оброблена довга пали-

ця», [тростиніско] «зарості очерету» Нед, [тростілка] «стеблина» Нед, [тростінник] «очерет» Мак, тростка «палка; [частина ткацького верстата Корз]», [тростнік] (бот.) «очерет Мак; комиш озерний, куга озерна, *Scirpus lacustris* L. Мак; зарості очерету Нед», [тростоватка] (зоол.) «трубчатий поліп, *Tubularia calamaris*» Нед, [тростовачка] «зарості очерету» Нед, [тростовнік] «очерет» Нед, [тростя] «тс.» Нед, тростянійця (бот.) «трав'яниста рослина родини злакових, *Scalochloa Link.*», [тросьть] «очерет; гілки, сучки; палиця» Нед, [тросьць] «частини ткацького верстата» Корз, [троці] «очерет» Нед, [троща, трустина] «тс.» Мак, [трощі] «низина, заросла осокою» Пол, тростевій, тростійний, тростійбовій СУМ, Нед, [тростістий] «який має товсте стебло», [тростоватий] «очеретоподібний» Нед, [тростовій] «з трості; подібний до трості» Нед, тростяній; — р. трость «легка оброблена палиця; (бот. заст.) очерет», тростнік «очерет», [тресна, тресняк, треста, трест, троста] «тс.», бр. трисціна «очеретина», триснєг «очерет; тростина (цукрова)», [траснік] «очерет», [троснік, триснік, трэснік, трасціна, тростіна, трисціна, трэсціна] «тс.», [трасняг, трасняк, траснях, трисняг, трисняк, триснях, триснєх] «тс.; рогіз, *Turpha L.*», [трастка] «пластинка у берді», [трасцє, трисцє] «тс.», др. тръсть «стебло тростини; суха гілка», п. trzcina «очерет», tresć, ч. trtina, слц. trst', trstie, trstina, вл. нл. scina, болг. тръст, тръстіка «тс.», м. трска «тс., комиш», схв. тръс, тръска, тръслика «тс.», тръст «очерет», тръстика, тръстина «тс.», слн. trst «очерет, комиш», trstika «тс.», trstje «зарості очерету», стсл. тръсть «очерет, комиш», тръстьк «тс.»; — псл. trstь «тс.»; — споріднене з лит. trušis «очерет, комиш», triušis, лтс. trusis «тс.», лит. strustis «смуга лика в ситі», можливо, з гр. θρούον (< \*trusom) «ситовник», далі з трюха; іє. \*trus- —

Фасмер IV 106; Черных II 265; Меркулова Очерки 46—47; Анненков 51; Вўга RR I 489; Соболевский РФВ 64, 116; Ильинский ИОРЯС 22/1, 193; Machek Jm. gostl. 290; Skok III 510; Симонович 52, 351; Persson Beitr. 444; Pokorny 1026, 1097.

[тростянік] (орн.) «очеретяна вівсянка, *Emberiza schoeniclus L.*» Шарл, ВеНЗн, [тростінка] «очеретянка ставкова, *Acrocephalus scirpaceus Herm.* (*Salicaria agudinosea*)» Нед, [потростійник] «тс.», [потрост] «очеретяна вівсянка» ВеНЗн; — похідні утворення від [трость] (тростіна); назви пояснюються тим, що ці птахи гніздяться на болотах і болотистих луках, часто із заростями очерету, чагарників. — Воїнств.—Кіст. 260; Птицы СССР 555. — Див. ще трость.

тросьорубка — див. трісирубичка.

тротіл «сильна вибухова речовина, тринітротолуол»; — р. болг. тротіл, бр. тратыл, п. ч. слц. trotyl, слн. trotil; — запозичення з англійської мови; англ. trotyl є результатом скорочення назви trinitrotoluen «тринітротолуол», яка була утворена з основ tri- («три-»), nitro- («нітро-», від гр. νίτρον «селітра») і toluen «толуол» (органічна сполука) від ісп. Tolú (*Santiago de Tolú* — назва міста в Колумбії) з доданням суфікса -yl, в основі якого лежить гр. ύλη «дерево, матерія». — СІС<sup>2</sup> 848; ССРЛЯ 15, 1012; Kopaliński 1001; РЧДБЕ 881; Klein 1625; 1652. — Див. ще нітра́т, толуо́л, три.

троті́на — див. труї́ти.

[троті́нниця] (зоол.) (у сполученнях [т. ивова] «червиця вербова, трач вербовий, *Cossus ligniperda* (*Cossus cossus L.*)»; [т. каштанова] «трач каштановий, *Cossus aesculi*»); — назва комах-шкідників дерев, пов'язана з [трач] «тирса», [тратові́на, трочі́на] «тс.», трач (ент.) «пильщик». — Див. ще трач<sup>1</sup>.

тратові́на — див. трач<sup>1</sup>.

тротуа́р; — р. тротуа́р, бр. тратуа́р, п. trotuar, ч. слц. слн. trotoár,

болг. м. *тритоар*, схв. *тротòар*; — запозичення з французької мови; фр. *trottoir* є похідним від *trotter* «іти, марширувати, бігти риссю», яке походить від двн. *trottōn* «іти, крокувати, ступати», спорідненого з англ. *tread* «іти, ступати, крокувати», норв. *traa*, дісл. *troða*, гот. *trudan* «іти». — СІС<sup>2</sup> 848; Фасмер IV 106; Черных II 265; Kopaliński 1000; Holub—Lyer 491; РЧДБЕ 741; Вуяклија 976; Kluge—Mitzka 789, 793; Klein 1657; Dauzat 729.

**трофе́й** «воєнна здобич», *трофе́йник*, *трофе́йщик*; — р. болг. *трофе́й*, бр. *трафе́й*, п. *trofeum*, ч. слц. *trofej*, вл. *trofeja*, м. *трофе́й*, схв. *тrophēj*, *трофе́ја*, слн. *troféja*; — запозичення з французької мови; фр. *trophée* через нар.-лат. *trophaeum* і лат. *trophaeum* зводиться до гр. *τρόπαιον* «пам'ятник на честь перемоги над ворогом», *τρόπαις* «пов'язаний з поворотом, пов'язаний з поразкою», похідних від *τροπή* «поворот; відкидання ворога; змушення (ворога) до втечі». — СІС<sup>2</sup> 849; Фасмер IV 107; Kopaliński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 882; Вуяклија 976; Klein 1657; Dauzat 729. — Див. ще **троп'**. — Пор. **тропік**.

**трофі́ка** «живлення й обмін речовин у тканинах організму», *трофі́чний*; — р. *трофі́ка*, *трофі́ческий*, бр. *трофі́ка*, *трафі́чны*, п. *trofika*, *troficzpu*, ч. *trofika*, *trofický*, слц. *trofický*, болг. *трофі́чески*, схв. *трофичан*, слн. *trofičen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Trophik*, фр. *trophique* «трофічний», англ. *trophic* «тс.» утворено на основі гр. *τροφικός* «який стосується живлення», похідного від *τροφή* «живлення, їжа», пов'язаного з *τρέφω* «годує, виховує, зміцнює», спорідненим з лит. *drĩbtĩ* «падати, опускаться», дісл. *draĩ* «покидьки», англ. *draĩf* «брага, дріжджі», р. *[дробá]* «осад, півні дріжджі». — СІС<sup>2</sup> 849; ССРЛЯ 15, 1014; Kopaliński 999; РЧДБЕ 882; Вуяклија 976; Klein 1656; Frisk II 925—927. — Пор. **атрофія**, **дистрофія**, **тромб**.

**трохе́й** (літ.) «двоскладова стопа з першим довгим і другим коротким скла-

дом; хорей», *трохе́йний*; — р. болг. *трохе́й*, бр. *трахе́й*, п. ч. слц. *trochej*, м. *трохе́й*, схв. *тrophēj*, слн. *trohéj*; — запозичення з грецької мови; гр. *τροχῆος* (*τρους*) «(нога, стопа) що біжить», пов'язане з *τρόχος* «біг», *τροχός* «колесо», *τρέχω* «біжу», спорідненими з дірл. *droch* «колесо», вірм. *durgn* «гончарний круг», лит. *pa-drošti* «бігти швидко», можливо, також лат. *traho* «тягну, витягую». — СІС<sup>2</sup> 849; ССРЛЯ 15, 1015; Kopaliński 999; РЧДБЕ 882; Вуяклија 976; Klein 1655; Frisk II 927—929.

**тро́хи** (присл.), *[тро́ха]* «трохи», *[троха́]* (у сполученнях *троха́ лиш* (*лише́нь*), *троха́ чи*) «наврод; ледве, ледь», *[трохась]* «трохи», *[тро́ху]* «тс.» Нед, *[тро́шка]* «трошки», *тро́шки*, *[трі́шка О]*, *трі́шки*, *[тро́шком* Нед, *тро́шку* Нед] «тс.», *тро́шечка*, *тро́шечки*, *трі́шечки*, *[тро́шечку* «трошечки» Нед, *тро́шиньки* О, *тро́шицу* Нед, *тро́ченька* ВеЗа], *[трі́ні]*, *тро́ньки*, *трі́ньки*, *трі́нечки*, *трі́ночки*, *трі́нюні*, *трі́нюсі* «тс.», *нітро́хи*, *потро́хи*, *потро́ху*, *[потрі́шки]*, *потро́шки*, *потро́шечки*, *потро́шечку*, *[потро́шник]* «дрібний торговець» Нед; — р. *[тро́ха]* «трохи», *[тро́хи*, *тро́ху*, *тро́шка*, *тро́шку]* «тс.», бр. *тро́хі*, *тро́шкі*, *[тро́ха*, *тро́хо*, *тро́ху*, *тро́шка*, *тро́шку]* «тс.», др. *трошьнъ* «дрібний», *по трошьну* «детально», *тръхътъ* «крихта; дрібна монета», *тръхотъ* «тс.», п. *troche* «трохи», *[trochu*, *trochy]*, *trozské* «тс.», *trocha* (заст.) «невелика кількість, шматок, частина; трохи», ч. *trochu* «трохи», *trocha* «невелика кількість», слц. *trochu* «трохи», *trocha* «тс.; невелика кількість», вл. *trochu* «трохи», ст. *trocha* «шматочок; залишок», нл. *tšochu* «трохи; дещо», *tšochu* «тс.», *tšocha* «невелика річ, шматочок; мала кількість», болг. *[тро́шка]* «трошки», *троха́* «крихта хліба; дрібниця», м. *трошка* «трохи», схв. *тrophіщє* «трошки», *тrophа* «крихта», слн. *troho* «трохи», *troha* «уламок, шматочок», с.-цсл. *тръхътъ* «трохи», **тро́ха** «крихта; шматочок»; — псл. *troxa* (тгъхъ) «невелика частинка, шмато-

чок, крихта, уламок», пов'язане чергуванням голосних з *truxa* «потерть»; — споріднене з лит. *traūšti* «розбивати», лтс. *trausle* «крихий, ламкий»; іє. \**ter-*, звідки псл. \**terti*, укр. *тёрти*. — Фасмер IV 107; Преобр. III 117; Жураўскі Белар. лінгв. 1972/1, 63—64; Brückner 576; Machek ESJČ 652; Schuster-Sewc 1530—1531; Младенов 640; Skok III 507; Mikl. EW 362. — Див. ще **труха́**<sup>1</sup>. — Пор. **пóтрох**.

**Трохім** (чоловіче ім'я), [Трофі́м Нед, Трофин ВеЛ], Тронь, Тронько́, [Троць, Тро́шка], Трушко́, ст. Трофі́мъ «питател» (1627); — р. Трофі́м, бр. Трафі́м, Трахі́м, болг. м. Тро́фим, стсл. Трофимъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Тро́φμος походить від іменника трóφμος «годувальник, хазяїн; вихованець», пов'язаного з трéφω «годує, виховую». — Вл. імена 90; Беринда 237; Петровский 210; Спр. личн. имен 463; Илчев 495. — Див. ще **тро́фіка**.

**трохі-трохі** — див. **трюхати**.

[**троща́к**] (бот.) «бруслина бородавчаста, *Evonymus verrucosus* Scop.» Мак, Нед; — неясне.

**трощіти** — див. **троск**.

**троюдити** «викликати подразнення, запалення; ятрити, [дражнити, розтравляти Г; підбурювати, під'юджувати Куз], *троюдитися* «ятритися», [трою́да] «отруйниця Нед; підбурювач Куз; забіяка», [трою́дник] «підбурювач» Куз, [натрою́дити] «наструнчити, підбурити, нацькувати Ж; наговорити неправди або з метою настроїти когось негативно Г», [натрою́дити] «тс.» тж, *розтрою́дити* «роз'ятрити», *розтрою́джений*, [розтрою́дитися] «запалитися (коханням)», [строю́дити] «стривожити», [строю́дитися] «стривожитися»; — очевидно, результат контамінації дієслів [трої́ти] «труїти» (пор. *розтравляти* «викликати болісні переживання») і [ю́дити] «підбурювати; спокушати»; менш переконливе пов'язання компонента *тро-* з підсилювальною часткою р. *тре-*, як у р. *трезвóнить* і под.

(Меркулова *Этимология* 1983, 59—60). — Див. ще **труїти**, **ю́да**.

[**троя́н**<sup>1</sup>] (бот.) «коріандр посівний, кінза, *Coriandrum sativum* L.» Мак, Лік. росл. Енци. дов.; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *труїти*, оскільки зелень і насіння рослини мають різкий запах і можуть вживатись для відлякування шкідників; може бути також пов'язане з *три* (дрібні квітки рослини зібрані в складні три-, шестипроменеві зонтики). — Віслюліна—Клоков 232; Лік. росл. Енци. дов. 213—214.

**троя́н**<sup>2</sup> — див. **трійка**<sup>1</sup>.

**троя́н**<sup>3</sup> — див. **три**.

**троя́нда**<sup>1</sup> (бот.) «*Rosa* L.»; — схв. [тредна] «тс.»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *триáντα* «тридцять (пелюстків)» виникло в результаті скорочення назви нгр. *τριαντάφυλλο*, букв. «тридцятилисок». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Критенко Мовозн. 1973/2, 31; Німчук 281; Коваль 80; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 140; Фасмер ГСЭ III 206. — Див. ще **транда́филь**.

[**троя́нда**<sup>2</sup>] (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica nobilis* Gars. (*Anemone hepatica* L., *Hepatica triloba* Gilib.)» Мак; — р. [троя́нок], п. *trojanek*, схв. [тро́јица, трокрна] «тс.»; — похідне утворення від *три* (*трóє*); назва зумовлена тим, що квітка цієї рослини має покривало з трьох цілісних зелених листочків; це відображено і в науковій назві виду *triloba*, і в таких українських назвах, як [підліска *трилатчаста*, праліска *трилатчаста*] Мак, схв. [златни *трилистник*] «тс.», які можуть бути калькою латинської наукової назви; українська форма *троянда* виникла шляхом зближення назви печіночниці типу \**троянка* з назвою рози, шипшини *троянда*. — Лік. росл. Енци. дов. 337; Віслюліна—Клоков 120, 125; Анненков 34; Симонович 35. — Див. ще **три**.

**тру́ба** «довгий порожнистий предмет; духовий музичний інструмент, (присудкове слово) кінець, загибель; [димом-

хід Нед]», [труба́нка] (зоол.) «молюск Spirula» Нед, Шейк, [труба́р] «трубач» Нед, [труба́рня] «фабрика труб» Куз, труба́ч, [трубаиш] «трубач» Нед, [трубе́ня] «дуже товста жінка» Л, [трубе́та] «трембіта», [трубі́вки] (зоол.) «Protozoa» Нед, тру́бка «назва різних приладів або їх частин, що мають форму труби; назва стебла злаків; [люлька Нед]», трубкува́ння «вихід злакових у трубку», тру́бник, [тру́бниця] «димохід» Нед, [трубни́чок] (зоол.) «інфузорія, Stentor» Нед, [трубни́ца] «посуд для зерна з колоди дерева» Л, [трубча́к] (зоол.) «черв'як, Serpula» Нед, трубча́тка (техн.), [трубчаткі] (зоол.) «Tubicola» Нед, [трубі́сти] «дуже товстий» (про людину) Л, трубко́вий, [трубкува́тий] «який має форму труби» Куз, [трубова́тий] «тс.» Шейк, тру́бний, тру́бочний, трубча́стий, трубча́тий, [трубачува́ти] «бути трубачем», тру́бити «видобувати звуки, дуючи в трубу; поширювати чутки; довго займатися чимось Г, Нед; [вити пововчому Шейк; голосно гавкати]», [трубі́ти] «трубити» Нед, [ві́трубити] «пробрати сіно або солому так, щоб посередні купи утворились заглиблення у вигляді труби» Я, па́трубок, ро́зтруб; — р. бр. труба́, др. труба, п. traḅa, ч. trouba, слц. trúba, вл. truba, нл. tšuba, болг. трѣба́, м. траба, схв. тру́ба, слн. tróba, стсл. трѣба; — псл. trōba; — загальноприйнятої етимології не має; звичайно розглядається як ранне запозичення з германських мов і зіставляється з днв. trumba // trumpra «тимпан, барабан, труба», франк. trumba «тс.» (звідки фр. trompe «мисливський ріжок» і далі trompette «труба») звуконаслідувального походження; припускається також запозичення з слат. trumba «духова труба»; менш вірогідною видається гіпотеза про випадковий збіг звуконаслідувальних утворень \*tromba незалежного походження у германських, романських і слов'янських мовах (Младенов 642; Matzenauer 85). — Фасмер IV 107—108; Черных II 265; Brücker 575;

Machek ESJČ 653; Schuster-Šewc 1534—1535; Skok III 513.

**трубаду́р** «середньовічний провансальський поет і співець; (перен.) той, хто прославляє кого-, що-небудь»; — р. бр. болг. м. трубаду́р, п. trubadur, ч. слн. trubadúr, слц. trubadur, схв. труба́дур; — запозичення з французької мови; фр. troubadour походить від пров. ст. trobador «тс.», похідного від trobar «віршувати, творити, знаходити», джерелом якого є нар.-лат. \*troḅare «віршувати, співати». — СІС<sup>2</sup> 849; ССРЛЯ 15, 1019; Kopaliński 1001; Holub—Lyer 491; Dauzat 729; Gamillscheg 873.

[тру́бити] «багато їсти» Г, Нед; — бр. трубі́ць «тс.», п. traḅić «дудлити», вл. trubić «жадібно й багато пити»; — результат семантичної видозміни слова тру́бити «видавати звуки; дути в трубу»; спочатку, очевидно, стосувалося пиття з вузької посудини. — Schuster-Šewc 1535. — Див. ще **труба́**. — Пор. дудлити.

[тру́бка] (бот.) «жовтозілля болотне, Senecio paluster DC. (Cineraria palustris)», [тру́бки] «тс.» Мак, Нед; — результат перенесення на рослину назви тру́бка, зменш. від труба́; назва пояснюється трубчатою будовою стебла рослини. — Див. ще **труба́**.

[трув (у сполученні *трув лісовий*)] (бот.) «куцоніжка периста, Brachypodium pinnatum P.V.» Мак, Нед; — неясне.

[труге́дзини] (бот.) «брусниці, Vaccinium vitis idaea L.» О, [труге́дзини, трогедзи, трогедзи, тронфедзи, труфедзи] «тс.» О; — неясне.

**труд**<sup>1</sup> «праця», *трудар*, *трудівник*, [труді́вництво] «трудова повинність» Куз, *трудна́ція*, *трудність*, [трудні́вки] «труднощі, клопоти», *трудно́та*, *трудно́щі*, *трудо́вик* «член політичної організації в Росії на початку ХХ в.», *трудо́вник* заст. «трудівник», *трудя́га*, [трудя́к], *трудя́ка* «тс.», *трудже́ний*, *труді́вли́вий*, *труді́вни́цький*, *труді́вни́чий*, [трудлі́вий] «працьовитий» Нед, *трудне́нький*, *трудні́й* «важкий; втомлений; тяжко хворий; [мертвий Нед]»,



*трудніший, труднуватий, труднючий, трудовий, трудовитий* «працьовитий», [*трудячий*] «працьовитий» Г, Шейк, *трудящий, тружденний, [тру́жений]* «трудящий, діловий», [*тру́нний*] «стомлений» О, [*трудніще*] «важче» Нед, [*тру́нькі*] «важко; годі», *трудіти* «втомлювати, турбувати, непокоїти; [муляти]», *трудітися*, [*трудніти*] «утруднювати», [*труднішати*] Куз, *тружда́тися* «працювати, трудитися; [старатися]», [*затруд*] «труд, зусилля», [*натруд*] «гній; пухлина» Куз, Ж, [*натрудні*] «найгірше» Кур, [*нетруд*] «нероба» Ж, [*нетру́жений*] «непрацьовитий Ж; нетрудовий», [*притрут*] «на-рив на носі між пальцями» О, [*рострудіти*] «роздавити, наїхавши», [*струджений*] «втомлений» Нед, *утрудненість, утруднення, [утрудлівий]* «важкий, втомливий Нед», *утруднений, утрудніти, утруднювати, утрудняти*; — р. *труд* «праця, труд; [важка, затьжна хвороба]», бр. [*труд*] «праця», *трудзіць* «трудити», [*трудаваць*] «важко народжувати», [*трудаць*] «мучитись», др. *трудъ* «робота, турбота; страждання; хвороба; горе, сум», п. *trud* «зусилля; турбота, неспокій; втома», ч. *trud* «важка праця; зусилля; напруга; утруднення», слц. *trud* «сум; важка праця», болг. *труд* «праця, труд», м. *труд* «тс., зусилля», схв. *трѹд* «праця; зусилля», слн. *trúd* «тс.», стсл. *трѹдъ* «страждання, мука, зусилля; боротьба»; — псл. *trudъ* «тс.»; — споріднене з лит. *triūsas* «робота, клопоти», *triūsti* «клопотатися», лтс. *traūds* «крихкий», свн. *dгѹз* «важка ноша; досада; трудність», дісл. *praūt* «важке завдання; утруднення; важке випробування», гот. *us-þriutan* «обтяжувати», двн. (bi)driozan «пригнічувати; утруднювати», *urdrioz* «досада», нвн. *verdriessen* «сердити, дражнити», *Verdriuf* «досада», лат. *trūdo* «примушую; штовхаю», ірл. *trot* (< \*trudno-) «спір», алб. *treth* (< \*treudō) «обрізуку»; іе. \*tr-eu-d-/troud- «м'яти, тиснути, давити», похідне від \*ter-/tr- «терти»; початковим значенням псл. *trudъ*, очевидно,

було «важка ноша, тягар». — Фасмер IV 108; Черных II 266; КЭСРЯ 452; Brückner 577; Machek ESJČ 654; Skok III 514; Trautmann 326; Pedersen Kelt. Gr. I 160; Walde—Hofm. II 710; Pokorny 1095—1096. — Пор. **тёрти**.

[**труд**<sup>2</sup>] (бот.) «золототисячник малий, золототисячник зонтичний, Centaurium umbellatum Gilib. (Centaurium erythraea Raf., Centaurium minus Moench, Erythraea centaurium Pers., Gentiana centaurium L.)» Мак, Нед, [*трудниця*] «родовик лікарський, Senguisorba officinalis L.» Мак; — р. [*трудница*] «родовик лікарський»; — пов'язане з *трудний* «тяжко хворий», р. *труд* заст. «хвороба, біль», бр. [*трудаваць*] «важко народжувати», др. *трудъ* «хвороба, страждання»; назви зумовлені цілющими властивостями обох рослин, використовуваних при різних захворюваннях. — Лік. росл. Ёнц. дов. 182, 378; Machek Jm. rosl. 182; Симонович 108. — Див. ще **труд**<sup>1</sup>.

[**труд**<sup>3</sup>] «трутень» ВеЛ; — бр. [*трудні*] (мн.) «трутні», п. ст. *trād*, слц. *trúd* «тс.»; — псл. [\*trōdъ], паралельне до \*trōtъ «тс.» — Brückner 578; Schuster-Šewc 1540—1541. — Див. ще **трут**<sup>2</sup>.

[**трудова́ти**] «розбухати, ставати більшим в об'ємі», [*натрудова́ти*] «стати шолудивим; стати на обличчі безклим і мідно-червоного кольору»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *trędownacieć* «діставати шкірну хворобу», *trąd* «червоний висип на обличчі; струп; тяжка шкірна хвороба (лепра, парша)», *trądzik* «висип на обличчі», як і р. [*водный труд*] (мед.) «водянка», бр. [*труд, трут*] «висип», др. *трудъ* «хвороба», ч. *trud* «вугор, прищ», схв. *трѹт* «нарив на пальці руки», слн. [*trôt*] «кольки», стсл. **трѹдъ** «важкий понос», походять від псл. *trōdъ* «порох; гниль; назви різних хвороб», до якого зводиться й укр. р. *трут*, пов'язане з псл. *trudъ* «праця». — Фасмер IV 110; Brückner 575; Machek ESJČ 654; Skok III 514—515. — Див. ще **труд**<sup>1</sup>. — Пор. **трут**<sup>1</sup>, **тряд**.

**труїзм** — див. **трюїзм**.

**труїти**, [троїти] «труїти», [труїти] «тс.» Нед, [трійка] «отрута Г; труїння ВеЗн», [трійло] «тс.» Г, ВеЗн, [троїна] «отрута», [троїк, троїн] «тс.», [троїккі] «вид отруйних грибів» О, [труїзна] «отрута» Корз, [трійка] «тс.» О, труїння, трунок «отрута», трюта СУМ, Нед, трюїзна, трюїна, трюївка, [трюїка] «тс.», [трюїник] «отруювач», трюїний, трюїний, [трюїний] «отруйний, отруєний» Нед, [втроїти] «отруїти» Ж, [затроїти] «тс.» Ж, затруїти «отруїти; [наситити отрутою; заразити]», натруїти, [строїти] «струїти», отруїти, [отрїї] «отрута», [отрїїниця] «отруйниця» Ж, [отрїва] «отрута», отрїїник, отрїїність, отрїта, отрїїтник, отрїїтність, отрїювання, отрїювач, [отрїя] «отрута», [отрївний] «отруйний», отрїїливий, отрїїний, отрїїтний, [утрїїний] «отруйний» ВеЗн, протруїти, протрїєння, протрїїник, протрїювання, протрїювач, протрїєний, протрїювальний, [строїти] «отруїти» Нед, струїти, стрїєний; — р. травіть «перетравлювати (їжу); споживати; знищувати отрутою», бр. травіць «перетравлювати», атрїта «отрута», др. трути, трову «тратити», трїти, трїю «тс.», п. truś, truje «труїти; знищувати; споживати», ч. [trut', truju] «труїти», слц. trovit' «тратити; споживати», нл. tśuś, tśuju «бути позбавленим, втрачати», болг. трїва «отруюю», отрїва «отрута», м. трује «отруюю», схв. трївати, трїєм «труїти», др. тров «отрута», слн. trováti, trıjeŋ «труїти», стсл. травити, травлж «поїдати»; — псл. truti, trovŋ «споживати, витратити, перетравлювати; труїти» пов'язане чергуванням голосних з ітеративом traviti «травити». — Фасмер IV 91—92; Черных II 255; Brückner 575, 577; Machek ESJČ 650; Schuster-Sewc 1550; Trautmann 330; Pokorny 1072—1073. — Див. ще **травіти**. — Пор. **трава**.

[труляти] «штовхати» Нед; — очевидно, результат контамінації основ

[трюїти (трюїати)] «тс.» і турляти «тс.». — Див. **труїти**, **түїти**. — Пор. **дрюїти**.

**трумбета**, *трумбетати*, *трумбитати*, *трумбитати* — див. **трембіта**.

[**трумкати**] «зачіпати пальцями струни; починати плакати (про дитину); безперервно нити, боліти (про втомлені ноги)» Корз, [трюмкати] «бринькати»; бр. [трумкаць] «тринькати, грати; плакати, ревити, нити; невиразно вимовляти», [трумкало] «скрипка»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тринькати*<sup>1</sup> (пор.).

**труна** «домовина», [трюмо, трюмна, трюмо] Нед, трюна, трюно Нед, трюнов «тс.», [трюмчина] (зменш. до [трюмна]) Корз, [трюнка] «маленька труна», [труїна Нед, труїна Нед, трюновка, трюновка], трюночка, [трюнце Нед] «тс.», [натрюмник] «покривало для труни», [натрївник Ж, ВеЗн, натрївник] «тс.»; — р. діал. бр. *труна* «домовина»; — запозичення з польської мови; п. trumna «труна», ст. truna, trunna, [truħta, truġta] «тс.», як і вл. нл. truna «ящик, скриня», походить від нвн. [truhne] «скриня, домовина», Trühe «ящик, скриня», свн. truhe, двн. truha «тс.», пов'язаних з нвн. Trog «корито», нн. trügge «тс.», норв. trygja «кошик для риби», що зводяться до іє. \*dereġ(o)- «дерево». — Москаленко УІЛ 30; Фасмер IV 109; Brückner 577; Schuster-Sewc 1538; Kluge—Mitzka 794. — Пор. **дерево**.

**трунок**<sup>1</sup> «напій; [горілка]»; — бр. [трунак] «алкогольний напій»; — запозичення з польської мови; п. trunek «напій», ст. trunk, trank, як і ч. заст. trunk, truňk, truněk «тс.», слц. [trúnok] «алкогольний напій», вл. нл. заст. trunk «напій», походить від нвн. Trunk «напій», пов'язаного з trinken «пити», спорідненим з днн. drinkan, снідерл. гол. drinken, дфриз. drinka, дангл. drincan, англ. drink, дісл. drēkka, гот. drigkan. — Richardt 107; Sł. wyr. obcych 778; Brückner 578; Schuster-Sewc 1538; Mikl. EW 363; Kluge—Mitzka 790—791.

[**трунок**<sup>2</sup>] «шлунок, живіт», [*отрунок*] «шлунок», [*утрунок*] «тс.»; — неясне; можливо, результат контамінації назв *утроба* і *шлунок*; менш переконаливе пов'язання (Німчук 339) з *трунок* «напій» або з давнім *трути* «перетравлювати». — Див. ще *утроба*, *шлунок*.

**трунок**<sup>3</sup> — див. **труїти**.

**труп**<sup>1</sup> «мертве тіло», [*трупак*] «мертвяк Чаб; безпомічна людина» ВеУг, [*трупар*] «наглядач у морзі» Куз, *трупарня* «морг», [*трупіця*] «мертве тіло жінки; (лайл.) стара відьма» Нед, [*трупіне*] «гниття» Нед, [*труп'я*] (зб.) «труп», [*трупій*] «властивий трупу; який належить трупу», *трупний*, [*труповий*] «трупний; наповнений трупами», [*труп'яний*] «труп'ячий» Куз, *труп'ячий*, [*трупішати*] «трухнути, гнити, руйнуватися» Г, Нед, [*трупішити*] «тс.» Нед, [*стрипіти*] «розкластися» Нед; — р. *труп* «мертве тіло», [*трупіть*] «кришити», бр. *труп* «мертве тіло», др. *трупъ* «тс.; стовбур дерева; пеньок; побоїще», п. *trup* «труп», ч. слц. *trup* «тулуб; корпус; фюзеляж», вл. *trup* «струп», нл. *tšur* «тс.», болг. *труп* «труп; тулуб; тіло без голови і кінцівок; стовбур дерева», схв. *труп* «тулуб; корпус (корабля); пеньок, колода», слн. *trúp* «тулуб; корпус (корабля)», стсл. **троупъ** «мертве тіло»; — псл. *trupъ*; — споріднене з лит. *traupis* «ламкий, крихкий», *trupėti* «кришитися», лтс. *trupėti* «гнити, кришитися», прус. *trupis* «колода», гр. *трупáω* «свердлю»; іє. \**trou-p(o)*- «колода, пень», похідне від кореня \**ter-/treu-/trou-* (\**ter-/tr-*) «терти». — Фасмер IV 109; Черных II 266—267; КЭСРЯ 452; Brückner 578; Machek ESJČ 654—655; Младенов AİSIPh 36, 132; Skok III 516; Trautmann 326; Karulis II 433; Persson Beitr. 858; Pokorny 1071, 1074. — Пор. **струп**, **терти**, **труд**<sup>1</sup>.

[**труп**<sup>2</sup>] (зоол.) «трутень» ВеНЗн, [*трупак*] «тс.»; — п. *trup* «мертва бджола»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми [*трут*<sup>2</sup>] «тру-

тень» або результат контамінації [*трут*] «трутень» і *труп* «мертве тіло» (пор. укр. [*трупак*] «безпомічна людина» і «трутень», п. *trup* «мертве тіло людини» і «мертва бджола»). — Пор. **труп**<sup>1</sup>, **трут**<sup>2</sup>.

[**труп**<sup>3</sup>] (вигук на позначення крику крука), [*трупкати*] (про ворона) «кричати»; — п. [*trup*] (крик ворона, що віщує смерть); — афективне утворення, в основі якого лежить звуконаслідувальний вигук *кру* на позначення крику того самого птаха, під впливом народних забобонів зближений з *труп* «мертве тіло». — Див. ще **крук**<sup>1</sup>, **труп**<sup>1</sup>.

**трупа**; — р. *трупна*, ст. *труп*, бр. болг. м. *трупна*, п. ч. заст. нл. *trupa*, схв. *трупна*, слн. *trúpa*; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. *Túrpe*); фр. *troupe* «грумада, натовп, банда», ст. *troupe* походить від пізнюлат. *trouppus* «гурт» і далі від франк. \**rop* «група», що виникло внаслідок метатези з \**rop* «натовп, гурт, село», спорідненого з дангл. *þorp*, *þor*, англ. *thorp* «село» (іст.), нвн. *Dorf* «село», кімр. *treb* «житло», лит. *troba* «будівля», лтс. *trāba* «тс.». — СІС<sup>2</sup> 849; Черных II 267; Фасмер IV 109; Kopaliński 1001; Dauzat 729, 730; Kluge—Mitzka 794—795; Klein 1656, 1658.

**трупахі**, *трупеші* — див. **струпехі**.

[**трупесок**] «сухі тріски для розпалювання» Л; — бр. [*трупесок*] «друзки, тріски»; — результат видозміни назви *трупсок* «дрібний хмиз» (див.).

[**трупіш**] (ент.) «пілкульник, *Byrrhus*» Нед; — очевидно, результат утворення назви жука на основі п. *truposz* «труп», спорідненого з укр. *труп* «мертве тіло», назва мотивована тим, що при тривозі цей жук підтягує до тіла ніжки і завмирає, ніби неживий. — Горностаев 129. — Див. ще **труп**<sup>1</sup>.

[**трупішати**] «трухнути, тліти, гнити, знищуватися» Г, Нед, [*трупішити*] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. *trupieszec* «мор-

щитися, порохнявіти, не розсипаючись; гнити», *trupieć* (майже виключно про дерево) «гнити» пов'язані з *trup* «труп». — Див. ще **труп**<sup>1</sup>.

**трус**<sup>1</sup> «боягуз», [*труса*] «страх» Нед, [*труса́к*] «боягуз» Нед, *труслівий* «боягузливий, легкодухий», [*труслівенький*] (зменш.) Нед, [*трусаватий*] Нед «тс.», [*трúсно*] «боягузливо» Нед; — р. *трус*, бр. [*трус*], др. *трусъ* «трясіння; трепет», стсл. **тръсь** «тс.»; — очевидно, псл. [*trusъ*] «страх», пов'язане з *trōsъ* «трясіння», *tręsti* «трясти»; пор. п. *truchliwy* «боязкий, боягузливий», вл. *truchły* «боязкий, смутний», нл. *tšuchły* «соромливий, малодушний; боязкий, смутний», лтс. *traušatiëš* «боятися». — Фасмер IV 109—110; Черных II 267; Schuster-Sewc 1536; Mühl.—Endz. IV 227. — Пор. **трус**<sup>2</sup>, **трясті**.

[**трус**<sup>2</sup>] (орн.) «страус, *Strutio camelus* L.» Нед, [*трусько*] «тс.» Шарл, [*трúсэвий*] «страусовий» Г, Нед; — результат спрощення форми *трусъ* «тс.» (див.).

**трусі** «короткі штани», *трусенята*, *трúсики*; — бр. *трусы*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *трусы* виводиться від англ. *trousers* «штани», фр. *trousses* «тс.»; наголос на останньому складі і кінцеве *-ы* в російському слові пояснюються впливом р. *штаны*. — Черных II 267; Фасмер—Трубачев IV 110.

[**трúсим**] «грудень»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *трусіти*; припускається також (Німчук 86—87) можливість зв'язку з [*просімець*] «грудень; січень», [*просінець*] «тс.» як їх деформації.

**трусіти** «трясти, розсівати; робити обшук; [кришити Нед], *трусітися*, *трусніти*, *трусоніти*, [*трусювати*] «трусити» Нед, [*трукніти*] «труснути», *трус* «трясіння; сум'яття; обшук», [*труса*] «сум'яття, тривога», *трусаніна*, [*трусеніця*] «обшук» Нед, *трусільник*, [*трúсини*] «рештки» Нед, [*трусінка*] «крихта» Нед, [*трусій*] «той, хто трясє Нед; той, хто робить обшук

Г, Нед», [*трúска*] «обшук», [*трусніця*] «лихоманка», [*трусня*] «трусіння, трясіння» Куз, [*трусній*] «який стосується трусіння» Куз, *трусський*, *трúсько*, *труськом* «дрібною рисою», *трусцем*, [*трушкá* НикНикТрЛ, *трúшки*, *трúшкóм* тж] «тс.», *витрушувати*, [*натрус*] «зерно, змішане з соломом після молотби», [*натруска*] «тс.; посудина, з якої насипали порох на поличку стародавньої рушниці, ріг-порохівниця», *натруска* «натрушування; догана, прочухан» СУМ, Нед, [*натрусом*] «(про мірвання сипких тіл) не ущільнюючи зверху, задовольняючись тим, скільки ввійде при насипанні», *обтрусувати*, [*одтрусіти*] «відсипати» Нед, *отрусувати*, [*перетрус*] «перетрушування» Куз, *перетруска*, [*пітрусхе*] «риссою» Корз, [*пóтрус*] «струс» Куз, [*потрусіни*] «зібрання близьких гостей на другий день після бенкету», *притрусувати*, *протрусувати*, *розтрусувати*, [*розтрус*] «огляд» Куз, *розтруска*, *розтрусувач*, *розтрусний*, *трус* «поштовх; переполох; [суета, сум'яття; струшування плодів з дерева і самі струшувані плоди]», [*струсаніна*] «тс.», *утруска*; — р. *трусіть* «трясти, сипати; бігти рисою», *трусіться* «трястися, боятися», бр. *трусіць* «трясти; шукати», *трусіца* «сипатися; тремтіти», др. *трусити* «обтрусувати», ч. *trousiti* «сипати», *trus* «слід», слц. *trúsit'* «сипати», *trus* «слід», вл. *trusyc* «посипати, розсипати, розсівати», нл. *tšusyš* «трясти», болг. *тръс* «рись», схв. *трúс* «землетрус», слн. *trósiti* «розсипати», стсл. **тръсь** «землетрус»; — псл. *trōsiti*, форма каузатива до псл. *tręsti* «трясти»; менш переконливе виведення (Schuster-Sewc 1539—1540) від псл. \**trōs(k)*-, \**trus(k)*- < іє. \**treu(n)s(k)*- «розтирати, розсівати, розсипати, подрібнювати», звідки виводиться також псл. *trōx*-, *trux*-, укр. *трукá*, *трúхлий*. — Фасмер IV 102, 110; Черных II 268; Machek ESJČ 653; Pokorný 1092—1093. — Див. ще **трясті**. — Пор. **трось**, **трукá**<sup>1</sup>, **трúхати**. **трусск** — див. **трúсок**.

[**трускавка**] (бот.) «суниця, полуниця, *Fragaria L.*» О, [труска] мн. «*Fragaria collina Ehrh.*» Мак, [труска́вки] «полуниця» ЛексПол, [труска́вчина] «ягода полуниці» ЛексПол, [траска́вка] «*Fragaria elatior Ehrh.*» Мак; — бр. *труска́лкі*, [труска́ўкі, траска́ўкі, траска́лкі], п. *truskawka*, ч. [truskavec, troskavec], ст. *truskavicě*, слц. [truskavec, truskavica], truskavky, вл. *truskalca*, слн. [troska, troskalica, truska, truskalica, truskavice, truskovec]; — похідні утворення від звуконаслідувального кореня *trusk-* «тріск; хруст; гуркіт; шелест; ляскання (батого)», пор. укр. р. [труска] «тріск», п. [trusk] «тс.» та ін.; єдиного пояснення мотивації назви немає; найпростіше було б припустити, що назва зумовлена тріщанням на зубах насінин плодів при їх розкушуванні; назва пояснюється тим, що при зриванні ягід чується специфічний шум (Machek ESJČ 655; Schuster-Sewc 1538—1539), або тим, що полуниця має ламке листя і названа за легким його тріском; аналогічні назви полуниць розвинулися в різних мовах від різних звуконаслідувальних дієслів і мають спільну мотивацію; пор. укр. [хруска́вка, хруска́вка] (від *хрускати, хрустити*), ч. [praskavec, praščák], *chrustavec*, слц. *druzgavica*, вл. [ruskelcy], болг. [праскавица], лит. *braškė* (від *braškėti* «хрускати»), нвн. *Knackbeere* (при *knacken* «хрустити»). — Вісюліна—Клоков 207, 209; Нейштадт 319; Анненков 146; Brückner 578; Machek Jm. rostl. 104—105; Симонович 201. — Див. ще **трусок**. — Пор. **трас, тріск**.

**трускати** — див. **трусок**.

[**трускунець**] (орн.) «чирок тріскунок, *Querquedula (Anas) querquedula L.*» Дейн; — похідне утворення від [труска́ти] «тріщати», паралельне до [тріску́нка] Шарл, *чирок тріскунок*, р. *чирок трескунок* «тс.»; назва зумовлена голосом птаха, що сприймається як гаркаве, тихе, «дерев'яне» *кер-р-р*. — Птицы СССР 95—96. — Див. ще **трусок**. — Пор. **тріскуничик**.

[**труслін**] (бот.) «волошка скабіозовидна, *Centaurea scabiosa L.*»; — неясне.

[**трусовина́**] «мокра, заболочена низина; драговина» Ч, [трусина́] «трясовина» Л; — похідне утворення від *труситися, трясинá*, паралельне до *трясовина́*, похідного від *трястися*, з тією самою мотивацією; можливо, виникло на основі [трясовина́] як пізніший варіант. — Див. ще **трусити**. — Пор. **трясті**.

**трусок** «дрібний хмиз; сухі тріски; [дрібні тріски, що відлітають, коли рубають дрова Г; дерев'яний дріб'язок, переважно відходи після обтісування Ме; дрібно порубане гілля До]», [труска] «тс.»; дрібно побиті гілки, лозиння ЛЧерк; тріск сухих рослин під ногами, самі ці рослини, сухі гілки дерев Шейк», [трусня́к] «сухі гілки, сушняк, хмиз» Л, [труска́ти] «тріщати, хрустити Г, Нед; хлопати Шейк; голосно ударяти Нед», [труска́ти собою] «багато працювати; неспокійно бігати» Нед, [труска] (вигук для позначення моменту тріскання, тріщання) Нед; — р. [трус] «трусок», [труска] «тріск, хруст, хмиз», бр. [труска́к] «тонкі гілки, тріски», [труска] «дрібний хмиз», [труснік] «хмиз, тріски», [трусобчык] «дрібний хмиз», [труснуць] «тріснути», др. *трускъ* «тріск», п. [trusk] «шелест, хруст, тріск», [trzusk] «тс.», слц. [truskat'] «тріщати», *trust'at'*, *truštit'* «тс.», вл. *trusk* «розкидані шматки», болг. *тръскам* «трясти; грюкати (дверима)»; — псл. \*trōskъ/truskъ, пов'язане з \*trōskati «відокремлювати; тріскатися, розриватися; тріщати, гуркати», паралельне до *trěskъ* «тріск», \*druzgati «з тріском ламати, трошити». — Фасмер IV 110; Brückner 578; Schuster-Sewc 1539. — Пор. **друзки, тріск**.

[**трусь**] (зоол.) «кріль, *Lepus cuniculus*», [трусня́] (дит.) «кролик» Чаб, [трус] «кріль» Чаб, Л, До, [труска́к] «тс.», [трусеня́] «кроля» Чаб, [трусета] «кролята» ВеНЗн, [трусик] розм. «кролик», [трусичя́] «кролиця» Чаб,

ВеНЗн, [труска] «тс.» Дор, [труснік] «заець», [труска] «королиця О; молодий кролик» ВеУг, [трусьок] «кріль; молодий кролик» ВеУг, [трусся] дит. «кролик Чаб; кроленя О», [трусяк] «кріль» НЗ УЖДУ 14, [трусятник] «приміщення для кролів; кролівник» Чаб, [трусятниця] «королівниця» Чаб, [трусха] «кролик», [трусхання] «тс.», [трусячий] «королячий» Чаб, [трунь-трунь] (вигук для підкликання кроликів) Чаб, [трусь-трусь] «тс.»; — р. [трус] «кролик», бр. *трус*, п. *truś*, *trusia*, ст. *truška*, [trus, truska, trusz] «тс.», *truś* *truś* (вигук для підкликання кроликів), слц. *trus-trus* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *трусіти(ся)*; початково значення «той, хто труситься»; можливо, слово походить з дитячої мови. — Фасмер IV 109—110; Брандт РФВ 25, 31; Вгückner 578.

[трусь-цькє] (вигук, яким відганяють овець) Мо, [трусь-трусь] (вигук для підкликання кролів); — п. *truś-truś* «тс.»; — складне утворення, очевидно, пов'язане з *тпрусь*, *тпрус*; до другої частини пор. [цік] — вигук, яким підганяють овець. — Пор. **тпрусь**.

**трут<sup>1</sup>** «гніт або висушений гриб-трутовик, який займається від іскри і використовується для викресування вогню; (бот.) трутовик, *Polypogus Mich.* Мак; губка несправжня, *Fomes igniarius* (L.) Gib. (*Plurergus igniarius* L.) Мак, Нед», *трутник* «гніт; гриб-трутовик», *трутняк* «трутовик» Мак, *трутовік* «гриб, що паразитує на деревах», *труттові* «гриби, *Polypogaceae*», [отрут] «зоряний пил; астероїд» ВеЗн; — р. *трут*, др. *трудъ* «деревна губка», ч. *troud* «трут», [trúd] «порохня», [trúd-nět'] «трухлявити», ст. *trúdný* «спалений», слц. *trúd* «трут», болг. *трът*, схв. *трѹд*, слн. [trôd] «тс.», стсл. **трждъ** «деревна губка»; — псл. *trqđъ*, очевидно, «гниль»; — зіставляється з лит. *trandès* (*trandė*) «личинка моли; деревний черв'як», *trendėti* «бути побитим міллю або поточеним черв'яками», *tre-*

*nėti* «псуватися», лтс. *trėnėt* «псуватися, гнити», дінд. *trpátti* «розколює, відкриває, продірявлює», гр. *τερηδών* «деревний черв'як»; припускається можливість зв'язку з *труд* «робота», др. *трудъ* «хвороба», стсл. **трждъ** «тс.», п. *trąđ* «проказа, парша, струп», схв. *трѹт* «налив на пальці руки», слн. [trôd] «кольки» (Bulat AfSlPh 37, 470), які зіставляються, в свою чергу, з гол. *stront* «кал» (Uhlenbeck 115). — Фасмер IV 110; Вгückner 575, 577; Machek ESJČ 653; Skok III 514—515; Trautmann 328; Būga KZ 52, 285; Zubatý AfSlPh 16, 416; Mühl.—Endz. IV 230, 250. — Пор. **трут<sup>1</sup>**.

**трут<sup>2</sup>** (ент.) «трутень; самець бджоли», *трутень* «тс.», [труттик] зменш. Нед, *трутівка* «робоча бджола, з яєць якої виходять трутні», *трутнівка* «щільник з комітками, з яких виводяться трутні; окрема така комітка», [трутньовка] «бджола-трутівка Чаб, ЛексПол; комітка, з якої виходить трутень ЛексПол», [трутівка] «трутівка Чаб, ЛексПол; комітка, з якої виходить трутень ЛексПол», [труц] «трутень» ВеУг, ВеНЗн, [труп, трупак] «тс.» ВеУг, [трутовій] «властивий, належний трутню» Нед; — р. *трутень*, бр. *трутень*, п. *truteń*, ст. *trucień*, *trąđ*, [trut, trąđ, tręđ, tręť, trynd], ч. *trubec*, ст. *trup* «тс.», [trút, trut', trout] «вид комахи», слц. *trúd* «трутень», вл. *truta*, нл. *tšut*, болг. *търтей*, *трут*, м. *трут*, схв. *трѹт*, слн. *trót* «тс.»; — псл. \**trqťъ*/*trutъ*, [\**trqđъ*]; споріднене з лит. *trānas* «трутень», лтс. *tran(i)s* «тс.»; зіставляється далі з нвн. *Drohne*, свн. *trėne*, двн. *trėno*, снн. *drāne*, *drone* «тс.», пов'язаними з нвн. *dröhnen* «гудіти», що зводяться до звуконаслідувального кореня іє. \**dher*(eu)-//*dhren*- «гудіти, дзижчати, бурмотіти, бурчати». — Фасмер IV 111; Вгückner 578; Machek ESJČ 654; Schuster-Sewc 1540—1541.

[трут<sup>3</sup>] «купа; натовп; зграя» Нед; — р.-цсл. **трѹтъ (трѹтъ)** «велика кількість», стсл. **тржтъ** «тс.»; — реконструється псл. [\**trqťъ*] < \**tronkto-* і зі-

ставляється з лит. *traĩksmas* «гул, тиснява», *trankùs* «вибоїстий», *treĩkkti* «ударити з гуркотом», днн. *thringan* «давити, тиснити», дісл. *řrõngř* «вузький, тисний», ірл. *trét* «стадо». — Фасмер IV 110. — Пор. **трүтити**.

[**трүтити**] «штовхнути, пхнути», [**трүнути**] «торкнути; штовхнути Куз», [**трүчати**] «штовхати, пхати, спихати, відштовхувати», [**трүчатися**] «штовхатися», **втрүтитися**, [**втрүтовати**] «втрючати» Ме, **втрүчатися**, [**втрүчити**] «втрютити» Ж, [**втрүчарний**] «проникливий; нав'язливий, набридливий» Ж, **втрүчання** СУМ, [**вітрүтити**] «виштовхати Ж; вигнати; відібрати», [**вітрүтитися**] «знесиліти» Я, [**витрүчувати**] «виштовхувати Ж; виганяти; виривати, відбирати», **відтрүчувати**, [**відтрүть**] «болячка, нарив», [**натрүчувати**] «наштовхувати, напихати», [**натрүчуватися**] «нав'язуватися (комусь)» Ж, [**натрүта**] «насильство, примус; поштовх» Ж, [**натрүтство**] «нав'язливість» Ж, [**потрүтити**] «штовхнути; погнати», [**потрүчити**] «тс.», [**потрүчати**] «поштовхати», [**розтрүтити**] «розштовхати», [**розтрүчати**] «тс.», [**розтрүчувати**] «розштовхувати», [**стрүтити си (болечку)**] «відчувати біль усередині (після носіння вантажу)» О; — р. [**трүтїть**] «давити, штовхати», др. **потрүчати** «бити», п. *trąsíc* «штовхнути, стукнути, зачепити, злегка вдарити, ткнути, штурхнути», *trąsac*, ч. [*troutiti*] «штовхнути», схв. *trůňati* «кидати, штовхати»; — псл. *trõtiti* «штовхнути», пов'язане з [\**trõt*] «натовп, велика кількість». — Фасмер IV 110, 111; Brückner 575; Skok III 514; Mikl. EW 362; Trautmann 328; Pedersen Kelt. Gr. I 81. — Див. ще **трут**<sup>3</sup>.

**трукá**<sup>1</sup> «потерть, порохня; [подрібнене сіно]», [**труква**] «гниль у дереві, труха» Пі, [**трукла**] «гнила колода» Пі, [**трукліна**] «порохня Г, Шейк; гниле дерево Нед», [**труклб**] «тс.», **труклявіна** «[тс.]; що-небудь трухляве», **трукляк** «шматочок трухлявого дерева, який у темряві світиться; (перен.) дуже ста-

ра людина; (ент.) жук, що живе під корою дерев і живиться комахами-шкідниками», **труклятина** «трухлявина; [запах гнилі Куз]», [**трукляччина**] КІМ, [**трукляччя**] КІМ, [**трукш**] «гниль» Нед, Шейк, **труклєнький**, **труклий**, **труклявий**, [**труклявінний**] «трухлявий» Куз, [**трукнявий**] КІМ, [**труклий**] «трухлий» Нед, **трукліти**, **труклявіти**, [**трукніти**] «гнити, трухнути», **трукнути**, [**трукнути** Нед] «тс.», **витрукати**, **витрукнути**, [**отруклий**] «потрухлий» Ж, [**отрукнути**] «згнити, струхлявіти; стомитися, виснажитися, стати приголомшеним» Ж, [**потрук**] «потерть; порохня Нед», **потруклий**, **перетруклий**, **притруклий**, **притрукнути**, **притрукти**, **протруклий**, [**протрукніти**] «протрухлявіти» Нед, **струклілий**, **струклявілий**, **струкнілий**, **струкнявілий**, [**структи**] «струхлявіти, струхліти»; — р. **трукá**, **труклий**, **труклявий**, **трукнуть**, бр. [**трукá**] «потерть», [**труклє**] «порохня», [**трукля**] «тс.», [**труклы**, **труклявы**, **трукнець**], др. **трукъ** «прілий, трухлявий, похмурий», п. [*truchleć*] «порохнявіти; сохнути», ч. *trouch* «лісовий ґрунт», *trouchnivý* «трухлявий», слц. *trúchly* «тс.», вл. *trušenki* «січка, дрібний пил», болг. [*trúxъl*] «трухлий», схв. **трукá** «тс.», **трукнути** «трухлявіти; розкладатися», слн. *trohnéti* «гнити, розкладатися», стсл. **трукль**; — псл. *trux(l)-/trõx(l)-*; — споріднене з лтс. *trausls* «ламкий, крихкий», *trusét* «гнити, прити», *trust* «тс.», лит. *traušùs* «ламкий, крихкий», *traušėti* «зношувати», *traušti* «кришитися», далі з псл. *trąstý* «трость», *trąsiti* «трусити» і, можливо, *trupъ* «труп». — Фасмер IV 111; Schuster-Sewc 1536, 1540; Skok III 515; Būga RR I 489; II 632; Бранд РФВ 25, 31; Mladenov AfSlPh 36, 132; Zubatý St. a čl. I 2, 120—121; Karulis II 423; Pokorný 1026. — Пор. **трость**, **труп**<sup>1</sup>, **трусити**, **трусок**.

**трукá**<sup>2</sup>, **труканя** Г — див. **трусь**.

[**трукан**] (орн.) «індик, *Meleagris gallopavo* L.», [**трук**] «тс.» Шарл, ВеНЗн,

[*труханета*] «молоді індики, індичата», [*трушенета, трушета, трушинета*] «тс.», [*труханка*] «індичка», [*трушка*] «тс.» тж; — запозичення з німецької мови; н. Truthahn «тс.» складається з основ *trut-*, можливо, пов'язаної з снн. *drōten* «погрожувати», дангл. *drūtan* «розпухати від гордошів або гніву», дісл. *grūtna* «набрякати», і *hahn* «півень», спорідненого з дірл. *capim* «співаю», лат. *capo* «тс.», гр. *ἦ-κα-ός* «ранній співець, півень»; висловлювалася також думка, що нім. *trut-* імітує звуки, якими індичка підкликає індичат. — Kluge—Mitzka 282, 795.

[*трухліти*] «ціпеніти від страху» Нед; — р. (*с*) *трухнѹть* «злякатися», п. *truchleć* «слабнути, мертвіти, кам'яніти, дерев'яніти», *truchliwy* «лякливий, зляканий», *truchły* «тс.», *potruchleć* «перелякатися», ч. *truchliti* «сумувати, журитися», *truchlivý* «смутний, зажурений», слц. *trúchly*, *truchlivý* «тс.», *trúchlit'* «сумувати»; — реконструюється псл. *trux-* або *truxl-* зіставляється з лтс. *traušātiės* «боятися», сірл. *trúag* «смутний»; пов'язується також (Brückner 577) з укр. *трухлий* «крихкий»; існує думка (Фасмер IV 112), що р. (*с*) *трухнѹть* є недавнім утворенням, пов'язаним з *трусити* «боятися»; в такому разі укр. [*трухліти*] може бути запозиченим з польської мови. — Фасмер IV 109—110, 112; Brückner 577; Machek ESJČ 654; Mikl. EW 363.

[*трухляк*] «друшляк» Чаб, [*трюхляк*] «тс.»; — р. *трушляк* «вид сита»; — результат видозміни запозиченого *друшляк*. — Фасмер IV 112. — Див. ще *друшляк*.

[*труц*] «трутень» ВеНЗн, ВеУг; — очевидно, результат видозміни форм *трут*, *трутень* під впливом п. ст. *truceiē* «тс.». — Див. ще *трут*<sup>2</sup>.

[*трючка*] (орн.) «горлиця звичайна, *Streptopelia turtur* L.» Шарл, Куз; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*туркавка, туркочка, прюкавка*] «тс.» Шарл, п. [*trukawka*] «голуб», пов'язане з *trukac* «туркати» (про голуба). — Пор. *туркавка*.

[*трущити*] «лущити» ВеЛ; — результат контамінації дієслів *трощити*, [*трускати*] «трішати, хрустити» і *лущити*. — Див. *луска*<sup>1</sup>, *троск*, *трюсок*.

[*трудо́ба*] «густий ліс; перевал; заглиблення, лощина, яма; печера розбійників» Нед, Ч; — р. *трудо́ба* «нетрі, хаші, густий непрохідний ліс, завалений буреломом, трухлявими колодами, хмизом»; — очевидно, пов'язане з [*трусск*] «хмиз, хруст». — Фасмер IV 112.

[*трудо́б*] (бот.) «*Hippomane mancinella* L.» Мак, Нед; — не зовсім ясне; очевидно, штучне утворення, пов'язане з *трудо́ти*, оскільки ця американська рослина дуже отруйна; можливо, складене з основ слів *трудо́ти* і *яблуко* (пор. схв. *отровни ябука* «тс.»). — Анненков 168; Симонович 234.

**трудо́зм** «загальновідома істина», *трудо́зм* «тс.»; — р. *трудо́зм*, бр. *трудо́зм*, п. *truizm*, ч. *truismus*, болг. *трудо́зъм, трю́йзм*, схв. *трудо́зам*; — запозичення з англійської мови; англ. *truism* «очевидна істина» утворене від *true* «вірний, правильний, правдивий», що походить від дангл. *trēowe* (*triewe*) «вірний, надійний», спорідненого з днн. *triuwi*, дісл. *tryggg*, гот. *triggws*, нвн. *treu* «тс.», лит. *drūtas* «міцний, сильний», псл. \**dervo* «дерево». — СІС<sup>2</sup> 849; ССРЛЯ 15, 1067; Kopaliński 1001; Klein 1659.

**трудо́к**, *трудо́кацтво, трю́кач, трю́кацький*; — р. *трудо́к*, бр. *трук*, п. *trick*, *trik*, ч. слц. *trik*, болг. *трик, трюк, м. трик*, схв. *трьк*, слн. *trik*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *truc*, букв. «спритність», походить від пров. *truc* або від арго іт. *trucco*, букв. «палка», можливо, германського походження; р. *трудо́к* виводилось також (Фасмер IV 112) від англ. *trick* «фокус, трюк, спритний прийом» (звідки походять форми з *-i*, (*-и*) західнослов'янських і південнослов'янських мов), яке пов'язують з фр. *trique* «трудо́к» неясного походження. — СІС<sup>2</sup> 849; Черных II 267; Kopaliński 997; Dauzat 730; Klein 1649.



**трюм;** — р. болг. *трюм*, бр. *трум*, слц. *trum*; — запозичення з голландської мови; гол. *truim* походить від *het ruim* «приміщення», де *het* — форма означеного артикля (скорочено 't) «воно, це», і *ruim* «трюм, простір», що походить від *sniderl. ruim* (*ruime*) «просторий», спорідненого з *днн. rūto*, *снн. rūt*, *двн. rūti*, *дфриз. дангл. rūt*, *дісл. rūtg*, *гот. rūts* «тс.», *снідерл. ruim* «місце», *дангл. rūt*, *днн. rūt*, *двн. rūt*, *нвн. Raum* «тс.», *англ. room* «кімната», можливо, пов'язаними з *лат. rūs* «земля», *ав. ravan-* «місце», *псл. ravyль* «рівний, плоский». — СІС<sup>2</sup> 849; Черных II 267; Фасмер IV 112; Горяев 378; Matzenauer 352; Vries NEW 5, 594; Klein 1356. — Пор. **рівний**.

**трюмо́** «високе стояче дзеркало; простінок між вікнами»; — р. болг. *трюмо́*, бр. *трумо́*, п. *tremo*, ч. *trumeau*, схв. *тримо*, слн. *trímó*; — запозичення з французької мови; фр. *trumeau* «простір між парою вікон; дзеркало, що займає цей простір» пов'язане, очевидно, з фр. ст. *trumeau* «товста частина ноги, джерелом якого, можливо, є франк. \*thrim «шматок», споріднене з *двн. свн. trum*, *дрит* «кінець». — СІС<sup>2</sup> 849; Фасмер IV 112; Kopaliński 995; Dauzat 731; Klein 1659.

**трюфель** «істівний гриб, *Tuber* (Mich.) Fr.», *трюфелі* мн. «назва шоколадних цукерок, які формою нагадують ці гриби», [*трюфель*] «трюфель» Куз, [*трюфля* Нед, Куз, *трюфля* Куз] «тс.»; — р. *трюфель*, бр. *трюфель*, п. *truffa*, болг. *трюфел*, схв. *трифла*; — запозичення з німецької мови; н. *Tüffel* через фр. *truffe* та іт. *truffa* зводиться до *оск.-умбр. \*tūfer*, *лат. tūber* «бульба, трюфель». — СІС<sup>2</sup> 849; Фасмер IV 112; St. wug. *obscuch* 778; Kluge—Mitzka 794.

**трюхати** «бігти або їхати риссю», *трюхати* СУМ, Г, *трюхикати*, *трюхикати*, [*трюхичити* КІМ] «тс.», *трюхик* (присудкове слово), *трюх-трюх* «тс.»; [вигук для вираження бігу коня риссю], *трюх-трюх* «тс.», *трюхій-*

*трюхій*, *трюхій-трюхій* Шейк, *трюхій-трюхій* «тс.», [*трюхія*] «кінська мала рись» Бі, [*трюх*] «рись, кінський біг», [*трюхцём*] «труськом», [*трюшки*] «тс.» ЛексПол, [*трюшкóm*] «риссю», [*трюхачка́*] «нешвидко, дрібним кроком (бігти)», [*трюхій*] «тс.» Г, Нед, [*трюхóm*] «риссю», [*трюшкóm*] «тс.», [*вітрюхати*] «відійти, прийти до пам'яті» Я, [*навтрюхій*] «бігом» Г, Ж; — р. *трюхати* «трястися», *трюх-трюх* (вигук, який передає їзду риссю), бр. *трюхаць* «бігти, їхати риссю», [*трюхам*] «риссю», [*трюхóm*, *трюшка́*, *трюшкóm*] «тс.»; — очевидно, афективне утворення, що виникло в східнослов'янській період у зв'язку з дієсловом *trusiti* (< псл. *trpsiti*) на ґрунті його семантичного компонента «трясти» (пор. укр. *труськóm* «риссю», р. *трусця́* «рись»). — Shevelov Hist. phonol. 639; Фасмер IV 110, 112; Brückner 577. — Див. ще **трусіти**.

[**тряд**] «хвороба, нездужання» Нед, Пі; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з польської мови; п. *trąd* «чорвоність обличчя; парша; лепра» пов'язане з п. *trud*, спорідненим з укр. *труд*. — Brückner 575; Zubatý St. a čl. I 2, 121. — Див. ще **труд**<sup>1</sup>. — Пор. **труд**<sup>2</sup>, **трудова́тити**.

**трям**, *трямо́к* — див. **трам**.

[**тря́пка**] «ганчірка Нед, О; віхоть для миття посуду Чаб; клопоть; лахміття; нитка, бахрома Нед», [*тра́па*] «ганчірка» Л, [*трапі́ца*] «брудна ганчірка» Корз, [*трапка́ч*] «виплетена або виткана з латок ковдра чи рядно» Л, [*трапкун*, *трапошник*] «тс.» Л, [*трепка́ч*] «рушник з домотканого полотна» Л, [*тре́нци*] «дрантя, клапти» Нед, [*тре́п'ях*] «бахрома», [*тря́пичка*] «ганчірка» тж, [*тря́пошник*] «збирач ганчіря та іншої утильсировини» Чаб, [*тря́пушник*] «тс.»; чоловік, хлопець, який дуже любить наряди» Чаб, [*тря́пушниця́*] «дружина збирача ганчіря; жінка, дівчина, яка любить наряди», [*тря́пична́*] «ганчірка, клопоть» Нед, [*тря́п'я́*] «ганчіря, лахміття Нед, Чаб»,

[*тряпчаний*] «виготовлений з ганчір'я» Чаб, [*пóтряпки*] «бахрома» Нед; — р. *тряпка*, бр. [*тра́пка*] «ганчірка», *трапкáч* «великий рушник з бахромою на кінцях; [бахрома, витріпані нитки]», [*тра́п'е, трап'е́*] «лахміття», др. *тряпъ-ка* «бахрома»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *три́пати*, [*стри́пки*] «торочки»; в такому разі **я** замість **і** (р. **е**) з'явилося в результаті експресивної назалізації; зіставляється з п. *strzępka* «польовий хвощ», *strzępić* «мочалити», ч. *třapec* «китиця, китичка», *střapec* «тс.», *střepiti* «розмочалювати», сл. *strapes* «бахрома, пучок», нл. *tsumplis se* «розтріпуватися». — Фасмер IV 112—113; Черных II 267—268; Горяев 375; Machek ESJČ 585; Schuster-Sewc 1550; Абаев Пробл. ист. и диал. 12—13; Mikl. EW 325, 361; Pokorny 1094. — Пор. **стра́пи, тріпати**.

[**трясиду́па**] (орн.) «плиска, Motacilla» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*trzęsidupa, trzęsidupka*] «тс.» утворене з основ *trząść* (*trzęsi*) «трясти» і *dupa* «зад»; мотивація та сама, що і в *трясогу́зка*. — Strutyński 106. — Див. ще **ду́па, тря́сті**.

[**тря́ска**] (бот.) «хвощ, Equisetum L.»; — очевидно, пов'язане з ч. [*třaslice, střaslička, (s)třaslavica, třaslena*], результатами видозміни форми *přeslička* «тс.», похідної від *přeslice* «прядка» (за подібністю стебла хвоща до кужіля, пор. укр. [*пряду́ха*] «хвощ багровий, E. heleocharis (E. limosum)», п. [*prząśka*] «хвощ», болг. діал. м. *преслиця*, схв. *прёслица*, слн. *préslica* «тс.», пов'язані з *прясти* < псл. *pręsti*). — Machek Jm. rostl. 28; Симонович 182—183. — Див. ще **пря́сти**. — Пор. **ку́ділка**.

**тря́скати** «ляскати; [шльопати (черевиками)] Шейк», [*тра́скати*] «тс.», [*траскотáти*] «ляскотати» Нед, [*траскоті́ти* Нед, *тряскоті́ти* Нед] «тс.», *тря́снути*, [*тра́снути*] «ляснути; ударити» (про грім) О, [*трас*] (вигук для передачі тріску, гуркоту, шуму) Нед, [*трась*] (вигук для вираження звуку

від переламування чогось твердого) Шейк, [*траск*] «звук від удару батога; биття, побої» Нед, *тря́скало* «знаряддя, прилад, за допомогою якого утворюється тріск, шум», [*тра́скало*] «тс.; підвішений кусок заліза, який від вітру вдаряє об дерево, видаючи дзенькіт, для відлякування диких свиней О», [*тряскóтало*] «тс.» О, *тря́скіт*, *тра́скіт*, [*траскій*] «траскаючий» Нед; — п. *trząskać* «тряскати», ч. *třaskat* «з тріском вибухати», сл. *traskavý* «вибуховий»; — псл. [*traskati*], звуконаслідувальне утворення, паралельне до *třeska-ti* «тріскати»; пов'язання з вл. *třeskać* «тремтіти», нл. *tšeskaś* «трясти» (Schuster-Sewc 1542) помилкове. — Пор. **тріск**.

**трясові́на** СУМ, Нед, [*трасі́на*] «трясовина» Л, [*трасові́на* Шейк, *тресі́я* Ч, *тресечка* О, *тресу́чка* О, *трясáвіна* Г, Нед, *трясáвиця* СУМ, Нед, *трясáчка* О, *трясі́ло* О, *трясíльце* Ч] «тс.», [*трясíна*] «тс.; водяні рослини Нед», [*трясíна*] «трясовина» Ч, *трясовíння*, [*трясовíця*, *трясу́н* Ч, *трясу́чка* Ч, О, *трясíвина*] «тс.», *трясовíнний*, *трясу́чий*; — р. *трясі́на* «трясовина», бр. [*трасі́я*], п. *trzęsawica, trzęsawisko*, болг. *тресáвище* «тс.», схв. *трёсетiште* «торфове болото», *трёсава* «торф»; — похідне утворення від *трясті(ся)*; назви пояснюються тим, що мокра болотиста земля угинається, трясеться під ногами; пор. *драгвá* «трясовина, болото», *драговíна* «тс.», похідні від псл. *dręgati* «дрижати, трястися». — Черных II 268; Brücker 579. — Див. ще **тря́сті**. — Пор. **драгвá, трусовíна**.

[**трясолу́пки**] (бот.) «грицики звичайні, Capsella bursa pastoris Moench.», [*трясилі́пки*] «тс.» Мак; — очевидно, складне утворення з основ *трясти* і *лупити*; назва може бути зумовлена тим, що сухі плоди рослини — стручечки розкриваються (лускаються), коли рослина трясеться від вітру; пор. сл. *lušćes* «тс.». — Лік. росл. Енци.

дов. 128; Нейштадт 292; Анненков 394.  
— Див. ще **лупіти**, **трясті**.

**трясті** СУМ, Нед, [трасті] «трясти» ЛексПол, [трясть] «тс.» Л, [трятійся, трясніти, трясоніти, трясаніця] «солома з сіном; дрібна солома; холодець» Нед, [трясеніця] «тс.» тж, *трясілка* «трясильна машина», [трясіло] «палиця, якою витресають з клоччя терміття» О, *трясильник*, *тряска*, [трястя] «трясця», *трясін* «пристрій для транспортування сипких тіл; член релігійної секти», [трясуха] «лихоманка» Нед, [трясу́чка], *трясця*, [тра́сьтя Нед] «тс.», [трісунке́] «сливи, що легко струшуються» ВеБ, *трясильний*, *трясінний*, *тряскій*, *витряса́ти*, *витряса́тися*, *перетря́ска*, [потря́сті] «помчати (в танці)», [потряса́йко] «той, що трясеться» Нед, [потряса́йло] «тс.» Нед, [пóтряска] «вид танцю», [пóтрясок] «сильце» Нед, [рóзтрясок] «розвал, безладдя» Нед, *стря́ккі* «(солом'яна) потерть»; — р. *трястí*, бр. *трэ́ці*, др. *трясти*, п. *trząść*, *trzęsie*, ч. *třásti*, *třesu* (*třasu*), слц. *tríast'*, вл. *třasć*, нл. *tšěsć*, болг. *тресá*, схв. *трэ́сти*, слн. *trestí*, стсл. **трести**; — псл. *tręsti*; — очевидно, результат контамінації іє. \*tremo-, представленого в гр. *τρέμω* «тремчу», лат. *tremo* «тс.», лит. *trĩmti* «тремтіти від холоду», *trėmti* «звалити», тох. А *trām-* «тремтіти», В *tremen* «тремтіння», алб. *trëmp*, *trem* «лякаюся», днн. *thrimpan* «стрибати, скакати», та іє. \*tresō-, що виступає в дінд. *trásati* «тремгить», ав. *tərasaiti* «тс.», гр. *τρέω* (< \*tresō) «тремчу», аорист *τρέσσα*; обидві основи походять від іє. \*ter-/tr- «тремтіти, битися». — Фасмер IV 113; Черных II 268; КЭСРЯ 453; Brückner 579; Machek ESJČ 656; Skok III 497—498; Trautmann 329; Walde—Hofm. II 701; Pokorny 1070, 1092—1093. — Пор. **тремтіти**, **трусіти**, **тряхнути**<sup>2</sup>.

[**трясу́лька**] (бот.) «рутниця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jacq.; (рутниця блискуча, *Thalictrum lucidum* L. См); — похідне утворення від *тряс-*

*ті*; назва зумовлена тим, що рутниця має пониклі квітки і тонкі нитки тичинок, які тремтять від вітру; легко приходять у рух і все суцвіття; пор. укр. [віт-реник] «тс.» См. — Див. ще **трясті**.

**трясу́чка** (бот.) «*Briza* L.; [осика, *Populus tremula* L. О], [тряска] «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, [трасенец, трісеничка, трісулька, трысунка] «тс.» Мак; — р. *трысу́нка* «*Briza*», бр. [трасу́нька], ч. *třeslice*, [třaslica, třesivec, třesátka], слц. *traslica*, [trasienska], схв. *трэ́слица*, слн. [tresulja] «тс.»; — похідні утворення від *трястí(ся)*; назви зумовлені тим, що колоски трясу́чки мають тонкі ніжки, а листки осики — довгі черешки, через що трясуться від найменшого повіву вітру. — Лік. росл. Енци. дов. 311; Вісюліна—Клоков 98; Нейштадт 112, 186—187; Анненков 70; Machek Jm. rostl. 280; Schuster-Sewc 1543; Симоновић 80. — Див. ще **трясті**. — Пор. **дрожачка**, **трепета**.

[**трясця**] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L. (*R. acer* L.)» См, [трясця-зілля См, зілля од трысці Мак] «тс.»; — пов'язане з *трясця* «лихоманка»; виникло, очевидно, в результаті конденсації словосполучення *зілля від трысці*; ця отруйна рослина широко використовується в народній медицині в основному як зовнішній засіб для лікування ран, туберкульозу шкіри, для натирання тіла при простуді, а також у вигляді відвару при малярії. — Лік. росл. Енци. дов. 162; Wańkowski—Kuźpiewski 49. — Див. ще **трясті**. — Пор. **ломатник**, **терпібіда**.

[**трат**] «конвой» (?) Шейк; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого р. *отряд* «загін».

**тряхнути**<sup>1</sup> «підсихати, тужавіти», [тра́хнути] «тс.» Нед, [тря́хти] «просихати, осідати (про грязюку), густіти» Нед, [тра́хти] «тс.» Нед, [обт́рахати] «обсихати» Ж, [обт́ряхати] «тс.» Ж, *підт́ряхати* «підсихати», *прит́ряхати*, *прот́ряхати*, *прот́ряхлий*; — неясне.

**тряхну́ти**<sup>2</sup> «труснути», [стрихну́-ти] «хитнути» Нед, [стрихну́тися] «здригнутися» Нед; — р. *тряхну́ть* «тс.», бр. [трахня] «дрібна солома», п. [trząchnąć] «труснути»; — очевидно, результат контамінації варіантів основ *трясну́ти* і *трухну́ти* «тс.»; можливо, сюди ж належить і похідне утворення [отря́ха] «бешкетник, розбишака, зірвіголова», наведене вище на своєму місці разом з [отря́х] «неохайна, погано одягнена людина». — Див. ще **трусити**, **трясті**.

**тс<sup>1</sup>** (вигук, що вживається як заклик до тиші, мовчання), *тсс* «тс.», *тсикнути* КІМ; — р. бр. *тсс*, п. *ts*, *tss*; — очевидно, примітивне комунікативно-звукове утворення; пор. нвн. *pst* «тс.». — Kluge—Mitzka 568. — Пор. **цить**.

**тс<sup>2</sup>** (вигук на позначення здивування) Нед, Шейк, [тсе] «тс.» Бі; — слн. *ts* «тс.»; — очевидно, результат фонематизації дифузного афективного звуковиявлення.

**Тсоавіахім**, *тсоавіахімівка*, *тсоавіахімовець*, *тсоавіахімівець*; — абрєвіатура, утворена на основі словосполучення *Товари́ство сприя́ння оборо́ні, авіа́ції і хімі́ї (хемі́ї)*, назви добровільної громадської організації СРСР (1927—1948); калка р. *Осоавиахим*, утвореного з *Общество содействия оборо́не, авиации и химии*.

[ту] «тут», [туй] «тс. Г; сюди О; негайно. О», [туй-туй] «зараз, ось-ось», [туйка] «тут, сюди» О, ВеБ, [туйки] «тс.» тж, [тука] «тут» ВеЛ, ВеЗа, [тукай] «тс.» тж; — бр. *ту*, п. ч. слц. вл. нл. *tu*, схв. *tū*, слн. *tù* «тс.», стсл. **тоу** «там»; — псл. *tu*, похідне від основи вказівного займенника *тъ* «той» з неясним компонентом *-и*; в українській мові, можливо, запозичення з польської; компоненти *-й-*, *-к-* є залишками давніх вказівних основ (псл. *j-*, *k-*). — Brückner 583; Machek ESJČ 659; Schuster-Sewc 1533; Skok III 433; ESSJ Sl. gr. II 697—701. — Див. ще **той**. — Пор. **тут<sup>1</sup>**.

**туалет** «одяг; наведення порядку у зовнішньому вигляді; столик з дзерка-

лом, біля якого одягаються, зачісуються; убиральня»; — р. бр. *туалет*, п. ч. слц. вл. *toaleta*, болг. *тоалет*, м. *тоалет(a)*, схв. *тоалета*, слн. *toaléta*; — запозичення з французької мови; фр. *toilette*, зменш. від *toile* «полотно», яке походить від лат. *tēla* «тканина», що виникло з \**texla*, пов'язаного з *texere* «ткати»; початково означало, очевидно, «маленьке покривало для туалетного столика». — СІС<sup>2</sup> 849; Черных II 268; Фасмер IV 113; Sl. wyg. obsyuch 762; Holub—Lyer 483; Dauzat 712. — Див. ще **текст**, **текстиль**.

**туба** «тюбик; вид музичного інструмента»; — р. бр. болг. м. схв. *туба*, п. ч. слц. вл. *tuba*, слн. *túba*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Túba* «тс.», *Tube* «тюбик» походять від лат. *tuba* «труба», пов'язаного з *tubus* «тс.» невідомого походження. — СІС<sup>2</sup> 849—850; ССРЛЯ 15, 1091; Kopaliński 1004; Holub—Lyer 493; РЧДБЕ 741; Gr. Fwb. 781; Walde—Hofm. II 712.

**туберкульоз**, *туберкульозник*, *туберкульозний*; — р. бр. *туберкулёз*, п. вл. *tuberkuloza*, ч. *tuberkulóza*, *tuberkulosa*, слц. слн. *tuberkulóza*, болг. м. схв. *туберкулóза*; — запозичення з німецької мови; нім. *Tuberkulose*, як і фр. *tuberculose*, англ. *tuberculosis*, утворено від лат. *tūberculum* «гулька, здуття», зменш. від *tūber* «пухлина; горб», спорідненого з *tumēre* «пухнути», дісл. *rūfa* «горб», за допомогою суфікса *-os-* (від гр. *-οσις*). — СІС<sup>2</sup> 850; Черных II 268—269; Kopaliński 1004; Holub—Lyer 493; Gr. Fwb. 781; Dauzat 731; Klein 1661. — Пор. **протуберанець**, **тубероза**.

**тубероза** (бот.) «багаторічна декоративна рослина *Polyanthes tuberosa* L.»; — р. бр. болг. м. схв. *туберóза*, п. *tuberoza*, ч. *tuberoza*, *tuberosa*, слц. слн. *tuberóza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Tuberóse*, англ. *tuberose*, фр. *tubéreuse* «тс.» утворено з латинської видової назви цієї рослини *tūberōsa*, букв. «бульбаста» (чол. р. *tūberōsus* «вкритий бугорками, гулями»), похідної від *tūber* «пухлина, гуля». —

СІС<sup>2</sup> 850; ССРЛЯ 15, 1092; Sł. wug. obsyeh 781; Holub—Lyer 493; РЧДБЕ 742; Gr. Fwb. 782; Dauzat 731; Klein 1661. — Див. ще **туберкульоз**. — Пор. **протуберанець**.

**тубілець**, [тубілець] «тубілець» Нед, [тубільник ЛексПол, туболець Нед] «тс.», тубілка «туземка», [тубілиця Куз, туболка] «тс.», [туболя] «туземне населення» Пі, тубільний, [тубільний] «тубільний» Нед, [тубольний] «тс.» Нед; — бр. тубылец, [туболець]; — очевидно, запозичення з польської мови; п. tubulec утворено з основ tu «тут» і byc «бути». — Shevelov Hist. phonol. 382; Rachhardt 107. — Див. ще **бути<sup>1</sup>**, **тут<sup>1</sup>**. — Пор. **тузімець**.

**тубо́** (виг.) «не можна; не чіпай» (вживається мисливцями як заборона собаці діяти); — р. тубо́ «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. tout beau, букв. «все добре» складається зі слів tout «все, весь», що походить від нар.-лат. \*tottus < лат. totus «весь», і beau «добре, добрий» від лат. bellus «милий, приемний, гарний». — КЭСРЯ 454. — Див. ще **белетрист**, **тотальний**.

[тува́льня] «рушник; хустка, хусточка Нед», [товáльня] «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. tuwałnia «вид рушника; хустка» походить від іт. tovaglia «обрус, серветка», яке через нар.-лат. \*tobalia зводиться до франк. \*thwahlja «рушник», спорідненого з днн. twahila «тс.», гот. þwahan «купати», дісл. þvā, дангл. ðwēan «тс.». — Sł. wug. obsyeh 784; Mestica 1931; Klein 1634.

**туві́нці** (народність тюркської мовної групи), **туві́нець**, **туві́нка**, **туві́нський**; — р. туві́нцы, бр. туві́нцы, ч. Tuvinci; — запозичення з тувинської мови, в якій **тыва** (тывалар, тува, туба) «тувінець» буквально означає «гірська людина». — Фасмер IV 113; Вайнштейн Этнонимы 218—222; Сат Яз. нар. СССР II 387; Мельхеев 84.

**туга́<sup>1</sup>** «горе, журба, сум, скорбота» СУМ Ж, **туго́нька**, [туго́та] «туга» О, [тужа́ночка] «журба», **тужба́** «ту-

жіння», **ту́женька**, **тужільниця** (заст.) «у народному похоронному обряді — жінка, що голосить над покійником», **тужлі́вий**, **ту́жний**, **тужі́ти**, [тужі́ть] «вити» (про вовка, собаку) Л, [обтужі́ти] «оплакати з примовляннями», **приту́га** «скрутне становище, горе, біда; великий сум, скорбота, [туга по батьківщині Нед; пригода Нед]», **притужі́ти** «надмірною тугою наклити на себе нещастя або викликати появу небіжчика», [стуга́] «горе, смуток» Нед, [стужа́ти] «турбувати, мучити» Нед, [застужа́ти] «завдавати клопоту, примушувати»; — р. ту́га «сум, скорбота», бр. туга́ «тс.», др. туга «гноблення; мука; сум, біда», п. tęga «туга», [tuha] (з укр.), ч. touha, слц. túha «тс.», вл. tuha «духота, спека; пригніченість», нл. tuža «тс.; горе, страждання», болг. тѣга́ «журба, сум», м. тага «горе, страждання, сум; біль», схв. ту́га «скорбота, біда», слн. тога «ліноші; журба, сум», стсл. тѣга «важке становище»; — псл. toga «сила, міцність; в'ялість, інертність, ліноші; стійкість, витривалість, жорсткість», пов'язане з toгъ «тугий, міцний»; — споріднене з лит. tingùs «лінивий», tingėti «лінуватися», дісл. þingr «важкий, твердий», тох. А таñk- «перешкоджати», тох. В таñk- «тс.». — Фасмер IV 113—114, 115; Brückner 567, 570; Machek ESJČ 648; Holub—Lyer 485; Schuster-Sewc 1554—1555; Младенов 646; Skok III 452—453; Mikl. EW 350; Trautmann 318; Fraenkel 1098; Pokorny 1067. — Див. ще **ту́гий**. — Пор. **тягті́**.

[туга́<sup>2</sup>] «райдуга, веселка»; — очевидно, результат видозміни назви **дуга́** «тс.», можливо, зближеної з **туга́** «сум» як антонімічною заміною назви, до якої зводиться **веселка**. — Німчук 164.

[туга́й] «солончакова рівнина» Чаб, **туга́й** «густі зарості на берегах річок і озер в пустелях і напівпустелях Середньої Азії»; — р. бр. туга́й «заплавний ліс річкових долин пустельної і напівпустельної зони»; — запозичення з тюркських мов; тат. тугай «лука, закрут,

сінокісні луки, заплава», кирг. *тугай* «зарості чагарнику, змішаного з очеретом по заплавах річок, озер, на болотяних місцях», чаг. тат. [*toḡai*] «лука, низина, покрита лісом», чаг. уйг. *tokaj* «ліс у низинах звивистої річки» виводяться від монг. *toḡai* «лікоть; закрут ріки, річкова лука». — Шипова 328; Räsänen Versuch 485.

**ту́гий** «дуже натягнений; щільно наповнений, надутий; [високий, повний, огрядний (про людину); великий та товстий (про дерево) О; міцний, суворий; впертий; сильний, витривалий Нед; повільний, терплячий Нед]», *туге́нький, туге́сенський, [тугісінький] Г, тугіший, тугува́тий, [ту́гий] «тугіший, тужа́вий, [ту́га] «напруга, напруженість, натяжка, енергія» Нед, [ту́гати] «тужавіти» О, ту́гішати, [ту́гнути] «наливатися; тужавіти (про колос)» О, [ту́гшати] «тугішати; тужавіти», ту́жа́віти, ту́житися, [ту́жити] «тужавіти» О, [впотужніти] «зміцнити; додати сили» Ж, затужа́вिलий, натуже́ний, натужний, натуга* «фізичне напруження; [напруга, зусилля]», [*натугом*] «напружено, натягнуто» Ж, [*натугою*] «із зусиллям», [*натузі*] «напружено» Ж, [*натужа́ти*] «гнати коня понадо його сили», [*натужжистися*] «натужитися» Ж, *натужити, натужувати* «напружувати; [натягати]», *надпотужний, [отуга]* «напруга, напруженість» Ж, *обнатужити, потужний, потуга* «зусилля; міць; (заст.) військо; [підтримка, утіха; біда, нещастя; влада; воля, потурання О]», [*потужене*] «зміцнення, посилення» Нед, [*потужник*] «союзник, помічник Г; володар Нед», *потужність, потугува́ти* «мучитися від потуг (під час родів); [напружуватися; переносити надзвичайні страждання Нед]», [*потужіти*] «зміцнити» Нед, *потужніти* «ставати потужним, потужнішим», [*притужний*] «дуже важкий, обтяжливий», [*притужина*] «жердина по краю солом'яного даху, що притискає соломі», [*притюжина*] «тс.», [*притужити*] «зміцнити жердинами соло-

м'яний дах або віз зі снопами», [*притюжити*] «тс.», *стужа́вिलий, [стуга]* «плетена коробка з лози, обмазана глиною; коробка з лубу Нед», [*стуга*] (присл.) «туго; тугіше» СУМ, Нед, [*стуге́нька*] «тс.», [*стуга́вити*] «стужавіти», [*стугнути*] «затвердіти» Нед, [*стужіти*] «стужавіти» ЛексПол, [*спотужене*] «зміцнення» Нед, [*сутужуватий*] «жорсткий, тугуватий», *сутужний, сутужно* «важко», [*сутяжно*] «тс.», *сутуга* «турбота; труднощі; [гнітюча бідність Нед; мотузка з лози Нед]», *сутуж* «утруднення, скрутне становище», [*употужітися*] «зміцнитися» Нед, *употужити*; — р. *тугой*, бр. *тугі*, п. *tegi* «твердий; міцний; мужній; вправний; тугий, густий», ч. *tuhy* «жорсткий; твердий; жорстокий; впертий, завзятий», слц. *tuhy* «твердий, міцний», вл. *tuhi* «жорсткий, твердий; впертий», слн. *tóg* «тугий, жорсткий, міцний», стсл. **тжгъ, тжгы** «твердий, міцний, нестримний»; — псл. *togъ(jь)* «сильний, міцний, упертий», пов'язане чергуванням голосних з \**tegti* «тягти», *toga* «туга»; — споріднене з лит. *stangùs (stángus)* «тугий; впертий», *tingùs* «лінивий», *stinkti* «тужавіти, скипатися (про молоко, кров)», дісл. *rungr* «важкий, твердий», ос. *áityндзын* «протягувати», вірм. *t'andzəg* «густий», ав. *ṭang-* «тягти; натягати (лук)». — Фасмер IV 114; Черных II 269; Brückner 570; Machek ESJČ 659; Schuster-Sewc 1154—1155; Fraenkel 1098; Pokorny 1067. — Пор. **ту́га', тягті.**

[**ту́гівка**] (бот.) «поросинець плямистий, *Hypochaeris maculata* L. (*Achyrophogus maculatus* Scop.)» Мак, [*туго́вка*] «тс.»; — р. [*туговка*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *ту́гий*; назва може бути зумовлена тим, що ця рослина використовувалась для ушілювання пазів між окремими дерев'яними деталями будівлі, про що свідчать р. [*па́зник, пазная трава*] «тс.». — Анненков б. — Див. ще **ту́гий**.

[**тугоні́ти**] «ударяти, стукати; здійсмати гуркіт» Нед; — бр. [*тугоне́ць*]

«тупотіти, гуркати», [ту́гнуць] «тупнути, стукнути, загриміти»; — афективне звуконаслідувальне утворення, можливо, результат фонетичної видозміни форми *стугоніти* (пор.).

**туді́**, [тад́] «туди» Нед, [таді́, таді́вай, туд́ Нед] «тс.», [тудá] «тс. Нед, ВеБ, О; там О», [тудáй] «туди» Нед, [ту́дайка ВеБ, тудий ВеЗа, ту́дійка, туді́ма Нед, туді́йка Шейк, туді́ка] «тс.», [ту́дою, [студ́] «звідти, звідси» ВеЗа, [студ́ова] «звідти» Л; — р. *тудá*, [ту́ды́], бр. *туды́*, [туд́, тудá, тудбо́у, тудэ́ю], др. *туда* «туди», *туду*, *туды* «тс.», *тудѣ* «там», п. *tędy* «цією дорогою», ч. *tudy* «сюди», вл. *tudy* «тут», нл. *tud, tudy, tuder* «тс.», болг. [тѣдѣ́] «десь тут», [тѣдѣ́ва «тс.», схв. *тѣд* «туди; тут; сюдою», *тѣдá(р)* «тс.», слн. *tód* «сюдою; тут», заст. *tódi* «тс.», стсл. **тждоу́** «туди; там»; — псл. *tody* «туди», *toda, tode, todu* «тс.», не зовсім ясне складне утворення з кореня вказівного займенника ть «той» і суфіксального елемента -od-, який зіставляється з лат. *unde* «звідки», *inde* «звідти», або варіантів підсилювальної частки займенникового характеру -da, -dy, -du, приєднаних до основи to-; викликає сумнів зіставлення з прус. (i)stw-endau «звідси». — Німчук ІУМ Морфологія 344; Фасмер IV 114; Brückner 570; Schuster-Sewc 1553—1554; ESSJ Sl. gr. II 694—696. — Див. ще **той**. — Пор. **куді́**, **ту́**.

[ту́ж] «слідом; ось-ось», *туж-туж* заст. «ось-ось, скоро, дуже швидко; тільки що»; — запозичення з польської мови; п. *tuż* «зараз; у безпосередній близькості; ось-ось; тільки що», можливо, є результатом видозміни форми *tu-dzież* «зараз, негайно; поруч», що, як і ч. *tudíž* (ст. *tudiež*), є складним утворенням з \*tu-dě-ž. — Brückner 583; Machek ESJČ 659; ESSJ Sl. gr. II 701—702. — Див. ще **де¹**, **же¹**, **той**, **ту**.

**ту́жу** — див. **ту́чу**.

**ту́журка** «куртка; формений верхній одяг», [ту́журо́к] «короткий хутряний одяг Нед, Пі; шкірянка, бараняча

куртка Шейк»; — бр. болг. *ту́журка*; — запозичення з російської і, можливо, польської мов; р. *ту́журка* «домашня або форма куртка», як і п. *tużurek* «довгий чорний піджак для візитів, вид сюртука», утворено на основі фр. *toujours* «завжди, постійно», що виникло в результаті стягнення слів *tout* «весь, кожний» і *jour* «день», букв. «кожний день». — Черных II 269; Фасмер IV 115; Brückner 586; Kopaliński 1008; РЧДБЕ 643. — Див. ще **журна́л**, **то-та́льний**, **ту́бо**.

**ту́з**, [ту́зя́ка], [ту́зик, ту́зиня́] Нед; — р. бр. болг. (з р.) *туз*, п. *tuz*, ч. *touš*, слц. *túz*, вл. нл. *tus*; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *tūs, dūs* (нвн. *Daus*) «туз» походять від фр. ст. *daus* (фр. *deux* «два»), джерелом якого є нар.-лат. *diūs* «два, двійка», споріднене з українським «два»; припускається, що початково в картах розрізнялися двоочковий туз (звідки і назва) і одноочковий (так званий *ас*); пізніше це розрізнення зникло. — Черных II 269—270; Фасмер IV 115; Brückner 585; Sł. wyg. obcych 784; Schuster-Sewc 1561; Kluge—Mitzka 123.

**ту́зати** «штовхати, бити» СУМ, Нед, *ту́затися* «битися, штовхатися; [взиратися, боротися, сперечатися], [ту́зі-ти] «тс.», [ту́зітися] «сперечатися, сваритися; лізти в бійку», [ту́зува́ти] «термосити», *ту́сати* «штовхати, товкти», [та́сину́ти] «стусонути» ЛексПол, [ту́з] «удар, поштовх» Нед, [ту́зіло] «охочий до бійки» Нед, *ту́сан* «стусан», *ту́сати*, *ту́снүти*, *ту́сонүти*, *ту́сува́ти*, [ту́с] «штовхан» Пі, [ту́са́к] «тс.» Нед, *ту́сан*, *ту́саніна*, *ту́сень*; — р. *ту́зіть* «бити кулаками», бр. *ту́заць* «смикати, термосити, шарпати», п. *tuzać* «бити, шарпати», *tuzować* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, похідне від *туз* (пор. [ту́зі-ти] «бити козирем, ходити з козиря»); зіставляється також з лит. *tūžgėnti* «стукати», *tūžgėti* «глухо хлопати», дінд. *tōhati* «б'є», *tuñjati* «тс.», нвн. *Stock* «пал-

ка». — Фасмер IV 185; Brückner 585; Преобр. Вып. последний 14.

**туземець** «тубілець», *тузёмка*, *тузёмний*; — р. *туземец*, др. *тъземьць*, *тоземьць* (також у значенні «іноземець»), р.-цсл. *сеземьць*, п. *tuziemiec*, ч. *tuzemes*, цсл. **туземець**; — складне утворення з основ *ту-*, що виступає в *той*, *тут*, і *зем-*, наявної в *земля*. — Фасмер IV 115; Преобр. Вып. последний 14. — Див. ще *земля*, *той*, *тут*. — Пор. **тубілець**.

**[тузик]** «пакет, пачка» ВеБ; — неясне; можливо, пов'язане з *тузінь*, *тузін* «дюжина».

**[тузинок]** «найдешевше сукно» Пі, Шейк; — запозичення з польської мови; п. *[tuzinek]* «вид сукна середнього гатунку», *[tuzupiek]* «тс.» вважається похідним від *tuzin* «дюжина». — Brückner 585. — Див. ще **тузінь**.

**тузінь** заст. «дюжина», *[тузін, тузін]* «тс.» Нед; — р. ст. *тужина*, бр. *тузін*; — запозичення з польської мови; п. *tuzin* «тс.» через посередництво ч. *tucet* (ст. *tusen*, *tusen*) походить від нвн. *Dutzend* «тс.», що зводиться до фр. *douzaine*, похідного від *douze* «дванадцять», джерелом якого є лат. *duodecim* «тс.». — Фасмер IV 115; Brückner 585; Machek ESJC 659. — Див. ще **дюжина**.

**тузлук** «розчин солі для соління риби, м'яса та ін.; ропа СУМ, Г; солона юшка як приправа до деяких страв; [варене овече м'ясо Чаб]; (заст.) луг для зоління білизни», *[туслук]* «тузлук»; — р. *тузлук* «розсіл (для соління риби і особливо ікри)», схв. *tüzluk* «посуд на сіль»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tuzluk* «сільниця», тат. *туздук* «солоний навар до м'яса» є похідним від тюрк. *tuz* «сіль». — Фасмер IV 116; Аракин Тюркизмы 135—136; Шипова 329—330; Skok III 529—530; Mikl. TEI II 180; Räsänen Versuch 502.

**[туй<sup>1</sup>]** «тут; ось, ось-ось», *[туй-туй]* «зараз, ось-ось», *[туйка]* «тут ВеБ, ВеУг; ось тут; сюди; негайно О», *[туйки]*

«тс.» О, ВеУг; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *tuj* «ось-ось, мало не», *tuj-tuj* «тс.», як і болг. *[туй]* «тут», схв. *[туй]* «тс.», складається з основ *tu-* «тут» і *j-* займенникового походження. — Brückner 583; ESSJ Sl. gr. II 697—698. — Див. ще **ту**.

**[туй<sup>2</sup>]** (виг.) «тю (крик на звіра; вигук, яким нацьковують собак)», *[туй-туй]* «тс.» Нед, *[туйкати]* «кричати на вовка або собак *туй*», *[туйкання]* «крик *туй-туй*»; — бр. *[туй]* «тримай його» ЛексПол, *[туй-га]* (викрик, яким відганяють вовків); — не зовсім ясне; можливо, афективне складне утворення, що виникло на основі словосполучення *ату його*, вживаного для цькування звіра; може бути пов'язане і з *тю*, *[туй]* «тс.». — Пор. **ату**, **тю**<sup>1</sup>.

**тук<sup>1</sup>** «жир, сало; перегній; мінеральні добрива; [родючість, достаток; жир зі смаженого сала; бараняче сало, лій Л]», *[тик, ток]* «жир зі смаженого сала; лій» Л, *[туков'ять]* «гладка опасиста людина» О, *[тучняк]* «мінеральні добрива» Нед, *[туковитий]* «жирний» Нед, *тучний* СУМ, Нед, *тучити* «робити гладким, відгодовувати СУМ, Нед; [плекати, пестити О]», *тучитися* «робитися гладким, жирним»; — р. *тук* «жир», бр. *тук* «розтоплений жир», др. *тукъ* «жир, сало», п. ч. слц. вл. нл. *tuk*, болг. м. *тук*, схв. *[тук, тук]* «тс.», слн. *[туса]* «жир», стсл. **тоучнь** «гладкий, жирний»; — псл. *tukъ* «жир», похідне від *tyti* «гладшати, набухати»; — споріднене з лит. *taukas* «шматок сала; живіт», лтс. *tauks* «жирний, вгодований», прус. *taukis* «сало», дісл. *pjō* «стегно», дангл. *deoh* «тс.», двн. *dioh* «жир»; іє. \*tū(k)-/teuk(k)- «пухнути». — Фасмер IV 116; Brückner 683; Machek ESJC 660; Schuster-Sewc 1556; Skok III 474—475; Mikl. EW 367; Trautmann 311; Karulis II 378; Mühl.—Endz. IV 137; Persson 554; Pokorny 1080—1081. — Див. ще **тіти**. — Пор. **тил**.

**тук<sup>2</sup>** (вигук для передачі коротких стуків), *тук-тук*, *туки-туки* КІМ «тс.», *туйкати* «стукати», *туйкнути*, *[туйка-*



не] «удар голови об голову» Нед; — р. тук-тук, тўкать, бр. тўкаць; — звуконаслідувальне утворення; пор. р. тўкати «цокати (про годинник)», нім. ticken «тс.». — Фасмер IV 116; Преобр. Вып. последний 15; Machek ESJČ 660; Kořínek 270. — Пор. стук, тўкати.

[ту́кан<sup>1</sup>] (орн.) «дятел» Мо; — похідне утворення від звуконаслідувального дієслова тўкати «стукати»; назва пояснюється тим, що дятел харчується переважно личинками комах, яких добуває з-під кори хворих дерев, стукаючи дзьобом по гілках і стовбурах. — Див. ще тук<sup>2</sup>.

ту́кан<sup>2</sup> (орн.) «перцоїд, птах ряду дятлоподібних, Rhampastes toco»; — р. бр. тукан, п. ч. слц. tukan «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. toucan, фр. toucan, ісп. tucán, порт. tucano беруть початок в індіанських мовах Бразилії (мова тупі), в яких відповідна назва має звуконаслідувальне походження (крик птаха передається як tocano, tocano). — Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493; Ivanová—Salingová—Maříková 901.

[тул<sup>1</sup>] «сагайдак» Бі, заст. тўла, тўло КІМ «тс.», тўльник (заст.) «майстер, що виготовляв сагайдаки; той, хто носить сагайдаки і стріли Бі», [тульницьвна] «дочка тульника» Бі, [тульниченко] «син тульника» Бі, [тульничество] «мистецтво виготовлення сагайдаків і стріл» Бі, [тульничка] «дружина тульника» Бі; — р. тул «сагайдак», [тўло], др. туль, п. заст. tuł, ч. toul, toulec, ст. túlec, болг. тул, схв. тўл, слн. túl, стсл. тоуль «тс.»; — споріднене з дінд. tūṇaḥ чол. р. «сагайдак для стріл» (< \*tūṇaḥ), tūni жін. р., tūniṇaḥ «тс.», далі, можливо, з гр. σωλήν «трубка», днв. doła «труба; стічний канал»; іє. \*tū[u]/tūu-/tū-l- «труба» (?). — Фасмер IV 117; Brückner 584; Machek ESJČ 648; Младенов 186, 542, 642; Skok III 520—521; Mikl. EW 365; Uhlenbeck 115; Falk—Торп 117, 1452; Bartholomae IF 3, 186; Pokorny 1102. — Пор. тулі́ти.

[тул<sup>2</sup>] «вид головного убору, шапка, картуз» Нед, тулія «верхня частина капелюха, шапки» (з рос.); — р. тульья, схв. тўлак, тўлац «тс.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з тулі́ти або з свн. tülle «трубка», нвн. Tülle, днв. tullі «тс.». — Фасмер IV 119. — Пор. тулі́й<sup>2</sup>.

[тула́н] (бот.) «кермек, *Statice tatarica* L. (*Limonium* Mill.)» Мак, Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з тулі́ти і зумовлене використанням кермеку в народній медицині як кровоспинного засобу (тобто такої рослини, що «стулює» рани). — Нейштадт 440—441; Лік. росл. Енци. дов. 200, 201; Анненков 342; Симоновић 451.

[тулдї́кати] «кричати» (про індиків) Л; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією звуків, які видають птахи; пор. [куглі́кати, кулді́кати, клóкат, кулю́кати, клў́кати] «тс.» тж.

тулі́ти, тулі́тися, [тў́лькати] «тулити, обнімати» О, [туле́ник] «різновид книша», [безприту́ла] «безпритульник» Я, безприту́льник, безприту́льний, [втулі́ти] «всунути» Ж, втў́лка, втў́частий, відтулі́ти, відтў́лина «отвір, діра», затулі́ти, затў́ла «предмет, яким що-небудь затуляють, закривають; заслінка Ме; відлога у верхньому одязі; каптур, капюшон; захист, прикриття», [затў́лка] «заслінка коло печі», затў́лка (зоол.) «рід черевонігих моллюсків, які мають раковину з кришечкою, що зовсім затуляє устя», [затў́лок] «оздоблення кожуха по борту смушком», [затў́льщина] «мито з котла на винокурні», [неприту́льний] «якого не можна притулити», [нестў́ла] «невміла людина, ні до чого не здатна», [обтулі́ти] «щільно обкутати», [обтў́ла] «огорожа» Пі, притулі́ти, пріту́л «(техн.) з'єднання дерев'яних брусків торцями; [притулок], пріту́ла «прибудова; [сарай під одним дахом з хатою; пічна ніша Нед; заслінка Ме], [пріту́льсько] «притулок», пріту́лок «місце, де можна перебути якийсь час; пра-

во на проживання іноземним громадянам; [затишне місце; помешкання та утримання О; пристанище]», [притуловіско] «пристанище» Нед, розтуліти(ся), [студітися] «сховатися» О, [студ] «матня», студіник «пиріг без начинки», студіень «тс.; [обережок Нед]», [студінь] «нерішучий, несміливий» Ба, студілка, студічастий, упритуд; — р. [туліть] «ховати, приховувати, закривати», бр. туліць «приховувати», туліцца «приятно ставитися; тулитися, линути», п. tulic «заспокоювати», zatulic «закрити», ч. tuliti se «тулитися, притискатися», слц. túlit' sa «тс.», вл. tulec «притискати; гнути», tulic «тс.», нл. tulís «гнути; ховати», болг. туля «ховати; прикривати; затикати», м. тули «тс.», схв. туліти «гасити; тупити», слн. túliti se «стискати, притискати», prítúliti se «пригнути», р.-цсл. затуліти «ховати»; — псл. tuliti «притискати, тулити, всовувати, ховати; приборкувати; заспокоювати»; — єдиної етимології не має; найбільш вірогідним є виведення від तुль «сагайдак» (з початковим значенням «притулок, вмістилище»), зіставлюваного з гр. σωλήν (гр. σ- з початкового тц-) «канава, жолоб», дінд. túṇaḥ «сагайдак», túṇavaḥ «флейта»; пов'язувалося також з вірм. t'oyl «дозвіл; м'який» (Meillet Études 420), далі з лит. túnoti «залишатися в тому самому стані; сидіти навпочіпки», лтс. таṇpāt «кутати» (Mühl.—Endz. IV 138); мало переконливе пов'язання (Schuster-Sewc 1557) з вл. studty «прохолодний, теплуватий, холодний», studpuć «охолоджувати; ставати холодним». — Фасмер—Трубачев IV 117—118; Черных II 270; Преобр. Вып. последний 15—16; Jakobson IJSLP 1/2, 1959, 273; Brückner 584; Machek ESJC 660; Holub—Kop. 388; Младенов 642; Skok III 520—521; Куркина Этимология 1982, 22—23; Рокотну 1102. — Див. ще тул<sup>1</sup>. — Пор. тулій<sup>2</sup>, тулуб.

тулій<sup>1</sup> (хімічний елемент, метал); — р. болг. тулий, бр. тулій, п. tul, ч. thulium, слц. tulium, схв. туліјум, слн.

tulij; — адаптована наукова назва нлат. thulium, утворена на основі лат. Thule (гр. Θούλη) «напівлегендарна країна, що в давнину вважалася північним краєм землі; Скандинавія». — SIC<sup>2</sup> 850; Волков 74; Фигуровский 129; Sł. wyg. ob-cych 782; Holub—Lyer 482; Ivanová-Šalingová—Maníková 901.

[тулій<sup>2</sup>] «молоде перо птахів, ще з кров'ю» Нед, [туляк] «тс.» Нед, [тулійка] «нижня частина рогу від основи його», [тулійки] мн. «дрібне пір'я в курей, яке не можна вискубати» О, [тулія] «металева трубка, в яку вставляється дерев'яна ручка (у лопаті, багрі та ін.)»; — р. тулка «втулка; трубка, яка вставляється в шось», п. tuleja «трубка», tulejka, [tulja] «лійка; сагайдак», [tulejek] «тс.», [tulej] «залізна оправа люшні при колесі», [tuleja, tulija, tulijka] «тс.», ч. [tulejka] «трубка», [tulajka], tul'aj(ka), ст. tulej «тс.», слц. tul'ajka «трубка; втулка; залізна частина списа», вл. tulawa «сопілка з вербової кори», нл. tulta «втулка, насадка, трубка», схв. тулійка «трубочка», тулајца «тонка трубочка; дудка», слн. tuljáva «коротка трубка; шпулька; круглий отвір; трубка для насадки на палку; [основа пташиного пера]»; — не звсім'ясне; можливо, псл. [tulēja] «трубка», пов'язане з псл. तुль «сагайдак», tuliti «гнути, притискати»; може бути зіставлене також з снн. tulle «трубка», свн. túlle, двн. tullі «трубка, особливо стріли або списа», нвв. Tülle «носик (чайника); трубка (підсвічника); втулка, насадка», при цьому припускається як можливість походження їх зі слов'янського джерела (Machek ESJC 648), так і навпаки, зведення до них слов'янських слів (Schuster-Sewc 1557). — ВеЗн 71; Brückner 584; Skok III 520—521. — Див. ще тул<sup>1</sup>, туліти.

тулія — див. тул<sup>2</sup>.

[туловітися] «цілуватися (?), любитися (?); — очевидно, результат контамінації слів тулітися і цілуватися. — Див. ще туліти, цілувати.

туловіще — див. тулуб.

[тулпán] «хустка» КІМ; — запозичення з румунської мови; рум. *tułpán* «мусліні; хустина з мусліну» виводиться від нгр. *тоулпáчи* «тонка тканина; косинка», що зводиться до перс. *dulbānd* «тканина з кропиви». — СДЕЛМ 438; DLRM 886. — Пор. **тюльпán, тюрбán.**

**тулуб** «тіло людини або тварини; [кожух Нед], [тулюб] Пі, [толуб, толуп Пі, туловище Нед] «тс.», [тулубах] (жарт.) «пиріг, з якого виколупана начинка» Корз, *тулубець* «зменш. до тулуб; [зовнішня оболонка], [толубець] «тс.», [тулубок] «зменш. до тулуб» Нед, [тулубастий] «як мішок, без талії (про кожух, свитку)», [тулуб'ястий] «тс.» Куз; — р. *туловище* «тулуб», [туло, тулово], бр. *тулава, тулау, тулува, тулобішчэ* «тс.», [тулоб, тулуб, толуб] «тс.; великий довгий кожух; основа виробу (постола, ятера)», п. *tułów*, болг. *туловище* (з рос.); — єдиної етимології не має; існує думка (Mikl. EW 365) про тюркське походження цих слів, які зіставляються з чаг. *тулб* «шкіряний мішок», спорідненим з тат. каз. алт. телеут. *тулуп* «шкіряний мішок без шва з однієї шкіри»; припускається також можливість генетичного зв'язку з *тул, туліти* через псл. *tuł-* (<\**toul-*) або контамінації запозиченого з тюркських мов слова з *тул*. — Фасмер IV 118; Черных II 270; Преобр. Вып. последний 15; Brückner 584; Куркина Этимология 1982, 22—23. — Пор. **тул', туліти, тулуп.**

[тулубете] «теребити» (про квасолю, мак, горох) Корз; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації основ *тулуб, [тулубець]* «зовнішня оболонка», [тулубах] «пиріг, з якого виколупана начинка» і *теребіти*.

**тулук<sup>1</sup>** «шкіра кози, знята цілою і використовувана як мішок», *тулуп* «тс.»; — р. [тулук] «шкіряний мішок, наповнений повітрям, який використовується при переправі через річку; бурдюк, міх», [тулуп] «шкіряний бурдюк», болг. *тулум*, схв. *тулум* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tuluk*

«бурдюк», аз. *тулук*, тур. *tulum*, аз. узб. туркм. *тулум* «тс.» виводяться від монг. *tulum* «тс.» — Фасмер IV 118; Преобр. Вып. последний 16; Горьев 380; Шипова 332, 333; Дмитриев 547; Mikl. EW 365; Lokotsch 164.

**тулук<sup>2</sup>** «ведмежа, вовчєня; молода тварина», [тулучá] «тс.»; — неясне; можливо, спільного походження з *тулук* «шкіра кози» або з уг. *tulok* «молодий віл».

**тулумánити(ся)** — див. **тлуміти.**

**тулумбás** «старовинний ударний музичний інструмент», [таламбás, талимбаси Пі, талимбáж Нед, телембás Нед, толомбás Куз, туломбás Пі] «тс.»; — р. *тулумбás* «великий турецький барабан», ст. *тулунбás, тулунбаз*, бр. *тулумбás*, п. *tułumbas*, [tułumbas] «тс.», слц. *tulumbas* «барабан у давнину»; — запозичення з турецької мови; тур. *tulumbaz* «барабанщик» складається з тур. *tulum* «литавра, волинка» і перс. *bāz* «той, хто грає». — Фасмер IV 118; Преобр. Вып. последний 15; Шипова 332—333; Дмитриев 566; Радлов III 1472.

**тулуп** «кожух; [козяча шкіра, знята цілою і використовувана як мішок Нед]; — р. *тулуп* «кожух», бр. [тулуп, тулап] «тс.», [тулупам] (присл.) «цілком», п. *tułup* «кожух» (з рос.); — очевидно, запозичення з тюркських мов; зіставляється з кирг. *тулуп* «мішок із шкіри двомісячного ягняти», крим.-тат. *тулуп* «мішок; кiset», кирг. *тулуп* «шкіра ягняти, знята цілком», каз. *тулып* «опудало; шкіра теляти, набита сіном, яку ставлять перед коровою, коли її доять (замість подохлого теляти)». — Фасмер IV 118—119; Черных II 270; Преобр. Вып. последний 16; Шипова 333; Дмитриев 547; Brückner 574; Mikl. TEI Nachtr. I 58; Lokotsch 164. — Пор. **тулуб, тулук<sup>1</sup>.**

[туль-туль] (вигук, яким кличуть індиків) О, [тюль-тюль Мо, тунь-тунь Чаб] «тс.»; — звуконаслідувальні утворення, можливо, спроба імітації звуків, які видають птахи (пор. [тулдікаты]

«кричати» (про індиків) Л); можуть бути пов'язані з вигуками для скликання курей *тю-тю*, *тю-тю-тю*, [*ту-ту-ту*] (Чернігівщина).

**туляремія** (гостра інфекційна хвороба), *туляремійний*; — р. *туляремія*, бр. *тулярэмія*, п. *tularemia*, ч. *tularemie*, слц. *tularemia*, болг. *туларемия*, схв. *туларемия*, слн. *tularemija*; — результат адаптації наукового медичного терміна нлат. *tularaemia*, утвореного з *Tulare* — назви місцевості в Каліфорнії, де вперше була відкрита ця хвороба, і суфікса *-emia* від гр. *αἷμα* «кров». — СІС<sup>2</sup> 850; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493.

**ту́лятися** «тинятися, блукати; поневіратися» СУМ, Нед, [*туля́чи*] «блукач» Нед; — бр. *туля́цца* «тинятися; ховатися, ухилятися», [*туля́ка*] «блукач»; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *tułać się* «тинятися», *tułak* «людина без притулку; волоцюга», *tułacz* «тс.», ч. *toulati se*, *tulák*, слц. *túlat' sa*, *tulák* пояснюються як похідні від псл. *tuliti (se)* «тулити(ся)» (Brückner 584); менш переконливе пояснення (Machek ESJČ 648) як результату фонетичної видозміни псл. \**lutati*, нібито спорідненого з гр. *ἄλωω* «блукую». — Див. ще *тул'*, *туліти*.

**тума́** «людина, у якій один із батьків турок або татарин, а другий — українець; [метис, гібрид, помісь Нед]; темна хмара; похмура людина; [одурманення, обман Нед; оціпеніння, привид Шейк; спокусник Нед; тварина змішаної породи]», [*тум*] «домашня тварина поліпшеної породи» Бі, [*тума́к*] «помісь зайця сірого (русака) і зайця біляка; фарбоване хутро зайця; куниця лісова, *Martes martes* L. Нед; вихохле, почорніле яйце Л», [*нідту́мок*] «помісь», *стума́* «напівморок», [*за́стум*] «затишне, відлюдне місце», [*прóстумки*] «перехід тіней» Пі; — р. [*тума́*] «метис, напівросіянин, напівтатарин», [*тума́к*] «метис; підфарбований заєць; сибірський тхір; недоумкуватий», бр. [*тума́к*] «куниця; тупа, неосвічена, нерозвинена

людина», п. *tumak* «куниця» (з рос.), *tumaki* мн. «хутро з куниці»; — певної етимології не має; припускається можливість іншомовного (тюркського) походження (пор. тат. *тума́* «приплід, нащадок», уйг. чаг. тат. *тумак* «зимова шапка, малахай», узб. *тумок* «тс.»); можливе припущення про збіг у цих словах семантики слів різного походження (пор. *тума́н*, нвн. *Дупте* «дурень»). — Фасмер IV 119; Преобр. Вып. последний 16—17; Добродомов Этимология 1970, 115; Шипова 333—334; Brückner 584.

[**тума́к<sup>1</sup>**] «стусан, штовхан» Нед; — р. *тума́к* «тс.»; — неясне; зіставлення з лит. *stūmti* «штовхати» (Потебня РФВ 4, 213; Горяев 380) сумнівне; можливо, пов'язане з *товкма́чити* «бити, колотити». — Фасмер IV 119.

[**тума́к<sup>2</sup>**] «хутряна шапка»; — запозичення з російської мови; р. [*тума́к*] «малахай, шапка-вушанка» може бути виведене від каз. *тумак* (*тымак*) «тс.». — Добродомов Этимология 1970, 115; Шипова 333—334.

**ту́ман<sup>1</sup>** «імла; дурень СУМ, Нед; [весняна хоровадна гра; сорт темношкірих кавунів]», [*тумані́ско*] «дурень» Нед, [*тумані́ще*] «блукуючий вогонь, оманливе світло» Нед, *тума́нність*, [*тума́нство*] «обман» Нед, [*туманя́рство*] «шарлатанство» Нед, *тума́нний*, [*туманова́тий*] «недоумкуватий О; дурнуватий Ме», *туманува́тий* «тс.», [*туманя́рський*] «шарлатанський» Нед, *тумані́ти*, *тума́нитися*, *тумані́ти* «ставати туманним; чманіти, дуріти [видітись здалеку Нед; сидіти бездіяльно Нед]», [*натума́нити*] «наварити, приготувати багато їжі, іноді несмачної» (Чернігівщина), [*потумані́ти*] «швидко піти; обдурити» Ва, *притума́нений*, *притума́нити*, *стумані́лий*; — р. *тума́н* (атмосферне явище), бр. *тума́н* «тс.; [темна, неосвічена людина]», п. *tuman* «тс.; курява»; — запозичення з тюркських мов; чаг. кирг. балкар. кар. узб. ног. як. *туман* «туман, морок», тат. башк. *томан*, каз. *туман* «тс.», тур.

dumap «дим, туман, курява», аз. ккалп. туркм. *думак* «туман» виводяться від тюрк. tum(a)- «обволікатися, окутуватися»; припускається також, що джерелом південнотюркських форм з початковим d (д) є індоєвропейські мови (пор. перс. dūd : dūdman «дим, кіптява», ав. dumap- «туман», dvaṇtap- «хмара»). — Фасмер IV 119; Черных II 270—271; Преобр. Вып. последний II 17; Шипова 334; Дмитриев 547; Mikl. EW 365, TEI I 287; Lokotsch 164; Радлов III 1518, 1798; Севортян III 295—296; Шервашидзе ВЯ 1989/2, 73.

[туман<sup>2</sup>] «надзвичайно велика кількість» Нед; — р. [туман] «десять тисяч», [томан] «тс.»; — очевидно, запозичення з турецької мови; тур. tümen «десять тисяч; надзвичайно велика кількість; натовп», як і аз. туман «туман, старий іранський грошовий знак», узб. туман «десять тисяч; (іст.) тумен (військова одиниця з десяти тисяч вершників; повіт); грошова одиниця в Ірані», кирг. монг. туман «незчисленна кількість; десять тисяч», виводиться з іранських мов, але більш обґрунтованим є виведення тюркських назв від тох. A tmāp «десять тисяч», тох. B tmāne, tumāne «тс.» (Шервашидзе ВЯ 1989/2, 80). — Фасмер IV 119; Шипова 335; Mikl. EW 365, TEI II 180; Радлов III 1518. — Пор. туман<sup>1</sup>, тьма<sup>2</sup>.

[тумар] «багата людина; куркуль» Л; — р. [тумар] «скупий, скнара», бр. [тумарнік] «понура людина; відлюдник», п. [tumar] «багач»; — неясне.

[тумарка] «яма в озері; глибока яма в болоті» Ч; — неясне.

тумба «стовпчик біля дороги; кругла споруда для наклеювання афіш, оголошення; невелика шафка», тумбочка «невелика шафка»; — р. бр. тумба «стовпчик; підставка; шафка», п. ч. слц. tumba «саркофаг», болг. тумба «натовп, ватага; (заст.) пагорб», м. тумба «гірка, пагорб, замет», схв. tumba «могила», слн. tumba; — запозичення з німецької мови; н. Tumba «могила, труна, яма» через пізнюлат. tumba «могила»

зводиться до гр. τόμβος «пагорб; могильний курган», спорідненого з лат. tumulus «пагорб», двн. dūmo, нвн. Daumen «великий палець». — Фасмер IV 120; Черных II 271; Преобр. Вып. последний 17; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493; Skok III 523; Frisk II 943.

тунг (бот.) «субтропічне дерево Aleurites Forst.» (родина Euphorbiaceae); — р. бр. тунг, п. drzewo tungowe, болг. тунгово дърво, схв. тунгово дрво; — запозичене з китайської мови (кит. t'ung), можливо, через посередництво західноєвропейських мов (пор. нім. Tungbaum «тс.»). — СІС<sup>2</sup> 850; ССРЛЯ 15, 1131; Ст. выг. obcyh 782.

тунгуси (заст.) «евенки», тунгус, тунгуска; — р. тунгус, тунгуз, бр. тунгус; — остаточної етимології не має; назва виводиться від тюрк. (тат.) тонгус «свиня», від як. тонг «мерзлий», тонг-тонгус «зовсім темний» та ін. — Фасмер IV 120; Туголуков Этнонимы 204—208.

тундра, тундровий, тундряний КІМ; — бр. болг. м. схв. тундра, п. ч. слц. вл. tundra, слн. tundra; — запозичення з російської мови; р. тундра «безлісий простір; [торфяник; висока безліса гора], [тундара] «покіс», [тунда] «болото; торф; чорнозем» єдиної етимології не має; зіставляється з фін. tunturi «висока безліса гора» або саам. tundar, tuoddar «гора», duoddâr «широка гора без лісу» (Kalima 227—228); припускається можливість походження від тунг. (зах). dundra «земля», евенкійського dunge «тайга», дундрэ «земля; ґрунт; могила» або манс. tungrä, як. tundra (Räsänen ZSiPh 20, 449); висувається гіпотеза і про власне російське походження слова, про зв'язок його з [тунний] «даремний» на основі словосполучення [\*тунна(я) (земля)] (початкове значення «земля, що не родить, що лежить даремно»). — Фасмер—Трубачев IV 120—121; Черных II 271; Преобр. Вып. последний 17; Шмелев ВСЯ V 197; Мурзаев РР 1969/1; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493.

**тунель**, *тунельник*; — р. *туннел*, *тоннел*, бр. *тунэл*, п. ч. слц. *tunel*, вл. *tunl*, болг. *тунэл*, м. *тунел*, схв. *тўнел*, слн. *tupél*; — запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво західноєвропейських мов (пор. фр. *tunnel*, нім. *Tünnel*); англ. *tunnel* «тунель», букв. «димохід; труба; лійка» (сангл. *tope* «тс.») походить від фр. ст. *toppelle* «круглий, бочкоподібний звід, бочка», зменш. від *tonne* «бочка», яке зводиться до слат. *tuppa*, *топпа* «тс.», очевидно, галльського походження; значення «труба», зокрема «підземна труба», розвинулось, очевидно, на основі значення «бочка без дна, що лежить на боці». — СІС<sup>2</sup> 850; Фасмер IV 77, 121; Черных II 271; Горяев 380; Sł. wug. *obcuch* 782; Holub—Lyer 493; Klein 1664.

**ту́нець** (іхт.) «велика промислова хижа риба, *Thunnus thunnus* L.» СУМ, Нед, *туңцэві*; — р. бр. *ту́нец*, п. *tuńczyk*, ч. *tuňák*, слц. *tupiak*, болг. *тон*, [túnjak], схв. *тўнь*, *tūn*, *тўња*, слн. *túp*; — запозичено, можливо, через посередництво німецької мови (н. *Thun(fisch)* «тс.») з італійської; іт. *tonno* «тс.» походить від нар.-лат. *thunpus*, що зводиться до гр. *θύνοϋς* «тс.», джерелом якого є гебр. *tannín* «морське чудовисько». — Фасмер IV 121; Преобр. Вып. последний 17; Brückner 584; Holub—Lyer 493; Skok III 523; Matzenauer 356, 415; Mikl. EW 365; Kluge—Mitzka 778; Klein 1664.

[**ту́ний**] «дешевий, доступний» Нед, О, [ту́ний] «тс.» О, [ту́нший] «дешевший» О, [ту́нина] «дешевизна» О, [ту́нитися] «дешево продавати» ВеУг; — р. *ту́не* (заст.) «даремно», [ту́нный] «даремний», бр. [ту́нны] «тс.», др. *ту́не* «даремно», п. [túni (сілез.), tōni (каш.)] «дешевий», слц. [tuńi] «тс.», вл. *tuni* «дешевий, доступний», *tupjota* «дешевизна; доступність; вільний час», нл. *tuni* «дешевий, доступний», болг. *тун* «фальшивий», *ту́не* «даремно», слн. *tōnj* «дешевий», *zastōnj* «даремно; даром, безплатно», *stúnja* «нероба», стсл. **түне**

«даремно»; — не зовсім ясно; реконструюється псл. \**tupь-ь* «дешевий, доступний, даремний, безкоштовний» (<іє. \**teun-*) і псл. [\**тань-ь*, \**топь-ь*] «тс.» (<іє. \**ten-*); — зіставляється з дінд. *tanú*, *tanví* «тонкий, ніжний, худий, незначний, неістотний», *tápuka-* «тс.», гр. *τανυ-* «тонкий, вузький», лат. *tenuis* «тонкий, дрібний, ніжний», дірл. *tan(a)e* «тонкий», корн. *tanow*, брет. *танао*, *тапо*, двн. *duppi*, днн. *thunni*, дісл. *rupng* «тс.», лит. *tėvas* «стрункий, тонкий, худий, дрібний, ніжний»; іє. \**te(u)pu-s*, \**tēpu-s* «тонкий»; пропонується розвиток семантики «тонкий, довгий, витягнутий» — «невеликої вартості, дешевий». — Фасмер—Трубачев IV 121; Преобр. Вып. последний 17; Горяев 380; Schuster-Sewc 1558—1559; Шустер-Шевц Исслед. по слав. языкозн. 1971, 474—480; Mikl. EW 365; Pokorny 1069. — Пор. **та́ний**, **тонкий**.

**ту́ніка** «давньоримський одяг типу сорочки; верхній одяг вільного крою»; — р. *ту́ніка*, бр. *ту́ніка*, п. ч. слц. *tunika*, болг. *ту́ника*, схв. *туника*, слн. *túnika*; — запозичення з латинської мови; лат. *tunica* (<\**tunica*) «вид одягу» було запозичене, можливо, через посередництво фінікійців, з арамейської мови; арам. *kittūnā* походить від гебр. *kut-tōneth*, до якого зводиться також гр. *χιτών*. — СІС<sup>2</sup> 850; ССРЛЯ 15, 1135; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493; Klein 1664. — Пор. **түні́ка**, **хіто́н**.

**ту́пати** «бити ногами об землю; ходити, бути на ногах; топтатися», *ту́пкати* «переступати з ноги на ногу на одному місці; [тупати; безпідставно звинувачувати, обмовляти Нед, Пі, Шейк, клопотати]», [тупкува́ти] «клопотати; доглядати», *ту́пнути*, *ту́пону́ти*, *ту́потати* «часто тупати; [швидко бігти Нед, Шейк]», *ту́потіти* «тс.», *ту́пцюва́ти*, *ту́пцюва́тися*, *ту́пцю́яти* «тупцюва́ти; [ходити туди й сюди; дріботити Нед]», *ту́пцю́тися*, *туп*, *туп-туп*, *ту́пну́-ту́пну́*, [ту́пні] (вигук, яким підбадьорюють дітей ставати на ноги), [ту́пніньки] «тс.», [ту́па] «хода; крок; сту-

кіт копит», [тупало] «людина, що тупає», тупаніна «часте тупання або тупання багатьох», [тупанкі] (взуття) Нед, тупання, [тупінь] «тупіт» Чаб, тупіт, [тупот] «тупіт» Нед, тупотання, тупотіння, тупотня, тупотнява, [туптанка] «тупіт» Нед, тупцювання, тупцяння, [тупчак] «вітряк з кінним приводом», [топчак] «тс.», [тупко] «негрузько» Л, натупати «залишити сліди бруду, натоптати; тупаючи ногами, пригрозити», натупатися «багато ходячи, стомитися», натупотатися, натупотітися, натупцюватися, підтупцем; — р. [тупать], бр. тупаць, п. тураць, ст. тєраць, вл. тураць, нл. тураць, болг. тупам «бити, стукати, тупати», м. тупа «тс.»; — псл. turati, [topati] «стукати ногами, ступати; бігти риссю»; звуконаслідувальне утворення, паралельне до topati, tepati; недостатньо обгрунтоване припущення (Преобр. Вып. последний 18) про походження р. [тупать] від ступать. — Shevelov Hist. phonol. 533; Фасмер IV 121; Brückner 570, 584; Schuster-Sewc 1559; Kořínek 270. — Пор. топати.

**тупий**, тупенький, тупіший, тупак «велика тупа сокира; затуплене знаряддя; тупа, розумово обмежена людина, [тупий незграбний ніж Ме; тупий ніж О]», [тупєрь] «тупа людина» Нед, Пі, [тупірь] «тс.» тж, тупєць «тупе знаряддя; [тупа людина]», тупік «залізнична колія, яка з одного боку обривається; перешкода; безвихідь; [затуплений шматок коси]», тупіця «тупа сокира; тупе знаряддя; тупа людина; [знаряддя для рубання заліза О]», [тупій] «тупа сторона ножа», [тупіяка] «тупе знаряддя; тупа людина», тупіти, тупіти, тупіяти, отупляти, притуплений, притуплювати, притупляти; — р. тупой, бр. тупы, др. тупъ, п. тєру, ч. слц. туру, вл. нл. туру, болг. тъп, м. тап, схв. туп, слн. тор, с.-цсл. тжпъ; — псл. торъ «тупий»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лит. teĩpti, tamrũti «тягнути, натягувати, роз-

тягувати», tiĩpti «тягнутися», timra «тятива, рогатка», лтс. tiept «натягувати, робити тугим», дісл. romb «надутий живіт; натягнута тятива», rambg «товстий, надутий» і пов'язується з псл. teĩtiva (<temptiva) «тятива»; пов'язується також (Младенов 646) з псл. teĩti «тяти, різати, рубати» і зіставляється з гр. τέμνω «ріжу»; існує думка (Преобр. Вып. последний 18; Schuster-Sewc 1560; Skok III 524) про зв'язок з псл. stōpa «ступа, ступня» і спорідненість з днв. свн. stumpi «скалічений, тупий», нвн. stumpf «тупий», днв. stumbal «обрубок, обрізок». — Фасмер IV 122; Черных II 271—272; Brückner 570; Machek ESJČ 661; Skok III 524; Mikl. EW 358; Pokorny 1064—1065.

**тупик** (орн.) «північний морський птах з великим, стиснутим з боків дзьобом, Fratercula arctica L.»; — бр. тупік; — очевидно, запозичення з російської мови; р. тупик «тс.», мабуть, пов'язане з тупой «тупий»; назва може пояснюватися формою дзьоба. — Птицы СССР 328. — Див. ще тупій.

**тупірики**, тупір — див. топіро.

[тупілати] «натискати, підганяти» Нед; — неясне.

[туполька] (бот.) «лобода, Chenopodium urbica L.» Мак; — діалектний варіант форми тополька, похідної від тополья (пор. [туполья] «тополя» Чаб, [туполька] (зменш.) тж); назва мотивується формою листя лободи, що нагадує листя тополі. — Див. ще тополья.

[тупс-тупс] (вигук, яким відганяють овець) Мо; — афективне утворення.

**тур<sup>1</sup>** (зоол.) «вимерлий дикий бик, Bos primigenius; гірська коза, Capra ibex L.; Capra caucasica Güld.», [турєць] (зменш.) Нед, туріця «самиця тура», туріще, [турко] (назва вола з рогами, які розходяться від основи, а з середини загнуті всередину), [туря] «маля тура», [турій] (у сполученні туріязики — вид рослини) Нед, [турка́тий] (про вола) «в якого роги повернуті один до одного Г, Чаб», турячий; — р. бр. болг. тур, др. туръ, п. ч. слц.

вл. нл. *tug*, полаб. *täug*, схв. *Турјак* (топонім), слн. *túg*, стсл. *тоуръ*; — псл. *tugъ*; — споріднене з лит. *taūgas* «буйвіл, тур», прус. *tauris* «зубр», лат. *taurus* «бик», гр. *ταύρος*, ірл. *tarb* «тс.», ав. *staōra-* «велика рогата худоба», гот. *stiur* «бик; теля»; — очевидно, залишок доіндоєвропейського субстрату. — Коваль 86—87; Фасмер—Трубачев IV 122; Преобр. Вып. последний 18—19; Brückner 584; Machek ESJČ 661; Schuster-Sewc 1560—1561; Skok III 524; Трубачев Назв. дом. жив. 6—7; Trautmann 315; Arg. Sprachd. 446; Būga RR II 634—635; Fraenkel 1067—1068; Гамкрелидзе—Иванов 519; Роконгу 1083; Менгес 206—207.

[тур<sup>2</sup>] (ент.) «жук-олень, рогач, *Lucanus cervus* L.», [туріця] «самиця жука-оленя» Дейн, [туровець] «жук-олень Шейк; жук-геркулес, *Dynastes* Нед», [турок] «жук-олень» Дейн, Ва; — р. [тур] «жук-олень»; — результат перенесення на жука назви дикого бика за формою голови жука, який має великі роги. — Преобр. Вып. последний 18—19. — Див. ще тур<sup>1</sup>.

тур<sup>3</sup> «один оберт по колу в танці; етап у конкурсах, змаганнях; на виборах»; — р. бр. болг. *тур*, п. ч. *tuga*, слц. слн. *tūga*, схв. *тур*, *тура*; — запозичення з французької мови; фр. *tour* «оберт; черговість» через слат. *tugnus* зводиться до лат. *togrus* «токарний верстат», джерелом якого є гр. *τόρνος* «обертвий рух; циркуль; токарний прилад», пов'язане з *τέρω* «тру», спорідненим з лат. *tero* «тс.», псл. *\*terti* «терти». — СІС<sup>2</sup> 851; Фасмер IV 122; Kopaliński 1006; Holub—Lyer 494; Dauzat 716, 717; Klein 1633, 1665; Frisk II 865, 885, 913—914. — Див. ще *тєрти*.

турá «шахова фігура, що формою нагадує башту»; — р. бр. *турá*, болг. *тур* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *tour* «башта; шахова фігура» походить від лат. *turris* «башта», запозиченого, як і гр. *τύρσις* «укріплене місто, обнесений муром будинок», з якоїсь середземноморської мови. —

СІС<sup>2</sup> 851; Фасмер IV 123; Walde—Hofm. II 719—720; Frisk II 948—949.

[турáк] (назва монети) Вел; — запозичення із західнослов'янських мов; п. [turak] «гріш», ч. слц. [turák] (назва монети) загальноприйнятої етимології не мають; припускається, що ч. слц. *turák* є зворотним утворенням від *\*polturák* < *\*pol* vtoreho «півтора крейцара», від *vtorú* «другий»; за іншою версією виводиться від назви французького міста Tours, де виготовляли гроші; польська назва пояснюється також як «півгроша турецького». — Machek ESJČ 661.

[турáн] — див. турún.

[турáти] «звертати увагу, зважати Г; дбати, старатися О; мріяти Нед; зневажати, не зважати Нед; зволікати», [турáне] «поблажливість» Нед, [турáтель] «мрійник» Нед, [турáлий] «уважний, обачний», *потурáти* «ставитися поблажливо, зважати, звертати увагу», [потурáти] «тс.» Бі, *пóтур* «потурання», [потурáйло] «той, хто потурає» Она, *потурáльник*, *потурáч* «тс.»; — р. [потурáть] «ставитися поблажливо» (з укр.?), бр. *патурáць* «тс.»; [турбуватися (про когось)], п. [turač] «турбуватися, піклуватися»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *тúрúти* «гнати» (первісно також «бігти», пор. бр. [турыць] «бігти, мчати»); щодо розвитку значення пор. п. *biec*, *biegać* «бігти, бігати» — *zabiegać* (o coś) «турбуватися про щось, клопотатися» (Ткаченко УМШ 1959/2, 66); зіставляється також (Куркина Этимология 1971, 78) з р. *пoтвóрство* «потурання», пов'язаним з *твoрúть* «творити»; можна припустити й давній зв'язок з лит. *turėti* «мати, родити (маля, первісно «метати, кидати»), виховувати (піклуватися)». — Див. ще *турúти*.

турáч (орн.) «птах родини фазанових, *Francolinus* L.»; — р. *турáч* «тс.»; [улар кавказький, *Tetraogallus caucasicus*], бр. *турáч* «*Francolinus*»; — запозичення з тюркських мов; тур. *turac* «*Francolinus*» споріднене з аз. *турач*



«вид куріпки», [turaš] «тс.», туркм. *турач* «турач; рябчик» і разом з ними виводиться від основи тюрк. *tur-* «стояти». — Фасмер IV 123; Шипова 336; Горяев 380.

**турба́** — див. **турбува́ти**.

[**турбі́ль**] «натовп; згряя, купа»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з п. заст. *turba* «натовп, товкучка, безліч, хмара», яке походить від лат. *turba* «сум'яття, безладдя, натовп, згряя». — Див. ще **турбі́на**.

**турбі́й**, *турб'яга* — див. **то́рба**.

**турбі́на**, *турбі́нник*, *ту́рбо-*; — р. болг. м. схв. *турбі́на*, бр. *турбі́на*, п. ч. слц. вл. *turbina*, слн. *turbina*; — запозичення з французької мови; фр. *turbine* «тс.» походить від лат. *turbō* (род. в. *turbinis*) «вир, вихор, циклон, буря; оберт», пов'язаного з гр. *τὺρβη* «безладдя», спорідненим з лат. *turba* «тс., сум'яття; натовп», можливо, також дісл. рогр «натовп», ругра «напирати, тіснити». — СІС<sup>2</sup> 851; Черных II 272; Коралиński 1006; Dauzat 732; Klein 1664; Walde—Hofm. II 718; Frisk II 947.

**турбува́ти** «непокоїти; [тривожити, хвилювати; непокоїтися]», *турбува́тися* «хвилюватися, непокоїтися, піклуватися, клопотатися; [тривожитися]», [*турб*] «горе, печаль, журба» Нед, КІМ, *турба́* (заст.) «турбота, клопіт; [журба; набридання, обтяження Нед; піклування Пі]», *турба́нина* «багато турбот, клопотів», *турба́ція* (заст.) «турбота, клопіт; [неспокій]», [*турба́ція*] «неспокій, хвилювання, тривога; піклування; сум'яття Нед; обтяжливі заходи, пов'язані з переміщенням когось або чогось Корз», *турбо́та* «неспокій, піклування; об'єкт піклування; [тривога Г; журба, нужда Нед]», *турбо́тливий*, *турбо́тний*, [*затурба́нити*] «затуркати, заморочити» Я, [*поту́рба*] «непокоєння» Пі, [*потурбоване́*] «турбування» Пі, *стурбо́ваний*; — бр. *турбава́ць* «турбувати», *турба́ця*, *турбо́та*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *turbować* «турбувати, непокоїти», *turbacja* «турбота, журба, неспокій» похо-

дять від лат. *turbāre* «хвилювати, розладнувати, тривожити, турбувати», пов'язаного з *turba* «сум'яття, безладдя», *turbō* «вир, вихор». — Brückner 585. — Див. ще **турбі́на**.

**турбу́к** — див. **торбу́к**.

**турбуле́нтний** «бурхливий, хаотичний, вихровий» (про рух рідин або газів); — р. *турбуле́нтный*, бр. *турбуле́нтны*, п. *turbulentny*, ч. *turbulentní*, слц. *turbulentný*, болг. *турбуле́nten*, схв. *турбулентан*, слн. *turbulenten*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. н. англ. *turbulent* «тс.» походить від лат. *turbulentus* «бурхливий, безладний, неспокійний», похідного від *turbō* «вихор, коло». — СІС<sup>2</sup> 851; Коралиński 1006; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Gr. Fwb. 783; Dauzat 732; Klein 1664. — Див. ще **турбі́на**.

[**турга́н**] «обірванець; голодранець» О, [*турга́н*] «тс.» О; — запозичення зі словацької мови; слц. *trhan*, як і ч. *trhan* «тс.», є похідним від *trhat'* «смикати; рвати», спорідненого з укр. *то́ргати* «смикати, шарпати» (див.).

**турго́ти** «сильно, з гуркотом стукати, [гуркати, стукати Г; стукати, бити, трясти Нед]»; — очевидно, результат контамінації слів *то́ргати* «смикати, шарпати, термосити» і [*туго́нати*] «стукати, бити; гуркати» (див.).

[**тургу́н**] (бот.) «естрагон, *Artemisia dracuncululus* L.», [*трагін*] «тс.» Мак, [*торгу́н*] «деревій цілолистий (хрящуватий), *Achillea ptarmica* (*Ptarmica cartilaginea*)»; — р. [*тургу́н*] «естрагон», *таргун*, п. [toɾun, toɾhun], схв. [*таркань*], слн. [torkanʲ] «тс.»; — очевидно, запозичення з турецької мови; тур. *taɾhun* «тс.» походить від ар. *tarhun* «тс.». — Преобр. Вып. последний 19. — Див. ще **естраго́н**.

[**ту́ри**] (мн.) «земляні укріплення, плетені корзини, наповнені землею» Нед; — р. *ту́ры* «корзини із землею на валу фортеці»; — очевидно, запозичення з французької (фр. *tour* «башта») або з італійської (іт. *tuga* «насіп») мови; мало переконливе пов'язання (Со-

болевский РФВ 70, 97) з *тур* «дикий бик» (за формою укріплення). — Фасмер—Трубачев IV 126; Преобр. Вып. последний 18—19; БСЭ 43, 515.

**туризм**, *турист*, *туристичний*; — р. *туризм*, бр. *турызм*, п. *turyzm*, *turystyka*, ч. *turismus*, *turistika*, слц. *turizmus*, *turistika*, вл. *turizm*, болг. *туризъм*, м. схв. *туризам*, слн. *turizem*; — запозичення з французької мови; фр. *tourisme* виводиться від англ. *tourism* «туризм», похідного від *tour* «здійснювати подорож, гастрольну поїздку, екскурсію», пов'язаного з *tour* «подорож, поїздка», джерелом якого є фр. *tour* «прогулянка, подорож». — СІС<sup>2</sup> 851; Черных II 272; Sł. wyg. obcych 784; Holub—Lyer 494; Dauzat 717; Klein 1633. — Пор. **тур**<sup>3</sup>.

**түрити** «гнати, проганяти, виганяти» СУМ, Нед, [түритися] «гнатися», [турати] «виганяти; гребувати», [туратися] «втручатися», [турліти] «гнати, проганяти, виганяти», турляти «сильно штовхати, кидати, ганяти, перемішати», түрнүти «погнати; [штовхнути; послати]», турятти «гнати, ганяти; штовхати Нед; наводити на думку, вказувати Нед», турятися «гнатися, ганятися» Нед, түране «вигання; вигнання» Нед, туром «сильно гонячи», потүрити «погнати; кинути, жбурнути; [розштовхати, розігнати]», потурліти «погнати», потурляти «розштовхати, розігнати», потурнүтися «погнатися», потүране «допикання, причіпки, погане поведження» Нед, протүрити «проганяти» СУМ, Г, протурятти «проганяти»; — р. *турить* «підганяти, гнати; лякати; [навантажити, навалити]», *турить* «швидко плисти човном», *турнүть* «прогнати», *турять* «підганяти, спонукати», *туриться* «поспішати», *потурить (рыбу)* «піймати (рибу)», бр. *турыць* «гнати; нести або везти щось важке; [змушувати щось робити; будити; їхати швидко, котити; бігти]», *турнүць* «прогнати; штовхнути; [сунути; погнатися; швидко побігти або поїхати]», *тураць* «ганя-

ти; часто посилати», п. [turać się] «блукати, волочитися по світу», [turać] «штовхнути, викинути, вигнати», болг. *түрям* «ставити, класти», *түрвам* «ставити, кидати (час від часу)», *разтүря* «зруйнувати, розігнати, розкидати; зіпсувати», схв. *түрити* «кинути, скинути, засунути, запхнути», *түрити се* «забратися, залізти, кинутися», *түрати* «кидати, штовхати, запихати», *түрати се* «втручатися, кидатися», слн. *tūratī* «штовхати, смикати»; — псл. [tūriti, tūratī] «гнати, штовхати, кидати»; — задовільної етимології не має; зіставлялося з лит. *tūrkerētī* «штовхнути» і р. *торкать* (укр. *торкати*) «штовхати» (Віга RR I 490), з лит. *tūrētī* «мати» (Младенов 643), з лит. *raturotī* «дорікати» (Mikl. EW 365); висувалась гіпотеза про звуконаслідувальне походження слов'янських форм і заперечувалась наявність споріднених слів у балтійських та інших мовах (Skok III 525); висловлювалось припущення про деномінативне походження слова від назви пересувного осадного пристосування або винищеної тварини *turg* «тур, зубр» (Німчук 197, 358; Преобр. Вып. последний 19—20); пов'язувалося з п. *turać*, *tegać* «тратити», ч. *tūrati* «мучити, терзати», слц. *tūrati* «тс.» (Brückner 585, 589; Holub—Kop. 399), з дінд. *tūrati*, *turanūati* «гонить вперед, поспішає», *tūrāh* «швидкий» (Uhlenbeck 114). — Фасмер IV 123—124; Москов Годишник 68/3, 332—347. — Пор. **турати**.

[**туриця**<sup>1</sup>] (бот.) «осока, *Carex L.*; осока піщана, *Carex arenaria L.* Мак; не треба звичайна, *Xanthium strumarium L.*; липучка їжакова, *Lappula echinata Gilib.* (*Echinostermum lappula Lehm.*)»; — бр. [түрыця] «вовче тіло болотне, *Comarum palustre L.*», п. *turzusa* «осока», ст. *turza trawa*, *turzowa trawa*, ч. *tuřice* (з п.) «тс.», схв. *түриця* «підмаренник, *Galium L.*; гравілат, *Geum L.*»; — похідне утворення від *тур* «дикий бик»; назва пояснюється тим, що осока піщана дуже жорстка (пор. укр. *остриця*, схв. *оштриця*, *острика* «тс.») і

вважається придатною в їжу тільки для диких тварин, а не для свійської худоби, яку калічить; на нетребу і липучку назва перенесена з осоки, очевидно, за ознакою колючості. — Лік. росл. Енци. дов. 297; Нейштадт 452, 553; Анненков 85, 384; Machek Jm. gostl. 278; Симонович 98, 503—504. — Див. ще **тур<sup>1</sup>**.

**[туриця<sup>2</sup>]** «дрібні частинки дерева, які випадають при свердлінні»; — неясне; можливо, пов'язане з *тєрти* (див.).

**[туриця<sup>3</sup>]** «бруд на тілі» Кур, Чаб; — неясне.

**[тўркавка]** (орн.) «горлиця звичайна, *Streptopelia turtur* L. Шарл (*Columba turtur* L.)», **[туріючка]** Шарл, ВеБ, **тўркалка** Куз, **туркало** ВеНЗн, **тўркало**, **туркач** Нед **[тс.]**, **тўркіт** «чубатий, волохатий голуб, який відзначається туркотанням; звуки, які видає голуб, горлиця», **[тўркічка]** «горлиця» Куз, **тўркот** «голуб з волохатими лапами, *Columba tympanisans*», **[тўркотень]** «припутень, *Columba palumbus* L.» Дейн, **[тўркочка]** «горлиця» Шарл, ВеНЗн, **[туркўн]** «горлиця Нед, Дейн; припутень Дейн; голуб-синяк, *Columba oenas* L. Дейн», **тўркут** «туркіт» (голуб), **[тўрлиця]** «горлиця» Л, **[турлўшка]** «горлиця звичайна» Дейн, **[турок]** Шарл, **тўртавка** Нед **[тс.]**, **[тўрталка]** «*Turtur auritus*» ВеБ, **[тўртош]** «горлиця» Шарл, ВеНЗн, **[турун]** «припутень» Дейн, **[турчїнка]** «горлиця звичайна» Дейн, **[тўркавчин]** «владивий горлиці», **[тур]** (вигук для відтворення крику горлиці) Нед; — р. **[турлўшка]** «горлиця», **[турлўшка]** «тс.», **[туру]** (виг.), **[турлў, турлў]** «тс.», бр. **тўркаўка** «дикий голуб», п. **turkawka** «голуб, *Turtur aurita*», **[trukawka]** «тс.», **turkot** «голуб»; — звуконаслідувальні утворення, похідні від вигуку, що імітує звуки горлиці або дикою голуба; подібні назви голуба властиві й іншим мовам, пор. лат. *turtur*, нар.-лат. *turturella*, нвн. *Turteltaube*, дангл. *turtur(e)*, *turtle*, *turtla*, англ. *turtle*, дісл. *turture*. — Никончук Карп. диал. и оном. 147—148;

Фасмер IV 124; Преобр. Вып. последний 20; Brückner 585; Schuster-Sewc 1556; Kluge—Mitzka 798. — Пор. **тўр-кати**.

**тўркати** «воркувати (про голуба, горлицю); говорити, повторювати одне й те саме; [наговорювати, оббрїхувати, наводити на думку Пі]», **[тўркать]** «крякати» (про жаб) Л, **туркотїти** «воркувати (про птахів); одноманітно торохтїти, стукотїти; [стукати, гуркати Нед, гудїти, сюрчати (про комах); бурмотїти, бурчати Нед; щось повторювати, часто говорити Нед, Шейк]», **туркотїти** «тс.», **[турўкати]** «зубрити; намагатися переконати; стукати, грюкати Шейк; щось постійно повторювати Нед; буркотати Нед», **[турурўкати]** «тс. Нед; сильно й одноманітно стукати Шейк; кричати (про курей) Нед», **турчїти** «туркати», **[турурў]** (вигук для передачі крику курей) Нед, **[тўркало]** «той, хто постійно повторює те саме», **тўркіт**, **[тўркот]** «буркотун, людина, що любить сваритися», **[туркотнїя]** «гуркіт, брязкіт, шум» Куз, **туркотлївий**, **затўркати**, **затурчїти**, **затўрканий**, **натўркувати**; — р. **[тўркать]** «кричати; шептатися», **[турлўкать]** «наспївувати», **[турлўкать]** «тс.», **[турўкать]** «тс.; воркувати; наговорювати, нашіптувати», **[турурўчить]** «бурмотїти», **[турчїть]** «дзюрчати; свистїти, сюрчати», бр. **[тўркаць]** «сюрчати (про комах), воркувати (про голуба); квакати (про жабу)», **туркатїць** «воркувати; [торохтїти]», **турчїць** «квакати; торохтїти», п. **turkač** «стукотїти, гуркотїти», **turkotac** «тс.»; — звуконаслідувальні утворення. — Фасмер IV 126; Преобр. Вып. последний 20. — Пор. **тўркавка**.

**[туркєня]** (бот.) «сорт великих слив», **[туркенї]** Мак, **туркинї** Мак, **туркїня**, **туркїниця** Нед **[тс.]**, **[туркенї]** «дрібна цибуля, одержувана з посїву насіння цибулі городної»; — похідні утворення від *тўрок*; назви свідчать про можливе походження сорту. — Див. ще **тўрки**.

**ту́рки**, одн. *ту́рок*, [*\*турец*] «турок» О, *Туреччина*, *туркєня*, [*туркєниця*] «туркєня», [*туркїниця* Нед, *туркїня*] «тс.», [*туркѳта*] (зб.) «турки» Нед, *турча* «дитина турка», [*турчанїн*] «турок» Нед, *турчанка*, *турченя*, *ту́рчин* (заст.) «турок», *турчїнка* (заст.) «туркєня», [*турчїня*] «тс.» Нед, *турецький*, *ту́рський* (заст.) «турецький», [*ту́рчити*] «перетворювати на турка», [*ту́рчитися*] «перетворюватися в турка, засвоювати турецьку мову, звичаї», *отурєчити*, *потурнак* (заст.) «потуречений чоловік», *потурчїнець* «тс.», *потурєчїни* «потурчити»; — р. *ту́рки*, бр. *ту́рки*, п. Turcu, Turek, ч. слц. Turci, Turek, вл. нл. Turk, болг. м. *ту́рки*, *ту́рчин*, схв. *Ту́рци*, *Ту́рчин*, слн. Túgek; — запозичення з турецької мови; тур. Türk «турок; тюрок» пов'язане з türk «грубий, жорстокий, неосвічений, розбійницький», спорідненим з уйг. türk «сила; могутній», чаг. türk «хоробий, жорстокий», що зводяться до дтюрк. türk «тюркська династія, яку китайці називали Tu-küz»; виводиться також від монг. türkün (törkün, törchün) «батьки і родичі заміжної жінки». — Фасмер IV 83, 125; Преобр. Вып. последний 21; Brückner 585; Schuster-Sewc 1561; Mikl. TEI Nachtr. I 60; Räsänen Versuch 506; Агеева 73. — Пор. **туркмени**, **тюрки**.

**ту́ркіт** — див. **ту́ркати**.

**туркмени**, (одн.) *туркмен*, *туркменка*, *Туркменія*; — р. бр. *туркмены*, др. *торкмени*, *туркменская земля*; — п. ч. Turkmeni, слц. Turkméni, болг. *туркменци*; — запозичення з тюркських мов; туркм. *туркмен* (самоназва), тур. чаг. Türkmen «туркмен», первісно, можливо, означало «тюркоподібний». — Фасмер IV 124; Mikl. TEI II 181; Азимов, Амансарыев, Сарыев Яз. нар. СССР II 91. — Див. ще **ту́рки**. — Пор. **тюрки**.

**ту́ркус** (заст.) «бірюза»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. turkus, як і слн. turkíz «тс.», виводиться від фр. turquoise «тс.», похідного від turc «турецький». — St. wug. obsyuch 783.

**туркуц** — див. **таракуца**.

[**турла́й**] «ледащо, тухтій; простак» О; — неясне; зіставлення з рум. turla «вежа» (О II 307) викликає сумнів.

**турла́ш**, *турна́ш* — див. **торла́ш**.

[**турлі́кати**] «повільно їхати, йти» Па; — неясне; можливо, пов'язане з п. [turlikaś] «звучати, побрязкувати, дзвонити, дзвонити».

[**турлі́ти**] (знев.) «пити (у великій кількості)» Па; — експресивне утворення, паралельне до *дудлити* «жадібно пити».

[**турлу́к**] «земляна цегла», [*турлу́чний*] (у сполученні *турлу́чна хата* «хата, стіни якої виплетені з лози й обмазані глиною») Г, Чаб; — р. [*турлу́к*] «тин, обмазаний глиною з кізьяком; тин, частокіл; хата-мазанка (з тину, обмазаного глиною)»; — запозичення з тюркських мов; пор. тур. [torluk] «землянка», тюрк. *турлук* «хата-мазанка». — Shevelov Hist. phonol. 533; Фасмер IV 124; Преобр. Вып. последний 20; Горяев 380; Шипова 336.

[**турлю́**] (вираз, уживаний на означення незграбної і небажаної чиєїсь поєви) Ме; — експресивне утворення, пов'язане з *турля́ти* «гнати, штовхати».

[**ту́рма**] «отара, зграя СУМ; гурт, юрба, череда О»; — п. turma «велика кількість, купа, громада», болг. діал. м. *ту́рма* «натовп, ватага», схв. *ту́рма* «караван, процесія, хід; загін, група, партія», слн. [turma] «зграя»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. túrmă «отара», як і алб. turmë, trumë «купа, велика кількість», сгр. *то́рца* «невеликий загін кінноти», походить від лат. turma «ескадрон; натовп», спорідненого з дангл. rymt «натовп», дісл. rymr «галас». — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 176; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 140—141; Десницкая Сл. языкозн. 148; Преобр. Вып. последний 30; Brückner 585; Младенов 643; Skok III 527; Mikl. EW 363; Walde—Hofm. II 719.

**ту́рман** (орн.) «порода голубів» СУМ, Г, Нед, Куз, [*турмане́ць*] (зменш.) Нед,

Шейк, [турманчик] «той, хто розводить турманів» Нед, Шейк; — р. *турман*, бр. *турман*; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється (Фасмер IV 124) з р. [турлішка (турлушка)] «горлиця», *турлікати* «воркувати, трубити», словами звуконаслідувального походження; припускається (Преобр. Вып. последний 20) можливість запозичення книжним шляхом із західноєвропейських мов і зіставляється з нім. *Turtel* (*taube*), фр. *tourtrel*, *tourterelle*, *tourtereau*, англ. *turtle*, джерелом яких є лат. *turtur* звуконаслідувального походження; варта уваги і гіпотеза (Горяева 380; Преобр. тж) про зв'язок з фр. *tourner* «вертити», іт. *torrare*, гр. *τορρεῖν* «тс.» (через форму \**турмант* від дієприкметника *tourpañt* «той, що крутиться»), зважаючи на те, що, злетівши вгору, цей голуб кілька разів перевертається через голову, ніби падаючи, а потім знову піднімається вгору; в такому разі назва мотивована не голосом птаха, а його поведінкою. — Шейк 106.

**турне́** «подорож по круговому маршруту; поїздка акторів, спортсменів для гастрольних виступів»; — р. болг. *турне́*, бр. *турнэ́*, п. *tournee*, ч. слц. *turné*, вл. *turneja*, м. схв. *турне́ја*, слн. *turnéja*; — запозичення з французької мови; фр. *tournee* «турне, об'їзд; подорож по круговому маршруту; черга» є похідним від *tourner* «обертати, крутити», яке зводиться до лат. *torrāre* «обробляти на токарному верстаті; привчати; моделювати, формувати», похідного від *torrus* «токарний верстат; інструмент гравера». — СІС<sup>2</sup> 851; ССРЛЯ 15, 1156; Копалиński 986; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Dauzat 716, 717; Klein 1633. — Див. ще **тур<sup>3</sup>**.

**турне́пс** (бот.) «кормова ріпа, *Brassica campestris* (*Brassica rapa* L. var. *rapifera* Metzg.)»; — р. болг. *турне́пс*, бр. *турне́пс*, п. *turnips*, ч. *turneps*; — запозичення з англійської мови; англ. *turnips*, мн. від *turnip* «ріпа», яке складається, очевидно, з основ *turn* «оберта-

ти», що зводиться до лат. *torrāre* «тс., точити», похідного від *torrus* «токарний верстат», і давнього пеер «ріпа» від лат. *pārus* «тс.», що виводиться від гр. *πάρτυ* «гірчиця», мабуть, єгипетського походження; англійська назва зумовлена круглою формою плода. — СІС<sup>2</sup> 851; ССРЛЯ 15, 1156; Sl. wyg. obcych 784; РЧДБЕ 743; Klein 1665; Walde—Hofm. II 142—143. — Див. ще **тур<sup>3</sup>**.

[**турнікоза**] (орн.) «білоока чернь, чорнушка, *Нугока нугока* *Güld.*» Шарл; — результат видозміни складного утворення *пірнікоза* ([*пурнікоза*]) «норець, *Podiceps*», у якому основа *пірніти* ([*пурніти*]) зазнала зближення з *турніти* «прогнати». — Булаховський Вибр. пр. III 229, 274; Воїнств.—Кіст. 135. — Див. ще **пірнікоза**, **туріти**.

**турнік** «гімнастична перекладина»; — бр. *турнік*; — запозичення з російської мови; р. *турнік* пов'язане з фр. *tourner* «вертитися, обертатися», що зводиться до лат. *torrāre* «точити; обертати», похідного від *torrus* «токарний верстат», або *tournoquet* «вертлюг»; припускається, що слово виникло в цирковому середовищі і початково означало не снаряд, а вправу на ньому. — СІС<sup>2</sup> 851; Черных II 272—273. — Див. ще **тур<sup>3</sup>**.

**турнікет** «обертова хрестовина для проходження людей по одному»; — р. болг. *турнікет*, бр. *турнікет*, п. *turnikiet*, ч. слц. *turniket*, схв. *турніке*; — запозичення з французької мови; фр. *tournoquet* «турнікет; вертлюг; стойка, що обертається; підпірка» є результатом контамінації основи *tourner* «вертити, обертати» і ст. *turniquet* «вид верхнього одягу», похідного від *turnicle* «тс.», що виникло з *tunicula* «маленька туніка», зменш. від *tunica* «вид одягу, туніка». — СІС<sup>2</sup> 852; ССРЛЯ 15, 1157; Копалиński 1007; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Dauzat 717; Klein 1633. — Див. ще **туніка**, **тур<sup>3</sup>**. — Пор. **турне́**, **турнік**.

**турнір** «змагання лицарів; спортивне змагання»; — р. болг. *турнір*, бр. *турнір*, п. *turniej*, ч. слц. *turnaj*, вл. *turnér*,

м. *турнир*, схв. *тўрнїр*, слн. *turnir*; — запозичення з німецької мови; н. *Turnier* (свн. *turnei*) походить від фр. ст. *to(u)gnei*; форма *Turnier* розвинулася під впливом дієслова *turnieren*, яке походить від фр. ст. *torn(e)ier*, *tourneier* «повертатися», *turner* (фр. *tourner*) «повертати», що зводиться до лат. *tornāre* «точити, обточувати на точильному крузі, що обертається». — СІС<sup>2</sup> 852; Черных II 273; Фасмер IV 124; Kopaliński 1007; Holub—Lyer 494; Dauzat 717; Kluge—Mitzka 799; Klein 1633. — Див. ще **тур<sup>3</sup>**, **турне<sup>2</sup>**.

**турніор** «частина жіночого туалету; підкладка під сукню»; — р. бр. болг. *турнїор*, п. *turniura*, ч. *turnýga*, слц. *turnúr(a)*, схв. *тўрнїр*; — запозичення з французької мови; фр. *tourneure* «тс.; поворот справи, подій; зворот мови» (ст. *tourneure*) походить від слат. *tornātūga* «обертання», джерелом якого є лат. *tornāre* «обточувати на токарному верстаті; обертати; формувати». — СІС<sup>2</sup> 852; Kopaliński 1007; Klein 1633—1634; Dauzat 717. — Див. ще **тур<sup>3</sup>**, **турне<sup>2</sup>**.

**[тўрня]** «башта, дзвіниця Г, Нед; крута скеля, зрідка поросла лісом Пол»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *turnia* «ляох; висока гола скеля; колона», *turnica* «тс.», як і ч. *[turnā]* «скеля, гірський пік», можливо, через угорське посередництво (уг. *torony* «башта, вежа») зводяться до свн. *turn* (*turm*) «башта; тюремний замок», яке загальноприйнятої етимології не має. — Сł. wug. *obsuch* 783; Wrückner 585; Черных II 277—278; MNTEsz III 948. — Пор. **тюрма<sup>1</sup>**.

**[тўрок<sup>1</sup>]** (орн.) «горлиця, *Streptopelia turtur* L. Шарл; звичайна чечевиця, *Carpodacus erythrinus* Pall. (*Erythrina erythrina* Pall.) Шарл; в'юрок, *Fringilla rosea* Г»; — бр. *[тўрчык]* «голуб, *Columba tympanisans*», *[тўрѡк]* «тс.»; — результат зближення з етнічною назвою *турок* початкового позначення птаха, пов'язаного зі звуконаслідувальною основою *тўркати*. — Булаховський Вибр. пр. III 212—213. — Пор. **тўрквакка**.

**тўрок<sup>2</sup>** — див. **тўрки**.

**[тўросá]** «шум, чутка, поговорі Г; плітки, брехня Нед»; — р. *турўсы* «пуста балаканина, нісенітниця», *[турўсцць]* «брехати, говорити нісенітницю», бр. *[тўрусы]* (мн.) «тріск від швидкої їзди, гуркіт; (перен.) пуста балаканина»; — не зовсім ясне; розглядається як звуконаслідувальне утворення, пов'язане з бр. *турўць* «їхати швидко, котити; бігти» (Носович 644); р. *турўсы* «пуста балаканина, нісенітниця» (в тому числі у виразі *подпускать турўсы на колёсах*) зіставляється з *тарас* «осадна башта на колесах» (Горяев 380; Преобр. Вып. последний 21; Кипарский ВЯ 1956/5, 138) або з лат. *turgis* «башта» (Фасмер—Трубачев IV 125).

**турпáн<sup>1</sup>** (орн.) «птах з родини качах, *Oidemia fusca* L. (*Melanitta pusca*)»; — р. бр. *турпáн* «тс.», п. *[turrap]* «вид качок»; — неясне; вважається результатом видозміни р. *[турпáн]* «види морських качок». — Даль IV 443, 444.

**[турпáн<sup>2</sup>]** «покривало нареченої; при похоронах на Буковині замінним молодим жінкам на голову кладуть білий рушник, під підборіддям новим турпаном підв'язаний Г; смуга, шматок полотна Нед»; — запозичення зі східнороманських діалектів; пор. аром. *turpane* «біле покривало на голову, яке носять жінки на знак трауру», рум. *turpán* «хустина з мусліну», що зіставляється з нгр. *тоулпáви* «косинка» (Parahagi). — Див. ще **тулпáн**. — Пор. **тюльпáн**, **тюрбáн**.

**[туртулій]** (орн.) «чубатий жайворонок, посмітюха, *Galerida cristata* L.» Шарл, ВеНЗн, *[тутулїї]* «тс.»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *turtureá* «горлиця, *Streptopelia turtur* L.», *turturéá* «тс. (самець)» виводяться від лат. *turturilla* (\**turturella*), похідного від *turtur* «горлиця» звуконаслідувального походження; пор. також рум. *[turtuleáп]* «жайворонок» (< гр. *τσοῦτσοῦλιάνος*) «тс.». — СДЕЛМ 440; DLRM 890; Walde—Hofm. II 720.

[ту́ртус] «стук, гуркіт» Г, Нед; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [тарта́с] «шум, галас» (пор.).

[турува́те] «виконувати другу партію під час гри на скрипці» Корз; — результат видозміни форми *вторува́ти*. — Див. ще **вто́ра**.

[турува́ти] «думати, міркувати; говорити нісенітницю», [турува́ть] «побиватися; радитися, обговорювати» ГрицАВ; — неясне.

[туру́калка] (ент.) «капустянка звичайна, вовчок, *Gryllotalpa gryllotalpa* L.»; — р. [турче́лка] (назва комахи), бр. [турка́ч] «капустянка», [туркліс, турку́ць, туро́к, турча́к, турчо́к, турчу́к, ту́рчык], п. *turkacz*, [turkuć, turkoć, turchoć, turhoć] «тс.»; — похідне утворення від [туру́кати] «воркувати, буркотати», пов'язаного з *туркати*; назва зумовлена характерним для капустянок цвірчанням; пор. також лит. *turklỹs* «капустянка», *turkũtis* «тс.», що пов'язуються з *tuřkti* «квакати, крякати; розривати (землю)». — Фасмер IV 126; Сл. белар. гаворак V 148—149; Лауцюте 73; Fraenkel 1144. — Див. ще **ту́ркати**.

туру́н (ент.) «жужелиця, *Carabus Thoms.*; [тарган чорний, *Blatta orientalis* Нед], [тура́н] «жужелиця» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *тарга́н*.

[туруну́к] «швидка і глибока проточка, рукав річки»; — неясне.

турухта́н (орн.) «*Philomachus Megeth*»; — р. бр. *турухта́н* «тс. (*Tingia rugpax*)»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення (пор. укр. [тарата́йка] «тс.» Шарл); виведення від нвн. *Turhahn* «індик» (Горяев 380) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер IV 125; Преобр. Вып. последний 21.

[турча́] (бот.) «плавушник болотний, *Hottonia palustris* L.» Мак; — р. *турча* «тс.»; — нясне.

[туршу́к] «чагарник, молодий ліс», [турушні́к] «густий дрібний ліс із смерек», [туруші́к] «мале трухляве дерево; капуста, що не зав'язалася в качан» О, [турушукува́тий] «молодий і густий

(ліс)»; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; рум. *tîrs* «карликове дерево; хмиз», молд. *тырш* «кущ; ялина, смерека» вважаються запозиченнями зі слов'янських мов і зіставляються з схв. *тѣс* «виноградний кущ; очерет», слн. *trš* «стовбур; пень», що пов'язуються з нгр. [Ѣрѣѣа] «виноградна лоза», алб. *trishë* «прищепа, пагін». — О II 307; Scheludko 143; СДЕЛМ 443; Skok III 509.

[туря́] (бот.) «листовик сколопендровий, *Phyllitis scolopendrium* (L.) Neum. См (*Scolopendrium vulgare* Sm. Мак)», [турий́ язык] «тс.» Мак, [тури́ язики] «серпій красильний; *Serratula tinctoria* L. Мак; вид рослини Нед»; — похідне утворення від *тур* «дикий бик»; очевидно, виникло на основі словосполучення *турий́ язык*; назва пояснюється тим, що листок цієї папороті має нероздільну пластинку, подібну за формою до язика; пор. [язични́ця Нед, оленьяго язика трава] «листовик сколопендровий», а також відповідні назви в інших мовах: п. *jeleni język*, ч. *jelení jazyk*, схв. *језичац, језичина, воловски језик, говећи језик, јеленски језик*, слн. *jelepov jezik*, н. *Zungenfarn, Hirschzunge*, англ. *hart's tongue* «тс.»; назва серпію красильного може бути зумовлена також жорсткістю листя рослини, придатної в їжу лише для диких тварин. — Анненков 320; Симоновић 426; Machek Jm. rostl. 32. — Див. ще **тур¹**. — Пор. **туриця¹**.

тусати́, тусан — див. **туза́ти**.

[туск] «туга, смуток СУМ; неспокої, страх, боязливість, пригніченість Нед», [ту́сок, ту́ска] «тс.» тж, [тускува́ти] «тужити» Нед; — очевидно, псл. [tusкъ] < \*tousk-, пов'язане чергуванням голосних з *тъска* (< \*tŭska) «туга, смуток», відбитим у [то́ска, тоск, тоскува́ти]; пор. ч. *stýská* (< псл. \*stŭsk-) *se mi «мені сумно», stýskati si «скаржитися», вл. mi so styska «я сумую, мені нудно»*. — Фасмер IV 88; Brückner 570; Machek ESJC 591. — Див. ще **то́ска**.

**ту́склий** «тьмянний; [мутний, слабий; смутний Нед]», *ту́скло*, *тускніти*, *тускліти* КІМ; — р. *ту́склий*, [тук] «туман, темнота», *ту́скнуть*, *тускнеть*, схв. *на́тушити се* «захмаритися», *стѹшити се* «тс.»; — псл. *tusk-* «темнота»; — споріднене з днн. *thiustri* «смутний», дфриз. *thiūstere*, дангл. *diestre* (*bystre*), снідерл. *duuster* «тс.» (герм. \**piustria*), вірм. *t'ux* «чорний, коричневий, темний». — Фасмер IV 126; Младенов РФВ 68, 387; Skok III 528; Kluge—Mitzka 150.

[**тусь-тусь**] (вигук для підкликання свиней); — афективне утворення, паралельне до [куць-куць] «тс.» — Пор. **ко́ця**.

**тут<sup>1</sup>** «у цьому місці; у цей момент; [суди, ось Г; зараз, негайно Нед]», [ту́та] «тут», [ту́тай, ту́така Л, ту́тека Л, ту́тень Нед, ту́тенька, ту́теньки, ту́течка, ту́течки, ту́ти Нед, Шейк, ту́тика Корз, ту́тиньки Л, ту́тка, ту́тки, ту́тківа Г, Нед, ту́тківа О, ту́то Л, туто́к ВеЗа, Чаб, ту́тоньки Бі] «тс.», [ту́тайший] «тутешній» Корз, [ту́тєйший, ту́тєйший О, ту́тєньший ВеЛ, ту́тєський Нед, ту́тєський, ту́тєшний Нед], ту́тєшний, [ту́тєчний О, ту́тєбний Нед, ту́тєбний] «тс.», [ту́та́р] «тутешній, місцевий житель»; — р. *тут*, [ту́та, ту́то, тутова], бр. *тут*, [ту́та, ту́тай, ту́ты], др. *туто* «тут», *тутъ*, п. *tuta*, *tutaj*, ч. слц. *tuto*, схв. [тут, туге, тутена, туту] «тс.»; — псл. *tu-to* «тут», утворене з прислівника *tu* «тс.», ускладненого вказівним займенником *to* (ть); діалектні форми є похідними від праслов'янської або запозиченими із сусідніх слов'янських. — Німчук ІУМ Морфологія 371; Фасмер IV 126; Преобр. Вып. последний 22—23; Brückner 583; Machek ESJČ 659; Schuster-Sewc 1553; Skok III 433; ESSJ Sl. gr. II 697—701. — Див. ще **той**, **ту**.

**тут<sup>2</sup>** (бот.) «шовковиця, *Morus L.*», *тутівніцтво* «розведення шовковиці»; — р. *тут* «шовковиця», *ту́товник*,

[ту́тина], бр. *тут*, *ту́тайнік*, болг. діал. м. *дуд*, схв. *дѹд* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tut*, *dut*, аз. чаг. тат. кирг. *тут* походять від ар. *tūt* «тс.» — Німчук 259; Фасмер IV 126—127; Шипова 337; Дмитриев 562; БЕР I 442; Mikl. TEL I 287; Lokotsch 165.

[**ту́тірчитися**] «розширюватися, розтягуватися» Нед; — неясне.

[**ту́тка**] «згорток паперу у формі трубки; кульок; гільза» Куз; — запозичення з польської мови; п. *tutka*, як і вл. *tita*, *titka*, нл. *tuta*, *tutka* «тс.», походить від снн. нн. *tūte* «кульок, пакедик, що має форму рога» (нвн. *Tüte* (*Düte*) «паперовий пакетик, кульок»), початково звуконаслідувального слова дитячої мови, яким позначалася паперова трубочка для дуття. — Brückner 585; Schuster-Sewc 1507; Kluge—Mitzka 799—800.

[**ту́тук**] (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» Доп. УЖДУ II; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [дѹдо́к] «тс.» (див.).

**ту́ф** «пориста гірська порода», *ту́фи* «осадочні породи різного походження»; — р. бр. болг. *туф*, п. ч. слц. *tuř*, схв. *ту́ф*, [tũ, tũp], слн. *tuf*, [tõf]; — можливо, через посередництво німецької мови (н. *Tuff*) запозичено з італійської; іт. *tufo* «тс.» походить від лат. *tõfur* (*tõphus*), *tũfus*, для якого припускається осксько-умбрське походження. — СІС<sup>2</sup> 852; Фасмер IV 127; Kopaliński 1004; Holub—Lyer 493; Skok III 519; Kluge—Mitzka 495; Mestica 1972; Walde—Hofm. II 687.

**ту́фля** (мн. *ту́флі*) (вид взуття), [ту́холь] «тс.» Чаб, *ту́фелька* «зменш. до *ту́фля*; (зоол.) одноклітинна тварина класу інфузорій, *Paramecium*», *ту́фельний*; — бр. *ту́фель*, [ту́хлі] (мн.); — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ту́фля* (жін. р.), *ту́фель* (чол. р.), зафіксоване на початку 18 ст., походить від гол. *tõffel* «домашня туфля» або від снн. *tuffele*, нн. *tuffel* «черевик, туфля» з давнішого снн. *pantuffel*, дже-



релом яких є іт. *pantofola* «домашня туфля» (звідки також фр. *pantoufle* і нвн. *Pantóffel*). — Фасмер IV 127; Черных II 273; Matzenauer 355. — Пор. **пантофля**.

**[тухмáчите]** «доглядати, заспокоювати» Корз; — неясне.

**ту́хнути<sup>1</sup>** «гаснути; [спадати (про пухлину)]», *туши́ти* «гасити», [*втуши́ти*] «погасити» Ж, *відтуха́ти* «стухати, зменшуватися», *затуха́ти*, *затуха́ючий* (у сполученні *затуха́ючі коливáння* спец.), *потуха́ти*, *потуши́ти*, *поту́хлий*, *притуха́ти*, *притуши́ти*, *приту́хлий*, *приту́шений*, *стуха́ти*, *сту́хлий*; — р. *ту́хнуть*, *туши́ть*, бр. *ту́хнуць*, *тушы́ць*, др. *потухнути* «погаснути, стихнути», *утуши́ти* «задушити», п. *technač* «спадати (про пухлину)», ч. *tuchnouti* «гаснути, зникнути», болг. *потуши́вам* «тушу», схв. *ту́шити* «тушкувати (м'ясо, овочі); обварювати», слн. *potúhnniti* «потухнути, стихнути», цсл. **по-тоу́хнѣти** «погасити; заспокоїти»; — псл. *tuxnōti* «гаснути», *tušiti* «гасити; робити тихим, заспокоювати»; — споріднене з лит. *tausýtis* (про вітер) «стихати, заспокоюватися», прус. *tusnap* «тихий, спокійний», *tussise* «хай мовчить», сірл. *tó* «тихий, спокійний, мовчазний», брет. *tao* «мовчанья», дінд. *túsyati* «заспокоїться; заспокоюється», *tōšayati* «заспокоює, втішає», *tūšnim* «тихо», ав. *tušpa-*, *tūšni* «тихий»; іє. \**taus-* «спокійний, мовчазний, задоволений». — Фасмер IV 128; Черных II 273; Преобр. Вып. последний 23—24; Трубачев Этимология 1965, 61; Machek ESJČ 660, 661—662; Skok III 528; Pokorný 1056—1057. — Пор. **ту́шити**.

**ту́хнути<sup>2</sup>** «псуватися, робитися не-свіжим», [*тухія́ня*] «гниле болото» Ч, [*тухли́на*] «сморід» Нед, [*ту́хлість*] «гниль; сморід» Нед, *тухля́тина* «зіпсований продукт; різкий запах протухлого продукту», *ту́хлий*, *тухлува́тий*, *притуха́ти*, *приту́хти*, *приту́хлий*, *протуха́ти*, *проту́хлий*, [*сту́хлиця*] «вид цвілі» Нед, [*сту́хлість*] «запах тухлятини» Нед, *стухля́тина*, *сту́хлий*; — р. *ту́хнуть* «псуватися», *тух-*

*льий*, [*то́хлий*] «тухлий», [*то́хнуть*] «дохнути (про рибу)», бр. *ту́хнуць* «протухати», [*тхлі́ць*] «давати зіпсуватися», п. *technač* «тухнути, псуватися», *stęch-ty* «протухлий», ч. *tuchnouti* «протухати», слц. *tuchnúť* «тс.», вл. *tuchnúć* «ставати тухлим», *tuch* «сморід», *stuch-ty* «стухлий», нл. *stuchty* «тс.», схв. *ту́хнути* «псуватися, протухати», слн. *tohnéti* «тс.», *otóhlica* «духота, спека», *zatóhel* «тухлий, затхлий»; — псл. *tuxnōti* / *tōxnōti*; — задовільної етимології не має; пов'язувалося (Преобр. Вып. последний 23—24) з *tuxnōti* «гаснути (горіти без полум'я, злежуватися)»; основа *tux-* (тьх-) вважалася вихідною, а *tōx-* вторинною (Фасмер IV 89, 128; Brückner 570); реконструювалася для всіх випадків єдина основа *tōx-* без відповідників у інших індоевропейських мовах (Skok III 520); припускається зв'язок з р. [*тук*] «туман; темрява», *ту́склий* «тьмянний», схв. *nātušiti se* «захмаритися» або з лит. *tausýtis* «стихати, заспокоюватися», лтс. *tusēt* «задохатися, зітхати, стогнати», *tusnāt* «важко дихати» (Schuster-Sewc 1555—1556); залишки первинних звукових форм вбачаються в ч. [*duchnúť*] «протухати», слц. [*dušet'*, *dušit'*] «тс.» (Machek ESJČ 660).

**туц** (вигук, що імітує звук від стукну, бійки рогами), [*ту́цати*] «бити рогами» (про барана) Нед, *ту́цатися* «стукатися, битися рогами»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ду́цати*] «злегка бити лобом». — Див. ще **ду́кати**.

**ту́ча<sup>1</sup>** «густа темна хмара; велика кількість; [гromовиця з дощем, злива з градом Корз; дуже великий дощ, злива Мо; буря з громом або з градом; злива з вихором; вітри, буря зі снігом; градобій О; збільшення води в річці від дощу, який пройшов вище по течії Ме], [*ту́чейка*] «буря, злива» О, *тучний* «великий, але короткочасний, з грозою» (про дощ), [*зату́читися*] «вкритися хмарами» Я; — р. *ту́ча* «хмара», др. *туча* «хмара, гроза, дощ, велика кількість», п. *tečza* «райдуга», вл. *tučatka*,

tučel, нл. tusa, tusa «тс.», схв. *ту́ча* «град», слн. *tóča* «тс.», стсл. *тжча* «злива»; — псл. *то́ча* «грозова, дощова хмара»; — споріднене з лит. *tánkus* «густий», вірм. *t'apjг* «густий», ав. *тахта* «міцний, сильний», ірл. *técht* «загустий», дісл. *pettr* «густий», гот. *reiþō* «грім» (\**reihwōn-*), свн. *dichte* (нвн. *dicht*) «густий», двн. *gidihan* (нвн. *gedeihen*) «рости, досягати успіхів, процвітати», гот. *reihan* «тс.», дінд. *tapákti* «стягує, примушує загуснути». — Фасмер IV 129; Черных II 273; Преобр. Вып. последний 24; Brückner 570; Schuster-Sewc 1553; Skok III 517—518; Trautmann 313; Fraenkel 1056; Pokorný 1068.

[*ту́ча*<sup>2</sup>] «товкачка» Чаб; — результат семантичної видозміни слова *ту́ча* «хмара; велика кількість». — Див. ще *ту́ча*<sup>1</sup>.

[*ту́чник*] (бот.) «очиток карпатський, *Sedum carpaticum* Reuss» Мак, [*ту́чне зілля*] «очиток великий, заяча капуста велика, *Sedum maximum* (L.) Suter.; вид очитка, *Sedum telephium* L.» Мак; — похідне утворення від *ту́чний* «жирний»; назва зумовлена тим, що очитки мають товсті, соковиті листки, в тканині яких збирається багато води; пор. ще укр. [*масне зілля, масляне зілля*] Мак, р. [*воронье сало, воронье масло*], п. [*wronie masło*], ч. [*vranie sadlo, tučnú mužík, masná bylina*], схв. [*тусти боб, тушти боб*], що стосуються різних видів очитка. — Вісюліна—Клоков 199; Анненков 324; Нейштадт 297; Machek Jm. rostl. 94; Симонович 430. — Див. ще *тук*<sup>1</sup>.

[*ту́чу*] (вигук, яким відганяють свиней) Л, [*ту́жу*] «тс.» Л; — результат злиття і фонетичної видозміни вигуку [*чу*] «тс.» з неясним компонентом *ту*. — Див. ще *чу*. — Пор. *ачу*.

*туш*<sup>1</sup> «фарба для креслення та малювання», *тушіст*, *тушувальник*, *тушувальний*, *тушувати*; — р. *тушь*, бр. болг. м. *туш*, п. *tusz*, ч. слц. *tuš*, вл. *tuša*, схв. *туш*, слн. *túš*; — запозичення з німецької мови; н. *Tusche* утворено від *tuschen* «тушувати», що походить від фр. *toucher* «торкатися», яке зводи-

ться до нар.-лат. *toccāre* «бити в дзвін». — СІС<sup>2</sup> 852; Фасмер IV 129; Kopaliński 1007; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Kluge—Mitzka 798; Dauzat 716. — Див. ще *тока́та*.

*туш*<sup>2</sup> «невелика музична п'еса; коротке музичне вітання»; — р. бр. болг. *туш*, п. *tusz*, ч. слц. вл. *tuš*, схв. *туш*, слн. *túš*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Tusch* «туш, гучне дружнє вітання за допомогою труб і литавр; [удар, поштовх; звук труби]» розглядається як діалектне запозичення зі слов'янських мов; припускається також звуконаслідувальне походження. — СІС<sup>2</sup> 852; Фасмер IV 129; Brückner 585; Kopaliński 1007; Holub—Lyer 494; Kluge—Mitzka 798; Paul DWb. 635.

*туша́* «оббіловане й випатране тіло забитої тварини; велике, гладке тіло людини; [м'ясо; товщина, повнота; надута, пихата людина Нед]», [*туш*] (жін. р.) «задок барана; тіло людини, крім голови О; тулуб ВеУг; тіло без голови, рук і ніг ВеНЗн», *тушка* «тіло забитої тварини невеликого розміру», [*тушіть*] «загодовувати на сало (про свиней), робити гладким» Чаб; — р. бр. *туша*, п. *tusza* «тіло людини; повнота», слц. [*tuše*] «туша»; — єдиної етимології немає; пов'язується з *тук*, *тіми* (Преобр. Вып. последний 24; Горяев 381; Brückner 585, 587); припускається зв'язок з р. *тухнуть* (Jakobson IJSLP 1/2, 273); висловлюється гіпотеза про зв'язок з *то́щий* від іє. \**teus-* «пустий, порожній» (Черных II 274); зіставляється також як запозичення з тат. башк. *туш* «груди; грудинка», уйг. *тош*, каз. *тос*, узб. *туш*, аз. туркм. *дош* «тс.», тур. *döş* «бік; передня частина туші» (Шипова 338; Дмитриев 547—548). — Фасмер—Трубачев IV 129.

*туше́* «спосіб дотику до клавішів під час гри на фортепіано; спосіб накладання штрихів і фарб у живопису; момент спортивної боротьби, коли один з борців притиснутий лопатками до килима»; — р. болг. *туше́*, бр. *тушэ́*, п. *touche*, схв. *туше*; — запозичення з

французької мови; фр. touché «дотик» пов'язане з toucher «торкати, дотикатись», що походить від нар.-лат. tussāge (tussāge), букв. «штовхати, ударяти; стукати». — СІС<sup>2</sup> 852; ССРЛЯ 15, 1176; Kopaliński 985—986; Dauzat 716. — Див. ще **токáта**. — Пор. **туш<sup>1</sup>**.

[**тушіра**] «бараняча вовна другої, осінньої стрижки», [туш<sup>ур</sup>] «тс.», [туші<sup>урити</sup>] «стригти баранів удруге, восени»; — запозичення з румунської мови; рум. [tușîră] < [tușînă] «вовна від обстрижених овець» пов'язане з tușînă «стригти овець під животом, на хвості і ззаду», що походить від нар.-лат. \*ton-sionare «стригти», пов'язаного з лат. tondēre «тс.». — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 176; СДЕЛМ 441; DLRM 890. — Див. ще **тонз<sup>ура</sup>**.

[**тушити**] «сподіватися; думати, мати на увазі» Нед; — запозичення з польської мови; п. tuszyć «надіятися, сподіватися», як і ч. tušiti «передчувати», tušim «(я) думаю, (я) вважаю, (мені) здається», слц. tušit' «передчувати», tušim «(мені) здається», болг. *разтуш<sup>а</sup>* «розважити, втішити», *разт<sup>у</sup>ха* «втіха», споріднене з укр. *тушіти* «гасити; заспокоювати», *т<sup>у</sup>хнути* «гаснути» і походить від псл. [tušiti] «сподіватися; вселяти надію; означати добре знамення», абстрактні значення якого розвинулись на основі семантики «гасити; заспокоювати; робити тихим»; зіставляється з дінд. tošáyati, túšyati «він задоволений; заспокоюється; радіє», tušnīm «тихо, мовчки», ав. tušni- «мовчазний»; близькість семантики західнослов'янських та індоіранських форм може свідчити про давні контакти індоіранських мов з частиною праслов'янського ареалу (Трубачев Етимология 1965, 61); п. tuszyć зіставлялося з tusza «огрядність, гладкість», tyc «товстіти» (Brückner 585). — Фасмер IV 128; Преобр. Вып. последний 24; Machek ESJС 661—662. — Див. ще **т<sup>у</sup>хнути<sup>1</sup>**. — Пор. **от<sup>у</sup>ха**.

**тушкánчик** (зоол.) «Dipus Gmelin; земляний заєць, Allactaga Cuvier»; — р. *тушкán* «піщаний тушканчик, Mus

jaculus», *тушкánчик*, бр. *тушкánчык*; — запозичення з тюркських мов; чаг. *тушкánжик*, *таушкан*, тур. аз. taušan «тс.», тат. *довшан* «заєць» виводяться від дтюрк. tabgš, tavgš «бігати, скакати». — Фасмер IV 129; Преобр. Вып. последний 24; Шипова 338.

**тушкувáти** «варити в закритому посуді; закривати; кутати», [туші<sup>ить</sup>] «тушкувати» Чаб, *зат<sup>у</sup>шкати*, *затушкувáти* «закрити, закутати; [прикрити грубу дверцятами і обмазати глиною; закінчити Пі; приправити страву]», *на-тушкувáти*, *притушкувáти*, *притушкóваний*, *протушкувáти*; — р. *туші<sup>ить</sup>* «готувати у закритому посуді», бр. *туші<sup>ць</sup>*, *тушкавáць*, п. tuszyć, схв. *т<sup>у</sup>шити* «тс.», слн. potúšiti «потушкувати»; — очевидно, пов'язане з *тушіти* «гасити». — Преобр. Вып. последний 23; Skok III 528.

**тушувáтися** «поводитися так, щоб бути непомітним; знічуватися»; — р. *тушевáться* «тс.; соромитися, бентежитися», бр. *тушавáцца* «тс.»; — очевидно, результат метафоризації *тушувáтися* (р. *тушевáться*), пасивної форми дієслова *тушувáти* «накладати тіні на малюнку, фотографії», похідного від *туш* «фарба». — КЭСРЯ 456. — Див. ще **туш<sup>1</sup>**.

**туя** (бот.) «Thuja L.»; — р. бр. болг. *т<sup>у</sup>я*, п. слц. tuja, ч. túje, схв. *т<sup>у</sup>ја*, слн. túja; — запозичення з новолатинської мови; нлат. thuia «вид кедр» походить від гр. *θυία* «вид кедр з сильним запахом, деревина якого спалювалася в обряді жертвування», пов'язаного з *θύω* «жертвую», спорідненим з лат. suf-ſio «димлю». — СІС<sup>2</sup> 852; ССРЛЯ 15, 1180; Kopaliński 1004—1005; Holub—Lyer 493; Frisk I 698—699; Klein 1613; Pokorny 261—267; 268—271.

**тфе**, *тфéкати*, *тфу*, *тф<sup>у</sup>кати*, *т<sup>ь</sup>фе*, *т<sup>ь</sup>фу* — див. **т<sup>ь</sup>ху**.

[**тхіміти**] «квилити»; — результат фонетичної видозміни форми *квиліти* (див.).

**тхір** (зоол.) «Mustela putorius L., [(перен.) боягуз Нед], [тхир Бі, О,

хір] «тс.», *тхорік* «тс. (зменш.); [ховрах крапчастий, *Citellus suslica* Gldenst. Дейн], *тхореня*, [тхоріна] «один тхір; м'ясо тхора», [тхоряка] «тхір», *тхорєвий*, [тхорів] «який належить тхору», *тхорячий*, [тхоріти] «боятися, бути боягузом Нед; смердіти подібно тхору», [тхоріть] «псувати повітря» Чаб; — р. *хорь* «тхір», *хорєк*, *тхорь*, ст. *дъхорь*, бр. *тхор* «тс.», п. *tchrz* «тс.; боягуз», ч. *tchoř* «тхір», ст. *dchoř*, слц. *tchor*, вл. *tchr*, нл. *twoř*, болг. *търче*, схв. *твр*, *твр*, слн. *dihr* «тс.»; — псл. \*дъхогь «тхір», початково «вонючка», суфіксальне похідне від основ дъхъ «дихання, запах», духати «дихати»; назва зумовлена тим, що тхір належить до тварин з поганим запахом; пор. у семантичному плані р. [бздюх] «тхір», а також фр. *putois* «тс.» від ст. *put* «смердючий» (< лат. *ptidus* «гнилий, смердючий»). — Булаховський Нариси 77; Німчук 199; Shevelov Hist. phonol. 479; Фасмер IV 270; Черных II 351; Преобр. Вып. последний 24—25; Brckner 567; Machek ESJĀ 643; Schuster-Sewc 1506—1507; ЭССЯ 5, 177—178; Bern. I 243; Mikl. EW 53. — Див. ще *дїхати*. — Пор. *дух*, *тхнути*.

**тхнути** «дихати, дихнути; повівати, повіяти; мати сильний, різкий запах; [гнити, псуватися], [дхнути] «дихнути», [дхнутися] «зітхнутися», [тхніння] «дихання Г; запах, дух Нед», [тхлий] «живий» О, *вїтхатися* «вивітритися, видихатися», *вїтхнутися* «тс.», [вїтхлий] «який видихався», [вїдхлий] «тс.», *затхнутися* «набути неприємного запаху, зіпсуватися», *затхлий*, *зітхати*, *зітхнути*, *натхнути* «викликати душевне піднесення, надихнути», [надхнути] «тс.», [надха] «відрижка з неприємним запахом», [натха] «тс.» Г, *натхненник*, *натхнення*, [надхнення], *натхненний*, [натхнений] «натхнений; натхнутий», [надхнений] «тс.», [потхнути] «повіяти, подути» Нед, *притхнутися* «засмердітися», [прїтхля] «затхлість»; — р. [затхнуться] «задихнутися», *затхлий* «гнилий (запах)»,

бр. *тхаць* «дихати, віяти», *тхнуць* «дихнути, повіяти; тхнути, пахнути», *тхліна* «затхлість, тухлий запах», п. *tchnac* «дихати; дихнути; [тхнути]»; — псл. *dъhnti*, пов'язане чергуванням голосних з *duxati* «дихати». — Shevelov Hist. phonol. 249; Фасмер IV 129; Преобр. Вып. последний 23—24; Swski I 143; Brckner 86, 567. — Див. ще *дїхати*. — Пор. *тхір*.

**тцей, тце, тця** — див. *цей*.

**[тщаливий]** (заст.) «турботливий, старанний» Бі, Нед; — р. *тщательный* «старанний, дуже акуратний», др. *тщати* «тіснити, тривожити, підганяти», *тщатися* «поспішати, прагнути, старатися», *тщание* «поспішність, старання, прагнення, піклування», стсл. **тъштати см** «турбуватися, клопотатися, старатися, поспішати»; — очевидно, псл. \*тъсцати (< \*тъсцети) «прагнути, тужити», пов'язане з *tska* «туга, прагнення». — Фасмер IV 129—130; Черных II 274. — Див. ще *тска*. — Пор. *тщий, тщий*.

**[тщий]** «тверезий, пустий, непотрібний, марнославний» Нед, [тще] (у виразі *на тще (серце)* «не ївши, натошак»), [тщо] (у виразі *на тщо (серце)*) «тс.» Нед, [тщєтний] «пустий, непотрібний, даремний, марний» Нед, [тще] (присл.) «даремно, марно» Бі, [тщо] «тс.» Бі, [тщея] «пуста, безплідна гречка» Нед; — р. [тщий] «пустий, порожній», [тще] «даремно, марно», *тщєтá* «безплідність, марність», *тщєтный* «даремний, марний», др. *тщий* «порожній, пустий, даремний», п. *czczy* «пустий, безплідний, даремний», ст. *tszczy*, ч. ст. *třti* «тс.», схв. *тшт* «марний, пустий, нікчемний», слн. *těř* «голодний; (заст.) пустий, безплідний», стсл. **тъштъ** «порожній, пустий, безплідний, марний»; — псл. *тъř* «пустий, порожній»; — споріднене з лит. *třias* «пустий, безплідний, марний», *tuřtėti* «порожніти», лтс. *tukřs* «пустий, марний, бідний», лат. *tesqua* (мн.) «пустелі, степи», ав. *taoř-* (< \*tousej-) «пустий, бути пустим», дінд. *tucchh* (tuc-

chyáh) «пустий, безповітряний»; іє. \*tus-sko- (\*tus-skjo-) «порожній» від \*teus- «опорожняти». — Фасмер—Трубачев IV 90—91, 130; Черных II 254—255, 274; Львов РЯНШ 1958, I, 84; Sławski I 114—115; Fraenkel 1145—1146; Walde—Hofm. II 675; Mayrhofer I 508—509; Pokorny 1085. — Пор. **то́с-ка́, то́щий, тща́лівий.**

[**тьва́хнути**] «потягнути, цапнути, вкрасти»; — афективне утворення, подібне до *цьво́хнути* «хльоснути», [*чво́хнути*] «ударити; впасти».

**тьма¹**, [тма] «тьма», [тьма́ва] «сутінки» Нед, [тма́стий] «темного кольору», [тма́ний] «затемнений, матовий; сумний, нудний», *тьма́вий*, [тьма́ний] «тьмянний; хворобливий, блідий», [тьма́ний] «тьмянний» Нед, [тьмі́стий] «похмурий» Нед, *тьмя́ний* «неясковий; [сумний Нед; хворобливий, блідий]», *тьмянува́тий*, [тмі́ти] «затемнювати; робити темним», *тьмі́ти*, *тьмі́тися*, [тьмі́ти] «ставати темним, похмурим, туманним» Нед, *тьмяні́ти*, *тьмяні́шати*, *затьмі́ти*, [зацьма́ти] «затемняти» (з п.), [затьмі́ння] «затемнення» Куз, *пітьма́*, *потьмяні́лий*; — р. *тьма*, бр. *цьма*, др. *тьма*, п. *ста*, ч. слц. *тма*, вл. *ста*, нл. *ста*, полаб. *tāma*, болг. *тъма*, *тма*, схв. *та́ма*, *тпа́*, слн. *temà*, [tmà], стсл. **тьма**; — псл. *тъма*; — споріднене з лит. *tėmti* «темнішати», лтс. *timt* «тс.», *tima* «темнота», дінд. *tāmaḥ* «морок», ав. *təmah-* «тс.», перс. *tām* «хвороба очей, більмо», ірл. *temel* «темнота», лат. *tepebrae* (мн.) «морок», *tepege* «всліпу, без причини», *temego* «кидаю тінь», двн. *dētag* «темнота, морок; сутінки», *dinstar* «похмурий», нвн. *Dämpfung* «сутінки; морок; світанок». — Фасмер IV 133—134; Черных II 276; КЭСРЯ 457; Sławski I 133; Brückner 65—66; Machek ESJČ 646; Schuster-Sewc 141; Skok III 439—440; Trautmann 322; Karulis II 440; Walde—Hofm. II 656; Pokorny 1064. — Див. ще **те́мний**. — Пор. **тінь**.

**тьма²** (іст.) «у давньоруському рахунку — десять тисяч; військо в де-

сять тисяч чоловік; велика кількість, дуже багато», [тьму́щий] «незліченний» (у сполученні *тьма-тьму́ща* «незліченна кількість»; — р. *тьма* «незліченна кількість; десять тисяч», бр. *цьма* «тс.», др. *тьма* «десять тисяч», п. ст. *ста*, ч. *тпа* «тс.», слн. *temà* «велика кількість», стсл. **тьма** «десять тисяч»; — очевидно, калька тюрк. *tuman* «десять тисяч; туман, імла». — Фасмер—Трубачев IV 134; Brückner 65—66; Machek ESJČ 646; Mikl. EW 349; Fraenkel IF 50, 98. — Див. ще **ту́ман²**.

[**тьма³**] (ент.) «вогнівка, Pugalis»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ста* «нічний метелик» споріднене з укр. *тьма* «темінь». — Sławski I 133; Brückner 65. — Див. ще **тьма¹**.

**тьма́рити** «робити темним, затемнювати», *тьма́ритися* «темнішати», *затьма́рювати*, *затьма́рення*, *затьма́рений*, *потьма́рювати*, *потьма́рений*, *притьма́рювати*, *притьма́рений*; — результат контамінації дієслів *тьмі́ти* і *хма́рити*; можливо, зворотне утворення від префіксального *затьма́рити*. — Див. ще **тьма¹**, **хма́ра**. — Пор. **затьма́рити**.

**тьо́пати** «бити, стьобати; іти, плентатися; жадібно їсти, сьорбаючи; [іти по грязюці Г; здіймати шум при ходінні Нед; бризкати (Чернігівщина); (про корову) брикатися під час доїння Л]», *тьо́патися* (розм.) «іти далеко або по поганій дорозі; [іти, брести по грязюці Г; прати, мити, полоскати, купатися (Чернігівщина); (про корову) брикати під час доїння Л]», [тьо́пкатися] «тинятися» Нед, *тьо́пнути* «ударити; [гепнути, ударити об землю Ме; хлопнути, стукнути, топнути Нед; багато випити Нед]», [тьо́па] «людина, яка здійсмає шум при ходінні; брудна, неохайна людина» Нед, [тьо́пка] «тс.» Нед, [тьо́пка] «прочуханка» Чаб, (у виразі *даць, даваць тьо́пки* «побити» Чаб), [тьо́пті] (дит.) «чобітки, черевички» Корз, [тьо́пнути] «людина несповна розуму» Л, [тьо́п] (вигук для передачі удару, хлопання, стуку, падіння), за-

*тьобатися* «заляпатися», [*затьопа*] «нечупара», *затьобаний* «заляпаний», *обтьобати* «обшарпати, обтріпати; забризкати болотом, чим-небудь рідким», *обтьобаний* «пошарпаний, обдертий, зношений», *притьобати* «повільно, з труднощами прийти або приїхати», *притьобатися* «недоречно або невчасно з'явитися»; — р. [*тѣпать*] «бруднити; рубати», *тѣпа* «розтелепа, нечупара», бр. [*цѣпкаць*] «сьорбати; полоти»; — афективні звуконаслідувальні утворення, пов'язані з [*тепті*] «бити», *тіпáти*, *тѣпати*, *тіюпати*, *тѣпати* (пор.).

**[тьора]** «тоня у плавні» Берл, [*тѣрка*] «час нересту риби тж; нерест Чаб»; — очевидно, запозичення з російського говору; р. [*\*тѣра, \*тѣрка*] може бути пов'язане з *терѣться* у значенні «нереститися». — Див. ще **тѣрти**.

**[тьо-тьо]** (вигук для підкликання свиней) Л; — очевидно, пов'язане з [*коцьб-коцьб, куцью-куцью, тось-тось, цьось-цьось, це-це, це-це, ця-ця, цьки-цьки*] «тс.», [*кѣця*] (дит.) «свиня» (пор.).

**тьотя** «тітка»; — запозичення з російської мови; р. *тѣтя*, як і бр. *цѣця*, п. *сіосіа*, є формою з дитячої мови, утвореною від *тѣтка* ([*тѣта*], п. *сіотка, сіота*), що походить від псл. *teta* «тс.». — Див. ще **тѣта**.

**тьох** (вигук для імітації співу солов'я і биття серця), *тьох-тьох*, [*тях, тях-тях* Нед] «тс.», [*тьох-тьоророх*] «тс.», *тьохкати*, *тьохнути*; — звуконаслідувальне утворення. — Shevelov Hist. phonol. 653.

**тьху** (вигук, який уживається для відтворення звуку при плюванні, для вираження здивування, незадоволення, досади, негативної характеристики когось, чого-небудь), *тьху-тьху́*, *тьфу*, *тьфу-тьфу́*, [*тѣфе* Нед, *тѣфе*, *тѣфу* тж] «тс.», *тьхукати* «вимовляти *тьху*», *тьфукати*, [*тѣфкати* Нед, *тьфѣкати*, *тѣфукати* тж] «тс.», *тьфукнути*, *тьхукнути*; — р. *тьфу* (вигук, що передає, символізує плювок), *тѣфу* (вигук, що передає відразу), [*тху, тьху*] «тс.», бр. *цьфу*; — звуконаслідувальне утворення,

яке імітує природні звуки, що супроводжують плювання; аналогічні фонетично близькі утворення спостерігаються і в інших мовах, пор. нвн. *pfui*, англ. *fie, foh*, гол. *foei*, шв. *fy, foi*, лат. *fū*, фр. *fi*, ісп. *puí*, гр. *φῦ, φεῦ*, ірл. *fi*, брет. *fy*, тур. *puí*. — Фасмер IV 134; Преобр. Вып. последний 24; Kluge—Mitzka 547; Радлов IV 1259.

**тю** (вигук здивування, розчарування, насмішки; крик при переслідуванні звіра на полюванні; крик на людину, що зробила дурницю), *тютю́*, [*тюгу́*] «тс.», [*тюгу-гу́*] (вигук здивування) Чаб, [*тѣ, тѣгѣ, тѣге-гѣ, тѣгі, тѣгі-гі, тѣгѣ, тѣго-гѣ*] «тс.» тж, [*тѣю́*] (вигук для вираження здивування і для відгону вовків) Нед, *тѣюкати* «говорити, кричати *тѣю*; [нав'язливо умовляти, переконувати Нед]», *тѣюкнути*, *тѣююкати*, [*тѣюки*] (у виразі [*підняти на т.*] «почати глузувати, насміхатися» Чаб), *затѣюкати*, *затѣюканий*, [*натѣюгáкати*] «вилаяти, вичитати» ЛексПол; — р. *тѣю* (вигук для цькування собаками), *тѣюкать* «цькувати», бр. *цѣгá* (вигук для цькування собаками), *цѣгáкаць* «тюкати», п. [*tiuj-ha*] (вигук для відлякування вовків); — афективні утворення, результати фонематизації первісних вигуків. — Пор. **ату**, **атю́**, **туй²**.

**тюбетейка** «національний головний убір багатьох східних народів»; — р. *тюбетейка*, бр. *цѣбецѣйка*, п. *tiubietiejka* (з р.), ч. *t'ubetějka* (з р.), слц. *t'ubetejka* (з р.); — через російське посередництво запозичено з тюркських мов; кирг. каз. *тебетей* «головний убір», тат. башк. *тубэтэй* «тс.» пов'язані з каз. *тебе* «вершина», тат. *тубэ* «маківка; вершина», башк. *тубэ* «тс., тім'я», дтюрк. *tübü* «вершина гори, маківка, тім'я». — Фасмер IV 134; Черных II 276; КЭСРЯ 458; Супрун Тюркол. иссл. 42—43; Шипова 339—340; Kopalinski 980; Радлов III 1597.

**тюбик** «м'яка трубочка, вміст якої добувають видавлюванням», *тубик* «тс.»; — р. *тѣубик*, бр. *цѣубік*, п. *tuba*, *tubka*, ч. слц. *tuba*, *tubička*, вл. *tuba*,

болг. *тjуба, тjубичка*, м. *тjуба*, схв. *тjуба*, слн. *tuba*; — запозичення з французької мови; фр. *tube* «трубка, тjубик» походить від лат. *tubus* «труба, трубка», пов'язаного з *tuba* «труба», що не має певної етимології. — СІС<sup>2</sup> 852; Черных II 276; St. wyg. *obcych* 781; Dauzat 731; Klein 1661. — Пор. **тjуба, тjубiнг**.

**тjубiнг** «частина циліндричного кріплення підземних споруд (тунелів, шахт)»; — р. болг. *тjубинг*, бр. *цjубiнг*, п. слц. *tubing*, ч. *tybink*; — запозичення з англійської мови; англ. *tubing* пов'язане з *tube* «труба», що походить від лат. *tubus*; менш надійне пов'язання (Kopaliński 1004) з англ. *tub* «ванна, балія», спорідненим з свн. *zubaг, zuibar* «посуд з двома ручками», нвн. *Zuber* «ванна, балія», англ. *two* «два». — СІС<sup>2</sup> 852; ССРЛЯ 15, 1212; Klein 1661. — Див. ще **тjуба**. — Пор. **тjубик**.

**тjубик** (орн.) «яструб коротконогий, *Accipiter brevipes* Sev.» Шарл, *яструб-тjубик* «тс. (*Accipiter badius* Gm.)» Воїнств.—Кіст.; — р. *тjубик*, бр. *цjубик*; — звуконаслідувальне походження; голос птаха сприймається як протяжний свист і передається як «тjюювик, тjюю-вик». — Воїнств.—Кіст. 171; Птицы СССР 134.

**тjюжити** «бити, шмагати; ляяти; литися з силою (про великий дощ)», *тjюжка* «покарання», [*натjюжитися*] «напитися п'яним»; — очевидно, результат семантичної видозміни форми *утjюжити* «прасувати»; пор. р. *утjюжити* «прасувати; (перен.) бити, лупцювати»; зіставляється також (Shevelov Hist. phonol. 691) з р. *тузiть* «бити кулаками». — Див. ще **тjузати, утjюг**.

**тjюк<sup>1</sup>** «великий щільно упакований згорток»; — бр. *цjюк*; — запозичення з російської мови; р. *тjюк* виводиться від гол. *tuig* «виріб, інструмент, збруя; (мор.) такелаж, поганий товар», снідерл. *ghe-tuuch* «майно; товар; амуніція; спорядження», спорідненого з снн. *tüch* «тканина; інструмент»; пов'язується також з тюрк. \**tük* «зв'язка, купа» (Menges

Festschr. Čyževskýj 183—184). — Фасмер IV 134; Преобр. Вып. последний 29; Горяев 382; Шипова 340.

[**тjюк<sup>2</sup>**] «горище в хаті» Л; — очевидно, діалектний відповідник слова *тік<sup>1</sup>* (див.).

**тjюкати** «бити, стукати», *цjюкати* «тс.; рубати, тесати», *тjюкнути* «стукнути», *цjюкнути* «тс.; рубоннути», *тjюк* (виг.), *цjюк* «тс.»; — р. *тjюкати* «злегка стукати, ударяти», *тjюкнуть* «рубоннути сокирою», бр. *цjюк* (виг.), *цjюкаць* «рубати (сокирою); довбати (гострим)», п. *ciukać* «ударяти чимсь гострим, злегка стукати», ч. *t'ukati* «стукати», *t'ukat si* (з ким) «чокатися», слц. *d'ugat'* «тс.», *t'ukat'* «цокати (про годинник); друкувати (на машинці)», болг. *цjюкам* «стукати, ударяти; колоти, дробити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тjюкати* «стукати»; можливе походження від вигуків *тjюк, цjюк*. — Фасмер IV 135; Преобр. Вып. последний 29; Горяев 382; Machek ESJČ 660. — Пор. **тjук<sup>2</sup>, тjюпати, цок**.

**тjюлёнъ** (зоол.) «*Phoca vitulina* СУМ, Нед, *тjюленина, тjюленя, тjюлєнник, тjюлєневий, тjюлєнячий*; — бр. *цjюлєнь* «тjюлень», ч. слц. *tuleň*, вл. *čuleň*, болг. *тjюлєн*, схв. *тjюлаь*, слн. *tjülenj*; — очевидно, інші слов'янські — запозичення з російської мови; р. *тjюлєнь* «тjюлень; [річне теля]» не зовсім ясне; гіпотеза про лапландське походження слова, пор. саам. сх. *tul'l'a*, саам. норв. *dullja* «вид тjюленя» (Миккола РФВ 48, 279), як і припущення про зв'язок слова з [*тjюло*] «тjюлуб», *тjюловище* «тс.», а також з гр. *στῦλος* «колона, стовп», дінд. *sthūpā* «тс.» (Ильинский РФВ 66, 278), недостатньо обґрунтована; найбільш переконливою видається думка про виникнення слова на російському ґрунті і зв'язок його з р. [*тjютельга*] «самиця лисуна (гренландського тjюленя)», *телєнок*, др. *теля*; зіставлення з *телєнок* знаходить і семантичне підтвердження в таких назвах тjюленя, як п. *cielę morskie*, фр. *veau marin*, нім. заст. *Meerkalb* (букв.) «морське теля». — Фас-

мер IV 135; Черных II 276—277; Преобр. Вып. последний 30.

**тюль** «прозора сітчаста тканина», [тюльовий] «зроблений з тюлю; дуже пористий» Нед; — р. *тюль*, бр. *цюль*, п. *tiul*, ч. слц. *tyl*, болг. *тюл*, схв. *тил*, слн. *tíl*; — запозичення з французької мови; фр. *tulle* «тюль» походить від назви французького міста Тюль (Tulle), де виготовляли цю тканину. — СІС<sup>2</sup> 852; Фасмер IV 135; Черных II 277; Sł. wug. obcsuch 762; Holub—Lyer 495; Dauzat 732.

**тюлька** (іхт.) «*Clupea onella* Kessler; дрібна за розміром риба Дейн», [түлька] «плоскирка, *Blicca bjoerkna* L.; дрібна за розміром риба» Дейн; — бр. *цюлька* «тюлька»; — запозичення з російської мови; р. *тюлька* «дрібна рибка, *Clupeonella*», очевидно, через проміжну форму \**тилька* походить від р. *кілька* «кілька, шпрот», назви біологічно спорідненої риби. — Фасмер—Трубачев IV 135—136. — Див. ще **кілька**<sup>1</sup>.

**тюльпа́н** (бот.) «*Tulipa* L.», [түльпан Нед, тюліпан Пі, тилипан Мак, тіліпани, тіліпанпан, тіліпанчик тж, тулипáн Нед, туліпáн Куз, тулюпан Мак, тульпа, тұлпан, даліпа тж] «тс.»; — р. *тюльпа́н*, [түльпа́н, туліпа́н], бр. *цюльпа́н*, п. *tulrap*, ч. слц. *tulráp*, вл. нл. *tulpa*, слн. *túlrap*; — через посередництво західноєвропейських мов (фр. *tulipan*, *tulipe*, нвн. ст. *Tulipan*, іт. *tulipano*) запозичено з турецької; тур. ст. *tülbend* «білий тюльпан» походить від перс. *dulbānd* «тюрбан, чалма» з огляду на схожість квітки з чалмою. — СІС<sup>2</sup> 852; Фасмер IV 136; Черных II 277; КЭСРЯ 458; Sł. wug. obcsuch 782; Holub—Lyer 493; Dauzat 732; Kluge—Mitzka 797; Klein 1662. — Пор. **тюрба́н**.

**тюні́ка** «верхня частина подвійної жіночої спідниці; костюм танцюристок»; — р. *тюні́ка* «тс.», п. *tunika* «вид короткої спіднички, яку носять зверху на вузькій спідниці; сукня з такою спідницею», *tiunika* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *tuníque* походить

від лат. *tunica* «туніка». — СІС<sup>2</sup> 852; Sł. wug. obcsuch 782. — Див. ще **туні́ка**.

[тю́па] (дит.) «курка» О, [тю́пка] «тс.» О; — очевидно, результат контамінації слів *тюття* і *ці́па* «тс.». — Див. ще **тю-тю, ці́п**.

**тю́пати** «бігти дрібною рессю; швидко йти або повільно бігти; йти повільно, плентатися», *тюпа́чити*, *тюпа́шити* «тс.», [түпорі́ти] «плентатися», [түпоті́ти] «швидко йти Г; дріботіти Нед», *тюпцювати* КІМ, *тюпцяти* КІМ, [түпакá] «підбігцем» Па, [түпакóм] «тс.» НикНикТЛ, *тю́пки* «нешвидким бігом, дрібною рессю», *тю́пцем* «тс.» СУМ, Г, *түп* (виг.), *түп-түп*, [натю́пати] «набігати, дістати», *підтю́пувати* «рухатися підтюпцем, підбігцем», *підтю́пки*, *підтю́пцем*; — бр. *цю́паць* «боязливо ступати (про дітей); падати задом (про дітей); повільно йти», *цю́пацца* «падати; повільно працювати», [цю́піць] «кришити», *цүп* (вигук, що спонукає дитину ходити), *цю́пка* «дитина, що починає ходити», п. *сіура́с* «злегка ударяти, дрібно сікти», ч. [t'urat] «дрібно сікти»; — афективне звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *түпати*; пом'якшення початкового приголосного, на думку Махека, відображає «дрібність» дії; білоруські форми зіставляються з лит. *čiupėnti* «повільно йти». — Shevelov Hist. phonol. 691; Machek ESJČ 661; Сл. белар. гаворак V 380. — Пор. **түпа́ти**.

**тюрба́н** «чалма»; — р. болг. *тюрба́н*, бр. *турба́н*, п. ч. слц. вл. *turban*, схв. *түрба́н*, слн. *túrban*; — запозичення з французької мови; фр. *turban* (давніші форми *turbant*, *tulban*, *tolliban*) «тс.» (звідки також англ. *turban* і, найімовірніше, нім. *Turban*), очевидно, через посередництво іт. *turbante* запозичено з турецької мови; тур. *tülbend* походить від перс. *dulbānd* (*dulbend*) «тюрбан»; буквально «тканина з кропиви». — СІС<sup>2</sup> 852—853; Фасмер IV 136; Sł. wug. obcsuch 783; Holub—Lyer 494; Mikl. EW 364; Dauzat 732; Klein 1664. — Пор. **тюльпа́н**.



[**тюрити**] «повільно їхати» Нед, [*тюрру*] (вигук на позначення повільної їзди) Нед, [*тюрю*] (вигук, який передає стук екіпажа при їзді); — афективне звуконаслідувальне утворення.

[**тюрить**] «лушити, теревити (кукурудзу)» Л; — неясне.

**тюрки** (одн. *тюрк*) «велика група споріднених за мовою народів (татар, узбеків, турків та ін.)», *тюркізм*, *тюрчанка*, *тюркський*; — р. болг. *тюрки*, бр. *цюркі*, п. *turcu*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Türke*, фр. *Turc* означають, власне, «турок». — Фасмер IV 137; Преобр. Вып. последний 20—21. — Див. ще **турки**.

[**тюрлюкати**] «видавати сюркотливі звуки (про коників, цвіркунів та ін.); сюрчати», [*тюркнути*, *тюрлюкати*, *тюрлюнчати*] «тс.» тж, [*тюр-р*] (виг.) тж; — звуконаслідувальне утворення, фонетично подібне до р. [*тюрюлюкати*] «дудіти, грати на флейті», [*тюрлюкати*] «наспівувати, насвистувати; щибетати», [*тюрлюлюкати*, *тюрюкати*] «тс.», бр. [*цюрлюваци*] «співати» (про жайворонка), п. *terlikaś* «заливатися, виводити трелі», нл. *turlikaś*, *tyrlikaś* «тс.».

**тюрма** «місце ув'язнення», [*турма*] «тс.», [*турмак*] «в'язень», *тюрэмник*, *тюрэмщик*, *тюряга*, *тюряжник* «арештант», [*тюряка*] «тюрма», *тюрэмний*; — р. *тюрьма*, бр. *турма*, [*цюрма*], др. *тюрма*, п. *turma*; — традиційно вважається запозиченим через посередництво польської мови із середньовісньонімецької; свн. *turm* (нвн. *Turm*) «башта, вежа», як і свн. *turm*, дат.-норв. *tårn*, шв. *torp* «тс.», очевидно, походить від фр. ст. \**torp*, що виникло з лат. *turris* «башта, вежа» (зн. в. *turrim*, рідше *turrem*), яке зводиться до гр. *τύρρις*, *τύρρις* «тс.»; разом з тим існує думка (Шипова 341; Räsänen Versuch 506—507; Neuphilol. Mitt. 1946, 114) про походження др. *тюрма* від дтюрк. \**türmā* «темниця», похідного від *tür* «класти» і спорідненого з тат. *törmä* «тюрма», алт. кирг. *türmō* «тс.», хоча допускається можливість запозичення дтюрк.

\**türmā* з давньоруської мови (Черных II 277—278). — Фасмер—Трубачев IV 137; Преобр. Вып. последний 30—31; КЭСРЯ 458; Brückner 585; Kopaliński 1006; Mikl. EW 359. — Пор. **түрня**.

[**тюрря**] «солодка вода з покритим хлібом» Чаб, [*тюрра*] «певна страва» Нед, [*тюррити*] «готувати страву, яка називається *тюрра*» Нед; — р. *тюрря* «страва, що готується на воді з кришеним чорним хлібом і сіллю; хліб з водою», бр. [*цурра*] «страва, що готується з води, солі або цукру і хліба; страва з теплої води і хліба; хліб, накришений у молоко», [*цюрра*] «страва з хліба, води і цукру»; — очевидно, запозичення з балтійських мов; пор. лит. *tūgė* «каша», лтс. *ķuga* «суп зі скоринок хліба», *šuguls* «їжа з води, хліба і цибулі». — Фасмер—Трубачев IV 137; Трубачев Slavica 29, 28; Преобр. Вып. последний 31; Лаучюте 56—57.

[**тютьки**] (у виразі: *і не т.* «і не здогадується, і не помічає»); — неясне.

**тю-тю** (вигук, яким скликають курей, курчат), [*ту-ту*] (Чернігівщина), *тюті*, *тютіньки*, *тютічки*, *тютьки* «тс.», [*тютючки*] (складова частина вигуку, яким кличуть курей: *тютючки*, *ту-ту-ту*) (Чернігівщина), *тюття* (дит.) «курка, курча; безвільна, млява людина; [всякий птах, переважно курка, курча; (мед.) куряча сліпота Корз]», [*тютька*] (дит.) «курка; складова частина вигуку, яким кличуть курей» О; — р. *тю-тю-тю* (вигук для підкликання курей і курчат), *тюття* «курка; несмілива людина», бр. *цю-цю* «тю-тю», п. *ciu* (вигук для підкликання птахів і домашніх тварин), [*tiu-tiu-tiu*] (вигук для скликання курей), ч. *tu-tu* «тс.», *tut'a* «курка», *t'ut'a* «несмілива людина», слц. [*t'u-t'u-t'u*, *tiu-tiu*] «тю-тю»; — елементарне вигукове утворення. — Фасмер IV 134; Sławski I 104; Machek ESJC 662. — Пор. **ціп**.

**тютіон** (бот.) «*Nicotiana tabacum* L.; махорка, *Nicotiana rustica* L.; декоративна рослина, тютюн пахучий, *Nicotiana alata* Link. et Otto», [*тютін*] «ма-

хорка» Мак, [тютюник] «тютюн» О, [тютюніна] «стеблина тютюну без листя» Нед, [тютюніне] (зб.) «тс.» Нед, тютюнісько СУМ, тютюніще «збільш. до тютюн; [місце, де ріс тютюн; плантація тютюну]», тютюннік «той, хто вирощує тютюн; працівник тютюнової промисловості; торговець тютюном СУМ, Нед; [(іст.) фінагент; фінансовий інспектор О]», [тютюніквіна] «дочка тютюника» Бі, тютюніцтво, тютюніниця «жін. р. до тютюнік; табакерка», [тютюнічєнко] «син тютюника» Бі, [тютюнічка] «дружина тютюника», [тютюновіна] «стебла тютюну» Нед, [тютюняр] «тютюник» Нед, [тютюнярка] «кисет; коробка для тютюну» О, тютюнківий (заст.) «тютюновий», [тютюнніий] «тютюновий» Нед, Шейк, тютюніницький, тютюнівий «який стосується тютюну; який має колір тютюну»; — р. тютюн «найнижчий сорт листової махорки», бр. [цюцюн], тютун, тютунь, п. tytoń, ст. tutuń, tiutuń, ч. [tutyń, tutoń], болг. тютюн, схв. тютун; — запозичення з турецької мови; тур. tütün «тютюн, дим» споріднене з аз. туркм. крим.-тат. тютун «тс.», каз. чаг. уйг. тутун «дим», пов'язаними з тур. уйг. tüt «курити». — Дзєндзелівський УМШ 1958/2, 68; Коваль 62; Фасмер IV 138; Огиєнко 35; Шипова 341; Дмитриєв 548; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 171; Sł. wyg. obsyuch 787; Machek ESJC 665; Mikl. TEI II 181; EW 365; Räsänen Versuch 507.

[тютюнкí] «вид узору на тканині у вигляді огірочків»; — похідне утворення від тютюн; мотивація назви неясна. — Див. ще тютюн.

тютфэ́льки (кул.), тютфэ́лька (одн.); — р. тэфтели; — неясне.

тютхтíй, [тютхтя] «тютхтій Нед; нічєма Чаб», тютхтíйство, тютхтíюватий, тютхтíйкуватий КІМ; — р. [тютхтэй] «тютхтій», [тютхтэрь] «вайлувата людина», бр. цюхцйй «неповоротка людина, незграба, тютхтій», [цюхцэ́ль] «неповоротка людина; ледар»; — не зовсім

ясне; очевидно, афективне утворення. — Фасмер—Трубачєв IV 138.

[тютчати] «лаяти, дорікати» Нед, Куз, [тютчя] «собака (?)» Шейк; — неясне.

[тя] «тебе» Нед; — р. [тя], бр. [ця], др. тя, п. сіє, ч. tē, слц. t'a, вл. се, нл. śi, болг. м. схв. те, слн. te, стсл. тѧ; — псл. те, коротка (енклітична) форма знахідного відмінка однини особового займенника ty «ти»; — відповідає прус. tien «тебе», дінд. tvām, ав. θwam, дперс. tūvām; іє. \*tē-m/te. — Фасмер IV 139; Brückner 587; Machek ESJC 663; Trautmann 315.

[тяблó] «скрижаль»; — р. [тяблó] «ряд ікон над царськими вратами; ярус ікон в іконостасі», др. тябло «частина церковного іконостаса над царськими дверима»; — єдиної етимології не має; традиційно вважалося запозиченням з латинської мови, пов'язаним з лат. tabula «таблиця, картина» (Преобр. Вып. последний 31; Горяєв Доп. 1 50); на думку Фасмера, через сгр. τέμπλον (вимовляється témbloŋ) «перегородка в церкві, яка відокремлює вітар від решти приміщення» походить від лат. templum «храм» (Фасмер IV 131; ГСЭ 3, 208).

[тябрíти] «одягати, натягати», [тябрíчити] «тс. Г, Нед; натягати, розтягати Нед», [тербíчити] «надягати на себе», [тербíчити] «нести щось важке» Па, [тэрбати] «терти», [цєбрíкувати] «з усієї сили тягти» Ме, [цєбрíти] «нести, нести воду в цєбрі» Нед; — р. тибрítь «цупити, красти»; — неясне; пов'язання з цєбер, очевидно, вторинне. — Фасмер III 759, IV 55.

[тяв] «вигук, що імітує вищання собаки, писк курчати» Нед, [тявкати] «вищати, пищати» Нед, [тявкнути] «тс.», [тявкало] «все, що вищить, пищить, свистить» тж; — р. тявкать «гавкати», бр. цййкать «тс.; (перен.) говорити»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 139.

[тягеля́] (мн.) «вид верхнього одягу, козацький верхній одяг (?)», [тяги] (мн.) «тс.», [тягэ́ль] «вид мундира»

Нед, Шейк, [тягі́лко] «одяг, обмундирування (при черевиках)» Нед, [тягі́ль] «міцна шкіряна кіраса» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *тягті*; могло бути утворене під впливом нвн. Anzug «одяг, мундир», похідного від *anziehen* «одягати, натягати».

**тягті́**, [тегті́] «тягти» Нед, *тягті́ся*, *тяга́ти*, *тяга́тися*, *тягну́ти*, *тягну́тися*, *тяготі́тися*, [тяготі́ти] «тяжіти» Нед, [тяготува́ти] «зволікати, сумніватися; не наважуватися» Нед, [тяготува́тися] «тс.» Нед, [тягчі́ти] «тиснути, пригнічувати; бути тягарем» Нед, *тяжі́ти* «обтяжувати; [ходити вагітною Мо]», *тяжі́тися*, *тяжі́ти* «притягуватися; бути тягарем; панувати; [ставати важким Нед]», *тяжча́ти*, [тяжча́ти] «робити важчим», [тяну́ти] «тягнути» Нед, [тягі́] (вигук для вираження тягнення, тягання), [те́гані] «тягання, витягання» О, [те́ганка] «тяганина» О, [тегу́н] «передня частина плуга» ЛЖит, [тежкі́р] «важка, гладка людина» О, [тяг] «тяга, рух повітря Г; глян Мо», *да́ти тя́гу* «втекти», [в одні́м тя́гу] «(земля) в одному масиві» О, *тя́га*, [тя́ги да́ти] «втекти» Бі, *тяга́* «вага, тягар; [вантаж]», [тяга́йло] «чоловік (хлопець) легкої поведінки» Чаб, [тяга́-ка] «волоцюга», [ті́гало] «підв'язка (на панчосі)» О, [тяга́льник] «працівник на сінокосі, який зрібає сіно» Пі, Нед, [тя́гане́ць] «той, хто веде судовий процес, позивач; задирака Нед, Шейк; хуліган, розбійник» Куз, [тя́гане́] «тягання, смикання; судовий процес» Нед, *тяга́ніна* «зволікання; метушня; судова волокита; [жінка розпусної поведінки Чаб]», [тя́гане́] «тягнення, смикання; судовий процес» Нед, [тя́ганка] «невід До; тяганина (про суд) ВЕЗн; тягання по судах Шейк; звернення до суду, судовий процес Нед», [тя́ганіцик] «скиртувальник, що тягає копиці сіна за допомогою спеціального пристосування» Л, [тя́ганя] «ведення судового процесу» Шейк, *тяга́р*, *тяга́рець*, [тяга́рі́вка] «товарний поїзд» Куз, О, [тяга́ро́к] «гіря» Нед, Шейк, *тяга́ч* «ав-

томобіль або трактор для буксирування причепа; [шахтар, який перевозить у шахті вугілля Г; пристрій у ткацькому верстаті, який затримує зворотний рух навою Чаб]», [тяге́льце́] «зменш. від *тягло́* Г, Нед; проста люлька з коротким гнутим чубуком Нед, Шейк», [тягі́] «деталі плуга, що з'єднують стояки з гряділем» Л, [тя́гла] (мн.) «вірво́вка невода» Л, *тя́глець* (іст.) «той, хто був обкладений податком (тяглом)» СУМ, Куз, [тя́глик] «пристрій у ткацькому верстаті, який затримує зворотний рух навою» Чаб, [тя́глий] «носильник» Куз, [тя́глисть] «сталість, тривалість» Куз, *тягло́* «робоча худоба; лямка для тягнення невода, порома; [люлька для куріння; дишель сохи Л; земля і різне майно Л; коні з возом або саньми, пара волів або коней, які можна запрягти О; верхня частина ярма Нед; пристрій у ткацькому верстаті, який затримує зворотний рух навою Чаб]», [тя́глові́к] «хазяїн, який має власну робочу худобу» Нед, [тя́глосьть] «громадська повинність» Бі, [тя́госьть] «трудність; тяжкість; тягар; скрута; вагітність» Нед, *тяготá* «трудність, важкість; [вага; тягар; журба, смуток; вагітність]», [тя́готі́ння] «тяжіння; вагітність», [тя́гу́лі] (мн.) «човни, які тягнуть за собою рибальські сіті; спосіб ловити рибу» Мо, [тя́гу́ля] «вид рибальської сітки», [тя́гу́льчик] «рибалка, який ловить рибу сітками-«тягулями»» Мо, [тягу́н] «носильник; частина саней; вид молотка», [тягу́ня] «невеликий волок», *тягу́чка* «вид цукерки», *тяж* «частина упряжі; деталь плуга; сухожилля; вагітність; [баласт Пі; повозка, екіпаж Нед; ув'яз у ціпу Л]», *тя́жа* «тягар; [кабиця, пічка в сінях Чаб]», [тя́жа́р] «тягар Г, Нед; вага Бі; податок, громадська повинність Бі», *тя́жба́* «цивільна судова справа; позов; [сварка Нед]», [тя́жель] «грузило на вудці» Чаб, [тя́ження́] «тяжіння» Куз, [тя́жень] (мін.) «важкий шпат» Куз, [тя́жер] «тягар» О, [тя́жинá] «вага, тягар» Г, Пі, [тя́жіна́] «вибивне або смугасте полотно», [тя́жище́] «центр

ваги» Нед, *тяжіння*, [*тяжінь*] «центр ваги» Куз, [*тяжка*] «вагітна» Мо, [*тяжкó*] (кличка собаки) Нед, Шейк, [*тяжкúр*] «важка, гладка людина» О, [*тяжмó*] «вузол з лика, що міститься поверх ярма» Л, [*тяжók*] «гиря» Куз, [*тяжнjá*] (у сполученні *грунт в тяжні* «земля в одному масиві» О), *тязь* «деталь плуга» Нед, [*тягарóвий*] «вантажний» Куз, [*тягістна*] «вагітна» Нед, [*тягітна́*] «тс.» Г, Куз, О, [*тягітнёнка*] «тс.» Нед, [*тяглий*] «витагнутий, простягнений» Нед; (господар) який має власну робочу худобу Нед, Чаб; який має рогату худобу Г; який має підводу, пару волів Бі; (селянин) який підлягає оподаткуванню Пі), [*тяглистий*] «тягучий, в'язкий» Нед, *тягловій* СУМ, Нед, (в т.ч. у сполученнях *тяглова́ сила*, [*тяглова́ робота*] «робота гужем», [*тягловий селянин*] «селянин, який мав подвійний наділ» ЛЧерк), [*тяглува́льний*] «пов'язаний з тягненням» Куз, *тягнений*, *тягнутий*, *тягнутий*, *тяговий* «призначений для тягнення, переміщення», *тягучий*, [*тягучкий*] «тягучий», *тяжéзний* «дуже тяжкий», [*тяжéлий*] «тяжкий» Нед, *тяжéнний* «дуже важкий», *тяжéнький* «досить тяжкий», [*тяжий*] (у сполученні *т. рік* «важкий, голодний рік» О), *тяжкий*, СУМ, Бі, *тяжкува́тий*, [*тяжлівий*] «дуже обтяжливий» Нед, [*тяжóвий*] «зроблений з тяжини; зроблений з суцільного шматка шкіри» Нед, [*тяжу́щий*] «зайнятий у судовому процесі, у суперечці» Нед, *тяжчий* «важчий», [*тяжший*] «тс.» Нед, [*тягло́м*] (присл.) «гужем» Куз, [*тягло́м тягти*] «тягти по землі», [*тяго́м*] «протягом» Нед, [*тяжерійко*] «тяженько» О, [*тяжій*] «важче» Куз, *тяжко* «важко; [дуже, занадто Бі, Л; мабуть, ні; мабуть, не О]», [*втега́тисі*] «зволікати, не хотіти, не наважуватися» О, *втяжливий*, *втяжний*, [*втяжний грунт*] «грунт в одному масиві» О, *впрóтяж* (присл.) «один за одним у запряжці, цугом», *впрóстяж*, *встяж* «тс.», *вітяг*, *витагáльний*, [*витагáчка*] «біль у суглобах» Ж, [*вітяжина*

«вузька протока річки, що утворює острів» Я, *вітяжка*, [*вітяжки*] (мн.) «екстракт» Я, *витагáльний*, *вітягнений*, *вітягнутий*, *витагувальний*, [*вітяжний*] «екстрактивний» Ж, *витажний* «зроблений способом витягання, розтягнення; призначений для вентиляції; [(вид чобіт), у яких передок із суцільної шкіри; протяжний]», [*вітягом*] «протяжно», *вітягом їхати* «їхати цугом», *вітяжно* «протяжно» СУМ, Ж, *відтяга́ти* (в т.ч. мат. «[віднімати]»), *відтяга́тися* (в т.ч. «[унікати когось]»), *відтя́жка*, *відтяжний*, [*до́тігати*] (у сполученні [д. *свідки*] «покликати свідків» О), [*до́стяга́ти*] «діставати рукою» Ме, [*до́сцяга́ти*, *до́стягну́ти*] «тс.» тж, *затяга́тися* (в т.ч. «[вербуватися]»), *затягну́ти* (в т.ч. «[розпочати (судову справу) О]»), [*затяготніти*] «завагітніти», *затягува́тися* (в т.ч. «[входити в борги]» Я), [*за́тяг*] «вербування, набирання рекрутів Ж, Пі; навербований загін війська Г; загін бродяг, які вешталися по запорозьких степах і робили розбійницькі напади на мирних людей Я; старе русло річки Чаб», [*затяга́йло*] «заспівувач» Я, [*затяга́ч*] «ремін для затування ярма Г; (бот.) рослина, що має властивість затувати рани Я», [*затяга́ч*] «планка, брусок» Ж, [*затя́жець*] «кавалер, молодець Пі; завербований у військо; гайдамака», *затя́жка*, [*затяжнік*] «вир» Ч, [*затя́жок*] «навербований загін війська», *затя́жчик* «робітник, який займається кріпленням яких-небудь частин», [*затя́зець*] «гайдамака» Ж, [*затя́щик*] «бродяга, грабіжник з інших місцевостей у запорозьких степах» Я, [*затя́глий*] «невишпачений» (податок) Ж, *затя́гнений* «міцно зав'язаний; який почав гоїтися (про рану)», [*затя́гнений*] «найманий (про військо)» Пі, [*затя́говий*] «тс.» Пі, *затя́жкий* «надто тяжкий», *затя́жний* «тривалий; призначений для кріплення частин чого-небудь; [хронічний; навербований (про військо); впертий, наполегливий Ж, Пі; вичерпливий Ж]», [*за́тягом*] «примусово, вербуючи» Я,

Чаб, *натяга́ти* (в т.ч. «[тягати (людину) по установках, морочити, шарпати]» Ме), *натяга́тися* (в т.ч. «[натужуватися]» Г), *натягну́ти* (в т.ч. «[сильно вдарити]» Чаб, *натягті* «тс.», *[натягувати двері]* «закладати двері на петлі» О), *на́тяг*, *[натяга́вка]* «каучук Ж; сорт простих слив ВеНЗн», *[натяга́йло]* «клямка (у пилці)» О, *[натяга́нка]* «каучук Ж; прилад для натягання обручів О», *[натяга́ч]* «вид інструмента у бондарів, колісників, шевців та ін.; прізвисько вовка Ж», *[натяга́чка]* «каучук», *натя́гнутість*, *[натя́гувач]* «один з важелів, за допомогою яких натягується шина на колесо» Чаб, *[натя́жина]* «пологий берег річки» Ч, *на́тяжка*, *[натя́глий]* «розтягнутий» ВеНЗн, *натя́гнений*, *натя́гнутий*, *натя́жний*, *[надтяга́ти]* «присувати, притягати» Ж, *[на́йтяже]* «найважче» О, *наві́тяжку*, *наро́зтяг* «розтягуючи слова подібно співу», *[на́стяг]* «стягування, зав'язування» Ж, *[настя́гане]* «стягування, збирання до купи» Ж, *нетя́га* «бідна людина; [нешасна, бездомна людина; бурлака Ж]», *[нетя́женька*, *нетя́жище]* «тс.» Ж, *[нетя́жний]* «нетяжкий» Ж, *[недо́тягнення]* «дефект, недолік» Куз, *отяга́ти* «відтягувати вниз; обтягувати», *[отяга́тися]* «відставати; зволікати; відкладати; вагатися», *[отягоча́ти]* «обтяжувати» Ж, *[отягті́ся]* «підгодуватися, потовщати», *[отягча́ти]* «обтяжувати», *[отягчі́ти]* «обтяжити», *[отяжа́ти]* «обтяжувати», *[отягчі́ти]* «обтяжити», *[отяжа́ти]* «обтяжувати», *[отяжі́ти]* «обтяжити», *отяжі́ти* «обважніти; [обтяжитися]», *отяжі́лий* «обважнілий», *обтяга́ти* (в т.ч. «[обраховувати]»), *обтяжа́ти* «бути тягарем; робити важчим для сприймання; накладати тягар обов'язків; [використовувати що-небудь як матеріальну базу у фінансових операціях; закладати]», *обтяжі́ти* СУМ, Ж, *обтя́жка*, *обтя́жливий*, *обтя́жний* «призначений для обтягування; обтяжливий» СУМ, Ж, *[обтя́жний]* «важкий, досить важкий», *обтя́жуючий*, *[обтя́ж]* «важкувато», *об-*

*тя́жено*, *[обтяга́ч]* «той, хто витягує» Куз, *перетя́жіти* «переобтяжити» СУМ, Нед, *[перетя́гани]* «перехід гостей від тестя до свекра у першу неділю після весілля», *перетя́жка* (в т.ч. «дуже тонке, звужене місце; [капітальний ремонт взуття Дз; перемет Дз; постійне подорожування Нед]»), *[перетя́зь]* «жердина або поміст у сараї або клуні» Нед, *перетя́гнутий* «тонкий в одному місці», *перетя́жний*, *[підтя́га]* «зłodій», *[підтя́гач]* «ремінь, яким швець притягує матеріал до коліна», *підтя́жка* (в т.ч. «[шлейка; віршовка, якою прив'язується задня вісь воза]» Г, *підтя́гнений*, *підтя́гнутий*, *потя́гнути* (в т.ч. «[настати, тривати (про погану погоду) Ме; випити О]»), *по́тяг* «прагнення, схильність; поїзд; [прибуток; ремінь у шевців; довга і вузька грядка Г; підставка, гірлянда Нед; вузька протока між островами Чаб]», *[по́тяг слова]* «вираз» Нед, *[по́тягом того]* «зважаючи на» Нед, *[по́тяга]* «перевезення вантажів», *[по́тяганка]* «жіноча крита шуба Г; вештання Нед», *[по́тяга́ч]* «ремінь у шевців» Нед, *[по́тяга́чка]* «потягання», *[по́тягі]* «тс.» Чаб, Она, *[по́тягич]* «прилад для натягання обручів на діжку» Л, *по́тяге́ньки*, *по́тягу́сі*, *[по́тягу́ха]* «жінка легкої поведінки» Си, *[по́тя́жина]* «вузька і довга смуга сінокосу серед лісу, болота» Ч, *[по́тязь]* «довге озеро, болото; довгі смуги після повені на заливних землях», *[по́тяглий]* «пологий і довгий», *[по́тяжкий]* «важкуватий; надто важкий Нед», *[по́тяжний]* (тех.) «ведучий» Куз, *претя́жкий*, *[прі́тяг]* «частина пастки для звірів Г; потяг, привід, стимул; притягування; привабливість; зв'язування, віршовка Нед», *прі́тяга́ння*, *[прі́тяга́ч]* (анат.) «вид м'язів Нед; той, що притягає Куз», *[прі́тяга́чка]* «шпилька; кнопка» О, *прі́тя́гнення* «притягання (землі)», *[прі́тя́жа]* «жердина в упряжі», *прі́тяга́льний*, *прі́тя́гнений*, *прі́тя́гнутий*, *прі́тя́жний* «притягальний; [який належить кому-небудь; який стосується кого-, чого-небудь Нед]», *[прі́тяжкий]*

(лише у застарілому лайливому виразі *хрїбра прїтяжка та прїнудка* Ме), [*прїстяжїти*] «примусити» Нед, *прїстяжка* «підпряжка», *прїстяжний* «підпряжний» СУМ, Нед, [*прїсутяжїти*] «притиснути, притїснити», *прїтяг* СУМ, Нед, [*прїтяжина*] «вузька і довга низина в лісі; вузька і довга сінокїсна смуга на болоті; вузький і довгий рукав річки» Ч, *прїтяжка*, *прїтяжність*, *прїтягливий* «прїтяжний; [пологий (про гору)]», *прїтяглий*, *прїтяжливий* «прїтяжний», *прїтяжний* СУМ, Нед, *прїтягом* (прїйм. і присл.), *прїстягати*, *прїстягати*, *прїстягїся* (в т.ч. «[прїямувати]»), [*прїстяг*] «лінія, смуга» Нед, [*прїстяга*] «прїтяжність» Пі, [*прїстяж*] (у сполученні в *прїстяж* «цугом»), [*прїстяжний*] «довгий і пологий (про гору)», [*розтягїться*] «розбеститися позашлюбними зв'язками» Чаб, *розтяг*, *розтягнення* «пошкодження сухожилля, зв'язки», *розтяжка*, [*розтяганий*] «розбещений позашлюбними зв'язками» Чаб, *розтягальний*, *розтягливий*, *розтяглий*, *розтягнений*, *розтягнутий*, *розтяжний*, *розтягнуто* «надто повільно», [*спрїстяга*] (прїсл.) «вїтягнуто» Нед, *стягати* (в т.ч. «[виснажувати]»), *стягїтися* (в т.ч. «[худнути; сваритися; здаватися]»), [*стеги*] «спїдні поперечні в'язання з ужевки в санях» О, [*стяг*] «сухожилля; примус» Нед, [*стягальня*] «канат, яким зближують, прїтягають під час рибальства один човен до одного» Мо, Дз, [*стягач*] «намисто» Нед, [*стягель*] «частина полудрабка, перекладаина Г; частина саней, жердина Нед», [*стяглина*] «балка на хатї й інших будївлях, де немає стелї» Си, *стягнення*, [*стягбїль*] «частина саней» Г, Нед, [*стяж*] «вуздечка; кїнець; примус» Нед, [*стяжа*] «тс.» Нед, [*стяжина*] «дерев'яна балка, якою скрїплюють нижні кїнци крокви» Чаб, Ва, [*стяжка*] «зав'язка, затискач, застїбка Нед; колиска Л; грядїль плуга До», [*сїцяглі*] (мн.) «цеп чи товстий дрїт, яким стягують докупї вирла (диш-

ла), щоб конї не поламали вирло» Мо, [*стяговїтий*] «який має широкий крок», [*стягїщий*] «який стягує докупї» Нед, [*стяжений*] «стомлений, знеможений» Нед, [*спрїстяга*] (прїсл.) «вїтягнуто» Нед, [*утяжати*] «ускладнювати; обтяжувати» Нед, [*утяжїти*] «зробитися важкою» (про дорогу), [*утїгїлівка*] «вир, глибоке місце» Ч, [*утяжливий*] «який вимагає великого напруження, великих зусиль; важкий» СУМ, Нед, *упрїтяж*, *упрїстяж*, *устяж*; — р. *тянїть* «тягти», бр. *цягнїць*, др. *тягати*, *тягнути*, п. *ciagnać*, ч. *tahati*, *tahnouti*, слц. *t'ahat'*, *tiahnut'*, вл. *čahać*, *čahnuc'*, нл. *šégaš*, *šégnuc'* «тс.», болг. *тéгна* «має вагу», схв. *натегнути* «натягувати», слн. *tégniti se* «розтягуватися», стсл. *тагнїти* «тягти»; — псл. *tegnoti* «тс.»; — споріднене з ав. *đanjayeiti* «тягне (віз); натягує лук», *đanvan-*, *đanvar-* «лук», ос. *t'unjyn* «вїтягати», лит. *tingūs* «лінивий», *tingti* «бути (ставати) лінивим, неповоротким», двн. *dīhsala* «дишло», дісл. *řisl* «тс.», *pungr* «важкий», ісл. *pungur* «тс.», лат. *tēmo* (<\*teŋksmō) «дишло». — Фасмер IV 139—140; Черных II 278; Преобр. Вып. последний 32—34; Brückner 60—61; Sławski I 98; Machek ESJČ 633—634; Schuster-Sewc 131; Skok III 452—453; Trautmann 318; Pokorny 1067.

[**тягун**] (у сполученні *т.-трава* (бот.) «горошок мишачий, *Vicia cracca* L.» См), [*натягач*] «тс.» См, Мак; — похідне утворення від *тягтї*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина має тонке, слабе стебло, яке тягнеться до інших рослин і чїпляється за них вусиками. — Див. ще **тягтї**.

[**тякиш**] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» См; — неясне; можливо, результат помилкового написання замість \**м'якиш* (*мнякиш* См) «тс.».

[**тяктї**] «зустріти, зачепити, торкнутї» Нед, [*тякати*] «натякати» Нед, [*тякнутї*] «зачепити, торкнутї Г; натякнутї Нед», [*тякнїти*] «зустріти, зачепити, торкнутї Нед; здогадуватися,

передчувати, натякнути Шейк», [обтякнути] «охопити» Ж; — р. [тякати] «пригощати», [тяклий] «придатний», бр. [цекнуть] «викликати тремтіння; поворушити; вивести з рівноваги», каш. [takas] «торкатися», болг. текна «прийти в голову», натеквам «докоряти», схв. текнути «прийти в голову; доторкнутися», слн. tekñiti «звертатися до когось, торкатися»; — очевидно, пов'язане з лит. tèkti «вистачити, бути достатнім», tikti «підходити, годитися», гот. reihan «процвітати». — Фасмер IV 140; Skok III 453; Варбот ОЛА 1984, 266—269; Mikl. EW 348; Feist 493. — Пор. **натяк**.

**ТЯМИТИ**, *тямитися*, *тямкувати*, *тямувати* «тямити; [думати Нед; мати здібність; пам'ятати]», *тям* «тяма», *тяма*, *тямка* «тяма; [пам'ять О]», *тямки* (у виразах *у т. бути*, *у т. датися*, *не в т.*, *у т. брати*), *тямок* «тяма» (у виразі *без тямку* «несвідомо»), *тямуха* «спритна людина», *тямкий*, *тямковийтий*, [тямлівий] «тямкий» Нед, [тямний] «зрозумілий» Нед, *тямовитий*, *тямучий*, *тямущий*, *безтяма* «нестяма», [безтямка] «тс.» Я, *безтямкий*, *безтямний* «позбавлений розуміння, несамовитий; [безглуздий; некмітливий]», *безтямки*, [втямати] «розуміти, знати» Ж, *втямити* «зрозуміти; усвідомити; зберегти в пам'яті», [втямитися] «набриднути, викликати нудьгу» Ж, *втямки* «зрозуміло; [згадується, пригадується Ж]», *взяти в.* «зрозуміти, запам'ятати», *датися*, *врізатися* «запам'ятатися», [встямитися] «стямитися, схаменутися» Ж, *знетямити* «позбавити розуму, здорового глузду», *знетямитися* «нестямитися», *знетяма* «нестяма», *знетямлений*, [знетямитися] «втратити свідомість» Она, *знетяма* «не тямлячи нічого, розгубившись», [знетямка, знетямки] «тс.», [навтямитися] «набриднути, викликати нудьгу» Ж, [навтямний] «набридливий» Ж, [нетямити] «не думати, не пам'ятати» Ж, *нетямитися*, [нетям] «нерозуміння Г, Ж; неприємність, забут-

*тя Ж», нетяма* «тс.; стан сильного збудження; недогадлива, нетямуша людина», [нетямка] «неприємність; незнання, забуття Ж; нецтво; невіглас Бі», [нетямуха] «неук, невіглас», [нетямаха] «бездара» Она, [нетямливий] «необдуманий; нестримний» Ж, *нетямний* «який втратив самовладання СУМ, Ж; [неприємний Ж]», [нетямчий] «незнаючий, недосвідчений» Куз, *невтямки*, *нестямитися*, *нестям*, *нестяма*, *нестямка*, *нестямок*, [нестямки напали] «розгубився, знеприємнів», *нестямний*, *отямити*, *отямитися*, [отямненько] «обережно, уважно, зважно» Ж, *стямитися* «опам'ятатися; [зміркувати; втратити розум]», [стямкувати] «зрозуміти», [стямуватися] «опам'ятуватися» Нед, [стям] «розум, розуміння, увага, точка зору» Нед, Пі, [стямок] «тс.» Нед, Пі, [стямлівий] «тямущий», [спритямкувати] «розуміти, осягати» Нед, *утямити*, *утямки*; — р. [тяमितь] «розуміти; тямити», [тям] «розуміння, тяма, пам'ять», бр. *цяміць* «розуміти, міркувати, тямити», *цямки* «кмітливий; тямущий»; далі пов'язане з *тімаха* «майстер якоїсь справи», [тімашний] «здібний до чогось», [тіменний] «тс.» (Меркулова Sl. Wortst. 139—140); — переконливої етимології не має; зіставляється з гр. τημελέω «турбуюся, охороняю», τημελής «турботливий, старанний» (Горяев 383; Преобр. Вып. последний 32), при цьому я залишається нез'ясованим; непереконалива реконструкція \*tepm- і зіставлення з р. *тяпаты* (Osten-Sacken IF 33, 262—263); порівняння з лит. tēmytis «примічати, запам'ятовувати», лтс. tēmēt «помічати, вказувати» також необгрунтовані, оскільки вони вважаються запозиченими зі слов'янських мов (Fraenkel 1079; Mühl.—Endz. IV 171). — Фасмер IV 140—141.

[**тянка**] «глибока яма в болоті, заповнена водою» Ч; — неясне.

[**тяпати**] «бити, рубати, колоти; базікати Нед; давати маленькими частинами Пі», [тял] (вигук на позначення удару, поштовху, стукну) Нед, Пі; у спо-

лученні *тяп-ляп, тяп та ляп*; — р. *тяпaть* «цюкати, стукати, ляпати (язиком), [хапати зубами]», бр. *цяпаць* «рубати; [хапати зубами]», п. сіара́с «кололи, рубати; плямкати; хлюпати; ходити по грязюці», ч. [t'arít] «вдарити, стукнути, влучити», слц. t'arkat' «злегка бити, стукати»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з [тепті́] «бити», *тіпати*. — Фасмер—Трубачев IV 44—45, 141; Преобр. Вып. последний 34; Горяев 384; Brückner 60; Machek ESJČ 81, 636; Skok III 459. — Пор. **тепті́**.

[**тяпкár**] «кептар»; — результат фонетичної видозміни форми *кептар* (див.).

[**тяр**] «дійсно, справді»; — запозичення з молдавської (румунської) мови; молд. *чяр* (рум. *chiar*) «само, справді, дійсно» походить від лат. *clārus* (с.р. *clārum*) «ясний, зрозумілий». — Мо 69; Scheludko 143; Vrabie Romaposlavica 14, 175; СДЕЛМ 228; DLRM 138. — Див. ще **Клара́**.

[**тя́ска**] «гвинтовий прес для видушування вина» Дз, [тя́ски] «тс. Дз; прес для видавлювання соку з винограду Мо»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *teasc* (молд. *тяск*) «виноградний, олійний прес» є запозиченням з південнослов'янських мов, пов'язаним з стсл. **тѣскъ** «виноградний прес, точило», спорідненим з укр. *ті́снути, ті́скати, ті́сний*. — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 72; СДЕЛМ 444; DLRM 852. — Див. ще **ті́скати, ті́сний**.

**тясма́, тясомка** — див. **тасма́**.

**тя́ти, тну́ти, втинáти, витинáти**, [втинáтися] «вирізнутися, виділятися» СУМ, [втия́тись] «ударитися» ЛексПол 25, *ві́тин, витинáнка, [ві́тинка]* «витівка» Ж, [ві́тинок] «вирізка, відрізок» Куз, *відтинáти*, [вiдтинáтися] «захиститися, різко відповідати» Куз, *вiдті́нок* СУМ, Ж, *доти́нати* «дорізувати, дорубувати; [допікати, дошкуляти Г]», [дoтiнкi] «дошкуляння» Куз, *затинáти* «ударяти, починати рубати; робити щось енергійно; [допікати, докоряти]», *затинáтися* «зу-

пнятися, перериваючи яку-небудь дію; наполягати, упиратися; чіплятися, затримуватися; [ударятися; заїкатися]», [затинáка] «заїка» Она, [затинáка] «нижня частина веретена (після зарубки)», [затьóн] «зарубка; вперта людина», [затинчивий] «упертий, непоступливий», [затинчливий] «тс.», *затя́тий*, [натини́на] «овеча шерсть, знята з однорічної вівці», [натиня́нка] ВеЛ, [обі́тніа́ти] «обрізати, обрубати» Ж, *обти́нати*, [обти́нач] «ковальський ніж, призначений для обсікання копит», *перéтин* «місце перехрещування; перехрестя, перерва» СУМ, Куз, *перетинча́стий*, [перетя́ття] «розрубування, розсікання» Куз, *пiдтинáти*, [пiдтинка] «нижня частина сорочки» Ва, [потинáти] «спричиняти смерть; вбивати» О, [потя́ти] «порізати; наслати хворобу» О, *притинáти*, [притинка] «дошкульне слово», *розтинáти, рoзтин*, [розтінка] «розріз ззаду в одязі» Корз, *стинáти, стинáтися* «битися», *ути́нати, ути́нок (вти́нок)*; — р. *тя́т (тну)* «бити», бр. *цяць (тну)*, др. *тя́ти, тьну* «рубати, сікти», п. *сиа́с (тнє)*, ч. *títi*, слц. t'at', вл. *śeś*, нл. *śeś*, слн. [tėti (tnəm)], стсл. **ТАТИ (ТЬН)**; — псл. *tėti* (тьн) «тяти»; — споріднене з лит. *tinti* (tinù) «відбивати (косу)», далі, можливо, з гр. *τέμνω* «ріжу», іон., дор. *τάμνω* «тс.», гр. *τόμος* «розріз, відрізок», тоμός «той, що ріже», ірл. *tampaim* «калічу», можливо, лат. *aestimō* «ціную» (<\*ais-temos «той, хто розрізає зливков міді»); інший ступінь чергування в нл. *top, tof* «вирубка в лісі»; припускається (Machek ESJČ 644) можливість існування паралельних коренів — \*temə (звідки грецькі, латинські, ірландські форми) і \*tenə (звідки слов'янські і балтійські форми). — Фасмер IV 66; Sławski I 98; Brückner 60; Schuster-Sewc 132; Fraenkel 1099; Pokorny 1062—1063.

**тятивá** «ремінь, мотузка, струна, що стягує кінці лука», [татiва Нед, тетiвá УРС, Нед, тeтiва Нед, тетiв-ка] «тс.»; — р. *тетивá*, [тятивá], бр. *цецивá*, др. *тетива* «жила, тятива», п.



сієсіва, ч. *tětiva*, слц. *tetiva*, болг. *те-тивá* «тс.», схв. *тетíва* «жила, сухожилля, струна», слн. *tetiva* «тятива», стсл. **ТАТИВА** «тс.»; — псл. *tětiva* (<тєр-); — зіставляється з лит. *tempti*, *tempiù* «натягати, тягти», *tampúti*, *tam-рай* «тс.», *tìpra* «жила, тятива», лтс. *tiert* «робити тугим, пружним; натягати», дісл. *romb* «тятива; товстий живіт», ісл. *remba* «роздувати, надувати», норв. *temme* «приборкувати», лат. *tempus* «проміжок часу; момент; час» (початково «натягнений»), перс. *taftān* «крутити, вити», які зводяться до іє. \**temp-/tomp-/tṃp-* «тягти, натягати, напружувати»; при цьому компонент *-ti-va* розглядається як суфікс *-tiv-*, наявний також у ч. ст. *stativo* «дерев'яна

підпора», схв. *јєстиво* «їда», або як суфікс *-iv-*а (пор. укр. р. *кропива*), приєднаний до суфікса *-t-*; менш обгрунтоване зіставлення з лит. *tiñklas* «сітка», дінд. *tántuḥ* «мотузка», *tántram* «основа ткацького верстата», *tapōti* «тягне, натягує», гр. *τείνω* «натягаю», *τόνος* «напруження», лат. *tendō* «натягаю, тягну», укр. *тенéто* (КЭСРЯ 441—442; Brückner 645; Trautmann 323; Pedersen KZ 40, 206). — Фасмер IV 53, 141; Черных II 241—242; Горяев 367; Machek ESJČ 642; Skok III 464; Меркулова Этимология 1975, 59—60; Торп 181; Pedersen Kelt. Gr. I 138; Liden Arm. St. 44—45; IF 19, 331; Pokorny 1064—1065. — Пор. **темп.**

**ТЯХ**, *тях-тях* — див. **ТЬОХ**.

Наукове видання

С Л О В Н И К И У К Р А Ї Н И

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК  
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА  
ім. О.О. ПОТЕБНИ

## ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У СЕМИ ТОМАХ

*Том п'ятий*

**Р—Т**

У К Л А Д А Ч І

Болдирев Ростислав Васильович,

Коломієць Віра Титівна,

Лукінова Тетяна Борисівна,

Мельничук Олександр Савич,

Скляренко Віталій Григорович,

Стоянов Іван Андрійович,

Шамота Алла Миколаївна

Київ, Державне науково-виробниче підприємство  
«Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2006

Художній редактор *І. П. Савицька*

Технічні редактори *Т. С. Березяк, Г. М. Ковальова*

Коректор *Л. Г. Бузіашвілі*

Комп'ютерний набір *Л. В. Багненко, В. Г. Каменькович,  
М. А. Кравченко*

Комп'ютерна верстка *Л. М. Каткової*

Підп. до друку 24.11.2006. Формат 70×100/16. Папір офс. №1. Гарн. Антіква. Офс. друк.  
Ум. друк. арк. 57,2. Ум. фарбо-відб. 58,5. Обл.-вид. арк. 68,63. Наклад 1000 прим. Зам. 6—53.

НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України». 01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3.

ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф». 02094 Київ 94, вул. Віскозна, 8.

**E88** **Етимологічний** словник української мови: У 7 т. / Ред-  
кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. дум-  
ка, 1983. — (Словники України).

ISBN 966-00-0816-3.

Т. 5: Р—Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. — 2006. —  
704 с. — ISBN 966-00-0785-X

П'ятий том словника містить слова на літери Р—Т. У ньому пода-  
ється етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх  
зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та ді-  
алектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, по-  
в'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових  
термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і  
власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки,  
викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

**ББК 81.2УКР-4**

ISBN 966-00-0785-X



9 789660 007857 >

НАЦІОНАЛЬНА  
АКАДЕМІЯ НАУК  
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА  
ім. О.О. ПОТЕБНІ